

KÂDİ BEYDÂVÎ

MUHTASAR

BEYDÂVÎ TEFSÎRİ

(ENVÂRU'T-TENZÎL VE ESRÂRÜ'T-TE'VÎL)

I. CİLT

TERCÜME VE DİPNOTLAR

Doç. Dr. ŞADİ EREN

Selsebil
Yayınları

Muhtasar
BEYDÂVÎ TEFSÎRİ

I. Cilt

Yayın No: 6

MUHTASAR BEYDÂVÎ TEFSİRİ
(Envaru't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl)

I. Cilt

Kâdî Beydâvî

Tercüme ve Dipnotlar: Doç. Dr. Şadi Eren

Genel Yayın Yönetmeni: Bülent Kaya

İç düzen/kapak: Muhammet Uzun

Baskı, Cilt: Pasifik Ofset

Tel: (0212) 412 17 00

İkinci Baskı: Mart 2011

www.selsebilyayinlari.com

Selsebil Yayınları, Kaya Bilişim Teknoloji Yayıncılık İnşaat ve Tekstil

Dış Tic. Ltd. Şti'nin bir kuruluşudur.

Kocatepe Mah. 50. Yıl Cad. No: 109/A Bayrampaşa - İstanbul, Türkiye

Tel: (0212) 640 47 34 Faks: (0212) 640 41 59

ISBN: 978-605-5540-05-0

Copyright © 2010 Selsebil Yayınları. Her hakkı mahfuzdur.

MUHTASAR
BEYDÂVÎ TEFSÎRİ
(ENVÂRU'T-TENZÎL VE ESRÂRÜ'T-TE'VÎL)

I. CİLT

Kâdı Beydâvî

Tercüme ve Dîpnotlar: Doç. Dr. Şadi Eren

Sure Adı	Cilt	Sayfa
Abese	4	611
Adiyat	4	737
Ahkaf	4	165
Ahzab	3	549
A'la	4	659
Alak	4	715
Al-i İmran	1	347
Ankebut	3	443
A'raf	2	11
Asr	4	749
Bakara	1	37
Beled	4	681
Beyyine	4	727
Büruc	4	645
Casiye	4	151
Cin	4	523
Cum'a	4	419
Duha	4	699
Duhan	4	135
En'am	1	697
Enbiya	3	67
Enfal	2	121
Fatiha	1	19
Fatir	3	631
Fecr	4	671
Felak	4	791
Fetih	4	205
Fil	4	757
Furkan	3	257
Fussilet	4	53
Gaşiye	4	665
Hacc	3	113
Hadid	4	347
Hakka	4	491
Haşir	4	367
Hicr	2	519
Hucurat	4	225
Hud	2	327
Hümeze	4	753

Sure Adı	Cilt	Sayfa
İbrahim	2	483
İhlas	4	787
İnfitar	4	625
İnsan	4	569
İnşikak	4	639
İnşirah	4	705
İsra	2	625
Kadr	4	723
Kaf	4	241
Kafirun	4	773
Kalem	4	477
Kamer	4	303
Karia	4	741
Kasas	3	395
Kehf	2	689
Kevser	4	769
Kiyame	4	559
Kureyş	4	761
Leyl	4	693
Lokman	3	513
Maide	1	597
Maun	4	765
Mearic	4	503
Meryem	2	745
Mücadele	4	383
Müddessir	4	545
Muhammed	4	185
Mülk	4	463
Mü'min	4	13
Mü'minun	3	159
Mümtehine	4	399
Münafikun	4	427
Mürselat	4	581
Mutaffifin	4	631
Müzzemmil	4	535
Nahl	2	551
Nas	4	797
Nasr	4	777
Naziat	4	601

Sure Adı	Cilt	Sayfa
Nebe	4	59
Necm	4	28
Neml	3	35
Nisa	1	48
Nuh	4	51
Nur	3	20
Ra'd	2	45
Rahman	4	31
Rum	3	48
Sad	3	73
Saff	4	41
Saffat	3	69
Sebe	3	59
Secde	3	53
Şems	4	68
Şuara	3	30
Şura	4	7
Taha	3	1
Tahrim	4	45
Talak	4	44
Tark	4	65
Tebbet	4	78
Teğabun	4	43
Tekasür	4	74
Tekvir	4	61
Tevbe	2	17
Tin	4	71
Tur	4	27
Vakıa	4	33
Yasin	3	66
Yunus	2	26
Yusuf	2	39
Zariyat	4	25
Zilzal	4	73
Zuhruf	4	10
Zumer	3	77

İçindekiler

Önsöz.....	9
Meâl Hakkında.....	11
Amellerin Faziletleriyle İlgili Bir Açıklama.....	12
Müellifin Önsözü	15

FATİHA SÛRESİ

1. Ders.....	19
--------------	----

BAKARA SÛRESİ

2. Ders: Kâmil Mü'minler	37
3. Ders: İnatçı Kâfirler.....	52
4. Ders: Münafıklar	58
5. Ders: Allah'a İbadet.....	78
6. Ders: Fasıkın Dünyası	96
7. Ders: Yeryüzü Halifesi Hz. Âdem	108
8. Ders: İsrailoğulları.....	127
9. Ders: İsrailoğullarına Olan Nimetler.....	137
10. Ders: İsrailoğullarının Nankörlüğü.....	144
11. Ders: Bakara Kıssası.....	151
12. Ders: İsrailoğullarının Bazı Halleri.....	156
13. Ders: İsrailoğullarına On Emir	161
14. Ders: İsrailoğullarına Bazı Uyarılar.....	164
15. Ders: Vahiy ve Sihir	171
16. Ders: Ehl-i İmana Sesleniş	178
17. Ders: İsrailoğullarına Hitabın Son Kısım.....	185
18. Ders: Hz. İbrahim ve Ka'be.....	192
19. Ders: Kible Meselesi.....	207
20. Ders: Sabır İmtihanı ve Tevhid.....	218
21. Ders: Bazı İlâhî Uyarılar.....	225
22. Ders: İyi İnsanların Bazı Özellikleri	232
23. Ders: Oruç Meseleleri	239
24. Ders: Allah Yolunda Savaş.....	249
25. Ders: Hacc Hakkında	253
26. Ders: Mü'minler ve Kâfirler	262
27. Ders: Kitabın Yorumunda İnsanların İhtilafı	267

28. Ders: Haram Ayda Savaş.....	270
29. Ders: Evlilik Meseleleri	277
30. Ders: Boşanma Meseleleri	282
31. Ders: Tâlut-Câlut Kıssası.....	299
32. Ders: Ayetel Kürsî	308
33. Ders: Hz. İbrahim ve Ölülerin Diriltilmesi.....	317
34. Ders: Allah Yolunda İnfak.....	323
35. Ders: Faiz Meseleleri	332
36. Ders: Borçlanma Meseleleri	336
37. Ders: Mi'raç Hediyesi.....	340

ÂL-İ İMRAN SÛRESİ

38. Ders: Muhkem-Müşâbih.....	347
39. Ders: Çetin İmtihan.....	354
40. Ders: İlâhî Tasarruf	362
41. Ders: Âl-i İmran ve Hz. Meryem	370
42. Ders: Hz. İsa.....	378
43. Ders: Ehl-i Kitaba Sesleniş.....	387
44. Ders: Tevhid Yolu.....	397
45. Ders: Kâbe ve Hac	402
46. Ders: Allah'ın İpi.....	410
47. Ders: Ehl-i İman ve Ehl-i Kitab	417
48. Ders: Uhud Savaşı - 1	425
49. Ders: Uhud Savaşı - 2.....	434
50. Ders: Uhud Savaşı - 3.....	442
51. Ders: Uhud Savaşı - 4.....	449
52. Ders: Uhud Savaşı - 5.....	458
53. Ders: Ölüm Gerçeği.....	465
54. Ders: Göklerin ve Yerin Âyetleri.....	471

NİSA SÛRESİ

55. Ders: İnsanlığın Atası.....	481
56. Ders: Miras Meseleleri.....	486
57. Ders: Aile Meseleleri.....	492
58. Ders: Aile Reisliği.....	502
59. Ders: Dinde Kolaylık.....	513
60. Ders: Allah ve Rasulüne İtaat	519
61. Ders: Tağutu İnkâr	525
62. Ders: Allah Yolunda Cihad.....	530
63. Ders: Münafıkların Hilesi	535

64. Ders: Katl Hükümleri.....	543
65. Ders: Hicret ve Cihad.....	547
66. Ders: Hz. Peygamber ve Münafıklar.....	555
67. Ders: Şeytanın Tuzakları.....	560
68. Ders: Sulh Hayırlıdır.....	567
69. Ders: Münafığın Şahsiyetsizliği.....	572
70. Ders: Kâfirleri Dost Edinmek.....	577
71. Ders: Yahudiler Hakkında.....	581
72. Ders: Meryem Oğlu İsa.....	587

MAİDE SÛRESİ

73. Ders: Helâller ve Haramlar.....	597
74. Ders: Abdest ve Temizlik.....	606
75. Ders: Ehl-i Kitap Hakkında.....	612
76. Ders: Arz-ı Mev'ud Meselesi.....	619
77. Ders: Hâbil ve Kâbil.....	624
78. Ders: Allah'ın İndirdiğiyle Hükmetmek.....	631
79. Ders: Allah'ın Hizbi.....	641
80. Ders: Ehl-i Kitabın Bazı Yanlışları.....	651
81. Ders: Hz. İsanın Mahiyeti.....	658
82. Ders: Yahudi - Hristiyan Mukayesesi.....	662
83. Ders: Bazı Haramlar.....	666
84. Ders: Av Hükümleri.....	673
85. Ders: Soru Sormada Ölçü.....	678
86. Ders: Mahşerden Bir Manzara.....	684

EN'AM SÛRESİ

87. Ders: İnsan Peygamber.....	697
88. Ders: Her Hayır Allah'tan.....	703
89. Ders: Günah Hamalları.....	709
90. Ders: Peygamber Çilesi.....	714
91. Ders: Peygamber Daveti.....	719
92. Ders: Gaybın Anahtarları.....	726
93. Ders: Altın ve Üstten Azap.....	731
94. Ders: Hz. İbrahim'in Tevhid Mücadelesi.....	737
95. Ders: Zâlimlerin Sonu.....	744
96. Ders: Allah'ı İdrak.....	749
97. Ders: İns ve Cin Şeytanları.....	758
98. Ders: Helâl ve Haramı Beyan Yetkisi.....	772
99. Ders: İlâhi Emirler ve Yasaklar.....	780
100. Ders: Mübarek Kitap.....	785

Kâdı Beydâvî

Nâsirüddîn Ebû Saîd Muhammed Beydâvî, 1189 – 1286 tarihleri arasında yaşadı. Şîraz yakınlarındaki Beydâ kasabasında dünyaya geldi. Şîraz’da baş kadılık (kâdı’l – kudât) yaptığı için kendisi “Kâdı Beydâvî” olarak şöhr-et buldu. Babası da kendisi gibi baş kadı idi.

İslâmî ilimlerin hemen hepsinde eser telif etmesi cihetiyle kendisinden “allâme” ünvanıyla bahsedilir. Özellikle tefsir, kelâm, fıkıh ve usûl-i fıkıh sahasında çok seçkin bir konumdadır.

Eserlerinden bazıları şunlardır:

1- **Minhâcul-Vusûl ilâ ilmi’l-Usûl**. Fıkıh usulüne dairdir.

2- **Şerhu Mesâbîhu’s-Sünne**. Beğavî’nin hadise dair Mesâbîhu’s-Sünne adlı eserinin şerhidir.

3- **el-Gâyetu’l-Kusvâ**. Fıkıh ilmine dairdir.

4- **Tevâliu’l-Envâr min Metâlii’l- Enzâr**. Kelâm ilmine dairdir.

Beydâvînin en meşhur eseri, tercüme etmiş olduğumuz “**Envârü’t-Tenzîl ve Esrâru’t Te’vil**” isimli bu tefsiridir.

Bu tefsir asırlarca medreselerde ders kitabı olarak okutulmuş, üzerinde 250’den fazla şerh, haşiye ve ta’lik yazılmıştır.

Bunlar içinde Muhammed İbnu Mustafa Şeyhzâde, Şihâbuddîn Hafâcî ve İsmail İbnu Muhammed Konevî’ye ait olan **Şeyhzâde Şihâb ve Konevî Hâşiyeleri** çok meşhurdur.

Kâdı Beydâvî, Şâfiî mezhebinden olmakla beraber, tefsirinin Osmanlı medreselerinde de asırlarca ders kitabı olarak okutulması dikkat çekici bir durumdur. Çünkü Osmanlı Devletinde Hanefî mezhebi ön planda idi.

Beydâvî, bu tefsîri hayatının son döneminde Tebriz’de yazmıştır.

Önsöz

2006- 2010 yılları arasında Dost TV’ de “**Rahman’ın Âyetleri**” adıyla tefsir programı yaptım. Kur’anın baştan sona tefsirine gayret ettiğim bu programda Fahreddin Razi, Hamdi Yazır gibi pek çok müfessirin tefsirlerinden yararlandım. Bunlar içinde en ziyade bana faydası olanlardan biri, Kâdî Beydâvî’nin tefsiri oldu.

Onun tefsirini okudukça, bu mübarek eserin neden asırlarca bir tefsir klasiği olduğunu, Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okunduğunu, 250’den fazla üzerine şerh ve haşiyeler yazıldığını daha iyi anladım.

İbaresinin bir derece zor olması sebebiyle Türkçeye şu ana kadar tercüme edilmemekle beraber, İslamî ilimler alanında araştırma yapan hemen herkes bir şekilde bu tefsire muhatap olmuş veya duymuştur. İnşallah bu çalışma ile, bu güzel tefsirden daha geniş kitleler istifade edeceklerdir.

Bir bütün olarak bu tefsiri incelediğimizde, başlıca şu özellikler dikkatimizi çeker:

- Beydâvî, gayet veciz ibareler ile anlatmış, laf kalabalığı yapmamıştır.
- Ayette bulunan edebî incelikleri tam bir vukufiyetle ele almış, bu şekilde Kur’anın mu’cizeliğine delil getirmiştir.
- Ayetlerin açıklamasında sebep-i nüzûle (ayetlerin iniş sebebine) sıkça yer vermiştir.
- Ayetlerin yorumunda farklı görüşlere dikkat çekmiş, kendi kanaatlerini açıkça ifade etmiştir.
- Gerek farklı fikhî mezhepler, gerekse farklı itikadî mezheplerin ayetle ilgili görüşlerine açıktan veya üstü kapalı olarak kısaca temas etmiş, ehl-i sünnetin müdafaasını yapmıştır.
- Zaman zaman, ayette geçen bazı kelimelerin manasını, “Arabların divanı” denilen şüirden şahit getirerek açıklamıştır.
- Ayetin okunmasında kıraat farklılıklarına işaret etmiştir.
- “Bu ayet hakkında şöyle de denildi” diyerek diğer ufuk açıcı manalara temasta bulunmuştur.
- Zaman zaman tasavvufî mana inceliklerine dikkat çekmiştir.

Yaptığımız tercümenin başlıca özellikleri şunlardır:

-Motamot tercüme yerine, ifade edilen mananın Türkçe’deki karşılığını vermeyi esas aldık.

-Anlaşılması zor olan veya açıklanmasında fayda gördüğümüz yerlerde dipnotlar şeklinde açıklamalar yaptık.

-Beydâvî'nin cümlelerinde maddeler halinde ele alınabilecek durumlar olduğunda, cümleyi alt alta maddeler şeklinde yazmayı tercih ettik.

-Beydâvî'nin kendisi de bir kaynak olması cihetiyle, tefsirde geçen hadislerin kaynağını yazmadık.

-Kolay ve anlaşılır bir dil kullanmaya çalıştık. Ama takdir edileceği üzere, tıpla ilgili bir kitapta tıbbî terimlerin, hukukla ilgili bir kitapta hukukî terimlerin olması gibi, biz de bu tercümede tefsir ilminin terimlerini kullandık. Mesela, ayetlerin iniş sebebini ifade eden **sebeb-i nüzûl** kavramını aynen kullanmayı tercih ettik.

-Tercüme esnasında görülen başlıkların tamamına yakını metinde olmayıp, anlamayı kolaylaştırması açısından tarafımızdan konulmuştur.

-Bu çalışmada yaptığımız en önemli bir yenilik, Kur'anın tamamının **"her güne bir ders"** şeklinde 430 ders olarak sunulmasıdır. Kur'anın son üç cüzü, genelde kısa surelerden meydana geldiğinden, o bölümde yer alan surelerin her biri birer ders olarak ele alınmış, ama diğer kısımlarda yer alanlar derslere taksim edilmiştir. Mesela, onbir sayfadan meydana gelen Kehf suresinde başlıca beş kıssa vardır:

-Ashab-ı Kehf kıssası.

-Biri mağrur, diğeri dindar iki arkadaşın kıssası.

-Hz. Adem kıssası.

-Hz. Musa ile Hz. Hızır'ın kıssası.

-Zülkarneyn kıssası.

Biz bu çalışmada bunu beş ders şeklinde takdim ettik.

Gerçi Kur'anın her yerinde bölümler Kehf suresinde olduğu kadar net ayrılmaya müsait değildir. Böyle olmakla beraber, yapılabilecek taksimin en iyisini yapmaya çalıştık. Mesela, onüç buçuk sayfa olan Yusuf suresi baştan sona bir kıssa olup, Hz. Yusuf'un hayat hikâyesinden önemli pasajlar ve mesajlar ihtiva eder. Biz bu kıssayı, altı bölüm halinde ele aldık. Bu bölümler incelendiğinde, her birinin Hz. Yusuf'un hayat hikâyesinden birer sahne olduğu görülecektir.

Bu tarz bir sunum, bildiğimiz kadarıyla ilk defa yapılmaktadır. Beydâvî'nin orijinalinde böyle bir ayırım olmamakla beraber, özellikle günümüz insanına böyle bir sistemin çok faydalı olacağını düşünüyoruz. Dersler, genelde beş on sayfa civarındadır. Nadiren daha az veya daha fazla

olabilmektedir. Kendine her gün bir dersi hedef seçen okuyucu, böylece 430 günde Kur'anın tamamı üzerinde kafa yorarak bitirmiş olacaktır. Böyle yapmayı tercih edenlere tavsiyemiz, yanlarında başka tefsirler de bulundurmaları, diğer müfessirlerin aynı bölümü nasıl tefsir ettiklerini vaktin elverdiği nisbette görmeleridir.

Ama isteyen kimse, böyle bir sistemi nazara almadan çok daha hızlı bir şekilde kısa zamanda tefsiri okuyabilir.

-Eser, tek başına okunabileceği gibi, Kur'an dersi yapmak isteyenler için ideal bir ders kitabı da olabilir, ailece veya arkadaş grubu ile müzakere yoluyla takip edilebilir. Beraber okunması, anlaşılmasını daha da kolaylaştıracaktır.

-Şiirle şahit getirilen ve kıraat farklılıklarını anlatan kısımları genelde tercüme etmedik. Zaten üst düzey Arapça bilenler bu eseri aslından okuyup anlamaktadırlar. Arapça bilmeyenler için ise, -ehline malum olduğu üzere- bunları tercümede ifade edebilmek hayli müşkildir.

Böylece bu tefsir klasiğinin yaklaşık %90'ı Türkçeye kazandırılmış oldu. Şahsım itibarıyla Beydâvî'nin açıklamalarından gerçekten çok istifade ettim. Tercümeden okuyanların da çok istifade edeceklerini umuyorum.

Meâl Hakkında

Beydâvî Tefsiri Arapça olduğu cihetle, bu kitapta yer alan meâl, tamamen tarafımızdan hazırlanmış olup, otuz yıldan bu yana Kur'an ilimleriyle meşguliyetin bir neticesidir. Diyanet İşleri Başkanlığı ve Hamdi Yazır'ın meâli gibi başlıca meallerden de istifade edilmekle beraber, tamamen müstakil bir meâldir.

Meâlin bazı özelliklerini şöyle sayabiliriz:

-Bilindiği gibi, tek kelimeden meydana gelen (Rahman, 64) ayeti olduğu gibi, bir sayfalık **müdayene ayeti** de vardır (Bakara, 282). Biz bu çalışmamızda, ayet meallerini cümlelere bölmeyi tercih ettik. Mesela (Bakara, 255). ayet olan **ayete'l- kürsî** on ayrı cümleden meydana gelmiştir. Zihnin bu on cümleyi hatırdı tutması elbette kolay değildir. Ama cümleler halinde muhatap olduğunda daha kalıcı olmaktadır. Son yıllarda ülkemizde **"kelime meâl"** sistemi bazı meâllerle yaygınlaşmıştır. Bu sistem, Kur'an kelimelerinin anlamını öğrenmede faydalı olmakla beraber, manayı bir bütün olarak kavramada problemlere yol açmaktadır. Çünkü zihin mevcut kapasitesini tam kullanamamakta, çatallanmakta, öyle ki bu durum kişinin konuşmasına bile yansıyabilmektedir. Bu açıdan, cümle olarak ayete mu-

hatap olup, cümle içinde kelimeleri görmek ve anlamak çok daha faydalı olacaktır. Nitekim eğitimde de **“tümünden gelim”** metodu daha ön plana çıkmaktadır.

-Ayet meâlleri koyu olarak yazılmış, ihtiyaç olan yerde ise, manayı anlamayı kolaylaştırıcı ifadeler parantez içinde yer almıştır. Pek çok meâlde buna riayet edilmemesi, meâl ile tefsirin iç içe girmesine, hangisinin ayetten hangisinin tefsirden olduğunun karıştırılmasına sebep olmaktadır.

-Melekût, kab-ı kavseyn, sidretü'l-münteha, salih amel, takva gibi genel de kavram olabilecek ifadeler aynen alınmıştır. Zira böyle kelimelerin tam bir Türkçe karşılığı yoktur. Bunları birer kelime ile ifade etmeye çalışmak, büyük ölçüde mana kaybına yol açmaktadır. Bunların açıklamasının tefsirde yer alması, okuyucuyu manada derinleşmeye sevk etmektedir.

-Kur'anın meâli denizin maviliğine, tefsiri ise o denizin derinliğine benzer. Meâlde mana derinliğini yakalayabilmek çok da kolay değildir. Bu açıdan, meâl-tefsir türü çalışmaların daha faydalı olacağı kanaatindeyiz. Zaten bu eser de bu türden bir çalışma olmuştur.

-Yoğun bir mesai ve ciddi bir araştırmanın neticesinde, böyle bir meâl ortaya çıktı. Eksikleri olduğunu kabul ile beraber, bazı yenilikleri ve açılımları ihtiva etmesiyle, Kur'anın anlaşılması yolunda ileri bir adım olacağını umuyorum. Gözümüzden kaçan veya eksik görülen kısımları varsa, değerli okuyucuların e-mail adresime bildirmelerini istirham ediyorum.

Amellerin Faziletleriyle İlgili Bir Açıklama

Beydâvî, hemen her surenin sonunda o sure ile ilgili bir rivayete yer verir. Mesela Yasîn suresi tefsirinin sonunda geçen şu rivayete bakalım:

“Her şeyin bir kalbi vardır. Kur'anın kalbi de Yasîn'dir. Allahın rızasını murat ederek hangi Müslüman onu okusa, Allah onu bağışlar ve sanki yirmi iki defa Kur'an hatmetmiş gibi sevap verir. Hangi Müslümana da ölüm meleği geldiği sekerat zamanında Yasin suresi okunsa, onun her bir harfi için on melek iner. Bu melekler o kimsenin önünde saf olurlar, ona rahmet ve mağfiret duası ederler. Onun cenazesinin yıkanmasında bulunurlar, onun cenaze namazını kırlarlar, teşyi eder ve defninde hazır olurlar.

Hangi Müslüman ölüm anında Yasin Suresini okusa, Rıdvan isimli melek ona gelip de cennetten getirdiği şerbeti yatağında içmeden, ölüm meleği onun ruhunu kabzetmez. Ruhu kabzedilirken o kimsenin kokusu hoştur. Kabrinde dururken kokusu hoştur. Kirlerden temizlenmek için peygamberlerin havuzlarından bir havuzda yıkanmaya muhtaç değildir, çünkü orada da kokusu hoştur.”

Bu ve emsali rivayetler genelde sahih hadis kaynaklarında geçmediğinden ve ilk bakışta mübalağalı bir anlatım gösterdiğinden pek çok tefsir alimi, -tefsirde bir harika olduğunu kabul etmekle beraber- bu noktada Beydâvî'yi tenkit etmişlerdir.

Bu meselede şu gibi esaslara dikkat çekmekte yarar görüyoruz:

-Hadis alimleri, hüküm ihtiva etmeyen zayıf hadislerle amel edileceğini kabul ederler. Beydâvî'nin zikrettiği bu rivayetler, dinde yeni bir hüküm getirmemekte, sadece bu surelerin okunmasına teşvikte bulunmaktadır. Dolayısıyla bunların din noktasında bir mahzuru söz konusu değildir.

- Beydâvî bunları zikrederken zaman zaman "Allahu A'lem" (Doğrusunu en iyi Allah bilir) demesi, kendisinin de bu konuda ihtiyatlı olduğunu gösterir.

- Bu müteşabih rivayetlerde vaat edilen sevapların ve durumların mutlak ve belli vakitler için olması düşünülebilir. Dolayısıyla, bunların doğruluğu için bazı fertlerde ve bazı vakitlerde olması yeterlidir. Öyleyse bu hükümler küllî değildir, sıhhati için rivayette zikredilmeyen ve bilinmeyen bazı şartlar vardır.

-Hem o sureyi okumanın böyle bir sevabı netice vermesi zatında imkânsız olmayıp, mümkündür. Ama her şahıs için tahakkuk etmesi söz konusu olamaz, ihlâs ve kabul gibi kayıtlarla kayıtlıdır.

-Sevap, Allah'ın fazlı ve feyzidir. Kulun nazarı ise, feyzinin tecellilerine bir nihayet olmayan bir Zat'ın, nihayeti olmayan bekâ âleminde, ihtiyacına nihayeti olmayan kuluna vereceği şeyleri tam da ihata edemez.

- Rivayetteki sevap, ahirete bakan yönüyle aynen gerçekleşebilir. Küçük bir cam parçası semayı yıldızlarıyla içine alması gibi, o âlemden bir zerre, sevap âleminde koca bir âlemi içine alabilir.

-Atomdaki enerjinin açığa çıkması, insanın ve hatta top yekun insanlığın idrak sınırlarını aşmakla beraber, hakikatin ta kendisi olduğu gibi, bu rivayetlerde nazara verilen sevapların ve neticelerin en azından bazı fertler hakkında gerçekleşmesi imkan dışı değildir. Bazen olur, kişinin kudsi bir halde söylediği tayyip bir kelime, rahmetin bir hazinesini açabilir. Kadir suresi üçüncü ayette **"Kadir gecesi bin aydan daha hayırlıdır"** denilmesi, bu noktada bize rehberlik edebilir. Yani, böyle bir gece, bir ömre bedel olduğu gibi, şartlarına uyarak okunan bir sure, dünyevî idrakimizi zorlayan nice rahmet hazinelerini açabilir.

Bununla beraber, gerçek ilim, gaybları bilen Allah nezdindedir.

Müellifin Önsözü

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

“Sana da Zikri indirdik ki, insanlara indirileni açıklayasın.”

Nahl Sûresi, 44

Her türlü hamd o Allaha mahsustur ki,

-Hak ile batılı ayıran Kur'anı âlemlere uyarıcı olarak indirdi.

-En halis Arapların en seçkin alimlerine onun en kısa bir sûresinin benzerini getirmeleri hususunda meydan okudu, ama kimse buna güç yetiremedi.

-Hem asıl Araplardan, hem de zamanla Araplaşmış olanlardan ona muaraza edenleri susturdu. Öyle ki, onun karşısına çıkan edipler, kendilerinin büyülenmiş olduğunu zannettiler

-Sonra insanlara indirilmiş olan ayetleri, içlerinden akıl sahibi olanlar düşünsünler ve ders alsınlar diye onların maslahatlarına göre beyan etti. Böylece hem **ümmü'l- kitap**, yani Kur'anın temel esasları olan muhkem ayetlerdeki manayı ve hem de **rumuz'l- hitap**, yani hitaptaki ince işaretler olan müteşabih ayetlerdeki kapalılık perdesini onlara açtı, bunların tefsir ve te'vilini yaptı. Hakikatlerdeki kapalılıkları ve dakik manalardaki incelikleri ortaya koydu. Ta ki Kur'anın muhataplarına mülk ve melekûtun gizli sırları ve Cenab-ı Hak ile ilgili bilinmeyen manalar tecelli etsin ve onlar da bu sırlar ve manalar hakkında iyice tefekkür etsinler.

-Ayrıca, onlardan maddi- manevi kirleri gidersin ve onları tertemiz yap-sın diye, ayetlerin ibarelerinden ve işaretlerinden hükümlerin kurallarını ve muhtelif durumlarını ortaya koydu. Artık bunun sonucu olarak, her kim sağlam kalbe sahipse ve uyanık bir şekilde ona kulak verirse, o kimse dünya ve ahirette medhe layıktır ve mutludur. Kim de başını çevirmez ve nurunu söndürürse, o da kınanmaya layıktır ve kızgın ateşe atılır.

Ey Vacibu'l – vücud, ey cömertliği veren, ey her maksattan öte olan!

Hz. Peygambere öyle rahmet et ki, onun manevi zenginliğine münasip ve makamına denk olsun. Ona yardım eden ve onun açıklamalarını takrir edenleri de rahmetine mazhar kıl. Bizleri de onların bereketlerinden feyizlendire ve onların şerefli yollarından gidenlerden eyle. Hem onlara, hem de bize selametler ver.

Emma ba'd.

İlimlerin en ziyade büyüğü, şeref ve parlaklıkta en yücesi, hiç şüphesiz **Tefsir İlmi**dir. Tefsir ilmi, dinî ilimlerin reisi ve başıdır. Allah yolunun kurallarının temeli ve esasıdır.

Bu sahada görüş beyan etmek ve konuşmaya yeltenmek isteyen kimse, -Dinî ilimlerin tamamında, hem usûlde hem fûru'da seçkin bir konumda olmalı.

-Arapçanın hem sarf ve nahvinde (gramerinde) hem de edebî sanatlarında üstün bir seviyede bulunmalıdır.

Uzun zamandan beri Tefsir alanında bir kitap yazmayı içimden geçiriyordum. Bunda şu özellikler olmalıydı:

-Büyük sahabelerden, tabiinin alimlerinden ve selef-i salihinden bu konuda gelen manaların özünü ihtiva etsin.

-Hem kendimin çıkardığı, hem de benden önce gelen seçkin müteahhir zatların ve temayüz etmiş muhakkiklerin çıkardığı yüksek nükteleri, parlak incelikleri içinde bulundursun.

-Sekiz meşhur kıraat imamına dayanan meşhur kıraatlere ve muteber kurralardan rivayet edilen şaz kıraatlere yer versin.

Ancak kapasitemin yetersizliği, beni buna teşebbüsten alıkoyuyor, bu makamda görülmekten men ediyordu. Ancak bir istihare sonucu, murat ettiğim bu çalışmaya başlamam ve maksadımı gerçekleştirmem gerektiği kalbime geldi Onu tamamladıktan sonra **“Envâru't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl”** adını vermeyi niyet ettim.

İşte şimdi Allahın tevfiğiyle onu yazmaya başlıyorum. “Her hayra muvaffak kılan ve her isteneni veren O'dur” diyorum.

Kâdî Beydâvî

FATİHA SÛRESİ

Fatiha Sûresi Mekkî olup yedi ayettir.

1. DERS

Fatiha sûresinin birçok ismi vardır. Mesela:

Ümmü'l- Kur'an: Çünkü Fatiha Kur'anın başında yer alır, bu açıdan bu sûre Kur'anın aslı ve kaynağıdır. Bundan dolayı ona **“Esas”** da denilir. Fatihaya “esas” denilmesi, Kur'anın temel maksatları olan Allaha sena, O'nun emri ve nehyi ile ibadet, vaad ve vâdini içine alması yönüyle de değerlendirilebilir.

Keza Fatiha sûresi nazarî (teorik) hikmetleri, amelî (pratik) hükümleri ihtiva etmesi itibarı ile de bir “esas”tır. Bunları bilmek, doğru yolda gitmeyi, iyi insanların mertebelerine ve kötü insanların akibetlerine muttali olmayı netice verir. Bundan dolayı Fatiha sûresinin bir adı **“Kenz”**, bir başka adı **“Kâfiye”**, diğeri de **“Vâfiye”**dir. Yani bu sûre bir hazinedir, insanların ihtiyacı olan esaslara kâfi ve vâfidir.

Fatiha sûresi hamd, şükür ve dua sûresidir.

O, **“Şafiye”**dir, yani şifa verir. Hz. Peygamber şöyle buyurur:

“O, her derde devadır.”

Fatiha sûresi **“Seb'u'l-Mesanî”**dir.¹ Çünkü ittifakla, ayetlerinin sayısı yedidir. Ancak bazı âlimler baştaki besmeleyi de Fatihadan sayar, bu durumda “En'amte aleyhim” müstakil ayet sayılmaz. Besmelenin Fatihaya dâhil olmadığını söyleyen âlimler ise, o kısmı da müstakil ayet kabul ederler.

Fatiha sûresi, namazın her rekâtında okunur, bu da ona **“Sebu'l-mesanî”** denilmesi sebeplerindendir.

Şayet rivayet doğruysa, Fatiha sûresi iki defa nazil olmuştur.

1-Biri, namaz farz kılındığında Mekke'de,

2-Diğeri de kible Ka'beye çevrildiğinde Medine'de.

Ancak **“Andolsun ki, biz sana seb'ul- mesanî'yi (tekrarlanan yedi) verdik.”** (Hicr, 87) ayeti sebebiyle Mekki sûrelerden olduğu anlaşılmaktadır, yani en azından Mekki olduğu nass ile sabittir.

1- بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ **“Rahmân - Rahîm olan Allah'ın adıyla.”**

¹ Bu ifade “tekrarlanan yedi” manasına gelir. (Hicr, 87) ayetinden gelen bu ifadeyle alakalı olarak, ilgili ayetin açıklamasına bakılabilir.

Besmele, Fatihaya dâhildir. Her sûrenin başında yer alan besmele de, o sûreden sayılır.² Mekke ve Kufenin kurra'ları ve fakihleri bu görüştedirler. İbnu Mübarek ve İmam Şafî de meseleye böyle bakar. Medine, Basra ve Şam'ın kurra ve fakihleri, İmam Malik ve İmam Evzaî de böyle kabul eder.

Ebu Hanife'den bu konuda bir beyan yoktur. Bundan hareketle Besmenenin sûreye dâhil edilmediği görüşünde olduğu zannedilmiştir.

Muhammed İbnu Hasan'a bu konuda sorulduğunda şöyle cevap vermiştir:

“Mushaf'ın iki kapağı arasında yer alanların hepsi kelâmullahtır.”

Bu görüşü destekleyen çok hadisler vardır. Bunlardan biri Hz. Ebu Hu-reyreden gelen şu rivayettir:

“Hz. Peygamber (asm) Fatiha sûresini okudu. Okurken besmeleyi de söyledi.”

Her sûre başındaki Besmelenin o sûreye dâhil bir ayet olduğu kabul edildiğinde, besmelenin tek başına ayet olması veya sonrasındaki ayetle beraber sayılması konusunda da ihtilaf söz konusudur. Ama, her hâl ü kârda mushafın içinde yer alanların tamamının Allahın kelâmı olduğunda icma' vardır.

Fatihadan sonra söylenen (**Âmin**) ifadesi Fatiha'ya dâhil olmadığından, ümmet bu lafzı Kur'ana yazmamaktadır. Kur'andan olmayanı Kur'ana yazmamakta bu hassasiyeti gösteren ümmetin, Besmeleyi ittifakla sûre başlarına yazması, onun Kur'andan olduğunu göstermektedir.

“**Allahın adıyla**” derken mukadder bir cümle vardır: Yani, “Allahın adıyla okurum” demektir. Çünkü, besmeleden sonra gelen kısım, okunmaktadır.

Keza, her hangi bir işi yapan kimse besmele çektiğinde “Allahın adıyla şu işime başlarım” demiş olur.³

Kural olarak, önem verilen şey önce söylenir. Bu durumda Allah adının öne alınarak işe başlanması O'nun adıyla yapılan işin önemine dikkat çeker.

“Onun yüzüp gitmesi de, durması da Allah'ın adıyladır.” (Hûd, 41) ve

² Hanefi alimleri, sûre başında yer alan besmelelerin, sûreleri birbirinden ayırmak için olduğunu kabul ederler.

³ Yani, Allahın adıyla yerim, Allahın adıyla dükkânımı açarım” gibi...

bu sûrede yer alan **“Sadece Sana ibadet ederiz”** denilmesinde de benzeri bir incelik vardır.⁴

Bu şekilde Allah adının öne alınarak Besmele çekilmesi, Allahın şanı-
nı tazime daha münasıptır. Çünkü herhangi bir fiil Allahın adıyla başlan-
madığında şer'an tamam sayılmaz ve bir kıymet ifade etmez Hz. Peygam-
ber şöyle bildirir:

“Allah adıyla başlanmayan her iş, ebterdir.”

Yani, sonu iyi gelmez, bir hayır getirmez.

Besmeledeki ب (ba) harfinin musahabe için olduğu da ifade edilmiştir.⁵

Besmele ile başlamak, “Allahın ismini teberrük olarak okumaya başlıyo-
rum” manasını da ifade eder. Besmeleden, ta Fatıha sûresinin sonuna ka-
dar, kulların dilleri ile Allahın adıyla nasıl teberrükte bulunulacağını, O’nun
nimetlerine nasıl hamdedileceğini, O’nun lütfundan nasıl isteneceğini gös-
termektedir.

اسم **İsim** kelimesi yükseklik ifade eden **“sümüvv”** kelimesinden gelir.
Çünkü söylenen isim, ismin müsemmasını gösterir ve onun bir alâmeti
olur.

Eğer isim ile lafız murat edilirse, bu isim müsemmanın gayrı olur. Çün-
kü birbirinden kopuk seslerden meydana gelir. Milletlere ve asırlara göre
farklılık arzeder. Bazen müteaddid olur, bazen ise ittihad eder. Müsemma
ise böyle değildir.

Ama isimden bir şeyin zâtı kastedilirse, isim ile müsemma aynı şey olur.
Lakin bu manada kullanımı meşhur değildir.

Kur’andaki,

-“**Celal ve ikram sahibi Rabbinin ismi yücedir.**” (Rahmân, 78)

-“**Rabb-i Âlâ’nın** (Yüce Rabbinin) **ismini tesbih et.**” (Â’lâ 1) ayetlerin-
de geçen isimlerden, lafız murat edilmiştir. Çünkü Cenab-ı Hakkın zât ve
sıfatlarının noksanlardan tenzihi vacip olduğu gibi, zâtına delalet için ko-

⁴ Yani, önemli olan Allah adıyla geminin hareket etmesi ve ibadetin Allah için olmasıdır. Yoksa başkaları adına gemilerini yürütebilirler ve Allah dışında mabut kabul ettiklerine tapabilirler.

⁵ **Musahabe**, beraber olmayı ifade eder. Yani, Allahın dilemesi ve teyidi olma-
dan hiçbir şey meydana gelmez. İnsanda olan cüz’i irade, Allahın küllî iradesinden
medet almadan bir şey gerçekleştiremez.

nulan isimlerinin de çirkin hallerden ve edebe aykırı durumlardan tenzihi de vaciptir.

Ebu Hasen El-Eşarî'nin de katıldığı şekliyle, eğer isimden murat sıfat ise, Eş'ariye göre isim de sıfat gibi üçe ayrılır:

1-Bir kısım isim, müsemma ile aynıdır.

2-Bir kısmı, müsemmadan ayrıdır.

3-Bir kısmı da müsemmanın ne aynı, ne de gayridir.

“Allah ile...” demeyip **“Allahın adıyla”** denilmesi, teberrük ve yardım istemenin ancak Allahın adının zikriyle olmasındandır.

Veya bu yemin ile teyemmün arasındaki ayırım içindir.⁶

“Bismillah” derken elifin yazılmayışı, çokça kullanılması sebebiyledir. Ona bedel olmak üzere, hat olarak ب (ba) harfi biraz uzun yazılmaktadır.

الله **“Allah”** lafza-i celâlinin aslı, ilahdır. Hemze hazfedilmiş ve ona bedel olarak elif-lâm gelmiştir. Bundan dolayı “Ya Allah” derken geçiş yapılmaz hemzeli okunur.

“Allah” lafza-i celâli, mabud-u bilhak olan Allah için kullanılır, **“ilâh”** ise hak ve batıl bütün ilahlar için kullanılabilir. Ancak zamanla Allah için kullanılması galip olmuştur.

Allah lafza-i celâli, “e-le-he” kökünden gelir. Bu ise; ibadet, hayret, sükûnet, sığınmak gibi anlamlar taşır.

Evet, Allahu Teâlâ gerçek mabuddur. Akıllar O’nun marifetinde hayrette kalır. Kalpler O’nun zikriyle mutmain olur. Ruhlar, O’nun marifetiyle sükûnet bulur. Dehşet içinde kalanlar O’na sığınır.

“Allah” lafza-i celâlinin “lâhe” kökünden geldiğini söyleyenler de vardır. Bu kelime, perdelenmeyi ifade eder. Allahu Teâlâ da gözlerin O’nu idrak etmesinden perdelidir.

“Allah” lafza-i celâli, bu tarzda müştak bir kelime olabileceği gibi, doğrudan doğruya Allahın zâtına mahsus bir alem, yani özel isim olması da mümkündür. Çünkü Allahın sıfatlarının kendisine dayandırılacağı bir isim lazımdır.⁷

Eğer “Allah” lafza-i celâli bir vasıf olsaydı, başkaları da o vasıfta müş-

⁶ Yani, “Bismillah” değil de “Billahi” denilseydi, bu ifade yemin olarak da anlaşılabilirdi.

⁷ Mesela, “Allah Rahimdir” deriz. Ama, “Rahim Allahdır” demeyiz.

terek olabileceğinden “La ilahe illallah” dediğimizde tam bir tevhidi ifade etmezdi.

En zahir olarak görülen o ki, aslında “Allah” lafza-i celâli vasıftır. Lakin başkası için kullanılmayıp münhasıran Allah için kullanılması galip olunca, alem (özel isim) gibi olmuştur.

الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ Er-Rahmân – Er-Rahîm, r-h-m kökünden gelen iki isim olup, “ziyadesiyle rahmet eden” manasını ifade ederler.

Rahmet, lügatte rikkat-i kalp manasını taşır. Yani, birisine acıyıp ona ikram etmeyi anlatır. Rahim kelimesi de aynı kökten gelir. Rahimde olana şefkat gösterilmesi gibi, bu iki isim ilâhî rahmeti anlatır.

Allahın isimleri, bu isimlerin nihayeti olan filleri itibariyle düşünülmesi uygun olur, yoksa fiilden etkilenme (infial) tarzında başlangıç yönünden ele alınmaması lazımdır.

Rahmân ismi, Rahîmden daha ziyade bir rahmeti ifade eder. Çünkü, aynı kökten gelen iki kelimedenden biri diğerinden daha fazla harfle gelirse, o özellikte daha ziyade oluşu gösterir. Bu ziyadelik ise, bazen kemiyet (sayıca çokluk) bazen da keyfiyet, yani kalite itibariyle olabilir.

Mesela “**Ey dünyanın Rahmânı, ey ahiretin Rahimi**” denilir. Çünkü Allahın rahmeti şu dünyada mü’min ve kâfire umumîdir. Ama ahirette ilâhî rahmet özellikle mü’minler hakkındadır.

Kemiyet ve keyfiyet yönünden baktığımızda ise, “Ey dünya ve ahiretin Rahmânı” “Ey dünyanın Rahîmî” ifadelerini ele alalım. Çünkü ahiret nimetlerinin tamamı büyük nimetlerdir. Dünyevî nimetlerde ise, hem büyük olanlar, hem de küçük olanlar vardır.

Normalde küçükten büyüğe doğru gitmek bir esas iken, önce büyük nimetlere delâlet eden “Rahmân” isminin, sonra ise daha küçük nimetlere delalet eden “Rahîm” isminin gelmesine de şu açılardan bakılabilir:

Dünyadaki rahmet, ahiretteki rahmetten önce gelmektedir.

Rahmân ismi başkası için kullanılmadığından sanki alem (özel isim) gibi olmuştur, bundan dolayı Rahîm isminden önce gelmiştir. Çünkü Rahmân, “son derece merhamet sahibi Mün’im-i hakîki” manasındadır. Bu ise Al-lahtan başkası için kullanılamaz. Çünkü Allahın dışında her şey lütufta bulunurken, nimet verirken ya büyük bir karşılık, ya bir medh ü sena bekler.

Ayrıca, Rahmân ismi büyük nimetlere delalet ettiği için, Rahîm ismi de bunlar dışındaki diğer nimetlere delalet eder, böylece Rahmân ismi için bir tetimme gibi olur, onun manasını tamamlar.

Rahmân ve Rahim isimlerinin besmelede yer alması arif insanın bütün işlerde kendisinden yardım istenilmeye layık olan Zâtın hem şimdiki, hem gelecekteki, hem büyük, hem de küçük bütün nimetlerin sahibinin gerçek mabud olduğunu bilmesi ve her şey ile O'na yönelmesi, O'nun tevfik ipine sımsıkı yapışması, kalbinin derinliklerini O'nun zikriyle meşgul edip başkasından uzaklaştırması içindir.

2- **الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ** “Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allah’a mahsustur.”

Hamd, nimet veya nimetin gayrı güzel şeylere mukabil senada bulunmaktır. Medih ise, mutlak olarak güzele senada bulunmaktır. Mesela, “Zeyd’e ilim ve keremine mukabil hamdettim” dersin. Ama “Zeyde güzelliğinden dolayı hamdettim” demezsin, bunun yerine “güzelliğinden dolayı onu medhettim” dersin.

Hamd ve medhin, birbiriyle kardeş olduğu da söylenir.

Şükür ise, nimete söz, amel veya itikatla mukabelede bulunmaktır.

Şükür, bu cihetle hamd ve medihten daha genel, bir başka cihetle ise daha özeldir.

Hız. Peygamber şöyle der:

“Hamd, şükürün başıdır. O’na hamdetmeyen, O’na şükretmiş sayılmaz.”

Hamdin zıddı zem (kötülemek – ayıplamak), şükürün zıddı ise küfran, (nankörlüktür.)

Fatiha sûresinin başındaki hamd kelimesinin elif-lamlı “**El-hamd**” şeklinde gelmesi hamd cinsini ifade etmek içindir.

Veya istiğrak içindir, yani her türlü hamdi ifade etmek içindir. Çünkü her türlü hamd, ancak O’na mahsustur. Allahu Teâlâ şöyle buyurur:

“**Size gelen her nimet Allah’tandır.**” (Nahl, 53)

Demek ki doğrudan veya dolaylı ne kadar hayır varsa, hepsi O’ndandır. Bunda, Cenab-ı Hakkın hayat, ilim, irade, kudret sahibi olduğunu hissettirmek vardır. Çünkü bunlara sahip olmayan birisi hamde layık olamaz.

Rab, asıl olarak “terbiye” anlamında masdardır. Terbiye ise bir şeyi tedricen, peyderpey kemâlîne ulaştırmaktır. Sonra bu kelime, “ziyadesiyle terbiye eden” anlamında Allah için kullanılmıştır. Allah için “Adil” yerine “Adl” denilmesi de bu tarzdadır. Adl, “son derece adalet sahibi” anlamına gelir.

“Rab” ismi mutlak olarak başkasına nispet edilmez. Ancak Yusuf

sûresinde **“Rabbine git”** ifadesinde olduğu gibi kayıtlı olarak nispet edilmesi mümkündür. (Yusuf, 50)⁸

Âlem, “kendisiyle başkasının bilindiği şey” anlamında olup, Sani’in (yüce sanatkâr olan Allahın) kendisiyle bilindiği, ona âlâmet olan şey anlamındadır. Allahın dışındaki her şey, bütün cevher ve araz olanları içine alır. Bunların her biri olması ve olmaması caiz şeylerdir. Var olmalarında vücudu vacip (zorunlu) bir müessire muhtaçtırlar.

“Âlem” kelimesinin çoğul gelmesi, âlem ünvanı altında yer alan çeşitli cinsleri içine alması içindir.

Âlem kelimesinin akıl sahipleri için kullanılan sığa ile çoğul yapılması, tağlip yoluyla⁹

Âlem kelimesinin melek, ins ve cinden ilim sahipleri için bir isim olduğu da söylenmiştir. Bu kelimenin bunlar dışındakiler için kullanılması, onlara tabi kılınmaları yoluyla yapılmıştır.

Bazı zâtlar da, âlemlerden muradın insanlar olduğunu söyler. Çünkü her bir insan müstakil bir âlemdir. Büyük âlem Allahı tanıttığı gibi, büyük âlemden olan cevherleri ve arazları müştemil olan insan da Allahı tanıttırır. Bundan dolayı yüce Allah her ikisine tefekkürle bakmayı müsavî kılarak şöyle bildirdi:

“Arzda yakîn sahipleri için nice ayetler vardır. Kendi nefislerinizde de. Hâlâ görmez misiniz?” (Zariyat, 21)

“Âlemlerin Rabbi” ifadesinde, varlığı ve yokluğu eşit olan şu varlıkların (mümkinatın) yoktan yaratılmada bir yaratıcıya ihtiyaçları olduğu gibi, varlığı devam ettirmede de bir Rabbe muhtaç olduklarına delil vardır.

3- **أَلرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ “O, Rahmân – Rahim’dir.”**

Besmelede bu iki isim geçmekle beraber burada da tekrar edilmesi, zikredeceğimiz bir durumun illetini beyan etmek içindir.

4- **مَالِكِ يَوْمِ الدِّیْنِ “O, din gününün mâlikidir.”**

⁸ Bu ifade, Hz. Yusuf tarafından zindan arkadaşına söylenmiştir. “Efendin olan hükümdara git” anlamında kullanılmıştır.

⁹ Yani, âlemden insan, melek ve ruhani varlıklar akıl sahibidirler. **“âlemîn”** ifadesinin, akıl sahiplerinin çoğul yapıldığı sığa ile gelmesi, diğerlerinin ona tabi kılınması tarzında olmuştur. “Ebeveyn” ve “kameran” kelimelerinde de benzeri bir tağlib vardır. Çünkü “Ebeveyn” kelime olarak “iki baba” demek iken anne-baba için kullanılır. “Kameran” ise “iki ay” demek iken ay ve güneş için kullanılır.

Ayetteki “**Mâlik**” ifadesi, hem “Mâlik” hem de “Melik” şeklinde okunmuştur.

Asım, Kisaî ve Ya’kub kıraatinde “Mâlik” şeklinde okunur. “**O gün, kimse kimseye fayda veremez. O gün emir yalnız Allah’ındır.**” (İnfitar, 19) ayeti de bu kıraati te’yid etmektedir.

Diğer kıraat imamları ise “Melik” olarak okunmuşlardır, tercihe şayan olan da budur. Çünkü Mekke ve Medine (Haremeyn) kıratı de böyledir. “**Bugün mülk (hükümrancılık) kimindir? Vahid – Kahhar olan Allah’ındır.**” (Mü’min, 16) ayeti de bu okuyuşu destekler. Ayrıca, “Melik” ifadesinde tazim (büyüklük ifade etmek) vardır.

“**Mâlik**”, mülk kelimesinden gelir, “sahip olunan şeylerde tasarrufta bulunan” demektir. “**Melik**” ise, milk kelimesinden gelir, “emir verilenlerde emrederek ve yasaklayarak tasarrufta bulunan” anlamına gelir.

“**Din günü**”, amellerin karşılığının verileceği gündür. “Ne yaparsan karşılığını görürsün” anlamına gelen deyimdeki “din” kelimesi de bu manayı teyit eder.

Ayetteki “**din**” ifadesinin “şeriat” “itaat” anlamına geldiği de nazara verilmiştir. Bu durumda “din günü” ifadesi “dinin karşılığının verildiği gün” anlamına gelir.

“**Din gününün mâliki**” ifadesi, o günde emir verme yetkisinin sırf Allah’ta olmasını anlatır.¹⁰

Onun Rab olarak âlemleri icad etmesi, zâhir ve batında hem bu günlerinde hem de geleceklerinde onlara nimet vermesi, sevap ve ceza gününde onların işlerine mâlik olmasından dolayı bu vasıfların Allahu Teâlâ hakkında cari kılınması, gerçek anlamda hamde layık olanın O olduğuna, başkasının böyle bir hamde liyakati söz konusu olamayacağına delalet etmek içindir. Çünkü hükmün sıfat üzerine terettüp ettirilmesi, onun illetini de hissettirir. Ayrıca, mefhum-u muhalif ile de, bu sıfatlarla muttasıf olmayan birinin, değil ibadet edilmeye, hamdedilmeye bile layık olamayacağını hissettirmek içindir.

Böyle olunca, her bir vasıf, kendinden sonrakine bir delil gibi olur.

Bu durumda birinci vasıf olan “**Âlemlerin Rabbi**”, hamdi icab edenin ne olduğunu beyan içindir. O da, âlemleri yoktan var etmesi ve terbiye ile onların vücutlarını devam ettirmesidir.

¹⁰ Yani, dünyada görünüşte mülke mâlik olanlar, halka hükmedenler vardır. Ama o gün kimsenin ne mülkü kalır, ne de saltanatı.

İkinci ve üçüncü vasıflar olan **Rahmân ve Rahim** isimleri, Allahın rahmetiyle lütufta bulunduğu, o rahmetini tecellide tamamen hür olduğuna delâlet etmek içindir. Yani, bu ilâhî rahmetin O'nun zâtından dolayı vacip oluşu veya üzerine bir vazife oluşu söz konusu değildir.

Dördüncü vasıf olan **“din gününün mâliki”**, hamdin O'na tahsisini anlatır.¹¹

Bu ifade, hamd edenlere bir vaadi, hamdden yüz çevirenlere de bir tehdidi tazammun eder.

5- **إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ** “Sadece Sana ibadet ederiz ve sadece Senden yardım dileriz.”

Allahu Teâlâ önce hamde layık olanı zikretti, O'nu başkalarından ayıran büyük sıfatlarla vafetti. Allahu Teâlâ, bir derece belirli bir şekilde bilindi, ardından “ey böyle böyle olan Zât, ibadeti ve yardım dilemeyi Sana tahsis ederiz, yalnızca Sana ibadet eder, sadece Senden yardım dileriz” şeklinde hitap yolunu gösterdi.

Bu şekilde hitapta bürhan makamından ayan makamına bir yükseliş, gaybetten şuhuda bir intikal vardır. Sanki tasarruflarıyla ilmen bilinen Zât (yüce Allah) bu şekilde gözle görülür hâle gelmiş; aklen bilinen müşahede edilir olmuş; gıyabî olan göz önünde hâzır duruma yükselmiştir.

Kelâmın evvelinde **“sadece sana ibadet ederiz...”** kısmına gelinceye kadar, ârîf insanın zikir fikir ve Allahın isimlerinde teemmülde bulunması, O'nun nimetlerine nazar etmesi O'nun san'at harikalarıyla Sâniin azametini, saltanatının haşmetine istidlâlde bulunması vardır. Ama ardından doğrudan Allaha seslenmekte bu zikir, fikir ve teemmülün neticesi olarak O'nun vusul deryasına dalmak, müşahede ehlinden olmak, böylece ayanen O'nu görmek, şifahen O'na münacatta bulunmak söz konusudur.

Allahım, bizi sadece haberi dinleyenlerden değil, kaynağa vasıl olanlardan eyle. (Âmin)

Arabların belâğatteki âdetlerinden biri de **kelamda tefennün**, yani çeşitlilik ve bir üslûbtan başka bir üslûba yönelmektir. Bunda muhatabı dinç ve dinamik tutmak vardır. Mesela, birisine hitap ederken ardından ondan gıyaben bahsedilir veya gıyaben bahsedilen birine birden hitap edilir. Veya burada denilenin tersi de yapılır. Mesela ayette şöyle geçer:

“Sizi karada ve denizde gezdirip dolaştıran O'dur. Gemide bu-

¹¹ Yani, hesap gününün sahibi olmayan, hamde layık olamaz.

lunduğunuzda, hoş bir rüzgâr onları alıp götürerek tam keyiflendikleri bir sırada, gemiye şiddetli bir fırtına gelir çatar ve her taraftan onlara dalga gelmeye başlar” (Yunus, 22)¹²

Bir başka ayette ise şöyle anlatılır:

“Ve Allah rüzgârları gönderdi de, derken rüzgârlar bir bulutu harekete geçirir. Derken biz onu (bulutu) ölü bir beldeye sevk ettik. Böylece onunla ölümünden sonra yeryüzüne hayat verdik.” (Fâtır, 9)¹³

İbadet, hudu’ ve tezellülün nihayet mertebesidir. Bundan dolayı Allaha boyun eğmek manasında kullanılır, başkaları için ibadet kelimesi kullanılmaz.

İstiane, yardım istemektir. İstenen bu yardım ya zaruridir, yani “olmazsa olmaz” türdendir veya zarurî değildir.

Zarurî olan yardım, o işi yapan kimsenin iktidarı, onu tasavvur etmesi, o işi yapmak için gerekli âlet ve iş yapacağı maddenin olması gibi gerekli şartlardır.¹⁴ Bunların hepsi beraber olduğunda kişi bu işi yapabilmekle vasedilir. Ve fiille mükellef olması sahih olur.

Zaruri olmayan yardım ise, fiili kolaylaştıran şeylerdir. Mesela, bir yere yürüyerek gidebilecek birine, binek verilmesi onun işini kolaylaştırır. Zarurî olmayan bu tür yardım, mükellef olmak için şart değildir.

Ayette istenilen yardım, yardımın her türlüşünü içine alır. “İbadetleri yerine getirmek için Allahtan yardım istemektir” şeklinde değerlendirenler de olmuştur.

“Sadece Sana ibadet ederiz ve sadece Senden yardım isteriz” derken, burada geçen her iki çoğul zamir, Fatihayı okuyan kimse ve onunla beraber olan meleklerdir, keza cemaat namazında bulunan diğer kimseler de bu çoğul zamire dâhildirler. Hatta bütün tevhid ehli böyle demektedirler.

Namaz kılan kişi, ibadetini onların ibadetleri arasına dercederek ve ihti-

¹² Ayet, önce onlara hitap ile başladı. Ama **“hoş bir rüzgâr onları alıp götürdüğünde”** derken onları gıyabî olarak anlattı. Bu, sanki başkalarına “şunların haline bakın” tarzında hem bir hayret uyandırma, hem de hâllerini inkârdır.

¹³ Allahu Teâlâ, önce rüzgârları gönderdiğini anlattı. Ardından **“Derken biz onu (bulutu) ölü bir beldeye sevk ettik. Böylece onunla ölümünden sonra yeryüzüne hayat verdik.”** şeklinde **“biz”** diyerek devam etti. Bunda, ölü beldeye bulutu sevk etmenin ve ondan indirilen yağmurla yeri diriltmenin, ziyadesiyle ilâhî sanatla meydana gelmesine işaret vardır.

¹⁴ Yani, insan kendi kesbiyle iş yaparken, bu dördü olmazsa, bir şey yapamaz.

yacını onların ihtiyaçları arasına katarak onların bereketi ile kendi ibadeti-
nin de kabul edilmesini, duasına cevap verilmesini ümit etmektedir. Cema-
atle namaz kılmanın emredilmesi de zaten bu noktadandır.

إِيَّاكَ “Sana ibadet ederiz, Senden yardım dileriz” demek yerine **“sadece”**
denilmesi, Allahı tazim içindir, sırf O’na ibadet yapmaya ve yardımı sırf
O’ndan istemeye ihtimama işaret eder. İbnu Abbas şöyle der:

“Bunun manası, “Allahım Sana ibadet ederiz, Senden başkasına tapma-
yız.”

Önce ibadeti söylemek, talepte bulunmadan önce yapılması gerekeni
gösterir.¹⁵

Burada, ibadet eden kimsenin evvelen ve bizzat nazarını Mabud’a çevir-
mesi gerektiğine bir tenbih vardır.

Mabuddan ise ibadete yönelmelidir. İbadete yönelmesi ise, kendisinden
sadır olan bir ibadet olarak değil, kendisiyle Cenab-ı Hak arasında şeref-
li bir nisbet ve yüksek bir vuslat olması cihetiyle yapılmalıdır. Arif olan ki-
şinin Allaha vasıl olması, ancak O yüceler yücесini mülahazada müsteğrak
olmasıyla, O’nun dışında olanların ise, nazarında kaybolmasıyla gerçekte-
şir. Öyle ki, kendini her bir hâlini sırf Allah için nazara almalı, O’na inti-
sap açısından değerlendirmelidir. Bundan dolayıdır ki, Cenab-ı Hakkın Ha-
bibullah olan Hz. Peygamberle alakalı hikâye ettiği, **“Üzülme, çünkü Al-
lah bizimle beraberdir.”** (Tevbe 40) ifadesi, Kelimullah olan Hz. Musa’yla
alakalı anlattığı **“Rabbim şüphesiz benimledir.”** (Şuara, 62) ifadesinden
daha üstündür.

إِيَّاكَ **“İyyake”** deki zamirin tekrarı, kendisinden yardım istenenin ancak
Allah olduğunu, başkası olmadığını bildirmek içindir.

İbadetin yardımdan önce ifade edilmesi, hem ayet sonlarının uyumu
açısından, hem de vesilenin ihtiyaçtan önce takdim edilmesinin, o ihti-
yacın daha iyi ve süratli görülmesine yol açtığını bildirmek içindir.

Derim ki: Fatihayı okuyan kişi ibadeti kendi nefesine nisbet edince, bun-
dan kendini beğenmek ve kendine güvenmek vehmi hatıra gelebilir. Bun-
dan dolayı hemen peşinde **“sadece senden yardım isteriz”** ifadesi gel-
di, ta ki ibadetin de ancak Allahın yardımıyla ve tevfiğiyle olduğu bilinsin.
Ayetteki vav harfinin hâl ifade ettiğini söyleyenler de olmuştur. Yani, “Sen-
den yardım isteyen kimseler olarak Sana ibadet ederiz.”

¹⁵ Yani, insan önce ibadetini yapmalı, Allahtan yardımı sonra istemelidir.

6- اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ “Bizi sırat-ı müstakime hidayet et.”

Ayetin bu kısmı, istenen yardımı beyan eder. Sanki Allahu Teâlâ “Size nasıl yardım edeyim?” demiş, cevap olarak da “Allahım, bize hidayet et” denilmiştir.

Hidayet, lütuf ile yol göstermektir. Bundan dolayı hep hayırda kullanılır. Ama zalimler hakkında, **“Sonra da hidayet edin (sevk edin) onları cehennem sıratına.”** (Saffat, 23) ayetinde geçen hidayet kelimesi, tehekküm üslûbu ile gelmiştir.¹⁶

Allahın hidayeti, sayısız şekillerde kendini gösterir. **“O, istediğiniz her şeyden size verdi. Eğer Allah’ın nîmetini sayacak olsanız, sayıp bitiremezsiniz.”** (İbrahim, 34) Lakin, başlıca birbirine terettüp eden şu şekillerde görülür:

1-Kişinin, kendi maslahatlarını takip edebileceği kuvveler vermek. İnsana verilen akıl, zahirî ve batınî duyular gibi.

2-Hak ile batılı, salah ile fesadı birbirinden ayıran deliller ortaya koymak sûretiyle. **“Ve ona iki yolu gösterdik.”** (Beled, 10) ve **“Semûd kavmine gelince, onlara doğru yolu göstermiştik. Ama onlar körlüğü hidayete tercih ettiler.”** (Fussilet, 17) ayetleri buna birer misaldir.

3-İrsal-i rusûl ve inzâl-i kütûp, yani peygamberler göndermek ve kitaplar indirmek yoluyla. **“Onları (peygamberleri) bizim emrimizle doğru yolu gösteren önderler yaptık.”** (Enbiya 73) ve **“Şüphesiz ki bu Kur’ân, insanları en doğru yola iletir.”** (İsra, 9) ayetlerinde anlatıldığı gibi.

4-Allahın insanların kalplerine sırları açması ve eşyayı gerçekte olduğu gibi onlara göstermesidir. Bu da vahiy, ilham ve sadık rüyalarla olur. Bu tarz hidayet, özellikle enbiya ve evliya içindir. **“İşte bunlar, Allah’ın hidayet ettiği kimselerdir.”** (En’am, 90) ve **“Uğrumuzda cihad edenleri mutlaka yollarımıza sevk edeceğiz.”** (Ankebut, 69) ayetleri bu manayı gösterir.

Fatihayı okuyan kimseler, hidayete ermiş olmalarına rağmen Allahtan hidayet istemeleri

¹⁶ **Tehekküm**; görünüşte ciddi, gerçekte alaydan ibaret olan eğlenmektir. Ta’rizin acı ve ağır kısmıdır. Cimri insana, “Maşallah, Hâtem-i Tâi gibi...”; korkak insana, “Ne kadar da arslana benziyor!”, kötü ahlâklı birisi hakkında, “Rezalette onunla yarışılmaz” şeklinde ifadeler, birer tehekküm örneğidir. Kur’an-ı Kerim’de kâfir ve münafıklarla ilgili olarak gelen, **“Onları elim bir azapla müjdele!”** tarzındaki ifadeler de birer tehekkümdür. (Nisa, 138; Tevbe, 3) Çünkü “müjdelemek” güzel şeylerde kullanılır. Azap için kullanıldığında ise, ince bir istihza manası taşır.

-Ya daha ziyade hidayet istemektir.

-Veya hidayette sebatı talep etmektir.

-Veya hidayete terettüp eden mertebeleri elde etmeyi istemektir. Mesela, Allaha vasıl bir arif hidayeti istediğinde “ya Rabbi, Sende seyr yoluna bizi irşad et, ta ki beşeri hâllerimizin karanlıklarını bizden yok et, böylece Senin mukaddes nurun ile aydınlanalım, Senin nurun ile Seni görelim.”

Emir ve dua sığıları, lafzen ve manen ortaklıklar. Ama üstten aşağıya ve aşağıdan üste olmalarına göre farklılık arz ederler.¹⁷

Sırat-ı müstakim’den murat, hak yoldur. İslâm dini olduğu da söylenmiştir.

7- ^۷صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ **“Nimet verdiklerinin yoluna.”**

Bu, önceki ifadededen tümüyle bedeldir. Bunun ifade ettiği mana, Müslümanların yolunun dosdoğru olduğunu en kuvvetli ve belîğ bir şekilde te’kid etmek, ortaya koymaktır. Çünkü ayetin bu kısmı, sırat-ı müstakimi tefsir ve beyan gibi kılındı. Yani sırat-ı müstakimin mü’minlerin yolu olması gayet açıktır, kapalı bir noktası yoktur.

Kendilerine nimet verilenlerden muradın peygamberler, özellikle peygamber efendimiz ve ashabı olduğu da söylenmiştir. Tahrif ve neshden önce Hz. Musa ve Hz. İsa’nın ashabı şeklinde açıklayanlar olmuştur.

Ayette geçen **“in’am”**, nimet vermek demektir. Asıl olarak bu kelime, insanın lezzet aldığı hâl anlamındadır, insanın lezzet aldığı nimetler için kullanılmıştır.

Allahın nimetleri **“Allah’ın nimetini sayacak olsanız, sayıp bitiremezsiniz!”** (İbrahim, 34) ayetinin ifade ettiği gibi, her ne kadar sayısız ise de, başlıca iki cinse münhasırdır:

1-Dünyevî nimetler,

2-Uhrevî nimetler.

Dünyevî nimetler de iki kısımdır:

¹⁷ Türkçede “şöyle yapılmasını rica ederim” denildiğinde, şayet bu söz aşağıdan yukarıya ise istirhamda bulunmak anlamında kullanılır. Ama bir amirin memura bu sözü söylemesi, emir anlamında değerlendirilir. Onun gibi, dua ve emir sıgası aynı olmakla beraber, yukarıdan aşağıya ve aşağıdan yukarıya olmasına göre manada farklılık olur. Bizlerin emir sıgasıyla Allah’tan istekte bulunmamız, ancak Onun lütfundan talepte bulunmak anlamındadır. Yoksa hiç bir varlığın Allaha emretmesi düşünülemez.

1-Vehbî nimetler,

2-Kesbî nimetler.

Vehbî nimetler de iki kısımdır:

1-İnsana ruh üflenmesi, akılla ve ona tâbî fehim, fikir ve nazar gibi kuvvelerle ruhun aydınlatılması gibi ruhanî nimetler.

2-İnsana beden ve o bedende yerleşen kuvveler verilmesi, bunların sağlıklı olması ve azaların eksiksiz yaratılması gibi cismanî nimetler.

Kesbî olan nimetler ise, rezil hâllerden nefsi arıtmak, onu güzel ahlâk ve faziletli melekelerle donatmak, bedeni fitrî durumlar ve güzel zînetlerle süslemek, makam ve mal elde etmek gibi durumlardır.

Uhrevî nimetler ise, kişinin günahlarının bağışlanması, Allahın ondan râzı olması, sonsuz hayat boyunca en yüksek derecelere (alây-ı illiyyine) mazhar kılmasıdır.

“Allahım, bizi nimet verdiklerinin yoluna ilet” diye dua ederken, bundan murat işte bu son kısımdır ve buna ulaşmaya vesile olacak şeylerdir. Yoksa bunun dışındakilerde mü'min ve kâfir müşterektir.

غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ “O gadap edilenlerin yoluna değil.”
وَلَا الضَّالِّينَ “Dalalette olanların yoluna da değil.”

Ayetin bu kısmı, önceki ayette nimet verilenlerden bedeldir. Yani, onlar Allahın özel nimetlerine mazhar oldukları gibi, O'nun gadabından ve dalaletten sâlim kalmış kimselerdir.

Veya bu ifade, kendisine nimet verilenleri beyan eden veya kayıtlayan bir sıfattır.

Gadap, nefsin öfke hâlidir ve intikam almak istemesidir. Gadap Allaha nisbet edildiğinde, daha önce de nazara verildiği gibi, bunun nihayeti, yani cezalandırması murat edilir.

Dalalet, kasden veya hata ile doğru yoldan sapmaktır. Dalaletin çok türleri vardır. En aşağısı ile en yukarısı arasındaki farklılık çok ziyadedir.

“Onlar, Allah'ın lânetlediği ve gazabına uğrattığı, içlerinden bir kısmını maymunlar ve domuzlar kıldığı kimseler ve bir de tağuta ibadet edenlerdir.” (Maide, 60) ayetinin de işaret ettiği şekilde, “gadap edilenlerden murat Yahudilerdir” ve

“De ki: Ey ehl-i Kitap! Hakkın dışına çıkarak dininizde aşırı gitmeyin. Daha önce sapmış, birçoklarını da saptırmış bir kavmin

hevâlarına uymayın. Onlar, doğru yoldan sapmış kimselerdir.” (Maid, 77) ayetinden hareketle “dalalette olanlardan murat Hristiyanlardır” denilmiştir. Bu, Hz. Peygamberden de rivayet edilmektedir.

Şöyle denilmesi uygun olur: **“Gadap edilenler”** Allahın emirlerine karşı gelenler, **“dalalette olanlar”** ise, Allahı bilmeyenlerdir. Çünkü, ilâhî nimete mazhar olan kişi, Cenab-ı Hakkın marifetini elde etmeyi ve hayırlı amelde muveffakiyeti cem eden kimsedir. Buna mukabil olan durum ise, bu aklî ve amelî kuvvetlerden birini kaybetmektir.

Amelde problemi olan kimse fasıktır, Allahın gadabına maruz kalır. Cenab-ı Hak, kasten öldüren kimse hakkında **“Allah ona gadab etmiştir.”** demiştir. (Nisa, 93)

Aklını kullanmayan kimse ise cahildir, dalalettedir, Cenab-ı Hak şöyle buyurur: **“Artık haktan sonra dalaletten başka ne vardır?”** (Yunus 32)

أَمِنْ **“Amin”** ifadesi, “Allahım, kabul et” anlamındadır. Âlimlerin ittifak ettiği üzere, “Âmin” ifadesi Kur’andan değildir. Lakin sûreyi onunla bitirmek sünnettir. Hz. Peygamber şöyle der:

“Fatıhayı bitirdiğimde “Âmin” demeyi Cebrail bana öğretti ve dedi ki: O, yazı üzerine vurulmuş mühür gibidir.”

Hz. Ali, “Âmin”le ilgili şöyle der:

“Âmin”, âlemlerin Rabbinin mührüdür. Kulunun duasını onunla mühürlemiştir.”

İmam, cemaate namaz kıldırduğında “Âmin”i cehrî olarak söyler. Vail b. Hacerden şöyle rivayet edilir: “Hz. Peygamber Fatıhayı bitirdiğinde yüksek sesle “Âmin” dedi.”

Ebu Hanifeye göre ise, imam “Âmin”i gizli olarak söyler, cemaat de gizli olarak söyler. Abdullah B. Muğaffel ve Enesten şöyle rivayet edilir:

“İmam Fatıhayı bitirdiğinde “Âmin” deyiniz. Çünkü melekler de “Âmin” derler. Kim, melekler “Âmin” derken bunu söylerse, geçmiş günahları affolur.”

Ebu Hüreyreden rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber Übey b. Kâ’ba şöyle der:

“Tevratta, İncilde ve Kur’anda misli indirilmemiş bir sûreyi sana haber vereyim mi?”

Übey dedi: “Ver, ya Rasulallah.”

Peygamber şöyle buyurdu:

“O, Fatiha sûresidir. O, bana verilen Seb’u’l-Mesanî’dir (yedi ayettir.)”

İbnu Abbastan şöyle nakledilir:

“Hz. Peygamber oturmakta iken bir melek Ona geldi ve “Sana daha önce hiçbir nebiye verilmeyen iki nuru müjdeliyorum:

1-Fatiha sûresi

2-Bakara sûresinin son üç ayeti. Bunları okurken, bunlarla istediğin her şey sana verilecektir.”

Hz. Huzeyfe Bin Yeman’dan, Hz. Peygamberin şu sözü rivayet edilir.

“Allah bir kavme hükmü kesinleşmiş bir belayı gönderirken, o kavimden küçük bir çocuk “Elhamdülillahi Rabbi’l-âlemin” diye Fatihadan okumaya başlar. Allah onun okumasını duyar ve bu sebeple kavimden azabı kırk yıl kaldırır.”

BAKARA SÛRESİ

Bakara Sûresi Medenî olup iki yüz seksen altı ayettir.

2. DERS

Kâmil Mü'minler

1- ^ع اَلَمْ “Elif, Lâm, Mîm.”

Huruf-u Mukattaa

“Elif, Lâm, Mîm.” Bu ve emsali lafızlar, kendileriyle kelimelerin meydana geldiği harflerin isimleridirler.

İbnu Mes’ud, Hz. Peygamberden şöyle rivayet eder:

“Kim Allahın kitabından bir harf okursa, ona bir hasene verilir. Hase-ne ise, on katıyladır. “Elif lâm-mim” bir harftir demiyorum. Lakin elif bir harftir, lâm bir harftir, mim bir harftir.”

Bu harflerle, Kur’ana muaraza etmek isteyenlere meydan okunmuştur.¹⁸

Eğer Kur’an Allahın kelâmı değil insan sözü olsaydı, ona muaraza edenler birbirlerine yardım da etmelerine rağmen buna yakın şeyler söylemek-ten elbette âciz kalmazlardı.

Böylece, bu ifadeler Kur’anın bir nevi i’cazını gösterir. Daha ilk ifadelerinde, muhataplarının kulaklarına bu i’cazı duyurur. Çünkü harfleri isimleriyle söylemek okuma yazma bilen ve öğreten kimselere hastır. Kur’anı kendisinden dinledikleri Hz. Peygamber ise, okuma yazması olmayan bir ümmîdir. Ondan kitabet ve tilavetin meydana gelmesi, doğrusu hiç beklen-meyen garip bir durumdur, harikulâdedir.

Hem de sûre başlarında geçen bu harfler, öyle dizilmişlerdir ki, büyük edipler de bunu yapmaktan aciz kalır. Şöyle ki:

Sûre başlarında yer alan bu harfler (**huruf-u mukattaa**) on dört tane-dir. Bu ise, -şayet lâm elif doğrudan bir harf sayılmazsa- harflerin yarısıdır.

Bu harfler, yirmidokuz defa sûre başlarında yer alır, bu ise, hece harf-lerinin sayısındır.

¹⁸ Yani, “ey insanlar, size okunan Kur’an, işte böyle harflerden meydana gelmiş-tir. Haydi, böyle harfleri kullanarak Kur’anın nazirini yapınız.”

Kur'an-ı Kerimde huruf-u mukataa bir, iki, üç, dört ve beş harfli olarak zikredilir.¹⁹

Huruf-u mukataanın, sûrelerin isimleri olduğu da söylenmiştir.

Ayrıca, bu harflerin, kendilerinin de içinde bulundukları bazı kelimelere bir işaret olduğuna dikkat çekilmiştir.

İbnu Abbasın şöyle dediği rivayet edilir: “Elif, Allahın ihsanlarına, lâm harfi lûtfuna, mim harfi de mülkünü işaretler.”

Yine O’ndan şöyle bir rivayet vardır:

“Elif – lâm – mim’in manası: Ben Allahım, bilirim, demektir.”

İbnu Abbasa göre, **elif** harfi Allaha, **lâm** harfi Cibrile, **mim** harfi Muhammede işaret eder. Yani, “Kur’an, Cibrilin lisanı ile Allah tarafından Hz. Muhammede (asm) indirilmiştir.”

Bu harflerin, ebced ve cıfır yoluyla kavimlerin müddet ve ecellerine işaret olduğunu söyleyenler de vardır. Rivayete göre, Yahudilerden bir grup Hz. Peygambere geldiğinde, onlara Bakaranın başından “Elif – lâm – mim”i okudu. Onlar, ebced yoluyla bunu hesaplayıp dediler: Müddeti yetmiş bir yıl olan bir dine nasıl girelim?

Rasulallah (asm) onlara tebessüm etti. Bunun üzerine, “başka da var mı?” dediler. Hz. Peygamber onlara “elif – lâm – mim – sad”, “elif – lâm – ra” ve “elif – lâm – mim – ra”yı okudu. Bunun üzerine, “bize iş karıştı. Hangisini esas alacağımızı bilmiyoruz” dediler.

Bu harflerin Kur’anın isimleri olduğu da söylenmiştir.

Keza, bunların Allahın isimleri olduğuna da dikkat çeken olmuştur.

“Elif – lâm – mim”le alâkalı şöyle bir nükteye dikkat çekilir:

Elif, harfi boğazın gerisinden çıkar. Burası, harflerin çıkış yerlerinin başlangıcıdır.

Lâm harfi dilden çıkar, bu da harflerin mahrecinin ortasıdır.

Mim harfi ise dudaktan çıkar, bu da harflerin mahrecinin sonudur. Demek ki, kulun kelâmının hem evveli, hem ortası, hem de sonu Allahı zikir olmalıdır.

Bu harflerle ilgili olarak, “bunlar sadece Allahın bildiği birer sırdır” görüşüne de yer verilir. Buna yakın bir görüş, dört halifeden ve sahabeden rivayet edilir. Belki de onlar “bu harfler Allah ile Rasulü arasında birer sır-

¹⁹ Mesela, **Nun** bir harf, **Ha-Mîm** iki harf, **Elif-Lâm-Mîm** üç harf, **Elif-Lâm-Mîm-Ra** dört harf ve **Kef-He-Ye-Ayn-Sad** ise beş harftir.

dır, hem birer rumuzdur, diğer insanlar bunlara muhatap değildirler” manasını murat ettiler. Çünkü bir mana ifade etmeyen şeyle hitap etmek, uygun bir şey değildir.

2- ذَٰلِكَ الْكِتَابُ “İşte o kitap.”

“İşte o kitap” ifadesi, indirilmesi vaad edilen Kur’ana işarettir. Cenab-ı Hak şöyle bildirir:

“Doğrusu biz Sana ağır bir söz ilka edeceğiz.” (Müzzemmil, 5)

Mukaddes kitaplarda da Kur’andan bahsedilmiştir.²⁰

لَا رَيْبَ فِيهِ “Onda hiç bir şüphe yoktur.”

Bunun manası “açık ayetleri, parlak delilleri sebebiyle, akıllı kişi düzgün bir bakışla ona baktığında, onun mu’cize seviyesinde ilâhî bir vahiy olduğundan şüphelenmez” anlamına gelir. Yoksa “kimsenin onun hakkında bir şüphesi yoktur” demek değildir. Görmez misin, Allahu Teâlâ şöyle bildirir:

“Eğer kulumuza indirdiğimizden bir şüphe içinde iseniz, haydi onun mislinden bir sûre getirin.” (Bakara, 23)

Bu ayet, onlardan şüpheyi uzak görmedi, ama onlara, kendilerini rahatlatacak yolu gösterdi.

O da, onun herhangi bir sûresine muaraza için ellerinden geleni yapmalarıdır. Bunu yapamadıklarında şu tahakkuk eder: Demek ki, Kur’anda şüpheyi mecal yok, onda tereddüde mahal olacak bir yer bulunmamaktadır.

Şu manaya geldiğine de dikkat çekilmiştir: “O Kur’anda müttakiler için asla bir şüphe yoktur.”

Rayb, (şüphe) kelimesi, nefsin bir şeye mutmain olmayıp tereddütte kalması hâlidir. Şek de aynı manayı bildirir. Çünkü şek, nefsi tereddüde sevkeder, itminana engel olur. Hadiste şöyle bildirilmiştir: “Şüpheli şeyi bırak, şüpheli olmayana bak.”

Çünkü şek, tereddüde sevkeder, sıdk ise itminana sebeptir.

هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ “Müttakiler için yol göstericidir.”

Kur’an, onları hakka sevkeder.

Hidayetin manası, delâlet, yani rehberlik yapmaktır.

²⁰ “İşte o kitap” ifadesi “hani önceki semavî kitaplarda indirileceği bildirilen kitap var ya, Kur’an işte o kitaptır” manasına işaret eder.

Bu rehberliğin, maksada ulaştıran bir rehberlik olduğuna dikkat çekilmiştir. **“Herhalde ya biz, ya da siz mutlak bir hidayet üzereyiz veya açık bir dalalet içindeyiz.”** (Sebe, 24) ayetinde hidayet kelimesi dalalet kelimesine mukabil olarak kullanılmıştır.

Kur’an hidayetinin müttakilere has kılınması, bu rehberlikten onların istifade etmeleri ve O’nun ayetlerinden yararlanmaları sebebiyledir. Yoksa Kur’anın yol göstermesi umum insanlarıdır. Bir başka ayette **“O, insanlara bir rehberdir”** (Bakara, 185) denilmesi bunu gösterir.

Kur’an hidayetinden özellikle takva ehlinin istifade etmesi şuna da işaret eder: Ona dikkatle bakanlardan, ancak aklını keskin kılan ve o akli ayetleri tefekkürde ve mu’cizelere bakmakta kullanan kimse faydalanabilir. Çünkü Kur’an, sıhhati korumak için gereken faydalı gıdalar gibidir. Eğer bünye sağlıklı değilse, o faydalı gıdalar bir işe yaramaz. Şu ayet, bu manaya işaret eder:

“Biz Kur’ân’dan, mü’minler için bir şifa ve rahmet indiririz.” (İsra, 82)

Kur’an ayetleri içinde mücmel – müteşabih ayetlerin olması, O’nun yol gösterici olmasına zarar vermez.

Müttaki kelimesi vikaye kelimesinden gelir. Kişinin zararlı şeylerden kendini korumasını ifade eder. Şeriat örfünde “kendini ahirette zarar verecek şeylerden koruyan kimseye verilen isimdir.”

Takvanın üç mertebesi vardır:

1-Şirkten sakınmak.

Bu, ebedi azaptan kurtulmayı netice verir.

“...Ve onları takva kelimesi üzerinde durdurdu.” (Fetih, 26) ayeti bu manaya bakar.²¹

2-Günah fiillerden kaçınmak.

Bazı âlimler küçük günahları terk etmeyi de buna dâhil etmişlerdir.

Şeriatta bu, “takva” namıyla meşhurdur. Şu ayet, bu mertebeye bakar: **“O beldelerin halkı iman etseler ve günahlardan korunsalardı, elbette üzerlerine gökten ve yerden bereketler açardık.”** (A’raf, 96)

3-Kalbinin derinliklerini (sırrını) Hak’tan meşgul edecek şeylerden uzak kılmak ve bütün benliğiyle Allaha yönelmektir.

²¹ Ayette anlatılanlar, Hudeybiye seferine katılan mü’minlerdir.

Bu, hakiki takvadır. Şu ayetten matlup olan da budur: **“Ey iman edenler! Allah’tan hakkıyla korkun.”** (Âl-i İmran, 102)

Konumuz olan, **“Müttakiler için yol göstericidir”** ayeti üç cihetle de tefsir edilmiştir.

Bakara sûresinin başında yer alan bu dört cümle, birbiriyle son derece kuvvetli irtibatlı olduğundan, ayrıca atıf kullanılmamıştır. Her bir sonraki cümle, öncekini isbat eder.

Şuna delalet eder: Kendisiyle meydan okunan Kitap, onların da kullandıkları böyle harflerden meydana gelmiştir.

İkinci cümle olup meydan okuma cihetini ortaya koyar.

Üçüncü cümle olup kitabın kemâline şهادet eder. Yani, ilâhî kitap olan Kur’an son derece kemâldedir. Bütün hükümlerinin hak ve yakînî olması bunu gösterir.

Dördüncü cümledir. Bu da Kur’anın hak olduğunu, çevresinde şek ve tereddüde mahal olmadığını te’kid eder.

Veya öncekilerden yola çıkılarak sonrakiler isbat edilebilir. Şöyle ki:

Evvela, kendisiyle meydan okunan ve benzerini getirmekten aciz kaldıkları kitabın, onların da bildiği harflerden müteşekkil olduğu nazara verildi. Buradan şu sonuç ortaya çıktı: Demek ki, o kitap, en mükemmel bir kitaptır. Öyleyse ona asla bir şüphe arız olamaz. Çünkü, kendisi hakkında şek ve şüphenin olması, mükemmelliğe aykırıdır ve en büyük noksandır. Böyle bir kitap, hiç şüphesiz müttakilere rehberdir.

Bu dört cümlelerin her birinde, cezaletli bir nükte vardır.²² Şöyle ki:

Birinci cümlede hazf ve hükmün illetiyle beraber maksada bir remiz vardır.

İkinci cümlede elif – lâm – ile **“el kitab”** şeklinde gelmesiyle) azame-tini bildirme vardır.

²² **Cezalet:** Kelamı meydana getiren kelimelerin özenle ve hassasiyetle seçilmesi ve bunun sonucu olarak kelamın hem parça parça, hem de bir bütün olarak ihtişamlı olmasıdır. Yani, cezalet nazımla alakalı bir durumdur. Kur’anın mu’cizelik yönlerinden biri de “nazmındaki cezalet”tir. Kur’anın lafzında fesafat, manasında belâgat ve nazmında ise cezalet vardır.

Üçüncü cümlede, batıl bir manayı vehmettirmemek için zarfın te'hiri vardır.²³

Dördüncü cümlede hem hazf, hem daha etkili anlatım için masdar ile tavsif etmek, azametini beyan için elif – lâmsız getirilmesi ve hidayetin müttakilere has olduğunu beyan etmek vardır.

3- الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ “Onlar gayba iman ederler.”

Önceki ayette geçen “**müttakîn**” kelimesi, “takva sahipleri” anlamındadır.

Takva ise, lüzumsuz şeyleri terk etmek anlamına gelir. Kur'anın müttakilere yol gösterici olduğunu beyandan sonra, “**onlar gayba iman ederler...**” denilmesi, o müttakileri belli kayıtlarla beyan eder.²⁴

Bu durumda, onların takva sahibi olmalarını bildirerek kötülüklerden uzak olmalarına, devamında bildirilen özelliklerle de güzel vasıflarla süslenmelerine işaret edilmiştir. Bu, önce demirin paslarını alıp, ardından da istenilen bir şekil verilmesine benzer.

Veya **takva** kelimesi bütün iyilikleri yapmak ve her türlü kötülükten kaçmak şeklinde de değerlendirilebilir. Buna göre, müttakiler burada belli vasıflarla anılmıştır. Bunlar da, amellerin aslı ve hasenatın esası olan iman etmek, namaz kılmak ve Allah yolunda vermektir. Çünkü bunlar kalp, beden ve malla ilgili amellerin başlıcalarıdır. Bunları yapanlar genelde diğer hayırlı amelleri de yaparlar, günahlardan da uzak kalırlar. Cenab-ı Hakkın şu sözüne bakmaz mısın: “**Çünkü namaz, insanı hayâsızlıktan ve kötülükten alıkor.**” (Ankebut, 45)

Hız. Peygamber de şöyle der:

“Namaz dinin direğidir.”

“Zekât, İslâmın köprüsüdür.”

Ameller içinde “gayba iman, namazı düzgün kılmak ve zekâtı vermek” özelliklerinin nazara verilmesi, bunların “takva” ismi altına giren diğer amellere üstünlüğünü ortaya koyar.

“**İman**”, “emn” kelimesinden alınmış olup, lügatte “tasdik etmek” anlamındadır. Istılah olarak ise **iman**; tevhid, nübüvvet, yeniden diriliş ve

²³ Yoksa “ama diğer ilâhî kitaplarda bir şüphe var” manası tevehhüm edilebilir.

²⁴ Yani, o müttakiler, “gayba inanan, namazı düzgün kılan, Allah yolunda infakta bulunan” kimselerdir.

ahirette amellerin karşılığını görmek gibi Hz. Muhammedin dininden olduğu kati olarak bilinen esasları tasdik etmektedir.

Hadisçilerin ekserisi, Mu'tezile ve Hariciler nezdinde, iman üç şeyden meydana gelir:

- 1-Hak bir itikad.
- 2-Bunu tasdik etmek.
- 3-Muktezasıyla amel etmek.

İtikatta problemi olan münafıktır, ikrarda (tasdikte) problemi olan kâfirdir, amelde problemi olan fasıktır, Hariciler nezdinde ise, amelde problemi olan da kâfirdir. Mu'tezile ise, amelde problemi olanı küfre dâhil etmez, ama mü'min de saymaz.²⁵

Gerçekte ise iman, tasdikten ibarettir. Buna delalet eden durumlardan biri, Cenab-ı Hakkın imanı kalbe nisbet etmesidir. Mesela:

‐İşte onlar o kimselerdir ki, Allah onların kalplerine imanı yazdı.‑ (Mücadile, 22)

‐Kalbi iman ile mutmain olduğu halde küfre zorlananlar dışında, her kim imanından sonra küfre kalbini açarsa, işte onlara Allah'tan bir gadab vardır.‑ (Nahl, 106)

‐Onlar öyle kimselerdir ki, Allah, onların kalplerini temizlemek istememiştir.‑ (Maide, 41)²⁶

‐İman henüz kalplerinize girmedir.‑ (Hucurat, 14)²⁷

Cenab-ı Hakkın Kur'anın nice yerinde sahih ameli imana atfetmesi de iman ve amelin farklı şeyler olduğunu gösterir.

Ayrıca Cenab-ı Hak, mü'minlerin günahlarına da dikkat çekmiştir. (Yani, günah sahibi olmak, mü'mini kâfir yapmaz) Mesela:

‐Ancak öldüren kimse, kardeşi (öldürülenin velisi) tarafından affedilirse, marûf (aklın ve dinin gereklerine uygun) bir yol izlemek ve güzellikle diyet ödemek gerekir.‑ (Bakara, 178)

²⁵ Buna ‐el-menzile beyne'l- menzileteyn‑ denir.

²⁶ Ayet, Tevratın hükmünü uygulamak istemeyen bazı Yahudiler hakkında inmiştir.

²⁷ Ayet, İslama yeni girmiş bazı bedeviler münasebetiyle inmiştir. İmanın hakikatının henüz kalplerine yerleşmediğini anlatır. Sadece ‐iman ettik‑ demekle imanın hakikatına ulaşılmış olmaz.

-“Eğer mü’minlerden iki grup birbirleriyle vuruşurlarsa aralarında sulh yapın.” (Hucurat, 9)²⁸

-“İman edip de imanlarına bir zulüm bulaştırmayanlar var ya; işte güven onların hakkıdır.” (En’am, 82)²⁹

İmandan maksad kalp ile tasdik olduğuna göre, acaba mücerret tasdik yeter mi? Yoksa ona imkânı olan kimsenin dil ile ikrarda da bulunması gerekir mi? Bu konuda ihtilaf edilmiştir. İkincinin esas alınması daha doğru görülmektedir. Çünkü Allahu Teâlâ, ihmâli olan cahilden ziyade onu söylemekten kaçınanı kınamıştır.

Gayb, masdardır. “Sonra hepiniz, gaybı da görülen âlemi de bilene döndürüleceksiniz.” (Tevbe, 94) Bu ayette, “şehadet” kelimesi gibi “gayb” kelimesinin de masdar olarak gelişi, mübalağa ifade eder. Gaybtan murat, hissin idrak etmediği ve aklın bedihî olarak gerekli görmediği gizli şeydir.³⁰

Gayb, iki kısımdır:

1-Delili olmayan gayb.

2-Delili olan gayb.

Birinciye misal, şu ayettir:

“Gaybın anahtarları O’nun katındadır.” (En’am, 59)

İkinciye misal ise, Allahın varlığı ve sıfatları, ahiret günü ve halleri gibi durumlardır. Konumuz olan ayetteki gayb, bu ikinci kısımdandır.

Ancak, ayetteki “gayb” kelimesi, cümle içinde hâl olarak da düşünülebilir. O zaman mana şöyle olur: “Onlar, sizin gıyabınızda da iman ederler. Münafıklar gibi yapmazlar. Çünkü münafıklar, iman edenlerle karışlaştık-

²⁸ Mü’minlerin birbiriyle dövüşmesi ve savaşması elbette gayet nahoş bir durumdur. Ama hasbe’l-beşer böyle bir hata işlediğinde de küfre girmiş olmaz. Ayette **mü’minlerden iki grup** denilmesi, bunun bir delilidir.

²⁹ Ayette geçen “zulüm”den murat şirktir. Bu konuda şöyle rivayet edilir: Ayet nazil olduğunda, bu hüküm sahabilere ağır geldi ve “hangimiz nefesine zulmetmiyor ki?” dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “Ayetin manası sizin zannettiğiniz gibi değil. O ancak Hz. Lokmanın, oğluna **“Çünkü şirk, elbette çok büyük bir zulümdür.”** demesi tarzındadır.” (Lokman, 13)

³⁰ Mesela, melekler bize nisbetle gaybî varlıklardır, biz bunları duyu organlarımızla idrak edemeyiz. Ayrıca bunların varlığı akıl açısından zorunlu da değildir, ama akıl onların varlığını red de edemez. Eğer varlıkları aklen bedihî olsaydı, kimsenin melekleri inkâr etmemesi gerekirdi.

larında “Âmenna” derler. Şeytanlarıyla baş başa kaldıklarında ise “biz gerçekten sizinleyiz. Biz ancak mü’minlerle alay eden kimseleriz” derler.

Veya iman edilen şeylerin gaybta olması açısından da bakılabilir.

Şöyle rivayet edilir:

“Kendisinden başka ilah olmayan Allaha yemin ederim ki, hiçbir kimse gayba imandan daha efdal bir imanda bulunmadı.” İbnu Mes’ud, bunu rivayetten sonra **“Onlar gayba iman ederler”** ayetini okur.

Gaybtan muradın kalp olduğu da söylenmiştir, çünkü kalp de gözden ıraktır. Yani, “Onlar kalpleriyle iman ederler. Yoksa dilleriyle kalplerinde olmayanı söyleyen kimseler gibi yapmazlar.”

وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ “Ve namazı ikâme ederler.”

Onlar, namazın rükünlerini mu’tedil bir şekilde yaparlar, namazın fiillerine gölge düşürecek durumlardan namazı korurlar.

Keza, onu eda etmek için ciddi bir gayret içinde olurlar, fütür getirmezler, gevşeklik göstermezler.

“Namazı kılarlar” demek yerine, kıyam kökünden gelen **“ikâme ederler”** denilmesi, namazda aynı zamanda kıyam da bulunduğundandır. Nitekim namazdan diğer rükünleriyle de bahsedilmiştir. Kunut, rükû, sücud, tesbih gibi.³¹

Ancak, ilk nazara verilen mana daha zâhirdir. Çünkü daha meşhurdur ve hakikate daha yakındır. Böyle ifade edilmesi, medhedilmeye layık olan namazın farz ve sünnet şeklindeki zahiri hududlarına ve huşu ve kalben Allaha yönelmek gibi batınî hukuklarına riayet edilen namaz olduğuna uyarıda bulunur. Yoksa namazında gafil olanların namazı medhe layık değildir.

Bundan dolayı Kur’anda **“salat”** kelimesiyle ifade edilmiştir. Bu kelime “dua” anlamına da gelir. Zaten, namazda dua da bulunmaktadır.

وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ “Ve onlara rızık olarak verdiklerimizden (Allah yolunda) infak ederler.”

Rızık, lügatte “pay” anlamındadır. Allahu Teâlâ şöyle bildirir:

“Ve rızkınızı, yalanlamanızdan ibaret mi kılıyorsunuz?” (Vakıa, 82)

Mu’tezile mezhebi, Allah haramdan faydalanmayı men etmiş ve ondan

³¹ Mesela Zümer 9, Mürselat 48, Hicr 98 ve A’lâ 1. ayetlerine bakılabilir. Bu ayetlerde, sırasıyla kunut, rükû, secde ve tesbih ifadeleri namazı da tazammun eder.

sakınmayı emretmiş iken, haramdan imkân vermesini muhal görerek “haram, rızık değildir” dediler. Bu ayetle de delil getirip “görmez misin, Allahu Teâlâ burada rızıkı nefesine isnat ederek, onların mutlak helalden infak ettiklerine dikkat çekti. Çünkü haramdan vermek, medhi icap ettirmez. Ve Allah şu ayette de rızık olarak verdiklerinden bir kısmını haram kılan müşrikleri kınadı:

“De ki: Allah’ın sizin için indirdiği; sizin de, bir kısmını helâl, bir kısmını haram kıldığınız rızıklar hakkında ne dersiniz? De ki: Allah mı size izin verdi? Yoksa Allah’a iftira mı ediyorsunuz?” (Yunus, 59)

Ehl-i Sünnet ise, üstteki ayette Allahın rızıkı nefesine isnad etmesini taziye ve infaka teşvik olarak anladılar. Diğer ayetteki zemmi (kınamayı) da haram olmayan bir şeyin haram kabul edilmesi yönünden değerlendirdiler. Ayrıca rızıkın harama da şümulüne şu hadisten delil getirdiler:

Hiz. Peygamber Amr Bin Gurre’ye şöyle der: “Allah seni temiz bir rızıkla rızıklandırmıştı. Ama sen, Allahın sana helâl kıldığına bedel, Allahın sana haram kıldığı rızıkı seçtin.”³²

Ayrıca, şu nokta da önemlidir: Şayet haram rızık rızık değilse, ömrü boyunca haram yiyen birisi rızıklanmamış sayılacaktır. Hâlbuki şu ayette de görüldüğü gibi durum böyle değildir:

“Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki, rızık Allah’a ait olmasın.” (Hûd, 6)

Bir şeyi infak etmek, onu elden çıkarmaktır. Şayet Arabçada ilk iki harfi sırasıyla N-F olan kelimeleri tek tek incelesen, hepsinde gitmek ve çıkmak manasına bir delâlet bulursun.

Bu infaktan anlaşılan, malı farz ve nafîle olarak hayır yolunda sarfetmektir.

Ayetteki infakı, “zekâtlarını verirler” şeklinde açıklayan, infakın en efdal

³² Safvân Bin Ümeyye şöyle anlatır:

Hiz. Peygamberin yanında idik. O sırada Amr Bin Gurre gelerek, “Ey Allah’ın Rasulü, Allah bana, şekaveti takdir etti. Bu sebeple, def çalmaktan başka bir rızık kapısı göremiyorum. Çirkin şeyler söylememek şartıyla, bana şarkı söylemem konusunda izin ver” deyince Hiz. Peygamber şöyle dedi:

“Sana ne izin, ne şeref, ne de nimet vardır. Ey Allah düşmanı, yalan söyledin. Şüphesiz ki Allah sana güzel rızıklar verdi, ama sen, Allah’ın sana helâl olarak verdiği rızıkın yerine, sana haram kıldığı rızıkını tercih ettin. Şayet, bu söylediğinden başka bir şey söylersen, canını yakarım.”

şeklini zikretmiş olur veya kardeşi hükmünde olan sadakaya yakınlığı sebebiyle, burada tahsis etmiş olur.

Ayette, mefulün öne alınması, yapılacak infakın başkasının malından değil, bizzat Allahın verdiğiinden yapılmasına özen gösterilmesi içindir.³³

Ayette “onlara rızık olarak verdiklerimizi” denilmeyip **“rızık olarak verdiklerimizden infak ederler”** denilmesi yasaklanmış olan israftan mükellefi men etmek içindir.³⁴

Ayette, Allahın ikram ettiği bütün zahirî ve batınî nimetlerden başkalarına infak etmekte belli bir kayıt olması da muhtemeldir. Hz. Peygamber şöyle buyurur:

“Bir kısım ilim vardır ki, bazı hazineden infak edilmediği gibi, başkasına söylenmez.”

Bazıları da şöyle diyerek, Allahın rızık olarak verdiklerinin sırf maddî rızık olmadığına dikkat çekmişlerdir: “Onlar, kendilerine özel olarak verdiğimiz marifet nurlarından başkalarına da feyz olarak verirler.”

4- “وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ” **“Ve onlar hem sana indirilene iman ederler, hem de senden önce indirilenlere.”**

Ayette, Abdullah Bin Selâm gibi ehl-i kitaptan iman edenler nazara verilmektedir.

Bu ayet, önceki **“Onlar gayba iman ederler”** ayetine atfedilmiştir. Bunlar da onlarla beraber medhedilen müttakilere, özel olanların genel içinde dâhil olması şeklinde, dâhildirler. Çünkü biraz sonra iki defa **أُولَئِكَ** **“işte onlar”** ifadesi gelecektir.

Bunlardan birincisi şirk ve inkârdan kurtulup iman edenlerdir.

İkincisi ise, önceden iman etmiş olan kitap ehlinde İslâma girenlerdir. Böylece her iki ayet, müttakileri iki kısımıyla tafsil etmektedir. Bu atıf, İbnu Abbasın görüşüdür.

Veya ayet **“müttakiler”** ifadesine atıftır, müttaki mü’minleri beyan eder. Sanki şöyle ifade etmiş olur: “Kur’an, şirkten sakınanlara ve diğer dinlerden iman edenlere bir rehberdir.” Burada **“Ve onlar hem sana indirilene iman ederler, hem de senden önce indirilenlere”** ayetinden

³³ Yani, Ali’den alıp Veli’ye vermek tarzında olmamalı, Allahın kendisine nasip ettiğiinden vermelidir.

³⁴ Yani, mallarının hepsini vermezler, bir kısmını verirler. Bir başka ayette, eldeki malın tamamının verilmemesi, açıktan ifade edilmiştir. (İsra, 29)

murat, doğrudan doğruya önceki iman ettiği bildirilen kimseler olması da muhtemeldir.³⁵

Yani, onlar, aklın idrak ettiklerine toptan iman ettikleri gibi, bu imanı tasdik eden bedenî ve mâlî ibadetleri de yaparlar. Aynı zamanda ancak haber yoluyla bilinebilenlere de iman ederler.

Ayette وَالَّذِينَ “onlar ki...” ifadesinin iki defa tekrar edilmesi her iki yolun farklılığına bir tenbihtir.

Veya onlardan bir taife, ehl-i kitaptan İslama girenlerdir. Bu durumda onların ayette bahsi, genel içinde özeline yer alması kabilinden olur. Mesele, “Melekler geldi” dedikten sonra ayrıca Cebrail ve Mikaili de söylememiz gibi. Bu tarzda, genel içinde kitap ehlinden bazılarına dikkat çekilmesi, şanlarının yüceliğini göstermek ve emsallerine teşvikte bulunmak içindir.

İnzal, bir şeyi yüksekte aşağıya indirmektir. İlahi kitapların nüzülü, meleğin ruhanî bir alışıla Allahtan alması veya levh-i mahfuzdan hıfz şeklinde alıp indirmesi ve peygambere bildirmesi şeklinde olabilir.

Ayette “**onlar sana indirilene iman ederler**” denilmiştir. Bundan murat, Kur’anın tamamı ve şer’atın (dinin) tümüdür.

Ayette her ne kadar bir kısmı indirilmemiş ise de inzal fiilinin geçmiş zaman kipiyle ifadesi, henüz inmemiş olanlar da tağlip yoluyla inmiş gösterilmesindendir veya inmesi beklenenleri, sanki inmiş gibi olmasındandır. Bunun bir nazirini şu ayette görürüz: “**Dediler ki ‘Ey kavmimiz! Şüphesiz biz, Mûsâ’dan sonra indirilen, kendinden önceki kitapları tasdik edici, Hakka ve doğru bir yola ileten bir kitap dinledik.’**” (Ahkaf, 30) Çünkü Cinler Kur’anın tamamını dinlememişlerdi ve o vakitte Kur’anın tamamı henüz inmemişti.

Ayette “**hem de senden önce indirilenlere iman ederler**” ifadesinden maksat; Tevrat, İncil ve önceki semavi diğer kitaplardır. Onların hepsine toplu olarak iman etmek farz-ı ayndır. Peygamber efendimize indirilene ise, onunla ibadet ettiğimiz için ayrıntılarıyla iman etmek farz olur. Ancak bu herkese tek tek farz olmayıp, farz-ı kifaye yoluyla. Çünkü herkesin Kur’anı ayrıntılarıyla bilmesi vacip olsa, bu sıkıntıya ve maişette problemlere yol açar.

وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ “**Ahirete de kesin olarak onlar iman ederler.**”

³⁵ Yani, o müttaki mü’minlerin bir özelliği de, sadece Kur’ana iman etmekle kalmayıp, önceki semavî kitaplara ve sahifelere de iman etmeleridir.

Ahirete de öyle tereddütsüz inanırlar ki, **“cennete ancak Yahudiler ve Hristiyanlar girecek”**, ve **“cehennem ateşi bize sayılı günler dışında dokunmayacak”** gibi batıl inanışlar, bu imanla ortadan kalkar.

Keza, bu yakînî imanla,

-“Cennet nimetleri dünya nimetleri cinsinden mi olacak, yoksa farklı mı olacak?

-Cennet devam edecek mi?” şeklindeki tereddütlerden kurtulurlar.

Ayette **“Ahirete de kesin olarak onlar iman ederler”** denilmesi, ehl-i kitapta İslâma girmeyenlere bir tarizdir. Yani, onların ahiret hakkındaki itikadı, gerçeğe mutabık değildir ve bir yakînden sadır olmamıştır.

Yakîn, tefekkür ve istidlal yoluyla bir şeyi şek ve şüpheden uzak bir şekilde bilmektir. Bundan dolayı Allahu Teâlânın ilmi ve zarurî bilgiler yakîn ile nitelendirilmez.

Ahret kelimesi “ahir”, yani “diğer” kelimesinin müennesidir. **“İşte şu ahiret yurdu! Biz onu yeryüzünde büyükmeyi ve bozgunculuğu istemeyen kimselere verimiz.”** (Kasas, 83) ayetinde geçtiği gibi, “dâr” (yurt) kelimesinin sıfatıdır. “Dünya yurdu” yerine kısaca “dünya” denilmesi gibi, “ahiret yurdu” yerine de kısaca “ahiret” denilmektedir.³⁶

5- **“إِنَّكَ عَلَىٰ هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ”** **“İşte onlardır Rab’lerinden bir hidayet üzere olanlar.”**

Bu ifade, sûrenin başında bildirilen müttakilerin durumunu bildirir. **“(Kur’an), müttakiler için yol göstericidir”** denilince, sanki “onları buna ehil kılan özellikler nelerdir?” denilmiş, buraya kadar sayılan özelliklerle buna cevap verilmiştir.

Bu ifade, evveline bağlı olmadan müstakil bir cümle de olabilir. Sanki bu, önceki hükümlerin ve özelliklerin bir sonucu olmuştur.

“İşte onlardır Rab’lerinden bir hidayet üzere olanlar” ifadesinde, onların sanki bir şeye yükselip binmelerine işaret eden bir temsil vardır.

Böyle bir şeyi elde etmek, ancak:

-Fikri ön kabullerden boşaltmak,

-Yapılan amelle ilgili devamlı nefis muhasebesi yapmakla gerçekleşir.

Ayette hidayet kökünden gelen **هُدًى** **“hüden”** ifadesinin elif-lâmsız

³⁶ Yani, dünya bu gördüğümüz âlem, ahiret ise, diğer âlemdir.

gelişi, o hidayetin büyüklüğünü gösterir. Öyle ki, kühüne ulaşamaz, kadri tam bilinemez.

Bu hidayetin Allah tarafından verildiğinin ve muvaffak edenin O olduğunun ayrıca bildirilmesi, bu hidayetin büyüklüğünü te'kid eder.

وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ **“Ve işte onlardır felaha erenler.”**

Ayette, **“İşte onlar”** ifadesinin tekrarı, onların bu sıfatlarla muttasıf olmalarının, her ne kadar her bir netice onların diğerlerinden ayrılma-larına kâfi ise de, her iki neticeyi de gerekli kıldığına bir tenbihtir.

Bir başka ayette, kâfirler anlatılırken **“İşte onlar hayvanlar gibidirler, hatta daha da aşağıdırlar. İşte onlar gafillerin ta kendileridir.”**

(A'raf, 179) iki defa **“İşte onlar”** ifadesinin geçmesi, mevzumuz olan ayetten farklıdır. Çünkü gafletlerinin tescil edilmesi ve hayvanlara benzetilmeleri bir şey olduğundan, ikinci cümle birinci cümleyi ikrar etmektedir. Bundan dolayı atıf münasip olmadığından atıf vavı kullanılmamıştır.

Ama burada ise, her iki cümlelerin mefhumu farklı olduğundan atıf vavı ile birbirlerine bağlanmışlardır.

Ayette geçen **“hüm”** zamiri haberi sıfattan ayırır ve nisbeti kuvvetlendirir. Ayrıca, isnad edilen durumun isnad edilene özel olduğunu ifade eder.³⁷

Müflih, matlubunu elde eden demektir. Sanki o, kendisine zafer cihazları açılan kimsedir.

Bu kelimenin elif – lâm ile **“el- müflihun”** şeklinde gelmesi, onların ma'lum ve marûf olmalarına delalet eder. Yani, ahirette felaha erecekleri sana anlatılan müttakiler, işte bu kimselerdir.

Veya herkesin felaha erenlerin hakikati ve özelliklerinden bildiğine işaret eder.³⁸

³⁷ Yani, işte onlardır felaha erenler, başkası değil. Felâha erenleri görmek istiyorsanız onlara bakınız, çünkü onlar felâha erenlerin ta kendileridir.

³⁸ Yani, bazıları “falanca felaha erdi” deyince, mesela onun zengin olduğunu anlar, veya büyük bir beladan kurtulduğunu anlar... İşte, ayette müttaki mü'minlerin felaha erdiklerinin anlatılması, felah kelimesinin çağrıştırdığı bütün güzelliklere bunların sahip olduklarını ifade eder. Mesela, bu cümleden olmak üzere şunlar hatırlanabilir:

“İşte onlardır cehennemden kurtulanlar.”

Tenbih: Dikkat et, Allahu Teâlâ müttakilerin nail olacakları şeyleri nasıl da değişik cihetlerden nazara verdi. Bunlar, başka hiç kimsenin nail olamayacağı hallerdir.

Kelâmın **وَأُولَئِكَ** “**işte onlar...**” şeklinde ifadesi, hükmün illetini beyan eder. Yani, onların önceden sayılan vasıfları, bu mükâfatlarına sebep olmuştur.

وَأُولَئِكَ “**işte onlar**” ifadesinin tekrarı, manayı kuvvetlendirmekte, yeni bir mazhariyetlerini ifade etmektedir. Haberin elif – lâmlı gelmesi, arada “hüm” zamirinin bulunması, hepsi birer belağat inceliğidir. Bunlar, o müttakilerin kıymetini ortaya koyar, onların peşinden gitmeye insanları teşvik eder.

Mu’tezile, bu ayette “**işte onlardır felaha erenler**” ifadesinden yola çıkarak ehl-i kiblede olan fasıkların azapta ebedi kalacaklarına delil getirmek istemiştir. Bu iddiaya şöyle cevap verilir: Ayette anlatılan felaha erenlerden murat, kâmil manada felaha erenlerdir. Buradan, bu özelliğe sahip olmayanların felahın kemaline ulaşamadıkları anlaşılır, yoksa doğrudan doğruya felaha ermeyecekleri manası anlaşılmaz.³⁹

“İşte onlardır Cenab-ı Hakkın rü’yetine nail olanlar...”

“İşte onlardır cennete alınanlar.”

³⁹ Mesela, “bugün çarşıda kazanan falanca kimse oldu” dediğimizde en ziyade onun kazandığı anlaşılır. Bu cümleden yola çıkarak başkalarının hiçbir şey kazanmadıkları söylenemez. Demek ki, kâmil manada kurtulan, felaha eren kimseler müttaki mü’minlerdir. Ama bundan hareketle fasık – günahkâr mü’minlerin asla kurtulamayacakları, cehennemde ebedi kalacakları söylenemez.

3. DERS

İnatçı Kâfirler

6- **“Şüphesiz İNَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ** o inkâr edenleri uyarsan da, uyarmasan da onlar için birdir, iman etmezler.”

Allahu Teâlâ, has kullarını, seçkin velilerini onları hidayet ve felaha ehil kılan sıfatlarıyla anlattıktan sonra, onların zıddı olan inatçı münkirleri nazara verdi. Bunlara ilâhî hidayet (yol gösterme) fayda vermemekte, ayetler ve uyarılar bir işe yaramamaktadır.

“Şüphesiz iyiler naim (cennetin)dedirler ve facirler ise cehennemdedirler.” (İnfitar, 13-14) ayetinde iyiler ve facirlerin akibeti anlatılırken atıf vavı ile birbirine bağlanmışken, burada kâfirlerin kıssası, mü'minlerin kıssasına atıf yoluyla bağlanmamıştır. Çünkü her ikisinde maksat aynı değildir. Orası Kitabın (Kur'anın) zikri ve şanını beyan için iken, burası kâfirlerin inadını ve dalalette ısrarını açıklamak içindir.

Ayette geçen **إِنَّ “İnne”**, te'kid ve tahkik ifade eder. Şu ayette olduğu gibi, tereddüt olan yerlerde kullanılır:

“Şüphesiz biz onu yeryüzünde kudret sahibi kıldık.” (Kehf, 84)

“Ve Musa dedi: “Ey Firavun! Şüphesiz ben âlemlerin Rabbinden bir elçiyim.” (A'raf, 104)⁴⁰

Müberred, bu konuda şöyle der:

“Abdullah ayakta” dediğinde, bu sadece onun ayakta olduğunu haber vermektir.

“Abdullah gerçekten ayakta” dediğinde ise, onun ayakta olup olmadığına sorana cevap verirsın, “Abdullah, hiç şüphesiz gerçekten ayakta” dediğinde ise, onun ayakta olduğunu inkâr edene cevap verirsın.

Ayette geçen **الَّذِينَ “Ellezine”** belirlilik ifade eder. Bu açıdan bakıldığın-

⁴⁰ Muhatap, söylenen meselede tereddüt içindeyse, “şüphesiz, gerçekten...” gibi ifadelerle mana kuvvetlendirilir. İnsanlar Zülkarneynin saltanatı konusunda şüpheye bakabildiğinden ve Firavun, Hz. Musa'nın peygamberliğini şüpheye karşıladığından, “inne” ile anlatılmıştır.

da Ebu Cehil, Ebu Leheb, Velid Bin Muğire ve Yahudilerin bazı âlimleri gibi kimselere bakar, onların iman etmeyeceklerini haber verir.

Veya cins ifade eder, genel anlamda küfürde inat edenlerin durumunu anlatır.

Küfür, kelime itibariyle örtmek anlamındadır. Çiftçiye ve geceye de “kafir” denilir, çünkü çiftçi tohumları örter, gece de her şeyi.

İstilah olarak küfür, Peygamberden geldiği zaruri olarak bilinen bir şeyi inkâr etmektir.

Gayr-i müslimlerin kıyafetine girmek, papaz kuşağı kuşanmak gibi hallerin küfürden sayılması, İslamı yalanlamaya delalet ettikleri cihetten küfür sayılmıştır. Aslında bunlar hadd-i zatında küfür değildir. Ancak Hz. Peygamberi tasdik eden birinin böyle şeylere cür’et etmemesi gerekir.

“Kur’an mahlûktur” diyen Mu’tezile, bu ayette küfür fiilinin geçmiş zaman sıgasıyla gelmesini de delil olarak kullanır. Hâlbuki, böyle bir durum, ilimde olduğu gibi kelâmda sonradan meydana gelmeyi gerektirmez.⁴¹

İnzar, korkutmaktır. Burada murat, Allahın azabından korkutulmalarıdır. Hz. Peygamber hem müjdeleyici hem de uyarıcı olarak gönderilmişken, burada sadece uyarmakla alakalı durum nazara verildi. Çünkü azap ile uyarmak kalpte daha etkili ve nefiste daha müessirdir. Zira zararı def etmek, menfaat celbetmekten daha önce gelir. Durum böyleyken uyarı bunlara fayda vermiyorsa, müjdelemenin fayda vermeyeceği hayli hayli aşîkârdır.

“Onlar iman etmezler.”

Bu ifade, önceki ayette mücmel olarak anlatılan durumu açıklığa kavuşturmaktadır. Yani, onlar uyarılsa da uyarılmasa da bir şey değişmeyecek, imana girmeyeceklerdir.

Bu ayet, **“teklif-i ma lâ yutak”** yani “altından kalkılamayacak bir şeyle Allahın insanları mükellef kılması caizdir” diyenlerin delil olarak kullandıkları ayetlerden biridir. Onlara göre, Allah onlara imanı emretmekle beraber iman etmeyeceklerini de haber vermiştir. Şayet iman etseler, O’nun haberi yalan olacaktır ve onların imanının şümülü, kendilerinin iman etmeyeceklerini de içine alacaktır. Bu ise iki zıddın içtimaı demektir.

⁴¹ Allahın her şeyi kuşatan bir ilmi vardır. O, neyin ne şekilde olacağını önceden de bilir. Bizler ise, bir şey meydana geldiğinde biliriz. Kendi bilmemizi Allahın bilmesiyle karşılaştırmak, çok yanlış bir kıyas olur. Allahın kelâmı da ilmi gibi bir sıfatıdır ve ezelidir.

Meselenin hakikati şudur: Her ne kadar zâtında yapılamayacak bir şeyle mükellef kılmak aklen caiz olsa bile, yapılacak araştırma neticesinde fiilen böyle bir durumun olmadığı ortadadır. Öte yandan bir şeyin vukuunu ve veya olmamasını haber vermek, ona olan kudreti ortadan kaldırmaz. Kulun kendi iradesiyle yaptığı fiillerde, kaderin bir zorlaması söz konusu değildir.

Uyarmanın bazı kâfirlere fayda vermeyeceği bildirildikten sonra yine de uyarmanın yapılması, onların Allah nezdinde bir delilleri kalmaması içindir.⁴²

Aynı zamanda bu durum, Hz. Peygamber için tebliğin efdaliyetini gösterir. Çünkü ayette **“onlar için birdir”** denilmiş, “senin için uyarmakla uyarmamak birdir” denilmemiştir. Nitekim bir başka ayette, putlara tapanlara hitaben, **“Eğer siz onları yola çağırırsanız, size uymazlar. Onları ha çağırmışsınız, ha çağırmayıp susmuşsunuz, sizin için fark etmez.”** (A’raf, 193) denilmiştir.

Ayetin belli şahısların iman etmeyeceklerini bildirmesi, gaybtan haber vermektir ve bu da Kur’an mu’cizelerinden biridir.

7- **خَتَمَ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ وَعَلَىٰ سَمْعِهِمْ** “Allah onların kalplerini de kulaklarını da mühürledi.”

Ayet, önceki ayette bildirilen belli kâfirlerin iman etmemelerinin sebebi ni ve onu gerektiren durumu beyan eder.

Aslında kalplerinde bir mühür ve gözlerinde bir perde yoktur. Bundan murat, küfür ve günahı hoş gösteren, iman ve taatı da çirkin gösteren bir durumun nefislerinde meydana gelmesidir. Bu durum,

-Yoldan sapmaları,

-Taklidde kalmaları,

-Sağlıklı bir bakıştan yüz çevirmeleri sebebiyledir. Böylece artık onların kalplerine hak nüfuz etmez, kulakları mühürlenir, öğüt alamazlar. Afak ve enfüste dikilen ayetler,⁴³ bunlardan ibret alanlara çok manalar ifade eder-

⁴² Yoksa, “bize bir uyarıcı gelmedi, gelseydi dinlerdik” diyebilirler.

⁴³ Âfak ve enfüs, birbirine mukabil olarak kullanılan iki kelimedir. Âfak, insanın dışındaki âlemi, enfüs ise insanın kendisini ifade eder. Bu iki kelime, **“Âfakta ve kendi nefislerinde ayetlerimizi onlara göstereceğiz.”** ayetinden alınmıştır (Fussilet, 53).

ken, bunlara fayda vermez. Böylece sanki perdelenmiş gibi olur, görmeleri engellenir.

Cenab-ı Hakkın böyle mühür ve perde ile anlatması, istiare yoluyla bir anlatımdır.⁴⁴

Allahu Teâlâ, bu tarzda Kur’anda değişik yerlerde onların inkârını nazara vermiştir. Mesela,

“İşte onlar, o kimselerdir ki; Allah kalplerini, kulaklarını ve gözlerini mühürlemiştir.” (Nahl, 108) Bu ayette onların inkârı, Allahın kalplerini mühürlemesi ile ifade edilmiştir.

“Kalbini, bizi anmaktan gafil kıldığımız kimseye uyma.” (Kehf, 28) Bu ayette onların küfrü, Allahın onları gafil kılmasıyla anlatılmıştır.

“...Ve kalplerini kaskatı kıldık.” (Maide, 13) Bu ayette, onların kalplerinin katı kılındığı nazara verilmiştir.

Bütün bunlarda temel nokta şudur: Bütün mümkinat (varlıklar) Allaha dayanır, onun kudretiyle meydana gelir. Bu açıdan bunlar Allaha isnad edilir. Yaptıkları fiillere sebep olma noktasından ise kendilerine isnad edilirler. Mesela şu ayetlere bakalım:

“Verdikleri sağlam sözü bozmalarından, Allah’ın âyetlerini inkâr etmelerinden, peygamberleri haksız yere öldürmelerinden ve “kalplerimiz kılıflıdır” demelerinden dolayı (başlarına türlü belâlar verdik.) Aksine, inkârları sebebiyle Allah onların kalplerini mühürlemiştir.” (Nisa, 155)⁴⁵

“İşte bu, şu sebeptir: Onlar iman ettiler, sonra inkâr ettiler. Bu yüzden kalpleri mühürlendi. Artık onlar anlamazlar.” (Münafikun, 3)⁴⁶

Ayet, onlara sıfatlarının çirkinliğini ve akıbetlerinin vehametini şiddetle beyan etmektedir.

⁴⁴ **İstiare**, bir kelimenin mânasını geçici olarak başka mânada kullanmak veya herhangi bir varlığa, ya da mefhuma asıl adını değil de, benzediği başka bir varlığın adını verme san’atıdır. “Adam sevinçten uçuyordu” dediğimizde, “uçuyordu” kelimesinde istiare vardır. Kuşa ait olan bu özellik, mecazi anlamda çok sevinçli kimse hakkında kullanılmıştır. Onun gibi, kâfirlerin kalplerinde bir mühür ve gözlerinde bir perde olmamakla beraber, bu kelimeler kullanılmak sûretiyle iman etmemeleri ve gerçekleri görmemeleri çok daha etkili bir şekilde anlatılmıştır.

⁴⁵ Burada küfür o müşriklere, kalplerinin tab’ı ise Allaha nisbet edilmiştir.

⁴⁶ Burada iman ve küfür o münafıklara nisbet edilirken, kalplerinin tab’ı inkârlarına bir ceza olarak anlatılmıştır.

Mu'tezile mezhebi mensupları, bu gibi ayetlerde hayli zorlandılar ve bunları te'vil için bazı vecihler zikrettiler:

1-Onlara göre, haktan yüz çevirmeleri ve bunun kalplerinde yerleşmesi sonucu olarak, küfür onların tabiatı haline gelince, kalplerinin tab'ı yaratılışla alakalı fitrî bir vasfa benzetildi.

2-Bu gibi ayetlerden murat, onların kalplerinin halini, Allahın anlayıştan boş olarak yarattığı hayvanların kalpleri ile temsil etmektir. Nasıl ki ölen biri için "vadi onu alıp götürdü" denilir. Uzun süre görülmeyen biri hakkında, "Anka kuşu onu uçurdu" ifadesi kullanılır. Bunların temsili bir anlam olması gibi, bu ayetler de öyledir, zahirine göre anlaşılmalıdır.

3-Ayetlerde medar-ı bahs olan durumlar gerçekte şeytanın veya kâfirin fiilidir. Ama, Allahın onlara verdiği güçle bunu yaptıklarından fiilin müsebbibine isnadı şeklinde Allaha nisbet edilmiştir.

4-Onların kalpleri küfürde kökleşti ve sağlamlaştı. Zorla onlara imanı kabul ettirmekten başka bir yol kalmadı, ama mükellef olabilmeleri için de böyle bir yol söz konusu olmadı. Dolayısıyla, onların imanı terki, kalplerinin mühürlenmesiyle ifade edildi. Çünkü bu onların imanına bir engeldir. Bunda, onların azgınlıkta haddi aşmalarını ve dalalete sapmakta çok ileri gittiklerini hissettirmek vardır.

5-Kâfirlerin kalplerinin mühürlenmesi gibi ifadeler, onların hâlini hikâye etmek tarzında onlarla ince bir alay (tehekküm) ve istihza da olabilir. Mesele Kur'an onların şöyle dediğini nakleder:

"Dediler: Senin bizi davet ettiğin şeye karşı kalplerimiz kapalıdır. "Kulaklarımızda da bir ağırlık var. Seninle bizim aramızda bir de perde var." (Fussilet, 5)

6-Onların kalplerinin mühürlenmesi ahirette olabilir. Geçmiş zaman üslûbuyla söylenmesi, bunun muhakak olacağını bildirmek içindir. Şu ayet de buna şahadet eder:

"Ve biz, o kâfirleri kıyamet günü yüzleri üstü sürünür bir şekilde kör, dilsiz ve sağır oldukları halde haşredeceğiz." (İsra, 97)

7-Kalbin mühürlenmesinden murat, meleklerin bildiği nişanla kalplerinin işaretlenmesi de olabilir. Melekler bu nişanı görür ve onlara buğzederler, onlardan uzak kalırlar.

İşte, kalplerin mühürlenmesi veya insanların dalalete sevkinin Allaha nisbet edilmesi gibi meselelerde bizimle Mu'tezilenin meseleye yaklaşımları bu şekildedir.

“... kulaklarını da mühürledi.”

Onların kulaklarının da mühürlü olduğunu anlatan bu ayet, kalplerin mühürlendiğini anlatan kısma atfedilmiştir. Başka bir ayette ise, kulak daha önce geçer, kalbin mühürlenmesi ona atıfla söylenir:

“Hevâsını ilâhı edineni gördün mü? Allah onu bir ilim üzere sap-tırdı. Kulağını ve kalbini mühürledi ve gözüne de perde çekti.” (Ca-siye, 23)

Kalp ve kulak, bütün cihetlerden idrak etmekte ortaklırlar. Bundan do-layı, her cihetten gelebilen idrake engel olan mühürlenme cezasına maruz kaldılar. Gözün idraki ise sadece ön cihetten olduğundan, bu cihete mani olan perde ile iktifa edildi. “Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühür-ledi” demek yerine **“Allah onların kalplerini de kulaklarını da mühür-ledi”** denilmesi yapılan mühürlemenin şiddetine ve her iki mührün farklı farklı olduğuna daha ziyade delâlet etmesi içindir.

وَعَلَىٰ أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ “Gözlerinin üzerinde de bir perde vardır.”

Ayetteki **“ebsar”** kelimesi **“basar”** kelimesinin çoğuludur, **“gözün id-rak etmesidir.”** Mecazen görme kuvveti ve göz için de kullanılır. Benzeri bir durum **“sem”** kelimesi için söz konusudur. Muhtemelen ayette işitme ve görme uzuvları kastedilmektedir. Çünkü mühürleme ve perdeleme ola-yının azalarla münasebeti gayet açıktır.

Kalp, ilmin mahallidir. Bazen **“kalp”** denildiğinde bununla akıl ve mari-fetin murat edildiği de olur. Mesela şu ayette olduğu gibi:

“Şüphesiz bunda, kendisinde bir kalp olan yahut gafletten uzak bir halde kulak veren kimseler için bir öğüt vardır.” (Kâf, 37)

وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ “Ve onlar için çok azim (büyük) bir azap vardır.”

Ayet, kâfirler için bir tehdid ve onların layık oldukları akibeti beyandır.

“Azîm” ve **“kebir”** kelimeleri ikisi de büyüklüğü ifade eder. **“Azîm”** kelimesinin zıddı **“hakîr”** iken **“kebir”** kelimesinin zıddı **“sağîr”** (küçük) kelimesidir. Hakîr kelimesi sağirden daha aşağıyı ifade ettiği gibi, azîm ke-limesi de kebir kelimesinden daha üstte olanı ifade eder. Buradaki ayette, azabın **“azîm”** kelimesiyle vasıflandırılması, diğer azaplarla mukayese edil-diğinde, diğer azapların buna nisbetle küçük kaldığını anlatır.

“Azim” kelimesinin bilinmezlik ifade eden elif-lamsız gelişi, bu azabın kühnünün Allah dışında kimsenin bilemeyeceği kadar büyük oldu-ğunu bildirir.

4. DERS

Münafıklar

8- **“İnsanlardan öylesi de vardır ki, “Allah’a ve ahiret gününe iman ettik” der.”**

Allahu Teâlâ önce Kitabın (Kur’anın) durumunu anlattı, ardından dinde samimi, kalpleri dilleriyle uyumlu olan mü’minleri zikretti, peşinde bunların zıddı olan ve içleriyle dışlarıyla tam bir inkâr içinde olan kâfirlerden söz etti. Bu ayetle de, bu ikisi arasında gidip gelen üçüncü kısmı anlatmaya başladı. Bunlar, dilleriyle iman ettiklerini söyleyen, ama kalpleri iman etmemiş olan münafıklardır. Böylece, itikad yönüyle insanların kısımları ardı ardına anlatılmış oldu.

Münafıklar, kâfirlerin en habisleri ve Allahın kendilerinden en ziyade hoşlanmadığı kimselerdir. Çünkü onlar, aldatmak ve dalga geçmek için küfrü sulandırdılar ve karıştırdılar. Bundan dolayı onların habisliği ve cehlini beyan için söz uzatıldı ve kendileriyle istihza edildi. Onların fiilleriyle inceden inceye alay edildi (**tehekküm**), şaşkınlıkları ve tuğyanları tescillendi. Onlarla ilgili darb-ı meseller getirildi ve haklarında **“Şüphesiz ki münafıklar, cehennem ateşinin en aşağı tabakasındadırlar.”** (Nisa, 145) gibi durumlarını anlatan ayetler indirildi.

Burada münafıkların kıssası, bir önceki bölümde anlatılan ısrarcı kâfirlerin kıssasına atfedilmiştir.

Nâs kelimesi “insanlar” demektir. **“İnsan”** kelimesi ise “üns” kökünden gelir, “kendisiyle ünsiyet edilen” demektir.

Ayette bildirilen **“bir kısım insanlardan”** murat İbnü Übeyy, onun arkadaşları ve emsali kimselerdir. Bunlar aslında nifakta samimi olmalarıyla, kalbi mühürlenmiş olan kâfirler sınıfına dâhildirler. Küfre ilâve olarak başka kötü sıfatlar taşımaları, onlardan sayılmalarına engel değildir. Çünkü aynı cins altında farklı özellikler sebebiyle, farklı kısımlar ortaya çıkar. Buna göre, münafıkları anlatan bu ayet, insanların ikinci kısmını meydana getiren kâfirlerin bir taksimi gibi olur.⁴⁷

⁴⁷ Yani, insanlar inanç yönüyle iki kısımdır. Ya mü’min ya da kâfir. Kâfirler de iki kısımdır: Küfürde açık ve net olanlar, küfrünü gizleyenler, yani münafıklar.

Onların **“Allaha ve ahiret gününe iman ettik”** ifadelerinde imanın bu iki esasının geçmesi, imandan en büyük maksadın bu iki esas olmasındandır. Onlar açısından da imanı her iki canipten ve taraftan elde etme iddiaları söz konusudur. Aynı zamanda, samimi olduklarını zannettikleri bu iki esasta da münafık olduklarını bildirir. Çünkü ayette anlatılan kimseler Yahudilerdendi ve bunlar Allaha ve ahiret gününe inanmış kimselerdi.

Ama bu imanları,

-Allahı mahlûkatına benzetmek,

-O’na çocuk nisbet etmek,

-Cennete onlardan başkasının giremeyeceğini söylemek,

-Cehenneme girseler bile ancak sayılı günlerde kalacaklarını iddia etmek ve benzeri kabullerle dolu olduğundan, sanki bir iman değildi.

Ayet, onların kat kat habis olduklarını ve küfürde taşkınlıklarını beyan eder. Çünkü, **“Allaha ve ahiret gününe iman ettik”** sözleri, şayet aldatma ve nifak yoluyla değil de samimi bile olsa, onların bu akideleri iman değildir. Kaldı ki, bu ifadeyi Müslümanları aldatmak ve onlarla dalga geçmek için söylemişlerdir.

“Allah ve ahiret gününe” şeklinde değil de, **“Allaha ve ahiret gününe”** şeklinde söylemeleri, her bir iman rüknüne tek tek inandıklarını iddia ettiklerini anlatır.

Ahiret gününden murat, haşirden ebede kadar olan süredir veya cennet ehlinin cennete, cehennem ehlinin de cehenneme girecekleri zamana kadar olan süredir. Çünkü o gün, belirlenmiş vakitlerin sonudur.

﴿وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ﴾ **“Hâlbuki onlar, asla mü’min değillerdir.”**

Ayet, onların iman iddialarını inkârdır ve isbatını esas aldıkları şeyi nefiydir. Onların “iman ettik” demelerine mukabil, “hayır, onlar iman etmediler” demek yerine **“onlar, asla mü’min değillerdir”** denilmesi, onları yalanlamada daha ziyade etkili bir anlatımdır. Çünkü onları mü’minler sınıfından çıkarmak, geçmiş zamanda onların iman etmelerini inkârdan daha etkindir. Ayrıca, **“onlar, asla mü’min değillerdir”** derken, inandıkları esaslara burada yer verilmemesi, imandan hiçbir nasibi olmadıklarına işaret etmekle beraber, manayı daha da kuvvetlendirir. Ancak, onlara cevap olması açısından “biz Allaha ve ahiret gününe iman ettik” şeklinde kayıtlı olarak söyledikleri söze mukabil, “hayır, siz o ikisine de iman etmiş kimseler değilsiniz” şeklinde kayıtlı bir cevap olması da muhtemeldir.

Ayet, “ben iman ettim” diyen birisinin, şayet kalbi diline inançta muhalefet ediyorsa, mü’min olmadığına delalet eder.

Çünkü, kelime-i şهادeti, kalbi ona muvafık veya ona aykırı şeylerden bomboş bir şekilde söyleyen kimse, iman etmiş sayılmaz.⁴⁸

9- **يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَالَّذِينَ آمَنُوا “Allah’ı ve iman edenleri aldatmaya çalışırlar.”**

Ayet metninde geçen **hud’a**, başkasını aldatmak için, içten gizlenen kötü niyetin tersini muhataba tevehhüm ettirmektir.

Hud’a, muhatabını aldatmak isteyen kimsenin, kendini onun iyiliğini istiyormuş gibi zannettirmesidir. Kelimenin aslında “gizlemek” manası vardır.

Ayette hud’a, “müfaale” vezninde gelmiştir. Bu ise karşılıklı aldatmayı ifade eder. Onların Allah ile böyle bir muamelede olmaları, zâhirine göre değildir. Çünkü, Allah için gizli bir şey olamaz, ayrıca onlar Allahı aldatmayı da kastetmemişlerdir. Bu durumda bundan murat ya Hz. Peygamberi aldatmak isteyişleri olabilir, ya da **“Kim peygambere itaat ederse Allah’a itaat etmiş olur.”** (Nisa, 80) ve **“Sana bîat edenler ancak Allah’a bîat etmiş olurlar.”** (Fetih, 10) gibi ayetlerde de görüldüğü üzere, Hz. Peygamberin Allahın halifesi olması hasebiyle, O’nunla olan bu muamele, sanki Allah ile bir muamele gibi değerlendirilmiştir.

Veya, onların Allaha karşı aslında küfrü gizlemekle beraber iman izhar etmeleri, Allahın da onlara Müslümanlarla alakalı hükümleri icra etmesi, böyle ifade edilmiş olabilir. Aslında onlar Allah nezdinde kâfirlerin en habisleridir ve cehennem ehlinin de en alt tabakasında yer alacaklardır. Allahın onlara Müslüman muamelesini devam ettirmesi bir istidraçtır.⁴⁹

Münafıkların mü’min gibi görülmekten maksatları,

-Kâfirlere yapılan muameleden kendilerini korumak,

-İkram, bağış, ganimet gibi mü’minlere yönelik hallerden yararlanmak

⁴⁸ İmanda esas olan kalbin tasdikidir. Bir teybin kelime-i şهادeti tekrarlamaşı iman sayılmadığı gibi, boş bir kalple söylenen kelime-i şهادet imanın tercümanı olamaz.

⁴⁹ Yani bu görünüşte onların lehine gibi görülürken gerçekte aleyhlerinedir. Çünkü bu şekilde günahları artmaktadır, dolayısıyla azapları da ona göre fazla olacaktır.

-Ve mü'minlerle içli dışlı olup onların sırlarına muttali olmak, bunları kendi yandaşlarına aktarmak gibi durumlardır.

وَمَا يَخْدَعُونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ “Hâlbuki ancak kendilerini aldatırlar.”

Aldatma emelleri, döner dolaşır kendilerine zarar verir, başlarına bela olur.

Veya bununla sırf kendilerini aldatırlar. Kendilerini aldatmaları, nefislerinin onlara boş kuruntular vermesi ve hiçbir şey kendisine gizli kalmayan Zâta karşı aldatma teşebbüsüne sevk etmesidir.

Nefis, bir şeyin zâtı ve hakikatıdır.

Ruha da nefis denildiği olur, çünkü canlılar ruh sayesinde canlıdırlar.

Kalbe de nefis denildiği olur, çünkü ruhun mahalli ve alakadar olduğu yerdir.

Kan için de nefis tabiri kullanılır, çünkü nefsin ayakta durması onunladır.

Suya da nefis denilmiştir, çünkü nefsin ona şiddetli ihtiyacı vardır.

وَمَا يَشْعُرُونَ “Ama şuurunda değildir.”

Devam edegelen gafletleri yüzünden, kendilerini aldattıklarının farkında değildirler. Aldatmanın vebali ve zararın kendilerine dönmesinin son derece açık olması, ancak duyularını kaybetmiş olanlara gizli kalacak hissi bir durum gibi kılınmıştır.

Şuur, hissetmektir. “İnsanın meşairi” dediğimizde onun duyuları anlaşılır.

10- فِى قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ “Kalplerinde bir maraz vardır.”

Maraz, hakikat olarak bedene arız olan ve onu kendine has dengeli halden çıkarıp, insanın fiillerinde bozukluğa sebep olan şeyler için kullanılır. Mecaz olarak ise nefse arız olup onun kemâlîni ihlâl eden cehalet, kötü inanç, hased, kin, günah sevgisi gibi durumları ifade eder. Ayet, her ikisine de hamledilebilir. Çünkü o münafıkların kalpleri ellerinden uçup giden riyaset sebebiyle elem içindedir, yanmaktadır. Öte yandan günbegün Hz. Peygamberin dininin yerleştiğini, şanınin yüceltiğini görmekte de hasetten kıvranmaktadırlar.

فَرَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا “Allah da onların marazını arttırmıştır.”

Allah, Peygamberin dinini güçlendirip zikrini kuvvetlendirmekle de on-

ların gam ve kederini ziyadeleştirmiştir. Onların nefislerinde küfür, kötü itikad, Peygambere düşmanlık gibi özellikler vardır. Allah bu özelliklerine ilâve olarak kalplerini mühürledi.

Allahın onların hastalığını daha da ziyade etmesi,

-Yeni yeni mükellefiyetler bildirmekle,

-Vahyin ardı ardına gelmesiyle,

-Müslümanlara gelen yardımın gittikçe artmasıyla da olabilir.

Bu ayette, onların marazlarının artmasının Allah'a nisbet edilmesi, fiilin müsebbibi olması açıısındanır. Başka bir ayette, indirilen sûre sebebiyle murdarlıklarının artması ise, sûrenin buna sebep olmasındandır.⁵⁰

Buradaki ayette bahsedilen hastalıktan murat, kalplerine gelen korku ve zaaf hâli olabilir. Bunun da sebebi,

-Müslümanların şevketi,

-Allahın meleklerle onlara yardım etmesi,

-Münafıkların kalplerine korku salması,

-Düşmanlarına karşı, Allahın Hz. Peygambere nusret vermesi,

-Fetihlerle İslâm coğrafyasının gittikçe genişlemesi gibi durumlardır.

وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ **“Yalan söylemelerine karşılık onlara elem verici bir azab vardır.”**

“Amenna” yani “iman ettik” demelerinde yalan söylemeleri sebebiyle onlar için elem verici bir azap vardır.

Ayet, **“tekzipleri sebebiyle”** şeklinde de okunmuştur. Çünkü onlar, kalpleriyle Hz. Peygamberi yalanlıyorlardı.

Kizb, bir şey hakkında, onu olduğundan farklı haber vermektir. Yalanın hepsi haramdır, çünkü bu ayette onların azaba müstehak olmaları, yalanlarına terettüp ettirilmiştir.

Hadiste Hz. İbrahimle ilgili olarak onun üç yalanından bahis vardır, ama bunlar gerçekte yalan olmayıp **tariz**dir. Ancak şeklen yalana benzediğinden bu şekilde isimlendirilmiştir.⁵¹

Bu, münafıkların bir başka özelliğini nazara vermektedir. Selman-ı

⁵⁰ Bkz. Tevbe, 124-125.

⁵¹ Bu üç durum, şunlardır:

-Putperest kavminin bayramına katılmamak için “ben hastayım” demesi. (Bununla ilgili bkz. Saffat, 85-98)

Farisi'nin, "bu ayette bahsedilenler henüz gelmediler" demesi, muhtemelen "ayette bahsedilenler sadece Hz. Peygamber devrindeki münafıklar değildir, asıl münafıklar ilerde gelecek" anlamındadır.

11- **وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ** "Onlara, "Yeryüzünde fesat çıkarmayın" denildiğinde, "Biz ancak ıslah edicileriz" derler."

Fesad, bir şeyin mu'tedil hâlden çıkışıdır. Bunun zıddı, **salah**'tır. Bu iki kelime, zararlı ve faydalı ne varsa, hepsini içine alır.

-Müslümanları aldatarak savaş ve fitneleri körüklemek,

-Müslümanların sırlarını ifşa ederek kâfirleri onlara karşı savaşa meylettirmek gibi durumlar, onların arzda fesat çıkarmalarının görüntülerindendir.

-Keza, günahları izhar etmek, dini küçük düşürmeye çalışmak da buna dahildir. Çünkü İlahi hükümleri ihlâl etmek ve onlardan yüz çevirmek herc ü merce sebebiyet verir ve nizam-ı âlemi bozar.

Onlara "yeryüzünde fesat çıkarmayın!" diyen Cenab-ı Haktır veya Peygamberdir veya bazı ehl-i imandır.

Onların "**Biz ancak ıslah edicileriz**" demeleri, mübalağalı bir tarzda nasihatçiye cevaplarıdır. Yani, "bize böyle hitap etmeniz uygun değil. Çünkü bizim yaptığımız ıslahtan başka bir şey değildir. Ve bizim hâlimiz her türlü şaibelerden uzaktır."

Onların böyle demeleri, kalplerinde olan maraz sebebiyle fesadı **salah** şeklinde tasavvur etmelerindendir. Nitekim Allah şöyle buyurur: "**Kötü ameli kendisine süslü gösterilip de onu güzel gören kimse** (amelî iyi olan kimse gibi midir?)" (Fâtır, 8)

12- **آلَا إِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ** "Dikkat edin, gerçekten asıl müfsitler onlardır."

وَلَكِنْ لَا يَشْعُرُونَ "Lakin şuurunda değillerdir."

Ayet, en belîğ bir şekilde onların iddialarına bir cevaptır. Onlar, "**biz**

-Büyük put dışında onların putlarını parça parça ettiğinde, "sen mi yaptın?" diye sorulduğunda "konuşabilirse büyük puta sorun" demesi. (Bununla ilgili bkz. Enbiya, 51-68)

-Hanımı hakkında Mısır hükümdarının "bu hanımın mı?" sorusuna, "kız kardeşim" diyerek hükümdarın kötü niyetine engel olması.

ancak ıslah edicileriz” derken tariz yoluyla mü’minlerin müfsid olduğuna ima etmişlerdi. **“Dikkat edin”** denilerek ve **“gerçekten”** ifadesiyle te’kidli bir sûrette o münafıklardan başkasının müfsit olmadığı anlatıldı.

13- **“Onlara, وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ اٰمِنُوْا كَمَا اٰمَنَ النَّاسُ قَالُوْا اَنُؤْمِنُ كَمَا اٰمَنَ السُّفٰهَاءُ ۚ”** **“Onlara, ‘‘insanların iman ettiği gibi iman edin’’ denilince, ‘‘Biz o sefihlerin iman ettiği gibi mi iman edeceğiz?’’ derler.”**

Bu ayet de, onlara yapılan nasihatten bir bölümdür. İmanın kemâli iki şeyle olur:

1-Yapılmaması gerekenlerden yüz çevirmek

2-Yapılması gerekenleri yapmak

Bundan önceki ayet birinciye, bu ayet ise ikinciye bir misaldir.

Buradaki **“insanlar”** ifadesinden murat, aklın gereğini yapan, insanlıkta kemâle ermiş kimselerdir. Çünkü cins isim, müsemmasını ifadede mutlak olarak kullanıldığı gibi, ona mahsus ve ondan maksud olan manaları cem eden için de kullanılır. Bunun için bunları cem etmeyenden selbedilir. Mesela **“Zeyd, insan değildir”** denilir. Cenab-ı Hakkın kâfirlerle alakalı şu hükmü ve benzerleri de bu türdendir:

“Onlar sağdırlar, dilsizdirler, kördürler.” (Bakara 18)

Şair, **“insanlar insan, zaman da zaman olduğunda”** derken cins ismin iki şeklini de kullanmıştır.

Keza, ayetteki elif – lamlı **“insanlar”** ifadesi belli insanları ifade için de olabilir. O zaman bundan murat Hz. Peygamber ve onunla beraber olanlardır.

Veya Abdullah İbni Selâm ve onun gibi iman eden ehl-i kitaptır. Mana şöyle olur: **“Siz de onlar gibi ihlâslı, nifak şaibelerinden uzak bir şekilde samimane iman edin.”**

Bu ayetle, zındığın tevbesinin kabulüne delil getirilmiştir.

“Biz o sefihlerin iman ettiği gibi mi iman edeceğiz?”

Buradaki soru, öğrenmek için değil, inkâr içindir.⁵²

Münafıkların ehl-i imanı sefih görmeleri, onların görüşlerinin fesa-

⁵² Yani, **“biz o sefihlerin iman ettiği gibi mi iman edeceğiz!”** demeleri, **“acaba öyle mi iman edeceğiz?”** anlamında olmayıp **“hayır, biz o sefihler gibi olmayız!”** anlamındadır.

dına inandıkları için veya onların şanını tahkir içindir. Çünkü o zaman mü'minlerin çoğu fakir, hatta bir kısmı Süheyb ve Bilâl gibi, köle idi.

Şayet bir önceki ayetten muradın Abdullah İbni Selâm gibi kitap eh-linden iman edenler olduğu nazara alınırsa, münafıklar **“Biz o sefihlerin iman ettiği gibi mi iman edeceğiz?”** demekle onlara karşı sertliklerini ve onlara aldırmadıklarını ifade içindir.

Sefeh, akıl noksanlığından kaynaklanan düşük fikirlilik ve bunaklıktır. Bunun mukabili, hilmidir.

آلَا إِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَاءُ **“Dikkat edin, asıl sefihler onlardır.”**

وَلَكِنْ لَا يَعْلَمُونَ **“Lakin bilmezler.”**

Ayet, onların cehaletini etkili bir üslûbla reddeder. Çünkü cehaletini bil-meyen, gerçeğe uymayan şeyi kesin doğru gibi kabul eden kimse; cehaleti-ni itiraf eden, o konuda tevakkuf eden kimseden daha büyük bir dalalet ve cehalet içindedir. Çünkü cahilliğini bilen kimse belki de mazur sayılır, ayet-ler ve uyarılar kendisine fayda verir.

Önceki iki ayette münafıklarla alakalı **“Lakin şuurunda değiller”** de-nilmişti. Burada ise **“Lakin bilmezler”** denildi. Çünkü onlar için kullanı-lan sefih kelimesine, bu ifade daha uygun olur.

Ayrıca, dine vakıf olmak için; hak ve batılı birbirinden ayırmaya, naza-ra (sıhhatli bir bakışa) ve tefekküre ihtiyaç vardır.

Ama nifak ve nifak içinde bulunan fitne ve fesat, onların söz ve dav-ranışları hakkında yapılacak en küçük bir akıl yürütme ve teemmülle id-rak edilir.

14- وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا **“Onlar iman edenlere rastladıkların-da, “âmenna” (iman ettik) derler.”**

Ayet, onların mü'minler ve kâfirlerle muamelesini beyan eder.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayet edilir ki, münafıkların reisi İbnu Übey ve yandaşlarının önleri-ne sahabeden bir grup çıktı. İbnu Übey, arkadaşlarına dedi: “Bakın, bu se-fih insanları sizden nasıl çevireceğim?”

Ardından Hz. Ebu Bekrin elini tutup şöyle dedi: “Merhaba ey Teym oğullarının efendisi, şeyhül-İslâm, Rasulallahın hicrette mağara arkadaşı, canını ve malını Allah Rasulü için feda eden zat!”

Sonra Hz. Ömer'in elini tutup şöyle dedi: "Merhaba ey Adiy oğullarının efendisi, hak ile batılı ayıran, dininde kuvvetli, nefis ve malını Allah Rasulü için feda eden zat!"

Daha sonra Hz. Ali'nin elini tutup şöyle dedi: "Merhaba ey peygamberin amca oğlu ve damadı, Rasulullah müstesna Haşim oğullarının efendisi."

Bu münasebetle üstteki ayet nazil oldu.

وَإِذَا خَلَوْا إِلَىٰ شَيَاطِينِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِؤُنَ **"Şeytanlarıyla yalnız kaldıklarında ise, "Biz, gerçekten sizinle beraberiz, biz (onlarla) ancak alay eden kimseleriz" derler."**

Halvet, biriyle baş başa kalmaktır. Ayette, ifade edilen şeytanlar, hakkı kabul etmemekte şeytan gibi direnen kimselerdir. Bunlar, küfürlerini gizlemeyip izhar edenlerdir. **"Şeytanlarıyla"** şeklinde izafetle gelmesi, küfürde ortak olmalarından dolayıdır.

Veya bu şeytanlardan murat, münafıkların reisleridir. Onların yanında **"Biz gerçekten sizinle beraberiz"** diyenler ise, onlara tabi kimselerdir.

Şeytan Ş-T-N kökünden gelir ve uzaklığı ifade eder. Şeytan da, salah halinden uzak kalmıştır. "Şeytanlaştı" anlamındaki fiil de aynı kökten türetilmiştir.

Bu münafıklar, küfrün önderlerine vardıklarında ise, "din ve itikatta biz gerçekten sizinleyiz" derler.

Münafıklar, mü'minlerle karşılaştıklarında fiil cümlesiyle **"Amenna"** dediler. Şeytanlarına vardıklarında ise, te'kidli bir şekilde isim cümlesi kullanılarak **"Biz gerçekten sizinle beraberiz"** dediler. Çünkü onlar birinci durumda imana girdikleri iddiasında bulundular, ikinci durumda ise, bulundukları hâl üzere sebatlarını murat ettiler.

Öte yandan, mü'minlere olan hitaplarında, kendilerini buna sevkeden bir inanç, doğru bir rağbet, imanla mü'minlere karşı mükemmellik iddiasına revac verecek bir beklentileri yoktu. Ama, kendi reislerine hitap ederken kendi gerçek hallerini beyan ediyor, şevkle anlatıyorlardı.

"Biz (onlarla) ancak alay eden kimseleriz"

Bu ifade, öncesini te'kididir. Çünkü bir şeyi küçük görüp onunla alay eden kimse, onun hilafında ısrarcıdır.

Veya bu ifade, önceki cümleden bedeldir. Çünkü İslamı küçük gören kimse, küfrü büyük kabul etmektedir.

Veya, yeni bir cümledir, mukadder bir suale cevaptır. Sanki onların şey-

tanlaşmış reisleri, onların **“Biz gerçekten sizinle beraberiz”** ifadelerinden sonra şöyle sordu: “Eğer bu doğruysa, öyleyse niye mü’minlerle beraber oluyorsunuz, “iman ettik” deyip iman davasında bulunuyorsunuz?” Onlar da **“Biz (onlarla) sadece alay eden kimseleriz”** diye cevap verdi.

15- **اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ “Allah onlarla alay eder.”**

Allah, onların mü’minlerle istihza etmelerini cezalandırır.

Burada, istihzaya verilen ceza da istihza şeklinde ifade edildi. Benzeri bir durum, seyyienin cezasına da seyyie denilmesidir. Bu tarz üslûb,

-Ya lafza aynıyla mukabele etmek için,

-Ya kıymette ona mümasil olduğu için,

-Ya, istihzanın vebali kendi aleyhlerine döndüğünden,

-Ya, istihzanın lâzımı ve gayesi olan hakaret ve zillet başlarına geldiğinden,⁵³

-Veya Allahu Teâlânın kendilerine istihza eder bir muamelede bulunmasından dolayıdır. Bu ise ya dünyada, ya da ahirette olur.

Dünyada onlara Müslüman muamelesi yapar, onlar tuğyanlarında ne kadar ileri gitseler de, onlara mühlet vererek ve nimetlerini artırarak istidraçta bulunur.

Ahirette ise, mesela onlar cehennemde iken kendilerine cennete bir kapı açar, onlar da o tarafa koşuşurlar, vardıklarında kapı üzerlerine kapanır. Şu ayette buna işaret edilmiştir:

“İşte bugün de iman edenler kâfirlere gülecek.” (Mutaffifin, 34)

Allahın o münafıklara istihzasını anlatan ayet, müstakil cümle olarak getirildi, öncesine atfedilmedi. Bunda, onlara ceza vermeyi Allahın üstlendiğine, mü’minleri onlara muarazaya muhtaç kılmadığına bir delalet vardır. Öte yandan şunu da gösterir: Allahın onlara yapacağı muamele yanında onların istihza etmelerinin pek de önemi yoktur.

Allahın onlara istihzası, isim olarak değil geniş zaman ifade eden fiille gelmesi, bu istihzanın çeşitli hallerde ve değişik zamanlarda yenileneceğini

⁵³ Hükümdar, huzuruna davet ettiği ilim adamına “biz senin gayretlerini biliyoruz” dediğinde, bilmenin lazımı olan ödüllendirmek hatıra gelir. Aynı hükümdar huzuruna getirilen vatan hainine “biz senin neler çevirdiğini biliyoruz” dediğinde ise, bilmenin lazımı olan cezalandırmak hatıra gelir. Onun gibi, bu ayette de nazara verilen Allahın istihzası, o münafıkları hakir ve zelil kılmasıdır.

bildirir. Zaten Allahın onlara muamelesi de böyle olmuştur. Şu ayet, bunu gösterir:

“Görmüyorlar mı ki, onlar her yıl bir veya iki kere belâya çarptırılıp imtihan ediliyorlar.” (Tevbe, 126)

وَيَمُدُّهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ **“Ve tuğyanları içinde onların şaşkın bir halde dolaşmalarına medet verir.”**

Mutezile, bu ilâhî kelamı zahirine göre anlamayı problemli gördüğünden şöyle dedi: “Allah, mü’minlere ihsan ettiği lütuflarını bunlardan men etti. Küfürleri ve bu küfürde ısrarları sebebiyle onları ortada bıraktı, kendilerine tevfik yollarını kapattı. Bu sebeple kalpleri pasla ve zulmetle doldu, mü’minlerin kalpleri ise inşirah ve nurla doldu. Ve Allah şeytana bunların aldatılması noktasında imkân verdi, o da onların tuğyanını artırdı. Böylece fiilin müsebbibine isnadı kabilinden mecazi olarak bu durum Allaha nisbet edildi.

“Ve tuğyanları içinde” derken **tuğyan’ın onlara isnadı**, fiilin Allaha isnadının hakikat tevehhüm edilmemesi içindir.

Bunu te’yid eden bir ayette şöyle bildirilir:

“Onların kardeşlerine gelince, şeytanlar onları azgınlığa sürüklerler.” (A’raf, 202)

Allahın onlara meded vermesi, onlara müddet vermesi anlamında da olabilir. Yani, Allah onlara uyanmaları ve itaat etmeleri için uzun bir ömür verir, ama bu onların tuğyanını ve şaşkınlığını artırmaktan başka bir şeye yaramaz.

Tuğyan, azgınlıkta haddi aşmak, küfürde taşkınlık yapmaktır. Bunun aslı, bir şeyin bulunduğu yerden başka yere tecavüzüdür. Allahu Teâlâ şöyle buyurur:

“Kuşkusuz, sular kabarcınca sizi gemide taşıdık.” (Hâkka, 11)⁵⁴

Ayet metnindeki **“ameh”**, gözdeki görme kusuru gibi, basiret körlüğüdür. Kelime anlamı itibariyle, bir işte ne yapacağını bilememek, şaşırıp kalmak manasına gelir.

⁵⁴ Burada suyun tuğyanı, yani taşması ve kabarması nazara verilmiştir. Demek ki, tuğyana sapan kimselerde küfür, küfran, öfke ve taşkınlık gibi haller kabarmakta, böylece kendine ve çevresine zarar vermektedir.

16- **“İşte onlar, hidayet karşılığında dalaleti satın aldılar.”** أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الضَّلَالََةَ بِالْهُدَى

Bunlar, dalaleti hidayete tercih ettiler, hidayeti verip bedel olarak dalaleti satın aldılar.

Bir yönüyle mana şöyle olur: Onlar, Allahın insanlarda yarattığı fitrî hidayeti değerlendiremediler, onu verip onun yerine yönelmiş oldukları dalaleti satın aldılar.

Veya dalaleti seçtiler, onu hidayete tercih ettiler.

17- **“Böylece, onların ticaretleri kâr etmedi.”** فَمَا رِبْحُ تِجَارَتِهِمْ

Ayet, onların hidayete bedel dalalete sahip çıkmalarını alış-veriş üslûbuyla anlatınca, devamında da onların zararını temsil için aynı üslûbla, bu ticaretlerinde kârlı çıkmadıklarını nazara verdi.

Ticaret, alış-veriş yoluyla kâr kazanma arayışıdır. Kâr, sermayeden fazla olana denir. Ayette “onlar ticaretlerinde kâr etmediler” denilmesi yerine **“onların ticareti kâr etmedi”** denilmesi, hiçbir cihetle kârlı çıkmadıklarını anlatır.

18- **“Doğru yolu da bulamadılar.”** وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ

Ve onlar ticaret yollarına da varamadılar. Çünkü ticaretten maksat, sermayeyi korumakla beraber kâr elde etmektir. Bunlar ise her ikisini de zayı ettiler. Çünkü bunların sermayesi “fıtrat-ı selime” ve akıl idi. Haktan uzaklaştıran inançları kabul edince, kabiliyetleri bozuldu, akılları çalışmaz oldu, kendileri için hakka ulaşmaya ve kemal elde etmeye vesile olacak bir sermaye kalmadı. Böylece kâr elde etmekten ümitsiz, hüsranda kaldıkları gibi, sermayelerini de kaybettiler.

19- **“Onların durumu, (geceleyin) bir ateş yakan kimsenin durumu gibidir.”** مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْفَدَ نَارًا

Allahu Teâlâ münafıkların gerçek hâlini ifadeden sonra, konuyu daha açmak ve vuzuha kavuşturmak için temsil getirdi. Çünkü temsil,

-Kalpte çok daha etkili,

-İnatçı hasmı susturmada çok daha müessirdir.

Zira temsil, hayalen bilinen bir şeyi gerçek kılar, ilmen bilinen bir meseleyi de gözle görülür hâle getirir. Bundan dolayı Allah gönderdiği semavî

kitaplarda çokça temsiller vermiştir. Keza temsil enbiya ve hükema kitaplarında çokça yer almıştır.

Mesel, asıl itibariyle “nazîr” yani benzer demektir. Sonra kendisinde bulunan bir garabet (dikkat çekici bir yön) sebebiyle insanlar arasında doluşan söz için denildi. Sonra kendisinde garabet olan her hal, kıssa veya sıfat için istiare yoluyla kullanıldı. Mesela şu ayetlere bakalım:

“Müttakilere vaad olunan cennetin misali şöyledir:” (Ra’d, 35 ve Muhammed, 15)

“Ahirete iman etmeyenler için kötü mesel vardır.” (Nahl, 60)

فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَاحُولُهُ ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ
“Ateş, çevresini aydınlatır aydınlatmaz Allah onların nurunu giderdi.”

Ayetin öncesinde ateş yakmalarından söz edilmişti, burada “Allah onların ateşini giderdi” denilmek yerine “onların nurunu giderdi” denilmesi, ateş yakmalarının aydınlanmak gayesiyle yapılmasındandır.

Nurun giderilmesinin Allaha isnadı,

-Ya her şeyin netice itibariyle Allahın fiili olmasından,

-Ya ateşin sönmesinin gizli bir sebeple meydana gelmesinden,

-Ya rüzgar veya yağmur gibi semavi bir sebeple olmasındandır.

-Veya mübalağa içindir. Yani, Allah onların bütün nurlarını giderdi, geriye karanlıktan başka bir şey kalmadı. Zaten devamından da bu anlaşılmaktadır.

وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ
“Ve onları karanlıklar içinde bıraktı.”

لَا يَبْصُرُونَ
“(Bir şey) görmezler.”

Zulmet, nurun olmayışıdır. Ayette, bütün nurlarının ellerinden alındığı ve kendilerinin sadece bir zulmet içinde değil çok zulmetler (zulümat) içinde kaldıkları nazara verilmiştir. **ظُلُمَاتٍ** Zulümat kelimesinin nekra (elif lâmsız) gelişi de tasvir edilen karanlık tabloyu daha da kuvvetlendirmektedir.

Ayette anlatılan **münafıkların zulmetleri,**

-Küfür karanlığı,

-Nifak karanlığı,

-Kıyamet gününün karanlığı. Onların o gündeki hâli şöyle anlatılır:

“O gün münafık erkekler ve münafık kadınlar, iman edenlere

şöyle diyecekler: Bize bakın da sizin nurunuzdan alalım. Onlara: “Arkanıza dönün de nur arayın!” denilir.” (Hadid, 13)

-Dalalet karanlığı,

-Allahın gadabına maruz kalma karanlığı,

-Ebedi azap karanlığı gibi zulmetlerdir.

“Görmezler” derken neyi görmedikleri beyan edilmemiştir. Sanki karanlık bir zindana atılıp kendi haline terk edilen kimse gibi, bunlar da hiçbir şey görmez hâle gelmişlerdir.

Ayet, kendisine hidayet gelip de onu zayi eden kimse hakkında Allahın getirdiği bir meseldir. Bu kimse o hidayet ile daimî nimetler elde edebilecek iken yararlanmamış, şaşkın bir vaziyette kala kalmıştır.

Bu temsil, bir önceki ayette o münafıkların hidayete bedel dalaleti satın almak şeklindeki zararlı ticaretlerini takrir eder, daha da vuzuha kavuşturur. Münafıklar da temsilin genel anlatımına girerler.

Onlar, dilleriyle imanı telaffuz ettiler, ama kalplerinde küfrü izhar ettiler. **Yaratılıştan gelen fitrî hidayeti** bozdular, dalaleti tercih ettiler.⁵⁵ Bir kısmı da imana girdikten sonra irtidad ile dinden döndü.

Tasavvufî yönden bakıldığında şu manaya da bir işareti düşünülebilir. Bir kimse henüz irade hallerinde iken muhabbet hallerinde olduğunu iddia etse, Allah ona parlattığı irade nurlarını da alıverir.⁵⁶

Şayet iman etseler canlarını koruyacak, malları ve çocukları selâmette kalacak, Müslümanlarla ganimette ortak olacaklardı. Ayette bu, yakılan ve nurundan faydalanılan ateş ile gösterilmiştir. Ateşin sönmesi ve nurlarının gitmesi, bu nimetlerden mahrum kalmalarına işaret etmektedir.

18- صُمْ بِكُمْ عُمَى “Onlar sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler.”

Onlar, kulaklarını hakka kapadılar, dilleriyle hakkı söylemekten kaçındılar, gözleriyle ilâhî ayetleri görmediler, ceza olarak sanki bu duyuları silindi, kuvveleri ellerinden alındı.

Şair şöyle der:

⁵⁵ İnsan fitratı, hak ve hakikati kabul edecek şekilde programlanmıştır. Küfür ve nifak gibi haller, fitrata aykırıdır.

⁵⁶ Çünkü, kendini henüz gelmediği bir makamda görmek de bir nevi münafıklıktır.

“Şayet hayır söylesem hep sağır kesilirler.
Eğer şerri söylesem hemen kulak verirler.”

Onların sağır, dilsiz ve kör olduklarının ifadesi, bir temsildir, istiare değildir.

Onların sağır, dilsiz ve kör olmalarını temsile göre değerlendirdiğimizde ise şöyle olur: Onlar bir ateş yaktıklarında, Allah onların nurunu giderdi ve kendilerini dehşete düşüren korkunç karanlıklar içinde bıraktı. Öyle ki, kulak, dil, göz gibi azaları çalışmaz oldu.

فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ “Artık dönmezler.”

Onlar, sattıkları ve zayı ettikleri hidayete artık dönemezler.

Veya satın aldıkları dalaletten dönemezler.

Veya, onlar şaşkın bir haldedirler, ileri mi geri mi gidecekler, geldikleri yere nasıl dönecekler bilemezler.

Ayetteki فَ “fe” harfi sebebiyet bildirir. Yani, onların önceki hükümlerle nitelendirilmeleri ne yapacaklarını bilememelerinden ve karanlıkta hap-solmalarındandır.

19- أَوْ كَصَيِّبٍ مِنَ السَّمَاءِ “Veya onların hali, semadan sağanak hâlinde boşanan yağmura tutulmuş kimselerin durumu gibidir.”

“Veya” ifadesi, aslında tereddütlü hallerde eşitliği ifade eder. Zamanla tereddütlü hallere bakmaksızın eşitlik ifadesinde kullanıldı. Mesela ayette “Onlardan hiçbir günahkâra veya hiçbir kâfire itaat etme.” (İnsan, 24) deniliyor. Ayet, her ikisine de isyanın vücubunu ifade eder.

Konumuz olan ayetteki “veya” ifadesi şunu anlatır: Münafıkların kıssası, bu iki temsilde anlatılan duruma benzer. Münafıkların bunların her ikisiyle de teşbihi yapılabilir. Sen hangisiyle istersen onların halini anlatabilirsin.

Ayette “yağmur” anlamındaki “sayyib” kelimesi elif – lamsız gelmesiyle, bu yağmurun şiddetli bir yağmur olduğunu bildirir.

“Sema” kelimesinin elif – lamlı gelişi, bulutların semanın her tarafını kuşattığına delalet içindir. Çünkü, semanın her ufkuna ve her tabakasına da sema denilir.

فِيهِ ظُلُمَاتٌ وَرَعْدٌ وَبَرْقٌ “Onda karanlıklar, gök gürültüsü ve şimşek var.”

Yağmurun zulûmatı, yoğun bir şekilde ardı ardına sağnak şekilde gelmesidir, gecenin karanlığıyla beraber bulutların zulmetidir, ayrıca gök gürültüsü ve şimşeğe mekân olmasıdır. Çünkü bu ikisi, yağmurla alakalıdır.

Ra'd, (gök gürültüsü) buluttan duyulan sestir. Meşhur görüşe göre bunun sebebi bulutu meydana getiren unsurların sıkışması ve birbirine sürtünmesidir.

Berk, buluttan parılayan şimşegin adıdır.

Hem ra'd, hem de berk (gök gürültüsü ve şimşek) masdar oldukları için çoğul yapılmamışlardır, ama mana itibariyle çoğulu da içine alırlar.

يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِى آذَانِهِمْ مِّنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ
“Ölüm korkusuyla, yıldırımlara karşı parmaklarını kulaklarına tıkarlar.”

Bu cümle, mukadder bir suale cevap gibidir. Onların şiddetli- dehşetli halleri anlatılınca, muhatap sanki şöyle sormaktadır: “Bütün bu dehşetli haller içinde onlar ne yapıyorlar?”

Ayette, “parmak uçlarını” yerine **“parmaklarını kulaklarına tıkarlar”** denilmesi mübalağa içindir.

Ayetteki **“savaik”** kelimesi “saika” (yıldırım) kelimesinin çoğuludur. Şiddetli bir sesle beraber gelir, uğradığı her şeyi yakar. İşitilen veya görülen dehşetli durumlar için de kullanılır.

Ölüm, hayatın son bulmasıdır. **“O, hanginizin amelce en güzel olduğunu denemek için ölümü ve hayatı yarattı.”** (Mülk, 2) ayetinden hareketle, “hayatın zıddı olan bir arazdır” diyenler de olmuştur.”

“Ayetteki ‘yarattı’ ifadesi ‘takdir etti’ anlamına gelir, ademî şeyler de mukadderdir” şeklinde buna cevap verilmiştir.⁵⁷

وَاللَّهُ مُحِيطٌ بِالْكَافِرِينَ **“Oysa Allah, kâfirleri kuşatmıştır.”**

Her taraftan kuşatılan biri nereye kaçsa kurtulamadığı gibi, bunlar da kaçmakla Allahtan kurtulamazlar. Her türlü hile ve hud’a bunlara bir fayda vermez.

⁵⁷ Ölüme, “hayatın zevalidir” dediğimizde müstakil bir varlığı söz konusu olmaz. Bu durumda “Allah ölümü ve hayatı yarattı” ayetini anlamada bir problemle karşılaşırız. Buradaki **“yarattı”** ifadesine “takdir etti” manası verilerek problem ortadan kalkar. Yokların vücudu olmadığından, yaratılmaları da söz konusu olmayabilir, ama hepsinin bir kader programından çıktığından, bir takdirle meydana geldiğinden şüphe yoktur.

Bu cümle “-ki Allah kâfirleri kuşatmıştır-“ şeklinde bir ara cümledir.

20- يَكَادُ الْبَرْقُ يَخْطَفُ أَبْصَارَهُمْ “O şimşek nerdeyse gözlerini kapıverecek.”

“Acaba onlar bu yıldırımlarla beraber ne yapıyorlar?” şeklinde bir soruya cevap gibidir.

“**Neredeyse**” ifadesi bir işin olmaya yakınlığıyla beraber meydana gelmediğini anlatır. Bu, ya şartın olmayışından veya herhangi bir engel dolayısıyla olabilir.

كُلَّمَا أَضَاءَ لَهُمْ مَشَوْا فِيهِ “Her ne zaman aydınlatsa ışığında yürürler.”
وَإِذَا أَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُوا “Karanlık yapınca da dikilip kalırlar.”

Bu da mukadder bir suale cevaptır. Sanki şöyle denilmiştir: “Onlar, şimşek çakıp sönerken ne yapıyorlar?” Şimşegin her çakışında bunu fırsat bilerek yürümüşler, söndüğünde ise yerlerinde kalakalmışlardır. Onlar, bulundukları şartlar gereği yürümeye çok hırslıdırlar.

وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَأَبْصَارِهِمْ “Şayet Allah dileseydi işitmelerini, gözlerini alıverirdi.”

Şayet Allah dileseydi o şiddetli gök gürültüsüyle duymalarını ve şimşegin parıltısıyla da gözlerini alıverirdi.

Ayette “**şayet Allah dileseydi**” denilip “neyi dileseydi?” kısmı ise hazfedilmiştir. Cümlemin devamından bu anlaşıldığından ayrıca ifade edilmemiştir. “Dilemek” ve “irade etmek” fiillerinde mefulün zikredilmemesi sıkça olmaktadır. Hatta, şairin şu sözünde olduğu gibi, garip haller dışında bu fiillerin mefulü söylenmemektedir:

“Şayet kan ağlamak istesem, ağlardım”

“**Şayet**” kelimesi, şart ifade eder. İkincisi olmadığından, birincinin de olmadığını anlatır.

Bu şartiyetin faydası, aslında onların işitme ve gözlerinin giderilmesini gerektiren durum olmakla beraber, bir mani yüzünden bunun gerçekleşmediğini ortaya koyar. Ayrıca, sebeplerle meydana gelen işlerde sebeplerin tesirinin Allahın dilemesi şartına ve o neticelerin vücuda gelmesinin kendi sebepleriyle bağlı olduğuna tenbihte bulunur. Allah, kudreti ile o sebepler vasıtasıyla neticelere vücut vermektedir.

إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ “Şüphesiz Allah her şeye kâdirdir.”

Şey, var olanlar için kullanılır. Çünkü şey kelimesi “diledi” fiilinin masdarıdır. Şu ayette Cenab-ı Hak hakkında da “şey” kullanıldığını görürüz:

“De ki: Şahitlik yönünden hangi şey daha büyüktür? De ki: Allah! O, benimle sizin aranızda şahittir.” (En’am, 19)

Şey kelimesi, bazen “Allahın vücudunu dilediği” anlamında kullanır. Onun dilediği şeyin artık vücudu vardır, üstteki ayette bu mana söz konusudur.

Keza şu ayete bakalım: **“Allah, her şeyin yaratıcısıdır ve O, her şeye vekildir.”** (Zümer, 62)

Bu ayette Allahın her türlü mevcudu yaratmaya kâdir olduğu nazara verilmektedir.

Mutezile, “şeyi” “vücut bulması sahih olan” şeklinde tarif ederler. Bu, vacip ve mümkünü, yani hem Allahı hem de mahlûkatı içine alır.

Veya tarifinde “bilinmesi ve kendisinden haber verilmesi sahih olan” demişlerdir. Bu ise, vücudu mümteni (imkânsız) olanı da içine alır. Onların bu tarifleri bazı sıkıntılar meydana getirdiğinden her iki tarifte de, aklın delâletiyle “imkan dairesinde olanlar” diye bir tahsis kendilerine lâzım oldu.

Kudret, bir şeyi vücuda getirebilmeye güç yetirebilmektir. “Güç yetirebilmeyi gerektiren bir sıfattır” da denilmiştir.

İnsanın kudreti, fiili gerçekleştirmeye imkân veren durumdur. Allahın kudreti ise, O’ndan aczi nefyetmekten ibarettir.

Kâdir, isterse yapan, istemezse de yapmayandır.

Kadîr ise, dilediğine dilediğini yapabilendir. Bundan dolayı “Kadîr” şeklinde bir nitelemenin Allahtan başkası için yapılması çok çok azdır.

“Kudret” kelimesi **“kader”** kelimesiyle aynı kökten gelir. Çünkü kâdir olan, kudreti mikdarınca veya meşietinin gerektirdiği mikdar üzere fiili meydana getirir. Bunda, “sonradan olan bir şeyin hudus hali ve mümkün olan bir şeyin imkân hâlinde bulunması da kudretle alakalıdır. Keza, kulun kudretiyle meydana gelen şeyler de Allahın kudretiyle meydana gelmiştir” manasına bir delil vardır. Çünkü bunların her biri de “şey”dir ve her şey Allahın kudretiyle meydana gelmiştir.

Zahir olan odur ki, münafıklarla ilgili getirilen her iki temsil, müellef temsillerdendir. **Müellef temsil**, cüzleri birbirine katılmış, birbiriyle kaynaşmış, hatta bir şey haline gelmiş heyet-i mecmuadan elde edilen bir durumun, benzeri bir başkasına benzetilmesidir. Mesela, şu ayete bakalım:

“Tevrat’la yükümlü olup da onunla amel etmeyenlerin durumu, ciltlerle kitap taşıyan eşeğin durumu gibidir.” (Cum’a, 5)

Bu ayette, yanlarındaki Tivratta ne olduğunu bilmeyen Yahudilerin hâli, hikmetli kitapları yüklenmiş bir eşeğin hâline benzetilmiştir.

Konumuz olan iki temsilden murat ise, münafıkların ne yapacağını bilmez ve dehşette kalmış hâlleri, karanlıkta bir ateş yakıp da ateşi sönen kimselerle, ya da karanlık bir gecede kulakları sağır eden gök gürültüsü, gözleri kapıveren bir şimşek ve korku veren yıldırımlara muhatap olan kimselerin karşı karşıya kaldığı zorluklarla anlatılmalarıdır.

Her iki temsil, **“müfred temsil”** kabîlinden de değeriendirilebilir. Bu ise, eşyayı birer birer ele alıp, bunların emsali ile benzetme yapılmasıdır. Mesela şu ayette böyledir:

“Âma ile (görmeyenle) gören bir olmaz.”

“Karanlıklar ile aydınlık da.”

“Gölge ile sıcaklık da...” (Fâtır, 19-21)⁵⁸

Bu durumda, konumuz olan ayetle ilgili şöyle denilebilir:

Ateş yakan kimseler, münafıklardır.

Ateşin yanması, iman izhar etmeleridir.

Ateşten fayda görmeleri, bu münafıkların izhar ettikleri iman ile canlarını, mallarını, evlatlarını korumaları gibi faydalarıdır.

Çok geçmeden ateşin sönmesi helâk olmaları, sırlarının ifşası, dâimi zarar ve bitmez bir azap içinde kalmalarıdır.

İkinci temsilde ise, karanlık bir gecede çölde yağmura yakalananlardan murat, münafıklardır. Küfür ve hud’a ile karışık imanları, kendisinde karanlıklar, gökgürültüsü ve şimşek olan şiddetli yağmur gibidir. Şöyle ki:

Yağmur aslında faydalı iken, bu durumda olanlara zarar vermektedir.

Mü’minlerden gelecek cezalardan ve mü’min olmayanlardan kendilerine gelebilen sözlerden sakınmak niyetiyle münafıklık yapmaları, ölüm korkusundan yıldırımlara karşı parmağını tıkayan kimselerle anlatılmıştır. Çünkü parmak tıkamakla yıldırımdan kurtulunmadığı gibi, münafıklık yapmakla da mukadder cezadan kurtulamazlar. Zira, Allahın takdir ettiğinden hiçbir şey geri çevrilmez, onlar için murat ettiği hiçbir zarardan kurtuluş olamaz.

⁵⁸ Âma ve görenden murat, kâfir ve mü’mindir. Karanlık ve aydınlıktan murat, batıl ve hakîr. Gölge ve sıcaklıktan murat, sevap ve cezadır.

Onların çöldeki şaşkınlıkları, münafıkların hallerinin şiddetine ve ne yapacaklarını ve neyi terk edeceklerini bilemediklerine bakar. Çünkü ne zaman şimşek çaksa gözlerini kapıp alıverme korkusu olmakla beraber, onun ışığında birkaç adım atıyorlar. Şimşek gizlenip parıltıları kesildiğinde hareketsiz bir şekilde yerlerinde dikilip kalıyorlar.

Denildi ki: İman, Kur'an ve ebedi hayata sebep olan marifetler gibi insana verilen şeyler, yeryüzünün kendisiyle hayatlandığı yağmura benzetildi. Batıl şüpheler, tereddüt verici itirazlar zulümat (karanlıklar) ile gösterildi. Bunlarda olan vaad ve vâid gök gürültüsüne, apaçık ayetler ise şimşeğe benzetildi. Duydukları ilâhî tehditler karşısında duymazdan gelmeleri, gök gürültüsünden korkan ve ondan gelen yıldırımdan dehşete kapılıp kulağını tıkayan kimse ile anlatıldı. Hâlbuki böyle kulak tıkamakla kurtulamayacaktır. **“Allah o kâfirleri kuşatmıştır”** ifadesi bunu nazara verir.

Farkına vardıkları bir fayda veya gözlerinin tamah ettiği bir nasibi görüp kıpırdanmaları, şimşegin ışığında yol almalarına benzetilmiştir. Kendilerine bir şüphe arız olduğunda veya bir musibet geldiğinde şaşkınlıkları ve ne yapacaklarını bilememeleri, şimşek söndüğünde yerinde durup kalan kimşelerle anlatılmıştır.

Allahu Teâlâ, **“Şayet Allah dileseydi işitmelerini, gözlerini alıverirdi.”** (Bakara, 20) diyerek şunu hatırlatmaktadır: Allah, hidayet ve felaha ulaşsınlar diye onlara göz ve kulak vermiştir. Ancak onlar bunları, dünyevî hazlara sarfettiler, ahiretteki paylardan alıkoydular. Şayet Allah dileseydi onları kendileri için kıldıkları halde bırakırdı. Çünkü O, dilediğini yapmaya kadirdir.

5. DERS

Allah’a İbadet

21- **اَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ** “Ey insanlar! Rabb’inize ibadet ediniz.”

Allahu Teâlâ, mükellef olan insanların gruplarını saydı, özelliklerini ve durumlarını zikretti, iltifat yoluyla onlara hitaba yöneldi.

Bu şekilde hitapta,

-Muhatabın dikkatini çekmek,

-Onu daha dinamik kılmak,

-İbadet emrine önem vermesini sağlamak,

-İbadetin şanını yüceltmek,

-Hitap lezzetiyle ibadetin külfetini azaltmak vardır.

“Ey” ifadesi uzakta olana nida için vaz edilmiş bir harftir. Bazen yakında olana da uzaktaymış gibi bu ifadeyle hitap edildiği olur. Bu ise,

-Ya dua ederken “Ya Rab”, “Allahım” deyişimiz gibi azametinden dolayı olur. Zira O, bize şah damarımızdan daha yakındır.

-Veya gaflet ve kötü anlayıştan olur.

-Veya çağrılan şeye itina ve ona daha ziyade teşvik için olur.

Bu tarz nida Kur’anda çokça yer almıştır. Çünkü bunda pek çok te’kid bulunmaktadır. Allahın böyle hitap ettiği yerlerde büyük meseleler nazara verilmiştir. Hitaba muhatap olanlar bunları bilmeye çalışmalı ve kalpleriyile bunlara yönelmelidirler. Hâlbuki onların çoğu bunlardan gafildirler. Bunun için en etkili ve en kuvvetli bir şekilde kendilerine seslenilmesi gerekir.

Ayette “nas” yani “insanlar” ifadesi umum ifade eder. Bazılarının bunu sahabe için hitap olarak anlamaları şüyu bulmuştur. Gerçekte ise, “nas” ifadesi Kur’anın nüzulü zamanında olanları ve gelecektekileri lafzan içine alır. Çünkü Allahın hitabının ve dinin ins ve cinne şümulü vardır ve kıyamete kadar da sabittir. Genel olan bir ifade, ancak onu tahsis eden bir delille özel manada kabul edilebilir.

Alkame ve Hasan-ı Basri, içinde “Ey insanlar” ifadesi geçen bütün ayetleri Mekki, “Ey iman edenler” geçen bütün ayetleri ise Medeni kabul ederler. Şayet bunun Hz. Peygambere isnadı sahihse, bundan yola çıkarak,

“konumuz olan ayetteki **“ey insanlar”** ifadesinden murat kâfirlerdir” şeklinde bir tahsis manası gerekmez. Çünkü kendisiyle emredilen ibadet,

-İbadete başlamak,

-İbadette daha ileriye gitmek,

-Ona devam etmek gibi durumları içine alan bir kadr-i müşterektir.⁵⁹

Bu durumda kâfirlerden istenen, önce gerekli olan bilgileri öğrenmeleri ve Allahı ikrar ettikten sonra ibadete de başlamalarıdır. Çünkü bir şeyin vacip olması, onunla ilgili diğer şeyleri de beraberinde getirir.⁶⁰

Hades, namazın vücubuna mani olmadığı gibi, küfür de ibadetin vücubuna mani değildir. Aksine, küfür halini ortadan kaldırması ve ardından ibadetle meşgul olması gerekir.

Mü'minler ise daha ziyade kılmaya gayret göstermeli ve namazda sebat etmelidirler.

Ayette **“Rabbinize ibadet edin”** denilmesi, ibadeti gerektiren durumun Cenab-ı Hakkın rububiyeti olduğuna uyarıda bulunur. Yani, Allah sizi terbiye ettiği için Ona ibadet edin.

الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ “O ki hem sizi, hem de sizden öncekileri yarattı.”

Ayet, Cenab-ı Hakkı tazim ve ibadetin illetini beyan için sevk edilmiştir. Eğer **“Ey insanlar! Rabb'inize ibadet ediniz”** ayetindeki hitap müşrikler için kabul edilirse, bir kayıt ve vuzuha kavuşturma manası taşır.⁶¹

Halk, bir şeyi takdir yoluyla ve düzgün bir şekilde vücuda getirmek demektir.

“Sizden öncekileri yarattı.”

Bu ifade, zât ve zaman itibarıyla önceki bütün insanları içine alır.

Cümle, o insanlar nezdinde kabul görmüş bir durumu ortaya koyar. Bu ise,

-Ya Allahu Teâlânın şu ayette bildirdiği gibi bunu itiraf etmelerindendir:

⁵⁹ Yani, ibadet emri sadece henüz ibadet etmeyenlere yönelik bir emir değildir; zaten ibadet yapanlara da ibadette devam etmek, gittikçe daha kaliteli ibadet yapmak gibi hükümleri beraberinde getirir. Böyle olunca, ayetin muhatabı belli bir kesim değil, kıyamete kadar bütün insanlardır.

⁶⁰ “Bir şey sabit olduğunda, levazımatıyla sabit olur.”

⁶¹ Yani, Rab kabul ettiğiniz putlara değil, sizi yaratan Rabbimize ibadet ediniz.

“Andolsun, onlara kendilerini kimin yarattığını sorsan elbette, “Allah” derler.” (Zuhruf, 87)

-Ya da en edna bir nazarla bunu bilmeye imkânları olmasındandır.

لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ **“Ola ki takvaya erersiniz.”**

Ayet, **“ibadet ediniz”** emrinin muhataplarına ne halde ibadet etmeleri gerektiğini bildirir. Sanki şöyle demiştir: “Müttakiler halkasına mensup, hidayet ve felahı elde eden, Allahın lütfuna mazhar olmuş kimseler olmayı ümit ederek Rabbinize ibadet edin.”

Allahu Teâlâ, ayetin bu kısmı ile, hak yolda süluk edenler için takvanın en ileri bir derece olduğuna tenbihte bulunmuştur.

Takva, Allah dışında her şeyden Allaha teberridir.

Kulun, ibadetiyle mağrur olmaması, havf ve reca arasında olması uygundur. Allahu Teâlâ şöyle bildirir:

“Onlar yataklarından kalkarlar, korkarak ve ümid ederek Rablerine dua ederler.” (Secde, 16)

“Ve O’nun rahmetini umarlar, azabından korkarlar.” (İsra, 57)

Ayetin bu kısmı, **“sizi yarattı”** ifadesinden mef’ul da olabilir. Yani, O Allah sizi ve sizden öncekileri kendilerinden takva beklenir kimseler olarak yarattı. Bunun için gerekli sebepleri bir araya getirdi, buna pek çok dâiler yarattı.

Ayetin manası yaratılışın illetini beyan şeklinde de yorumlanmıştır. Yani, Allah sizi takva sahibi kimseler olmanız için yarattı. Nitekim ayette **“Ben cinleri ve insanları ancak bana ibadet etsinler diye yarattım.”** (Zariyat, 56) buyrulmaktadır. Ancak ayeti bu tarz ele almak zayıf bir bakış açısidir. Çünkü lügatta bunun bir örneği sabit değildir.

Ayet, Allahın marifetine O’nun birliğine ve ibadete layık olduğuna giden yolun O’nun san’atına bakmaktan ve fiilleriyle istidlalde bulunmaktan geçtiğine,

Keza, kulun ibadet ile Allaha vacip olacak şekilde sevaba istihkak kazanmadığına delâlet eder. Çünkü ibadet, Allahın önceki nimetlerine bir şükür şeklinde vacip olduğundan, abd amelden önce ücretini alan işçi gibi olur.

22- الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ فِرَاشًا **“O ki yeri sizin için bir döşek kıldı.”**

Allahın yeri bir döşek kılması, insanların onun üzerinde serilmiş bir dö-

şek misali rahat bir şekilde oturmalarını, yatmalarını ifade eder. Allah, arzın bazı yerlerini, suyun tabiatında kuşatmak olduğu halde onun içinden ortaya çıkardı ve arzı katılık ve yumuşaklıkta vasat şekilde meydana getirdi.⁶²

Arzın bu şekilde müheyya kılınması, onun düz olmasını gerektirmez. Şeklen küre gibi olması, hacminin çok büyük ve cirminin çok geniş olması sebebiyle, üzerinde istirahatı engel değildir.⁶³

وَالسَّمَاءِ بَنَاءً **“Semayı da bir bina yaptı.”**

Allah semayı üzerinize bir kubbe, bir tavan kıldı.

وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً **“Semadan bir su indirdi.”**

فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ **“Ardından size rızık olarak onunla çeşitli ürünler çıkardı.”**

Meyvelerin çıkışı Allahın kudret ve meşietini iledir. Lakin toprakla karışık olan suyu, o meyvelerin çıkışına bir sebep yaptı. Canlı için nutfe (zigot) ne ise, suyu da bitkilere bir madde kıldı. Bu ikisiyle karışık bitkilere, bunların sûret ve keyfiyetlerini ifaza etti.

Veya suya fail bir kuvvet, toprağa da kabul eden bir kuvvet vererek, bu ikisinin imtizacından çeşitli mahsuller meydana getirdi.

Allah bütün eşyaya, sebeplerin zât ve maddelerini yoktan yaratması gibi yoktan vücut vermeye kadirdir. Lakin onları inşa ederken halden hale çevirerek tedricen yaratır. Basiret sahiplerinin ibret alacakları şekilde nice sanatlar ve hikmetlerle onları sürekli yeniler, yoksa onları birden yaratmasında O'nun azîm kudretine bir zorluk sözü konusu değildir.

Ayette **“semadan bir su indirdi”** denilmekte. İnsanın üzerinde olan her şeye **“sema”** denilir. Bu durumda, bulutlar da semaya dâhildir. Yağmurun başlangıcı semada olur, orada bulut şeklini alır, yağmur olarak arza iner.

Veya şöyle de denilebilir: Allah, semavî sebeplerle arzın derinlerinden kuru eczaları atmosfere doğru harekete geçirir, bunlar yağmur yüklü bulutlar haline gelirler.

⁶² Yani, arzın aslı su olmakla beraber Allah onun bir kısmını insanların yaşamasına uygun hâle getirdi. Kaya gibi çok sert ve su gibi çok yumuşak yapmayıp beşiğin çocuk için hazırlanması gibi, arzı insanlara bir beşik tarzında müheyya kıldı.

⁶³ Avrupa'da ilim adamları 16. yüzyıla kadar dünyayı düz kabul ederlerken, Beydavi'nin onun küre oluşunu anlatması gerçekten dikkat çekicidir.

Ayette “...**Onunla çeşitli ürünler çıkardı**” denilmesi şunu anlatır: “Semadan bir su indirdi, bununla size rızık olsun diye bir kısım mahsulleri çıkardı.”

Vaki’de de bunun böyle olduğunu görürüz. Çünkü suyun tamamı semadan inmez. Mahsullerin tamamı yağmur ile çıkmaz. Rızık olarak sunulan şeylerin tamamı bu mahsuller değildir, başka rızıklar da vardır.

“**فَلَا تَجْعَلُوا لِلّٰهِ اَنۡدَادًا وَاَنْتُمْ تَعۡلَمُونَ**” “Öyleyse siz de bildiğiniz halde Allah’a ortaklar koşmayın.”

Daha evvelinde “**Ola ki takvaya erersiniz**” denilmişti. Onunla alakalı olarak “eğer sakınır, takva sahibi olursanız, Allaha bir kısım şerikler edinmeyin” manası verilebilir.

Ayette şu mesaj da vardır:

Bu cesametli nimetleri ve azametli ayetleri size has kılan zâta, hiçbir şeyi şerik koşmamak lâzım gelir.

“**Endad**” kelimesi “nid” kelimesinin çoğuludur. **Nid** ise, misil demektir. Kıymette denk olana müsavî kelimesi kullanılır, zâtta denk olanın zıddına da bu kelime kullanılır. Bu, müşriklerin Allahın dışında ona denk sayıp ibadet ettikle şeylerin genel ismidir.

Müşriklerin Allahtan başka taptuklarına “**endad**” denilmesi,

-Onların bu batıl mabutları zât ve sıfatında Allaha denk saymaları,

-Ve bunları “**ilahlar**” şeklinde isimlendirmeleri,

-Onları vacibu’l-vücut, Allahın ceza vermesinden kendilerini korumaya kâdir olan ve Allahın murat etmediğini onlara verebilecek zâtlar olarak itikad etmeleri yüzündendir.

Bu durumda “**endad**” kelimesi, bir tek misli bile olmayan Allaha pek çok misiller kabul etmeleri sebebiyle onlarla ince bir alaydır ve şiddetli bir kınamadır.

“**Bildiğiniz halde**”

Ayetin bu kısmı, “**o halde Allaha ortaklar koşmayın**” ifadesinden hâldir. Yani, “Siz ilim, nazar ve doğru görüş sahibi kimseler olduğunuz halde O’na emsal kılmayın. En küçük bir teemmülde bile bulunsanız şu eşyayı yoktan var eden, zâtında münferid, yaratılanlara benzemekten müteal olan bir Allahı kabulde aklınız muzdar kalacaktır.

Veya şöyle de mana verilebilir:

“Siz de bilirsiniz ki, Ona misil olacak ve O’nun yaptığıнын mislini yapmaya güç yetirecek biri yoktur.”

Şu ayet, bu manayı te’yid eder:

“Hiç sizin ortak koştuklarınızdan, bunlardan birini yapacak olan var mı?” (Rum, 40)

Bu durumda ayetin bu kısmından maksat onları kınama ve ayıplamadır, yoksa hükmü kayıtlama değildir.⁶⁴ Çünkü teklif noktasında, bilen kimse ile bilme imkanı olan kimse aynı şekilde mükellef sayılırlar.

Bil ki, bu iki ayetin mazmunu, Allaha ibadeti emretmek ve O’na şerik koşmayı da yasaklamaktır. Ayrıca, illet ve muktaziye işarettir.

Bunun açıklaması:

Allahu Teâlâ ibadet emrini rububiyet sıfatına terettüp ettirdi. Bununla, rububiyetin ibadet etmenin vucubuna illet olduğuna işarete bulundu. Sonra da rububiyetini nazara verdi. Hem onları, hem onlardan öncekileri yarattığını, maişetleri için muhtaç oldukları mekân, yiyecek ve libası verdiğini anlattı. Çünkü rızık kelimesi de yeme-içmeden daha umumi olduğu gibi, **“semere”** ifadesi de sadece yenilen şeyleri ifade etmekten daha geneldir.

Sonra, Allahtan başkasının güç yetiremeyeceği bu haller O’nun birliğine şahit olunca, Allahu Teâlâ kendisine şerik koşulması yasağını buna terettüp ettirdi.

Allahu Teâlâ son ayetle, zahirin delalet ettiği ve kelimelerin de sevkini delaletiyle temsil metodu ile insanın yaratılışının tafsiline ve ona ifaza ettiği manalar ve sıfatlara işarete bulunmayı murat etmiş de olabilir.

Böylece,

-İnsan bedenini arza,

-Nefsini semaya,

-Aklını suya benzetti.

-Akli duyularla kullanmak ve ruhî ve bedenî kuvveleri eşleştirmek vasıtasıyla insana vermiş olduğu nazarî ve amelî (teorik ve pratik) faziletleri de, Fail-i muhtar olan Allahın kudretiyle fail semavî kuvvelerin münfail arzî kuvvelerle eşleşmesinden meydana gelen mahsullerle anlattı.

⁶⁴ Yani, “bilerseniz Allaha emsal kılmayın, bilmezseniz kılabilirsiniz” denilmez.

Çünkü her ayetin bir zahir ve batını ve bunların da her birinin haddi ve muttalaı vardır.⁶⁵

23- **“Eğer kulumuza indirdiğimizden bir şüphe içinde iseniz, haydi onun mislinden bir sûre getirin.”**

Allahu Teâlâ, vahdaniyetini (birliğini) bildirdi ve bunu bilmenin yolunu beyan ettikten sonra Hz. Muhammedin Peygamberliğinin delilini zikretti. Bu ise, fesahatiyle mu’cize olan Kur’an-ı Kerîmdir. Onun fesahati, düşmanlarının çok olmasına, muhalefette ifratlarına, her türlü tehlikeyi göze almalarına rağmen, kendisine muhalif ne kadar fasih söz varsa hepsini susturdu, halis Arabların meşhur hatiplerinin hitabelerini geçersiz kıldı.

Cenab-ı Hak **“Eğer kulumuza indirdiğimizden bir şüphe içinde iseniz”** derken “indirmek” manasını **“tenzil”** ile ifade etmiştir. **Tenzil**, Kur’an-ı Kerîmin olaylara göre parça parça nüzulüdür. Bu tarz inişi, Allahu Teâlânın **“Ve inkâr edenler dediler: Kur’ân Ona, toptan bir defada indirilseydi ya!”** (Furkan, 32) hikâye ettiği gibi, şiir ve hitabet ehlini şüpheye sevketmiştir. Dolayısıyla, onlara yapılacak bir **tahaddin** (meydan okumanın) şüpheleri izale etmesi ve sağlam bir delil olabilmesi için, bu cihetten olması gerekirdi.⁶⁶

Cenab-ı Hakkın, Peygamberimizi kendisine izafetle **“kulumuz”** şeklinde nitelemesi hem O’nun şanını yüceltmektir, hem de Hz. Peygamberin sadece Allaha kul olduğuna ve hükmüne boyun eğdiğine tenbihte bulunmaktır.

Sûre, Kur’an-ı Kerimden en azı üç ayet olan kısımlardır. Bu kelime ya “sur” kelimesinden gelir, veya rütbe anlamında “sevre”den gelir. Nasıl ki, bir şehrin onu kuşatan suru olur, onun gibi Kur’anın da sûreleri vardır. Bu sûreler bölümler halinde Kur’an şehrini kuşatmışlardır.

Veya, şehrin surlarının, şehirde olanları ihtiva etmesi gibi, bu sûreler de çeşit çeşit ilimleri ihtiva etmektedir.

Sûre kelimesinin “rütbe” anlamı ise şu cihetlerden olabilir:

⁶⁵ Yani İlahî kelim nice sırlarla doludur. Onda zahir mananın ötesinde nice işaret manalar vardır.

⁶⁶ Yani, tamamının benzerini getirmelerini istemek yerine, bir defada indirilen herhangi bir sûrenin nazirini getirmeleri onlardan istenmiştir.

Kur'anın sûreleri menziller ve mertebeler gibidir, onları okuyan bunlarda terakki eder.

Veya sûrelerin uzunluk, kısalık, fazilet, şeref ve okuma sevabında mertebeleri vardır.

Sûre kelimesi “su're” kelimesinden de gelebilir. Su're, bir şeyin parçası demektir.

Kur'anın sûrelere bölünme hikmeti:

- Çeşitli kısımları birer bölüm halinde sunmak,
- Muhtelif şekillerin telahuku,
- Nazmın birbirine cevap vermesi,
- Okuyucuyu dinamik tutmak,
- Ezberi kolaylaştırmak,

-Kur'an'a rağbeti artırmak, gibi inceliklerdir. Çünkü kişi bir sûreyi bitirdiğinde, yolcunun katettiği mesafeyi görüp rahatlaması gibi rahatlar. Keza Kur'anı ezberlemeye çalışan bir kimse, bir sûre daha ezberlediğinde Kur'andan tam bir haz aldığına inanır ve müstakil bir bölümü elde etmiş olur, bu onun nazarında büyük bir başarı olarak görülür ve bununla sevinç duyar. Daha başka faydalar da sayılabilir.

“Onun mislinden” derken iki şekilde düşünülebilir:

1-Kulumuza indirdiğimiz Kur'anın sûrelerinden herhangi birisinin mislinden...

2-Hz. Muhammed gibi ümmî, kitap okumamış, ilimleri taallüm etmemiş birisinden herhangi bir sûrenin benzerini getiriniz.

Bize göre, birinci mana tercihe şayandır. Çünkü, hem bu ayete, hem de diğer **tahaddî ayetlerine** daha uygundur.⁶⁷ Ayrıca, kelâm, Kur'an hakkındadır, Kur'anın indiği zât hakkında değildir. Dolayısıyla onun hakkı, tertip ve nazmla uyumlu olabilmesi için evvelinde bahsedilenden ayrılmamasıdır.

Keza, büyük bir topluluğa, kendi içlerinden birinin yaptığıнын bir mislini getirmelerini söylemek, “bunun şartlarında biri haydi onun yaptığını yapsın bakalım” demekten tahaddi noktasında daha belîğdir.

Ayrıca, Kur'an Peygambere nisbetle değil, kendi zâtında bir mu'cizedir. Cenab-ı Hak şöyle bildirir:

“De ki: Eğer bütün ins ve cin bu Kur'ân'ın benzerini getirmek

⁶⁷ Diğer meydan okuma ayetleri için bkz: İsra 88, Hud 13, Tur 33-34.

üzere toplansalar yine onun bir benzerini meydana getiremezler.” (İsra, 88)

Bir de, “Hz. Muhammed gibi ümmî bir zattan bir sûrenin benzerini getirin” demek, O’nun özelliğinde olmayan birinden böyle bir şeyin suduru imkânını vehmettirir. Bu ise, Allahu Teâlâ’nın sözüne uygun düşmez.

وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ “Allah’ın dûnunda şahitlerinizi de çağırın.”

Ayetin bu kısmı, onlara yardım edebilecek herkesten yardım istemelelerini emreder.

Ayetteki **“şüheda”** ifadesi, şehîd kelimesinin çoğuludur. Bu ise, “hazır, şahitlik yapan, yardım eden veya önderlik yapan” gibi anlamlara gelir.

Allah yolunda öldürülene “şehid” denilmesi de umduğuna varması veya meleklerin onun yanına varması yönündendir.

“Dûn” kelimesi, bir şeyin aşağı konumuna denilir. Sonra istiare yoluyla rütbeleri ifadede kullanıldı. Mesela “falanca filancanın dûnunda, yani şerefçe aşağısındadır” denildi. Ardından kelime daha da genişlik kazanarak her türlü sınırdan diğer sınıra aşmakta kullanılır oldu. Allahu Teâlâ şöyle bildirir:

“Mü’minler, mü’minlerin dûnunda kâfirleri dost edinmesin.” (Âl-i İmran, 28) Yani, mü’minler mü’minlerin dostluğundan kâfirlerin dostluğuna tecavüzde bulunmasınlar, belirlenen sınırı aşmasınlar. Şair Ümeyye şöyle der:

“Ey nefis, sana Allahın dûnunda koruyucu yoktur!”

Yani, ey nefis, sen Allahın korumasını aştığında şunu bil ki, seni Ondan başka koruyacak yoktur.

Ayet, **“Allahın dûnunda şahitlerinizi çağırın!”** derken şunları bildirir:

“Muaraza için davetinize icabet edebilecek herkesi çağırın.”

Veya, Allahın dışında kendisinden yardım umduğunuz insanınızı, cinninizi, ilahlarınızı davet edin, size yardıma gelsinler. Ama, Allahtan başka onun mislini getirmeye kimsenin gücü yetmez.

Veya, onun mislini getirdiğinize dair Allahtan başka şahitler bulun, Allahı şahit kılmayın. Çünkü, delil getirmekten acız, mağlup kişi “Allah şahidimdir” şeklinde söylemesi bazılarında âdet olmuştur.

Veya, Allahın dûnunda veliler ve ilahlar edindiğiniz ve kıyamet günü size şahit olacaklarına inandığınız şahitlerinizi davet ediniz.

Veya, batıl itikadınız gereği Allahın huzurunda size şahitlik yapacağına inandığınız putlarınızı çağırın, size yardım etsinler.

Kur’ana kar şı muarazada onlara “cansız putlarınızdan yardım alın” denilmesi, tam bir susturmadır ve onlarla ince bir alaydır.

 ن كُنْتُمْ صَادِقِينَ “EĞer doğru iseniz (bunu yapın).”

“Kur’an beşer sözüdür” iddianızda sadık iseniz, onun bir s resinin mislini getiriniz.

Sıdk, gerçeğe uygun ihbardır. Sıdkın tarifinde şöyle de denildi: Sıdk, haber verenin bir delâlet veya bir emareden hareketle gerçekten inanmış olduğu vakta mutabık haberdır.

Böyle bir kaydın getirilmesi  u açıdan mühimdir: Münafıklar Hz. Peygamber hakkında “sen gerçekten Allahın rasul s n” dediler. Ama Allahu Te    onların yalan söylediğini bildirdi, çünkü bu sözleri, inançlarına uygun değildi. Ve tekzibi onların “  hadet ederiz ki...” sözüne çevirdi, çünkü   hadet, kişinin bildiğinden ibbarda bulunmasıdır. Hâlbuki onlar Hz. Peygamberi peygamber olarak bilmiyorlardı.⁶⁸

فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ 24-
“EĞer yapamadıysanız -ki asla yapamayacaksınız-, o hâlde yakıtı insanlarla ta lar olan ateşten sakının.”

Allahu Te    Hz. Peygamberin durumunu ve O’nun getirdiğinin hak olduğunu tanıyabilecekleri hali beyan etti ve onlara hakkı batıldan ayırdıktan sonra, buna fezleke kabilinden şunu terettüp ettirdi:

Sizler Kur’ana muarazaya çalışıp da hepiniz ona denk veya ona yakın olanı getirmekten aciz olduğunuzda, onun mu’cize olduğu ortaya çıkar ve bunu tasdik etmek de vacip olur.   yleyse ona iman ediniz ve onu yalanlayanlar için hazırlanan azaptan sakınınız.

Ayette, “eğer yapamadıysanız” derken, “eğer” kelimesinin kullanımı bir incelik vardır. Şöyle ki: Normalde “yapamadığınızda” denilmesi beklenirdi. Çünkü bunu bildiren Allahu Te   , onların bunu yapamayacağından bir tereddüt içinde değildir. Böyle olunca,  ek bildiren “eğer” keli-

⁶⁸ Bkz. Münafıkun, 1

mesinin kullanımı hem kendileriyle ince bir alaydır, hem de onların zannına göre bir hitaptır. Çünkü onlar aczlerini bilmiyorlardı.

Ayette geçen ve cehennem çırası olduğu bildirilen **taşlardan murat**, putlardır. Onlar bu putları yontuyor, şefaataçı olacaklarını, fayda vereceklerini ve kendilerini zararlardan koruyacaklarını umarak onlara tapıyorlardı.

Bu taşlardan muradın putlar olduğuna şu ayet delalet eder:

“Gerçekten siz ve Allah’dan başka ibadet ettikleriniz cehennem yakıtısınız!” (Enbiya, 98)

Başka bir ayette, altını ve gümüşü biriktirip de Allah yolunda vermeyenlerin diğer âlemde bunlarla azap göreceği anlatılır. Onun gibi, bu müşrikler de cürümlerinin menşei olan putlarla azap görecektir, o putlar cehennem çırası olarak kendi azaplarında kullanılacaktır. Hâlbuki onlar tam tersini bekliyorlar ve bunların Allah nezdinde şefaataçıları olduklarını söylüyorlardı.

Ayette geçen **“taşların”**, onların yığdıkları ve kendileriyle mağrur oldukları altın ve gümüş olduğu da söylenmiştir.⁶⁹ Bu yoruma göre, altın ve gümüşle azabın bunu biriktirip de hayırda kullanmayanlara tahsis edilmesinin bir anlamı kalmaz, genel bir azap şekli karşımıza çıkar.

Ayette bahsedilen taşın, kibrit taşı olduğu da söylenmiştir. Ancak bu görüş, delile dayanmadan genel bir ifadeyi hususi manaya yormaktır ve asıl maksadın da ibtaldir. Çünkü ayette taşların da cehennem çırası olduğunun bildirilmesi, cehennemin dehşetini gösterir. Öyle bir ateş ki, normalde yanmayacak taş gibi maddeler bile o ateşte çıra gibi alev alıyor. Kibrit ise, en hafif bir ateşte bile hemen tutuşur.

İbnu Abbas’a dayandırılan ve cehennemdeki yanacak taşların kibrit taşı olduğunu bildiren rivayet şayet sahihse, bundan murat şu olabilir: Cehennemdeki bütün taşlar, kibrit taşının herhangi bir ateşle hemen tutuşması gibi kolayca yanacaklardır.

Cehennem ateşini elif-lâmlı olarak (bilinen bir ateş) şeklinde anlatan bu ayet, Medenî ayetlerden olup, Mekki ayetlerden olan **“Ey iman edenler! Kendinizi ve ehlinizi yakıtı insanlar ve taşlar olan bir ateşten koruyun.”** (Tahrîm, 6) ayetinden sonra nazil olmuştur. Tahrîm sûresindeki ayette cehennem ateşi elif-lamsız yani bilinmez ve belirsiz bir şekilde ifade edilmişti. Böyle bir ateşten bahsedilmesini daha önce duyduklarından, burada elif-lâmlı olarak ifade edilmesi münasip oldu.

⁶⁹ Bu yorum, Tevbe sûresinin 34 ve 35. ayetlerinden mülhem görülmektedir.

أَعِدْتُ لِلْكَافِرِينَ “O (ateş), kâfirler için hazırlanmıştır.”

Bunda ve bundan önceki “Eğer yapamadıysanız -ki asla yapamayacaksınız-, o hâlde yakıtı insanlarla taşlar olan ateşten sakının” cümlesinde, çok cihetlerden nübüvvetin delilleri vardır:

1-Her ikisinde başa vurmak ve tehdid şeklinde Kur'anın muarazası için meydan okuma ve teşvik bulunması.

-Bu tehdidin, Kur'an sûrelerinin en kıyasına bile muaraza edilemeyeceğine dayandırılması.

-Sonra onlar sayıca kalabalık olmaları, fesahatte şöhret bulmaları, İslâm aleyhinde nice tehlikeleri göze almalarına rağmen Kur'ana muaraza edemeyip sürgüne ve savaşa mecbur kalmaları.

2-Ayet, gaybtan haber verir. Çünkü şayet Kur'ana mukabele edebilselerdi bunun gizli kalması mümkün değildi. Çünkü, her asırda onu kabul edenlerin yanında, onu tenkid edenlerin sayısı daha fazladır.

3-Şayet Hz. Peygamberin, dininde bir tereddüdü olsaydı “Biri muaraza eder de, aleyhime olur” diye bu kadar mübalağalı bir şekilde onları muarazaya davet etmezdi.

Ayette geçmiş zaman sıgasıyla “O (ateş), kâfirler için hazırlanmıştır” denilmesi, cehennemın yaratıldığına ve şimdi de onlar için hazır olduğuna delalet eder.

25- وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ “İman eden ve salih ameller işleyenleri müjdele!”

أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ “Onlar için cennetler var.”

تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ (Ağaçlarının) altlarından nehirler akar.”

Bu ayet, önceki cümleye atıftır ve bundan maksad, Kur'ana inananların halini ve bunun karşılığının vasfını, onu inkâr edenlere ve cezalandırılmasına atfetmektir. Zaten Kur'andaki ilâhî üslûbta **tergîp ve terhip** (rağbet uyandırma ve korkutma) beraber zikredilmektedir. Bu üslûbta, kurtarıcı amelleri kazanmaya bir teşvik ve helak edici işlerden bir sakındırma vardır.

Veya ayet, önceki ayetteki “o ateşten sakının” kısmına atfedilebilir. Çünkü Kur'anın meydan okumasından sonra onun bir sûresinin mislini getiremediklerinde Kur'anın i'cazı anlaşıldı. Bu ortaya çıktıktan sonra, elbette onu inkâr eden cezaya, inanan da sevaba layık olur. Bu ise inkâr edenleri uyarmayı, inananları müjdelemeyi gerektirir.

Ayetteki **“müjdele!”** emri Hz. Peygamberdir. Her asırdaki âlimlere, hatta bu müjdeyi vermeye gücü yeten herkese de dolayısıyla bir emirdir.

Burada, biraz önce kâfirlere olan hitaptan farklı bir şekilde bu üslûbla cennetin müjdelenmesi, hem mü'minlerin şanını göstermektir, hem de onların müjdelenmeye ve tebrik edilmeye layık olduklarını bildirmektir.

Ayetteki **müjde** (beşaret) kelimesi, sürur verici haber demektir. Fukaha, beşareti “ilk haber” şeklinde değerlendirirler. Mesela, birisi kölelerine “oğlumun gelişini kim bana müjdelese, onu azat ederim” dese, onların her biri gelip tek tek buna haber verdiklerinde haberi ilk getiren azat edilir. Ama aynı adam “müjde” tabiriyle değil de “kim bana haber verse” şeklinde ifade etse, haber verenlerin hepsi hürriyetine kavuşur.

“Onları elem verici bir azapla müjdele!” (Âl-i İmran, 21) gibi ayetlerdeki müjde tabiri ise ya bir tehekkümdür⁷⁰ veya “onların birbirlerine selamı tokattır” ifadesinde olduğu gibi müşakele yoluyla anlatmaktır.⁷¹

الصَّالِحَاتِ Salihat, dinin emrettiği ve güzel gördüğü amellerdir. Bunun elif – lâmlı gelişi, her türlü salih amel cinsini içine alması içindir.

Ayette **salih amelin imana atfedilmesi ve hükmün bunlara terettüp ettirilmesi** bu müjdeye hak kazanmak için ikisinin de gerektiğini ve bu iki özelliği cem etmek lüzumunu hissettirmek içindir. Çünkü tahkîk ve tasdikten ibaret olan iman, bir temeldir, Salih amel ise bunun üzerine yapılan bina gibidir. Üzerinde bina olmayan temelin bir faydası olmaz. Bunun içindir ki bunların birbirinden ayrı zikredilmeleri çok çok azdır.

Bunda, salih amellerin imanın müsemmasından hariç olduğuna bir delil vardır. Çünkü bir şeyin kendine ve dahil olduğu şeye atfedilmemesi bir asıldır.

Cennet kelimesi C-N-N kökünden gelir. Bu kelimeden türeyen kelimelerde “örtmek” manası ön plandadır. Mesela, dalları birbirine girmiş gölge veren ağaç, bu kelimeyle ifade edilir. Sık ve gölge yapan ağaçlarla dolu bostana “cennet” denilir. Sevap yurdu olan yere de “cennet” denilmesi, kendisinde bulunan bahçeler, ağaçlar dolayısıyladır.

⁷⁰ **Tehekküm:** Görünüşte ciddi, gerçekte alaydan ibaret olan eğlenmektir. Ta'rızın acı ve ağır kısmıdır. Cimri insana, “Maşallah, Hâtem-i Tâi gibi...” denilmesi bir tehekkümdür.

⁷¹ **Müşakele,** aynı ifadenin birbirinden farklı anlamda kullanılmasıdır. Mesela ayette **“kötülüğün karşılığı benzeri bir kötülüktür”** denilir (Şura, 40). Burada ki ikinci “kötülük” kelimesinin birincisi gibi olmadığı aşikârdır.

Cennete “cennet” denilmesi şöyle de değerlendirilmiştir: Beşer için orada hazırlanan çeşit çeşit nimetler, dünyadaki gözlerden örtülüdür. Nitekim Allahu Teâlâ şöyle bildirir:

“Şimdi hiç kimse kendileri için, yaptıklarına karşılık göz aydınlığı olacak şeylerden neler gizlenmiş olduğunu bilemez.” (Secde, 17)

Ayette **“cennetler”** şeklinde çoğul ve elif – lâmsız gelmesi, yedi tane olmasındandır. İbnu Abbas, bunları şöyle sayar:

- Firdevs cenneti,
- Adn cenneti,
- Naîm cenneti,
- Dâru'l-huld,
- Me'vâ cenneti,
- Dâru's-selâm
- İlliyyun.

Bu cennetlerin her birinde amellerin ve ameli işleyenlerin farklılığına göre farklı farklı mertebe ve dereceler vardır.

Ayette **“onlar için”** denilmesi, onların iman ve salih amelleri sebebiyle bu cennetlere layık görüldüklerini ifade eder. Ama bu liyakat bizatihi değildir, çünkü onların sevapları kendilerine verilen önceki nimetlere bile mukabil gelemez, nerede kaldı müstakbelde sevap ve mükâfat iktiza etsin? Bu mükâfat, Cenab-ı Hakkın vaadi gereğidir ve mutlak da değildir. Cenneti netice veren hâl üzere devam etmek ve mü'min olarak ölmek şartı söz konusudur. Cenab-ı Hak şöyle bildirir:

“Sizden her kim dininden döner ve kâfir olarak can verirse, artık onların bütün amelleri, dünyada ve ahirette boşa gitmiştir.” (Bakara, 217)

Keza, peygamberine şöyle der:

“Eğer Allah'a şirk koşarsan elbette amelin boşa gider ve elbette ziyana uğrayanlardan olursun.” (Zümer, 65) ve hakeza benzeri ayetler...

Allahu Teâlâ, başka yerlerde bu şartları bildirdiğinden belki de burada kayıtlamadı.

“(Ağaçlarının) altlarından nehirler akar.”

O cennet bahçelerinde, tıpkı dünyada su kenarlarındaki ağaçların altından nehirler aktığı gibi, ağaçların altından nehirler akar.

Mesruk'tan şöyle rivayet edilir: Cennet nehirleri, nehir yatakları olmadan akar.

Ayette **“nehirler”** ifadesi elif – lâmlı olarak “el-enhar” şeklinde gelir. Bu, ya cins ifade eder, ya da Muhammed sûresinde bu nehirler anlatıldığından, belirlilik manası verir:

“Müttakilere vaat edilen cennetin meseli şöyledir: Orada bozulmayan temiz sudan nehirler var. Tadı değişmeyen sütten nehirler, içenlere zevk veren şaraptan nehirler ve süzme baldan nehirler var.” (Muhammed, 15)

“Nehirler akar” derken mecaz vardır, Maksat nehirlerin bizzat kendileri değil, o nehirlerdeki sularıdır.

Bu akışın nehirlerle isnadı da **“Ve arz, içindeki ağırlıkları çıkarıp dışarı attığında.”** (Zilzal, 2) ayetinde olduğu şekliyle mecazdır.⁷²

“Her ne zaman oradan herhangi bir meyve kendilerine rızık olarak verilse, ‘bu, daha önce rızıklandırıldığımız şey’ derler.”

Ayetin bu kısmı, cennetler için ikinci bir sıfattır.

Veya mahzuf bir mübtedanın haberi, veya mukadder bir suale cevap olmak üzere isti'naf cümlesidir. Sanki, **“onlar için cennetler vardır”** denildiğinde, muhatabın zihnine şöyle bir soru gelmiştir:

Acaba, onun meyveleri dünya meyveleri gibi midir, yoksa başka bir cins midir?

İşte, ayetin üstteki kısmıyla bu soru, muhatabın zihninden izale edilmiştir.

Öyle anlaşılıyor ki, cennet meyveleri, akan nehrin sularının yerine aynı özellikte suların peşinden gelmesi misali, daimi olacak, daldan koparılan bir meyvenin yeri boş kalmayacak. “Ebu Yusuf, Ebu Hanifedir” dediğinde zat itibariyle değil, özellik itibariyle söylersen, yani “Ebu Hanife gibidir” manasını kastedersin. Onun gibi, cennet ehli o cennetten bir meyve ile rızıklandırıldığında **“bu daha önce rızıklandırıldığımız şey”** yani “bu da önceki gibi” diyecekler.

⁷² Yani, kıyamet koptuğunda, yeryüzü içinde ne varsa dışarı atacaktır. Ama bu, kendisinden bir irade ve kudretle değil, Allahın emriyle ve kudretiyle gerçekleşecektir. **“Nehirler akar”** derken de benzeri bir mecaz vardır. Şu alemde her şey Allahın izniyle olduğu gibi, nehirlerin akması da Onun izniyledir.

Yani, “bu cennette yediklerimiz, dünyada yediklerimiz gibi” diyecekler. Cennet meyvelerinin dünya meyveleri cinsinden olması, insanların onları ilk gördüğünde meyletmeleri içindir. Çünkü insan tabiatı, ülfet ettiğine meyleder, böyle olmayandan ise uzak kalır.

Veya, onlar “bu yediklerimiz cennette daha önce yediklerimiz gibi” diyecekler. Çünkü İbnu Kesîrin Hasan-ı Basri’den naklen hikâye ettiği gibi, cennetin yiyecekleri sûrette birbirine benzerdir:

“Cennet ehlinde biri kendisine meyve dolu bir tabak getirildiğinde, o meyvelerden yer. Sonra bir başka tabak getirildiğinde, bunu da birincisi gibi görür ve “bu bize daha önce rızık olarak verilen şey” der. Melek ise şöyle hatırlatır: Sen ye, renk birdir, ama tat farklıdır.”

Veya Hz. Peygamberden rivayet edildiği üzere şöyle olabilir:

“Muhammedin nefsi elinde olan Allaha yemin ederim ki, cennet ehlinde biri, yemek için elini bir meyveye uzattığında, o meyve daha ağzına ulaşmadan Allah o meyveye bedel bir başkasını yaratır.”

Onların ilk hâl üzerine böyle demeleri daha kuvvetli bir ihtimaldir. Çünkü **“her ne zaman”** ifadesi, onların her rızıklandırılmada böyle dediklerine delalet eder. Onları böyle demeye sevkeden sebep, şeklen bu nimetlerin öncekilere benzemekle beraber lezzetlerinin çok farklı olmasından duydukları aşırı hayret ve ziyadesiyle memnuniyettir.

وَأَتُوا بِهِ مُتَشَابِهًا **“Rızıkları onlara benzer olarak verilmiştir.”**

Eğer denilse: Ayette geçen teşabüh (birbirine benzerlik) sıfatta birbirine misil olmaktır. Bu ise, İbnu Abbasın **“Dünya yiyeceklerinin cennette ancak isimleri vardır”** ifadesinden anlaşıldığına göre, dünya ve ahiret meyvelerinin birbirine benzemesi söz konusu olamaz.

Elcevap: Ayette bildirilen teşabüh (birbirine benzerlik) sûrettedir, miktar ve tatda değildir. Bu da teşabüh ifadesinin kullanılmasına kâfidir.

Bununla beraber ayet-i kerimenin şöyle bir manası da olabilir:

Dünyada rızıklandırıldıkları maarif ve taatler mukabilinde cennet ehlinin alacakları keyif ve lezzetler, bu maarif ve taatlerin birbirinden farklı olması gibi farklı olacaktır.

Böylece **“bu, daha önce rızıklandırıldığımız şey”** ifadesinden murat, onun sevabı olması muhtemeldir.

Keza, bunların teşabühü; şeref, meziyet ve yüksek tabaka şeklinde de olabilir. Nitekim tehdid ifade eden ayetlerde de bunun bir benzerini görmekteyiz. Meselâ, şu ayete bakalım:

“O günde azap, onları hem üstlerinden, hem ayaklarının altından bürür. Der: Tadın yaptıklarınızın cezasını!” (Ankebut, 55)⁷³

وَلَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ “Onlar için orada tertemiz eşler vardır.”

Cennet kadınları, dünyada iken kendilerine arız olan hayız, kir, mizaç bozukluğu, kötü ahlak gibi istenmeyen hallerden tertemiz olacaklardır. Çünkü “temizlemek” ifadesi maddi şeyler için kullanıldığı gibi, ahlak ve davranışlar için de kullanılır.

Onları tertemiz kılan ise, Aziz ve Celil olan Allah'tır.

“Ezvac” kelimesi “zevc” yani “eş” kelimesinin çoğuludur. Zevc kelimesi, hem erkek hem de kadın için kullanılır.

Eğer denilse: Yemeğin faydası gıda almak ve açlığı yatıştırmaktır. Evliliğin faydası, yeni nesillerin gelmesini sağlamak ve neslin devamıdır. Hâlbuki bunlara cennette ihtiyacı yoktur.

Elcevap: Cennetin yemekleri, aile hayatı ve diğer halleri, dünyadaki emsallerine ancak bazı sıfat ve cihetlerle benzerler, istiare ve temsil yoluyla aynı isimlerle isimlendirilirler. Hakikatlarının tamamında benzemedikleri için onların bütün gereklerini gerektirmeleri ve aynı faydaları vermeleri lazımdır.

وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ “Ve onlar orada daimî kalacaklardır.”

Onlar, o cennetlerde daimidirler. Ayette bu devam **“Hâlidun”** kelimesiyle ifade edilmiştir. Bu kelime, hulûd kökünden gelir.

Hulûd ise, asıl olarak, devam etsin veya etmesin uzun süren sebatı ifade eder. Şayet bu ifadedden daimilik kastedilirse, “ebeden” kelimesi ile te’kid edilir. Şu ayette olduğu gibi,

“(Allah onları) içinde ebedî kalacakları cehennem yoluna iletir.” (Nisa, 169)

Eğer denilse: Bedenler birbirine zıd keyfiyette cüzlerden terkip edilmiştir. Çözülme ve dağılmayı netice veren hallere maruzdurlar. Bunların cennetlerde daimi olmasını akıl nasıl kabul eder?

Elcevap: Allahu Teâlâ onları bir daha dağılma arız olmayacak şekilde iade eder. Mesela, onların cüzlerini keyfiyette birbiriyle mukavemet edecek

⁷³ Yani, ehl-i iman olanlar yaptıkları güzel amellerin karşılığı olarak cennette en güzel bir hayatı yaşarken, ehl-i küfür ve ehl-i isyan, kötü amellerinin karşılığı olarak gayet kötü bir azapla cezalandırılacaklardır.

şekilde bir araya getirir, o cüzleri kuvvette birbirine muhtaç olmayacak şekilde kuvvetli yapar, bazı madenlerde görüldüğü üzere, birbirine kenetlenmiş, birbirinden ayrılmaz bir durum verir.

Ayrıca, bulduğumuz ve gözlemlediğimiz şekliyle bu alemi ve hallerini cennete kıyas etmek, akıl noksanlığından ve basiret eksikliğindendir.

Bil ki: Duyulara hitap eden lezzetlerin çoğu, **istikra** ile (tüme varım yoluyla) bakıldığında görüleceği üzere, mesken, yiyecek ve aile hayatıdır. Bunlara da kıymet kazandıran, bunların devamlı olmalarıdır. Hangi büyük nimet olursa olsun, elden çıkma korkusu söz konusu olduğunda insana ızdırıp verir, elem şaibelerinden safi kalamaz.

İşte, Allahu Telala mü'minlere bunları ve kendileriyle lezzet alacakları en güzel şeyleri müjde olarak haber verdi. Ayrıca, nimet ve sürurda kemâli göstermesi için, cennetin ebedi olduğunu da bildirerek kaybetme korkusunu onlardan izale etti.

6. DERS

Fasıkın Dünyası

26- **“İِنَّ اللّٰهَ لَا يَسْتَحْيٰ اَنْ يُّضْرَبَ مَثَلًا مَّابْعُوْضَةً فَمَا فَوْقَهَا”** **“Şüphesiz Allah, bir sivrisinekle hatta onun fevkinde olanla bir misal getirmekten hayâ etmez.”**

Önceki ayetler çeşitli temsilleri ihtiva ettiği için, burada da bu şekilde temsil getirmenin güzelliğini ve temsilde hak ve şart olan şeyi beyan etti. O da, temsil hangi maksatla getirilmişse, temsil getirilen şeyin büyüklük ve küçüklük, düşüklük ve şerefte ona uygun olmasıdır. Çünkü temsil, hangi konuda getirilmişse o manayı açığa çıkarmak, ondaki perdeyi kaldırmak ve onu gözle görülür, elle tutulur bir şekilde ortaya koymak için getirilir, ta ki bu konuda vehim kuvveti akla yardım etsin ve onunla hemfikir olsun. Çünkü insan aklı soyut bir manayı tamamen vehimden uzak bir şekilde kavrayamaz. Zira vehmin tabiatında hissiliğe temayül ve benzetmeye muhabbet meyli vardır. Bundan dolayı ilâhî kitaplarda temsiller çokça yer almış, belîğ zâtların ibarelerinde ve bilge kişilerin işaretlerinde sıkça bulunmuştur. Bunun sonucu olarak, hakîr bir mana hakir bir temsille, azametli bir durum ona yaraşır bir temsille anlatılır olmuştur. Mesela İncilde kalplerdeki kötü duygular kepek ile, katı kalpler taş ile, seviyesiz insanlara muhatap olmak yabanî arıları ürkütmekle temsil olunmuştur.

Arab dilinde ise şöyle mesellerle karşılaşıyoruz:

“Kelebekten daha telaşlı”

“Maymundan daha hassas kulaklı”

“Sivrisineğin beyninden daha kıymetli!”

Yoksa durum, cahil kâfirlerin “Allah neden münaфіklarla alakalı, o ateş yakanların ve çölde yağmura tutulanların hâlini anlatan temsili getirdi? Putlara ibadet yapmanın zafiyetini niye örümceğin evine sığınmak misaliyle anlattı? Böyle bir ibadeti niye sinekten daha düşük ve kıymetsiz tarzında nazara verdi? Allahu Teâlâ, temsiller getirmekten, sinek ve örümceği anmaktan çok yüce ve münezzehtir” tarzındaki ifadelerindeki gibi değildir.

Bu ayetin öncesiyle irtibatına şu açıdan da bakılabilir:

Allahu Teâlâ, kendisiyle meydan okunan Kur'an'ın taraf-ı İlahiden indirilmiş bir vahiy olduğuna delil olan duruma irşat etti. Ve onun mu'cize ol-

duğu ortaya çıktığında bunu inkar edene tehdid ve iman edene vaatte bulundu. Ardından da Kur'anı tenkit ettikleri durumlardan birini açıklamaya başladı. "Allah böyle misal getirmekten haya etmez, yani böyle misal getirmeyi terk etmez, sivrisineği küçük görerek onunla misal getirmekten haya eden kimse gibi yapmaz" dedi.

Hayâ, çirkin bir şeyden kınanma korkusuyla arız olan ruh darlığıdır. Bu, vekahat ve hacalet (utanmazlık ve utangaçlık) arasında bir denge halidir. Kişi, vekahat durumunda çirkin işleri yapmaya cür'et eder ve bunlardan dolayı duyacağı şeylere aldırılmaz. Hacalet durumunda ise, mutlak olarak fiili yapmaktan kaçınır.

Hayâ ve hayat aynı kökten gelir. Çünkü hayâ, insandaki hayatî kuvveye arız olup, onu bazı fiillerden alıkoyan bir kırılma hâlidir. Hayâ kelimesi Allah hakkında kullanıldığında, hayâ'nın lazımı, yani fiili terk manası söz konusudur. Mesela şu hadislerle bakalım:

"Şüphesiz Allah yaşlı Müslüman kimseye azap etmekten hayâ eder."

"Şüphesiz Allah hayâ ve kerem sahibidir. Kul ellerini kaldırıp dua ettiğinde ona bir ikramda bulunmadan elleri boş döndürmekten hayâ eder."

Benzeri bir durum Allahın rahmeti ve gadabında söz konusudur. O'nun rahmetinden murad, iyi şeyler ikramda bulunması, gadabından murat ise istenmeyen şeyleri musibet olarak vermesidir. Bunlar, rahmet ve gadap manalarının lazımıdır.

Ayette doğrudan "Allah terk etmez" denilmesi yerine, **"hayâ etmez..."** denilmesi, kendisinde temsil ve mübalağa olduğu içindir. Ayrıca "Allah böyle misal getirmekten hâya etmez mi?" şeklinde kâfirlerin kelimanda gelen bir cümle için özel olarak bu ifade seçilmiş olması da muhtemeldir.

Ayetin metninde geçen ل "Ma" kelimesi mübhemlik ifade etmek içindir, elif – lamsız kelimedeki bilinmez oluşu daha ziyade yapar ve onu kayıtlayacak yolları seddeder.

Veya manayı te'kid için **"Allah'ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın."** (Al-i İmran, 159) da olduğu gibi ziyade olarak gelir.⁷⁴

⁷⁴ Ayet metninde geçen ل "ma" kelimesi te'kid içindir. Hz. Peygamberin savaş sonrası onlara yumuşak davranmasının ancak Allaha bir rahmetle olduğuna tenbih ve delalette bulunur.

Zâid Kelimesinin Anlamı

Biz “ziyade” (zâid) derken anlamsız, boş bir şey manasını kastetmiyoruz. Çünkü Kur’anın tamamı hidayet ve beyandır. Ancak bizim bununla kastettiğimiz “kendisinden murat olunan bir mana için vaz edilmemesidir.” Vaz edilmesi, başkasıyla beraber zikredilmek içindir. Bu durumda diğerine bağ ve kuvvet olur. Böyle olunca, bu zâid kelimeler de hidayette bir ziyadeliktir ve tenkide mahal olamaz.

Sivrisineğin fevkinde olan

“Onun fevkinde olanla misal getirmekten haya etmez” derken, bunun manası sinek ve örümcek gibi daha cüsseli olanlardır. Sanki bununla onların garip gördükleri şeyi reddetmek kastedilmiştir. Yani, “şüphesiz Allah sivrisinekle misal vermekten çekinmez, nerede kaldı ondan daha büyük olanla misal vermekten çekinsin?”

Veya “onun fevkinde olan”dan murat, küçüklük ve hakirlikte daha küçük ve hakir olanla misal getirilmesi de olabilir. Sivrisineğin kanadı gibi. Nitekim Hz. Peygamber (asm) onu dünya için bir misal olarak getirmiştir.⁷⁵

“Fevkinde olan” kelâmı için bu tarz iki mana söz konusudur. Benzeri bir durumu şu rivayette görebiliriz:

“Minada bir adam çadırın ipine takılıp düştü ve bayıldı. Hz. Aîşe, bu münasebetle şöyle dedi: Rasulullahın şöyle dediğini duydum: Kendisine bir diken veya bunun fevkinde bir şey batan hiçbir Müslüman yoktur ki, bu münasebetle kendisine bir derece yazılmasın ve bir hatası silinmesin.”

Hadisteki ifade, yere düşmek gibi dikene nisbetle daha ziyade elem veren anlatılabildiği gibi, karıncanın ısırması gibi azlıkta daha ziyade olanı da anlatabilir. Çünkü Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

“Mü’mine musibet olarak ne gelirse, onun hatalarına keffarettir, hatta karınca ısırması bile.”

فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ “İman edenler onun, Rablelerinden bir hak olduğunu bilirler.”

Ayetteki أما “Amma” tafsil harfidir, mücmel olanı tafsil eder, başında bulunduğu şeyi te’kid eder ve aynı zamanda şart manası taşır. Bundan dolayı “Amma”nın cevabında “fe” harfi gelir. Sibeveyh şöyle der: “Amma

⁷⁵ İlgili rivayette şöyle bildirilir: “Şayet Allah nezdinde dünyanın sinek kanadı kadar kıymeti olsaydı, kâfire ondan bir yudum su içirmezdi.”

Zeyde gelince, O gidicidir” dediğimizde mana şöyledir: “Zeyd her hâl ü kârda gidicidir, bunda bir şüphe yoktur.”

Amma kelimesi getirilen temsillere karşı hem mü'minlerin, hem de kâfirlerin tavırlarını ifadede cümle başlarında yer almıştır. Bunda mü'minler için bir teskin ve onların ilminin kayda değer olduğunu bildirmek, kâfirler için ise, şeylere karşılık belîğ bir zem (kınamak) vardır.

Ayetteki **“hak”** kelimesi, inkârı mümkün olmayan sabit şey için kullanılır. Sabit şeylere, doğru fiillere ve sadık fiillere şümülü vardır.

“İnkâr edenler ise, “Allah, mesel olarak bununla neyi kastetmiştir?” derler.”

Bundan önceki cümlede **“İman edenler onun, Rablerinden bir hak olduğunu bilirler”** denilmişti. Buna mukabil kelâmın hakkı “inkâr edenler ise bunun Rab’lerinden bir hak olduğunu bilmezler” denilmesiydi. Lakin “Allah bununla ne murat etti?” demeleri cehaletlerinin kemâlini gösterdiği için, buna delil olmak üzere kinaye yoluyla bu cümle tercih edildi.

İrade, nefsin teşebbüsü netice verecek şekilde bir fiile yönelmesi ve meyletmesidir.

Yönelmenin başlangıcı olan kuvve için de kullanılır. Birinci tarifte irade fiille beraberdir, ikincide ise fiilden öncedir.

“Allahın iradesi” dediğimizde, iradenin üstte belirtilen her iki mana ile de tasavvuru uygun değildir. Bundan dolayı O’nun iradesi hakkında ihtilaf edildi.

Denildi ki: Allahın kendi fiilleri için iradesi, bir sehivde bulunmaması ve o fiillere bir zorlama olmamasıdır. Başkalarının fiilleri için iradesi, onlara emretmesidir.

Buna göre, masiyetler (günah fiiller) O’nun iradesi ile değildir.

İlahî irade ile ilgili şöyle de denildi: Onun iradesi, işin şümulünü en mükemmel nizam ve en uygun vecih üzere bilmesidir.

Elhak, Allahın iradesi yapabileceği iki şeyden birini diğerine tercihi ve onu başka vecihle değil, belli bir vecihle tahsisidir, veya bu tercihi gerektiren bir manadır.

İrade, ihtiyar’dan daha geneldir. Çünkü ihtiyarda hayırlı olanı diğer şeyle üstün kılmak vardır, iradede ise hakîr ve rezil kılmayı istemek de söz konusudur.

“(Allah) onunla birçoğunu saptırır.” يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا

وَيَهْدِي بِهِ كَثِيرًا “Birçoğuna da hidayet eder.”

Ayetin bu kısmı “Allah, mesel olarak bununla neyi kastetmiştir?” demelerine cevaptır. Cevapta geniş zaman kipiyle “saptırır – hidayet eder” denilmesi yeniden yeniye bu fiillerin tezahürünü hissettirmek içindir.

Ayette “Allah onunla birçoğunu saptırır. Birçoğuna da hidayet eder.” denilirken her iki taraf için de “çoğunu” denilmesi onların kendi nefislerine nazırladır, yoksa mukabiline göre değildir. Çünkü dalalette olanlara nisbetle hidayette olan, Cenab-ı Hakkın ayetlerde bildirdiği gibi daha azdır.

–“...Ancak iman edip salih ameller işleyenler başka. Onlar da pek azdır.” (Sad, 24)

- “Ama kullarım içinde çok şükredenler, azdır.” (Sebe, 13)

Dalalette olanların çokluğu sayı itibarıyla, hidayette olanların çokluğu ise fazilet ve şeref itibarıyla olması da muhtemeldir. Şair şöyle der:

“Onlar, sayıldıklarında azdırlar, ama harp meydanında çokturlar.”

“Beldelerde seçkin insanlar sayıca az da olsalar çok sayılırlar. Başkaları ise, çok da olsa azdırlar.”

وَمَا يُضِلُّ بِهِ إِلَّا الْفَاسِقِينَ “Onunla saptırdıkları, ancak fasıklardır.”

Allahu Teâlâ'nın “Şüphesiz münafıklar, fasıkların ta kendileridir.” (Tevbe, 67) kavli gibi, fasık olanlar iman hududundan çıkan kimselerdir.

Fısk ve Dereceleri

Fıskın aslı, dengeli halden çıkıştır.

Şeriatta **fasık**, büyük günahları işlemek sûretiyle Allahın emrinden çıkan kimsedir.

Fıskın üç derecesi vardır:

1- **Teğabî.** Kişinin zaman zaman o günahları çirkin görmesine rağmen işlemesi.

2- **İnhimak.** Yani, onlara hiç aldırmadan işlemeyi âdet edinmesi.

3- **Cuhud.** Yani onları tasvip ederek (günah olduğunu inkâr ile) işlemesidir. Kişi bu hâle gelince iman bağını boynundan çıkarır, küfür libasını giyer. Teğabî veya inhimak derecesinde kaldığı sürece imanın hakikatı olan tasdikle muttasıf olduğundan, mü'min ismi kendisinden alınmaz. Çünkü Cenab-ı Hak şöyle buyurur:

“Ey iman edenler! Eğer bir fasık size bir haber getirirse, doğruluğunu araştırın.” (Hucurat, 9)

Mu'tezile mezhebinden olanlar “iman tasdik, ikrar ve amelin mecmu-undan ibarettir” dediklerinden ve küfrü hakkı yalanlamak ve inkâr şeklinde değerlendirdiklerinden fasıkı üçüncü kısımdaki tarif çerçevesinde ele aldılar. Ancak **“el menzile – beyne'l-menzileteyn”** diyerek mü'min– kâfir ortasında bir konuma yerleştirdiler. Çünkü fasık kimsenin bazı hükümlerde hem mü'mine, hem de kâfire benzer ortak yönleri bulunmaktadır.

Allahu Teâlânın ancak fasık olanları saptıracağını fiske sıfatına dayandırarak söylemesi onları idlal için hazırlayan ve onları dalaletle sevk edenin fiske olduğuna delalet eder. Çünkü, onların küfrü, haktan yüz çevirmeleri ve batılda ısrarları, onların fikirlerinin yüzlerini meselin hikmetinden temsil getirilen şeyin hakir oluşuna çevirdi. Böylece cehaletleri kökleşti ve dalaletleri ziyadeleşti, bunun sonucu olarak o meseli inkâr ettiler ve onunla dalga geçtiler.

27- **الَّذِينَ يَتَّقُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ** **“Onlar, kuvvetli söz alınmasından sonra, Allahın ahidini bozarlar.”**

Ayetin bu kısmı zem için fasıkların bir sıfatıdır ve fiskein takrididir.

Ayet metninde geçen **nakz**, terkibi bozmaktır. Bu kelimenin aslı ipin bükümlerini çözmek manasını ifade eder. Ahdi bozmakta bunun kullanılması bir istiaaredir. Birbirine ahid ipliyle bağlı iki kimse vardır ve bunlardan biri o bağı çözmektedir.

Ahd, sözleşmedir. Vasiyet ve yemin gibi gözetilmesi gereken durumlar için kullanılır.

Ayette bahsedilen ahd, ya akılla alınan ahddir. O da kendisinin bir olduğuna, vucub-u vücuduna ve rasullerinin doğruluğuna delalet eden Allahın kulları üzerindeki hüccetidir. Şu ayet bu manada yorumlanmıştır:

“Hani Rabbin Âdemoğullarından bellerindeki zürriyetlerini aldı. Onları kendi nefislerine şahit yaptı “Ben Rabbiniz değil miyim?” Onlar da “Evet, Rabbimizsin, buna şahid olduk” dediler.” (A'raf, 172)

Veya bu ahd, ümmetlerden peygamberlerle alınan ahddir. Çünkü o ümmetler kendilerine mu'cizelerle musaddak bir elçi geldiğinde onu tasdik ettiler ve ona tabi oldular. Onun davasını gizlemediler, hükmüne muhalefet etmediler. Cenab-ı Hak şu ayet ve emsali ile buna işarette bulundu:

“Hani Allah, kendilerine kitap verilenlerden, “Onu (Kitabı) mut-

laka insanlara açıklayacaksınız ve onu gizlemeyeceksiniz” diye sağlam söz almıştı.” (Âl-i İmran, 187)

Denildi ki: **Allahın ahitleri üçtür:**

1-Âdemin bütün nesillerine rububiyetini (Rab olduğunu) ikrar ettirerek almış olduğu ahd.

2-Dini kaim kılmaları ve onda ihtilaf etmemeleri üzere peygamberlerden almış olduğu ahd.

3-Hakkı açıklamaları ve gizlememeleri üzere âlimlerden almış olduğu ahd.⁷⁶

Misak, bağlamak, sağlam bağlanan şeydir. Bundan murat, Allahın ayetler ve kitaplarla ahdini bağlamasıdır. Veya, insanların iltizam ve kabulle kendilerini bağladıkları şeydir.

“Allah’ın emrettiği bağları keserler.” وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ

Bundan murat, Allahın razı olmayacağı şekilde her türlü ilişkiyi kesmek olabilir. Mesela,

- Yakınlar arasında sıla-i rahmi kesmek,
- Mü’minlere dostluktan yüz çevirmek,
- Peygamberler ve kitaplar arasında ayırım yapmak,
- Cemaatle beraber olmayı terk etmek
- Ve diğer bütün hayrı terk ve şerri alıp –vermek tarzındaki durumlar.

Çünkü bunların hepsi her türlü vasıl ve fasılda (bir araya getirme ve ayırmada) maksud-u bizzat olan Allahla kul arasındaki bağı kesmek hükmündedir.

“Ve yeryüzünde bozgunculuk yaparlar.” وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ

Arzda imandan men ederek ve hakla dalga geçerek ve nizam-ı âlemi meydana getiren şeyleri keserek arzda fesat çıkarırlar.

“İşte onlar hüsrana uğrayanların ta kendileridir.” أُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ

Onlar,

⁷⁶ Bu üç ahit, sırasıyla şu ayetlerde nazara verilmektedir: A’raf 172, Şûra 13 ve Âl-i İmran 187.

-Akli tefekkürde kullanmayarak ve ebedi hayatta kendilerine lazım şeyleri elde etmeyerek

-Ayetlere iman etmek ve onların hakikatlerini düşünmek, nurlarından feyiz almak yerine onları inkâr ve onları tenkide çalışarak,

-Ahde vefa yerine onu bozmak, salah yerine fesadı almak, sevaba bedel ikabı seçmekle hüsranda kaldılar, zarar ettiler.

28- كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ “Nasıl Allah’ı inkâr edersiniz?”

Ayette onların küfrüne inkâr ve hayret vardır. Bu üslûb, küfrün inkârında “yoksa siz inkâr mı ediyorsunuz” demekten daha balığ ve daha kuvvetlidir ve sonrasında hal olarak gelen kısma daha muvafıktır. Hitap, inkâr edenlerdir. Önceki ayette onların küfürle vasfı, kötü sözleri ve çirkin fiilleri nazara verildikten sonra, burada gaybtan hitaba iltifat yoluyla Cenab-ı Hak onlara hitap etti ve küfürleri sebebiyle onları kınadı.

وَكُنْتُمْ أَمْوَاتًا فَأَحْيَاكُمْ “Hâlbuki siz ölüler idiniz de O size hayat verdi.”

Sizler bir zamanlar kendisinde hayat olmayan cisimler, bir takım unsurlar, gıda maddeleri, karışık maddeler, nutfeler, mudğalar idiniz.

O, ruhları yaratarak ve size üfleyerek size hayat verdi.

Burada atıf diğerlerinin hilafına olarak ف “fe” harfiyle yapıldı. Çünkü arada bir süre olmaksızın, atfedildiği şeye muttasıldır.

ثُمَّ يُمِيتُكُمْ “Sonra sizi öldürecek.”

ثُمَّ يُحْيِيكُمْ “Sonra sizi diriltecek.”

Allahın insanları diriltmesi, sura üfürülecek günde onları neşridir. Kabirde sual için diriltmeye de ayrıca işaret edebilir.

ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ “Sonra da Ona döndürüleceksiniz.”

Haşirden sonra O’na döndürüleceksiniz. O da yaptıklarınızın karşılığını size verecek.

Veya hesap için kabirlerinizden O’na sevk edileceksiniz.

İşte bu halinizi bilmekle beraber Allahı inkârınız ne kadar da hayret vericidir?

Eğer denilse: Eğer onlar bir zamanlar ölü iken Allahın kendilerine hayat verdiğini ve sonra öldüreceğini bilseler bile, Allahın yeniden onları dirilteceğini ve O’na döneceklerini bilemezler!?

Elcevap: Kendileri için nasbedilen delillerle o ikisini bilmek, onların özürlerini kaldırmak noktasında diğerlerini de bilir bir konum imkanı verir.

Kaldı ki, ayette her ikisinin de sıhhatine delalet eden bir uyarı vardır. Şöyle ki: Allahu Teâlâ başlangıçta onları ihyaya kadir olduğu gibi, ikinci defa onlara hayat vermeye de elbette kâdirdir. Çünkü bidayeten yaratmak, O'na iadeden daha kolay değildir.

Veya hitap Allahu kabul edenleredir. Allahu Teâlâ önce tevhid ve nübüvvet delillerini beyan etti, iman edenlere vaatte, inkâr edenlere tehditte bulundu, onlara olan genel ve özel nimetleri kendilerine sayarak bunu te'kid etti, onlardan küfrün sudurunu çirkin buldu, bu kadar büyük nimetler varken inkâr etmelerini akıldan uzak gördü. Çünkü, nimetler büyük olduğunda, o nimetlere karşı işlenecek günahlar da büyük olur.

Eğer denilse: Ölümün de şükür gerektiren nimetlerden sayılması nasıl olur?

Elcevap: “Ahiret yurduna gelince, işte asıl hayat odur.” (Ankebut, 64) ayetinde Allahu Telalanın bildirdiği üzere, hakiki hayat ahiret hayatıdır. Buna ulaşmak da ölümle olduğundan o da büyük nimetlerden sayılmıştır. Ayrıca, onlara sayılan nimet, kıssanın tümünden ortaya çıkan bir nimettir.

Ayet, hassaten mü'minlere yönelik düşünüldüğünde, onlara olan nime-ti ikrar ettirmek ve küfrü de onlardan uzak kılmak için şöyle bir mana ifade eder:

“Sizden nasıl küfür tasavvur olunabilir, hâlbuki siz bir zamanlar cehalet içinde ölümler idiniz, Allah size ilim ve imanla hayat verdi. Sonra, malum ölüm ile sizi öldürecek, sonra size hakiki hayatla daimi hayat verecek, sonra O'na döndürüleceksiniz. O size, hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın duymadığı, hiçbir insanın kalbine gelmeyen şeylerle mükafat verecek.

Bitkilerde hayatın öncüleri ve mukaddemeleri vardır. İnsanda ise; akıl, ilim, iman gibi hasletlerle hayat kemâlini bulur. Ölüm ise, hayata mukabil olarak kullanılır. Mesela şu ayetlere bakalım:

“De ki: “Allah sizi yaşıyor. Sonra sizi öldürecek, sonra da kendisinde şüphe olmayan Kıyamet gününde sizi bir araya getirecek.” (Casiye, 26)

“Bilin ki Allah, yeryüzünü ölümünden sonra diriltir.” (Hadid, 17)

“Ölü iken hayat verdiğimiz ve kendisine, insanlar içinde yürüyeceği bir nur ihsan ettiğimiz kimsenin durumu, karanlıklar içinde

kalmış ve bir türlü ondan çıkamayan kimsenin durumu gibi midir?"

(En'am, 122)

Hayat, aynı zamanda Allahın sıfatlarındandır. Allahın hayat sahibi olması, bizde ilim ve kudret olması için hayatın lüzumu kabilindendir. Veya istiare yoluyla, bunu gerektiren Zatıyla kaim bir manadır.

29- **هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا** "O, yeryüzünde ne varsa hepsini sizin için yarattı."

Ayet, birinciye terettüp eden başka bir nimeti beyan etmektedir. Birinci nimet onların hayat sahibi olarak yaratılmaları idi, bu ayet ise hayatlarının devamını sağlayan ve geçimlerini temin eden nimetlerin yaratılmasıdır.

Ayette **"sizin için yarattı"** denilmesi "sizden dolayı" manasıdır. Bu nimetler, insanların hem dünyaları, hem de dinleri için gereken şeylerdir. İnsanlar, doğrudan veya dolaylı olarak her şeyden maişetleri için istifade ederler. Ayrıca, yaratılanları tefekkür ile dinin bildirdiği meselelere istidlal-de bulunurlar, ibret alırlar. Dünyada yaratılanlardan yola çıkarak, ahirete uygun lezzet ve elemeleri bir derece anlarlar.

İşte, arzda olanların hepsinin insan için olması bu açıdandır. Yoksa, hepsinden maksad sadece insan olarak anlaşılmalıdır.

ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ "Sonra semaya yöneldi."

Yani, iradesiyle semaya müteveccih oldu.

Ayet metninde geçen **istiva**, atılan okun belli bir hedefe yönelik olması misali, başka bir şeye iltifat etmeden bir hedefe doğru yönelmektir.

Bu kelime, "hükmetmek, mâlik olmak" anlamında da kullanılır.

Semadan murat, yukarı âlemdaki ecramdır veya yukarı cihetlerdir.

Ayette arzın yaratılışı nazara verildikten sonra, **"sonra semaya yöneldi"** cümlesinde yer alan **"sonra"**, **"...Sonra da iman edip sabrı tavsiye eden ve merhamet tavsiye edenlerden olmaktır."** (Beled, 17) ayetinde olduğu gibi vakitte tertip tarzında değil, gök ve yerin yaratılışındaki farklılık ve semanın yaratılışının arzın yaratılışına üstünlüğünü ifade içindir.

"Sonra" ifadesini zahirine göre anlamak, **"Arzı da bundan sonra düzenleyip döşedi."** (Naziât, 30) ayetinin zâhirine muhalif düşer. Çünkü bu ayet arzın üzerinde olanların yaratılışına tekaddüm eder, yuvarlak hâle getirilişinin, semanın yaratılışı ve tanziminden sonra olduğuna delâlet eder.

فَسَوَّيْنَهُنَّ سَبْعَ سَمَوَاتٍ "Onları yedi sema hâlinde tanzim etti."

Semayı ta'dil etti, eğrilik ve kusurlardan korunmuş bir şekilde yarattı.

Eğer denilse: Rasat ehli dokuz felek şeklinde tesbit etmediler mi?

Elcevap: Onların zikrettiklerinde çok tereddütlü şeyler vardır. Faraza doğru da olsa, ayette daha ziyadesini reddetmek yoktur. Bununla beraber arş ve kürsi'yi de bu yediye ilave ettiğimizde, herhangi bir ihtilaf kalmaz.

وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ **“O, her şeyi hakkıyla bilendir.”**

Ayette, illet beyan etmek vardır. Şöyle ki: Sanki şöyle demiştir: Allah, her şeyin künhünü bildiği için, yarattığı her şeyi en mükemmel ve en faydalı bir şekilde yarattı.

Ayrıca, ayette öncesiyle de bir istidlal vardır. Yani, fiili bu tarzda gayet acip ve zarif bir tertip üzere olan Zât, elbette her şeyi bilendir. Çünkü, fiillerdeki mükemmellik ve sağlamlık, en güzel ve en faydalı cihet seçilerek yapılması, ancak Âlîm, Hakîm, Rahîm olan bir zattan tasavvur edilebilir.

Ayette, aynı zamanda onların şöyle bir şüphesini izale etmek vardır: “Bedenler çözülüp onları meydana getiren cüzler dağılacak. Dağılan bu cüzler, benzeri başka elementlerle birleşecek. Bu durumda her bedenin cüzleri, ondan olanlardan hiçbir şey hariç kalmadan ve kendi dışlarından hiçbir şey onlara katılmadan aynen olduğu gibi ikinci defa nasıl bir araya getirilir?”

Bu mananın bir benzeri şu ayettir:

“De ki: İlk defa yaratan onları diriltecek.” (Yasin, 79)

Bil ki: Haşrın sıhhati üç mukaddeme üzere bina edilir. Bu mukaddemelere bu iki ayetle delil getirilmiştir:

Birinci Mukaddeme

Bedenin maddeleri bir araya gelmeye ve hayata kâbildir. Buna **“Hâlbuki siz ölümler idiniz de O size hayat verdi. Sonra sizi öldürecek”** ifadesiyle delil getirildi. Çünkü ayrılma ve birleşme, ölüm ve hayatın peşpeşe gelmesi, bedenlerin zâtı itibarıyla buna kâbil olduğuna delalet eder. Zâtî olan bir özellik ise, zeval ve tagayyürü kabul etmez.⁷⁷

İkinci ve üçüncü mukaddemeler ise, Allahu Teâlânın onları ve onların yerlerini bilmesi, onları bir araya getirmeye ve hayatlandırmaya kâdir olmasıdır.

⁷⁷ Yani, madem ki bedenlerde böyle bir özellik var ve bu özellik zâtî bir özelliktir. Öyleyse, bu özellikte bir son bulma veya değişiklik olması düşünülemez.

Bunları isbata şöyle işaretle bulundu:

Allahu Teâlâ hem onları, hem de onlardan yaratılışca daha büyük, sanatça daha hayret verici olanları bidayeten yaratmaya kâdir olduğuna göre, elbette iade ve ihyaya da kâdirdir.

Allahu Teâlâ, yarattıklarını herhangi bir kusur ve ayıp olmaksızın düzgün ve sağlam olarak yarattı. Bu yaratılışta insanların maslahatları nazara alındı, ihtiyaçları karşılandı. Bu ise, O'nun sonsuz ilmine, mükemmel hikmetine bir delildir.

7. DERS

Yeryüzü Halifesi Hz. Âdem

30- **“Hani Rabb’in** وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اِنِّىْ جَاعِلٌ فِى الْاَرْضِ خَلِیْفَةً **meleklerle: “Ben yeryüzünde bir halife kılacağım” demişti.”**

Ayet, bütün insanları içine alan üçüncü bir nimeti saymaktadır. Çünkü Âdemin yaratılması ve mükerrem kılınması, Allahın Onu meleklerle üstün kılıp O’na secde etmelerini emretmesi, O’nun neslini de içine alan nimetlerdir.

Melaike, melek kelimesinin çoğuludur. Bu kelimenin manalarından biri, elçiliktir. Melekler Allah ile insanlar arasında vasıtalarlardır. Bu durumda, onlar Allahın elçileridir veya insanlara gönderilen elçiler gibidir.

Akıl sahipleri, onların bizzat mevcut varlıklar olduğunda ittifak etmekle beraber, hakikatlerinde ihtilaf etmişlerdir.

Ekser Müslümanlar, onların latîf cisimler olup muhtelif şekillerde teşekküle kâdir olduklarını kabul ederler. Buna delil olarak da, peygamberlerin onları görmesini nazara verirler.

Hristiyanlardan bir taife şöyle der: Onlar, bedenlerden ayrılan beşerî, faziletli ruhlardır.

Felsefeciler ise, onların hakikatte nüfus-u natıkaya muhalif olarak mücerret cevherler olduğunu iddia ederler.

Meleklerin Kısımları

Melekler iki kısımdır.

Bir kısmı, Cenab-ı Hakkın marifetinde müsteğrak, başkasıyla meşguliyetten münezzeh olanlar. Cenab-ı Hak bunları muhkem kitabı olan Kur’anda şöyle vasfeder:

“Onun nezdinde olanlar O’na ibadetten ne çekinirler ve ne de yorulurlar.” (Enbiya, 20)

Bunlar “illiyyûn” ve “mukarrebûn”dur.⁷⁸

⁷⁸ “İlliyyûn” ifadesi, onların makamlarının yüksekliğini, “mukarrebûn” ifadesi ise, sultana yakın olan kimseler misali Allah nezdinde seçkin konumda olmalarını anlatır.

Bir kısım melekler ise, belirlenmiş olan kader ve ilâhî kalemin yazdığı üzere, semadan arza tedbir-i umurda bulunurlar. **“Onlar, Allah’ın verdiği emirlere karşı gelmezler ve ne emredilse onu yaparlar.”** (Tahrîm, 3) Bunlar, işlerin tedbirini gören meleklerdir. **Tevâlî** isimli kitabımda⁷⁹ ayrıntılarıyla ele aldığım şekliyle, bunların semavî olanları vardır, arzî olanları vardır.

Lafzın genel oluşu ve tahsis edici bir durum olmadığına göre, Cenab-ı Hakkın insanı yeryüzüne halife olarak göndereceğini bildirmesi, bütün melekleredir. Ancak, “arzdaki melekler” şeklinde görüşler de vardır.

Bundan muradın, “İblis ve onunla cinlerle muharebede beraber bulunanlar” olduğu da söylenmiştir. Bu görüşe göre, Allahu Teâlâ evvela cinleri arzda yerleştirdi, onlar ise orada fesat çıkardılar. Bunun üzerine Allah onların üzerine İblisi ve maiyetinde bazı melekleri gönderdi. Onlar da cinleri dağıttılar, adalara ve dağlara sürdüler.

Halife, başkasına halef olan ve onun yerine geçen demektir. Bundan murat Hz. Âdemdir. Çünkü O, yeryüzünde Allahın bir halifesi idi. Benzeri bir şekilde arzın imareti, insanların idaresi, nefislerinin kemâle ermesi ve onlarda emrinin uygulanması için Allahu Teâlâ her bir peygamberi halife kılmıştır. Bu, -haşa- Allahın bir vekile ihtiyacı olduğundan değil, yeryüzündeki insanların ilâhî feyzi kabul ve bir vasıta olmadan emri almakta noksanlıkları sebebiyledir. Bundan dolayıdır ki, Allahu Teâlânın **“Eğer onu (Peygamberi) bir melek kılsaydık yine onu bir adam (sûretinde) yapardık ve onları düştükleri kuşkuya yine düşürürdük.”** (En’am, 9) buyurduğu gibi, insanlara peygamber olarak melek gönderilmemiştir.

Görmez misin, ateş değmese bile neredeyse yağı alev alacak tarzda kuvvetleri artıp idrak kabiliyetleri tutuştuğunda, Allah peygamberlere melekleri gönderdi. Onlardan mertebesi daha âlî olanlarla, Hz. Musa ile Turda ve Hz. Muhammed ile (aleyhime’s selam) miraçta olduğu gibi vasıtasız konuştu.

Bunun bir nazîrini tabiatta görürüz. Mesela, kemik, aralarında olan farklılık sebebiyle etten gıdasını alamadığı için Allahu Teâlâ hikmetiyle ikisi arasında her ikisine de münasip olan kıkırdığı koydu, ta ki bundan alıp diğere verebilsin.

⁷⁹ **Tevâliu’l-Envâr min Metâlii’l- Enzâr.** Müellifin Kelâm ilmine dair bir eserdir.

Hız. Âdemin halife olması, ondan önce yeryüzünde olanlara nispetledir.

Veya O ve zürriyetinin öncekilere halef olmaları tarzındadır.

Veya bazısı bazısına halef olmaktadır.

Ayette “yeryüzünde halifeler kılacağım” denilmesi yerine, tekil olarak “halife” denilmesi,

-Ya Âdemin zikri, diğerlerini ifadeye ihtiyaç bırakmadığı içindir. Nitekim bir kabileden bahsederken, “Mudar ve Haşim” şeklinde atalarının ismini vermek yeterlidir.

-Veya bunun manası, “sizin yerinize geçecek olan”dır.

Allahu Teâlânın bunu meleklere söylemesinin faydası,

-Müşavereyi öğretmek,

-Halife kılınanın şanını yüceltmektir.

Allahu Teâlâ bu yüceltmeyi, melekûtunun sakinlerine varlığını müjdeleyerek ve yaratmazdan önce onu halife lakabıyla yad ederek yapmıştır. O insan nevinde bir kısım mefasid olmakla beraber, faziletli yönünün galip geldiğini, hayrı galip olanın vücudunu hikmeti iktiza ettiğini ortaya koymuştur. Çünkü, **şerr-i kalil gelmesin diye hayr-ı kesiri terk etmek şerr-i kesir olur.**⁸⁰

﴿قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ﴾ **“Melekler dediler: “Orada bozgunculuk yapacak ve kan dökecek birisini mi (halife) kılacaksın?”**

Bu, meleklerin taaccübünü ifade eder. Orada fesat çıkaracak bir varlığın, arzın imareti ve ıslahı için halife olarak gönderilmesini hayretle karşılamışlardır.

Veya, taat ehli olanlar varken masiyet ehlinin halife gönderilmesine şaşmışlar ve bu mefasidin hayrete düşürdüğü ve ortadan kaldırdığı kendilerine gizli kalan hikmetin açıklanmasını istemişlerdir.

Onların bu tavrı, -haşa- Allahu Teâlâ’ya bir itiraz değildir, gıybet şeklinde Âdem oğullarının ardından onları tenkid de değildir, muallimden ders alan birinin gönlü tam yatmadığı şeyleri muallimine sorması gibi, kendile-

⁸⁰ Yani az bir şer gelmesin diye büyük bir hayrı terk etmek büyük bir şer hükmüne geçer. Mesela, yangın olmasın diye ateş tümüyle ortadan kaldırılsa, insanlar yangından kurtulurlar ama nice külli hayırlardan mahrum kalırlar.

rini irşad edecek ve şüphelerini ortadan kaldıracak şeyleri Allahtan haber almak tarzındadır. Allahu Teâlâ melekler hakkında **“Doğrusu onlar ikrama mazhar kullardır. Onlar Onun (Allah’ın) sözünün önüne geçmezler ve sadece O’nun emriyle hareket ederler.”** (Enbiya, 26-27) buyurduğu gibi, onlar böyle su-i zanla bakılmaktan yüce varlıklardır.

Meleklerin, yeryüzüne halife olarak gönderilecek varlıkların orada fesat çıkaracak ve kan dökecek varlıklar olacağını bilmeleri,

-Ya Allahın onlara haber vermesiyle,

-Ya levh-i mahfuzdan alarak,

-Ya akıllarında yerleşmiş olan “ismet sıfatı meleklerin özelliklerindedir” esasından yola çıkarak,

-Ya insanları, daha önce yerde fesat çıkarmış olan cinlere kıyas ederek olmuştur.

“Oysa biz hamdin ile seni tesbih ve takdis ediyoruz.”

“Dedi: Ben sizin bilmediklerinizi bilirim”

“Ben senin yardıma muhtaç kadim dostun iken, tutup da düşmanlarına mı yardım ediyorsun” cümlesinde olduğu gibi, işkâl cihetini ortaya koyan bir hâl cümlesidir. Mana şöyledir: “Biz masum varlıklar olarak buna daha layık iken, isyancı varlıkları mı halife yapıyorsun?”

Bundan maksad, ucb ve övünme olmayıp, beklemedikleri bir tarzda insanların masum meleklerle tercih edilmesinin hikmetini sormalarıdır. Sanki onlar, halife kılınan insanoğlunda, halifelğe medar olmak üzere üç kuvve olduğunu bildiler. Bunlar, şehvet, gadap ve akıl kuvveleridir. Bunlardan ilk ikisi fesada ve haksız kan dökmeye yol açar. Akıl kuvvesi ise marifet ve taate sevkeder. Melekler onlara tek tek bakıp şöyle dediler:

“İnsanın halife kılınmasında hikmet nedir? İlk iki kuvve yönüyle bakılsa, bırakın halife olmalarını, hikmet onların varlığını bile gerektirmez. Şayet akıl kuvvesi ile halife olacaklarsa, o akıldan bekleneni biz de ortaya koyarız. Hem de diğer iki kuvveden meydana gelen mefasid olmadan.”

Böylece melekler her iki kuvvenin akla itaat etme ve onunla terbiye edilmeleri durumunda her birinin ortaya koyacakları faziletten gafil oldular. Çünkü bunlar terbiye edildiklerinde iffet, şecaat, hevâya karşı cihad, insaf gibi hayırlı özellikler kazanırlar.

Ayrıca melekler, bu tarz üç farklı kuvve ile terkinin, tek tek bunların ve-

rilmesinden elde edilemeyecek faydalar meydana getireceğini bilemediler. Mesela, cüziyyatı ihata etmek, değişik san'atlar ortaya koymak, varlıkların menfaatlerini kuvveden fiile çıkarmak gibi durumlar bu faydalardan bazılarıdır ve insanın halife kılınması bu gibi kabiliyetleri sebebiyledir.

Allahu Teâlâ, şöyle diyerek buna mücmel bir şekilde işaret etti:

“Ben sizin bilmediklerinizi bilirim.”

Tesbih ve takdis, Allahı kötü şeylerden münezzeh kılmaktır.

Ayette **“hamdin ile”** ifadesi hâl konumundadır. “Biz Seni tesbih ve takdis ediyoruz” ifadelerinde bunu kendilerine nisbet etme durumu anlaşılmasın diye “Bize marifetini ilham etmen ve Sana tesbihe muvaffak kılmanla hamdederek bunları yapıyoruz” dediler.

Allaha takdiste bulunmaları, “Senin için nefislerimizi günahlardan temizliyoruz” anlamındadır.

Böylece onlar, bazı müfessirlerin fesadı şirkle açıklamaları da düşünülürse, insanın fesadına mukabil kendilerinin tesbih etmelerini; kötü fiillerin en ziyade kınanmış olan haksız yere kan akıtmaya mukabil nefislerini günahlardan tertemiz kılmalarını nazara verdiler.

31- وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا “Ve Âdem’e bütün isimleri öğretti.”

Allahu Teâlâ’nın Hz. Âdeme bütün isimleri öğretmesi,

-Ya Âdemde o isimlerle ilgili zarurî bilgi yaratması,

-Veya kalbine bunları ilka etmesi şeklindedir. Böyle olunca teselsül tarzında önceki bir ıstılah Hz. Âdem muhtaç olmamıştır.

Talim, ilmin kendisine terettüp ettiği fiildir. Ama bu, her talimde ilim meydana geleceği anlamına gelmez. Mesela şöyle dersin: “Ona öğrettim, ama öğrenmedi.”

Âdem, Arabça olmayan bir isimdir. Bu kelimenin toprakla alakası vardır. Rivayete göre Hz. Peygamber şöyle der: “Allahu Teâlâ arzın yumuşak ve sert bütün topraklarından aldı ve Âdemi onlardan yarattı. Bundan dolaydır ki O’nun evladı farklı farklı olur.”

Âdem kelimesi, ülfet anlamında “edm” ve “edme” kelimelerinden de gelebilir. İdris kelimesinin D-R-S den, Yakubun A-G-B den, İblisin İblas’dan gelmesi gibi.

İsim

Türeme noktasında “isim” kelimesi bir şeye alamet olan; lafızlar, sıfatlar ve fiillerle o şeyi zihne yükselten delile denilir.

İsim kelimesi, örfen bir manayı ifade için vaz edilen lafızdır. Bu lafız,

-Müfret,

-Mürekkep,

-Kendisinden haber verilen,

-Haber,

-Veya bu ikisi arasında bağlaç görevi görebilir.

İstılahta ise isim, üç zamanın biriyle alakası olmadan kendi nefsinde manaya delalet eden müfret kelime için kullanılır.

Ayetteki isim ya birinci manadadır veya birinciye de tazammun eden bu ikinci manadadır. Çünkü, delalet yönünden bir kısım lafızlarla ilim, manaları bilmeye bağlıdır.

Allahu Teâlâ Âdemi muhtelif cüzlerden ve farklı kuvvelerden yarattı. Onu, makulat, mahsusat, mütehayyelat ve mevhumat şeklinde değişik şeyleri idrak etmeye kabiliyetli kıldı.⁸¹ Ona eşyanın zat, havas (özellik) ve isimlerini, ilimlerin usulünü, san'atın kanunlarını, gerekli aletlerin keyfiyetini ilham etti.

ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ “Sonra onları meleklere arzetti.”

“Onları” derken buradaki zamir “müsemmeyat” yani “eşyanın isimlerine” râcidir. Çünkü evvelinde zımnın buna bir delalet vardır. Mesela, Hz. Zekeriya “**Ve baş ihtiyarlıkla tutuştu.**” (Meryem, 4) derken “başım” manası anlaşıldığı gibi, Cenab-ı Hak “**Âdeme bütün isimleri öğretti**” derken de “eşyanın isimlerini” manası anlaşılır.

فَقَالَ أَنْبِئْنِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ “Haydi davanızda sadıksanız şunların isimlerini bana haber verin” dedi.”

⁸¹ **Makulat ve mahsusat**, birbirine mukabil iki kavramdır. **Makulat**, akla hitap eden şeyler, **mahsusat** ise duylara hitap eden şeylerdir. Mesela melekler duyların alanına girmemekle beraber, aklın araştırma alanına dahildirler. **Mütehayyelat** hayale hitap eder. Her insanın hayali, nice şekillerle doludur. **Mevhumat** ise insandaki vehim kuvvesine hitap eder. Mesela, Allahın şeriki olmamakla beraber bazılarının vehminde şerikler bulunur. Masallarda geçen zümrüd-ü anka kuşu, bazı vehimlerde kendine yer bulabilir.

Ayet, melekler için bir tebkî (susturma) ve hilafet meselesinde aczlerini tenbihdir. Çünkü, bilgi olmadan ve kabiliyetlerin mertebelerini, hakların ölçülerini bilmeden tasarruf ve idarede bulunmak, adaleti gerçekleştirmek imkansızdır.

Allahu Teâlânın bu emri, onları mükellef kılmak tarzında olmadığından “muhalî teklîf” kabilinden sayılmaz.

“Davanızda sadıksınız.”

“Masumiyetiniz için hilafete daha layık olduğunuzu düşünüyorsanız, haydi bana bunların isimlerini haber verin.”

“Kendinizde böyle özellikler varken, insanın yaratılması ve halife olarak gönderilmesi Hakîm olana yakışmaz” şeklinde düşünüyorsanız, haydi bana bunların isimlerini haber verin.”

Onlar her ne kadar böyle bir şeyi telaffuz etmedilerse de, sözlerinin lâzımı budur. Kelâmın doğruluğu söylenen söz itibarıyla olabildiği gibi, bazen da sözün delâletinin lazımı olan haberleri farzetmek tarzında da olabilir. Bu itibarla inşâî manalar ortaya çıkar.

32- **قَالُوا سُبْحَانَكَ “Dediler: “Seni tenzih ederiz.”**

لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا “Senin bize öğrettiklerinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur.”

Bu, meleklerden acz ve kusurlarını bir itirafıdır. Suallerinin itiraz için değil, öğrenme amaçlı olduğunu, keza, insanın üstünlüğü ve yaratılış hikmetiyle ilgili olarak, daha öce kendilerine gizli olan durumun vuzuha kavuştuğunu hissettirmektir. Onlara daha önce düğümlü olan bir durumu bildirmesine ve açmasına mukabil nimetine şükür izhar etmektir. Ayrıca, bütün ilmin Allaha ait olduğunu ifade ile edebe mürâattır.

“Sübhone” kelimesi **“Ğufrane”** gibi mastardır. Neredeyse tamamen muzaf ve mansup olarak gelir, fiili gizlidir. Tenzih manasında olan tesbih için alem olarak kullanılır.

Meleklerin, kelâmlarının başında bu kelimeyi kullanmaları, hikmetini sualden ve hakikat-i hâli bilmemekten dolayı özür beyan etmektir. Bundan dolayı bu kelâm, tevbenin anahtarı kılındı. Mesela Hz. Musa, Allahtan rüyet talebi sonrası bayıldı. **“Ayılıp kendine gelince, “Sen sübhansın, Sana döndüm” dedi.”** (A’raf, 143).

Hz. Yunus da balığın karnında, **“Senden başka ilâh yoktur. Sen Süb-**

hansın (münezzehsin). **Ben gerçekten zalimlerden oldum.**" (Enbiya, 87) dedi.

إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ "Şüphesiz sen Alîm'sin – Hakîm'sin."

Yani Sen **Alîm'sin**, Sana gizli bir şey yoktur.

Hakîm'sin, her yaptığını tam bir hikmetle yaparsın.

33- قَالَ يَا آدَمُ أَنْبِئْهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ "Dedi: Ey Âdem! Bunlara onların isimlerini haber ver."

فَلَمَّا أَنْبَأَهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ قَالَ "Bunun üzerine Âdem onlara (meleklerle) onların isimlerini haber verince, (Allah) dedi:

أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ غَيْبَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ "Ben size demedim mi, gerçekten ben göklerin ve yerin gaybını bilirim."

وَأَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ "Ve sizin açıkladığınızı da bilirim, içinizde gizlediğinizi de."

Ayetin bu kısmı, daha önce geçen **"Ben sizin bilmediklerinizi bilirim"** (Bakara, 30) ifadesini hatırlatmaktır. Lakin daha ayrıntılı bir şekilde geldi, ta ki ona bir hüccet olsun. Çünkü Allahu Teâlâ onlara gizli olan göklerin ve yerin işlerini ve onlara zahir olan zâhiri ve batini hallerini bildiğine göre, onların bilmediklerini biliyor demektir.

Ayette, daha evlâ olanı terk etmeleri sebebiyle meleklerle kınama tarzında bir tariz vardır. Daha evlâ olanı ise, bekleyip ta ki kendilerine açıklanınca kadar hüküm beyan etmemeleri idi.

Şöyle de denildi:

Allahu Teâlânın, **"sizin açıkladığınızı bilirim"** demesi, onların **"yeryüzünde fesat çıkaracak ve kan dökecek birini mi halife kılacaksın"** sözleridir. **"İçinizde gizlediğinizi de"** demesi ise, onların kendilerini hilafete daha layık görmeleri, Allahın kendilerinden daha efdal bir varlık yaratmayacağını sanmalarıdır.

Şöyle de denildi:

"Sizin izhar ettiğiniz taatı da, İblisin gizlediği masiyeti de bilirim."

Bil ki, bu ayetlerde:

-İnsanın şerefine,

-İlmin meziyetine ve ibadete üstün olmasına,

-İlmin hilafet için şart, hatta temel umde olduğuna,

- Onu meslek edinenlere hususiyeti olduğundan, Allah için her ne kadar “Muallim” denilmesi uygun olmasa bile, talimin Allaha isnadının sahil olduğuna,

-Dillerin tevkifi olduğuna, delalet vardır.⁸² Çünkü isimler özel veya genel lafızlara delalet eder. Bunları öğretmek, öğrenen kimseye bunların manalarını beyan etmek tarzındadır. Bu ise, bunların önceden vaz edilmesini gerektirir. Hz. Âdemden önce bunların vaz edilmesi söz konusu olamaz. Bu durumda bunları belli isimlerle vaz edenin Allah olduğu anlaşılır.

Keza, bu ayetlerden hikmet mefhumunun ilim mefhumundan artı manalar taşıdığı da anlaşılır. Yoksa melekler **“Şüphesiz Sen, Alîm’sin - Hakîm’sin”** derken tekrara düşmüş olurlardı.⁸³

Keza, meleklerin ilimleri ve kemalâtlarının ziyadeyi kabul ettikleri ortaya çıkar. Hükema, en yüksek tabakada olan melekler için bunun söz konusu olmayacağını söylediler. Şu ayeti de bu manada yorumladılar:

“Bizden her birimizin belli bir makamı vardır.” (Saffat, 164)

Ayetlerden Hz. Âdem’in bu meleklerden daha efdal olduğu anlaşılır. Çünkü onlardan daha ziyade ilim sahibidir. Daha çok bilen, **“De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?”** (Zümer, 9) ayeti hükmünce daha efdaldir.

Keza, şu da anlaşılır: Allahu Teâlâ, eşyayı yaratılmalarından önce de bilir.

34- **وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ “Hani meleklerle: “Âdem için secdeye varın!” demiştik.”**

Hz. Âdem onların bilemediklerini bilip eşyayı isimleriyle onlara haber verince, Allahu Teâlâ

- Âdem’in üstünlüğünü itiraf etmeleri,

-Hakkını vermeleri,

⁸² Bir şeyin tevkifi olması, içtihadla değil, nakle dayalı olarak bilinmesidir. Üstteki yorumu göre, dillerin aslı Allah tarafından vaz edilmiş olup, ana hatlarıyla Hz. Âdeme bildirilmiştir.

⁸³ İlim ayrı bir değer, hikmet de ayrı bir değerdir. Biri ilim sahibi olsa bile, şayet hikmet sahibi değilse o ilimle abes şeyler yapabilir. Bu durumda hikmet, ilmin mütemmimi gibidir.

-O'nun hakkında dediklerinden dolayı özür beyan etmeleri için Âdeme secde etmelerini emretti.

Bazıları “Onu (Âdemi) şekillendirip içine ruhumdan üflediğim zaman ona secdeye kapanın.” (Sad, 72) ayetine dayanarak bu emrin, onları imtihan ve Âdemin faziletini izhar için, henüz daha O'nun yaratılışı tamamlanmadan olduğunu söylemişlerdir.

Dinen “secde”, ibadet kastıyla alını yere koymaktır.

Meleklerle Emredilen Secde

1-Ya şer'î manadadır. Çünkü gerçekte secde edilen Allahu Teâlâdır. Bu durumda Âdem, şanını yüceltme noktasından meleklerin secdesi için kible kılınmıştır.

2-Veya secdenin vucubuna sebep olduğu için, onlara bu emir verilmiştir.

Çünkü Allahu Teâlâ Hz. Âdemi,

- Bütün harika şeylere, hatta bütün varlıklara bir nümune,

-Ruhanî ve cismanî âlemde olanlara bir nüsha,

-Melekler için mukadder olan kemalata ulaşmaya bir vesile,

-Uzak kaldıkları mertebe ve derecelerin zuhuruna bir vuslat olarak yarattı.

Bunun için, onda gördükleri ilâhî kudretin azameti ve apaçık ayetler sebebiyle hem bir tezellül ve hem de Onun vasıtası ile kendilerine verilen nimetlere bir şükür olarak meleklerle Âdeme secde etmelerini emretti.

3-Veya bu secde emri lügat manasında Hz. Âdem için bir selâm ve tazim şeklinde saygıyla eğilmeleri şeklinde de olabilir. Hz. Yusufun kardeşlerinin Yusuf'a secdeleri gibi.⁸⁴

فَسَجَدُوا “Onlar da hemen secde ettiler.”

إِلَّا إِبْلِيسَ “Ancak İblis etmedi.”

أَبَى “O, dayattı.”

وَاسْتَكْبَرَ “Büyüklük tasladı.”

İblis, kendisine emredilene yapmaktan kaçındı. Rabbine ibadette Âdemi vuslat edinmeyi veya O'na saygı gösterip selamla karşılamayı veya O'na

⁸⁴ Bkz. Yusuf, 100.

hizmet edip kendisinin hayrı ve salâhı olan şeye çalışmayı kibrine yediremedi.

Tekebbür, kişinin kendini başkasından daha büyük görmesidir. İstikbar ise, bunu haksız bir şekilde talep etmektir.

وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ **“Ve kâfirlerden oldu.”**

Yani, Allahın ilminde O, kâfirlerden idi.

Veya kendisinin daha efdal olduğu inancıyla Allahın Âdeme secde emrini çirkin bularak kâfirlerden oldu. Ona göre kendisi efdal olduğu için, daha aşağıda olan birine secde etmek ve onunla tevessülde bulunmak uygun değildir. Nitekim İblis, Cenab-ı Hakkın **“Ey İblis! İki elimle yarattığıma secde etmekten seni ne alıkoydu? Büyüklük mü tasladın? Yoksa üstünlerden mi oldun?”** (Sad 75) sözüne cevap olarak **“Ben, ondan hayırlıyım. Beni ateşten yarattın, onu ise çamurdan yarattın.”** (A’raf, 12) derken bunu ihsas etmiştir..

Ayet, velev bir vecihle de olsa, Hz. Âdemin kendisine secde etmekle emredilen meleklerden daha efdal olduğuna delalet eder.⁸⁵

İblis Meleklerden miydi?⁸⁶

Keza, İblisin meleklerden olduğu da anlaşılır. Yoksa meleklerle verilen emir, onu kapsamazdı ve kendisinin meleklerden istisna edilmesi sahih olmazdı. Buna mukabil **“O, cinlerdendi. Rabbinin emrinden dışarı çıktı.”** (Kehf, 50) ayetiyle bu reddedilemez. Çünkü İblisin nev’ olarak meleklerden, fiilen ise cinlerden olması caizdir.

Ayrıca, İbnu Abbastan şöyle bir rivayet vardır: “Meleklerden üreme yoluyla çoğalan bir kısım vardır, bunlara “cin” denilir. İblis de onlardandır.”

İblisin meleklerden olmadığını iddia eden kimse, şöyle diyebilir: İblis, bir cin idi, melekler arasında bulunmuştu. Onlardan binlercesinin arasında olmasından dolayı tağlîb yoluyla onlardan biri gibi sayıldı.⁸⁷

⁸⁵ Mesela, hafız olan biri, velev alim olmasa bile, sırf bu cihetle hafız olmayan bir alime üstün sayılır.

⁸⁶ Bu konu âlimler arasında hayli tartışmalıdır. Beydâvî, onun meleklerden olduğu kanaatindedir. Bu gibi gaybî konularda son sözü söylemek çok da kolay değildir. Diğer âlemde bunlar gibi tartışmalı konular netleşecek, gaybı ve şهادeti bilen Allah, böyle meselelerin hakikatini ortaya koyacaktır.

⁸⁷ Bu durum, bir topluluk içinde olan bir yabancıнын onlardan sayılması gibidir.

Veya şöyle diyebilir: Cinler de melekler gibi secde ile emredilmişlerdi. Lakin meleklerle ilgili emir zikredildiğinden, onlara olan emir ayrıca yer almadı. Çünkü büyükler birisine tezellülle ve onu vesile yapmakla emredilince, küçüklerin de bununla mükellef oldukları bilinir.

Veya şunu söyleyebilir: Her ne kadar meleklerde galip olan durum masumiyet ise de, onlardan masum olmayanlar da vardır. Nasıl ki her ne kadar insanlarda masumiyetin olmayışı asıl ise de, onlar içinde masumlar da vardır. Belki de meleklerden bir kısmı şeytanlara bizzat muhalif olmayıp, ins ve cinden bir kısmının iyi veya fasık olması gibi, arızî haller ve sıfatlarda muhaliftirler. İblis, İbnu Abbasın da dediği gibi, bu sınıftandı. Böyle olunca halinin değişmesi ve makamından düşmesi sahih oldu. Nitekim şu ayet buna işaret eder:

“O, cinlerdendi. Rabbinin emrinden dışarı çıktı.” (Kehf, 50)

Şöyle denilemez: Bu nasıl sahih olur, melekler nurdan yaratıldı, cin ise nârdan? Çünkü Hz. Aişenin naklettiği üzere Hz. Peygamber şöyle demiştir: “Melekler nurdan yaratıldı Cinler ise, dumansız ateşten.”

Bu rivayetle delil getirmek yeterli değildir. Çünkü burada anlatılan, zikrettiğimiz şeye temsil gibidir. Çünkü nurdan murat ziya veren cevherdir, ateş de bunun gibidir. Ancak ateşin ziyası bulanıktır, dumanla örtülüdür, hararetinin fazlalığı ve yakma özelliği sebebiyle sakınılması gerekir. Bu ateş arıtılıp süzülüğünde tamamen nur olur. Tersî olduğunda ise ilk haline döner. Nuru sönünceye kadar bu hâl gittikçe artarak devam eder, tamamen duman kesilir.

Bu bakış doğruya daha uygun ve nass’lar arasını cem etmeye daha muvafıktır.

Bununla beraber gerçek ilim Allah katındadır.

Ayetin ifade ettiği pek çok manalar vardır:

-Kibirleşmek çok çirkindir. Öyle ki kibir, sahibini küfre kadar götürebilir.

-Allahın emri hemen yerine getirilmeli ve sırrı olan şeylere dalmaktan ise kaçınılmalıdır.

-Emir, vücut ifade eder.

-Allahın hâlinde küfür üzere öleceğini bildiği kimse, hakikatte kâfirdir. Çünkü her ne kadar şimdi mü’min de olsa, itibar sona göredir.

35- **“Dedik: Ey Âdem, sen ve eşin cennete yerleşin.”**

“Ondan dilediğiniz yerde bol bol yiyein.”

Ayette hitabın Hz. Âdeme yapılması, hükümden maksudun O olduğunu, O'na atıfla muhatap olanın ise, O'na tâbi bulunduğu bir tenbihtir.

Ayette bahsedilen cennet, sevap yurdu olan ahiretteki cennettir. Çünkü elif-lâm, belirlilik ifade eder, bundan başka da bilinen cennet yoktur.

“Cennet henüz yaratılmamıştır” diyenler, ayetteki cennetin Filistin topraklarında veya Faris-Kirmen arasında bir bostan olup, Allahın Hz. Âdemi imtihan için burayı yarattığını söylediler. Cennetten inışı ise, oradan Hind diyarına intikal olarak değerlendirdiler. Şu ayetle de delil getirdiler:

“Bir şehre inin, istedikleriniz orada var.” (Bakara, 61)⁸⁸

“Fakat şu ağaca yaklaşmayın.”

“Yoksa zalimlerden olursunuz.”

Ayette gayet etkili anlatımlar vardır:

-Yasağın **“yaklaşmayın”** şeklinde gelmesi. Yaklaşmak, yemenin sebeplerindendir. Harama yaklaşan kimsede, aklın ve dinin gereğinden alıkoyacak şekilde, bütün kalbiyle harama doğru bir meyil meydana gelir. Nitekim hadiste, **“bir şeyi sevmen, seni kör ve sağır yapar”** denilmiştir. Dolayısıyla, Âdem ve Havva'nın, harama düşme korkusuyla, Allahın haram kıldığının çevresinde dolaşmamaları gerekir.

-Haramdan yemeyi zalimlerden olmaya bir sebep kıldı. Buradaki zulüm, günah işleyerek veya itibar zedeleyici bir iş yaparak nasiplerini azaltmak sûretiyle nefse zulmetmektir.

Ayette geçen ağaç; buğday, incir, üzüm veya yiyeenin def-i hacete mecbur olduğu bir ağaçtır.

Evlâ olan, ayette hangi ağaç olduğu belirtilmediği için, katî bir delile dayanmadan belirlememektir. Çünkü, asıl maksat bu değildir.

⁸⁸ Bu ifade, Hz. Musanın kendi kavmine söylediği bir ifade olarak geçer. Ayet metninde geçen “ihbitu”, yukarıdan aşağıya inmeyi ifade eder. Aynı kelime, cennetten dünyaya gönderilmede de kullanıldığından, “cennet henüz yaratılmadı” diyenler bu ayetle delil getirmişlerdir.

36- فَازَلَهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا “Bunun üzerine şeytan onların ayağını oradan kaydırды.”

Başka ayetlerde, şeytanın nasıl onların ayaklarını sürçtürdüğü şöyle anlatılır:

“Sonunda şeytan ona vesvese verdi. Dedi ki: Ey Âdem! Sana sonsuzluk ağacını ve bitmeyen bir saltanatı göstereyim mi?” (Taha, 120)

“Derken İblis onların birbirlerinden gizli kalan mahrem yerlerini kendilerine göstermek için onlara vesvese verdi. “Rabbimiz, başka bir sebepten dolayı değil, sırf ikiniz de birer melek ya da ebedî kalanlardan olursunuz diye sizi şu ağaçtan men etti” dedi.” (A’raf, 20)

“Ve onlara, “Elbette ben sizin iyiliğinizi isteyenlerdenim” diye yemin etti. Böylece hile ile onları aldattı.” (A’raf, 21)

Şeytan,

-Onlara temessül etmiş olabilir.

-Uzaktan vesvese yoluyla kandırmış olabilir.

Şeytana “Allah, şöyle dedi: Haydi, çık oradan. Çünkü sen kovuldu.” (Sad, 77) denildikten sonra Âdem ve Havvaya nasıl gelebildiği farklı şekillerde açıklanmıştır:

-Daha önce meleklerle beraber itibarlı bir şekilde girerdi, bu tarz girişten men edildi, ancak Âdem ve Havvanın imtihanı için vesvese vermeye girmesine engel olunmadı.

-Cennetin kapısının önünde durdu, onlara uzaktan seslendi.

-Bir hayvan sûretinde temessül etti girdi, kapıdaki görevliler onu tanımadı.

-Yılanın ağzına girerek, onun vasıtasıyla cennete girdi.

-Bazı etbarnı gönderdi, onlar vasıtasıyla Âdem ve Havvayı kandırdı.

“De ki: İlim ancak Allah katındadır.” (Mülk, 26)

فَاخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ “İçinde bulundukları yerden onları çıkardı.”

İçinde bulundukları itibarlı ve nimetli durumdan onları çıkardı.

وَقُلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ “Biz de dedik: Birbirinize düşman olarak inin.”

حِينَ لَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ **“Sizin için arzda belli bir vakte kadar yerleşmek ve yararlanmak vardır.”**

Hitap, Âdem ve Havva’yadır. Çünkü başka ayette hitap açık ifadeyle ikisine yönelik yapılmıştır.

Burada çoğul sığısıyla gelmesi, Âdem ve Havva’nın insan nevinin aslı olmalarındandır. Sanki o ikisi, insanların tamamıdır.

Veya çoğul gelmesi, İblisin de aynı hitaba dahil edilmesindendir. Vesvese için cennete girdikten sonra, bu şekilde kendisine ikinci defa “çık” emri vâkî olmuştur.

Veya onun da semadan yere inmesini ifade eder.

37- فَتَلَقَىٰ آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ **“Derken Âdem Rabb’inden birtakım kelimeler aldı.”**

Âdem, o kelimeleri almaya kabule ve öğrendiğinde amel etmeye yöneldi. Bundan murat, **“O ikisi şöyle dediler: Ey Rabbimiz! Biz nefislerimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize merhamet etmezsen muhakkak hüsrana düşenlerden oluruz!”** (A’raf, 23) ayetidir.

Ayrıca şu da rivayet edilir: “Allahım, seni hamdinle tesbih ederim. Senin ismin mübarektir, şânın yücedir. Senden başka ilah yok. Ben nefsimi zulmettim, beni bağışla. Çünkü, günahları ancak sen bağışlıyorsın.”

İbnu Abbastan şöyle rivayet edilir:

Âdem ile Allah arasında şu muhavere geçer:

-Ya Rabbi, Sen beni kendi elinle yaratmadın mı?

-Evet, yarattım.

-Ya Rabbi, ruhundan bana üflemedin mi?

-Evet, üfledim.

-Ya Rabbi, Senin rahmetin gadabını geçmedi mi?

-Evet, geçti.

-Beni cennetine yerleştirmedin mi?

-Evet, yerleştirdim.

-Ya Rabbi, eğer tevbe eder, durumumu düzeltirsem beni cennete döndürür müsün?

-Evet, döndürürüm.”

فَاتَّابَ عَلَيْهِ **“O da tevbesini kabul etti.”**

Allah ona rahmetle ve tevbesini kabulle döndü. Tevbenin kabulü, Hz. Âdemin o kelimeleri almasından sonra olmuştur. Çünkü o kelimeler, tevbe-i tazammun etmektedir.

Tevbe, günahı itiraf etmek, ona pişman olmak ve bir daha dönmemeye azmetmektir.

Burada sadece Hz. Âdemin tevbesi nazara verilmekle yetinildi, çünkü Havva hükümde ona tabidir. Genel olarak da gerek Kur’anda gerek hadislerde hitap erkeklere yapılmış, onlara yapılan hitaba kadınlar da dahil sayılmışlardır.

إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ **“Muhakkak O, Tevvab – Rahîm’dir.”**

O, kullarını tekrar ve tekrar bağışlar, onları tevbeye muvaffak kılar.

Tevbe kelimesinin aslı, dönmektir. Kul bununla vasfedildiğinde günah-tan dönmesi anlaşılır. Allahu Teâlâ tevbe ile vasfedildiğinde ise, ceza vermekten bağışlamaya dönmesi murat edilir.

Allahın tevbeleri kabul edici ve son derece merhamet sahibi olduğunu beraber söylemekte, tevbe eden kimseye af ile beraber ihsana da nail olacağını vaat etmek vardır.

قُلْنَا اهْبِطُوا مِنْهَا جَمِيعًا **“Onlara dedik ki: Hepiniz oradan inin.”**

“İnin” emri te’kid olarak veya maksadın farklı olması sebebiyle tekrar edildi. Çünkü, birincisi, onların inişinin bir ibtila diyarına olmasına, orada birbirlerine düşman olacaklarına ve daimi kalmayacaklarına delalet etti. İkinci **“inin”** emri ise, mükellef olmak için gönderildiklerini hissettirdi. Artık her kim hidayete ererse kurtulur, kim de ondan saparsa helak olur. Bunda, şu manaya da bir tenbih vardır: Basiretli kişi için iki ihtimalden sadece biri bile, tek başına Allahın hükmüne muhalefetten alıkoymaya yeterli bir durumdur.

Her ikisi beraber olunca hayli hayli yeterli olacaktır.⁸⁹

Lakin insan unuttur, tam bir azim göstermez.

Bu iki **“inin”** emrinden birincisi cennetten dünya semasına, ikincisi ise arza olduğu da söylendi.

⁸⁹ Yani, sadece cenneti elde etmek veya sadece cehennemden kurtulmak hedefi bile, insanın ilâhî hükümlere karşı gelmekten sakınmasına yeterlidir. Hâlbuki, cenneti kazanan aynı zamanda cehennemden kurtulmuş olacaktır. Cehenneme düşen ise, aynı zamanda cenneti kaybetmiş olacaktır.

فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى فَمَنْ تَبَعَ هُدَايَ فَلَا خَوْفَ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

**“Eğer tarafımdan size bir yol gösterici gelir de kim hidayetime uyar-
sa, onlar için herhangi bir korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.”**

Yani, şayet kitap indirerek ve rasul göndererek benden size bir hidayet gelirse, sizden de her kim ona tâbi olursa, kurtulur.

Burada ilâhî hidayetin gelmesinin **“eğer”** kelimesiyle ifadesi –gelmesi muhakkak olduğu halde- bunun zâtında ihtimal dâhilinde olması ve aklen de vacip olmamasındandır.

Hidayetin iki defa zikredilmesi, ikincinin birinciden daha genel olmasındandır. Bunda, hem peygamberlerin getirdiği, hem de aklın iktiza ettiği hidayet beraberdir. Yani, her kim aklın şهادet ettiğini nazara alarak ona gelen ilâhî hidayete tâbi olursa, böyle kimselere bırakın can sıkıcı hal-lerin gelmesini, kendilerine hiçbir korku olmaz, sevdikleri hiçbir şeyden mahrum kalmazlar ve üzülmazler.

Korku, başa gelmesi muhtemel durumlar içindir.

Hüzün ise, başa gelenlerde söz konusudur.

Ayet, **“onlar için herhangi bir korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.”** derken, en belîğ ve te’kidli bir şekilde onlardan cezayı nefyetmiş, sevaba nail olacaklarını da bildirmiştir.

39- **“İnkâr edip** وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ **âyetlerimizi yalanlayanlara gelince, onlar cehennem ehlidirler.”**

“Onlar orada daimîdirler.” هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

Ayet, ilâhî hidayet karşısında insanların ikinci kısmının durumunu anlatmaktadır. Sanki şöyle demiştir: Kim de ilâhî hidayete uymazsa, aksine Allahı inkâr edip âyetlerini yalanlarsa veya ilâhî âyetleri kalp ile inkâr eder, diliyle de yalanlarsa işte onlar cehennem ehlidirler.

Ayet, asıl olarak **“zahir alâmet”** demektir. İlahî san’at eserlerine; O’nun varlığına, ilmine ve kudretine delalet etmeleri cihetinden **“âyet”** denilir.

Keza, birbirinden fasıl ile ayrılan Kur’an cümlelerine de **“âyet”** denilir.

Burada **“âyetlerimiz”** ifadesinden murat, münzel âyetlerdir.

Veya hem onları, hem de akla hitap eden âyetleri içine alır.

Hâşeviye,⁹⁰ bu kıssa ile, çok cihetlerle peygamberlerin masum olmadığına hükmetti:

1-Hz. Âdem bir peygamberdi, yasaklanan bir şeyi işledi. Bunu yapan ise, asi olur.

2-Suçu işlemekle zâlimlerden oldu. Zalim ise mel'undur. Allahu Teâlâ şöyle bildirir: **“Ve Allah’a yalan iftira edenden daha zalim kim olabilir?”** (Hûd, 18)

3-Allahu Teâlâ, Hz. Âdem’e isyanı nisbet etmiştir:

“Âdem Rabbine isyan etti, böylece zarara uğradı.” (Taha, 121)

4-Allah Âdeme tevbeyi telkin etti. Tevbe ise, günahı terk etmek ve ondan pişman olmaktır.

5-Hz. Âdem, şayet Allah onu bağışlamazsa hüsrana düşenlerden olacağını itiraf etmiştir. **“O ikisi şöyle dediler: Ey Rabbimiz! Biz nefislerimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize merhamet etmezsen muhakkak hüsrana düşenlerden oluruz!”** (Araf, 23) Hüsranda olan kimse ise, büyük günah işleyen kimsedir.

6-Şayet günaha girmeseydi, başına gelen bu durumlar olmazdı.

Bunlarla alakalı şu cihetlere dikkat çekmek isteriz:

1-Hz. Âdem yasak ağaçtan yediğinde peygamber değildi. “Peygamberdi” diyenin delil getirmesi gerekir.

2-Buradaki nehiy, tenzih içindir. Hz. Âdem’in “zalim ve hüsranda” şeklinde nitelendirilmesi, nefisine zulmetmesi ve daha evla olanı terk ile kârdan zarar etmesi yönündendir. Ama ona “taşkınlık ve isyan” nisbeti, bunun cevabı inşallah ilgili ayetlerin açıklamasında gelecektir.⁹¹

Tevbe ile emredilmesi, kaçırdıklarını telafi etmesi içindir.

Başına gelenler ise, daha evlâ olanı terki sebebiyledir.

Ve ayrıca, Hz. Âdem’in yaratılışından önce meleklerle söylediğine vefa için olmuştur.⁹²

3-**“Andolsun bundan önce Âdem’den söz almıştık, fakat unuttu.”** (Taha, 115) ayetinde de dikkat çekildiği gibi, Hz. Âdem’in yasak ağaçtan ye-

⁹⁰ **Hâşeviye**, ayet ve hadislerin zahirinde aşırı gidip Allah’ın sıfatlarını insanın sıfatlarına benzeten bir ekoldür. “Allahın eli” ve “Allahın yüzü” gibi nassları mecaz olarak görmeyip te’vil etmeden kabul ederler. Bu ekolün görüşlerinden biri de, peygamberlerin masum olmadığını söylemeleridir.

⁹¹ Bkz. Taha, 121

⁹² Cenab-ı Hak, **“ben yeryüzünde bir halife kılacağım”** demişti.

mesi unutarak oldu. Lakin unutma sebeplerinden tam kaçınmaması sebebi ile ilâhî itaba maruz kaldı. Belki de böyle bir hal ümmetten sadır olsa ceza verilmez. Ama peygamberlerin şanı yüce olduğundan, böyle bir hata onlardan bağışlanmaz. Hz. Peygamber şöyle bildirir:

“En şiddetli belaya maruz kalanlar peygamberlerdir, sonra velilerdir. Sonra bunların emsalleridir.”

Veya nasıl ki zehir nedir bilmeyen biri zehiri aldığında bunun cezasını çekerse, Hz. Âdemin fiili de yemesine ceza tarzında olmaksızın böyle mukadder bir sonucu netice vermiştir.

Buna mukabil **“Derken İblis onların birbirlerinden gizli kalan mahrem yerlerini kendilerine göstermek için onlara vesvese verdi. “Rabbiniz, başka bir sebepten dolayı değil, sırf ikiniz de birer melek ya da ebedî kalanlardan olursunuz diye sizi şu ağaçtan men etti” dedi.”** (A’raf, 20)

“Ve onlara, “Elbette ben sizin iyiliğinizi isteyenlerdenim” diye yemin etti. Böylece hile ile onları aldattı.” (A’raf, 21) ayetleri delil getirilerek bu görüşün doğru olmadığı söylenemez. Çünkü İblis bunları söyleyip yemin ettiğinde, Hz. Âdemin hemen yediğine bunlarda bir delalet yoktur. Belki de İblisin sözü Âdemde fitrî bir meyil meydana getirdi, sonra Allahın hükmünü gözeterek nefsini bundan uzak tuttu, ama sonunda unuttu ve mani zail oldu. Onun tabiatı, kendisini buna sevketti.

5-Hz. Âdem, hatalı bir içtihat sebebiyle yasak ağaçtan yemeye cesaret etti. Çünkü O, bu nehyin tahrir için değil, tenzih için olduğunu zannetti.

Veya, aslında murat bir nev iken, Hz. Âdem bizzat işaret edilen ağacın haram kılındığını sanıp o neyden bir başka ağaçtan yedi.

Şu rivayette de benzeri bir üslûbla yasaklama görürüz. Rivayete göre Hz. Peygamber (asm) ipek ve altını eline alıp şöyle dedi: “Bu ikisi, ümmetin erkeklerine haram, kadınlarına ise helal kılındı.”

Ayette şu manalara delalet vardır:

- Cennet mahlûktur.
- Cennet yukarı cihettedir.
- Tevbe makbuldür.
- Hüdaya tâbi olan, âkibetinden emin olur.
- Cehennem azabı daimidir.
- Kâfir, cehennemde ebedi kalır.

“Onlar orada daimîdirler” ayetinden mefhum-u muhalif ile, kâfir olmayanların orada ebedi kalmayacakları anlaşılır.

8. DERS

İsrailoğulları

Bil ki: Allahu Teâlâ, bundan önceki ayetlerde tevhid, nübüvvet ve haş-rin delillerini zikretti. Akabinde, bunları takrîr ve te'kid için nimetleri say-dı. Çünkü bu nimetler sonradan meydana gelen şeylerdir. Yaratma ve emir elinde, şeriki olmayan hikmet sahibi bir yaratıcıya delalet ederler. Bunların eğitim görmemiş bir Zat (Peygamber) vasıtasıyla geçmiş kitaplarda sabit olduğu şekilde ihbarı, gaybtan haber vermektir ve mu'cizedir, haber veren zâtın nübüvvetine delâlet eder.

Bunlar insanın yaratılışına ve asıllarına ve bundan daha büyük olana şü-mulü cihetiyle ise, bunları yaratanın, ilk defa yaratmaya olduğu gibi, yeni-den yaratmaya da kâdir olduğuna delalet eder.

Bu kısımda Allahu Teâlâ onlardan ehl-i ilim ve ehl-i kitap olanlara ses-lendi. Allahın kendilerine olan nimetlerini yad etmelerini, hakka uymak-ta ve delillere tâbi olmakta ahde vefa göstermelerini emretti, ta ki Hz. Muhammed'e ve O'na indirilene ilk iman edenler olsunlar.

Ve şöyle buyurdu:

40- **يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ “Ey Benî İsrail!”**

Beni İsrail, Hz. Yakub'un evlatlarıdır. “Oğullar” anlamında “benî” ke-limesi “bina” kökünden gelir. Çünkü evlat, babasının binasıdır. Bunun için san'at, ustasına nisbet edilir ve mesela “Ebu'l-harb”, “Bintü'l-fıkr” denilir.⁹³

İsrail, Hz. Yakubun lakabıdır, manası İbranicede “safvetullah” demek-tir. “Abdullah” manasında olduğu da söylenir.

اَذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ “Size verdiğim nimetimi hatırlayın.”

Nimetlerimi, tefekkürle ve şükrüne çalışarak yad edin.

Nimetin onlarla kayıtlı ifade edilmesi, insanın fitraten kıskanç ve hasetçi olması itibariyledir. Bu tabiattaki insan, Allahın başkalarına verdiği nimet-lere baktığında, kıskançlık ve haset onu nankörlüğe ve öfkeye sevkeder.

⁹³ “Ebu'l-harb”, mızrak babası ve “Bintü'l-fıkr” ise fıkrın kızı demektir. Mız-rak, ustasının bir ürünüdür. Varılan bir ilmî sonuç, sahibinin çocuğu hükmünde-dir.

Ama Allahın kendisine özel olan nimetlerine bakarsa, nimet sevgisi kendisini rıza ve şükre sevk eder.

Bu nimetlerden murat, Allahın onların ecdadını Firavundan ve boğulmaktan kurtarması, buzağıyı ilah edinmelerini affetmesi ve kendileri için de Hz. Muhammed zamanında olmaları gibi durumlardır.

“**Ahdimi (sözümü) tutun ki, ben de ahidinizi tutayım.**”

İman ve taatle ahdime vefa gösterin.

Ben de size güzelce sevap vererek ahdimi yerine getireyim.

Ahid, hem ahid yapana, hem de yapılane nisbet edilir. Belki de ayette geçen birinci ahid faile, ikinci ahid ise mefule muzaftır. Çünkü Allahu Teâlâ, deliller nasbederek ve kitaplar indirerek iman ve salih amel hususunda onlardan ahid aldı. Ve onlara hasenelerine karşılık sevap vaadinde bulundu.

Her iki ahde vefa için derince bir arzediş vardır.

İşte, bize bakan yönüyle vefanın ilk mertebesi kelime-i şhadettir. Allah için ilk vefa ise, can ve malın korunmasıdır.

Vefanın bizim için son mertebesi sadece başkasını değil, kendini bile unutacak şekilde tevhid denizinde müsteğrak olmaktır. Vefanın Allah için son mertebesi ise, kulunu daimi bir likâya ulaştırmaktır.

İbnu Abbas ayeti şöyle açıklar:

“Ey İsrailoğulları! Hz. Muhammede tâbi olmanızla ilgili bana verdiğiniz ahde vefa gösterin, ben de esaret zincirlerinden kurtarma hususunda size verdiğim ahdimi tutayım.”

Keza, şöyle açıklayanlar da olmuştur:

“Farzları eda ve büyük günahları terk ile ahdime vefa gösterin, ben de mağfiret ve sevapla size olan ahdimi tutayım.”

“Siz istikametle doğru yolda giderek ahdime vefa gösterin, ben de sizi itibarlı kılarak ve size daimi nimetler vererek ahdimi yerine getireyim.”

Ayette geçen her iki ahdin mefule muzaf olduğu da nazara verilmiştir. Yani, “siz bana ahit olarak verdiğiniz iman ve itaate vefa gösterin, ben de size güzelce karşılık vermeye vefa göstereyim.

Her iki ahdin tafsili, Maide sûresinde şu ayette yer alır:

“Allah, şöyle demişti: Şüphesiz ben sizinle beraberim. Andolsun eğer namazı kılar, zekâtı verir ve elçilerime inanır, onları destekler-

seniz, (fakirlere yardımda bulunarak) Allah’a güzel bir borç vererseniz, elbette sizin kötülüklerinizi örterim ve sizi, altlarından ırmaklar akan cennetlere koyarım.” (Maide, 12)

وَإِيَّائِي فَارْهَبُونِ “Ve sadece benden korkun!”

Yaptığınız, terk ettiğiniz şeylerde ve özellikle de ahdi bozduğunuz durumlarda sadece ve sadece Ben’den korkun.

Ayette geçen korku **“rahbe”** kökünden gelir. Bu kelime, sakınmakla beraber korkuyu ifade eder.

Ayet, vaad ve vâidi tazammun eder. Şükrün ve ahde vefanın vücubunu gösterir. Mü’minin Allahtan başkasından korkmaması gerektiğini bildirir.

41- وَأَمِنُوا بِمَا أَنزَلْتُ مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَكُمْ “Yanınızdakini (Tevrat’ı) tasdik edici olarak indirdiğime iman edin.”

Ayette sadece imanın nazara verilmesi ve buna teşvikte bulunulması, imanın asıl maksat olmasından ve ahde vefanın da esasını teşkil etmesindendir.

İndirilen Kur’anın onlardaki ilâhî kitapları tasdik edici olmakla kayıtlanması,

-Onlarda vafedildiği şekilde nazil olması,

-Veya kıssa, vaatler, tevhide davet, ibadetle ve insanlar arasında adaletle emretmek, günahlardan ve çirkin işlerden sakındırmak gibi hususlarda onlara mutabık olmasındandır.

Kur’anın, ahkâmın ayrıntılarında o semavî kitaplara muhalif kısımları olması, her asrın maslahatlarının kendi zamanına nisbetle farklı olmasındandır. Her ilâhî kitapta, hitap ettiği kimselerin maslahatları gözetilmiştir. Öyle ki, önce nazil olan bir kitap sonra gelseydi, sonraki gibi inerti. Bundan dolayı Hz. Peygamber şöyle der:

“Musa şayet hayatta olsaydı, bana tâbî olmaktan başka bir durumu olmazdı.”

Ayet, aynı zamanda Kur’andan önceki kitaplara tâbî olmanın, Kur’ana inanmaya aykırı olmadığına bir tenbihtir. Hatta onlara ittiba, Kur’ana inanmayı icap etmektedir. Bundan dolayı şöyle diyerek tarizde bulundu:

وَلَا تَكُونُوا أَوَّلَ كَافِرٍ بِهِ “O’nu inkar edenlerin ilki olmayın.”

Çünkü, o ehl-i kitaba vacip olan, Kur’ana ilk inananlar olmalarıdır. Ay-

rica onlar Kur'anın mu'cizelerine nazar edebilen, durumunu bilen, O'nun gelmesini gözleyen ve zamanını müjdeleyen kimselerdi.

Eğer denilse: Arab müşrikleri onlardan önce Kur'anı inkâr etmişken, bunlara nasıl **“O’nu inkar edenlerin ilki olmayın”** denilir?

Elcevap: Bundan murat tarizdir, yoksa zahirin söylediğine delalet değildir. Mesela kişi “Ama bana gelince, ben bir cahil değilim” dediğinde bundan muradı, onu cahil sanan muhataba tarizde bulunmaktır. Onun gibi, burada da kelâm zâhirine göre değildir.

Veya mana şöyle olabilir: “Sakın siz ehli kitaptan onu ilk inkâr eden kimseler olmayın.”

Veya “Sakın siz Kur'anla beraber gelenleri inkâr edenlerden olmayın.” Çünkü Kur'anı inkar eden, O'nun tasdik ettiklerini de inkâr etmiş demektir.

Veya şöyle takdir edilebilir: “Sakın siz Mekke müşrikleri gibi inkâr edenlerden olmayın.”

“Âyetlerimi az bir karşılığa değiştirmeyin.” وَلَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا

Ayetlerime iman etmeyi ve onlara tâbi olmayı dünya lezzetlerine değiştirmeyin. Çünkü onlar ne kadar büyük de olsa imanı terk ile elinizden kaçan ahiret lezzetlerine nisbetle azdır, değersizdir.

Denildi ki: Ayetin muhatabı olan Yahudilerin kavimleri içinde riyasetleri vardı, vergi alıyorlar, ayrıca kendilerine hediyeler geliyordu. Peygambere tâbi olduklarında bunları kaybetmekten korktular, böylece bu fani lezzetleri Kur'ana tercih ettiler.

Rüşvet alarak hakkı tahrif etmek ve gizlemek gibi durumlar da ayetin şümulüne dâhildir.

“Ve ancak benden sakının (takva sahibi olun).” وَإِيَّاي فَاتَّقُونِ

İman etmek, hakka tâbi olmak ve dünyadan yüz çevirmekte takva ile sadece ve sadece Benden sakının.

Önceki ayet bu ikinci ayette olanlara ön esaslar gibi olunca, takvanın öncesi olan **“rahbet”** ile bitirildi. Keza, onunla hitap âlim ve mukallidi içine aldığı için, sülûkun başlangıcı olan **“rahbet”**i onlara emretti.

İkinci ayetle olan hitap, özellikle ilim ehline olunca, onlara da sülûkun nihaî mertebesi olan takvayı emretti.

“Hakk’ı batıla karıştırmayın.” وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ 42-

“Size indirilen hakkı, uydurduğunuz ve gizlediğiniz batılla karıştırmayın, ta ki bunlar birbirinden temyiz edilmez hâle gelmesin.”

Veya “Ya batıl bir şey yazarak veya te’vili esnasında yanlış bir yorum yaparak hakkı şüphe edilir bir hâle getirmeyin.”

“**Bildiğiniz halde hakkı gizlemeyin.**” وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ

Ayetin bu ifadesiyle sanki onlar, iman etmekle ve dalaleti terk etmekle emrolundular, hakkı işitenlere onu karıştırarak, işitmeyenlere de gizlemek sûretiyle yoldan çıkarmaktan nehyedildiler.

Şu mana da verilebilir:

“Hakkı karıştırmak ve onu gizlemekten kaçının.”

“**Bildiğiniz halde**” denilmesinde şöyle bir incelik vardır:

Bile bile hakkı batıla karıştırmak ve hakkı gizlemek çok daha çirkin bir durumdur. Çünkü cahil, bazen mazur sayılabilir.⁹⁴

43- وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ “**Ve namazı dosdoğru kılın.**”

“**Zekâtı verin.**” وَأَتُوا الزَّكَاةَ

Müslümanların namazı ve zekâtı gibi, siz de namaz kılın, zekât verin. Başka türlü olanlar, sanki namaz ve zekât değillerdir.

Önceki ayette İslâmın usulünü onlara emretmişti, burada da fûruunu onlara emretti. Bunda, kâfirlerin İslâmın fûruatına muhatap kıldıklarına bir delil vardır.

Zekât kelimesi, nema’yı ifade eder. Çünkü zekâtı vermek malda bereketi celbeder, nefse cömertlik meyvesi kazandırır.

Zekât, temizlenmek manasında da kullanılır. Çünkü o, malı habis olmaktan, nefsi de cimrilikten kurtarır.

“**Rükû edenlerle birlikte siz de rükû edin.**” وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ

Müslümanların cemaati içinde, rükû’a varanlarla beraber siz de rükû edin. Çünkü **cemaatle kılınan namaz**, onda bulunan dayanışma ruhu sebebiyle tek başına kılınan namazdan yirmiyedi kat daha faziletlidir.

⁹⁴ Mesela, peygamber gönderilmeyen devirlerde yaşayanlar, dini bilme imkânları olmadığından dolayı daha az sorumluluk sahibidirler.

Ayette, namaz yerine rükû'nun ifade edilmesi, Yahudilerin namazından ihtiraz içindir.⁹⁵

Rükû, Cenab-ı Hakkın bildirdiklerine boyun eğmek manasını da ifade edebilir.

44- **“İnsanlara iyiliği emreder de kendinizi unuttur musunuz!”**

Ayette onları kınama ve “nasıl yaparsınız?” şeklinde hallerine hayret ettirme vardır.

İyilik Mertebeleri

Ayette iyilik, “**birr**” kelimesiyle ifade edilmiştir. Bunun üç kısım olduğu söylenir.

1-Allaha ibadette iyilik.

2-Akrabaları gözetmede iyilik.

3-Yabancılarla muamelede iyilik.

İbnu Abbas, ayetin Medinedeki hahamlar hakkında indiğini söyler. Nashat ettikleri kimselere gizlice Hz. Muhammed’e tâbi olmalarını öğütüyorlar, ama kendileri tâbi olmuyorlardı.

Şöyle de denildi: İnsanlara “sadaka verin” diyorlar, ama kendileri vermiyorlardı.

“Hâlbuki kitabı okuyorsunuz.” وَأَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ

Bu, onları susturmaktır. Yani, “bu nasıl kitap okumak. Kitap böyle mi okunur?”

Okumuş oldukları Tevrata inat, iyiliği terk ve sözün amelden farklı olması gibi hallerine bir tehdit vardır.

“Hiç aklınızı kullanmaz mısınız?” أَفَلَا تَعْقِلُونَ

Yaptığınız şeyin çirkinliğini akletmiyor musunuz? Aklınız böyle şeylerden sizi men etmiyor mu?

Veya, sizin aklınız yok mu, ta ki böyle akıbetinin vahim olduğunu bildiğiniz şeylerden sizi men etsin!

⁹⁵ Onların namazında rükû yoktu. Sadece “**Namaz kılın**” denilse “biz zaten kılıyoruz” diyebilirdi.

Akıl, asıl olarak “habs” anlamındadır. İnsan idrakine “akıl” denilmesi, onu çirkin işlerden alıkoyması, güzel işlere ise sevketmesi sebebiyledir.

Ayet, başkasına öğüt verip, kendisi bundan etkilenmeyen kimsenin hâlinin çirkinliğini ve nefsinin habisliğini ilan eder. Böyle hareket, olsa olsa dini bilmeyen veya akli olmayan ahmak kimsenin yapacağı bir durumdur.

Çünkü hem iyiliği emredip hem de kendisi yapmamak, insan tabiatına aykırıdır.

Demek ki, başkalarına öğüt veren kimse kendini unutmamalı, nefsini arıtıp kemâle ermeli, ta ki başkasına da faydalı olabilsin. Ayetten murat buna teşviktir, yoksa günahkâr biri başkasına öğüt veremez manasına gelmez. Çünkü, emredilen iki şeyden birini ihlal, diğerini ihlali de gerektirmez.⁹⁶

45- وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ “Sabrederek ve namaz kılarak yardım dileyin.”

Ayet, mana itibarıyla öncesiyle muttasıldır. Ehl-i Kitaptan olan Yahudilere, riyaseti terk etmek ve maldan yüz çevirmek gibi kendilerine zor gelen şeyler emredilince, bunun tedavisine dikkat çekildi.

Mana şöyledir: İhtiyaçlarınıza karşı Allaha tevekkül ederek başarı ve genişlik isteyin veya kendisinde şehveti kırmak ve nefsi arıtmak özelliği olan oruçla yardım dileyin. Keza namaza tevessül ve ona iltica ile yardım isteyin.

Çünkü namazda:

- Temizlik,
- Avret yerleri örtmek,
- Bu ikisi için masraf yapmak,
- Ka'beye yönelmek,
- İbadete kendini vermek,
- Azalarla huşu izhar etmek,
- Kalp ile samimi niyet,
- Şeytanla mücadele,
- Hakka yakarış,
- Kur'an kıraati,

⁹⁶ Çünkü, bir şey bütünüyle elde edilmezse, tamamen terk edilmesi de uygun değildir. “Ya hep ya hiç” demek, çoğu hallerde isabetli olmayabilir.

- Kelime-i şehadeti söylemek,

- Nefsi yeme-içmeden uzak tutmak gibi ruhî ve bedeni bütün ibadetler bulunmaktadır.

İşte, böyle özellikler taşıyan namazı vesile ediniz, ta ki ihtiyaçlarınız size verilsin, musibetlere karşı durabilesiniz.

Rivayete göre Hz. Peygamber herhangi bir işte daraldığında namaza dururdu.

“Namaz” şeklinde mealini verdiğimiz “**salât**” kelimesi “dua” anlamına da gelebildiğinden, burada da dua murat edilmesi caizdir. O zaman mealî şöyle olur: “Sabrederek ve dua ederek yardım dileyin.”

وَأَنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ
“Şüphesiz o, huşu sahiplerinden başkasına ağır gelir.”

Ayette “şüphesiz o” ifadesindeki zamir,

-Namaz ve sabır ile yardım istemek,

-Namaz,

-Veya kendilerine emredilen ve nehyedilenlerin tümü olabilir.

Huşu ve hudu', manada birbirine yakındır. **Huşu** azalarda görülen, **hudu'** kalp ile olandır.

46- الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلَاقُوا رَبِّهِمْ وَأَنَّهُمْ إِلَيْهِ رَاجِعُونَ
“Onlar, Rablerine kavuşacaklarını ve gerçekten O'na döneceklerini zannederler.”

Ayette geçen **zan**, zann-ı galip olup ilmi ifade eder. İbnu Mes'ud mushafında bu ifade “bilirler” şeklinde yer almıştır.

Onlar, Allaha kavuşacaklarını ve O'nun nezdinde olana nail olacaklarını ümit ederler.

Başkalarına ağır gelen durumların bunlara ağır gelmemesi şu cihetlerdendir:

-Çünkü onların nefisleri böyle şeylere razıdırlar.

-Bu yolda karşılaşıacakları zorluklar mukabilinde, bunları küçük gösterecek, yorgunluktan lezzet alacak şeyleri beklerler. Bundandır ki Hz. Peygamber şöyle demiştir: “Namaz, gözümün nuru kılındı.”

47- يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ “Ey Benî İsrail!”

ادْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ
“Size verdiğim nimetimi hatırlayın.”

Ayetin tekrarı te'kid içindir. Ve özellikle en büyük nimet olarak onların üstün kılınmasını yeniden bir hatırlatmadır. Peşinde şiddetli bir tehdidin gelmesi ise, bundan gafil olan ve hukukunu ihlâl edenlere bir korkutmadır.

“Sizi âlemlere üstün kıldığımı da.” وَأَنَّى فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ

Âlemlere üstün kılınmaları, kendi zamanlarındaki insanlara üstün kılınmalarını ifade eder. Bundan murat, Hz. Musa ve sonrasındaki ecdatlarıdır. Ecdatları ilim, iman ve salih amelle devam ettikleri sürece iltifata mazhar oldular. Allah, onlardan pek çok peygamber ve âdil hükümdar getirdi. Ancak nankörlük yaptıklarında zillate düştüler.

Bu ayetle, insanın meleşe üstün olmasına delil getirildi. Ama böyle bir istidlal, zayıftır.

“Ve öyle bir günden sakının ki, o gün hiç kimse bir başkası adına bir şey ödeyemez.” وَأَتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا

O gün, kendisinde hesaba çekilmek ve azap görmek olan bir gündür. **“Hiç kimseden herhangi bir şefaath kabul olunmaz.”** وَلَا يَقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةً

“Kimseden fidye de alınmaz.” وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ

Bununla sanki akla gelebilecek bütün ihtimallerle hiç kimsenin bir başkasından azabı kaldırmaya gücü yetmeyeceği anlatılmıştır.

Çünkü, birinden azabı def etmek ya galebe ile veya başka şekilde olur. Birincisi yardım etmektir. İkincisi ise ya meccanen veya başka şekilde olur.

Birincisi ona şefaath etmektir.

İkincisi ise, ya başkası adına ödeme yapmak veya onun yerine fidye ödemek şeklinde olur.

Şefaath, “şef” kökünden gelir. Sanki, şefaath edilen kimse münferit kalmıştı, şefaath eden kimse kendini ona katarak yalnız kalmaktan kurtarmış olur.

Ayette geçen **“adl”** fidyedir. “Bedel” manasına geldiği de söylenmiştir.

“Onlara yardım da edilmez.” وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ

Allahın azabı onlardan men edilmez.

Mu'tezile, bu ayete dayanarak kebair ehli için şefaathi reddetmek iste-

diler. Buna, ayetin kâfirlere mahsus olduğu ifade edilerek cevap verildi. Çünkü, şefaati isbat eden çok ayetler ve hadisler vardır.

Sebeb-i Nüzûl

Hitabın gayr-i müslimlere yönelik olması bunu te'yid eder. Yahudiler, ecdatlarının kendilerine şefaathçi olacaklarını iddia ediyorlardı, ayet bunun üzerine nazil oldu.

9. DERS

İsrailoğullarına Olan Nimetler

49- **وَإِذْ نَجَّيْنَاكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ** “Hani sizi Âl-i Firavundan kurtarmıştıktık.”

Fars ve Rum hükümdarlarına Kisra ve Kayser denilmesi gibi, Amalika hükümdarlarına da Firavun denir. Birisi azıp zorbalık yaptığında “tefer’ane” yani “firavunlaştı” ifadesi kullanılır.

Hız. Yusuf zamanındaki Mısır hükümdarıyla, Hız. Musa zamanındaki Firavun arasında dört yüz seneden fazla zaman vardır.

Ayet, daha önce geçen **“Ey Benî İsrail! Size verdiği nimetimi hatırlayın.”** (Bakara, 40) ayetinde mücmel olarak nazara verilen nimetlerin tafsilidir.

يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ “Onlar size azabın en kötüsüne uğratiyorlardı.”

يُذَبِّحُونَ أَبْنَاءَكُمْ “Oğullarınızı boğazlıyorlar.”

وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ “Kadınlarınızı ise sağ bırakıyorlardı.”

Ayetin bu kısmı, hemen evvelindeki kötü azabın ne olduğunu beyan ettiğinden atfedilmemiştir.

İsrailoğullarının erkek çocuklarının öldürölmeleri şundandı: “Onlardan bir çocuk doğacak, firavunun saltanatına son verecek” şeklinde Firavun rüyada gördü veya kâhinler ona söyledi. Ancak, onların gayreti, Allahın kaderini geri çevirmedi.

وَفِي ذَلِكُمْ بَلَاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ “Bunda, size Rabbinizden büyük bir imtihan vardı.”

Ayet metnindeki **belâ**, hem mihnet hem de nimet anlamında olabilir. Firavun hanedanın yaptıkları mihnettir, Allahın onları kurtarması ise nimettir. Kelimenin aslı “denemek, mübtela kılmaktır.” Allahın denemesi kâh mihnetle, kâh nimetle olduğundan, kelime her iki manada da kullanılır olmuştur. Burada **“Bunda...”** derken kelimenin her iki manasına da bakar şekilde imtihana işaret edilmesi caizdir.

Onları size musallat etmesinde veya Hz. Musayı gönderip sizi kurtarmada muvaffak kılmasında veya her ikisinde Rabbinizden büyük bir imtihan vardı.

Öyle anlaşıyor ki kula hayır ve şerden ne isabet ederse Allahtan bir denemedir, kula düşen görev, sürur verici hâllere şükretmek, üzücü durumlara ise sabretmektir, ta ki bu sınamaları en hayırlı şekilde geçirebilesin.

50-“Hani sizin için denizi yarıp, sizi kurtardık.” وَإِذْ فَرَقْنَا بِكُمُ الْبَحْرَ فَأَنْجَيْنَاكُمْ

Onda gidebilmeniz için yollar açmış, denizi sizin için yarmıştık.

“Âl-i Firavn’ı ise gözlerinizin önünde suda boğduk.” وَأَعْرَفْنَا آلَ فِرْعَوْنَ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ

Ayette **“Âl-Firavun”** ile Firavun ve kavmi murat edilmiştir.

“Gözlerinizin önünde” denilmesinde şunlara işaret olabilir:

-Siz onların boğulmalarını, denizin üzerlerine kapanmasını görüyordunuz.

-Veya denizin yarılmasını, içinde emrinize amâde kuru yollar açılmasını veya denizin sahile attığı onlara ait cesetleri görüyorsunuz.

-Veya siz onlara, onlar size bakıyorlardı.

Rivayete göre Allahu Teâlâ Hz. Musaya İsrailoğullarını Mısırdan çıkarmasını istedi. O da onları çıkardı. Sabah olup durum anlaşıncı Firavun ve askerleri onların peşine takıldı. Deniz kenarında onlara yetiştiler. Allahu Teâlâ Hz. Musaya asasını denize vurmasını emretti. Hz. Musa emredileni yaptığında deniz içinde kupkuru oniki yol açıldı, onlar da yürüdüler. Dediler ki: “Ya Musa, bazımız boğulsa fark edememekten korkuyoruz.” Derken Allah o yollarda delikler açtı, birbirlerini gördüler, seslerini duydular, böylece denizi geçtiler. Sonra Firavun gelip denizi yarılmış görünce, o ve ordusu da aynı yollara girdi, ama deniz üzerlerine kapandı, hepsi boğulup gitti.

Bil ki, bu olay Allahu Teâlânın onlara en büyük nimetlerindendir ve Sani-i Hakîmin varlığına ve Hz. Musanın tasdikine sevkeden en büyük ayetlerdendir. Ama onlar, bu olaydan sonra buzağıyı ilah edindiler, **“Ey Musa, biz Allah’ı açıkça görmedikçe sana asla inanmayacağız”** (Bakara, 55) ve benzeri şeyleri dediler.

Görüldüğü gibi onlar anlayış, zekâ, nefis selâmeti ve güzelce peygambere tâbi olmak gibi meselelerde ümmet-i Muhammedden çok uzaktırlar. Çünkü Hz. Muhammedin mu’cizeleri olan Kur’an ve onunla meydan oku-

ma, Hz. Peygamberin nübüvvetine şahit olan kendisinde toplanmış faziletler gibi durumlar zeki kimselerin idrak edebileceği nazârî (teorik) durumlardır.

Hz. Peygamberin Kur'an vasıtasıyla bu tarihi olaylardan bahsetmesi de, daha önce anlatıldığı gibi, O'nun mu'cizelerindendir.

51- **وَإِذْ وَعَدْنَا مُوسَىٰ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً أَنَّا مَّاكِتُكَ فِي سَيْنَاءَ مِن تَحْتِ الْكَوْنِ فَكَرِهْتَ الْمَاقِفَةَ فَلَا تَلْهَيْكَ فِي هَٰذَا أَلَا مَلَأْنَا بِغُصْنٍ لَّيْلَةً فَاكِدًا فَكَرِهْتَ الْمَاقِفَةَ** “Hani, Mûsâ ile kırk gece için sözleşmiştik.”

İsrailoğulları Firavunun helakinden sonra Mısıra döndüklerinde, Allahu Teâlâ Hz. Musaya Tevratı vermeyi vaat etti. Zilkade ayının tamamı ve Zilhicce'den de on gün olmak üzere kırk günlük bir süre belirledi. Ayette, “**kırk gece**” denilmesi, yeni ayların geceden başlamasındandır.

52- **ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِن بَعْدِهِ وَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ** “Sizler ise onun ardından (kendinize) zulmederek bir buzağıyı ilah edinmiştiniz.”

Sonra sizler buzağıyı ilah veya mabud edinerek Allaha şirk koşmak sûretiyle zâlimler oldunuz.

53- **ثُمَّ عَفَوْنَا عَنْكُمْ مِّن بَعْدِ ذَٰلِكَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ** “Sonra bunun ardından şükredesiniz diye sizi affetmiştik.”

Buzağıyı ilah edinmenizden sonra, sizler tevbe edince biz de sizleri affettik.

54- **وَإِذْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَالْفُرْقَانَ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ** “Hani, doğru yolu tutasınız diye Mûsâ'ya Kitab'ı ve Furkan'ı vermiştik.”

Tevrat, münzel bir kitaptır ve hak ile batılı ayıran bir hüccettir.

Furkan'dan murat:

-Hak yolda olanla batıl yolda olanı, küfür ve imanı ayırt eden Hz. Musa'nın mu'cizeleri olabilir.

-Veya **furkandan murat** helal ve haramın arasını ayırt eden dindir.

-Veya, Cenab-ı Hakkın Bedir savaşına “**Furkan günü**” demesi gibi (Enfal, 41) Hz. Musanın hak dava üzere olduğuna alâmet olarak, düşmanlarına karşı kendisine gelen ilâhî yardım da anlaşılabilir.

55- **وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ** “Hani Musa kavmine şöyle demişti:”

“Ey kavmim! Sizler, buzağı-yı ilâh edinmekle nefsinize zulmettiniz.”

“Gelin yaratıcınıza tevbe edin.”

O halde, hemen tevbeye azmedin ve sizi yaratana dönün.

Ayette geçen **Bârî**, Cenab-ı Hakkın isimlerinden olup çarpıklıktan uzak, muhtelif şekil ve heyetlerde birbirinden ayırt edilecek tarzda yaratan demektir.

“Nefislerinizi öldürün.”

Tevbenizi tamamlamak için nefislerinizi öldürün.

Veya şehvani şeylerden uzak tutarak onu terbiye edin.

Bu mana, “nefsine azap vermeyen onu nimete kavuşturamaz, nefsinin öldürmeyen onu diriltemez” denilmesi kabilindendir.

“Birbirinizi öldürün” manası da verilmiştir.

“Buzağıya tapmayanların, buzağıyı ilah edinenleri öldürmesini emretmektedir” şeklinde mana verenler de olmuştur. Rivayet edildiğine göre, kişi yakınlarından veya diğerlerinden buzağıya tapmış kişileri görüyor, ama Allahın emrini yerine getiremiyordu. Derken Allah sis ve kara bir bulut gönderdi de, sabahtan akşama kadar onları öldürmeye başladılar. Sonunda Hz. Musa ve Hz. Harun dua ettiler, bulut açıldı, tevbe ile ilgili hüküm indi. Öldürülenlerin sayısı yetmiş bin idi.⁹⁷

“Bu, Yaratıcınız katında sizin için daha hayırlıdır.”

Çünkü bu, şirkten bir temizliktir, ebedi hayata ve dâimi sürura kavuşmaktır.

“Böylece tevbenizi kabul buyurdu.”

Şayet ayetin bu kısmı Hz. Musanın kelâmına dâhil ise, mana şöyle olur: Eğer size emredileni yaparsanız, Allah da tevbenizi kabul eder.

⁹⁷ Bu gibi rivayetler genelde İsrailiyattan gelme olup o derece sıhhatli değildir. Dolayısıyla belli bir ihtiyat kaydıyla değerlendirmek daha isabetli olur kanaatindeyiz. Böyle muteber bir tefsirde de yer alması onun sıhhatine delil sayılmaz. “Rivayet edildiğine göre” denilmesi Beydâvinin de meseleye ihtiyatlı yaklaşmasının bir delilidir. Zira bu tarz anlatım, rivayetin zaafına bir işaretidir.

Allahtan onlara bir hitap olarak düşünülürse şu anlamı ifade eder: Siz, size emredileni yaptınız, Allah da tevbenizi kabul etti.

Ayette Cenab-ı Hakkın **Bârî** isminin zikredilmesi ve hükmün buna te-rettüp ettirilmesi, onların cehalet ve gabavette son derece ileri gittikleri- ni hissettirmek içindir. Öyle ki, hikmetli yaratıcıyı bırakıp, anlayışsızlıkta darb-ı mesel olan öküzle tapmışlardır. Kendisine nimette bulunanı tanıma- yan kimse, nimetin kendisinden geri alınmasını hak etmiştir. Bundan dolayı öldürülmeleri emredilmiştir.

“**Şüphesiz O, Tevvab - Rahîm’dir.**” **إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ**

55- **“Hani “Ey Musa, biz Allah’ı açıkça görmedikçe sana asla inanmayacağız” demişti- niz.”** **وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَى لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى نَرَى اللَّهَ جَهْرَةً**

Böyle diyenler, Hz. Musanın Tur’a giderken yanına seçip aldığı yetmiş kişilik bir gruptur. Kavminden onbin kişi olduğu da söylenir.

“Bunun üzerine sizi saika çarpmıştı ve siz de bakakalmıştınız.” **فَاخَذَتْكُمْ الصَّاعِقَةُ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ**

Aşırı inat, işi yokuşa sürmek ve olmayacak bir şeyi istemek sebebiyle yıldırım sizi yakalayiverdi.

Çünkü onlar Allahu Teâlânın cisimlere benzediğini zannettiler ve bakan kimsenin karşısında belli bir cihet ve mekânda cisimlerin görülmesi gibi, O’nu görmeyi talep ettiler. Bu ise, muhali taleptir. Mümkün olan rü’yet, Cenab-ı Hakkın keyfiyetten münezzeah bir şekilde görülmesidir. Bu ise ahi- rette mü’minler içindir ve dünyada dahi bazı durumlarda bazı peygamber- ler içindir.

Saikayla alakalı şöyle denildi: Semadan bir ateş geldi ve onları yaktı.

Saika hakkında “şiddetli bir gürültü” de denilmiştir.

Saikanın Allahın bazı askerleri olduğu, olaya muhatap olan İsrailoğulla- rının bunların hışılısını duyup baygın yere düştükleri, bir gün bir gece ölü vaziyette kaldıkları da söylenmiştir.

56- **“Sonra, şükredesiniz diye** **ثُمَّ بَعَثْنَاكُمْ مِنْ بَعْدِ مَوْتِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ** **ölümünüzün ardından sizi tekrar dirilttik.”**

Saika ile Allahın cezalandırmasını görünce, olur ki daha önceden nan- körlük ettiğiniz şeylere veya yeniden diriltilmenize şükredersiniz diye sizi dirilttik.

57- **“Ve üstünüze bulutu gölge yaptık.”** وَظَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْغَمَامَ

Onlar çölde iken Allah onlara bulutu musahhar kıldı, bulut güneşin hararetine karşı onlara gölgelik yapıyordu.

وَأَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوَىٰ **“Üzerinize kudret helvası ve bıldırcın indirdik.”**

كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ **“Size ihsan ettiğimiz hoş rızıklardan yiye”** (dedik.)

Denildiğine göre, kudret helvası sabah namazı vaktinden güneşin doğuşuna kadar kar gibi iniyordu. Güney rüzgarı ile de bıldırcın geliyordu. Ayrıca gece bir ateş sütunu iniyor, onun ışığında yol alıyorlardı. Elbiseleri kirlenmiyor ve eskimiyordu.

“Onlar, bize zulmetmediler.” وَمَا ظَلَمُونَا

Ayette ihtisar vardır, bazı manalar açıktan ifade edilmeyip zihne havale edilmiştir. Yani, onlar bu nimetlere mukabil nankörlük yaparak zulmettiler. Ama aslında bize zulmetmediler.

وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ **“Lakin kendi nefislerine zulmediyorlardı.”**

Yani, onlar nankörlük yaparak ancak kendilerine zulmetmiş oldular. Çünkü bunun zararı kendilerinedir.

58- **“Hani şöyle demiştik: Şu beldeye girin.”** وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ

فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا **“Onun nimetlerinden dilediğiniz şekilde bol bol yiye.”**

Çöldeki şaşkın şaşkın dolaşmalarından sonra bu beldeye girmeleri emredildi. Bu beldeden murat, Kudüs veya Eriha olabilir.

وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا **“Kapıdan secde ederek girin.”**

Sizi çölden çıkarmasına mukabil, şükür secdesine varın.

وَقُولُوا حِطَّةٌ **“Ve ‘hıttâ’ (bizi bağışla!) deyin.”**

نَعْفِرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ **“Biz de hatalarınızı bağışlayalım.”**

Secde ve dualarınıza karşılık biz de sizi bağışlayalım.

وَسَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ **“İyilik yapanlara arttıracaktır.”**

İhsan sahiplerinin sevabını ziyade kılacağız.

Allahın emirlerine uymak; günahkâr kişi için bir tevbe, iyi işler yapan kişi için ise ziyade sevaba bir sebep kılındı.

59- **فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ** “Derken, zalim olanlar, sözü kendilerine söylenenden başka şekle soktular.”

Kendilerine emredilen tevbe ve istiğfarı, geçici dünya malı arzusuyla değiştirdiler.

فَأَنزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزًا مِّنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ “Biz de haktan ayrılmalari sebebiyle, o zalimlere gökten bir azap indirdik.”

Onların zulmü, ya emredilenler yerine başka şeyleri koymaları veya kendilerini kurtaracak şeyler yapmak yerine, helâke sürükleyenleri yapmalarıdır.

Bir önceki ayette onların zulmü ifade edilmişken bu ayette de “zulüm” kelimesinin kullanılması hem mübalağa ifade eder, hem de başlarına gelen azabın zulümleri sebebiyle olduğunu anlatır.

Rivayete göre tauna mübtela kılındılar. Bir saat içinde yirmidört bin kişi hayatını kaybetti.

10. DERS

İsrailoğullarının Nankörlüğü

60- وَإِذِ اسْتَسْقَىٰ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ -“Hani Musa kavmi için su istemişti.”

فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ “Biz de “asanla taşa vur!” demiştik.”

Rivayete göre, bu taş Hz. Musanın Tur dağından getirdiği bir taşı. Dört köşeli bu taşın her yüzünün üç ayrı yerinden su akıyordu. Böylece on iki kabilenin her birine ayrı bir cedvelden su geliyordu. Çöldeki İsrailoğullarının sayısı 600.000 idi ve oniki millik bir mesafede kamp kurmuşlardı.

Veya bu taş Hz. Âdemin cennetten getirdiği bir taş idi. Hz. Şuayba kadar elden ele gelmiş, O da asa ile beraber bunu Hz. Musa'ya vermişti.

Veya şu olaydaki taş olabilir: Hz. Musanın kavminden bazıları, iftira yoluyla O'nun haya organlarının şişkin olduğunu söylemişlerdi. Birgün Hz. Musa yıkanmak için elbiselerini çıkardı, bir taşın altına koydu. Yıkanırken taş harekete geçti, elbiseleriyle beraber yukardan aşağıya doğru yuvarlanmaya başladı. Hz. Musa, elbiselerini yakalamak için koşarken, kavmi O'nda böyle bir rahatsızlık olmadığını görmüş oldu. Cebrail (a.s.) Hz. Musaya bu taşı yanına almasını söyledi.

Veya ayetteki taş, özel bir taş olmayıp cins ifade eder. Böyle olması delil yönünden en zâhir olandır.

Şöyle de denildi: Allahu Teâlâ aslında belli bir taşa asa ile vurmasını emretmedi. Lakin İsrailoğulları “Hiç taş olmayan bir yere vardığımızda halimiz nice olur?” dediklerinde torbasına bir taş koydu. Bir yerde konakladıklarında asası ile ona vuruyor, ondan su fişkınyordu. Yola koyulduklarında tekrar vuruyor, taş kuru hale geliyordu. Derken İsrailoğullarından bazıları şöyle demeye başladı: “Musa asasını kaybederse, susuzluktan ölürüz.” Allahu Teâlâ bunun üzerine Hz. Musaya vahiy ile şöyle bildirdi: “Asayı taşa vurma, taş ile konuş, taş sana itaat edecektir. Bunu görünce belki ibret alırlar.”

فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا “Bunun üzerine o taştan on iki pınar fişkırmıştı.”

Ayette hazıf vardır. Bu, “eğer vurursan ondan su fişkırır” veya “Hz.

Musa, bu emir üzerine asasını taşa vurdu, ondan su fışkırdı” şeklinde takdir edilebilir.

“Her grup insan kendi su alacağı yeri bildi.” قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَّشْرَبَهُمْ
“Allah’ın rızkından yiyin ve için.” كُلُوا وَاشْرَبُوا مِنْ رِزْقِ اللَّهِ

Bundan murat, önceki kudret helvası ve bildircin nimetleriyle beraber, sonraki su nimeti olabilir.

Veya, murat sadece su nimetidir, bundan içmişler ve bu su ile yiyecekleri şeyleri de yetiştirmişlerdir.

“Ama bozguncu kimseler olarak yeryüzünde aşırılık yapmayın.” وَلَا تَعْتَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ
zünde aşırılık yapmayın.”

Ayetteki “bozguncu kimseler olarak yeryüzünde aşırılık yapmayın” ifadesinde bu kaydın getirilmesi, her ne kadar aşırılık daha çok fesatta kullanılsa da, haddi aşan bir zâlîme mukabelede bulunmak gibi kendisinde fesat olmayan aşırılıklar da vardır. Hz. Hızırın çocuğu öldürmesi ve gemiyi yaralı hâle getirmesi gibi, sonuç itibarıyla salah ciheti galip gelen aşırılıklar da vardır.

Taştan su çıkması mu’cizesi gibi olayları inkâr eden kimseler, Allahı bilmede son derece cahil oluşlarından ve O’nun hayret verici sanatını düşünmemelerinden böyle yaparlar. Allahu Teâlânın taşlara saçı traş etmek, gıda maddelerini bozulmaktan korumak ve demiri çekmek gibi özellikler verdiğini görmekte iken, Allahın özel bir taşı da yerin altındaki suları cezp etmekte musahhar kılmasına, veya etraftan havayı cezp edip soğutma kuvveti veya başka şekilde bunu sıkıp su haline getirmesine bir engel yoktur.

61- “Hani şöyle demiştiniz:” وَإِذْ قُلْتُمْ

“Ey Musa, biz tek çeşit yemeğe asla katlanamayız.” يَا مُوسَى لَنْ نَصْبِرَ عَلَى طَعَامٍ وَاحِدٍ

İsrailoğullarının “tek çeşit yiyecek” değişlerinden murat, çölde rızıklandırıldıkları kudret helvası, bildircin eti ve su’dur. Buna “tek çeşit yemek” demeleri değişmez bir menü olmasındandır. Mesela, “hükümdar sofrasının yiyeceği birdir” denildiğinde çeşitlerinin değişmediği anlaşılır.

İsrailoğulları çiftçilikle meşgullerdi. Bundan dolayı eski karışık yemek düzenlerini özlediler, alışmış oldukları yemekleri arzuladılar.

فَادْعُ لَنَارِكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا وَقِثَآئِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا

وَبَصَلَهَا “Bizim için Rabbine dua et de, bize yerin bitirdiği şeylerden; sebzesinden, kabağından, sarmısağından, mercimeğinden ve soğanından çıkarsın.”

“Yerin bitirdiği şeylerden” ifadesinde bitirme fiilinin arza nisbeti mecazîdir. Bitirmeye kabil oluşu, fail makamına konulmuştur, gerçekte ise bitiren Allah’tır.

“o da dedi: daha hayırlı olanı daha aşağı olanla değiştirmek mi istiyorsunuz?”

Bunu söyleyen Cenab-ı Hak olabileceği gibi, Hz. Musa da olabilir.

Daha hayırlı olan, kudret helvası ve bıldırcın etidir. Çünkü bu ikisi daha lezzetli ve daha faydalıdır, ayrıca çalışmaya da ihtiyaç bırakmaz

إِهْبِطُوا مِصْرًا فَإِنَّ لَكُمْ مَا سَأَلْتُمْ “Bir şehre inin, istedikleriniz orada var.”

“Çölden çıkın, bir şehre varın.”

Bundan “Mısır’a gidin” manası da murat edilmiş olabilir. Nitekim İbnu Mes’udun mushafında özel isim olarak tensinsiz gelmiştir.

وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ “Üzerlerine zillet ve meskenet damgası vuruldu.”

Nasıl ki bir kubbe, üzerinde bulunduğu her şeyi kuşatır, zillet ve meskenet de bunları aynı şekilde her taraftan sarmıştır.

Veya çamurun duvara yapışması kabilinden, nankörlüklerine bir ceza olarak zillet ve meskenet bunların ayrılmaz bir parçası olmuştur.

Yahudiler çoğu hallerde zelil ve miskindirler. Bu zillet ve meskenet ya hakikat olarak zaten kendilerinde vardır veya cizyelerinin artırılmasından korkmaları gibi hallerle kendini gösterir.

وَبَاوُعِصِبٍ مِنَ اللَّهِ “Ve Allah’tan bir gazaba uğradılar.”

“Bunun sebebi şu idi: Allah’ın âyetlerini inkâr ediyorlar ve haksız yere peygamberleri öldürüyorlardı.”

Yani, zillet ve meskenete maruz kalmaları. Allahın gadabını celbetmek, Allahın âyetlerini yalanlamak ve haksız yere peygamberleri öldürmek gibi hallerindendir.

“Allah’ın Âyetleri”

Denizin yarılması, bulutun kendilerine gölgelik yapması, kudret helvası ve bildircin eti gönderilmesi, taştan her kabile için ayrı bir yerden su çıkması gibi durumlar Allahın onlara izhar ettiği bazı mu’cizelerdir, onlar bu ilâhî âyetleri yalanlamışlardır.

Allahın âyetlerinden murat, Tevrat ve İncil gibi semavî kitaplar da olabilir.

Keza, Tevrat’ta yer alan recm âyetini ve Hz. Peygamberin vasfını inkâr etmeleri şeklinde kitabın bir kısmını yalanlamak da olabilir.

Peygamberleri öldürmeleri ise, Hz. Şiaya, Hz. Zekeriya ve Hz. Yahya gibi kendilerine gönderilen bazı peygamberleri katletmeleridir. Aslında onları öldürmek için hiçbir haklı nedenleri yoktu. Onları buna sevkeden, ancak hevâ’ya uymaları ve dünyayı sevmeleri gibi durumlar oldu. Nitekim, âyet buna şöyle işaret eder:

ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ “Çünkü isyan ettiler ve aşırı gidiyorlardı.”

İsyan, inat, haddi aşmak onları âyetleri inkâr’a ve peygamberleri öldürmeye sevk etti. Çünkü küçük günahlar, büyük günahları işlemeye bir sebeptir. Benzeri bir şekilde küçük taatleri yapmak, büyüklerini de araştırmaya yol açar.

Bu son kısmın, onların peygamberleri öldürme sebebini beyan ettiği de söylenmiştir. Yani, onlar küfürleri sebebiyle böyle bir cezaya maruz kaldılar. Peygamberleri öldürmelerine gelince, bunun sebebi günahları işlemele-ri ve Allahın koyduğu sınırları aşmalarıydı.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَارَى وَالصَّابِئِينَ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ-62
الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ ۖ شُكٌّ يَكْفُرُهُمْ “Şüphe yok ki, iman edenler (Müslümanlar), Yahudiler, Hristiyanlar ve Sabîfler, bunlardan her kim Allah’a ve ahiret gününe gerçekten iman eder ve salih amel işlerse, elbette Rabbleri katında ecirleri vardır.”

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا Bundan murat, samimi Müslümanlar yanında, dilleriyle iman ettiğini, Hz. Muhammedin dininden olduğunu söyleyenlerdir. Münafıklar da buna dâhildirler.

وَالَّذِينَ هَادُوا Bundan murat Yahudilerdir.

Buzağıya tapmaktan tevbe ettiklerinde **“Sana döndük”** demişler, bundan dolayı kendilerine “yahudî” denilmiştir.⁹⁸

Veya onlara Yahudi denilmesi, Hz. Yakubun en büyük evladının ismi Yahuzaya nisbetledir. Bu kelime muarreb yapılarak “Yahudî” denilmiştir.

وَالنَّصَارَى Bundan murat Hristiyanlardır.

Hz. İsa'ya yardımlarından dolayı kendilerine “Nasranî” denilir, bunun çoğulu “Nasâra” gelir.

Veya onlara “Nasranî” denilmesi Hz. İsa ile beraber “Nasran” veya “Nasıra” beldesinden olmalarındandır.

وَالصَّابِئِينَ **Sabiler**, Hristiyanlarla Mecusiler arasında bir kavimdir.

Denildi ki, bunların dininin aslı Hz. Nûhun dinidir.

Bunların meleklerle veya yıldızlara taptığı da söylenmiştir.

Kelimenin kökü S-B-E dendir. Bu kelime çıkmak, meyletmek anlamlarına gelir. Bunlar da başka dinlerden kendi dinlerine veya haktan batıla meyledip çıkmışlardır.

“İşte bu din mensuplarından her kim, kendi dini neshedilmeden önce Allahı ve ahireti kalben tasdik eder, kendi dininin gereği üzere yaşarsa...”

Veya anlam şöyle de olabilir: “Bu kâfirlerden her kim hâlis bir imana inanır, sadık bir şekilde İslâma girerse, iman ve amellerine mukabil vaat edilen mükâfatları kendilerine verilecektir.”

وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ **“Onlara bir korku yoktur, onlar mahzun olacak da değillerdir.”**

Kâfirler cezadan korktukları zamanda bunlar korkmazlar, amelde noksanı olanlar ömrü zayi etmelerine, sevabı kaçırmalarına üzülürken, bunlar üzülmezler.

63- **وَاذْخَرْنَا مِيثَاقَكُمْ “Hani sizden mısakınızı (sağlam bir sözü) almıştık.”**

Hz. Musa'ya tâbi olmak ve Tevratla amel etmek hususunda sizden kuvvetli söz aldık.

وَرَفَعْنَا تُورَ الْطُورِ **“Ve üstünüze Tur'u kaldırmıştık.”**

⁹⁸ **“Sana döndük”** demeleri A'raf sûresi 156. ayette geçer. Kelimenin orijinali “Yahudi” kelimesini çağrıştırmaktadır.

Tur'u kaldırınca siz söz verdiniz.

Rivayete göre, Hz. Musa İsrailoğullarına Tevratı getirdiğinde, içindeki mükellefiyetleri görünce bunu gözlerinde büyüttüler, kabule yanaşmadılar. Bunun üzerine Allahu Teâlâ Cebraille Tur dağına yerinden söküüp bunların üzerine kaldırmasını emretti. Hz. Cebrail, emredileni yapınca kabul etmek zorunda kaldılar.

حُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ **“Size verdiğimizizi kuvvetle alın.”**

وَادْكُرُوا مَا فِيهِ **“Ve onun içindekileri düşünün.”**

Ve onlara şöyle dedik: “Kitapta size verilenleri tam bir ciddiyet ve kararlılıkla alın, onda olanları kendinize ders edinin, asla unutmayın.”

Veya “onda size bildirilenleri tefekkür edin.” Çünkü tefekkür, kalben hatırlamaktır.

Veya “onunla amel edin!”

لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ **“Ola ki, korunursunuz.”**

Bunları böyle yapın ki, günahlardan sakınabilesiniz.

Veya “bunları yaparak müttakilerden olmayı umabilirsiniz.”

Mu'tezileye göre ise mana şöyle olabilir: “Biz onlara dedik: Müttakilerden olmak için size verilenlere sımsıkı sarılın ve onda olanları tezekkür edin.”

ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ 64- **“Sonra bunun ardından yüz çevirdiniz.”**

Sizden söz alındıktan sonra, verilen söze vefa göstermekten yüz çevirdiniz.

شَآيَتْ عَلَيْكُمْ أَللَّهُ عَلَيْهِمْ لَكُنْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ **“Şayet üzerinizde Allah'ın lütfu ve rahmeti olmasa idi, elbette hüsrana uğrayanlardan olurdunuz.”**

Allahın onlara lütfu,

-Tevbeye muvaffak kılarak,

-Hz. Muhammedi göndererek olmuştur.

Hz. Peygamber onları hakka çağırması ve rehberlik yapmıştır.

“Elbette zarara uğrayanlardan olurdunuz.”

Şayet Allahın bu şekilde bir lütfu olmasaydı,

-Ya günahlara büsbütün dalarak,

-Veya peygamberlerin gönderilmediği fetret döneminde ne yapacağınızı bilmeden yoldan çıkarak hüsrana düşenlerden olacaktınız.

65- **“İçinizden Cumartesi ya-
sağını çiğneyenleri elbette bildiniz.”**

Yahudilere Cumartesi günü sadece ve sadece ibadetle meşgul olmaları emredilmişti. Hz. Davud zamanında içlerinden bir kısmı bunu çiğnedi, av ile meşgul oldu. Bunlar Eyle isminde deniz kenarında bir beldeye yaşıyorlardı. Cumartesi günü olduğunda denizdeki bütün balıklar orada toplanıyor, gün bittiğinde ise dağılıyorlardı. Bunun üzerine buranın ahalisi havuzlar kazdılar, buralara su yolları yaptılar. Böylece balıklar Cumartesi buralara geldiler, onlar da Pazar günü avladılar.

66- **“Onlara “sefil maymunlar olun!” demiştik.”**

Tefsir âlimlerinden Mücahid, onların sûretlerinin değil, kalplerinin maymuna çevrildiğini söyler. Ona göre, Tevratı uygulamayan Yahudiler, kitap yüklü merkeple temsil edildiği gibi, haddi aşanlar da maymun ile temsil edilmişlerdir.⁹⁹

Ayetteki **“olun”** ifadesi onlara bir emir değildir, çünkü bunu yapmaya kudretleri yoktur. Bundan murat, tekvindeki sürattir. Allah böyle olmalarını murat ettiğinde, onlar öyle olmuşlardır.

66- **“Biz bunu, hem öncekilere, hem de sonrakilere bir ibret ve müttakilere de bir öğüt kıldık.”**

Böylece maymuna çevrilmelerini veya böyle cezalandırılmalarını, duyanın benzerini yapmaktan kaçınacağı bir ders kıldık. Bunu, hem öncekilere, hem sonrakilere bir ibret yaptık. Çünkü onların kıssası önceki kitaplarda da yer aldı, sonraki devirlerde de kıssaları şöhret buldu.

Veya hem yakındakilere, hem uzaktakilere, hem o şehirde olanlara, hem de çevrede bulunanlara bir uyarı hükmüne geçti.

Veya önceki ve sonraki günahlarına ceza olarak böyle bir akıbet maruz kaldılar.

Hem kendi kavimlerinden hem de olayı duyan her müttaki için bir öğüt kıldık.

⁹⁹ İlgili ayette şöyle denilmektedir: **“Tevrat’la yükümlü olup da onunla amel etmeyenlerin durumu, ciltlerle kitap taşıyan eşeğin durumu gibidir.”** (Cum’a, 5)

11. DERS

Bakara Kıssası

67- “Hani Musa kavmine şöyle demişti:”

“Şüphesiz Allah, size bir bakara (sığır) boğazlamanızı emrediyor.”

Bu kıssanın evveli, “Hani birini öldürmüştünüz de suçu birbirinize atmıştınız.” (Bakara, 72) ayetidir.

Burada, İsrailoğullarının,

-Emir ile dalga geçmek,

-Sualde aşırıya kaçmak,

-Emri hemen yerine getirmemek gibi seyyielerinden bir kısmı nazara verilmek için kıssaya bu şekilde başlanmıştır.

Kıssa şöyledir: İçlerinde yaşlı bir zengin vardı. Mirasına konmak için, kardeşinin çocukları bunun oğlunu öldürdüler ve cesedini şehrin kapısına attılar. Ardından “amca oğlumuz öldürüldü, kisasını isteriz” diye yalandan konuşmaya başladılar. Bunun üzerine Allahu Teâlâ bir sığır boğazlayıp bunun bir parçasıyla maktûle vurmalarını, o zaman maktûlün katilini haber vereceğini bildirdi.

“Onlar da, “bizimle eğleniyor musun?” dediler.”

“Mûsâ, “cahillerden olmaktan Allah’a sığınırım” dedi.”

Çünkü böyle bir durumda alay etmek, cehalet ve sefahettir.

Hız. Musa, itham edildiği şeyi delil göstererek kendisinden nefyetti ve böyle bir fiilin Allaha sığınılacak kadar çirkin olduğunu nazara verdi.

68- “Onlar dediler: Bizim için Rabbine dua et, onun mahiyetini bize açıklasın.”

“Onun hali sıfatı nedir?” diye sordular. Hâlbuki “Hangi sığır? “O nasıl bir şey?” diye sormaları gerekirdi. Lakin onlar kendilerine emredilenin şimdiye kadar olmayan bir türden olduğunu düşündüklerinden hakikatini bilmemiş, mislini görmemiş bir şey tarzında sordular.

Musa dedi: (Rab-bim) diyor ki: O ne ileri yaşlı, ne de pek tazedir, ikisi arası dinç bir sığırdır.”

Acaba onlara kesmeleri emredilen sığır herhangi bir sığır mı idi, yoksa belli özellikleri olan bir sığır mı idi? Burada bu sıfatların sayılması, onun belli bir sığır olmasına delâlet eder. Ancak işin başında “Allah size bir sığır boğazlamanızı emrediyor” denilmiş ve herhangi bir özellik sayılmamıştı. Bundan hareketle, işin başında onlara emredilenin muayyen bir sığır olmadığı anlaşılır. Hz. Peygamberden gelen şu rivayet de bunu te’yid eder: “Şayet onlar istedikleri herhangi bir sığırı kesselerdi, onlara yeterdi.”

“Haydi emrolunduğunuz işi yapınız.”

Hz. Musa böyle diyerek onların inadını kırmaya çalıştı ve işi yokuşa sürmelerinden sakındırdı.

69- Onlar, “Bizim için Rabbine dua et, onun renginin ne olduğunu bize açıklasın” dediler.”

Musa dedi: (Rab-bim) diyor ki: O, bakanlara sürur veren, sapsarı bir sığırdır.”

Sürur, bir fayda meydana geldiğinde kalpte husule gelen lezzettir.

70- Onlar dediler: Bizim için Rabbine dua et, onun mahiyetini bize açıklasın.”

“Çünkü sığırın durumu bize karışık geldi.”

Yani, “ne çok yaşlı ne çok genç, rengi sapsarı olan pek çok sığır vardır. Dolayısıyla işi tam anlayamadık” dediler.

“Biz, inşaallah onu buluruz.”

“İnşaallah, boğazlanması murat olana veya kâtilin kim olduğuna ulaşırsınız”

Hadiste şöyle bildirilir: “Şayet ‘inşaallah’ demeselerdi ebediyen kendilerine açıklanmayacaktı.”

Ehl-i sünnet âlimleri, ayette geçen **“inşaallah”** ifadesinden şuna delil getirdiler:

- Olaylar Allahu Teâlânın iradesiyledir.

- Bazan emir, iradeden ayrılabilir. Yoksa emirden sonra şart getirilmesi bir anlam ifade etmez.

Mutezile ve Kerramiye ise, iradenin sonradan meydana geldiğine bu ayetle delil getirdiler. Buna cevap olarak, talîkın taalluk itibarıyla olduğu nazara verildi.¹⁰⁰

71- قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لِّأَذْلُوكَ تُبِيرُ الْأَرْضَ وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَ مُسَلَّمَةٌ ۖ
“Musa dedi: (Rabbim) diyor ki: O, çift sürmek ve ekin sula-
mak için boyunduruğa vurulmamış, kusursuz, hiç alacası olmayan
bir sığırdır.”

Onlar da: “İşte şimdi gerçeği ortaya koydun”
dediler.”

“Nihayet onu boğazladılar.”

Ayette ihtisar vardır. Yani, özellikleri bildirilen sığırı buldular ve onu boğazladılar.

“Az kalsın yapmayacaklardı.”

İşi uzatmaları ve yokuşa sürmelerinden dolayı veya kâtilin ortaya çıkmasıyla rezil olacaklarını bildiklerinden veya sığırın fiyatının pahalı oluşundan az kalsın yapamayacaklardı.

Rivayete göre, o zamanda salih bir adamın dişi bir buzağısı vardı. Onu ağaçlık bir bölgeye getirdi “Ya Rabbi, onu oğlum için büyüyünceye kadar sana emanet ediyorum” dedi. Ayette belirtilen bütün özellikler sadece burada vardı.

Sığır boğazlamakla emrolunanlar gittiler, normalde o günün şartlarında sığır üç dinar iken, bunu ağırlığınca altın ödeyerek o salih zâtın oğlundan ve annesinden satın aldılar.

72- وَإِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا فَادَّرَأْتُمْ فِيهَا ۚ
“Hani birini öldürmüştünüz de suçu birbirinize atıyorsunuz.”

Hitabın hepsine olması, öldürme olayının onların içinde olmasındandır.

Onunla alakalı ihtilafa düşmüştünüz. Birbirine hasım olanlar, suçu birbirlerine atıyorlardı.

¹⁰⁰ Kerramiye, Allah’a el -ayak gibi azalar nisbet ederek O’nu insana benzeten batıl bir mezheptir.

“Hâlbuki Allah, saklamış olduğunuzu açığa çıkaracaktı.” وَاللّٰهُ مُخْرِجٌ مَّا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ

73- “O sığırın bir parçası ile o ölüye vurun, dedik.” فَقُلْنَا اضْرِبُوهُ بِبَعْضِهَا

“Ondan bir parçayı ölenin cesedine vurun.”

Ayette bu parçanın hangi aza olduğu belirtilmemiştir. “Kalp ve dil, sa-dece dil, sağ kol, kulak, kuyruk sokumu” şeklinde rivayetler vardır.

“Allah ölüleri işte böyle diriltir.” كَذٰلِكَ يُحْيِي اللّٰهُ الْمَوْتٰى

Onlar da denileni yaptılar, maktûl dirildi.

Ayetteki hitap, maktûlün dirilişine şahit olanlardır. Ayetin nüzûlüne şahit olanlara da olabilir.

“Ve size âyetlerini gösterir.” وَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ

Kemâl-i kudretinin delillerini size gösterir.

“Ola ki aklınızı kullanasınız.” لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ

Ta ki aklınız kemâl bulsun ve bir nefse hayat verenin bütün nefislere hayat vermeye kâdir olacağını bilin, hükmüne göre amel işleyin.

Allahu Teâlâ dileyeydi böyle bir şart olmadan da maktûlü diriltir, kâtilini haber verdirirdi. Ama böyle yapması, şu gibi faideleri sonuç vermiştir:

- Bu tarzda olmasında, Allaha yakınlık ve vacibin edası vardır.
- Yetimin faydası olmuştur.
- Tevekkülün bereketine bir tenbih vardır.
- Evlada şefkate dikkat çekilmiştir.
- Bir şeyi talep eden, Allah’a yakınlık olarak kurban kesmek gibi, kendisine düşeni yapmalıdır.
- Herşeyin en iyisini aramak lazımdır. Hz. Ömer’le ilgili şöyle rivayet edilir: Asil bir deveyi üç yüz dinara satın almış ve kurban olarak kesmiştir.
- Gerçekte müessir ancak Allah’tır, sebepler ise birer perdedir, tesirleri yoktur.

Bakara Kıssasının İşârî Manası

Tasavvufî yönden bakıldığında ise, kıssadan şu manalara işaretler görülebilir:

En zararlı düşman olan nefsin tanımak ve onu gerçek ölümle öldürmek isteyen kimse, o nefis sığırını boğazlamalıdır.

Bunun yapılmasında nefsin şu özellikleri nazara alınmalıdır:

-Nefsin şehvetini öldürmek ne çok erken yaşta yapılmalı ne de çok ileri yaşa bırakılmalıdır.

-Nefis dünya talebinde zillete düşmeden, gayet zinde, hoş görünümlü iken yapılmalıdır.

-Nefis, dünya kirlerinden uzak kalmalı, üzerinde çirkin kaçacak bir alâmeti olmamalı.

O zaman, bunun etkisi nefiste görülür, güzel bir hayatla hayatlanır, kendisiyle hâlin inkişaf edeceği bir duruma gelir. Akılla vehim arasında bulunan engel ve çekişme ortadan kalkar.

12. DERS

İsrailoğullarının Bazı Halleri

74- **“Sonra** ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسَوَةً **bunun ardından kalpleriniz katılaştı, o kalpler taş gibi, hatta taştan daha katıdır.”**

Kalp katılığı, taş misali kalbin sert ve kaba oluşunu ifade eder, kalbin ders ve ibret almamasına bir meseldir.

Ayette **“bunun arkasından”** ifadesi maktûlün diriltilmesi olayına bakar. “Sayılan bütün bu mu’cizelerden sonra” manasına da gelebilir. Çünkü, bütün bu ayetler, kalbin yumuşamasını gerektirmektedir.

“Çünkü taşlardan öylesi var ki; içinden nehirler kaynıyor.”

“Ve öylesi var ki, çatlıyor da bağrından sular fışkırıyor.”

“Öylesi de var ki, Allah korkusundan aşağılara yuvarlanıyor.”

“Ve Allah sizin neler yaptığınızdan gafil değildir.”

Taş bile etki altında kalır. İşte o taşların bir kısmı parçalanır, kendisinden su nebean eder, bu sular nehir halini alır. O taşların bir kısmı Allahın muradına boyun eğerek dağların tepesinden aşağılara yuvarlanır. Ama bunların kalbi ise, Allahın emri karşısında etkilenmiyor, emre boyun eğmiyor!

75- **“Şimdi, bunların size inanacaklarını mı umuyorsunuz?”**

Hitap, Hz. Peygambere ve mü’minleredir. Yani, siz o Yahudilerin sizin davanıza inanmalarını mı bekliyorsunuz?

وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ يَحَرِّفُونَهُ مِنْ بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ وَهُمْ

يَعْلَمُونَ “Oysa işlerinden bir kısmı, Allah’ın kelimasını dinler, iyice anladıktan sonra, onu bile bile tahrif ederlerdi.”

Onların selefi olanlardan bir taife, Tevrat’ı duyuyor, ardından onda olan recm ayeti ve Hz. Muhammedin vasıfları gibi ayetleri tahrif ediyorlardı.

Tevrat’ı tahrifleri, onu keyiflerine göre te’vil ve tefsir etmeleri de olabilir.

Burada bahsi geçen Yahudilerin, Hz. Musa’nın seçip Tur’a götürdüğü yetmiş kişi olduğu da söylendi. Bunlar, Cenab-ı Hakkın Hz. Musa ile konuşmasını duyular, döndüklerinde kavimlerine duyduklarını anlattılar, ama sonunu şöyle bitirdiler: Allahu Teâlâ bildiriyor ki: Bunları yapmaya gücünüz yeterse yapın, ama isterseniz de yapmayın!”

“Onu, bile bile tahrif ederlerdi.”

Onlar, Allahın kelimasını hiçbir şüphe kalmayacak şekilde anladıktan sonra, bile bile böyle yapıyorlardı.

Ayet şu manayı ifade eder: Bunların âlimleri ve öncüleri bu durumda iken, avam ve cahil olanlardan ne beklersin? Onlar da inkâr etse ve tahrifte bulunsalar çok da garip karşılamamak gerekir, onların bu konuda sabıkası vardır.

76- وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا “Onlar iman edenlerle karşılaşıncı, “Amenna” derler.”

O Yahudilerden münafık olanlar ehl-i imanla karşılaştıklarında “iman ettik” yani “siz hak üzeresiniz, peygamberiniz de Tevratta geleceği müjdelenen zattır” derler.

وَإِذَا خَلَا بِغُضِّهِمْ إِلَىٰ بَعْضِ قَالُوا “Birbirleriyle baş başa kaldıklarında da şöyle derler:”

“أَتَحَدِّثُونَهُمْ بِمَا فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ لِيُحَاجُّوكُمْ بِهِ عِنْدَ رَبِّكُمْ” “Rabbinizin huzurunda delil olarak kullanıp sizi sustursunlar diye mi, Allah’ın (Tevrat’ta) size bildirdiklerini onlara söylüyorsunuz?”

Kendi aralarında baş başa kaldıklarında ise, münafıklık yapmayanları münafıklık yapanlara “Tevratta beyan edilen Muhammedin vasıflarını niye bunlara söylüyorsunuz?” derler.

Onlardan münafık olanlar, kendilerini suçlayanlara karşı Yahudilikte tavizsiz olduklarını ifade etmek, Tevrat’ta bulduklarını açıklamaktan sakın-

dırmak için böyle söylemiş de olabilirler. Böylece hem mü'minlere, hem de kendi dindaşlarına münafıklık yapmış olurlar.

Bu durumda soru şeklinde gelen bu cümle, birinciye göre şiddetli bir uyarı, ikinciye göre ise bir inkâr ve nehiydir.

أَفَلَا تَعْقِلُونَ “**Aklınızı kullanmaz mısınız?**”

Ayetin bu kısmı, onların sözlerinin devamı olabilir.

Veya Allahu Teâlâdan mü'minlere bir hitap olabilir. Bu ikinci durumda, “Yoksa siz onların size inanmasını mı beklersiniz?” ifadesiyle muttasıl olur. Yani, onların hâlini ve size inanmalarında bir ümit olmadığını hâlâ akletmez misiniz?

77- أَوَلَا يَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُغْلِبُونَ -77 **“Onlar bilmiyorlar mı ki, Allah onların gizlediklerini de bilir, açığa vurduklarını da.”**

Ayetin muhatabı, münafıklar, onları kınayan Yahudiler veya her iki grup, veya onlarla beraber Allahın kitabını tahrif edenler olabilir.

Yani, Allah onların gizlediklerini de bilir, açıkladıklarını da... Böyle olunca Allah onların küfrü gizleyip imanı ilan etmelerini, Allahın kendilerine açtığı bilgileri gizlemelerini, diğerlerini açıklamalarını, ilâhî kelâmı lafız ve mana olarak tahrif etmelerini de bilir.

78- وَمِنْهُمْ أُمِّيُونَ -78 **“Onların bir kısmı ümmîlerdir.”**

لَا يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ “(Bunlar), kitabı bilmezler.”

إِلَّا أَمَانِيَّ **“Ancak bazı kuruntular bilirler.”**

Onlardan bir kısmı okuma-yazma bilmezler, dolayısıyla Tevratı mütalaa edemezler, onda olanları tahkik edemezler.

Ayette geçen “kitap” kelimesi “Tevrat” anlamında olabilir.

Emanî, ümniye kelimesinin çoğuludur. **Ümniye**, insanın kendi nefsinde kurduğu hayallerdir.

Yani, o ümmîler Tevratı tahrif edenlerden taklit yoluyla öğrendikleri yanlış inançlara, boş vaatlere inanırlar. Mesela, “Cennete ancak Yahudiler girecek.” “Cehenneme girseler bile ancak sayılı günlerde orada kalacaklar” gibi kuruntulara kapılırlar.

وَأَن هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ **“Onlar sadece zanda bulunurlar.”**

Onlar, bilgiye ulaşamamış, zan içinde olan kimselerdir. Zanda her ne kadar sahibi kesin inansa da katî olmayan bir itikad ve görüş söz konusu-

dur. Mukallidin itikadı ve bir şüpheden dolayı haktan sapan birinin inancı böyledir.

79- فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُبُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هَذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ لِيَشْتَرُوا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا “Elleriyle Kitab’ı yazıp sonra da onu az bir karşılığa de-ğişmek için, “Bu, Allah’ın katındandır” diyenlerin vay hâline!”

Onlar, kitabı ya doğrudan tahrif veya manasını yanlış te’villerle te’vil etmek sûretiyle dünya malını elde etmek istiyorlar. Bu şekilde elde ettikleri her ne kadar çok da olsa, bunun sonucu olarak kendilerine gelecek olan daimi azaba nisbetle az bir şey sayılır.

فَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا كَتَبَتْ أَيْدِيهِمْ “Ellerinin yazdıklarından ötürü vay onların hâline!”

80- وَقَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَعْدُودَةً “Bir de dediler ki: Sayılı günler dışında cehennem ateşi bize asla dokunmaz.”

Rivayete göre onların bir kısmı şöyle dedi: Ancak buzağıya taptığımız kırk gün sayısınca bize azap verilecek.

Bir kısmı da şöyle dedi: Dünyada insanların yaşayacağı müddet yedi bin senedir. Biz, her bin seneye mukabil bir gün azap göreceğiz.

قُلْ أَتَّخَذْتُمْ عِنْدَ اللَّهِ عَهْدًا “De ki: Siz Allah nezdinde bir ahit mi aldınız?”

81- فَلَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ عَهْدَهُ “Böyle ise, Allah sözünden dönmez.”

Eğer Allahtan bu konuda bir söz aldınızsa, Allah elbette sözünde duracaktır.

Ayette, Allah için haber verdiği şeylerin hilafını yapmanın muhal olduğuna bir delil vardır.

82- أَمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَالًا تَعْلَمُونَ “Yoksa Allah’a karşı bilemeyeceğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?”

81- “Evet, بَلَى مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً وَأَحَاطَتْ بِهِ خَطِيئَتُهُ فَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ” kötülük işleyip günahı her yandan kendisini kuşatmış olan kimseler var ya, işte onlar cehennem ashabıdır.”

Onlar, cehennem azabının uzun süre kendilerine dokunmayacağını id-

dia etmişlerdi. Ayetin bu kısmı, onların sözünün batıl olduğuna genel bir cihetle isbat eder.

Seyyie, bilerek işlenen çirkin iştir. **Kesb** ise aslında faydalı şeyi celbe çalışmaktır. Onların seyyie işlemelerinin “kesb” fiili ile ifade edilmesi, **“Onları elem verici bir azapla müjdele!”** (Âl-i İmran, 21) üslûbu üzeredir.

Böyle biri, hataların her yönden kendisini kuşattığı, bütün hallerini içine aldığı bir kimsedir.

Böyle bir durum kâfir için söz konusudur. Çünkü kâfir olmayan birisi için kalben tasdik ve lisanen ikrardan başka bir hasenesi olmasa bile, hatalar her taraftan onu sarmış olamaz. Bundan dolayı selef âlimleri ayeti “küfür” ile tefsir ettiler.

Bunun tahkiki şöyledir:

Kişi günah işlediğinde, buna son vermezse benzerini yapmaya alışır, gittikçe onu işlemek meyli kendisinde kuvvetlenir. Zamanla hem onu, hem daha büyüğünü işlemeye başlar. Öyle ki, günahlar onu istila eder ve kalbinin bütün latifelerine bulaşır. Kişi sonunda bozulmuş tabiatı ile günahlara meyilli bir hâle gelir, onları istihsan eder, bunlardan başkasında lezzet olmadığını inanır, engel olmaya çalışana buğzeder, o konuda nasihat edeni yalanlar. Şu ayet, bu manaya işaret etmektedir:

“Sonra, Allah’ın âyetlerini yalanladıkları ve onlarla alay etmekte oldukları için, kötülük işleyenlerin akıbeti çok kötü oldu.” (Rum, 10)

Onlar dünyada cehennem ateşini netice verecek işlerle hemhâl oldukları gibi, ahirette de ateşle iç içe olacaklardır.

“Onlar orada ebedî kalacaklardır.” هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

Onlar orada daimîdirler.

Veya, çok uzun zaman orada kalacaklardır.

Gördüğün gibi, ayette büyük günah işleyenin cehennemde ebedi kalacağına bir delil yoktur, keza önceki ayette de yoktur.

“İman edip salih ameller işleyenler ise, işte onlar cennet ashabıdır.” 82- وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ

“Onlar orada ebedî kalacaklardır.” هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

Cenab-ı Hak burada da âdeti üzere cehennemle tehditten hemen sonra cennet ile vaatte bulundu, ta ki rahmeti ümit edilsin, azabından da korkulsun.

Amelin imana atfedilmesi, onun imanla aynı şey olmadığına delalet eder.

13. DERS

İsrailoğullarına On Emir

83- وَأَذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَآئِيلَ “Hani, biz İsrailoğulları’ndan şöyle söz almıştık:”

اللَّهُ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ “Allah’tan başkasına ibadet etmezsiniz.”

Ayette “Ne kâtip zarar görür, ne de şahit (Kâtip de, şahit de bir zarar görmesin.)” (Bakara, 282) ayetinde olduğu gibi nehiy manasında ihbar vardır. Yani, “Allahtan başkasına ibadet etmeyin!” Bu şekilde yasaklamak, açık yasaklamaktan çok daha etkili ve belîğdir. Çünkü bu üslûbta, sanki yasaklanan şey artık işlenmemekte ve sona ermiş bulunmaktadır.

وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ “Anne- babaya, yakınlarla, yetimlere, miskinlere iyilik edersiniz.”

Mesakîn, miskîn kelimesinin çoğuludur. Bu ise “sükûn” kökünden gelir. Sanki fakirlik onu yerinden kıpırdayamaz hâle getirmiştir.

وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا “İnsanlara güzel sözler söyleyin.”

وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ “Namazı dosdoğru kılın.”

وَاتُوا الزَّكَاةَ “Zekâtı verin.”

ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِّنْكُمْ وَأَنْتُمْ مُّعْرِضُونَ “Sonra pek azınız hariç, yüz çevirerek sözünüzden döndünüz.”

Ayetteki hitap Hz. Peygamber devrindeki Yahudileredir. Onlardan öncelikler de bu hitaba dâhil olabilirler.

“Sonra pek azınız hariç...”

Bu az grup, neshedilmezden (yürürlükten kaldırılmazdan) önce Yahudiğin şartlarını yerine getirenler ve bir de onlardan İslâma girenlerdir.

Yüz çevirmelerinin ayette ism-i fail sığasıyla nazara verilmesi, “Siz, vefadan ve taatten yüz çevirmeyi âdet haline getirmiş bir kavimsiniz” manasına işaret eder.

84- وَأَذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ “Hani, sizden şöyle söz almıştık:”

لَا تَسْفِكُونَ دِمَاءَكُمْ “Birbirinizin kanını dökmezsiniz.”

“Birbirinizi yurtlarınızdan çıkarmazsınız.” وَلَا تُخْرِجُونَ أَنْفُسَكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ

Burada “şöyle şöyle yapmayınız” manası belîğ bir şekilde ifade edilmektedir. Bundan murat birbirlerini öldürmemeleri ve vatandan sürüp çıkarmamalarıdır.

Bununla beraber şu manaya da dikkat çekilmiştir:

“Birbirinizin kanını akıtmayı ve birbirinizi vatanınızdan çıkarmayı mubah kılan şeyleri yapmayınız”

Ayrıca, tasavvufî yönden şöyle de anlaşılabilir:

“Sizi küçük düşürecek ve ebedi hayatınıza zarar verecek şeyleri yapmayın. Çünkü gerçek katl, işte böyle bir durumdur. Keza, asıl vatan olan cennetten sizi alıkoyacak hallerden uzak kalın. Çünkü hakiki sürgün, cennetten uzak kalmaktır.”

“Sonra görerek, bunu böylece kabul etmişsiniz.” ثُمَّ أَقْرَرْتُمْ وَأَنْتُمْ تَشْهَدُونَ

85- “Sonra siz o kimselersiniz ki, birbirinizi öldürüyorsunuz.” ثُمَّ أَنْتُمْ هَؤُلَاءِ تَقْتُلُونَ أَنْفُسَكُمْ

“Sizden olan bir grubu diyarlarından çıkarıyorsunuz.” وَتُخْرِجُونَ فَرِيقًا مِنْكُمْ مِنْ دِيَارِهِمْ

Onlar bu konularda söz vermiş, bunu ikrar etmiş ve şهادette bulunmuşlardı.

Böyle iken bunu bozmaları bu şekilde yadırganmıştır.

“Onlar aleyhinde kötülük ve düşmanlık yapmada birbirinize arka çıkıyorsunuz.” تَظَاهَرُونَ عَلَيْهِمْ بِالْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ

“Yurtlarından çıkartılmaları size haram kılınmış iken, size esir olarak gelirlerse fidyeleşmeye kalkıyorsunuz.” وَإِنْ يَأْتِوكُمْ أُسَارَى تُفَادُوهُمْ وَهُوَ مُحَرَّمٌ عَلَيْكُمْ إِخْرَاجُهُمْ

Rivayete göre Yahudilerin Benî Kurayza kabilesi Medinedeki Evs kabilesiyle, Benî Nadîr de Hazrec’le dostluk anlaşması yapmıştı. Savaş olduğunda; öldürmek, diğer tarafın diyarını harap etmek ve onları sürgüne göndermek hususunda anlaşmış oldukları kabileye yardım ediyorlardı. İki firkadan esir olanlar olduğunda, toplanıp fidye ile kurtarmaya çalışıyorlardı.

Tasavvufî yönden, ayetten şöyle işarî bir mana nazara verilir:

“Onlar şeytanların elinde esir olduğunda, irşad ve vaazla onları kurtarmaya çalışıyorsunuz. Hâlbuki sizler kendinizi daha irşat edememişsiniz!” Bu, **“İnsanlara iyiliği emreder de kendinizi unuttur musunuz!”** (Bakara, 44) ayetinde olduğu gibi, irşad edenlerin önce bunları kendilerinin uygulaması gerektiğini anlatır.

“**Yoksa siz Kitab’ın (Tevrat’ın) bir kısmına inanıp, bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz?”**

Fidye ile kurtarmak gibi kitabın bazı hükümlerine inanıyor, birbirinizle savaşmak ve birbirinizi yurdundan etmek gibi hükümleri inkâr mı ediyorsunuz?

“**Artık sizden Fَمَا جَزَاء مَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ مِنْكُمْ إِلَّا خِزْيٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا** bunu yapanın cezası, dünya hayatında rezil olmaktan başka bir şey değildir.”

Benî Kurayzanın bir kısmının öldürülmesi ve diğerlerinin de esir edilmesi, Benî Nadirin sürgüne gönderilmesi, diğerlerinin de cizyeye mahkum olmaları ayetin manasının bazı tezahürleridir.

“**وَيَوْمَ الْقِيَمَةِ يُرَدُّونَ إِلَى أَشَدِّ الْعَذَابِ** Kiyamet gününde ise onlar azabın en şiddetlisine uğratılırlar.”

İsyanları şiddetli olduğu için cezaları da şiddetli olacaktır.

“**وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ** Allah, yaptıklarınızdan asla gafil değildir.”

Ayetin bu kısmı, onlara yönelik ilâhî tehdidi te’kid eder. Yani Allahu Teâlâ daima onların hâlini tarassut eder, onların yaptıklarından gafil kalmaz.

86- “**إِنَّكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ** İşte onlar, ahireti verip dünya hayatını satın alan kimselerdir.”

Yani, onlar dünya hayatını ahirete tercih ettiler.

“**فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ الْعَذَابُ** Artık bunlardan azap hiç hafifletilmez.”

Ne dünyadaki cizye ödemeleri azaltılır, ne de ahiretteki azapları hafifletilir.

“**وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ** Ve onlara yardım da edilmez.”

14. DERS

İsrailoğullarına Bazı Uyarılar

87- وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ “Andolsun, Mûsâ’ya Kitab’ı verdik.”

وَقَفَّيْنَا مِنْ بَعْدِهِ بِالرُّسُلِ “Ondan sonra ard arda peygamberler gönderdik.”

وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ “Meryem oğlu İsa’ya beyyinat verdik.”

Hız. İsa’ya verilen beyyinat, ya ölüleri diriltmek, anadan doğma körlerin gözünü açmak, cüz zamlı hastaları iyileştirmek, gaybî şeylerden haber vermektir veya Ona verilen İncildir.

وَإِذْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ “Onu Ruhü'l-Kudüs ile destekledik.”

Ruhu'l-Kudüs

-Bundan murat, Hız. Cebrail'dir.

-Bundan muradın Hız. İsanın kendi ruhu olduğu da söylenmiştir. Onun ruhunun böyle vafedilmesi, şeytanın dokunmasından temiz kalması sebebiyledir.

-Veya Allah nezdinde kıymetini ifade etmek içindir. Bundan dolayı Allah onu kendine izafetle söylemiştir.

-Veya Hız. İsa'nın bir erkek sulbünde veya hayızlı kadın rahminde bulunmaması yönüyledir.

-Ruhu'l-Kudüs'ten murat İncil de olabilir. Keza, Allahın ism-i azamı da olabilir. Hız. İsa o isimle ölüleri diriltiyordu.

أَفَكُلَّمَا جَاءَكُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوَى أَنْفُسُكُمْ اسْتَكْبَرْتُمْ “Ama siz, her peygamber nefislerinizin hoşunuza gitmeyen şeyleri getirdiğinde, kibirlendiniz?!”

Her gelen peygamber nefsinizin hoşuna gitmeyen şeyleri getirdiğinde imandan ve peygamberlere tâbi olmaktan kaçındınız.

فَفَرِقًا كَذَبْتُمْ “Onların bir kısmını yalanladınız.”

Hız. Musa ve Hız. İsa gibi bir kısım peygamberleri yalanladınız.

وَفَرِيقًا تَقْتُلُونَ “Bir kısmını da öldürüyorsunuz.”

Hız. Zekeriya ve Hız. Yahya gibi bir kısım peygamberleri de öldürüyordunuz.

Peygamberleri öldürmeleri aslında mazide olup bitmiş bir durum iken, geniş zaman sığası ile bunu ifade etmek, o şeni’ manzarayı nefislerde hazır etmek içindir. Çünkü, yapılan iş, çok korkunçtur.

Veya ayet sonlarına uyum noktasında böyle getirilmiştir.

Veya ayetin nâzil olduğu dönemdeki Yahudilerin de Hız. Peygamberi öldürmek peşinde olduklarına delalet etmek içindir.

Nitekim Hız. Peygambere sihir yapmışlar, zehirli bir koyunla öldürmeye çalışmışlardır. Ancak Allahu Teâlâ özel lütfuyla peygamberini korumuştur.

88- وَقَالُوا قُلُوبُنَا غُلْفٌ “Bir de, “Kalplerimiz örtülüdür” dediler.

Bundan murat, kalplerinin yaratılıştan örtülü olduğu, bundan dolayı Hız. Peygamberin getirdiklerinin buralara varmadığı ve kendileri tarafından anlaşılmadığını anlatmaktır.

Veya “kalplerimiz ilim kaplarıdır, ne duysa anlar, ama senin dediklerini anlamıyor.”

Veya “kalplerimiz ilimle dolu olduğundan, onlarda olanlar bize yetiyor, başkasına ihtiyaç bırakmıyor” manası da kastedilmiş olabilir.

بَلْ لَعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ “Öyle değil, inkârları sebebiyle Allah onları lânetlemiştir.”

Ayet, onların sözlerini reddeder. Mana şöyledir:

“Hayır, durum sizin dediğiniz gibi olamaz. Kalpler fitrat üzere ve hakkı kabule müheyya bir şekilde yaratılmıştır. Lakin Allah, onların inkârı sebebiyle kalplerini anlayışsız hâle getirmiş, kabiliyetlerini ibtal etmiştir.”

“Veya, o kalplerin senin söylediğini anlamama, kendilerinde bulunan bir arızadan dolayı değildir. Onların küfrü sebebiyle Allah o kalpleri anlayıştan mahrum bir hale getirmiştir. Nitekim Allah şöyle buyurur:

“İşte bunlar, Allah’ın lânetleyip, kulaklarını sağır ve gözlerini kör ettiği kimselerdir.” (Muhammed, 23)

“Veya, onlar mel’un kâfirlerdir. Onlar için ilim iddiasında bulunmak, sana ihtiyaçları olmadığını zannetmek ne kadar da uzaktır.”

فَقَلِيلًا مَّا يُؤْمِنُونَ “Bu yüzden pek az iman ederler.”

Yani, onların imanı çok çok az bir imandır. Mesela sadece bazı kitaplara inanırlar.

Bundan murat, iman etmemeleri de olabilir.

89- **“Kendilerine elle-
rindekini (Tevrat’ı) tasdik eden bir kitap (Kur’an) gelince (onu inkâr
ettiler).”**

Allah katından gelen Kur’an, onların kitaplarında olanı tasdik etmektedir.
Hâlbuki, daha önce (bu kitabı getirecek peygamber ile) **inkârcılara karşı yardım istiyorlardı.”**

Yahudiler, müşriklere galip gelmek için böyle bir kitabın gelmesini bekliyor ve “Allahım, Tevratta bildirilen ahir zaman peygamberiyle bize yardım et” diyorlardı.

Veya bundan murat, Yahudilerin onlara “sizden bir peygamber çıkacak, zamanı yaklaştı” diye haber vermeleri de olabilir.

(Tevrat’tan) **tanıyıp bildikleri (bu peygamber) kendilerine gelince, onu inkâr ettiler.”**

Önceden bilmiş oldukları hak geldiğinde, hasetleri sebebiyle ve riyasetlerinin ellerinden kaçma korkusuyla onu inkâr ettiler.

“Artık Allah’ın lâneti kafirlerin üzerine olsun.”

“Onların üzerine olsun” yerine “**kâfirlerin üzerine olsun**” denilmesi, küfürleri sebebiyle böyle bir lanete müstahak olduklarını gösterir. Bu durumda, ayette ifade edilen kâfirler belli kâfirlerdir.

Ancak, ayet bütün kâfirleri içine alan bir laneti ifade ediyor da olabilir. Onlar da evleviyetle bu hükme tâbi olurlar. Çünkü kelâm onlar hakkındadır.

90- **“İşte bu yüzden de gadap üstüne gadaba uğradılar.”**

Onlar, bu yaptıklarıyla kendilerini cezadan kurtarmış sanıyorlardı.

İşte bu yüzden de gadap üstüne gadaba uğradılar.”

Mahlûkatın en efdali olan Hz. Muhammedi inkâr etmeleri ve Ona hasetleri sebebiyle Allahın gadabına maruz kaldılar.

Veya bundan murat, önce Hz. İsayı, ardından da Hz. Muhammedi (asm) inkârları olabilir.

“Kâfirler için zillet verici bir azap vardır.” وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُهِينٌ

Günahkâr kimselerin azabı, onları temizleyicidir. Ama kâfirlerin azabı daimidir ve zillet vericidir.

91- “Onlara, “Allahın indirdiğine iman edin” denildiğinde, “Biz kendimize indirilene iman ederiz” dediler.” وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ آمِنُوا بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا نُوْمِنُ بِمَا أَنْزَلَ عَلَيْنَا

“Allah’ın indirdiğine” ifadesi Allahın indirdiği bütün kitaplara imanı içine alır.

“Ve ondan başkasını inkâr ederler.” وَيَكْفُرُونَ بِمَا وَرَاءَ

“Hâlbuki o, yanlarındakini (Tevrat’ı) tasdik eden hak bir kitaptır.” وَهُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَهُمْ

Ayetin bu kısmı, onların sözünü reddi tazammun eder. Çünkü onlar Tevrata uygun olanı inkâr edince, aslında onu da inkâr etmiş olurlar.

“De ki: Eğer gerçekten mü’min kimseler iseniz, niçin daha önce Allah’ın peygamberlerini öldürüyordunuz?” قُلْ فَلِمَ تَقْتُلُونَ أَنْبِيَاءَ اللَّهِ مِنْ قَبْلُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ

Tevrata iman iddiasıyla peygamberleri öldürmek bir arada olamaz. Çünkü Tevrat, böyle bir şeye izin vermez.

Ayetin ilk muhatapları Hz. Peygamber devrindeki Yahudilerdir ve onlar herhangi bir peygamber öldürmemişken, bunun kendilerine isnadı, bunların ecdadının fiili olup, onların da bu hâle razı bulunmalarından ve ellerinden gelse Hz. Peygamberi öldürmek istemelerindendir.

92- “Andolsun, Mûsâ size beyyinat ile gelmişti.” وَلَقَدْ جَاءَكُمْ مُوسَىٰ بِالْبَيِّنَاتِ

Beyyinattan murat, başka ayette anlatılan dokuz mu’cizedir.¹⁰¹

¹⁰¹ Bkz. İsra, 101.

ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ “Arkasından sizler zalimler olarak buzağıyı ilâh edinmiştiniz.”

Yani, Musa’nın Tura gitmesinden sonra buzağıyı ilah edinerek ona ibadetle kendinize zulmettiniz.

Veya Allahu Tela’nın ayetlerini ihlal ile zalimler oldunuz.

Veya bu bir ara cümlesi olabilir. Yani, “ve siz, zulüm işlemeyi âdet edinmiş bir kavimsiniz.”

Ayetin sevki, onların biraz önce nazara verilen **“Biz kendimize indirilene iman ederiz”** demelerine bir reddir. Yani, bunlar aslında kendilerine indirilene de tam iman etmemişlerdir.

Ayette, onların Hz. Peygamberle olan ilişkilerinin, sebeplerinin Hz. Musa ile olan ilişkisi gibi olduğuna bir tenbih vardır.

93- وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ “Hani, Tûr’u üstünüze kaldırıp sizden kesin söz almıştık:”

حُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ “Size verdiğimizize (Kitab’a) sımsıkı sarılın.”

وَاسْمَعُوا “Ve ona kulak verin.”

“Onlara şöyle dedik: Tevrat’ta size emredilenleri ciddiyetle yapın, uygulamak niyetiyle kulak verin”

قَالُوا سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا “Onlar ise, “işittik ve isyan ettik” dediler.”

“Sözünü işittik, emrine isyan ettik” dediler.

وَأَشْرَبُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ “İnkârları yüzünden buzağı sevgisi onların kalplerine sindirildi.”

Nasıl ki boya, kumaşa sinerse, içilen şey bedeninin her tarafına yayılırsa, buzağı muhabbeti onların dem ve damarlarına kadar işledi.

Böyle yapmaları küfürleri sebebiyledir. Çünkü onlar Mücessime veya Hulûliye görüşünde idiler.¹⁰² İlah edindikleri o buzağı heykelinden daha hayret verici bir cisim görmemişlerdi. Böylece Samirinin onları sevkettiği şey kalplerinde yerleşmişti.

¹⁰² **Mücessime**, Allah’a el -ayak gibi azalar nisbet ederek O’nu insana benzeten batıl bir mezheptir. **Hulûliye** ise, Allahı alemin içinde munderiç görür. Hâlbuki Allah, alemin yaratıcısıdır, -haşa- ondan bir cüz değildir.

“Onlara de ki: Eğer mü’min kimseler iseniz, imanınız size ne çirkin şeyler emrediyor!”

Yani, Tevrata olan imanınız mı sizi buzağıya tapmayı veya daha genel bir şekilde üstteki ayetlerde sayılan kusurları işlemeyi emrediyor?

Ayetin bu kısmı, onların Tevrata olan imanının da geçerli bir iman olmadığını ortaya koyar. Yani, “Eğer Tevrata inanmış kimselerseniz, o size bu çirkin işleri yapmayı emretmedi, ona olan imanınız bunları yapmaya size ruhsat vermez.”

Veya “Eğer ona inanmış kimselerseniz, bu imanınız size ne kötü şeyler emrediyor! Çünkü mü’minin, ancak imanının gerektirdiği şeyleri yapması uygun olur. Lakin Tevrata olan iman bunu emretmiyorsa, o zaman siz gerçekte mü’min değilsiniz.”

قُلْ إِنْ كَانَتْ لَكُمْ الدَّارُ الْآخِرَةُ عِنْدَ اللَّهِ خَالِصَةً مِنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَنَّوْا 94- “De ki: Eğer Allah katında ahiret yurdu diğer insanlar için değil de, yalnız sizin içinse ve doğru söyleyenler iseniz, haydi ölümü temenni edin!”

Onlar “Cennete ancak Yahudiler girecek” diyorlardı.

“Haydi ölümü temenni edin!”

Çünkü kendisinin cennet ehli olduğuna yakînen inanan, elbette oraya iştiaak duyar ve şâibelerle dolu şu dünyadan bir an önce kurtulmak ister. Mesela Hz. Ali şöyle demiştir:

“Ölümün üzerine düşsem veya ölüm benim üzerime düşse hiç aldırmam.”

Ammar Bin Yasir de Sıffinde şöyle demişti:

“Şimdi dostlara, Hz. Muhammede ve O’nun hizbinden olanlara kavuşuyorum.”

Hız. Huzeyfe de ölüm anında şöyle demişti: “Özlenen bir dost geldi. Pişman olan felah bulmasın!”

İşte, ölümü bilenler böyle söylemişler. Yahudiler de ahirette cenneti umuyorlarsa, ölümü temennî etmeleri gerekir.

95- وَلَنْ يَتَمَنَّوْهُ أَبَدًا بِمَا قَدَّمْتُ أَيْدِيَهُمْ “Fakat ellerinin yaptıkları yüzünden onu hiçbir zaman temenni etmeyecekler.”

Onlar, Peygamberimizi ve Kur’ânı inkâr ve Tevratı tahrif etmeleri gibi

cehennemi netice verecek çok işler yaptıklarından, ölümü asla istemeyeceklerdir.

Ayette **“ellerinin yaptıkları yüzünden”** denilmesi,

-Çünkü, iş yapan el, özellikle insanın elidir.

-İnsan, bütün sanatlarını el ile yapar ve ekser menfaatlerini el ile elde eder.

Bundan dolayı “yed = el” kelimesiyle bazen nefis, bazen da kudret manası kastedilir.

Yahudilerin asla ölümü istemiyecekleri, gaybtan bir haberdir, haber verildiği gibi gerçekleşmiştir. Çünkü “evet, biz ölümü temennî ediyoruz” deseler elbette nakledilir ve şöhet bulurdu. Çünkü temennî kalbin ameli değildir ki gizli kalsın! Aksine temennî “keşke şöyle olsa” tarzında konuşmakla olur. Temenni kalple olsaydı “biz bunu temennî ettik” derlerdi.

Hız. Peygamberden şöyle rivayet edilir: “Şayet temenni etselerdi, bunların her biri yutkunamaz, olduğu yerde öldü. Yeryüzünde bir tek yahudî kalmazdı.”

“Allah zâlimleri çok iyi bilendir.” وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ

Ayet, Yahudiler için bir tehdittir ve onların zâlim olduklarına bir tenbih-tir. Çünkü kendilerinde olmayan bir hâli dava etmekte ve olan bir hâli ise nefyetmektedirler.

“Andolsun, sen onları hayata, bütün insanlardan hatta Allah’a ortak koşanlardan bile daha hırslı olduklarını görürsün.” وَلَتَجِدْنَهُمْ أَحْرَصَ النَّاسِ عَلَى حَيَوةٍ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا -96

Ayette hayatın elif – lâmsız gelmesi, bununla onun fertlerinden bir fert olan “uzun hayat” murat edilmesindendir.

Ayet, onların ancak dünya hayatını bildiklerini, buna da tüm hırslarıyla yöneldiklerini anlatır, onları şiddetle kınar, başlarına vurur. Çünkü onlar ahirette cezaı ikrar etmekle beraber, inkâr edenlerden çok daha fazla hırs göstermeleri, kendilerinin ateşe gideceklerini bilmelerine delâlet eder.

“Onların her biri bin yıl yaşamak ister.” يَوَدُّ أَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرُ أَلْفَ سَنَةٍ
“Hâlbuki uzun yaşamak, onu azaptan kurtaracak değildir.” وَمَا هُوَ بِمُزَحَّزَجِهِ مِنَ الْعَذَابِ أَنْ يُعَمَّرَ

“Allah, onların bütün yaptıklarını görendir.” وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ

Allah, onların ne yaptıklarını elbette görür ve onları cezalandırır.

Vahiy Ve Sihir

قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَى قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدًى وَبُشْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ “De ki: Her kim Cebrail’e düşman ise, bilsin ki: O, Allah’ın izni ile onu (Kur’an’ı); önceki kitapları doğrulayıcı, mü’minler için de bir hidayet rehberi ve müjde verici olarak senin kalbine indirmiştir.”

Sebeb-i Nüzûl

Ayet, Yahudilerden Abdullah Bin Suriya hakkında indi. Bu şahıs, Hz. Peygambere kendisine kimin vahiy getirdiğini sordu. Hz. Peygamber “Cibril” deyince, İbnu Suriya “O bizim düşmanımızdır, defalarca bize düşmanlık yaptı. O, bizim Peygamberimize Buhtunnasr’ın Beytü’l-Makdisi harap edeceği haberini indirdi. Bunun üzerine biz Buhtunnasrı öldürecek birini gönderdik, onu Babilde gördü, ama Cibril onu öldürmesine engel oldu ve şöyle dedi: “Eğer Rabbiniz ona sizi helak etmeyi emretmişse, sizi ona saldırtmaz. Değilse de neye dayanarak öldüreceksiniz?”

Denildi ki, Hz. Ömer bir gün Yahudilerin medreselerine vardı ve onlara Cibrille alakalı sordu. Dediler ki: “O bizim düşmanımızdır, sırlarımızı Muhammed’e aktarıyor. Çöküntü ve azaplar da O’nun eliyle geliyor. Mikail ise, bolluk ve selâmet getirir.”

Bunun üzerine Hz. Ömer “peki, bu iki meleğin Allah yanında konumları nedir?” dedi.

Dediler: “Cibril sağında, Mikail ise solunda yer alır. Ama aralarında düşmanlık vardır.”

Hız. Ömer şöyle dedi: “Eğer dediğiniz gibi ise, onlar birbirine düşman olamaz ve siz de eşekten daha nankör varlıklarsınız. Her kim onlardan birine düşman olursa, o Allahın düşmanıdır.”

Sonra Hız. Ömer döndü. Hız. Cebrailin bu ayetleri Peygambere vahyetmiş olduğunu gördü. Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “Ya Ömer, Rabbin sana muvafakat etti.”

“O, Allah’ın izni ile onu indirmiştir” derken, zamirin Kur’ana

râci olduğu anlaşıyor. Normalde zamir göndermek için önceden zikredilmesi bir esastır. Ama bu şekilde gelmesi, O'nun şanının büyüklüğüne delalet eder. Sanki belli oluşu ve son derece iştihar etmesiyle, önceden zikrine ihtiyaç olmamıştır.

“Senin kalbine” derken, kalbin nazara verilmesi şundandır:

Vahyin ilk kabul yeri ve mahalli Hz. Peygamberin kalbidir.

“O, önceki kitapları doğrulayıcı, mü'minler için de bir hidayet rehberi ve müjde vericidir.” Böyle olunca, onlardan her kim Cebrail'e düşmanlık yaparsa, insafsızlık etmiş olur veya o düşmanlık sebebiyle kendisine gelen kitabın vahiyle sana indiğini inkâr etmiş olur. Çünkü o, önceki kitapları tasdik eden bir kitap olarak nazil olmuştur.

“Her kim Cebrail'e düşmansa...” ifadesinin cevabı hazfedilmiş de olabilir. Mesela “...öfkesinden ölsün” veya “o bana düşmandır, ben de ona düşmanım.”

Nitekim sonraki ayette şöyle denilmiştir:

98- مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَرُسُلِهِ وَجِبْرِيلَ وَمِيكَالَ فَإِنَّ اللَّهَ عَدُوٌّ لِلْكَافِرِينَ

“Her kim Allah’a, Onun meleklerine, peygamberlerine, Cebrail ve Mikâil’e düşman olursa, iyi bilsin ki, Allah da kâfirlere düşmandır.”

Allaha düşmanlık, inadına O'na muhalefettir veya seçkin kullarına düşman olmaktır. Ayette önce Allaha düşmanlığın nazara verilmesi, diğerlerinin şanını büyütmek içindir. Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

“(O münafıklar) Sizi razı etmek için, Allah’a yemin ederler. Eğer (gerçekten) mü'min iseler, Allah ve Rasûlü'nü razı etmeleri daha layıktır.” (Tevbe, 62)

Ayette Cebrail ve Mikail aslında meleklerle dâhilken ayrıca sayılmaları, onların üstünlüğünü gösterir. Öyle ki, bu ikisi sanki ayrı birer cinstir.

Bu ikisinin müstakil olarak zikri, bir tek meleğe bile düşman olmakla hepsine düşman olmanın inkârda ve Allahın düşmanlığını celbetmede eşit olduğuna tenbihtir. Onların birine düşmanlık eden, hepsine düşmanlık yapmış gibi olur. Çünkü onların düşmanlığını veya sevgisini gerektiren şey, gerçekte birdir.

Bu iki meleğin ismen yer alması, aynı zamanda tartışmanın bu ikisi hakkında olmasındandır.

Ayette “Allah onlara düşmandır” yerine **“Allah kâfirlere düşmandır”**

denilmesi Allahın onlara olan düşmanlığının küfürleri sebebiyle olduğuna delalet etmesi içindir. Meleklerle ve peygamberlere düşman olmak küfürdür.

99- **“Andolsun, biz sana apaçık âyetler indirdik.”**

“Bunları ancak fasıklar inkâr eder.”

Ayette fasıklardan murat, kâfirlerin inatçı olanlarıdır. **Fısk**, günahların bir kısmında kullanıldığında, onun büyüklüğüne delâlet eder. Sanki onun sınırından aşılmıştır.

Sebeb-i Nüzûl

Ayet, İbnu Suriya'nın Hz. Peygambere: “Sen bize tanıdığımız bir şey getirmedi. Sana bir ayet indirilmedi ki, sana tâbi olalım” demesi üzerine nâzil oldu.

100- **“Onlar ne zaman bir antlaşma yaptılarsa, onlardan bir fırka o antlaşmayı bozmadı mı?”**

Ayette, “onlardan bir fırka” denmesi, bazısının ilâhî ahdi bozmadığını gösterir.

“Doğrusu onların çoğu iman etmezler.”

Ayet, “acaba ahdi bozanlar az bir grup mu?” şeklindeki tevehhümü reddeder.

101- **“Onlara, Allah katından ellerinde bulunan Kitab'ı (Tevrat'ı) doğrulayıcı bir peygamber gelince, kendilerine kitap verilenlerden bir fırka, sanki bilmiyorlarmış gibi Allah'ın Kitab'ını (Tevrat'ı) arkalarına attılar.”**

Onlarda olanı tasdik eden Hz. İsa ve Hz. Muhammed gibi bir peygamber geldiğinde kitap ehlinde bir kısmı, Allahın kitabını, yani Tevratı arkalarına attılar. Çünkü, Tevratı tasdik eden bir peygamberi inkâr etmeleri, Peygamberin tasdik ettiği şeyi inkâr, ve Tevrat'ta bulunan ve mu'cizelerle teyit edilmiş olan peygamberlere imanı bir tarafa atmak anlamına gelir.

“Allahın kitabını arkalarına atmaları”, ondan tümüyle yüz çevir-

melerini anlatan bir meseldir. Çünkü, kendisine önem verilmeyen şey, bu tarzda arkaya atılır.

“Sanki bilmiyorlarmış gibi.”

Sanki onlar, onun Allahın kitabı olduğunu bilmiyorlar. Yani, aslında sağlam bir şekilde O’nun Allahın kitabı olduğunu bilirler, lakin inatlarından bilmezden gelirler.

Bil ki, Allahu Teâlâ bu iki ayetle Yahudilerin dört fırka olduğuna dikkat çekti.

1- Tivrata inanan ve onun hakkını vermeye çalışanlar.

Bunlar ehl-i kitaptan samimi iman edenlerdir ve sayıları azdır. Biraz önceki **“Onların çoğu iman etmezler”** ayeti, bu tarz iman edenlerin sayıca az olduğuna delâlet eder.

2- Açıktan açığa ahitlerini bozduklarını, inat ve fık ile sınırları çiğnediklerini ilan edenler.

“Onlar ne zaman bir antlaşma yaptılarsa, onlardan bir fırka o antlaşmayı bozmadı mı?” (Bakara, 100) ayeti bunları anlatır.

3- Açıktan değil, ama yine de cehaletlerinden dolayı Allaha verdikleri sözü bozanlar.

Bunlar, çoğunluktur.

4-Zahiren Tivrata sarılan, ama gizlice onu terk edenler.

Bunlar, aslında durumu bilmektedirler, ama haset ve inatlarından böyle yaparlar. Bunlar, bildiği halde bilmez gibi hareket edenlerdir.

102- “سُلَيْمَانُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَابْتِغُوا مَا تَتْلُوا الشَّيَاطِينُ عَلَىٰ مُلْكِ سُلَيْمَانَ” **“Süleyman’ın saltanatı hakkında şeytanların uydurduklarının ardına düştüler.”**

Ayet, bundan önceki **“Onlardan bir fırka Allahın kitabını arkalarına attı”** cümlesine atıftır. Yani, “Allahın kitabını attılar, okudukları sihir kitaplarına tâbi oldular.”

Denildi ki: Şeytanlar kulak hırsızlığı yapıyor ve çok yalanlar katarak kâhinlere bunları bildiriyorlardı. Kâhinler, bunları toplayıp insanlara öğretiyorlardı. Bu durum, Hz. Süleyman devrinde çok yaygınlaştı, öyle ki “cinler gaybı bilir. Süleyman’ın saltanatı bu ilimle meydana geldi. O, bu ilimle cin ve insi ve rüzgârı kendine itaat ettiriyor” denilmeye başlandı.

“وَمَا كَفَرَ سُلَيْمَانُ” **“Oysa Süleyman (sihir yaparak) küfre girmedi.”**

Bu ifade, onların yanlış iddialarını yalanlamadır. Ayette sihirden küfür

kelimesiyle bahsedilmesi onun küfür olduğuna ve nebi olan birinin bundan masumiyetine delâlet etmesi içindir.

وَلَكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا “Fakat şeytanlar, küfre girdiler.”

Şeytanlar azdırmak ve yoldan çıkarmak için insanlara sihir öğretiyorlardı.

Sihirden murat, insanın tek başına yapamayacağı şeylerde, ona ulaşmak için şeytana yaklaşmakla yardım istemesidir. Böyle bir işe ise, şerlilik ve habis nefis sahibi olmada şeytana münasip olanlar teşebbüs eder. Çünkü birbirine katılma ve birbirine yardımcı olmada tenasüp bir şarttır. Bu ölçü ile, sihirle uğraşan kimse nebî ve veliden ayrılır. Ama, bir kısım insanların bazı âlet ve ilaçlar yardımıyla veya el çabukluğu ile yaptıkları hayret verici durumlar, sihir gibi mezmum, kötü değildir. Bunlara da “sihir” denmesi mecazendir veya bunlarda bulunan incelik sebebiyledir. Çünkü sihir kelimesi, asıl olarak sebebi gizli şeyler için kullanılır.

يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ وَمَا أُنْزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ “İnsanlara sihri öğretiyorlardı ve (özellikle de) Babil’deki Hârût ve Mârût adlı iki meleğe indirileni.”

“Ve (özellikle de) Babil’deki Hârût ve Mârût adlı iki meleğe indirileni.”

Ayetin bu kısmı, “sihir” üzerine atıftır, ikisinden de murat birdir.

Atıf, itibarın değişmesi sebebiyledir.

Veya bunlar vasıtasıyla gelen sihrin daha kuvvetli olduğunu ifade eder.

Ayette bahsi geçen **iki melek** Allahtan bir imtihan olmak üzere sihir öğretmek ve sihirle mu’cizenin birbirinden ayrılmasını sağlamak için indirildiler.

Onlarla alakalı şöyle anlatılır:

“Bu iki melek insan sûretinde gönderildi ve kendilerine şehvet verildi. Derken “Zühre” isimli bir kadınla karşılaştılar, kadın bunları şirke ve günahlara sevketti, sonra onlardan öğrendikleri ile semaya yükseldi.”

Bu kıssa, İsrailiyattandır ve belki de öncekilerin şifreli anlatımlarından biridir. Basîret sahiplerine bu şifreyi çözmek gizli bir şey değildir.

Bu iki meleğin aslında iki adam olduğu, salâhatleri sebebiyle kendilerine “melek” denildiği de söylenir. “Melik” şeklinde bir kıraat olması, bunu teyid etmektedir.

Bazıları ise, ayetin bu kısmını **“Süleyman küfre girmedi...”** kısmına atıfla **“iki meleğe de bir şey indirilmedi”** şeklinde değerlendirirler. Bu yorumda, Yahudilerin anlattığı kıssayı yalanlama vardır.

Harut ve Marut, gönderilen iki meleğin isimidir. Ancak, **“iki meleğe de bir şey indirilmedi”** şeklinde mana verenler, bunu şeytanlardan bedel olarak ve aradaki cümleleri ise cümle-i muteriza olarak kabul ederler.

“Hâlbuki o ikisi, “Biz ancak imtihan için gönderildik, (sihri caiz görüp de) sakın küfre girme” demedikçe kimseye (sihir) öğretmiyorlardı.”

Ayet, birinciye göre şu manayı anlatır: Bu iki melek **“biz Allahtan imtihan için gönderildik. Bunu bizden öğrenip onunla amel eden küfre düşer. Kim de öğrenir, amelden kaçınırsa iman üzere sabit kalır. Öyleyse bunu ve bununla ameli caiz görerek küfre düşme”** şeklinde nasihat etmeden kimseye öğretmezlerdi.

Bunda sihri ve tâbi olunması caiz olmayan şeyleri öğrenmenin yasak olmadığına bir delil vardır. Yasaklanan, buna tâbi olmak ve bununla amel etmektir.

İkinciye göre ise mana şöyledir: O ikisi **“biz fitneye maruz kalmış iki kimseyiz, sakın bizim gibi olma”** demedikçe kimseye sihir öğretmezlerdi.

“İşte bunlardan karı ile kocanın arasını ayıracak şeyler öğreniyorlardı.”

“Hâlbuki onlar, Allah’ın izni olmadıkça o sihirle hiç kimseye zarar veremezlerdi.”

Çünkü gerek sihir ve gerekse başka sebepler bizzat müessir degillerdir, Allahın emri ve izni ile etkili olurlar.

“Onlar, kendilerine zarar veren, fayda getirmeyen şeyleri öğreniyorlardı.”

Sihirle ilgili bilgede zarar görmeleri, onu uygulamak için öğrenmelerinden veya sırf ilim olarak öğrenseler bile zamanla uygulamalarındandır. Çünkü ilim, çoğu kere uygulamaya da yol açar.

Sadece ilim olarak öğrenmek, dünyada ve ahirette fayda vermeyecek bir durumdur. Bunda, sihirden kaçınmanın evlâ olduğuna bir delil vardır.

“Andolsun, onu satın alanın ahirette bir nasibi olmadığını biliyorlardı.”

“Kendilerini karşılığında sattıkları şey ne kötüdür!”

“Keşke bilselerdi!”

Keşke o konuda düşünselerdi...

Keşke o işin çirkinliğini bilselerdi...

Keşke sihri uygulayanın azabı hak ettiğini bilselerdi...

Keşke ilimlerinin mahiyetini bilselerdi... Çünkü bildiğini uygulamayan biri, bilmeyen kimse gibidir.

103- “Şayet onlar iman etseler ve günahlardan sakınmış olsalardı, Allah katında kazanacakları sevap kendileri için daha hayırlı olacaktı.”

Şayet onlar Peygambere ve kitaba iman etseler; Allahın kitabını atmak, sihre uymak gibi günahları terk ile Allahtan korksalardı, işte o zaman kendilerini sattıkları şeyden daha hayırlı bir şekilde Allah tarafından mükâfatlandırılırlardı.

“Keşke bilselerdi!”

“Keşke Allahın sevabının, onların içinde bulunduğu hâlden daha hayırlı olduğunu bilselerdi...”

Veya “keşke ilimle amel etmeyi bilselerdi...”

Ehl-i İmana Sesleniş

104- “Ey iman edenler! يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقُولُوا رَاعِنَا وَقُولُوا انظُرْنَا -**“Râina” demeyin, “unzurna” deyin.”**

Sahabiler, Hz. Peygambere **“râina”** yani “bizi kolla, bizi gözet, bize telkin ettiğin şeyleri teenni ile anlat, ta ki anlayalım” diyorlardı. Yahudiler bunu işitince dillerine doladılar ve Hz. Peygambere bununla hitap ettiler. Ancak bununla Ona hakaret etmeyi esas almışlardı.

Veya **“Raîna”** şeklinde biraz uzatarak İbranice bir kelime ile küfretmeye kalktılar. Bunun üzerine mü'minler **“raina”** kelimesini kullanmaktan men edildiler ve buna bedel yanlış kullanıma yol açmayacak ve “râina”nın normalde verdiği manayı verecek olanı kullanmakla emrolundular.

وَأَسْمَعُوا **“Ve iyi dinleyin.”**

“Güzelce dinleyin, ta ki “bizi gözet, bizim durumumuzu nazara al, ağır ağır anlat” demeye muhtaç olmayın.”

Veya “Yahudiler gibi değil, kabul etmek için dinleyin!”

Veya “size emredilenleri ciddiyetle dinleyin, ta ki size yasaklanan şeylere bir daha dönmeyin!”

105- وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ **“Kâfirler için elem verici bir azap vardır.”**

مَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَلَا الْمُشْرِكِينَ أَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْكُمْ مِنْ خَيْرٍ مِنْ رَبِّكُمْ **“Kitab ehlinde inkâr edenler ve de müşrikler, Rabbinizden size bir hayır indirilmesini istemezler.”**

Sebeb-i Nüzûl

Ayet, mü'minleri sevdiğini, onlar için hayır dilediklerini iddia eden Yahudilerden bir topluluk hakkında nazil oldu.

Yani, onlar size gelen vahyi kıskanırlar, nail olacağınız ilim ve yardım gibi her türlü hayırlı şeyleri sevmezler.

وَاللَّهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ “Oysa Allah, rahmetini dilediğine tahsis eder.”

Allah dilediğine nübüvvet verir, hikmet öğretir, ona yardım eder. Ona vâcib bir şey yoktur, kimsenin Allahtan hak talep etme hakkı söz konusu değildir.

وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ “Allah, büyük lütuf sahibidir.”

Ayetin bu kısmı, nübüvvetin Allahın lütfundan olduğunu hissettirir. Allahın bazı kullarını mahrum bırakması, lütfunun darlığından olmayıp meşis-etinden ve onunla ilgili hikmetindendir.

106- مَا نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلَهَا “Herhangi bir âyeti nesheder veya onu unutturur (ya da ertelersek), yerine daha hayırlısını veya mislini getiririz.”

Sebeb-i Nüzûl

Müşrikler veya Yahudiler “Muhammedin hâline bakmaz mısınız, ashabına bir emir veriyor, sonra ondan yasaklıyor ve tam tersini emrediyor!” demeleri üzerine ayet nâzil oldu.

Nesh, kelime itibariyle bir şeyin şeklini izale edip başkasında bunu sabit kılmaktır. Tenasüh de aynı kökten gelir.

Ayetin neshi ise, kıraatinin veya ondan çıkarılan hükmün veya her birinin sona erdiğini beyandır.

Ayette geçen “**insa**” unutturmak anlamındadır. Şayet bu “Nesie” kökünden gelirse “tehir etmek” anlamına gelir. Yani “...biz bir ayeti sana unutturur veya tehir edersek...” şeklinde mana verilir.

“Yerine daha hayırlısını veya mislini getiririz.”

Getirilen yeni ayet insanlara fayda ve sevapta ya daha hayırlı olur veya sevapta misli olur.

أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ “Bilmedin mi Allah her şeye kadîrdir.”

Her şeye kadir olduğu için elbette ayetlerin bir kısmını yürürlükten kaldırmaya ve kaldırılanların bir mislini veya daha hayırlısını getirmeye de gücü yeter.

Ayetler, Allahtan bir lütuf ve rahmet olarak, insanların maslahatlarını gözetmek ve nefislerini kemâle erdirmek için iner. Bu ise, geçim yolları

gibi, asırlara ve şahıslara göre farklılık arzeder. Çünkü bir asırda faydalı olan, başka bir asırda zarar verebilir.

Bazıları ayete dayanarak

-“Yerine bir hüküm gelmeden eskisi kaldırılmaz.”

-“Yeni hüküm eskisinden daha ağır olamaz.”

-“Sünnet ile kitabın hükmü kaldırılamaz” şeklinde genel kurallara delil getirdiler.

Bunların hepsi zayıftır. Çünkü bazen hüküm getirilmemesi veya daha ağır bir hüküm getirilmesi daha uygun olabilir. Ayrıca, sünnet de Allahın getirdiklerindendir. Ayette geçen **“Yerine daha hayırlısını veya mislini getiririz.”** kısmına dayanarak “Hz. Peygamberin sünneti ayetin hükmünü kaldıramaz” denilemez. Çünkü “daha hayırlı veya misil” olmaktan murat, lafız yönünden değildir.¹⁰³

Mu’tezile, bu ayete dayanak Kur’anın hâdis olduğuna delil getirmek istediler, değişiklik ve farklılığı hudusun gereklerinden olarak gördüler.

Buna cevaben şunu derim: Değişiklik ve farklılık, ârizî hallerden olup, bu arzî haller kadîm zâtla alakalıdır.

107- “Bilmedin mi, göklerin ve yerin hükümlerini Allah’ındır.”

Hitap, Hz. Peygamberdir, murat ise O ve ümmetidir. Çünkü devamında doğrudan çoğul sığısıyla ümmete hitap vardır. Peygambere yönelik gelmesi, O’nun en ziyade bilen kişi olması ve ümmetin ilminin de ona dayanmasındandır.

Göklerin ve yerin mülkü O’nun olunca, dilediğini yapar, dilediği şekilde hüküm verir.

Ayetin bu kısmı, biraz önce geçen **“Bilmedin mi, Allah her şeye kâdirdir”** cümlesine veya neshin câiz oluşuna delil gibidir, bundan dolayı atıf terk edilmiştir.

“Sizin için Allah’tan başka ne bir velî, ne de bir yardımcı vardır.”

¹⁰³ Hadisin lafzı elbette Kur’an ayetinden daha hayırlı olmadığı gibi, ona misil de olamaz. Ama sünnet ile getirilen yeni hüküm, insanlara faydalılık ve maslahat açısından daha hayırlı olabilir.

Sizin işlerinize mâlik olan ve bunları maslahatınıza göre icra eden ancak O'dur.

Velî ve nasîr (yardımcı) arasında şöyle fark vardır: Veli, bazen yardımdan aciz kalabilir, nasîr ise, bazen yardım edilene yabancı olabilir. Böylece bu ikisi manada yakın olmakla beraber, bir cihette farklıdırlar.

108- **“Yoksa siz, 108- اَمْ تُرِيدُونَ اَنْ تَسْأَلُوا رَسُولَكُمْ كَمَا سُئِلَ مُوسٰى مِنْ قَبْلُ - daha önce Mûsâ'ya sorulduğu gibi peygamberinize sormak mı istiyorsunuz?”**

Yoksa siz Yahudilerin Hz. Musa'ya sordukları türden peygambere gereksiz sorular sormak mı istiyorsunuz?

Veya evveliyile bağlı olmadan, onların Hz. Peygambere güvenmelerini, ona uygunsuz şeyler sormamalarını bildirir.

Sebeb-i Nüzûl

İniş sebebi hakkında farklı rivayetler vardır:

1-Ehl-i kitabın bir kısmı gelip Hz. Peygamberin semadan kendilerine bir kitap indirmesini istediler.

2-Hz. Peygambere gelip mu'cize talebinde bulunan müşrikler hakkında indi:

“Dediler: Sen, bizim için yerden bir pınar akıtmadıkça sana asla inanmayacağız.”

“Veyahut hurma ve üzümlerden senin bir bahçen olsun, bunların ortasından şarıl şarıl nehirler akıt.”

“Yahut iddia ettiğin gibi, göğü başımıza parça parça düşür veya Allah'ı ve melekleri şahit getir.”

“Yahut altından bir evin olsun ya da göğe yüksel. Oradan bize okuyacağımız bir kitap indirmeden oraya çıktığına da asla inanmayız.” (İsra, 90-93)

“Her kim imanı küfre değiştirse, o artık doğru yoldan sapmış olur.”

Her kim apaçık ayetlere güveni terk eder ve onlarda şüpheye düşer, bunların yerine başka ayetler talep ederse, dosdoğru yoldan çıkmış olur, imandan sonra küfre düşer.

Ayetin manası şöyledir: Bu tarz şeyler talep etmeyin, yoksa istikametli

yoldan saparsınız. Bu yoldan çıkmak sizi maksattan uzaklaştırır ve imanın yerine küfrü netice verecek bir duruma getirir.

109- **وَدَّ كَثِيرٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّونَكُمْ مِن بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كُفَّارًا حَسَدًا مِّنْ** **عِندِ أَنْفُسِهِمْ مِّنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّ لَهُمُ الْحَقُّ** “Kitap ehlinde birçoğu, hak kendilerine açıkça görüldükten sonra, içlerindeki kıskançlıktan ötürü sizi, imanınızdan sonra küfre döndürmek isterler.”

Ehl-i kitabın bazı âlimleri, sizler iman ettikten sonra mürted hâle gelmenizi isterler. Dindarlık namına, hakka meyil adına değil, sırf nefislerinden yola çıkarak size haset etmelerinden bunu böyle yaparlar. Hâlbuki mu’cizelerle ve Hz. Peygamberin Tevratta geçen sıfatlarıyla gerçek kendilerine açıkça görülmüştür.

“**فَاعْمُوا وَاصْفَحُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ**” Ama siz, Allahın emri gelinceye kadar onları affedin, hoşgörün.”

Onları cezalandırmayın, kınamayın.

Allahın emrinin gelmesinden murat,

-Onlara savaş izni ve cizyeye mahkum edilmeleri hakkında emir olabileceği gibi,

-Benî Kurayzanın öldürülmesi, Benî Nadîrin de sürgüne gönderilmesi olabilir.

İbnu Abbas, bu ayetin “seyf ayeti” ile mensuh olduğunu söylese de, bu kesin olmaktan uzak bir kanaattir. Çünkü emir, gayr-ı mutlaktır.

“**إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ**” Şüphesiz Allah, her şeye kâdirdir.”

Onlardan intikam almaya da kâdirdir.

110- **وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ** “Ve namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin.”

Ayet, önceki ayette geçen “Onları affedin...” hükmüne atf ile gelmiştir. Sanki onlara sabrı, onlardan farklı olmayı, ibadet ve iyilikle Allaha sığınmayı emretmektedir.

“**وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ**” Kendiniz için hayır olarak önden ne gönderirseniz, Allah katında onu bulursunuz.”

“**إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ**” Şüphesiz Allah bütün yaptıklarınızı görendir.”

Hiçbir amel O'nun yanında zâyi olmaz.

111- “Bir de “Yahudi veya Hristiyanlardan başkası asla cennete giremeyecek” dediler.”

Ayet, kitap ehli olan Yahudi ve Hristiyanları anlatır. Nasıl ki “Yahudi veya Hristiyan olun ki, hidayet bulasınız” dediler.” (Bakara, 135) ayetinde mana şöyledir: Yahudiler dediler ki “Yahudi olun”, Hristiyanlar da dediler ki “Hristiyan olun.”

Benzeri bir şekilde burada da mana şöyle olur:

“Yahudiler dediler: Cennete ancak Yahudiler girecek. Hristiyanlar da dediler: Cennete ancak Hristiyanlar girecek.”

Ayetin bu üslûbta gelmesi, muhatabın fehmine güvendedir.

“Bu onların kendi kuruntularıdır.”

Ayetin bu kısmı, mezkûr kuruntularına bir işarettir: Onlar,

-Mü'minlere Rablerinden hiçbir hayır inmeyeceğini umarlar.

-Mü'minleri dinlerinden döndüreceklerini hayal ederler.

-Cennete kendilerinden başka kimsenin giremeyeceğini zannederler.

“Onlara de ki: Eğer doğru iseniz, haydi bakalım delilinizi getirin.”

Eğer cennete sadece kendinizin gireceği davanızda sadık iseniz, bunun delilini getiriniz. Çünkü, **delili olmayan bir sözün kıymeti yoktur.**

112- “Hayır, öyle değil!”

Hayır, iş sizin zannettiğiniz gibi değil.

“Kim muhsin olarak **مِنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُ أَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِ** yüzünü Allah’a teslim ederse, onun mükâfatı Rabbi katındadır.”

Her kim güzel amel işlese ve amelinde ihlaslı olsa, Rabbi nezdinde amelini va'dedilen sevabı alacaktır. Ona va'adedilen bu sevap, ne zâyi olur, ne de noksanlaşır.

“Ve onlara bir korku yoktur ve onlar **وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ** üzülmezler.”

113- وَقَالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتِ النَّصَارَى عَلَى شَيْءٍ “Yahudiler dediler ki, ‘Hristiyanlar birşey üzere değiller.’ ”

وَقَالَتِ النَّصَارَى لَيْسَتِ الْيَهُودُ عَلَى شَيْءٍ “Hristiyanlar da “Yahudiler bir şey üzere değiller” dediler.”

وَهُمْ يَتْلُونَ الْكِتَابَ “Oysa hepsi de kitabı okuyorlar.”

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Hristiyanlardan Necran kafilesi Hz. Peygamberin yanına geldiğinde, Yahudi âlimleri de onların yanına geldiler, münazara yaptılar, karşılıklı olarak bu şekilde konuştular.

كَذَلِكَ قَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ مِثْلَ قَوْلِهِمْ “Hiçbir bilgisi olmayanlar da onların dedikleri gibi dediler.”

Kitabı okuyan Yahudi ve Hristiyanlar böyle dediği gibi, puta tapan ve Allahı inkar eden kimseler gibi ilimden ve kitaptan nasibi olmayanlar da aynı şeyi söylediler.

Allahu Teâlâ, bu ayetle onların birbirlerine karşı kibirlenmelerini ve cahil kimselere benzemelerini kınadı.

Eğer desen: Niye kınadı ki, aslında doğruyu söylediler? Her iki dinin de neshedildikten sonra hükmü kalmadı.

Elcevap: Onlar bunu kastetmediler. Onlardan her birinin maksadı, diğer dini kökünden batıl görmek, Peygamberini ve kitabını inkâr etmektir. Hâlbuki her iki dinden de neshedilmeyenleri haktır, kabul edilmesi ve kendisiyle amel edilmesi gerekir.

إِشْتِ اللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ “İşte Allah kıyamet günü, ihtilafa düştükleri meselelerde, onlar arasında hüküm verecektir.”

Allah her bir fırka için uygun olan cezayı verir.

Denildi ki: Allahın onlar arasında hükmetmesi, onları yalanlaması ve ateşe atmasıdır.

İsrailoğullarına Hitabın Son Kısmı

114- وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللَّهِ أَنْ يُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ وَسَعَىٰ فِي خَرَابِهَا

“Allah’ın mescitlerinde, Onun isminin anılmasından meneden ve onların harap olmalarına çalışandan daha zâlim kim olabilir!”

Ayet, her ne kadar Beyt-i Makdise saldıran, onu harap edip ahalisini öldüren Rumlar hakkında veya Hudeybiye senesi Rasulullahı Mescid-i Harama girmekten men eden müşrikler hakkında inmişse de, mescidi harap eden veya namaz için tahsis edilen mekanı ibtal etmek için çalışan herkesi içine alır.

“İşte bunlar, oralara ancak korka korka girebilmelidir.”

Bırakın tahribine cüret etmek, onlara uygun olanı haşyet ve huşu’ ile buralara girmektir.

Veya, hak olan durum şudur: Mü’minleri değil buralardan alıkoymak, bu engel olanlar oralara mü’minlerin kendilerini yakalayıp cezalandırmasından korkar bir şekilde girmeleridir.

Veya ayet “Allahın ilminde ve kazasında onlar için böyle bir şey yoktur” manasını da ifade edebilir. Bu durumda ayet, Allahtan mü’minlere yardımının ve mescitleri onlara has kılmasının bir vaadi olur. Nitekim vaadini yerine getirmişti de.

Söyle de denildi: Ayet, onların mescide girmelerine fırsat verilmesini yasaklar. Mezhep imamları bu konuda farklı yaklaşımlarda bulundular. Mesela Ebu Hanife, onların mescide girmelerini caiz gördü. İmam Malik ise men etti. İmam Şafî ise, Mescid-i Haramla diğer mescitlerin statülerinin farklı oluşuna dikkat çekti.

“Bunlara dünyada bir rezillik vardır.”

Öldürülürler ve sürgüne gönderilirler veya kendilerinden cizye alınır.

“Bunlara ahirette de çok büyük bir azap vardır.”

Küfürleri ve zulümleri sebebiyle onlar için ahirette çok büyük bir azap vardır.

115- وَلِلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ “Doğu da, Batı da Allah’ındır.”

Yani, arzın tamamı Allahındır, bazıısı O’nun, bazıısı başkasının değildir. Şayet siz Mescid-i Haram veya Mescid-i Aksa’da namaz kılmaktan men edildinizse, merak etmeyin, arzın tamamını size mescid kıldım.

فَإَيْنَمَا تُوَلُّوْا فَثَمَّ وَجْهُ اللَّهِ “Nereye dönerseniz Allah’ın yüzü işte oradadır.”

Yani, Allah orada ne yapıldığını bilir, her şeye muttallidir.

“Şüphesiz Allah, Vasi’ – Alîm’dir.” إِنَّ اللَّهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

Allah, rahmetiyle her şeyi kuşatmıştır, kullarına genişlik verir. Alîm’dir, onların maslahatlarını ve bütün mekanlardaki amellerini bilir.

Hiz. Ömerin oğlu Abdullah, ayetin binek üzerindeki yolcunun namazı ile ilgili olarak indiğini söyler.

Sebeb-i Nüzûl

Denildi ki, ayet şöyle bir topluluk hakkında indi: Karanlıkta kibleyi bilemediler, her biri değişik yönlerde durarak namazlarını kıldılar.

Sabah olduğunda kibleyi fark edip hatalarını anladılar.

Bu rivayete göre, müçtehid hata etse ve sonra da hatasını anlasa, eskisiyle yaptığı ameli iade etmesi lâzım gelmez.

Denildi ki, ayet kiblenin neshine bir hazırlıktır ve Mabud olan Allahın bir mekan ve bir cihette olmasını tenzihtir.

116- وَقَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا “Allah çocuk edindi” dediler.”

Yahudilerin bir kısmı “Üzeyr, Allahın oğludur”, Hristiyanların bir kısmı “İsa, Allahın oğludur.”, Arab müşrikleri de “Melekler Allahın kızlarıdır” derler. Ayet, bu gibi inançlara cevap olarak inmiştir.

سُبْحَانَهُ “Hâşâ, O bundan münezzehtir.”

Allah bundan münezzehtir ve yücedir. Çünkü çocuk sahibi olmak, mahluğa benzemeyi, ihtiyaç sahibi olmayı ve faniliği iktiza eder.

بَلْ لَّهُ مَا فِى السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ “Doğrusu, göklerde ve yerde ne varsa O’nundur.”

Onların sözlerini reddir ve fesadına delil getirmektir. Yani, Allahu Teâlâ gökte ve yerde olanların yaratıcısıdır, Melekler, Hz. Üzeyir ve Hz. İsa da bu yaratılanlardır.

كُلُّ لَهُ قَائِنُونَ **“Hepsi O’na boyun eğmiştir.”**

Hepsi O’na boyun eğer, O’nun meşiet ve yaratmasına karşı gelmezler. Bu özellikte olan her şey, Vacibu’l-vücut olan yaratıcıyla elbette aynı cinsten değildir.

Öyleyse O’na veled de olmaz, çünkü çocuğun babasının cinsinden olması hakkıdır.

“Hepsi” ifadesi, göklerde ve yerde olanların hepsi manasına anlaşılabilir gibi, Allaha veled olarak nisbet edilen melekler, Hz. Üzeyir ve Hz. İsa’ya işaret de olabilir. Yani, sizin Allaha veled gördükleriniz O’na itaat eden, boyun eğen kullardır.

Görüldüğü gibi, ayet-i kerime üç cihetle onların sözlerinin fasid olduğunu hissettirmektedir.

117- بَدِيعُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ **“O, göklerin ve yerin Bedi’idir.”**

Bedi’, yoktan yaratandır.

Bu da onların sözlerinin fesadına dördüncü bir delildir. Şöyle ki:

Baba, çocuğun bir unsurudur. Çünkü, çocuğun maddesi babadan ayrılır. Allahu Teâlâ ise bütün eşyayı yoktan yaratandır, mutlak fâildir, infialden (bir fiilin etkisi altında kalmaktan) münezzehtir. Öyleyse baba olamaz.

İbda’, bir şeyi defaten yoktan yaratmaktır.

وَإِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ **“Ve O, bir işin olmasını murad edince, ona yalnızca “ol!” der, o da hemen oluverir.”**

Bir şeyi yaratmayı murat ettiğinde, iradesinin taalluk etmesi yeterlidir.

Ayetten murat Allahın **“ol”** diye emir vermesi ve o şeyin de buna imtisali olmayıp, itaatkâr bir memurun duraklamadan emre uyması gibi, O’nun iradesinin taalluk ettiği şeyin beklemeden meydana geldiğini anlatan bir temsildir.

Ayette **ibda’**, yani yoktan yaratma manası biraz daha açılmıştır. Allah için çocuğun söz konusu olamayacağına dair beşinci bir delile ima eder. Şöyle ki: Çocuk bir kısım tavırlardan geçerek büyür ve bu büyüme belli bir zamanı gerektirir. Allahın fiili ise, bundan müstağnidir, zamana ve tavırlara ihtiyacı yoktur.

Allah’a –haşa- “Baba” Denilmesinin Tahlili

Bil ki: İnsanları Allaha veled nisbetine sevkeden dalaletin sebebi şudur: Önceki din mensupları, ilk sebep olması itibariyle Allahu Teâlâya mecaz yoluyla “baba” diyorlardı. Hatta şöyle demekteydiler: “Baba, küçük rab’tir, Allah ise en büyük Rab’tir.” Zamanla cahil insanlar bundan muradın baba-oğul münasebeti olduğunu zannettiler, taklid yoluyla bir itikada saplandılar. Bundan dolayı İslâmda Allaha “baba” denilmesi yasaklandı, diyenin küfrüne hükmedildi.

118- وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ لَوْلَا يُكَلِّمُنَا اللَّهُ أَوْ تَأْتِينَا آيَةٌ **“Bilmeyenler, “keşke Allah bizimle konuşsa, ya da bize bir ayet gelse ya!” dediler.”**

Böyle söyleyenler cahil müşrikler veya ehl-i kitaptan tecahülde bulunanlardır.

“Keşke Allah bizimle konuşsa” demeleri

-“Keşke meleklerle konuştuğu gibi bizimle de konuşsa”

-“Keşke O’nun rasulü olduğunu bize vahiyyle bildirse” manalarını bildirir.

“Ya da bize bir ayet gelse ya!”

Burada “ayet” hüccet – delil anlamındadır. **“Keşke Allah bizimle konuşsa”** demeleri küstah bir şekilde kendilerini büyük görmelerindendir. “Bize senin doğru olduğunu gösteren bir delil gelsin” demeleri ise, tam bir inkârdır.

كَذَلِكَ قَالَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِثْلَ قَوْلِهِمْ **“Onlardan öncekiler de onların dedikleri gibi demişti.”**

Onlardan önceki milletlerde de böyle şeyler diyenler olmuştu. Mesela:

“Ehl-i Kitap, senden kendilerine gökten bir kitap indirmeni istiyorlar. Musa’dan bundan daha büyüğünü istemiş, “Allah’ı bize açıkça göster” demişlerdi.” (Nisa, 153)

“Hani havariler şöyle demişti: Ey Meryem oğlu İsa! Rabbin bize gökten bir sofraya indirebilir mi?” (Maide, 112)

تَشَابَهَتْ قُلُوبُهُمْ **“Onların kalpleri birbirine benzedi.”**

Hem bunların, hem de öncekilerin kalpleri, körlük ve inatta birbirine benzedi.

فَدَبَيَّنَّا آيَاتِ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ “Kesin olarak inanacak bir toplum için âyetleri beyan ettik.”

Yakine ulaşmak isteyenlere veya hakikatlere yakinen inanan, kendilerine bir şüphe ve inad arız olmayanlara biz âyetleri açıkça beyan ettik.

Onların böyle demelerinin âyetlerde bir kapalılık olmasından veya kendilerinin ziyade yakine ulaşmak istemelerinden olmayıp sırf bir taşkınlık ve inattan geldiğine, ayette bir işaret vardır.

119- إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا “Şüphesiz biz seni hak ile; müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik.”

Eğer küfürde ısrar eder, bile bile inkârda inat gösterirlerse bunun sana bir vebali yoktur.

وَلَا تَسْأَلُ عَنْ أَصْحَابِ الْجَحِيمِ “Sen cehennem ashabından sorulmazsın.”

Sen onlara tebliğde bulunduktan sonra şayet iman etmezlerse, o cehennem ehlinde sen sorumlu değilsin.

Nâfi’ ve Yakup kıraatlerinde “sorulmazsın” şeklinde değil de, “sorma” şeklinde okunmuştur. Bu kıraate göre âyet, Hz. Peygamberi cehennem ehli hakkında sualden nehyetmektedir.

Veya kâfirlerin ahiretteki cezalarının dehşetini anlatır. Öyle ki, tavsif edilemeyecek kadar korkunçtur.

Veya muhatap o azabın haberini dinlemeye dayanamayacağından, onlarla ilgili sualden nehyedilmiştir.

120- وَلَنْ تَرْضَى عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارَى حَتَّى تَبْعَ مِلَّتَهُمْ “Dinlerine uymadıkça, Yahudiler de Hristiyanlar da asla senden razı olmazlar.”

Ayet, onların İslâma girmeleri hususunda bir ümit olmadığını Hz. Peygambere etkin bir tarzda anlatır. Çünkü, onlar Hz. Peygamber onların dine girmedikçe O’ndan râzı olmayacaklarsa, nasıl O’nun dinine tâbi olurlar? Belki de onlar böyle şeyleri kendi aralarında konuştular, Allahu Teâlâ da onların hâlini hikaye etti. Bundan dolayı, âyetin devamında şöyle buyurdu:

قُلْ إِنَّ هُدَى اللَّهِ هُوَ الْهُدَى “De ki: “Allah’ın yolu, işte asıl doğru yoludur.”

De ki: “Allahın hidayeti olan İslâm, hakka götüren yol işte o yoldur, yoksa sizin çağırdıklarınız değil”

وَلَئِنْ أَتَبَعْتَ أَهْوَاءَ هُمْ بَعْدَ الَّذِي جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا
 سَana gelen ilimden sonra, eğer onların hevâ'sına uyacak olur-
 san, bilmiş ol ki, Allah'tan sana ne bir dost, ne bir yardımcı vardır.”

Eğer sana gelen vahiyden, sıhhati malum dinden sonra onların bozuk görüşlerine tâbi olursan, Allahın cezalandırmasını senden def edecek bir veli ve bir yardımcı yoktur.

Ayet metnindeki **“millet”**, (din) kelimesi Allahu Teâlânın peygamberleri diliyle kullarına bildirdiği hükümlerdir.

Hevâ, şehvete tâbi olan görüştür.

121- **“Kendilerine kitab verdiği-
 miz kimseler, onu gereği gibi okurlar.”**

Ayette anlatılanlar kitap ehlinde gerçekten iman eden kimselerdir. Bunlar okudukları kitabın lafzını tahrif etmezler, manasını güzelce düşünürler ve muktezasıyla da amel ederler.

أُولَئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ **“İşte bunlar ona inanırlar.”**

Tahrif edenler değil, işte bunlar kendi kitaplarına gerçekten iman etmişlerdir.

وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ **“Onu inkâr edenlere gelince, işte onlar hüsrana uğrayanların ta kendileridir.”**

Kim tahrifle ve tasdik ettiklerini inkâr ile küfre varırsa, işte onlar iman bedeline küfrü satın almakla zarar edenlerin ta kendileridir.

122- **“Ey Benî İsrail!”**

اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ **“Size verdiğim nimetimi hatırlayın.”**

وَأَنِّي فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ **“Sizi âlemlere üstün kıldığımı da.”**

123- **“Ve öyle bir günden sakı-
 nın ki, o gün hiç kimse bir başkası adına bir şey ödeyemez.”**

وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا عَدْلٌ **“Kimseden fidye alınmaz.”**

وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ “Onlara yardım da edilmez.”

Allahu Teâlâ İsrailoğullarının kıssasına bu iki ayetle başlamıştı. Bunlarda

- Nimetlerini hatırlamalarını söylemiş,
- Bunların hakkını vermelerini bildirmiş,
- Bunları zayi etmelerinden sakındırmış,
- Kıyametin dehşetini hatırlatmıştı.

Burada kıssayı bitirirken de aynı iki ayeti tekrar etti ve onlarla ilgili kelimayı bu şekilde noktaladı.

Bunda,

- Hem onlara yapılan nasihatı etkili olarak anlatmak
- Hem de meselenin özünün ve kıssadan maksadın bunları bilip uygulamaları olduğunu haber vermek vardır.

18. DERS

Hız. İbrahim ve Ka'be

124- وَإِذْ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ “Hani Rabbi İbrahim'i birtakım kelimelerle denemişti.”

Rabbi, İbrahim'i bir kısım emirler ve yasaklarla mükellef kıldı.

Ayet metnindeki **ibtıla** kelimesi belâ kökünden gelir, meşakkatli şeyle mükellef kılmak anlamındadır. Denemek, imtihan etmek anlamına yakın bir mana ifade eder.

Kelimat (kelimeler) bazan manalara da kullanıldığından, Hz. İbrahim'in aldığı bu kelimeler, çeşitli ayetlerde zikredilen otuz güzel hasletle tefsir edilmiştir. Şöyle ki:

“(Bunlar), **tevbe edenler, ibâdet edenler, hamdedenler, saihun** (Allah yolunda seyahat edenler.), **rükû' edenler, secde edenler, iyiliği emredip kötülükten alıkoyanlar ve Allah'ın koyduğu sınırları hakkıyla koruyanlardır.**” (Tevbe, 112)

“Şüphe yok ki müslüman erkeklerle müslüman kadınlar,

Mü'min erkeklerle mü'min kadınlar,

İtaat eden erkeklerle itaat eden kadınlar,

Sadık erkeklerle sadık kadınlar,

Sabreden erkeklerle sabreden kadınlar,

Allah'a derinden saygı duyan erkeklerle Allah'a derinden saygı duyan kadınlar,

Sadaka veren erkeklerle sadaka veren kadınlar

Oruç tutan erkeklerle oruç tutan kadınlar

İrzlerini koruyan erkeklerle ırzlarını koruyan kadınlar

Allah'ı çok zikreden erkeklerle Allah'ı çok zikreden kadınlar var

ya

İşte Allah onlar için bir mağfiret ve çok büyük bir mükâfat hazırlamıştır.” (Ahzab, 35)

“Mü'minler, gerçekten kurtuldu.”

“Onlar ki, namazlarında huşû içindedirler.”

“Onlar ki, boş işlerden yüz çevirirler.”

“Onlar ki, zekât (vazifelerini) yaparlar.”

“Ve onlar ki, iffetlerini korurlar.”

“Onlar ki, emanetlerine ve ahidlerine riayet ederler.”

“Onlar ki, namazlarını muhafaza ederler.” (Mü'minun, 1-9)

Hz. Âdemin Cenab-ı Hak'tan aldığı kelimeler de benzeri bir şekilde tefsir edilmiştir.

Ayrıca, Hz. İbrahime ait on sünnet de bu kelimeler zımında değerlendirilmiştir.¹⁰⁴

Keza,

-Haccın menasiki,

-Kendisine göklerin ve yerin melekûtunun gösterilmesi,

-Sünnet olması,

-Oğlu İsmail'i kurban etmekle imtihanı,

-Nemrut tarafından ateşe atılması,

-Hicret etmesi de bu meyanda sayılabilir.

Yani, Allahu Teâlâ, Hz. İbrahime bunlarla imtihana tâbi kılınan kimse muamelesi yaptı.

Ayete “İbrahim Rabbini bir kısım kelimelerle mübtela kıldı.” Yani **“Ya Rabbi! Ölüleri nasıl diriltirsin, bana göster.”** (Bakara, 260) ve **“Hani İbrahim şöyle demişti: Rabbim! Bu şehri güvenli kıl...”** (İbrahim, 35)

¹⁰⁴ İbnu Abbas şöyle der: On şey vardır ki, onlar Hz. İbrahim'in sünnetindendir. O on şeyin beşi baş ile beşi de beden ile ilgilidir.

Başta olan beş sünnet,

1-Saçını ortadan iki yana ayırmak.

2- Bıyıklarını kesmek (makas ile kırarak).

3- Misvak kullanmak.

4- Mazmaza (Abdestte ağza bol su vermek, ağız temizliği yapmak.)

5- İstınşak (Abdestte burna su vermek, burun temizliği yapmak.)

Bedende olan beş sünnet,

1- Tırnak kesmek.

2- Koltuk altlarındaki kılları temizlemek.

3- Etek traşı.

4- Su ile taharet.

5- Sünnet olmak.

de olduğu gibi bazı kelimelerle Rabbine dua etti, duasına icabet edip etmeyeceğine baktı” manası da verilmiştir.

فَاتَّمَّهُنَّ “O da onların hepsini tamamladı.”

O da bunların hepsini mükemmel bir şekilde tamamladı, hepsinin hakkını verdi. Nitekim Cenab-ı Hak O’nu “**Ve çok vefakâr olan İbrahim**” (Necm, 37) diyerek vefakârlığıyla methetmiştir.

Eğer “İbrahim Rabbini bir kısım kelimelerle mübtela kıldı” manası esas alınır, “O da istediklerinin hepsini verdi” tarzında tefsir edilir.

قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا “Rabbi dedi: Ben seni insanlara bir önder kılacağım.”

Sanki mukadder bir sualin cevabıdır. Yani, “İbrahim o kelimeleri tamamladığında Rabbi ne dedi?” sualine böyle cevap verilmiştir.

Veya ayetin bu kısmı, Allahu Teâlânın imtihanını beyan etmektedir. Bu durumda

- İnsanlara önder kılınması,
- Ka’beyi tertemiz yapması,
- O’nu temelleri üzerine yükseltmesi.
- Allaha tam bir teslimiyetle teslim olması.

İşte bütün bunlar Allahu Teâlânın O’nu imtihan etmesiyle alakalı durumlardır.

İmam, kendisine uyulan, peşinden gidilen anlamındadır. Hz. İbrahim’in imameti geneldir ve daimîdir. Çünkü kendisinden sonra gelen nice peygamber, O’nun neslindendir ve O’na ittiba ile mükelleftir.

İbrahim, “neslimden de (önderler yap, ya Rabbi!)” dedi.” قَالَ لَإِنِّيَأَلْ عَهْدِي الظَّالِمِينَ “(Allah) dedi: Benim ahdim (verdiğim söz) zalimleri kapsamaz.”

Ayet, hem isteğinin kabul gördüğünü anlatır, hem de neslinden bir kısım zâlimler de çıkacağını ve bunların imamete nâil olamayacaklarına tenbihte bulunur. Çünkü imamet, Allahtan bir emanet ve ahittir.

Zalim kişi ise buna elverişli değildir. Hz. İbrahim’in neslinden gelen iyi ve müttaki kimseler ise, böyle bir pâyeye nail olacaklardır.

Ayette peygamberlerin bi’set öncesi büyük günahlardan masum olduklarına ve fasıkın imamete ehil olmadığına bir delil vardır.

125- **“Hani, biz Beyt’i insanlara bir sevap kazanma ve güven yeri kılmıştık.”**

Beyt’ten murat Ka’bedir. Ka’be, hac ve umre vesilesiyle ziyaret edilir, bu niyetle gelenler büyük sevaplar kazanırlar.

Orası bir emniyet yeridir. Orada olanlara saldırılmaz. **“Biz onları emin bir hareme yerleştirmedik mi?”** (Kasas, 57) ayetinde ifade edildiği gibi, onun etrafında yer alan bölgelerdeki insanlar saldırıya maruz iken, Ka’beye gelenler emniyet içinde olurlar.

Keza, hac için oraya gelenler ahiret azabından güven içinde olurlar. Çünkü hac, önceki günahları siler, temizler.

Hatta, Ebu Hanifenin görüşüne göre, oraya sığınan cânî, oradan çıkmadıkça yakalanıp cezalandırılmaz.

“Siz de Makam-ı İbrahim’den kendinize bir namaz yeri edinin.”

Ayetin evvelinde mukadder bir “Ve biz şöyle dedik” ifadesi düşünülebilir.

Veya “Ona (Ka’be’ye) yönelin...” düşünülebilir. Bu takdirde hitap Hz. Peygamberin ümmetinedir ve buradaki makam-ı İbrahimi musalla edinmek, farz bir emir olmayıp, müstehaptır. **(emr-i istihbabî)**¹⁰⁵

Makam-ı İbrahim hakkında farklı mütalaalar vardır. Şöyle ki:

- Burası Hz. İbrahimin ayağının izi olan bir taştır.
- Veya kalkıp insanları hacca davet ettiğinde üzerine bastığı taşır.
- Veya Ka’beyi yaparken üzerine bastığı, bugün makam-ı İbrahim diye bilinen yerdeki taşır.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Hz. Peygamber (asm) Hz. Ömerin elinden tutup “işte makam-ı İbrahim burası” dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer “Orayı bir namazgah yapacak mıyız?” diye sordu. Hz. Peygamber “Bana böyle bir emir gelmedi” dedi. Ve o gün güneş batmadan makam-ı İbrahim’in namazgâh yapılmasını bildiren ayet geldi.

¹⁰⁵ Emir sığası normal şartlarda vücup ifade eder, yani emredilenin yapılmasını gerektirir. Ama bazan da burada olduğu gibi mubahlık bildirir, “yapabilirsiniz” şeklinde genişlik gösterir.

sebepten değilse de, bunların azaltılmasına bir sebeptir. Kafir, sadece dünyevî nimetlerden yararlanır, ama bunlarla sevap elde edemez.

ثُمَّ اضْطَرُّهُ إِلَى عَذَابِ النَّارِ “Sonra onu cehennem azabına uğrattırım.”

Küfründen ve verdiğim nimetleri zayi etmesinden dolayı onu cehennem ateşine gönderirim.

وَبِئْسَ الْمَصِيرُ “O, ne kötü varılacak bir yerdir!”

127- وَادِّ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ “Hani İbrahim, İsmail ile birlikte Beyt’in (Kâbe’nin) temellerini yükseltiyordu.”

Ayet, geçmişteki olayı hikâyeye eder. Bundan muradın, Hz. İbrahim’in Ka’benin konumunu yüceltmesi, ona tazim ve insanları hacca davet ile şerefini ortaya koyması olduğu da söylenir.

رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا “Ey Rabbimiz! Bizden kabul buyur!”

إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ “Şüphesiz sen Semi’ – Alîm’sin.”

Sen duamızı işitir, niyetlerimizi bilirsin.

128- رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمِينَ لَكَ “Rabbimiz! Bizi sana teslim olmuş iki kimse kıl.”

“Bizi ihlâslı kullarından eyle.”

Bundan murat, daha ziyade ihlas ve iz’an taleb etmeleridir.

وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ “Neslimizden de sana teslim olmuş bir ümmet kıl.”

Kendi nesillerine dua etmeleri, onların şefkate en ziyade layık olmalarındandır. Ayrıca, onlar salih olduklarında, onlara tâbi olanlar da salih olacaktırlar.

Dualarında “neslimizden...” diye bir kısmına dua etmeleri, kendilerine daha önce nesillerinden bir kısmının zalim olacağını bildirilmesindendir.

Ayrıca, hikmet-i ilâhîyenin herkesi içine alacak tam bir ihlâsı ve küllî bir yönelişi iktiza etmediğini biliyorlardı. Çünkü böyle bir durum dünyayı teşviş eder. Bu sebeple şöyle denilmiştir:

“Ahmaklar olmasa, dünya harap olurdu.”

Bazı âlimler, Hz. İbrahim ve Hz. İsmailin duasında kastedilen ümmetin, ümmet-i Muhammed olduğunu söylerler.

“Neslimizden” demeleri, bütün nesillerini içine alacak şümüllü bir dua da olabilir. O zaman ayetteki “den” takısı beyaniye olur. Bunun bir benzerini şu ayette görebiliriz:

“Allah, içinizden iman edip de salih ameller işleyenlere şunu vaat etti:” (Nur, 55)

وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا **“Ve bize menasikimizi göster.”**

“Bize, hacda yapacağımız ibadetlerimizi göster.”

Menasik, nüsuk kelimesinden gelir. Bu kelime esas olarak ibadetin kemâlini ifade eder. Ancak, hacc ibadetlerini ifade etmede kullanımı daha yaygındır. Çünkü hacda ziyadesiyle külfet ve günlük hayatın alışkanlıklarından uzak kalmak vardır.

وَتُبَّ عَلَيْنَا **“Tevbemizi kabul et.”**

Allahtan tevbelerinin kabul edilmelerini istemeleri, nesilleri hesabına olabileceği gibi kendilerinden yanlışlıkla sadır olan durumlar için de olabilir. Belki de hem nefis terbiyesi yapmak, hem de bu şekilde nesillerini irşad etmek için bunu istediler.

إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ **“Çünkü sen, Tevvab – Rahîm’sin.”**

رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ -129 **“Rabbimiz! İçlerinden onlara bir peygamber gönder.”**

Duaları kabul edilmiştir. Hz. Peygamber (asm) şöyle bildirir: “Ben İbrahimin duası, İsanın müjdesi ve annemin rüyasıyım.”

يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ **“Onlara âyetlerini okusun.”**

“Senin vahyettiğin tevhid ve nübüvvet delillerini onlara okusun ve tebliğ etsin.”

وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ **“Onlara Kitabı ve hikmeti öğretsin.”**

“Onlara Kur’ânı, ayrıca nefislerini kemale erdirecek marifetleri ve hükümleri öğretsin.”

وَزَيِّرْ كَيْبَهُمْ **“Ve onların nefislerini arındırsın.”**

Şirk ve günahlardan onları temizlesin.

“Şüphesiz Sen Azîz – Hakîm’sin.” إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

Şüphesiz Sen **Azîz’sin**, Senin murat ettiğine karşı çıkılamaz, galip gelinemez.

Hakîm’sin, murat ettiğini muhkem kılarırsın.

130- “Kendini bilmeyenden وَمَنْ يَرْغَبُ عَنْ مِلَّةِ إِبْرَاهِيمَ إِلَّا مَنْ سَفِهَ نَفْسَهُ- başka İbrahim’in dininden kim yüz çevirir?”

Ayetin bu kısmı, Hz. İbrahim’in o açık ve parlak dininden kimsenin yüz çevirmemesi gerektiğini anlatır.

Aklı başında bir kimse O’nun dininden yüz çevirmez. Ama nefsinin küçük düşüren, zillete düşür eden, akılsızlık yapanlar müstesna.

“Andolsun, biz Onu (İbrahim’i) bu dünyada seçkin kıldık.” وَلَقَدْ اصْطَفَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا

“Şüphesiz o, ahirette de salihlerdendir.” وَأَنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ

Ayet, önceki ayette nazara verilen Hz. İbrahime tâbi olmanın delili ve beyanıdır. Çünkü dünyada seçilmiş bir kul olan, kıyamet gününde de kendisine istikamet ve salah üzere olduğuna şahadet edilen kimse, elbette tâbi olunmaya layıktır, kıt akıllıdan veya aklını kullanmayandan başkası O’ndan yüz çevirmez.

131- “Rabbi ona “teslim ol” demişti.” إِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْلِمْ

“O da, “Âlemlerin Rabbine teslim oldum” قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ dedi.”

Sanki şöyle denilmiştir: Hz. İbrahim imamet ve önderliğe layık, seçilmiş, salih bir kuldur. Bütün bunlara, iz’an ile, ihlâs ile nail olmuştur. Rabbi O’nu davet edip hakka teslim olmayı netice veren marifet delillerini kalbine bıraktığında, tam bir teslimiyetle mukabelede bulunmuştur.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre ayetler Abdullah Bin Selâm ve kardeşinin iki oğlu münasebeti ile inmiştir. Abdullah Bin Selâm, yeğenleri Seleme ve Muhaciri İslâma davet ettiğinde Seleme Müslüman olmuş, Muhacir ise reddetmiştir.

132- **وَوَصَّى بِهَا إِبْرَاهِيمُ بَنِيهِ وَيَعْقُوبُ -132** “İbrahim, bunu kendi oğullarına tavsiye etti, Yakub da:”

Tavsiye, başkasını kendisinde fayda olan fiile teşvik etmektir. Ayetteki zamir, millete (İbrahimin dinine) râcîdir.

Veya “Âlemlerin Rabbine teslim oldum” cümlesidir.

Hız. İbrahimin dört, sekiz veya ondört oğlu olduğu rivayet edilir. Hız. Yakubun ise oniki oğlu vardı.

يَا بَنِيَّ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَى لَكُمُ الدِّينَ -132 “Evlatlarım! Allah, sizin için bu dini seçti.”

Burada bahsedilen din, bütün dinlerin özü olan İslâm’dır. Ayetin devamı bunu gösterir:

فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُمْ مُسْلِمُونَ -132 “Artık ancak Allaha teslim kimseler olarak ölün.”

Ayetin zahiri, İslâm hâline aykırı bir ölümden nehiydir. Bundan maksad, öldüklerinde bu hâlin hilafına bir durumda olmalarından sakındırmaktır ve İslâm üzere sebat göstermelerini emretmektir. İbarede, onların İslâm üzere olmayan ölümlerinin kendisinde hayır olmayan bir ölüm olduğuna ve böyle bir hale maruz kalmamaları gerektiğine delalet vardır.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, Yahudiler Hız. Peygambere “bilmiyor musun, Hız. Yakub öldüğü gün evlatlarına Yahudiliği tavsiye etmişti” dediler, ayet bu münasebetle nazil oldu.

133- **أَمْ كُنتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتُ -133** “Yoksa siz Yakub’a ölüm geldiğinde orada hazır mı bulunuyordunuz?”

Buradaki soru, durumun böyle olmadığını ifade içindir. Yani, “Yakuba ölüm geldiğinde ve evlatlarına dediğini dediğinde siz orada hazır değildiniz. Öyle ise, niye “Yahudilik tavsiyesinde bulundu” diye iddia ediyorsunuz?”

Hitap bir yönüyle mü’minlere de olabilir. Yani, “Siz bu olayı müşahade etmediniz. Bunu ancak vahiy yoluyla öğrendiniz.”

إِذْ قَالَ لِبَنِيهِ -133 “Hani çocuklarına şöyle demişti:”

مَاتَعْبُدُونَ مِن بَعْدِي -133 “Benden sonra neye ibadet edeceksiniz?”

Hız. Yakup bununla onların İslâm ve tevhid üzere karar kılmalarını murat etti ve bunlar üzerine sebat göstereceklerine dair kendilerinden söz aldı.

Ayette **“benden sonra neye ibadet edeceksiniz?”** ifadesinde soru edatı olarak مَا “Ma” kullanılmıştır. Bu edatla, bilinmeyen her şeyden sual edilebilir. Bilinen şeylerde ise, şahıstan sorulursa مَنْ “Men” yani “kim” edatı kullanılır. Ama şahsın vasfından sorarken “Ma” yani “ne” ile sorulur. Mesela, “Zeyd nedir, hoca mı yoksa doktor mu?” denilir.

“Onlar da قَالُوا نَعْبُدُ إِلَهَكَ وَاللَّهُ أَبَاتُكَ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ إِلَٰهًا وَاحِدًا şöyle dediler: Senin ilâhına ve ataların İbrahim, İsmail ve İshak’ın ilâhı olan bir tek ilâha ibadet edeceğiz.”

Hız. İsmail, Hız. Yakubun amcası iken ayette Hız. Yakubun ecdadı arasında sayılması ya tağlîb şeklindedir.

Veya hadiste “amca, babanın bir parçası gibidir” denilmesi gibi baba menzilesinde olmasındandır. Hız. Peygamber (asm) amcası Abbas hakkında “amcam, ecdadımdan geriye kalandır” demiştir.

“Bir tek ilaha” demeleri hem tevhidi açıktan ifade etmeleridir, hem de “Senin ilahına ve atalarının ilahına ibadet edeceğiz” ifadelerinde birden fazla ilaha ibadet etmek tevehhümü olmasın diye daha açık ifadeyle söylemeleridir.

“Ve biz O’na teslim olmuş kimseleriz.” وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ

134- تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ “Onlar bir ümmetti, geldi geçti.”

Yani, Hız. İbrahim, Hız. Yakub ve bunların oğulları bir ümmettir.

Ümmet, cemaat, topluluk anlamındadır. Aynı ümmet içinde değişik fırkalar çıktığından, yani fırkaların esası ümmete dayandığından bu şekilde isimlendirilmiştir.

“Onların kazandıkları onlara, sizin kazandığınız da size.” لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ

Her biriniz amelinizin karşılığını göreceksiniz. Yani, “sizin onlara men-sup olmanız, onların amellerinden faydalanmanızı gerektirmez. Ancak onlara benzerseniz ve onların gittiği yoldan giderseniz fayda görürsünüz.” Nitekim Hız. Peygamber (asm) şöyle buyurur:

“İnsanlar amelleriyle benim yanıma geldiklerinde, sakın siz neseblerinize gelmeyin!”

وَلَا تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ “Ve siz onların yaptıklarından sorguya çekilecek değilsiniz.”

Yani, onların seyyieleriyle hesaba çekilmeyeceğiniz gibi, haseneleriyle de sevap almazsınız.”

135- وَقَالُوا كُونُوا هُودًا أَوْ نَصَارَى تَهْتَدُوا “Bir de: “Yahudi veya Hristiyan olun ki, hidayet bulasınız” dediler.”

Böyle diyenler, kitap ehlinde olan Yahudiler ve Hristiyanlardır. Yahudiler “Yahudi olun hidayete erin” derken, Hristiyanlar da “Hristiyan olun hidayete erin” demişlerdi.

De ki: “Hayır! Hanif olarak İbrahim’in dinine uyarız.”

De ki: “Hayır, biz İbrahim’in dinindeniz. Hanif olarak, yani batıla değil hakka meylederek O’na tâbiyiz.”

O, müşriklerden değildi.”

Ayet, kitap ehline ve başkalarına bir tarizdir. Çünkü onlar müşrik oldukları hâlde, Hz. İbrahime tâbi olduklarını iddia etmektedirler.

136- قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنْزِلَ إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَمَا أُوتِيَ النَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ “De-yin ki: Biz Allah’a, bize indirilene, İbrahim, İsmail, İshak, Yakub ve esbat’a (Yakubun neslinden gelenlere) indirilene, Mûsâ ve İsa’ya verilene ve bütün diğer peygamberlere Rab’lerinden verilene iman ettik.”

Bir sonraki ayetten de anlaşılacağı üzere, hitap mü’minleredir.

Hiz. İbrahime indirilen sayfeler her ne kadar O’na inmişse de, O’nun evlatları ve nesli bu sayfelere göre ibadet ediyorlardı, aynı hükümlere tâbi idiler. Böyle olunca, Kur’anın da hepimize indirilmesi gibi, o sayfeler bunlara da inmiş gibi oldu.

Esbat, sıbt kelimesinin çoğulu olup “torunlar” anlamındadır. Ayetteki “esbat”tan murat, Hiz. Yakubun torunlarıdır veya oğulları ve onlardan meydana gelen nesillerdir. Çünkü onların hepsi Hiz. İbrahim ve İshakın torunları idiler.

“Mûsâ ve İsa’ya verilene”

Hız. Musa ve Hız. İsayâ indirilen, Tevrat ve İncildir. Bu iki peygamberin müstakillen gelmesi, bunların önce sayılanlardan farklı olmasıdır.¹⁰⁶

Ayrıca, bu iki peygamber hakkında Yahudilerle Hristiyanlar arasında tartışma vardır.¹⁰⁷

“Ve bütün diğer peygamberlere Rab’lerinden verilene iman ettik.”

Bu sayılanlara ve sayılmayanlara, hepsine iman ettik.

“Onlardan hiçbirini diğerinden ayırt etmeyiz.” لَا تَفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ

Biz, Yahudilerin yaptığı gibi bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr etmeyiz.

“Ve biz ona teslim olmuş kimseleriz.” وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ

137- “Artık eğer onlar da sizin iman ettiğiniz gibi iman ederlerse, gerçekten doğru yolu bulmuş olurlar.”

-“Eğer kulumuza indirdiğimizden bir şüphe içinde iseniz, haydi onun mislinden bir sûre getirin.” (Bakara, 23) ayetinde olduğu gibi burada da onları acze düşürmek ve susturmak vardır. Çünkü, Müslümanların iman etmesinin bir misli olmadığı gibi, İslâm gibi başka bir din de yoktur.

Ayrıca şu mana da düşünülebilir:

“Eğer onlar sizin metodunuz tarzında hakka ulaştıran bir metot, bir yol ararlarsa, o zaman hidayete ererler.” Çünkü maksadın bir oluşu, yolların çeşitli olmasına engel değildir.

“Eğer yüz çevirirlerse, elbette derin bir ayrılığa düşmüş olurlar.” وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا هُمْ فِي شِقَاقٍ

Eğer imandan veya sizin onlara söylediklerinizden yüz çevirirlerse, onlar ancak haktan sapmış ve muhalefet etmiş olacaklardır.

Ayetin metninde “muhalefet” anlamında **“şikak”** kelimesi geçer. Çünkü birbirine muhalif olanların her biri diğer şık’ta yer almaktadır.

“Allah, onlara karşı sana yetecektir.” فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللَّهُ

Ayetin bu kısmı mü’minlere bir teselli ve onları teskindir, muhalefet edenlere karşı da korunacaklarını ve yardım göreceklerini vaat etmektedir.

¹⁰⁶ Yani, her ikisine müstakil birer kitap inmiştir.

¹⁰⁷ Yahudiler Hız. İsayı kabul etmezler.

وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ “O, Semi’ – Alîm’dir.”

Ayetin bu kısmı, hem vaat, hem de tehdid olarak anlaşılabilir. Mü’minlere vaat, karşı şıkta yer alanlara ise tehdittir. Yani “ey ehl-i iman! Allah sizin sözlerinizi iştir, ihlâsınızı bilir ve hiç şüphe yok ona göre karşılık verir.”

Haktan yüz çevirenler için ise, “Allah onların izhar ettiklerini iştir, gizlediklerini de bilir, ona göre cezalandırır.”

138- صِبْغَةَ اللَّهِ “(Sen) Allah’ın boyasına (bak).”

“Allahın boyası” Allahın insanları yaratmış olduğu fitratı ifade eder. Nasıl ki boya, boyandığı şeyin süsü ise, fitrat da insanın süsüdür.

“Allahın boyasından” murat, ilâhî hidayet de olabilir. Yani, “Allah bize hidayet etti ve bunun deliline de irşad etti.”

Veya “Kalplerimizi imanla tertemiz yaptı.”

İlahi hidayete “boya” denilmesi, boyanın boyalı cisimde görülmesi gibi, hidayet eserinin mü’minlerde görülmesi, boyanın elbiseye girmesi gibi onların kalplerine girmesindendir.

Veya müşakele içindir. Çünkü Hristiyanlar çocuklarını mamudiye dedikleri sarı bir suya batırıyor ve “bu onları tertemiz yapar ve bununla Hristiyanlıkları gerçekleştir” diyorlardı. (Vaftiz olayı)

“Sıbgatullah: Allahın boyası” ifadesi teşvik manası da taşıyabilir. Yani, “siz Allahın boyasına bakın, başkasına değil.”

Veya daha önce geçen “İbrahim milletinden” (dininden) bedel olabilir. ﴿وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً﴾ “Allah’ın boyasından daha güzel boya kimin olabilir?”

Onun boyasından daha güzel bir boya yoktur.

وَنَحْنُ لَهُ عَابِدُونَ “Biz Ona ibadet edenleriz.”

Bu ifadede onlara bir tariz vardır. Yani “Biz sizin şirk koşmanız gibi O’na şirk koşmayız.”

139- قُلْ أَتَحَاجُّونَنَا فِي اللَّهِ “De ki: Allah hakkında bizimle mücadele mi ediyorsunuz?”

Yoksa siz Allah hakkında, sizden değil de Arablardan bir peygamber seçti diye bizimle mücadele mi ediyorsunuz?

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre kitap ehli Hz. Peygambere şöyle dediler: “Bütün peygamberler bizdendir. Şayet bir peygamber olsan bizden olurdun.” Bu münasebetle bu ayet nazil oldu.

﴿هُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ﴾ **“Hâlbuki O, Rabbimiz ve Rabbinizdir.”**

Allah için bir kavmin Rabbi olmak gibi bir şey asla söz konusu olamaz. Rahmetini kullarından dilediğine nasip eder.

﴿وَلَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ﴾ **“Bizim işlediklerimiz bize, sizin işledikleriniz sizedir.”**

Amellerimizden dolayı bize ikramda bulunması O’na uzak değildir. Sanki Cenab-ı Hak onların iddia edebilecekleri her görüşü ele almış, onları susturmuştur. Şöyle ki:

Nübüvvet ikramı,

-Ya Allahtan bir lütuftur, dilediğine nasip eder. Bunda bütün kavimler eşittir.

-Veya devamlı taat ve tam bir ihlâsla buna liyakat kesbedenlere verilen bir haktır. Sizin belki de Allahın nübüvveti vermede itibar edeceği bazı amelleriniz olabilir, ama aynı şey bizim için de geçerlidir, bizim de amellerimiz var.

﴿وَنَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَ﴾ **“Biz O’na gönülden bağlanmış kimseleriz.”**

Sizden farklı olarak biz, tevhid ehli kimseleriz, iman ve taatle sırf Allah için amelde bulunmaya gayret ederiz.

﴿أَمْ تَقُولُونَ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطَ كَانُوا﴾ **140- “Yoksa siz, “İbrahim, İsmail, İshak, Yakub ve esbat (Yakuboğulları) Yahudi idiler veya Hristiyan idiler” mi diyorsunuz?”**

﴿قُلْ ءَأَنْتُمْ أَعْلَمُ أَمَ اللَّهُ﴾ **“De ki: Siz mi daha iyi bilirsiniz, yoksa Allah mı?”**

Elbette Allah daha iyi bilmektedir ve **“İbrahim, ne Yahudi idi, ne de Hristiyandı. Fakat O, hanif bir müslimdi.”** (Âl-i İmran, 67) diyerek Yahudi veya Hristiyan olmayı Hz. İbrahimden nefyetmiştir.

Buna şöyle diyerek delil getirmiştir: **“Ey kitap ehli! İbrahim hakkında niçin tartışıyorsunuz? Oysa Tevrat da, İncil de ondan sonra indirilmiştir.”** (Âl-i İmran 65)

“Allah tarafından kendisine ulaşan bir gerçeği gizleyenden daha zalim kim olabilir?”

Allahu Teâlâ Hz. İbrahim'in hanif oluşuna, Yahudilik ve Hristiyanlıktan uzaklığına şahadet ederken, elbette bu şahadeti gizleyen kitap ehlinden daha zâlimi olamaz. Çünkü onlar bu şahadeti gizlemişlerdir.

Ayet şuna da işaret edebilir: “Şayet bu şahadeti gizlese, bizden daha zâlimi var mıdır?”

Ayette, onların kendi kitaplarında ve başkasında Allahu Teâlânın Hz. Muhammede (asm) şahadetini gizlemelerine bir tariz vardır.

“Allah, yaptıklarınızdan gafil değildir.” وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ

“Onlar bir ümmetti, geldi geçti.” تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ 141-

“Onların kazandıkları onlara, sizin kazandığınız da size.” لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ

“Ve siz onların yaptıklarından sorguya çekilecek değilsiniz.” وَلَا تَسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ

Ayet, aynı ibareyle daha önce geçmişti.¹⁰⁸ Bu şekilde tekrarı, onları sakındırmada mübalağa ifade eder. Ayrıca, tabiatlerinde yerleşen ecdatlarıyla iftihar etmekten ve onlara güvenmekten sakındırmak manası taşır.

Denildi ki: Tekrarlanan bu ayetin ilki onlara bakar, buradaki ise onlara uymaktan bizi sakındırmak için bize bakar.

Keza, şöyle de değerlendirildi: Birinci ayetteki ümmet peygamberlerdir. Burada ise ümmetten murat Yahudi ve Hristiyanların selefleridir.

¹⁰⁸ Bkz. Bakara, 134.

19. DERS

Kıble Meselesi

142- سَيَقُولُ السُّفَهَاءُ مِنَ النَّاسِ “İnsanlardan birtakım sefihler şöyle diyecekler:”

Ayet metninde geçen **süfeha**, aklı kıt olanlar demektir. Bunlar, taklidle ve tefekkürü terk ile akıllarını cılız hale getirmişlerdir.

Ayette bahsi geçen sefihler, kıblenin Kudüs’ten Mekke’deki Ka’beye değişmesini inkâr eden münafıklar, Yahudiler ve müşriklerdir.

Ayetin gelecek zaman sığasıyla bunu haber vermesi,

-Nefsi buna hazırlamak,

-Onların sözlerine cevap aramak,

-Ve aynı zamanda ilerde söylenecek bir sözü önceden haber vererek gaybtan haber vermektir, bu ise bir mu’cizedir.

مَا وَلِيْلَهُمْ عَن قِبْلَتِهِمُ الَّتِي كَانُوا عَلَيْهَا “Yönelmekte oldukları kibleden onları çeviren nedir?”

Kıble, aslında yönelmekle ilgili insanın bulunduğu bir haldir. Sonra namaz için yönelinen mekana bir alem (özel isim) oldu.

قُلْ لِلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ “De ki: Doğu da, Batı da Allah’ındır.”

Bir mekânın zâtî bir özelliğe sahip olup ta, kendisinin yerine başka bir mekanın ikâme edilmesine engel olması söz konusu olmadığından, Allah için şurası değil de burası olması söz konusu olamaz. Önemli olan belli bir mekân değil, emrin yerine getirilmesidir.

يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ “Allah, dilediği kimseyi doğru bir yola iletir.”

Bu doğru yol, bir zaman Beyt-i Makdise, başka bir zaman da Ka’beye yönelmeyi gerektiren hikmet ve maslahattır.

143- وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ اُمَّةً وَسَطًا “Böylece, sizi istikametli bir ümmet yaptık.”

“Böylece”

Yani, “sizi sırat-ı müstakime yol bulmuş kimseler kıldığımız gibi”

Veya “kıblenizi, kiblelerin en efdali yaptığımız gibi, sizi hayırlı, ilim ve amelle mutedil bir ümmet kıldık.”

Vasat kelimesi aslında kendine doğru her taraftan mesafenin eşit olduğu “orta yer” anlamındadır. Sonra istiare yolu ile ifrat ve tefritin iki ucu arasında yer alan güzel hasletlere kullanılır oldu. Mesela, israf ve cimriliğin ortası cömertliktir. Tehevvür ve korkunun ortası şecaattir. Sonra bu kelime bu itidal haliyle muttasıf kişi ve kişilerde kullanıldı.

Ayet ile icmanın hüccet oluşuna delil getirildi. Çünkü, ümmetin ittifak ettiği şey batıl olsa, adalet özelliklerinde gedik açılmış olurdu.

“Ta ki sizler insanlara birer şahit olasınız ve Peygamber de size bir şahit olsun.”

Ayetin bu kısmı, ümmet-i Muhammedin istikametli bir ümmet kılınmasının illetini beyan eder. Yani, sizin için ortaya koyduğu delillere ve indirdiği Kitaba dikkatle bakarak bilirsiniz ki: Allahu Teâlâ hiç kimseye cimrilik yapmamıştır ve zulmetmemiştir, aksine yolları apaçık beyan edip peygamberler göndermiştir. Onlar da tebliğ etmişler nasihatta bulunmuşlardır. Lakin kafir olanların şekaveti kendilerini şehvata tâbi olmaya, ayetlerden yüz çevirmeye sevk etmiştir. İşte, ey ümmet-i Muhammed, siz bunları bilip hem kendi zamanınızda yaşayanlara hem öncekilere, hem de sonrakilere bu konuda şahadette bulunursunuz.

Rivayete göre, kıyamet günü ümmetler muhasebe için getirildiğinde, peygamberlerin tebliğini inkâr ederler. Bunun üzerine Allahu Teâlâ – onların hâlini en iyi bilen olduğu halde – onlara tebliğde bulunduğunu delilli bir şekilde göstermek ister, ümmet-i Muhammed getirilir, onlar da peygamberlerin tebliğde bulunduklarına şahadet ederler. O zaman diğer ümmetler “Bunu nereden bildiniz?” diye sorarlar. Onlar da “biz bunu Allahın sadık elçisinin diliyle bize bildirilen nâtık Kitabında Allahın ihbarıyla bildik” diye cevap verirler. Bunun üzerine Hz. Muhammed getirilir, ümmetinin hâlinden sorulur, o da âdil olduklarına şahadet eder.

وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعَ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلَيَّ عَقْبَيْهِ “Biz, yönelmekte olduğun kibleyi ancak; Peygamber’e tabi olanla, gerisin geriye dönecek olanı bilelim diye böyle yaptık.”

Ayette bahsi geçen Kible, Ka’bedir, çünkü Hz. Peygamber Mekke’de

oraya yönelip namaz kılıyordu. Sonra Medineye hicret ettiğinde Yahudilere ülfet olsun diye Mescid-i Aksaya doğru yönelmekle emrolundu.

Buradaki kible, Mescid-i Aksa da olabilir. İbnu Abbas şöyle der: Hz. Peygamberin Mekke'deki kiblesi Mescid-i Aksa idi. Ancak o, namaza yönelirken Mescid-i Aksa ile kendi arasına Ka'beyi alırdı. Her ikisine göre mana şöyle olur: “Senin için asıl olan Ka'beye yönelmektir. Biz senin kibleni Mescid-i Aksa kılmadık.”

“Peygamber’e tabi olanla, gerisin geriye dönecek olanı bilelim diye böyle yaptık.”

Biz bu kible meselesini ancak insanları imtihan için yaptık, ta ki namaz-da oraya doğru sana uyanla, ecdadının kiblesine alıştığından dolayı Senin dininden döneni ayırt edelim.

Veya “şimdi peygambere uyanla uymayanı bilelim diye böyle yaptık.”

Hz. Peygamberin ilk kiblesinin Ka'be olması rivayetine göre mana şöyle olur:

Seni daha önceki kiblene çevirmemiz, İslâm dini üzere sebat gösterenle, endişesi ve iman zaafı sebebiyle gerisin geriye döneni ayırt edelim dıyedir.

Eğer denilse: Ayette “**bilelim diye böyle yaptık**” deniliyor, hâlbuki Allah zaten biliyor?”

Elcevap: Bu ve emsali ibareler, mevcut duruma taalluk itibariyledir. Yani, “İlmimiz vücut bulmuş hâliyle ona taalluk etsin diye böyle yaptık.”

İkinci bir bakış açısıyla şöyle denildi: “Allahın böyle yapması, Hz. Peygamberin ve mü'minlerin durumu bilmeleri içindir. Lakin gerek Hz. Peygamber ve gerekse mü'minler Cenab-ı Hakkın has kulları olduğundan kendisine nisbet etmiştir.

Veya bir başka ayette **“Böylece Allah, pis olanı temizden ayıracak.”** (Enfal, 37) denildiği gibi Allahın bilmesi, onların birbirinden temyiz edilip ayrılması anlamına gelir. Nitekim ayetteki **“bilelim diye”** ibaresi “bilinsin diye böyle yaptık” şeklinde de okunmuştur.

“Bu, Allah'ın hidayet ettiği kimselerin dışındakilere elbette çok ağır gelecektir.”

Burada medar-ı bahs olan durum,

-Cenab-ı Hakkın böyle bir tasarrufta bulunması,

-Kiblenin çevrilmesi,

-Dinden gerisin geriye dönmek,

-Veya kible olabilir.

Normal şartlarda böyle bir durum nefislere zor gelir ve Allahın hidayet edip de ahkâmın hikmetine muttali kıldığı kimseler, imanda ve peygambere ittibada sebat gösterirler, yeni durum kendilerine zor gelmez.

“Allah, imanınızı boşa çıkaracak değildir.” وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضَيِّعَ إِيْمَانَكُمْ

“Allah, iman üzere sebatınızı zâyî etmez.”

Şöyle de mana verildi: “Allah, neshedilen kibleye imanınızı zâyî etmez.”

Veya “Allah eski kibleye yönelik kıldığınız namazları zâyî etmez.”

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Hz. Peygamber (asm) Ka’beye yöneldiğinde “Ya Rasûlallah, kıblenin değişmesinden önce vefat eden kardeşlerimizin durumu nedir?” diye sordular. Bu münasebetle ayet nâzil oldu.

“Şüphesiz Allah, bütün insanlara Rauf – Rahîm’dir (çok şefkatlidir, çok merhametlidir.)” إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرُؤُفٌ رَحِيمٌ

Onların mükâfatlarını zayı etmez, maslahatları olan şeyi terketmez.

144- “Senin yüzünü göğe doğru çevirip durduğunu görmekteyiz.” قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ

“Vahyin gelmesi özlemiyle zaman zaman yüzünü semaya çevirdiğini görmekteyiz.”

Hz. Peygamberin kalbi kıblenin Kabeye çevrilmesini arzuluyor, Rabbinden bunu bekliyordu. Çünkü Ka’be, cedit İbrahim’in kiblesi ve iki kiblelerden birincisiydi. Ayrıca Arabları imana daha ziyade sevkedici olabilirdi. Bir de Yahudilere muhalefet için bunu arzuluyordu.

Ayetin tasvir ettiği durum Hz. Peygamberin kemal-i edebine delâlet eder. Çünkü böyle bir şeyi beklemiş, ama doğrudan istememişti.

“Artık elbette seni razı olacağın kibleye çevireceğiz.” فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا

Elbette ve elbette, dinî maksatlar Allahın meşiet ve hikmetine muvafık düştüğü için, sevdiğin ve iştihakla arzuladığın kibleye seni çevireceğiz.

“Bundan böyle, yüzünü Mescid-i Haram yönüne çevir.” فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ

Mescid-i Harama terkindeki **“haram”** ifadesi orada savaşın haram kılınmasından gelir.

Veya zâlim insanların taarruzundan men edilmesi cihetiyle böyle denilmiştir.

Ayette Ka’be değil de **Mescid** ifadesi gelmesi, Hz. Peygamberin Medine’de olması açısından. Uzakta olan birinin ciheti nazara alması yeterlidir. Çünkü, yakında olan doğrudan Ka’beye yönelebilese bile, uzakta olan için bu zordur.

Rivayete göre Hz. Peygamber (asm) Medineye geldiğinde onaltı ay Beyt-i Makdise doğru namaz kıldı. Sonra Bedir savaşından iki ay önce Recep ayında öğle namazında Ka’beye yöneldi. Benî Seleme mescidinde ashabına öğle namazının iki rekatını kıldırmıştı. Namaz esnasında Kabe tarafına yöneldi, erkekler ve kadınlar saflarını değiştirdiler, bu mescide **“mescid-i kibleteyn”** (iki kibleli mescid) denildi.

“(Ey Müslümanlar!) **Siz de nerede olursanız olun, (namazda) yüzünüzü hep onun yönüne çevirin.**”

Cenab-ı Hak,

-Şanına bir tazim

-Ve rağbetine bir cevap olmak üzere önce hususî olarak Peygamberine Ka’beye yönelmesini emretti. Ardından da

-Hükümün umumî olduğunu göstermek,

-Kible emrini te’kid etmek

-Ve ümmeti ona tâbi olmaya teşvik için genel bir şekilde açık bir hüküm olarak beyan etti.

“Şüphesiz kendilerine kitap verilenler, bunun Rabblerinden bir hak olduğunu elbette bilirler.”

Kitap ehli, hem genel anlamda Allahu Teâlânın her din için bir kible tahsisi ettiğini, hem de bir ayrıntı olmak üzere ahir zaman peygamberinin iki kibleye yönelik namaz kılacağını biliyorlardı.

“Allah, onların yaptıklarından gafil değildir.”

Ayet, her iki fırkaya nisbetle hem vaad, hem de tehdid ifade eder.

145- “Andolsun, وَلَئِنْ آتَيْتَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ بِكُلِّ آيَةٍ مَا تَبِعُوا قِبْلَتَكَ kendilerine kitap verilenlere her türlü ayeti getirsen de, onlar yine senin kıblene uymazlar.”

Ka’benin kible olmasıyla alakalı olarak Sen onlara her türlü delili getirsen de, Senin kıblene tâbi olmazlar.

“Sen de onların kıblesine uyacak değilsin.” وَمَا أَنْتَ بِتَابِعٍ قِبْلَتَهُمْ

Ayet, onların beklentilerini keser. Çünkü onlar şöyle demişlerdi: “Eğer bizim kiblemizde sebat etseydin, beklediğimiz kurtarıcımızın Sen olduğunu umardık.”

Onlar “acaba döner mi?” diye bir beklentiyle ve aldatmak için böyle söylemişlerdi.

Ayette “**onların kiblesi**” ifadesinin müfret (tekil) olarak gelmesi, her ne kadar kibleleri birden fazla olsa da bâtil olmakta ve hakka muhalefette bir olmasındandır.

“Onlar birbirlerinin kıblesine de uymazlar.” وَمَا بَعْضُهُمْ بِتَابِعٍ قِبْلَةَ بَعْضٍ

Çünkü Yahudiler Mescid-i Aksaya, Hristiyanlar ise güneşin doğduğu cihete yöneliyorlardı. Seninle aynı kibleyi paylaşmaları ümit edilmediği gibi, kendi aralarında ortak bir kiblede birleşmeleri de düşünülemez. Çünkü her grup kendi içinde bulunduğu duruma memnundur, taassupla bağlıdır.

“Andolsun, sana ilim geldikten sonra, eğer onların hevâ’larına uyarsan, o takdirde sen de zalimlerden olursun.”

Ayetteki “eğer uyarsan” ifadesi, “faraza uyarsan” anlamındadır.

Ayette yedi vecihle te’kid edilmiş bir tehdid vardır.

1-Yemin için kullanılan “lam” harfinin başta yer alması.

2-Gizli yemin olması.

3-Tahkik ifade eden “inne” edatı kullanılması

4-Fiil ve isim cümlesinden meydana gelmesi.

5-Haberde “lam” harfinin gelmesi.

6-“(Faraza, onlara uysan) **Sen zâlimlerden olursun**” denilmesi. “Sen zâlimsin” yerine “zalimlerden olursun” denilmesi, onlarla beraber olmanın zulmün her çeşidini içine alabilmesidir.

7-“Sana ilim geldikten sonra” denilmesinde,

-Bilinen hakka bir tazim,

-Onunla yetinmeye bir teşvik,

-Hevâ’ya uymaktan bir sakındırma,

-Peygamberlerden günah sudurunun son derece çirkin olduğu göstermek vardır.

146- **“الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ آبَاءَهُمْ”** **“Kendilerine kitap verdiklerimiz, onu oğullarını tanıdıkları gibi tanır.”**

Her ne kadar evvelinde kendisinden bahsedilmese de, buradaki zamir Hz. Peygamber içindir, kelâm buna delalet etmektedir. Ehl-i kitaptan murat, onların âlimleridir.

Zamirin “ilme” “Kur’an’a” veya “kıblenin çevrilmesine” râci olduğu da söylenir.

“Onu oğullarını tanıdıkları gibi tanır.”

Ayetin bu kısmı, zamirin Hz. Peygambere râci olduğuna şهادet eder. Yani, onlar nasıl ki kendi çocuklarını tanır, başkaları ile iltibas etmezler. Onun gibi Hz. Peygamberi de vasıflarıyla tanır.

Sebeb-i Nüzûl

Hz. Ömer’den nakledilir ki, kendisi Abdullah İbnu Selâm’a Rasulullah ile ilgili sorar. İbnu Selam şöyle der: “Onu oğlumu tanıdığımdan daha iyi tanırım.” Hz. Ömer “niye?” diye sorunca şöyle cevap verir: “Ben Hz. Muhammedin nebî oluşunda asla şüpheye düşmedim. Çocuğuma gelince, ne bileyim belki de hanımım hıyanet etmiş olabilir.”

147- **“وَأَنَّ فَرِيقًا مِنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ”** **“Böyle iken, içlerinden bir kısmı bile bile hakkı gizlerler.”**

Ayette hakkı gizlemek onlardan inatçı olanlara tahsis edilmiş, iman edenler ise bu hükümden müstesna tutulmuştur.

147- **“الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ”** **“Rabbinden gelen hak.”**

Bu bir isti’naf cümlesidir.

Ayete **“Hak Rabbindendir”** şeklinde de mana verilebilir. Bu, ya belli bir hak ki, Hz. Peygamberin üzerinde bulunduğu hâli veya kitap ehlinin gizlediği gerçeği ifade eder.

Veya buradaki hak, cins ifade eder. Yani, Hak, Senin üzerinde bulunduğun hâl gibi Allahtan olduğu sâbit olandır, yoksa kitap ehlinin hâli gibi sâbit olmayan değil.

فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُتَمَرِّينَ **“Artık, sakın şüpheyeye düşenlerden olma!”**

“Onun Rabbinden olduğuna sakın şüpheyeye bakanlardan olma!”

Veya “bildikleri halde hakkı gizleyenlerden olma!”

Ayetten murat Hz. Peygamberi hakka şüpheyeye bakmaktan nehiy değildir. Çünkü O’ndan böyle bir şey beklenmez.

Bu durumda böyle bir nehiy,

-Ya emri tahkik içindir. Yani o hak, bakan kimsenin şüpheleneceği bir konumda değildir.

-Veya şekki ortadan kaldıracak bilgileri elde etmeyi ümmete en belîğ bir şekilde emretmektir.

148- وَلِكُلِّ وِجْهَةٍ **“Herkes için bir cihet vardır.”**

Her ümmetin bir kıblesi vardır.

Veya Müslümanlardan her bir kavmin Ka’be tarafına yöneldiği bir cihet vardır.

هُوَ مُوَلِّيَّهَا **“O, ona yönelir.”**

Buna iki şekilde mana verilebilir:

-Onların her biri o cihete yönelir.

-Allahu Teâlâ o cihete onları yöneltir.

فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ **“Haydi, hayratta yarışın!”**

Gerek kible meselesinde, gerekse diğer meselelerde dünya ve ahiret sadetini kazandıran şeylerde yarışın.

أَيْنَ مَا تَكُونُوا يَأْتِ بِكُمُ اللَّهُ جَمِيعًا **“Nerede olsanız Allah hepinizi bir araya getirir.”**

Muvafık veya muhalif olarak nerede olursanız olun, parçalarınız ister toplu ister dağınık olsun, Allah amellerinizin karşılığını vermek üzere sizi mahşere sevk eder.

Veya “arzın derinlerinde veya dağların tepelerinde de olsanız, Allah ruhlarınızı kabzeder.”

Veya “birbirine mukabil cihetlerde olsanız da Allah sizi bir araya getirir, namazlarınızı sanki bir cihete kılınmış gibi yapar.”

“Şüphesiz Allah her şeye kadirdir.” **إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ**

Her şeye kâdir olduğu için sizi öldürmeye ve diriltmeye, keza bir arada toplamaya da kâdirdir.

149- **وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ** “Nereden yola çıkarsan çık, (namazda) yüzünü Mescid-i Haram’a çevir.”

وَأَنَّهُ لِلْحَقِّ مِنْ رَبِّكَ Bu, elbette Rabbinden gelen bir gerçektir.”

وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ “Allah, yaptıklarınızdan gafil değildir.”

150- **وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ** “Nereden yola çıkarsan çık, (namazda) yüzünü Mescid-i Haram’a çevir.”

وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ “Siz de nerede olursanız olun, yüzünüzü ona (Mescid-i Haram’a) çevirin.”

İlletlerinin müteaddit oluşundan dolayı, Cenab-ı Hak kibleye yönelme emrini tekrar etti. Çünkü Allahu Teâlâ, kiblenin değişmesiyle alakalı üç illet zikretti:

1-Rızasını nazara alarak Peygamberi tazim.

2-Her din ehli ve her davet sahibinin diğerlerinden farklılığını sağlayacak şekilde bir kibleye yöneltilmesi ve bunun ilâhî bir âdet olarak uygulanması.

3-Beyan edeceğimiz şekilde, buna muhalif olanların delillerini ıbtal etmek.

Öyle anlaşıyor ki:

-Kible çok önemli bir meseledir.

-Nesh, fitne ve şüpheye sebep olabilmesinden, kiblenin değiştirilmesi emri te’kid ile anlatılmalı ve tekrar be tekrar nazara verilmelidir.

لَّئِلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ “Ta ki, insanların elinde (size karşı) bir delil olmasın.”

Yani, Mescid-i Aksayı bırakıp Ka’beye yönelmek Yahudilerin “Tevratta geleceği anlatılan peygamberi kible olarak Ka’beye yönelecektir. “Muhammed dinimizi inkâr ediyor, ama kiblemize yöneliyor” demelerinin; müşrik-

lerin ise “hem İbrahim dininden olduğunu söylüyor hem de O’nun kiblesine muhalefet ediyor” demelerinin önünü kesecektir.

إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ **“Onlardan zalim olanlar başka.”**

Burada istisna, ayetin öncesinde geçen “insanlar” dandır. Yani, “Sen Ka’beye yönel, ta ki insanlardan hiçbirinin bu konuda tutunacağı bir delil kalmamasın. Ancak inatçı olanlar yine de laf etmeye devam edecekler ve şöyle söyleyeceklerdir: “O’nun Ka’beye yönelmesi ancak kavminin dinine meykinden ve vatanı olan Mekkeye muhabbetindendir.” Veya “Kendisine bir şey görüldü, atalarının kiblesine döndü, onların dinine de dönmesi yakındır.”

Ayette onların bahanelerine “hüccet” yani “delil” denilmesi, delil gibi kullanmalarındandır. Ayette **“Allah’ın çağrısına uyulduktan sonra O’nun hakkında tartışmaya girenlerin delili Rableri katında batıldır.”** (Şûra, 16) denilmesi kabilindendir. Çünkü zâlimin gerçek anlamda delili olamaz.

فَلَا تَخْشَوْهُمْ **“Onlardan korkmayın.”**

وَاخْشَوْنِي **“Benden korkun.”**

Onlardan korkmayın, onların tenkidi size bir zarar vermez. Benden korkun da, size emrettiklerime muhalefet etmeyin!

وَلَا تِمَّ نِعْمَتِي عَلَيْكُمْ **“Böylece size nimetimi tamamlayayım.”**

وَلَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ **“Ve ola ki doğru yolu bulasınız.”**

Yani, benim size kibleyi tahvil emrim size olan nimetimi tamamlamak ve sizin hidayetinizi istememden dolayıdır.

Veya şöyle de mana verilebilir: “Benden korkun ki sizi onlardan koruyayım ve size olan nimetimi tamamlayayım.”

Hadiste şöyle geçer: “Nimetin tamamı, İslâm üzere ölmektir.”

151- كَمَا أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولًا مِنْكُمْ **“Nitekim kendi aranızdan bir peygamber gönderdik.”**

Ayet, öncesiyle muttasıldır. Yani içinizden peygamber göndererek daha önce nimetimi tamamladığım gibi, kible meselesinde veya ahirette de size olan nimetimi tamamlayayım.

يَتْلُوا عَلَيْكُمْ آيَاتِنَا **“O size âyetlerimizi okuyor.”**

وَيُزَكِّيكُمْ “Nefislerinizi arıtıyor.”

O sizi kendisiyle tertemiz kimseler hâline geleceğiniz şeylere sevk ediyor.

وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ “Size kitabı ve hikmeti öğretiyor.”

Daha önce Hz. İbrahim’in duasında, Hz. Peygamberin insanları manevi kirlilerden arındırması, Kitap ve hikmeti öğretmesinden sonra nazara verilmişti. (Bakara, 129) Burada ise kitap ve hikmeti öğretmesinden önce nazara verildi. Orada fiil itibarıyla sonra olması esas alındı, burada ise maksat itibarıyla önce zikredildi.

وَيُعَلِّمُكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ “Size bilmediğiniz şeyleri öğretiyor.”

O size, fikir ve nazarla öğrenemeyeceğiniz şeyleri öğretiyor. Çünkü Cenab-ı Hakkın marifetine vahiyden başka bir yol yoktur.

Ayette “size öğretiyor” ifadesinin tekrarı, her birinin başka cinsten öğreti olduğuna delalet içindir.

152- فَادْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ “O halde beni zikredin, ben de sizi zikredeyim.”

Beni taat ile zikredin, ben de sizi sevap ile zikredeyim.

وَاشْكُرُوا لِي وَلَا تَكْفُرُونِ “Bana şükredin, bana nankörlük etmeyin.”

Size verdiğim nimete şükredin, nimetleri inkârla ve emre isyanla bana nankörlükte bulunmayın.

20. DERS

Sabır İmtihanı Ve Tevhid

153- **“Ey iman edenler! Sabır ve namazla yardım isteyin.”** يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ

Ey iman edenler! Günahlara ve nefsin hazlarına karşı sabırla ve namazla yardım isteyin. Çünkü **namaz**,

-İbadetlerin esasıdır.

-Mü'minin miracıdır.

-Alemlerin Rabbine bir münacattır.

154- **“Şüphe yok ki Allah, sabredenlerle beraberdir.”** إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ

Allah, yardım ederek ve dualarına cevap vererek sabredenlerle beraberdir.

154- **“Allah yolunda öldürülenlere “ölüler” demeyin.”** وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتٌ

155- **“Hayır, onlar diridirler.”** بَلْ أَحْيَاءٌ

156- **“Fakat siz farkında değilsiniz.”** وَلَكِنْ لَا تَشْعُرُونَ

Ayet, şehitlerin hayatının cesetle ve canlılarda gördüğümüz cinsten olmadığına, onların hayatlarının akılla değil, ancak vahiyle anlaşılabacağına bir tenbihdir.

Hasan-ı Basriden şöyle rivayet edilir:

“Şehitler Rabb’leri nezdinde hayattadır, rızıkları ruhlarına sunulur, kendilerini bir rahatlık ve ferah kaplar. Öte yandan Firavun hanedanının ruhları da sabah-akşam ateşe arz edilir, onlar da elem ve ızdırap duyarlar.”

Sebeb-i Nüzûl

Ayet, Bedir şehitleri hakkında nâzil oldu. Bunların sayısı ondört idi.

Öyle anlaşıyor ki, ruhlar müstakil bir varlığa sahiptirler. Mahiyet olarak bedenden farklıdır. Ölümden sonra da idrak sahibidirler. Sahabe ve tabi’nin ekserisi bu görüştedir. Ayetler ve hadisler de bunu söylemektedir.

Bu durumda **“şehitler hayattadır”** diye ayette anlatılması, Allaha yakınlıkları ve ziyadesiyle sürur ve ikrama mazhar olmalarındandır.¹⁰⁹

155- وَلَتَبْلُوَنَكُمْ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ -
Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla, bir de mallar, canlar ve ürünlerden eksiltmekle denemekteyiz.”

Muhakkak ve muhakkak sizin tavırlarınızı denemek için musibetlerle imtihan edeceğiz. Belaya sabredip kazaya teslim olup olmadığınıza bakalım.

Ayette **“biraz”** denilmesi, daha büyüklerinden Allahın korumasındandır. Ayet, bunun azlığını nazara vererek, gelen musibetlerin derecesini onlardan hafifletir ve ilâhî rahmetin onlardan ayrıldığını gösterir.

Veya buna **“biraz”** denilmesi, din düşmanlarına ahirette isabet edecek musibete nisbetledir.

Cenab-ı Hakkın vukuundan evvel böyle musibetleri insanlara haber vermesi, nefislerinin buna hazır olmasını sağlamak içindir.

İmam-ı Şafîî, korkuyu Allah korkusu, açlığı da Ramazan orucu olarak açıklar.

Maldan noksanlaştırmak, sadaka ve zekâtlarla,

Nefislerden noksanlaştırmak, hastalıklarla,

Üründen noksanlaştırmak, evladın ölümüyle olur.

Hadiste şöyle bildirilir:

İnsanın çocuğu öldüğünde, Allah meleklerle şöyle der: Kulumun çocuğunun ruhunu kabzettiniz mi?

Onlar “evet” derler.

Cenab-ı Hak “kalbinin meyvesini kabzettiniz, öyle mi?” der.

Onlar da “evet” derler.

Cenab-ı Hak şöyle sorar: “Kulum ne dedi?”

Melekler “Ya Rabbi, Sana hamdetti, **İnna lillahi ve inna ileyhi raci-un**” diyerek karşıladi.”

Bunun üzerine Allahu Teâlâ şöyle der: “Kulum için cennette bir ev yapın ve bu eve “hamd evi” adını verin.”

¹⁰⁹ Yani, aslında Hz. Âdemden bu güne kadar ölenlerin hepsi, ruh itibariyle hayattadır. Çünkü ölüm, ruhun bedenden ayrılması olayıdır. Ölümle dünya hayatı biter “berzah âlemi” denilen âlemde hayat devam eder. Şehitler bu âlemde özel bir konumda olduklarından, onların hayatı münhasıran ayette nazara verilmiştir.

وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ “Sabredenleri müjdele.

Hitap, Hz. Peygamberdir veya müjde verebilecek herkesi içine alır.

156- الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ “Onlar başlarına bir musibet geldiği zaman: “İnna lillahi ve inna ileyhi raciun” (Biz Allah’a aidiz ve O’na döneceğiz) derler.”

Musibet, insana gelen bütün istenmeyen durumları içine alır.

Hz. Peygamber şöyle bildirir: “Mü’mine eziyet veren herşey, onun için bir musibettir.”

Musibetlere karşı sabır, sadece dil ile “İnna lillahi ve inna ileyhi raciun” demekle olmaz. Dil bunu söylemeli, kalp de bunu tasdik etmeli. Bu da kalbin yaratılış gayesini düşünmesi ile, Rabbine döneceğini bilmekle, Allahın kendisi üzerindeki nimetlerini hatırlamakla olur. O zaman kişi kendisinde kalan nimetlerin ondan alınanlardan kat kat fazla olduğunu görür ve musibetler nefsinde hafif gelir, Allaha teslim olur.

Ayette sabredenlere yapılanın müjdenin ne olduğu zikredilmemiştir. Diğer ayet bu müjdeyi beyan eder:

157- أُولَئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ “İşte onlara Rableri katından mağfiretler ve bir rahmet vardır.”

Ayette geçen **salâvatın** müfredi, salât kelimesidir. **Salât**, aslında duadır. Allaha nisbet edildiğinde tezkiye (manen temizlemek) ve mağfiret anlamına gelir. Ayette bunun “**salâvat**” şeklinde çoğul gelmesi, ilâhî tezkiye ve mağfiretin hem çok, hem de çeşit çeşit olduğuna tenbih içindir.

Rahmetten murat, lütuf ve ihsandır. Hz. Peygamber şöyle der: “Musibet anında “İnna lillahi ve inna ileyhi raciun” diyen kimseye Allah musibeti hafifletir, akıbetini güzel kılar ve razı olacağı bir durum meydana getirir.”

وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ “Hidayete erenler de işte onlardır.”

Bunlar, hak ve doğru olana sevk edilirler, çünkü “inna lillahi ve inna ileyhi raciun” dediler ve Allahın hükmüne teslim oldular.

158- إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ “Şüphesiz Safa ve Merve, Allah’ın şeairindendir.”

Bu ikisi Mekke’de iki tepedir ve bunlar haccın alâmetlerindendir.

Şeair kelimesi “şeîra” kelimesinin çoğulu olup “alâmetler” demektir.

“فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوِ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا” **“Artık her kim hac veya umre niyetiyle Kâbe’yi ziyaret ederse, bu ikisini tavaf etmesinde bir günah yoktur.”**

Hacc, lügat itibarıyla “kasdetmek”, **umre** ise “ziyaret” anlamındadır. Şer’an özel iki şekilde Beytullah’a yönelmek ve ziyaret etmek demektir.¹¹⁰

Sebeb-i Nüzûl

Safa üzerinde İsaf, Merve üzerinde ise Naile adıyla iki put vardı. Cahiliye insanları hac için sa’y yaptıklarında bunları meshederlerdi. İslâm dini gelip de putları kırdığında, Müslümanlar Safa ve Merve arasında tavaf etmekten çekindiler, bunun üzerine ayet nâzil oldu.

İcma ile sabit olduğu üzere, hac ve umrede bu ikisi arasında tavaf, dinen meşrudur, ancak vacip olup olmadığına ihtilaf vardır. Ahmed Bin Hanbel, sünnet olduğunu kabul eder. Hz. Enes ve İbnu Abbas, ayette **“bu ikisini tavaf etmesinde bir günah yoktur”** demesinden hareketle sünnet olduğunu söylerler. Ebu Hanife vacip olduğunu hükmeder. İmam-ı Malik ve İmam-ı Şafii, bunu bir rükün olarak görürler. Çünkü Hz. Peygamber (asm) “Bu ikisi arasında sa’y yapın. Çünkü Allah size sa’y yapmayı farz kılmıştır” der.

“وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَإِنَّ اللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ” **“Her kim de gönlünden koparak bir hayır işlerse, şüphesiz Allah Şakir – Alîm’dir.”**

Her kim ister farz, ister nafile olarak veya Allahın bildirdiği hac, umre ve tavafa ilave olarak yaparsa, şüphesiz Allah onun taatine sevap verir ve hiçbir şey O’na gizli değildir.

159- **إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِ أُولَٰئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللَّهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّاعِنُونَ** **“İndirdiğimiz apaçık delilleri ve hidayeti Kitap’ta insanlar için beyan etmemizden sonra onları gizleyenler var ya, işte onlara hem Allah lânet eder, hem de bütün lânet edebilecek olanlar lanet eder.”**

Biz Tevratta, Hz. Muhammedin durumuna şahadet eden ayetler gibi, insanlar için apaçık deliller ve O’na ittibaya ve imana sevkeden hidayet

¹¹⁰ Hacc, Zilhicce ayında yapılır. Umre ise, bunun dışında kalan zamanlarda da ifa edilir.

nurları indirdik, açıkladık. Bundan sonra, Yahudi âlimlerinin gizlemesi gibi böyle gerçekleri gizleyenlere, hem Allah lanet eder, hem de meleklerden, ins ve cinden kendilerine lanet gelir.

160- **“إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَبَيَّنُّوا”** **“Ancak tevbe eden, halini düzelten ve gerçeği söyleyenler başka.”**

ع **“فَأُولَٰئِكَ أَتُوبُ عَلَيْهِمْ”** **“İşte ben, onları bağışlarım.”**

Ancak,

-Gizlediklerinden ve diğer hatalarından tevbe edenler,

-Bozduklarını düzeltenler,

-Allahın kendi kitaplarında beyan ettiklerini, tevbelerinin tamam olması için beyan edenler bu lanetten kurtulurlar.

ع **“وَأَنَا التَّوَّابُ الرَّحِيمُ”** **“Ben Tevvab – Rahîm’im.”**

Tevbelerini kabul eder, kendilerine merhamet ederim.

161- **“إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ أُولَٰئِكَ عَلَيْهِمْ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ”** **“Fakat inkâr edip kâfir olarak ölenlere gelince, işte Allah’ın, meleklerin ve bütün insanların lâneti onların üzerinedir.”**

Bundan murat, tevbe etmeden ölenlerdir.

Denildi ki: Birinci ayette bahsedilen lanet onlar hayatta iken, bu ayette bahsedilen lanet ise öldükten sonraki lanettir.

ع **162- “وَالَّذِينَ فِيهَا”** **“Onlar onda daimi kalırlar.”**

Onlar o lanette veya cehennem ateşinde daimidirler.

Bunu cehennem olarak açıkladığımızda, öncesinde cehennemden bahis yokken ona zamir gönderilmesi söz konusu olur. Bu ise, ya cehennemin azametini ve dehşetini göstermek içindir veya lanetin kendisine delaleti sebebiyle ayrıca zikredilmemiştir.

ع **“لَا يَخَفُّ عَنْهُمْ الْعَذَابُ”** **“Ne kendilerinden azap hafifletilir.”**

ع **“وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ”** **“Ne de yüzlerine bakılır.”**

Onlara mühlet verilmez, özür beyan etmeleri için fırsat tanınmaz veya rahmet nazarıyla onlara bakılmaz.

163- **“وَالْهَٰكُمُ إِلَهٌ وَاحِدٌ”** **“İlâhınız, bir tek ilâhtır.”**

Bu, genel bir hitaptır. Yani, mabudunuz birdir. İbadet edilmeye veya kendisine ilah denilmeye layık bir şeriki yoktur.

“Ondan başka bir ilâh yoktur.” لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ

Bu ifade, vahdaniyeti bildirir. Ayrıca “vücut sahasında başka ilah olabilir, ama ibadete layık değildir” şeklindeki bir vehmi ortadan kaldırır.

“O, Rahmân ve Rahîm’dir.” الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ

Buna bir hüccet (delil) gibidir. Çünkü bütün asıl ve fûru’ nimetlerin sahibi O’dur. O’ndan başkası ya nimettir, veya nimetin sunulduğu varlıklardır. Böyle olunca O’ndan başkası ibadete layık olamaz.

Sebeb-i Nüzûl

Müşrikler bu ayetleri duyduklarında şaşırdılar ve “Eğer sadık isen bize bir ayet/ delil getir, onunla doğru söylediğini bilelim” dediler. Bu münasebetle aşağıdaki ayet nazil oldu:

164- “Şüphesiz göklerin ve yerin yaratılışında.”

Ayette arz tekil olarak gelirken, semanın “semavat” şeklinde çoğul gelmesi, arzın hilafına bizzat birbirinden ayrı tabakalar halinde olmasındandır.

“Gece ve gündüzün ihtilafında.” وَاجْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ

“O ki, ibret almak veya şükretmek dileyen kimseler için gece ile gündüzü birbiri ardınca getirdi.” (Furkan, 62) ayetinde de nazara verildiği gibi, gece ve gündüzün peşpeşe gelmesinde,

“İnsanlara yarar verir şeylerle denizde akıp giden gemilerde.” وَالْفُلُكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ

Bundan murat denizle ve denizin halleriyle istidlalde bulunmaktır. Ayette denizle ilgili olarak geminin nazara verilmesi, denize açılmak ve sırlarına muttali olmak gemi ile olduğundandır. Ayette denizin yağmur ve buluttan önce anlatılması, bu ikisinin menşeinin çoğu hallerde deniz olmasındandır.

وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَّاءٍ فَاحْيَا بِهِ الْأَرْضُ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ “Allah’ın semadan bir su indirip de onunla yeri ölümünden sonra diriltmesinde ve onda hareket eden her canlıyı yaymasında...”

Semadan murat, hem bulut, hem de yüksek cihet olabilir.

Görürüz ki bulut yer ile gök arasında durur. Allahın emri gelinceye kadar ne yağmur olarak iner, ne de dağılır. Hâlbuki tabiatı bu ikisinden birini gerektirir.

وَنَضْرِيفِ الرِّيَّاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَحَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ
“Rüzgarları çevirmesinde ve gök ile yer arasında emre hazır olan bulutta aklını kullananlar için elbette ayetler vardır.”

Rüzgârların musahhar kılınmasından murat, Allahın dilediği şekilde havada çevrilmesi olabilir.

İşte bütün bunlarda tefekkür edenler, akıl gözüyle bunlara bakanlar için ayetler, ibretler vardır.

Hız. Peygamberden şöyle rivayet edilir: “Bu ayetleri okuyup da, onlar hakkında düşünmeyene yazıklar olsun!”

Bil ki, bu ayetlerin Allahın varlığına ve birliğine delaleti çok cihetlerdendir, bunları uzunca açıklamak zaman alır. Kısaca deriz ki:

Bunların her biri imkân dairesinde iken, pek çok ihtimaller içinde özel bir şekilde vücuda geldiler. Mesela, göklerin hareket etmemesi caizdir. Veya -arz gibi bazı- şimdiki hareketinden daha farklı hareket edebilirdi. Arzın tavanı ve tabanı olmayabilirdi. İşte bütün bunları icad eden bir Kadir-i Hakîmin olması zorunludur. Ta ki hikmetinin gereği ve meşietinin iktizasına göre eşyaya vücut versin. Ve o Zat, başkasının kendisine muhalif icraatından azade olsun. Çünkü şayet kendisi gibi bunlara güç getiren başka bir ilah olsa şu ihtimaller karşımıza çıkar: Eğer her ikisinin iradesi tevafuk etse ve fiil ikisinin olsa, aynı eser üzerinde iki müessirin bir arada olması lazım gelir.

Eğer fiil ikisinden birine ait olsa üstün kılıcı bir özellik olmadan fail olanın diğerine üstün olması ve diğerinin de ilahlığa aykırı bir şekilde aczi lazım gelir. Eğer iradeleri farklı tercihlerde bulunsa, o zaman birbirini engelleme ve birbirini taretme gerekir. Nitekim şu ayet bu manaya işaret eder:

“Şayet göklerde ve yerde Allah’tan başka ilâhlar olsaydı, bunların düzeni bozulurdu.” (Enbiya, 22)

Ayette Kelam ilminin ve bu ilimle uğraşanların şerefine bir tenbih ve onu araştırmak ve onunla meşgul olmaya bir teşvik vardır.

21. DERS

Bazı İlâhî Uyarılar

165- **“İnsanlardan kimi de Allah’tan başka şeyleri O’na emsal tutuyorlar.”**

Allaha misil edinmekten murat putlar olabilir. Ayrıca bir sonraki ayette dikkat çekildiği üzere, insanların itaat ettikleri zâlim önderler olabilir. Belki de bundan murat daha genel bir şekilde “Allahtan alıkoyan şeyler”in hepsidir.

“Onları, Allah sever gibi seviyorlar.”

İnsanlar bunları Allaha tazim eder gibi saygıyla anar, Allaha itaat eder gibi bunlara itaat eder. Yani, muhabbet ve taatte bunları Allaha müsavi kılarlar.

Kulun Allaha muhabbeti, O’na itaati murat etmesi ve razı olacağı şeyleri yapmak için itina göstermesidir.

Allahın kulunu sevmesi, ona ikram etmeyi dilemesi, taatte onu muvaffak kılması ve günahlardan korumasıdır.

“İman edenlerin Allah sevgisi daha kuvvetlidir.”

Çünkü onların Allaha olan muhabbeti hiç kesilmez. Ama Allaha şerik koşulan şeylere muhabbet böyle değildir. Bu tür muhabbet fasid, vehmî maksatlar için yapılıp ve en edna bir sebeple zail olur, gider. Bundan dolayı bu kimseler zor zamanlarda kendi ilahlarından udûl edip Allaha yönelirlerdi. Keza, bir zaman puta taparlar, sonra onu inkâr ile bir başkasına müteveccih olurlardı.

“Zulmedenler, azabı görecekleri zaman bütün kuvvetin Allah’ın olduğunu ve Allah’ın azabının pek şiddetli olduğunu keşke görselerdi!”

Allaha şerikler edinmek sûretiyle zulmeden bu kimseler, kıyamet günü azabı gördüklerinde bütün kuvvetin Allahın olduğunu anlayacaklar, şimdiden bunu bilseler elbette yaptıklarına pişman olurlardı.

Mana şöyle de olabilir: O zalimler, ortak koştukları batıl mabutların bir fayda vermediğini görseler, elbette bütün kuvvetin Allahın olduğunu O'ndan başkasının zarar ve fayda vermediğini bilirlerdi.

İbnu Amir, Nâfi ve Yakub kıraatlerinde “ey Peygamber, Sen onları bu halde görsen...” şeklinde mana verilmiştir.

166- **“O zaman, kendilerine uyulanlar kendilerine uyanlardan uzaklaşırlar.”**

“Ve azabı görürler, aralarındaki bütün bağlar kopar.”

Ayet, bundan önceki ayetin bir açılımıdır.

Esbab, sebep kelimesinin çoğuludur. Sebep kelimesi esas olarak kendisiyle ağaca tırmanılan ip demektir. Ayette geçen esbab, onların aynı inanç üzerinde ittiba ve ittifaktan kendi aralarında meydana gelen bağ ve buna netice veren maksatlardır.

167- **“(Batıl yolda gidenlere) uyanlar şöyle derler:”**

“Keşke bizim için dünyaya bir dönüş olsaydı da, onların bizden uzaklaştıkları gibi, biz de onlardan uzaklaşsaydık.”

“Böylece Allah, onlara amellerini pişmanlıklar olarak gösterir.”

“Ve onlar ateşten çıkacak da değillerdir.”

“Onlar çıkamazlar” yerine böyle bir üslûbla ifade edilmesi, orada daimi kalmayı daha etkili bir şekilde anlatmak, kurtulmaktan ve dünyaya dönmekten ümitlerini büsbütün kesmek içindir.

168- **“Ey insanlar! Yeryüzündeki şeylerin helâl ve temiz olanlarından yiyin!”**

Sebeb-i Nüzûl

Bir topluluk pahalı yiyecek ve giyecekleri kendilerine haram kılmışlardı, ayet onlar hakkında nazil oldu.

Ayette **“helâl ve temiz olanlarından”** denilmesi bazıyet ifade eder. Yani, arzda yenilmeyecek şeyler de vardır.

Ayetteki **“tayyip”** yani temiz olanlar, gerek dinin gerekse istikametli fitratın temiz olduğuna hükmettikleri şeylerdir. Dinin bildirdikleri birinci kelime olan **“helal”** ifadesiyle zaten belirtilmişti, bu ikincisi de selim fitratın temiz gördükleridir.

“Şeytanın adımlarına tabi olmayın.” وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ

Hevâ'ya tâbi olmada şeytana uyup ta helali haram, haramı helal kılmayın.

“Çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır.” إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ

Her ne kadar o, aldattığı kimselere kendisini dost olarak gösterse de, basiret ehli kimseler nezdinde onun düşmanlığı ayan beyandır.

“O, İNَّمَا يَأْمُرُكُمْ بِالسُّوءِ وَالْفَحْشَاءِ وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ 169- size ancak kötülüğü, hayâsızlığı ve Allah’a karşı bilmediğiniz şeyleri söylemenizi emreder.”

Ayet, şeytanın düşmanlığını beyan eder ve ona uymaktan kaçınmanın zorunluluğunu anlatır. Şeytanın kötülüğü süslemesi ve onları şerre sevk etmesi, **“size emreder”** şeklinde anlatıldı. Bu anlatımda, onların görüşlerinin kıymetsizliğini göstermek ve durumlarını tahkir vardır.¹¹¹

Ayette geçen kötülük ve **fahşa** (çirkin işler), aklın kabul etmediği ve dinin çirkin saydığı şeylerdir. Bunların birbirine atfı, farklı şeyler olmasındandır.

Kötü şey olması, akıllı insanın bundan üzüntü duyması yönünden, çirkin iş olması ise, onu çirkin bulmasındandır.

Denildi ki: Kötülük, bütün çirkin işleri de içine alır. Çirkin iş ise, büyük günahlar olup haddi aşan günahlarda kullanılır.

Şöyle de denildi: Birincisi, had cezasını gerektirmeyenler, ikincisi ise had cezasını gerektirenlerdir.

“Ve Allah’a karşı bilmediğiniz şeyleri söylemenizi emreder.”

Ve şeytan size şerikler edinmeniz, haramları helâl kılmanız, temiz şeyleri haram saymanız gibi şeyleri söylemenizi emreder.

Ayette, delilsiz bir şekilde zanna uymanın men edilmesine bir delil var-

¹¹¹ Yani, kendi istediklerini yapamıyorlar, şeytandan emir alıyorlar, onun memurları hâline geliyorlar.

dır. Ama müctehide uymak böyle değildir. Çünkü müctehidin dayandığı şer'î bir dayanak vardır ve dayanağın vücubu katîdir, zannî değildir. Usul kitaplarında beyan ettiğimiz gibi, zan müctehidin metodunda söz konusudur, yoksa dayandığı esaslarda değil.

170- “Onlara, ‘Allah’ın indirdiğine uyun!’ denildiğinde, ‘Yok, atalarımızı neyin üzerinde bulduysak ona uyarız’ dediler.”

Ayetin evvelinde **“ey insanlar”** şeklinde umuma hitap edilmişti. Burada ise doğrudan hitap edilmeyip, yoldan çıkmaları sebebiyle bazı insanlar hitap makamından düşürüldü. Sanki Cenab-ı Hak sadece akıl sahiplerine seslenip onlara şöyle dedi: “Şu ahmakların nasıl cevap verdiğine bakın!”

Sebeb-i Nüzûl

Ayet müşrikler hakkında nazil oldu. Kur’ana ve Allahın indirdiği diğer delillere ve ayetlere uymaları emredilince, körü körüne taklide yöneldiler.

Ayrıca, şöyle bir rivayet de anlatılır: Hz. Peygamber (asm) Yahudilerden bir topluluğu İslâma davet etti. Onlar ise şöyle dediler: Hayır, biz atalarımızı ne yolda bulduksa ona uyarız. Çünkü onlar bizden daha hayırlı ve daha bilgili idiler.”

Bu rivayete göre ayette geçen **“Allahın indirdiğine uyun”** ifadesi Tevratı da içine alır. Çünkü Tevrat da İslâma davet eder.

“Ya ataları bir şeye akıl erdiremez, doğru yolu bulamaz kimseler olsalar da mı (onların yoluna uyacaklar)?”

Ayette tefekkür ve içtihadı güç yetiren birinin taklid etmemesi gerektiğine bir delil vardır. Ama dinde başkasına tâbi olmak, eğer herhangi bir delille bunun verdiği hükümlerde hak üzere olduğu bilinirse –peygamberler ve müctehitler gibi- bu gerçekte onu taklid değildir, Allahın indirdiğine tâbi olmaktır.

171- “O ve müslümanların kâfirler gibi, sadece bir çağırma ve bağırma sesiyle haykırarak haykırmanın haline benzer.”

Yani, kâfirler taklide saplanıp kaldıklarından, zihinlerini kendilerine okunan ayetlere veremezler, bunlar hakkında düşünmezler. Onlar bu hususta kendilerine haykırılan hayvanlara benzerler, bu hayvanlar sesi duyar-

lar, ama manasını bilmezler, nidayı hissederler ama ne anlama geldiğinden habersizdirler.

Şöyle de denildi: Ayet, ecdadının yaptıklarının gerçeğini bilmeyip sadece zahirine göre taklid edenleri anlatan bir temsildir. Bunlar hayvanlara benzerler, hayvanlar sesi duyar, ama bunun altında ne olduğunu anlamazlar.

“Onlar sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler.” **صُمُّ بُكْمٌ عُمْى**

“Akıl da etmezler.” **فَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ**

172- **“Ey iman edenler! Size verdiğimiz rızıkların temizlerinden yiyein.”**

Daha önce bütün insanlara hitap ile arzda olanlardan helal-hoş olanlarından yemeleri bildirilmişti. Burada ise özellikle mü'minlere rızık olarak verilenlerden temiz olanları aramaları ve bunların hakkını vermeleri emre edildi ve şöyle denildi:

“Ve Allah’a şükredin.” **وَاشْكُرُوا لِلَّهِ**

Size verdiği rızıklar ve bunları size helâl kılmasından dolayı Allaha şükredin.

173- **“Eğer siz ancak On’a ibadet ediyorsanız, (böyle yapın.)”** **إِنْ كُنْتُمْ إِلَّا تَعْبُدُونَ**

Eğer sırf O’na ibadet ediyor, nimetlerin sahibinin O olduğunu ikrar ediyorsanız, sadece O’na şükredin, başkasını şükre şerik yapmayın. Çünkü Allaha ibadet ancak şükürle tamam olur. Şükür yoksa, ibadet de yok demektir.

Hz. Peygamberden şöyle rivayet edilir: Allahu Teâlâ şöyle der: “Benimle ins ve cin arasında büyük bir hesaplaşma var. Ben yaratıyorum, benden başkasına ibadet ediliyor. Ben rızık veriyorum, benden başkasına şükrediliyor.”

173- **“O, size ancak şunları haram kıldı: Meyte, kan, domuz eti, bir de Allah’tan başkası adına kesilen hayvanlar.”** **إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ**

Meyte, boğazlanmadan ölen hayvandır. Bunun yenilmesi haramdır. Ancak balık ve çekirge bundan müstesna kılınmıştır. Bir şeyin bizatihi haram kılındığının bildirilmesi, mutlak manada örfe onda tasarrufun da haram olduğunu ifade eder. Ancak, tabaklanmış deride tasarruf gibi, tahsis edici bir delil varsa, tasarruf yapılabilir.

Ayette **“domuz eti”** denilmesi, başka şekilde istifade edilebilir anlamına gelmez. Eti haram olduğu gibi diğer azalarından istifade de haramdır.

“Bir de Allah’tan başkası adına kesilen hayvanlar.”

Hayvan boğazlanırken put namına kesilmesi gibi Allah dışında biri namıyla kesilmişse, yenilmesi haramdır.

Ayetin metninde Allahtan başkası adına söylenmesi **“ühille”** kelimesiyle ifade edilmiştir. Bu kelime hilal’den gelir. Eskiden hilali görünce yüksek sesle bağırırlarmış. Hayvanı kesme esnasında da yüksek ses çıkarıldığından, kelime bu anlamda kullanılır olmuştur.

فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ **“Ama kim mecbur olur da, istismar etmeksizin ve zaruret ölçüsünü aşmaksızın yerse, ona günah yoktur.”**¹¹²

“Çünkü Allah Ğafur – Rahîm’dir.” إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

Bu durumda Allah, onun fiilini affeder, ona ruhsat vererek rahmetiyle muamele eder.

Eğer desen: Ayet, **“O, size ancak şunları haram kıldı: Meyte, kan, domuz eti, bir de Allah’tan başkası adına kesilen hayvanlar”** diyerek hükmü, zikrolunan dört duruma münhasır bırakıyor. Hâlbuki bunlar dışında daha nice haramlar var!?

Elcevap: Ayetten murat mutlak olarak haramlığın bunlarla sınırlanması olmayıp, onların helâl saydığı dört şeyin aslında haram olduğunu bildirmektir.

Veya iradî durumda bunların haram olmasını anlatmaktır. Sanki şöyle denilmiştir: Muzdar kalmadığınız sürece Allah bunları size haram kılmıştır.

174- إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ الْكِتَابِ وَيَشْتَرُونَ بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولَٰئِكَ **“Allah’ın indirdiği kitaptan bir kısmını gizleyip onu az bir bedele satanlar var ya; işte onlar karınlarına ancak ateş yemiş olurlar.”** مَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ إِلَّا النَّارَ

Onların karınlarında ateş yemeleri, haram yemeleri anlamındadır, hara-

¹¹² Burada haram kılındığı bildirilen bu dört şey, ancak ızdırar halinde yenilebilir. Ancak ızdırar halinde de **“bâği ve âdî”** olmamak, yani doğrudan bunları talep etmemek ve haddi aşmamak lazımdır. Zira, **zaruretler kendi miktarınca takdir olunur.** Muzdar adam murdar etten doyuncaya kadar yiyemez, ancak ölmeyecek kadar yiyebilir.

22. DERS

İyi İnsanların Bazı Özellikleri

177- لَيْسَ الْبِرُّ أَنْ تُولُوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ “İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı taraflarına çevirmeniz değildir.”

Ayetteki hitap, kitap ehline, hem de Müslümanlara yönelik olabilir. Çünkü onlar kible Kudüs’ten Ka’beye çevrilince, bu konuda ileri geri hayli konuşmuşlardı. Ve her bir taife, iyiliğin ölçüsünü kendi kiblesine yönelmek olarak görüyordu. Allah onları reddedip şunu bildirdi: İyilik, sizin şu an mensup olduğunuz dinde sebat etmeniz değildir, çünkü mensuhtur, hükmü kaldırılmıştır. Lakin iyilik Allahın beyan ettiği ve mü’minlerin de tâbi olduğu durumdur.

Ayetteki hitap, hem kitap ehline, hem de Müslümanlara yönelik olabilir. Yani, iyilik kible meselesiyle sınırlı değildir.

Veya kendisi yüzünden başka şeyleri unutup tümüyle ona yönelmeniz gereken büyük iyilik, kible meselesi değildir.

وَلَكِنَّ الْبِرَّ “Asıl iyilik (şu özelliklere sahip olmaktır):”

مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ “Allah’a, ahiret gününe, meleklerle, kitaba ve bütün peygamberlere iman eden (kimsenin iyiliğidir).”

Lakin kendisine önem verilmesi gereken iyilik, şu kimsenin iyiliğidir ki Allaha, ahiret gününe, meleklerle, kitaba ve peygamberlere iman eder.

Ayette kitap müfred olarak geldi, bundan murat kitap cinsidir.

Veya bundan murat doğrudan Kur’an da olabilir.

وَأَتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ “Malı sevmesine rağmen, onu yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışa, ihtiyacından dolayı isteyene ve kölelere veren.”

İyi insan, malı sevmesine rağmen verebilir.

Hiz. Peygambere “hangi sadaka daha efdaldır?” diye sorulur. Hiz. Peygamber şöyle cevap verir: Vücudun sıhhatli, mala hırslı, yaşamayı umar, fakirlikten de korkar bir halde iken verebildiğin sadaka.”

Ayetteki zamirin Allaha raci olduğu da söylendi.

Yani, iyi insan Allahı sever bir şekilde malından sadaka verebilir.

Veya şöyle de mana verilebilir:

“İyi insan, malından severek verebilen kimsedir.”

“**Yakınlara**” derken, “muhtaç olan yakınlar” anlamındadır. Ayette bunun kayıtlı söylenmemesi, iltibas edilme durumu olmadığındandır.

Ayette önce yakınlar vermek söylendi, çünkü onlara vermek en efdalidir. Hz. Peygamber şöyle buyurur: “Miskine vermen sadakadır. Yakınına vermen iki sevaptır: Hem sadaka, hem sıla-ı rahim sevabı.”

Yolcuya “İbnu’s-sebil” yani “yolun oğlu” denilmesi yolla iç içe olmasındandır.

Bundan murat, eve gelen misafire ikram da olabilir.

Sail, ihtiyacından dolayı dilenen kimsedir. Hz. Peygamber şöyle buyurur: “Atıyla bile gelse, dilencinin bir hakkı vardır.”

Köleye vermek, değişik şekillerde olabilir:

-Efendisiyle belli bir bedel ödeme üzerine anlaşılan köleye yardım ederek hürriyetini elde etmesine yardım etmek. (Mükatebe)

-Esirleri salıvermek.

-Köleleri, azat etmek için satın almak.

وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ “**Namazı dosdoğru kılan, zekatı veren.**”

“**Zekâtı veren**” derken hem burada, hem ayetin evvelinde “severek malından veren”den murat farz olan zekât olabilir. Lakin birinciden murat malın verileceği yerleri beyandır, ikinciden murat ise bunu eda etmektir ve yerine getirilmesi için teşvikte bulunmaktadır.

Bununla beraber birinciden murat nafile sadakalar veya maldan zekât dışında olan bir takım haklar olabilir. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

“Zekât, sadakanın hepsini neshetmiştir.”¹¹³

وَالْمُؤْفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا “**Bir de andlaştıkları zaman sözlerini yerine getirenler.**”

وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ “**Ve zorda, hastalıkta ve savaşın kızıştığı zamanlarda sabredenler.**”

¹¹³ Yani, farz olarak verilmesi gereken miktar bellidir. Bu miktardan fazlası sadaka olup, kişinin isteğine bırakılmıştır. Ama cömertlik mertebeleri de orada ortaya çıkar.

Ayette, **“be’sse ve darra”** halinde sabır methediliyor.

Ezherînin yorumunda birincisi malla ilgili, ikincisi ise canla ilgilidir. Mesela, fakirlik malla ilgili, hastalık canla ilgili bir imtihan vesilesidir ve bunlar sabrı gerektirirler.

أُولَئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا **“İşte bunlar, doğru olanlardır.”**

İşte bunlar dinde, hakka tâbi olmada ve iyilik talebinde sadık kimselerdir.

وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ **“İşte bunlar, müttakilerin ta kendileridir.”**

Ve bunlar küfürden ve diğer rezil hallerden sakınmış müttaki kimselerdir.

Gördüğün gibi, bu ayet tek başına bütün insanî kemalâtı kendinde toplamıştır. Bunlara açıktan veya zımnî olarak delalet eder. Çünkü kemâlât-ı insaniye, her ne kadar çok ve şubelere ayrılmış olsa da, üç şeyle sınırlandırılabilir:

1-Sahîh bir itikad.

2-Hüsni-ü muaşeret (başkalarıyla iyi geçinmek)

3-Nefsi süslemek.

Bunlardan birincisine ayetin **“Allah’a, ahiret gününe, meleklerle, kitaba ve bütün peygamberlere iman eden.”** kısmı,

İkincisine **“Malı sevmesine rağmen, onu yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışa, ihtiyacından dolayı isteyene ve kölelere veren.”** kısmı,

Üçüncüsüne de,

“Namazı kılan, zekatı veren.”

“Ve zorda, hastalıkta ve savaşın kızııştığı zamanlarda sabredenler.”

“Bir de andlaştıkları zaman sözlerini yerine getirenler” kısmı ile işaret edilmiştir.

Bundan dolayı bunları cem eden kimse imanına ve itikadına nazaran sıdk ile, halk ile muaşereti ve Hak ile muamelesi açısından ise takva ile vasfedilmiştir. Hz. Peygamber (asm) buna şöyle işaret eder:

“Kim bu ayetle amel etse, imanını kemâle erdirmiş olur.”

178- **“Ey iman edenler! يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلِ”**
Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı.”

أَلْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأَنْثَى بِالْأُنْثَى **“Hüre karşı hür, köleye karşı köle, kadına karşı kadın (kısas edilir.)”**

Sebeb-i Nüzûl

Cahiliye döneminde Arab kabilelerinden ikisi arasında kan davası vardı. Bunlardan biri diğerine nisbetle daha itibarlı konumda idi. Bunlar yemin ederek şöyle dediler: “Bizden köleye mukabil sizden hür, kadına mukabil erkek öldüreceğiz.” İslâm geldiğinde muhakeme olmak üzere Rasullaha geldiler, bu münasebetle üstteki ayet nazil oldu, Hz. Peygamber kıssasta denklik üzere muamele etmelerini emretti.

Ayet, köleye mukabil hür, kadına mukabil erkek öldürülmez anlamına delalet etmediği gibi, aksine de delâlet etmez.

Ancak imam-ı Malik ve İmam-ı Şafîî, köleye mukabil hür insanın öldürülmesini –köle ister kendinin olsun, ister başkasının- Hz. Aliden gelen şu rivayete dayanarak men ettiler:

“Bir adam kölesini öldürdü. Hz. Peygamber ona sopa cezası (celd) uyguladı ve bir seneliğine sürgüne gönderdi, kısas yapmadı.”

Yine Hz. Aliden şöyle rivayet edilir:

“Zimmiye mukabil müslümanın, köleye mukabil hürün öldürülmemesi sünnettendir.”

Hız. Ebu Bekir ve Hız. Ömer köleyi öldüren hür insana kısas uygulamazlardı. Sahabe bunu gördüğü halde reddeden de çıkmadı.

Bir de bu durum azalardaki kısasa kıyas edildi. Bir nassın manaya delaletinde problem yoksa hükmünün mensuh olduğu söylenemez. Dolayısıyla **“Onda (Tevrat’ta) kendilerine şunu yazdık: Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş kısas edilir. Yaralar da kısasa tabidir.”** (Maide, 45) ayetine dayanarak bu hükmün neshedildiği söylenebilir. Çünkü esasen Maide sûresindeki bu ibare, Tevrat’ta yer alan bir hüküm hikâye yollu anlatmaktadır.

Dolayısıyla bu, Kur’andaki bir hükmü neshedemez. Hanefî mezhebi bu konuda “kasden öldürmenin cezası sadece kısasdır” diye delil getirdi.

“Ancak öldüren kimse, kardeşi (öldürülenin velisi) tarafından affedilirse, marûf (akıl ve dinin gereklerine uygun) bir yol izlemek ve güzellikle diyet ödemek gerekir.”

Ayetteki **“şey”** ifadesi, en ufak bir affı da içine alır. Çünkü affın az bir kısmı da, kısasın düşmesinde tam affetmek gibidir. Buradaki af, öldürülenin velisi tarafından yapılan aftır. **“Kardeşi (öldürülenin velisi) tarafın-**

dan” diye ifade edilmesi, iki tarafın insan cinsinden ve İslam dininden olmasını nazara vererek kalbi rikkate getirmek, şefkate sevk etmek içindir.

“...Marûf bir yol izlemek ve güzelliikle diyet ödemek gerekir.”

Ölenin velisi affetme durumunda, diyeti kaba bir tavra girmeden istemeli, öldüren de güzel bir şekilde bunu ödemelidir, yani geciktirmemeli ve miktarı azaltmamalıdır.

ذَلِكَ تَخْفِيفٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ “Bu, Rabbinizden bir hafifletme ve rahmettir.”

Af ve diyetle ilgili bu mezkur hüküm, kendisinde bulunan kolaylaştırma ve fayda ile, Rabbinizden bir tahfif ve rahmettir.

Denildi ki: Yahudilere sadece kısas, Hristiyanlara ise mutlak af emredildi. Ümmet-i Muhammed ise bu ikisiyle diyet arasında muhayyer bırakıldı. Bunda onlar için hem bir kolaylık, hem de mertebeleri hasebiyle hüküm için bir takdir hakkı vardır.

فَمَنِ اعْتَدَىٰ بَعْدَ ذَلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ “Bundan sonra haddi aşana elem dolu bir azap vardır.”

Kim affetme ve diyeti aldıktan sonra kâtili öldürürse ahirette ona elem verici bir azap vardır.

Denildi ki: Dünyada da elim bir azap vardır, çünkü yakalandığında başka alternatif olmaksızın kısasen öldürülecektir. Çünkü Hz. Peygamber şöyle der: “Her kim diyet aldıktan sonra öldürürse, onu affetmem.”

179- وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَوةٌ “Kısasta sizin için hayat vardır.”

Ayet, son derece fasih ve belîğdir.

Çünkü:

-Ayette bir şey zıddı yerine konulmuştur.¹¹⁴

-Kısas elif-lâmlı, hayat elif-lâmsız getirilmiştir. Yani, bu cins bir hükümde hayatın azım bir nev’i vardır. Şöyle ki: Katilin kasten öldürme durumunda ceza olarak kendisinin öldürüleceğini bilmesi, onu öldürmekten alıkor, bu da her iki canın hayatına sebep olur.

Ayrıca cahiliye döneminde insanlar, katili bulamadıklarında yakınlarından öldürüyor, hatta bir kişiye mukabil bir topluluğu katlediyorlardı. Bu da

¹¹⁴ **Kısas**, kasten öldürenin ceza olarak öldürülmesidir. Hayat ve ölüm birbirine zıd iken, “böyle öldürmede size hayat var” denilmiştir.

aralarında fitneyi daha da alevlendiriyordu. Dolayısıyla katil kısas yoluyla öldürülünce kan davası olmaz, diğerleri selâmette kalırlar, bu da onların hayatına sebep olur.

Bir de kısas yoluyla dünyada cezasını çeken birisi, ahirette bundan dolayı muaheze edilmez, bu da uhrevî hayatında kendisine fayda sağlar.

يَا أُولِيَ الْأَلْبَابِ “Ey akıl sahipleri!”

“Ey kâmil akıl sahipleri!” Allahu Teâlâ kısasta bulunan ruhların bekası ve nefislerin korunması hikmetini düşünmeleri için akıl sahiplerine nida etti.

لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ “Ümit edilir ki, korunursunuz.”

Ta ki kısası muhafazada, onunla hüküm vermede ve onu anlamada dikkat edersiniz. Veya kısıstan korkup ta başkasını öldürmekten sakınasınız.

كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةُ لِلْأُولَادِ 180-
“Sizden birinize ölüm geldiğinde, eğer geride bir hayır (mal) bırakırsa, ana- babaya ve yakın akrabaya marûf bir tarzda vasiyette bulunması size farz kılındı.”

“Ölüm geldiğinde” ibaresi “ölümün sebepleri geldiğinde ve emareleri ortaya çıktığında” demektir.

“Eğer geride bir hayır bırakmışsa”

Hayırdan murat, maldır.

Denildi ki: Çok mal bırakıyorsa.

Rivayete göre Hz. Alinin kölesi, serveti olan yedi yüz dirhemle ilgili Hz. Aliye vasiyette bulunmak istedi. Hz. Ali “Allahu Teâlâ “Eğer geride bir hayır bırakırsa” diyor. Hayır ise çok mal demektir” diyerek vasiyete lüzum olmadığını söyledi.

Hız. Aişe ile ilgili şöyle nakledilir: “Adamın biri malı ile ilgili vasiyette bulunmak ister. Ne kadar malı olduğunu sorar. Üçbin dirhem olduğunu söyler. Kaç evladı olduğunu sorar dört tane olduğunu söyleyince Hz. Aişe şöyle der: Allahu Teâlâ vasiyet hususunda “Eğer geride bir hayır bırakırsa” diyor. Senin malın ise az bir şeydir. Dolayısıyla onu evladına bırak.”

Bazıları vasiyetle ilgili bu hükmün İslâmın ilk devirlerinde olup miras ayetleriyle ve şu hadisle neshedildiğini söylediler.

“Şüphesiz Allah her hak sahibine hakkını vermiştir. Dikkat edin, varis için vasiyet yoktur.”

Bu, inandırıcı olmaktan uzaktır. Çünkü miras ayetleri buna muhalif olmadığı gibi, bilakis vasiyeti te’kid eder. Çünkü ilgili ayetlerde miras taksiminin vasiyetten sonra yapılması vardır. Hadis ise haber-i vahiddir. Ümmet nezdinde kabul görmesi, onu mütevatir hadis mertebesine yükseltmez.

Vasiyetin Marûf Bir Tarzda Olması

Yapılacak vasiyet âdil olmalı, zengine fazla vermek ve üçte biri aşmak gibi ölçüsüzlükler yapılmamalıdır.

“Bu, müttakiler üzerinde bir haktır.” حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ

181- “Şimdi her kim, **duyduktan sonra onu değiştirirse, bunun vebali, sırf o değiştirenlerin boynunadır.**” فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَ مَا سَمِعَهُ فَإِنَّمَا إِثْمُهُ عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُ

Vasiyet edilenlerden veya şahitlerden her kim vasiyet kendine ulaştıktan ve kendisi nezdinde tahakkuk ettikten sonra vasiyeti değiştirirse, bunun günahı tümüyle kendine aittir.

“Şüphe yok ki Allah, Semi’ – Alîm’dir.” إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

O, işitir ve bilir.

Ayetin bu kısmı, haksız yere değişiklik yapan için şiddetli bir tehdittir.

182- “Her kim de vasiyet edenin, hataya meyletmesinden veya bir günaha girmesinden endişe eder de tarafların arasını düzeltirse, ona bir vebal yoktur.” فَمَنْ خَافَ مِنْ مَوْصٍ جَنَفًا أَوْ إِثْمًا فَأَصْلَحَ بَيْنَهُمْ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ

Her kim vasiyet edenin hata ile vasiyette bir meylinden veya bilerek bazılarını mahrum etmek gibi bir haksızlık yapmasından korksa da, vasiyet edilen kişiler arasında dinin kurallarına göre hüküm icra etse, bu tebdilde kendisine bir günah yoktur. Çünkü bu, öncekinin tam tersine batılı hakka çevirmektir.

“Şüphesiz ki, Allah Ğafur – Rahîm’dir.” إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

Ayetin bu kısmı, ıslah eden kimse için bir vaattir. Mağfiret zikri, günah ifadesine mutabık olması ve fiilin normalde kendisiyle günah kazanılan bir fiil olması sebebiyledir.

23. DERS

Oruç Meseleleri

183- يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ
“Ey iman edenler! Oruç, sizden öncekilere yazıldığı gibi size de yazıldı (farz kılındı).”

Oruç, Hz. Âdemden itibaren peygamberlere ve ümmetlerine farz kılındı. Oruç emrinin öncekilere de yazılmasının nazara verilmesinde

-Hükmü te’kid etmek,

-Oruca teşvikte bulunmak,

-Nefse daha kolay ve hoş gelmesini sağlamak vardır.

Savm, (oruç), lügatte “nefsin arzuladığı şeylerden alıkonması” anlamına gelir, Şer’an ise, gün boyunca yeme-içmeden uzak kalmaktır.

لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ “Umulur ki korunursunuz.”

Oruç tutunuz ki, günahlardan korunasınız. Çünkü oruç, günahların başlangıcı olan şehveti kırar.

Hz. Peygamber (asm) gençlere tavsiyesinde şöyle buyurur: “...Evlene-meyen oruç tutsun. Çünkü oruç onu korur.”¹¹⁵

184- أَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ “Sayılı günlerde.”

Geçici, sayılı günlerde oruç size farz kılındı. Mesela az mal tek tek sayılır. Ama çok mal, say say bitmez. İşte oruç, sayılı az günlerde farz kılındı. Bu sayılı günlerden murat, Ramazan ayıdır.

Veya Ramazan orucundan önce emredilen sayılı günlerdir. Bu, aşura veya her ayın ortasındaki üç gündür.

فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ “İçinizden hasta olan veya yolculukta bulunan ise, tutamadığı günler sayısınca diğer günlerde tutar.”

¹¹⁵ Hadisin evvelinde şöyle denilmektedir: “Ey gençler! Sizden durumu müsait olan evlensin.”

Buradaki hastalıktan murat, oruç tutma halinde kişiye zarar veren veya onun oruç tutmasını zorlaştıran hastalıktır.

Bu ifadede, gün ortasında yola çıkanın orucuna devam etmesine bir îma vardır.

Seferde iken oruç tutmamak, bir ruhsattır, ama isteyen tutabilir. Ancak Zahiriye mezhebi, seferde oruç tutmamayı esas olarak gördü. Ebu Hüreyre'den de benzeri bir görüş nakledilir.

“وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ **Oruca gücü yetmeyenler ise, bir yoksulu doyuracak kadar fidye verir.**”¹¹⁶

Oruç tutabilecek kimseler eğer tutmayıp yerlerse, oruç yerine bir fakiri doyurma fidyesiyle mükelleftirler.

Oruç emri geldiğinde bazılarına bu zor geldi, çünkü alışmamışlardı. Bu yüzden kendilerine önceleri böyle bir ruhsat tanındı, ama sonra yürürlükten kaldırıldı.

Ancak ayete “orucu zorlukla takat getiren yaşlı ve aciz kimseler, bir fakiri doyurma fidyesiyle mükelleftirler” manası da verilebilir.

“فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ **Her kim de hayrına fidyeyi artırırsa, hakkında daha hayırlıdır.**”

Kim gönüllü olarak hayır yapar da fidyeyi artırırsa, bu onun için daha hayırlıdır.

“وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ **Eğer bilerseniz oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır.**”

Zorlukla tutabildiğinizden dolayı size tutmama izni verilmişken, oruç tutmanız fidye vermenizden çok daha hayırlıdır.

Eğer oruçta olan fazileti ve görevi hakkıyla yapmak gereğini bilerseniz, elbette fidyeyi değil, oruç tutmayı tercih edersiniz.

Denildi ki, mana şöyle de olabilir: “Eğer ilim ve tefekkür ehlerinden iseniz, orucun fidyeden daha hayırlı olduğunu elbette bilirsiniz.”

185- “شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ **(O sayılı günler), Kur'an'ın kendisinde indirildiği Ramazan ayıdır.**”

¹¹⁶ **Fidye**, fitır sadakasında olduğu gibi, bir fakiri bir gün doyurmak ya da bunun bedelini vermektir.

Ramazan, R-M-D (yanmak) kökünden masdardır. Oruç ayına bu ismin verilmesi:

-İnsanların bu ayda açlık ve susuzlukla yanması

-Günahların bu ayda yanması,

-Veya eski lügatten senenin ayların isimlerini naklettikleri zaman, bu ayın şiddetli sıcaklık zamanına rastlaması sebebiyle olabilir.

Kur'anın nüzülü bu ayda, kadir gecesinde başladı.

Veya bu ayda bir bütün olarak dünya semasına indirildi, oradan da parça parça arza gönderildi.

Şöyle de mana verilebilir: “Ramazan öyle bir aydır ki, bu ayla alakalı Kur'an ayetleri indirildi, **“oruç size farz kılındı...”** denildi.

Ayette, o ayda Kur'anın indirilmesinin, orucun o ayda tutulmasının sebebi olduğunu hissettirmek vardır.

هُدًى لِلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِنَ الْهُدَى وَالْفُرْقَانِ **“Kur'an, insanlar için bir hidayet rehberi, doğru yolun ve hak ile batılı birbirinden ayırmanın apaçık delilleridir.”**

Bu ifadeler Kur'anın iki özelliğini anlatır:

1-Kur'an, i'cazı ile insanlar için bir hidayettir, onlara yol gösterir.

2-Ve hakka sevkeden apaçık ayetlerdir, kendisinde bulunan hikmet ve hükümlerle hak ile batılın arasını birbirinden ayırt eder.

فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ **“Öyle ise içinizden kim bu aya yetişirse, onda oruç tutsun.”**

Bu aya yetişen kimse, -şayet yolcu değilse- onda oruç tutsun. “Sizden ona yetişen” demek yerine, hemen evvelinde “Ramazan ayı” ifadesi geçmesine rağmen **“kim bu aya yetişirse...”** denilmesi, bu ayın büyüklüğünü gösterir.

“Kim bu aya yetişirse” ifadesi “Cum'aya yetiştim” denildiğinde “Cum'a namazına yetiştim” manası anlaşıldığı gibi, “Sizden o ayın hilâline yetişen oruç tutsun” anlamına da gelebilir.

وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ **“Kim de hasta, yahut yolculukta ise, tutamadığı günler sayısınca diğer günlerde tutar.”**

Ayet üstteki genel hükümden bir tahsistir. Çünkü hasta ve yolcu da bu aya yetişen kimselerdendir.

Belki de bu kaydın tekraren ifade edilmesi, bunun içindir.

Veya yakındaki hüküm nesholduğu gibi, bunun da neshi tevehhüm edilmesin diye böyle gelmiştir.

يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمْ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمْ الْعُسْرَ **“Allah size kolaylık diler, zorluk dilemez.”**

Bundan dolayı yolculukta ve hastalık halinde oruç tutmamayı mubah kıldı.

وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَى مَا هَدَيْكُمْ **“Sayıyı tamamlamanızı, size doğru yolu gösterdiğinden dolayı Allah’ı tekbir etmenizi ister.”**

وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ **“Umulur ki şükredersiniz.”**

Burada üç ayrı illet sayılmıştır ve bunların her biri sıra ile önceki ifadelerle alakalıdır. Şöyle ki:

1-**“Sayıyı tamamlamanızı.”** Bu ifade, daha evvelinde “tutamadığı günler sayısınca sonra tutar” diye anlatılmıştı.

2-**“Size doğru yolu gösterdiğinden dolayı Allah’ı tekbir etmenizi”** ifadesi, böyle bir emrin verilmesi ve keyfiyetinin anlatılmasına bakar.

3-**“Umulur ki şükredersiniz”** ifadesi, oruçta ruhsat ve kolaylaştırma olmasına bakar.

“Allahı tekbir etmek” ifadesi, Ramazan Bayramı tekbirlerine de bakabilir.

Keza, Ramazan hilali görüldüğünde “Allahu Ekber, yeni ay göründü, Ramazana girdik” şeklinde bir coşku ya da işaret edebilir.

186- وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ **“Kullarım, sana benden sorduklarında, gerçekten ben çok yakınımdır.”**

“Onlara benim yakın olduğumu söyle!”

Ayet, Allahu Teâlânın kulların fillerini ve sözlerini en mükemmel bir şekilde bilmesini ve onların hallerine muttali oluşunu, onlara mekânca yakın olanın hâli ile temsil ederek anlatır.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre bir bedevi Hz. Peygambere “Rabbimiz bize yakın mı, ta ki gizlice yalvaralım, yoksa uzak mı, ta ki Ona nida edelim?” deyince ayet nazil oldu.

“Bana dua ettiğinde, dua edenin davetine cevap veririm.”

Ayetin bu kısmı, Allahın yakınlığını anlatır ve dua edene icabeti vaat eder.

“O halde onlar da bana icabet etsinler.”

“Ve bana inansınlar.”

Öyleyse, nasıl ki onlar bana istekleri için dua ettiklerinde kendilerine icabet ediyorum, onlar da ben onları iman ve taate çağırdığımda bana icabet etsinler, bana olan imanlarında sebat ve devam gösterebilirler.

“Ola ki muratlarına ersinler.”

Böylece hakka isabet etmeyi umsunlar.

Bil ki: Allahu Teâlâ insanlara Ramazan orucunu ve bunu tam ay tutmalarını emretti, tekbir ve şükür vazifelerini yapmaya teşvikte bulundu, peşinden de bunu te’kid ve teşvik olarak kendisinin onların hâllerini bildiğini, sözlerini işittiğini, amellerinin karşılığını vereceğini nazara verdi. Sonra da orucun hükümlerini beyan ile şöyle dedi:

“Oruç gecesinde kadınlarla helâl kılınır.”

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, oruç emrinin ilk zamanlarında Müslümanlar akşam vaktinden yatsıya veya yatıncaya kadar yemek-içmek ve ailevi münasebette bulunmakta serbest idiler. Sonra Hz. Ömer yatsıdan sonra hanımıyla beraber oldu. Pişman olup Hz. Peygamberin yanına geldi, özür beyan etti.

Bunun üzerine başkaları kalkıp kendilerinin de benzeri durumları olduğunu itiraf edince, bu ayet nazil oldu.

Ayette geçen **rafes** kinayeli olarak söylenmesi gereken müstehcen sözün açıktan söylemektir, cinsel ilişkiden kinayedir, çünkü onun bir parçası gibidir. Burada bu kelimenin tercih edilmesi, onların yaptığı bu ihlâlin çirkinliğini göstermek içindir. Bundan dolayıdır ki, gizliden bu yasağı çiğnemeyi, sonraki ayette “**hıyanet**” olarak isimlendirdi.

“Onlar, sizin için elbisedir, siz de onlar için elbisesiniz.”

Bu yeni bir cümle olup, yasağı ihlâl etmelerinin sebebini beyan eder. Bu da, erkeklerin onların ayrılığına dayanamaması, sıkça beraberlik ve içli dışlı olmak sebebiyle onlardan kaçınmanın zorluğu yüzündendir. Kadın ve erkek bir elbise misali birbirlerini sarıp sarmaladıklarından, bu halleri **“Onlar, sizin için elbisedir, siz de onlar için elbisesiniz”** şeklinde ifade edilmiştir.

Veya birbirlerine elbise olmaları, her birinin hayat arkadaşının hâlini setretmesi ve onu harama düşmekten koruması yönündendir.

“Allah, (Rama-
zan gecelerinde hanımlarınıza yaklaşarak) **kendinize hıyanet ettiğinizi bildi de tevbenizi kabul etti ve sizi bağışladı.”**

Azaba maruz bırakacak, sevaptan payını azaltacak şeyler yapmakla nefislerinize zulmediyordunuz. Yaptıklarınızdan tevbe ettiğinizde, Allah tevbenizi kabul etti.

“Artık eşlerinize beraber olun.”

Gelen ayetler bu konudaki haramlığı neshettiğinden, artık sabah namazı vakti girinceye kadarki zamanda, hanımlarınızla beraber olabilirsiniz.

Bunda, sünnetin Kur’anla neshi caiz olduğuna bir delil vardır.

Ayette geçen mübâşeret, temas halinde olmak, cildi cilde yapıştırmaktır. Cinsi münasebetten kinayedir.

“Ve Allah’ın sizin için yazıp takdir etmiş olduğu şeyi arayın.”

Allahın sizin için takdir ettiği ve levh-i mahfuzda sabit kıldığı çocuklara sahip olmayı talep edin.

Yani, cinsi münasebetten maksat, evlat sahibi olmaktır. Çünkü şehvetin yaratılması ve nikahın meşru kılınmasının hikmeti, sadece cinsi ihtiyacını karşılamak değildir.

Ayet azilden yasaklar, arkadan temastan nehyeder. Yani, “Allahın sizin için çocuk yazdığı yerden ilişkiye girin” demektir.

“Fecir vakti, beyaz iplik siyah iplikten ayırt edilinceye (tan yeri ağarcaya) kadar yiğün ve için.”

Ayette, fecir vakti ufukta görülen aydınlıkla, gecenin koyu karanlığından onunla birlikte uzanan çizgi, beyaz ve siyah iki ipe benzetilmiştir.

Bazı rivayetlerde, başlangıçta “**fecir vakti**” kaydı yok iken, bazı zatların ellerinde beyaz ve siyah iki ip bulundurup bunlar birbirinden ayrılincaya kadar sahura devam etmeleri anlatılır. Bunun üzerine “**fecir vakti**” kaydıyla bu beyazlık ve siyahlığın gündüzün aydınlığıyla gecenin karanlığını temsil ettiği nazara verilir. Şayet bu rivayetler sahihse, ilgili olay muhtemelen Ramazandan önce idi. Beyanın (açıklamanın) ihtiyaç vaktine kadar tehiri caizdir.

Veya, önce beyaz ve siyah ipliğin bu manaya delaleti meşhur olduğundan böyle ifade edilmekle yetinildi, ama bazıları bunu iltibas edince açıktan beyan edildi.

Cinsel ilişkinin sabah vaktine kadar caiz kılınmasında, guslü sabah namazına kadar tehir etmeye ve sabaha cünüp giren oruçlunun orucu sahih olduğuna delâlet vardır.

ثُمَّ اتِمُّوا الصِّيَامَ إِلَى الْإِيلِ “**Sonra da akşama kadar orucu tam tutun.**”

Ayetin bu kısmı, orucun son vaktini anlatır ve gecenin oruçtan hariç olduğunu beyan eder. Böylece savm-ı visali yasaklar.¹¹⁷

وَلَا تَبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ “**Mescitlerde itikâfta iken ise, eşlerinizle beraber olmayın.**”

İtikâf, Allahın yakınlığını ve rızasını talep ederek mescidde kalmaktır.

Katade'den nakledildiğine göre, mescitte itikâfa giren kişi hanımının yanına varır, onunla birlikte olur, sonra tekrar mescide dönerdi. Bu ayetle, bu tarz hareketten nehyedildiler.

Ayette itikâfın mescitte yapılacağına ve bunun için belli bir mescit sözü konusu olmadığına, ayrıca, mescitte ilişkiye girmenin haram olduğuna, bunun itikâfı bozduğuna bir delil vardır. Çünkü ibadetlerde nehiy, fesadı gerektirir.

تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَقْرُبُوهَا “**Bunlar, Allah'ın koyduğu sınırlardır, bunlara yaklaşmayın.**”

Ayet, değil onu işlemek, batıla düşmemek için hak ile batıl arasındaki engel olan sınıra yaklaşmaktan bile yasaklar. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurur: “Her hükümdarın yasak arazisi vardır. Allahın yasak arazisi, haram kıldığı şeylerdir. Dolayısıyla yasak arazi çevresinde hayvanını otlatan, her an yasak araziye düşebilir.”

¹¹⁷ **Savm-ı visal**, iftar yapmadan oruca devam edilmesidir.

Ayette **“Allahın sınırlarına yaklaşmayın”** denilmesi “Allahın sınırlarını aşmayın” denilmesinden daha belîğdir.

Allahın hududundan murat, haram ve yasak kıldığı şeyler olabilir.

كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ “Allah, âyetlerini insanlara işte böyle açıklar.”

لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ “Ola ki sakınırlar.”

Olur ki emirlere ve yasaklara muhalefetten sakınırlar.

188- **“Mallarınızı aranızda batıl sebeplerle yemeyin.”**

Bir kısmınız bir kısmınızın malını, Allahın mubah kılmadığı şekilde yemesin.

وَتُذَلُّوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ
“İnsanların mallarından bir kısmını bile bile günah ile yemek için, o malları hakimlere rüşvet olarak vermeyin.”

Yalancı şahitlik ve yalan yemin gibi günah yollarla hâkimlerden yararlanarak insanların mallarını elde etmeye çalışmayın.

“Bile bile”

Bunun bâtıl olduğunu bile bile, böyle bir günahı işlemeyin. Çünkü bile-rek günah işlemek, daha çirkin bir davranıştır.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Abdan Hadramî, İmru'l-Kays El-Kindiye ait bir arazinin kendine ait olduğunu iddia etti, ama bir delili de yoktu. Rasulullah (asm) İmru'l-Kaysın yemin etmesine hükmetti. Yemin etmeye niyetlendiğinde Rasulullah şu ayeti kendisine okudu: **“Allah’a verdikleri sözü ve yeminlerini az bir paraya satanların ahirette hiçbir nasipleri yoktur. Kıyamet gününde Allah ne onlarla konuşur, ne yüzlerine bakar, ne de onları temize çıkarır. Onların hakkı acı bir azaptır.”** (Âl-i İmran, 77)

Bunun üzerine İmru'l-Kays yeminden vazgeçti, Rasulullah da araziyi Abdan’a teslim etti. Ayet, bu münasebetle nazil oldu.

Bunda, hâkimin hükmünün bâtına nüfuz etmediğine bir delil vardır. Hz. Peygamberin şu hadisi de bunu teyit eder:

“Ben ancak bir insanım. Benim yanıma davacı – davalı olarak gelirsiniz,

olur ki bazınız davasını anlatmakta daha müdellel olur da, ben de duyduğuma göre onun lehinde hüküm veririm. Ama kime bu şekilde kardeşinin hakkından bir şey vermişsem, ancak bir ateş parçası vermiş olurum.”

189- **يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْآهِلَةِ** “Sana, hilâlleri soruyorlar.”

Sebeb-i Nüzûl

Muaz Bin Cebel ve Salebe Bin Ganem şöyle sordular: “Ya Rasulallah, bu hilalin durumu nedir? Önce ince bir ip gibi görülüyor, sonra gittikçe büyüyor, yuvarlak hâle geliyor? Sonra gittikçe küçülüyor, ilk hâline dönüyor?”

قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ “De ki: Onlar insanlar için ve hac için vakit ölçüleridir.”

Onlar ayın halinin ve durumunun değişmesinin hikmetini sormuşlardı. Allahu Teâlâ peygamberine, bundaki görülen hikmetin insanlar için vakitlere bir alâmet olması, ibadet vakitlerinin ve özellikle hac ibadetinin vaktinin bu şekilde bilinmesi olduğunu bildirdi.

Çünkü eda ve kazada vakit son derece önemlidir.

Mevakit kelimesi mikat kelimesinin çoğuludur, “vakit” kökünden gelir.

Zaman ile vakit arasında şöyle bir fark vardır:

Zaman, kısımlara ayrılmış müddettir.

Vakit ise, bir iş için belirlenmiş zamandır.¹¹⁸

وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا “İyilik, evlere arkalarından girmeniz değildir.”

وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ اتَّقَى “Ama iyilik, takva sahibi kimsenin davranışdır.”

Ensar, ihrama girdiklerinde ev ve çadırlara kapılarından girmezler, ancak arkadan bir delik ve yarıktan girerlerdi ve bunu da bir iyilik sayarlardı. Bu şekilde kendilerine bildirildi ki, bu bir iyilik değildir. İyilik ancak haramlardan ve şehevânî şeylerden sakınmakla olur.

Bunun öncesiyle irtibatı, şu cihetledir:

Kendilerine ayın hallerinin aynı zamanda hac vaktini belirlemek için olduğu zikredilmişti, onların bu hâli de hacla alakalı olduğundan istidradî olarak temas edildi.

¹¹⁸ Mesela, zamanın mazi, hâl ve istikbal olmak üzere üç dilimi vardır. Namaz kılınacağında “şimdi namaz vakti, vakit geldi” gibi ifadeler kullanırız.

Veya şu cihetten bakılabilir: Onlar aslında kendilerini o derece ilgilen-dirmeyen ve cevabı nübüvvet ilmini alakadar etmeyen bir meseleyi sordular, kendilerini ilgilendiren ve nübüvvet ilmiyle bilinecek suali ise terk ettiler. Cenab-ı Hak, suallerinin cevabından sonra, onlara layık olan aslında bu tarz sormaları ve bu ilme önem vermeleri gerektiğini uyarıda bulunmak için bu üslûbu kullandı.

Veya bundan murat şu olabilir: Onların tersinden soru sormaları, evin kapısını bırakıp da bacasından girmeye çalışan kimseye benzer. Yani, sorularınızı tersinden sormak bir iyilik değildir. Lakin iyilik, bu tür suallerden kaçınmak ve benzerine tekrar cür'et etmemektir.

وَآتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا **“Evlere kapılarından gelin.”**

Çünkü işi normal seyrinden çıkarmak bir iyilik değildir. Öyleyse her işi olması gerektiği şekilde yapın!

وَاتَّقُوا اللَّهَ **“Allah’tan korkun.”**

Allahın hükümlerini değiştirmekten ve fiillerine itiraz etmekten sakının.

لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ **“Umulur ki kurtuluşa eresiniz.”**

Ta ki hidayet ve iyiliğe kavuşun.

24. DERS

Allah Yolunda Savaş

190- وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ -190 “Sizinle savaşanlarla siz de Allah yolunda savaşın.”

İ'lay-ı kelimetullah ve Allahın dinini aziz kılmak için savaşın.¹¹⁹

Denildi ki: “Sizinle savaşanlarla siz de Allah yolunda savaşın” hükmü, “Onların sizinle topyekûn savaşması gibi, siz de müşriklerle topyekûn savaşın.” (Tevbe, 36) ayetinden önce indi.

Bunun manası “sizinle savaşanlarla siz de savaşın, ama yaşlı, çocuk, ruhban ve kadın gibi savaşmayanlarla savaşmayın” olabilir.

Ayrıca bundan “bütün kâfirlerle savaşın” manası da anlaşılabilir. Çünkü onlar mü'minlerle zaten savaş halindedirler.

Sebeb-i Nüzûl

Birinci manayı şu rivayet teyid eder: Müşrikler Hudeybiye senesi Hz. Peygamberi ve Müslümanları Mekke'ye umre için girmekten engellediler. Hz. Peygamber de gelecek yıl üç günlüğüne Mekke'ye girmeyi serbest bırakmaları karşılığında barış imzaladı. Diğer yıl umrenin kazası için dönüldü. Müslümanlar haremde veya haram ayda kendilerine bir saldırı olursa karşılık vermenin haram olmasından korktular. Bu münasebetle, üstteki ayet nazil oldu.

وَلَا تَعْتَدُوا “Fakat haddi aşmayın.”

Savaşta haddi aşmak şu gibi tarzlarda olur:

- Savaşı başlatan taraf olmak.
- Ortada barış anlaşması varken saldırmak.
- Baskın düzenlemek.
- Savaş esnasında düşmanın burnunu, kulağını kesmek tarzında taşkınlıklar.
- Öldürülmesi yasak olanları öldürmek.

إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ “Çünkü Allah, haddi aşanları sevmez.”

¹¹⁹ İ'lay-ı kelimetullah, Allahın dinini yüceltmektir.

“Allahın sevmemesi”, “Allah onlara hayır murat etmez” demektir.

191- **“Onları nerede yakalarsanız öldürün.”** وَأَقْتُلُوهُمْ حَيْثُ تَقِفْتُمُوهُمْ
“Sizi çıkardıkları yerden siz de onları çıkarın.” وَأَخْرِجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ أَخْرَجُوكُمْ

Bu, Mekkenin fethinde yapılmıştır. Teslim olmayanlar Mekkedden çıkarılmıştır.

“Fitne, öldürmeden daha şiddetlidir.” وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ

Vatanından çıkarılmak gibi insanı mihnete atan durumlar, etkisinin devamlı olması ve nefse daima elem vermesiyle, öldürmekten daha zor durumlardır.

Şu manaya da dikkat çekilmiştir: O mübarek Ka’be çevresinde yaşamakla beraber Allaha şirk koşmaları ve sizi oraya girmekten alıkoymaları, sizin orada onları öldürmenizden daha kötü bir durumdur.¹²⁰

“Mescid-i Haram yanında onlar sizinle savaşmadıkça siz de onlarla savaşmayın.” وَلَا تَقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّى يُقَاتِلَوكُمْ فِيهِ

Mescid-i Haram dahilinde savaşı başlatan siz olmayın, oranın hürmetini ihlal etmeyin.

“Sizinle savaşırlarsa onları öldürün.” فَإِنْ قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ

Oranın hürmetini ihlal edip savaşı onlar başlatmışlarsa, onlarla savaşın, “acaba caiz mi?” demeyin.

“Kâfirlerin cezası işte böyledir.” كَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ

192- **“Eğer onlar (savaştan ve küfürden) vazgeçerlerse, (şunu iyi bilin ki) Allah Ğafur – Rahîm’dir.”** فَإِنْ انْتَهَوْا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

Savaşa ve küfre son verirlerse, Allah onların eski hallerini bağışlar, kendilerine merhamet eder.

193- **“Bir fitne kalmayıp, din yalnız Allah’ın oluncaya kadar onlarla savaşın.”** وَاقْتُلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِئْتَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ

¹²⁰ Birisini öldürmek elbette çok büyük bir olaydır. Ama dininden dolayı insanları yurtlarından etmek veya onları işkence içinde bırakmak âdeti hergün öldürmek hükmünde olduğundan, katl’dan daha şedid durumlardır.

Şirk kalmayınca, din tümüyle Allahın olup şeytanın dinde bir nasibi olmayınca kadar onlarla savaşın.

“**Vazgeçerlerse, saldırı ancak zalimlere karşıdır.**”

Eğer şirke son verirlerse, bunlara saldırmayın. Çünkü, sert davranmak ancak zalim olana karşı güzel olur.

Ayette “onlar” demek yerine “**zalimler**” şeklinde ifade edilmesi, onlara yapılması gereken sert muamelenin illetini gösterir.

Zulmün cezasının ayette “**udvan**” olarak ifade edilmesi, müşakele üslûbudur. Şu ayette de benzeri bir durum görürüz:

“**O hâlde kim size haddi aşarsa (saldırırsa), siz de size yaptığının aynıyla ona haddi aşın (saldırın.)**” (Bakara, 194)

Ayette şu mana da olabilir: Şirke son verenlere saldırırsanız, zâlimlerden olursunuz ve durum aleyhinize döner.

194- **“Haram ay, haram aya karşılıktır.”** الشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ

Sebeb-i Nüzûl

Hudeybiye senesinde müşrikler onlarla Zilkade ayında savaşmıştı. Müslümanların kaza umresi için çıkmaları da aynı aya rastladı. Haram aylardan olduğu için onlarla savaşmaktan hoşlanmadılar. Bununla kendilerine şu mesaj verildi: “Bu ay, öteki aya mukabildir, hürmetinin çiğnenmesi de diğerine mukabil olacaktır, dolayısı ile aldırmayın!”¹²¹

وَالْحُرُمَاتُ قِصَاصٌ **“Hürmetler (saygı gösterilmesi gereken şeyler) kısas kuralına tabidir.”**

Korunması gereken her hürmette kısas vardır. Onlar haram ayın hürmetini çiğneyerek sizi Mescid-i Harama girmekten alıkoydular, siz de onlara misilleme yapın. Şiddet kullanarak içeri girin, savaşılırsa da onları öldürün.

“**O hâlde kim size haddi aşarsa (saldırırsa), siz de size yaptığının aynıyla ona haddi aşın (saldırın.)**”

Bu, yukarıda ifade edilenlerin özeti gibidir.

¹²¹ Yani, gerekirse savaşın.

وَاتَّقُوا اللَّهَ “Allah’a karşı gelmekten sakının.”

Allahtan korkun da, size izin verilmeyen hususlarda taşkınlık yapmayın.

وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ “Ve bilin ki, Allah müttakilerle beraberdir.”

Bilin ki, Allah müttakilerle beraberdir, onları korur, durumlarını düzeltir.

وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ 195- “Allah yolunda infak edin.”

Cimrilik yapmayın, Allah yolunda harcayın.

وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ “Kendinizi ellerinizle tehlikeye atmayın.”

İsrafla, geçim cihetini zayıf ederek veya savaştan ve savaş için harcamaktan geri durarak kendinizi tehlikeye atmayın. Çünkü böyle yapmanız düşmanı kuvvetlendirir, sizi helak etmek için üzerinize gelmelerine yol açar.

Sebeb-i Nüzûl

Bu manayı Ebu Eyyûb el-Ensar’dan rivayet edilen şu olay teyid eder:

“Allah İslamı galip kılıp Müslümanların da sayısı artınca ailelerimize ve mallarımıza döndük. Evlerimizde durup kendi işlerimizi takibe başlayınca bu ayet nazil oldu.”

Ayetin şu yönü de olabilir: Cimrilikle ve mal sevgisiyle kendinizi tehlikeye atmayın. Çünkü bunlar, daimî helâke yol açar.

وَأَحْسِنُوا “Ve iyilik edin.”

“Amellerinizi ve ahlakınızı güzelleştirin.”

Veya “Muhtaç olanlara ikramda bulunun.”

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ “Çünkü Allah iyilik edenleri sever.”

25. DERS

Hacc Hakkında

196- وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ “Hacc ve umreyi Allah için tamamlayın.”

“Hacc ve umreyi eksiksiz yapın, yapılması gerekenlerin hepsini yaparak ifa edin.”

Bu manaya göre, her ikisinin de vucubu anlaşılır.

Hz. Cabirden ise şöyle bir rivayet vardır: Hz. Peygambere “Ya Rasullah, umre de hac gibi vacip midir?” diye soruldu. “Hayır, dedi. Lakin umre yapman senin için bir hayırdır.”

Bir başka rivayette ise şöyle anlatılır: Bir adam Hz. Ömere “ben hac ve umrenin bana yazıldığını (farz kılındığını) gördüm, ikisini de eda ettim.” dedi. Hz. Ömer, “peygamberinin sünnetine muvaffak kıldın” diye cevap verdi.

Hac ve umrenin tam yapılmasından murat, “her biri için ayrı bir sefer düzenlemek, bunlara dünyevi bir maksat bulaştırmamak, helalinden kazançla bunları yapmak” gibi durumlara işaret de olabilir.

“عَاقِبَةُ الْأُمَمِ أَنْ يَكُونَ الْإِسْلَامُ كَالْجَنَّةِ لَا يَدْخُلُهَا إِلَّا بِمَنْعٍ” “Eğer bunlardan alıkonursanız, artık size kolay gelen kurbanı gönderin.”

Yani “düşman tarafından kuşatılır, engellenirsiniz...”

İmam-ı Malik ve İmam-ı Şafii, ayetin bu ifadesini “düşman tarafından kuşatılma” olarak anlarlar. Çünkü ayetin devamında **“emniyette olduğunuzda...”** ibaresi geçmektedir.

Ayrıca bu olay Hudeybiyede gerçekleşmiş, Müslümanlar orada fiilî bir kuşatma yaşamışlardı. Ayrıca İbnu Abbas şöyle der: “Kuşatma, ancak düşmanın kuşatmasıdır.”

Ebu Hanife ise ayetteki kuşatmayı sadece düşman tarafından kuşatılma olarak görmez, düşman tarafından olan her türlü engelleme, hastalık ve benzeri durumlar olarak açıklar. Hz. Peygamberden şöyle rivayet edilir: “Kim hacca niyetlenmiş iken bir yeri kırılır veya ayağı topal olursa, diğer yıl hacını yapsın.”

“Artık size kolay gelen kurbanı gönderin.”

O zaman size düşen, kolaylıkla yapabileceğiniz şeydir. Yani, ihrama gi-

ren kimse kuşatma altında olduğunda kurbanını kesmek isterse; deve, sığır ve koyundan hac kurbanı olarak kesebileceği yerde keser. Ekser âlimler bu görüştedirler. Nitekim Hz. Peygamber Hudeybiye senesinde bu şekilde kesmişti.

“Kurban, yerine varıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin.”

فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ بِهٍ أَدَّى مِنْ رَأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسْكَ
“İçinizden her kim hastalanır veya başından rahatsız olur (da tıraş olmak zorunda kalır)sa fidye olarak ya oruç tutması, ya sadaka vermesi, ya da kurban kesmesi gerekir.”

Şayet biri rahatsızlığı veya başında bulunan bir yara veya bit sebebiyle daha kurban kesilmeden başını tıraş ederse, fidye vermesi gerekir. Bu da, oruç, sadaka veya kurban şeklinde olur. Bunun miktarı hakkında hadiste şöyle geçer:

Hz. Peygamber, kurban kesilmeden başını tıraş eden Ka'b Bin Aceze'ye “herhalde haşerelerin seni rahatsız ediyor” dedi. Ka'b da “evet ya Rasulallah” deyince şöyle buyurdu: “Başını tıraş et, üç gün oruç tut, veya altı miskini doyuracak şekilde tasaddukta bulun veya bir koyun kurban et.”

فَإِذَا أَمِئْتُمْ فَمَنْ تَمَعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ
“Emniyette olduğunuzda, hacca kadar umreyle sevab kazanmak isteyen kimse, kolayına gelen kurbanı keser.”

فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ
“(Kurban) bula-mayan kimse, üç günü hacda, yedisi de döndüğünüz zaman olmak üzere oruç tutar.”

Bu, hacc ibadetiyle meşgul olduğu günlerde ihrama girdikten sonra yapılır. En güzeli Zilhiccenin yedi, sekiz ve dokuzunda tutmaktır.

Ekser alimlere göre kurban bayramında ve teşrik tekbirleri günlerinde caiz olmaz.

“Yedisi de döndüğünüz zaman”

Ailenize döndüğünüzde veya hacc görevinizi eda ettikten sonra yola çıktığınızda.

تِلْكَ عَشْرَةٌ كَامِلَةٌ **“Hepsi, tam on.”**

Ayette “hepsi, tam on” denilmesi, hesabın fezlekesidir. Bunun fayda-

sı, bazılarının “ister hacda üç gün tutun, isterseniz de döndüğünüzde yedi gün tutun” şeklinde bir vehme kapılmamaları içindir. Ayrıca, muhatapların ilgili rakamları ayrı ayrı bilmelerinin yanında, toplamını da öğrenmelerini sağlamak içindir. Çünkü Kur’anın ilk muhataplarının çoğu hesabı iyi bilmiyorlardı.

Ayrıca bu şekilde toplamın verilmesi, yedi rakamından kesret değil, adet murat edildiğini göstermek içindir. Çünkü yedi kelimesi aynı zamanda çokluktan kinaye de kullanılabilmektedir.

“**Hepsi tam on**” denilmesi adedi muhafazada mübalağa ifade eder. Bunda on sayısının kemâlini göstermek de vardır. Çünkü on, ilk kâmil sayıdır. Bir haneli sayılar onda son bulur.

“**Bu durum, ailesi Mescid-i Haram civarında olmayanlar içindir.**”

“**Allah’tan korkun.**” وَأَتَّقُوا اللَّهَ

Emirlerini ve nehiylerini kollayıp gözetlemede ve özellikle hac ibadetinde Allahtan korkun

“**Bilin ki, Allah’ın azabı gerçekten çok şiddetlidir.**” وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ

197- “**Hac (ayları), bilinen aylardır.**” الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَاتٌ

Bu aylar Şevval, Zilkade, Zilhicceden de dokuz gün ve bir de Kurban Bayramı gecesı, (İmam-ı Şâfiye göre) Ebu Hanifeye göre Zilhicceden on gün, İmam-ı Malike göre ise, Zilhiccenin tamamıdır. Bu zaman dilimi, ihrama girme veya hacın amel ve menasikini yapma veya başka menasikin yapılmasının uygun olmadığı zamanı içine alır. Mesela İmam-ı Malik, Zilhicce ayının hac bittikten sonraki zamanında umre yapılmasını mekruh görür.

Hac mevsimi iki ay küsur iken “**bilinen aylardır**” denilmesi, eksik olan ayın da tam gibi kabul edilmesindendir.

Veya birden fazla olanlara cem (çoğul) denilebilmesindendir.

“**Kim o aylarda hacca başlarsa, artık ona hacda rafes, füsuk ve cidal yoktur.**” فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ

Kişiye hac hükümlerinin başlaması, İmam-ı Şâfiye göre ihrama girmekle, İmam-ı Azama göre ise telbiye veya kurbanlığı sevk etmekle gerçekleşir.

“Rafes”

Ayetteki **“rafes”** kelimesi müstehcen söz anlamındadır.

Cinsel ilişkiden kinaye olarak da kullanılır. Hac yapan kimse, müstehcen söz söylemekten kaçınmalıdır.

“Füsuk”

Günah işlemek ve yasakları çiğnemekle, dinin koyduğu ölçülerden çıkmamalıdır.

“Cidal”

Hizmetçilerle ve yol arkadaşlarıyla kavga yapmamalıdır.

Ayette **“Kim o aylarda hacca başlarsa, artık ona hacda rafes, füsuk ve cidal yoktur”** derken, gayet belîğ bir şekilde bunları yapmayı yasaklamıştır.

Bunlar aslında sadece hacda yasak şeyler değildir. Ama ayette **“hacda”** kaydının da getirilmesi şunu ifade eder: Bunlar her ne kadar hadd-i zatında çirkin işler ise de, bunları hacda yapmak daha da çirkindir. Tıpkı bir erkeğin ipek elbiseyi namazda giymesi gibi.

“Siz ne hayır yaparsanız, Allah onu bilir.” وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمُهُ اللَّهُ

Ayetin bu kısmı hayra teşviktir. Evvelinde şer olan bazı durumlar yasaklanmıştı. Bunların peşinde hayırdan bahsedilmesi, alternatif göstermektir.

“Azık edinin.” وَتَزَوَّدُوا

“Şüphesiz en hayırlı azık, takvadır.” فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَىٰ

Sebeb-i Nüzûl

Denildi ki: Ayet Yemenliler hakkında indi. Hacca geldiklerinde yanlarında azık getirmiyorlardı. “Biz mütevekkil insanlarız” diyorlar, ama insanlara yük oluyorlardı. Bunun üzerine azık edinmeleri, başkalarından istemekten ve onlara yük olmaktan kaçınmaları kendilerine emredildi.

“Benden korkun! Ey akıl sahipleri!” وَاتَّقُوا يٰٓأُولِيَ الْأَلْبَابِ

Çünkü meselenin özü Allahtan korkmak ve O’ndan sakınmaktır. Ayet, onları takvaya teşvik etti, sonra bundan maksadın Allah olması ve O’nun dışında her şeyden teberri etmek gerektiğini bildirdi. Bu, hevâ şaibelerinden sıyrılabilmiş aklın gereğidir. Bundan dolayı, bu hitap **“ulu’l- elbab”** olanlara has kılındı.

198- لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ (Hac mevsiminde ticaret yaparak) **Rabbinizden lütuf istemenizde size bir günah yoktur.”**

Ayetten murat ticarî kazançtır.

Sebebi Nüzûl

Denildi ki: Cahiliye döneminde Arabların Ukaz, Zülmecaz gibi hac mevsiminde kurulan pazarları vardı, bunlarla geçinirlerdi. İslâm dini geldiğinde hac mevsiminde pazar kurulmasını günah zannedenler olunca, bu ayet nazil oldu.

“Arafat’tan ayrılıp sel gibi akın ettiğinizde, Meş’ar-i Haram’da Allah’ı zikredin.”

“Arafattan sel gibi akın ettiğinizde...”

Arafat, Arafe kelimesinin çoğuludur. Hacıların Kurban Bayramından bir gün önce durdukları mekânın adıdır.

Buna Arafat denilmesi, şu gibi cihetlerdendir:

Hiz. İbrahim oraya varmadan kendisine özellikleri söylenmişti. Orayı görünce hemen tanıdı.

Veya Cebrail (as) Hiz. İbrahime haccın alametleri olan yerleri gösteriyordu. Arafatı gösterince “tamam tanıdım” dedi, “Arafat” ismi buradan geldi,

Veya Hiz. Âdem ve Hiz. Havva burada buluştular, birbirlerini tanıdılar.

Veya insanlar burada birbirleriyle tanışırlar, ondan “Arafat” denildi.

Ayette Arafatta vakfeye durmanın vucubuna bir delil vardır. Çünkü ayette nazara verilen “sel gibi akmak” ancak orada toplandıktan sonra olur.

“Meş’ar-i Haram’da Allah’ı zikredin”

Arafattan Müzdelifeye doğru sel gibi akarken telbiye, tehlil ve dua ile, vardığınızda da akşam ve yatsı namazını kılarak Allahı zikredin.¹²²

Meş’ari’l-Haram, Kuzeh denilen bir dağdır, imam bunun üzerinde durur.

Arafat ile Muhsir Vadisi arasında bir yer olduğu da söylenmiştir.

Birinci yorumu şu rivayet teyid eder: Hiz. Peygamber Müzdelifede sabah namazını erkenden kıldı, devesine bindi, Meş’ar-i Harama geldi, dua etti, tekbir ve tehlilde bulundu, sabah aydınlığına kadar orada durdu.

¹²² **Telbiye**, “lebbeyk, Allahümme lebbeyk...” demektir. **Tehlil** ise, “La ilahe ilallah” zikrinin adıdır.

Buna “meş’ar” denilmesi, ibadet mahalli olması yönündendir, “haram” denilmesi ise hürmetinden dolayıdır. Ayette “Meş’ar-ı Haramda Allahı zikredin” denilmesi o civarda zikretmenin efdaliyetindendir, yoksa “Muhsir Vadisi” dışında Müzdelife’nin tamamı mevkıftır.

وَادْكُرُوهُ كَمَا هَدَيْكُمْ “Onu, size gösterdiği gibi zikredin.”

“Allahın size öğrettiği şekilde O’nu zikredin.”

Veya “O size hacın bütün menasikini ve diğer ibadetleri güzel bir şekilde gösterdiği gibi, siz de güzel bir şekilde O’nu anın.”

وَأَنْ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلِهِ لَمَنِ الضَّالِّينَ “Doğrusu siz daha önce yolunu şaşırmışlardan idiniz.”

O hidayet etmeden önce sizler iman ve taatin ne olduğunu bilmeyen kimselerdiniz.

199- ثُمَّ أَفِضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ “Sonra insanların akıp geldiği yerden siz de akıp gelin.”

Sonra insanların sel gibi akıp gittiği Arafattan siz de akın edin.

Ayetteki hitap Kureyşedir. Diğer insanlar Arafatta iken onlar topluca bir yerde dururlardı. Bunu, diğer insanlara karşı bir üstünlük gibi görürlerdi. Cenab-ı Hak bu ayetle onların da diğer insanlar gibi hareket etmelerini, onlarla aynı şartlarda bulunmalarını emretti.

Şöyle de denildi: Ayet, Arafattan indikten sonra Müzdelifeden Mina’ya gitmekle alakalıdır. Bu durumda hitap geneldir.

“Nas” (insanlar) ifadesi “Nasi” yani unutan anlamında da okundu. Bu durumda Hz. Âdeme bir işaret vardır. “Andolsun bundan önce Âdem’den söz almıştık, fakat unuttu.” (Taha, 115) de Hz. Âdemin Alla-ha verdiği sözü unutması nazara verilir. Yani ahdini unutan Âdemin Arafattan gelişi gibi, siz de oradan aşağıya akın edin.

Bunda şu manaya işaret vardır: “Arafat’tan gelişi kadim bir âdettir, onu değiştirmeyin.”

وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ “Allah’tan mağfiret isteyin.”

Cahiliye döneminde hac ibadetinde ve benzeri şeylerde yaptığınız değişikliklerden dolayı Allah’tan bağışlanma isteyin.

إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ “Çünkü Allah Ğafur – Rahîm’dir.”

Allah, istiğfar edeni bağışlar ve Ona nimette bulunur.

200- **“Niha-yet hac ibadetlerinizi bitirdiğiniz zaman, atalarınızı andığınız gibi, hatta daha kuvvetli bir anışla Allah’ı zikredin.”**

Ecdadınızla gururlanıp onlardan çokça bahsettiğiniz gibi, hac ibadetlerinizi tamamlayıp bitirdiğinizde, Allahı çokça zikredin.

İslâm öncesi Arablar haccı bitirdiklerinde Mescid ile dağ arasında Mina’da oturur, atalarının mefahirini ve tarihlerindeki önemli zaman dilimlerinin güzelliklerini yâd ederlerdi.

İnsanlardan kimisi: **“Ey Rabbimiz! Bize dünyada ver!” der.**

“Onun için ahirette hiçbir kısmet yoktur.”

201- **“Onlardan bir kısmı da şöyle der:”**

“Rabbimiz! Bize dünyada bir iyilik ver, ahirette de bir iyilik ver.”

“Ve ateş (cehennem) azabından bizi koru.”

Ayet, zikredenleri iki kısma ayırıyor: Mukill ve müksir. (Yani aza ve çoğa talip olan.)

Bunlardan birincisi, Allahı zikirden sadece dünyayı talep eder.

İkincisi ise, dünya ve ahiretin her ikisine de taliptir. Ayetin bunu nazara vermesinden murat, ikinci kısımdan olmaya teşvik ve irşadda bulunmaktadır.

Dünyada iyilik, sıhhat, geçim, hayra muvaffak olmak gibi durumlardır.

Ahiretin iyiliği ise, sevap ve rahmete mazhariyet gibi durumlardır.

“Ve ateş (cehennem) azabından bizi koru.”

Af ve mağfireden bizi cehennem ateşi azabından koru.

Hz. Ali şöyle der: “Dünyada iyilik salih bir kadın, ahirette hasene ise hurilerdir. Ateş (cehennem) azabı ise, kötü kadındır.”

Hasan-ı Basri ise şöyle der: “Dünyadaki iyilik ilim ve ibadet, ahiretteki iyilik ise cennettir. **“Bizi ateş azabından koru”** kısmı ise, ateşi netice verecek şehvat (istekler) ve günahlardan bizi koru” anlamına gelir.

Gerek Hz. Ali’nin, gerekse Hasan-ı Basrinin sözleri, bazı misallerle ayetin manasını anlatmaktadır.

202- **“İşte bunlar için, kazandıklarından bir nasib vardır.”**

“İşte bunlar” ifadesi ikinci fırkaya işaretler. Ama her ikisine işaret olarak da düşünülebilir.

Yani, kesbettikleri şey cinsinden her birinin nasibi olacaktır.

Veya dua ettikleri şeylerden takdir ettiğimizi onlara veririz. Bu yoruma göre dua, kesb olarak isimlendirildi. Çünkü, dua da insanın amellerinden-
dir.

“Allah, hesabı çok çabuk görendir.” وَاللّٰهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ

Kulları ne kadar çok, amelleri ne kadar fazla da olsa bir anda Allah onları hesaba çeker.

“Veya kıyameti her an getirebilir ve insanları hesaba çekebilir. Öyleyse taate ve iyi şeyler kazanmaya koşuşun.”

203- **“Sayılı günlerde Allah’ı zikredin.”** وَادْكُرُوا اللَّهَ فِي أَيَّامٍ مَّعْدُودَاتٍ

Teşrik tekbirleri günlerinde namazların peşinde ve kurbanları keserken, şeytan taşlarken ve benzeri hallerde Allah’a tekbir getirin.¹²³

“Kim iki gün içinde acele edip (Mina’dan Mekke’ye) dönerse, ona bir günah yoktur.” فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ

Şafî mezhebine göre teşrik günlerinin ikincisinde şeytan taşlamadan sonra, Hanefî mezhebine göre ise güneş doğmadan yola çıkarsa, ona bir günah yoktur.

“Kim de geri kalırsa, ona da bir günah yoktur.” وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ

Üçüncü gün zevalden sonra şeytan taşlayıp yola çıkarsa, bu gecikmeden dolayı bir günah yoktur. İmam-ı Azama göre şeytan taşlamayı zevâle takdimi caiz olur. Ayet, ta’cil ve tehirde günah olmadığını, ikisi arasında muhayyerlik bulunduğunu ifade eder, aynı zamanda cahiliye ahalisine de bir reddir. Çünkü onların bir kısmı önce yapmayı, bir kısmı da sonra yapmayı günah sayıyordu.

“Bu, Allah’a karşı gelmekten sakınanlar içindir.” لِمَنِ اتَّقَى

¹²³ “Sayılı günler”, teşrik günleridir. Teşrik günleri ise, Zilhicce ayının, 9- 13. günleri, yani Arefe ve Kurban Bayramı günleridir.

Belirtilen bu muhayyerlik veya genel anlamda bu hükümler müttaki olan kimse içindir. Çünkü gerçek anlamda haccı yapan ve bundan istifade edenler, müttakî olanlardır.

وَاتَّقُوا اللَّهَ “Allah’tan korkun.”

Bütün işlerinizde Allahtan sakının ki, size kıymet versin.

وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ “Ve bilin ki, siz ancak O’nun huzuruna varıp toplanacaksınız.”

Yeniden hayat verildikten sonra, amellerinizin karşılığını görmek üzere O’na götürüleceksiniz.

Mü'minler ve Kâfirler

204- **“İnsanlardan öylesi de vardır ki, dünya hayatına dair sözleri senin hoşuna gider.”**

İnsanların bir kısmı vardır ki, sözü seni cezp eder, sende büyük bir tesir uyandırır.

Onun dünya hayatı ve geçim yolları hakkında söyledikleri hoşuna gider.

Veya, bu tür kimseler münafıklardır, dünya hayatının manası hakkında -her ne kadar kalbi tasdik etmese de- güzel şeyler söyler.

Veya dünyadaki tatlı – fasih konuşması hoşuna gider, ama ahirette karşılaşacağı dehşet ve hapisten dolayı oradaki sözü hoşuna gitmez.

Veya orada zaten konuşmaya kendisine izin verilmez.

“وَيُشْهَدُ اللَّهُ عَلَى مَا فِي قَلْبِهِ” **“Ve kalbindekine Allah’ı şahit tutar.”**

Yemin eder, kalbinde olanın kelâmına uygun olduğu hususunda Allahı şahit tutar.

“وَهُوَ الَّذِي الْخَصَامُ” **“Hâlbuki o, düşmanların en yamanıdır.”**

Hâlbuki gerçekte Müslümanlara karşı son derece şedid bir düşmandır, onlarla mücadele etmektedir.

Ayetteki **“eleddü’l-hısam”**, “hasımların en zorlusu” veya “düşmanlığı en şedid” anlamına gelebilir.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre ayet-i kerime Sakîf kabilesinden Ahnes Bin Şüreyk hakkında indi. Endamı güzel, sözü tatlı idi, Rasulallaha dost görünür, Müslüman olduğunu iddia ederdi.

Bütün münafıklar hakkında indiği de söylenir.

205- **“وَإِذَا تَوَلَّى سَعَى فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ”** **“İş başına geçti mi yeryüzünde bozgunculuk çıkarmak, harsı (mahsulü) ve nesli helak etmek için çalışır.”**

Ayet metnindeki **“tevela”** kelimesi, yüz çevirmek ve idareci olmak

anlamına gelir. Buna göre “Senin yanından ayrıldığında” veya “iş başına geçtiğinde” manası verilir.

Ahnes B. Şüreykin Sakîf kabilesine böyle yaptığı anlatılır. Onlar uykuda iken mahsullerini yakmış, davarlarını helâk etmişti.

Veya kötü idareciler, ıtlaf ve katl ile yeryüzünü fesada verirler.

Veya onların zulmü yüzünden Allah yağmuru men eder, kuraklık olur, böylece mahsul ve nesil helâk olur.

وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْفُسَادَ “Allah ise bozgunculuğu sevmez.”

Allah fesada rıza göstermez, öyle ise fesaddan dolayı Allahın gadabını celbetmekten sakınınız.

206- وَإِذَا قِيلَ لَهُ اتَّقِ اللَّهَ أَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْإِثْمِ “Ona “Allah’tan kork” denildiği zaman, gururu onu günaha sürükler.”

Bu, damarına dokunur da, kibir ve cahiliye hamiyeti, onu günaha sevkeder.

فَحَسْبُهُ جَهَنَّمُ “Artık böylesine cehennem ateşi yeter.”

Ceza ve azap olarak cehennem ona yeter.

Cehennem, ceza yurdunun özel ismidir. Asıl olarak “ateş” ile eş anlamıdır. Muarreb olduğu da söylenir.

وَلَيْسَ الْمِهَادُ “O, ne kötü yataktır!”

207- وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ “İnsanlardan kimi de Allah’ın rızasını kazanmak için hayatını ortaya koyar.”

Cihada nefsini öne atar, büyük fedakârlıkta bulunur.

Veya ölünceye kadar emr-i bil-marûf ve nehy-i anil-münker’de bulunur.

Sebeb-i Nüzûl

Ayetin Suheyb-i Rûmî münasebetiyle indiği söylenir. Mekke’de müşrikler kendisini yakalayıp dininden dönmesi için işkence yaparlar. O kendilerine şöyle der: Ben yaşlı bir insanım, sizinle beraber olsam size bir faydam olmaz, karşınızda olsam size bir zararım dokunmaz. Malımı alın, beni kendi hâlime bırakın.” Onlar da kabul ederler. Bunun üzerine Mekkedden hicret ile Medineye gelir.

وَاللَّهُ رَؤُفٌ بِالْعِبَادِ “Allah, kullarına çok şefkatlidir.”

Allah,

-Onları böyle bir alış-verişe irşad ederek,

-Cihadla mükellef kılıp gazilik ve şehitlik sevabına mazhar yapmakla, onlara merhametini gösterir.

208- **“Ey iman edenler! Hepiniz topluca silm’e girin.”**

Silm veya **selm**, teslim olmak ve itaat etmektir. Bundan dolayı sulh ve İslam anlamında da kullanılır.

Ayetin manası şöyledir: “Allaha teslim olun, zahiren ve batnen bir bütün olarak O’na itaat edin.” Bu mana ile hitap, münafıklardır.

Veya “Her şeyinizle İslâma dâhil olun, ona başka şeyleri karıştırmayın!” Bu mana ile de hitap, ehl-i kitaptan iman edenleredir. Çünkü onların bir kısmı Müslüman olduktan sonra da Cumartesiye tazim etti, deve etini ve sütünü haram saydı.

Veya ehl-i kitaba yönelik bir şekilde “Allahın bütün şeriatlerine, bütün peygamberlerine ve kitaplarına iman etmelerini” bildirir.

Veya hitap Müslümanlardır: Yani, “İslâmın bütün şube ve hükümlerine bakın, onlardan herhangi birini ihlal etmeyin.”

وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ **“Ve şeytanın adımlarına tabi olmayın.”**

Ayrılarak ve ayırım yaparak şeytanın adımlarına uymayın!

إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ **“Çünkü o, size apaçık bir düşmandır.”**

209- **فَإِنْ زَلَلْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْكُمْ الْبَيِّنَاتُ فَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ** **“Size apaçık deliller geldikten sonra eğer kayarsanız, bilin ki Allah, Aziz’dir – Hakîm’dir.”**

Silme girmekten eğer ayağınız kayarsa, Onun hak olduğuna şahadet eden ayetler ve deliller geldikten sonra **Aziz’dir**, intikam ona zor gelmez.

Hakîm’dir, ancak hak edenden intikam alır.

210- **هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي ظُلَلٍ مِنَ الْغَمَامِ وَالْمَلَائِكَةُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ** **“Onlar bulut gölgeleri içinde Allah’ın ve meleklerin kendilerine gelmesini ve işin bitirilmesini mi bekliyorlar?”**

“Allahın gelmesi”nden murat, emrinin gelmesi veya azabının gelmesidir. Başka ayetlerde şöyle ifade edilir:

“Onlar ancak meleklerin veya Rabbinin emrinin gelmesini bekliyorlar!” (Nahl, 33)

“Nice beldeleri helâk ettik. Azabımız gece vakti onlara geldi.”
(A’raf, 4)

Onlar buluttan Allahın gelmesini bekleyedursun, oradan kendilerine azap gelecektir.

Ve buluttan azap gelmesi onlar açısından daha korkunç bir durumdur. Çünkü, umulmadık yerden şer geldiğinde daha çetin olur. Hele hele hayır beklenen yerden şer gelirse büsbütün çetin olur.

Melekler, Allahın emrinin gelmesinde vasıtaadırlar.

Veya gerçek anlamda Allahın azabını getiren varlıklardır.

Böylece onların helâk edilmeleri tamamlanmış, iş bitirilmiş olur.

Ayette ilerde olacak bir durumun geçmiş zaman sığasıyla anlatılması, bunun yakın olduğunu ve mutlaka gerçekleşeceğini ifade eder.

“Hâlbuki bütün işler Allah’a döndürülür.” وَاللّٰهُ تَرْجِعُ الْأُمُورُ

211- “İsrailoğullarına sor: Biz onlara ne kadar açık âyetler vermiştik!” سَلْ بَنِي إِسْرَآئِيلَ كَمْ آتَيْنَاهُمْ مِنْ آيَةٍ بَيِّنَةٍ

Emir, Hz. Peygambere veya Kur’ana muhatap olan herkesedir.

Bu sualden maksat, durumu öğrenmek olmayıp, onları kınamaktır.

“Ayete-i beyyine”, gözle görülür mu’cize anlamındadır. Veya ilâhî kitaplarda yer alan ve peygamberlerin eliyle gelen hak ve doğruya şahadet eden kelâmî ayetlerdir.

“Her kim kendisine geldikten sonra Allah’ın nimetini değiştirirse, şüphe yok ki, Allah’ın azabı çok şiddetlidir.” وَمَنْ يَبْدِلْ نِعْمَةَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ

Ayette geçen **“Allahın nimeti”**, Allahın ayetleridir. Çünkü bu ayetler en büyük nimet olan hidayete sebeptirler. Bunları tebdil etmek ise, bunlarla dalalet ve küfre düşmek veya onları tahrif etmek veya yanlış te’vilde bulunmaktır.

Her kim kendisine bunlar ulaşp, öğrenmeye imkân bulduktan sonra Allahın nimetini değiştirirse, Allah böyle bir suçu en şiddetli bir şekilde cezalandırır. Çünkü en kötü bir cürm işlenmiştir.

Ayette, onların bu nimeti aklettikten sonra değiştirmelerine bir tariz vardır.

212- **“İnkâr edenlere dünya hayatı süslü gösterildi.”** زَيْنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا

Onların gözünde dünya kendilerine süslü kılınmış, dünya sevgisi dem ve damarlarına işlemiş, öyle ki dünya için kendilerini helâke atar duruma gelmişler, başka şeylerden yüz çevirmişlerdir.

Gerçekte dünya hayatını süslü kılan Allahu Teâlâ’dır. Çünkü her şeyin fâili odur. Şeytan, hayvanî kuvve, Allahın yaratmış olduğu güzel durumlar ve iştah açıcı şeyler arızî olarak dünyayı süslü kılan şeylerdir.

“Ve onlar iman edenlerle alay ediyorlar.” وَيَسْتَحْزُونَ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا

Ayetten murat, kâfirlerin alay ettikleri Bilal, Ammar ve Suheyb gibi fakir mü’minlerdir. O kâfirler, bu zâtların dünyayı bırakıp ahirete yönelmele-riyle istihza etmekteydiler.

Ayette geçen مِنْ “den” anlamına gelir. Burada bu edat başlangıç ifade eder. Sanki o kâfirler bunlardan başlayarak dalga geçmeye başlamışlardır.

“Müttaki olanlar ise, kıyamet günü bunların üstündedir.” وَالَّذِينَ اتَّقَوْا فَوْقَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ

Çünkü bunlar esfel-i safilinde iken, ehl-i iman âlây-ı illiyyinde olacaklardır.

Veya, o inkarcılar zillet içinde iken, ehl-i iman nice ikramlara mazhar olacaklardır.

Veya dünyada o kâfirler ehl-i imanla dalga geçerken, o gün ehl-i iman o kâfirlerle dalga geçeceklerdir.

Ayette **“iman edenler”** ifadesinden sonra **“müttaki olanlar”** ifadesinin gelmesi, o iman edenlerin müttaki mü’minler olduğuna ve onların fevkinde olmalarının takvalarından dolayı olduğuna dalalet eder.

“Allah, dilediğine hesapsız rızık verir.” وَاللَّهُ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ

Allah dünya ve ahirette dilediğine hesapsız rızık verir. Dünyada bazan istidrac,¹²⁴ bazan da imtihan olarak bir kısım insanlara geniş geniş rızık verir.

¹²⁴ **İstidrac**, bir insanın isyanda taşkınlığına rağmen başına bir felaket gelmemesi, zahirî nimetlerin kendisinden kesilmemesidir.

Kitabın Yorumunda İnsanların İhtilafı

213- **“İnsanlar bir tek ümmet idi.”** كَانِ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً

İnsanların bir zaman bir tek ümmet olması çeşitli yönlerden yoruma müsaittir. Bunlardan bazıları:

-Hz. Âdemle Hz. İdris veya Hz. Nûh arasında, veya tufandan sonra hak üzere ittifak etmiş kimselerdi.

-Veya Hz. İdris veya Hz. Nûh döneminde cehalet ve küfürde mütteliklerdi.

فَبَعَثَ اللَّهُ النَّبِيِّنَ مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ **“Derken Allah, müjdeci ve uyarıcı olarak peygamberler gönderdi.”**

Derken bu insanlar ihtilaf ettiler, Allah da peygamberler gönderdi.

Ka’bu’l- Ahbardan şöyle nakledilir:

“Peygamberlerin sayısı hakkında bildiğim şudur: Yüz yirmidört bin. Onlardan Rasul olan üçyüz onüç, Kur’anda adı geçen peygamberler yirmisekiz tanedir.”

وَأَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِي مَا اخْتَلَفُوا فِيهِ **“Ve ihtilaf ettikleri meselelerde insanlar arasında hükümsin diye, onlarla beraber hak olarak kitap indirdi.”**

“Onlarla beraber Kitap indirdi” derken buradaki **“Kitap”**, cins ifa eder. Yoksa her peygamberle beraber bir de kitap indirildiğini anlatmaz. Çünkü çoğu peygambere, ona has bir kitap indirilmemiştir. Kendilerine kitap gönderilmeyenler, önceki peygamberlere indirilenleri esas alıyorlardı.

Burada **“insanlar arasında hükümsin diye”** ibaresi hem Cenab-ı Hakka, hem de gönderdiği nebiye veya indirdiği kitaba bakabilir.

وَمَا اخْتَلَفَ فِيهِ إِلَّا الَّذِينَ أُوتُوهُ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَاتُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ **“Ama kendilerine apaçık âyetler geldikten sonra onda (kitapta) ihtilafa düşenler, ancak aralarındaki (haset ve rekabet gibi) tecavüzler yüzünden ona muhatap olan kimseler oldu.”**

Yani, kitap onların arasında ihtilafları ortadan kaldırsın diye indirilmiş-ken, onlar tersini yaptılar, aralarındaki ihtilafları daha da artırdılar.

Onlar dünyaya hırsları sebebiyle aralarında bir haset ve zulümle ihtilafa düştüler.

“Bunun üzerine Allah, Allah, iman edenleri, kendi izniyle, ihtilaf ettikleri meselelerde hakka sevketti.”

“Allah, dilediğini bir sırat-ı müs-takime hidayet eder.”

214- “Yoksa siz, kendinizden öncekilerin hali başınıza gelmeden cennete girivereceğinizi mi sandınız?”

İlahi ayetler gelip ümmetlerin peygamberler ile ilgili ihtilaflarını zikrettikten sonra, Cenab-ı Hak Hz. Peygambere ve mü'minlere hitap etti. Bu hitapta, onlar gibi olmamalarına, hakta sebat etmelerine bir teşvik vardır.

“Mَسْتَهُمُ الْبَاسَاءِ وَالضَّرَاءِ وَرَزُلُوا حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَى نَصُرُ اللَّهَ” Onlara öyle darlıklar, öyle sıkıntılar dokundu ve öyle sarsıldılar ki, peygamber ve beraberindeki iman edenler, “Allah’ın yardımını ne zaman?” diyecek hale geldiler.”

Kendilerine isabet eden zorluklardan, şiddetli bir şekilde sarsıldılar.

Zorluk o derece fazla oldu, yardım süresi o kadar uzadı ki, sabır ipi koptu.

“İyi bilin ki, Allah’ın yardımını pek yakındır.”

Bunda, Allaha ulaşmak ve O’nun nezdinde ikrama nail olmanın,

-Hevâyî ve lezzetleri terk ederek,

-Ve zorluklara ve nefsin isteklerine göğüs gererek gerçekleşeceğine bir işaret vardır.

Hz. Peygamber şöyle buyurur: “Cennet hoşla gitmeyen şeylerle, Cehennem ise şehavat ile kuşatıldı.”

215- “يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ” Sana neyi infak edeceklerini soruyorlar.

Sebeb-i Nüzûl

İbnu Abbas şöyle der: Ensar’dan Amr Bin Camuh, çok malı olan yaşlı

bir zât idi. “Ya Rasulallah, dedi. Mallarımızdan neyi infak edelim ve nereye verelim?” Ayet bu münasebetle nâzil oldu.

قُلْ مَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ فَلِلَّوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ
“De ki: Hayır olarak ne infak ederseniz, ana-baba, akraba, yetimler, miskinler ve yolda kalmışlar içindir.”

Sualde nelerin infak edileceği sorulmuştu, gelen ayette ise daha önemli olduğu için kimlere infak edileceği anlatıldı. Çünkü nafakanın kıymet kazanması bu itibarladır.

Ayrıca, her ne kadar ayette zikredilmese de, bu da sorulmuştu. Ayrıca **“hayır olarak ne infak ederseniz”** ifadesiyle, kısaca infak edilecek olanlara da temas edilmiştir.

وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ
“Hayır olarak ne yaparsanız, gerçekten Allah onu hakkıyla bilir.”

Ayette farz olan zekâta münafı bir şey yoktur, dolayısıyla zekâtı emreden ayetlerle bunun neshi söz konusu olamaz.

Haram Ayda Savaş

216- **“Hoşunuza gitmese de, savaş size farz kılındı.”** كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهٌ لَّكُمْ

Her ne kadar size zor gelse, fitraten hoşlanmasanız da Allah yolunda savaş size farz kılındı.

217- **“Hoşlanmadığınız bir şey, sizin için hayırlı olabilir.”** وَعَسَىٰ أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ

Burada medar-ı bahs olan durum, insanların mükellef oldukları şeylerin tamamıdır. Bunlar, insanların salahına ve felahına vesile iken, insan tabiatı bunlardan hoşlanmaz.

218- **“Hoşlandığınız bir şey de sizin için şer olabilir.”** وَعَسَىٰ أَنْ تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَّكُمْ

Bu da, insanlara yasaklanan şeylerin tamamıdır. Bu yasak şeyler insanı uçuruma yuvarlar iken, insan nefsi bunları sever, bunları arzular.

Ayette geçen عَسَى (olur ki) ifadesinin zikrinde şöyle bir incelik vardır: İnsan nefsi bir şeye razı olduğunda, durum kendisi hakkında tersine döner.¹²⁵

219- **“Allah bilir, siz bilmezsiniz.”** وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ

“Allah sizin için neyin daha hayırlı olduğunu bilir, ama siz bunu bilemezsiniz.”

Bunda hükümlerin –her ne kadar bizzat bilinmese bile- tercih ettirici maslahatlara tâbi olduğuna bir delil vardır.

220- **“Sana haram aydan, o ayda savaşmaktan soruyorlar.”** يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ

¹²⁵ Yani, mesela, razı olduğunda meşakkatler sıkıntı vermektan çıkar, lezzet vermeye başlar. Daha önce sevdiği günahların gerçek yüzünü gördüğünde tiksindir, onlardan nefret eder.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, Hz. Peygamber (asm) Abdullah Bin Cahş'ı Bedir Savaşı'ndan iki ay önce Cemadil-ahire ayında Kureyş'e ait bir kervanı gözetlemek üzere seriye komutanı olarak gönderdi. Kervanda Amr Bin Abdullah ve yanında üç kişi vardı. Gözcü birlik Amr Bin Abdullahı öldürdü ve iki kişiyi de esir aldı. Kervanı da önlerine kattılar. Kervanda Taif ticaret malları vardı. Bu olay Recep ayının başında olmuştu, onlar ise Cemadi'l-âhire ayı sanıyorlardı. Bu olay üzerine Kureyş yaygara yapıp şöyle dediler: "Muhammed, korkan kişinin bile emniyet duyduğu, herkesin işiyle gücüyle meşgul olduğu şehir-i haramı helal saydı."

Bu söylentiler seriyyeye katılanlara ağır geldi, "tevbemiz kabul oluncaya kadar tevbeye devam edeceğiz" dediler.

Hz. Peygamber, kervan mallarını ve esirleri reddetti. İbnu Abbasın rivayetine göre ise, bu ayetler indiğinde Hz. Peygamber ganimeti aldı. Bu, İslâm'da ilk ganimet idi.

Haram ayda savaşın hükmünü soranlar müşriklerdir, mektup yazıp sorular. Bunu sormaları, hükmünü öğrenmek için olmayıp, çirkin bulduklarını ve ayıpladıklarını bildirmek içindir.

Soranların seriyyede bulunanlar olduğu da söylenir.

قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ "De ki: Onda yapılan bir savaş, büyük bir şeydir."

Onda savaş, büyük bir günahıdır.

Çoğu âlimler bu ayetin (Tevbe, 5) ayetiyle mensuh olduğunu söylerler. Atâ ise mensuh olmadığını söyler. Çünkü "hükmü kaldırılmıştır" dediğimizde genel bir ifade ile hususî bir hükmün neshine hükmetmiş oluruz, bu ise ihtilafı, tartışmalı bir meseledir. Evlâ olan, ayetin haram ayda savaşın haramlığına delaletini mutlak olarak men etmektir. Çünkü ayette geçen "onda yapılan bir savaş" ifadesi isbat edici yerde elif-lâmsız olarak gelmiştir. Bu durumda, onda meydana gelecek bütün savaşları içine almaz.¹²⁶

وَصَدُّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَكَفْرٌ بِهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِخْرَاجُ أَهْلِهِ مِنْهُ أَكْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ "Bununla beraber, Allah yolundan alıkoymak, O'nu inkar etmek, in-

¹²⁶ Yani, normal şartlarda şehir-i haramda yapılan savaş caiz değildir. Ama bunu "o ayda yapılan hiçbir savaş caiz değildir" şeklinde genelleme yaparak söylemek uygun olmaz.

sanları Mescid-i Haram'dan menetmek ve ehlini oradan çıkarmak, Allah yanında daha büyük bir durumdur.”

Mescid-i Haramın ehli, Hz. Peygamber ve mü'minlerdir.

Müşriklerin yaptıkları bu menfi fiiller, seriyyenin hataen ve zanna dayalı olarak yaptığından Allah katında daha kötü durumlardır.

وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ “Ve fitne, öldürmekten daha büyüktür.”

Ey müşrikler! Hz. Peygamberi ve mü'minleri Mescid-i Haramdan çıkarmanız, Allaha şirk koşmanız, seriyyenin yaptığı Amr Bin Abdullahı öldürme fiilinden daha çirkindir.

وَلَا يَزَالُونَ يُقَاتِلُونَكُمْ حَتَّى يَرُدُّوكُمْ عَنْ دِينِكُمْ إِنِ اسْتَطَاعُوا “Onlar, eğer güçleri yetse, dininizden döndürünceye kadar sizinle savaşmaya devam ederler.”

Ayet, kâfirlerin onlara olan düşmanlığını devam ettireceklerini ve Müslümanları dinlerinden döndürünceye kadar bu düşmanlıklarından vazgeçmeyeceklerini haber vermektedir.

Ayette “eğer güçleri yetse” denilmesi, onların buna güçlerinin yetmeyeceğini bildirir.

وَمَنْ يَزِدْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُولَئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ “Sizden her kim dininden döner ve kâfir olarak can verirse, artık onların bütün amelleri, dünyada ve ahirette boşa gitmiştir.”

Ayette, amellerin boşa gitmesi, dinden dönüp kâfir olarak ölme şartına bağlanmıştır.

Ayette bahsi geçen ameller, faydalı amellerdir. Dünyada amellerinin boşa gitmesi, hayallerini kurdukları dünyevî faidelere kavuşamamalarıdır.

Ahirette ise, irtidat sebebiyle sevapları sakıt olacak, bir fayda göremeyeceklerdir.

وَإُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ “İşte onlar, cehennem ashabıdır.”

“Onlar orada ebedi olarak kalacaklardır.”

218- إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَةَ اللَّهِ “Şüphesiz iman edenler, hicret edenler ve Allah yolunda cihad edenler; işte onlar Allah'ın rahmetini umarlar.”

Bu ayet de önceki ayette nazara verilen seriyye olayıyla alakalı inmiştir. Önceki ayetle her ne kadar bunların günaha girmedikleri anlaşılmışsa da, kendilerine bir mükafat da olmadığı zannedilmişti.

Ayette, aslında söylenmese mana tamam olduğu halde **“onlar ki”** anlamında **الَّذِينَ** “ellezîne”nin tekrarı, hicret ve cihadın büyüklüğünü gösterir. Sanki bu ikisi, Allahın rahmetini elde etmeyi ummada, müstakil birer haslettirler.

“İşte onlar Allah’ın rahmetini umarlar.”

İşte onlar, Allahın sevabını umarlar. Ayette, bu güzel amelleri işleyenler için bir garanti verilmeyip **“İşte onlar Allahın rahmetini umarlar”** denilmesi, amelin bunları vacib kılmadığını, delalette katı olmadığını hissettirir. Özellikle de asıl itibar, işlerin sonuna göredir.

وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ “Allah, Ğafur – Rahîm’dir.”

Allah onların hata ile ve ihtiyatsızlıkla yaptıklarını bağışlar, bolca mükâfat ve sevap vererek onlara merhamet eder.

219- يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ “Sana içki ve kumardan soruyorlar.”

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Mekke’de **“Hurma ve üzüm ağaçlarının meyvelerinden de hem içki, hem de güzel bir rızık edirsiniz.”** (Nahl, 67) ayeti nazil olunca, Müslümanlardan içki içenler de çıkar. Sonra Hz. Ömer, Hz. Muaz ve bir kısım sahabe şöyle derler: “Ya Rasullah, içkinin hükmünü bize bildirir misin? Çünkü o akli gideriyor, malı tüketiyor.”

Bunun üzerine bu ayet nazil olur, içenlerin bir kısmı içkiyi bırakır. Sonra Abdurrahmân Bin Avf, içen bir grubu davet eder, beraber içer, sarhoş olurlar. Abdurrahmân, onlara imamlık yapar. Kafirun sûresini okurken **“Ben sizin taptıklarınıza tapmam”** mealindeki ayeti “ben sizin taptıklarınıza taparım” şeklinde okuyunca, bu münasebetle **“Ey iman edenler! Sarhoş iken, ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın.”** (Nisa, 43) ayeti nazil olur. Bunun üzerine içki içenler iyice azalır.

Sonra Utban Bin Malik, Sa’d Bin Ebi Vakkası ve bazılarını davet eder. İçip sarhoş olduklarında eski kabilecilik duygularıyla iftihara, şiirler söylemeye başlarlar. Sa’d, Ensarı hicveden bir şiir söyleyince orada bulunan Ensardan biri deve bir kemîği ile Sa’d’a vurur, başından yaralar. Sa’d, durumu Hz. Peygambere şikâyet eder. Hz. Ömer bu durumu görünce “Allahım,

içkinin hükmünü bize açıktan beyan et” diye dua eder. Bu münasebetle şu ayetler nâzil olur:

“Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak şeytanın amelinden bir pisliktir. Ondan (o pislikten) kaçının ki kurtuluşa eresiniz.”

“Şeytan, içki ve kumarla, ancak aranızda düşmanlık ve kin sokmak, sizi Allah’ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçtiniz, değil mi?” (Maide, 90-91)

Ayetin sonunda **“Artık vazgeçtiniz, değil mi?”** kısmına gelindiğinde, Hz. Ömer “Vaz geçtik ya Rabbi” der.

Hamr, kelime olarak “örtmek” anlamına gelir. Üzüm, hurma gibi gıdalardan yapılan içkiye bu ismin verilmesi, aklı örtmesindendir.

İçki mutlak olarak haramdır.

Meysir, kumara verilen bir isimdir, Kumara bu ismin verilmesi, başkasının malını kolaydan ele geçirme olduğundandır.

قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ “De ki: Bu ikisinde büyük bir günah vardır.”

Çünkü içki ve kumar, emredilenlerden uzak durmaya, yasaklananları da işlemeye sevkeder.

وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ “Bir de insanlar için bazı menfaatler.”

Bu ikisinde,

-Mal kazanmak,

-Neşeli vakit geçirmek,

-Lezzet almak,

-Gençlerin birbiriyle dost olması vardır.

Ve özellikle içkide:

-Korkaklara cesaret,

-Birbirine ikram,

-Tabiatın kuvvetlenmesi vardır.

وَإِنَّهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَّفْعِهِمَا “Fakat bunların günahı, menfaatinden daha büyüktür.”

Bunlardan kaynaklanan arızalar, bunlardan beklenen faydalardan çok daha fazladır.

وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ “Ve sana neyi infak edeceklerini soruyorlar.”

Sebeb-i Nüzûl

Denildi ki: Bunu da soran Amr Bin Camuhtur. Önce nelerin infak edileceğini sormuştu. Sonra da infakın keyfiyetinden sordu.

قُلْ “De ki: İhtiyaçtan fazlasını.”

Ayette geçen “afv” ifadesi zorluğun tersidir, kişinin fazla zorlanmadan infakta bulunmasıdır.

Rivayete göre bir adam yumurta büyüklüğünde bir altını Hz. Peygambere getirdi. Bu, ganimetlerden hissesine düşmüştü. “Ya Rasullah, bunu benden sadaka olarak al” dedi. Hz. Peygamber ondan yüz çevirdi, adam ise defalarca ısrar etti. Bunun üzerine Hz. Peygamber kızgın bir şekilde “getir” dedi. Eline aldı ve fırlattı, öyle ki adama gelse yaralardı. Ardından şöyle buyurdu: “Sizden biri gelir, bütün malını getirir, sadaka olarak verir, ardından oturur, insanlara el açar. Sadaka, ancak zengin olandan alınır.”

كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ “Allah, size âyetleri böyle açıklıyor.”

لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ “Umulur ki düşünesiniz.”

Makul ölçüde vermenin, şartları zorlayarak vermekten daha uygun olduğunu bildirmek veya daha önce nazara verilen hükümleri beyan etmek gibi âyetleri böyle açıklıyoruz, ta ki delilleri ve hükümleri tefekkür edesiniz.

220- فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ “Dünya ve ahiret hakkında (düşünesiniz diye böyle yapıyor.)”

Hem dünya hem de ahiret işlerinde tefekkür edip, her ikisinde de size en uygun ve en faydalı olanı alarsınız, zarar verip fayda vermeyenlerden de kaçınasınız.

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْيَتَامَى “Sana bir de yetimlerden soruyorlar.”

“Zulmen yetimlerin mallarını yiyenler, muhakkak ki karınlarını ateşle doldurmuş olurlar.” (Nisa, 10) ayeti indiğinde yetimlerden ayrı kaldılar, onlarla içli dışlı olmaktan, işleriyle ilgilenmekten kaçındılar. Bu da kendilerine zor geldi. Durum Hz. Peygambere iletilince bu ayet nazil oldu.

قُلْ إِصْلَاحٌ لَهُمْ خَيْرٌ “De ki: Onların durumlarını düzeltmek hayırlıdır.”

Onları ıslah için kendilerine müdahil olmak veya mallarını onların lehine kullanmak, onlardan ayrı kalmaktan daha hayırlıdır.

وَإِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَإِخْوَانُكُمْ “Eğer onlara karışıp birlikte yaşarsanız (sıkıncası yok), onlar sizin kardeşlerinizdir.”

Ayet, onlarla içli-dışlı olmaya teşvik eder. Yani, “onlar sizin din kardeşlerinizdir. Kardeşin kardeşe kaynaşması lazımdır.”

Bu kaynaşmadan muradın akrabalık olduğu da söylenmiştir.

وَاللَّهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ “Allah, bozguncuyla ıslah ediciyi bilir.”

Ayet, kötü niyetle onlarla kaynaşanlar için bir tehdid, iyi niyetle kaynaşanlara ise bir vaaddir. Yani, Allah kimin ne niyetle onlarla kaynaştığını bilir, ona göre karşılık verir.

وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَعْتَفْنَا عَنْكُمْ “Şayet Allah dileseydi, sizi zora sokardı.”

Allah dilese, size zor gelecek şeyler teklif ederdi ve sizin onlara müdahelenize cevaz vermezdi.

إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ “Şüphesiz Allah Azîz – Hakîm’dir.”

Allah **Aziz’dir**, zor şeylere de kadirdir. **Hakîm’dir**, hikmetin iktiza ettiği şekilde hükmeder.

29. DERS

Evlilik Meseleleri

221- وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّى يُؤْمِنَ ۚ” İman etmedikleri sürece müşrik kadınlarla evlenmeyin.”

“Müşrik kadınlar” ifadesi ehl-i kitap kadınları da içine alır. Çünkü ehl-i kitap, “Yahudiler, “Üzeyir Allah’ın oğludur” dediler. Hristiyanlar da “Mesih Allah’ın oğludur” dediler.”

“(Yahudiler) Allah’ı bırakıp hahamlarını; (Hristiyanlar ise) rahiplerini ve Meryem oğlu Mesih’i rab edindiler.” (Tevbe, 30-31) ayetlerinde nazara verildiği gibi, müşriktirler. Lakin “...(Ehl-i kitab’tan) muhsanat olan kadınlar da, kendilerine mehirlerini vermeniz, onlarla evlenip zina etmemeniz ve gizli dost tutmamanız kaydıyla size helâldir” (Maide, 5) ayeti ehl-i kitap kadınlarla evliliğin caiz olduğunu beyanla hükmü tahsis etti.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Hz. Peygamber (asm) Mekke’de bulunan bazı Müslümanları çıkarması için Mirsed’i Mekke’ye gönderdi. Mirsed’in orada cahiliye döneminde iken sevdiği Anak isimli bir kız vardı. Anak, Mirsedin yanına geldi, yalnız kalmak istedi. Mirsed, “ben Müslümanım, böyle başbaşa kalamayız” dedi.

Bunun üzerine Anak, “öyleyse benimle evlenir misin?” diye sordu. Mirsed “evet, ama peygambere sormam gerekir” dedi. Hz. Peygambere sorunca, üstteki ayet nâzil oldu.

ۚ وَلَا مَۡمَۡةٌ مُّؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِّنْ مُّشْرِكَةٍ وَلَوْ اَعْبَبْتُمْ ۚ” Mü’min bir cariye, -sizin hoşunuza gitse bile- müşrik bir kadından daha hayırlıdır.”

Hür veya köle bir mü’min kadın, bir müşrik kadından daha hayırlıdır.

Ayetin metnindeki “eme”, “köle kadın” anlamında olmakla beraber, hüküm hür- mü’min kadınları da evleviyetle içine alır. Zaten bütün insanlar bir yönüyle Allahın kölesi hükmündedir.

ۚ وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتَّى يُؤْمِنُوا ۚ” İman etmedikleri sürece, müşrik erkeklerle, kadınlarınızı evlendirmeyin.”

وَلَعَبْدٌ مُّؤْمِنٌ خَيْرٌ مِنْ مُّشْرِكٍ وَلَوْ أَعْجَبَكُمْ
 “Mü’min bir köle -sizin hoşunuza gitse bile- müşrik bir erkekten daha hayırlıdır.”

Ayet, genel bir ifade ile gelmiştir, hükmü geneldir.

أُولَئِكَ يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ
 “İşte onlar ateşe davet ederler.”

“İşte onlar” derken, müşrik kadın ve erkeklere işaret edilmiştir. Bunlar, cehennem ateşini netice verecek küfre çağırırlar. Dolayısıyla bunlarla beraber olmak ve akrabalık bağı kurmak mü’minlere yakışmaz.

وَاللَّهُ يَدْعُوا إِلَى الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ بِإِذْنِهِ
 “Allah ise, kendi izniyle cennete ve mağfirete davet ediyor.”

“İzni ile” derken,

-Allahın tevfiği ve kolaylaştırması,

-Veya kaza ve iradesi anlaşılabilir.

وَيُبَيِّنُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ
 “Ve âyetlerini insanlara açıklıyor, umulur ki öğüt alırlar.”

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ ۚ
 “Sana kadınların ay başı halinden soruyorlar.”

Sebeb-i Nüzûl

Cahiliye ehli (İslam öncesi Arablar), Yahudî ve Mecusilerin yaptığı gibi hayızlı kadınla beraber yatmıyor, beraber yemek yemiyorlardı. Bu durum Ebu'd-Dehdah'ın bir grup sahabe içinde onların durumunu sormasına kadar devam etti. Bu sual üzerine, ayet nâzil oldu.

Buraya kadarki ayetlerde ardı ardına “Sana soruyorlar” şeklinde altı ayet vardır. Bunlardan ilk üçünde atıf vav'ı yoktur, sonrakilerde ise vardır. Belki de bu, ilk üç soru farklı vakitlerde, son üç soru ise bir vakitte sorulmasındandır. Böyle olunca atıf vav'ı ile bunlar birbirine bağlanmıştır.

قُلْ هُوَ أَذَى
 “De ki: O bir ezadır (rahatsızlıktır).”

Hayız, nahoş, eza verici bir şeydir, uzaklaştırıcı bir özellik gösterir.

فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ
 “Onun için ay başı halinde oldukları zaman kadınlardan uzak durun.”

Öyleyse, hayız hallerinde iken onlarla cinsel ilişkiye girmeyiniz. Hz. Pey-

gamber şöyle buyurur: “Size emredilen, hayız hallerinde cinsel ilişkiye girmemektir. Yoksa acemlerin yaptığı gibi, onları evlerden çıkarmak değildir.”

Ayette hayızın eza verici olduğu nazara verildikten sonra, onlarla cinsel beraberliğin yasaklanması atıf harflerinden (fe) ile yapıldı. Bu ise, hükmün illetini hissettirmektir.

وَلَا تَقْرُبُوهُنَّ حَتَّىٰ يَطْهُرْنَ **“Ve temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın.”**

Ayetin bu kısmı, hükmü te’kid ve hududunu beyandır.

فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ **“Temizlendikleri vakit, Allah’ın size emrettiği yerden onlara yaklaşın.”**

Ayetten, onlarla beraberlik için yıkanmaları gerektiği anlaşılır. Ebu Hanife, hayızdan kurtulduklarında yıkanmadan da beraber olunabileceğini söyler.

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ **“Şüphesiz ki Allah çok tevbe edenleri sever, çok temizlenenleri de sever.”**

Şüphesiz Allah günahlardan tevbe edenleri ve hayızlı kadınla ilişkiye girmek ve ters yönden ilişkiye girmek gibi çirkin işlerden uzak kalan temiz insanları sever.

نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَّكُمْ 223- **“Kadınlarınız, sizin için bir tarladır.”**

Ayet, tarlaya bırakılan tohumların sünbül lenmesi misali, kadının rahminin de doğacak çocuk için bir tarla gibi olduğunu teşbih yoluyla ifade eder.

فَأَتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّىٰ شِئْتُمْ **“O halde tarlanıza dilediğiniz gibi varın.”**

Ayetin bu kısmı, bir önceki ayette yer alan **“Allah’ın size emrettiği yerden onlara yaklaşın”** ifadesini beyan gibidir.

وَقَدِمُوا لِأَنفُسِكُمْ **“Ve kendiniz için hazırlık yapın.”**

Sizin için sevap olarak biriktirilecek şeyleri, önden gönderin.

Bundan murat, çocuk talebinde ön hazırlık veya cinsel ilişki öncesi Besmeleye işaret de olabilir.

وَاتَّقُوا اللَّهَ **“Allah’tan korkun.”**

Günahlardan kaçınarak Allahtan korkun.

وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ مُّلَاكُوهُ **“Ve bilin ki O’na mülaki olacaksınız.”**

Öyleyse, ilerde sizi mahcup etmeyecek işler yapın.

وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ “Mü’minleri müjdele!”

Kâmil mü’minleri, ikrama mazhariyet ve daimî nimetlerle müjdele.

224- وَلَا تَجْعَلُوا اللَّهَ عُرْضَةً لِأَيْمَانِكُمْ أَنْ تَبَرُّوا وَتَتَّقُوا وَتُضْلِحُوا بَيْنَ النَّاسِ
“İyilik etmek, takvaya sarılmak ve insanlar arasını ıslah etmek hususunda Allah’ı yeminlerinize siper yapmayın.”

Mistah, ifk olayında Hz. Aişeye iftira atmıştı.¹²⁷ Hâlbuki Hz. Ebubekir kendisine maddi yardımında bulunuyordu. Hz. Ebubekirin artık ona bir şey vermeyeceği hususunda yemin etmesi üzerine, ayet nazil oldu.

Veya Abdullah Bin Raveha, eniştesi Beşîr Bin Numanla konuşmayacağı ve onunla kız kardeşinin arasını düzeltmeyeceği hususunda yemin etti. Bu münasebetle ayet nazil oldu.

Ayetin manası: “Hayırlı şeylerle alakalı olarak yaptığınız yeminlere Allah’ı bir siper/ engel yapmayın” demektir.

Hz. Peygamber İbnu Semure’ye şöyle der: “Bir şeye yemin edip, ama yemin ettiğinden başkasını yapmak daha hayırlı ise, o işi yap, yeminin için de kefarete ver.”

Ayete “iyi biri olmanız, takvaya erişmeniz ve insanlar arasını düzeltmeniz için, sıkça yemin ederek Allah’ı engel yapmayın” şeklinde de mana verilebilir. Nitekim böyle bir manaya **“Yemin edip duran aşâğılık kimseye itaat etme!”** (Kalem, 10) ayetinde işaret edilmekte, çokça yemin eden kınanmaktadır. Çünkü çokça yemin eden Allaha karşı gelmede de cesur olur. Böyle olunca iyi, müttaki ve insanlar arasını düzelten güvenilir biri olamaz.

وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ “Allah, Semi’dir - Alîm’dir.”

Allah yeminlerinizi işitir, niyetlerinizi bilir.

225- لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ “Allah, sizi kasıtsız yeminlerinizden dolayı sorumlu tutmaz.”

Ayette, “vallahi evet, vallahi yapmam” gibi sırf te’kid için dil alışkanlığı olarak söylenen ifadelerin tam anlamıyla yemin sayılmadığı anlatılmıştır. (Buna **yemin-i lağv** denilir.)

¹²⁷ Bu olay, ayrıntılı bir şekilde Nur sûresi 11-20 ayetlerinde anlatılmaktadır.

وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ “Fakat kalplerinizin kazandığından (bile bile yaptığınız yeminlerden) sizi sorumlu tutar.”

Yani, Allah yemin kasdı olmaksızın yemin tarzında söylediklerinizi ukubet ve kefaretle cezalandırmaz. Lakin doğrudan yemin kasdıyla söylediklerinizi bunların her ikisi veya biriyle cezalandırır.

Ebu Hanifeye göre **yemin-i lağv**, kişinin yanlış zan üzere yemin etmesidir. Yani “Allah, hata ile yapmış olduğunuz yeminlerde sizi cezalandırmaz. Lakin bile bile yalan yere yemin etmenizi cezalandırır.”

وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ “Allah, Ğafur – Halîm’dir.”

Allah **Ğafur’dur**, yemin-i lağvı cezalandırmaz. **Halîm’dir**, ciddi olarak yapılan yeminde de hemen ceza vermez, tevbe için fırsat tanır.

30. DERS

Boşanma Meseleleri

226- **“Kadınlarından ilâ edenler (onlara yaklaşmamaya yemin edenler) için dört ay beklemek vardır.”**

Îlâ, yemin demektir, kişinin hanımıyla cinsel ilişkiye girmeyeceği hususunda yeminine denir.

Erkek bu müddet içinde bekleme hakkına sahiptir, bu müddet içinde kendisinden dönmesi veya boşaması istenmez. Bundan dolayı İmam-ı Şafii şöyle der: “**Îlâ**, ancak dört aydan fazla olan süre içindir.”

“Eğer (bu süre içinde) yeminlerinden dönerlerse, şüphesiz ki Allah Ğafur – Rahîm’dir.”

Kişi, hanımıyla ilişkiye girmeyeceğini yeminle söyleyip sözünden döndüğünde yemin kefareti öder. Ama yeminine sadık kalmamak, hanımını zarara uğratmak gibi günahlara girmiş olur. Bunlara mukabil Allah, bağışlayıcıdır, merhametlidir.

227- **“Eğer boşanmaya karar vermişlerse, şüphesiz ki Allah Semi’ – Alîm’dir.”**

Ama yemininde sebat eder ve boşamayı isterlerse, Allah onların boşama ifadelerini elbette işitir, bundan maksatları ne olduğunu elbette bilir.

İmam-ı Azama göre **ilâ**, dört ay ve fazlası içindir. Bunun hükmü, **ilâ** yoluyla yemin eden kimse eğer gücü varsa bilfiil ilişkide bulunarak, veya acizse vaad ederek yemininden dönerse evlilikleri devam eder, ilişkiye girenin kefareti vermesi gerekir. Yoksa bir talakla bâin talak vâki’ olur. İmam-ı Şafiye göre ise, müddet bitince hanımına dönmesi istenir, kabul etmezse hâkim onları boşar.

228- **“Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç ay hâli beklerler.”**

Burada kastedilen boşanmış kadınlar, kendileriyle cinsel ilişkiye girilmiş hayız gören kadınlardır. Ayetler ve hadisler, buna delâlet eder. Çünkü bu şartlarda olmayanlar için başka hükümler vardır.

“Beklerler” ifadesi “beklesinler” anlamında kullanılmıştır. Böyle gel-

mesi hem te'kid, hem de bunun yerine getirilmesinde özen göstermek gerektiğini hissettirmek içindir.

“Kendi kendilerine beklerler” ifadesi, bekleme hakkında onlara bir tenbihtir. Çünkü kadınların nefisleri erkeklere isteklidir. Böylece nefislerini beklemeye ikna ve razı etmekle emrolundular.

Ayette geçen **فُرْوَة** “kuru” kelimesi hayız anlamında kullanılır. Hz. Peygamber bir hanıma şöyle demiştir: “Hayız günlerinde namazı bırak.”

Bu kelime iki hayız arasını ayıran temiz hâl için de kullanılır.

**وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ إِنْ كُنَّ يُؤْمِنَنَّ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ
الْآخِرِ** “Eğer Allah’a ve ahiret gününe inanıyorlarsa, Allah’ın kendi rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helâl olmaz.”

Allahın rahimlerde yarattığı, çocuktur. Boşanmış kadın hamile ise, bunu gizlemesi uygun değildir.

Veya bundan murat iddetini bir an önce tamamlamak arzusuyla veya erkeğin dönüş hakkını ibtal için hayız henüz bitmediği hâlde bitmiş gibi göstermenin yasaklanması da olabilir.

Ayette, iddetin bitimi hususunda kadının sözünün kabulüne bir delil vardır.

Ayetten murat “eğer Allaha ve ahiret gününe inanmıyorlarsa, Allahın rahimlerinde yarattığını gizlemeleri helâl olur” manası olmayıp, böyle bir hareketin imana aykırı olduğuna tenbihte bulunmaktadır. Mü’min böyle bir şeye cüret etmez ve böyle yapması uygun da olmaz.

وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَلِكَ إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا “Kocaları, bu süre içinde barışmak isterlerse, onları geri almağa daha çok hak sahibidirlere.”

Kocaları onları nikâhlamakta ve kendilerine dönmekte en hak sahibi kimselerdir. Lakin bu durum, sonraki ayetten de anlaşıldığı üzere, boşamanın **“ricî talak”** yani tekrar hanımına dönülebilir bir boşama olması hâlinde.

“Barışmak isterlerse”

Kocalar bu şekilde hanımlarına dönmekte hanımlarının zararını değil, iyiliğini isterlerse, evliliği devam ettirirler.

Bundan murat, dönmek için ıslah kasdının şart olması olmayıp, böyle olması gerektiğine bir teşvik ve zarar kasdından da men etmektir.

وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ “Kadınların, (eşlerine karşı) **sorumlulukları olduğu kadar, marûf bir şekilde hakları vardır.**”

Erkeklerin kadınlar üzerinde hakları olduğu gibi, kadınların da erkekler üzerinde hakları vardır.

وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ “Yalnız erkeklerin kadınlar üzerinde bir derece farkı vardır.”

Erkeklerin kadınlar üzerinde hakta ziyadeli ve üstünlükleri vardır. Çünkü erkeklerin hukuku, zâtı ile ilgili iken kadınların hukuku, onlarla ilgili mehir, onlara yetecek şekilde giyim ve yiyecek, günlerine riayet ve infaktır.

وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ “Allah, Azîz – Hakîm’dir.”

Allah **Aziz’dir**, hükümlerine muhalefet edenden intikam almaya kâdirdir. **Hakîm’dir**, böyle hükümleri nice hikmet ve maslahatlar için koyar.

229- الطَّلَاقُ مَرَّتَانٍ “Boşama iki defadır.”

Tekrar dönülebilen boşama (ric’î talak) iki defadır. Hz. Peygambere ayetle ilgili “üçüncü boşama nerede?” diye soruldu. O da, ayetin devamındaki “...ya da güzellekle salıvermektir” kısmını okudu.

Denildi ki: Ayetin manası, şer’î boşama bir defada bütün bağları koparmak değil, bunları birer birer kullanmaktır. Bundan dolayı Hanefiler iki veya üç boşamayı birden yapmayı “bid’a” olarak değerlendirdiler.¹²⁸

وَلَا يَحِلُّ لَكُمُ أَنْ تَأْخُذُوا بِمَا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا إِلَّا أَنْ يَخَافَا أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ “Sonrası, ya iyilikle geçinmek, ya da güzellekle salıvermektir.”

“Güzellekle salıvermek”, erkeğin üçüncü boşama hakkını da kullanmasıdır. Bunu, ya boşadığını ifade ile veya süresi içinde hanımına dönmemekle yapar.

وَلَا يَحِلُّ لَكُمُ أَنْ تَأْخُذُوا بِمَا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا إِلَّا أَنْ يَخَافَا أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ

¹²⁸ İslam dininde, erkekle kadın arasındaki nikâh bağının birden koparılması yerine üç hak verilmiştir. Bunun üçünü birden kullanmak aradaki bütün bağları kopardığından, artık karı-koca birbirine yabancıdırlar. Kadının bir başkasıyla evlenip ayrılması hâlinde yeni bir nikâhla evlenebilirler. Ama bu üç bağ, birer birer çözülsürse, arada geçen sürede iki taraf hatalarını anlayabilirler ve birbirlerini özleyip nikâha ihtiyaç olmaksızın yeniden beraber olurlar.

“(Evlilikte) tarafların Allah’ın belirlediği ölçüleri koruyamama endişeleri dışında, kadınlara verdiklerinizden (boşama esnasında) bir şeyi geri almanız, sizin için helâl olmaz.”

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, Abdullah Bin Übey Bin Selûl’un kızı Cemîle, kocası Sabit Bin Kays ile problem yaşıyordu.. Hz. Peygambere gelip şöyle dedi: “Ben ve Sabitin başını hiçbir şey bir araya getiremiyor. (Onunla baş başa olamıyoruz.) Vallahi O’nu dininde ve ahlâkında ayıplamıyorum. Lakin, İslâmda iken küfre düşmekten korkuyorum, Ona buğzetmekten kendimi alamıyorum. Ben dışarıya baktığımda onu bir grup adamla beraber gördüm. Bak-tım ki, onların içinde en siyah, en kısa ve en çirkin olanı benim kocam.”

Bunun üzerine, üstteki ayet nazil oldu. Sabit’in mehir olarak verdiği bahçeyi, boşanma karşılığı olarak geri verdi.

Ayetteki hitap hâkimleredir, alma ve vermenin isnadı onlaradır. Çünkü onlar, kadın ve erkeğin müracaatı durumunda âmir konumundadırlar.

Hitabın eşlere olduğu, bundan sonrasının hâkimlere baktığı da söylenmiştir. Ama bu, meşhur kıraate göre olan nazmı (ayetin dizilişini) teşviş eder.

“Eğer onlar **فَإِنْ خِفْتُمْ إِلَّا يَقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ** Allah’ın belirlediği ölçüleri gözetmeyecekler diye endişe ederseniz, o zaman kadının (boşanmak için) bedel vermesinde ikisine de günah yoktur.”

Ey hâkimler, onların Allah’ın hududunu koruyamayacaklarından korkarsanız, bu durumda erkeğin kadından fidye olarak aldığı ve kadının da bunu vermesinde onlara bir günah yoktur, yapabilirler.

تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ “Bunlar Allah’ın sınırlarıdır.”

فَلَا تَعْتَدُوا “Sakın bunları aşmayın.”

وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ “Kim Allah’ın sınırlarını aşarsa, onlar zalimlerin ta kendileridir.”

Yasaktan sonra tehdidin gelmesi, tehdidi daha etkili hâle getirir.

Bil ki, ayetin zâhiri, bu şekilde bir bedel vererek kadının boşanma durumunun ancak bir hoşnutsuzluk ve aralarında şiddetli bir geçimsizlik durumunda caiz olduğuna delâlet eder. Yoksa, kocasının verdiklerinin tamamını

geri verse ve hatta ilâvede de bulunsa, yine olmaz. Hz. Peygamberin sözü bunu teyid eder: “Hangi kadın bir zor görmeden kocasından boşanmak isterse, ona cennetin kokusu haram olsun”

Biraz önce bahsi geçen sahabî kadın Cemîlenin, kocasından boşanma talebi olayında, rivayette şunlar da yer alır: Hz. Peygamber Cemileye sorar: “Kocana, sana mehir olarak verdiği bahçeyi geri iade eder misin?”

Kadın şöyle cevap verir: “Evet, fazlasını bile veririm.” Hz. Peygamber şöyle buyurur: “Fazlasına lüzum yok, ama bahçeyi iade et.”

Ekser âlimler, kadının boşanma karşılığında bedel vermesini kerih gördüler, lakin hüküm olarak da uygulanır olduğunu ifade ettiler. Çünkü akitten men etmek, onun fesadına delâlet etmez.

Ve bu şekilde boşanmada, kocaya iade edilene “**fıdye**” lafzı kullanılır.

230- “Eğer erkek karısını (üçüncü defa) boşarsa, onun dışında bir başka kocayla nikâhlanmadıkça kadın ona helâl olmaz.”

Yani, koca iki defa boşama hakkını kullandıktan sonra son hakkını da kullanarak hanımını boşasa, artık hanımı ona yabancı olur.

Acaba kocanın eski hanımına dönebilmesi için, onun bir başkasıyla sadece akit yapıp boşaması yeterli midir, yoksa aile hayatı yaşamaları şart mıdır?

İbnu Müseyyib gibi, ayetin zâhirine göre sadece akdin yeterli olduğunu söyleyenler olmuşsa da, cumhur (âlimlerin çoğu) aile hayatı yaşamadan bunun yeterli olmadığına ittifak etmişlerdir. Çünkü, şöyle rivayet vardır:

Rufae’nin hanımı ile Hz. Peygamber arasında şöyle bir muhavere olur:

-Rufae beni boşadı, Abdurrahmân Bin Zübeyr benimle evlendi. Ancak onunki elbise püskülü gibi (iktidarsız).

-Rufae’ye dönmek ister misin?

-Evet, isterim.

-Olur ama, sen şimdiki kocanın balcığını, o da senin balcığını tatmadan bu iş olmaz.”

Bu durumda ayet mutlaktır, hadis onu kayıtlamıştır.

Bu hükmün hikmeti, insanların boşanmaya heveslenmelerini ve üç defa boşadığı hanımına kolayca dönmelerini önlemektir. Ekser âlimler nezdinde, eski kocasına dönmek isteyen hanımın göstermelik bir evlilik yapıp boşanması ve bu şekilde eski kocasına helâl hâle gelmesi (**hulle**), fasiddir. Ebu

Hanife, kerih görmekle beraber caiz olduğuna hükmetti. Hz. Peygamber, bu şekilde hulle yaptıran eski kocayı ve ona âlet olan erkeği lânetlemiştir.

“(Bu koca da) **“فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يَتَرَاجَعَا إِنْ ظَنَّا أَنْ يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ”** (Bu koca da) onu boşadığı takdirde, onlar (kadın ile ilk kocası) Allah’ın koyduğu ölçüleri gözetebileceklerini zannederlerse tekrar birbirlerine dönüp evlenmelerinde bir günah yoktur.”

Eğer Allahın sınırlarını belirlediği aile hukukuna riayet edebileceklerini zann-ı galiple sanırlarsa, tekrar birbirleriyle evlenmelerinde bir beis yoktur.

Ayette geçen **“zan”** kelimesini “eğer bilirlerse” şeklinde açıklamak doğru değildir. Çünkü işlerin akıbeti gayptır; zannedilir, ama bilinmez.

“وَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يَتَرَاجَعَا إِنْ ظَنَّا أَنْ يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ” **“İşte bunlar Allah’ın sınırlarıdır.”**

“بِئْسَ مَا يَفْعَلُ الْغَائِبُونَ” **“Bilen bir kavim için onları beyan ediyor.”**

وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ سَرِّحُوهُنَّ - 231 **“Kadınları boşadığınız ve onlar da bekleme sürelerini bitirdikleri zaman, ya onları marûf bir şekilde tutun yahut güzelliikle boşayın.”**

Ayet metninde geçen **ecel**’den murat, iddettir. Ecel kelimesi hem müddet, hem de bunun sonu anlamında kullanılır. Böylece hem insan ömrü için, hem de ömrün sonu olan ölüm için kullanılır.

Çünkü iddet müddeti bittikten sonra, kişi artık hanımını tutma yetkisine sahip değildir, birbirlerine yabancı olurlar. Ayetin manası şöyledir:

Kadınlarınızı boşayıp da iddetleri dolduğunda ya onlara zarar vermeden evliliğe geri dönün, veya onları bırakın, uzatma olmadan iddetleri sona ersin.

Görüldüğü gibi burada daha önce geçen bir hüküm yeniden ifade edilmiştir. Bunda, hükme ihtimam göstermek vardır.

“وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضَرَارًا لِتَعْتَدُوا” **“Haklarına tecavüz edip zarar vermek için onları tutmayın.”**

Zarar vermek, hayatı işkenceye çevirmek için onlara geri dönmeyin.

Bu, şu şekilde olabilir: Hanımını boşayan koca, hanımın iddeti biteceği zaman onunla beraber olur, böylece onun bekleyeceği süreyi uzatır. Niyeti ise geçinmek değil, sırf zarar vermektir, zulmetmektir veya onu mehri iade etmeye zorlamaktır.

﴿وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ﴾ **“Kim böyle yaparsa kendine zulmetmiş olur.”**

Böyle yapan kimse, kendini azaba maruz bırakmakla nefesine zulmetmiş olur.

﴿وَلَا تَتَّخِذُوا آيَاتِ اللَّهِ هُزُوًا﴾ **“Allah’ın âyetlerini eğlenceye almayın.”**

Allahın âyetlerini yüz çevirerek ve onlardaki hükümlere karşı gevşeklik göstererek hafife almayın.

Bunda, zıddıyla bir emir vardır: Yani, “Allahın âyetlerini ciddiye alın.”

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, bazıları evleniyor, boşuyor, köleyi azat ediyor, ardından da “şaka yaptım” diyordu. Bunun üzerine âyet nazil oldu.

Hz. Peygamber şöyle buyurur:

“Üç şey vardır ki, bunların ciddisi de ciddi, şakası da ciddidir:

-Boşama.

-Evlenme.

-Köle azat etme.”

﴿وَادْكُرُوا اللَّهَ عَالِيَكُمْ وَمَا أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ يَعِظُكُمْ بِهِ﴾ **“Allah’ın üzerinizdeki nimetini, size öğüt vermek için indirdiği Kitab’ı ve hikmeti hatırlayın.”**

Bu nimetlerden biri hidayet, bir başkası Hz. Peygamberin gönderilmesidir. Bunlara mukabil şükürle ve hakkını vermekle mukabelede bulunun.

“İndirdiği Kitab’ı ve hikmeti hatırlayın.”

Bunlar da Allahın nimetinden olmakla beraber, Kur’an ve sünnetin ayrıca belirtilmesi, bunların şerefini izhar etmek içindir.

﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ﴾ **“Allah’tan korkun.”**

﴿وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾ **“Ve bilin ki, Allah her şeyi hakkıyla bilendir.”**

Ayetin bu kısmı, hem te’kid, hem de tehdittir.

232- ﴿وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَّغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ﴾ **“Kadınları boşadığınız ve onlar da bekle-**

me sürelerini bitirdikleri zaman, kendi aralarında marûf bir şekilde karşılıklı rıza ile anlaştıkları takdirde, eski eşleriyle evlenmelerine engel olmayın.”

Ayette kendilerine hitap edilenler, kadının velileridir.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, Ma’kil Bin Yesar, kız kardeşi eski kocasına dönmek isteyip, o da engel olduğunda bu ayet nazil oldu.

Buna göre, kadın evliliğe tek başına karar vermeye yetkili olamaz. Çünkü bunu yapabilseydi, velisinin engel olmasının bir manası kalmazdı. Ayette nikâhın kadınlara nispet edilmesi buna engel değildir. Çünkü nikâh, neticede onların da iznine bağlı bir olaydır.

Ayette eski kocalarının hanımlarına artık karışmaması gerektiği, taşkınlık yaparak ve zor kullanarak başkalarıyla evlenmelerine engel olmamaları da nazara verildiği söylenmiştir.

Ayette “**marûf bir şekilde**” denilmesi, “dinin uygun gördüğü ve mü-rüvetin istihsan ettiği şekilde” anlamına gelir. Bunda, erkeğin kadına küfüv, yani denk olmadığı durumda, kadının velisinin engel olmasının yasak olmadığına bir delâlet vardır.

“İşte bununla içi-nizden Allah’a ve ahiret gününe iman edenlere öğüt verilmektedir.”

Burada “**işte bununla**” ile işaret edilen, zikri geçen hükümlerdir.

Hitap ise herkesedir.

Veya “**Ey Peygamber! Kadınları boşadığınızda onları iddetleri içinde boşayın.**” (Talak, 1) ayetinde olduğu gibi Hz. Peygamberdir. Bu durumda, işaret edilen bu durumun herkesin kolayca tasavvur edemeyeceği bir durum olduğuna delâlet olur.

“İçinizden Allah’a ve ahiret gününe iman edenlere öğüt verilmektedir.”

Çünkü bundan öğüt alan ve fayda bulan, iman eden kimselerdir.

“Bu, sizin için daha hayırlı ve daha temizdir.”

Bunları uygulamak sizin için daha faydalı ve günah kirlerinden daha temizdir.

“Allah bilir, siz bilmezsiniz.”

Allah, kendisinde fayda ve salah olanları bilir, siz ise ilminizin azlığı sebebiyle bilmezsiniz.

233- **“Anneler çocuklarını tam iki yıl emzirirler.”** وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ

Ayette **“emzirirler”** derken “emzirsinler” manası kastedilmiştir. Bura-daki emir, vücut değil, mendubiyet ifade eder.

Ancak,

-Çocuğu annesinden başkası emzirmiyorsa,

-Süt anne bulunmamışsa,

-Baba, süt masrafını karşılayamıyorsa, o zaman “emzirsinler” emri vü-cub ifade eder.

Ayetteki **“anneler”** ifadesi, hem boşanmış hanımları, hem de evli ha-nımları içine alır.

Bazıları, daha evvelinde boşanmış hanımlardan söz edildiği için, ayetin bunlarla alâkalı olduğunu söyler.

“Tam İki Yıl”

Bu konuda bazıları gevşeklik gösterebileceklerinden **“tam iki yıl”** de-nilerek te’kid yapıldı.

“Bu, emzirmeyi tamamlamak isteyenler içindir.” لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يَمِيزَ الرِّضَاعَةَ

Bu hüküm, çocuğun süt emmesini tam yapmak isteyen kimseler içindir.

Ayetin bu kısmı babalara bakıyor da olabilir. Çünkü çocuğun nafakası gibi, süt emmesini temin de babaya aittir. Anne, bunu baba namına yapar.

Ayet, emzirmenin nihaî süresinin iki yıl olduğuna, bu iki yıldan sonra-sına itibar edilmediğine ve bu süreden daha az süt emzirtmenin de caiz ol-duğuna bir delildir.

“Onların (annelerin) yiye-ceği, giyeceği, marûf bir şekilde babaya aittir.” وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ

Ayet metninde doğrudan “babaya” demek yerine **“çocuk kendisine ait olana”** denilmesi, çocuğun babaya ait olmasından ve ona nispet edil-mesindendir. İbarenin böyle kullanılması, çocuğun süt meselesinin babaya ait olduğunu ve emzirme masraflarını onun üstlenmesi gerektiğine bir işa-rettir.

Boşanmış olan kadınlar, bebeklerini iki yıl emzirirler. Bu kadınların rızkı ve elbise masrafları, bu süre içinde babaya aittir. Bu, hâkimin görüşüne ve babanın da imkânlarına göre marûf bir şekilde belirlenir.

Acaba anneye çocuğu emzirmekten dolayı ücret verilir mi? İmam-ı Şafîî bunu caiz görür. Ebu Hanîfe ise, evli oldukları sürece veya nikâh bağı tam bitmemiş iddet bekleme süresinde bunu caiz görmez.

“**Hiç kimseye gücünün üstünde bir sorumluluk yüklenmez.**”

Ayetin bu kısmı, babaya düşen nafaka masrafının illetini gösterir ve ayetin öncesinde yer alan **“marûf bir şekilde”** ibaresini kayıtlar. Yani, babaya düşen görev, imkânları nispetinde olacaktır.

Bu, aynı zamanda Allahu Teâlânın kimseye gücünün fevkinde teklifte bulunmadığına da bir delildir. Ama bu, böyle bir teklifin mümkün oluşuna engel değildir.

“**Çocuğu sebebiyle hiç bir anne zarara sokulmasın.**”

“**Çocuğu sebebiyle hiç bir baba da.**”

Ayetin önceki kısmını tafsil eder ve o manayı yerleştirir. Yani, iki taraf da birbirine gücünün üstünde bir mükellefiyet yüklemesin, çocuk sebebiyle birbirini zarara sokmasın.

Ayetlerde çocuğun bazan anneye, bazan da babaya nisbet edilmesi, anne-babanın çocuğa şefkatini celb içindir. Onun faydasını düşünmek ve ona acımak hususunda ortak hareket etmeleri gerektiğine, birinin veya her ikisinin çocuktan dolayı zarar görmemesinin lüzumuna bir uyarıdır.

“(Baba ölmüşse) **mirasçı da aynı şeyle sorumludur.**”

Babanın ölümü durumunda, boşanmış hanımın süt emzirme masrafı, rızkı ve elbisesi, babanın varisine aittir.

“**Eğer (anne ve baba) kendi aralarında karşılıklı rıza ve danışma sonucu (iki yıl dolmadan) çocuğu sütten kesmek isterlerse, onlara günah yoktur.**”

Anne-baba, karşılıklı rıza ile isterlerse iki yıl tamam olmadan çocuğu

sütten kesebilirler. Ancak bu, karşılıklı rıza ile olmalı, tek taraflı yapılmalıdır.

وَأِنْ أَرَدْتُمْ أَنْ تَسْتَرْضِعُوا أَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا سَلَّمْتُمْ مَا آتَيْتُمْ بِالْمَعْرُوفِ “Eğer çocuklarınızı (bir sütanneye) emzirtmek isterseniz, marûf bir şekilde vereceğiniz ücreti güzelce ödediğiniz takdirde size bir günah yoktur.”

وَاتَّقُوا اللَّهَ “Allah’tan korkun.”

Çocuklar ve süt annelerle ilgili Allahın koyduğu bu esasları korumada hassas olun.

وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ “Ve bilin ki, Allah, yapmakta olduğunuzu hakkıyla görendir.”

Ayet, hem ilâhî emirleri yerine getirmeye bir teşvik, hem de bu emirlere muhalefet edenlere bir tehdittir.

234- وَالَّذِينَ يَتُوفُّونَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا “İçinizden ölenlerin geride bıraktıkları eşleri, kendi kendilerine dört ay on gün (iddet) beklerler.”

Kocası ölen kadının dört ay on gün beklemesi, hamile olup olmadığının netleşmesi içindir. Ana rahmindeki cenin eğer erkekse üç ayda kıpırdamaya başlar, kız ise bu süre dört aya çıkar. Böylece ayette en uzun süre nazar-ı itibara alınmıştır. Ayrıca on gün de ilave edilmesi, hareketin ilk günlerinin tam hissedilmeme ihtimalini kaldırmak içindir.

Ayette lafzın genel gelişi, İmam-ı Şafî’nin dediği gibi Müslüman hanımla ehl-i kitap hanımın, Asamm’ın dediği gibi de hür ile köle hanımın, hamile ile hamile olmayanın bu meselede eşit olmasını iktiza eder. Lakin içtihad, köle hanım için bu müddetin dört ay on gün olmayıp yarısı olduğu şeklindedir.

Hamile olan için bekleme müddeti, “**Hamile olanların bekleme süresi ise, doğum yapmalarıdır.**” (Talak, 4) de ifade edildiği üzere, çocuklarını dünyaya getirmektir.

Hız. Ali ve İbnu Abbas, hamile kadın için çocuğunu dünyaya getirmek veya dört ay on gün beklemek şıklarından hangisi daha uzunsa ihtiyaten onun esas alınması gerektiğini söylerler.

“Süre- فَاِذَا بَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا فَعَلْنَ فِىْ اَنْفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ

lerini bitirince, kendi başlarına marûf bir şekilde yaptıklarında size bir günah yoktur.”

Ayette hitap, hem idarecilere, hem de bütün Müslümanlardır. Kadın iddet müddeti bittiğinde, başkasıyla evlenmek için görüşmek gibi iddet süresince kendisine yasak olan durumlardan sıyrılır.

Ancak bunu yaparken dinin ölçüleri çerçevesinde hareket etmesi lazımdır. Ölçüleri aştığında, idarecilerin ve çevresinin onu yanlış tavırlardan alıkoymaları gerekir, bunu yapmazlarsa vebal altında kalırlar.

“Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.” وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ

Allah yaptıklarınızdan haberdardır ve ona göre karşılığını verir.

235- وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُمْ بِهِ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَاءِ أَوْ أَكْنَثُمْ فِي أَنْفُسِكُمْ
“(Vefat iddeti beklemekte olan) kadınlara kendileri ile evlenmek isteğinizi tariz ile (üstü kapalı olarak) söylemeniz veya bu isteğinizi içinizde saklamanızda sizin için bir günah yoktur.”

Burada ifade edilen **tariz**, hakikat ve mecaz olmadan maksada işaretle bulunmak, hafiften hissettirmektir. “Sana bir selam vereyim diye geldim” demek gibi.

Kinaye ise, bir şeyin levazımını ve tevabiini zikrederek delalette bulunmaktır. Mesela, uzun boylu kimseye “kılıcının kını uzun”, misafirperver insana “külü çok” denilmesi gibi.

Ayette durumu ifade edilen kadınlar, kocasının vefatı dolayısıyla iddet bekleyen kadınlardır. Ona talip olduğunu tariz yollu söylemek ise “güzel-sin, cömertsin” gibi ifadeler kullanmaktır.

Kalbinizde gizleyip açıktan veya tariz yollu bir şey dememenizde de bir günah yoktur.

“Allah biliyor ki, siz onlara bunu söyleyeceksiniz.” عَلِمَ اللّٰهُ أَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ

Allah biliyor ki, onlarla ilgili olarak sükût etmeye ve istekli olduğunuzu gizlemeye sabredemeyeceksiniz. Bu ifadede, onları bir nevi kınama vardır.

“Marûf bir söz söylemeniz dışında, sakın onlarla gizliden gizliye buluşma yönünde sözleşmeyin.” وَلَكِنْ لَا تُوَاعِدُوهُنَّ سِرًّا إِلَّا أَنْ تَقُولُوا قَوْلًا مَّعْرُوفًا

Onlardan söz edebilirsiniz, ama evlilik veya ilişki hususunda birbirinize randevu vermeyin.

Burada ifade edilen “marûf söz” açıktan değil, üstü kapalı bir şekilde evlenme arzusunu çılatmaktır. Ayette, kocası ölmüş kadına henüz iddet hâli devam ederken açıktan talip olmanın haramlığına, üstü kapalı hissettirmenin ise caiz olduğuna bir delil vardır. Kocasından bain talakla ayrılmış olan kadına, iddet hâli devam ederken talip olduğunu hissettirmenin caiz olup olmaması ise ihtilaflıdır. Ama daha zâhir olan durum, bunun caiz olmasıdır.

“Bekleme müddeti bitinceye kadar da nikâh yapmaya kalkışmayın.”

“Bilin ki, Allah içinizden geçeni hakkıyla bilir.”

“Onun için (Allah’a karşı gelmekten) sakının.”

“Ve bilin ki Allah gerçekten Ğafur – Halîm’dir.”

Allah, **Gafur’dur** boşanmış hanımla evlenmeye azmetmiş, ama Allah korkusundan bir şey dememiş olanı bağışlar, **Halîm’dir**, ceza vermekte acele etmez.

236- لَأَجْنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمْسُوهُنَّ أَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً
“Kendilerine el sürmeden ya da mehir belirlemeden kadınları boşarsanız size bir günah yoktur.”

“(Bu durumda) onlara mal verip faydalandırın.”

Kişi, hanımıyla teması olmadan onu boşarsa, mehir olarak bir şey kararlaştırılmamış ise, boşadığı hanımına bir miktar mal verir.

“Geniş imkanı olan عَلَى الْمَوْسِعِ قَدْرُهُ وَعَلَى الْمُقْتَرِ قَدْرُهُ مَتَاعًا بِالْمَعْرُوفِ
hâline göre, eli dar olan da haline göre marûf bir şekilde faydalandırmalıdır.”

Bunun miktarını hâkim belirler. Hanımını, ona el sürmeden boşayan bir sahabiye Hz. Peygamber şöyle demiştir: “Ona bir miktar ikramda bulun.”

“Bu, muhsin olanlar üzerinde bir borçtur.”

Cenab-ı Hakkın, bu hükmü uygulayacaklara, daha yapmadan “muhsinler, yani “iyi iş yapanlar” ünvanı vermesi, onları böyle olmaya teşvik içindir.

237- وَإِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ “Eğer onlara mehir belirlemiş olarak kendilerine el sürmeden onları boşarsanız, tespit ettiğiniz mehrin yarısı onlarındır.”

Önceki ayette mehri belirlenmemiş kadını cinsî beraberlik olmadan boşama durumu ele alınmıştı. Bu ayette de mehri belirlenmiş kadını boşama durumu ele alındı. Bu durumda, belirlenmiş olan mehrin yarısı verilir.

“Ancak kadının, ya da nikâh bağı elinde bulunanın (kocanın) paylarından vazgeçmesi başka.”

“Bununla birlikte (ey erkekler), sizin vazgeçmeniz takvaya daha yakındır.”

“Aranızdaki fazileti unutmayın.”

Hanımına el sürmeden boşayan kimse, mehrin yarısını geri alma hakkına sahip iken bunu almazsa, hakkını bağışlamış olur. Cübeyr Bin Mut'im bir hanımla evlenir, ama ilişkiye girmeden onu boşar. Belirledikleri mehrin tamamını verir ve “ayette bildirilen hakkından vazgeçmeye ben daha layıkım” der.

“Şüphesiz Allah, yaptıklarınızı hakkıyla görür.”

Sizin onlara ikramınızı ve ihsanınızı elbette zâyi etmez.

238- حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ “Namazlara devam edin.”

Namazlarını vaktinde kılın ve aksatmayın.

Bu ayetin evlat ve aile hayatı ile ilgili ayetler arasında ele alınması, insanların bu işlerle uğraşırken namazdan geri kalmamaları içindir.

“Özellikle de salat-ı vustaya (orta namaza).”

Salat-ı Vusta

Bir rivayette, **salât-ı vusta** ikindi namazı olarak ifade edilir. Şöyle ki: Müslümanlar Hendek savaşında ikindi namazı kılacak vakit bulamayınca Hz. Peygamber şöyle der: “Bizi salât-ı vusta olan ikindiden alıkoydular. Allah evlerini ateşle doldursun.”

İkindi namazının salât-ı vusta olarak ifade edilişi, insanların o vakitte

genelde işlerine dalmaları ve bir de gündüz ve gece meleklerinin o vakitte nöbeti birbirlerinden devralmaları sebebiyledir.

Denildi ki: Salât-ı vusta öğle namazıdır. Çünkü gündüzün ortasındadır ve insanlara da çok meşakkatli gelir. Hz. Peygamber (asm) “işlerin en hayırlısı, en zahmetli olandır” buyurmuştur.

Salât-ı vustanın sabah namazı olduğu da söylenir. Çünkü iki gündüz ve iki gece namazının ortasında yer alır. Ayrıca, ayette sabah namazının meşhud olduğu ifade edilmiştir.

Salât-ı vustanın akşam namazı olduğu da söylenmiştir. Çünkü farz olan rekat sayısı iki ile dört arasında olan üç rekattır.

Yatsı olduğu da söylenmiştir. Çünkü gecenin iki ucunda yer alan ve cehri okunan akşam ile yatsı ortasında yer almıştır.

Hz. Aişe, Hz. Peygamberin salât-ı vustayı ikindi namazı olarak ifade ettiğini söyler.

“Allah için kıyama durun.” وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ

Kıyamda iken Allahı zikredin.

Bunun huşu’ manası ifade ettiği de söylenmiştir. İbnu Müseyyib, bundan muradın sabah namazında kunut olduğunu söyler.

239-“Eğer (bir tehlikeden) korkarsanız, namazı yaya olarak veya binek üzerinde kılın.” فَإِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالًا أَوْ رُكْبَانًا

Düşmandan veya başka bir şeyden korkarsanız yürüyerek veya oturduğunuz yerden namaz kılınız.

Ayette, düşmanla savaş esnasında da göğüs göğüse mücadelede namazın vücubuna bir delil vardır. İmam-ı Şefîî bu görüştedir. İmam-ı Azam ise, yürürken ve göğüs göğüse çarpışmada namaz kılınmayacağını söyler.

“Emin olduğunuzda ise, bilmediklerinizi size öğrettiği şekilde Allah’ı zikredin.” فَإِذَا أَمِنتُمْ فَأَذْكُرُوا اللَّهَ كَمَا عَلَّمَكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ

Emin olduğunuzda ise, namazlarınızı normal kılın.

Veya **“Allahı zikredin”** ifadesinden murat, “size verdiği emniyet nime-tine mukabil Allaha şükredin” manası da olabilir.

240-“İçinizden ölüp geriye dul eşler bırakan erkekler, eşleri وَالَّذِينَ يَتُوفُّونَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرِ إِخْرَاجٍ

için, evden çıkarılmaksızın bir yıla kadar geçimlerinin sağlanmasını vasiyet etsinler.”

Bu, İslâmın ilk devrinde idi. Sonra (Bakara, 234) ile neshedildi. Neshe-den bu ayet her ne kadar tertip itibariyle bu sûrede daha önce yer aldıysa da, nüzul itibariyle sonradır. Onlarla ilgili nafaka hükmü de, kadına kocasının mirasından düşen miktarla da, onlarla ilgili nafaka hükmü kaldırılmıştır.¹²⁹

“فَإِنْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ مِنْ مَعْرُوفٍ” Ama onlar kendileri çıkarlarsa, artık onların marûf bir şekilde kendileri ile ilgili olarak işlediklerinden dolayı size bir günah yoktur.”

Bu süre geçtikten sonra, kadın güzel koku sürünebilir, yas tutmayı terk edebilir.

Ayet, kocası ölen kadının devamlı onun evinde kalmak ve ona yas tutmakla mükellef olmadığına, isterse kalıp nafaka alabileceğine, isterse de çı-kıp gidebileceğine delalet eder.

“وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ” Allah Azîz’dir – Hakîm’dir.”

Allah, emrine muhalefet edenlere karşı Azîz’dir, kulların maslahatlarını gözetmede de Hakîm’dir.

241- “وَلِلْمُطَلَّاتِ مَتَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ” Boşanmış kadınların marûf bir şekilde geçimlerinin sağlanması onların hakkıdır.”

“Bu, müttakiler üzerinde bir borçtur.”

Cenab-ı Hak, daha önce ilişkiye girmeden boşanan hanımlara imkan nisbetinde mal verilmesini istemişti. Burada ise, ayırım yapmadan bütün boşanmış hanımlara marûf bir şekilde mal verilmesini müttakilere düşen bir görev olarak ifade etti.

Buradaki emir bazı âlimlere göre boşanan her hanıma verilmesi gereken bir hakkı ifade eder. Bazıları da bu malın verilmesinin vacip ve müstehap olduğu durumlara dikkat çeker. Bir kısmı da, bundan muradın, iddet süre-since kadına verilmesi gereken nafaka olduğunu söyler.

¹²⁹ Nesh konusu, hayli tartışmalı bir konudur. Aynı sûre içinde yer alan bu iki hükmün birini nasih diğerini mensuh görmek yerine her biri kendi sınırları içinde ele alınabilir. Mesela, koca vefat ederken hanımına bir yıl yetecek şekilde nafa-ka verilmesini vasiyet edip, bir yıl boyunca, gelinin bulunduğu evden anne evine gönderilmemesini söyleyebilir. Hanımı ise, ya bu vasiyete göre bir yıl bekler veya isterse dört ay on gün geçtikten sonra evlenebilir.

242- كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اٰيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُوْنَ “Düşünesiniz diye, Allah size âyetlerini böyle açıklar.”

Ayet, Allahu Teâlâ canibinden insanların dünya ve ahirette ihtiyaç duyacakları delil ve hükümlerin beyan edileceğine dair bir vaattir. Bunların beyan edilmesi, insanların bunları düşünüp, akıllarını bunları anlamada kullanmaları içindir.

31. DERS

Tâlut-Câlut Kıssası

243- **“Binnerce kişi oldukları hâlde, ölüm korkusuyla yurtlarını terk edenleri görmedin mi?”**

“Görmedin mi?” şeklindeki bir ifade, anlatılacak olan kıssayı bilen ehl-i kitap ve erbab-ı tarih için bir hayret uyandırma ve takiridir. Buna muhatap olan kimse, bunu duymamış ve görmemiş ise, **“görmedin mi?”** diye hitap edilmesi, olayın dillere destan olacak şekilde hayret verici olduğunu gösterir.

Rivayete göre Daverdan beldesinde taun felaketi olmuş, ahalisi kaçarak oradan çıkmışlardır. Allah bunları öldürmüş, sonra da Allahın kaza ve kaderinden kaçış olmadığını yakinen anlamaları için diriltmiştir.

Bir başka rivayete göre ise, bunlar İsrailoğullarından bir kavimdir. Hükümdarları bunları cihada davet etmiş, onlar ise ölüm korkusuyla kaçmışlardır. Allah bunları sekiz gün öldürdü, sonra da diriltti.

Bunların sayısı hakkında onbin, otuzbin, yetmişbin gibi farklı rivayetler vardır.

“Allah, onlara “ölün” dedi, sonra da onları diriltti.”

Allahın onlara **“ölün”** demesi “kün feyekun” tarzındadır. Yani, hepsi bir anda Allahın emri ve dilemesiyle bir kişinin ölümü gibi sebepsiz, toplu halde öldüler.

Onlara **“ölün”** emrinin melek aracılığı ile olduğu söylendi. Bunun Allah'a isnadı, onları korkutmak ve dehşete düşürmek içindir.

Denildi ki: Huzakyl Peygamber Daverdan beldesine uğradı. Buradaki toptan ölen insanların kemikleri çürümüş, vücutları dağılmıştı. Onların bu haline şaşıtı. Allahu Teâlâ kendisine “onlara Allahın izniyle hepiniz kalkın! diye nida et” dedi. Nida edince, ölümler hep birden “Sübhanekallahümme ve bihamdike, Lailahe illa ente” yani “Allahım, Seni hamd ile tenzih ederiz. Senden başka ilah yok” diyerek ayağa kalktılar.

Bu kıssanın faydası, Müslümanları cihada teşvik ve şehit olmaya yöneltmektir. Ve onları tevekküle ve kadere teslim sevk etmektedir.

إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ “Şüphesiz Allah, insanlara karşı lütuf sahibidir.”

Allah, ibret almaları ve kurtulmaları için onlara hayat vermekle ve bu gerçekleri görmeleri için bu kıssayı Kur’anda anlatmakla insanlara karşı büyük lütuf sahibidir.

وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ “Ama insanların çoğu şükretmezler.”

Lakin insanların çoğu, gerektiği gibi şükretmezler. Şükürden murat, ibret ve ders almak olması da caizdir.

244- وَالْقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ “Allah yolunda savaşın.”

Allahu Teâlâ, ölümden kaçışın bir çare olmadığını ve kaderin mutlaka gerçekleşeceğini beyan ettikten sonra, onlara Allah yolunda savaşı emretti. Ta ki ölüm gelecekse de Allah yolunda savaşırken gelsin, veya zafer elde etsinler, sevap kazansınlar.

وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ “Ve bilin ki, şüphesiz Allah Semî’dir – Alîm’dir.”

Allah hem geri duranların hem de ileri atılanların dediklerini işitir, onların neleri gizlediklerini de bilir.

245- مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً “Var mı Allah’a güzel bir borç verecek kimse ki, O da ona kat kat ödesin, karşılığını versin.”

“Allaha borç vermek”ten murat, kendisinden sevap beklenen ameli takdim etmeyi anlatan bir meseldir.

Bunu yaparken de ihlâsla, içinden gelerek güzel bir şekilde yapmak lazımdır. Bunun da en güzeli, cihadla ve Allah yolunda vermekte kendini gösterir.

Bunun ne kadar kat kat verileceğini Allah bilir. Bire yedi yüz şeklinde diyenler olmuştur.

وَاللَّهُ يَقْسِطُ وَيَبْضِطُ “Allah daraltır ve genişletir.”

Allah, hikmeti muktezasınca bazılarını daraltır, bazılarını da genişletir.

Öyleyse size genişlik verdiği durumda cimrilik yapmayın ki, halinizi değiştirmesin.

وَالَيْهِ تُرْجَعُونَ “Ancak O’na döndürüleceksiniz.”

Orada size yaptıklarınıza göre karşılık verir.

246- “Mûsâ’dan sonra اَلَمْ تَرَ اِلَى الْمَلَا مِنْ بَنِي إِسْرَآئِيلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَىٰ ۖ إِسْرَآئِيلُغULLARINDAN ileri gelenleri görmedin mi (ne yaptılar)?”

Ayet metninde geçen **mele’**, kendileriyle meşveret yapılan seçkin topluluk demektir.

اِذْ قَالُوا لِنَبِيِّ لِهٖم “Hani, peygamberlerinden birine şöyle demişlerdi:”

Bu Peygamber Hz. Yuşa’dır. Şem’un veya Samuel olduğu da söylenir.

اِبْعَثْ لَنَا مَلِكًا نُقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ “Bize bir melik gönder de Allah yolunda savaşalım”

Bizim için bir emîr tayin et de, onunla Allah yolunda savaşabilecek bir canlılığa kavuşalım.

“O da dedi: Üzerinize اِنْ عَسَيْتُمْ اَنْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ اَلَا تَقَاتِلُوْا savaş farz kılınır da, ya savaşmayacak olursanız?”

“Onlar dediler: Yurdumuzdan, çocuklarımızdan uzaklaştırılmış olduğumuz hâlde Allah yolunda niye savaşmayalım?”

Vatanımızdan çıkarılmış, çoluk çocuktan ayrı kalmış bir durumumuz varken, Allah yolunda savaşta niye korkalım, niye geri kalalım ki..?

Câlut ve onunla beraber olan Amalika, Rum Denizi sahiliyle, Mısır ve Filistin arasında yaşıyorlardı. Bunlar İsrailoğullarına galip gelmiş, yurtlarını ellerinden alıp çocuklarını köle yapmışlardı. Krallar neslinden gelen kırkdört kişi de ellerinde esir durumda idi.

“Ama onlara savaş farz kılınca, içlerinden pek azı hariç, yüz çevirdiler.”

Bunların, Bedir ashabının sayısı kadar, yani üçyüz onüç kişi olduğu söylenir.

وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ “Allah, zalimleri hakkıyla bilendir.”

Ayet, cihadı terk şeklindeki zulümlerine karşılık taraf-ı ilâhîden bir tehdittir.

247- **“Peygamberleri onlara şöyle dedi:”** وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ

“Allah, size Tâlût’u hükümdar olarak gönderdi” إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا

Tâlut, İbranice özel bir isimdir. Bunu “tûl” kelimesinden bu vezne sokmak bir zorlamadır. Sonuna tenvin almayıştı, bunu gösterir.

Rivayete göre, onların peygamberi Allaha kendilerine bir emîr göndermesi için dua etti. Kendisine verilen bir asa ile emîrin belirleneceği bildirildi. Yapılan ölçümlerde bu boyda ancak Tâlut çıktı.

“Onlar dediler: O bizim üzerimize nasıl hükümdar olabilir?” قَالُوا أَنَّى يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا

“Biz hükümdarlığa ondan daha lâıyğız.” وَنَحْنُ أَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ

“Ona maldan bir genişlik de verilmemiştir.” وَلَمْ يُوْتِ سَعَةً مِنَ الْمَالِ

Bu kavim, hem nesep hem de imkân yönüyle kendilerini emîr olmaya daha layık gördüler. Tâlut, fakir bir çiftçi veya bir işçi veya derici idi. Bün-yaminin neslinden geliyordu, o nesilde peygamber gelmemiştii.

“Peygamberleri dedi: Şüphesiz Allah, onu sizin üzerinize seçti.” قَالَ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ

Onlar, fakirliği ve nesebinin düşük olması sebebiyle itiraz edince, peygamberleri böyle cevap verdi:

Her şeyden önce Onun emîr olmasında temel sebep, Allahın onu seçmiş olması ve size tercih etmesidir, Allah maslahatları sizden daha iyi bilir.

“Onu bilgide ve cisimde üstün kıldı.” وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ

İkinci olarak da ilmen seçkin ve bedenen güçlü kıldı. İlmiyle idarî işlerde başarı sağlar, bedenen göz doldurmasıyla da kalpler üzerinde daha iyi bir otorite, düşmana karşı koymada daha kuvvetli ve savaşın zorluklarında daha cesaretli olur.

“Allah, mülkünü dilediğine verir.” وَاللَّهُ يُؤْتِي مُلْكُهُ مَنْ يَشَاءُ

Üçüncü olarak da, Allah mutlak manada mülkûn sahibidir, dilediğine nasip eder.

وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ “Allah, Vasi’ – Alîm’dır (lütüf genîştir, her şeyi bilendir).”

Dördüncü olarak ise, O’nun lütüf boldur, fakire genîşlik verir, zengin kılar. O, her şeyi bilendir, görevlere kimin daha ehil olduğunu bilir.

248- وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ “Peygamberleri, onlara şöyle dedi:”

Bu topluluk, Allahu Teâlânın Tâlutu seçmiş olduğuna ve onu kendilerine emîr yaptığını dair bir alâmet isteyince, peygamberleri şöyle dedi:

إِنَّ آيَةَ مُلْكِهِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ التَّابُوتُ “Onun hükümdarlığının alameti, size sandığın gelmesidir.”

Onun emir oluşunun alâmeti, Tevrat sandığının size gelmesidir. Rivayete göre bu Tevrat sandığının boyu üç zira’, eni iki zira’ idi. Tahtadan olup altın yaldızlıydı.

فِيهِ سَكِينَةٌ مِّنْ رَبِّكُمْ “Onda Rabbinizden bir sekine vardır.”

“Onda” derken zamir Tevrat sandığının gelmesine râci’dir. Yani, o Tevrat sandığının gelmesinde size sükûn ve itminan vardır.

Veya Tevrat sandığına da râci olabilir. Yani, o sandıkta kendisiyle sükûnet bulacağınız Tevrat bırakılmıştır. Hz. Musa savaşta bu sandığı önlere alıyor, onu gören İsrailoğullarının nefsi sükunet buluyor, savaştan kaçmıyorlardı.

Bununla alakalı şöyle denildi: Bu sandıkta zeberced veya yakuttan bir sûret vardı. Bunun başı ve kuyruğu kedi gibi idi, ayrıca iki kanadı vardı. Ses çıkarınca sandık düşman tarafına yönelir, onlar da bunu takip ederlerdi. Durduğunda onlar da durur, sükûnet bulurlar, kendilerine ilâhî yardım gelirdi.

Yine denildi ki, bu sandıkta Hz. Âdemden Hz. Muhammede kadar (aleyhimüs-selâm) peygamberlerin sûreti vardı.

Şöyle de denildi: Sandık, kalptir. Onda olan sekîne, ilim ve ihlâs gibi değerlerdir. Sandığın gelmesi, kalpte daha önce olmayan ilim ve vakarın oraya yerleşmesidir.

وَبَقِيَّةٌ مِّمَّا تَرَكَ آلُ مُوسَىٰ وَآلُ هَارُونَ “Âl-i Musa ve Âl-i Harunun bıraktıklarından bir bakiyye vardır.”

Bunların Tevrat levhaları, Hz. Musanın asası ve elbisesi, Hz. Harunun sarığı olduğu söylenir.

Hz. Musanın ve Hz. Harunun âli, onların çocuklarıdır veya bizzat kendileridir.

Veya Benî İsrailin peygamberleridir. Çünkü onlar, bu iki peygamberin çocukları hükmündedir.

تَحْمِلُهُ الْمَلَائِكَةُ “Onu melekler getirecektir.”

Denildi ki: Allahu Teâlâ bu sandığı Hz. Musadan sonra semaya kaldırmıştı. Melekler bunu onların bakışları altında yere indirdi.

Şöyle de denildi: Bu sandık Hz. Musadan sonra İsrailoğullarının diğer peygamberlerinin yanında bulundu, bununla Allahtan fetih istiyorlardı. İsrailoğulları bozulunca kâfirler onlara galip geldi, bu sandığı aldılar. Tâlût, İsrailoğullarının başına geçince, o kâfilere belâ isabet etti, öyle ki beş tane şehirleri helâk oldu. Bunun üzerine, bu sandıktan dolayı bu belânın başlarına geldiğini düşündüler, onu iki öküzün sırtına koydular. Melekler de o ikisini Tâlût’a doğru sevkettiler.

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّكُمْ إِن كُنتُمْ مُّؤْمِنِينَ “Eğer mü’min kimseler iseniz, bunda sizin için kesin bir alâmet vardır.”

Ayetin bu kısmı, onların peygamberinin sözünün devamı olabileceği gibi, Cenab-ı Hakkın onlara yönelik bir hitabı da olabilir.

249- فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِالْجُنُودِ قَالَ “Tâlût, ordu ile hareket edince, şöyle dedi:”

Tâlût, düşman Amalika kavmiyle savaş için ordusuyla beraber yola çıktı. Rivayete göre onlara şöyle dedi: “Benimle beraber ancak genç, dinç, kendini sırf bu işe adayanlar gelsin.” Onun seçtiklerinden seksen bin kişi gelip toplandı. Hava gayet sıcaktı. Çölde yol aldılar, Tâlût’tan, Allahın karşısına bir nehir çıkarmasını istediler.

إِنَّ اللَّهَ مُبْتَلِيكُمْ بِنَهَرٍ “Şüphesiz Allah, sizi bir nehirle imtihan edecektir.”

Sizin bu talebinizden dolayı, Allah sizi imtihana tâbi tutacak.

فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ فَلَيْسَ مِنِّي “Kim ondan içerse benden değildir.”

Benim safımda, benimle müttehit değildir.

وَمَنْ لَّمْ يَطْعَمْهُ فَإِنَّهُ مِنِّي “Kim onu tatmazsa, işte o bendendir.”

Tâlûtun Allahın onları nehirle imtihan edeceğini bilmesi, ya bazı âlimlerin dediği gibi nebi olduğu için vahiyledir. Veya nebi değilse, nebînin kendisine haber vermesiyle olmuştur.

إِلَّا مَنْ اغْتَرَفَ غُرْفَةً بِيَدِهِ “Ancak eliyle bir avuç alabilir.”

Yani, nehrin suyundan çokça almaya izin yoktur, ama bir avuç alınabilir. فَشَرِبُوا مِنْهُ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ “İçlerinden pek azı hariç, hepsi ırmaktan içtiler.”

Bunların sayısının üçyüz onüç, üçbin, bin olduğu hakkında farklı rakamlar söylenir.

Bir avuç su ile yetinenlere o su yetti. Ama fazla içenler o suya kanmadı, nefesine mağlup olup içtikçe içtiler, yürümeye takatleri kalmayacak hâle geldiler.

Ahirete talip olan kimse için de dünya böyledir.¹³⁰ فَلَمَّا جَاوَزَهُ هُوَ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ قَالُوا “Tâlût ve onunla beraber iman edenler ırmağı geçince, (geride kalanlar) şöyle dediler:”

لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ “Bugün bizim Câlût’a ve askerlerine karşı koyacak gücümüz yok.”

Çünkü Câlûtun ordusu sayıca fazla ve kuvvetli idi. قَالَ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلَاقُوا اللَّهِ “Allah’a kavuşacaklarını bilenler, şöyle dediler:”

Bunlardan murat:
-İçlerinden Allaha kavuşacaklarını yakînen bilen ve O’nun sevabını bekleyen ihlaslı kimseler,

-Veya yakında şehid olup Allaha kavuşacaklarını bilenler,
-Veya Tâlûtla beraber sebat eden o azınlıktır. Ayetin tasvirinden öyle anlaşılıyor ki, sudan bolca içenler nehri geçemediler, diğerleri ise geçti. Aralarında nehir olduğu halde bu şekilde karşılıklı konuştular.

¹³⁰ Az miktarla kanaat etse rahat eder, ama daldıkça dalanlar, deniz suyundan içenlerin içtikçe susuzluklarının artması gibi, bir türlü dünyaya doymazlar.

“Nice az topluluklar, -Allah’ın izniyle- nice çok topluluklara galip gelmişlerdir.”

“Allah, sabredenlerle beraberdir.” وَاللّٰهُ مَعَ الصّٰبِرِيْنَ

Allah, yardımıyla ve sevap vermesiyle sabredenlerle beraberdir.

250- “Câlut ve ordusuna karşı savaş meydanına çıktıkları zaman da şöyle dediler:”

“Ey Rabbimiz! Üzerimize sabır yağdır.” رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا

“Ve ayaklarımızı sabit kıl.” وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا

“Ve kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et (bize zafer ver!)” وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ

Düşman ordusuyla karşı karşıya geldiklerinde Allaha iltica ettiler.

Onların duasında belîğ bir tertip vardır.

1-Evvela, işin esası olan, kalplerinin sabırla dopdolu olmasını istediler.

2-Ardından harpte karşılaşılabilecek ayak sürçmelerine karşı sebat istediler.

3-Sonra da genelde bu ikisine terettüp eden zaferi talep ettiler.

251- “Derken, Allah’ın izniyle onları bozguna uğrattılar.” فَهَزَمُوهُمْ بِإِذْنِ اللَّهِ

“Ve Davud, Câlût’u öldürdü.” وَقَتَلَ دَاوُدُ جَالُوتَ

Denildi ki: İsha peygamber de altı oğluyla beraber Tâlutun askerleri içindeydi. Hz. Davud, onların yedincisi idi ve henüz çok küçüktü, çobanlık yapardı. Allahu Teâlâ peygambere Câlutu Davudun öldüreceğini vahyetti. O da Davudu babasından istedi. Böylece Davud da orduya katıldı.

Yolda üç tane taş Hz. Davuda konuştu: “Câlutu bizimle öldüreceksin” dediler. O da onları torbasına koydu, savaş esnasında kullandı ve Câlutu öldürdü. Sonra Tâlut, Onu kızıyla evlendirdi.

“Allah, ona (Davud’a) hükümdarlık ve hikmet verdi.” وَأَتَيْهُ اللَّهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ

Allah O’nu İsrailoğullarına kral yaptı. Daha önce böyle bir hükümdar etrafında bir araya gelememişlerdi.

وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ “Ve ona dilediklerinden öğretti.”

Zırh yapmak, hayvanların ve kuşların dillerini bilmek gibi şeyler öğretti.

وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ “Eğer Allah’ın; insanların bir kısmıyla diğerlerini savması olmasaydı, yeryüzü bozulurdu.”

وَلَكِنَّ اللَّهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ “Ancak Allah, bütün âlemlere karşı büyük bir lütuf sahibidir.”

252- تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ- “İşte bunlar Allah’ın âyetleridir.”

Burada “İşte” ifadesiyle işaret edilen, yurtlarından çıkan ve ölüp dirilen binlerce kimse, Tâlutun emir olması, Tevrat sandığının gelmesi, Câlutun ve ordusunun bozguna uğraması, Davudun Câlutu öldürmesi gibi olaylardır.

تَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ “Biz onları sana hak olarak okuyoruz.”

Biz bu olayları ehl-i kitabın ve erbab-ı tarihin şüphe etmeyecekleri şekilde gerçeğe uygun olarak sana okuyoruz.

وَأَنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ “Şüphesiz sen, Allah tarafından gönderilmiş peygamberlerdensin.”

Sen bunları bilmediğin, duymadığın halde, vahiy ile onlara haber veriyorsun. Bu da delalet eder ki, Sen Allahın gönderdiği ekçilerdensin.

32. DERS

Ayetel Kürsî

253- **“İşte bu peygamberler! Biz, onların bir kısmını bir kısmına üstün kıldık.”**

“İşte bu peygamberler” ifadesi, sûrede kıssası anlatılan peygamberler topluluğuna bakar.

Veya Hz. Muhammed için malum olan peygamberlerdir. (Aleyhimüs-selam)

Veya “peygamberler topluluğu” anlamındadır. Bu son durumda elif-lâm takısı istiğrak ifade eder, yani bütün peygamberleri içine alır.

“Biz, onların bir kısmını bir kısmına üstün kıldık.”

Her birinin diğerinden farklı mertebesi vardır.

“İçlerinden kimiyle Allah konuştu.”

Bundan murat Hz. Musadır. Veya Hz. Musa ve Hz. Muhammeddir. (Aleyhimes selâm) Hz. Musa gece vakti yolunu kaybetmiş iken, Allahu Teâlâ Onunla Turda konuştu, Hz. Muhammed ile de miraç gecesinde **“Kab-ı kavseyn ev edna”**da iken konuştu.¹³¹ Elbette ikisi arasında büyük bir mesafe vardır.

Hz. Musa, ilâhî kelama mazhariyeti sebebiyle **“Kelîmullah”** olarak anılır.

“Bir kısmının da derecelerini yükseltti.”

Allah bazısını da diğerlerine çok cihetlerden veya birbirinden uzak mertebelerle üstün kıldı.

Bundan murat Hz. Muhammeddir. (asm) Çünkü Cenab-ı Hak O’na şunlar gibi özellikler verdi:

-Onun davetini umumi, cihanşümûl yaptı.

-Kendisine pek çok hüccetler ve daimî mu’cizeler verdi.

-Sayıya gelmeyecek şekilde ilmi ve amelî (teorik ve uygulamalı) faziletlerle donattı.

¹³¹ Bkz. Necm, 9.

Ayette isim verilmeden peygamberimize işaret edilmesi, O'nun şanınin yüceliğini gösterir. Sanki O, belirlemeye ihtiyaç kalmayacak şekilde belirtilen vasfı kendinde göstermektedir.¹³²

Bundan murat Hz. İbrahim'in olabileceği de söylenmiştir. Cenab-ı Hak O'nu kendisine Halil, yani dost olmak özelliğiyle yâd etmiştir, bu da en yüce bir mertebedir.

Veya Hz. İdris olabilir. Cenab-ı Hak O'nun hakkında **“Biz onu yüce bir konuma yükselttik.”** (Meryem, 57) buyurur.

Veya bundan murat, ulu'l-azm peygamberlerin tamamı olabilir.

وَأَتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ “Meryem oğlu İsa’ya apaçık deliller verdik.”

وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ “Ve onu Ruhu’l-Kudüs ile destekledik.”

Cenab-ı Hak Hz. İsayı ismen belirtti. Çünkü Onunla ilgili tahkîr ve tazimde aşırı bir tutum sergilenmektedir. Allahu Teâlâ Hz. İsanın mu’cizelerini üstünlük sebebi kıldı. Çünkü bunlar başkasında cem olmayacak şekilde apaçık ayetler ve büyük mu’cizelerdir.

وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَقْتَلْنَا الَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَاتُ “Eğer Allah dileseydi, bunların arkasından gelenler, kendilerine apaçık deliller geldikten sonra, birbirleriyle savaşmazlardı.”

وَلَكِنْ اخْتَلَفُوا “Fakat ayrılığa düştüler.”

Peygamberler sonrasında insanlar dinde ihtilaf etmişler, birbirlerini da laletle suçlamışlar ve bu yüzden çatışmalar meydana gelmiştir.

فَمِنْهُمْ مَنْ آمَنَ وَمِنْهُمْ مَنْ كَفَرَ “Böylece kimi iman etti, kimi de inkâr etti.”

Bu ihtilaf sonunda Allah bir lütuf olarak bir kısmını peygamberlerin dine sarılmaya muvaffak kılmış ve bunlar iman etmiş; bir kısmını da dinden yüz çevirmeleri sonucu yardımsız bırakmış ve bunlar da kâfir olmuştur.

وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَقْتَلُوا “Allah dileseydi, birbirleriyle savaşmazlardı.”

Bunun tekrarı, manayı kuvvetlendirmek içindir.

¹³² Yani, belirtilen şablona uyan ancak O olduğundan, ayrıca isim tasrihine ihtiyaç duyulmamıştır.

لَكِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ **“Lâkin Allah dilediğini yapar.”**

Bir lütuf olarak dilediğini muvaffak kılar, bir adalet olarak da dilediğini perişan eder.

Ayet, peygamberlerin derecelerinin farklı ve bazısının bazısına üstünlüğünün caiz olmasına bir delildir.

Keza, hadiseler Allahın elindedir, ister hayır ister şer, ister iman ister küfür, hepsi Allahın dilemesine tâbidir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا بَيْعَ فِيهِ وَلَا -254 خُلَّةً وَلَا شَفَاعَةً **“Ey iman edenler! Hiçbir alışverişin, hiçbir dostluğun ve hiçbir şefaatin olmadığı bir gün gelmeden önce, size rızık olarak verdiklerimizden Allah yolunda harcayın.”**

Öyle bir gün gelecek ki, o gün dünyada ihmal ettiklerinizi telâfi imkânı ve ilâhî azaptan kurtuluş olmayacak. Çünkü o günde harcadıklarınızı tahsil edebileceğiniz alışveriş yoktur, azaptan fidye vererek kurtulmak yoktur, dostluk da o gün bir fayda vermeyecektir. Şefaate de kurtulamazsınız:

“O gün, Rahmân’ın kendisine izin verdiği ve sözünden hoşnud olduğundan başkasının şefaati fayda vermez.” (Taha, 109)

Dolayısıyla yapmış olduğunuz şeylerin vebalinden kurtulmak için, size şefaet edeceklerle de dayanıp güvenemezsiniz.

Ayet, “acaba o hesap günü alış-veriş var mı? Dostluk bir fayda verir mi? Şefaet olur mu?” sorularına gayet net bir cevaptır. Yani, o gün hiçbir alışveriş, hiçbir dostluk ve hiçbir şefaet olmayacak, bunların hiçbirisiyle kurtulamayacaklardır.

وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ **“Kâfirler, zalimlerin ta kendileridir.”**

Ayetin evvelinde başkalarına infak emredilmişti. İşte, zekâtı, infakı terk edenler, nefislerine zulmedenlerin ta kendileridir. Veya bunlar malı uygun-suz yere harcamalarıyla zulmetmiş, nimete nankörlük yapmışlardır.

“Onlar” demek yerine **“kâfirler”** denilmesi onlar için bir sertlik ve tehdittir. Benzeri bir durumu **“Ona bir yol bulabilenlerin Bey’ti haccetmesi Allah’ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim de inkâr ederse, şüphesiz Allah bütün âlemlerden müstağnidir.”** (Âl-i İmran, 97) de görürüz. “Kim haccetmezse” yerine **“kim de inkâr ederse”** denilmiştir.

Ayrıca ayette zekâtı ve infakı terk etmenin kâfirlerin özelliklerinden olduğunu hatırlatmak vardır. Şu ayette de benzeri bir mana ifade edilmiştir:

“Müşriklerin vay hâline!”

“Onlar zekâtı vermeyen kimselerdir.” (Fussilet, 6-7)

255- **“Allah’tan başka hiçbir ilâh yoktur.”** **اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ**

Yani, ibadete layık olan ancak O’dur, başkası değil.

“O, Hayy – Kayyum’dur.” **الْحَيُّ الْقَيُّومُ**

Allah **Hayy**’dır, bilmesi ve güç yetirmesi ve daha diğer sıfatları O’nun Hayy olmasıyla alakalıdır.¹³³

Kayyum, dâimî olandır. Kıyam, mahlûkatın tedbiri ve muhafazası, Kayyum ise bütün varlıkların tedbirini gören, onları kollayıp gözetten demektir.

“O’nu ne bir uyuklama tutar, ne de bir uyku.” **لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ**

Ayette geçen **“sine”** (uyuklamak), uyku öncesi görülen gevşekliktir.

Nevm, uyku anlamındadır. Uykuda beyin kasları gevşer. Duyu organları da fonksiyonlarına ara verir.

Ayette **“O’nu ne bir uyuklama tutar, ne de bir uyku”** derken, normalde **“O’nu ne bir uyku tutar, ne de bir uyuklama”** denmesi gerekirken önce uyuklamanın geçmesi, bunların tertibine göredir. Yani, önce uyuklama olur, ardından uykuya geçilir.

Bu cümle, Allahın mahlûkata benzemesini nefyeder. Ayrıca O’nun Hayy ve Kayyum oluşunu da te’kid eder. Çünkü uyuklayan veya uyuyan yarı ölü gibidir, koruma ve tedbirini görmede noksandır. Bundan dolayı hem burada, hem bundan sonraki cümlelerde atıf kullanılmamıştır.

“Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O’nundur.” **لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ**

Bu ifade Allahın Kayyum oluşunu ortaya koyar ve bununla ulûhiyette tek olduğuna bir delil getirir.

“Göklerde ve yerde ne varsa” ifadesi bunların hakikatine dâhil veya hariç bunlarda ne varsa hepsini içine alır.

“İzni olmadan Onun huzurunda şefaath edecek olan kimdir?” **مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ**

Bu ifade Cenab-ı Hakkın şanının büyüklüğünü beyan eder. Hiçbir şey

¹³³ Yani, hayat sahibi olmayan birinin ne ilim sıfatından, ne kudret sıfatından, ne de şefkat etmek, konuşmak gibi sıfatlarından söz edilemez.

O'na müsavi veya O'na yakın bir kuvvette değildir. O'nun dilediğini yapmasına hiçbir şey engel olamaz. Bırakın hasım olarak karşısına çıkıp iradesine engel olmak, şefaât ve talep yoluyla da dilediğini yapmasına engel olmak söz konusu değildir.

عَلَّمَ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ “O, onların önlerinde ve arkalarında ne varsa hepsini bilir.”

Allah onların hem öncelerini, hem sonralarını bilir. Hem dünya, hem ahiret işlerini bilir. Onların hem hissettiklerini, hem de akıllarından geçenleri bilir. Hem idrak ettiklerini, hem de idrak etmedikleri şeyleri bilir.

عَلَّمَ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ “Onlar ise, O'nun ilminden, kendisinin dilediği kadarından başka bir şey kavrayamazlar.”

Onlar, Allahın malumatından, Onun insanların bilmesini istediğinden daha fazlasını bilemezler.

Bu ifadenin öncesine atfedilmesi şundandır: Allahu Teâlânın insanların hem önlerindeki hem arkalarındaki her şeyi bilmesi, O'nun birliğine delâlet eden zâtî- tam ilmine delalet eder.

عَلَّمَ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ “O'nun kürsisi, bütün gökleri ve yeri kuşatmıştır.”

Bu ifade, Allahu Teâlânın azametini bir tasvîrdir ve “Allah'ı hakkıyla takdir edemediler. Hâlbuki yeryüzü kıyamet gününde bütünüyle O'nun kabzasındadır. Gökler de O'nun sağ eliyle dürülmüştür.” (Zümer 67) ayeti gibi mücerred bir temsildir. Gerçekte bir kürsî yoktur, o kürsiye oturan da yoktur.

Allahın kürsisi, O'nun ilim ve saltanatından bir mecaz olduğuda söylenmiştir. Bu, âlim ve hükümdarın kürsisi olmasından hareketledir.

Kürsînin, arşın önünde bir cisim olduğunu söyleyen de olmuştur. Bu kürsî, yedi semayı kuşatmıştır. Hz. Peygamberin şöyle dediği rivayet edilir: “Yedi kat sema ve yedi arz, kürsiye nisbetle çöldeki bir halka gibidir. Arşın kürsiye üstünlüğü ise, çölün bu halkaya üstünlüğü gibidir.”

Belki de kürsî, burçlar feleki diye meşhur olan felektir.

Kürsî kelimesi aslında, üzerine oturuş şeydir.

عَلَّمَ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ “Onların her ikisini de korumak O'na güç gelmez.”

Göklerin ve yerin korunması Allaha ağır gelmez.

وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ “O, Aliyy – Azîm’dir.”

O, **Aliyy’dir**, benzeri ve şeriki olmaktan yücedir. **Azîm’dir**, O’na nisbetle masıvası (Allah dışında herşey) hakirdir, küçüktür.

Bu ayet, başlıca ilâhîyat meselelerine şümullüdur.

-O, Allahu Teâlâ vardır ve ulûhiyette birdir.

-Hayat ile muttasıftır.

-Bizâtihi var olup başkası için de mucittir. Çünkü Kayyum, bizâtihi kâim, başkası için de mukîm olandır.

-Bir mekânda bulunmaktan ve âleme hulûl etmekten münezzehtir.

-Değişme ve yorulmadan müberradır.

-Ruhlara arız olan durumlar O’na arız olamaz.

-Mülk ve melekûtun sahibidir.

-Asıl ve fûru’nun, yani hem kök, hem de bundan dallananların yoktan yaratıcısıdır. Şiddetli bir yakalayış sahibidir.

-İzin vermediği O’nun huzurunda şefaât edemez.

-O, her şeyi bilir, açık olanı da bilir, gizli olanı da. Küllî olanı da bilir, cüzî olanı da...

-Saltanat ve kudreti geniştir.

-Hiçbir meşakkatli şey O’na zor gelmez, hiçbir durum O’nu meşgul etmez.

-İdrak edilmekten yücedir.

-O, hiçbir fehmin ihata edemiyeceği tarzda azîmdir.

Bundan dolayı Hz. Peygamber şöyle buyurur: “Kur’anda en büyük ayet, ayete’l- kürsidir. Kim onu okusa, Allah bir meleğe diğer gün aynı saate kadar bir o kimse için hasenat yazmasını, seyyiatını ise silmesini emreder.”

Keza şöyle demiştir: “Her farz namazın sonunda ayete’l-kürsiyi okuyan kimsenin cennete girmesine ölümden başka engel kalmaz. Sıddık ve âbid olanlar buna devam eder. Her kim yatağına girdiğinde bunu okursa, Allah onu kendine, komşusuna, komşusunun komşusuna ve çevresindeki evlere karşı emin kılar.”

256- لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ “Dinde zorlama yoktur.”

Gerçekte bir başkasını, hayır görmediği bir şeyi yapması için zorlamak, zorla o işe sevk etmek yoktur.

عَ “Çünkü doğru yol sapık yoldan iyice ayrılmıştır.”

Lakin apaçık ayetlerle iman küfürden ayrılmıştır. Deliller, imanın ebedi saadete ulaştıran doğru bir yol olduğunu ve küfrün de yoldan sapmak olup daimî azaba götürdüğünü ortaya koymuştur.

Akıllı insan, bunu anladığında elbette mutluluğu ve kurtuluşu elde etmek için kendini imana yöneltecektir, bunu yapmak için zorlamaya ihtiyaç olmayacaktır.

Ayet nehiy manasında bir ihbar da olabilir. Yani “**dinde zorlama yoktur**”, “dinde ikrah yapmayınız, kimseyi zorlamayınız” anlamına gelir.

Bu ayet ya genel bir hüküm olup, “**Ey Peygamber! Kâfirlere ve münafıklara karşı cihad et ve onlara karşı sert davran.**” (Tahrîm, 9) ayetiyle mensuhtur.¹³⁴

Veya şu rivayete göre, ehl-i kitap hakkındadır:

Sebeb-i Nüzûl

Medineli Müslümanlardan birinin hicret öncesi Hristiyan olmuş iki oğlu vardı. Bunlar Medineye geldiklerinde “ikiniz de Müslüman olmadıkça sizi bırakmam” dedi. Onlar da reddettiler. Sonunda Hz. Peygambere müracaat ettiler. Bu zat dedi: “Ya Rasulallah, bu iki oğlum gözümün önünde ateşe mi girecekler?”

Bu münasebetle ayet nazil oldu. Bunun üzerine onları kendi hallerine bıraktı.

فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدْ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ لَا انْفِصَامَ لَهَا
“O hâlde, kim tâğûtu inkar eder ve Allah’a iman ederse, hiç kopmayan sağlam bir kulpa yapışmıştır.”

Taguttan murat,

-Şeytan,

-Putlar,

¹³⁴ Bir hükmün mensuh olması, onun yürürlükten kaldırılmasıdır. Mevsimlere göre yiyecek ve giyeceklerin değişmesi gibi, toplumların özelliklerine ve bulundukları hallere göre bazı hükümlerde değişiklik yapılmıştır. Mevzuumuz olan ayeti ise, mensuh kabul etmek yerine küllî bir kaide olarak ele almak daha isabetli olur kanaatindeyiz. Çünkü savaş halinde de zorla Müslüman yapmak yoktur.

-Allahtan başka kendisine ibadet edilen veya Allaha ibadetten alıkoyan her şeydir.

“Ve Allah’a iman ederse”

Bundan murat, “kim tevhid ile ve peygamberleri tasdik ile Allaha inanırsa” manasıdır.

“Hiç kopmayan sağlam bir kulpa yapışmıştır.”

Ayetin bu kısmı, hakka yapışan kimsenin sahih nazar ve isabetli görüşünü istiare yoluyla anlatmaktadır.

“الله، Semi’ – Alîm’dir.”

Allah söylenenleri işitir, niyetleri bilir.

Ayette nifak için bir tehdid de söz konusu olabilir.

257- “الله وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا”

Allah, ehl-i imanın muhibbidir, onların işlerini üstlenir.

Ayetteki ehl-i imandan murat, Allahın iman etmelerini irade ettiği ve ilminde iman edeceği sabit olan kimselerdir.

“يُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ”

Onları, hidayet ve tevfiğiyle,

-Cehalet,

-Hevâya uymak,

-Vesveseleri kabul etmek

-Küfre yol açan şüpheler gibi karanlıklardan iman nuruna çıkarır.

“وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَوْلِيَاؤُهُمُ الطَّاغُوتُ”

İnkâr edenlerin dostları ise, şeytan, hevâ ve benzeri yoldan çıkaran şeylerdir.

“(Onlar da) onları nurdan zulûmata çıkarırlar.”

Bu tağutlar, kendi dostlarını, onlara yaratılıştan verilmiş olan nurdan küfre, kabiliyetlerinin bozulmasına ve şehvî şeylere dalmaya sevkederler.

Veya onları beyyinelerin nurundan şek ve şüphe karanlıklarına çıkarırlar.

Ayetin, İslâm’dan dönen bir kavim hakkında indiği rivayet edilir.

Ayette **“nurdan karanlıklara çıkarmanın”** tağuta isnad edilmesi, se-

bebiyet vermesi itibarıyla olup, Allahın kudret ve iradesinin ona taallukuna mâni değildir.

أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ “İşte onlar cehennem ashabıdır.”

هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ “Onlar orada daimidirler.”

Ayetin bu kısmı tehdid ve sakındırmadır. Mü’minlere bir vaadde bulunulmayıp inkârcılara böyle bir tehdidin gelmesi, mü’minlerin şanını yüceltmek içindir.

Hız. İbrahim Ve Ölümlerin Diriltilmesi

258- “Allah kendi-
sine hükümdarlık verdi diye (şımartıp) Rabbi hakkında İbrahim ile tartışanı görmedin mi?”

Ayet, Nemrudun Hz. İbrahimle münazaraya girişmesine hayret ettirir ve onun ahmaklığını gözler önüne serer.

Allahın mülk ve saltanat vermesi kendisini şımarttı ve münazaraya sevketti. “Sana iyilik yaptım diye bana düşmanlık yaptın” sözünde olduğu gibi, burada da aksiyle göstermek vardır. Yani, “Allahın ona mülk vermesinin sonu bu mu olmalıydı?”

Ayette Allahın kâfire saltanat vermesini caiz görmeyen Mu'tezile aleyhine bir delil de vardır.

“Hani İbrahim, “Benim Rabbim diriltir ve öldürür” demişti.”

Rabbim, cesedlerde hayatı ve ölümü yaratarak hayatı verir, hayatı alır.

“O da, “Ben de diriltir ve öldürürüm” dedi.”

Ben de öldürmeyerek ve öldürerek hayatı verir, hayatı alırım.

“İbrahim dedi: “Şüphesiz Allah güneşi doğudan getirir, haydi sen onu batıdan getir!”

Aslında Nemrudun “Ben de diriltir ve öldürürüm” ifadesi fasit bir mukabeledir, gerçekte delil olmaktan uzaktır. Ancak Hz. İbrahim, birini affetmek veya öldürmekle hayat vermiş veya öldürmüş olamayacağını tartışmak yerine, Allahtan başkasının güç yetiremeyeceği şeylerden kapalı misali bırakıp açık misale geçti. Yoksa bir delili bırakıp başka delile intikal etmedi.¹³⁵

¹³⁵ Yani, aslında Hz. İbrahim “Şüphesiz Allah güneşi doğudan getirir, haydi sen de onu batıdan getir!” derken, birinci defa söylemiş olduğu “Benim Rabbim diriltir ve öldürür” cümlesini biraz daha açmış, daha kolay anlaşılır bir

Ayrıca Nemrud, Allahın yaptığı her şeyi kendisinin de yapabileceğini iddia etmiş olabilir. Hz. İbrahim böyle diyerek onun davasını çürütmüştür.

Nemrudu böyle bir iddiaya sevkeden durum, saltanatın kendisini sımartması ve ahmaklığı olabileceği gibi, **hulûl inancı** da olabilir.¹³⁶

Denildi ki: Hz. İbrahim putları kırınca Nemrut O’nu günlerce hapsede tuttu, sonra yakmak için oradan çıkarttı. Ona “Senin davet ettiğin Rab kimdir?” diye sual etti ve bu konuda O’nunla tartıştı.

فَبُهِتَ الَّذِي كَفَرَ “O kâfir şaşırıp kaldı.”

وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ “Allah, zalimler topluluğunu hidayete erdirmez.”

Hidayeti kabulden kaçınarak nefsine zulmeden kimselere Allah hidayet etmez.

Veya münazarada galip kılacak delil getirmeyi onlara nasip etmez.

Veya kıyamet günü onları cennet yoluna sevketmez.

259- أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا “Yahut altı üstüne gelmiş bir şehre uğrayan kimseyi (görmedin mi?)”

Bunun Hz. İbrahim’in kelâmının devamı olduğu da söylenmiştir. Yani, “eğer diriltebiliyorsan Allahu Teâlânın şu olayda dirilttiği gibi sen de dirilt!”

Burada bahsi geçen şahsın Hz. Üzeyr veya Hz. Hızır olduğu söylenir. Üstteki kıssayla bağlantılı olarak düşünüldüğünde ise, öldükten sonra dirilmeyi inkâr eden kimsenin hâli olarak değerlendirilebilir.

Bahsi geçen karye (belde) Buhtunnasrın harap ettiği zamanda Beytu’l-Makdis veya daha önce bahsi geçen ve kendisinden binlerce kişinin çıktığı belde olduğu söylenir. Başka bir belde olması da mümkündür.

قَالَ أَنَّى يُحْيِي هَٰذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا “Şöyle dedi: Allah, burayı ölümünden sonra nasıl diriltir?”

misal getirmiştir. Hayatı vermek ve almak güneşe söz geçirir bir kuvveti gerektirir. Güneşe fermanı geçmeyen biri, diriltme ve öldürme iddiasında bulunamaz. Dolaşısıyla Hz. İbrahim’in bu ikinci cümlesi, “haydi tamam hayatı verdin ve aldın, ama bunu da yapabilir misin?” şeklinde anlaşılmamalıdır.

¹³⁶ **Hulûl inancı**, Allahın insanın içinde olduğunu kabul etmektir. Hz. İsa’yı ilah kabul etmek de böyle bir inancın neticesidir.

Bunu diyen mü'min ise, böyle deyişinde ihya yolunu tam bilmeyişini itiraf etmek ve buna hayat verecek Allahın kudretini büyük görmek vardır.

Ama kâfir ise, **“nasıl diriltir?”** derken “hayır, diriltemez” şeklinde akıldan uzak görmek vardır.

“Bunun üzerine, Allah onu öldürüp yüzyıl ölü bıraktı, sonra diriltti.”

“Ve ona dedi: Ne kadar (ölü) kaldın?”

Bu soruyu soran Allahu Teâlâ'dır. Muhatabı kâfir de olsa bu şekilde konuşması uygundur. Çünkü, o inkarcı diriltildikten sonra iman etmiştir veya iman etmeye yaklaşmıştır.

Böyle soran melek veya peygamber de olabilir.

“O dedi: Bir gün veya bir günden daha az kaldım.”

Denildi ki, kuşluk vakti ölmüştü, yüz yıl sonra güneşin batımına yakın bir vakitte diriltildi. Güneşe bakmadan “bir gün” dedi, ama baktıktan sonra “günün bir kısmı” diye düzeltti.

“Allah dedi: Hayır, yüz yıl kaldın.”

“Böyle iken yiyeceğine ve içeceğine bak, henüz bozulmamış.”

Denildi ki, yiyeceği incir ve üzüm idi, içeceği ise meyve suyu veya süt idi. Tamamı bıraktığı gibi duruyordu.

“Bir de eşeğine bak!”

“Şimdi eşeğine bak, kemikleri nasıl da dağılmış?” Veya “ona bak, nasıl da bağladığın gibi sâlimen yerinde duruyor? Biz, yiyecek ve içeceği bozulmaktan koruduğumuz gibi, su ve gıda olmadan onu da koruduk.”

Ancak birinci mana hâle daha ziyade delil olur ve sonrasına daha uygundur.

“وَلَنَجْعَلَكَ آيَةً لِلنَّاسِ (Böyle yapmamız), seni insanlara ibret kılmamız içindir.”

Bizim bunu yapışımız, seni insanlara bir delil yapmak içindir. Rivayete göre, Hz. Üzeyir eşeğine biner, kavmine gider “ben Üzeyirim” der, on-

lar ise yalanlarlar. Bunun üzerine ezbere Tevratı okur. Ondan önce kimse Tevrat'ı ezberlememişti. Bunu görünce O'nu tanırırlar ve "O, Allahın oğlu" derler.

Denildi ki: Evine vardığında kendisi genç idi, ama evladı ihtiyarlamıştı. Onlarla konuştuğunda "bu, yüzyıl öncesinin dili" dediler.

وَانْظُرْ إِلَى الْعِظَامِ **"Ve kemiklere bak."**

Burada bahsi geçen kemikler, o eşeğinin kemikleri veya "Allah bunları nasıl diriltir?" diye taaccüp ettiği ölümlerin kemikleridir.

كَيْفَ نُنْشِرُهَا **"Nasıl onları bir araya getiriyoruz?"**

"Onları nasıl diriltiyoruz."

Veya "bazısını bazısına yükseltiyor, orayı onunla örtüyoruz."

ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا **"Sonra onlara et giydiriyoruz?"**

فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ **"Bunlar kendisine apaçık belli olunca, şöyle dedi: Biliyorum ki Allah her şeye kadirdir."**

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ **"Hani İbrahim şöyle demişti:"**

رَبِّ ارْنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَى **"Ya Rabbi! Ölümleri nasıl diriltirsin, bana göster."**

Hz. İbrahim'in bunu istemesi, ilminin ayne'l-yakine çıkması, yani doğrudan gözüyle de dirilme olayını görmek içindir.

Söyle de anlatılır: Nemrut **"Ben de diriltir ve öldürürüm"** deyince Hz. İbrahim "Allahın dirilmesi ruhu bedene geri döndürmesiyledir" dedi. Bunun üzerine Nemrud "gözünle gördün mü?" diye sordu. Hz. İbrahim "evet" diyemedi. Başka bir ciheti anlatmaya intikal etti. Sonra da Cenab-ı Haktan ölümleri dirilttiğini göstermesini istedi. Ta ki, kendisine tekrar sorulursa kalbi mutmain bir şekilde "evet, gördüm" diyebilirdi.

قَالَ أَوْلَمْ تُؤْمِنْ **"Allah: İnanmadın mı?" dedi."**

Cenab-ı Hak, elbette Hz. İbrahim'in imanda en üst kimselerden olduğunu biliyordu. Bunu sorması, kıssayı işitenlerin O'nun sorma maksadını bilmeleri içindir.

عَٰلَمٌ **"Evet, (inandım), ancak kalbimin mutmain olması için" dedi."**

“Evet ya Rabbi inandım, lakin bunu isteyişim basiretimin ve kalbimin sükûnetinin artması içindir.”

“Allah dedi: Öyleyse, dört kuş al.” قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً مِنَ الطَّيْرِ

Bu dört kuşun tavus, horoz, karga ve güvercin olduğu söylenir. Bazıları güvercin yerine kartalı söyler.

Bunda şöyle bir işarî mana vardır:

- Tavus, şehevani isteklerin ve süslü şeylerin sembolüdür.
- Horoz saldırgandır.
- Karga hisset-i nefis ve tul-u emelle meşhurdur.
- Güvercin hevâsının peşinden koşar.

Nefsi ebedi hayatla ihya etmek için, bütün bu özellikleri terk etmek gerekir.

Ayette kuşların nazara verilmesi, bunların insana daha yakın olmasından ve canlı özelliklerini kendilerinde daha çok toplamalarındandır.

“Onları kendine alıştır.” فَصُرْهُمْ إِلَيْكَ

Onları kendine meylettir, onlarla beraber ol, ta ki onları dikkatle izleyesin, alâmetlerini bilip diriltildikten sonra başkalarıyla karıştırmayasın.

“Sonra onlardan her bir parçayı bir dağa bırak.” ثُمَّ اجْعَلْ عَلَى كُلِّ جَبَلٍ مِنْهُمْ جُزْءًا

Sonra onları parçala ve parçalarını yakınındaki dağlara dağıt.

“Sonra da onları çağır, sana uçarak gelirler.” ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَأْتِينَكَ سَعْيًا

Sonra “Allahın izniyle gelin” diye çağır, koşarak veya uçarak sana geleceklerdir.

Rivayete göre Hz. İbrahim onları boğazlamak, tüylerini yolmak ve başlarını yanında alıkoymakla emrolundu. Emre göre bu kuşların parçalarını birbirine kattı, karışık bir şekilde dağlara bıraktı. Sonra da onları çağırdı. Çağırdığında her bir parça diğer parçalarla birleşerek cüsse haline geldiler, başlarına doğru yönelip bütünleştiler.

Ayette şöyle bir işarî mana vardır:

Nefsini ebedi hayatla hayatlandırmak isteyen kimse bedenî kuvvelerine yönelip onları öldürmesi ve bunları birbiriyle mezcetmesi gerekir, ta ki bunların şiddeti kırılsın ve ne zaman aklın veya dinin davetiyle çağırırsa, bunlar hemen itaat etsin.

Ayette Hz. İbrahim'in üstünlüğüne açık bir alâmet de vardır. Allahu Teâlâ Hz. Üzeyre ölülerini nasıl dirilttiğini yüzyıl sonra göstermişken, Hz. İbrahim'e hemen göstermiştir.

Ayrıca mukayese noktasında, birincide **“Allah burayı nasıl diriltir”** denilmişken, Hz. İbrahim **“Ya Rabbi! Ölülerini nasıl diriltirsin, bana göster”** diyerek gayet güzel bir edep nümunesi göstermiştir.

وَاعْلَمَ أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ **“Ve bil ki, şüphesiz Allah Azîz – Hakîm'dir.”**

Bil ki Allah **Azîz'dir**, dilediğini yapmada aciz değildir. **Hakîm'dir**, yaptığı ve terk ettiği her şeyde tam bir hikmet sahibidir.

Allah Yolunda İnfak

مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ 261-
 “Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, yedi başak bitiren ve her başakta yüz tane bulunan bir tohum gibidir.”

Bitirmek, bazan toprağa ve suya nisbet edildiği gibi, burada da sebep olması açısından daneye nisbet edilmiştir. Gerçekte ise bitiren Allah'tır. Ayette anlatılan durum bir meseldir, aynen vâki olması gerekmez. Ancak verimli arazide bire yediyüz almak mümkün de olabilir.

وَاللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ “Allah, dilediğine kat kat verir.”

Allah infakta bulunanın ihlâsına ve yorulmasına göre dilediğine daha da kat kat verir. Bundan dolayı da, sevabın miktarı yönünden ameller birbirinden çok farklı olur.

وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ “Allah, Vasi’ - Alîm’dir.”

Lütfuyla kat kat vermek, Allaha zor değildir.

Ve Allah **Alîm’dir**, infak edenin niyetini, ne kadar infak ettiğini bilir.

262- الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ لَا يُتْبَعُونَ مَا أَنْفَقُوا مَنًّا وَلَا ۖ
 “Mallarını Allah yolunda harcayan, sonra da harcadıklarının peşinden minnet etmeyen ve eza vermeyenlerin, Rab’leri katında mükâfatları vardır.”

Sebeb-i Nüzûl

Ayet, Hz. Osman hakkında indi. Tebük seferine giden orduya bin deve-yi yükleriyle beraber donatarak yardım etti.

Abdurrahmân Bin Avf da Peygambere gelip dört bin dirhemi sadaka olarak vermişti.

Minnet, iyilik yaptığı kişiye bunu nazara vermek, **eza** ise yaptığı iyilik-ten dolayı iyilik yaptığı kişiye üstten bakmaktır.

وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ “Onlara bir korku yoktur.”

وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ “Onlar üzülmeyeceklerdir de.”

263- قَوْلٌ مَّعْرُوفٌ وَمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِنْ صَدَقَةٍ يَتْبَعُهَا أَدَى “Güzel bir söz ve bağışlama, peşinden eza gelen bir sadakadan daha hayırlıdır.”

Birisine tasaddukta bulunup ardından ona üstten bakarak ezada bulunmaktansa, güzel bir söz ve “kusura bakma, verecek durumda değilim” şeklinde mazeret beyan ederek bir şey vermemek daha hayırlıdır.

وَاللَّهُ غَنِيٌّ حَلِيمٌ “Allah, Ğani’dir – Halîm’dir.”

Allah Ğani’dir, minnet ve eziyet ile tasaddukta bulunulmasına ihtiyacı yoktur; Halîm’dir, minnet ve eziyetle tasaddukta bulunana hemen ceza vermez.

264- يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَبْطُلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَدَى “Ey iman edenler! Minnet ve eza ile sadakalarınızı boşa çıkarmayın.”

Sadaka verdiğiniz kimselere minnet ederek ve onları inciterek amellerinizin mükâfatını boşa çıkarmayın.

كَالَّذِي يُنْفِقُ مَالَهُ رِءَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ “O kimse gibi ki, Allah’a ve ahiret gününe inanmadığı hâlde, insanlara gösteriş olsun diye malını harcar.”

İnfak ederken riya ile veren, bununla Allahın rızasını ve ahiret sevabını murat etmeyen münafığın yaptığı gibi yapmayın.

Veya genel anlamda münafıklara has olmadan bazılarının yaptığı gibi riyakârane infakta bulunmayın.

فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ فَأَصَابَهُ وَابِلٌ فَتَرَكَهُ صَلْدًا “Böylesinin durumu, üzerinde biraz toprak bulunan ve maruz kaldığı şiddetli yağmurun kendisini çıplak bıraktığı bir kayanın durumu gibidir.”

لَا يَقْدِرُونَ عَلَى شَيْءٍ مِمَّا كَسَبُوا “Onlar kazandıklarından hiçbir şeyi tutmaya güç yetiremezler.”

Böyle yapanlar, riya ile yaptıklarından faydalanamazlar, bir sevap elde edemezler.

وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ “Allah, kâfirler topluluğunu hidayete erdirmez.”

Allah kâfirleri hayra ve doğruya iletmez.

Ayette riyanın, minnet ve eza ile infakta bulunmanın kâfirlerin özelliklerinden olduğuna bir tariz vardır. Dolayısıyla, mü'minin bunlardan uzak kalması gerekir.

265- وَمَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَتَثْبِيتًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ كَمَثَلِ 265- **“Allah’ın rızasını kazanmak arzusuyla ve kalben mutmain olarak mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, yüksekçe bir yerdeki güzel bir bahçenin durumu gibidir ki, bol yağmur alınca iki kat ürün verir.”**

Kişi, malını Allah yolunda infak etmekle, kalbindeki imanı daha sabit hâle getirir, yerleştirir. Çünkü mal, (adeta) ruhun bir parçasıdır. Malını Allah yolunda harcayan kimse, nefsinin bir kısmına sebat kazandırmış olur. Malını ve ruhunu Allah yoluna adadığında ise, nefsinin tamamına sebat kazandırmış olur.

Veya ayet “mallarını İslâmı tasdik ederek ve amellerin karşılığının verileceğine inanarak infak edenler” anlamına da gelebilir.

Bunda, malını infak etmenin hikmeti, nefsi cimrilikten ve mal sevgisinden kurtarmak olduğuna bir tenbih vardır.

“Yüksekçe bir yerdeki güzel bir bahçenin durumu gibidir.”

Böyle bir yerdeki ağacın manzarası daha güzel ve meyvesi daha hoş olur. Kuvvetli yağmur sebebiyle meyvesini iki kat verir.

فَإِنْ لَمْ يُمْسِرْهَا وَابِلٌ فَطَلٌّ **“Bol yağmur almasa bile, bir çisemele ona yeter.”**

Yani kuvvetli yağmur gelmese bile, bir çisenti (hafif bir yağmur) ona yeter. Çünkü verimli bir arazidir ve yüksek yerde olduğundan havası serindir.

Ayetin manası şöyledir: Her ne kadar durumları itibarıyla artışta farklılıklar olsa da, bunların harcamaları Allah nezdinde mutlaka artar, hiçbir şekilde zâyî olmaz.

Onların Allah nezdindeki hâli, yüksek bir yerdeki bahçeye benzer. Bu bahçeye kuvvetli yağmur da yağsa, hafif bir çisenti de olsa her hâl u kârda durumu hoştur, güzeldir.

Allah yolunda çokça harcayanların hâli, o tepedeki bahçeye bolca yağmur yağmasına benzer, bolca sevap elde ederler. Daha az harcayanların ise,

aynı bahçeye az bir çisenti gelmesi hâline benzer, diğeri kadar olmasa da, bu durumda da bahçe yine verimlidir.

وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ “Allah, yaptıklarınızı hakkıyla görendir.”

Bu ifade, riyadan bir sakındırma ve ihlâsa bir teşviktir.

266- أَيْدُ أَحَدُكُمْ “Sizden biri hiç şunu ister mi?”

“Kendisinin أَنْ تَكُونَ لَهُ جَنَّةٌ مِنْ نَخِيلٍ وَأَعْنَابٍ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ hurma ve üzümlerden bir bahçesi olsun, bunların altından ırmaklar aksın.”

لَهُ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ “O kimseye, orada her türlü semerat (mahsuller) var.”

Bir bahçe var. Bu bahçede diğer ağaçlar da bulunmakla beraber asıl olarak hurma ve üzümden meydana gelmiş. Bu ikisinin ismen zikri, bunların ayrıcalıklı olmaları ve menfaatlerinin çok olması sebebiyledir. “O kimseye, orada her türlü semerat (mahsuller) var” ifadesi, diğer ağaçları da ihtiva ettiğine delalet etmek içindir.

Bundan murat, menfaatler de olabilir.

وَأَصَابَهُ الْكِبَرُ وَلَهُ ذُرِّيَّةٌ ضُعَفَاءُ “Himayeye muhtaç çocukları var iken, ihtiyarlık gelip kendisine çatsın.”

Ayette yaşlılığın nazara verilmesi, yaşlılık dönemindeki muhtaç olmanın ve geçim sıkıntısının daha zor olmasındandır.

Ve bu yaşlı insanın bakıma muhtaç, çalışmaya gücü yetmeyen küçük çocukları var.

فَأَصَابَهَا إِعْصَارٌ فِيهِ نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ “Derken bahçeye ateşli bir bora (kasırga) isabet etsin de orası yanıversin?”

Ayet, iyi işler yapan bir kimsenin, bu işleri boşa çıkaracak riya ve eza ile infak etmek gibi durumlarını anlatan bir temsildir. Böyle birinin pişmanlığı ve üzüntüsü çok fazla olacaktır. Kıyamet günü gelip bu güzel işlere son derece muhtaç iken, bunlardan yararlanamayacaktır.

İşârî mana olarak ise şöyle denilebilir:

Sırrı ile melekût âleminde cevlan eden, fikri ile Cenab-ı Ceberuta yükselen biri, ardından şu yalancı âleme dönüp Hakkın masivasına iltifat etse, elbette bütün sa'yini hebaen mensur hâle getirecektir.

“Allah, düşünesiniz diye âyetlerini size böyle açıklıyor.”

Bunları tefekkür edip de ibret alasınız diye Allah âyetlerini işte size böyle beyan ediyor.

267- **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ** “Ey iman edenler! Kazandıklarınızın ve yerden sizin için çıkardıklarımızın temiz ve hoş olanlarından infak edin.”

Kazancınızın helâl ve kaliteli kısmından başkalarına verin.

Yerden insanlar için çıkarılanlar, hububat, meyveler, madenler gibi şeylerdir.

“**كَلِمَاتٍ لَا تَمْلِكُ لَكُمْ بِهَا ضَرْمًا فَإِنَّكُمْ أَنْتُمْ بِمَا كَسَبْتُمْ يَوْمَئِذٍ**” **Kendinizin göz yummadan alıcısı olmayacağınız bayağı şeyleri vermeye kalkışmayın.**

Bunlardan düşük kaliteli olanları vermeye çalışmayın.

İbnu Abbas, bazılarının hurmadan infak ederken kalitesiz olanları verdiğini, bu âyetle böyle yapmaktan men edildiklerini söyler.

“**وَعَلَّمُوا أَنَّهُ اللَّهُ غَنَى حَمِيدٌ**” **“Ve bilin ki Allah, Ğani’dir – Hamîd’dir.”**

Allah **Ğani’dir**, sizin infakınıza ihtiyacı yoktur. Size infakı emretmesi, bunun size olan faydasındandır. O, **Hamîd’dir**, infakınızı kabul eder, sevab olarak karşılığını verir.

268- **الشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ** “Şeytan size fakirlik vaat eder.”

“**وَيَأْمُرُكُم بِالْفَحْشَاءِ**” **“Ve size çirkin işleri emreder.”**

Şeytanın çirkin şeyleri emretmesi, cimrilik gibi çirkin fiillere teşvikte bulunmasıdır. Arablar, cimri kimseye “fâhiş” derler. Bununla beraber, “çirkin şeylerden” murat, genel anlamda günahlar da olabilir.

“**وَاللَّهُ يَعِدُكُم مَغْفِرَةً مِنْهُ وَفَضْلًا**” **“Allah ise, size kendisinden bir mağfiret ve bir lütuf vaat eder.”**

Allah infakınıza karşılık günahlarınızı bağışlamayı ve infak ettiğinizden daha efdalini dünyada veya ahirette onun yerine vermeyi size vaat eder.

“**وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ**” **“Allah, Vasi’ – Alîm’dir.”**

Allah, infak edene fazlasıyla genişlik verir, onun infakını da bilir.

269- **“يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ”** **“Dilediğine hikmet verir.”**

Hikmet, bir yönüyle gerçeğe mutabık bilgi ve düzgün ameldir.

“وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا” **“Kime hikmet verilmişse, şüphesiz ona çokça hayır verilmiş demektir.”**

Bu şekilde kendisine hikmet verilen kimseye dünya ve ahiretin hayrı verilmiştir. Bundan daha büyük hayır olabilir mi?

“وَمَا يَذْكُرُ إِلَّا أُولُوا الْأَلْبَابِ” **“Bunu ancak akıl sahipleri tezekkür eder.”**

Anlatılan bu ayetlerden öğüt alan veya bunları tefekkür edenler, ancak vehimden ve hevâyâ tâbî olmaya meyletmek şaibelerinden kurtulan hâlis akıl sahibi kimselerdir.

Tefekkür ve tezekkür birbirine yakındır. Tefekkür eden kimse, Allahın kalbine bilkuvve koyduğu bilgileri tezekkür eden, hatırlayan kimse gibidir.

270- **“وَمَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ نَفَقَةٍ أَوْ نَذَرْتُمْ مِنْ نَذْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُهُ”** **“Allah yolunda her ne harcar veya her ne adarsanız, şüphesiz Allah onu bilir.”**

Nafaka olarak az veya çok, gizli ve açıktan, hak yolda veya batıl yolda ne harcarsanız; veya şarta bağlı veya şartsız, taatte veya masiyette her ne adakta bulunursanız bulunun Allah onu bilir ve ona göre size karşılık verir.

“وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ” **“Zulmedenlere hiç bir yardımcı yoktur.”**

Günah için harcayan ve günaha adakta bulunan veya sadaka vermeyen ve adağını yerine getirmeyen zâlimleri Allah bilir. Allaha karşı bunlara yardım edecek ve O'nun cezasından kurtaracak hiçbir yardımcı da yoktur.

271- **“إِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَ”** **“Sadakaları açıktan verirsiniz ne güzel!”**

“وَإِنْ تُخْفُوهَا وَتُوتُوهَا الْفُقَرَاءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ” **“Fakat onları gizleyerek fakirlere verirsiniz bu, sizin için daha hayırlıdır.”**

Nafile sadakalarda gizliden vermek daha iyidir. Ayrıca, serveti bilinmeyen birinin de gizliden vermesi daha efdaldır. Ancak serveti bilinen kimse sadakayı açıktan verirse, töhmetten kurtulması açısından daha uygun olur.

İbnu Abbastan şöyle rivayet edilir:

“Nafile sadakayı gizliden vermek, açıktan vermekten yetmiş defa daha üstündür.”

“Zekatı alenî vermek ise, gizli vermekten yirmibeş kere daha efdaldır.”

وَيُكَفِّرُ عَنْكُمْ مِنْ سَيِّئَاتِكُمْ “Ve günahlarınızdan bir kısmına kefaret yapar.”

وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ “Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.”

Bu ifade, gizlice vermeye bir teşviktir.

272- لَيْسَ عَلَيْكَ هُدْيُهُمْ “Onları hidayete erdirmek sana ait değildir.”

İnsanları hidayet üzere kılmak senin üzerine bir görev değildir.

Sana düşen,

-Ancak irşattır.

-Ve güzel şeylere teşvik etmektir.

-Minnet ve eziyetle infakta bulunmak ve verirken düşük şeylerden vermek gibi çirkin işlerden de yasaklamaktır.

وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ “Fakat Allah, dilediğini hidayete erdirir.”

Ayet, hidayetin Allahtan ve O’nun dilemesiyle olduğunu ifade etmekte gayet açıktır. Bu hidayet ehil olanlardır, layık olmayanlara değil.

وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَلَا تُنْفِسْكُمْ “Hayır olarak ne harcarsanız, kendiniz içindir.”

Hayır olarak neyi infak edersiniz kendiniz içindir, bunun faydası sizedir. Öyleyse yaptığınız infaka mukabil minnette bulunmayın, düşük maldan infak etmeye kalkışmayın.

وَمَا تُنْفِقُونَ إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ اللَّهِ “Zaten siz ancak Allah’ın rızasını kazanmak için harcarsınız.”

“Zaten siz Allahın rızasını talep etmek dışında bir gayeyle infakta bulunmazsınız.”

“Harcarsınız” ifadesi, aslında “harcayınız” mesajını verir.

وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ “Hayır olarak her ne harcarsanız, karşılığı size tastamam ödenir.”

Hayır olarak ne infak ettinizse, bunun sevabı kat be kat size verilir.

Hız. Peygamberden (asm) şöyle şöyle rivayet edilir: “Allahım, infak edenin malının yerini doldur. Cimrilik edenin malını ise telef et!”

Sebeb-i Nüzûl

Rivayet edilir ki, Müslümanların bir kısmının Yahudiler içinde evlilikten veya süt emmeden dolayı akrabaları vardı ve bu akrabalarına infakta bulunuyorlardı. Bunlar, kendileri İslâma girdiklerinde, gayr-i Müslim olan bu yakınlarına fayda vermeyi kerih gördüler, bu münasebetle üstteki ayet nazil oldu.

Bu, farz olmayan nafil sadakalardadır. Farz olan zekâtın gayr-i Müslimlere verilmesi ise caiz değildir.

وَأَنْتُمْ لَا تَظْلَمُونَ “Ve haksızlığa maruz kalmazsınız.”

Yani, nafakalarınızın sevabı size noksan olarak verilmez.

273- لِّلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أُحْصِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ “(Sadakalar) kendilerini Allah yoluna adayan kimselerdir.”

لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا فِي الْأَرْضِ “Onlar, yeryüzünde çalışmaya güç yetiremezler.”

Bunların **suffe ehli** olduğu söylenir. Sayıları dört yüz kadardı, fakir muhacirlerden idiler. Mescidin suffesinde (çarşıda) kalırlardı. Vakitlerini devamlı ilim ve ibadetle geçirirlerdi. Hız. Peygamberin gönderdiği seriyyelere de iştirak ederlerdi.

يَخْسِبُهُمُ الْجَاهِلُ أَعْيَاءَ مِّنَ التَّعَفُّفِ “İffetlerinden dolayı (dilenmedikleri için), bilmeyen onları zengin zanneder.”

Onların hâlini bilmeyen, istemekten çekinmeleri sebebiyle onları zengin zanneder.

تَعْرِفُهُمْ بِسِيمَاهُمْ “Sen onları yüzlerinden tanırsın.”

“Sen ise onları zafiyetlerinden, hâllerindeki bitkinlikten tanırsın.”

Burada hitap Hız. Peygamberedir. (asm)

Veya muhatap olan herkesedir.

لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ إِلْحَافًا “Yüzsüzlük yapıp kimseden bir şey istemezler.”

Onlar başkalarından sadaka istemezler. Şayet bir zarureten dolayı isteseler, ısrarcı olmazlar.

﴿وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ﴾ “Hayır olarak ne verirsiniz, şüphesiz Allah onu bilendir.”

Ayet, infaka ve özellikle de üstteki ayette hâlleri anlatılan kimselere vermeye teşvik eder.

274- ﴿الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً﴾ “Mallarını gece gündüz; gizli ve açık Allah yolunda harcayanlar var ya.”

Yani, onlar bütün vakitlerde ve bütün hallerde hayır yaparlar.

Sebeb-i Nüzûl

Ayetin Ebu Bekir (r.a) hakkında indiği söylenir. Rivayete göre kırkbin dirhem tasaddukta bulunur. Bunun onbinini gece, onbinini gündüz, onbinini gizlice, onbinini açıktan verir.

Hız. Ali hakkında indiği de söylenir. Rivayete göre sadece dört dirhemi vardı, bir dirhemini gece, bir dirhemini gündüz, bir dirhemini gizlice, bir dirhemini de açıktan sadaka olarak verdi.

Denildi ki: Ayet, Allah yolunda akıncı olmak ve bunun masraflarını karşılamak hakkındadır.

﴿فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ﴾ “İşte onların mükâfatı Rab’leri katındadır.”

﴿وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ﴾ “Onlara bir korku yoktur.”

﴿وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾ “Onlar üzölmeyeceklerdir de.”

Faiz Meseleleri

275- الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ “Faiz yiyenler, ancak şeytanın çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkarlar.”

“Faiz alanlar” yerine **“faiz yiyenler”** denilmesi, maldan faydalanma daha çok yeme yönüyle olmasındandır.

Faiz yiyenler, kabirlerinden, şeytan çarpmış kimsenin kalkışı gibi kalkarlar. Yemiş oldukları faiz karınlarını şişirmiş, ağırlaştırmış olduğundan doğru kalkamazlar, doğru oturamazlar, sağa sola yalpalayan çarpılmış insanlar gibi kalkarlar.

“Bu, onların **“Alışverişi de faiz gibidir”** demelerinden dolayıdır.”

Onlara bu cezanın verilmesi, faizi ve alışverişi aynı tarzda görmelerindendir. Her ikisi de kâr getirebildiği için, alışverişi helâl saymaları gibi, faizi de helâl saydılar.

Normalde “faiz de alış-veriş gibidir” demeleri düşünülürken **“Alış-veriş de faiz gibidir”** demeleri mübalağa ifade eder. Sanki onlar faizi asıl yaptılar ve alış-veriş de ona kıyas ettiler. Hâlbuki aralarındaki fark açıktır. Çünkü bir dirheme mukabil iki dirhem veren kimse, bir dirhem zarardadır.

“Oysa Allah, alışverişi helâl, faizi haram kılmıştır.”

Ayette onların bu ikisini eşit görmelerini reddetmek ve yaptıkları kıyas nassa muhalif olduğu cihetle, bu kıyasın ibtali vardır.

“Artık kime Rabbinden bir öğüt gelir de (faize) son verirse, artık önceden aldığı geride kalır.”

Kime Allaktan faizin yasaklığı gibi bir öğüt ve bundan bir sakındırma gelir de, öğüt alır sakınırsa, eskiden aldıklarının iadesi istenmez.¹³⁷

¹³⁷ “Kanun, makabline şâmil değildir” denilir. Yeni çıkarılan bir kanunla, bir şey yasaklanmışsa, bu hüküm yasak öncesini içine almaz.

وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ “Durumu da Allah’a kalmıştır.”

Şayet gelen öğüdü kabul etmiş, iyi bir niyetle bu işten vazgeçmişse, Allah bunun karşılığını verir.

Şöyle de denildi: Allah, onun durumu hakkında hüküm verir. Sizin için buna itiraz hakkı yoktur.

وَمَنْ عَادَ فَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ “Kim de dönerse, işte onlar cehennem ashabıdır.”

Faiz haram kılındıktan sonra kim onu yine helâl sayarsa, ateş ehlinde olur.

“Onlar orada ebedî kalacaklardır.”

Çünkü onlar, faizin haramlığını inkâr etmişlerdir.

276- يَمْحَقُ اللَّهُ الرِّبَا وَيُزِيلُ الصَّدَقَاتِ “Allah faizi mahveder, sadakaları ise bereketlendirir.”

Allah, faizin bereketini giderir, faizin girdiği malı helâk eder.

Allah, sadakaların sevabını kat kat verir, kendisinden sadaka verilen malı bereketlendirir.

Hz. Peygamber (asm) şöyle der:

“Şüphesiz Allah sadakayı kabul eder ve sizden birinin mehrini çoğaltması gibi onu çoğaltır.”

“Zekât, asla maldan bir şey eksiltmez.”

وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ أَثِيمٍ “Allah inkârda ve gûnahta direnenleri sevmez.”

Allah, haramları helâl saymakta ısrar eden ve gûnah işlemeye düşkün olan kimselerden razı olmaz. Tevbe edenleri sever, ama böyle inatçı gûnahkârları sevmez.

277- إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ لَهُمْ “Şüphesiz iman edip salih ameller işleyen, namazı dosdoğru kılan ve zekâtı verenler için Rableri katında mükâfatları vardır.”

Aslında namaz ve zekât da salih amellere dâhildir. Bunların ayrıca beyan edilmesi, diğer salih amellerin fevkinde olmalarındandır.

“Onlara bir korku yoktur.” وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ

“Onlar üzülmeyeceklerdir de.” وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

Onlar için gelecekte bir korku yoktur, ellerinden kaçana da üzülmeyeler.

278- “Ey iman edenler! Allah’tan korkun.” يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ

“Ve eğer gerçekten iman etmiş kimselerseniz, faizden geriye kalanı bırakın.” وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِن كُنتُمْ مُؤْمِنِينَ

Gerçekten kalben iman etmişseniz, Allahtan korkun da insanlara şart koştuğunuz faizden arta kalanı bırakın. Çünkü kalbinizde iman olmasının delili, size emredilenleri yapmanızdır.

279- “Eğer böyle yapmazsanız, Allah ve Resûlüyle bir harbe girdiğinizi bilin.” فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ

Ayette **harb**/savaş kelimesinin elif-lâmsız gelişi bu harbin büyüklüğünü gösterir. Ayet, şunu iktiza eder: Meşru idareye savaş açan kimseye (bâği olana) Allahın emrine gelinceye kadar savaş ilan edilmesi gibi, faizi bırakmayan kimseye de önce tevbe teklifi yapılır, kabul etmezse de ilâhî hükme gelinceye kadar savaş ilan edilir.

Bâği insan büyük bir suç işlemekle beraber kâfir sayılmadığı gibi, faiz de bir kimsenin kâfir olmasını gerektirmez.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, Sakîf kabilesinin Kureyşten bazı kimselerde faiz alacakları vardı, faiz yasaklandığı halde eski faiz alacaklarını tahsil etmek istediler. Üstteki ayet nâzil olunca “Biz Allah ve Rasulüne karşı savaş açamayız, buna gücümüz yetmez” dediler, almaktan vazgeçtiler.

“Eğer tevbe ederseniz, anaparalarınız sizindir.” وَإِنْ تَابْتُمْ فَلَكُمْ رُؤُسُ أَمْوَالِكُمْ

Eğer faizden ve onu helâl sayma cürmünden vazgeçerseniz, anaparanız sizindir.

“Haksızlık etmezsiniz, haksızlığa da uğramazsınız.” لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ

Böylece ne fazla alarak zulmetmiş, ne de geciktirilerek veya noksan verilerek zulmedilmiş olursunuz.

Ayetten, eğer tevbe edip dönmezlerse, anaparanın da kendilerine verilmeyeceği anlaşılır. Çünkü haram bir şeyi helâl olarak gören ve bunda ısrar eden kimse mürteddır, malı da ganimettir.

280- **“Eğer borçlu darlık içindeyse, ona eli genişleyinceye kadar mühlet verin.”**

“Eğer bilerseniz, (borcu) sadaka olarak bağışlamanız, sizin için daha hayırlıdır.”

Alacağınızı sadakaya saymanız, mühlet tanıma sevabından daha çok sevap getirir.

Hz. Peygamber şöyle buyurur: “Birisinin alacağı olduğunda borçlu kişi vaktinde ödeyemez de alacaklı ona süre tanırsa, her gününe sadaka yazılır.”

“Eğer bilerseniz”

Bunda olan güzel öğüdü ve büyük sevabı eğer bilerseniz, ona göre hareket edersiniz.

281- **“Allah’a döndürülüp götürüleceğiniz bir günden sakının.”**

Allaha döndürülme gününden murat, kıyamet günü olabildiği gibi, kişinin öleceği gün de olabilir.

İşte böyle bir günden korkunuz ve Allaha dönüşünüz için hazırlık yapınız.

“Sonra herkese kazandığı amellerin karşılığı eksiksiz verilir.”

Her nefis, hayır ve şerden ne yapmışsa, o gün karşılığı kendisine eksiksiz verilir.

“Ve onlara asla haksızlık yapılmaz.”

Sevapları eksiltilerek veya cezaları katlanarak onlara zulmedilmez. İbnu Abbastan şöyle rivayet edilir: “Bu, Hz. Cebrailin getirdiği son ayettir.”

Hz. Peygamber bu ayet indikten sonra bir rivayette yirmibir gün, bir rivayette ise seksenbir gün yaşamıştır. “Yedi gün” veya “üç saat” şeklinde rivayet edenler de olmuştur.

Borçlanma Meseleleri

282- “Ey iman edenler! Belli bir süre için birbirinize borçlandığınız zaman bunu yazın.”

Ecel-i müsemma, ayı, günü belli olan süredir. Yoksa “hacdan dönünce” veya “tarladan mahsul alınca” şeklinde olmamalıdır.¹³⁸

Böyle borç muamelelerinde yazın. Çünkü yazmak söze nisbetle daha kuvvetlidir ve meydana gelebilecek nizai defetmeye daha uygundur.

Âlimlerin çoğuna (cumhura) göre, ayetteki emir yazmanın müstehap olduğunu gösterir.

“Bir kâtip aranızda adaletle yazsın.” وَلِيَكْتُبَ بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ

Bir kâtip, aranızdaki bu muameleyi artırıp eksiltmeden düzgün bir şekilde yazsın. Bu, aslında borçlu ve alacaklıya bir emirdir.

“Kâtip, Allah’ın kendisine öğrettiği şekilde yazmaktan kaçınmasın, (her şeyi olduğu gibi dosdoğru) yazsın.” وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ أَنْ يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللَّهُ فَلْيَكْتُبْ

Kâtip, Allahın kendisine nasip ettiği yazabilme nimetinin hakkını versin, kitabetiyle insanlara faydalı olmaktan kaçınmasın.

Ayetteki bu ifade tarzı, Karuna “Allah sana ihsanda bulunduğu gibi sen de ihsanda bulun.” (Kasas, 77) denilmesi türündendir.

“Üzerinde hak olan (borçlu) da yazdırsın.” وَلِيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ

“Ve Rabbi olan Allah’tan korksun.” وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ

“Ve borçtan hiçbir şeyi eksik etmesin.” وَلَا يَبْخَسَ مِنْهُ شَيْئًا

فَإِنْ كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا أَوْ ضَعِيفًا أَوْ لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يُمِلَّ هُوَ فَلْيُمْلِلْ

¹³⁸ Çünkü böyle ifadeler mazbut değildir. Mesela hacdan dönme süresi çok uzayabilir veya o yıl tarladan mahsul alamayabilir.

وَلِيَّهِ بِالْعَدْلِ “Eğer borçlu, akli ermeyen, veya zayıf bir kimse ise, ya da yazdıramıyorsa, velisi adaletle yazdırın.”

Şayet borçlu kimse kıt akıllı veya çocuk ve yaşlı gibi akli tam hizmet etmez halde ise, veya dilsiz olmak veya dili bilmemek gibi bir sebeple yazdırabilecek durumda değilse, velisi, vekili veya mütercim düzgün bir şekilde yazdırın.

وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ “Erkeklerinizden iki kişiyi şahit tutun.”

“Erkeklerinizden” denilmesi “Müslüman erkeklerden” demektir. Bu ifade, şahitlikte Müslüman olma şartının bir delilidir. Bütün âlimler bu kanaattedirler. Ebu Hanife, kâfirlerin birbirlerine yapacakları şahitliğin kabul edileceğini söyler.

“Şayet iki erkek yoksa, o zaman doğruluğuna güvendiğiniz şahitlerden bir erkekle iki kadını (şahit tutun).”

İmam-ı Şafiye göre bu şart, mallarla ilgili durumlarda söz konusudur.

Ebu Hanife buna ilave olarak had ve kısas şahitliği dışındaki durumlarda da aynı şartın olduğunu söyler.

“Bu, onlardan biri unutacak olursa, diğerinin ona hatırlatması içindir.”

Ayetin bu kısmı, bir erkeğin yerine neden iki kadın şahit getirildiğinin illetini beyan eder. Bu da, kadınlardaki duygusallık ve zabtlarının azlığındandır.

وَلَا يَأْبَ الشُّهَدَاءُ إِذَا مَا دُعُوا “Şahitler çağırıldıkları zaman kaçınmasınlar.”

وَلَا تَسْتَمُوا أَنْ تَكْتُبُوهُ صَغِيرًا أَوْ كَبِيرًا إِلَىٰ أَجَلِهِ “Az olsun, çok olsun, borcu süresine kadar yazmaktan usanmayın.”

“Yazmaktan usanmayın” ifadesi “tembellik etmesinler” anlamındadır. Tembellik, münafıklık alâmetlerindendir.

Bundan dolayı Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

“Mü'min kimse ‘üşendim’ demez.”

“Bu, Allah katında

adalete daha uygun, şahitlik için daha sağlam, şüpheyi düşmemeniz için daha elverişlidir.”

Bu şekilde büyük küçük her borç net bir şekilde yazılınca iki taraf birbirinden şüphelenmez, borcun cinsi, miktarı, süresi, şahitleri ve benzeri durumlar için gönülleri rahat olur.

إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَلَّا تَكْتُبُوهَا
“Yalnız, aranızda hemen alıp verdiğiniz peşin ticaret olursa, onu yazmamanızdan ötürü üzerinize bir günah yoktur.”

Peşin alış-verişlerde yazmayabilirsiniz. Çünkü peşin alış-verişte karşılıklı niza ve unutma daha az ihtimallidir.¹³⁹

وَأَشْهَدُوا إِذَا تَبَايَعْتُمْ
“Alışveriş yaptığınız zaman da şahit tutun.”

Alış-verişlerde şahit de olması ihtiyata daha uygundur.

Bu ayetteki emirler, ekser âlimlere göre vücup değil müstehaplık ifade eder.¹⁴⁰

وَلَا يُضَارَّ كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ
“Ne kâtip zarar görür, ne de şahit (Kâtip de, şahit de bir zarar görmesin.)”

وَإِنْ تَفْعَلُوا فَإِنَّهُ فُسُوقٌ بِكُمْ
“Eğer aksini yaparsanız, bu sizin için günahkârca bir davranış olur.”

وَاتَّقُوا اللَّهَ
“Allah’tan korkun.”

Allahın emir ve yasağına karşı gelmekten sakının.

وَيُعَلِّمُكُمُ اللَّهُ
“Allah, size öğretiyor.”

Allah size maslahatlarınızı tazammun eden hükümlerini öğretiyor.

وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ
“Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.”

Bu üç cümlemin her birinde “Allah” lafza-i celâli tekrarlandı, çünkü her bir cümle müstakildir.

¹³⁹ Ayetin ifadesi yazmanın ihtiyata daha uygun olduğunu gösterir. Günümüzde yazar kasa veya fatura sistemi, tarafların ihtilafa düşmemeleri noktasından önemli kolaylık sağlamaktadır.

¹⁴⁰ Yani, alış – verişte iki şahit tutmak ve yazı ile kaydetmek gibi emirler, yapılmasında nice maslahatlar olmakla beraber, farz derecesinde olmayıp yapılmasının daha üstün olmasına delalet ederler.

-**Birincisi** takvaya teşvik eder.

-**İkincisi** Allahın nimetlerini vaad eder.

-**Üçüncüsü** O'nun şanına bir tazimdir.

Bu tekrarın bir sebebi de, bu şekilde sarihan **“Allah”** demenin tazimde daha etkili olmasındandır.

283- **“Eğer yolculukta** وَإِنْ كُنْتُمْ عَلَى سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا فَرِهَانٌ مَّقْبُوضَةٌ **-olur ve bir kâtip bulamazsanız, o zaman alınmış bir rehin yeterlidir.”**

Kâtip bulamama durumunda bir şeyi rehin olarak tutmak, Mücahid ve Dahhakın zannettiği gibi sefer hâline münhasır değildir, sefer dışında da rehin alınabilir. Çünkü Hz. Peygamber Medinede bir Yahudiye olan borcu karşılığında zırhını rehin olarak bırakmıştı.

“Yok eğer birbirinize güveniyorsanız (rehin almayabilirsiniz), ama kendisine güvenilen adam üzerindeki emaneti ödesin.”

Burada borç **“emanet”** kelimesiyle ifade edilmiştir. Alacaklı kimse rehinden vazgeçmişse, borçlu kimse de bunu su-i istimal etmemeli, borcunu düzgün bir şekilde ödemelidir.

“Ve Rabbi olan Allah’dan korksun.” وَلَيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ

“Bir de şahitliği gizlemeyin.” وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ

“Kim şahitliği gizlerse, şüphesiz onun kalbi günahkârdır.” وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُ آثَمَ قَلْبُهُ

Günahın kalbe isnadı, şahitliği gizleme fiilinin kalple ilgili olmasındandır. Bunun bir benzerini “göz zina eder, kulak zina eder” hadisinde görürüz.

Veya bunun kalbe isnadı mübalağa içindir. Çünkü kalp azaların reisidir ve onun fiilleri en büyük fiillerdir.

Sanki şöyle denilmiştir: Günah, onun nefsinde yerleşti ve onun en şerefli parçasını aldı ve bu, onun diğer günahlarının fevkinde oldu.

“Allah, yaptıklarınızı hakkıyla bilendir.” وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ

Ayetin bu kısmı, bir tehdittir.

37. DERS

Mi'raç Hediyesi

284- **“İlله مَا فِى السَّمَوَاتِ وَمَا فِى الْأَرْضِ- hepsi Allah'ındır.”**

Yaratma ve mülk olarak göklerde ve yerde olanların hepsi Allahındır.

“وَإِنْ تُبْذَرُوا مَا فِى أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفَوُہُ يُحَاسِبْکُمْ بِهِ اللّٰهُ vursanız da gizli tutsanız da Allah onunla sizi hesaba çeker.”

Ayet, Mu'tezile ve Rafızîler gibi Allahın hesaba çekmesini inkâr edenlere karşı bir delildir.

“فَیَغْفِرُ لِمَنْ یَّشَاءُ وَیُعَذِّبُ مَنْ یَّشَاءُ” Sonra dilediğini bağışlar, dilediğine de azap eder.”

Ayet, azaplandırmanın vucubunu nefyetmede gayet açıktır.¹⁴¹

“وَاللّٰهُ عَلَىٰ كُلِّ شَیْءٍ قَدِيرٌ” Allah her şeye kadirdir.”

Dolayısıyla ölüleri diriltmeye ve onları hesaba çekmeye de gücü yeter.

285- **“أَمَّنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ- kendisine ne indirildiyse ona iman etti, mü'minler de.”**

“كُلٌّ أَمَّنَ بِاللّٰهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ” Hepsi Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine iman ettiler.”

Ayet, Allahu Teâlâdan Hz. Peygamberin imanının sıhhatine ve kayda değer oluşuna bir şehadettir, bunu nass olarak ifade etmektir. Keza, O'nun nübüvvet işinde gayet kararlı olduğunu ve onda şüphe etmediğini gösterir.

Ayette Hz. Peygamberin imanının ayrıca nazara verilmesi,

-O'nun büyüklüğünü bildirir.

-Ayrıca O'nun imanı müşahede ve ayan mertebesinde olmasındandır.

Mü'minlerin imanı ise tefekkür ve istidlaledir.

¹⁴¹ Mülk sahibi mülkünde dilediği gibi tasarruf eder. Allah, kâfirleri cezalandıracağını haber vermiştir, ama onları cezalandırması Allah için zorunlu değildir.

“Onun peygamberleri arasında ayırım yapmayız.” لَا نَفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ

Ayetten murat, tasdik ve tekzip yönünden onlar arasında bir ayırım yapılmamasıdır.¹⁴²

“Dediler: İşittik ve itaat ettik.” وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا

“Ey Rabbimiz! Senden bağışlama dileriz.” غُفْرَانَكَ رَبَّنَا

“Dönüş yalnız sanadır.” وَالْإِنِّكَ الْمَصِيرُ

286- “Allah hiçbir nefse gücünün üstünde bir yük yüklemeyiz.” لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا

Bu, Allahtan bir lütuf ve rahmettir. “Allah size kolaylık diler, zorluk dilemez.” (Bakara, 185)

Allahın teklif ettiği şeyler, insanın güç yetirebileceği, yapabileceği şeylerdir. Bu, yapılması imkânsız bir şeyin insana teklif edilmediğine delâlet eder, ama bunun imtinâna delil olamaz.¹⁴³

“Onun kazandığı iyilik kendi yararına, kötülük de kendi zararınadır.” لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ

Hayır olarak ne yaparsa kendi lehine ve şer olarak da ne işlerse kendi aleyhinedir. İtaat etmesinden başkası faydalanmaz, günahlara dalmasından da zarar görmez.

“Ya Rabbena! Unutur ya da hata edersen bizi cezalandırma!” رَبَّنَا لَا تُلْهِئْنَا بِمَا نَصَيَّبْنَا

Allahın unutmak ve hata ile cezalandırması, zâtında imkânsız bir şey değildir. Çünkü günahlar zehirlere benzer. Kişi, velev hataen de zehir alsa helake yol açtığı gibi, azmederek yapmasa bile günahların da ilâhî ceza-yaya yol açması akıldan uzak değildir. Lakin Allah, rahmet ve lütuf olarak

¹⁴² Yahudiler ve Hristiyanlar peygamberlerinin hepsine değil, bir kısmına inanırlar, bir kısmını ise peygamber olarak kabul etmezler. Bir Müslüman ise ayırım yapmadan bütün peygamberlere iman eder.

¹⁴³ Yani Allah dilerse insanın takatinin üstünde bir teklifte de bulunur, buna engel bir şey yoktur. Çünkü mülkün maliki Odur. Mülk sahibi kendi mülkünde dilediği gibi tasarruf eder. Ama Allah bir lütuf ve rahmet olarak insanlara kaldıramayacakları yükleri yüklememeyi bir düstur edinmiştir.

bunlarla cezalandırmayacağını vaad etmiştir. Dolayısıyla insanın bu lütfun devamı ve kendisine olan nimeti itiraf şeklinde böyle dua etmesi uygundur.

Hız. Peygamberin şu sözü de, ayetin manasını açıklar:

“Ümmetimden hata ve unutma tarzındaki günahlar kaldırıldı.”

عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا “Ya Rabbena!

Bizden öncekilere yüklediğin gibi, ağır bir yük bize yükleme!”

Bundan murat, İsrailoğullarının mükellef olduğu,

-Kendilerini öldürmek,¹⁴⁴

-Necaset bulaşan yeri kesmek,

-Bir günde elli defa namaz kılmak,

-Malın dörtte birini zekât vermek gibi durumlardır.

-Veya onlara isabet eden şiddetli haller, çetin imtihanlardır.

عَلَى رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ “Ya Rabbena! Bize gücümüzün yetmediği şeyleri de yükleme!”

Ayetin bu kısmı, **teklif-i mala yutakın** (güç yetirilmez şeyle mükellef kılmanın) caiz olduğuna delâlet eder. Yoksa bundan halas olmak, kurtulmak için dua edilmezdi.

وَاغْفُ عَنَّا “Bizi affet.”

Günahlarımızı sil.

وَاغْفِرْ لَنَا “Bize mağfiret et.”

Ayıplarımızı ört, bizi onlarla cezalandırıp perişan etme.

وَارْحَمْنَا “Bize merhamet et.”

Bize şefkat et, lütufle muamelede bulun.

أَنْتَ مَوْلَانَا “Sen bizim Mevlâmızsın.”

Çünkü efendi, düşmanlara karşı kölelerine yardım eder.

فَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ “Kâfir kavme karşı bize yardım et.”

Ayetten murat, sırf düşman kâfirler değil, bütün inkarcılar da olabilir.

¹⁴⁴ Bkz. Bakara, 54. İlgili ayetin tefsirinde görüldüğü üzere, ayetin farklı yorumları da vardır.

Rivayete göre, peygamber efendimiz bu duaların her bir cümlesini okuduğunda, Cenab-ı Hak “kabul ettim, istediğini yaptım” demiştir.

Hz. Peygamber şöyle buyurur:

“Allahu Teâlâ cennet hazinelerinden iki ayet indirdi. Rahmân, mahlûkatı yaratmazdan ikibin sene önce kendi eliyle bu iki ayeti yazdı. Kim bunları yatsıdan sonra okursa, gece kıyam yerine geçer.”

Yine Hz. Peygamberden şöyle nakledilir:

“Her kim Bakara sûresinden bu iki ayeti gecede okusa, bu ona yeter.”

Hiz. Peygamberin hadisinde geçen “Bakara sûresi” ifadesi, “Bakara sûresi” denilmesi mekruh görüp “kendisinde Bakaranın bahsi geçen sûre” demek gerekir diyenlerin görüşünü reddeder. Bunlar, şu rivayeti esas almışlardır:

“Kendisinde Bakaranın bahsi geçen sûre, Kur’anın otağlarından, onu öğreniniz. Çünkü onu öğrenmek berekettir, onu terk etmek ise pişmanlıktır. Kâhinler ona güç yetiremezler.”

ÂL-İ İMRAN SÛRESİ

Al-i İmran Sûresi Medine’de nazil olan sûrelerdendir,
iki yüz ayettir.

Muhkem-Müteşabih

1- **“Elif Lâm Mîm.”**

2- **“Allah, kendisinden başka hiçbir ilâh bulunmayandır.”**

3- **“Hayy – Kayyum’dur.”**

Hiz. Peygamber şöyle buyurdu: “Allahu Teâlânın ism-i azamı üç sûrededir:

-Bakarada

-Âli İmran’da

-Taha sûresinde.

Bu üç sûrede Hayy- Kayyum isimleri beraber zikredilmektedir.¹

3- **“O, kendisinden öncekileri doğrulayıcı olan Kitab’ı sana hak ile indirdi.”**

Ayet metninde geçen **tenzîl**, peyderpey indirmeyi ifade eder.

Hak ile indirilmesi,

-Adaletle,

-Doğru haberlerle

-Allah katından olduğunu gösteren delillerle indirmesini anlatır.

4- **“Ve O, Tevrat’ı ve İncil’i indirdi.”**

Hiz. Musa ve Hiz. İsa’ya da bir bütün olarak Tevrat ve İncili indirdi.

4- **“(O bunları) daha önce insanlar için birer hidayet olarak (indirdi.)”**

Bunları, Kur’anın tenzilinden önce indirdi.

¹ Bkz. Bakara, 255 ve Taha, 111.

Şayet “bizden öncekilere gelen şeriatla ibadet ederiz” dersek, ayette ifade edilen **“insanlar”** ifadesi genel bir mana taşır. Yoksa, bundan murat Tevrat ve İncile muhatap olan Yahudi ve Hristiyanlardır.

وَأَنْزَلَ الْفُرْقَانَ **“Ve Furkan’ı da indirdi.”**

Furkandan murat, bütün ilâhî kitaplardır. Çünkü onlar, hak ile batıl arasını ayırmaktadırlar.

Bunun üç semavi kitaptan sonra zikri, bunların dışındaki ilâhî kitapların da furkan özelliğini nazara vermektir. Sanki şöyle demiştir: Bunların yanın-da diğer hak ve batılı ayıran kitapları da indirdi.

Furkan’dan muradın Zebur ve Kur’an olduğu da söylenmiştir.

“Bundan murat Kur’andır” dediğimizde Kur’anı bir özelliği ile zikretmek, onu medih ve tazim içindir, aynı zamanda üstünlüğüne bir işarettir. Yani, Kur’an nüzul ile gönderilen bir vahiy olmakta onlarla müşterektir. Mu’cize olması, hak yolda olanla batıl yolda olanı ayırması cihetiyle ise, onlardan temayüz eder, ayrılır.

Furkan’dan murat mu’cizeler de olabilir.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ **“Şüphesiz, Allah’ın âyetlerini inkâr edenler için şiddetli bir azap vardır.”**

Allahın gerek kelâmî gerekse tekvînî âyetlerini yalanlayanlar için küfürleri sebebiyle çok şiddetli bir azap vardır.

وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انتِقَامٍ **“Allah, Azîz’dir - İntikam sahibidir.”**

Allah **Azîz’dir**; galiptir, azap vermesine engel olunamaz.

İntikam sahibidir; hiçbir intikam alan, Onun gibi alamaz.

Ayet, tevhidin anlatımından ve nübüvvetin isbatında temel esasın ne olduğunun bildirilmesinden sonra getirildi. Bunda, meselenin büyüklüğünü bildirme ve ondan yüz çevirmekten sakındırma vardır.

إِنَّ اللَّهَ لَا يَخْفَىٰ عَلَيْهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ 5- **“Şüphesiz Allah’a arzda ve semada (yerde ve gökte) hiçbir şey gizli kalmaz.”**

Âlemde küllî cüzî, iman küfür ne varsa bunların hiçbirisi Allaha gizli değildir. Âlemde olanların hepsi **arz ve sema** ile ifade edildi, çünkü insanın duyuları bunları aşamaz. Önce arzın söylenmesi, aşağıdan yukarıya doğru bir terakki sanatıdır. Ve ayrıca arzın zikrinden maksad, onda yapılan hatalara dikkat çekmek içindir.

Allahın her şeyi bilmesi, Hayy (ezeli-ebedi hayat sahibi) olmasına bir delil gibidir.

6- “هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِالْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ” **“O, sizi rahimlerde nasıl dilerse öyle şekillendirir.”**

“O sizi rahimlerde muhtelif sûretlerde dilediği şekilde tasvir eder.”

Bu da Allahın Kayyum oluşuna delil gibidir. Aynı zamanda biraz önce ifade edilen **“Şüphesiz Allah’a yerde ve gökte hiçbir şey gizli kalmaz.”** hakikatine de ana rahmindeki ceninde Allahın tasarrufu ve tasvirini nazara vererek bir delil getirmek vardır.

“O’ndan başka ilâh yoktur.”

Çünkü O’ndan başkası, O’nun bildiklerinin tamamını bilemez, O’nun yaptıklarının bir mislini yapmaya güç yetiremez.

“O, Azîz’dir –Hakîm’dir.”

Ayetin bu kısmı, Cenab-ı Hakkın kudretinin kemâline ve hikmetinin sınırsız oluşuna bir işarettir.

Denildi ki: Bu, Hz. İsanın Rab olduğuna iddia edenlere karşı bir delildir. Çünkü Necran heyeti Hz. Peygamberin yanına gelmiş, bu konuda tartışmıştı. Bunun üzerine sûrenin evvelinden itibaren seksen küsur ayet nâzil oldu.

Bu ayetlerde onların fikirlerine karşı deliller getirildi ve şüphelerine cevap verildi.

7- “هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ” **“O Allah ki, Kitab’ı sana indirdi.”**

“Onun bazı âyetleri muhkemdir.”

Bu ayetlerin ibaresi **muhkemdir**, mücmel veya başka manalara muhtemel olmaktan korunmuştur.

“Onlar ümmü’l- kitaptır.”

Ümmü’l Kitab, kitabın aslıdır, diğerleri ona müracaatla anlaşılır.

“Diğerleri de müteşabihtir.”

Müteşabih ayetler, mücmel (öz) oluş veya zâhire (dış görünüşe) muhalefet gibi sebeplerle manası açık olmayan ve çeşitli manalara gelmesi

muhtemel bulunan ayetlerdir. Bunlardan muradın ne olduğu, ancak araştırma ve tefekkürle bilinir.

Bazı ayetlerin bu şekilde müteşabih gelmesi,

-Bunları bilenlerin üstünlüğünün açığa çıkması,

-Bu alimlerin bunları düşünmede ve bunlardan muradın ne olduğunu anlamada gereken ilimleri tahsil hususunda gayretlerinin artması içindir. Ta ki bunların manalarını çıkarmada zihin yorarak, bunlarla muhkem ayetler arasında uygunluk bularak en yüksek derecelere ulaşabilsinler.

Ama **“Bu öyle bir kitaptır ki, âyetleri muhkem kılınmıştır.”** (Hûd,1) ayetindeki nazara verilen muhkemlik, Kur’an ayetlerinin mana bozukluğundan ve lafzın rekâketinden korunmuş olmasıdır.

Başka ayette geçen **“Allah, sözün en güzelini müteşabih, mesani (ahenkli) bir kitap olarak indirdi.”** (Zümer, 23) ifadesindeki müteşabihlik, Kur’an ayetlerinin mananın sahihliğinde ve lafzın cezaletinde birbirine benzemesidir.

فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ
“Kalplerinde bir eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onun olmadık te’vilini yapmak için müteşabih âyetlerin ardına düşerler.”

Kalplerinde eğrilik olanlar, ehl-i bidâ olmak gibi, kalbinde haktan sapmak özelliği bulunanlardır.

Yani, bunlar müteşabih ayetlere ilgi duyarlar, bunları zâhirine göre değerlendirirler veya batıl te’vil ile te’vil ederler.

Bunların müteşabih ayetlere ilgi duyması,

-Şüphe uyandırarak,

-Birbirine karıştırıp yanlış mana vererek,

-Muhkem ve müteşabihi birbiriyle çelişir göstererek insanları din konusunda fitneye düşürmek içindir.

-Ayrıca, keyiflerine göre bunları te’vil etmek için bunlara ilgi duyarlar.

Onların bu ayetlere tâbi olması, her iki amacı tahakkuk ettirmek için olabileceği gibi, sırasıyla birer birer yapmak için de olabilir.

Bunlardan birincisi inatçı olana, ikincisi ise cahil olana uygundur.²

² Yani, inatçı din düşmanları bu ayetlerle insanları fitneye düşürmek için ilgilenirler. Cahiller ise, yanlış te’villerle te’vil ederler.

“Oysa onun te’vilini ancak Allah bilir.” وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ

“İlimde kökleşmiş olanlar, “Ona iman ettik, hepsi Rabbimiz katındandır” derler.” وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا

Bunların hamledilmesi gereken te’vilini ancak Allah bilir ve bir de ilimde rüsuha peyda etmiş, kökleşmiş olanlar bilir.

Ayete şöyle de mana verilebilir:

“Onun te’vilini ancak Allah bilir. İlimde kökleşmiş olanlar ise...”

Bu şekilde mana verenler müteşabih ayetlerin ilmini Allaha has kırlar. Mesela, dünyanın ömrü, kıyametın vakti, zebanilerle ilgili ayette olduğu gibi rakamların sırları bunlardandır.

“Ona iman ettik” ifadesi,

-Ya yeni bir cümledir, ilimde kökleşmiş olanların hâlini anlatır.

-Veya ilimde kökleşmiş olanlar için hâl cümlesi olarak gelmiştir.

-Veya “İlimde kökleşmiş olanlar”ı mübteda yaparsak, “ona iman ettik derler” kısmı da haber olur.

“وَمَا يَذْكُرُ إِلَّا أُولُوا الْأَلْبَابِ” (Bu inceliği) ancak akıl sahipleri düşünüp anlar.”

Ayet, ilimde kökleşmiş olanları zihin kalitesi ve güzel tefekkürle bir medihdir ve onların müteşabih ayetleri te’vile ne ile ehil olduklarına bir işarettir. O da, his perdelerinden aklın uzak kalmasıdır.³

Ayetin öncesiyle irtibatı:

Bu ayet, ruhun ilimle tasviri ve terbiyesi hakkındadır. Önceki ayet ise, cesede sûret verilmesi ve düzgün yaratılması hakkında idi.

Veya bu ayet, Kur’anda Hz. İsayı Allahın kelimesi ve ruhu denilmesinden hareketle, Hristiyanların kendi iddialarına delil getirme teşebbüsüne bir cevaptır.⁴

³ Duyular aldatıcı olabilir. Mesela, göz gölgeyi sabit görür. Ama tecrübe ve müşahade (deney ve gözlem) onun hareketli olduğunu bildirir. Keza göz, yıldızı bir altın lira kadar görür. Ama ilmî deliller, onun dünyadan daha büyük olduğunu gösterir. Kant’ın dediği gibi, “bilgi duyularla başlar. Fakat duyulardan doğmaz.”

Duyuların ötesinde akıl yer alır. Duyular, aklın birer hizmetkârı gibidir. Akıl, duyular elçileriyle gelen intübaları değerlendirir, ölçer, biçer, hükme varır.

⁴ İlgili ayette şöyle bildirilir: “Meryem oğlu İsa Mesih, ancak Allah’ın elçisi

Keza, “O, sizi rahimlerde dilediği gibi şekillendirir” ayeti, onların Hz. İsayı -hâşâ- ilah, Allahı da baba görmelerine bir cevaptır.⁵

8- رَبَّنَا لَا تَزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا “Rabbimiz! Bizi hidayete erdirdikten sonra kalplerimizi eğiltme.”

İlimde kökleşmiş olanlar şöyle dua ederler: “Ya Rabbena, razı olmaya-
cağın te’vil ile müteşabihe uyup da, kalplerimizi hak yoldan saptırma.”

Hz. Peygamber şöyle buyurur: “Âdemoğlunun kalbi Rahmânın par-
maklarından iki parmağı arasındadır. İsterse hak üzere kâim kılar, isterse
de haktan saptırır.”

Ayete şöyle mana verildi: “Ya Rabbena, kalplerimizi saptıracak şekilde
bizi belalarla mübtelâ eyleme!”

Bizi hakka, hem muhkem hem müteşabihe iman etmeye hidayet ettik-
ten sonra, saptırma.

وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً “Bize katından bir rahmet bahşet.”

“O rahmet bizi kurbiyetine (yakınlığına) mazhar kılsın, bu rahmetle Se-
nin nezdinde olana ulaşalım.”

Ayette istenen rahmet, hak üzere sabit olmakta muvaffakiyet veya gü-
nahlardan mağfiret de olabilir.

إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ “Şüphesiz sen Vehhab’sın.”

Her isteneni veren Sensin.

Ayette hidayet ve dalaletin Allahtan olduğuna, kullarına verdiklerini lü-
tuf ile verdiğine, yoksa hiçbir şeyin kendisine vacip olmadığına bir delil
vardır.

9- رَبَّنَا إِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ “Rabbimiz! Şüphesiz sen, hak-
kında şüphe olmayan bir günde insanları toplayacaksın.”

O günün vukuunda, o günde meydana gelecek haşır ve cezada asla bir
şüphe yoktur.

Ayette onların kalplerinin saptırılmasından Allaha sığınmalarında ve

ve Meryem’e ilka ettiği kelimesidir ve O’ndan bir ruhtur.” (Nisa, 171)

⁵ Yani, Allahu Teâlâ rahimlerde dilediği gibi sûret verendir. Bu şekilde sûret ve-
ren -hâşâ- baba değildir, yaratıcıdır. Şekil verilen de Onun mahlûkudur. Hz. İsa
da ana rahminde şekil verilenlerdendir, öyle ise ilah olamaz.

Allahtan rahmet istemelerinde asıl maksatlarının ahiret olduğuna dikkat çekildi. Çünkü dönüş yeri orasıdır.

إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ “Şüphesiz Allah va’dinden dönmez.”

Çünkü ulûhiyet (ilah olmak) va’dini yerine getirmemeye aykırıdır. Hem bunu hissettirmek, hem de vaad edilenin büyüklüğünü nazara vermek için hitap değiştirildi.⁶

⁶ Yani, “Ya Rabbenâ” diyerek Allaha dua edilirken, “Allah vaadinden dönmez” şeklinde bitirildi, hitabtan gayba geçildi. Yoksa normalde “Allahım, Sen vaadinden dönmezsın” denilmesi beklenirdi.

39. DERS

Çetin İmtihan

10- **“İnkâr edenlerin malları da evlatları da Allah’a karşı onlara bir fayda sağlamaz.”**

“Ve işte onlar, cehennem ateşinin yakıtıdılar.” وَأُولَئِكَ هُمْ وَقُودُ النَّارِ

İfade, bütün kâfirleri içine alacak şekilde geneldir.

Bununla beraber bundan murat,

-Necran Hristiyanlarından Medineye gelen heyet,

-Yahudiler,

-Arab müşrikleri olduğu da söylendi.

11- **“Bunların durumu, âl-i Firavun ve onlardan öncekilerin durumu gibidir.”** كَذَابٍ أَلِ فِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ

Yani, nasıl ki Firavun hanedanına ve diğerlerine mal ve evlatları bir fayda vermedi, bunlara da vermeyecektir.

“Âyetlerimizi yalanladılar.” كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا

“Allah da onları günahlarıyla kısıkıvrak yakaladı.” فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ

“Allah, azabı çok şiddetli olandır.” وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ

Ayetin bu kısmı, onların cezalandırılmalarının dehşetini bildirmek ve kâfirleri korkutmak içindir.

12- **“O inkar edenlere de ki: Siz mağlup olacak ve cehenneme sürüleceksiniz.”** قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سَعْلَبُونَ وَتُحْشَرُونَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ

Mekke müşriklerine şöyle de: “Bedirde mağlup olacaksınız.”

Sebeb-i Nüzûl

Bunlardan murat Yahudiler de olabilir: Rivayete göre Hz. Peygamber onları Bedir zaferinden sonra Benî Kaynuka pazarında topladı, Kureyşin başına gelenlerin kendi başlarına da gelmesinden sakındırdı. Bunun üzeri-

ne “harp nedir bilmeyen acemilere galip gelmek seni aldatmasın. Şayet bizimle savaşırsan, ne yaman kimseler olduğumuzu anlarsın” dediler. Ayet, bu vakıa üzerine nazil oldu.

Allahu Teâlâ,

-Kurayza oğullarının katli,

-Nadîr oğullarının sürgüne gönderilmesi,

-Hayberin fethi,

-Diğerlerinin de cizye ödemeye mahkûm edilmeleriyle onlara vaat edilenleri doğru kıldı. Bu ilâhî vaadin tahakkuku, nübüvvet delillerindendir.

وَبَشِّرِ الْمُهَادِّينَ **“Orası ne fena bir döşektir.”**

Bu ifade, onlara söylenen sözün devamıdır.

Veya, “cehennem, onlar için ne kötü bir döşektir.”

Veya “nefisleri için hazırladıkları şey ne kötüdür” anlamında yeni bir cümle de olabilir.

13- قَدْ كَانَ لَكُمْ آيَةٌ فِي فِئَتَيْنِ الْتَقَتَا **“Şüphesiz, karşı karşıya gelen iki toplulukta sizin için bir ibret vardır.”**

Bedir günü karşılaşan iki toplulukta size bir ibret vardır.

Hitap, Kureyş müşriklerinedir.

Yahudilere veya mü'minlere de olabilir.

فِي سَبِيلِ اللَّهِ **“Bir topluluk Allah yolunda çarpışıyordu.”**

وَأُخْرَى كَافِرَةٌ **“Öteki ise kâfirdi.”**

يَرَوْنَهُمْ مِثْلَيْهِمْ رَأَى الْعَيْنِ **“(Onları) göz kararıyla kendilerinin iki katı görüyorlardı.”**

Müşriklerin sayısı bin kadardı, mü'minleri kendilerinin iki katı görüyorlardı.

Veya kendilerini müslümanların iki katı görüyorlardı. Müslümanlar ise üçyüz on küsur kişi idi. Bu şekilde görmeleri, Allahın müslümanları onlara az göstermesiyle oldu, böylece savaşa cüret edebildiler, onlara yöneldiler. Savaş başladığında ise, kendilerine müslümanlar çok gösterildi, mağlup oldular. Bu, Allahtan mü'minlere bir medet idi.

Veya mü'minler, müşrikler gerçekte onların üç katı olmalarına rağmen, kendilerinin iki katı olarak görüyorlardı. Bu onlara sebat verdi, **“O halde**

sizden sabreden yüz kişi olursa ikiyüze galip gelir. Ve sizden bin kişi olursa, Allah'ın izniyle ikibine galip gelir.” (Enfal, 66) ayeti ile kendilerine vaat edilen zafere ulaşacaklarına inandılar.

وَاللَّهُ يُؤَيِّدُ بِنَصْرِهِ مَن يَشَاءُ “Allah dilediğini yardımıyla destekler.”

Allah, Bedir’e katılan müslümanlara yardım ettiği gibi, dilediğine yardım eder, zafer kazandırır.

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ “Basiret sahipleri için bunda elbette bir ibret vardır.”

“Bunda” derken, bununla

-İki tarafın az ve çok gösterilmeleri,

-Silahsız bir azınlığın pür silah bir çoğunluğa galip gelmesi

-Bu vakıanın bir ayet olması,

-İşin Hz. Peygamberin haber verdiği şekilde meydana gelmesi kastedilebilir.

İşte bunda, basiret sahiplerine veya onları görenlere bir öğüt, bir ibret vardır.

زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنْ 14-
الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ وَالْحَرْثِ “Kadınlar, oğullar,
yığınla altın ve gümüş, cins atlar, davarlar ve ekinler gibi nefsin şiddetle arzuladığı şeyler insanlara süslü gösterildi.”

Ayet metnindeki “hubbu’ş- şehevat”tan murat, şehvet duyulan şeylerdir. Bunun “şehevat” şeklinde ifadesi onların şu şehvet duyulan şeyleri sevmeye kendilerini iyice kaptırmaları, hatta “şehvet sevdalıları” hâline gelmelerine bir imadır. “Süleyman, ‘Rabbimi hatırlattığı için mal sevgisi bana hoş geliyor’ dedi. (Sad, 32) ayetinde “hubbul- hayr” yani hayırlı şeyleri sevmek şeklinde bunun müsbet şekli gösterilir.

İnsanlara bu şeyleri süslü kılan Allahu Teâlâdır. Çünkü fiilleri ve fiillere sevkededen şeyleri yaratan O’dur.

Allahu Teâlânın bunları süslü kılması, imtihan içindir.

Veya Allahın razı olduğu şekilde kullanıldığında, bunların ahiret saadetine vesile olmasındandır.

Veya bunların süslü kılınması, yaşamak ve neslin devamı bunlarla olmasındandır.

Ayetin kınama sadedinde olmasından dolayı, bunları süsleyenin şeytan olduğu söylendi. Cübbaî ise, mubah ve haram olanlar arasında ayırım yaparak nazara verdi.⁷

“**Bunlar dünya hayatının metaidir.**”

Yani, bu zikrolunanlar dünya hayatının geçici birer menfaatidir.

“**Oysa asıl varılacak güzel yer ise, ancak Allah katındadır.**”

Bu ifadede, noksan ve fani şehvâtı bırakıp, Allah nezdinde olan hakiki ve daimi lezzetlere yönelmeye bir teşvik vardır.

15- **“De ki: Size, daha hayırlısını haber vereyim mi?”**

Dünyanın lezzetlerinden daha hayırlı olan Allahın sevabını size haber vereyim mi?

لِّلَّذِينَ اتَّقَوْا عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَأَزْوَاجٌ
مُطَهَّرَةٌ وَرِضْوَانٌ مِّنَ اللَّهِ
“**Günahlardan sakınanlar için Rableri katında, ağaçları altında ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetler, tertemiz eşler ve Allah’ın rızası vardır.**”

Ayet, daha hayırlı olanları beyan eden yeni bir cümledir.

“**Allah, kullarını hakkıyla görendir.**”

Allah kullarının amellerini görür, güzel işler yapanları mükâfatlandırır, kötü işler yapanları ise cezalandırır.

Veya “Allah, günahlardan sakınanların hallerini görür. Gördüğü için onlara cennetler hazırlamıştır.”

Allahu Teâlâ bu ayetle nimetlerini hatırlatmıştır. Bu nimetlerin en aşağı mertebede olanı, dünya hayatının metaidir, en üstte olanı ise Allahın rızasıdır. Nitekim yüce Allah şöyle bildirir:

“**Allah mü’min erkeklere ve mü’min kadınlara, altlarından ırmaklar akan ebedi kalacakları cennetler vaad etti. Ayrıca Adn cen-**

⁷ Yani, “mubah şeklini süslü kılan Allah’tır, haram şeklini süslü kılan ise şeytandır” dedi. Cübbaî Mu’tazile mezhebindendir. Bu ekol mensupları, tenzih amacıyla, şerrin yaratılışını Allaha vermezler.

netlerinde hoş meskenler. Allah'ın rızası ise en büyüktür.” (Tevbe, 72)
Nimetlerin ortası ise, cennet ve cennetteki nimetlerdir.

16- الَّذِينَ يَقُولُونَ “Bunlar şöyle derler:”

رَبَّنَا إِنَّا أَمْنَا “Rabbimiz, biz gerçekten iman ettik.”

فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا “Günahlarımızı bağışla.”

وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ “Ve ateş azabından bizi koru.”

Ayet, müttakilerin sıfatıdır.

Veya **“Allah, kullarını hakkıyla görendir”** ayetindeki kulların bir sıfatıdır. Yani, “o kullar şöyle derler...”

Onların Cenab-ı Haktan mağfiret isterken bunu imanlarına dayandırmalarında, yani **“biz gerçekten iman ettik. Bizim günahlarımızı bağışla.”** demelerinde, mağfirete layık olmada veya ona mazhar olmaya kabiliyet kesbetmede imanın kâfi olduğuna bir delil vardır.

17- الصَّابِرِينَ وَالصَّادِقِينَ وَالْقَانِتِينَ وَالْمُنْفِقِينَ وَالْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَسْحَارِ “Onlar; sabredenler ve sadık olanlar ve huzurda boyun büküp divan duranlar ve Allah yolunda harcayanlar ve seherlerde istiğfar edenlerdir.”

Ayet, Allah yolunda sülûk eden kimsenin makamlarını anlatır. Çünkü sâlikin Allah ile muamelesi

1-Ya tevessül ile,

2-Veya talep ile olur.

Tevessül ya nefis ile olur. Bu da, nefsi rezaletlerden men etmek ve faziletli işlere sevk etmektir. Sabır, bunların her ikisini de içine alır.

Veya beden ile olur. Bu da ya söz iledir, sözün sadık olmasıdır. Veya beden iledir, o da taate devam etmekten ibarettir.

Veya mal ile olur. O da hayır yolunda infak etmektir.

Talep ise, o da istiğfarla olur. Çünkü mağfiret istemek, taleplerin en büyüğüdür, onların hepsini cem eder.

Ayette **“sabredenler ve sadık olanlar ve huzurda boyun büküp divan duranlar...”** şeklinde her biri atf vavıyla gelmesi, bu özelliklerden her birinin müstakil oluşuna ve bu kimselerin o özelliklerde kemâl mertebede bulunmalarına delâlet içindir.

Veya bunlarla nitelenen kimselerin ayrı ayrı insan grupları olmasına delâlet de düşünülebilir.

“Seherlerde istiğfar edenler” derken, seher vaktinin belirtilmesi, o vakitte yapılan duanın kabule daha yakın olmasındandır. Keza, o vakitte yapılan ibadet daha meşakkatli, nefis daha sâfi, ilâhî haşyet daha ziyadedir.

Denildi ki: Onlar seher vaktine kadar namaz kılarlar, sonra da istiğfar ve dua ederler.

18- **“Allah, شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُوا الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ”** melekler ve ilim sahipleri, ondan başka ilâh olmadığına adaletle şâhitlik ettiler.”

Allahın kendisinin tek ilah oluşuna şehadet etmesi, tevhide delâlet eden tekvinî ayetleri dikerek ve onların manalarını anlatan kalamî ayetleri indirerek olur.

Melekler de tevhidi ikrar ederler.

Ehl-i ilim olanlar ise, tevhide inanarak ve ona deliller getirerek şehadette bulunurlar.

Ayette bu iman, şahidin şehadetine benzetilerek anlatıldı.

Allahın şehadeti, tam vakıa mutabık, âdil bir şehadettir.

“O’ndan başka ilâh yoktur.” لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ

Bunun tekrarı

-Te’kid içindir,

-Delilleri serdedildikten sonra tevhid delillerini bilmeye ve tevhidle hükmetmeye daha ziyade itina gösterilmesi içindir.

-Bir de devamında gelen iki ismin zikrinin buna bina edilip, Allahın izzet ve hikmet sıfatlarıyla mevsuf olduğunun bilinmesi içindir.

“O, Azîz’dir –Hakîm’dir.” الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

Önce **Azîz** isminin gelmesi, Allahın kudretini bilmenin hikmetini bilmekten önce olmasındandır.

Marifet ehlinin fazileti hakkında Hz. Peygamberden şöyle rivayet edilir: Marifet ehli kıyamet günü getirilir. Allahu Teâlâ der: “Bu kulum için nezdimde bir ahit vardır. Ben ise ahde vefaya en ehil olanım. Kulumu cennete alın.”

Bu rivayet, usulud-din ilminin üstünlüğüne ve ehlinin şerefine bir delildir.

19- **“Şüphesiz Allah katında din İslâm’dır.”** إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ

Ayet, önceki ayeti te’kid eden yeni bir cümledir. Yani, Allah indinde İslâmdan başka makbul bir din yoktur.

İslâm dini tevhiddir ve Hz. Peygamberin getirdiği yolu yol olarak seçmektir.

Ken- **“Kendilerine kitap verilenler, onlara ilim geldikten sonra, sırf aralarında-ki ihtiras ve aşırılık yüzünden ayrılığa düştüler.”** وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَعْيًا بَيْنَهُمْ

Kendilerine kitap verilenler, Yahudi ve Hristiyanlardır.

Veya önceki kitapların erbabı olanlardır.

Onların ihtilafı, İslâm dini hakkında oldu. Mesela bir kısmı “hakır” derken bazıları “Arabların dini” dedi. Bazıları ise, tümüyle reddetti.

İhtilaf tevhid hakkında da olabilir. Mesela Hristiyanlar teslise inandı. Yahudilerin bir kısmı “Üzeyir Allahın oğludur” dediler.

Veya bunlardan murat, Musanın kavmi de olabilir. Hz. Musadan sonra ihtilaf ettiler.

Keza Hristiyanlar da olabilir, onlar da Hz. İsa hakkında ihtilaf ettiler.

Bütün bunların ihtilafları, işin hakikatini öğrendikten ve ayet ve delilleri iyice bildikten sonra oldu. Onları bu ihtilafa sevk eden haset, riyaset sevdası gibi durumlardı. Yoksa bir şüpheden veya ihtilaf edilen konuda bir gizlilik olduğundan değildi.

Kim Allah’ın âyetlerini inkâr ederse, bilsin ki Allah hesabı çok çabuk görendir.” وَمَنْ يَكْفُرْ بِآيَاتِ اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ

20- **“Buna karşı seninle münakaşaya kalkışırlarsa de ki:”** فَإِنْ حَاجُّوكَ فَقُلْ

Şayet din hususunda Seninle tartışmaya girerler veya Sen onlara delil getirdikten sonra mücadeleye kalkışırlarsa, onlara şöyle de:

Ben, bana uyanlarla birlikte yüzümü Allah’a teslim ettim.” اَسْلَمْتُ وَجْهِيَ لِلَّهِ وَمَنِ اتَّبَعَنِ

O zaman Sen onlara de ki: Ben kendimi ve her şeyimi Allaha adadım, Allah için yapıyorum. Başkasını ona şerik yapmam.

Bu, delile dayanan, ayetlerin ve peygamberlerin davet ettiği dosdoğru dindir.

Ayette nefsin vecih (yüz) ile tabir edilmesi yüzün azaların en şerefli olması, insandaki kuvve ve duyguların kendisinde görülmesindendir.

“**Kendilerine kitap verilenlere ve ümmîlere de ki: Siz de Hakka teslim oldunuz mu?**”

Ümmîler, Arab müşrikleri gibi kitap ehlinden olmayan olanlara denilir.

Siz de apaçık delili gördükten sonra benim gibi teslim oldunuz mu? Yoksa hâlâ küfrünüz üzere misiniz?

Bu ayetin üslûb olarak bir benzeri “**Artık vazgeçtiniz, değil mi?**” (Maide, 91) ayetidir.⁸

Ayette onları kıt akıllılıkla veya inatla ayıplama vardır.

“**Eğer teslim olurlarsa, hidayete ermiş olurlar.**”

Hakka teslim olduklarında kendilerini dalaletten çıkarmakla yine kendilerine fayda vermiş olurlar.

“**Eğer yüz çevirirlerse, sana düşen ancak tebliğ etmektir.**”

Eğer yüz çevirirlerse, Sana bir zarar veremezler. Çünkü Sana düşen ancak tebliğdir, zâten onu da yaptın.

“**Allah kulları görendir.**”

Ayetin bu kısmı, hem vaad hem de vaîddir.⁹

⁸ Ayetin evvelinde içki ve kumarın kötülüğü nazara verilmiştir. Yani, içki ve kumarın haramlığı bildirildikten ve bunun hikmeti beyan edildikten sonra, bunları terk etmeniz gerekir. “**Artık vazgeçtiniz, değil mi?**” ifadesi “artık vazgeçin” manasına gelir. Benzeri bir şekilde “**Siz de Allaha teslim oldunuz mu?**” ayeti de “Allaha teslim olun” mesajı verir.

⁹ Allah ehl-i imanın hallerini görür, onları mükâfatlandırır. Ehl-i küfrün hallerini görür, onları da cezalandırır.

İlâhî Tasarruf

21- إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيَّ بِغَيْرِ حَقٍّ وَيَقْتُلُونَ الَّذِينَ ۖ
يَأْمُرُونَ بِالْقِسْطِ مِنَ النَّاسِ “Allah’ın âyetlerini inkâr edenler ve haksız
yere peygamberleri öldürenler, insanlar içinde adaleti emredenleri
öldürenler yok mu?”

فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ “Onları elem verici bir azapla müjdele!”

Ayette bahsedilenler, Hz. Peygamber devrinde yaşayan ehl-i kitaptır. Onların ataları, peygamberleri ve onların peşinden gidenleri öldürmüştü, bunlar ise buna rıza gösterdiler, ayrıca Hz. Peygamberi ve mü’minleri öldürmeye azmettiler. Lakin Allah peygamberi ve mü’minleri korudu. Ayetin bir benzeri Bakara sûresinde geçmişti.¹⁰

22- اُولَٰئِكَ الَّذِينَ حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآٰخِرَةِ ۚ “İşte bunların bütün yaptıkları, dünyada da ahirette de boşa gitmiştir.”

وَمَا لَهُمْ مِنْ نَّاصِرِينَ “Ve onlar için hiçbir yardımcı da yoktur.”

Onlar için azabı kendilerinden def edecek herhangi bir yardımcı da yoktur.

23- أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ يُدْعَوْنَ إِلَى كِتَابِ اللَّهِ لِيَحْكُمَ ۖ
بَيْنَهُمْ ثُمَّ يَتَوَلَّىٰ فَرِيقٌ مِّنْهُمْ وَهُمْ مُّعْرِضُونَ “Görmez misin, kendilerine
kitaptan bir nasip verilmiş olanlar, aralarında hüküm vermek için Allah’ın kitabına davet olunuyorlar da, sonra içlerinden bir kısmı
yüz çevirerek dönüp gidiyor.”

Burada kitaptan murat Tevrattır veya semavî kitaplardır.

Ayetteki “nasib” kelimesinin elif-lâmsız gelmesi tazîm ve tahkire muhtemeldir.

Onları davet eden Hz. Peygamber, kitap ise Kur’andır.

Veya kitaptan murat şu rivayete göre Tevrat da olabilir:

¹⁰ Bkz. Bakara, 61.

Sebeb-i Nüzûl

Hız. Peygamber (asm) Yahudilerin yanına uğradı. Nuaym Bin Amr ve Hâris Bin Zeyd, Hız. Peygambere “hangi din üzeresin?” diye sordu. Hız. Peygamber, Hız. İbrahimin dini üzere olduğunu söyledi. Bunun üzerine onlar, “İbrahim bir Yahudi idi” dediler. Hız. Peygamber “öyle ise haydi Tevrata müracaat edip bakalım!” deyince bundan kaçındılar.

Bunun üzerine ayet nâzil oldu.

Ayette, sem’î delillerin usûlde hüccet olduğuna bir delil vardır.¹¹

Ayet, onların kitaba müracaat etmeleri gerektiğini bilmelerine rağmen yüz çevirmelerini reddetmektedir.

24- **“Bunun sebebi, onların “ateş bize sadece sayılı günlerde dokunacaktır” demeleridir.”**

Yüz çevirmelerinin sebebi, bu yanlış inanç ve boş ümitle cehennem azabını kendileri hakkında hafife almalarıdır.

“Uydura geldikleri şeyler, dinleri konusunda kendilerini aldatmıştır.”

Onların,

- “Cehenneme girseler bile sayılı günlerde çok az orada kalacaklar.”

- “Ve ecdadları olan peygamberler onlara şefaât edip kurtaracaklar” şeklinde dinde uydurdukları şeyler, kendilerini aldatmıştır.

25- **“Artık, o geleceğinde hiç şüphe olmayan gün için kendilerini bir araya topladığımız ve hiç kimseye haksızlık edilmeden herkese kazandığı tamamen ödendiği gün, hâlleri nice olur?”**

“O gün onların hâli nice olur” derken, bu ifadede ahirette onların başına gelecek azabın büyüklüğünü göstermek ve “sayılı günler dışında ateş bize dokunmayacak” demelerini yalanlamak vardır.¹²

Rivayette şöyle bildirilmiştir: “Kıyamet günü kâfir grupları içinde en önce Yahudiler hesaba çekilir. Allah onları herkesin önünde rezil rûsvey eder, ardından da cehenneme atılmalarını emreder.”

¹¹ Sem’î delillerden murat, nakil ve rivayet yoluyla gelen bilgilerdir.

¹² Bakara sûresi 80. ayette nazara verildiği üzere, Yahudiler “sayılı günler dışında ateş bize dokunmayacak” diyorlardı.

Her nefse, yaptıklarının karşılığı eksiksiz verilir.

“Herkes kazandığı tamamen ödendiği vakit” ifadesinde, ibadetin boşa gitmediğine ve mü'minin cehennemde daimî kalmayacağına bir delil vardır. Çünkü iman ve amelinin karşılığını eksiksiz alması cehennemde ve cehenneme girmezden önce olmaz. Öyleyse, bunların karşılığını alması cehennemden kurtulduktan sonradır.

26- قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ “De ki: “Ey mülkün sahibi Allah'ım!”

Ey mülkün mâliki olan, hükümdarların sahip oldukları şeylerde icraatları gibi, icraat mümkün olan şeylerde icraatta bulunan Allahım!

تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ “Sen mülkü dilediğine verirsin.”

وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ “Dilediğinden de mülkü çeker alırsın.”

Ayette, üç defa mülk ifadesi geçer. Bunlardan birincisi geneldir, bütün mülkü ifade eder, ikincisi ve üçüncü mülk kelimeleri ise o mülkten bir kısımdır.

“Mülkten murat peygamberliktir. Bunun alınması bir kavimden başka bir kavime intikalidir” denildi.

وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ “Dilediğini aziz edersin.”

وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ “Dilediğini de zelil edersin.”

Dünyada veya ahirette veya her ikisinde birden nusret vererek veya mağlup ederek, muvaffak kılarak veya yardımını keserek dilediğini aziz kılar, dilediğini de zelil yaparsın.

بِيَدِكَ الْخَيْرُ “Her hayır Senin elindedir.”

Ayette **“her hayır Senin elindedir”** denilip şerden söz edilmemesi, hayrın bizzat matlup olmasından, şerrin ise arızî olarak meydana gelmesindendir. Çünkü büyük bir hayrı tazammun etmedikçe, cüzî bir şer meydana gelmez.

Veya şerrin ifade edilmemesi, hitapta edebe müraat içindir.

Veya kelâmın hayır konusunda gelmesindendir.

Sebeb-i Nüzûl

Çünkü, Peygamber (asm) Hendek savaşı öncesinde kazılacak hendeğin planını yaptı. Her on kişiye kırk arşın mesafeyi kazmalarını emretti. Onlar

da kazmaya başladılar. Derken hendek kazılan çukurda balyoz işlemez bir kayaya rastladılar. Selman-ı Farisiyi haber vermek üzere Peygambere gönderdiler. Derken Hz. Peygamber geldi, balyozu aldı, kayaya vurdu. Kaya çatladı. Kayadan adeta bir şimşek çıktı, karanlık bir odada lambanın aydınlatması gibi çevreyi aydınlattı. Bunun üzerine Hz. Peygamber tekbir getirdi, müslümanlar da tekbir getirip, “Allahu Ekber” dediler. Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

“Köpeğin dişlerini görür gibi, sanki Hîre’nin (beyaz) saraylarını gördüm.”

Sonra kayaya ikinci kez vurdu, şöyle buyurdu:

“Rum diyarından Himyer şehrinin sarayları bana aydınlandı.”

Üçüncü defa vurduğunda ise şöyle buyurdu:

“San’a şehrinin sarayları bana aydınlandı. Cibril bana haber verdi ki, ümmetim bunların hepsine galip gelecektir. Size müjdelers olsun!”

Bunun üzere münafıklar şöyle dediler:

“Siz buna hayret etmiyor musunuz? Sizi boş hayaller, batıl vaatlerle oyalıyor! Medine’den Hîre saraylarını ve Kisra’nın şehirlerini gördüğünü söylüyor. Siz korkudan hendek kazarken, o size fetihlerden söz ediyor!?”

Onların bu sözleri üzerine ayet nâzil oldu

Allahu Teâlâ, şerrin de kendi elinde olduğuna şu ifadeyle tenbihte bulundu:

“Şüphesiz Sen her şeye kadirsin.”

27- “تُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَتُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ” “Geceyi gündüze sokarsın, gündüzü de geceye sokarsın.”

“وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ” “Ölüden diri çıkarırsın, diriden de ölü çıkarırsın.”

“وَتَزُودُ مَنْ تَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ” “Ve dilediğine hesapsız rızık verirsin.”

Cenab-ı Hak ardından gece ve gündüzün, ölüm ve hayatın peş peşe gelmesini nazara verdi. Bunda, “bunları yapan zillet ve izzeti peş peşe getirmeye, mülkü vermeye ve almaya da kâdirdir” manasına bir delâlet vardır.

Gece ve gündüzün birbirine girmesi bunların birbirini takiben gelmesi, ziyade ve noksan olmaları anlamındadır. Ölüden diri ve diriden ölü çıkması, cansız maddelerden canlıların yaratılması ve bunların sonra ölmeleridir.

Veya nutfeden canlının ve canlıdan da nutfenin yapılmasıdır.

İşârî bir mana olarak mü'minden kâfir, kâfirden mü'min çıkması nazara verildi.

28- **“Mü'minler, لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ” mü'minleri bırakıp kâfirleri dost edinmesin.”**

Mü'minler, akrabalık veya cahiliye döneminden kalan bir dostluk ve benzeri sebeplerle kâfirlere dostluk göstermekten nehyedildiler. Çünkü mü'minin sevgisi de buğzu da Allah için olmalıdır.¹³

Veya nehyedilen durum, savaşta ve diğer dinî meselelerde onlardan yardım almaktır. Ayette, dostluğa layık olanların ancak mü'minler olduğuna ve onlara gösterilecek dostluğun kâfirlerin dostluğuna bir alternatif olduğuna işaret vardır.

“Kim böyle yaparsa, Allah ile bir ilişiği kalmaz.” وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَلَيْسَ مِنَ اللَّهِ فِي شَيْءٍ

Onlara sevgi gösteren, gerçek anlamda Allahı sevmiş olamaz. Çünkü iki zıd sevgi bir arada bulunmaz.¹⁴

“Ancak onlardan korunmanız başkadır.” إِلَّا أَنْ تَقُومُوا مِنْهُمْ نُفْيَةً

Ancak, onların cephelerinden gelebilecek sakınılması gereken bir durum varsa, o zaman durum farklıdır.

Mü'minler, onlardan gelebilecek bir zarar korkusu hâli dışında, zahiren ve batınen onlara dostluk göstermekten men edildiler. Ancak sakınılması gereken bir hâlde, zâhiren dostluk caizdir. Hz. İsa şöyle der: “Mutedil ol ve kenardan yürü.”¹⁵

“Allah, sizi nefsinden sakındırıyor.” وَيُحَذِّرُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ

“Dönüş Allah’adır.” وَإِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ

¹³ Hadiste buna “el-hubbu lillah ve'l-buğzu lillah” denilir.

¹⁴ Birbirine zıd iki şey bir arada bulunmaz, ikisi beraber ortadan kalkmaz. Yani, biri varsa diğeri yoktur demektir. Mesela ya gündüzdür veya gecedir. Hem gündüz hem gece olamaz. Benzeri bir durum kâfirlerle ilgili sevgide görülür. İnsan, ya onları sever veya mü'minleri sever. Birinin varlığı, diğercinin yokluğunu gerektirir.

¹⁵ Buna “mümaşat” denir, yani “yürüyüşünü ona benzetmek, beraber yürümek” demektir. Bazı durumlarda böyle yapmak gerekebilir, dinde buna fetva vardır.

Öyleyse ahkâmına muhalefet ve düşmanlarına dostlukla Allahın gadabını celbetmeyin.

Bu, nehyin çok ileri boyutta olduğunu hissettiren çok büyük bir tehdittir.

“Allah sizi nefsinden sakındırıyor” derken nefisten murat Allahın zâtıdır. Bunun nazara verilmesi, uyarılan azabın Allahtan geleceğini, kâfirlerin sakındırıldığı diğer cezaların bunun aşağısında kaldığını bildirmek içindir.

29- **“De ki: Kalplerinizde olanı gizleseniz de, açığa vursanız da Allah onu bilir.”**

Yani, o Allah içinizdeki kâfirlere karşı sevgiyi ve diğerlerini -gizleseniz de açıklasanız da- bilir.

“Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsini bilir.”

Göklerde ve yerde ne varsa bilince, elbette sizin gizli ve açık hallerinizi de bilir.

“Ve Allah, her şeye kadirdir.”

Dolayısıyla, şayet nehyedildiğiniz şeylere son vermezseniz, sizi cezalandırmaya da kâdirdir.

Ayet, biraz önceki **“Allah sizi nefsinden sakındırıyor”** ayetinin bir beyanıdır. Sanki şöyle demiştir: Allah zâtına karşı sizi uyarıyor ve sakındırıyor. Çünkü O, bütün malumatı kuşatan zâtî bir bilgiyle ve bütün mukadderatı içine alan zâtî bir kudretle muttasıftır. Öyleyse O’na isyana cesaret etmeyin. Çünkü O, her günaha muttalıdır ve ona ceza vermeye de kâdirdir.

30- **gün her nefis (her kişi), her ne hayır işlemişse ve her ne kötülük yapmışsa onları önünde hazır bulur.”**

“Onunla (yaptığı kötülüklerle) kendi arasında uzak bir mesafe bulunsun ister.”

Yani, her nefis amel defterini aldığı veya hayır ve şerden bütün amellerinin karşılığını hazır bulduğu gün, kendisiyle o gün arasında çok uzak bir mesafe olmasını temennî eder.

“Allah, sizi nefsinden sakındırıyor.”

Ayetin bu kısmının tekrarı, te'kid (manayı kuvvetlendirme) ve hatırlatma içindir.

وَاللّٰهُ رَوْفٌ بِالْعِبَادِ “Ve Allah, kullarına çok merhametlidir.”

Ayet, Allahu Teâlânın nehyetmesi ve sakındırmasının onlara acımasından ve salâhlarını gözetmekten olduğuna bir işarettir.

Veya bunda O'nun hem mağfiret, hem de azap sahibi olduğunu hatırlatmak vardır, ta ki rahmeti ümit edilsin, azabından da korkulsun.

31- (Ey Peygamber!) “قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ” De ki: Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın.”

Muhabbet, bir şeyde olan kemâl sebebiyle, nefsin o şeye meylidir. Öyle ki, bu muhabbet insanı o şeye yakın olmaya sevk eder.

Kul, hakiki kemâlin ancak Allahta olduğunu, gerek nefsinde gerekse diğer varlıklarda gördüğü kemâlin Allahtan, Allah ile ve Allaha yönelik olduğunu bildiğinde, muhabbeti ancak Allaha yönelir, sevdiğini de O'nun namına sever. Bu da Allaha itaati istemesini ve O'na yaklaştıracak şeylere râğbet etmesini gerektirir. Bundan dolayı, Allaha muhabbet, “O'na itaat etmeyi murat etmek” şeklinde açıklanmıştır. Ve bu, ibadetinde peygambere tâbi olmayı ve O'na teslimiyeti istilzam etmek olarak görülmüştür.

Siz Allaha muhabbetin göstergesi olarak peygambere uyarsanız Allah sizden razı olur, taşkın halleriniz sebebiyle kalbinizde meydana gelen perdeleri açar, böylece sizi kurbiyetine mazhar kılar, sizi seçkinlerden yapar.

Allahın rızası ve özel ikramlarından “sizi sevsin” şeklinde bahsedilmesi, ya istiare veya mukabele üslûbu iledir.¹⁶

وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ “Allah Ğafur – Rahîm'dir.”

Allaha itaat ve rasûlüne ittiba ile Allaha muhabbetini gösterenlere karşı, yüce Allah son derece şefkatli ve merhametlidir.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, Yahudiler “biz Allahın oğullarıyız ve sevgili kullarıyız” demeleri üzerine bu ayet nâzil oldu.

¹⁶ Yani, Allahın sevmesini insanın sevmesi gibi algılamamak gerekir. Onun sevmesinden murat, sevmenin lazımı olan “razı olması, ikramda bulunması” gibi durumlardır.

Bu konuda bir başka rivayete göre ise, ayet Necran heyeti hakkında indi. “Biz Allaha muhabbetimizin göstergesi olarak İsayı ibadet ediyoruz” demişlerdi.

Şöyle de denildi: Hz. Peygamber zamanında bazıları Allahı sevdikleri iddiasında bulundular. Bunun üzerine, sözlerini tasdik için amel etmekle emrolundular.

32- قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ “De ki: Allah’a ve Peygamber’e itaat edin!”
 فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ “Eğer yüz çevirirlerse, şüphe yok ki Allah kâfirleri sevmez.”

Allah onlardan razı olmaz, kendilerini sena etmez.

Ayette “Allah onları sevmez” denilebileceği halde “Allah kâfirleri sevmez” denilmesi

-Umum anlaşılmasın diye,

-Allaha ve peygambere itaatten yüz çevirmenin küfür olduğuna delâlet için,

-Allahın muhabbetinin, küfür sebebiyle kâfirlerden nefyedildiğini göstermek için,

-“O’nun muhabbeti mü’minlere mahsustur, gibi manaları ifade etmesi içindir.

41. DERS

Âl-i İmran ve Hz. Meryem

33- “إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ إِبْرَاهِيمَ وَآلَ عِمْرَانَ عَلَى الْعَالَمِينَ”^١ “Şüphesiz Allah, Âdem’i, Nûh’u, Âl-i İbrahim’i ve Âl-i İmran’ı âlemler üzerine seçkin kıldı.”

Cenab-ı Hakkın bunları seçmesi

-Peygamberlikle

-Ruhanî ve cismanî özellikleri ile.

Bundan dolayı, başkalarının güç yetiremediklerine güç yetirmişlerdir.

Allahu Teâlâ peygambere itaati vacip kılıp, O’na olan itaatın Allahın muhabbetini celbedici olduğuna dikkat çektikten sonra, teşvik olarak peygamber kıssalarını peşinden getirdi.

Bununla, onların meleklerle üstünlüğüne delil getirildi.

Hız. İbrahimin âli; Hız. İsmail, Hız. İshak ve bu ikisinin nesilleridir. Peygamber efendimiz de Âl-i İbrahîmdendir.

Âl-i İmran ise, İmranın iki oğlu Hız. Musa ve Harundur.

Veya İmranın kızı Hız. Meryem ve O’nun oğlu Hız. İsadır.

Bu iki İmran arasında bin sekiz yüz sene vardır.

34- “ذُرِّيَّةٌ بَعْضُهَا مِن بَعْضٍ”^٢ “Bunlar zürriyet/ nesil olarak birbirinden gelmişlerdir.”

“Ve Allah Semî’ – Alîm’dir.”^٣

Allah insanların sözlerini işitir, ve amellerini bilir ve onlardan söz ve ameli istikametli olanı seçer.

Veya biraz sonra kıssası anlatılacak İmranın hanımının sözünü işitir, niyetini bilir.

35- “إِذْ قَالَتِ امْرَأَةُ عِمْرَانَ”^٤ “Hani, İmran’ın hanımı şöyle demişti:”

“رَبِّ إِنِّي نَذَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي مُحَرَّرًا”^٥ “Ya Rabbi! Karnımdaki çocuğu sırf sana hizmet etmek üzere adadım.”

“فَتَقَبَّلَ مِنِّي”^٦ “Benden kabul et.”

İmranın hanımının ismi Hanne'dir. Hanne, Hz. İsanın ninesidir.

Hz. Musa ve Hz. Harunun babalarının ismi de İmran idi. Bu iki peygamberin yaşça kendilerinden daha büyük Meryem isimli ablaları da vardı. Bundan dolayı ayette bahsedilen İmranın hanımını Hz. Musa ve Hz. Harunun anneleri zannedenler olmuşsa da, Hz. Zekerîyanın Meryemin terbiyesiyle meşgul olduğunun Kur'anda yer alması bunu reddeder.

Hz. İsa ve Hz. Yahya, baba cihetiyle teyze çocukları idi. Rivayete göre Hz. Meryemin annesi Hanne, kısır ve yaşlı bir kadındı. Bir gün bir ağacın altında gölgelenirken yavrusunu yediren bir kuş gördü, çocuk sahibi olma duyguları alevlendi, "ah, bir çocuğum olsa" diye temennide bulundu. "Allahım" dedi, "Sana söz veriyorum, şayet çocukla beni rızıklandırırsan onu Beyt-i Makdise vakfedeceğim, Senin Beytine hizmet edecek."

Derken Meryeme hamile oldu, kocası İmran ise vefat etti. Böyle bir adak, o zamanda meşru idi. Belki de "Allahım erkek çocuk verirken" demiş olabilir veya erkek çocuk talep etmiş olabilir.

Ayet metninde geçen **"muharrer"** ifadesi şunu ifade eder: "Tamamen hür olacak, onu başka bir şey ile meşgul etmeyeceğim."

Veya "ibadete kendini veren âbid biri olacak."

إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ **"Şüphesiz Sen Semi' – Alîm'sin."**

Sen benim sözümü ve niyetimi işitir ve bilirsin.

36- فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنْثَىٰ **"Onu doğurunca, "Rabbim!" dedi, onu kız doğurdum."**

Hz. Hanne bu ifadeyi Rabbine tahassür ve hüzn ile söyledi. Çünkü bir erkek çocuğu olacağını umuyordu ve bundan dolayı onu Beyt-i Makdise hizmete vermeyi adamıştı.

وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعَتْ **"Oysa Allah, onun ne doğurduğunu en iyi bilendir."**

وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنْثَىٰ **"Erkek, kız gibi değildir."**

Bu iki cümle, Hz. Meryemin kelâmı içinde yer alan ara cümlelerdir.

وَإِنِّي سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ **"Ona Meryem adını verdim."**

Meryem, onların dilinde "Allaha ibadet eden" demektir.

Hannenin bunu Rabbine zikretmesi, O'nun kurbiyetine mazhar olması ve çocuğunu koruyup salihlerden kılması içindi.

Ta ki Meryemin yaptıkları kendi adına yakışır olsun.

Ayette; isim, müsemma ve isimlendirmenin birbirinden farklı şeyler olduğuna bir delil vardır.

وَأَتَىٰ أُعْيِذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ **“Onu ve neslini kovulmuş şeytandan senin korumana bırakıyorum.”**

Hız. Peygamber şöyle buyurur:

“Doğan her çocuğa doğumu anında şeytanın bir dokunması vardır, bundan dolayı çocuk ağlar. Ancak Meryem ve oğlu bundan hariçtir.”

Yani, şeytan her çocuğun vesvese ile etkilenmesinden ümit içindedir. Ancak Meryem ve oğlu bundan müstesnadır. Çünkü Allahu Teâlâ bu istianin bereketi ile onları şeytandan korumuştur.

37- فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ **“Bunun üzerine Rabbi onu güzel bir şekilde kabul buyurdu.”**

Adak hususunda, adakların kabul edildiği güzel bir vecihle erkek yerine O’nu kabul etti.

Doğumundan sonra büyümeden ve henüz daha Mescid-i Aksaya hizmete uygun hale gelmeden kabul etti.

Rivayete göre Hanne, Meryemi dünyaya getirdiğinde onu bir beze sardı, Mescid-i Aksaya getirdi, oradaki hahamlara bırakıp “buyrun, bu adagımdır” dedi. Ona sahip çıkmak için adeta yarıştılar, çünkü önderlerinin kızı idi. Hız. Zekeriya “ben ona daha layığım, teyzesinin kocasıyım” deyince kabul etmediler, ancak kur’a çekmeye razı oldular. Hahamların sayısı yirmi yedi idi.

Bir nehre vardılar, kalemlerini suya bıraktılar, Hız. Zekeriya’nın su üstünde kaldı, diğerleri battı. Bunun üzerine Hız. Meryemin terbiyesini Hız. Zekeriya üstlenmiş oldu.

وَأَنْبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا **“Ve onu güzel bir şekilde yetiştirdi.”**

Bu ifade, Meryemin bütün hallerinde güzel bir terbiye ile terbiye edildiğini anlatan mecazî bir anlatımdır.¹⁷

وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا **“Ve onu Zekeriya’nın himayesine verdi.”**

¹⁷ Ayet metninde geçen “nebat” bitki anlamında olduğu cihetle, ayet “bir bitkinin özenle büyütülmesi gibi Hız. Meryemin itina ile yetiştirildiğini” anlatır.

“Zekeriyya ne zaman onun bulunduğu mihraba girse, yanında bir rızık bulurdu.”

Ayetteki “**mihrab**” kelimesi, Hz. Meryem için yapılan odayı ifade eder. Veya mescid veya mescidin en eşref ve eski yeri olabilir. Buna “**mihrab**” denilmesi, şeytanla muharebe yeri olmasındandır. Buna göre, Meryemin Beyt-i Makdisin en eşref yerine yerleştirildiği söylenebilir.

Rivayete göre Meryemin yanına başkası girmezdi. Hz. Zekeriya çıktığında, O’nun üzerine yedi kapı kapatırdı.

Hz. Zekeriya O’nun yanında yazın kış, kışın yaz meyveleri görürdü.

“Meryem! Bu sana nereden geldi?” dedi.”

“Kapılar kapalı iken mevsim dışı bu rızık sana nerden geliyor?”

Bu rivayet, evliyanın kerametinin cevazına bir delildir.

“Dedi: “O, Allah katındandır.”

“Buna hayret etme, Allah katından geliyor.”

Denildi ki: Hz. İsa gibi annesi de daha bebekken konuştu. Meryem, süt emmedi. Rızık, kendisine cennetten gelirdi.

“Şüphesiz Allah, dilediğine hesapsız rızık verir.”

“Biğayri hisab”

-“Sayılmayacak kadar çok

-Veya liyakat olmadan sırf bir lütuf olarak verir” manasını ifade eder.

“Şüphesiz Allah, dilediğine hesapsız rızık verir.” ifadesi Hz. Meryem’in veya Hz. Zekeriyanın sözü olabileceği gibi, Allahın sözü de olabilir.

Rivayete göre Hz. Fatıma Hz. Peygambere iki parça ekmek ve birazcık et hediye etti. Hz. Peygamber sonra kızına döndü “kızım, gel” dedi. Hz. Fatıma tabağın üstünü açınca ekmek ve etle dopdolu olduğunu gördü. Hz. Peygamber sordu: “Bu sana nerden geldi?”

Hz. Fatıma ayetin ifadesini kullanarak “O, Allah katındandır. Şüphesiz Allah, dilediğine hesapsız rızık verir.” dedi. Bunun üzerine peygamber şöyle buyurdu: “Allaha hamdolsun ki Seni İsrailoğullarının hanı-mefendisinin bir benzeri kıldı.”

Sonra Hz. Ali, Hasan ve Hüseyini ve ehl-i beytini topladı, doyuncaya kadar yediler. Yemek ise olduğu gibi kaldı, kalanı komşulara dağıtıldı.

38- **“Orada Zekeriyya, Rabbine dua etti.”** هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ

Hz. Zekeriya, Hz. Meryemin kerametini ve Allah nezdinde konumunu görünce orada dua etti.

39- **“Dedi: “Ya Rabbi! Bana katından temiz bir nesil hibe et.”** قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً

Denildi ki: Mevsim dışı meyveleri görünce yaşlı, kısır bir insandan çocuk doğabileceğini düşündü. **“Hibe et”** demesi, istediği çocuğun alışılmış tarz dışında ve sebepler ötesi olmasındandır.

40- **“Şüphesiz sen, duayı hakkıyla işitensin.”** إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ

39- **“Zekeriya namaz kılar-ken melekler ona şöyle seslendiler:”** فَنَادَتْهُ الْمَلَائِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ

اِنَّ اللّٰهَ يُبَشِّرُكَ بِمُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِنَ اللّٰهِ وَسَيِّدًا وَحَصُورًا وَنَبِيًّا مِنَ الصّٰلِحِيْنَ
“Şüphesiz Allah sana, Allahtan bir kelimeyi tasdik edici, efendi, nef-sine hâkim ve salihlerden bir peygamber olarak Yahya’yı müjdeliyor.”

Burada melaikeden murat Hz. Cebraildir.

“Allahtan bir kelime”, Hz. İsadır.

Hz. İsayı **“Allahın kelimesi”** denilmesi, baba olmadan “ol” emriyle kendisine vücut verilmesindendir. Böylece O’nun hâli, sıra dışı harikalar olan emir âlemine benzetilmiştir.

“Allahın kelimesinden” murat, Allahın kitabı da olabilir.

Hz. Yahya, kavminin önderi idi, onların fevkinde meziyetlere sahipti. Asla bir günaha niyetlenmedi.

Nefsini şehvanî şeylerden, eğlencelerden uzak tutuyordu. Ayette bu, **“hasur”** kelimesiyle ifade edilmiştir.

Anlatılır ki, çocukluğunda diğer çocuklar kendisini oyuna çağırdığında **“Ben oyun için yaratılmadım”** demişti.

Ayrıca salihler neslinden idi,

O, büyük ve küçük günah işlememişti.

40- **“Zekeriyya** قَالَ رَبِّ اَنْتَ يَكُوْنُ لِيْ غُلَامًا وَكَفَدَ بَلْعَنِي الْكَبِيرُ وَاْمَرَاتِيْ عَاقِرٌ -

dedi: Ya Rabbi, bana ihtiyarlık gelip çattı, karım ise kısırdır, benim nasıl oğlum olabilir?.”

Hiz. Zekerıyanın kendisinin çocuğu olmasını uzak görmesi, âdetullah ve sebepler açısından idi.

Veya bu sorusu, hayretinden, nasıl olacağının keyfiyetinden de olabilir.

Kendisi doksan dokuz, hanımı doksan sekiz yaşımda idi.

“Allah dedi: Öyledir, fakat Allah dilediğini yapar.”

Bir pir-i fâni ve kısır bir hanımdan ocuk dünyaya gelmesi gibi, Allah daha ne hayret verici fiiller yapmaktadır.

41- “Zekerıyya dedi: “Rabbim! Bana bir alâmet ver.”

Hiz. Zekerıyanın buna bir işaret istemesi, hanımının hamile olduğunu anlayıp sevinçle bunu karşılaması, buna şükretmesi ve bekleme sıkıntısını ortadan kaldırması içindi.

“Allah dedi: Senin için alâmet, insanlara üç gün konuşamamandır, ancak remzen (konuşabilirsin).”

Bunun hikmeti, bu üç günde nimetin hakkını vererek Allahı daha ziyade zikretmesi ve O’na şkretmesidir.

Ancak el veya baş işaretini ile konuşabilirsin.

“Rabbini çokça zikret.”

Konuşamayacağın bu günlerde Allahı çokça zikret.

Sadece “Rabbini zikret” denilmeyip **“Rabbini çokça zikret”** denilmesi, zikirde aynı şeyleri söylemenin tekrar olmadığını ifade eder.¹⁸

“Ve akşam üzeri ve sabah erken tesbih et.”

Ayet metnindeki **“Aşiy”**, güneşin öğle vakti zirve noktasından meyledip batışına kadarki vaktini ifade eder. İkindiden veya güneşin batmasından gecenin ilk kısmının gitmesine kadarki vakit olduğu da söylendi.

¹⁸ Yani, mesela “Allah” lafza-i celâlini defalarca söyleyen birisi, aslında aynı kelimeyi tekrar etmektedir. Ama bu tekrarda tesis, kalbin uyanışı, latifelerin gıdasını alması, fikrin harekete geçmesi gibi hikmetler vardır.

42- **وَإِذْ قَالَتِ الْمَلَكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاكِ وَطَهَّرَكِ وَاصْطَفَاكِ عَلَى نِسَاءِ الْعَالَمِينَ** “Hani melekler şöyle demişti: Ey Meryem! Allah seni seçti, seni tertemiz yaptı ve seni dünya kadınlarına karşı seçti.”

Meleklerin Hz. Meryemle konuşmaları, O’nun için bir keramettir. Kerameti inkâr edenler, bunu Hz. Zekeriyanın bir mu’cizesi veya Hz. İsanın nübüvvetine bir hazırlık olduğunu iddia ettiler. **“Biz senden önce de, o beldelerin ahalisinden ancak kendilerine vahyettiğimiz birtakım erkekleri peygamber olarak gönderdik.”** (Yusuf, 109) ayetinin ifade ettiği, gibi hiçbir kadına nübüvvet verilmediği hususunda icma olduğunu nazara verdiler.¹⁹

Meleklerin bunu şifahen değil, ilham yoluyla söylediği de nazara verilmiştir.

Ayette Hz. Meryemle ilgili iki defa **“Allah seni seçti”** ifadesi geçer. Bunlardan birincisi

-Daha önce Beyt-i Makdise kız kabul edilmezken Hz. Meryemin kabul edilmesi,

-Tamamen ibadetle meşgul olması,

-Cennet rızıkları gönderilerek çalışmaya ihtiyacı olmaması,

-Kadınlarda bulunabilen nahoş hallerden temiz kılınmasıdır.

İkincisi ise,

-Hidayet üzere olması,

-Meleklerin kendisine gönderilmesi,

-Babasız çocuk sahibi olmak gibi parlak kerametlere mazhar kılınması,

-Yahudilerin iftirasından henüz yeni doğmuş bebeğinin konuşmasıyla kurtulması,

-Hem kendisinin hem de oğlunun âlemlere ibret olması gibi durumlardır.

43- **يَا مَرْيَمُ اقْنُتِي لِرَبِّكِ وَاسْجُدِي وَارْكَعِي مَعَ الرَّاكِعِينَ** “Ey Meryem! Rabbine divan dur ve secdeye kapan ve rükû’ edenlerle beraber rükû’ et.”

Namazın rükünleri de nazara verilerek, Hz. Meryem’e cemaatle namaz kılması ve namaza ihtimam göstermesi emredildi.

¹⁹ Meleklerin Hz. Meryem’le konuşması O’nun nebi olduğu anlamına gelmez. Dolayısıyla üstteki gerekçeyle kerameti inkâr etmek hiç de makul değildir.

Secdenin rükû'dan önce zikredilmesi

-Ya onların şeriatında böyle olmasından

-Veya vav harfinin tertib gerektirmediğine tenbihte bulunmak için,

-Veya rükû'suz namaz kılanların namazının namaz olmadığını bildirmek içindir.

Ayet metninde geçen **kunut**'un (Zümer, 9) ayetinde olduğu gibi taati devam ettirmek anlamında, sücudun (Kâf, 40) ayetinde olduğu gibi namaz anlamında, rükû'nun da Allaha boyun eğme anlamında olduğu söylendi.

44- **“İşte bu, sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir.”**

Sana anlatılan bu kıssalar, ancak vahiyle bilinebilecek gayb haberlerindendir.

“Meryem'i kim himayesine alıp koruyacak?” diye kalemlerini (kur'a için) atarlarken sen yanlarında değildin.”

Denildi ki: Bir teberrük olarak, kendisiyle Tevrat yazdıkları kalemleriyle kur'a çektiler.

Ayette **“Sen onların yanında değildin”** şeklinde bir üslûb kullanılması, Kur'anın vahiy olduğunu inkâr edenlere karşı **tehekküm** (ince bir alay) üslûbuyla bunu anlatmaktadır.

Çünkü olayları bilmenin yolu,

-Ya bizzat görmek (müşahede-gözlem),

-Veya bunu duymaktır.

Hz. Peygamberin bunu işitme yoluyla bilmediği onlar nezdinde de malumdur, şüphesizdir. Böyle olunca geriye ancak diğer ihtimal, yani bizzat görmek kalır, bunu da akli başında hiçbir insan iddia edemez.

“**(Bu hususta) tartışırken de yanlarında değildin.**”

42. DERS

Hız. İsa

45- **“Melekler şöyle dedi: Ey Meryem! Şüphesiz Allah sana kendisinden bir kelimeyi müjdeliyor.”**

“Adı Meryem oğlu İsa Mesih'dir.”

“Mesih” ifadesi, siddîk gibi itibar ifade eden lakaplardandır. İbranice-de manası “mübarek”tir.

Kelimenin Arabça kökü “meshetmek”ten gelir. Çünkü Hz. İsa bereketle meshedilmiştir, veya günahlardan tertemiz kılınmakla mübarek kılınmıştır.

Veya bu kelime Hz. İsanın bir yerde sabit kalmayıp devamlı hareket halinde olmasını ifade eder.

Hitap Hz. Meryeme iken Hz. İsaya “İbnu Meryem” yani “Meryemin oğlu” denilmesi, babasız doğacağına tenbihte bulunmak içindir. Çünkü evlat, babalara nisbet edilir, annelere nisbet edilmez, onlara nisbet ancak baba olmadığındadır.

“Dünyada da ahirette de gözdedir.”

Hız. İsanın dünyada **gözde olması** nübüvvet ile, ahirette gözde olması ise, şefaattir.

“Ve mukarreb olanlardandır.”

Denildi ki: Bu ifade Hz. İsanın cennetteki yüksek derecesini veya semaya yükseltilmesi ve meleklerle arkadaş olmasını anlatır.

46- **“Beşikte de, yetişkin çağında da insanlarla konuşur.”**

“Ve salihlerdendir.”

Denildi ki: Hz. İsa genç yaşta semaya yükseltildi. Ayet metnindeki “**keh-len**” ifadesi, tekrar yeryüzüne gelmesinden sonraki konuşmasını anlatır.

Ayette Hz. İsa'nın muhtelif hallerinin zikri, O'nun ulûhiyetten uzak olduğunu anlatmak içindir.²⁰

47- **“Meryem dedi: Ya Rabbi, bana bir beşer dokunmamışken benim nasıl çocuğum olur?”**

Hz. Meryemin **“Ya Rabbi, benim nasıl çocuğum olur”** demesi

-Ya hayret ifade eder.

-Ya âdetullaha aykırı olmasından dolayı bir sualdir.

-Veya evlenerek mi yoksa başka şekilde mi çocuğu olacağını sormaktır.

“Dedi: Öyle ama, Allah dilediğini yaratır.”

Bunu söyleyen ya doğrudan Allahu Teâlâdır veya Allah namına bildiren Hz. Cebraildir.

“O, bir şeyin olmasını dilediğinde ona sadece ‘ol!’ der, o da hemen oluverir.”

Ayet, Allahın maddî sebeplerle tedricen yaratmaya kâdir olması gibi, sebepler olmadan defaten yaratmaya da kâdir olduğuna bir işarettir.

48- **“Ona kitabı, hikmeti, Tevrat ve İncil’i öğretir.”**

Cenab-ı Hakkın ilerde Hz. İsanın konumunu haber veren bu ifadeleri, Meryemin gönlünü ferahlatmak ve evlenme olmaksızın çocuk sahibi olacağını öğrenince, kendisinde meydana gelen kınanma duygusunu izale etmeye yöneliktir.

Ayetteki **“Kitap”**tan murat, semavî kitapları ifade eder. Tevrat ve İncil de bunlardan iken ayrıca ifade edilmeleri, onların ilâhî kitapları içinde ayrıcalıklı konumlarına işaret eder.

49- **“Onu İsrailoğullarına bir peygamber olarak gönderir:”**

“Abî QD ÇİTİKİM BAYİE MİN RİBİKİM” (Der ki:) **Şüphesiz ki ben size Rabbinizden bir âyet getirdim:”**

Hz. İsanın “İsrailoğullarına” gönderildiğinin ifade edilmesi,

²⁰ Yani, bir anadan doğan, bebeklik ve olgunluk dönemlerini yaşayan biri ilah olamaz. Çünkü bu haller tamamen beşerî özelliklerdir.

-Ya sadece onlara gönderilmesindendir.

-Ya da başkalarına gönderildi iddiasına bir reddir.

“Size, اَتَىٰ اَخْلَقَ لَكُمْ مِنَ الطَّيْنِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ فَاَنْفُخْ فِيْهِ فَيَكُوْنُ طَيْرًا بِاِذْنِ اللّٰهِ kuş biçiminde çamurdan birşey yaparım da içine üflerim, Allah’ın izniyle o, kuş olur.”

“Büzni’llah” (Allahın izniyle) deyişi, kuş sûretindeki çamura hayat verilmesinin Hz. İsadın değil, Allah’tan olduğunu hatırlatmak içindir.

“Anadan doğma körü ve cüzzamlıyı iyileştiririm.”

Rivayete göre Hz. İsanın yanına binlerce hasta geliyordu. Gelemeyenlerin yanına da O gidiyordu. Onları tedavi etmesi, ancak dua ile idi.

“Ve Allah’ın izniyle ölüleri diriltirim.”

“Allahın izniyle” demesi, ulûhiyet tevehhümünü red içindir.

Çünkü hayat vermek beşerin fiilleri cinsinden değildir.

“Evlerinizde ne yiyor ve neleri biriktiriyorsanız size haber veririm.”

Böylece şüphe duymayacağınız şekilde gaybî olan hallerinizi size söylerim.

“Eğer mü’minler iseniz bunda sizin için elbette bir ibret vardır.”

İmana muvaffak kılınmışsanız bunlarda sizin için bir alamet vardır. Çünkü mü’min olmayanlar mu’cizelerden faydalanmazlar, ibret almazlar.

Veya şöyle de denilebilir: “Eğer siz inat etmeyip hakkı tasdik eden kimselerseniz...”

50- وَمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيِّ مِنَ التَّوْرَةِ وَلِأَحْلَ لَكُمْ بَعْضَ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ - “Önümdeki Tevrat’ı doğrulayıcı olarak ve size haram kılınan bazı şeyleri helal kılmak için (geldim).”

Daha önce Hz. Musanın şeriatında yasaklanan hayvanların iç yağları, deve eti ve Cumartesi günü çalışmak gibi yasakları kaldırmak için size geldim.

“Ve size haram kılınan bazı şeyleri helal kılmak için (geldim)” de-

mesi, Hz. İsanın şeriatının Hz. Musanın şeriatını neshettiğine delâlet eder. Tevratı tasdik edici olması bunu ihlal etmez. Kur'anın bir kısım hükümlerinin bir kısmını neshi birbiriyle çelişki ve birbirini yalanlama olmadığı gibi. Çünkü hakikatte nesh, zamanlara göre beyan ve tahsistir.²¹

وَجِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ “Ve Rabbinizden size bir mu’cize getirdim.”

فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا “Artık Allah’tan korkun ve bana itaat edin.”

51- إِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ “Şüphesiz Allah, Rabbim ve Rabbinizdir.”

فَاعْبُدُوهُ “Öyleyse O’na ibadet edin!”

هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ “İşte bu, sırat-ı müstakimdir (doğru bir yoldur).”

“Allah benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir, O’na ibadet edin” ifadesi peygamberlerin üzerinde ittifak ettikleri konulardandır. Bu, peygamberle sihirbaz arasında en önemli bir ayırıcı özelliktir.²²

“Şüphesiz Allah, Rabbim ve Rabbinizdir.” ifadesi, nihayeti tevhid olan hak itikadla nazarı kuvvetin (işin teorik yönünün) tamamlanmasıdır.

Devamında “Öyleyse O’na ibadet edin!” denilmesi ise amelî kuvvetin (işin pratik, uygulamalı kısmının) tamamlanmasına bir işarettir. Bu da emirlere uymak ve yasaklardan kaçmaktan ibarettir.

Ardından “İşte bu, sırat-ı müstakimdir” diyerek teorik ve amelî yönleri cem edenlerin istikamet üzere olduklarını beyan etmiştir. Bunun bir benzerini şu hadiste görürüz:

“Allaha iman ettim” de. Sonra da istikamet üzere ol!”

52- فَلَمَّا أَحَسَّ عِيسَى مِنْهُمُ الْكُفْرَ قَالَ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ “İsa onların inkârlarını hissedince, “Allah giden yolda yardımcılarım kimler?” dedi.”

Hiz. İsa, onlardan gözle görülür bir şekilde inkâr emareleri hissedince, “Allah giden yolda yardımcılarım kimler?” dedi.

²¹ Yani, mevsimlere göre elbise, gıda ve ilaçların değişmesi gibi, zamanlara göre de bazı hükümlerin değişmesi gayet normaldir. Nitekim İslamın Mekke döneminde silahlı cihada izin verilmemişken, Medine döneminde izin verilmiştir. Her ikisi de haktır ve zamanlarına muvafıktır.

²² Yani, sihirbazın ortaya koyduğu hünerler görünüşte mu’cizeye benzeyebilir, ama sihirbaz hakka davet etmez, Allaha ibadete çağırmaz.

Denildi ki: Ayette “ilallah” derken kullanılan إِلَى “ile” harf-i cerri, hem مَعَ maiyet, hem فِي (fi) manası, hem de لَ (lâm) manası ifade edebilir.²³ **“Havariler dediler: Biz Allahın yardımcılarıyız.”**

Havarî, “bembeyaz elbise giymiş adam” demektir. Hz. İsanın ashabına “havariler” denilmesi, niyetlerinin hâlis ve içlerinin tertemiz olmasını ifade eder.

Havarilerin üstteki ifadeleri, “Biz Allahın dininin yardımcılarıyız” manasını da ifade eder.

إِنَّا بِاللهِ **“Allah’a iman ettik.”**

وَاشْهَدُ بِنَا مُسْلِمُونَ **“Ve şahit ol ki, biz hakka teslim olmuş kimsele-**

riz.” Peygamberlerin kavimleri hakkında lehte ve aleyhte şahitlik yapacakları kıyamet günü, bizim hakka teslim olmuş kimseler olduğumuza şahit ol.

53- رَبَّنَا آمَنَّا بِمَا أَنْزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُولَ **“Ey Rabbimiz, indirdiğine iman ettik ve peygambere uyduk.”**

فَاكْتَبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ **“Artık bizi şahidlerle beraber yaz.”**

Bizi vahdaniyetine (birliğine) şahit olanlarla beraber yaz.

Veya kendilerine tâbi olanlara şهادette bulunan peygamberlerle beraber yaz.

Veya bizi ümmet-i Muhammedle beraber yaz. Çünkü onlar insanlara şahit olacaklardır.

54- وَمَكْرُؤًا وَّمَكْرًا **“Onlar tuzak kurdular, Allah da tuzak kurdu.”**

Bunlar, Hz. İsanın kendilerinde inkâr hissettiği Yahudilerdir. Onu suikastle öldürmek için birini görevlendirmişlerdi.

²³ Ayetin meali **“Allaha yardımcılarım kimler?”**

Birinciye göre “Allah benim yardımcım, Allah ile beraber yardımcılarım kimler?”

İkinciye göre “Allah yolunda yardımcılarım kimler?”

Üçüncüye göre ise “Allah için yardımcılarım kimler?” Yani hiçbir menfaat beklemeden sırf Allah için kim bana yardım edebilir?

Allahu Teâlâ Hz. İsayı semaya yükseltti. O'na suikaste yelteneni de İsa şekline çevirdi, öyle ki İsa zannederek onu öldürdüler.

Ayette Allaha mekir (tuzak) isnat edilmektedir. Mekir, aslında başkasına zarar celbeden hile ve tuzak anlamına gelir, bu yönüyle Allaha nisbet edilmez. Ancak mukabele ve müşâkele üslûbuyla Allaha nisbeti söz konusu olur.²⁴

وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ **“Allah tuzak kuranların en hayırlısıdır.”**

Allah hile ve tuzak hazırlamada onlardan daha kuvvetlidir, onlara hesap etmeyecekleri yerden zarar vermeye ziyadesiyle kâdirdir.

55- **إِذْ قَالَ اللَّهُ “(O zaman) Allah şöyle demişti:”**

يَا عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ **“Ey İsa, şüphesiz ben seni vefat ettireceğim.”**

Hz. İsanın Vefatı

Seni eceline ulaştıracağım, ecel-i müsemmana te'hir edeceğim, Seni onların öldürmesinden koruyacağım.

Ayette **“teveffi”** vefat ettirmektir. “Arzdan Seni alacağım” anlamına gelebilir.

Veya rivayete göre uykuda iken semaya yükseltilmesi nazara alındığında **“uykuda seni vefat ettireceğim.”**

Veya **“melekût âlemine yükselmeye engel olan şehevânî şeylerden seni kurtararak öldüreceğim.”**

Denildi ki: Allah O'nu yedi saat süresince ölü olarak tuttu, sonra da semaya yükseltti. Hristiyanlar bu görüştedirler.

وَرَافِعُكَ إِلَيَّ **“Ve seni bana yükselteceğim.”**

İkram mahallim ve meleklerimin meskeni olan semaya yükselteceğim.

وَمُطَهِّرُكَ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا **“Ve seni inkârcılardan temizleyeceğim.”**

Onların kötü hallerinden ve suikastlerinden Seni temize çıkaracağım.

²⁴ Yani Allahu Teâlâ doğrudan kimseye tuzak kurmaz, O bundan münezzehtir. Ancak O, Allah dostlarına hazırlanan hile ve tuzaklara mukabelede bulunur, onların hile ve tuzaklarını kendi aleyhlerine çevirir, onları kendi kazdıkları kuyuya düştürür.

“Ve sana uyanları, وَجَاعِلُ الَّذِينَ اتَّبَعُوكَ فَوْقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ kıyamete kadar o inkarcıların üstünde tutacağım.”

Burada nazara verilen üstünlük, hem delil yönünden hem de çoğu zaman için maddeten de galibiyettir.

Ona tâbi olanlardan murat, O'nun nübüvvetine inanan Müslümanlar ve Hristiyanlardır. Yahudilerin bu zamana kadar onlara galip geldiği duyulmamıştır. Ve onlar için bir devlet de söz konusu olmamıştır.

“Sonra dönüşünüz banadır.” ثُمَّ إِلَىٰ مَرْجِعِكُمْ

“Ben de ayrılığa düştüğünüz hususlarda aranızda hükmederim.” فَأَحْكُمُ بَيْنَكُمْ فِيمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ

56- “İnkâr edenlere gelince, onlara dünyada da, ahirette de şiddetli bir şekilde azab ederim.” فَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَأَعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ

“Ve onlar için hiçbir yardımcı yoktur.” وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ

57- “İman edip salih ameller işleyenlere gelince, (Allah) onların mükâfatlarını tastamam verir.” وَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ

“Allah, zalimleri sevmez.” وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ

58- “İşte bu sana okuduğumuz, âyetlerden ve hikmet dolu zikirdendir.” ذَلِكَ نَتْلُوهُ عَلَيْكَ مِنَ الْآيَاتِ وَالذِّكْرِ الْحَكِيمِ

“İşte bu..” ifadesi, bahsi geçen Hz. İsa ve diğerlerinin haberlerine işarettir.

59- “Doğrusu Allah katında İsa'nın halî, Âdem'in halî gibidir.” إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ

“Onu topraktan yarattı.” خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ

Hz. İsanın Hz. Âdeme benzetilmesi, kendisinin babasız yaratılması cihetiyledir. Hz. Âdem ise ne baba ne de anne olmadan doğrudan topraktan yaratılmıştır. Böylece Hz. İsanın babasız yaratılma olayına, ondan daha hayret verici Hz. Âdem örneği verilmesi, hasımları susturmak ve şüphe duyacakları maddeleri kesmek içindir.

“Sonra ona “ol!” dedi, o da oluverdi.”

Sonra “Sonra bu az suyu “alaka” hâline getirdik. Alakayı da “mudga” yaptık. Bu “mudga”yı da kemiklere dönüştürdük ve bu kemiklere de et giydirdik. Nihayet onu bambaşka bir yaratık olarak ortaya çıkardık. Yaratanların en güzeli olan Allah’ın şânı ne yücedir!” (Mü’minun, 14) ayetinde nazara verildiği gibi, O’nu bir beşer olarak inşa etti.

Veya topraktan yaratılışını takdir etti.

60- الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ “Hak Rabbindendir.”

“O hâlde, sakın şüphe edenlerden olma.”

“Sakın şüphe edenlerden olma!” ifadesi Hz. Peygambere bir hitap olabilir. Zaten şüpheden uzak olan Hz. Peygambere böyle bir emir, O’nu heyecana getirmek ve ziyade sebat göstermesini sağlamak içindir.

Veya hitap, ayeti duyan herkesedir.

61- فَمَنْ حَاجَّكَ فِيهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ “Sana ilim geldikten sonra artık kim bu konuda seninle tartışacak olursa, de ki:”

Artık Hristiyanlardan her kim Sana ilmi icap ettiren apaçık bazı ayetler geldikten sonra tartışmaya girerlerse onlara de ki:

“Gelin, oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, kendimizi ve kendinizi çağıralım.”

Yani bizden ve sizden her biri kendini ve ailesini çağırırsın, karşılıklı lanet için can u gönülden yalvaralım.

Önce evlat ve hanımların söylenmesi şundandır: Kişi bunlar için kendini tehlikeye atar ve onlar için harp eder.

“Sonra da lanetleşelim.”

Ayet metninde geçen **ibtihale**, diğer ismiyle mübahahele “içimizden kim yalancı ise Allahın laneti onun üzerine olsun” diyerek dua etmektir.

“Allah’ın lanetinin yalancılara olmasını dileyelim.”

Sebeb-i Nüzûl

Rivayet edilir ki, Necran Hristiyanları mübaheleye davet edildiklerinde biraz süre istediler. Baş başa kaldıklarında, içlerinde isabetli görüşler ifade eden Akıb'e "ne dersin?" diye sordular. O da dedi ki: "Vallahi, siz O'nun nübüvvetini bildiniz. O size Sahibiniz İsa hakkında işin gerçeğini bildiren söz ile geldi. Vallahi, bir peygamberle lanetleşmeye giren hiçbir kavim iflah olmamış, helâk olup gitmiştir. İlla dininizde kalmak istiyorsanız, bu zâta varın, "Allaha ısmarladık" deyin, sonra ayrılın."

Bunun üzerine Hz. Peygambere vardılar. Hz. Peygamber Hz. Hüseyini kucığına almış, Hz. Hasanın elinden tutmuş, Hz. Fatıma arkasında, Hz. Ali de O'nun arkasında yürüyorlardı. Hz. Peygamber onlara "ben dua ettiğimde âmin deyin" diyordu. Bu manzarayı görünce en ileri seviyedeki din adamları şöyle dedi: "Ben burada öyle yüzler görüyorum ki, Allahtan bir dağı yerinden kaldırmasını isteseler, Allah o dağı yerinden kaldırır. Bunlarla mübahele yapmayın, yoksa helak olursunuz."

Bunun üzerine gönüllü olarak Hz. Peygambere boyun eğdiler, cizye vermeyi kabul ettiler. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Nefsim elinde olan Allaha yemin ederim ki, mübaheleye girselerdi burada maymun ve domuza çevrileceklerdi. Vadi üzerlerine ateşle dolacaktı. Allah, ağaçtaki kuşlar dahil, Necran ve ahalisini kökten silecekti."

Ayet, Hz. Peygamberin nübüvvetine ve yanında getirdiği ehl-i beytin faziletine bir delildir.

62- **إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ - "Şüphesiz bu (İsa ile ilgili) gerçek kıssadır."**

وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا اللَّهُ "Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur."

وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ "Şüphesiz Allah Azîz'dir – Hakîm'dir."

Onun dışında hiçbir şey uluhiyette O'na şerik olmak için tam bir kudret ve mükemmel bir hikmette O'na müsavi olamaz.

63- **فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِالْمُفْسِدِينَ - "Eğer yüz çevirirlerse, şüphesiz ki Allah müfsitleri çok iyi bilendir."**

Ayet, onlara bir vaiddir. "Allah onları çok iyi bilendir" yerine **"Allah müfsitleri çok iyi bilendir"** denilmesi, delillerden ve tevhidden yüz çevirmenin dinde ve itikadda bir ifsat olduğuna ve nefsin fesadına, hatta âlemin fesadına yol açacağına delâlet içindir.

Ehl-i Kitaba Sesleniş

64- قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ “De ki: Ey ehl-i kitap!”

İfade, hem Yahudi hem de Hristiyanları içine alır. Bundan muradın Necran heyeti veya Medine Yahudileri olduğu söylendi.²⁵

تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ “Bizimle sizin aranızda ortak bir söze gelin:”

أَلَا نَعْبُدُ إِلَّا اللَّهَ “Allah’tan başkasına ibadet etmeyelim.”

Sadece O’na ibadet edelim, ibadetimizi Allah için yapalım.

وَلَا نُشْرِكُ بِهِ شَيْئًا “O’na hiçbir şeyi ortak koşmayalım.”

Ondan başkasını ibadete layık kılmada O’na şerik yapmayalım, o şeyi ibadete ehil görmeyelim.

وَلَا يَتَّخِذْ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ “Ve Allah’ı bırakıp da bazımız bazımızı rabler edinmesin.”

“Üzeyir Allahın oğludur”, “İsa Allahın oğludur” demeyelim. Haram ve helal hususunda ruhbanların sonradan çıkardıklarına itaat etmeyelim. Çünkü onlar da bizim gibi beşerdirler.

Rivayete göre “(Yahudiler) Allah’ı bırakıp hahamlarını; (Hristiyanlar ise) **rahiplerini ve Meryem oğlu Mesih’i rab edindiler.**” (Tevbe, 31) ayeti nazil olunca Adiy bin Hatem şöyle dedi: “Biz onlara tapmıyorduk ya Rasulallah.”

Hız. Peygamber “Onlar size bazı şeyleri helal, bazı şeyleri de haram kılıp siz de onların sözüne göre hareket etmiyor muydunuz?” dedi.

Adiy “evet” deyince, “İşte, ayetin anlattığı budur” buyurdu.

²⁵ Bir ayet, belli bir sebeple indiginde, hüküm olarak sırf onlara bakmaz. “İti-bar, lafzın umumî oluşunadır, sebebin hususî oluşuna değil” denilir. Yani, sebep-i nüzulün hususiliği, hükmün umumî olmasına engel değildir.

“Eğer onlar yüz çevirirlerse, deyin ki: Şahit olun biz Müslümanlarız.”

“Yüz çevirmek”ten murat, tevhidden yüz çevirmeleridir.

65- **“Ey kitap ehli! İbrahim hakkında niçin tartışıyorsunuz?”**

“Oysa Tevrat da, İncil de ondan sonra indirilmiştir.”

Sebeb-i Nüzûl

Yahudi ve Hristiyanlar Hz. İbrahim hakkında birbirleriyle çekiştiler. Her bir fırka, O’nun kendilerinden olduğunu iddia etti. Bunun üzerine Hz. Peygambere müracaat ettiler, üstteki ayet nazil oldu. Yani, Yahudilik ve Hristiyanlık Hz. Musa ve Hz. İsaya Tevrat ve İncilin inmesiyle meydana gelen iki dindir. Hâlbuki Hz. İbrahim Hz. Musadan bin ve Hz. İsadan da iki bin yıl önce idi. Nasıl olur da bu dinlere mensup olabilir?

66- **“Siz hiç aklınızı kullanmaz mısınız?”**

Aklınızı kullanıp da muhal (imkânsız) olan bir şeyi bırakmaz mısınız?

66- **“İşte siz böyle kimselersiniz! Biraz bilginiz olan şey hakkında tartıştınız.”**

“Peki, hiç bilginiz olmayan şey hakkında niçin tartışıyorsunuz?”

Ayetteki **هَـ** “ha” tenbih harfidir. Bununla göz ardı ettikleri hallerine uyarıda bulunuldu. Yani, işte sizler böyle ahmak kimselersiniz. Ahmaklığınızın beyanına gelince: Haydi diyelim ki bir inatla Tevrat ve İncilde bilgisini bulduğunuz veya olduğunu iddia ettiğiniz meselelerde mücadeleye girdiğiniz. Ama ne diye hiç bilginizin olmadığı, kitabınızda da zikri geçmeyen Hz. İbrahimin dini hakkında mücadele ediyorsunuz?

“Allah bilir, siz bilmezsiniz.”

Allah tartıştığınız meseleleri bilir, siz ise onlardan cahilsiniz.

67- **“İbrahim, ne Yahudi idi, ne de Hristiyanı.”**

“Fakat O, hanif bir müslimdi.”

O, batıl akaiden uzak, Allaha boyun eğmiş biri idi.

“Ve, müşriklerden değildi.”

Ayette onların müşrik olduklarına bir tariz vardır. Çünkü Hz. Üzeyri ve Hz. İsayı bir nevi şerik yapmışlardı. Ayrıca müşriklerin “biz İbrahim milletiüzereyiz” demelerine de bir red söz konusudur.

Tenbih: Bu kıssada gözetilen irşattaki belâgat ve kademe kademe delil getirmekteki güzelliğe bak.

Önce Hz. İsanın halleri ve onda görülen ulûhiyete aykırı tavırları beyan etti.

Sonra onların düğümlerini açan ve şüphelerini izale eden meseleleri zikretti.

Onların inadını ve dik kafalılığını görünce onları bir nevi i'caz ve mübaleheyle, yani karşılıklı lanetleşmeye çağırdı.

Buna yanaşmayıp bir derece boyun eğdiklerinde onlara irşada döndü ve daha kolay bir yol izledi. Onları Hz. İsanın ve İncilin, diğer peygamberler ve kitapların muvafakat ettiği esaslara çağırdı.

Ardından bundan da bir sonuç alınmadığını, ayet ve uyarıların onlara bir fayda vermediğini görünce onlardan yüz çevirip şöyle dedi:

“Eğer onlar yüz çevirirlerse, deyin ki: Şahit olun biz Müslümanlarız.” (Âl-i İmran, 64)

68- **“Doğrusu insanların İbrahim’e en yakın olanı, ona uyanlar, şu Peygamber ve mü’minlerdir.”**

Ayette geçen “evla” yakın anlamındaki “veli” kelimesinden gelir. Yani, Hz. İbrahime en has ve en yakın olanlar O’nun ümmetinden olup O’na uyanlar ve bu peygamber ve Onunla beraber iman edenlerdir.

Çünkü bildirilen hükümlerin çoğunda, Hz. İbrahimle muvafakat hâlinedirler.

“Ve Allah mü’minlerin dostudur.”

Onlara yardım eder, imanlarından dolayı en güzel bir şekilde mükâfatlandırır.

69- **“Ehl-i Kitaptan bir grup sizi saptırmak istediler.”**

Sebeb-i Nüzûl

Yahudiler, Huzeyfe, Ammar ve Muazı Yahudiliğe çağırmışlardı. Ayet, bu münasebetle indi.

“Hâlbuki sırf kendilerini saptırırlar.”

Bu saptırmaları ancak kendilerine döner, bunun vebalini ancak kendileri çeker. Çünkü bu hareketleriyle azaplarını kat kat artırmış olurlar.

“Ama farkında değiller.”

Ama onlar bunun yükünü ve zararın kendilerine döneceğinin şuurunda değiller.

70- **“Ey ehl-i kitap! İTÂHİL KİTÂB LİM T_KFÜRÖN BÂİYÂTİ ALLH WÂNTM TŞHEDÖN- Gerçeği gördüğünüz halde, niçin Allah’ın âyetlerini inkâr ediyorsunuz?”**

Tevrat ve İncilin söylediği ve Hz. Muhammedin (asm) nübüvvetine delil olan ayetleri niye inkâr ediyorsunuz.

Hâlbuki siz bunların Allahın ayetleri olduğuna şهادet ediyorsunuz.

Veya mana şöyle olabilir: “Ey ehl-i kitap! Siz hem Tevrat hem de İncilde özelliğini gördüğünüz halde niye Kur’anı inkar ediyorsunuz?”

Veya mu’cizelerin hak olduğunu bildiğiniz halde, bu ilâhî ayetleri/mu’cizeleri niye inkâr ediyorsunuz.

71- **“İTÂHİL KİTÂB LİM TLİSÖN ALH BÂLBÂTİL WTKTMÖN ALH WÂNTM TĞLMÖN- “Ey ehl-i kitap! Niçin hakkı batıla karıştırıyor ve bile bile hakkı gizliyorsunuz?”**

Hakkı batıla karıştırmak

-Tahrif yoluyla,

-Batılı hak sûretinde ibraz etmek sûretiyle,

-Veya ikisi arasında iyi bir temyiz yapmamakla olur.

Bile bile hakkı gizlemek, Hz. Peygamberin nübüvvetini ve özelliklerini gizlemek gibi durumlardır.

72- وَقَالَتْ طَائِفَةٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ آمِنُوا بِالَّذِي أُنْزِلَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَجْهَ-
النَّهَارِ وَاكْفُرُوا آخِرَهُ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ “Ehl-i kitaptan bir grup şöyle dedi:

Mü’minlere indirilene günün başlangıcında inanın, sonunda da inkâr edin, ola ki onlar da dönerler.”

Yani, günün evvelinde iman izhar edin, ama günün sonunda da inkâr edin. Olur ki, böylece mü’minleri dinleri hakkında şüpheye düşürürsünüz. Gördüğünüz mahzurlu şeyler sebebiyle döndüğünüzü zannederler.

Sebeb-i Nüzûl

Ayette ifade edilen “kitap ehlinde bir taife” Ka’b Bin Eşref ve Malik Bin Sayf’tır. Bunlar kible Mescid-i Aksadan Mescid-i Harama çevrilince arkadaşlarına dediler: Onların Kabeye doğru namaz kılmalarına önce iman edin, günün evvelinde siz de Ka’beye doğru namaz kılın. Sonra, günün sonunda Kudüse doğru namaz kılın. Olur ki “onlar bu meseleyi bizden daha iyi bilirler, onlar döndü, biz de dönelim” derler.

Ayetin Hayber hahamlarından oniki kişi hakkında indiği de rivayet edilir. Bunlar kendi aralarında günün evvelinde İslâma girmek ve sonunda “Kitabımıza baktık, âlimlerimize danıştık, Muhammedi Tevratla anlatıldığı sıfat üzere bulmadık” demek hususunda anlaştılar. Niyetleri Hz. Peygamberin ashabını O’nun hakkında şüpheye düşürmek idi.

73- وَلَا تَوَمَّنُوا إِلَّا لِمَنْ تَبَعَ دِينَكُمْ “Ve dininize uyanlardan başkasına inanmayın.”

Kalben tasdik ile ancak kendi dininizden olanları ikrar edin.

Veya günün evvelinde imanınızı ancak sizin dininiz üzere olanlara izhar ediniz. Çünkü onların dönmesi daha ziyade umulur ve daha ehemmiyetlidir.

“De ki: Şüphesiz doğru yol, Allah’ın yoludur.” قُلْ إِنَّ الْهُدَى هُدَى اللَّهِ

O, dilediğini imana hidayet eder ve onda sebat verir.

“Size verilenin benzerinin bir başkasına verilmiş olduğuna, yahut Rabbinizin huzurunda sizin aleyhinize deliller getireceklerine” (de inanmayın dediler).”

Yani, bazılarına size verilenin bir mislinin verileceğine inanmayın. “Verilebilir” şeklinde de Müslümanlara ifşa etmeyin. Yoksa sebatları artar. Müşriklerle de söylemeyin yoksa İslâma girerler.

“De ki: Lütuf Allah’ın elindedir, onu dilediğine verir.”

“Allah, Vasi’ – Alîm’dir (rahmeti bol olan, her şeyi hakkıyla bilendir.)”

74- “Rahmetini dilediğine tahsis eder.”

“Allah, büyük lütuf sahibidir.”

Ayet, onların batıl iddialarını açık bir şekilde reddir ve ibtaldir.

75- “Ehl-i kitaptan öylesi var ki, ona yüklerle mal emanet etsen, onu sana eksiksiz iade eder.”

Ayette nazara verilenler, Abdullah Bin Selam gibi olanlardır.

Kureyşli biri bu zâta bin iki yüz okka altın emanet etmişti, İbnu Selam tümünü eksiksiz teslim etti.

“Fakat öylesi de vardır ki, ona bir dinar emanet etsen, tepesine dikilip durmadıkça onu sana iade etmez.”

Fenhas Bin Azura gibi. Bir Kureyşli kendisine bir dinar emanet bırakmıştı, bir dinara hıyanet etti.

Denildi ki: Kendilerine emanet edilen mal çok da olsa kendisine güvenilebilen kimseler, Hristiyanlardır. Bunlarda eminlik esastır. Az mala bile hıyanet edenler ise, Yahudilerdir. Bunlarda da daha çok hıyanet asıldır.

Emanete hıyanet eden bu gibi kimselerin başında dikilip, durmadan isteyeceksin, hâkime şikâyet edecek, delil getireceksin ki emanetini geri alabilesin.

“Bu da onların, “Ümmîlere karşı yaptıklarımızdan bize vebal yoktur” demelerinden dolayıdır.”

Onların emaneti geri vermeyişleri şöyle demelerindendir: “Kitap ehlin-den olmayanları hakkında bize bir vabal yok, bizim dinimizden olmayanlara ne yapsak, itab ve kınamaya maruz kalmayız.”

وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ “Ve onlar, bile bile Allah’a karşı yalan söylerler.”

Bu iddiaları ile Allaha karşı yalan söylüyorlar. Hâlbuki kendilerinin yalanı olduğunu da bilmektedirler.

Onların “**ümmilere karşı yaptıklarımızdan bize bir vebal yok**” demeleri, kendilerine muhalif olanlara zulmetmeyi helâl görmelerindendir. Onlar şöyle derler:

“Tevratta onlarla alakalı bir haram yoktur.”

Denildi ki: Yahudiler Kureyşten bir kısım insanları çalıştırdılar. Bunlar Müslüman olunca haklarını istediler. Yahudiler onlara şöyle dedi: “Dinini zi terk ettiğiniz için hakkınız düştü.” Kendi kitaplarında onlarla ilgili hükümün böyle olduğunu iddia ettiler.

Hız. Peygamberin bu ayet nazil olduğunda şöyle dediği bildirilir: “Allah düşmanları yalan söyledi. Cahiliye döneminde ne varsa hepsi ayaklarımın altındadır. Ancak emanetler müstesna. Çünkü onlar hem iyi hem de facir olana edâ edilir.”

76- بَلَىٰ مَنْ أَوْفَىٰ بِعَهْدِهِ وَاتَّقَىٰ فَإِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ “Hayır! (Gerçek, onların dediği gibi değil.) Kim sözünü yerine getirir ve haramdan sakınırsa, şüphesiz Allah müttaki olanları sever.”

Onların nefyettiklerini isbat eder. Yani, Yahudilere, ümmilerle ilgili yaptıkları haksızlıklardan dolayı vebal vardır.

Ayette ahde vefa ve takva beraberce övülürken ayetin “**Allah müttaki olanları sever.**” şeklinde bitirilmesi, işin esasının takva olduğunu, takvanın vefa dahil bütün vacibatı yapmayı, yasaklardan kaçmayı içine aldığı hissettirir.

77- إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا “Şüphesiz, Allah’a verdikleri sözü ve yeminlerini az bir karşılığa değişenler var ya.”

Ayette geçen “**Allahın ahdi**” peygambere iman ve emanetlere vefa gibi verdikleri sözlerdir.

“**Onların yeminleri**” “vallahı peygambere inanacağız ve O’na yardım edeceğiz” şeklindeki yeminleridir. Bunları hiçe sayıp aldıkları az bir ücret ise, dünyanın gelip geçici metadır.

اُولَٰئِكَ لَا خَلَاقَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ “İşte onların ahirette bir payı yoktur.”

لَا يَكَلِّمُهُمُ اللَّهُ “Allah, onlarla konuşmaz.”

“Allah onlarla konuşmaz” ifadesi “hiç konuşmaz” anlamında olabileceği gibi, “onları sevindirecek şekilde onlarla konuşmaz” manasını da ifade edebilir. Allah konuşmasa da melekler onları kıyamet günü hesaba çekerler.

Veya onlar Allahın kelimeleri ve ayetlerinden yararlanamazlar.

Zâhir olan, bu ifadenin Allahın onlara gadabından kinaye olmasıdır. Ayetin devamı da bunu te’yit emektedir:

وَلَا يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ “Kıyamet günü onlara bakmaz.”

Çünkü birine kızan ve ona onu önemsiz gören ondan yüz çevirir, onunla konuşmaz, ona doğru yönelmez. Ama kıymet verdiğinde, adamdan saydığına onunla konuşur ve ona nazar eder.

وَلَا يُزَكِّيهِمْ ط “Ve onları temize çıkarmaz.”

Onları sena etmez.

وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ “Onlar için elim bir azap vardır.”

Yaptıklarına karşılık onlara elim bir azap vardır.

Sebeb-i Nüzûl

Denildi ki: Ayet, Tevrat’ı tahrif eden, Hz. Peygamberin ondaki vasfını ve emanetlerin hükmünü ve benzerlerini değiştirip buna mukabil rüşvet alan Yahudi hahamları hakkında nazil oldu.

Ayetin, çarşıda durup da malını satarken alış fiyatını Allaha yemini de katarak yanlış söyleyen kimse hakkında indiği de söylenmiştir.

وَأَنَّ مِنْهُمْ لَفَرْقًا يَلُونُ أَلَسْتَ لَهُم بِالْكِتَابِ لِتَحْسَبُوهُ مِنَ الْكِتَابِ وَمَا هُوَ مِنْ-78 الْكِتَابِ “Onlardan bir grup var ki, (okudukları) Kitab’dan olmadığı hâlde Kitab’dan sanasınız diye Kitap’tanmış gibi dillerini eğip бүkerler.”

Onlardan, yani Tevratı tahrif edenlerden Ka’b, Malik, Huyey Bin Ah-tab gibi bir fırka da vardır ki, bunlar Tevratı okurken ağızlarını eğip бүkerler, nazil olduğu şekilde okumak yerine muharref şeklini okumaya meylederler.

وَيَقُولُونَ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ “Bu, Allah katındandır” derler.”

وَمَا هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ “Hâlbuki o, Allah katından değildir.”

Ayet böyle yapanları şiddetle kınar, onların tariz ile değil, açıktan böyle bir iddiada bulunduklarını bildirir.

Onların kendi yalanlarını Allahtanmış gibi göstermelerine karşılık ayette “o, Allah katından değildir” ifadesi, kulun fiilinin Allahın fiili olmasını gerektirmez.²⁶

وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ “Bile bile Allah adına yalan söylerler.”

Ayetin bu kısmı, önceki manayı te’kid, onların Allaha karşı yalancılıklarını tescil ve bunu bile bile yaptıklarını ilan etmektedir.

مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُؤْتِيَهُ اللَّهُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ كُونُوا 79- “Allah’ın, kendisine Kitab, hüküm (hikmet) ve peygamberlik verdiği hiçbir insanın, ‘Allah’ı bırakıp bana kul olun’ demesi düşünülemez.”

Ayet, Hz. İsa’ya ibadet edenlere bir tekzip ve reddir.

Sebeb-i Nüzûl

Denildi ki: Kurayza oğullarından Ebu Râfi’ ve Necran Hristiyanlarından Esseyyid, Hz. Peygambere “Sana ibadet etmemizi, Seni Rab edinmemizi ister misin?” dediler. Hz. Peygamber şöyle cevap verdi: “Allahtan başkasına ibadet etmekten ve Allahtan başkasına ibadeti emretmekten Allah sığınırız. Allah beni bununla göndermedi ve bununla bana emretmedi.”

Bu vakıa üzerine ayet nazil oldu.

Denildi ki: Bir adam “Ya Rasulallah, Sana birbirimize selâm verdiğimiz gibi selâm veriyoruz. Ne dersin, Sana secde edelim mi?” Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

“Allahtan başka kimse secde edilmeye uygun değildir. Lakin peygambere ikrâm edin, ehli için hakkı bilin.”²⁷

²⁶ **Ehl-i sünnet**, insanın fiillerini kesb yönüyle insana, yaratma yönüyle Allaha nisbet eder. **Mu’tezile mezhebi** ise, insanın sorumlu olabilmesi için kendi fiillerinin yaratıcısı olması gerektiğini söyler. Hâlbuki Allah bütün fiillerin yaratıcısıdır, yaratmada da O’nun bir şeriki yoktur.

²⁷ Yani, her hak sahibine hakkını verin.

“Fakat onun, “**Öğrettiğiniz ve okuduğunuz kitap gereğince Rabbaniler olun**” (demesi uygundur).”

Lakin peygamber size “**Rabbaniler olun!**” der.

Rabbanî, Rabbe mensup olana denir. İlim ve amelde kâmil olan için kullanılır.

Kitabı öğretmeniz ve O’nu ders yapmanız sebebiyle böyle söyler. Çünkü talim ve taallümün faydası, itikad ve amel için hakkın ve hayrın bilinmesidir.

80- “Onun size, “**Melekleri ve peygamberleri rabler edinin**” diye emretmesi de düşünülemez.”

“Siz müslüman olduktan sonra, o size hiç küfrü emreder mi?”

Tevhid Yolu

وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ لَمَا آتَيْنَاكُمْ مِنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ بِحُكْمٍ ظَاهِرٍ عَلَيْهِمْ لِيُظَاهِرَهُمْ إِلَى وَجْهِهِمْ يَنْبِرُوا لَهُمْ أَن يَقُولُوا يَشَاقِقُكُمْ اللَّهُ بِحُكْمِ اللَّهِ الْقَدِيرِ ۝۸۱

81- **Hani, Allah peygamberlerden, “Andolsun, size vereceğim her kitap ve hikmetten sonra, elinizdeki- ni doğrulayan bir peygamber geldiğinde, ona mutlaka iman edecek- siniz ve ona mutlaka yardım edeceksiniz” diye söz almıştı.”**

Denildi ki: Ayet, zâhirine göredir. Peygamberlerle ilgili hüküm böyle olunca, ümmetler de evleviyetle aynı hükme tâbidirler.

Denildi ki: Manası şöyledir: Allahu Teâlâ peygamberlerden ve ümmet-lerden söz aldı. Ama peygamberleri zikredince ümmetleri zikirden istiğ- na gösterdi.

Denildi ki: Mana şöyledir: Allah peygamberlerden ümmetlerine bildir- mek üzere şöyle söz aldı.

Denildi ki: Ayetten murat: “Allah peygamber çocuklarından şöyle söz aldı.” Onlar da İsrailoğullarıdır.

Veya onlara “nebiler” demesi onlarla ince bir alaydır. Çünkü onlar şö-yle diyorlardı: Biz nübüvvete Muhammedden daha evla’yız, çünkü biz ehl-i kitabız, peygamberler bizdendi.

“Bunu kabul ettiniz mi; verdiğim bu ağır görevi üstlendiniz mi?” demişti.”

“Onlar, “Kabul ettik” dediler.”

Allah da, “Öyleyse şahid olun, ben de sizinle beraber şahit olanlardanım” dedi.”

Birbirinize ikrar hususunda şahit olun. Ben de sizin ikrarınıza ve birbi- rinize şahit olmanıza şahidim.

Denildi ki, hitap melekleredir.

“Ben de sizinle beraber şahit olanlardanım” ifadesi bir te’kiddir ve çok büyük bir sakındırmadır.

82- **فَمَنْ تَوَلَّى بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ** “Artık bundan sonra her kim dönerse, işte onlar fasıkların ta kendileridir.”

Artık kim ikrar ve şهادetle alakalı alınan **misak** (kuvvetli söz) ve yapılan te’kidden sonra yüz çevirirse, işte onlar inatçı kâfirlerdir.

83- **أَفَغَيْرَ دِينِ اللَّهِ يَبْتَغُونَ** “Onlar, Allah’ın dininden başkasını mı arıyorlar?”

وَلَهُ أَسْلَمَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا “Hâlbuki göklerde ve yerde kim varsa, hepsi ister istemez O’na boyun eğmiştir.”

وَالِيهِ يَرْجِعُونَ “Ve hepsi O’na döndürülürler.”

İnsanlardan isteyerek hakka teslim olanlar, tefekkürle ve delile tâbi olarak Allahın dinine girenlerdir. Kerhen, yani istemeyerek ise, kılıç korkusuyla veya üzerlerine dağın kaldırılması, suda boğulma anı, ölümün yaklaştığı zaman gibi dine teslime zorlayıcı durumları görüp dine girenlerdir.

Veya isteyerek hakka teslim olanlar melekler ve Müslümanlardır.

İstemeyerek boyun eğenler ise, kâfirlerdir. Çünkü onlar kendileri hakkında verilen hükmü engellemeye güç yetiremezler.

84- **قُلْ أَمَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ عَلَيْنَا وَمَا أُنْزِلَ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ** “De ki: “Allah’a, bize indirilene, İbrahim’e, İsmail’e, İshak’a, Yakub’a ve torunlarına indirilene, Musa’ya, İsa’ya ve peygamberlere Rablerinden verilenlere iman ettik.”

لَا تَفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ “Biz (peygamberlik noktasında) onlar arasında bir ayırım yapmayız.”

Hz. Peygambere, hem kendisi, hem de tâbi olanlar namına imanlarını haber vermesi için bir emirdir.

Ayette **“bize indirilene ve diğerlerine indirilene iman ettik”** derken önce Kur’anın nazara verilmesi, onun diğerlerini de tanıtması ve onlara miyar olduğu içindir.

وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ “Ve biz O’na teslim olmuşuz.”

Biz O’na boyun eğmiş, Ona ibadette muhlis kimseleriz.

85- “Kim İslâm’dan başka bir din ararsa, (bilsin ki o din) ondan asla kabul edilmeyecek.”

Burada”İslam”dan murat, tevhid ve Allahın hükmüne boyun eğmektir.

“Ve o ahirette hüsrana uğrayanlardan-
dır.”

İslâmdan yüz çeviren ve başkasını arayan faydalı olanı kaybeder ve hüsrana düşer. Çünkü Allah insanları belli bir fitratla yaratmışken, o kimse bu selim fitratı kaybeder.

86- كَيْفَ يَهْدِي اللَّهُ قَوْمًا كَفَرُوا بَعْدَ إِيْمَانِهِمْ وَشَهِدُوا أَنَّ الرَّسُولَ حَقٌّ وَجَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ “İman ettikten, Peygamberin hak olduğuna şahitlik ettikten ve kendilerine açık deliller geldikten sonra inkâr eden bir toplumu Allah nasıl doğru yola erştirir?”

Ayet, Allahın onlara hidayet etmesinin uzaklığını nazara vermektedir. Çünkü hakkı bildikten sonra ondan sapan ve dalaletle her şeyiyle dalan kimse, doğru yoldan çok uzaktır.

Bu ayete dayanarak mürtedin tevbesinin kabul edilmeyeceğini söyleyenler de oldu.²⁸

وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ “Allah, zalim toplumu doğru yola iletmez.”

Allah, tefekkürü ihlâl ile nefislerine zulmedenlere hidayet etmez.

87- اُولَئِكَ جَزَاؤُهُمْ اَنْ عَلَيْهِمْ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ وَالنَّاسِ اَجْمَعِيْنَ “İşte onların cezası; Allah’ın, meleklerin ve bütün insanların lânetinin üzerlerine olmasıdır.”

Ayet, onlara lanetin cevazına delalet eder. Mefhum-u muhalif ile de onlardan başkasına lanetin cevazını nefyeder. Onlarla diğerleri arasında fark şudur: Onlar, küfrü kendi tabiatları hâline getirmişlerdir. Hidayetten men olunmuş kimselerdir, diğerlerinin hilafına rahmetten tümüyle ümit kesik hâle gelmişlerdir.

²⁸ **Mürted**, İslâmdan dönene verilen isimdir. Her ne kadar ayetin ifadesinden ilk bakışta “mürtedin tevbesi artık kabul edilmez” şeklinde bir mana zihne gelebilir-se de, son ana kadar tevbe kapısı açıktır.

Ayette “**insanların lânetinin üzerlerine olmasıdır**” denilirken, bahsi geçen insanlar mü'minlerdir.

Ama bütün insanlar da olabilir. Çünkü kâfir de hakkı inkâr eden, haktan dönene lanet eder. Lakin kendisi hakkı bizzat bilmeyebilir.

88- **خَالِدِينَ فِيهَا “Onlar onda daimidirler.”**

“Onlar onda daimidirler” derken, buradaki zamir

-Lanete raci olabilir.

-Her ne kadar önceden zikredilmese de, kelâmın delâlet etmesi hasebiyle ceza ve cehennem ateşinde daimiliği de ifade edebilir.

لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ الْعَذَابُ “Azap onlardan hafifletilmez.”

وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ “Ve onlara mühlet de verilmez.”

89- **إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَأَصْلَحُوا “Ancak bundan sonra tevbe edip kendini düzeltenler başka.”**

Ancak irtidattan (dinden döndükten) sonra tevbe edenler ve bozdukla-rını düzeltenler müstesna.

“Şüphesiz ki Allah Ğafur’dur – Rahîm’dir.” فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

Allah Ğafur’dur, tevbeyi kabul eder. Rahim’dir, lütufta bulunur.

Sebeb-i Nüzûl

Denildi ki: Ayet Haris bin Süveyd hakkında nazıl oldu. İrtidat etmişti, ama yaptığına pişman oldu. Kavmine haber gönderdi: “Sorun bakalım, benim için bir tevbe imkânı var mı?” dedi. Bunun üzerine, kardeşi Cellas üstteki ayeti gönderdi. O da Medineye geldi ve tevbe etti.

90- **“Şüphesiz İNَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ ثُمَّ أَزْدَادُوا كُفْرًا لَنْ تُقْبَلَ تَوْبَتُهُمْ”** iman ettikten sonra inkâr eden, sonra da küfürde ileri gidenlerin tevbeleri asla kabul edilmeyecektir.”

Buna misal Yahudiler olabilir. Hz. Musaya ve Tevrata inanmışlardı. Ama Hz. İsayı ve İncili inkar ettiler. Sonra Hz. Muhammedi ve Kur’ânı inkâr ile küfürlerini artırdılar.

Veya şöyle de olabilir: Hz. Peygamber gönderilmezden önce gıyabî olarak O’na inanıyorlardı, ama geldiğinde inkâr ettiler.

Sonra,

- İsrar,
- İnad,
- O'nu tenkid etmek,
- İmandan alıkoymaya çalışmak
- Ahdi bozmak sûretiyle küfürlerini artırdılar.

Şöyle bir kavim de ayetin şümulüne girer: Dinden dönüp Mekkeye iltihak ederler, ardından “Muhammedin ölüp gitmesini istiyoruz” diyerek veya “O’na döner, “iman ettik” der münafıklık yaparız” diyerek küfürlerini artırırlar.

“Tevbeleri asla kabul edilmeyecektir” denilmesi şöyle anlaşılabilir:

- Çünkü onlar zaten tevbe etmezler.
- Veya tevbe etseler bile ölmek üzereyken bunu yaparlar.

Böylece ayette onların tevbe etmemeleri, tevbelerinin kabul edilmemesiyle kinaye yollu anlatıldı. Bu anlatımda, onlara sertlik gösterilmesi ve rahmetten ümit kesik kimsenin haliyle hallerinin gösterilmesi vardır.

Veya onların tevbesi ancak irtidadları ve küfürlerinin artması için münafikane olduğundan, ayette böyle denilmiştir.

“وَإُولَئِكَ هُمُ الضَّالُّونَ “İşte onlar yoldan sapanların ta kendileridir.”

Onlar, dalalet üzere sebat edenlerin ta kendileridir.

91- **إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْ أَحَدِهِمْ مِلْءُ الْأَرْضِ ذَهَبًا ۖ وَلَوْ افْتَدَىٰ بِهِ** **“Şüphesiz inkâr edip kâfir olarak ölenler var ya, böyle birisi dünya dolusu altını fidye verse bile kendisinden asla kabul edilmez.”**

Ayette şöyle bir mana da olabilir: Onlardan biri dünyada iken ahiretteki azaptan kurtulmak için dünya dolusu altın vermiş de olsa, küfür üzere öldüğü için kurtulamaz.

“Onlar için elîm bir azap vardır.” **أُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ**

Ayetin bu kısmı, onları gayet etkili bir şekilde sakındırır ve ümitlerini keser. Çünkü kendisinden fidye kabul edilmeyen biri, bir ikram olarak affedilme ümidi taşıyabilir. **“Onlar için elîm bir azap vardır”** ifadesiyle bu kapı da kendilerine kapatılmıştır.

“Ve onlara hiçbir yardımcı da yoktur.” **وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ**

Azabın definde onlar için hiçbir yardımcı da yoktur.

Kâbe Ve Hac

92- “لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ” **“Sevdiğiniz şeylerden infak etmedikçe, birr’e (gerçek iyiliğe) asla erişemezsiniz.”**

Birr, hayrın kemâlini ifade eder. Yani, sevdiğiniz şeylerden vermedikçe hayırda mükemmelliğe asla ulaşamazsınız.

Veya ayet, Allahtan gelecek iyiliği ifade eder. Yani, sevdiğiniz şeylerden vermedikçe Allahtan gelecek rahmet, rıza ve cennete asla ulaşamazsınız.

“Sevdiğiniz şeyler” ifadesi başta mal olmak üzere, diğer sevilen şeyleri de içine alır. Mesela makamı insanlara yardımda kullanmak, bedeni Allaha itaatte kullanmak, gerekirse canını Allah yolunda vermek ayetin şümûlüne girmektedir.

Rivayete göre, bu ayet nazil olduğunda Ebu Talha Hz. Peygambere gelip şöyle dedi: “Ya Rasulallah! Mallarım içinde en sevdiğim hurmalığımdır. Onu vakfediyorum, Allah sana nasıl gösterirse öyle değerlendirdi.” Hz. Peygamber şöyle dedi: “Maşaallah, maşaallah. Kârlı bir ticaret. Ama ben onu akrabalarına bırakmanı daha uygun görüyorum.”

Zeyd Bin Harisenin çok sevdiği bir atı vardı. Bunu Hz. Peygambere getirip “Bu, Allah yoluna vakfedildi” dedi. Hz. Peygamber atın üzerine Zeydin oğlu Üsameyi bindirdi. Bunun üzerine Zeyd, “Ben onu sadaka olarak vermeyi murat etmiştim” dedi. Hz. Peygamber de “Allah onu senden kabul etti” buyurdu.

Bu rivayetler, en sevilen malları en yakınlarla infak etmenin daha efdal olduğuna delâlet eder. Ayet, vacip ve müstehap infakın hepsini içine alır.

“وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ” **“Ve her ne infak ederseniz, Allah onu hakkıyla bilir.”**

İster sevdiklerinizden, ister sevmediklerinizden verin, ne verirsenez şüphesiz Allah onu bilir, ona göre karşılık verir.

93- كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حِلًّا لِبَنِي إِسْرَائِيلَ إِلَّا مَا حَرَّمَ إِسْرَائِيلُ عَلَى نَفْسِهِ مِنْ قَبْلِ ۖ “Tevrat indirilmeden önce, İsrail’in kendisine haram kıldığı dışında, yiyeceklerin hepsi İsrailoğullarına helâl idi.”

İsrail, Hz. Yakubtur, Hz. Yakup deve eti ve sütü gibi bazı şeyleri kendine haram kılmıştı. Denildiğine göre siyatık hastalığı vardı, iyileşirse en sevdiği yemeği yememek üzere adakta bulundu. Deve eti ve sütü ise en sevdiği yiyecekti.

Şöyle de denildi: Bunu, doktorların tavsiyesi ile tedavi amaçlı olarak yaptı.

“Peygamberler içtihad yapabilir” diyenler bu ayetle de delil getirdiler. Peygamber için içtihadı caiz görmeyenler ise, Hz. Yakubun bunu Allaha bir izinle yaptığını söylediler. Bu durumda Hz. Yakubun kendisine haram kılması, doğrudan Allahın haram kılması gibi bir manayı ifade eder.

Kur'an-ı Kerim **“Yaptıkları zulüm ve birçok kimseyi Allah yolundan alıkoymaları sebebiyle, önceden kendilerine helâl kılınmış temiz ve hoş şeyleri Yahudilere haram kıldık.”** (Nisa,160)

“Yahudilere tırnaklı hayvanların hepsini, sığır ve koyunların ise içyağlarını onlara haram kıldık.” (En'am, 146) gibi ayetlerle bazı şeylerin onlara haram kılındığını bildirir.

Sebeb-i Nüzûl

Hz. Peygamber döneminde Yahudiler şöyle demişlerdi: “Bunlar ilk defa bize haram kılınmış şeyler değillerdir. Bunlar Hz. Nûha, Hz. İbrahime ve ondan sonra gelenlere de haram kılınmıştı. Dolayısıyla, öncekilere haram kılınanlar bize de haram kılındı.”

Ayet onların bu iddialarına bir red ve inkârdir.

“De ki: Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi Tevrat'ı getirip okuyun.”

Rivayete göre onlara bu ayeti okuyunca şaşırdılar, Tevratı çıkarıp okumaya cesaret edemediler. Bu olayda Hz. Peygamberin nübüvvetine bir delil vardır.²⁹

“Kim bundan sonra Allah'a karşı yalan uydurursa, işte onlar zalimlerin ta kendileridir.”

Kim kendisini ilzam edecek delil geldikten sonra, bu şekilde Allahın

²⁹ Çünkü ümmi olmakla beraber, onların kitaplarında yer alan hükümleri onlara haber vermektedir.

haram kılmadığı bir şeyi hem İsrailoğullarına, hem de öncekilere haram kılınmış gibi göstererek Allaha iftira ederse, böyle olanlar insaflı hareket edemezler, hak açığa çıktıktan sonra onun karşısında direnirler.

95- **قُلْ صَدَقَ اللَّهُ “De ki: Allah, doğru söyledi.”**

“Allah doğru söyledi” derken, “siz ise yalan söylediniz” şeklinde bir tariz vardır.

Yani, Allahın indirdiği hükümde sadık olduğu, sizin ise yalancı olduğunuz sabit oldu.

فَاتَّبِعُوا مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا “Öyle ise hakka yönelen İbrahim’in dinine uyun.”

Ayet metnindeki **“İbrahim milleti”**, O’nun dinidir. Hz. Peygambere gelen dinin de aslı odur. Öyleyse İslama tâbi olun ki, dünyevî maksatlarınıza ulaşmak için sizi tahrife ve inada sevk eden, İbrahime ve O’na tâbi olanlara Allahın helal kıldığı temiz şeyleri haram saymanıza yol açan Yahudilikten kurtulasınız.

وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ “O, müşriklerden değildi.”

Ayette,

-Mahz-ı tevhid,

-Dinde istikamet

-Ve ifrat – tefritten kaçınmakta Hz. İbrahime uymanın vucubuna bir işaret vardır.

Ayrıca, **“O müşriklerden değildi”** derken, “ama siz müşriklerdensiniz” şeklinde bir tariz söz konusudur.

96- **إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِّلْعَالَمِينَ “Şüphesiz, insanlar için ilk mabed, Mekke’de âlemlere bir bereket ve hidayet olarak kurulan Kâ’be’dir.”**

Rivayete göre Hz. Peygambere insanlar için vaz edilen ilk mescidin hangisi olduğu soruldu. “Mescid-i Haram” diye cevap verdi. Sonra da Beyt-i Makdisin vaz edildiğini söyledi. “Aralarında ne kadar süre var?” diye soruldu. “Kırk sene” olduğunu söyledi.

Denildiğine göre onu ilk bina eden Hz. İbrahimdir. Zaman içinde yıkılınca Cürhümlülerden bazıları, ardından Amalika ve Kureyş onu yeniden bina etmekte hizmetleri oldu.

Kabeyi ilk bina edenin Hz. Âdem olduğu da anlatılır. Tufanda yerle bir oldu, sonra Hz. İbrahim onu yeniden bina etti.

Denildi ki: Hz. Âdemden önce Ka'benin yerinde **“Durah”** denilen bir beyt vardı. Melekler bunun etrafında tavaf ederlerdi. Hz. Âdem yeryüzüne gönderilince oraya hacc için gitmesi ve etrafında tavaf etmesi emredildi. Tufanda dördüncü semaya yükseltildi, şimdi melekler onun etrafında tavaf etmektedirler.

Böyle bir rivayet olmakla beraber, ayetin zâhirine uygun görülmemektedir.

Denildi ki, ayette nazara verilen **“ilk beyt”**, zaman itibarıyla değil şeref yönündendir.

Ka'benin mübarek olması:

Ka'be, hacc ve umre için gelenlere, orada itikafta bulunanlara, tavaf edenlere hayrı ve faydası çok mübarek bir mekândır.

Ka'benin hidayet olması ise:

O, insanların kiblesi ve mabedidir. Keza, ayetin devamında ifade edildiği gibi, kendisinde hayret verici ayetler/ alâmetler vardır.

97- فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ “Onda apaçık ayetler (deliller) vardır.”

Mesela asırlardır kuşlar Beytullahın hizasına gelince üzerinden geçmezler, yandan geçerler. Yırtıcı hayvanlar av hayvanlarına haremde rastladıklarında onları parçalamazlar. Ashab-ı Fil olayında görüldüğü gibi, ona kötü niyetle gelen zorba hükümdarlar Allahın kahrına ma'ruz kalırlar.

مَقَامُ إِبْرَاهِيمَ “Makam-ı İbrahim (onlardan biridir.)”

Makam-ı İbrahim o ayetlerden biridir. Makam-ı İbrahimde de nice alâmetler vardır.

Mesela,

- Yalçın kayada ayak izi olması,
- Ayak izinin topuklara kadar çıkması,
- Kayalar içinde bu yumuşaklıkla tahsisi,
- Peygamberlerden arda kalan eserler içinde bunun devam ettirilmesi,
- O kadar düşmanları olmakla beraber, binlerce senedir korunması.

Kayadaki ayak izi şöyle anlatılır: Hz. İbrahim Ka'beyi yaparken, bina yükseldiğinde bu taş üzerine çıkıp taşları dizmeye devam etmiş, iki ayağı o taşta gömülerek iz bırakmış.

وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا “Oraya giren emniyette olur.”

O ayetlerden biri de, Beyt’e girenin emin olmasıdır.

Ayetin evvelinde “**onda apaçık ayetler vardır**” denilmişti. O ayetle-
re misal olarak,

-Makam-ı İbrahim

-Ve ona girenin emniyet içinde olması gösterildi.

Nasıl ki Hz. Peygamber (asm) “Bana dünyanızdan üç şey sevdirdi.” Güzel koku, kadın ve gözümün nuru olan namaz” derken, hoşlanılan şeylerden üç tanesini misal olarak söylemiştir. Onun gibi “**Onda apaçık ayetler vardır**” denildikten sonra bu ikisi misal olarak getirilmiştir. Bu ikisinin zikrinde, diğerlerini söylemeye gerek kalmayacak iki özellik nazara verilmektedir: Makam-ı İbrahimdeki ayak izi, dünya durdukça kalıcı bir alâmettir.

Ona girildiğinde emniyet içinde olmak ise, kıyamet gününde azaptan kurtulmaya bir alâmettir.³⁰

Hz. Peygamber şöyle buyurur: “İki haremde birinde ölen, kıyamet günü emin olarak dirilitilir.”

Ebu Hanifeye göre, dinden dönmek, kısas veya benzeri bir durumdan dolayı öldürülmeyi hak etmiş kişi hareme sığındığında kendisine saldırılmaz, lakin çıkması için zorlanır.

وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبِيْلًا “Ona bir yol bulabilenlerin Beyt’i haccetmesi Allah’ın insanlar üzerinde bir hakkıdır.”

Ayetin ilk kısmından bütün insanlara hac farz gibi anlaşılabilirdi. Devamında ise “**ona bir yol bulabilene**” denilerek tahsis edildi. Hz. Peygamber (asm) “yol bulmayı” azık ve binek olarak açıklamıştır.

Bu rivayet, imam-ı Şafînin “**yol bulmayı**” mal olarak açıklamasını teyîd etmektedir. Bunun için İmam-ı Şafî bir kimsenin maddi imkânı olduğunda kendisi gidemese bile niyabeten başkasına ücretini verip göndermeyi vacip olarak görür.

İmam-ı Malik “yol bulmayı” beden ile açıklar. Buna göre yürümeye ve yolda kazanmaya gücü yetene hac vacip olur.

³⁰ Yani ona giren dünyada bile emniyet içinde olursa, ahirette de elbet azaptan emin olacaktır.

Ebu Hanife ise, hem mal, hem de beden olarak açıklar.³¹

وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ “Kim de inkâr ederse, şüphesiz Allah bütün âlemlerden müstağnidir.”

Ayette “her kim haccetmezse” denilmek yerine “kim inkâr ederse” denilerek haccın vücubuna te’kidde bulunuldu ve terk eden hakkında sertlik gösterildi. Bunun içindir ki Hz. Peygamber şöyle buyurur: “Haccetmeden ölen kimse ister bir Yahudi, ister bir Hristiyan olarak ölsün!”

Bu ayette haccın vücubu, farziyeti çeşitli delâlet cihetleriyle te’kid edilmiştir:

-Haber sığısıyla gelmesi.

-İsim sûretinde ibrazı.

-Bunun, insanların boynunda Allah için zorunlu bir hak olduğunu gösterir bir şekilde getirilmesi.

-Hükmün önce bütün insanları içine alacak şekilde genel ifade edilip sonra yol bulabilenlere tahsisi. Çünkü bu tarz anlatım bir şeyin müphem olarak ifadesinden sonra izah edilmesidir, muradın ikinci kez tekrarıdır.

-Haccı terk etmek kâfırların fiili olmasından, terkinin küfür sayılması.

-Allahu Teâlânın âlemlerden müstağni olduğunun zikredilmesi. Çünkü burada istighnanın zikri, Allahın nefretine ve yardımını terkine delâlet eder.

-Allahın bütün âlemlerden müstağni olduğunun ifadesi, haccı kasden terk edenle ilgili ilâhî gadabın büyüklüğünü gösterir.

Haccın bu kadar te’kidle nazara verilmesi, onda

-Nefsi köreltmek,

-Bedeni yormak,

-Malı harcamak,

-Şehvî şeylerden uzak kalmak,

-Allaha yönelmek gibi hem câmi, hem de meşakkatli durumlar olmasındandır.

Rivayete göre hacc’la ilgili ayetin ilk kısmı nazil olduğunda Hz. Peygamber (asm) değişik din mensuplarını topladı, onlara hitap edip “Allah size haccetmeyi farz kıldı, haccınızı yapın!” buyurdu. Buna bir topluluk iman

³¹ Yani, haccın farz olması için hem maddi imkân olmalı, hem de beden en gidebilecek şekilde bulunulmalı.

etti, beşi ise inkâr etti. Bunun üzerine “kim de inkâr ederse...” kısmı nazil oldu.

98- **قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ** “De ki: Ey ehl-i kitab! Niçin Allah’ın âyetlerini inkâr ediyorsunuz?”

Allahın âyetleri sem’î ve aklî olabilir. Bu âyetler Hz. Muhammedin (asm) iddia etmiş olduğu haccın vucubu ve diğer meselelerde O’nun sıdkına delâlet etmektedir.

Ayette ehl-i kitabın hâssaten zikri, onların küfrünün daha çirkin olmasındandır. Çünkü Allahın âyetlerini bilmeleri daha kuvvetlidir. Ayrıca, bunlar her ne kadar Tevrat ve İncil’e iman ettiklerini iddia etseler de, aslında onları da inkâr etmektedirler.

وَاللَّهُ شَهِيدٌ عَلَىٰ مَا تَعْمَلُونَ “Hâlbuki Allah, yaptıklarınıza şahittir.”

Durum şu ki, Allah amellerinize muttalidir, ona göre size karşılık verir. Tahrif etmeniz veya gizlemeye çalışmanız size bir fayda vermez.

99- **قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ مَنْ آمَنَ تَبْغُونَهَا عِوَجًا** “De ki: Ey ehl-i kitab! Şahitler olduğunuz hâlde, niçin Allah’ın yolunu eğri göstermeğe çalışıp inananları Allah yolundan çeviriyorsunuz?”

Bundan önceki ayette de “Ey Ehl-i kitab! Niçin...” denilmişti. Hita-bın ve sualin tekrarı, onları daha ziyade kınamak ve özürlerini nefyetmek içindir.

Ayrıca bunda “Allahın âyetlerini inkâr etmek ve Allah yolundan alıkoymaya çalışmak” fillerinin her birinin zâtında çok çirkin olup, azabı celbettiğini hissettirmek vardır.

“Allah yolu” Allahın hak dini olan İslâmdır, insanlar o yolda gitmekle emrolunmuşlardır.

Denildi ki: Ehl-i kitaptan olanlar mü’minleri fitneye düşürmek istiyor, aralarını bozmaya çalışıyorlardı. Hatta Medinede Evs ve Hazrece geldiler, cahiliye döneminde aralarında olan düşmanlık ve savaşları hatırlattılar. Niyetleri, onları eski düşmanlık günlerine geri döndürmekti. Allah yolundan çevirebilmek için hileler düşünüyorlardı.

Onlar Allah yolunu eğri göstermeye çalışmakla, insanlara durumu karıştırmak, İslâm dininde hakdan eğrilik olduğunu vehmettirmek istiyorlardı.

-Neshin olmadığını söylemek,

-Hz. Peygamberin Tevratta zikredilen sıfatlarını değiştirmek,

-Veya mü'minler arasında ayrımcılık yapıp onları birbiriyle meşgul etmek,

-Din meselesinde aralarında problemler yaşamalarını temin etmek gibi metotlarla hedeflerine varmak istiyorlardı.

Şahitler olduğunuz halde ifadesi, şunu bildirir:

“Hâlbuki sizler İslâmın Allahın yolu olduğuna ve o yoldan çevirmenin sapmak ve saptırmak olduğuna şahitlersiniz.”

Veya, “sizler kendi dininizden olanların nezdinde âdil kimselersiniz, sizin sözlerinize güvenirler, aralarındaki meselelerde sizi şahit tutarlar.”

وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ “Allah, yaptıklarınızdan gafil değildir.”

Bu, onlara bir vâiddir.

Birinci ayetle reddedilen husus onların küfürleri idi. Onlar bunu açıktan yapıyorlardı. Bundan dolayı ayetin sonu, **“Allah yaptıklarınıza şahittir”** şeklinde bitirildi.

Bu ayette ise reddedilen husus, onların mü'minleri Allah yolu olan İslâmıdan alıkoymalarıdır. Bunu ise gizlice yapıyorlardı ve o konuda hile peşinde idiler. Bundan dolayı ayetin sonu **“Allah yaptıklarınızdan gafil değildir”** şeklinde bitirildi.

46. DERS

Allah'ın İpi

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَطِيعُوا فَرِيقًا مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ يَرُدُّوكُم بَعْدَ 100-
إِيمَانِكُمْ كَافِرِينَ “Ey iman edenler! Kendilerine kitap verilenlerden bir
gruba uyarsanız, imanınızdan sonra sizi döndürüp kâfir yaparlar.”

Sebeb-i Nüzûl

Evs ve Hazreçten bir grup hakkında nazil oldu. Oturmuş, konuşuyorlardı. Şas bin Kays isimli Yahudi onlara uğradı, güzel güzel sohbet etmelerini, bir ve beraber olmalarını çekemedi. Yahudilerden bir gence onların yanına varıp Buas savaşı günlerini onlara hatırlatmasını ve bu savaşla ilgili söylenmiş bazı şiirleri onların yanlarında okumasını istedi. Bu savaşta zafer Evs'in olmuştu. Genç, kendinden istenileni yaptı. Derken Evs ve Hazreçliler kendi aralarında tartışmaya başladılar, her iki taraf kendini medhe diyordu. Ortalık kızıştı, “silaha, silaha” demeye başladılar. Kopan gürültü üzerine insanlar oraya toplandı. Hz. Peygamber ve önde gelen sahabileri onlara yöneldi. Hz. Peygamber şöyle konuştu: “Allah size İslam ile ikramda bulundu, cahiliye hallerinizi onunla ortadan kaldırdı. Kalplerinizi birbirine ülfet ettirdi. Bütün bunlardan sonra, ben daha aranızda iken cahiliye davası mı güdüyorsunuz?”

Hız. Peygamberin bu konuşması üzerine, yaptıkları tartışmanın şeytandan bir kandırma ve düşmanlarından bir aldatma olduğunu anladılar. Silahları bırakıp istiğfar ettiler, birbirlerinin boyunlarına sarıldılar, Rasulullah ile beraber oradan ayrıldılar.

Allahu Teâlâ bu ayetten önce, ehl-i kitap olanlara peygamberi aracılığıyla “Ey Peygamber! De ki...” şeklinde konuşmuştu. Burada ise ehl-i imana doğrudan konuştu. Bunda onların kadrinin büyüklüğünü ortaya koymak ve kendilerinin Allahın doğrudan hitap etmesine ve konuşmasına layık olduklarını hissettirmek vardır.

101- “Size Allah'ın وَكَيْفَ تَكْفُرُونَ وَأَنْتُمْ تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ آيَاتُ اللَّهِ وَفِيكُمْ رَسُولُهُ” âyetleri okunup dururken ve Rasulü de içinde iken nasıl küfre sa parsınız?”

Onları küfürden alıkoyacak ve imana sevkedecek sebepler bir araya gelmişken nankörlükte bulunmalarını reddeder ve hayretle karşılar.³²

ع وَمَنْ يَغْتَصِم بِاللّٰهِ فَقَدْ هُدِيَ إِلَى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ “Ve her kim Allah’a sımsıkı bağlanırsa, kesinlikle doğru bir yola iletilmiştir.”

Kim Allahın dinine sımsıkı sarılsa, bütün işlerinde O’na iltica etse hiç şüphesiz dosdoğru bir yola sevk edilmiş olur.

102- يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ “Ey iman edenler! Allah’tan hakkıyla korkun.”

“Allahtan hakkıyla korkmak”, “O halde, gücünüzün yettiği kadar Allah’tan korkun.” (Teğabün, 16) ayetinde bildirildiği gibi, emredilenleri yapmak ve haramlardan kaçınmakta bütün gücünü kullanmaktır.

İbnu Mes’ud, ayeti şöyle açıklar:

Bu, Allaha itaat edip isyan etmemen, nankörlük etmemen, zikredip O’nu unutmamandır.

Denildi ki: Bundan murat Allaha itaatte bulunurken tam bir ihlâsla yapman, hiçbir karşılık beklememendir.

Daha önce ehl-i kitaba itaatten yasak getirilmişti. Burada Allahtan hakkıyla korkmak emredilerek bu yasağa te’kid yapıldı.

ع وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ “Ve ancak müslümanlar olarak ölün.”

Ölüm size geldiğinde sakın İslam dışında bir halde bulunmayın.

103- وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا “Hep birlikte Allah’ın ipine sımsıkı sarılın.”

“Allahın ipinden” murat Allahın dinidir.

Veya hadiste “Kur’an Allahın sağlam ipidir” denilmesinden hareketle, Kur’andır.

Sarkıtılan ipe yapışan, içinde bulunduğu çukurdan kurtulduğu gibi, İslama ve Kur’ana sarılan da içinde bulunduğu düşük hallerden kurtulur.

ع وَلَا تَفْرُقُوا “Parçalanıp bölünmeyin.”

Ehl-i kitap gibi aranızda ihtilafa düşerek bölünüp parçalanmayın.

³² Yani “nasıl küfre saparsınız?” derken, “Hayır! Böyle bir inkâra giremezsiniz, nankörlük yapamazsınız ve yapmamalısınız” manası vardır.

Veya cahiliye günlerinde birbirinizle savaşmanız gibi birbirinize düşmeyin.

Veya şu manaya da bir işaret olabilir:

“Ayrılığı netice veren ve aranızda ülfeti ortadan kaldıran şeyleri söylemeyiniz!”

وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ “Allah’ın size olan nimetini hatırlayın.”

Ve özellikle de aranızda ülfeti sağlayan ve düşmanlığı ortadan kaldıran İslama hidayet ve muvaffakiyet nimetini yad edin.

اِذْكُتُمْ اَعْدَاءَ فَاَلْفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ “Hani sizler birbirinize düşman idiniz de O, kalplerinizi birleştirmişti.”

Hani sizler cahiliye döneminde birbirinize düşman idiniz de Allah İslam ile kalplerinizi birbirine ısındırmıştı.

فَاَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَةِ اِخْوَانًا “O’nun bu nimeti sayesinde kardeşler olmuşunuz.”

Böylece birbirinizle kardeş olmuşunuz. Allah için birbirini seven kim-seler haline geldiniz.

Denildi ki: **Evs ve Hazreç** iki kardeşin isimidir. Bunların çocukları arasında düşmanlık meydana geldi, yüzyirmi yıl kendi aralarında savaştılar. Allah Teâlâ İslam ile harp ateşini söndürdü, Rasulü ile aralarında bir ülfet meydana getirdi.

وَكُتُّمُ عَلَى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَاَنْقَذَكُمْ مِنْهَا “Hem bir ateş çukurunun tam kenarında idiniz de, O sizi ondan kurtarmıştı.”

“Küfrünüzden dolayı cehennem ateşine düşmek üzere idiniz.”

Veya “bu halinizle ölüm size gelse cehennem ateşine düşecek idiniz.”

“Allah sizi İslam ile ondan kurtardı.”

“**Ondan**” ifadesi ile kastedilen,

-Çukur,

-Cehennem ateşi,

-Veya ateşin kenarında olmak olabilir.

كَذَلِكَ يَبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ “İşte Allah size âyetlerini böyle apaçık bildiriyor, ola ki doğru yola eresiniz.”

Allah size delillerini böyle beyan ediyor, ola ki hidayet üzere sebat etmek ve bunda daha da ileri gitmenizde muvaffak olursunuz.

104- وَلَتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ “Sizden, hayra davet eden, emr-i bilmarûf ve nehy-i anil münkerde bulunan (iyiliği emreden ve kötülükten men eden) bir topluluk bulunsun.”

Emr-i bilmarûf ve nehy-i anil münker, farz-ı kifayedir, herkes bunu yapmaya elverişli olmayabilir. Bunu yapacak kimselerde,

-Dinin hükümlerini bilmek,

-Dindeki hükümlerin derecelerini bilmek,

-Bizzat kendi hayatında yaşamak gibi ümmetin her ferdinde bulunamayabilen şartlar aranır.

Cenab-ı Hakkın bu ayette umuma hitap edip bazılarından bunu istemesi, aslında bunun umuma vacip olduğunu, ümmetin bunu terki durumunda hepsinin günahkâr olacağına, ama bir kısmının yapmasıyla ise kurtulacaklarına delâlette bulunmak içindir. Farz-ı kifaye olanların hepsi bu tarzdadır.

Veya “(Ey Ümmet-i Muhammed) **Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükten sakındırır ve Allah’a iman edersiniz.**” (Âl-i İmran, 110) ayetinde olduğu gibi “hayra davet eden bir ümmet olun” manasında da olabilir.

“Hayra davet” ifadesi, kendisinde dinî veya dünyevî maslahat olan şeylerin hepsini içine alır. Bunun devamında **“iyiliği emreden, kötülükten men eden”** ifadesi âmm bir ifadeye has bir şeyin atfı türündendir.³³ Bunda, özel olarak zikredilenlerin faziletinde dikkat çekmek vardır.

وَإُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ “İşte felaha erenler onlardır.”

Kemâliyle felah bulanlar, işte bunlardır.

Hz. Peygambere insanların en hayırlısının kim olduğu soruldu. Şöyle cevap verdi:

-Emr-i bilmarûf nehy-i anil münkerde bulunan, Allahtan en çok korkan, sıla-i rahme en çok dikkat edendir.”

Emr-i bilmarûf, emredilen şeyin durumuna göre vacip ve mendup

³³ Mesela “melekler ve Cebrail geldi” denildiğinde, Cebrail de bir melek olması- na rağmen ayrıca söylenmesi, şanına tazim içindir.

olabilir. **Nehy-i anil münker** ise, tümüyle vaciptir, yani yasaklanan şeylerin hepsinin terki gerekir.. Çünkü dinin yasakladığı her şey haramdır.

Görülen o ki, günah işleyen kimsenin de kendi yaptığı günden başka-
larını sakındırması gerekir. Çünkü ona düşen bir vazife, o günahı terk et-
mek ve başkalarının da yapmasına engel olmaktır. Bunlardan birini terk et-
mesi, diğerinin vücubunu ortadan kalkmaz.

**105- “وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ -Ken-
dilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp ayrılığa düşenler
gibi olmayın.”**

Mesela, Yahudi ve Hristiyanlar, tevhid, tenzih ve ahiret hallerinde ihtila-
f etmişlerdir.

Bunlar, hakta ittifakı beyan eden ve gerektiren ayetler ve delillerden
sonra fırkalara bölünüp ayrılmışlardır. Ayette yasaklanan ihtilaf, dinin usu-
lünde olan ihtilafı, furiatla ilgili olanlarda değil.

Hız. Peygamber (asm) şöyle bildir:

“Ümmetimin ihtilafı rahmettir.”

Bir başka hadislerinde de şöyle der:

“İçtihad eden kimse isabet ettiğinde iki ecir vardır. Hata ettiğinde ise
bir ecir alır.”

“İşte bunlar için çok büyük bir azap vardır.” وَأُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ

Ayette parçalanıp ayrılanlara vaîd vardır. Onlara benzeme hususunda da
bir tehdit söz konusudur.

**106- “O gün bazı yüzler ağarır, bazı yüz-
ler kararır.”** يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ

Yüzün beyaz ve siyah olması, sürur neşesinden ve korku kederinden ki-
nayedir.

Denildi ki: Hak yolda olanlar,

-Yüzlerinin beyazlığı

-Amel defterlerinin beyazlığı,

-Tenlerinin parlaklığı,

-Önlerinde ve arkalarında hareket eden nur ile bilinirler.

Batıl yolda olanlar için ise, bunların zıddı söz konusudur.

“Yüzleri kararanlara فَأَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ أَكَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ (denilir): **İmanınızdan sonra küfre mi döndünüz?”**

“İmanınızdan sonra küfre mi döndünüz” sorusu, kınamak ve hallerine hayret uyandırmak içindir.

Onlar

-Mürtedler olabilir.

-Veya Hz. Peygamberin gönderilmesinden önce O'na gıyabî olarak inanmakla beraber, sonra O'nu inkâr eden ehl-i kitab olabilir.

-Veya **“ben sizin Rabbiniz değil miyim?”** diye Cenab-ı Hak sorduğunda **“Evet, Rabbimizsin”** diye şهادet ettikten veya deliller ve ayetlerle tefekkür ile imanı ikrar ettikten sonra inkâr eden bütün kafirler olabilir.

“Öyleyse küfrünüze karşılık tadın azabı!” فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُونَ

Küfrünüz sebebi ile veya küfrünüze bir ceza olarak, öyleyse tadın bakalım azabı.

107-“Yüzleri ağaranlara gelince, (onlar) Allah’ın rahmetindedirler.” وَأَمَّا الَّذِينَ ابْيَضَّتْ وُجُوهُهُمْ فَفِي رَحْمَةِ اللَّهِ

Yüzü ak olanların **“Allahın rahmetinde”** olmaları O'nun cennetinde daimi mükâfatlandırılmalarını anlatır. Bunun **“rahmet”** ile ifade edilmesi, bütün ömrünü Allaha itaat içinde geçirse bile, mü'minin cennete ancak Allahın rahmeti ve lütfu ile gireceğine bir tenbih içindir.

Ayette **“o gün bazı yüzler ağarır, bazı yüzler kararır”** denildikten sonra, normalde önce yüzleri beyaz olanların durumu anlatılması beklenirken, diğerlerinin durumuyla söze devam edilip ardından yüzü beyaz olanları durumuyla ayetin bitirilmesi, ayetin başının ve sonunun mü'minlerin süsü ve sevabı olması maksadına matuftur.

“Onlar orada ebedî kalacaklardır.” هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

Sanki “onlar o rahmetle nasıl olurlar?” sorusuna “onlar ebediyen o rahmete mazhardırlar” denilerek cevap verilmiştir.

108-“İşte bunlar sana hak olarak okuduğumuz Allah’ın âyetleridir.” تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ تَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ

İşte bunlar, Allah’ın vaad ve vaîdi ile ilgili gelen ayetlerdir.

Biz bunları, kendisinde hiç şüphe olmayacak şekilde Sana bihakkın tilavet ediyoruz.

وَمَا اللَّهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِّلْعَالَمِينَ “Ve Allah, âlemlere hiç zulüm etmek istemez.”

Zira, Allahtan zulüm gelmesi imkânsızdır. Çünkü, O’na vacip olan bir şey yoktur ki, onu noksan yapmakla zulmetmiş olsun. Bir şeyden de men edilmesi yoktur ki, onu yapmakla zulmetmiş olsun. Çünkü O, mutlak olarak her şeyin mâlikidir.

Ayetin devamı bunu bildirir:

109- وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ “Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi Allah’ındır.”

وَالِلّٰهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ “Ve bütün işler Allah’a döndürülür.”

İşler O’na döndürüldüğünde, bunların her birine vaad ve vaîdine göre karşılık verir.

Ehl-i İman ve Ehl-i Kitab

110- كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ “(Ey Ümmet-i Muhammed) Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz.”

Ayet, onların geçmişte hayırlı olmasına delalet eder, sonradan arız olan bir durum sebebiyle bu hâlin kesilmesine ise delâleti yoktur. Benzeri bir durumu “Şüphesiz ki Allah Ğafur – Rahîm’dir.” (Nisa, 23) gibi ayetlerde görürüz.³⁴

Ayete şöyle de mana verilebilir: “Sizler, Allahın ilminde veya levh-i mahfuzda veya geçmiş milletler arasında en hayırlı bir ümmetsiniz.”

“İyiliği emreder, kötülükten sakındırır ve Allah’a iman edersiniz.”

Burada “Allaha iman edersiniz” ifadesi, iman edilmesi gerekenlerin tamamına iman etmeyi tazammun eder. Çünkü Allaha iman, iman edilmesi istenenlerin hepsine inanmakla gerçek bir iman olur, bir kıymet ifade eder.

“Allaha iman edersiniz” ifadesinin hakkı aslında “iyiliği emreder-siniz ve kötülükten sakındırırsınız” ifadesinden öncedir. Burada sonra getirilmesi, onların Allaha inanarak, O’nu tasdik ederek ve dinini hâkim kılmak gayesiyle böyle yaptıklarına delalet etmek içindir.

Bu ayetle icmanın hüccet olmasına delil getirildi. Zira, ayet onların her iyiliği emretmelerini ve her kötülükten sakındırmalarını gerektirir. Çünkü marûf ve münker kelimelerindeki elif-lâm istîğrak içindir, iyilik ve kötülüğün bütününe içine alır. Şayet onlar batıl bir şeyde icma’ etselerdi, durumları buna aykırı olurdu.

“Şayet ehl-i kitap da iman etselerdi elbette kendileri için hayırlı olurdu.”

Şayet ehl-i kitap gereği gibi iman etselerdi, bu iman onlar hakkında şimdiki hallerinden daha hayırlı olurdu.

³⁴ Bu gibi ayetlerde geçen “Kâne” kelimesi normalde “idi” anlamına gelir. Ama duruma göre bu ifade “oldu” anlamı da ifade eder. Ayetlerde Cenab-ı Hakkın ismi olarak geçen ifadeler bu kelimeyle anlatıldığında, Cenab-ı Hakkın daima bu isimlerin müsemması olduğunu bildirir.

مِنْهُمْ الْمُؤْمِنُونَ “Onlardan mü’min olanlar var.”

Onlar içinden Abdullah Bin Selâm ve arkadaşları gibi iman edenler vardır.

وَكَثَرُهُمُ الْفَاسِقُونَ “Ama çoğu fasık kimselerdir.”

Ama onların ekserisi küfürde inatçıdır.

111- لَنْ يَضُرُّوكُمْ إِلَّا أَذًى “Onlar size eziyetten başka bir zarar veremezler.”

Onlar size ancak tenkid ve tehdid gibi az bir zarar verirler.

وَإِنْ يَقَاتِلُوكُمْ يُؤْلُوكُمْ الْأَذْبَارُ “Eğer sizinle savaşmaya kalkışsalar, size arkalarını dönüp kaçarlar.”

Şayet sizinle savaşsalar hezimete uğrarlar, sizi öldürmek ve esir etmek tarzında zarar veremezler.

ثُمَّ لَا يَنْصُرُونَ “Sonra kendilerine yardım da edilmez.”

Sonra da hiç kimse size karşı onlara yardım edemez veya sizin onları cezalandırmanıza engel olamaz.

Ayet, onların sözlü sataşma dışında bir zarar vermelerini nefyetti ve şayet savaşsalar mağlup olacaklarını anlattı. Ardından da akıbetlerinin acz ve başarısızlık olacağını haber verdi.

Bu ayet, vakiya muvafık gaybî haberlerdendir. Çünkü Hz. Peygamber devrindeki Kurayza, Nadîr, Benî Kaynuka ve Hayber Yahudilerinin hâli, ayette anlatıldığı hâl üzere olmuştur.

112- ضَرَبَتْ عَلَيْهِمُ الدَّلَّةُ أَيْنَ مَا تُقَفُّوا “Onlar nerede bulunurlarsa bulunsunlar, üzerlerine zillet damgası vuruldu.”

Ayette bahsedilen zillet halleri

-Can, mal ve ehillerinin heder edilmesi,

-Batıla sarılmaları,

-Cizye ödemeye mahkum olmaları gibi durumlardır.

إِلَّا بِحَبْلِ مِنَ اللَّهِ وَحَبْلِ مِنَ النَّاسِ “Meğer ki Allah’tan bir ipe ve insanlardan bir ipe sığınmış olsunlar.”

وَبَاؤُا بِغَضَبِ مِنَ اللَّهِ “Onlar Allah’ın gadabına uğradılar.”

وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الْمَسْكَنَةُ “Ve üzerlerine meskenet damgası vuruldu.”

O meskenet hâli, bir evin içindekileri kuşatması gibi kendilerini kuşatmıştır. Yahudiler çoğu hâlde fakir ve miskindirler.

“Çünkü onlar, ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ الْآبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقِّ” Allah’ın âyetlerini inkâr ediyor ve haksız yere peygamberleri öldürüyorlardı.”

“İşte bu” ifadesi, onların zillet, meskenet ve Allahın gadabına maruz kalmalarına işaret eder.

Peygamberleri öldürmeleri nazara verilirken, “haksız yere” denilmesi, kendi itikadlarına göre de onları öldürmeye bir hakları olmadığına delâlet içindir. Yoksa bir peygamberin haklı bir sebeple öldürülmesi söz konusu olamaz.

“Çünkü, isyan etmişlerdi ve haddi aşıyorlardı.”

Yani, Allahın âyetlerini inkâr etmeleri ve peygamberleri öldürmeleri, onların isyanı ve Allahın koyduğu sınırları aşmaları sebebi ile. Çünkü küçük günahlarda ısrar, büyük günahlara yol açar, büyük günahlara devam ise küfre kadar götürür.

Denildi ki: Ayetin manası şöyle de olabilir: Dünyada maruz kaldıkları zillet ve ahirette maruz kalacakları gadap, ilâhî âyetleri inkâr ve peygamberleri öldürmek yüzünden olduğu gibi, aynı zamanda isyanları ve haddi aşmaları yüzündendir. Çünkü onlar, dinin fûruatıyla da muhataptırlar, onlardan da sorumludurlar.

113- لَيْسُوا سَوَاءً “Onların hepsi bir değildir.”

“Onlar kötülükte aynı değildirler.”

“Onlar” dan murat ehl-i kitaptır.

“Ehl-i kitap içinde istikametli bir topluluk vardır.”

“Bunlar gece boyunca Allah’ın يَتْلُونَ آيَاتِ اللَّهِ آنَاءَ اللَّيْلِ وَهُمْ يَسْجُدُونَ âyetlerini okurlar, secdeye varırlar.”

İstikamet üzere olan bu kimseler, onlardan İslâma girenlerdir.

Onlar teheccütlerinde Kur’an okurlar. Bunu, gece saatlerinde secde ile

beraber okumak şeklinde ifade etmek, onları daha açık ve daha etkin bir şekilde methetmek içindir.

Denildi ki: Bundan murat yatsı namazıdır. Çünkü ehl-i kitab yatsı vak-tinde namaz kılmazdı. Rivayete göre Hz. Peygamber bir defasında yatsı na-mazını biraz tehir etmişti. Sonra çıktığında insanların kendisini beklediği-ni gördü. Bunun üzerine şöyle buyurdu: “Bu saatte sizden başka din men-suplarının Allahı anması söz konusu değildir.”

114- يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ “Onlar, Allah’a ve ahiret gününe iman ederler.”

وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ “İyiliği emrederler, kötülükten men ederler.”

وَيُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ “Hayırlı işlerde birbirleriyle yarışırılar.”

Bunlar, ehl-i kitaptan İslâma girmiş olan seçkin kimselerin diğer sıfatla-rıdır. Bu sıfatlar, Yahudilerde olmayan özelliklerdir. Çünkü onlar,

- Haktan sapmışlardır.
- Gece ibadetleri yoktur.
- Allaha şirk koşmuşlardır.
- Allahın sıfatlarında hata etmişlerdir.
- Ahireti, gerçekte olduğundan farklı anlatmışlardır.
- Amellerini riyakârane yaparlar.
- Hayırlı işlerde ağırdan alırlar.

وَإُولَئِكَ مِنَ الصَّالِحِينَ “İşte onlar salihlerdendir.”

Üstteki iki ayette anlatılan özellikleri taşıyanlar, Allah nezdinde hâlleri iyi olan ve O’nun rızasına ve senasına hak kazanan kimselerdendir.

115- وَمَا يَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَلَنْ يُكْفَرُواْ “Onlar ne hayır işlerlerse karşılık-sız bırakılmayacaklardır.”

Onlar hayır olarak ne yaparlarsa, bunların hiçbirisi asla zâyi olmaz ve sevabından bir şey eksiltilmez.

“Allah, müttakileri bilendir.” وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ

Ayet, onlara bir müjdedir ve takvanın, hayrın ve güzel amelin başlangıcı

olduğunu, Allah nezdinde kurtulanların takva ehli kimseler olduğunu hissettirmektedir.

116- **“İnkâr edenlerin malları da ve evlatları da Allah’a karşı onlara bir fayda sağlamaz.”**

“İşte onlar cehennem ehlidirler.” وَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ

“Onlar orada daimîdirler.” هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

117- **“Onların bu dünya hayatında harcadıklarının durumu, nefislerine zulmeden bir kavmin ekinlerini, kavurucu ve soğuk bir rüzgârın vurup mahvetmesi gibidir.”**

O müşriklerin Allaha yakınlık, birbirine karşı gururlanmak ve şöhret saikasıyla veya münafıkların riya ve korku sebebiyle şu dünya hayatında infak ettikleri şuna benzer:

Şiddetli bir ayaz var. Bu ayaz, küfür ve günahla nefesine zulmeden bir kavmin mahsulüne isabet etmiş, bir ceza olarak o mahsulü yok etmiştir.

Ayette **“nefislerine zulmeden bir kavme”** böyle bir cezanın geldiği nazara veriliyor. Çünkü gadap sonucu helâk etmek, çok daha çetindir.

Ayet, kâfirlerin infakının/ harcamalarının zâyî olup gitmesini, kâfirlerin ekinine gelen soğuk bir rüzgârın o ekini tamamen yok etmesiyle anlatır. Öyle ki dünyada da ahirette de bundan bir fayda görmeyeceklerdir.

Ayette teşbih-i mürekkebe vardır.

118- **“Allah, onlara zulmetmedi, ama onlar kendi kendilerine zulmediyorlar.”** وَمَا ظَلَمَهُمُ اللَّهُ وَلَكِنْ أَنْفُسُهُمْ يَظْلِمُونَ

Allah onların harcamalarını boşa çıkarmakla onlara zulmetmedi, lakin onlar işe yarar şeylerde harcama yapmadıklarından kendilerine zulmettiler.

Veya Allah o mahsul sahiplerinin mahsulünü yok etmekle onlara zulmetmedi, lakin onlar cezayı netice verecek şeyleri yapmakla kendilerine zulmettiler.

118- **“Ey iman edenler! Sizden olmayanlardan bir sırdaş edinmeyin.”** يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بِطَانَةً مِنْ دُونِكُمْ

Ayet metnindeki **“Bitane”**, kelime anlamıyla elbisenin astarına verilen

isimdir, kendisine güven sebebiyle kişinin sırlarını paylaştığı kimse için mecazen kullanılır. Nitekim Hz. Peygamber (asm) “Ensar iç elbise, diğer insanlar ise dış elbise gibidir” diyerek Medinelî Müslümanlara olan güvenini ifade etmiştir.

Ayet, gayr-i Müslimlerle sırları paylaşmayı yasaklamaktadır.

“Onlar size fenalık etmekten geri kalmazlar.” لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا

Onlar size fesat çıkarmakta hiç de kusur etmezler.

“Hep sıkıntıya düşmenizi istediler.” وَدُّوا مَا عَنِتُّمْ

Onlar sizin çok zarar görmenizi ve meşakkat çekmenizi temenni ederler.

“Onların kinleri ağızlarından ortaya çıkmıştır.” قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ

Size olan aşırı kinleri sebebiyle kendilerini tutamazlar, düşmanlıkları sözlerine yansır.

“Kalplerinde gizledikleri ise daha büyüktür.” وَمَا تَخْفَى ضُورُهُمْ أَكْبَرُ
“Eğer aklınızı kullanırsanız âyetleri size açıkladık.” قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ

Biz size ihlâsın vücubuna, mü’minleri dost edinmeye ve kâfirlere düşman olmaya delâlet eden âyetleri açık bir şekilde beyan ettik.

Ayette dört cümle gayr-ı müslimleri dost edinmenin yasak olmasının gerekçesini açıklamak için geldi. İlk üçünün “bitâne” (sırdaş) için sıfatlar olması da caizdir.

119- “İşte siz öyle kimselersiniz ki ha اَنْتُمْ اَوْلَاءُ تُحِبُّونَهُمْ وَلَا يُحِبُّونَكُمْ onları seversiniz, onlar ise sizi sevmezler.”

Ayet, Müslümanların onları sevmedeki hatasını beyan eder.

“Ve siz kitabın hepsine inanırsınız.” وَتُؤْمِنُونَ بِالْكِتَابِ كُلِّهِ

Yani, onlar, siz onların kitabına da inandığınız hâlde yine de sizi sevmezler.

Öyleyse, onlar sizin kitabınıza inanmadıkları hâlde ne diye onları seviyorsunuz?

Ayette “onlar kendi batıl yollarında, sizin hak yolda gösterdiğiniz salâbetten daha tavizsizdirler” şeklinde bir kınama vardır.

وَاِذَا لَقَوْكُمْ قَالُوْا اٰمَنَّا “Onlar sizinle karşılaştıkları zaman ‘amenna’ derler.”

Onların ehl-i imana “amenna” yani “iman ettik” deyişleri münafıkâne ve aldatma gayesi iledir.

وَاِذَا خَلَوْا عَضُّوْا عَلٰیكُمْ اَلَا تَاْمِلُ مِنَ الْعِظٰنِ “Ama kendi başlarına kaldıklarında, size karşı kinlerinden dolayı parmaklarını ısırırlar.”

قُلْ مُوْتُوْا بِغَيْظِكُمْ “De ki: Öfkenizden ölün!”

Bu ifade, onlara bir bedduadır.

İslâmın ve Müslümanların gücünün gittikçe artmasıyla kinlerinin de artıp, kederlerinden ölmelerini ifade eder.

اِنَّ اللّٰهَ عَلِيْمٌ بِذٰتِ الصُّدُوْرِ “Şüphesiz Allah, kalplerde olanı bilendir.”

Dolayısıyla onların içindeki buğzu ve kini de bilmektedir.

Bu ifade onlara söylenen sözün devamı olabilir. Yani, onlara de ki: “Şüphesiz Allah gizlemiş olduğunuz “öfkeden parmakları yemenizden” daha gizli şeyleri de bilir.”

Veya onlara söylenenden hariç de olabilir. Yani, “Bunu onlara söyle ve Seni onların sırlarına muttali kılmama şaşma. Çünkü ben, onların içlerinde sakladıkları en gizli şeyleri de bilirim.”

اِنْ تَمَسَّسْكُمۡ حَسَنَةٌ تَّسُوْهُمۡ 120- “Size bir iyilik dokunursa, bu onları üzer.”

وَ اِنْ تُصِبْكُمۡ سَيِّئَةٌ يَّفْرَحُوْا بِهَا “Başınıza bir kötülük gelse, ona sevinirler.”

Ayet, onların düşmanlıklarının ne derece ileri olduğunu beyan eder. Müslümanların nail oldukları her türlü hayır ve menfaate haset etmekte, onlara gelen her türlü zarar ve meşakkatten ise hoşlanmaktadırlar.

وَ اِنْ تَصْبِرُوْا وَتَتَّقُوْا لَا يُضْرَّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا “Eğer siz sabrederseniz ve korunursanız, onların hileleri size hiçbir zarar vermez.”

-Onların düşmanlıklarına veya zor mükellefiyetlerine sabrederseniz,

-Onlara dostluktan veya genel anlamda Allahın haram kıldıklarından sakınırsanız,

Allahın sabredenlere ve sakınanlara vaat etmiş olduğu lütfu ve koruması sayesinde, onların hilesi size herhangi bir şekilde zarar vermez.

Şu da düşünülebilir: Bir işte ciddi olan, tedbir ve sabırda deneyimli olan kimse hasmına karşı fevrî hareket etmez, böylece onun oyununa gelmemiş olur.

إِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ “Çünkü Allah onların işlediklerini kuşatmıştır.”

Allah, onların size olan düşmanlıklarını bilir ve buna göre ceza verir.

Keza O’nun ilmi sizin sabrınızı ve sakınmanızı da, başka hallerinizi de kuşatmıştır, ona göre size layık olan karşılığı verir.

48. DERS

Uhud Savaşı - 1

121- “Hani sabah erken evinden ayrılmış, mü'minleri (Uhud'da) savaş mevzilerine yerleştiriordun.”

Hz. Peygamber sabah erkenden Uhud harbi için Hz. Aişenin odasından çıkmış, mü'minleri savaş için yerleştiriyordu.

وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ “Allah, Semi' – Alîm'dir.”

Allah sözlerinizi işitir, niyetlerinizi bilir.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, Mekke müşrikleri hicretin üçüncü yılında Şevval ayının onikisinde Çarşamba günü Uhud'a gelmişlerdi. Hz. Peygamber ashabıyla istişare yaptı. Daha önce bu gibi meşveretlere çağırmadığı halde, münaflıkların reisi Abdullah Bin Übey Bin Selûlü de davet etti. İbnu Selûl ve Ensarın çoğu “Ya Rasulallah, Medinede kal, onlara karşı meydan savaşı yapma. Vallahi, Medineden düşmana karşı çıktığımızda bize zarar vermişlerdir, Medinede üzerimize geldiklerinde ise biz onlara zarar vermişizdir. Özellikle Sen içimizde olduğunda daha muvaffak oluruz. Öyleyse onları bırak, yerlerinde kalırlarsa şerleri de kendileriyle beraber kalır, şayet Medineye girerlerse erkekler onlarla savaşır, kadınlar ve çocuklar onlara taş atarlar. Döndüklerinde elleri boş olarak dönerler” dediler.

Bir kısmı ise, Medineden çıkıp meydan savaşı yapılması görüşünde olduklarını söylediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle dedi: “Rüyamda boğazlanmış bir sığır gördüm, hayır ile te'vil ettim. Kılıcımın ucunda bir gedik açıldığını gördüm, bunu hezimet olarak te'vil ettim. Elimi sağlam bir zırha koyduğumu gördüm, bunu da Medine olarak te'vil ettim. Ne dersiniz, Medine'de kalıp onlarla meydanda savaşmayalım?”

Bedir savaşına katılmamış olan ve çoğu Uhudda şehit olacak kimseler “bizi düşmanlarımıza çıkar” dediler ve bu konuda çok istekli oldular. Öyle ki Hz. Peygamber zırhını giydi. Bunu görünce, ısrarlarından dolayı pişman oldular, “Ya Rasulallah, nasıl uygun görürsen öyle yap” dediler. Hz.

Peygamber “bir peygamber için, zırhını giydikten sonra savaşmadıkça onu çıkarması uygun olmaz” buyurdu.

Cuma namazından sonra yola çıkıldı, Cumartesi sabahı Uhud’a varıldı. Hz. Peygamber orduyu vadi tarafına yerleştirdi, sırtlarını dağa yasladı. Abdullah Bin Cübeyr’i Uhuda yerleştirdiği okçulara komutan yaptı. “Okları-nızla bizi koruyun, sakın arkamızdan gelmeyin” dedi.

122- **“Hani sizden iki taife çözülmeye yüz tutmuştu.”**

“Hâlbuki Allah onların velisi idi.” وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا

Bunlar, askerin iki cenahında yer alan Hazreç’ten Beni Seleme ve Evs’ten Benî Harisedir. Rivayete göre, Hz. Peygamber Uhud’a bin kadar adamla çıkmıştı, sabrettiklerinde zaferin kendilerinin olacağını vaat etti. Yolu yarılادıklarında İbnu Übey üç yüz adamıyla geri çekildi ve “Ne için kendimizi ve evladımızı ölüme atalım” dedi. Ensardan Amr Bin Hazm ona cevap verdi: Allah adına ve İslâm namına, hem peygamberinize hem de kendinize karşı sorumlusunuz.”

İbnu Übey bunun üzerine, “bir savaş olacağını bilsek sizinle gelirdik” dedi. İşte o zaman bahsi geçen iki taife İbnu Übey’e tâbi olmaya niyetlendiler. Ancak Allah onları korudu ve peygamberle beraber yola devam ettiler.

Ayetin devamında **“Allah onların velisi idi”** dediği cihetle, onların korkması ve zafiyet göstermesi, dönmeye tam bir niyetlenme değildi.

Ancak-şu mana da murat olabilir: “Allah onların yardımcısı iken, onlara ne oluyor ki yılgınlık gösteriyorlar, O’na tevekkül etmiyorlar?”

123- **“Mü’minler, sadece Allah’a tevekkül etsinler.”** وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ

Öyleyse mü’minler sadece O’na tevekkül etsinler, başkalarına dayanıp güvenmesinler. Ta ki Allah da onlara Bedir’de zafer verdiği gibi zafer versin.

123- **“Andolsun, sizler güçsüz olduğunuz halde Allah size Bedir’de yardım etmişti.”**

Ayet, tevekkülün onlara faydasından bir kısmını zikreder.

Bedir, Mekke ve Medine arasında bir su yeridir. Bedir isminde bir adama aitti, onun adıyla anılır oldu.

Bedirde Müslümanların sayısı azdı, binekleri ve silahları da çok azdı.

فَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُشْكُرُونَ “Öyleyse Allah’tan korkun, ola ki şükredersiniz.”

Sebat ederek Allahtan korkun,

Ta ki bu takvanızla Allahın size olan yardım nimetine şükretmiş olasınız.

Veya “Siz Allahtan korkun, ola ki Allah size nimette bulunur, siz de buna şükredersiniz.” Bu manaya göre, nimet şükre sebep olması cihetiyle, ayette nimet yerine şükür nazara verilmiştir.

124- اِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ اَلَنْ يَكْفِيَكُمْ اَنْ يُمَدِّدَ كُمْ رَبُّكُمْ بِثَلَاثَةِ اَلْفٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُنَزَّلِينَ “Hani mü’minlere, “Rabbinizin, indirilmiş üç bin melek ile yardım etmesi size yetmez mi?” diyordun.”

Ayette “Rabbinizin, indirilmiş üç bin melek ile yardım etmesi size yetmez mi?” denilmesi “yeter mi yeter” manasını ifade etmek içindir. Ayette bunun te’kidli bir şekilde ifade edilmesi, onların zaferden ümit kesik halde olmalarına bakar. Çünkü çok zayıf bir hâlde idiler, sayıları azdı, düşman ise kuvvetli ve sayıca kalabalık idi.

Denildi ki: Allah Bedir günü önce bin melek gönderdi, sonra meleklerin sayısı üçbin oldu, ardından da beşbin oldu.

125- بَلَىٰ “Evet!”

“Bele” ifadesi, “evet, yeter” manası verir. Allahu Teâlâ, sonra hem bir teşvik, hem de kalplerini takviye için sabır ve takvaya mükâfat olarak daha ziyadesini vaat edip şöyle dedi:

اِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا وَيَأْتُوكُمْ مِنْ فَوْرِهِمْ هَذَا يُمَدِّدْكُمْ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ اَلْفٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُسَوِّمِينَ “Sabreder ve sakınırsanız, onlar da ansızın üzerinize gelseler, Rabbiniz size nişanlı/işaretli beş bin melek ile yardım eder.”

Onlar bu saatte aniden üzerinize gelseler, siz sabır ve takva tavrı gösterdiğinizde beş bin melek ile size yardım eder.

126- وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ اِلَّا بُشْرَىٰ لَكُمْ وَلِتَطْمَئِنَّ قُلُوبُكُمْ بِهِ “Allah, bunu size sırf bir müjde olsun ve kalpleriniz bununla yatışsın diye yaptı.”

Allah size bu yardımı, ancak kalpleriniz korkudan sükûnet bulsun diye, bir zafer müjdesi olarak yaptı.

٧ **“Yardım, yalnız Azîz - Hakîm olan Allah katındandır.”** وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ

Zafer, sayı ve silah çokluğuyla değil, ancak Allahın yardımıyladır.

Ayet, Allahın onlara zafer vermesinde meleklerin yardımına aslında ihtiyaç olmadığına uyarıda bulunur.

Allahın meleklerin geleceğini bildirmesi,

-Bunun ilâhî yardıma bir işaret olması

-Ve genelde insanların nazarı sebeplere daha çok ihtimam gösterdiği cihetle, kalplerinin sebatını sağlamak içindir.

Ayet aynı zamanda savaştan geri kalanlara aldırmamak hususunda teşvikte de bulunmaktadır.

Zaferi verecek Allah **Azîz’dir**, takdir ettiği şeylerde O’na galip gelinmez, **Hakîm’dir**, hikmet ve maslahat gereği ister vasıtalı, ister vasıtasız yardımda bulunur veya yardımı keser.

127- **“Allah bunu), لَيَقْطَعَنَّ طَرَفًا مِّنَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَوْ يَكْبِتُهُمْ فَيَنْقَلِبُوا خَائِبِينَ** inkâr edenlerden bir kısmını helâk etsin veya perişan etsin de umutsuz olarak dönüp gitsinler diye yaptı.”

Onların helaki, bir kısmının katledilmesi ve bir kısmının da esir alınması sûretiyle Bedir savaşında gerçekleşti. Müşriklerin önde gelenlerinden yetmiş kişi öldürüldü, yetmiş kişi de esir alındı.

Ayette nazara verilen **“perişan olmaları”** ise, zillete maruz kalmaları, şiddetli öfke içinde bulunmaları ve kalplerine korku düşmesidir.

128- **“Bu işte senin yapacağın bir şey yoktur.”** لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ

Ayetin bu kısmı cümle-i itiraziyedir. (Tırnak içi cümlesidir.)

“Allah, ya tevbelerini kabul edip onları affeder veya onlara azap eder.” أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبُهُمْ

Yani, şüphesiz Allah onların her işlerine mâliktir. Dilerse onları helâk eder, zillete düşürür. Dilerse, Müslüman olmaları durumunda tevbelerini kabul eder, bağışlar. Eğer küfürlerinde ısrar ederlerse de onları azaplandırır. Senin onlarla alakalı bir yetkin yoktur. Sen ancak onları uyarmak ve onlarla cihad etmek için görevli bir kulsun.

Ayete şöyle de mana verilebilir: “Ey peygamber! Sen onlarla ilgili bir

şeye malik değilsin. Ne onların tevbesini kabul edebilir, ne de onlara azab verebilirsin.”

Veya şöyle de denilebilir: “Allahın onları bağışlaması ve Senin de buna sevinmen veya onları azaplandırması ve Senin de bundan dolayı rahatla-man dışında onlarla ilgili bir şeye sahip değilsin.”

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Utbe Bin Ebi Vakkas, Uhud harbinde Hz. Peygamberi başından yaraladı, bir dişi kırıldı. Hz. Peygamber yüzünden kanı siliyor ve “peygamberlerinin yüzünü kana bulayan bir kavim nasıl felah bulur?” di-yordu. Bunun üzerine üstteki ayet nazil oldu.

Denildi ki: Hz. Peygamber onlara beddua etmeye niyetlenmişti. Allahu Teâlâ, onlar içinden ilerde iman edecekleri bildiği için, bedduadan nehyetti.

فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ “Çünkü onlar zalimlerdir.”

Çünkü onlar zulümleriyle ilâhî azabı hak etmişlerdir.

129- وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمُوتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ “Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah’ındır.”

Yaratma ve yönetme bakımından göklerde ve yerde ne varsa hepsi Al-lahındır, hepsi hakkında hüküm O’ndandır, bu konuda Sana bir yetki ve-rilmemiştir.

يَغْفِرْ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبْ مَنْ يَشَاءُ “O, dilediğini bağışlar, dilediğine azab eder.”

Ayet, azabın vucubunu nefyetme hususunda gayet açıktır. Bunu tevbe ve tevbenin olmamasıyla kayıtlamak, ayetin sarahatine aykırı gibidir.³⁵

وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ “Allah, Ğafur’dur – Rahîm’dir.”

Allah kullarına son derece bağışlayıcı ve merhametlidir. Dolayısıyla on-lara beddua hususunda acele etme.

130- يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا الرِّبَا أَضْعَافًا مُضَاعَفَةً “Ey iman edenler! Kat kat faiz yemeyin.”

Ayette “kat kat faiz yemeyin” ifadesindeki tahsis, realite hasebiyledir.

³⁵ Bazıları, Allahın kâfirlere azap vermesini zorunlu olarak görürler. Beydâvî, üstteki ifadeleriyle bunun Allaha zorunlu olmadığına dikkat çekmektedir.

Çünkü bu ayet nazil olduğu dönemde insanlar kat kat faiz yiyorlardı. Kişi, belli bir süre sonra ödenmek üzere parasını faize veriyor, diğer taraf ödeyemediğinde faizi artırıyor. Öyle ki verdiği az bir para ile borçlunun malına el koyuyordu.³⁶

وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ “Allah’a karşı gelmekten sakının, ola ki felaha erersiniz.”

Size yasak kılınan şeylerde Allaha karşı gelmekten sakının, ta ki kurtulmayı ümit edebilesiniz.

131- وَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ “Kâfirler için hazırlanmış olan ateşten sakının.”

O kâfirlere uymaktan ve onların fiilleri gibi kötü işler yapmaktan sakınarak cehennem ateşinden kendinizi koruyun.

Ayette, cehennemin doğrudan kâfirler için hazırlandığına, imanı olduğu halde günahlara da dalanlar için dolayısıyla olduğuna bir tenbih vardır.

132- وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ “Allaha ve Peygambere itaat edin, ola ki merhamet olunursunuz.”

Cenab-ı Hak, Cehennem ile uyardıktan sonra ilâhî rahmet ile vaatte bulundu. Bunda, Allaha muhalefetten korkutmak ve itaate teşvikte bulunmak vardır.

Bu gibi yerlerde geçen “umulur ki”, “ola ki...” ifadeleri, varılacak şeyin kıymetine bir delildir.³⁷

133- وَسَارِعُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ “Rabbinizden bir mağfiret ve müttakiler için hazırlanmış, eni göklerle yer kadar olan cennet için yarışın.”

Kendisiyle ilâhî mağfirete layık olacağınız İslâm, tevbe ve ihlâs gibi şeylere koşuşunuz, bu konuda birbirinizle yarış hâlinde olunuz.

³⁶ Dolayısıyla ayetin zâhirine bakıp, “şayet faiz kat kat olmazsa yenilebilir” hükmüne varılmaz.

³⁷ Mesela bu ayette “Allaha ve peygambere itaat edin, ola ki merhamet olunursunuz” deniliyor. Demek ki merhamete nail olmak çok kıymetli bir durumdur. Önceki ayette ise “...ola ki felaha erersiniz” denilmişti. Felaha ermek, umduğuna nail ve korktuğundan kurtulmaktır. Dolayısıyla, felaha ermek çok önemli bir gayedir.

Ayette “uzunluğu” yerine **“eni”** denilmesi temsil yoluyla cennetin ne kadar çok geniş olduğunu ifade etmek içindir. Çünkü bir şeyin eni, boyundan daha kısa olur.

“O cennetin eni göklerle yer kadardır” derken belîğ bir teşbih vardır. Yani, o cennetin eni gökler ve yerin eni gibidir. İbnu Abbas bunu şöyle ifade eder: Cennetin eni, yedi sema ve yedi arz birbirine birleştirilse geniş olması gibi, çok çok geniştir.

Ayette, **“müttakiler için hazırlanmış cennet için yarışın”** denilmesi, cennetin yaratılmış olduğuna ve bu âlemden hariç bulunduğu bir delildir.

134- **“الَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ”** **“Onlar, bollukta ve darlıkta infak ederler.”**

O müttakiler hem bollukta, hem de darlıkta Allah yolunda harcarlar. **“Bollukta ve darlıkta infak ederler”** ifadesi, “her hâl u kârda infakta bulunurlar” manasını da anlatır. Çünkü insan ya sürur halindedir veya çetin şartlar altındadır. Yani onlar bütün hâllerde az veya çok Allah yolunda harcamaktan geri kalmazlar.

وَالْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ **“Öfkelerini yutarlar.”**

Onlar, öfkelerinin gereğini yapmaya güçleri varken, öfkelerini tutarlar.

Hız. Peygamber şöyle buyurur: “Her kim öfkесinin gereğini yapmaya gücü varken bunu tutsa, Allah onun kalbini emniyet ve imanla doldurur.”

وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ **“Ve insanları affederler.”**

Cezalandırılmayı hak etmiş kimselere ceza vermeyi terk ederler. Hız. Peygamber şöyle buyurur:

“Allahın mahfuz kıldığı kimseler dışında, ümmetimden böyle olanlar kimseler çok azdır.” Demek ki geçmiş ümmetlerde hayli fazla idi.

وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ **“Allah muhsinleri (iyilik edenleri) sever.”**

Ayette geçen **“muhsinler”** ifadesi cins ifade edebilir, bu durumda üstte vasıfları belirtilen kimseler de buna dâhil olur. Belirlilik (ahd) ifade edebilir, bu durumda ayet doğrudan bu kimselere işaret eder.

135- **وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ**

“Onlar, çirkin bir iş yaptıkları veya nefislerine zulmettikleri zaman Allah’ı hatırlarlar, günahları için hemen istiğfar ederler.”

Onlar, zina gibi son derece çirkin bir iş yaptıklarında veya herhangi bir günah ile nefislerine zulmettiklerinde Allahı anarlar, pişmanlıkla ve tevbe ile istiğfarda bulunurlar.

Allahı hatırlamak,

-O'nun vaîdini hatırlamak.

-Hükmünü hatırlamak.

-Allahın o büyük hakkını tezekkür etmek şeklinde olabilir.

Denildi ki: **Fahiş**e, büyük günahlar, **nefse zulüm** ise küçük günahlardır.

Belki de **fahiş**e başkasıyla ilgili günahlar, **nefse zulüm** ise, kişinin kendinde kalan günahlardır.

﴿وَمَنْ يَغْفِرِ الذُّنُوبَ إِلَّا اللَّهُ﴾ -**Ki Allah'tan başka günahları kim bağışlar?-**

Ayetteki istifham nefiy içindir. Yani, **“Allahtan başka günahları kim bağışlar?”** ifadesi “O’ndan başka kimse bağışlayamaz” demektir.

Bundan murat,

-Allahu Teâlâyı geniş rahmeti ve umumî mağfireti ile vasfetmek,

-İstiğfara teşvik etmek,

-Tevbenin kabulünü vaat etmektir.

﴿وَلَمْ يُصِرُّوا عَلَىٰ مَا فَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ﴾ -**“Ve işledikleri (günah) üzerinde bile bile ısrar etmezler.”**

Yani, onlar bile bile o çirkin işlerinde ısrar etmezler.

Günah yapsalar bile istiğfardan da geri durmazlar.

Hz. Peygamber şöyle buyurur: “Bir kimse istiğfar ediyorsa, günde yetmiş defa da dönse gûnahta ısrar etmiş sayılmaz.”

﴿أُولَٰئِكَ جَزَاؤُهُمْ مَغْفِرَةٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَجَنَّاتٌ تَجْرَىٰ مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا﴾ -136- **“İşte onların mükâfatı, Rab’leri tarafından bağışlanma ve ebedî kalacakları altlarından ırmaklar akan cennetlerdir.”**

﴿وَنِعَمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ﴾ -**“Çalışanların mükâfatı ne güzeldir!”**

Cennetin müttakiler ve tevbe edenlere mükâfat için hazırlanmış olması, gûnahta ısrar edenlerin ona girmemesini gerektirmez. Cehennem de

kâfirlere ceza için hazırlanması, kâfirler dışında başkasının girmesine engel değildir.

Daha önce müttakiler için hazırlanan cennetten söz edilmişti. Burada ise, günahlara dalan ama tevbe eden kimselerin cennetlerinden bahsedildi. Bu ayette **“cennetler”** ifadesinin elif-lâmsız gelmesi, bunlara vaad edilen cennetlerin, müttakiler için hazırlanan cennetlerden daha aşağı mertebede olduğu anlaşılmaktadır. Fark olarak şunu nazara almak yeterli olur:

Müttakilerden bahsedilen yerde onların ihsan sahibi kimseler oldukları, Allahın muhabbetine mazhar oldukları anlatılmıştı. Çünkü onlar dinin hudutlarını muhafaza ettiler ve dinin yüksek tuttuğu değerleri elde etmek için yola çıktılar.

Günahlarına tevbe ile cenneti kazananlar hakkında ise, **“Çalışanların mükâfatı ne güzeldir!”** denildi. Çünkü bunlar yapamadığını telafiye çalışan işçiler gibidir. Muhsin kimse ile telafiye çalışan kimse, sevilen kimse ile ücretli kimse elbette çok farklıdırlar. Belki de bu ayette mükâfat yerine ücretten bahsedilmesi bu nükte içindir.

49. DERS

Uhud Savaşı - 2

137- قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ سُنَنٌ “Sizden önce nice olaylar gelip geçmiş-tir.”

Ayet metninde geçen “sünen” ifadesi (Ahzab, 61-62) ayetinde de nazara verildiği şekilde, Allahı yalanlayan ümmetlerin başlarına gelen olaylardır.³⁸

“O halde yeryüzünde gezip dolaşın da yalanlayanların akıbeti nasıl olduğuna nazar edin.”

Ta ki onların helâk eserleriyle ilgili gördüklerinizden ibret alın.

138- هَذَا بَيَانٌ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ “İşte bu, insanlar için bir açıklama, müttakiler için bir hidayet ve bir öğüttür.”

“İşte bu” ifadesi, önceki ümmetlerin hâline veya “nazar edin” ifadesinin mefhumuna bir işaretler. Yani, bu yalanlayan ümmetlerin hâlini bir beyan olmakla beraber, müttakiler için de ziyadesiyle bir basiret ve öğüttür.

Veya “işte bu” ifadesi müttakiler ve tevbe edenlerin durumları hakkında özetlenenlere bir işaret de olabilir.

“İşte bu” ifadesinin Kur’ana baktığı da söylenmiştir.

139- وَلَا تَهِنُوا “Gevşemeyin!”

وَلَا تَحْزَنُوا “Ve üzülmeyin!”

Ayet, Uhud savaşında Müslümanlara gelen musibete karşı onlara bir tesellidir. Yani, “başınıza gelen bu durumdan dolayı cihadda za’fiyet göstermeyin, sizden öldürülenlere de üzülmeyin.

وَأَنْتُمْ الْأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ “İnanıyorsanız, üstün olan sizsiniz.”

Hâlbuki siz onlardan çok çok yükseksiniz. Çünkü siz,

³⁸ Yani, Allahu Teâlâ, ayetlerini yalanlayanları helâk etmeyi bir düstur ve bir prensip edinmiştir. “Allah’ın bundan önce geçenler hakkındaki kanunu budur.” (Ahzab, 62)

-Hak üzeresiniz.

-Savaşınız Allah içindir.

-Savaşta hayatını kaybedenleriniz cennettedir.

Onlar ise,

-Batıl bir yoldadırlar.

-Savaşları şeytan içindir.

-Savaşta ölenleri cehennemdedir.

Veya şu açıdan da bakılabilir: “Onların Uhudda size verdikleri zarardan daha fazlasını, siz Bedir Savaşında onlara verdiniz.”

Veya “Siz, akıbet itibarıyla en üstünsünüz.” Bu durumda ayet onlara ilâhî yardım ve galebe için bir müjde olur.

“İnanıyorsanız” kaydı şu manayı gösterir: İmanınız sahihse, gevşeklik göstermeyin. Çünkü gerçek bir iman, kalp kuvveti ve Allaha güvenmeyi iktiza eder.

Veya “İmanınız sahihse, en üstün sizsiniz.”

140- **“Eğer size bir yara dokunduysa, şüphesiz o topluluğa da benzeri bir yara dokunmuştu.”**

Yani, Uhudda onlar size galip geldiyse, Bedirde de siz onlara galip gelmiştiniz. Sonra onlar zafiyet göstermediler, korkmadılar. Sizler za’fiyet göstermemeye daha layıksınız. Çünkü, onların ummadığı şeyleri Allahtan umuyorsunuz.

Şöyle de denildi: Ayette bahsedilen **“Size bir yara dokunduysa, şüphesiz o topluluğa da benzeri bir yara dokundu”** ifadesi, Uhudda iki tarafın da yara almasını anlatır. Çünkü Müslümanlar, Hz. Peygamberin emrine muhalefet etmeden önce, onlara galip gelmişlerdi.

وَ تِلْكَ الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ **“İşte bu günleri insanlar arasında döndürürüz.”**

Bir şüirde şöyle denir:

“Gün olur yenilir, gün gelir yeneriz.

Gün olur üzülür, gün gelir seviniriz.”

Ayette bahsedilen günlerden (**el-eyyâm**) maksat, galibiyet – mağlubiyet zamanlarıdır.

“Bu, Allahın iman edenleri bilmesi içindir.” وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا

Yani, bizim bu günleri insanlar arasında çevirmemiz, pek çok gayeler içindir. Bunlardan biri de iman edenlerin ortaya çıkmasıdır. Ayrıca bunda, mü'mine isabet eden sıkıntılı hallerde bilinmeyen maslahatlar vardır.

Veya şu mana olabilir: “İmanda sâbit olanlarla tereddüt içinde olanlar birbirinden ayrılın diye böyle yaptık.”

Bunda ve bunun emsali veya zıddı olan ifadelerden maksat, Allahın ilmini isbat veya nefyetmek olmayıp, delil getirme yoluyla malumun isbatı veya nefyidir.³⁹

Denildi ki: Ayetin manası “kendisine karşılığın taalluk edeceği bir ilimle Allahın bilmesi için” demektir. Bu da bir şeyi mevcut hâliyle bilmektir.

وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَدَاءَ **“Bir de sizden şehitler edinmesi için.”**

Başınıza gelen Uhud mağlubiyetinin bir hikmeti de, Allahın içinizden bazılarını şehadet makamını vermesi içindir.

“Şüheda”dan murat, zorluklara karşı sabır ve sebat kahramanlarının ortaya çıkması da olabilir.⁴⁰

وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ **“Allah, zalimleri sevmez.”**

Allah, gizlediklerinin tersini söyleyen zalimleri bilir.

Veya **“Zalimlerden”** murat kâfirler olabilir. Bu cümle, bir cümle-i mu'teriza, yani parantez arası bir cümledir.

Ayette Allahın hakikatte kâfirlere zafer vermediğine bir tenbih vardır. Bazen onları galip kılması, onlar için bir istidraç ve mü'minler için de bir imtihandır.

³⁹ Bu ayette insanlar arasında galibiyet ve mağlubiyet günlerinin döndürülmesi, Allahın iman edenleri bilmesi gayesiyle açıklanıyor. Ayetin zâhirine göre “demek ki bu olaylar oluyor, Allah sonradan biliyor” manası hatıra gelebilir. Hâlbuki Allahın her şeyi kuşatan bir ilmi vardır. O, her şeyi önceden de bilir. Bu durumda ayetteki **“bilmesi için”** ifadesinden murat “insanların durumunun ortaya çıkması için” manasını taşır. Tahirü'l-Mevlevî şöyle der: **“Allahın bizi imtihan etmesi bizi bilmek için değil, bizi bize bildirmek içindir.”** Bu mana bazı tefsirlerde “zahir bir şekilde ortaya çıkması için” şeklinde ifade edilir. Yani, Allah zâten bilmektedir, ama meydana gelen olaylar bir ayıraç olur, kimin mü'min kimin kâfir veya münafık olduğu bu şekilde ortaya çıkar.

⁴⁰ Yani, Uhud harbi, yetmiş sahabinin şehadet makamına çıkmasına vesile olduğu gibi, nice sahabinin de sabır ve sebatla örnek alınacak kahramanlar olmasına sebep olmuştur.

141- **“Bir de Allah, iman edenleri arındırmak ve kâfirleri mahvetmek için böyle yapar.”**

Devranın aleyhte döndüğü dönemler, mü'minler için günahlarından bir tasfiye ve temizlik dönemidir.

Şayet devran kâfirlerin aleyhine dönerse, bu da onları helâk etmek içindir. Ayet metninde geçen **“mahk”**, bir şeyi azar azar noksanlaştırmaktır.

142- **“Yoksa siz, Allah içinizden cihad edenleri bilmeden ve sabredenleri bilmeden cennete girivereceğinizi mi zannettiniz?”**

Ayetteki **“öyle mi zannettiniz?”** üslûbu “evet, siz öyle zannettiniz” manasını ifade eder.

Ayette **“içinizden cihad edenleri”** ifadesi cihadın farz-ı kifaye olduğuna bir delildir.⁴¹

143- **“Andolsun ki, ölümle karşılaşmadan önce onu temenni ediyordunuz.”**

“Ölümü temenni ediyordunuz” ifadesinde ölümden murat, savaştır. Çünkü savaş ölüm sebeplerinden biridir.

Veya bundan murat “şehit olarak ölmek”tir. Hitap, Bedir savaşında bulunmayanlardır. Bunlar Rasulallah ile beraber savaşta bulunup, Bedir şehitlerinin nail oldukları ikrama nâil olmayı temenni etmişlerdi.

“İşte onu gördünüz, ama bakıp duruyorsunuz.”

İşte savaşta kardeşlerinizden bir kısmının katledildiğini açık bir şekilde gördünüz.

Ayette bazı mü'minlere bir kınama vardır. Bunlar harbi temenni etmişler, harbe sebebiyet vermişlerdir. Ama sonra korkmuşlar, hezimete uğramışlardır.

⁴¹ Düşmana karşı yapılacak olan cihad, normal şartlarda **farz-ı kifayedir**. Olağanüstü hallerde ise, **farz-ı ayn** olur. Yani ümmetin her ferdinin cihadla meşgul olması zor olduğundan, herkese farz değildir. Ümmet içinden bir topluluğun bu görevi ifa etmesi yeterlidir.

Veya ayette şهادeti temenni etmeye bir kınama vardır. Çünkü şهادeti temennide, kâfirlerin galebesini temennî vardır.⁴²

144- وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ “Muhammed, ancak bir peygamberdir.”

قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ “Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir.”

Daha önceki peygamberlerin gelip geçmesi gibi, O da ölüm veya katl ile bu dünyadan ayrılacaktır.

أَفَأَنْتُمْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ “Şimdi o ölür veya öldürülürse gerisin geriye mi döneceksiniz?”

Ayette Hz. Peygamberin ölmesi veya öldürülmesi durumunda dinden dönecek ve başka istikamete yönelecek olanların hâlini inkâr vardır. Çünkü daha önce de nice peygamber gelip geçmiş, ama dinleri devam etmiştir. Bunu bilen kimselerin Hz. Peygamberin vefatıyla gerisin geriye dönmeleri, doğrusu çok yadırganacak bir durumdur.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Uhud harbi esnasında Abdullah İbnu Kamîe Hz. Peygamer bir taş attı, bir dişinin kırılmasına ve yüzünün yaralanmasına sebebiyet verdi. Hz. Mus’ab Bin Umeyr Hz. Peygamberi savundu, sancak sahibi idi. İbnu Kamîe, Mus’abı şehit etti. Hz. Peygamberi öldürdüğünü sanarak “Muhammedi öldürdüm” dedi. Müşriklerden gür sesli biri “Muhammed öldürüldü” diye bağırdı

Bunun üzerine insanlar geri çekilmeye başladılar. Hz. Peygamber (asm) ise “Allahın kulları, bana doğru gelin!” diye çağırıyordu. Ashabından otuz tanesi Hz. Peygamber tarafına geldi, O’nu himaye ettiler, diğerleri ise ayrıldılar. Bazısı şöyle diyordu: “Keşke İbnu Übey bize Ebu Süfyandan eman

⁴² Burada alışılmıştan farklı bir yorumla karşı karşıyayız. Normal şartlarda hemen her mü’min “ah bir şehit olsam” şeklinde bir temenniye takdirle karşılar. Ama şöyle bir ince nokta gözden kaçırılabilir: Savaşta maksat şehit olmak değil, galip gelmek olmalıdır. Bir Müslüman galip gelmek için savaşır, ama bu arada şهادet de nasip olursa bunu canına minnet bilir. Mekke döneminde Müslümanlara savaş izni verilmediğini unutmamak gerekir. O dönemde buna izin verilse şehit olurlardı, ama İslâmî hizmetler geri kalırdı. Demek ki yaşayıp İslâma hizmet etmeyi gaye edinmeli, ama yeri geldiğinde canını vermeyi de canına minnet bilmelidir.

alsa!” Münafıklardan bazıları ise “şayet O bir peygamber olsaydı öldürülmezdi. Kardeşlerinize ve dininize dönünüz” diyorlardı.

Enes Bin Malik’in amcası Enes Bin Nadr ise şöyle dedi: “Ey kavmim! Şayet Muhammed katledilmişse, Muhammedin Rabbi ölmez diridir. Peygamber öldükten sonra yaşayıp ne yapacaksınız? O hangi dava için savaşmışsa siz de o yolda savaşın!” Ardından Allaha yalvararak “Allahım onların dediklerinden Sana özür beyan ediyorum, öyle sözlerle taraf olmadığımı Sana iletiyorum” dedi. Sonra kılıcını çekip şehit oluncaya kadar savaştı. Bu münasebetle üstteki ayet nâzil oldu.

“Kim gerisin geri dönerse, Allah’a hiçbir şekilde zarar veremez.”

Her kim irtidad ile hak dinden çıkarak batıla dönerse, Allaha bir zarar vermiş olamaz, ancak kendisine zarar verir.

“Allah şükredenleri mükafatlandıracaktır.”

Allah, İslâm nimetine karşı Enes Bin Nadr gibi sebat göstererek şükredenlere mükâfatlarını verecektir.

“Hiçbir nefis için Allah’ın izni olmadan ölmek yoktur.”

Hiçbir nefis, Allahın dilemesi veya ölüm meleşine ruhu kabzetmeye izin vermesi dışında ölmez. Yani, her nefis için Allahın ilminde ve takdirinde belli bir ecel (**ecel-i müsemma**) vardır. Başka ayetlerde şöyle bildirilir:

“Her ümmet için bir ecel vardır. Onların eceli geldiğinde, ne bir an erteleyebilirler, ne de öne alabilirler.” (A’raf, 34)

“Şayet Allah insanları zulümleri yüzünden cezalandırırsaydı, yer-yüzünde tek canlı bırakmazdı. Fakat onları belli bir vakte kadar erteler. Ecelleri geldiği zaman, onu ne bir saat erteleyebilirler, ne de öne alabilirler.” (Nahl, 61)

Ayette,

-Savaşa teşvik ve cesaretlendirme vardır.

-Ayrıca Hz. Peygambere koruma ve ecelinin tehir vaadi vardır.

“(Ölüm) belirli bir süreye göre yazılmıştır.”

Bu belli bir eceldir, ne öne alınır, ne de geri bırakılır.

“Kim dünya menfaatini isterse, kendisine ondan veririz.”

Ayette Uhud savaşında ganimet sevdasına kapılanlara bir tariz vardır. Çünkü Uhud Savaşında Müslümanlar müşriklere saldırdılar ve onları bozguna uğrattılar. Onların geride bıraktıkları malları ganimet olarak almaya başladılar. Okçular bunu görünce, ganimetten paylarını almak için oraya yöneldiler, siperlerini boş bıraktılar. Müşrikler bunu fırsat bildiler ve Müslümanlara arkadan hücum ettiler, onları hezimete uğrattılar.

“Kim de ahiret sevabını isterse, ona da ondan veririz.”

“Şükredenleri mükâfatlandıracağız.” وَسَنَجْزِي الشَّاكِرِينَ

Allah, nimete şükreden ve hiçbir şey kendisini cihaddan alıkoymayanları mükâfatlandıracaktır.

146- “Nice peygamberler vardı ki, kendileriyle beraber birçok ribbiyyun çarpıştılar.”

Ayette geçen “Ribbiyyun” ifadesi “Rabbaniler, âlim ve müttaki kimse-ler” anlamındadır. Veya “Rabbe kul olanlar” demektir.

Bu kelimeye “cemaatler” manası da verilmiştir.

“Allah yolunda başlarına gelenlerden yılgınlık göstermediler, zaafa düşmediler, boyun eğmediler.”

Onlar, peygamberin veya içlerinden bazılarının katliyle gevşemediler, hayal kırıklığına uğramadılar.

Düşmana karşı veya dini muhafazada za’fiyete düşmediler.

Düşmana boyun eğmediler. Ayette bunu ifade eden kelime “sükûnet” kökünden gelir. Çünkü düşmana boyun eğen kimse, onun önünde dilediğini yapsın diye sükûnetle durur.

Ayet, Hz. Peygamberin öldürüldüğü şeklindeki yalan haber karşısında onların durumunu tarif etmektedir.

“Allah sabredenleri sever.” وَاللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ

Allah sabredenlere yardım eder, onların kadr u kıymetini yükseltir.

147- “Onların sözleri ancak şu oldu:”

“Ey Rabbimiz! Günahlarımızı ve işlerimizdeki taşkınlıklarımızı bağışla ve ayaklarımıza sebat ver.”

“Kâfirler güruhuna karşı bize yardım et!”

Onlar aslında sebat gösteren, dinde kuvvetli Rabbanilerdi. Ama nefislerini terbiye etmek için kendilerini günahkâr ve aşırı kimseler olarak gördüler. Başlarına gelen musibetleri kendi nefislerinden bildiler, günahları için mağfiret talep ettiler. Sonra, harp meydanlarında sebat göstermek, düşmana karşı galip gelmek için yalvardılar.

148- “Allah da onlara hem dünya sevabını, hem de ahiret sevabının güzelliğini verdi.”

“Allah muhsin olanları sever.”

Allah onların istiğfarı ve Allaha sığınmaları sebebiyle kendilerine dünyada zafer ve ganimet, izzet ve yâd-ı cemil, ahirette cennet ve nimetler verdi.

Ayette “ahiret sevabı” denilmek yerine “ahiret sevabının güzelliğini” denilmesi, Allahın lütfunu ve Allah nezdinde nazara alınanın o olduğunu hissettirmek içindir.

50. DERS

Uhud Savaşı - 3

149- يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَطِيعُوا الَّذِينَ كَفَرُوا يَرُدُّوكُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا ۖ خَاسِرِينَ “Ey iman edenler! Siz eğer kâfir olanlara uyarmanız sizi gerisin geriye (küfre) çevirirler de hüsrana uğrarsınız.”

Sebeb-i Nüzûl

Uhudda Müslümanlar mağlup olunca münafıklar mü'minlere “dininize ve kardeşlerinize dönünüz. Muhammed bir peygamber olsaydı öldürülmezdi” demeleri üzerine ayet nazil oldu.

Şu manaya da dikkat çekilmiştir: “Ebu Süfyan ve taraflarına karşı miskinlik arzeder ve onlardan eman almak isterseniz, onlar sizi kendi dinlerine döndürürler.”

Bununla beraber, ayetin kâfirlere itaat etmek ve onların hükümlerine uymak hususunda genel bir nehiy olduğuna da dikkat çekildi. Çünkü onlara itaat ve hükümlerine uymak, zamanla onlara benzemeye kadar götürür.

150- بَلِ اللَّهُ مَوْلَاكُمْ “Hayır! Sizin mevlânız Allah’tır.”

“O, yardım edenlerin en hayırlısıdır. وَهُوَ خَيْرُ النَّاصِرِينَ

O, en hayırlı yardım eden olduğuna göre, başkasının velayeti altına girmekten ve ondan yardım istemekten müstağni kalın, tenezzül etmeyin.

151- سَنُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ بِمَا أَشْرَكُوا بِاللَّهِ مِمَّا لَمْ يُنَزَّلْ بِهِ ۖ سُلْطَانًا “Allah’ın, hakkında hiçbir delil indirmediği şeyleri O’na ortak koşmalarından dolayı, inkâr edenlerin kalplerine korku bırakacağız.”

Ayet, Mekke müşriklerinin kalbine Uhud savaşında atılan korkuyu anlatmaktadır. Galip geldikleri halde savaşı bıraktılar ve sebepsiz geriye döndüler. Ebu Süfyan şöyle nida etti:

“Ya Muhammed! İstersen gelecek yıl Bedir’de buluşalım!”

Hız. Peygamber, “inşallah” dedi.

Denildi ki: Mekke müşrikleri Mekke’ye doğru döndükleri esnada piş-

man oldular. Geriye dönüp Müslümanları toptan imha etmeye azmettiler. Allah da onların kalbine korku bıraktı.

وَمَا لَهُمُ النَّارُ “Onların barınakları ateştir.”

وَبِئْسَ مَثْوَى الظَّالِمِينَ “Zalimlerin yeri ne kötüdür!”

“Onların yeri ne kötüdür” demek yerine “**zâlimlerin yeri ne kötüdür**” denilmesi, hem onlara karşı bir şiddeti, hem de bu cezanın illetini beyan içindir.

152- وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ “Andolsun Allah, size olan va’dini gerçekleştirdi.”

Allahın size olan zafer vaadi takva ve sabır şartı ile idi. Okçular emre muhalefet edinceye kadar Allah vaadini yerine getirmişti. Müşrikler Müslümanlara yöneldiklerinde okçular ok atıyor, diğerleri de kılıçlarıyla müşriklere vuruyordu.

Sonunda bozguna uğradılar, Müslümanlar da onların peşinden takibe başladılar.

إِذْ تَحْسُونَهُمْ بِأَذْنِهِ “Hani O’nun izni ile onları öldürüyordunuz.”

Allahın izni ile onların hislerini ibtal ediyor, yani onları öldürüyordunuz.

حَتَّىٰ إِذَا فِشَلْتُمْ وَتَنَازَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَعَصَيْتُمْ مِمَّنْ بَعْدَ مَا أَرْيَكُم مَّا تُحِبُّونَ “Derken Allah size sevdiğinizi (galibiyeti) gösterdikten sonra zaafa düştünüz, (Peygamber’in verdiği) emir hakkında tartışmaya kalkıştınız ve isyan ettiniz.”

Sonra korktunuz, basiretiniz köreldi.

Veya ganimete meylettiniz. Çünkü hırs, aklın zaafındandır.

“**Tartışmaya kalkıştınız**” ifadesinden murat, müşrikler bozguna uğradığında okçuların ihtilafıdır. Bazısı “Artık burada durmamıza lüzum yok” derken diğerleri “Peygamberin emrine muhalefet etmeyelim” dedi. Komutanları, on kişiden az askerle orada sebat etti. Diğerleri ise ganimet için aşağıya indi.

Sevip istemiş olduğunuz zafer, ganimet ve düşmanın bozguna uğramasını Allah size gösterdikten sonra, isyan ettiniz.

مِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الدُّنْيَا “Kiminiz dünyayı istiyordu.”

Bunlar, ganimet için merkezi terk edenlerdir.

وَمِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الْآخِرَةَ **“Kiminiz de ahireti istiyordu.”**

Bunlar da Hz. Peygamberin emri üzere koruma görevinde sebat edenlerdir.

ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ لِيَبْتَلِيَكُمْ **“Sonra sizi denemek için onlardan geri çevirdi.”**

Sonra sizin elinizi onlardan geri çekti, durum değişti, onlar size galip geldi.

Bu, Allahtan bir imtihandır. Sizi musibetlerle denedi, musibet zamanında imandaki sebatınızı ölçtü.

وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْ **“Ve sizi bağışladı.”**

Allah hem bir lütuf olarak, hem de emre muhalefetinizden pişmanlığınıza bildiği için sizi affetti.

وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ **“Allah, mü'minlere karşı çok lütuflkârdır.”**

Allah onlara af ile lütufta bulunur. Veya her hal ü kârda Allah mü'minlere karşı lütuf sahibidir. Bu halin onların leh ve aleyhte olması fark etmez. Çünkü bela ile müptela etmek de bir rahmettir.

153- إِذْ تُصْعِدُونَ وَلَا تَلُونَ عَلَى أَحَدٍ **“O vakit, durmadan dağa yukarı kaçıyor, hiç kimseye dönüp bakmıyordunuz.”**

Kimse kimse için durmuyor, beklemiyordu.

وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ فِي أَخْرَاكُمْ **“Peygamber ise, arkanızdan sizi çağırıyordu.”**

Peygamber arkanızdan “Allahın kulları, bana doğru gelin! Allahın kulları bana doğru gelin! Ben Rasulallahım. Kim savaşırsa ona cennet var!” diyordu.

فَأَتَابَكُمْ غَمًّا بِغَمٍّ **“Bundan dolayı size, gam üstüne gam verdi.”**

Allah da yılmanız ve isyanınızdan dolayı sizi gam üstüne gam ile cezalandırdı.

- Bir kısmının öldürülmesi,
- Bir kısmının yaralanması,
- Müşriklerin zafer kazanması,

-Hz. Peygamber hakkında yalan haber olarak “Muhammed öldü” yay-garasının koparılması gibi durumlar gamlardan bazılarıdır.

Veya mana şöyle olabilir: “Siz isyanınızla peygamberi gamlandırdınız. Allah da ceza olarak size gam verdi.”

لِكَيْلَا تَحْزَنُوا عَلَى مَا فَاتَكُمْ وَلَا مَا أَصَابَكُمْ “Ta ki elinizden kaçana ve başınıza gelene üzülmeysiniz.”

Zor durumlarda sabra alışmanız için Allah böyle yaptı, ta ki elden kaçan faydalı bir şeye üzülmeyin.

Şöyle de denildi: Ayette geçen “lâ” harfi zaid sayılabilir. Bu durumda mana şöyle olur: “Allah size böyle gam üstüne gam verdi. Ta ki elden ka-çırdığınız zafer ve ganimete ve size ceza olarak gelen yaralanma ve hezi-mete üzölesiniz.”

Denildi ki: “**Gam üstüne gam verdi**” ifadesinde zamir Hz. Peygambe-re de râci olabilir. Bu durumda mana şöyle olur:

“Hz. Peygamber gamını sizinle paylaştı. Sizin başınıza inen musibetle-re karşı kederlendi. Siz de O’nun başına gelenden kederlendiniz. O size bir teselli olması için isyanınızdan dolayı sizi ayıplamadı. Ta ki, kaçırdığınız za-fere ve başınıza gelen hezimete üzölmeyesiniz.”

وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ “Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.”

Allah sizin amellerinizi de, bu amellerden maksatlarınızın ne olduğu-nu da bilir.

154- ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُم مِّنْ بَعْدِ الْغَمِّ أَمَنَةً نُّعَاسًا يَغْشَى طَآئِفَةً مِّنْكُمْ- “Sonra o ga-mın ardından (Allah) üzerinize içinizden bir kısmını örtüp büröyen bir güven, hafif bir uyuklama indirdi.”

Sonra Allah üzerinize emniyet indirdi, uyuklama hâli sizi sardı. Ebu Tal-ha bunu şöyle anlatır: “Düşmanla karşı karşıya iken bizi uyuklama hâli bür-rüdü. Öyle ki, bizden birinin kılıcı elinden düşüyor, sonra onu alıyordu. Tekrar düşüyor, tekrar alıyordu.”

Bu uyuklama hâli, sizden gerçek mü’minleri bürüyordu.

وَطَآئِفَةٌ قَدْ أَهَمَّتْهُمْ أَنفُسُهُمْ “Bir kısmınız da kendi canlarının kaygısına düşmüştü.”

Diğer taife, yani münafıklar ise canlarının derdine düşmüştü.

يَظُنُّونَ بِاللّٰهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ
“Allah’a karşı cahiliye zannı gibi gerçek dışı zanda bulunuyorlardı.”

Cahiliye zannı, cahiliye inancına ve insanlarına has zanna verilen isimdir.

يَقُولُونَ هَلْ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ مِنْ شَيْءٍ
“Bu işten bizim için bir şey var mı?” diyorlardı.”

Münafıklar, Hz. Peygambere “Bizim için Allahın emrettiği ve vaat ettiği yardım ve zaferden bir nasip var mı?” diyorlardı.

Denildi ki: İbnu Übey’e Hazreç oğullarından ölenler olduğu haber verdiğinde böyle söyledi. Yani, “Biz kendimizle ilgili tedbir almaktan ve kendi irademizle hareket etmekten men edildik. Bu durumda, yapılacak iş hususunda bize bir şey kalmadı.”

Veya, “Bu mağlubiyet bizden gider de, yapılacak iş hususunda bize bir şey düşer mi?”

قُلْ إِنَّ الْأَمْرَ كُلَّهُ لِلّٰهِ
“De ki: Bütün iş Allah’ındır.”

Ey Peygamber! Sen bunlara de ki: “Gerçek galebe Allahın ve O’nun sevdiği kimselerindir. Çünkü Allahın hizbinde olanlar, işte galip olan onlardır.”

Veya “Hüküm O’na aittir. Dilediğini yapar, ne isterse hükmeder”

Bu cümle, bir cümle-i muterizadır.

يُحْفُونَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِم مَّا لَا يُبْدُونَ لَكَ
“Onlar sana açıklamadıklarını içlerinde saklıyorlar.”

يَقُولُونَ لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ مَا قُتِلْنَا ههنا
“Diyorlar ki: Şayet bu konuda elimizde bir şey olsaydı, burada öldürülmezdik.”

Bunu söylemeleri kendi içlerindendir veya kendi aralarında baş başa kaldıklarında böyle demişlerdir:

“Keşke Muhammedin vaat ettiği veya “bütün emir Allahındır ve dostlarıdır” şeklinde dava ettiği gibi, şayet emirden bir hissemiz olsaydı,

Veya şayet bizim için İbnu Übey ve başkasının nazara verdiği şekilde bir tercih ve tedbirimiz olsa, bu işe sevk edilmeseydik, onlar bize galip gelmezdi.

Veya bu savaşta bizden ölenler o zaman öldürülmezlerdi.”

“De ki: **قُلْ لَوْ كُنْتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ الَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ إِلَى مَضَاجِعِهِمْ** Şayet evlerinizde olsaydınız, üzerlerine öldürülmesi yazılmış bulunanlar mutlaka yatacakları (öldürülecekleri) yerlere çıkıp gideceklerdi.”

Levh-i mahfuzda bu vakitte ölmesi yazılmış olanlar ölecekleri yere varır ve ölürlerdi. Medinede oturmak onlara bir fayda vermez ve hiçbir kurtulamazdı. Çünkü Allah işleri kader programında takdir etti ve tedbirini yaptı. Onun hükmünü bozmaya kimsenin gücü yetmez.

“**وَلِيَبْتَلِيَ اللَّهُ مَا فِي صُدُورِكُمْ وَلِيُمَحَّصَ مَا فِي قُلُوبِكُمْ** Allah (bunu) gönüllerinizin içindekini denemek ve kalplerinizdekini arındırmak için yaptı.”

Allah gönüllerinizde olanı deneyecek ve onlardaki ihlâs ve nifak gibi gizli hâlleri ortaya çıkaracaktır.

Ve kalplerinizde olanı ortaya koyacak veya vesveselerden kurtaracaktır.

“**وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ** Allah, gönüllerde olanı bilendir.”

Allah, gönüllerde olan gizlilikleri ortaya koymadan önce de bilendir.

Ayette vaad ve vaîd vardır. Ayrıca denemeye ihtiyacı olmadığına bir tenbih vardır. Denemesi, mü'minleri eğitmek ve münafıkların halini ortaya koymak içindir.

“**إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ إِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ بِبَعْضِ ۝۱۵۵ مَا كَسَبُوا** İki topluluğun karşılaştığı gün, içinizden yüz çevirip kaçanlar var ya, şeytan bazı yaptıklarından dolayı onların ayaklarını kaydırmak istedi.”

Uhud savaşında hezimete uğrayanlar, ancak şeytanın onların ayağını kaydırmak istemesi sebebi ile bozguna uğradılar, ona uydular. Peygamberin “merkezi terk etmeyin” emrine muhalefetle, ganimet veya hayat hırsıyla günah işlediler. Bunun sonucu olarak ilâhî teyidden mahrum bırakıldılar, kalplerinde kuvvet kalmadı.

Denildi ki: Şeytanın onların ayaklarını kaydırmak istemesi, onların dönüp kaçmalarıdır. Bunun sebebi, önceki bir kısım günahlarıydı. Çünkü, taat taate sevkettiği gibi, masiyet de masiyete sevkeder.

Denildi ki: Şeytan onlara eski günahlarını hatırlatarak ayaklarını sürç-

türmek istedi. Onlar da samimi bir tevbe etmeden ve karanlıklı hallerden çıkmadan savaşa girmekten hoşlanmadılar.

وَلَقَدْ عَفَا اللَّهُ عَنْهُمْ “Ama Allah yine de onları affetti.”

إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ “Şüphesiz Allah Ğafur’dur – Halîm’dır.”

Şüphesiz Allah günahları affeder, günaha hemen ceza vermez, tevbe-ye fırsat tanır.

51. DERS

Uhud Savaşı - 4

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ كَفَرُوا وَقَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ إِذَا ضَرَبُوا -156
“Ey iman edenler! Yeryüzünde sefere veya savaşa çıkan kardeşleri için “Eğer bizim yanımızda olsalardı ölmezlerdi ve öldürülmezlerdi” diyen kâfirler gibi olmayın.”

لِيَجْعَلَ اللَّهُ ذَٰلِكَ حَسْرَةً فِي قُلُوبِهِمْ “Allah bunu, onların kalplerine bir pişmanlık kılacak.”

Ayette medar-ı bahs edilen kâfirler, münafıklardır. Kardeşleri ise, ya nesep itibariyledir veya aynı görüşte olan kimselerdir.

وَاللَّهُ يُحْيِي وَيُمِيتُ “Allah, diriltir ve öldürür.”

Ayetin bu kısmı, onların görüşlerini reddeder. Yani, hayat ve ölümde müessir olan Allah'tır, yoksa bir yerde ikamet etmek veya sefere çıkmak değildir. Çünkü Allahu Teâlâ bazen sefere ve savaşa çıkmanı yaşatır, evinde oturmanı vefat ettirir.

وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ “Allah, ne yaparsanız görendir.”

Ayette mü'minleri onlar gibi olmaktan sakındırmak vardır. Kâfirlere bakan yönüyle de, onlar için bir vaiddir.

وَلَيْنِ قُتِلْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ مُتُّمْ لَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرَحْمَةٌ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ -157
“Eğer Allah yolunda öldürülür veya ölürseniz, Allah'tan bir mağfiret ve rahmet, onların topladıklarından çok daha hayırlıdır.”

Yani, sefer ve savaş ölümü celbeden, onu öne alan şeylerden değildir.

Ayrıca, şayet Allah yolunda iken size ölüm gelse, bu ölümde nail olacağınız ilâhî mağfiret ve rahmet, şayet ölmeseydiniz dünyada elde edeceğiniz imkân ve menfaatlerden çok daha hayırlıdır.

وَلَيْنِ مُتُّمْ أَوْ قُتِلْتُمْ لَآلِ اللَّهِ تَخْشَرُونَ -158
“Andolsun, ölürseniz veya öldürülürseniz Allah'ın huzurunda toplanacaksınız.”

Şöyle veya böyle nasıl ölürseniz ölün, kendisine yöneldiğiniz, rızası uğ-

runda ruhunuzu feda ettiğiniz mabudunuza götürüleceksiniz, başkasına değil. O da size yaptığınız amellerin karşılığını eksiksiz verecek ve size büyük menfaatler takdim edecek.

159- **“Allah’tan bir rahmetle onlara yumuşak davrandın.”**

Ayette geçen مَا “ma” kelimesi te’kid içindir. Hz. Peygamberin savaş sonrası onlara yumuşak davranmasının ancak Allaha bir rahmetle olduğuna tenbih ve delalette bulunur.

Ayette geçen **“Allahın rahmeti”**, Hz. Peygamberin olayı metanetle ve soğukkanlılıkla karşılaması ve onlara yumuşak davranmaya muvaffak kılınmasıdır. Öyle ki, onlar kendisine muhalefet ettikten sonra, yine onların dertleriyle dertlenmiştir.

وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ **“Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar etrafından dağılıp giderlerdi.”**

فَاعْفُ عَنْهُمْ **“Artık sen onları affet.”**

Seninle ilgili durumlarda onları affet.

وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ **“Onlar için mağfiret dile.”**

Allaha ait olan durumlarda ise onlar için mağfiret talebinde bulun.

وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ **“İş konusunda onlarla müşavere et.”**

“Savaşla ilgili durumlarda onlarla meşveret yap.”

Çünkü kelâm Uhud harbiyle alâkalıdır.

Veya genel olarak meşveret yapılabilecek meselelerde onlara danış.

Çünkü meşverette,

-Onların görüşlerini öğrenmek,

-Gönüllerini hoş etmek,

-Ümmete meşveret âdetini göstermek vardır.

فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ **“Karar verip azmettiğinde ise, artık Allah’a tevekkül et.”**

Meşveret ettikten sonra kalbin bir şeye kanaat getirdiğinde senin için en uygun olacak şekilde, ilgili kararı uygulama hususunda Allaha tevekkül et. Çünkü O’ndan başkası, en uygun olanı bilemez.

“Şüphesiz Allah, tevekkül edenleri sever.” إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ

Allah onlara yardım eder, uygun olan duruma onları sevk eder.

“Allah size yardım ederse, size galip gelecek yoktur.” إِنْ يَنْصُرْكُمُ اللَّهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْ

Eğer Bedir’de olduğu gibi, Allah size yardım ederse, kimse size galip ge-
emez.

**“Eğer sizi yardımsız bırakır-
sa, ondan sonra size kim yardım edebilir?”** وَإِنْ يَخْذُلْكُمْ فَمَنْ ذَا الَّذِي يَنْصُرْكُم مِّنْ بَعْدِ

Uhudda olduğu gibi sizden yardımını çekerse O size yardım etmedikten
sonra kim size yardım edebilir?

Yani, o zaman kimse size yardım edemez!

Ayet, tevekkülü gerektiren duruma bir tenbihtir. Ve Allahtan yardıma
ayık kılacak duruma bir teşviktir ve O’nun yardımını kesmesine yol açacak
durumdan da bir sakındırmadır.

**“Mü’minler, ancak Allah’a tevekkül etsin-
er.”** وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ

Ondan başkasının kendilerine yardım edemeyeceğini bilip, sadece O’na
tevekkül etsinler ve O’na güvensinler.

**“Bir peygamberin emanete hıyanet etmesi
asla düşünülemez.”** وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَغُلَّ

Bir peygamber için ganimetlerde hıyanet etmesi söz konusu olamaz.
Çünkü nübüvvet, hıyanete aykırıdır.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Bedir savaşı sonrası kırmızı bir kadife kaybolmuştu. Mü-
nafıklardan bazıları “belki de Rasulullah aldı” demişti. Ayet, böyle hallerden
Hz. Peygamberin uzak olduğunu anlatır.

Uhud savaşının başında Müslümanlar galip gelince, okçuların çoğu
merkezi terk ettiler, “Rasulullah “kim ganimet olarak ne almışsa, kendisi-
nindir” deyip ganimetleri taksim etmemesinden korkarız” demişlerdi.

Ayet Hz. Peygambere “sakın ganimetlere ihanet etmel” anlamında
kuvvetli bir nehiy de olabilir. Rivayete göre Hz. Peygamber öncü birlik

göndermişti. Ganimet alındığında yanında olanlara ganimeti dağıttı, öncü birliğe bir şey ayırmadı. Bu münasebetle ayet indi.

“Kim hıyanet ederse, kıyamet günü, hıyanet ettiği şeyle birlikte gelir.”

Hadiste bildirildiği gibi, ganimette bir şey aşırıan kıyamet günü aşırıldığı şeyi boynuna yüklenerek gelir.

Veya onun vebali ve günahıyla gelir.

“Sonra herkese kazandığının karşılığı eksiksiz ödenir.”

Ayet, öncesine uygun olarak “sonra ona yaptığının karşılığı verilir” şeklinde gelebilirdi. Ama “**Sonra herkese kazandığının karşılığı eksiksiz ödenir**” denilerek genel bir hüküm bildirildi. Böyle gelmesi, maksada bir delil gibidir ve maksadı kuvvetli bir üslûbla anlatmaktır. Çünkü herkes amelinin karşılığını göreceksa, ganimetlere ihanet gibi büyük bir cürümle gelen, evleviyetle cezasını çekecektir.

“Ve onlar haksızlığa uğramazlar.”

Ne itaatkâr olanların sevabı noksanlaştırılır ne de isyankâr olanların cezası artırılır.

“Allah’ın أَفَمَنْ اتَّبَعَ رِضْوَانَ اللَّهِ كَمَنْ بَاءَ بِسَخَطِ اللَّهِ وَمَا لَهُ جَهَنَّمَ-162 rızasına uyan kimse, Allah’ın gazabına uğrayan ve varacağı yer cehennem olan kimse gibi midir?”

“O, ne kötü varılacak yerdir!”

“Onlar (Allah katında) derece derecedirler.”

Ayette, onların sevap ve cezada aralarındaki farklılıkları merdiven basamaklarına benzetildi.

“Allah, onların yaptıklarını görür.”

Allah onlardan meydana gelen amellerini ve derecelerini bilir, bunlara göre karşılık verir.

“Andolsun, لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ-164 Allah mü’minlere kendi içlerinden bir peygamber göndermekle büyük bir lütufta bulunmuştur.”

Peygamberlik nimeti umuma bakmakla beraber, burada tahsisen Hz. Peygamberin kavminden Ona iman edenlere dikkat çekilmesi, onların bu peygamberlik nimetinden ziyade istifade etmelerindendir.

Arab kavmi içinde gönderilen Hz. Peygamberin bir Arab olması, O'nun kelâmını kolaylıkla anlamaları, O'nun sıdk ve emanet hâline vâkıf olmaları ve kendisiyle iftihar etmeleri içindir.

يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ “Onlara (Allahın) âyetlerini okuyor.”

Onlar, hiçbir şey bilmeyen, vahyi duymamış kimseler iken, kendilerine Kur'an âyetlerini okuyor.

وَيُزَكِّيهِمْ “Onların nefislerini arıtıyor.”

Onları kötü ahlak, bozuk inanç ve amellerden tertemiz hâle getiriyor.

وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ “Onlara kitabı ve hikmeti öğretiyor.”

Onlara Kur'anı ve sünneti öğretiyor.

وَأِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ “Oysa onlar, daha önce apaçık bir dalalet içinde idiler.”

165- أَوْ لَمَّا أَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ قَدْ أَصَبْتُمْ مِثْلَيْهَا قُلْتُمْ أَنَّى هَذَا “Onların başına iki mislini getirdiğiniz bir musibet sizin başınıza geldiğinde, “Bu, nereden başımıza geldi?” mi dediniz?”

“Bu, nereden başımıza geldi?” mi dediniz?” ifadesi, “Evet böyle dediniz” manasında olup onları kınamak içindir.

Müslümanlar Bedir savaşında diğer taraftan yetmiş kişi öldürmüş, yetmişini de esir almışlardı. Uhudda ise yetmiş Müslüman şehit oldu. Durum böyleyken, bunu adeta kabullenmeyip “Bu nerden böyle oldu?” dediniz.

قُلْ هُوَ مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِكُمْ “De ki: O, kendinizdendir.”

Size verilen emre muhalefet edip merkezi terk ettiniz. Size vaad edilen zafer, sebat ve itaate bağlı idi. Siz bunu göstermeyince, böyle bir sonuca sebebiyet verdiniz.

إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ “Şüphesiz Allah her şeye kadirdir.”

O her şeye kâdir olunca, size yardıma ve yardımı men etmeye, sizi galip ve mağlup yapmaya da kâdirdir.

166- **“İki topluluğun (ordunun) karşılaşacağı günde başınıza gelen musibet Allah’ın izniyledir.”**

“Bu, Allahın mü’minleri bilmesi içindi.”

167- **“Bir de münafıklık yapanları belli etmesi için.”**

Böyle bir olayla Allah mü’minleri ve münafıkları ayıracak, böylece bunların imanı ve diğerlerinin küfrü ortaya çıkacaktır.

“Onlara (münafıklara), ‘Gel, Allah yolunda savaşın veya savunma yapın’ denilmişti.”

O münafıklar, ahiret için savaşmak veya en azından can ve mallarını savunmak hususunda muhayyer bırakıldılar.

Şu manaya da dikkat çekildi: Kâfirlerle savaşın veya en azından mücahitler tarafını sayıca artırmanızla düşmana karşı savunma yapın. Çünkü savaşta sayıca çokluk düşmanı korkutur, cesaretini kırar.

“Onlar, “Eğer bir savaş bilseydik, arkanızdan gelirdik” dediler.”

“Savaş denilmeye değer bir durum olsa biz de size katılırdık. Ama görüyoruz ki, sizin yaptığınıza savaş denilmez. Olsa olsa göz göre göre kendini tehlikeye atmaktır” dediler.

Veya şu mana da olabilir: “Şayet biz savaşmayı bilseydik size tâbi olurduk”

Bunu, tamamen istihza yollu söylediler.

“Onlar o gün, imandan çok küfre yakın idiler.”

Bu, onların küfrünü haber veren ilk emareler idi.

Şöyle de mana verildi: Onlar bu sözleriyle ehl-i imandan ziyade ehl-i küfre daha yakın oldular. Çünkü bu şekilde cepheden geri çekilmeleri ve bu sözleri söylemeleri müşrikleri kuvvetlendirmek ve mü’minleri ise desteksiz bırakmaktı.

“Ağızlarıyla, kalplerinde olmayanı söylüyorlar.”

Onlar, gizlediklerinin tersini izhar ediyorlar. Kalpleri, iman hususunda dillerine uyum sağlamıyor.

Ayette, sözün dillerine nisbeti bir te'kid ve tasvirdir.⁴³

“Oysa Allah, içlerinde gizledikleri şeyi çok iyi bilmektedir.”

Allah, onların gizlemiş olduğu nifakı ve yalnız kaldıklarında konuştuklarını en iyi bilendir. Allah bunları ezeli ilmiyle ayrıntılı olarak bilir. Siz ise bir kısım emarelerle mücmel olarak bilirsiniz.

168- الَّذِينَ قَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ وَقَعَدُوا “Kendileri oturup kaldıkları halde kardeşleri için şöyle dediler:”

Bunlar, kendileri savaştan geri kalmış, yerlerinde oturmuşlardı. Uhud savaşında öldürülen yakınları veya arkadaşları için şöyle dediler:

“Eğer bize itaat etselerdi öldürülmezlerdi.”

Onlara “Medinede kalın” demiştik. Bizi dinleselerdi öldürülmezlerdi.

“Onlara de ki: Eğer iddianızda doğru iseniz, haydi kendinizden ölümü uzaklaştırın.”

Yani, savaştan geri kalmak ölümden kurtarmaz. Ölümün sebepleri çoktur, savaş ölümün sebeplerinden, geri kalmak da kurtuluş sebeplerinden biridir. Ama bazen de durum tam tersi olabilir.⁴⁴

169- وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا “Allah yolunda öldürülenleri sakın ölümler sanma.”

“Bilakis onlar diridirler, Rab’leri katında rızıklanmaktadırlar.”

Ayet, Uhud şehitleri hakkında indi.

Hitap Hz. Peygamberedir.

⁴³ İkrâm edilen yemeği yemeyen kimseye ev sahibi “ye ye, kendi ellerimle yaptım” dese, “kendi ellerimle” ifadesi manayı tekid etmiş olur. “Ağız ile söylemek” de bunun gibidir.

⁴⁴ Yani, cepheye savaşa giden salimen ve gânimen dönebilir. Geride kalan ise herhangi bir sebeple hayatını kaybedebilir.

170- **فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ** “Allah’ın lütfundan verdikleriyle sevinçlidirler.”

Allahın lütfundan onlara verdiği,

-Şehitlik pâyesi.

-Ebedi hayatı kazanmak.

-Allahın kurbiyetine mazhar olmak.

-Cennet nimetlerinden faydalanmak gibi nimetlerdir.

وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ أَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ “Arkalarından kendilerine henüz katılmamış kimseler için hiçbir korku olmayacağını ve onların üzülmeyeceklerini müjdelemek isterler.”

Geride henüz şehid olmamış mü’min kardeşlerine şunu müjdelemek isterler:

Geride kalan ehl-i iman öldüklerinde veya öldürüldüklerinde, yine hayatta olacaklar. Bu yeni hayatlarını kötü bir şeyin olma korkusu ve sevilen bir şeyi elden kaçırma hüznü bulandırmayacak.

Ayet,

-İnsanın maddi bir bedenden ibaret olmayıp, bizâtihi idrak sahibi bir cevhere sahip olduğuna,

-Ve bu ruh cevherinin, bedenın harap olmasıyla harap olmadığına,

-Ruhun idraki, elem duyması ve lezzet almasının bedene bağlı olmadığına delâlet eder.

Cenab-ı Hakkın Âl-i Firavn hakkında şu sözü de bu manayı kuvvetlendirir:

“...(Öyle bir) ateş ki, onlar sabah-akşam ona arz olunurlar.”
(Mü’min, 46)⁴⁵

İbnu Abbas Hz. Peygamberden şöyle rivayet eder: “Şehitlerin ruhları yeşil kuşların içlerindedir. Bunlar cennet pınarlarından içerler, meyvelerinden yerler. Arşın gövdesinde asılı kandillerde yerleşirler.”

⁴⁵ Ayette âl-i Firavnın sabah akşam ateşe arzedildiği nazara verildikten sonra, devamında **“Kıyamet koptuğu günde ise Âl-i Firavnı azabın en şiddetlisine sokun!”** denilir. Demek ki kıyamet kopmazdan önce bir azap göreceklerdir. Bu ise, ruhlarıyla çekecekleri kabir azabıdır.

Bu rivayeti inkâr eden ve ruhu arizî bir varlık olarak gören “o şehitler kıyamet günü hayatta olacaklar” şeklinde görüş belirtir. Bunlara göre, şehitlerle ilgili ayette ilerdeki hâllerinin şimdiki zamanla ifade edilmesi tahakkuku ve bu zamanın gelmesinin yakın olduğunu bildirmek içindir.

Veya onların hayatta olması, kendilerinin yâd edilmesi cihetiyledir.

Ayette,

-Cihada teşvik,

-Şehit olmaya rağbet uyandırmak,

- İlähi emirlere daha ziyade itaata sevk etmek,

-Kardeşleri hakkında kendine olan nimetleri temennî etmeyi medhetmek,

-Mü'minlerin felah bulacaklarını müjdelemek vardır.

“Onlar, **يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ**”-171- Allah’tan bir nimeti ve lütfu, ayrıca Allah’ın mü'minlerin ecrini zayi etmeyeceğini müjdelemek isterler.”

Bu şehitler, yaptıkları amellere karşılık Allahın sevap vermesini ve kendi lütfundan, ziyade ikramda bulunmasını müjdelemek isterler. Ayette “**Güzel amel yapanlara en güzeli ve bir ziyade vardır.**” (Yunus, 26) denilmiştir.

Ayette **nimet** ve **fadl** (lütuf) kelimesinin elif-lâmsız gelmesi, büyüklüğünü göstermek içindir.

Ayette “**Allah mü'minlerin ecrini zayi etmez**” denilmesi, onların imanları sebebiyle bu mükâfata layık olduklarını gösterir. Ayrıca imanı olmayan kimsenin amellerinin boşa gideceğini, ecrinin zayi olacağını hissettirir.

Uhud Savaşı - 5

172- “الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلَّهِ وَالرَّسُولِ مِنْ بَعْدِ مَا أَصَابَهُمُ الْقَرْحُ” “Onlar, kendilerine yara dokunduktan sonra Allah ve Peygamberin davetine uydu-
dular.”

“لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا مِنْهُمْ وَاتَّقُوا أَجْرٌ عَظِيمٌ” “Onlardan iyi işler yapan ve günahlardan sakınanlar için çok büyük bir mükâfat vardır.”

Ayette “onlardan iyi işler yapan ve sakınanlar için çok büyük bir mükâfat olduğu” bildiriliyor. Bu iki vasıftan maksat, medih ve hükmün illetini beyan etmektir, yoksa kayıtlama değildir. Çünkü, Allah ve rasulüne icabet edenlerin tamamı muhsin ve müttakidir.⁴⁶

173- “الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ إِيمَانًا” “Onlar öyle kimselerdir ki, insanlar kendilerine, “İnsanlar sizin için toplanmışlar, onlardan korkun” dediklerinde, bu onların imanını artırdı.”

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Uhud savaşında galip gelen Ebu Süfyan ve arkadaşları, dönüşte Ravha denilen yere geldiklerinde pişman oldular ve geriye dönüp işi bitirmeğe niyetlendiler. Bu durum Hz. Peygambere ulaştığında, ashabı-
nı topladı “Bugün ancak dün bizimle beraber olanlar çıksın” dedi. Böylece Hz. Peygamber bir cemaatle **Hamrau-l Esed** denilen yere kadar geldi. Burası, Medineye sekiz mil mesafede idi. Ashabı genelde yaralı idi. Böyle olmasına rağmen mükâfatı kaçırmamak için tahammül gösterdiler, Allah müşriklerin kalplerine korku saldı, geri döndüler. Bu münasebetle üstteki ayet nazil oldu.

Rivayete göre Ebu Süfyan Uhuddan ayrılırken şöyle nida etti: “Ya Muhammed, gelecek yıl Bedirde buluşalım.” Hz. Peygamber bu davete “inşallah” dedi. Diğer yıl Ebu Süfyan Mekkelilerle beraber yola çıktı. Zahran denilen yerde konakladıklarında Allah kalbine korku bıraktı, geri dönme-

⁴⁶ Onların hepsi iyi işler yaparlar ve günahlardan sakınırlar.

nin daha uygun olacağını düşündü. O sırada Abd-i Kays kabilesinden bir kabile onlara uğradı.

Bunlar Medineye gitmekte idiler.

Ebu Süfyan, Müslümanları Medineden çıkmamaya ikna ederse bir deve yükü kuru üzüm vaadinde bulundu. Bir başka rivayette ise, Abd-i Kays'tan bir kabile yerine Nuaym Bin Mesud'un adı geçer. Bu rivayete göre Ebu Süfyan on deve karşılığında Nuaym Bin Mesud'un Müslümanları Medineden çıkmamaya ikna etmesini söyledi. Nuaym, teklifi kabul etti. Medineye geldiğinde Müslümanların sefer için hazırlık yaptıklarını gördü. Onlara şöyle dedi: "Sizin diyarınıza geldiler. Kaçanlar dışında kimse kurtulamaz. Onlar o kadar büyük bir kuvvetle üzerinize gelirlerken, onlara karşı çıkabileceğinizi mi sanıyorsunuz?"

Müslümanlar, bu yalan haber karşısında gevşediler. Hz. Peygamber ise şöyle dedi: "Nefsim elinde olan Allaha yemin ederim ki, benimle kimse çıkmasa bile, ben tek başıma çıkacağım." Böylece yetmiş atıyla beraber **"Hasbünallah ve nime'l-vekil"** diyerek yola çıktı.

"Bu, onların imanını artırdı."

Onunla beraber olanlar, insanların bu sözüne iltifat etmediler, za'fiyete düşmediler. Allaha olan imanları onlara sebat verdi, imanları daha da arttı. İslam hamiyeti ve gayretini ortaya koydular, halis niyet izhar ettiler.

Ayetin ifadesi, imanın artıp eksildiğine delalet eder.⁴⁷

İbnu Ömer'den gelen şu rivayet de bunu desteklemektedir:

Dedik ki: "Ya Rasulallah, iman artıp eksilir mi?" "Evet dedi. İman, sahibini cennete sokacak kadar artar, sahibini cehenneme sokacak kadar da eksilir."

Eğer Allaha taati imandan sayarsak, imanın artıp eksilmesi gayet açıktır. Taati imana dâhil etmediğimizde ise, yakînin

-Ülfet ile,⁴⁸

-Çokça tefekkür ederek,

⁴⁷ Işığın zayıf ve kuvvetli halleri olması misali, imanda da mertebeler vardır. Bu zaviyeden bakıldığında iman artar ve eksilir. Ayetlerin zahirinden de anlaşılan budur. Ama iman edilecek şeyler açısından bir artış ve eksiliş söz konusu olamaz.

⁴⁸ Burada ülfetten murat, imanı artıracak durumlarla içli dışlı olmak anlamında olabilir. Mesela, dinî sohbetlerin takipçisi olan biri, iman konularına yabancı kalmaktan kurtulur. Onlarla içli dışlı olmak, imanını artırmaya sebebiyet verir.

-Delillerin birbirine yardımcı olmasıyla artması söz konusudur.

وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ “Ve dediler: Allah bize yeter, O ne güzel vekildir!”

174- فَأَنْقَلَبُوا بِنِعْمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ “Bunun üzerine Allah’tan bir nimet ve bir lütufla geri döndüler.”

İşte böyle diyenler Bedirden sâlimen, imanda sebat ile, hatta imanları artmış olarak döndüler.

Ayrıca ticarî kazanç da elde ettiler. Çünkü Bedir’e geldiklerinde bir pazar kurdular, alış-veriş yapıp kazançlı çıktılar.

لَمْ يَمَسَّهُمْ شَوْءٌ “Kendilerine hiç bir kötülük dokunmadı.”

Kendilerine bir yara veya düşmandan bir kötülük de dokunmadı.

وَاتَّبَعُوا رِضْوَانَ اللَّهِ “Ve Allah’ın rızasına uydular.”

Bu cesaret ve çıkışlarıyla dünya ve ahiret hayırlarını elde etmenin esası olan Allahın rızasına tâbi oldular.

وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ “Allah çok büyük bir lütuf sahibidir.”

Allah onlara,

-Sebat vererek,

-İmanlarını artırarak,

-Cihada koşmaya muvaffak kılarak,

-Dinde salabet vererek,

-Düşmana karşı cesaret göstererek

-Onları üzebilecek her hâlden koruyarak

-Uhrevî mükafatla beraber dünyevi fayda görmelerini sağlayarak büyük lütufta bulundu.

Ayette geride kalanları pişman kılmak ve görüşlerinin hatalı olduğunu bildirmek vardır. Çünkü, bazıları kazanırken, geride kalanlar kendilerini mahrum bırakmışlardır.

175- إِنَّمَا ذَاكُمُ الشَّيْطَانُ يُخَوِّفُ أَوْلِيَاءَهُ “Size gelen o şeytan ancak kendi dostlarını korkutur.”

Burada “şeytan” ile Nuaym Bin Mes’ud veya Ebu Süfyan murat edil-

miş olabilir. Müslümanları Medinede kalmaya teşvik eden, Peygamberle çıkmayıp oturup kalan kendi dostlarını korkutuyor.

Veya mana şöyle de olabilir. “Şeytan, kendi dostları olan Ebu Süfyan ve yanındakilerle sizi korkutuyor.”

“Eğer mü'min iseniz artık onlardan korkmayın, benden korkun.”

Yani, ne sizi korkutandan ne kendisiyle korkuttuklarından korkmayın.

Benim emrime muhalefet etmekten korkun da Rasulüm ile beraber cihada gidin.

“Eğer mü'min iseniz” denilmesinde şöyle bir incelik vardır: İman, Allah korkusunu insanların korkusuna tercih etmeyi iktiza eder.

176- “لَا يَحْزُنُكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ” “Küfürde yarışanlar seni üzmesin.”

Ayette bahsedilenler Uhud savaşına katılmayan münafıklar veya İslâmdan dönen bazı kimseler olabilir. Yani, “onlar sana bir zarar verirler ve Sana karşı başkalarına yardım ederler” şeklinde bir korku seni üzmesin. **“Onlar, Allah’a hiçbir şekilde zarar veremezler.”**

Onlar, küfürde yarışan kimseler olarak, Allahın sevdiği kimselere hiçbir şekilde zarar veremezler, ancak kendilerine zarar verirler.

“Allah, ahirette onlara bir pay vermemek diyor.”

Allah ahirette onların herhangi bir sevap payları olmamasını murat ediyor.

Ayet, bahsettiği kimselerin tuğyanlarında devam etmelerine ve küfür üzere ölmelerine delâlet eder.

Ayette **“Allah böyle diyor”** denilmesi, onların küfürde çok ileri gittiklerini hissettirmek içindir. Öyle ki Erhamür-Rahimin olan Allah, onların ahirette rahmetinden bir nasibi olmamasını murat etmiştir.

“Onlar için çok büyük bir azap vardır.”

Sevaptan mahrum olmaları yanında, onlar için çok büyük bir azap vardır.

177- **“İman karşılığında küfrü satın alanlar Allah’a hiçbir zarar veremezler.”**

“Onlar için çok elîm bir azap vardır.” وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

Biraz önceki ayette azaptan bahsedilirken bu ayette de bahsedilmesi, te’kid içindir.

Veya önceki haber verilen azap Uhud savaşına katılmayan münafıklar veya dinden dönenler için iken, bu ayette bildirilen, umum kâfirlere bakan azaptır.

178- **“İnkâr edenler, kendilerine vermiş olduğumuz mühletin, sakın kendileri için hayırlı olduğuna sanmasınlar.”** وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّمَا نُثَمِّلِي لَهُمْ خَيْرٌ لِّأَنفُسِهِمْ

“Biz, onlara ancak günahları artsın diye mühlet veriyoruz.” إِنَّمَا نُثَمِّلِي لَهُمْ لِيَزْدَادُوا إِثْمًا

“Onlar için alçaltıcı bir azap vardır.” وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ

Ayete şöyle de mana verilmiştir: “O inkârcılar kendilerine mühlet verişimizi günahlarının artması için olduğunu sakın zannetmesinler. Biz onlara tevbe etmeleri, imana girmeleri için süre veriyoruz. Şayet akıllarını başlarına alırsın ve o süre içinde daha önce yapamadıklarını telâfi ederlerse, bu süre vermemiz kendileri için çok daha hayırlıdır.

179- **“Allah, habisi temizden ayırmaya kadar mü’minleri içinde bulduğunuz şu durumda bırakacak değildir.”** مَا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَىٰ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّىٰ يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ

Ayet, Hz. Peygamberin devrindeki samimi mü’minlerin ve münafıkların hepsine hitap eder. Yani, Allah sizleri karışık, içinizden muhlis ve münafıklar bilinmez, bir şekilde bırakacak değildir. İçinizden münafık olanları,

-Ya peygambere vahiyle bildirerek,

-Veya meşakkatli tekliflerle samimi mü’minlerden ayıracaktır.

Münafık olanlar, Allah yolunda mal ve canını feda etmek gibi çetin mükellefiyetlere sabredemez ve kabullenemezken, içinizden halis muhlis, samimi Müslüman olanlar, bu mükellefiyetlerin hakkını verecektir.

وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ “Allah, sizi gayba muttali kılacak da değildir.”

وَلَكِنَّ اللَّهَ يَجْتَبِي مِنْ رُسُلِهِ مَنْ يَشَاءُ “Fakat Allah, peygamberlerinden dilediğini seçer.”

Allah sizden birine gayb ilmi verip, kalplerde olan küfre ve imana bununla muttali kılacak değildir. Lakin Allah dilediğini risaleti için seçer, Ona vahyeder ve Ona bazı gaybî şeyleri bildirir. Veya gayba delalet eden bazı emareler ortaya koyar.

فَأْمِنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ “O hâlde, Allah’a ve peygamberlerine iman edin.”

Öyleyse samimi bir şekilde Allaha ve elçilerine iman edin.

Veya şuna inanın ki: Gayba muttali olan sadece Allah’tır. Peygamberler O’nun seçkin kulları olmakla beraber, Allah bildirmedikçe gaybı bilemezler, kendilerine vahyedilenden başkasını söyleyemezler.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre kâfirler “Muhammed bir peygamberse bizden kimin iman edip kimin kâfir olduğunu bize haber versin” dediler. Bunun üzerine ayet nazil oldu.

Bir başla rivayette ise, Süddi Hz. Peygamberin şöyle dediğini nakleder: “Ümmetim bana arzedildi, kimin iman edip kimin inkâr edeceği bana bildirildi.” Bunu duyan münafıklar “kimin iman edip kimin inkâr edeceğini bildiğini söylüyor. Biz onunlar beraberiz, ama bizim hâlimizi bilmiyor” deyince ayet nazil oldu.

وَأَنْ تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا فَلَكُمْ أَجْرٌ عَظِيمٌ “Eğer iman eder ve günahlardan sakınırsanız sizin için çok büyük bir mükâfat vardır.”

Eğer hakkıyla iman eder, nifaktan sakınırsanız sizin için hatır ve hayale gelmez büyük bir mükâfat vardır.

وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَبْخُلُونَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ هُوَ خَيْرًا لَهُمْ-180 “Allah’ın kendilerine lütfundan verdiği nimetlerde cimrilik edenler, bunun kendileri için bir hayır olduğunu sanmasınlar.”

بَلْ هُوَ شَرٌّ لَهُمْ “Hayır! O kendileri için bir şerdir.”

Cimrilik, ilâhî cezayı celbettiğinden hayır değil, şerdir.

سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخِلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيَمَةِ “Cimrilik ettikleri şey kıyamet gününde boyunlarına dolanacaktır.”

Ayet, cimriliğin nasıl bir şer olduğunu beyan eder.

Hız. Peygamber şöyle bildirir: “Malının zekâtını vermeyen kimselere, Allah o malı kıyamet günü boynunda bir yılan yapar.”

وَلِلَّهِ مِيرَاثُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَ”Göklerin ve yerin mirası Allah’ındır.”

Göklerde ve yerkilerin birbirine miras olarak bıraktıklarının hepsi Allahındır.

Bu durumda, malıyla cimrilik yapanlara ne oluyor ki, mallarını Allah yolunda infak etmiyorlar!

Veya mana şöyle olabilir: Allah, o cimrilik yapanları helâk etmekle, ellerinde sınıksız tuttıkları ve Allah yolunda harcamadıkları mallara varis olur. O kimselere de pişmanlık ve ceza kalır.

وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ “Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.”

Allah neyi men edip neyi verdiklerinizi bilir, ona göre karşılık verir.

Ölüm Gerçeği

181- “Şüphesiz Allah **“Lَقَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنِيَاءُ”** fakirdir, biz ise zenginiz” diyenlerin sözünü Allah elbette duydu.”

Sebeb-i Nüzûl

Yahudilerin bir kısmı **“Var mı Allah’a güzel bir borç verecek kimse ki, O da ona kat kat ödesin, karşılığını versin.”** (Bakara, 245) ayetini duyduklarında böyle demişlerdi. Hz. Peygamber Hz. Ebubekir ile beraber Beni Kaynuka Yahudilerine mektup yazmış, onları İslâma, namaz kılmaya, zekât vermeye ve Allah yolunda karz-ı hasende bulunmaya çağırmıştı. Bunun üzerine Yahudilerden Fenhas Bin Azura şöyle dedi: “Allah fakir, ödünç istiyor.” Bunu duyan Hz. Ebubekir, Fenhasın yüzüne tokat vurdu ve şöyle dedi: “Aramızda anlaşma olmasa, boynunu vururdum.”

Sonra da gidip Hz. Peygambere onu şikâyet etti. Ama Fenhas öyle dediğini kabul etmedi. Bu münasebetle ayet nazil oldu.

Ayetin manası şöyledir: Onların böyle demesi Allaha gizli değildir. Ve Allah onlar için bir ceza hazırlamıştır.

“**سَنَكْتُبُ مَا قَالُوا وَقَتْلَهُمُ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ**” **“Onların dediklerini ve haksız yere peygamberleri öldürmelerini yazacağız.”**

Biz onların bu sözünü, görevli meleklerin sahifelerinde yazacağız.

Veya biz bunu ilmimizde muhafaza edeceğiz, ihmal etmeyeceğiz.

Çünkü bu büyük bir sözdür. Allahı inkârdır, Kur’anla ve Peygamberle istihzadır. Bundan dolayı, bunun peşinde peygamberleri katletmeleri nazara verildi.

Ayette **“Allah fakirdir”** demelerinin onların ilk cürümleri olmadığına bir tenbih vardır. Peygamberleri öldürmeye cüret edenlerden böyle sözler hiç de uzak görülmez.

“وَنَقُولُ ذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ” **“Ve “tadın o yakıcı azabı!” diyeceğiz.”**

Biz onlardan **“tadın o yakıcı azabı!”** diye intikam alırız.

Bunda, çok cihetlerle belîğ, etkili bir anlatım vardır.

Ayet metninde geçen **zevk** kelimesi yiyeceklerin tadını fark etmektir. Burada genişletilerek diğer duyu ve halleri tatmakta da kullanıldı. Burada **“tadın o yakıcı azabı”** şeklinde gelmesi, bu azabın cimrilikten ve mala karşı hırstan kaynaklanan sözleri üzerine gelmiş olmasıdır.

182- ذَٰلِكَ بِمَا قَدَّمْتَ أَيْدِيكَمْ “Bu, kendi ellerinizin gönderdiklerinin karşılığıdır.”

Bu azap, peygamberleri öldürmek, bu çirkin sözü söylemek ve diğer günahlarına bir cezadır. Ayette **“kendi ellerinizin gönderdikleri”** denilmesi, aslında diğer azalarla işlenenleri de içine alır. Ama insanın ekser amelleri eli ile olduğundan böyle ifade edilmiştir.

“Ve Allah, kullara asla zulmedici değildir.” وَأَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيدِ

Cenab-ı Hakk'tan zulmün nefyi, O'nun âdil olmasını iktiza eder. Bu da iyilik yapanın mükâfatlandırılmasını, kötülük yapanın da cezalandırılmasını gerektirir.

183- الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ عَهِدَ إِلَيْنَا أَلاَّ نُؤْمِنَ لِرَسُولٍ حَتَّىٰ يَأْتِيَنَا بِقُرْبَانٍ تَأْكُلُهُ النَّارُ “Allah, ‘ateşin yiyeceği bir kurban getirmedikçe hiçbir peygambere inanmama’ hususunda bizden söz aldı” dediler.”

Ayette bahsedilen kimseler Yahudilerden Ka'b Bin Eşref, Mâlik, Huyey, Fenhas ve Vehb Bin Yahuza'dır.

Onların inancına göre Allaha kurban sunulur, peygamber kalkıp dua eder, ardından semavî bir ateş gelir, o kurbanı yakardı.

Bu onların iftiralarından ve batıl şeylerindendir. Çünkü ateşin kurbanı yemesi imanı icap ettirmez, ancak mu'cize oluşu söz konusudur. Gerek bu, gerekse diğer mu'cizeler bunun için meşru kılınmıştır.

“De ki: Benden önce size nice peygamberler, apaçık delilleri ve sizin dediğiniz şeyi getirdi.” قُلْ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّن قَبْلِي بِالْبَيِّنَاتِ وَبِالذِّى قُلْتُمْ

“Eğer doğru söyleyenler iseniz, niçin onları öldürdünüz?” فَلِمَ قَتَلْتُمُوهُمْ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ

Ayette onları tekzip ve ilzam vardır. Hz. Peygamberden önce Hz. Zeke-riya ve Hz. Yahya gibi peygamberler tasdiki gerektiren mu'cizeler ve görmek istedikleri gökten ateş gelmesi mu'cizesini getirmişler, ama Yahudiler tarafından öldürülmüşlerdir. Şayet tasdiki gerektiren şey bu mu'cizenin ge-

tirilmesi ve imandan geri durmaları ve kaçınmaları da Hz. Peygamberden böyle bir mu'cize görmemeleri ise, onlara ne oldu ki başka mu'cizelerle birlikte bunu da getiren peygamberlere inanmadılar, öldürmeye cüret ettiler?

184- “Eğer seni yalanladılarsa فَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَ رَسُولٌ مِنْ قَبْلِكَ” (üzülme!), Senden önce de peygamberler yalanlanmıştı.”

“Onlar açık delilleri, hikmetli sayfaları ve aydınlatıcı kitabı getirmişlerdi.”

Ayet, kavminin ve Yahudilerin yalanlamasına karşı Hz. Peygambere bir tesellidir.

Ayetteki **“zübür”**, **“Zebur”** kelimesinin çoğuludur, **“hikmetli sözlerle dolu kitap”** anlamında kullanılır.

“Kitap” ise Kur'anın örfünde **“şariat ve hükümler tazammun eden”** manasında kullanılır. Bundan dolayı Kur'anın tamamında kitap ve hikmet birbirine atıfla geldi.

“Zübür”, kelimesinin, **“öğütler ve kötülükten sakındıran nasihatler”** anlamında olduğu da söylenir.

185- كُلِّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ “Her nefis ölümü tadacaktır.”

Ayet, tasdik ve tezkîp edenler için bir vaad ve vaiddir.⁴⁹

وَأَنَّمَا تُوفَّوْنَ أَجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ “Kıyamet günü ecirleriniz size eksiksiz olarak verilecektir.”

Kabirlerden kaldırılıp diriltildiğinizde amellerin karşılığı, ister hayır ister şer olsun, tam ve eksiksiz olarak size verilecektir.

Ayette **“Kıyamet günü ecirleriniz size eksiksiz olarak verilecektir”** denilmesi, kıyametten önce de amellerin karşılığının bir kısmının verilmesini hissettirir.

Hz. Peygamberin şu hadisi bunu teyid etmektedir: **“Kabir ya cennet bahçelerinden bir bahçe veya cehennem çukurlarından bir çukurdur.”**

“Her kim cehennemden uzaklaştırılıp cennete konursa o, gerçekten kurtuluşa ermiştir.”

Bunlar kurtulan ve muradına nail olanlardır. Hz. Peygamber şöyle bu-

⁴⁹ Yani, dinî tasdik edenler ölümle şu dünyanın sıkıntılarından kurtulurlar. Dini yalanlayanlar ise ölümle ceza mahalline gönderilirler.

yurur: “Her kim ateşten uzak kılınıp cennete alınmak isterse, Allaha ve ahiret gününe iman ederek ölsün, kendisine nasıl muamele edilmesini isterse, insanlara öyle muamele etsin.”

وَمَا الْحَيَوةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ “Dünya hayatı, aldatıcı meta’dan başka bir şey değildir.”

Dünya hayatının lezzetleri ve zînetleri ancak bir aldanma metadır.

Ayette dünya, müşteriye aldatıcı bilgilerle satılan hileli mala benzetildi. Dünyanın bu yönü, onu ahirete tercih edenler hakkındadır. Ama dünyayı değerlendirip ahireti elde etmek isteyen kimse için, dünya son derece kıymetli bir meta’dır.

186- لَتَبْلُوَنَّ فِيْ أَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ “Andolsun, mallarınız ve canlarınız konusunda imtihan edileceksiniz.”

Mal ile imtihan,

- Ondan infak etmek ile mükellef olmak,
- Mala gelen afetlerdir.

Can ile olan imtihan ise,

- Cihad,
- Katledilme,
- Esir alınma.
- Yaralanma,
- Korku, hastalık, yorucu haller gibi durumlardır.

وَلَتَسْمَعَنَّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا أَذًى كَثِيرًا “Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden ve Allah’a ortak koşanlardan üzücü birçok söz işiteceksiniz.”

Ayette bildirilen **üzücü söz,**

- Hz. Peygamberi hicvetmek,
- Dinde incitici sözler,
- Kafirlerin Müslümanların aleyhine kışkırtması gibi hâllerdir.

Cenab-ı Hakkın bunu vukuundan önce haber vermesi, Müslümanların böyle sözlere sabra ve tahammüle psikolojik olarak hazır olmalarını sağlamak, başlarına geldiğinde mukabelede bulunmaya hazır hâle getirmek içindir.

وَإِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ “Eğer sabreder ve günah-

lardan sakınırsanız bilin ki, bunlar (yapmaya değer) azmi gerektiren işlerdendir.”

Eğer bu ezaya sabreder, Allahın emrine muhalefetten kaçınırsanız, bu sabır ve takva, uğrunda azmetmeye değer işlerdendir.

Veya sabır ve takva, Allahın emrettiği ve önem verdiği işlerdendir.

187- “وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ - Allah, kendilerine kitap verilenlerden, “Onu (Kitabı) mutlaka insanlara açıklayacaksınız ve onu gizlemeyeceksiniz” diye sağlam söz almıştı.”

Kendilerinden kuvvetli söz alınan ehl-i kitaptan murat, onların âlimleridir.

“Fakat onlar verdikleri sözü, arkalarına attılar.”

Ama onlar bu misaka (verdikleri söze) riayet etmediler, ona yönelmediler.

Ayette ifade edilen **“arkaya atmak”**, önem vermemek ve yönelmemek anlamında bir meseldir. Bunun zıddı ise, gözü önüne almak, gözü önüne koymaktır.

“Ve onu az bir karşılığa değiştiler.”

Onlar buna bedel olarak bir parça dünyevî mal ve menfaat elde ettiler.

“Yaptıkları alışveriş ne kadar da kötü!”

Hiz. Peygamber şöyle buyurur.

“Kim ehil olan kimseye ilmi anlatmayıp gizlerse, ateşten bir gem ile ağzı gemlenir.”

Hiz. Ali de şöyle der:

“Allah ehl-i ilim olanlardan öğretme sözü almadan, cahil kimselerden ilim öğrenme sözü almadı.”

188- لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَا آتَوْا وَيُحِبُّونَ أَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا فَلَا - Ettikleriyle şımaran ve yapmadıklarıyla övülmeyi sevenleri, sakın onları azaptan kurtulur sanma.”

Hitap Hiz. Peygamber ve mü'minleredir.

Onların ettikleriyle şıarmaları,

- Sahtekârlık yapmaları,
- Hakkı gizlemeleri gibi hâllerdir.

Yapmadıklarıyla övülmek istemeleri ise,

- Ahde vefa göstermek,
- Hakkı izhar etmek,
- Doğru haber vermek gibi hâllerdir.⁵⁰

وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ “Onlar için elîm bir azap vardır.”

Küfürleri ve sahtekârlıkları yüzünden onlara elîm bir azap vardır.

Sebeb-i Nüzûl

Hz. Peygamber (asm) Yahudilere Tevrat'ta olan bir şeyi sordu, onda olanın tersini söylediler. Kendilerini doğru söylemiş gibi takdim ettiler ve bu yaptıklarını da bir hünermiş gibi beğendiler. Bu münasebetle bu ayet nazil oldu.

Denildi ki: Ayet savaştan geri kalıp da bunun maslahat olduğunu savunan, böyle yaptığından dolayı “aferin” bekleyen kimseler hakkında nâzil oldu.

Denildi ki: Ayet, münafıklar hakkında indi. Çünkü onlar münafıklıklarıyla sevinirler ve gerçekte yapmamış oldukarı iman ile Müslümanlardan övgü beklerlerdi.

189- وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ “Göklerin ve yerin mülkü Allah’ındır.”

Allah, göklerde ve yerde ne varsa hepsine hükmeder.

وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ “Allah her şeye kâdirdir.”

Allah üstteki ayette belirtilen özellikteki kimselere azap vermeye kâdirdir.

Ayetin -haşa- “Allah fakirdir” diyenlere bir red olduğu da nazara verilmiştir.

⁵⁰ Yani, bu özellikler onlarda olmamakla beraber, sanki varmış gibi bu kemal vasıflarıyla anılmaktan hoşlanırlar.

54. DERS

Göklerin Ve Yerin Âyetleri

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِأُولِي الْأَبْصَارِ “Şüphesiz göklerin ve yerin yaratılışında, gece ve gündüzün ihtilafında, selim akıl sahipleri için ibretler vardır.”

Bütün bunlarda, his ve vehim şaibelerinden uzak parlak akıllara,

-Saniin varlığına ve birliğine,

-İlminin ve kudretinin kemâline apaçık deliller vardır.

Ayette gökler ve yer, ayrıca gece ve gündüz nazara verildi. Bunlarla yapılan istidlal, bunların hepsinin değişken olmasıdır. Bu üçü, değişmenin bütün nevilerini içine alır. Çünkü değişiklik,

1-Ya bir şeyin zâtında,

2-Ya bir cüzünde,

3-Veya pozisyonunda olur.

-Gece-gündüzün değişmesi birinciye,

-Elementlerin sûretlerinin değişmesi ikinciye,

-Feleklerde görülen pozisyonların değişmesi ise üçüncüye bir misaldir.

Hız. Peygamber bu ayetle alakalı şöyle buyurur: “Bu ayeti okuyup da te-fekkür etmeyene yazıklar olsun!”

191- الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ “Onlar ayakta, otururken ve yanları üzerine uzandıklarında Allah’ı anarlar.”

Onlar bütün hâllerde daima zikrederler. Hız. Peygamber şöyle buyurur: “Cennet bahçelerinde dolaşmak isteyen kimse Allahı çokça ansın.”

Ayet, insanların durumuna göre üç farklı durumda namaz kılınabilmesine de işaret eder. Hız. Peygamber (asm) İmran Bin Husayn’a şöyle der: “Namazını ayakta kıl. Şayet ayakta kılamazsan oturarak kıl. Oturarak da kılamazsan uzandığın yerden ima ile kıl.”

İmamı Şafii bu ayete dayanarak uzanarak namaz kılan kimsenin sağ yanına uzanmasının uygun olduğunu söyler.

وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ **“Göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde tefekkür ederler.”**

Onlar, ibret almak ve istidlalde bulunmak için göklerin ve yerin yaratılışını tefekkür ederler.

Tefekkür, ibadetlerin en efdalidir.

Hz. Peygamber şöyle buyurur: “Tefekkür gibi bir ibadet yoktur.”

Çünkü tefekkür kalbe mahsustur ve yaratılışın da bir gereğidir. Hz. Peygamber şöyle bildirir:

“Adamın biri yatağına yatmıştı. Başını kaldırdı, semaya ve yıldızlara bakıp ta “Şehadet ederim ki seni yaratan ve terbiye eden biri var. Allahım, beni bağışla” dedi. Allah da ona merhamet nazarı ile baktı, bağışladı.”

Bu, usulu'd-din (kelâm) ilminin ve bu ilimle meşgul olanların faziletine açık bir delildir.

رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا **“Rabbimiz! Bunu boş yere yaratmadın.”**

Ya Rabbena, Sen hiçbir şeyi hikmetsiz, abes ve boşuna yaratmadın, onları büyük hikmetlerle var ettin. Yarattığın şeyler, insanın varlığına bir başlangıç, geçimine bir sebep, Senin marifetine birer delildir. Bunlar, Senin huzurunda ebedi hayatta daimî bir saadet için Sana taate teşvik eder.

سُبْحَانَكَ **“Seni tenzih ederiz.”**

Seni abes yapmaktan, boşuna yaratmaktan tenzih ederiz.

فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ **“Bizi cehennem azabından koru.”**

Onları “aman ya Rabbi, bizi cehennem ateşinden koru” demeye sevkedilen durum, göklerin ve yerin yaratılış gayelerini bilmeleridir. Yaratılış gayesine uygun hareket etmemek ise, cehennem ateşini netice vermektedir.

رَبَّنَا إِنَّكَ مَنْ تُدْخِلِ النَّارَ فَقَدْ أَخْرَجْتَهُ **“Rabbimiz! Sen kimi cehennem ateşine sokarsan, onu rezil etmişsindir.”**

Ayette, ruhanî azabın daha dehşet verici olduğunu hissettirmek vardır.

وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ **“Zalimler için hiçbir yardımcı yoktur.”**

Cehenneme alınan bu zalimler için hiçbir yardımcı yoktur. Ayette zamir ile “onlar için hiçbir yardımcı yoktur” denilebileceği halde, **“Zalimler için**

hiçbir yardımcı yoktur.” denilmesi, cehenneme alınmalarının zulümleri sebebiyle olduğuna delalet etmesi içindir.

Ayette onlara hiçbir yardımcı olmayacağını beyan edilmesi, şefaati ortadan kaldırmaz. Çünkü yardım, galip gelerek bir zararı def etmek manası taşır.

193- رَبَّنَا إِنَّا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلْإِيمَانِ أَنْ آمِنُوا بِرَبِّكُمْ فَآمَنَّا - “Rabbimiz! Biz, ‘Rabbimize iman edin’ diye imana çağırان bir münadi işittik, hemen iman ettik.”

Ayette bildirilen davetçi, Hz. Peygamberdir. Kur’an olduğu da söylenmiştir.

رَبَّنَا فَاعْفُ رَنَا ذُنُوبَنَا “Rabbimiz! Günahlarımızı bağışla.”

Ayette belirtilen günahlar, özellikle **“kebair”** denilen büyük günahlardır. Çünkü büyük günahlar cezayı gerektirir.

وَكَفَّرَ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا “Seyyilerimizi ört.”

Ayetteki **seyyilerden** murat, küçük günahlardır, bunlar da çirkin kaçan durumlardır. Lakin büyük günahlardan kaçınanların küçük günahları örtülür.

وَتَوَفَّأْنَا مَعَ الْآبِرَارِ “Bizi ebrar ile (iyilerle) beraber vefat ettir.”

Bizi iyi insanlara arkadaş yap, bizi de onların zümresinden eyle.

Ayette, onların Allaha kavuşmayı seven kimseler olduğuna bir tenbih vardır.

Kim Allaha kavuşmayı severse, Allah da ona kavuşmayı sever.

194- رَبَّنَا وَاتِنَا مَا وَعَدْتَنَا عَلَى رُسُلِكَ - “Rabbimiz! Peygamberlerinle bize va’dettiklerini bize ver.”

Onların, peygamberleri tasdike mukabil Allahın vaat ettiği sevabı istemeleri, vaatte hulfedilmesinden korktuklarından dolayı olmayıp, kötü bir akıbet veya emre itaatte kusurdan dolayı cezalandırılanlardan olma korkusudur.

Veya sırf bir kulluk tavrı olarak da bunu ifade etmiş olabilirler.⁵¹

⁵¹ Yani, “Sen bizim Rabbimizsin, bizde dilediğin gibi tasarruf edersin. Bizim iman edişimiz ve ibadetimizi yapmamız cennete alınmamız demek değildir” manasında böyle diyebilirler.

وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيَمَةِ “Ve kıyamet günü bizi rezil etme.”

إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيعَادَ “Şüphesiz sen, va’dinden dönmezsin.”

Sen va’inde hulfetmezsin, mü’mine sevabını verir, dua edene ise icabette bulunursun.

İbnu Abbas, ayette geçen “mîad” kelimesinin “öldükten sonra dirilmek” anlamında olduğunu söyler.

Bu mütefekkirlerin dualarında “**Rabbena**” kelimesini tekrarlamaları,

-Duanın daha etkili yapılması için,

-Ve her bir “**Rabbena**” denilen yerde, istenilen şeyin diğerlerinden ayrı olması ve bunların ulvî istekler olduğuna delâlet etmek içindir.

Bir rivayette şöyle denilmiştir: “Bir meselede bunalan bir kimse, beş defa “Rabbena” derse, Allah onu korktuğu şeyden kurtarır.”

195- فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّي لَا أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِنْكُمْ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَى

“Rableri onlara şu karşılığı verdi: Ben, erkek olsun, kadın olsun, sizden hiçbir çalışanın amelini zayi etmem.”

بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ “Sizler birbirinizdensiniz.”

-Erkek dışıdan dünyaya gelir, dişi de erkekten başlanarak yaratılır.

-Veya erkek ve kadının birbirinden olması, aynı asıldan geldikleri içindir.

-Veya aralarında ittisal ve ittihad, yani beraberlik ve birlik ziyade olduğundan böyle denilmiştir.

-Veya dinde bir araya gelmeleri ve beraber olmalarından dolayıdır.

Ayet, amellere vaat olunan şeylerde erkek ve kadının müşterek olduğunu ifade eden bir cümledir.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Ümmü Seleme “Ya Rasulallah, işitiyorum ki Allah hicret hususunda erkeklerden söz ediyor, ama kadınları söylemiyor?” deyince, bu ayet nâzil olur.

فَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَآخَرُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأُوذُوا فِي سَبِيلِي وَقَاتَلُوا وَقُتِلُوا لَأُكَفِّرَنَّ

عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ “Hicret edenler, yurtlarından çıkarılanlar, yolumda ezi-

yet görenler, savaşanlar ve öldürülenler (var ya), onların günahlarını elbette örteceğim.”

Daha önce “Ben, erkek olsun, kadın olsun, sizden hiçbir çalışanın amelini zayi etmem” ibaresi geçmişti. Burada medih ve tazim yoluyla, yapılan amellerin ve bunlara hazırlanan sevabın tafsiline geçilmiştir.

Hicretten murat,

-Şirki terk,

-Veya din için vatani, akrabaları terk olabilir.

“وَلَا دُخْلَ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ” **“Ve onları altından ırmaklar akan cennetlere koyacağım.”**

“ثَوَابًا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ” **“Allah katından bir mükafat olmak üzere.”**

“وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ” **“En güzel mükafat Allah katındadır.”**

196- “لَا يَغُرُّكَ تَقَلُّبُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي الْبِلَادِ” **“Kâfirlerin refah içinde diyar diyar dolaşmaları sakın seni aldatmasın.”**

Ayette hitap Hz. Peygamberedir, murat ise ümmetidir.

Veya hitap doğrudan peygamberedir. **“O halde, yalanlayanlara itaat etme.”** (Kalem, 8) ayetinde olduğu gibi, bulunduğu hâl üzere sebat etmesi istenmektedir.⁵²

Veya ayetteki hitap, muhatap olan herkesedir. Ayetin manası şunu ifade eder: Kâfirlerin içinde bulundukları bolluk ve lezzete bakma ve onlarda zâhiren görülen kazanç, ticaret, ziraatte geniş imkânlarla aldanma.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, bazı mü'minler müşrikleri bolluk ve refah içinde görüyor ve şöyle diyorlardı: “Allah düşmanlarını geniş imkânlar içinde görüyoruz, biz ise açlıktan, yokluktan ölüyoruz.” Bunun üzerine üstteki ayet nazil oldu.

197- “مَتَاعٌ قَلِيلٌ” **“(Onların bu refahı) az bir yararlanmadır.”**

⁵² Yani, Hz. Peygamber elbette dini yalanlayanlara itaat etmemiştir. **“O halde, yalanlayanlara itaat etme!”** denilmesi, “zaten itaat etmiyorsun, bu hâl üzere sebat et, devam et!” manasına gelir. Benzeri bir durum, konumuz olan ayet için geçerlidir.

Onların zâhiren şaşaalı olan bu halleri, Allahın mü'minler için hazırladıkları yanında az bir zaman diliminde birazcık faydalanmaktadır.

Hız. Peygamber bir hadislerinde şöyle buyurur:

“Ahirete nisbetle dünya, sizden birinin parmağını denize batırıp çıkarmasına benzer. Bakın bakalım, ne kadar su alabilecek?”

“Sonra onların barınağı cehennemdir.”

“Orası ne kötü bir dölsektir!”

198- “Fakat Rablerinden gereğince korkanlar için altlarından ırmaklar akan cennetler vardır.”

“Onlar orada ebedîdirler.”

“Allahtan bir ikram olarak.”

Ayet metninde geçen **nüzûl**, misafire hazırlanan yiyecek ve içeceği verilen bir isimdir.

“Allah nezdinde olanlar, ebrar (iyi insanlar) için çok daha hayırlıdır.”

Çünkü Allahın nezdinde olan, hem daha çok, hem de devamlıdır. Fâcirlerin içinde bulundukları geniş imkânlar ise, hem azdır, hem süratle zevale mahkûmdur.

199- “وَأَنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَمَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِمْ خَاشِعِينَ لِلَّهِ” “Kitap ehlinden öyleleri var ki, derinden saygı duyarak Allah’a, size indirilene ve kendilerine indirilene iman ederler.”

Sebeb-i Nüzûl

Ayet, Abdullah Bin Selam ve emsali hakkında nâzil oldu.

Denildi ki: Ayet Necran heyetinden kırk, Habeşistandan otuz iki ve Rumlardan sekiz kişi hakkındadır. Bunlar Hristiyan idiler, İslâma girdiler.

Denildi ki: Habeş kralı Necaşi vefat ettiğinde Cebrail (as) O’nun vefatını Hz. Peygambere haber verdi. Hz. Peygamber de çıkıp gıyabî olarak cenaze namazını kıldırdı. Bunun üzerine münafıklar “Şuna bakın! Hiç görmediği bir Hristiyan gavurunun namazını kılıyor” dediler.

“Allah’ın âyetlerini az bir bedele satmazlar.”

Bunlar, kendi din adamlarından muharriflerin yaptıkları gibi Allahın âyetlerini az bir dünya menfaati karşılığında satmazlar.

“Onlar var ya, işte onların mükâfatı Rableri katındadır.”

“İşte onlara, sabretmelerinden ötürü mükâfatları iki defa verilecektir.” (Kasas, 54) de vaat ettiği gibi bunların Rableri nezdinde özel mükâfatları vardır.

“Şüphesiz Allah, hesabı çabuk görendir.”

Çünkü Allah,

-İnsanların amellerini bilir.

-Bu amellerinin neyi gerektirdiğini de bilir.

-Hüküm verirken düşünmeye ve ihtiyata muhtaç değildir.

Ayetten murat, vaat edilen mükâfatın onlara ulaşmasının seri olduğunu anlatmaktır. Çünkü hesabın süratli olması, yapılan işin karşılığının süratli olmasını gerektirir.

“Ey iman edenler! Sabredin.”

Taatin zorluklarına ve başınıza gelen şiddetli musibetlere sabredin.

“Sabırda yarışın.”

Hem Allah düşmanlarına karşı harbin zorluklarına dayanarak, hem de en şiddetli düşmanınız olan nefsinize karşı hevâ’ya muhalefette sabır ile galip geliniz.

Aslında bu ifadenin evvelinde **“sabrediniz”** emri gelmişti. Mutlak olan bu emirden sonra bunun ayrıca gelmesi, şiddetinden dolaydır.

“(Cihat için) hazırlıklı ve uyanık olun.”

Ribat, savaş için hazırlıklı olmaktır. Hem kalelerde, kışlalarda bedeni ve atları hazırlamak, hem de nefis terbiyesi yaparak en büyük düşman olan nefisle mücadele için kullanılır. Hz. Peygamber şöyle buyurur: “Namazdan sonra diğer namazı beklemek de ribattandır.”

Keza, şöyle buyurur: “Allah yolunda bir gündüz ve bir gece ribatta bu-

lunan, hazırlık yapan kimse, Ramazan ayının tamamını oruçla ve zaruri ihtiyacı dışında devamlı namazla geçiren kimse gibidir.”

وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ “Ve Allah’a karşı gelmekten sakının, ola ki kurtuluşa eresiniz.”

Masivadan teberri ile (Allahtan başka hiçbir mevcuda gönül/ bel bağlamayarak) Allahtan korkun, ta ki en büyük felahı elde edebilesiniz.

Veya çirkin işlerden korunun, ta ki üç makamı elde edebilesiniz. Bu da ayyette nazara verilen sabır, musabere ve ribatla gerçekleşir. Yani,

1-Allaha itaatte acılara sabretmek.

2-Alışmış olduğu âdetleri terk ederek nefse karşı çıkmak.

3-Cenab-ı Hakkın yolunda sefere çıkıp şeriat, tarikat ve hakikat tabir edilen varidatları gözetlemek, bunları elde etmeye çalışmak.

Hiz. Peygamber şöyle buyurur:

“Âl-i İmranın bahsedildiği sûreyi Cum’a günü okuyan kimseye, güneş batıncaya kadar Allah rahmet eder, melekler dua ederler.”

Doğrusunu en iyi Allah bilir.

NİSA SÛRESİ

Nisa Sûresi Medine döneminde inmiştir,
yüz yetmiş altı ayettir.

55. DERS

İnsanlığın Atası

1- “Ey insanlar!” يَا أَيُّهَا النَّاسُ

“Ey insanlar” ifadesi bütün Âdemoğullarına bir hitaptır.

اتَّقُوا رَبَّكُم “Rabbinize karşı gelmekten sakının.”

الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ “O ki sizi bir nefisten yarattı.”

وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا “Ve o tek nefisten eşini yarattı.”

Bu konuda iki görüş vardır:

1- Allah Havvayı Âdemin kaburga kemiğinden yarattı.

2- Havvayı da, Âdemi de, sizleri de tek nefisten yarattı.¹

وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً “İkisinden bir çok erkekler ve kadınlar meydana getirdi.”

وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ “Kendisi adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah’a karşı gelmekten ve akrabalık bağlarını koparmaktan sakının.”

Elbette böyle kâhîr bir kudrete karşı korkmak, saygı duymak; böyle büyük nimetler sahibine karşı itaat etmek gerekir. Takva ile emredilişin bu kıssaya terettüp ettirilmesinde böyle bir incelik vardır.

Keza, günahlardan kaçınmayı ifade eden takva ile emredilmesi, bundan sonraki ayetlerin muhtevasına da bir işaret gibidir. Çünkü, bu ayetin hemen peşinde kişinin aile fertlerine ve diğer insanlara karşı sorumluluklarına temas edilmektedir.

Burada şu mesaj verilmektedir:

“Allahtan korkun, akrabalık haklarını da gözetin, sila-i rahimde bulunun, sila-i rahmi kesmeyin.”

¹ Buna kısaca “insanın mahiyeti” diyebiliriz.

Allahu Teâlâ burada kendisine karşı takvayı emretmesinin hemen peşinde sıla-i rahmi zikrederek, akrabalık haklarının kendisi nezdinde ne derece önemli olduğuna dikkat çekti.

Peygamber efendimiz şöyle der:

“Rahim, arşa bağlıdır. Der ki: Benim hakkımı verene Allah rahmet etsin. Benimle bağını kesenin Allah da bağını kessin!”

رَقِيبًا “Şüphesiz Allah sizin üzerinizde gözetleyicidir.”

2- وَأَتُوا الْيَتَامَىٰ أَمْوَالَهُمْ “Yetimlere mallarını verin.”

Burada yetimlere mallarını vermekten murat, bülüğa erdiklerinde mallarının kendilerine verilmesidir.

Yetim, babası ölene denir. Her ne kadar kelime anlamı itibariyle küçük veya büyük her babası ölene “yetim” denilebilirse de, örfen bu kelime henüz bülüğa ermemiş küçük çocuklar hakkında kullanılır.

Ayette, onlar bülüğa erer ermez hemen babalarından kalan mirasın kendilerine verilmesine teşvik vardır. Bülüğa erme alâmetleri görülür görülmez, gecikmeden malları onlara verilmelidir.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayet edilir ki Gatafan kabilesinden bir adamın yanında, ölen kardeşinin oğlu vardı. Çocuğa babasından büyük bir miras kalmıştı. Çocuk bülüğa erdiğinde amcasından malı istedi, ama o malı vermedi. Bunun üzerine, üstteki ayet nazil oldu. Amca, ayeti duyunca “Allaha ve Rasulüne itaat ettik. Böyle bir günahtan Allaha sığınınız” dedi.

ط وَلَا تَتَّبِعُوا الْحَيْثَ بِالطَّيِّبِ “Temizi pis olanla (helâli haramla) değişmeyin.”

وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَهُمْ إِلَىٰ أَمْوَالِكُمْ “Onların mallarını kendi mallarınıza katıp yemeyin.”

Yani, kendi helal malınıza, onların size haram olan mallarını karıştırmayın.

Veya “onların malını korumak üzerinize görev iken, o malları kendinize ayırmayın.”

Ayetin manasını ifade babında “onların iyi mallarını kendinize alıp, onların yerine sizin düşük mallarınızdan vermeyin” de denilmiştir.

إِنَّهُ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا “Çünkü bu, çok büyük bir vebaldır.”

وَأِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَىٰ فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مِمَّنْ 3-
وَأَنْتُمْ وَرَبَّاعٌ “Eğer yetim kızlar hakkında adaletli davranamamaktan korkarsanız, hoşunuza giden diğer kadınlardan iki, üç ve dörde kadar evlenebilirsiniz.”

فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ “Eğer adaleti gözetememekten korkarsanız, o zaman bir tane ile veya elinizin altındakiyle (sahip olduğunuz câriye ile) yetinin.”

ذَلِكَ أَذْنَىٰ أَلَّا تَعُولُوا “Bu, adaletten ayrılmamanız için daha uygundur.”

Yani, yetim kızlarla evlilikte adalet edememekten korkarsanız, hoşunuza giden başkalarıyla evlenin. Çünkü o devirde bazıları malı çok bir yetim kız bulunca, malına konmak için onunla evleniyordu. Hatta bir değil, pek çok yetim kızları bu şekilde nikahlıyor, ama onların hukukuna riayet etmiyordu.

Veya, ayetten şu mana da anlaşılabilir:

Yetimlerin haklarını tam verememekten korktunuzsa, kadınlar arasında tam âdil olamamaktan da korkun, onlardan haklarını verebileceğiniz kadarıyla evlenin.

Çünkü günahattan rahatsızlık duyan birinin, bütün günahlardan rahatsızlık duyması gerekir.

Bu konuda şöyle bir rivayet vardır:

Sebeb-i Nüzûl

Allahu Teâlâ yetimlerin durumuyla ilgili sorumluluğun büyüklüğünü anlatınca, onların velayetini üstlenmek sahabeye ağır geldi. Ama bazıları çok kadınla evlenmek ve onların hukukunu zayi etmekten çekinmiyordu. Bunun üzerine üstteki ayet nazil oldu.

Keza, bazıları yetimlerin velayet haklarından sakınıyor, ama zinadan sakınmıyorlardı. Onlara şöyle denildi: Yetimlerle ilgili adalet yapmaktan korkuyorsanız zinadan da korkun. Gayr-i meşru beraberlik yerine, size helâl olanlarla evlenin.

4- **“Kadınlara mehirlerini gönül hoşluğuyla verin.”** وَأَتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً

Burada hitap evli erkekleredir. “Kadınların velisinedir” de denilmiştir. Çünkü, bazı kimseler, velayeti altında olan kızlar evlendiğinde, onlara verilen mehirleri kendilerine alıyorlardı.

“Eğer onlar gönül rızasıyla size bir şey bağışlarsa, onu afiyetle yiyin.” فَإِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيئًا مَرِيئًا

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, bazı insanlar hanımlara mehirlerinden verdiklerinde, onu almaktan kaçınıyor, almayı günah sayıyorlardı. Bunun üzerine, ayet nazil oldu.

5- **“Allah’ın, sizi başına diktiği mallarınızı sefihlere (aklı ermezlere) vermeyin.”** وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَامًا

Mal, aslında yetimlere ait olmakla beraber “mallarınızı” denilmesi, yetimlerin malının onların tasarrufunda ve velayetleri altında olması sebebiyledir.

“O mallarla onları besleyin.” وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا

“Ve onları giydirin.” وَاكْسُوهُمْ

Ayetin, önceki ayetler ve sonraki ayetlerle gayet uygun bir dizilişi vardır.

Ayetin genel ifadesinden hareketle şöyle bir manaya da dikkat çekilmiştir: Kişinin Allahın ona verdiği malı; malın kıymetini bilmeyen hanımına ve çocuklarına verip de, onların eline bakar hâle gelmesi uygun değildir.

“Ve onlara marûf söz söyleyin.” وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا

Marûf, dinin veya aklın güzel gördüğü şeydir. Bunun mukabili “münker” kelimesidir. Münker de, dinin veya aklın çirkin gördüğü şeydir.

6- **“Evlenme çağına gelinceye kadar yetimleri gözetip deneyin.”** وَابْتَلُوا الْيَتَامَىٰ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ

Bundan murat, bülüğe ermeleri veya onbeş yaşına gelmeleridir.

Hz. Peygamber şöyle der:

“Çocuk onbeş yaşına gelince leh ve aleyhine olanlar (sevaplar ve günahlar, haklar ve sorumluluklar) yazılır, had cezaları uygulanır.”

Ayette **“evlenme çağına gelince”** denilmesi, bülüğdan kinayedir. Çünkü bülüğla beraber evlilik çağı gelmiş olur.

“Onların akılca olgunlaştıklarını görürseniz, mallarını kendilerine teslim edin.”

Ayette, o yetimlerde olgunluk hâli görülmediğinde, malın onlara verilmemesine bir delil vardır.

İmam-ı Azama göre ise, bülüğ yaşına yedi yıl ilave edilir ve her ne kadar olgunluk hali görülmese de, malı kendine verilir.

“Büyüyecekler de mallarına sahip olacaklar” endişesiyle mallarını israfı ve acele ile yemeyin.”

“Zengin olan, tenezzül etmesin.”

“Fakir olan ise, marûf bir şekilde yesin.”

Ayette zengin kimse için **“tenezzül etmesin”**, fakir kimse için ise **“marûf bir şekilde yesin”** denilmesi, çocuğun velisinin onun malında bir hakkı olduğuna işaret eder. Bu konuda şöyle rivayet edilir:

Sebeb-i Nüzûl

Adamın biri “ya Rasulallah, evimde bir yetim var. Onun malından yemem uygun olur mu?” diye sordu. Peygamberimiz şöyle cevap verdi: “Onu kendine mal edinmeden veya kendi malını bırakıp onun malını kullanmadan marûf bir şekilde yiyebilirsin”.

“Mallarını kendilerine verdiği zaman, bunu şahitler karşısında yapın.”

Yetimin malı teslim edildiğinde, onların kendilerine ait olan malı aldıkları hususunda şahit tutulması, zan altında kalmaktan kurtarır, düşmanlıkların önünü keser.

“Hesap görücü olarak Allah yeter.”

Öyleyse, “size emredilenlere muhalif hareket etmeyin, size bildirilen sınırları aşmayın.”

Miras Meseleleri

7- **“لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ”** “Erkekler için ana-baba ve akrabaların geride bıraktıklarından bir hisse vardır.”

Ayette, varis olan kimsenin velev nasibinden yüz çevirse de, hakkının düşmediğine bir delil vardır.

“وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ” “Kadınlar için de ana-baba ve akrabaların geride bıraktıklarından bir hisse vardır.”

“Bunlar az olsun çok olsun, farz kılınmış bir hissedir.”

Cahiliye döneminde kadınlar mirastan men edilir, “ancak savaşın kan akıtan varis olur” denilirdi.

8- **“وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُولُو الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينُ فَارْزُقُوهُمْ مِنْهُ”** “Miras paylaşımında akrabalar, yetimler, yoksullar hazır bulunurlarsa, onlara da mirastan bir şey verin.”

Onlara mirastan verilmesi, gönüllerini hoş etmek içindir ve bir sadakadır.

Bu, mirasçılar için mendub olan bir emirdir, böyle yapmalarının daha iyi olacağı bildirilmiştir. “Buradaki emir vücup içindir” yani “mutlaka uyulması gerekir” diyenler de olmuştur.

“وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا” “Ve onlara güzel söz söyleyin.”

Bu da onlara dua etmek, mirastan verdiklerini az görmek, verdiklerinde minnet etmemek şeklinde olur.

9- **“وَلْيَخْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكَوْا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَافًا خَافُوا عَلَيْهِمْ”** “Kendileri, geriye zayıf çocuklar bıraktıkları takdirde, onların geleceğinden korkacak olanlar, (yetimler hakkında da) aynı şekilde korksunlar.”

Bu, ölenin çocuklarına bakan kimselere bir emirdir. Bunlar, kendi vefatları halinde çocuklarına nasıl muamele yapılmasını isterlerse, yanlarındaki

yetimlere öyle davranmalı, Allahtan korkarak yetimlere iyi muamelede bulunmalıdırlar.

Veya, ölüm döşegindeki hastanın yanında olanlara Rabb'lerinden korkmaları için bir hatırlatmadır. Çünkü, gün gelecek, kendileri bu hale düşeceklerdir.

Veya, ölüm döşegindeki hastanın çocuklarına, kendi çocukları gibiymiş gibi şefkatle davranmak hususunda bir emirdir. Bunlar, hastanın malını evlatlarından men etme gibi bir durum olursa engel olmalı, hastayı böyle hissî hareketlerden alıkoymalıdırlar.

Veya varislere miras taksimi esnasında orda bulunan ihtiyaç sahibi ak-raba, yetim ve fakirlere şefkatle muamele hususunda bir emirdir. Varisler, kendilerinden sonra evlatları muhtaç bir halde böyle bir miras taksiminde olsalar nasıl olacağını tasavvur etmeli, dolayısıyla miras taksimi esnasında orda bulunan ihtiyaç sahiplerini mahrum, eli boş göndermemelidir.

Ayetin bu hükmü vasiyette bulunan kimselere de bakar. Şöyle ki: Vasiyette bulunan, varisleri düşünmeli ve velev yerinde de olsa vasiyette aşırıya gitmemelidirler. Yani, vasiyet yoluyla mallarının önemli bir kısmını dağıttığında, varislere kayda değer bir şey kalmayacak, bu da onların hakkını vermemek anlamına gelecektir.

فَلْيَتَّقُوا اللَّهَ “Böylece Allah’dan korksunlar.”

وَلْيَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا “Ve doğru söz söylesinler.”

Cenab-ı Hak ayetin evvelinde korkmayı (haşyeti) emretmişti. Burada son kısmında da korkunun daha ilerisi olan Allahtan sakınmayı (takvayı) emretti. Bunda, mebdde ve mühtehayı nazara almak vardır. Çünkü, Allah korkusu olmadan sadece korku böyle durumlarda bir işe yaramaz.

Cenab-ı Hak, ardından kendi evlatlarına yaptıkları tarzda, şefkatle ve güzel bir edeble yetimlere konuşmalarını emretti.

Ayet, ölüm döşeginde olan kimseye ise vasiyette aşırıya gitmemeyi, varislerin hakkını zayi etmemeyi, tevbe ve kelime-i şehadeti ders verir.

Ayrıca, miras taksimi anında, orada bulunan kimselere güzel bir özür ve iyi bir vaatte bulunulmasını anlatır.

Keza, mirastan yapılacak vasiyetin, servetin üçte birini aşmamasını, varislerin zarar görmemesi gerektiğini anlatır.

“Zul-” إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا 10-

men yetimlerin mallarını yiyenler, muhakkak ki karınlarını ateşle doldurmuş olurlar.”

عَسِيرًا “Ve ardından cehennem ateşine girerler.”

Yani, bu yaptıkları onları cehennem ateşine sevk eder, bu işin sonu ateş olur. Ebu Hüreyre’nin (r.a.) rivayetine göre Hz. Peygamber şöyle der:

“Allah bir kısım insanları ağızlarından ateş saçarak bir şekilde kabirlerinden kaldırır.”

Denildi ki: “Onlar kimlerdir?”

Hz. Peygamber şöyle dedi:

Allahın şöyle dediğini görmediniz mi? “Zulmen yetimlerin mallarını yiyenler, muhakkak ki karınlarını ateşle doldurmuş olurlar.”

11- يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ “Allah size evladınızın miras taksimini şöyle tavsiye ediyor:”

Buradaki tavsiye, Allah’tan bir emir ve ahdi ifade eder.

عَلَى الْاُنثَيْنِ “Erkeğe, kadının iki katı pay vardır.”

Mirasta, erkeğin kadına üstünlüğü vardır. Bu da, erkeğe kadının iki katı verilmesidir. Ama kadının tamamen mirastan mahrum bırakılması uygun değildir.

“Eğer (hepsi kadın olmak üzere) فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ ikiden fazla iseler, bunlara mirasın üçte ikisi var.”

Varis olacak çocukların hepsi kadın olursa vefat edenin mirasının üçte ikisi onlara verilir.

“Eğer kız bir ise (mirasın) yarısı onundur.”

“Eğer ölen, ana-baba ile birlikte çocuk da bırakmışsa, ana- babanın her birine ölenin terekesinden altıda bir vardır.”

“Ana-babası için” denildikten sonra “her birine” denilmesi, her birinin altıda bir hissesi olduğunu bildirmek içindir. Yoksa ikisine altıda bir

hisse şeklinde de anlayan olabilir. Ayrıca, bir şeyi önce kısaca ifade edip ardından ayrıntıya girmek, manayı te'kid eder.

“Eğer ölenin çocuğu yok da, **mirasçı olarak ana- babası kalmışsa, ananın payı üçte birdir.**”

“Eğer ölenin kardeşleri varsa, terekenin **altıda biri ananıdır.**”

“Bu paylar, ölenin yaptığı vasiyetin **yerine getirilmesinden ya da borcun ödenmesinden sonradır.**”

Ayetin bu kısmı, üstte anlatılan bütün miraslarla alakalıdır. Yani, varisler için belirtilen bu miktarlar, mirası bırakan kişinin vasiyeti yerine getirilip, varsa borcu ödendikten sonra geçerlidir.

Ayette atfın “ve” ile değil de mubahlık bildiren “veya” ile gelmesi, bunların vücup noktasında eşit olduklarına delalet içindir. Vasiyeti veya varsa borcu ödemek, miras taksiminden önce gelir. Hükümde sonra gelmekle beraber, vasiyetin ayetteki borçtan önce zikredilmesi, varislere zor gelmesi açısından mirasa benzemesi sebebiyledir. Herkes, miras olayında vasiyetle karşılaşabilir, ama borç durumu daha az söz konusudur.

“Babalarınız ve çocuklarınızdan hangisinin **size daha yakın olduğunu bilemezsiniz.**”

Yani, size mirasçı olan usul ve fûru'unuzdan (babalarınız gibi sizden önce gelenlerden ve evlatlarınız gibi sizden olanlardan) bugününüzde ve yarınızda hangisinin size daha faydalı olacağını bilemezsiniz. Öyleyse, onlarla ilgili olarak Allahın size bildirdiklerine uymaya çalışın. Bir kısmını tercih edip bir kısmını mahrum bırakma tarzında hareket etmeyin.

“Bunlar Allah tarafından **farz kılınmıştır.**”

“Şüphesiz Allah **Alîm'dir – Hakîm'dir.**”

Allah, kulların maslahatlarını, mertebelerini elbette bilir ve O, farz kıldığı ve takdir ettiği şeylerde hikmet sahibidir.

“Eğer hanımlarınızın çocukları yoksa, **bıraktıkları mirasın yarısı sizindir.**”

“Eğer çocukları varsa o zaman mirasın dörtte biri sizindir.”

“Bu paylaşırma, onların vasiyeti yerine getirildikten veya borcu ödendikten sonradır.”

“Eğer siz çocuk bırakmadan ölürseniz, geriye bıraktığınız mirasın dörtte biri hanımlarınızındır.”

“Şâyet çocuklarınız varsa o zaman bıraktığınız mirasın sekizde biri hanımlarınızındır.”

“Bu paylaşırma, sizin vasiyetiniz yerine getirildikten ve borcunuz ödendikten sonradır.”

وَإِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً أَوْ امْرَأَةً وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتُ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا عِشْرُونَ عُشْرًا أَوْ أَوْلَىٰ بِهَا صِلَةٌ فَالْأُولَىٰ أُولَىٰ وَلَئِنْ لَمْ يَنْجِئِ اللَّهُ السُّدُسَ فَإِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً أَوْ امْرَأَةً وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتُ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا عِشْرُونَ عُشْرًا أَوْ أَوْلَىٰ بِهَا صِلَةٌ فَالْأُولَىٰ أُولَىٰ

“Eğer ölen bir erkek veya kadının çocuğu ve babası bulunmadığı halde kelâle olarak (yan koldan) mirasına konuluyor ve kendisinin bir erkek veya kız kardeşi bulunuyorsa, bunlardan her birinin miras payı terekenin altıda biridir.”

“Eğer kardeşler birden fazla olurlarsa, üçte birde ortaklırlar.”

“Bu paylaşırma, varislere zarar vermeksizin, yapılan vasiyetin yerine getirilmesinden, yahut borcun ödenmesinden sonra yapılır.”

“Bunlar, Allahtan bir vasiyettir.”

“Allah, Alîm’dir – Halîm’dir.”

“İşte bunlar, Allah’ın sınırlarıdır.”

İşte bunlar, yani yetimler, vesayetler ve miraslarla ilgili hükümler, Allahın çerçevesini belirlediği hudutlardır, bunları aşmak caiz değildir.

وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرَىٰ مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا

“Kim Allah’a ve Peygamberine itaat ederse, Allah onu, altlarından ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetlere sokar.”

وَذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ “İşte bu, büyük kurtuluştur.”

14- “Kim de وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ يُدْخِلْهُ نَارًا خَالِدًا فِيهَا 14- Allah’a ve Peygamberine isyan eder ve Allah’ın koyduğu sınırları aşarsa, onu da ebedî kalacağı cehennem ateşine koyar.”

وَلَهُ عَذَابٌ مُّهِينٌ “Ve onun için zillet verici bir azap vardır.”

Aile Meseleleri

15- **“Kadın-
larınızdan fuhuş yapanlara karşı, içinizden dört şahit getirin.”**

فَإِنْ شَهِدُوا فَأَمْسِكُوهُمْ فِالْبُيُوتِ حَتَّى يَتَوَفَّيَهُنَّ الْمَوْتُ أَوْ يَجْعَلَ اللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلًا “Eğer onlar şahitlik yaparlarsa, bu kadınları ölüm alıp götürünceye kadar veya Allah onlara bir çıkış yolu açıncaya kadar evlerde hapsedin.”

Ayetteki **“fahişe”** kelimesi zina anlamındadır. Zina fiilinin son derece çirkin ve şeni’ olduğuna işaret için zinaya **“fahişe”** denilmiştir.

Yani, onları evlerde hapsedin, evleri onlara bir nevi hapis yapın.

İslamın ilk devirlerinde onlara uygulanan ceza, bu şekilde evde hapsedmek idi. Sonra, had cezalarını bildiren ayetlerle bu uygulamaya son verildi.

Ayetin ifadesi, bundan muradın onlara uygulanan sopa cezasından sonra evlerde tutulmalarını tavsiye şeklinde de anlaşılabilir.

“Veya Allah onlara bir çıkış yolu açıncaya kadar” ifadesi,

-Hapis cezasından kurtaran had cezasının belirlenmesi,

-Veya gayr-i meşru beraberlikten müstağni kılan meşru evlilik yapmaları gibi durumları anlatır.

16- **“Sizlerden fuhuş (zina) yapanların her ikisine de eziyet edin.”**

Zina eden erkek ve kadına eza verin. Bu eza vermek, onları kınamak, yaptıklarını ayıplamak ve celd cezasını uygulamak şeklinde olur.

“Eğer onlar tevbe edip durumlarını düzeltirlerse onlardan vazgeçin.”

Yani, onlara verilen ezaya son verin veya eski yaptıklarını görmezden gelin, başkalarına o hallerini anlatmayın.

“Çünkü Allah Tevvab – Rahîm’dir.”

Bu, onları kınamayı terk edip cezadan vazgeçme ile ilgili üstteki emrin illetidir. Yani, Allah tevbeleri kabul eder, insanlara merhamet eder, siz de ilâhî ahlak ile ahlaklanın, bunlara acıyın.

Bazıları, bu ayetin önceki ayetten evvel nazil olduğunu söylerler. Buna göre zinayla ilgili ceza sırasıyla önce eza, sonra hapis ve ardından da yüz sopa şeklinde gelmiştir.²

Keza, bu son iki ayetten birincisinin eş cinsel kadınlar, ikincisinin de eşcinsel erkekler hakkında olduğu da söylenmiştir. Nur sûresinin başında ise, sarîh ifadeyle **“Zina eden kadın ve zina eden erkek...”** denilmek sûretiyle bunların had cezası anlatılmıştır.

17- **إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ الشُّوْءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ يَتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ**
“Allahın kabul edeceği tevbe, ancak bilmeyerek günah işleyip sonra hemen dönenlerin tevbesidir.”

فَأُولَٰئِكَ يَتُوبُ اللَّهُ عَلَيْهِمْ **“İşte Allah, bunların tevbelelerini kabul eder.”**

Allah, tevbe edenlerin tevbelelerini kabul edeceğini vaat etmiştir. Bu açıdan, samimi olmak şartıyla tevbe edenin tevbesi kesin kabul edilmiştir.

Günah işleyenler, akıllarını başlarına almadan bunu yaparlar. Günah irtikap etmek akılsızlıktır ve işin sonunu bilmezden gelmektir. Bundan dolayı **“Allaha isyan eden, cehaletinden sıyrılıncaya kadar cahildir”** denilmiştir.

Tevbeyi geciktirmemek lazımdır. Bununla beraber, ölüm gelmezden önceye kadar tevbe kapısı açıktır. Nitekim ayetin devamında şöyle denilir:

“Yoksa günah işleyip de kendisine ölüm gelince: “İşte ben şimdi tevbe ettim” diyen kimselerin tevbesi kabul edilmez.”³

Hz. Peygamber şöyle der:

“Can boğaza gelinceye kadar, Allah kulunun tevbesini kabul eder.”

Ayette **“hemen dönenlerin”** denilmesi hayat müddetinin kısalığına bakar. Bir başka ayette **“De ki: Dünya metayı çok azdır”** denilmiştir. (Nisa, 77)

Veya günah sevgisinin onların kalplerine sinmesinden önce tevbe etmeleri istenmiştir. Yoksa günah dem ve damarlarına işler, günah işlemek bunlarda meleke haline gelir, bundan dönmek zorlaşır.

² Bkz. Nur, 2.

³ Demek ki, o hale kadar tevbe imkânı bulunmaktadır. Ama esas olan, tevbeyi geciktirmemektir.

Ayette geçen مِنْ ifadesi bazıyet ifade eder. Yani, ölüm gelmeden veya günahlar kendilerine ikinci bir tabiat halini almadan herhangi bir zaman diliminde tevbe etmeleri kurtulmaları için yeterlidir.

وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا “Allah, Alîm’dir – Hakîm’dir.”

Allah, **Alîm’dir**, tevbede samimi olanları bilir. **Hakîm’dir**, tevbe edenin cezalandırmaz.

وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ حَتَّىٰ إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ 18-
إِنِّي تُبْتُ الشَّنَّ “Yoksa günah işleyip de kendisine ölüm gelince: “İşte ben şimdi tevbe ettim” diyen kimsenin tevbesi kabul edilmez.”

وَالَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمْ كُفَّارٌ “Kâfir olarak ölenlerin de (tevbeleri kabul edilmez).”

Ayette fasık ve kafirlerden ölüm geldiğinde tevbe edenler ile, doğrudan küfür üzere ölenlerin tevbenin reddinde eşit sayılması, ölüm anında tevbe etmenin bir fayda vermeyeceğini etkili bir şekilde anlatmak içindir. Cenab-ı Hak sanki şöyle demiştir: Bunların tevbe etmesi ile diğerlerinin tevbe etmemesi eşittir.

Bilmeyerek günah işleyenlerin tevbesinin kabul edildiğini anlatan önceki ayet, isyanı olan mü’minler hakkında, son anda tevbe edip kurtulmaya çalışıp da tevbesi kabul edilmeyenleri anlatan üstteki ayetin ise küfür ve kötü amellerinin kat kat olması sebebiyle münafıklar hakkında olduğu söylenmiştir.

أُولَٰئِكَ أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا “İşte bunlara çok elîm bir azap hazırladık.”

Bu ifade, onların tevbesinin kabul edilmeyişini te’kid eder. Ayrıca, Allahın onlara azabı hazırladığını, ne zaman dilerse onları azaplandırmanın kendisine zor gelmeyeceğini anlatır.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرْهًا 19-
Kadınlara zorla varis olmanız size helal değildir.”

Cahiliye devrinde bir adam öldüğünde, en yakını olan kimse elbisesini onun hanımı üzere bırakıp “buna en layık benim” diyor, sonra isterse onu önceki mehriyle nikâhlıyor, isterse başkasına nikâhlayıp mehrini alıyor, is-

terse de kocasından ona kalan mirası kendisine bağışlaması için zorluyordu. Bu ayetle, bu tür uygulamaların hepsi yasaklandı.

Ayetin şu manasına da dikkat çekilmiştir: “Hoşlanmadıkları veya zorlandıkları halde kadınları miras yoluyla alıp nikâhlanan size helâl değildir.”

“Onlara verdiğinizin bir kısmını kurtaracaksınız diye, onlara baskı uygulamayın.”

Ayet, kocası ölmüş kadınların başkalarıyla evlenmelerine engel olunmasını anlatır. Bunun yanında şu manalarına dikkat çekilmiştir:

-Hitap, kocalardır. Bir kısım insanlar, mirasına konmak için veya mehirlerini kendilerine geri vermeleri amacıyla, kadınları hapsediyorlardı.

-Bu, yeni bir cümle olup, kadınlara baskı uygulanmasını yasaklamaktadır.

“Ancak apaçık bir hayasızlık yapmış olurlarsa başka.”

Ayette nazara verilen “apaçık bir hayâsızlık”, onlarda görülen nüşuz, geçimsizlik, iffetsizlik” gibi durumlardır.

“Onlarla iyi geçinin.”

“Eğer onlardan hoşlanmazsanız, olabilir ki, siz bir şeyden hoşlanmasanız da Allah onda bir çok hayır meydana getirir.”

Yani, nefsin hoşlanmaması sebebiyle hemen onlardan ayrılmayın. Çünkü insan nefsi bazen olur kendisine dinen daha uygun ve hayrı daha çok olan bir şeyden hoşlanmayabilir, bazen de aslında uygun olmayan ve zararı fazla olan şeyi sevebilir. Bu durumda siz dinen daha uygun ve hayrı daha çok olanı tercih edin. Onlardan hoşlanmadığınızda sabredin. Olur ki, hoşlanmadığınız bir şey, hakkınızda daha hayırlı olabilir.

20- “وَإِنْ أَرَدْتُمْ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَّكَانَ زَوْجٍ وَآتَيْتُمْ إِحْذِيَهُنَّ قِنْطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا ۚ” “Eğer bir eşi bırakıp da yerine diğer bir eş almak isterseniz, öncekine yüklerle mehir vermiş de olsanız, ondan bir şey geri almayın.”

“İftira ederek ve apaçık günaha girerek mi onu geri alacaksınız?”

Buradaki soru, inkâr ve kınama ifade eder. Yani, nasıl olur da bir iftirayla ve apaçık bir günahla onlardan mehirlerinizi alırsınız? Böyle yapmayın!

Ayette geçen **“iftira ve günah”** kelimelerinin illeti göstermeleri de muhtemeldir. Çünkü, boşamak istediği hanımından mehrini geri almak, ancak kocasından bir iftira ile ve günah yoluyla olur.

Bazı adamlar hanımını boşayıp yeni bir hanım almak istediğinde nikahı altında olan hanımına zina iftirası ediyor, böylece ondaki mehri kendisine geri vermeye zorluyordu. Aldığında ise, bunu yeni hanımı için mehir olarak veriyordu. Bu ayetle, böyle yanlış uygulamalar yasaklandı.

Ayetteki **“bühtan”** (iftira) kelimesi, “duyanı şaşırtan yalan söz” anlamındadır. Bazen “batıl fiil” anlamında kullanılır. Onun için “zulüm” şeklinde de açıklanmıştır.

21- **وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ أَفْضَىٰ بَعْضُكُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ وَأَخَذَنَ مِنْكُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا**-
“Eşlerinizle birleşmiş ve onlar da sizden bir misak-ı galiz almış iken, onu nasıl alırsınız?”

Ayette geçen **“misak-ı galiz”**

-Kuvvetli ahid,

-Allahu Teâlâ'nın onlarla alakalı olarak erkeklere bildirdiği **“Boşama iki defadır. Sonrası, ya iyilikle geçinmek, ya da güzellikle salıvermektir.”** hükmüdür (Bakara, 229).

-Veya Hz. Peygamberin işaret etmiş olduğu şu durumdur: “Siz o kadınları Allahın bir emaneti olarak aldınız, Allahın kelimesi ile onları kendinize helâl kıldınız.”

22- **وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ**-
“Babalarınızın evlendiği kadınlarla (üvey annelerinizle) evlenmeyin.”

“Ancak geçmişte olanlar müstesna.”

“Çünkü bu bir hayâsızlık ve nefret gerektiren bir iştir.”

“Ve kötü bir yoldur.”

23- **حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ** “Anneleriniz size haram kılındı.”

“Kızlarınız.”

وَآخَوَاتُكُمْ “Kız kardeşleriniz.”

وَعَمَّاتُكُمْ “Halalarınız.”

وَخَالَاتُكُمْ “Teyzeleriniz.”

وَبَنَاتُ الْأَخِ “Erkek kardeşlerinizin kızları.”

وَبَنَاتُ الْأَخْتِ “Kız kardeşlerinizin kızları.”

وَأُمَّهَاتُكُمُ اللَّاتِي أَرْضَعْنَكُمْ “Sizi emziren süt anneleriniz.”

وَآخَوَاتُكُمْ مِنَ الرِّضَاعَةِ “Süt kız kardeşleriniz.”

وَأُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ “Hanımlarınızın anneleri.”

“Ve kendileri ile رَبَّائِكُمُ اللَّاتِي فِي حُجُورِكُمْ مِنْ نِسَائِكُمُ اللَّاتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ zifafa girdiğiniz kadınlarınızdan olan evlerinizdeki üvey kızlarınız.”

“Eğer üvey kızlarınızın anneleri ile zifafa girmemişseniz onlarla evlenmeniz size bir günah yoktur.”

وَحَلَائِلُ أَبْنَائِكُمُ الَّذِينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ “Sulbünüzden gelen oğullarınızın hanımları.”

“Ve iki kız kardeşi birlikte nikahlamanız.”

“Ancak geçen geçmiştir.”

“Şüphesiz ki Allah Ğafur – Rahîm’dir.”

“Anneleriniz size haram kılındı.”

“Ölü (ölmüş hayvan) size haram kılındı:” (Maide, 3) denildiğinde “size ölü eti yemek haram kılındı” manası hemen zihne geldiği gibi “Anneleriniz size haram kılındı.” denildiğinde de “onları nikâhlamak size haram kılındı” manası anlaşılır. Zaten, ayetin evveli ve sonrası nikâhla alakalıdır.

“Anneleriniz” ifadesi yukarıya doğru “annelerinizin anneleri, onların da anneleri” manasını içine alır. Benzer bir durum “kızlarınız” ifadesi için geçerlidir. Torunları, onların da kızlarını ve torunlarını içine alır.

Allahu Teâlâ, sütten kaynaklanan yakınlığı nesep yakınlığı gibi saydı, sü-

tanne ve sütkardeşle evlenmeyi yasakladı. Hz. Peygamber şöyle der: “Nesep yönünden birbirine haram olanlar, süt emme yoluyla da haram olurlar.”

Ayetteki **“üvey kız”** kelimesi **“Rabaib”** şeklinde gelmiştir. Bu, “rabi-be” kelimesinin çoğuludur, kadının başka kocadan olma çocuğuna denir. Kelimenin kökü “terbiye” ile alakalıdır. Çünkü çoğu durumda koca, kendi çocuğunu terbiye ettiği gibi, hanımının başka kocadan olma çocuğunun terbiyesiyle meşgul olur.

“Evlerinizdeki üvey kızlarınız” denilmesi, hükmün illetini takviye ve tekmil içindir, yoksa haramlığı kayıtlamak için değildir. Yani, bunu “evlerinizde olmayan üvey kızlarınızla evlenebilirsiniz” şeklinde anlamamak gerekir. Cumhur-u ulema bu görüştedir.

İki kız kardeşle cariyeler olarak da birleşmek helâl değildir. Her ne kadar sûrenin başında cariyelerle birleşmek genel bir ifade ile helâl kılınmışsa da, burada iki kız kardeşi cariyeler olarak cem etmek yasaklanmıştır. Hz. Peygamber şöyle der:

“Bir şeyde helâllik ve haramlık bir arada bulunduğu, haramlık ciheti galip olur.”

24- **“Bir de (harb esiri olarak) وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ”** sahibi bulunduğunuz cariyeler müstesna, evli kadınlarla evlenmeniz de size haram kılındı.”

كِتَابُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ “Bunlar, Allah’ın üzerinize farz kıldığı hükümlerdir.”

Kâfirlerden savaşta esir olarak alınan evli kadınlar, cariyeler şeklinde verildikleri kimselere helal olurlar. Kölelik sebebiyle nikâhları ortadan kalkmıştır. Ebu Said-i Hudri şöyle der:

Sebeb-i Nüzûl

Evtas harbinde eşleri kâfir olan kadınları esir almıştık. Onlarla cinsî beraberlikten çekindik. Durumu Hz. Peygambere sorduk, ayet indi ve böylece onları helalimiz olarak gördük.

Şair Ferezdak, “evli kadınları mızraklarımızla nikâhladık” derken, savaş esiri olan evli kadınların cariyeler olmalarını kastetmiştir.

Ebu Hanife şöyle der:

Savaşta şayet karı – koca beraber esir alınmışsa, nikâhları kalkmaz, köle olarak bulundukları yerde aile hayatları devam eder. Ayet ve hadisin mut-

lak ifadesi buna bir delildir. Yani, köle kadınlar, kocaları yanlarında beraber olmamaları durumunda helal olurlar.

“**Bunların dışında kalanlarla ise, iffetli olarak, zina etmeksizin mallarınızla mehir vermek sûretiyle evlenmeniz size helal kılındı.**”

Üstte belirtilen haram kılınan sekiz sınıf dışında olanlar size helal kılınmıştır. Sünnet ile, evli olduğu hanımla birlikte halası ve teyzesini nikahlaması da haram kılınmıştır. Bunlarla hanımının vefatı durumunda ise evlenebilir.

“**O halde onlardan nikah ile faydalanmanıza karşılık bir farz olarak mehirlerini kendilerine verin.**”

Kadınlarla evliliğinize mukabil, onlara mehirlerini verin. Çünkü mehir, onlardan faydalanmanın karşılığı olarak verilmektedir.

Ayetin **mut'a** hakkında olduğu da söylenmiştir. **Mut'a**, geçici nikâhtır. Mekke'nin fethinde üç gün helal kılındığı, sonra hükmünün kaldırıldığı şeklinde bazı rivayetler vardır. İbnu Abbas önce mut'ayı caiz görürken, sonra bu görüşünden dönmüştür.

“**Mehir belirlendikten sonra, onunla ilgili olarak uzlaştığınız şeyler konusunda size günah yoktur.**”

“**Şüphesiz ki Allah Alîm'dir - Hakîm'dir.**”

25- “**وَمَنْ لَّمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلاً أَنْ يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ فَمِنْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ مِنْ فِتْيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ**” Sizden her kim hür mü'min kadınları nikâh edecek bir imkâna sahip değilse, ona ellerinizin altındaki mü'min cariyelerinizden nikâhlamak vardır.”

İmam-ı Şafii, bu ayete dayanarak, hür bir kadına mehrini vermeye imkânı olan kimsenin köleyle evlenmesinin haram olduğuna hükmeder. İmam-ı Azam ise, efdaliyet ile te'vil eder. Yani, “hür bir kadınla evlenmesi daha efdaldır” der.

Köle bir kadınla evlenmenin şu gibi mahzurları olur:

-Doğan çocuk da köle sayılır.

-Böyle bir evlilik, çevrede saygınlığa zarar verir.

-Erkek, köle hanımına tam malik değildir, hanımın günlük programını tanzimde hanımın efendisinin hakkı vardır.

وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِكُمْ **“Allah, imanınızı en iyi bilendir.”**

Öyleyse, imanın zahiriyle iktifa edin. Çünkü Allah sırları ve kimin imanının daha üstün olduğunu bilendir. Nice cariyenin imanı, nice hür kadından daha üstün olabilir. Bu durumda size düşen, nesebe değil imanın üstünlüğüne itibar etmektir.

Ayetten murat, iman sahibi köle kadınlarla evliliğe ünsiyeti sağlamak ve böyle bir evlilikten geri durmalarını önlemektir. Zaten ayetin devamı da **“hepiniz birbirinizdensiniz”** diyerek bunu teyid eder.

بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ **“Hepiniz birbirinizdensiniz.”**

Yani, hepiniz Hz. Âdemden gelmektesiniz ve aynı İslâm dinine mensupsunuz.

فَأَنْكِحُوهُنَّ بِإِذْنِ أَهْلِهِنَّ **“O halde, sahiplerinin izni ile onlarla evlenin.”**

وَأَتَوْهُنَّ أَجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ **“Mehirlerini de güzelce verin.”**

مُحْصَنَاتٍ غَيْرِ مُسَافِحَاتٍ وَلَا مُتَّخِذَاتِ أَخْدَانٍ **“Onların iffetli yaşamaları, zina etmemeleri ve gizli dost tutmamaları şartıyla.”**

Köleyle evlilikte mehir kadının hakkı olmayıp, efendisinin hakkıdır. Çünkü efendi, kadını tümüyle kendi işlerinde kullanabilecek iken evlenmesine izin vermiştir. Ayette onlarla evliliğin efendilerinin izniyle olması zikredildiğinden, mehrin onlara verilmesi ayrıca ifade edilmemiştir. İmam-ı Malik ise, ayetin zahirinden hareketle, mehrin köle kadının hakkı olduğunu söyler.

Mehrin marûf bir şekilde verilme emri, onu geciktirmemek, konuşulandan az vermemek şeklindeki durumları ifade eder.

فَإِذَا أُخْصِنَ فَإِنْ أَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ **“Evlendikten sonra bir fuhuş yaparlarsa, onlara hür kadınların cezasının yarısı uygulanır.”**

Ayet, köle kadınların evlilik halinde zina yapmaları durumunda recmedilmeyeceklerini gösterir. Çünkü, recmin yarısı olmaz.

ذَٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ “Bu (cariye ile evlenme izni), **içinizden günaha düşmekten korkanlar içindir.**”

Bu da, köle kadınlarla evlilikte başka bir şarttır.

وَأَنْ تَصْبِرُوا خَيْرٌ لَّكُمْ “**Sabretmeniz ise, sizin için daha hayırlıdır.**”

Köleyle evlenmektense, -iffetli bir şekilde olmak şartıyla- sabretmek daha hayırlıdır. Hz. Peygamber şöyle der: “Hür kadınla evlenmek evin salahıdır. Köle ile evlenmek ise helâkidir.”

وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ “**Allah, Gafûr’dur – Rahimdir.**”

Aile Reisliği

26- “أَلَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذَيِّبَ لَكُمْ وَيَهْدِيَكُمْ سُنَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَيَتُوبَ عَلَيْكُمْ” Allah, bilmediklerinizi size bildirmek, sizden öncekilerin yollarını size göstermek ve tevbenizi kabul etmek istiyor.”

“Allah, Alîm’dir – Hakîm’dir.” وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

27- “وَاللَّهُ يُرِيدُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْكُمْ” Allah sizin tevbenizi kabul etmek istiyor.”

“وَيُرِيدُ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الشَّهَوَاتِ أَنْ تَمِيلُوا مَيْلًا عَظِيمًا” Şehvetlerine uyanlar ise, sizin büyük bir meyl ile (bütünüyle) yoldan çıkmanızı istiyorlar.”

28- “وَاللَّهُ يُرِيدُ أَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ” Allah, sizden hafifletmek istiyor.”

Allah, sizin yükünüzü hafifletmek istediği için size kolay, uygulanabilir bir din gönderdi. Kölelerle evlenmek örneğinde olduğu gibi, zor durumlarda ruhsatla çıkış yolları gösterdi.

“وَخَلَقَ الْإِنْسَانَ ضَعِيفًا” Ve insan çok zayıf yaratılmıştır.”

İnsan, zayıf olduğu için nefsin şehvani isteklerinin karşısında duramaz, ibadetlerin meşakkatine dayanamaz.

İbnu Abbas şöyle der:

Nisa sûresinde bulunan sekiz ayet, bu ümmet için üzerine güneşin doğup battığı her şeyden daha hayırlıdır. Bunlar da:

1-“Allah, bilmediklerinizi size bildirmek, sizden öncekilerin yollarını size göstermek ve tevbenizi kabul etmek istiyor.” (26. ayet)

2-“Allah sizin tevbenizi kabul etmek istiyor.” (27. ayet)

3-“Allah, sizden hafifletmek istiyor.” (28. ayet)

4-“Eğer size yasaklanan kebairden (büyük günahlardan) kaçınırsanız, küçük günahlarınızı örteriz ve sizi hoş bir yere koyarız.” (31. ayet)

5-“Şüphesiz Allah, zerre kadar zulüm etmez. Çok küçük bir iyilik

de olsa onun sevabını kat kat arttırır ve kendi katından çok büyük bir mükâfat verir.” (40. ayet)

6-“Şüphesiz Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz. Bunun dışında kalanları ise, dilediği kimseler için bağışlar.” (48. ayet)

7-“Kim kötü bir amel işlerse, onunla cezalandırılır.” (123. ayet)

8-“Eğer şükreder ve iman ederseniz, Allah size niye azab etsin ki?” (147. ayet)

29-“يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ” “Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin.”

Dinin cevaz vermediği gasp, faiz ve kumar gibi haksız kazanç peşinde olmayın.

“إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ” “Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka.”

Ancak, karşılıklı rızaya dayanan ticaret durumu böyle değildir. Batıl yollarla değil de, ticaret yoluyla kazanç peşinde koşmak, haysiyet sahibi kimselere daha münasiptir. Böyle kimseler, haksız yollarla başkalarının malını yemeye tenezzül etmezler.

Ayet, aynı zamanda malın Allahın razı olmadığı tarzda sarfından bir yasaklama olarak da anlaşılmıştır.

“وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ” “Nefislerinizi öldürmeyin.”

Hind fakirlerinin cahilce yaptıkları tarzda, nefsinizi susturmaya çalışmayın.

Veya, onu tehlikeye atmak sûretiyle bile bile ölüme maruz bırakmayın. Nitekim şu rivayet de bu manayı teyid eder: Amr İbn-i As, soğuk bir havada gusle ihtiyaç olduğunda, teyemmüm yapmayı tercih etmiş, Hz. Peygamber de buna itiraz etmeyip ikrar buyurmuştur.

Keza, şu manaya da dikkat çekilmiştir: “Dininizden olanları öldürmeyin!” Çünkü mü’minler bir tek nefis gibidir.

“Mal canın yongasıdır” denilir. Ayette de malı ve canı korumak birlikte zikredilmiştir. Zaten insan, mal ile hayatını düzgün devam ettirebilir, mal ile bir kısım faziletleri elde edebilir.

“إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا” “Şüphesiz Allah, size karşı çok merhametlidir.”

Allahın size emrettiği ve yasakladığı şeyler, size olan son derece rahmet ve merhametinin eserleridir.

Ayrıca şu manaya da dikkat çekilmiştir:

Cenab-ı Hak, haddi aşan İsrailoğullarına **“Nefislerinizi öldürün.”** derken (Bakara, 54) ümmeti Muhammede **“nefislerinizi öldürmeyin”** demesi, onlara olan hususi rahmetindendir.

30- **“Kim haddi aşarak ve zulmederek bunu yaparsa, onu cehennem ateşine atacağız.”**

“İşte bu, Allah’a pek kolaydır.”

31- **“Eğer size yasaklanan kebairden (büyük günahlardan) kaçınırsanız, küçük günahlarınızı örteriz ve sizi hoş bir yere koyarız.”**

Kebair, Allah ve Rasulünün yasakladığı büyük günahlardır. Kişi, bunlardan kaçındığında, küçük günahları silinir, bağışlanır.

Kebairin neler olduğu ihtilaflıdır. En uygunu, **“Şari’in kendisine had cezası terettüp ettirdiği veya onu işleyeni azapla tehdid ettiği her günah”** denilebilir. **“Haramlığı katı olarak bilinen her günah kebiredir”** de denilmiştir. Hz. Peygamberden bunların yedi olduğu rivayet edilir:

İbnu Abbas şöyle der: **“Büyük günahlar yedi değil, yedi yüze kadar varır. Ama bunlardan en büyükleri yedidir.”**

Konumuz olan ayetteki kebairden muradın, şirkin çeşitleri olduğu söylenmiştir. Cenab-ı Hak şöyle demiştir:

“Şüphesiz Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz. Bunun dışında kalanları ise, dilediği kimseler için bağışlar.” (Nisa, 48)

Bir başka zaviyeden ise, **“günahların büyük ve küçük olması, kendi alt ve üstlerinde olana nisbetledir”** denilmiştir. Bu durumda, büyük günahların en büyüğü şirk, küçük günahların en küçüğü ise, kişinin kendi içinde günahı hayal etmesidir. Bu ikisi arasında çok durumlar vardır, bunların bazıları büyük günah, bazıları da küçük günah olur. Mesela birisinin karşısına bir günah çıkar, nefsi şiddetle o günahı ister. O ise nefsin isteğine muhalefet eder, büyük bir günahı terk ettiği için, nefsinin onu istemesi şeklindeki küçük günahı örtülür. Bu, şahıslar ve karşılaşılan haller itibarıyla farklı farklı olabilir. Görmez misin, Allahu Teâlâ Peygamberini bazı hallerde itab

etmişken, başkaları için bu hallerden dolayı değil muaheze etmek, hata olarak bile saymamıştır.

32- **“Allah’ın bazınıza diğerinden fazla verdiği şeyleri (haset ederek) temenni etmeyin.”**

Bunlar, makam ve mal gibi dünyevi şeylerdir, bazen bunların olmaması daha hayırlı olabilmektedir. Böyle bir temenniden men edilme sebebi, bunun hased ve düşmanlığa vesile olabilmesindendir. Ayrıca, böyle bir temennide Allahın taksimine razı olmamak gibi bir durum vardır.

İnsanın, gücünün yetmediği şeyi temenni etmesi kaderin hikmetine muhalefettir.

Çalışarak elde edebileceği şeyi çalışmadan temenni etmesi ise, tembelliktir.

“لِّلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبُوا” “Erkeklerle kazandıklarından bir pay vardır.”

“وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبْنَ” “Kadınlara da kazandıklarından bir pay vardır.”

Öyleyse Allahtan üstünlük isterken hasetle ve temenni ile değil, çalışarak isteyin. Nitekim Hz. Peygamber şöyle demiştir: “İman, temenni ile olmaz.”

“وَسْأَلُوا اللَّهَ مِنْ فَضْلِهِ” “Allah’ın, lütfundan isteyin.”

İnsanlarda olanı istemek yerine, onların mislini Allahın bitmez – tükenmez hazinesinden isteyin.

Ayetin bu kısmı yasaklanan temenninin hasetle istemek olduğuna delâlet eder.

“إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا” “Şüphesiz Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.”

Her şeyi bilen Allah, elbette her insanın da neye layık olduğunu bilir, ona göre verir.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, Ümmü Seleme “ya Rasulallah, erkekler savaşa gidiyor biz gidemiyoruz. Ayrıca bize mirastan yarı pay var. Keşke biz de erkek olsaydık” deyince, bu ayet nazil olmuştur.

33- وَلِكُلِّ جَعَلْنَا مَوَالِي مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ (Erkek ve kadından) her biri için ana-babanın ve akrabasının geride bıraktıklarına varisler kıldık.”

وَالَّذِينَ عَقَدْتَ أَيْمَانُكُمْ فَأَتَوْهُمْ نَصِيحُهُمْ (Yeminlerinizin bağladığı (ahit-leştiğiniz) kimselere de kendi hisselerini verin.”

“Ölünce birbirimize varisiz” şeklinde anlaşma yapanlara, mirastan altıda bir hisse veriliyordu. **“Bir de akraba olanlar, Allah’ın kitabına göre, birbirlerine daha yakındırlar.”** (Enfal, 75) ayetiyle, bu uygulamaya son verildi. Ebu Hanifeye göre, bir adam bir başka adam vasıtasıyla Müslüman olsa ve bunlar “diyetle ve mirasta beraberiz” diye akit yapsalar sahihtir, birbirlerine mirasçı olurlar.

إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا “Şüphesiz Allah her şeye şahittir.”

Ayet, mirasta gereken payı hak sahiplerine vermeyen kimseler için bir tehdittir.

34- الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ “Erkekler, kadınlar üzerine idareci ve hakimdirler.”

İdareciler nasıl raiyyetin işlerini görürlerse, erkekler de kadınların hizmetlerini görmekle yükümlüdürler.

Cenab-ı Hak, bu hükmün illetini iki cihetle açıkladı. Bunlardan biri vehbi, diğeri ise kesbî:

بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ “Çünkü Allah kimini kiminden üstün kılmıştır.”

Vehbi olanı, erkeğin aklının daha kâmil olması, daha tedbirli hareket etmesi, iş ve taatte daha kuvvetli olması gibi durumlardır. Bundan dolayı nübüvvet, imamet, idarecilik, şairi ikame, bütün meselelerde şahitlik yapabilme, kendilerine cihadın ve Cumanın farz olması gibi durumlar, mirasta ziyade pay erkeklere has kılındı.

وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ “Bir de erkekler mallarından (aile fertlerine) harcamaktadırlar.”

Kesbî olanı ise, evin harcamalarının erkeğe ait olmasıdır.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, Ensarın önde gelenlerinden Sa'd Bin Rebi', hanımı Habibe Binti Zeyd huysuzluk yapınca bir tokat vurdu. Hanımının babası, kızını da alarak Rasulullaha geldi, durumu şikayet etti. Rasulullah, "Kıyas yapılacak" dedi. Ama ardından bu ayet nazil olunca "biz bir şeye niyetlendik, ama Allah başka şey diledi. Allahın dilediği hayırlıdır" buyurdu.

“Saliha olan kadınlar ise; itaatkardılar ve Allah’ın korunmasını emrettiği şeyleri kocalarının gıyabında da koruyanlardır.”

Saliha kadınlar, Allaha itaat ederler, kocalarının haklarını yerine getirirler. Kocalarının gıyabında korunması gereken nefis ve malı korurlar.

Peygamber efendimiz, “Kadınların en hayırlısı, kendisine baktığında sana sürur veren, emrettiğinde itaat eden, senin gıyabında malını ve nefsi-ni koruyandır” der ve üstteki ayeti okur.

Saliha kadınların koruması gereken şeyin, kocalarının sırları olduğu da söylenmiştir.

“Fenalık ve geçimsizliklerinden korktuğunuz kadınlara gelince:”

“Onlara öğüt verin.”

“Onları yatakta yalnız bırakın.”

“Bunlar fayda vermez de mecbur kalırsanız) onları (hafifçe) dövün.”

Bu üç durum, sırasıyla yapılması gerekenlerdir. Bu tertibe uyulması gerekir.

“Eğer itaat ederlerse, artık onların aleyhine başka bir yol aramayın.”

İtaatkâr hâle geldiklerinde onları kınamak, azarlamak gibi şeyler yapmayın, önceki yaptıklarını olmamış gibi sayın. Çünkü, “günahından tevbe eden kimse, günahı olmayan kimse gibidir.”⁴

⁴ Bu, meşhur bir hadis mealidir.

“Şüphesiz Allah Aliyy – Kebir’dir.” إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيًّا كَبِيرًا

Öyleyse, taşkın hareketlerden, Allaha karşı gelmekten sakının. Çünkü O, yüce ve büyüktür. Sizin eliniz altında olanlara sizin gücünüzün yetmesinden çok daha ziyade size dilediğini yapmaya kadirdir.

Keza, o Allah yüce şanı ile sizin günahlarınızı bağışlıyor, tevbelerinizi kabul ediyor, siz de eşlerinizi affedin.

Cenab-ı Hakkın yüce ve büyük olması, O’nun kimseye zulmetmemesi, kimsenin hakkını eksiltmemesi manasını da ifade eder.

“Eğer karı-kocanın arasının açılmasından endişe ederseniz, erkeğin ailesinden bir hakem, kadının ailesinden bir hakem gönderin.” وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَأَبْعَثُوا حَكَمًا مِنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِنْ أَهْلِهَا 35-

Gönderilecek hakemlerin akraba dışından olması caiz olmakla beraber, akrabadan olması daha uygundur. Çünkü, onlar iki tarafın durumlarını daha iyi bilirler ve aralarının düzelmesi için daha istekli olurlar. Gönderilen bu hakemler hem durum tesbiti yapmak, hem de arayı bulmak içindir.

Seçilen hakemler, karı – kocanın yetki vermeleri müstesna – sadece durumu tesbit etme ve aralarında sulh yapma yetkisine sahiptirler, boşamaya hükmedemezler. Bu ayetle, tahkimin (ihtilafı konularda hakem seçmenin) cevazına delil getirilmiştir.

“İki taraf (arayı) düzeltmek isterlerse, Allah da onları uzlaştırır.” إِنْ يُرِيدَا إِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللَّهُ بَيْنَهُمَا

Burada kastedilenler acaba kimler?

1-Birinci zamir iki hakeme, ikincisi karı-kocaya bakar. Yani, her iki hakem ıslaha çalışırlarsa, Allah onların bu çalışması ile, karı-koca arasında muvafakat meydana getirir.

2-Her iki zamir hakemlere ait olabilir. Yani, onlar ıslahı esas aldıklarında, Allah onların konuşmalarını ittifak ettirir, böylece maksad hâsıl olur.

3-Her iki zamir de karı-kocaya ait olabilir. Yani, onlar ıslahı ve ayrılığın son bulmasını murat ettiklerinde, Allah da aralarında ülfet ve ittifak meydana getirir.

“Şüphesiz Allah, Alîm’dir – Habîr’dir.” إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَبِيرًا

Ayette şu manaya bir tenbih vardır:

“Kim iyi niyetle bir işe koyulursa, Allah onu maksadına ulaştırır.”

36- **وَاعْبُدُوا اللَّهَ** “Allah’a ibadet edin.”

وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا “Ve hiçbir şeyi O’na ortak koşmayın.”

Put ve gayrisi, veya açık ve gizli her türlü şirk yasaktır.

وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَىٰ “Sonra ana-babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaş, yolda kalana, sahip olduğunuz kölelere iyilik edin.”

“Yakın komşu”dan murat, komşulukla beraber nesep veya din bağı olan kimse de olabilir denilmiştir. “Uzak komşu”, mekân itibariyle anlaşılabilir gibi, “akraba olmayan komşu” da olabilir.

Peygamber efendimiz şöyle der:

Komşular üç sınıftır:

1-Üç hakkı olan komşu. Bu üç hak, komşuluk, yakınlık ve Müslümanlıktır.

2-İki hakkı olan komşu. Bunlar da, komşuluk ve Müslümanlıktır.

3-Tek hakkı olan komşu. Bu da, sadece komşuluk hakkıdır. Kitap ehlin-den olanların durumu gibi.

Ayetteki “**sahib-i cenb**”, ilim, sanat ve yolculuk gibi bir vesile ile kişinin samimi olduğu yakın arkadaş anlamındadır.

Bazıları “bundan murat kişinin hayat arkadaşı olan eşidir” demişlerdir.

إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَالًا فَخُورًا “Şüphesiz Allah, kibirlenen - övünen kimseleri sevmez.”

37- **الَّذِينَ يَبْخُلُونَ وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ وَيَكْتُمُونَ مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ** “Onlar, cimrilik ederler, insanlara cimriliği emrederler ve Allah’ın kendilerine lütfundan verdiği nimeti gizlerler.”

وَأَعَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا “Ve biz kâfirlere zillet verici bir azap hazırladık.”

Kendilerine verilen ilim ve zenginlik gibi şeylerde cimrilik yapanlar her türlü ayıplamaya layıktırlar.

Ayette “onlara şöyle bir azap hazırladık” demek yerine **“Ve biz kâfirlere zillet verici bir azap hazırladık”** denilmesi böyle yapan kimselerin Allahın nimetlerine nankörlük içinde olduklarını bildirmek içindir. Böyle biri, cimrilikle ve gizlemekle nimeti tahkir ettiği için, kendisini küçük düşürecek bir azabı hak etmiş olmaktadır.

Sebeb-i Nüzûl

Ayet, Ensara nasihat yollu “mallarınızı başkalarına infak etmeyin. Yoksa, size fakirlik gelmesinden korkarız” diyen bir Yahudi topluluğu hakkın-da inmiştir.

38- وَالَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ رِءَاءَ النَّاسِ **“Ve mallarını, insanlara gösteriş yapmak için harcarlar.”**

وَلَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ **“Allah’a ve ahiret gününe iman etmezler.”**

Bu ayet, cimrilik yapanları kınayan bundan önceki ayete atıftır. Cimrilik tefrit, gösteriş için bolca harcamak ise ifrattır. Dolayısıyla her ikisi de çirkinlikte ve zemmi celpte eşittirler.

Veya bu cümle mübteda olarak kabul edilebilir. Yani: **“Ve mallarını, insanlara gösteriş yapmak için harcayan, Allah’a ve ahiret gününe iman etmeyenler.”**

Bu durumda onun haberi hazfedilmiş, doğrudan zikredilmemiştir. Ayetin devamı, onun haberine delalet eder.

Yani, ayetin devamında **“Şeytan kimin arkadaşı olursa, o ne kötü arkadaştır!”** denildiğine göre, **“Ve mallarını, insanlara gösteriş yapmak için harcayan, Allah’a ve ahiret gününe iman etmeyenler”** ifadesinin haberi **“işte böyle yapanlar şeytana arkadaş olurlar, o ise ne kötü bir arkadaştır”** olur.

وَمَنْ يَكُنِ الشَّيْطَانُ لَهُ قَرِينًا فَسَاءَ قَرِينًا **“Şeytan kimin arkadaşı olursa, o ne kötü arkadaştır!”**

Ayet, mallarını gösteriş için sarfedenlere şeytanın arkadaşlık yaptığını, şeytanın da onlara bu çirkin işi süsleyip israfa sevk ettiğini hatırlatmaktadır. Nitekim şu ayet de bu manayı te’yid eder:

“Çünkü saçıp savuranlar, şeytanların kardeşleridir.” (İsra, 27)

Şeytandan murat, içteki ve dıştaki şeytan ve aveneleridir. Ayetten mura-dın, böyle yapan müsriflerin cehennem ateşinde onlarla beraber olmalarını açıklaması da muhtemeldir.

39- “Bunlar, وَمَاذَا عَلَيْهِمْ لَوْ آمَنُوا بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَنفَقُوا مِمَّا رَزَقَهُمُ اللَّهُ Allah’a ve ahiret gününe iman etselerdi ve Allah’ın onlara verdiği rızıktan (Allah yolunda) infak etselerdi, kendilerine ne zarar gelirdi?”

Ayet, faydayı bilmemeleri ve bir şeyi gerçekte olduğundan farklı itikad etmeleri sebebiyle onları bir kınamadır. Ayetin soru şeklinde gelmesi, ce-vabı araştırmaları için onları düşünmeye teşvik eder. Olur ki, böyle bir fikir yürütmeden sonra büyük menfaatler, güzel neticeler elde edebilirler. Keza, kendisinde zarar olmayan bir şeye yapılan davet en azından ihtiyatla karşı-lanmalı ve gereği yapılmalıdır. Kaldı ki, onu yapmakta çok menfaatler var-sa ondan geri kalmak akıl kârı değildir.

“Allah, onları çok iyi bilendir.” وَكَانَ اللَّهُ بِهِمْ عَلِيمًا

40- “Şüphesiz Allah, zerre kadar zulüm et-mez.” إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ

Kimsenin zerre kadar ne mükâfatını azaltır, ne de cezasını artırır.

Küçük karıncalara, keza havadaki tozlara **“zerre”** denilir. Zerre ağırlı-ğında bile zulmedilmeyeceğinin zikri, zulmün en küçüğünün de cezasının büyük olduğuna bir imadır.

“Çok küçük bir iyilik de olsa onun sevabını kat kat arttırır ve kendi katından çok büyük bir mükâfat verir.” وَأَنَّ تَكْ حَسَنَةً يُضَاعِفُهَا وَيُؤْتِ مِنْ لَدُنْهُ أَجْرًا عَظِيمًا

Aslında, Allahın iyiliklere kat kat karşılık vermesi bir lütuf iken, ayette **“ecir”** yani mükâfat ile ifade edilmesi, ecre tâbi olmasından, onun üzerine artı olarak verilmesindendir.

41- “Her فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا Her ümmetten bir şahit getirdiğimiz ve seni de bunların üzerine bir şa-hit yaptığımız zaman, onların hali nice olur!”

Her ümmetin peygamberi, onların yanlış inançlarına ve çirkin amelleri-ne şahadet eder. O zaman, Yahudi, Hristiyan ve başka ümmetlerden kâfir olanların hâli nice olur?

Peygamber efendimizin şahitliği üç cihetle olabilir:

1-Ümmetlerinin hâline şahitlik yapan peygamberlere şahit olur. Çünkü onların inançlarını bilmektedir. O'nun şeriati, onların bütün inançlarını içine almaktadır.

2-Ey peygamber! Ümmetinden olan kâfirlere şahit olarak geldiğinde, onların hâli nice olur?

3-Peygamberimiz, mü'minlere de şahit olacaktır. Nitekim bir başka ayette şöyle denilmiştir:

“Ta ki sizler insanlara birer şahit olasınız ve Peygamber de size bir şahit olsun.” (Bakara, 143)

42- **يَوْمَئِذٍ يَوْدُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَعَصُوا الرَّسُولَ لَوْ تُسَوَّى بِهِمُ الْأَرْضُ** -**Allah'ı inkâr edip peygambere isyan edenler, o gün yerle bir olmayı isterler.”**

Yani,

-Her peygamber kendi ümmetine şahit olarak getirildiğinde, küfür ve isyan içinde olanlar, ölümler gibi defnedilip üzerlerinin dümdüz olmasını isteyecekler.

-Veya “keşke diriltilmeseydik” diyecekler.

-Veya “keşke hiç yaratılmasaydık, toprak gibi kalsaydık” diyecekler.

وَلَا يَكْتُمُونَ اللَّهَ حَدِيثًا -**“Ve Allah'tan hiçbir sözü gizleyemezler.”**

Yani, yaptıklarını gizlemek isteseler bile gizleyemeyecekler. Çünkü kendi azaları onların aleyhinde şahadet edecek.

Veya Allahtan bir şeyi gizleyemedikleri, yalan söyleyemedikleri halde yerle bir olmayı isteyecekler.(En'am 23) de anlatıldığı üzere **“Vallahi ey Rabbimiz, biz müşriklerden değildik.”** diyecekler. Bunu dediklerinde Allah onların ağızlarını mühürleyecek, onların azaları neler yaptıklarını söyleyecek. Bunlar çok sıkılacaklar “ah yer yarılrsa da yerin içine girsek” temennisinde bulunacaklar.

Dinde Kolaylık

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ -43

“Ey iman edenler! Sarhoş iken, ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın.”

Ayette nazara verilen sarhoşluk, içkiden dolayı olabildiği gibi, yarı uykulu hâl de buna dâhildir.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Abdurrahmân Bin Avf bir ziyafet verdi. Sahabeden bazılarını davet etti. O sıralar henüz içki haram kılınmamıştı. Yediler, içtiler, sarhoş olup kendilerinden geçtiler. Akşam namazı vakti girince, içlerinden biri imamlığa geçti. Kâfirun sûresinden okumaya başladı: **“Ben sizin taptığınıza tapmam”** kısmını **“ben sizin taptığınıza taparım”** şeklinde okudu. Bunun üzerine bu ayet nazil oldu.

Ayet, aynı zamanda sarhoş olanların namaz mahalli olan mescitlere yaklaşmasını nehyeder.

Ayette, namaz kılan kişinin oyun – eğlence gibi kalbi meşgul eden şeylerden kendini koruması ve nefsinin kötü şeylerden arındırması lüzumuna bir tenbih vardır.

وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّى تَغْتَسِلُوا “Cünüb iken de, yolcu olanlar müstesna, gusül edinceye kadar (namaza yaklaşmayın.)”

وَأَنْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُم مِّنَ الْغَائِطِ أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا “Eğer hasta iseniz, veya yolculukta bulunursanız veyahut biriniz abdest bozmaktan gelirse veya kadınlara dokunup da su bulamazsanız, o zaman tertemiz bir toprak ile teyemmüm yapın.”

فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ “Yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin.”

İmam-ı Şafii, ayetin “veya kadınlara dokunup da...” kısmından de-

lil getirerek, yabancı kadına el değmesi durumunda abdestin bozulacağını söyler. Ancak ayetin manasının sadece onlara el değmesi olmayıp ailevi beraberlik olduğu da söylenmiştir.

Ayette, teyemmüme ruhsat verilen kimsenin durumları anlatılmıştır. Şöyle ki:

Teyemmüm yapacak kişinin ya abdesti yoktur veya cünüptür. Teyemmümü gerekli kılan hâl, çoğu kere hastalık veya seferdir. Cünüp kimse ile ilgili daha önce bahsedildiğinden burada tekrar ayrıntıya girilmemiştir. Abdestsiz kimse hakkında ise, daha önce onunla ilgili bahis olmadığından biraz ayrıntıya yer verilmiştir.

Kişiyi abdestsiz yapan durumlar, ya zâtî olur veya arizi olur.

Sanki şöyle denilmiştir: Eğer hasta veya sefer halinizde cünüp olursanız veya tuvaletten gelmek ve kadına değmek gibi bir durum sebebiyle abdestsiz olur da su bulamazsanız, o zaman teyemmüm yapınız.

Hanefilere göre, sert taş ile de teyemmüm olur. Şafiilere göre ise, Maide sûresi 6. ayette geçen **“minhü”** kelimesinden hareketle, teyemmüm edilen şeyden bir parça toprak ele ve yüze temas etmelidir.

إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُورًا غَفُورًا **“Şüphesiz Allah Afuvv – Ğafur’dur.”**

Allah, affedici ve bağışlayıcı olduğu için, teyemmüme ruhsat vermiştir.

44- **“Kendilerine kitaptan azıcık bir nasip verilmiş olanları görmedin mi?”**

Kendilerine kitaptan az bir pay verilenlerden murat, Yahudi âlimleridir.

“Görmedin mi?” derken, bundan murat ya baş gözü veya kalp gözüdür.

يَشْتَرُونَ الضَّلَالََةَ وَيُرِيدُونَ أَنْ تَضِلُّوا السَّبِيلَ **“Onlar, dalaleti satın alıyorlar ve sizin de yoldan sapmanızı istiyorlar.”**

Bunlar, hidayeti bırakıp dalaleti seçiyorlar veya hidayet ellerine geçmişken bunu dalaletle değiştiriyorlar. Rüşvet almaları ve Tevratı tahrif etmeleri de ayetin şümülüne girebilir.

45- **“Allah düşmanlarınızı en iyi bilendir.”**

Allah, düşmanlarınızı sizden daha iyi bilir. Bundan dolayı, kitaptan azı-

cık payı olan bu kimselerin düşmanlığını ve size karşı ne düşündüklerini haber vermiştir. Öyleyse, dikkatli davranın, onların oyununa gelmeyin!

وَكَفَى بِاللّٰهِ وَلِيًّا “Veli olarak Allah yeter.”

وَكَفَى بِاللّٰهِ نَصِيرًا “Yardımcı olarak da Allah yeter.”

46- مِنَ الَّذِينَ هَادُوا يُخَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ ۖ (Allah’ın kitabındaki) kelimeleri tahrif ediyorlar.”

Ayetin bu kısmı, kitaptan azıcık nasibi olup da mü’minleri yoldan çıkarmak isteyenlerin kimler olduğunu beyan eder. Çünkü **“kitaptan azıcık nasip verilmiş olan”** ifadesi hem Yahudileri, hem de başkalarını içine alır.

Keza, öncesinde **“Yardımcı olarak Allah yeter”** denilmişti. Kime karşı olduğu burada ifade edilmiştir.

Yahudilerden bir kısmı, Allahın kelâmını vazolunduğu şekilden çıkarıp değiştirerek veya keyiflerine göre te’vil ederek tahrif etmişlerdi.

وَيَقُولُونَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا “Ve şöyle diyorlar: İşittik ve isyan ettik.”

وَأَسْمِعْ غَيْرَ مُسْمِعٍ “Dinle, dinlemez olası!”

Yani, “sözünü işittik, emrine isyan ettik” derler. Esasen onlar tarafından bir beddua olarak telaffuz edilen sözlerinin devamı, çeşitli anlamlara gelebilir. Yani:

- Duymaz olasıca, dinle.
- Canı çıkasıca, dinle.
- Sözü dinlenmiyesice, dinle.
- Hoş söz duymayasica, dinle.

Onlar bu ifadeyi, ancak münafıkane söylediler. Yani, bu kelâmı iyi bir şey murat ediyor gibi davranıp aslında tahkire niyet ettiler.

وَرَاٰنَا “Ve râinâ (bizi gözet).”

Bize bak, seninle konuşalım veya kelâmını anlayalım.

لَيَّا بِالسِّتِهِمْ وَطَعْنًا فِي الدِّينِ “Bunu, dillerini eğerek ve dine saldırarak yaparlar.”

Onlar bu ifadeleri dillerini eğip bükerek ve sözü asıl mecrasından çevirerek kullandılar. Mesela, **“raina”** yani **“bizi gözet”** ifadesini aynı anlamı

ifade eden “**unzurna**” kelimesi yerine koydular. Çünkü onlar “**raina**” kelimesini birbirlerine kötü söz olarak kullanıyorlardı.

Keza, “**ğayre müsma**” ifadesini “**nahoş bir şey işitmeyesin**” yerine koydular ve bununla kötü mana murat ettiler.

Zahirde dua ve saygılarını sunar görülmekle beraber, gerçekte bir bed-dua ve nifak olarak yaptılar, tahkirde bulundular.

Böyle yapmakla, dini değerleri alay konusu yaptılar.

“**Hâlbuki** وَلَوْ أَنَّهُمْ قَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَاسْمَعْ وَانْظُرْنَا لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَأَقْوَمَ” onlar, “İşittik ve itaat ettik; dinle ve bize bak” deselerdi bu, kendileri için daha hayırlı ve daha doğru olurdu.”

“**Fakat Allah, küfürleri yüzünden kendilerini lanetlemiştir.**” وَلَكِنْ لَعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ

“**Artık onlar, pek az iman ederler.**” فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا

Onların pek de önemi olmayan çok az bir imanı vardır. Mesela, bazı ayetlere ve bazı peygamberlere iman etmeleri gibi.

Bundan murat, onlarda imanın olmayışı da olabilir.⁵

47- **“Ey kendilerine kitap verilenler!”** يَا أَيُّهَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ

أَمِنُوا بِمَا نَزَّلْنَا مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَطْمِسَ وُجُوهًا فَنَرُدَّهَا عَلَىٰ أَدْبَارِهَا أَوْ نَلْعَنَهُمْ كَمَا لَعَنَّا أَصْحَابَ السَّبْتِ” **Birtakım yüzleri silip de arkalarına çevirmeden yahut ashab-ı sebtî (cumartesi halkını) lânetlediğimiz gibi onları lânetlemeden, yanınızda bulunanı (Tevrat’ı) doğrulayıcı olarak indirdiğimize (Kur’an’a) iman edin.”**

Yüzlerin arkaya çevrilmesi çeşitli şekillerde olabilir:

- 1- Yüz çizgilerinin silinip, o yüzlerin ense gibi olması.
- 2- Dünyada veya ahirette o yüzlerin tersine çevrilmesi.
- 3- Yahudilerden Beni Nadir kabilesi Medine’ye komşu olarak yaşıyorlardı. Bunlar, haddi aşınca geldikleri yere, yani Şam taraflarına gönderildiler. Böylece yüzleri hep geriye dönük oldu.
- 4- Ayette yüzlerden murat, onların reisleri de olabilir.

⁵ Bu durumda ayete şöyle meal verilir: “Artık onların pek azı iman ederler.”

5-Yüzlerin silinmesi, o yüzdeki gözlerin ibretle bakmaması, kulakların ise hak söze kulak vermemeleri yüzünden hidayete bedel dalaleti seçmeleri de olabilir.

Ashab-ı Sebt'in Lanetlenmesi⁶

Allahın onları lanetlemesi, ashab-ı sebtı maymuna çevirerek zelil ve perişan etmesi gibidir.

Veya Hz. Davud'un lisanıyla onlardan bir kısmının lanetlenmesi gibi, Hz. Peygamberin lisanıyla da onların lanetlemesidir.

وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا “Allah’ın emri mutlaka yerine gelecektir.”

Allah, neyi meydana getirmek ister, neye hükmeder veya ne ile tehdit ederse, bunlar mutlaka olur.

48- إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ “Şüphesiz Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz.”

Çünkü, müşrik için sonsuz azap hükmü vardır. Ve şirk günahının eseri o kişiden silinmez. Bunun için, diğer günahlardan farklı olarak şirkin affa istidadı yoktur.

وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ “Bunun dışında kalanları ise, dilediği kimseler için bağışlar.”

Allah, şirkin dışındaki günahları ister küçük ister büyük olsun bir lütuf ve ihsan olarak bağışlar.

Mutezile, ayetteki “dilediği” kaydını cümlemin her iki kısmıyla alakalı olarak şöyle değerlendirdiler:

“Allah, şirki dileyen kimse için şirki bağışlamaz.” Bunlar, tevbe etmeyen kimselerdir.

“Dileyen kimse için ise bağışlar.” Bunlar da tevbe edenlerdir.

Şüphesiz, Mu'tezilenin bu yorumunda delil olmadan bir kayıt getirme vardır.

Ayet, onlara karşı bir delil olduğu gibi, her günahı şirk olarak gören ve günah sahibini de ebedi cehennemlik olarak değerlendiren Haricilere karşı da bir delildir.

⁶ **Ashab-ı Sebt**, Cumartesi yasağını dinlemeyip maymuna çevrilen bir Yahudi taifesidir.

وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدْ افْتَرٰى اِثْمًا عَظِيْمًا “Her kim Allah’a şirk koşarsa, gerçekten pek büyük bir günah ile iftira etmiş olur.”

Şirk koşan kimse, onun dışındaki bütün günahların küçük kalacağı bir günahı işlemiş olur. Bu ise, şirk ile diğer günahlar arasındaki ayırıcı manaya bir işaretir. İftira, söz ile olabildiği gibi, fiille de olabilmektedir.

Allah ve Rasulüne İtaat

49- **“أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْكُونَ أَنْفُسَهُمْ-
medin mi?”**

Bunlar **“Biz Allahın oğulları ve sevgili kullarıyız”** diyen kitap ehli-
dir (Maide, 18).

Bir rivayette ise şöyle anlatılır:

Sebeb-i Nüzûl

Yahudilerden bazıları Rasulullaha geldiler yanlarında küçük çocuklarını
da getirmişlerdi. “Bunların bir günahı var mı?” diye sordular. Hz. Peygam-
ber “hayır” dedi. Bunun üzerine şöyle dediler: “Vallahi, biz de ancak bun-
lar gibiyiz. Gündüz günah işlediğimizde gece bizden bunlar silinir. Gece iş-
lediklerimiz de gündüz silinir.”

**“بَلِ اللَّهُ يَرْكَبُ مَنْ يَشَاءُ
mize çıkarır).”**

Esas olan Allahın nefsi tezkiyesidir, buna itibar edilir. Kişinin kendi-
ni veya başkasını günahlardan tertemiz zannetmesi bir mana ifade etmez.
Çünkü Allah insanda bulunan güzel – çirkin ne varsa hepsini bilendir. Bil-
diği için de, asıl tezkiye O’nun tezkiyesidir.

Tezkiyenin aslı, çirkin telakki edilen fiil ve sözlerin nefyedilmesidir.⁷

“وَلَا يَظْلَمُونَ فَتِيلًا” **“Onlara kıl kadar zulmedilmez.”**

Ayet metnindeki **“fetil”** kelimesi, çekirdek içindeki incecik zara denir.
Küçük şeylerde darb-ı mesel olarak kullanılır. Yani, “en küçük bir zulme de
maruz kalmazlar” demektir.

50- **“أَنْظُرْ كَيْفَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ-
uyduruyorlar?”**

⁷ Mesela, “falan kişi riyakârdır” dediğimizde o kişinin veya başkalarının bunu
inkâr etmeleri o kadar da önemli değildir. Ama Allah, “o kulum riyakâr değildir”
dese mesele bitmiştir. Çünkü bütün sırları bilen O’dur.

Onlar kendilerini Allahın oğulları ve O'nun nezdinde tertemiz kimseler olarak görmek sûretiyle Allaha iftira etmektedirler.

وَكَفَىٰ بِهِ إِثْمًا مُّبِينًا “Apaçık bir günah olarak bu yeter.”

51- اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ اَوْثَوْا نَصِيْبًا مِّنَ الْكِتَابِ “Şu kendilerine kitaptan azıcık bir nasip verilmiş olanları görmedin mi?”

يُؤْمِنُوْنَ بِالْجُبَّتِ وَالطَّاغُوتِ “Onlar puta ve tağuta inanıyorlar.”

وَيَقُولُوْنَ لِلَّذِيْنَ كَفَرُوْا هٰؤُلَاءِ اَهْدٰى مِنَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا سَبِيْلًا “Ve Allah’ı inkar edenler hakkında, “Bunlar, mü’minlerden daha doğru yoldadır” diyorlar.”

Ayet “putlara tapmak, Allah katında Muhammedin davet ettiğinden daha evlâdır” diyen Yahudilerden bir kısmı hakkında nazil olmuştur.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, içlerinde Huyey İbni Ahtab ve Ka'b Bin Eşref de olduğu halde bir Yahudi topluluğu Rasulullaha karşı savaşmak hususunda anlaşma yapmak üzere Mekkeye vardılar. Mekke müşrikleri onlara dediler: “Siz ehl-i kitapsınız, Muhammede bizden daha yakınsınız. Dolayısıyla sizin bize tuzak hazırlamış olmanızdan emin değiliz. Emin olabilmemiz, size güvenilebilmemiz için bizim ilahlarımızın önünde secde ediniz.”

Bu Yahudi topluluğu, bu teklifi reddetmeyip putlar önünde secdeye vardılar.

Ayette geçen “cibt” ifadesi, asıl olarak Allah dışında ibadet edilen her put hakkında kullanılır.

Tağut ise, her batıl şey için kullanılır. Bunun batıl mabud veya başka şey olması fark etmez.

52- اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ لَعَنَهُمُ اللّٰهُ “İşte onlar, Allah’ın lanet ettiği kimselerdir.”

وَمَنْ يَلْعَنِ اللّٰهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ نَصِيْرًا “Allah kime lanet ederse, artık ona asla bir yardımcı bulamazsın.”

53- اَمْ لَهُمْ نَصِيْبٌ مِّنَ الْمُلْكِ “Yoksa onların mülkten bir payı mı var?”

فَاِذَا لَا يُؤْتُوْنَ النَّاسَ نَقِيْرًا “Eğer öyle olsaydı, insanlara çekirdeğin zerresini bile vermezlerdi.”

Ayet, onların son derece cimri olduklarını ifade etmektedir. Faraza bunların mülkten, saltanattan nasıpları olsa insanlara en ufak bir yardımları olmayacaktır. İmkânları olmadığından zaten yardım yapamayacakları ise, ortadadır.

Ayet, Yahudilerin mülkten ve saltanattan bir nasibi olmayacağını ifade etmektedir. “Mülk bizim olacak” iddialarının tahakkuk etmeyeceğini haber vermektedir.

54- **“Yoksa onlar, Allah’ın lütfundan insanlara verdiği nimetlere haset mi ediyorlar?”**

Buradaki soru, onların haset edip etmediklerini araştırmak için olmayıp, onların haset ettiklerini ifade eder. Yahudiler, Peygamber efendimiz ve ashabına, hatta genel olarak bütün insanlara haset ediyorlardı. Çünkü nübüv-vete hased eden kimse, bütün insanların kemâl özelliklerine de hased eder. Daha önceki ayet onların cimriliğini kınadığı gibi, bu da hased özelliklerini kınamıştır. Cimrilik ve hased, kötü özelliklerin şerhilerindendir. Bu ikisi arasında birbirini gerektirme ve birbirini cezbd vardır.⁸

Onların haset ettiği şeyler son peygamberin Arablardan gelmesi, O’na indirilen kitap, Müslümanlara gelen ilâhî yardımlar ve aziz kılınmaları gibi durumlardır.

“Şüphesiz biz, âl-i İbrahim’e kitap ve hikmeti vermiştik.”

“Hem de onlara çok büyük bir saltanat vermiştik.”

55- **“Böylece onlardan kimi ona iman etti, kimi de sırt çevirdi.”**

Yani Yahudilerden peygamber efendimize iman edenler olduğu gibi, Ona inanmayıp yüz çevirenler de vardır.

Ayetteki zamir, bundan önce bahsi geçen Âl-i İbrahime de raci olabilir. Yani, “Hz. İbrahim’in neslinden O’na iman eden olduğu gibi O’nu inkâr eden de vardı. Böyle inkâr edenlerin olması O’nun davasına bir zarar vermediği gibi, -ey peygamber- bunların inkârı da senin davana bir zarar vermez.”

⁸ Yani, cimri olan hased de eder. Hasid kimse, başkasına yardımda bulunmaz.

وَكُفَىٰ بِجَهَنَّمَ سَعِيرًا “(O iman etmeyenlere) ateş olarak cehennem yer-
ter.”

Eğer Allah onlara bu dünyada bir ceza vermezse dert değil, çünkü on-
lar için hazırlamış olduğu cehennem ateşi onlara yeter.

56- إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا سَوْفَ نُصْلِيهِمْ نَارًا “Şüphesiz âyetlerimizi inkâr
edenleri bir ateşe atacağız.”

كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَّلْنَاهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا الْعَذَابَ “Derileri ya-
nıp döküldükçe, azabı tatmaları için kendilerine başka deriler vere-
ceğiz.”

57- إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَزِيزًا حَكِيمًا “Şüphesiz Allah, Azîz’dir – Hakîm’dir.”

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرَىٰ مِنْ تَحْتِهَا
57- “İman edip salih ameller işleyenleri ise, altlarından ırmaklar
akan cennetlere koyacağız.”

خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا “Orada ebedî olarak kalacaklar.”

لَهُمْ فِيهَا زَوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ “Onlara orada tertemiz eşler vardır.”

وَنُدْخِلُهُمْ ظِلًّا ظَلِيلًا “Ve onları, koyu gölgeler altında bulunduracağız.”

Burada önce kâfirlerin akıbeti nazara verildi, çünkü konu onlarla alakalı
idi. Tebeî olarak da ehl-i imanın ahiretteki durumu anlatıldı.

Ayette, iman eden ve salih amel işleyenlerin cennet hayatları nazara ve-
rilirken, onların zıll-ı zalîl (koyu gölgeler) içinde olacakları da anlatıldı. Bu,
onlara verilen bu nimetin kemâlini ve devamını anlatır. Dünyadaki gölge-
ler gelip geçicidir, ama cennetteki gölgeler daimi olacak, güneş insanları ra-
hatsız etmeyecektir.

58- إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ
58- “Şüphesiz Allah, emanetleri ehline vermenizi ve
insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi em-
rediyor.”

Ayet her ne kadar Mekkenin fethi gününde bir olay münasebetiyle inse
de, bütün mükellefiyetleri ve bütün emanetleri içine alır. Şöyle ki:

Sebeb-i Nüzûl

Osman Bin Talha, Ka’benin görevlisiydi. Rasulullahın Ka’beye girmesi için anahtar istenildiğinde “O’nun Allahın elçisi olduğunu bilsem engel olmazdım” diyerek Ka’be’nin kapısını kapattı, anahtar vermek istemedi. Bunun üzerine Hz. Ali onun elini bükerek zorla aldı ve kapıyı açtı. Rasulullah içeriye girdi ve iki rekat namaz kıldı. Çıktığında Hz. Abbas anahtarın kendisine verilmesini, **“Sikaye ve Sidane”** (Hacılara su dağıtmak ve Kabeye bakmak) görevlerinin kendisinde birleşmesini istedi. Bunun üzerine üstteki ayet nazil oldu, peygamber efendimiz Hz. Ali’ye anahtarı iade etmesini ve özür dilemesini emretti. Osman Bin Talha, bu olay karşısında Müslüman oldu.

“Ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emrediyor.”

Öyleyse, insafla ve eşitlik üzere hükmedin.

Hüküm vermek idarecilerin vazifesi olduğundan, hitabın onlara yönelik olduğu söylenmiştir. Ama, “emriniz altında olan veya sizin vereceğiniz hükme razı olan kimseler hakkında insaf ve eşitlik üzere hükmediniz” şeklinde herkese yönelik bir hitaptır.

“Şüphesiz Allah, bununla size ne güzel öğüt veriyor!”

“Şüphesiz Allah, Semi – Basîr’dir.”

Allah konuşmalarınızı, hükümlerinizi ve emanetler hakkında neler yaptıklarınızı işitir ve görür.

59- “Ey iman edenler! Allah’a itaat edin, Peygamber’e itaat edin ve sizden olan ulu’l-emre de.”

Ulu’l-emirden murat, Hz. Peygamber devrinde ve sonrasındaki Müslümanların idarecileridir. Halifeler, hâkimler, komutanlar buna dâhildirler.

Üstteki ayette idarecilere adaletle hükmetmeleri emredildi, bu ayette de onlar hak üzere oldukları sürece kendilerine itaat etmenin gerekliliğine dikkat çekildi.

“Hâlbuki onu peygambere ve aralarında ulu’l- emr olanlara (yetkili kimselere) götürselerdi, onlardan sonuç çıkarmaya gücü yetenler,

onu anlarlardı.” (Nisa 83) ayetinden hareketle, ulu’l- emirden muradın din, âlimleri olduğu da söylenmiştir.

“Eğer herhangi bir şeyde anlaşılmazlığa düşerseniz onu Allaha ve peygambere arz edin.”

Ayetin bu kısmı **ulu’l-emirden** muradın halifeler, hâkimler, komutanlar olduğunu teyid eder. Çünkü “ulu’l-emirden murat din bilginleridir” dersek, onları taklit durumunda olan kimselerin onlarla dinî bir meselede niza düşmesi söz konusu olamaz. Ama idare edenlerle idare edilenler arasında zaman zaman problemler olabilmektedir. Böyle bir durumda yapılması gereken Allah ve Rasulüne müracaattır. Meselenin Allaha arzı, O’nun kitabına müracaatla olur. Peygambere arzı ise, Hz. Peygamberin yaşadığı dönemde bizzat kendisine müracaat, sonrasında ise sünnetine müracaatla olur.

Kıyası, yani içtihad yoluyla yeni meseleler hakkında hüküm verilmesini inkâr edenler “Allah, ihtilaflı meselelerde Kitaba ve sünnete müracaatı emretti, kıyası zikretmedi” diyerek bu ayetten delil getirmek istemişlerdir.

Hâlbuki ayette ulu’l-emr de zikredilmektedir. Ulu’l-emrin yaptığı, hakkında ihtilaf olan bir meseleyi, Kitap ve sünnetten benzeri bir hükmü esas olarak halletmektir. Bu durumda, dinle alakalı meselelerde üç çeşit hüküm karşımıza çıkar:

- 1- Kitap ile hükmü belli olanlar.
- 2- Sünnet ile hükmü belli olanlar.
- 3- Kıyas yoluyla hükmü belli olanlar.

“Allah’a ve ahiret gününe gerçekten inanıyorsanız (böyle yapın.)”

Allaha ve ahirete iman böyle ihtilaflı meselelerde Kitaba ve sünnete müracaatı gerektirir.

“Bu, daha hayırlıdır ve sonuç yönüyle daha güzeldir.”

Yani, “böyle yapmanız, sizin kendi kanaatinizle varacağınız hükümlerden daha güzeldir.”

Tağutu İnkâr

60- أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ
 “Sana indirilene ve senden önce indirilene iman ettiklerini iddia edenleri görmedin mi?”

يُرِيدُونَ أَن يُتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ “Tağut önünde muhakemeleşmek istiyorlar.”

وَقَدْ أُمرُوا أَن يَكْفُرُوا بِهِ “Hâlbuki onu inkar etmekle emrolunmuşlardı.”

وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَن يُضِلَّهُمْ ضَلَالًا بَعِيدًا “Şeytan da onları büsbütün yoldan çıkarmak düşürmek istiyor.”

Sebeb-i Nüzûl

İbnu Abbastan şöyle rivayet edilir: Bir münafık ve bir Yahudi aralarında ihtilaf etti. Yahudi, meselenin halledilmesi için onu Hz. Peygambere gitmeye çağırdı, münafık ise “Ka’b Bin Eşref’e gidelim” dedi. Önce Hz. Peygambere geldiler, Hz. Peygamber Yahudi lehine hükmetti. Münafık bu hükme razı olmadı “Ömer’i hakem seçelim” dedi. Ona gittiler, Yahudi Hz. Ömere durumu anlattı, muhatabının Rasulullahın hükmüne razı olmadığını söyledi. Hz. Ömer münafiğe “durum böyle mi?” diye sordu. O da “evet” dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer “siz burada bekleyin, geliyorum” dedi. Evine girdi, kılıcını kuşandı. Ardından dışarı çıkıp münafığın boynunu uçurdu. “Allah ve Rasulünün hükmüne razı olmayan kimse hakkında ben böyle hükmederim” dedi. Bu münasebetle üstteki ayet indi. Hz. Cebrail Peygamber efendimize “Ömer, hak ile batılın arasını ayırdı” dedi. Bunun üzerine Peygamber efendimiz Hz. Ömere “**Faruk**” lakabını verdi.

Bu nüzul sebebine göre **tağut**, Ka’b Bin Eşref’tir ve Onun gibi batıl ile hükmeden her kimsedir. Tağut denilmesi, aşırı tuğyanı veya şeytana benzermesi itibariyledir.

Veya hüküm vermesi için ona yapılan müracaat, şeytana müracaat gibi-

dir. Şeytana da gidilse öyle hükmederdi. Zaten ayetin devamında şeytandan da bahis vardır.

61- وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَىٰ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَإِلَى الرَّسُولِ رَأَيْتَ الْمُنَافِقِينَ يَصُدُّونَ-61
Onlara: “Allah’ın indirdiğine ve Peygambere gelin!” denildiğinde, münafıkların senden büsbütün uzaklaştıklarını görürsün.”

62- فَكَيفَ إِذَا أَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ ثُمَّ جَاءُوكَ يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ إِنْ-62
Bak nasıl, elleriyle yaptıkları yüzünden başlarına bir musibet gelince, hemen sana geldiler de: “Biz sadece iyilik etmek ve arayı bulmak istedik” diye Allah’a yemin ediyorlar.”

63- أُولَٰئِكَ الَّذِينَ يَعْلَمُ اللَّهُ مَا فِي قُلُوبِهِمْ-63
İşte onlar, Allah’ın kalplerinde ne olduğunu bildiği kimselerdir.”

فَاعْرِضْ عَنْهُمْ “Artık onlardan yüz çevir.”

Bu emir iki anlamda olabilir:

1-Bir maslahat varsa, onları cezalandırmal

2-Onların mazeretlerini kabul etme!

وَعِظْهُمْ “Onlara öğüt ver.”

وَقُلْ لَهُمْ قِي أَنْفُسِهِمْ قَوْلًا بَلِيغًا “Ve kendileri hakkında etkili ve güzel söz söyle!”

1-Onların kendileriyle alakalı konuş.

2-Onlarla insanların içinde değil, başkaları yanlarında yokken konuş. Çünkü böyle konuşmak daha etkilidir.

Burada, münafıklarla alakalı Hz. Peygamberin yapması gerekenlere dikkat çekildi. Bunlar,

1-Onları hatalarından dolayı cezalandırmak.

2-Onlara nasihat etmek.

3-Tergib ve terhip, yani iyiliklere teşvik ve kötülüklerden sakındırmak yoluyla etkili bir anlatım. Bu tarz hareket, peygamberlerin şefkatinin bir gereğidir.

64- **“Biz her peygamberi ancak Allah’ın izni ile itaat edilmek üzere gönderdik.”**

وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ جَاؤُكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا رَحِيمًا “Eğer onlar nefislerine zulmettikleri zaman sana gelip Allah’tan günahlarının bağışlanmasını dileselerdi ve peygamber de onlar için mağfiret dileseydi, elbette Allah’ı Tevvab - Rahîm (tevbe-leri kabul edici, merhametli) bulurlardı.”

65- **“Hayır! Rabbine andolsun ki, onlar aralarında çıkan çekişmeli işlerde seni hakem yapıp sonra da senin verdiğin hükme karşı içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın, tam bir teslimiyetle boyun eğmedikçe iman etmiş olamazlar.”**

وَلَوْ أَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ أَنْ اقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ أَوْ اخْرُجُوا مِنْ دِيَارِكُمْ مَا فَعَلُوهُ - 66- **“Eğer biz onlara: “Nefislerinizi öldürün veya yurtlarınıızdan çıkın” diye yazmış olsaydık, içlerinden pek azı hariç, bunu yapmazlardı.”**

Ayette nefislerin öldürülmesinden murat, cihad ile emredilmesidir. Çünkü savaşta nefislerin ölüme maruz kalmaları vardır.

Veya İsrailoğullarına verilen emir gibidir.⁹

67- **“Şayet kendilerine verilen öğütleri yapsalardı, elbette haklarında hem daha hayırlı, hem de daha sebat verici olurdu.”**

Yani, onlar severek ve isteyerek Peygambere uysalar, itaat etselerdi, dünya ve ahiretleri hakkında elbette çok daha hayırlı olurdu.

67- **“O zaman elbette kendilerine katımızdan büyük bir mükâfat verirdik.”**

68- **“Ve elbette onları doğru bir yola iletirdik.”**

⁹ Bu konuda (Bakara, 54) no’lu ayetin açıklamasına bakılabilir.

Bu ayetlerin iniş sebebi hakkında şöyle bir rivayete de yer verilir:

Sebeb-i Nüzûl

Hatub Bin Beltea, Zübeyir Bin Avvam ile bahçelerini suladıkları su yüzünden tartıştı. Meseleyi Hz. Peygambere arzetttiler. Hz. Peygamber “ey Zübeyir, bahçeni sula, sonra suyu komşuna yönlendir” dedi. Hatub, hükümden memnun kalmayıp “O, halanın oğlu diye böyle hükmediyorsun” dedi.

Hatubın bu taşkın ifadelerine mukabil Hz. Peygamber Zübeyir’e şöyle dedi:

“Ey Zübeyir, bahçeni sula, sonra suyu beklet, toprak iyice sudan nasibini alsın, sonra komşuna yönlendir!”

69- وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ - وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ **“Kim Allah’a ve Peygambere itaat ederse, işte onlar Allah’ın kendilerine nimet verdiği peygamberler, siddıklar, şehitler ve salihlerle beraberdir.”**

وَحَسُنَ أُولَئِكَ رَفِيقًا **“Bunlar ne güzel arkadaşlardır!”**

Burada bahsi geçen peygamberler, siddıklar, şehitler ve salihler, varlık âlemi içinde en şerefli ve kıymetli kimselerdir. Bunlarla beraber olma vaa-di, Allah ve rasulüne itaatte çok kuvvetli bir teşviktir.

Bu dört sınıf insan, ilim ve amelde derecelerine göre taksim edilmiştir.

Peygamberler, ilim ve amelde kemâldedirler. Onlardaki bu kemâl, o dereceye varmıştır ki, başkalarına da kemâl kazandırırılar.

Siddıklar, kâh varlıklardaki ilâhî ayetleri tefekkürle mütalaa merdiveniyle; kâh nefislerini arındırmak ve manevi mücahedeler merdiveniyle irfanın zirvesine yükselmişler, eşyanın sırlarına muttali olup, o eşyayı gerçekte olduğu gibi haber vermişlerdir.

Şehitler, Allaha itaatte ve hakkı galip kılmada öyle gayret göstermişlerdir ki, Allah’ın dinini yayma uğrunda (ılay-ı kelimetullah için) ruhlarını feda etmişlerdir.

Salihler ise ömürlerini Allaha itaatte, mallarını O’nun rızası yolunda sarf etmişlerdir.

İstersen şöyle de diyebilirsiniz:

Kendilerine nimet verilenler işte o arif-i billah olan kimselerdir. Bunlar ise,

-Ya ayan mertebesine ulaşmış

-Veya istidlal ve bürhan ile Rablerini bilmiş kimselerdir.

Birinciler,

-Ya ayan mertebesiyle beraber bir şeyi yakından gören kimse misali kurb (yakınlık) ile müşerref olmuşlardır. Bunlar peygamberlerdir.

-Veya bir şeyi uzaktan gören kimse misali olanlardır. Bunlar da sıddıklardır.

Diğerleri ise, yani istidlal ve bürhan ile Rablerini bilenler de iki kısımdır:

-Bunların irfanı ya kat'î delillerle olur. Böyleleri ilimde rasih olan âlimlerdir. Bunlar, Allahın arzında O'nun şahitleridirler.

-Veya bazılarının irfanı emâreler ve iknalara dayanır, onların nefisleri bu emareler ve iknalar ile mutmain olur. Bunlar da salihlerdir.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, Hz. Peygamberin kölesi **Sevban** bir gün Rasulullahın yanına yüzü solmuş, cismi zayıflamış bir şekilde geldi. Hz. Peygamber ona hâlini sordu. Sevban dedi: “Ya Rasulallah, herhangi bir rahatsızlığım yok. Ancak sizi görmeyince size iştiaqla dopdolu oldum. Sizin yanınıza gelinceye kadar kendimi büsbütün yalnız hissettim. Sonra ahireti hatırladım ve orada sizi görememekten korktum. Çünkü, biliyorum ki Sen orada peygamberlerle beraber olacaksın. Cennete alınsam bile benim mertebem Senin mertebenin altında olacak. Cennete alınmasam, zâten Seni bir daha asla göremeyeceğim.”

Sevbanın bu içten duyguları üzerine, üstteki ayet nazil olmuştur.

70- ذَٰلِكَ الْفَضْلُ مِنَ اللَّهِ “Bu lütuf, Allah’tandır.”

وَكَفَىٰ بِاللَّهِ عَلِيمًا “Alîm olarak Allah yeter.”

Allah, itaat edene vereceği mükâfatı elbette en iyi bilendir. O, kimin neye layık olduğunu bilir, ona göre verir.

Allah Yolunda Cihad

71- **“Ey iman edenler! (Düşmana karşı) يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا خُذُوا حِذْرَكُمْ - her türlü tedbirinizi alın.”**

Düşmanlarınıza karşı uyanık olun, hazırlık yapın.

“Onlara karşı ya küçük birlikler halinde فَانْفِرُوا تَبَاتٍ أَوْ انْفِرُوا جَمِيعًا - hareket edin veya topyekun seferber olun.”

Ayet, her ne kadar savaş hakkında inmişse de, lafzının mutlak olmasıyla fırsat elden kaçmadan imkânlar ölçüsünde her türlü hayırlı işi hemen yapmayı gerekli kılar.

72- **“Şüphesiz içinizden bir kısmı vardır ki, pek ağır davranır.” وَإِنَّ مِنْكُمْ لَمَنْ لَيُبَطِّئَنَّ**

Hitap, Rasulullahın askerinedir.

Rasulullahın ordusunda mü'minler olduğu gibi, münafıklar da vardı. Ayette bahsi geçen işi ağırdan alanlar, münafıklardır.

“Eğer فَإِنْ أَصَابَكُمْ مُصِيبَةٌ قَالَ قَدْ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيَّ إِذْ لَمْ أَكُنْ مَعَهُمْ شَهِيدًا - başınıza bir musibet gelirse, “Allah bana lutfetti de onlarla beraber bulunmadım” der.”

73- **وَلَئِنْ أَصَابَكُمْ فَضْلٌ مِنَ اللَّهِ لَيَقُولَنَّ كَأَنْ لَمْ تَكُنْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُ مَوَدَّةٌ يَا - Eğer Allah'tan size bir lütuf (zafer) لَئِنِّي كُنْتُ مَعَهُمْ فَأَفُوزَ فَوْزًا عَظِيمًا - erişse, bu sefer de sizinle kendisi arasında hiçbir sevgi yokmuş gibi şöyle der: “Keşke ben de onlarla beraber olsaydım da büyük bir kazanca (ganimete) ulaşsaydım.”**

Bunların fetih ve ganimet gibi hallerde “ah bizde onlarla beraber olsaydık” demeleri, sırf māl gibi dünyevi menfaatler yönündendir.

74- **“O hâlde, فَلْيَقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يَشْرُونَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ**

dünya hayatını ahiret hayatı karşılığında satanlar, Allah yolunda savaşırlar.”

Yani, varsın bazıları Allah yolunda cihaddan geri kalsın işi ağırdan alsın. Ahiret yolunda nefsinin feda eden ihlâslı kimseler Allah yolunda savaşırlar.

“Kim وَمَنْ يُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيُقْتَلْ أَوْ يَغْلِبْ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا Allah yolunda savaşır da öldürülür veya galip gelirse, biz ona büyük bir mükâfat vereceğiz.”

Yani, Allah yolunda olduktan sonra her hâlükârda büyük mükâfat vardır. Öldürülse de netice güzeldir, galip gelse de...

Mücadele yaraşan, savaş esnasında ya şehit olmak veya galip gelmektir.

75- وَمَالَكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ - وَالْوِلْدَانِ “Size ne oluyor da, zavallı erkekler, kadınlar ve çocuklar için Allah yolunda savaşılmıyorsunuz?”

“O insanlar şöyle الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْ هَذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ أَهْلُهَا derler: Ey Rabbimiz! Bizleri halkı zalim olan şu beldeden çıkar.”

“Katından bize bir sahip ver.” وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا

“Ve katından bize bir yardımcı ver.” وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ نَصِيرًا

“Allah yolu” ifadesi bütün hayır kapılarını içine alır. Mazlum Müslümanları kâfirlerin elinden kurtarmak, Allah yolundaki mücadelenin en büyüklerinden biridir.

Ayette bahsi geçen zayıf durumdaki kimseler Mekke’de müşriklerin ezasına maruz kalmış Müslümanlardı.

Ayette çocukların da nazara verilmesi, Müslümanları cihada daha ziyadesiyle teşvik içindir. Aynı zamanda müşriklerin zulmünün masum çocukları içine alacak şekilde ileri boyutlara vardığını da anlatmaktadır.

Allah onların duasına icabet etti. Bazılarının Medine’ye gitmelerini nasip etti. Geriye kalanları da Mekkenin fethi ile kurtardı, onlara en hayırlı idareciyi ve yardımcıyı nasip etti. Hz. Peygamber onlara Attab Bin Esid’i reis yaptı, o da onları himaye etti, onlara yardımcı oldu. Böylece oranın en aziz kimseleri oldular.

76- “İman edenler, Allah yolunda savaşır.”

“İnkâr edenler ise tağut yolunda savaşır.”

“O halde şeytanın dostlarına karşı savaşın.”

“Şüphesiz şeytanın hilesi çok zayıftır.”

77- “Kendilerine, “Ellerinizi savaştan çekin, namazı kılın, zekatı verin” denilenleri görmedin mi?”

“Üzerlerine savaş yazılınca, içlerinden bir kısmı Allah’tan korkar gibi, hatta daha da fazla insanlardan korkarlar.”

“Rabbimiz! Nîçin bize savaş yazdın? Bizi yakın bir zamana kadar erteleydin ya!” dediler.”

“De ki: Dünya metayı çok azdır.”

“Ahiret ise, Allah’a karşı gelmekten sakınan için daha hayırlıdır.”

“Ve siz kıl kadar bir haksızlığa uğramazsınız.”

Sebeb-i Nüzûl

Bir kısım insanlara “savaştan elinizi çekin, size emredilenlerle meşgul olun” denilmişti. Ama kendilerine savaş emredildiğinde Allah’ın onlara azap vermesinden korkar gibi insanların onları öldürmelerinden korktular, “Ey Rabbimiz, niye bize savaşı farz kıldın?” dediler.

Bunu, dilleriyle dememiş olabilirler. Kendi içlerinden böyle geçirmişler, Allah da onların hal diliyle söylediklerini bize anlatmıştır.

78- “Nerede

olursanız olun, muhkem burçlar içinde bulunsanız bile, ölüm size ulaşacaktır.”

Yüksek saraylarda ve kalelerde olsanız bile, ölüm size gelecektir.

“Onlara bir iyilik gelirse, “Bu, Allah’tandır” derler.”

“Eğer bir kötülük gelirse, “Bu, senin yüzündendir” derler.”

Hasene ve **seyyie** kelimeleri taat ve masiyet için kullanıldıkları gibi, nimet ve bela anlamında da kullanılır. Bu ayette murat, bu ikincilerdir. Yani, onlara bolluk gibi bir nimet isabet ettiğinde bunu Allah’a nisbet ettiler. Kıt-lık gibi bir bela isabet ettiğinde ise, bunu ey peygamber sana nisbet ettiler ve “bu ancak senin yüzünden” dediler. Mesela, Yahudiler şöyle diyorlardı: “Muhammed Medineye geldiğinden beri mahsul azaldı, fiyatlar yükseldi.”

“De ki: Hepsi Allah katındandır.”

Yani Allah, iradesiyle kâh genişlik verir, kâh daraltır.

“Bu kimselere ne oluyor ki, neredeyse hiçbir sözü anlamıyorlar!”

Burada hadis (söz) kelimesinden murat,

-Ya Kur’andır. Yani, onlar Kur’anı anlasalar ve manasını düşünseler hepsinin Allahtan olduğunu anlarılardı.

-Ya herhangi bir sözdür. Yani, bunlar hayvan gibidirler, sözden anlamazlar.

-Veya zamanın olaylarıdır. Şayet onlar olayların dilini anlasalar darlık ve bolluk verenin ancak Allah olduğunu elbette bilirlerdi.

79- “Sana gelen her iyilik Allah’tandır.”

Yani, her insana gelen her bir nimet, bir lütuf olarak Allahtandır. Çünkü insanın bütün yaptığı taatler, vücut nimetine bile denk gelemmez. Böyle olunca, nasıl başka nimeti gerekli kılsın? Bundan dolayı Hz. Peygamber şöyle demiştir:

“Kimse Allahın rahmeti olmadan sırf kendi ameliyle cennete giremez.”

Dediler: Siz de mi ya Rasulallah? “Evet, dedi. Allahın rahmeti olmazsa ben de giremem.”

وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ “Sana gelen her kötülük ise kendindendir.”

Sana gelen her bir belâ, kendi nefsendendir. Çünkü nefis, günahlarla o belâyı kendine celb eder. İyiliğin Allahtan, kötülüğün ise nefisten olduğunu ifade eden bu ayet **“De ki: Hepsi Allah katındandır”** (Nisa, 78) ayetine ters düşmez. Hepsinin Allah katından olması icad cihetiyledir. Yani, iyiliği de, kötülüğü de yaratan Allah’tır. Ancak iyilik Allahtan bir ihsan ve lütuftur. Kötülük (seyyie) ise O’ndan bir karşılık ve cezadır. Nitekim Hz. Aişe şöyle der:

“Bir Müslüman’a gelen her türlü sıkıntı ve yorgunluk verici şeyler, batan bir diken, hatta ayakkabısının bağının kopması gibi durumlar bir günahı sebebi iledir. Bununla beraber Allahın affettikleri çok daha fazladır.”

Gördüğün gibi her iki ayette ne bize ne de Mu’tezileye bir delil yoktur.¹⁰

وَأَرْسَلْنَاكَ لِلنَّاسِ رَسُولًا “Biz seni insanlara bir elçi olarak gönderdik.”
وَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا “Şahit olarak Allah yeter.”

¹⁰ Mu’tezile, insanın fiilleri konusunda “beşer kendi fiillerinin yaratıcısıdır” der. Ehl-i sünnet ise, “kesb insandan, yaratmak Allah’tandır” der.

63. DERS

Münafıkların Hilesi

80- **“Kim peygambere itaat ederse Allah’a itaat etmiş olur.”**

Çünkü Peygamber gerçekte bir mübelliğdir, emri veren ise Allah’tır.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Hz. Peygamber şöyle der:

“Beni seven Allahı sevmiş olur, bana itaat eden Allaha itaat etmiş sayılır.”

Bunu duyan münafıklar “Kendisi şirki yasaklarken şirke vardı. Hristiyanların Hz. İsayı bir Rab edindikleri gibi, O’nu Rab edinmemizi istiyor” deyince üstteki ayet nazil oldu.

81- **“Kim de yüz çevirirse, biz seni onlara bekçi olarak göndermedik.”**

81- **“Sana “baş üstüne” derler.”**

Yani, “bizim işimiz itaattir” derler.

“Fakat senin yanından çıktıklarında, içlerinden bir grup, geceleyin (gündüz) söylediklerinin aksini kurarlar.”

Onların bir kısmı, Senin onlara dediğini veya kendilerinin sana demiş oldukları kabul ve itaat sözlerini gece vakti değiştirir. Çünkü böyle işler genelde gece vakti tasarlanır.

“Allah, onların geceleyin kurduklarını yazar.”

Allah onların gece tasarladıklarını, onları cezalandırmak için amel defterlerinde yazar.

Veya Seni onların sırlarına muttali kılmak için, vahiy yoluyla onların gece neler tasarladıklarını sana haber verir.

فَاَعْرِضْ عَنْهُمْ “Artık onlardan yüz çevir.”

وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ “Ve Allah’a tevekkül et.”

وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا “Vekil olarak Allah yeter.”

Onlara aldırma ve bütün işlerinde, özellikle böyle dессasane tavırlarında Allaha tevekkül et. Allah onların zararlarına karşı sana yeter ve senin hesabına onlardan intikam alır.

82- أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ “Onlar Kur’an’ı düşünmüyorlar mı?”

Yani, onlar Kur’anın manalarını düşünmüyorlar mı, onda olanları görmeye çalışmıyorlar mı?

Ayetteki **tedebbür** kelimesinin aslı, bir şeyin arkasına nazar etmektir.

“Şayet o, Allah’tan başkası tarafından olsaydı, mutlaka onda pek çok çelişki bulurlardı.”

Kâfirlerin iddia ettiği gibi o bir insan sözü olsaydı, elbette onda,

-Mananın birbirini nakzetmesi,

-Nazmın birbirinden farklı olması,

-Bazısının fasih, bazısının rekaketli olması,

-Bazısına muaraza kolay, bazısına zor olması,

-Gelecekle ilgili haberlerinin bir kısmı gerçek, bir kısmı gerçek dışı olması,

-Bazı hükümlerinin akla uygun, bazılarının akla aykırı olması gibi çelişkili durumlar bulacaklardı. Çünkü, tecrübeyle sabit olduğu gibi, insanın eserlerinde mutlaka noksan bulunur.

Ayetin burada zikri, bahsi geçen hükümlerdeki farklılığın hükümde tenakuz olmadığına, duruma göre hüküm ve maslahatların değişebileceğine bir uyarı gibidir.

83- وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِّنَ الْأَمْنِ أَوْ الْخَوْفِ أَدَّعَوْا بِهِ “Kendilerine güven veya korku hususunda bir haber geldiğinde onu hemen yaydılar.”

Sebeb-i Nüzûl

Bazı zayıf mü’minler, Rasulullahın etrafa gönderdiği seriyyeler (keşif birlikleri) ile ilgili haberleri duyduklarında veya Hz. Peygamber onlara za-

ferle ilgili ya da kâfirleri korkutmakla alakalı bazı durumları vahiy yoluyla haber verdiğinde sır tutamıyor, bunları ifşa ediyorlardı. Bu ise, Müslümanların aleyhine oluyordu.

وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَى أُولَى الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ
“Hâlbuki onu peygambere ve aralarında ulu’l- emr olanlara (yetkili kimselere) götürselerdi, onlardan sonuç çıkarmaya gücü yetenler, onu anlarlardı.”

Hâlbuki böyle nazik meseleleri ulu orta konuşmayıp Hz. Peygambere veya ulu’l-emr durumunda olan büyük sahabilere, idarecilere sorsalar, elbette onlar engin tecrübeleri ve derin nazarları ile, o meselelerin ne şekilde söyleneceğini ortaya koyarlardı.

Denildi ki: Bazı ehl-i iman münafıkların yalan yanlış sözlerini duyuyor ve bunları etrafa yayıyorlardı. Bu da Müslümanların aleyhine vebal olarak dönüyordu. Hâlbuki peygambere ve rey sahibi seçkin insanlara gidip sorsalar, onlar böyle haberlerin yayılıp yayılmayacağını değerlendirirlerdi.

Ayette geçen **“istinbat”** kelimesi, kuyu kazıldığında oradan çıkan ilk suya verilen isimdir.

وَلَوْ لَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَاتَّبَعْتُمُ الشَّيْطَانَ إِلَّا قَلِيلًا
“Allah’ın üzerinizdeki lütfu ve rahmeti olmasaydı, pek azınız hariç, şeytana uyardınız.”

Allahın **irsal-i rusûl ve inzal-i kütüb**, yani peygamberler göndermek ve kitaplar indirmek şeklinde tecelli eden size karşı fazl ve rahmeti olmasaydı, çok azınız dışında diğerleri şeytana tâbi olur, küfür ve dalalete düşerdiniz.

Allah, Varaka Bin Nevfel gibi bazı zâtlara üstün bir akıl vermiş ve onlar bu sayede doğru yolu bulup şeytana uymaktan kurtulmuşlardır.

Ayetteki istisna şu anlamda da olabilir:

“Şayet Allahın size lütuf ve rahmeti olmasaydı, nadir durumlar dışında genelde şeytana uyardınız.”

84- **فَقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ** **“Artık Allah yolunda savaş!”**

لَا تُكَلِّفُ إِلَّا نَفْسَكَ **“Sen ancak kendinden sorumlusun.”**

Eğer onlar ağırdan alır, cihaddan geri kalıp seni yalnız bırakırlarsa onların bu hâline aldırma. Sen ancak kendi fiilinden sorumlusun. Onların

muhafeleti ve oturup kalmaları sana zarar vermez ve vermemeli. Kimse sana yardım etmese bile sen cihad görevini eda et! Senin yardımcın Allah'tır, askerler değil.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Hz. Peygamber “Küçük Bedir’de” insanları düşmana karşı çıkmaya çağırmış, onların bazıları bundan hoşlanmamıştı. Bunun üzerine üstteki ayet nazil oldu. Hz. Peygamber kimseye iltifat etmeden yanında ancak yetmiş kişi olduğu halde düşmana doğru çıktı.

وَحَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ “Mü’minleri de savaşa teşvik et.”

عَسَى اللَّهُ أَنْ يَكْفِ بِأَسِ الذِّينَ كَفَرُوا “Umulur ki, Allah kâfirlerin gücünü kırar.”

Bu konuda sana düşen vazife, ancak teşvik etmektir. Allah, Kureys’in kuvvetini etkisiz hâle getirecektir.

وَاللَّهُ أَشَدُّ بَأْسًا وَأَشَدُّ تَنْكِيلًا “Allah’ın gücü daha üstündür, cezası daha şiddetlidir.”

Nitekim, bu olayda onların kalplerine korku salmak sûretiyle onları gerisin geriye döndürmüştür.

85- مَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً حَسَنَةً يَكُنْ لَهُ نَصِيبٌ مِنْهَا “Kim güzel bir şefaatte bulunursa, ona o işin sevabından bir nasip vardır.”

Kişi, Allah rızası için,

-Bir Müslüman kardeşinin hakkını gözetmek,

-Veya ondan bir zararı def etmek,

-Veya ona bir menfaati celbetmek için aracı olabilir.

-Müslüman kardeşine dua etmek de buna dahildir. Hz. Peygamber şöyle buyurur:

“Kim Müslüman kardeşinin gıyabında ona dua ederse, duası makbul olur. Melek “senin için de bunun misli olsun” der.”

وَمَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً سَيِّئَةً يَكُنْ لَهُ كِفْلٌ مِنْهَا “Kim de kötü bir şefaatte bulunursa, ona da o kötülükten bir pay vardır.”

Kötü şefaattir, haram kılınan şeylere vesile olmaktır. Vesile olduğu şeyi kendi yapmış gibi vebal altında kalır.

“Allah her şeyi gözetip karşılığını verir.” وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ مُّقِيتًا

86- “Size bir selâm verildiğinde, ondan daha güzeliyle veya aynıyla karşılık verin.” وَإِذَا حُيِّتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوهَا

“Şüphesiz Allah, her şeyin hesabını tutandır.” إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ حَسِيبًا

Sebeb-i Nüzûl

Cumhur-u ulema, ayetin selam hakkında olduğunu söyler. Ayet, verilen selâmı almanın vücutuna delalet eder. Selâm, ya daha güzeliyle alınır. Yani selâmı veren “Esselâmü aleykûm” demişse “ve aleykûmü selâmü ve rahmetullah” denilir.

“Esselâmü aleykûm ve rahmetullahi” demişse “ve aleykûmü selâmü ve rahmetullahi ve berakatühü” denilir. Veya verilen selâmın misliyle cevap verilir.

Rivayet edildiğine göre bir adam Rasulullaha “Esselâmü aleyk” diyerek selâm verdi. Rasulullah “ve aleyke’s- selâm ve rahmetullah” diyerek selâmı aldı. Bir başka adam “Esselâmü aleyke ve rahmetullahi” diye selâm verdi. Rasulullah “ve aleyke’s- selâmü ve rahmetullahi ve berakatüh” diyerek selâmı aldı. Bir başka adam ise “Esselâmü aleyke ve rahmetullahi ve berekatüh” diye selâm verdi. Rasulullah “ve aleyke” diyerek selâmı alınca adam “ya Rasulullah, selamımı noksan aldınız” deyip üstteki ayeti okudu Rasulullah şöyle buyurdu: “Sen bana, ziyade söyleyecek bir şey bırakmadın, ben de misliyle selâmımı aldım.”

Selâm, zararlı şeylerden selâmette kalmayı ve faydalı şeyleri elde etmeyi ifade eder.

Selâmı almanın vücutu, farz-ı kifaye şeklindedir. Yani, birisi bir topluluğa selâm verdiğinde herkesin tek tek selâmı alması farz değildir. İçlerinden bazılarının alması kifayet eder.

Hutbe dinlerken, Kur’an okunurken, hamamda iken, tuvalette ve benzeri hallerde selâm alınmaz.

Ayette geçen “**tahiyye**” kelimesi hayat kökünden olup “Allah sana hayat versin” anlamındaki “Hayyekellah” ifadesinin masdarıdır. Sonra dua için kullanıldı ve “**tahiyye**” denildiğinde selâm manası anlaşıldı.

87- “Allah’tan başka bir ilâh yoktur.” اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ

لَيَجْمَعَنَّكُمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ “O, mutlaka sizi kıyamet gününde bir araya toplayacaktır.”

لَا رَيْبَ فِيهِ “Bunda asla şüphe yoktur.”

Kıyamet günü, insanların kabirlerinden kalkması veya hesap için Allahın huzurunda durmalarını ifade eder.

وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ حَدِيثًا “Allah’tan daha doğru sözlü kim olabilir?”

Bu tarz soru üslûbu, nehiy içindir. Buna “**istifham-ı inkarî**” denilir. Yani, Allahtan daha doğru sözlü biri asla olamaz. Çünkü O’nun haber verdiği şeye hiçbir şekilde yalan arız olamaz. Zira verdiği haberde yalan olması bir noksanlıktır, noksanlık ise Allah hakkında muhaldir.

88- فَمَا لَكُمْ فِي الْمُنَافِقِينَ فِتْنَةٍ “O halde, siz niçin münafıklar hakkında iki gruba ayrılıyorsunuz?”

وَاللَّهُ أَرْكَسَهُمْ بِمَا كَسَبُوا “Hâlbuki Allah, onları kazandıkları günah yüzünden terslerine döndürdü.”

أَتُرِيدُونَ أَنْ تَهْدُوا مَنْ أَضَلَّ اللَّهُ “Allah’ın saptırdığını yola getirmek mi istiyorsunuz?”

وَمَنْ يُضِلِّ اللَّهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا “Allah kimi saptırırsa, sen onun için asla bir çıkış yolu bulamazsın.”

Sebeb-i Nüzûl

Ayetin iniş sebebi hakkında bazı olaylara yer verilir. Şöyle ki:

1-Medinede bazı münafıklar Hz. Peygamberden Medine dışında sahra-
da yaşamak üzere izin aldılar. Merkezden uzak kalınca adım adım müşrik-
lere katıldılar. Müslümanlar, bunların Müslüman sayılıp sayılmayacağı hu-
susunda ihtilaf ettiler.

2-Uhud savaşındaki münafıklarla alakalı indiği söylendi.

3-Bazı insanlar Medineye hicret ettiler, ama “havasına alışamadık” diye-
rek ve vatan ihtiyakı gerekçesiyle geri döndüler.

4-Bir kısım insanlar “biz müslümanız” dediler, ama hicret emri geldi-
ğinde bundan geri durdular.

89- “Arzu ettiler ki kendileri inkar ettikleri gibi siz de inkar edesiniz de, böylece onlarla beraber olasınız.”

“Artık, onlar Allah yolunda hicret edinceye kadar onlardan dost edinmeyin.”

“Eğer bundan yüz çevirirlerse, onları yakalayın.”

“Ve bulduğunuz yerde onları öldürün.”

“Onlardan ne bir dost edinin, ne de bir yardımcı.”

90- “Ancak sizinle aralarında anlaşma olan bir topluma sığınmış bulunanlar bu hükümden hariştir.”

“...Onları yakalayın ve öldürün” ifadesinden istisnadır. Hz. Peygamber Huzaa, Eslemîler gibi bazı kavimlerle anlaşma yapmıştı. Mesela, Mekke’nin fethine çıktığı seferde Eslemî kabilesi reisi Hilal Bin Uveymir ile karşılıklı saldırmazlık anlaşması yapmış, ona sığınanın da benzeri haklara sahip olduğunu kabul etmişti.

“Yahut sizinle avara karşı sığınmış bulunanlar da...”

Burada medar-ı bahs olan kimseler,

-Sizinle ve kavimleriyle savaştan el çekenler. Bunlar muharip olmayı bırakıp muahid hâle gelmişlerdir.

-Veya Hz. Peygambere, iki fırkayla da savaşmaktan el çekmiş olarak gelenlerdir.

-Veya Hz. Peygamberle sözleşme yapmış bir kavme varanlardır.

-Veya sizin yanınızda savaşta yer almayan, ama aleyhinizde de olmayan bir kavme varanlardır.

Bunlar içinde ilk mana daha zâhirdir. Ayetin devamında gelen “Eğer onlar sizden uzak durur, sizinle savaşmayıp size barış teklif ederlerse...” kısmı buna delâlet eder.

Beni Müdlic kabilesi, ayette belirtildiği tarzda Hz. Peygambere gelmişlerdi.

﴿وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَسَلَّطَهُمْ عَلَيْكُمْ فَلَقَاتَلُوكُمْ﴾ “Şayet Allah dileseydi, onları size musallat kılardı, onlar da sizinle savaşırıldardı.”

Allah dilese onların kalplerine kuvvet vererek, sizden korkmalarını ortadan kaldırarak onları size musallat kılardı.

﴿فَإِنْ اعْتَزَلُوكُمْ فَلَمْ يُفَاتِلُوكُمْ وَالْقَوَا إِلَيْكُمُ السَّلَامُ فَمَا جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلًا﴾ “Eğer onlar sizden uzak durur, sizinle savaşmayıp size barış teklif ederlerse; Allah, onlara saldırmak için size bir yol (yetki) vermemiştir.”

91- ﴿سَتَجِدُونَ آخَرِينَ يُرِيدُونَ أَنْ يَأْمَنُوكُمْ وَيَأْمَنُوا قَوْمَهُمْ﴾ “Diğer bir kısım kimseleri de bulacaksınız ki; hem sizden emin olmak, hem de kavimlerinden emin olmak isterler.”

﴿كُلَّمَا رُزُّوا إِلَى الْفِتْنَةِ أُرْكَسُوا فِيهَا﴾ “Her fitneye çağrıldıklarında ona başsağı dalarlar.”

﴿فَإِنْ لَمْ يَعْتَزِلُوكُمْ وَيُلْقُوا إِلَيْكُمُ السَّلَامَ وَيَكْفُوا أَيْدِيَهُمْ فَخَذَوْهُمْ وَأَقْتُلُوهُمْ حَيْثُ تَقِفْتُمُوهُمْ﴾ “Eğer bunlar sizden uzak durmazlar, sizinle barış içinde yaşamak istemezler, ellerini savaştan çekmezlerse, onları yakalayın ve onları nerede bulursanız öldürün.”

Burada anlatılan Esed ve Gatafan kavimleridir. Abdüd-Dâr oğulları oldukları da söylenmiştir. Bu kavim Medineye geldiklerinde, Müslümanlardan emin olmak için Müslüman olduklarını söylemişler, beldelerine vardıklarında eski küfür hâllerine devam etmişlerdir.

﴿وَإُولَئِكَ جَعَلْنَا لَكُمْ عَلَيْهِمْ سُلْطَانًا مُبِينًا﴾ “İşte bunlar aleyhinde size açık bir yetki verdik.”

Bunların düşmanlıkları açık, küfürleri ve zulümleri gözler önünde olduğundan (yerine göre) öldürmek veya sürgüne göndermekte serbestsiniz.

Katl Hükümleri

92- **“Hataen öldürme durumu dışında, bir mü'minin bir mü'mini öldürmesi olacak şey değildir.”**

Bir mü'minin, hataen öldürme hariç haksız yere bir mü'mini öldürmesi asla düşünülemez. Böyle bir durum, onun şanından değildir.¹¹

Buradaki nefyin nehiy anlamına geldiği de nazara verilmiştir. Yani, “bir mü'min, hataen öldürme hâli dışında, sakın bir mü'mini öldürmesin!”

Buradaki hata, kasden kelimesinin mukabili olup, hataen böyle bir fiili işlemek, veya savaş gibi bir durumda kâfir zannederek bir mü'mini öldürmek, veya aslında niyeti öldürmek değilken, normalde öldürücü olmayan bir darbeye ölümüne sebebiyet vermek gibi durumları içine alır.

Sebeb-i Nüzûl

Ayet, Ayyaş Bin Ebi Rebîa hakkında indi. Kendisi, anne tarafından Ebu Cehlin kardeşi idi. Bir yolda Haris Bin Zeyd ile karşılaştı. Haris Müslüman olmuştu, ama Ayyaş bunu bilmiyordu, kâfir zannederek onu öldürdü.

“Ve kim bir mü'mini hataen öldürürse, mü'min bir köle azad etmesi ve ölenin varislerine teslim edilecek bir diyet vermesi gerekir.”

“**Rakabe**” kelimesi aslında “boyun” anlamında olmakla beraber, burada bundan murat “can”dır. Bir “baş azad etmek” de benzeri şekilde kullanılır.

Alınan **diyet**, ölenin mirasçılara verilir, onlar da diğer miraslar gibi bunu aralarında paylaşırlar. Bu diyet, öldürenin malından alınır. Malı yoksa, onun yakınlarından (akile'sinden) tahsil edilir. Böyle bir imkân da olmadığında beytü'l-maldan, yani devlet hazinesinden ödenir.

“**Ancak** (maktûlün varisleri) **tasaddukta bulunmaları müstesnadır.**”

¹¹ Mü'min olmak, böyle bir çirkinliğe ve zulme izin vermez.

Öldürülenin yakınları diyeti istemezlerse, diyet borcu kalkar. Ayette bu, “affetmek” kelimesi yerine **“Ancak tasaddukta bulunmaları müstesnadır”** şeklinde ifade edilmiştir. Bu ifadede, böyle bir bağışı yapmaya teşvik ve böyle bir hareketin üstünlüğüne tenbih vardır. Hz. Peygamber şöyle buyurur:

“Her marûf, senin için sadakadır.”

“(Öldürülen kimse) **“فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَخْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ”** mü’min olduğu halde düşmanınız olan bir kavimden ise, mü’min bir köle azad etmek gerekir.”

Öldürülen kişi mü’min olduğu halde, kâfir bir topluluk içinde olup mü’min olduğu bilinmiyorsa, onun katiline mü’min bir köle azat etmek düşer, diyet ise gerekmez. Çünkü onunla kafir kavim arasında veraset yoktur ve onlar Müslümanlarla harbeden bir topluluktur.

“وَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ فَدْيَةٌ مُسْلَمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ وَتَخْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ” “Eğer öldürülen sizinle aralarında antlaşma olan bir kavimden ise, öldürenin, ölenin ailesine diyet vermesi ve mü’min bir köle azat etmesi gerekir.”

Buradaki hüküm, Müslümanlarla anlaşması olan toplulukları içine aldığı gibi, Müslüman toplum içinde yaşayan ehl-i zimmeti (gayr-ı Müslim azınlıkları) da içine alır.

“فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً مِّنَ اللَّهِ” Bunlara gücü yetmeyenin de, Allah tarafından tevbesinin kabulü için arka arkaya iki ay oruç tutması gerekir.”

“وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا” Allah, Alîm’dir – Hakîm’dir.”

“وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُّتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا -93” Kim bir mü’mini kasten öldürürse, cezası içinde ebedî olarak kalacağı cehennemdir.”

“وَعَصَبَ اللَّهُ عَلَيْهِ” Allah ona gadab etmiştir.”

“وَلَعَنَهُ” Ve onu lanetlemiştir.”

“وَأَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا” Ve onun için büyük bir azab hazırlamıştır.”

İbnu Abbas şöyle rivayet eder: “Mü’mini kasten öldürenin tevbesi kabul edilmez.”

Belki de İbnu Abbasın bu sözünden murat, işin vehametini daha şiddetli olarak anlatmaktır. Çünkü Ondan bunun muhalifi de rivayet edilmiştir.

Cumhur-u ulema, ayette belirtilen durumun tevbe etmeyen kimse için olduğunu kabul ederler. Çünkü Allahu Teâlâ **“Şüphesiz ki ben, tevbe eden, iman edip salih amel işleyen, sonra da hak yolda sebat gösteren kimse için çok bağışlayıcıyım.”** (Taha Sûresi 82) ayeti ve benzerlerinin de tevbeleri kabul ettiğini bildirmiştir.

Bize göre ise, ayette belirtilen durum,

-Ya, İkrime ve başkalarının da dikkat çektiği gibi, mü'mini öldürmeyi helal sayan kimse içindir. Ayetin iniş sebebi olarak anlatılan şu olay, bu görüşü teyid eder:

Makis Bin Dababe, kardeşi Hişam'ı Benî Neccar içinde öldürülmüş olarak buldu. Kardeşinin katili bulunamadı. Hz. Peygamber Neccar oğullarına Hişamın diyetini ödemelerini emretti. Onlar da, Makis'e diyeti ödeditiler. Ama Makis bundan sonra tuttu bir Müslümana saldırıp onu öldürdü ve mürted olarak Mekkeye döndü.

-Veya ayette bildirilen cehennemde daimi kalmaktan murat, uzun süre kalmak olabilir. Çünkü, günahkâr mü'minlerin cehennemde azaplarının ebedi olmadığına pek çok deliller bulunmaktadır.

94- **“Eya iman edenler! Ya aيتها الذين آمنوا إذا ضربتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَيِّنُوا- Allah yolunda cihada çıktığınız zaman, iyice araştırın.”**

Ey iman edenler, yeryüzünde savaş için sefere çıktığınızda rastladığınız kimselerin durumunu araştırın, onlar hakkında acele hüküm vermeyin.

وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ أَلْقَى إِلَيْكُمُ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًا تَبْتَغُونَ عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا
“Size selam veren kimseye, dünya hayatının menfaatini gözeterek, “Sen mü'min değilsin” demeyin.”

Sizi İslâm selâmı ile selamlayanlara “hayır, sen mü'min değilsin, kendini korumak için İslâm selâmı verdin” demeyin. Bunu yaparken de gelip geçici dünya metaı olan onun malına göz dikmeyin.

فَعِنْدَ اللَّهِ مَغَانِمٌ كَثِيرَةٌ **“Allah katında pek çok ganimetler vardır.”**

Merak etmeyin, Allah nezdinde sizin için çok ganimetler vardır. Bunlar, böyle kimselerin malına göz dikmekten sizi müstağni kılar.

“Daha önce siz de öyle idiniz de Allah size lütufta bulundu (müslüman oldunuz).”

Kaldı ki, İslâma ilk girdiğiniz zamanlarda siz de kelime-i şهادeti söylediniz, Kalplerinizin dilinizle aynı olmasına bakılmadan bununla kanlarınız ve mallarınız korundu. Derken Allah sizi imanla ve dinde istikamet nimetiyle nimetlendirdi.

“Onun için iyice araştırın.”

Öyleyse, Allah’ın size muamelesi gibi siz de İslama yeni girenlere muamele edin. “Can korkusuyla İslâma girdiler” zannıyla hemen onları öldürmeye çalışmayın. Çünkü bir kişinin kâfir olarak kalması, Allah nezdinde bir müslümanın öldürülmesinden daha ehvendir.

Ayette **“iyice araştırın”** ifadesinin tekrarı, meselenin önemini ortaya koyar, bir müslümanı öldürmenin ne derece büyük bir vebal olduğunu te’yid eder.

“Şüphesiz ki Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.”

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, Rasulullahın gönderdiği bir seriye (keşif birliği) Fedek ahalisine saldırdı. Onlar da kaçtılar. Ancak Mirdas Müslüman olduğu için kaçmadı. Atlıları görünce koyunları dağa sürdü, kendisi de o tarafa doğru yola koyuldu. Atlılar ona ulaştıklarında tekbir getirdiler, o da tekbir getirdi ve aşağıya doğru indi. “La ilahe illallah Muhammedün Rasulullah. Es-selamü aleyküm” dedi. Üsame Bin Zeyd, onu öldürdü, koyunlarını da ganimet olarak önüne kattı.

Mikdad hakkında indiği de söylenmiştir. Koyun sürüsü olan bir adama uğradı ve onu öldürmek istedi. Adam “Lailahe illallah” dedi, ama o yine de öldürdü. Gerekçesini de şöyle açıkladı: “Ehil ve malını kurtarmak için böyle yaptı.”

Bunda, mükrehin imanının sahih olduğuna, müçtehidin bazen hata da yapabileceğine, ama hatasının bağışlanabilir olduğuna bir delil vardır.

Hicret ve Cihad

لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولَى الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ وَأَتْلُفَهُمْ 95- “Mü'minlerden -özür sahipleri müstesna- oturanlarla Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihad edenler eşit olamazlar.”

“Allah, mallarıyla ve canlarıyla cihad edenleri, derece itibariyle, oturanlardan üstün kıldı.”

Sebeb-i Nüzûl

Zeyd b. Sabit ayetle ilgili şöyle anlatır: “Ayete ilk indiğinde “özür sahipleri müstesna” kaydı yoktu. Âmâ bir zât olan İbnu Ümmi Mektum “ben kör halimle nasıl savaşa giderim” dedi. O esnada Hz. Peygambere vahiy geldi. Peygamberin dizi dizime değdi, dizim kırılacak diye korktum. Vahiy bittiğinde “yaz” dedi ve “özür sahipleri müstesna” kısmını da yazdırdı.

Yani, özürlü olmadan cihaddan geri kalanlarla, malları ve canlarıyla Allah yolunda cihad edenler müsavi değillerdir.

Ayette bunun bildirilmesi, cihaddan geri kalan kimseye mertebesini yükseltmeye teşvikte bulunmak ve kıymetinin düşmesinden nefret ettirmek için bir teşviktir.

وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَى (Bununla beraber O,) hepsine de en güzel olanı (cenneti) va'detmiştir.”

Bununla beraber Allah, güzel akideleri ve halis niyetleri sebebiyle, hepsine cennet vaat etmiştir. Aralarındaki farklılık ise, daha ziyade sevaba sebep olan ziyade amelden kaynaklanır.

وَفَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا “Bununla beraber Allah, mücahidlere oturanların fevkinde çok büyük bir ecir vermiştir.”

كَاتِدَانِ دَرَجَاتٍ مِنْهُ وَمَغْفِرَةً وَرَحْمَةً 96- “Katından dereceler, bir mağfiret ve rahmet vermiştir.”

Allahu Teâlâ, Allah yolunda cihad edenlerin üstünlüğünü hem mücmel, hem de ayrıntılı olarak anlatmak sûretiyle etkili bir şekilde nazara verdi. Şöyle ki:

Önce **“Onlar için çok büyük bir ecir”** olduğunu bildirdi. Ardından bu büyük ecrin **“dereceler, mağfîret ve rahmet”** olduğunu açıkladı. Böyle bir beyanda, cihadın büyüklüğünü anlatmak ve insanları ona teşvik etmek vardır.

Bu mana ile beraber, ayet şu şekilde de açıklanmıştır:

Onlara va’dedilen **büyük ecir**, Allahın onlara dünyada verdiği ganimet, zafer, şan ve şereftir.

Ardından bildirilen **dereceler, mağfîret ve rahmet** ise, ahirette verilecek olanlardır.

Ayette iki defa **“derece”** kelimesi geçer. Bunlardan birinciden murat, onların Allah nezdindeki yüksek itibarları, ikinciden murat ise, cennetteki menzilleri olabilir.

Ayette iki defa **“oturanlar”** ifadesi geçer. Bunların ilkinden murat, özür sahipleri, diğerinden murat ise, savaşabileceği halde kendisine geride kalması için izin verilen kimseler olabilir. Çoğu seferde herkes savaşa çağrılmaz. Bu yönüyle bakıldığında, ayet savaşa katılanların üstünlüğünü nazara verir.

Ayette iki defa **“mücahitler”** kelimesi geçer.

-Bunlardan birinciden murat “kâfirlere karşı cihad edenler” olabilir.

-İkinciden murat ise “nefsine karşı cihad edenler” olabilir. Nitekim Hz. Peygamber, bir sefer dönüşünde “küçük cihaddan büyük cihada döndük” demiştir.

وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا **“Allah Ğafur’dur – Rahîm’dir.”**

Allah, onların noksanlarına karşı bağışlayıcı, vaad ettiği şeylerde ise son derece merhametlidir.

97- **“Nefislerine إِنَّ الدِّينَ تَوْفِيهِمُ الْمَلٰٓئِكَةُ ظَالِمِيٓ اَنْفُسِهِمْ قَالُوْا فِیْمَ كُنْتُمْ -** zulmetmekte iken meleklerin canlarını aldığı kimseler var ya; melekler onlara şöyle dediler: “Ne durumdaydınız? (Niçin hicret etmediniz?)”

Sebeb-i Nüzûl

Mekke'de Müslüman olan bir kısım insanlar hicret kendilerine vacip

iken hicret etmemişlerdi. Böylece hicreti terk ile ve kâfirlere muvafakat ile nefislerine zulmetmişlerdi. Melekler, bunların ruhunu kabzederken sorar: **“Ne durumdaydınız? (Niçin hicret etmediniz?)”**

“Onlar da, **“Biz yeryüzünde zayıf ve güçsüz kimselerdik”** dediler.”

Onlar da, hicretten veya dinlerini izhar etmekten, Allahın dinini yüceltmekten zaaf ve aczlerini nazara vererek, kınandıkları noktada kendilerini savunmak istediler.

“Melekler, **“Allah’ın arzı geniş değil miydi, orada hicret etseydiniz ya!”** dediler.”

Melekler, onları yalanlamak veya mazeretlerinin çürüklüğünü beyan etmek sadedinde şöyle dediler: “Muhacirlerin Medine ve Habeşistana gittikleri gibi, siz de Mekke dışında bir yere hicret edebilirdiniz!”

“İşte bunların varacakları yer cehennemdir.”

“O ne kötü gidiş yeridir.”

Böyle bir ceza, vacibi terk etmeleri ve kâfirlere yardımcı olmaları sebebiyledir.

Ayette, kişinin dinini yaşayamadığı yerden hicret etmesinin vucubuna bir delil vardır.

Hz. Peygamber şöyle der: “Kim, dininden dolayı velev bir karış da olsa bir yerden başka bir yere kaçarsa, cennet ona vacip olur. Atası İbrahime ve Peygamberi Muhammede arkadaş olur.”

98- **إِلَّا الْمُسْتَضْعِفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ لَا يَسْتَطِيعُونَ حِيلَةً وَلَا سَبِيلًا** “Erkekler, kadınlar ve çocuklardan gerçekten aciz olup hiçbir çareye gücü yetmeyenler, hiçbir yol bulamayanlar bu hükümden hariçtir.”

Ayette geçen **“vildan”** kelimesinden murat köleler olabilir. Bu durumda mana açıktır. Ama murat “çocuklar” ise, anlatımı daha da etkili kılan bir durumdur, yani neredeyse hicret onlara da vucup sadedindedir. Çünkü bulağa erip hicret edebilecek duruma geldiklerinde, bundan bir kaçış olmayacaktır. Onların velisi durumda olanlar, imkân bulduklarında onları da yanlarına alıp hicret etmeleri gerekir.

99- **“Umulur ki Allah bu kimseleri affeder.”** فَأُولَئِكَ عَسَى اللَّهُ أَنْ يَعْفُوَ عَنْهُمْ

Burada **“Umulur ki”** ve **“af”** kelimelerinin seçilmesi şunu bildirir: Hicreti terk etmek, çok tehlikeli bir durumdur. Hatta, hicrete güç yetiremeyen aciz kimse bile, affedildiğinden emin olmamalı, fırsat kollamalı ve **“ah bir hicret etsem”** diye kalbini hicrete yönlendirmelidir.

“Allah Afüvv – Ğafur’dur (çok affedici, çok bağışlayıcıdır.)” وَكَانَ اللَّهُ عَفْوًا غَفُورًا

100- **“Her kim Allah yolunda hicret ederse, yeryüzünde gidecek çok yer ve genişlik bulur.”** وَمَنْ يُهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَجِدْ فِي الْأَرْضِ مُرَاعِمًا كَثِيرًا وَسَعَةً

“Her kim Allah’a ve Peygamberine hicret etmek amacıyla evinden çıkar da sonra kendisine ölüm yetişirse, şüphesiz onun mükâfatı Allah’a aittir.” وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ يُدْرِكُهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ

“Allah Ğafur – Rahîm’dır (çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.)” وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا

Sebeb-i Nüzûl

Ayet, Cündüb Bin Damra münasebetiyle inmiştir. Oğulları, onu Medine’ye gitmek üzere sedye ile taşıyorlardı. Ten’im denilen yere vardığında, ölümünün yakın olduğunu hissetti. Sağ elini sol eli üzerine koydu ve: **“Allahım, bu senin için şu da Rasulün için. Rasulün ne üzere biat etmişse, ben de onlar üzere sana biat ediyorum”** dedi, ardından da vefat etti.

101- **“Yeryüzünde sefere çıktığınızda, kâfirlerin size bir kötülük yapmasından korkarsanız namazı kısaltmanızda size bir vebal yoktur.”** وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ

Ayet, seferilikte dört rekâtlı namazları iki rek’at kılmanın vacip değil caiz olduğuna delalet eder. Hz. Peygamberin seferde iken bazen tam kılması da bunu te’yit etmektedir.

Hiz. AîŖe (R. Anha) Rasulullah ile beraber umre yaptı ve Ŗöyle dedi: “Ya Rasulallah, bazen dört rekâtlı namazları iki kıldım, bazen da tam kıldım. Bazen oruç tuttum, bazen tutmadım.”

Hiz. Peygamber Ŗöyle buyurdu: “Güzel yaptın ey AîŖe.”

Ebu Hanife ise, seferde dört rekâtlı namazları iki rekat kılmayı vacip olarak görür. Zira:

1-Hiz. Ömer Ŗöyle demiŖtir: “Ey insanlar, sefer namazı -Peygamberini-zin diliyle- kısaltma olmaksızın iki rekâttır.”

2-Hiz. AîŖe Ŗöyle demiŖtir:

“Namaz ilk farz kılındığında iki rek’at iki rek’at Ŗeklinde farz kılınmıŖtı. Seferilik halinde yine iki rekat olarak kaldı, mukim hâlde ise ziyade kılındı.”

Bu iki delil, zahir itibariyle ayete muhaliftirler. Bu rivayetler Ŗayet sahih-se birinci Ŗöyle te’vil edilebilir: Seferde kılınan namaz, sıhhat ve eczası itibariyle, tam olan namaz gibidir.

İkincisi ise, namazda ziyadeyi yani tam kılmanın caizliğini ortadan kaldırmadığından te’vile lüzum yoktur. Çünkü insanlar dört rek’ata lfet ettiklerinden “seferde iki kılmak, namazı kısaltmaktır” Ŗeklinde bir vesvese hatırlarına gelebileceğinden, Hiz. Ömer’in bu ifadesi ile, böyle bir vehme lüzum olmadığı gsterilmiŖtir. Bu durumda, ayette “kasr” yani kısaltma kelimesi, onların zannına göre bir isimlendirmedir. Bunda bir mahzur olmadığının ifadesi, onların nefislerini hoŖnut etmek içindir.

Ŗafilere göre, seferiliğin tahakkuk ettiği mesafe en az dört konaklık mesafedir, Ebu Hanife’ye göre ise, altı konaklık mesafe esas alınmıŖtır.

Ayette **“Kâfirlerin size bir kötülük yapmasından korkarsanız”** denilmesi, seferde o günün Ŗartlarında genelde böyle bir durumla karŖılaŖıldıėı içindir. Yoksa böyle bir tehlike olmadığında da namaz kısa kılınabilir.

Benzeri bir ifade tarzını Ŗu ayette görürüz:

“Eğer onlar Allah’ın belirlediği ölçüleri gzetmeyecekler diye endiŖe ederseniz, o zaman kadının (boŖanmak için) bedel vermesinde ikisine de günah yoktur.” (Bakara, 229)

Hiz. Peygamberin sünnetinde, emniyet halinde de seferde namazın kısa kılınabileceğini gösteren rivayetler bulunmaktadır.

“Ŗphesiz kâfirler sizin için apaçık bir dŖmandır.”

102-(Cephede) “وَإِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلَاةَ فَلَتَقُمْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ مَعَكَ-
Sen onların arasında bulunup da onlara namaz kıldırıldığında, içle-
rinden bir kısmı seninle beraber namaza dursun.”

Bazıları, bu şekilde namazı (**salat-ı havf**) Hz. Peygambere has kıldı. Onların bakışı ile bakıldığında, burada böyle bir namazın anlatılması, ce-
maatle namazın faziletini anlatmak içindir. Yani, savaş zamanında düşman-
la karşı karşıya iken bile Hz. Peygamber cemaatle namaz kılmıştır.

Ama, müçtehitlerin geneli bu ayeti Hz. Peygamberin uygulamasına has
olarak görmemişlerdir. Çünkü Hz. Peygamber ümmete örnek olmak üze-
re gönderilmiştir. O’nu temsil eden imamlar (ümmetin önderleri) benzeri
durumlarda aynı uygulamayı yaparlar. Çünkü onlar, Hz. Peygamberin ve-
kili durumundadırlar, böylece onların varlığı peygamberin varlığı gibi olur.

“وَلْيَأْخُذُوا بِسِلَاحِهِمْ” **“Silâhlarını da yanlarına alsınlar.”**

Bundan murad, namaz kılanlar olabileceği gibi, diğer taife de olabilir.

“فَإِذَا سَجَدُوا فَلْيَكُونُوا مِنْ وَرَائِكُمْ” **“Bunlar secdeye vardıklarında diğer
kısmı arkanızda beklesinler.”**

Namaz kılanlar secdeye vardığında, namaz kılmayanlar Peygamberi ve
Onunla beraber namaz kılanları korusunlar.

“وَلَتَأْتِ طَائِفَةٌ أُخْرَى لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ” **“Sonra namaz kılmamış
olan diğer kısım gelsin, seninle beraber namaz kılsınlar.”**

Ayetin zahiri, imamın her iki grupta ayrı ayrı namaz kılmasına delalet
eder. Hz. Peygamber (sav) Batn-ı Nahl denilen yerde böyle yapmıştır.

“وَلْيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَأَسْلِحَتَهُمْ” **“Ve ihtiyatlı bulunsunlar, silâhlarını yan-
larına alsınlar.”**

وَدَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ تَغْفُلُونَ عَنْ أَسْلِحَتِكُمْ وَأَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُمْ مَيْلَةً
وَاحِدَةً **“Kâfirler, isterler ki silahlarınızdan ve eşyanızdan gafil olsanız
da size ani bir baskın yapsalar.”**

وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ كَانَ بِكُمْ أَذًى مِنْ مَطَرٍ أَوْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَنْ تَضَعُوا أَسْلِحَتَكُمْ
“Yağmurdan zahmet çekerseniz, ya da hasta olursanız, silâhlarınızı
bırakmanızda size bir beis yoktur.”

Bu şekilde yağmur veya hastalık sebebiyle silahları bırakmak bir ruhsattır. Bu da, savaş şartlarında namazı silahlı kılmanın müstehap değil, vacip olduğunu teyid eder.

وَحٰذِرُوا حٰذِرَكُمْ “Bununla birlikte ihtiyatlı olun (tedbirinizi alın).”

Tedbirinizi alın, ta ki düşman üzerinize hücum etmesin.

إِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُّهِينًا “Şüphesiz Allah, kâfirlere zillet verici bir azap hazırlamıştır.”

Allahu Teâlâ, bu ayetle mü'minlere kâfirlere karşı zafer vaad etti. Onlara ihtiyatlı olmayı emretmesi ise, onların zafiyetinden veya düşmanın galebesinden değildir. Onlara düşen görev, uyanık ve tedbirli olmanın kurallarına uymak ve Allaha tevekkül etmektir.

103- فَإِذَا قَضَيْتُمُ الصَّلَاةَ فَادْكُرُوا اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِكُمْ “Namazı kıldınız mı, gerek ayakta, gerek otururken ve uzanmış bir halde iken Allah’ı zikredin.”

Yani, bütün hallerde (her hâl ü kârda) Allahı anmaya devam edin.

Veya korku şiddetlenip doğrudan düşman karşısında namaz kılamadığınızda, duruma göre,

-Kılıç kılıca dövüşürken ayakta,

-Ok atarken oturma esnasında;

-Yerde sürünür iken de dua edin, Allahı anın.

فَإِذَا اطْمَأْنَنْتُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ “Güvene kavuştunuz mu namazı tam olarak kılın.”

Kalbiniz korkudan sükûnet bulduğunda namazı düzgün bir şekilde kılın, rükünlerini ve şartlarını tam yerine getirin.

“Çünkü namaz, mü'minlere belirli vakitlerde farz kılınmıştır.”

Namaz, vakitleri belli bir farzdır, onu hiçbir şekilde vakitlerden çıkarmak caiz olamaz. “Çünkü namaz...” denilmesi önceki ayette geçen “zikir” kelimesinden muradın namaz olduğuna delalet eder.

Ayrıca, namazın savaş esnasında dövüşürken ve sıkıntılı hallerde de eda edilmesinin gerekli olduğunu gösterir.

Ayrıca, ne şekilde olursa olsun (ayakta, oturarak veya yere uzanık iken) yapılması gerektiğini anlatır.

Ebu Hanife şöyle der: “Savaşan kimse (muharib) mutmain hale gelmedikçe namazı kılmaz.”

104- **وَلَا تَهِنُوا فِي ابْتِغَاءِ الْقَوْمِ** “Düşman topluluğunu takip etmede gevşeklik göstermeyin.”

إِنْ تَكُونُوا تَأْلَمُونَ فَإِنَّهُمْ يَأْلَمُونَ كَمَا تَأْلَمُونَ “Eğer siz acı duyuyorsanız, kuşkusuz onlar da sizin acı duyduğunuz gibi acı duyuyorlar.”

وَتَرْجُونَ مِنَ اللَّهِ مَا لَا يَرْجُونَ “Üstelik siz onların ummayacakları şeyleri Allah’tan umuyorsunuz.”

Ayet, Bedr-i Suğra hakkında nazil oldu.¹²

وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا “Allah, Alîm’dir – Hakîm’dir.”

Allah, amellerinizi ve içinizden geçenleri bilir, emir ve yasaklarında hikmet sahibidir.

¹² Uhud harbinin sonunda, o zaman müşriklerin reisi olan Ebu Süfyan, Peygamber Efendimize “Seneye bu vakitte Bedir’de buluşalım” demiş, Hz. Peygamber de kabul etmişti. Diğer yıl Peygamber Efendimiz ashabıyla Bedir’e geldiği hâlde, müşrikler gelemediler. Bu sefere “Küçük Bedir” anlamında “Bedr-i suğra” denildi.

Hız. Peygamber Ve Münfıkılar

105- “Biz sana İْنَا أَنزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَىكَ اللَّهُ” Kitabı hak olarak indirdik ki, insanlar arasında Allah’ın sana gösterdiği ile hüküm veresin.”

“Sakın hainlerin savunucusu olma!” وَلَا تَكُنْ لِلْخَائِنِينَ خَصِيمًا

Sebeb-i Nüzûl

Zafer oğullarından Tu’me hakkında indi. Komşusu Katade Bin Nu’mânın zırhını çaldı. Zırhı un çuvalına koydu, Yahudi Zeyd Bin Semîn’in evine gizledi. Ancak çuvaldaki un, bir delikten yere dökülüyordu. Zırh, Tu’menin evinde arandı, ancak bulunamadı. Tu’me onu almadığına ve o konuda hiçbir bilgiye sahip olmadığına yemin etti, bunun üzerine onu bıraktılar. Un izlerini takip ederek Yahudinin evine vardılar, onu yakaladılar. Yahudi, “onu bana Tu’me bıraktı” dedi. Ve buna bazı Yahudiler de şahadet etti.

Bunun üzerine Zafer oğulları “Allah Rasulüne gidelim” dediler. Onun yanına varınca Tu’meye sahip çıkmasını istediler.

“Eğer sahip çıkmazsan helak olacak, zillet içinde kalacak, Yahudi ise be-
raat edecek” dediler. Rasulullah, Tu’meye yardım etmek istedi, bu münase-
betle ilgili ayetler nazil oldu.

106- “Allah’tan mağfiret iste.” وَأَسْتَغْفِرِ اللَّهَ

“Şüphesiz, Allah Ğafur – Rahîm’dir.” إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا

107- “Kendilerine hainlik edenleri savunma.” وَلَا تَجَادِلْ عَنِ الَّذِينَ يَخْتَانُونَ أَنْفُسَهُمْ

Çünkü hıyanetin cezası kendilerine döner.

Veya, günahlar nefse bir zulüm olduğu gibi, aynı zamanda bir hıyanettir.

Ayetteki zamir Tu’me ve emsalini içine alır. Veya Tu’me ve kavmini içi-
ne alır. Çünkü kavmi günahta ona ortak olmuş, suçlu olduğu halde masum
olduğuna şahitlik yapmış, onu savunmuştu.

“Çünkü Allah; hain olan, günahlara dalanı sevmez.”

Allah, hıyanette aşırı giden, onda ısrar eden kimseleri, ayrıca günaha daldıkça dalanları elbette sevmez.

Rivayete göre, Tu'me Mekkeye kaçar, dinden döner. Yine hırsızlık yapmak için bir evin duvarını delerken duvar yıkılır, altında kalarak ölür.

108- “Bunlar, insanlardan gizlenmeye çalışırlar da Allah’tan gizlenmezler.”

Bunlar utanarak ve korku ile insanlardan gizlenmeye çalışırlar.

Ama, en ziyade haya edilmeye ve korkulmaya layık olan Allahtan haya etmiyorlar. Hâlbuki Allah onlarla beraberdir, onların gizli halleri Allaha gizli değildir. Bu durumda önlerinde Allahın çirkin gördüğü ve cezalandıracağını bildirdiği şeyleri terk etmekten başka bir yol kalmamaktadır.

109- “Oysa O, geceleyin razı olmayacağı sözleri kurarlarken onlarla beraberdir.”

Ayette bildirilen durum, suçsuz insana iftira atmak, yalan yere yemin etmek, yalancı şahitlik yapmak gibi hallerdir

“Allah, onların yaptıklarını kuşatmıştır.”

110- “İşte siz öyle kimselersiniz (ki, diyelim) dünya hayatında onları savundunuz.”

“Ya kıyamet günü onları Allah’a karşı kim savunacak”

“Yahut kim onlara vekil olacak?”

111- “Kim bir kötülük yapar yahut nefesine zulmeder, sonra da Allah’tan mağfiret dilerse, Allah’ı Gâfur – Rahîm (çok bağışlayıcı ve çok merhamet edici) bulur.”

Ayette belirtilen kötülük, başkasına bir şekilde zarar vermek, nefse zulüm ise, kişinin kendini ilgilendiren günah işlemesidir.

Bununla birlikte “kötülükten murat, şirk dışındaki günahlardır, nefse zulüm ise şirktir” denilmiştir.

Veya “birinciden murat küçük günahlar, ikinciden murat ise büyük günahlardır” denilmiştir.

Ayette, Tu'me ve kavmini tevbe ve istiğfara teşvik vardır.

111- **“Kim bir günah kazanırsa, onu ancak kendi aleyhine kazanmış olur.”**

وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا “Allah Alîm – Hakîm’dir (her şeyi hakkıyla bilen- dir, hikmet sahibidir.)”

112- **“Kim bir hata veya bir günah işler de sonra onu bir suçsuzun üzerine atarsa, muhakkak iftira etmiş ve apaçık bir günah yüklenmiş olur.”**

Ayette metninde geçen “hatie”den murat küçük günah veya kasten işlenmeyen günahdır. “İsm”den murat ise büyük günah veya kasten işlenen günahdır.

113- **“Eğer Allah’ın sana lütuf ve merhameti olmasaydı, onlardan bir grup seni saptırmaya çalışırdı.”**

وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ “Hâlbuki onlar, ancak kendi nefislerini saptırırlar.”

وَمَا يَضُرُّونَكَ مِنْ شَيْءٍ “Sana hiçbir zarar veremezler.”

وَأَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيْكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ “Allah, sana Kitabı ve hikmeti indirdi.”

وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ “Ve sana bilmediğin şeyleri öğretti.”

وَكَانَ فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا “Allah’ın sana olan lütfu çok büyüktür.”

Ayetteki zamir Allah Rasulüne râcidir. Zafer oğullarından bir topluluk, gerçeği bilmelerine rağmen Rasulullahın hak ile hükmetmesine engel ol-

maya çalışmıştı. Allah ise, durumu Rasulüne vahiy ile bildirdiğinden Rasullahın ayağı kaymamış, işin vebali kendilerine dönmüştür.

Rasulullahın önce Zafer oğullarının isteği doğrultusunda hareket etmek istemesi, işin dış görünüşüne göre onlara itimat etmesinden idi. Ama, Allahın bildirmesiyle işin gerçeğini gördü.

114- لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِّنْ نَّجْوَاهُمْ إِلَّا مَنْ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ أَوْ مَعْرُوفٍ أَوْ إِصْلَاحٍ
 “Bir sadaka vermeyi, yahut iyilik yapmayı, yahut da insanların arasını düzeltmeyi emredenleri hariç, onların aralarındaki gizli konuşmaların çoğunda hiçbir hayır yoktur.”

Marûf, dinin güzel gördüğü, aklın da inkâr etmediği her şeye verilen bir isimdir. Buradaki **marûf**, Allah yolunda ödünç vermek, muhtaca yardım etmek, zekâtтан farz olan miktardan daha fazlasını vermek gibi durumlardır.

Kim bunları “Kim bunları” وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا
 sırf Allah’ın rızasını kazanmak için yaparsa, biz ona çok büyük bir ecir vereceğiz.”

Kelâm “kim emrederse” şeklinde emretmek üzere bina edilmekle beraber, verilecek çok büyük mükâfat “kim bunları yaparsa” denilerek fiile terettüp ettirildi. Bunda ise, şöyle incelikler görülür:

-Bunları emreden, hayırlı kimseler zümresine girerse, elbette bilfiil yapan onların içinde olmaya çok daha layıktır.

-Ayrıca, işin esası bunları yapmaktır. Bunları emretmek de buna vesile olması cihetiyle güzel olur.

Ayette, sadece bu fiillerin yapılması değil, asıl önemli olan bu fiillerin Allah rızası için yapılması gerektiğine dikkat çekilmiştir. Çünkü, “ameller niyetlere göredir.” Hayırlı bir işi gösteriş ve kendinden bahsettirmek için yapan birisi, Allahtan mükafata layık olamaz.

Bunları yapanlara verilecek ecrin çok büyük olduğunun bildirilmesi, Allah yolunda elden çıkan dünyevi çıkarların son derece kıymetsiz olduğuna dikkat çekmek içindir.

115- وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَىٰ وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ
 “Kim kendisine doğru yol besbelli olduk-
 نُوَلِّهِ مَا تَوَلَّىٰ وَنُصْلِهِ جَهَنَّمَ

tan sonra Peygamber'e karşı çıkar, mü'minlerin yolundan başkasına uyarsa, onu döndüğü yolda bırakırız ve cehenneme sokarız."

Ayet, icma'ya muhalefetin haram olduğuna delalet eder. Çünkü Allahu Teâlâ şiddetli tehdidi, peygambere muhalefete ve mü'minlerin gittiği yoldan başka bir yola uymaya terettüp ettirdi.

وَسَاءَتْ مَصِيرًا "Orası ne kötü bir gidiş yeridir!"

Şeytanın Tuzakları

116- **“İِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ اَنْ يُشْرَكَ بِهِ -Şüphesiz Allah kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz.”**

وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ -Bunun altındakileri ise, dilediği kimse için bağışlar.”

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre yaşlı biri Rasulullaha geldi ve şöyle dedi:

“Ben günahlara düşkün bir ihtiyarım. Ancak ben O’nu tanıdığımdan ve iman ettiğimden bu yana hiçbir şeyi Allaha şirk koşmadım. Ondan başka bir veli edinmedim. Günahlara cesurca dalmadım. Bir an bile, kaçmakla Allahtan kurtulabileceğimi tevehhüm etmedim. Ben gerçekten günahlarımdan dolayı pişmanım ve tevbe ediyorum. Allah katında benim halimi nasıl görüyorsun?”

Onun bu suali üzerine, üstteki ayet nazil oldu.

وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا -Allah’a ortak koşan, muhakkak ki uzak bir dalaletе düşmüştür.”

Çünkü şirk, dalalet çeşitlerinin en büyüğü ve doğruluktan en uzak olanıdır. Daha önce bu sûrede, **“Her kim Allah’a şirk koşarsa, gerçekten pek büyük bir günah ile iftira etmiş olur.”** denilmişti (Nisa, 48). İlgili ayette iftiradan söz edilmesi, ehl-i kitap kıssasıyla bitişik olmasından dolayıdır. Onların şirkinin kaynağı ise, yüce Allaha evlat nisbet etmek şeklinde bir iftiradır.

117- **اِنَّهُمْ يَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِ الْاِثْنَاءِ -Onlar, Onu (Allah’ı) bırakıp, yalnız dışilere taparlar.”**

Yani onlar Lat-Uzza, Menat gibi dışi isimleriyle isim verdikleri putlara taparlar. Her kabilenin taptığı bir put vardı ve bu puta “falan oğullarının dışisi” denirdi. Bu ise,

-Ya put isimlerinin dışi olmasından,

-Ya da bu putların cansız şeyler olmasındandır. Camid şeyler de müennes sayılır.

Belki de Allahu Teâlâ onların son derece cahil ve ahmak olmalarına delil olması için bu putları münfail olup fiil yapamamaları cihetiyle “**dişiler**” olarak niteledi. Hâlbuki mabudun münfail değil, fail olması gerekir.

Ayrıca şu cihete de dikkat çekilmiştir: Müşrikler “melekler Allahın kızlarıdır” diyorlardı. Ayette “**onlar dişilere taparlar**” denilmesinden murat diş kabul ettikleri meleklerle tapmaları olabilir.

وَإِنْ يَدْعُونَ إِلَّا شَيْطَانًا مَّرِيدًا “**Ve onlar ancak inatçı şeytana tapmış olurlar.**”

Çünkü, onlara bu tarz ibadeti emreden ve onları kışkırtan şeytandır. Sanki şeytana itaat etmek, ona ibadet etmek gibidir.

Allahu Teâlâ önce şirkin son derece büyük bir dalalet olduğunu ortaya koydu. Çünkü onların Allaha şerik koştukları şeyler münfail varlıklardır, kendilerinin iradi bir fiilleri yoktur. Bu ise ulûhiyete son derece zıddır. Çünkü ilahın münfail değil, fail olması gerekir.

Allahu Teâlâ bundan sonra, şöyle istidlalde bulundu:

Şeytana ibadet, dalaletin en çirkin şeklidir. Çünkü şeytan,

1-Meriddir, Tümüyle dalalete yönelmiştir, hayır ve hidayetle hiçbir alakası yoktur. Böyle olunca ona itaat, doğru yoldan tamamen çıkmak anlamına gelir.

2-Mel’undur. Yoldan çıkması sebebiyle lanetlenmiştir. Böyle olunca, ona uymak dalalet ve lanetten başka bir şeyi celbetmez.

3-Düşmandır. Şeytan, insanlara apaçık bir düşmandır, hep onların helaki için çalışır. Böyle olan bir varlığa değil ibadet etmek, dostluk göstermek bile bütünüyle yoldan çıkmaktır.

118- لَعَنَهُ اللَّهُ “**Allah ona lanet etti.**”

وَقَالَ لَا تَخِذْ مِنْ عِبَادِكَ نَصِيبًا مَفْرُوضًا “**O da dedi: Elbette senin kullarından belirli bir pay alacağım.**”

119- وَلَا ضِلَّيْنَهُمْ “**Onları mutlaka saptıracağım.**”

Onları hak yoldan saptıracağım.

وَلَا مَنِيْنَهُمْ “**Onları boş kuruntulara sokacağım.**”

“Öldükten sonra dirilmek yok, ceza yok, keyfinize bakın” gibi boş hül-yalarla onları avutacağım.

“Ve onlara emredeceğim de hayvanların kulaklarını yaracaklar.”

Böylece, Allahın helal kıldığını haram kılacaklar.

Arablar, bahire ve saibe denilen hayvanlara böyle yapıyorlardı.¹³

“Onlara emredeceğim de Allah’ın yaratışını değiştirecekler.”

Bunda, helâl olan şeylerin haram kılınmasına, bilfiil veya bilkuvv ve kâmil olan şeylerin noksan yapılmasına bir işaret vardır.

Böylece onlar, Allahın mahlukatının yüz ve sûretini, veya sıfatlarını de-ğiştirecekler. Bu cümleden olarak,

-Hâmi gözü çıkarmak,

-Köleleri iğdiş etmek,

-Döğme yaptırmak,

-Livata (eşcinsellik),

-Lezbiyenlik,

-Aya – güneşe tapmak,

-Allahın insanları yaratmış olduğu İslam üzere yaratılışı değiştirmek,

-Azaları, şehvet – gadap gibi kuvveleri nefse bir kemâl kazandırmayan ve Allaha bir yakınlığa vesile olmayan yerlerde kullanmak gibi durumlar sayılabilir.

Ayetin lafzının genel oluşu, mutlak manada iğdiş etmeyi yasaklamak ile beraber, fukaha ihtiyaca binaen hayvanların iğdiş edilmesini caiz gördüler.

Şeytan “şöyle şöyle yapacağım” diye ya bunları tek tek söylemiştir veya söylememiş de olsa zaten fiilen yapmaktadır.

“Kim Allah’ı bırakıp da şeytanı dost edinirse, şüphesiz o, apaçık bir hüsrana uğramış olur.”

Çünkü, sermayeyi kaybetmiş, cenneti elde etmek varken, ona bedel ce-hennemi hak etmiştir.

¹³ Bahire, saibe için bkz. Maide 103. ayet ve açıklaması.

120- **يَعِدُّهُمْ وَيُؤْمِنُ بِهِمْ** “Şeytan onlara vaad eder ve onları boş umutlarla oyalar.”

وَمَا يَعِدُّهُمْ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا “Oysa şeytanın onlara vaadi, aldatmadan başka bir şey değildir.”

Şeytan, onlara asla yerine getirmeyeceği vaatlerde bulunur, asla yapamayacakları boş kuruntularla onları avutur. Hâlbuki onun fayda gösterdiği şeyde zarar vardır.

Şeytanın bu vaadi, ya fasit vesveselerle veya dostlarının diliyle olur.

121- **أُولَٰئِكَ مَا لَهُمْ جَهَنَّمُ** “Bunların varacakları yer cehennemdir.”

وَلَا يَجِدُونَ عَنْهَا مَحِيصًا “Ondan kurtulmak için çare bulamazlar.”

122- **وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ** “İman edip salih ameller yapanları ise, altlarından ırmaklar akan cennetlere koyacağız.”

خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا “Orada ebedî olarak kalacaklardır.”

وَعَدَ اللَّهُ حَقًّا “Bu, Allah’tan hak bir vaaddir.”

وَمَنْ أَضَدِّقُ مِنَ اللَّهِ قِيلًا “Allah’tan daha doğru sözlü kim olabilir?”

Bu ifade, son derece belîğ – etkili bir te’kid cümlesidir. Ayetten maksad, şeytanî aldatıcı vaatler yerine, Allahın kendi seçkin kullarına yaptığı doğru vaadi nazara vermektir. Ayrıca, böyle bir neticeyi elde etmeleri için insanları bir teşviktir.

123- **لَيْسَ بِأَمَانِيكُمْ وَلَا أَمَانِي أَهْلِ الْكِتَابِ** “İş, ne sizin kuruntunuza, ne de kitap ehlinin kuruntusuna göredir.”

Yani, ey Müslümanlar! Allahın vaat etmiş olduğu sevaba ne sizin kuruntularınızla ulaşılır, ne de kitap ehlinin kuruntularıyla. Ancak iman ve salih amelle ulaşılır.

Denildi ki: İman, temenni ile olmaz. Kalpte karar kılarak ve amelin de kendisini desteklemesi ile iman gerçekleşir.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, Müslümanlar ve kitap ehli iftihar yarışına girdi. Ehl-i ki-

tap “bizim peygamberimiz sizin peygamberinizden önce, kitabımız da sizin kitabınızdan önce, biz Allaha sizden daha yakınız” dediler. Müslümanlar da “Hayır, biz sizden daha evlayız. Peygamberimiz son peygamber, kitabımız ise, önceki kitapların geçerliliğine son veriyor” deyince ayet nazil oldu.

Denildi ki: Ayetin hitabı müşrikleri de içine alır. Bundan önce onlardan bahsedilmesi buna delalet eder. Yani, müşriklerin “cennet yok, cehennem yok” gibi boş hülyalarına bakılmaz. İş, onların kuruntularına göre değildir.

Ehl-i kitabın boş hülyaları ise,

“Cennete ancak biz gireriz”

“Ateş bizi sayılı günler yakar” gibi ifadeleridir.

Ardından Cenab-ı Hak şunu nazara verdi:

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا يَصْلٰحُ لَكُمُ الْعَمَلُ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ
“Kim kötü bir amel işlerse, onunla cezalandırılır.”

Yani, her kim bir kötülük işlerse, eninde sonunda bunun cezasını görecektir. Rivayete göre, ayet nazil olduğunda Hz. Ebubekir şöyle dedi: “Ya Rasulallah, bu durumda kim kurtulabilir ki?”

Hz. Peygamber şöyle cevap verdi: “Sen üzülmez, hastalanmaz, musibete maruz kalmaz mısın?”

Hz. Ebubekir, “evet ya Rasulallah, bunlar başıma gelir” deyince Hz. Peygamber “işte, ayetin bildirdiği ceza budur” buyurdu.

وَلَا يَجِدْ لَهُ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا
“O, kendisine Allah’tan başka ne bir dost, ne de bir yardımcı bulabilir.”

وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصّٰلِحٰتِ مِنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَوَّيْكَ يَدْخُلُوْنَ
124- “Erkek veya kadın her kim mü’min olarak salih amellerden işlerse, işte onlar cennete girerler.”

“Salih amellerden” ifadesi, “salih şeylerin bir kısmını veya onlardan birini yapsa” manasına gelir. Çünkü herkes bütün iyilikleri yapamaz ve bununla mükellef de değildir.

Ayette “mü’min olarak” denilmesi şunu gösterir: Yapılan salih işlerden sevap almanın şartı, mü’min olmaktır. İmanı olmayan biri, sevaba nail olamaz.

“Ve zerre kadar haksızlığa uğratılmazlar.” وَلَا يُظْلَمُونَ نَقِيرًا

Sevaplarından bir noksanlık söz konusu olmaz. İtaat edenin sevabı azaltılmayacağına göre, isyan edene de fazla ceza verilmeyeceği anlaşılır. Çünkü amellere karşılık veren Allah, merhamet edenlerin en merhametlisidir.

125- وَمَنْ أَحْسَنُ دِينًا مِمَّنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ وَاتَّبَعَ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا “Din bakımından, muhsin olarak yüzünü Allah’a teslim eden ve hanif olarak İbrahim’in dinine tâbi olan kimseden daha güzel kim olabilir?”

Yüzünü Allah teslim etmek, sırf Allah için hâlisane amel yapmak, kendisine O’ndan başka bir Rab tanımamaktır. Bundan muradın secdede yüzünü Allah için yere koymak olduğu da söylenmiştir.

Üslûbun soru şeklinde gelmesinde, bu hâlin beşerî kuvvetin ulaşabileceği nihai durum olduğuna bir tenbih vardır.

Medhedilen bu muhsin kimse,

-İyilikleri yapan ve kötülükleri ise terk eden bir kimsedir.

-Ayrıca bu kimse, diğer dinlerden yüzünü çevirip İslâm dinine muvafık olarak İbrahim dinine tâbi olan bir kimsedir.

“Allah, İbrahim’i halîl (dost) edindi.” وَاتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا

Allahu Teâlânın Hz. İbrahimi “Halil” edinmesi, O’nu seçmesi, özel ikramlarını O’na tahsis etmesidir. Bu, dostun dostu yanında özel konumuna benzer.

Ayetin evvelinde Hz. İbrahim’in ismi geçmekle beraber, “Allah O’nu Halil edindi.” denilmeyip **“Allah İbrahimi Halil edindi”** denilmesi, O’nun şanının büyüklüğünü gösterir, medhe layık olduğunu ortaya koyar.

“Halil” kelimesi sevgiyle alakalıdır. Dostlukta sevginin yerleşmesi vardır. Ayrıca şu manalara da dikkat çekilmiştir:

-Dost, dostun eksikliğini kapatır.

-Dost, dostuyla aynı yolda olur.

-Dost, dostuyla benzer hasletler taşır.

Bu cümle, ara cümle olarak getirilmiştir. Bu cümlede hem O’nun milletine (dinine) uymaya teşvik, hem de O’nun hüsün ve kemâlini bildirmek vardır.

126- **وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ -“Göklerde ve yerde olanların hepsi Allah’ındır.”**

Göklerde ve yerde yaratma ve hükmetme Allahındır. Dilediği kimseyi ve dilediği şeyi seçer.

Üstteki ayetlerde salih amellere teşvik yapılmıştı. Bu ayet de, gök ve yer ehline Allaha itaatin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Aynı zamanda, Allahın bu amellerin karşılığını vermeye kudretinin yettiğini bildirmektedir.

وَكَانَ اللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُّحِيطًا -“Allah, her şeyi kuşatıcıdır.”

O’nun ilmi ve kudreti her şeyi kuşatmıştır. Dolayısıyla, kimin ne yaptığını bilir, hayır ve şer ne işlemişse ona göre karşılığını verir.

Sulh Hayırlıdır

127- وَيَسْتَفْتُونَكَ فَاَلَيْسَءَ “Kadınlar hakkında senden fetva istiyorlar.”

Sorulan fetva, ayetin iniş sebebinden anlaşıldığına göre, mirasla alakalıdır. Şöyle ki:

Sebeb-i Nüzûl

Uyeyne, Hz. Peygambere “Sen kız çocuğa ve kız kardeşe mirasta erkeğin yarı hissesini veriyorsun. Hâlbuki biz ancak savaşa katılan ve ganimet elde eden erkekleri mirasçı yapardık. Niye böyle?” diye sordu. Hz. Peygamber “bana böyle emredildi” cevabını verdi.

قُلِ اللّٰهُ يَفْتِيْكُمْ فِيْهِنَّ “De ki: Onlar hakkındaki fetvayı size Allah veriyor.”

Yani, Allah bunun hükmünü beyan edip açıklıyor.

Fetva vermek, kapalı olan bir meseleyi açığa kavuşturmaktır.

وَمَا يُثْلَىٰ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ فِي يَتَامَى الْيَتَامَى الَّتِي لَا تُؤْتَوْنَ مَا كُتِبَ لَهُنَّ وَتَرْغَبُونَ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الْوُلْدَانِ وَأَنْ تَقُومُوا لِلْيَتَامَى بِالْقِسْطِ “Kendilerine (verilmesi) farz kılınan (miras) vermediğiniz ve evlenmek istediğiniz yetim kızlara, zavallı çocuklara ve yetimlere âdil davranmanız hakkında Kitap’ta size okunan âyetler vardır.”

وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِهِ عَلِيمًا “Hayır olarak ne yaparsanız, şüphesiz Allah onu bilir.”

128- وَإِنْ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُورًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا “Eğer bir kadın kocasının geçimsizliğinden, yahut kendisinden yüz çevirmesinden endişe ederse, aralarında bir sulh yapmalarında, onlara bir günah yoktur.”

Eğer bir kadın kocasının hâl ve hareketlerinden kendisine haksızlık edeceğini, hukukunu çiğneyeceğini veya kendisine sohbet ve beraberlikte az vakit ayıracağını hissederse, mehrinden bir kısmını ona vermek veya onu

kendine meylettirecek bir şey hibe etmek sûretiyle aralarında sulh yapmalarında bir beis yoktur.

وَالصُّلْحُ خَيْرٌ “Sulh hayırlıdır.”

Elbette sulh yapmak, ayrılımlarından, kötü beraberlikten veya düşmanlıktan daha hayırlıdır. Ayete “sulh daha hayırlıdır” şeklinde mana vermek uygun olmaz. Ayetin ifadesi, sulhun hayırlı şeylerden olduğunu beyan eder. Nitekim sulhun zıddı olan husumet, şerli şeylerdendir.

وَأُخْضِرَتِ الْأَنْفُسَ الشُّحَّ “Zaten nefisler bencil tutkulara müheyyadır.”

Nefisler bencilliğe fitraten meyilli olduğundan, karı-kocanın tam uyum içinde olmamaları bağışlanmıştır.

“Sulh hayırlıdır” ifadesi karı – kocayı barışa teşvik eder. Nefislerin bencilliğini bildiren kısım ise, onların tam uyum içinde olmamaları hususunda mazereti nazara verir. Yani, bencillik özelliği hem kadında, hem de erkekte fitrî olarak vardır. Ne kadın kocasının kendisiyle az ilgilenmesine razı olur, ne de erkek hanımından hoşlanmıyorsa veya başkasını seviyorsa onu gereği gibi tutar ve hukukunu korur.

وَإِنْ تَحْسَبُوا أَنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا “Eğer iyi geçinir ve sakınırsanız, şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır.”

Eğer birbirinizle iyi geçinir, haksızlıktan, yüz çevirmekten ve hakkını tam vermemekten sakınırsanız, şüphesiz Allah iyi ve kötü hallerinizi bilir, ona göre size karşılıkta bulunur.

129- وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ “Ne kadar hırs göstererseniz de kadınlar arasında adaleti yerine getiremezsiniz.”

Çünkü adalet, elbette hanımlardan herhangi birine meyletmemeyi gerektirir, bu ise imkânsızdır. Bundan dolayıdır ki Hz. Peygamber (sav) hanımları arasında adil bir şekilde taksimde bulunur, yanlarına eşit bir şekilde varır ve bu hususta şöyle dua ederdi: “Ya Rabbi, bu yapabileceğim şekilde benim taksimim, dolayısıyla Senin sahip olduğun, benim ise takatimi aşan durumlardan dolayı beni hesaba çekme.”

فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمِيلِ فَتَدْرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِ “Öyle ise (birine) büsbütün gönül verip ötekini (kocası hem var, hem yok) askıda kalmış kadın gibi bırakmayın.”

Yani, gücünüz dâhilinde olup da yapabileceğiniz âdilane taksimi terk ederek ve rağbet etmediğiniz hanımınıza zulmederek kocasız veya boşanmış gibi bir hâle getirmeyin. Tam adalete muvaffak olamamak, birine tümüyle yüklenmeyi gerektirmez. Çünkü bir şey tümüyle elde edilmezse, bütün bütün terki de uygun değildir.

Hz. Peygamber şöyle buyurur: “Kimin iki hanımı olsa da birine aşırı meyletse, bir tarafı eğik olarak mahşer meydanına gelir.”

“Eğer arayı düzeltir ve Allah’a karşı gelmekten sakınırsanız, şüphesiz Allah Ğafur – Rahîm’dir (çok bağışlayıcı ve çok merhamet edicidir.)”

Ğafur’dur, kadınlarla ilgili olarak yaptığınız haksızlıkları düzeltir. **Rahîm’dir**, gelecekte haksız tavırlardan kaçınırsanız, Allah sizin geçmişteki haksız meyillerinizi bağışlar.

130- “Eğer (karı-koca) birbirlerinden ayrılacak olurlarsa, Allah, onların her birini geniş lütfuyla muhtaç bırakmaz.”

“Allah’ın Vasi’ – Hakîm’dir (lütfu geniştir, hikmeti büyüktür).”

131- “Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah’ındır.”

Ayet, Allahın imkân ve kudretinin kemâline bir tenbihtir.

“Sizden önce kendilerine kitap verilenlere de, size de “Allah’tan korkun” diye tavsiye ettik.”

Daha önce kendilerine kitap verilen Yahudi ve Hristiyanlara ve onlardan öncekilere **“Allahtan korkun”** diye emredilmesi, ihlâs emrini te’kiddir.

“Eğer inkâr ederseniz, biliniz ki, göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah’ındır.”

Biz onlara ve size şöyle dedik: Eğer inkâr ederseniz, şüphesiz Allah bütün mülkün mâlikidir. Sizin şükür ve takvanızın Ona bir faydası olmadığı gibi, küfür ve isyanınızdan da zarar görmez. Size takvayı tavsiye etmesi, -haşa- ihtiyacı olduğundan değil, sırf size olan rahmetindendir.

Cenab-ı Hak, bu manayı şu sözü ile te'kid ve takviye etti, zihinlerde yerleştirdi:

“Ve Allah Ğanî – Hamîd'dir.” وَكَانَ اللَّهُ غَنِيًّا حَمِيدًا

Ğanî'dir, mahlûkata ve onların ibadetine muhtaç değildir, **Hamîd'dir**, hamdeden olsun olmasın kendi zâtında hamde layıktır.

132- “Göklerde ve yerde ne varsa **hepsi Allah'ındır.**” وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ

Allah, Ğanî ve Hamid oluşuna delalet için göklerin ve yerin kendisine ait olduğunu üçüncü kere nazara verdi. Çünkü bütün mahlûkat, ihtiyaçları ile O'nun **Ğanî** oluşuna; Allahın onlara verdiği vücut, çeşitli özellikler ve kemâlât ile de **Hamid** oluşuna delâlet ederler.

“Vekil olarak Allah yeter.” وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا

Bu ifade, “Allah, onların her birini geniş lütfuyla muhtaç bırakmaz” ayetine racidir. Çünkü onlara yeterli olduğunu taahhüd etmiştir. Arada yer alan ayetler ise, bu manayı takrir eder.

133- “Eğer (Allah) dilerse, ey insanlar, sizi giderir de başkalarını getirir.” إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ أَيُّهَا النَّاسُ وَيَأْتِ بِآخَرِينَ

“**Başkalarını getirir**” ifadesi “başka kavimler yaratır” manasına gelebileceği gibi, “insan yerine başka varlıklar yaratabilir” manasına da gelebilir.

“Ve Allah, buna kadirdir.” وَكَانَ اللَّهُ عَلَى ذَلِكَ قَدِيرًا

Yani Allah hem sizi vücuttan gidermeye, hem de sizin yerinize başkalarını icad etmeye kadirdir. Onun kudretine bir sınır yoktur, hiçbir şey O'na zor gelmez.

Allahın bir kısım varlıkları giderip başkalarını getirmeye kadir olması O'nun hiçbir şeye muhtaç olmadığını (gınasını) gösterdiği gibi, O'nu inkâr eden ve emrine karşı gelenlere de bir tehdid manası taşır.

Bir başka ayette “Eğer sefere çıkmazsanız, Allah elem dolu bir azap ile sizi cezalandırır ve yerinize sizden başka bir kavim getirir.” (Tevbe 39) denildiği gibi, bu ayetin de Hz. Peygambere düşmanlık yapan kavmine bir hitap olduğu da söylenmiştir. Bu ayet nazil olduğunda, rivayete göre Hz. Peygamber elini Hz. Selman'ın sırtına vurmuş ve “onlar, bunun kavmidir” demiştir.

134- **Kim dünya sevabını isterse, bilsin ki, dünya ve ahiret sevabı ancak Allah katındadır.**”

Mesela, ganimet niyetiyle cihada giden kimse, dünyaya taliptir. Hâlbuki dünyanın da ahiretin de sevabı Allah katındadır. Öyleyse, bu ikisinden kıymetsiz olana talip olmak yerine **“Rabbimiz! Bize dünyada bir iyilik ver, ahirette de bir iyilik ver.”** (Bakara, 201) demesi veya o ikisinden kıymetli olana talip olması uygun düşer. Çünkü sırf Allah için cihad eden bir kimse, ganimetten de mahrum kalmaz.

Ayet şöyle de anlaşılabilir:

Dünya ve ahiretin sevabı Allah katındadır, her bir insana dilediğinden verir. Şu ayet de bu manadadır:

“Kim âhiret mahsulünü isterse, onun mahsulünü artırırız. “Kim de dünya mahsulünü isterse, ona da ondan veririz.” (Şûra, 20)

“Allah Semi’ – Basîr’dir (hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir).”

Allah insanların neyin peşinde koştuklarını bilir ve her birine maksadına uygun olandan verir.

Münafığın Şahsiyetsizliği

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَىٰ أَنْفُسِكُمْ أَوْ -135
 Ey iman edenler! Kendiniz, ana-babanız ve en yakınlarınızın aleyhine de olsa, Allah için şahitlik yaparak adaleti titizlikle ayakta tutan kimseler olun.”

Çünkü şahadet (şahitlik) kendisi veya başkası hakkında hakkı beyan etmektir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَىٰ أَنْفُسِكُمْ أَوْ -135
 “Zengin de olsa, fakir de olsa, Allah ikisine de (sizden) daha yakındır.”

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَىٰ أَنْفُسِكُمْ أَوْ -135
 “Öyle ise adaleti yerine getirmede hevâyâ uymayın.”

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَىٰ أَنْفُسِكُمْ أَوْ -135
 “Eğer (şahitlik ederken) dilinizi eğip bükerseniz veya çekinirseniz, şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır.”

Allah, bütün yaptıklarınızdan haberdar olduğundan, ona göre sizi cezalandırır.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَىٰ أَنْفُسِكُمْ أَوْ -135
 Ey iman edenler! Allah’a, Peygamberine, Peygamberine indirdiği Kitab’a ve daha önce indirdiği Kitaba iman edin.”

Yani, imanınızda sebat edin, o hâl üzere devam edin.

Veya, “dillerinizle iman ettiğiniz gibi, kalplerinizle de iman edin.”

Veya “bütün kitapları ve peygamberleri içine alacak şekilde iman edin.”
 Çünkü, bazısına iman etmek, iman etmemek gibidir.

Ayette iki defa “**Kitap**” geçer. Bunlardan birincisi Kur’an, ikincisi ise Allahın gönderdiği bütün kitaplardır.

وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا

“Kim Allah’ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve ahiret gününü inkâr ederse, doğru yoldan büsbütün sapmış olur.”

Böyleleri yoldan büsbütün çıkmış olur, neredeyse tekrar yola gelemmez.

137- **إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ أَزْدَادُوا كُفْرًا لَمْ يَكُنِ اللَّهُ**
لِيُغْفِرْ لَهُمْ وَلَا لِيُهْدِيَهُمْ سَبِيلًا “İman edip sonra inkâr eden, sonra iman edip tekrar inkâr eden, sonra da inkârlarında ileri gidenler var ya; Allah onları bağışlayacak değildir, doğru yola iletecek de değildir.”

Yahudilerde böyle bir durum görülmektedir. Hz. Musa’ya iman ettiler, ardından buzağıya tapmaya başladılar. Hz. Musa Tur’dan dönünce tekrar imana girdiler. Hz. İsa geldiğinde O’nu inkâr ettiler. Peygamber Efendimiz geldiğinde ise, büsbütün inkara yöneldiler.

Ayet, genel anlamda imandan küfre dönenler hakkında da değerlendirilebilir. Bazı kimseler imana girmişken dinden dönerler, ardından tekrar dine girip tekrar çıkarlar, sonunda küfürde ısrar ederler.

“Allah onları bağışlayacak değildir, doğru yola iletecek de değildir.”

Çünkü küfürden dönmeleri ve imanda sebat etmeleri çok zordur. Zira kalpleri küfürle mühürlenmiş, gözleri hakkı görmekten kör hâle gelmiştir. Yoksa bundan “imanlarında samimi olsalar da imanları kabul edilmez, günahları bağışlanmaz” manası anlaşılmamalıdır.

138- **بَشِّرِ الْمُنَافِقِينَ بِأَنَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا** “Münafıklara, onlar için elem dolu bir azap olduğunu müjdele!”

Ayetin bu kısmı, önceki tehditlerin münafıklarla ilgili olduğuna delâlet eder. Onlar, görünüşte iman etmiş, ama gerçekte defalarca küfre düşmüş kimselerdir. Ardından da münafıklıkta ısrar etmekle ve mü’minlere zarar vermekle küfürde daha ileri gitmişlerdir.

Ayette “münafıkları uyar!” demek yerine **“münafıkları müjdele!”** denilmesi, onlara karşı bir tehekkümdür.

139- **الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ** “Onlar, mü’minleri bırakıp kâfirleri dost ediniyorlar.”

أَيَّتَعُونَ عِنْدَهُمُ الْعِزَّةَ “Onların yanında izzet mi arıyorlar?”

فَإِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا “Hâlbuki bütün izzet Allah’a aittir.”

Allahın aziz kıldığından başkası izzet bulamaz. Allah ise izzeti, kendi dostlarına yazmış ve şöyle bildirmiştir:

“Hâlbuki izzet, ancak Allah’ın, peygamberinin ve mü’minlerindir.” (Münafıkun, 8)

Dolayısıyla onlar dışında olanlara nispetle izzet elde etmek mümkün değildir.

140- وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ أَنْ إِذَا سَمِعْتُمْ آيَاتِ اللَّهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَأُ بِهَا فَلاَ تَقْعُدُوا مَعَهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ إِنَّكُمْ إِذَا مِثْلُهُمْ size Kitap’ta şöyle hüküm indirdi: Allah’ın âyetlerinin inkâr edildiğini ve onlarla alay edildiğini işittiğiniz zaman, başka bir söze geçmedikleri müddetçe onlarla oturmayın, aksi hâlde siz de onlar gibi olursunuz.”

Bu ifade, Mekke döneminde nazil olan şu ayeti hatırlatır:

“Âyetlerimiz hakkında münasebetsizliğe dalanları gördüğün zaman hemen onlardan uzaklaş ki, ondan başka söze dalsınlar.” (En’am, 68)

Onlar gibi olmak, hem günah, hem de küfür yönünden olabilir. Onlar, Allahın ayetlerini inkâr veya istihza ederken, oradan kalkıp gidebilecek iken gitmeyen insan, elbette onların günahlarına ortak olur. Hele bir de onların bu haline razı olursa, küfürde onlara benzemiş olur.

141- إِنَّ اللَّهَ جَامِعُ الْمُنَافِقِينَ وَالْكَافِرِينَ فِي جَهَنَّمَ جَمِيعًا “Şüphesiz Allah, münafıkların ve kâfirlerin hepsini cehennemde toplayacaktır.”

141- الَّذِينَ يَتَرَبَّصُونَ بِكُمْ “Onlar sizi gözetleyip duran kimselerdir.”

Müslümanların başına bir iş gelmesini bekleyen bu kimseler, üstte bahsi geçen münafıklardır.

142- فَإِنْ كَانَ لَكُمْ فِتْنَةٌ مِنَ اللَّهِ قَالُوا أَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْ “Eğer Allah tarafından size bir fetih nasip olursa, “Biz sizinle beraber değil miydik?” derler.”

“Bakın, biz de sizinleydik, size destek olduk, ganimetlerden bize de pay verin” derler.

143- وَإِنْ كَانَ لِلْكَافِرِينَ نَصِيبٌ قَالُوا أَلَمْ نَسْتَحِذْ عَلَيْكُمْ وَنَمْنَعُكُم مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ “Şayet kâfirlerin (zaferden) bir nasibi olursa, “(yanınızda yer alarak) size üstünlük sağlayıp sizi mü’minlerden korumadık mı?” derler.”

Ayette Müslümanların zaferine **“fetih”**, kâfirlerin zaferine ise **“nasip”** denilmesi, onların paylarının kıymetsizliğini göstermek içindir. Çünkü, sırf dünya hayatında işlerine yarayacak ve sür’atle ellerinden çıkıp gidecektir.

فَاللّٰهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ “Allah, kıyamet günü aranızda hükmünü verecektir.”

وَلَنْ يَجْعَلَ اللّٰهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا “Allah, mü’minlerin aleyhine kâfirlere hiçbir yol vermeyecektir.”

Allah, o kıyamet günü kâfirlere mü’minlere karşı asla üstünlük vermeyecektir. Hatta dünyada da...

Ayet metninde geçen **“sebîl”** yani “yol”dan murat, delildir.

Şafii mezhebi bu ayeti, Müslüman bir kölenin kâfir birine satılmasının fesadına delil olarak kullanır. Hanefi mezhebi de, erkeğin irtidat etmesiyle hanımının boş olacağına delil getirir.

142- إِنْ الْمُنَافِقِينَ يُخَادِعُونَ اللّٰهَ “Münafıklar, Allah’ı aldatmaya çalışırlar.”

وَهُوَ خَادِعُهُمْ “Hâlbuki O, onların oyunlarını başlarına geçirecektir.”
وَاِذَا قَامُوا اِلَى الصَّلٰوةِ قَامُوا كُسَالٰى “Onlar, namaza kalktıkları zaman tembel tembel kalkarlar.”

Sanki zorla iş gördürülen biri gibi, istemeye istemeye namaza kalkarlar.

يُرَآؤْنَ النَّاسَ “İnsanlara gösteriş yaparlar.”

وَلَا يَذْكُرُونَ اللّٰهَ اِلَّا قَلِيْلًا “Allah’ı da pek az zikrederler.”

Çünkü riyakâr insan ancak kendini görenlerin yanında “Allah” der.

Veya, onların dilleri ile Allahın adını söylemeleri, kalbin Allahı anması-na nisbetle az bir şeydir.

Zikirden muradın namaz olduğu da söylenmiştir. Hatta namaz içinde de onların “Allah” demeleri sadece tekbir getirirken ve selâm verirkendir.

143- مُدْبَذَيْنَ بَيْنَ ذَلِكَ “Onlar, bunlar arasında (iman ile küfür arasında) bocalayıp dururlar.”

لَا إِلَىٰ هَٰؤُلَاءِ وَلَا إِلَىٰ هَٰؤُلَاءِ “Ne bunlara (mü’minlere) ne de şunlara (kâfirlere) bağlanırlar.”

İman ve küfür ortasında giderler gelirler, kâh o yolda, kâh diğer yolda olurlar.

وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا “Allah, kimi saptırırsa, artık ona asla bir yol bulamazsın.

Sen böyle biri için hakka ve doğruya asla bir yol bulamazsın.

Benzeri bir mana, bir başka ayette şöyle bildirilir:

“Allah kime bir nur vermemişse, artık onun için bir nur yoktur.”

(Nur, 40)

Kâfirleri Dost Edinmek

144- “**يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ**” **Edenler! Mü'minleri bırakıp da kâfirleri dost edinmeyin.**

Çünkü böyle bir tavır, münafıkların işidir ve onların âdetidir. Öyleyse onlara benzemeyin.

“**اَتْرِيدُونَ أَنْ تَجْعَلُوا لِلَّهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا مُبِينًا**” **Kendi aleyhinizde Allah'a apaçık bir delil mi vermek istiyorsunuz?”**

Çünkü onlara dostluk, münafıklığa bir delildir.

145- “**إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرَكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ**” **Şüphesiz ki münafıklar, cehennem ateşinin en aşağı tabakasındadırlar.**

“**وَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا**” **Onlara asla bir yardımcı bulamazsın.”**

Münafıklar, cehennem dibinde en aşağı tabakada yer alırlar. Çünkü onlar kâfirlerin en aşağı olanlarıdır. Küfre ilâve olarak İslâm diniyle alay etmek, Müslümanları aldatmak gibi cürümleri vardır.

Hz. Peygamber şöyle buyurur:

“Kimde şu üç özellik varsa, namaz kılsa, oruç tutsa ve Müslüman olduğunu iddia etse bile, o münafıktır:

-Konuştuğunda yalan söyler.

-Va'dini yerine getirmez.

-Emanete hıyanet eder.”

Hz. Peygamberin bu hadisini teşbih ve tağlîz olarak yorumlamak daha uygun olur. Yani, her kimde bu üç özellik olsa, münafıklara benzemiş olur. Hz. Peygamber bu kötü hâlden sakındırmak için, sert bir üslûb kullanmayı tercih etmiştir.

Cehennem yedi tabakasından “**dereke**” olarak bahsedilmesi, bunların üst üste olmaları sebebiyledir.

146- “**إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَاعْتَصَمُوا بِاللَّهِ وَأَخْلَصُوا دِينَهُمْ لِلَّهِ**” **Ancak tev-**

be edenler, durumlarını düzeltenler, Allah’a sarılanlar ve dinlerini Allah’a has kılanlar müstesnadır.”

﴿فَإُولَٰئِكَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ “İşte bunlar mü’minlerle beraberdir.”

Yani, nifaktan dönen ve münafık iken kendilerinde görülen bozuk hal-leri düzelten, Allaha güvenip O’nun dinine yapışan, itaat ile sadece Allahın rızasını gözeten kimseler dünya ve ahirette mü’minlerle beraberdir.

﴿وَسَوْفَ يُؤْتِي اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ أَجْرًا عَظِيمًا﴾ “Allah, mü’minlere büyük bir mükafat verecektir.”

147- ﴿مَا يَفْعَلُ اللَّهُ بِعَذَابِكُمْ إِن شَكَرْتُمْ وَآمَنْتُمْ﴾ “Eğer şükreder ve iman ederseniz, Allah size niye azab etsin ki?”

Allahu Teâlâ, fayda ve zarar görmekten yücedir ve kimseye de gayzı yoktur. Ancak küfürde ısrar edeni cezalandırır. Çünkü kişinin küfürde ısrarı, bir hastalığa yol açan kötü bir mizaç gibidir. Kişi iman ve şükürle bunu ortadan kaldırırsa, ilâhî cezadan kendini kurtarmış olur.

Ayette şükür imandan önce zikredildi. Çünkü âleme nazar eden kimse, önce nimetleri fark eder, müphem bir şekilde şükreder. Sonra dikkatle bakar, Mün’imi tanır ve ona iman eder.

﴿وَكَانَ اللَّهُ شَاكِرًا عَلِيمًا﴾ “Allah, Şakir’dir – Alîm’dir.”

Allah **Şakirdir**, yani az bir amel de yapılırsa onu kabul eder, büyük mükafat verir. Allah **Alimdir**, şükür ve imanınızın hakkını bilir.

148- ﴿لَا يُحِبُّ اللَّهُ الْجَهْرَ بِالسُّوءِ مِنَ الْقَوْلِ إِلَّا مَنْ ظَلَمَ﴾ “Allah, zulme uğrayanın dile getirmesi dışında, çirkin sözün açıktan söylenmesini sevmez.”

Zulme maruz kalan kişi, zalime beddua edebilir.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayet edilir ki, adamın biri bir kavme misafir oldu, ama kendisine ikramda bulunmadılar. O da onlardan serzenişte bulununca, bu tavrından dolayı ayıplandı. Bu münasebetle, üstteki ayet nazil oldu.

﴿وَكَانَ اللَّهُ سَمِيعًا عَلِيمًا﴾ “Şüphesiz Allah, Semi’ – Alîm’dir (hakkıyla işiten-dir, hakkıyla bilendir).”

Allah mazlumun kelâmını işitir, zâlimin ne yaptığını bilir.

149- “Onu **İN تَبَدُّوا خَيْرًا أَوْ تُخَفُّوهُ أَوْ تُغْفُوا عَنْ شَوْءٍ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا قَدِيرًا** **eğer bir hayır olarak açıklar veya gizlerseniz yahut bir kötülüğü affederseniz (bilin ki), Allah da çok affedicidir, her şeye gücü yetendir.”**

Eğer, şikayete hakkınız olan bir meselede taat ve hayır olarak güzelce söyler veya onu gizlerseniz veya onu affederseniz, -ki en ideal olanı affetmektir-, zaten Allah da cezalandırmaya kâdir olduğu halde affetmeyi tercih eder. Kendisine isyan edenlerden intikam almaya tam bir kudreti varken çokça affeder. Sizin de böyle yapmanız daha uygun olur.

Ayet, mazluma beddua ruhsatı verilmişken, yüce ahlâka sevk ile affetmeye teşvik etmektedir.

150- “İِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ **“Şüphesiz Allah’ı ve Onun peygamberlerini inkâr edenler.”**

وَيُرِيدُونَ أَنْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ اللَّهِ وَرُسُلِهِ **“Ve Allah ile peygamberlerinin arasını ayırmak isteyenler.”**

وَيَقُولُونَ نُوْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ **“Kimine inanırız, kimini inkâr ederiz”** **diyenler.”**

وَيُرِيدُونَ أَنْ يَتَّخِذُوا بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا **“Ve böylece bunlar arasında (imanla küfrün arasında) bir yol tutmak isteyenler var ya...”**

“Allaha inandım” deyip bazı peygamberlerini kabul etmemek, imanla küfür ortası bir yol arayışıdır. Hâlbuki bu işin ortası yoktur. Çünkü hak, farklılık arzetmez. Allaha iman, ancak peygamberlerine iman ve onların Allahtan tebliğ ettikleri meseleleri tafsilen veya icmalen tasdikle tamam olur. Bu durumda, bunların bir kısmını inkâr eden, tamamını inkâr etmiş gibidir. Yüce Allah şöyle bildirir:

“Artık haktan sonra dalaletten başka ne vardır?” (Yunus, 32)

151- أُولَٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ حَقًّا **“İşte onlar gerçekten kâfirlerin ta kendileridir.”**

Onlar, küfürde kemâle ermiş kimselerdir. Bazılarına inanmalarının bir kıymeti yoktur.

وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا “Biz de kâfirlere zillet verici bir azap hazırladık.”

وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَلَمْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ أُولَئِكَ سَوْفَ يُؤْتِيهِمْ 152-
 أَجُورُهُمْ “Allah’a ve peygamberlerine iman edenler ve onlardan hiç-
 birini diğerlerinden ayırmayanlara gelince, işte Allah onlara daha
 sonra mükâfatlarını verecektir.”

وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا “Allah, Ğafur’dur – Rahîm’dir (çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir).”

Önceki ayette medar-ı bahs olan kâfirler Allah ve elçileri arasında tefrikte bulunuyorlardı. Buna mukabil bu ayette nazara verilen mü’minler ise, böyle bir ayırım yapmazlar.

Ayette bunlara va’ad edilen mükâfatın “sevfe” yani “sonra” ile getirilmesi, va’di te’kid içindir, bu mükâfatın verilmesi biraz zaman alsa da mutlaka olacağına delalet etmektedir.

71. DERS

Yahudiler Hakkında

153- **“Ehl-i Kitap, senden kendilerine gökten bir kitap indirmeni istiyorlar.”** يَسْأَلُكَ أَهْلُ الْكِتَابِ أَنْ تُنَزِّلَ عَلَيْهِمْ كِتَابًا مِنَ السَّمَاءِ

Sebeb-i Nüzûl

Ayet, Yahudi din âlimleri hakkında indi. Şöyle ki: Onlardan bir kısmı, “Ya Muhammed, eğer sadık isen Hz. Musa’nın kitap getirdiği gibi, sen de bize semadan bir defada bir kitap getir” dediler. Bir rivayete göre de, Tevrat’ta olduğu gibi levhalar üzerine semavî bir hatla yazılmış bir kitap istediler.

Veya ayetten murat “inerken göreceğimiz bir kitap getir” manası da olabilir.

Veya “bize öyle bir kitap getir ki, bu bize yazılmış olsun, senin peygamberliğini haber versin”.

“Musa’dan bundan daha büyüğünü istemişlerdi.” فَقَدْ سَأَلُوا مُوسَى أَكْبَرَ مِنْ ذَلِكَ

Yani, ey peygamber, senden istedikleri sana aşırı geldiyse, Musa’dan daha büyüğünü istemişlerdi.

Bu sual her ne kadar onların ecdadından gelmiş ise de bunlara nispet edilmesi bunların da onların yolunda olmaları sebebiyledir. Demek ki, bu tür sualler onların âdeta dem ve damarlarına yerleşmiştir. Senden talep etmiş oldukları şey, onların ilk cehaletleri ve ilk kuruntuları değildir.

“Allah’ı bize açıkça göster” demişlerdi.” فَقَالُوا ارْأِنَا اللَّهَ جَهْرَةً

“Bunun üzerine, zulümleri sebebiyle onları yıldırım çarptı.” فَأَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ بِظُلْمِهِمْ

Semadan bir ateş geldi ve onları helâk etti. Böyle bir ceza, işi yokuşa sürmeleri ve içinde bulundukları durumda kendileri için olmayacak bir şeyi istemeleri sebebiyle verildi.

Onların münasebetsiz bir şekilde Allahı görme taleplerine yönelik gelen bu ilâhî ceza, rü'yetullahın imkânsız olmasını gerektirmez.

ثُمَّ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَاتُ “Sonra kendilerine beyyinat (apaçık deliller) gelmesinin ardından tuttular buzağıyı ilah edindiler.”
فَعَفَوْنَا عَنْ ذَلِكَ “Biz bunu da affettik.”

Bu ikinci cinayet de onların ecdatlarının hatalarından biridir. Ayette geçen “beyyinat”, mu’cizelerdir. Bundan muradın “Tevrat” olduğunu söylemek caiz olmaz. Çünkü o zaman Tevrat daha inmemiştir.

وَأَتَيْنَا مُوسَى سُلْطَانًا مُبِينًا “Ve Mûsâ’ya apaçık bir güç ve yetki verdik.”
154- وَرَفَعْنَا فَوْقَهُمُ الطُّورَ بِمِيثَاقِهِمْ “Verdikleri sağlam söz(ü yerine getir-memeleri) sebebiyle Tûr’u üzerlerine kaldırdık.”

وَقُلْنَا لَهُمْ ادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا “Ve onlara, “secde ile kapıdan girin” dedik.”

وَقُلْنَا لَهُمْ لَا تَعْدُوا فِي السَّبْتِ “Ayrıca onlara, “Cumartesi (yasakları) konusunda haddi aşmayın” dedik.”

وَأَخَذْنَا مِنْهُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا “Ve onlardan çok sağlam bir söz aldık.”

Cenab-ı Hakkın “onlara dedik” demesi, birincisi Hz. Musa, ikincisi ise Hz. Davud vasıtasıyla olmuştur. Ancak, ikinci emrin Hz. Musa vasıtasıyla olması da mümkündür. Her ne kadar Cumartesi yasağını çiğnemek Hz. Davud zamanında olmuşsa da, yasak emri Hz. Musa zamanında söylenmiş olabilir.

155- فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِيثَاقَهُمْ وَكُفْرِهِمْ بِآيَاتِ اللَّهِ وَقَتْلِهِمُ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقِّ “Verdikleri sağlam sözü bozmalarından, Allah’ın âyetlerini inkâr etmelerinden, peygamberleri haksız yere öldürmelerinden ve “kalplerimiz kılıflıdır” demelerinden dolayı (başlarına türlü belâlar verdik.)”

Onlar emre muhalefet ettiler, verdikleri sözde durmadılar, biz de onlara yaptığımızı yaptık.

بَلْ طَبَعَ اللَّهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ “Aksine, inkârları sebebiyle Allah onların kalplerini mühürlemiştir.”

فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا “Artık onlar çok az iman ederler.”

Yani, onlardan Abdullah İbni Selâm gibi çok az kişi iman eder.

Veya onların imanı azıcık bir imandır. Noksan olması sebebiyle kayda değer bir iman değildir.

156- “وَبِكُفْرِهِمْ وَقَوْلِهِمْ عَلَىٰ مَرْيَمَ بُهْتَانًا عَظِيمًا” (Kalblerinin mühürlenmesinin diğer bir sebebi de) inkâr etmeleri ve Meryem’e büyük bir iftira-da bulunmalarıdır.”

Onların büyük iftirası, Hz. Meryemi gayr-ı meşru ilişkiye girmiş görmeleridir.

157- “وَقَوْلِهِمْ إِنَّا قَتَلْنَا الْمَسِيحَ عِيسَىٰ ابْنَ مَرْيَمَ رَسُولَ اللَّهِ” “Bir de “Biz Allah’ın rasulü Meryem oğlu İsa Mesih’i öldürdük” demeleri.”

“Allahın Rasulü Meryem oğlu İsa Mesih’i” demeleri, O’nun Allahın rasulü olduğunu kabul etmeleri anlamında olmayıp,

-Ya “şu kendini Allahın Rasulü sanan İsayı... öldürdük.”

-Veya dalga geçerek “hani şu Allahın Rasulü(!) İsa var ya..., onu öldürdük” şeklindedir. Bunun benzeri şu ayette geçer:

“Firavun dedi: Şüphesiz size gönderilen peygamberiniz bir mecnun (deli).” (Suara, 27)

-Veya O’nu medih olarak Allahu Teâlâdan bir beyan olabilir.

“Oysa onu ne öldürdüler, ne de astılar.”

“فَاكُنْ لَهُمْ شِئًا لَّهُمْ” “Fakat onlara öyle gibi gösterildi.”

Rivayete göre Yahudilerden bir grup Hz. İsa ve annesi hakkında çirkin şeyler söylediler. O da onlara beddua etti. Bunun sonucu olarak taraf-ı ilâhiden maymun ve domuza çevrildiler. Ardından Yahudiler O’nu öldürmek üzere bir araya geldiler. Allah da İsa’ya kendisini semaya yükselteceğini haber verdi. Bunun üzerine İsa (as) ashabına “hanginiz benim sûretime çevrilip öldürülmeye, asılıp cennete girmeye razı olur?” diye sordu. Ashabından biri ayağa kalktı, Allah da onu Hz. İsa sûretine çevirdi. İşte bu zât, Hz. İsa zannedilerek öldürüldü ve asıldı.

Bir başka rivayette ise şöyle anlatılır: Hz. İsa'nın ashabından münafıkane hareket eden biri vardı. Hz. İsa'nın yerini bildirmek üzere çıktı. Allah ona İsa sûretini verdi. Yakalandı, çarpmıha gerilerek öldürüldü.

Bir başka rivayet ise şöyledir: Yahudi Taytanus Hz. İsa'nın bulunduğu eve girdi, ama onu bulamadı. Allah bu Yahudiyi Hz. İsa şekline çevirdi. Çıktığında İsa zannedildi, yakalandı ve asıldı.

Böyle hâller, nübüvvet zamanında akıldan uzak görülmeyecek harikalardır.

Allahu Teâlânın Hz. İsâyı öldürmek isteyen Yahudileri kınaması, kelâmın delalet ettiği gibi, Allaha karşı gelmek cür'etinde olmaları ve apaçık mü'cizelerle te'yid edilen bir peygamberini öldürmeye yeltenmelerindenendir.

“وَأَنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ لَفِي شَكٍّ مِنْهُ **Onun hakkında ihtilafa düşenler, bu konuda bir şüphe içindedir.**”

Bu olay olduğunda insanlar ihtilafa düştü. Yahudilerin bir kısmı dedi: O bir yalancıydı, biz de onu öldürdük.

Diğerleri ise tereddütte kaldı, bazıları dedi: “Eğer bu İsa ise, arkadaşımız nerede?”

Bazıları da dedi:

“Yüz İsanın yüzü, beden ise arkadaşımızın bedeni.”

Hz. İsa'dan semaya yükseltileceğini duyanlar ise şöyle dediler:

“O, semaya yükseltildi.”

Bir kavim ise şöyle görüş beyan etti:

“Nâsut asıldı, lâhut ise semaya yükseltildi.”¹⁴

Hz. İsa hakkında ihtilafa düşenler, O'nun hakkında gerçek bir bilgiye sahip değillerdir, bir şek içindedirler. Yani tereddüt hâlindeyler.

“وَمَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِلَّا أَتْبَاعُ الظَّنِّ **O hususta hiçbir bilgileri yoktur, sadece zanna uyuyorlar.**”

Ayette medar-ı bahs edilen zannın, cehâlet ile, ilmin de nefsin kendisiyle sükûnet bulacağı bir itikad ile açıklanması da caizdir.

“وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا **Onu kesin olarak öldürmediler.**”

¹⁴ Yani, topraktan yaratılan bedeni asıldı, ama lâhutî olan ruhu ise yükseldi.”

158- **“Doğrusu Allah onu kendisine yükseltti.”** بَلْ رَفَعَهُ اللَّهُ إِلَيْهِ

Ayet, Hz. İsanın öldürülmesini inkâr ve semaya yükseltilmesini ise ispat eder.

“Allah, Aziz -Hakîm'dir.” وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا

159- **“Kitap ehlinde hiç kimse yoktur ki ölümünden önce, ona (İsa'ya) iman edecek olmasın.”** وَإِنْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَّا لَيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ

Yani, kitap ehlinde O'na iman etmeyen kalmayacak. Bu, en azından kitap ehlinde olan kimselerin ölümü anında gerçekleşir. Bunların her biri Hz. İsa'yı Allahın kulu ve rasulü olarak o zaman görürler, inanırlar. Böyle bir haldeki iman ise, makbûl bir iman değildir. Ayetin ifadesi, imanın fayda vermeyeceği böyle bir hâl gelmeden, acele edip hemen iman etmelerini teşvik etmektedir.

Her iki zamiri Hz. İsa'ya raci' görüp, ayeti “bütün kitap ehli Hz. İsa semadan indiğinde O'na iman edecek” şeklinde yorumlayanlar da olmuştur.

Hz. Peygamberin şöyle dediği rivayet edilir:

“Deccal çıktığında İsa semadan iner, onu öldürür. O zaman kitap ehlinin tamamı kendisine iman eder. Böylece bütün insanlar aynı dine, yani İslâm dinine tâbi olurlar. Emniyet meydana gelir, öyle ki aslanlar develerle, kaplanlar sığırlarla, kurtlar koyunlarla oynar. Çocuklar balıklarla oynar. Hz. İsa yeryüzünde kırk sene kalır, sonra vefat eder, Müslümanlar O'nun namazını kılarlar, defnederler.”

“Kıyamet günü ise, o (İsa) onların aleyhine şahit olacaktır.” وَيَوْمَ الْقِيَمَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا

Kıyamet günü Hz. İsa Yahudilerin kendisini yalanladığını, Hristiyanların ise kendisine “Allahın oğlu” dediklerini söyleyecektir.

160- **“Fazlınızla dinî haddiyle haram kıldığımız şeyleri Allah yolundan alıkoymaları sebebiyle, önceden kendilerine helâl kılınmış temiz ve hoş şeyleri Yahudilere haram kıldık.”** فَبِظُلْمٍ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ أُحِلَّتْ لَهُمْ وَبِصَدِّهِمْ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ كَثِيرًا

Haram kılınanların neler olduğu En'am sûresi 146. ayette açıklanmıştır.

161- **“Ayrıca kendilerine yasaklanmış olduğu hâlde faiz almaları.”**

Faiz, bize haram kılındığı gibi, onlara da haram kılınmıştı. Ayette, nehiy kelimesinin haram kılmak anlamına geldiğine bir delil vardır.

162- **“Bir de insanların mallarını haksız yere yemeleri sebebiyle (böyle yaptık.)”**

İnsanların mallarını batıl şekilde yemek, rüşvet ve benzeri haram yollarla olur.

“Onlardan inkâr edenlere elem verici bir azap hazırladık.”

Kendisiyle tehdit edilen bu azap, tevbe ve iman etmeyenler içindir.

162- **“Lَكِنَّ الرَّاٰسِخُوْنَ فِى الْعِلْمِ مِنْهُمْ وَالْمُؤْمِنُوْنَ يُؤْمِنُوْنَ بِمَا اُنْزِلَ اِلَيْكَ وَمَا اُنْزِلَ-
Fakat onlardan ilimde derinleşmiş olanlar ve mü'minler, sana indirilene ve senden önce indirilene iman ederler.”**

Onlar içinde Abdullah İbnu Selâm gibi ilimde kökleşmiş olanlar da vardı.

163- **“O النَّاسِ الْمُقِيمِينَ الصَّلٰوةَ وَالْمُؤْتُوْنَ الزَّكٰوةَ وَالْمُؤْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ
mazi kılanlar, zekâtı verenler, Allah'a ve ahiret gününe inananlar var ya.”**

164- **“اُولٰٓئِكَ سَنُوْتِيْهِمْ اَجْرًا عَظِيْمًا
İşte onlara büyük bir mükafat vereceğiz.”**

Çünkü onlar sahih imanla salih ameli cem etmişlerdir.

رُسُلًا مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ - 165

“Müjdeleyici ve uyarıcı olarak peygamberler gönderdik ki, peygamberlerden sonra insanların Allah’a karşı bir bahaneleri olmasın.”

Peygamberler gönderilmese, insanlar “ya Rabbi” bize bir elçi gönderseydin de, o bizi uyarsaydı, bilmediklerimizi bize öğretseydi” diyebilirlerdi.

Ayette, insanlara peygamber gönderilmesinin zorunlu olduğunu bir tenbih vardır. Çünkü bütün insanlar cüzî maslahatları ve insanların çoğu da küllî maslahatları idrak etmekten noksandırlar.

وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا “Allah, Azîz’dir – Hakîm’dir.”

Allah **Azîz’dir**, irade ettiği şeyde O’na galebe edilmez. **Hakîm’dir** hikmetle iş yapar. Peygamberler göndermesi ve her peygambere bir çeşit vahiyle hitap etmesi ve bir mu’cizeye mazhar kılması da O’nun hikmetinden dir.

لَكِنَّ اللَّهَ يَشْهَدُ بِمَا أَنْزَلَ إِلَيْكَ أَنْزَلَهُ بِعِلْمِهِ - 166 **“Fakat Allah, sana indirdiğini kendi ilmiyle indirmiş olduğuna şahitlik eder.”**

Yani, “varsın onlar semadan bir kitap indirmeni istesinler, senin nübüvvetine şahadet etmesinler! Allah şahadet eder ki Sen O’nun elçisisin.”

Sebeb-i nüzûl

Rivayete göre **“Muhakkak biz, Nûh’a ve ondan sonra gelen peygamberlere vahyettiğimiz gibi, sana da vahyettik”** ayeti indiğinde onlar **“Biz senin nübüvvetine şahadet etmiyoruz”** demişlerdi. Bunun üzerine bu ayet nazil oldu.

Allah o Kur’anı, bütün belîğ insanların telifinden aciz kaldığı bir nazımla indirdi.

Veya burada ilimden murat, insanların dünya ve ukbada işlerine yarayacak bilgidir.

وَالْمَلَائِكَةُ يَشْهَدُونَ “Melekler de şahitlik ederler.”

Yani, melekler de senin nübüvvetine şahadet ederler.

Bu ifadede, meleklerin tefekkür ve teemmüle lüzum kalmayacak şekilde nübüvvet davasının sıhhatinin bilinmesini arzuladıklarına bir tenbih vardır. Bu çeşit bilgi meleklerin özelliklerindendir. İnsanların fikir ve tefekkür dışında böyle şeyleri bilmeleri söz konusu değildir.

“İşte ey peygamber, eğer şu insanlar doğru bir nazar ve bakış ile ba-

kabilseler, elbette senin nübüvvetini bilirlerdi ve meleklerin bilip şهادet etmesi gibi, onlar da şهادet ederlerdi.”

“**Şahit olarak Allah yeter.**” وَكَفَى بِاللّٰهِ شَهِيدًا

167- **“Şüphesiz İNَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ قَدْ ضَلُّوا ضَلَالًا بَعِيدًا** inkâr edip, insanları Allah yolundan alıkoyanlar, çok uzak bir dalalette düşmüşlerdir.”

Onların bu derece yoldan çıkmaları, dalal ve idlâli cem etmeleri sebebiyledir. Yani, sırf kendileri yoldan çıkmakla kalmamışlar, başkalarını da yoldan çıkarmışlardır.

Ayrıca, başkalarını saptıran kimse, kendisi dalalette iyice boğulmuş olur, oradan sıyrılıp çıkması da zorlaşır.

168- **“Şüphesiz İNَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَظَلَمُوا لَمْ يَكُنِ اللّٰهُ لِيَغْفِرْ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ طَرِيقًا** inkâr edenleri ve zulmedenleri Allah ne bağışlar, ne de doğru bir yola eriştirir.”

Onların zulmü Peygamber Efendimizi inkârları sebebiyledir.

Veya insanları, onların işine yarayacak ve kendilerini kurtaracak şeylerden engellemelerinden dolayıdır.

Bunun dışında daha genel bir bakışla her türlü zulüm de anlaşılabilir.

Ayet, kâfirlerin dinin fûruatıyla da mükellef olduklarına delâlet eder. Çünkü ayette bahsedilenler, küfür ve zulmü cem edenlerdir.

169- **“İلاَّ طَرِيقَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا** (Allah onları) ancak içinde ebedî kalacakları cehennem yoluna iletir.”

“**Bu ise Allah’a çok kolaydır.**” وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرًا

170- **“Ey insanlar! Peygamber size Rabbinizden hakkı (gerçeği) getirdi.”** يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمُ الرُّسُولُ بِالْحَقِّ مِنْ رَبِّكُمْ

Allahu Teâlâ, peygamberliği ortaya koydu ve ona ulaştırılan bilgi yolunu beyan etti, inkâr edenleri de ebedi azapla uyardı. Ardından bütün insanlara seslenerek onları peygamberin davetine icabete çağırdı,

“**Kendi yararınıza olarak ona iman edin.**” فَأَمِنُوا خَيْرًا لَّكُمْ

“Eğer inkâr ederseniz, bilin ki göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah’ındır.”

Yani, şayet inkârı tercih ederseniz, Allahın size ve imanınıza ihtiyacı yoktur, sizin iman etmenizle fayda görmediği gibi, küfrünüzden de zarar görmez. “Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allahındır” ifadesi, Allahın hiçbir şeye ihtiyacı olmadığını açıkça ispat eder.

“Allah Alîm’dir – Hakîm’dir.”

171- “Ey ehl-i kitab! Dininizde taşkınlık etmeyin!”

Hitap, hem Yahudilere, hem de Hristiyanlaradır. Yahudiler Hz. İsa hakkında onu tahkir ile taşkınlık yaptılar, hatta O’nu veled-i zina olarak gördüler.

Hristiyanlar ise O’nu öyle yükselttiler ki –haşa- bir ilah hâline getirdiler.

Denildi ki, “ayet özellikle Hristiyanlarla alakalıdır. Çünkü ayetin devamında onların bir yanlışı nazara verilmektedir.

“Ve Allah hakkında ancak doğru olanı söyleyin!”

Yani, O’nun eşi ve çocuğu olmaktan münezzehtir olduğunu anlayan.

“Meryem İNَّمَا الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللَّهِ وَكَلِمَتُهُ أَلْفِيهَا إِلَى مَرْيَمَ” oğlu İsa Mesih, ancak Allah’ın elçisi ve Meryem’e ilka ettiği kelimedir.”

“Ve O’ndan bir ruhtur.”

Hz. İsa’ya “O’ndan bir ruh” denilmesi Allahın yaratmasıyla meydana gelen bir ruh sahibi olması cihetiyledir.

Ölüleri diriltmesi, ölü kalplere hayat vermesi sebebiyle de “ruhullah” denildiği söylenir.

“Artık Allah’a ve peygamberlerine iman edin.”

“O üçtür” demeyin.”

“Allah – Mesih – Meryem” şeklinde üç ilah kabul etmeyin.

Bu manayı şu ayet de teyit eder:

“Hani Allah, şöyle dedi: Ey Meryem oğlu İsa! Sen mi insanlara, “Allah’ın dışında beni ve annemi iki ilâh edinin” dedin?” (Maide, 116)

Veya üç ilahtan murat, üç uknum (ekanim-i selase) denilen Baba-Oğul-Ruhu’l-Kudüstür.

Onlar baba ile Allahın zâtını, oğul ile ilmi, Ruhü’l-Kudüs ile de hayatı murat etmektedirler.

“Kendi yararınız için buna son verin.”

“Allah ancak tek bir ilâhtır.”

“O, çocuk sahibi olmaktan münezzehdir.”

Çünkü, kendisinin misli olanların ve ölüm kendisine arız olanların çocuğu olur. Allah ise böyle durumlardan münezzehdir.

“Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O’nundur.”

Hem mülk, hem de yaratma yönüyle göklerde ve yerde olanların hepsi Allahındır. Bunlardan her hangi biri Allaha misil olamaz ki Allah onu kendine çocuk edinsin!

“Vekil olarak Allah yeter.”

Allahın çocuğa ihtiyacı olmadığına bir tenbihtir. Çünkü çocuğa olan ihtiyaç, ilerde babasına vekil olması içindir. Allah ise, her şeyi ayakta tutan zâten O’dur. Yarattığı şeye muhtaç olmayacağı, ondan yardım almayacağı aşikârdır.

“Mesih, hiçbir zaman Allah’a bir abd olmaktan çekinmez.”

Çünkü Allaha abd olmak, Onunla iftihar edilecek bir şereftir. İnsanı zellil ve küçük yapan şey ise, Allahtan başkasına kul olmaktır.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Necran Hristiyanlarından bir heyetle Hz. Peygamber arasında şöyle bir diyalog yaşanır:

-Sahibimizi niye ayıplıyorsun?

-Sahibiniz kim?

-Hz. İsa.

-Ne diyormuşum?

-Onun Allahın kulu ve Rasulü olduğunu söylüyorsun.

-Hz. İsa için Allaha kul olmak, bir noksanlık değildir.

Bu konuşma üzerine üstteki ayet nazil olur.

“**Mukarreb melekler de.**” وَلَا الْمَلَائِكَةُ الْمُقَرَّبُونَ

Melekler de Allaha abd olmaktan kaçınmazlar.

Bazı âlimler meleklerin peygamberlerden daha üstün olduğunu iddia ederler ve bu ayetle şöyle delil getirirler:

Ayet, Hz. İsâyı ubudiyet makamından daha yükseklerle çıkarmak isteyen Hristiyanlara red için sevk edilmiştir. Bu ise, atfedilenin atıfta bulunandan daha üst derecede olmasını iktiza eder. Ta ki mukarreb meleklerin ibadetten kaçınmamaları Hz. İsanın da kaçınmamasına delil olabilsin.

Elcevap: Ayet, Hz. İsaya ve meleklerle tapanları reddetmek içindir, bundan dolayı bu ayetten böyle bir davaya delil getirmek uygun olmaz.

Ayetin sırf Hristiyanlara bir cevap olmasını kabul etsek bile, buradaki atıf meleklerin daha büyük mertebe sahibi olmalarını nazara vermekten ziyade, sayılarının çokluğu açısından ve devamlı ibadet etmeleri yönünden olabilir. Mesela, “ne âmir ne de memur hükümdara muhalefet ediyor” de-yişimiz gibi değerlendirilebilir.

Şayet bundan meleklerin daha büyük mertebe sahibi olmaları kastedilmişse, ayetin bahsettiği mukarreb meleklerdir. Bunlar da Arşın etrafında görevli olan Kerubiya’dur.

Veya meleklerden Hz. İsadın daha üstün olanları olabilir, ama bu mutlak manada melek cinsinin peygamberlerden daha üstün olmasını istilzam etmez.

“Kim O’na ibadetden çekinir ve büyüklük taslarsa, bilsin ki O, onların hepsini huzuruna toplar.” وَمَنْ يَسْتَكْبِرْ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيَسْتَكْبِرْ فَسَيَحْشُرُهُمْ إِلَيْهِ جَمِيعًا

173- “İman edip salih ameller işleyenlere gelince, (Allah) onların mükâfatlarını eksiksiz öder.”

“Ayrıca lütfundan onlara daha da fazlasını verir.” وَيَزِيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهِ

وَأَمَّا الَّذِينَ اسْتَنَكفُوا وَاسْتَكْبَرُوا فَيُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا çekinenlere ve büyüklük taslayanlara gelince; (Allah) elem dolu bir azapla onları azaplandırır.”

“Ve onlar kendilerine Allah’tan başka bir dost ve yardımcı da bulamazlar.”

174- “Ey insanlar! Size Rabbinizden bir bürhan geldi.”

“Ve size apaçık bir nur indirdik.”

Bürhandan murat mu’cizeler, nurdan murat Kur’andır.

Yani, “ey insanlar! Size hem aklî deliller, hem de naklî şahitler geldi. Dolayısıyla sizin için bir özür ve gerekçe kalmamıştır.”

175- فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَاعْتَصَمُوا بِهِ فَسَيُدْخِلُهُمْ فِي رَحْمَةٍ مِنْهُ وَفَضْلٍ “Allah’a iman edip ona sımsıkı sarılanları (Allah), kendisinden bir rahmet ve lütfa kavuşturacaktır.”

Allah böyle bir mükâfatı onların iman ve ameline karşılık bir lütuf olarak verir, yoksa O’na vacip bir şey olduğundan değil.

“Ve onları kendine doğru giden bir yola iletecektir.”

Allahın ehl-i imanı ilettiği doğru bir yol İslâm’dır ve dünyada Allaha itaattir. Ahirette ise, cennetin yoludur.

176- يَسْتَفْتُونَكَ “Senden fetva istiyorlar.”

قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ “De ki: Allah, size “kelâle” (babasız ve çocuk-suz kimse)nin mirası hakkında hükmünü açıklıyor:”

“Çocuğu olmayan bir kişi ölür de kız kardeşi bulunursa, bıraktığı malın yarısı onun-dur.”

“Eğer kız kardeşi ölür ve çocuğu da bulunmazsa, erkek kardeş ona varis olur.”

فَإِنْ كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا الثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَ “Eğer kız kardeşler iki iseler, (erkek kardeşin) bıraktığının üçte ikisi onlarındır.”

وَإِنْ كَانُوا إِخْوَةً رِجَالًا وَنِسَاءً فَلِلَّذَكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيْنِ “Eğer kardeşler erkekli kızlı iseler, o zaman erkeğe, iki kız hissesi kadar pay vardır.”

يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ أَنْ تَضِلُّوا “Şaşırmamanız için Allah size (hükümlerini) açıklıyor.”

وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ “Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.”

Cevabın delaletinden anlaşıldığına göre, fetvası sorulan durum, çocuğu olmayan kimselerin mirasıdır.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, Cabir Bin Abdullah hasta iken Hz. Peygamber O’nu ziyarete geldi. Hz. Cabir “bana varis olacak evladım yok, malımı ne yapayım” diye sordu. Bunun üzerine, ilgili ayetler nazil oldu. Bunlar, en son nazil olan ahkâm ayetleridir.

Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

“Her kim Nisa sûresini okusa, sanki erkek – kadın bütün mü’minlere sadaka vermiş olur. Bir mirasa konar. Köle azat etmiş gibi sevap kazanır. Şirkten uzak kalır. Allahın meşietinde bağışlananlardan olur.”

MAİDE SÛRESİ

Medenî sûrelerden olup, yüz yirmi ayettir.

Helâller Ve Haramlar

1- “Ey iman edenler! Akitlerinizi yerine getirin.”

Akitleri yerine getirmek, ahdin gereğini yerine getirmektir.

Ayette uyulması emredilen akitler, Allahın kullarıyla yaptığı ve uymalarını istediği bütün mükellefiyetler olabileceği gibi, insanların kendi aralarında yaptıkları her türlü muamele ve emanet sözleşmeleri de olabilir.

“Behimetü’l- en’am, size helâl kılındı.”

Ayet, önceki cümlede emredilen akitleri tafsil etmektedir.

Behime, akli olmayan canlılara verilen isimdir. “Dört ayaklı hayvan” anlamında da kullanılmıştır.

“**Behimetü’l- en’am**” şeklinde en’ama nisbet edilmesi beyan içindir. Yani, “koyun, keçi, deve, sığır gibi en’am cinsinden olan hayvanların yenilmesi size helâl kılındı” anlamına gelir. Vahşi sığır cinsi ve ceylan da bu dört türe ilhak edilmiştir.

Behime’den muradın geviş getirmek ve parçalayıcı dişi olmamakta en’ama benzeyen ceylan ve vahşi sığır gibi hayvanlar olduğu da söylenir.

“Ancak okunacak (bildirilecek) olanlar müstesna.”

Ancak, birazdan anlatılacağı üzere, ölü eti, domuz gibi olanlar size haram kılınmıştır.

Veya, haram olduğu size açıklanan behimetü’l-en’am, helâl değildir.

“İhramlı iken avlanmayı helâl saymamanız kaydıyla.”

“Şüphesiz Allah dilediği hükmü verir.”

2- “Ey iman edenler!”

لَا تُحِلُّوا شَعَائِرَ اللَّهِ وَلَا الشُّهُرَ الْحَرَامَ وَلَا الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَائِدَ وَلَا آمِينَ الْبَيْتِ
الْحَرَامَ يَتَّبِعُونَ فَضْلًا مِنْ رَبِّهِمْ وَرِضْوَانًا
meyin. Haram aya, hac kurbanına, bu kurbanlıklara takılı gerdan-
lıklara ve Rab'lerinden bir lütuf ve rıza bekleyerek Kabe'ye yönelen-
lere de (saygısızlık etmeyin)."

Burada "Allahın şeairi"nden maksat, hac ibadetinin esaslarıdır. Bunla-
ra "menasikü'l-hacc" denilir.

Şeair kelimesi "şeîra" kelimesinin çoğuludur. Bu ise, şiar, yani alamet
kılınan şeylerdir. Hacda yapılan ibadetler ve haccın Ka'be, Müzdelife gibi
mekânlarına "Allahın şeairi" denilmesi, bunların haccın âlâmetleri ve iba-
detin sembolleri olması cihetiyledir.

Şeairden muradın "din" olduğu da söylenmiştir. Cenab-ı Hak şöyle bil-
dirir.

**"Ve kim Allah'ın şeairine saygı gösterirse, şüphesiz o kalplerin
takvasındandır."** (Hacc, 32)

Keza, Allahın şeairinden muradın, kulları için belirlediği farzları oldu-
ğu da söylenmiştir.

"Haram aya."

Haram ayda savaşılar veya o haram ayları keyfinize göre değiştirerek
ihlalde bulunmayın.

"Hac kurbanına."

Ka'beye adanmış kurbanlıklar konusunda da Allahın hükümlerini ih-
lal etmeyin.

"Bu kurbanlıklara takılı gerdanlıklara."

Ve özellikle o adanmış hayvanlardan kurbanlık olduğunu gösteren ger-
dan sahibi olanlara... Bunun kurbanlık olana atfedilmesi, daha ziyade ihti-
mam gösterilmesi açısından. Çünkü, bunlar daha itibarlıdır.¹

Veya, ayette yasaklanan durum doğrudan doğruya o gerdanlıkların ken-
dileridir. Bundan nehyetmek, kurbanlık hayvanlara taarruzdan etkili bir şe-
kilde yasaklamayı ifade eder. Bunun bir benzeri, **"...zînetlerini göster-
mesinler."** (Nur, 31) ayetidir.²

¹ Yani, Kabeye kurban için adanmış hayvanlara engel olmayın, hele hele onlar-
dan kurban olduklarına alamet takılanlara hiç engel olmayın.

² Kadınlarla ilgili **"... zînetlerini göstermesinler"** ifadesi "zînet yerlerini gös-

Ayette geçen “Galâid” kelimesi “gilade” kelimesinin çoğuludur. Bu kelime, kurbanlık olduğu bilinsin de kendisine taarruz edilmesin diye hayvana takılan alametleri ifade eder.³

“Ve Rab’lerinden bir lütuf ve rıza bekleyerek Kabe’ye yönelenlere de (saygısızlık etmeyin).”

Ka’beyi ziyaret için gelenlere engel olmayın.

“Rab’lerinden bir lütuf ve rıza bekleyerek yönelenlere”

Bu kısım, öncekinin sıfatı olmayıp, onların hâlini beyan eder. Yani, Rablerinin lütfunu ve rızasını arar oldukları halde Kabeyi ziyarete gelenlere engel olmayın. Bu durumda olanlara saldırılmaz, kendilerine engel olunmaz.

وَاِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا “İhramdan çıktığınızda avlanın.”

İhramda iken avlanma yasağı vardır. Bu ise, ihramdan çıktıktan sonra avlanmaya izin olduğunu gösterir. Buradaki emir, ibaha bildirir. Yani **“ihramdan çıktığınızda avlanın”** denilmesi, “isterseniz avlanabilirsiniz” demektir.

Ancak, bu misalden hareketle “yasaktan sonra gelen emir mubahlık ifade eder” şeklinde genelleme yapmak uygun değildir.⁴

“Sizi وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ اَنْ صَدُّوْكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ اَنْ تَعْتَدُوْا Mescid-i Haram’dan alıkoydular diye bir kavme beslediğiniz kin, sakın ha sizi haddi aşmaya sevk etmesin.”

Bir kavmin size olan şiddetli buğzu ve düşmanlığı veya sizin onlara olan şiddetli buğz ve düşmanlığınız onlara karşı haddi aşmaya sizi sevk etmesin.

Mekke müşrikleri Hudeybiye barışının meydana geldiği olayda Müslümanları Mescid-i Harama girmekten alıkoymuşlardı.

وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ “İyilik ve takva üzere yardımlaşın.”

termesinler” anlamına geldiği gibi, kurbanlık hayvanlara takılan gerdanlıklara gösterilmesi istenen hürmet, kurbanı hürmet edilmesini istemektir.

³ Mesela, ülkemizde kurbanlık hayvanlara kına sürülür. Birisinin hayvanını çalmak suçtur, günahıdır. Ama kınalı bir kurbanlığı çalmak daha büyük bir günahıdır.

⁴ Çünkü emir, genelde vücup ifade eder. Aslında mubah olan bir şey yasaklanmış ve bir süre sonra “haydi yapın” denilmişse, “artık yapabilirsiniz” manasına gelir. Ama özel durumlarda “mutlaka yapın” şeklinde bir mana da söz konusu olabilir.

وَلَا تَعَاوُنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ “Ama günah ve düşmanlık üzere yarıdışmayın.”

وَاتَّقُوا اللَّهَ “Allah’tan korkun.”

إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ “Çünkü Allah’ın azabı çok şiddetlidir.”

3- حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ “Ölü (ölmüş hayvan) size haram kılındı.”

Birinci ayette, “Behimetü’l- en’am, size helâl kılındı. Ancak okunacak (bildirilecek) olanlar müstesna” denilmişti. Burada ise, haram kılınanlar beyan edilmeye başlandı.

Ayette geçen “meyte”, kesilmeden ölen hayvanların haramlığını bildirir.

وَالدَّمُ “Kan.”

Başka bir ayette, yasaklanan kanın “akıtılmış kan,” (dem-i mefsuh) olduğu ifade edilir. Cahiliye insanı, kanı bağırsaklara koyup kızartırlar ve yerlerdi.

وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ “Domuz eti.”

وَمَا أَهْلٌ لِّغَيْرِ اللَّهِ بِهِ “Allah’tan başkası adına boğazlanan hayvan.”

Hayvanı keserken “Lât adına, Uzza adına” demek gibi Allahın adı dışında bir isimle kesilen hayvanlar.

وَالْمُنْحَنِقَةُ “Boğulmuş hayvan.”

وَالْمَوْقُودَةُ “Darbe sonucu ölmüş hayvan.”

Odon, taş gibi bir şeyle vurulup ölen hayvan.

وَالْمُتَرَدِّيَةُ “Yüksekten düşerek ölmüş hayvan.”

وَالنَّطِيحَةُ “Boynuzlanarak ölmüş hayvan.”

وَمَا أَكَلَ السَّبُعُ “Yırtıcı hayvan tarafından parçalanmış hayvan.”

Bu ifade, av hayvanlarının avladıkları hayvanın etinden yemeleri durumunda, bu etin de helâl olmadığına delâlet eder.

إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ “Ancak bunlardan henüz canı çıkmamış iken kestikleriniz helaldir.”

Yani, bütün bu hallerde yetişip de boğazlarsanız, o hayvanın eti helâl olur.

Bu istisnânın, vahşi hayvanların yemesinden istisna olduğu da söylenmiştir.

Ayet metninde geçen **“tezkiye”**, bıçak gibi bir aletle hayvanın boğazının kesilmesidir.

وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ “Dikili taşlar (putlar) üzerine boğazlanan.”

Bunlar, Kabe’nin etrafına dikilmiş taşlardı. Bunların orada kurban kesiyorlar ve bunu Allaha yakınlık vesilesi sayıyorlardı. Ayet metnindeki **“nusus”** ifadesinden muradın “putlar” olduğu da söylenmiştir.

وَأَنْ تَسْتَقْسِمُوا بِالْأَزْلَامِ “Bir de fal oklarıyla kismet aramanız (size haram kılındı).”

Cahiliye Arabları bir işi yapmak istediklerinde üç fincanla fala bakıyorlardı. Bunlardan birinde “Rabbim bana emretti”, diğesinde “Rabbim beni yasakladı” yazıyor üçüncüsü ise boş bulunuyordu. Emreden fincan çıktığında yapıyorlar, yasaklayan çıktığında kaçınıyorlardı. Boş çıktığında ise, yeni baştan başlıyorlardı.

ذَٰلِكُمْ فَسْقٌ “İşte bütün bunlar fısktır.”

Bu şekilde fal yoluyla kaderini anlamaya çalışmak, elbette Allaha itaatten çıkmaktır. Böyle bir yolla, bir şeyin hayırlı olup olmadığı anlaşılmaz.

Böyle bir yol ile “Rabbim bana emretti”, veya “Rabbim beni yasakladı” demek, şayet “Rab” ile Allah kastedilirse Allaha bir iftira olur, put kastedilirse de cehâlet ve şirk olur.

الْيَوْمَ يَئِسَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ “Bugün kâfirler dininizden (onu yok etmekten) ümitlerini kestiler.”

“Bugün” ifadesinden maksat, bizatihi o gün olmayıp şimdiki ve gelecek zamanlardır. Bizâtihi o günün kendisi olduğunu söyleyenler de olmuştur.

Sebeb-i Nüzûl

Bu ayet Hz. Peygamberin Veda haccında, Cum’a günü ikindiden sonra inmiştir. Bu şekilde din tamamlanmış, kâfirler size galip gelmekten veya

burada ve başka ayetlerde bildirilen haram şeyleri sizin helâl sayıp da dininizi ibtal etmelerinden ve dininizden dönmenizden ümitlerini kesmişlerdir.

فَلَا تَخْشَوْهُمْ “Artık onlardan korkmayın.”

وَإِخْشَاؤُنِ “Benden korkun.”

الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ “Bugün dininizi kemale erdirdim.”

Size nusret vererek ve dininizi diğer bütün dinlere üstün kılarak dininizi kemâle erdirdim.

Dinin kemâle erdirilmesi, inanç esaslarının, dinin usullerinin ve içtihad kanunlarının bildirilmesi şeklinde de olabilir.

وَأَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي “Size olan nimetimi tamamladım.”

Bu,

-Hidayet ve tevfiğe,

-Veya dinî kemâle erdirerek,

-Veya Mekkenin fethi ile,

-Veya cahiliye alâmetlerinin kaldırılmasıyla olabilir.

Ayetin bu kısmı, daha önce bildirilen haramlarla alakalıdır. Yani, haram olduğu bildirilen bu şeyler de, dinle alakalı hükümlerdir. Bunların bildirilmesiyle dindeki hükümler tamamlanmış, din kemâlini bulmuştur.

وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا “Ve din olarak size İslâm’ı seçtim.”

فَمَنْ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرِ مُتَجَانِفٍ لِإِثْمٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ “Artık kim şiddetli açlık durumunda zorda kalır, günaha meyletmeksizin (haram etlerden yerse), şüphesiz ki Allah Ğafur –Rahimdir.”

“Şüphesiz ki Allah Ğafur –Rahim’dir.”

İşte, her kim -şiddetli ihtiyaç halinde ve günaha meyletmeksizin- bu haram kılınanlardan yemeye muzdar kalsa, şüphesiz Allah Ğafur –Rahim’dir, onu bağışlar ve ona merhamet eder.

“Fakat talip olmaksızın ve zaruret ölçüsünü aşmaksızın kim bunlardan yemek zorunda kalırsa, şüphesiz Rabbin Ğafur – Rahîm’dir.”

(En’am, 145) ayetinde, bu gibi muzdar haller için iki esas getirilir:

1-Bu haram şeylere doğrudan talip olmamak.

2-Zaruret mikdarıyla yetinmek.

Yoksa, mesela lezzet için yese veya ruhsat verilen miktarı aşsa, mes'ul olur.

4- يَسْأَلُونَكَ مَاذَا أُحِلَّ لَهُمْ “Sana, kendilerine nelerin helâl kılındığını soruyorlar.”

Onların sormuş oldukları, kendilerine helâl kılınan yiyeceklerdir. San-ki, haram kılınanlar onlara okunduğunda, nelerin helâl kılındığını sormuş-lardır.

قُلْ أُحِلَّ لَكُمْ الطَّيِّبَاتُ “De ki: Size temiz ve hoş olan şeyler helâl kılın-
dı.”

Ayet metnindeki **tayyib**attan murat, selim fitratın çirkin görmediği ve tiksinimediği şeylerdir. Bu ifadenin mefhum-u muhalifinden “habis şeyle-rin” haram kılındığı anlaşılır.⁵ Haram olduğu hakkında bir nass veya kıyas olmayanlar, tayyibattan sayılır.

وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللَّهُ “Bir de Allah’ın size öğrettiği şeylerle eğitip alıştırdığınız avcı hayvanların tuttuğu (avlar).”

Ayette geçen “**cevarih**”, köpek ve atmaca gibi avda kullanılan hayvan-lardır.

Ayet metnindeki “**mükellebîne**” ifadesi, eğitim vermeyi ifade eder. Av işinde genelde köpek kullanıldığından, bu kelime de “köpek” anlamına ge-len “kelp” kelimesinden türetilmiştir.

Keza, “kelp” kelimesi her yırtıcı hayvan için de kullanılmaktadır. Mese-la Hz. Peygamber (asm) Ebu Lehebin oğlu Utbe için beddua ederken “Al-lahım, kelplerinden bir kelbi ona musallat kıl” demiş, bir arslan onu par-çalamıştır.

“Bir de Allah’ın size öğrettiği şeylerle”

Çünkü, onların eğitimi ile ilgili bilgi, Allahın ilhamı iledir. Akıl ile bulu-nan bazı metotlar, bu ilmin Allahtan olmasına engel değildir. Çünkü, akıl Allahtan bir hediyedir. Sahibinin göndermesiyle av hayvanının gitmesi, “dur” demesiyle durması, çağırmasıyla yönlendirilmesi, avı yakalaması ve yememesi, hep Allahın talimine dayanan şeylerdir.

⁵ **Mefhum-u muhalif**, bir sözün ters anlamına denilir. Mesela “Allah çalışanı se-ver” dediğimizde “çalışmayanı ise sevmez” manasına bir işaret vardır.

فَكُلُوا مِمَّا أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ “Avcı hayvanların sizin için tuttuklarından yiyin.”

Av hayvanının yemediği avdan yiyin.

Hız. Peygamber Adiy Bin Hateme şöyle der: “Av hayvanı, tuttuğu avdan yerse, sen ondan yeme. Çünkü o avı kendisi için tutmuştur.”

Ekser fıkıh âlimleri bu hadise dayanarak, av hayvanının yediği av etinden yemenin haram olduğunu söylerler.

Bazısı ise şöyle der: Bu şart, av hayvanı olarak kullanılan kuşlarda aranmaz, çünkü bu dereceye gelinceye kadar onları eğitmek çok zordur.

Diğerleri ise, “mutlak manada yememe şartı yoktur. Av hayvanının tuttuğu yenilir” derler.

وَادْكُرُوا اللَّهَ عَلَيْهِ (Av için salarken) üzerine Allah’ın adını zikredin.”

Yani, “o av hayvanlarını ava salarken Allah adını anarak salın, veya size tutup getirdiklerini Allah adıyla kesin.”

وَاتَّقُوا اللَّهَ Allah’tan korkun.”

إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ “Şüphesiz Allah, hesabı çabuk görendir.”

5- أَلْيَوْمَ أُحِلَّ لَكُمْ الطَّيِّبَاتُ “Bu gün size temiz ve hoş şeyler helâl kılındı.”

وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ helâldir.”

Ehl-i kitabın taamının helâl olması, hem kesilen hayvanların etlerini, hem de diğer yiyecekleri içine alır. Ehl-i kitap ifadesi, Yahudi ve Hristiyanları içine alan genel bir ifadedir.

Ancak Hız. Ali, Beni Tağlib Hristiyanlarını istisna etmiş ve şöyle demiştir: “Onlar Hristiyanlık dini üzere değiller, Hristiyanlıktan içki içmekten başka bir şey almadılar.”

Bu meselede Mecusiler ehl-i kitaptan sayılmazlar. Hız. Peygamber onlarla ilgili şöyle bildirmiştir:

“Onlara ehl-i kitap muamelesi yapın. Ama onların kadınlarıyla evlenmeyin, kestiklerini de yemeyin.”

وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَهُمْ “Sizin yiyecekleriniz de onlara helâldir.”

Böyle olunca, onlara yedirmenizde, onlara satmanızda bir sorumluluk yoktur. Eğer sizin taamınız onlara haram olsaydı, satmanız da caiz olmazdı.

وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ وَلَا مُتَّخِذِي أَخْدَانٍ “Mü’min kadınlardan muhsanat olanlarla, daha önce kendilerine kitap verilenlerden (Ehl-i kitab’tan) muhsanat olan kadınlar da, kendilerine mehirlerini vermeniz, onlarla evlenip zina etmemeniz ve gizli dost tutmamanız kaydıyla size helâldir.”

Burada “muhsanat” ile ifade edilen kadınlar, “hür kadınlar veya iffetli kadınlar” anlamındadır. Bu özellikte olanlarla evlenmenin nazara verilmesi, daha evlâ olana sevk etmek içindir.

Kitap ehlinden olan kadın, harbî de olsa evlenilebilir. İbnu Abbas ise, “harbî olan ehl-i kitap kadınlarla evlenmek helâl değildir” der.

وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ “Her kim imanı inkâr ederse, ameli boşa gider.”

Burada imandan murat, İslâmın hükümleri ve küfürden murat ise, bunları inkâr etmek ve bunlardan kaçınmaktır.

وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ “Ve o, ahirette ziyana uğrayanlardandır.”

Abdest Ve Temizlik

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ “Ey iman edenler! Namaza kalktığınız zaman, yüzlerinizi yıkayın ve dirseklere kadar kollarınızı da.”

Namaza kalkmaktan murat, “namaz kılmayı murat ettiğinizde” demektir. Benzeri bir üslûbu şu ayette görürüz: **“Kur’an okuduğun zaman, kovulmuş şeytandan Allah’a sığın.”** (Nahl, 98)

Burada veciz ifade etmek için “Kur’an okumaya niyetlendiğinizde önce şeytanın şerrinden Allaha sığınınız” demek yerine **“Kur’an okuduğunuzda”** denilmiştir. Ayrıca, bu şekilde ifade edilmesinde ibadeti yapmak isteyen kimsenin araya bir şey girmeden hemen onu yapmaya yönelmesi gerektiğine bir tenbih vardır. Öyle ki, ibadetle ilgili fiili, onu irade etmesinden ayrı kalmamalı, iradeyi amel takip etmelidir.

Ayetin zâhiri, namaza kalkan herkes için –velev abdestli de olsa- abdest almayı gerekli kılar. Ama, böyle olmadığı konusunda icma’ vardır. Hz. Peygamberle ilgili şöyle rivayet edilir:

Hz. Peygamber Mekkenin fethi günü bir abdestle beş vakit namaz kılmıştır. Bunun üzerine Hz. Ömer “Ya Rasullah, daha önce yapmadığınız bir şey yaptınız” deyince, Hz. Peygamber şöyle cevap verir: “Bilerek yaptım.”

Buradaki emrin mendup olduğunu söyleyenler de olmuştur.⁶

Bazıları “başlangıçta her namaz için abdest hükmü vardı, sonra bu neshedildi (hükmü kaldırıldı)” demişlerse de, bu görüş zayıftır. Çünkü Hz. Peygamber şöyle bildirir:

“Maide sûresi en son inen sûredir. Onun için, onda helal olduğu bildirilenleri helâl kabul edin, haram kılınanları da haram sayın.”

“Yüzlerinizi yıkayın.”

⁶ Yani, insan abdestli bile olsa, her namaz için yeniden abdest alması müstahsendir.

Burada emredilen bu azalara su dökmektir. İmam Malik ise, “ovalamak da gerekir” der.

“Ve dirseklere kadar kollarınızı da.”

Ayetin bu kısmı, abdest alırken kolların dirseklere kadar yıkanmasını emreder.

Acaba dirsekler de yıkanacak mıdır? Çoğu fıkıh âlimine göre yıkanması gerekir. Onlar ayete “kollarınızı, dirseklerle beraber yıkayınız” manasını verirler.

Bazı âlimler ise, ayetin lafzında buna bir delâlet olmadığını, dirseklerin de yıkanmasının dıştan bir delille sabit olduğunu söylediler. Bu durumda, dirseklerin de yıkanması en azından ihtiyata daha uygun olarak değerlendirildi.

“Başlarınızı meshedin.”

Âlimler, abdestte başın ne kadarının meshedileceği konusunda farklı sonuçlara vardılar. İmam-ı Şafî, “mesh” tabirini sahih kılacak şekilde bir kaç tele değmesini yeterli buldu. Ebu Hanife ise, “başın dörtte biri meshedilmeli” dedi. O’na göre, Hz. Peygamber (asm) alnın üst kısmına meshederdi. Bu da, yaklaşık başın dörtte biri yapar. İmam-ı Malik, ihtiyat açısından tamamını meshetmek gerekir kanaatine vardı.

“Topuklara kadar da ayaklarınızı (yıkayın).”

Nâfi, İbnu Amir, Hafs, Kisâî ve Ya’kub “ercüleikum” şeklinde mansup okudular. Bu okumada, bu ifade ayetin “yüzünüzü yıkayın” kısmına atfedilmiş olur. Diğerleri ise, ayetin öncesinde yer alan “başlarınızı meshedin” kısmına atfederek “ercülikum” şeklinde okudular. Birinci okuyuşa göre ayakların yıkanması, ikinci okuyuşa göre ise meshedilmesi gerekir.

Birinci okuyuşun delilleri:

- Hz. Peygamberin şâyi olan sünnetinde, abdestte ayaklar yıkanır.
- Sahabe, uygulamalarında abdestte ayaklarını yıkamışlardır.
- Ekser fıkıh âlimleri ayeti böyle anlamışlardır.

-Ayette “topuklara kadar” denilmesi yıkanmasına bir delildir. Meshetmede ise böyle bir tahdid söz konusu olamaz.

“Eğer cünüp iseniz, iyice yıkanarak temizlenin.”

وَأِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُم مِّنَ الْغَائِطِ أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا” **Hasta olursanız veya seferde bulunursanız veya biriniz abdest bozmaktan (def-i hacetten) gelir veya kadınlara dokunur (cinsel ilişkide bulunur) da su bulamazsanız, o zaman temiz bir toprağa teyemmüm edin.”**

فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ” **Onunla yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin.”**

مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ” **Allah, size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez.”**

وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيَتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ” **Fakat O, sizi tertemiz kılmak ve size olan nimetini tamamlamak ister.”**

لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ” **Ola ki şükredersiniz.”**

Ayet, maddî kirlerden insanın tertemiz kılınmasını nazara verdiği gibi, günahlardan temiz kılmaya da bir işaret olabilir. Çünkü abdest, günahlara kefarettir, onlardan temizler.

Abdestle ilgili bu ayet, hepsi ikili olmak üzere yedi durumu içine alır.

1-Biri asıl biri de bedel olmak üzere iki taharet.

2-Asıl olan da iki kısımdır: Biri bütün vücudu kuşatır, diğeri kısmî bir temizliktir.

3-Kısmî temizlik olan abdest, fiil itibariyle ya yıkama veya mesh şeklinde olur. Mahal (yer) itibariyle ise mahdud ve gayr-ı mahduttur.

4- Bu iki temizliğin aleti ikidir: Su ve toprak.

5-Bu temizliği gerektiren durum da ikidir: Küçük ve büyük hades.

6-Asıl temizlikten, ona bedel olan meshe cevaz verdiren hâl ikidir: Hastalık ve sefer.

7-Bu temizliklere va’dedilen şey ikidir: Günahların temizlenmesi ve nimetlerin tamamlanması.

7-“وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمِيثَاقَهُ الَّذِي وَاثَقَكُمْ بِهِ” **Allah’ın üzerinizdeki nimetini ve sizi kendisiyle bağladığı misakını hatırlayın.”**

Allahın İslâm ile sizin üzerinizde olan nimetini hatırlayın ki, bu hatırlama size Mün’imi hatırlatsın ve O’na şükür için rağbetinizi uyandırsın.

Ayette bahsedilen **misak**, Hz. Peygamberin Müslümanlardan aldığı sözdür.

“Çünkü “işittik ve itaat ettik” demiştiniz.”

Müslümanlar hem kolay hem zor günde, hem hoşlandıkları hem de nefislerine zor gelen hâllerde peygamberi dinleyip itaat edecekleri hususunda biat ettiler.

Ayet, Akabe veya Rıdvan biatına işaret de olabilir.

وَاتَّقُوا اللَّهَ “Allah’tan korkun!”

O’nun nimetini unutmak, misakını bozmak hususunda Allahtan korkun.

إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ “Şüphesiz Allah, kalplerde olanı hakkıyla bilendir.”

Allah, kalplerde gizli olanları da bilir, ona göre karşılık verir. Nerede kaldı açıktan işlediklerinizi bilmesin?

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ لِلَّهِ شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ -8 “Ey iman edenler! Allah için hakkı titizlikle ayakta tutan, adalet ile şahitlik eden kimseler olun.”

وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَا نُ قَوْمٍ عَلَىٰ آلَا تَعْدِلُوا “Bir kavme olan kininiz, sakın sizi adaletsizliğe itmesin.”

Yani, müşriklere olan şiddetli kininiz, sakın onlar hakkında sizi âdil olmaktan çevirip de helâl olmayan bir takım şeyleri irtikâp etmenize, onlar hakkında haddi aşmanıza yol açmasın. Bu yasaklama, savaşta düşmana **müsle yapmak** (yani gözünü oymak, kulağını kesmek gibi taşkınlıklar) kadınları ve çocukları öldürmek gibi durumlar, yapılan sözleşmeyi bozmak gibi hâlleri içine alır.

إِعْدِلُوا “Âdil olun.”

هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ “Bu, takvaya daha yakındır.”

Kâfirlere bile âdil olunması gerektiği anlaşılınca, mü’minlere karşı âdil olmanın ne kadar önemli olduğu anlaşılır.

وَاتَّقُوا اللَّهَ “Allah’tan korkun!”

Biraz önce **“Allahtan korkun!”** denilmişti. Burada da aynı emrin gelmesi

-Ya sebebin farklılığındandır. Denildiğine göre birincisi müşriklerle ilgili indi, bu ise Yahudiler hakkında.

-Veya adalete ziyadesiyle ihtimam gösterilmesi ve öfke ateşini söndürmede mübalağa içindir.

إِنَّ اللَّهَ خَيْرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ **“Şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.”**

9- **“Allah, وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ** iman eden ve salih amel işleyenlere şöyle vaat etmiştir: Onlar için bir mağfiret ve çok büyük bir mükafat vardır.”

10- **“İnkâr edip وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ** âyetlerimizi yalanlayanlar ise; işte onlar cehennem ashabıdır.”

Allahu Teâlâ Kur’anda ehl-i iman ve ehl-i küfrü mukayeseli olarak anlatır. Birinin durumunu anlattıktan sonra, diğerinden de bahseder. Bu anlamda, mü’minlere olan vaadini pekiştirmek ve onların gönüllerini hoş etmek vardır.

11- **“Ey iman edenler! اللَّهُ عَلَيْكُمْ يَتَأَيَّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ** size olan nimetini hatırlayın.”

Sebeb-i Nüzûl

Rivayet edilir ki: Müşrikler Hz. Peygamber ve ashabının Asefan’da beraber öğle namazı kılmak üzere kalktıklarını görürler. Namaz bittiğinde müşrikler “neden onlar namazda iken üzerlerine çullanmadık” diye pişman olurlar. İkinci namazında saldırmak üzere planlarını yaparlar. Ama Allahu Teâlânın **“korku namazı”** ile ilgili ayetleri indirmesiyle tuzakları boşa çıkar.⁷

Ayet, bu olaya işaret etmektedir.

Başka bir rivayette ise şöyle anlatılır:

Hiz. Peygamber (asm) yanında dört halife de olduğu halde Kurayza Yahudilerine varır. Amr Bin Ümeyye, müşrik zannederek iki Müslümanı öldürmüştü. Hiz. Peygamber, bu iki Müslümanın diyeti için onlardan borç iş-

⁷ İlgili ayet için bkz. Nisa, 102.

tedi. Kurayza Yahudileri “Ey Ebu’l-Kasım, hele sen otur, önce bir ikramımız olsun, borç kolay iş” dediler. Niyetleri ise, suikastla Hz. Peygamberi öldürmekti. İçlerinden Amr Bin Cahhaş kalktı, büyük bir taşı peygamberin üzerine yuvarlamak istedi. Hz. Cebrail inip onların niyetlerini Hz. Peygambere haber verdi. Bunun üzerine Peygamber kalkıp oradan çıktı.

Bir başka rivayette ise şöyle anlatılır: Hz. Peygamber bir seferde bir yerde konakladı. Silahını da bir ağaca astı. İnsanlar etrafından dağılmışlardı. Derken bir bedevî geldi, kılıcını sıyrarak “Seni benden kim kurtaracak?” dedi. Hz. Peygamber “Allah” dedi. Kılıç, bedevinin elinden yere düştü.

“Hani bir topluluk size el uzatmaya yeltenmişti de, O onların ellerini sizden çekmişti.”

وَاتَّقُوا اللَّهَ “Allah’tan korkun!”

وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ “Mü’minler yalnız Allah’a tevekkül etsinler.”

Çünkü hayrı ulaştırmada ve şerri def etmede Allah kâfi ve vâfidir.

Ehl-i Kitap Hakkında

12- “وَلَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَآئِيلَ-12 sağlam söz almıştı.”

“Ve onlardan on iki nakib (temsilci) seçmiş-
tik.”

Bu **nakipler**, kendi kabilelerinin durumlarını kontrol ediyor, onlara sözcü oluyorlardı.

Rivayete göre İsrailoğulları Firavundan kurtulup Mısıra yerleştiklerinde Allahu Teâlâ onlara Şam bölgesindeki Erihaya gitmelerini emretti. Orada Ken'anilerden güçlü kuvvetli kimseler yaşıyordu.

Allah onlara şöyle bildirdi:

“Ben orayı size vatan olarak yazdım. Haydi oraya varın, oradakilerle sa-
vaşın. Ben sizin yardımcınızım.”

Allahu Teâlâ Hz. Musaya her kabileden bu emredilenleri yerine getireceklerine dair bir temsilci almasını emretti. Hz. Musa da onlardan söz aldı, içlerinden temsilciler seçti ve onlarla yola çıktı. Ken'an diyarına yaklaşıncı, etrafı kolaçan etmeleri için o temsilcileri gönderdi. Gördüklerini diğer insanlara anlatmalarını ise yasakladı. Onlar, iri insanlar ve büyük bir kuvvet görünce dehşete kapıldılar. Döndüklerinde gördüklerini kavimlerine anlat-
tılar, böylece verdikleri sözü bozdular. Ancak içlerinden Yehuza'nın kabi-
lesinden Kâlib ve Efrayim kabilesinden Yuşa sözlerinde durdu.

“وَقَالَ اللَّهُ إِنِّي مَعَكُمْ-13 Allah, şöyle demişti: Şüphesiz ben sizinle bera-
berim.”

لِّئِنْ أَقَمْتُمُ الصَّلَاةَ وَآتَيْتُمُ الزَّكَاةَ وَآمَنْتُمْ بِرُسُلِي وَعَزَّرْتُمُوهُمْ وَأَقْرَضْتُمُ اللَّهَ
“Andolsun eğer namazı kılar, zekâtı
verir ve elçilerime inanır, onları desteklerseniz, (fakirlere yardımda bu-
lunarak) Allah'a güzel bir borç verirseniz, elbette sizin kötülüklerini-
zi örterim.”

“Ve sizi, altlarından ırmaklar akan cennetlere koyarım.”

“Ama bundan sonra sizden kim inkâr ederse, mutlaka o, dümdüz yoldan sapmıştır.”

Bu kadar delilleri gördükten sonra her kim inkâra sapsa, daha önce inkâr edenlerin hilafına hiç şüphe olmayacak ve bir özür kalmayacak şekilde yoldan çıkmış olur. Çünkü önceki durumlarda, inkâr eden bir kimşenin bazı şüpheleri kalması mümkündür ve bu kimse için bir mazeret tevehhüm edilebilir.

13- “Ama verdikleri sözü bozdukları için onları lanetledik.”

Onların lanetlenmesi,

-Allahın rahmetinden uzak kılınmaları,

-Hayvan şekline çevrilmeleri,

-Cizye ödemeye mahkûm edilmeleri gibi durumlardır.

“Ve kalplerini kaskatı kıldık.”

Kalpleri öyle katı, öyle katı oldu ki İlâhi ayetler ve uyarılar o kalplere etki etmez oldu.

“Kelimleri yerlerinden tahrif ediyorlar.”

Ayetin bu kısmı, kalplerinin kasvetini beyan eder. Çünkü, Allahın kelâmını değiştirmekten ve O’na iftiradan daha kasvetli bir hâl olamaz.

“Onları lanetledik” ifadesinden hâl de olabilir. Yani, “onlar Allahın kelâmını değiştirir bir hâlde iken, biz onları lanetledik.”

“Uyarıldıkları şeyden pay almayı unuttular.”

Unutmuş oldukları bu pay,

-Tevrat olabilir.

-Veya Hz. Peygambere tâbi olmak olabilir. Yani, onlar Tevratı tahrif ettiler. Kendilerine indirilenden paylarını unuttular, ona nâil olamadılar.

İbnu Mes’ud “Bazan olur, insan bazı günahlar sebebiyle, ilmin bir kısmını unutabilir” der, ardından da şâhit olarak bu ayeti okur.

“İçlerinden pek azı hariç, daima onlardan hainlik görürsün.”

Yani, hıyanet ve gadr hem onların, hem de onların seleflerinin devam edegelen bir âdetidir.

“Yine de onları affet.”

“Aldırış etme.”

Eğer tevbe eder ve imana gelirlerse veya anlaşma yapıp cizye verirlerse onları bağışla ve kendilerine ilişme.

Ayetin mutlak olup, seyf ayetiyle neshedildiği de söylenmiştir.⁸

“Çünkü Allah, muhsin olanları sever.”

Onları affetmekle ilgili emrin illetini beyan eder ve affetmeye teşvik eder. Ayrıca, “hıyanet içinde olan kâfirî bile affetmek bir iyiliktir, nerde kaldı diğerlerini bağışlamak?” manasına da tenbihte bulunur.

14- “Biz Nasara’yız (Hristiyanlar)” diyenlerden de sağlam söz aldık.”

“Biz Nasara’yız” diyenlerden misak aldık” derken onların kendilerine bu ismi verdiklerine, bununla Allahın nusretine mazhar olma iddialarına bir işaret vardır.

“Ama uyarıldıkları şeyden pay almayı unuttular.”

“Biz de aralarına kıyamet gününe kadar sürecek düşmanlık ve kin saldık.”

Bundan murat, Hristiyanların kendi aralarındaki düşmanlık olabileceği gibi, onlarla Yahudiler arasındaki düşmanlık da olabilir.

“Sonra Allah, ne yapmakta olduklarını onlara tek tek haber verecek!”

⁸ Seyf ayeti, savaşı emreden ayetler için kullanılır. Savaş ayetleri Medine döneminde nazil oldu. Maide sûresinin de en son nazil olan sûre olduğu nazara alınır, üstteki ayetin neshedildiğini, yani hükmünün kaldırıldığını söylemek isabetli görülmemektedir. Zaten müellif de “denildi” şeklinde bu görüşe yer vererek za-yıflığına dikkat çekmiştir.

15- “Ey ehl-i kitap!” يَا أَهْلَ الْكِتَابِ

Ehl-i kitaptan murat, Yahudiler ve Hristiyanlardır. Kitabın çoğul değil tekil gelmesi, onlara verilen kitaplar farklı da olsa, neticede kitap cinsinden olması itibariyledir.

“Size elçimiz gelmiştir.” قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا

“O, Kitab’tan gizleyip durduklarınızdan birçoğunu size açıklıyor.” O, كِتَابٍ يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيرًا مِمَّا كُنْتُمْ تُخْفُونَ مِنَ الْكِتَابِ

Onların, kitaptan olan bazı şeyleri gizlemesi,

-Hz. Peygamberin vasıfları,

-Tevrattaki recm ayeti,

-Hz. İsa’nın İncil’de peygamberimizi müjdelemesi gibi durumlardır.

“Bir çoğundan da vazgeçiyor.” وَيَعْفُوا عَنْ كَثِيرٍ

“Birçoğundan da vazgeçiyor.” ifadesi, onların kitaplarında olup da gizledikleri şeylerle alakalı olup, dinî bir ihtiyaç olmadığından bunlar nazara verilmemiştir.

Veya “Birçoğundan da vazgeçiyor” ifadesi “sizin çoğunuzu affeder, suçundan dolayı hesaba çekmez” manasına da işaret eder.

“Size Allah’tan bir nur ve apaçık bir kitap gelmiştir.” قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ

Burada “nur” olarak ifade edilen Kur’andır. Çünkü Kur’an, şek ve dalalet karanlıklarını açar, aydınlatır. O, mu’cizeliği aşikâr olan bir kitaptır.

“Nur’dan murat Hz. Peygamberdir” diyen de olmuştur.

16- “Allah, rızasına uygun hareket edenleri onunla selamet yollarına iletir.” يَهْدِي بِهِ اللَّهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ سُبُلَ السَّلَامِ

Burada “Allah, onunla selamet yollarına iletir” derken zamirin tekil getirilmesi, her ikisinden muradın bir şey olması veya her ikisinin bir hükümünde olmasındandır.

Ayetteki “selâmet yolları”, “azaptan kurtaracak selâmet yolları”, veya “Allahın yolları” anlamındadır.

وَيُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِهِ “Onları izniyle karanlıklardan aydınlığa çıkarır.”

Yani, her türlü küfür karanlıklarından İslâm nuruna çıkarır.

وَيَهْدِيهِمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ “Ve onları bir sırat-ı müstakime sevk eder.”

Sırat-ı müstakim, Allaha en yakın yoldur.

17- لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ “Andolsun, “Allah, Meryem oğlu Mesih’tir” diyenler kâfir oldular.”

Bunlar, Hz. İsayı Allah ile ittihad etmiş görenlerdir.

Denildi ki: Aslında Hristiyanlardan hiçbir mezhep açıktan “Allah ancak İsa’dır” demedi. Lakin “Allah birdir, ancak İsada lahutilik vardır” deme-leri, sonuç itibarıyla “İsa Allah’tır” manasını gerektirdiğinden, sözlerinin la-zımı onlara nisbet edildi. Bununla cehaletleri ortaya konuldu, inançlarının çirkinliği gösterildi.

قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا إِنْ أَرَادَ أَنْ يُهْلِكَ الْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَأُمَّهُ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا “De ki: Şâyet Allah, Meryem oğlu Mesih’i, onun an-nesini ve yeryüzünde olanların hepsini helak etmek istese, Allah’a karşı kim ne yapabilir?”

Bu ifadelerle, onların akıllarının bozukluğuna delil getirildi. Şöyle ki:

Hz. İsa, diğer varlıklar gibi kendine güç yeter, helâk edilebilir, faniliğe kabildir. Böyle olan biri, elbette ulûhiyetten uzaktır.

وَاللَّهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا “Göklerin, yerin ve bunların ara-sında bulunan her şeyin hükümrânlığı Allah’ındır.”

يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ “Dilediğini yaratır.”

وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ “Allah, her şeye kadirdir.”

Ayetin bu kısmı, onların Allahın tasarrufu ile ilgili kendilerine arız ola-bilecek bir şüpheyi ortadan kaldırır.

Yani, Allahu Teâlânın her şeye gücü yeter, gökleri ve yeri yaratması gibi bir asıl olmadan yoktan yaratır.

Veya göklerde ve yerdekileri yaratması gibi bir asıldan yaratır.⁹

Hz. Âdem'in ve canlıların çoğunun yaratılması bu türdendir.

Veya Allah bir asıldan o cinsten başka varlık yaratır. Havvayı Hz. Âdemden, Hz. İsa'yı Meryemden yaratması gibi... Bunlardan birinde erkekten dişi, diğerinde ise dişiden erkek yaratmak vardır.¹⁰

Veya Allah erkek ve dişiden insanlar yaratır. Bahsi geçenler dışında tüm insanların yaratılışı böyledir.

18- وَقَالَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَى نَحْنُ أَبْنَاءُ اللَّهِ وَأَحِبَّاؤُهُ “Yahudiler ve Hristiyanlar, “Biz Allah’ın oğulları ve sevgili kullarıyız” dediler.”

“Bir babanın yanında evladı nasıl sevimli ve yakınsa, biz de Hz. Üzeyir ve Hz. Mesih dolayısıyla Allahın oğulları gibiyiz” dediler.

قُلْ فَلِمَ يُعَذِّبُكُمْ بِذُنُوبِكُمْ “De ki: Öyleyse (Allah) size neden günahlarınız sebebiyle azap ediyor?”

Şayet bu iddianız doğruysa Allah günahlarınız sebebiyle niye size azap ediyor? Çünkü, bu makamda olan birinin Allahın azabını gerektirecek bir fiil işlememesi gerekir. Hâlbuki Allah size şu dünyada öldürülmeniz, esir edilmeniz, bir kısmınızın hayvana çevrilmesi gibi hallerle azap etmiştir. Ahirette de en azından belli bir süre azap vereceğini siz de itiraf etmekte-siniz.

بَلْ أَنْتُمْ بَشَرٌ مِّمَّنْ خَلَقَ “Hayır, siz de O’nun yarattıklarından bir be-şersiniz.”

يَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ “(Allah) dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder.”

Yani, diğer insanlara nasıl muamele ederse, size de öyle muamele eder. Sizin Allah katında özel bir meziyetiniz yoktur.

وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا “Göklerin, yerin ve bunların arasında bulunanların hükümrânlığı Allah’ındır.”

وَالِيهِ الْمَصِيرُ “Dönüş de ancak O’nadır.”

⁹ Allahın elementleri yaratması yoktan bir yaratmadır. Bu elementlerle değişik varlıklar ve canlılar meydana getirmesi ise, var olandan yeni şeyler yaratmaktır.

¹⁰ Hz. Havvanın Hz. Âdemden yaratılması, mecazi anlamda da olabilir.

Dolayısıyla iyilik yapanı iyilikle, kötülük yapanı da yaptığı kötülükle ile cezalandırır.

19- يَا أَهْلَ الْكِتَابِ “Ey ehl-i kitap!”

قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ عَلَى فَتْرَةٍ مِنَ الرُّسُلِ أَنْ تَقُولُوا مَا جَاءَنَا مِنْ بَشِيرٍ
فَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ عَلَى فَتْرَةٍ مِنَ الرُّسُلِ أَنْ تَقُولُوا مَا جَاءَنَا مِنْ بَشِيرٍ وَلَا نَذِيرٍ
“Peygamberlerin arası kesildiği bir sırada, “Bize ne bir müj-
deleyici geldi, ne de uyarıcı” demeyesiniz diye, işte size (hakikatı)
açıklayan elçimiz geldi.”

فَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ عَلَى فَتْرَةٍ مِنَ الرُّسُلِ أَنْ تَقُولُوا مَا جَاءَنَا مِنْ بَشِيرٍ وَلَا نَذِيرٍ
“(Evet,) size bir müjdeleyici ve uyarıcı gelmiş-
tir.”

وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ “Allah, her şeye kadirdir.”

Allah, Hz. Musa ile Hz. İsa dönemleri arasında olduğu gibi, ardı ardına peygamberler göndermeye de kâdirdir. Bu iki peygamber arasında bin yedi yüz sene vardı ve bin peygamber gönderildi.¹¹

Ayette, vahyin eserleri ortadan kalktığında peygamberler göndermek sûretiyle Allahın onlara ikramda bulunmasına işaret vardır.

¹¹ Buradaki “bin peygamber gönderildi” ifadesi, çokluktan kinaye de olabilir.

Arz-ı Mev'ud Meselesi

20- **“Hani Musa kavmine şöyle demişti:”** وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ

“Ey kavmim! Allah’ın size olan nimetini hatırlayın.” يَاقَوْمِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ

“O, içinizden peygamberler çıkardı.” إِذْ جَعَلَ فِيكُمْ أَنْبِيَاءَ

Allah o nebiler ile sizi irşad etti ve şerefliendirdi. Hiçbir ümmete, İsrailoğullarına gönderdiği kadar peygamber göndermedi.

“Sizi hükümdarlar yaptı.” وَجَعَلَكُمْ مُلُوكًا

Onlardan pek çok peygamber geldiği gibi, pek çok hükümdar da çıktı. Bu durum Hz. Yahyayı öldürüp Hz. İsa’yı da öldürmeye katı azmettikleri zamana kadar devam etti.

Onların melikler kılınması şu yönden de olabilir: İsrailoğulları Mısırdaki Kibtilerin elinde köleler durumundaydı. Allah onları kurtardı ve kendi kendilerini idare edecek hür kimseler yaptı.

“Ve âlemlerde kimseye vermediğini size verdi.” وَآتَيْكُمْ مَا لَمْ يُوْتِ أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ

Geçmeleri için Kızıl Denizin yarılması, çölde bulutun onlara gölgelik etmesi, kendilerine semadan kudret helvası ve bildircin gönderilmesi gibi özel nimetler verdi.

Denildi ki: Ayette, **“âlemlerde kimseye vermediğini size verdi”** denilirken, kendi devirlerindeki insanlarla mukayese söz konusudur.

21- **“Ey kavmim! Allah’ın size yazdığı arz-ı mukaddese girin.”** يَاقَوْمِ ادْخُلُوا الْأَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ الَّتِي كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ

Ayette bahsi geçen **arz-ı mukaddes**, Kudüstür. Buranın mukaddes olması pek çok peygamberin burada yaşamış olmaları ve mü’minlerin meskeni olması yönüyledir.

Arz-ı Mukaddesin ne olduğu hakkında başka görüşler de vardır. Mesela:

-Tur Dağı ve çevresidir.

-Şam, Filistin ve Ürdün'ün bir kısmıdır.

-Şam bölgesidir.

“Allah’ın size yazdığı”

Allah onu sizin kısmetiniz kıldı.

Veya levh-i mahfuzda orayı size mesken olarak yazdı.

Lakin bu, iman ve itaat şartına bağlıdır. Çünkü isyanlarından sonra oranın kendilerine haram kılındığı belirtilmiştir. (Maide, 26)¹²

“Sakin ardınıza dönmeyin.” وَلَا تَرْتَدُّوا عَلَىٰ أَدْبَارِكُمْ

Oradaki güçlü-kuvvetli insanlardan korkarak gerisin geriye dönmeyin.

Anlatılır ki, kabile temsilcileri mukaddes topraklara teftiş için gidip döndüklerinde, oradaki insanların güçlü-kuvvetli oluşunu anlatınca, İsrailoğulları ağladılar ve şöyle dediler:

“Keşke Mısırda ölseydik. Haydi, gelin başımıza bir reis seçelim, Mısır’a dönelim.”

“Sakin ardınıza dönmeyin” derken, bundan murat, “İsyan ile ve Al-laha güvenmemekle dininizden dönmeyin” manası da olabilir.

“Yoksa hüsrana uğrayanlar olursunuz.” فَتَنَقَّلُوا خَاسِرِينَ

Yoksa dünya ve ahiret sevabını kaybedersiniz, dünyada perişan ve ahirette azap içinde olursunuz.

22- “Dediler: “Ey Mûsâ! Orada cebbar bir kavim var.” قَالُوا يَا مُوسَىٰ إِنَّ فِيهَا قَوْمًا جَبَّارِينَ

Cebbar, dilediğini zorla başkasına yaptırabilen anlamına gelir. İsrailoğulları bu ifadeleriyle, oradaki insanların karşısında durulamaz çok güçlü kimseler olduğunu ifade etmişlerdir.

“Onlar oradan çıkmadıkça, biz oraya asla girmeyiz.” وَإِنَّا لَن نَّدْخُلُهَا حَتَّىٰ يَخْرُجُوا مِنْهَا

“Eğer oradan çıkarlarsa, biz de gireriz.” فَإِن يَخْرُجُوا مِنْهَا فَإِنَّا دَاخِلُونَ

¹² İlgili ayette, taşkınlıklarına ceza olarak kırk yıl buranın onlara haram kılındığı anlatılır.

23- **“Korkanların içinden Allah’ın kendilerine nimet verdiği iki adam şöyle demişti:”**

‘İki adam’dan murat, Kâlib ve Yuşa’dır.

Bu iki adamın, o zorlu kavimden Hz. Musanın dinine giren iki kimse olduğu da söylenir. Bu durumda, “İsrailoğullarının korktuğu kimselerden iki adam” manası anlaşılır.

اَدْخُلُوا عَلَيْهِمُ الْبَابَ **“Onların üzerine kapıdan varın.”**

Onların beldelerinin kapısına ansızın varın, onları boğazda sıkıştırın, sahraya çıkıp meydan savaşı yapmalarına engel olun.

فَإِذَا دَخَلْتُمُوهُ فَانْكُمُ غَالِبُونَ **“Oraya girdiniz mi, muhakkak galip gelirsiniz.”**

Onların bunu söylemeleri, Hz. Musa’nın bu sonucu haber vermesi ve **“Allah’ın size yazdığı arz-ı mukaddese girin”** (Maide, 21) demesinden veya Allahın peygamberlere yardım etmesi şeklindeki sünnetullahı bilmelerinden olabilir.

وَعَلَى اللَّهِ فَتَوَكَّلُوا إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ **“Eğer mü’minler iseniz, yalnızca Allah’a tevekkül edin.”**

24- **“Dediler: Ey Musa! Onlar orada olduğu sürece biz asla oraya girmeyiz.”**

فَاذْهَبْ أَنتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَا **“Sen ve Rabb’in gidin, savaşın.”**

إِنَّا هَهُنَا قَاعِدُونَ **“Biz burada oturacağız.”**

Onlar bu sözü Allah ve rasulünü ciddiye almayarak ve Onlara önem vermeyerek söylediler.

“Sen ve Rabbin gidin, savaşın” ifadesi şu anlama da gelebilir: “Sen git ve savaş, Rabbin de sana yardım etsin.”

25- **“Musa dedi: Ya Rabbi! Ben, kendimle kardeşimden başkasına söz geçiremiyorum.”**

Hız. Musa, kavminin muhalefetini görüp onlardan ümidini kesince, kader ve hüznünü Allaha şikâyet için böyle dedi. Kardeşi Harundan başka güvenebileceği kimse kalmamıştı. Bahsi geçen iki adam, her ne kadar ken-

disi gibi düşünmekte ise de, Hz. Musa kavminin sebat etmemesi sebebi ile karşılaştığı zorluklar yüzünden, onlara da tam güven duymadı.

Ben, kendimle kardeşimden başkasına söz geçiremiyorum” ifadesinde, **“kardeşim”** ifadesi, “din kardeşim” anlamına da gelebilir. Bu durumda, o iki adam da buna dâhil olurlar.

فَافْرُقْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ **“Artık bizimle bu fâsık kavmin arasını ayır.”**

Bize layık olduğumuz güzellikleri ver. Onları da layık oldukları şekilde cezalandır.

Veya, onlarla aramızı uzak kıl, bizi onlarla beraber olmaktan kurtar.

26- قَالَ فَإِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ أَرْبَعِينَ سَنَةً **“Allah dedi: Kırk sene orası onlara haram kılınmıştır.”**

يَتَّبِعُونَ فِي الْأَرْضِ **“Yeryüzünde şaşkın şaşkın dolaşacaklar.”**

İsyanları sebebiyle oraya giremezler, oraya malik olamazlar.

Ayette geçen **kırk yıl** ifadesi, “orasi kendilerine kırk yıl haramdır” şeklinde geçici bir haramlığı ifade edebileceği gibi, “Orasi kendilerine haramdır. Kırk yıl çölde şaşkın şaşkın dolaşacaklar” şeklinde mutlak bir haramlığı da bildirebilir.

Şu rivayet, birinci manayı teyid eder: Hz. Musa, bu olaydan sonra kendisiyle beraber olanlarla yürüdü ve Eriha’yı fethetti. Orada, Allahın dilediği kadar kaldı, sonra da vefat etti.

Bir başka rivayete göre ise, Hz. Musa o mukaddes beldeler fethedilmeden çölde vefat etti.

Vefatından önce Hz. Yuşa’nın onların peygamberi olduğunu haber verdi. Allah Hz. Yuşa’ya o zorba insanlarla savaşı emretti. Hz. Yuşa İsrailoğullarını harekete geçirdi, o zorlu insanları yendi ve bütün Şam bölgesi İsrailoğullarının oldu.

Denildi ki: **“Onlar orada olduğu sürece biz asla oraya girmeyiz”** diyenlerden hiçbiri mukaddes beldelere giremedi. Bunların hepsi çölde helâk olup gitti. Onların evlatları o zorlu kavimle savaştı.

Rivayet edilir ki, onlar kırk yıl boyunca altı fersah mesafe içinde kaldılar. Sabahtan akşama kadar yol almalarına rağmen, aynı yerden dışarı çıkmıyorlardı. Bulut onları güneşten koruyordu. Gece vakti bir nur sütunu çıkıyor, onları aydınlatıyordu. Yemekleri kudret helvası ve bıldırcın eti idi.

Suları, taşımış oldukları bir taşandı. Ekser âlimlerin kanaatine göre, Hz. Musa ve Harun da çölde onlar ile beraberdi. Ancak onlar diğerleri gibi sıkıntı içinde değillerdi. O şartlar altında bulunmaları, derecelerini artırmakta idi. Hz. Musa ve Hz. Harun, çölde öldüler. Önce Hz. Harun öldü, bir yıl sonra da Hz. Musa. Ardından Hz. Yuşa üç ay sonra Erihaya girdi. Kalib ve Yuşa dışında diğer kabile temsilcileri de çölde öldüler.

فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ^٤ “Artık o fâsık kavim için üzülme!”

Hitab, Hz. Musayadır. Hz. Musa kavmine beddua edince pişman oldu. Allahu Teâlâ, fıskları sebebiyle onların buna müstehak olduklarını bildirerek Hz. Musayı teselli etti.

Hâbil ve Kâbil

27- وَأَثَلْ عَلَيْهِمْ نَبَأَ ابْنَى آدَمَ بِالْحَقِّ “Onlara, Âdem’in iki oğlunun haberini gerçek olarak oku.”

Âdemin iki oğlundan murat, Kâbil ve Hâbildir. Allahu Teâlâ Hz. Âdeme onlardan her birini diğerinin ikizi olanla evlendirmeyi emretmiş idi. Kâbil buna kızdı. Çünkü kendi ikizi olan kız kardeşi daha güzeldi. Bunun üzerine Hz. Âdem onlara dedi: “Her biriniz birer kurban takdim edin. Hangini-zinki kabul edilirse, o onunla evlenir.”

Her ikisi kurbanlarını sundular. Hâbilinki semadan bir ateş inip kendi kurbanını yakmasıyla kabul edilmiş oldu. Bunun üzerine Kâbil büsbütün kızdı ve yapacağını yaptı.

Denildi ki: Ayette bahsi geçen Âdemin iki oğlu kendi öz evlatları değildir, İsrailoğullarından iki adamdır. Bundan dolayı ayetin devamında “İsrailoğullarına şunu yazdık...” denildi. (Maide, 32)

“Hani ikisi de birer kurban sunmuşlardı da, birinden kabul edilmiş, ötekinden kabul edilmemişti.”

Kurban, Allaha yakınlık için sunulan kurbanlık veya kurbanlık dışında şeylerin ismidir.

Denildi ki: Kâbil çiftçi idi; kurban olarak buğdayın en düşük kalitesini sundu. Hâbil ise sürü sahibi idi, semiz bir deveyi kurban olarak takdim etti.

“قَالَ لَا قُتِلَتْكَ” (Kurbanı kabul edilmeyen), “Andolsun seni mutlaka öldüreceğim” dedi.”

“قَالَ إِنَّمَا يَقْبَلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ” (Diğeri de, “Allah, ancak takva sahibi olanlardan kabul eder” dedi.”

Yani, “sen takvayı terk ederek nefsanî hareket ettin. Niye beni öldürüyorsun?”

Bunda şöyle bir işaret vardır: Hased eden kimse, kusurundan dolayı mahrum kalacağını görmeli ve haset ettiği kimse hangi şekilde başarılı ol-

muşsa öyle hareket etmeye çalışmalıdır. Yoksa başarılı kimsenin elindeki ortadan kaldırmaya çalışmak uygun değildir. Çünkü böyle bir hareket kendisine zarar verir, fayda getirmez. Ayrıca, yapılan itaat, ancak takva sahibi mü'minden kabul edilir.

28- **“Andolsun! لَئِنْ بَسَطْتَ إِلَيَّ يَدَكَ لِتَقْتُلَنِي مَا أَنَا بِبَاسٍ يَدَيَّ إِلَيْكَ لَا أَقْتُلُكَ - Beni öldürmek için bana el uzatsan da, ben seni öldürmek için sana el uzatacak değilim.”**

Ben âlemlerin Rabb'i olan Allah'tan korkarım.”

Denildi ki, aslında Hâbil Kâbilden daha güçlü idi, ancak onu öldürmekten çekindi, Allahtan korkarak teslimiyet gösterdi.

Çünkü o zaman henüz mukabele mubah kılınmamıştı.

Veya karşılık vermemesi, daha efdal olanı aramaktan kaynaklanabilir. Hz. Peygamber şöyle der: “Allahın maktûl kulu ol, katil kulu olma.”

29- **“Ben istiyorum اِنِّى اُرِيدُ اَنْ تَتَّبِعُوا بِاِثْمِي وَاثْمُكَ فَتَكُونُ مِنْ اَصْحَابِ النَّارِ - ki, sen benim günahımı da, kendi günahını da yüklenip cehennem ahabından olasın.”**

İşte bu, zalimlerin cezasıdır.”

Bu, ona saldırmama gerekçesi olarak ikinci bir sebebi beyandır.

Burada **“benim günahımı da, kendi günahını da yüklenip”** şeklinde ifade edilen durum, “beni öldürme günahın ve bir de kurbanının kabul edilmemesine sebep olan durum” olabilir.

Belki de Kâbil bu ifadeyle kardeşinin günah ve şekavetini murat etmedi. Bundan maksadı, “eğer bu mutlaka olacaksa, isterim ki yapan sen ol, ben değil” manası olabilir.

30- **“Derken nefsi onu kardeşini öldürmeye itti de onu öldürdü.” فَطَوَّعَتْ لَهُ نَفْسُهُ قَتْلَ أَخِيهِ فَقَتَلَهُ -**

“Böylece hüsrana düşenlerden oldu.” فَاصْبَحَ مِنَ الْخَاسِرِينَ

Böylece dinen ve dünya itibarıyla zarara düşenlerden oldu. Çünkü ömrü boyunca matrud (kovulmuş) ve mahzun bir şekilde yaşadı.

Hâbili yirmi yaşındayken Hira yokuşunda veya Basrada Mescid-i Azamın olduğu yerde öldürdüğü söylenir.

31- فَبَعَثَ اللَّهُ غُرَابًا “Derken Allah bir karga gönderdi.”

“Karga, ona kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini göstermek için toprağı eşeliyordu.”

“Yazıklar olsun bana, şu karga kadar olup da kardeşimin cesedini gömmekten âciz mi kaldım?” dedi.”

Rivayete göre Kâbil, Hâbili öldürünce onu ne yapacağını bilemedi. Çünkü Hâbil, Âdemin evladından ilk ölen kimse idi. Derken Allah iki karga gönderdi, bunlar birbiriyle dövüştiler, biri diğerini öldürdü. Gagası ve iki ayağıyla çukur kazıp, öldürdüğü kargayı oraya koydu.

فَأَصْبَحَ مِنَ النَّادِمِينَ “Böylece, pişman olanlardan oldu.”

Öldürdüğüne pişman oldu. Çünkü, onu ne yapacağını bilmedi. Rivayete göre uzun süre sırtında taşıdı, kargaya talebe oldu, öldürdüğüne ceza olarak rengi karardı, anne babası ondan teberri etti.

Rivayet edilir ki, kardeşini öldürdüğünde cesedi karardı. Bunun üzerine Hz. Âdem, kardeşi Hâbilden sordu. “Ben onun vekili değilim” diye cevap verdi. Hz. Âdem, “Hayır sen onu öldürdün, bundan dolayı cesedin karardı” dedi ve ondan uzaklaştı. Bundan sonra yüzyıl yaşadı, hiç gülmedi ve yaptığı hiçbir işte başarılı olmadı.

32- مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ كَتَبْنَا عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ “Bundan dolayı İsrailoğullarına (Kitap’ta) şunu yazdık:”

“Kim bir canı, bir can karşılığı veya yeryüzünde bir bozgunculuk çıkarmak karşılığı olmaksızın öldürürse, sanki bütün insanları öldürmüş gibidir.”

Çünkü kan dökmenin haramlığını çiğnemiş, öldürmek çıktırını açmış, insanları buna cür’ete sevk etmiştir.

Veya şu cihetten de bakılabilir: Allahın gadabını ve büyük azabı celbetmede bir kişiyi öldürmekle bütün insanları öldürmek arasında fark yoktur.

وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا “Kim de onu ihya ederse, sanki bütün insanları ihya etmiş gibidir.”

“Canı ihya etmek”ten murat,

-Affederek birinin hayatta kalmasını sağlamak.

-Onu katlden alıkoyarak yaşamasına sebebiyet vermek.

-Ölüme yol açabilecek bazı sebeplerden kurtarmak gibi durumlardır.

İşte kim bunu yapsa, sanki bütün insanlara böyle yapmış gibidir.

Ayetin bu tarz ifadesinden maksat, haksız yere cana kıymanın ne derece büyük bir cinayet olduğunu ve hayatına sebep olmanın ne kadar önemli olduğunu göstermektir. Bu tarz ifadede, başkasına saldırmaktan korkutmak ve başkasının yaşamasına vesile olmaya teşvik vardır.

وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنَاتِ “Andolsun ki, onlara resûllerimiz apaçık deliller (mu’cize ve âyetler) getirdiler.”

ثُمَّ إِنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ بَعْدَ ذَلِكَ فِي الْأَرْضِ لَمُسْرِفُونَ “Ama onlardan birçoğu bundan sonra da yeryüzünde aşırı gitmektedir.”

Üstte anlatılan Habilin öldürülmesi cinayeti sebebiyle, onlara bu şekilde sert hüküm bildirdik, apaçık ayetlerle peygamberler gönderdik. Böylece hayatı korumaları için, verilen emri te’kid ettik, ahitlerini yeniledik. Ama onların çoğu yeryüzünde katle devam ile aşırı gidiyorlar ve buna aldırıyorlar.

Bununla, kıssa daha önceki Âdemin iki oğlunun kıssasıyla birleşmiştir.

Ayette, onların aşırılığı “müsrifün” kelimesi ile ifade edilmiştir. İsrâf, herhangi bir meselede itidal sınırından uzaklaşmaktır.

33- “Allah’a İْنَا جَزَؤَا الَّذِينَ يَحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا- ve Resûlüne harp açanların ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası ancak şudur:”

“Allah ve Rasulüne harp açmak” ile, Allah ve Rasulünün dostları olan Müslümanlar kastedilmiştir. Müslümanlara karşı yapılan harbin, Allah ve Rasulüne harb ilan etmek anlamına geleceği, bu şekilde ifade edilmiştir. Bunda, Müslümanlarla harbin çok büyük bir vebâl olduğuna işaret vardır.

“Harp” kelimesinin aslında başkasından almak vardır. Burada ise harbten murat yol kesmektir. Veleş şehirde de olsa çetecilik de buna girer.

أَنْ يُقَتَّلُوا “Öldürölmeleri.”

Sadece adam öldürenlerin cezası, asılmadan kısas yoluyla öldürülmele-
ridir.

“Yahut asılmaları.” **أَوْ يُصَلَّتُوا**

Eğer hem çalmış hem de öldürmüşlerse asılarak cezalandırılırlar. Fıkıh âlimleri asılma şeklinde farklı görüşler söylerler. Kimine göre önce öldürülür, sonra asılır. Kimine göre ise diri olarak asılır veya ölünceye kadar mızrak atılır.

“Veya ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi.” **أَوْ تَقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافٍ**

Eğer sadece çalmış, ama öldürmemişlerse sağ elleri ve sol ayakları çapraz olarak kesilir.

“Veya o yerden sürülmeleridir.” **أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ**

Eğer sadece tehdit etmişlerse, bir yerde kalıp yerleşmeyecek şekilde bir beldeden başka beldeye sürülür.

Ebu Hanife, sürgünü hapis ile tefsir etmiştir.

Ayetteki **“veya”** ifadesi, üstteki bu açıklamaya göre tafsil içindir. Yani, suçun durumuna göre farklı ceza uygulanır.

Ancak, **“veya”** ifadesinin **“tahyir”** yani bu şıklardan birini seçmede muhayyerlik ifade ettiğini söyleyenler de olmuştur. Bu durumda, idareci olan kimse yol kesen kimselerle ilgili bu cezalardan herhangi birini uygulamada serbesttir.

“Bu, dünyada onlar için bir zillettir.” **ذَلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنْيَا**

“Ahirette de onlara çok büyük bir azap vardır.” **وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ**

“Ancak kendilerini yakalamazdan önce tevbe edenler başka.” **إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ 34-**

“Bilin ki Allah, Gafur – Rahîm’dir.” **فَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ**

Ayetteki istisna Allahın hakkı ile alakalıdır. Devamında **“Bilin ki Allah, Gafur – Rahîm’dir”** denilmesi buna delâlet eder. Ama kısas olarak öldürülmesine gelince, tevbe etmesi ile bunun cevazı değil, vücubu sakıt olur.

Ayette tevbenin onların yakalanmalarından önce ile kayıtlanması, yaka-

landıktan sonra tevbe etseler bile had cezasının düşmediğine delâlet eder. Ancak Allah hakkı olan azap düşebilir.

Ayet, Müslüman eşkıya hakkındadır. Çünkü müşrik birisi yakalanmadan önce veya sonra tevbe etse, cezası kaldırılabilir.

35- **“Ey iman edenler! Allah’tan korkun!”** يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ - **“O’na vesile arayın.”** وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ

Yani, Allaha itaat etmek, günahları terk etmek gibi O’ndan sevap elde etmeye ve O’na kurbiyete vesile olan şeyler yapın.

Hadiste şöyle bildirilir: **“Vesile, cennette bir mertebedir.”**

“Ve O’nun yolunda cihad edin, ola ki kurtuluşa eresiniz.” وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

Görülen ve görülmeyen Allah düşmanlarına karşı cihad edin.

36- **“Yeryüzünde olanların tamamı ve bir o kadarı daha kâfirlerin olsa, kıyamet gününün azabından kurtulmak için hepsini fidye olarak verseler yine onlardan kabul edilmez.”** إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ أَنَّ لَهُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَيَفْتَدُوا بِهِ مِنْ عَذَابِ يَوْمِ الْقِيَمَةِ مَا تُقْبَلُ مِنْهُمْ

“Onlara elem dolu bir azap vardır.” وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

Ayet, azabın onlar için kaçınılmaz olduğunu anlatan bir temsildir. Ve onlar için bu azaptan bir kurtuluş yolu yoktur.

37- **“Cehennem ateşinden çıkmak isterler.”** يُرِيدُونَ أَنْ يُخْرَجُوا مِنَ النَّارِ

“Ama oradan çıkacak değillerdir.” وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنْهَا

“Onlar için devamlı bir azap vardır.” وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّقِيمٌ

38- **“Yap-tıklarına bir ceza ve Allah’tan caydırıcı bir müeyyide olmak üzere, hırsız erkek ile hırsız kadının ellerini kesin.”** وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا جَزَاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِنَ اللَّهِ

“Allah, Azîz’dir – Hakîm’dir.” وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

Müberrede göre, ayetteki ف “fe” harfi sebebiyet bildiren bir şart mana-

sını tazammun ettiği için, habere dahil olmuştur. Yani, “o kimse ki hırsızlık yaptı... Siz de hırsızlığı sebebiyle ellerini kesin.”

Hırsızlık, başkasının malını gizlice almaktır. El kesme cezasının uygulanması için, korunmuş bir mal olma şartı vardır. Ayrıca, kıymet itibariyle de en az dört dinar değeri olmalıdır.

Hz. Peygamber şöyle bildirir:

“El kesme, dört dinar ve üstündeki meblağlar içindir.”

Ulema, bu konuda gelen hadisler sebebiyle bu meselede farklı görüşlere sahiptir. “Şerhu'l-Mesabih” isimli eserde bu konuyu ayrıntılarıyla ele aldım.¹³

Ayette belirtilen el, sağ eldir. İbnu Mes’udun “onların sağ ellerini kesin” şeklindeki kıraati bunu teyid eder.

Ayette “el” anlamındaki “yed” kelimesi aslında omuza kadar kolu da içine alır. Bundan dolayı Harici mezhebi, omuzdan kesilmesi gerektiğini savunur. Cumhuriyetçi âlimlerin ekserisi ise, bundan muradın sadece el olduğunu kabul eder. Çünkü Hz. Peygambere hırsız getirildiğinde, sağ elinin kesilmesini emretmiştir.

39- “Her kim zulmünün arkasından tevbe edip durumunu düzeltirse, şüphesiz Allah onun tevbesini kabul eder.”

“Çünkü Allah, Ğafur – Rahîm’dir.”

Her kim hırsızlık suçu işledikten sonra tevbe eder, suçu gerektiren durumlardan hassasiyetle kaçınır ve bir daha o suça dönmemeye kesin kararlı olursa, Allah onun tevbesini kabul eder, ahirette bu suçtan dolayı ceza vermez. Dünyada el kesilme cezası ise, ekser fıkıh âlimlerine göre uygulanır. Çünkü onda, malı çalınanın hakkı vardır.

40- “Bilmedin mi, göklerin ve yerin hükümlerini Allah’ındır.”

“O, dilediğine azap eder.”

“Dilediğini de bağışlar.”

“Allah, her şeye kadirdir.”

¹³ Bu, Beğavî’nin hadise dair Mesâbîhu’s-Sünne adlı eserinin şerhidir.

Allahın İndirdiğiyle Hükmetmek

41- يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ “Ey peygamber!”

لَا يَحْزُنُكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ “Küfürde yarışanlar seni üzmesin.”

مِنَ الَّذِينَ قَالُوا آمَنَّا بِأَفْوَاهِهِمْ

وَلَمْ تُؤْمِنْ قُلُوبُهُمْ “Hâlbuki kalpleri iman etmedi.”

Ayet, münafıklar hakkındadır.

Ayette و “ve” (vav harfi) hem hâl, hem de atıf olabilir.

Hâl olduğunda “Onların kalbi iman etmediği halde, ağızlarıyla “iman ettik” dediler manası anlaşılır.

Atıf olduğunda ise, mana şöyle olur: “Onlar ağızlarıyla iman ettik” dediler ve kalpleri ise iman etmedi.”

وَمِنَ الَّذِينَ هَادُوا “Bir de Yahudilerden (şöyle olanlar seni üzmesin).”

سَمَاعُونَ لِلْكَذِبِ “Onlar hep yalana kulak verirler.”

Yahudilerden olduğu bildirilen bu kimseler “Yalana kulak veren kimselerdir.” Yani, Yahudi din bilginlerinin yalan yanlış haberlerini duymaya, kabul etmeye müheyyadırlar.

Şu anlam da verilebilir: “Onlar sana, seni yalanlamak için kulak veren kimselerdir.”

سَمَاعُونَ لِقَوْمٍ آخَرِينَ لَمْ يَأْتُوكَ “Onlar, sana gelmeyen başka bir topluluk için kulak verirler.”

Burada kulak verme durumları, üstte belirtilen her iki durum için de düşünülebilir. Yani, onlar “Sana gelmeyen kimselerin sözlerini kabul ederek dinlerler.”

Veya “Senin sözlerini, sana gelmeyen kimselere ulaştırmak için dinlerler”, yani casusluk yaparlar.

ع يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ مِنْ بَعْدِ مَوَاضِعِهِ “Kelimeleri vaz olundukları yerlerinden tahrif ederler.”

Allahın kelâmını, vaz olunduğu yerlerden saptırırlar.

Bu, iki şekilde olur:

1-Lafızda

2-Manada.

Lafızda tahrif, ya **ihmal** (yani aslında var olanı yazmamak) veya yerlerini değiştirmekle olur.

Manada tahrif ise, murat edilenden başka manaya hamletmek veya olmayacak yerde kullanmakla gerçekleşir.

Bu cümle, üstte bahsi geçen kavmin bir başka sıfatı olabileceği gibi, o kulak veren kimselerin sıfatı da olabilir.

يَقُولُونَ إِنْ أُوتِيتُمْ هَذَا فَخُذُوهُ وَإِنْ لَمْ تُؤْتَوْهُ فَاحْذَرُوا “Eğer size şu hüküm verilirse alın, verilmezse sakının” derler.”

Yani, bu tahrif edilmiş olanı kabul edin ve onunla amel edin. Ama Muhammed buna ters bir fetva size verirse, onun verdiği fetvayı kabulden sakının.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, Hayber Yahudilerinin önde gelenlerinden bir erkek, yine önde gelen itibarlı bir kadın ile zina yaptı. İkisi de evli idiler. Tevrata göre recmedilmeleri gerekirken, bunu uygulamak istemediler. Hz. Peygambere sormaları için, bir kafilde içinde ikisini Beni Kurayza’ya gönderdiler ve şöyle dediler: “Eğer Muhammed size sopa (celd) veya tahmim (yüz karartma) cezası emrederse kabul edin. Şayet recim ile emrederse kabul etmeyin.”

Hız. Peygamber recmi emretti, onlar da kabule yanaşmadı. Bunun üzerine Hz. Peygamber İbnu Suriya’yı kendisiyle onlar arasında hakem seçti. Ona şöyle dedi:

“Hz. Musa için denizi yaran, üzerinize Tur dağını kaldıran, Firavun hanedanını suda boğan, size Kitabı indirip onda helâli ve haramı beyan eden Allah hakkı için söyle! Kitap’ta evli kişinin recmi var mı, yok mu?”

İbnu Suriya “evet var” deyince Yahudiler üzerine atladılar. İbnu Suriya şöyle diyerek kendini savundu: “Yalan söyleseydim üzerimize azap iner diye korktum.”

Durum anlaşıncı, zina eden bu iki kişi Mescid-i Nebevinin kapısı yanında recmedildiler.

“Allah birini şaşırtmak isterse, sen onun için Allah’a karşı hiçbir şey yapamazsın.”

Allah kimi yoldan çıkarmayı ve zelil kılmayı dilerse, onun defî için Al-
lahtan bir şeye güç yetiremezsin.

“Onlar öyle kimselerdir ki, Allah, onların kalplerini temizlemek istememiştir.”

Gördüğün gibi, âyetin bu kısmı Mu'tezilenin görüşünün fesadına açık bir delildir.¹⁴

“Onlar için dünyada rezillik vardır.”

Cizye ödemeye mahkûm edilmeleri ve mü'minlerden korkmaları gibi durumlar, bu ilâhî hükmü gösterir.

“Onlar için ahirette ise çok büyük bir azap vardır.”

Ahiretteki azapları, ebedi cehennemdir.

Ayette bildirilen bu dünyevî ve uhrevî cezalar, kıssası anlatılan Yahudilerle ilgili olduğu gibi, hemen öncesinde bahsedilen münafıkları da şümülüne alabilir.

“Onlar hep yalana kulak verirler.”

“Ve çokça haram yerler.”

Onlar, rüşvet gibi haram şeyler yerler.

“Eğer sana gelirlerse aralarında hüküm ver.”

“Veya onlardan yüz çevir.”

Onların, aralarında hüküm vermesi için Hz. Peygambere müracaatları durumunda, Cenab-ı Hak peygamberini muhayyer bıraktı.

İsterse aralarında hükmeder, isterse de yüz çevirir. Bundan dolayı şöyle

¹⁴ Mu'tezile mezhebi, tenzih maksadıyla böyle şeyleri Allaha nisbet etmezler, böyle nassları ise te'vil ederler.

denilmiştir: “Ehl-i kitaptan iki kişi hâkime müracaat etse, hüküm vermesi gerekmez.”

Bu, İmam-ı Şafiînin görüşüdür.

En doğru olan, davacı – davalı şeklinde geldiklerinde veya bunlardan biri zimmî olduğunda, aralarında hüküm vermektir. Çünkü biz onları hi-maye etmeyi ve kendilerinden zulmü def etmeyi kabul ettik. Ayet, ehl-i zimmet ile ilgili değildir.

İmam-ı Azama göre ise, ehl-i kitabın müracaatı durumunda onlar arasında hüküm vermek lâzımdır.

“Eğer onlardan yüz çevirirsen, sana hiçbir zarar veremezler.” **وَإِنْ تُعْرِضْ عَنْهُمْ فَلَنْ يَضُرُّوكَ شَيْئًا**

“Eğer aralarında hükmedersen aralarında adaletle hüküm ver.” **وَإِنْ حَكَمْتَ فَاحْكُم بَيْنَهُم بِالْقِسْطِ**

“Şüphesiz Allah, adaletli davrananları sever.” **إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ**

43- “Yanlarında içinde **وَكَيْفَ يُحَكِّمُونَكَ وَعِنْدَهُمُ التَّوْرَةُ فِيهَا حُكْمُ اللَّهِ** Allah’ın hükmü bulunan Tevrat varken nasıl oluyor da seni hakem yapıyorlar?”

Ayet, Hz. Peygambere inanmayanların Onu hakem seçmelerindeki hayret verici duruma dikkat çeker. Hâlbuki kendi yanlarında bulunan Kitapta, meselenin hükmü bulunmaktadır.

Ayette ayrıca şuna bir tenbih vardır:

Onlar, Hz. Peygamberi hakem kabul etmekle hakkı öğrenmeyi ve Allah’ın hükmünü uygulamayı kastetmediler. Aksine, her ne kadar kendi kabul-lerince Allahın hükmü olmasa da, daha ehven olanı talep ettiler.

“Sonra, bunun ardından verdiğin hükümden yüz çeviriyorlar?” **ثُمَّ يَتَوَلَّوْنَ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ**

Seni hakem yaptıktan sonra ise, kendi kitaplarındakine uygun olan senin hükmünden yüz çeviriyorlar.

“İşte onlar asla mü’min değillerdir.” **وَمَا أُولَئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ**

Bunlar bu şekilde yüz çevirmeleri sebebiyle ne kendi kitaplarına inanmışlardır, ne de ona muvafık olana... Keza, Sana da, ona da inanmamışlardır.

44- **“Şüphesiz Tevrat’ı biz indirdik.”** اِنَّا اَنْزَلْنَا التَّوْرَةَ -

“Onda bir hidayet ve bir nur vardır.” فِيهَا هُدًى وَنُورٌ

“Allah’a teslim olmuş nebi-ler, onunla Yahudilere hüküm verirlerdi.” يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ اَسْلَمُوا لِلَّذِينَ هَادُوا

Tevrat, hakka sevkeder, mübhem – kapalı olan hükümleri izhar eder. İsrailoğullarının peygamberleri onunla hükmederler. Hatta **“neshedilmediği sürece bizden öncekilerin şeriatı bizim de şeriatımızdır”** dersek, ayet Hz. Musa ve O’ndan sonra gelenleri şümulüne alır. Bizden öncekilerin şeriatını bizim de şeriatımız olarak görenler bu ayetten delil getirmişlerdir.

“Allah’a teslim olmuş”

Ayetin bu kısmı, nebileri medih babında getirilmiş bir sıfattır. Yani, o nebiler, hakka teslim olmuş kimselerdir.

Ayrıca bu ibarede Yahudilere bir tariz de vardır. Çünkü onlar peygamberlerin dininden ve onlara uymaktan çok gerilerde kalmışlardır.

“Yahudilere hüküm verirlerdi.”

Yani, Tevratın indirilmesi Yahudiler içindir. Bu ibare, Tevratla hükmeden nebilerle alakalı da düşünülebilir. Yani, onlar Yahudilere Tevrata göre hükmederler.

“Kendilerini Rabb’e adanmış kimseler ile âlimler de.” وَالرَّابِّانِيُّونَ وَالْأَحْبَارُ

Bunlar, peygamberlerinin yolundan giden zâhid ve âlim kimselerdir.

“Çünkü bunlar Allah’ın kitabını korumakla görevlendirilmişlerdi.” بِمَا اسْتَحْفِظُوا مِنْ كِتَابِ اللَّهِ

Allah, bu bahsi geçen zâtlara, Kitabını zâyi olmaktan ve tahriften koruma görevi verdi.

“Onlar ona (Tevrat’a) şahit idiler.” وَكَانُوا عَلَيْهِ شُهَدَاءَ

Onlar da Allahın kitabını kollayıp gözlediler, onu tağyire terk etmediler.

Sebeb-i nüzul itibariyle bakıldığında, İbnu Suriya gibi ondaki gizli hükümleri beyan etmelerine bir işarettir.

“Şu hâlde, insanlardan korkmayın, benden korkun.” فَلَا تَخْشَوُا النَّاسَ وَاخْشَوْنِ

Ayetin bu kısmı, hükmederken Allahtan başkasından korkmaktan veya bir zalim korkusu veya bir büyük endişesi ile müdahenede bulunmaktan hükümran olanları sakındırır.

“وَلَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا” **“Ve âyetlerimi az bir menfaat karşılığında satmayın.”**

İndirmiş olduğum hükümleri, rüşvet ve makam gibi kıymetsiz şeylerle değiştirmeyin.

“وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ” **“Kim Allah’ın indirdiği ile hükmetmezse, işte onlar kâfirlerin ta kendileridir.”**

Kim küçümseyerek ve inkâr ile Allahın indirdikleriyle hükmetmezse, küçümsemeleri ve inatla Allahın indirdiğinden farklı hüküm vermeleri sebebiyle, kâfirlerin ta kendileri olurlar. Bundan dolayı Allahu Teâlâ onları **“kâfirler, zâlimler ve fâsıklar”** olarak niteledi.¹⁵

Onların küfrü, inkâr etmelerinden; **zulümleri**, Allahın indirdiğinin tersiyle hükmetmelerinden, **fıskları** ise, İlâhi hükümden çıkmalarındandır.

Bu üç sıfatın, onların her birine uygun bir hükümden kaçınmak itibarıyla olması da mümkündür.¹⁶

Veya bu üç hüküm, bazılarının dediği gibi her biri bir taifeye bakar. Mesela, buradaki **“İşte onlar kâfirlerin ta kendileridir”** ifadesi, Müslümanlara olan hitabla bitişik olması yönünden Müslümanlara yöneliktir. **“İşte onlar zâlimlerin ta kendileridir”** ifadesi Yahudilere bakar. **“İşte onlar fasıkların ta kendileridir”** ifadesi Hristiyanlara bakar.

45- **“Onda (Tevrat’ta) kendilerine şunu yazdık:”**

أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْأَنْفَ بِالْأَنْفِ وَالْأُذُنَ بِالْأُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ
“Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş kısas edilir.”

¹⁵ Yani, Allahın indirdikleriyle hükmetmeyenler, kafir oldukları gibi, aynı zamanda zalim ve fasıktırlar.

¹⁶ Mesela, “Allah birdir” ifadesi imanla alakalı bir hükümdür. Bununla hükmetmeyen biri kâfir olur. Hırsızlık, büyük bir zulümdür ve yasaklanmıştır. İlâhi hükme muhalif olarak hırsızlık yapan biri, başkasına zulmetmiş olur. Gıybet, günah bir fiildir. Cenab-ı Hak **“birbirinizin gıybetini yapmayın”** (Hucurat, 12) derken gıybet işleyen biri fiska girmiş olur.

Cana mukabil can alınır. Göz çıkaranın gözü çıkarılır. Burun kıranın burnu kırılır. Kulak koparanın kulağı koparılır. Diş kıranın dişi sökülür.

وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ “Yaralar da kısasa tabidir.”

Burada, tafsilden sonra icmâl vardır.¹⁷

فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ “Bununla beraber kim kısas hakkını bağışlarsa, bu kendisi için keffaret olur.”

Kim, cezaya müstehak olanı affederse, bu onun için günahlarına keffaret olur.

İfade şöyle de anlaşılabilir: Kim cezaya müstehak olanı affederse, bu affetmek o suçlu için bir keffaret olur, ayrıca cezalandırılmaz.

وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ “Kim Allah’ın indirdiği ile hükmetmezse, işte onlar zalimlerin ta kendileridir.”

وَقَفَّيْنَا عَلَىٰ آثَارِهِم بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرَةِ 46- “Onların (peygamberlerin) izleri üzere, önündeki Tevrat’ı doğrulayıcı olarak Meryem oğlu İsa’yı gönderdik.”

وَأَتَيْنَاهُ الْإِنْجِيلَ “Ona İncil’i verdik.”

فِيهِ هُدًى وَنُورٌ “Onda hidayet ve nur vardır.”

وَمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرَةِ “O, önündeki Tevrat’ı doğrular.”

وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ “Ve müttakiler için bir rehber ve bir öğüttür.”

وَلِيَحْكُمَ أَهْلَ الْإِنْجِيلِ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فِيهِ 47- “İncil ehli, Allah’ın onda indirdikleriyle hükmetsinler.”

وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ “Kim Allah’ın indirdiği ile hükmetmezse, işte onlar fasıkların ta kendileridir.”

Ayet, İncilin bir takım hükümleri müstemil olduğuna, Yahudiliğin Hz. İsanın gönderilmesiyle neshedildiğine ve Hristiyanlığın müstakil bir şeriat olduğuna delâlet eder.

¹⁷ Yani, üstte bazı yaralamaların karşılığı zâten söylenmiştir. Bununla da genel bir kural bildirilmiştir.

Bazılarının ayete “İncil ehli, Allahın onda yani Tevratta indirdiğiyle hükmetsin” şeklinde zamiri Tivrata göndermeleri, ayetin zâhirine aykırıdır.

48- وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ -
“Sana da hak ile Kitabı (Kur’an’ı) önündeki kitapları doğrulayıcı, onları gözetici olarak indirdik.”

Kur’an, diğer semâvî kitaplara bir koruyucu olarak gönderilmiştir, onları değişiklikten korur, onların sıhhatine şahitlik eder.

اللَّهُ فَاحْكُم بَيْنَهُم بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ “Öyleyse, onlar arasında Allah’ın indirdiği ile hükmet.”

وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ هُمْ عَمَّا جَاءَكَ مِنَ الْحَقِّ “Ve sana gelen haktan ayrılıp da onların hevâ’larına uyma.”

لِكُلِّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا “Sizden her biriniz için bir şeriat ve bir yol kıldık.”

Şir’a kelimesi şeriattır, şeriat ise “suya giden yol” demektir. Allahın dini bu ifade ile bir âb-ı hayat kaynağına benzetilmiştir. Çünkü Allahın dini, ebedi hayata sebep olan bir yoldur.

Ayetteki **“minhac”** kelimesi “dindeki açık yol, metot” anlamındadır.

Bu ayetle “önceki şeriatlarla ibadet etmeyiz” manasına istidlalde bulunanlar olmuştur.

وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً “Şayet Allah dileseydi, elbette sizi bir tek ümmet yapardı.”

Şayet Allah dileseydi herhangi bir nesh ve değişiklik yapmadan, bütün asırlardaki bütün insanları bir din üzerinde ittifak eden bir topluluk yapardı.

وَلَكِنْ لِيَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَيْكُمْ “Fakat size verdiklerinde sizi denemek ister.”

Lakin Allah, her asra ve her devre uygun çeşitli şeriatlarla insanları imtihana tâbi tutar. Bu imtihanla onlara gönderdiği dine göre amel edip etmediklerini, haktan sapıp sapmadıklarını, amelde noksan olup olmadıklarını ortaya koyar.

فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ “Öyle ise hayırlı işlerde birbirinizle yarışın.”

إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا “Hepinizin dönüşü Allah’adır.”

Bu ifadede hayırda yarışmak hükmünün illetini göstermek, buna koşu-
şanlara vaad ve geri kalanlara da tehdid vardır.¹⁸

“O, anlaşmazlığa düşmüş olduğunuz şeyleri size tek tek haber verir.”

Allah, herkesin yaptığına göre karşılık vererek, hak ve batıl yolda olanı, amel edenle ihmali olanı ayırır.

49- **“Ve aralarında, Allah’ın indirdiği ile hükmet.”**

Ayet, “Sana Kitabı indirdik” ayetindeki “kitaba” atfedilmiştir. Yani, “Sana Kitabı ve hükmü indirdik.”

Veya üstteki ayette geçen “hak” kelimesine atfedilmiştir. Yani, “Sana Kitabı hak olarak ve onlar arasında Allahın indirdiğiyle hükmetmen için indirdik.”

“Sana onlar arasında Allahın indirdiğiyle hükmetmeni emrettik” anlamında olması da caizdir.

“Onların hevâ’larına uyma.”

“Ve Allah’ın sana indir-
diğinin bir kısmından seni şaşırtmalarından sakın.”

Seni saptırmalarından, yolundan alıkoymalarından sakın.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Yahudi bilginleri şöyle dediler: Bizi Muhammede götü-
rün. Olur ki Onu dini hakkında fitneye düşürürüz.

Hiz. Peygamberin yanına vardıklarında “Ey Muhammed, biz Yahudi bilginleriyiz. Eğer biz sana uyarsak bütün Yahudiler de uyar. Bizimle kav-
mimiz arasında bir düşmanlık var. Biz sana muhakeme olmak için gelelim,
sen onların aleyhine ve bizim de lehimize hükmet, biz sana inanırız ve seni
tasdik ederiz” dediler. Hiz. Peygamber onların teklifini reddetti. Bu müna-
sebetle üstteki ayet nazil oldu.

“Eğer yüz çevirir-

¹⁸ Yani, madem sonunda Allaha döneceksiniz, öyleyse hayırlı işler yapın, hatta hayırda yarışın. Allah, elbette yaptıklarınızı bilir ve ona göre karşılık verir. Hayır-
da yarışanları ödüllendirir, geri kalanları cezalandırır.

lerse, bil ki şüphesiz Allah, bazı günahları sebebiyle onları bir musibete çarptırmak istiyor.”

Ayette bahsi geçen **günah**, onların Kur’andaki İlâhî hükümden yüz çevirmeleridir. Ayetin üslûbundan, onların başka pek çok günahları olduğu anlaşılıyor. Bu yüz çevirme günahı, ne kadar büyük de olsa, onlardan bir tanesidir.

وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ لَفَاسِقُونَ “İnsanlardan birçoğu muhakkak ki fâsıklardır.”

50- أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْتَغُونَ “Yoksa cahiliyye hükmünü mü arıyorlar?”

وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ “Kesin olarak inanacak bir toplum için, Allah’tan daha güzel hüküm veren kim olabilir?”

Cahiliyeden murat, hevâyâ uymak şeklindeki cahiliye dinidir. Cahiliye hükmünde, hüküm verirken bir tarafa meyletmek ve müdahene vardır.

Ayetin Benî Kurayza ve Beni Nadîr hakkında indiği söylenir. Rivayete göre bunlar, Hz. Peygamberden, cahiliye halkının öldürme olaylarında kişilerin durumlarına göre ayırım yaparak hükmetmeleri gibi hüküm vermesini istediler.

Allahın Hizbi

51- **“Ey iman edenler! يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَىٰ أَوْلِيَاءَ**
Yahudileri ve Hristiyanları dost edinmeyin.”

Onlara itimad etmeyin, dostlarla sıkı fıkı olmanız gibi onlarla beraber olmayın.

بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ **“Onlar birbirlerinin dostudurlar.”**

Ayetin bu kısmı, hükmün illetine bir imadır. Yani, onlar sizin aleyhi-
nizde ittifak hâlinedirler. Dinde bir olmaları ve size zıd olmada ittifakları
sebebiyle, onlar birbirlerine dost olurlar.

وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَإِنَّهُ مِنْهُمْ **“Sizden kim onları dost edinirse, şüphesiz
o onlardan olur.”**

Hükmün bu şiddette gelmesi, onlardan içtinabın vucubunu gösterir.

Veya şu açıdan da bakılabilir: Onlara dostluk gösterenler münafıklardı.

إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ **“Şüphesiz Allah, zalim kavmi doğru yola
iletmez.”**

Zalim kavim, ya kâfirlere dostluk göstererek kendi nefislerine zulmet-
miş veya İslâm düşmanlarına dostluk göstererek mü'minlere zulmetmiş-
lerdir.

52- **“İşte kalplerinde bir فَتَرَى الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يُسَارِعُونَ فِيهِمْ**
hastalık olanların, onların arasında koşup durduklarını görürsün.”

Burada **“kalbinde maraz olanlardan”** murat, münafıkların reisi İbnu
Übey ve emsalî kimselerdir.

يَقُولُونَ نَحْشَىٰ أَنْ تُصِيبَنَا دَائِرَةٌ **“Başımıza bir felaket gelmesinden kor-
kuyoruz” derler.”**

Sebeb-i Nüzûl

Münafıklar, ehl-i kitaba dostluk gösteriyor ve “Korkarız ki devran dö-

ner, işler tersine çevrilir, devlet kâfirlerin olur. Ondan dolayı biz onlarla görüşüyoruz” şeklinde mazeret beyan ediyorlardı.

Rivayet edilir ki, Ubade Bin Samit, Hz. Peygambere şöyle dedi: Yahudilerden benim çok dostlarım var. Ben onların dostluğundan beri olduğumu, Allah ve Rasulüne dost olduğumu ilan ediyorum.”

Bunun üzerine (münafıkların reisi) İbnu Übey şöyle dedi: “Ben devranın dönmesinden korkan bir adamım. Onların dostluğundan teberri edemem.” Bu münasebetle üstteki ayet nazil oldu.

“Umulur ki Allah, yakın bir fetih veya katından bir emir getirir.”

Umulur ki Allah, Peygamberine düşmanlarına karşı bir fetih verir veya katl ve sürgün ile Yahudilerin kökünü keser.

Ayetle bahsedilen durum, münafıkların sırlarını izhâr etmek ve onların katli de olabilir.

“Ve onlar içlerinde gizledikleri şeye pişman olurlar.”

Böylece onlar Hz. Peygamberin dini konusunda gizlemiş oldukları küfür ve tereddütten pişman olurlar.

53- “وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا (O zaman) iman edenler derler ki:”

Ayetin bu kısmı “peki, bu durumda mü’minler acaba ne diyor” şeklinde mukadder bir suale cevap gibidir.

Ayrıca şu manalar da verilebilir:

“Umulur ki Allah bir fetih verir ve mü’minler de şöyle der.”

Veya “Umulur ki Allah bir fetih ve mü’minlerin şöyle diyeceği bir zamanı getirir...”

“Sizinle beraber olduklarına dair var güçleriyle Allah’a yemin edenler şunlar mı?”

Mü’minlerin bir kısmı bir kısmına, hem münafıkların haline şaşarak, hem de Allahu Teâlânın mü’minlere verdiği ihlasla gururlanarak böyle söylerler.

Veya, mü’minler Yahudilere böyle söylerler. Çünkü münafıklar, Allahu Teâlânın bize anlattığı gibi “Andolsun, eğer çıkarılırsanız, mutlaka biz de sizinle beraber çıkarız. Eğer sizinle savaşılsa, mutlaka size yar-

dım ederiz.” (Haşır, 11) demişler ve Yahudilere destek olacaklarına yemin etmişlerdi.

حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ “Onların amelleri boşa gitmiştir.”

فَاصْبَحُوا خَاسِرِينَ “Böylece ziyan edenlerden olmuşlardır.”

Ayetin bu kısmı, mü’minlerin sözünün devamı olabileceği gibi, doğrudan Allahın onlar hakkında bir hükmü de olabilir. Bunda taaccüp manası vardır ve sanki şöyle denilmiştir: “Onların amelleri ne kadar da boşa gitti, onların ziyanları ne kadar da büyük oldu!”

54- “EY İMAN EDENLER! SİZDEN KİM DİNİNDEN DÖNERSE, BİLSİN Kİ ALLAH YAKINDA BİR KAVİM GETİRİR.”

Bu, Allahu Teâlânın vukuundan önce haber verdiği olaylardandır. Hz. Peygamber devrinin sonlarında üç Arab kabilesi dinden dönmüştü.

1-Beni Müdlic. Bunların reisi Esved-i Anesi idi. Yemende peygamberlik davasında bulundu. Bulunduğu bölgede hükümran oldu. Sonra Firuz Deylemi, Hz. Peygamberin vefatından bir gün önce onu öldürdü. Hz. Peygamber, onun öldürüldüğü gece ashabına durumu haber verdi, Müslümanlar da bu haberle mesrur oldular. Haber ise Rabiul evvel ayının sonlarında geldi.¹⁹

2-Beni Hanife. Bunlar Müseylime’nin ashabıdır. Müseylime, nübüvvet davasında bulundu ve Rasulullaha şöyle bir mektup yazdı:

“Allah Rasülü Müseylimeden Allah Rasülü Muhammede. Arzın yarısı benim, yarısı da senin.”

Hiz. Peygamber cevabî mektubunda şöyle dedi:

“Arz Allahındır. Kullarından dilediğini arza mirasçı yapar. Akıbet müt-taki olanlarındır.”

Hiz. Ebu Bekir Müseylimeye savaş açtı. Hiz. Hamzanın kâtili Vahşi, Müseylimeyi öldürdü.

3-Beni Esed. Bunlar Tuleyha Bin Huveylidin kavmidir. Bu şahıs peygamberlik iddiasında bulundu. Hiz. Peygamber ona Halid Bin Velidi gönderdi. Savaş sonrası Şama kaçtı, sonra da İslâma girdi, İslâmı güzel yaşadı.

¹⁹ Hiz. Peygamber, aynı ayın onikisinde vefat etti.

Hız. Ebu Bekir döneminde ise yedi irtidat olayı yaşandı. Allah, O'nun eliyle bütün bu irtidat olaylarını bitirdi.

يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ “Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler.”

Bu kavmin hangisi olduğu hakkında farklı görüşler vardır. Şöyle ki:

1-Bu kavim, Yemen halkı olabilir. Rivayete göre Hz. Peygamber (asm) Ebu Musa El-Eşari'ye işaret edip “ayetin bahsettiği kavim, bunun kavmidir” demiştir.

2-Bu kavim İranlılar olabilir. Ayetten muradın kimler olduğu sorulunca Hz. Peygamber (asm) elini Selman-ı Farisinin omzuna vurup “bu ve bunun gibi olanlardır” buyurmuştur.

3-Bundan murat Kadisiye savaşında cihad edenler de olabilir, denilmiştir...

Allahın kullarına muhabbeti, onlara dünyada hidayet ve tevfiğ murat etmesi, ahirette de güzel akibet (hüsn-ü sevab) vermesidir.

Kulların Allaha muhabbeti ise, O'na itaati esas almaları ve karşı gelmekten sakınmalarıdır.

أَذَلَّةٌ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ “Mü'minlere karşı yumuşaktırlar.”

أَعَزَّةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ “Kâfirlere karşı ise şiddetlidirler.”

يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ “Allah yolunda cihad ederler.”

وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ “Hiçbir kınayıcının kınamasından da korkmazlar.”

Onlar, Allah yolunda cihadı ve Allahın dininde tavizsiz yaşamayı cem eden kimselerdir. Onlar cihadları esnasında da münafıklardan farklı olurlar. Çünkü münafıklar Müslümanların ordusu içinde yer aldıklarında, dostları olan Yahudilerin kınamasından korkarlar ve bundan dolayı onların kınamasına yol açacak bir şey yapmazlardı.

Ayette geçen “levme” ifadesi “kınamak” manasına gelen “levm” kelimesinden gelir, “tek kınama” anlamındadır. Bunun bu kalıpta gelişi ve “lâim” kelimesinin elif-lâmsız gelmesi, manayı daha da kuvvetlendirir. Yani, onlar kimden olursa olsun her türlü kınamadan korkmazlar, çekinmezler.

“Bu, Allah’ın bir lütfudur, onu dilediğine verir.”

“Allah, Vasi” – Alîm’dir (geniş ihsan sahibidir, her şeyi çok iyi bilendir).”

Allahın lütfu boldur, buna kimin ehil olduğunu da bilir.

55- **“Sizin veliniz ancak Allah’tır, Onun Resûlüdür ve iman edenlerdir.”**

Allahu Teâlâ, önceki ayetlerde kâfirlerle dost olmaktan yasaklamıştı, burada da dostluğa layık olanları bildirdi.

Ayette “sizin velileriniz” değil de, **“sizin veliniz”** denilmesi şunu gösterir: Allahın dostluğu asıldır, rasûlüne ve mü’minlere gösterilecek dostluk ise tebei olup, bu asla göre olmalıdır, yani peygamber ve ehl-i iman Allah namına sevilmelidir.²⁰

“Onlar, tam bir itaatle namazı dosdoğru kılarlar ve zekâtı verirler.”

Ayetin bu kısmı, mü’minlerin sıfatıdır.

Ayet metnindeki **“rakıun”** kelimesi, onların namaz ve zekâtlarında huşu içinde olmalarını ifade eder. “Zekât verirken mütevazı bir hâlde verirler” manası da söz konusu olabilir.

Rivayete göre Hz. Ali namazda rûkû hâlinde iken bir dilenci O’ndan yardım talebinde bulundu. O da, rûku hâlinde iken, yüzüğünü çıkarıp ona attı.

Şia, ayette geçen **“sizin veliniz”** kelimesine **ulu’l-emr**, yani “idareci” manası vererek bu ayetle Hz. Ali’nin imametine delil getirdi. Ama ayetin zâhir manası, yukarda zikrettiğimiz manadır.

Ayrıca, ayet **“namazı dosdoğru kılarlar ve zekâtı verirler”** şeklinde çoğul ifade ile gelmiştir, bunu bir kişiye hamletmek, zâhire aykırıdır.

Şayet ayetin Hz. Ali hakkında indiği sahih ise, çoğul sığısı ile gelmesi, diğer insanları da O’nun gibi yapmaya teşvik etmek içindir.

²⁰ Mesela, Müslüman olmayan birinin Peygamber Efendimizin peygamberliğini kabul etmeden O’nu sevmesi, ideal bir sevgi değildir.

Yine bu rivayetten öyle anlaşıyor ki, namaz esnasında az bir fiil namazı bozmaz. Keza, nafile sadakaya da “zekât” adı verilebilir.

56- **“Kim Allah’ı, O’nun Rasulünü ve iman edenleri veli (dost) edinirse, bilsin ki hizbullah (Allahın hizbinden olanlar) elbette galiptirler.”**

Ayette, **“Kim Allah’ı, O’nun Rasulünü ve iman edenleri veli (dost) edinirse”** denildikten sonra, “işte onlar galip olanlardır” şeklinde zamir getirmek yerine **“bilsin ki hizbullah (Allahın hizbinden olanlar) elbette galiptirler”** denilmesi, onların galebesinin bir delilidir. Sanki şöyle denilmiştir: “Kim bunları dost edinirse, işte onlar Allahın hizbidirler. Allahın hizbinden olanlar ise galiptirler.”

Ayrıca, bu şekilde onlara **“Hizbullah”** denilmesinde bu isimle onları övmek, şanlarını yüceltmek ve şereflendirmek vardır. Ayrıca, bunlardan başkasını dost edinenlere de bir tariz söz konusudur. Çünkü onlar **hizbuş-şeytandır**.

57- **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَكُمْ هُزُؤًا وَلَعِبًا مِّنَ الَّذِينَ**
“Ey iman edenler! Sizden önce kendilerine kitap verilmiş olanlardan ve kâfirlerden, dininizi alay ve eğlence konusu yapanları dost edinmeyin.”

Sebeb-i Nüzûl

Ayet, Rufaa Bin Zeyd ve Süveyd Bin Haris hakkında nazil olmuştur. Bunlar İslâma girdiklerini söylediler, ama münafıklık yaptılar. Müslümanların bir kısmı, bu ikisini sevmekteydiler. Onları sevmenin yasaklanması, onların dini bir eğlence ve oyun edinmesi gerekçesine bağlandı. Bunda, hükümün illetine bir imâ vardır. Yani, “bu sebeple onları sevmeyiniz.” Ayrıca, “böyle olanlar dostluğa layık değildirler, düşmanlık ve buğza layıktırlar” manasına bir tenbih söz konusudur.

Ayette ehl-i kitap ve kâfirlerin ayrı ayrı zikredilmesi, bunların farklılığına işaret eder. **“Kâfirler”** ifadesi her ne kadar ehl-i kitabı içine alsada, küfürlerinin kat kat olması sebebiyle özellikle müşrikler için kullanılır.

Ayette, hak üzere olmayanların dostluğundan nehiy vardır. Müşrikler gibi kitap ehli olmayanlar bu nehye dâhil olduğu gibi, hevâ’nın hükmettiği ve doğru yoldan inhiraf eden kitap ehli de dâhildirler.

“Eğer mü’minler iseniz, Allah’tan korkun.” وَأَتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ كُتُومًا مُّؤْمِنِينَ

Yasaklardan kaçarak Allahtan korkun.

Çünkü, gerçek bir iman, bunu gerektirir.

Veya şöyle de mana verilebilir: “Gerçekten Allahın vaad ve vâidine (tehdidine) inanmış kimseler iseniz, Allahtan korkun.”

58- **“Siz namaza çağırdığınız vakit, onu bir eğlence ve oyun edindiler.”**

“Onu bir eğlence ve oyun edindiler” derken, zamir hem namaza, hem de namaz için yapılan nidaya, yani ezana râci olabilir. Bunda, namaz için ezanın meşru olduğuna bir delil vardır.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayet edilir ki, Medine Hristiyanlarından biri, müezzinin “eşhedû enne Muhammeden rasulullah” nidasını duyduğunda “Allah yalancığı yak-sın” diye beddua ederdi. Derken bir gece, hizmetçisi ateşle eve girdi. Ailesi ise uykuda idi. Ateşin kıvılcımları eve sıçradı ve yangın çıktı, onu ve ailesini yaktı.

59- **“Bu, onların akılları ermeyen bir toplum olmalarındandır.”**

Çünkü akılsızlık, hakkı bilmemeye ve onunla dalga geçmeye sevkeder, akıl ise böyle hallerden men eder.

60- **“De ki: Ey ehl-i kitap! Yalnızca Allah’a, bize indirilene ve daha önce indirilmiş olanlara iman ettiğimiz için mi bizden hoşlanmıyorsunuz.”**

Sizin bizi inkârınız ve bizi ayıplamanız, sırf Allaha ve indirdiği bütün kitaplara inandığımız içindir.

61- **“Ve çoğunuz fasık kimselerdir.”**

Bu ifade, onların inkâr ve ayıplamalarının ikinci bir sebebini açıklar. Yani, “sizin bizi inkârınız, bize olan muhalefetinizdendir. Çünkü biz imana girdik, siz ise ondan hariçte kaldınız.”

Sebeb-i Nüzûl

Ayet, Yahudilere hitap etmektedir. Onlardan bir grup gelip nelere iman edilmesi gerektiğini sormuşlardı. Bu münasebetle şu ayetler geldi:

“Deyin ki: Biz Allah’a, bize indirilene, İbrahim, İsmail, İshak, Yakub ve esbat’a (Yakubun neslinden gelenlere) indirilene, Mûsâ ve İsa’ya verilene ve bütün diğer peygamberlere Rab’lerinden verilene iman ettik.” (Bakara, 136)

Gelen ayette Hz. İsanın da zikredildiğini duyunca “sizin dininizden daha kötü bir din bilmiyoruz.” dediler. Bunun üzerine şu ayetler indi.

“De ki: Allah katında sevabı! bundan daha kötü olanları size haber vereyim mi?”

“Ukubet” kelimesinin şerde kullanılması gibi, aslında ayetteki “mesûbe” kelimesi hayırlı şeyler için kullanılır. Burada şerde kullanılması “onların kendi aralarındaki selamlaşmaları, birbirlerine tokat atmalarıdır” deyiminde olduğu gibidir.

“Onlar, Allah’ın lânetlediği ve gazabına uğrattığı, içlerinden bir kısmını maymunlar ve domuzlar kıldığı kimseler ve bir de tağuta ibadet edenlerdir.”

Allahın Yahudilere lanet etmesi, onları rahmetinden uzak kılmasıdır. Kendilerine apaçık ayetler geldikten sonra inkâra sapmaları, günahlara dalmaları sebebiyle onlara gadap etmiş, cezalandırmıştır. Cumartesi yasağını çiğneyenleri maymuna çevirmiş, Hz. İsa’ya gelen sofraya muhatap olduğu halde inkâra sapanları da domuz yapmıştır. Maymun ve domuza çevrilmenin Cumartesi yasağını çiğneyenler hakkında olduğunu söyleyenler de vardır. Bu görüşe göre, o yasağı çiğneyen gençler maymuna, ihtiyarlar da domuza çevrilmişlerdir.

Tağuta ibadetten murat, onların bir kısmının buzağıya tapmaları olabilir. Allaha masiyet hususunda itaat ettikleri kâhinler gibi kimseler de birer tağut olarak düşünülebilir.

“İşte bunlar konum itibariyle daha şerli ve dosdoğru yoldan daha ziyade sapmış kimselerdir.”

Ayette, **“İşte bunlar konum itibariyle daha şerli ve dosdoğru yoldan daha ziyade sapmış kimselerdir”** denilmesi, mutlak manada onların konum itibariyle şerli ve yoldan sapmış olduklarını anlatır. Yoksa, şer ve dalalette mü’minlere nisbetle daha kötü durumda olduklarını ifade etmek için değildir.

61- **“Onlar, size geldikleri zaman, “iman ettik” dediler.”**

Ayet, Rasulullaha çifte standart uygulayan Yahudiler hakkında inmiştir veya genel anlamda münafıklar hakkındadır.

“Oysa yanınıza kâfir olarak girip, kâfir olarak çıkmışlardır.”

Senin yanına girdikleri gibi iman etmemiş olarak çıkarlar, Senden duydukları onlarda bir tesir meydana getirmemiştir.

Onların üzerinde nifak alâmeti bulunmakta idi. Hz. Peygamber (asm) zann-ı galiple bunun farkındaydı. Bundan dolayı ayetin devamında şöyle denildi:

“Allah, onların gizlediklerini en iyi bilendir.”

Yani, “Allah onların gizlemiş olduğu küfrü en iyi bilendir.”

Bu ifadede, onlara şiddetli bir tehdid vardır.

62- **“Onlardan çoğunu günaha, taşkınlıkta ve haram yemede birbirleriyle yarışır görürsün.”**

Ayette, bu münafıkların iki özelliğine dikkat çekilmiştir:

1-İsm (haram)

2-Udvan (zulüm veya isyanda taşkınlık). Bunlardan birincisi her türlü haramı ifade edebileceği gibi, bundan sonraki ayette geçen “günah söz” ifadesinden hareketle “yalan” manası da düşünülebilir.

Ayrıca, bunlardan birincisinin kendileriyle ilgili olan günahlar, ikincisinin de başkalarıyla ilgili günahlar olduğu da söylenmiştir.

“Yapmakta oldukları şey ne kötüdür!”

63- **“Keşke din adamları ve bilginler, bunları günah söz söylemekten ve haram yemekten sakındırsalardı!”**

Ayette, onların âlimlerine, onları bu günahlardan sakındırmaya bir teş-

vik vardır. Çünkü “levlâ” لَوْلَا ifadesi mazi fiilin başında kınama, geniş zaman fiilinin başında ise teşvik ifade eder.

لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَصْنَعُونَ “Sanat haline getirdikleri şey, ne kötüdür!”

Ayette, onların yaptıkları şeyin kötülüğünü nazara verirken “san’at” kökünden bir fiilin kullanılması, “onlar ne kötü yapıyorlar” demekten daha etkili bir kınamadır. Çünkü insan bir sanatı icra ederken önce hayli alıştırmalar yapar, en idealini yapmayı araştırır, sonra onu icra eder. Bundan dolayı, onların önde gelenleri bu ifade ile kınandı.

Keza, haseneyi terk etmek masiyete düşmekten daha çirkindir. Çünkü nefis masiyetten lezzet alır ve ona meyleder. Masiyeti önlemeye çalışmayı terk ise, böyle değildir. Dolayısıyla, en belîğ bir şekilde bunu zemmetmek daha uygun oldu.

Ehl-i Kitabın Bazı Yanlışları

64- وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ “Yahudiler, “Allah’ın eli bağıdır” dediler.”

Yani, bir kısım Yahudiler –haşa- “Allah cimridir, rızkı bol vermiyor!” dediler.

Elin bağı ve açık olması cimrilik ve cömertlikten mecazdır. Ayetin bu ifadesinde bir elin olması, bu elin bağı veya açık olmasını isbat yoktur.

Üstteki ayetin, -haşa- “Allah fakirdir” manasına geldiği de söylenmiştir. Nitekim bir başka ayette şöyle anlatılır:

“Şüphesiz Allah fakirdir, biz ise zenginiz” diyenlerin sözünü Allah elbette duydu.” (Âl-i İmran, 181).

غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ وَلَعْنُوا بِمَا قَالُوا “Söylediklerinden ötürü kendi elleri bağlansın ve lânete uğrasınlar!”

Ayetin bu kısmı, onlara cimrilik ve darlık veya fakirlik ve zillet içinde olmaları için bir bedduadır. Gerçekten dünya da esir kimseler olarak ellerinin bağlanması ve ahirette de aynı şekilde cehennem ateşine doğru sürüklenmelerine bir beddua anlamına da gelebilir.

بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ “Hayır, O’nun iki eli de açıktır.”

Ayette, “Onun iki eli” denilmesi, onların bu iftiralarını reddetmede ve Allahu Teâlâdan cimriliği inkârda ve Allah’ın son derece cömert olduğunu bildirmede daha kuvvetli bir anlatımdır. Çünkü cömert insan malını iki elle dağıttığında daha kuvvetli bir şekilde cömertliğini göstermiş olur.

Ayrıca bu ifadede Allahın dünya ve ahirette bol bol verdiğine, keza hem istidraç hem de ikrâm için verdiklerine bir tenbih vardır.²¹

يُنْفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ “Dilediği gibi infak eder.”

²¹ Cenab-ı Hak birisine verdiğinde, verdiği bu ikramlar kimsenin dalaletini artırır, buna **istidraç** denilir. Şeklen nimet olmakla beraber, bu verilenler onun azabının artmasına vesile olacaktır. Firavun gibilere verilen dünyevî ikramlar bu türdendir.

Ayetin bu kısmı, öncesini te’kiddir. Yani, O Allah infak edip verirken tam bir irade sahibidir, meşiet ve hikmetinin gereği olarak bazan bolca verir, bazan da daraltır. Yoksa aynı elde genişlik ve darlığın ardı ardına meydana gelmesi şeklinde değildir.

Sebeb-i Nüzûl

Ayet, Finhas Bin Azura hakkında indi. Yahudiler Hz. Peygamberi inkâr ettiklerinde, Allahu Teâlâ önceden onlara bolca vermiş olduğu imkânları kısıncı, mezkûr şahıs “Allahın eli bağlı” ifadesini kullandı. Diğer Yahudiler de bu söze rıza yoluyla ortak oldular.

“Andolsun, sana Rabbinden indirilen (Kur’an) onlardan birçoğunun azgınlık ve küfrünü artırır.”

Yani onlar azgın, inkârcı kimselerdir. Nasıl ki, sağlam bir insanın yediği gıdaları hasta biri yediğinde hastalığının daha da artması gibi, bunlar da dinlemiş oldukları Kur’an ayetleriyle gittikçe daha da azarlar, inkârlarını artırırlar.

“Biz onların arasına kıyamet gününe kadar düşmanlık ve kin saldık.”

Dolayısıyla, kalpleri birbiriyle uyumsuz, sözleri birbirine uymaz.

“Her ne zaman savaş için bir ateş yakmışlarsa, Allah onu söndürmüştür.”

Onlar ne zaman Hz. Peygambere zarar vermek isteseler, Allah onların kendi aralarında bir niza meydana getirir ve bununla Hz. Peygamberi onların şerrinden korur.

Ayet, şu manada da düşünülebilir: “Onlar her ne zaman biriyle savaşmak isteseler mağlup olurlar.”

Gerçekten de, onlar Tevrat’ın hükmüne muhalefet ettiklerinde Allah onlara Buhtunnasrı musallat kıldı. Sonra ortalığı fesada verdiklerinde Allah Rum hükümdarlarından Fetras’ı onlara saldırttı. Sonra tekrar ortalığı karıştırdıklarında Mecusileri musallat etti. Ardından tekrar ifsat ettiklerinde Müslümanları onlara hâkim kıldı.

“Onlar yeryüzünde fesat çıkarmaya çalışırlar.”

Onların arzda fesat çıkarmak için gayret içinde olmaları,

-Başkalarına tuzak hazırlamaları,

-Savaş ve fitne kışkırtıcılığı yapmaları,

-Ve haramları çiğnemeleri gibi durumlarıdır.

“Allah, müfsitleri sevmez.” وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ

65- وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْكِتَابِ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَكَفَّرْنَا عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَا دُخْلَانَهُمْ جَنَّاتٍ -
Eğer ehl-i kitap iman etseler ve Allah’a karşı gelmekten sakınsalardı, muhakkak onların kötülüklerini örterdik ve onları Naim cennetlerine koyardık.”

Şayet onlar Hz. Muhammede ve O’nun getirdiklerine iman etseler ve biraz önce sayılan günahlardan ve benzerlerinden sakınsalardı, kendilerine henüz ceza vermediğimiz kötülüklerini elbette örter, onları Naîm cennetlerine koyardık.

Ayette, onların isyanlarının büyüklüğüne ve günahlarının çokluğuna bir tenbih vardır.

Ayrıca, İslam dininin önceki dinleri iptal ettiğine bir uyarı vardır.

Keza, kitap ehli birinin Müslüman olmadıkça cennete giremeyeceği ayetten anlaşılmaktadır.

66- وَلَوْ أَنَّهُمْ أَقَامُوا التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِمْ مِنْ رَبِّهِمْ لَأَكَلُوا مِنْ ۖ
“Şayet onlar Tevrat’ı, İncil’i ve Rableri tarafından kendilerine indirileni (Kur’an’ı) gereğince uygulasalardı, elbette üstlerinden ve ayaklarının altından (bol bol rızık) yerlerdi.”

Şayet onlar Tevrat, İncil ve diğer kitaplardaki Hz. Peygamberin vasıflarını insanlara ulaştırsalar ve bunlardaki hükümleri uygulasalardı, altlarından ve üstlerinden nimetlere gark olurlardı. Allah onlara bolca rızık verirdi, gökten ve yerden bolluk ve bereket kapılarını açardı. Ağaçlar bol meyve verir, tarlalardan çok mahsul alırlardı. Onları olgunlaşmış meyve bahçeleriyle rızıklandırır, böylece hem o ağaçların başlarından meyve toplarlar, hem de yere düşenlerden istifade ederlerdi.

Allahu Teâlâ bu ayetle beyan etti ki, onların böyle nimetlerden mahrum kalmaları küfür ve isyanlarının uğursuzluğu nedeniyle, yoksa ilâhî feyizde bir kusur olmasından değildir.

“Onlardan orta yolu tutan bir ümmet vardır.” مِنْهُمْ أُمَّةٌ مُّقْتَصِدَةٌ

Ayette **“muktesid ümmet”**ten murat, âdil olan, taşkınlık yapmayan, görevlerini tam ifaya çalışanlardır.

Bunlar, Hz. Muhammede (asm) iman etmiş olan kitap ehlidir.

﴿وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ﴾ **“Ama onların birçoğunun yaptığı ne kötüdür!”**

Ayette hayret (taaccüp) manası vardır. Yani, onların ameli ne de kötüdür. Çünkü, inatlaşma, hakkı tahrif etme, ondan yüz çevirme, düşmanlıkta aşırılık gibi kötü ameller yapmaktadırlar.

﴿يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ﴾ **67- “Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et.”**

Ey Peygamber! Hiç kimseden çekinmeden ve hiçbir şeyden korkmadan Rabbinden sana indirilenlerin hepsini tebliğ et!

﴿وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ﴾ **“Eğer bunu yapmazsan, O’nun risalet görevini yerine getirmemiş olursun.”**

Nasıl ki namazın bazı rükünleri terk edilse, o namaz namaz değildir. Onun gibi, sana bildirilenlerin bir kısmını gizlemek, ondan ifade edilenleri de zâyi etmek demektir.

“Kim bir canı, bir can karşılığı veya yeryüzünde bir bozgunculuk çıkarmak karşılığı olmaksızın öldürürse, sanki o bütün insanları öldürmüş gibidir.” (Maide, 32)

Ayette bir insanı öldürmenin sanki bütün insanları öldürmek gibi olduğu anlatılmıştır. Benzeri bir üslûb, bu ayette görülmektedir. Şayet Hz. Peygamber, kendisine indirilenin tamamını tebliğ etmezse, sanki hiçbir şey tebliğ etmemiş gibi olacaktır. Çünkü Kitaptan bir kısmını veya tamamını gizlemek, ilâhî cezayı celbetmekte müsavidir.

﴿وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ﴾ **“Allah, seni insanlardan koruyacaktır.”**

Ayetin bu kısmı, düşmanların taarruzundan, suikastından Hz. Peygamberin mahfuz kalacağına, taraf-ı ilâhiden bir vaat ve teminattır, ayrıca tebliğe engel olabilecek mazeretleri ortadan kaldırmaktır.²²

²² Yani, “Ey Peygamber! “Ben bunları tebliğ edersem insanlar bana cephe alır, düşman kesilirler, hayatıma kastederler” deme. Sen, sana indirilenlerin hepsini tebliğ et. Allah Seni insanların şerrinden, suikastından koruyacaktır.”

“Şüphesiz Allah, kâfirler topluluğunu hidayete erdirmez.”

Seninle alakalı düşündükleri kötü şeylere imkân vermez, fırsat tanımaz.

Hz. Peygamber şöyle buyurur:

“Allah beni, mesajlarını iletmek üzere gönderince önce çok daraldım. Allah bana vahyen şöyle bildirdi: “Mesajımıiletmezsen seni azaba düşür ederim.” Ayrıca, korunacağımı da taahhüt etti. Bunun üzerine kuvve-i maneviyem kuvvetlendi.”

Hz. Enesten rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber bu ayet nâzil olun-caya kadar muhafızlar tarafından korunuyordu. Bu ayet inince onlara şö-yle dedi: Ey insanlar, artık gidebilirsiniz. Allah beni insanlardan korudu.”

Ayetin zâhiri, indirilenlerin hepsini tebliğ etmeyi gerekli kılar. -Allahu a'lem-, bundan murat “kulların maslahatı olan ve inzali ile onların mutta-li olmaları istenen her şeyin tebliğ edilmesidir. Çünkü İlâhi sırlardan ifşası haram olanlar da bulunmaktadır.

68- قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَسْتُ عَلَى شَيْءٍ حَتَّى تُقِيمُوا التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ وَمَا أُنْزِلَ -
“De ki: “Ey Kitap ehli! Tevrat’ı, İncil’i ve Rabbinizden size indirileni (Kur’an’ı) uygulamadıkça hiçbir şey üzere değilsiniz.”

Hz. Muhammede iman etmek ve hükmünü izan ile kabul etmek de, bu kitapları ikâme etmeğe dâhildir. Çünkü ilâhî kitapların tamamı O’nu tasdik etmeyi emreder. Mu’cize ise, O’na itaatın vücubunu söyler.

Ayette bildirilen bu ilâhî kitapların ikâmesi, dinin asıllarının yerine geti-rilmesi ve neshedilmemiş olan fûrüatın uygulanmasıdır.

69- “Andolsun ki sana وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا
Rabbinden indirilenler, onlardan çoğunun taşkınlık ve küfrünü ar-tıracaktır.”

“Öyle ise o kâfir kavim için üzülmeye.”

Öyleyse, onlara tebliğ edeceğin şeylerle onların tuğyan ve küfürlerinin artmasından mahzun olma. Çünkü, bunun zararı onlara gelecektir.

69- إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِئُونَ وَالنَّصَارَى مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ
“Şüphesiz inanan-lar (müslümanlar), Yahudiler, Sabiiler ve Hristiyanlardan kim Allah’a

ve ahiret gününe iman eder ve salih amel işlerse, bunlar için hiçbir korku yoktur ve onlar mahzun da olmayacaklardır.”

Bunun tefsiri Bakara sûresinde geçti.²³

70- لَقَدْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَآئِيلَ “Andolsun, İsrailoğullarından sağlam söz aldık.”

وَأَرْسَلْنَا إِلَيْهِمُ رُسُلًا “Ve onlara peygamberler gönderdik.”

Peygamberlerin gönderilmesi, onları uyarmak ve dinleriyle ilgili meseleleri beyan etmek içindir.

كُلَّمَا جَاءَهُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوَى أَنْفُسُهُمْ فَرِيقًا كَذَّبُوا وَفَرِيقًا يَقْتُلُونَ “Fakat her ne zaman bir Peygamber, onlara nefislerinin hoşlanmadığı bir hükmü getirdiyse; onlardan bir kısmını yalanladılar, bir kısmını da öldürüyorlar.”

Peygamberlerin getirdikleri hükümler ve mükellefiyetler, onların hevâ'larına ters şeylerdir.

Ayette, “onların bir kısmına da öldürdüler” demek yerine “öldürüyorlar” denilmesi, geçmişteki bu tür olayları göz önünde cereyan eder tarzda hikâye etmek içindir.

Ayrıca, böyle bir katlin ne derece çirkin – korkunç olduğunu göstermektedir.

Keza, böyle bir hâlin geçmişte ve gelecekte onların âdeti olduğuna bir tenbihdir.

Bir de, ayet sonlarında ses uyumuna da bu şekilde müraat edilmiştir.

71- وَحَسِبُوا أَلَّا تَكُونَ فِتْنَةً “Bir fitne olmayacağını sandılar.”

Yani, İsrailoğulları, peygamberleri öldürmek ve onları yalanlamak sebebi ile kendilerine bir bela ve azap gelmeyecek sandılar.

فَعَمُوا وَصَمُوا “Böylece kör ve sağır kesildiler.”

Bunun sonucu olarak dine karşı veya dinin delillerine ve yol göstermesine karşı kör oldular, buzağıya tapma olayında görüldüğü gibi, hakkı dinlemekten sağır oldular.

ثُمَّ تَابَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ “Sonra Allah onların tevbesini kabul etti.”

²³ Bkz. Bakara 62. ayet

Sonra tevbe ettiler, Allah da tevbelerini kabul etti.

ثُمَّ عَمُوا وَصَمُّوا كَثِيرٌ مِنْهُمْ “Sonra yine onlardan çoğu kör ve sağır kesildiler.”

وَاللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ “Allah, onların yaptıklarını hakkıyla görendir.”

Allah onların ne yaptıklarını bilir ve amellerine uygun bir şekilde onları cezalandırır.

Hz. İsa'nın Mahiyeti

72- “Andolsun, “Allah, Meryem oğlu Mesih’tir” diyenler kesinlikle kâfir oldu.”

وَقَالَ الْمَسِيحُ “Oysa Mesih şöyle demişti:”

يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ “Ey İsrailoğulları! Rabbim ve Rabbiniz olan Allah’a ibadet edin.”

Yani, ben de sizin gibi terbiyeye muhtaç bir kulum. Öyleyse, beni de sizi de yaratana ibadet edin.

“Gerçek şu ki, kim Allah’a ortak koşarsa, Allah ona cenneti haram kılmıştır.”

Kim Allaha ibadetinde veya O’na has sıfat ve fiillerde şirk koşarsa, mahrem olmayanın mahremine yanına girmesinin yasak olması gibi, Allah onun cennete girmesine mani olur. Çünkü cennet, tevhid ehli olanlar içindir.

وَمَا يُهِيَ النَّارُ “Onun barınağı da ateştir.”

Çünkü cehennem ateşi müşrikler için hazırlanmıştır.

وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ “Ve zalimler için hiçbir yardımcı yoktur.”

Ayette “onlar” yerine “zâlimler” denilmesi, onların şirk ile zulmetmelerini ve hak yoldan sapmalarını tescil içindir.

73- “Andolsun, “Allah, üçün üçün-cüsüdür” diyenler kâfir oldu.”

Bu ifade, biraz önce geçen Hz. İsa'nın sözünün devamı olabileceği gibi, doğrudan Allahın kelâmı da olabilir.

Aslında onlar “Mesih Allahur” derken, bunu Hz. İsa'yı tazim ve ona yaklaşmak için söylediler. O ise bundan dolayı onlara düşmandır, onların hasmıdır.

Cenab-ı Hakkın bu beyanı, **teslise (ekanim-i selaseye)** inanan Nasturiye ve Milkaniye mezheplerinin görüşünü hikâye etmektedir. Hz. İsa'nın

Allah ile ittihadını kabul eden Yakubilerin görüşü ise, bundan önceki ayette nazara verilmişti.

“Hâlbuki bir tek ilâhtan başka hiçbir ilâh yoktur.” وَمَا مِنْ إِلَهِ إِلَّا إِلَهُ وَاحِدٌ

Hâlbuki vücut sahasında bütün varlıkları yaratmasıyla ibadete layık, vacibu'l-vucud ancak bir tek ilâh vardır. O, vahdaniyet sıfatına sahiptir, şeriki olmaktan yüce ve münezzehtir.

“Eğer dediklerinden vazgeçmezlerse, andolsun onlardan inkâr edenlere, elem dolu bir azap dokunacaktır.”

Ayet onlardan küfür üzere devam edenler hakkında veya Hristiyanlardan inkâr edenler hakkındadır.

“Onlara elbette elem dolu bir azap dokunacak” demek yerine “onlardan inkâr edenlere elem dolu bir azap dokunacaktır” denilmesi hem onların küfrüne bir şehâdet, hem de azabın küfürde devam edip de ondan sıyrılmayanlar hakkında olduğuna bir tenbihtir. Bundan dolayı ayetin peşinden şöyle denilmiştir:

“Onlar Allah’a tevbe etmiyor ve O’ndan bağışlanma istemiyorlar mı?” أَفَلَا يَتُوبُونَ إِلَى اللَّهِ وَيَسْتَغْفِرُونَهُ 74- O’ndan bağışlanma istemiyorlar mı?”

Yani, artık onlar bu açık beyandan ve tehditten sonra, hak ve hakikatten uzak batıl inanç ve görüşlere son verip ittihad ve hulûl yerine tevhid ve tenzihe inanarak istiğfar etmiyorlar mı?²⁴

“Hâlbuki Allah, Ğafur – Rahîm’dir (çok bağışlayan, çok merhamet edendir).” وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

Şayet tevbe ederlerse onları bağışlar, lütfu ile ikramlarda bulunur.

Ayette, “Onlar Allah’a tevbe etmiyor ve O’ndan bağışlanma istemiyorlar mı?” şeklinde soru üslûbu kullanılmasında, onların hatadan dönmeme ısrarlarına karşı bir hayret ettirme vardır.

“Meryem oğlu Mesih, ancak bir peygamberdir.” مَا الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ 75-

²⁴ Hz. İsayı Allah ile bir görmek ittihad, Allahın Hz. İsa’nın bedenine girdiğini söylemek ise hulûldür. Bunun yerine “Allah birdir” demeli ve O’nu batıl inançlardan tenzih etmelidir.

قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ “Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir.”

Hız. İsa da, önceki peygamberler gibi ancak bir elçidir. Allah Hız. İsayı, diğer peygamberlere bir kısım özel mu'cizeler verdiği gibi, özel mu'cizeler vermiştir. Mesela, O'nun eliyle ölüleri ihya ettiyse, Hız. Musanın eliyle de asayı hayatlandırdı, onu hareket eden bir yılan kıldı. Bu, diğerinden daha hayret verici bir durumdur.

Ayrıca, O'nu babasız yarattıysa, Âdemi anne ve baba olmaksızın yarattı. Bu, daha garip bir vaki'dir.

وَأُمُّهُ صِدِّيقَةٌ “Annesi de dosdoğru bir kadındır.”

Onun annesi de sıdkı esas alan diğer kadınlar gibi bir kadındı. Annesinin sıdk ile nazara verilmesi, peygamberleri tasdik etmesi yönünden de olabilir.

كَانَا يَأْكُلَانِ الطَّعَامَ “Her ikisi de yemek yerlerdi.”

Canlıların yemeye muhtaç olması gibi, hem Hız. İsa, hem de annesi yemeye muhtaç idi.

Allahu Teâlâ önce hem Hız. İsa, hem de annesi için sahip olabilecekleri en büyük iki kemâl özelliği nazara verdi: Hız. İsa, Allahın elçisidir ve annesi de sıddıka'dır, dosdoğru bir kadındır. Ancak her iki özellik de onlar için ulûhiyeti (ilahlığı) gerektirmez. Çünkü pek çok insan onlarla beraber aynı vasıflara sahiptirler.

Allahu Teâlâ, ardından her ikisinin noksan sıfatına (yani gıdaya muhtaç olmalarına) dikkat çekti. Bu ise Rab olmaya (rububiyete) aykırıdır, Onların da sonunda bozulup giden diğer varlıklar gibi olmalarını iktiza eder.

Cenab-ı Hak, ardından, bu kadar apaçık deliller varken, o ikisi hakkında rububiyet (Rablık) iddia edenlerin hâline taaccübe çağırıyor:

أَنْظُرْ كَيْفَ بُيِّنُ لَهُمُ الْآيَاتِ “Bak onlara âyetleri nasıl açıklıyoruz.”

ثُمَّ أَنْظُرْ أَنَّى يُؤْفَكُونَ “Sonra bak nasıl çevriliyorlar!”

Nasıl da hakka kulak vermekten ve düşünmekten çevriliyorlar?

Ayette hayret verici iki hâle dikkat çekilmiştir.

1-Allahın ayetlerini bu şekilde açıklaması.

2-Onların bu ayetlerden yüz çevirmeleri. Allahın ayetlerini açıklaması gerçekten hayret vericidir. Ama onların bu kadar apaçık ayetler karşısında yüz çevirmeleri, daha hayret verici bir durumdur.

76- **“De ki: Allah’ı** قُلْ أَتَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا **”**
bırakıp da size zarar ve fayda vermeye gücü yetmeyen şeylere mi
tapıyorsunuz?”

Burada kastedilen Hz. İsa’ya ibadet edilmesidir. Şayet O, Allahın verdiği imkânlar ile zararı def ediyor, faydayı celp ediyor ise, bu O’nun kendi zâtından sayılmaz. Ve o, Allahu Teâlânın zarar verebildiği belâ ve musibetler tarzında zarar vermeye ve O’nun verdiği şekilde sağlık ve genişlik vermeye sahip değildir.

Ayette **“Allah’ı bırakıp da size zarar ve fayda vermeye gücü yetmeyen şeylere mi tapıyorsunuz?”** derken önce zararın söylenmesi, zardan sakınmanın faydalı olanı araştırmaktan önce gelmesi itibariyledir.

“Oysa Allah Semi’ – Alîm’dir.” وَاللَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

Allah, söylenenleri işitir, insanların inançlarını bilir ve ona göre karşılık verir. Hayırsa hayır verir, şer ise şer verir.

77- **“De ki: Ey ehl-i Kitap!** قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ غَيْرِ الْحَقِّ **”**
Hakkın dışına çıkarak dininizde aşırı gitmeyin.”

Batıl bir şekilde dinde aşırı gidip Hz. İsa hakkında “o bir ilahtır” diyecek şekilde O’nu yükseltmeyin.

Veya bazı Yahudilerin iddia ettiği tarzda O’nu gayr-i meşru beraberlikten doğmuş tarzda batıl iddiada bulunmayın.

“Daha önce sapmış, وَلَا تَتَّبِعُوا أَهْوَاءَ قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوا مِنْ قَبْلُ وَأَضَلُّوا كَثِيرًا **”**
birçoklarını da saptırmış bir kavmin hevâlarına uymayın.”

Burada bahsedilen kavim, Hz. Muhammedin gönderilmesinden önceki onların selefleri ve önderleridir. Bunlar kendi şeriatlerinde yoldan sapmışlar ve kendi bid’a ve dalaletlerine uyanları da yoldan çıkarmışlardı.

“Onlar, doğru yoldan sapmış kimselerdir.” وَضَلُّوا عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ

Bunlar, Hz. Muhammedin (asm) gönderilmesinden sonra, onu yalanlamak ve karşı gelmek sûretiyle İslâm yolundan sapanlardır.

Bu ayette iki defa onların yoldan sapması nazara verildi. Bunlardan birincisi, aklın gereğinden sapmalarına, ikincisi de dinin getirdiklerinden sapmalarına işaret olabilir.

Yahudi - Hristiyan Mukayesesi

78- **“لُعِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَى لِسَانِ دَاوُدَ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ - railoğullarından inkâr edenler, Davud’un ve Meryem oğlu İsa’nın diliyle lânetlendi.”**

Yani, Allah onları Zebur ve İncilde, Hz. Davud ve Hz. İsa’nın dilleriyle lanetledi.

Denildi ki: Eyle ahalisi Cumartesi yasağını çiğnediler. Allah da onları Hz. Davud’un diliyle lanetledi ve kendilerini maymuna çevirdi. Maide ashabı (yani Hz. İsanın duasıyla gökten sofraya inşine şahit olanlar) inkâra sapkılarında Hz. İsa onlara beddua etti ve lanetledi. Bunun sonucu olarak domuzlara çevrildiler. Bunlar beş bin kişi idi.

“Bu, onların isyan etmeleri ve hadlerini aşıyor olmalarından ötürüydü.”

Hayvana çevrilmeyi netice veren bu çirkin lanetin sebebi, onların isyanı ve kendilerine haram kılınan şeylerde haddi aşmaları idi.

79- **“كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ - İşledikleri herhangi bir kötülükten birbirlerini alıkoymazlardı.”**

“Yapmakta oldukları ne kötüydü!”

80- **“تَرَى كَثِيرًا مِنْهُمْ يَتَوَلَّوْنَ الَّذِينَ كَفَرُوا - Onlardan birçoğunun inkâr edenleri dost edindiklerini görürsün.”**

O ehl-i kitabın çoğunu, Hz. Peygambere ve mü’minlere olan kinleri sebebiyle müşrikleri dost edinir şekilde görürsün.

“Nefislerinin kendilerine sunduğu şey ne kadar kötüdür.”

“Allah onlara gadap etmiştir.”

“Ve onlar azap içinde daimîdirler.”

81- **“وَلَوْ كَانُوا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالنَّبِيِّ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ مَا اتَّخَذُوهُمْ أَوْلِيَاءَ - Eğer**

Allah'a, Peygamber'e ve ona indirilene inanıyor olsalardı, onları dost edinmezlerdi.”

فَإِسْقُونِ “Fakat onlardan birçoğu fasık kimselerdir.”

Onların çoğu, dinlerinden çıkmış veya nifaklarında ısrar eden ve direnen kimselerdir.

82- لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِلَّذِينَ آمَنُوا الْيَهُودَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا “İman edenlere düşmanlık etmede insanların en şiddetlisinin Yahudiler ve Allah'a ortak koşanlar olduğunu görürsün.”

Ehl-i imana en ziyade düşmanlık yapanların Yahudiler ve müşrikler olması,

-Tabiatlarının sertliğinden,

-Küfürde aşırılıklarından,

-Hevâya ittiba hususunda taşkınlıklarından,

-Taklid içinde olmalarından,

-Tahkîkten uzak kalmalarından,

-Peygamberleri yalanlamaya ve karşı gelmeye alışkın olmalarındandır.

وَلَتَجِدَنَّ أَقْرَبَهُمْ مَوَدَّةً لِلَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصَارَى “Onların iman edenlere sevgi bakımından en yakını da “Biz Hristiyanız” diyenler olduğunu görürsün.”

“Biz Hristiyanız” diyenlerin ehl-i imana sevgi içinde olmaları,

-Yüzlerinin yumuşaklığı,

-Kalplerinin rikkati,

-Dünyaya hırslarının az olması,

-İlim ve amelle daha ziyade meşgul olmaları sebebiyledir. Ayetin devamı buna işaretle şöyle der:

ذَلِكَ بِأَنَّ مِنْهُمْ قِسِيَسِينَ وَرُهْبَانًا “Çünkü onların içinde keşişler ve rahipler vardır.”

وَأَنَّهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ “Ve bir de onlar büyüklük taslamazlar.”

Ayette, tavazu, ilim ve amele yönelmek, şehvî şeylerden yüz çevirmek kâfirden de olsa medhe layık olduğuna bir delil vardır.

وَإِذَا سَمِعُوا مَا أُنْزِلَ إِلَى الرَّسُولِ تَرَى أَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُوا-83
 Peygamber'e indirileni dinledikleri zaman, bir kısım hak-
 kı tanımalarından dolayı gözlerinin yaşla dolup taşıtığını görürsün.”

Ayetin bu kısmı, “onlar büyüklük taslamazlar” cümlesine atfedilmiştir. Burada, onların ince kalpli olmaları, kuvvetli bir haşyet hâli yaşamaları, hakkı kabulde tereddüt etmemeleri ve hak karşısında direnmemelerinin beyanı vardır.

Hak ve hakikatin daha bir kısmını bilmekle bunların gözleri yaşla dolmuştur. Ya, hepsini bilselerdi..?

يَقُولُونَ رَبَّنَا آمَنَّا “Derler: Ya Rabbena! İman ettik.”

“İman ettik” demeleri, “öğrenmiş olduğumuz hakka inandık” anlamına gelebileceği gibi, “Hz. Muhammede iman ettik” anlamında da olabilir.

فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ “Bizi şahitlerle beraber yaz.”

“Bizi şahitlerle beraber yaz” demeleri, şu manaları ifade edebilir:

“Ey Rabbimiz, bizi bunun hak olduğuna şahadet edenlerle beraber yaz.”

“Ey Rabbimiz, bizi Hz. Muhammedin peygamberliğine şahitlik yapanlarla beraber yaz.”

“Ey Rabbimiz, bizi kıyamet günü diğer ümmetler üzerine şahit kılınan O’nun ümmetiyle beraber yaz.”

وَمَا لَنَا لَا نُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَمَا جَاءَنَا مِنَ الْحَقِّ وَنَطْمَعُ أَنْ يُدْخِلَنَا رَبُّنَا مَعَ الْقَوْمِ-84
 Rabbimizin, bizi salihler topluluğuyla beraber koymasını
 umarken, Allah’a ve bize gelen hakka ne diye inanmayalım?”

Ayetin bu kısmı, mukadder bir suale cevap gibidir. Sanki onlara “niçin iman ettiniz?” diye sorulmuş, onlar da böyle cevap vermişlerdir.

دَدِكْلَرِي بُو سَوْزَهْ كَرْشِلِيكْ اَلَلَّهْ اَنلَارِي اَلْتَلَارِي اَنلَارِي اَلْتَلَارِي اَلْتَلَارِي-85
 Dedikleri bu söze karşılık Allah onları altlarından ırmaklar akan cennetlerle mükâfatlandırmıştır.”

Ayette “Dedikleri bu söze karşılık Allah onları mükâfatlandırmıştır” denilmesi, onların inancını ifade eder.²⁵

²⁵ Yani, inançlarına tercüman olan bu sözleri sebebiyle Allah onları mükâfatlandırdı.

خَالِدِينَ فِيهَا “Orada ebedî olarak kalacaklardır.”

وَذَلِكَ جَزَاءُ الْمُحْسِنِينَ “İşte bu, muhsin olanların mükâfatıdır.”

“Muhsin olanlar”dan murat, güzel tefekkür ve amelde bulunanlar veya yaptıkları işlerde güzelliği âdet hâline getirenlerdir.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, bu dört ayet Habeş kralı Necaşi ve ashabı hakkında nâzil olmuştur. Hz. Peygamber Necaşi’ye mektup gönderdi, Necaşi mektubu okudu. Sonra Ebu Talibin oğlu Ca’feri ve onunla beraber Habeşistana hicret edenleri çağırdı. Ruhban ve keşişleri de huzuruna getirtti. Ardından Ca’fere kendilerine Kur’andan okumasını istedi.

Hz. Cafer onlara Meryem sûresini okudu. Gözyaşlarıyla dinlediler ve Kur’ana iman ettiler.

Bir başka rivayet ise şöyledir:

Necaşi’nin kavminden otuz veya yetmiş kişi Hz. Peygamberin huzuruna geldiler. Hz. Peygamber onlara Yasin sûresini okudu. Ağladılar ve iman ettiler.

86- وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ “İnkâr edenlere ve âyetlerimizi yalanlayanlara gelince, işte onlar cehennem ashabıdır.”

Allahın âyetlerini tasdik edenleri nazara verdikten sonra, yalanlayanların hâline geçilmesi, terğib ve terhibi cem etmek içindir.²⁶

²⁶ Yani, Cenab-ı Hak iman ve salih amelle cenneti kazananları nazara vererek bunlara teşvik ettiği gibi, inkâr ve isyanın kötü sonuçlarını nazara vererek de insanları kötü şeylerden sakındırır.

Bazı Haramlar

87- “Ey iman edenler! Allah’ın size helâl kıldığı iyi ve temiz nimetleri (kendinize) haram etmeyin.”

Yani, hoşunuza giden ve lezzetli olan şeylerden helâl-hoş bir şekilde yiyeceğinizi.

Ayetin öncesiyle münasebeti:

Önceki ayet, Hristiyanlardaki ruhbanlığı medih, nefsin isteklerini kırmayı teşvik ve şehvanî şeyleri reddetmeyi tazammun edince, bu konuda ifrattan ve helâlî haram sayar şekilde Allahın koyduğu sınırları aşmaktan sakındırdı ve şöyle buyurdu:

“Ve haddi aşmayın.” وَلَا تَعْتَدُوا

“Çünkü Allah, haddi aşanları sevmez.” إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ

Bundan murad “Allahın size helâl kıldığı şeylerin hududundan haram kıldığı şeylere doğru haddi aşmayın” manası olabilir. Bu durumda ayet, helâl kılınanları haram veya haram kılınanları helâl saymaktan bir sakındırma olur, ikisi ortasında dengeli olmaya sevkeder.

Rivayet edilir ki, bir gün Hz. Peygamber ahabına kıyameti vafetti ve onları o günün dehşetinden etkili bir şekilde sakındırdı. Bu sohbet sonunda ahab rikkate geldi ve Osman Bin Maz’unun evinde toplandılar. Kendi aralarında devamlı “gündüz saim gece kâim” olmak, yatakta yatmamak, et ve yağlı şeyler yememek, kadınlara yaklaşmamak, güzel koku sürünmemek, dünyayı terk etmek, eski elbiseler giymek, derviş olarak dolaşmak, kendilerini iğdiş etmek hususunda ittifak ettiler.

Durum Hz. Peygambere iletilince şöyle buyurdu: “Ben bununla emrolunmadım. Şüphesiz nefislerinizin de sizin üzerinizde hakları vardır. Öyleyse hem oruç tutun, hem de iftar edin. Gece hem uyuyun, hem de tehec-cüde kalkın. Ben, gece hem ibadet ediyor, hem de uyuyorum. Hem oruç tutuyorum, hem de iftar ediyorum. Et ve yağlı yiyecekler yiyorum. Kadınlarla aile hayatı yaşıyorum. Dolayısıyla, kim benim sünnetimden yüz çevirirse, o benden değildir.”

88- **“Allah’ın size rızık olarak verdiklerinden helâl, iyi ve temiz olarak yiyin.”**

Şayet haram da rızık olmasaydı, ayette **“helâl olarak yiyin”** denilmesinin ilâve bir faydası olmazdı.²⁷

“Ve kendisine inanmakta olduğunuz Allah’a karşı gelmekten sakının.”

89- **“Allah, kasıtsız olarak ettiğiniz yeminlerle sizi sorumlu tutmaz.”**

Yemin-i lağv, kişiden kasde bağlı olmaksızın meydana gelen “Vallahi evet, vallahi hayır” gibi ifadelerdir. Allah, bu tür yeminlerden hesaba çekmiyeceğini bildirmiştir. İmam-ı Şafii de ayetin zâhirine göre fetva vermiştir.

Ebu Hanife ise, ayette medar-ı bahs olan yeminin zanna dayalı yemin olduğunu söyler. Kişi, yemin ettiği şekilde olduğunu zannetmiş ama yanlışsa, Allah bundan dolayı onu hesaba çekmez.

“Ama bile bile yaptığınız yeminlerle sizi sorumlu tutar.”

Lakin Allah kast ve niyete bağlı yaptığınız yeminlerden dolayı sizi hesaba çeker. Yani, yemin akdi yapıp da sonra bunu bozduğunuzda sizi sorgular.

“Bu durumda onun keffareti, ailenize yedirdiğinizin orta hâllisinden on yoksulu doyurmak.”

“Yahut onları giydirmek.”

“Ya da bir köle azat etmektir.”

Yemin keffareti, onun günahını ortadan kaldıracak ve örtecek fiildir. Şafî mezhebi ayetin zahiriyle delil getirerek, yemini bozmadan mal ile keffaretin caiz olduğunu kabul eder. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

²⁷ Bazı âlimler “haram da rızık mıdır?” konusunda ihtilaf ederler. Ayette, haramın da rızık olduğuna delâlet vardır.

“Kim yemin etse ve daha sonra bundan başkasının daha hayırlı olduğunu görse, yemin kefareti versin ve hayırlı olanı yapsın.”

Yemin kefaretinde geçen “köle azadında” Müslüman bir köle olması şart mıdır?

Kasden adam öldürmenin diyetinde geçen “mü’min bir köle” kaydından yola çıkarak, İmam-ı Şafii yemin kefaretinde de imanı şart olarak görür.

Yemin keffareti veren kimse on kişiyi yedirmek veya giydirmek veya bir köle azat etme hususunda muhayyerdir, bunlardan herhangi birini uygulayabilir.

“Kim bu imkânı bulamazsa, onun keffareti üç gün oruç tutmaktır.”

“İşte yemin ettiğiniz vakit yeminlerinizin keffareti budur.”

Ebu Hanife, bir kıraatte “ardı ardına” kaydından hareketle, yemin kefareti orucunun üç gün ardı ardına olması gerektiğini söyler.

Şafii mezhebinde ise,

-Kitapta sabit olmadığında,

-Ve sünnet olarak da rivayet edilmediğinde bu tarz şaz kıraatler delil sayılmadığından, bu orucun ardı ardına olma şartı söz konusu değildir.

“Yeminlerinizi koruyun.”

Yeminlerinizi koruyun da öyle ulu orta yemin etmeyin. Keza, yemin ettiğinizde, elinizden geldiği kadar yemininize sadık kalın. Ayrıca, yemininizi bozduğunuzda da keffaretini verin.

“Allah, size âyetlerini işte böyle açıklıyor, ola ki şükredersiniz.”

90- يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ “Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak şeytanın amelinden bir pisliktir.”

“Ondan (o pislikten) kaçının ki kurtuluşa eresiniz.”

Ayet metnindeki **ensab**, ibadet için dikilen putları ifade eder.

Ayette “**rics**” “pislik” ifadesi müfret olarak geldi, çünkü içki ile alakalı haber olarak geldi. Diğer atfedilenlerin haberi ise hafzedilmiştir.

Bil ki, Allahu Teâlâ içki ve kumarın haramlığını te’kidli bir şekilde beyan etti. Şöyle ki:

- **إِنَّمَا** “İnnema” yani “ancak” ifadesini başta zikretti.

-Putlar ve fal oklarıyla beraber anlattı.

-Bunların “pislik” olduğunu söyledi.

-Bunları “**şeytanın ameli**” olarak nazara verdi.

İşte, bütün bunlarla, içki ve kumarla meşgul olmanın tam bir şer veya en azından şer cihetlerinin fazla olduğunu anlattı. Onlardan bizzat sakınılmasını emretti. Onlardan kaçınmanın, felahı netice vermesine dikkat çekti. Ardından da, bunları haram kılmayı iktiza eden dünyevî ve dinî zararları beyan ile şöyle dedi:

91- **إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقَعَ بَيْنَكُمْ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ ۖ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ ۚ سَعْيَانِ ۚ** “Şeytan, içki ve kumarla, ancak aranızda düşmanlık ve kin sokmak, sizi Allah’ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister.”

Üstteki ayette, haram kılınan dört şey geçerken, burada iki tanesini yeniden medar-ı bahis yapması ve onlarda olan vebali şerh etmesi, üstteki ayette de bu ikisinin asıl maksat olduğuna bir tenbihdir. Putların ve fal oklarının ayette zikri, haram ve şerli olmakta bunların da içki ve kumar gibi olduğuna delalet içindir. Hz. Peygamber şöyle buyurur:

“İçki içen kimse, puta tapan kimse gibidir.”

Ayette, şeytanın içki ve kumarla zikir ve namazdan alıkoyduğu anlatıldı. Namaz da bir zikir olduğu halde ayrıca ifade edilmesi, onun büyüklüğünü ifade içindir. Ayrıca, namazdan alıkoymanın imandan alıkoymak gibi olduğunu hissettirmektir. Çünkü namaz dinin direğidir ve imanla küfür arasında ayırt edici bir unsurdur.

Sonra da, içki ve kumardan vazgeçirmek için, önce nazara verilen durumlara dayandırıp istifham (soru) sığasıyla bunları terke teşvik ile şöyle buyurdu:

فَهَلْ أَنْتُمْ مُتَّبِعُونَ “Artık vazgeçtiniz, değil mi?”

Böylece, bunları yasaklamada ve sakındırmada son noktayı koydu ve bunları yapmada hiçbir mazeret kalmadığını beyan etti.

92- وَأَطِيعُوا اللَّهَ “Allah’a itaat edin.”

وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ “Ve peygambere itaat edin.”

وَاحْذَرُوا “Ve (karşı gelmekten) sakının.

Allah ve Rasulünün yasakladıklarından veya onlara muhalefet etmekten sakının!

“Şayet yüz çevirirseniz, فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَأَعْلَمْتُوْا أَنَّمَا عَلَى رَسُولِنَا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ” **bilmiş olun ki elçimize düşen ancak apaçık tebliğdir.”**

Biliniz ki, sizler yüz çevirmekle Allah Rasûlüne bir zarar veremezsiniz. Çünkü, O’na düşen ancak tebliğdir ve onu da yapmıştır. Dolayısıyla, muhalefet etmekle ancak kendinize zarar vermiş olursunuz.

93- لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا طَعِمُوا “İman edip salih ameller işleyenlere (şöyle yaptıklarında) daha önce tatmış olduklarından dolayı bir günah yoktur:”

إِذَا مَا اتَّقَوْا وَآمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ “Allah’a karşı gelmekten sakındıkları, iman ettikleri ve salih amel işlediklerinde.”

ثُمَّ اتَّقَوْا وَآمَنُوا “Sonra Allah’a karşı gelmekten sakındıkları ve iman ettiklerinde.”

ثُمَّ اتَّقَوْا وَاحْسَنُوا “Sonra Allah’a karşı gelmekten sakındıkları ve muhsin olduklarında.”

Ayette, iman eden ve salih amel işleyenlerin durumları nazara verilmiştir. Onların kendilerine haram kılınmayan şeyleri yemelerinde bir beis yoktur. Bunların haramlardan sakınmaları, iman ve salih amel üzere de sebat etmeleri gerekir. İçki gibi yeni bir haram bildirildiğinde de, artık bundan uzak kalmaları uygundur. Onun haramlığına inanmaları ve günahlardan sakınma hususunda devam ve sebat göstermeleri gerekir.

Ve ayrıca güzel amelleri araştırıp, bunlarla meşgul olmaları münasip olur.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, içkinin haramlığını bildiren ayet inince sahabe “ya Ra-

sulallah, içki içen ve kumardan kazandığını yiyen önceden vefat eden kardeşlerimizin hâli nasıl olur?” diye sordular. Bunun üzerine, üstteki ayet nazil oldu.

Ayette tekrar edilen takva ve iman, üç vakit itibarı ile veya üç hâl itibarı ile olabilmesi muhtemeldir. Bu da insanın takva ve imanı kendisiyle nefsi, kendisiyle diğer insanlar ve kendisiyle Allah arasında kullanmasıdır. Bundan dolayı üçüncü defada iman yerine “ihsan” kelimesi getirildi. Bunda, Hz. Peygamberin bu kelimenin tefsirinde söylediği manaya bir işaret vardır.²⁸

Veya bu tekrar, üç mertebe olan başlangıç, orta ve sonuç itibarıyla olabilir.

Veya sakınılacak şeyler itibarıyla olabilir. Çünkü cezadan sakınarak haramları terk etmek, harama düşme korkusuyla şüpheli şeyleri terk etmek ve nefsi düşük ahlaktan korumak için bazı mubahları terk etmek gerekir.

وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ “Allah, muhsin olanları sever.”

Allah muhsinleri sever ve onları cezalandırmaz.

Demek ki, üstteki ayette belirtilen tavrı sergileyenler muhsin olur, muhsin olan ise Allahın sevdiği kimseler arasına girer.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَيَبْلُوَنَّكُمُ اللَّهُ بِشَيْءٍ مِّنَ الصَّيْدِ تَنَآلَهُ إِيدِيكُمْ وَرِمَاحُكُمْ 94-
“Ey iman edenler! Andolsun, Allah sizi, ellerinizin ve mızraklarınızın erişebileceği avdan bir şey ile imtihan edecek.”

Sebeb-i Nüzûl

Ayet, Hudeybiye senesinde nâzil oldu. Allah onları av ile imtihana tâbi kıldı. Hudeybiyeye katılan Müslümanlar ihrama girmişlerdi. Yolculukları esnasında vahşi av hayvanları her taraftan onlarla beraberdi. Öyle ki elleriyle tutabilir, mızraklarıyla vurabilirlerdi.

Ayette elif-lâmsız olarak gelen “şey” ifadesi azlık ve hakirlik ifade eder. Yani bu imtihan ayakların kaydığı can ve malını feda etmek gibi büyük imtihanlardan değildi. Bu durumda, böyle küçük bir imtihanda sebat etmeyen, daha şiddetli imtihanlarda nasıl sebat edebilir?

²⁸ “Cibril hadisi” diye bilinen meşhur bir hadiste, Hz. Peygamber ihsanı şöyle tarif eder: “İhsan, Allahı görüyor gibi ibadet etmendir. Her ne kadar sen O’nu görmüyorsan da, O seni görüyor.”

لِيَعْلَمَ اللَّهُ مَنْ يَخَافُهُ بِالْغَيْبِ ۚ “Bu, görmediği hâlde kendisinden korkanı Allahın bilmesi içindir.”

Böyle bir imtihanla, kuvvetli imanıyla Allahı görmediği halde O’nun azabından korkanla, imanının azlığı ve ayrıca kalbindeki zaaf sebebiyle O’ndan korkmayanlar birbirinden ayrılacaktır.

Ayette **“Allahın bilmesi için”** denilmesi, malumun vukuu ve ortaya çıkması anlamında veya ilmin taalluk ettiği şey manasını ifade eder.

فَمَنْ اعْتَدَىٰ بَعْدَ ذَلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ “Kim bundan sonra haddini aşarsa, ona elem dolu bir azap vardır.”

Böyle ihramlı iken av gibi bir imtihandan sonra kim haddini aşsa, onun için dehşetli bir tehdit vardır. Çünkü böyle basit bir imtihanda kendine sahip olamayan ve onda Allahın hükmünü gözetemeyen birisi, nefsin çokça meylettiği ve hırs gösterdiği durumlarda ne yapacaktır?

84. DERS

Av Hükümleri

95- **“Ey iman edenler! İhramlı iken (karada) av hayvanı öldürmeyin.”**

Ayette “kesmek ve boğazlamak” yerine “öldürmeyin” demesi, tamim (genelleme) içindir.

Ayet metnindeki **“sayd”**dan murat, eti yenen av hayvanlarıdır. Çünkü örfen yaygın olan kullanım budur. Hz. Peygamberin şu sözü de bunu te’yid eder:

“Şu beş hayvan hem harem dışında hem de harem dâhilinde öldürülür: Çaylak, karga, akrep, fare ve saldırgan köpek.”

Başka bir rivayette, akrep yerinde yılan ifadesi yer almıştır. Bunda, eza veren her hayvanın öldürülmesine bir tenbih vardır.

“Kim (ihramlı iken) onu müteammiden öldürürse (kendisine) öldürdüğü hayvanın dengi bir ceza vardır.”

Her kim ihramlı olduğunu hatırladığı ve öldürmezden önce bunun kendisine haram olduğunu bildiği halde kasden öldürürse, bu durumda, bu kimsenin öldürdüğü hayvan gibi bir hayvanı kurban etmesi gerekir.

Ekser âlimler, ayetteki **“müteammiden”** ifadesini cezanın gerekli oluşuna bir kayıt olarak görmez. Çünkü bunu tazmin etmede bilerek öldürenle bilmeden öldüren arasında fark yoktur. Zira ayetin sonraki kısmında **“Fakat kim bir daha böyle yaparsa, Allah ondan intikam alır”** denilmiştir.

Öte yandan, ayet müteammiden öldüren bir sahabi hakkında inmiştir.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, Hudeybiye umresi esnasında sahabilere zebra görüldü. Ebu'l-Yüsr, mızrağını attı ve onu öldürdü. Bu münasebetle bu ayetler nâzil oldu.

Ayette geçen **misliyet**, İmam-ı Şafii ve İmam-ı Malike göre yaratılış ve hey’et itibariyledir. İmam-ı Azama göre ise, kıymet itibariyledir.

“Buna içinizden iki adil kişi hükmeder.” يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ

Kurban edilecek hayvanın hangi vasıfta olacağına adaletine güvenir iki kişi karar verir ve onların belirlediği hayvan, haremde kurban edilir, eti sadaka olarak dağıtılır. Ebu Hanife, “haremde kurban edilir, kişi istediği yerde etini sadaka olarak dağıtır” der.

“Bu, Kâbe’ye ulaşacak bir kurbandır.” هَذِيَا بِالْعُكْبَةِ

“Veya yoksulları yedirmek sûretiyle bir kefarettir.” أَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسَاكِينَ

Veya kişi, kurban etmesi gereken hayvanın bedelini, o beldede yaygın yiyecekten fakirlere kefaret olarak verir.

“Yahut onun dengi oruç tutmaktır.” أَوْ عَذْلٌ ذَلِكَ صِيَامًا

Veya her fakire vereceği yiyeceğe bedel onların sayısınca oruç tutar.²⁹

“(Bu ceza) yaptığı işin vebalini tatması içindir.” لِيَذُوقَ وَبَالَ أَمْرِهِ

Yani, yaptığı fiilin ağırlığını ve ihramın hürmetini çiğnemenin kötü sonucunu tatması için bu şekilde ceza verilir. Ya bir kurban keser, ya kurban bedelini fakirlere dağıtır veya oruç tutar.

“Allah, geçmiştekileri affetmiştir.” عَفَا اللَّهُ عَمَّا سَلَفَ

Burada “geçmiştekiler”den murat

-“Cahiliye döneminde ihramlı iken,

-Veya bu ilâhî hüküm gelmezden önce,

-Veya “bu defaki olayda Allah affetmiştir” anlamında olabilir.

“Fakat kim bir daha böyle yaparsa, Allah ondan intikam alır.” وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمُ اللَّهُ مِنْهُ

İbnu Abbas ve Kadı Şüreyh’ten hikâye edildiği gibi, ayetin bu ifadesinde ihramlı iken avlanan kimse, tekrar bu günahı işlediğinde kefaretine engel bir durum yoktur.³⁰

²⁹ Yani, mesela on kişiye yemek vermesi gerekiyorsa, on gün oruç tutar.

³⁰ Yani, “nasıl olsa Allah intikam alıyor, öyleyse kefaret gerekmez” denilmez. Ayet, bile bile aynı hatayı işlemenin ne derece kötü bir durum olduğunu nazara vermektedir.

وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انتِقَامٍ “Allah, Azîz’dir - intikam sahibidir.”

Allah, isyan etmekte ısrar edenden intikam alır, ceza verir.

96- أَجَلٌ لَّكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ مَتَاعًا لَّكُمْ وَلِلْغِيَارَةِ “Deniz avı ve deniz ürünlerini yemek sizin için ve yolcular için bir geçimlik olmak üzere helâl kılındı.”

Ancak suda yaşayan hayvanların tamamı helaldir.

Hz. Peygamber şöyle buyurur:

“Denizin suyu temizdir, ölüsü de helâldir.”

İmam-ı Azam, denizdeki canlılardan ancak balığın helal olduğunu söyler. Balıkla beraber benzerleri karada yaşayıp yenen hayvanların da helal olduğu da söylenmiştir.

وَحُرْمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرْمًا “Kara avı ise ihramlı olduğunuz sürece size haram kılındı.”

“Kara avı” derken karada yapılan avcılık anlaşılabilir gibi, karada avlanan da anlaşılabilir. Bu ikinci manaya göre, ihramlı kimselerin başkalarının avladıklarını yemesi de caiz olmaz. Çoğu âlimler birinci manayı esas alarak başkalarının avladığını yemenin caiz olduğunu söyler. Çünkü Hz. Peygamber şöyle buyurur: “Başkasının avladığı veya sizin için avlanan av eti, size helâldir.”

وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ “Huzurunda toplanacağınız Allah’a karşı gelmekten sakının.”

97- جَعَلَ اللَّهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَامًا لِلنَّاسِ وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ وَالْهَدْيَ وَالْقِلَادَ “Allah; Ka’be’yi, o hürmetli evi insanlar için ayakta kalma sebebi kıldı, Haram ayı, hac kurbanını ve (bu kurbanlara takılı) gerdanlıkları da.”

Beytullaha “Ka’be” denilmesi, küp şeklinde olmasındandır.³¹

İnsanlar Ka’be ile dirilirler, ayakta kalırlar. Ka’be, onların hem dünya hem de ahiret işlerinde canlı kalmalarına sebeptir. Korkan kimse Ka’beye sığınır, korumasız kişi orada emniyette olur. Ticaret erbabı orada çokça kazanır. Hacılar ve umreye gidenler ona yönelirler.

³¹ Arapçada küp ve kabe aynı kökten gelir.

“Haram ayı, hac kurbanını ve (bu kurbanlara takılı) gerdanlıkları da.”

Burada bahsedilen ay, kendisinde haccın eda edildiği Zilhicce ayıdır.

“Bu, göklerde ve yerde ne varsa hepsini Allah’ın bildiğini bilmeniz içindir.”

Allahın Ka’beyi Beyt-i haram kılması, haram ay ve kurbanlıklarla ilgili hükümler bildirmesi ve bunlara hürmeti emretmesi, Allahın göklerde ve yerde ne varsa her şeyi bildiğini bilmeniz içindir. Çünkü, vukuundan evvel zararlı şeyleri defetmek ve terettüp eden menfaatleri celbetmek için hükümlerin vaz’edilmesi, Şâri’nin hikmetine ve ilminin kemâline bir delildir.³²

“Bir de Allah’ın her şeyi hakkıyla bilmekte olduğunu (bilmeniz içindir).”

Ayetin bundan önceki kısmında **“Allahın göklerde ve yerde ne varsa hepsini bildiği”** nazara verilmişti. Burada da **“Allah her şeyi bilendir”** denilmesi, tahsisden sonra tamim ve ıtlakdan sonra mübalağadır.³³

98- “Bilin ki, Allah’ın cezası şiddetli ve Allah Ğafur – Rahîm’dir (çok bağışlayandır, çok merhamet edendir).”

Ayetin bu kısmında, Allahın haram kıldığı şeyleri yapanlara bir tehdit olduğu gibi, o haramlardan sakınanlara da bir vaat vardır.

Ayetin birinci kısmı olan, **“Allah’ın cezası şiddetli”**, haram iş yapanlar hakkında, ikinci kısmı olan **“Allah Ğafur – Rahîm’dir”** tevbe edip bunlardan vazgeçenler hakkında olabilir.

99- “Peygambere düşen ancak tebliğdir.”

Ayet, Allahın emrettiği şeylerin yerine getirilmesi hususunda şiddetli bir uyarıyı ihtiva eder. Yani, Peygamber kendisine emredilen tebliğ görevini

³² Şâri’, “hüküm koyan” anlamındadır. Gerçek Şâri’ Allah’tır. Yaratan elbette yarattığını bilir ve mahlûkatı için en uygun hükümleri koyar.

³³ Yani, O’nun ilmine bir sınır yoktur. Bildikleri, yarattıklarıyla sınırlı değildir. Yarattıklarını bildiği gibi, henüz yaratmadıklarını da bilir. Onun ilmi mevcuda taalluk ettiği gibi, henüz vücuda gelmeyenlere de taalluk eder. Böyle olunca, O’nun ilminden hariç bir şey düşünülemez.

yerine getirmiştir. Bu durumda, emredilen hususlarda gevşeklik göstermede size bir mazeret kalmamıştır.

وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ “Allah, sizin açıkladığınızı da bilir, gizlediğinizi de.”

O, izhar ettiğiniz tasdiki bildiği gibi, gizlemiş olduğunuz tezkibi (yalanlamayı) da bilir. Yaptığınız fiili bildiği gibi, içinizden azmettiklerini de bilir.

100- قُلْ لَا يَسْتَوِي الْحَيِّثُ وَالطَّيِّبُ “De ki: Habis ve tayyip bir olmaz.”

Ayet, kalitesiz ve kaliteli şahıs, amel ve malların Allah nezdinde eşit olmayacağını genel bir hüküm olarak ifade eder. Bu hükümle, insanları iyi işler yapmaya ve helâlinden kazanmaya teşvik eder.

وَلَوْ أَغَبَبَكَ كَثْرَةُ الْحَيِّثِ “Pisin çokluğu hoşuna gitse bile.”

Çünkü önemli olan kaliteli veya kalitesiz olmasıdır, az veya çok olması değildir. Zira, övgüye layık az bir şey, ayıplı çok olandan daha hayırlıdır.

Ayetin hitabı, ibret alan herkesedir. Bundan dolayı devamında şöyle dedi:

فَاتَّقُوا اللَّهَ يَا أُولِيَ الْأَلْبَابِ “Öyleyse Allah’tan korkun ey akıl sahipleri!”

Öyleyse, ey akıl sahipleri, çok da olsa habis olanı talep etmekten sakının, az da olsa tayyip olanı tercih edin.

لَعَلَّكُمْ تَفْلِحُونَ “Ola ki felaha eresiniz.”

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, bu ayet Yemame hacıları hakkında indi. Bunlar müşrik idiler. Bundan dolayı Müslümanlar onları durdurmak istediler. Ama böyle yapmaktan yasaklandılar.

Soru Sormada Ölçü

101- **“Ey iman edenler! Size açıklandığı takdirde, sizi üzecek olan şeyler hakkında soru sormayın.”**

“Eğer Kur'an indirilirken bunlara dair soru sorarsanız size açıklanır.”

Yani, izhar edildiğinde sizi üzecek şeyleri Allah Rasulüne sormayın. Eğer vahiy zamanında böyle şeyler sorarsanız, bunların hükmü size açıklanır. Akıllı insan, kendini üzecek şeyleri yapmaz.³⁴

“(Hâlbuki) Allah onlardan bağışlamıştır.”

Bu da, sorulmaması istenen şeylerin bir sıfatıdır. Yani, Allah sizi o şeylerden muaf tutmuş, yapmakla mükellef kılmamışken, sorup da başınıza iş açmayın.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre **“Ona bir yol bulabilenlerin Beyt'i haccetmesi Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır.”** (Âl-i İmran, 97) ayeti indiğinde Süraka Bin Malik dedi: “Her sene mi haccedeceğiz?” Hz. Peygamber cevap vermedi. Bunun üzerine Süraka soruyu üç defa tekrarladı. Peygamber efendimiz, “her sene değil, dedi. Şayet “evet her sene” deseydim böyle yapmanız size farz olurdu. Farz olduğunda da, bunu yapmaya gücünüz yetmezdi. Öyleyse, benim size hüküm bildirmediğim durumlarda beni kendi hâlime bırakın.”

“Allah onlardan bağışlamıştır” ifadesi, yeni bir cümle de olabilir. Bu durumda şu anlamı ifade eder: Allah, önceden sorduğunuz böyle şeylerden sizi bağışlamıştır. Öyleyse yenilerini sormayın!

“Allah, Ğafur'dur – Halîm'dir.” وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ

³⁴ Öyleyse siz de durup dururken sizi yoracak, hoşunuza gitmeyecek hükümler bildirilmesine sebebiyet vermeyin.

Son derece bağışlayıcı ve son derece halim olduğu için, sizin taşkın hallerinize ceza vermekte acele etmez, çoğunu da affeder.

İbnu Abbas'tan rivayet edildiğine göre, bir gün Hz. Peygamber insanlara hitap ediyordu. Onları ilgilendirmeyen lüzumsuz şeyler sormalarından son derece öfkelenmişti. Bunun üzerine şöyle dedi: "Bana ne sorulursa cevap vereceğim."

Derken adamın biri "babam nerede?" diye sordu. Hz. Peygamber "cehennemde" diye cevap verdi.

Bir başkası "benim babam kim?" diye sordu. Bu adam, "falanın oğludur" diye bir başkasına nisbet ediliyordu. Hz. Peygamber "Senin baban Huzafe'dir" dedi. Bu olay üzerine üstteki ayet nazil oldu.

102- قَدْ سَأَلَهَا قَوْمٌ مِنْ قَبْلِكُمْ ثُمَّ أَصْبَحُوا بِهَا كَافِرِينَ "Sizden önce gelen bir kavim bunları sormuştu da sonra inkâr etmişti."

Kendilerine bildirilen emirleri yapmadılar, inkâr ettiler, bu sebeple kâfir oldular.

103- مَا جَعَلَ اللَّهُ مِنْ بَحِيرَةٍ وَلَا سَائِبَةٍ وَلَا وَصِيلَةٍ وَلَا حَامٍ "Allah, "Bahîre", "Sâibe", "Vasîle", ve "Hâm" diye bir şey meşru kılmamıştır."

Ayet, cahiliye insanının uydurduğu bazı şeyleri red ve inkâr eder.

بَحِيرَةٍ "Bahîre"

Onlar, deve beş defa doğum yapıp da sonuncusu dişi olursa, kuyruğunu yarıp salıverirlerdi. Artık ne buna binilir, ne de sütü sağılırdı.

سَائِبَةٍ "Sâibe"

Cahiliye insanlarından bazıları "Eğer iyileşirsem, dişi devam hürdür" diyor ve kendisinden faydalanmanın haram kılınışında onu bahîre gibi yapıyordu.

وَصِيلَةٍ "Vasîle"

Keza, koyun dişi doğurduğunda "bu bizim" diyorlar, erkek doğurduğunda ise "bu ilahlarımızın" diyorlardı. Eğer koyun dişi ve erkeği bir batında doğursa, "dişi, kardeşine vasıl oldu" deyip erkeği kurban etmiyorlardı.

حَامٍ "Hâm"

Keza, erkek hayvanın sulbünden on batın meydana geldiğinde, onun sırtına binmeyi haram sayıyor, onu sudan ve mer'adan men etmiyorlardı ve şöyle diyorlardı: "Sırtını korudu."

وَلَكِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يَقْتُرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ **“Fakat, inkâr edenler Allah’a karşı yalan uyduruyorlar.”**

Allah bunları haram kılmamışken haram sayıp “Allah böyle emretti” diyerek O’na iftira ediyorlar.

وَأَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ **“Onların çoğu akıllarını kullanmazlar.”**

Onların çoğu helâli haramdan, mubah kılını haram kılından ayırt edemezler.

Veya, onların çoğu emredeni nehyedenden ayıramazlar. Lakin onlar büyüklerini taklid ederler.

İçlerinden bazılarının bunun bâtil olduğunu bildikleri, ayetten anlaşılıyor. Lakin reislik sevdası ve atalarını taklid, onların bunu itiraf etmelerine engel olmuştur.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَىٰ مَا أَنزَلَ اللَّهُ وَإِلَى الرَّسُولِ قَالُوا حَسْبُنَا مَا وَجَدْنَا **104- Onlara, “Allah’ın indirdiğine ve Peygamber’e gelin” denildiğinde onlar, “atalarımızı ne üzere bulduksa o bize yeter” dediler.”**

Ayet, onların akıllarının kusurunu ve körü körüne taklide dalmalarını beyan eder. Bundan başka bir senetleri olmadığını gösterir.

أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ **“Peki, ya ataları bir şey bilmiyor ve doğru yolu bulamamışsa da mı?”**

Ataları cahil, yoldan sapmış kimseler olsa da, atalarının yolu yine onlara yeter mi? Bir kimseyi taklid, ancak âlim ve doğru yolda olduğunu bilmekle sahih olur. Bu ise ancak delille bilinir. Öyleyse, taklit ile yetinmemek lazımdır.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ **105- “Ey iman edenler! Siz kendinize bakın.”**

Kendinizi koruyun, nefislerinizi ıslaha çalışın.

لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ **“Siz doğru yolda olduğunuzda, yoldan sapan kimse size zarar veremez.”**

Siz hidayet üzere olduğunuzda, dalalet size bir zarar vermez. Gücü nisbetinde münkeri ortadan kaldırmaya çalışmak da, hidayet üzere olmanın ölçülerindendir. Hz. Peygamber şöyle buyurur:

“Sizden her kim bir kötülük görürse, eğer gücü yetiyorsa eliyle düzeltsin. Yetmezse, diliyle düzeltsin. Onu da yapamazsa, hiç olmazsa kalbiyle buğzetsin. Fakat bu, imanın en zayıf mertebesidir.”

Sebeb-i Nüzûl

Ayet, mü'minlerin kâfirlere üzülop “keşke onlar da mü'min olsalardı” demeleri üzerine nazil oldu.

إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا “Hepinizin dönüşü Allah’adır.”
 “O size yaptıklarınızı tek tek haber verecektir.”

Ayet-i kerime, iman edenlere bir vaad ve dalalette olanlara da bir tehdittir. Ayrıca, kimsenin başkasının günahıyla hesaba çekilmeyeceğine bir tenbihtir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنَكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدُكُمُ الْمَوْتُ حِينَ الْوَصِيَّةِ 106-
 اثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ أَوْ آخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ إِنْ أَنْتُمْ صَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَأَصَابَتْكُمْ
 مُصِيبَةُ الْمَوْتِ “Ey iman edenler! Sizden birine ölüm (emareleri) gel-
 diğinde, vasiyet sırasında aranızdaki şahitliğin hükmü, kendi içi-
 nizden iki adaletli şahit, yahut yeryüzünde yolculuğa çıkmış iseniz,
 ölüm (emareleri de) size gelip çatmışsa, sizden olmayan diğer iki şa-
 hit tutmaktır.”

Ayette **şehadetten murat**, vasiyete şahit tutmaktır. “Sizden birine ölüm geldiğinde” denilmesi, “ölüme yaklaştığında ve ölüm emareleri görüldüğünde” manasına gelir. Ayet, vasiyetin önemine işaret eder ve onda gevşeklik gösterilmemesi gerektiğine uyarıda bulunur.

Şahit tutulan bu kimseler öncelikle akrabalarından olmalıdır, şayet yoksa başkalarından şahit tutulur. Ayette “sizden olmayan” ifadesi, zimmîlerden de şahit tutulabileceğine işaret ederse de, icma’ ile zimminin müslümana şahitliği mu’teber değildir.

“Eğer (bunlardan) تَخْسُونَهُمَا مِنْ بَعْدِ الصَّلَاةِ فَيُقْسِمَانِ بِاللَّهِ إِنْ أَرَبْتُمْ
 şüpheye düşerseniz, namazdan sonra onları alıyorsanız, ardından Allah’a şöyle yemin ederler:”

Esas olan sizden kimselerin şahitlik yapmasıdır. Ama sefer gibi sizden şahitlerin olmayabileceği durumlarda, ölümün yaklaştığını hissettiğinizde başkalarını şahit tutarsınız.

“Namazdan sonra” ifadesi, “ikinci namazından sonra” şeklinde anla-

şılabilir. Çünkü ikindi namazı insanların bir araya toplandığı, gece ve gündüz meleklerinin görevi birbirlerine devrettikleri bir vakittir.

Ancak ayette açıktan ikindi namazı geçmediğinden, bu herhangi bir namaz sonrası da olabilir.

Doğru söylediklerinden şüphelenmeniz durumunda dünyevi bir menfaat için yalan yere yemin etmeyecekleri hususunda şöyle yemin ederler:

“Akraba da olsa, şahitliğimizi bir çıkar karşılığı satmayacağız.”

“Allah’ın şahitliğini gizlemeyeceğiz.”

“Gizlediğimiz takdirde, şüphesiz günahkârlardan oluruz.”

فَإِنْ عَثَرَ عَلَىٰ أَنَّهُمَا اسْتَحَقَّا إِثْمًا فَأَخْرَجَ يَقُومَانِ مَقَامَهُمَا مِنَ الَّذِينَ 107-
اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْأُولِيَّانِ “Eğer sonradan o iki kişinin günaha girdikleri (yalan söyledikleri) anlaşılırsa, o zaman, bu önceki şahitlerin zarar verdiği kimselerden olan başka iki kişi, onların yerine geçer.”

“Sonra şöyle Allah’a yemin ederler:”

لَشَهِدْتُمَا أَحَقُّ مِنْ شَهَادَتِهِمَا “Bizim şahitliğimiz onların şahitliğinden elbette daha gerçektir.”

وَمَا اعْتَدَيْنَا “Biz kimsenin hakkına tecavüz etmedik.”

إِنَّا إِذَا لَمِنَ الظَّالِمِينَ “Aksi halde elbette zalimlerden oluruz.”

İki ayetin manası şöyledir: Ecelinin yakın olduğunu gören kişi, vasiyette bulunmak isterse akrabalarından veya din kardeşlerinden iki adil kimseyi vasiyetine şahit tutması gerekir. Sefer gibi bir durumda, bu şartları haiz iki şahit bulamazsa, onlara bedel başka iki şahit tutar. Sonra şayet bir niza çıkar, şüpheli bir durum sezilirse, doğru söylediklerine kuvvetli bir şekilde yemin ettirilirlir. Şayet bir emare veya zan yolu ile yalan söylediklerine muttali olunursa, ölenin yakınlarından iki kişi yemin eder.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayet edilir ki, Temîmü’l-Dâri ve Adiy Bin Yezid Şama ticarete gittiler. O zaman ikisi de Hristiyan idi. Yanlarında Amr Bin As’ın kölesi Bü-

deyl vardı ve Büdeyl Müslümandı. Şama vardıklarında Büdeyl hastalandı. Yanında olanları bir sahifeye yazıp eşyalarının arasına attı, onlara da bundan bahsetmedi. Onlara eşyasını âilesine teslim etmelerini vasiyet etti ve ardından da öldü. Temîm ve Adiy, onun malını karıştırdılar ve içinde üçyüz miskal olan altın nakışlı gümüş kabı aldılar. Geri kalan eşyayı, Büdeylin âilesine teslim ettiler. Onlar da eşyayı açtıklarında o sahifeyi de buldular. Gümüş kabı Temim ve Adiy'den istediler. Onlar ise bunu inkâr ettiler. Bunun üzere, muhakeme olmak üzere Rasulullahın yanına vardılar. Bu münasebetle, ayetlerin ilk kısmı nazil oldu. Hz. Peygamber, o ikisine ikinci namazı sonrası minber yanında yemin ettirdikten sonra kendilerini serbest bıraktı. Sonra gümüş kabın onların elinde olduğu anlaşıldı. Sehm oğulları bu mesele için onlara vardı. Temim ve Adiy, “biz bunu ondan satın aldık, lakin bu konuda elimizde bir delil olmadığından ikrar etmekten kaçındık” dediler. Bunun üzerine Sehm oğulları bu ikisini muhakeme olmak üzere Rasulullaha götürdüler. Bu münasebetle, ayetlerin ikinci kısmı nazil oldu. Sehm oğullarından Amr Bin As ve Muttalib Bin Ebi Rafea, kalkıp yemin ettiler ve kabı almaya hak kazandılar.

Belki de her iki ayette belli sayıların gelmesi, olaya özel olması yönündendir.

108- “Bu (usul), şahitliği lâıykıyla yerine getirmeleri içindir.”

“Veya yeminlerinden sonra başka yeminlere başvurulmasından korkmalarını sağlamak içindir.”

Bu bahsi geçen hüküm veya şahitlere yemin ettirilmesi, onların bir tahrif ve hıyanette bulunmadan dosdoğru bir şekilde şahitlik yapmalarına veya kendi yeminlerinden sonra onların yalan söylediğini iddia edenlere dönülüp onlardan yemin istenerek kendilerinin hıyaneti veya yalan yere yemini açığa çıkmasına ve böylece rezil olmaktan korkmalarına daha uygundur.

“Allah’tan korkun.”

“Ve dinleyin.”

“Allah, fasık kavme hidayet etmez.”

Allahtan korkun da, size tavsiye edilenleri uygulamak üzere dinleyin. Şayet korkmaz ve dinlemezsiniz fasık bir kavim olursunuz. Allah ise, onlara bir delil vermez, onları cennet yoluna sevketmez.

Mahşerden Bir Manzara

109- **يَوْمَ يَجْمَعُ اللَّهُ الرُّسُلَ -“O gün Allah peygamberleri toplar.”**

Ayet, önceki ayetle alakalı olarak “öyle bir günden korkun” veya “öyle bir günün haberini dinleyin ki” şeklinde olabileceği gibi, “şu manayı onlara zikret” şeklinde de olabilir.

“Size ne cevap verildi?” der.” **فَيَقُولُ مَاذَا أُجِبْتُمْ**

Buradaki sual, peygamberlere karşı kavimlerinin tavırlarını kınamak içindir. Nasıl ki diri diri toprağa gömülen çocuk hakkında **“Günahı neydi de katledildi?”** (Tekvîr, 9) sorusu, soruya cevap bulmak için olmayıp kınamak içindir.³⁵ Burada da benzeri bir durum vardır.

قَالُوا لَا عِلْمَ لَنَا **“Bizim bir bilgimiz yok” derler.”**

إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ **“Gaypleri hakkıyla bilen ancak sensin.”**

Onların bize verdikleri cevaplarını ve izhar ettiklerini bildiğin gibi, bizim bilmediğimiz kalplerindeki gizlediklerini de bilirsin.

Peygamberlerin bu ifade üslûbunda, kavimlerinden bir şikâyet ve işi Allahın ilmine havale vardır. Çünkü, hemen her peygamber kavminden nice eza ve cefaya maruz kalmıştır.

Veya mana şöyle de olabilir: “Senin ilmin yanında bizim ilmimiz bir hiç hükmündedir.

Veya şu da düşünülebilir: Bizden sonra onlar neler ihdas ettiler, bilmiyoruz. Hüküm ise, ancak son duruma göre verilir.³⁶

³⁵ Soru, her zaman öğrenmek için sorulmaz. Bazan da hesaba çekmek için sorulur.

³⁶ Yani, bir ümmet veya her bir fert, son hâline göre değerlendirilir. Ümmetlerin ve fertlerin belli bir zaman diliminde istikamet üzere olmaları yeterli değildir. Uzun bir yolun son kilometresine kadar gayet güzel bir şekilde giden birisi, son kilometrede ters bir yola dönse veya düz yolda giderken bir kaza yapsa, menzile ulaşamamış sayılır.

110- **“O gün Allah, şöyle diyecek: “Ey Meryem oğlu İsa!”**

“اِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اذْكُرْ نِعْمَتِي عَلَيْكَ وَعَلَىٰ وَالِدَتِكَ “Senin üzerindeki ve annen üzerindeki nimetimi hatırla.”

Ayet, bir önceki “o gün Allah peygamberleri cem eder” ayetinden bel del olabildiği gibi, “şunu onlara hatırlat” şeklinde gizli bir fiille mansup da olabilir.

Allahu Teâlâ o gün peygamberlerine kâfirlerin kendilerine nasıl icabet ettiğini sorarak ve peygamberlere verdiği mu’cizeleri tek tek sayarak o inkarcıları şiddetle kınar. Çünkü bir kısım ümmetler peygamberlerini yalanlayıp “sihirbaz” demiş, bir kısmı da aşırı gidip onları ilâh edinmiştir.

“اِذْ اَيَّدْتُكَ بِرُوحِ الْقُدُسِ “Hani, seni Ruhu’l-Kudüs ile desteklemiştim.”

Ruhu’l-Kudüs’ten murat,

-Ya Hz. Cebrail’dır.

-Veya dinin kendisiyle hayatlandığı kelâmdır.

-Veya ebedi hayat veren, günahlardan tertemiz kılan nefestir. Ayetin devamı bunu te’vid eder:

“تَكَلَّمَ النَّاسُ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا “Beşikte iken de, yetişkin iken de insanlara konuşuyordun.”

Ayetin manası, Hz. İsanın onlara küçük yaşta iken ve olgun yaşa geldiğinde aynı şekilde konuşmasıdır. Bu da Onun akıl ve kelâmının kemâlini gösterir.

Ayette geçen “**Kehlen**” ifadesi kühulet kökünden gelir ve kemâl yaşını ifade eder. Hz. İsanın, o yaşa gelmeden semaya yükseltilmesinden hareketle, bu ayetle O’nun tekrar geleceğine delil getirilmiştir.

“وَإِذْ عَلَّمْتُكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ “Hani, sana kitabı, hikmeti, Tevrat’ı ve İncil’i öğretmiştim.”

“وَإِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ بِإِذْنِي فَتَنْفُخُ فِيهَا فَتَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِي iznimle çamurdan kuş şekline benzer bir şey yapıyordun da içine üflüyordun, benim iznimle hemen bir kuş oluyordu.”

وَ تَبْرِي الْأَكْمَهَ وَالْأَبْرَصَ بِإِذْنِي “Doğuştan körü ve cüzzamlıyı benim iznimle iyileştiriyordun.”

وَإِذْ تُخْرِجُ الْمَوْتَى بِإِذْنِي “Benim iznimle ölüleri çıkarıyordun.”

وَإِذْ كَفَفْتُ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَنْكَ “Hani, İsrailoğullarından seni kurtarmıştım.”

إِذْ جِئْتَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ “O zaman onlara apaçık mu’cizeler getirmiştin.”

فَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ “Onlardan inkâr edenler ise şöyle demişti:”

إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ “Bu, ancak apaçık bir büyüdür.”

وَإِذْ أَوْحَيْتُ إِلَى الْحَوَارِيِّينَ أَنْ آمِنُوا بِي وَبِرَسُولِي -111 “Hani bir de, “Bana ve Peygamberime iman edin” diye havarilere vahyetmiştim.”

Bundan murat, “onlara elçilerimin diliyle şunu emretmiştim” manasıdır.

قَالُوا آمَنَّا “Dediler: İman ettik.”

وَاشْهَدْ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ “Bizim hakka teslim olduğumuza sen de şahit ol.”

Şahit ol ki, bizler ihlâslı, samimi insanlarız.

إِذْ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ -112 “Hani havariler şöyle demişti:”

يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ أَنْ يُنْزِلَ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ “Ey Meryem oğlu İsa! Rabbin bize gökten bir sofraya indirebilir mi?”

Ayet, “şunu onlara anlat” şeklinde gizli bir fiille mansub olabileceği gibi, önceki ayette geçen **“Dediler”** ifadesinin zarfı da olabilir. Bu ikinci durumda, “Rabbin şöyle bir şey yapabilir mi?” ifadelerinin yanında “bizler samimi kimseleriz” demelerinin bir tahkikten ve sağlam bir bilgidен kaynaklanmadığına bir uyarı olur.

“Rabbin bize gökten bir sofraya indirebilir mi?” demelerinin, kudret açısından değil, hikmet ve irade açısından olması muhtemeldir.³⁷

Ayrıca şuna da dikkat çekilmiştir: Nasıl ki isticap kelimesi icabet manasında kullanılabilir. Burada da **istitaa** kelimesi itaat anlamına gelebilir.

³⁷ Yani, Allahın kudretinden şüpheleri yoktur, ama semadan sofraya indirmek gibi harika bir olaya hikmet ve iradesi acaba izin verir mi?

Yani, “Ey İsa, böyle bir istekte bulunsan Rabbin sana icabette bulunur mu?”

Maide, üzeri yemekle dolu sofradır.

İsa dedi: Eğer mü'minler iseniz, Allah'tan korkun.”

Gerçekten O'nun kemâl-i kudretine ve benim de sıhhat-i nübüvvetime inanıyorsanız Allahtan korkun da böyle şeyler istemeyin.

Veya iman iddiasında sadık iseniz, böyle taleplerde bulunmayın.

113- “Dediler: “İstiyoruz ki ondan yiyelim.”

“Ve kalplerimiz yatışsın.”

“Ve Senin bize doğru söylediğini bilelim.”

Onlar, böyle diyerek hem özür beyan ettiler, hem de kendilerini bu isteğe sevkeden durumu nazara verdiler. Yani, “o sofradan yemek, delil yoluyla Allahı bilirken, doğrudan O'nun kudretinin kemalini müşahade ile kalplerimizin itminana kavuşmasını ve nübüvvet iddianda veya Allahın dualarımıza icabet edeceğini söylemende sadık olduğunu bilmek istiyoruz.”

“Ve ona şahitlerden olalım.”

Bizi şahit tuttuğunda “evet, öyle oldu” diye şahitler olalım istiyoruz.

Veya, böyle bir olayı duyanlar değil, bizzat gözüyle görenler olmak istiyoruz.

114- “Meryem oğlu İsa dedi:”

Hz. İsa, onlardan sahih bir maksat görünce veya onların vazgeçmediklerini görüp onları karşı konulmaz bir delille susturmak gayesiyle şöyle dedi:

“Allahım! Ey Rabbimiz! Bize gökten bir sofrayı indir.”

“Hem önce gelenlerimize, hem sonra geleceklerimize bir bayram olsun.”

“İyd” kelimesi “geri gelen sürür” anlamında olduğundan bayram günü manasına kullanılır.

Rivayete göre, sofrâ gökten Pazar günü indi. Hristiyanlar o günü bayram edindi.

وَآيَةٌ مِنْكَ “Ve senden bir mu’cize olsun.”

Sofranın “ayet” olması, Cenab-ı Hakkın noksansız kudretine ve Hz. İsa’nın peygamberliğine delil olması yönündendir.

وَازْرُقْنَا “Bizi rızıklandır.”

وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ “Sen, rızık verenlerin en hayırlısı!”

Allah, en güzel rızık verendir. Çünkü rızık yaratandır ve bedelsiz tek taraflı verendir.

115- قَالَ اللَّهُ ابْنِي مُنْزِلَهَا عَلَيْكُمْ “Allah dedi: Ben onu size indireceğim.”

“Ama فَمَنْ يَكْفُرْ بَعْدَ مِنْكُمْ فَإِنِّي أُعَذِّبُهُ عَذَابًا لَا أُعَذِّبُهُ أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ” ondan sonra sizden her kim inkâr ederse, artık ben ona alemlerde hiçbir kimseye etmeyeceğim azabı ederim.”

Ben sualinize icabet olarak böyle bir sofrâ indiririm. Ama her kim böyle bir mu’cizeden sonra inkâr ve nankörlüğe saparsa, kendi zamanlarında veya mutlak olarak bütün zamanlarda kimseye azap etmediğim şekilde azaplandırırım.

Rivayete göre, gözlerinin önünde iki bulut arasında kırmızı bir sofrâ indi, önlerine düştü. Hz. İsa, gözyaşları dökerek şöyle dedi: “Allahım, beni şükredenlerden eyle. Allahım, bunu bize rahmet kıl, bir musibet ve ceza yapma.”

Sonra kalktı, abdest alıp namaz kıldı ve ağladı.

Sonra “Hayrur’-Razıkîn olan Allahın adıyla” diyerek sofranın üzerini açtı. Baktı ki, yağları akar vaziyette pulsuz ve kılçıksız kızarmış balık. Balığın baş kısmında tuz, kuyruk kısmında ise sirke var. Etrafında ise, pırasa hariç çeşit çeşit salatalar bulunmakta. Ayrıca beş tane somun ekmek. Birinin üzerinde zeytin, ikincide bal, üçüncüde tereyağı, dördüncüde peynir, beşincide pastırma var.

Havarilerden Şem’un “Ya Ruhallah! Bu gelen nimet, dünya yiyeceklerinden mi, yoksa ahiret yiyeceklerinden mi?” diye sordu.

Hz. İsa (as) “her ikisinden de değil. Allah, kudretiyle yoktan yarattı. İştediğiniz kadar yiyin ve Allaha şükredin. Allah size kuvvet versin ve lütfuyla ziyade kılsın.”

Bunun üzerine “Ya Ruhallah! Bu mu’cize içinde bize bir mu’cize daha göstersen” dediler. Hz. İsa, “Ey balık, Allahın izniyle diril” dedi. Bunun üzerine balık kıpırdanmaya başladı. Hz. İsa “tekrar eski hâline dön” dedi, balık eski kızarmış hâline döndü, sonra sofraya uçuşturdu.

Bu olaya şahit olanlar, bu harika olaydan sonra isyan ettiler, ceza olarak hayvan şekline çevrildiler.

Denildi ki: **Semavi sofraya** kırk gün boyunca gün aşırı kendilerine iniyordu. İnsanlar fakiriyle zenginiyle, küçüğüyle büyüğüyle sofranın etrafında toplanıyor, yiyorlardı. Güneşin batmasına yakın gözlerinin önünde uçar giderdi. Bundan hangi fakir yediyse zengin oldu, hangi hasta yediyse de iyileşti, bir daha hasta olmadı.

Sonra Allah Hz. İsa’ya “benim soframı bundan böyle sırf fakirler ve hastalara mahsus kıl, zenginler ve sağlam olanlar gelmesin” diye vahyetti.

İnsanlar bundan hoşlanmadı, aralarında kargaşa başladı. Bundan dolayı içlerinden seksenüç adam hayvana çevrildi.

Denildi ki: Allahu Teâlâ belli şartlarla sofrayı indireceğini haber verince vaz geçtiler ve “öyleyse istemiyoruz” dediler. Böylece, sofraya inmedi.

Mücahidden şöyle rivayet edilir:

“Bu, Allahın mu’cize talep edenlere karşı getirdiği bir meseldir.”

Tasavvuf ehli şöyle değerlendirirler:

“Buradaki sofraya, maarif hakikatlerinden ibarettir. Çünkü yiyecekler beden gıdası olduğu gibi, marifet gerçekleri de ruhun gıdasıdır. Buna göre durum belki de şöyledir: Onlar vakıf olmaya müstaid olmadıkları bazı hakikatleri öğrenmek istediler. Hz. İsa da onlara şöyle dedi. “Eğer imanı elde ettinizse, takvayı da kullanın, ta ki böyle hakikatlere muttali olun.”

Onlar ise istemekten vaz geçmediler, ısrarla talep ettiler. Bunun üzerine Hz. İsa, onların şiddetli talebi üzerine Allahtan istedi. Allahu Teâlâ ise şunu beyan etti: “Onu indirmek kolaydır. Lakin tehlike ve akıbet korkusu vardır. Zira hakikat yolunda ilerleyen kimseye, makamından daha yüksek bir durum açıldığında kaldıramayabilir, istikrar bulamayıp, bununla büsbütün yoldan sapabilir.

116- **وَإِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ** “Hani Allah, şöyle dedi: Ey Meryem oğlu İsa!”

ءَأَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّي إِلَهَيْنِ مِنْ دُونِ اللَّهِ “Sen mi insanlara, “Allah’ın dışında beni ve annemi iki ilâh edinin” dedin?”

Ayetten murat, Hz. İsaye ve annesine ilah diyenleri kınamak ve susturmaktır.

Ayetteki **“min dûnillah”** (Allahın dışında) ifadesinde geçen “dûn” kelimesi ya muğayeret manasına gelir. Bu durumda, Allaha ibadetle beraber başkasına da ibadet yapılırsa, hiç ibadet yapmamış gibi olunacağına bir tenbih olur. Bu durumda, Allaha ibadetin yanında Hz. İsa ve Hz. Meryeme de ibadet eden kimse sanki Allaha ibadet etmemiş de, o ikisine ibadet etmiş gibi olur.

Veya **“dûn”** kelimesi kusurlarını beyan eder.

Çünkü Hz. İsa ve Hz. Meryeme ibadet edenler, bu ikisinin ibadete layık olmada müstakil olduklarına inanmıyorlar, ancak onlara yapılan ibadetin kendilerini Allaha ibadete kavuşturacağını iddia ediyorlardı.

“İsa dedi: Seni tenzih ederim.” قَالَ سُبْحَانَكَ

“Ya Rabbi, bir şerîkin olmasından Seni tenzih ederim.”

“Hakkım olmayan bir şeyi söylemem, benim için söz konusu olamaz.” مَا يَكُونُ لِي أَنْ أَقُولَ مَا لَيْسَ لِي بِحَقِّ

“Eğer öyle söylemişsem, elbette sen bunu bilirsin.” إِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ

“Sen benim nefsimde olanı bilirsin, ama ben senin nefsinde olanı bilemem.” تَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِي وَلَا أَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِكَ

“Sen benim içimde gizlediklerimi bilirsin. Ben ise, Senin bildiklerinden bana gizli olanları bilemem.

Hz. İsanın Cenab-ı Hakka hitabında **“Senin nefsinde olanı bilemem”** derken **“nefis”** ifadesi kullanması müşakele içindir.³⁸

Nefisten muradın, zât olduğu da söylenmiştir.

“Şüphesiz ki gaybları hakkıyla bilen yalnızca sensin.” إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ

“Ben onlara, 117- مَا قُلْتُ لَهُمْ إِلَّا مَا أَمَرْتَنِي بِهِ أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ”

³⁸ **Müşakele**, şeklen birbirine benzemektir. Burada Allah hakkında kullanılması, “O’nun zâtı” manasında değerlendirilmiştir.

ancak bana emrettiğini söyledim: Rabbim ve Rabbiniz olan Allah’a ibadet edin” dedim.”

“Aralarında bulunduğum sürece onlara şahit idim.”

“Ama beni vefat ettirdiğinde, artık üzerlerine yalnız sen Rakîb oldun.”

Hız. İsanın vefatı, “(O zaman) Allah şöyle demişti: Ey İsa, şüphesiz ben seni vefat ettireceğim ve seni bana yükselteceğim.” (Âl-i İmran, 55) ayetinde ifade edildiği üzere, semaya yükseltilmesidir. Teveffi kelimesi, bir şeyi tam almaktır, ölüm bunun bir çeşididir. Allahu Teâlâ şöyle bildirir:

“Allah, insanların ruhlarını öldüklerinde, ölmeyenlerinkini de uykularında alır. Ölümüne hükmettiklerinin ruhlarını tutar, diğerlerini belli bir süreye kadar bırakır.” (Zümer, 42)

Allahın onlara “Rakîb” olması, onların hallerini murakabe etmesi, bir takım delillere irşad ile korumayı murat ettiklerini şirk ifadesinden alıkoymasıdır ve peygamberler göndererek veya ayetler indirerek o delillere tenbihte bulunmasıdır.

“Zaten sen, her şeye hakkıyla şahitsin.”

Sen her şeyi muttalisin, her şeyi murakabe edersin.

118- “Eğer onlara azap edersen, şüphe yok ki onlar senin kullarıdır.”

Mülkün sahibine, kendi mülküne yaptığı şeye itiraz olunmaz.

Hız. İsanın bu ifadesinde, onların böyle bir azaba müstehak olduklarına bir tenbih vardır. Çünkü Allahın kulu olmakla beraber, Allahtan başkasına ibadet etmişlerdir.

“Eğer onları bağışlarsan, yine şüphe yok ki sen Azîz’sin – Hakîm’sin.”

Allahın azap vermesinde bir acz söz konusu olmadığı gibi, bağışlamakla da ayıplanacak değildir. Çünkü O, sevab ve ikaba kâdirdir, kuvvet sahibidir, Onun sevap vermesi de, ceza vermesi de hikmetlidir, isabetlidir. Her suçlu

için mağfiret, arzu edilen bir şeydir. Bu durumda, Allahın azap vermesi adl, başışlaması ise fazldır.

Allahın vaîd gereği şirki affetmemesi durumu ise, hadd-i zâtında bunda imkansız bir durum yoktur ki “eğer” şeklinde gelen terdid ve talike engel olabilsin.

119- **“Allah dedi: Bugün, doğrulara, doğruluklarının yarar sağlayacağı gündür.”**

Ayette medar-ı bahs olan sıdk, dünyadaki doğru hâl ve sözdür. Çünkü, fayda veren sıdk, mükellef iken yapılındır.

120- **“Onlara altlarından ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetler vardır.”**

121- **“Allah, onlardan razı olmuş, onlar da Allah’tan razı olmuşlardır.”**

122- **“İşte büyük kurtuluş budur.”**

Ayet sadık olanlara sıdkın faydasını beyan eder.

123- **“Göklerin, yerin ve bunlardaki her şeyin hükümrânlığı yalnızca Allah’ındır.”**

124- **“Ve O, her şeye kadirdir.”**

Hiz. İsa ve annesi hakkında Hristiyanların yalanına ve davalarının bozuk oluşuna bir tenbihtir. Ayette akıl sahipleri için kullanılan مَنْ “men” yerine, akıl sahibi olmayanlar hakkında kullanılan مَا “ma” denilmesi, bütün varlıkların rububiyet manasından ve ubudiyetin kendilerinden düşmesinden son derece uzak olduklarını bildirmek içindir, onların zilletini beyandır ve ulûhiyete (ilah olmaya) aykırı aynı cins varlıklar olduklarına dikkat çekmektedir.

Ayrıca, مَا “ma” kelimesi, bütün cinsleri içine alacak şekilde mutlak bir mana ifade ettiğinden, umumun bununla murat edilmesine daha uygundur.³⁹

³⁹ Yani, akıl sahipleri için kullanılan “men” ifadesinin şümulü daha dardır, akıl sahibi olmayanlar için kullanılan “ma” kelimesi, bütün varlıkları ifade etmede

Hz. Peygamber (asm) şöyle bildirir:

“Kim Maide sûresini okusa, dünyada nefes alan Yahudi ve Hristiyan sayısınca ona mükâfat olarak on hasene verilir, on seyyie kendisinden silinir, on derece yükseltilir.”

EN'AM SÛRESİ

En'am Sûresi Mekkî olup yüz altmış beş ayettir.

87. DERS

İnsan Peygamber

1- **“Hamd, الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ”** gökleri ve yeri yaratan, zulümat ve nuru (karanlıkları ve aydınlığı) var eden Allah’a mahsustur.”

Allahu Teâlâ bu ifadeyle hamde ehil olduğunu haber verdi ve hamdeden olsun veya olmasın bu büyük nimetlere karşılık hamdedilmeye layık olduğuna tenbihte bulundu. Bu ifade, Rab’lerine şerik edinenlere karşı bir delildir.

Arz da semaya misil iken, **arzın tekil, semavatın ise çoğul gelmesi**, semavat tabakalarının bizzat muhtelif olması, eserleri ve hareketlerinin farklı farklı bulunmasındandır.

Semavatın arzdan önce zikredilmesi ise,

-Şerefi,

-Konumunun yüceliği,

-Daha önce yaratılmış olması sebebiyledir.

Zulümat ve nurun meydana getirilmesi

Allahu Teâlâ, göklerin ve yerin yaratılışından söz etti, ardından zulümat ve nurun meydana getirilmesini nazara verdi. Zulümat ve nurun meydana getirilmesinin nazara verilmesi, bunların kendi başına kaim olduğunu iddia edenlere bir reddiyedir.

Zulümatın çoğul gelmesi, sebeplerinin ve bunları taşıyan cirimlerin çokluğundandır.

Veya zulümattan murat dalalet, nurdan murat ise hidayet olabilir. Hidayet birdir, dalalet ise çeşit çeşittir.

Zulümatın nurdan önce gelmesi, melekelerde yokluk halinin önce olmasındandır.¹

¹ Mesela, cehalet bir karanlıktır, ilim ise bir nurdur. İnsan önce cahildir, zamanla ilim öğrenir.

تُمْ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ “Böyleyken kâfirler hâlâ başkalarını Rab-
lerine denk sayıyorlar.”

Yani, Allahu Teâlâ kullarına nimet olarak yarattıklarına karşılık hamde-
dilmeye layıktır. Ama O’nu inkâr edenler bazı şeyleri Allaha denk tutarak
O’nun nimetini inkâr ederler.

Ayette “**Rablerine**” denilmesi, şuna tenbihte bulunur: Onları terbiye
eden Allah bütün bunları onların varlığı ve maişetlerini temin için birer se-
bep olarak yarattı. Dolayısıyla, O’nun hakkı bu nimetlere mukabil inkâr
edilmek değil, hamd edilmek olmalıdır.

O, kendisinden başka hiçbir şeyin güç yetiremeyeceği şeyleri yarattı.
Ama onlar bunlardan hiçbirine güç yetiremeyen putları Allaha denk tut-
tular.

2- هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ طِينٍ “O ki, sizi çamurdan yarattı.”

O, sizi yaratmaya çamurdan başladı. Çünkü çamur, insanın ilk maddesi-
dir. İnsanlığın atası olan Âdem de ondan yaratılmıştır.

Veya “**sizi çamurdan yarattı**” “Atanızı çamurdan yarattı” manasını da
ifade edebilir.

ثُمَّ قَضَىٰ أَجَلًا “Sonra bir ecel takdir etti.”

وَأَجَلَ مُّسَمًّى عِنْدَهُ “Ecel-i müsemma (belirlenmiş bir ecel) O’nun nez-
dindedir.”

Birinci ecel, insanın ölümü,

İkinci ecel ise, kıyamet olabilir.

Birincisi, yaratılış ve ölüm arasında geçen süre, ikincisi ise ölümle haşır
arasında geçen süre olabilir. Çünkü **ecel** ifadesi, bir müddetin sonuna de-
nildiği gibi, müddetin tamamına da kullanılabilir.

Denildi ki: Birinci ecel uyku, ikinci ecel ise ölümdür.

Birincisi ölüp gidenlere, ikincisi geride kalanlar ve yeni gelenlere bakar.

Buna **ecel-i müsemma** denilmesi, sabit, belirli ve değişmeyi kabul et-
memesindendir. Bu ecelin Allah nezdinde olması, ecelde Allahdan başka-
sının ilmi ve kudreti olmadığını nazara vermek içindir.

ثُمَّ أَنْتُمْ هَلَّا شُكَّ عَلَيْكُمْ “Sonra siz hâlâ şüphe ediyorsunuz.”

Ayetin bu kısmı, onların şüphe içinde olmalarının ne kadar da yersiz ol-

duğunu anlatır. Çünkü Allah hem onları, hem de atalarını yaratmıştır. Ecel-leri gelinceye kadar kendilerine hayat verecektir. Dolayısıyla bu maddeleri yaratmaya ve toplamaya, bu maddelere hayat vermeye ve dilediği kadar hayatı devam ettirmeye kâdir olan, elbette bu maddeleri ikinci defa toplamaya ve onlara hayat vermeye kâdirdir.

Bu durumda birinci ayet tevhidin delilidir, ikinci ayet ise haşrin delilidir.

3- **“O, göklerde de Allah’tır, yerde de.”** وَهُوَ اللَّهُ فِي السَّمَوَاتِ وَفِي الْأَرْضِ

Yani, göklerde ve yerde ibadete layık olan sadece O’dur, başkası değil. Şu ayette de benzeri bir mana vardır: **“O ki, gökte de ilâhtır, yerde de ilâhtır.”** (Zuhruf, 84)

“Sizin gizlinizi de bilir, açığa vurduğunuzu da.” يَغْلُمُ سِرَّكُمْ وَجَهْرَكُمْ

Yani, Allahu Teâlâ, göklerde ve yerde olanları eksiksiz bilmesiyle, sanki her ikisinde de bulunur.²

“Sizin ne kesbettiklerinizi de bilir.” وَيَعْلَمُ مَا تَكْسِبُونَ

Hayır ve şer olarak her ne iş yaparsanız Allah onu bilir ve sevap veya ceza olarak karşılığını verir.

“Sizin gizlinizi de bilir, açığa vurduğunuzu da” ifadesinden murat nefsin gizli ve aşikâr hâlleri, **“Sizin ne kesbettiklerinizi de bilir”** ifadesinden murat ise azaların amelleri olabilir.

4- **“Onlara وَمَا تَأْتِيهِمْ مِنْ آيَةٍ مِنْ آيَاتِ رَبِّهِمْ إِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ Rab’lerinin âyetlerinden hiçbir âyet gelmez ki, ondan yüz çevirmesinler.”**

Onlara delil olarak her ne gelse, mu’cize olarak hangi mu’cizeyi görse-ler, Kur’anın ayetlerinden herhangi bir ayete muhatap olduklarında bunlara tefekkür nazarıyla bakmazlar, bunlara yönelmezler.

5- **“Hak, kendilerine gelince onu yalanla- dılar.”** فَقَدْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ

² Allah, göklerin ve yerin yaratıcısıdır. Mekânın yaratıcısı olan Allah, mekândan münezzehtir. Allah, göklerde ve yerde ilmiyle hazır ve nazırdır. Mülkünde cereyan eden her şey O’nun bilgisi ve izni dairesinde cereyan eder.

Onlara Kur'an geldiğinde onu yalanladılar. Ayetin bu kısmı, öncesinin lâzımı gibidir. Sanki şöyle denilmiştir:

Onlar, bütün ayetlerden yüz çevirerek, kendilerine geleni yalanlamış oldular.

Veya ayetin bu kısmı, önceki kısma delil gibidir: Yani, Kur'an en büyük ayet iken ondan yüz çevirdiler ve onu yalanladılar. Bunu yaptıktan sonra, diğerlerinden nasıl yüz çevirmesinler?

“Alaya aldıkları şeylerin haberleri ilerde kendilerine gelecektir.”

Dünya ve ahirette azap başlarına geldiğinde, dalga geçtikleri şeyin hakikat olduğu kendilerine zâhir olacak.

Veya İslam'ın galip gelmesi ve şanının yücelmesiyle bunu anlayacaklar.

6- “Kendilerinden önce nice nesilleri helak ettiğimizi görmediler mi?”

Ayette geçen “karn” ortalama bir insan ömrü olan yetmiş senedir. Seksen olduğu da söylenir.

Denildi ki: Karn, müddeti az veya çok, kendisinde bir peygamber veya ilimde seçkin birinin bulunduğu zamana denilir.

“Arzda size vermediğimiz imkanları onlara vermiştik.”

Onlara yeryüzünde yerleşecekleri bir mekân verdik, orada kendilerini yerleştirdik. Orada tasarrufta bulunmaları için kendilerine kuvvet ve aletler verdik.

Ey Mekke ahalisi! Size vermediğimiz genişlik mal, güç, kuvvet, sayıca çokluk gibi imkânları onlara verdik.

“Onlara gökten bol bol yağmur indirdik.”

“Altlarından da ırmaklar akıttık.”

Böylece nehirler, meyveler arasında bolluk içinde yaşadılar.

“Fakat onları günahlarından dolayı helak ettik.”

Ama bu geniş imkânlar, onlardan böyle bir azabı gidermedi.

Yani, “Şayet biz bir meleği onların gözle görecekleri şekilde Sana yardımcı versek veya peygamberi bir melek kılsak, Cebrailin Dıhyetü’l-Kelbî şeklinde temessül ettirilmesi gibi, onu bir adam şeklinde temessül ettirdik.”

Çünkü insanî kuvveler, meleği asıl sûretinde görmeye güç yetiremez. Ancak peygamberler onları kudsî kuvveleriyle görebilmişlerdir.

Böyle olunca gönderilecek melek ve peygamber insan sûretinde olacak, dolayısıyla yine “bu da ancak sizin gibi bir insan” diyecekler, durum yine kendilerine karışık gelecek.

10- وَلَقَدْ اسْتَهْزَيْ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ “Senden önce de peygamberlerle alay edilmişti.”

Ayet, Hz. Peygamberin kavminden gördüklerine karşı bir tesellidir.

فَاحْأَقْ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤْنَ “Fakat onlardan alay edenleri, alay ettikleri şey kuşatıverdi.”

O alay ettikleri azap her taraftan kendilerini kuşatıverdi.

Veya, istihzalarının vebâli başlarına geldi, cezasını çektiler.

Her Hayır Allahtan

11- **“De ki: Yeryüzünde dolaşın da yalanlayanların sonu nasıl olmuş, görün!”**

Yeryüzünde dolaşın, Allahın onları nasıl toptan helâk ettiğini, köklerini kestiğini görün, ibret alın.

12- **“De ki: Göklerde ve yerde olanlar kimindir?”**

De ki: “Yaratma ve yönetme yönünden göklerde ve yerde olanlar kimindir?”

Buradaki soru, onları susturmak içindir, yoksa kimin olduğunu araştırmak için değildir.

De ki: Allah'ındır!”

Ayette, bu sorunun cevabının başka bir şey olmayacağına da bir tenbih vardır. Öyle ki onlar için başkasını söylemeleri mümkün değildir.

“O, kendi nefesine rahmet etmeyi yazdı.”

Allah, bir lütuf ve ihsan olarak rahmeti kendine yazdı.

Rahmetten murat, dünya ve ahireti içine alır.

Mesela,

-Marifetine hidayet etmek.

-Deliller vaz etmek sûretiyle varlığını ve birliğini bildirmek.

-Kitaplar indirmek.

-Küfür içinde olanlara mühlet vermek, Onun rahmet prensiplerindendir.

“Sizi, varlığında asla şüphe olmayan kıyamet gününde mutlaka toplayacaktır.”

Ayet onların Allaha şirk koşmalarına ve tefekkür etmemelerine mukabil bir vaiddir. Yani, Allah kabirlerde sizi bir araya getirecek, huzurunda toplayacak ve şirkinize mukabil sizi cezalandıracaktır.

Ayetten murat biraz önce nazara verilen rahmetin beyanı da olabilir. Yani, insanların diriltilmesi ve ilâhî nimete mazhariyetleri de Allahın rahmetinin bir tezahürüdür.

O günün gelmesinde veya Allahın sizi cem etmesinde asla bir şüphe yoktur.

الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ “Kendilerini hüsrana uğratanlar var ya, işte onlar iman etmezler.”

Bunlar, sermayelerini zayı ederek kendilerine zarar vermişlerdir.

Sermayeleri ise,

-Aslî fitratları

-Ve akl-ı selimdir.

Ayette yer alan ف (fe) harfî sebebiyet bildirir. Bu, onların iman etmelerinin kendilerine zarar vermelerinden dolayı olduğuna delâlet eder. Çünkü,

-Duyulara ve vehme uyup aklı iptal etmeleri,

-Tefekkürden gafil olmaları onları küfürde ısrara ve imandan kaçınmaya sevk etmiştir.

13- وَلَهُ مَا سَكَنَ فِي الْإِيلِ وَالنَّهَارِ “Gece ve gündüzde barınan her şey O’nundur.”

Yani, gece ve gündüzün müstemil olduğu her şey O’nundur

Veya gece ve gündüzde sükunet ve hareket hâlinde olan her şey O’nundur. Ayette hareketten bahsedilmemesi, iki zıddan birini nazara vermekle iktifa edilmesindendir.

وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ “O, Semi’ – Alîm’dir.”

O, her söyleneni işitir, her şeyi bilir. Hiçbir şey ona gizli kalmaz.

Ayet, aynı zamanda söz ve fiillerinden dolayı müşriklere bir vaîd manası da taşır.

14- قُلْ أَغْنِيَ اللَّهُ عَنْكَ الْإِلَٰهَ الْغَنِيُّ وَالْأَرْضِ “De ki: Göklerin ve yerin yaratıcısı olan Allah’tan başkasını mı dost edineceğim.”

Ayet, dost edinmeyi değil, Allahtan başkasını dost edinmeyi bir inkârdır. Ayette bildirilen veliden (dosttan) murat, kendisine ibadet edilen batıl matbutlardır. Çünkü şirke çağırın kimseye karşı bir reddir.

Ayetteki “Fâtır” ifadesi, meydana getiren, yaran anlamındadır.

İbnu Abbas şöyle der: İki bedevi yanıma gelip de bir kuyu hakkında davacı-davalı olmuştu. Onlarda biri “Onu ben meydana getirdim” derken F-T-R kelimesini kullandı. O zamana kadar bunun anlamını bilmiyordum.”

“O, besler ama beslenmeye ihtiyacı yoktur.”

Rızkı veren O’dur, ama kendisi rızka muhtaç değildir. Ayette taam (yiyecek) kelimesinin kullanılması, ona olan ihtiyacın şiddetindendir.

“De ki: Bana, (Hakka) teslim olanların ilki olmam emredildi.”

Hz. Peygamberin “hakka teslim olanların ilki olmasının emredilmesi” ümmetine nisbetledir.

“Ve (bana) “sakın Allah’a ortak koşanlardan olma” (denildi).”

“De ki: Eğer Rabbime isyan edersem, büyük bir günün azabından korkarım.”

Ayet, onların “acaba Onu bizden biri haline getirebilir miyiz?” şeklindeki beklentilerini kesen bir başka etkili ifadedir. Ayrıca, onların azabı hak eden asiler olduklarına da bir tarizdir.

“O gün kimden azab giderilirse, kuşkusuz (Allah) ona rahmet etmiştir.”

“İşte bu, apaçık kurtuluştur.”

Ayette “işte bu” ile işaret olunan, azaptan uzak kılınmak veya rahmete mazhariyet olabilir.

“Allah sana bir zarar dokundurursa, onu kendisinden başka açacak yoktur.”

Eğer Allahtan sana hastalık veya fakirlik gibi bir beliyeye dokunsa, O’ndan başkası o beliyeyi ortadan kaldırmaya güç yetiremez.

“Ve eğer sana bir hayır dokundurursa, kuşkusuz O, herşeye kadirdir.”

Eğer O’ndan sana sıhhat ve servet gibi bir nimet dokunsa, Allah o ni-

meti korumaya ve devam ettirmeye kâdirdir. Dolayısıyla **“Ve eğer sana bir hayır dilerse, o zaman da O’nun lütfunu engelleyebilecek kimse yoktur.”** (Yunus, 107) ayetinde denildiği gibi, hiç kimse o nimeti ortadan kaldırmaya güç yetiremez.

18- **وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ** “O, kullarının üstünde tam hâkimdir.”

Ayet, Allahın hükümrânlığını ve yüceliğini, galebe ve kudretle bir tasvir.

وَهُوَ الْحَكِيمُ الْحَبِيرُ “Ve O, Hakîm – Habîr’dir.”

Allah, emir ve tedbirinde hikmet sahibidir, kullarından ve onların gizli hallerinden haberdardır.

19- **قُلْ أَيْ شَيْءٍ أَكْبَرُ شَهَادَةً** “De ki: Şahitlik yönünden hangi şey daha büyüktür?”

Sebeb-i Nüzûl

Kureyş müşrikleri Hz. Peygambere “Senin hakkında Yahudi ve Hristiyanlara sorduk. Onlar nezdinde seninle ilgili bir zikir ve sıfat olmadığını iddia ettiler. Öyleyse Senin Allahın rasulü olduğuna kimin şahadet edeceğini göster” demişlerdi. Ayet bu münasebetle nâzil oldu.

“Şey” ifadesi her varlık için kullanılabilir.

Bununla alakalı Bakara sûresinde bilgi verilmişti.³

قُلِ اللَّهُ شَهِيدٌ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ “De ki: Allah! O, benimle sizin aranızda şahittir.”

De ki: En büyük şahit Allah’tır.

O Allah benimle sizin aranızda şahittir.

Cevabın **“Allah, benimle sizin aranızda şahittir”** şeklinde olması da caizdir. Çünkü, şahit Allah olunca, elbette en büyük şahit O’dur.

وَأَوْحَىٰ إِلَيَّ هَٰذَا الْقُرْآنُ لِأُنذِرَكُمْ بِهِ وَمَنْ بَلَغَ “Ve bu Kur’ân bana, onunla hem sizi, hem de kendisine ulaşan herkesi uyarmam için vahyolundu.”

³ Bkz. Bakara, 20. ayetin tefsiri.

Hız. Peygamber aynı zamanda “müjdeci” olmakla beraber, burada sadece **inzar** (uyarma) görevi nazara verilmekle iktifa edildi.

“Ey Mekke ahalisi! Hem size, hem de Arab olmayanlara, ins ve cinne gönderildim. Kıyamete kadar bütün insanları uyarmakla görevlendirildim.”

Ayette, Kur'anın hükümlerinin hem nâzil olduğu dönemi hem de sonrakı dönemleri içine aldığına, kendisine bu davetin ulaşmadığı kimselerin ise Kur'anın hükümlerinden hesaba çekilmeyeceklerine bir delil vardır.

“Yoksa siz, Allah'la beraber başka ilâhlar olduğuna mı şahitlik ediyorsunuz?”

Ayette hem onların Allah dışında ilâhlar edindiklerini nazara vermek, hem de bunun ne kadar yanlış ve akıldan uzak olduğunu bildirmek vardır.

“De ki: Ben şahitlik etmem.”

De ki: Ben sizin şهادet ettiklerinize şهادet etmiyor, batıl mabutlarınızı ilah olarak kabul etmiyorum.

“De ki: O, ancak ve ancak bir tek ilâhtır.”

Ben şهادet ediyorum ki Allah birdir, Ondan başka ilah yoktur.

“Ve gerçekten ben, sizin ortak tuttuğunuz şeylerden uzağım.”

Ben sizin Allaha ortak koştüğünüz putlardan uzağım.

20- “Kendilerine Kitap verdiğimiz kimseler, O'nu kendi oğullarını tanıdıkları gibi tanırırlar.”

Ehl-i kitap olanlar Hız. Peygamberi Tevrat ve İncilde zikrolunan sıfatlarıyla tanırırlar.

“Kendilerini hüsrana uğratanlar var ya, işte onlar iman etmezler.”

Ehl-i kitap ve müşriklerden nefislerine zulmedenler ise, imanı kazanabilecekleri şeyleri zâyi ettiklerinden imana gelmezler.

21- “Allah'a iftira ederek yalan uydurandan veya âyetlerini yalanlayanndan daha zalim kim olabilir?”

Onların Allaha iftiraları “melekler Allahın kızlarıdır”, “Bunlar Allah katında bizim şefaathçilerimizdir” gibi sözleridir.

Allahın ayetlerini yalanlamaları ise, Kur'an ayetlerini ve “bunlar sihir” diyerek mu'cizleri yalanlamaları gibi durumlardır.

Onlar hem Allaha iftira etmiş, hem de Allahın ayetlerini yalanlamış iken ayette “**veya**” ile bunun ifade edilmesi, Allaha iftira etmenin ve ayetlerini yalanlamanın tek başına bile ne kadar ileri derecede nefse zulüm olduğuna tenbihte bulunmak içindir.

إِنَّهُ لَا يَفْلِحُ الظَّالِمُونَ “Hiç şüphe yok ki, zalimler kurtuluşa eremezler.”

Onlardan daha zâlimi olmadığı gibi, bu zâlimler felah da bulamayacaklardır.

Günah Hamalları

22- **“O gün hepsini mahşere toplayacağız.”** وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا

**“Sonra müşrik-
lere: Hani nerede iddia ettiğiniz ortaklarınız?”** diyeceğiz.” ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا آيِنَ شُرَكَائِكُمُ الَّذِينَ كُنتُمْ تَزْعُمُونَ

Sualden murat, onları kınamaktır. Belki de kendilerine ümit bağladıkları batıl mabutlarla aralarına bir set çekilir. Onları görmeleri muhtemeldir. Lakin onlardan bir fayda olmayınca sanki o batıl mabutlar onlardan kaybolup gitmiş olur.

23- **“Sonra onların fitnesi, ancak şöyle demek olacak:”** ثُمَّ لَمْ تَكُنْ فَتِنَتُهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا

Sonra, onların küfrünün akıbeti şu olur:

Veya kendisiyle kurtulacaklarını tevehhüm ettikleri mazeretleri şu olur:

Denildi ki: Ayette onların cevabının **“fitne”** kelimesiyle ifade edilmesi, yalan olmasından dolayıdır veya bununla kurtulmak istemelerindendir.

“Vallahi ey Rabbimiz, biz müşriklerden değildik.” وَاللّٰهُ رَبَّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ

“Vallahi ey Rabbimiz, biz müşriklerden değildik” demeleri, onların şaşkınlık ve dehşetini anlatır. Kendilerine bir faydası olmayacağını bilmelerine rağmen yalan söylemekte ve yemin etmektedirler. Nitekim Kur'anın başka yerinde, ebedi kalacaklarını yakinen bilmelerine rağmen onların **“Ya Rabbena! Bizi buradan çıkar”** demeleri nazara verilir. (Mü'minin, 107)

24- **“Bak, kendilerine karşı nasıl yalan söylediler.”** أَنْظُرْ كَيْفَ كَذَبُوا عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ

Kendilerinin müşrik olmadığını söyleyerek, bak nasıl da kendilerine karşı yalancı duruma düştüler. Ayetin bir benzeri şu ayettir:

“Allah onların hepsini tekrar dirilttiği gün, size yemin ettikleri gibi O'na da yemin ederler ve kendilerinin bir şey üzerinde bulunduklarını sanırlar. İyi bilin ki onlar yalancıların ta kendileridir.” (Mücadile, 18)

وَصَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ “Ve iftira edip durdukları şeyler kendilerinden kaybolup gitti.”

Ve Allaha iftira ile şerik edindikleri batıl mabutların hepsi ortadan kalktı.

25- وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ “İçlerinden seni dinleyenler de var.”

Sen Kur’an okurken onlardan Sana kulak verenler de var.

Sebeb-i Nüzûl

Ayetten murat Ebu Süfyan, Velid, Nadr, Utbe, Şeybe ve Ebu Cehil gibi kimselerdir. Bunlar toplandılar, Rasulullahı Kur’an okurken dinlediler. Nadr’a dediler: “Ne söylüyor?” Nadr, “ne dediğini bilmiyorum ama dilini hareket ettiriyor, benim size anlattığım gibi eski masallardan söylüyor” cevabını verdi. Bunun üzerine Ebu Süfyan “ben onun hak olduğu görüşündeyim” dedi. Ebu Cehil ise “asla” diye tepkisini gösterdi.

وَجَعَلْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ “Ve Onu anlamaları noktasında biz kalpleri üzerine perdeler koyduk.”

وَفِي أَذَانِهِمْ وَقْرًا “Kulaklarında da bir ağırlık...”

Kulaklarında onu duymaya engel olan bir ağırlık var. Bunların ne demek olduğu hususunda ayrıntılı açıklama Bakara sûresinin evveliyle ilgili kısımda yapılmıştı.⁴

وَأَنْ يَرَوْا كُلَّ آيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا “Onlar, bütün delilleri görseler bile yine ona inanmazlar.”

Çünkü onlar,

-Son derece inatçıdır.

-Ayrıca ileri derecede bir taklidin içindedirler.

حَتَّىٰ إِذَا جَاؤُكَ يُجَادِلُونَكَ “Hatta sana geldiklerinde seninle tartışır-
lar.”

Onların ayetleri yalanlamaları o dereceye vardı ki, Senin yanına gelip Seninle mücadeleyle başladılar.

يَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ هَذَا إِلَّا آسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ “O kâfirler: “Bu, öncekilerin masallarından başka bir şey değildir” derler.”

⁴ Bkz. Bakara, 6-7.

Çünkü sözlerin en doğrusunu, evvelkilerin hurafeleri olarak görmek, onu yalanlamanın en ileri derecesidir.

26- **وَهُمْ يَنْهَوْنَ عَنْهُ “Onlar, insanları ondan menederler.”**

“Ondan” ifadesi hem Kur’ana, hem Hz. Peygambere râci olabilir.

وَيَنْتَوْنَ عَنْهُ **“Kendileri de ondan uzak dururlar.”**

Kendileri de ondan uzaklaşıyorlar.

Ayet, Ebu Talib gibilerin haline işaret de olabilir. Yani, böyleleri bir yandan Hz. Peygambere gelebilecek taarruzlardan sakındırılırlarken, kendileri de uzak kalıp iman etmemektedirler.

وَأَنْ يَهْلِكُونَ إِلَّا أَنْفُسُهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ “Böylece yalnız kendilerini mahvediyorlar, ama farkında değiller.”

Bunun zararının başkasına değil ancak kendilerine olacağının farkında değillerdir.

27- **وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ وَقَفُوا عَلَى النَّارِ - “Ateşin üzerinde durduruldukları zaman, onların hallerini bir görsen!”**

Sen onları cehenneme atılıp, o ateşi ayan beyan gördüklerinde veya o ateşe girip azabının ne kadar dehşetli olduğunu anladıklarında bir görsen, çok şeni’ bir durumu görmüş olursun.

“O zaman فَقَالُوا يَا لَيْتَنَا نُرَدُّ وَلَا نُكَذِّبُ بَيَّاتٍ رَبَّنَا وَنَكُونُ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ şöyle derler: Ne olurdu dünyaya geri döndürülsek de, Rabb’imizin âyetlerini yalanlamasak ve mü’minlerden olsak!”

28- **بَلْ بَدَا لَهُمْ مَا كَانُوا يُخْفُونَ مِنْ قَبْلُ - “Hayır, (böyle demeleri) daha önce gizlemekte oldukları şeyler onlara göründü (de ondandır).”**

Onların gizlemiş oldukları nifak veya çirkin amelleri ortaya çıktı, dolayısıyla **“ah dünyaya döndürülsek de...”** şeklindeki sözleri, gerçekten dünyaya döndürülseler iman etmeye azimli olduklarından değil, içinde bulundukları sıkıntılı hâlden dolayı bir temenni oldu.

“Şayet dünyaya döndürülselerdi, kendilerine yasaklanan şeylere yine döneceklerdi.”

Meselelere vakıf olduktan ve her şey ayan beyan ortaya çıktıktan sonra

bunlar dünyaya döndürülseler, daha önce kendilerine yasaklanan küfür ve günahlara tekrar dönerlerdi.

وَأَنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ “Şüphesiz onlar yalancıdır.”

Onlar, kendileriyle ilgili verdikleri vaadde yalancıdır.

29- وَقَالُوا “Ve dediler ki:”

Burası, onların dünyada iken söylediklerinin zikri olabilir.

إِن هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ “Dünya hayatımızdan başka bir hayat yoktur, biz diriltilecek değiliz.”

30- وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ يُوقَفُوا عَلَىٰ رَبِّهِمْ-
ları zaman, onların hallerini bir görsen!”

Ayet, sual ve kınama için onların alıkonulmalarından bir mecazdır.

Denildi ki: “Rab’lerinin hükmü veya cezası için tutuklandıklarında sen onların hallerini bir görsen!”

Veya “Rab’lerini hakkıyla tanıdıklarında sen onların hallerini bir görsen!”

قَالَ أَلَيْسَ هَذَا بِالْحَقِّ (Rableri onlara) der: Bu, hak değil mi?”

Ayetin bu kısmı sanki “O zaman onların Rabbi ne dedi?” sualine bir cevaptır. “Bu hak değil mi?” derken soru üslubu kullanılması, yalanlamalarına mukabil onları azarlamaktır.

“Bu” kelimesi ise, öldükten sonra dirilmeye ve peşinde gelen mükâfat ve cezaya bakar.

قَالُوا بَلَىٰ وَرَبِّنَا “Onlar derler: “Ya Rabbena, yemin ederiz ki haktır.”

Onların “Ya Rabbena, yemin ederiz ki haktır” demeleri ise, durum son derece açık olduğundan, yeminle te’kid edilmiş bir ikrardır.

قَالَ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُونَ (Rableri de onlara) der: “Öyleyse inkârınız sebebiyle tadın azabı!”

“Küfrünüz sebebiyle veya küfrünüze bedel olarak tadın bakalım azabı!”

31- قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَاءِ اللَّهِ-
gerçekten hüsrana uğramışlardır.”

Onların hüsrana uğramaları

-Kaçırılmış oldukları nimetlerdir.

-Ayrıca, daimi azabı hak etmeleridir.

Allaha kavuşmak ise, öldükten sonra dirilme ve bunu izleyen durumları anlatır.

حَتَّىٰ إِذَا جَاءَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً **“Kıyamet günü ansızın onlara gelir.”**

Onların bunu yalanlamaları, kendilerine ansızın ölüm gelinceye kadardır.

قَالُوا يَا حَسْرَتَنَا عَلَىٰ مَا فَرَّطْنَا فِيهَا **“Şöyle derler: Dünyadaki ihmallerimizden dolayı yazıklar olsun bize!”**

O zaman, “görevlerimizde ihmallerimizden dolayı yazıklar olsun bize” derler.

وَهُمْ يَحْمِلُونَ أَوْزَارَهُمْ عَلَىٰ ظُهُورِهِمْ **“Onlar, günahlarını sırtlarına yüklenmiş bir halledirler.”**

أَلَا سَاءَ مَا يَزِرُونَ **“Dikkat edin, yüklendikleri günah yükü ne kötüdür!”**

Ayet, günahların yükünü çekmeye müstehak olduklarını anlatan bir temsildir.

وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَعِبٌ وَلَهْوٌ 32- **“Dünya hayatı, oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir.”**

Dünyanın amelleri ancak bir oyun ve eğlencedir, insanları asıl görevlerinden alıkor, sonunda daimi bir menfaat ve hakiki bir lezzet veren şeylerden onları meşgul eder.

Ayetin bu kısmı, biraz önce nazara verilen **“Dünya hayatımızdan başka bir hayat yoktur”** demelerine bir cevaptır.

وَلِلْآخِرَةِ الْآخِرَةُ خَيْرٌ لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ **“Ahiret yurdu ise, müttakiler için daha hayırlıdır.”**

Çünkü ahiret yolu hem devamlıdır, hem de menfaatleri ve lezzetleri seçkindir.

Ayette ahiret yurdunun müttakiler için olduğunun söylenmesi, müttakilerin amelleri içinde oyun ve eğlence olmadığına bir tenbihdir.

أَفَلَا تَعْقِلُونَ **“Aklınızı kullanmaz mısınız?”**

Hangi durumun daha hayırlı olduğunu akletmez misiniz?

Peygamber Çilesi

33- “Onların söylediklerinin seni üzdüğünü elbette biliyoruz.”

“Onlar aslında seni yalanlamıyorlar.”

Gerçekte onlar seni yalanlamıyorlar.

“Fakat, o zalimler Allah’ın âyetlerini inkâr ediyorlar.”

“Onlar” demek yerine “o zâlimler” denilmesi onların bu inkârlarıyla zulmettiklerine veya zulümle iç içe olmaları sebebiyle inkâr ettiklerine delâlet içindir.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Ebu Cehil şöyle diyordu: “Biz Seni yalanlamıyoruz, çünkü Sen nezdimizde dosdoğru bir insansın. Biz ancak bize getirdiğini yalanlıyoruz.”

34- “Andolsun ki senden önce de nice peygamberler yalanlandı.”

Ayet, Hz. Peygambere bir tesellidir.

Ayette “onlar Seni yalanlamıyorlar” ifadesinin mutlak olarak Hz. Peygamberin yalanlanması nefyetmediğine bir delil vardır.⁵

“Onlar yalanlanmalarına ve eziyet edilmelerine karşı sabrettiler.”

Ama onlar, kavimlerinin yalanlamasına ve eziyetlerine sabrettiler. Sen de onları örnek al ve sabret!

⁵ Yani, önceki ayete bakıldığında Hz. Peygamberi yalanlayan kimse olmadığı zannedilebilir. Ama peşinden gelen bu ayetten O’nu yalanlayanlar da olduğu anlaşılmaktadır.

حَتَّىٰ آتَيْهُمْ نَصْرُنَا “Sonunda kendilerine yardımımız yetişti.”

Ayetle, sabredenlere yardımın geleceğine dair bir vaade gizli bir işaret vardır.

وَلَا يُبَدِّلُ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ “Allah’ın kelimelerini değiştirebilecek yoktur.”

“Hayır O, hak ile geldi ve peygamberleri tasdik etti. Elbette siz o elîm azabı tadacaksınız.” (Saffat, 37, 38) gibi ayetlerde vaat edilen durumlara bir işarettir.

وَلَقَدْ جَاءَكَ مِنْ نَبَائِ الْمُرْسَلِينَ “Şüphesiz ki sana, peygamberlerin haberlerinden bir kısmı gelmiştir.”

O peygamberlerin kıssalarından ve kavimlerine karşı maruz kaldıkları çileli hâllerden bazı haberler Sana geldi.

وَإِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ فَإِنْ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَبْتَغِيَ نَفَقًا فِي الْأَرْضِ أَوْ 35-
عِجْرًا فِي السَّمَاءِ فَتَاتِيهِمْ بِآيَةٍ “Eğer onların yüz çevirmeleri sana ağır geldiyse; bir delik açıp yerin dibine inerek, yahut bir merdiven kurup göğe çıkarak onlara bir mu’cize getirmeye gücün yetiyorsa durma, yap!”

Senden ve Senin getirdiklerine imandan yüz çevirmeleri Sana ağır geliyorsa, yere doğru bir menfez, bir tünel açıp onlar için bir ayete muttali olabileceksen veya bir merdivenle semaya yükselip oradan kendilerine bir ayet getirebileceksen, hiç durma hemen yap.

Ayetten murat, Hz. Peygamberin kavminin İslâma girmesi için ne kadar arzulu olduğunu beyan etmektir. Öyle ki yerin altından veya semanın fevkinden bir mu’cize getirmeye gücü yetse, onların imanını ümidiyle hiç tereddüt etmez, hemen getirirdi.

وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهُدَى “Şayet Allah dileseydi, elbette onları hidayet üzere toplardı.”

Allah isteseydi onları imana muvaffak kılardı, onlar da iman ederlerdi. Lakin O’nun meşietine buna taalluk etmedi.

Öyleyse “onlar iman etmiyorlar” diye kederinden kendini helâk etme!

Mutezile, ayeti şöyle te’vil eder:

Şayet Allah dilese onları imana zorlayacak bir mu’cize getirmek sûretiyle

hepsini hidayet üzere toplardı. Lâkin hikmete uygun olmaması sebebiyle bunu yapmadı.

“O hâlde, sakın cahillerden olma.” فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْجَاهِلِينَ

Öyleyse, olmayacak bir şeye hırs göstererek, sabredilecek yerlerde sızlanarak cahillerden olma. Çünkü böyle yapmak cahillerin âdetidir.

36- “Davete, ancak kulak verenler icabet eder.” إِنَّمَا يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ

Senin davetine ancak ve ancak anlayarak ve düşünerek dinleyenler icabet eder.

Bir başka ayette şöyle bildirilir:

“Şüphesiz bunda, kendisinde bir kalp olan yahut gafletten uzak bir halde kulak veren kimseler için bir öğüt vardır.” (Kaf, 37)

Bunlar ise, duymayan ölümler gibidirler.

“Ölümlere gelince; Allah onları diriltir.” وَالْمَوْتَى يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ

“Sonra O’na döndürülürler.” ثُمَّ إِلَيْهِ يُرْجَعُونَ

37- “Dediler ki: Rabbinden ona bir ayet indirilse ya!” وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ

Onların indirilmesini istediği ayet, talep ettikleri bir mu’cize veya inen ayetleri inatları yüzünden bir şey saymadıkları için başka bir ayet gelmesidir.

“De ki: Şüphesiz Allah, bir ayet indirmeye kâdirdir.” قُلْ إِنَّ اللَّهَ قَادِرٌ عَلَى أَنْ يُنْزِلَ آيَةً

Allah, onların talep ettiklerinden bir ayet veya üzerlerine dağın kaldırılması gibi kendilerini imana zorlayacak bir mu’cize veya inkâr etmeleri halinde helâk olacakları bir delil indirmeye kâdirdir.

“Fakat onların çoğu bilmezler.” وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ

Lakin onların ekserisi Allahın ayet indirmeye, mu’cize göstermeye kâdir olduğunu, böyle bir ayetin indirilmesinin başlarına belayı celbedeceğini, kendilerine indirilende başka ayete ihtiyaç hissettirmeyecek şekilde alternatif olduğunu bilmezler.

38- “Yeryüzünde yürüyen hiçbir hayvan ve iki kanadıyla uçan hiçbir kuş yoktur ki, sizin gibi birer ümmet olmasınlar.”

Ayette “iki kanadıyla uçan” ifadesinde “iki kanat” kaydı, cümlelerin sür’at veya başka bir manayı anlatmak için mecaz olmadığını göstermek içindir.

İşte, her bir canlı ve her bir kuş sizler gibi halleri mahfuz, rızkları ve ecelleri mukadder birer ümmettir.

Ayetten murat, Cenab-ı Hakkın

-Kudretinin kemâline,

-İlminin şümulüne,

-Tedbirinin vüsatine delâlettir. Ta ki bu, O’nun ayet indirmeye de kâdir olduğuna bir delil olsun.

“Biz kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık.”

“Kitap”tan murat

1-Levh-i Mahfuz olabilir. Çünkü Levh-i Mahfuz, âlemde cereyan eden büyük-küçük her şeye müştemildir. Onda canlı-cansız hiçbir şey mühmel değildir.

2-Kur’anı Kerim de olabilir. Çünkü Kur’anda dinle ilgili ihtiyaç olan her şey ayrıntılı veya mücmel olarak bulunmaktadır.

“Sonra hepsi Rablerinin huzurunda toplanırlar.”

Sonra bütün ümmetler, onları terbiye eden Rab’lerine sevk edilirler, birbirlerinden haklarını alırlar. Rivayette bildirildiği gibi, “boynuzsuz hayvan boynuzludan hakkını alır.”

39- “Âyetlerimizi yalanlayanlar, karanlıklar içinde kalmış sağır ve dilsizlerdir.”

Ayetlerimizi yalanlayanlar, sağırdırlar, Allahın rububiyetine, ilminin kemâline ve kudretinin büyüklüğüne delâlet eden böyle ayetleri duymazlar. Dilsizdirler, hakkı konuşmazlar, küfrün karanlıklarında ne yapacaklarını şaşırmış bir hâledirler.

Ayetteki “zulûmat”tan murat küfür karanlıkları yanında

-Cehalet karanlığı

-İnat karanlığı

-Taklid karanlığı da olabilir.

“Allah dilediği kimseyi yoldan çıkarır.” مَنْ يَشَاءُ اللَّهُ يُضِلَّهُ

Ayet-i Kerime, Mu’tezileye karşı ehl-i sünnete açık bir delildir.

“Dilediğini de, dosdoğru yol üzere kılar.” وَمَنْ يَشَاءُ يَجْعَلُهُ عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

O’nu hidayete irşad eder ve ona doğru sevkeder.

40- “De ki: قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَتَيْكُمْ عَذَابُ اللَّهِ أَوْ أَتَتْكُمُ السَّاعَةُ أَغَيْرَ اللَّهِ تَدْعُونَ” Söyleyin bakalım, acaba size Allah’ın azabı gelse veya size kıyamet saati gelip çatsa, Allah’tan başkasını mı çağırırsınız?”

Bu sualden maksat, onların hayret verici durumlarını ortaya koymaktır.

Yani, “sizden öncekilere geldiği gibi size de Allahın azabı veya kıyame-
tin dehşeti gelse, Allahtan başkasına mı yalvarırsınız?”

Bu ifade, onları susturmak içindir.

“Eğer doğru söylüyorsanız...” إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

Putların ilahlar olduğunda sadık iseniz, Allahı değil de onları çağırın!

41- “Hayır, yalnız O’na yalvarırsınız.” بَلْ إِيَّاهُ تَدْعُونَ

Onlarla alakalı bazı ayetlerde anlatıldığı üzere, sadece O’na yalvarırsınız.

“O da –dilerse- kaldırılmasını istediğiniz belayı kaldırır.” فَيَكْشِفُ مَا تَدْعُونَ إِلَيْهِ إِنْ شَاءَ

Hangi hâlin açılması için O’na dua etmişseniz, dilerse o hâli açar, size lütufta bulunur.

“Ve (o zaman), وَتَنْسَوْنَ مَا تُشْرِكُونَ ortak koştuğunuz şeyleri unuttur-
sunuz.”

O vakit batıl mabutlarınızı unutursunuz. Çünkü, zararı açmaya kâdir olanın başkası değil ancak Allah olduğu akıllarda iyice netleşmiştir.

Peygamber Daveti

42- “Andolsun, senden önce diğer ümmetlere de elçiler gönderdik.”

“Sonunda, ola ki yalvarıp tevbe ederler diye onları yoksulluk ve afetlerle yakalayıp cezalandırdık.”

Ama onlar inkâr ettiler, gönderilen elçileri yalanladılar, biz de onları şiddet ve fakirlikle, zarar ve afetlerle yakaladık.

Ta ki bize itaatkâr olsunlar, günahlarından tevbe etsinler.

43- “Hiç olmazsa onlara azabımız geldiği zaman yakarıp tevbe etselerdi.”

“Fakat kalpleri katılaştı.”

“Ve şeytan da yapmakta olduklarını onlara süslü gösterdi.”

İlahi ceza geldiğinde Allaha yalvarmaları beklenirdi, ama böyle yapmadılar.

Onları Allaha yalvarmaktan alıkoyan:

-Kalplerinin katılığı

-Ve şeytanın kendilerine süslü kıldırdığı amellerini beğenmeleri idi.

44- “Derken onlar kendilerine hatırlatılanı unuttuklarında, (önce) üzerlerine her şeyin kapılarını açtık.”

Ne zaman ki, kendilerinin uyarıldığı çetin halleri unuttular, bunlardan ibret almadılar, Biz de zorluklar ve rahatlıkların sırayla onlara gelmesi esnasında, kendilerine bir rahatlık olmak üzere her türlü nimetin kapılarını açtık. Kendilerinin bir mazereti kalmaması için hem şiddetle, hem de bollukla imtihan ettik.

Onlara her şeyin kapısının açılması bir mekir de olabilir. Hz. Peygamber (asm) bu durumda nimet gelmesini “Ka’benin Rabbine yemin ederim ki, bu bir mekirdir” şeklinde değerlendirmiştir.

“Sonra kendilerine verilenle sevi-
nip şımardıkları sırada, onları ansızın yakaladık.”

Kendilerine verilen nimetlerle şımardılar, Mün’imi hatırlamak yerine nimetlerle meşgul oldular, Cenab-ı Hakkın hakkını edadan uzak kaldılar. Biz de ansızın kendilerini yakalayiverdik.

“O zaman bir anda bütün ümitlerini kaybedip yıkıldılar.”

O zaman pişman oldular, ilâhî rahmetten ümitlerini kestiler.

45- “Böylece zulmeden kavmin kökü kesildi.”

Böylece o zalim kavmin bütün fertleri cezalandırıldı, kökleri kesildi.

“Alemlerin Rabbi olan Allah’a hamdolsun.”

Onları helâk ettiği için, âlemlerin Rabbine hamdolsun. Çünkü kâfirlerin ve Allaha isyan eden kimselerin helâki, yeryüzünde yaşayanları onların kötü inançlarından ve amellerinden kurtarması yönüyle, hamedilmesi gereken büyük bir nimettir.

46- “De ki: Ne dersiniz, eğer Allah sizin işitmenizi ve gözle-
rinizi alır, kalplerinizi de mühürlerse, Allah’tan başka onu size (geri) getirecek ilâh kimdir?”

Allah sizi sağır ve kör yapsa, aklınızı ve idrakinizi örten şeylerle kalplerinizi perdeleyip mühürlese bunu size kim geri verir?

“Bak, biz âyetleri nasıl tasrif ediyoruz?”

Ayetlerin tasrifi,

-Bazan akla hitap mukaddimelerle,

-Bazan terğib ve terhib ile,

-Bazan öncekilerin hâllerini tenbih ve tezkir ile tekrar be tekrar nazara vermek sûretiyle olur.

ثُمَّ هُمْ يَصْذِفُونَ “Sonra onlar ise nasıl yüz çeviriyorlar?”

Ama onlar, bütün bu anlatımlardan sonra, yine de yüz çeviriyorlar.

Ayette geçen “sonra” ifadesi, onların bu hâlinin ne kadar da akıldan uzak olduğunu gösterir.

قُلْ أَرَأَيْتَكُمْ إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُ اللَّهِ بَغْتَةً أَوْ جَهْرَةً هَلْ يُهْلِكُ إِلَّا الْقَوْمَ الظَّالِمُونَ -47
“De ki: Ne dersiniz, Allah’ın azabı size ansızın veya açıktan açığa gelse, zalimler topluluğundan başkası mı helâk edilecek?”

Azap, bazan ansızın, hiçbir öncü habercisi olmadan gelir. Bazan da geleceğini haber veren öncü bir haberci ile gelir.

Ayette “ansızın ve açıktan” ifadeleri “gece ve gündüz” şeklinde de açıklanmıştır.

وَمَا نُزِيلُ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ -48
“Biz peygamberleri ancak müjdeleyici ve uyarıcı kimseler olarak göndeririz.”

Biz elçileri ancak mü’minleri cennetle müjdeleyici, kâfirleri de azapla uyarıcı olarak göndeririz. Yoksa elçileri diğer insanlara kaba tavırlarla teklifte bulunsunlar, onlarla eğlensinler diye göndermeyiz.

فَمَنْ آمَنَ وَأَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ
ve kendini düzeltirse onlara bir korku yoktur, onlar mahzun olacak da değildir.”

Artık her kim inanır ve bildirildiği şekilde düzeltilmesi gerekenleri düzeltirse, böyle olanlara ne azaptan bir korku vardır, ne de sevabı kaçırmaktan bir üzüntü.

وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا يَمَسُّهُمُ الْعَذَابُ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ -49
“Ayetlerimizi yalanlayanlar ise, yapmakta oldukları fasıklık sebebiyle azap kendilerine dokunacaktır.”

Ayette azap onlara dokunan bir şey olarak ifade edildi. Sanki azap onlara ulaşmaya taliptir, onları bulup cezalandırmaktadır.

“Azap” kelimesi elif-lâmlı geldiği için ayrıca tavsifte lüzum görülmedi.

Onlara gelen bu azap, tasdikten ve taatten çıkmaları sebebiyledir.

50- **“De ki: Size ‘Allah’ın hazineleri yanımdadır” demiyorum.”**

“Allahın hazinelerinden” murat

-O’nun kudretiyle meydana gelen şeyler,

-Veya O’nun rızık hazineleridir.

“Gaybı da bilmiyorum.”

Ben, Allah bana vahyetmedikçe ve kendisine bir delil bırakmadıkça kendiliğimden gaybı bilmem.

“Ve size, ‘ben bir meleğim’ de demiyorum.”

“Ben melek cinsindenim” veya “onların yaptıklarını yapmaya güç yetiririm” demiyorum.

“Ben sadece bana vahyolunana uyuyorum.”

Hiz. Peygamber (asm) bu ayette ortaya konulan ölçülerle ulûhiyet ve melekiyet davasından teberri etti. Çünkü kavmi, Hiz. Peygamberin davasını akıldan uzak görüyor, iddia ettiğı şeylerin fasit olduğuna inanıyorlardı.

“De ki: Kör ile gören bir olur mu?”

Kör ve gören,

-Dalâlette olanla hidayet üzere olan,

-Cahil ve âlim,

-Uluhiyet ve melekiyet gibi olmayacak şeyleri iddia edenle, nübüvvet gibi istikametli şeyi iddia eden hakkında bir meseledir.

“Hiç düşünmez misiniz?”

Düşünmez misiniz, ta ki hidayete eresiniz, hak ve batıl iddiayı birbirinden ayırabilesiniz, vahyin tâbi olunması gereken kendisinden müstağni olmayacak bir yol olduğunu anlayasınız.

51- **“Rablerinin huzurunda topolanacaklarından korkanları, onunla uyar.”**

Gelen vahiyle onları uyar

Bunlar, amelde ihmali olan mü’minlerdir.

Veya, gerek mü'minlerden gerekse mü'min olmayanlardan ona tam inanan veya tereddütle haşırın gelmesini caiz görenlerdir.

Çünkü, inzar bunlara fayda verir. Haşırî imkânsız görenleri haşırle uyararak ise, kendilerine bir fayda sağlamaz.

“(Orada) **Onlar için Ondan başka ne bir dost, ne de bir şefaathçi vardır.**”

Bu kısım hâl cümlesidir.

Yani, kendileri için Allahtan başka ne bir dost ne de şefaathçi olmayacak bir halde Rablerinin huzuruna götürülmekten korkan kimseleri, sana gelen vahiy anlatarak uyar.

“**Ola ki sakınırlar.**”

52- **“Sırf** لَا تَطْرُدُ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدْوَةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ **”Sırf Allah’ın rızasını dileyerek sabah akşam Rab’lerine dua edenleri huzurundan kovma.”**

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, Kureyş müşrikleri Hz. Peygambere gelip Ammar, Suheyb, Habbab gibi fakir Müslümanları kastederek “bunları kovarsan gelir, Seninle konuşuruz” dediler. Hz. Peygamber “ben böyle bir şey yapmam” dedi. Bunun üzerine, “biz geldiğimizde onlar senin yanında olmasın” dediler, Hz. Peygamber buna “evet” dedi. Rivayete göre Hz. Ömer “Ya Rasulullah, dediklerini bir yapsan da durumlarını görsek” dedi. Hz. Peygamber Hz. Aliye onlara bir yazı yazmasını istedi. Bunun üzerine ayet indi.

Ayette geçen **sabah-akşam Allaha duadan murat**, onların devamlı dua eden kimseler olduğunu bildirmektir. Bunun sabah ve ikindi namazı olduğunu söyleyenler de olmuştur.

Onlar Rab’lerine ihlâsla dua ederler. Duanın **“Sırf Allah’ın rızasını dileyerek”** şeklinde kayıtlı nazara verilmesinde, işin esasının ihlâs olduğuna bir tenbih vardır.

Âyette, onların bu hâlinin kendilerine ikramı gerektirdiğini, uzaklaştırılmalarına ise aykırı olduğunu hissettirmek vardır.

مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَمَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِمْ مِنْ شَيْءٍ فَتَطْرُدَهُمْ **“Onların hesabından Sana bir şey yoktur, Senin**

hesabından da onlara bir şey yoktur ki onları yanından kovup zalimlerden olasın.”

“Onların...” derken, bundan murat fakir mü'minlerdir. Yani onların imanının hesabı sana ait değildir.

Zamirin müşriklere ait olduğu da söylenmiştir.

53- **وَكَذَلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُم بِبَعْضٍ “Böylece insanların bazısını bazısı ile denedik.”**

İnsanlar dünya işlerinde birbirinden farklı durumdadırlar ve bunlarla farklı farklı imtihanlara tâbi tutulurlar. Bunun sonucu olarak, Kureyş eş-rafının küçük gördüğü fakir ve köle insanlar, nice itibarlı kimseden önce imana girer.

لَيَقُولُوا أَهَؤُلَاءِ مَنَ اللَّهُ عَلَيْهِم مِّنْ بَيِّنَاتٍ “Ta ki, “Allah, aramızdan şu adamları mı lütfuna layık gördü” desinler.”

O zaman o inatçı, ekâbir ve lider takımı şöyle derler: “Allah hidayet ve tevfik ile aramızdan bunları mı seçti?”

Onların bu ifadesinde “hayır, olamaz” manası vardır.

Kur'an onların bir başka ifadesini de şöyle nakleder:

“Eğer bu bir hayır olsaydı, onlar onu kabulde bizi geçemezlerdi.” (Ahkaf, 11)

اَلَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِالشَّاكِرِينَ “Allah, şükreden kullarını en iyi bilen değil midir?”

Allah elbette iman eden ve şükredenleri en iyi bilendir, ona göre bunları muvaffak kılar. İnkârcı ve nankör olanları da en iyi bilir, onları hidayet-ten mahrum bırakır.

54- **وَإِذَا جَاءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِنَا فَقُلْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ “Âyetlerimize iman edenler sana geldikleri zaman, de ki: Selâm olsun size!”**

كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ “Rabbiniz kendi üzerine rahmeti yazdı.”

Burada anlatılanlar, önceki ayette anlatılan “sırf Allah'ın rızasını dua eden” kimselerdir. Orada ibadete devamları nazara verilmişti, burada da Kur'ana imanları ve delile uymaları nazara verildi. Cenab-ı Hak bu ayetle Hz. Peygambere onlara selâm vermesini veya Allahın onlara selâmını

ulaştırmasını ve Allahın rahmetinin ve lütfunun genişliğini müjdelemesini emretti.

Onları bu şekilde anlatmakta, onların ilim ve amel faziletlerini cem eden kimseler olduğunu bildirmek vardır. Böyle kimselerin ise,

-Yakınlaştırılması gerekir, uzaklaştırılması değil,

-İzzetli yapılmaları gerekir, zelil kılınmaları değil.

-Ve bunların dünyada Allah tarafından selâmetle ve ahirette de rahmetle müjdelenmeleri uygundur.

Sebeb-i nüzûl

Denildi ki, bir grup insan Hz. Peygambere gelip “biz büyük günahlar işledik!” dediler. Hz. Peygamber onlara bir cevap vermedi, onlar da ayrıldılar. Bunun üzerine bu ayet nazil oldu.

أَنَّهُ مَنْ عَمِلَ مِنْكُمْ شَوْءًا بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَصْلَحَ فَإِنَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ
“Şöyle ki: Sizden her kim cahillikle bir kötülük yapar da sonra tevbe eder, halini düzeltirse (bilmiş olun ki) O, Ğafur’dur – Rahîm’dır.”

Ayetin bu kısmı, biraz önce nazara verilen ilâhî rahmeti tefsir eder. Yani, Hz. Ömerin “Ya Rasulallah, dediklerini yapsan da durumlarını görsek” demesi gibi, her kim peşinden gelecek zarar ve mefasidi bilmeden cahilce bir günah işlese, ardından yaptığı hatayı telafi edip ve bir daha yapmamaya kesin azmetse, Allah onu bağışlar ve ona merhamet eder.

Ayette **“cahillikle bir kötülük yapmak”** ifadesi “bilgisizliğinden dolayı günaha girmek” şeklinde de anlaşılabilir. Çünkü böyle zarara yol açan işleri yapmak, genelde sefih ve cahil kimselerin fiilidir.

55- **وَكَذَلِكَ نَفْضِلُ الْآيَاتِ وَلِتَسْتَبِينَ سَبِيلُ الْمُجْرِمِينَ** **“Mücrimlerin yolu açığa çıksın diye âyetleri işte böyle fasıl fasıl açıklıyoruz.”**

Bu açık tafsil gibi, biz itaat edenlerin ve mücrimlerin sıfatlarını, bunlardan günahta ısrar edenlerin ve tevbe edenlerin durumlarını Kur’an ayetiy-le tafsil ediyor, ayrıntılı olarak anlatıyoruz.

Gaybın Anahtarları

56- قُلْ إِنِّي نُهَيْتُ أَنْ أَعْبُدَ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ “De ki: Gerçekten ben, Allah’tan başka yalvardıklarınıza ibadet etmekten nehyolundum.”

De ki, ben tevhid konusunda bana gösterilen deliller ve indirilen ayetlerde sizin Allahtan başka taptıklarınıza veya ilah ismini verdiklerinize itaat etmekten men edildim.

قُلْ لَا أَتَّبِعُ أَهْوَاءَكُمْ “De ki: Ben sizin hevâlarınıza uymam.”

Ayetin bu kısmı,

-Onların beklentilerini kesme hususunda bir te’kidir.

-Ve nehyi icab ettiren şeye işarettir.

-Ve onlara uymanın söz konusu olamayacağının illetini beyandır.

-Ayrıca, onların cehâletlerini ortaya koymaktır.

-Dalaletlerinin başlangıcını beyandır.

-Yollarının doğru bir yol olmayıp hevâya uymak olduğunu bildirmektir.

-Hakkı araştıran kimselere de hüccete uymalarını, taklid etmemelerini hatırlatmaktır.

قَدْ ضَلَلْتُ إِذَا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُهْتَدِينَ “(Şayet uyarsam) o zaman sapmış olurum, hidayete erenlerden olmam.”

Ayette onların dalalette olduklarına, doğru bir yol üzere olmadıklarına bir tariz vardır.

57- قُلْ إِنِّي عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي “De ki: Ben Rabbimden apaçık bir beyyine üzereyim.”

“Ben Rabbimin marifetinden, Ondan başka mabud olmadığı hususunda apaçık bir delil üzereyim.”

Önceki ayette, kendisine uyulması caiz olmayan şey beyan edilmişti, burada da, itibai gerekli olana dikkat çekildi.

Beyyine, hakkı batıldan ayıran açık delildir.

Beyyineden muradın Kur'an ve vahiy olduğu veya akli deliller olduğu söylenmiştir.

Bunların hepsini içine alması da düşünülebilir.

“Siz ise onu yalanladınız.” وَكَذَّبْتُمْ بِهِ

Siz ise O'nu yalanlıyorsunuz, başkasını O'na şerîk kılıyorsunuz.

“O çabuk gelmesini istediğiniz azap, benim elimde değildir.” مَا عِنْدِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ

Onlar “Allahım, eğer bu Senin katından gelmiş bir hak kitap ise, hiç durma üstümüze gökten taşlar yağdır veya bize çok elim bir azap ver.” (Enfal, 32) ayetinde nazara verildiği üzere kendilerine vaat edilen azabın bir an önce gelmesini istiyorlardı.

“Hüküm ancak Allah’a aittir.” إِنَّ الْحُكْمَ إِلَّا لِلَّهِ

Azabın hemen gelmesi ve tehir edilmesinde hüküm ancak Allahındır.

“O, gerçeği anlatır.” يَقُضُّ الْحَقُّ

“Ve O, (hakkı bâtıldan) ayırt edenlerin en hayırlısıdır.” وَهُوَ خَيْرُ الْفَاصِلِينَ

58- “De ki: Çabuk gelmesini istediğiniz azap şayet benim elimde olsaydı, benimle sizin aranızda iş bitirilmiş olurdu.” قُلْ لَوْ أَنَّ عِنْدِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ لَقُضِيَ الْأَمْرُ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ

“Allah, zalimleri en iyi bilendir.” وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِالظَّالِمِينَ

Lakin iş Allaha râcidir. O ise kimin hemen cezalandırılacağını, kime mühlet verileceğini en iyi bilendir.

59- “Gaybın anahtarları O'nun katındadır.” وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ

Ayetteki “Mefatihu'l gayb” ifadesi,

-Gaybın hazineleri

-Gaybın anahtarları anlamına gelir.

“Onları O'ndan başkası bilmez.” لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ

Azabın vaktini, öne alınması veya tehir edilmesindeki hikmetleri ancak

O bilir, hikmetinin iktizasına ve meşietinin taallukuna göre bunları ortaya koyar.

Ayette, Allahu Teâlânın, eşyayı vukuundan önce bilmesine bir delil vardır.

وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ “Karada ve denizde olanları bilir.”

Görülmeyenleri ancak Allahın bildiğinin ifade edilmesinden sonra, görülenleri de bilmesi nazara verildi.

وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا “Ve hiçbir yaprak Onun ilmi dışında yere düşmez.”

Ayetin bu kısmı, Cenab-ı Hakkın ilminin cüz’iyatı kuşatmasını etkili bir şekilde beyan eder.

وَلَا حَبَّةٌ فِي ظُلُمَاتِ الْأَرْضِ وَلَا رَطْبٌ وَلَا يَابِسٌ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ “Toprağın karanlıklarındaki bir tane, ayrıca yaş- kuru ne varsa hepsi Kitab-ı mübindedir.”

Bunlar, ayetin önceki kısmında geçen “yaprak” kelimesine atfedilmiştir.

“Kitab-ı mübin” ifadesi ise önceki istisnadan bedeldir.

Yani, “kitab-ı mübin”, Allahın ilmini ifade eder.

Bundan murat levh-i mahfuz da olabilir.

60- وَهُوَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُم بِاللَّيْلِ “O ki, gece vakti sizi vefat ettirir (ölü gibi uyutur).”

“Teveffî” kelimesi, asıl olarak “bir şeyin tamamını almak” anlamına gelir. Burada istiare yoluyla uyku için kullanılmıştır. Çünkü hem ölümden, hem de uykuda duyuların ve temyizinin ortadan kalkması vardır.

وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُمْ بِالنَّهَارِ “Gündüz ne kazandıklarınızı bilir.”

Gecenin uykuya, gündüzün ise kazanmaya tahsisi, genelde böyle olmasındandır.⁶

ثُمَّ يَبْعَثُكُم فِيهِ لِيُقْضَىٰ أَجَلٌ مُّسَمًّى “Sonra belirlenmiş ecel tamamlanmaya kadar gündüz sizi tekrar diriltir (uyandırır).”

⁶ Yoksa insan gündüz de uyuyabilir, gece de bir şeyler kazanabilir.

Sonra gündüz vakti sizi uyandırır, uyanmış kimsenin dünyada belirlenmiş eceline ulaşması için mühlet verir.

ثُمَّ إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ “Sonra dönüşünüz ancak O’nadır.”

ثُمَّ يُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ “Sonra da bütün yaptıklarınızı size tek tek haber verecektir.”

Denildi ki: Ayetteki hitap kâfirleredir. Yani, sizler gece vakti leş gibi bırakılırsınız, gündüz de günahlar kazanırsınız. Allahu Teâlâ ise amellerinize muttallidir. Gece uyumakla ve gündüz günah kazanmakla geçen ömürleriniz sona erdiğinde bir müddet kabirde sizi bırakır, sonra hesap vermek üzere dönüşünüz O’nadır. Ardından, yaptıklarınızı bir bir size haber verir, ona göre cezalandırır.

61- وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ “O, kullarının üstünde mutlak hâkimiyet sahibidir.”

وَيُرْسِلْ عَلَيْكُمْ حَفَظَةً “Üzerinize koruyucu melekler gönderir.”

Bundan murat insanların amellerini muhafaza eden Kiramen Kâtibin melekleridir.

Bunun hikmeti şudur: İnsan, amellerinin yazıldığını ve herkesin huzurunda arz edileceğini bilince, kendini günahlardan daha iyi muhafaza eder. Köle efendinin lütfuna güvense, affına ve gizlemesine itimat etse, işine o kadar da önem vermez.

نِهَیْتُمْ عَنْ مَعَاصٍ أَنْتُمْ بَعْدَهَا مُحَرَّمُونَ “Nihayet birinize ölüm geldiğinde elçilerimiz onun canını alırlar.”

Elçilerden murat ölüm meleği ve avaneleridir.

وَهُمْ لَا يَفْرَطُونَ “Ve onlar görevlerinde asla kusur etmezler.”

Onlar gevşeklik göstermezler, mühlet de tanımazlar, görevlerini tam yaparlar.

62- ثُمَّ رُدُّوا إِلَى اللَّهِ مَوْلَاهُمُ الْحَقِّ “Sonra gerçek Mevlâlarına (Sahiplerine) döndürülürler.”

Sonra Allahın hüküm ve cezasına gönderilirler.

Allah onların Mevlâ’sıdır, onların işini üstlenir.

Aralarında tam bir adalet ile hükmeder.

أَلَا لَهُ الْحُكْمُ “Dikkat edin, hüküm ancak O’nundur.”

Dikkat edin, o günde Allahtan başkasının hüküm vermesi söz konusu değildir.

وَهُوَ أَسْرَعُ الْحَاسِبِينَ “Ve O, hesap görenlerin en süratlisidir.”

Bütün mahlûkatın muhasebesini bir anda görür. Bir hesap diğerine mani olmaz.

Alttan Ve Üstten Azap

قُلْ مَنْ يُنَجِّيكُمْ مِنْ ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ تَدْعُونَهُ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً لَّئِنْ أَنْجَيْنَا 63-
 De ki: “Eğer bizi bundan kurtarırsa, elbette şükredenlerden olacağız” diye, tazarru ile ve gizlice O’na dua ederken, karanın ve denizin karanlıklarından sizi kim kurtarır?”

“Kara ve denizin karanlıklarından” murat, bunlarda yaşanan çetin hâllerdir. Karanlık, çetin haller için istiare yoluyla kullanılmıştır. Çünkü her ikisinde de dehşetli hâller ve görmenin devre dışı kalması vardır. Bundan dolayı, zor gün için “kara gün” ifadesi kullanılır.

Yeryüzünde çöküntü ve denizde de batmak, kara ve denizin karanlıklarına birer misal olabilir.

قُلِ اللَّهُ يُنَجِّيكُمْ مِنْهَا وَمِنْ كُلِّ كَرْبٍ 64-
 De ki: Allah, sizi ondan ve bütün sıkıntılardan kurtarır.”

ثُمَّ أَنْتُمْ تُشْرِكُونَ “Sonra siz O’na şirk koşarsınız.”

Ama sonra siz şirke dönersiniz, verdiğiniz söze vefa göstermezsiniz.

Ayette “şükretmezsiniz” yerine “şirk koşarsınız” denilmesi, Allaha ibadette şirk koşan birinin sanki hiç ibadet etmediğine bir tenbih içindir.

قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلَى أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِنْ فَوْقِكُمْ 65-
 De ki: O, size üstünüzden bir azap göndermeğe kadirdir.”

Hız. Nûh, Hz. Lût ve Ashab-ı file yaptığı gibi, Allah üstünüzden bir azap göndermeye kadirdir.

أَوْ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ “Veya ayaklarınızın altından.”

Firavunu suda boğması, Karunu yerin dibine geçirmesi gibi alttan azap vermeye de kâdirdir.

Üstten azap kötü idarecilere, alttan azap ise aşağı tabaka kimselerden gelecek sıkıntılara da işaret eder.

أَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيْعًا وَيُذِيقُ بَعْضَكُمْ بَأْسَ بَعْضٍ “Ya da sizi grup grup bir-

birinize düşürmeğe ve kiminizin şiddetini kiminize tattırmaya da kadirdir.”

Sizi birbirinize düşürüp farklı hizipler halinde birbirinizle savaştırmaya da gücü yeter.

“**اَنْظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْاَيَاتِ** Bak, âyetleri değişik biçimlerde nasıl açıklıyoruz.”

Bak, vaad ve vâid ile âyetleri nasıl anlatıyoruz?

“**لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ** Ola ki iyice anlarlar.”

66- “**وَكَذَّبَ بِهِ قَوْمُكَ وَهُوَ الْحَقُّ** O, hak olduğu hâlde, kavmin onu yalanladı.”

“Kavmin onu yalanladı” ifadesindeki zamir, başlarına gelecek azaba veya Kur’ana işarettir.

“**قُلْ لَسْتُ عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ** De ki: Ben size bir vekil değilim.”

Ben ancak bir uyarıcıyım. Hafız olan, yani sizi yalanlamaktan men edebilecek veya yalanlamanıza ceza verecek ise Allah’tır.

67- “**لِكُلِّ نَبَأٍ مُّسْتَقَرٌّ** Her haberin kararlaştırılmış bir zamanı vardır.”

Burada haberden murat, azap vaadidir. Her azap vaadinin gerçekleşeceği belli bir vakit vardır.

“**وَسَوْفَ تَعْلَمُونَ** Sonra bileceksiniz.”

Dünya ve ahirette azap vâki’ olduğunda o zaman bunu bileceksiniz.

68- “**وَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آيَاتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ** Âyetlerimiz hakkında münasebetsizliğe dalanları gördüğün zaman hemen onlardan uzaklaş ki, ondan başka söze dalsınlar.”

Ayetlerimiz hakkında

-Yalanlamak

-Alay etmek

-Tenkit etmek şeklinde haddi aşanları gördüğünde, onlardan yüz çevir, onlarla beraber oturma, onların yanından kalk git.

“**وَإِنَّمَا يُنْسِيَنَّكَ الشَّيْطَانُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرِى مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ** Eğer şey-

tan bunu sana unutturursa, hatırladıktan sonra hemen kalk, o zalim kavim ile beraber oturma.”

Ayette “onlarla oturma!” yerine “**zâlim kavim ile beraber oturma!**” denilmesi, onların Kur’ana karşı tasdik etmek ve saygı göstermek yerine yalanlamak ve dalga geçmek sûretiyle zulmettiklerine delâlet içindir.

69- وَمَا عَلَى الَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ “Sakınanlara, o zalimlerin hesabından bir sorumluluk yoktur.”

وَلَكِنْ ذَكْرَى “Fakat bir hatırlatma yapmaları uygun olur.”

Müttaki kimseler için, beraberce oturdukları kimselerin çirkin amel ve sözlerinden dolayı hesaba çekilmek söz konusu değildir. Lakin onlara düşen, o çirkin iş ve çirkin amel sahiplerini uyarmak, öğüt vermek, onların o çirkin işlere büsbütün dalmalarına engel olmak, yaptıkları şeyin çirkinliğini göstermektir.

لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ “Ola ki sakınırlar.”

Olur ki utanarak veya çirkin olduğunu fark ederek yaptıkları işe son verirler.

“Ola ki sakınırlar” ifadesi, biraz önce bahsi geçen müttakilere de bakkabilir. Yani “ola ki böylece takva üzere sebat ederler, kötü kimselerle aynı mecliste bulunmaktan manen yara almazlar.”

70- وَذَرِ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَعِبًا وَلَهْوًَا وَغَرَّتْهُمْ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا- “Dinlerini bir oyun ve bir eğlence edinen ve dünya hayatının kendilerini aldattığı kimseleri terket!”

Bunlar, dinlerini teşehhi üzere bina ettiler, dünyada ve ahirette kendilerine bir fayda vermeyecek putlara tapmak, bazı helâl hayvanları kendilerine haram kılmak gibi şeyleri din edindiler.

Veya kendilerine gönderilen hak dini hafife aldılar, onunla dalga geçtiler, bu şekilde onu oyun ve eğlence edindiler.

Veya aslında ibadet vakti olan bayramlarını oyun ve eğlence zamanı hâline getirdiler.⁷

⁷ Bir zamanlar TV’lerde “Ramazan Özel Eğlence Programları” olur, o mübarek ibadet ayı, kasıtlı olarak sanki bir eğlence zamanıymış gibi sunulurdu.

Ayet şu manayı ders vermektedir: Böyle yapanlardan yüz çevir! Onların fiillerine ve sözlerine aldırma!

Ayetin **“Tek olarak yarattığım o kimseyi bana bırak.”** (Müddesir, 11) ayeti gibi onlara bir tehdit olması da caizdir.

Bazıları, bu ayetin **“seyf ayeti”** ile mensuh olduğunu söylerler. Onlar, ayetteki **“terk et”** ifadesini “onlardan elini çek, onlara taarruzda bulunma” şeklinde değerlendirebilirler.

وَذَكِّرْ بِهِ أَنْ تُبْسَلَ نَفْسٌ بِمَا كَسَبَتْ **“Her bir nefsin kazandığı yüzünden helâkete sürüklenmemesi için, onun ile öğüt ver.”**

Kur’an ile şunu hatırlat ki, nefisler için kendilerini helake maruz bırakmak ve kötü amelleri sebebiyle rehin tutulmak vardır.

لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ **“Ona Allah’tan başka ne bir dost vardır, ne de bir şefahtçı.”**

وَإِنْ تَعْدِلْ كُلُّ عَدْلٍ لَا يُؤْخَذُ مِنْهَا **“Eğer kurtuluşu için her türlü fidyeyi verse de, bu ondan kabul edilmez.”**

أُولَئِكَ الَّذِينَ أُبْسِلُوا بِمَا كَسَبُوا **“İşte onlar kazandıkları yüzünden helâke sürüklenmiş kimselerdir.”**

İşte bunlar çirkin amelleri ve bozuk inançları sebebiyle azaba teslim edilmişlerdir.

لَهُمْ شَرَابٌ مِنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ **“İnkâr ettiklerinden dolayı onlar için, kaynar bir içecek ve elîm bir azab vardır.”**

Bu ayet, önceki ayetin te’kidi ve tafsilidir. Onlar küfürleri sebebi ile karınlarında kaynar bir su ve bedenlerini yakan bir ateş ile azap görürler.

قُلْ أَدْعُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُنَا وَلَا يَضُرُّنَا **“De ki: Biz Allah’ı bırakıp da bize fayda veya zarar vermeyen şeylere mi yalvaralım?”**

وَنُزِدْ عَلَىٰ آعْقَابِنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْنَا اللَّهَ **“Allah bize hidayet ettikten sonra gerisin geri (şirke) mi döndürülelim?”**

Allah bizi şirkten kurtarıp İslâm ile rızıklandırdıktan sonra, tutup da bize fayda ve zarar vermeye gücü yetmeyen şeylere ibadet edip tekrar şirke mi dönelim?

كَالَّذِي اسْتَهْوَتْهُ الشَّيَاطِينُ فِي الْأَرْضِ حَيْرَانًا لَهُ أَصْحَابٌ يَدْعُونَهُ إِلَى الْهُدَىٰ ۚ إِنَّهُمْ كَانُوا خُفَرَاءَ ۚ

“Arkadaşları “bize gel” diye doğru yola çağırdıkları halde, yer-
yüzünde şaşkın şaşkın dolaşıp şeytanların ayarttığı kimse gibi mi
olalım?”

Azgın cinler kendisini çöle götürmüşler, şaşkın, yolu kaybetmiş biri gibi mi olalım?

“قُلْ إِنَّ هُدَى اللَّهِ هُوَ الْهُدَى” De ki: “Hiç şüphesiz asıl doğru yol, Allah’ın yoludur.”

Allahın hidayetinin tecellisi olan İslâm, işte gerçek hidayet onunladır. Onun dışındakiler dalalettir.

“Bize, âlemlerin Rabbine teslim olmamız emredildi.” وَأَمَرْنَا لِنُسَلِّمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ

72- وَأَنْ أَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۚ “Bir de bize, “Namazı dosdoğru kılın ve Allah’a karşı gelmekten sakının” denildi.”

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, Hz. Ebubekirin oğlu Abdurrahmân, babasını putlara tapmaya davet etmişti. Ayet, bu münasebetle nazil oldu. Bu rivayete göre, Hz. Ebubekir yerine Hz. Peygambere bunları söylemesinin emredilmesi, Ebubekir-i Sıddîkın şanına bir tazimdir ve Hz. Peygamberle aralarında olan ittihadı (birliği) bir izhardır.

“Sizler, O’nun huzuruna sevk edileceksiniz.” وَهُوَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ

Kıyamet günü O'nun huzuruna götürüleceksiniz.

73- “O, gökleri ve yeri hak olarak yarattı.” وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ

“Onun “ol” demesiyle her şeyin oluvereceği günü hatırla.”

“O’nun sözü haktır.” قَوْلُهُ الْحَقُّ

Onun hak sözü kâinatta nâfizdir.

وَلَهُ الْمُلْكُ يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ “Sûr’a üfürüldüğü gün de mülk ancak O’nundur.”

Cenab-ı Hakkın bu sözü, şu ayette olduğu gibidir: “Bugün mülk (hükümlerlik) kimindir? Vahid – Kahhar olan Allah’ındır.” (Mü’min, 16)

عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ “Gaybı da, görülen âlemi de bilendir.”

وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ “O, Hakîm – Habîr’dir (hikmet sahibidir, her şeyden haberdardır.)”

Ayetin bu kısmı, ayetin bir fezlekesi ve hülasası gibidir.

Haz. İbrahim'in Tevhid Mücadelesi

74- **“Hani İbrahim, babası Âzer'e şöyle demişti: Sen putları ilâh mı ediniyorsun?”**

Azer, Hz. İbrahim'in babasının adıdır.

Babasının taptığı putun adı olduğunu söyleyenler de olmuştur. Böyle diyenlere göre, puta ibadeti sebebiyle o putun adı kendisine lakap olarak verilmiştir.

75- **“Şüphesiz, ben seni ve kavmini apaçık bir dalalet içinde görüyorum.”**

“Böylece biz İbrahim'e göklerin ve yerin melekûtunu gösteriyoruz ki, kesin inananlardan olsun.”

Göklerin ve yerin melekûtu

-Onlardaki rububiyet ve malikiyet,⁸

-Onların hayret verici halleri ve sanatlarıdır.

Bunları Ona göstermemiz, bunlarla istidlalde bulunması ve yakîn mertebesine ulaşması içindi.

76- **“Üzerine gece karanlığı basınca, bir yıldız gördü.”**

“Bu benim Rabbim!” dedi.

Ayetin bu kısmı, Hz. İbrahime göklerin ve yerin gösterilmesinin tafsil ve beyanıdır.

Haz. İbrahim'in babası ve kavmi putlara ve yıldızlara tapıyorlardı. Onla-

⁸ **Rububiyet**, Allahın her şeyi terbiye etmesi, **malikiyet** ise her şeye sahip olmasıdır. Alemde ne varsa hepsi ilâhî terbiyeden geçmiştir ve hepsi Onun mülküdür.

rın dalaletlerine tenbihte bulunmak, tefekkür ve istidlal yoluyla onları hakka irşat etmek istedi.

Hz. İbrahim “bu benim Rabbim” demesi münazara üslûbu üzeredir. Çünkü, bir görüşün fasit olduğunu göstermek isteyen kimse, önce hasmın söylediği şekliyle hikâye eder, ardından dönüp bozuk bir görüş olduğunu ortaya koyar.

فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَا أُحِبُّ الْأَفْلِينَ “Yıldız batınca da, “Ben öyle batanları sevmem” dedi.”

Ben değil onlara ibadet etmek, onlara muhabbet bile etmem. Çünkü onların görülüp kaybolmaları, hudusa (sonradan yaratılmış olduklarına) delâlet eder. Bu ise, ilâh olmalarına aykırıdır.

فَلَمَّا رَأَى الْقَمَرَ بَازِعًا قَالَ هَذَا رَبِّي 77- “Ay’ı doğarken görünce, bu benim “Rabb’im” dedi.”

فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَئِنْ لَمْ يَهْدِنِي رَبِّي لَأَكُونَنَّ مِنَ الْقَوْمِ الضَّالِّينَ “O da batınca, “Yemin ederim ki, Rabbim bana hidayet etmeseydi, elbette dalalet düşenlerden olurdum” dedi.”

Hz. İbrahim bu sözüyle nefsinin acizliğine ve hakkı terk etmek için Rabbinin yardımına muhtaç olduğuna dikkat çekti. Çünkü hakka hidayet, ancak Allahın tevfiikiyledir. Onun kendi hâlini nazara vermesinde kavmini irşad vardır. Keza, ayın da hâli değiştiğinden uluhiyete ehil olmadığına ve onu ilah edinmiş kimsenin yoldan çıktığına bir tenbihte bulunulmuştur.

فَلَمَّا رَأَى الشَّمْسَ بَازِعَةً قَالَ هَذَا رَبِّي هَذَا أَكْبَرُ 78- “Güneş’i doğarken görünce, “Bu benim Rabb’im hepsinden büyük” dedi.”

فَلَمَّا أَفَلَتْ قَالَ يَا قَوْمِ إِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ “O da batınca dedi ki: “Ey kavmim! Ben sizin (Allah’a) ortak olduğunuz şeylerden uzağım.”

Ben sizin Allaha şerik kıldığınız ecramı ilah kabul etmekten uzağım. Çünkü onlar sonradan yaratılmış şeylerdir ve onları yaratan olmadan kendiliğinden vücut bulamazlar. Onları yaratan ve bu özelliklerle tahsis eden bir yaratıcıya muhtaçtırlar.

Hz. İbrahim, batıl mabutlardan yüz çevirdikten sonra, bu semavî varlıkları yaratana yönelip şöyle dedi:

إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا 79- “Ben, yüzü-

mü, hanif (hakka yönelen bir kimse) olarak, gökleri ve yeri yaratana çevirdim.”

“Ve ben, müşriklerden değilim.” وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ

80- “Kavmi onunla tartışmaya girişti.” وَحَاجَّهُ قَوْمُهُ

Kavmi, onunla tevhid konusunda tartışmaya girdi.

“Dedi ki: Beni doğru yola iletmışken, Allah hakkında benimle tartışmaya mı kalkışıyorsunuz?” قَالَ أَتَحَاجُّونِي فِي اللَّهِ وَقَدْ هَدِينِ

“Ben, Rabbimin bir şey dilemiş olması müstesna, sizin O’na ortak koştuklarınızdan korkmam.” وَلَا آخَافُ مَا تُشْرِكُونَ بِهِ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ رَبِّي شَيْئًا

Ben sizin mabut kabul ettiklerinizden korkmuyorum. Çünkü onlar hadd-i zâtında ne bir zarar verebilirler, ne de bir fayda.

“Rabbimin bir şey dilemiş olması müstesna.”

“Yani, sizin o batıl mabutlarınız bana asla bir zarar veremezler. Ancak Rabbim, onlar cihetinden hoşla gitmeyen bir durumu bana musibet olarak vermek isterse, o başka.”

Belki de bu ifade, onlar ilahlarıyla Hz. İbrahim’i korkutmak istediklerinde onlara bir cevabıdır ve Allahın azabını hatırlatmak sûretiyle bir tehdididir.

“Rabbim ilmen her şeyi kuşatmıştır.” وَسِعَ رَبِّي كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا

Sanki bu kısım, istisnanın illetidir. Yani, Allahın ilmi her şeyi kuşatmıştır. Dolayısıyla bana putlar sebebiyle hoşla gitmeyen bir hâl isabet edecekse, bu da yine O’nun ilmindedir.

“Hâlâ düşünüp öğüt almaz mısınız?” أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ

Düşünmez misiniz, ta ki sahih ve fasid olan ve kâdir ile âciz olanı birbirinden ayırt edesiniz.

81- “Siz, Allah’ın hakkında hiçbir delil indirmedığı şeyleri O’na ortak koşmaktan korkmuyorsunuz da, ben sizin ortak koştuğunuz şeylerden nasıl korkarım?” وَكَيْفَ آخَافُ مَا أَشْرَكْتُمْ وَلَا تَخَافُونَ أَنَّكُمْ أَشْرَكْتُمْ بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزَّلْ بِهِ

Sizin şerik koştüğünüz şeylerden bir zarar gelmesi söz konusu değilken niye onlardan korkayım? Siz ise Allaha şerik koştunuz, Allah ise kendisinden korkulması gerekir. Çünkü sizin yaptığınız; yaratılmışı yaratana ortak kılmaktır, İlâhi kudretle yaratılan ve zâtında aciz olanı, gücü her şeye yeten, zarar ve fayda verene eşit saymaktır.

Kaldı ki Allah bunların kendisine şerik olduğuna dair bir kitap indirmiş veya buna delil vaz etmiş de değildir.

فَأَيُّ الْفَرِيقَيْنِ أَحَقُّ بِالْأَمْنِ **“Bu durumda iki taraftan hangisi güvende olmaya daha lâyık?”**

Bu durumda emniyet hâline lâayık olanlar tevhid ehli midir, yoksa müşrikler midir?

Hz. İbrahim “hangimiz emniyet içinde olmaya layık? Ben mi, yoksa siz mi?” diyebilirdi.

Böyle demek yerine genel ölçüler çerçevesinde söylemesi, nefsini temize çıkarmaktan sakınmak içindir.

إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ **“Eğer biliyorsanız (söyleyin).”**

الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَٰئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ -82 **“İman edip de imanlarına bir zulüm bulaştırmayanlar var ya; işte güven onların hakkıdır.”**

Ayetin bu kısmı, Hz. İbrahim tarafından veya doğrudan Allah tarafından, önceki sorunun cevabıdır.

Ayette geçen “zulüm”den murat şirktir. Bu konuda şöyle rivayet edilir: Ayet nazil olduğunda, bu hüküm sahabilere ağır geldi ve “hangimiz nefesine zulmetmiyor ki?” dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “Ayetin manası sizin zannettiğiniz gibi değil. O ancak Hz. Lokmanın, oğluna **“Çünkü şirk, elbette çok büyük bir zulümdür”** demesi tarzındadır.” (Lokman, 13)

San-i Hakîmin varlığını tasdik edip de bu tasdike O’na şerikleri karıştırmak, gerçekte O’na iman etmek değildir.

Öte yandan, ayette geçen zulümden muradın günahlar olduğunu söyleyenler de olmuştur.

وَهُمْ مُهْتَدُونَ **“Doğru yolu bulmuş olanlar da onlardır.”**

وَلَٰئِكَ حُجَّتُنَا آتَيْنَاهَا إِبْرَاهِيمَ عَلَىٰ قَوْمِهِ -83 **“İşte bu, kavmine karşı İbrahim’e verdiğimiz delilimizdir.”**

“İşte bu” ifadesi, Hz. İbrahim’in kavmine karşı kullandığı delile veya biraz önce 81. ayette geçen “Siz, Allah’ın hakkında hiçbir delil indirmediği şeyleri O’na ortak koştuktan korkmuyorsunuz da, ben sizin ortak koştüğunuz şeylerden nasıl korkarım?” ifadesine bir işarettir.

نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مِّنْ نَّشَاءُ “Dilediğimizi derecelerle yükseltiriz.”

Dilediğimizi ilim ve hikmetle yükseltiriz.

إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ “Şüphesiz Rabbin Hakîm – Alîm’dir.”

Senin Rabbin yükseltme ve alçaltmada hikmet sahibidir, yükselttiğinin halini ve buna kabiliyetini bilir, ona göre yükseltir.

84- وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ “Biz Ona İshak’ı ve Yakub’u armağan ettik.”

كُلًّا هَدَيْنَا “Hepsini hidayete erdirdik.”

وَنُوحًا هَدَيْنَا مِنْ قَبْلُ “Daha önce Nûh’u da hidayete erdirmiştik.”

Cenab-ı Hak, Hz. Nûh’a hidayet etmesini Hz. İbrahim’e olan nimetler sırasında saydı. Çünkü Hz. Nûh Hz. İbrahim’in ecdadındandır. Ecdadın şerefi, evlada sirayet eder.

“Ve Onun neslinden Dâvud, Süleyman, Eyyûb, Yûsuf, Mûsâ ve Hârûn’a da (hidayet ettik).”

Bu ayet ve devamında “ve Onun neslinden...” şeklinde peygamberlerin sayıldığını görüyoruz. Buradaki zamir Hz. İbrahime racidir, çünkü kelâm O’nun hakkındadır.

Zamirin Hz.Nûha raci olduğu da söylendi. Çünkü daha yakındır. Ayrıca, biraz sonra gelecek Hz. Yunus ve Hz. Lût, Hz. İbrahim’in neslinden değillerdir. Bu durumda, zamir Hz. İbrahime raci olsa bile, ilgili ayette isimleri bildirilenler Hz. Nûha atfedilmiştir.

وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ “İyilik yapanları işte böyle mükâfatlandırırız.”

Hz. İbrahim’in derecelerini yükselttiğimiz, neslini mübarek kıldığımız ve onlara nübüvvet ilmini verdiğimiz gibi, iyi işler yapanları da öyle mükâfatlandırırız.

85- **“Zekeriyya, Yahya, İsa ve İlyas’a da (hidayet ettik).”**

Hız. İsa, Hız. Meryemin oğludur. Onun da burada sayılmasında, zürriyetin (neslin) kız tarafından gelen çocukları da içine almasına bir delil vardır.

86- **“Hepsi salihlerdendi.”**

Bunlar, salahatta kâmil kimselerdir. **Salahat** ise, yapılması gerekenleri yapmak, lüzumsuz şeylerden ise sakınmaktır.

87- **“İsmail, Elyesa, Yunus ve Lût’a da (hidayet ettik).”**

88- **“Hepsini âlemlere üstün kıldık.”**

Bu zâtların âlemlere üstün kılınması nübüvvet ileidir.

89- **“Ecdatlarından, nesillerinden ve kardeşlerinden bir kısmına da (hidayet ettik).”**

“Bir kısmına” denilmesi, onlardan nebi olmayan, hatta hidayet üzere olmayanlar da bulunması cihetledir..

90- **“Onları seçtik.”**

91- **“Ve onları dosdoğru bir yola ilettik.”**

Daha önce onlara verilen hidayet nimetlerinden bahsedilmişti. Burada ise neye hidayet olundukları nazara verildi.

92- **“İşte bu, Allah’ın doğru yoludur ki, kullarından dilediğini ona hidayet eder.”**

Ayet, Allahın onlara hidayetle lütufta bulunduğuna bir delildir.

93- **“Şayet onlar Allah’a ortak koş-salardı, yaptıkları bütün amelleri boşa giderdi.”**

Şayet bu peygamberler, bu faziletleri ve yüce mertebeleri ile beraber şirk koşsalardı, diğerleri gibi sevapları sakıt olur, amelleri boşa giderdi.

94- **“İşte onlar, kendilerine kitap, hüküm ve nübüvvet verdiğimiz kimselerdir.”**

Zâlimlerin Sonu

91- وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ - “Allah’ı layıkıyla bilemediler.”

Kullarına olan rahmetinde ve nimet vermesinde Allahı hakkıyla bilemediler.

“Çünkü, “Allah, hiç bir insana bir şey indirmedir” dediler.”

Çünkü vahyi ve peygamberlerin gönderilmesini inkâr ettiler. Hâlbuki bunlar, Cenab-ı Hakkın en büyük rahmet ve nimetlerindendir. Cenab-ı Hakkı hakkıyla bilmemek rahmeti ve nimetleri yönüyle olduğu gibi, kâfirlere olan gadabı ve şiddetle cezalandırması yönünden de olabilir. **“Allah, hiç bir insana bir şey indirmedir”** sözüne cesaret etmek de O’nu tanımamanın bir tezahürüdür. Çünkü böyle bir söz, O’nun gadabını ve cezasını gerektirir.

Böyle söyleyenler, Kur’anın indirilmesini inkâr eden Yahudilerdir. Ayetin devamından, Kur’anı inkâr için mübalağa yoluyla böyle dedikleri anlaşılmaktadır.

“De ki: Mûsâ’nın insanlara bir nur ve bir hidayet olarak getirdiği Kitab’ı kim indirdi?”

“Siz onu parça parça kâğıtlara çeviriyor, bir kısmını açıklıyor pek çoğunu ise gizliyorsunuz.”

Ayette, Tevratı kabul etmeleri sebebiyle **“Allah, hiç bir insana bir şey indirmedir”** sözlerindeki çelişkiye dikkat çekilmekte ve bu şekilde ilzam edilmektedirler.

Ayette,

-Onların Tevratı iyi bilmedikleri nazara verilerek kendilerinin kınanması,

-Bir kısmını seçip kâğıt parçalarına yazmak sûretiyle Tevratın bir kısmını izhar etmeleri ve hoşlarına gitmeyen kısımları ise gizlemeleri nazara verilerek, bu yaptıklarının zemmi vardır.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre bu sözü söyleyen Malik Bin Sayf'tır. Hz. Peygamber, bu Yahudi hahamına şöyle demişti:

“Tevratı Musa’ya indiren Allah hakkı için söyle! O’nda “Allah, şişman hahama buğzeder” diye bir hüküm buluyor musun?

Malik Bin Sayf, “Evet, dedi. Allah şişman hahama buğzeder.”

Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “İşte sen, şişman hahamsın!”

Bunun üzerine Malik Bin Sayf, **“Allah hiçbir insana bir şey indirmed-i”** dedi.

Bunu diyenlerin müşrikler olduğu da söylendi. Bunlara cevap olarak **“öyleyse Tevrat’ı kim indirdi?”** denilmesi, onlar nezdinde de Tevrat’ın Allahın kitabı şeklinde meşhur olmasındandır. Bundan dolayı şöyle diyorlardı: **“Eğer bize kitap indirilseydi, biz onlardan daha çok doğru yolda olurduk”** (En'am, 157)

“O kitapla, sizin de, ecdadınızın da bilmediği şeyler size öğretildi.”

Hz. Muhammedin lisanıyla sizin ve ecdadınızın bilmedikleri şeyler size öğretildi. Böylece Tevrat'ta bildirilenlere ilâve şeyler öğrendiniz. Size ve sizden daha ziyade bilgi sahibi olan ecdadınıza kapalı olan şeylerin bilgisi size anlatıldı. Ayetin bir benzeri, şu ayette bildirilir: **“Şüphesiz bu Kur'an, İsrailoğullarına üzerinde ayrılığa düştükleri şeylerin çoğunu açıklıyor.”** (Neml, 76)

Hitabın, Kureyş'ten iman edenlere olduğu da söylendi:

قُلِ اللَّهُ “Sen “Allah” de.”

De ki: Allah O'nu indirdi.

Allahu Teâlâ böyle diyerek, onlara bedel cevap vermesini emretti.

Bu üslûbta, “cevap bellidir, başka türlü olamaz” manasını hissettirmek vardır.

Öte yandan, yine bu üslûbta onların münazarada mağlup olduklarına, cevap vermeye güçleri yetmediğine bir tenbih söz konusudur.

ثُمَّ ذَرَهُمْ فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ “Sonra bırak onları, içine daldıkları bataktakta oynayıp dursunlar.”

Sen “Allah!” de, sonra da onları batılları içinde terk et. Tebliğden ve onları delil ile susturduktan sonra, artık sana onlardan dolayı bir vebal yoktur.

92- **وَهَذَا كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ - “Bu, sana indirdiğimiz mübarek bir kitaptır.”**

Bu; faydası, menfaati çok olan bir Kitaptır.

كُذِّبَتْ أَلْفُ الْيَمِينِ يَدِيهِ “Kendinden önceki kitapları tasdik eder.”

Kendisinden önceki Tevratı ve diğer kitapları tasdik eder.

وَلِتُنذِرَ أُمَّ الْقُرَى وَمَنْ حَوْلَهَا “Ana şehri (Mekke’yi) ve bütün çevresini uyarmak için (onu indirdik).”

Ayet metnindeki **“Ümmü’l- Kurâ”**, Mekke’nin ismidir. Böyle isimlendirilmesi, etraftaki belde insanların kiblesi olması, hac ve toplantı için Mekke’de bir araya gelmeleri ve en şerefli belde olmasındandır.

Mekke’nin Ümmü’l- Kurâ, yani anaşehir - ana belde olması, arzın onun altından yayılması, Onun merkezde yer almasından veya insanlar için ilk Beyt’in (mabedin) burada vaz edilmesindendir.

Hz. Peygamber hem Mekke ahalisini, hem de etrafında yer alanları uyarmakla mükelleftir. Etrafında yer alanlar ise, şark ve garb ahalisinin tamamıdır.

وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ يُؤْمِنُونَ بِهِ “Ahirete iman edenler, ona da iman ederler.”

Çünkü ahireti tasdik eden, akıbetten korkar, bu korku onu tefekkür ve tedebbüre sevk eder, böylece peygambere ve Kitaba inanır.

Ayetteki **“ona iman ederler”** ifadesinin hem peygambere, hem de kitaba raci olması muhtemeldir.

وَهُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ “Ve onlar namazlarını muhafaza ederler.”

İbadetler içinde namazın zikredilmesi, dinin direği ve imana alâmet olmasındandır.

93- **وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ قَالَ أُوحِيَ إِلَيَّ وَلَمْ يُوحَ إِلَيْهِ شَيْءٌ - “Allah’a karşı yalan uydurandan veya kendisine hiçbir şey vahyedilmediği halde, “bana vahyedildi” diyen-**

den ve “Allah’ın indirdiği gibi ben de (kitap) indireceğim” diyenden daha zalim kim olabilir?”

Müseylime ve Esved-i Anesî gibi “Allah beni peygamber olarak gönderdi” diye dava edip Allaha iftira edenden daha zalim kim olabilir?

Veya Amr Bin Luhey ve emsali gibi Allah namına ahkâm uydurandan daha zalim kim olabilir?

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Abdullah Bin Sa’d Bin Ebî Sarh, vahiy kâtiplerindendi. (Mü’minun, 12) ayeti nazil olup ta iki ayet sonrasında **“Sonra onu başka bir yaratılışla inşa ettik.”** ayetini Rasulallahın emriyle yazınca, insanın yaratılışının fasıl fasıl anlatılmasından hayret içinde kalıp **“Yaratanların en güzeli olan Allah’ın şânı yücedir!”** dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (asm) “o dediğini yaz, aynen böyle nazil oldu” buyurdu. Bunun üzerine Abdullah tereddüt içinde kaldı ve şöyle söyledi:

“Muhammed sadıksa, O’na vahyedildiği gibi bana da vahyedildi. Yalançı ise, ben de O’nun dediği gibi demiş oldum.”

“Allah’ın indirdiği gibi ben de (kitap) indireceğim” diyenden daha zalim kim olabilir?”

Bazıları “istese biz de böyle bir kelâm söyleriz” demektedir.

وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الظَّالِمُونَ فِي غَمَرَاتِ الْمَوْتِ **“O zalimleri şiddetli ölüm dalgaları içindeyken bir görsen!”**

وَالْمَلَائِكَةُ بَاسِطُو أَيْدِيهِمْ **“Melekler onlara ellerini uzatırlar (ve şöyle derler):”**

أَخْرِجُوا أَنْفُسَكُمُ **“Ruhlarınızı teslim edin!”**

Melekler onlara kaba ve sert bir şekilde şöyle derler: “Ruhlarınızı cesetlerinizden çıkarıp bize verin bakalım.”

Veya “Ruhlarınızı çıkarın, onları bizim elimizden kurtarın bakalım.”

الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنتُمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ وَكُنتُمْ عَنْ آيَاتِهِ تَسْتَكْبِرُونَ **“Allah’a karşı gerçek dışı söyledikleriniz ve O’nun âyetlerinden kibirlenerek yüz çevirdiğiniz için bugün aşağılayıcı azap ile cezalandırılacaksınız.”**

Ayette bildirilen günden murat, ölüm zamanı veya ölümden sonsuzluğa doğru uzanan vakittir.

Allah hakkında gerçek dışı sözleri,

-O'nun –haşa- çocuğu olduğunu iddia etmeleri,

-O'na şerîk nisbetleri,

-Yalan söyleyerek kendilerine vahiy geldiğini, nebi olduklarını iddia etmeleri gibi durumlardır.

94- وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا فَرَادَى كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ- “Bugün siz, ilk defa yarattığımız gibi birer birer bize geldiniz.”

Sizler bize mal ve evlattan ve dünya hayatında seçmiş olduğunuz şeylerden ayrılmış bir şekilde veya yardımcılardan ve size şefaathçi olacaklarını iddia ettiğiniz putlardan ayrı olarak hesap vermek ve ceza görmek üzere geldiniz.

Nitekim dünyaya geldiğinizde de bütün bunlardan ayrı idiniz.

İlk yaratılışınızda üzerinizde ne elbise vardı ne de ayakkabı. Muhasebe için huzurumuza aldığımızda da bir şeyiniz olmayacak.

“Size verdiğimiz her şeyi arkanızda bıraktınız.”

Dünyada size verdiğimiz şeyler sizleri oyaladı, ahiretten alıkoydu. Onlardan hiçbir şeyi buraya getiremediniz, en ufak bir şeyi bile yanınıza alamadınız.

“Hakkınızda Allah’ın ortakları olduğunu zannettiğiniz şefaathçilerinizi de yanınızda görmüyoruz?!”

Siz onları sizin terbiyenizde ve sizin ibadetinize layık olmakta Allaha şerikler kılmıştınız.

“Artık aranızdaki bağlar tamamen kopmuştur.”

“Allah’ın ortağı olduklarını iddia ettikleriniz, sizi yüzüstü bırakıp kaybolmuşlardır.”

Şefaathçiniz olduğunu iddia ettikleriniz kaybolup gitti.

Veya “öldükten sonra dirilme yok, ceza yok” diyordunuz. Böyle iddialarınız ortadan kayboldu.

Allahı İdrak

95- “Şüphesiz ki Allah, taneyi ve çekirdeği yarıp filizlendirendir.”

“O, ölüden diriye çıkarır.”

“Diriden de ölüyü çıkarandır.”

“İşte (vasıfları anlatılan) Allah!”

İşte hayatı ve ölümü veren Allah, ibadete layık olandır.

“Öyleyse (O’ndan) nasıl çevriliyorsunuz?”

96- “O, karanlığı yarıp sabahı çıkarandır.”

Sabahın ilk aydınlığını gecenin karanlığından yarıp çıkarandır.

“Geceyi dinlenme zamanı, güneşi ve ayı da belirlemek için birer hesap ölçüsü kıldı.”

Geceyi bir sükûnet zamanı kıldı. Gecenin o sükûnetinde günün yorgunluğunu atar, istirahat edersiniz.

“İşte bu, Azîz – Alîm olanın takdiridir.”

“İşte bu” ifadesi, güneş ve ayın, insanların vakti bilmeleri için tanzim edildiğine işarettir.

“Azîz-Alîm olanın takdiridir.”

Azîz olan Allah güneş ve aya hükmetmiş, kendilerine has yörüngelerde onları seyrettirmiştir. Onların tedbirini yapmış, her ikisi için en faydalı dönüş şekillerini ilmiyle belirlemiştir.

97- “O ki, Lَكُمْ النُّجُومَ لِتَهْتَدُوا بِهَا فِي ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ” kara ve denizin karanlıklarında yolunuzu bulasınız diye sizin için yıldızları tanzim etti.”

قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ “Şüphesiz biz, bilen kimseler için âyetleri fasıl fasıl açıkladık.”

Çünkü ayetlerin bu şekilde fasıl fasıl anlatılmasından istifade edenler onlardır.

98- وَهُوَ الَّذِي أَنشَأَكُم مِّن نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ “O ki, sizi bir tek nefisten yarattı.

“Tek nefis” Hz. Âdeme işaretir.

فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ “Sizin bir karar kılma yeriniz, bir de emanet bırakılma yeriniz var.”

Sizin için baba sulbünde veya arz üzerinde yerleşmek ve ana rahmine veya yerin altına bırakılmak vardır.

قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَفْقَهُونَ “Şüphesiz biz, anlayan kimseler için âyetleri fasıl fasıl açıkladık.”

Önceki ayette yıldızların aydınlatmasını nazara verirken “bilen kimseler için âyetleri fasıl fasıl açıkladık” denilmişti. Çünkü yıldızların bu yönü açıktır, malumdur. Burada ise “anlayan kimseler için âyetleri fasıl fasıl açıkladık” denildi. Çünkü insanların bir nefisten yaratılmaları ve muhtelif hallerde çevrilmeleri, dakik ve kapalı bir durumdur, aklı kullanmayı ve ince bir nazarı gerektirir.

99- وَهُوَ الَّذِي أَنزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً “O ki, gökten bir su indirdi.”

Buluttan veya sema canibinden size yağmur indirdi.

فَأَخْرَجْنَا بِهِ نَبَاتَ كُلِّ شَيْءٍ “İşte biz her çeşit bitkiyi onunla çıkardık.”

Ayetin evvelinde Allahu Teâlâ’dan “indirdi” şeklinde gıyabî olarak söz edilmişken, devamında “biz her çeşit bitkiyi onunla çıkardık” denilerek hitapta telvîn yapıldı.⁹

Bir başka ayette “Bunların hepsi bir tek su ile sulanır.” (Ra’d, 4) denildiği gibi aynı sudan muhtelif, çeşit çeşit bitki türlerinin çıkması, Allahu Teâlânın kudretini ortaya koymaktadır.

فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا “Derken ondan bir yeşillik çıkardık.”

⁹ Buna “iltifat sanatı” denilir.

“Ondan da (o yeşillikten) birbirini üzerine binmiş taneler çıkarıyoruz.”

“Hurma ağacının tomurcuğundan da aşağıya sarkmış salkımlar (çıkarıyoruz), ayrıca üzüm bahçeleri, zeytin ve nar (meydana getiriyoruz).”

“(Bunlar) birbirine benzer ve birbirinden farklı şekilde.”

“Birbirine benzer ve birbirinden farklı şekilde” ifadesi, evvelindeki narın hâlini anlattığı gibi, bahsi geçen bütün nimetlerin bir özelliği de olabilir. Çünkü bütün bunlar birbirine benzer olduğu gibi; görünüm, miktar, renk ve tatta birbirinden farklı da olmaktadır.

“Bunların meyvesine, ilk meyve verdiği zaman, bir de olgunlaştığı zaman bakın.”

İlk meyve verdiğinde bir işe yaramaz haldedir. Ama gittikçe olgunlaşır, kıvamını bulur, faydalı ve lezzetli hâle gelir.

“(Ey muhataplar!) Şüphesiz bunda iman eden bir topluluk için ayetler vardır.”

İşte bunlarda sizin için Kadir-i Hakimin varlığına ve birliğine delâlet eden ibretler, alâmetler vardır. Çünkü çeşitli cinslerin ve farklı türlerin tek bir asıldan meydana gelmesi, bir halden başka hâle nakli, bunları ayrıntılarıyla bilen, hikmetinin iktizasına göre çeşitli ihtimaller içinde tercihte bulunan bir kudret sahibinin yaratmasıyla meydana gelmektedir.

Ona fiilinde engel olacak bir şerik söz konusu değildir, O’na karşı çıkacak biri yoktur. Bundan dolayı, sonraki ayette Allaha ortak koşanlar kınandı ve görüşleri çürütüldü. Şöyle ki:

“Bir de cinleri Allah’a birtakım ortaklar yaptılar.”

Meleklerle ibadet etmek sûretiyle onları Allaha şerik kıldılar ve dediler ki “Melekler, Allahın kızlarıdır.”

Ayette “cinler” şeklinde bunun ifade edilmesi, gözle görülmemelerindendir ve bunu yapanları tahkir içindir.

Veya **“cinlerden”** murat şeytanlardır. Çünkü bu müşrikler Allaha itaat eder gibi şeytanlara itaat etmişlerdir.

Veya şeytanların teşvik ve tahrikiyle putlara tapmaları bu şekilde ifade edilmiştir.

Mecusiler gibi, bazılarının “Allah hayrın ve bütün faydalı şeylerin yaratıcısıdır, şeytan ise şerrin ve bütün zararlı şeylerin yaratıcısıdır” demeleri de ayetin şümulüne girebilir.

وَخَلَقَهُمْ “Oysa onları O yarattı.”

Hâlbuki onlar da bilmektedir ki, kendilerini yaratan Allah'tır, cin değil. Yaratan, yaratmayan gibi değildir.

وَحَرَّفُوا لَهُ بَيْنَ وَبَيْنَ بَغْيِرِ عِلْمٍ “Bilgileri olmadan Allah’a oğullar ve kızlar uydurdular.”

Bazı Yahudiler “Üzeyir, Allahın oğlu” dediler.

Hristiyanlar “Mesih, Allahın oğlu” dediler.

Arab müşrikleri “Melekler Allahın kızları” dediler.

“Bilgileri olmadan”

Onlar bunu söylerken bir ilme dayanmadan, dediklerinin hakikatini bilmeden ve buna herhangi bir delil getirmeden söylediler.

سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُصِفُونَ “O, onların niteledikleri şeylerden uzaktır, yücedir.”

Allah, bir şeriki veya çocuğu olmaktan münezzehtir.

101- بِدِيعِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ “O, gökleri ve yeri yoktan yaratandır.”

أَنَّى يَكُونُ لَهُ وَلَدٌ وَلَمْ تَكُنْ لَهُ صَاحِبَةً nasıl bir çocuğu olur?”

“Hâlbuki her şeyi O yarattı.”

“Ve O, her şeyi bilendir.”

Hiçbir şey O’na gizli kalmaz.

Ayette **“her şeyi O yarattı”** denildikten sonra **“O, her bir şeyi bilendir”** denildi. Burada **“her şey”** ifadesinin tekrarı, Allahın ilminin yaratıklarınıyla sınırlı olmadığını nazara vermek içindir.

Ayette, çok cihetlerle Cenab-ı Hakkın çocuk sahibi olmaktan münezzehtir olduğuna istidlalde bulunulmuştur. Şöyle ki:

-Allah, gökleri ve yerleri yoktan yaratmıştır. Bunlar, yaratılmış olmakla beraber kendilerine çocuk nispet edilmezken, Allahu Teâlânın çocuk nispet edilmekten yüce oluşu evleviyetle sabittir.

-Öte yandan, birinin çocuğu onun nazîridir. Allahın ise naziri yoktur, öyleyse çocuğu da olamaz.

-Çocuk, aynı cinsten olan bir erkek ve dışıdan meydana gelir. Allahu Teâlâ için ise başkasıyla aynı cinsten olmak söz konusu değildir.

-Çocuk, babaya denk olur. Allah için ise, iki cihetle denk bir şey yoktur.

1-Allahın dışında her şey O'nun mahlûkudur. Dolayısıyla O'na denk bir şey olamaz.

2-Allahu Teâlâ zâtıyla her türlü malumatı bilendir. Allahın dışında olanlar için ise, -icma ile sabit olduğu üzere- zatından bir ilim söz konusu değildir.

102- **“İşte sizin Rabbiniz Allah.”** ذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ

“O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur.” لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ

“O, her şeyin yaratıcısıdır.” خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ

“Öyle ise O'na ibadet edin.” فَاعْبُدُوهُ

Bütün bu sıfatları cem eden zât, elbette ibadete layıktır.

“O, her şeye vekildir.” وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ

O Allah, bu sıfatlarla beraber, sizin işlerinizi de yürütendir. Öyleyse O'na tevekkül ediniz. O'na ibadet ile maksatlarınıza ulaşmaya çalışınız. O, amellerinizi görüp gözetendir, yaptıklarınıza göre size karşılık verecektir.

103- **“Gözler O'nu idrak edemez.”** لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ

Mu'tezile, bu ayetle rüyetullahın olmayacağına delil getirdi. Ama bu, delil olmaktan uzaktır. Çünkü idrak, mutlak rü'yet değildir.

Ayrıca ayette bütün vakitlerde bunu nefyetmek söz konusu değildir. Bu durum, bazı hallere mahsus olabilir.

Ayetin ifadesi “Her göz sahibi O'nu idrak edemez” demektir. Bu ise,

bazı şahısların rü'yetine mani bir ifade değildir. Ayrıca, bir şeyi nefyetmek, onun imkânsız olmasını icap etmez.

“O ise gözleri idrak eder.” وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ

“O, Latîf’dir – Habîr’dir.” وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ

Ayette **leff-i neşr-i mürettep** vardır. Yani, “Gözler O’nu idrak edemez, çünkü O **Latîf**’tir. O ise gözleri idrak eder, çünkü O **Habîr**’dir.” Bu durumda, ayetteki “Latîf” ifadesi, istiare yoluyla kesîf kelimesinin mukabili olarak kullanılmıştır.

Çünkü Latîf olan, duyularla idrak edilmez.

104- “Rabbinizden size basîret nurları geldi.” قَدْ جَاءَكُمْ بَصَائِرٌ مِنْ رَبِّكُمْ

Beden için “basar” yani göz ne ise, ruh için de basîret odur.

“Artık kim gözünü açıp görürse kendi yararınadır.” فَمَنْ أَبْصَرَ فَلِنَفْسِهِ

“Kim de körlük ederse kendi zararınadır.” وَمَنْ عَمِيَ فَعَلَيْهَا

“Ben başınızda bekçi değilim.” وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِخَفِيظٍ

Ben ancak bir uyarıcıyım.

Allah ise, üzerinize bir hafızdır, amellerinizi hıfzeder, onların karşılığını verir.

Ayet, Hz. Peygamberin lisanı üzere varid olan bir kelâmdır.¹⁰

105- “Onlar, “Sen iyi ders almışsın” desinler ve bilen bir toplum için onu (Kur’an’ı) açıklayalım diye âyetleri değişik biçimlerde işte böylece açıklıyoruz.” وَكَذَلِكَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ وَلِيَقُولُوا دَرَسْتَ وَلِنُبَيِّنَهُ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ

Ayetler aslında bütün insanlara beyan edilmiştir. Ama bunlardan faydalananlar, bilen insanlardır.

106- “Rabbinden sana vahyedilene uy.” اَتَّبِعْ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ

“O’ndan başka ilâh yoktur.” لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ

¹⁰ Mukadder “De ki” ifadesi bazan hafzedilebilmektedir, burada da böyledir.

“Müşriklerden yüz çevir.” وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ

Onların sözlerine itibar etme! Görüşlerine iltifat gösterme!

Bazıları, bu ayetin “seyf ayeti” ile mensuh olduğunu söylerler.

Onlar “müşriklerden yüz çevir” ayetini “onlardan elini çek, hiçbir şekilde mukabelede bulunma!” şeklinde yorumlarlar.¹¹

107- وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكُوا “Allah dileseydi, ortak koşmazlardı.”

Allah onların tevhide gelmesini, şirk koşmamasını dileseydi, şirk koşmazlardı.

Ayette, Allahu Teâlânın, kâfirlerin imanını dilemediğine ve Onun muradının mutlaka vaki’ olacağına delil vardır.

“Biz, seni onlar üzerine bekçi yapmadık.” وَمَا جَعَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا

“Sen onlara vekil de değilsin.” وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ

108- وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَسُبُّوا اللَّهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ “Onların, Allah’ı bırakıp taptıklarına sövmeyin, sonra onlar da haddi aşarak, bilgisizce Allah’a söverler.”

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, Hz. Peygamber onların batıl mabutlarının ayıplarını söylüyordu. Dediler ki: “Ya ilahlarımıza kötü söz söylemeye son verirsın, ya da biz de senin ilahını hicvederiz.” Bunun üzerine üstteki ayet nâzil oldu.

Denildi ki: Müslümanlar, onların ilah kabul ettikleri şeylere sövüyorlardı. Onların bu hâli, müşriklerin Allah hakkında ileri geri konuşmasına yol açmasın diye, bundan men edildiler.

Ayette, büyük bir masiyete sebebiyet verme durumunda, aslında tâat olan şeyin terkinin vacip olduğuna bir delil vardır. Çünkü şerre yol açan şey, şerdir.

¹¹ Karanlığa küfretmektense bir mum yakmak daha hayırlıdır. Müşriklerle cedelleşmektense, İslamın güzelliğini yaşamak ve muhtaç olanlara bildirmek çok daha hayırlıdır. İslamda esas olan savaş değil, barıştır. İslamın asıl gelişmesi barış ortamında olmaktadır. Hudeybiye barışı, bunun en güzel örneklerindendir. Savaş, diğer yollar kapandığında müracaat edilecek son çaredir.

كَذَلِكَ زَيْنًا لِّكُلِّ أُمَّةٍ عَمَلُهُمْ “Bunun gibi her ümmete amelini süslü gösterdik.”

Böylece biz her ümmete, hayır ve şer olarak yaptıkları amelleri süslü kıldık.

Hayırlı işlerde tevfiik ile, şerli işlerde inayetimizden mahrum bırakarak kendilerine imkan verdik, yaptıkları amele sevk ettik.

Ayette nazara verilen amelin, kötü amel ve “her ümmet” ile kastedilenin de kâfirler olması caizdir. Çünkü kelâm, onlar hakkındadır. “Bunun gibi” ifadesinde nazara verilen ise, Allah hakkında uygunsuz sözler söylemelerinin kendilerine süslü kılınmasıdır.

ثُمَّ إِلَى رَبِّهِمْ مَرْجِعُهُمْ “Sonra dönüşleri ancak Rab’lerinedir.”

“O da yapmakta olduklarını tek tek kendilerine haber verecektir.”

Allah onlara yaptıkları amelleri haber vermesi, bu amellerinden dolayı kendilerini hesaba çekmesi ve cezalandırmasıdır.

109- وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِنْ جَاءَتْهُمْ آيَةٌ لِّيُؤْمِنُوا بِهَا - “Eğer kendilerine (başka) bir ayet gelirse, mutlaka ona inanacaklarına dair en güçlü yeminleriyle Allah’a yemin ettiler.”

Onları buna iten sebep, mu’cize talebinde Hz. Peygambere baskı yapmak ve gördükleri mu’cizeleri küçük saymalarıydı.

قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِنْدَ اللَّهِ “De ki: Ayetler ancak Allah katındadır.”

Allah, o talep etmiş olduğunuz mu’cizeleri getirmeye kadirdir, bunlardan dilediğini izhar eder. Bunlar benim kudret ve irademle olacak şeyler değildir.

وَمَا يُشْعِرُكُمْ أَنَّهَا إِذَا جَاءَتْ لَا يُؤْمِنُونَ “Onlara (mu’cizeler) geldiğinde de iman etmeyeceklerini siz nerden bileceksiniz?”

Bilemezsiniz, istemiş oldukları mu’cize geldiğinde, bunlar yine iman etmezler.

Ayette, istenen bu mu’cizeler geldiğinde onların iman etmeyeceğini Allah Teâlânın bildiğine bir tenbih vardır.

Ayette hitap mü'minleredir. Çünkü mü'minler onların imanını umarak mu'cize gelmesini temenni ediyorlardı. Bunun üzerine ayet nâzil oldu.

110- **وَنُقَلِّبُ أَفْئِدَتَهُمْ وَأَبْصَارَهُمْ كَمَا لَمْ يُؤْمِنُوا بِهِ أَوَّلَ مَرَّةٍ - Onlar, önce iman etmedikleri gibi, biz onların kalblerini ve gözlerini çeviririz (de sonra da iman etmezler.)”**

Nerden bilirsiniz, ayetler geldiğinde biz onların kalplerini haktan çeviririz, bir şey anlamazlar, gözlerini çeviririz, bir şey görmezler. Dolayısıyla, o mu'cizelere inanmazlar.

وَنَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ - Ve onları taşkınlıkları içerisinde kör ve şaşkın bir halde bırakırız.”

İns Ve Cin Şeytanları

111- وَلَوْ أَنَّا نَزَّلْنَا إِلَيْهِمُ الْمَلٰٓئِكَةَ وَكَلَّمَهُمُ الْمَوْتٰى وَحَشَرْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَيْءٍ قُبُلًا ۖ

“Biz onlara melekleri indirseydik, kendileriyle ölümler konuşsaydı ve her şeyi karşılarında toptasaydık, yine iman edecek değillerdi.”

Onların “Melekler bize gelse, ayetleri getirse” veya “Allahı ve melekleri karşımıza getir” gibi talepleri olmuştu.

Allahın onlar hakkında küfür takdiri sebebiyle, onlar bütün bu mu’cizelere rağmen yine de iman etmezler.¹²

112- اِلَّا اَنْ يَّشَاءَ اللّٰهُ “Ancak Allahın dilemesi müstesna.”

Ancak Allahın onların imanını dilemesi hâlinde imana gelirler.

Ayet, Mu’tezileye karşı açık bir delildir.

113- وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ يَجْهَلُوْنَ “Fakat onların çoğu cahillik ediyorlar.”

Ayetin bu kısmı, hem müşriklere, hem de Müslümanlara bakabilir.

Müslümanlara bakan yönüyle şöyle olur: Müslümanların çoğu onların iman etmeyeceğini bilmiyorlar. Bundan dolayı onların iman etmesini umarak mu’cize inmesini temenni ediyorlar.

Müşriklere bakan yönüyle: Her türlü mu’cize de gelse iman etmeyeceklerini bilmiyorlar. Bundan dolayı şuurlarının taalluk etmediği meselede olanca güçleriyle “vallahı, mu’cize gelse mutlaka inanırız” diye yemin ediyorlar.

114- وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شٰٓيَاطِيْنَ الْاِنْسِ وَالْجِنِّ ۗ

her peygambere ins ve cin şeytanlarını düşman kıldık.”

Ey peygamber! Sana düşman kıldığımız gibi, Senden önceki peygamberlere de düşman kıldık.

Ayet, kâfirlerin peygamberlere düşman olmasının Allahın fiili ve yaratmasıyla olduğuna bir delildir.

¹² Bu, Allahtan bir zorlama olmayıp, pek çok ayette dikkat çekildiği üzere “onların kesblerine terettüp eden bir neticedir.”

يُوحِي بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ زُخْرَفَ الْقَوْلِ غُرُورًا “Bunlar aldatmak için birbirlerine yaldızlı laflar fısıldarlar.”

Cinnî şeytanlar insî şeytanlara, bazı cinler bazılarına, veya bazı insî şeytanlar diğer insî şeytanlara vesvese verirler, telkinde bulunurlar.

وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ مَا فَعَلُوهُ “Rabbin dileseydi, bunu yapamazlardı.”

Şayet Rabbin onların imanını dilesse, onlar peygamberlere düşmanlığı, birbirlerine yaldızlı batıl sözleri vahyetmeyi yapamazlardı.

Bu da Mu'tezile aleyhine bir delildir.

فَذَرُهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ “O hâlde, onları iftiralarıyla baş başa bırak.”

Öyleyse Sen, onları küfürleriyle baş başa bırak.

وَلِتَصْغَىٰ إِلَيْهِ أَفِئْدَةُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَلِيَرَوْهُ وَلِيَقْتَرِفُوا مَا هُمْ بِ113- مُقْتَرِفُونَ “Bir de (şeytanlar), ahirete iman etmeyenlerin kalpleri, o yaldızlı söze kansın, ondan hoşlansın ve işledikleri suçları işlemeye devam etsinler diye böyle yaparlar.”

114- أَفَغَيْرَ اللَّهِ أَبْتَغِي حَكَمًا “Artık ben Allah’tan başka bir hakem mi ararım?”

Ey peygamber! Onlara de ki: Benimle aranızda hükmetmesi ve hak yolda olanı batıl yolda olandan ayırması için, ben Allah’tan başkasını mı talep ederim?

Hakem, hâkimden daha belîğ bir ifadedir. Âdil olmayan biri hakkında “hakem” denilmez.

“Hâlbuki O, size mufassal olarak **Kitab’ı** indirmiştir.”

Kitaptan murat Kur’an-ı Kerîmdir. Kur’anda hak ve batıl birbiriyle karıştırılmayacak şekilde beyan edilmiştir.

Ayette, Kur’anın mu’cize oluşu ve güzel anlatımıyla, diğer mu’cizelere ihtiyaç bırakmadığına bir tenbih vardır.

وَالَّذِينَ اتَّيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْلَمُونَ أَنَّهُ مُنَزَّلٌ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ 115- “Kendilerine kitap verdiklerimiz, onun gerçekten Rabbin katından hak olarak indirilmiş olduğunu bilirler.”

Ayetin bu kısmı, Kur’andaki i’cazın onun hak ve, Allah katından indi-

rilmiş olduğuna delaletini te'yid eder. Ehl-i kitap olanlar, Kur'anın onların yanında olanı tasdik ettiğini bilirler. Hâlbuki Hz. Peygamber ne onların kitaplarını okumuş, ne de âlimleriyle beraber olmuştur.

Ayet, onların hepsinin bunu bildiğini ifade etti. Çünkü ekserisi zâten bilirler, bilmeyenler de ednâ bir teemmülle öğrenebilirler.

Denildi ki: **“Kendilerine kitap verdiklerimiz, onun gerçekten Rabbin katından hak olarak indirilmiş olduğunu bilirler”** derken, bundan murat onlardan mü'min olanlardır.

“O halde sakın şüphe edenlerden olma.” فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشَكِّكِينَ

Sakın onların bunu bilmesi hususunda veya ekserisinin onu yalanlaması sebebiyle o Kur'anın Allah tarafından indirilmesi konusunda şüpheye düşme!

Ayet-i Kerîme, **“Ve (bana) “sakın Allah’a ortak koşanlardan olma”** (denildi).” (En'am, 14) ayeti gibi tehyic babındandır.¹³

Veya hitap Hz. Peygambere olmakla beraber, bundan murat ümmetidir.

Denildi ki: Ayetteki hitap muhatap olan herkesedir. Yani, Kur'anın sıhhati konusunda deliller birbirini bu şekilde takviye edince, hiç kimsenin bu meselede şüpheye düşmesi uygun değildir.

115-“Rabbinin kelimesi sıdk ve adalet bakımından tamdır.” وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا

Kur'an, verdiği haberlerde ve yaptığı vaatlerde sadıktır. Meseleler hakkında verdiği hükümlerde ise âdildir.¹⁴

“Onun kelimelerini değiştirebilecek yoktur.” لَا مَبْدَلَ لِكَلِمَاتِهِ

Allahın kelimelerini daha doğru ve daha âdil bir şeyle değiştirmeye kimsenin gücü yetmez.

Veya Tevrat'a yapıldığı gibi, kimsenin Kur'anı tahrif ederek ondan olmayanları ondanmış gibi göstermesi söz konusu olamaz.

Ayet-i Kerime, bu manaya göre **“Hiç şüphe yok ki, o zikri (Kur'an'ı)**

¹³ Hz. Peygamber, şirkten en uzak insandır. Ama Ona böyle emredilmesi, işin ciddiyetini vurgular ve o hal üzere devam etmeye şiddetle teşvik eder.

¹⁴ Yani Kur'an hem sıdk hem de adalet özelliğine sahiptir. Sıdk özelliği verdiği haberler ve yaptığı vaatlerle ilgilidir. Adalet özelliği ise, hükümlerle ilgilidir. O, hep doğruyu söyler ve adil bir şekilde hükmeder. Bunların zıddı olan yalan ve zulüm, ona asla yanaşmaz.

biz indirdik ve elbette onu koruyacak olan da biziz.” (Hicr, 9) ayeti gibi taraf-ı ilâhîden Kur'anın korunmasına dair bir garantidir.

Veya ayetin manası şöyledir: Kur'andan sonra onu neshedecek, hükümlerini değiştirecek bir peygamber ve bir nebi gelmeyecektir.

وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ “O, Semi’ – Alîm’dir.”

Allah onların söylediklerini işitir, gizlediklerini de bilir, dolayısıyla onları ihmal etmez.

116- “Eğer yeryüzündekilerin çoğuna uysan, seni Allah yolundan saptırırlar.”

“Yeryüzündekilerin çoğu” ifadesinden murat,

-Kafirler,

-Cahiller,

-Hevâ'ya uyanlar olabilir.

Çünkü yoldan çıkan kimse, genelde yoldan çıkarıcı şeyleri emreder.

“Onlar ancak zanna tabi oluyorlar.”

Onların zanna tâbi olmaları,

-Babalarını hak yolda sanmaları,

-Cehaletleri,

-Fasit (bozuk) görüşleridir.

Zan, ilim mukabili olarak kullanılır.

“Ve onlar sadece yalan uyduruyorlar.”

-Allaha çocuk nisbet etmeleri,

-Putlara tapmanın Allaha ulaşmaya vesile olduğunu söylemeleri,

-Ölü etini helâl kabul etmeleri,

-Ve aslında helâl olan bazı hayvanları haram saymaları gibi ifadelerinde ancak yalan söylüyorlar.

Veya söyledikleri zan ve tahminden başka bir şey değil iken, kendilerini hak bir şey üzere takdir ediyorlar.

117- “Şüphesiz Rabbin, yolundan sapmanı en iyi bilendir.”

“Ve O, doğru yolu bulanları da en iyi bilendir.”

Cenab-ı Hakkın en iyi bilmesi,

-İlmin kendisine taallukunun mümkün olduğu bütün cihetleri ihata etmesi,

-İlminin “olmazsa olmaz” şeklinde lüzumu,

-İlminin zâtından olup hariçten olmamasındandır.

118- “Onun ayetlerine inanan kimseler iseniz, artık üzerine Allah’ın ismi anılarak kesilenlerden yiyein.”

Yani, boğazlanması esnasında Allah adı anılarak kesilen hayvanların etlerinden yiyein, Allah adı anılmadan veya murdar olarak ölen hayvanların etlerinden ise yemeyin.

“Onun ayetlerine inanan kimseler iseniz”

Çünkü Allahın ayetlerine inanmak, Allahın helal kıldıklarını mubah saymayı, haram kıldıklarından ise uzak durmayı iktiza eder.

119- “Size ne oluyor da Allah’ın adı anılarak kesilenlerden yemiyorsunuz?”

Allah adı söylenerek kesilmiş, eti mubah hayvanlardan yemenize bir engel yoktur.

“Hâlbuki O size, mecbur kalmanızın dışında haram olan şeyleri genişçe açıklamıştır.”

“(Şunlar) size haram kılındı: Ölmüş hayvan, kan, domuz eti, Allah’tan başkası adına boğazlanan hayvan...” (Maide, 3) gibi ayetlerde haram olanlar bildirilmiştir.

Zaruret halinde, aslında haram olan bir şeyi yemek helâl olur.

“Doğrusu onları çoğu, bir ilme dayanmadan hevâ’larına uyarak yoldan çıkarıyor.”

Onların çoğu, ilim ifade eden bir delile dayanmadan, sırf kendi keyiflerine göre haramı helâl ve helali haram yaparak yoldan çıkarıyorlar.

“Şüphesiz Rabbin, haddi aşanları en iyi bilendir.”

Seni terbiye eden Rabbin, elbette haktan batıla, helalden haram doğru haddi aşan mütecavizleri en iyi bilendir.

120- **“Günahın zahir olanını da bırakın, batın olanını da.”**

Zahir günah, açıktan işlenen, **batın günah** ise gizlice yapılandır.

Azalarla işlenen günah zâhir, kalp ile işlenen ise batındır.

121- **“Çünkü günah kazananlar, yaptıkları karşılığında cezalandırılacaklardır.”**

121- **“Üzerine Allah adı anılmayanlardan yemeyin.”**

“Çünkü bu bir fısıktır.”

Ayetin zahirine göre kasden veya unutma yoluyla Allahın adı söylenmemişse, kesilen hayvanın etinden yenilmez. Davud-u Zahirî bu kanaattedir. Ahmed Bin Hanbelden de böyle bir görüş nakledilir. İmam Malik ve İmam Şafîi ise, Hz. Peygamberin şu hadisine dayanarak bunun hilafını söylerler: “Allah adını söylememiş de olsa, müslümanın kestiği hayvan, helâldir.” İmam Ebu Hanife ise kasten terk ile unutarak terk arasında fark olduğunu söyler.

İmam Ebu Hanife **“Üzerine Allah adı anılmayanlardan yemeyin”** ayetini şöyle açıklar:

Bundan murat meyte olabilir.

Veya Allahın adı dışında başkası namına kesilen hayvanlar olabilir. Nitekim ayetin devamında **“bu bir fısıktır”** denilmesi de bunu teyid eder. Çünkü fisk, Allahtan başkası için kesilene denilir.

122- **“Şeytanlar, kendi dostlarına, sizinle mücadele etmelerini vahyederler.”**

Şeytanlar, dostları olan kâfirlere vesvese yoluyla sizinle mücadele etmelerini telkin ederler. Mesela derler ki: “Sizin ve av hayvanlarınızın öldürdüğünü yiyorsunuz da Allahın öldürdüğünü terk ediyorsunuz!”

123- **“Eğer onlara itaat ederseniz, şüphesiz siz de müşriklerden olursunuz.”**

Eğer Allahın haram kıldığını helal yaparak o şeytanlara itaat ederseniz siz de Allah’a ortak koşmuş olursunuz. Çünkü Allaha itaati bırakıp başkasına itaat eden ve onun dinine uyan, elbette şirke girmiş olur.

122- **أَوْ مَنْ كَانَ مَيِّتًا فَأَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشَىٰ بِهِ فِي النَّاسِ كَمَنْ مَثَلُهُ فِي -122**
الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِنْهَا “Ölü iken hayat verdiğimiz ve kendisine, in-
sanlar içinde yürüyeceği bir nur ihsan ettiğimiz kimsenin durumu,
karanlıklar içinde kalmış ve bir türlü ondan çıkamayan kimsenin
durumu gibi midir?”

Ayet, bir temsil yoluyla şunu anlatır: Allahın hidayet ettiği kimse, daha önce manen ölü iken hayat bulur, dirilir. Öncesinde dalalette iken bundan kurtulur, deliller ve ayetlerin nuruyla önünü görür, eşyayı tefekkürle seyrir ve temaşa eder. Böylece hak ve batılı, haklıyı ve haksızı birbirinden ayırır.

“...karanlıklar içinde kalmış ve bir türlü ondan çıkamayan kimsenin durumu gibi midir?”

Ayetin bu kısmı da, dalalette kalan ve ondan asla ayrılmayan kimsenin hâlini anlatan bir meseldir.

كَذَلِكَ زَيْنٌ لِلْكَافِرِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ “İşte kâfirlere, işlemekte oldukları çirkinlikler böyle süslü gösterilmiştir.”

İşte, mü'minlere imanları süslü kılındığı gibi, kâfirlere de kendi yaptıkları süslü kılındı.

Sebeb-i Nüzûl

Ayet Hz. Hamza ve Ebu Cehil hakkında nazil oldu. Hz. Ömer ve Ebu Cehil hakkında indiği de söylenmiştir.

123- **وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا فِي كُلِّ قَوْمٍ آكَابِرَ مُجْرِمِينَ لِيَمْكُرُوا فِيهَا -123**
gibi, her beldede mücrimleri oranın ileri gelenleri kıldık ki orada hilekârlık etsinler.”

Mekke’de olduğu gibi hemen her beldede, orada hileler yapmaları için önde gelen kimseleri mücrimler kıldık.

Ayette geçen **“ekabir”** “büyük olanlar” demektir. Bunlar halkı peşle-rinden sürüklemekte ve onlara hileler yapmakta mahir kimselerdir.

وَمَا يَمْكُرُونَ إِلَّا بِأَنْفُسِهِمْ “Hâlbuki onlar ancak kendilerine hile yaparlar.”

وَمَا يَشْعُرُونَ “Ama farkında olmuyorlar.”

Çünkü yaptıklarının vebalini kendileri çekeceklerdir.

124- “Onlara bir âyet geldiği zaman, “Allah elçilerine verilenin bir benzeri bize de verilinceye kadar asla inanmayacağız” dediler.”

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Ebu Cehil şöyle der: “Abd-i Menaf oğullarıyla hep rekabet halinde olduk. Tam onlarla eşit hale gelmiştik ki “bizden peygamber çıktı, kendisine vahiy geliyor” dediler. Vallahi, O’na gelen vahiy bize de gelmedikçe Muhammede inanmayacağız!”

Bunun üzerine üstteki ayet nâzil olur.

“Allah, risalet görevini kime vereceğini en iyi bilendir.”

Ayet, onlara bir reddir. Yani, nübüvvet neseple, malla değildir. Ancak Allahın dilediği kullarına nasip ettiği ruhanî faziletlerlerdir. Allah, mesajını iletme ehil olanları seçer ve görevlendirir.

“Suçlu olanlara, Allah katından bir zillet ve yaptıkları hilelerden dolayı şiddetli bir azap erişecektir.”

“Allah katından bir zillet”

O mücrimlere, kibirlerinden sonra zillet ve küçüklük isabet eder.

“Allah katından” ifadesi, taraf-ı İlahiden gelecek bir musibete işaret edebildiği gibi, kıyamet günü başlarına gelecek en büyük musibeti de ifade edebilir.

“Ve yaptıkları hilelerden dolayı şiddetli bir azap erişecektir”

Hileleri sebebiyle veya hilelerine bir karşılık olarak onlara çok büyük bir azap vardır.

125- “Allah, her kimi hidayete erdirmek isterse, onun göğsünü İslâm’a açar.

Allah kime hak yolu bildirmek ve onu imana muvaffak kılmak isterse, kalbine genişlik verir.

Ayet, insan nefsinin,

-Hakkı kabule hazır olması,

-Hakkı kabule engel olan ve aykırı olan hallerden arıtılmasını kinaye yoluyla anlatır.

Hz. Peygambere ayetle ilgili sorulduğunda şöyle buyurmuştur:

“Bu, Allahın mü'min kulunun kalbine bıraktığı bir nurdur. Bu nurla inşirah duyar, genişlik kazanır.”

Bunun üzerine ashab “bunun bilinecek bir emaresi var mı?” diye sorarlar. Hz. Peygamber şöyle cevap verir: “Evet,

-Ebediyet diyarına yönelmek,

-Aldanma diyarı olan dünyadan yüz çevirmek,

-Ölüm gelmeden ona hazır olmak.”

“Kimi وَمَنْ يُرِدْ أَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا كَأَنَّمَا يَصَّعْدُ فِي السَّمَاءِ de saptırmak isterse, sanki göğse yükseliyormuş gibi, göğsünü dar ve sıkıntılı yapar.”

Bu kalp darlığı sebebiyle hakkı kabule yanaşmaz, kalbine iman girmez.

“Sanki göğse yükseliyormuş gibi”

Ayetin bu kısmı, kalp darlığı sebebiyle iman etmemeyi, asla yapamaya-çağı bir şeye teşebbüs eden kimsenin haline benzetti.

Çünkü semaya yönelmek, insanın gücünün yetmeyeceği şeylerde bir meseldir. Bununla, insanın havaya yükselmesinin olmayacak bir şey olması gibi, böyle birinin de iman etmesinin olmayacak bir şey olduğuna tenbihte bulunulmuştur.

“Allah, iman etmeyenlere كَذَلِكَ يَجْعَلُ اللَّهُ الرَّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ işte böyle azap verir.”

Allah, bu şekilde bazılarının sadrını daraltıp kalbini haktan uzaklaştırdığı gibi, iman etmeyenlerin üzerine işte böyle azap indirir, onları tevfiğinden mahrum bırakır.

Ayette “onlar üzerine” demek yerine **“iman etmeyenlere”** denilmesi, hükmün illetini göstermek içindir, iman etmediklerinden dolayı böyle bir cezaya çarptırılmışlardır.

126- “İşte bu, dosdoğru olarak Rabbinin yoludur.”

“İşte bu” ifadesiyle işaret olunan şey

-Kur'anın getirdiği beyan,

-İslam,

-Bahsi geçen imana muvaffak kılmak veya mahrum bırakmak olabilir.

“Rabbinin yoludur.”

Rabbinin razı olduğu yoldur. Veya O'nun hikmetinin iktiza ettiği âdeti ve yoludur.

“Dosdoğru olarak”

Bu yolda bir eğrilik yoktur.

“Şüphesiz biz, hatırlayıp ibret alan bir kavim için âyetleri geniş bir şekilde açıkladık.”

Öğüt alanlar bu âyetlerden anlarlar ki,

-Her şeye gücü yeten ancak Allah'tır.

-Hayır ve şerden meydana gelen her şey O'nun hükmüyle ve yaratmasıyla.

-Ve o, kullarının hallerini bilir, onlara muamelesinde hikmet ve adalet sahibidir.

127- لَّهُمْ دَارُ السَّلَامِ عِنْدَ رَبِّهِمْ “Onlar için Rableri katında dârus- selâm vardır.”

Dârus-Selâm, Allahın diyarıdır. Bundan murat cennettir. Allahu Teâlânın bunu zâtına nisbet etmesi, o cennetin şanına tazim içindir.

Veya “Darus-Selâm”dan murat her türlü nahoş şeylerden uzak olan selâmet yurdu.

Veya kendilerine taraf-ı İlahiden selâm verilecek diyardır.

Darus-Selâm, Allahın taahhüdündedir. Veya onlar için Allah katında hazırlanmış olup, kühünü O'ndan başkası bilmemektedir.

“Ve O, yapmakta oldukları şeylerden dolayı onların velisidir.”

128- وَيَوْمَ يَخْشُرُهُمْ جَمِيعًا “Onların hepsini bir araya toplayacağı gün (şöyle diyecektir:)”

“Ey cin topluluğu! İnsanların çoğunu yoldan çıkardınız.”

“Cin topluluğundan” murat şeytanlardır. Yani, ey şeytanlar topluluğu!

İnsanları kandırmak ve yoldan çıkarmak için çok çalıştınız, onları kendinize tâbi yaptınız.

وَقَالَ أَوْلِيَاؤُهُمْ مِنَ الْإِنْسِ “Onların insanlardan olan dostları şöyle derler:”

رَبَّنَا اسْتَمْتَعَ بَعْضُنَا بِبَعْضٍ “Ey Rabbimiz! Bizler birbirimizden yararlandık.”

İnsanların cinlerden faydalanması, cinlerin onlara şehvî şeylere ve bunlara ulaştıran vesilelere rehberlik yapmalarıdır. Cinlerin insanlardan faydalanması ise, insanların onlara itaat etmesi ve muratlarına ulaştırmalarıdır.

Denildi ki: İnsanların onlardan faydalanması, ıssız yerlerde ve korku hallerinde onlara sığınmaları, cinlerin insanlardan faydalanması ise, insanların onları korumaya muktedir varlıklar olarak kabullenmeleridir.

وَبَلَّغْنَا أَجَلَنَا الَّذِي أَجَلْت لَنَا “Ve bize belirlediğin ecelimizin sonuna ulaştık.”

Onlara belirlenen ecelden murat, öldükten sonra diriltilmeleridir.

Onların bu ifadesinde,

-Şeytana uyduklarını,

-Hevâ'ya tâbi olduklarını,

-Haşri inkâr ettiklerini,

-Yaptıklarına pişman olduklarını itiraf etmek vardır.

قَالَ النَّارُ مَثْوِيكُمْ خَالِدِينَ فِيهَا “Allah der: Ebedî kalmak üzere duracağınız yer ateştir.”

إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ “Ancak Allah'ın dilemesi müstesna.”

Ayette nazara verilen istisna,

-Ateşten zemherire intikal vakitleridir.

-Ateşe girmeden evvel kendilerine tanınan mühletler de olabilir.

إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ “Şüphesiz Rabbin Hakîm – Alîm'dir.”

Senin Rabbin, fiillerinde hikmet sahibidir, ins ve cinin amellerini ve hallerini bilir.

129- **“İşte bunun gibi, kesbettikleri şeyler sebebiyle zalimlerin bir kısmını bir kısmına dost yaparız.”**

Kesbettikleri küfür ve günahlar sebebiyle o zalimlerin bir kısmını bir kısmına dost yaparız.

130- **يَا مَعْشَرَ الْجِنَّ وَالْإِنْسِ أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِي هَذَا** **“Ey cin ve ins topluluğu! İçinizden size âyetlerimi anlatan ve bu gününüzün gelip çatacağını size hatırlatan rasuller gelmedi mi?”**

Ayette nazara verilen rasuller, özellikle insanlara gönderilen elçilerdir. Lakin hitapta cinlerle beraber olduklarından ifadenin böyle gelmesi sahih olmuştur. Bunun naziri **“İkisinden inci ve mercan çıkar.”** (Rahmân, 22) ayetidir. Mercan, tuzlu sudan çıkar, tatlı sudan çıkmaz.

Bazıları ayetin zahirinden hareketle **“Hem insanlara hem de cinlere kendi cinslerinden peygamberler gönderildi”** dediler.

Denildi ki: Cinlerden gönderilen elçiler, insanlara gönderilen peygamberlerin elçileridir. Nitekim ayette şöyle geçer:

“Hani Kur'an'ı dinlemek üzere cinlerden bir grubu sana yöneltmiştik. Onlar, peygamberin yanına gelince birbirlerine, “Susun!” dediler. Kur'an'ın okunması bitince de uyarıcı olarak kavimlerine döndüler.” (Ahkaf, 29)

قَالُوا شَهِدْنَا عَلَى أَنْفُسِنَا “Onlar derler: Biz kendi aleyhimize şahitlik ettik.”

Günah ve isyan içinde olduğumuza şahadet ettik.

Onların bu ifadesi, küfürlerini ve azabı hak ettiklerini bir itiraftır.

وَعَرَّثْتُهُمُ الدُّنْيَا “Dünya hayatı onları aldattı.”

وَشَهِدُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ أَنَّهُمْ كَانُوا كَافِرِينَ **“Ve kâfir olduklarına dair kendi aleyhlerine şahitlik ettiler.”**

Ayet, onların bakışının hatalı olduğunu ve görüşlerinin doğru olmadığını bildirerek onları kınar. Çünkü onlar dünya hayatına ve nâkis lezzetlere aldandılar, ahireti ise bütün bütün terk ettiler. Sonunda kendileri aleyhinde küfürlerine şahadet ettiler, kendilerini ebedi azaba teslim ettiler.

Onların bu hâlini anlatmakta, muhatapları onlar gibi olmaktan sakındırmak vardır.

131- “İşte bu, Allah’ın, halkları habersizken beldeleri haksız yere helâk etmeyeceği içindir.”

“İşte bu” ifadesi, peygamberlerin gönderilmesine işarettir.

Ayetin devamı, hükmün illetini gösterir.¹⁵

132- “Her biri için yaptıklarına göre dereceler vardır.”

Mükelleflerin hepsi için yaptıkları amellere göre veya bunların karşılığı olarak mertebeler vardır.

“Rabbin onların yaptıklarından gafil değildir.”

Allah, onların yaptıklarından gafil olmadığı için hiçbir amel O’na gizli kalmaz. Onlardan her birinin layık olduğu sevap veya ceza miktarını da elbette bilir.

133- “Rabbin Ğanî’dir, rahmet sahibidir.”

Allah Ğanî’dir, kullarından ve onların ibadetlerinden müstağnidir, hiçbir şeye muhtaç değildir.

“Rahmet sahibidir.”

Onları kemâle erdirmek için mükellefiyetle onlara merhametini gösterir, isyanlarına mukabil de süre verir.

Ayette, biraz önce zikri geçen peygamber göndermenin –haşa- Allah’ın bir faydası olmasına değil, kullara merhametinin bir tezahürü olduğuna tenbihte bulunmak ve bu ayetin peşinde gelen **“dilerse sizi ortadan kaldırıır”**, yani **“size bir ihtiyacı yoktur”** manasına da bir hazırlık vardır.

“İn يشأ يذهبكم ويستخلف من بعدكم ما يشاء كما أنشأكم من ذرية قوم آخرين” **“Sizi başka bir kavmin neslinden getirdiği gibi, dilerse sizi ortadan kaldırır ve sizden sonra da yerinize dilediğini getirir.”**

¹⁵ Yani, Allahın peygamberler göndermesi insanların “Ya Rabbi, bizler nelerle mükellef olduğumuzu bilmiyorduk” dememeleri içindir.

“Dilerse sizi ortadan kaldırır”

Ey âsiler, Allah dilerse sizi ortadan kaldırır.

“Ve sizden sonra da yerinize dilediğini getirir.”

Dilerse böyle yapar. Ama size olan rahmetinden bunları size bildirdi, içinizden peygamberler gönderdi.

134- “Size vaad edilenler muhakkak gelecektir.” إِنَّ مَا تُوعَدُونَ لَآتٍ

“Ve siz, onun önüne geçemezsiniz.” وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ

Size vaat edilen öldükten sonra dirilmek ve ahiretle ilgili hâller muhakkak vuku bulacaktır.

135- “De ki: Ey kavmim! Gücünüz yettiğince yapacağınızı yapın!” قُلْ يَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَاتَتِكُمْ

Bütün imkânlarınızı seferber edin, yapacağınızı yapın! Küfrünüzde, düşmanlığınızda sebat edin!

“Gücünüz yettiğince yapacağınızı yapın!”

Ayetin bu ifadesi, emir sûretinde bir tehdittir.

“Ben de yapıyorum.” إِنِّي عَامِلٌ

Ben de İslâm üzere sabır ve sebâtla devam edeceğim.

Emir sıgasıyla tehdit, vaîdde mübalağadır. Sanki tehdidi yapan toptan ceza vermek istemekte ve muhatabını bunu netice verecek şeye sevk etmektedir. Ayrıca, bu tehditte, yapamayacağı şey kendisine emredilen biri gibi, tehdit edilen kimsenin de ne yaparsa yapsın şerden başka bir şey kazanamayacağını tescil etmek vardır.

“Yakında (dünya) yurdunun akıbetinin kimin olduğunu bileceksiniz.” فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِ

Ayette, uyarı bulunmakla beraber sözü insaflı söylemek ve hüsn-ü edep vardır. Ayrıca, uyarının haklı olduğuna güvenmesine bir tenbih söz konusudur.

“Şüphesiz, zalimler felaha eremezler.” إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ

Ayette “kâfirler” yerine **“zalimler”** denilmesi hem daha genel olması, hem de daha ziyade mana ifade etmesindendir.

Helâl Ve Haramı Beyan Yetkisi

136- “Yarattığı ekinlerden وَجَعَلُوا لِلَّهِ مِمَّا ذَرَأَ مِنَ الْحَرْثِ وَالْأَنْعَامِ نَصِيبًا ve hayvanlardan Allaha bir pay ayırdılar.”

“Ve kendi zanlarınca, “bu, Allah için, bu da bizim şeriklerimiz (putlarımız) için” dediler.”

“Şerikleri için olan hisseye gelince, مَا كَانَ لِشُرَكَائِهِمْ فَلَا يَصِلُ إِلَى اللَّهِ Allah’a ulaşmaz.”

“Allah için olan hisse ise şeriklerine ulaşır.”

Rivayete göre Mekke müşrikleri tarlada elde edilen mahsulden ve hayvanlardan bir kısmını ayırıp bunları misafirlere ve fakirlere sarfediyorlardı. Bir kısmını ilahları (putları) için ayırıyor ve onların giderlerine kullanıyor, onlara kurban kesiyorlardı. Allah için ayırdıklarının daha kaliteli olduğunu gördüklerinde bunu putlar için ayırdıklarıyla değiştiriyorlardı. Putlar için ayırdıklarını daha kaliteli gördüklerinde ise, ilahlarına olan muhabbet sebebiyle bir değişiklik yapmıyorlardı.

“Yarattığı ekinlerden ve hayvanlardan O’na bir pay ayırdılar” ifadesinde onların ne derece cahil olduklarına bir tenbih vardır. Çünkü hiçbir şeye gücü yetmeyen mahlûku, yaratıcıya ortak kılmaktadırlar. Sonra daha temiz olanı o mahlûk için ayırmakla Allaha tercih etmektedirler.

Ayette “**kendi zanlarınca**” ifadesi, bunun Allah tarafından emredilme-yip kendi uydurdukları şeylerden olduğuna bir tenbihtir.

“Ne kötü hükmediyorlar!”

137- وَكَذَلِكَ زَيْنٌ لِكَثِيرٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ قَتَلَ أَوْلَادَهُمْ شُرَكَائُهُمْ لِيُزْذَوْهُمْ - “Bunun gibi, onların şerikleri müşriklerden çoğuna evlatlarını öldürmeyi güzel gösterdi ki hem onları mahvetsinler, hem de dinlerini karıştırıp bozsunlar.”

İşte kurban taksiminde bu yanlış uygulamayı onların cinnî şerikleri kendilerine süslü gösterdikleri gibi, evlatlarını ilahlara kurban etmeyi veya kız çocuklarını diri diri toprağa gömmeyi de güzel gösterdiler.

Böyle yapmaları,

-Onları günaha kışkırtarak helâk etmek,

-Ve ataları İsmailin dininden gelen şeyleri onlara karıştırmak veya din-den kendilerine emredilenleri farklı bir şekilde göstermek içindir.

وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا فَعَلُوهُ “Eğer Allah dileseydi, bunu yapamazlardı.”

Şayet Allah dileseydi, müşrikler kendilerine süslü kılınan şeyleri yapmazlardı.

Ayetten murat, günahları süslü kılan cinnî şeytanlar da olabilir veya hem müşrikler, hem de onları günahlara kışkırtanlar beraberce düşünülebilir.

فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ “Artık sen onları uydurdukları ile baş başa bırak.”

138- وَقَالُوا هَذِهِ أَنْعَامٌ وَحَرْثٌ حِجْرٌ لَا يَطْعُمُهَا إِلَّا مَنْ نَشَاءُ بَرَعِمِهِمْ وَأَنْعَامٌ -138 “Zanlarınca dediler ki: Bunlar dokunulmaz hayvanlar ve ekinlerdir, bunları bizim dilediğimizden başkası yiyemez. Bunlar da sırtları (binilmesi) yasaklanmış hayvanlardır.”

Bununla işaret olunan, ilahları (putları) için ayırdıklarıdır.

“Bunları bizim dilediğimizden başkası yiyemez” ifadesinden murat, o putlara hizmet edenler ve erkeklerdir. Kadınların yemesini haram sa-
yıyorlardı.

“Bunlar da sırtları yasaklanmış hayvanlardır.”

Sırtları, yani binilmesi haram olan hayvanlar bahira, saibe ve hamie de-
nilen hayvanlardır.¹⁶

وَأَنْعَامٌ لَا يَذْكُرُونَ اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا “Bir kısım hayvanları da keserken üzer-
lerine Allah’ın adını anmazlar.”

Bir kısım hayvanları keserken Allah adını söylemeyip putların namına kesiyorlardı.

افْتَرَاءً عَلَيْهِ “(Bütün bunları) Ona (Allah’a) iftira ederek yaparlar.”

¹⁶ Bunlarla alakalı, Maide sûresi 103. ayette bilgi vardır.

“Bu iftiraları sebebiyle, (Allah) onları cezalandıracaktır.”

139- وَقَالُوا مَا فِي بُطُونِ هَذِهِ الْأَنْعَامِ خَالِصَةٌ لِّذُكُورِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلَىٰ أَزْوَاجِنَا
 “Dediler ki: Bu hayvanların karınlarındakiler sadece erkeklerimize ait olup eşlerimize haramdır.”

Bundan murat, bahira ve saibe adı verilen dişi hayvanların karınlarındaki ceninlerdir.

“Eğer ölü doğarsa o zaman hepsi onda ortaklırlar.”

Yani, eğer canlı olarak doğarsa, bunlar erkeklerimize helaldir, kadınlara ise haramdır.

“(Allah) onların bu nitelemelerini cezalandıracaktır.”

“Çünkü O, Hakîm – Alîm’dir.”

Bu şekilde nitelemeleri “Onlar, kendilerinin hoşlanmadıkları şeyleri, Allah’a isnad ederler. Dilleri ise, en güzel şeylerin onlara ait olduğunu yalan olarak uydurur.” (Nahl, 62) ayetinin de işaret ettiği gibi gerçeği yansıtmayan bir niteleme olduğundan Allaha karşı bir iftiradır ve bunun cezasını göreceklidir.

140- قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ قَتَلُوا أَوْلَادَهُمْ سَفَهًا بِغَيْرِ عِلْمٍ وَحَرَّمُوا مَا رَزَقَهُمُ اللَّهُ افْتِرَاءً
 “Beyinsizlikleri yüzünden bilgisizce çocuklarını öldürenler, Allah’ın kendilerine verdiği rızkı -Allah’a iftira ederek- haram sayanlar, mutlaka hüsrana düşmüşlerdir.”

Bundan murat, esaret ve fakirlik korkusuyla kızlarını öldüren bazı Arablardır.

Böyle yapmaları akıllarının kıt olmasından ve onların rızıklarını verecek olanın kendileri değil Allah olduğunu bilmemelerindendir.

“Allah’ın kendilerine verdiği rızkı -Allah’a iftira ederek- haram sayanlar”

Bahira gibi aslında Allahın rızık olarak verdiklerini haram kılıyorlar.

“Gerçekten onlar sapmışlardır.” قَدْ ضَلُّوا

“Doğru yolu bulmuş da değillerdir.” وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ

Böylece yoldan saptilar, hak ve doğru olana yol bulmadılar.

وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَ جَنَّاتٍ مَعْرُوشَاتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ وَالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ -141-
“O, çardaklı-çardaksız olarak bahçeleri, ürünleri, çeşit çeşit hurmalıkları ve ekinleri, zeytini ve narı birbirine benzer ve birbirinden farklı biçimde yaratandır.”

Çardaklı ve çardaksız üzüm bahçelerinden murat, insan eliyle dikilenler ve sahra ve dağlarda bitenler de olabilir.

“Birbirine benzer ve birbirinden farklı”

Bunların her birinin meyveleri görünüş ve keyfiyet olarak farklı farklıdır.

Bunların bazı fertleri renk ve tatta birbirine benzer, bir kısmı ise ben-zemez.

“Bunlar meyve verince meyvelerinden yiyin.” كُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ

“Hasat günü de hakkını verin.” وَأَتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ

Ayetten murat, hasat zamanı sadaka olarak verilmesidir, zekât değildir. Çünkü zekât Medinede farz kılındı, ayet ise Mekki ayetlerdendir. Bununla beraber ayetin Medenî olup bundan muradın zekât olduğu da söylenmiştir.

Hasad günü zekâtının verilmesini söylemek, buna ihtimam gösterilmesi, tehir edilmemesi içindir.

“Ama israf etmeyin.” وَلَا تُسْرِفُوا

Tasaddukta israf etmeyin.

Bu ayet, “Onu (elini) büsbütün de açma.” (İsra, 29) ayeti gibidir.

“Çünkü O, israf edenleri sevmez.” إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ

Allah, israf edenlerin filine rıza göstermez.

142- “(O), hayvanlardan yük taşıyanları ve eti yenilenleri (yaratandır).” وَمِنْ الْأَنْعَامِ حَمُولَةً وَفَرْشًا

Allah, ağırlıklarınızı taşıyan ve kesilip yenilen, derisinden, yününden, kılından dokuma yapılan hayvanlar yarattı.

Denildi ki: O hayvanlardan büyük olanlar yük taşımaya, küçük olup yere yakın olanlar da dokuma yapılmaya müsaittir.

كُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ “Allah’ın size verdiği rızıktan yiyin.”

O hayvanlardan, Allahın size helâl kıldıklarını yiyin.

وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ “Ve şeytanın adımlarına uymayın.”

Helal kılmak ve haram kılmakta kendi keyfinize göre konuşarak şeytanın adımlarına uymayın.

إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ “Çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır.”

143- ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ “Sekiz adet hayvan.”

مِنَ الضَّأْنِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْمَعْزِ اثْنَيْنِ “Koyundan iki, keçiden iki.”

فُلَ الذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أَمِ الْأُنثَيَيْنِ “De ki: (Allah), iki erkeği mi haram kıldı, yoksa iki dişi mi?”

أَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الْأُنثَيَيْنِ “Ya da iki dişinin rahimlerinde bulunan yavruları mı?”

Ayetin bu kısmı, bir önceki ayette yer alan insana musahhar kılınan hayvanlardan bedeldir veya yine o ayette geçen “Yiyiniz...” emrinin mefûlûdür.

نَبَوْنِي بِعِلْمٍ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ “Eğer sadık iseniz, bana bir bilgi verin.”

Eğer onun haramlığı davasında doğru söylüyorsanız, Allahın bunlardan bir şeyi haram kıldığına delâlet eden şeyi bana haber verin!

144- وَمِنَ الْإِبِلِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْبَقَرِ اثْنَيْنِ “Ve deveden iki, sığırdan iki.”

فُلَ الذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أَمِ الْأُنثَيَيْنِ “De ki: (Allah), iki erkeği mi haram kıldı, yoksa iki dişi mi?”

أَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الْأُنثَيَيْنِ “Ya da iki dişinin rahimlerinde bulunan yavruları mı?”

Ayetten murat Allahu Teâlânın bu dört cinsin erkeğinden ve dişisinden veya dişilerinin rahminde bulunanlardan herhangi bir şeyi haram kılmasını inkârdır. Çünkü onlar bu hayvanların erkeklerini, bazan da nasıl olursa

olsun bunların yavrularını “Allah bunları haram kıldı” diyerek haram sayıyorlardı.

“Yoksa Allah size bunları haram ettiğinde, orada hazır mı idiniz!?”

Allah bunları size haram kıldı da, buna şahit mi oldunuz? Çünkü sizler hiçbir peygambere inanmıyorsunuz. Bu durumda böyle bir bilgiye ancak müşahade ve duyma yoluyla ulaşabilirsiniz!

“Böyle hiçbir bilgiye dayanmaksızın, insanları saptırmak için Allah’a karşı yalan uydurandan daha zalim kim olabilir?”

Bir ilme dayanmadan insanları saptırmak için yalan uydurup, bunu da Allaha nisbet ederek O’nun haram kılmadığını harammış gibi gösterenden daha zâlim kim olabilir?

“Şüphesiz Allah, zalimler topluluğunu doğru yola iletmez.”

145- “De ki: Bana vahyedilenler içinde bir kimsenin yiyecekleri arasında şunlardan başka, haram kılınmış bir şey bulmuyorum:”

“Bana vahyedilenler içinde” ifadesi “bana vahyedilen Kur’anda” manasına gelebildiği gibi, genel anlamda da olabilir. Ayette, bir şeyin haramlığının hevâ ile değil ancak vahiyle bilinebileceğine bir tenbih vardır.

“Leş.”

“Veya akıtılmış kan.”

Ayette “akıtılmış kan” denilmesi, ciğer ve dalak gibi böyle olmayanların hükümden hariç tutar.

“Veya domuz eti.”

“Ki o şüphesiz necistir.”

Çünkü domuz, necaset yemeyi âdet hâline getirdiği için bizzat kendisi veya eti necistir.

“**Ya da Allah’tan başkası adına kesilmiş bir murdar hayvan.**”

Put adına kesilen hayvana “fısk” denilmesi putun Allaha itaatten çıkma işlerinde kullanılmasındandır.

“**Fakat talip olmaksızın ve zaruret ölçüsünü aşmaksızın kim bunlardan yemek zorunda kalırsa, şüphesiz Rabbin Ğafur – Rahîm’dir.**”

Ğafur- Rahim olduğu için, zaruret hâlinde yediğinden dolayı onu hesaba çekmez.

Ayet, “**Bana vahyedilenler içinde bir kimsenin yiyecekleri arasında şunlardan başka, haram kılınmış bir şey bulmuyorum**” ifadesiyle muhkemdir. Bu üslûb, başka bir şeyde haramlığın olmasını ortadan kaldırmaz. Dolayısıyla bu ayete dayanarak haber-i vahidle kitabın neshine veya bunlar dışındakilerin hepsinin helâl olduğuna delil getirmek uygun olmaz.

“**Yahudilere tırnaklı hayvanların hepsini haram kıldık.**”

Deve, yırtıcı hayvan ve kuşlar gibi tırnaklı olanları onlara haram kıldık.

Denildi ki: Ayette nazara verilen, pençe ve toynağı olan hayvanlardır. Toynağa “tırnak” denilmesi mecazendir. Belki de zulümlerinin neticesi olarak genel bir haram kılma söz konusu oldu.

“**Sığır ve koyunların ise, içyağlarını onlara haram kıldık.**”

“**Ancak sırtlarında veya bağırsaklarında bulunanlar, ya da kemiklerine karışanlar müstesna.**”

“**İşte, azgınlıkları sebebiyle onları böyle cezalandırdık.**”

Burada işaret edilen, haram kılma veya onlara verilen cezadır.

“**Biz elbette doğru söyleyenleriz.**”

Verdiğimiz haberde veya vaad ve vâidde biz sâdıkız, doğruyu bildiririz.

147- **“Eğer seni yalanladılarsa, de ki:”** فَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ

“Rabbiniz geniş rahmet sahibidir.” رَبُّكُمْ ذُو رَحْمَةٍ وَاسِعَةٍ

Yalanlamanıza mukabil size mühlet verir. Ama mühlet verilmesine aldanmayın, çünkü asla ihmal etmez.

“Bununla beraber O’nun azabı mücrim kavimden geri çevrilmez.” وَلَا يُرَدُّ بَأْسُهُ عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ

O, itaat edenlere geniş rahmet sahibidir, mücrimlere ise şiddetli bir ceza verendir.

İlâhî Emirler Ve Yasaklar

148- “Allah’a ortak koşanlar diyecekler ki:” سَيَقُولُ الَّذِينَ أَشْرَكُوا

“Eğer Allah dileseydi, ne biz ortak koşardık, ne de babalarımız.” لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكْنَا وَلَا آبَاؤُنَا

“Hiçbir şeyi de haram kılmazdık.” وَلَا حَرَمْنَا مِنْ شَيْءٍ

Ayet, gelecekle ilgili bir durumu haber vermektedir. Haber verilenin vuku, Kur’anın mu’cize oluşuna delâlet eder.

Böyle demelerinden maksatları, Allah katında meşru ve O’nun rızasına muvafık bir hal üzere olduklarını söylemektir, yoksa çirkin işleri Allahın iradesiyle yaptıklarını söyleyip mazeret bildirmek değildir.

“Onlardan öncekiler de böyle yalanlamışlardı.” كَذَلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ

“Sonunda azabımızı tatmışlardı.” حَتَّى ذَاقُوا بَأْسَنَا

“De ki: Yanınızda bize çıkarabileceğiniz bir bilgi mi var?” قُلْ هَلْ عِنْدَكُمْ مِنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوهُ لَنَا

“Siz, sadece zanna uyuyorsunuz.” إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ

“Ve siz sadece yalan söylüyorsunuz.” وَإِنْ أَنْتُمْ إِلَّا تَخْرُصُونَ

Ayette, özellikle dinin usulüne dair meselelerde zanna uymaktan men edilmesine bir delil vardır.

149- “De ki: En üstün delil yalnızca Allah’ındır.” قُلْ فَلِلَّهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ

İsbat husunda gayet metin ve kuvvetli olan apaçık delil Allahındır. Elinde böyle gayet kuvvetli hücceti olan kimse, davasının sahih olduğunu isbat eder.

“O, dileseydi elbette hepinizi doğru yola iletti.” فَلَوْ شَاءَ لَهْدَيْكُمْ أَجْمَعِينَ

Şayet Allah dileseydi, muvaffak kılarak ve ona sevk ederek hepinize hidayet ederdi. Lakin O, bazılarınızın hidayetini, bazılarının da dalaletiyle ledi.

150- قُلْ هَلُمَّ شُهَدَاءَكُمْ الَّذِينَ يَشْهَدُونَ أَنَّ اللَّهَ حَرَّمَ هَذَا “De ki: Haydi, “Allah şunu haram kıldı” diye tanıklık yapacak şahitlerinizi getirin.”

Ayette “şahitlerinizi getirin” deniliyor. Bunlardan murat, önderleridir. Cenab-ı Hak bununla önderlerini de ilzam ile davalarının batıl olduğunu, taklid edenlerin tutunacağı bir delil olmadığı gibi, önderlerinin de olmadığını göstermek istedi.

فَإِنْ شَهِدُوا فَلَا تَشْهَدْ مَعَهُمْ “Onlar şahitlik etseler de sen onlarla beraber şahitlik etme.”

Onlar “evet şahidiz, bu böyledir” diye şahadet ederlerse, Sen şahadet etme, onları onaylama. Davalarının fasit olduğunu beyan et, açıkla. Çünkü, ses çıkarmamak, batıl şahadette onlara muvafakat anlamına gelir.

وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ كَذَبُوا بِآيَاتِنَا “Âyetlerimizi yalanlayanların hevâ’larına uyma.”

“Onların hevâsına uyma” yerine “âyetlerimizi yalanlayanların hevâ’larına uyma” denilmesi, âyetleri yalanlayan kimsenin sadece hevâyaya uyduğuna, delile uyan kimsenin ise ancak delili tasdik ettiğine delâlet içindir.

وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَهُمْ بِرَبِّهِمْ يَغْدِلُونَ “Ve o ahirete inanmayanlar, Rablerine, başka şeyleri denk tutarlar.”

151- قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ “De ki: Gelin, Rabbinizin size neleri haram kıldığını okuyayım:”

أَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا “O’na hiçbir şeyi ortak koşmayın.”

وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا “Anne babaya iyilik edin.”

Ayette önce “O’na hiçbir şeyi ortak koşmayın” denildi. Devamında aynı üslûb üzere “anne-babaya kötülük yapmayın” denilebilirdi. Bunun yerine “onlara iyilik edin” denilmesi, kötülükten daha ziyade sakındırmak ve ayrıca kötülük yapmamanın yeterli olmadığını, iyilik yapmak gerektiğine

delâlet etmek içindir. Anne-baba dışındakilere ise, çoğu durumda kötülük yapmamak yeterli olabilir.

“وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ مِنْ إِمْلَاقٍ” “Fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin.”

“نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ” “Sizi de onları da biz rızıklandırırız.”

“وَلَا تَقْرُبُوا الْفَوَاحِشَ” “Çirkin işlere yaklaşmayın.”

Ayette geçen “fevahiş” büyük günahlar veya zina anlamına gelir.

“مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ” “Açığına da, gizlisine de.”

Ayetin bu kısmı, “Günahın zahir olanını da bırakın, batın olanını da.” (En’am, 120) ayeti gibidir.

“وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ” “Hak ile olması dışında Allah’ın haram kıldığı cana kıymayın.”

Hak ile öldürmek; kısas, irtidad (dinden dönme) ve evli kimsenin zina yapması gibi durumlarda olur.

“إِذْ كُنْتُمْ رِجَالًا مَلْأَتُمُ السُّبْحَ وَاصْدَعْتُمْ أَمْلًا” “İşte size (Allah) bunu tavsiye etti.”

“İşte” ifadesi, üstte mufassal olarak zikredilenlere işaret eder.

İşte Allah, bu sınırları korumanızı size tavsiye etti.

“لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ” “Ola ki aklınızı kullanasınız.”

Ta ki bu şekilde doğru yola ulaşasınız. Çünkü aklın kemâli rüşde ermek, doğru yola ulaşmaktır.

“وَلَا تَقْرُبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّى يَبْلُغَ أَشُدَّهُ” “Ve rüşdüne erişinceye kadar yetimin malına ancak en güzel şekilde yaklaşın.”

Yetimlerin malına, o malı korumak ve o malla kazandırmak şeklinde yapılabilen en güzel fiile yaklaşın.

“وَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ” “Ve ölçüyü ve tartıyı adaletle tam yapın.”

“-Ki, biz kimseye gücünün yettiğinden fazlasını teklif etmeyiz-.”

Biz hiçbir nefse, kendisine zor gelip de yapamayacağı bir şeyi teklif et-

meyiz. Yetim malına en güzel şekilde yaklaşmayı bildiren emirden sonra bunun gelmesi şu manayı ihtar eder: Hakkı ifa etmek size zor gelir. Ama size düşen, takatiniz nisbetinde bunu yapmaktır, onu aşan durumlardan ise sorumlu değilsiniz.

وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا “Ve konuştuğunuz zaman âdil olun.”

Hüküm verme gibi durumlarda, adaletli olun, sözünüz adaleti yansıtsın.

وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ “Yakınınız bile olsa.”

Leh veya aleyhinde konuştuğunuz, hüküm verdiğiniz kimse akrabalarınızdan da olsa adaletten ayrılmayın.

وَبِعَهْدِ اللَّهِ أَوْفُوا “Ve Allah’ın ahbine vefa gösterin.”

ذٰلِكُمْ وَصِيكُم بِهِ “İşte size (Allah) bunu tavsiye etti.”

لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ “Ola ki öğüt alıp düşünesiniz.”

153- “İşte bu, benim dosdoğru yolumdur.”

“İşte bu” ifadesiyle bu sûrede zikrolunanlara işaret edilmiştir. Çünkü bu sûre baştan sona tevhid, nübüvvet ve şeriatla ilgilidir.

فَاتَّبِعُوهُ “Artık ona uyun.”

وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ “Başka yollara uymayın.”

Benim bu dosdoğru yoluma tâbi olun, muhtelif dinlere veya hevâya tâbi yollara ittiba etmeyin. Çünkü delilin muktezası birdir, hevânın muktezası ise tabiatlar ve âdetler farklı olduğu için çeşit çeşittir.

فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ “Ta ki (o yollar) sizi O’nun yolundan ayırmasın.”

Diğer yollara uymayın ki vahye ittiba ve bürhan ile iktifa yolundan ayrılmayasınız, fırka fırka olmayasınız.

ذٰلِكُمْ وَصِيكُم بِهِ “İşte size (Allah) bunu tavsiye etti.”

İşte bu ittiba, Allahın size tavsiye ettiği bir ittibadır.

لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ “Ola ki sakınasınız.”

Buna uyun ki dalaletten ve haktan ayrı düşmekten sakınasınız.

Ayet, öncesinde yer alan “Allah size bunu tavsiye etti” ifadesine at-

fedilmiştir. Sanki şöyle denilmiştir: “İşte eskide ve şimdi Allahın size tavsiyesi budur.

154- **ثُمَّ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ “Sonra Mûsâ’ya Kitab’ı verdik.”**

Sonra bundan daha büyüğü de şudur: Biz Musa’ya kitabı verdik.”

“O, iyilik yapanlara nimeti tamamlamaktır.”

Hız. Musa’ya kitabın verilmesi, onun hakkını en güzel bir şekilde veren herkes için ikram ve nimetin tam olmasıdır.

Veya mana şöyle de olabilir: Hız. Musa zaten güzel bir şekilde bir ilme sahipti. Biz, O’nun ilmine bir ziyade ve tamamlayıcı olmak üzere Kitabı verdik.

“Her şeyin açıklamasıdır.”

Ona verilen Kitap, dinde ihtiyaç duyulan her şeyi beyan ve tafsil eder.

“Bir hidayet ve rahmettir.”

Hız. Musaya verilen Kitap bir hidayet ve rahmettir.

“Ola ki, Rablerine kavuşacaklarına iman ederler.”

Ola ki İsrailoğulları karşılık görmek için Rablerine kavuşacaklarına iman ederler.

100. DERS

Mübarek Kitab

155- “Bu, indirdiğimiz mübarek bir kitaptır.” وَهَذَا كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ

Bu Kur'an, indirmiş olduğumuz faydası çok, mübarek bir kitaptır.

فَاتَّبِعُوهُ “Artık ona uyun.”

وَاتَّقُوا “Ve Allah’a karşı gelmekten sakının.”

لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ “Ola ki merhamete nail olursunuz.”

Ola ki bu ittiba vasıtasıyla merhamete nail olursunuz.

Kur’ana ittiba, onda olanla amel etmektir.

156- (Onu size indirdik) أَنْ تَقُولُوا إِنَّمَا أُنْزِلَ الْكِتَابُ عَلَي طَائِفَتَيْنِ مِنْ قَبْلِنَا

Ta ki şöyle demeyesiniz: Kitap, sadece bizden önceki iki topluluğa indirildi.”

Kur'anın indirilmesinin illeti, muhataplarının “Kitap bizden önce ancak Yahudi ve Hristiyanlara indirildi” demelerinin önlenmesidir. Aslında başka milletlere de kitap indirilmişken “kitap bizden önce ancak iki taifeye indirildi” demeleri, o zamanda bu iki milletin kitabından başka semavî kitapların bilinmemesindendir.

وَبِزِيزِهِمْ لَعَلَّيْنِ “Biz ise, onların okumasından habersizdik.”

157- “Yahut: “Eğer bize kitap indirilseydi, biz onlardan daha ziyade doğru yolda olurduk” demeyesiniz.”

“Zihnimiz keskin, fehmimiz daha nüfuz edicidir. Bundan dolayı ümmî olmamıza rağmen kıssalar, şüirler, hutbeler gibi değişik fenler, sanatlar meydana getirdik. Bir de kitap indirilseydi elbette öncekilerden daha hidayet üzere olurduk” dersiniz diye size Kitabı indirdik.

﴿İşte size de Rabbinizden açık bir delil, bir hidayet ve bir rahmet geldi.﴾

Size gelen Kitap, onu düşünen ve kendisiyle amel eden için bir hidayet ve rahmettir.

﴿Fَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَّبَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَصَدَفَ عَنْهَا﴾
“Allah’ın âyetlerini yalanlayıp, onlardan yüz çevirenden daha zalim kim olabilir?”

Allahın âyetlerinin sıhhatini bildikten ve onları öğrenme imkânı bulduktan sonra onları yalanlayan ve ondan yüz çeviren veya alıkoyandan daha zâlim kim olabilir?

﴿سَنَجْزِي الَّذِينَ يَصْدِفُونَ عَنْ آيَاتِنَا سُوءَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يَصْدِفُونَ﴾
“Ayetlerimizden yüz çevirenleri, yüz çevirmeleri sebebiyle azabın en kötüsüyle cezalandıracağız.”

Ayetlerimizden yüz çeviren veya alıkoyanları, bu fiilleri sebebiyle şiddetli ceza ile cezalandıracağız.

158- ﴿هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ أَوْ يَأْتِيَ رَبُّكَ أَوْ يَأْتِيَ بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ﴾
“Onlar (iman etmek için) ancak kendilerine meleklerin gelmesini veya Rabbinin gelmesini ya da Rabbinin bazı âyetlerinin gelmesini mi gözlüyorlar?”

Mekke ehli aslında böyle bir şeyi beklemiyorlardı. Ama bekleyen biri gibi halleri olduğundan, hâlleri böyle olanlara benzetildi.

Mekke ehli ölüm veya azap meleklerinin veya Rabbinin azap emrinin veya kıyamet alâmeti olan hallerin gelmesini mi bekliyorlar?

Huzeyfe İbnu'l-Yeman ve Bera Bin Azib'den şöyle rivayet edilir ki:

“Kıyametten konuşuyorduk, Rasulullah yanımıza çıkageldi. “Neyi müzakere ediyorsunuz?” diye sordu. “Kıyametten konuşuyorduk” dedi. Bunun üzerine şöyle dedi: “Şu on alâmeti görmeden kıyamet kopmaz.

-Duhan,

-Dabbetü'l arz,

-Doğuda bir çöküntü,

-Batıda bir çöküntü.

-Arab yarımadasında bir çöküntü.

-Deccal.

-Güneşin batıdan doğması.

-Ye'cüc ve Me'cüc.

-Hz. İsanın nüzûlü.

-Aden'den çıkan bir ateş."

يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيْمَانُهَا لَمْ تَكُنْ أَمَنَتْ مِنْ قَبْلُ أَوْ
 Rabbinin âyetlerinden bazısı geldiği gün,
 daha önce iman etmemiş veya imanında bir hayır kazanmamış olan
 bir kimseye (o günkü) imanı bir fayda vermez."

Mesela sekeratta olan kimse bazı ayetleri görür, o vakit kendisinden per-
 de kalkar. Fakat o hâlde iman etmek kişiye fayda vermez. Çünkü iman,
 bürhanîdir.

**"Daha önce iman etmemiş veya imanında bir hayır kazanmamış
 olan kimse"** Yani, böyle bir durumdaki kişiye, daha önceden imanı yok-
 sa veya imanı olduğu halde bu imandan bir fayda elde etmemişse, o vakit-
 te imanı bir fayda vermez.

Öyle görülüyor ki, amelden mücerret bir iman, muteber değildir. Seke-
 rat anı gelinceye kadar edilen iman ise, muteber bir imandır.

قُلْ اِنْتَظِرُوا اِنَّا مُنْتَظِرُونَ "De ki: Bekleyin, biz de bekliyoruz."

Ayet onlara bir vaiddir. Yani, bu üçünden birinin gelmesini bekleyiniz,
 biz de bekliyoruz. Bunlardan biri geldiğinde biz kurtulacağız, size ise helâk
 olacaktır.

159- "Şu dinlerini
 parça parça edenler ve kendileri de grup grup ayrılmış olanlar var
 ya, (senin) onlarla hiçbir ilişiğin yoktur."

Ayette nazara verilen durum, dinlerini parça parça ederek bir kısmına
 inanmak ve bir kısmına inanmamak veya dinde fırkalara bölünmektir. Hz.
 Peygamber şöyle bildirir: "Yahudiler yetmiş bir fırkaya bölündü, biri dışın-
 da diğerleri ateştedir. Hristiyanlar yetmiş iki fırkaya bölündü, biri dışında
 diğerleri ateştedir. Ümmetim ise yetmiş üç fırkaya bölünecek, biri dışında
 diğerleri ateşte olacak."¹⁷

17 Bundan murat, İslam coğrafyası içinde tarih boyunca çıkan ve kıyamete kadar
 da çıkacak bid'a ve dalalet fırkalarıdır. Bunlar az veya çok hak yoldan sapmışlardır.
 Hadisteki yetmiş ifadesi kesretten kinayedir. Çıkacak fırkaları belli bir adetle sınırlı

Sen onlardan ve onların fırkalara bölünmesinden suale tâbi değilsin.

Veya onların başına gelecek cezadan Sen sorumlu değilsin.

Veya sen onlardan berîsin.

Denildi ki: “Ayet onlara taarruzdan nehyeder. Bu, seyf ayeti ile men-suhtur.”

إِنَّمَا أَمْرُهُمْ إِلَى اللَّهِ “Onların işi ancak Allah’a kalmıştır.”

Onların cezasını Allah verecektir.

ثُمَّ يُبَيِّنُهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ “Sonra O, yapmakta olduklarını kendilerine haber verecektir.”

Allah, sonra onları cezalandırarak neler yaptıklarını tek tek haber verir.

مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا -160 “Kim iyilikle gelirse, ona o getirdiğinin on katı vardır.”

Bu, Allahtan bir lütuftur. Bir iyiliğe on misli ile mükâfat, ona verilen en az mükâfattır. Yetmiş, yedi yüz ve hesapsız şekilde mükâfat vaatleri de vardır. Bundan dolayı denildi ki: İyiliğe vaat edilen on kat sevaptan murat çokluktur, belli bir adet değildir.

وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى إِلَّا مِثْلَهَا “Kim de kötülükle gelirse, sadece onun aynıyla cezalandırılır.”

وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ “Ve onlar haksızlığa uğratılmazlar.”

Onların ne sevapları eksiltilir, ne de cezaları artırılır, ne yapmışlarsa onunla cezalandırılırlar.

قُلْ إِنِّي هَدَيْتُنِي رَبِّي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ -161 “De ki: Rabbim, beni dosdoğru bir yola iletti.”

Allah beni vahiyle ve ortaya konulan delillere irşat etmekle dosdoğru bir yola hidayet etti.

دِينًا قِيمًا مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا “Dosdoğru dine, Hakk’a yönelen İbrahim’in dinine.”

وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ “Ve O, müşriklerden değildi.”

162- قُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ “De ki: Benim namazım, ibadetim, hayatım ve ölümüm hep âlemlerin Rabbi Allah içindir.”

Nüsük, bütün ibadetleri ifadede kullanıldığı gibi, özellikle kurban ve haccı ifade için kullanılır.

163- لَا شَرِيكَ لَهُ “O'nun hiçbir şeriki yoktur.”

وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ “İşte ben bununla emrolundum.”

Bunu demekle veya ihlâsla emrolundum.

وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ “Ve ben Allaha teslim olanların ilkiyim.”

Çünkü her peygamberin Allaha teslim olması, ümmetinin teslim olmasından öncedir.

164- قُلْ أَعْلَمُ أَنَّ رَبَّكَ لَهُ شَيْءٌ “De ki: Her şeyin Rabbi O iken, ben başka bir Rab mı ararım?”

Sebeb-i Nüzûl

Müşrikler Hz. Peygamberi kendi ilahlarına ibadete çağırmışlardı. Gelen vahiyle onlara cevap verdi.

Yani, Allahın dışında her şey benim gibi terbiyeye muhtaçtır, rububiye-te ehil değildir.

وَلَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ إِلَّا عَلَيْهَا “Herkesin kazandığı yalnız kendisine aittir.”

وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى “Hiçbir günahkâr başka bir günahkârın yükünü yüklenmez.”

“Onlar “bize uyun, hatalarınızı yüklenelim” demişlerdi. Ayet, bunlara bir cevaptır.

ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ مَرْجِعُكُمْ “Sonra dönüşünüz ancak Rabbinizedir.”

فَيَسْأَلُكُمْ فِيهِ مِمَّا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ “O size, ihtilaf etmekte olduğunuz şeyleri haber verecektir.”

Allahın haber vermesi, doğru ile eğriyi ayırmak, hak yolda olanla bâtul yolda olanı temyiz etmek şeklinde olur.

165- **وَهُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ الْأَرْضِ** “O ki, sizi yeryüzünde halifeler yaptı.”

İnsanların arzda halife olmaları,

-Bazısının bazısına halef olması,

-Allahın yeryüzünde tasarrufa yetkili kıldığı kimseler olmaları,

-Veya hitabın mü'minlere yönelik olması nazara alındığında “ey Müslümanlar!” Allah sizi önceki ümmetlere halife kıldı, onların yerine sizi getirdi” manalarında olabilir.

وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِّيَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَيْكُمْ “Size verdikleri ile sizi denemek için, bazınızı bazınıza derece derece üstün kıldı.”

Allah, size verdiği makam ve mal gibi şeylerle sizi deneyecektir.

إِنَّ رَبَّكَ سَرِيعُ الْعِقَابِ “Şüphesiz Rabbin, cezası çabuk olandır.”

Çünkü, her gelecek yakındır.

Veya cezayı murat ettiğinde sür'atli bir şekilde verir.

وَأَنَّهُ لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ “Ve şüphe yok ki O, gerçekten Ğafur – Rahîm'dir.”

Ayette Cenab-ı Hak cezayı nazara verirken bunu zâtına nisbet etmedi.

Ama mağfîret ve rahmetini bildirirken “Ğafur Rahîm” şeklinde, hem de mübalağa sığası ile getirdi.

Ayrıca lâm ile de te'kid etti.

Bunların böyle ifadesinde, O'nun bizzât Ğafur olup arızî olarak ceza verdiğini, rahmetinin çok olup cezalandırmada müsamaha sahibi olduğunu bildirmek vardır.

Hız. Peygamber şöyle buyurur:

“En'am sûresi bana bir bütün olarak indirildi. Yetmiş bin melek de nüzûlü vaktinde tesbih ve tahmîd ile refakat ettiler. Allah bu sûreyi okuyana rahmet eder, yetmiş bin melek de gece ve gündüz boyunca En'am sûresinin ayetleri sayısınca istiğfar ederler.”

KÂDİ BEYDÂVÎ

MUHTASAR

BEYDÂVÎ TEFSÎRİ

(ENVÂRU'T-TENZÎL VE ESRÂRÜ'T-TE'VÎL)

2. CİLT

TERCÜME VE DİPNOTLAR

Doç. Dr. ŞADİ EREN

Selsebil
Yayınları

MUHTASAR
BEYDÂVÎ TEFSÎRİ
(ENVÂRU'T-TENZÎL VE ESRÂRÜ'T-TE'VÎL)

II. CİLT

Kâdı Beydâvî

Tercüme ve Dîpnotlar: Doç. Dr. Şadi Eren

Sure Adı	Cilt	Sayfa
Abese	4	611
Adiyat	4	737
Ahkaf	4	165
Ahzab	3	549
A'la	4	659
Alak	4	715
Al-i İmran	1	347
Ankebut	3	443
A'raf	2	11
Asr	4	749
Bakara	1	37
Beled	4	681
Beyyine	4	727
Büruc	4	645
Casiye	4	151
Cin	4	523
Cum'a	4	419
Duha	4	699
Duhan	4	135
En'am	1	697
Enbiya	3	67
Enfal	2	121
Fatiha	1	19
Fatır	3	631
Fecr	4	671
Felak	4	791
Fetih	4	205
Fil	4	757
Furkan	3	257
Fussilet	4	53
Gaşiye	4	665
Hacc	3	113
Hadid	4	347
Hakka	4	491
Haşir	4	367
Hicr	2	519
Hucurat	4	225
Hud	2	327
Hümeze	4	753

Sure Adı	Cilt	Sayfa
İbrahim	2	483
İhlas	4	787
İnfitar	4	625
İnsan	4	569
İnşikak	4	639
İnşirah	4	705
İsra	2	625
Kadr	4	723
Kaf	4	241
Kafirun	4	773
Kalem	4	477
Kamer	4	303
Karia	4	741
Kasas	3	395
Kehf	2	689
Kevser	4	769
Kiyame	4	559
Kureyş	4	761
Leyl	4	693
Lokman	3	513
Maide	1	597
Maun	4	765
Mearic	4	503
Meryem	2	745
Mücadele	4	383
Müddessir	4	545
Muhammed	4	185
Mülk	4	463
Mü'min	4	13
Mü'minin	3	159
Mümteherine	4	399
Münafikun	4	427
Mürselat	4	581
Mutaffifin	4	631
Müzzemmil	4	535
Nahl	2	551
Nas	4	797
Nasr	4	777
Naziat	4	601

Sure Adı	Cilt	Sayfa
Nebe	4	591
Necm	4	285
Neml	3	353
Nisa	1	481
Nuh	4	513
Nur	3	201
Ra'd	2	451
Rahman	4	315
Rum	3	481
Sad	3	739
Saff	4	411
Saffat	3	695
Sebe	3	599
Secde	3	533
Şems	4	687
Şuara	3	303
Şura	4	77
Taha	3	13
Tahrim	4	453
Talak	4	443
Tarik	4	653
Tebbet	4	781
Teğabun	4	433
Tekasür	4	745
Tekvir	4	619
Tevbe	2	175
Tin	4	711
Tur	4	273
Vakıa	4	333
Yasin	3	661
Yunus	2	267
Yusuf	2	391
Zariyat	4	259
Zilzal	4	733
Zuhruf	4	105
Zumer	3	773

İçindekiler

A'RAF SÛRESİ

101. Ders: İlähî Sorgulama.....	11
102. Ders: Âdem İle Havva	15
103. Ders: Takva Elbisesi	22
104. Ders: Sema Kapıları.....	29
105. Ders: A'raftakiler.....	34
106. Ders: Allahın Rahmeti.....	38
107. Ders: Hz. Nuh Ve Hz. Hûd	43
108. Ders: Hz. Salih Ve Hz. Lûd.....	50
109. Ders: Hz. Şuayb	56
110. Ders: Hz. Musa Ve Firavun.....	64
111. Ders: Hz. Musa'nın Kavmi	76
112. Ders: Ümmî Peygamber.....	87
113. Ders: Maymuna Çevrilenler	94
114. Ders: Ezeli Sözleşme	97
115. Ders: İlimle Dalaletle Düşmek.....	101
116. Ders: Âdem'in Torunları	111

ENFAL SÛRESİ

117. Ders: Bedir Savaşı - 1	121
118. Ders: Bedir Savaşı - 2	135
119. Ders: Bedir Savaşı - 3	141
120. Ders: Bedir Savaşı - 4	148
121. Ders: Bedir Savaşı - 5	154
122. Ders: Bedir Savaşı - 6	160
123. Ders: Bedir Esirleri.....	166

TEVBE SÛRESİ

124. Ders: Müşriklere Ültimatom	175
125. Ders: Müşriklerle Savaş	181
126. Ders: Allahın Mescitlerini İmar.....	187
127. Ders: Allahın Yardımı.....	192
128. Ders: Ehl-i Kitabın Din Adamları	197
129. Ders: Cihada Teşvik	204
130. Ders: Tebük Seferi - 1	209

131. Ders: Tebük Seferi - 2	214
132. Ders: Tebük Seferi - 3	219
133. Ders: Tebük Seferi - 4	223
134. Ders: Tebük Seferi - 5	228
135. Ders: Tebük Seferi - 6	234
136. Ders: Tebük Seferi - 7	238
137. Ders: Tebük Seferi - 8	244
138. Ders: Tebük Seferi - 9	253
139. Ders: Tebük Seferi - 10	259

YUNUS SÛRESİ

140. Ders: Mü'minler ve Kâfirler	267
141. Ders: İlâhî Vahiy	273
142. Ders: Dünya Hayatı	280
143. Ders: İlâhî İcraatlar	287
144. Ders: Kâfirlerin Durumu	293
145. Ders: Allah Dostları	300
146. Ders: Her Ev Bir Mescid	309
147. Ders: Geçmişten Ders Almak	316

HÛD SÛRESİ

148. Ders: İlâhî Mesaj	327
149. Ders: Kur'an'la Tahaddî	334
150. Ders: Hz. Nûh Kıssası	341
151. Ders: Hz. Hûd ve Kavmi	352
152. Ders: Hz. Salih ve Semud Kavmi	358
153. Ders: Hz. İbrahim ve Hz. Lût	361
154. Ders: Hz. Şuayb ve Kavmi	367
155. Ders: Firavunun Yolu	374
156. Ders: İstikamet Emri	381

YUSUF SÛRESİ

157. Ders: Hz. Yusuf'un Çilesi	391
158. Ders: Kadınla İmtihan	401
159. Ders: Zindan Günleri	411
160. Ders: Zindandan Saltanata	416
161. Ders: Saltanat Günleri	423
162. Ders: Sabr-ı Cemil	429
163. Ders: Gerçekleşen Rüya	437

RA'D SÛRESİ

164. Ders: Tekvînî Âyetler	451
165. Ders: Hak - Batıl Temsili.....	461
166. Ders: Akıl Sahiplerinin Özellikleri	466
167. Ders: Dünya Ve Âhîret Azabı.....	474

İBRAHİM SÛRESİ

168. Ders: Zulûmattan Nura.....	483
169. Ders: Peygamberler Ve Kavimleri.....	487
170. Ders: Cehennemden Bir Manzara.....	494
171. Ders: İman ve Küfür Ağacı.....	499
172. Ders: Hz. İbrahim ve Mekke Duası	505
173. Ders: Ahîret Azabı	510

HİCR SÛRESİ

174. Ders: Kâfirin Dünyası	519
175. Ders: Hz. Adem Ve İblis.....	527
176. Ders: Hz. İbrahim'in Misafirleri.....	534
177. Ders: Seb'ul- Mesani	542

NAHL SÛRESİ

178. Ders: Sayısız Nimetler	551
179. Ders: Putlar Ve Tek İlâh.....	561
180. Ders: Gölgenin Secdesi.....	568
181. Ders: Gerçek Tevhid.....	578
182. Ders: Bal Mucizesi.....	584
183. Ders: Mahlûk Ve Hâlık.....	588
184. Ders: Nimetler Ve İnsanın Nankörlüğü.....	593
185. Ders: Yeminde Ölçü.....	600
186. Ders: Vahiy Ve Hayat	605
187. Ders: Nankörlük Cezası	613
188. Ders: Tek Başına Bir Ümmet.....	617

İSRA SÛRESİ

189. Ders: Mi'rac ve Mescid-i Aksa	625
190. Ders: İnsanın Sorumluluğu	631
191. Ders: Anne - Baba Hakları.....	638
192. Ders: İlâhî Emirler Ve Yasaklar.....	643
193. Ders: Yeniden Diriliş.....	648

194. Ders: Mucizeler Ve İnsan.....	653
195. Ders: İblis'in Düşmanlığı	658
196. Ders: Makam-ı Mahmud	666
197. Ders: Kur'an Mu'cizesi.....	673
198. Ders: Dokuz Mu'cize	679

KEHF SÛRESİ

199. Ders: Ashab-ı Kehf	689
200. Ders: Gururun Sonu	708
201. Ders: İblisin Gururu	715
202. Ders: Hz. Musa Ve Hz. Hızır.....	721
203. Ders: Hz. Zülkarneyn	732

MERYEM SÛRESİ

204. Ders: Hz. Zekeriya'nın Duası.....	745
205. Ders: Hz. Meryem Ve Hz. İsa.....	750
206. Ders: Hz. İbrahim Ve Babası	759
207. Ders: Peygamberler Yolu	764
208. Ders: Ölüm Ve Ötesi	771
209. Ders: Rahman ve İnsan.....	780

A'RAF SÛRESİ

A'raf Sûresi Mekkî sûrelerdendir. İki yüz altı ayettir.

İlâhî Sorgulama

1- اَلَمْصَ “Elif, lâm, mîm, sâd.”

Huruf-u mukattaa ile ilgili daha önce açıklama yapılmıştı.¹

2- كِتَابٌ أَنْزَلَ إِلَيْكَ “O, sana indirilen bir kitaptır.”

Bundan murat bu sûre veya Kur'an'dır.

هُ هَا هَا هَا “Bundan (kitaptan) dolayı göğsünde bir harec olmasın.”

Ayette geçen “harec” ifadesi, şek (tereddüt) anlamına gelir. Çünkü şek, göğüste sıkıntı meydana getirir.

Veya bundan murat kalp darlığı olabilir. Yani, “sakın bunu tebliğden dolayı yalanlar korkusuyla kalbinde bir darlık meydana gelmesin!”

Veya “sakın hakkını vermede kusur ederim” diye bir sıkıntı duymal!”

هُ هَا هَا هَا “(Bu Kitabın indirilişi) onunla uyarman içindir.”

Veya, evveliyle bağlantılı bir şekilde şöyle mana verilebilir:

“Bununla uyarma hususunda, sakın göğsünde bir sıkıntı olmasın”

Kitabın Allah tarafından indirilmesi, Hz. Peygambere uyarma görevinde cesaret verir. Keza, onlardan korkmadığında veya onu tebliğde muvafak kılınacağını bildiğinde görevini daha iyi yapar.

وَذَكِّرْ لِلْمُؤْمِنِينَ “Ve bu, inananlara bir öğüttür.”

3- اَتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ “Rabbinizden size indirilene tâbi olun.”

Emredilen ittiba, Kur'anı ve sünneti içine alır. Çünkü Cenab-ı Hak peygamberiyle alakalı şöyle bildirir:

“O, hevâdan konuşmaz. O, ancak kendisine bildirilen bir vahiydir.” (Necm 3-4)

¹ Bkz. Bakara sûresinin başı.

“O’ndan başka dostlara tâbi olmayın.” وَلَا تَتَّبِعُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ

Rabbinizden size indirilenden başkasına, yani cin ve insten sizi yoldan çıkaranlara ittiba etmeyin.

“Ne de az düşünüyorsunuz!” قَلِيلًا مَا تَذَكَّرُونَ

Veya çok az zaman tezekkür ediyorsunuz, öyle ki Allahın dinini terk edip başkasına tâbi oluyorsunuz.

4- “Nice beldeleri helâk ettik.” وَكَمْ مِنْ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا

Nice beldelerin ahalisini helâk etmeyi murat ettik.

Veya onları hor-hakir yaparak helâk ettik.

“Azabımız gece vakti onlara geldi.” فَجَاءَهَا بِأَسْنًا بَيَاتًا

Hiz. Lûtun kavmine olduğu gibi, azabımız gece vakti uyurlarken onlara geldi.

“Veya gün ortasında istirahat ederlerken geldi.” أَوْ هُمْ قَائِلُونَ

Veya Hz. Şuaybın kavminde olduğu gibi, azabımız onlara gün ortasında istirahat ederlerken geldi.

Ayette azabın onları uykuda yakalamasının nazara verilmesinde, onların gefletine ve kendilerini azaptan emniyet içinde görmelerine işaret vardır. Bu iki vaktin özellikle nazara verilmesi bundandır. Ayrıca bu iki vakit, dinlenme ve istirahat zamanı olduğundan, o vakitlerde gelen azap daha korunç olur.

5- “Azabımız onlara geldiğinde ‘Biz gerçekten zalimlemişiz!’ demelerinden başka bir sözleri olmadı.” أَزَابُنَا إِذْ جَاءَهُمْ بِأَسْنًا إِلَّا أَنْ قَالُوا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ

Azabımız kendilerine geldiğinde, pişman olmuş bir halde zulüm içinde bulunduklarını ve batıl yolda olduklarını itiraf ettiler.

6- “Muhakkak ve muhakkak kendilerine elçi gönderilenlere soracağız.” فَلَنَسْأَلَنَّ الَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ

Sormaktan murat, risaletin kabulü ve gelen elçilere icabetleri hususudur.

“Muhakkak ve muhakkak o elçilere de soracağız.” وَلَنَسْأَلَنَّ الْمُرْسَلِينَ

Elçilere, kendilerine ne şekilde icabet edildiği sorulacaktır.

Bu şekilde sualden murat, kâfirleri kınamak ve hatalarını başlarına vurmaktır.

Ama başka ayette ifade edilen **“Mücrimlerden günahları sorulmaz.”** ayeti (Kasas, 78) **“öğrenmek için onlara bir şey sorulmaz”** anlamındadır.

Veya birincisi yani hesap yerinde sorulması, bu ise cezalarının verilme zamanında olacaktır.

7- **فَلَنَقُصَّنَّ عَلَيْهِمْ بِعِلْمٍ “Biz onlara durumlarını ilme dayalı bir şekilde tek tek anlatacağız.”**

-O elçiler, **“Bizim bir bilgimiz yok. Gaypleri hakkıyla bilen ancak sensin.”**² dediklerinde onlara,

-Veya hem elçilere hem de gönderildikleri insanlara durumlarını tek tek anlatacağız.

Anlatırken onların zâhirlerini ve batınlarını bilerek veya onlarla ilgili gerçek bilgiler ne ise, o şekilde anlatacağız.

وَمَا كُنَّا غَائِبِينَ “Biz (onlardan) gaip değiliz.”

Biz onlardan uzak değiliz ki, onların hallerinden herhangi bir şey bize gizli kalsın!

8- **وَالْوِزْنُ يُوَمِّدُ الْحَقَّ “O gün vezn haktır.”**

Vezn, amellerin tartılmasıdır. Cumhura göre, dili ve iki kefesi olan bir terazi ile amel defterleri herkesin gözü önünde tartılır. Bu, adaletin ortaya çıkması ve mazereti kesmek içindir.

Allahın onlara amellerinden sorması, dillerinin o amelleri itiraf etmesi, azalarının kendi yaptıklarına şahitlik yapması hak olduğu gibi, amellerin tartılması da haktır.

Şu rivayet de mizanı teyit etmektedir.

“Kişi mizana getirilir. Doksan dokuz sayfa onun aleyhinde gözün alabildiğince açılır. Bir de kendisinde kelime-i şهادet bulunan bir kart çıkarılır. Doksan dokuz sayfa terazinin bir kefesine, kart da diğer kefesine konulur. O sayfalar hafif, kart ise ağır gelir.”

Denildi ki: Şahıslar tartılır. Hz. Peygamber şöyle buyurur:

² Bkz. Maide, 109.

“Kıyamet günü şişman büyük kimse mizana getirilir, ama Allah katında bir sinek kanadı kadar ağırlığı olmayabilir.”

فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ **“Artık kimin mizanları ağır gelirse, işte onlar felâha erenlerdir.”**

Kimin haseneleri veya hasenelerin tartıldığı şey ağır gelirse, işte onlar kurtuluş ve sevap ile felâha erenlerdir.

Ayetteki “**mevazîn**” ifadesi mevzun veya mizan kelimesinin çoğuludur.

Mevazîn kelimesinin çoğul gelmesi,

-Tartılan amellerin farklılığı,

-Ve tartmanın müteaddit oluşu itibarı ile.

وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَظْلُمُونَ 9- **“Ve kimin mizanları hafif gelirse, işte onlar âyetlerimize haksızlık etmelerinden ötürü kendilerini ziyana sokanlardır.”**

Ama tartısı hafif gelenler ise, yaratılmış oldukları selim fitratı zayıf etmek ve kendilerini azaba maruz bırakacak şeyleri yapmak sûretiyle kendilerine yazık etmişlerdir.

10- وَلَقَدْ مَكَّنَّاكُمْ فِي الْأَرْضِ **“Doğrusu Biz sizi arzda yerleştirdik.”**

Yeryüzünde sizi yerleştirdik, orada ekip dikme imkânı verdik, tasarrufla mezun kıldık.

وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَاشٍ **“Orada size maişetler verdik.”**

Orada size geçim sebepleri meydana getirdik.

قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ **“Ne de az şükrediyorsunuz!”**

Size yapılan bütün bu ikramlara mukabil ne de az şükrediyorsunuz!

Âdem İle Havva

11- **“Andolsun sizi yarattık, sonra size şekil verdik.”** وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ

Atanız Âdemi çamurdan şekil verilmemiş olarak yarattık, sonra da ona şekil verdik.

Ayette Hz. Âdemin yaratılışı ve kendisine sûret verilmesi, bütün insanların yaratılışı ve şekil verilmesi yerine konuldu.

Veya mana şöyle de olabilir: Sizi yaratmaya ve tasvire şöyle başladık: Âdemi yarattık ve O'na şekil verdik.

ثُمَّ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ **“Sonra da meleklerle ‘Âdem’e secde edin’ dedik.”**

فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ **“Bunun üzerine, İblisten başka hepsi secde etti.”**

لَمْ يَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ **“O, secde edenlerden olmadı.”**

12- **“Allah dedi: Sana emrettiğimde, seni secde etmekten alıkoyan nedir?”** قَالَ مَا مَنَعَكَ أَلَّا تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ

Ayette **“emrettiğimde...”** ifadesi mutlak emrin vücup için olduğuna ve hemen yerine getirilmesine bir delildir.

قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ **“İblis dedi: Ben, ondan hayırlıyım.”**

Yani, “Secde etmeme mâni olan şey, benim ondan daha hayırlı olmamdır. Üstün olanın aşağı seviyede olana secde etmesi güzel olmaz. Böyle iken bunun bana emredilmesi nasıl uygun olur?”

İblis, böyle diyerek tekebbürü ilk başlatan ve güzellik ve çirkinliğin aklen olduğunu söyleyen ilk kişi oldu.

“Beni ateşten yarattın, onu ise çamurdan yarattın.” خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ

İblis, böyle diyerek kendi üstünlüğüne delil getirdi. Ama bütün üstünlü-

ğün unsur itibarıyla olduğunu zannederek aldandı ve failin itibar etmesiyle olan üstünlükten gafil kaldı. Allahu Teâlâ buna şöyle işaret eder:

“Allah dedi: Ey İblis! İki elimle yarattığıma secde etmekten seni ne alıkoydu?” (Sad, 75)

Ayette Allahu Teâlânın **“iki elimle”** demesi, **“vasıtasız yarattım”** manasındadır.

Keza, iblis şu ayette nazara verildiği üzere, sûret itibarıyla olandan gafil kaldı: **“Ben, onun yaratılışını tamamladığım ve ona ruhumdan üfle-
diğim zaman, hemen onun için secdeye kapanın.”** (Hicr, 29)

Ayrıca işin esası olan gaye itibarıyla da yanıldı. Bundan dolayı, Allah onlara Âdemin kendilerinden daha bilgili olduğunu ve O’nda kendilerinde olmayan özellikler olduğunu beyan ettikten sonra, secde etmelerini emretti.

Ayet, kevn ü fesada ve şeytanların mevcut cisimler olduğuna bir delildir. İnsanın yaratılışının çamura, şeytanın ise ateşe nispet edilmesi, her ikisinde daha çok bulunan ecza itibarıyla olması muhtemeldir.

13- قَالَ فَاهْبِطْ مِنْهَا “Allah: ‘İn oradan’ dedi.”

“İn oradan” ifadesi, semadan veya cennetten inişe işaret edebilir.

“Orada büyüklük taslamak senin haddin değildir.”

Orada tekebbür ve isyan etmek uygun değildir. Çünkü orası huşu ve itaat halinde olanların yeridir.

Ayette, tekebbürün cennet ehline layık olmadığına ve Allahu Teâlânın İblisi kovması ve bulunduğu yerden indirmesi mücerret isyanıyla olmayıp tekebbüründen dolayı olduğuna bir tenbih vardır.

**“Haydi çık! Çünkü sen zelil kılınanlardan-
sın.”**

Çık oradan, çünkü sen tekebbüründen dolayı Allahın zelil kıldıklarından-
dansın.

Hz. Peygamber şöyle buyurur:

“Tevazu göstereni Allah yükseltir, tekebbür edeni ise alçaltır.”

**14- قَالَ أَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمٍ يُعْثُونَ “İblis dedi: Bana, insanların tekrar diril-
tilecekleri güne kadar süre ver.”**

Yani, “Kıyamet gününe kadar bana mühlet ver, beni öldürme.”

Veya beni cezalandırmada acele etme.”

15- **قَالَ إِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ** “Allah dedi: Sen gerçekten süre verilmişlerdensin.”

İblise verilen bu cevap, zahiren istediğinin verilmesini iktiza eder. Lakin başka ayette bu durum kayıtlı olarak **“belli vakte kadar”** şeklinde ifade edilmektedir. (Hicr, 38)

“Belli vakit” ise,

-Sura ilk üfürülüş vakti,

-Veya bitiş müddetini ancak Allahın bildiği bir vakit olabilir.

İblisin mühlet isteyişinin yerine getirilmesinde,

-İnsanları kendisiyle denemek,

-Ona muhalefet ederek insanların sevap kazanmalarını sağlamak vardır.

16- **قَالَ فَبِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ** “İblis dedi ki: Öyleyse, beni azdırmana karşılık yemin ederim ki, ben de onlar için senin doğru yolunun üstüne oturacağım.”

Mademki bana mühlet verdin, beni onlar yüzünden azdırman sebebiyle ben de mümkün olan her yolu kullanarak onları yoldan çıkarmaya çalışacağım. Yol kesen eşkıya, yoldan geçenlere pusuya yattığı gibi, ben de onları rasat için senin doğru yolun olan İslama giden yolda pusuda bekleyeceğim.

17- **ثُمَّ لَا يَأْتِيَنَّهُمْ مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ وَعَنْ شَمَائِلِهِمْ** “Sonra önlerinden arkalarından, sağlarından sollarından onlara varacağım.”

Dört yönün her birinden onlara varacağım.

“Önlerinden arkalarından, sağlarından sollarından onlara varacağım.” ifadesi düşmanın dört yönden gelmesi gibi, şeytanın mümkün olan her ciheti kullanarak insanları yoldan çıkarması ve saptırmasını anlatan bir temsildir. Bundan dolayı “üstlerinden ve ayaklarının altından” nazara verilmedi.

Şöyle de denildi: **“Üstlerinden” dememesi** o yönden rahmetin inmesi, **“altlarından” dememesi** de, o yönden gelmenin insanları ürkütmesindendir.

İbnu Abbastan şöyle rivayet edilir:

“Önlerinden” demesi ahiret yönüyle,

“Arkalarından” demesi dünya yönüyle

“Sağlarından ve sollarından” demesi de insanların haseneleri, ve seyyieleri yönüyledir.

Şöyle mana verilmesi de söz konusu olabilir:

“Önlerinden”, yani bildikleri ve sakınabilecekleri yönden,

“Arkalarından”, yani bilmedikleri ve güç yetiremeyecekleri yönden,

“Sağlarından ve sollarından”, yani bilmeleri ve sakınmaları mümkün iken uyanık olmamaları ve ihtiyatsız davranmaları sebebiyle yapmamaları cihettendir.

وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ “Ve Sen, onların çoğunu şükredenlerden bulmayacaksın.”

İblis bunu “Ve andolsun ki, İblis onlar hakkındaki zannını doğru çıkardı. Böylece, mü’minlerden az bir grup dışında ona uydular.” (Sebe, 20) ayetinde nazara verildiği gibi zanna dayalı olarak söylemiştir. Çünkü insanlarda şerre sevk eden şeyler çok, hayra sevk eden ise bir tanedir.

Denildi ki: İblis bunu meleklerden duyup öğrendi.

18- قَالَ اخْرُجْ مِنْهَا مَذْذُومًا مَدْحُورًا “Allah dedi: Haydi, sen, yerilmiş ve kovulmuş olarak oradan çık.”

لَمَنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ لَا مُلْتَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكُمْ أَجْمَعِينَ “Andolsun ki, onlardan kim sana uyarsa, hepinizi cehenneme dolduracağım.”

19- عَاذِمَ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ- “Ey Âdem! Sen ve eşin cennete yerleşin.”

فَكُلَا مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا “Artık dilediğiniz yerden yiyein.”

وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ “Fakat şu ağaca yaklaşmayın, yoksa zalimlerden olursunuz.”

20- فَوَسَّسَ لَهُمَا الشَّيْطَانُ لِيُبْدِيَ لَهُمَا مَا وُورِيَ عَنْهُمَا مِنْ سَوَاتِهِمَا “Derken İblis onların birbirlerinden gizli kalan mahrem yerlerini kendilerine göstermek için onlara vesvese verdi.”

Vesvese, asıl olarak “gizli ses” demektir.

Bakara sûresinde vesvesenin keyfiyeti ele alınmıştı.

İblis onların mahrem yerlerini açmak istedi.

Bunda, halvet halinde ve eşin yanında ihtiyaç olmadan avret yerini açmanın çirkin ve müstehcen olduğuna bir delil vardır.

Hem Hz. Âdem hem de Hz. Havva birbirlerinin avret yerlerinin farkında olmadıkları gibi, kendilerinde olanı da henüz bilmiyorlardı.

وَقَالَ مَانِهِيكُمَا رَبُّكُمَا عَنْ هَذِهِ الشَّجَرَةِ إِلَّا أَنْ تَكُونَا مَلَكَتَيْنِ أَوْ تَكُونَا مِنَ الْخَالِدِينَ “Rabbiniz, başka bir sebepten dolayı değil, sırf ikiniz de birer melek ya da ebedî kalanlardan olursunuz diye sizi şu ağaçtan men etti, dedi.”

Bu ayetle, meleklerin peygamberlerden daha üstün olduğuna delil getirenler oldu. Buna cevaben deriz:

Bilindiği gibi hakikatler birbirine inkılâp edip dönüşmez. Hz. Âdem ve Hz. Havvanın rağbeti ancak ve ancak meleklerde olan fitri kemâlatı da elde etmek, yemeye ve içmeye muhtaç olmamak idi. Bu ise, meleklerin daha üstün olduğuna mutlak olarak delalet etmez.

21- وَقَاسَمَهُمَا إِنِّي لَكُمَا لَمِنَ النَّاصِحِينَ “Ve onlara, “Elbette ben sizin iyiliğinizi isteyenlerdenim” diye yemin etti.”

Ayette İblisin yemin etmesinin müfâale vezniyle, yani karşılıklı yemin etme sığasıyla gelmesi, mübalağa içindir.

Denildi ki: Hz. Âdem ve Havva, kabul ettiklerini İblise yemin yoluyla söylediler.

Yine denildi ki: “Doğru söylediğine yemin et!” dediler. O da kendilerine yemin etti. Bundan dolayı yemin bu kalıpta geldi.

22- فَذَلَّلَهُمَا بِغُرُورٍ “Böylece hile ile onları aldattı.”

Onları yalan yere yeminle aldatarak ağaçtan yeme durumuna indirdi. Bununla şuna tenbihte bulunuldu: İblis, onları yüksek bir dereceden düşük bir dereceye indirdi. Çünkü ayette kullanılan kelime, bir şeyi yukarıdan aşağı göndermektir.

Hz. Âdem ve Hz. Havva, İblis de olsa kimsenin Allaha karşı yalan yere yemin edeceğini sanmıyorlardı.

فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ بَدَتْ لَهُمَا سَوَاتُهُمَا “Ağacın meyvesini tadınca, mahrem yerleri kendilerine göründü.”

Yasak ağaçtan yediklerinde, kendilerini ceza ve günahın kötülüğü sardı, elbiseleri sıyrıldı, avret yerleri açığa çıktı.

Ayette bildirilen ağacın buğday, üzüm veya bir başkası olduğu hususunda farklı görüşler vardır. Elbisenin de nurdan veya hulle şeklinde olduğu nazara verilmiştir.

وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ “Ve cennet yapraklarından üzerlerini örtmeğe başladılar.”

Rivayete göre bu yaprak incir yaprağı idi. Bunlardan üst üste yamayarak ve yapıstırarak üzerlerini örtmeye başladılar.

وَنَادَيْهُمَا رَبُّهُمَا أَلَمْ أَنهَكُمَا عَنْ تِلْكَ الشَّجَرَةِ وَأَقُلْ لَكُمَا إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمَا عَدُوٌّ مُبِينٌ “Rab’leri onlara nida etti: “Ben sizi o ağaçtan men etmedim mi ve ‘şeytan size apaçık bir düşmandır’ demedim mi?”

Ayet, Hz. Âdem ve Hz. Havvaya, yasağa muhalefetten dolayı bir itaptır. Ve düşmanın sözüne aldanmaktan dolayı bir kınamadır.

Ayette, mutlak yasaklamanın haram oluşu bildirdiğine bir delil vardır.

23- قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا “O ikisi şöyle dediler: Ey Rabbimiz! Biz nefislerimize zulmettik.”

وَأِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ “Eğer bizi bağışlamaz ve bize merhamet etmezsen muhakkak hüsrana düşenlerden oluruz!”

Yani, “Ey Rabbimiz! Günaha girerek ve cennetten çıkarılmağa maruz bırakarak nefislerimize zulmettik.”

Ayet, şayet bağışlanmazsa küçük günahların da cezaya maruz bıraktığına bir delildir.

Mu’tezile ise şöyle dedi:

“Büyük günahlardan kaçınıldığı sürece küçük günahlardan ceza vermek caiz değildir.” Bundan dolayı ayeti değerlendirdiler: “Hz. Âdem ve Hz. Havva’nın böyle demeleri mukarreb olanların âdeti üzere, küçük günahları büyük saymak ve büyük haseneleri küçük görmektendir.”³

24- قَالَ اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ “Allah dedi: Birbirinize düşman olarak inin.”

Ayetteki hitap Hz. Âdem ve Hz. Havva ile beraber onların nesillerine-
dir.

Veya o ikisiyle beraber şeytanadır.

Daha önce İblise **“in oradan!”** denilmişken de burada da Âdem ve Havvaya tabi olarak tekrar söylenmesi, bundan sonra beraber olacakları-
nın bilinmesi içindir.

وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ “Sizin için yeryüzünde bir süre-
ye kadar kalmak ve faydalanmak vardır.”

25- قَالَ فِيهَا تَحْيَوْنَ وَفِيهَا تَمُوتُونَ وَمِنْهَا تُخْرَجُونَ “Allah dedi: Orada
yaşayacaksınız, orada öleceksiniz ve oradan diriltilip çıkarılacaksi-
niz!”

ler, günahlar hususunda çok duyarlı olurlar. Zaten büyük günah işlemezler. Ama beşeriyet hasebiyle kendilerinden sadır olan küçük günahları da büyük sayarlar, ömür boyu bunun ezikliğini hissederler, pişman olurlar.

Takva Elbisesi

26- **“Ey Âdemoğulları, size avret yerlerinizi örtecek bir elbise ve süslenecek bir elbise indirdik.”**

Ayette **“size elbise indirdik”** denilmesi elbisenin semavî tasarruflarla ve oradan inen sebeplerle yaratılmasındandır. Bunun bir benzeri şu ayetlerdir:

“Sizin için davarlardan (erkekli ve dişili olarak) sekiz tane indirdi (yarattı).” (Zümer, 6)

“Ve demiri indirdik.” (Hadid, 25)

İndirmiş olduğumuz bu elbise, şeytanın açılmasını istediği mahrem yerleri örter ve sizi yapraklarla örtünmekten kurtarır.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Arablar (İslam öncesi) Ka'beyi çıplak olarak tavaf ediyor ve “Allaha isyan ettiğimiz elbiselerle tavaf etmeyiz” diyorlardı. Ayet, bu münasebetle nazil oldu. Belki de Hz. Âdemin kıssası buna bir mukadime olarak zikredildi.

Bununla şu da bildirildi: Şeytandan insana isabet eden ilk kötülük, avret yerini açtırmak oldu. Şeytan, Hz. Âdem ve Hz. Havvayı bu noktadan kandırdığı gibi, diğerlerini de kandırabilir.

“وَلِبَاسِ التَّقْوَىٰ ذَٰلِكَ خَيْرٌ” **“Hayırlı olan, takva elbisesidir.”**

Takva elbisesi,

-Allah korkusu,

-İman,

-Güzel vakar,

-Savaş elbisesi gibi manalarla açıklanabilir.

“İşte bu, Allah'ın âyetlerindendir.”

“İşte bu”, yani elbise verilmesi Allahın lütfuna ve rahmetine delalet eden ayetlerdendir.

لَعَلَّهُمْ يَذْكُرُونَ “Ola ki düşünüp öğüt alırlar.”

Olur ki tezekkür edip de bununla Allahın nimetini bilirler, öğüt alırlar da çirkin işlere karşı vera’ sahibi olur, korunurlar.

27- “Ey Âdemoğulları! Sakın sakın şeytan sizi fitneye düşürmesin.”

Yani, sakın sakın şeytan sizi kandırarak cennete girmenize engel olmasın, bu şekilde fitneye düşürmesin.

“Nitekim كَمَا أَخْرَجَ أَبَوَيْكُم مِّنَ الْجَنَّةِ يَنزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا سَوَاتِهِمَا ana babanızı, mahrem yerlerini onlara göstermek için elbiselerini soyarak cennetten çıkarmıştı.”

“Çünkü o ve kabilesi, sizin onları göremeyeceğiniz yerden sizi görürler.”

Ayetin bu kısmı, nehyin illetini gösterir ve şeytanın fitnesinden sakındırmaı te’kid eder.

Şeytanın kabilesi, onun askerleridir.

Biz onları görmezken onların bizi görmeleri, onların görülmelerinin imkânsız oluşunu ve bize temessüllerini imkânsız kılmaz.

“Biz, şeytanları, iman etmeyenlere dost yaptık.”

Şeytanların iman etmeyenlere dost olmaları,

-Aralarında bulunan tenasüp,

-Şeytanların onlara gönderilmesi,

-Onları kandırmaya imkân verilmesi,

-Fıtraten düşkün oldukları günahlara sevk etmeleri yönlerinden olabilir.

Ayet, kıssanın ana fikri ve hülasesidir..

28- “Onlar çirkin وَإِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً قَالُوا وَجَدْنَا عَلَيْهَا آبَاءَنَا وَاللَّهُ أَمَرَنَا بِهَا bir iş yaptıkları zaman: “Atalarımızı bu yolda bulduk ve bunu bize Allah emretti” derler.”

“Çirkin bir iş”ten murat, puta tapmak ve tavafta avret yerini açmak gibi işlerdir.

Bunlar, iki şeyi nazara vererek kendilerine delil getirdiler:

1-Atalarını taklit,

2-Allah'a iftira.

Fasit oluşu gayet açık olduğundan Cenab-ı Hak birinciden i'raz ile şöyle diyerek ikinciye reddetti:

“De ki: Allah çirkin şeyler yapmayı emretmez.”

Çünkü Allahın âdeti, güzel işleri emretmek ve yüce hasletlere teşvikte bulunmak üzere cereyan etmektedir.

Ayette, kendisine zem terettüp eden fiilin çirkin oluşuna aklın hemen intikal ettiğine bir delalet yoktur. Çünkü ayette geçen **“fahişe”**, yani çirkin fiilden murat, selim tabiatın kendisinden nefret ettiği ve istikametli aklın noksan gördüğü şeydir.

Denildi ki: Ayetin iki cümlesi birbirine terettüp eden iki سوالın cevabıdır.

Sanki onlara yaptıkları çirkin fiillerle alakalı şöyle denilmiştir: “Niye böyle yapıyorsunuz?”

Onlar da şöyle cevap vermişlerdir: “Atalarımızı böyle yapıyor bulduk.”

Bunun üzerine kendilerine şöyle denilmiştir: “Atalarınız bunu nereden aldı?”

Onlar da demişlerdir ki: “Allah böyle emretti!”

Her iki veche göre de, -mutlak olarak değilse bile-, hilafına delil olan meselelerde taklit yapılması uygun bir şey değildir.⁴

“Yoksa Allah'a karşı bilmediğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?”

Ayet, Allaha iftiradan nehyi tazammun eden bir inkârdır.⁵

29- قُلْ أَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ “De ki: “Rabbim adaleti emretti.”

Ayette geçen “kıst”, adalettir. Adalet ise, ifrat ve tefrit taraflarının ortasıdır.

⁴ Yani, “taklit bütün durumlarda haramdır” denilemez. Peygamberi taklit ve sahasında uzman olan kimselerin sözünü tahkik etmeden kabul etmek gibi istisnâî durumlar dışında, dinî meselelerde esas olan taklit değil, tahkiktir.

⁵ Yani, “böyle demeyiniz, bilmediğiniz şeyleri iftira yoluyla Allaha nisbet etmeyiniz!”

“Her mescidde yüzünüzü O’na doğrultun.”

Yani, “başkasına yönelmeden istikametli bir şekilde Allaha ibadete yönelin.”

Veya “yüzlerinizi kibleye doğrultun.”

Her secde vaktinde veya kendisinde secde bulunan her namazda yüzlerinizi O’na çevirin.

Veya kendi namaz kıldığınız mescitlere tehir etmeden, namaz vakti geldiğinde hangi mescit olursa olsun hemen namazınızı kılın.

“Ve dini yalnız kendisine has kılarak O’na yalvarın.”

O’na ibadet edin, itaatınızı ihlâsla yapın. Çünkü dönüşünüz O’nadır.

“Başlangıçta sizi O yarattığı gibi, O’na döneceksiniz.”

Sizleri ilk O yarattığı gibi, dönüşünüz de O’nadır. O, amellerinize göre size karşılık verir. Öyleyse ibadeti sırf Allah için yapın.

Ayette Cenab-ı Hakkın insanları yeniden diriltmesi ilk yaratmasına benzetildi. Bunda, yeniden dirilmenin mümkün olduğunu anlatmak ve ilâhî kudrete bunun ağır gelmeyeceğini bildirmek vardır.

Şöyle de mana verildi: O, sizi bidayeten topraktan yarattı. Sizler ölünce yine toprağa döneceksiniz.

30- فَرِيقًا هَدَىٰ “O bir topluluğu doğru yola iletti.”

Allah bir kısmını imana muvaffak kılarak hidayet etti.

“Bir topluluğa da dalalet hak oldu.”

Bir kısmına ise önceden sebkat eden bir takdir gereği, dalalet hak oldu.

“Çünkü onlar, şeytanları Allah’tan başka dostlar edindiler.”

Ayet, onların hidayetten mahrum bırakılmalarının illetini beyan eder veya yoldan çıkmalarının tahkikini yapar.

وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ مُهْتَدُونَ “Ve kendilerinin doğru yolda olduklarını sanıyorlar.”

Ayet, hatalı kâfirle inatçı olan kâfirin aynı derecede zemme (kınanmaya) layık olduklarına delalet eder.⁶

31- **“Ey Âdemoğulları! Her mescidde güzel elbisenizi alın.”**

Yani, tavaf veya namaz için her mescidde avretinizi örtecek elbisenizi alınız.

Kişinin namaz için en güzel elbisesini giymesi, sünnettendir.

Ayette, namazda setr-i avretin vacip olduğuna bir delil vardır.

“Yiyin ve için.” وَكُلُوا وَاشْرَبُوا

Hoşunuza giden helal şeylerden yiyin için.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Beni Amir hacc günlerinde kût dışında yemek yemezlerdi, ayrıca et de yemezlerdi ve bununla hacc'larını tazim ederlerdi. Müslümanlar da onlar gibi yapmak isteyince ayet nazil oldu.

“Fakat israf etmeyin.” وَلَا تُسْرِفُوا

-Helali haram kılmakla,

-Harama yönelmekle,

-Aşırı yiyerek ve buna düşkünlük göstererek israf etmeyin.

İbnu Abbas'tan şöyle nakledilir:

“İsraf ve kendini beğenmek hasleti seni hataya sevketmedikçe, dilediğini ye ve dilediğini giy!”

Ali bin Hüseyin şöyle der: Allah tıbbî bir ayetin yarısında cem etti ve şöyle buyurdu: **“Yiyin ve için, fakat israf etmeyin!”**

“Çünkü Allah israf edenleri sevmez.” إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ

Allah müsriflerin fiiline rıza göstermez.

⁶ Çünkü ayette nazara verilen kâfirler, kendilerinin doğru yolda olduklarını sanan kimselerdir. Demek zanna dayalı bir kabul, doğru yolda olmaya yetmemektedir.

32- “De ki: **“Allah’ın kulları için çıkardığı zînetleri ve tertemiz rızıkları kim haram kılar?”**”

Zînetten murat, elbise ve kendisiyle güzelleşilen diğer zînetlerdir.

Allahın insanlar için çıkardığı bu zînetler,

-Bitkilerden elde edilen pamuk ve keten,

-Hayvanlardan elde edilen ipek ve yün

-Ve madenlerden elde edilen zırh gibi şeylerdir.

Rızktan tayyip olanlar, yiyecek ve içeceklerden leziz şeylerdir. Bunda yiyecek, içecek ve süs eşyalarında asıl hükmün mubahlık olduğuna bir delil vardır. Çünkü ayetteki istifham inkâr içindir.⁷

“De ki: **“Bunlar, bu dünya hayatında iman edenler içindir.”**”

Bu nimetler asıl olarak şu dünya hayatında ehl-i iman içindir. Her ne kadar bu nimetlerde kâfirler müşterek olsalar da, onlara bakan yönü tebeidir.

“Kıyamet gününde de yalnız onlara mahsustur.”

Kıyamette ise, bunlar sadece ehl-i imanın olacak, başkaları onlara ortak olamayacaktır.

“İşte biz, bilen bir topluluğa âyetleri böyle uzun uzun açıklıyoruz.”

Bu hükmü tafsil ettiğimiz gibi, diğer hükümleri de bilen kimselere ayrıntılarıyla anlatıyoruz.

33- “De ki: **“Rabbimin haram kıldıkları ancak şunlardır:”**”

“Açık ve gizli fuhşiyatı.”

Fuhşiyat, son derece çirkin olan işler demektir. Zinaya taalluk eden günahlar olduğu da söylenmiştir.

“Günahı”

⁷ Yani **“kim haram kılar?”** denilmesi **“kimse haram kılamaz”** anlamını ifade eder.

Ayette tahsisten sonra tamim vardır. Yani önce çirkin olanlar nazara verilmiş, ardından ise bütün günahlar yasaklanmıştır.

وَالْبَغْيِ بِغَيْرِ الْحَقِّ “Haksız yere bir şeyler elde etmeyi”

Ayetin metninde geçen **bağy**, zulüm veya kibir demektir. Müstakil olarak ayette yasaklanması, bunun ne kadar büyük olduğuna dikkat çekmek içindir.

“**Haksız yere**” ifadesi, öncesindeki bağy ile alakalı olup, mana olarak onu te’kid eder.

وَأَنْ تَشْرِكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزَّلْ بِهِ سُلْطَانًا “Haklarında hiç bir delil indirmedigi şeyleri Allah’a ortak koşmanızı.”

Ayet, müşriklerle bir tehekküm, yani ince bir alaydır.

Ayrıca kendisine delalet eden bir delil olmayan şeye uymanın haram olduğuna bir tenbihtir.

وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ “Ve Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri söylemenizi.”

Dolayısıyla,

-Allah’ın sıfatlarını inkâr etmek,

-Günahları işleyip “**Allah bize böyle emretti**” şeklinde iftira etmek gibi, hakkında bilginiz olmayan şeyleri Allah’a nisbet etmeyiniz.

34- وَلِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ “Her ümmet için bir ecel vardır.”

Ecel, müddet veya onların başına gelecek azabın vaktidir. Mekke ehline bir vaiddir.

فَإِذَا جَاءَ أَجْلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ “Onların eceli geldiğinde, ne bir an erteleyebilirler, ne de öne alabilirler.”

Şöyle de mana verilebilir: Dehşetin şiddetinden dolayı, geri bırakılmasını ve öne alınmasını istemezler.

Sema Kapıları

35- **“Ey Âdemoğulları!”** يَا بَنِي آدَمَ

إِنَّمَا يَأْتِيَنَّكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِي ۖ فَمَنْ أَتَّقَىٰ وَأَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ
“Eğer size içinizden peygamberler gelip
âyetlerimi anlattıklarında, kim Allah’tan korkar ve kendini düzeltir-
se, işte onlar için bir korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.”

Ayette peygamberler için “eğer gelirlirse” şeklinde bir ifade kullanılması **ehl-i talimin**⁸ zannettiği gibi peygamber göndermenin vacip olmadığına, caiz bir mesele olduğuna tenbih içindir.

“Artık sizden her kim şirkten sakınır ve salih amel yaparsa, işte onlara bir korku yoktur. Onlar üzülmeyenler de.”

Burada mübtedanın haberinde ف (fe) harfinin gelmesi, ikinci cümleinin haberinde ise gelmemesi, vaadde mübalağa ve vâidde ise müsamaha içindir.

36- **“Ayetlerimizi** وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ
zi yalanlayan ve onlara karşı büyüklük taslayanlar var ya, işte onlar
cehennem ashabıdır.”

هُم فِيهَا خَالِدُونَ **“Onlar orada ebedî kalacaklardır.”**

37- **“Allah’a karşı yalan** فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ
uyduran yahut âyetlerini yalanlayanlardan daha zalim kim olabilir?”

Ayet, Allahın demediğini demiş gibi anlatan, dediğini ise yalanlayanları nazara vermektedir.

“İşte onlara kitaptan nasipleri kendilerine ulaşacaktır.” أُولَٰئِكَ يَنَالُهُمْ نَصِيبُهُمْ مِنَ الْكِتَابِ

⁸ **Ehl-i talim**, peygamber göndermenin Allah için zorunlu olduğunu düşünür. Ehl-i sünnet ise, bunun Allah için zorunlu olmadığını, bir lütuf ve rahmet olarak peygamber gönderdiğini ifade eder.

“Onlara kitaptan nasipleri kendilerine ulaşacaktır” ifadesi iki şekilde değerlendirilebilir:

1-Onlar için yazılan rızıklara ve ecellere kavuşacaklardır.

2-Levh-i mahfuzda kendileri için sabit olan durumlarla karşılaşacaklardır.

“Canları **حَتَّىٰ إِذَا جَاءَهُمْ رَسُولُنَا يُتَوَفَّوْنَهُمْ قَالُوا أَيْنَ مَا كُنْتُمْ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ** alacak elçilerimiz onlara gelince, “Allah’tan başka taptıklarınız nerede?” derler.”

Nerede o ibadet ettiğiniz ilahlar?

“Onlar, ‘O taptıklarımız bizden kaybolup gittiler’ derler.”

“**وَشَهِدُوا عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ أَنَّهُمْ كَانُوا كَافِرِينَ**” Ve böylece kâfir olduklarına dair kendi aleyhlerine şahitlik ederler.”

38-“Onlara: **قَالَ ادْخُلُوا فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ مِنَ الْجِنَّ وَالْإِنْسِ فِي النَّارِ**” Sizden önce geçmiş cin ve insan topluluklarıyla beraber girin cehennem ateşine!” der.

Kıyamet günü onlara böyle diyen Allahu Teâlâdır.

Veya buna görevli melektir.

“**كُلَّمَا دَخَلَتْ أُمَّةٌ لَعْنَتْ أُخْتَهَا**” Cehenneme giren her ümmet kendi yoldaşına lanet eder.”

Onlardan her bir ümmet ateşe girdiğinde, kendisine uyararak yoldan çıktığı kimselere lanet eder.

“**نِيَّهَاتٍ هَبْطٍ إِذَا أَدَارَكُوا فِيهَا جَمِيعًا قَالَتْ أُخْرِيَهُمْ لِأُولِيهِمْ رَبَّنَا هَؤُلَاءِ أَضَلُّونَا**” Niayet hepsi oraya toplandığında, sonrakiler öncekiler hakkında derler ki: Rabbenâ! İşte şunlar bizi doğru yoldan saptırdı.”

Sonradan girenler veya konum itibarıyla arkada bulunan tâbiler, önden girenler veya önder olan kâfirler için “Bunlar yoldan çıkmayı bize bir yol haline getirdiler, biz de onlara uyduk” derler.

Sonra da Allaha şöyle yalvarırlar:

فَاتِهِمْ عَذَابًا ضِعْفًا مِّنَ النَّارِ “Onlara cehennem ateşinden kat kat azab ver.”

Çünkü onlar hem saptılar, hem de saptırdılar.

Allah der: “Herkesin azabı kat kattır.” قَالَ لِكُلِّ ضِعْفٌ

Önden gidenlere küfürleri ve yoldan saptırmalarına karşılık, tabi olanlara ise küfürleri ve taklitleri sebebiyle kat kat azap vardır.

وَلَكِنْ لَا تَعْلَمُونَ “Lakin bilmezsiniz.”

Lakin siz, size de kat kat azap olduğunu veya her grup için nasıl bir azap olduğunu bilmiyorsunuz.

39- وَقَالَتْ أُولَئِهِمْ لِأَخْرِيهِمْ فَمَا كَانَ لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلِ 39- “Öncekiler de sonrakilere derler ki: “Sizin bizden bir üstünlüğünüz yoktur.”

Önder durumda olan inkârcılar, Cenab-ı Hakkın sözüne atfla şöyle cevap verdiler: Sizin bizden daha iyi durumda olmadığınız sabit oldu. Bizler ve sizler dalalette ve azaba müstehak olmakta eşit durumdayız.

O halde yaptıklarınızdan dolayı tadın azabı!” فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ

40- إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفْتُحُ لَهُمُ أَبْوَابُ السَّمَاءِ 40- “Ayetlerimizizi yalanlayan ve onlardan kibirlenenler var ya, işte onlara sema kapıları açılmaz.”

Mü'minlerin amellerine ve meleklerle beraber olmaları için ruhlarına sema kapıları açılırken, o kâfirlerin dua ve amellerine veya ruhlarına açılmaz.

وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ “Ve deve, iğne deliğinden geçinceye kadar cennete giremezler.”

Ayet, onların cennete girmesini büyüklükte mesel olan devenin, darlıkta mesel olan iğne deliğinden geçmesine bağlayarak “onlar asla cennete giremezler” manasını anlatır. Ayetteki “cemel” kelimesini “ceml” şeklinde okuyarak “halat, iğne deliğinden geçmedikçe onlar cennete giremezler” manasında değerlendirenler de olmuştur.

وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُجْرِمِينَ “İşte biz mücrimleri böyle cezalandırırız.”

İşte bu anlatılan korkunç ceza gibi, biz suçluları böyle cezalandırırız.

41- **لَهُمْ مِنْ جَهَنَّمَ مِهَادٌ وَمِنْ فَوْقِهِمْ غَوَاشٍ** “Onlara cehennemde ateşten bir döşek, üstlerine de (ateşten) örtüler vardır.”

وَكَذَلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ “İşte biz zalimleri böyle cezalandırırız.”

Biraz önce onlardan “mücrimler” şeklinde bahis vardı, burada ise “zalimler” şeklinde kendilerinden bahsedildi. Bunda, onların ilâhî ayetleri yalanlayarak bu kötü sıfatlarla muttasıf olduklarını hissettirmek vardır.

Onların mücrim oluşları cennetten mahrum bırakılmalarıyla, zalim oluşları cehennem ateşiyle azaplandırmalarıyla beraber zikredilmiştir. Bunda, zulmün en büyük cürümlerinden biri olduğuna dikkat çekmek söz konusudur.

42- **وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ** “İman edenler ve salih amellerde bulunanlara gelince.”

لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا “-ki biz hiç kimseye gücünün üstünde bir şey teklif etmeyiz-”

إِنَّهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ “İşte onlar cennet ehlidirler.”

وَنَزَعْنَا مَا فِصْطُورِهِمْ مِنْ غَلٍّ “Onlar orada ebedîdirler.”

Cenab-ı Hak, cennet ve cehennemi genelde beraberce zikreder, vaad ve vaidi yan yana bildirir. Burada da öyle yapmış, cehennemi nazara verdikten sonra cenneti anlatmıştır. Ayette “-ki biz hiç kimseye gücünün üstünde bir şey teklif etmeyiz-” denilmesi bir cümle-i muterizadır. Buna yer verilmesi, kişinin gücü nisbetinde ve kendisine kolay gelecek şekilde daimi cennet nimetlerini kazanmasına teşvikte bulunmak içindir.

43- **وَنَزَعْنَا مَا فِصْطُورِهِمْ مِنْ غَلٍّ** “Kalplerinde bulunan kötülükleri çıkarıp atarız.”

Biz onların kalplerinden kötü duyguları çıkarırız.

Veya temizleriz, ta ki aralarında karşılıklı sevgiden başka bir şey olmasın.

Hz. Ali (r.a) şöyle der: “Ben, Osman, Talha ve Zübeyir’in onlardan olmasını umarım.”

تَجْرَى مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ “Onların altlarından ırmaklar akar.”

وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَيْنَا لِهَذَا “Bizi buna hidayet eden Allah’a hamdolsun” derler.”

وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْ لَا أَنْ هَدَيْنَا اللَّهَ “Eğer Allah bize hidayet etmeseydi, biz doğru yola erişemezdik.”

لَقَدْ جَاءَتْ رُسُلٌ رَبِّنَا بِالْحَقِّ “Şüphesiz Rabbimizin elçileri bize gerçeği getirdiler.”

Dünyada ilmen bildiklerini ahirette gözleriyle görünce sevinç ve ferahla böyle derler.

وَنُودُوا أَنْ تِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِي أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ “Onlara şöyle seslenilir: “İşte size cennet! Yaptıklarınıza karşılık buna varis oldunuz.”

Cenneti uzaktan gördüklerinde veya girdiklerinde kendilerine böyle nida edilir.

A'raftakiler

44- وَأَدَّى أَصْحَابُ الْجَنَّةِ أَصْحَابُ النَّارِ “Cennet ehli, cehennem ehline şöyle seslenirler:”

أَنْ قَدْ وَجَدْنَا مَا وَعَدَنَا رَبُّنَا حَقًّا “Rabbimizin bize vaat ettiğini hak olarak bulduk.”

فَهَلْ وَجَدْتُمْ مَا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا “Siz de Rabbinizin vaat ettiğini hak olarak buldunuz mu?”

Cennet ehlinin cehennem ehline böyle seslenmeleri, kendi hallerinin hoşluğundan ve cehennem ehlinin perişanlığından dolayıdır ve onların pişmanlığını artırmak içindir.

Ayette “Rabbimizin bize vaat ettiğini hak olarak bulduk, siz de Rabbinizin vaat ettiğini hak olarak buldunuz mu?” denilirken şöyle bir inceliğe yer verilmiştir:

“Bize vaat ettiğini” demiş ama ona mukabil “size vaat ettiğini” yerine “Rabbinizin vaat ettiğini” ifadesini kullanmıştır. Çünkü onlara vaat edilen kötü akıbet, sadece onlara has bir vaat olmayıp, öldükten sonra diriltmek, hesap vermek, ehl-i cennete nimet verilmesi gibi genel bir vaat idi.

45- قَالُوا نَعَمْ “Onlar da “evet” derler.”

فَإِذْ مُوَدِّعٌ بَيْنَهُمْ أَنْ لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ “Bunun üzerine aralarında bir münadi şöyle seslenir: “Allah’ın laneti zalimler üzerine olsun!”

Cennet ve cehennem ehli arasında bu nidayı sur’a görevli meleğin yapacağı söylenir.

46- الَّذِينَ يَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ “Onlar, Allah’ın yolundan men ederler.”

وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا “Ve onda eğrilik ararlar.”

وَهُمْ بِالْآخِرَةِ كَافِرُونَ “Ve onlar ahireti de inkâr eden kimselerdir.”

47- وَيَبْنِيهِمَا حِجَابٌ “Ve aralarında bir perde vardır.”

“Aralarına kapısı olan bir sur çekilir.” (Hadid, 13) ayetiyle nazara verildiği gibi, bu iki fırka arasında bir perde vardır.

Veya bu hicap (engel-perde) birinin eseri diğerine ulaşmasın diye cennet ve cehennem arasındadır.

“A’raf üzerinde de, her iki taraftakileri simalarından tanıyan kişiler vardır.”

A’raf ehlinin kimler olduğu hakkında farklı değerlendirmeler yapılır:

1-Bunlar tevhid ehlinin ameli az kimselerdir. Aralarında Allahu Teâlânın dilediği şekilde hükmetmesi için cennet ve cehennem arasında bekletilirler.

2-Yüksek makam sahibi olan peygamberler, şehitler, mü’minlerin önde gelenleri ve âlimlerdir.

3-Veya insan sûretinde görülecek meleklerdir.

Bunlar, cennet ve cehennem ehlini yüzlerinin beyazlığı ve siyahlığı gibi Allahın onlara koyduğu alâmetlerden tanır. Bunu bilmeleri, ilhamla veya meleklerin öğretmesiyledir.

“Bunlar cennetliklere, henüz cennete girmemiş, fakat girmeyi arzu eder bir şekilde, “selâm olsun size” derler.”

A’raf ehli henüz cennete girmeyen kimseler olarak ele alındığında mana şöyle olur:

“A’rafta olanlar, henüz kendileri cennete girmemiş ve girmeyi ümit eder bir halde iken cennet ehline selam verirler.”

A’raf ehli, peygamberler gibi yüksek makam sahibi kimseler olarak değerlendirildiğinde ise ayete şöyle mana verilir:

“A’raf ehli, cennet ashabı henüz daha cennete girmemiş, ama girmeyi ümit eder bir halde beklerken onlara selam verirler.”

47-وَإِذَا ضَرِفَتْ أَبْصَارُهُمْ تِلْقَاءَ أَصْحَابِ النَّارِ قَالُوا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ “Gözleri cehennemlikler tarafına çevriline de, “Rabbimiz!

Bizi zalim toplulukla beraber eyleme!” derler.”

48-وَإِنَّمَا أَصْحَابُ الْأَعْرَافِ رَجَالٌ يَعْرِفُونَهُمْ بِسِيمَاهُمْ “A’raftakiler simalarından tanıdıkları kişilere nida ederler:”

“Onlara şöyle derler: **Topluluğunuz da büyüklük taslamanız da size hiç bir yarar sağlamadı.**”

A’raf ehli, simalarından tanıdıkları küfrün önderlerine şöyle derler: “Sayıca çokluğunuz veya mal biriktirmeniz, ayrıca hakkı kabul etmeyişiniz veya halka üstten bakışınız size bir fayda vermedi, azaptan sizi kurtaramadı.”

49- **أَهْوَلَاءِ الَّذِينَ أَقْسَمْتُمْ لَا يَنَالُهُمُ اللَّهُ بِرَحْمَةٍ** “Allah onları hiç bir rahmete erdirmeyecek” diye yemin ettiğiniz kimseler bunlar mıydı?”

Araf ehlinin işaret ettiği kimseler, kâfirlerin dünyada iken hakir gördükleri ve “Allah bunları cennete almaz” diye yemin ettikleri kişilerdir.

أَدْخُلُوا الْجَنَّةَ (Cennetliklere dönerek): **“Girin cennete!”**

لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمْ وَلَا أَنْتُمْ تَحْزَنُونَ “Size ne bir korku vardır, ne de üzüleceksiniz.”

Böyle söylerler ve cennet ehline yönelip “girin cennete” derler.

A’raf ehlinin yüksek makam sahibi kimseler olmasını esas aldığımızda mana böyledir.

Ama onları ameli az kimseler olarak değerlendirirsek, bu hitap onlara yönelik olur, cennete alınmalarını beyan eder. Bu yoruma göre, A’raf ehli cennet ve cehennem arasında bekletilmiş, her iki fırkanın hallerini görmüş, onlarla konuşmuş ve ardından Allahın lütfu ile cennete alınmışlardır.

50- **وَنَادَىٰ أَصْحَابُ النَّارِ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ أَفِيضُوا عَلَيْنَا مِنَ الْمَاءِ أَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ** “Cehennemdekiler, cennettekilere: **“Bize biraz su akıtın veya Allah’ın size verdiği rızıktan bize de verin”** diye nida ederler.”

Ayet, cennetin cehennemin fevkinde olmasına bir delildir.

51- **قَالُوا إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَهُمَا عَلَى الْكَافِرِينَ** “Cennettekiler de “Allah, bunların ikisini de kâfirlere haram kıldı” derler.”

51- **الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَهْوًا وَلَعِبًا** “Onlar, dinlerini bir eğlence ve oyun yerine koydular.”

Kâfirler,

-Aslında haram kılınmayan bazı yiyecekleri kendilerine haram kılarak,

-Kâbe etrafında alkış tutarak ve ıslık çalarak tavaf etmek gibi hâllerle dinlerini bir eğlence ve oyun edindiler.

“Ve dünya hayatı kendilerini aldattı.” وَغَرَّتْهُمْ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا

“Onların bugüne kavuşmalarını unutmaları ve âyetlerimizi inkâr etmeleri gibi, biz de bugün onları öyle unuturuz.”

Onlar bu güne ulaşmayı unutup hatırlarına getirmedeği ve bu güne bir hazırlık yapmadıkları gibi, biz de bu gün onları unuttur, kendilerine unutan kimsenin yaptığı gibi muamele eder, ateşe terk ederiz.

52- “Gerçekten onlara, ilim üzere açıkladığımız bir Kitap getirdik.” وَلَقَدْ جِئْنَاهُمْ بِكِتَابٍ فَصَّلْنَاهُ عَلَىٰ عِلْمٍ

Biz onlara akaid, ahkâm ve öğütlerle dolu bir kitap getirdik, bunları da ayrıntılı bir şekilde açıkladık.

Bu açıklamayı ilim üzere yaptık, böylece o tafsil, hikmetli bir tafsil oldu.

Ayetle, Allahu Teâlânın ilim ile Âlim olduğuna bir delil vardır.

“O, inanan bir toplum için bir hidayet ve bir rahmettir.” هُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ

53- “Onlar Kitabın te’vilini mi gözetiyorlar?” هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا تَأْوِيلَهُ

Onlar, ancak Kur’anın haber verdiği vaad ve vaidin ortaya çıkmasıyla doğru olduğunun anlaşılmasını bekliyorlar.

“Onun te’vili geldiği gün, önceden onu unutmuş olanlar derler ki: “Doğrusu Rabbimizin elçileri gerçeği getirmiş.”

“Keşke şimdi bizim şefaathilerimiz olsa da bize şefaath etseler, yahut tekrar geri döndürülsek de, eski yaptıklarımızdan başkasını yapsak!” فَهَلْ لَنَا مِنْ شُفَعَاءَ فَيَشْفَعُوا لَنَا أَوْ نُرَدُّ فَنَعْمَلَ غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ

“Onlar, kendilerini zarara soktular.” قَدْ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ

Ömürlerini küfürde geçirerek kendilerine yazık ettiler.

“Ve uydurdukları şeyler kendilerinden kaybolup gitti.” وَصَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ

Allahın Rahmeti

54- **“Şüphesiz İN رَبِّكُمْ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ- Rabbiniz, gökleri ve yeri altı günde yaratan Allahtır.”**

Ayetteki **“gün”** ifadesi (Enfal, 16) ayetinde olduğu gibi “vakit” anlamındadır. Yani gökler ve yer altı merhalede yaratılmıştır.

Veya “altı gün miktarında” demektir.

Çünkü **“gün”** ifadesinden “güneşin doğuşundan batışına kadar olan zaman” anlaşılır, hâlbuki gökler ve yer yaratıldığında böyle bir şey söz konusu değildi.

Dilese bir anda yaratabileceği halde, Allahın eşyayı kademeli bir şekilde yaratmasında,

-Onun iradesine bir delil,

-Tefekkürle bakan kimselerin ibret almasını sağlamak,

-Ve işleri yaparken teennî ile yapmaya bir teşvik vardır.

“Sonra Arşa istiva etti.” ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ

Allahın arşa istivası, keyfiyetini bilemeyeceğimiz şekilde Allahın bir sıfatıdır. Yani Allahu Teâlâ için, bir mekânda bulunmak veya yerleşmekten münezzeh bir şekilde, kendisinin kastettiği vecih üzere arşa istivası (hükmetmesi) vardır.

Arş, diğer cisimleri kuşatan bir cisimdir. “Arş” denilmesi yüksekliği itibarıyladır.

Veya Allahın arşa istivası, bir hükümdarın tahtına oturmasına benzetilmiştir. Çünkü işler ve tedbirler, tahttan gelen emirlerle icra edilir.

“O, geceyi gündüze bürüyüp örter.” يُغْشَى اللَّيْلَ النَّهَارَ

Ayette sadece gecenin gündüzü bürümesi nazara verilmesi, aksinin malum olduğu cihetledir veya lafzın buna da ihtimali olmasındandır.

“Gece durmadan onu kovalar.” يَطْلُبُهُ حَشِيًّا

Gece, yakalamak istercesine süratle gündüzü takip eder, aralarına başka bir şey giremez.

وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ **“Güneş, ay ve yıldızlar emrine âmâdedir.”**

أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ **“Dikkat edin, yaratma ve emir O’nundur.”**

Çünkü icad eden de, tasarrufta bulunan da O’dur.

تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ **“Alemlerin Rabbi olan Allah ne yücedir.”**

Allahu Teâlâ Ulûhiyette tek olmakla yücedir. Rububiyette de bir olmakla azamet sahibidir.

Ayetin tahkiki: -En doğrusunu Allah bilir.- Kâfırlar bir takım rabler ediniyorlardı. Bu ayet beyan etti ki, rububiyete layık olan birdir ve o da Allahu Teâlâdır. Çünkü yaratma ve emir onundur. Zira âlemi sağlam bir tertip ve hikmetli bir tedbir üzere yarattı. Felekleri yoktan, misilsiz bir şekilde var etti. **“En yakın semayı kandillerle süsledik ve onu koruduk.”** (Fussilet, 12) ayetinde işaret ettiği üzere, felekleri yıldızlarla süsledi. Ve süfli cisimleri yaratmayı murat etti. Ardından, değişik sûretleri ve muhtelif tarzları kabul edebilecek bir cismi yarattı.⁹

Sonra bunları birbirine zıd eserleri ve fiilleri olan türler şekline ayırdı. Buna (Fussilet, 9) ayetiyle işaret etti. Burada arzdan murat süfli-aşağı âlemdir.

Sonra canlılar âleminin nevilerini, önce maddelerini terkip, ikinci olarak da bunlara sûret vermek sûretiyle inşa etti. Buna **“De ki: Yeri iki günde yaratıncı inkâr ediyor ve O’na ortaklar mı koşuyorsunuz?”** (Fussilet, 9) ayetiyle ve devamında **“O, yeryüzünde yükselen sabit dağlar yarattı. Orada bolluk - bereket meydana getirdi Ve orada rızıklar takdir etti.”** (Fussilet, 10) ile işaret etti. Buradaki dört günden murat, **“O Allah ki, gökleri- yeri ve bu ikisi arasındakileri altı günde yarattı.”** (Secde, 4) ayetinden de anlaşılacağı üzere, önceki iki günle beraber dört gündür.

Sonra mülk âlemi tamamlandığında memleketin tedbiri için tahtına oturan hükümdar gibi, bunların tedbirine müteveccih oldu. Felekleri çevirerek, yıldızları, yürüterek, geceleri-gündüzleri birbirine dolayarak semadan arza işlerin tedbirini gördü. Sonra bunu, anlatılanların bir, fezlekesi ve neticesi olarak şöyle açıkladı:

“Dikkat edin, yaratma ve emir O’nundur.” (A’raf, 54)

⁹ Bundan murat, elementler olabilir.

55- **أَدْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً** “Rabbimize tazarru ile ve gizlice dua edin.”

Çünkü gizlice yapılan dua, ihlâsın delilidir.

إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ **“Çünkü O, haddi aşanları sevmez.”**

Allah duada ve başka işlerde emredilenleri aşanları sevmez.

Cenab-ı Hak bununla, dua eden kimsenin

-Peygamberlik rütbesi istemek

-Ve semaya yükselmek gibi uygun olmayan şeyleri talep etmemesi gerektiğine tenbihte bulundu.

Denildi ki: Ayette yasaklanan haddi aşmak,

-Duada bağırarak

-Ve uzun dua yapmaktır.

Hz. Peygamberlerden şöyle rivayet edilir:

“İleride duada haddi aşan kimseler olacak, hâlbuki kişiye şöyle dua etmesi yeter: Allahım, Senden cenneti ve beni ona yaklaştıracak söz ve ameli istiyorum. Cehennemden ve beni ona yaklaştıracak söz ve amelden ise Sana sığınıyorum.”

Hz. Peygamber bunu dedikten sonra ayetin son kısmını okudu:

“Çünkü O, haddi aşanları sevmez.”

56- **وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا** “İslahından sonra yeryüzünde bozgunculuk yapmayın.”

Peygamberlerin gönderilmesi ve dinî hükümlerin bildirilmesiyle yeryüzünde düzen sağlandıktan sonra, küfür ve günahlarla onda bozgunculuk yapmayın.

“O’na, korkarak ve rahmetini umarak dua edin.”

Amellerinizin kusurlu olması ve liyakatinizin olmayışı dolayısıyla reddedilmesinden korkarak ve Cenab-ı Hakkın sonsuz rahmetini düşünüp O’ndan bir lütuf ve ihsan olarak kabul edileceğini ümit ederek Allaha yalvarın.

“Muhakkak ki Allah’ın rahmeti, muhsin olanlara yakındır.”

Ayetin evvelinde korku ve ümitle dua edilmesi emredilmişti. Bu cümle ile ümidin daha üstün tutulması nazara verildi ve duanın kabulüne vesile kılınacak ilâhî rahmete dikkat çekildi.

“Rahmet” kelimesi müennes iken, “yakındır” anlamındaki “ka-rib” kelimesinin müzekker getirilmesi,

-Rahmetin Rahîm manasında olmasından,

-“Allahın rahmeti yakın bir durumdur” gibi hazfedilmiş bir kelimenin sıfatı olmasından,

-Masdar olmasındandır.

-Veya nesepten olan yakın ile başka yakınlığı ayırmak içindir.

57- وَهُوَ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيَّاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ - “O ki, rahmetinin önün- de müjdecî olarak rüzgârları gönderdi.”

Ayette nazara verilen ilâhî rahmetten murat, yağmurdur. Çünkü saba rüzgârı bulutu harekete geçirir. Şimal (kuzey) rüzgârı onu toplar. Güney rüzgârı ondan yağmur getirir. Batı rüzgârı ise dağıtır.

“O rüzgarlar, yağmur yüklü bulutları yüklenince, onu ölü bir beldeye gönderdik.”

“Sonra onunla yağmur yağdırdık.”

“Böylece onunla her çeşit ürünü çıkardık.”

“İşte Biz, ölüleri de böyle çıkarırız.”

“İşte böyle” ifadesi, topraktan her türlü mahsulün çıkmasına veya ölü beldenin ihyasına işaret olabilir. Yani, o mahsulleri, kendilerinde büyüme kuvveti meydana getirerek hayatlandırdığımız gibi, kabirlerden de ölüleri çıkarırız ve ruhları bedenlere göndererek hayat veririz.

“Ola ki düşünür, ibret alırsınız.”

Ola ki bunlara bakar da, bunları yapan Zâtın tekrar diriltmeye kadir olduğunu bilirsiniz.

58- وَالْبَلْدُ الطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ - “Güzel memleketin bitkisi, Rabbinin izniyle çıkar.”

Toprağı hoş, verimli olan araziden Rabbinin meşietî ve kolaylaştırmasıyla hoş, faydalı ve bolca bitkiler çıkar.

وَالَّذِي خَبَثَ لَا يُخْرِجُ إِلَّا نَكِدًا “Kötü olandan ise, yararsız bitkiden başka bir şey çıkmaz.”

Çorak araziden ise çok az şey çıkar, çıkan da işe yaramaz.

كَذَلِكَ نُنْصِرُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَشْكُرُونَ “İşte biz, şükreden bir toplum için âyetleri böyle açıklarız.”

İşte biz; âyetleri, Allahın nimetlerine şükredip onlarla tefekkür eden ve onlardan ibret alanlar için tekrar be tekrar nazara veriyoruz.

Verimli ve çorak arazi, Allahın âyetlerini düşünüp faydalananla, onlara başını çevirmeyip etkilenmeyen kimselerin halini anlatan bir temsildir.

Hız. Nuh ve Hız. Hûd

59- “Andolsun ki Nûh’u kavmine elçi gönderdik.”

“Dedi ki: “Ey kavmim! Allah’a ibadet edin.”

“Sizin O’ndan başka bir ilâhınız yoktur.”

“Doğrusu ben, başınıza gelecek büyük bir günün azabından korkuyorum.”

Şayet iman etmezseniz, başınıza gelecek büyük bir azap gününden korkuyorum.

Bu, hem onlara bir vaiddir, hem de ibadete sevk eden durumu beyandır.

Ayette bahsedilen **azap günü**,

-Ya kıyamet günüdür.

-Veya tufan felaketinin başlarına geldiği gündür.

60- “Kavminden ileri gelenler dediler ki: Gerçekten biz seni apaçık bir dalalet içinde görüyoruz.”

Ayetin metninde geçen “**mele**”, eşraf anlamındadır. Bir kavmin önde gelenleri, göz dolduran, dikkat çeken kimselerdir.

61- “Nûh dedi ki: “Ey kavmim! Bende hiç bir dalalet yok.”

Onlar, kuvvetli bir şekilde Hız. Nûh’a dalaleti nisbet etiler. Hız. Nûh da dalaleti kuvvetli bir şekilde nefyetti.

Onun “**Bende hiç bir dalalet yok**” deyişinde “ama sizde var” şeklinde bir tariz söz konusudur.

“Lakin ben âlemlerin Rabbinden bir elçiyim.”

Böyle deyişi, dalalet üzere değil hidayet üzere olmasını gerektirir. Sanki

şöyle demiştir: “Lakin ben tam bir hidayet üzereyim. Çünkü Allahın bir elçisiyim.”

62- **“Size Rabbimin mesajlarını tebliğ ediyorum.”** أَبْلِغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي

“Risalet (mesaj)” kelimesinin çoğul gelmesi,

-İlahi mesajların farklı vakitlerde gelmesi,

-Veya akaid, öğüt, ahkâm gibi çeşitli manalarda olmasındandır.

-Veya bundan murat, Hz. Nûha ve kendisinden önceki Hz. Şit ve Hz. İdris gibi peygamberlere vahyedilenlerdir.

“Sizin için nasihat ediyorum” وَأَنْصَحَ لَكُمْ

“Size nasihat ediyorum” yerine **“Sizin için nasihat ediyorum”** demesi, nasihatten kendisine bir beklentisi olmadığına delalet içindir.

“Ve Allah’tan sizin bilmediklerinizi biliyorum.” وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ

“Allah’tan sizin bilmediklerinizi biliyorum” demesi, onlara yaptığı uyarıyı takrir içindir. Çünkü bunu derken, “ben O’nun kudretini ve cezalandırmasının şiddetini bilirim” manası vardır.

Veya bundan murat “Ben ondan gelen vahiyle, sizin bilmediğiniz şeyleri bilirim” manası da olabilir.

63- **“Sizi uyarması ve günahlardan sakınmanız için, ayrıca ola ki merhamet olunursunuz diye içinizden bir adam vasıtasıyla Rabbinizden size bir öğüt gelmesine hayret mi ettiniz?”** أَوْعَجِبْتُمْ أَنْ جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَلَى رَجُلٍ مِنْكُمْ لِيُنذِرَكُمْ وَلِتَتَّقُوا وَلَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ

“Günahlardan sakınmanız için”

Çünkü onlar, bir insanın peygamber gönderilmesine şaşıyorlar, **“Bu ancak sizin gibi bir beşerdir. Size üstünlük taslamak istiyor. Şayet Allah dileseydi, bir melek gönderirdi. Biz önceki atalarımızdan böyle bir şey duymadık.”** (Mü’minun, 24) diyorlardı.

Peygamber sizi küfürden, günahların akıbetinden uyarıyor ve bu uyarı ile onlardan sakınmanızı söylüyor.

“Ola ki merhamet olunursunuz diye”

Olur ki, takva ile Allahın rahmetine nâil olursunuz.

Ayette, “**ola ki**” لَعَلَّ (lealle) ile bunun ifade edilmesi,

-Takvanın illa rahmeti icap ettirmediğini,

-Allahtan gelen rahmetin sırf bir lütuf olduğunu,

-Takva sahibinin takvasına güvenmemesi ve Allahın azabından emin olmaması gerektiğini ifade etmek içindir.

64- فَكَذَّبُوهُ “Ama O’nu yalanladılar.”

“Biz de O’nu ve O’nunla beraber gemide bulunanları kurtardık.”

Rivayete göre bunlar kırk erkek ve kırk kadın idi.

Bir rivayette ise üç oğlu Ham, Sam ve Yafes, altısı da başkalarından olmak üzere dokuz kişi idi.

وَاعْرِفْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا “Ayetlerimizi yalanlayanları ise suda gark ettik!”

“Çünkü onlar, kör bir kavim idiler.”

Çünkü onlar basiretten mahrum ve kalp gözü kör kimselerdi.

65- وَالْإِلَهِ إِلَّا هُوَ “Ad kavmine de kardeşleri Hûd’u (gönderdik.)”

Bu ifadede, Hz. Hûd’un onlardan biri olduğu anlatılmıştır.

Onlardan olmasında,

-Sözünü daha iyi anlamaları,

-Hâlini daha iyi bilmeleri,

-Onun peşinden gitmeye daha ziyade rağbet göstermeleri gibi incelikler vardır.

“Onlara dedi “Ey kavmim! Allah’a ibadet edin.”

“Sizin için O’ndan başka hiç bir ilâh yoktur.”

Ayet, atıf harfi olmadan müstakil bir cümle olarak gelmiştir. Sanki “Gönderildiğinde onlara ne dedi” şeklinde bir soruya cevap gibidir. Onların cevabı anlatılırken de benzeri bir üslûp vardır.

“Sakinmaz mısınız?” أَفَلَا تَتَّقُونَ

Yani, Allahın azabından korkmaz mısınız?

66- قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ “Kavminin önde gelenlerinden kâfir olanlar dedi ki:”

Öyle anlaşılıyor ki, kavmin eşrafından Hz. Hûd’a iman edenler de vardı. **“Biz gerçekten seni sefahet içinde biri olarak görüyoruz.”**

Yani, “Biz Sende ileri derecede kıt akıllılık görüyoruz. Çünkü atalarının dininden farklı bir dinle geldin.”

“Ve biz gerçekten Seni yalancılardan sanıyoruz.”

67- قَالَ يَا قَوْمِ لَيْسَ بِي سَفَاهَةٌ “Hûd dedi ki: “Ey kavmim! Bende hiç bir sefihlik yok.”

“Lakin ben âlemlerin Rabbinden bir elçiyim.”

68- أُبَلِّغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي “Rabbimin mesajlarını size tebliğ ediyorum.”

“Ve ben sizin için emin bir nasihatçiyim.”

69- أَوْعِظُكُمْ أَنْ تَجَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَلَى رَجُلٍ مِنْكُمْ لِيُنذِرَكُمْ “Sizi uyar-
ması için, içinizden bir adam vasıtasıyla Rabbinizden size bir öğüt
gelmesine hayret mi ettiniz?”

Bunların tefsiri biraz önce geçmişti.

Kâfirlerin ahmakça sözlerine Peygamberlerin verdikleri cevaplar ve onlara mukabeleden yüz çevirmelerinde,

-Mükemmel bir nasihat,

-Son derece bir şefkat,

-Nefis terbiyesi,

-Güzel bir mücadele örneği vardır.

Nasihat eden her kimsenin bu şekilde hareket etmesi gerekir.

Hız. Hûd’un onlara, **“ben sizin için emin bir nasihatçiyim”** demesinde, onların Hız. Hûd’u bu iki özellikle tanımlarına bir tenbih vardır.

وَاذْكُرُوا إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ “Düşünün ki O sizi Nûh kavminden sonra, halifeler kıldı.”

Hûd kavminin halife kılınması,

-Nûh kavminin yaşadıkları yerlerde onlardan sonra yaşamalarını,

-Veya yeryüzünde hükümrân olmalarını ifade eder.

Hız. Hûd, önce onları Allahın azabıyla korkuttu, sonra kendilerine Allahın nimetlerini hatırlattı.

وَزَادَكُمْ فِي الْخَلْقِ بَصِطَةً “Ve yaratılışta sizi üstün yaptı.”

Boy ve kuvvette sizi ziyade kıldı.

فَاذْكُرُوا آلَاءَ اللَّهِ “Öyleyse Allah’ın nimetlerini hatırlayın.”

Önce hususi bazı nimetler nazara vermişti, burada da genel olarak bütün nimetlere dikkat çekti.

لَعَلَّكُمْ تَفْلَحُونَ “Ola ki felaha eresiniz.”

Ta ki nimetleri hatırlamak sizi şükre sevk etsin, o da kurtuluşa ermenize yol açsın.

70- قَالُوا أَجِئْتَنَا لِنَعْبُدَ اللَّهَ وَحْدَهُ وَنَذَرَ مَا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُنَا “Dediler: Sen bize tek Allah’a ibadet edelim ve atalarımızın taptıklarını bırakalım diye mi geldin?”

Tek Allaha ibadet etmeyi ve ecdatlarının şerik koştuklarından yüz çevirmeyi akıldan uzak gördüler. Bu, taklide saplanıp kalmalarından ve alışmış oldukları şeyleri sevmelerinden kaynaklanıyordu.

“Bize... Şunun için mi geldin?” demelerindeki **“gelmek”** ifadesi,

-Hz. Hûd’un kavminden bir süre uzak kalarak, sonra gelip tebliğde bulunmasından olabilir.

-Veya “gökten mi geldin?” tarzında alay yollu bir ifade olabilir.

-Veya mecazî anlamda kullanılmış olabilir.

فَاتِنَا بِمَا تَعِدُّنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ “Eğer doğru söyleyenlerden isen, vaat ettiğini bize getir de görelim!”

Hız. Hûd’un onlara “(Allahtan gelecek bir azaptan) **Sakinmaz mısınız?**” ifadesinde işaret ettiği azabı istediler.

71- **Hûd dedi ki: “Artık üzerinize Rabbinizden bir azap ve bir gadap inmiştir.”**

“Üzerinize inmiştir” denilmesi “size böyle bir azap vacip oldu, bunu hak ettiniz veya “azap size geldi” anlamındadır. Çünkü vukuu beklenen bir şey, vaki olmuş gibidir.

“Sizin ve atalarınızın taktığı bir kısım isimler hususunda benimle mücadele mi ediyorsunuz?”

Yani, siz bir kısım eşyaya “bunlar ilahlardır” dediniz. Ama bunlarda ulu-hiyetin manası yoktur. Çünkü ibadete bizzat layık olan, ancak her şeyi icat eden Zâtıdır.

“Allah bunlarla ilgili hiç bir delil indirmemiştir.”

Şayet bu ilah saydıklarınız Allah tarafından ibadete layık olsalar,

-Ya bu konuda ayet inmesi,

-Veya buna bir delil bulunması lazımdır.

Böyle bir şey de olmadığına göre, onların cehalet ve gabaveti açıkça ortaya çıkar.

“Bekleyin öyleyse, şüphesiz ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim!”

Mademki hak ortaya çıktı, siz ise kabul etmemekte ısrar ediyorsunuz, öyleyse başınıza bir azabın gelmesini bekleyin.

72- **“Onu ve onunla beraber olanları bizden bir rahmetle kurtardık.”**

“Onunla beraber olanlar” ifadesinden murat, dinde Onunla beraber olanlardır.

“Ve âyetlerimizi yalanlayıp da iman etmeyenlerin kökünü kestik.”

Ayette, kurtulanlarla helâk olanlar arasındaki ayırıcı vasfın iman olduğuna bir tenbih vardır.

Rivayete göre, Âd kavmi putlara tapıyorlardı. Allah onlara Hz. Hûd’u gönderdi, ama onu yalanladılar, gittikçe daha da azgınlashıldılar. Allah da üç

yıl onlardan yağmuru kesti, kıtlık meydana geldi. O zamandaki insanların müslimi ve müşriki başlarına bir musibet gelince Beyt-i Harama yöneliyor ve Allah'tan kurtuluş talep ediyorlardı. Âd kavmi, içlerinde Kayl ve Mira sedin de bulunduğu seçkin kimselerden meydana gelen yetmiş kişilik bir kabile meydana getirdi. O sıralar Mekke'de Amalika kavmi vardı, başlarında da Muaviye Bin Bekr bulunuyordu. Mekke dışında onun yanına vardıklarında kendilerini konuk etti, ikramlarda bulundu. Çünkü onun akrabaları idiler. Böylece onun yanında bir ay kaldılar, bu süre zarfında içki içtiler, iki tane şarkıcı kadının şarkılarıyla eğlendiler. Muaviye Bin Bekr, bunların geliş maksatlarının başka yöne kaydığını görünce onlara üzüldü. Ama bu konuda kendileriyle konuşmaktan da hayâ etti. Çünkü yanında kalmalarının ona ağırlık verdiğini zannedebilirlerdi. Bundan dolayı iki şarkıcı kadına şöyle bir şiir söylemelerini öğretti.

“Ey Kayl, yazık sana,
Kalkıp durumuna baksana.
Olur ki Allah yağmur gönderir,
Âd diyarını kandırır suya.
Çünkü Âd kavmi geliyor,
Ama nedense bir şey demiyor.”

Şarkıcı kadınlar bunu şarkı olarak söylediler. Bu onların canını sıktı. Mirsed dedi ki: “Vallahi, sizin duanızla yağmur yağmaz, lakin peygamberinize itaat eder, tevbe ile Allaha dönerseniz yağmura layık olursunuz.”

Bunun üzerine Ad kavminin heyetinde yer alanlar Muaviye Bin Bekr'e dediler: “Bunu hapset, bizimle beraber Mekke'ye gelmesin. Çünkü o, Hûd'un dinine tâbi oldu, bizim dinimizi terk etti.”

Sonra Mekke'ye girdiler. Kayl dedi: “Allahım, Âd kavmine yağmur ver.”

Allahu Teâlâ üç bulut meydana getirdi: Beyaz, kırmızı ve siyah. Sonra semadan bir münadi şöyle seslendi: “Kendin ve kavmin için birini seç!”

Kayl dedi: “Siyah olanı seçtim. Çünkü en fazla yağmur onda olur.”

Bu siyah bulut vadi tarafından Ad kavmine göründü. Bununla sevin-diler ve şöyle dediler: “Bu bize yağmur verecek bulut.” Ama bu buluttan kendilerine her şeyi akîm kılan bir rüzgar geldi, onları helak etti.

Ancak Hz. Hûd ve onunla beraber olan ehl-i iman kurtuldu. Bunlar Mekke'ye geldiler, orada ölünceye kadar Allah'a ibadet üzere devam ettiler.

Hız. Salih ve Hız. Lût

73- وَاللّٰى تَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا “Semûd kavmine de kardeşleri Sâlih’i (gönderdik).”

Semud kavmi, bir başka Arab kabilesidir. Hız. Nûh’un neslinden Semud isimli ced’lerinin adıyla anıldılar. Semud isminin “suyu az” anlamında olduğu ve bunlara isim olarak kullanıldığı da söylenir. Bunlar, Hicaz ve Şam arasında Hicr bölgesinde yaşıyorlardı.

اللّٰهَ قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ “Dedi ki: Ey kavmim! Allah’a ibadet edin!”

مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ “Sizin için O’ndan başka bir ilâh yoktur.”

فَدَجَاءَتْكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ “Size Rabbinizden açık bir delil geldi.”

هَذِهِ نَاقَةُ اللَّهِ لَكُمْ آيَةٌ “İşte şu, Allah’ın devesi, size bir mu’cizedir.”

Deveye “Allahın devesi” denilmesi,

-Devenin tazimi,

-Bir de Allah katından vasıtasız ve alışılmış sebepler olmadan gelmesindendir.

Bundan dolayı bir ayet (mu’cize) olmuştur.

فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِي أَرْضِ اللَّهِ “Bırakın onu, Allah’ın arzında otlasın.”

وَلَا تَمْسُوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابُ إِلِيمٍ “Ona bir kötülükle dokunmayın, yoksa elim bir azap sizi yakalar.”

“Ona bir kötülük yapmayın” yerine “ona dokunmayın” denilmesi yasak hususunda daha etkili bir ifadedir ve özrü ortadan kaldıran bir durumdur.

74- وَادْكُرُوا إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ عَادٍ “Düşünün ki Allah Âd’dan sonra sizi halifeler kıldı.”

وَبَوَّأَكُمْ فِي الْأَرْضِ “Ve yer yüzünde sizi yerleştirdi.”

تَتَخِدُونَ مِنْ سُهُولِهَا قُصُورًا “Onun ovalarında köşkler ediniyorsunuz.”

وَتَنْحِتُونَ الْجِبَالَ بُيُوتًا “Dağları yontup evler yapıyorsunuz.”

فَاذْكُرُوا آلَاءَ اللَّهِ “Artık Allah’ın nimetlerini hatırlayın.”

وَلَا تَعْتُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ “Yeryüzünde fesatçılar olarak karışıklık çıkarmayın.”

قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لِلَّذِينَ اسْتُضِعُوا لِمَنْ أَمَنَ مِنْهُمْ 75-

“Kavminden büyüklük taslayan ileri gelenler, içlerinde hakir gördükleri mü’minlere şöyle dediler:”

أَتَعْلَمُونَ أَنَّ صَالِحًا مُرْسَلٌ مِنْ رَبِّهِ “Biliyor musunuz, Sâlih Rabbinden bir elçi imiş!?”

Onlar bunu istihza yoluyla söylediler.

قَالُوا إِنَّا بِمَا أُرْسِلَ بِهِ مُؤْمِنُونَ “Onlar da dediler: Biz, O ne ile gönderilmişse, hepsine inanmış kimseleriz!”

Soruya uygun bir şekilde doğrudan “evet” diyerek cevap vermek yerine böyle demelerinde şu manaya bir tenbih vardır:

Onun rasûl olarak gönderilmesi, hiçbir akıl sahibinin tereddüt etmeyeceği ve hiçbir re’y sahibine gizli kalmayacak şekilde gayet açıktır.

Kelâm, Hz. Salih’e inananlarla inanmayanlar hakkında olduğundan, inkâr edenler şöyle mukabelede bulundular:

قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا بِالَّذِي آمْنْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ 76-

“Biz, sizin inandıklarınızın hepsini inkâr eden kimseleriz!” dediler.”

Böyle diyerek, mü’minlerin malum ve müsellemlerini reddettiler.¹⁰

فَعَقَرُوا النَّاقَةَ “Derken dişi deveyi boğazladılar.”

Aslında bu boğazlamayı içlerinden bir kısmı yapmışken hepsine nisbet edilmesi, diğerlerinin de bu işe bulaşması veya en azından razı olmaları sebebiyledir.

وَعَتُوا عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ “Ve Rablerinin emrinden dışarı çıktılar.”

¹⁰ Yani, mü’minler neye iman etmişlerse toptan inkâr ettiklerini söylediler.

“Rablerinin emri” ifadesinden murat, Hz. Salih’in onlara daha önce tebliğ etmiş olduğu “Bırakın onu, Allah’ın arzında otlasın.” cümlesidir.

“Dediler: Ey Sâlih, وَقَالُوا يَا صَالِحُ ائْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ eğer gerçekten peygamberlerdensen, tehdit ettiğin azabı bize getir!”

78- فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ “Bunun üzerine onları, şiddetli sarsıntı onları yaladı.”

“Diyarlarında diz üstü çökekaldılar.”

Rivayete göre, Semud Kavmi Âd kavminden sonra onların beldelerinde yaşadı, onlara halef oldu ve çoğaldı. Uzun bir süre orda yaşayınca binalar kendilerine yetmedi, bunun üzerine dağlardan evler yonttular. Bolluk ve genişlik içinde yaşıyorlardı. Ama isyan ve tuğyana saptılar, yeryüzünde fesat çıkardılar, putlara tapdılar. Allah da onların eşrafından Hz. Salih'i peygamber olarak gönderdi, O da kendilerini uyardı.

Ad kavmi Hz. Salih'ten bir mu'cize istedi.

“Nasıl bir mu'cize istiyorsunuz?” dedi.

Dediler: “Bizimle beraber bizim bayram yerine gel, sen ilahına dua et, bizde ilahlarımıza dua edelim. Kimin duasına icabet edilirse ona uyulsun!”

Hız. Salih kabul etti, onlarla beraber çıktı, onlar putlarına yalvardılar, ama putlar onlara cevap vermedi. Sonra onların reisi bir kayaya işaret edip “bu kayadan bize dişi bir deve çıkar. Eğer bunu yaparsan Seni tasdik ederiz” dedi.

Hız. Salih, “eğer bunu yaparsam iman edecek misiniz” diyerek onlara sordu. “Evet” diyerek söz verdiler. Hız. Salih namaz kıldı, Rabbine dua etti. Derken kaya, hamile birinin doğururken kıvrınması gibi harekete başladı, ardından yarıldı. İçinden gözlerinin önünde onların istediği vasıfta dişi bir deve çıktı. Sonra kendisi gibi büyük bir deve doğurdu.

Reisleri de dâhil olmak üzere içlerinden bir cemaat iman etti. Ama bazıları çıkıp diğerlerinin iman etmelerine engel oldu.

Deve, yavrusuyla beraber mer'ada otuyor, zaman zaman da kuyudan su içmeye gidiyordu. Başını sudan kaldırdığında bütün suyu içmiş oluyordu. Sonra dinlenmeye çekildiğinde onun sütünü sağıyorlardı ve kapları sütle doluyordu. Bu sütü hem içiyorlar, hem de biriktiriyorlardı. Deve, yazı vadinin üst kısmında geçiriyor, onların hayvanları ise iç kısmına kaçıyorlardı.

Kışı ise vadinin iç kısmında geçiriyor, onların davarları ise üst kısmına kaçıyorlardı.

Bu durum kendilerine ağır geldi. Onu boğazlamak nefislerine hoş göründü ve onu boğazladılar, etini de kendi aralarında taksim ettiler. Devenin yavrusu bir dağa çıktı, üç kere bağırdı.

Hız. Salih onlara dedi: “Yavruyu yakalayın, ola ki azap üzerinizden kalkar.” Ama bunu yapamadılar. Çünkü yavrunun seslenmesinden sonra kaya yarıldı, yavru onun içine girdi.

Hız. Salih kavmine şöyle dedi: “Yüzleriniz yarın sararacak, yarından sonra kırmızı hale gelecek. Üçüncü gün ise siyah olacak. Diğer günün sabahında ise azap başınıza gelecek.”

Kavmi, alâmetleri görünce O’nu öldürmek istedi, Allah da O’nu kurtardı, Filistin diyarına gönderdi. Dördüncü günün sabahında, semadan şiddetli bir ses geldi, sesin dehşetinden ödleri koptu, hepsi helak olup gittiler.

79- فَتَوَلَّى عَنْهُمْ “Bunun üzerine onlardan yüz çevirdi.”

“Ve dedi: “Ey kavmim! And olsun ki ben size Rabbimin mesajını tebliğ ettim.”

“Ve size öğüt verdim.”

“Fakat siz öğüt verenleri sevmiyorsunuz.”

Ayetin zahirine göre onlardan yüz çevirmesi, onları yerde birer cüsse halinde görmesinden sonradır. Onların helakinden sonra kendilerine böyle hitap etmesi de muhtemeldir.

Nitekim Hız. Peygamber, Bedirde öldürülen kâfirlere şöyle seslenmişti:

“Biz, Rabbimizin bize vaat ettiğini hak olarak bulduk, siz de Rabbinizin vaadini hak olarak buldunuz mu?”

Hız. Salih bu sözleri onlara tahassür yoluyla söylemiş de olabilir.

80- وَلَوْ طَأَّ “Lût’u (da peygamber olarak gönderdik.)”

“Kavmine şöyle demişti:”

“Sizden önce âlemlerden hiç birinin yapmadığı çirkin işi mi yapıyorsunuz?”

Hız. Lût’un soru yoluyla onlara böyle demesi, bu son derece çirkin fiillerine karşı onları bir kınama ve yaptıklarını yüzlerine vurmak içindir.

Hız. Lût, önce onları bu çirkin işi yapmakla, ardından da bunu ilk işleyen kimselerin onlar olduğunu nazara vermekle kınadı. Bu ise, çok daha kötü bir durumdur.

81- **“Çünkü siz kadınları bırakıp da şehvetle erkeklere varıyorsunuz.”**

Ayetin bu kısmı, onların çirkin işini beyan eder. Böyle bir üslûb, onların yaptığını inkâr etmede ve onları kınamada son derece belîğ bir anlatımdır.

Ayette, onların erkeklere duyduğu şehvetin hayvancasına bir vasıf olduğuna işaret vardır. Hâlbuki akıllı kimseye yakışan, şehvetini tatmin etmek olmayıp, çocuk sahibi olmak, nevin bekâsına hizmet etmektir.

82- **“Doğrusu siz haddi aşan bir kavimsiniz.”**

Onları böyle taşkınlıklara sevk eden sebep, her şeyde israfa, aşırılığa alışmalarıdır. Öncesinde belli bir fiilleri kınanırken, burada bütün ayıpları zemmedilmiştir.

82- **“Kavminin وَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا أَخْرِجُوهُمْ مِنْ قَرْيَتِكُمْ cevabı ancak şu oldu: Onları beldenizden çıkarın.”**

Yani, O’nun kelamına cevap olacak bir şey demediler. Bunun yerine, nasihatine mukabil, O’nu ve O’na iman edenleri beldelerinden çıkarma emri verdiler. Sözlerinin devamında ise, istihza yoluyla şöyle dediler:

83- **“Çünkü onlar çok temiz insanlarmış!”**

83- **“Biz de onu ve karısı dışında ehlini kurtardık.”**

84- **“O, geride kalanlardan oldu.”**

Hanımı, gizliden gizliye kâfırdı.

84- **“Ve üzerlerine bir yağmur (taş yağmuru) yağdırdık.”**

85- **“Bak ki günahkârların akıbeti nasıl oldu?”**

Bu yağmurun nasıl bir yağmur olduğu şu ayetlerde beyan edilmektedir:

“Ve üzerlerine pişmiş balçıktan taş yağdırdık.” (Hûd, 82)

“Ve üzerlerine de ateşte pişmiş taşları yağmur gibi yağdırdık.”

(Hicr, 74)

Rivayete göre Hz. Lût, amcası Hz. İbrahimle Şam tarafına hicret ettiğinde Ürdüne yerleşti. Allah O’nu Hakka davet etmesi ve kavminin dünyada ilk defa başlatmış oldukları homoseksüellikten sakındırması için Sedom halkına gönderdi. Onlar ise, bu yaptıklarına son vermediler, Allah da başlarına taş yağdırdı, hepsi helak olup gitti.

109. DERS

Hız. Şuayb

85- **وَالِى مَدِينِ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا** “Medyen’e de kardeşleri Şuayb’ı (gönderdik).”

Medyen, Hız. İbrahimin oğullarından biridir. Medyen ahalisi, onun torunlarıdır. Hız. Şuayb, kavmine karşı diyalogunda gayet güzel ifadeler kullandığı için kendisine “**hatibü’l- enbiya**” denilir.

قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ “Dedi: Ey kavmim, Allah’a ibadet edin!”

مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ “Sizin O’ndan başka bir ilâhınız yoktur.”

قَدْ جَاءَكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ “Size Rabbinizden bir beyyine geldi.”

“**Beyyine**”den murat, kendisine verilen mu’cizedir. Kur’anda bunun ne olduğuna dair bir şey bulunmamaktadır.

فَاَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ “Dolayısıyla ölçüyü ve tartıyı tam yapın.”

وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ “İnsanların eşyalarını eksik vermeyin.”

Yani, onların haklarında noksanlık yapmayın.

Ayette “**insanların eşyalarını**” denilmesi tamim içindir. Bu ifade de, onların büyük küçük, az çok her şeyde insanların haklarını çiğnediklerine bir tenbih vardır.

Denildi ki: İnsanların mallarını alırken hep düşük fiyat verirlerdi.

وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا “İslahından sonra yeryüzünde bozgunculuk yapmayın.”

Peygamber ve onlara tabi olanlar, din vasıtasıyla yeryüzünü ıslah ettikten sonra, küfürle ve haksızlık yapmak sûretiyle orada fesat çıkarmayın.

ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ “Eğer inanan insanlar iseniz, işte bu sizin için daha hayırlıdır.”

“İşte bu” ifadesinden murat, onlara emrettiği şeyleri yapmaları ve nehyettiklerinden uzak kalmalarıdır.

“Bu sizin için daha hayırlıdır.”

Bunun manası:

-Ya “hayırlı olan budur” şeklinde mutlak ziyadeliği bildirdir.

-Veya “insaniyette, kazanmada ve mal toplamada daha hayırlıdır” anlamını ifade eder.

86- وَلَا تَقْعُدُوا بِكُلِّ صِرَاطٍ تُوعِدُونَ وَتَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِهِ -
“Tehdit ederek, iman edenleri Allah yolundan alıkoyarak ve o yolun eğriliğini arayarak öyle her yolun başında oturmayın.”

Şeytan gibi, dinin yollarından her bir yolun önüne oturmayın.

Hak yol her ne kadar bir olsa da; marifet, ilâhî emir ve yasaklar (hadler) ve hükümler gibi şubelere ayrılır. Onlar, insanlardan herhangi birini bu yollardan birinde gayret içinde gördüklerinde, onu men ediyorlardı.

Denildi ki: İnsanların gelip geçtikleri yollarda durup Hz. Şuayb’a gitmek isteyenlere “O bir yalancıdır, sakın seni dininden çevirmesin.” diyorlar ve Ona inananları tehdit ediyorlardı.

Denildi ki: Eşkıyalık yapıyor, yol kesiyorlardı.

“Allah yolundan” denilmesi, onların engel olmak istedikleri şeyin ne kadar büyük olduğuna ve bunun büyüklüğüne göre de yaptıkları işin ne kadar çirkin olduğuna delalet eder.

“Allah yolundan” murat Allaha iman da olabilir.

Onların Allah yolunda eğrilik aramaları

-Birtakım şüpheler ileri sürerek Allah yolunu eğri göstermek istemeleri,

-Veya insanlara Allah yolunu eğri bir yol olarak sunmaya çalışmalarıdır.

87- وَادْكُرُوا إِذْ كُنتُمْ قَلِيلًا فَكَثَّرَكُمْ “Düşünün ki siz az idiniz de O sizi çoğalttı.”

Hatırlayın ki, sizin sayınız veya malınız az idi de, O nesil veya malda bereketle sizin imkânlarınızı çoğalttı.

88- وَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ “Bozguncuların akıbetinin nasıl olduğuna bakın!”

Sizden önceki milletlerden müfsit olanların akıbetine bakın, hallerinden ibret alın.

89- وَإِنْ كَانَ طَائِفَةٌ مِنْكُمْ آمَنُوا بِالَّذِي أُرْسِلْتُ بِهِ وَطَائِفَةٌ لَمْ يُؤْمِنُوا فَاصْبِرُوا -

حَتَّى يَحْكُمَ اللَّهُ بَيْنَنَا “Eğer içinizden bir grup benimle gönderilene inanır, bir grup da inanmazsa, Allah aramızda hükmedinceye kadar sabredin.”

Allah hak yolda gidenlere batıl yolda olanlara karşı zafer verinceye kadar sabredin, durumu gözleyin bakalım.

Ayet, mü'minlere vaad, kâfirlere ise vaîddir.

وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ “O, hüküm verenlerin en hayırlısıdır.”

Çünkü onun hükmünün üstünde bir güç yoktur, hükmünde zulüm de söz konusu değildir.

88- قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ “Kavminden önde gelen kibirliler şöyle dediler:”

“لنُخْرِجَنَّكَ يَا شُعَيْبُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَكَ مِنْ قَرْيَتِنَا أَوْ لَتَعُودَنَّ فِي مِلَّتِنَا” Ey Şuayb! Ya seni ve seninle beraber mü'min olanları beldemizden çıkarırız, ya da dinimize dönersiniz!”

Yani, iki şeyden biri olacak:

Ya buradan çıkarılacaksınız veya küfre döneceksiniz.

Hız. Şuayb asla onların dininde olmadı. Çünkü peygamberler için hiçbir şekilde küfür caiz olamaz. Lakin O'na iman edenler daha önce küfür yolunda oldukları için böyle hitap edildi. Benzeri bir durum, Hız. Şuayb'ın cevabı için söz konusudur.

قَالَ أَوْلَوْ كُنَّا كَارِهِينَ “Dedi ki: “İstemesek de mi?”

89- قَدْ افْتَرَيْنَا عَلَى اللَّهِ كَذِبًا إِنْ عُدْنَا فِي مِلَّتِكُمْ بَعْدَ إِذْ نَجَّيْنَا اللَّهُ مِنْهَا bizi kurtardıktan sonra sizin batıl dininize dönersek, Allah'a karşı iftira etmiş oluruz.”

وَمَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَعُودَ فِيهَا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّنَا “Rabbimiz olan Allah'ın dilemesi müstesna, geri dönmemiz bizim için olacak şey değildir.”

Bunda, küfrün de Allahın meşietı ile olduğuna bir delil vardır.

Denildi ki: Hız. Şuayb, olmayacak bir şeye talik ederek onların küfre dönüş beklentilerini kesmek istedi.

وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا “Rabbimiz ilmen her şeyi kuşatmıştır.”

Onun ilmi, bizden ve sizden olan ve olacak her şeyi kuşatmıştır.

“Biz sadece Allah’a tevekkül ettik.” عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا

Bizi iman üzere sabit kılmada ve kötülerden kurtarmada sadece Allah’a dayandık.

“Ey Rabbimiz! Bizimle kavmimiz arasını hak ile aç.” رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ

Yani, “Bizimle kavmimiz arasında hak ile hükmet” demektir.

Veya “bizleri galip kıl, ta ki bizimle onlar arasındaki fark ortaya çıksın, hak yolda olan batıl yolda olandan ayrılısın” manası da olabilir.

“Çünkü Sen açanların en hayırlısısın.” وَأَنْتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ

Buna, üstte dikkat çekilen her iki mana verilebilir:

-Yani, “sen hükmedenlerin en hayırlısısın.”

-”Sen, ortaya çıkaran, ayıranların en hayırlısısın.”

90- “Kavminden ileri gelen kâfirler dediler ki:” وَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ

“Eğer Şuayb’a uyarsanız, o takdirde mutlaka hüsrana uğrarsınız.” لَئِنْ أَتَبَعْتُمْ شُعَيْبًا إِنَّكُمْ إِذَا لَخَاسِرُونَ

Yani, “Şayet, Şuayba uyup da dininizi terk ederseniz, doğru yolunu bırakıp O’nun sapık yoluna girmekle hüsrana düşenlerden olursunuz.”

Veya “insanların malını değerinden düşük almak, ölçüde tartıda hile yapmak sûretiyle elde ettiğiniz kazançlarınızdan mahrum kalırsınız.”

“Derken o müthiş sarsıntı onları yakalayiverdi.” فَاخَذَتْهُمْ الرِّجْفَةُ

“Yurtlarında diz üstü çökekaldılar.” فَاصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ

Burada zelzele ile helâk edilmeleri ifade edilirken, Hicr sûresinde sayha (şiddetli ses) ile cezalandırmaları anlatıldı.¹¹ Muhtemelen sayha, zelzelenin başlangıcında görülen bir durumdu.

92- “Şuayb’ı yalanlayanlar var ya, sanki diyarlarında hiç şenlik tutmamış gibiydi.” الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَأَن لَّمْ يَغْنَوْا فِيهَا

¹¹ Bkz. Hicr, 83.

Şuaybı yalanlayanlar sanki orada hiç yaşamamış gibi oldular, toptan helak edildiler.

الَّذِينَ كَذَّبُوا شَعْيًا كَانُوا هُمُ الْخَاسِرِينَ “Şuayb’ı yalanlayanlar var ya, işte ziyana uğrayanlar onlar oldular.”

Dinlerinde ve dünyalarında tam bir hüsrana düştüler, yoksa iddia ettikleri gibi Hz. Şuayb ve O’nu tasdik edenler değil. Çünkü onlar dünya ve ahirette kazançlı oldular.

İşte buna tenbih ve hükümde mübalağa için “Şuayb’ı yalanlayanlar” ifadesi iki defa tekrar edildi.

93- فَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ “Şuayb onlardan yüz çevirip şöyle dedi:”

يَا قَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رَسُولَاتِ رَبِّي “Ey kavmim! Ben size Rabbimin mesajlarını ulaştırdım.”

وَنَصَحْتُ لَكُمْ “Ve size nasihat ettim.”

فَكَيْفَ أَسى عَلَى قَوْمٍ كَافِرِينَ “Artık kâfir bir kavme ben nasıl acırım?”

Onlar, küfürleri sebebiyle başlarına gelen böyle bir felaketi hak ettiklerinden dolayı arkalarından üzölmeye değecek kimseler değillerdir.

Veya böyle demesi, onlar hakkında çok üzölmemesinin mazeretini ifade etmek içindir. Yani, “ben dini tebliğde ve uyarıda bulunmakta üzerime düşeni yaptım. Nasihat etmekte ve şefkat göstermekte bütün gücümü kullandım. Ama siz benim sözümü tasdik etmediniz. Bu durumda ben size nasıl üzöleyim.”

94- “Biz hangi beldeye bir peygamber gönderdiysek, onun halkını mutlaka yoksulluk ve darlıkla sıkıştırdık.”

لَعَلَّهُمْ يَضُرُّعُونَ “Ola ki yalvarırlar diye.”

95- ثُمَّ بَدَّلْنَا مَكَانَ السَّيِّئَةِ الْحَسَنَةَ “Sonra kötölüğün yerine iyilik (bolluk) getirdik.”

Sonra içlerinde bulundukları bela ve şiddet yerine selamet ve genişlik verdik, böylece her iki durumla da onları denedik.

حَتَّى عَفَوْا “Öyle ki çoğaldılar.”

Bu çoğalma, sayıca ve imkânlar itibariyledir.

“Ve “Atalarımıza da böyle darlık ve genişlik dokunmuştu” dediler.”

Bunu, Allahın nimetine nankörlük yaparak ve O’nu hatırlamayı unutarak söylediler. Böyle durumları zamanın bir âdeti itikad ettiler, “zaman insanlar arasında böyle darlık ve genişlik meydana getiriyor, bizim başımıza gelen atalarımızın da başına gelmişti” dediler.

“Derken hiç farkında olmadıkları bir sırada ansızın onları yakaladık.”

96- وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَىٰ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَاتٍ مِّنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ
“O beldelerin halkı iman etseler ve günahlardan korunsalardı, elbette üzerlerine gökten ve yerden bereketler açardık.”

Şayet o beldelerde yaşayanlar, küfür ve isyanları yerine iman etseler, günahlardan sakınsalardı onlara hayırlı şeyleri bolca verirdik ve her taraftan o hayırlı şeyleri kendilerine kolaylaştırırdık.

Denildi ki: Sema ve arzın bereketinden murat, yağmur ve bitkidir.

“Lakin yalanladılar, biz de onları yaptıklarıyla kısıkvrak yakaladık.”

Lakin onlar peygamberleri yalanladılar, biz de işlemiş oldukları küfür ve günahlar sebebiyle onları şiddetle cezalandırdık.

97- أَفَأَمِنَ أَهْلُ الْقُرَىٰ أَن يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا بَيَاتًا وَهُمْ نَائِمُونَ
“O beldelerin ahalisi, gece uyurlarken kendilerine azabımızın gelmesinden emin mi oldular?”

Ayet, iki ayet öncesinde geçen “Ve “Atalarımıza da böyle darlık ve genişlik dokunmuştu” dediler” cümlesine atfedilmiştir. Arada yer alanlar birer cümle-i muteriza, yani ara cümlelerdir.

98- أَوْ أَمِنَ أَهْلُ الْقُرَىٰ أَن يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا ضُحًى وَهُمْ يُلْعَبُونَ
“Yoksa o beldelerin ahalisi, gündüz vakti eğlenirlerken onlara azabımızın gelmesinden emin mi oldular?”

Onlar gündüz vakti gafletle eğlenirlerken veya kendilerine fayda veremeyecek şeylerle oyalanırlarken azabımızın kendilerine gelmesinden emin mi oldular?

99- أَفَأَمِنُوا مَكْرَ اللَّهِ؟ “Allah’ın tuzağından emin mi oldular?”

“Allahın mekri” (tuzağı), Allahın kul için istidraçta bulunmasını ve ummadığı yerden yakalamasını anlatan bir istiareddir.

هُسْرَانَا “Hüsrana uğrayan topluluktan başkası, Allah’ın tuzağından emin olmaz.”

Onların hüsrânı,

-Küfürleri,

-Tefekkür etmemeleri

-Ve ibret almamalarıdır.

100- أَوَلَمْ يَهْدِ لِلَّذِينَ يَرِثُونَ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِ أَهْلِهَا “Önceki sahiplerinden sonra yeryüzüne vâris olanlara hâlâ şu belli olmadı mı?”

“Eğer biz dilersek onları da günahlarından dolayı musibetlere uğratarız!”

Önceki devirlerde gelip geçenlerin diyarına mirasçı olanlar şunu anlamadılar mı ki, biz istesek öncekilere musibet verdiğimiz gibi, onlara da yaptıkları günahlara karşılık olarak musibetler veririz.

“Ve Biz onların kalplerini mühürleriz.”

“Böylece onlar işitmezler.”

Biz onların kalplerini mühürleriz de, anlayacak ve ibret alacak şekilde duymazlar.

101- تِلْكَ الْقُرَىٰ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَتْبَاعِهَا “İşte o beldeler ki, sana onların haberlerinden bir kısmını anlatıyoruz.”

“O beldeler” ifadesinden murat, üstte zikri geçen beldelerdir.

“Andolsun ki, peygamberleri onlara apaçık deliller (mu’cizeler) getirmişlerdi.”

“Fakat önceden yalanladıklarına iman edici olmadılar.”

Peygamberleri onlara mu’cizeler getirmişlerdi, ama onlar buna inanmadılar.

Peygamberler gelmezden önce de bunlara inanmıyorlardı. Apaçık ayetleri yalanlama üzere hayatları devam etmekteydi.

Veya mana şöyle de olabilir:

“Peygamberler kendilerine geldiğinde yalanladıklarına, ömürleri boyunca da iman etmediler. O peygamberlerin devam eden davetleri ve peş peşe gelen ayetleri (mu'cizeleri) onlarda bir etki yapmadı, inanmadılar.

Ayetteki ل lam harfi, hem bu nefyi te'kid eder, hem de onların imana müsaid olmadıklarına delâlet eder. Çünkü küfürde çok ileri gitmişlerdi ve kalpleri de mühürlenmişti.

“İşte o kâfirlerin kalplerini Allah böyle mühürler.”

Dolayısıyla onların tabiatı, ayet ve uyarılara karşı yumuşamaz,

102- **“Onların çoğunda, sözde durma diye bir şey bulmadık.”**

Çünkü onların çoğu,

-Allahın ayetler indirerek,

-Ve deliller ortaya koyarak iman ve takva ile ilgili kendilerinden almış oldukları ahdi bozdular.

Veya bir zararla karşılaştıklarında korku içerisinde **“Eğer bizi bundan kurtarırsan, andolsun ki, şükredenlerden olacağız.”** (Yunus, 22) demeleri tarzında, Allaha verdikleri sözleri yerine getirmezler.¹²

“Gerçek şu ki, onların çoğunu yoldan çıkmış bulduk.”

¹² İlgili ayette gemiyle seyahat edenlerin durumu anlatılır. Keyifli bir seyahat yaparlarken, birden her taraftan dalgalar kendilerini kuşatır. O zaman Allaha yönelip **“Eğer bizi bundan kurtarırsan, andolsun ki, şükredenlerden olacağız”** derler. Ama Allah onları kurtardığında yine taşkınlık yapmaya devam ederler.

Hız. Musa ve Firavun

103- **“Sonra onların ^{۱۰۳}ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ** arkasından Musa’yı ayetlerimizle Firavun’a ve onun yakın çevresine gönderdik.”

Fars krallarına “kisra” denildiği gibi, Mısır hükümdarlarına da “firavun” deniliyordu.

^{۱۰۴}فَظَلَمُوا بِهَا **“Tuttular o ayetlere zulmettiler.”**

Bunlardan, yani biraz önce bahsi geçen peygamberler ve onların ümmetlerinden sonra, mu’cizelerimizle Musa’yı gönderdik. Bu ayetler (mu’cizeler) son derece açık olduğundan iman etmeleri gerekirken, bunun yerine onları inkâr etmek sûretiyle zulmettiler.

Bundan dolayı ayette “inkâr ettiler” yerine **“zulmettiler”** denildi.

“Şimdi bak, o müfsitlerin akıbeti nasıl oldu!”

104- **“Ve Musa dedi: وَقَالَ مُوسَىٰ يَا فِرْعَوْنُ إِنِّي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ** **“Ey Firavun! Şüphesiz ben âlemlerin Rabbinden bir elçiyim.”**

105- **“Bana yaraşan, Allah hakkı حَقِيقٌ عَلَىٰ أَنْ لَا أَقُولَ عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ** **kında ancak hak olanı söylemektir.”**

Böyle demesi, muhtemelen risalet davasında Firavunun Onu yalanlamasına bir cevaptır. Bunun zikredilmeyişi, ayetin öncesinde onların ilâhî ayetleri yalanlamalarının nazara verilmesindendir.

قَدْ جِئْتُكُمْ بِبَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ **“Gerçekten ben size Rabbinizden bir beyyine (mu’cize) getirdim.”**

فَارْسِلْ مَعِيَ بَنِي إِسْرَائِيلَ **“Artık İsrailoğullarını benimle gönder.”**

Onları serbest bırak. Benimle beraber atalarının vatanı olan arz-ı mukaddese dönsünler.

Firavun, İsrailoğullarını köle yapmış, ağır işlerde onları çalıştırıyordu.

106- **“Firavun dedi: Eğer bir ayet getir-diysen onu göster.”**

107- **“Eğer doğru söyleyenlerden isen.”**

Seni gönderenin nezdinden bir mu'cize ile gelmişsen, yanımda göster ki doğru olduğun ortaya çıksın.

107- **“Bunun üzerine, asâsını yere bıraktı, o da birden kocaman bir ejderha haline geldi.”**

Rivayete göre Hz. Musa asâsını yere bıraktığında, asa ağzı açık, tüylü, dehşetli bir yılan oldu. İki çenesi arası seksen arşın idi. Alt çenesini yere üst çenesini de sarayın suruna koydu. Sonra Firavun'a yöneldi. Firavun ondan kaçtı, altına pisletti. İnsanlar tam bir panik halinde kaçıştılar. Yirmi beş bin kişi hayatını kaybetti. Firavun “ya Musa! Seni gönderen hakkı için bunu al! Ben sana inanıyorum, İsrailoğullarını da seninle gönderiyorum” dedi. Bunun üzerine Hz. Musa yılanı aldı, tekrar asa haline geldi.

108- **“Elini koynuna soktu. Çıkardı-ğında bakanların gözünü kamaştıran bir ışık saçıyordu.”**

Rivayete göre Hz. Musa esmer biri idi. Elini koynuna veya koltuk altına sokup çıkardığında eli nurani bir beyazlığa dönüştü, etrafa güneşten daha fazla ışık saçıyordu.

109- **“Firavun'un kavmin-den ileri gelenler, “Muhakkak bu çok bilge bir sihirbaz” dediler.”**

Denildi ki: Firavunun çevresindeki önde gelen topluluk Hz. Musa'nın durumu hakkında meşveret yapınca, görüşlerini böyle ifade ettiler.

Bu ifade Şuara sûresinde Firavunun sözü olarak nazara verildi, burada ise önde gelen adamlarının sözü olarak anlatıldı.¹³

110- **“O, sizi arzınızdan çıkarmak istiyor.”**
110- **“O halde ne emrediyorsunuz?”**

111- **“Dediler: Onu ve kardeşini beklet.”**

111- **“Şehirlere de toplayıcılar gönder.”**

¹³ Bkz. Şuara, 35.

112- **يَأْتُوكَ بِكُلِّ سَاحِرٍ عَلِيمٍ** “Bütün bilge sihirbazları sana getirsinler.”

Hiz. Musa hakkında görüş birliğine vardılar ve bunu Firavun’a bildirdiler.

113- **وَجَاءَ السَّحَرَةُ فِرْعَوْنَ** “Ve sihirbazlar Firavun’a geldi.”

قَالُوا إِنَّ لَنَا لَأَجْرًا إِن كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ “Galip gelen biz olursak bize muhakkak mükâfat var, değil mi?” dediler.”

Ayetin bu kısmı, sanki “Sihirbazlar Firavuna geldiklerinde ne dediler” şeklinde bir sorunun cevabıdır.

114- **قَالَ نَعَمْ وَإِنَّكُمْ لَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ** “Firavun dedi: “Evet, o zaman benim yakın çevremden olacaksınız.”

115- **قَالُوا يَا مُوسَى إِمَّا أَنْ تُلْفَىٰ وَإِمَّا أَنْ نَكُونَ نَحْنُ الْمُلْقِينَ** “Sihirbazlar Musa’ya: “Ey Musa! Sen mi atarsın, yoksa atan biz mi olalım?” dediler.”

Hiz. Musa’yı dilediğini seçmekte muhayyer bırakmaları,

-Edebe riayettedir.

-Veya büyüklük göstermek içindir.

Lakin kendi arzuları Hiz. Musa’dan önce hünerlerini göstermek idi. Bunu, **“sen mi atarsın, yoksa atan biz mi olalım”** derken de bir derece hissettirdiler. Çünkü ifadelerinde haberi elif-lâmlı getirerek, fiilde zaten “biz” manası varken ayrıca “biz” ifadesini kullanarak rağbetlerine dikkat çektiler.

116- **قَالَ الْقَوَّاءُ** “Musa, “Siz atın” dedi.”

Hiz. Musa’nın öncelik hakkını onlara vermesi, onlara karşı bir ikram, bir tolerans olabileceği gibi, önce onların ne yaptığını görmek ve kendine güvenmek de olabilir.

فَلَمَّا الْقَوْا سَحَرُوا أَعْيُنَ النَّاسِ “Ellerindekileri yere attıklarında insanların gözlerini büyülediler.”

Onların gözlerine gerçeği ters yüz ederek gösterdiler.

وَاسْتَرْهَبُوهُمْ “Ve onları dehşete düşürdüler.”

Onları şiddetli bir şekilde korkuttular. Anlaşıldığına göre, zaten niyetleri de buydu.

وَجَاؤْ بِسِحْرِ عَظِيمٍ “Çok büyük bir sihir gösterdiler.”

Rivayete göre kalın ipleri ve uzun değnekleri yere bıraktılar. Bunlar vadiyi dolduran birbirini üstüne yığılmış yılanlar gibi görüldü.

117- وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ أَنْ أَلْقِ عَصَاكَ “Biz de Musa’ya “asânı yere bırak” diye vahyettik.”

فَإِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ “Bir de ne görsünler, asâ onların uydurdıklarını yakalayıp yutuveriyor!”

Rivayete göre, Hz. Musa’nın yılanı onların iplerini ve değneklerini yakalayıp yuttuktan sonra orada bulunanlara yöneldi. Bunun üzerine kaçmaya başladılar, tam bir panik hali yaşadılar. Pek çok insan hayatını kaybetti. Sonra Hz. Musa yılanı eline aldı, tekrar asa haline döndü. Bunu gören sihirbazlar “bu bir sihir olsaydı iplerimiz ve değneklerimiz ortadan kaybolmaz, kalırlardı” dediler.

118- فَوَقَعَ الْحَقُّ وَبَطَلَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ “Böylece hak ortaya çıktı ve onların bütün yaptıkları boşa gitti.”

Böylece, yapmış oldukları sihrin ve muarazanın boş olduğu anlaşıldı.

119- فَعُلبُوا هُنَالِكَ وَانْقَلَبُوا صَاغِرِينَ “Orada mağlup oldular ve küçük düştüler.”

Böylece zelil ve perişan oldular.

Veya zillet ve perişanîyet içinde şehre döndüler.

Zamir, Firavun ve kavmine aittir.

120- وَالْقَىٰ السَّحَرَةُ سَاجِدِينَ “Sihirbazlar hep birden secdeye kapandılar.”

Hak onlara galip geldi, öyle ki secdeye varmaktan kendilerini alamadılar.

Veya Allah böyle yapmalarını kendilerine ilham etti, buna sevk etti. Ta ki Firavun bunlarla Hz. Musaya galip gelmek isterken iş tersine dönsün, tam bir mağlubiyet yaşasın.

Veya bu ifade onların secdeye varmalarının sür'at ve şiddetini anlatmak içindir.

121- قَالُوا أَمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ “Dediler: Âlemlerin Rabbine iman ettik.”

122- رَبِّ مُوسَى وَهَارُونَ “Musa’nın ve Harun’un Rabbine.”

Önce “âlemlerin Rabbine iman ettik” dediler. Bundan Firavunu kas-tetmediklerini göstermek için de “Musanın ve Harunun Rabbine” ifa-desini ondan bedel olarak getirdiler.

123- قَالَ فِرْعَوْنُ ائْتُمُّوْهُ بِهٖ قَبْلَ اَنْ اُذِنَ لَكُمْ “Firavun dedi: Ben size izin vermeden Ona iman ettiniz ha!”

Firavunun “O’na iman ettiniz ha!” deyişi inkâr içindir. Yani “nasıl olur da inanırsınız?” manası taşır.

“Şüphesiz bu, halkı İN Hَذَا لَمْ كُرِّ مَكْرُتُمُوهُ فِي الْمَدِيْنَةِ لِتُخْرِجُوا مِنْهَا اَهْلَهَا yerinden çıkarmak için sizin şehirde kurduğunuz bir hiledir.”

“Sonra bileceksiniz!” فَسَوْفَ تَعْلَمُوْنَ

Yani, yaptığının akıbetini bileceksiniz!

Bu, mücmel bir tehdittir. Ayetin devamında bu şöyle tafsil edilir:

124- لَا قُطْعَنَ اَيْدِيْكُمْ وَاَرْجُلُكُمْ مِنْ خِلَافٍ “Elbette ve elbette ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama kestireceğim.”

“Sonra da hepinizi astıracağım.” ثُمَّ لَا صْلَبْتُكُمْ اَجْمَعِيْنَ

Sizi zillete düşür etmek ve emsalinize de gözdağı vermek için hepinizi astıracağım.

Denildi ki, bu şekilde idam etme işini ilk başlatan Firavun oldu.

Allahu Teâlâ bu şekilde cezayı eşkıya için uygun gördü. Böyle bir ceza verilmesi, onların cürmünün büyüklüğünü göstermektedir. Ve Allah eşkı-yalığı “Allah ve Rasulüne harp açmak” şeklinde isimlendirdi. Lakin ilâhî hükümde cezanın uygulanması kademeli bir şekildedir. Hemen bir defada el ve ayakları çapraz kesilmez. Bu da O’nun rahmetinin büyüklüğünü gös-termektedir.

125- قَالُوا اِنَّا اِلَى رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ “Onlar da: Şüphesiz zaten biz Rabbimize döneceğiz” dediler.”

Yani, “ölümle her hâl ü kârda Rabbimize döneceğiz. Dolayısıyla senin tehdidine aldırıyoruz!”

Veya “eğer bu dediklerini yaparsan biz Rabbimize ve O’nun vereceği sevaba dönmüş oluruz.” Sanki böyle diyerek Allah’a bir an önce kavuşma arzularını ifade ettiler.

Veya, “senin de bizim de dönüşümüz Rabbimizdir. O, aramızda hükmedecektir.”

126- **“Senin bize kızman da sırf Rabbimizin âyetleri gelince onlara iman etmemizden dolayıdır.”**

Senin bizimle ilgili kızdığın ve inkâr ettiğin şey, en hayırlı amel ve en şerefli paye olan Allaha imanımızdır. Senin rızanı gözeterek bundan vazgeçecek değiliz.

Sonra Allaha yönelip şöyle dua ettiler:

“Ey Rabbimiz! Üzerimize sabır yağdır.”

“Gökten yağın yağmur gibi üzerimize sabır yağdır.”

Veya “bizi günahlardan tertemiz kılacak bir hal bizlere ihsan et.” Yani, Firavunun tehdidine karşı sabır kuvveti ver.

127- **“Ve Sana teslim olan kimseler olarak canımızı al.”**

Denildiğine göre, Firavun onlara dediğini yaptı.

Bazıları ise, “...onlar size erişemeyecekler.” (Kasas, 35) ayetinden delil getirerek, onlara bir şey yapmadığını söylediler.

127- **“Firavunun kavminden ileri gelenler dediler ki:”**

“Seni ve ilâhlarını atdır Musa ve kavmini bırakacaklar”

“Musa ve kavmi, insanları senin aleyhine geçiriyorlar, sana muhalif olmaya çağırıyorlar. Onları bu şekilde yeryüzünde fesat çıkarmaya mı terk edeceksin?”

“Firavunun ilahları” ifadesi onun mabutlarını ifade eder. Denildiğine göre yıldızlara tapıyordu.

Yine denildiğine göre kavmi için putlar yaptırmış ve bunlarla kendisine yaklaşılması için onlara tapmalarını emretmişti. Bundan dolayı **“Ben sizin en yüce Rabbinizim”** (Naziat, 24) demişti.

“Firavun dedi: Onların oğullarını öldüreceğiz, kadınlarını hayatta bırakacağız.”

Daha önce yaptığımız gibi, onların erkek çocuklarını öldüreceğiz, kız çocuklarını sağ bırakacağız. Ta ki bizim onlar üzerindeki kahr ve galebemizin devam ettiği bilinsin. Musa’nın, müneccim ve kâhinlerin haber verdikleri “saltanatımıza son verecek çocuk” olduğu tevehhüm edilmesin.

“Ve biz onlar üzerinde kahredici bir üstünlüğe sahibiz.”

Biz onlara galibiz, onlar ise bizim elimiz altında mahkûmdurlar.

128- **“Musa, kavmine dedi ki:”**

Kavmi Firavunun sözlerini duyduğunda rahatsızlık duyunca, Hz. Musa onları teskin için böyle dedi:

“Allah’tan yardım isteyin ve sabredin.”

“Şüphesiz ki yeryüzü Allah’ındır.”

“Kullarından dilediğini ona mirasçı kılar.”

Hz. Musa’nın bu ifadesi,

-Onlara bir tesellidir.

-Allahtan yardım isteme emrini açıklamaktır.

-Mesele hakkında sebat göstermelerini telkindir.

“Akabet müttakilerindir.”

Ayetin bu kısmı ise,

-Galip geleceklerini onlara vaat etmektir.

-Firavunun kavminin helâk olup, onların diyarına kendilerinin varis olacakları şeklindeki vaadini hatırlatmaktır.

-Bunun tahakkuk edeceğini bildirmektir.

129- **“Kavmi dediler ki: قَالُوا أُوْذِيْنَا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَأْتِيَنَا وَمِنْ بَعْدِ مَا جِئْتَنَا 129- “Sen bize gelmeden önce de eziyet gördük, sen geldikten sonra da.”**

Sen bize gelmezden önce de evlatlarımız öldürülüyordu, sen geldikten sonra da bir şey değişmedi.

Musa dedi ki: “Ola ki, Rabbiniz düşmanınızı helak edecek ve sizi yeryüzünde halife kılacaktır.”

Hız. Musa daha önce kinaye yollu söylediğini, onlar bununla tatmin olmayınca açıktan ifade etti.

“Ola ki” demesi, bizzat o günkü muhataplarının mı yoksa onların evlatlarının mı bu müjdeye mazhar olacaklarını tam bilmemesinden olabilir. Rivayete göre, Mısır Hız. Davud döneminde İsrailoğullarının oldu.

“Böylece sizin nasıl yaptığınıza bakacaktır.”

Allah size bu imkânı verecek, ta ki şükür ve küfran, taat ve isyandan ne yaptığınızı görsün, sizden meydana gelen fiillere göre yaptıklarınızın karşılığını versin.

130- “Gerçekten biz, وَلَقَدْ أَخَذْنَا آلَ فِرْعَوْنَ بِالسِّنِينَ وَنَقْصٍ مِنَ الثَّمَرَاتِ 130- Firavun sülâlesini, kıtlıkla ve mahsullerden noksanlaştırarak cezalandırdık.”

Allah onları kıtlıkla cezalandırdı, yağmur ve sular azaldı. Ayrıca afetlerle mahsullerini noksanlaştırdı.

“Kıtlık” manası ayette **“sinîn”** kelimesiyle ifade edilmiştir. Bu kelime “sene” kökünden gelir. Kıtlık yılına “sinîn” denilmesi sıkça o yıldan bahsedilmesinden ve olayların o yıla göre anlatılmasındandır.

“Ola ki düşünüp ibret alsınlar.”

Ta ki başlarına gelen bu felaketin küfür ve günahlarından dolayı olduğunu anlasınlar da ibret alsınlar ve bu şiddetli haller dolayısıyla kalpleri rikkat peyda etsin de Allaha sığınsınlar, O’nun nezdinde olana rağbet göster-sinler.

131- “Kendilerine iyilik geldiği zaman, فَإِذَا جَاءَتْهُمْ الْحَسَنَةُ قَالُوا لَنَا هَذِهِ 131- “işte bu bizim hakkımızdır” dediler.”

Kendilerine bolluk-genişlik tarzında iyilik geldiğinde “biz buna layığız, bizden dolayı bu verildi” dediler.

“Başlarına bir kötülük gelirse وَإِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَطَّيَّرُوا بِمُوسَى وَمَنْ مَعَهُ

de, “işte bu, Musa ile yanındakilerin uğursuzluğu yüzünden” dediler.”

Kıtlık- bela gibi kötü bir hâl geldiğinde ise, “bu, Musa ve yanındakilerin uğursuzluğu” dediler.

Bu, onların ne kadar kaba ve katı olduklarını vasfeder. Çünkü başa gelen şiddetli haller -özellikle de ayetleri (mu’cizeleri) gördükten sonra- kalpleri inceltir, nefisleri itaate sevk eder, taassubu ortadan kaldırır. Onlarda ise bu musibetler etkili olmadı, hatta musibetler geldikçe, azgınlıklarını ve batıl dalmalarını artırdılar.

-Meydana gelmesi için bizzat iradenin taalluku,

-Ve çokça vuku bulması sebebiyle ayette “hasene” “el-hasene” şeklinde marife olarak getirildi.

“Seyyie” ise,

-Nadiren olması,

-Ve bizzat değil tebeî olarak kastedilmesinden dolayı elif-lâmsız ve şek ifade eden “eğer” lafzıyla nazara verildi.

“İyi bilin ki, onların uğursuzluğu Allah katındandır.”

Onların hayır ve şerrinin sebebi Allahın nezdindedir, o da Allahın hikmet ve meşietidir.

Veya mana şöyle olabilir: Onların böyle kötü hallere maruz kalmalarının sebebi, Allah nezdinde yazılı olan amelleridir. O kötü ameller, kendilerini üzecek musibetlerin sevkine vesile olmaktadır.

“Lâkin onların çoğu bilmezler.”

Lakin onların çoğu, başlarına gelen hallerin Allahtan olduğunu veya kötü amelleri yüzünden bu hallere düştüklerini bilmezler.

132- “Ve sen bizi büyülemek için her ne mu’cize/ayet getirirsen getir, biz sana inanacak değiliz,” dediler.”

“Mu’cize” demeleri Hz. Musa’nın iddiasına göredir, yoksa buna inan-dıklarından değildir. Nitekim sözlerinin devamında inanmayacaklarını açıktan ifade ettiler.

133- فَارْسلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالْدَّمَ آيَاتٍ مُفْصَّلَاتٍ

“Biz de üzerlerine kudretimizin ayrı ayrı alâmetleri olmak üzere tufan, çekirge, bit, kurbağa ve kan gönderdik.”

Tufan, onları kuşatan, evlerini, mahsullerini bürüyen taşkın bir yağmur veya sel suyudur.

Rivayete göre, sekiz gün boyunca her taraf kararmış bir şekilde durmaksızın yağmur yağdı. Hiçbiri evinden çıkamadı. Su, evlerini bastı, ta boğazlarına kadar su içinde kaldılar. İsrailoğullarının evleri onların evleriyle karışık olmakla beraber, bir damla bile su evlerine girmedi. Su, arazilerini bastı, ekip biçmelerine ve tasarrufta bulunmalarına engel oldu. Bu durum haftalarca devam etti.

Bunun üzerine Hz. Musa'ya, “Rabbine dua et, bu durumdan bizi kurtarsın, sana inanacağız” dediler. Hz. Musa Allaha dua etti, Allah da bu musibeti onlardan kaldırdı, daha önce hiç görmedikleri şekilde bol mahsul verdi, ama onlar iman etmediler.

Allah da onlara **çekirge** gönderdi, çekirgeler onların ektiklerini, meyvelerini, yiyip bitirdi. Sonra kapıları, çatıları, elbiseleri yemeye başladılar.

Korkuyla ikinci defa Hz. Musa'ya sığındılar. Hz. Musa dua etti, sahraya çıktı. Doğu ve batı tarafına işaret etti, çekirgeler geldikleri tarafa döndüler. Firavun ve adamları yine iman etmedi.

Allah bu defa kendilerine **bit** gönderdi. Bitler, çekirgelerden arda kalanları yediler. Yemeklerinin içine düşüyor, elbiseleriyle derileri arasına giriyor, kanlarını emiyorlardı. Yine Hz. Musa'ya müracaat ettiler, O'nun duasıyla bu afetten kurtuldular. Bunun üzerine dediler ki: “Artık tahakkuk etti ki, sen bir sihirbazsın.”

Sonra Allah onlara **kurbağa** gönderdi. Kurbağalar her tarafı istila etti, öyle ki bir elbiseyi veya yemeği açsalar oradan kurbağa çıkıyordu. Yatakları kurbağa ile doluydu. Kurbağalar, yemek pişirilirken kaynayan tencereye, konuşurlarken de ağızlarına atlıyordu. Korkuyla yine Hz. Musa'ya vardılar, yalvardılar. O da kendilerinden ahitler aldı ve Allaha dua etti, Allah bu musibeti de kaldırdı, ama ahitlerini bozdular.

Sonra Allah üzerlerine **kan** gönderdi, suları kana dönüştü. Hatta onlardan biri İsrailoğullarından biriyle aynı kabı kullandıklarında kendisi kullanınca kan oluyor, diğeri kullanınca su akıyordu. Yine onlardan biri İsrailoğullarından birinin ağzındaki suyu emse, bu su kendi ağzında kana dönüşüyordu.

“Kudretimizin ayrı ayrı alâmetleri olmak üzere”

Bunlar apaçık, mufassal ayetlerdi. Akli başında biri, bunların Allahın ayetleri (mu'cizeleri) ve onlardan intikam alması olduğunda asla tereddüte düşmezdi.

Bu ayetlerin mufassal olması, onların hâllerini denemek için bölüm bölüm gelmesinden dolayı olabilir. Her biri arasında bir ay süre vardı ve bir hafta boyunca devam ediyordu.

Denildi ki: Hz. Musa sihirbazlara galip geldikten sonra onların içinde kaldı. Bu mu'cizeler bu süre zarfında meydana geldi.

“Ama onlar kibirlendiler ve mücrim bir kavim oldular.”

134- “Ne zaman ki azap üzerlerine çöktü.”

Ayette ifade edilen “ricz”den (azaptan) murat, biraz önce tafsil edilen musibetlerdir.

Veya, bunlardan sonra Allahın onlara gönderdiği taun felaketidir.

“Dediler ki “Ey Musa! Sana olan ahdi hürmetine bizim için Rabbine dua et.”

Cenab-ı Hakkın Hz. Musa nezdindeki ahdi:

-Ona verdiği nübüvvet,

-Dua ettiğinde icabette bulunması olabilir.

“Eğer bizden bu azabı kaldırıp uzaklaştırırsan, yemin olsun ki, sana kesinlikle iman edeceğiz.”

“Ve kesinlikle İsrailoğullarını Seninle birlikte göndereceğiz.”

135- “Ne zaman ki, belli bir süreye kadar onlardan azabı kaldırdık, derhal yeminlerini bozdular.”

Bu süreden murat, Kızıldenizde boğulmaları veya ölümdür.

Denildi ki: Bundan murat, kendilerinin belirlediği bir müddettir.

136- “Biz de, âyetlerimizi inkâr ettikleri ve onlardan gafil oldukları için kendilerinden intikam aldık da hepsini denizde boğduk.”

Onların suda boğularak cezalandırılmaları,
 -Ayetleri (mu'cizeleri) yalanlamaları,
 -O ayetler hakkında düşünmemeleri, onlardan gafil olmaları sebebiyle idi.

137- وَأَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا يُسْتَضْعَفُونَ مَشَارِقَ الْأَرْضِ وَمَعَارِبَهَا الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا
 فِيهَا “Ve o hırpalanıp ezilmekte olan kavmi de arzın bereketle donat-
 tığımız doğusuna ve batısına mirasçı yaptık.”

Köle olarak kullanılan, erkek evlatları boğazlanan o mazlum kavmi, arzın doğularına ve batılarına varis kıldık.

Arz'dan murat Şam bölgesidir. Firavun ve Amalika sonrası İsrailoğulları buralara hâkim oldu ve çevreye de genişleme imkânı buldular.

Buraların mübarek olması, verimli araziler ve geçim rahatlığı yönüyledir.

“Ve böylece sa-
 bırları sebebiyle, İsrailoğullarına Rabbinin o güzel kelimesi tamam oldu.”

Cenab-ı Hakk'ın onlara olan kelimesi, “Biz ise, istiyorduk ki arzda ezilmekte olanlara lütufta bulunalım Ve onları önderler yapalım ve onları varisler yapalım. Ve arzda onları hâkim kılalım, Firavun ile Hâmân ve ordularına, onlardan çekinmekte oldukları şeyi göstere-
 lim.” (Kasas, 5-6) ayetlerinde bildirilen durumdur. Orada vaat edilen durum aynen tahakkuk etti.

Zorluklara karşı sabır göstermeleri sebebi ile bu ilâhî vaade nail oldular.
 “Ve Firavun ve kav-
 minin yapageldikleri sanat eserlerini ve diktikleri binaları yerle bir ettik.”

Firavun ve kavminin yaptıkları köşkları, mamureleri yerle bir ettik.

Keza, Haman'ın yaptığı kule gibi, yükselttikleri binaları ve bahçeleri harabeyle çevirdik.

111. DERS

Hız. Musa'nın Kavmi

138- وَجَاوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَآئِيلَ الْبَحْرَ “Ve İsrailoğullarını denizden geçirdik.”

Bu ayet ve devamı, Allahın kendilerine o kadar büyük nimetlerle ikramda bulunmasına ve nice ayetler (mu'cizeler) göstermesine rağmen, İsrailoğullarının yapmış oldukları çirkin işleri nazara verir.

Bunların anlatılması,

-Hz. Peygamberi, kavminden gördüğü durumlara karşı bir tesellidir.

-Ayrıca nefis muhasebesi yapmaktan ve kendi hallerini gözden geçirmekten gafil olmamaları için mü'minlere de bir uyarıdır.

Rivayete göre, Firavun ve kavminin helakinden sonra Hz. Musa yanındakilerle beraber aşure günü denizi geçti, o günün anısına oruç tuttular.

فَاتَوَا عَلَى قَوْمٍ يَعْكُفُونَ عَلَى أَصْنَامٍ لَهُمْ “Derken kendilerine mahsus bir takım putlara tapan bir kavme vardılar.”

Denildi ki: Sığır heykellerine tapıyorlardı. Bahsedilen kavim ise, Hz. Musaya kendileriyle savaşıması emri verilen Amalika idi.

قَالُوا يَا مُوسَى اجْعَلْ لَنَا إِلَهًا كَمَا لَهُمْ آلِهَةٌ “Dediler ki: Ey Musa! Onların ilahları gibi, Sen de bize bir ilah yap!”

قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ “Musa dedi: Siz gerçekten cahillik eden bir kavimsiniz.”

Bu kadar büyük ayetler (mu'cizeler) gördükten sonra onlardan gelen bu teklif karşısında Hz. Musa onları mutlak bir cehaletle niteledi, yaptıklarının akıldan uzak olduğunu te'kidli bir üslûbla ifade etti.

139- “Çünkü şu kimsele-
rin içinde bulundukları, yok olmaya mahkûmdur ve bütün yaptıkları batıldır.”

Yani, Allah onların dinini ortadan kaldıracak, putlarını kırıp parça parça yapacak.

Bununla Allaha yakın olmayı kastetseler bile, yaptıkları bu ibadet batıldır.

Yapılan bu te'kidler, içlerinde bulundukları hâl sebebiyle bu kavmin mutlaka helâk olacaklarına ve bütün yaptıklarının boşa çıkacağına tenbihte bulunarak, İsrailoğullarını Hz. Musa'dan talep ettikleri şeyden nefret ettirip uzaklaştırmak ve sakındırmak içindir.

140- “Dedi: Sizi **اَللّٰهُ اَغْيِرْ اِلٰهًا وَهُوَ فَضَّلَكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ** -140 âlemlere üstün kıldığı halde, ben size Allah'tan başka ilâh mı arıyorum?”

Allah size başkalarına vermediği özel nimetler vermişken sizin için Allah dışında bir mabut mu ararım?

Ayette onların kötü muamelesine bir tenbih vardır. Şöyle ki:

Allah, sırf bir lütuf olarak, başkalarına vermediği nimetleri onlara vermişken, tutup da mahlûkatından en değersiz bir şeyi (putu) O'na ortak yapmak istediler!

141- “**وَإِذْ أَنْجَيْنَاكَ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ** -141 tük.”

“Size azabın kötüsünü yapıyorlardı.”

“**يَقْتُلُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ** -141 Oğullarınızı öldürüyorlar, kadınlarınızı hayatta bırakıyorlardı.”

“**وَفِي ذَلِكُمْ بَلَاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ** -141 Bunda sizin için Rabbinizden büyük imtihan vardı.”

“Bunda” derken bununla hem kurtarmak, hem de azap anlaşılabilir.

Birinciye göre mana, “bunda sizin için büyük bir nimet vardı.”

İkinciye göre ise, “bunda sizin için büyük bir mihnet (çile) vardı.”

142- “**وَوَعَدْنَا مُوسَى ثَلَاثِينَ لَيْلَةً** -142 Ve Musa'ya otuz gecelik bir süre tayin ettik.”

“**وَأَتَمَمْنَاهَا بِعَشْرِ** -142 Ve on gece daha ekledik.”

Rivayete göre bir ay Zilkade ve on gün de devamındaki Zilhicce ayıdır.

“**فَتَمَّ مِيقَاتُ رَبِّهِ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً** -142 Ve böylece Rabbinin mikatı (tayin ettiği vakit) tam kırk gece oldu.”

Rivayete göre Hz. Musa İsrailoğulları daha Mısırda iken Firavunun helâkinden sonra, onlara Allah'tan emir ve yasaklar ihtiva eden bir kitap getirmeyi vaat etmişti. Firavun helâk olduğunda Cenab-ı Hak'tan böyle bir kitabı istedi. Cenab-ı Hak da Onun otuz gün oruç tutmasını istedi. Hz. Musa otuz günü tamamladığında ağzının kokusu hoşuna gitmedi ve misvak kullandı, temizledi. Melekler dediler ki: "Biz senden misk kokusu kokuyorduk, sen ise misvak kullanarak bunu bozdun." Allahu Teâlâ on gün daha oruç tutmasını istedi.

Denildi ki: otuz günü oruç ve ibadetle geçirmesi için emretti, on günde ise Tevrat'ı indirdi ve O'nunla konuştu

“Musa, kardeşi Harun'a dedi: Kavmim içinde benim yerime geç, ıslaha çalış.”

Kavmim içinde benim halifem ol, onların işlerinden ıslah edilmesi gerekenleri ıslah et veya ıslah edici ol.

“Ve bozguncuların yoluna gitme!”

Yani, seni ifsada çağıranlara itaat etme.

“Ne zaman ki, Musa, mikatımıza geldi ve Rabbi Onunla konuştu.”

Allahu Teâlâ, -meleklerle olduğu gibi- Tur'da Hz. Musa ile vasıtasız konuştu. Bu konuda gelen rivayetlerde “Hz. Musa ilâhî keliması her cihetten işitiyordu” denilmesi, O'nun kelâm-ı kadimi (ezeli kelâmı) işitmesi mahlûkatın kelimasını işitmesi cinsinden olmadığına bir tenbihtir.

“Ya Rabbi, kendini bana göster, Sana nazar edeyim” dedi.”

Hz. Musa'nın Cenab-ı Hakkın rü'yetini talep etmesi, rüyetullahın mümkün olduğuna bir delildir. Çünkü peygamberlerin olmayacak bir şeyi ve özellikle de Allah'ı bilmemeyi gerektiren bir durumu istemesi düşünülemez. Bundan dolayıdır ki Cenab-ı Hak “beni asla göremezsin” dedi “ben asla görülmem”, “bana asla bakamayacaksın” demedi.

Bunda Cenab-ı Hakkı görmenin gören kimsede bazı şartları gerektirdiğine ve o vakitte Hz. Musa'da bu şartların henüz gerçekleşmediğine bir tenbih vardır.

Hz. Musanın kavmi “Allah'ı bize açıkça göster” (Nisa, 153) dediğinde

Cenab-ı Hakkın bunu onlardan bir hata olarak görmesi rüyetullahı inkâra sebep olamaz. Çünkü rüyetullah imkânsız bir şey olsaydı Hz. Musanın onların cehaletini bildirmesi ve şüphelerini ortadan kaldırması gerekirdi. Nitekim **“Ey Musa! Onların ilahları gibi, Sen de bize bir ilah yap!”** (A'raf, 138) dediklerinde böyle yapmıştır. Hz. Musa kendisi kardeşi Harun'a **“... ve bozguncuların yoluna gitme!”** (A'raf, 142) derken, tutup da kendisinin kavminin yolundan gitmesi elbette düşünülemez.

Cenab-ı Hakkın **“beni asla göremezsın”** cevabından rüyetullahın imkânsız olduğuna delil getirmek çok daha büyük bir hatadır. Çünkü Cenab-ı Hakkın Hz. Musa'ya görülemeyeceğini haber vermesi O'nu başka zaman göremeyeceğine, başkasının O'nu göremeyeceğine delâlet etmez. Rüyetullahın imkânsız olduğunu ve bunun mutlaka böyle olması gerektiğini söylemek, göz göre göre hakkı kabul etmemek, rü'yetin gerçeğini bilmemektir.

“Allah dedi: Beni asla göremezsın.” قَالَ لَنْ تَرِنِي

“Ve lâkin dağa bak, وَلَكِنْ اَنْظُرْ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنْ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرِنِي
eğer o yerinde durabilirse, sonra sen de beni görürsün.”

Cenab-ı Hak bununla Hz. Musanın rü'yete güç yetiremeyeceğini beyan etmektedir. Rüyetullahın dağın yerinde durmasına talik edilmesi de bunun mümkün oluşuna delildir. Çünkü mümkün olan bir şeye talik edilen bir şeyin mümkün olması zaruridir.¹⁴

“Derken Rabbi dağa tecelli edince, onu فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكَّا
yerle bir etti.”

Cenab-ı Hakkın dağa tecellisi,

-Azametinin dağda zuhuru,

-İktidar ve emrinin ona yönelmesidir.

-Denildi ki: Allah dağa hayat verdi, dağ Allahı gördü.

“Musa da baygın yere düştü.” وَخَرَّ مُوسَى صَعِقًا

Hz. Musa, gördüğü manzaranın dehşetinden bayılıp yere düştü.

¹⁴ Yani, haddi zatında bu ilâhî tecelli karşısında, dağın yerinde durması mümkündür. Böyle olunca, bu ayeti rüyetullahın olmayacağına delil getirmek sıhhatli bir istidlal değildir.

“Aylıp kendine gelince, “Sen sübhansın” dedi.”

“Sana döndüm.”

Allahım, Senden izin olmadan böyle bir şeyi istemeye cür’et etmemden ve teşebbüsümünden sana tevbe ettim.

“Ve ben iman edenlerin ilkiyim.”

Bunun tefsiri daha önce geçmişti.¹⁵

Denildi ki: “Ben, Senin dünyada görülemeyeceğine ilk inanan kimseyim.”

144- “Allah bu-
yurdu: Ey Musa! Sana verdiğim peygamberlikle ve kelâmımla seni insanlar üzerine seçkin kıldım.”

“Ben Seni zamanındaki kimselere üstün biri olarak seçtim.”

“Sana verdiğime sımsıkı sarıl ve şükredenlerden ol!”

Rivayete göre, Hz. Musanın rü’yet talebi Arefe günü oldu. Allah kendisine Tevratı kurban bayramı gününde verdi.

145- “Ve
O’nun için o levhalarda öğüt olarak ve hükümlerin ayrıntılarına dair her şeyden yazdık.”

“Her şey” ifadesinden murat, “dini konularda ihtiyaçları olan her şey” demektir.

Bu Tevrat levhalarının on veya yedi olduğu rivayet edilir. Bu levhaların zümrüt, zeberced, kırmızı yakut veya sert kayadan olduğu hakkında farklı nakiller söylenir.

“Haydi bunları kuvvetle al.”

“Bunları al” derken bundan murat Tevrat levhaları veya onlarda olan her şey veya ilâhî mesajlar olabilir.

Bunların kuvvetle alınması ise, ciddiyet ve azimetle sahip çıkılmasını ifade eder.

¹⁵ Mesela bkz. En’am, 163.

وَأْمُرْ قَوْمَكَ يَأْخُذُوا بِأَحْسَنِهَا “Kavmine emret, onlar da en güzelini alsınlar.”

“En güzelini alsınlar” ifadesi,

-Karşı koymak ve kısas uygulamak yerine sabrı ve afvı esas almak gibi durumları ifade eder. Bunda, en efdal olanı yapmaya bir teşvik vardır.

“Farkında olmadan azap size ansızın gelmeden önce, Rabbinizden size indirilenin en güzeline uyun.” (Zümer, 55) ayetinde de benzeri bir durumu görürüz.

-Veya bundan murat, “vacip olanları (yapılması zorunlu olanları) yap-sınlar” manasıdır. Çünkü vacip olan, diğerlerinden daha güzeldir.

-Bundan muradın mutlak manada güzellik olması da caizdir. O da kendilerine emredilenlerdir. Nasıl ki, “yaz, kıştan daha sıcaktır” dediğimizde aslında bir tafdil söz konusu değildir.

سَأُرِيكُمْ دَارَ الْفَاسِقِينَ “Size yakında o fasıkların yurdunu göstereceğim.”

Bundan murat, Firavun ve kavminin Mısır'daki harabeye dönmüş yurtları veya Âd, Semud ve benzerlerinin menzilleri olabilir. Bunların gösterilmesi, Musanın kavminin ibret alıp yoldan çıkmamaları içindir.

“Fasıkların yurdu” ile onların ahiretteki yeri, yani cehennem de kası tedilmiş olabilir.

“Göstereceğim” ifadesi, **“Ve o hırpalanıp ezilmekte olan kavmi de arzın bereketle donattığımız doğusuna ve batısına mirasçı yaptık.”** (Â'raf, 137) ayetinde anlatıldığı gibi, “sizi o diyarlara varis kılacağım” manasını da ifade edebilir.

146- سَاصْرِفْ عَنْ أَيْاتِي الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ “Yeryüzünde haksız yere kibirlenenleri, âyetlerimden uzak tutacağım.”

Kalplerini mühürlemek sûretiyle, afak ve enfüste dikilen âyetlerimden onları çevireceğim.

Böylece o âyetleri tefekkür edemeyecekler, ibret alamayacaklar.

Şu manaya da dikkat çekilmiştir: “Yeryüzünde kibirlenenleri âyetlerimi ibtal etmekten çevireceğim. Ne kadar gayret göstetseler de hedeflerine varamayacaklar. Âyetlerimi yüce kılacağım, o kibirlenenleri helâk edeceğim.”

“**Haksız yere kibirlenmeleri**” batıl dinleriyle övünmeleridir. Bu ise aslında övünülecek bir şey değildir.

“**Onlar bütün âyetleri görseler, yine de onlara iman etmezler.**”

Onlar, her türlü musibet veya mu’cizeyi görseler bunlara inanmazlar.

İnanmamaları,

-İnatları,

-Hevâya uymaları ve körü körüne taklit içinde olmaları yüzünden akıllarının işe yaramamasındandır.

Her türlü ayeti görseler yine iman etmeyeceklerini bildirmek, onların ayetlerden çevrilmesinin kalplerinin mühürlenmesi yüzünden olduğunu anlatan görüşü te’vid etmektedir.

“**Doğru yolu görseler onu yol edinmezler.**”

“**Eğri yolu görseler onu yol edinirler.**”

“**Çünkü onlar âyetlerimizi inkâr ettiler ve onlardan hep gafil idiler.**”

Yani, ilâhî ayetlerden çevrilmeleri

-Bu ayetleri yalanlamaları

-Ve bunlar üzerinde düşünmemeleri sebebiyledir.

147- “**Âyetlerimizi ve ahiretteki karşılaşmayı inkâr edenlerin amelleri boşa gitmiştir.**”

Yani, amellerinden bir fayda görmezler.

“**Onlar başka değil, sırf kendi yaptıklarının karşılığını göreceklerdir.**”

148- “**Musa’nın kavmi, O’nun ardından süs takılarından yapılmış böğüren bir buzağı heykeli edinmişlerdi.**”

Musanın kavmi, O’nun Tura gidişinden sonra böyle yapmışlardı.

Bunlar, Mısırdan çıkmaya niyetlendiklerinde Kıbtîlerden bazı zînet eşyalarını ödünç almışlardı.

Ayette bu zînet eşyalarının İsrailoğullarına nisbet edilmesi,

-Onların ellerinde olmasından

-Veya Kıbtîlerin helâkinden sonra bunlara sahip olmalarındandır.

Bu süs eşyalarıyla ruhsuz bir ceset şeklinde buzağı heykeli yaptılar.

Rivayete göre Samiri bu heykeli yaptığında Cebrail'in atının izi olan topraktan onun ağzına bıraktı, o da canlı bir hâle geldi.

Denildi ki: Samiri, özel bir sanatla bunu gerçekleştirdi. Rüzgâr içine giriyor ve ses veriyordu.

Yapan aslında Samiri iken bunun hepsine nisbet edilmesi

-Buna razı olmaları yüzünden,

-Veya bundan muradın onların ilah edinmesi olmasındandır.

“O buzağının kendilerine bir söz söylemediğini ve bir yol göstermediğini görmediler mi?”

Ayet, onların dalalette aşırılığını ve tefekkürü büsbütün bıraktıklarını başlarına vurmaktadır. Yani, buzağı heykelini ilah edindikleri zaman, onun konuşmaya ve kendilerine yol göstermeye gücü olmadığını görmediler mi? Onu varlıkların, kuvvetlerin, kaderin yaratıcısı mı zannettiler?

“Onu ilah edindiler ve zalimlerden oldular.”

Onlar eşyayı mahallinde kullanmayarak zalimler oldular. Buzağıyı ilah edinmek ilk defa onların yaptığı bir zulüm değildi, kendilerinden önce de böyle yapanlar vardı.

“Ne zaman ki, yaptıklarına pişman oldular ve yoldan çıkmış olduklarını gördüler.”

Ayet, onların son derece pişman olduklarını kinaye yoluyla ifade eder.¹⁶

149- “Yemin ol-

¹⁶ **Kinaye**, cömert insan için “eli açık”, cimri için “eli sıkı”, israf eden bir insan için “eli delik” denilmesi gibi, bir sözün hem gerçek hem de mecazî anlama gelecek şekilde kullanılmasıdır. Burada da ayet metninde ellerinde olanın düştüğü söylenmektedir. Bir insan son derece pişman olduğunda, elleri yana açılır, elindekiler yere düşer.

sun ki; eğer Rabbimiz bize merhamet etmez ve bizi bağışlamazsa, muhakkak hüsrana düşenlerden olacağız” dediler.”

Buzağı heykelini ilah edinmekle yoldan çıktıklarını anladıklarında “Şayet Rabbimiz Tevratı indirerek bize merhamet etmez ve hatamızı bağışlamazsa elbette hüsrana düşenlerden oluruz” dediler.

150- “Musa, öfkeli ve üzüntülü olarak kavmine döndüğünde şöyle dedi:”

بِسْمَا خَلَفْتُمُونِي مِنْ بَعْدِي “Arkamdan bana ne kötü bir halef oldunuz!”

Hitap, buzağıya tapanlara veya Hz. Harunla beraber mü'minlere olabilir.

Birinciye göre mana şöyledir: “Benden sonra ne kötü iş yaptınız, tuttunuz buzağı heykeline taptınız.”

İkinciye göre ise mana şöyle olur: “Bana ne kötü halef oldunuz! Buzağı heykeline tapılmasına engel olamadınız!”

أَعْجَلْتُمْ أَمْرَ رَبِّكُمْ “Rabbinizin emri hususunda acele mi ettiniz?”

-Rabbinizin emrini terk edip yarım mı bıraktınız?

-Veya “Rabbinizin bana vaat etmiş olduğu kırk günü fazla bulup benim öldüğümü mü sandınız ve bazı ümmetlerin peygamberlerinden sonra dinlerini değiştirmeleri gibi siz de din mi değiştirdiniz?”

وَأَلْقَى الْأَوْحَ “Elindeki levhaları yere attı.”

Sonra din namına bir hamiyetle öfkesinin şiddeti ve onların halinden fevkalâde rahatsızlığı sebebiyle elindeki Tevrat levhalarını yere attı.

Rivayet edilir ki: Tevrat yedi levha idi, Hz. Musa elinden Tevrat levhalarını attığında levhalardan altı tanesi kırıldı. Bunlarda her şeyin ayrıntılı ilmi vardı. Geriye sadece biri kaldı, onda da öğütler ve hükümler bulunmaktadır.

وَأَخَذَ بِرَأْسِ أَخِيهِ يَجُرُّهُ إِلَيْهِ “Ve kardeşi Harun’u başından tutarak kendine doğru çekmeye başladı.”

Hz. Musanın, kardeşi Harunu bu şekilde saçından tutup kendisine çekmesi, O’nun buzağı heykeline tapılması meselesinde kusuru olduğunu tevehhüm etmesindendi. Hz. Harun, Hz. Musa’dan üç yaş büyüktü. Daha

mütehammil ve yumuşak olduğundan İsrailoğulları tarafından daha çok sevilmekteydi.

“Harun, “Ey anamın oğlu!” dedi.” قَالَ ابْنُ أُمِّ

“Ey anamın oğlu” deyişi, kendisine karşı daha rikkatli olmasını temin içindi, anne - baba bir kardeş idiler.

“Gerçekten bunlar beni güçsüz, etkisiz hale getirdiler.” إِنَّ الْقَوْمَ اسْتَضْعَفُونِي

“Az daha beni öldürüyorlardı.” وَكَادُوا يَقْتُلُونِي

Hız. Harun böyle diyerek Hız. Musanın kendisi hakkında görevde kusuru olduğunu vehmetmesini ortadan kaldırdı. Yani, “Onlara engel olmak için ben elimden geleni yaptım, ama onlar bana galip geldiler, beni güçsüz bıraktılar, hatta neredeyse öldüreceklerdi.”

“Sen de bana böyle yaparak düşmanları sevin-dirme.” فَلَا تُشْمِتْ بِيَ الْأَعْدَاءَ

“Ve beni bu zalim kavimle bir tutma.” وَلَا تَجْعَلْنِي مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ

“Cezalandırarak beni onlardan sayma, ihmalim olduğunu söyleyerek düşmanları sevindirme!”

151- “Musa dedi ki: Ya Rabbi! Beni ve kardeşimi bağışla!” قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِإِخِي

“Ya Rabbi, kardeşime yaptığımından dolayı beni bağışla, onlara engel olmada ihmali varsa kardeşimi de bağışla.”

Hız. Musa kardeşini razı etmek ve Ona yaptığıyla başkalarının sevinmesini önlemek için, kendisiyle beraber duaya kardeşini de kattı.

“Bizi rahmetine al.” وَأَدْخِلْنَا فِي رَحْمَتِكَ

“Sen merhametlilerin en merhametlisisin.” وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ

“Sen bize bizim kendimize merhamet etmemizden çok daha merhametlisin.”

152- “Şüphesiz o buzağıyı ilah edinenlere Rablerinden bir gadap ve dünya hayatında bir zillet erişecektir.” إِنَّ الَّذِينَ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ سَيَنَالُهُمْ غَضَبٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَذَلَّةٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا

Onlara Rablerinden gelen gadap, nefislerini öldürme emridir.

Dünya hayatındaki zillet ise, diyarlarından çıkmalarıdır.

“Cizyeye mahkûm olmalarıdır” şeklinde değerlendirenler de olmuştur.

“İşte biz, iftiracıları böyle cezalandırırız.” وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُفْتَرِينَ

“Allaha iftira edenleri işte biz böyle cezalandırırız.”

Çünkü onların iftirasından daha büyük bir iftira yoktur. O da yaptıkları buzağı heykeli için, **“İşte sizin de, Musa’nın da ilâhı budur, ama o unuttu.”** (Taha, 88) demeleridir. Belki de onlardan önce ve sonra kimse böyle bir şey söylememiştir.

وَالَّذِينَ عَمِلُوا السَّيِّئَاتِ ثُمَّ تَابُوا مِنْ بَعْدِهَا وَآمَنُوا إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا 153-
 “Kötü amelleri işleyip de sonra arkasından tevbe eden
 ve iman edenler için, hiç şüphe yok ki Rabbin bundan sonra Ğafur
 – Rahîm’dir.”

Sonra imanla ve onun gereği olan salih amelle meşgul olanlara gelince, şüphesiz senin Rabbin onların tevbesinden sonra **Ğafur- Rahim'dir**, günahlarını bağışlar, onlara merhamet eder. Öyle ki buzağı heykeline tapmak gibi en büyük bir günah da olsa, İsrailoğullarının günahları gibi çok da olsa yine affeder, merhamet eder.

Ümmî Peygamber

154- **“Musa’daki öfke sesini kesince levhaları aldı.”** وَلَمَّا سَكَتَ عَنْ مُوسَى الْغَضَبُ أَخَذَ الْأَلْوَاَحَ

Hız. Harunun mazeret beyan etmesi veya kavminin tevbesi dolayısıyla Musanın öfkesi yatıştığında Tevrat levhalarını aldı.

Bu ayette çok etkili, belîğ bir anlatım vardır. Hız. Musanın içindeki öfke, sanki bir âmir gibi hareket etmekte, onu bazı şeyleri yapmaya kışkırtmaktadır. Öyle ki, öfkenin yatışması ayette **“öfke sesini kestiğinde”** şeklinde ifade edilmiştir.

Onlardaki yazıda, **“Onlardaki yazıda, Rablerinden korkan kimseler için bir hidayet ve rahmet vardır.”** وَفِي نُسْحَتِهَا هُدًى وَرَحْمَةٌ لِلَّذِينَ هُمْ لِرَبِّهِمْ يَزْهَبُونَ

Onlarda olan **hidayet** hakkın beyanı, **rahmet** ise, salah ve hayra irşaddir. Denildi ki: Ayette bahsedilen **“nüsha”**, onlardan kırılanlar hakkındadır.

155- **“Bir de Musa, mîkatımız için (tayin ettiğimiz vakitte tevbe için) kavminden yetmiş adam seçti.”** وَاخْتَارَ مُوسَى قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا لِّمِيقَاتِنَا **“Ne zaman ki, bunları o sarsıntı yakaladı, (o zaman Musa) dedi: Rabbim, dileyeydin bunları da, beni de daha önce helâk ederdin.”** فَلَمَّا أَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ قَالَ رَبِّ لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُمْ مِنْ قَبْلُ وَإِيَّائِيَ

Rivayete göre, Cenab-ı Hak Hız. Musaya kavminden yetmiş kişi getirmesini emretti. Her boydan altı adam seçti, iki tane fazla oldu. Hız. Musa dedi: “İçinizden iki kişi geride kalsın.” Bunun üzerine aralarında tartışma çıktı. Hız. Musa, “geride oturup kalana, giden gibi sevap var” dedi. İçlerinden Kalib ve Yuşa kaldı. Hız. Musa diğerleriyle çıktı. Dağa yaklaştıklarında bir bulut Hız. Musayı bürüdü. Hız. Musa yanındakilerle beraber bulutun içine girdi, hepsi secdeye vardılar. Allahu Teâlânın Hız. Musaya emir ve nehiylerde bulunduğunu işittiler. Sonra bulut açıldı, Hız. Musaya doğru yöneldiler **“Allahı açıktan görmedikçe sana iman etmeyeceğiz”** dediler. Bunun üzerine kendilerine yıldırım isabet etti veya dağ zelzele ile sarsıldı, bayılıp yere düştüler.

Veya Hız. Musa üstteki ifadesiyle şunu kastetti: “Ya Rabbi, denizde onla-

rı boğmakla veya başka bir şekilde onları helâk etmeye kadirdin, ama merhamet ettin, onları bu helaketlerden kurtardın. Onlara tekrar merhamet et-sen, bu Senin her şeyi kuşatan ihsanından uzak görülmez.”

آتَهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ مِنَّا “İçimizdeki sefihlerin yaptıkları yüzünden bizleri helâk mi edeceksin?”

“Bizden bir kısmı inat ederek ve rü’yet talebinde bulunarak akılsızlık yaptığında hepimizi helâk eder misin?”

Rü’yet talebinde bulunanlar hepsi değildi, içlerinden bir kısmı idi.

Denildi ki: **“Sefihlik yapanlardan”** murat buzağı heykeline tapanlar-dır. Yetmiş kişi ise, tevbe için Hz. Musanın seçtiği kimselerdi. Heybet hali bunları bürüdü, bundan endişeye düştüler, sarsıldılar, neredeyse mafsalları birbirinden ayrılacaktı. Ölüme yaklaştılar, Hz. Musa onlar hakkında korktu, ağladı, Allaha dua etti, Allahu Teâlâ da bu hali onlardan kaldırdı.

إِنْ هِيَ إِلَّا فِتْنَتُكَ “O, ancak senin imtihan etmendir.”

“Ya Rabbi, bu ancak senden bir imtihandır. Kelâmını onlara duyurdun, onlar da rüyetine kavuşmayı umdular.”

Buzağıya ibadet açısından bakılınca mana şöyle olur:

“Ya Rabbi, sen o buzağı heykelinde bir ses meydana getirdin, onlar da ona meylettiler.”

تُضِلُّ بِهَا مَنْ تَشَاءُ “Sen bu imtihanla dilediğini dalalette bırakırsın.”

Sen bu imtihanın ile, dalaletini dilediğini

-Ya haddini aşması,

-Veya hayalî şeylere uyması sonucu yoldan saptırırın.

وَتَهْدِي مَنْ تَشَاءُ “Dilediğini de hidayete erdirirsin.”

Hidayetini dilediğini ise, bu imtihanla hidayete sevk eder, imanını daha da kuvvetli kıların.

أَنْتَ وَلِيُّنَا “Sen bizim Veli’miz.”

İşimizi gören Velimiz Sensin

فَاعْفُرْ لَنَا وَارْحَمْنَا “Artık bizi bağışla, bize merhamet et.”

وَأَنْتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ “Sen bağışlayanların en hayırlısısın.”

Seyyieyi bağışlar haseneye tebdil edersin.

156- **“Ve bize hem bu dünyada bir iyilik yaz, hem de ahirette.”**

Dünyada bize güzel bir geçim ve taate muvaffakiyet ver.

Ahirette de cennet ver.

“Biz gerçekten Sana yöneldik.”

“Allah buyurdu: Azabımı dilediğime isabet ettiririm.”

“Rahmetim ise her şeyi kuşatmıştır.”

Rahmetim ise şu dünyada mü'min-kâfir herkesi, hatta mükellef olanı ve olmayanı kuşatmıştır.

“Onu günahlardan korunanlara, zekatını verenlere ve âyetlerimize inananlara yazacağım.”

Ahirette rahmetimi, küfür ve günahlardan sakınanlara yazacağım.

Şu mana da verilebilir. “Rahmetimi, -ey İsrailoğulları-, sizden küfür ve günahlardan sakınanlar için özel bir şekilde tahsis edeceğim.”

Burada **zekâtın zikri**, takvaya artı bir değer olması ve bir de onlara çok zor gelen bir ibadet olması yönündendir.

157- **“Onlar ki yanlarındaki Tevrat ve İncil’de yazılı bul-
dukları o rasule (elçiye), o ümmî nebiye tabi olurlar.”**

“O, onlara iyiliği emreder ve kötülükten yasaklar.”

Ümmi peygambere uyanlardan murat, onlardan Hz. Muhammede (asm) iman edenlerdir. Hz. Peygambere **“rasul”** denilmesi Allaha nisbetledir, **“nebi”** denilmesi ise kullara nisbetledir.

Ümmi, okuma ve yazması olmayana denir. Hz. Peygamber, ilmin kemâlinde olmakla beraber “ümme” olarak vâsfedilmesi, O’nun mu’cizelerindendir.

وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ “Temiz ve hoş şeyleri onlara helâl kılar.”

Daha önceden onlara haram kılınan iç yağ gibi aslında temiz olan şeyleri onlara helâl kılar.

وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ “Habis şeyleri onlara haram kılar.”

Kan, domuz eti, faiz ve rüşvet gibi habis şeyleri ise haram kılar.

وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ “Sırtlarındaki ağır yükleri ve üzerlerindeki zincirleri onlardan alır.”

Daha önceden onların muhatap oldukları ağır mükellefiyetleri kendilerinden hafifletir. Mesela, onların şeriatinde,

-Müteammiden ve hata ile öldürmelerde kısas uygulanırdı.

-Hata işleyen aza kesilirdi,

-Pislik bulaşan yer kesilirdi.

“İşte ona فَالَّذِينَ آمَنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنْزِلَ مَعَهُ iman eden, ona kuvvetle saygı gösteren, ona yardımcı olan ve onunla birlikte indirilen nura tabi olan kimseler var ya...”

“Nur”dan murat, Kur’andır.

Kur’an’a “nur” denilmesi,

-Mu’cize olmasıyla zâhir olması ve başkasını da göstermesi yönüyledir.¹⁷

-Veya hakikatleri keşfedip, açığa çıkarmasındandır.

“Onunla birlikte indirilen nura tabi olan” ifadesi, “indirdiğimiz nur ile beraber peygambere tabi oldular” şeklinde de anlaşılabilir. Bu durumda ayet, Kitap ve Sünnet’e bir işaret olur.

أُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ “İşte felaha erenler onlardır.”

Ebedi rahmete kavuşanlar, işte onlardır.

Ayetin mazmunu, Hz. Musa’nın duasına cevap oluşudur.

158- “De ki: Ey insanlar! Ben sizin hepinize Allah’ın rasulüyüm.”

¹⁷ Mesela, güneş hem kendini gösterir, hem de etrafı aydınlatır. Kur’an-ı Kerim dahi bir güneş gibidir.

Hitap, geneldir. Hz. Peygamber (asm) ins ve cinnin tamamına gönderildi, diğer peygamberler ise kavimlerine gönderilmişlerdi.

“**Ki, göklerin ve yerin mülkü O'nundur.**”

“**O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur.**”

“**O, öldürür ve diriltir.**”

Bu, uluhiyetin Allaha has olmasını takrir eder.

“**Artık gelin, FÂMİNُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ الَّذِي يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَكَلِمَاتِهِ**, Allah'a iman edin, Allah'a ve Onun kelimelerine iman etmiş bulunan rasûlüne, o ümmî peygambere de (iman edin).”

O, kendisine ve diğer peygamberlere indirilen Kitap ve vahye iman eder.

“**Onun kelimelerine iman etmiş bulunan rasûlüne**” ifadesinden murat, Yahudilere tariz olmak üzere “O, Hz. İsa'ya da inanır” anlamını da ifade eder ve ayrıca O'na inanmayan kimsenin imanının muteber olmadığına tenbihte bulunur.

Ayet önce Hz. Peygambere hitap ile başlamışken, devamında üçüncü şahıs olarak O'ndan bahsedilmesi (tekellümden gıyabî anlatıma geçilmesi) O'na iman ve tâbi olmaya yol açıcı olan bu sıfatları nazara vermek içindir.

“**وَاتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ**” **“Ve Ona uyun ki, hidayete eresiniz.”**

Ayette **hidayet üzere olmak**,

-Hz. Peygambere iman etmeye,

-Ve O'na tâbi olmaya terettüp ettirilmesinde, O'nu tasdik eden, ama dine iltizam ile O'na tâbi olmayan kimsenin dalalette olduğuna bir uyarı vardır.

159- “Musa'nın kavminden وَمِنْ قَوْمِ مُوسَى أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ” **hakka sevk eden ve hakkıyla adalet yapan bir topluluk vardır.”**

Musanın kavmi olan İsrailoğullarından kendileri hak üzere olup insanları hak söze sevkeden bir ümmet vardır.

Bu ümmetten murat, Hz. Musa zamanındaki iman üzere sabit, hak üzere bulunan kimselerdir. Bunun devamında ise, Kur'anın metodu üzere, bunların zıddı olanlar getirildi. Bunda, hayır ve şerrin birbirine muarız olmasına, hak ve batıl ehlinin birbiriyle mücadele etmelerinin tarih boyunca devam edegelen bir durum olduğuna tenbihte bulunmak vardır.

Denildi ki: Ayetteki ümmet, ehl-i kitaptan müslüman olanlardır.

Denildi ki: bunlar Çinin ötesinde bir kavimdir. Hz. Peygamber bunları miraç gecesi gördü, onlar da Hz. Peygambere iman ettiler.

160- وَقَطَّعْنَاهُمْ اثْنَتَى عَشْرَةَ أَسْبَاطًا أُمَمًا “Biz onları on iki kabile halinde ümmetlere ayırdık.”

“Ve kavmi وَأَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى إِذِ اسْتَسْقِيَهُ قَوْمُهُ أَنْ اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ kendisinden su istediği zaman Musa’ya, ‘elindeki asâ ile taşla vur’, diye vahyettik.”

“Bunun üzerine o taştan oniki pınar ak-maya başladı.”

Ayette Hz. Musaya taşla asası ile vurma emrinin hemen peşinde suyun fışkırdığının nazara verilip “o da vurdu” ifadesinin zikredilmeyişi, Hz. Musanın emre uymakta hiç beklemediğine ve ayrıca O’nun vurmasının suyun çıkmasında müessir olmadığına ima eder.

“İnsanların her biri su alacağı yeri bildi.”

“Bulutları da üzerlerine gölge yaptık.”

Güneşin hararetinden koruması için, bulutları onlara gölgelik yaptık.

“Onlara kudret helvası ve bildircin indirdik.”

“Size rızık olarak ihsan ettiğimiz nimetlerin temizinden yiyeceğiniz.”

“Onlar bize zulmetmediler, lakin kendi kendilerine zulmediyorlardı.”

Bu kısmın tefsiri, Bakara sûresinde geçti.

161- وَأَذِقِلْ لَهُمْ اسْكُنُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ “Ve o vakit onlara denilmişti ki: Şu şehre yerleşin.”

Belde’den murat, Beytül- Makdis’tir.

“Ve orada dilediğiniz şeylerden yiyeceğiniz.”

وَقُولُوا حِطَّةً **“Hitta”** (günahlarımızı bağışla) **deyin.”**

وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا **“Ve secde ederek kapısından girin.”**

Bu ayetlerin benzeri Bakara sûresinde geçmişti.

نَعْفِرْ لَكُمْ خَطِيئَاتِكُمْ **“Ta ki, suçlarınızı bağışlayalım.”**

سَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ **“Muhsin olanlara ziyadesiyle vereceğiz.”**

Ayet, hem bağışlamayı, hem de buna ilave olarak sevap vermeyi vaat eder.

“Muhsin olanlara (iyi işler yapanlara) **ziyadesiyle vereceğiz”** cümlesinin evveline atfedilmeyip müstakil cümle olması, bu ziyade vermenin tamamen Allaha bir lütuf olup, emredilenlere mukabil olmadığına delâlet etmesi içindir.

فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ-162 **“Onlardan zalim olanlar, kendilerine söylenen sözü değiştirdiler.”**

فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَظْلِمُونَ **“Zulmetmeleri yüzünden biz de üzerlerine gökten azap gönderdik.”**

Maymuna Çevrilenler

Anlatılacak bu kıssadan maksat, Yahudilerin eskiden beri devam edegelen küfür ve isyanlarını gözler önüne sermek ve başlarına vurmaktır.

Ayrıca, ancak talim veya vahiyle bilinebilecek onlara ait bir bilgiyi anlatarak Hz. Peygamber için bunun bir mu'cize olduğunu bildirmektir.

163- “Ve onlara, o deniz kıyısındaki şehri sor.” وَسَأَلَهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ

O beldenin haberini veya o beldede yaşayanların başına geleni sor.

Bahsedilen belde, Medyen ve Tur arasında sahil beldesi olan Eyle'dir.

Medyen veya Taberiye şeklinde söyleyenler de olmuştur.

“Hani onlar cumartesi yaşağını çiğniyorlardı.” إِذْ يَغْدُونَ فِي السَّبْتِ

Cumartesi günü balık avına çıkarak Allahın koydukları sınırları aşıyorlardı. Hâlbuki Cumartesi günü ibadet dışında başka bir şeyle meşgul olmaktan nehyedilmişlerdi.

“Onların Cumartesi günü balıklar akın akın geliyordu.” إِذْ تَأْتِيهِمْ حَيَاتُهُمْ يَوْمَ سَبْتِهِمْ شُرَعًا

Ayette Cumartesi gününün onlara nisbet edilmesi, o güne ait hükümlerin onlara has olmasındandır.

“Diğer günlerde ise gelmiyordu.” وَيَوْمَ لَا يَسْبِتُونَ لَا تَأْتِيهِمْ

“Yoldan çıktıkları için biz onları işte böyle deniyorduk.” كَذَلِكَ نَبْلُوهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ

164- “İçlerinden bir topluluk şöyle demişti.” وَإِذْ قَالَتْ أُمَّةٌ مِنْهُمْ

Bunlar, onların salihlerinden bir topluluktur. Önceleri öğüt vermişler, ama bir netice alamayınca ümitsizliğe kapılmışlardı.

“Allah'ın helâk edeceği, ya da çetin bir azapla cezalandıracağı bir kavme ne diye nasihat ediyorsunuz?” لِمَ تَعْظُونَ قَوْمًا اللَّهُ مُهْلِكُهُمْ أَوْ مُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا

“Allah bunları helâk edecek veya devamlı isyanları sebebiyle ahirette çok şiddetli bir azapla cezalandıracaktır.”

Bunu, nasihatın onlara fayda vermediğini etkili bir şekilde anlatmak için söylediler veya nasihatın illet ve faydasını sordular. Bu ifadeleri, aralarında ki konuşmanın bir parçasıydı.

Bu taifeden murat, helâk edilenler de olabilir. Kendilerine vaaz edenlere istihza yoluyla böyle cevap verdiler.

“Dediler ki: “Rabbiniz tarafından mazur görülmemiz için.”

Yani, bizim onlara nasihatte bulunmamız, Allah nezdinde mazeretimiz olsun, münkerden (kötülükten) sakındırma hususunda ihmalde bulundugumuz söylenmesin diyerdir.

“Bir de ola ki günahlardan sakınırlar diye (böyle yapıyoruz).”

Çünkü helâke kadarki vakitte bir ümit vardır, ancak öldüklerinde kendilerinden ümit kesilir.

“Onlar yapılan nasihatı unuttuklarında, kötülükten sakındıranları kurtardık.”

Yasağı çiğneyenler, unutan kimsenin terki gibi salih kimselerin uyarılarını terk ettiklerinde, kötülükten sakındıranları kurtardık.

“O zalimleri de fisklarından dolayı şiddetli bir azaba uğrattık.”

Yasağı çiğnemekle ve Allahın emrine muhalefetle zulmedenleri ise, şiddetli bir azapla yakaladık.

“Böylece onlar yasak kılınan şeylerden vazgeçmeyince, onlara ‘hor ve zelil maymunlar olun’, dedik.”

Ayetteki **utüvv**, (A'raf, 77) ayetinde de geçtiği üzere, yasaklandıkları şeyi terketmekten kibirlenmeleridir.

Ayette **“onlara dedik”** ifadesi **“Biz bir şeyi dilediğimiz zaman, ona sözümüz sadece “ol” dememizdir, o da hemen olurur.”** (Nahl, 40)

ayetinde nazara verildiği gibi, irade ve kudreti de tazammun eden bir durumdur.

Ayetin zahiri şunu iktiza eder: Allah bunları önce çetin bir azapla cezalandırdı. Ama onlar yine de vazgeçmeyince, kendilerini maymuna çevirdi.

Bununla beraber, ikinci ayetin birincinin takriri ve tafsili olması caizdir.

Rivayete göre, onları uyaranlar, bu haddi aşanların öğüt almasından ümitlerini kesince onlarla beraber yaşamak istemediler. Şehri, koca bir kapısı olan bir duvarla ikiye böldüler. Bir sabah uyandıklarında haddi aşanlardan kimsenin kendileri tarafına uğramadığını görünce “herhâlde özel bir durum var” deyip o tarafa geçtiler. Hepsinin maymuna çevrilmiş olduğunu gördüler. Kendi akrabalarını tanıyamadılar, ama maymuna çevrilenler gelenleri tanıyorlardı. Maymuna çevrilenler akrabalarının evlerine geliyor, onların elbiselerini kokluyor, ağlayarak etraflarında dönüyorlardı. Üç gün sonra ise, maymuna çevrilenlerin hepsi öldüler.

Tabiîn âlimlerinden Mücahid şöyle der:

“Kalpleri maymuna çevrildi, bedenleri değil.”

Ezeli Sözleşme

وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكَ لَيَبْعَثَنَّ عَلَيْهِمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ مَنْ يَسُومُهُمْ سُوءَ الْعَذَابِ -167

“Hani Rabbin şunu ilan edip bildirdi ki: Kıyamet gününe kadar onlara en kötü muameleyi yapacak olan kimseleri üzerlerine gönderecektir.”

Yani, Rabbin kendine şunu vacip kıldı:

-Muhakkak ki, Yahudilere bazılarını musallat kılacak.

-Kendilerini zillete düşür edecek,

-Cizye ödemek gibi en kötü azapları verecek kimseleri onlara gönderecek.

Allahu Teâlâ Hz. Süleymandan sonra üzerlerine Buhtunnasr'ı gönderdi.

O da onların diyarlarını harap etti, savaşıclarını öldürdü, kadınlarını, kızlarını köle yaptı, geride kalanları da cizyeye mahkûm etti. Hz. Peygamber gelinceye kadar Mecusilere vergi ödüyorlardı.

Hiz. Peygamber geldiğinde onlara yaptığını yaptı, sonra da kendilerini cizye ödemeye mahkûm etti. Kıyamete kadar halleri böyle devam edecektir.

“Muhakkak ki Rabbin sür'atle cezalandırandır.” إِنَّ رَبَّكَ لَسَرِيعُ الْعِقَابِ

O, dünyada böyle ceza verir.

“Ve yine muhakkak ki O, Ğafur'dur, Rahim'dir.” وَ إِنَّهُ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ

Ama imana giren ve tevbe edene ise, affedicidir, çok merhametlidir.

168- “Ve onları yeryüzünde birçok ümmetlere ayırdık.” وَقَطَّعْنَاهُمْ فِي الْأَرْضِ أُمَمًا

Öyle ki, yeryüzünün hemen her tarafında grup grup bulunurlar. Bu parça parça olmak, onların güçlü-kuvvetli olmalarına engeldir.

“İçlerinde salih olanları vardı, olmayanları da.” مِنْهُمْ الصَّالِحُونَ وَمِنْهُمْ دُونَ ذَلِكَ

Onlardan salih olanlar olduğu gibi, böyle olmayan kâfir ve fasıkları da var.

“Ola ki dönerler diye, onları güzel ve kötü hallerle denedik.”

Olur ki, yaptıklarına son verirler ve bulundukları kötü durumdan dönerler.

169- **“Derken, peşlerinden bozuk bir nesil kitaba (Tevrat’a) mirasçı oldu.”**

Bunlar, öncekilerden Tevrata varis oldular, onu okuyor, içinde olanları öğretiyorlardı.

“Şu alçak dünya malını yaخذون عَرَضَ هَذَا الْأَدْنَى وَيَقُولُونَ سَيُغْفَرُ لَنَا alıyorlar ve “bize nasıl olsa mağfiret edilecek” diyorlardı.”

Bununla dünya menfaatlerini takip ediyorlardı. Mesela, rüşvet karşılığı hüküm veriyor, Tevratın hükümlerini tahrif ediyorlardı.

“Allah bizi bunlardan dolayı cezalandırmaz, bağışlar” diyorlardı.

“Onun gibi bir mal gelse onu da alıyorlardı.”

Günahda ısrar etmekle beraber mağfiret umuyor, eskisine tevbe etmeden yeni günaha giriyorlardı.

“Allah’a karşı اَلَمْ يُوْخَذْ عَلَيْهِمْ مِّيثَاقُ الْكِتَابِ اَنْ لَا يَقُولُوا عَلَى اللَّهِ اِلَّا الْحَقَّ haktan başka bir şey söylemeyeceklerine dair kendilerinden kitabın hükmü gereğince sağlam söz alınmamış mıydı?”

“Ve onun içindekileri okuyup öğrenmemişler miydi?” وَدَرَسُوا مَا فِيهِ “Oysa ahiret yurdu Allah’tan korkanlar için daha hayırlıdır.”

“Hâlâ aklınızı kullanmaz mısınız?” اَفَلَا تَعْقِلُونَ

Bunlar akıllarını kullanmıyorlar mı ki, bunu bilsinler ve ilâhî cezayı gerektiren gayr-ı meşru dünya menfaatlerini daimi cennet nimetlerine değiştirmesinler.

170- **“Kitaba sımsıkı sarılanlara ve namazı dosdoğru kılanlara gelince, biz o ıslah edicilerin ecrini zayıf etmeyiz.”**

171- **“Hani bir zamanlar biz o dağı gölgelik gibi tepelerine çekmiştik.”**

“Öyle ki üzerlerine düşüyor zannettiler.”

Dağı söküp onların üzerine kaldırmıştık.

Çünkü dağ, boşlukta sabit durmaz. Bunlar Tevratın hükümlerini ağır bularak kabul etmekten kaçınmışlardı, bunun üzerine Allah üzerlerine Turu kaldırdı. Ve kendilerine denildi ki: “Onda olanları kabul ederseniz ne âlâ. Yoksa dağ üzerinize düşecek.”

“Size verdiğimiz kuvvetle tutun.”

Onlara dedik: “Kitaptan size verdiklerimizi ciddiyetle ve zor gelenleri de tahammülle alın.”

“Ve onda olanları hatırlayın.”

“Onda olanları uygulayarak tezekkür edin. Unutulmuş bir şey gibi terk etmeyin.”

“Ola ki korunursunuz.”

Ola ki bu şekilde çirkin işlerden ve rezil ahlaktan sakınırsınız.

172- **“Hani Rabbin Âdemoğullarından bellerindeki zürriyetlerini aldı.”**

Allah onların sulbünden nesillerini çıkardı. Bu, asır be asır doğacak olanların hepsini içine alır.

“Onları kendi nefislerine şahit yaptı.”

“Ben Rabbiniz değil miyim?”

“Onlar da “Evet, Rabbimizsin, buna şahid olduk” dediler.”

Allah onlara rububiyetinin delillerini dikti, akıllarında bunu ikrara sevk edecek terkipte bulundu. O nesiller kendilerine **“Ben Rabbiniz değil miyim?”** denilen ve onlar da **“evet, Rabbimizsin, buna şahit olduk”** diyen kimseler şeklinde ayette anlatıldı. Böylece Cenab-ı Hakkın onlara rububiyetini bilme imkânı vermesi ve onların da bunu gerçekleştirme gücüne sahip olmaları temsil yoluyla **“şahit tutma ve itirafta bulunma”** şeklinde anlatıldı.

٧
“Bizim bundan haberimiz yoktu” demeyesiniz diye yaptık.” (Bunu) kıyamet günü

Allahın sizi nefsinize şahit kılması ve manen sizden böyle bir söz alması, kıyamet günü “biz bundan gafildik, bir delille bu bize anlatılmadı” dememeniz içindir.

173- **“Yahut şöyle demeyesiniz diye: “Atalarımız daha önce şirk koşmuşlardı, biz de onlardan sonra gelen bir nesil idik...”**

Veya şöyle dememeniz için: “Bizden önceki ecdadımız müşrikti, biz de onların nesilleri olarak kendilerine tâbi olduk.”

Böyle demeniz size mazeret olamaz. Çünkü delil varken ve öğrenme imkânı mevcut iken, taklilde bulunmak makul bir özür sayılmaz.

“Şimdi o batıl yolu tutanların yaptıkları yüzünden bizi helâk mi edeceksin?”

Denildi ki: Allah Hz. Âdemi yaratışında onun sırtından zerreler gibi neslini çıkardı ve onlara hayat verdi. Onlara akıl ve konuşma bahşetti. “Evet, sen bizim Rabbimizsin” demelerini de ilham etti.

Bu hadis, Hz. Ömerden rivayet edilmektedir.

Ben “Mesabih” kitabını şerhimde bu konuyu enine boyuna ele aldım.¹⁸

Bu kelâmın burada yer alması, Yahudilerin ilzâmı içindir. Çünkü bu ayetin hemen evvelinde onlardan alınan bir söz anlatılmıştı, burada da bütün insanlardan alınan söz nazara verildi.

Keza bu ayet,

-Yahudilere karşı naklî ve aklî hüccetlerle delil getirmektir.

-Onları taklidden men etmektir.

-Tefekkür ve istidlale onları sevk etmektir.

174- **“Ve işte biz, âyetleri böyle ayrıntılı olarak açıklıyoruz, ola ki dönerler.”**

Ola ki bu şekilde taklidden ve batıla uymaktan dönerler.

¹⁸ Mesâbîh, müellifin “Şerhu Mesâbîhu’s-Sünne” adıyla Beğavî’nin hadise dair Mesâbîhu’s-Sünne isimli eserine yazdığı şerhidir.

İlimle Dalalete Düşmek

175- وَأَنْتَلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ الَّذِي آتَيْنَاهُ آيَاتِنَا - “Onlara, kendisine âyetlerimizi verdiğimiz kimsenin kıssasını anlat.”

“O Yahudilere kendisine âyetlerimizi verdiğimiz kimsenin haberini oku.”

Bu kimseden murat, İsrailoğullarından âlim biri veya Ümeyye Bin Ebi Salt’tır.

Ümeyye, kitapları okumuş ve ahir zamanda bir peygamber gönderileceğini bilmişti. Kendisinin o peygamber olacağını umuyordu. Hz. Muhammed (asm) gönderilince onu kıskandı ve inkâr etti.

Veya bu kişiden murat, **Bel’am Bin Bâurâ**’dır. Bel’am Ken’anilerdendi. Allahın kitaplarının bir kısmının bilgisine sahipti.

“O, âyetlerden sıyrılıp çıktı.” فَاَنْسَلَخَ مِنْهَا

Ancak o, inkâr ederek ve yüz çevirerek bu âyetlerden sıyrıldı.

176- فَاتَّبَعَهُ الشَّيْطَانُ فَكَانَ مِنَ الْغَاوِينَ “Derken şeytan onu arkasına taktı, böylece yoldan çıkanlardan oldu.”

Rivayete göre kavmi Bel’amdan Hz. Mûsa ve yanındakilere beddua etmesini istedi. O da dedi ki: “Yanlarında melekler olan bu kimselere ben nasıl beddua ederim?”

Ancak onlar ısrar edince dayanamadı, böylece çölde kaldılar.

176- وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا - “Ve şayet dileseydik onu o âyetlerle yükseltirdik.”

Şayet dilesek bu âyetler ve bunlara uyması sebebiyle, onu iyi âlimler menzilesine yükseltirdik.

وَلَكِنَّهُ أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ “Fakat o arza meyletti.”

Lakin o, dünyaya, süfli şeylere meyletti.

وَاتَّبَعَ هَوَاهُ “Ve hevâ’sına tabi oldu.”

Dünyayı seçmek ve kavmini razı etmek hususunda hevâsına uydu, ayetlerin muktezasından yüz çevirdi.

Ayette bu kişinin yükseltilmesi Allahın dilemesine bağlı gösterildi, sonra bu kişinin fiiline dikkat çekildi.

Bunda, onun yükselmesini gerektirecek fiilin sebebi Allahın dilemesi olduğuna, bu olmayınca neticenin de vücuda gelmediğine bir tenbih vardır.

Keza, şuna da dikkat çekilmiştir:

Gerçek sebep, Allahın dilemesidir. Sebepler ve vasıtalar olarak gördüklerimiz, ilâhî iradenin bu sebep ve vasıta ile neticeyi meydana getirmesi yönüyle muteberdir.

Ayette **“Ve şayet dileseydik onu o âyetlerle yükseltirdik.”** denildikten sonra, normalde ayetin devamının “lakin o bunlardan yüz çevirdi” olması gerekirken, bunun yerine **“Fakat o arza meylettı”** denilmesinde,

-Hem daha etkili bir anlatım,

-Hem onu böyle yapmaya sevkedenin ne olduğuna dikkat çekmek,

-Hem de dünya sevgisinin bütün hataların başı olduğuna bir uyarıda bulunmak vardır.

فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ الْكَلْبِ “Artık onun ibret verici hali, köpeğin haline benzer.”

إِنْ تَحْمِلْ عَلَيْهِ يَلْهَثْ أَوْ تَتْرُكْهُ يَلْهَثْ “Ki, üzerine varsan da dilini uzatır solur, bıraksan da solur.”

Bu kimsenin değersizlikteki misali köpeğin haline benzer.

Köpeğin bu hali, diğer hayvanların hilafınadır. Buna sebep de, kalbinin zaafıdır.

Denildi ki: Bel’am, Hz. Musaya beddua ettiğinde dili çıktı, göğsüne doğru sarktı, köpek gibi solumaya başladı.

ذَلِكَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَبُوا بَايَاتِنَا “İşte bu, âyetlerimizi yalanlayan kavmin misalidir.”

فَاقْصُصِ الْقَصَصَ “Bu kıssayı iyice anlat.”

Mezkûr kıssayı, Yahudilere oku, çünkü onların kıssalarına çok benzemektedir.

لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ “Ola ki düşünürler.”

Olur ki böyle bir tefekkür, onları öğüt almaya sevk eder.

177- **سَاءَ مَثَلًا الْقَوْمُ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا - Âyetlerimizi inkâr eden kavmin hali ne kadar kötüdür!”**

Kendilerine delil getirilip, âyetlerimizi öğrendikten sonra o âyetleri yalanlayanların misali ne de kötü oldu.

178- **وَأَنْفُسُهُمْ كَانُوا يَظْلِمُونَ “Ve onlar sırf kendilerine zulmediyorlardı.”**

Bu cümle, onların bir başka kötü hâllerini beyan ediyor olabileceği gibi, ilâhî âyetleri yalanlamaları sebebiyle kendilerine zulmetmelerinin beyanı da olabilir.

178- **مَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدَى - Allah kime hidayet ederse, o hidayete ermiştir.”**

179- **وَمَنْ يَضِلَّ فَلْيَضِلَّ وَأُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ “Kimi de dalalette bırakırsa, işte onlar zararda olanların ta kendileridir.”**

Ayet, hidayet ve dalâletin Allahtan olduğunu, Allahın hidayetinin bazılarına verilir bazılarına verilmediğini ve ilâhî hidayetin insanların hidayete gelmesini istilzam ettiğini açık olarak ifade etmektedir.

“Allah kime hidayet ederse, işte o hidayete ermiştir” ifadesinde tekil, devamındaki **“kimi de dalalette bırakırsa, işte onlar zararda olanların ta kendileridir.”** ifadesinde ise çoğul gelmesi lafız ve mana itibarıyla tek gibidir. Bunda, hidayet üzere olanların aynı yolda olmaları itibarıyla tek gibi olduğuna, dalalette olanların ise ayrı ayrı yollarla saptıklarına bir tenbih vardır.

İlahi hidayete mazhar olmanın neticesi beyan edilirken, **“işte o hidayete ermiştir”** denilip hidayet neticesini anlatmakta bu kadarla yetinilmesi,

-Hidayet üzere olmanın şanına tazim içindir.

-Hidayet üzere olmanın hadd-i zâtında (bizâtihi) büyük bir kemâl ve azim bir fayda olduğuna, hidayet sonucu olarak başka bir şey olmasa bile, sadece bunun kâfi geleceğine bir tenbihtir.

-Hidayet üzere olmanın ilerde başka nimetleri elde etmeyi müstelzim olduğuna ve onlara bir ünvan bulunduğuna bir işaret.

179- **وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِنَ الْجِنَّ وَالْإِنْسِ - Andolsun ki, cinlerden ve insanlardan birçoğunu cehennem için yarattık.”**

Cehennem için yaratıldığı ifade edilen ins ve cinden murat, Allahın ilminde küfür üzere ısrar edeceği belli olan kimselerdir.

لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا “Onların kalpleri vardır, fakat onunla gerçeği anlamazlar.”

Onlar bu kalplerle hakkın marifetine ve O’nun delillerine yönelmezler.

لَهُمْ أَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا “Gözleri vardır, fakat onlarla görmezler.”

Onlar bu gözlerle Allahın mahlûkatına ibret nazarı ile bakmazlar.

لَهُمْ أُذُنٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا “Kulakları vardır, fakat onlarla işitmezler.”

Onlar bu kulaklarla ilâhî ayetleri ve öğütleri teemmül ve tezekkür kulağıyla dinlemezler.

أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ “İşte onlar hayvanlar gibidirler.”

Onların hayvanlar gibi olmaları,

-Anlamamak,

-İbretle bakmamak,

-Tedebbürle dinlememek,

-Veya duygu ve kuvvetlerini sırf geçim sebeplerine yöneltmeleri yönündendir.

بَلْ هُمْ أَضَلُّ “Hatta daha da aşağıdırlar.”

Çünkü hayvanlar kendilerine verilen imkân ölçüsünde faydalarını ve zararlarını bilirler. Bütün güçleriyle faydalı olanları celbe, zararlı olanları def’e çalışırlar. Kâfirler ise böyle değildir. Hatta onların çoğu kendisinin inat üzere olduğunu, ateşe atılacağını da bilir, yine küfründe devam eder.

أُولَئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ “İşte onlar gafillerin ta kendileridir.”

Onlar, gaflette kemâlde olan kimselerdir.

180- وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى “Esmâü’l- hüsnâ (en güzel isimler) Allah’ındır.”

Çünkü bunlar en güzel manalara delâlet etmektedirler. Esmâü’l- hüsnâdan murat, lafızlardır. Sıfatlar olduğu da söylenmiştir.

فَادْعُوهُ بِهَا “Öyleyse O’na bu isimlerle dua edin.”

Allahı bu isimlerle isimlendirin, çağırın.

“Onun isimlerinde haktan sapanları **terkedin.**”

“Sahih bir nakle dayanmadan Allaha isim ve ünvan tahsisinde ayağı kayanların söyledikleri isimleri terk edin.”¹⁹

Çünkü insanların mesela “ey her türlü ikramın babası”, “ey yüzü beyaz olan” gibi sözleri fasit bir mana hatıra getirebilir.

Veya “Allahın kendi zâtı hakkında isim verdiği şeyleri inkârlarına al-dırmayınız.” Mesela, onlar “Rahmân” ismini duyunca “biz Yemame Rahmânından başka bir Rahmân bilmiyoruz” demişlerdi.

Veya “onların Allahın isimlerini az bir değişiklikle putlara koymaları gibi durumlarda, onları kendi ilhadlarıyla başbaşa bırakınız.” Mesela, bazı put-larına “Allah” lafzından Lat, “Aziz” isminden Uzza ismini vermişlerdi. Siz onlara muvafakat etmeyiniz.

Veya bu ifadeden murat, “onlardan yüz çeviriniz. Çünkü Allah onların cezasını verecektir” manasıdır. Nitekim ayetin devamı bunu hissettirmek-tedir:

“Onlar yakında yaptıklarının cezasını çekecekler.”

181- “Ve yarattıklarımızdan **öyle bir ümmet var ki, onlar hakka yol gösterirler ve hakkıyla adaleti yerine getirirler.**”

Cenab-ı Hak üstteki ayetlerde bazı ins ve cinnin cehennem için yaratıl-

¹⁹ “Allahın **esmaü'l- hüsnası** tevkıfıdır” denilir. Yani bu ilâhî isimler, nakil yo-luyla bilinir, insanların akıl yürüterek “bu isim Allaha uygundur, öyleyse bu isimle çağıralım, dua edelim” demeleri münasip olmaz. Ancak bazı âlimler Cenab-ı Hak-kın şanına hanel vermeyecek güzel tabirlerin kullanılmasında beis görmemişlerdir. Mesela “**Şems-i Ezel**”, denilmesi. “**Şems-i Ezel**”, “ezel güneşi” anlamındadır. Nasıl ki, güneş Cenab-ı Hakkın Nur isminin kesif bir ayinesidir, âlemi aydınlatı-yor, öyle de Ezel Güneşi olan Allah, bütün âlemleri aydınlatmaktadır. Bu mana, aslında Nur isminin bir cihetle açılımı gibidir. Allah ezeli ve ebedidir. Yeryüzün-deki bütün aynalara parlaklık güneşten geldiği gibi, bütün varlık aynalarına yansı-yan özellikler de Allahtan gelir. Mesela kalplere gelen hidayet nurları O'nun Hâdi isminden yansımalarıdır.

diğını anlatmıştı. Bunlar yoldan çıkan, haktan sapan kimselerdi. Bu ayetle de hak üzere olan ve işlerinde adaleti gözeten bir taifenin de cennet için yaratıldığını nazara verdi.

Bu ayetle icma'nın sıhhatine delil getirildi. Hz. Peygamberin “ümme-timden bir taife Allahın emri gelip kıyamet kopuncaya kadar hak üzere devam eder” sözünün de işaretiyle her zamanda böyle bir taifenin olacağı anlaşılmaktadır. Çünkü bu taife Hz Peygamber devrine veya başka bir devre has olsa, zikrinde bir fayda olmazdı, **malumu ilam** gibi olurdu.²⁰

182- **وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ** -**“Ayetlerimizi yalanlayanlara gelince, biz onları, bilemeyecekleri yerlerden derece derece düşüşe yuvarlayacağız.”**

Biz, ayetlerimizi inkâr edenleri yavaş yavaş helâke yaklaştıracğız. **İstidrac**’ın aslı, derece derece yukarıya çıkarmak veya aşağıya indirmektir.

Onlar, kendilerine ne dilediğimizi bilmeyecekleri şekilde onları helâke sürükleriz.

Bu, nimetlerin ardarda kendilerine gelip bunun Allahtan onlara bir lütuf olduğunu zannetmeleridir. Böylece şımarıklıkları artar, azgınlıkları ziyadeleşir, sonunda azap kelimesi kendilerine hak olur.

183- **وَأُمْلِي لَهُمْ** -**“Ben onlara mühlet veririm.”**

إِنَّ كَيْدِي مَتِينٌ -**“Fakat benim tuzak kurup helâk edişim pek çetindir.”**

Cenab-ı Hak, onlara mühlet vermesini “keyd”, yani tuzak olarak isimlendirdi. Çünkü bunun dış görünüşü ihsan olmakla beraber, gerçekte tam bir zillate maruz bırakmaktır.

184- **أَوْ لَمْ يَتَفَكَّرُوا مَا بِصَاحِبِهِمْ مِنْ جِنَّةٍ** -**“Onlar sahiplerinde herhangi bir cinnet bulunmadığını hiç düşünmediler mi?”**

“Onların sahibi”nden murat, Hz. Peygamberdir.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Hz. Peygamber Safa tepesine çıktı. Yakınlarını kabile kabile, tek tek sayarak onları hakka davet ediyor, onları Allahın azabından

²⁰ **Malumu ilam**, bilineni bildirmek demektir. Zaten bilinen bir şey nazara veriliyorsa, orada başka bir incelik aranır.

sakındırıyordu. Bunun üzere içlerinden biri “sizin bu sahibiniz mecnunun teki, sabaha kadar bizi oyaladı” dedi.

Bunun üzerine ayet nazil oldu.

“O, ancak apaçık bir uyarıcıdır.”

O, uyarısını apaçık yapar, öyle ki bu uyarı dikkatle nazar edene gizli kalmaz.

185- **أَوْ لَمْ يَنْظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا خَلَقَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ وَأَنْ ۖ** **Onlar göklerin ve yerin melekûtuna, Allah’ın yaratmış olduğu herhangi bir şeye ve ecellerinin gerçekten yaklaşmış olması ihtimaline hiç bakmadılar mı?**

“Şey” ifadesi sayılamayacak şekilde her şeyi içine alır. Bütün bunlar Saniin kudretinin kemâline, yaratıcının birliğine, Malikin şanının büyüklüğüne, bunları elinde tutan, tasarrufta bulunan zâtın azametinde delâlet eder.

İşte onlar bu şeylere bu şekilde istidlal nazarıyla baksalar, Hz. Peygamberin davet ettiği şeylerin sıhhatini açıkça bileceklerdir.

“Ve ecellerinin gerçekten yaklaşmış olması ihtimaline...”

Ayetin bu kısmı, onları tefekkürle bakmaya davet eden ayetin başına matuftur. Yani, “onlar ecellerinin yakın olmasına ve başlarına hemen gelme durumuna bakmıyorlar mı ki, ölüm acısı ve azabın nüzulünden önce hakkı talep etmeye ve kendilerini kurtaracak şeye yönelmeye acele etsinler.”

فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ “Artık bundan sonra hangi söze iman edecekler?”

Onlar Kur’ana iman etmedikten sonra hangi söze inanacaklar?

Ayet, beyanda nihayeti ifade eder.²¹

Onları ilzam edecek deliller gösterilmesinden ve tefekküre irşad edilmelerinden sonra, sanki onların kalplerinin mühürlü olmasını ve küfürde inat etmelerini haber vermektedir.

Ayrıca şu manaya da dikkat çekilmiştir: “Belki de onların eceli yaklaştı. Öyleyse onlara ne oluyor ki Kur’an’a iman etmeye yanaşmıyorlar? Bu

²¹ Yani, denilmesi gerekenler söylenmiştir. Her şey en güzel bir şekilde anlatılmıştır.

kadar vuzuhundan sonra daha ne bekliyorlar? İman etmeleri için O'ndan daha hak bir söz mü var ki, onu murat ediyorlar?”

186- **“Allah kimi saptırırsa onu yola getirecek kimse yoktur.”**

187- **“O, onları kendi azgınlıkları içinde şaşkın bir halde terkeder.”**

Ayetin bu kısmı, adeta öncesini hem takrir eder, hem de illetini beyan eder.

187- **“Sana, kıyametin ne zaman kopacağını soruyorlar.”**

Ayet metnindeki “**Saat**”ten murat, kıyamettir.

Kıyamete “saat” denilmesi,

-Ansızın meydana gelmesinden

-Hesabının sür’atlı olmasından,

-Her ne kadar uzun zaman sonra olacak olsa bile, Allah nezdinde bir saat gibi olmasındandır.

Ayetin metnindeki “**Mürse**” kelimesi, bir şeyin sebatını ve istikrar bulmasını anlatır. Dağın yerleşmesi, geminin demir atması da bu kelimeyle ifade edilir.

187- **“De ki: Onun ilmi Rabbimin katındadır.”**

Kıyametin ilmini Allah kendine sakladı.

187- **“Onun vaktini O’ndan başkası açıklayamaz.”**

Allah hiçbir mukarreb meleği ve gönderilmiş bir peygamberini buna muttali kılmadı.

Yani, kıyametle ilgili gizlilik, başkaları için vukuuna kadar devam edecektir.

187- **“Kıyamet, göklere de yere de ağır gelmiştir.”**

Kıyamet, dehşetinden dolayı göklerin ve yerin sakinleri olan meleklerle, ins ve cinne ağır gelmiştir.

Ayet, sanki kıyametin gizli olmasındaki hikmete bir işaretir.

“O size ansızın gelecektir.” لَا تَأْتِيَكُمْ إِلَّا بَغْتَةً

O, sizler gaflet halinde iken aniden gelecektir.

Hız. Peygamber şöyle buyurur:

“Biri daldığı işi düzeltmeye çalışır, biri hayvanını sular, biri çarşıda malını satar, biri terazisini indirir kaldırırken, kıyamet insanların başına kopar, onları dalgalandırır.”

يَسْأَلُونَكَ كَأَنَّكَ كَافٌّ عَنْهَا “Sen onu biliyormuşsun gibi senden soruyorlar.”

Ayete “onlara acıyıp ne zaman kopacağını haber vereceymişsin gibi senden soruyorlar” şeklinde mana da verilmiştir.

Ayrıca şöyle bir manaya da dikkat çekilmiştir, “Sanki sana sorulmasından hoşlanıyormuşsun gibi, Sana ondan soruyorlar.”

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Kureyş kabilesi Hız. Peygambere dediler: “Bizimle senin aranda bir yakınlık var. Bu yakınlık hakkı için söyle, kıyamet ne zaman?”

قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللَّهِ “De ki: Onun ilmi Allah katındadır.”

Kıyametin ilminin Allah katında olduğunun tekrar edilmesi, “Onlar sana soruyorlar” ifadesinin tekrarlanmasıdır. Ve ayrıca kıyametin ne zaman kopacağını sadece Allahın ilminde olduğunu ifade bir te’kidir.

وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ “Fakat insanların çoğu bunu bilmezler.”

Lakin insanların çoğu onun ilminin Allah katında olup, mahlûkatından hiçbirine vermediğini bilmezler.

قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا وَلَا ضَرًّا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ -188 “De ki: Allah’ın dilediğinden başka, kendim için bir fayda veya bir zarara malik değilim.”

“Ben kendime bir faydayı celbetmek veya bir zararı def etmekte kendime mâlik değilim.”

Hız. Peygamberin Kur’anın lisantıyla ifade ettiği bu cümle, hem bir ubudiyet izharıdır, hem de gaybı bilme iddiasından teberridir.

“Allah’ın dilediğinden başka”

Ancak fayda ve zarar hususunda Allah bana ilhamda bulunur, muvaffak kılsa o ayrı mesele.

“**Şayet gaybı bilseydim daha çok hayır elde ederdim.**”

“**Ve bana kötülük hiç dokunmazdı.**”

Şayet ben gaybı bilseydim, o zaman halim farklı olurdu, çokça menfaatler elde ederdim, zararlı şeylerden uzak kalırdım, böylece hiçbir kötülük bana dokunmazdı.

“**Ben iman eden bir kavim için ancak bir uyarıcı ve bir müjdeciyim.**”

Ben ancak ve ancak uyarmak ve müjdelemek için gönderilmiş kul bir peygamberim.

Ayette “**iman eden bir kavim için**” denilmesi, peygamberin uyarması ve müjdelemesinden fayda görenler onlar olduğu içindir.

Ayete şöyle mana verilmesi de caizdir: “Ben ancak bir uyarıcı ve iman edecek bir kavim için bir müjdeciyim.”

Âdem'in Torunları

189- هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ -“O Allah ki sizi bir tek nefisten yarattı.”

Nefs-i vahideden (tek nefisten) murat Hz. Âdemdir.

وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا “Onunla sükûnet bulsun diye Ona eş kıldı.”

Zevci ise Hz. Havvadır.

Hz. Havvanın Hz. Âdemden olması,

-Ya O'nun ege kemiğinden yaratılması,

-Veya O'nun cinsinden kılınması anlamına gelir. Başka bir ayette “**Allah, size kendi cinsinizden eşler kıldı.**” (Nahl, 72) denilmiştir.²²

O tek nefse mukabil eş yaratılması, onunla ünsiyet etmesi, sükûnete ermesi, itminan bulması içindir. Bu, bir şeyin kendi parçasına veya cinsine meyletmesi, onunla mutmain olması tarzındadır.

فَلَمَّا تَغَشَّيْهَا حَمَلَتْ حَمْلًا خَفِيفًا فَمَرَّتْ بِهِ “O, eşiyle birleşince eşi hafif bir yük yüklendi (hâmile kaldı), onu bir süre taşıdı.”

Erkek, hanımıyla ilişkiye girdiğinde, hanımı hafif bir yük yüklendi. Hamile olanların genelde maruz kaldıkları ezalara maruz kalmadı.

Veya “**hafif bir yük**”ten murat, nutfedir.

“**Derken** فَلَمَّا أَثْقَلَتْ دَعَا اللَّهَ رَبَّهُمَا لَئِنْ آتَيْنَا صَالِحًا لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ

²² Yani, insanın eşi gerçekte ondan bir parça olmadığı gibi, Hz. Havva da Hz. Âdemden bir parça değildir. Bundan murat, iki tarafın birbirine muhtaç olması ve birbirlerinin eksikliğini tamamlamasıdır. Hz. Peygamber (asm), kadının ege kemiğinden yaratıldığını, düzeltilmeye çalışılırsa kırılacağını söyler. Bazıları, hadisin ifadesinden, kadının böyle bir kemikten yaratıldığını anlamak istemişlerse de, aslında bu, erkekle kadının arasındaki tabiat farklılığına ve kadınların erkekleştirilmeye kalkışılmasının, onları kırıp atmak olduğuna tenbih ihtiva eden bir temsildir. Nitekim hadisin farklı varyantlarında aynı mana teşbih edatıyla “Kadın ege kemiği gibidir...” şeklinde ifade edilmiştir.

yükü ağırlaştığında, Rableri olan Allah’a şöyle dua ettiler: Eğer bize salih bir evlat verirsen, biz muhakkak şükredenlerden olacağız.”

Karnındaki çocuğun büyümesiyle yükü ağırlaştığında, “Eğer bize düzgün, bedeni sağlıklı bir çocuk verirsen, bu nimetine şükredenlerden oluruz” dediler.

190- فَلَمَّا أَتَيْهُمَا صَالِحًا جَعَلَ لَهُ شُرَكَاءَ فِيمَا أُتِيهُمَا “Fakat Allah, kendilerine salih bir çocuk verince, her ikisi de tuttular, verdiği çocuk üzerine Ona ortak koşmaya başladılar.”

Ama Allah onlara salih bir evlat verdiğinde, Âdem ve Havvanın çocukları Allahın onlara verdiğine şerikler kıldılar, çocuklarına “Abdüluzza, Abdimenaf” gibi put isimleri koydular.

Ayette kastedilen Hz. Âdem ve Hz. Havva olmayıp, o ikisinin evladı hükmünde olan insanlardır.

Ayetin devamı, çoğul sığasıyla buna delâlet eder:

191- فَتَعَالَى اللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ “Allah, onların şerik koştıkları şeylerden münezzehtir.”

191- اَيْشْرِكُونَ مَا لَا يَخْلُقُ شَيْئًا وَهُمْ يُخْلَقُونَ “Hiçbir şey yaratmayan ve kendileri yaratılmış olan şeyleri mi O’na şerik kılıyorlar?”

Ayette anlatılan şerik kılınan şeyler, putlardır.

Denildi ki: Hz. Havva hamile kaldığında İblis O’na bir adam sûretinde geldi ve şöyle dedi: “Nerden biliyorsun, belki karnında olan bir hayvandır veya bir köpek yavrusudur. Onun nereden çıkacağını nereden biliyorsun?”

Hz. Havva bundan korktu ve Hz. Âdeme konuşulanları anlattı, her ikisi de kederlendiler. Sonra İblis Hz. Havvaya yine geldi ve dedi:

“Benim Allah yanında bir konumum var, ben Allahtan karnındakini senin gibi bir varlık yapmasına ve senden çıkışının kolay olmasına dua edeceğim, buna mukabil sen de onun adını “Abdül-hars” koyarsın.”

İblisin adı melekler arasında Haris idi.

Hz. Havva bunu kabul etti. Doğum olduğunda, adını Abdül-hars koydular.

Böyle kıssalar peygamberler hakkında uygun değildir.

Birkaç ayet öncesinde “O Allah ki sizi bir tek nefisten yarattı.” denilmişti. Bundan murat, Kureyştin Kusay hanedanı olması muhtemeldir.

Çünkü Kureyş kabilesi, Kusay'ın çocuklarıdır. Kusay'ın kendi ırkından Kureyşli Arab bir eşi vardı. Allahtan çocuk talep etmişlerdi. Allah da onlara dört erkek evlat verdi. Bunlara “Abdi Menaf, Abdi Şems, Abdi Kusay ve Abdi Dar isimleri verdiler. Bu durumda, üstteki ayette geçen **“tuttular, verdiği evlat üzerine ona ortak koşmaya başladılar”** ifadesi Kusay, Kusayın eşi ve onlardan sonra gelenler hakkında olur.

192- **وَلَا يَسْتَطِيعُونَ لَهُمْ نَصْرًا** “Ve şerik kıldıkları şeyler, onlara herhangi bir yardıma güç yetiremezler.”

O putlar, kendilerine ibadet edenlere yardım edemezler.

وَلَا أَنْفُسَهُمْ يَنْصُرُونَ “Ve o şerikler bizzat kendilerine de yardım yapamazlar.”

Mesela kendilerine arız olan bir zararı def edemezler.

193- **وَإِنْ تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَى لَا يَسْبِغُوكُمْ** “Eğer siz onları yola çağırırsanız, size uymazlar.”

“Siz o müşrikleri İslâma çağırırsanız, size tabi olmazlar.”

Şöyle de olabilir: Hitap müşriklere olup **“onlar”** zamiriyle de putlar kastedilmiştir.

Yani, “ey müşrikler, siz o putları size hidayet etmeye, yol göstermeye çağırırsanız, sizi muradınıza sevkedemezler. Allahın size icabeti gibi cevap veremezler.”

سَوَاءٌ عَلَيْكُمْ أَدَعَوْتُمُوهُمْ أَمْ أَنْتُمْ صَامِتُونَ “Onları ha çağırmışsınız, ha çağırmayıp susmuşsunuz, sizin için fark etmez.”

Veya o müşrikler ihtiyaçları için dua etmiyorlardı. Sanki bu ayetle şöyle denilmiş oldu: “Sizin için onlara dua etmeyi ihdas etmeniz veya eskide olduğu gibi onlara dua etmekten sessiz kalmanız ayındır, bir şey değişmez.”

194- **إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ عِبَادٌ أَفْئَالُكُمْ** “Allah'ı bırakıp taptıklarınız da tıpkı sizin gibi kullardır.”

Sizin kendilerine ibadet ettiğiniz ve “ilah” olarak isimlendirdiğiniz şeyler sizin gibi memluk, musahhar kullardır.

فَادْعُوهُمْ فَلْيَسْتَجِيبُوا لَكُمْ “Eğer iddianızda doğru iseniz haydi onları çağırın da size cevap versinler.”

Onların ilah oldukları iddianızda sadık iseniz, haydi onların çağırın, size icabet etsinler.

Şöyle bir mana da muhtemeldir:

Onlar bazı putları insan sûretinde yontuyorlardı. Ayet onlara şu manayı bildirdi: “O putlar için varılabilecek en nihaî durum, sizin gibi canlı-akıllı varlıklar olmaktır. Öyleyse siz birbirinizin ibadetine layık olmadığınız gibi, onlar da sizin ibadetinize layık olamazlar.”

195- **أَلَهُمْ أَرْجُلٌ يَمْشُونَ بِهَا** “Onların yürüyecek ayakları mı var?”

أَمْ لَهُمْ أَيْدٍ يَبْتَطِشُونَ بِهَا “Yoksa tutacak elleri mi?”

أَمْ لَهُمْ أَعْيُنٌ يُبْصِرُونَ بِهَا “Yoksa görecek gözleri mi?”

أَمْ لَهُمْ آذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا “Yoksa işitecek kulakları mı var?”

Cenab-ı Hak ardından onları silkelemeye dönüp şöyle buyurdu:

قُلْ ادْعُوا شُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ كِيدُوا فَلَا تُنْظَرُونَ “De ki: “Haydi çağırın o ortaklarınızı, sonra bana istediğiniz tuzağı kurun ve göz açtırmayın.”

Ey peygamber! De ki: “Bana düşmanlıkta o putlardan yardım isteyin, şeriklerinizi çağırın. Siz ve şerikleriniz yapabileceğiniz her türlü tuzağı yapın. Bana göz açtırmayın, mühlet vermeyin.”

196- **إِنَّ وَلِيَّيَ اللَّهِ الَّذِي نَزَلَ الْكِتَابُ** “Zira benim velim, kitabı indiren Allah’tır.”

Çünkü ben Allahu Teâlânın yardımına ve korumasına güvendiğimden size hiç aldır mıyorum.

وَهُوَ يَتَوَلَّى الصَّالِحِينَ “Ve O, salih kullarına sahip çıkar.”

Elçilerine bir lütuf olarak salih kullarına sahip çıkmak, Allahu Teâlânın âdetindendir.

197- **وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَسْتَجِيبُونَ نَضْرَكُمْ وَلَا أَنْفُسَهُمْ يَنْصُرُونَ**

“Allah’tan başka taptuklarınız ise, ne size yardım edebilirler, ne de kendi kendilerine yardımları dokunur.”

Bu ayet, Hz. Peygamberin onlara önem vermemesinin, aldır mamasının illetini beyan etmede bir tetimmedir.

198- **“Siz onları doğru yola çağırarak olsanız duymazlar.”** وَإِنْ تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَى لَا يَسْمَعُوا

“Onların sana baktıklarını görürsün.” وَتَرَاهُمْ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ

“Ama onlar görmezler.” وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ

O putlar, sana bakan kimselere benzerler, çünkü onları yapanlar, karşısında durana bakar bir şekilde bunlara sûret vermişlerdir.

199- **“Sen affa sarıl.”** خُذِ الْعَفْوَ

İnsanların fiillerinden, kolay olan ve yapabilecekleri şeyleri onlardan talep et, onlara zor gelecek şeyler isteme.

Veya şu manayı ifade eder: Suçluları affetme yolunu seç.

Veya onlardan İslamî hizmetler için teberra aldığında, mallarının fazlasından ve kolay verebilecekleri şeylerden al.

Bu, zekâtın vücubundan önce idi.

“Ve iyiliği emret.” وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ

Fiillerden marûf ve müstahsen olanı emret.

“Ve cahillerden yüz çevir.” وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ

Onlarla mücadeleye girişme, onların yaptıklarının aynısıyla mukabelede bulunma!

Bu ayet mekârim-i ahlakı (en güzel ahlakî esasları) cem etmiş ve Hz. Peygamberi bunların hepsini yapmakla mükellef kılmıştır.

200- **“Eğer şeytandan bir vesvese gelirse hemen Allah’a sığın.”** وَإِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ

Şayet şeytan sana arız olan bir öfke veya bir fikirle vesvese verip, emirlerimin hilafına bir şeyi yapmaya sevk ederse, hemen bana sığın.

“Muhakkak ki O, Semî’ – Alîm’dir.” إِنَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

Çünkü O, senin istiazeni işitir, senin için maslahatlı olanı bilir, seni ona sevk eder.

Veya Allah sana eza edenlerin seslerini işitir, fiillerini bilir, ona göre on-

ları cezalandırır. Böylece, intikamla ve şeytanla cedelleşmekle seni meşgul etmez

201- **“Allah’tan korkunlar, kendilerine şeytandan bir vesvese iliştigi zaman, durup düşünürler.”**

Ayetin metninde geçen “taif kelimesi tavaf kökünden gelir. Sanki şeytanî vesvese onları tavaf etmiş, etraflarında dönmüş, ama onlara etki etmeye güç yetirememiştir.

O müttakiler, vesvese anında Allahın emirlerini ve yasaklarını hatırlarlar.

فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ **“Böylece basiretle hareket ederler.”**

O düşünme sebebiyle hata ettikleri yerleri ve şeytanın hilelerini görürler, bunlardan korunurlar, şeytana uymazlar.

Ayet, makablini te’kid ve takrîrdir. Bundan sonra gelen ayet de aynı şekildedir:

202- **“Onların kardeşlerine gelince, şeytanlar onları azgınlığa sürükler.”**

Şeytandan sakınmayan şeytan dostlarına gelince; günahları süslü göstererek ve kışkırtarak şeytan onların azgınlığına meded verir, destek olur.

Ayetin şu manasına da dikkat çekilmiştir:

“Şeytanlar kendi dostlarına günahları kolaylaştırarak ve günahlara teşvik ederek meded verirler; dostları da onlara tâbi olarak ve uyarak yardım ederler.

ثُمَّ لَا يَقْصِرُونَ **“Sonra da yakalarını bırakmazlar.”**

Sonra da onları doğru yoldan çevirinceye kadar aldatmaktan ellerini çekmezler, dostlarının yakasını bırakmazlar.

Zamirin şeytan dostlarına râci olması da caizdir: O şeytan dostları, azgınlıktan ellerini çekmezler, taşkınlıklarını tam yaparlar.

“Onların kardeşleri” ifadesinden, şeytanlar ve cahiller de anlaşılabilir. Yani, o cahillerin ihvanı olan şeytanlar, onları azgınlığa sevkederler, sonra bu konuda hiç gevşeklik göstermezler, onları her türlü taşkınlığa yönlendirirler.

203- **“Onlara (arzularına göre) bir âyet getirmediğin zaman, “derleyip toplayaydın ya” derler.”**

Sen onlara Kur’andan bir ayet veya talep ettikleri bir mu’cize getirmediğinde “daha önce okudukların gibi kendi nefsinden bir şeyler uydurup söyleseydin ya, veya Allahtan talep etseydin ya” derler.

“De ki: Ben ancak Rabbimden bana ne vahyolunuyorsa ona uyarım.”

Ben ayetleri uyduran biri veya o mu’cizeleri talep eden biri değilim, ben ancak bana vahyedilene tâbi olurum.

“İşte bu, Rabbinizden gelen basiretlerdir.”

Bu Kur’an kendisiyle hakkın görüldüğü, doğrunun idrak edildiği basîret nurlarıdır.

“İman eden bir kavim için bir hidayettir ve bir rahmettir.”

204- **“Kur’ân okunduğu zaman, hemen onu dinleyin.”**

“Ve susun.”

“Ola ki, rahmete nâil olursunuz.”

Bunun tefsiri geçmişti

Ayet, namaz hakkında indi. Bazıları namazda konuşuyorlardı, Bu ayetle imamın kıraatine kulak vermek ve onun için susmakla emrolundular.

Lafzın zâhiri Kur’an okunduğunda onu dinlemek ve susmanın vücubunu iktiza eder. Bütün alimler, namaz dışında Kur’an duyulduğunda susmak ve dinlemenin müstehap olduğunu söylerler.

Bu ayetle cemaatle namaz esnasında cemaatin imam arkasında kıraatinin vacip olmadığına delil getirilmiş ise de, zayıf bir delildir.

205- **“Ola ki, Rabbinin kendine karşı bir hayranlığı ve korkusuyla, sabah akşam, kendi içinden, tazarru ile ve ürpererek, alçak sesle Rabbini an.”**

Ayetin hükmü, kıraat ve duada ve bu ikisi dışındaki zikirlerde geneldir.

Veya ayet, İmam Şafî'nin mezhebinde olduğu gibi, imam fatiha okumayı bitirdiğinde cemaatin gizlice Fatihayı okumasına bir emirdir.

Burada bildirilen ölçü, gizli okumanın fevkinde, ama sesli konuşmanın da aşağısında bir sesle okumaktır. Çünkü böyle bir okuyuş, huşu ve ihlâsa daha uygundur.

وَلَا تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ “Ve gafillerden olma.”

Allahı anmaktan gaflet edenlerden olma.

206- “Zira Rabbinin nezdinde olanlar, Allah’a ibadetten asla kibirlenmezler.”

“Rabbinin nezdinde olanlar”dan murat, mele-i âlâdaki meleklerdir.

وَيُسَبِّحُونَهُ “Ve O’na tesbih ederler.”

وَلَهُ يَسْجُدُونَ “Ve yalnızca O’na secde ederler.”

İbadet ve tezellülü sadece Allah için yaparlar, başkasını O’na şerik kılmazlar.

Bu ifade, onların dışında olan mükelleflere bir tarizdir. Bundan dolayı bu ayetin okunmasıyla secde edilmesinin vucubuna hükmedilmiştir.

Hiz. Peygamber şöyle buyurur: “Âdemoğlu secde ayetini okuyup secdeye vardığında şeytan ağlar ve şöyle der: Yazıklar olsun bana! Bu insan secde ile emrolundu ve secde etti, ona cennet var. Ben de secde ile emrolundum, ama isyan ettim, bana da cehennem var.”

Yine Hiz. Peygamber şöyle der: “A’raf sûresini kim okursa Allah kıyamet günü onunla İblis arasında bir perde çeker ve Hiz. Âdem kıyamet günü ona şefaatçi olur.”

ENFAL SÛRESİ

Enfal Sûresi yetmiş beş ayet olup Medenîdir.

Bedir Savaşı - 1

1- يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ - “Sana ganimetler hakkında soruyorlar.”

Sana ganimetlerin hükmünü soruyorlar.

Ganimete “nefl” denilmesi, Allahtan bir ihsan ve lütuf olmasındandır.

قُلِ الْأَنْفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ “De ki: Ganimetler, Allah’a ve Resûlüne aittir.”

Bu konuda yetki Peygambere verilmiştir, O, Allahın kendisine emrettiği şekilde taksim eder, dağıtır.

Sebeb-i Nüzûl

Ayet, Müslümanların Bedir savaşından elde edilen ganimetler hakkında “nasıl taksim edilecek? Kime taksim edilecek, Muhacirlere mi, yoksa Ensara mı?” şeklindeki ihtilafları üzerine inmiştir.

Denildi ki: Bedir harbinde Hz. Peygamber ihtiyacı olmayan kimselerin ganimetten pay almamalarını şart koştu. Bunun üzerine gençler şevkle koşuştular. Savaş sonunda müşriklerden yetmiş kişi öldürüldü, yetmiş de esir alındı. Gençler, Hz. Peygamberden ganimet haklarını istediler. Mal, az bir şey idi. Bunun üzerine, sancakların yanında olan yaşlılar ve gözcüler şöyle dediler: “Biz sizin gerinizde sığınacağınız destek kuvvet idik. Bizim de hakkımız var.” Bunun üzerine bu ayet nazil oldu, Hz Peygamber de aralarında eşit bir şekilde taksim etti.

Bunun için denildi: İmamın vaadini yerine getirmesi lazım değildir. Bu, İmam-ı Şafiînin görüşüdür.¹

Sa’d Bin Ebi Vakkas’dan şöyle rivayet edilir: Bedir günü kardeşim Umeyr şehid oldu. Ben de ona bedel Said Bin Âs’ı öldürdüm ve kılıcını aldım. Kılıcı Hz. Peygambere götürdüm, hibe olarak bana verilmesini istedim. Şöyle buyurdu: “Bu ne benim ne de senin. Ganimet malları içine onu at.” Ben de attım. Kardeşimin öldürülmesi ve ganimet olarak aldığımın

¹ Vaadini yerine getirmemekle, mevcut şartlar çerçevesinde yerine getirememek arasında ayırım yapılması gerekir.

benden alınması sebebiyle ancak Allahın bildiği duygular yaşadım. Çok az bir zaman geçmişti ki, Enfal sûresi nazil oldu. Rasûlullah bana şöyle dedi: “Benden kılıcı istemiştin, o zaman kılıç benim değildi. Ama şimdi benim oldu. Git ve onu al.”

اللَّهُ فَاتَّقُوا اللَّهَ “Öyleyse Allah’tan korkun.”

Böyle ihtilaf etmekte ve tartışmakta Allahtan korkun.

وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ ط “Ve aranızı düzeltin.”

Allahın rızık olarak size verdiğinde hoşgörü ve yardımlaşma ile ve işi Allah ve Rasûlüne teslim ile aranızı düzeltin.

وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِن كُنتُمْ مُؤْمِنِينَ ط “Ve eğer mü’minler iseniz Allah ve Rasûlüne itaat edin.”

Çünkü iman bunu iktiza eder.

Veya imanınız kâmil ise böyle yapın. Çünkü imanın kemali bu üçü ile:

-Emirlere itaat.

-Günahlardan sakınmak

-İnsanların arasını adalet ve ihsan ile düzeltmek.

2- إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ ط “Mü’minler ancak o kimselerdir ki, Allah anıldığı zaman kalpleri ürperir.”

İmanı kâmil olan mü’minler şunlardır:

Onlar büyüklüğü ve celalinin heybeti karşısında Allah anıldığında kalpleri ürperir.

Denildi ki: Ayetin anlattığı kimse şöyle biridir: Bir günah işlemeye niyetlenmişken kendisine “Allahtan kork” denildiğinde Allahın cezalandırma korkusundan o günahı elini çeker.

وَإِذَا تُلِيتَ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا ط “Onun ayetleri kendilerine okunduğunda, bu imanlarını arttırır.”

İmanlarının artması,

-Yeni ayetlerin okunmasıyla iman edilecek şeylerin artması,

-Delillerin tezahürü ile nefislerinin itminana kavuşması ve yakınlerinin kökleşmesi,

-Ayetlerin mucibiyle amel etmek şeklinde olabilir. Bu son görüş, ameli

imana dahil gören ve “iman, taat ile artar, günah ile azalır” diyenlerin bakış açısına göredir,

وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ **“Ve sadece Rablerine tevekkül ederler.”**

Onlar Allaha tefviz-i umur ederler, ancak O’ndan korkar ve O’nu umarlar.

الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ **“Onlar namazı gereği gibi kılarlar.”**

وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ **“Ve kendilerine rızık olarak verdiklerimizden infak ederler.”**

أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا **“İşte gerçek mü’minler onlardır.”**

Çünkü onlar kalbin en değerli amellerinden olan Allah’tan korkmak, ihlâs ve tevekkülü, ayrıca aza ile yapılan en kıymetli amellerden olan namaz ve sadakayı imanlarına katmışlar, böylece imanlarını tahkîke çıkarmışlardır.

لَهُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَمَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ **“Onlar için Rableri nezdinde dereceler, bir mağfiret ve çok hoş bir rızık vardır.”**

Rableri nezdinde derecelerden murat,

-İtibarlı olmaları, yüksek bir konumda bulunmalarındır.

-Veya amelleriyle yükseldikleri cennet dereceleri de olabilir.

Ayrıca onlar için,

-İhmalleri sebebiyle kendilerinden sadır olan kusurlara karşı Allahtan bir mağfiret

-Ve cennette hazırladığı, sayısız ve süresiz hoş bir rızık vardır.

كَمَا أَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنْ بَيْتِكَ بِالْحَقِّ **“Nasıl ki, Rabbin seni hak ile evinden çıkarmıştı.”**

Ayet, mahzuf bir mübteda’nın haberidir. Takdiri ise şöyledir:

Onların ganimetlerle ilgili hoşlanmadıkları bu durum, Allahın seni Be-dir Harbi için çıkarmasındaki hoşlanmamalarına benzer.

Veya şöyle de mana verilebilir: Rabbin nasıl ki Seni evinden hicret yerin, meskenin, yeni evin olan Medineye çıkarmıştı. O zaman da bundan hoşlanmayanlar olmuştu. Ganimetlerin sana tahsis edilmesinden hoşlanmayanlar da olabilir, ama hicret Senin için nasıl faydalı olmuşsa, bu hüküm de öyle faydalıdır.

وَأَنَّ فَرِيقًا مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ لَكَارِهُونَ
hoşlanmamışlardı.”

Bu cümle, hâl cümlesidir. Kureyş kafilesi Şamdan yola çıkmıştı. Kervanda çok büyük ticaret malları vardı. İçlerinde Ebu Süfyan, Amr Bin Âs, Amr Bin Hişam gibi kimseler de olduğu halde kırk binitli adam kervanla beraberdi. Cebrail (as) kervanı Hz. Peygambere haber verdi. Peygamber de mü'minlere söyledi. Çokça mal ve az sayıda refaket eden kimse olduğunu duyunca onu karşılamak mü'minlerin hoşuna gitti. Kervan için çıktıklarında, bunun haberi Mekke ahalisine ulaştı. Ebu Cehil Ka'benin üzerine çıkıp şöyle seslendi: “Ey Mekke ahalisi! Elinizi çabuk tutun! Ne yapıp edip kervanınızı, mallarınızı kurtarın. Şayet Muhammed onlara el koyarsa, bir daha asla iflah olmazsınız.”

Abdülmuttalibin kızı Âtike üç gün önce şöyle bir rüya görmüştü:

Semadan bir melek iner, dağdan bir kayayı alıp parçalar. Mekkenin her bir evine o kayadan bir şey isabet eder. Âtike, bunu Abbasa söyler. Bu rüya Ebu Cehle kadar ulaşır. Ebu Cehil şöyle der: “Erkeklerinin nübüvvet iddiaları yetmedi, şimdi de kadınları kehanette bulunmaya başladılar.”

Ebu Cehil, bütün Mekke ahalisini çıkarır, onlarla beraber Bedr'e varır. Bedir, kendisinde kuyu olan bir yerdir. Arablar senede bir gün burada pazar için bir araya gelirlerdi. Onlar oraya vardığında Hz. Peygamber Zefran vadisinde idi. Hz. Cebrail Hz. Peygambere gelip “ya kervan ya da Kureyş sizin olacak” diye vaat etti. Hz. Peygamber de durumu ashabıyla görüştü. Bazıları şöyle dediler: “Ya Rasulallah, keşke bize savaş ihtimalini de zikretseydin, ona göre hazırlık yapardık. Biz kervana göre çıkmıştık.”

Hiz. Peygamber şöyle dedi: “Kervan, deniz tarafından gitti, Ebu Cehil ise bize doğru geldi.” Bunun üzerine bazıları “Ya Rasulallah, sen kervana bak, düşmanı boş ver” dediler. Onların böyle konuşmalarına Hz. Peygamber kızdı. Bunun üzerine Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer kalkıp güzel konuşmalar yaptılar. Sonra Sad Bin Ubede kalkıp şöyle dedi: “Emrine bak, onu uygula. Allaha yemin ederim ki, Aden'e gitsen Ensar'dan bir tek kişi bile geride kalmayacak, seninle gelecektir.”

Sonra Mikdad Bin Amr kalktı, “Allah neyi emretmişse onu yap, nasıl olmamı istersen ben o şekilde seninleyim. Biz sana İsrailoğullarının Musaya dediği gibi “Ey Mûsa! Onlar orada bulundukça, biz oraya asla girmeyeceğiz. Sen ve Rabbin gidin, onlarla savaşın. Biz

burada oturacağız” (Maide, 24) diyecek değiliz. Lakin dediğimiz şu ki “Sen ve Rabbin gidin savaşın, biz de sizinle beraber savaşanlarız.”

Hız. Peygamber Mikdadın bu sözüne tebessüm etti. Sonra Ensar'ı murat ederek “bana görüşlerinizi bildirin” dedi. Çünkü Ensar Akabede biat ettiklerinde, Hız. Peygamber onların diyarına geldiğinde sorumluluklarının sona ermesini şart olarak söylemişlerdi. Peygamberin hatırına “Sadece Medineye saldıran düşmana karşı yardım etme görüşü ileri sürerler” şeklinde bir endişe geldi.

Bunun üzerine Sa'd Bin Muaz ayağa kalkıp “Ya Rasulallah, “ey insanlar” derken bizi mi kastediyorsun?” dedi. Hız. Peygamber “evet” deyince Sa'd Bin Muaz konuşmasını şöyle sürdürdü: “Biz sana inandık, seni tasdik ettik. Getirdiğinin hak olduğuna şahadet ettik. Seni dinleyeceğimize ve itaat edeceğimize sana söz verdik. Ya Rasulallah, bizi dilediğin şekilde yürüt. Seni hak ile gönderen Allaha yemin ederim ki bize şu denizi gösterip dalsan, biz de seninle beraber dalarız, bizden bir kişi bile geride kalmaz. Bizi düşmanla karşı karşıya getirmenden biz rahatsızlık duymayız. Biz savaşta sabreden, düşmanla karşılaşmada döneklik yapmayan kimseleriz. Umarım ki Allah, bizden taraf Senin gözünü aydın kılacak şeyler gösterecektir. Öyleyse, bizi Allahın bereketiyle yürüt.”

Sa'dın bu sözleri Hız. Peygamberi neşelendirdi ve şöyle dedi: “Allahın bereketiyle yürüyün! Sizlere müjde! Allah bana iki taifeden birini vaat etti. Allaha yemin ederim, sanki ben onların düşüp ölecekleri yerleri görür gibiyim.”

Denildi ki: Hız. Peygambere Bedir Harbi bitince “şimdi de kervanı halledelim” diyenler oldu.

Esirler arasında kolları bağlı bir şekilde duran amcası Abbas nidâ etti: “Bunu yapman uygun olmaz!

“Hız. Peygamber “niye?” diye sordu.

Abbas “çünkü dedi, Rabbin sana ikisinden birini vaat etmişti ve vaadini yerine getirdi.”

Bu söz doğru olmakla beraber bazılarının hoşuna gitmedi.

6- يُجَادِلُونَكَ فِي الْحَقِّ بَعْدَ مَا تَبَيَّنَ “Ve gerçek açığa çıktıktan sonra, seninle o konuda tartışıyorlardı.”

Senin kendilerine bildirirken, kervan veya Kureyş'ten hangisine yönelmeler galip geleceklerini aslında biliyorlardı. Bununla beraber, Senin savaş

seçmene karşılık, kervanı ele geçirmek hususunda Seninle mücadele ediyorlardı.

“Sanki göz göre göre ölüme sevk olunuyorlardı.”

Göz göre ölüme sevk olunan kimselerin hoşlanmayışı gibi savaşa gitmekten hoşlanmıyorlardı. Bunun sebebi, sayılarının azlığı ve silahlarının olmayışı idi. Rivayete göre, bu sefere katılan mü'minlerden ikisi dışında diğerleri yaya idi.

Ayette onların bu mücadelesinin aşırı korku ve endişelerinden olduğuna bir ima vardır.

7- “وَإِذْ يَعِدُّكُمْ اللَّهُ إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ أَنَّهَا لَكُمْ 7- Hani o zaman Allah, iki taileden birinin sizin olacağını vaad ediyordu.”

“Siz ise, güçsüz olanın sizin olmasını arzu ediyordunuz.”

Siz ise, daha kolay bir lokma olan kervanı arzuluyordunuz.

Çünkü kervanda sadece kırk binekli vardı. Bundan dolayı kervanla karşılaşmayı istiyor, sayıca ve silahça üstün olan Kureyşle karşılaşmaktan hoşlanmıyorlardı.

“Allah ise, kelimeleriyle hakkı üstün kılmak ve kâfirlerin arkasını kesmek istiyordu.”

Allah ise hakkı sabit kılmak ve yüceltmek murat ediyordu.

Allahın hakkı üstün kılması,

-Bu halde indirdiği vahiy ile,

-Meleklerle yardım etmeleri hususunda emirleri ile.

Siz mal elde etmek, nahoş bir şeyle karşılaşmamak istiyordunuz. Allah ise dinini yüceltmek, size dünya ve ahirette kurtuluş verecek bir sonuç almanızı murat ediyordu.

8- “لِيَحِقَّ الْحَقُّ وَيُبْطِلَ الْبَاطِلَ 8- Ta ki, hakkı ortaya koysun ve batılı da yok etsin!

“Velev mücrimler hoşlanmasalar da.”

Allah, hakkı yüceltmek, batılı ibtâl etmek için yaptığını yaptı.

Bu, bir tekrar değildir. Çünkü birincisi Allahın muradı ile onların muradı arasındaki farklılığı beyan içindir. İkincisi ise, Hz. Peygamberi daha zor olanı seçmeye sevkeden durumu beyan içindir.

9- **إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ -“Hani o vakit siz Rabbinizden yardım diliyordunuz.”**

Sahabiler savaştan bir kurtuluş olmadığını öğrendiklerinde şöyle demeye başladılar:

“Ya Rabbi, düşmanına karşı bize zafer ver. Ey yardım isteyenlere yardım eden! Bize yardım et.”

Hz. Ömerden şöyle rivayet edilir:

Hz. Peygamber müşrikler tarafına baktı, onların sayısı bin kadardı. As-habına baktı, onlar da üçyüz kadardı. Kibleye yönelip iki ellerini de açarak şöyle dua etti:

“Allahım, bana olan vaadini yerine getir. Allahım, bu topluluk helâk olursa, artık arzda sana ibadet eden kimse kalmaz.”

Böyle dua etmeye devam etti, öyle ki ridası yere düştü. Bunun üzerine Hz. Ebubekir şöyle dedi:

“Rabbine duan yeter ey Allahın nebisi! Şüphesiz O, sana vaadini yerine getirecektir.”

“O da: “Ben ardarda bin melekle size yardım ediyorum” diye duanızı kabul buyurmuştu.”

“Ben, mü’minlerin peşinden melekleri göndererek veya o melekleri ardı ardına göndererek size medet vereceğim.”

Meleklerin mü’minlerin önünde savaşmaları şeklinde de ayete mana verilmiştir. Âl-i İmran sûresinde bu meleklerin sayısı beşbin olarak geçer. Burada “bin” denilmesi,

-Öncü olarak gönderilenlerin sayısı bindir.

-O melekler zât itibarıyla bin tanedir.

-Veya o meleklerden savaşanların sayısı bindir.

Meleklerin savaşıp savaşmadıkları hususunda ihtilaf vardır.

Savaşmalarına delâlet eden rivayetler bulunmaktadır.

10- وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ وَلِتَطْمَئِنَّ بِهِ قُلُوبُكُمْ - “Bunu Allah sırf size bir müjde olsun ve kalpleriniz bununla yatışsın diye yapmıştı.”

Meleklerle yapılan bu imdad, ancak size zaferin bir müjdecisi olsun dıyedir.

Ayrıca, sayıca azlığınız ve zilletiniz sebebiyle sizde meydana gelen endişenin ortadan kalkıp kalpleriniz mutmain olsun diyedir.

وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ “Yoksa zafer ancak Allah’tandır.”

إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ “Gerçekten Allah Azîz – Hakîm’dir.”

Meleklerin yardıma gelmesi, sayıca ve silahça çokluk ve benzeri şeyler birer vasıta dır, bunların bir tesiri yoktur. Zaferin bunlarla olduğunu sanmayınız. Bunlar olmadığında da ümitsizliğe düşmeyiniz.

11- إِذْ يُغَشِّيكُمُ النُّعَاسُ أَمَنَةً مِنْهُ “Hani o sıra (Allah), katından bir esenlik olmak üzere hafif bir uyku ile sizi bürüyordu.”

Burada, “Hani o zaman Allah, iki taifeden birinin sizin olacağını vaad ediyordu” ayetinden itibaren üçüncü bir nimete dikkat çekilmiştir.

Onları bürüyen bu uyuklama, Allahtan özel bir nimettir. Çünkü o savaş şartlarında aslında korkudan gözlerine uyku girmemesi gerekirdi.

وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لِيُطَهِّرَكُمْ بِهِ “Sizi tertemiz kılmak için gökten üzerinize yağmur indiriyordu.”

Gökten indirilen bu yağmur, onları hem pislikten, hem de cünüplükten temizlemek içindi.

وَيَذْهَبَ عَنْكُمُ رِجْزَ الشَّيْطَانِ “Ayrıca şeytanın pislüğünü sizden gidermek...”

“Şeytanın pislüğinden” murat,

-Cünüp olma hali olabilir. Çünkü bu, şeytanın rüyada hayale getirdiği bir olaydır.

-Veya onlara vesvese vermesi, “susuzluktan ölüp gideceksiniz” şeklindeki korkutmasıdır.

Rivayete göre, Hz. Peygamberin ordusu susuz, ayakların battığı kumluk bir yerde konakladılar. Uyuduklarında çoğu ihtilam oldu. Müşrikler ise suyu tutmuşlardı. Şeytan onlara vesvese verip dedi: “Onlara karşı nasıl ga-

lip geleceksiniz? İçinizde peygamberi olduğu hâlde, suyunuz onların elinde. Siz cünüp ve pis bir hâlde namaz kılıyorsunuz, tutup kendinizin Allahın dostları olduğunu, iddia ediyorsunuz.” Onlar şeytanın bu vesvesesi karşısında korktular, Allah da yağmur yağdırdı. Yağmur gece gelmişti. Vadiden sular aktı, havuzlar yapıp suları depoladılar, hayvanları suladılar, yıkandılar, abdest aldılar. Onlarla düşman arasındaki toprak bu yağmurla sertleşti. Böylece ayakları kaymaktan kurtuldu ve vesvese ortadan kalktı.

“Ve yüreklerinize kuvvet vermek...” وَلِيُزِيْطَ عَلَى قُلُوْبِكُمْ

Böylece Allahın size olan lütfuna güvenmeniz sağlandı.

“Ve ayaklarınıza sebat vermek istiyordu.” وَيُثَبِّتَ بِهِ الْأَقْدَامَ

İnen yağmurla kum sertleşti, ayaklarınızın sebat etmesi temin edildi.

Veya Allah kalplerinize güven vererek, ayaklarınızı savaşta sebat ettirdi, kaymaktan kurtardı.

12- “Hani Rabbin meleklerle şöyle vahyediordu: Ben sizinle beraberim.” إِذْ يُوحِي رُؤُوكَ إِلَى الْمَلٰٓئِكَةِ اَنۡبٰٓى مَّعَكُمْ

“Haydi mü’minlere sebat verin.” فَثَبَّثُوا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا

Müjde vererek veya sayılarını artırarak veya düşmanlarıyla savaşarak ehl-i imana sebat verin.

“Kâfirlerin yüreğine korku salacağım.” سَالِقِيْ فِيْ قُلُوْبِ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا الرَّعْبَ

“Siz de vurun boyunlarının üstüne!” فَاصْرِبُوْا فَوْقَ الْأَعْنَاقِ

“Ve vurun onların herbir parmağına.” وَاصْرِبُوْا مِنْهُمۡ كُلِّ بَنَانٍ

Ayetin bu kısmı **“ben sizinle beraberim, haydi mü’minlere sebat verin”** kısmına tefsir gibidir. Bunda meleklerin savaşmışlarına bir delil vardır. Meleklerin savaşmayacağını kabul edenler ise, bu ayeti ve devamını ehl-i imana yönelik bir hitap olarak değerlendirdiler veya bunu ehl-i imana söylemeleri için Allahtan bir telkin şeklinde açıkladılar.

13- “İşte bu, onlar Allah ve Rasûlüne karşı geldiler diyedir.” ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ شَاقُّوْا اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ

“İşte bu” ifadesi vurmak veya bununla ilgili emre işarettir. Hitap Hz. Peygamberedir veya muhatap olan herkesedir.

Ayette onların Allah ve rasûlüne karşı gelmeleri “şâkka” kelimesiyle anlatılmıştır. Bu kelime “şikk” kökünden gelir. Çünkü birbirine muhalif olanların her biri diğere muhalif şıkta yer alır.

Her kim Allah’a ve Rasûlüne karşı gelirse, bilsin ki Allah’ın azabı çok çetindir.”

Ayetin bu kısmı, onların niçin böyle bir akıbete maruz kaldığını anlatan önceki ayeti takrirdir veya dünyada başlarına gelen anlatıldıktan sonra, ahirette kendileri için hazırlananı söyleyerek uyarmaktır.

14- ذَلِكُمْ فَذُوقُوهُ “İşte şimdi tadın onu!”

Kâfirler için cehennem azabı vardır.” وَأَنَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابَ النَّارِ

Burada hitap, iltifat yolu ile kâfirleredir.² Ahirette sizin için hazırlanmış olan azap olmakla beraber şimdi peşin olan cezanızı tadın bakalım.

Ayette “onlar için cehennem azabı vardır” denilebileceği hâlde, “kâfirler için cehennem azabı vardır” denilmesi, ilerdeki azap sebebinin küfür olduğuna delâlet içindir.

15- Ey iman edenler! Toplu olarak kâfirlerle karşılaştığınız zaman, onlara arkanızı dönmeyin.” يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا زَحَفًا فَلَا تُولُوهُمُ الْأَدْبَارَ

Böyle kalabalık olduklarında bile hezimete uğrayıp geri kaçmak caiz değilse, sizin gibi veya sizden az olduklarında hiç caiz olmaz. Açıkça görülen odur ki, bu ayet (Enfal, 65-66) ayetiyle tahsis edilmiştir.

Şu manaya da dikkat çekilmiştir: İki saf olarak karşı karşıya geldiğinizde, onlar size ve siz onlara ilerlerken, hezimete uğrayıp geri kaçmayınız.

Ayet, Huneyn’de olacak bir olaya da işaret gibidir. Müslümanların sayısı oniki bin iken, savaşın başında geriye kaçmışlardı.

16- وَمَنْ يُؤْلِهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبرُهُ إِلَّا مُتَحَرِّفًا لِّقِتَالٍ أَوْ مُتَحَيِّرًا إِلَىٰ فِتْنَةٍ فَقَدْ بَاءَ بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ “Savaş taktiği olarak düşmanı vurmak için geri çekilme, ya

² İltifat, hitabın yönünü değiştirme, sözü gaybtan muhataba, muhatabtan gayba döndürme san’atıdır. Onlara hitap edildikten sonra, hitaptan azledilerek kendilerinden üçüncü şahıslar olarak bahsedilmiştir.

da diğer bir birliğe katılmak durumu hariç- böyle bir günde her kim onlara arkasını dönerse mutlaka o, Allah’dan bir gazaba uğramıştır.”

Savaşta düşmandan kaçmak caiz değildir. Ancak,

1-Bir savaş hilesi olarak, düşmanı aldatmak için kaçıyor görülüp ardından saldırmak buna dahil sayılmaz.

2-Veya yakındaki bir Müslüman bölüğe yardım etmek niyetiyle onlara katılmak da düşmandan kaçmak değildir.

Bazı âlimler, şu rivayete dayanarak katılınacak bölüğün yakın olma şartı olmadığını söylediler:

Hiz. Ömerin oğlu Abdullahtan rivayet edildiğine göre, Hiz. Peygamber onları bir seriyye birliğı olarak göndermişti, ama onlar Medine’ye firar ettiler. Abdullah der: “Ya Rasulallah, biz savaş kaçkınılarız!” Hiz. Peygamber ise şöyle değerlendirir:

“Hayır, siz döne döne savaşan mücahitlersiniz, ben sizin bölüğünüzüm.”³

وَمَاوِيَهُ جَهَنَّمُ “Ve varacağı yer cehennemdir.”

وَبَيْتِ الْمَصِيرِ “Orası ne kötü bir akıbetdir.”

Ayette bildirilen azap (Enfal, 66) ayetinden anlaşılacağı üzere, düşman iki kattan daha az ise söz konusudur.⁴

17- فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ قَتَلَهُمْ “Onları siz öldürmediniz, lâkin Allah öldürdü.”

Onları siz kendi kuvvetinizle öldürmediniz, lakin

-Size nusret vererek,

-Sizi onlara musallat kılarak,

-Kalplerine korku bırakarak Allah onları öldürdü.

Rivayete göre, Kureyş karşı tepelerden görüldüğünde Hiz. Peygamber şöyle dua etti: “Allahım, işte Kureyş, gurur ve kibirle geldiler, Senin peygamberini tekzip ediyorlar! Allahım, bana vaat ettiğini göstermeni istiyorum.”

Bu dua sonrasında Hiz. Cebrail geldi, Hiz. Peygambere “yerden bir avuç toprak al, üzerlerine at” dedi. İki ordu karşı karşıya geldiğinde Hiz. Pey-

³ Yani benim birliğime katılmış oldunuz.

⁴ İlgili ayette. “O halde sizden sabreden yüz kişi olursa ikiyüze galip gelir. Ve sizden bin kişi olursa, Allah’ın izniyle ikibine galip gelir” denilmektedir.

gamber yerden bir avuç çakıl taşı aldı ve “yüzleri kara olsun” diyerek onlara doğru attı. Hz. Peygamberin attığı, her bir müşrike isabet etti, her biri gözleriyle meşgul olmaya başladılar, böylece hezimete uğradılar. Mü'minler onları takip etti, bir kısmını öldürdüler, bir kısmını da esir aldılar.

Müslümanlar savaştan döndüklerinde bir kısmı övündüler, “ben öldürdüm, ben esir aldım” gibi ifadeler kullanmaya başladılar. Ayet, bunun üzerine nazil oldu.

“Onları siz öldürmediniz” ayetinin başında yer alan ف (fe) harfi, mahzuf bir şartın cevabıdır. Bunun takdiri: “şayet onları öldürmekle ifti-har ediyorsanız, onları siz öldürmediniz, lakin Allah onları öldürdü.”

مَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَى **“Attığın zaman da sen atmadın, lâkin Allah attı.”**

Ey peygamber! Attığın zaman da onların her birinin gözüne ulaşacak şekilde sen atmadın. Senin gücün buna yetmez.

Lakin Allah attı, o attığını her birinin gözüne ulaştırdı, böylece münhezim oldular, siz de onların kökünü kesmeye imkân buldunuz.

Daha önceden bilmıştin: Bir şey mutlak zikrolunca, ondan bunun kemali kastedilir.

Denildi ki: ayetin manası şöyledir: Korkuyu sen atmadın, senin attığın çakıl taşları idi. Lakin Allah onların kalplerine korku attı.

Denildi ki, ayet Hz. Peygamberin Uhudda Übey Bin Halefe attığı mızrakla alakalıdır. Übey Bin Haleften kan çıkmamıştı, ama bu darbenin neticesinde çok feryat edip bağırdı, sonunda öldü.

Veya ayet Hayber savaşındaki şu durumla ilgilidir:

Hz. Peygamber kale tarafına bir ok attı. Atılan ok, yatağındaki Kinane Bin Ebi'l- Hakik'e isabet etti.

Cumhur ise, ayetin Bedir savaşındaki durumu anlattığını söyler.

وَلِيُنَبِّئَ الْمُؤْمِنِينَ مِنْهُ بَلَاءٌ حَسَنًا **“Mü'minleri, tarafından güzel bir imtihanla denemek için Allah öyle yaptı.”**

Allah mü'minlere nusret vererek, ganimet kazandırarak ve mu'cizeler göstererek büyük bir nimette bulunmak için bütün bunları yaptı.

إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ **“Şüphesiz Allah Semi' – Alîm'dir.”**

Şüphesiz Allah onların yardım taleplerini ve dualarını işitir, niyetlerini ve hallerini bilir.

18- **“İşte bu, böyledir.”**

“İşte bu” ifadesi

- Allahtan mü'minlere gelen güzel nimete
- Kâfirlerin öldürülmesine
- Veya atma olayına işaret olabilir.

وَأَنَّ اللَّهَ مُوهِنُ كَيْدِ الْكَافِرِينَ **“Ve Allah, kâfirlerin kurduğu tuzağı boşa çıkarır.”**

Bunlardan maksat, mü'minlere nimette bulunmak, kâfirleri zayıflatmak ve hilelerini ibtâl etmektir.

19- **“Eğer fetih istiyorsanız, işte size fetih gelmiştir.”**

Ayet, tehekküm üslûbuyla Mekke ahalisine bir hitaptır. Çünkü onlar Mekkedden savaşa çıkarken Ka'benin örtülerine tutunup “Allahım, iki ordudan en yüce olanına, iki bölükten en doğru yolda gidenine ve iki hizipten en şereflişine yardım et” demişlerdi, duaları kabul oldu!

وَأِنْ تَنْتَهُوا فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ **“Eğer son verirsiniz, bu sizin için daha hayırlıdır.”**

Küfürden ve peygambere düşmanlıktan vazgeçerseniz, bu sizin için daha hayırlıdır. Çünkü dünya ve ahirette selâmeti ve her iki âlemde hayra nail olmayı tazammun eder.

وَأِنْ تَعُودُوا نَعُدْ **“Yok eğer dönerseniz, biz de döneriz.”**

Hız. Peygamberle savaşa dönerseniz, biz de size karşı O'na yardıma döneriz.

وَلَنْ تُغْنِيَ عَنْكُمْ فِئَتُكُمْ شَيْئًا وَلَوْ كَثُرَتْ **“O vakit askeriniz çok da olsa size hiç bir şekilde fayda vermez.”**

وَأَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ **“Ve (iyi bilin ki), Allah mü'minlerle beraberdir.”**

Allah nusret ve yardımı ile mü'minlerle beraberdir.

Denildi ki: Ayet mü'minlere bir hitaptır. Yani, “Ey mü'minler! Eğer Al-

lahtan yardım istiyorsanız, işte yardım size geldi. Eğer savaşta gevşeklik göstermekten ve Peygamberin tercihinden yüz çevirmekten vazgeçerseniz, bu sizin için çok daha hayırlıdır. Ama bu hallere dönerseniz, biz de sizi inkâra veya düşmanı üzerinize saldırtmaya döneriz. Allah yardımıyla sizinle olmazsa, sayıca çok olmanız size bir fayda sağlamaz. Şüphesiz Allah sizden kâmil iman sahipleriyle beraberdir.”

Hitabın mü'minlere olmasını, peşinde gelen ayet de teyid eder.

Bedir Savaşı - 2

20- **“Ey iman edenler! Allah’a ve Rasûlü’ne itaat edin.”**

Ayetten murat Hz. Peygambere itaati emretmek ve yüz çevirmekten de sakındırmaktır. Ayette Allaha itaatın de zikredilmesi hem sonrasına bir hazırlık, hem de **“Kim peygambere itaat ederse Allah’a itaat etmiş olur.”** (Nisa, 80) ayetinden de anlaşıldığı üzere, Allaha itaatın peygambere itaatte olduğuna tenbihle bulunmak içindir.

21- **“İşitip durduğunuz halde Ondan yüz çevirmeyin!”**

Denildi ki: **“Ondan yüz çevirmeyin”** ayetinden maksat, cihaddır veya taatin delâlet ettiği durumdur.

“İşitip durduğunuz halde”

Sizler, anlayarak ve tasdik ederek Kur’anı ve öğütleri dinleyip dururken Allaha itaat edin, rasulüne de. Ve ondan yüz çevirmeyin.

22- **“Ve işitmedikleri halde “işittik” diyenler gibi olmayın!”**

“İşittik” iddiasında bulunan kâfirler ve münafıklar gibi olmayın.

Çünkü onlar fayda görecekları şekilde duymadıklarından sanki hiç duymamış gibidirler.

23- **“Çünkü Allah katında canlıların en kötüsü, aklını kullanmayan sağır, dilsizlerdir.”**

Allah nezdinde yer üzerinde hareket eden canlıların veya hayvanların en şerlisi, hakkı duymayan sağır, dilsiz, aklını kullanmayan kimselerdir.

Cenab-ı Hak kâfirleri önce hayvanlardan saydı, sonra onları daha şerli kıldı. Çünkü onlar kendilerine ayrıcalık veren kulak, dil, akıl gibi duyularını iptal ettiler, devre dışı bıraktılar.

23- **“Şayet Allah onlarda bir hayır bilseydi onlara işittirirdi.”**

Şayet Allah onlarda kendileri için yazılan bir saadet veya ayetlerden faydalanmak gibi bir hayır görseydi, anlayacak şekilde onlara duyururdu.

24- **“Şayet işittirseydi yine yüz çevirip arka dönerlerdi.”**

Allah onlarda bir hayır olmadığını bildiği halde kendilerine duyursaydı, onlar yüz çevirirler ve bir fayda görmezlerdi.

Veya tasdik ve kabulden sonra irtidat eder, dinden dönerlerdi.

Onların böyle yapmaları inatlarındandır.

Denildi ki: Hz. Peygambere şöyle diyorlardı: “Kusay’ı bize dirilt. Çünkü o, mübarek bir zattı. Ta ki sana şehadet etsin, biz de sana inanalım.” Yani Allah dilese Kusay’ın kelimasını onlara işittirirdi. (Ama onlar yine de inanmazdı.)

24- **“EY İMAN EDENLER! PEYGAMBER, HAYAT VERECEK ŞEYLERE SİZİ DAVET ETTİĞİNDE, ALLAH’A VE PEYGAMBERE İCABET EDİN.”**

Ayette Allah ve Rasulünden bahis varken, **“sizi davet ettiğinde”** ifadesinde zamirin Peygambere râci olması, Allahın davetinin peygamberden duyulmasındandır.

Rivayete göre bir sahabi namaz kılarken Hz. Peygamber onu çağırdı. Sahabi, aceleyle namazı bitirip geldi. Hz. Peygamber “bana icabetten seni alıkoyan nedir?” diye sordu. Sahabi, “namaz kılıyordum” diye cevap verdi. Hz. Peygamber üstteki ayeti okuyup “bundan haberin yok muydu?” buyurdu.

Bu konuda farklı yorumlar vardır. Denildi ki: İcabet etmesi namazını kesmezdi. Çünkü namaz da bir icabettir.

Başka bir yorumda ise şöyle denildi: Hz. Peygamberin çağırması tehire ihtimali olmayan bir durumdur. Namaz kılan kimsenin, böyle bir durumda namazını bırakması uygundur. Hadisin zâhiri birinci yorumu münasiptir.

“Hayat verecek şeylere...”

Allah ve Rasulü, size hayat verecek dini ilimlere çağırdığında icabet edin. Çünkü böyle ilimler kalbin hayatıdır, cehalet ise kalbin ölümüdür.

Şair der ki:

“Cahilin dostluğuna aldanma! Çünkü o ölüdür, elbisesi de kefendir.”

Veya Allah ve Rasulünün davet ettiği şeyler, size ebedi hayatta daimi nimetleri kazandıracak olan akaid ve amellerdir.

Veya davet edilen şeyden murat cihaddır. Çünkü cihad, bekanızın sebebidir. Çünkü onu terk etseniz düşman size galip gelir ve sizi öldürür.

Veya davet edilen şey, şehitliktir. **“Allah yolunda öldürülenleri sakın ölümler sanma. Bilakis onlar diridirler, Rab’leri katında rızıklandırılmaktadırlar...”** (Al-i İmran 169) ayeti onların hayatını anlatır.

“Ve bilin ki Allah, kişi ile kalbi arasına girer.”

Ayet, **“Ve biz ona şah damarından daha yakınız.”** (Kâf, 16) ayeti gibi Cenab-ı Hakkın insana son derece yakın olduğunu anlatan bir temsildir.

Ayrıca Allahu Teâlânın, sahibinin bile tam bilemeyeceği şekilde kalplerde gizli olan şeylere muttali olduğuna bir tenbihtir.

Veya Allah kişiyle kalbi arasına ölüm veya başka bir şeyle girmezden evvel kalpleri tasfiye etmeye, bir an önce ihlâsı elde etmeye bir teşviktir.

Veya Allahu Teâlânın kulu üzerindeki mâlikîyetini anlatan bir temsil ve tahyildir.⁵ Allah şayet o kimsenin said olmasını murat ederse, günaha meyillerini bozar, maksatlarını değiştirir, küfürle onun arasına girer. Ama şakî olmasına hükmetmişse onunla iman arasına girer.

“Ve siz şüphesiz O’nun huzurunda toplanacaksınız.”

Onun huzuruna götürüleceksiniz. O da amellerinize göre size karşılık verecek.

“Ve öyle bir fitneden sakının ki, sizden yalnızca zulüm yapanlara dokunmakla kalmaz.”

Etkisi hepinizi içine alacak bir günah dolayısıyla, hepinizin başına gelecek bir musibetten korkun!

Ayette nazara verilen durum,

⁵ Yani bundan murat sembolik bir anlatım da olabilir. O zaman, ayetteki anlatımın birebir aynen hakikate tatbiki gerekmez.

-İnsanlar arasında açıktan işlenen bir günahı kabullenip tepki vermemek,

-İyiliği emrederken bazılarını müdahenede bulunmak, yağcılık yapmak,

-Müslümanlar arasında birbirine düşecek şekilde ihtilâf,

-Bid'aların zuhuru,

-Cihadda gevşeklik göstermek gibi günahlar olabilir.

Ayette **“sizden”** kaydında şöyle bir incelik vardır: Sizden olan zulüm, başkasından olana nisbetle daha çirkin düşer.

وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ **“Ve bilin ki, Allah’ın cezalandırması çok şiddetlidir.”**

26- **“Hatırlayın ki, hani bir vakit siz yeryüzünde hor görülen bir azınlıktınız.”**

Ayette hitap muhacir sahabileredir. Ayetteki arz, Mekkedir, onları zillette düşür edenler ise, Mekke müşrikleridir.

“İnsanların sizi yakalayıp götürmesinden korkuyordunuz da, O sizi barındırdı.”

Denildi ki: Ayetteki hitap bütün Arablaradır. Çünkü Fars ve Rum’un elerinde zelil vaziyette idiler.

Onlara böyle yapmak isteyen insanlar Kureyş kâfirleridir. Veya bundan murat, onlara düşmanlık yapanların hepsidir. Çünkü diğerlerinin tamamı onlara zıd ve düşman olmuşlardı.

“O sizi barındırdı.”

Allah sizi Medineye yerleştirdi, orada sizi düşmanlarınıza karşı korudu.

وَإَيْدَكُمْ بِنَصْرِهِ **“Ve yardımıyla sizi destekleyip güçlendirdi.”**

Allah,

-Kâfirlere karşı size nusret vererek,

-Ensarı size muzahir yaparak,

-Bedir savaşında melekleri imdadınıza göndererek sizi teyid etti, kuvvetlendirdi.

وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ **“Ve temizlerinden size rızık verdi.”**

Ganimetlerle sizi rızıklandırdı.

لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ “Ola ki şükredersiniz.”

27- “Ey iman edenler! Allah’a ve peygambere hainlik etmeyin.”

- Farz ve sünnetleri atıl hâle getirerek,
- İzhar ettiğinizden farklı şeyler içinde gizleyerek,
- Veya ganimetlerden aşırarak Allah ve Rasulüne hıyanet etmeyin.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayet edilir ki: Hz. Peygamber Beni Kurayza Yahudilerini yirmi bir gece boyunca kuşattı. Sonunda beni Kurayza, kardeşleri Benî Nadîrin yaptığı sulh gibi Şam bölgesindeki Erihaya doğru gitmek şeklinde sulh talebinde bulundular. Hz. Peygamber ise bunu reddedip Sa’d Bin Muazın hakemliğine razı olmalarını istedi. Onlar kabul etmeyip “Bize Ebu Lübâbeyi gönder” dediler. Ebu Lübâbe onların çıkarlarını koruyan biri idi. Çünkü ailesi ve malı onların ellerinde idi.

Hz. Peygamber Ebu Lübabe’yi gönderdi. Dediler, “ne dersin, Sa’d Bin Muazın hakemliğini kabul edelim mi?”

Ebu Lübâbe, boğazına işaret edip boğazlanacaklarına işaret etti. Ebu Lübâbe der: “Adımımı daha atmadan Allah ve Rasulüne hıyanet ettiğimi anladım.” Bu münasebetle ayet nazil olur. Bunun üzerine Ebu Lübâbe, kendini mesciddeki direğe bağlar, şöyle der: “Vallahi ya Allah beni bağışlar, ya da ölünceye kadar yemeyeceğim ve içmeyeceğim.”

Orada yedi gün kalır, baygın düşer, Allah kendisini affeder. Kendisine “Tevben kabul edildi, artık kendini çöz denildiğinde” “bizzat Rasulullah gelip beni çözmedikçe, vallahi ben kendimi çözmeyeceğim” der. Hz. Peygamber gelir, kendi eliyle onu çözer. Ebu Lübâbe der: “Günah işlediğim kavminin diyarından hicret etmek ve mallarımı bağışlamak tevbenin tamınamındandır.”

Hz. Peygamber “malının üçte birini tasadduk etmen yeter” der.

وَتَحْذَرُوا أَمَانَاتِكُمْ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ “Bile bile kendi emanetlerinize de hainlik etmeyin.”

Hıyanet ettiğinizi bile bile veya güzeli çirkinden ayırt edecek âlim kimseler olduğunuz hâlde, emanetlerinize hıyanet etmeyiniz.

28- **وَاعْلَمُوا أَنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ - “Ve biliniz ki, mallarınız ve evlatlarınız birer fitnedir.”**

Çünkü mal ve çocuklarınız günaha ve cezaya düşmenize sebeptirler.

Veya bunlar birer imtihan vesilesi olup Allah bunlarla sizleri dener. Dolayısıyla Ebu Lübâbe örneğinde olduğu gibi, onlara olan sevginiz sizi hıyanete sevketmesin.

وَأَنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ - “Ve büyük ecir Allah katındadır.”

Şüphesiz Allah nezdinde Allahın rızasını onlara tercih eden ve onlarla ilgili emir ve yasaklara riayet edenler için çok büyük bir mükâfat vardır. Öyleyse himmetlerinizi o büyük ecir kazandıracak şeylere yönlendiriniz.

Bedir Savaşı - 3

29- “Ey iman edenler! يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ تَتَّقُوا اللَّهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا

Allah’a karşı gelmekten sakınırsanız, O size bir furkan verir.”

Ayette geçen “furkan”

-Hak ile batılı ayırt ettirecek kalplerdeki hidayet,

-Mü’minleri aziz, kâfirleri zelil kılmak sûretiyle hak yolda ve batıl yolda olanları birbirinden ayıracak bir yardım,

-Şüphelerden bir çıkış,

-Dünya ve ahirette sakınılan şeylerden bir kurtuluş,

-Veya sizin hâlinizi ortaya çıkaracak, sesinizi yayacak bir zuhur manası taşıyabilir.

“Ve seyyielerinizi örter.” وَيَكْفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ

“Ve sizi bağışlar.” وَيَغْفِرْ لَكُمْ

Denildi ki: Ayette geçen seyyielerden murat küçük günahlardır. Ayetin devamı ise büyük günahlara işarettir.

Denildi ki: Ayetten murat, onların geçmiş ve gelecek günahlarıdır. Çünkü ayet Bedr’e katılanlar hakkındadır. Allah onların geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlamıştır.

“Ve Allah büyük lütuf sahibidir.” وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ

Ayet, Allahın onlardaki takvaya mukabil vaat ettiklerinin kendisinden bir lütuf ve ihsan olduğunu; keza, efendinin bir amel karşılığı olarak kölesine nimetler vaat etmesi misali, onların takvasının bunları icap ettirici şeylerden olmadığına bir tenbihdir.

30- “Hani bir وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ” vakit, o kâfirler, seni tutup bağlamak veya öldürmek veya sürüp çıkarmak için sana tuzak kuruyorlardı.”

Ayet, Hz. Peygamber Mekke’de iken Kureyş müşriklerinin bir hilesini hatırlatarak, Allahın kurtarma nimetine mukabil şükretmesini hatırlatır.

Bağlayarak veya hapse koyarak veya yaralayıp güçten kuvvetten düşürerek etkisiz hâle getirmek veya Mekken'den çıkarmak istemişlerdi.

Çünkü Ensarın Müslüman olduklarını ve Hz. Peygambere Akabede biât ettiklerini duyunca Dâru'n-Nedve'de Hz. Peygamber hakkında meş-veret ettiler. İblis de aralarına yaşlı bir kişi sûretinde girmişti. Dedi ki: "Ben Necid'denim. Toplandığınızı duydum, sizinle beraber olmak istedim. Benim görüş ve nasihatlerimden asla pişman olmayacaksınız."

Ebu'l-Buhtari dedi: Benim reyim onu bir eve hapsedmenizdir. Evin pencerelerini kapatırsınız, sadece bir delik bırakır, oradan yiyeceğini ve içeceğini verirsiniz, ta ki ölsün gider."

Yaşlı adam dedi: "Kötü bir görüş. Onun kavminden kimseler gelir, sizinle savaşır, O'nu elinizden kurtarırlar."

Bunun üzerine Hişam Bin Amr dedi: "Bana göre yapılması gereken O'nu bir devenin sırtına bindirip diyarımızdan çıkarmanızdır. O zaman ne yaparsa artık size zararı olmaz."

İhtiyar buna da şöyle dedi: "Bu da kötü bir görüş. Başka kavmi ifsad eder. Onlarla size karşı savaşır."

Ardından Ebu Cehil söze katılıp şöyle dedi: "Bana göre, her kabileden bir genç seçin, bunların her birinin eline keskin bir kılıç verin. Hepsi beraber olup vursunlar. Böylece O'nun diyeti bütün kabilelere taksim edilir, Haşim Oğulları da bütün Kureyş'e karşı cephe alamaz. Diyetini istediklerinde ise, diyetini veririz."

Yaşlı adam "bu yiğit doğru söyledi" dedi, böylece bu rey üzerine ittifak ettiler. Hz. Cebrail gelip durumu haber verdi. Ve ona hicret etmesini bildirdi. Hz. Peygamber yatağına Hz. Aliyi yatırdı, Hz. Ebubekir ile beraber mağaraya doğru yola çıktı.

وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللَّهُ "Onlar tuzak kurarlar, Allah da karşılığında tuzak kurar."

Onlar tuzak kurarlar, Allah da onların tuzağını aleyhlerine çevirerek tuzak kurar.

Veya onları o tuzaklarından dolayı cezalandırır. Veya onlara tuzak kuran kimselerin muamelesini yapar. Mesela onları Bedr'e çıkarır, Müslümanları onların gözünde az gösterir, böylece saldırırlar, ardından da öldürülürler.

وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ "Ve Allah en hayırlı tuzak kurandır."

Çünkü Allahın mekri karşısında onların tuzaklarının bir kıymeti yoktur.

Tuzak gibi aslında Allaha nisbeti uygun olmayan şeylerin ayetlerde Allaha isnadı müşakele içindir.⁶ Bunlarda bir nevi zemmî vehme getiren bir mana olduğundan, tek başına Allaha ıtlakı caiz değildir.

31- **“Onlara âyetlerimiz okunduğu zaman şöyle dediler: İşittik, dilersek bunun gibisini biz de söyleriz.”**

32- **“Bu, eskilerin masallarından başka bir şey değildir.”**

Bu söz, Nadr Bin Haris’in sözüdür. Bunun hepsine isnad edilmesi, bir kavmin reisinin yaptığığın diğerlerine de nispet edilmesi gibidir. Nadr, onların kıssacısı idi.

Veya bu söz, Hz. Peygamber hakkında toplanan kimselerindir. Bu, onların kendilerini son derece büyük görmelerini ve aşırı inatlarını gösterir. Çünkü şayet bunu yapabilseler, bunu demelerine engel olan kimse yoktu, yaparlardı. Kur’an onlara meydan okumuş, yirmi yıl boyunca onların Kur’anın mislini getirmekten aciz olduklarını ilan etmişti. Ama onlar şiddetli kinlerine rağmen özellikle beyan hususunda Kur’anın bir sûresinin mislini getirmeye güç yetiremediler.

32- **“Bir de şöyle demişlerdi: Allahım, eğer bu Senin katından gelmiş hak ise, üstümüze gökten taş yağdır veya bize çok elim bir azap ver.”**

Bu da aynı şekilde, önceki sözün sahibine aittir, inkârda daha ileri bir ifadedir. Rivayete göre Nadr “bu ancak öncekilerin masalları” dediğinde Hz. Peygamber ona “Yazıklar olsun sana! O, Allahın kelâmı” dedi. O ise, üstteki ifadeyle cevap verdi.

Mana şöyledir: Allahım, eğer o Kur’an semadan indirilmiş hak bir kitap ise, biz onu inkâr ettiğimiz için, buna ceza olarak üzerimize taş yağdır veya ondan başka elim bir azap ile bizi cezalandır.

Böyle demelerinden murat,

⁶ **Müşakele:** Şekilde bir olma ve uygunluk demektir. Aynı ifadenin birbirinden farklı anlamda kullanılmasını anlatır. Mesela ayette **“Bir kötülüğün karşılığı, onun gibi bir kötülüktür** (ona denk bir cezadır).” denilir. (Şura, 40) Buradaki ikinci “kötülük” kelimesinin birincisi gibi olmadığı aşikârdır.

-Tehekkümdür,⁷

-O'nun batıl olduğu hususunda hiçbir şüpheleri olmadığını ve tam bir kanaat taşıdıklarını bildirmektir.

Ayette **“hak”** kelimesinin elif-lâmlı olmasında şöyle bir incelik vardır:

Onların inkâr ettiği hak oluş ciheti Hz. Peygamberin iddia ettiği tarzda Allah tarafından indirilmiş hak olmasıdır, yoksa indirilmemiş olmakla beraber öncekilerin masallarında vakia mutabık gerçekler olduğu gibi, Kur’anda da olması, onlarca da mümkündür.

33- **“Hâlbuki Sen içlerinde iken Allah, onlara azab edecek değildir.”** وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ

Ayet, onlara mühlet verilmesinin ve dualarına hemen icabette bulunulmamasının sebebini beyan eder. Hz. Peygamber onların içinde olduğu halde Cenabı-ı Hakkın onları toptan helâk edecek şekilde azaplandırması, âdetullah kanunlarının dışındadır ve verdiği hükümlere uymamaktadır.

34- **“Ve istiğfar ettikleri sürece de Allah onlara azab edecek değildir.”** وَمَا كَانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ

Onların istiğfarından murat,

-Ya içlerinde bulunan mü'minlerin istiğfarıdır.

-Veya onların “Allahım, bizi bağışla” şeklindeki sözleridir.

-Veya **“Ahalisi ıslah edici kimseler iken, Rabbin beldeleri bir zulümle helâk etmez.”** (Hûd, 117) ayetinde nazara verildiği üzere “şayet istiğfar etseler kendilerine azap edilmez” anlamında farazî bir durumdur.

34- **“Onlar Mescid-i Haram’dan menederlerken Allah kendilerine niye azab etmesin?”** وَمَا لَهُمْ إِلَّا لِيُعَذِّبَهُمُ اللَّهُ وَهُمْ يَصُدُّونَ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ

Onların Hz. Peygamberi ve mü'minleri hicrete zorlamaları ve Hudeybiye senesinde kuşatmaları, Mescid-i Haramdan alıkoymalarına dâhildir.

35- **“Üstelik onun hizmetine ehil kişiler de değillerdir.”** وَمَا كَانُوا أَوْلِيَاءَهُ

Onlar şirkleriyle beraber Mescidi-i Haramın hizmetini deruhte etmeye lâyık değillerdir. Onlar “biz Beytullahın ve Haremin sahipleriyiz. Dilediği-

⁷ Yani alay etmek için böyle demiş olabilirler.

mize engel olur, dilediğimizi içeri alırız” diyorlardı. Ayet, onların bu sözlerini reddir.

“**Onun hizmetine ehil olanlar ancak müttakilerdir.**”

Mescid-i Haramın sahipleri, ancak ve ancak şirkten sakınan, orada Alahtan başkasına ibadet etmeyen müttakilerdir.

Denildi ki: Ayette geçen iki zamir Allaha râcidir. Yani,

-“O müşrikler Allahın velileri değillerdir.”

-“Allahın velileri ancak müttakilerdir.”

“**Lâkin onların çoğu bunu bilmezler.**”

Lakin onların çoğu, kendilerinin Mescid-i Harama bir velayete sahip olmadıklarını, bilmezler.

Ayette **“onların çoğu”** denilmesinde,

-Ya bir kısmının bunu bilmekle beraber inadına böyle bir tavır sergilediğine,

-Veya “az” ifadesiyle bazan o şeyin hiç olmaması ifade edildiği gibi **“onların çoğu”** ifadesiyle de tamamının kastedilmesine bir tenbih vardır.

35- **“Ve Beyt çevresinde onların namazı ıslık çalıp el çırpırmaktan başka bir şey değildir.”**

Müşriklerin Ka’bedeki ibadetine **“salât”** yani “namaz” denilmesi

-Dua anlamında olabilir.

-Veya “onların namaz dediği şey” manasını ifade eder.

-Veya Müslümanların namazı yerine orada icra ettikleri şeyi anlatır.

Ayetin konu içindeki yeri, onların azaba layık olduklarını ortaya koymak veya Mescid-i Haram velayetine ehil olmadıklarını anlatmaktır. Çünkü namazı böyle olanların O’na layık olmaları söz konusu olamaz. Rivayete göre, onlar Kabeyi kadın-erkek çıplak olarak tavaf ederlerdi. El ele tutuşurlar, ıslık çalarak, alkış tutarak Beytin etrafında dolaşırlardı.

Denildi ki: Hz Peygamber Ka’bede namaz kılmak istediğinde böyle yaparlardı, hem Peygamberi namazından şaşırtmak isterler, hem de kendilerinin namaz kıldığını söylerlerdi.

“O halde inkârınızdan dolayı tadın bakalım azabı!”

İnanç ve amel olarak inkârınıza mukabil, tadın azabı!

Azaptan murat, Bedir günü öldürülmeleri ve esir alınmalarıdır.

Denildi ki: Ahiretteki azaplarıdır.

36- “İِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ لِيُضِدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ - inkâr edenler mallarını Allah yolundan alıkoymak için harcarlar.”

Ayet, Bedir Savaşı için harcama yapanlar hakkında indi. Bunlar Kureyş'ten on iki kişi idi. Bunlardan her biri her gün için on hayvan kesiminin masrafını üstleniyordu.

Veya Uhud Savaşı için normalde savaşa katılanlar dışında iki bin Arabı ücretle tutan Ebu Süfyan hakkında indi.

Veya Bedir Savaşında bahsi geçen kervan sahipleri hakkında indi. Kureyş Bedir'de mağlup olunca bunlara denildi: “Bu malla Muhammede karşı yapılacak savaşa yardım edin. Böylece O'ndan intikamımızı alırsınız.” Onlar da kabul ettiler.

“Allah yolu”ndan murat, Allahın dini ve Rasulüne ittibadır.

“Mallarını harcayacaklar, sonra bu mallar onlara bir iç acısı olacak, sonra da yenilgiye uğrayacaklardır.”

Ayetin evvelinde geçen harcama, onların Bedir Savaşı için yaptıkları harcamaları haber veriyor olabilir. Geleceğe yönelik yapacakları harcamayı haber veren ikincisi ise, Uhud için olabilir.

Veya her ikisiyle aynı olayın anlatılması da mümkündür. Bu durumda, birinci harcama niçin harcadıklarını anlatır, ikinci harcama ise, ayetin indiği döneme nispetle henüz gerçekleşmemiş olan bu harcamanın akıbetini beyan eder.

Bu harcamalardan dolayı ellerine bir şey geçmeyeceğinden, bunun akıbeti kendileri hakkında pişmanlık ve gam olacaktır.

Her ne kadar savaş, başlangıçta galibiyet-mağlubiyet şeklinde münavebeli olsa da, işin sonunda mağlup olacaklar.

“وَالَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ جَهَنَّمَ يُحْشَرُونَ - Ve o inkâr edenler toplanıp cehenneme sürüleceklerdir.”

Onlardan küfür üzere sebat edenler, cehenneme sevk edileceklerdir. Bir kısmı ise iman etmiş olduklarından, bu hükümden hariçtirler.

37- لِيَمِيزَ اللَّهُ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ “Böylece Allah, pis olanı temizden ayıracak.”

Allah kâfiri mü'minden, fesadı salahtan ayıracaktır.

Bu ayırma,

-O kâfirlerin cehenneme sevk edilmesiyle,

-Veya mağlup olmalarıyla tahakkuk eder.

Bu ayırma, müşriklerin Rasulullaha düşmanlıklarından dolayı yaptıkları harcamalarla, müslümanların O'na yardım için yaptıkları harcamalarda da söz konusudur.

وَيَجْعَلُ الْخَبِيثَ بَعْضُهُ عَلَى بَعْضٍ فَيَرْكُمُهُ جَمِيعًا فَيَجْعَلُهُ فِي جَهَنَّمَ “Ve pis olanların hepsini birbiri üstüne koyup yığacak, cehenneme koyacaktır.”

Böylece Allah o habis şeyleri toplar, birbirine katar, aşırı sıkışıklıktan hepsini birbiri üstüne yığar.

Veya malı depolayanlara o mallarla azap verdiği gibi, azabın artması için kâfirin bu harcamalarını yanına kor.

أُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ “İşte onlar ziyana uğrayanların ta kendileridir.”

“İşte onlar” ifadesi habise işaretir, “İşte o habîs fırka” demektir.

Veya bu ifade, mallarını Allah yolundan alıkoymak için harcayanlara işaretir.

Bunlar, hüsranda kemâlde olanlardır. Çünkü hem kendilerine, hem de mallarına zarar verdiler.

Bedir Savaşı - 4

38- “O kâfirlere de ki: **Yaptıklarına son verirlerse, daha önce yaptıkları bağışlanacak.**”

Bundan murat, Ebu Süfyan ve yanında yer alanlardır. İslama girerek peygamber düşmanlığına son verirlerse, geçmiş günahları bağışlanır.

“Eğer dönerlerse, öncekilere **uygulanen ilâhî kanun gözler önündedir.**”

Eğer O’nunla savaşa dönerlerse Peygamberlere karşı toplanıp savaşanların akıbeti ortadadır, Bedir’de olduğu gibi helâk olup gitmişlerdir. Öyleyse, yeni savaşlarda da bu akıbeti beklesinler.

39- “Bir fitne kalmayıp, **din tamamıyla Allah’ın oluncaya kadar onlarla savaşın.**”

Onlarda şirk kalmayıncaya kadar, batıl dinler kendilerinden sönünceye kadar onlarla savaşın.

“Eğer vazgeçerlerse, muhakkak ki **Allah onların ne yaptıklarını görendir.**”

Şayet küfre son verirlerse, şüphesiz Allah onların ne yaptıklarını görendir; küfre son vermeleri ve İslâma girmelerine göre kendilerine karşılık verir.

Yakub kıraatinde “şüphesiz Allah sizin ne yaptığınızı görendir” şeklinde okunmaktadır. Yani, Allah sizin yapmış olduğunuz cihadı, İslama daveti, küfür karanlığından iman nuruna çıkarmanızı elbette görür, ona göre size karşılık verir.

Onlar küfre son vermekle sevap kazandıkları gibi, onlarla savaşanlar da buna sebebiyet vermek yönünden sevap kazanacaklardır.

40- “Eğer yüz çevirirlerse artık bilin ki, **Allah sizin mevlânızdır.**”

Ama eğer yüz çevirir ve küfre son vermezlerse, bilin ki Allah sizin

Mevlânızdır, size yardımcıdır. O'na güvenin, müşriklerin düşmanlıklarına aldırmayın.

نِعْمَ الْمَوْلَى “O ne güzel mevlâdır.”

Onun sahip çıktığı zayı olmaz.

وَنِعْمَ النَّصِيرُ “Ve ne güzel yardımcıdır.”

Onun yardım ettiği mağlup olmaz.

وَأَعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَى 41-
وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ “Ve bilin ki, ganimet olarak ne aldınız-
sa, bunun beşte biri Allah içindir. Ayrıca peygambere ve ona yakın
olanlara, yetimlere, miskinlere ve yolculara aittir.”

Cumhur (ekser âlimler) ganimetin beşte birinin Allah için olmasını (Tevbe, 62) ayeti tarzında tazim için görürler. Murat, bu beşte biri, buna atıfla gelen beş gruba taksim etmektir.

Sanki şöyle denilmiştir:

Allah için olan beşte bir, şu kimselere sarfedilir...

Ayetin hükmü şimdi de geçerlidir. Ancak Hz. Peygambere ait olan hisse, O'nun da hayatta iken sarfettiği şekilde müslümanların maslahatı için sarfedilir. Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer de böyle yapmışlardır.

Hz. Peygamberin hissesinin devlet başkanına veya diğer dört kısma verileceğini söyleyenler de olmuştur.

Ebu Hanife şöyle der: Hz Peygamberin vefatıyla O'nun ve yakınlarının hissesi düştü, tamamının geriye kalan üç sınıfa sarf edilmesi gerekir.

İmam Mâlik'e göre ise, bu konuda yetki devlet başkanının emrine havale edilir, daha önemli gördüğü yere sarfeder.

Ebu'l-Âliye ayetin zâhirini esas alır ve şöyle der: Altı kısma taksim edilir, Allahın hissesi şu rivayetten hareketle Ka'beye sarfedilir: “Hz. Peygamber ganimetten bir parça alır, bunu Ka'beye tahsis ederdi, geriye kalanı ise beşe bölerdi.”

Denildi ki: “Allahın payı beytü'l-mal (devlet hazinesi) içindir.”

Denildi ki: “Allahın payı Hz. Peygamberin payına katılır.”

Ayette bildirilen “zevil -kurbâ” (yakınlar) şu rivayetten hareketle Haşim Oğulları ve Muttalib Oğullarıdır:

“Hz. Peygamber, ganimetten yakınların payını Haşim oğulları ve Muttalib oğullarına dağıttı. Hz. Osman ve Cübeyir Bin Mutîm dediler: “Şunlar kardeşlerin olan Haşim oğulları, Allah Seni de onlardan kıldığı için onların üstünlüğünü inkâr etmiyoruz. Ama kardeşlerimiz olan Muttalib Oğullarının durumunu anlayamadık. Biz ve onlar aynı konumda olmamıza rağmen onlara verdin, bizi mahrum ettin?”

Hz. Peygamber parmaklarını birbirine geçirip şöyle buyurdu: “Ne cahiliyede, ne de İslâmda onlar bizden hiç ayrılmadılar.”

Denildi ki: Yakınlardan murat sadece Haşim oğullarıdır.

Denildi ki: Bütün Kureyş, fakiriyle-zenginiyle eşit olarak yakınlarla dâhildir.

Denildi ki: Yolcуда olduğu gibi, fakir olan Kureyşliler içindir.

Denildi ki: Beşte birinin tamamı onlarındır. Yetimler, miskinler, yolcudan murat, onlardan olan yetimler, miskinler, yolcular demektir. Burada atıf “hassaten şunlar içindir” manasını bildirir.

Ayet, Bedirde nazil oldu.

Denildi ki: Ganimetin beşte biriyle ilgili ayet Bedir savaşından bir ay üç gün sonra meydana gelen Benî Kaynuka gazvesinde geldi.

إِنْ كُنْتُمْ آمَنْتُمْ بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلْنَا عَلَى عَبْدِنَا يَوْمَ الْفُرْقَانِ يَوْمَ التَّقَى الْجَمْعَانِ
 “Eğer siz Allah’a ve furkan günü, yani iki ordunun karşı karşıya geldiği gün kulumuza indirdiğimiz âyetlere iman ettinizse (bunu böyle biliniz.)”

Yani, “Eğer Allaha iman ettinizse biliniz ki O, ganimetin beşte birini bu kimselere taksim etti. Öyleyse, siz de onlara haklarını teslim ediniz, geri kalan beşte dörde kanaat ediniz.” Çünkü amelî olan bir bilgi emredildiğinde, bundan sadece mücerret bilgi murat değildir. Zira bilgi arizî maksattır. Asıl maksat (maksud-u bizzat) ise, ameldir.

Hz. Peygambere indirilenlerden murat, gelen ayetler, melekler ve yardımdır.

“Furkan günü” Bedir günüdür. Çünkü o gün hak ve bâtıl birbirinden ayrılmıştır.

O gün, iki ordunun, yani müslümanlarla kâfirlerin karşılaştıkları gündür.

وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ “Ve Allah, her şeye kâdirdir.”

Dolayısıyla çoğa karşı aza yardım etmeye, meleklerle imdat göndermeye de kâdirdir.

42- **“O vakit siz vadinin yakın bir yamacında idiniz, onlarsa uzak yamacında idiler.”**

“Kervan da sizden daha aşağıda idi.”

O gün siz vâdi tarafında idiniz. Onlar ise Medine tarafında idiler. Kervan ise, sizin yerinizden aşağıda, sahil tarafında idi.

Ayette her üç grubun yerleşim konumunun yer alması,

-Düşmanın kuvvetini göstermek,

-Kervandan yardım alabileceklerini nazara vermek,

-Kervan dolayısıyla savaşa hırslı olduklarını göstermek,

-Merkezlerini boş bırakmamak

-Ve ellerinden gelen bütün gayreti göstermek hususunda kararlı olduklarını bildirmek

-Ve Müslümanların durumunun zayıf olduğunu, durumlarının zorluğu ve onlara galip gelmelerinin âdeta imkânsız olduğunu göstermek içindir.

Müslümanların bulunduğu yer ayakların kaydığı yumuşak bir zemindi, zorlukla yürünüyordu. Ayrıca su da yoktu. Ama düşmanıninki öyle değildi.

“Ve şayet onlarla sözleşmiş olsaydınız, öyle bir buluşma yeri için ihtilaf ederdiniz.”

Şayet siz ve onlar savaş hususunda randevulaşsaydınız, sonra da kendi hâlinizi ve onların hâlini bilseydiniz, onlardan korkudan ve onlara galip gelmekten ümitsizliğe düşüp bir araya gelmekten geri dururdunuz. Böyle olunca bu şekilde bir araya gelmeniz ve galip olmanız ancak ve ancak Allah'ın bir tasarrufudur, harikulâde bir durumdur. Bunu bilip de imanınızı ve şükürünüzü artırın.

“Fakat olması gerekenin olması için Allah böyle takdir etti.”

Lakin Allah ortada bir randevu olmadan bu hâl üzere sizi bir araya getirdi.

Ta ki dostlarına yardım etsin, düşmanlarını da kahretsin.

“Tâ ki, helak olan apa-

çık bir delil gördükten sonra helak olsun, sağ kalanlar da yine apaçık bir delilden sonra yaşasın.”

Ta ki, ölen beyyine (apaçık bir delil) görerek ölsün, yaşayan da beyyine görerek yaşasın, “ben bir delil görmedim, mazurum” demesin. Çünkü Bedir savaşı, açık mu’cizelerle dolu bir olaydır.

Veya helâk ve hayat, küfür ve İslâm için istiare olabilir. Yani, “ta ki böylece inkâr edenin küfrü ve inananın imanı apaçık bir delille olsun.”

وَإِنَّ اللَّهَ لَسَمِيعٌ عَلِيمٌ **“Ve şüphesiz Allah, Semi’ – Alîm’dir.”**

Şüphesiz Allah inkar edenin küfrünü ve cezasını, iman edenin imanını ve sevabını bilir.

Ayette Allahın işiten ve bilen olduğunun beraber zikredilmesi, bu ikisinin söz ve inanca müstemil olmasındandır.⁸

43- إِذْ يُرِيكَهُمُ اللَّهُ فِي مَنَاكَ قَلِيلًا “Hani o vakit Allah sana uykunda onları az gösteriyordu.”

Ayetin başında “şunu zikret” mukadderdir.

Veya ayet, **“Furkan günü”**nden bedeldir.

Bir önceki ayette geçen “Alîm” ile alakalı da olabilir. Yani, Allah Alîmdir, maslahatları bilir. Nitekim rüyada o müşrikleri Sana az göstermişti, Sen de ashabına bunu haber vermiştin. Bu, onların kalplerine sebat vermek ve düşmanlarına karşı cesaretlendirmek içindi.

“Şayet sana onları çok gösterseydi elbette gevşerdiniz ve durum hakkında birbirinizle çekişirdiniz.”

Şayet Allah onları çok gösterseydi, korkardınız, savaş hususunda birbirinizle çekişirdiniz, sebat etmek ve kaçmak arasında görüşleriniz farklı farklı olurdu

وَلَكِنَّ اللَّهَ سَلَّمَ **“Fakat Allah selamet verdi.”**

Lakin Allah korkudan ve ihtilafa düşmekten size selamette kıldı.

“Çünkü O, gönüllerde yatanı bilendir.”

Şüphesiz O, kalplerde neler olacağını, nelerin değişeceğini bilir.

⁸ Yani, Allah söylediklerinizi işitir, nasıl bir inançta olduğunuzu bilir.

44- **“Ve onlarla karşılaştığınız vakit onları sizin gözünüze az gösteriyordu.”** وَاذْ يَرِيكُمُوهُمْ إِذِ التَّيَشْتُمْ فِي أَغْنِيكُمْ قَلِيلًا

Savaş için karşı karşıya geldiklerinde, Allah müşrikleri Müslümanlara sayıca az göstermişti. Öyle ki: İbnu Mes’ud yanındakilere dedi: “Ne dersin, yetmiş kişi olabilirler mi?” Yanındaki de “onları yüz kadar görüyorum” diye cevap verdi. Böyle göstermesi hem mü’minlerin kalbine sebat vermek, hem de Peygamberin rüyasını tasdik etmek içindi.

“Sizi de onların gözlerinde azaltıyordu.” وَيَقَلِّلُكُمْ فِي أَغْنِيهِمْ

Öyle ki, Ebu Cehil şöyle dedi: “Muhammed ve ashabı, bir yiyimlik.”

Allahın savaş kızıışmadan önce mü’minleri onların gözünde az göstermesi, onlarla savaşı cesaretleri olması ve kolay lokma gördüklerinden gevşek davranmaları içindi.

Sonra ise Müslümanları çok gösterdi. Öyle ki müşrikler onları kendilerinin iki katı görüyorlardı. Bu da tam bir şaşkınlık yaşamaları, ne yapacaklarını bilmemeleri ve kalplerinin ümitsizliğe düşmesi içindi.

Bu durum, bu savaşın büyük ayetlerindendir. Çünkü göz bazan çoğu az ve azı çok görse de ayette anlatıldığı tarzda ve bu boyutlarda olmaz. Bu ancak, aynı şartlar içinde olmakla beraber Allahın bazılarını gösterip bazılarını göstermemesi ile açıklanabilir.

“Olması gerekenin olması için Allah böyle takdir etti.” لِيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا

Ayetin bu kısmı aynı lafızla az önce geçmişti. Burada tekrarı, illeti beyan edilen fiilin farklı olmasındandır.

Veya orada nazara verilen, durumu hikâye edilen şekliyle iktifa iken, burada murat,

-İslamın ve müslümanların aziz kılınması,

-Şirkin ve müşriklerin zillate düşürülmesidir.

“Ve bütün işler Allah’a döndürülür.” وَاللَّهُ تَرْجِعُ الْأُمُورُ

Bedir Savaşı - 5

45- “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً فَاثْبُتُوا” “Ey iman edenler! Bir düşman topluluğu ile karşılaştığınız zaman sebat edin.”

“وَادْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ” “Ve Allah’ı çokça zikredin, ola ki felaha eresiniz.”

46- “وَاطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ” “Allah ve Rasûlü’ne itaat edin.”

“وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ” “Ve birbirinizle çekişmeyin, yoksa içinize korku düşer ve kuvvetiniz gider.”

Bedir veya Uhudda yaptığınız gibi görüş ayrılığına düşerek birbirinizle çekişmeyin.

Ayet metninde geçen “rîh” “rüzgâr” kelimesi devlet manası için bir istiairedir. Rüzgâr nasıl her tarafa eser ve nüfuz ederse, devlet dahi işlerinin yürütülmesi ve nüfuzunda rüzgâr gibi etkilidir.

Denildi ki: Ayetteki rîh (rüzgâr) gerçek anlamda kullanılmıştır. Çünkü galip gelmek, ancak Allahın gönderdiği bir rüzgârla olur. Hadiste şöyle bildirilmiştir:

“Bana Saba rüzgârı ile yardım edildi. Âd Kavmi ise Debur (batı rüzgârı) ile helâk edildi.

“وَاصْبِرُوا” “Ve sabredin.”

“إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ” “Çünkü Allah sabredenlerle beraberdir.”

Allah, korumasıyla ve yardımı ile sabredenlere beraberdir.

47- “وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بَطَرًا وَرِءَاءَ النَّاسِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ” “Ve çalım atarak ve halka gösteriş yaparak yurtlarından çıkanlar ve Allah yolundan alıkoyanlar gibi olmayın.”

Ayet Mekke ahalisinin kervanı korumak için çıkışlarını anlatır.

Bu çıkışları, gururla ve insanlara riya ile olmuştu. Öyle ki, Cuhfe denilen yere geldiklerinde Ebu Süfyanın elçisi onlara ulaştı, “geri dönün, kervanı-

nız kurtuldu” haberini ulaştırdı. Ebu Cehil dedi: “Vallahi olmaz. Bedr’e varacağız, orada içki içeceğiz, şarkıcı kadınlar bize çalıp söyleyecek. Arablardan oraya gelenlere ikramda bulunacağız.”

Sözlerinde de durdular, lakin orada ölüm şarabı içtiler, şarkıcıları duymaya bedel kendilerine ağıt yakıcılar ağıtlar yaktılar.

Cenab-ı Hak bu ayetle mü’minleri onlar gibi şımarık, riyakâr olmaktan nehyetti. Ve onlara takva ve ihlâs ehli olmayı emretti. Çünkü bir şeyden nehyetmek, zıddını emretmektir.

“**وَاللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ**” **“Ve Allah onların bütün yaptıklarını kuşatmıştır.”**

Ona göre karşılık verir.

48- **وَإِذْ زَيْنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ وَقَالَ** **“Şeytan, onlara amellerini güzel gösterdi ve şöyle dedi:”**

Şeytan vesvese vererek gerek Hz. Peygambere düşmanlıkta, gerekse diğer meselelerde onlara kötü amellerini süslü göstermişti.

لَا غَالِبَ لَكُمْ الْيَوْمَ مِنَ النَّاسِ **“Bugün insanlardan size galip gelecek yoktur.”**

وَإِنِّي جَارٌ لَّكُمْ **“Ve ben sizin koruyucunuzum.”**

Şeytanın bu sözü, insanın içinden geçen söz tarzındadır. Yani, onların fikrine şunu telkin etti, kendilerini şu hayale sevk etti: Sayıca ve silahça çoklukları sebebiyle mağlup olmayacaklar, karşılarında kimse duramayacak. Ve onların Allaha yakınlık zannettikleri şeylerde kendisine tâbi olmaları, onları koruyacaktır. Öyle ki şöyle dua ettiler:

“Allahım, bu iki gruptan en hidayette olana ve iki dinden en efdal olana nusret ver.”

فَلَمَّا تَرَاءَتِ الْفِئَتَانِ نَكَصَ عَلَى عَقَبَيْهِ **“Fakat iki taraf karşı karşıya geldiğinde arkasını dönüp kaçtı.”**

İki grup karşılaştığında ise gerisin geriye döndü, yani hilesi boşa çıktı. Onlara **“ben sizin koruyucunuzum”** derken onların helâk sebebi oldu.

وَقَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِّنْكُمْ **“Ve şöyle dedi: Ben sizden kesinlikle uzağım.”**

إِنِّي أَرَى مَا لَا تَرَوْنَ “Çünkü ben sizin göremeyeceğiniz şeyler görüyorum.”

إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ “Ben Allah’tan korkarım.”

Şeytan, olardan teberri etti, akıbetlerinden korktu, hallerinden ümitsizliğe düştü. Çünkü Allahın müslümanlara meleklerle imdadını görmüştü.

Denildi ki: Kureyş, savaş için yola çıkmaya karar verdiğinde kendileriyle Kinane arasında olan düşmanlığı hatırladı. Bu, neredeyse onları yola çıkmaktan döndürecekti. Derken şeytan Kinane kabilesinden Süraka Bin Malik sûretinde temessül etti. “Bu gün size galip gelecek kimse yok. Ben sizi Kinane oğullarına karşı korurum” dedi. Ama melekleri inerken görünce geriye kaçtı. Eli, Haris Bin Hişamın elinde idi. Haris ona dedi: “Böyle bir hâlde bizi yardımsız mı bırakıyorsun?”

Şeytan şöyle cevap verdi: “Ben sizin görmediklerinizi görüyorum.” Harisi göğsünden itekledi ve ayrıldı. Kureyş, hezimete uğradı. Mekkeye vardıklarında “Süraka insanları helâk etti.” Bu, Sürakaya ulaşınca “Vallahi, hezimet haberiniz bana ulaşincaya kadar ben böyle bir sefere çıktığınızı bile bilmiyordum” dedi. Daha sonra İslâma girdiklerinde, kendilerine bu vaatleri yapanın şeytan olduğunu öğrendiler.

Bu rivayete göre, şeytanın “ben Allahtan korkarım” demesi

-“Meleklerden bana nahoş bir şey isabet ettirmesinden korkarım”

-Veya “beni helâk etmesinden ve bana vaat edilen vaktin bu vakit olmasından korkarım” manasında olabilir. Çünkü daha önce görmediklerini Bedirde görmüştü. Birinci vecih, Hasan-ı Basri’ye aittir, İbnu Bahr da bunu tercih etmiştir.

وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ “Ve Allah’ın azabı çok çetindir.”

Bu ifade, şeytanın sözünün devamı olabileceği gibi, müstakil bir cümle de olabilir.

49- اِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ “O sırada münafıklar ve kalplerinde bir hastalık olanlar şöyle diyorlardı.”

“Kalplerinde bir hastalık olanlar”, henüz imana gönülleri tam yatmamış ve kalplerinde şüphe kalmış kimselerdir. Bunların müşrikler olduğu söylendi. “Münafıklardır” diyen de oldu. Bu durumda bunların münafıklara atfedilmesi, iki vasfın farklı olmasındandır.

“Şunları dinleri aldattı.” غَرَّ هَؤُلَاءِ دِينُهُمْ

“Dinleri bunları aldattı, altından kalkamayacakları işe giriştiler. Sayıları üçyüz on küsur iken bin kadar insanın karşısına çıktılar.”

“Oysa her kim Allah’a tevekkül ederse, bilsin ki, Allah Azîz’dir, Hakîm’dir.” وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

Bu ifade, onlara bir cevaptır.

Azîz’dir, O’na sığınanlar, sayıları az olsa da zillete düşmezler. **Hakim’dir**, nihayetsiz hikmetiyle aklın uzak gördüğü ve idrakinden aciz kaldığı şeyleri yapar.

50- وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ يَتَوَفَّى الَّذِينَ كَفَرُوا الْمَلَائِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَأَذْبَارَهُمْ
“Melekler, o kâfirlerin yüzlerine ve sırtlarına vura vura onların canlarını alırken hallerini bir görmeliydin!”

Melekler Bedirde inkârcıların canını alırken bir görseydin...

“Yüzlerine ve arkalarına” vurmaktan murat, önlerinden ve arkalarından her tarafa vurmak olabilir.

51- وَذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ
“Tadın bakalım yakıcı azabı!”

Melekler onlara vururken ahiret azabını da müjdelерler!

Denildi ki: Meleklerin demirden kamçıları vardır, her vuruşlarında ateş daha da alevlenir.

Ayette “**bir görmeliydin**” denildikten sonrası söylenmemiştir. Bu da, görülecek şeyin korkunçluğunu ve dehşetini bildirir.

51- ذَلِكَ بِمَا قَدَّمْتُمْ أَيْدِيَكُمْ
“İşte bu, sizin kendi ellerinizin önceden yaptıklarının bir sonucudur.”

İşte bu vurmak ve azap, kendi ellerinizin kazandığı küfür ve günahlar sebebiyledir.

“Allah, kullara asla zulmedici değildir.” وَأَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيدِ

Allah kullarına zulmedici olmadığından, onları yapmadıklarıyla cezalandırmaz.

Bu cümle, önceki cümlede yer alan cezanın sebebine atfedilmiştir, onunla kayıtlı bir durumu anlatır. Çünkü, onların günahı olmadan da Allah’ın kendilerine azap vermesi mümkündür. Yoksa, “günah varsa Allah mutlaka

ceza vermelidir” denilemez. Çünkü, hak eden birine cezayı terk etmek, ne şer’an ne de aklen bir zulüm değildir. Dolayısıyla bu ayetten hareketle “Allah, suç olduğunda mutlaka ceza verir” hükmüne varılamaz.⁹

52- كَذَابِ آلِ فِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ “Tıpkı Âl-i Firavun ve onlardan öncekilerin hali gibi.”

Onların işi ve yolu, Firavun hanedanının ve onlardan öncekilerin işi ve yolu gibidir.

كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ “Onlar Allah’ın âyetlerini inkar ettiler.”

Ayetin bu kısmı, onların işini ve yolunu açıklar.

فَاَخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ “Allah da günahları yüzünden onları yakalayiverdi.”

إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ شَدِيدُ الْعِقَابِ “Çünkü Allah çok kuvvetli ve azabı çok çetin olandır.”

O’nun azabının def’inde hiçbir şey O’na galip gelemmez.

53- ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ لَمْ يَكُ مُغْتَبَرًا نِعْمَةً أَنْعَمَهَا عَلَىٰ قَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ “İşte bu, şundandır: Allah bir kavme verdiği nimeti, onlar kendilerini değiştirmedikçe değiştirmez.”

“İşte bu”, başlarına gelenlere işaretler.

Allah, bir kavme verdiği bir nimeti, onlar kendi hâllerini daha kötü bir hâle değiştirmedikçe nikmete çevirmez. Mesela Kureyş, sıla-ı rahme dikkat eder, ayetlere ve rasullere taarruzdan el çekerlerken, bi’set sonrası Hz. Peygambere ve O’na tabi olanlara düşmanlık yapmışlar, kanlarını akıtmaya çalışmışlar, ayetleri yalanlamışlar, o ayetlerle dalga geçmişlerdir. Buna ceza olarak da, mazhar oldukları nimetleri kaybetmişlerdir. Zira nimete nankörlük yapıldığında nimetin elden alınması, Allahın devam ede gelen bir kanu-

⁹ Allah’ın suça ceza vermesi adaletinden, iyiliğe mükâfat vermesi de lütfundandır. Yoksa, O’na vacib bir şey yoktur. Suçsuza ceza vermesi zulüm olmadığı gibi, iyiliğe mükâfat vermemesi haksızlık sayılmaz. Çünkü O, mülkün malikidir. Mülk sahibi mülkünde dilediği gibi tasarrufta bulunur. Ancak O, adaletle ve lütufla muamelede bulunmayı kendine esas edinmiştir.

nudur. O dilese başka şekilde de onlara verdiği nimeti alabilir. Ama, nankörlüğe ceza olarak nimeti almayı esas almış, âdeti böyle cereyan etmiştir.¹⁰

وَأَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ “Ve şüphesiz Allah Semi” – Alîm’dir.”

Allah onların sözlerini duyar, ne yaptıklarını bilir.

54- كَذَّابِ آلِ فِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ “Tıpkı Âl-i Firavun ve onlardan öncekilerin hali gibi.”

كَذَّبُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ “Rablerinin âyetlerini yalanladılar.”

فَاهْلَكْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ “Biz de günahları yüzünden onları helâk ettik.”

وَاعْرِفْنَا آلَ فِرْعَوْنَ “Âl-i Firavunu suda boğduk.”

Ayette firavun hanedanı ve onlardan öncekilerin tekrar nazara verilmesi, te’kid içindir. Ayrıca burada helâk ediliş sebebi olarak küfran-ı nimette bulunduklarına “**Rablerinin âyetlerini yalanladılar**” şeklinde dikkat çekilmiştir. Bir de Firavun hanedanının helâk ediliş şekli beyan edilmiştir.

Denildi ki, birinci defa Mekke müşriklerinin hâli Firavun hanedanına ve onlardan öncekilere benzetilmesinde küfürde ve cezada bir teşbih vardır. İkincisinde ise, kendilerinde olan hâli değiştirmek sebebiyle kendilerine verilen nimetlerin değiştirilmesi yönüyle teşbih yapılmıştır.

وَكُلٌّ كَانُوا ظَالِمِينَ “Hepsi de zalimler idiler.”

“Hepsi” ifadesinden murat, Allahın âyetlerini yalanlayan bu fırkalardır.

Veya suda boğulan Firavun ve adamlarıyla, öldürülen Kureyşlilerdir. Bunların herbiri, küfür ve günahlarla nefislerine zulmeden kimselerdi.

¹⁰ Üstteki ayet “bir kavim kendilerini değiştirmedikçe, Allah’ın onlara verdiği nimeti değiştirmeyeceğini” bildiriyor. Ama bu, “değiştiremez” anlamında da anlaşılmalıdır.

Bedir Savaşı - 6

55- **“Allah katında canlıların en kötüsü, inkâr edenlerdir.”** إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الَّذِينَ كَفَرُوا

Buradaki kâfirlerden maksat, küfürde ısrar eden ve kökleşenlerdir.

فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ **“Artık onlar iman etmezler.”**

Onlardan bir iman umulmaz.

Bu ifadenin, kalbi küfür üzere mühürlenene ve bundan dolayı iman etmeyecek bir kavim hakkında olması muhtemeldir.

56- **“Onlar, kendileriyle antlaşma yaptığın halde her defasında antlaşmalarını bozarlar.”** الَّذِينَ عَاهَدْتَ مِنْهُمْ ثُمَّ يَنْقُضُونَ عَهْدَهُمْ فِي كُلِّ مَرَّةٍ

Ayet, bir öncesinde iman etmeyeceği bildirilen kimselerden bedeldir, onları beyan eder ve ilgili hükmün onlara has olduğunu gösterir. Bunlar Kurayza Yahudileridir. Hz. Peygamber onların kendisi aleyhinde çalışmalarla katılmayacaklarına dair antlaşma yapmıştı. Ama onlar antlaşmayı bozdular, müşriklere silah yardımı yaptılar. Mazeret olarak da “unuttuk” dediler. Hz. Peygamber sonra yine antlaşma yaptı, yine bozdular, Hendek Savaşında karşı tarafa yardım ettiler. Yahudilerden Ka’b Bin Eşref Mekkeye gitti. Müslümanlar aleyhine onlarla antlaştı.

وَهُمْ لَا يَتَّقُونَ **“Ve onlar sakınmazlar.”**

“Onlar sakınmazlar” ifadesi, şu manaları ifade edebilir:

-Onlar yaptıkları gadrin kötü sonucundan,

-Haksızlığa Allahın ceza vermesinden,

-Allahın mü’minlere yardım edip, onları kendilerine musallat kılmasından sakınmazlar.

57- **“Şayet onları harpte yakalarsan, bunlar ile arkalarındakileri dağıt.”** فَإِمَّا تَثَقَفَنَّهٖمْ فِي الْحَرْبِ فَشَرِّدْ بِهِمْ مَنْ خَلْفَهُمْ

Şayet harpte onlara rastlar ve galip gelirsene, onları öldürerek ve şiddetli ceza uygulayarak arkalarında yer alan diğer kâfirleri dağıt.

لَعَلَّهُمْ يَذْكُرُونَ “Ola ki ibret alırlar.”

Olur ki o dağıtılanlar tezekkür eder, öğüt alırlar.

58- “وَإِنَّمَا تَخَافْنَ مِنْ قَوْمٍ خِيَانَةً فَانْبِذْ إِلَيْهِمْ عَلَى سَوَاءٍ” (sözleşmeye aykırı olarak) **bir hainlik yapmasından korkarsan, sen de antlaşmayı bozduğunu aynı şekilde onlara bildir.”**

Sana görülen bazı emarelerle, anlaşmalı olduğun bir kavmin hıyanet ederek ahdi bozmasından korkarsan, adil bir şekilde ve düşmanlıkta dengeli bir tarzda, onların ahitlerinin bittiğini bildir. Bunu yapmadan kendilerine harp ilan etme, çünkü o zaman sen de hıyanet etmiş olursun.

لَا يُحِبُّ الْخَائِنُونَ “Çünkü Allah hainleri sevmez.”

Ayetin bu kısmı, hem anlaşmayı feshetmenin sebebinin, hem de haber vermeden saldırmanın uygun olmadığını bildirir. Hitap, Hz. Peygamberedir.

59- “وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَبَقُوا” **O kâfirler kurtulduklarını sanmasınlar.”**

Ayetin bu kısmı, üstteki hükmün illetini beyan eder. Yani, sakın kâfirler kaçıp kurtulacaklarını sanmasınlar!

إِنَّهُمْ لَا يُعْجِزُونَ “Onlar (bizi) aciz bırakamazlar.”

Çünkü onlar Allahtan kurtulamazlar.

Ayet, ahitlerinin bittiğini haber vermek ve onları uyarmak emrinden kaynaklanan “acaba böyle yaptığımızda kurtulurlar mı” gibi hatıra gelebilen bir endişeyi izale etmektedir.

Denildi ki: Ayet, hezimete uğramış müşriklerden kaçıp gözden kaybolanlarla ilgili olarak indi.

60- “وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ” **“Ve onlar için gücünüzün yettiğince kuvvet ve savaş atları hazırlayın.”**

Ey mü'minler! Ahdi bozanlar veya genel anlamda bütün kâfirler için harpte kuvvet vesilesi olan her şeyi hazırlayın!

Ukbe Bin Amirden şöyle nakledilir: Hz. Peygamber minber üzerinde üç defa şöyle demişti: “Dikkat edin! Kuvvet, atmadır.”

Muhtemelen Hz. Peygamberin kuvveti atmak olarak açıklaması, atmanın en iyi bir kuvvet vesilesi olmasındandır.

Allah yolunda savaş için hazırlanan atlar da, ayetin evvelinde nazara verilen **“kuvvet”**e dâhil iken ayrıca zikredilmesi, “melekler” dedikten sonra, yine meleklerden olan Cebrail ve Mikaili de söylemek gibidir.

“Bununla hem Allah düşmanlarını, hem de kendi düşmanlarınızı ve daha başkalarını korkutursunuz.”

“Siz onları bilmezsiniz, Allah ise bilir.”

“Allah düşmanı ve sizin düşmanınız” ifadesi, ayetin nüzulüne göre değerlendirildiğinde Kureyş kâfirlerine, “daha başkaları” ifadesi ise diğer kâfirlere, Yahudilere, münafıklara, Farslara bakar.

“Ve Allah yolunda her ne harcarsanız, karşılığı size eksiksiz ödenir.”

“Ve hiç haksızlığa uğratılmazsınız.”

Amelinizin zâyi edilmesiyle veya sevabınızın noksanlaştırılmasıyla zulmedilmezsiniz.

61- “Eğer onlar barışa yanaşırlarsa, sen de yanaş!”

“Ve Allah’a tevekkül et.”

Eğer onlar barışa veya teslim olmaya meylederlerse, sen de ona meylet, onlarla anlaşma yap. Onların böyle yapmakta gizli bir oyun içinde olmalarından korkma. Çünkü Allah seni onların tuzağından korur ve onları kuşatır.

“Çünkü O, Semi’dir – Alîm’dir.”

Allah onların sözlerini işitir, niyetlerini bilir.

Ehl-i kitabın kıssasının akabinde geldiği münasebetle, ayetin hükmü onlara hastır.

Denildi ki: Onlara has olmayıp geneldir, ama seyf ayetiyle mensuhtur.¹¹

¹¹ Beydâvî, “denildi ki” şeklinde nakletmesiyle bu görüşün zayıflığına dikkat çekmiştir. Zira, İslam’da asıl olan savaş değil barıştır.

62- “Eğer Seni aldatmak isterlerse, şüphesiz Allah sana yeter.”

“O ki, Seni yardımıyla ve mü'minlerle güçlendirdi.”

63- “Ve onların kalplerini birbiriyle ülfet ettirdi.”

Onlarda kavmiyetçilik vardı. En küçük bir şeyde bile za'fiyet gösterir, bir araya gelemezlerdi. Birbirlerine karşı intikam duygularıyla iki kalp bile birbiriyle ülfet etmez bir hâlde iken, Allah onların kalplerini ülfet ettirdi. Böylece hepsi yekvücut oldular, tek bir nefis haline geldiler.

Bu, Hz. Peygambere verilen mu'cize hallerden biridir.

Ayetin devamı, kalplerin telifini biraz daha açmaktadır:

“Yoksa yeryüzünde ne varsa hepsini harcasaydın yine de onların kalplerini ısındıramazdın.”

Kendi aralarındaki düşmanlıkları öyle bir duruma gelmişti ki, imkânı olan biri onların aralarını düzeltmek için dünyanın bütün servetini harcasa, yine de bir ülfet ve ıslaha muktedir olamazdı.

“Lâkin Allah, aralarında ülfet meydana getirdi.”

Lakin Allah, nihayetsiz kudretiyle bu telifi yaptı, aralarında bir ülfet meydana getirdi.

Çünkü o, kalplerin de mâlikidir, onları dilediği gibi çevirir.

“Şüphesiz O, Azizdir – Hakîm'dir.”

Aziz'dir, kudreti ve galebesi tamdır, dilediği şey O'na nazlanmaz. **Hakîm'dir**; dilediğini nasıl yapmak gerektiğini bilir.

Denildi ki: Ayet Evs ve Hazrec hakkındadır. Aralarında sayısız şiddet olayları olmuş, bu olaylarda önde gelenleri hayatlarını kaybetmişlerdi. Allah onlara geçmiş unutturdu, İslâm ile aralarında ülfet meydana getirdi, böylece aynı safta yer aldılar, “Ensar” oldular.

64- “Ey Peygamber! Alah Sana kâfidir, Sana tabi olan mü'minlere de.”

Ayete birkaç şekilde mana verilebilir:

“Ey Peygamber! Allah Sana da, Sana tâbi olan mü’minlere de yeter.”

“Ey peygamber! Mü’minler Sana tâbi oldukları halde, Allah sana yeter!”

“Ey peygamber! Sana Allah ve Sana tâbi olan mü’minler yeter.”

Sebeb-i Nüzûl

Ayet, Bedir savaşında, çölde nazil oldu.

Denildi ki, Hz. Peygamberle beraber otuz üç erkek ve altı kadın müslüman vardı. Sonra Hz. Ömer de müslüman olunca bu ayet nâzil oldu. İbnu Abbas da ayetin Hz. Ömerin İslama girmesi münasebetiyle indiğini söyler.

65- **“Ey Peygamber! Mü’minleri savaşa teşvik et.”** يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ -

6- **“Eğer sizden sabreden yirmi kişi olursa iki yüze galip gelirler.”** إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتِينَ -

7- **“Ve eğer sizden yüz kişi olursa kâfirlerden bin kişiye galip gelirler.”** وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ يَغْلِبُوا أَلْفًا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا -

Ayet, emir manasında şart ile ifade edilmiştir. Yani, yirmi kişi ikiyüz kişiye karşı, yüz kişi bin kişiye karşı sabırla karşı koymalıdır.

Ayet, bu sabrı gösterdiklerinde Allahın yardım ve teyidi ile galip geleceklerini de vaat etmektedir.

8- **“Çünkü onlar anlayışsız bir kavimdirler.”** بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ -

Çünkü onlar Allahı ve ahiret gününü bilmezler.

Sevap ve yüksek dereceler umarak mü’minlerin sebat etmeleri gibi sebat etmezler, cesurca savaşmazlar, Allahtan zillet ve mahrumiyetten başka bir şeye müstehak olmazlar.

66- **“Şimdi Allah sizden yükü hafifletti.”** أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ خَفَّفَ اللَّهُ عَنْكُمْ -

9- **“Ve sizde bir zaaf olduğunu bildi.”** وَعَلِمَ أَنَّ فِيكُمْ ضَعْفًا -

10- **“O halde sizden sabreden yüz kişi olursa ikiyüze galip gelir.”** فَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِائَتِينَ -

“Ve sizden bin kişi olursa, **Allah’ın izniyle ikibine galip gelir.**”

Allahu Teâlâ önceki ayetle bir mü’minin on kâfire karşı mukavemetini ve sebat göstermesini vacip kılmıştı. Bu hüküm mü’minlere ağır gelince yüklerini hafıfletti, bir mü’minin iki kâfire karşı mukavemet göstermesini emretti.

Denildi ki: Müslümanlar önce sayıca az idiler, birinci emir geldi. Sayıları artınca ikincisi bildirildi.

Aynı mananın orantılı bir şekilde düşman sayısına göre ifade edilmesi, az ve çoğun hükmünün bir olduğuna delâlet içindir.

Ayette **“sizde bir zaaf olduğunu bildi”** denildi. Bu zaaftan murat, bedendeki zaaftır.

Ama basîret zaafı da olabilir, çünkü basiret noktasında aynı değillerdi.

“**Ve Allah sabredenlerle beraberdir.**” وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ

Allah nusretiyle ve yardımıyla sabredenlerle beraber olunca, nasıl galip gelmezler?

Bedir Esirleri

67- “**Hiçbir peygamber için, arzda ağır basmadıkça esirleri olması uygun değildir.**”

“**Arzda ağır basmaktan**” murat, peygamberin küfrü ve küfür ehlini zelil kılması, o yolda gidenleri azaltması, İslâmı ve müslümanları azîz kılması, hâkim duruma getirmesidir.

تُرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا “**Siz dünya malını istiyorsunuz.**”

Sizler, fidye olarak dünya menfaatlerini murat ediyorsunuz.

وَاللَّهُ يُرِيدُ الْآخِرَةَ “**Oysa Allah ahireti diliyor.**”

Allah ise sizin için ahiret sevabını veya ahiret sevabını elde etmeye sebep olan dinini aziz, düşmanlarını ise zelil kılmayı murat ediyord.

وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ “**Ve Allah Azîz’dir – Hakîm’dir.**”

Allah **Azîz’dir**, dostlarını düşmanlarına galip kılar. **Hâkim’dir**, her hâlde lâayık olanı bilir, ona göre hüküm verir. Mesela, müşriklerin kuvvetli olduğu dönemde onlara sert muamele yapılmasına, kendilerinden kurtuluş için fidye alınmamasına hükmetmiştir. Ama durum değişip mü’minler galip olduğunda fidye almak veya salıvermek hususunda muhayyer bırakmıştır.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, Bedir Savaşında yetmiş esir alınmıştı. İçlerinde Hz. Peygamberin amcası Abbas ve Ebu Talibin oğlu Akîl de vardı. Hz. Peygamber esirlere ne yapılacağı hususunda sahabilerle istişare etti. Hz. Ebubekir şöyle dedi: “Onlar senin kavmin ve ehlidir. Onları öldürme. Olur ki Allah onlara tevbe nasip eder. Kendilerinden fidye al, bununla ashabını kuvvetlendirmiş olursun.”

Hz. Ömer de şöyle dedi: “Onların boyunlarını vur. Çünkü onlar küfürün önderleridir. Allah seni fidye almaktan müstağni kılmıştır. Bana esirler arasında falan akrabamı ver, Ali ve Hamzaya da kardeşlerini ver, boyunlarını vuralım.”

Hz. Peygamber bu görüşten hoşlanmadı ve şöyle dedi: “Şüphesiz Allah

bir kısım insanların kalplerini öyle yumuşatır ki, ipekten daha yumuşak hale gelir. Bazılarının kalbine de öyle sertlik verir ki, taştan daha katı olur. Ey Ebubekir, senin misalin **“Artık kim bana uyarsa, o bendendir ve kim de bana karşı gelirse, şüphesiz Sen Ğafur – Rahim’sin.”** (İbrahim, 36) diyen Hz. İbrahim’e benzer.

Ey Ömer senin misalin de **“Ya Rabbi! Yeryüzünde kâfirlerden bir tek kişi bile bırakma.”** (Nûh, 26) diyen Hz. Nûha benzer.”

İstişare sonunda Hz. Peygamber, ashabını esirleri salıvermek veya fidye almakta serbest bıraktı, onlar da fidye almayı tercih ettiler. Bunun üzerine üstteki ayet nazil oldu. Hz. Ömer, Rasulullahın yanına vardığında O’nu ve Ebubekiri ağlıyor buldu. Heyecanla şöyle dedi:

“Ya Rasulallah, bu ne hâldir, bana haber ver. Ağlayabilirsem ağlayayım, ağlayamazsam da ağlar gibi yapayım.”

Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “Arkadaşlarının fidye almasına ağla! Onların azabı şu ağaçtan daha yakın bir şekilde bana gösterildi.”

Ayet, peygamberlerin de içtihat yaptıklarına ve içtihatlarında hata edebileceklerine bir delildir. Lakin hataları vahiyle düzeltilir, öyle bırakılmaz.

68- **“لَوْلَا كِتَابٌ مِّنَ اللَّهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ”** **“Şayet önceden Allah’tan bir hüküm bulunmasa idi, aldığınızdan dolayı size mutlaka büyük bir azab dokunurdu.”**

Bu hüküm, Allahın levh-i mahfuzdaki önceden sabit bir hükmüdür.

Bu hükümden murat şunlar olabilir:

- İçtihadında hata eden cezalandırılmaz.
- Bedir ehli azap görmeyecek.
- Kendilerine açık hüküm bildirilmeyenler cezalandırılmayacak.
- Almış oldukları fidye kendilerine helâl kılınacak.

Rivayete göre Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “Şayet azap nazil olsaydı, Ömerden ve Sa’d Bin Muazdan başkası kurtulmazdı.”

Sa’d Bin Muaz’da Hz. Ömer tarzında görüş belirtmişti.

69- **“فَكُلُوا مِمَّا غَنِمْتُمْ حَلَالًا طَيِّبًا”** **“Öyleyse elde ettiğiniz ganimetten helâl ve hoş olarak yiyin.”**

Artık aldığınız fidyelerden yiyebilirsiniz. Çünkü fidye de ganimete dâhildir.

Denildi ki: Üstteki ayet dolayısıyla ganimetlere yanaşmadılar, bu ayet nazil oldu.

Ayetin başında ف (fe) harfi sebebiyet bildirir. Sebep ise zikredilmemiştir. Bunun takdiri şöyledir: “Ganimetleri size helâl kıldım. Öyleyse onlardan helâl-hoş yiyin.”

Ayette **“helal”** kaydının yer alması, fidyeyi kabullerinden dolayı kınanmalar sebebiyle nefislerinde meydana gelen şüpheyi ortadan kaldırmak içindir.

وَ اتَّقُوا اللَّهَ **“Ve Allah’tan korkun.”**

Allahın emirlerine muhalefet etmekten sakının.

إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ **“Şüphesiz Allah, Ğafur’dur – Rahîm’dir.”**

Şüphesiz Allah **Gafur**’dur, günahlarınızı bağışladı.

Rahim’dir, aldığınız fidyeleri size mubah kıldı.

70- يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ **“Ey Peygamber!”**

قُلْ لِمَنْ فِي أَيْدِيكُمْ مِنَ الْأَسْرَى **“Elinizdeki esirlere de ki:”**

إِنْ يَعْلَمِ اللَّهُ فِي قُلُوبِكُمْ خَيْرًا يُؤْتِكُمْ خَيْرًا مِمَّا أَخَذَ مِنْكُمْ **“Eğer Allah sizin kalplerinizde bir hayır bilirse, sizden alından daha hayırlısını size verir.”**

Bundan murat “Allah kalplerinizde bir iman, bir ihlâs bilirse” manasıdır.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, bu ayet Peygamberimizin amcası Abbas hakkında indi. Hz. Peygamber O’nu hem kendisinin hem de kardeşlerinin oğulları olan Akıl ve Nevfel’in fidyesini vermekle mükellef kılmişti. Abbas dedi: “Ey Muhammed, hayatta olduğum sürece beni Kureyş’e el açmaya terkettin!” Bunun üzerine Hz. Peygamber “savaşa çıkarken Ümm-ü Fadl’a bıraktığın altın nerde? Ona şöyle demiştin: Bu olayda başıma ne geleceğini bilmiyorum. Şayet bana bir şey olursa bu altın senin ve çocuklarımdır.”

Abbas dedi: “Bunu Sana kim söyledi?”

Dedi: “Rabbim bana haber verdi.”

Abbas dedi: “Şehadet ederim ki Sen Sadıksın. Allahtan başka ilah yok

ve sen O'nun rasulüsün. Vallahi, Allahtan başka kimse bu parama muttali değildi. Hanımına bu parayı gecenin karanlığında vermiştim.”

Abbas der: “Allah, fideye olarak verdiklerimizden daha hayırlısını bana verdi. Şimdi benim yirmi tane kölem var. Ayrıca zemzemle ilgili görevi bana nasip etti. Bu öyle bir nimet ki, buna bedel Mekke ahalisinin malı bana verilse, bana daha sevimli olmaz. Şimdi de Rabbimden mağfiret bekliyorum.”

Abbas, bu son ifadesiyle ayetin devamında va'dedileni kastediyor:

وَيَغْفِرَ لَكُمْ “Ve günahlarınızı bağışlar.”

وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ “Ve Allah Gâfur’dur – Rahîm’dir.”

71- “Ve eğer sana hıyanet etmek isterlerse, (iyi bilsinler ki) bundan önce Allah’a hainlik etmişlerdi, Allah da onların cezalandırılmasına imkân vermişti.”

Eğer esirler Sana verdikleri ahdi bozarak hıyanet etmek isterlerse, daha önceden inkâr ederek ve akılla onlardan alınan sözü bozarak Allaha hıyanet etmişlerdi.

Allah Bedir’de yaptığı gibi Sana onları yakalama imkânı verdi. Şayet tekrar hıyanet ederlerse yine Sana imkân verir.

وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ “Ve Allah Alîm – Hakîm’dir (her şeyi hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir).”

72- “Şüphesiz inanan ve hicret edenler.”

Ayette anlatılanlar muhacirlerdir.

Allah ve Rasulünün muhabbetiyle vatanlarından hicret ettiler.

وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ “Ve mallarıyla ve canlarıyla Allah yolunda cihad yapanlar.”

Mallarını cihad için binek ve silaha sarfettiler, gerekli şeyleri almaya harcadılar

Doğrudan savaşa gitmek sûretiyle canlarıyla da cihad yaptılar.

وَالَّذِينَ آوَوْا وَنَصَرُوا “Bir de onları barındırıp yardım edenler var ya...”

Ayette anlatılanlar Ensardır.

Diyyarlarına gelen Muhacirleri barındırdılar, düşmanlarına karşı yardım ettiler.

“İşte bunlar birbirlerinin dostlarıdır.” **أُولَٰئِكَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ**

İşte bunlar mirasta birbirlerine varistirler.

Muhacir ve Ensar, **“Daha sonradan iman eden ve hicret edip sizinle beraber cihad edenler de sizdendirler. Bir de akraba olanlar, Allah’ın kitabına göre, birbirlerine daha yakındırlar.”** (Enfal, 75) ayeti gelinceye kadar akrabalık bağı olmadan birbirlerine mirasçı oluyorlardı. Ama ilgili ayetle bu uygulamaya son verildi.

“وَالَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يُهَاجِرُوا مَا لَكُمْ مِنْ وَلَايَتِهِمْ مِنْ شَيْءٍ حَتَّىٰ يُهَاجِرُوا Ve iman ettiği halde henüz hicret etmemiş olanlara gelince, onlar hicret edinceye kadar velayetleri size ait değildir.”

Bunlar, hicret etmedikçe mirastan hissedar olamazlar.

“Bununla beraber dinde sizden yardım isterlerse, onlara yardım etmeniz üzerinize borçtur.” **وَإِنْ اسْتَنْصَرُوكُمْ فِي الدِّينِ فَعَلَيْكُمُ النَّصْرُ**

Müşriklere karşı onlara yardımcı olmanız üzerinize bir vebibedir.

“Ancak sizinle arasında antlaşma bulunan bir kavme karşı yapamazsınız.” **إِلَّا عَلَىٰ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ**

Çünkü böyle bir durumda onlara yardım edeceğiz diye anlaşmayı bozamazsınız.

“Ve Allah bütün yaptıklarınızı görendir.” **وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ**

“Kâfirler de birbirlerinin dostlarıdır.” **وَالَّذِينَ كَفَرُوا بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ 73-**

Kâfirlerin bir kısmı bir kısmına, mirasta veya destek olmakta dostturlar. Ayet, mefhum-u muhalifi ile kâfirlerle mü’minler arasında miras ve yardımlaşma olmayacağına delâlet eder.

“Eğer siz öyle yapmazsanız, yeryüzünde büyük bir fitne ve fesat çıkar.” **إِلَّا تَفْعَلُوهُ تَكُنْ فِتْنَةٌ فِي الْأَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ**

Eğer size emredilen aranızdaki irtibatı ve birbirinize destek olmayı, hatta varis olmayı yapmaz, sizinle kâfirler arasındaki alakaları kesmezseniz, o zaman yeryüzünde büyük bir fitne olur. Bu da iman zaafı ve küfrün galebesidir.

Ayette nazara verilen fesad, dinde meydana gelecek fesatla ilgilidir.

74- **“İman eden, hicret eden ve Allah yolunda cihada katılanlar.”** وَالَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ

“Ve onları barındırıp yardıma koşanlar var ya..” وَالَّذِينَ آوَوْا وَنَصَرُوا
“İşte bunlar hakkıyla mü'min olanlardır.” أُولَئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا

Allahu Teâlâ Mü'minleri üç kısma taksim etti. Onlardan imanı kâmil olanların, imanın muktezası olan hicret, cihad, Allah yolunda malından harcamak gibi özellikleri kendilerinde gösterdiklerini beyan etti. Onlara en güzel bir vaadde bulunarak şöyle dedi:

“Bunlara bir mağfired ve hoş bir rızık vardır.” لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ

Sonra da hicret ve cihadda onlara katılacak ve kendilerinin özelliklerini taşıyacak olanları anlatıp şöyle buyurdu:

75- **“Daha sonradan iman eden ve hicret edip sizinle beraber cihad edenler de sizdendirler.”** وَالَّذِينَ آمَنُوا مِنْ بَعْدُ وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا مَعَكُمْ فَأُولَئِكَ مِنْكُمْ

Ey Muhacir ve Ensar! Bunlar da sizdendir.

“Bir de akraba olanlar, Allah'ın kitabına göre, birbirlerine daha yakındırlar.” وَأُولَئِذَا الْأَرْحَامُ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ

Akraba olanlar miras olayında yabancılara nisbetle birbirlerine daha evlâdırlar.

Bu Allahın kitabında böyledir.

Allahın kitabından murat, Allahın hükmü, levh-i mahfuz veya Kur'an olabilir.

“Şüphe yok ki Allah her şeyi bilendir.” إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

Allah, herşeyi bildiği gibi mirasla ilgili olanları da bilir. Bundan dolayı önce müslümanlık ve birbirine destek olma şeklinde müslümanları birbirine mirasçı yapar, ardından da akrabalığa dayalı bir şekilde hükmünü bildirir.

Hız. Peygamber şöyle buyurur:

“Enfal ve Tevbe sûrelerini okuyana ben kıyamet günü şefaathçi olurum. Onun nifaktan uzak olduğuna şahadet ederim. Ona erkek ve kadın mü-nafıklar sayısınca haseneler verilir. Arş ve arşa görevli melekler ona hayatı boyunca mağfired talebinde bulunurlar.”

TEVBE SÛRESİ

Tevbe Sûresi Medenî olup, yüz yirmi dokuz ayettir.

Müşriklere Ültimatom

Bu sûre, en son nazil olan sûredir.

Sûrenin çeşitli isimleri vardır: Mü'minler için tevbeden bahsettiği münasebetle "Tevbe sûresi" denilmiştir. Sûrenin muhtevasında münafiklarla alakalı hayli bahisler vardır. Onların maskelerini indirmekte, onları mahcup edecek durumlarını ele almaktadır.

Ayet sayısı yüz otuzdur, yüzyirmi dokuz diyen de vardır.

Bu sûrenin başında besmele yer almaz. Çünkü besmele emandır, bu sûre ise kâfirlere olan emanı kaldırmak için inmiştir.

Denildi ki: Hz. Peygamber kendisine sûre veya ayet indiğinde, yerinin neresi olduğunu beyan ederdi. Ancak bu sûrenin yerini beyan etmeden vefat etti. Bunun kıssası Enfal sûresinin kıssasına benzer ve ona uygundur. Çünkü Enfal sûresinde insanlardan alınan ahitler zikrolundu, Tevbe sûresinde ise, bunların devre dışı bırakılması anlatıldı, bundan dolayı bu sûrenin peşine getirildi.

Şöyle de denildi: Sahabe, Enfal ve Tevbe'nin Seb'u't-tıval denilen yedi büyük sûrenin yedincisi olarak bir sûre veya müstakil iki sûre olduğunda ihtilaf ettiler. Bundan dolayı bu ikisi arasında bir boşluk bırakıldı, besmele yazılmadı.

1- **“Allah ve Resûlünden, kendileriyle antlaşma yapmış olduğunuz müşriklere ulti-matomdur (kesin bir uyarıdır):”**

Yani, Allah ve Rasulü, müşriklerle yaptığınız ahidden beri'dirler, daha önce yaptığınız anlaşmanın artık bir hükmü kalmamıştır.

Ayette, ahdin artık tanınmadığı Allah ve Rasulüne, ahitleşme ise mü'minlere talik edilmesi, her ne kadar Allahın izni ve Rasulünün buna muvafakatı ile meydana gelmişse de, bu ahdin bittiğini ilan etmenin mü'minlere düşen bir görev olduğuna delâlet etmesi içindir. Çünkü, Allah ve Rasulü, artık bu anlaşmadan beri olduklarını zâten ilan etmişlerdir.

Sebeb-i Nüzûl

Müslümanlar Arab müşrikleriyle ahit yapmışlardı. Onlar ise, -bir kısmı

hariç- anlaşılmayı bozmuşlardı. Allahu Teâlâ mü'minlere anlaşılmayı bozanların ahitlerinin bittiğini ilan etmelerini emretti ve müşriklere bu süre zarfında diledikleri yere gitmeleri için dört ay mühlet verdi ve şöyle buyurdu:

2- فَسَيُخَوِّا فِي الْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ “Bundan böyle yeryüzünde dört ay istediğiniz gibi gezip dolaşın.”

Bu ayet Şevval ayında nazil olmuştu. Bu durumda dört aydan murat, Şevval, Zilkâde, Zilhicce ve Muharremdir.

Şöyle de denildi: Dört aydan murat, Zilhicce ayından yirmi gün, Muharrem, Safer, Rabiulevvel ayları ve Rabiulâhirden de on gün. Çünkü bunun tebliği kurban bayramında olmuştu. Şöyle ki:

Hiz. Peygamber Hiz. Ebu Bekiri hac emiri olarak göndermişti. Hiz. Peygambere “bu ayetleri ilan için Hiz. Ebubekire verseydin” denildi. O, şöyle buyurdu: “Benimle alakalı bir şeyi ancak benden biri edâ edebilir.”

Ve inen bu ayetleri Hiz. Ali ile gönderdi. Hiz. Ali yaklaştığında Hiz. Ebu Bekir deve sesini işitti ve durdu. “Bu, Hiz. Peygamberin devesinin sesi” dedi. Hiz. Ali yanlarına geldiğinde “emîr olarak mı geldin, yoksa me'mur olarak mı?” diye sordu.

Hiz. Ali me'mur olarak geldiğini bildirdi. Hiz. Ebubekir arefeden bir gün önce hac için orada bulunan insanlara hitap etti, haccın menasikini anlattı. Ardından Hiz. Ali Cemretü'l- Akabe'de kurban bayramı günü ayağa kalktı, şöyle dedi:

“Ey insanlar! Allah rasulünün rasulü (elçisi) olarak size geldim.”

Dediler: “Buyur, bize ne getirdin?”

Bunun üzerine Hiz. Ali, Tevbe sûresinden otuz veya kırk ayeti onlara okudu. Ardından şöyle dedi:

“Dört şeyi bildirmem emredildi:

1-Bu yıldan sonra hiçbir müşrik Beytullah'a (Ka'be'ye) yaklaşmayacak.

2-Ka'be, çıplak olarak tavaf edilmeyecek.

3-Cennete ancak iman etmiş nefis girecek.

4-Müslümanlarla sözleşme yapanların sözleşmeleri ne kadar süre ile yapılmışsa, o zamana kadar geçerlidir.”

Hiz. Peygamberden rivayeten gelen bu haberde “Benimle alakalı bir şeyi ancak benden biri edâ edebilir” ifadesi, umumu üzere olmayabilir. Çünkü, Hiz. Peygamber zaman zaman âl-i beytinden olmayanlarla da edâ ettirmiştir.

Bunu, ahitlere mahsus olarak değerlendirebiliriz. Çünkü Arablarda bir kabileye karşı ahid yapmak veya bozmak, ancak o kabileden olan biriyle olurdu. Bazı rivayetlerde şöyle gelmesi de buna delâlet eder: “Bunu ancak benim âl-i beytimden birinin tebliğ etmesi uygun olur.”

وَاَعْلَمُوا اَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ “Bilin ki, Allah’ı aciz bırakacak değilsiniz.”

O, her ne kadar size süre verse de, O’ndan kaçıp kurtulamazsınız.

وَأَنَّ اللَّهَ مُخْزِي الْكَافِرِينَ “Ve Allah kâfirleri mutlaka perişan edecektir.”

Allah kâfirleri dünyada katl ve esaretle, ahirette de azapla perişan eder.

3- وَأَذَانٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ “Hacc-ı ekber gününde, Allah ve Resûlünden insanlara bir bildiridir.”

Hacc-ı ekber, bayram günüdür. Çünkü o günde hacc tamamlanır ve haccın pek çok fiilleri o gün yapılır. Üstte bahsi geçen ayetler de o günde insanlara bildirilmişti.

Ayrıca şöyle rivayet edilir: Hz. Peygamber veda haccında kurban bayramı günü şeytan taşlamanın yapıldığı yerde durdu ve şöyle dedi: “Bugün hacc-ı ekber günüdür.”

Hacc-ı ekberden muradın arefe günü olduğu da söylenir. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Hacc, arafattır.”¹

Hz. Peygamberin haccı “ekber” ile tavsif etmesi, umrenin küçük hacc olmasındandır.²

Ayrıca, hacdan murat bu günde yapılan amellerdir. Bu ameller ise diğer amellerden daha büyüktür.

Keza, bu hacda Müslümanlar ve müşrikler bir arada bulundu ve kurban bayramı ehl-i kitabın bayramına tevafuk etti.

Keza, bu hacda Müslümanların izzeti ve müşriklerin zilleti ortaya çıktı.

وَأَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ “Allah müşriklerden beridir, Resûlü de.”

Allah, müşriklerin ahitlerinden beridir, Rasulü de.

¹ Arafatta vakfeye durmak haccın en önemli bir rûknüdür. Bunu yapmayan biri, haccetmiş sayılmaz.

² Farz olan hacca “hacc-ı ekber”, sünnet olan umreye ise “hacc-ı asgâr” denilir.

Sûrenin başında Allahu Teâlânın ve Rasulünün müşriklerin ahitlerinden berî oldukları, berî olmanın sübutunu haber verme şeklinde ifade edilmiştir. Burada ise, bununla bildirmenin vücubu haber verilmiştir. Bundan dolayı bu bildirme bütün müşriklere yönelik oldu, sûre başında ise sadece ahit yapılanlara yönelik bir haber verme olmuştur.

“Eğer tevbe ederseniz, bu sizin için daha hayırlıdır.”

Küfürden ve sözleşmeyi bozmaktan vazgeçerseniz, bu sizin için daha hayırlıdır.

“Ama yüz çevirirseniz, şunu iyi bilin ki, siz Allah’ı âciz bırakacak değilsiniz.”

Eğer tevbeden yüz çevirir veya İslam’dan ve ahde vefadan kaçmakta sebat ederseniz, kaçmakla Allahtan kurtulamazsınız, O’nu acze düşüremezsiniz.

“İnkâr edenleri elem dolu bir azapla müjdele!”

Onları ahirette can yakıcı bir azapla müjdele.

4- **إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنْقُصُوكُمْ شَيْئًا وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ** - **أَحَدًا** “Ancak müşriklerden, kendileriyle antlaşma yapmış olduğunuz, sonra da antlaşmalarında size karşı hiçbir eksiklik yapmamış ve sizin aleyhinize hiç kimseye yardım etmemiş olanlar, bu hükmün dışındadır.”

Ahid yapıp da ahde vefa gösteren, onun şartlarına uyanlar üstteki hükümden müstesnadırlar. Onlar sizden kimseyi öldürmemiş, size zarar vermemişlerdir.

Ve sizin düşmanlarınızla bir olup aleyhinize çalışmamışlardır.

“Onların antlaşmalarını, süreleri bitinceye kadar tamamlayın.”

Onlara ahdi bozanların hükümlerini uygulamayın.

“Şüphesiz Allah, müttakileri sever.”

Ayetin bu kısmı, hem bu hükmün gerekçesini beyan eder, hem de onların ahdini tamamlamanın takvaya dâhil olduğuna tenbihte bulunur.

“Haram فَإِذَا أَنْسَلَخَ الْأَشْهُرَ الْحُرُمَ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ 5- aylar çıkınca müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün.”

Yeryüzünde serbestçe dolaşmaları için verilen dört aylık süre bittiğinde, ahdi bozanları bulduğunuz yerde öldürün.

Bazıları, **“haram aylar”**dan muradın Recep, Zilkade, Zilhicce ve Muharrem ayları olduğunu söylemişlerse de, bu nazmı bozar ve icmaya da muhalif düşer. Zira, böyle bir durum, haram ayların haramlığının devam etmesini iktiza eder. Çünkü bu ayetlerden sonra bu hükmü neshedecek bir şey inmemiştir.

Bu verilen süre bittiğinde, ahdi bozan o müşrikleri ister harem dışında, isterse de içinde nerede bulursanız öldürün.

وَحُذُّوهُمْ **“Onları yakalayın.”**

Onları esir alın.

وَاحْضَرُوهُمْ **“Onları hapsedin.”**

Onları hapsedin veya onlarla Mescid-i haram arasına engel koyun.

وَاقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصِدٍ **“Ve her gözetleme yerine oturup onları gözetleyin.”**

Geçebilecekleri her yeri kontrol altına alın, ta ki kaçıp kurtulamasınlar.

فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ **“Eğer tevbe ederler, namazı kılıp zekâtı verirlerse, kendilerini serbest bırakın.”**

Eğer iman ederek şirkten dönerler, tevbelerini ve imanlarını doğrulayacak şekilde namaz kılar ve zekât verirlerse, onları kendi hallerine bırakın, üstte emredilenleri onlar hakkında uygulamayın.

Bu ifadede namazı terk eden ve zekâtı vermeyen kimsenin salıverilmeyeceğine, serbest bırakılmayacağına bir delil vardır.

إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ **“Şüphesiz Allah Ğafur - Rahîm'dir.”**

Ayetin bu kısmı, üstteki emrin illetini bildirir. Yani, onları salıverin, çünkü Allah Ğafurdur, Rahimdir. Onların eski hallerini bağışladı, tevbelerine mukabil onlara sevap vaadinde bulundu.³

³ Yani, Allah affediyor, merhamet ediyor, siz de affedin, onlara acıyın.

6- وَإِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ ۖ
dilerse, ona eman ver.”

حَتَّى يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ “Ta ki, Allah’ın kelâmını dinlesin.”

Şayet kendilerine karşı saldırı emri verilen müşriklerden biri senden eman talep ederse, ona eman ver, ta ki Allahın kelâmını duysun, düşünsün, işin hakikatine muttali olsun.

ثُمَّ أْبَلِغْهُ مَأْمَنَهُ “Sonra da onu güven içinde olacağı yere ulaştır.”

Sonra şayet İslâma girmezse, emniyet içinde olacağı yere kadar onu ulaştır.

ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْلَمُونَ “Çünkü onlar gerçekten de bilmeyen bir kavimdirler.”

Onlara bu emanın verilmesi veya İslâma girmezse bile emniyet içinde olacağı bir yere kadar ulaştırma emri, onların imanın ve kendisine davet ettiğiniz şeylerin hakikatinin ne olduğunu bilmemelerinden dolayıdır. Dolayısıyla onlara eman verilmeli ki Allahın kelâmını duysunlar, üzerinde düşünsünler.

Müşriklerle Savaş

7- “Müşrikler için Allah Kَيْفَ يَكُونُ لِلْمُشْرِكِينَ عَهْدٌ عِنْدَ اللَّهِ وَعِنْدَ رَسُولِهِ” katında ve Resûlü katında nasıl bir ahd olabilir?”

Ayette soru şeklinde gelmesi, onların bu hâlini inkâr içindir. Yani, “Müşrikler için Allah katında ve Resûlü katında nasıl bir ahd olabilir?” denilmesi, “olamaz” anlamındadır.

“Ancak Mescid-i Haram’ın yanında kendileriyle antlaşma yaptıklarınız müstesna.”

“Bunlar size karşı dürüst davrandığı sürece, siz de onlara dürüst davranın.”

Onların durumlarına bakın. Şayet ahid üzere istikametle devam ederlerse siz de ahde vefa göstermeye devam edin. Bu ifade “Ancak Allah’a ortak koşanlardan, kendileriyle antlaşma yapmış olduğunuz, sonra da antlaşmalarında size karşı hiçbir eksiklik yapmamış ve sizin aleyhinize hiç kimseye yardım etmemiş olanlar, bu hükmün dışındadır. Onların antlaşmalarını, süreleri bitinceye kadar tamamlayın. Şüphesiz Allah, kendine karşı gelmekten sakınanları sever.” (Tevbe, 4) ayeti gibidir. Ancak orada mutlaktır, bu ise mukayyettir.

“Çünkü Allah, müttakileri sever.”

8- “Nasıl?”

Bu ifade, onların ahitleri konusunda sebat etmelerinin olmayacak bir şey olduğunu tekrar eder veya onlarla ilgili hükmün bâki olduğunu yeniden nazara verir. Bunda, onlar için ahdin niçin devam etmediğini bildirmek vardır.

“Nasıl?” dedikten sonra fiilin söylenmeyişi, hangi fiil olduğunun bilinmesindendir.

“Eğer onlar size üstün gelirlerse, sizin hakkınızda ne bir yemin ne de bir antlaşma gözetirler.”

Onlarla nasıl ahid olabilir ki, şayet size galip gelseler sizinle ilgili ne bir yemine, ne de bir zimmete riayet etmezler.

Ayette geçen “ill” yemin anlamındadır. “Yakınlık” manası da verilebilir.

Zimmet ise, ahid anlamındadır.

Veya “göz ardı edilmesi ayıp kaçan hak” anlamına da gelir.⁴

ع يُرْضُونَكُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ وَتَأْبَىٰ قُلُوبُهُمْ “Ağızlarıyla sizi hoşnut etmeye çalışıyorlar, oysa kalpleri buna karşı çıkıyor.”

Onlara galip gelseniz münafıkane hareket ederler. Ağızlarıyla sizi razı ederler, ama söylediklerini kalpleri tasdik etmez. Dolayısıyla onlar güvenilecek, ahde vefa gösterecek kimseler değildir.

ع وَكَثَرَهُمْ فَاسِقُونَ “Onların çoğu fasıktırlar.”

Onlar son derece inatçıdır. Kendilerini bağlayan bir akideye, ve günahlardan vazgeçirecek bir mürüvvete sahip değildir.

Ayette “onların çoğu fasıktırlar” demesi, içlerinden az bir kısmının ahdi bozacak durumlardan sakınması ve kötü olaylara yol açacak hallerden uzak kalması cihetledir.

9- اِشْتَرَوْا بِآيَاتِ اللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا “Allah’ın âyetlerini az bir karşılığa değiştiler.”

Kur’anın hükümlerini az bir bedele değiştiler, ona uymak yerine hevâ’ya ve şehvetlerine tâbi oldular.

ع فَصَدُّوا عَن سَبِيلِهِ “Böylece O’nun yolundan alıkoydular.”

Allaha ulaştırın dinden insanları alıkoydular.

Veya, hacc ve umre için gelenlerin O’nun Beytini ziyaret etmelerine engel oldular. “Böylece O’nun yolundan alıkoydular” derken, ayetin metninde geçen ف (fe) harfi sebebiyet bildirir. Bu da onları Allah yolundan alıkoymaya iten şeyin, Allahın ayetlerini az bir bedele değiştirmeleri olduğunu gösterir.

ع إِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ “Yapmakta oldukları şeyler gerçekten ne kötüdür!”

⁴ Yani, o müşrikler size galip gelseler, ne bir yemin ve yakınlık tanırırlar, ne de bir sözleşme ve hak.

10- **لَا يَزِيدُونَ فِي مُؤْمِنٍ إِلَّا وَلَاقَةً ۖ** “Bir mü’min hakkında ne bir yemin ne de bir antlaşma gözetirler.”

Ayetin bu kısmı, onların kötü amelini tefsir eder, dolayısıyla tekrar değildir.

Şöyle de denildi: Birincisi Allahın ahdini bozanlar hakkında geneldir, ikincisi ise özellikle Yahudiler hakkındadır veya bedeviler hakkındadır. Ebu Süfyan, bedevileri toplamış ve beslemişti.

11- **وَإِنَّ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخِوَانُكُمْ فِي الدِّينِ** “İşte bunlar, haddi aşanların ta kendileridir.”

11- **فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخِوَانُكُمْ فِي الدِّينِ** “Fakat tevbe edip, namazı kılar ve zekâtı verirlerse, artık onlar sizin dinde kardeşlerinizdir.”

Bunları yaptıklarında artık onlar dinde sizin kardeşlerinizdir. Sizin sahip olduğunuz haklara sahip olurlar, size düşen görevlerle de mükellef hâle gelirler.

12- **وَنُفِصِلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ** “Bilen bir kavme âyetleri işte böyle tafsil ile açıklarız.”

Ayet, muahitlerle ilgili tafsilen anlatılanları veya tevbe edenlerin özelliklerini dikkatle düşünmeye bir teşviktir.

12- **وَإِنْ نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَطَعَنُوا فِي دِينِكُمْ فَقَاتِلُوا أَيْمَةَ الْكُفْرِ** “Eğer antlaşmalarından sonra yeminlerini bozup dininize dil uzatırlarsa, küfrün önderleriyle savaşın.”

Eğer yeminlerini bozar, ahde vefa göstermezler, açıktan dini yalanlar ve dinin hükümlerini çirkin göstermeye çalışırlarsa, küfrün önderleriyle savaşın.

“Onlarla savaşın” yerine **“Küfrün önderleriyle savaşın”** denilmesi, onların böyle yapmakla küfre önder konuma geldiklerine ve katle müstehak olduklarına delâlet etmek içindir.

Denildi ki: **“Küfrün önderleri”**nden murat, müşriklerin reisleridir.

Özel olarak, **“Küfrün önderleriyle savaşın”** denilmesi,

-Ya onların katlinin diğerlerine göre daha önemli ve onların da buna daha layık olmasındandır,

-Veya onların murakabesinden men içindir.

إِنَّهُمْ لَا أَيْمَانَ لَهُمْ “Çünkü onların yeminleri yoktur.”

Hakikatte onlar için yemin yoktur. Yoksa dininize saldırmaz, ahitlerini bozmazlardı.

Bunda, zimmi birisinin İslâmî değerlere hücum ettiğinde ahdi bozmuş olacağına bir delil vardır. Hanefiler bu ayetle “kâfirin yemini yemin değildir” şeklindeki görüşe delil getirmek istemişlerse de, böyle bir delil zayıftır. Çünkü ayetten murat onların yeminlerinin güvenilirliğini nefyetmektir, yoksa yeminleri olmadığını beyan değildir. Nitekim ayetin başında “eğer onlar yeminlerini bozarlarsa” denilmektedir.

“Mürtedin tevbesi makbul değildir” diyenler de bu ayetten delil getirdiler. Hâlbuki bu, delil olmaktan uzaktır. Çünkü ayet, belli bazı kimselerin imana girmeyeceğini ihbar ediyor olabilir, genelleme yanlış olur.

Veya bundan “onlar için verilmiş yeminler yok ki, bunların müddeti bekenilsin” manası kastedilmiş olabilir.

لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُونَ “Ola ki, vazgeçerler.”

Onlarla savaşın ki, bu hallerine son versinler. Onlarla savaşmaktan maksadınız, içinde bulundukları taşkın hâle son vermeleri olsun. Yoksa işkence yapmaktan zevk duyan kimseler gibi, onlara eziyet etmek olmasın.

13- “Yeminlerini bozan ve Peygamber’i yurdundan çıkarmaya azmeden bir kavimle savaşmaz mısınız?”

Ayet, savaşa teşviktir.

“Savaşmaz mısınız?” ifadesinde “savaşın” manası kuvvetli bir şekilde anlatılmıştır.

Burada medar-ı bahs edilen kavim, Mekke müşrikleridir. Hz. Peygamberle ve mü’minlerle birbirleri aleyhinde çalışmayacaklarına dair ittifakları varken Huzaa kabilesine karşı Bekir oğullarına yardım ettiler.

Darun-Nedvede toplanıp Hz. Peygamberin durumu hakkında meşveret etmişlerdi. Şu ayette, onlardan bahis vardır:

“Hani bir vakit, o kâfirler, seni tutup bağlamak veya öldürmek veya sürüp çıkarmak için sana tuzak kuruyorlardı.” (Enfal, 30)

Burada bahsi geçen kavim Yahudiler de olabilir. Hz. Peygamberle yaptıkları anlaşmayı bozdular. O’nu Medineden çıkarmaya yeltendiler.

وَهُمْ بِدُوكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ “Üstelik size karşı ilk önce onlar başladı.”

Düşmanlığa ve savaşa önce onlar başladı. Çünkü Hz. Peygamber onlara tebliğde bulundu. Kitap ile onları ilzam etti, onları Kur'anın bir benzerini getirmeye çağırdı. Onlar ise buna düşmanlık ve savaş ile mukabelede bulundular. Böyle olunca sizin onlara muaraza etmenize ve onlarla çatışmanıza bir mani yoktur.

آتَخْشَوْهُمْ **“Yoksa onlardan korkuyor musunuz?”**

Yoksa size onlardan bir zarar gelir korkusuyla onlarla savaşı bırakacak mısınız?

فَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَوْهُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ **“Oysa Allah, -eğer gerçek mü'minler iseniz- kendisinden korkmanıza daha lââyıktır.”**

Öyleyse düşmanlarınızla savaşın, Allahın emrini terk etmeyin.

“-Eğer gerçek mü'minler iseniz-“

Çünkü iman, Allahtan başkasından korkmamayı gerektirir.

14- قَاتِلُوهُمْ **“Onlarla savaşın.”**

Allahu Teâlâ, önce savaşın gereğini anlattı, terkinden dolayı kınadı ve bu konuda gevşeklik gösterenleri tehdit etti, ardından da savaşı emretti.

يُعَذِّبُهُمُ اللَّهُ بِأَيْدِيكُمْ **“Allah onlara sizin ellerinizle azap etsin.”**

وَيُخْزِهِمْ **“Onları rezil etsin.”**

وَيَنْصُرْكُمْ عَلَيْهِمْ **“Onlara karşı size zafer versin.”**

Mü'minler, müşriklerle savaşılırsa neleri kazanacakları bu ayetle beyan ediliyor. Allah Müslümanları onlara galip kılacak, onları katle imkân verecek, müşrikleri zelil yapacaktır.

وَيَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُّؤْمِنِينَ **“Ve mü'min bir kavmin yüreklerini ferahlandırırsın.”**

Sebeb-i nüzule göre bakıldığında, buradaki **“mü'min kavim”** Huzaa oğullarıdır.

Bu konuda şu da denildi: Bunlar Yemen ve Sebe'den Mekke'ye gelen bir topluluktur. Geldiler ve Müslüman oldular, ama müşriklerden pek çok eza-ya maruz kaldılar. Durumlarını Hz. Peygambere şikâyet ettiklerinde şöyle buyurdu: “Size müjde! Allahın bir çıkış yolu ve bir zafer vermesi yakındır.”

15- وَيُذْهِبْ غَيْظَ قُلُوبِهِمْ **“Ve onların kalplerindeki öfkeyi gidersin.”**

Ta ki, başlarına gelen sıkıntılardan kurtulsunlar, içlerinde bir öfke kalmasin. Allahu Teâlâ, onlara vaat ettiğini yerine getirdi. Bu ayet, gayptan verdiği haberin çıkmasıyla, Kur'an mu'cizelerinden biridir.

وَيَتُوبُ اللَّهُ عَلَى مَنْ يَشَاءُ **“Allah, dilediğinin tevbesini kabul eder.”**

Ayet, içlerinden bazısının küfürden döneceğini haber vermektedir, bu da aynen gerçekleşmiştir.

وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ **“Allah, Alîm'dir – Hakîm'dir.”**

Allah, hem olanı, hem de olacakları bilir. Bütün fiilleri ve hükümleri hikmet ileler.

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُتْرَكُوا وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَلَمْ يَتَّخِذُوا مِنْ 16-
دُونِ اللَّهِ وَلَا رَسُولِهِ وَلَا الْمُؤْمِنِينَ وَلِيجَةً **“Yoksa; Allah, içinizden Allah'tan,
Resûlünden ve mü'minlerden başkasını kendilerine sırdaş edinmek-
sizin cihad edenleri bilmeden bırakılacağınızı mı sandınız?”**

Mü'minlerin bazıları savaş emrinden hoşlanmamıştı. Cenab-ı Hak bu şekilde bütün ehl-i imana hitap etti.

Demek ki böyle bir savaş emri, onlardan cihad eden halis mü'minlerle, böyle olmayanları ortaya çıkaracaktır.

وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ **“Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.”**

Allah yaptığınız amellerde maksadınızın ne olduğunu bilir.

Ayetin evvelinde **“Allah içinizden cihad edenleri bilmeden...”** ifadesinin zâhirinden bazıları yanlış mana da çıkarabileceğinden, ayetin bu kısmı o yanlış tevehhümü ortadan kaldıracak bir ifadeyle gelmiştir.

Allah'ın Mescitlerini İmar

مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ أَنْ يَعْمُرُوا مَسَاجِدَ اللَّهِ شَاهِدِينَ عَلَى أَنْفُسِهِمْ بِالْكُفْرِ ۚ 17-

“Müşrikler için, inkârlarına bizzat kendileri şahitlik edip dururken Allah’ın mescitlerini imar etmeleri düşünülemez.”

Müşrikler için mescitleri imar etmek diye bir şey söz konusu değildir. Bundan muradın Mescid-i Haram olduğu söylenir. Çoğul olarak “mescitler” şeklinde gelmesi, Mescid-i Haramın bütün mescitlerin kiblesi ve imamı olmasındandır. Bunu imar eden, diğerlerini de imar eder.

“İnkârlarına bizzat kendileri şahitlik edip dururken”

Yani onların birbirine muhalif iki şeyi, Beytullahı imar ile Allahtan başkasına ibadeti cem etmeleri söz konusu olamaz.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, Hz. Peygamberin amcası Abbas müşrik iken Müslümanlarca esir alınmıştı. Müslümanlar onu şirk ile ve sıla-ı rahmi kesmekle ayıpladılar, Hz. Ali de ona kaba sözler söyledi. Bunun üzerine Abbas şöyle dedi: “Niye bizim hatalarımızı söylüyor, ama güzel yönlerimizi gizliyorsunuz? Biz Mescid-i Haramı imar ederiz, Ka’benin perdesini yenileriz, hacılara su dağıtırız, esiri hürriyetine kavuştururuz.”

Bu münasebetle ayet nazil oldu.

أُولَٰئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ ۚ **“Onların bütün amelleri boşa gitmiştir.”**

Onlar, iftiharla yaptıkları böyle hayırlı işleri şirk ile karıştırdıklarından, bütün amelleri boşa gitmiştir.

وَفِي النَّارِ هُمْ خَالِدُونَ **“Ateşte de onlar daimî kalacaklardır.”**

18- إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ **“Allah’ın mescitlerini ancak şunlar imar eder:”**

مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ **“Allah’a ve ahiret gününe inanan.”**

وَأَقَامَ الصَّلَاةَ **“Namazı dosdoğru kılan.”**

وَاتَى الزَّكَاةَ **“Zekâtı veren.”**

Öyle anlaşıyor ki, Allahın mescitlerini imar etmek, ilmî ve amelî kemâlâtı cem edenler için söz konusudur.

Mescitleri mamur kılmak,

- Sergi sermek,
- Lambalarla aydınlatmak,
- Oralarda ibadet yapmak, zikretmek,
- Ders halkaları oluşturmak,
- Dünya kelamı gibi oralara uygun düşmeyen durumlardan kurtarmak gibi durumlardır.

Hız. Peygamberden şöyle rivayet edilir:

“Allah şöyle buyurdu: Yeryüzünde benim evlerim, mescitlerdir. Ziyaret edenler onları mamur kılanlardır. Ne mutlu o kimseye ki, evinde güzelce temizlenir, sonra beni evimde ziyaret eder. Elbette, ziyaret edilenin ziyaretçisine ikramda bulunması üzerine bir haktr.”

Ayette peygambere imanın zikredilmemesi, Allaha imanın ona karine olduğunun bilinmesinden ve Allaha imanın peygambere imanla tamam olmasındandır. Ayrıca “**namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren...**” ifadesi de peygambere imana delâlet etmektedir.⁵

وَلَمْ يَخْشَ إِلَّا اللَّهَ “**Ve Allah’tan başkasından korkmayan.**”

فَعَسَىٰ أُولَٰئِكَ أَن يَكُونُوا مِنَ الْمُهْتَدِينَ “**İşte bunların hidayet üzere olmaları umulur.**”

“İşte bunların hidayet üzere olmaları umulur” şeklinde bir ümit sığısıyla bunun ifade edilmesi, müşriklerin kendilerini hidayette görmek ve amellerinden fayda bulacakları tarzındaki beklentilerini kesmek içindir. Ayrıca, kendilerini “biz hidayet üzereyiz” şeklinde görmelerini kınamaktır. Çünkü mü’minler bile bu kadar güzel vasıflarıyla beraber hidayet üzere olmaları “**ola ki**”, “**umulur ki**” şeklinde ifade edilirse, bunlara zıd yolda gidenlerin ne derece hidayetten uzak oldukları anlaşılır.

Mü’minlere bakan yönüyle ise, ayette kendi halleriyle mağrur olmak ve buna güvenmekten bir men vardır.

أَجْعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ كَمَنْ أَمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ-19
“**Siz hacılara su dağıtmayı ve Mescid-i Haram’ın**

⁵ Çünkü namazı, zekâtı haber veren Hız. Peygamberdir, bunların ayrıntılarını anlatan da O’dur.

bakım ve onarımını yapmayı, Allah’a ve âhiret gününe iman edip Allah yolunda cihad eden kimse gibi mi tuttunuz?”

“Bunlar Allah katında eşit olmazlar.” لَا يَسْتَوْنَ عِنْدَ اللَّهِ

Ayet, müşriklerin ve onların boşa giden amellerinin mü’minlerle ve onların müsbet amelleriyle bir olmayacağını nazara vermektedir.

“Allah, zâlim topluluğu doğru yola erdirmez.” وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ

Kâfirler, şirk ile ve peygambere düşmanlıkla zulmetmiş, dalâlette boğulmuş kimselerdir. Bunlar nasıl olur da, Allahın hidayet ettiği, hak ve doğruya muvaffak kıldığı kimselerle bir olurlar.

20- الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ أَكْظَمَ 20- İman edip hicret eden ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad eden kimselerin derecesi, Allah katında daha üstündür.” دَرَجَةٌ عِنْدَ اللَّهِ

Bu özellikte olan mü’minler Allah katında bu özellikleri cem etmeyenlerden rütbece daha yüksek ve daha ziyade şerefli dirler.

Veya hâli böyle olan mü’minler, elbette hacılara su veren, Ka’benin imarı için çalışan müşriklerden çok yüksek derecelerdedirler, birbirlerine kıyas edilemezler.

“İşte onlar, kurtuluşa erenlerin ta kendileridir.” وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ

Sevaba ve Allah nezdindeki güzel akıbeta ehil olanlar da işte bunlardır, müşrikler değil.

21- يُبَشِّرُهُمْ رَبُّهُمْ بِرَحْمَةٍ مِنْهُ وَرِضْوَانٍ وَجَنَّاتٍ لَهُمْ فِيهَا نَعِيمٌ مُّقِيمٌ 21- Onların Rabbi onlara, kendi katından bir rahmet, bir rıza ve kendilerine içinde tükenmez nimetler bulunan cennetler müjdelemektedir.”

Ayette mü’minlere müjde olarak bildirilen “rahmet, rıza, cennetler ve bu cennetlerdeki nimetlerin” elif-lâmsız ifade edilmesi, bunların tayin ve tarifi ötesinde olduğunu hissettirmek içindir.

22- خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا 22- Onlar orada ebedî kalacaklardır.”

Ayet, o cennetlerdeki devamı “ebed” kelimesiyle te’kid etti. Çünkü,

devamı bildiren “**halidine fihe**” ifadesi uzun süre kalmak anlamında da kullanılabilmektedir.

إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ “**Şüphesiz, Allah katında çok büyük bir mükâfat vardır.**”

Allah katında öyle büyük bir mükâfat vardır ki, ondan başka olan mükâfatlar onun yanında hiç kalır.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا آبَاءَكُمْ وَإِخْوَانَكُمْ أَوْلِيَاءَ إِنِ اسْتَحَبُّوا الْكُفْرَ -23
“**Ey iman edenler! Eğer küfrü imana tercih ederlerse, babalarınızı ve kardeşlerinizi dost edinmeyin.**”

Sebeb-i Nüzûl

Ayet, muhacirler hakkında nazil oldu. Kendilerine hicret emri geldiğinde bir kısmı şöyle dedi: “Eğer hicret edersek, babalarımızdan, evlatlarımızdan, aşiretlerimizden ayrı kalırız. Ticaretimiz biter, zâyi olur gideriz.”

Denildi ki: Dokuz kişi Medinede dinden çıktı, Mekkeye gidip müşriklere iltihak etti. Ayet, bunlara dostluk göstermekten nehiy için nazil oldu.

Yani, sizi imandan alıkoyan ve taatten engelleyen dostlar edinmeyin.

“**İçinizden kim onları dost edinirse, işte onlar zalimlerin ta kendileridir.**”

Dostluğu yerinde kullanmayarak zâlimlerin ta kendileri olurlar.

قُلْ إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَالٌ -24
اِقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَاكِينُ تَرْضَوْنَهَا أَحَبَّ إِلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ
“**De ki: “Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, aşiretiniz, kazandığınız mallar, kesada uğramasından korktuğunuz bir ticaret ve beğendiğiniz meskenler size Allah’tan, peygamberinden ve O’nun yolunda cihaddan daha sevgili ise, artık Allah’ın emri gelinceye kadar bekleyin!”**

Ayetteki muhabbet, ihtiyarî ve iradî olan muhabbettir, yoksa fitrî ve tabîî olan değildir. Çünkü bu ikincisi, kendisinden sakınma noktasında tek-lif altına girmez.

Allahın emrinden murat, peşin veya ilerde bir cezadır.

Mekke’nin fethi olduğu da söylenmiştir.

وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ^٤ “Allah, fasık topluluğu doğru yola erdirmez.”

Allah onları irşat etmez.

Ayette, işin zorluğunu beyan olarak büyük bir tehdit vardır. Bundan kurtulabilecek olanlar azdır.

127. DERS

Allahın Yardımı

25- “Andolsun, Allah birçok yerde size yardım etti ve Huneyn savaşı gününde de.”

“O gün sayıca çokluğunuz size güven vermişti.”

Huneyn, Mekke ve Taif arasında bir vadidir. Hz. Peygamber ve Müslümanlar orada Havazin ve Sakîf'e karşı savaşımlardı. Müslümanların sayısı oniki bin idi. Bunlardan onbini Mekkenin fethine katılanlar, iki bini ise Mekke'nin fethiyle İslama yeni girenlerdendi. Havazin ve Sakif kabilelerinden meydana gelen karşı taraf ise dört bin kişi idi. Karşı karşıya gelindiğinde, Müslümanlar sayıca çok olmalarına güvenip “bugün asla mağlup olmayız” dediler.

Karşı taraf şiddetli bir savaş yaptı, Müslümanlara kendilerini beğenmenin ve sayıya güvenmenin ne olduğunu gösterdi. Müslümanlar hezimete uğradılar, kaçanların bir kısmı Mekkeye kadar ulaştı. Hz. Peygamber (asm) savaşın merkezinde kaldı. Yanında amcası Abbas vardı. Abbas, Hz. Peygamberin bineğinin gemini tutmuştu. Ve bir de Ebu Süfyan vardı.

Bu durum, Hz. Peygamberin harika cesaretini göstermeye yeter. Abbasın sesi çok güçlü idi. Hz. Peygamber amcasına dedi: “İnsanlara seslen!” Bunun üzerine Abbas şöyle nida etti:

“Ey Allahın kulları! Ey Hudeybiyede peygambere biat edenler! Ey Bakara sûresinin muhatapları!”

Sesi duyanlar “lebbeyk, lebbeyk” sadalarıyla geriye döndüler. Melekler de indi, müşriklerle savaştı. Hz. Peygamber bunu görünce “iş kızıştı” dedi. Sonra yerden bir avuç toprak alıp onlara doğru attı “Ka’benin Rabbi hakkı için, hezimete uğrayın!” dedi, onlar da mağlup oldular.

“Fakat bu (çokluk) size hiçbir yarar sağlamadı.”
“Yeryüzü bütün genişliğine rağmen size dar geldi.”

Arz, o kadar geniş olmasına rağmen, siz şiddetli korkudan nefsinizin mutmain olacağı kaçacak bir yer bulamıyordunuz.

ثُمَّ وَلَّيْتُمْ مُدْبِرِينَ “Sonra gerisin geriye dönüp kaçtınız.”

Sonra sırtınızı kâfirlere döndünüz, bozguna uğramış bir şekilde geriye kaçtınız.

ثُمَّ أَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ -26
ve mü'minlere kendi katından sekîne'sini indirdi.”

Allahın sekînesi, kendisiyle sükûnet buldukları ve emniyet hissettikleri rahmetidir.

Ayette عَلَى “Ale” harf-i cerinin tekrarı, peygamberin ve mü'minlerin hallerinin farklı olmasına tenbih içindir.

Burada bahsi geçen mü'minler, bozguna uğramış mü'minlerdir. Ancak, Hz. Peygamberin yanında sebat eden ve kaçmayan az sayıdaki mü'minler olduğu da söylenmiştir.

وَأَنْزَلَ جُنُودًا لَمْ تَرَوْهَا “Bir de görmediğiniz ordular indirdi.”

Bunlar melekler ordusudur. Sayıları hakkında beşbin, sekiz bin, onaltı bin gibi farklı görüşler vardır.

وَعَذَّبَ الَّذِينَ كَفَرُوا “Ve inkâr edenlere azap verdi.”

O kafirleri katledilmek, esir alınmak ve köle yapılmakla azaplandırdı.

وَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ “İşte bu, inkârcıların cezasıdır.”

İşte bu, onların küfürlerinin dünyadaki cezasıdır.

ثُمَّ يَتُوبُ اللَّهُ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ عَلَى مَنْ يَشَاءُ -27
dan dilediği kimsenin tevbesini kabul eder.”

Sonra Allah onlardan bir kısmını İslâma muvaffak kılacaktır.

وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ “Allah, Gâfur – Rahîm'dir.”

Onları bağışlar, kendilerine lütufta bulunur.

Rivayete göre onlardan bir kısmı Hz. Peygambere gelip İslâma girdi ve şöyle dedi:

“Ya Rasulallah, Sen insanların en hayırlısısın ve en iyisisin. Çoluk çocuğumuz esir alındı, mallarımıza el kondu”

Altı bin kişi esir edilmiş, sayısız deve ve koyun ganimet olarak alınmıştı.

Ayette, kâfirlerin dinin fûruatıyla da muhatap olduklarına bir delil vardır.

“Bu sene”den murat, hicretin dokuzuncu yılıdır. İlgili ayetler o zaman inmişti.

Veya bundan murat veda hacı da olabilir.

“Eğer yoksulluktan korkarsanız, Allah dilerse lütfuyla sizi zengin kılar.”

Eğer onları haremden men etmekten ve bu yüzden onlardan gelen kazanç ve menfaatin kesilmesinden dolayı fakir düşmekten korkarsanız Allah ihsanıyla veya başka bir şekilde ikramda bulunarak sizi ihtiyaçtan müstağni kılar.

Allah bu vaadini yerine getirdi. Semadan bolca yağmur gönderdi. Tibaile ve Cereş halkını İslâma girmeye muvaffak kıldı, onlar da Müslümanlar için mücadele verdi. Sonra onlara ülkeler fethetmeyi, ganimet elde etmeyi nasip etti. Azın her tarafından insanlar onlara yöneldi.

“Dilerse”

Allahu Teâlâ, beklentilerin kendisine yönelik olması için bütün bunları kendi meşietıyla (dilemesiyle) kayıtladı. Ayrıca bununla bu konuda onlara lütufta bulunduğu, keza vaat edilen zenginliğin herkes için değil bazıları için, her yıl değil bazı yıllar için olabileceğine dikkat çekti.

“Şüphesiz Allah Alîm’dir – Hakîm’dir.”

Allah bütün hallerinizi bilir, verdiğinde ve mahrum bıraktığında hikmet sahibidir.

29- قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ - وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ **“Kendilerine kitap verilenlerden Allah’a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah’ın ve Resûlünün haram kıldığını haram saymayan ve hak dini din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşı.”**

“Allah’a ve ahiret gününe iman etmeyen”

Bakara sûresinin başında beyan ettiğimiz gibi, kitap ehlinde olanlar Allah’a ve peygambere gereği gibi iman etmediklerinden, onların imanı iman gibi değildir.

“Allah’ın ve Resûlünün haram kıldığını haram saymayan”

Kitap ve Sünnetle haramlığı sabit olan şeyleri haram saymazlar.

Veya onlar mensuh olan dinlerinin aslına, itikad ve amel bakımından muhalefet ederler.

“Hak dini din edinmeyen”

Diğer dinleri nesheden ve ibtal eden Hak dini din olarak seçmezler.

Kendileri için belirlenmiş olan cizyeyi onlardan alın.

Ayette bu alma şekli عَنْ يَدٍ “an yedin” ifadesiyle anlatılır. Bununla şöyle manalara dikkat çekilmiştir:

-“Onlar size boyun eğmiş oldukları bir halde alın.”

-“Başkalarıyla göndermek tarzında değil, bizzat kendi ellerinden alın.” Bundan dolayı cizye ödemede vekalet men edilmiştir.

-“Zengin olanlarından alın.” Bundan dolayı “onların fakirlerinden alınmaz” denilmiştir.

-Veya “onlar aciz ve zelil, siz ise onlar üzerinde hâkim bir el olarak alın.”

-“Peşin olarak alın.”

-Veya “onlara nimet olarak cizye alın.” Çünkü cizye ile hayatlarını devam ettirmek, onlara büyük bir nimettir.

“Küçülerek”

Onlar zelil bir vaziyette iken, bu şekilde onlardan cizye alın.

Ayetin mefhumu, cizyenin sadece ehl-i kitaptan alınmasını gerektirir. Şu rivayet de bunu teyid eder:

Hız. Ömer Mecusilerden cizye almazdı. Ancak Abdurrahmân Bin Avf, Hız. Peygamberin bir Mecusiden cizye aldığını ve “onlara ehl-i kitap muamelesi uygulayın” dediğini söyleyince, onlardan da cizye almaya başladı. Çünkü onların da kitap ehli olma ihtimali vardır, bundan dolayı ehl-i kitaba dâhil edilmişlerdir. Ama diğer kâfirlere gelince, Şafî mezhebine göre onlardan cizye alınmaz. Ebu Hanifeye göre ise alınır, ancak Arab müşriklerinden alınmaz. Çünkü Zühri'den rivayet edildiğine göre Hız. Peygamber Arablar dışında diğer puta tapanlarla barış yapmıştır. İmam-ı Malike göre ise, mürted (dinden çıkan) dışında bütün kâfirlere cizye alınır.

Cizyenin en az miktarı zengin-fakir herkes için bir dinardır. Ebu Hanife şöyle der:

Zengin olan kırk sekiz dirhem, orta halli bunun yarısı, kazancı olan fakir dörtte birini öder. Kazancı olmayan fakirden ise bir şey alınmaz.

Ehl-i Kitabın Din Adamları

30- وَقَالَتِ الْيَهُودُ عُزَيْرٌ ابْنُ اللَّهِ “Yahudiler, “Üzeyir Allah’ın oğludur” dediler.”

Bunu söyleyenler ilk dönem Yahudilerinden veya Medine Yahudilerinden bazıları idi. Bunu söylemeleri, Buhtunnasr olayından sonra içlerinde Tevratı ezbere bilen kalmaması sebebiyle idi. Allah Hz. Üzeyri yüz yıl ölü olarak beklettikten sonra diriltti, o da kendilerine Tevratı ezbere yazdırdı. Onun haline hayret ettiler “böyle bir şey ancak Allahın oğlu için olur” dediler.

“Üzeyir Allahın oğludur” demelerine delil, bu ayeti bilmelerine ve anlamamaya çok istekli olmalarına rağmen yalanlayamamalarıdır.

وَقَالَتِ النَّصَارَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ “Hristiyanlar da “Mesih Allah’ın oğludur” dediler.”

Bu da Hristiyanlardan bir kısmının sözüdür. Onları böyle demeye sevkeden durum babasız çocuk olmasını imkânsız görmeleri veya Hz. İsanın yaptığı anadan doğma körlerin gözünü açmak, cüzzamlıları iyileştirmek ve ölüleri diriltmek fiillerini ancak bir ilahın yapacağını düşünmeleridir.

ذَلِكَ قَوْلُهُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ “Bu, onların ağızlarıyla söylediği bir sözdür.”

Bu ifade, şu açılardan değerlendirilebilir:

“Bunu bizzat ağızlarıyla söylediler” şeklinde bir te’kid ve mecazen olmadığını beyandır.

Veya bu söz delil ve tahkikden uzak mücerret bir sözdür. Böyle bir söz, ağızdan çıkan, ama hariçte bizzat mefhumu olmayan bir lakırdıdan ibaretir.

يُضَاهَوْنَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ “Onların bu sözleri daha önce inkâr etmiş kimselerin söylediklerine benziyor.”

Onlardan öncekiler de böyle demişlerdi. Bundan murat onların atalarıdır. Demek ki küfür eskiden beri onlarda görülen bir durumdur.

Veya bundan murat müşriklerdir, onlar da “melekler Allahın kızlarıdır” demişlerdi.

Veya zamir Hristiyanlara ait olsa, onlardan önce böyle diyenler Yahudiler olur.

“Allah onları kahretsin!” قَاتَلَهُمُ اللَّهُ

Bu, bir bedduadır. Veya onların sözlerinin çirkinliğinden bir taaccüp ifade eder.

“Nasıl da çevriliyorlar!” اِنِّى يُؤْفَكُونَ

Nasıl da haktan batıla çevriliyorlar?!

31- “اِتَّخَذُوا اٰخْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ اَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَالْمَسِيحِ ابْنِ مَرْيَمَ” (Yahudiler) Allah’ı bırakıp hahamlarını; (Hristiyanlar ise) rahiplerini ve Meryem oğlu Mesih’i rab edindiler.”

Allahın helal kıldığını haram, haram kıldığını helal saymalarında onlara itaat ederek veya onlara secde ederek bunları Allah’tan gayrı rab’ler edindiler.

“Oysa, bunlar ancak bir tek ilaha ibadet etmekle emrolunmuşlardı.” وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا إِلَهًا وَاحِدًا

Ama Peygambere ve Allahın itaatini emrettiği ulu’l-emr gibilere itaat ise, gerçekte Allaha itaatten ibarettir.

“O’ndan başka hiçbir ilâh yoktur.” لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ

“O, onların şirk koştukları her şeyden münezzehtir.” سُبْحَانَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ

Allah, şerîki olmaktan münezzehtir.

32- “يُرِيدُونَ أَنْ يُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ” Allah’ın nurunu ağızlarıyla söndürmek istiyorlar.”

Allahın nurundan murat

-Onun birliğine ve çocuktan mukaddes oluşuna delalet eden hücceti,

-Kur’an,

-Veya Hz. Muhammedin (asm) nübüvvetidir.

“Allah ise, nurunu tamamlamak dışında bir şeye razı değildir.” وَيَأْبَى اللَّهُ إِلَّا أَنْ يُتِمَّ نُورُهُ

Allah ise tevhidi i'la etmek (yüceltmek) ve İslâmı aziz kılmaktan başkasına razı olmaz.

Ayet, onların Hz. Muhammedin nübüvvetini ıbtal etmek isteyişleriyle ilgili bir temsil olarak da görülebilir. Afakta yayılmış büyük bir nuru söndürmek için ağzıyla üfleyen nasıl onu söndüremezse, bu müşrikler de emellerine ulaşamayacaklardır.

“Kâfirler hoşlanmasalar da.” وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ

33- O ki, "هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ" onu bütün dinlere üstün kılmak için Peygamberini hidayet ve hak din ile gönderdi."

“Müşrikler hoşlanmasalar da.” وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ

Ayetin bu kısmı, önceki ayetin bir açıklaması gibidir.

Önceki ayette “**kâfirler hoşlanmasalar da**” denilmişti. Burada ise “**müşrikler hoşlanmasalar da**” denildi. Bunda, onların peygamberi inkâr etmelerine, Allaha şirk koşmayı da ilave ettiklerine delâlet vardır.

“Onu bütün dinlere üstün kılmak için” ifadesi, hak dine bakar.

Veya Peygambere râci de olabilir.

“**Din**” kelimesindeki elif-lâm cins ifade eder. Yani, Allah İslamı diğer dinlere hâkim kılacak, İslam dini onları neshedecek, veya diğer din mensuplarına hâkim kılacak, onları zilletle maruz bırakacak.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ كَثِيرًا مِنَ الْأَخْبَارِ وَالرُّهْبَانِ لَيَأْكُلُونَ أَمْوَالَ النَّاسِ 34-
بِالْبَاطِلِ “Ey iman edenler! Hahamlardan ve rahiplerden birçoğu, in-
sanların mallarını haksız yollarla yiyorlar.”

İlâhî hükümlerde rüşvet alıyorlar. Ayette “mal almak” yerine **“mal yemek”** ifadesi kullanıldı. Çünkü maldan en büyük maksat, onu yemektir.

“Ve Allah yolundan alıkoyuyorlar.” وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ

Allah yolu, Allahın dinidir.

وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يَنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ

يُالِيمُ “Altın ve gümüşü yığan ve onları Allah yolunda harcamayanları elem dolu bir azapla müjdele.”

Kitap ehlinde olan âlimler ve ruhbanların çoğu altını ve gümüşü depolarlar, Allah yolunda harcamazlar.

Ancak, ayeti yeni bir cümle olarak değerlendirecek, bunlardan murat Müslümanlar da olabilir. Onu yığıp da hakkını vermeyenler, kitap ehlinde olup da rüşvet gibi haram yollarla mal yiyenlerle beraber tutulmuştur.

Şu rivayet, ayetin Müslümanlarla alakasına delalet eder: Bu ayet nazil olduğunda, ayetin hükmü Müslümanlara ağır geldi. Hz. Ömer gidip durumu Hz. Peygambere söyledi.

Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

“Allahın size zekâtı farz kılması, ancak ve ancak geriye kalan malınızın tertemiz olması içindir.”

Yine Hz. Peygamber şöyle buyurur: “Zekâtını veren kişi, altın ve gümüş yığmakla suçlanmaz.” Çünkü malı yığmakla ilgili tehdit, Allah yolunda infak etmeyenler içindir.

Hz. Peygamberin “geriye sarı ve beyaz bırakan, bunlarla dağlanır” sözü ve benzerleri, zekâtı verilmeyen altın-gümüş içindir.

Ebu Hüreyre’den nakledildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurur: “Altın ve gümüşü olup da bunların hakkını (zekâtını) vermeyen kimsenin kıyamet günü sırtı dağlanır.”

Elem dolu azaptan murat, altın ve gümüşle dağlanmaktır.

35- يَوْمَ يُحْمَىٰ عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ “O gün bunlar cehennem ateşinde kızdırılacak.”

Hz. Ali şöyle der: Dört bin ve aşağısı nafakadır, fazlası ise, bunları yığmaktır.

فَتَكْوَىٰ بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ وَظُهُورُهُمْ “Sonra da onların alınları, yanları ve sırtları bunlarla dağlanacak.”

Çünkü onların malı toplaması ve tutması zenginlikle gözde olmak ve lezzetli yemekler, kıymetli elbiselerle keyif sürmek içindi.

Veya dilenciden yüz çevirmeleri, onlara sırtlarını dönmeleri yüzünden bu azaları dağlanacak.

Veya görülen azaların en şereflieleri olmalarından dolayı bunlar nazara

verildi. Çünkü bunlar en önemli azalar olan beyin, kalp ve ciğeri içine alırlar.

Veya bunlar dört cihetin asıllarıdır, bedenin ön, arka ve iki yanını oluştururlar.

“İşte bu, kendiniz için biriktirip sakladığınız şeylerdir.”

Kendi menfaatinize yaptığınız şey tümüyle size zarar oldu, lezzet almak isterken bunlarla azap gördünüz.

“Haydi tadın bakalım, biriktirip sakladıklarınızı!”

Malı yığmanızın vebalini veya yığdıklarınızın vebalini tadın bakalım.

36- **إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ** “Şüphesiz Allah’ın gökleri ve yeri yarattığı günkü kitabında, Allah katında ayların sayısı on ikidir.”

“Allahın kitabı”ndan murat levh-i mahfuz olabildiği gibi, “Allahın hükmünde” manası da olabilir.

“Gökleri ve yeri yarattığı günkü kitabında”

Yani bu, Allahın ecranı ve zamanları yarattığından bu yana nefsu’l-emirde sabit bir durumdur.

“Bunlardan dördü haram aylardır.”

Bu dört haram aydan biri Recep ayı, diğer üçü ise ardı ardına gelen Zülkade, Zülhicce ve Muharrem aylarıdır.

“İşte bu, Allah’ın dosdoğru dinidir.”

Bu dört ayın haram aylar kılınması Hz. İbrahim ve Hz. İsmailin dininde yer alan bir durumdur, Arablar, onlardan bunu miras almışlardır.

“Öyleyse o aylarda kendinize zulmetmeyin.”

Bu aylarda bunların hürmetini kırarak ve haram şeyler işleyerek kendinize zulmetmeyin.

Cumhura göre bu dört ayda savaş yasağının hükmü kaldırılmıştır. Bu durumda **“o aylarda kendinize zulmetmeyin”** ifadesini o aylarda işle-

nen günahlarla te'vil ettiler. Mesela harem bölgesinde ve ihramlı iken işlenen günahlar, başka zamanda işlenenlere göre daha büyük günahlardır.

Atâdan şöyle rivayet edilir: İnsanların harem dâhilinde ve haram aylarda savaşmaları helâl değildir. Ancak kendilerine savaş açılırsa karşılık verirler.

Haram ayların hükmünün mensuh olduğunu şu rivayet teyid eder: “Hz. Peygamber (asm) Şevval ve Zilkade aylarında Taifi kuşattı ve Huneinde Hevazin ile savaştı.”

“Onların sizinle toptan savaşmaları gibi, siz de müşriklerle toptan savaşın.”

“Bilin ki Allah, müttakilerle beraberdir.”

Ayetin bu kısmı, takvaları sebebiyle onlara bir müjde ve zafer garanti-sidir.

37- “Nesi’, ancak küfürde daha da ileri gitmektir.”

Nesi’ haram aylardan birini başka bir aya te’hir etmektir.

Arablar İslâm öncesinde onların savaş hâli devam ederken haram ay gelse, onu helâl aylardan sayıyor onun yerine başka aylardan birini haram yapıyorlardı. Öyle ki bu ayları sabit aylar olarak görmeyip sadece adede itibar ettiler.

Bu tarz bir te’hirin küfürde ziyadelik olması, Allahın helâl kıldığını haram ve haram kıldığını helâl kabul etmekten dolayıdır. Bu da, kendi küfürlerine yeni bir küfür katmaktır.

“İnkâr edenler bununla saptırılır.”

“Onu (haram ayı) bir yıl helâl sayıyorlar.”

“Bir yıl da haram sayıyorlar.”

Denildi ki: İlk defa bunu ihdas eden, Cenade Bin Avf’tır. Hac mevsiminde devesinin üzerinde doğrulur ve “ilahlarınız Muharrem ayını size helâl kıldı, siz de helâl kılınız” derdi. Sonra kabileler içinde dolaşır “ilahlarınız size Muharremi haram kıldı, siz de onu haram kılınız” derdi.

“Bunu Allah’ın haram kıldığı ayların sayısına uygun getirip böylece Allah’ın haram kıldığını helâl kılmak için yapıyorlar.”

Böylece vakte riayet etmeden sadece dört ay haram olmasını esas alırlardı.

زُيِّنَ لَهُمْ شَوْءُ أَعْمَالِهِمْ “Onların bu çirkin işleri, kendilerine güzel gösterildi.”

وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ “Allah, inkârcı toplumu doğru yola iletmez.”

Allah ihtidaya ulaştıran bir hidayetle, o inkarcılara hidayet etmez.

Cihada Teşvik

38- **“Ey iman edenler! Size ne oldu?”** يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَا لَكُمْ

“Size “Allah yolunda sefere çıkın” denilince, yere çakılıp kaldınız.” إِذَا قِيلَ لَكُمْ افْعُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ اثَّاقَلْتُمْ إِلَى الْأَرْضِ

Sebeb-i Nüzûl

Bu, Tebük seferinde olmuştu. Tebük seferi Taif'ten dönüşte gerçekleşti. Mevsim yaz idi, gidilecek mesafe uzak ve düşman da sayıca çoktu. Bu yüzden bu sefere çıkmak Müslümanlara zor geldi.

“Yoksa ahiretten vazgeçip dünya hayatına razı mı oldunuz?” أَرْضَيْتُمْ بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الْآخِرَةِ

Ahirete ve nimetlerine bedel, yoksa dünya hayatına razı mı oldunuz?

“Oysa dünya hayatının metali, ahiret yanında ancak pek az birşeydir.” فَمَا مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ إِلَّا قَلِيلٌ

39- **“Eğer sefere çıkmazsanız, Allah elem dolu bir azap ile sizi cezalandırır.”** إِلَّا تَنْفَرُوا يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا

Bu, bir kıtlık veya düşmanın galip gelmesi olabilir.

“Ve yerinize sizden başka bir kavim getirir.” وَيَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ

Eğer siz Allah yolunda sefere çıkmazsanız, Allah Yemen ehli ve İran halkı gibi itaatkâr olanları sizin yerinize getirir.

“Ve O'na hiçbir zarar veremezsiniz.” وَلَا تَضُرُّهُ شَيْئًا

Sizin işi ağırdan almanız Onun dininin galip gelmesine zarar vermez. Çünkü O, her şeyden müstağnidir, hiçbir meselede yardıma ihtiyacı yoktur.

“Ona hiçbir zarar veremezsiniz” ifadesindeki zamir, Hz. Peygambere de raci olabilir. Yani, siz sefere çıkmamakla Peygambere zarar veremezsiniz. Çünkü Allah O'na korumayı ve yardımı/ zaferi vaat etti. O'nun vadi ise hakır.

“Allah, her şeye kadirdir.” وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

Her şeye gücü yetiği için elbette sebepleri değiştirmeye ve medet olmandan zafer vermeye de kâdirdir. Ayetin devamı buna bir misaldir:

40- “Eğer siz Ona (Peygamber’e) yardım etmezseniz, Allah Ona yardım etmişti.” إِلَّا تَنْصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللَّهُ

Şayet siz O’na yardım etmezseniz., Allah geçmişte yardım ettiği gibi gelecekte de yardım eder.

“Hani o inkâr edenler onu iki kişiden biri olarak (Mekke’den) çıkarmıştı.” إِذْ أَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُوا ثَانِيَ اثْنَيْنِ

Peygamberin yanında sadece bir kişi vardı. Şayet siz Ona yardım etmezseniz, Allah O’na zaferi vacip kılmıştır. Ona burada anlatılan zor durumda yardım ettiği gibi, elbette başka durumlarda da zillete maruz bırakmaz.

Ayette Hz. Peygamberin vatanından çıkarılmasının kâfirlere nisbet edilmesi, buna sebebiyet vermelerindendir. Çünkü O’nu öldürmeye veya çıkarmaya kesin niyetlenmişlerdi. Allah da vatanından çıkmasına izin verdi.

“Hani o ikisi mağarada idiler.” إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ

Ayette bahsi geçen yer, Sevr dağının tepesinde küçük bir mağaradır. Bu dağ Mekke’nin sağ tarafında yer alır.

“Hani o arkadaşına şöyle diyordu.” إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ

Hiz. Peygamberin bu mağaradaki arkadaşı Ebu Bekirdir (r.a.).

“Üzülme, çünkü Allah bizimle beraberdir.” لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا

“Allah, korumasıyla ve yardımıyla bizimle beraberdir.” Rivayete göre, müşrikler iz sürerek mağaranın üstüne kadar geldiler. Hiz. Ebubekir, Hiz. Peygambere üzüldü. Bunun üzerine Hiz. Peygamber şöyle dedi: “Üçüncüleri Allah olan iki kişiyi sen ne zannediyorsun?”

Allahu Teâlâ onlara mağarayı göstermedi, etrafında dolaştılar, ama onu göremediler.

Denildi ki: Hiz. Peygamber ve Hiz. Ebubekir mağaraya girdiklerinde Allah iki güvercin gönderdi. Bunlar, mağaranın alt kısmını yuva edinip yumurtladılar. Örümcek de mağaranın üzerine ağnı ördü.

“Allah da ona sekinesini indirdi.” فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ

Burada zamir hem Hz. Peygambere, hem de Hz. Ebu Bekire râci olabilir. Ebubekire râci olması daha açıktır, çünkü sıkıntıdaydı.

وَأَيَّدَهُ بِجُنُودٍ لَّمْ تَرَوْهَا “Sizin görmediğiniz birtakım ordularla onu destekledi.”

“Görülmeyen ordular” meleklerdir. Allah, peygamberini mağarada korumak için onları gönderdi.

Veya murat, Cenab-ı Hakkın düşmana karşı Bedir, Hendek ve Huneyn savaşında melekler göndermesi de olabilir. Bu durumda bu cümle, ayetin başındaki “Allah O’na yardım etmişti” cümlesine atfedilmiş olur.

وَجَعَلَ كَلِمَةَ الَّذِينَ كَفَرُوا السُّفْلَى “İnkâr edenlerin kelimesini en aşağıda kıldı.”

Kâfirlerin kelimesi, şirk ve küfre davettir.

وَكَلِمَةُ اللَّهِ هِيَ الْعُلْيَا “Allah’ın kelimesi ise, en yücedir.”

Allahın kelimesi ise tevhid ve İslam’a davettir.

Allah bunu, peygamberini kâfirlerin elinden kurtarıp salimen Medine’ye ulaştırarak yaptı.

Veya Bedir ve benzeri savaşlarda meleklerle teyid ederek yaptı.

Veya genel anlamda, nerede olursa olsun O’nu koruyarak ve yardım ederek yaptı.

“Allahın kelimesi” derken, bu öncesine atıfla nasb ile okunabilecek iken merfu okunmasında Allahın kelimesinin kendi zâtında yüksek olduğunu hissettirmek vardır. Allahın kelimesinden başkası ise, her ne kadar bazan yüksek görülse de, bu yükselişte ne bir sebat vardır ne de bir itibar.

وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ “Allah, Azîz’dir – Hakîm’dir.”

İşinde Azîzdir, tedbirinde hikmetlidir.

41- اِنْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالاً “İster hafif, ister ağır olarak seferber olun.”

Bu, şu şekillerde olabilir:

-Hoşlansanız da, nefsinize zor gelse de,

-Aileniz az da olsa, çok da olsa,

-Binekli veya yürüyerek,

-Hafif veya ağır silahlarla,

-Sağlam veya hasta iken her hâl u kârda Allah yolunda sefere çıkın.

Sefer emri geldiğinde, âmâ bir zât olan İbnu Ümmi Mektum “Benim de sefere çıkmam gerekiyor mu?” diye sordu. Hz. Peygamber “evet” cevabını verdi. Bunun üzerine **“Köre güçlük yoktur, topala güçlük yoktur, has-taya da güçlük yoktur.”** (Nur, 61) ayeti indi.

“Ve mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda cihad edin.”

Bunlardan biri veya her ikisi, hangisine imkân bulabilirseniz Allah yolunda cihad ediniz.

“Eğer bilerseniz bu sizin için daha hayırlıdır.”

Böyle cihad etmeniz, elbette cihadı terk etmenizden sizin için daha hayırlıdır. Eğer hayrın ne olduğunu biliyorsanız, bunun da hayır olduğunu bilirsiniz.

Veya “eğer bunun hayır olduğunu bilerseniz, sizin için daha hayırlıdır. Çünkü Allahın bunu haber vermesi doğrudur, öyleyse bu hayra koşunuz.”

42- “Eğer yakın bir dünya menfaati ve kolay bir yolculuk olsaydı, mutlaka sana uyarlardı.”

Şayet onların çağrıldığı şey kolay elde edilir dünyevî bir fayda veya orta halli bir sefer olsaydı, Sana muvafakat ederlerdi.

“Fakat meşakkatli yol, onlara uzak geldi.”

Lakin meşakkatle kat edilecek mesafe kendilerine uzak geldi.

“Onlar, “Eğer gücümüz yetseydi, elbette sizinle beraber çıkardık” diye Allah’a yemin edecekler.”

Sen Tebük seferinden döndüğünde, geride kalanlar özür beyan ederek yemin edecekler. “Biz şayet mal ve beden itibariyle müsait olsak elbette sizinle beraber çıkardık” diyecekler.

Bu, Kur’an mu’cizelerindendir. Çünkü vukuundan evvel, olacak olayı haber vermektedir.

“Kendilerini helâke sürüklüyorlar.”

Azaba maruz bırakmakla kendilerini helâk ediyorlar.

Ayetin bu kısmı, biraz önce geçen “Allah’a yemin edecekler” kısmından bedeldir. Çünkü yalan yere yemin etmek, nefsi azaba bırakmaktır.

وَاللّٰهُ يَعْلَمُ اِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ “Allah biliyor ki onlar kesinlikle yalancıdırlar.”

Allah onların bu meselede yalancı olduklarını bilmektedir. Çünkü isteseler sefere çıkabilirlerdi.

Tebük Seferi - 1

43- عَفَا اللَّهُ عَنْكَ “Allah seni affetsin.”

لِمَ أَذِنْتَ لَهُمْ “Niçin onlara izin verdin?”

Ayette Hz. Peygamberin izin vermekle hata ettiğine bir kinaye vardır. Çünkü “Allah seni affetsin” demek, hatanın varlığını gösterir. Yani, “onlar senden izin isteyip yalandan gerekçeler söylediklerinde niye onlara izin verdin, keşke bir şey demeseydin.”

حَتَّى يَسِيْنَ لَكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَتَعْلَمَ الْكَاذِبِينَ “Ta ki doğru söyleyenlerin kimler olduğu sana netleşse ve yalancıların kimler olduğunu bilseydin.”

Özür beyan etmede doğru söyleyenleri ortaya çıkarsan ve kimlerin o konuda yalancı olduklarını bilseydin.

Denildi ki: Hz. Peygamber (asm) kendisine emredilmeyen iki şey yaptı: Bedir esirleri için fidye aldı ve Tebük seferinde münafıklara izin verdi. Her ikisinde de ilâhî itaba muhatap oldu.⁶

لَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ 44- “Allah’a ve ahiret gününe iman edenler, mallarıyla ve canlarıyla cihad etmek hususunda senden izin istemezler.”

Mü’minlerin Allah yolunda cihad için Senden izin almaları şeklinde bir durum yoktur. Çünkü onlardan hâlis olanlar zâten cihada can atarlar, O konuda izin beklemezler, nerede kaldı “biz katılmayabilir miyiz?” şeklinde izin istesinler.

وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ “Allah, müttakileri bilendir.”

Ayetin bu kısmı, onların takvasına şahadet eder ve bunun karşılığını vermeyi de vaat eder.

⁶ “Denildi ki” şeklinde bir anlatım, o görüşün zayıflığına delalet eder. Beydâvî, -diğer müelliflerin de yaptığı gibi- önce kuvvetli olan görüş veya görüşleri zikreder, ardından zayıf olan görüşlere dikkat çeker. Dolayısıyla, temel bir İslamî eserde gördüğümüz her naklin, mutlaka müellif tarafından kabul edilmesi gerekmez.

45- “Senden izin isteyenler, ancak Allah’a ve ahiret gününe iman etmeyenlerdir.”

Ayette, Allaha ve ahiret gününe imanın özellikle zikredilmesi, cihada sevk eden veya mani olan şeyin bu ikisine inanmak veya inanmamak olduğunu hissettirmek içindir.

“Onların kalpleri şüpheye düşmüştür.”

“Bundan dolayı onlar, şüpheleri içinde bocalayıp dururlar.”

Onlar, şüpheleri içinde şaşkın, ne yapacaklarını bilmez bir haldedirler.

46- “Şayet cihada çıkmak isteselerdi, elbette onunla ilgili olarak bir takım hazırlıklar yaparlardı.”

“Fakat Allah davranmalarını kerih gördü.”

“Böylece onları yoldan alıyordu.”

Onlar çıkmadılar, işi ağırdan aldılar, çünkü Allah onların yola çıkmak için harekete geçmelerini kerih gördü de, korkaklık ve tembelliklerinden dolayı onları alıyordu.

“Ve onlara, “oturun oturanlarla beraber” denildi.”

Ayetin bu kısmı, Allahın onların çıkmasını kerih görerek kalplerine bu manayı ilka etmesini bir temsildir.

Veya şeytanın “oturun oturduğunuz yerde” şeklindeki vesvesesini beyandır.

Veya birbirlerine söyledikleri sözü hikâye etmektir.

Veya Hz. Peygamberin onlara sefere gelemeyecek kimseleri hatırlatarak “oturun oturanlarla beraber” demesidir.

Veya yine Hz. Peygamberin sefere gelemeyenleri değil de gelmeyenleri nazara vererek onlara böyle hitap etmesidir.

Bu son iki durum da, geride kalmak isteyen münafıkları zemmetmekten (kınamaktan) hâli değildir.

47- “Şayet sizin içinizde sefere çık-salardı, size bozgunculuktan başka bir katkıları olmazdı.”

Şayet çıksalar, içinizde fesat ve şer çıkarmaktan başka işleri olmazdı.

Ayetin ifadesinden, “zaten Müslümanların kendi içinde fesat ve şer vardı, bunlar da gelse, bu daha da artardı” manası çıkarılamaz.

“Aranızda koştururlardı.” وَلَا أَوْصَعُوا خِلَالَكُمْ

Aranıza katılırlar, söz dolaştırırlar, huzursuzluğa yol açarlardı. Veya, sizi desteksiz bırakmaya, hezimete sebebiyet verirlerdi.

“Sizi fitneye düşürmeye çalışırlardı.” يَبْغُونَكُمْ الْفِتْنَةَ

Aranızda ihtilaf çıkarmak için sizi fitneye düşürmeye çalışırlardı.

Veya kalplerinize korku düşürmek isterlerdi.

“Aranızda onları dinleyecek kişiler de vardı.” وَفِيكُمْ سَمَاعُونَ لَهُمْ

İçinizde bazıları zayıftır, onların sözüne kulak verir ve onlara itaat eder.

Veya içinizde bazı söz taşıyıcılar çıkar, sizden duyduklarını onlara nakleder.

“Allah, zalimleri hakkıyla bilendir.” وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ

Allah onların içlerini ve onlardan ne geleceğini bilir.

“Andolsun, bunlar daha önce de fitne çıkarmak istemişlerdi.” لَقَدْ ابْتَغُوا الْفِتْنَةَ مِنْ قَبْلُ -48

Senin işini bozmak, ashabını birbirine düşürmek istediler.

Bu kısım, Uhud savaşındaki bir duruma işarettir. Münafıkların reisi İbnu Übey ve onun arkadaşları Tebük seferinde Rasullullah ve ashabı ile önce çıkıp sonra geri döndükleri gibi, Uhud savaşında da cepheden dönmüşlerdi.

“Ve sana karşı türlü türlü işler çevirmişlerdi.” وَقَلَّبُوا لَكَ الْأُمُورَ

Onlar sana tuzak ve hileler kurdular, senin emrini iptal için insanların görüşlerini değiştirmeye çalıştılar.

“Nihayet hak geldi.” حَتَّىٰ جَاءَ الْحَقُّ

Ta ki zafer ve ilâhî te'yid ile hak geldi.

“Allah'ın emri üstün oldu.” وَظَهَرَ أَمْرُ اللَّهِ

Allahın dini yüceldi.

“Onlar istemedikleri hâlde.” وَهُمْ كَارِهُونَ

Onlar hoşlanmamalarına rağmen böyle oldu.

Bu iki ayet, onların geri kalmalarına mukabil Hz. Peygamberi ve mü'minleri bir tesellidir. Ve Cenab-ı Hakkın niçin onları geride bıraktığının ve çıkmalarından hoşlanmamasının beyanıdır. Onların perdelerini yırtmak ve sırlarını açmaktır, mazeretlerini ortadan kaldırmaktır. Ve Hz. Peygamberin onlara izin vermede acele etmesinden kaynaklanan durumu bir telafidir.

49- **“Onlardan bazısı ‘Bana izin ver ve beni fitneye düşürme’ diyor.”**

Bir kısmı geride kalmak isterken böyle diyecekler. Yani, “bana izin vermezsen fitneye düşmüş olurum.”

Bu ifade tarzında bu kimselerin izin verilse de verilmese de zaten geride kalacaklarını hissettirmek vardır.

Veya “izin vermezsen malım ve ailem perişan olacak, izin vererek kurtar beni. Çünkü peşimde onlara bakacak kimse yok” manasını ifade eder.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, münafıklardan Ced Bin Kays Hz. Peygambere Tebuk seferi öncesi şöyle dedi: “Ensar bilirler ki ben kadınlara düşkün biriyim. Beni sarışın Rum kadınlarıyla fitneye düşürme! Ben malımla yardım edeyim, beni bırak.”

50- **“Bilesiniz ki onlar (böyle diyerek) fitnenin ta içine düştüler.”**

Yani, bulundukları hâl zâten fitnedir, gitmeleri gereken bir seferden geri kalmak, fitne değil de nedir?

Veya kendilerinde münafıklık görülmesi de bir fitnedir.

51- **“Şüphesiz ki cehennem, kâfirleri kuşatmıştır.”**

Kıyamet günü cehennem onları her taraftan kuşatmıştır.

Hatta şu hayatta da kuşatmıştır. Çünkü cehennemi netice verecek sebeplerin onları kuşatması, cehennemin onları kuşatması gibidir.

52- **“Sana bir iyilik isabet etse, bu onları üzer.”**

Bazı savaşlarında sana zafer ve ganimet gibi bir iyilik gelse, şiddetli hasetlerinden dolayı, üzümler.

“Eğer başına bir musîbet gelirse şöyle derler:”
 “Biz tedbirimizi önceden almıştık.”

Uhud'da olduğu gibi çetin bir durumla karşılaşsan, geri kalmaktan dolayı kendi yaptıklarını beğenirler.

“Ve sevinerek dönüp giderler.”

51- “De ki: Bize, Allah'ın bizim için yazdığından başkası isabet etmez.”

Bundan murat şunlar olabilir:

-Bize ancak Allahın takdir ettiği zafer,

-Veya şehit olmak,

-Veya Levh-i mahfuzda bizim için yazdığı ne ise, o nasip olacak. Bu yazılan şey, sizin muvafık veya muhalif olmanızla değişmez.

“O bizim Mevla'mızdır.”

O bizim yardımcımızdır, işlerimizi yürütendir.

“Mü'minler yalnızca Allah'a tevekkül etsinler.”

Çünkü, onların hakkı, başkasına tevekkül etmemektir.

52- “De ki: Sizin bizimle ilgili beklediğiniz şey, ancak iki güzelden biridir.”

Bunlardan biri galip gelmek, diğeri de şehit olmaktır.

“Biz ise, sizinle ilgili Allah'ın kendi katından veya bizim ellerimizle size gelecek bir azabı bekliyoruz.”

Allahtan gelen azap semadan bir felaket, mü'minlerin eliyle gelen azap ise, onların eliyle kâfir olarak savaştta öldürülmeleri olabilir.

“Haydi bekleyin bakalım.”

“Biz de sizinle birlikte beklemekteyiz.”

Akıbetimizin ne olacağını gözleyin bakalım, biz de sizin akıbetinizin ne olduğunu gözleyeceğiz.

Tebük Seferi - 2

53- **“De ki: İster gönüllü, ister gönülsüz olarak infak edin, sizden asla kabul olunmayacaktır.”**

Ayet, haber manasında bir emirdir. Yani, ister hoşlanarak isterse de kerhen nasıl infakta bulunursanız bulunun, bu infaklarınız kabul edilmeyecek.

Bunun ifade ettiği mana, her iki şekilde de kabul edilmemesinin eşit olduğunu daha etkin bir şekilde anlatmaktır.

Ayet, peygamberimize gelip de “beni fitneye düşürme, ben malımla yardım edeyim” diyen Ced Bin Kays’ın sözüne cevap gibidir.

Onların infakının kabul edilmemesi iki şekilde olabilir:

1-Ya kendilerinden bir şey alınmaz.

2-Veya alınsa bile bundan bir sevap göremezler.

“Çünkü siz, fasık bir topluluk oldunuz.”

Ayetin bu kısmı niçin kabul edilmeyeceğinin sebebini beyan eder. Devamında bunun açıklaması ve anlatımı vardır.

54- **“Onların infaklarının kabul edilmemesi şundandır:”**

“Onlar Allah ve Rasûlünü inkar ettiler.”

Yani, onların nafakalarının kabulüne engel olan durum, ancak küfürle-ridir.

“Namaza ancak tembel tembel gelirler.”

“İnfaklarını da ancak istemeye istemeye verirler.”

Çünkü onlar infak ederken ve namaz kılarken bir sevap ummuyorlar, bunları terk durumunda da bir cezadan korkmuyorlar.

55- **“Onların malları ve evladı seni imrendirmesin.”**

Çünkü bu şekilde geniş imkânlar içinde olmaları bir istidraçtır ve kendilerine bir vebaldir. Ayetin devamı bunu ortaya koymaktadır:

إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا “Allah onlara, bununla (mal ve evlatla) ancak dünya hayatında azap etmeyi istiyor.”

Mal ve evlâdın onlara dünyada azap olması:

- Bunları toplamak ve korumak için çok zorluklarla karşılaşmaları,
- Bunlarla ilgili gördükleri şiddetli durumlar ve musibetlerdir.

وَتَزَهَّقَ أَنْفُسُهُمْ وَهُمْ كَافِرُونَ “Bir de canlarının kâfir olarak çıkmasını.”

Böylece onlar bu mallarla oyalanırken akıbeti düşünmeyecek, kâfir olarak can vereceklerdir. Bu da onlar için bir istidraçtır.

56- وَيَخْلِفُونَ بِاللَّهِ إِنَّهُمْ لَمِنْكُمْ “Kesinlikle sizden olduklarına dair Allah’a yemin ederler.”

“Oysa onlar sizden değillerdir.”

وَلَكِنَّهُمْ قَوْمٌ يَفْرَقُونَ “Fakat onlar korkudan ödleri patlayan bir topluluktur.”

Onlar, sizin müşriklere yaptığınızı kendilerine yapmanızdan korkuyorlar, bir takiyye olarak Müslüman olduklarını izhar ediyorlar. Gerçekte ise onların kalpleri iman etmemiştir.

57- لَوْ يَجِدُونَ مَلْجَأً أَوْ مَغَارَاتٍ أَوْ مُدْخَلًا لَوَلَّوْا إِلَيْهِ وَهُمْ يَجْمَحُونَ “Şayet sığınacak bir yer veya (gizlenecek) mağaralar yahut girilecek bir delik bulsalar, hemen koşarak oraya kaçarlardı.”

Şayet sığınacakları bir kale veya mağaralar veya saklanacakları bir delik bulsalar, elbette hiç sağa sola bakmadan doludizgin giden bir at gibi gayet süratle o tarafa koşarlardı.

58- وَمِنْهُمْ مَّنْ يَلْمِزُكَ فِي الصَّدَقَاتِ “İçlerinden sadakalar konusunda sana dil uzatanlar da var.”

فَإِنْ أُعْطُوا مِنْهَا رَضُوا “Kendilerine ondan bir pay verilirse, hoşnut olurlar.”

وَإِنْ لَّمْ يُعْطُوا مِنْهَا إِذَا هُمْ يَسْخَطُونَ “Eğer kendilerine ondan bir pay verilmezse, hemen kızarlar.”

Münafıklardan Ebu Cüvvaz hakkında indiği söylenir. Şöyle demişti: “Sahibinizi görmüyor musunuz? Sizden alınan sadakaları koyun çobanlarına veriyor ve âdil olduğunu iddia ediyor!”

Bir başka rivayette ise, ilerde Haricilerin reisi olacak İbnu Zü'l-Huvaysıra hakkında indiği ifade edilir. Hz. Peygamber (asm) Huneyn ganimetlerini dağıtırken yeni Müslüman olan Mekkelilere biraz fazla vererek gönüllerini hoşnut etmek istedi. (Müellefe-i kulûb) Bunun üzere, bahsi geçen kişi “Ya Rasulullah, âdil ol!” dedi. Hz. Peygamber şöyle cevap verdi: “Yazıklar olsun sana! Ben adil olmazsam kim âdil olur?”

59- **وَلَوْ أَنَّهُمْ رَضُوا مَا آتَاهُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ** “Ne olurdu bunlar, Allah ve Rasûlünün kendilerine verdiği razı olsalardı.”

Keşke onlar peygamberin kendilerine verdiği ganimet veya sadakadan razı olsalardı.

Ayette “**Allah ve rasulünün verdiği**” derken Allahın da vermesinden bahsedilmesi, hem Allahı tazim, hem de peygamberin yaptığının O’nun emriyle olduğuna uyarıda bulunmak içindir.

وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ “Ve şöyle deselerdi: Allah Bize yeter.”

سَيُؤْتِينَا اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَرَسُولُهُ “Allah bize lütfundan verecek, Onun rasulü de.”

İşte bunlar, Allah ve Rasulünün verdiği razı olup “Allahın lütfu bize yeter. O bize lütfuyla sadaka veya başka bir ganimet verecek. Peygamber de şimdi verdiğiinden daha fazlasını verecek.”

إِنَّا إِلَى اللَّهِ رَاغِبُونَ “Bizim bütün rağbetimiz Allah’adır.”

“Biz Allahın kendi lütfundan bizleri zengin kılacağına rağbet ediyoruz” deselerdi elbette kendileri için çok daha hayırlı olurdu.

Cenab-ı Hak, daha sonra Hz. Peygamberin yaptığını tasvip ve tahkik olarak sadakaların verileceği yerleri beyan etti ve şöyle buyurdu:

60- **إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ** “Sadakalar ancak şunlar içindir.”

Yani, zekâtlar şu sayılacak kimseler içindir, başkalarına verilemez.

Ayetin bu kısmı, onların Hz. Peygamberi ayıplamaları ganimetlerde değil de, zekâtın taksiminde olduğuna bir delildir.

لِلْفُقَرَاءِ “Fakirler.”

Fakir, malı ve kazancı olmayan kimsedir, “Bıçak kemiğe dayandı” deyi-mi kabîlinden, fakirin ihtiyacı son derece şiddetlidir.

وَالْمَسَاكِينَ “Miskinler.”

Miskin ise, malı veya kazancı olduğu halde kendisine yetmeyen kimse-dir. Miskin kelimesi “sükûn” kökünden gelir. Sanki acz, onu sükûna maruz bırakmıştır. Cenab-ı Hakkın “**Gemi, denizde çalışan bazı miskinlere aitti.**” (Kehf, 79) buyurması, miskinın mal veya kazanç sahibi kimse olması-na delâlet eder. Hz. Peygamber (asm) miskinliği ister, fakirlikten ise Allaha sığınırdu.

Fakir ve miskin arasındaki bu farkı, “**Veya hiçbir şeyi olmayan bir miskine.**” (Beled, 16) ayetine dayanarak aksiyile açıklayanlar da olmuştur.

وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهِ “O işte çalışan görevliler.”

Zekâtın verildiği başka bir yer, onun tahsili ve toplanmasında çalışan-lardır.

وَالْمَوْلَةَ قُلُوبُهُمْ “Müellefe-i kulûb.”

Bunlar İslâm’a girmiş, ama niyetleri henüz zayıf kimselerdir.

Veya seçkin kimseler olup bunlara vererek ve hatırlarını hoş yaparak, benzerlerini de İslâma çekebilmek umulur. Hz. Peygamber Uyeyne Bin Hısn, Akra Bin Hâbis ve Abbas Bin Mirdas’a bu niyetle vermişti.

Müslüman olması umulan eşrafın da bu sınıfa girdiği söylenmiştir. An-cak en doğrusu şudur ki, Hz. Peygamber bunlara zekâtтан değil, ganimet-lerden kendine has olan beşte birlik kısımdan vermekteydi.

Denildi ki: Müellefe-i kulûb hissesi, Müslümanların sayısını çoğaltmaya yönelikti. Allah İslâmı aziz kılıp ehlini çoğaltınca bu pay düştü.⁷

وَفِي الرِّقَابِ “Köleler.”

Efendisine belli bir ücreti ödeyip hürriyetine kavuşmak üzere sözleşme yapan kölelere taksitlerinde yardımcı olmak

Veya doğrudan onları satın alıp hürriyetine kavuşturmak.

⁷ Bu, Hz. Ömerin görüşü ve uygulamasıdır. Ancak bu uygulamadan hareketle müellefe-i kulûb hissesinin kıyamete kadar düştüğünü zannetmek yanlış olur. Hz. Ömerin yaptığı, kendi devrinin bir özelliğidir, sonraki devirler için bağlayıcı bir hüküm getirmez.

İmam-ı Malik ve Ahmed Bin Hanbel, esirlerin fidyelerini ödemeyi de buna dâhil ettiler.

وَالْغَارِمِينَ “Borçlular.”

-Kişi, masiyete veya israfa dayalı olmadan borçlanmış ve ödeyecek imkanı yoksa,

-Veya velev zengin de olsalar, kişiler arasını düzeltmek için verilebilir.

Hadiste şöyle bildirilmiştir:

“Şu beş durum dışında zengine sadaka helâl olmaz:

1-Allah yolunda savaşa katılan.

2-Borçlu kimse.

3-Parasını vererek sadaka malı satın alan kişi.

4-Fakir komşusuna verilen sadakanın hediye edildiği zengin kimse.

5-Zekât memuruna.

وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ “Allah yolunda.”

Cihada sarfetmek üzere, gönüllü olarak katılanlara, bunlara cihad mal-zemesi alımında.

Köprü ve baraj yapımlarında da kullanılabileceği ifade edildi.⁸

وَابْنِ السَّبِيلِ “Yolda kalmışlar.”

Malından ayrı kalmış yolcu.

فَرِيضَةً مِنَ اللَّهِ “Allah tarafından böyle farz kılındı.”

وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ “Allah Alîm’dir – Hakîm’dir.”

Allah her şeyi yerli yerine koyar, ilim ve hikmetle hükmeder.

Ayetin zahiri, zekâta istihkakın sadece bu sekiz sınıfa has olmasını gerektirir. Ayrıca onlardan her sınıfa verilmesi ve aralarında dengenin gözetilmesini icap ettirir. İmam-ı Şafii bu görüştedir. Hz. Ömer, Huzeyfe, İbnu Abbas ve sahabe ve tâbiinden bazı zâtlar ise, hepsine eşit olarak değil, gerekirse bir tek sınıfa verilebileceğini söylediler. Diğer üç mezhep imamı da bu görüştedirler. Şafî mezhebinden bazıları da bunu ifade etmişlerdir. Şeyhim ve babam da derdi ki:

“Ayet, zekâtın bunların dışında kimseye verilmeyeceğini beyan eder, yoksa bunların hepsine taksim edilmesini değil.”

⁸ Yani, Allah yolunda olmak şartıyla, maddî-manevî cihadla ilgili masraflarda zekât fonundan yararlanılabilir.

Tebük Seferi - 3

61- وَمِنْهُمْ الَّذِينَ يُؤْذُونَ النَّبِيَّ - “Onlardan öyleleri var ki, Peygamber’i incitiyorlar.”

وَيَقُولُونَ هُوَ أذُنٌ “Ve “O bir kulaktır” diyorlar.”

“O her söyleneni dinleyen ve tasdik eden bir kulak” diyorlar.

“Kulak” denilmesi mübalağa içindir. Sanki O, çokça kulak vermesi habisiyle tamamen bir kulak sayılmıştır. Benzeri bir yaklaşımla casusa da “göz” denilir.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre münafıklar şöyle demişlerdi: “Muhammed, dinleyen bir kulak. Dilediğimizi deriz, sonra O’na varırız, O da bizim dediğimizi tasdik eder.”

قُلْ أَدُنْ خَيْرٌ لَكُمْ “De ki: O, sizin için bir hayır kulağıdır.”

“Evet, O bir kulaktır. Lakin O’nu kınadıkları şekilde değil, hayrı dinleyen ve kabul eden bir kulaktır.”

Ardından bunu şöyle tefsir etti:

يُؤْمِنُ بِاللَّهِ “Allah’a inanır.”

O Peygamber, vasıl olduğu delillerle Allahı tasdik eder.

وَيُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِينَ “Mü’minlere güvenir.”

Onların halis niyetini bilip tasdik eder.

وَرَحْمَةً لِلَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ “Ayrıca sizden iman edenlere de bir rahmettir.”

O, sizden iman izhar edenleri kabul etmesi, sırrını açığa çıkarmaması yönüyle bir rahmettir.

Bunda şu manaya tenbih vardır: Onun sizin sözünüzü kabul etmesi, sizin halinizi bilmemesinden değil, size şefkat ve merhametindendir.

وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ رَسُولَ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ “Allah Rasûlünü incitenlere elem dolu bir azap vardır.”

Verdikleri eza sebebiyle, onlar için elîm bir azap vardır.

62- يَخْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ لِيُرْضَوْكُمْ “Sizi razı etmek için, Allah’a yemin ederler.”

Ey mü’minler! O münafıklar söyledikleri bu söz veya seferden geri durmaları sebebiyle mazeret hususunda size yemin ederler.

وَاللَّهُ وَرَسُولُهُ أَحَقُّ أَنْ يُرْضَوْهُ إِنْ كَانُوا مُؤْمِنِينَ “Eğer mü’min iseler, Allah ve Rasûlü’nü razı etmeleri daha layıktır.”

Hâlbuki Allah ve Rasulü, taat ve muvafakat ile razı edilmeye daha layıktır.

Ayette Allah ve Rasulünden bahisle beraber, “layıktır” şeklinde müfret zamir getirilmesi şu cihetlerden olabilir:

-İki razı olma olayı, aslında birbirinin lâzımıdır.

-Kelâm, Hz. Peygambere eziyet edilmesi ve O’nun râzı edilmesi hakkındadır.

-Veya kelim şöyle takdir edilebilir: Allah razı edilmeye en layıktır, peygamber de böyledir.

63- أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّهُ مَنْ يُحَادِدِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَأَنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدًا فِيهَا “Allah’a ve Rasûlüne karşı gelen kimseye, içinde ebedî kalacağı cehennem ateşinin olduğunu bilmediler mi?”

ذَلِكَ الْخِزْيُ الْعَظِيمُ “İşte, büyük zillet budur.”

Daimi helak, böyle olan kimse içindir.

64- يَخْذَرُ الْمُنَافِقُونَ أَنْ تُنَزَّلَ عَلَيْهِمْ سُورَةٌ تُنَبِّئُهُمْ بِمَا فِي قُلُوبِهِمْ “Münafıklar, onlara kalplerinde olanı tek tek haber verecek bir sûrenin indirilmesinden sakınırlar.”

“Onlara”

Münafıklar, kalplerinde ne olduğunu haber veren, perdeyi üzerlerinden kaldıran bir sûrenin mü’minlere inmesinden sakınırlar.

Zamirin münafıklara raci olması da caizdir. Yani münafıklar, kendileri hakkında, kendi niyetlerini açığa çıkaran bir sûre inmesinden rahatsız olur-

lar. Çünkü onlar hakkında inen, okunması ve kendi aleyhlerinde kullanılması cihetiyle, onların zararınadır. Bu, onların küfürlerinde de mütereddit olduklarına, Hz. Peygamberin durumu hakkında net bir hükme varamadıklarına delalet eder.

Denildi ki: Ayetin üslûbu, emir manasında haberdır. Yani, “o münafıklar kendileri hakkında bir sûre inmesinden sakınsınlar!”

Denildi ki: Onlar kendi aralarında istihza yollu “ya hakkımızda sırlarımızı açığa vuran bir sûre inerse” diyorlardı.

قُلِ اسْتَهْزِؤْا “De ki: Alay edin bakalım!”

إِنَّ اللَّهَ مُخْرِجٌ مَا تَحْذَرُونَ “Şüphesiz Allah, sakındığınız o şeyi ortaya çıkaracaktır.”

65- وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ - “Eğer kendilerine (niçin alay ettiklerini) sorsan, “Biz sadece lâfa dalmıştık ve oynuyorduk” derler.”

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, münafıklardan bir grup Tebük seferinde İslâm ordusu içinde Hz. Peygamber hakkında şöyle dediler: “Şu adama bakın, Şamın saraylarını ve kalelerini fethetmek istiyor, heyhat, heyhat!”

Allahu Teâlâ onların dediklerini Hz. Peygambere haber verdi. O da onları çağırdı. “Şöyle şöyle dediniz” dedi. Onlar ise inkâr ile “Vallahi öyle bir şey olmadı. Ne senin hakkında bir şey dedik ne de ashabın hakkında. Lakin bu uzun yolda sefer daha rahat geçsin diye kendi aramızda şakalaşıyorduk” dediler.

قُلِ أَبِاللَّهِ وَآيَاتِهِ وَرَسُولِهِ كُنتُمْ تَسْتَهْزِؤْنَ “De ki: Allah’la, O’nun âyetleriyle ve peygamberiyle mi alay ediyordunuz?”

Yani, bunlar hakkında şakayla da olsa istihza olmaz.

Ayet, onların yalandan mazeretlerinin bir kıymet ifade etmediğini anlatır.

66- لَا تَعْتَذِرُوا “Boşuna özür dilemeyin.”

Özür beyanıyla meşgul olmayın. Çünkü bunun yalandan bir özür olduğu bellidir.

قَدْ كَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ “İmanınızdan sonra küfre girdiniz.”

Daha evvelinde iman izhar etmişken, Hz. Peygamberi üzmekle ve O'nun aleyhinde konuşmakla küfür izhar etmiş oldunuz.

“İçinizden bir kısmını affetsek bile, mücrim oldukları için bir kısmını azaplandıracağız.”

Tevbe ve samimiyetleri veya eza etmek ve dalga geçmekten sakınmaları sebebiyle sizden bir taifeyi bağışlasak da, münafıklıkta ısrar eden veya eza ve istihzaya atılanları cezalandıracağız.

Tebük Seferi - 4

67- **“Münafık erkekler ve münafık kadınlar birbirlerindendir.”**

Bir şeyin parçaları nasıl ona benzerse, erkek ve kadın münafıklar da nifakta ve imandan uzak olmada birbirlerine benzerler.

Onlar daha önce “biz sizdeniz” şeklinde yemin etmişlerdi. Ayetin bu kısmı onları red ile, “Hayır, onlar sizden değildir, onlar birbirlerinden-dir” demektir. Ayetin devamı da buna delil gibidir. Çünkü ayetin devamında, onların hâlinin mü'minlerin hâlinin tam zıddı olduğu beyan edilmekte ve şöyle denilmektedir:

“Kötülüğü emredip iyiliği yasaklarlar.”

Onlar, küfür ve masiyetle münkeri emrederler.

İman ve taatten ise, nehyederler.

“Ellerini de sıkı tutarlar.”

Ellerini iyilik yapmaktan sıkı tutarlar.

Elin sıkılığı, cimrilikten kinayedir.

“Allah'ı unuttular, O da onları unuttu.”

Onlar Allahı anmaktan gafil oldular ve itaati terk ettiler.

O da onları lütfundan ve fazlından mahrum bıraktı.

“Şüphesiz münafıklar, fasıkların ta kendileridir.”

O münafıklar inat etmekte ve hayırlı şeylerden çıkmakta zirvededirler.

68- **“Allah, münafıkların ve küfürün narı olan cehennemde ebedî kalmak üzere cehennem ateşini va'detti.”**

“O, onlara yeter.”

Böyle bir akıbet ve ceza onlara yeter!

Bu ifadede cehennem azabının azametine bir delil vardır.

لَعَنَهُمُ اللَّهُ “Allah, onları lânetledi.”

Allah onları rahmetinden uzak kıldı ve zillete düşürdü.

وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّهِيمٌ “Onlar için sürekli bir azap vardır.”

69- كَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ “(Ey münafıklar!), Siz de tıpkı sizden öncekiler gibisiniz.”

“Onlar sizden daha güçlü, mal ve evlatça sizden daha varlıklı idiler.”

فَاسْتَمْتَعُوا بِخَلَاقِهِمْ “Onlar paylarına düşenden faydalanmışlardı.”

Onlar, dünya lezzetlerinden nasipleri olan şeylerden faydalandılar.

“Sizden öncekilerin, paylarına düşenden faydalandığı gibi siz de payınıza düşenden öylece faydalandınız.”

Ayet, önceki dönemlerde yaşayıp da, gelip geçici şehvetlerle nakıs lezzetlerden faydalanan ve bu fani isteklerle akıbeti düşünmekten ve gerçek lezzetleri elde etmekten uzak kalan kimseleri kınamakta ve onların yolunda olan muhataplarına da bu şekilde bir uyarıda bulunmaktadır. Çünkü, bu muhatapların hâli onların hâline benzemekte ve onların gittiği yoldan gitmektedirler.

وَحُضِنْتُمْ كَالَّذِي خَاضُوا “Sizden önce batağa dalanlar gibi siz de daldınız.”

O batıla dalanlar gibi siz de daldınız.

إِنَّهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ أُولَئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ “İşte onların dünya ve ahirette amelleri boşa gitmiştir.”

Bu yaptıklarından dolayı onlar dünya ve ahirette sevaba layık olmadılar.

وَأُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ “Ve işte onlar, ziyana uğrayanların ta kendileridir.”

Hem dünyayı ve hem de ahireti kaybettiler.

أَلَمْ يَأْتِهِمْ نَبَأُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَقَوْمِ إِبْرَاهِيمَ -70-
 وَأَصْحَابِ مَدْيَنَ وَالْمُؤْتَفِكَاتِ “Onlara, kendilerinden öncekilerin;
 Nûh Kavmi’nin, Âd’in, Semûd’un, İbrahim Kavmi’nin, Medyen
 Ashabı’nın ve mü’tefikat’ın haberi gelmedi mi?”

Bunlardan Nûh kavmi tufanda boğularak öldü.

Âd kavmi rüzgar ile helâk edildi.

Semud, şiddetli bir sarsıntıyla helak oldu.

Hz. İbrahimin kavmi helâk oldu, Nemrut da sivrisinekle ölüp gitti.

Medyen ashabı, Hz. Şuayb’ın kavmidir, bulutun bir gölge gibi her tara-
 fı kapladığı günde ateş ile helak edildi.

Mü’tefikat, Hz. Lûtun üstü altına getirilen beldeleridir. Ayrıca gökten
 başlarına özel taş yağdırıldı.

Mü’tefikattan murat ısrarla dini yalanlayan kimselerin beldeleri de olabi-
 lir. Bunların üstünün altına gelmesi, hallerinin hayırdan şerre çevrilmesidir.

أَتَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ “Peygamberleri onlara apaçık mu’cizeler getir-
 mişti.”

فَمَا كَانَ اللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ “Allah, onlara zulmediyor değildi.”

Allahın âdetinde, bazı insanların suçsuzla zulmen ceza vermesi gibi bir
 durum yoktur.

وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ “Lâkin onlar nefislerine zulmediyorlardı.”

Lakin onlar, küfür ve yalanlama ile kendilerini azaba maruz bırakmakla,
 kendi kendilerine zulmediyorlardı.

71- “Mü’min erkekler ve
 mü’min kadınlar birbirlerinin dostlarıdır.”

Daha önce “Münafık erkekler ve münafık kadınlar birbirlerinden-
 dir” denilmişti. Burada da ona mukabil mü’minlerin birbirinden olduğu
 bildirildi.

يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ “Onlar, iyiliği emreder, kötülük-
 ten alıkoyarlar.”

وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ “Namazı dosdoğru kılarlar.”

وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ “Zekâtı verirler.”

وَيُطِيعُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ “Allah ve Resûlüne itaat ederler.”

أُولَئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللَّهُ “İşte Allah bunlara merhamet edecektir.”

إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ “Şüphesiz Allah Azîz’dir – Hakîm’dir.”

Allah **Azîz’dir**, her şeye galiptir, dilediğini yapmak O’na gayet kolaydır. **Hakîm’dir**, her şeyi yerli yerince yerleştirir.

72- “وَعَدَ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ” Allah mü’min erkeklere ve mü’min kadınlara, altlarından ırmaklar akan cennetler vaad etti.”

خَالِدِينَ فِيهَا “Orada ebedi kalacaklardır.”

وَمَسَاكِينَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتٍ عَدْنٍ (vaat etti.)” Ayrıca Adn cennetlerinde hoş meskenler

Bunlar, nefislerin beğendiği veya kendisinde hoş bir hayatın yaşanacağı meskenlerdir.

Hadiste şöyle bildirilir: “Cennetin meskenleri inci, zebced ve kırmızı yakuttan yapılmış köşklendir.”

Bir başka hadiste ise şöyle denilir:

“Adn cenneti, hiçbir gözün görmediği ve hiçbir kalbe hutur etmemiş Allahın diyarıdır. Burada sadece nebiler, sıddıklar ve şehitler oturur. Cenab-ı Hak şöyle der: “Sana girene ne mutlu!”

Cenab-ı Hak ardından daha büyüğünü vaad ederek şöyle bildirdi:

وَرِضْوَانٌ مِّنَ اللَّهِ أَكْبَرُ “Allah’ın rızası ise en büyüktür.”

Çünkü Allahın rızası, her saadetin ve kerametın başlangıcıdır. Vusûle nail olmaya ve likayı elde etmeye vesile olur.

Hiz. Peygamberden şöyle rivayet edilir:

“Allahu Teâlâ cennet ehline şöyle der:

-Halinizden razı mısınız?

-Evet, razıyız. Nasıl razı olmayalım ki, mahlûkatından hiçbirine vermediklerini bize verdin.

-Size, bundan daha efdalini vereceğim.

-Bundan daha efdal ne olabilir ki?

-Size rızamı helâl kılacağım. Dolayısıyla ebediyen size kızmayacağım.”

ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ “İşte büyük kurtuluş budur.”

“İşte bu” ifadesiyle Allahın razı olması veya vaad edilenlerin tamamı kastedilmektedir.

Bu, en büyük kurtuluştur. Bunun yanında, dünya ve içindeki her şey küçük kalır.

Tebük Seferi - 5

73- يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ “Ey peygamber! Kâfirlere ve münafıklara karşı cihad et.”

Kâfirlere karşı cihad yeri geldiğinde kılıçla, münafıklara karşı cihad ise onları ilzam ile susturmak, had cezalarını tatbik etmekle olur.

وَاعْلُظْ عَلَيْهِمْ “Ve onlara karşı katı ol.”

وَمَا لَهُمْ جَهَنَّمَ “Onların varacakları yer cehennemdir.”

وَبِئْسَ الْمَصِيرُ “Orası Ne kötü bir varış yeridir!”

74- يَخْلِفُونَ بِاللَّهِ مَا قَالُوا “Bir şey söylemediklerine dair Allah’a yemin ediyorlar.”

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Hz. Peygamberin (asm) Tebük seferi iki ay sürdü. Bu arada Kur’an ayetleri iniyor, geride kalanları ayıplıyordu. Cellas Bin Süveyd şöyle dedi: Eğer Muhammedin kardeşlerimiz hakkında söyledikleri hak ise, biz eşekten daha fenayız.”

Onun böyle dediği Rasulullaha ulaştı. Onu çağırıp niye böyle söylediğini sorguladı. Cellas, böyle bir şey demediğine yemin etti. Bunun üzerine ayet nazil oldu, o da tevbe etti, tevbesinde samimi oldu.

وَلَقَدْ قَالُوا كَلِمَةَ الْكُفْرِ “Andolsun onlar küfür sözünü söylediler.”

وَكَفَرُوا بَعْدَ إِسْلَامِهِمْ “İslâm’a girdikten sonra küfre döndüler.”

Müslüman olduklarını ilan ettikten sonra küfür izhar ettiler.

وَهُمْوَا بِمَالِهِمْ يَنَالُوا “Ayrıca başaramadıkları şeye yeltendiler.”

Hız. Peygambere suikast girişiminde bulundular. Münafıklardan onbeş tanesi Tebük dönüşünde Hız. Peygamberi gece vakti sarp bir yerden geçerken bineğinden düşürmek hususunda plan kurdular. Ammar Bin Yasir Hız. Peygamberin bineğinin yularını tutmuş çekiyor, Huzeyfe de ardından sevk ediyordu. O esnada Huzeyfe deve sesleri ve silah şakırtıları duydu. “Ey Allahın düşmanları defolun, defolun” diye bağırdı, onlar da kaçıp gitti.

Onların nail olamadıkları şeye niyetlenmeleri, Hz. Peygamberi ve mü'minleri Medineden çıkarmaları veya Hz. Peygamber istemese bile, münafıkların başı İbnu Selûlû başlarına reis yapmak istemeleri olabilir.

“Sırf, Allah ve Resûlü kendi lütfu ile onları zengin kıldığı için intikama niyetlendiler.”

Medine halkının çoğu geçim sıkıntısı çekiyordu. Hz. Peygamber onlara geldiğinde ganimetlerle zengin oldular.

“Eğer tevbe ederlerse, kendileri için hayırlı olur.”

“Eğer yüz çevirirlerse, Allah onları dünyada ve ahirette elem dolu bir azapla azaplandıracaktır.”

Şayet nifakta ısrar ile yüz çevirirlerse, dünyada katl ile, ahirette de ateş ile onlara elim bir azap verir.

“Artık onlar için yeryüzünde ne bir dost, ne de bir yardımcı vardır.”

75- “İçlerinden kimi de Allah’a şöyle söz vermişti: Eğer bize lütfundan verirse, mutlaka bol bol sadaka veririz ve mutlaka salihlerden oluruz.”

Ayet, Salebe Bin Hâtîb hakkında indi. Salebe, Hz. Peygambere gelip “Beni malla rızıklandırması için Allaha dua et” dedi. Hz. Peygamber şöyle cevap verdi: Şükrünü eda edebildiğin az mal, şükrünü eda edemeyeceğin çok maldan daha hayırlıdır.”

Bu cevap üzerine Salebe geri döndü.

Ancak daha sonra tekrar geldi ve şöyle dedi: “Seni hak ile gönderene yemin ederim ki, şayet Allah beni mal ile rızıklandıırırsa, her hak sahibine hakkını vereceğim.”

Bunun üzerine Hz. Peygamber ona dua etti. O da koyun aldı, aldığı koyunlar kurtçukların çoğalması gibi çoğalmaya başladı. Öyle ki Medine onlara dar geldi. Bunun üzerine Salebe bir vadiye yerleşti, cemaattan ve Cum’adan kesildi. Hz. Peygamber Salebenin durumunu sordu, kendisine şöyle denildi: “Bir vadiye sığmayacak kadar malı çoğaldı.”

Hız. Peygamber bunu duyunca “Salebeye yazık oldu!” dedi.

Daha sonra Hız. Peygamber iki zekât memurunu zekâtları toplamak üzere görevlendirdi. İnsanlar zekâtlarını bunlara veriyorlardı. Salebeye de uğradılar, zekâtını istediler. Zekâtla ilgili inen ayetleri okudular.

Salebe şöyle dedi: “Bu ancak cizyedir. Bu ancak cizyenin kardeşidir. Şimdi dönün, ben bir düşüneyim.” Bunun üzerine ayet nazil oldu. Hakkında ayet inince, Salebe Hız. Peygambere zekâtını getirdi.

Hız. Peygamber “Allah senden zekât almaktan beni men etti” buyurdu. Salebe, pişmanlığından başına toprak saçmaya başladı. Hız. Peygamber şöyle dedi: “Bu senin suçun. Sana emretmişim, ama beni dinlemedin.”

Salebe Hız. Peygamberin vefatından sonra zekâtını Hız. Ebubekire getirdi, kabul etmedi. Sonra Hız. Ömerin hilafeti zamanında O’na getirdi, O da kabul etmedi. Hız. Osman devrinde öldü gitti.

76- **فَلَمَّا أَتَاهُمْ مِنْ فَضْلِهِ بَخِلُوا بِهِ** “Fakat Allah, lütfundan onlara verince, onda cimrilik ettiler.”

Allahın hakkını vermediler.

77- **وَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُعْرِضُونَ** “Ve yüz çevirerek dönüp gittiler.”

Onlar, Allaha itaatten yüz çevirmeyi âdet hâline getirmiş bir topluluktur.

77- **فَاعْقَبَهُمْ نِفَاقًا فِي قُلُوبِهِمْ إِلَى يَوْمِ يَلْقَوْنَهُ بِمَا أَخْلَفُوا اللَّهَ مَا وَعَدُوهُ وَبِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ** “Allah’a verdikleri sözü tutmadıkları ve yalan söyledikleri için O da kalplerine, kendisine kavuşacakları güne kadar (sürecek) bir nifak soktu.”

Allah da onların bu fillerinin akıbetini kalplerinde bir nifak ve kötü bir itikad kıldı.

Zamir, cimriliğe de raci olabilir. O zaman mana şöyle olur: “Onlardaki bu cimrilik yerini kalblerde yerleşen bir nifaka bıraktı.”

Allaha kavuşmaktan murat,

-Ölümlle Allaha kavuşmak,

-Veya amellerinin karşılığına kavuşmak olabilir. O da kıyamet günü olacaktır.

Böyle bir akıbete maruz kalmaları,

1-Sadaka vermeleri ve salih olmaları hususunda sözlerinde durmamalarındandır.

2-Ve bir de o vaat ettikleri şeyde yalancı olmalarındandır. Çünkü vaadi-ni yerine getirmemek yalanı tazammun eder, böyle olunca iki cihetle çirkin olur.

Veya yalancı olmaları sırf vaat meselesinde olmayıp, genelde yalan konuşmalarıdır.

78- **“Bilmediler mi Allah onların içlerinde gizlediklerini ve fısıltılarını bilir ve Allah gaybleri çok iyi bilendir..”**

O münafıklar veya Allaha söz veren o kimseler, onların içlerinde gizledikleri nifakı veya sözlerinde durmamaya kati niyetli oluşlarını, aralarında mü'minleri rencide edici fısıldaşmalarını veya zekâta “haraç” demelerini Allahın bildiğini bilmediler mi?

“Ve Allah gaybleri çok iyi bilendir.”

O, Allâmu'l-guyup olduğundan, yani bütün gizli şeyleri bildiğinden, bu halleri O'na gizli değildir.

79- **“Sadakalar hususunda gönüllü bağışta bulunan mü'minlerle, güçlerinin yettiğinden başkasını bulamayanları çekıştirip onlarla alay edenler var ya.”**

Sebeb-i Nüzûl

Rivayet edilir ki, Hz. Peygamber (asm) sadakaya teşvik etti. Abdurrahmân Bin Avf, dörtbin dirhem getirdi ve dedi: “Sekiz bin dirhemim vardı. Rab-bim için dört binini tasadduk ettim, dört binini de ailemin geçimi için bıraktım.”

Hz. Peygamber şöyle dedi. “Allah verdiğini de, tuttuğunu da mübarek etsin.”

Hz. Peygamberin bu duası sonucu Allahu Teâlâ Abdurrahmân Bin Avfa öyle bir bereket ihsan etti ki, iki hanımından birine, servetinin sekizde birinin yarısı olan seksen bin dirhem düştü.

Bu arada Asım Bin Adiy yüz yük hurmayı zekât olarak getirdi. Ensardan Ebu Akil ise bir avuç hurma getirip şöyle dedi: “Cerin yanında iki avuç hurmaya gün boyu çalıştım. Bir avuç hurmayı aileme bıraktım, bir

avuç da buraya getirdim.” Hz. Peygamber, bu bir avuç hurmanın sadakaların arasına saçılmasını emretti. İşte, bu durumları gören münafıklar şöyle dediler:

“Abdurrahmân ve Asım, ancak riya için verdiler. Allah ve Rasulü Ebu Akıl’ın verdiği bir avuç sadakaya elbette muhtaç değildir. Lakin o, kendisinin de sadaka verenler arasında anılmasını istedi.”

İşte, bu olaylar üzerine ayet nazil oldu.

﴿سَخِرَ اللَّهُ مِنْهُمْ﴾ “İşte asıl Allah onlarla alay eder.”

Bu, “Allah onlarla alay eder.” (Bakara 15) ayetinde de olduğu gibi, “Allah onların dalga geçmelerinin cezasını verir” manasına gelir.

﴿وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ “Onlar için elem dolu bir azap vardır.”

Küfürlerine mukabil, onlar için elîm bir azap vardır.

﴿إِشْتَغْفِرْ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ ۚ ۸۰﴾ “Onlar için Allah’dan ister mağfiret dile, ister dileme.”

﴿إِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ ۚ﴾ “Onlar için yetmiş kere mağfiret dilesen de Allah onları asla affetmeyecek.”

İbnu Übey, münafıkların reisi idi. Oğlu Abdullah ise, samimi bir müslümandı.

Babası hastalandığında Hz. Peygamberin ona istiğfar etmesini istedi. Hz. Peygamber de isteğine muvafakat edince, üstteki ayet nazil oldu. Hz. Peygamber bunun üzerine “yetmişten daha fazla istiğfar edeceğim” deyince de şu ayet nazil oldu:

“Onlara mağfiret dilesen de, dilemesen de onlar için birdir. Allah onları asla bağışlamayacaktır.” (Münafikun, 6)

Çünkü Hz. Peygamber yetmiş ifadesini kesret değil, belli bir adet olarak anladı. Zira bir rakamın belli bir adedi ifade etmesi asıldır. Allahu Teâlâ ise bundan muradın tahdid değil teksir olduğunu beyan etti. Yedi, yetmiş, yedi-yüz ve emsali adetlerin çokluktan kinaye kullanılmaları meşhurdur.

﴿ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ﴾ “Çünkü onlar Allah ve Rasûlünü inkâr ettiler.”

Ayette şu manaya bir işaret vardır:

Mağfiretten ümit kesmek ve Senin istiğfarının kabul edilmemesi, ne Al-

lahın bunu esirgemesinden ne de Senden bir kusurdandır. Onların bağışlanmaması, buna kabiliyetlerinin olmayışındandır. Çünkü küfürleri mağfirete manidir.

وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ **“Allah ise fasıklar güruhuna hidayet etmez.”**

Allah, inkârlarında inatçı olan fasıklara hidayet etmez. Bu, önceki hükme bir delil gibidir. Çünkü kâfirin mağfireti küfürden tamamen kopmasıyla ve hakka irşad ile olur. Küfre tamamen dalmış ve âdeta kendine bir tabiat edinmiş olan kimse, küfürden kurtulamaz ve yola gelmez.

Ayette Hz. Peygamberin istiğfarda mazur olduğuna bir tenbih vardır. O da, dalaletin onlar hakkında tabiat haline geldiğini bilmediği sürece, onların imanından ümitsizliğe düşmemesidir. Yasak olan istiğfar, onların iman etmiyeceklerini bildikten sonra yine istiğfarda bulunmaktır.

Nitekim **“Peygambere ve mü’minlere, -yakınları da olsalar- cehennem ehli oldukları açıkça kendilerine belli olduktan sonra, müşrikler için mağfiret dilemeleri uygun değildir.”** (Tevbe, 113) ayeti bunu beyan etmektedir.

Tebük Seferi - 6

81- **فَرِحَ الْمُخَلَّفُونَ بِمَقْعَدِهِمْ خِلَافَ رَسُولِ اللَّهِ** “Seferden geri kalanlar (münafıklar) Allah Resûlünün hilafına oturup kalmalarına sevindiler.”

وَكَرِهُوا أَنْ يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ “Ve mallarıyla ve canlarıyla Allah yolunda cihad etmekten hoşlanmadılar.”

Onlar, Allaha itaat ile mallarıyla ve canlarıyla cihad etmek yerine, gevşekliği ve rahatı tercih ettiler.

Ayette, mal ve canını Allahın rızasını tahsil uğrunda feda etmek yerine rahata talip olan mü'minlere de bir tariz vardır.

وَقَالُوا لَا تَنْفِرُوا فِي الْحَرِّ “Bu sıcakta sefere çıkmayın” dediler.”

Münafıklar bunu birbirlerine söylemiş olabilirler, mü'minleri durdurmak için onlara da söylemiş olabilirler.

قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ أَشَدُّ حَرًّا “De ki: Cehennem ateşi daha sıcaktır.”

Ama siz bu muhalefetle cehennem ateşini yazın sıcaklığına tercih ettiniz.

لَوْ كَانُوا يَفْقَهُونَ “Keşke anlasalardı!”

Varacakları yerin cehennem olacağını keşke bilselerdi!

Veya oranın nasıl bir yer olduğunu bilselerdi, rahatı Allaha itaate karşı tercih etmezlerdi.

82- **فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلًا وَلْيَبْكُوا كَثِيرًا جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ** “Kazandıklarının cezası olarak, artık az gülsünler, çok ağlasınlar.”

Ayet, dünya ve ahirette akıbetlerinin ne olacağını haber vermektedir. Bunun mutlaka olacağını ifade için geniş zaman sığıası ile ifade etmek yerine, emir sığıasıyla bildirdi.

Gülmek ve ağlamak, sürur ve gamdan kinaye de olabilir. “Az” ifadesinden murat, bunun hiç olmamasıdır. Yani, “az gülsünler” ifadesi “gülmesinler” demektir.

83- **“Eğer Allah seni onlardan bir grubun yanına döndürür de, onlar (sefere) çıkmak için senden izin isterlerse, de ki:”**

Ayette **“onlardan”** ifadesiyle Tebük seferine katılmayan münafıklar kastedilmiştir. Ayrıca, Medinede kalanların hepsi münafık da değildi.

İşte, Medineye varırsan ve oradaki münafıklar başka bir sefer için çıkmaya izin isterlerse, onlara de ki:

“Benimle birlikte artık asla çıkamazsınız.”

“Ve benimle birlikte hiçbir düşmanla asla savaşamazsınız.”

Ayetin nehiy manasında ihbarda bulunması daha etkili bir anlatım içindir.

“Çünkü siz baştan yerinizde oturup kalmaya razı oldunuz.”

Ayet, önceki hükmün sebebini beyan eder. Onların mücahitler divanından düşürülmesi, birinci defa Tebük seferine çıkmada geride kalmalarına bir cezadır.

“Şimdi de geri kalanlarla birlikte oturun.”

Geride kalan kadınlar, çocuklar gibi siz de kalın, çünkü cihada layık değilsiniz.

84- **“Ve onlardan ölen birinin asla namazını kılma.”**

Münafıkların reisi İbnu Selûl, hastalandığında Hz. Peygamberi çağırdı. Hz. Peygamber geldiğinde kendisi için istiğfarda bulunmasını, kendi elbisesini kefen olarak kullanmasını ve cenaze namazını kıldırmasını istedi. Öldüğünde Hz. Peygamber, onun tekfininde kullanılmak üzere elbisesini gönderdi ve cenaze namazını kıldırarak yola çıktı, ayet nazil oldu. Ayetin cenaze namazını kıldırıktan sonra indiği de rivayet edilir.

Ayette cenaze namazından nehiy olmakla beraber, elbisesini vermekten nehiy gelmemesi şu cihetlerdendir:

-Elbiseyi esirgemek, cömertliğe aykırıdır.

-Ayrıca, Hz. Peygamberin amcası Abbas Bedir savaşında esir olduğunda, İbnu Selûl ona giydirmişti.

Ayette geçen “salât”tan murat, ölüye dua etmek ve istiğfarda bulunmaktır. Kâfir kimseye bunların yapılması yasaktır. Nehiy, küfür üzere ölmek durumundadır.

Ayette ölüm kelimesinden sonra **“ebeden”** ifadesinin yer almasında şöyle bir incelik söz konusudur: Kâfir artık ölmüştür, onun yeniden diriltilmesi nimet görmesi için değil, azap görmesi için olduğundan, sanki diriltilmemiş olacaktır.⁹

وَلَا تَقُمْ عَلَى قَبْرِهِ **“Ve kabrinin başına gidip durma.”**

Onun kabrinde defin veya ziyaret gibi bir amaçla durma.

إِنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ **“Çünkü onlar Allah’ı ve Rasûlünü inkâr ettiler.”**

وَمَاتُوا وَهُمْ فَاسِقُونَ **“Ve fasık olarak öldüler.”**

Ayetin bu kısmı, nehyin illetini veya ebedi ölümlerinin sebebini beyan eder.

وَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَالُهُمْ وَأَوْلَادُهُمْ **“Onların malları ve evlatları seni imrendirmesin.”**

Böyle bir emrin gelmesi önemlidir. Çünkü gözler mal ve evlada tamah eder, nefisler bunlara gıpta ile bakar.

إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِي الدُّنْيَا **“Allah, bunlarla (mal ve evlatla) ancak, dünyada kendilerine azap etmeyi istiyor.”**

وَتَرْهَقَ أَنْفُسُهُمْ وَهُمْ كَافِرُونَ **“Bir de canlarının kâfir olarak çıkmasını.”**

وَإِذَا أَنْزَلْتُ سُورَةً أَنْ أَمِنُوا بِاللَّهِ وَجَاهِدُوا مَعَ رَسُولِهِ اسْتَأْذَنَكَ أُولُوا الطَّوْلِ **“Allah’a iman edin ve Resûlü ile birlikte cihad edin” diye bir sûre indirildiğinde, onlardan servet sahibi olanlar, senden izin istediler.”**

⁹ Yani, kâfirin ebedi hayatı vardır, ama bu hayat hep azapla geçeceğinden sanki hayat değildir. Zor şartlarda yaşayanların zaman zaman “bizimki de hayat mı? Sen buna yaşamak mı diyorsun?” dedikleri duyulur.

“Bir sûre indirildiğinde” ifadesi müstakil bir sûre olabileceği gibi, sûrenin bir kısmı da olabilir.

Ayet metnindeki “Ulu’t-tavl”, geniş imkân sahibi kimselerdir.

وَقَالُوا ذَرْنَا نَكُنْ مَعَ الْقَاعِدِينَ “Ve “Bizi bırak da oturup kalanlarla birlikte olalım” dediler.

87- رَضُوا بِأَنْ يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ “Geride kalan kadınlarla birlikte olmaya razı oldular.”

وَطُبِعَ عَلَى قُلُوبِهِمْ “Ve kalpleri mühürlendi.”

فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ “Artık onlar anlamazlar.”

Dolayısıyla artık onlar cihadın önemini, Peygamberle beraber olmanın nasıl bir saadet ve cihaddan geri kalmanın nasıl bir şekavet olduğunu anlamazlar.

88- لَكِنِ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ جَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ “Fakat peygamber ve beraberindeki mü’minler, mallarıyla ve canlarıyla cihad ettiler.”

Şu münafıklar her ne kadar geride kalsalar ve cihad etmeseler de, onlardan hayırlı olanlar cihadlarını yapmışlardır.

وَأُولَئِكَ لَهُمُ الْخَيْرَاتُ “İşte onlardır hayırlara nail olanlar.”

Dünya ve ahiretin faydaları bunlar içindir.

Dünyada zafer ve ganimetle, ahirette cennet ve ikrama mazhariyetle nimetlendirileceklerdir.

Ayetteki “hayrat”tan muradın huriler olduğu da söylenir.

Çünkü (Rahmân, 70) de hurilerden bu kelime ile bahis vardır.

وَأُولَئِكَ لَهُمُ الْمُنَاقِبُ “İşte onlardır felaha erenler.”

89- أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ “Allah onlara, altlarından ırmaklar akan cennetler hazırladı.”

خَالِدِينَ فِيهَا “İçlerinde ebedi kalacaklar.”

ذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ “İşte büyük kurtuluş budur.”

Ayet, onlara ahirette verilecek hayırlı şeyleri beyan eder.

Tebük Seferi - 7

90- **“Bedevilerden mazeret ileri sürenler, kendilerine izin verilmesi için geldiler.”**

Sebeb-i Nüzûl

Bunlar Esed ve Gatafan kabileleridir. İmkânlarının kıtlığı ve aile fertlerinin çokluğunu özür olarak söylemişler, sefere katılmaktan muaf tutulmalarını istemişlerdi.

Bunların Amir İbnu Tufeyle mensup bir grup bedevi olduğu da söylenir. Bunlar şöyle mazeret beyan ederler: “Seninle daha önce sefere çıktık. Ama Tay kabilesi çoluk – çocuğumuza ve hayvanlarımıza saldırdı, yağmaladı.”

Bunların gerçekten özür sahibi mi oldukları veya yapmacık olarak mı böyle söyledikleri ihtilaflıdır. Bu ihtilafa göre, peşinden gelen şu ayete verilen mana farklı olabilmektedir:

“Allah’a ve Resûlüne yalan söyleyenler oturup kaldılar.”

Onlar eğer gerçekten özür sahibi değillerse, ayetin bu kısmı onların yalancılığına beyan eder. Şayet özürlerinde samimi iseler, ayetin bu kısmı onlar hakkında olmayıp, bedevilerden münafıklık yapanlar hakkındadır. İman iddiasında bulunarak Allah ve Rasûlüne yalan söylemişlerdir.

“Onlardan inkar edenlere elem dolu bir azap isabet edecektir.”

“Onlardan inkâr edenlere” denilmesi, içlerinde küfründen değil tembelliğinden dolayı kalanlar olmasındandır.

Onlara gelecek **elem dolu azap**, dünyada öldürülmeleri, ahirette ise cehennem ateşidir.

91- **“Allah ve Resûlüne karşı samimi oldukları takdirde, güçsüzlere, hastalara ve (seferde) harcayacakları bir şey bulamayanlara (sefere katılmadıkları için) bir günah yoktur.”**

Cüheyne ve Müzeyne gibi bazı kabileler fakirlikleri sebebiyle sefere katılamamışlardı. Bu durumda olanlardan istenen, hem gizli hem de aşikâr iman ve itaatle mukabelede bulunmaktır.

Veya İslâmın ve Müslümanların hayrına olmak üzere imkânları ölçüsünde söz ve fiilde bulunmaktır.

مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ “Muhsin olanlara bir yol yoktur.”

Bu durumda onlara bir günah yoktur, onları ayıplamak da uygun düşmez.

Ayette “onlara” denilmek yerine “**muhsin olanlara**” yani “güzel işler yapanlara” ifadesinin kullanılması, onların da bu zümreden olduklarını, dolayısıyla geride kalmakla kınanmayacaklarını bildirir.

وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ “Allah Ğafur’dur – Rahîm’dir.”

Allah onlar için bağışlayıcı ve merhamet edicidir.

Veya Allah kötü işler yapanlar için bile affedici ve merhamet sahibidir. İyi işler yapanlar için Ğafur-Rahîm olması son derece bedihidir.

وَلَا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا اتَّوَكَّلُوا لَمْ يُحْمَلْهُمُ قُلْتُ لَا أَجِدُ مَا أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّوْا ۚ-92 “Kendilerini bindirip (cepheye) sevk edesin diye sana geldikleri zaman, senin, “Sizi bindirebileceğim bir şey bulamıyorum” dediğin; bu uğurda harcayacakları bir şey bulamadıklarından dolayı üzüntüden gözleri yaş döke döke geri dönen kimselere de bir sorumluluk yoktur.”

Sebeb-i Nüzûl

Bunlar Ensar’dan yedi kişi olup kendilerine “**Bekkâun**” (ağlayanlar) denilir. Bunlar Hz. Peygambere gelip “Biz seninle çıkmaya nezrettik. Yarmalı elbiseyle, yırtık ayakkabıyla bizi de orduya al” dediler. Hz. Peygamber kendilerine “**Sizi bindirebileceğim bir şey bulamıyorum**” dedi. Onlar da ağlayarak geriye döndüler.

Ayetin ifadesinden, onların iki gözü iki çeşme ağladıkları anlaşılmaktadır.

إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ وَهُمْ أَغْيَاءٌ-93 “Sorumluluk ancak, zengin oldukları hâlde senden izin isteyenleredir.”

رَضُوا بِأَنْ يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ “Bunlar, geride kalan kadınlarla birlikte olmaya razı oldular.”

Ayetin bu kısmı, onların ciddi bir mazeretleri olmadan izin istemelerinin sebebini beyan eder. Bu da onların rahata talip olarak geride kalanlarla beraber olmaya rızalarıdır.

وَطَبَعَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ “Allah da kalplerini mühürledi.”

Bunun sonucu olarak akibetin vahim olmasından gaflet ettiler.

فَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ “Artık onlar bilmezler.”

94- يَعْتَذِرُونَ إِلَيْكُمْ إِذَا رَجَعْتُمْ إِلَيْهِمْ “Onlara döndüğünüzde, size mazeret beyan ederler.”

قُلْ لَا تَعْتَذِرُوا “De ki: Mazeret beyan etmeyin.”

لَنْ نُؤْمِنَ لَكُمْ “Size asla inanmayız.”

Seferden döndüğünüzde yalandan mazeretlere sığınarak özür beyan edecekler. Onlara de ki: Sizi tasdik etmeyeceğiz.

فَذَنْبَنَا اللَّهُ مِنْ أَخْبَارِكُمْ “Çünkü Allah bize sizin durumlarınızdan bildirdi.”

Vahiy ile sizin durumlarınızdan bir kısmını bize haber verdi. Bu da onların içlerinde gizledikleri şer ve fesattır.

وَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ “Allah amellerinizi görecektir, Resûlü de.”

Bakalım küfrünüze tevbe edecek misiniz, yoksa küfrünüzde sebat mı göstereceksiniz?

Ayetin ifadesi, sanki onları tevbeye davet etmekte ve bu konuda biraz süre tanımaktadır.

ثُمَّ تُرَدُّونَ إِلَى عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ “Sonra hepiniz, gaybı da görülen âlemi de bilene döndürüleceksiniz.”

Ayetin “Sonra Allaha döndürüleceksiniz” demek yerine biraz daha uzun olarak bu tarz gelmesi şuna delalet içindir: O Allah, onların gizli ve açık hallerine muttalidir. Onların içlerinde olan ve fiilen yaptıkları, O’nun ilminden hariç değildir, hepsini bilir.

“O da yapmakta olduğunuz şeyleri size tek tek haber verecek.”

“...tek tek haber verecek” ifadesi “bunlardan dolayı sizi kınayacak ve cezalandıracak” anlamı taşır.

95- “يَخْلِفُونَ بِاللّٰهِ لَكُمْ اِذَا اُنْقَلَبْتُمْ اِلَيْهِمْ لِنُعْرِضُوا عَنْهُمْ ۚ” “Yanlarına döndüğünüz zaman, kendilerinden yüz çevirmeniz için size Allah adıyla yemin edecekler.”

“Artık siz de onlardan yüz çevirin.”
“Çünkü onlar pistir.”

Bunları azarlamak kendilerine fayda vermez. Çünkü ayıplamadan maksat tevbeye sevk edecek şekilde onları temiz hâle getirmektir. Bunlar ise murdardır, temizliğe müsait değildir.

Ayetin bu kısmı onlardan yüz çevirmenin ve ayıplamayı bırakmanın illetini beyan eder.

96- “وَمَا لَهُمْ بِهِمْ جَزَاءٌ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ” “Yaptıklarının karşılığı olarak varacakları yer, cehennemdir.”

Bu da illetin devamıdır.

Sanki şöyle denilmiştir: Onlar, cehennem ehlinde murdar varlıklardır. Dünya ve ahirette onları kınamak kendilerine bir fayda sağlamaz.

Veya onların varacağı yerin cehennem olduğunu bildirmek, ikinci bir illeti beyan eder. Yani, ceza olarak onlara cehennem yeter. Dolayısıyla onları ayıplamakla boşa vakit harcamayın.

96- “يَخْلِفُونَ لَكُمْ لِتَرْضَوْا عَنْهُمْ ۚ” “Kendilerinden razı olabilirsiniz diye, size yemin edecekler.”

Yalandan yemin ederek, onlara önceden yaptığınız muamelenin devamını isterler.

“Siz onlardan razı olabilirsiniz diye, Allah o fasıklar topluluğundan asla razı olmaz.”

Çünkü sizin onlardan razı olmanız Allahın da râzı olmasını gerektirmez. Böyle olunca tek başına sizin rızanız onlara bir fayda vermez. Allahın gadabını celbetmelerini, cezasına maruz kalmalarını engellemez. Onlar,

sizi kandırabilse de, Allahı kandıramazlar. Dolayısıyla O, onların perdesini kaldırır ve onları zillete düşür eder.

Ayetten maksat, onlara razı olmaktan ve mazeretlerine aldanmaktan sakındırmaktır.

97- **“الْأَعْرَابُ أَشَدُّ كُفْرًا وَنِفَاقًا” Bedevîler küfür ve nifak bakımından daha şeditirler.”**

Bedevi Arablar, şehirde yaşayanlara nisbetle küfür ve nifakta daha ilerdedirler.

Çünkü,

-Vahşidirler.

-Kalpleri daha katıdır.

-Ehl-i ilimle içli dışlı olma imkanları yoktur.

-Kitap ve sünneti daha az dinlemişlerdir.

“وَاجْدُرُ الْآلَا يَعْلَمُوا حُدُودَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ” **“Ve Allah’ın peygamberine indirdiği hükümlerin sınırlarını tanımamaya daha yatkındırlar.”**

Onlar, Allahın rasulüne indirdiği hükümleri, farzları ve sünnetleri bilme hususunda daha geridirler.

“وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ” **“Allah Alîm’dir – Hakîm’dir.”**

Allah, hem bedevî hem de medenî olanların her bir hâlini bilir. Onlardan kötülük ve iyilik yapanlara verdiği ceza ve sevapta hikmetle hükmeder.

98- **“وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَنْ يَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ مَغْرَمًا” Bedevilerden öyleleri de vardır ki, verdiğini angarya sayar.”**

Bunlar, takiyye veya riya ile infak eden bedevilerdir. Sadaka olarak verdiklerini bir nevi cereme ve haraç gibi görürler. Çünkü Allahın rızasına nail olmak, bununla sevap elde etmek gibi bir niyetleri yoktur.

“وَيَرْتَبِضُ بِكُمْ الدَّوَائِرُ” **“Ve devranın aleyhinize dönmesini bekler.”**

Bunlar, devranın aleyhinize dönmesini gözlerler. İsterler ki işleriniz ters gitsin, onlar da bu şekilde infaktan kurtulsunlar.

“عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السَّوْءِ” **“Kötü devran kendi başlarına olsun.”**

Bu ifade, “kötü devran onların olsun!” anlamında bir bedduadır.

Veya Müslümanlar hakkında gözledikleri kötü akıbetin kendi başlarına geleceğini bir ihsardır.

“Allah Semi’ – Alîm’dir.” وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

Onlar infakta bulunurken, Allah onların neler dediklerini işitir, içlerinden gizlediklerini de bilir.

99- “Bedevîlerden kimileri de وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ - vardır ki, Allah’a ve ahiret gününe iman eder.”

“İnfak ettiklerini, Allah وَيَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ قُرْبَاتٍ عِنْدَ اللَّهِ وَصَلَوَاتِ الرَّسُولِ katında yakınlığa ve Peygamberin dualarını almağa vesile sayarlar.”

Bunlar, verdiklerini haraç saymazlar. Allaha yakınlığa bir sebep ve peygamberin duasına vesile olarak görürler. Çünkü Hz. Peygamber (asm) sadaka verenlere dua ediyor ve bağışlanmaları için istiğfarda bulunuyordu. Bundan dolayı kendisine sadaka verilen kişinin sadaka alırken verene dua etmesi bir esastır.

“Bilesiniz ki bu, (Allah katında) onlar için yakınlıktır.” آ لَا إِنَّهَا قُرْبَةٌ لَهُمْ

Ayette onların itikadının sahih olduğuna ve ümitlerinin doğru çıkacağına ilâhî bir şahadet vardır.

“Allah, onları rahmetine alacaktır.” سَيَدْخِلُهُمُ اللَّهُ فِي رَحْمَتِهِ

Ayet, ilâhî rahmetin onları kuşattığını vaad eder.

“Şüphesiz Allah, Ğafur – Rahîm’dir.” إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

Bu kısım ise, ilâhî rahmetin açıklaması gibidir.

Tebük Seferi - 8

وَالسَّابِقُونَ الْأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ ۖ -100

“Muhacirler ve Ensar’dan İslâm’a ilk girenlerin önde gelenleri ve ihsan ile onlara tabi olanlar var ya.”

“Muhacirlerden İslâm’a ilk girenlerin önde gelenleri”

Bunlar hakkında,

-Hem Kudüse, hem de Kabeye karşı namaz kılanlar,

-Bedir savaşına katılanlar,

-Hicretten önce Müslüman olanlar şeklinde açıklamalar yapılmıştır.

“Ensar’dan İslâm’a ilk girenlerin önde gelenleri”

Bunlardan murat,

-Birinci Akabe Biatında bulunan yedi kişi,

-İkinci Akabe Biatında bulunan yetmiş kişi,

-Ve Ebu Zürrare, Mus’ab Bin Umeyri kendilerine takdim ettiğinde iman edenler olabilir.

“İhsan ile onlara tabi olanlar”

Onlara güzel bir şekilde tâbi olanlardır, Hem Muhacir hem de Ensardan ilk safta yer alanlara katılanlar anlaşılabilceği gibi, kıyamete kadar iman ve taatle bunlara tâbi olanlar da anlaşılabilir.

“Allah onlardan razı oldu, onlar da O’ndan razı oldular.” رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ

“Ve onlara altlarından ırmaklar akan cennetler hazırladı.” وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرَى تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ

Allah onların taatini kabul ve amellerinden hoşnut olmakla onlardan razı olmuştur.

Onlar da nail oldukları dinî ve dünyevî nimetlerle Allahtan razıdırlar.

“Onlar orada ebedî kalacaklardır.” خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا

“İşte bu, büyük kurtuluştur.” ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ

101- **“Çevrenizdeki bedevîlerden birtakım münafıklar vardır.”**

Bunlar Medine civarında yerleşmiş Cüheyne, Müzeyne gibi kabilelerdir. **“Medine halkından da münafıklıkta maharetli olanlar var.”**

“Sen onları bilmezsin.”

Ayetin bu ifadesi, onların nifakta maharet ve hünerlerini beyan eder. Bu işi o kadar ustalıklıla yapmaktadırlar ki zekâ ve ferasette zirve biri bile onların münafıklığını fark etmeyebilir. Onlar, nifakta ustalıklarıyla münafıklıkla suçlanmaya sebep olabilecek haller ve durumlardan uzak kalırlar.

“Biz onları biliriz.”

Biz ise onların sırlarına muttaliyiz. Sana kendilerini gerçekte bulunduklarından farklı gösterebilseler de, bize gösteremezler.

“Onlara iki defa azap edeceğiz.”

Biz onları dünyada rezil rüsvay ederek ve ayrıca katl ile azaplandıracağız.

Kabirde de kabir azabıyla cezalandıracağız.

Veya onlardan zekât alarak ve bedenlerini kuvvetten düşürerek azap vereceğiz.

“Sonra da çok büyük bir azaba gönderileceklerdir.”

Büyük azap, cehennemdir.

102- **“Diğer bir kısmı ise, günahlarını itiraf ettiler.”**

Bunlar, yalandan bahaneler uydurmadan geride kalmalarını itiraf eden kimselerdir. Tebûk seferine özürsüz katılmayanlar hakkında inen ayetleri duyunca Mescid-i Nebevinin direklerine kendilerini bağladılar. Hz. Peygamber (asm) geldiğinde âdeti üzere Mescide girdi, iki rek’at namaz kıldı. Çıkışta onları gördü, etrafındakilere “bunların durumu nedir? Niye böyle yapmışlar?” diye sordu. “Bunlar, sen onları çözmedikçe bağlarını kendileri çözmemeye yemin etmiş kişilerdir” denildi. Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

“Ben de yemin ediyorum ki, onlar hakkında bana emir gelmedikçe onları çözmeyeceğim.” Bunun üzerine bu ayet nazil oldu, Hz. Peygamber de onları çözdü, serbest bıraktı.

خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَآخَرَ سَيِّئًا “Bunlar salih amelle kötü ameli birbirine karıştırdılar.”

Salih amelleri, pişmanlık duymaları ve günahlarını itiraf etmeleridir. Kötü amelleri ise geride kalmaları ve münafıklara muvafakatlarıdır.

عَسَى اللَّهُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ “Ola ki Allah tevbelerini kabul eder.”

Ayetin evvelinde bunların günahlarına mukabil tevbe ettikleri bildirilmişti, burada da Allahın onların tevbesini kabul etmesinin tahakkuku bildirildi.

إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ “Çünkü Allah Ğafur’dur – Rahîm’dir.”

Allah, tevbe edeni bağışlar, ayrıca özel ikramda da bulunur.

103- خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً “Onların mallarından sadaka al.”

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, kendilerini direğe bağlamış olan bu kişiler serbest kalınca “Ya Rasulallah, işte şu mallarımız bizi geri bıraktı, bunları bizden sadaka olarak al ve bizi temizle” dediler. Hz. Peygamber “mallarınızdan bir şey almakla emrolunmadım” buyurdu. Ardından bu ayet indi.

تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا “Onunla kendilerini temizlersin, arındırırsın.”

Alacağın sadaka onları günahlardan veya ilerde bu yaptıklarının bir benzerini yapmaktan temizleyecektir.

Ve onların hasenelerini artıracak, kendilerini muhlis kimseler seviyesine yükseltecektir.

وَصَلِّ عَلَيْهِمْ “Ve onlara dua et.”

Onlara dua ile ve istiğfar etmekle şefkat göster.

إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ “Çünkü senin duan onlara sekinet verir.”

Onların nefisleri Senin yapacağın dua ile sükûnet bulur, kalpleri de itminana kavuşur.

وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ “Allah Semi’ – Alîm’dir.”

Allah onların itiraflarını işitir, pişmanlıklarını bilir.

104- “أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ هُوَ يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَأْخُذُ الصَّدَقَاتِ” Onlar bilmediler mi ki, Allah kullarının tevbesini kabul eder ve sadakaları da alır.”

Ayette Bahsi Geçenler

-Ya biraz önce nazara verilen tevbesi kabul edilen kimselerdir. Bundan murat kalplerinde tevbelerinin kabul edildiğinin ve sadakalarının nazara alındığının yerleşmesidir.

-Veya diğer insanları da içine almaktadır. Murad da, tevbe ve sadakaya onları teşvik etmektir.

“Sadakaları Alır”

Bedelini ödemek üzere bir şey alan kimsenin kabulü tarzında, sadakaları kabul eder, karşılıksız bırakmaz.

“Ve Allah Tevvab – Rahîm’dir.” وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ

Tevbe edenlerin tevbesini kabul etmek ve onlara lütufta bulunmak, Allahın şanındandır.

105- وَقُلْ اْعْمَلُوا “De ki: (Yapacağınızı) yapın.”

De ki: İstedığınızı yapın!

“Yaptıklarınızı Allah görecek, فَسِيرَى اللَّهِ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ وَالْمُؤْمِنُونَ” Resûlü ve mü'minler de.”

Çünkü hayır veya şer olarak ne yaparsanız, Ona gizli kalmaz.

Allah, sizin amellerinizi kendisi gördüğü gibi, onlara da gizlemez.

“Sonra gaybı da, görüleni de bilen وَسَتُرَدُّونَ إِلَىٰ عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ” Allah’a döndürüleceksiniz.”

Ölümle, gaybı ve şehadeti, hem görülmeyeni hem de görüleni bilen Allah'a döndürüleceksiniz.

“O da size bütün yapmakta olduğunuz şeyleri فَيَبْسُتُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ” haber verecektir.”

O da, yaptıklarınızın karşılığını vererek size ne yaptıklarınızı tek tek haber verecek.

106- **“DİĞER BİR KISMI DA, ALLAH’IN EMRINE BIRAKILMIŞLARDIR.”**

Tebük seferine katılmayıp geride kalanlardan bir kısmıyla ilgili hüküm ise, Allahın emrine bırakılmıştır.

“Bunlara ya azap eder.” إِمَّا يُعَذِّبُهُمْ

“Ya da tevbelerini kabul eder.” وَإِمَّا يَتُوبُ عَلَيْهِمْ

Eğer nifakta ısrar ederlerse onlara azap eder, tevbe ederlerse de tevbe-lerini kabul eder.

Ayette **“ya şöyle ya da böyle”** denilmesi kullara bakan yönüyledir.

Ayette her iki durumun da Allahın iradesiyle olduğuna bir delil vardır.

“Allah, Alîm – Hakîm’dir.” وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

Allah onların hallerini bilir, onlara yaptığı muamelede hikmet sahibidir.

Bunlardan murat Ka’b Bin Malik, Hilal Bin Ümeyye ve Mürare Bin Rabi’dir. Hz. Peygamber ashabına bunlara selam vermemelerini ve onlarla konuşmamalarını emretmişti. Bu durumu görünce niyetlerini samimi yaptılar ve durumlarını Allaha havale ettiler, Allah da onları merhametine mazhar kıldı.

107- **“Bir de zararlı faaliyetlerde bulunmak, küfre yardım etmek, mü’minler arasına ayrılık sokmak için ve öteden beri Allah ve Resûlüne karşı savaşanlara üs olsun diye bir mescit yapanlar var ya.”** وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا وَكُفْرًا وَتَفْرِيقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ وَإِزْوَادًا لِمَنْ قَبْلُ حَارَبَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ مِنْ قَبْلُ

Mescid-i Dırar

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, Amr Bin Avf oğulları Kuba mescidini yaptıklarında Hz. Peygamberi davet ettiler, Hz. Peygamber de geldi, o mescidde namaz kıldı. Bunun üzerine Ganem Bin Avf oğulları buna haset ettiler. Onlar da bir mescit bina ettiler. Maksatları rahib Ebu Amir Şam’dan geldiğinde kendilerine imam olmasıydı. Mescidi bitirdiklerinde Hz. Peygambere vardılar. “Biz yağmurlu gecede, kışta ihtiyacı olan, hasta olan kimseler için bir mescid bina ettik. Teşrif edip bir namaz kılsanız da, biz de orayı namazgâh edinsek” dediler. Hz. Peygamber, elbisesini giyip onlarla birlikte gitme-

ye hazırlanırken ayet indi. Bunun üzerine Malik Bin Dehşem, Ma'n İbnu Adiy, Amir Bin Seken ve Vahşi'yi çağırıp “ehli zâlim olan şu mescide gidin, onu yıkın ve yakın” dedi. Onlar da gittiler, denileni yaptılar. Sonra onun yerine bir kilise yapıldı.

“Küfre yardım etmek”

Onlar aslında içlerinde küfrü gizliyorlardı.

“Mü'minler arasına ayrılık sokmak”

Kuba mescidinde toplanan mü'minler arasında bölücülük yapmayı düşünüyorlardı.

“Öteden beri Allah ve Resûlüne karşı savaşılanlara üs olsun diye”

Burada kastedilen şahıs, rahib Ebu Amirdir. Uhud gününde Rasululla-ha şöyle demişti: “Seninle savaşılan hangi kavim olursa olsun, ben de onlarla beraber olup Sana karşı savaşacağım.” Huneyn savaşına kadar Hz. Peygamberin karşısında savaştı. Hevazin ile beraber hezimete maruz kalınca, Şama gitti. Niyeti Rasulullah ile savaşmak için bir ordu teşkil etmek ve bu hususta Bizans imparatorundan yardım almaktı. Sonra oralarda tek başına öldü gitti.

Şöyle de denildi: Hendek savaşında ordu topluyordu. Mağlubiyet yaşanınca Şama gitti.

Mescid-i Dırar’la ilgili şöyle bir rivayet de vardır: Bu mescidi Tebük seferinden az zaman önce yapmışlardı. Hz. Peygamberi oraya davet ettiler. Şöyle buyurdu: “Biz şimdi sefere çıkmak üzereyiz. İnşallah döndüğümüzde orada namaz kılarız.” Döndüğünde teklifi tekrarladılar. O zaman ilgili ayetler nazil oldu.

وَلِيُخْلِفَنَّ إِنِ ارْتَدَّا إِلَّا الْخُسْنَىٰ “Bunlar, “Bizim iyilikten başka hiçbir kasdımız yok” diye yemin de ederler.”

Yani, “namaz, zikir ve namaz kılanlara bir genişlik gibi iyi niyetlerle biz bu mescidi inşa ettik” diyecekler.

وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ “Allah şahadet eder ki bunlar gerçekten yalancıdır.”

108- لَا تَقُمْ فِيهِ أَبَدًا “Onda (o mescidde) asla namaz kılma.”

“İlk günden

temeli takva üzerine kurulan mescit, içinde namaz kılmana daha lâyıktır.”

Takva Mescidi

Burada takva üzere kurulduğu bildirilen mescid, **Kuba mescididir**. Bunu Hz. Peygamber hicret esnasında Pazartesinden Cumaya kadar kaldığı günlerde kurmuştu ve orada namaz kılmuştu. Ayette bildirilen takva mescidini Kuba olarak anlamak kıssaya daha uygundur.

Bu takva mescidi, şu rivayete göre ise Mescid-i Nebevidir. Ebu Said, ayette kastedilen mescidin hangisi olduğunu Hz. Peygambere sorar. Hz. Peygamber şöyle cevap verir: O, kendisinde namaz kıldığınızı Mescid-i Nebevidir.”

“Orada temizliğe çok dikkat eden kişiler vardır.” فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا

Orada bulunan kimseler Allahın rızasını talep ile günahlardan ve kötü hasletlerden tertemiz olmaya çalışırlar.

Bundan muradın cünüp iken uyumamak olduğu da söylenmiştir.

“Allah da tertemiz olanları sever.” وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَهَّرِينَ

Allah onlardan razı olur, sevenin sevdiğini kurbiyetine mazhar ettiği gibi, onları zâtına yakın kılar.

Denildi ki: Ayet nazil olduğunda Hz. Peygamber, yanında muhacirlerden de kimseler olduğu halde yürüyerek Kuba mescidine gitti, kapı önünde durdu. Ensar, mescitte oturuyordu. Hz. Peygamber onlara sordu:

-Siz mü'minler misiniz?

Onlar sükut ettiler. Hz. Peygamber tekrar sordu. Bunun üzerine Hz. Ömer şöyle dedi:

-Onlar mü'minlerdir, ben de onlarla beraberim.

Sonra konuşma şöyle devam etti:

-Kazaya razı olur musunuz?

-Evet, razı oluruz.

-Belaya sabreder misiniz?

-Evet, sabrederiz.

-Bollukta şükreder misiniz?

-Evet, şükrederiz.

-Kabenin Rabbine yemin ederim, sizler mü'minlersiniz.

Ardından Hz. Peygamber oturdu, şöyle dedi:

-Ey Ensar topluluğu! Allahu Teâlâ sizi medhetti. Abdest alırken ve tuvalette ne yaparsınız?

-Ya Rasulallah, tuvaletten sonra üç taşla temizleniriz. Ardında da su kullanırız.

Bunun üzerine Hz. Peygamber **“Orada temizliğe çok dikkat eden kişiler vardır”** mealindeki ayeti onlara okudu.

109- أَفَمَنْ أَتَىٰ عَلَىٰ بُنْيَانِهِ عَلَىٰ تَقْوَىٰ مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٍ خَيْرٌ أَمْ مَنْ آسَسَ بُنْيَانَهُ
“Binasını takva ve O’nun rızasını kazanmak temeli üzerine kuran kimse mi daha hayırlıdır, yoksa binasını çökmeye yüz tutmuş bir yarın kenarına kurup, onunla birlikte kendisi de cehennem ateşine yuvarlanan kimse mi?”

Dinin binasını, sağlam bir temel hükmünde takva ve Allahın rızasını talep üzerine kuranla, en zayıf bir temel üzerine kuran kimse bir midir?

Ayette bir temsil vardır. Dinlerini takva üzere bina edenlerle batıl üzere bina edenler mukayeseli bir şekilde anlatılmaktadır. Takva üzere bina edenlerin temeli gayet sağlamdır, yıkılmaktan uzaktır. Batıl üzere bina edenler ise, uçurum kenarında en gevşek bir temelle bina yapmaya kalkışanlara benzer. Uçurum kenarı kaymakta ve üzerindeki binayla beraber ateşe doğru yuvarlanmaktadır. İşte, kâfirlerin hayatı böyledir, âdeta an be an ateşe doğru yuvarlanmaktadır.

110- وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ
“Allah, zalimler topluluğunu doğru yola erdirmez.”

Allah zalim kavmi salah ve necah bulacakları şeye hidayet etmez.

110- “Yaptıkları bu bina, (ölüp de) kalpleri parçalanıncaya kadar, kalplerinde bir şüphe olarak kalacaktır.”

Onların bu binası, onların şek içinde olmalarına ve nifaklarının artmasına sebep olmaktadır. Çünkü onlardaki şek ve nifak onları bu binayı tesise sevk etmiştir. Hz. Peygamber bunu yıkınca, kalplerindeki nifak daha da kök saldı, kalplerinden izi silinmeyecek bir hâle geldi.

“Kalpleri Parçalanıncaya Kadar”

Ta kalplerinde hiçbir idrak ve his kalmayıncaya kadar devam eder.¹⁰

Kalplerinin param parça olmasından murat, onların öldürülmesi veya kabirdeki ve cehennem ateşindeki durumları da olabilir.

Şu mana da verildi: Pişmanlık ve üzüntü ile tevbe edip dönerlerse, o zaman o kalpler şüphelerden kurtulur, itminana kavuşur.

ع وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ “Allah, Alîm’dir – Hakîm’dir.”

Allah onların niyetlerini bilir, binalarının yıkımıyla ilgili verdiği emirde hikmet sahibidir.

10 Kalp, idrak ve hissin merkezidir. Ancak, batıl sistem içinde yer alan kimseler, sonunda idrak ve hislerini devre dışı bırakır bir hâle gelirler. Bunun sonunda kalpleri mühürlenir, o kalplere iman girmez.

Tebük Seferi - 9

111- **“Şüphesiz Allah, Allah’ın kendisi için mü’minlerin can ve mallarını, cennet karşılığında satın aldı.”**

Ayet, mü’minlerin can ve mallarını Allah yolunda feda etmelerine mukabil, Allahu Teâlânın onları cennetle mükâfatlandırmasını anlatan bir temsildir.

“Onlar Allah yolunda savaşırlar.” يَقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ
“Öldürürler ve öldürülürler.” فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ

Ayetin bu kısmı, onlara niçin böyle bir bedel ödendiğini beyan eder.

“Allah, bunu Tevrat’ta, İncil’de ve Kur’an’da kesin olarak va’detmiştir.”

Bu iki kitapta da, Kur’anda olduğu gibi böyle bir vaat bulunmaktadır.

“Ahdine Allah’tan daha iyi vefa gösteren kimdir?” وَمَنْ أَوْفَى بِعَهْدِهِ مِنَ اللَّهِ

“O hâlde, yapmış olduğunuz bu alış-verişten dolayı sevinin.” فَاسْتَبْشِرُوا بِبَيْعِكُمُ الَّذِي بَايَعْتُمْ بِهِ

Böyle bir müjdeye ne kadar sevinebilerseniz sevinin, çünkü Allah bu vadiyle talep edilen şeylerin en büyüklerini size vacip kıldı.

“İşte büyük kurtuluş budur.” وَذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ

112- **“(Bunlar), tevbe edenler.”** اَلَّتَّائِبُونَ

Biraz önce mü’minlerden söz edilmişti. Burada da onların vasıfları anlatılmaktadır.

Veya **“Tevbe edenler”** ifadesi müb’teda olup bunun haberi “her ne kadar cihad etmeseler de cennet ehliendirler” şeklinde olabilir. Nitekim başka bir ayette **“Mü’minlerden -özür sahipleri müstesna- oturanlarla Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihad edenler eşit olamazlar. Allah, mallarıyla ve canlarıyla cihad edenleri, derece itibarıyla, otu-**

ranlardan üstün kıldı. (Bununla beraber O,) **hepsine de en güzel olanı** (cenneti) **va'detmiştir**" (Nisa, 95) denilmiştir.

Veya **"Tevbe edenler"** ifadesinin haberi, kendisinden sonra gelenler olabilir. Yani, "gerçek olarak küfürden tevbe edenler, şu vasıfları cem eden kimselerdir."

الْعَابِدُونَ **"İbâdet edenler."**

Yani, dini sırf Allah için yaşayıp ibadet edenler.

الْحَامِدُونَ **"Hamdedenler."**

O'nun nimetlerine hamdedenler

السَّائِحُونَ **"Saihun (Allah yolunda seyahat edenler.)"**

Saihun'dan murat oruç tutanlardır. Hz. Peygamber şöyle buyurur: "Ümmetimin seyahati, oruçtur." Orucun seyahate benzetilmesi, her ikisinin de şehvî şeylere mani olmasındandır.

Veya orucun nefisle ilgili bir idman olmasındandır. Bu idmanla, mülk ve melekûnun gizliliklerine muttali olunur.

Veya bundan murat, cihad ve ilim için yolculuk yapanlardır.

الرَّاكِعُونَ **"Rükû' edenler."**

السَّاجِدُونَ **"Secde edenler."**

الْأَمِرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّاهُونَ عَنِ الْمُنْكَرِ **"İyiliği emredip kötülükten alıkoyanlar."**

İman ve taati emreden, şirk ve günahlardan nehyedenler.

وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللَّهِ **"Ve Allah'ın koyduğu sınırları hakkıyla koruyanlardır."**

Daha önce bir kısım faziletli durumlar tafsilen ifade edilmişti, bununla da hepsi icmal edildi.

Şöyle de denildi: Bunda, sayılan vasıfların yedinci ile bittiğini bildirmek vardır. Çünkü yedi tam bir sayıdır, sekizinci ise atıf ile başka bir sayımın başlamasıdır. Bundan dolayı bu vav harfine **"vav-i semaniye"** denilir.

وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ **"Mü'minleri müjdele!"**

Bu faziletlerle mevsuf olan ehl-i imanı müjdele!

Ayette “onları” demek yerine “mü’minleri” demesi onları bu özelliklere sevkeden şeyin imanları olduğuna, ayrıca kâmil mü’minde bu özelliklerin bulunması gerektiğine tenbih içindir.

Kendisiyle müjdelenen cennetin burada ifade edilmeyişi, tazîm içindir. Sanki şöyle denilmiştir: “Onları fehimler ihata edemeyeceği ve kelim kalıplarına sığmayacak kadar büyük olan şeyle müjdele!”

113- مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أُولَىٰ قُرْبَىٰ ۖ
 “Peygambere ve mü’minlere, -yakınları da olsalar- cehennem ehli oldukları açıkça kendilerine belli olduktan sonra, müşrikler için mağfiret dilemeleri uygun değildir.”

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Hz. Peygamber, amcası Ebu Talib vefat ederken “Allah katında senin lehinde şهادette bulunacağım bir şey söyle” dedi, ama Ebu Talip böyle bir şeyi söylemedi. Hz. Peygamberin “nehyolunmadığım sürece senin için istiğfarda bulunacağım” demesi üzerine bu ayet nazil oldu.

Onların küfür üzere öldüğü belli olduğunda, kendileri için istiğfarda bulunulmaz.

Ayette, onlardan hayatta olanlara istiğfarın caiz olduğuna bir delil vardır. Çünkü bunda imana muvaffak olmalarını talep etmek söz konusudur.

“Hz. İbrahimin babasına istiğfarıyla bu ayet arasında bir çelişki yok mu?” meselesine de temas edilerek şöyle denildi:

114- وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَنْ مَوْعِدَةٍ وَعَدَهَا إِيَّاهُ ۚ
 “İbrahim’in, babası için af dilemesi, sadece ona verdiği bir söz yüzündendi.”

Hiz. İbrahim, babasına “Senin için mağfiret dileyeceğim.” (Mümtehi-ne, 4) demişti. Yani, “imana muvaffak olman için bağışlanmanı isteyeceğim. Çünkü iman, öncesine ait günahları keser atar.”

115- فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ أَنَّهُ عَدُوٌّ لِلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ ۚ
 “Onun bir Allah düşmanı olduğu kendisine açıkça belli olunca, ondan uzaklaştı.”

Bunun Hz. İbrahime tebeyyün etmesi,

-Babasının küfür üzere ölmesi,

-Veya Allah tarafından “O iman etmeyecek!” şeklinde bir vahiy gelmesiyle olabilir.

Hız. İbrahim bunu anlayınca, istiğfara son verdi.

“Şüphesiz İbrahim, çok içli, çok halîm bir kişiydi.”

Çokça ah eden biri idi. Bundan murat, Hız. İbrahim’in ileri derecede merhameti ve rikkat-i kalbidir.

O, halîmdir, belalara sabreder.

Ayet, babasının kaba tavrına rağmen, Hız. İbrahimi istiğfara sevkeden durumu anlatmaktadır.

115- “Bir kavmi hidayete erdirdikten sonra, nelerden sakınacaklarını kendilerine iyice açıklamadıkça Allahın onları dalalete düşürmesi söz konusu değildir.”

Allah hiçbir kavmi, sakınmaları gereken şeylerin tehlikesini beyan etmedikçe, İslâma hidayetden sonra yoldan çıkarmış değildir.

Sanki bunda, Hız. Peygamberin henüz yasak gelmeden amcasına veya önceki müşriklere sözü hakkında mazur olduğunu beyan vardır.

Denildi ki: Ayet, bir zamanlar kıblenin Mescid-i Aksa olması, içkinin haram sayılmaması gibi durumlarla alakalıdır. Bunlara göre dini yaşayanlar, sonradan değişen hükümlerden sorumlu değildirler.

Ayette, haramları bilmeyenlerin mükellef olmadıklarına bir delil vardır.

“Şüphesiz Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.”

116- “Şüphesiz göklerin ve yerin hükümlerini Allah’ındır.”

“O, diriltir ve öldürür.”

“Sizin için Allah’tan başka ne bir dost vardır, ne de bir yardımcı.”

Allahu Teâlâ onları, vev yakınları da olsa müşriklere istiğfardan men etti. Bu da onlardan bütün bütün berî olmayı tazammun eder. Ardından açıkladı ki, Allah her mevcudun sahibidir, onun işini görür, ona hâkimdir. Onlara velayet ve yardım ancak Allahtan gelir. Onlar bunu bilsinler ve her şeyleriyle O’na yönelsinler, Onun dışındakilerden teberri etsinler, ta ki yaptıklarında ve terk ettiklerinde O’ndan başka maksatları olmasın. Allah için işlesinler, Allah için terk etsinler.

117- **“Andolsun Allah; Peygamber, Muhacirler ve Ensarın tevbelerini kabul etmiştir.”**

Allahın Hz. Peygamberin tevbesini kabulü şu cihetlerden olabilir:

-Münafıkların sefere katılmama hususunda izin istemeleri üzerine Hz. Peygamber izin vermişti.

-Veya O'nun günahla alakası olmadığı böyle ifade edildi. Benzeri bir durumu **“Ta ki Allah, senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlasın.”** (Fetih, 2) ayetinde görürüz.

-Bunda, tevbeyle bir sevk vardır. Yani, tevbeyle ihtiyacı olmayan kimse yoktur.

Hatta Hz. Peygamber, Muhacirler ve Ensar bile tevbeyle muhtaçtırlar. Cenab-ı Hak şöyle buyurur:

“Ey mü'minler! Hep birden Allah'a tevbe edin.” (Nur, 31)

Çünkü herkes için belli bir makam vardır, o makama yakışmayan bir tavrı olduğunda, bu nakıs durumdan kurtulup o makama yükselmek bir tevbedir.

-Hz. Peygamber, Muhacir ve Ensar için tevbeden bahsedilmesi, tevbenin Cenab-ı Hakkın seçkin kullarından nebiler ve salihlerin makamı olduğunu ortaya koyarak faziletini izhar eder.

“الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ (O Muhacirler ve Ensar) zor saatte peygambere tabi oldular.”

“Zor saat” onların Tebüke seferindeki halleridir. On kişi sırayla bir deveye biniyordu. Hatta iki kişi biraz su ile bir hurmayı ikiye taksim ediyorlardı.

“(Ama) içlerinden bir kısmının kalpleri az kalsın kayacak gibi olmuştu.”

Neredeyse onlardan bir fırkanın kalpleri iman üzere sebat veya Peygambere tâbi olma hususunda kayacak gibi oldu.

“ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ (Ardından onların tevbelerini kabul etti.)”

Allahın onların tevbesini kabul ettiğinin tekrar bildirilmesi te'kid içindir ve niçin kabul ettiğinin de bir açıklamasıdır. Yani, onları o karşılaştıkları zorluklar sebebiyle affetmiştir.

٧ **“Şüphesiz O, onlara Rauf – Rahîm’dir (çok şefkatli ve çok merhametlidir).”**

118- وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خُلِفُوا “Savaşta geri kalan üç kişinin de tevbe-lerini kabul etti.”

Allah, Ka’b Bin Malik, Hilal Bin Ümeyye ve Mürare Bin Rabi’i de af-fetmiştir.

Bunlar seferden geri kalmışlardı.

Veya bunların hükmü geriye bırakıldı. Çünkü bunlar, haklarında ilâhî hüküm tehir edilen “mürciundurlar.”

“Yeryüzü bütün genişliğine rağmen onlara dar gelmişti.”

Ayet, onların ne yapacaklarını bilememe şaşkınlığını yaşadığını anlatan bir meseldir. Yeryüzü çok genişti, ama insanlar onlarla ilişkilerini büsbü-tün kesmişlerdi.

“Vicdanları da kendilerini sıktıkça sıkıyordu.”

Kalpleri, aşırı yalnızlık ve gamla dolu idi, o kalplere bir ünsiyet ve sü-rur girmiyordu.

“Allah’tan, yine O’na sığınmaktan baş-ka çare olmadığını anlamışlardı.”

Onun mağfiretini istemekten başka Allahın gadabından bir sığınak ol-madığını bildiler.

“Sonra dönsünler diye, onların tevbe-lerini kabul etti.”

Sonra onları tevbeye muvaffak kıldı.

Veya tevbe-lerinin kabulü hakkında ayet indirdi, ta ki tevbe edenler züm-resinden sayılsınlar.

Veya, tekrar tekrar onlara kabul ve rahmetle döndü, ta ki tevbe-leri üze-re istikametle devam etsinler.

٨ **“Şüphesiz Allah, Tevab – Rahîm’dir.”**

Allah, tevbe eden için bir günde yüz defa dönse de, yine de tevbesini kabul eder. **Rahîmdir**, nimetleriyle ona lütufta bulunur.

Tebük Seferi - 10

119- **“Ey iman edenler! Allah’tan korkun.”** يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ -

Razı olmadığı hususlarda Allaha karşı gelmekten sakının.”

“Ve sadıklarla beraber olun.” وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ

İmanlarında ve ahitlerinde veya niyet, söz ve amel olarak Allahın dininde dosdoğru olan sadıklarla beraber olun.

120- **“Medine halkı ve onların çevresinde bulunan bedevîlere, Allah Resûlünden geri kalmaları uygun değildir.”** مَا كَانَ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ وَمَنْ حَوْلَهُمْ مِنَ الْأَعْرَابِ أَنْ يَتَخَلَّفُوا عَنْ رَسُولِ اللَّهِ

“Allah Resûlünden geri kalmaları uygun değildir” ifadesi, “geri kalmasınlar!” anlamında gayet belağatlı bir sakındırmadır.

“Onun katlandığı zahmetlere kendilerinin katlanmaya yanaşmamaları da (uygun değildir).” وَلَا يَرْغَبُوا بِأَنفُسِهِمْ عَنْ نَفْسِهِ

Ve Hz. Peygamberin kendini sakındırmadığı şeyden kendilerini sakındırmaları, tehlikeli durumlara göğüs gerdiği durumda geri durmaları uygun değildir.

Rivayete göre Ebu Hayseme bahçesine girdi, kendisinin güzel bir hanımı vardı. Hanımı gölgeye hasır serdi, kocasına hurma ve soğuk su verdi. Ebu Hayseme şöyle bir baktı ve “koyu bir gölge, lezzetli bir hurma, soğuk bir su ve güzel bir kadın! Peygamber ise kızgın güneş altında ve çöl rüzgarlarına maruz durumda.. Vallahi bu hal hayra alâmet değil” dedi. Ardından ayağa kalktı, devesine bindi, kılıcını ve mızrağını aldı.

Sonra rüzgâr gibi süratle yola koyuldu. Hz. Peygamber, bakışını yola yöneltmişti, deve üstünde gelen biri olduğunu görünce “Ebu Hayseme olaydı” buyurdu. Gelenin o olduğunu görünce çok sevindi, onun için istiğfar da bulundu.

“Çünkü onların, Allah yolunda çıktıkları susuzluk, yorgunluk, aç-

lık, kâfirleri öfkelendirmek üzere bir yere adım atmaları ve düşmana karşı herhangi bir başarı kazanmaları gibi hiçbir olay yoktur ki karşılığında kendilerine salih bir amel yazılmış olmasın.”

Yani, böyle bir sefere çıkış elbette ücretsiz değildir. Bu yolda karşılaşacakları susuzluk, yorgunluk, açlık ve düşman diyarını çiğnemek, onları öldürmek, esir almak, ganimete ulaşmak gibi durumlar, kendilerine hep sevap kazandıracaktır.

“**Şüphesiz Allah, iyilik yapanların mükâfatını zayi etmez.**”

Allah, iyi işler yapanları bu iyilikleriyle mükâfatlandırır.

Ayet, onların bu uğurda çektiklerinin niçin yazılacağını bildirir ve cihadın da bir iyilik olduğuna tenbihte bulunur.

Cihadın iyilik olması hem kâfirler, hem de mü'minler içindir.

Kâfirler için iyilik olması, mecnun birini tedavi eden kimsenin ona vurduğu darbelerin aslında mecnunun lehine olması kabilindendir, onları kemâle erdirmeye çalışmaktır.

Mü'minler için iyilik olması ise, onları kâfirlerin hâkimiyetinden ve istilasından kurtarmasıdır.

121- **وَلَا يَنْفِقُونَ نَفَقَةً صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً وَلَا يَقْطَعُونَ وَادِيًا إِلَّا كُتِبَ لَهُمْ** “Allah yolunda küçük, büyük bir harcama yapmazlar ve bir vadiyi katetmezler ki, yaptıklarının daha güzeliyle Allah’ın kendilerini mükâfatlandırması için hesaplarına yazılmış olmasın.”

Allah onları yaptıkları amellerin en güzeliyle veya amellerinin karşılığının en güzeliyle mükâfatlandıracaktır.

122- **وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَافَّةً** “Bununla beraber mü'minlerin hepsinin birden sefere katılmaları uygun değildir.”

Toptan geri kalmaları uygun olmadığı gibi, toptan savaşa veya ilim seyahatine çıkmaları da uygun değildir.

Çünkü bu tarz bir durum, geçimlerinin dengesini alt üst eder.

فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ “Öyleyse onların her kesiminden bir grup da, din ko-

nusunda köklü bilgi sahibi olmak ve döndükleri zaman kavimlerini uyarmak için sefere çıksa.”

لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ “Ola ki sakınırlar.”

Keşke kabile ve bir belde halkı gibi her büyük topluluktan az bir cemaat, fıkıhta derinleşmek için yola çıksa, bunun çilesini çekse.

Bunların çalışma gayesi ve ilim öğrenmekten maksadı, kavimlerini irşad ve onları uyarmak olsun.

Ayette bunun zikredilmesi ehemmiyetine binaendir. Bunda, ilim öğrenmek ve uyarıda bulunmanın farz-ı kifaye görevlerden olduğuna bir delil vardır.

Ayrıca şunu gösterir: İlim öğrenmekten maksat dini doğru yaşamak, başkalarının da doğru yaşamasına yardımcı olmaktır. Yoksa bunu insanlara üstten bakmak veya dünyevî geniş imkânlarla kavuşmakta kullanmak uygun değildir.

Ayetin şöyle bir manasına da dikkat çekildi: Seferden geri kalanları şiddetle kınayan ayet nazil olunca, mü'minler toptan sefere çıkmaya koşuştular, ilimle meşguliyetten kesildiler. Bunun üzerine bu ayetle her gruptan bir taifenin cihada gitmesi, diğerlerinin de ilimle meşguliyet için geride kalması uygun görüldü. Ta ki en büyük cihad olan ilimle meşguliyet kesintiye maruz kalmasın. Çünkü, delil getirerek mücadele etmek bir asıldır, peygamberler bunun için gönderilmiştir. Sefere gidenler ilimle meşguliyetten geri kaldıklarından, döndüklerinde bunu telafî edebilmeleri için ilimle meşgul zâtlardan istifadeleri uygun olmaktadır.

123- **“Ey iman edenler! يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قَاتِلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُمْ مِنَ الْكُفَّارِ 123- Kâfirlerden (öncelikle) yakınıınızda olanlarla savaşın.”**

Bununla, en yakınlarında olan kâfirlerle savaşmaları emredildi. Nitekim Hz. Peygambere de **“en yakınlarını uyarması”** emredilmişti.¹¹ Çünkü en yakın olanlar şefkate ve durumlarını düzeltmeye daha layıktırlar.

Denildi ki, bundan murad Medine çevresindeki Kurayza, Nadîr ve Hayber Yahudileridir.

Ayrıca Rumlar olduğu söylendi. Çünkü onlar Şam'da yaşıyorlardı ve Şam da Medineye yakın idi.

وَلِيَجِدُوا فِيكُمْ غِلْظَةً “Onlar sizde bir sertlik bulsunlar.”

¹¹ Bkz. Şuara, 214.

Onlar sizde bir şiddet ve savaşa karşı sabır bulsunlar.

“Bilin ki, Allah müttakilerle beraberdir.” **وَاَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ**

Koruyarak ve yardım ederek Allah onlarla beraberdir.

124- **“Herhangi bir sûre indirildiğinde, içlerinden bazısı (alaylı bir şekilde) “Bu hanginizin imanını artırdı?” der.”**

Burada medar-ı bahs olanlar münafıklardır. Bunlar inkâr ve istihza ile “bu sûre hanginizin imanını artırdı?” derler.

“İman etmiş olanlara gelince, bu onların imanını artırmıştır.”

Ehl-i iman, yeni sûre ile yeni şeyler öğrenirler, buna inanarak ve sûrenin muhtevasını düşünüp anlayarak imanlarını artırırılar.

“Onlar bununla sevinirler.” **وَهُمْ يَسْتَبْشِرُونَ**

Yeni bir sûrenin inmesi onları sevince garkeder. Çünkü o, kemâllerini artırmaya ve derecelerini yükseltmeye bir sebeptir.

125- **“Kalblerinde bir hastalık olanlara gelince, onların da murdarlıklarına (küfürlerine) murdarlık (küfür) katmıştır.”**

Kalplerinde maraz olanlar ise, öncekileri inkara ilâve olarak bunu da inkar etmeleriyle murdarlıklarını artırırılar.

“Ve onlar kâfir olarak ölüp gitmişlerdir.” **وَمَاتُوا وَهُمْ كَافِرُونَ**

Bu durum kendilerinde iyice muhkemleşir, bu hâl üzere ölürler.

126- **“Görmüyorlar mı ki, onlar her yıl bir veya iki kere belâya çarptırılıp imtihan ediliyorlar.”**

Görmüyorlar mı, onlar her yıl birkaç kere çeşitli belalarla, veya Hz. Peygamberle savaşmakla imtihan ediliyorlar ve bunda ortaya çıkan delilleri gözleriyle görüyorlar.

“Sonra ne tevbe ederler, ne de ibret alırlar.” **ثُمَّ لَا يَتُوبُونَ وَلَا هُمْ يَذَكَّرُونَ**

بِالْمُؤْمِنِينَ رَوْفٌ رَحِيمٌ “Mü’minlere karşı çok şefkatli ve çok merhametlidir.”

Hem size, hem de diğer bütün ehl-i imana rauf – rahîmdir.

Ayetteki **Rauf**, kuvvetli rahmet sahibi anlamındadır. **Rahîm** kelimesine göre daha ziyade bir şefkat ifade etmesine rağmen, önce bu ismin gelmesi, ayet sonlarına uygunluk içindir.

129- اللَّهُ “Eğer yüz çevirirlerse de ki: Allah bana yeter.”

Şayet sana imandan yüz çevirirlerse, “Allah bana kafidir” de.

Çünkü O, onların vereceği zarara karşı Sana yeter ve onlara karşı sana yardım eder.

“O’ndan başka hiçbir ilâh yoktur.”

Bu ifade, üsttekinde delil gibidir.

“Ben ancak O’na tevekkül ettim.”

Ondan başkasından bir şey beklemiyor ve korkmuyorum.

“O, yüce Arş’ın sahibidir.”

Arş, kendisinden hükümlerin ve mukadderatın nazil olduğu makamdır.

Übey Bin Ka’b şöyle der:

“Bu iki ayet, en son nazil olan ayetlerdir.”

Hz. Peygamber şöyle buyurur:

“Tevbe ve İhlâs sûresi dışında Kur’an bana ayet ayet, harf harf nazil oldu. Ancak bu ikisi yetmiş bin saf meleklerle beraber bana indirildi.”

Doğrusunu en iyi Allah bilir.

YUNUS SÛRESİ

Yunus Sûresi Mekkî sûrelerdendir.
Yüz dokuz ayettir.

Mü'minler ve Kâfirler

1- الرَّ “Elif, Lâm, Râ.”

“İşte bunlar o hikmetli kitabın âyetleridir.”

“İşte bunlar” ifadesi sûrenin veya Kur’anın tazammun ettiği ayetlere işarettir. Kitaptan murat, bu sûre veya Kur’andır.

Bu kitabın “**Hakîm**” olması, kendisinde bulunan hükümler ve hikmetler yönündendir.

Veya “muhkem” anlamında olabilir. Yani, onun ayetleri muhkemdir, onlarda neshedilen bir şey yoktur.

2- أَكَانَ لِلنَّاسِ عَجَبًا أَنْ أَوْحَيْتَ إِلَى رَجُلٍ مِنْهُمْ أَنْ أَنْذِرِ النَّاسَ وَبَشِّرِ الَّذِينَ-
“İçlerinden birine “İnsanları uyar ve iman edenleri müjdele”
diye vahiy göndermemiz insanlara tuhaf mı geldi?”

Bu, istifham-ı inkâridir.¹

Onlar şöyle diyorlardı: “Hayret, Allah insanlara Ebu Talibin yetiminden başka gönderecek bir elçi bulamadı mı?”

Böyle demeleri dünya işlerinde kıt akıllı ve kısa nazarlı olmalarından, vahiy ve nübüvvetin hakikatini bilmemelerinden idi. Kaldı ki Hz. Peygamberin (asm) mal dışında onların dünyaca büyük saydıklarından eksik bir durumu yoktu. Peygamberlikte ise malın fazla olmaması çok cihetlerle daha münasıptır. Bundan dolayı, ondan önce de peygamberlerin çoğu bu hâl üzere idi.

Şöyle de denildi: Onları hayrete düşüren durum, En’am sûresinde de anlatıldığı üzere insanlardan bir peygamber gelmesi olmuştu.²

¹ Yani, insanlar buna niye hayret ediyorlar, hâlbuki bir peygamber gönderilmesi gayet makul bir durumdur.

² Bkz. En’am, 8-9. Ayrıca bkz. İsra, 94.

“İnsanları uyar ve iman edenleri müjdele”

Ayette **inzar** (uyarı) bütün insanlara genel, **müjdelemek** ise mü'minlere has kılındı. Çünkü bütün insanların uyarıya ihtiyacı vardır. Müjdenin ehl-i imana tahsisi ise, kâfirlerin gerçek anlamda müjdelenecek bir durumları olmamasındandır.³

“Onlar için Rableri nezdinde yüksek makamlar vardır.”

Ayetin metninde geçen “**Kadem-i sıdk**”, yüksek makamlar ve derecelerdir. Bunun “sıdk” kelimesine nisbeti tahakkukunu beyan etmek içindir. Ayrıca, onların bu âli makamlara söz ve niyette dosdoğru olmalarıyla ulaştıklarına bir tenbihtir.

“Kâfirler: “Hiç şüphesiz bu apaçık bir sihirbaz” dediler.”

Ayette geçen “sahir” kelimesi “sihir” şeklinde de okunmuştur. Bu okumaya göre, “**Bu**” kelimesi ile Kitab’a ve Hz. Peygamberin getirdiklerine işaret edilmiştir.

Aslında bu ifadede onların Hz. Peygamberden harikulâde işlere rastladıklarına ve bunların muarazasından acze düştüklerine bir itiraf vardır.

“Rabbimiz o Allah’ın ki, gökleri ve yeri altı günde yarattı.”

Gökler ve yer, imkân dairesinde her şeyin asıllarıdır.

“Sonra arşa istiva etti.”

Allah “ol” emriyle belirlediği ve hikmetinin iktiza ettiği şekilde varlıkların emrini takdir eder, onu harekete geçirecek sebeplerini müheyya kılar, o sebeplerden neticeleri alır.

“İşi O idare ediyor.”

Ayetin metninde geçen “**tedbîr**”, akıbetin güzel olması için işlerin sonunu düşünmektir.

³ “Onları elîm bir azap ile müjdele!” (Lokman, 7) gibi bazı ayetlerde yer alan müjde kelimesi, gerçek anlamda değildir.

“O’nun izni olmadan hiç bir şefaathçi yoktur.”

Ayet, Allahın azametini anlatır ve “bu tanrılar Allah nezdinde bize şefaathçi olacak” diyenlerin batıl iddialarını reddeder.

Ayetle, Allahın izin verdiğinin şefaathini isbat vardır.

“İşte Rabbiniz olan Allah budur.”

İşte ulûhiyet ve rububiyeti iktiza eden sıfatlarla mevsuf olan Allah, sizin Rabbinizdir. Sizi terbiye eden O’dur. Hiçbir varlık O’nun bu rububiyetinde O’na şerik değildir.

“Öyleyse O’na ibadet edin!”

Başkasına değil, sadece O’na ibadet edin.

“Hâlâ düşünüp ibret almaz mısınız?”

En ufak bir tefekkürde bulunmuyor musunuz? Ta ki Rububiyete ve ibadete layık olanın ancak O olduğunu, sizin taptıklarınızın olmadığını anlasınız.

4- “Hepinizin dönüşü O’nadır.”

Ölümle veya haşirden sonra diriltilmekle hepiniz O’na döneceksiniz, başkasına değil. Öyleyse O’na kavuşmaya hazırlık yapınız!

“Bu, Allah’tan hak bir vaattir.”

“Her şeyi ilk baştan yaratan sonra da iade edecek olan O’dur.”

“Bu, iman edip salih amel işleyenleri adil bir şekilde mükâfatlandırması içindir.”

Ayetin metninde geçen “kıst”, adalet anlamındadır. Allah, iman eden ve salih amel işleyenlerin karşılığını adaletiyle verecektir.

Veya onların işlerini adalete uygun yapmalarını mükâfatlandıracaktır.⁴

Veya bu ifade “Allah onları imanlarıyla mükâfatlandıracak” manasını da ifade edebilir. Nasıl ki şirk çok büyük bir zulümdür, iman dahi tam

4 İnsan adaletle iş yaptığında ifrat ve tefritten uzak olur, yaptığı şeyin hakkını verir.

bir adalettir. Bu mana, ayette daha zâhir görülmektedir. Ayetin devamında kâfirlerin cezası anlatılırken, onların da bu hâle küfürleri sebebiyle düştüklerinin anlatılması, bu ciheti te'yid eder.

“İnkâr edenlere ise, küfürlerine karşılık kaynar sudan bir içecek ve elem verici bir azap vardır.”

Ayetten öyle anlaşılıyor ki, bu âlemin yaratılışı ve kıyametten sonra ikinci hayatın verilmesinden asıl maksad, bir muhasebe sonucu insanlara mükâfat veya ceza verilmesidir.

Ayette, Allahu Teâlâ, mü'minlere lütuf ve keremine yaraşır bir şekilde mükâfat vermeyi taahhüt etmiş olduğundan bunun ayrıntılarına girmemiştir. Ama kâfirlerin cezasına gelince, bu bozuk inançlarının ve uğursuz amellerinin sevkettiği bir hastalık gibidir.

Ayet, biraz önce nazara verilen **“hepinizin dönüşü O'nadır”** manasının hikmetini beyan gibidir. Çünkü dünya ve ahiretin yaratılışından maksat, mükellef olan insanların amellerinin karşılığını vermek olduğundan, Allaha dönüş elbette olacaktır.

5-“O (Allah) ki, güneşi bir ziya, ayı da bir nur kıldı.”

Nur, ziyadan daha geneldir. Işığt kendisinden olana ziya, ârızî olana (ışığı başkasından alana) nur denilir. Allahu Teâlâ bununla şuna tenbihte bulundu: Allah güneşi bizâtihi ışık kaynağı kıldı, ayı da güneşe mukabil yaptı, onu güneşten ışık alacak şekilde yarattı.

“Ona menziller takdir etti.”

Burada zamir güneş ve ayın her birine aittir. Yani, bunlardan her biri için menziller takdir etti.

Veya bu ikisini menziller sahibi kıldı.

Veya zamir sadece aya râcî olabilir. Özel olarak ondan böyle bahsedilmesi, seyrinin süratli oluşu, menzillerinin gözle görülmesi, dinin bazı hükümlerinin ona bağlı olması gibi sebeplerdendir.⁵ Bundan dolayı bu takdirin sebebi şöyle açıklandı:

“Bunları, senelerin sayısını ve hesabını bilersiniz diye yaptı.”

⁵ Mesela, Ramazan ayı onun görülmesiyle başlar.

Böyle olması, muamelat ve tasarruflarınızda ayların, günlerin hesabını bilmeniz içindir.

مَا خَلَقَ اللَّهُ ذَلِكَ إِلَّا بِالْحَقِّ “Allah bunu ancak hak olarak yarattı.”

“O, bilecek bir kavim için âyetlerini ayırtılı olarak açıklar.”

Çünkü bu ayetleri dikkatle düşünerek bunlardan yararlananlar onlardır.

6- إِنَّ فِي اخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَمَا خَلَقَ اللَّهُ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ 6- “Elbette gece ile gündüzün farklı olmasında (veya birbiri ardınca gelmesinde) ve Allah’ın göklerde ve yerde yarattıklarında, (günahlardan) sakınan bir kavim için ayetler vardır.”

Bütün bunlarda Saniin varlığına ve birliğine, ilim ve kudretinin kemâline alâmetler vardır.

Ancak bu ayetler, kötü akıbetten sakınanlar içindir. Çünkü bu sakınma, onları tefekkür ve tedebbüre sevkeder.

7- إِنَّ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا وَرَضُوا بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاطْمَأَنَّنُوا بِهَا 7- “Gerçekten Bize kavuşmayı ummayan, dünya hayatına razı olan ve onunla tatmin olanlar...”

Bunlar, öldükten sonra dirilmeyi inkârlarından dolayı Allaha kavuşmayı hiç beklemezler. Sadece gözle görülenlere takılıp kalırlar, ötesine geçemezler.

Ahireti bilmediklerinden, gafletleri sebebiyle kendilerini tamamen dünyaya verirler.

Her şeyleriyle ona yönelirler,

Bütün himmetlerini dünyanın lezzetlerine ve surî şaşaasına tahsis ederler.

وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ آيَاتِنَا غَافِلُونَ “Ve onlar Bizim âyetlerimizden gafilidirler.”

Onlar, tümüyle ilâhî ayetlerin zıddı şeylere daldıklarından, o ayetler üzerinde düşünmezler.

Ayet, öncekine atıfla onların vasfı olabileceği gibi, başkalarını anlatıyor da olabilir. Bu durumda önce nazara verilenler, öldükten sonra dirilmeyi inkâr eden ve ancak dünya hayatını gören kimselerdir. Bu ayette anlatılan-

lar ise, dünya sevgisi kendisini oyalayıp ahireti düşünmekten ve ona hazırlanmaktan alıkoyan kimselerdir.

8- **“إِنَّكَ مَا لَهُمُ النَّارُ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ”** **“İşte kendi kesbettikleri yüzünden, bunların varacakları yer ateştir.”**

Devamlı işledikleri ve iyice bulaştıkları günahlar yüzünden, bunların varacakları yer cehennemdir.

9- **“إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ يَهْدِيهِمْ رَبُّهُمْ بِإِيمَانِهِمْ”** **“Şüphesiz iman edip salih ameller işleyenleri, imanları sebebiyle Rableri hidayete erdirir.”**

Onların Rabbi, imanları sebebiyle onları cennete götürecek yola iletir.

Veya onları gerçekleri idrake sevkeder. Hz. Peygamber şöyle buyurur:

“Kim bildiğiyle amel etse, Allah ona bilmediğini de öğretir.”

Veya Allah onları cennette istedikleri şeye sevk eder.

Ayete dikkat edildiğinde, bu ilâhî sevkın sebebinin iman ve salih amel olduğu anlaşılır. Lakin, ayette **“imanları sebebiyle”** denilmesi, her ne kadar salih amel imana bir tetimme ve onunla yan yana olsa da, sebebiyet noktasında imanın müstakil olduğuna delâlet eder.

“تَجْرَى مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ” **“Naîm cennetlerinde onların altlarından ırmaklar akar.”**

10- **“دَعْوُهُمْ فِيهَا سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ”** **“Onların oradaki duaları şudur: “Allahım, seni tenzih ederiz.”**

“وَتَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ” **“Orada birbirlerine tahiyyeleri ise, ‘selâm’dır.”**

O cennetlerde birbirlerine veya meleklerin onlara iyi dilekleri, selâmdır.

“وَأَخْرَجُوا دَعْوَاهُمْ أَنْ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ” **“Ve dualarının sonu da “Âlemlerin Rabbi olan Allah’a hamdolsun” demeleridir.”**

Mana, şöyle olabilir: Onlar cennete girdiklerinde, Allahın azamet ve kibriyasını görünce, O’nun şanını yüceltirler, celâl vasıflarıyla O’nu tavsif ederler. Sonra melekler onları selamlayıp her türlü kötü şeyden selamete erdiklerini ve her türlü ikrama nail olacaklarını haber verirler.

Veya doğrudan ilâhî selâma muhatap olurlar. Onlar da Cenab-ı Hakka hamd u senada bulunurlar, ikram sıfatlarıyla O’nu yâd ederler.

İlâhi Vahiy

11- “وَلَوْ يُعَجِّلُ اللَّهُ لِلنَّاسِ الشَّرَّ اسْتِعْجَالَهُمْ بِالْخَيْرِ لَقُضِيَ إِلَيْهِمْ أَجْلُهُمْ” Şayet Allah insanların hayrı çabuk istemelerine icabeti gibi şerri istemelerine hemen icabet etseydi, onların ecelleri bitmiş olurdu.”

Şayet Allah, insanlar hayrı istediklerinde hemen vermesi gibi, şerri istediklerinde de hemen verseydi, helâk olur giderlerdi.

Onların şerri istemesi, “üstümüze gökten taş yağdır” (Enfal, 32) demeleri gibi durumlardır.

Ayette, Cenab- Hakkın hayra icabette sür’atini hissettirme vardır.

“فَنَذَرَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ” Fakat bize kavuşmayı ummayanları kendi hallerine bırakınız da azgınlıkları içinde bocalayıp dururlar.”

Lakin biz acele etmeyiz, hemen işlerini bitirmeyiz. Onlara bir mühlet vererek ve bir istidraç olarak kendi hâllerine bırakırız.

12- “وَإِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ الضُّرُّ دَعَانَا لِجَنَّةٍ أَوْ قَاعِدًا أَوْ قَائِمًا” İnsana sıkıntı dokunduğu zaman, gerek yan yatarken, gerek otururken, gerek ayakta bize dua eder.”

Yani, her durumda Bize dua eder. Sayılan haller, o kimsenin farklı farklı zararlar için yaptığı dualara da işaret edebilir.

“فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُ ضُرَّهُ مَرَّ كَأَن لَّمْ يَدْعُنَا إِلَى ضُرِّ مَسَّهُ” Kendisinden sıkıntısını giderdik mi sanki kendisine dokunan o sıkıntı için bize hiç yalvarmamış gibi aldırmadan geçer gider.”

O zararı kendisinden izale ettiğimizde, kendi yoluna gider, küfrüne devam eder.

Veya duayı bırakır, artık dua etmez.

“إِشْه، o aşırı gidenlere yaptıkları şeyler böyle güzel gösterildi.”

Onlara, şehevânî şeylere dalmak, ibadetlerden yüz çevirmek gibi durumlar süslü gösterildi.

13- **“Andolsun ki, sizden önceki devirlerde yaşayanları zulmettiklerinde helak ettik.”**

Sizden önceki devirlerde gelenler, dini yalanlayarak ve kendilerine verilen kuvvetleri uygunsuz şeylerde kullanarak zulmettiklerinde, biz onları helâk ettik.

“Peygamberleri onlara apaçık delillerle gelmişlerdi.”

Peygamberleri, onlara kendilerinin doğru olduğunu gösteren hüccetlerle gelmişlerdi.

“Onlar ise iman etmediler.”

Lakin iman etmek kendilerine nasip olmadı. Çünkü kabiliyetleri bozuldu, Allah onlara muvaffakiyet vermedi, onların küfürleri üzere öleceklerini biliyordu.

“İşte mücrimler topluluğunu biz böyle cezalandırırız.”

Peygamberleri yalanlamaları ve bunda ısrarları sebebiyle kendilerine mühlet verilmesinde bir fayda olmadığı tahakkuk edince, biz onları cezalandırdık.

Onları cezalandırdığımız gibi, her mücrimi de, sizi de öyle cezalandırırız.

Ayette onların cürümlerinin kemâline ve o noktada gözler önünde olduklarına bir delâlet vardır.

14- **“Sonra Jَعَلْنَاكُمْ خَلَائِفَ فِي الْأَرْضِ مِنْ بَعْدِهِمْ لِنَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ- onlaren ardından sizi yeryüzüne halifeler yaptık ki, bakalım nasıl ameller işleyeceksiniz.”**

Helâk ettiğimiz o devirlerden sonra, imtihan edilenlerin başkalarının yerine getirilmesi gibi, sizi arza halifeler kıldık. Onların yerine sizi getirdik. Ta ki hayır mı, yoksa şer mi işleyeceğinizi görelim, amelinize göre size muamelede bulunalım.

“Nasıl ameller işleyeceksiniz” ifadesinde şöyle bir manaya delâlet

vardır: Amellerin karşılığını vermekte muteber olan, fiillerin cihetleri ve keyfiyetleridir, yoksa zâtları değildir. Çünkü aynı fiil bazan güzel, bazan da çirkin olabilir.⁶

15- **وَإِذَا تُلِيٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا إِنَّا وَهَّاءٌ وَهَّاءٌ** “Böyle iken, âyetlerimiz, kesin deliller olarak kendilerine okunduğu zaman, bize kavuşmayı ummayanlar, “Bundan başka bir Kur’ân getir veya bunu değiştir” dediler.”

Öyle ki o kitapta öldükten sonra dirilme, sevap, ceza olmasın veya ilah-larımızın ayıplanması gibi durumlar yer almasın.

“Veya bunu değiştir”

Veya bunları müstemil ayeti başka bir ayetle değiştir.

Onlar bunu belki de “böyle yap-sın, onu ilzam edelim” diye istediler.

“De ki, “Onu kendime göre değiştirmem, olacak bir şey değildir.”

Onlar, ‘Bundan başka bir Kur’ân getir veya bunu değiştir’ demiş-lerdi. Buna cevap olarak kendi keyfine göre değiştirmesinin söz konu-su olamayacağı nazara verildi, “başka bir Kur’an” meselesine girilme-di. Çünkü, bir kısmı değiştirilmezse, tümünün değiştirilmeyeceği anlaşılır.

“Ben ancak bana vahyolunana uyarım.”

Niçin değiştirilmeyeceğini beyan eder. Çünkü bir meselede başkasına tâbi olan, onda kendi başına tasarrufta bulunamaz.

Ayetin bu kısmı “peki, Kur’anda bazı hükümler neshedildi, buna ne dersin?” şeklindeki bir soruya da cevaptır.⁷

Ayet aynı zamanda –haşa- “Kur’an Muhammedin sözü ve uydurmasıdır” diyenlere de bir reddir.⁸

⁶ Yani, ne yapıldığından ziyade nasıl yapıldığı önemlidir. Biri Allaha secde eder sevap kazanır, diğeri puta secde eder, günaha girer.

⁷ Yani, “ben kendim değiştirme yetkisine sahip değilim. Ama Allah dilerse değiştirir, ben de o yeni hükme tâbi olurum”

⁸ “Başka bir Kur’an getir veya bunu değiştir” demelerinde tariz yoluyla “bu zaten senin kelâmın. Başkasını söylesen, bazı hükümlerini değiştirsen ne olur san-ki?” manası hissedilmektedir.

Bundan dolayı cevapta tebdil (değiştirme) kayıtlı olarak ifade edildi ve kendisinin yapacağı bir değişikliğin Allaha isyan olacağı bildirildi.

اَتَىٰ اَخَافُ اِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ “Eğer Rabbime isyan edersem, şüphesiz büyük bir günün azabından korkarım.”

Ayette, onların böyle bir teklifle azabı hak ettiklerine bir ima (hafif bir işaret) vardır.

16- قُلْ لَوْ شَاءَ اللّٰهُ مَا تَلَوْتُهُ عَلَيْكُمْ “De ki: Eğer Allah dileseydi ben onu size okumazdım.”

Şayet Allah başka şekilde dileseydi ben onu size okumazdım, Allah benim dilimle onu size bildirmezdi.

وَلَا اَذْرِيْكُمْ بِهِ “O da onu hiçbir şekilde size bildirmezdi.”

İbnu Kesir, olumsuzluk bildiren لَ “lâ” harfini te’kid bildiren “le” şeklinde okur. Yani, Allah dileseydi onu size okuyan ben olmazdım, Allah benden başkasının diliyle onu size bildirirdi. Demek ki o, mutlaka olması gereken bir haktır, onunla ben gönderilmeseydim bir başkası mutlaka gönderilirdi.

Şöyle bir manaya da dikkat çekilmiştir: “Şayet Allah dileseydi, onu size okuyarak sizi benimle mücadele eden kimseler hâline getirmezdim.”

Yani bu mesele tamamen Allahın meşietine bağlıdır, benim dilememle bir âlâkası yoktur. Bunun için sizin keyfinize göre onda tasarrufta bulunmam söz konusu olamaz.

Sonra, şununla bu manayı takrir etti:

فَقَدْ لَبِثْتُ فِيْكُمْ عُمْرًا مِّنْ قَبْلِهِ “İçinizde bundan önce bir ömür yaşadım.”

Kur’anın nüzulünden önce sizinle kırk sene beraber oldum, ne öyle bir şey biliyor, ne de okuyordum.

Bunda Kur’anın mu’cize ve harikulâde olduğuna bir işaret vardır. Çünkü kavmi içinde kırk yıl yaşayan ve bu süre içinde ilimle meşgul olmayan, bir âlim görmeyen, bir şiir söylemeyen, bir hitabede bulunmayan birisi, birden onlara kitap okuyor, bu kitabın ifadeleri, edib insanların feshatine galip geliyor, her türlü nesir ve manzum ifadenin fevkinde yer alıyor. Usul ve furu’ ilimlerinin kurallarını ihtiva ediyor, gerçeğe uygun bir şekilde ön-

cekilerin kıssalarını, sonrakilerin olaylarını anlatıyor. Elbette bütün bunlar, onun Allahtan geldiğini gösterir.

أَفَلَا تَعْقِلُونَ “Hâlâ aklınızı kullanmaz mısınız?”

Tedebbür ve tefekkürle akıllarınızı onu anlamakta kullanmıyor musunuz ki, onun ancak Allahtan geldiğini bilirsiniz.

17- فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ “Artık bir yalanı Allah’a iftira eden veya O’nun âyetlerini yalanlayandan daha zalim kim olabilir?”

Allaha yalan uydurmak, ona şerik ve çocuk isnad etmek gibi iftiralardır.

إِنَّهُ لَا يَفْلَحُ الْمُجْرِمُونَ “Şüphesiz mücrimler iflah olmaz.”

18- وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ “Ve Allah’ın dışında kendilerine zarar ve fayda vermeyecek şeylere tapıyorlar.”

Çünkü onlar cansız şeylerdir, ne fayda ne de zarar verir. Hâlbuki mabud, sevap ve ceza vermeye muktedir olmalıdır, ta ki ona yapılan ibadet ya bir menfaati celbe veya bir zararı def’e vesile olabilsin.

وَيَقُولُونَ هَؤُلَاءِ شَفَعَاؤُنَا عِنْدَ اللَّهِ “Ve “Bunlar bizim Allah katında şefa-atçilerimizdir’ diyorlar.”

“Bunlar bizim şefaathilerimiz, bizi ilgilendiren dünya işlerimizde ve şayet varsa ahirette bize şefaathçi olacaklar” diyorlardı. Ve sanki onlar bu konuda şek içindeler. Bu ise onların aşırı cehaletlerinden kaynaklanıyor. Öyle ki zarar ve fayda vermeye gücü yeten gerçek Mabuda ibadeti bıraktılar, sırf bir “ola ki bunlar bize O’nun nezdinde şefaathçi olurlar” tevehhümüyle zarar ve fayda verip vermeyeceği bilinmeyenlere ibadet ettiler.

قُلْ أَتَسْتَبِئُونَ اللَّهَ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي السَّمَوَاتِ وَلَا فِی الْأَرْضِ “De ki: “Siz Allah’a göklerde ve yerde O’nun bilmediği bir şeyi mi haber veriyorsunuz?”

Yoksa “Allahın şeriki var da kendisi bilmiyor veya aslında bu putlar Allah nezdinde sizin şefaathçileriniz, ama O’nun bundan haberi yok” şeklinde mi düşünüyorsunuz. Her şeyi bilen Allaha, bilmediği bir şeyi mi söyleyeceksiniz?”

Ayetin bu üslûbunda onları şiddetle kınama ve kendileriyle inceden incede bir istihza (tehekküm) vardır.

“Göklerde ve yerde” ifadesi şuna dikkat çeker: Onların Allahtan başka taptıkları ya semavidir veya arzîdir. Bu ikisinde ne varsa, kendileri gibi hadistir (sonradan olmuştur) ve faniliğe mahkûmdur. Dolayısıyla hiçbirisi Allaha şerik koşulmaya layık değildir.

“سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ” **“Allah onların ortak koştukları şeylerden münezzehtir ve yücedir.”**

Allah onların şirk koşmasından veya şirk koştukları şeylerden münezzehtir, yücedir.

19- **“İnsanlar ancak bir tek ümmet idi.”** وَمَا كَانَ النَّاسُ إِلَّا أُمَّةً وَاحِدَةً

İnsanların Önceleri Bir Ümmet Olması

-Hepsinin fitrat üzere ehl-i tevhid olması,

-Hak üzere mütefik olmaları şeklinde olabilir. Bu, Hz. Âdem döneminde Kabilin Hâbili öldürmesine veya tufana kadar olan dönemdir.

-Veya peygamberlerin gönderilmediği dönemlerinde hepsinin dalalet üzere olması şeklinde anlaşılabilir.

فَاخْتَلَفُوا **“Derken ihtilafa düştüler.”**

Hevâya ve batıl şeylere uyarak aralarında ihtilafa düştüler.

Veya peygamberlerin gönderilmesiyle aralarında ihtilaf meydana geldi. Bir kısmı onlara tabi olurken bir kısmı da kabul etmemekte ısrar etti.

“شَآيَتْ رَبِّكَ لَقَضَىٰ بَيْنَهُمْ فِيمَا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ” **“Şayet Rabbin-den önceden belirlenmiş bir söz olmasa idi, ihtilaf edip durdukları şeyler hakkında şimdiye kadar aralarında çoktan hüküm verilmiş olurdu.”**

Allah tarafından önceden belirlenmiş söz,

-Aralarındaki hükmün tehiri,

-Aralarını ayıracak azabın kıyamete bırakılması tarzında olabilir. Çünkü kıyamet fasıl ve ceza günüdür.⁹

Şayet böyle sebkât etmiş bir takdir olmasaydı onların araları hemen bu

⁹ Kıyametin fasıl günü olması, iyilerin ve kötülerin saflarının o günde ayrılması itibarıyladır. Çünkü bu dünyada iyiler ve kötüler birbirleriyle iç içe ve karışık. Kıyamette ise, **“Ey mücrimler! Ayrılın bu gün!”** (Yasin, 59) ayetinin bildirdiği gibi, mücrimlerle salihler o gün birbirlerinden tamamen ayrılacaklardır.

dünyada ayrılır, batıl yolda olanlar helâk edilir, hak yolda olanlara ise dokunulmazdı.

20- وَيَقُولُونَ لَوْ لَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ - “Ve ‘Ona Rabbinden bir âyet indirilse ya!’ diyorlar.”

Burada onların istedikleri ayet, sıradışı mu’cizelerdir.

فَقُلْ إِنَّمَا الْغَيْبُ لِلَّهِ “De ki: Gayb ancak Allah’a mahsustur.”

Ola ki istenen ayetlerin/ mu’cizelerin indirilmesinde, bunları indirmeye engel olan mefsedetler olur da, indirmez.

فَانْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنتَظِرِينَ “Bekleyin bakalım, ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim.”

Talep ettiğiniz ayetlerin inmesini gözleyin bakalım, ben de sizinle beraber bana inen büyük ayetleri inkârınıza ve başka ayetler talep etmenize karşı Allahın size nasıl muamele yapacağını gözlüyorum.

Dünya Hayatı

21- **“وَإِذَا أَذَقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً مِنْ بَعْدِ ضَرَاءٍ مَسَّتْهُمْ إِذَا لَهُمْ مَكْرٌ فِى آيَاتِنَا** **İn-** sanlara dokunan bir sıkıntıdan sonra kendilerine bir rahmet tattırdığımız zaman, âyetlerimiz hakkında derhal bir takım hilekârlıklara girişirler.”

İnsanlara, kendilerine gelen kıtlık ve hastalık gibi bir musibet sonrası sıhhat ve genişlik gibi bir rahmet tattırdığımızda, bakarsınız ki ayetlerimizi çürütmeye ve onları def için hileler yapmaya başlarlar.

Denildi ki: Mekke ahalisi yedi yıl kuraklığa maruz kaldı. Öyle ki, neredeyse açlıktan helâk olacaktı. Sonra Allah onlara merhameten kılığı kaldırdı. Ama bu defa da Allahın ayetlerini tenkit etmeye ve Rasulüne tuzak kurmaya başladılar.

قُلِ اللَّهُ أَسْرَعُ مَكْرًا “De ki: Allah’ın hilesi çok daha çabuktur.”

Allah, tuzak yönüyle sizden daha süratlidir. Siz Peygambere ve ehl-i imana tuzağın tedbirini düşünmeden, O sizin cezalandırılmanızı hesaplamıştı.

Ayette geçen **“mekr”** kelimesi “gizli tuzak” anlamındadır.

Mekr kelimesi Allaha nisbet edildiğinde,

-Ya istidraç manasına gelir,¹⁰

-Veya onların mekrine cezayı ifade eder.

“إِنَّ رُسُلَنَا يَكْتُوبُونَ مَاتَمْكُرُونَ “Şüphesiz elçilerimiz yaptığımız hileleri yazıp duruyorlar.”

Ayetin bu kısmı, İlahi intikamın gerçekliğini bildirir ve şuna tenbihte bulunur: Onların gizlice çevirdikleri hileler, her şeyi kaydeden meleklerle bile gizli değildir, nerede kaldı Allaha gizli kalsın?

¹⁰ **İstidraç:** Derece derece yükseltmek veya indirmek. Istılahta ise, bir kimseyi, kendi arzusuna göre bir noktaya kadar götürüp, sonunda felâkete atmak, mânâsına gelir.

İnsanın kavuştuğu bir nimet, eğer onun hakkında hayırlı ise, bu ilâhî bir ikramdır. Eğer o nimet o şahsın kibrini ve isyanını artırır ise, bu, ikram değil istidracdır.

22- **هُوَ الَّذِي يُسَيِّرُكُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ ۚ -22-**
dolaştıran O'dur."

“Gemide bulunduğunuzda, hoş bir rüzgar onları alıp götürerek tam keyiflendikleri bir sırada...”

Ayet, önce onlara hitap ile başladı. Ama **“hoş bir rüzgâr onları alıp götürdüğünde”** derken onları gıyabî olarak anlattı. Bu, sanki başkalarına **“şunların haline bakın”** tarzında hem bir hayret uyandırma, hem de hâllerini inkârdır.

جَاءَهَا رِيحٌ عَاصِفٌ “Gemiye şiddetli bir fırtına gelir çatar.”
وَجَاءَهُمُ الْمَوْجُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ “Ve her taraftan onlara dalga gelmeye başlar.”

وَضَنُّوا أَنَّهُمْ أُحِيطَ بِهِمْ “Bütününüyle kuşatılıp artık bittiklerini sanırlar.”

Düşman tarafından kuşatılan biri gibi, bunlar da bütün kurtuluş yollarının kapandığını, artık helâk olduklarını anladıklarında...

دَعَا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ “(İşte o vakit) tam ihlas ile Allah’a yalvarırlar.”

İşte o zaman, korkunun şiddeti ile aslî fitratın kendilerine geri dönmesi ve muhalefetin son bulmasıyla hiçbir şeyi Allaha şerik yapmadan samimane O'na yalvarırlar.

لَئِنْ أَنْجَيْتَنَا مِنْ هَٰذِهِ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ “Eğer bizi bundan kurtarırsan, andolsun ki, şükredenlerden olacağız” (derler).”

23- **فَلَمَّا أَنْجَاهُمْ إِذَا هُمْ يَنْغُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ -23-**
tardığında, bakarsın ki onlar yeryüzünde haksız yere taşkınlıklara başlarlar.”

Allah, dualarına icabetle kendilerini kurtardığında, bir de bakarsınız yeryüzünde hemen fesada başlarlar, sür’atle eski hâllerine dönerler.

“Haksız Yere...”

Ayetteki bu kayıt, yeryüzünde bihakkın yapılan bozmaktan ihtiraz içindir. Çünkü müslümanlar kâfirlerin diyarını harap ederler, mahsullerini ya-

karlar, ağaçlarını sökerler. Ama bunları yaparken haksız yere değil, haklı olarak yaparlar.

“**يا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّمَا بَغْيُكُمْ عَلَى أَنْفُسِكُمْ**” **“Ey insanlar! Taşkınlığınız ancak kendi zararınızdır.”**

Bu tarz haksız yere fesadınızın vebali size aittir. Veya sizin gibi olanlaradır.

“**مَتَاعَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا**” (Görüp göreceğiniz) **Şu dünya hayatından bir süre faydalanmaktır.”**

Bunlar dünya hayatının gelip geçici menfaatleridir, devam etmez. Bunlar geçer, ama cezası kalır.

“**ثُمَّ إِلَيْنَا مَرْجِعُكُمْ**” **“Sonra dönüşünüz bizedir.”**

Sonra kıyamet günü dönüşünüz bizedir.

“**فَنُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ**” **“Biz de bütün yaptıklarınızı tek tek size haber veriyoruz.”**

Biz de yaptığınıza ceza vermek sûretiyle neler yaptığınızı birer birer haber veriyoruz.

24- “Dünya hayatının misali şuna benzer:”

Dünya hayatının süratle gelip geçmesi ve nimetlerinin insana yöneldikten sonra zeval bulması ve insanların onunla aldanmalarındaki hayret verici hâl şuna benzer:

“**كَمَاءٍ أَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ مِمَّا يَأْكُلُ النَّاسُ وَالْأَنْعَامُ**” **“Gökten indirdiğimiz su ile, insanların ve hayvanların yediği bitkiler birbirine karışmıştır.”**

“**نِهَا**” **“Ni- hayet yeryüzü süslerini takınıp süslendiği ve onun ehli (ehl-i dünya) kendilerini ona gücü yeter zannettikleri bir sırada...”**

Yeryüzü güzel ve parlak biz vaziyet alıp, rengârenk elbiseler ve zînetlerle süslenen bir gelin gibi çeşitli bitkiler ve muhtelif şekiller ve renklerle süslü bir hâle geldiğinde...

“**أَتَيْهَا أَمْرُنَا لَيْلًا أَوْ نَهَارًا**” **“Geceleyin veya gündüzün, ona (helak) emrimiz geldi.”**

“**Derken onu öyle biçtik ki, sanki bir gün önce orada hiçbir şenlik yokmuş gibi oldu.**”

Üzerinde olanlar hasat edeceklerini, mahsulünü alacaklarını zannettikleri sırada, ona emrimiz gece veya gündüz gelir, onun üzerindeki kökünden biçilmiş ekinler gibi yaparız.

“**كَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ**” **Düşünen bir kavim için âyetlerimizi işte böyle açıklarız.”**

Ayetteki teşbih, teşbih-i mürekkeptir.¹¹ Bununla getirilen temsil, hikâyenin mazmunudur. Bu da bitkilerin yeşilliğinin birden solması ve tap-taze iken çer-çöp haline gelmesidir.

25- **وَاللَّهُ يَدْعُو إِلَى دَارِ السَّلَامِ** “**Allah, Daru’s - selama çağırır.**”

Dârus-selâmdan murat, cennettir.

Dârus-selâm fanilikten ve her türlü kötülüklerden insanların selâmet bulacakları yer demektir.

Dârus-selâm için “dârullah” yani “Allahın diyarı” da denilmiştir.

Cennete Dârus-selâm denilmesi, Allahın ve meleklerin buraya girenlere selâm vermesinden dolayıdır.

“**وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ**” **“Ve dilediğini sırat-ı müstakime (doğru bir yola) hidayet eder.”**

Sırat-ı müstakim, insanı Dârus-selâma götüren yoldur. Allah, dilediği kimseyi bu yolda muvaffak kılarak hidayet eder. Bu yolda, takva libası giyilerek gidilir.

Davetin umumî, hidayetinin ise Allahın meşietiyile olması, emrin iradeden farklı olduğuna ve Allahın, dalalette ısrar eden kimsenin doğru yola gelmesini istemediğine bir delildir.

26- **لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَىٰ وَزِيَادَةٌ** “**Güzel amel yapanlara en güzeli ve bir ziyade vardır.**”

Güzel işler yapanlar için en güzel sevap vardır.

¹¹ **Teşbih-i mürekkep**, birebir benzetme yerine ana hatlarıyla benzetme yapmasıdır.

Ayrıca Allahtan bir lütuf olmak üzere sevaba ilave vardır. Cenab-ı Hak şöyle buyurur:

“İman edip salih ameller işleyenlere gelince, (Allah) onların mükâfatlarını eksiksiz öder. Ayrıca lütfundan onlara daha da fazlasını verir.” (Nisa, 173)

Şöyle de denildi: Ayette geçen **“hüsna”**, onların hasenelerine mislinin verilmesi, **ziyade** ise on katından yedi yüz katına kadar, hatta daha fazlasının verilmesidir.

Denildi ki: **Ziyade**, Allahtan bir mağfiret ve rızadır.

Keza, şuna da dikkat çekildi: **Hüsna** cennettir, **ziyade** ise Allaha kavuşmaktır.

“Yüzlerine ne en ufak bir kara bulaşır, ne de bir zillet.”

Cehennem ehlini bürüyen şeyler onları bürümez veya hüznün ve kötü hâl gibi kötü akıbeti gerektiren şeyler, onları kaplamaz.

“İşte onlar Cennet ashabıdır.” **أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ**

“Orada ebedî kalacaklardır.” **هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ**

Onlar cennette daimidirler. Dünya ve dünyanın yaldızlı zînetlerine muhalif olarak o cennette zeval yoktur, nimetlerinin bir gün bitmesi söz konusu değildir.

“Kötülük kazanmış olanlara gelince, kötülüğün cezası, aynıladır.” **وَالَّذِينَ كَسَبُوا السَّيِّئَاتِ جَزَاءُ سَيِّئَةٍ بِمِثْلِهَا** 27-

“Ve bir zillet onları kaplar.” **وَتَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ**

“Onlar için Allah’tan bir kurtarıcı yoktur.” **مَا لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ عَاصِمٍ**

Onları Allahın gadabından koruyacak hiç kimse yoktur.

Veya Allahın mü’minleri koruması tarzında, onlar için Allah cihetinden ve indinden geleni koruyacak hiç kimse yoktur.

“Yüzleri karanlık geceden bir parçaya bürünmüş gibidir.”

“İşte onlar cehennem ashabıdır.” **أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ**

“Orada ebedî kalacaklardır.” هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

Bazıları bu ayetle cehenneme giren herkesin orada ebedi kalacaklarına istidlalde bulundular.

Elcevap: Ayet, kâfirler hakkındadır. Çünkü seyyiat kelimesi küfür ve şirki de içine alır.

Ayrıca, önceki ayette geçen “güzel amel yapanlar” ifadesi ehl-i kible-den olan büyük günah sahiplerini de içine alır. Böyle olunca, onlar bu ayette belirtilen kısma dâhil sayılmazlar.

28- وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا “O gün hepsini mahşere toplarız.”

ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا مَكَانَكُمْ أَنْتُمْ وَشُرَكَائِكُمْ “Sonra da o şirk koşanlara “Haydi, siz de, ortak koştuklarınız da yerlerinize!” diyeceğiz.”

O gün her iki fırkayı da haşrederiz. O müşriklere, “yerinize geçin, size yapılacakları gözleyin” deriz.

فَزَيَّلْنَا بَيْنَهُمْ “Böylece, onlarla taptıklarının aralarını ayırırız.”

Aralarını açar, mabeynlerindeki bağı keseriz.

وَقَالَ شُرَكَائُهُمْ مَا كُنْتُمْ إِلَّا نَا تَعْبُدُونَ “O ortak koştukları şeyler, “Siz bize tapmıyordunuz” der.”

Ayetin bu kısmı, onların taptıkları şeylerin kendilerine ibadet edilmesinden beri olmalarından bir mecazdır. Çünkü onlar gerçekte ancak kendi hevâlarına tapılar. Zira Allaha şirk koşmayı emreden, şirk koştukları şeyler değildi, kendi hevâları idi.

Denildi ki: Allah putları konuşturur. Putlar da, onların beklentilerinin aksine, şefaet etmek yerine onları ele verirler.

Onların şerik ittihaz ettikleri şeyler, putlar olabildiği gibi, melekler, Hz. İsa ve şeytanlar da olabilir.

29- فَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ “Şimdi bizimle sizin aramızda şahit olarak Allah yeter.”

Çünkü Allah, durumun hakikatini bilir.

إِنْ كُنَّا عَنْ عِبَادَتِكُمْ لَغَافِلِينَ “Sizin bize ibadet ettiğinizden bizim habermiz yoktu.”

30- هُنَالِكَ تَبْلُوا كُلُّ نَفْسٍ مَّا أَسْلَفَتْ “Orada herkes geçmişte ne yaptıysa bulacak.”

İşte bu makamda her nefse yaptığı ameller haber verilir, o da faydasını, zararını görür.

Şöyle de mana verilmiştir: Her nefis, amelini takip eder, ameli onu cennete veya cehenneme götürür.

وَرُدُّوا إِلَى اللَّهِ مَوْلِيَهُمْ الْحَقِّ “Ve gerçek Mevlâları olan Allah’a döndürülürler.”

Yaptıklarının karşılığını verecek olan Allaha döndürülürler. Ve Allah, onların gerçek Mevlasıdır, yoksa onların şerik edindikleri şeyler, gerçek Mevla olmaktan uzaktırlar.

وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ “Ve iftira edip uydurdıkları şeyler kendilerinden kaybolup gider.”

“Bunlar bizim ilahlarımız”, “bunlar bizim şefaathçilerimiz” dedikleri şeyler, onlardan kaybolur giderler.

İlâhî İcraatlar

31- **“De ki: “Gökten ve yerden size rızık veren kimdir?”**

Sema ve arz birbirini tamamlar. Rızıklar, semavî sebepler ve arzî madelerle meydana gelir.

“Kulak ve gözlere kim hükmediyor?”

Kim bunları yaratabilir ve istifadeli hâle getirebilir?

Veya bunlara zarar verebilecek o kadar afetler varken ve bunlar da son derece hassas bir yapıda olmalarına rağmen, bunları koruyan kimdir?

“Ölüden diriye ve diriden ölüyü kim çıkarıyor?”

Hayatı ve ölümü yaratan, canlıyı nutfeden, nutfeyi de canlıdan meydana getiren kimdir?

“Kim işleri idare ediyor?”

Âlemin tamamında her şeyin tedbirini gören kimdir?

Bu ifadede, tahsisten sonra tamim vardır.¹²

“Hemen “Allah” diyecekler.”

Bu o kadar açıktır ki göz göre göre inkâr ve inatta bulunamazlar.

“Sen de ki: O halde (Allah’a karşı gelmekten) sakınmaz mısınız?”

Öyleyse bütün bunlardan hiçbirinde O’na şerik olacak bir şey yokken, siz O’na şerikler koşmakla kendinizi azaba maruz bırakmaktan korkmaz mısınız?

¹² Yani, öncesinde nazara verilen sema ve arzdan rızık göndermek, insana göz kulak vermek, ölüden diri ve diriden ölü çıkarmak da aslında birer tedbir ve tasarruftur. Bu şekilde âlemde bazı tedbirler nazara verildikten sonra **“Kim işleri idare ediyor?”** ifadesi, bir genelleme bildirir.

32- **فَذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمُ الْحَقُّ** “İşte o Allah sizin gerçek Rabbinizdir.”

Bu işleri uhdesine alan ve ibadete lâayık olan, ancak rububiyeti sâbit olan Rabbinizdir. Çünkü sizi yaratan, size hayat veren, sizi rızıklandıran ve işle-
rinizin tedbirini gören O’dur.

فَمَاذَا بَعْدَ الْحَقِّ إِلَّا الضَّلَالُ “Artık haktan sonra dalaletten başka ne vardır?”

Evet, haktan sonra ancak dalalet vardır. Allaha ibadet hak iken onu terk eden kimse, elbette dalalete düşmüş olur.

فَأَنَّى تُصْرِفُونَ “O halde nasıl çevriliyorsunuz?”

Nasıl da haktan dalalete çevriliyorsunuz?

33- **كَذَلِكَ حَقَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ فَسَقُوا** “Bunun gibi, fasık olanlara Rabbinin kelimesi hak oldu:”

Rububiyetin Allaha hak olması veya haktan sonra dalalet gelmesi veya onların haktan yüz çeviren kimseler olması gibi, küfürlerinde inat eden ve faydalı şeyleri yapmaktan kaçınan fasık kimseler için Allahın kelimesi ve hükmü hak olmuştur.

أَنَّهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ “Onlar artık imana gelmezler.”

Ayetin bu kısmı, “Rabbinin kelimesi hak oldu” ifadesinden bedeldir veya bunun hak olmasının sebebini anlatmaktadır. Bundan murat, bu kimselerin azaba maruz kalmalarıdır.

34- **قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَنْ يَبْدُوا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ** “De ki: Allah’a eş tuttuğunuz ortaklarınızdan, önce yaratıp, sonra da onu yeniden diriltecek var mı?”

Ayet, yeniden yaratmayı ilk yaratma gibi gösterdi. Bunda gayet açık bir delil vardır. Her ne kadar onlar bunu itiraf etmeseler de, bu delil onları ilzam edecek kuvvettedir. Bundan dolayı onların yerine Hz. Peygamberin cevap vermesi emredildi. Çünkü onların inadı bunu itiraf etmelerine izin vermemektedir.

قُلْ اللَّهُ يَبْدُوا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ “De ki: Allah, önce yaratıp, sonra da onu yeniden diriltir.”

فَأَنَّى تُؤْفَكُونَ “O halde nasıl yoldan saptırılıyorsunuz.”

Nasıl da doğru yoldan çevriliyorsunuz?

35- “De ki: “Ortak koştukları-
nızdan hakka sevkedecek olan var mıdır?”

Hakka sevk etmek,

-Deliller nasbetmek,

-Peygamberler göndermek

-Bakış ve tefekküre muvaffak kılmak gibi yollarla olur.

“Deki: Allah, hakka sevk eder.”

“O halde
hakka hidayet eden mi kendisine uyulmaya daha layıktır, yoksa ken-
disine yol gösterilmeyince onu bulamayan mı?”

Ayette nazara verilenler; melekler, Hz. İsa ve Hz. Üzeyir gibi onların Al-
laha şerik ettikleri kıymetli varlıklardır. Bunlar, ancak Allahın hidayetiyle in-
sanlara yol gösterici olabilirler, kendilerinden yol gösteremezler.

“Size ne oluyor?”

“Nasıl hükmediyorsunuz?”

Nasıl da aklın açıkça batıl olmasını iktiza ettiği hükümlere varıyorsunuz?

36- “Onların çoğu zandan başka bir şeye uy-
maz.”

Onların çoğu, inançlarında görülmeyeni görülene, yaratıcıyı yaratılana
kıyas etmek gibi boş hayallere, fasit kıyaslara dayanan zanna uyar. Bunu ya-
parken en küçük vehme dayanan bir ortak yönü yeterli sayarlar.

Ayetteki “onların çoğu” ifadesinden murat onların tamamıdır

Veya onlardan temyiz ve nazar sahibi olup körü körüne taklide razı ol-
mayanlar bu hükümden hariç tutulmuştur.

“Zan ise haktan hiç bir şeyin yerini
tutmaz.”

Zan ise, ilim ve hak inançtan bir şey ifade etmez.

Ayette, usûl ilmini tahsil etmenin vacip olduğuna, sadece taklid ve zan-
la iktifa etmenin ise caiz olmadığına bir delil vardır.

“Şüphesiz Allah onların ne yaptıklarını bilir.”

Ayette, onların zanna uymalarına ve bürhandan yüz çevirmelerine karşı bir tehdit vardır.

37- **“Bu Kur’an, Allah’tan başkası tarafından söylenebilir bir şey değildir.”**

“Lâkin kendinden önceki (kitapları) tasdik eder.”

Kur’an, sıdkına şehadet edilen önceki ilâhî kitaplara mutabıktır, yalan bir eser olamaz. Nasıl olsun ki, mu’cize olmasıyla onlara bir ölçüdür ve sıhatlerine şahittir.

“Ve o, kitabı ayrıntılı olarak açıklar.”

Hak olarak bildirdiği ve isbat ettiği inanç ve hükümleri tafsil eder, ayrıntılarını anlatır.

“Onda asla bir şüphe yoktur.”

“Âlemlerin Rabbindendir.”

Ayet, daha önce zanna uymaktan men etmişti. Kur’anın önceki kitapları tasdik ve bazı hükümleri tafsil etmesi, kendisinde şek ve şüphe olmaması ve âlemlerin Rabbinin indirdiği bir kelâm olması yönüyle de neye uymak gerektiğini delilli olarak gösterdi.

38- **“Yoksa “onu o uydurdu” mu diyorlar?”**

Yoksa “o Kur’anı Muhammed uydurdu” mu diyorlar?

Burada soru üslûbuyla böyle bir uydurmanın söz konusu olamayacağı ifade edilmiştir.

“De ki: Haydi siz de onun mislinden bir sûre getirin!”

De ki: Eğer o uydurulabilir bir kitapsa, haydi siz belağatta, nazım güzeliğinde, mananın kuvvetli oluşunda iftira yoluyla bir sûresinin mislini getirin! Çünkü Arab olmakta ve fesahatte benim gibisiniz, nazm ve ibarede benden daha ziyade tecrübe sahibisiniz!

وَادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ “Ve Allah’dan başka çağırabileceğiniz kim varsa çağırın.”

إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ “Eğer sözünüzde sadık iseniz (bunu yapın!)”

Allahın dışında size yardım edebilecek kimler varsa, onlardan da yardım alın. Ama yapamazsınız, çünkü buna kâdir olan ancak Allah’tır.

39- بَلْ كَذَّبُوا بِمَا لَمْ يُحِيطُوا بِعِلْمِهِ وَلَمَّا يَأْتِهِمْ تَأْوِيلُهُ “Doğrusu onlar ilmen ihata etmedikleri ve te’vili de kendilerine henüz gelmemiş olan bir şeyi yalan saydılar.”

Ama onlar, ayetlerini hiç düşünmeden ve onun ilmini kuşatmadan, daha duyar duymaz Kur’anı yalanlamaya başladılar.

Veya onların ilmen ihata etmedikleri şeyler,

-Öldükten sonra dirilmek,

-İnsanların amellerinin karşılığının verilmesi,

-Ve dinlerine muhalif diğer hususlar olabilir.

Bunun te’vilinin henüz gelmemesi ise,

Onlar henüz onun te’viline vakıf da olmadılar ve zihinleri onun manalarına henüz ulaşmadı.

Veya, Kur’anın gayptan vermiş olduğu haberlerin te’vili henüz gelmedi ki, kendilerine bunun doğru veya yanlış olduğu açığa çıksın.

Mana şöyledir: Kur’an hem lafız hem de mana yönüyle mu’cizedir. Ama onlar nazmını düşünmeden ve manasını anlamaya çalışmadan yalanlamaya yeltendiler.

“Ve te’vili de kendilerine henüz gelmemiş olan bir şeyi” ibaresinde, sonunda bunların te’vilinin onlara geleceği ve Kur’anın i’cazının zâhir olacağı anlaşılmaktadır. Kendilerine defalarca **“Onun bir benzerini, hat-ta bir sûresinin mislini getirin”** şeklinde meydan okuması ve onların da bütün güç ve kuvvetlerini kullanmalarına rağmen bundan aciz kalmaları, bu i’cazın bir delilidir.

Keza, Kur’anın gelecekle ilgili verdiği haberlerin vakıa mutabık olduğunu defalarca görmelerine rağmen, çoğu temerrüt ve inatları sebebiyle onu yalanlamaktan vazgeçmemiştir.

كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ “Bunlardan önce gelip geçenler de yine böyle inkâr etmişlerdi.”

Onlardan öncekiler de peygamberlerini yalanlamışlardı.

فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الظَّالِمِينَ “Ama bak, zalimlerin akıbeti nasıl oldu?”

Ayette, onlardan öncekilere gelen ilâhî cezanın bir benzerine maruz kalabileceklerini hatırlatmak vardır.

40- وَمِنْهُمْ مَنْ يُؤْمِنُ بِهِ “Onlardan bir kısmı ona inanır.”

Kur'anı yalanlayanlardan bir kısmı kendi iç dünyasında onu tasdik eder ve onun hak olduğunu bilir, ama inadından bunu itiraf etmez.

Veya mana şöyle olabilir: Onlardan bir kısmı ona iman edecek ve küfüründen dönecek

وَمِنْهُمْ مَنْ لَا يُؤْمِنُ بِهِ “Bir kısmı ise ona inanmaz.”

Bir kısmı ise, aklının kıt olması ve düşüncesizliğinden dolayı, kendi iç dünyasında ona iman etmez.

Veya onlardan bir kısmı ise gelecekte ona iman etmeyecek, küfür üzere ölecek.

وَرَبُّكَ أَعْلَمُ بِالْمُفْسِدِينَ “Ve Rabbin müfsitleri en iyi bilendir.”

Rabbin inad eden, küfürde ısrar eden müfsitleri en iyi bilendir.

Kâfirlerin Durumu

41- **وَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ** “Eğer seni tekzip ederlerse de ki:”

Kendileri ilzam olduktan sonra şayet seni yalanlamada ısrar ederlerse, onlardan teberri et. Çünkü artık mazur sayılırsın.

لِيَ عَمَلِي وَلَكُمْ عَمَلُكُمْ “Benim amelim bana, sizin ameliniz de size-
dir.”

Mana şöyledir: İster hak ister batıl, benim için amelimin karşılığı var, sizin için de amelinizin karşılığı var.

أَنْتُمْ بَرِيُونَ مِمَّا أَعْمَلُ وَأَنَا بَرِيءٌ مِمَّا تَعْمَلُونَ “Siz benim yaptığımdan uzaksınız, ben de sizin yaptığınızdan uzağım.”

Siz beni amelimle muaheze etmeyiniz, ben de sizi amelinizle muaheze etmiyorum.

Ayette onlardan yüz çevirme ve kendi yollarına salıverme manası hissedilebileceğinden, bu ayetin “seyf ayetiyle” neshedildiği söylenir.¹³

42- **وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ** “Onlardan seni dinlemeye gelenler de var.”

Sen onlara Kur’an okuduğunda ve ilâhî hükümleri öğrettiğinde onların bir kısmı Seni dinler. Lakin sağır kimsenin duymaması gibi, bunlar da asla kabul etmezler.

أَفَأَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ وَلَوْ كَانُوا لَا يَعْقِلُونَ “Akıllarını kullanmıyorlarsa, artık sağırlara Sen mi duyuracaksın?”

Sağır olan biri, bir de aklını hiç kullanmıyorsa Sen ona ne yapabilirsin?

Ayetten öyle anlaşılıyor ki, bir kelâmı dinlemenin hakikati, ondan kastedilen manayı anlamaktır.

¹³ Savaşı emreden ayetlerle bu tür ayetler birbiriyle çelişir görüldüğünden, bu ayeti ve emsallerini hükmü lağvedilmiş ayetler şeklinde değerlendirenler olmuştur. Ama her ayeti kendi çerçevesinde değerlendirdiğimizde, her birinin uygulama alanı olduğunu görürüz.

Bundan dolayı hayvanlar kelâmı anlama özelliğiyle vasfedilmezler. Anlamak, ancak kullanmakla gerçekleşir. Onların akıllarında ise,

-Vehmin muhalefeti,

-Ülfetin arkadaşlığı,

-Ve taklid arızaları olduğundan, kendilerine hikmetleri ve ince manaları fehmettirmek çok zor olmaktadır. Çobanın kelâmından davarlar ne kadar istifade ederlerse, onlar da kendilerine söylenen lafızlardan o kadar faydalanırlar.

43- **“İçlerinden sana bakanlar da var.”** وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْظُرُ إِلَيْكَ

Senin nübüvvet delillerini gözleriyle görüyorlar, lâkin Seni tasdik etmiyorlar.

“Basiretleri yoksa, artık körlere Sen mi yol göstereceksin?” أَفَأَنْتَ تَهْدِي الْعُمْى وَلَوْ كَانُوا لَا يَبْصُرُونَ

Basarları göremezken, basiretten de mahrumlarsa, Sen onlara nasıl yol gösterebilirsin? Gözü gören ama ahmak olan birinin görmediği gerçeği, gözü görmeyen, ama basireti açık biri sezebilir.

Ayet, onlardan teberri ve yüz çevirmenin illeti gibidir.¹⁴

44- **“Şüphesiz Allah, insanlara asla zulmetmez.”** إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ النَّاسَ شَيْئًا

Allah, insanların duyularını ve akıllarını selbederek onlara zulmetmez.

“Lakin insanlar kendi nefislerine zulmediyorlar.” وَلَكِنَّ النَّاسَ أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ

Lakin insanlar; duyularını, akıllarını ve bunlarla elde edebilecekleri menfaatleri elden geçirarak kendi kendilerine zulmederler.

Ayette kul için kesb olduğuna ve Cebriye mezhebinin iddia ettiği tarzda iradesinin elinden alınmadığına bir delil vardır.

Ayetten murat, onlar için bir tehdit de olabilir. Yani, kıyamet günü onların başına gelecek azap, Allahtan bir adalettir, Allah haksız olarak onlara azap etmez. Lakin onlar, bu azaba yol açan amelleri isteyerek kendilerine zulmetmişlerdir.

45- **“Ve Allah’ın onları** وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ كَأَن لَّمْ يَلْبَثُوا إِلَّا سَاعَةً مِّنَ النَّهَارِ

¹⁴ Yani, onlar işte böyle sağır, böyle kör, basiretten mahrum kimselerdir. Böyleleriyle boşuna vakit kaybetme, Sen muhtaç mütehayyirlere anlat.

toplayacağı günde, sanki onlar dünyada gündüzün bir kısmı kadar kalmış gibi olacaklar.”

Mahşer günü gördükleri dehşet karşısında, dünyada ve kabirde kaldıkları süreyi gayet az bulacaklar.

“Aralarında tanışırlar.”

Orada, çok az birbirlerinden ayrı kalmışlar gibi birbirlerini tanırlar. Bu, ilk defa bir araya getirildiklerinde gerçekleşir. Sonra durumun kendilerine şiddetlenmesinden, birbirlerini tanımaları kesilir.

“Allah’a kavuşmayı yalanlayanlar, hiç şüphesiz hüsrana uğramışlardır.”

“Ve onlar maksatlarına da eremediler.”

Bunlar, marifet elde etmek için kendilerine çok şeyler verilmişken bunları yerinde kullanmazlar. Bu kıymetli aletlerle, kendilerini alçaltan ve daimi azaba yol açan cahilce işler yaparlar.

46- “Onlara vaat وَامَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ اَوْ نَتُوفِيَنَّكَ فَاِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ **ettiğimizin bir kısmını Sana göstersek veya (göstermeden) Seni vefat ettirsek, sonunda onların dönüşü bizedir.”**

Şayet biz Sana onlar için vaat ettiğimiz azabın bir kısmını Bedirde olduğu gibi gösterir veya göstermeden vefat ettirsek, dönüşleri bizedir, onu ahirette Sana gösteririz.

“Sonra Allah onların ne yaptıklarına şahittir.”

“Allah şahittir” derken mecaz vardır. Bundan murat, Allahın şahit olmasının neticesi ve gereğidir, yani onların cezalandırılmasıdır.

47- “Her ümmet için bir elçi vardır.”

Geçmiş ümmetlerden her birinde, hakka davet için gönderilen bir peygamber vardır.

“Elçileri gelince aralarında adalette hüküm verilir.”

Peygamber kendilerine apaçık delillerle gelip onu yalanladıklarında,

peygamberle onu yalanlayanlar arasında adaletle hükmedilir. Peygamber kurtarılır, yalanlayanlar ise helâk edilir.

وَهُمْ لَا يَظْلَمُونَ **“Ve onlara zulmedilmez.”**

Ayetin şu manasına da dikkat çekildi: Kıyamet günü her ümmet için o ümmetin kendisine nisbet edildiği bir elçi vardır. Onların elçisi kendilerinin küfür ve imanına şahitlik yapmak için getirildiğinde içlerinden iman edenlerin kurtarılmasına, kâfirlerin de ceza görmesine hükmedilir. Nitekim ayette **“...Peygamberler ve şahitler getirilir ve insanlar arasında hak ile hüküm verilir. Ve onlara hiç haksızlık yapılmaz.”** (Zümer, 69) denilmiştir.

48- وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْوَعْدُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ **“Eğer doğru söylüyorsanız bu vaat ne zaman?” diyorlar.”**

Onların böyle deyişi, bunun olmayacağına inanmalarındandır. Dolayısıyla bu sözü öğrenmek için değil, dalga geçmek için söylerler.

Onlar peygambere ve mü'minlere böyle demişlerdir.

49- قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي ضَرًّا وَلَا نَفْعًا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ **“De ki: Allah'ın dile-
diğinin dışında, ben kendime bir zarar ve bir fayda vermeye malik değilim”.**

Ben zarar veya menfaat hususunda kendime malik değilken, nasıl size malik olabilir, bir an önce azap görmenizi sağlayabilirim?

Ancak, Allahın mâlik olmamı istediği veya Allahın olmasını istediği müstesna. Böyle olanlar, gerçekleşecektir.

لِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ **“Her ümmet için bir ecel vardır.”**

Her ümmetin helâki için belirlenmiş bir ecel vardır.

إِذَا جَاءَ أَجْلُهُمْ فَلَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ **“Ecelleri gelince, artık ne bir an geri, ne bir an ileri gidebilirler.”**

Dolayısıyla, başınıza gelecek felaket için acele etmeyin! Vaktiniz gelecek, size yapılan vaat yerine getirilecektir.

50- قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَتَيْكُمْ عَذَابُهُ بَيَاتًا أَوْ نَهَارًا **“De ki: O'nun azabı size gece-
leyin uykuda veya güpe gündüz gelecek olsa (ne yaparsınız)?”**

De ki: bir an önce gelmesini istediğiniz azap siz gece uykuda iken veya gündüz geçim derdiyle meşgul iken gelirse elinizden ne gelir?

“Mücrimler (günahkârlar), onun hangisini istemekte acele ediyorlar?”

Onlar azaptan neyi acele edip istiyorlar? Çünkü bu azabın hepsi hoş gitmeyen bir şeydir. Dolayısıyla “aman hemen gelsin” denilip aceleyle istenecek bir şey değildir.

Ayette, “onlar” denilmesi yerine **“mücrimler”** şeklinde ifade edilmesi, onların cürümleri/ suçları sebebiyle, değil azabı acele ile istemek, onun gelmesinden korkmaları gerektiğine delâlet etmek içindir.

İşte, azap geldiğinde, onu istediğinize pişman olur, azabı istemenin nasıl bir hata olduğunu anlarsınız.

51- اَتَمَّ اِذَا مَا وَقَعَ اَمْتُمْ بِهِ - “Bu azap meydana geldikten sonra mı ona inanacaksınız?”

Yani, azap size geldiğinde ona inanacaksınız. Ama bu iman size bir fayda vermeyecek.

اَلْتَنَّ “Şimdi mi?”

Yani, azabın vukuundan sonra ona iman ettiklerinde kendilerine böyle denilir: “Şimdi mi ona iman ediyorsunuz?

52- وَكَذَّبْتُمْ بِهِ تَسْجِلُونَ - “Hâlbuki onun hemen gelmesini istiyordunuz.”

Hâlbuki daha önce onu yalanlayarak ve onunla dalga geçerek bir an önce gelmesini istiyordunuz.

52- ثُمَّ قِيلَ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُوقُوا عَذَابَ الْخُلْدِ - “Sonra o zulmedenlere “Ta-dın ebedi azabı!” denilecek.”

هَلْ تُجْزَوْنَ اِلَّا بِمَا كُنتُمْ تَكْسِبُونَ - “Vaktiyle kazandığınızdan başkası ile mi cezalandırılacaksınız?”

Siz ancak kesbettiğiniz küfür ve günahların karşılığını göreceksiniz.

وَيَسْتَنْبِئُكَ اِحَقُّ هُوَ - “O gerçek mi?” diye Senden haber almak istiyorlar.”

Öldükten sonra dirilmek, peygamberlik dava etmek gibi bize söylediklerin hak mı? Bunları ciddi mi söylüyorsun, yoksa bizimle dalga mı geçiyorsun?

Rivayete göre Huyey Bin Ahtab Mekkeye geldiğinde Hz. Peygambere böyle demişti.

Zâhir olan da, ayetin başında **“Senden haber almak istiyorlar”** ifadesinin delaletiyle öğrenmek istemeleridir.

Ancak burada sormanın öğrenme amaçlı değil, inkâr amaçlı olduğu da söylenmiştir. (İstifham-ı inkârî)¹⁵

53- **قُلْ إِي وَرَبِّي إِنَّهُ لَحَقٌّ “De ki: Evet, Rabbime yemin ederim ki, o kesin bir gerçektir.”**

O, bir haktır, azap muhakkak gelecektir ve iddia ettiklerim de sabit şeylerdir.

Her iki zamirin Kur’ana raci olduğu da söylendi. Yani, “O Kur’an hak mı?” “Evet, Rabbime yemin ederim ki, o Kur’an gerçekten haktır.”

54- **وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ “Ve siz bundan kurtulamazsınız.”**

Yani sizler kaçmakla azaptan kurtulamazsınız.

54- **وَلَوْ أَنَّ لِكُلِّ نَفْسٍ ظَلَمَتْ مَا فِي الْأَرْضِ لَافْتَدَتْ بِهِ “Zulüm yapmış olan her nefis, arzda ne varsa kendinin olsa, hepsini fidye olarak verirdi.”**

Allaha şirk koşarak veya başkasının hakkına tecavüz ederek zulmeden her nefis, arzın hazineleri ve malları kendisinin olsa, azaptan kurtulmak için fidye olarak verirdi.

55- **وَأَسْرُوا النَّدَامَةَ لَمَّا رَأَوْا الْعَذَابَ “Azabı gördüklerinde içten içe pişmanlık duyarlar.”**

İçten içe pişmanlık duymaları, hiç hesap etmedikleri şekilde dehşetli bir azabı görünce şaşırıp kalmaları ve konuşmaya mecalleri olmamasındandır.

56- **وَقُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ “Ve aralarında adaletle hüküm verilir.”**

¹⁵ Yani, “hadi canım sende, öyle şey mi olurmuş” tarzında batıl olduğunu hissettirir bir tarzda sormuş da olabilirler.

وَهُمْ لَا يَظْلَمُونَ “Ve onlara hiç zulmedilmez.”

Ayetin bu kısmı biraz önce de geçmişti. Birincisinde peygamberlerle onları yalanlayanlar arasında hükmedilmesi anlatılmıştı. Burada ise, müşriklerin şirklerine karşılık cezalandırılmaları veya zalimlerle mazlumlarda hükmedilmesi anlatıldı. Çünkü ayette zalimlerden bahis vardır. Onlarla ilgili zamir, mazlumlara da gerektirir.

55- “Dikkat edin, göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah’ındır.”

“Dikkat edin, Allah’ın vaadi haktır.”

“Lâkin onların çoğu bilmezler.”

56- “O, diriltir ve öldürür.”

O, dünyada hayatı verir ve hayatı alır. Öyleyse ahirette de bunları yapmaya kâdirdir. Çünkü, lizâtihi kâdir olanın kudreti zâil olmaz. Bizzat hayatı ve ölümü kabul eden madde, ebediyen bunları kabule müstaidir.

“Ve siz O’na döndürüleceksiniz.”

Ölümle veya nüşur ile O’na döndürüleceksiniz.

Allah Dostları

يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَشِفَاءٌ لِمَا فِيالضُّدُورِ وَهُدًى 57-
 “Ey insanlar! Size Rabbinizden güzel bir öğüt, gönüllerde olanlara tam bir şifa, mü’minler için büyük bir hidayet ve büyük bir rahmet geldi.”

Yani, size pratik hem de teorik hikmeti cem eden bir kitap geldi. O, amelî (pratik) hikmet yönüyle hem amellerin güzelliğini ve çirkinliklerini ortaya koyuyor, güzel amellere rağbet ettirip, çirkin amellerden sakındırıyor.

Teorik (nazarî) hikmet yönüyle ise, o kalplerde olan şek ve kötü itikadlara bir şifadır, hakka götüren bir hidayettir ve mü’minlere bir rahmettir. Çünkü onlara nazil olmuştur, böylece onlar dalalet karanlıklarından kurtulup iman nuruna çıkmışlardır. Varacakları yer cehennem tabakaları yerine, cennetteki yüksek makamlar olmuştur.

Ayette **mev’iza şifa, hüden ve rahmet kelimelerinin elif-lâmsız gelmesi**, büyüklük ifade eder.

قُلْ بِفَضْلِ اللَّهِ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذَلِكَ فَلْيَفْرَحُوا 58-
 “De ki: Allah’ın lütfuyla ve rahmetiyle, yalnızca bunlarla sevinç duysunlar.”

Allah Kur’an indirerek lütuf ve rahmetini gösterir. İşte bununla sevininler.

Bunda, biraz önce sıfatları anlatılan Kitabın gelişinin ferahı gerektiren bir olay olduğuna delalet vardır.

هُوَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ “O, kendilerinin biriktirip durduklarından çok daha hayırlıdır.”

O, kendilerinin toplamış oldukları ne kadar dünya malı varsa hepsinden daha hayırlıdır. Çünkü o malların zeval bulması yakındır.

قُلْ أَرَأَيْتُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ لَكُمْ مِنْ رِزْقٍ فَجَعَلْتُمْ مِنْهُ حَرَامًا وَحَلَالًا 59-
 “De ki: Allah’ın sizin için indirdiği; sizin de, bir kısmını helâl, bir kısmını haram kıldığınız rızıklar hakkında ne dersiniz?”

Ayette **rızkın indirilen bir şey olarak ifade edilmesi**, rızkın semada takdir edilmesi ve sebeplerinin semadan gelmesi itibarıyladır. **“Sizin için rızık”** denilmesi, bu rızıktan muradın helal rızık olduğunu gösterir. Devamında insanların bunun bir kısmını haram kılmasının kınanması da, bundan muradın helâl rızık olduğuna işaret eder:

Başka ayetlerde de benzeri bir manaya dikkat çekilmiştir.

“Zanlarınca dediler ki: Bunlar dokunulmaz hayvanlar ve ekinlerdir. Bunları bizim dilediğimizden başkası yiyemez. Bunlar da sırtları yasaklanmış hayvanlardır. Bir kısım hayvanları da keserken üzerlerine Allah’ın adını anmazlar.”

“Dediler ki: Bu hayvanların karınlarındakiler sadece erkeklerimize ait olup eşlerimize haramdır.” (En’am, 138 ve 139)

“De ki: Allah mı size izin verdi?”

Haram kılma ve helâl kılma hususunda Allahtan yetki mi aldınız ki böyle hüküm veriyorsunuz?

“Yoksa Allah’a iftira mı ediyorsunuz?”

“Allah’a yalan iftira edenler, kıyamet gününü ne sanıyorlar?”

Bunlar, Allahın kendilerine ceza vermeyeceğini mi zannediyorlar?

Ayette tehdidin müphem bırakılması, büyük bir tehdit olduğunu gösterir.¹⁶

“Allah, insanlara karşı çok büyük bir lütuf sahibidir.”

Onlara akıl vermiş, peygamberler göndererek ve kitaplar indirerek yol göstermiştir.

“Lâkin onların çoğu şükretmezler.”

“Ne halde bulunursan bulun, o halde iken Kur’ân’dan ne okursan oku...”

¹⁶ Mesela “gelirsem ensene tokadı patlatırım” denildiğinde, verilecek ceza belirlenmiştir. Ama tehdit makamında söylenen “gelirsem...” ifadesi müphemdir, etki itibarıyla birinciye nisbetle daha etkilidir, daha büyük bir tehdidi ifade eder.

“Amel olarak ne yaparsanız yapın...” وَلَا تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ

“(Unutmayın ki) siz ona dalıp gitmiş-
ken, biz sizin üzerinizde şahidiz.”

İnsanlığın başında yer alan Hz. Peygamberle ilgili iki durum nazara verildikten sonra, umuma hitap edildi. Hz. Peygamberle ilgili durumlar azametli durumlardır, genel olanlar ise, kimi büyük işler, kimi de küçük işler olabilir.

“Yerde ve gökte zerre kadar da olsa hiç bir şey Rabbine gizli değildir.” وَمَا يَغْزُبُ عَنْ رَبِّكَ مِنْ مِثْقَالِ ذَرَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ

En küçük şey bile Rabbinizden uzak ve gizli değildir. Vücut ve imkân sahasında her şey O’nun ilmindedir.

“Yerde ve gökte” ifadesi her şeyi içine alır. Çünkü insanlar bu ikisinde yer almayan, bu ikisiyle alakası olmayan ve bu ikisinden başka imkân âleminde bir şey tanımazlar.

Ayette arzın (yerin) semadan önce ifade edilmesi, kelimelerin yerin sakinleri hakkında olmasındandır.

Ayetten maksat, Allahın ilminin her şeyi kuşattığını anlatmaktır.

“Ondan (zerreden) daha küçük ve ondan daha büyük ne varsa, hepsi kitab-ı mübindedir (apaçık bir kitaptadır).” وَلَا أَصْغَرَ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْبَرَ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ

Burada “kitab-ı mübin”den murat, levh-i mahfuzdur.

62- “Dikkat edin! Evliyaullah için ne bir korku vardır, ne de onlar mahzun olurlar.” لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْ أُولِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

Evliyaullah, “Allah dostları” demektir. Bunlar, itaat ile Allahı veli edenler ve Allahın da ikram ile kendilerini sevdiği kimselerdir.

Gelebilecek nahoş bir şeyden bunların korkuları yoktur. Bekledikleri bir şeyi elden kaçırmaktan dolayı da üzülmezler.

Ayet, bu haliyle mücmel gibidir. Devamı ise, bundan muradın ne olduğunu açıklar:

63- “Onlar ki, iman etmişler ve Allah’a karşı gelmekten sakınmışlardır.” الَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ

Ayetin bu kısmı, onların Allahı dost edinmesini beyan eder.

64- **لَهُمُ الْبُشْرَىٰ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ ۖ** “Onlara dünya ve ahirette müjdeler vardır.”

Onlar için şu dünyadaki müjde,

- Allahın kitabında müttakilere müjde olarak bildirdiği şeyler,
- Peygamberlerinin diliyle müjdelediği şeyler,
- Allahın onlara gösterdiği salih rüyalar,
- Mükaşefe olarak onlara verdiği ilhamlar,
- Ve vefat ederken meleğin verdiği müjdedir.

Ahirette onlara verilecek müjde ise,

- Melekler selam vererek onları karşılarlar,
- Onların kurtulduklarını ve ikrama mazhar olduklarını müjdelerler.

İşte, dünyada ve ahirette onlara verilenler de, Allahın onları dost edinmesinin beyanıdır.

لَا تَبْدِيلَ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ “Allah’ın sözlerinde bir değişiklik yoktur.”

Allahın sözleri için bir değişiklik ve vaat ettikleri için bunları yerine getirememek söz konusu olamaz.

ذَٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ “İşte bu, büyük kurtuluştur.”

“İşte bu” ifadesi onların dünya ve ahirette müjdelenmiş olmalarına işarettir.

65- **وَلَا يَحْزُنكَ قَوْلُهُمْ** “Onların sözleri Seni üzmesin.”

Onların Allaha şerik nispet etmeleri, Seni yalanlamaları ve tehdit etmeleri gibi sözleri Seni üzmesin.

إِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا “Çünkü izzet bütünüyle Allah’ındır.”

Ayetin bu kısmı, önceki hükmün sebebini beyan eder. Sanki şöyle denilmiştir:

“Onların sözlerine üzülmeye ve onlara aldırma! Çünkü galebe tümüyle Allahındır. Ondandır başkası galebe hususunda bir şeye mâlik değildir. Öyleyse Allah onları kahr u perişan eder ve onlara karşı Sana nusret verir.”

هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ “O, Semi’, Alîm’dir.”

O, **Semi'dir**, sözlerini işitir; **Alîm'dir**, ne yapmak istediklerini bilir ve ona göre hepsine kâfi gelir, onları mağlup eder.

66- **“Dikkat edin! Göklerde kim var, yerde kim varsa hep Allah'ındır.”**

Göklerde ve yerde olan melekler ve sekaleyn, yani ins ve cin Allahındır. Bunlar, varlıkların en şereflipleri iken Allahın birer kuludur, bunlardan hiçbirinin rububiyet dava etmesi söz konusu olamaz. Böyle olunca, akıl sahibi olmayanların Allaha denk veya şerik olması hiç düşünülemez.

“Allah'dan başkasına tapanlar, (Allah'a) ortak koştuklarına uymuş olmuyorlar.”

Ayetin bu kısmı, sonrasının bir delili gibidir.

Yani, Allahtan başkasını çağırınlar, her ne kadar onlara “şerikler” deseler de gerçekte o şeriklere tâbi olmazlar.

“Onlar ancak zanna uyarlar.”

Onlar bir yâkine tâbi değillerdir. Ancak onları şerikler olarak zannederler, bu zanlarına uyarlar.

Şöyle bir manaya dikkat çekilmiştir: “Meleklerden ve peygamberlerden şerik saydıklarınız neye tâbi olurlar? Onların tâbi oldukları ancak Allah'tır, başkasına ibadet etmezler. Öyleyse size ne oluyor ki onlara bu noktada tâbi oluyorsunuz?”

Nitekim şu ayet bu manayı ifade etmektedir:

“Onların yalvardıkları da, Rablerine daha yakın olmak için vesile ararlar ve O'nun rahmetini umarlar, azabından korkarlar.” (İsra, 57)

Bu durumda bu kısım, bürhanlardan (delillerden) sonra ilzam etmek olur. Devamı ise onların hitap makamından düşürülüp gıyaplarında onların senedini ve görüşlerinin kaynağını beyan etmesi olur.

“Ve onlar ancak yalan söylüyorlar.”

Onlar, Allaha nisbet ettikleri şerikler hususunda yalan söylüyorlar.

Veya batıl bir tasarlama ile onları şerikler olarak takdir ediyorlar.

67- **“O ki, kendisinde sükül bulmanız için geceyi ve göz açıcı olarak da gündüzü kıldı.”**

Ayet, Cenab-ı Hakkın kudretinin kemâline ve nimetlerinin büyüklüğü-

ne tenbihte bulunur. Gece ve gündüz birbirinden farklı olmakla beraber bir olan Allah onları bir gayede birleştirmiştir. Öyleyse bir olarak ibadete layık olan da ancak O'dur.

Ayette gece ile ilgili kısımda **“kendisinde sükûnet bulmanız için”** denildi, ama gündüzle ilgili kısımda **“onda görmeniz için”** yerine **“gündüzü göz açıcı kıldı”** denildi. Bunda ikisi arasında farka dikkat çekmek vardır. İnsanlar gece istirahat etmekte ortaklırlar, ama gündüzün aydınlığında farklı farklı işler yaparlar.

İşte ayette mücerret zarf ile sebep olan zarf birbirinden bu şekilde ayırt edilmiştir.

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَسْمَعُونَ **“Elbette bunda dinleyecek bir kavim için âyetler vardır.”**

İşte bunda tefekkür ve ibretle duyanlar için ibretler vardır.

68- قَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا **“Dediler ki: Allah, çocuk edindi.”**

سُبْحَانَ **“O, böyle şeylerden münezzehdir.”**

Ayetteki “Subhanehu” ifadesi, Allahı evlat edinmekten tenzih içindir. Çünkü çocuk edinmek, ancak kendisinin çocuk sahibi olması düşünülebi- lenler için söz konusudur.

Ayrıca “Subhanehu” ifadesi onların ahmakça sözlerine karşı bir taaccüptür.¹⁷

هُوَ الْغَنِيُّ **“O, Ğanidir.”**

Allahın çocuk edinmekten münezzeh oluşunun illetini bildirir.

Yani o Allah Ğanidir, hiçbir şeye muhtaç değildir. Çocuk edinmek ise bir ihtiyaçtan kaynaklanır.

لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ **“Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur.”**

Ayetin bu kısmı, Allahın ğani oluşunu takrir eder.

إِنْ عِنْدَكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ بِهَذَا **“Bu hususta elinizde bir delil varsa (göste- rin).”**

¹⁷ Türkçede bu daha çok “fesubhanallah” kalıbında ifade edilmektedir.

Bu ifadede, onların cahilliğini ortaya koymada bir mübalağa ve sözlerinin batıl oluşuna bir tahkik vardır.

“Yoksa Allah’a karşı bilmediğiniz bir şeyi mi söylüyorsunuz?”

Ayetin üslubu, onların yalanlarına ve cehaletlerine karşı bir kınamak ve ağızlarının payını vermektir.

Ayette delilsiz her sözün cehalet olduğuna, akaidle ilgili meselelerde kati delil gerektiğine ve onlarda taklide cevaz bulunmadığına bir delil vardır.

69- “De ki: Allah adına yalan uyduranlar elbette felah bulmazlar.”

“Çocuk edindi” diyerek ve Onun şerikleri olduğunu söyleyerek Allaha iftira edenler iflah olmazlar; ateşten kurtulmazlar ve cennete ulaşmazlar.

70- “(Bu halleri,) dünyada azıcık faydalanmaktır.”

Onların iftiraları, dünyada kısa bir faydalanmaktır, bununla küfürde ri-yasetlerini veya hayatlarını devam ettirirler.

“Sonra dönüşleri bizedir.”

Sonra, ölümle bize dönerler, ebedi şekavete maruz kalırlar.

“Daha sonra da biz, inkârları sebebiyle çetin azabı onlara tattırırız.”

71- “Ve onlara Nûh’un kıssasını oku.”

“Hani o kavmine demişti ki:”

“Ey kavmim, eğer benim aranızda duruşum ve Allah’ın âyetleriyle öğüt verişim size ağır geliyorsa, şunu bilin ki, ben yalnızca Allah’a tevekkül ettim.”

“Artık siz ortaklarınızı da yanınıza alarak ne yapacağınızı kararlaştırın.”

Hiz. Nûh, bunları Allaha tam bir güvenle ve onların ne yapacağına al-dırmayarak söyledi.

“Sonra bu işiniz size dert olmasın.” ثُمَّ لَا يَكُنْ أَمْرُكُمْ عَلَيْكُمْ غُمَّةً

Sonra benimle ilgili yapacağınızı gizliden de yapmayın, açıkça ne yaparsanız yapın, sizden korkmuyorum.

“Sonra bana ne yapacaksınız yapın.” ثُمَّ أَقْضُوا إِلَيَّ

“Bana mühlet de vermeyin.” وَلَا تَنْظُرُونَ

“Eğer yüz çevirirseniz, ben sizden bir ücret istemiş değilim.” 72- فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَمَا سَأَلْتُكُمْ مِنْ أَجْرِ

Şayet benim öğüt vermemden yüz çevirdinizse, ben sizden bir ücret istemedim ki ağır bularak ve beni çıkarıcılıkla suçlayarak yüz çeviresiniz.

“Benim ücretim ancak Allahtandır.” إِنَّ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى اللَّهِ

Bu davet ve uyarıda benim ücretim ancak Allaha aittir, sizinle bir alakası yoktur. O ise, siz ister iman edin, ister yüz çevirin beni mükâfatlandırır.

“Ve ben O’nun emrine boyun eğenlerden olmakla emrolundum.” وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ

O’nun hükmüne boyun eğmek, emrine muhalefet etmemek ve O’ndan başkasından bir şey ummamak bana emredildi.

“Onlar ise Onu inkâr ettiler.” 73- فَكَذَّبُوهُ

Onlar ise, kendilerini ilzam edecek delil getirildikten sonra Hz. Nûhu yalanlamada ısrar ettiler. Onların bu yüz çevirmeleri başka değil, sadece ve sadece inat ve temerrütlerinden idi. Böyle olunca, azap kelimesi kendileri hakkında hak oldu.

“Biz de onu ve gemide kendisiyle beraber olanları kurtardık.” فَتَجَيْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ

Biz de onları boğulmaktan kurtardık.

Rivayete göre, yanındakiler seksen kişi idi.

“Ve onları halifeler yaptık.” وَجَعَلْنَاهُمْ خَلَائِفَ

Onları, helâk olanların yerine halef kıldık.

“Âyetlerimizi inkâr edenleri ise suda boğduk.” وَأَعْرِفْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا

Ayetlerimizi yalanlayanları tufanda boğduk.

فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنْذَرِينَ “İşte bak, uyarılanların akıbeti nasıl oldu?”

Ayette onların başına gelen felaketin büyüklüğünü beyan, Hz. Peygamberi yalanlayanları sakındırma ve Hz. Peygamberi de teselli etmek vardır.

74- ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِ رَسُولًا إِلَى قَوْمِهِمْ “Sonra onun arkasından birçok peygamberleri kavimlerine gönderdik.”

فَجَاؤُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ “Onlara açık mu’cizelerle geldiler.”

Her Peygamber kendi kavmine davasını isbat eden apaçık mu’cizeler getirdi.

فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا بِهِ مِنْ قَبْلُ “Fakat onlar önceden yalan dediklerine bir türlü inanmadılar.”

Ama onlar küfürde şiddetli inatları ve Allahın onları yardımsız bırakması sonucu, peygamberlerin gönderilmesinden önce alışmış oldukları hakkı yalanlamak ve bunu bir huy edinmek sebebiyle, imana yanaşmadılar.

كَذَلِكَ نَطْبَعُ عَلَى قُلُوبِ الْمُعْتَدِينَ “İşte biz, haddi aşanların kalplerini böyle mühürleriz.”

Dalalete dalmaları ve alışmış oldukları hâli terk etmemelerinden dolayı biz onları hidayetden mahrum kılar, kalplerini işte böyle mühürleriz.

Bu gibi ayetlerde kulların fillerinin Allahın kudreti ve kulun kesbi ile olduğuna bir delil vardır. Bunun tahkiki daha önce geçmişti.

Her Ev Bir Mescid

75- “Sonra bunların arkasından Musa ve Harun’u âyetlerimizle Firavun’a ve onun yakınında olanlara gönderdik.”

فَاسْتَكْبَرُوا “Ama onlar, kibirlendiler.”

Onlara tabi olmaktan kibirlendiler.

وَكَانُوا قَوْمًا مُّجْرِمِينَ “Ve günahkâr bir kavim oldular.”

Onlar, günahlara alışmış bir kavim idi. Bundan dolayı Rab’lerinin mesajını hafife aldılar ve redde cür’et ettiler.

76- “Kendilerine فَلَمَّا جَاءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا إِنَّ هَذَا لَسِحْرٌ مُّبِينٌ” Kendilerine tarafımızdan hak gelince, “Muhakkak ki bu, apaçık bir sihirdir” dediler.”

Katımızdan hak kendilerine geldiğinde, şekki izale eden apaçık mu’cizelerin görülmesiyle o hakkı tanıdıklarında, aşırı inatları sebebiyle “bu apaçık bir sihir” dediler.

77- “Musa dedi ki: Size hak gelince, ona böyle mi diyorsunuz?” قَالَ مُوسَى أَتَقُولُونَ لِلْحَقِّ لَمَّا جَاءَكُمْ

“Bu bir sihir mi?” أَسِحْرٌ هَذَا

Size hak geldiğinde “bu bir sihirdir” mi diyorsunuz?

وَلَا يَفْلِحُ السَّاحِرُونَ “Hâlbuki sihirbazlar iflah olmazlar.”

Bu ifade, Hz. Musanın kelâmının devamıdır. Bunda, kendisinin getirdiğinin sihir olmadığına bir delalet vardır. Çünkü sihir olsaydı mağlup olurdu ve sihirbazların sihrini ibtal edemezdi.

Öte yandan “sihirbazlar iflah olmazlar” diyen birisi elbette sihirle uğraşmaz.

Veya bu ifade onların sözleri de olabilir. Bu durumda sanki şöyle demişlerdir:

“Felah bulmak için bize sihir mi getirdin? Sihirbazlar ise felah bulmazlar.”

قَالُوا أَجِئْتَنَا لِنَلْفِتَّنَا عَمَّا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا وَتَكُونَ لَكُمَا الْكِبْرِيَاءُ فِي الْأَرْضِ 78-

“Dediler: Bizi atalarımızı üzerinde bulduğumuz yoldan döndürüp de kibriya (büyüklik ve saltanat) ikinizin eline geçsin diye mi bize geldin?”

Biz atalarımızı puta tapar bulduk. Bizi bu yoldan çevirmeye mi geldin?

Yeryüzünde hükümdarlık **“kibriya”** ile isimlendirilmesi, genelde hükümdarların kibirle muttasıf olmalarındandır.

Veya bundan murat halkı kendilerine tâbi yaparak tekebbürde bulunmalarıdır.

وَمَا نَحْنُ لَكُمْ بِمُؤْمِنِينَ **“Biz ikinize de iman edecek değiliz.”**

79- وَقَالَ فِرْعَوْنُ اءُتُونِي بِكُلِّ سَاحِرٍ عَلِيمٍ **“Firavun dedi: “Bana bütün bilge sihirbazları toplayıp getirin!”**

80- فَلَمَّا جَاءَ السَّحَرَةُ قَالَ لَهُمْ مُوسَى أَلْقُوا مَا أَنْتُمْ مُلْقُونَ **“Sihirbazlar gelince, Musa onlara: “Ortaya ne atacaksanız atın!” dedi.”**

81- فَلَمَّا أَلْقَوْا قَالَ مُوسَى مَا جِئْتُمْ بِهِ السِّحْرَ **“Onlar ortaya atınca Musa dedi ki: Sizin yaptığınız şey sihrin ta kendisidir.”**

Firavun ve kavmi, Hz. Musanın getirdiğine “sihir” demişlerdi. Hz. Musa buna işaretle “işte sihir bu, yoksa Firavun ve kavminin dedikleri değil” dedi.

إِنَّ اللَّهَ سَيَبْطِلُهُ **“Şüphesiz ki Allah onu iptal edecektir.”**

Allah bu sihri silip yok edecek veya batıl olduğunu gözler önüne serecektir.

إِنَّ اللَّهَ لَا يَضْلِحُ عَمَلَ الْمُفْسِدِينَ **“Şüphesiz ki Allah, müfsitlerin işini düze çıkarmaz.”**

Allah, bozguncuların amelini sabit kılmaz, kuvvetlendirmez.

Ayette sihrin bir ifsad ve bir göz yanıltması (illizyon) olduğuna ve gerçeği bulunmadığına bir delil vardır.

82- وَيُحِقُّ اللَّهُ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ **“Allah, -mücrimlerin hoşuna gitmese de- hakkı kelimeleriyle ortaya koyar.”**

Allah, emirleri ve hükümleriyle hakkı tahakkuk ettirir, sabit kılar.

83- فَمَا أَمَّنَ لِمُوسَى إِلَّا ذُرِّيَّةٌ مِنْ قَوْمِهِ عَلَى خَوْفٍ مِنْ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِمْ أَنْ يَفْتِنَهُمْ **“Firavun ve adamlarının kendilerini belaya uğratması korkusundan dolayı, Musa’ya kendi kavminin bir kısım gençlerinden başka kimse iman etmedi.”**

Hız. Musanın nübevvetinin ilk döneminde kavminden ancak az sayıda gençler kendisine iman etti. Hız. Musa kavmini hakka davet ettiğinde, Firavunun korkusundan bazı gençler dışında diğerleri imana girmediler.

Zamirin Firavna ait olduğu düşünülebilir. Bu durumda Firavunun kavminden bazı gençlerin Hız. Musanın yanında yer aldığı anlaşılır. Mü’min sûresinde kıssası anlatılan kimse, Firavun hanedanından idi. Firavunun hanımı Asiye ve bazı adamları da iman etmişlerdi.

Ayette **“Firavun ve adamlarının”** ifadesinde çoğul zamir Firavuna aittir. Çünkü büyük makam sahiplerinden çoğul sıgısıyla bahsetmek anlaşılmış bir adettir.

Veya Firavundan murat, onun hanedanıdır. Nitekim “Rabia ve Mudar” dediğimizde bunlar her ne kadar müfret birer isim ise “Rabia oğulları, Mudar oğulları” anlaşılır. Firavundan da bu şekilde Firavun sülalesinin anlaşılması mümkündür.

Veya burada çoğul zamiri o gençlere veya kavimlere aittir.¹⁸
84- وَإِنَّ فِرْعَوْنَ لَعَالٍ فِي الْأَرْضِ **“Çünkü Firavun, gerçekten arzda ululuk taslayan biri idi.”**

“Ve gerçekten o, haddi aşanlardandı.”

Firavun kibir ve taşkınlıkta aşırı gidenlerdendi. Öyle ki kendisinin rab olduğunu iddia edecek kadar ileri gitti, peygamber torunlarını köle yaptı.

84- وَقَالَ مُوسَى يَا قَوْمِ إِنْ كُنْتُمْ آمَنْتُمْ بِاللَّهِ فَعَلَيْهِ تَوَكَّلُوا **“Musa dedi ki: “Ey kavmim! Siz gerçekten Allah’a iman ettinizse, artık O’na tevekkül edin!”**

¹⁸ Yani, “Hız. Musaya az sayıda genç iman etti. Bunun sebebi, Firavundan ve kendi kavimlerinden korkmaları idi.” Nitekim günümüzde de İslama girmek isteyenlerin bir kısmı kendi çevrelerinin tepkisinden çekindiklerinden müslüman olmuyorlar veya müslüman olduklarını gizliyorlar.

Hız. Musa, mü'minlerin korkusunu görünce şöyle dedi:

Ey kavmim! Eğer Allaha iman ettinizse, O'na güvenin ve O'na itimat edin.

“Eğer O'na samimiyetle teslim olanlardan iseniz...”

Eğer Allahın kazasına teslim olan, O'na ihlâsla yönelen kimseler iseniz böyle yapın.

Bu, iki şarta bağlanması değildir. Çünkü imana talik edilen, tevekkülün vücubudur. Çünkü, iman tevekkülü iktiza eder. Ona teslim olmakla şart kılınan ise, tevekkülün husulüdür. Bunun benzerini şöyle bir ifadede bulabiliriz: “Eğer Zeyd seni çağırırsa, yapabilirsen ona icabet et.”

85- فَقَالُوا عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا “Onlar da dediler: Biz Allah’a tevekkül ettik.”

“Ey Rabbimiz, bizi o zalim kavmin fitnesine uğratma!”

“Ya Rabbena, bizleri fitneye maruz bırakma” yani, bizi fitneye düşürmesinler.

86- وَنَجِّنَا بِرَحْمَتِكَ مِنَ الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ “Bizi rahmetinle o kâfir kavmin elinden kurtar!”

Ve bizi kâfir kavmin tuzağından, kötü halde görmelerinden rahmetinle kurtar.

Onların duasından önce Allaha tevekküllerinin nazara verilmesinde, dua eden kimsenin duasına icabet edilmesi için duadan evvel tevekkül içinde olması gerektiğine bir tenbih vardır.

87- وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ وَأَخِيهِ أَنْ تَبَوَّأَ لِقَوْمِكَ مِمَّا بَمِصْرَ بُيُوتًا “Musa ve kardeşine şöyle vahyettik: Kavminiz için Mısır’da birtakım evler hazırlayın.”

Yerleşmeleri veya ibadet için toplanmaları gayesiyle Mısırdaki kavminize evler edin.

“Ve evlerinizi bir kible yapın.”

Ve evlerinizi bir kible, bir namazgah yapın.

Onlara bu şekilde emir verilmesi, kâfirlerin onları fark edip de eza vermemeleri, dinlerinden dolayı fitneye düşürmemeleri içindi.

وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ “Ve namazı kılın.”

وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ “Ve mü’minleri müjdele!”

Mü’minleri dünyada nusret ve ahirette cennet ile müjdele.

Ayette Hz. Musa ve Harunun Mısırda evler edinmesi ve buraları mescid yapmaları her ikisine de emir sığasıyla geldi. Çünkü her ikisi bu meselelerde kavimlerinin önde gelenleriyle meşveret ediyorlardı. Sonrasında nazara verilen **“evlerin kible yapılması, namazın kılınması”** çoğul sığasıyla geldi. Çünkü bunları her birinin yapması gerekir. **“Mü’minleri müjdele!”** emri ise sadece Hz. Musaya geldi. Çünkü müjdelemede asıl olan, şariat sahibi tarafından yapılmasıdır.

وَقَالَ مُوسَى رَبَّنَا إِنَّكَ آتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلَأَهُ زِينَةً وَأَمْوَالًا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا 88-
“Musa dedi: “Ey Rabbimiz! Sen Firavun’a ve adamlarına şu dünya hayatında bir zînet ve servet verdin.”

Ayette ifade edilen zînet, kendisiyle süslenilen elbise, binek ve benzerleridir.

Küfür üzere verilen nimetler bir istidraçtır ve dalalet üzere devamlarına vesile olur.

رَبَّنَا لِيُضِلُّوا عَنْ سَبِيلِكَ “Ey Rabbimiz! Senin yolundan saptırsınlar diye mi?”

رَبَّنَا اطْمِسْ عَلَى أَمْوَالِهِمْ “Ey Rabbimiz, onların mallarını sil süpür.”

وَأَشْدُدْ عَلَى قُلُوبِهِمْ “Ve kalplerini sık.”

فَلَا يُؤْمِنُوا حَتَّى يَرَوْا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ “Çünkü onlar o elem verici azabı görmedikçe iman etmezler.”

قَالَ قَدْ أُجِيبَتْ دَعْوَتُكُمَا 89-
“Allah buyurdu: Her ikinizin de duası kabul olundu.”

فَاسْتَقِيمَا “Öyleyse, istikamet üzere olun.”

Kavminizi hakka çağtırmaya ve onlara delil getirmeye devam edin, bu konuda sebat gösterin, acele etmeyin. İsteğiniz verilecektir, ancak vakti gelince olacaktır.

Rivayete göre Hz. Musa bu duadan sonra onların içinde kırk yıl kaldı.

“Bilmeyenlerin yoluna ise, sakın sakın uymayın.”

Aceyleylen hemen sonuç almak isteyerek cahiller gibi olmayın.

Veya Allahın vaadine güvensizlik ve itminansızlık ile cahilce hareket etmeyin.

90- وَجَاوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَائِيلَ الْبَحْرَ “Ve İsrailoğulları’nı denizden geçirdik.”

“Firavun ve askerleri, yakalamak ve saldırmak için onları takip etti.”

حَتَّىٰ إِذَا أَدْرَكَهُ الْغَرَقُ قَالَ أَمُنْتُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا الَّذِي آمَنْتُ بِهِ بَنُوا إِسْرَائِيلَ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ (Firavun) suda boğulmaya başlayınca, “İsrailoğulları’nın iman ettiğinden başka ilah olmadığına iman ettim ve ben ona teslim olanlardanım” dedi.”

91- الْآنَ “Şimdi mi?”

Hayatın biterken ve seçme hakkın kalmamış iken mi iman ediyorsun?

“Oysa bundan önce isyan etmiştin.”

Daha önce ömrün boyunca isyan etmiştin.

“Ve müfsitlerden idin.”

Yoldan çıkmıştın ve başkalarını da imandan saptırıyordun.

92- فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ لِمَنْ خَلَقَكَ آيَةً “Biz de bugün arkandan gelenlere bir ibret olman için bedenini kurtaracağız.”

Kavminin denizde boğulduğu yerde seni kurtaracağız, suyun üzerine çıkaracağız.

Veya İsrailoğullarının görmesi için yüksekçe bir yere bırakacağız.

“Ruhunu değil, bedenini, bedeninin tamamını elbisesiz, çıplak bir şekilde ve üzerindeki altın zırh ile kurtaracağız” şeklinde açıklamalar da yapılmıştır.

İsrailoğullarının ruhlarında Firavunun bir azameti vardı, hatta onun helâk olmayacağını sanıyorlardı. Öyle ki, Hz. Musa onun boğularak öl-

düğünü haber verdiğinde Hz. Musayı yalanladılar. Sahile vurmuş cesedini gördüklerinde ancak ölümüne inanabildiler.

“Arkandan gelenlere bir ibret olman için” ifadesi, sonraki devirleri de içine alabilir. Çünkü Firavun gibi birinin bu ibretlik sonu, sonrakiler için de tuğyandan caydırıcı bir cezadır.

Firavunun bu şekilde ölümünde şu mesaj da vardır: İnsan ne kadar deb-debeli bir saltanat ve büyüklük içinde olsa da, rububiyetten hissesi olmaktan çok uzaktır, memlûktür, ölüme mahkûmdur.

وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ عَنْ آيَاتِنَا لَغَافِلُونَ **“Bununla beraber, insanların çoğu âyetlerimizden gafilirdirler.”**

İnsanların çoğu âyetlerimizi tefekkür etmezler, onlardan ibret almazlar.

Geçmişten Ders Almak

93- وَلَقَدْ بَوَّأْنَا بَنِي إِسْرَآئِيلَ مُبَوَّأً صِدْقٍ “Gerçekten İsrailoğulları’nı güzel bir yere yerleştirdik.”

Bundan murat Şam ve Mısırdır.

ع وَرَزَقْنَاهُمْ مِّنَ الطَّيِّبَاتِ “Ve onları hoş nimetlerden rızıklandırdık.”

فَمَا اخْتَلَفُوا حَتَّىٰ جَاءَهُمُ الْعِلْمُ “Ama kendilerine ilim geldiğinde ihtilafa düştüler.”

Onlar dinleriyle ilgili konularda Tevratı okuduktan ve hükümlerini bildikten sonra birbirleriyle ihtilafa ettiler.

Veya onların ihtilafından murat, Hz. Peygamberle alakalı durumları olabilir. Sıfatlarıyla ve mu’cizelerinin ortaya çıkmasıyla doğruluğunu anladıklarında, O’nun hakkında ihtilafa düştüler.

94- إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ “Şüphe yok ki Rabbin, o anlaşmazlığa düştükleri konularda kıyamet günü aralarında hüküm verir.”

Ve böylece kimini kurtarıp kimini de helâk ederek, hak yolda olanla batıl yolda olanı birbirinden ayırır.

94- فَإِنْ كُنْتَ فِي شَكٍّ مِّمَّا أَنزَلْنَا إِلَيْكَ فَسْأَلِ الَّذِينَ يَقْرَأُونَ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكَ “Eğer sana indirdiklerimizde herhangi bir şüphe içinde isen, senden önce Kitabı okuyanlara sor.”

Ayette “Eğer bir şüphe içinde isen” denilmesi şu manaya gelir: “Faraza sana anlatılan bu kıssalarda bir tereddüdün varsa...”

“Kitabı okuyanlara sor” denilmesi şundandır:

“Çünkü bu durum onlar nezdinde muhakkaktır, sana vahiyle bildirdiğimiz şekilde kitaplarında sabittir.”

Ayetten murat, bunun hakikat olduğunu beyan ve mukaddes kitaplardan şahit getirmek ve Kur’anın onlarda olanı tasdik ettiğini bildirmektir.

Veya ehl-i kitabın ilimde rasih olma ölçüsünü, Hz. Peygambere indirilen sıhhatiyle göstermektir.

“Eğer bir şüphe içinde isen” ifadesi, Hz. Peygamber için şekkin vukuunu göstermez. Bu ifade O’nu heyecana getirmek ve daha ziyade imanın da sebatını sağlamak içindir. Bundan dolayıdır ki Hz. Peygamber şöyle demiştir:

“Ben bana indirilenden bir şek duymam, ehl-i kitaba da sormam.”

Şöyle de değerlendirilebilir:

Her ne kadar **“eğer bir şüphe içinde isen”** hitabı Hz. Peygambere ise de, bundan murat ümmetidir.

Veya ayetin muhatapı, bu hitabı işiten herkestir. Yani, “ey muhatap! Elçimizin diliyle sana bildirilenden bir şüphe içindeysen...”

“... bir şüphe içinde isen, senden önce Kitabı okuyanlara sor” ifadesinde, dini meselelerde şüpheye düşen kimsenin ilim ehline müracaatla onun halline çalışması gerektiğine bir tenbih vardır.

“لَقَدْ جَاءَكَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ” Andolsun ki, Sana Rabbinden hak gelmiştir.”

Rabbinden sana hak gayet açık, hiçbir şüphenin girmesine bir yer kalmayacak şekilde katî ayetlerle gelmiştir.

“فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُتَمَتِّرِينَ” Öyleyse sakın sakın şüphe edenlerden olma!”

Sende olan cezm ve yakinden sarsıntı geçirerek sakın sakın şüpheye düşenlerden olma.

“وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الَّذِينَ كَذَبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ فَتَكُونُوا مِنَ الْخَاسِرِينَ” 95- Ve sakın sakın Allah’ın âyetlerini yalanlayanlardan olma, sonra hüsrana uğrayanlardan olursun.”

Ayetin bu kısmı da tehyîç, tesbît ve tamah türü şeyleri kesmek babındadır.¹⁹

Benzeri bir durum şu ayette görülür: **“Sen, bu kitabın sana verileceğini ummuyordun. Ancak o, Rabbinden bir rahmet olarak sana verildi. Öyle ise kâfirlere sakın arka çıkma.”** (Kasas, 86)

¹⁹ Yani, Hz. Peygamber Allahın ayetlerini yalanlamaktan en uzak insandır. Böyle iken **“sakın sakın Allahın ayetlerini yalanlayanlardan olma!”** denilmesi, onun bu konudaki hassasiyetini canlı tutmak, hak üzere gittiği yolda daha da sebatını sağlamak içindir.

96- **“Doğrusu, Rabbinin İNÂLİDİN HAKTÂ ALİHEM KALMT RİBK LAYÜMUN 96- hükmü aleyhlerinde kesinleşmiş olanlar iman etmezler.”**

Yani, haklarında küfür üzere ölecekleri ve azapta daimi kalacakları kesinleşenler, imana gelmezler. Çünkü Allahın kitabında yalan olamaz, hükmettiği şey ise değiştirilemez.

97- **“Onlara her bir mu’cize gelse, yine de o elim azabı görünceye kadar (inanmazlar).”**

Çünkü onların imanı için aslî sebep olan Allahın iradesinin taalluku yoktur. Böyle olunca iman etmeleri söz konusu olamaz.

Elem verici azabı görünce iman etmelerine gelince: Firavun örneğinde olduğu gibi, böyle bir halde iman etmek bir fayda vermemektedir.

98- **“Keşke (azap öncesi) iman edip de imanları kendilerine fayda vermiş bir belde olsaydı? Yunus’un kavmi müstesna.”**

“İman ettikleri vakit, dünya hayatında zillet veren azabı üzerlerinden kaldırdık.”

“Ve bir süre onları faydalandırdık.”

Keşke helâk ettiğimiz belgelerden herhangi biri, Firavunun yaptığı gibi son ana bırakmasa da azap gelmeden iman etse, Allah da onlardan bu imanı kabul edip kendilerinden azabı kaldırsa...

“İman ettikleri vakit... azabı üzerlerinden kaldırdık.”

Hz. Yunusun kavmi azabın emaresini ilk gördüklerinde tevbe ettiler, azabın başlarına gelmesine kadar tehir etmediler.

Rivayete göre Hz Yunus Musul taraflarında Ninova ahalisine peygamber olarak gönderildi. Kavmi ise O’nu yalanladı ve bunda ısrar etti. O da kendilerine yakında bir azabın geleceğini bildirdi. Bu yakın sürenin üç gün, bir ay veya kırk gün olduğu söylenir. Verilen süre yaklaştığında gökyüzü dumanlı siyah bulutlarla kaplandı. Derken bu bulutlar yaklaştı, şehirlerini kuşattı. Çok korktular, Hz. Yunusu aradılar, ama bulamadılar. Bu olayla O’nun doğruluğunu yakinen anladılar. Üzerlerine zillet alameti olarak çuvalar giydiler, hem kendileri hem de kadınları, çocukları ve hayvanlarıyla yükseklerle çıktılar. Annelerle süt emen çocukları birbirinden ayırdılar. Böylece bunlar birbirine müştak oldu, sesler ve gürültüler yükseldi. Samimane

tevbe ettiler, iman ettiklerini söylediler, yana yakıla Allaha yalvardılar. Allah da onlara acıdı, onlar için mukadder olan azabı kaldırdı. Bu olay Cuma günü ve aşuraya tevafuk etmişti.

99- “وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَأَمَنَّ مَنْ فِي الْأَرْضِ كُلَّهُمْ جَمِيعًا” “Eğer Rabbin dilesydi, yeryüzünde olanların hepsi iman ederdi.”

Şayet Rabbin dilesse kimse hariç kalmayacak şekilde arzda olanların hepsi iman üzere bir araya gelir, kimse o meselede ihtilaf etmezdi.

Ayet, Allahın bütün insanların imanını dilemediğini ifade etmesiyle Mu'tezile aleyhinde bir delildir. Allahın iman etmesini diledikleri ise, şüphesiz iman edecekleridir.

Ayetteki dilemeyi “herkesi imana zorlayacak şekilde dilemedi” tarzında değerlendirmek, ayetin zâhirine aykırıdır.

“أَفَأَنْتَ تُكْرِهُ النَّاسَ حَتَّى يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ” “O halde insanları mü'min olsunlar diye sen mi zorlayacaksın?”

Ayette soru tarzında gelmesi, “böyle yapma” anlamındadır.

Ayette zamirin fiilden önce gelmesi, ilâhî meşietin dışında bir şeyin imkânsız olduğuna delalet içindir. Dolayısıyla ikrah ile de böyle bir şey olmayacaktır, nerede kaldı teşvik ve terğib ile olabilsin?

Sebeb-i Nüzûl

Çünkü rivayete göre Hz. Peygamber (asm) kavminin iman etmesine son derece istekli idi, şiddetli ihtimam gösteriyordu. Bu münasebetle üstteki ayet nazil oldu. Bundan dolayı ayetin devamı da bunu şöyle takrir etti:

100- “وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تُؤْمِنَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ” “Allah’ın izni olmadan hiçbir nefsin iman etmesi söz konusu değildir.”

Hiçbir nefis, Allahın iradesi, lütfu ve tevfiği olmadan iman edemez. Öyleyse onun hidayet bulmasında kendini yorup tüketme. Çünkü hidayet Allaha aittir.

“(Allah) akıllarını kullanmayanlar عَلَيْهِمْ أَزَابٌ أَلِيمٌ” “(Allah) akıllarını kullanmayanlar üzerine azap takdir eder.”

Allah, hüccet ve ayetlerde tefekkür yoluyla aklını kullanmayanlara azabı yazar, veya onları hidayetinden mahrum bırakır.

Veya, bu kimseler kalplerinde bulunan mühür sebebiyle Allahın delille-

ri ve hükümlerinde akıllarını kullanmazlar. Ayetin devamı, birinci manayı teyid eder.

101- **“De ki: Göklerde ve yerde olanlara dikkatle bakın!”**

Göklerde ve yerde olan Allahın hayret verici sanatlarına bakın, tefekkür edin, ta ki bunlar size O'nun birliğine ve kudretinin kemâline delalet etsin.

“Fakat o âyetler ve o uyarılar, iman etmeyen bir kavme bir fayda vermez.”

Bunların iman etmeyeceği, Allahın ilminde ve hükmünde bellidir.

Ayette مَا “ma” hem nefyedici, hem de soru için olabilir.

Birinciye göre mana şöyledir: “Ayetler ve uyarılar iman etmeyen bir kavme bir fayda vermez.”

İkinciye göre ise şöyle olur: “Ayetler ve uyarılar iman etmeyen bir kavme ne fayda verir?”

102- **“Onlar, kendilerinden öncekilerin günleri gibisinden başkasını mı bekliyorlar?”**

Ayetteki “eyyam” “günler” anlamındadır. Mesela Arabların başına gelen önemli olaylar için “Eyyam-ı Arab” ifadesi kullanılır. “Öncekilerin eyyami” (günleri) de, onların başlarına gelen önemli olaylar, felaketlerdir.

“De ki: Bekleyin, ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim.”

Başınıza gelecek ilâhî cezayı gözetleyin bakalım, ben de sizinle birlikte bunu gözetleyenlerdenim.

Veya “benim helakimi bekleyin bakalım, ben de sizinle beraber sizin helakinizi bekleyenlerdenim.”

103- **“Sonra biz, peygamberlerimizi ve iman edenleri kurtarırız.”**

Sanki şöyle denilmiştir: “O inkârcı ümmetleri helak ederiz, sonra elçilerimizi ve onlarla beraber iman edenleri kurtarırız.”

“İşte bunun gibi, mü'minleri kurtarmak üzerimize bir haktır.”

Hz. Muhammedi (asm) ve ashabını da böyle kurtarır, müşrikleri de helâk ederiz.

قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِن كُنتُمْ فِي شَكٍّ مِنْ دِينِي فَلَا أَعْبُدُ الَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِنْ -104
 “De ki: Ey insanlar! Eğer benim dinimde bir şüpheniz var-
 sa, şunu bilin ki: Allah’ı bırakıp da sizin ibadet ettiklerinize ibadet
 etmem.”

“Lâkin sizi vefat ettirecek olan Allah’a وَلَكِنْ اَعْبُدُ اللَّهَ الَّذِي يَتَوَفَّيْكُمْ ibadet ederim.”

İşte itikad ve amel olarak dinimin hülasası budur. Bunu bozulmamış akıllara arz ediyorum. Bu hülasaya insaf gözüyle bakın, sıhhatini anlayın. Şöyle ki: “Ben sizin uydurduğunuz ve taptığınız şeylere ibadet etmem. Lakin sizi yaratan ve vefat ettirecek olan yaratıcınıza ibadet ederim.”

Ayette “**sizi vefat ettirecek olan Allaha ibadet ederim**” denilmesinde vefatın özel olarak ifade edilmesi, tehdit içindir.

“Ve bana mü’minlerden olmam emredildi.”

Aklın delalet ettiği ve vahyin de söylediği şeylere iman etmem bana emredildi.

105- “Ayrıca ‘yüzünü tevhid dininden ayırma ve sakın müşriklerden olma!’ (diye emrolundum).”

Ve bana dinde istikamet üzere olmam, farzları eda edip çirkin işlerden uzak kalmam emredildi.

Ayet, namazda kıbleye yönelmek manasında da yorumlanmıştır.

106- “وَلَا تَدْعُ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُكَ وَلَا يَضُرُّكَ” - “Ve Allah’ı bırakıp sana faydası da, zararı da dokunmayacak şeylere yalvarma!”

“Eğer yaparsan, o zaman hiç şüphesiz
zalimlerden olursun.”

107- “Ve eğer Allah, sana bir zarar dokunduracak olursa, onu O’ndan başka giderecek yoktur.”

وَأَنْ يُّرِدَّكَ بِخَيْرٍ فَلَا رَادَّ لِفَضْلِهِ “Ve eğer sana bir hayır dilerse, o zaman da O’nun lütfunu engelleyebilecek kimse yoktur.”

Ayette zararla alakalı “dokunmak”, hayırla alakalı ise “dilemek” kullanılması şuna tenbih için olabilir: Hayır, bizzat murattır, zarar ise tebeî bir durumdur.

Ayette Allahın hayır dilemesi anlatılırken, zamirle ifade etmek yeterli olabilecek iken “Ve eğer sana bir hayır dilerse, o zaman da O’nun lütfunu engelleyebilecek kimse yoktur” denildi. Bu üslûb, Allahın onlara hayır dilemesinin istihkaklarından değil, bir lütuf olduğuna delalet etmek içindir.

Ayrıca, zarar nazara verilirken “Onu ancak Allah giderir” denilerek istisna zikredildi. Ama “eğer sana bir hayır dilerse” denilirken istisna getirilmedi. Çünkü Allahın irade ettiği bir şeyin geri çevrilmesi mümkün değildir.

يُصِيبُ بِهِ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ “O, kullarından dilediğine onu (lütfunu) nasip eder.”

وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ “Ve O Ğafur – Rahim’dir.”

Öyleyse taat ile O’nun rahmetine mukabil olmaya çalışın, masiyet ile O’nun bağışlamasından ümidinizi kesip günahlara dalmayın.

108- قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ “De ki “Ey insanlar! İşte size Rabbinizden hak geldi.”

Allahtan gelen hak, O’nun rasulü veya Kur’andır. Hak gelince, artık insanların bu konuda bir mazeretleri kalmamıştır.

فَمَنْ اهْتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ “Artık kim hidayeti kabul ederse kendi için kabul etmiş olur.”

Artık her kim iman ile ve ittiba etmek sûretiyle yola gelirse, kendisi için yola gelmiş olur. Çünkü bunun faydası kendisinedir.

وَمَنْ ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا “Ve kim de saparsa kendi zararına sapmış olur.”

Kim de peygamberi ve Kur’anı inkâr ile yoldan çıkarsa, dalaletin vebalı kendi aleyhinedir.

وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ “Ve ben sizin üzerinize bir vekil değilim.”

Ben sizin durumunuzu korumakla görevli bir vekil değilim. Ben ancak bir müjdecî ve uyarıcıyım.

109- وَأَتَّبِعْ مَا يُوْحَىٰ إِلَيْكَ “Sana vahyedilene tabi ol!”

Hem uygulayarak, hem de insanlara anlatarak, sana vahyen bildirilene tâbi ol.

وَأَصْبِرْ حَتَّىٰ يَحْكُمَ اللَّهُ “Ve Allah hükmünü verinceye kadar sabret.”

Onları davet hususunda ve eziyetlerine tahammülde sabırlı ol. Ta ki Allah zaferle veya savaş emriyle hüküm versin.

وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ “Çünkü O, hüküm verenlerin en hayırlısıdır.”

Çünkü O, hem gizli hem de aşîkar bütün hallere muttali olduğundan hükmünde hata olamaz.

Hz. Peygamberden şöyle rivayet edilir:

“Kim Yunus sûresini okursa kendisine Hz. Yunusu tasdik eden ve yalanlayanların sayısınca ve Firavunla beraber boğulanların adedince sevap verilir.”

HÛD SÛRESİ

Mekkî sûrelerdendir.
Ayat sayısı yüz yirmi üçtür.

İlâhî Mesaj

1- الرَّ “Elif-Lâm-Râ.”

كِتَابٌ أُخْكِمَتْ آيَاتُهُ “Bu öyle bir kitaptır ki, âyetleri muhkem kılınmıştır.”

Onun âyetleri sağlam bir nazımla dizilmiştir. Lafız ve mana cihetinden herhangi bir ihlal ona arız olamaz.

Veya Kur’an âyetlerinin muhkem oluşundan murat, bozulma ve neshet uzak oluşudur. Bu durumda muhkem âyetlerden murat, bu sûrenin âyetleridir ve bunlarda neshedilmiş âyet bulunmamaktadır.

Veya onun âyetleri, hüccet ve delillerle sağlam kılınmıştır.

Veya onun âyetleri, hikmetle dolu âyetlerdir. Çünkü teorik ve pratik hikmetin ana meselelerini şümulüne almıştır.

ثُمَّ فُصِّلَتْ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ “Sonra da Hakîm – Habîr (hikmet sahibi ve her şeyden haberdar olan Allah) tarafından ayrıntılı olarak açıklanmıştır.”

Sonra bu muhkem âyetler akaid, hükümler, öğütler ve haberlerle ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır.

Veya sûreler şeklinde fasıl fasıl yapılmıştır.

Veya peyder pey indirilmesiyle ayrıntılar bildirilmiştir.

Veya ihtiyaç olan yerlerde tafsilata girilmiştir.

2- لَا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ “Allah’tan başkasına kulluk etmeyesiniz diye.”

إِنِّي لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ “Şüphesiz ben size O’nun tarafından gönderilmiş bir uyarıcı ve müjdeciyim.”

Allahın, şirke karşı cezaıyla, tevhide karşı sevapla karşılık vereceğini haber veren bir uyarıcı ve bir müjdeciyim.

3- وَأَنِ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ “Ve Rabbinizden mağfiret isteyin.”

“Sonra da Ona tevbe edin.” ثُمَّ تَوْبُوا إِلَيْهِ

Sonra matlubunuza tevbe ile ulaşmaya çalışın. Çünkü hak yoldan çıkan birinin, tekrar yola dönmesi lazımdır.

Şöyle de denildi: Şirkten istiğfar edin, sonra taat ile Allaha dönün.

Ayetteki **“sonra”** ifadesinin iki emir arasında farklılıktan dolayı gelmesi caizdir.

“Ta ki bir ecel-i müsemmaya kadar sizi güzel güzel yaşatsın.” يُمَتِّعُكُمْ مَتَاعًا حَسَنًا إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى

Ta ki sizi huzur ve güven içinde yaşatsın.

Ecel-i müsemma, onlar için belirlenen ömrün sonudur.

Veya bundan murat “sizi toptan bir azapla helak etmesin” manasıdır. Ecel-i müsemma her ne kadar ömürle alakalı ise de, herbir ferde nisbetle belli bir vakittir. Dolayısıyla bir değişiklik söz konusu olamaz.

“Ve her fazilet sahibine lütfunu versin.” وَيُؤْتِ كُلَّ ذِي فَضْلٍ فَضْلَهُ

Ve dininde fazilet sahibi her insana, faziletinin karşılığını dünya ve ahirette versin.

Ayetin bu kısmı, tevbe eden muvahhid kimseye dünya ve ahiretin hayrını vaat etmektedir.

“Eğer yüz çevirirseniz, ben sizin adınıza büyük bir günün azabından korkarım.” وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ كَبِيرٍ

“Büyük bir günün azabından” murat kıyamet günü olabilir. Dünyadaki felaketler de olabilir. Mesela, Mekke ahalisi kıtlıkla mübtela kılındı, leşleri yiyecek kadar zor günler yaşadılar.

“Dönüşünüz yalnızca Allah’adır.” إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ ۚ

“Ve O her şeye kadirdir.” وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

Her şeye kadir olduğu için en şiddetli bir azapla size ceza vermeye de gücü yeter.

“İyi bilin ki onlar, O’ndan gizlenmek için sadırlarını çeviriyorlar.” ۝ لَا إِنَّهُمْ يَثْنُونَ صُدُورَهُمْ لِيَسْتَخْفُوا مِنْهُ ۚ

Onlar, sadırlarını haktan çeviriyorlar, ondan inhiraf ediyorlar.

Veya küfre ve Hz. Peygambere düşmanlığa yöneliyorlar.

Veya sırtlarını dönüyorlar.

Peygamberi ve mü'minleri o gizli hallerine muttali kılmasın diye, bu şekilde Allah'tan bazı hallerini gizlemek istiyorlar.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre ayet müşriklerden bir grup hakkında indi. Şöyle demişlerdi: “Perdelerimizi çeksek, elbiselerimize bürünsek, kalplerimizde Muhammede düşmanlığımızı gizlese, bizim halimizi nasıl bilecek?”

Ayetin münafıklar hakkında indiğini söyleyenler olmuşsa da itibar etmemek gerekir. Çünkü ayet Mekkidir, münafıklık ise Medine döneminde ortaya çıkmıştır.

“İyi bilin ki, elbiselerine büründükleri zaman, Allah onların gizlediklerini de açığa vurduklarını da bilir.”

Onlar yataklarına girip elbiselerini üzerlerine aldıklarında Allah onların kalplerinde neler gizlediklerini ve ağızlarıyla neler konuştuklarını bilir. Onun ilminde onların hem gizli hem de alenî halleri eşittir.

“Çünkü O, kalplerde olanı hakkıyla bilendir.”

Allah sinelerde olan sırları, kalpleri ve bunların hallerini bilir.

“Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki, rızık Allah’a ait olmasın.”

Allah, lütuf ve rahmet olarak, her canlının rızıkını taahhüt etmiştir.

Ayette bu mananın çok kuvvetli ifade edilişi bunun mutlaka böyle olduğun bildirmek ve bu konuda tevekküle sevk etmek içindir.

“Ve O, her birinin müstekar ve müstevda’ını bilir.”

Müstekar ve müstevda’, çeşitli yorumlara açıktır. Bu meyanda şunlar düşünülebilir:

-Allah onların yaşadıkları ve öldükleri yerleri bilir.

-Bundan murat erkeklerin sulbu ve kadınların rahmi olabilir.

-Allah o canlılar bilfiil vücut bulduklarında arzın neresinde olduklarını bilir, bilkuvve haline geldiklerinde zerrelerinin nerelere dağıldığını da bilir.

كُلُّ فِي كِتَابٍ مُبِينٍ “**Bunların hepsi bir kitab-ı mübindedir.**”

Canlıların her biri ve bunlarla ilgili haller, levh-i mahfuzda zikrolunmuştur.

Sanki ayet ile Cenab-ı Hakkın bütün malumatı bilmesi murat edilmiştir. Devamında gelen ayette ise, bütün mümkünata kadir olduğu nazara verilmektedir. Bunda tevhidin ve daha önce yapılan vaad ve tehdidin takrir-i söz konusudur.

7- وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ -
altı günde yarattı.”

Allah gökleri, yeri ve bunlarda olanları yarattı. Bunun açıklaması A’raf sûresinde geçmişti.¹

Gökler ve yerden murat, ulvî ve süfli iki cihet de olabilir.

Arzın tekil gelirken semavatın yani göklerin çoğul gelişi, ulvî şeylerin süfli şeylerden asıl ve zât (cevher) olarak farklı farklı olmasındandır.

وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ “**Onun arşısı su üstündeydi.”**

Gökler ve yer yaratılmazdan önce Allahın arşısı su üzerinde idi. Arş, suyun sırtına bırakılmış olduğundan, gökler ve yer arasında bir engel yoktu.

Bununla boşluğun mümkün olduğuna ve o suyun bu âlemin ecramından arştan sonra ilk yaratılan şey olduğuna delil getirildi.

Şöyle de denildi: Su da rüzgârın sırtında idi.

Doğrusunu en iyi Allah bilir.²

لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا (Göklerin ve yerin yaratılması) **Hanginizin amelce en güzel olacağını denemesi içindir.”**

Allah bütün bunları hallerinizi denemek, nasıl amel edeceğinizi görmek için yaptı. Çünkü bütün bunlar muhtaç olacağınız sebepler ve maddelerdir. Ayrıca kendileriyle istidlalde bulunacağınız, çıkarımlar yapacağınız deliller ve emarelerdir.

Ayette “**Hanginizin amelce en güzel olacağını denemesi içindir.**” şeklinde en üstünlük derecesiyle ifade edilmesi onları en güzelini araştır-

¹ Bkz. A’raf, 54.

² Arş gibi konular, farklı yorumlara açık meselelerdir. Bunlarda nihaî sözü şu dünyada söyleyebilmek kolay değildir.

maya ve yapmaya teşvik içindir. Ayrıca ilim ve amel mertebelerinde daima ilerlemeye sevk etmek içindir. Çünkü amelden murat hem azaların, hem de kalbin amelidir. Bundan dolayı Hz. Peygamber şöyle demiştir:

“Allah sizi deneyecek, ta ki hanginizin akılcı daha güzel, Allahın haram kıldıklarından kaçınmada daha ziyade vera’ sahibi ve O’na itaatte daha süratli olduğu ortaya çıksın.”

وَلَئِنْ قُلْتُمْ إِنَّكُمْ مَبْعُوثُونَ مِنْ بَعْدِ الْمَوْتِ لَيَقُولَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ “Böyle iken “ölümden sonra şüphesiz diriltileceksiniz” desen, inkârcılar “bu, ancak apaçık bir sihirdir” derler.”

Onlara göre, öldükten sonra dirilme veya ondan bahseden Kur’an, aldatıcı bir sihirden ibarettir.

8- “Ve eğer وَلَئِنْ أَخَّرْنَا عَنْهُمْ الْعَذَابَ إِلَىٰ أُمَّةٍ مَّعْدُودَةٍ لَيَقُولُنَّ مَا يَحْسِبُهُ bunlardan azabı belli bir süreye kadar erteleyecek olursak, o zaman da “onu engelleyen nedir?” diyecekler.”

Şayet vaad olunan azabı belli bir zamana kadar tehir etsek, alaylı alaylı “vukuuna ne engel oluyor” derler.

İyi bilin ki, o azap onlara geldiği gün kendilerinden geri çevrilecek değildir.”

Ama Bedirde olduğu gibi, azap kendilerine geldiğinde, o azap onlardan çevrilmez.

9- “Ve o alay ettikleri şey kendilerini kuşatmış olacaktır.”

Ve o zaman alay ederek bir an önce gelmesini istemiş oldukları azap kendilerini kuşatmıştır.

Ayette ileride gelecek bir durum, geçmiş zaman ile ifade edildi. Bu hem tahakkukunun kesinliğini ve hem de tehdidin şiddetini göstermek içindir.

9- “Eğer insana وَلَئِنْ أَدَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنَّا رَحْمَةً ثُمَّ نَزَعْنَاهَا مِنْهُ إِنَّهُ لَيُؤْسِكُفُورٌ tarafımızdan bir rahmet tattırır da, sonra bunu ondan çekip alırsak, şüphesiz o ümitsiz ve nankör olur.”

Biz insana lezzetini duyacak şekilde bir nimet versek, sonra da bu nimeti ondan geri alsak, sabrının azlığından ve Allaha güveni olmayışından

dolayı, O'nun lütfundan ümidini keser, önceki verilenlere karşı da son derece nankörlük yapar.

10- وَلَئِنْ أَدْفَنَاهُ نَعْمَاءَ بَغْدَ ضَرَاءَ مَسْتَه لَيَقُولَنَّ ذَهَبَ السَّيِّئَاتُ عَنِّي - “Ama kendisine dokunan bir sıkıntıdan sonra, ona bir nimet tattırırsak mutlaka, “Kötülükler benden gitti” diyecektir.”

Eğer ona dokunan musibetten sonra, hastalıktan sonra sıhhat, yokluktan sonra servet gibi nimetler tattırırsak, o zaman o, “beni üzen musibetler bitti” der.

11- إِنَّهُ لَفَرِحَ فَخُورٌ “Çünkü o, ferih – fahur (şımarık ve böbürlenlen) biridir.”

Yani nimetlerle şımarır, onlarla mağrur olur, o nimetlere şükretmek, hakkını eda etmek yerine insanlara karşı iftihar eder.

Ayette geçen “nimeti tattırmak”, “sıkıntının dokunması” gibi ifadelerde şu manaya bir tenbih vardır: İnsanın dünyada muhatap olduğu nimetler ve karşılaştığı sıkıntılar, ahirette karşılaşılabacaklarının küçük birer numunesidir.

Aynı ifadeler şuna da dikkat çeker: Bu insan en küçük bir şeyde nankörlük veya şımarıklık gösterir. Çünkü tatmak, yiyeceğin idrakidir, dokunmak da işin daha başıdır.

11- إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ - “Ancak sabredip salih amel işleyenler böyle değildir.”

Ancak musibetlere karşı, Allaha inanarak ve hükmüne teslim olarak sabredenler, geçmiş ve gelecek nimetlere bir şükür olarak salih amel işleyenler müstesnadır.

12- أُولَئِكَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ “İşte onlar için bir mağfiret ve çok büyük bir mükâfat vardır.”

İşte bunlar için günahlarına bir bağışlanma ve çok büyük bir mükâfat vardır.

Bu mükâfatın en azı, cennettir.

12- فَلَعَلَّكَ تَارِكٌ بَعْضُ مَا يُوحَىٰ إِلَيْكَ وَضَائِقٌ بِهِ صَدْرُكَ أَنْ يَقُولُوا لَوْلَا أُنْزِلَ - “Belki de sen, “Ona bir hazine indirilseydi veya beraberinde bir melek gelseydi ya!” demelerinden dolayı sana

vahyolunanlardan bir kısmını göz ardı edeceksin ve o yüzden göğsün daralacak.”

Neredeyse sana vahyedilenlerin bir kısmını tebliği terk edeceksin.

Burada bahsedilen kısım, müşriklerin görüşüne muhalif olan meselelerdir. Hz. Peygamber onların bunları reddetmelerinden ve bunlarla dalga geçmelerinden endişe ediyordu.

Böyle bir şeye yol açan bir durumun varlığı, o beklentinin vukuunu gerektirmez.

Çünkü peygamberler için “ismet” sıfatı vardır. Onlar vahye hıyanetten korunmuşlardır.

﴿إِنَّمَا أَنْتَ نَذِيرٌ﴾ **“Fakat sen, ancak bir uyarıcısın.”**

Sana düşen Sana vahyedilenlere uymaktır. Onların reddetmesi veya garip şeyler istemesi Seni ilgilendirmez. Öyleyse ne var ki, canını sıkıyorsun?

﴿وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ﴾ **“Allah ise her şeye vekildir.”**

Sen de O’na tevekkül et. Çünkü O, onların halini bilir, onların sözlerinin ve fiillerinin karşılığını verir.

Kur'an'la Tahaddi

13- **“Yoksa “onu uydurdu” mu diyorlar?”** أَمْ يَقُولُونَ افْتَرِيَهُ

Yoksa “o vahyi uydurdu” mu diyorlar.

“De ki: Haydi siz de onun gibi uydurmuş on sûre getirin.” قُلْ فَآتُوا بِعَشْرِ سُورٍ مِثْلِهِ مُفْتَرِيَاتٍ

De ki: “Beyanda ve nazım güzelliğinde onun mislinden on sûre getirin!”

Kur'an önce on sûre ile meydan okudu. Bundan aciz kaldıklarında onlara kolaylık olsun diye bir sûrenin benzerini getirmelerini istedi.

“Şayet bu Kur'anı benim uydurduğumu söylüyorsanız, siz de böyle uydurma şeyler yapın, getirin. Çünkü sizler benim gibi fasih Arabsiniz. Benim yapabildiğimi siz de yapabilirsiniz. Hatta kıssa ve şiir öğrendiğiniz, edebiyat ve nazımla uğraştığınız için bana nisbetle bu işi daha iyi yaparsınız.”

“Allah'tan başka çağırabileceğiniz kim varsa onları da yardıma çağırın.” وَاذْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ

Muarazaya yardım için Allahtan başka çağırabileceğiniz kimler varsa çağırın.

“Eğer sadık iseniz...” إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

Onun iftira olduğunda sadık iseniz, bunu yapın.

14- **“Eğer size cevap veremedilerse, bilin ki o (Kur'an) ancak Allah'ın ilmiyle indirilmiştir.”** فَإِلَّا يَسْتَجِيبُوا لَكُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّمَا أُنْزِلَ بِعِلْمِ اللَّهِ

Ayet, önce peygambere hitap ile başlamıştı. Burada ise “eğer sana icabet etmezlerse yerine **“size”** şeklinde çoğul zamiriyle geldi. Bu,

-Ya, Hz. Peygambere tazim içindir.

-Veya mü'minlerin de onlara **“haydi Kur'anın bir mislini getirin”** diye meydan okumaları sebebiyledir. Kur'anda yer alan Hz. Peygambere gelen bir emir, eğer sırf şahsiyle alakalı değilse, mü'minleri de içine alır, onların da bu emre tabi olmaları gerekir. Emrin hususî olması ise, delille

bilinir. Mü'minlerin de burada dâhil edilmesi, böyle bir meydan okumanın onların imanını kökleştirmesi ve yakınlerini arttırmasındandır.

Dolayısıyla bundan gaflet etmemeleri gerekir. Bunun için devamında şöyle geldi:

“Ancak Allah’ın ilmiyle indirilmiştir”

Böyle bir kitap ancak Allahın ilmiyle olur, bir başkası buna güç yetiremez.

“**وَأَنَّ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ** **“Ve O’ndan başka hiçbir ilâh yoktur.”**

Ve bilin ki, Ondan başka bir ilah yok. Çünkü O, başkasının bilemeyeceği, güç yetiremeyeceği şeyleri de bilendir, her şeye güç yetirendir.

Ayette hem onlara bir tehdit, hem de Allahın onlara ceza vermesinden ilahların koruyamayacağını beyan ile ümitlerini suya düşürmek vardır.

“**فَهَلْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ** **“Artık müslüman oluyor musunuz?”**

Onun mu’cize oluşu mutlak olarak sizin yanınızda tahakkuk ettiğinde, artık İslam üzere sabit, onda kök salmış ihlâslı mü'minler olunuz.

Hitabın tamamının müşriklere yönelik hitap olması da caizdir. Bu durumda **“Eğer size cevap veremedilerse”** ifadesi “eğer o çağırdığınız ilahlarınız size yardım edemedilerse” manasını anlatır. “Onlar yardımdan aciz kalınca, muaraza yapamayacağınız ortaya çıkar. Öyleyse bilin ki, onun nazmı ancak Allahın bildiği bir nazımdır. Onun nezdinden indirilmedir. Sizi davet etmiş olduğu tevhid, haktır. Böyle olunca, bu kadar kati delillerden sonra siz de İslama giriyor musunuz?”

“Artık müslüman oluyor musunuz?”

Bu gibi sorularda, kendisinde bulunan talep manası, gereğini yapmaya ve özrün kalmadığına tenbih olduğundan, gayet etkili bir davet vardır.

15- **“مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزَيَّتَهَا نُؤْفِ إِلَيْهِمْ أَعْمَالَهُمْ فِيهَا - Her kim dünya hayatını ve güzelliklerini isterse biz onlara amellerinin karşılığını orada tamamen öderiz.”**

Kim, ihsan ve iyilik ile dünya hayatını ve zînetini murad ederse, onlara sıhhat, makam, bol rızık ve çokça evlad gibi şeylerle amellerinin karşılığını dünyada veririz.

“وَهُمْ فِيهَا لَا يُبْخَسُونَ” **“Orada onlar bir eksikliğe uğratılmazlar.”**

Onlara ücretlerinden bir şey noksan verilmez.

Ayetin, riya ehline, münafıklara ve kâfirlere şümülü olabilir.

16- **“إِنَّهُمْ فِي النَّارِ إِلَّا نَارًا”** **“İşte onlar öyle kimselerdir ki, ahirette kendilerine ateşten başka bir şey yoktur.”**

Yaptıklarına mukabil, mutlak olarak kendilerine ahirette ateş var. Çünkü onlar güzel amellerinin karşılığını dünyada tamamen aldılar. Geriye ise kötü amellerinin günahları kaldı.

“وَصَبَّحُوا فِيهَا” **“Sanat haline getirdikleri şeyler, orada hep boşa gitti.”**

Çünkü ahirette kendilerine bir sevap kalmadı.

Veya onlara zâten sevap yazılmadı. Çünkü yaptıkları iyi işlerde Allahın rızasını talep etmediler. Amellerin sevabında temel esas ise, ihlâsla yapılmasıdır.

“وَبَاطِلٌ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ” **“Ve bütün yaptıkları da batıldır.”**

Onların yaptıkları hadd-i zâtında batıl şeylerdir. Çünkü şartlarına uyularak yapılmamıştır.

Sanki bu iki cümleden her biri, üstte bildirilen **“ahirette kendilerine ateşten başka bir şey yoktur”** hükmünün sebebini anlatmaktadır.

17- **“أَفَمَنْ كَانَ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّهِ”** **“(O dünyayı isteyenler), hiç Rabbinden açık bir delil üzere olan kimse gibi midir?”**

Ayette, Rabbinden bir delil üzere olanla dünya hayatına talip kimsenin bir olamayacağı ifade edilmiştir.³

Rabbinden bir **beyyine** (delil) üzere olan kimseyi, bu delil yaptığı ve terk ettiği bütün işlerinde hak ve doğruya götürür.

Ayet, ihlâslı her mü'mini içine alacak şekilde genel bir hükümdür. Bununla beraber, “bundan murat Hz. Peygamberdir” veya “ehl-i kitaptan iman edenlerdir” şeklinde yorumlar da vardır.

³ Bazı âlimlere göre, burada sözü edilen delil, akıldır. Buna göre ayette, aklını gereği gibi kullanan kimse ile, her şeyi dünya hayatından ibaret kabul edip fitrata aykırı olarak inkâr yoluna sapan kimselerin bir olmadığı vurgulanmıştır. Üstelik insan doğru bir inanca sahip olma yolunda sadece aklıyla baş başa bırakılmayıp, ilâhî vahiyle de desteklenmiştir. Ayetin devamı, bunu nazara verir.

وَيَتْلُوهُ شَاهِدٌ مِنْهُ “Bu delili, Rabbinden bir şahit izler.”

Bu delile, Allahtan bir şahit vardır ve bunun sıhhatine şahadet eder. Allahtan olan bu şahit ise, Kur’andır.

وَمِنْ قَبْلِهِ كِتَابُ مُوسَى إِمَامًا وَرَحْمَةً “Ondan önce bir rehber ve rahmet olan Musa’nın kitabı da onu destekler.”

Kur’andan önce Hz. Musanın kitabı aynı şekilde bir şahittir. Bu ise Tevratır.

Tevrat, dinde kendisine tâbi olunan bir kitaptır, indirildiği insanlara bir rahmettir. Çünkü o, dünya ve ahiret hayrını elde etmeye vesiledir.

Bu açıklama ile beraber, ayette geçen **beyyine** (delil) ve şahit hakkında farklı cihetlere de dikkat çekilmiştir. Mesela:

-Beyyine, Kur’andır, şahit ise Cebraildir.

-Beyyine Hz. Peygamberin dilidir, şahit de onu koruyan melektir.

“İşte bunlar ona inanırlar.”

“İşte bunlar” ifadesi, beyyine yani delil üzere olanlara işaret eder.

İşte bunlar, Kur’ana iman ederler.

“İnsan gruplarından kim onu inkâr ederse, varacağı yer ateştir.”

Mekke ehlinde ve onlarla beraber Allah rasûlüne karşı hizip hâline gelenlerden her kim onu inkâr ederse, varacağı yer hiç şüphesiz ateştir.

“Ondan hiç şüphen olmasın.”

Ondan, yani bu vaad edilen yerden veya Kur’andan sakın bir şüphe içinde olma.

“Şüphesiz o, Rabbinden bir gerçektir.”

“Fakat insanların çoğu iman etmezler.”

Ekser insanların inanmaması, tefekkürlerinin az olması ve fikirlerinin bozulması yüzündendir.

“Ve Allah’a yalan iftira edenden daha zalim kim olabilir?”

Allaha yalan iftira etmek,

-Onun indirmediğini indirmiş gibi ona nisbet etmek,

-Veya onun indirdiğini inkâr etmekle olur.

“**اُولَٰئِكَ يُعْرَضُونَ عَلَىٰ رَبِّهِمْ**” **“İşte bunlar, Rablerine arz edilirler.”**

İşte bu yalancılar mahşerde tutulur, amelleri Allaha arz edilir.

“**وَيَقُولُ الْأَشْهَادُ**” **“Ve şahitler şöyle diyecekler:”**

Şahitler,

-Melekler,

-Peygamberler,

-Veya kendi azalarıdır.

“**هُؤُلَاءِ الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَىٰ رَبِّهِمْ**” **“Rablerine karşı yalan söyleyenler işte bunlardır!”**

“**أَلَا لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ**” **“Dikat edin, Allah’ın lâneti zalimler üzerindedir.”**

Ayet, Allaha yalan iftira etmekle zulmeden bu kimselerin başına gelecek felaketi haber veren büyük bir tehdittir.

19- **“الَّذِينَ يَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَيَعُغُونَهَا عَوَجًا**” **“Onlar Allah yolundan alıkoyan ve onu eğri göstermek isteyen kimselerdir.”**

Onlar, Allahın dininden alıkoyarlar ve onda eğrilikler ararlar, onu haktan inhırafla gerçek dışı bir şekilde vafederler.

Veya ona tâbi olanları dinden döndürüp eğri yollara sevk etmek isterler.

“**وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ**” **“Ve onlar, ahireti inkâr edenlerin ta kendileridir.”**

Ayette, **“Ve onlar, ahireti inkâr edenlerin ta kendileridir”** denilmesi, hem onların küfrünü te’kidle anlatır, hem de böyle bir inkarın onlara has olduğunu bildirir.

20- **“اُولَٰئِكَ لَمْ يَكُونُوا مُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ**” **“Onlar yeryüzünde (Allah’ı) âciz bırakabilecek değillerdir.”**

Onlar, dünyada Allahın kendilerine ceza vermesine engel olamazlar.

“Onların Allah’tan başka sığınabilecekleri bir yardımcısı da yoktur.”

Ve onlara böyle bir ceza gelmesini engelleyebilecek dostları da yoktur. Onların dost edindikleri putlar, işitmez ve görmez şeyler olup, yardımcı olmaya elverişli değildir.

Böyle olmakla beraber Allah, daha şiddetli ve devamlı olması için onların cezasını ahirete tehir etmiştir.

“Onlar için azap kat kat artırılır.”

“Onlar (gerçekleri) işitmeğe tahammül edemiyorlar, hem de görmüyorlardı.”

Onlar hakkı duymaktan sağır kimselerdi. Allahın ayetlerine karşı da kör bir halde bulunuyorlardı.

Bu cümle, sanki onlara azabın kat kat olmasının sebebini anlatmaktadır.

21- “İşte bunlar, kendilerine yazık eden kimselerdir.”

Bunlar, Allaha ibadet yerine batıl mabutlara ibadet ederek kötü bir alış-veriş yaptılar, hüsrana düştüler.

“Ve uydurmakta oldukları şeyler, kendilerini yüz üstü bırakarak kaybolup gitti.”

Ve iftira edip uydurdukları ilahlar ve onların şefaati kaybolup gitti.

Veya bu tebdil ile zarar ettiler. Ellerinde olanlar zayı olup gitti. Geriye sadece kuru bir pişmanlık kaldı.

22- “Bunlar, kesinlikle ahirette de en ziyade hüsrana uğrayacak olanlardır.”

Ahirette hiç kimse onlardan daha açık ve daha ziyade zarar etmeyecektir.

23- “İnَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَآخَبْتُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ” İman edip, salih ameller işleyen ve Rablerine gönülden bağlananlara gelince, işte onlar cennet ashabıdır.”

“Onlar orada ebedî kalacaklardır.”

24- مَثَلُ الْفَرِيقَيْنِ كَالْأَعْمَى وَالْأَصَمِّ وَالْبَصِيرِ وَالسَّمِيعِ - “Bu iki zümrenin durumu, kör ve sağır ile gören ve işiten kimseler gibidir.”

Ayette kâfir ve mü'min bir misalle anlatılmaktadır. Kâfir kör ve sağır-
dır, mü'min ise gören ve işitendir. Kâfirin kör olması Allahın ayetlerini gör-
memesinden, sağır olması ise Allahın kelâmını duymazdan gelmesinden ve
manalarını düşünmeye yanaşmayışındandır.

Mü'min ise bunun tam zıddıdır.

هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا - “Bunların durumları hiç aynı olur mu?”

أَفَلَا تَذَكَّرُونَ - “Hâlâ tezekkür etmez misiniz?”

Bu darb-ı meselleri tezekkür edip, bunlarla ilgili düşünmez misiniz?

Hz. Nûh Kıssası

25- وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ ^ط “Andolsun, biz Nûh’u kavmine elçi olarak gönderdik.”

يَ (Onlara şöyle dedi:) “Ben sizin için apaçık bir uyarıcıyım.”

Size azabı gerektiren halleri ve bunlardan kurtuluş yolunu gösteren apaçık bir uyarıcıyım.

26- أَنْ لَا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ ^ل “Allah’tan başkasına ibadet etmeyin.”

إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمِ الْاِيم ^ل “Doğrusu ben sizin adınıza elîm bir günün azabından korkuyorum.”

“Elîm” kelimesi gerçekte azap görenin bir sıfatıdır. Lakin bununla azap ve azabın zamanı vafedilir. Bu tarz tavsifte, “onun gündüzü oruçtur” cümlesinde olduğu gibi, mübalağa vardır.

27- فَقَالَ الْمَلَأَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ ^ط “Buna karşılık kavminin inkâr eden ileri gelenleri dediler ki:”

مَا نَرِيكَ إِلَّا بَشَرًا مِثْلَنَا ^ط “Biz, seni ancak bizim gibi bir insan olarak görüyoruz.”

Senin bize karşı nübüvveti ve sana itaati gerektirecek bir meziyetin yok.

وَمَا نَرِيكَ اِتَّبَعَكَ إِلَّا الَّذِينَ هُمْ أَرَادُوا بِادِي الرِّاِي ^ط “İlk bakışta, sana uyanların ancak basit görüşlü alt tabakamızdan başkası olmadığını görüyoruz.”

Derin araştırmaya lüzum kalmadan ve gayet açık bir şekilde Sana tâbi olan kimselerin düşük seviyeli kimseler olduğu gözler önündedir.

Bunlar fakir kimselerdi. Hz. Nûha inanmayan kavmin önde gelenleri ise, şu dünya hayatından sadece bir dış görünüş biliyorlardı. Onlara göre en ziyade haz ve lezzet içinde olanlar en şerefli, bunlardan mahrum olanlar ise en değersiz kimselerdi.

فَضْلٍ وَمَا نَرَى لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ
nüzü de görmüyoruz.”

Sende ve sana uyanlarda, nübüvvete ve peygambere tâbi olmaya ehil kılacak bize karşı bir üstünlük görmüyoruz.

بَلْ نَطْنُكُمْ كَازِبِينَ “Aksine sizin yalancı kimseler olduğunuzu sanıyoruz.”

Seni nübüvvet iddiasında, onları da senin doğruluğunu bilme iddialarında yalancılardan sanıyoruz.

28- قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي وَأَتَيْنِي رَحْمَةً مِنْ عِنْدِهِ فَعَمَّيْتُ
Nûh dedi ki: Ey Kavmim! Söyleyin bakalım; şâyet ben Rabbinden gelen apaçık bir delil üzerinde isem ve O, kendi katından bana bir rahmet vermiş de siz ona karşı kör kalmışsanız, istemediğiniz halde onu size zorla mı kabul ettireceğiz?”

Şayet ben Rabbinden davamın sıhhatine şehadet eden bir delil üzereysem, O da bana delil veya nübüvvetle bir rahmet vermişse ve size de bu gizli kalmışsa, onunla hidayet bulmanız için sizi zorlayacak mıyız? Zorla mı kabul ettireceğiz?

29- وَيَا قَوْمِ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مَالًا
herhangi bir mal istemiyorum.”

“Buna karşı” derken kastedilen, tebliğdir. Her ne kadar zikredilmişse de, daha önce zikrolunanlardan ne olduğu anlaşılmaktadır.

إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى اللَّهِ “Benim ecrim ancak Allah’a âittir.”

وَمَا أَنَا بِطَارِدِ الَّذِينَ آمَنُوا “Ve ben o iman edenleri kovacak değilim.”

Kavmi, “etrafındaki düşük seviyeli kimseleri yanından kov” demişlerdi.

“Çünkü onlar Rablerine kavuşacaklardır.”

“Rablerine kavuşacaklar, kendilerini tard edeni dava edeceklerdir.”

Veya “onlar Rablerine kavuşacaklar, O’nun kurbüne müşerref olacaklardır. Ben böyle insanları nasıl kovarım?”

وَلَكِنِّي أَرَىٰكُمْ قَوْمًا تَجْهَلُونَ “Fakat ben sizi cahillik eden bir kavim olarak görüyorum.”

Siz ise Rabbinize kavuşacağınızı bilmiyorsunuz.

Veya siz onların kıymetlerini bilmiyorsunuz.

Veya onları kovmamı istemekle cahillik yapıyorsunuz.

Veya onları “seviyesiz kimseler” görmekle seviyesizlik yapıyorsunuz.

30- وَيَا قَوْمِ مَنْ يَنْصُرُنِي مِنَ اللَّهِ إِنْ طَرَدْتُهُمْ - “Ey kavmim, ben onları kovacak olursam, kim beni Allah’tan kurtarabilir?”

Onlar bu özellik ve bu kıymette kimseler iken, ben onları kovarsam Allahın benden intikam almasına karşı kim bana yardım edebilir?

أَفَلَا تَذَكَّرُونَ “Siz hiç tezekkür etmez misiniz?”

Düşünmez misiniz, ta ki onların kovulmasını benden istemenin ve iman etmeyi buna bağlamanın doğru olmadığını bilirsiniz.

31- وَلَا أَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي خَزَائِنُ اللَّهِ - “Ben size “Allah’ın hazineleri benim yanımdadır” demiyorum.”

Ben size “Allahın rızık ve mal hazineleri benim yanımdadır” dedim ki faziletimi inkâr edesiniz.

وَلَا أَعْلَمُ الْغَيْبَ “Gaybı da bilmiyorum.”

“Ben gaybı biliyorum” dedim ki bunu akıldan uzak görüp beni yalanlayasınız.

Veya “Gaybı da bilmiyorum.” derken ona tâbi olanlar hakkındaki zanlarına cevap vermektedir. Yani, “ben gaybı bilmem ki, bana tâbi olan bu kimselerin basiretsiz, kalben tasdik etmeden bana uyduklarını göreyim, onların seviyesizliğini anlayıp yanımdan kovayım.”

وَلَا أَقُولُ إِنِّي مَلَكٌ “Ben bir meleğim” de demiyorum.”

Ta ki “sen de bizim gibi bir insansın” diyesiniz.

وَلَا أَقُولُ لِلَّذِينَ تَزْدَرَىٰ أَعْيُنُكُمْ لَنْ يُؤْتِيَهُمُ اللَّهُ خَيْرًا - “Sizin hor gördüğünüz kimseler için, “Allah, onlara asla hayır vermez” de demiyorum.”

Çünkü Allahın ahirette onlara hazırladığı, size dünyada verdiğinden çok daha hayırlıdır.

Ayet metninde “gözlerinizin ayıpladığı kimseler için...” derken bu ayıplamanın göze isnadı, mübalağa ifade eder. Ayrıca onların sadece eskimiş elbiselere ve fakirliklerine bakıp, onlarda olan ve mana ve kemalata nazar etmeden yanlış hükme vardıklarına tenbihte bulunulmuştur.

“Allah onların içlerinde olanı en iyi bilendir.”
 (Böyle bir şey söylersem veya onları kovarsam), o zaman ben gerçekten zâlimlerden olurum.”

32- “Dediler: Ey Nûh! Bizimle mücadele ettin ve bunda da çok ileri gittin.”

“Eğer doğru söyleyenlerden isen, vaat ettiğini getir de görelim.”

İddia ettiklerinde ve bize geleceğini söylediğin azap vaadinde sadık isen, haydi onu bize getir. Çünkü bizimle münazaran bize etki etmiyor.

33- “Nûh dedi: Onu size, dilerse ancak Allah getirir.”

Onu size hemen veya ilerde getirecek olan Allah'tır.

“Ve siz âciz bırakamazsınız.”

Siz, azabı men edemezsiniz veya ondan kaçmakla kurtulamazsınız.

34- “Ben size öğüt vermek istesem de, eğer Allah sizi yoldan çıkarmak istemişse, öğüdüm size fayda vermez.”

Ayet, Allahın iradesinin iğva, yani yoldan çıkarmaya taallukunun sahih olduğuna ve Allahın muradına aykırı bir şeyin imkânsızlığına bir delildir.

İğvaya “helak etmek” manası da verilmiştir.

“O, Rabbinizdir.”

O, sizin Rabbinizdir,

Sizi yaratan, iradesine göre sizde tasarrufta bulunandır.

وَالِيهِ تُرْجَعُونَ “Ve O’na döndürüleceksiniz.”

Dönüşünüz de O’nadır, amellerinize göre size karşılık verecektir.

35- أَمْ يَقُولُونَ “Yoksa “Onu uydurdu” mu diyorlar?”

قُلْ إِنْ افْتَرَيْتُهُ فَعَلَىٰ إِجْرَامِي “De ki: Eğer uydurdumsa vebali benim boynumadır.”

وَأَنَا بَرِيءٌ مِّمَّا تُجْرِمُونَ “Ben sizin işlemekte olduğunuz suçlardan uzağım.”

36- وَأَوْحَىٰ إِلَىٰ نُوحٍ أَنَّهُ لَنْ يُؤْمِنَ مِنْ قَوْمِكَ إِلَّا مَنْ قَدْ آمَنَ -36- vahyedildi: Bil ki, kavminden şimdiye kadar iman etmiş olanlardan başka artık kimse iman etmeyecektir.”

فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ “Onun için yaptıkları şeylerden dolayı kederlenme.”

Allahu Teâlâ bununla artık onların iman etmeyeceklerini, dolayısıyla Hz. Nûhun da onların yalanlamaları ve ezalarından dolayı kederlenmemesini bildirdi.

37- وَاصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا “Bizim gözetimimiz altında ve vahyimize göre gemi yap.”

وَلَا تُخَاطِبْنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا “Zulüm yapanlar hakkında da bana bir şey söyleme.”

Onlar hakkında bana müracaat etme, azabın onlardan kaldırılması için dua yapma.

38- إِنَّهُمْ مُّعْرَقُونَ “Çünkü onlar suda boğulacaklardır.”

Onlar hakkında boğulmak hükmü verilmiştir. Bunun kaldırılması söz konusu değildir.

38- وَيَصْنَعِ الْفُلْكَ “(Nûh), gemiyi yapıyordu.”

Ayet, geçmişteki olayı hikâye yoluyla şimdi zamanda ifade etmektedir.

وَكُلَّمَا مَرَّ عَلَيْهِ مَلَأَ مِنْ قَوْمِهِ سَخِرُوا مِنْهُ “Kavminden ileri gelenler her ne zaman yanına uğrasalar, onunla alay ediyorlardı.”

Hız. Nûh gemiyi sudan uzak bir yerde yapıyordu. Bundan dolayı gülüyorlar “bir zamanlar nebi idin, şimdi de marangoz oldun!” diyerek dalga geçiyorlardı.

“Dedi ki: Bizimle alay ediyorsanız, sizin bizimle alay ettiğiniz gibi, biz de sizinle alay edeceğiz.”

Siz şimdi bizimle dalga geçiyorsunuz ama dünyada tufan, ahirette niran (ateş) sizi yakaladığında biz de sizinle dalga geçeceğiz.

39- “O pe-rişan edici azabın kime geleceğini ve o sürekli azabın kimin başına ineceğini ilerde bileceksiniz.”

Ayette iki azaptan söz edilmiştir.

-Bunlardan birincisi, dünyada onları perişan edecek suda boğulma azabıdır.

-Diğeri ise ahiretteki daimi ateş azabıdır.

40- حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التُّورُ قُلْنَا احْمِلْ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ “Nihayet emrimiz gelip, tandır kaynamaya başlayınca (sular coşup taşınca Nûh’a) dedik ki: Her cins canlıdan (erkekli dişili) birer çift, bir de kendileri hakkında daha önce hüküm verilmiş olanlar dışındaki âilen ile iman edenleri ona yükle.”

Tennur, kendisinde ekmek pişirilen tandırdır.

Feveran kelimesi, suyun tencerede kaynaması gibi kaynayıp fişkırması-nı ifade eder. Suyun fişkırmasının tennurdan başlaması, harikulâde ve sıra dışı bir durumdur.

Gemi Kufe’de, şimdiki Kufe mescidinin orada idi.

Veya Hindde idi.

Tennur’un “yeryüzü” veya yeryüzünde en şerefli yerlerden biri olduğu da söylenir.

Ayette, Hız. Nûhun ailesinden gemiye binmesi yasaklananlar, oğlu Ken’an ve hanımı Vâile’dir. Bu ikisi kâfirlerdendi.

“Ama, onunla beraber ancak pek az kimse iman etmişti.”

Gemiye binenlerin sayısının Hz. Nûh dışında yetmiş dokuz olduğu söylenir. Bunlar mü'min olan eşi ve üç oğlu, yani Sam, Ham ve Yafes, bir de bunların hanımları, ayrıca erkek ve kadın toplam yetmiş kişi.

Rivayete göre Hz. Nûh gemiyi iki yılda yaptı. Uzunluğu üçyüz, genişliği elli ve yüksekliği otuz arşın idi. Üç kat olarak yaptı. En alt kata hayvanları, orta kata insanları, en üst kata da kuşları yerleştirdi.

41- **“Dedi: Binin ona.”** وَقَالَ ارْكَبُوا فِيهَا

“Onun yüzüp gitmesi de, durması da Allah’ın adıyladır.” بِسْمِ اللَّهِ مَجْرِيهَا وَمُرسِيهَا

Ona Allahın adını söyleyerek binin, hareketinde ve demir almasında “bismillah” deyin.

Rivayete göre Hz. Nûh gemiyi hareket ettirmek istediğinde “bismillah” dedi, gemi hareket etti. Durmasını istediğinde yine “bismillah” dedi, gemi durdu.

42- **“Şüphesiz Rabbim Ğafur – Rahîm’dir (çok bağışlayandır, çok merhamet edendir).”** إِنَّ رَبِّي لَغَفُورٌ رَحِيمٌ

Şayet sizin hatalarınıza karşı mağfireti ve size karşı rahmeti olmasaydı, sizi kurtarmazdı.

42- **“Gemi içindekilerle birlikte, dağlar gibi dalgalar arasında akıp gidiyordu.”** وَهِيَ تَجْرِي بِهِمْ فِي مَوْجٍ كَالْجِبَالِ

Suların dalgaları her biri büyüklük ve yükseklikte bir dağ gibiydi. “Sular yer gök arasını kaplamıştı. Gemi, suların içinde gidiyordu” şeklinde diyen olmuşsa da, bu sabit bir durum değildir. Meşhur olan durum ise, suların dağların tepelerini de aşmasıdır.

“Nûh, ayrı bir yere çekilmiş olan oğluna nida etti:” وَنَادَى نُوحٌ ابْنَهُ وَكَانَ فِي مَعْزِلٍ

“Yavrucuğum, gel, bizimle beraber bin!” يَا بُنَيَّ ارْكَبْ مَعَنَا

Burada medar-ı bahs olan Nûhun oğlu, Ken’andır. Ken’anın Hz. Nûhun üvey oğlu olduğu, hatta Hz. Nûh ve Lûtun hanımlarıyla alakalı **“Bu ikisi, kullarımızdan iki salih kulun nikâhı altında idiler. Ama onlara hıyanet ettiler.”** (Tahrim, 10) ayetinden hareketle gerçekte Nûhun oğlu olmadığı söyleyenler olmuşsa da, bunlara itibar edilmez. Çünkü peygamberler böyle

çirkin bir halden korunmuşlardır. Ayette nazara verilen hıyanet, din noktasında hıyanettir, kocasını aldatmak değildir.

وَلَا تَكُنْ مَعَ الْكَافِرِينَ “Kâfirlerle beraber olma!”

Dinden ayrı kalmada kâfirlerle beraber olma!

43- قَالَ سَاقِي إِلَى جَبَلٍ يَعْصِمُنِي مِنَ الْمَاءِ “O, “Ben, kendimi sudan koruyacak bir dağa sığınacağım” dedi.”

“Nûh, “Bugün Allah’ın rahmet ettikleri hariç, O’nun azabından korunacak hiç kimse yoktur” dedi.”

وَحَالٌ بَيْنَهُمَا الْمَوْجُ فَكَانَ مِنَ الْمُغْرَقِينَ “Derken aralarına dalga girdi de oğlu boğulanlardan oldu.”

44- وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكِ “Denildi ki: Ey arz! Suyunu yut!”

وَيَا سَمَاءُ أَقْلَعِي “Ey sema! Suyunu tut.”

Sema ve arza, ilim sahibi olan insanlara nida edildiği gibi nida edildi ve onlara emredildiği gibi emredildi. Bunda Allahın kudretinin kemâli ve onların da Allahın dilediğine boyun eğmeleri, bir temsil üslûbuyla anlatılmaktadır.

Nasıl ki emri nâfız bir zât, emrine itaat edene emreder, o da o zâtın azametinin heybetinden ve cezasının şiddetinden süratle emrine itaat eder. Onun gibi, gök ve yer Allaha tam bir itaat halindedir.

وَغِيَضَ الْمَاءُ “Ve su çekildi.”

وَقُضِيَ الْأَمْرُ “İş bitirildi.”

İş bitirildi, vaad edildiği şekilde kâfirler helâk edildi, mü’minler kurtarıldı.

وَأَسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ “Gemi de Cûdî’ye oturdu.”

Cûdînin, Musul veya Şamda bir dağ olduğu söylenir. Rivayete göre Hz. Nûh gemiye Recep ayının onunda binmişti, Muharrem ayının onunda ise indi, o günde oruç tuttu, bu sünnet haline geldi.

وَقِيلَ بُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ “Zalimler topluluğu, Allah’ın rahmetinden uzak olsun!” denildi.”

Ayet son derece fesahatlidir. Bunları şöyle sayabiliriz:

-Ayette kullanılan lafızlar azametlidir.

-Nazmı gayet güzeldir.

-Manayı ihlal etmeyecek şekilde gayet veciz bir ifadeyle anlatılmıştır.

-“**Denildi ki: Ey arz, suyunu yut...**” şeklinde fail söylenmeden mefulün anlatılması, bu tasarrufta bulunanın tazimine; ve O’nun hadd-i zâtında bulunduğu için ayrıca sarih olarak ifade edilmesine ihtiyaç olmadığına delâlet eder. Çünkü böyle fiilleri Vahid u Kâhhâr olandan başkası yapamayacağı bilindiğinden, vehim bu noktada bir başka fail aramaz.

45- **وَنَادَى نُوحٌ رَبَّهُ فَقَالَ “Ve Nûh Rabbine niyaz edip dedi ki:”**

رَبِّ إِنِّ ابْنِي مِنْ أَهْلِي “Ey Rabbim! Oğlum benim ehlimdendir.”

وَأَنَّ وَعْدَكَ الْحَقُّ “Senin vaadin de elbette haktır.”

Senin vaat ettiğin her şey haktır, vaadinin olmaması düşünülemez. Benim ehlimi kurtaracağını vaat etmiştin, oğlumun hâli nedir? O niçin kurtulmadı?

وَأَنْتَ أَحْكَمُ الْحَاكِمِينَ “Ve sen hakimler hakimisin.”

Çünkü Sen her şeyi bilen ve en âdil olansın.

46- **قَالَ يَا نُوحُ إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ “(Allah) dedi: Ey Nûh! O asla senin ehlinde değildir.”**

Çünkü mü’minle kâfir arasında velayet bağı kesilmiştir.

“Çünkü o, salih olmayan bir ameldir.”

Ayetin bu kısmı, onun ehlinde olmadığını sebebini bildirir: Çünkü senin oğlun fasit bir amelin sahibidir.

Ayetteki anlatımda **“o salih olmayan bir ameldir”** denilmesi, daha etkin bir ifadedir. Sanki onun şahsı, amelin ta kendisi kılınmıştır.

“Hakkında bilgin olmayan bir şeyi benden isteme!”

Doğru olup olmadığını bilmediğin bir şeyi benden isteme.

Cenabı-ı Hakkın Hz. Nûhun nidasını sual (istemek) olarak ifadesi, Hz.

Nûhun ehlinin kurtuluşu vaadini zikretmesinde, zımnî olarak oğlunun kurtulmasını istemiş olmasındandır.

Veya onun hakkında uygulamaya mâni olan durumu sormasındandır.

Veya onun hakkında, artık olmayacak bir şeyi istemesindendir.

“Ben seni cahillerden olmaktan sakındırırım.”

Cenab-ı Hakkın böyle bir talebi cehalet olarak nitelemesi, aslında daha önce beyan edilen **“kendileri hakkında daha önce hüküm verilmiş olanlar dışındaki âilen”** ifadesinde buna bir delâlet olması ve suale ihtii yaç bırakmamasıdır. Lakin evlat sevgisi Hz. Nûhu bundan meşgul etmiş, durum kendisine netleşmemiştir.

47- “Nûh dedi: Ya Rab! Beni ağudû bk ân asnalk mâlîs lî bîh elîm”

“Beni bağışlamazsan ve bana merhamet etmezsen, hüsrana düşenlerden olurum.”

48- “Ona denildi ki: Ey Nûh! Sana ve seninle birlikte bulunanlardan birçok ümmete bizden bir selam (esenlik) ve bereketlerle (gemiden) in.”

Hoşa gitmeyen şeylerden sâlim olarak, veya bizden bir selamla ve üzerine bereket inmiş, neslin ziyade olacak şekilde gemiden in. Öyle ki, insanlar için ikinci bir Âdem ol.

Hız. Nûhla beraber olanlara **“birçok ümmet”** denilmesi, grup grup olmalarından veya ilerde ümmetlerin bu nesillerden gelmesindendir.

Veya “seninle beraber olanlardan meydana gelen ümmetler” demektir. Bu ümmetlerden murat, mü’minlerdir.

Ayetin devamında ehl-i imana mukabil gelenler nazara verilir. Şöyle ki:

“Daha birtakım ümmetler de olacak ki, biz onları (dünyada) yararlandıracğız, sonra da bizden kendilerine elem dolu bir azap dokunacak.”

Seninle olanlardan bazı ümmetler de olacak ki, biz onları dünyada azıcık nimetlendiririz, sonra ahirette can yakıcı bir azap onlara dokunur.

Bunlardan murat, Hz. Nûh ile beraber olanların neslinden gelen kâfirlerdir.

Denildi ki: Bunlar Hûd, Salih, Lût ve Şuayb aleyhimüsselamın kavimleridir. Azap ise, onların başına gelen azaplardır.

49- **تِلْكَ مِنْ أَتْبَاءِ الْغَيْبِ** “İşte bunlar gayb haberlerindendir.”

Hz. Nûhun bu kıssası, Sana vahiyle bildirdiğimiz gayb haberlerindendir.

نُوحِيهَا إِلَيْكَ “Bunları sana vahy ediyoruz.”

مَا كُنْتَ تَعْلَمُهَا أَنْتَ وَلَا قَوْمُكَ مِنْ قَبْلِ هَذَا “Bundan önce bunları ne sen bilirdin, ne de kavmin.”

Ayette “Bundan önce bunları ne sen bilirdin, ne de kavmin” denilmesi, Hz. Peygamberin bunu başkalarından öğrenmediğini ifade eder.

Hz. Peygamberin kavmi, hayli kalabalık olmalarına rağmen böyle bir şey bilmiyorlardı, duymamışlardı.

فَاصْبِرْ “O halde sabret!”

Öyleyse Nûhun sabrettiği gibi Sen de risalet görevinin zorluklarına ve kavminin eziyetlerine sabret.

إِنَّ الْعَاقِبَةَ لِلْمُتَّقِينَ “Şüphesiz akıbet, müttakilerindir.”

Dünyada ve ahirette akıbet, müttakilerin yani kendini şirkten ve günahlardan koruyanlarıdır. Bunlar dünyada zafer ile ahirette de kurtuluş ile muvaffak kılınırlar.

Hız. Hûd ve Kavmi

50- وَالْأَى كَآءَمِىنَ دَ كَرَدِشَلَرِى Hûd'u (gönderdik).”

“Dedi ki: Ey kavmim! Allah’a ibadet edin.”

“Sizin için O’ndan başka bir ilâh yoktur.”

“Siz, ancak iftira ediyorsunuz.”

Siz putları şerikler edinmekle ve onları şefaatçiler kılmakla Allaha iftira eden kimselersiniz.

51- يَا قَوْمِ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا “Ey kavmim! Ben buna karşı sizden bir ücret istemiyorum.”

“Benim ücretim, ancak beni yaratana âittir.”

Her peygamber tebliği esnasında ücretinin Allaha ait olduğunu, muhataplarından bir beklentisi olmadığını ifade etmiştir. Bu, töhmeti ortadan kaldırır, nasihatı daha etkili kılar. Çünkü nasihatte maddi bir beklenti şaibesi olduğunda, fayda vermez.

“Hâlâ aklınızı kullanmaz mısınız?”

Ta ki hak yolda olanı bâtil yolda olandan, doğruyu eğriden ayırasınız.

52- وَيَا قَوْمِ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ “Ey kavmim! Rabbinizden mağfiret isteyin, sonra O’na tevbe edin.”

“Ta ki, üzerinize gökten bol bol yağmur indirsin.”

İman ile Allahtan mağfiret talep edin, sonra tevbe ile o mağfirete yol arayın.

Masivadan teberri, ancak imandan ve Allah indinde olana rağbetten sonra olur.⁴

وَيَزِدْكُمْ قُوَّةً إِلَى قُوَّتِكُمْ “Ve kuvvetinize kuvvet katsın.”

Ta ki kuvvetinizi kat kat yapsın.

Hız. Hûd’un onları çokça yağmur ve ziyade kuvvet vaadi ile tevbe ve istigfara teşviki, onların tarımla uğraşmaları ve kuvvet gerektiren işler yapmaları sebebiyledir.

Denildi ki: Allah otuz yıl onlardan yağmuru kesti, hanımlarının çocuğu olmadı. Bundan dolayı Hız. Hûd onlara iman ve tevbelere mukabil bolca yağmur ve nesillerinin devamı için kat kat kuvvet vaad etti.

وَلَا تَتَوَلَّوْا مُجْرِمِينَ “Ve mücrimler olarak yüz çevirmeyin.”

Sizi davet ettiğim şeylerden, günahlarınızda ısrar ederek yüz çevirmeyin.

53- قَالُوا يَا هُوْدُ مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ “Dediler ki: Ey Hûd! Sen bize açık bir mu’cize getirmedin.”

Aslında kendilerine bazı mu’cizeler gelmişti. Ama kuvvetli inadları ve bunları bir şey saymamaları nedeniyle, davasına delil istediler.

وَمَا نَحْنُ بِتَارِكِي آلِهَتِنَا عَنْ قَوْلِكَ “Biz senin sözünle ilâhlarımızı bırakacak değiliz.”

وَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ “Biz sana iman edecek de değiliz.”

Onların bu ifadelerinden icabet ve tasdik etmeyecekleri manası anlaşıl-maktadır.

54- إِن نَقُولُ إِلَّا اعْتَرَاكَ بَعْضُ آلِهَتِنَا بِسُوءٍ “Ancak şu kadarını diyebiliriz ki, ilahlarımızdan bazısı seni fena çarpmış!”

Bizim senin hakkındaki sözümüz şudur: İlahlarımızın bir kısmı seni fena çarpmış! Çünkü sen onlar aleyhinde konuşuyor, onlardan alıkoyma-ya çalışıyorsun. Bundan dolayı hezeyanlar savuruyor, hurafe şeyler söylü-yorsun!

قَالَ إِنِّي أَشْهَدُ اللَّهَ وَأَشْهَدُوا أَنِّي بَرِيءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ “O da dedi: Allah’ı

⁴ Masiva, “Allah dışında her şey” demektir.

şahit tutuyorum, siz de şahid olun ki, ben Allah’a ortak koştuklarınızdan uzağım.”

55- مِنْ دُونِهِ “O’ndan başka (her şeyden uzağım).”

فَكِيدُونِي جَمِيعًا “Artık hepiniz toplanın, bana tuzak kurun.”

ثُمَّ لَا تَنْظُرُونَ “Sonra bana hiç göz açtırmayın.”

Hız. Hûd, onların bu ahmakça sözlerine mukabil onların ilahlarından beri olduğuna Allahı şahit tutarak cevap verdi ve bunu te’kid ve tesbit olarak onların zararlarından korkmadığını bildirdi. **“Siz de şahit olun”** demesi ise, onları hafife almaktır.

“Artık hepiniz toplanın, bana tuzak kurun” demesi ise, onların akıllarını başlarına almaya sevk etmek içindir. Çünkü böyle bir teşebbüs-te bulunduklarında kuvvetli, şiddetli kimseler olmakla beraber ona zarar vermekten aciz olduklarını anlayacaklar, ilahlarının ne zarar vermeye ne de fayda vermeye gücü olmayan cansız varlıklar olduğunu görecektlerdir.

Hız. Hûd’un bu durumu da onun mu’cizelerinden biridir. Çünkü bir tek kişinin zorba, suikastçı, kanını akıtmaya susamış bir topluluk karşısında böyle söz söylemesi, ancak Allaha olan tam güvenindendir. Onların Hız. Hûd’a zarar vermemeleri ise, ancak Allahın onu koruması ileldir. Bundan dolayı, sözünün devamında şöyle dedi:

56- اِنِّى تَوَكَّلْتُ عَلَى اللّٰهِ رَبِّىْ وَرَبِّكُمْ “İşte ben, Rabbim ve Rabbiniz olan Allah’a tevekkül ettim.”

Yani, siz bütün imkânlarınızı kullansanız da bana asla zarar veremezsiniz. Çünkü ben Allaha dayandım, beni koruyacağına güveniyorum. O, benim Malikimdir, sizin de Malikinizdir, Onun dilemediği bir şey bana erişmez. O, takdir etmedikçe, onlar bana bir şey yapamazlar.

Ardından da Hız. Hûd buna şöyle delil getirdi:

مَّا مِنْ دَابَّةٍ اِلَّا هُوَ اَخَذَ بِنَاصِيَتِهَا “Yeryüzünde bulunan hiçbir canlı yoktur ki, (Allah), onun dizgininden tutmuş olmasın.”

Her canlının mâliki O’dur, ona dilediğini yapmaya kadirdir. Dilediği şekilde onu evirir, çevirir.

Ayette anlatılan **“her canlının dizgini O’nun elindedir”** manası, temsil yoluyla bunu ifade etmektedir.

“Şüphesiz Rabbim dosdoğru bir yol üzeredir.”

Benim rabbim adalet ve hak üzeredir. O'na sığınan biri asla zayı olmaz, hiçbir zalim de O'ndan kaçıp kurtulamaz.

57- “Eğer yüz çevirirseniz; bilin ki ben, benimle gönderileni size tebliğ ettim.”

Ben, benim görevim olan tebliği ve delil getirmeyi edâ ettim. Bu noktada benim bir kusurum yok, artık sizin de bir özrünüz yok. Benimle gönderilen mesajı size ulaştırdım.

“Rabbim sizden başka bir kavmi sizin yerinize getirir.”

“Ve siz O'na bir zarar veremezsiniz.”

Ayetin bu kısmı, kavmine karşı bir uyardır. Yani, şayet akıllarını başlarına alıp da inkârdan vazgeçmezlerse Allah onları helâk edecek, onların yerine başlarını yurtlarına ve mallarına sahip kılacaktır.

“Şüphesiz Rabbim, her şeyi koruyup gözetendir.”

Benim Rabbim her şeyi görür, gözetir, yaptıklarınız O'na gizli kalmaz, size ceza vermekten gaflet etmez.

58- “Emrimiz gelince, Hûd'u ve beraberindeki iman etmiş olanları, tarafımızdan bir rahmetle kurtardık.”

Azabımız, veya azapla ilgili emrimiz geldiğinde Hûd'u ve beraberinde olan ehl-i imanı bizden bir rahmetle kurtardık.

Rivayete göre, sayıları dört bin idi.

“Ve onları bir azab-ı galizden (ağır bir azaptan) kurtardık.”

Önceki ayette “onları kurtardık” denilmişti. Burada da ne tür bir azaptan kurtarıldıkları anlatıldı. Ayette “azab-ı galiz” şeklinde ifade edilen azap, zehirli bir havadır. O kâfirlerin burunlarından girip arkalarından çıkıyor, bu arada azalarını parçalıyordu.

Bu ayette **“onları kurtardık”** şeklinde tekrar edilmesi, ahiret azabından kurtarılmaları olabilir.

Bu durumda Hûd’un inkârcı kavmi için ahiretteki azaplarına dikkat çekilmiş olur. Yani, onlar şu dünyada zehirli bir hava ile azaplandırıldıkları gibi, ahirette de “ğaliz bir azapla” azap göreceklerdir.

59- **وَتِلْكَ عَادٌ** “İşte Âd kavmi!”

Ayette **“İşte Ad”** derken işaret isminin müennes olarak **تِلْكَ** “tilke” ile gelmesi, ya bununla kabile kastedilmesi veya kabirlerine ve geride bıraktıklarına işaret olması cihetiyledir.

جَحَدُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ “Rablerinin âyetlerini bile bile inkâr ettiler.”

وَعَصَوْا رُسُلَهُ “Ve Onun peygamberlerine isyan ettiler.”

Ayette peygamber olarak sadece Hz. Hûd’dan bahis varken **“Onun peygamberlerine isyan ettiler”** denilmesi, bir peygambere isyanın hepsine isyan hükmünde olmasındandır. Çünkü, her peygambere itaatle emrolunmuşlardı.

وَاتَّبَعُوا أَمْرَ كُلِّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ “Ve inatçı her zorbanın emrine tabi oldular!”

Tuğyan içinde olan büyüklerine tâbi oldular. Yani, kendilerini imana ve necat verecek hale çağırان peygambere isyan ettiler, küfre ve alçaltacak duruma çağırانlara ise itaat ettiler.

وَاتَّبَعُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيَمَةِ -60- **“Onlar, bu dünyada lânete uğratıldılar, kıyamet gününde de.”**

أَلَا إِنَّ عَادًا كَفَرُوا رَبَّهُمْ “Dikkat edin! Âd kavmi Rablerini inkâr etti.”

أَلَا بُعْدًا لِعَادٍ قَوْمِ هُودٍ (Yine) **Dikkat edin! Hûd’un kavmi Âd, Allah’ın rahmetinden uzak oldu.”**

Lanet halkası hem dünya, hem de ahirette onların peşini bırakmayacak, kendilerini azaba sevkedecektir.

Bundan murat, başlarına gelen felaketi hak ettiklerini göstermektir. Onların kıssası açıkça buna delalet eder.

Ayette **“dikkat edin”** ifadesinin yer alması ve Ad kavminin isminin tekrarı, durumlarının korkunçluğunu göstermek ve hallerinden ibret almayı teşvik içindir.

“Hûd’un kavmi” ibaresi ikinci Ad kavmi denilen İrem’den ayırmak ve bir de böyle bir helake layık olmalarının kendileriyle Hz. Hûd arasında geçen olaylar dolayısıyla olduğuna ima etmek içindir.

Hız. Salih ve Semud Kavmi

61- **“Semud kavmine de kardeşleri Salih’i (gönderdik).”** **وَالِي ثَمُودَ أَخَاهُم صَالِحًا**

“Dedi ki: Ey kavmim! Allah’a ibadet edin.” **قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ**

“Sizin O’ndan başka bir ilâhınız yoktur.” **مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ**

“O sizi arzdan meydana getirdi.” **هُوَ أَنشَأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ**

“Sizi arzdan yaratan Odur, başkası değil.”

Allahu Teâlâ Âdemi topraktan yarattığı gibi, Onun neslini yarattığı nut-feleri de topraktan yaratmıştır.

“Ve sizi orada imara yetkili kıldı.” **وَاسْتَغْمَرَكُمْ فِيهَا**

O size arzda ömür verdi, hayatınızı devam ettirdi.

Veya sizi arzda imarete muktedir kıldı, onu imar etmenizi emretti.

Veya o arzda yaşadığınız yerleri size hibe olarak verdi, ömürleriniz bittiğinde sizden geri alacak, size varis olacaktır.

“Öyle ise O’nun mağfiretini isteyin.” **فَاسْتَغْفِرُوهُ**

“Sonra da O’na tevbe edin.” **ثُمَّ تَوْبُوا إِلَيْهِ**

“Şüphesiz Rabbim Karîb – Mucîb’dir.” **إِنَّ رَبِّي قَرِيبٌ مُّجِيبٌ**

Şüphesiz benim Rabbimin rahmeti yakındır, dua edene icabet edendir.

62- **“Dediler: “Ey Salih! Bundan önce sen, aramızda ümit beslenen bir kimseydin.”** **قَالُوا يَا صَالِحُ قَدْ كُنْتَ فِينَا مَرْجُوًّا قَبْلَ هَذَا**

Sende gördüğümüz rüşd ve kemâl emarelerinden bize bir efendi ve danışılan bir ulu kişi olacağını umuyorduk, din hususunda da bizim gibi düşüneceğini sanıyorduk. Ama senden bunları duyunca doğrusu ümidimiz kesildi.

“Babalarımızın taptıklarına tapmamızı bize yasak mı kılıyorsun?” **أَتَنْهَيْتَنَا أَنْ نَعْبُدَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا**

“Şüphesiz, biz senin bizi çağırdığın şeyden derin bir şüphe içindeyiz.”

Doğrusu biz, bizi davet ettiğin tevhiden ve putlardan teberri etmekten şüphe içindeyiz.

63- قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي وَآتَيْنِي مِنْهُ رَحْمَةً فَمَنْ يَصْرِفُ عَنْ عَصِيَئِهِ **“Salih, dedi ki: Ey kavmim! Söyleyin bakayım, eğer ben Rabbimden bir beyyine üzere isem ve bana tarafından bir rahmet vermişse, O’na karşı geldiğim takdirde kim beni Allah’tan koruyabilir?”**

Ayette geçen **“beyyine”**, beyan ve basirettir. **“Eğer Rabbimden bir beyyine üzere isem”** derken kullandığı **eğer** ifadesi, kendisinden şüphelendiği için olmayıp, muhataplara bakan yönüyledir.

Ve O’ndan bana bir nübüvvet gelmişse, O’nun mesajını tebliğde ve O’na şirk koşulmasını men hususunda kendisine isyan edersem, O’nun azabından kim beni koruyabilir?

فَمَا تَزِيدُونَنِي غَيْرَ تَخْسِيرٍ **“O zaman, zarara uğratmaktan başka bana katkınız olmaz.”**

Böyle bir durumda siz beni kendinize tâbi kılmak istemenizle, Allahın bana ihsan ettiğini boşa çıkarmakla ve beni azaba maruz bırakmakla ancak benim hüsrânımı artırırsınız.

Veya, bana demiş olduklarınızla beni hüsrana düşürmekten başka bir şey yapmazsınız.

64- وَيَا قَوْمِ هَذِهِ نَافَةٌ لَكُمْ آيَةٌ **“Ey kavmim! İşte size mu’cize olarak Allah’ın dışı bir devesi.”**

فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِي أَرْضِ اللَّهِ **“Bırakın onu, Allah’ın arzında yayılıp otlasın.”**

وَلَا تَمْسُوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذْكُمْ عَذَابٌ قَرِيبٌ **“Ona bir kötülük yapmayın, yoksa yakın bir azap sizi yakalar.”**

“Yakın azaptan” murat, (ayetin devamının delalet ettiği gibi) üç gündür.

65- فَعَقَرُوهَا **“Derken, o deveyi kestiler.”**

فَقَالَ تَمَتُّعُوا فِي دَارِكُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ “Bunun üzerine dedi ki: Diyarınızda üç gün daha yaşayın.”

“Diyarınızda” ifadesi “evlerinizde” anlamında olabildiği gibi “şu dünya diyarınızda” manasını da ifade edebilir.

ذَلِكَ وَعَدٌ غَيْرُ مَكْذُوبٍ “İşte bu, yalan çıkmayacak olan kesin bir vadedir.”

فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا صَالِحًا وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَمِنْ خِزْيِ -66- (Helâk) emrimiz geldiğinde Salih’i ve beraberindeki iman etmiş olanları tarafımızdan bir rahmetle helâkten ve o günün zilletinden kurtardık.”

“O günün zilletinden” murat, sayha (şiddetli bir ses) ile helak edilmeleridir.

Veya kıyamet gününde meydana gelecek zilletleri ve sefil halleridir.

إِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيزُ “Şüphesiz Rabbin Kavi’dir – Aziz’dir (kuvvetlidir, izzet sahibidir).”

وَأَخَذَ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةَ فَأَصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ جَاثِمِينَ -67- “Ve o zalimleri bir sayha (korkunç bir gürültü) yakalayıverdi de oldukları yerde çöküp kaldılar.”

كَأَن لَّمْ يَغْنَوْا فِيهَا “Sanki orada hiç yaşamamışlardı.”

أَلَا إِنَّ ثَمُودًا كَفَرُوا رَبَّهُمْ “Dikkat edin! Semûd, Rablerini inkâr etti.”
(Yine) Dikkat edin! Semûd, Allah’ın rahmetinden uzak oldu!”

Hz. İbrahim ve Hz. Lût

69- “وَلَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُنَا إِبْرَاهِيمَ بِالْبُشْرَى - Andolsun ki, İbrahim’e elçilerimiz müjde ile geldiler.”

“Selâm” dediler.” قَالَوَا سَلَامًا

“O da “selâm” dedi.” قَالَ سَلَامٌ

“Ve çok geçmeden onlara kızartılmış bir buzağı getirdi.” فَمَا لَبِثَ أَنْ جَاءَ بِعِجْلٍ حَنِيذٍ

Bazı rivayetlerde dokuz melek geldiği ifade edilir. Bir rivayette ise Ceb-rail, Mikail ve İsrailin geldiği söylenir.

Meleklerin verdiği müjde, çocuğunun olacağını bildirmeleri veya Lût kavminin helâk haberidir.

70- “فَلَمَّا رَأَوْا أَيْدِيَهُمْ لَا تَصِلُ إِلَيْهِ نَكِرَهُمْ وَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً - Fakat onların buzağıya el sürmediklerini görünce, onları garipsedi ve içinde onlara karşı bir korku uyandı.”

Ellerini yemeğe uzatmadıklarını görünce, onların bu hâlini yadırgadı, kendisine nahoş bir şey yapmalarından korktu.

“Dediler: Korkma.” قَالَوَا لَا تَخَفْ

“Biz Lût’un kavmine gönderildik.” إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَى قَوْمٍ لُوطٍ

Onun korktuğunu hissettiklerinde “korkma, dediler, biz melekleriz. Lûtun kavmine azap için gönderildik. Elimizi uzatmayışımız, yemek yemediğimizdendir.”

71- “وَامْرَأَتُهُ قَائِمَةٌ فَضَحِكَتْ - (İbrahim’in) hanımı ayaktaydı, bunu duyunca güldü.”

“Ona İshak’ı ve İshak’ın arkasından da Ya’kub’u müjdeledik.” فَبَشَّرْنَاَهَا بِإِسْحَاقَ وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَاقَ يَعْقُوبَ

Hız. İbrahimin hanımı da perde arkasından onları duyuyordu veya onlara hizmet için ordaydı.

Hız. İbrahimin hanımının gülmesi şu cihetlerle açıklandı:

-Korkunun son bulmasının sevinciyle güldü.

-Fesat ehlinin helaki sebebiyle güldü.

-Veya kendi görüşünün isabetli olmasına güldü. Çünkü Hız. İbrahime şöyle diyordu: “Lûtu yanına al. Biliyorum ki bu kavme azap gelecek.”

“Ona İshak’ı ve İshak’ın arkasından da Ya’kub’u müjdeledik.”

Melekler, Hız. Zekerriyaya oğlu Yahyanın doğacağını ismen de söylemişlerdi. Burada da öyle olabilir.

Veya doğduktan sonra kendilerine bu isim verildiğinden, Kur’an bize böyle hikâye etmiştir.

Müjdenin Hız. İbrahimin hanımına yapılması, müjdelenen çocuğun Hacerden değil, kendisinden olacağına delalet içindir.

Bir de, daha önceden kısır olması sebebiyle çocuğa çok arzulu olmasındandır.

72- **“Hanımı dedi: Vay başıma gelenler! Ben yaşlı bir kadın ve bu kocam da bir ihtiyar iken çocuk mu doğuracağım?”**

Doksan veya doksan dokuz yaşındaydı.

Hız. İbrahim ise yüz veya yüz yirmi yaşındaydı.

72- **“Gerçekten bu, çok şaşılacak bir şey!”**

İki ihtiyardan çocuk olması, çok acip bir şey.

O’nun bu durumu hayret verici görmesi Allahın kudreti yönünden değil, âdeti yönündendi.

73- **“Melekler dediler: Allah’ın emrine mi şaşıyorsun?”**

73- **“Allah’ın rahmeti ve bereketi size olsun ey (peygamber ocağının) ev halkı!”**

Yani, böyle harika olaylar peygamber hanesinde ve mu’cizelerin indiği mahalde garip karşılanmamalı. Peygamber hanesinde olanlara daha ziyade nimetler ve ikramlar olması, ilk defa meydana gelen bir durum değildir.

Aklı başında biri, bu durumu garip karşılamaz. Harika halleri görerek yetiştirilmiş, olgunlaşmış olanların ise hiç garip karşılamamaları gerekir.

74- **“Şüphesiz O, Hamîd’dir – Mecîd’dir.”** إِنَّهُ حَمِيدٌ مَّجِيدٌ

Allah **Hamîd’dir**, hamdi gerektiren tasarrufların sahibidir. **Mecîd’dir**, hayır ve ihsanı çoktur.

74- **“İbrahim’in korkusu gidip, kendisine müjde gelince Lût kavmi hakkında bizimle tartışmaya başladı.”** فَلَمَّا ذَهَبَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ الرَّوْعُ وَجَاءَتْهُ الْبَشْرَىٰ يُجَادِلُنَا فِي قَوْمِ لُوطٍ

Onları tanımanın neticesinde Hz. İbrahimden korku hâli gidip kalbi mutmain oldu, korkuya bedel kendisini müjdenin heyecanı sarınca bizimle mücadeleye başladı.

Bu, Kur’anda başka yerde bildirildiği üzere, **“Ama orada Lût var!”** (Ankebut, 32) demesidir.

75- **“Çünkü İbrahim halîm, evvah, münîb idi.”** إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَحَلِيمٌ أَوَّاهٌ مُنِيبٌ

İbrahim **halîm**dir, kendisine kötülük yapandan intikam almakta acele etmez; **evvâh**tır, günahlara karşı çok ah u vah eder, insanların hâline çok üzülür; **münib**tir, Allaha yönelir.

Ayette Hz. İbrahimin bu özelliklerle anlatılması, O’nu bu mücadeleye sevkeden durumu beyan etmektir. Yani o rikkat-i kalbe mazhardır, (yufka yürekli) ve çok çok merhametlidir.

76- **“Ey İbrahim! Bundan vazgeç.”** يَا إِبْرَاهِيمُ اَعْرِضْ عَنْ هَذَا

Allah onların hâlini en iyi bilendir.

76- **“Çünkü Rabbinin emri kesin olarak geldi.”** إِنَّهُ قَدْ جَاءَ أَمْرُ رَبِّكَ

Ezeli kader gereğince, bunlar hakkında azabı takdir etmiştir.

76- **“Ve onlara geri çevrilmez bir azap gelecektir.”** وَإِنَّهُمْ أَتِيهِمْ عَذَابٌ غَيْرُ مَرْدُودٍ

Bu azap mücadeleye, duayla veya başka bir şekilde onlardan çevrilecek değildir.

77- **“Elçilerimiz Lût’a gelince onlar sebebiyle endişelendi.”**

Melekler delikanlı suretinde gelmişlerdi. Hz. Lût da onları insan zannetti, kavminin onlara sataşp da kendisinin onları savunamamasından korktu.

“Göğsü daraldı.” وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا

Bu ifade, nahoş bir durumu engelleyememek ve bir çıkış yolu bulmaktan aciz kalmak sonucu olarak meydana gelen şiddetli inkıbazdan kinayedir.

“Ve “bu çok zor bir gün” dedi.” وَقَالَ هَذَا يَوْمٌ عَصِيبٌ

78- **“Ve kavmi Ona koşarak geldiler.”** وَجَاءَهُ قَوْمُهُ يُهْرَعُونَ إِلَيْهِ

“Daha önceleri çirkin işler yapıyorlardı.” وَمِنْ قَبْلُ كَانُوا يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ

Kavmi Hz. Lût’a koşarak geldi. Niyetleri onun misafirleriyle eşcinsel beraberlikti. Böyle bir şeyi adet haline getirmişlerdi. Bundan sıkılmıyorlardı. Hatta alenî olarak bunu ilan ediyorlardı.

“Dedi: Ey Kavmim! İşte kızlarım, onlar sizin için daha temizdir.” قَالَ يَا قَوْمِ هَؤُلَاءِ بَنَاتِي هُنَّ أَطْهَرُ لَكُمْ

Kızlarını misafirlerini himaye için feda etti. Yani, “işte bunlar kızlarım, onlarla evlenin!” Daha önceden kızlarını istemişler, ama pis ahlakları ve kızlarına denk olmamaları sebebiyle onlara icabet etmemişti.

Veya bu ifade, onların arzularının ne kadar çirkin olduğunu anlatmak içindir. Öyle ki, aslında istemediği hâlde kızlarını vermek bile bunun yanında basit kalır.

Veya bununla canının ne kadar sıkıldığını gösterip kalplerini yumuşatmak istedi.

Veya **“kızlarım”** ifadesinden murat, kavminin kadınlarıdır. Çünkü her peygamber şefkat ve terbiye noktasında ümmetinin babasıdır.

“Gelin, Allah’tan korkun.” فَاتَّقُوا اللَّهَ

“Fuḥşiyatı terk ile veya kızlarımı misafirlerime tercih ederek Allahtan korkun!

“Ve misafirlerime beni rezil rüsvay etmeyin.” وَلَا تُخْزُونِ فِي ضَيْفِي

“Beni misafirlerim hususunda rezîl-rüsvey etmeyin.” Çünkü misafirlere yapılan çirkin hareket, ev sahibine yapılmış demektir.

79- **“İçinizde hiç aklı başında bir adam yok mu?”**
“Dediler: İyi biliyorsun ki
kızlarında bizim gözümüz yok.”

80- **“Sen bizim ne istediğimizi çok iyi biliyorsun.”**
“Dedi: Keşke size karşı
bir gücüm olsaydı, ya da sağlam bir yere dayanabilseydim.”

Hz. Peygamber şöyle der: “Allah kardeşim Lût’a rahmet etsin. Aslında o, sağlam bir yere dayanmıştı.”

81- **“Melekler dediler: Ey Lût! Biz Rabbinin**
elçileriyiz.”

“Onlar sana asla zarar veremezler.”

Rivayete göre Hz. Lût misafirlerini içeri aldı, kapı arkasından kavmiyle mücadeleye başladı. Bunun üzerine kavmi duvara tırmandılar. Misafirleri Hz. Lûtun başına gelen sıkıntıyı görünce dediler:

“Merak etme, bize zarar vererek seni incitmiş olmayacaklar. Gönlünü ferah tut, onları bize bırak.”

Bunun üzerine Hz. Lût onların girmesine izin verdi. Hz. Cebrail kana-dıyla bunların yüzüne vurdu, gözlerini kör etti. Bu durum karşısında “ka-çın, kaçın! Lûtun evinde sihirbazlar var!” diyerek evden çıktılar.

“Sen, gecenin bir kısmında ehlinle birlikte
hemen buradan ayrıl.”

“İçinizden hiç kimse geri kalmasın.”

Sizden hiçbiri geri kalmasın veya arkasına dönüp bakmasın!

“Hanımın başka.”

Bazıları “Hz. Lût hanımını da yanlarına aldı. Hanımı azap seslerini duyunca geriye döndü “vah kavmime!” dedi. Derken bir taş da kendisine isabet etti, öldü” şeklinde bir rivayete yer vermişlerse de, ayetin bu manaya hamli uygun değildir. Zira, ayetin sarîh ifadesiyle çelişmektedir.

“Çünkü onlara gelecek musibet ona da gelecektir.”

“Onların helâk zamanı sabah vaktidir.”

Ayetin bu kısmı, sanki gece yola çıkmalarının illetidir.

“Sabah yakın değil mi?”

Böyle demeleri, Hz. Lûtun azabın sabaha kalmasını geç bulup hemen gelmesini istemesine bir cevaptır.

**82-“Emrimiz geldiğinde, o beldele-
rin üstünü altına getirdik.”**

Azabımız veya azapla ilgili emrimiz geldiğinde, görevli melekler onların beldelerinin üstünü altına getirdiler.

Cenab-ı Hakkın bunu kendisine nisbet etmesi ise, asıl faili bildirip meselenin azametini göstermek içindir. Olay, rivayette şöyle anlatılır:

“Cebrail (as) kanadını onların şehirlerinin altına koydu, şehirleri olduğu gibi semaya kaldırdı. Öyle ki gök ehli köpeklerin havlamasını ve horozların ötmesini duydular. Sonra tersyüz edip yere bıraktı.”

“Ve üzerlerine pişmiş balçıktan taş yağdırdık.” (Zariyat, 33) de ifade edildiği gibi, bunlar taşlaşmış çamur dandı.

Ayette geçen **“siccil”** ifadesi, bunların tarafı-ı ilâhîden bir kayıtla onlara azap için gönderilmesini de ifade etmektedir.

83-“Rabbinin katında işaretlenmiş olarak.”

Bu taşlar, azap için özeldir. Dünya taşlarından farklıdır. Hangi taşın kime isabet edeceği üzerinde yazılıdır.

“Bunlar zalimlerden uzak değildir.”

Çünkü onlar, zulümleri sebebiyle üzerlerine taş yağmuru gönderilmesini hak etmişlerdir.

Ayette bütün zalimlere bir uyarı vardır.

Zamirin, Lût kavminin yaşadığı beldeleri ifade ettiği de söylenir. Yani o helak edilen o beldeler Mekke zalimlerine çok da uzak yerde değildir. Mekke müşrikleri Şama giderlerken yolları oradan geçiyordu.

Hız. Şuayb ve Kavmi

84- **“Medyen’e de kardeşleri Şuayb’ı gönderdik.”**

“Dedi ki: Ey kavmim! Allah’a ibadet edin.”

“Sizin O’ndan başka ilâhınız yoktur.”

“ l  de ve tartıda noksanlık yapmayın.”

Medyen, Hız. İbrahimin torunlarındanır. Ayetten murat, onun evladıdır.

Veya **“Medyen”** derken “Medyen ahalisi” kastedilmiştir. Medyen, bu beldeyi kurmuş ve kendi ismiyle anılır olmuştur.

Onlara önce tevhidi emretti. Çünkü o, işin esasıdır. Sonra da adaletle aykırı bir şekilde âdet haline getirdikleri ölçüde ve tartıda noksanlıktan onları sakındırdı.

“  nk  ben sizi bir refah içinde görüyorum.”

“Ben sizi böyle bir haksızlığa meydan vermeyecek geniş imkânlar içinde görüyorum.”

Veya “ben sizi bir nimet üzere görüyorum. Değil insanların hukukunu  i nemek, buna şükür olarak fazla fazla vermeniz gerekir.”

Veya, “ben sizi bolluk üzere görüyorum. Sakın şimdi yaptığınız gibi haksızlıklarla bu halinizi ortadan kaldırmayın!”

Ayetin bu kısmı, onlara ticarette haksızlık yasağının illetini bildirir.

“Ve gerçekten ben, sizin hakkınızda kuşatıcı bir günün azabından korkuyorum.”

Öyle muhit ki, sizden hiç kimse böyle bir azabın dışında kalamaz.

Bu azaptan murat, kıyamet gününün azabı veya toptan helak edilmele-ri olabilir.

85- **“Ey kavmim! Ölçüyü ve tartıyı tam yapın.”**

Cenab-ı Hak önceki ayette **“ölçüde ve tartıda noksanlık yapmayın”** diye nehiyde bulunmuştu. Burada da **“ölçü ve tartıyı tam yapın”** diye açık emirde bulundu.

Bunda şuna bir tenbih vardır: Ölçüde-tartıda bilerek azaltmaktan el çekmek onlara yetmez, tam yapmaya çalışmaları gerekir.

Ziyade ve noksanda bulunmadan, adaletle ve eksiksiz ölçüp tartmak gerekir. Biraz fazla vermek, emredilen bir şey değildir, ama mendubdur, bazan mahzuru da olabilir.

86- **“İnsanların hakları olan şeyleri eksiltmeyin.”**

Ayet, tahsisten sonra tamimdir. Önceki ayette ölçü ve tartıyı tam yapmak emredilmişti. Burada ise daha genel bir ifadeyle **“İnsanların hakları olan şeyleri eksiltmeyin”** denildi.

Bu ifade, önceki ayete nisbetle miktarda veya başka bir özellikte tam yapmaktan daha geneldir. Ayetin devamı da, nehiy noktasında daha genel bir yasaklamadır:

87- **“Ve yeryüzünde müfsitler olarak karışıklık çıkarmayın.”**

Çünkü burada yasaklanan fesat, sadece ölçü- tartıda fesat olmayıp, her türlü fesadın yasaklanmasıdır.

Denildi ki: **“İnsanların eşyasını eksiltmek**, alış-verişlerde ondan (haksız) bir vergi almaktır. **Yeryüzünde bozgunculuk yapmak** ise, hırsızlık, eşkıyalık ve çapulculuktur.”

Ayette, **“müfsitler olarak”** kaydının getirilmesi, ıslah niyetiyle Hz. Hızırın yaptığı tarzda görünüşte kötü, ama neticesi iyi olan durumları hariç bırakmak içindir.

Ayete şöyle mana verildi: “Dininizle ilgili ve ahiretinize faydası olan işlerde, yeryüzünde müfsitler olarak kötülük yapmayın.”

88- **“Eğer mü’minler iseniz, Allah’ın size bıraktığı helal kazanç sizin için daha hayırlıdır.”**

Size haram kılınanlardan uzak kaldıktan sonra, Allahın helâlinden size

bıraktığı kâr, ölçüde-tartıda noksanlaştırarak servet edinmenizden sizin için çok daha hayırlıdır.

“Eğer mü'minler iseniz”

Ancak bu, iman etmeniz şartıyla sizin için daha hayırlıdır. İman olmadan sevap olmaz.

﴿وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيفٍ﴾ “Ve ben sizin üzerinize bir muhafız değilim.”

“Ben sizi çirkin işlerden koruyamam.”

Veya “Amellerinizi hıfzedecek ve ona göre karşılık verecek, ben değilim. Ben ancak nasihat eden mübelliğim. Uyarımı yaptığımda Allah nezdinde mazur sayılırım.”

Veya “Eğer siz bu kötü amellerinize son vermezseniz, Allahın size olan nimetlerini koruyabilecek değilim.”

﴿قَالُوا يَا شُعَيْبُ أَصْلَوْتُكَ تَأْمُرُكَ أَنْ نَتْرُكَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا أَوْ أَنْ نَفْعَلَ فِي أَمْوَالِنَا﴾ 87-
﴿مَا نَشَاءُ﴾ “Dediler: Ey Şuayb! Babalarımızın tapıtığını terk etmemizi yahut mallarımız hakkında dilediğimizi yapmaktan vazgeçmemizi namazın mı sana emrediyor?”

Putı tapan bu kimseler, kendilerine tevhide emreden peygambere alay ederek ve namazıyla dalga geçerek böyle cevap verdiler. Bu cevaplarıyla “Senin bizi davet ettiğin şeyin akli bir gerekçesi yok. Seni buna sevk eden, alıştığın şey cinsinden hayaller, vesveselerdir” manasını hissettirmektedirler.

Hız. Şuayb çok namaz kılardı. Bundan dolayı diğer özellikleri arasında özellikle bunu nazara verdiler, “namazın mı sana emrediyor?” dediler.

Ayetin bu kısmı, Hız. Şuaybın ölçü-tartıda azaltmayı bırakıp da doğru dürüst tartmalarını istemesine onların cevabıdır.

﴿إِنَّكَ لَأَنْتَ الْحَلِيمُ الرَّشِيدُ﴾ “Gerçekten sen yumuşak huylu ve akli başında bir adamsın!”

Bu ifadeleriyle, Hız. Şuayb’la alay ettiler, aslında bunun zıddıyla Onu vasfetmeyi kastettiler.

Veya şöyle de olabilir: Böyle diyerek, Ondanduyduklarını inkâr etmelerinin ve akıldan uzak görmelerinin sebebini açıkladılar. Yani, “Sen halîm-selim ve akıllı birisin. Böyle olan biri, bu tarz şeyler söylemez.”

﴿قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي وَرَزَقَنِي مِنْهُ رِزْقًا حَسَنًا﴾ 88-

ayb, şöyle dedi: Ey kavmim! Söyleyin bakayım, ya ben Rabbimden gelen bir beyyine üzere isem ve katından bana güzel bir rızık vermişse!”

Ayetteki beyyine, Allahın ona verdiği ilim ve nübüvvete işarettir.

Güzel bir rızık, Allahın kendisine verdiği helâl mala işarettir.

“Ben bu durumda iken...” dedikten sonra, şartın cevabı hafzedilmiştir. Bu, şöyle takdir edilebilir: “Ruhanî ve cismanî saadetleri cem eden bu kadar nimetlere mazhar iken, benim kalkıp da Allahın vahyine hıyanet etmem, emir ve yasaklarına muhalefette bulunmam hiç uygun olur mu?”

Hız. Şuayb bu ifadelerle, kavmindeki alışılmış olan hâli değiştirmek istemesi ve ecdatlarının dininden onları sakındırmasındaki gerekçeyi anlatmaktadır.

“Size yasakladığıma muhalif bir şey yapmak istemiyorum.” وَمَا أُرِيدُ أَنْ أُخَالِفَكُمْ إِلَىٰ مَا أَنهَيْكُمْ عَنْهُ

“Ben ancak gücüm yettiğince düzeltmek istiyorum.” إِنْ أُرِيدُ إِلَّا الْإِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ

Bu üç cevabın bu şekilde tanziminde şöyle bir tenbih vardır:

“Akıllı insan, yaptığı ve terkettiği her şeyde üç hukuktan birini nazara alması gerekir:

1-En önemlisi ve en yücesi, Allahın hakkı.

2-Nefsin hakkı.

3-İnsanların hakkı.

İşte ey kavmim! Bunların herbirisi size emrettiğim şeyleri emretmemi, sakındırdığım şeyleri de sakındırmamı gerektirmektedir.”

“Muvaffakiyetim ancak Allah’ın yardımı iledir.” وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ

Hakka ve doğruya isabet etmem, ancak Allahın hidayeti ve yardımınıyladır.

“Sadece O’na tevekkül ettim.” عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ

Çünkü O, her şeyi yapmaya kâdirdir, O’nun dışındakiler ise hadd-i zâtında acizdirler. Hatta itibara alınmaya değmeyecek madum hükmündedirler.

Bunda, ilim mertebelerinin en ilerisi olan mahz-ı tevhide (tam bir tevhid inancına) bir işaret vardır.

وَالَيْهِ أُنِيبُ “Ve sadece O’na dönüyorum.”

Bu da öldükten sonraki hayatın marifetine bir işarettir.

Bu kelimelerde, yaptığı ve terkettiği şeylerde hakka isabet, bütün işleminde yardım ve bütününüyle ona yönelmek için Allahtan tevfik talebi vardır.

Aynı zamanda,

-Kâfirlerin “acaba bize döner mi?” şeklindeki beklentilerinden tamamen ümit kestirmek,

-Onlardan ayrı olduğunu izhar etmek,

-Sonunda hesap için Allaha dönüleceği gerçeğinden hareketle, onların düşmanlıklarına ve tehditlerine aldırılmamak vardır.

وَيَا قَوْمِ لَا يَجْرِمَنَّكُمْ شِقَاقِي أَنْ يُصِيبَكُمْ مِثْلُ مَا أَصَابَ قَوْمَ نُوحٍ أَوْ قَوْمَ هُودٍ أَوْ قَوْمَ صَالِحٍ 89- “Ey kavmim! Bana karşı gelmeniz sakın sizi, Nûh kavminin veya Hûd kavminin veya Salih kavminin başlarına gelen musibetler gibi bir musibete uğratmasın.”

وَمَا قَوْمٌ لُوطٍ مِنْكُمْ بِبَعِيدٍ “Ve Lût kavmi sizden uzak değildir.”

Zaman ve mekân yönüyle Lût kavmi size uzak değildir. Onlardan öncekilerden ibret almıyorsanız, hiç olmazsa onların halinden ibret alınız.

Veya, onlar küfür ve günaha sizden uzak değildi, dolayısıyla onların başına gelenin sizin de başınıza gelmesi hiç de uzak değildir.

90- وَاسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ “Rabbinizden mağfiret dileyin.”

ثُمَّ تَوَبُّوا إِلَيْهِ “Sonra O’na tevbe ile yönelin.”

إِنَّ رَبِّي رَحِيمٌ وَدُودٌ “Şüphesiz benim Rabbim Rahîm’dir – Vedud’dur.

Rabbim, gerçekten **Rahim**’dir, tevbe edenlere rahmeti büyüktür. **Vedud**’dur, çokça sevenin sevdiğine lütf ve ihsanda bulunması tarzında onlara muamele eder.

Ayetin bu kısmı, küfürde ısrar yerine, bu uyarıdan sonra tevbe etmeleri durumunda kendilerine yapılacak iyi muameleyi vaat etmektir.

91- قَالُوا يَا سُعَيْبُ مَا نَفَقَهُ كَثِيرًا مِمَّا تَقُولُ 91- “Dediler ki: Ey Şuayb! Dediklerinin çoğunu anlamıyoruz.”

Sen bize tevhid, ticarete haksızlık yapmamak gibi şeyler anlatıyor, bunlara deliller zikrediyorsun ama, biz bunların çoğunu anlamıyoruz.

Onların anlamamaları, akıllarının kusurundan ve tefekkür etmeyişlerindendir.

Denildi ki: Onlar bu sözü, O'nun kelâmını küçümsemek için söylediler.

Veya O'ndan çok nefret ettikleri için zihinlerini anlamak için yormadılar.

وَإِنَّا لَنَرِيكَ فِينَا ضَعِيفًا “Hem biz seni aramızda zayıf biri olarak görüyoruz.”

Senin bir kuvvetin yok ki, sana bir kötülük dilesek bizden kaçabilesin.

Veya seni koruyup kollayacak kimse yok.

وَلَوْلَا رَهْطُكَ لَرَجَمْنَاكَ “Eğer kabilen olmasaydı, seni taş tutardık.”

Gerçi yakınlarının gücünden korkacak değiliz ama, onlar da bizim dinimizden olduğundan onlara saygı duyuyoruz. İşte, onlar olmasaydı seni taşılayarak öldürürdük.

Ayette geçen “**raht**” ifadesi, üç ile on kişi arasını ifade eder.

Deliller ve ayetler karşısında mağlup olan kıt akıllı kimselerin söverek ve tehdit ile mukabelede bulunmaları, âdetleridir.

وَمَا أَنْتَ عَلَيْنَا بِعِزِّينَ “Ve bizim için sen hiç de önemli değilsin.”

92- “Şuayb, قَالَ يَا قَوْمِ أَرَهْطَىٰ أَعَزُّ عَلَيْكُم مِّنَ اللَّهِ وَاتَّخَذْتُمُوهُ وَرَاءَكُمْ ظَهْرِيًّا” şöyle dedi: Ey kavmim! Benim kabilem sizce Allah’tan daha itibarlı mı ki, O’na sırt çevirdiniz?”

Şirk koşarak ve peygamberini zelil kılmayı isteyerek, Allahı nazara alınmayan ve arkaya atılan bir şey gibi yaptınız.

Hız. Şuaybın bu ifadesi; inkâr, kınama, red ve tekzip manasına gelebilir.

Yani, “Beş on kişilik yakınlarım size Allahtan daha aziz olamaz, olmalı! Nasıl olur da Allahı unuttur, onları nazara alırsınız?”

93- “Şüphesiz Rabbim sizin yaptıklarınızı kuşatmıştır.”

Yaptıklarınızdan hiçbir şey Allaha gizli değildir, o amellerinize göre size muamele eder, cezalandırır.

93- “Ey Kavmim! Elinizden geleni yapın, şüphesiz ben de yapacağım.”

“Zillet verici azabın kime geleceğini ve kimin yalancı olduğunu sonra bileceksiniz!”

Bunun bir benzeri En’am sûresinde geçmiş idi.⁵ Orada “sonra bileceksiniz!” derken ف (fe) harfinin de gelmesi, içinde bulundukları halde ısrar etmelerinin buna sebebiyet vereceğini bildirmek içindi. Burada bu harfin gelmemesi, mukadder “bundan sonra ne olacak?” sorusuna cevap olduğu içindir. Bu, işin dehşetini gösterme hususunda daha etkilidir.

Bununla sanki şöyle demiştir:

“Azap gören ve yalancı olanın ben mi, yoksa siz mi olduğunu bileceksiniz.”

Onlar Hz. Şuaybı iddialarında yalancı sayıyorlardı.

O, “azabın kime geleceğini ve kimin yalancı olduğunu yakında bileceksiniz” derken, onların yalancılığına işaret etmektedir.

“Gözleyin, şüphesiz ben de sizinle beraber gözlüyorum.”

94- “Ne zaman ki, وَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا شُعَيْبًا وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا” emrimiz geldi, Şuayb ve beraberindeki mü’minleri tarafımızdan bir rahmetle kurtardık.”

“Ve o zalimleri korkunç bir gürültü yakaladı.”

“Böylece diyarlarında çöküp kaldılar.”

Cebrail (as) bir sayha (şiddetli bir ses) ile onlara bağırdı, hepsi helâk oldular.

95- “Sanki orada hiç yaşamamışlardı.”

“Dikkat edin! Semûd Allah’ın rahmetinden uzak olduğu gibi, Medyen de uzak oldu.”

Medyen kavmini Semud kavmine benzetmesi, ikisine de sayha ile azap verilmesindendir. Ancak Semud kavmine gelen sayha altlarından idi. Medyenin sayhası ise üstlerinden geldi.

⁵ Bkz. En’am, 135

Firavunun Yolu

96- ^٥ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُّبِينٍ “Andolsun, biz Mûsâ’yı âyetlerimizle ve sultan-ı mübin ile gönderdik.”

Ayetlerden murat, Tevratın âyetleri veya mu’cizeler olabilir.

Sultan-ı mübin, muhataplarını iknaya sevkeden mu’cizeler veya asa’dır.

Ayetin evvelinde “**âyetler**” den söz edilmişken ayrıca bunun nazara verilmesi, en ziyade yarar sağlayanın bu olmasındandır. **Ayetler** ve **sultan-ı mübin**den aynı şeyin murat edilmesi de caizdir. Yani, biz O’nu, hem âyetlerimizden olan ve hem de nübüvvetine delil olan şeyle gönderdik.

“**Ayet**” kelimesi emare olan ve katî delil olan şeyleri içine alır. “**Sultan**” kelimesi ise katî delil için kullanılır. “**Mübin**” kelimesi de açık olan delillerde kullanılır.

97- إِلَىٰ فِرْعَوْنَ مَلَأَهُ “Firavun’a ve onun ileri gelen adamlarına.”

فَاتَّبَعُوا أَمْرَ فِرْعَوْنَ “Ama onlar Firavun’un emrine uydular.”

Ama onlar Musayı inkâr edip, Firavunun emrine uydular.

Veya onlar hakka sevk eden, apaçık mu’cizelerle teyid edilen Musa’ya uymadılar da, dalalet ve tuğyana sapan Firavunun yoluna uydular. Hâlbuki azıcık aklı olan biri bile, onun yolunun bozuk olduğunu hemen anlar. Demek onlar aşırı cahillikleri ve basiretsizlikleri sebebiyle böyle yanlış bir yol tuttular.

وَمَا أَمْرُ فِرْعَوْنَ بِرَشِيدٍ “Hâlbuki Firavun’un tuttuğu yol doğru bir yol değildi.”

Hâlbuki Firavun bir mürşid değildi, gittiği yol da makul bir yol değildi, tam bir tuğyan ve açık bir dalaletten ibaretti.

98- يَوْمَ الْقِيَمَةِ فَأُورَدَهُمُ النَّارَ “(Firavun), kıyamet gününde kavminin önüne geçer ve onları ateşe götürür.”

O, dünyada kavminin önüne geçip dalalete sevk ettiği gibi, kıyamet günü de onları ateşe götürür.

Ayet metninde “**götürdü**” şeklinde mazi (geçmiş zaman) sıgasıyla gelmesi, tahakkukunda mübalağa içindir.

Ayette, ateşe götürmek suya götürmekle ilgili kelimeyle anlatıldı.⁶

وَبِئْسَ الْوَرْدُ الْمَوْرُودُ “Ne kötü bir su kaynağıdır orası!”

Hâlbuki götürdüğü su kaynağı, ne kötü bir su kaynağıdır.

Çünkü su kaynağına yanan ciğerleri ferahlatmak ve susuzluğu teskin için gidilir. Firavunun götürdüğü ateş ise, bunların tam zıddıdır.

Ayet, biraz önce ifade edilen “**Hâlbuki Firavun’un tuttuğu yol doğru bir yol değildi.**” (Hûd, 97) ayetine bir delil gibidir. Çünkü akıbeti böyle olan birisi, elbette emrinde rüşd sahibi olmayan birisidir.

Veya ayete bir tefsir gibidir. Yani, bir işin reşid (doğru) olmasından murat, akıbetinin iyi olmasıdır.

99- وَأَتَّبِعُوا فِي هَذِهِ لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيَمَةِ - “Hem burada, hem de kıyamet gününde lanete uğradılar.”

Yani onlar dünya ve ahirette mel’un oldular.

وَبِئْسَ الرَّفْدُ الْمَرْفُودُ “Onlara verilen bu destek ne fena bir destektir!”

Onlara verilen bu lanet desteği ne kötü bir destek oldu.⁷

100- ذَلِكَ مِنْ أَتْبَاءِ الْقُرَى - “İşte bu, helâk olmuş beldelerin haberlerindendir.”

نَقُصُّهُ عَلَيْكَ “Sana onu kısra olarak anlatıyoruz.”

مِنْهَا قَائِمٌ وَحَصِيدٌ “Onlardan bir kısmı ayakta, bir kısmı da biçilmiş halde.”

Sana anlattığımız o beldelerden ayakta olanlar da var, biçilmiş ekin gibi olanlar da var.

⁶ Kavmini ateşe götüren Firavun için bu tabirlerin kullanılması hayale şunu getirir: Su arayan bir kavim var. Firavun bunların önüne geçip “benim peşimden gelin, sizi suya götüreceğim” diyor. Fakat sonunda onları dehşetli bir ateşe teslim ediyor.

⁷ İyi insanlar vefat ettiğinde rahmetle anılırlar. Onların her hatırlanışında “Allah rahmet etsin...” şeklinde kullanılan ifadeler onlara manevi bir destektir. Firavun ve adamlarına gelince, tarih boyunca onlar da anıldı. Ama hep lanetle yâd edildiler. Dolayısıyla onlara verilen destek, çok kötü bir destek oldu.

101- **“Biz onlara zulmetmedik.”** وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ

Biz onları helak etmekle, onlara zulmetmedik.

“Lakin onlar kendilerine zulmettiler.” وَلَكِنْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ

Lakin onlar, helaki gerektiren şeyleri yaparak kendilerine zulmettiler.

فَمَا أَغْنَتْ عَنْهُمْ آلِهَتُهُمُ الَّتِي يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ لَمَّا جَاءَ أَمْرُ رَبِّكَ
“Allah’ı bırakıp da taptıkları ilahlar, Rabbinin emri gelince kendile-
rine hiçbir fayda sağlamadı.”

Allahtan başka taptıkları o batıl ilahlar azap geldiğinde onlara bir fayda vermedi, kendilerine gelen helaketi def edemedi, hatta onlara zarar verdi.

“İlahları onların sadece ziyanlarını artırdı.” وَمَا زَادُوهُمْ غَيْرَ تَتْبِيبٍ

Sadece ve sadece onların helâk ve hüsrânını artırdılar.

102- **“İşte Rabbin, zalim beldeleri cezalandırdığı zaman böyle cezalandırır.”** وَكَذَلِكَ أَخْذُ رَبِّكَ إِذَا أَخَذَ الْقُرَىٰ وَهِيَ ظَالِمَةٌ

Beldelerin cezalandırılması, orada yaşayanların cezalandırılmasıdır. O beldeler zâlim iken cezalandırıldığının nazara verilmesi, insanların zulûmleri sebebiyle cezalandırıldığını anlatmak ve nefsine zulmeden her zalime veya diğerlerine zulmün akıbetinin vahim olduğunu hatırlatmaktır.

“Çünkü O’nun cezası çok elîm, çok çetindir.” إِنَّ أَخْذَهُ أَلِيمٌ شَدِيدٌ

Allah cezalandırdığında böyle acı cezalandırır, böyle bir ceza geldiğinde kurtuluş yolu söz konusu değildir.

Bu, tehdit ve uyarıda son derece etkili bir anlatımdır.

103- **“Şüphesiz, ahiret azabından korkanlar için bunda bir ibret vardır.”** إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّمَنْ خَافَ عَذَابَ الْآخِرَةِ

Helâk olan ümmetler hakkında inen veya Allahın kıssalarını anlattığı bu olaylarda bir ibret vardır.

Ve bu ibret, “onların başına gelen bu olaylar, Allahın ahirette suçlular için hazırladıklarına bir nümunedir” diye intikal edebilenler içindir.

Veya bu ibret, bunları düşünüp de azabı gerektiren hallerden sakınanlar içindir. Çünkü bu cezalar, irade sahibi bir ilahın tasarrufudur, dilediğine azap verir, dilediğine merhamet eder. Zaten ahireti inkâr eden ve bu

âlemin faniliğini imkânsız zanneden biri, Fail-i muhtarın (Allahın) varlığını da kabul etmez. Bu olayları, helâk olanların günahlarına vermez, o günlere rastlayan bazı tabiat olaylarına verir.

ذَٰلِكَ يَوْمٌ مَّجْمُوعٌ لُّهُ النَّاسُ “İşte bu, insanların toplanacakları bir gündür.”

“İşte bu” ifadesi, kıyamet gününe ve ahiret azabına işaret eder.

O gün insanlar muhasebe ve amellerinin karşılığını görmek üzere bir araya getirilirler.

وَذَٰلِكَ يَوْمٌ مَّشْهُودٌ “Ve işte bu, şahitli bir gündür.”

Gök ve yer ehli o gün şahit tutulurlar.

104- وَمَا تُؤَخِّرُهُ إِلَّا لِأَجَلٍ مُّعَدَّدٍ “Biz onu sadece belli bir süreye kadar tehir ederiz.”

Biz o günü adedi belli, sayılı, sınırlı bir müddete te’hir ederiz.

105- يَوْمَ يَأْتِ لَا تَكَلِّمُ نَفْسٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ “O gün geldiği zaman Allah’ın izni olmadan hiçbir kimse konuşamaz.”

O hesap gününde hiçbir nefis Allahın izni olmadan fayda verecek ve kurtaracak bir cevap veya şefaatte bulunamaz. Ayette şöyle bildirilir: “Rahmân’ın izin verdikleri dışında hiç kimse konuşamaz, o da doğ-ruyu söyler.” (Nebe, 38) Bu, kıyamet menzillerinden bir durumu ifade eder.

“Bugün, konuşamayacakları gündür. Kendilerine izin de verilmez ki, özür beyan etsinler.” (Mürselat, 35-36) ayeti ise başka bir menzili anlatır.

Veya kendisine izin verilenler hak cevabı verecek olanlardır. Konuşma izni verilmeyenler ise, batıl özür sahipleridir.

فَمِنْهُمْ شَقِيقٌ وَسَعِيدٌ “Artık onlardan bir kısmı şakîdir, bir kısmı da saîd.”

Onlardan bir kısmı, ilâhî uyarı muktezasınca kendisine cehennem ateşi vacip olan şakîlerdir, bir kısım da ilâhî vaad gereği cenneti hak eden saîdlerdir.

106- فَأَمَّا الَّذِينَ شَقُّوا فَفِي النَّارِ “Şakî olanlara gelince; ateştedirler.”

لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَشَهِيقٌ “Onlar için orada bir zefir ve şehîk vardır.”

Zefir, nefes vermek **şehîk** ise nefesi geri almaktır.

Bu kelimeler, merkebin anırmasının evvel ve ahirinde kullanılır.

Cehennem ehli hakkında bunların kullanımı gam ve kederlerinin şiddetine delâlet içindir. Bunda, onların hallerini kalbini hararet saran ve ruhu orada daralan kimseye benzetmek söz konusudur.

Veya onların feryatlarını merkebin sesine benzetmek için bu kelimeler kullanılmıştır.

107- خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ “Onlar, gökler ve yer durdukça orada kalacaklardır.”

Ayetten murat, onların cehennemde kalışlarının gökler ve yerin devamına bağlı olduğunu anlatmak için değildir. Çünkü bu konuda gelen nass’lar (ayetler ve hadisler) onların cehennemde devamına ve göklerin ve yerin de son bulmasına delâlet eder. Bu durumda **“Onlar, gökler ve yer durdukça orada kalacaklardır”** ibaresinden murat, onların cehennemde devamını teyit ve bunu belîğ bir tarzda anlatmaktır. Çünkü Arablar **“gök ve yer devam ettikçe”** ifadesini temsil yoluyla ebedilik için kullanırlar.

Faraza, onların cehennemde kalmaları gökler ve yerin devamına bağlı da olsa, gökler ve yerin zeval bulmasından onların azabının da son bulması lazım gelmez.

Veya azabın devamından göklerin ve yerin de devamı gerekmez.

Şöyle de denildi: Ayetteki semavat ve arzdan murat, ahiret semavat ve arzıdır. Cenab-ı Hakkın şu ayeti buna delâlet eder: **“O gün yeryüzü başka bir yeryüzüne ve gökler başka göklere çevrilecek.”** (İbrahim, 48) Elbette cennet ehli için de bir yerleşim yeri ve üzerlerinde onları gölgeleyen bir sema olacaktır.

Ancak bu yorum çok da isabetli görülmemektedir. Çünkü bunda ekser insanların varlığını ve devamını bilmedikleri bir şeye benzetme vardır. Bilen de ancak onu sevap ve cezanın devamına delalet etmesi manasıyla bilir. Bu durumda teşbih ona yeni bir mana ifade etmez.

إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ “Ancak Rabbinin dilemesi başka.”

Ayetin bu kısmındaki istisna, cehennemdeki ebediliktendir. Çünkü, tevhid ehli olan fasık (günahkar) insanlar zamanla oradan çıkacaklardır. Bu mana, istisnanın sıhhatinde yeterlidir. Çünkü, küll’den bir hükmün zevalinde bazısının zevâli yeterlidir.⁸

⁸ Mesela, “bütün kazlar beyazdır” hükmünün bozulması için bir tek siyah kaz

Ve onlar, ayetin devamında gelen cennet ehlinde de istisna edilmişlerdir. Çünkü cehennem azabında kaldıkları süre içinde, cennetten ayrı kalmışlardır. Zira belirli bir başlangıçtan itibaren devam edecek durum, başlangıç itibarıyla nakzedilebildiği gibi nihayet itibarıyla da nakzedilebilir. İşte cehennemden cennete gidecek olan bu kimseler her ne kadar isyanlarıyla şakî olsalar da, imanlarıyla da saâdlerden olmuşlardır.

Ancak buna bakıp da **“Artık onlardan bir kısmı şakîdir, bir kısmı da saâd”** ayeti sahih bir taksim olamaz, zira sahih bir taksimin şartı, her kısmın özelliği diğer kısımdan farklı olmalıdır” denilemez. Çünkü bu şart, hakiki bir ayırım veya cem edilmeye mâni bir durum içindir. Burada ise murat şudur: Ahiretteki insanlar şu iki zümreden birinde yer alırlar ve halleri saadet ve şekavetten hâli değildir. Bu ise bir şahısta farklı iki itibarla her iki hâlin beraber bulunmasına mâni değildir.

Bu istisna ile ilgili bir başka yorum ise şöyledir: Cehennem ehli bazan cehennemden zemherire ve ondan başka bir azaba alınırlar. Benzeri şekilde cennet ehli de Cenab-ı Hakkın rüyetine mazhariyet, rızasına ve likasına nailiyet gibi cennetten daha üst nimetlere mazhar kılınırlar.

Veya ayetteki istisna, hükmün aslındandır. Hesap için mahşerde bekletilmeleri, haklarında verilmiş olan ebedi cehennem hükmünden müstesna kılınmıştır. Çünkü ayetin zahiri, diğer âlem geldiğinde cehennemde olmalarını iktiza eder.

Veya burada yapılan istisna, dünyada ve berzahta kalma süreleridir. Bu, hükmün mutlak olması, o güne kayıtlı olmamasına göredir. Ve bu te’vile göre, senin de bildiğin gibi istisnanın ebedi cehennemden olması ihtimal dâhilinde olur.

Ayrıca, **“Onlar için orada bir zefîr ve şehîk vardır”** ifadesinden istisna olduğu da söylendi.

إِنَّ رَبَّكَ فَعَّالٌ لِّمَا يُرِيدُ **“Şüphesiz Rabbin, istediğini yapandır.”**

O, itiraz olmaksızın dilediğini yapandır.

وَأَمَّا الَّذِينَ سَعَدُوا فَفِي الْجَنَّةِ خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ -108

“Saâd olanlara gelince, gökler ve yer durdukça kalmak üzere cennettedirler.”

göstermek yeterlidir. Bu durumda ilk cümleyi “kazlar genelde beyazdır” şekline getirmek gerekir.

“Ancak Rabbinin dilemesi başka.”

“Bu, onlara hiç bitmez bir lütuftur.”

Ayet, açık bir şekilde sevabın hiç kesilmeyeceğini bildirir, sevaptaki istisnadan muradın sevabın kesilmesi olmadığına tenbihte bulunur. Bunun için sevap ve cezanın arasında teyid yönüyle bir fark vardır.

109- “Sakın şunların taptıkları şeylerde bir şüpheyeye düşme.”

İnsanların akıbeti ile ilgili sana indirilenlerden sonra bu müşriklerin ibadetinin yoldan çıkmak olduğunu ve Sana kıssalarını anlattığım önceki ümmetler gibi batıl mabutlara ibadetlerinin sonucu olarak başlarına belâ gelmesine yol açacağına sakın tereddüt etme.

Veya, tapmış oldukları batıl mabutların zarar verecekleri, fayda vermeyecekleri hususunda bir şek içinde olma.

“Onlar sadece, daha önce atalarının taptığı gibi tapıyorlar.”

Şüpheden yasaklayan hükmün illetini beyan eder: Yani, onlar ve ecdatları şirkte eşittirler. Onların ibadetleri ancak atalarının ibadetleri gibidir.

Veya onların taptıkları, ancak öncekilerin de taptıkları putlardır. Sana, onların ecdadının başına gelen azap haberleri geldi, bunların da başına bir benzeri gelecektir. Çünkü sebeplerde temasül, neticelerde de temasülü gerektirir.⁹

“Şüphesiz biz onlara nasiplerini eksiksiz olarak vereceğiz.”

Biz onlara, ecdatlarına yaptığımız gibi, azaptan nasiplerini tam vereceğiz.

Veya onların rızıktan nasiplerini tam vereceğiz.

Bu da azabı gerektiren durum olmakla beraber, bunun tehirindeki hikmeti bildirir.

“Eksiksiz” kaydı, onların nasiplerini tam alacaklarını gösterir. Çünkü mesela sen “hakkını verdim” dediğinde velev mecazen de olsa hakkının bir kısmını verdiğini kastedebilirsin. İşte ayetteki bu kayıt, böyle bir tevehhümü def içindir.

⁹ Aynı sebepler, aynı sonuçları doğurur.

İstikamet Emri

110- “وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ فَآخْتَلَفَ فِيهِ ۚ” **“Andolsun, biz Mûsâ’ya Kitab’ı vermiştik de onda ihtilaf edilmişti.”**

Bunlar Kur’anda ihtilaf ettikleri gibi, Musaya Tevratı verdiğimizde de insanlar ihtilaf etmişti, kimisi iman etti, kimisi de inkâr etti.

“وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ” **“Eğer daha önce Rabbinin bir sözü geçmemiş olsaydı, elbette aralarında hüküm verilirdi.”**

Allahtan olan söz, kıyamete kadar mühlet verme hükmüdür. Böyle bir hüküm olmasa elbette batıl yoldan gidenin hak yoldan gidenden ayrılması için, hak etmiş olduğunun başına gelmesiyle aralarında hüküm verilirdi.

“وَأَنَّهُمْ لَفِي شَكٍّ مِنْهُ مُرِيبٍ ۖ” **“Ve onlar onun hakkında derin bir şüphe içindedir.”**

Senin kavminin kâfirleri, o Kur’andan şüphe uyandıran bir tereddüt içindeler.

111- “وَإِنَّ كُلًّا لَّمَّا لَيُؤْفِقِينَهُمْ رَبُّكَ أَعْمَالَهُمْ ۚ” **“Şüphesiz Rabbin onların her birine, yaptıklarının karşılığını tastamam verecektir.”**

O mü’minlerden ve kâfirlerden her birine Senin Rabbin elbette yaptıkları amellerin karşılığını eksiksiz verecektir.

“إِنَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ خَبِيرٌ” **“Şüphesiz O, onların yaptıklarından hakkıyla haberdardır.”**

Onun için -velev gizlense de- O’ndan hiçbir şey kaçıp kurtulamaz.

112- “فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ ۚ” **“Öyle ise emrolunduğun gibi dosdoğru ol.”**

Allahu Teâlâ tevhid ve nübüvvette ihtilaf edenlerin durumunu beyan etti, vaat ve vaîdin açılımında ayrıntıları anlattı, ardından da peygamberine istikameti emretti.

İstikamet; akaid, ameller ve ibadette dosdoğru olmayı içine alır.

Akaidde istikamet, teşbih ve ta'til arasında ortada yer almaktır.¹⁰

Amellerde istikamet, vahyi tebliğ etmek ve ilâhî hükümleri nazil olduğu şekilde açıklamaktır.

İbadette istikamet ise, ifrat ve tefrite varmadan hakkını vermektir.

Görüldüğü gibi istikamet gayet zordur. Bundan dolayı Hz. Peygamber (asm) şöyle buyurmuştur:

“Hûd sûresi beni ihtiyarlattı.”

“Beraberindeki tevbe edenler de (dosdoğru olsunlar).” وَمَنْ تَابَ مَعَكَ

Şirk ve küfürden dönen ve seninle beraber iman edenler de istikamet üzere olsunlar.

“Aşırı gitmeyin!” وَلَا تَطْغَوْا

Size belirlenen huduttan çıkmayın.

“Şüphesiz O, yaptıklarınızı hakkıyla görendir.” إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

O, yaptıklarınızı görür ve ona karşılık verir.

Ayetin bu kısmı, istikamet emrinin ve haddi aşmaktan yasaklamanın illetini anlatır.

Ayette, nass'ları kıyas ve istihsan gibi şeylerle eğip bükmeden, her hangi bir tasarrufta bulunmadan onlara tâbi olmanın vücubuna bir delil vardır.¹¹

“Zulmedenlere en küçük bir meyil göstermeyin, yoksa ateş size de dokunur.” وَلَا تَزْكُتُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ-113

O zalimlere en küçük bir meyil bile etmeyin. Mesela onların elbiselerini giymeye özenmek, onlardan bahsedilmesini gözünde büyütme “ben de onlar gibi olsam” diye temenni etmek...

Zulmeden birine edna bir meyil bile ateşi gerektiren bir durum olursa,

¹⁰ Bunun ortası tevhiddir. **Teşbih**, Allahı mahlûkatına benzetmek, **ta'til** ise O'nu veya sıfatlarını inkâr etmektir. Nitekim Allahın sıfatlarını kabul etmeyen Mu'tezile mezhebinin bir adı Muattıla'dır.

¹¹ Allahın gönderdiği din, gerçekte nasılsa öyle kabul edilmeli, zorlamalı te'viller ve nefsanî içtihadlarla asıl mecrasından çıkarılmamalıdır. Yoksa, Nasreddin Hoca'nın leyleği uzun gagası ve uzun bacaklarıyla görüp de “bu nasıl kuş!” diyerek onun gaga ve bacaklarından bir miktar kesmesi ve ardından da “işte şimdi kuşa benzedin” demesi gibi garip bir durumla karşılaşırız.

doğrudan zulüm ile muttasıf olan zâlimlere meyletmek ne kadar vebali gerektirir, kıyas edilsin!¹²

Az bir meyil bile yasaklanmışken bütün bütün meyletmek, sonra biz-zat onu yaparak ve ona dalarak zulmetmek elbette daha ileri derecede veballerdir.

Belki de bu ayet, zulümden nehiy ve zulmü tehditte tasavvur edilebilecek en belîğ bir anlatımdır.

Hz. Peygambere ve beraberindeki mü'minlere olan bu hitap, orta yolu (adaleti) ifade eden istikamette sebat etmeleri içindir. Çünkü ifrat veya tef-rite meyil ile istikametten ayrılmak, nefsine veya başkasına zulmetmektir, hatta zulmün ta kendisidir.

وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ أَوْلِيَاءَ “Sizin için Allah’tan başka dostlar yoktur.”

Hâlbuki sizden azabı men edecek yardımcılarınız yoktur.

ثُمَّ لَا تَنْصُرُونَ “Sonra size yardım da edilmez.”

Ayrıca, Allah da yardım etmez. Çünkü zulmettiğinizde sizi azapla ceza-landırması ile ilgili sebkât etmiş hükmü vardır.

Ayette “sonra, size yardım da edilmez” derken, “sonra” ifadesi Al-lahın onlara yardımının olmayacağını anlatır. Çünkü azap ile uyarılmış ve zu-lüm yapmaları hâlinde azabı onlara vacip kılmıştır.

Ayetteki “sonra” ifadesi, sebebiyet bildiren ف (fe) yerine onlara yar-dım edilmesinin uzaklığını ifade etmesi de caizdir. Çünkü Allahu Teâlâ on-lara azap edici olduğunu, başkasının da onlara yardıma güç yetiremeyece-ğini beyan edince şu sonuç ortaya çıktı: Demek ki onlar asla yardım göre-meyecekler.

114- وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفِي النَّهَارِ وَزُلْفًا مِنَ اللَّيْلِ “Gündüzün iki tarafında ve gecenin gündüze yakın vakitlerinde namaz kıl.”

Gündüzün iki tarafı, sabahın ilk saatleri ve ikindi sonrasındır.

Ayette sabah, ikindi, akşam ve yatsıya işaret vardır. Gündüzün iki tara-

¹² Ayette “zulmedenlere en küçük bir meyil göstermeyin” denilmiştir. “Za-limlere” gösterilecek meylin çok daha şiddetli bir vebali gerektirdiği ortadadır. Çünkü nice zulmeden kişinin “zâlim” olarak nitelendirilmediğini görürüz. Ama birisi “zalim” olarak parmakla gösterilir hâle gelmişse, ona gösterilecek meyil çok daha ileri bir cürümdür.

findan ikindi sonrasına işaret eden kelime, güneşin tepe noktasından zevale meybinden itibaren meydana gelen zamana işaret ettiğinden öğleyi de tammun ettiğİ söylendi.

“**Çünkü iyilikler kötölükleri giderir.**”

Hız. Peygamber şöyle buyurur: “Her bir namaz, -günahlardan kaçınmak şartıyla-, kendisiyle önceki namaz arasındakilere keffarettir.”

Sebeb-i Nüzûl

Sebeb-i nüzulü hakkında şöyle rivayet edilir: Bir adam Hız. Peygambere gelip “Bir kadınla beraber oldum, ancak ilişkiye girmedim, durumum nedir?” deyince bu ayet nazil oldu.

“**İşte bu, öğüt alanlar için bir öğüttür.**”

“İşte bu” ifadesi, “emrolunduğün gibi dosdoğru ol” ayetinden bu-
raya kadar olanlara işaretettir.

Kur’ana işaret ettiğİ de söylenmiştir.

115- “Sabret!”

“**Çünkü, Allah iyilik edenlerin mükâfatını zayi etmez.**”

Taat hususunda ve günahlara karşı sabret.

Ayetin evvelinde Hız. Peygambere hitap edilirken, devamında “**Allah iyilik edenlerin mükâfatını zayi etmez**” denilmesi, maksada bir delil gibidir, namazın ve sabrın birer ihsan (iyilik) olduğunu gösterir ve ihlâs olma-
dan bunların kıymeti olmadığına ima eder.

116- “**Sizden önceki nesillerden akli başında kimseler yeryüzünde bozgunculuk yapmaktan alıkoysalardı ya!**”

Ayet metnindeki “ulû-bakiyye”, rey ve akıl sahipleridir ve faziletli insanlardır.

“**Ancak içlerinden kendilerini kurtardığımız pek az kimse bunu yapmıştı.**”

Lakin onlardan çok azını kurtardık. Çünkü bunlar bu vasıfta kimselerdi.

وَاتَّبَعَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مَا أُتْرِفُوا فِيهِ
refahın ardına düştüler.”

Zalim olanlar ise kendilerine verilen nimetlerle şehvete tâbi oldular, şehvete sebep olan şeylere ihtimam gösterdiler, bunun dışında olanlardan ise yüz çevirdiler.

وَكَانُوا مُجْرِمِينَ **“Ve mücrim kimseler oldular.”**

Ve onlar inkârcı mücrimlerdi.

Cenab-ı Hak, sanki bununla önceki ümmetleri toptan helâk eden sebeplerin neler olduğunu beyan etmek istedi. Bunlar da:

-İçlerinde zulmün yaygın olması,

-Hevâya uymaları,

-Küfür ile beraber, münkerattan alıkoymayı terk etmeleridir.

117- وَمَا كَانَ رَبُّكَ لِيُهْلِكَ الْقُرَىٰ بِظُلْمٍ وَأَهْلُهَا مُصْلِحُونَ
“Ahalisi ıslah edici kimseler iken, Rabbin beldeleri bir zulümle helâk etmez.”

O beldelerde yaşayanlar, şirk içinde olsalar bile, kendi aralarında ıslaha gayret gösteren kimseler olup şirklerine fesadı ilâve etmemişlerse, Allah onları helâk etmez.

Bunun sebebi, O’nun ziyade rahmeti ve insanların hukukuna müsama-hasıdır. Bunun içindir ki, fıkıh âlimleri kul hakkı ve Allah hakkı karşı karşıya geldiğinde, kul haklarını öncelikli görmüşlerdir.

Şöyle denilmiştir: Mülk (saltanat) şirk ile devam eder, ama zulüm ile devam etmez.

118- وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ أُمَّةً وَاحِدَةً
“Rabbin dileyseydi, insanları bir tek ümmet yapardı.”

Allah dileyse, bütün insanları müslüman yapardı.

Ayet, emrin iradeden farklı olduğuna ve Allahu Teâlânın herkesin imanını murat etmediğine ve O’nun irade ettiğinin vukua gelmesinin vacip olduğuna zâhir bir delildir.

وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ **“Onlar ihtilafa devam edeceklerdir.”**

Bazısı hak üzere iken bazısı da batıl üzeredir. Öyle ki mutlak manada her yönden ittifak edeni neredeyse bulamazsın.

119- **“Fakat Rabbinin merhamet ettikleri müstesna.”** إِلَّا مَنْ رَحِمَ رَبُّكَ

Ancak Allahın lütfundan hidayet ettiği insanlar bundan müstesnadır. Onlar, hak dinin usullerinde ve esaslarında ittifak etmişlerdir.

“İşte bunun için onları yarattı.” وَلِذَلِكَ خَلَقَهُمْ

“İşte bunun için onları yarattı” derken, şayet zamir insanlara râci olsa mana şöyle olur: “Allah onları ihtilaf için yarattı.”

Veya rahmetle alâkalı olabilir: Yani, Allah onları rahmetine mazhar kılmak için yarattı.

“Rabbinin, ‘Andolsun ki cinlerden ve insanlardan cehennemi dolduracağım’ sözü tamam oldu.” وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ لَا مَلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ

Bu hüküm, Allahtan bir uyarıdır.

Veya meleklerle bildirdiği bir sözüdür.

Ayette nazara verilen durum, ins ve cinnin isyankârları ile alakalıdır.

120- **“Peygamberlerin haberlerinden, kendileriyle senin kalbini pekiştirdiğimiz her bir haberi sana aktarıyoruz.”** وَكُلًّا نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الرُّسُلِ مَا نُنَبِّئُ بِهِ فُؤَادَكَ

Ayet, bu kıssaların anlatılmasından maksadın ne olduğuna tenbihte bulunur. O da:

-Hz. Peygamberin yakînini ziyadeleştirmek,

-Kalbini mutmain kılmak,

-İlahi mesajı edada nefsine sebât vermek,

-Kafirlerin ezasına tahammülü sağlamaktır.

“Bunlarda sana hak, mü'minlere de bir öğüt ve hatırlatma gelmiştir.” وَجَاءَكَ فِي هَذِهِ الْحَقُّ وَمَوْعِظَةٌ وَذِكْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ

Bu sûrede veya sana anlatılan bu kıssalarda hak/ gerçek olan sana geldi.

Ve bunlar mü'minlere bir öğüt ve hatırlatmadır.

121- **“İman etmeyenlere de ki:”** وَقُلْ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ

“Elinizden geleni yapın, biz de yapacağız.” اَعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنَّا عَامِلُونَ

Siz bulunduğunuz hâl üzere yapacağınız amelleri yapın, biz de kendi hâlimiz üzere yapacağız.

122- **“Bekleyin, biz de bekleyeceğiz.”** وَأَنْتَظِرُوا إِنَّا مُنْتَظِرُونَ

Siz devranın aleyhimize dönmesini bekleyin, biz de emsalinizin başına gelenlerin sizin başınıza gelmesini bekleyeceğiz.

123- **“Göklerin ve yerin gaybı Allah’ındır.”** وَاللَّهُ غَيْبُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

Onlarda olan hiçbir gizli şey O’na gizli değildir.

“Bütün işler O’na döndürülür.” وَإِلَيْهِ يُرْجَعُ الْأَمْرُ كُلُّهُ

Şüphesiz hem onların hem de Senin durumun O’na racidir.

“Öyle ise O’na ibadet et.” فَاعْبُدْهُ

“Ve O’na tevekkül et.” وَتَوَكَّلْ عَلَيْهِ

Çünkü O, Sana kâfidir.

Ayette tevekkülden önce ibadetin emredilmesi, tevekkülün ancak ibadet edene fayda vereceğine bir tenbihtir.

“Rabbin, yaptıklarınızdan gafil değildir.” وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ

Allah Senin de onların da yaptıklarından habersiz değildir, ona göre her birinize layık olanı verir.

Hiz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

“Her kim Hûd sûresini okursa Nûh, Hûd, Salih, Şuayb, Lût, İbrahim ve Musa (Aleyhimüsselamı) tasdik eden ve yalanlayanlar sayısınca kendisine haseneler verilir. Kıyamet günü de inşaallahu Teâlâ saidlerden olur.”

YUSUF SÛRESİ

Yusuf Sûresi Mekkî'dir.

Yüz on bir ayettir.

Hız. Yusuf'un Çilesi

1- الرّ “Elif, Lârn, Râ.”

فَ “İşte bunlar sana kitab-ı mübinin âyetleridir.”

“İşte bunlar” ifadesi sûrenin âyetlerine işarettir. Kitaptan murat da, sûredir.

Bu kitabın “mübîn” olması,

-Mu’cize oluşunun aşikarlığı,

-Manalarının açıklığı,

-Veya düşünen kimseye Allah katından olduğunu göstermesidir.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Yahudi âlimleri, müşriklerin önde gelenlerine “Muhammede sorun bakalım, Yakub âilesi Şam’dan Mısır’a niye göç etti, bir de Yusuf’un kıssasını sorun” demişlerdi. Onlar da sorunca sûre nâzil oldu. Bu da inen âyetlerin “mübîn” yani beyan edici olmasının bir cihetidir.

2- اِنَّا اَنْزَلْنَاهُ قُرْءَانًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ “Ola ki düşünüp akledersiniz diye, biz onu Arabça bir Kur’an olarak indirdik.”

Yani, onu sizin dilinizle Arabça bir Kur’an olarak indirdik, ta onu anlayasınız, manalarını ihata edersiniz.

Veya onu böyle indirmemiz, onda akıllarınızı kullanmanız ve onun bu kıssaları bilmeyen bir Zâttan (asm) gelmesinin bir mu’cize olduğunu, ancak vahiyile izah edileceğini bilmeniz içindir.

3- نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ اَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَا اَوْحَيْنَا اِلَيْكَ هَذَا الْقُرْآنَ “Biz bu Kur’ân’ı sana vahyettmekle, kıssaların en güzelini sana anlatıyoruz.”

İndirilen sûreye “Kur’an” denilmesi, aslında Kur’an kelimesinin hem Kur’anın tamamına, hem de bazısına kullanılan cins isim olmasındandır. Sonra tamamı için bir âlem, yani özel isim olmuştur.

Bu kıssanın en güzel bir anlatımla anlatılması,

-En bedî' üslûplarla olması,

-Hayret verici durumları, hikmetleri, ayetleri, ibretleri içine almasındandır.

Gerçek şu ki, sen daha önce bundan gafillerden idin.”

Sen daha önce bu kıssayı bilmiyordun, hatırına böyle bir şey gelmemişti, böyle bir olayı duymamıştın.

Ayet, bildirilen bu kıssanın vahiyle gelmesinin delilini ifade eder.

4- “Hani Yusuf babasına demişti:”

“Ba-” يَا أَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ **“Babacığım, ben rüyada onbir yıldız, güneş ve ay gördüm. Gördüm ki bana secde ediyorlar.”**

Sebeb-i Nüzûl

Şöyle rivayet edilir ki, bir Yahudi Hz. Peygamberin yanına gelip “Ya Muhammed, bana Hz. Yusuf’un gördüğü yıldızları haber ver” dedi. Hz. Peygamber sükût etti, bu arada Hz. Cebrail inip Hz. Peygambere bildirdi. Hz. Peygamber Yahudiye “Sana bunları söylesem Müslüman olur musun?” dedi. Yahudi “evet” deyince Hz. Peygamber on bir yıldız söyledi, Ay ve güneşin semadan inip O’na secde ettiklerini anlattı. Yahudi “Vallahi doğru, o bu yıldızları görmüştü” deyip tasdik etti.

Ayette güneş, ay ve yıldızların akıllı varlıklar şeklinde سَاجِدِينَ “Sacidin” olarak çoğul yapılması, akıllılara ait bir sıfatla vasfedilmelerindendir.

5- “Babası dedi:” قَالَ يَا بُنَيَّ لَا تَقْضُ رُءْيَاكَ عَلَىٰ إِخْوَتِكَ فَيَكِيدُوا لَكَ كَيْدًا **“Yavrucuğum, rüyayı kardeşlerine anlatma, sonra sana bir tuzak kurarlar.”**

Hz. Yakubun “yavrucuğum” deyişi, şefkatinin bir tezahürü olduğu gibi, Hz. Yusuf’un yaşının küçüklüğünden de olabilir. Çünkü Hz. Yusuf bu rüyayı gördüğünde oniki yaşındaydı.

Hz. Yakub, Yusuf’un rüyasından Allahın O’nu Peygamber olarak seçeceğini ve kardeşlerinin fevkinde kılacağını anladı, onların Yusufu kıskanmalarından ve O’na zarar vermelerinden korktu.

Rüya kelimesi görmek anlamındaki “rüyet” kelimesinden gelir, uyku-

da görülen için kullanılır. Hayalin ufkundan süzülen suretin hiss-i müşte-reke gelmesidir. Rüyaların bir kısmı sadık rüyalardır. **Sadık rüya**, ruhun bedenin tedbirinden bir fırsat bulup melekut âlemi ile iletişime geçmesiyle meydana gelir. Çünkü ruh ile melekût âlemi arasında birbirine uygunluk (tenasûp) vardır. Ve bu iletişimde ruh, orada hâsıl olan manalara uygun şeyleri tasavvur eder, şekillendirir. Sonra, insanın hayali ona münasip bir suretle bunu hikâye eder ve onu hiss-i müşterek gönderir. Hiss-i müşterek bunu bir görüntü olarak müşahede eder.

Sonra, şayet görülen şey, mana ile ancak külliyyet ve cüziyyette bir farklılık olacak şekilde şiddetli bir münasebet halindeyse, rüyanın tabire ihtiyacı olmaz, yoksa tabiri gerektirir.

“**Çünkü şeytan insan için apaçık bir düşmandır.**”

Şeytanın insana düşman olduğu gayet açıktır. Hz. Âdem ve Hz. Havva-ya ne yaptığı ortadadır. Dolayısıyla, kardeşlerini kandırma hususunda elinden geleni arkasına koymaz, onları hasede sevkeder, onları sonunda sana bir tuzak kuracak hâle getirir.

6- **“Ve işte bunun gibi, Rabbin seni seçecek.”**

Nasıl ki şeref, izzet ve kemâl-i nefse delâlet eden böyle bir rüya için seni seçti, onun gibi Rabbin seni nübûvvet ve saltanat, veya büyük işler için seçecek.

“**Ve sana te’vilü’l- ehadisten öğretecek.**”

Te’vilü’l-ehadis, rüya tabiridir. Çünkü rüyalar, şayet sadık rüya ise melek ilhamına, yalancı rüya ise nefis veya şeytan sözüne dayanır.

Te’vilü’l-ehadisten murat, Allahın kitaplarının, peygamberlerin sünnetlerinin, hikmet erbabının (hükemanın) sözlerinin inceliklerini te’vil de olabilir.

“Batıl” kelimesinin çoğulu “ebatıl” olması gibi, **ehadis** kelimesi, söz anlamındaki **hadîs** kelimesinin çoğuludur.

وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَعَلَىٰ آلِ يَعْقُوبَ كَمَا أَتَمَّهَا عَلَىٰ أَبَوَيْكَ مِنْ قَبْلِ إِبْرَاهِيمَ
“**Ve bundan önce ataların İbrahim’e ve İshak’a tamamladığı gibi, nimetini hem sana, hem de Âl-i Yakub’a tamamlayacaktır.**”

Nasıl ki anne – babana risalet ile nimetini tamamlamıştı, onun gibi pey-

gamberlik vererek veya ahiret nimeti yanında dünya nimeti de vererek sana olan nimetini tamamlayacak.

Âl-i Yakub'tan murat, Hz. Yakubun oğullarıdır. Hz. Yakub onların nübüvvetine, rüyadaki yıldızlardan istidlalde bulunmuş olabilir.

Veya bundan murat Hz. Yakub'un doğrudan oğulları olmayıp gelecek nesilleridir.

“Ataların İbrahim’e...”

Denildi ki: Bundan murat,

-Hz. İbrahim'in Allahın halili olması ve ateşten kurtarılması,

-Hz. İsmail'in kurban edilmekten kurtarılıp ona bedel büyük bir koç gönderilmesidir.

﴿إِنَّ رَبَّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾ **“Şüphesiz ki, Rabbin Alîm’dir – Hakîm’dir.”**

Şüphesiz Senin Rabbin kimin seçilmeye layık olduğunu bilir, her şeyi olması gerektiği şekilde hikmetle yapar.

7- **“Andolsun ki, Yusuf ve kardeşlerinin kıssasında sual edenlere ibret alacak âyetler vardır.”**

Şüphesiz, Hz. Yusuf ve kardeşlerinin kıssasında Allahın kudret ve hikmetinin delilleri vardır.

Veya bundan murat, Hz. Yusufun peygamberlik alâmetleri de olabilir.

Bu deliller ve alâmetler, onların kıssasından sual edenler içindir.

8- **“Hani demişlerdi ki: Biz güçlü kuvvetli bir topluluk olmamıza rağmen, Yusuf ve kardeşi babamıza bizden daha sevgili.”**

Burada Yusuf'un kardeşinden murat Bünyamin'dir. Toplam oniki kardeş idiler. Hz. Yusuf Bünyamin ile ana – baba bir kardeş iken, diğer onuyla baba itibarıyla kardeş idi.

“Biz güçlü kuvvetli bir topluluk olmamıza rağmen”

Hâlbuki biz güçlü kuvvetli bir topluluğuz, kendini idareden aciz bu iki küçüğe nisbetle seilmeye daha layıgız.

﴿إِنَّ أَبَانَا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ﴾ **“Doğrusu, babamız apaçık bir yanılğı içinde-dir.”**

Babamız daha aşağı olanı bize tercih etmekle veya sevgide adalet yapmamakla açıkça istikametten ayrılmıştır.

Rivayete göre Hz. Yakub, Yusufda gördüğü asalet alâmeti olan haller sebebiyle O'nu daha çok seviyordu. Kardeşleri de bundan dolayı O'nu kıskanıyorlardı. Böyle bir rüya görünce, Hz. Yakubun Yusuf'a olan muhabbeti daha da arttı. Öyle ki bunu izhardan kendini alamıyordu. Bu da, kardeşlerinin Yusuf'a olan hasedini daha da artırdı, O'na saldırmaya varıncaya kadar işi ileri götürdüler.

9- **“اَقْتُلُوا يُوسُفَ أَوْ اطْرَحُوهُ أَرْضًا يَخْلُ لَكُمْ وَجْهُ أَبِيكُمْ”** **“YusuFu öldürün ya da bir yere atın ki, babanızın teveccühü yalnız size kalsın.”**

İçlerinden biri “YusuFu öldürmeyin” demişti. Diğerleri ise öldürülmesinde ittifak ettiler.

Böylece babanızın yüzü size döner, her şeyiyle size yönelir, sizden başkasına iltifat etmez, O'nun muhabbetinde kimse size ortak olamaz.

“وَتَكُونُوا مِنْ بَعْدِهِ قَوْمًا صَالِحِينَ” **“Ondan sonra yine salih kimseler olursunuz.”**

“Ondan sonra” ifadesi

- Yusuftan sonra,
- Onun işini bitirdikten sonra,
- Onu öldürmek veya bir yere atmak işinden sonra manalarını ifade edebilir.

“Salih kimseler olursunuz.”

Bu ifade,

- “Yaptığınız cinayetten sonra Allaha tevbe edersiniz.
- Hazırlayacağınız bir senaryoyla babanızla aranızı düzeltirsiniz.
- Dünyevî işlerinizi düzeltirsiniz. Çünkü babanız size yönelince dünya işleriniz de muntazam olur” manalarına işaret edebilir.

10- **“قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ لَا تَقْتُلُوا يُوسُفَ”** **“İçlerinden biri şöyle dedi: “YusuFu öldürmeyin.”**

“Onu bir kuyunun dibine atın.” وَالْقَوْهَ فِي غِيَابَتِ الْجُبِّ

Çünkü öldürmek çok büyük bir vebaldir.

“يَلْتَقِطُهُ بَعْضُ السَّيَّارَةِ” **“Bir kafilé onu bulup alsın.”**

Arzda seyr u seyahat edenlerden bazısı Onu alsın.

“Eğer yapacaksınız (böyle yapın).”

Benim dediğimi yapacaksınız veya O’nunla babasının arasını mutlaka ayıracaksanız böyle yapın.

11- **Dediler ki: Ey babamız! Sen bize Yusuf için neden güvenmiyorsun?”**

“Hâlbuki biz onun iyiliğini istiyoruz.”

“Biz O’na şefkat gösteririz. O’nun hayrını isteriz.”

Böyle diyerek, kendilerinin Yusufu kıskanmasından dolayı babalarının onlara karşı korumak istemesi fikrinden vazgeçirmek istediler,

12- **“Yarın onu bizimle beraber gönder de gezsin, oynasın.”**

“Biz onu kesinlikle koruruz.”

Onun başına bir iş gelmesinden koruruz.

13- **Babaları dedi: “Onu götürmeniz beni üzer.”**

Ayrılığının bana zor gelmesinden ve O’nsuz olmaya sabredemediğimden, O’nu götürmeniz beni üzer.

14- **“Siz habersizken Onu kurt yemesinden korkarım.”**

Siz yeme içmeyle ve oyunla uğraşırken veya ihmalinizden dolayı onu kurt yemesinden korkarım.

Çünkü, o civarda kurtlar vardı.

Denildi ki: Hz. Yakub rüyasında kurdun Yusufu saldırdığını, kendisinin de O’nu korumaya çalıştığını görmüştü.

14- **Dediler ki: “Valla-hi biz böyle güçlü kuvvetli bir topluluk iken onu kurt yerse, o zaman biz kesinlikle hüsrana uğrayanlardan oluruz.”**

15- **“Nihayet kar-**

deşleri, On'u alıp götürdüler ve kuyunun dibine bırakmaya karar verdiler."

Bu kuyunun

-Beyt-i Makdis kuyusu,

-Ürdün diyarı kuyusu,

-Mısır ve Medyen arasında bir kuyu,

-Veya Makam-ı Yakuba üç fersah mesafede bir kuyu olduğu şeklinde farklı beyanlar vardır.

İşte, bu şekilde Onu kuyuya bırakmakta ittifak edince, O'na yaptıkları ezayı yaptılar. Rivayete göre O'nu sahraya götürünce eziyet etmeye, dövmeye başladılar. Hatta neredeyse öldüreceklerdi. Yusuf feryat ediyor, yardım istiyordu. Yehuza dedi: "Onu öldürmeyeceğinize dair bana söz vermediniz mi?" Bu söz üzerine O'nu kuyuya götürdüler, aşağıya sarkıttılar, O da kuyunun kenarına tutundu. Onlar da ellerini bağladılar, üzerine kan bulaştırmak ve bu şekilde babalarını kandırmak için gömleğini soydular. Yusuf, onlara şöyle dedi: "Kardeşlerim, gömleğimi bana geri verin, onunla kendimi örterim." Dediler: "Çağır da onbir yıldız, ay ve güneş seni giydirsinler, seni yalnızlıktan kurtarsınlar." Onu kuyunun yarısına kadar sarkıttılar, ardından bıraktılar. Kuyunun içinde su vardı, Yusuf suya düştü. Sonra kuyu içinde bir kayaya yöneldi, üzerine çıkıp ağlamaya başladı. O sırada Cebrail geldi, kendisine kurtulacağını ilhamen bildirdi.

Rivayete göre o sırada onyediyi yaşıyordu.

Denildi ki: Yaşı bülüğa yakın idi, Hz. Yahya ve Hz. İsa'ya küçükken vahyedilmesi gibi, O'na da küçükken vahiy geldi.

Anlatılır ki, Hz. İbrahim ateşe atılırken elbisesi çıkarılmış idi, Cebrail (as) O'na cennet ipeğinden bir gömlek getirip giydirdi. Daha sonra Hz. İbrahim bu gömleği oğlu İshaka, o da oğlu Yakuba verdi. Hz. Yakub da bunu Temime'de Yusuf için hazırlamıştı. İşte Hz. Cebrail bu gömleği çıkarıp Yusufu giydirdi.

“Biz ona şöyle vahyettik: Hiç şüphesiz onlar farkında olmadıkları bir sırada, sen onlara bu yaptıklarını haber vereceksin.”

Onlar Senin Yusuf olduğunun farkında olmadıkları bir zamanda, bu yaptıklarını onlara haber vereceksin.

Onların Yusufu tanımamaları,

-O vakit geldiğinde Hz. Yusufun şanının yüceliği ve onların vehimlerinden çok uzak olmasından,

-Ayrıca aradan uzun zaman geçmesi sebebiyle simasında meydana gelen değişiklikler sebebiyledir.

Ayette anlatılan durum, yıllar sonra Hz. Yusufun huzuruna vardıklarında onlar kendisini tanımadığı hâlde onları tanıması üzerine söyleyeceklerine işarettir.¹

Hz. Cebraîlin Hz. Yusufun akıbeti ile ilgili bu müjdesinde hem kendisine bir ünsiyet vermek, hem de gönlünü ferahlatmak vardır.

Ayete şöyle de mana verilebilir: “Onlar fark etmedikleri halde, biz Yusufu vahyettik, kimsesizlik ve çaresizliğine karşı ünsiyet bahsettik.”

16- **وَجَاؤُاْ اَبَاهُمْ عِشَاءَ يَبْكُوْنَ** “Ve akşam, ağlayarak babalarına geldiler.”

Yalandan ağlayarak babalarının yanına vardılar. Onların ağlamasını işitince korktu, “Yavrularım, ne oldu? Yusuf nerede?” dedi.

17- **قَالُوْا يَا اَبَا نَا اِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَقِيْ** “Dediler: “Ey babamız! Biz gittik, aramızda yarış yapıyorduk.”

وَتَرَكْنَا يُوسُفَ عِنْدَ مَتَاعِنَا فَاَكَلَهُ الذِّئْبُ “Yusufu da eşyamızın yanına bırakmıştık, kurt onu yedi.”

وَمَا اَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَّنَا وَلَوْ كُنَّا صَادِقِيْنَ “Biz doğru da söylesek, sen bize inanacak değilsin.”

Bize su-i zannından ve Yusufu aşırı sevginden dolayı doğru da söylesek bize inanmayacaksın.

18- **وَجَاؤُاْ عَلٰى قَمِيْصِهٖ بِدَمٍ كَذِبٍ** “Bir de gömleğinin üzerinde yalandan bir kan getirmişlerdi.”

قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ اَنْفُسُكُمْ اَمْرًا “Babaları dedi: Hayır, nefisleriniz sizi aldatıp böyle bir iş yaptırmış.”

Rivayete göre Yusufu ilgili haberi duyunca O’nun gömleğini istedi. Onu aldı, yüzüne sürdü, ağladı. Öyle ki yüzü gömleğin kanıyla boyandı. Sonra da şöyle dedi: “Ben ömrümde bugünkü gibi halim bir kurt görmedim. Oğ-

¹ Bu durum, bu sûrenin 89. ayetinde ve devamında anlatılır.

lumu yemiş, ama gömleğini parçalamamış!” Onların yalan söylediklerini anlayıp onlara şöyle dedi:

“فَصَبِّرْ جَمِيلٌ” **“Artık bana düşen, bir sabr-ı cemildir.”**

“Artık bana düşen, güzel bir sabırdır.”

“Güzel bir sabırda bulunmak, en güzelidir.”

Hadiste **sabr-ı cemil** şöyle açıklanır: “Sabr-ı cemil, kendisinde halka karşı bir sızlanma olmayan sabırdır.”

“وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَى مَا تَصِفُونَ” **“Bu anlattıklarınıza karşılık yardımına sığınılacak olan ancak Allah’tır.”**

19- “وَجَاءَتْ سَيَّارَةٌ فَأَرْسَلُوا وَارِدَهُمْ” **“Daha sonra bir kfile geldi, suçularını gönderdiler.”**

Bu kervan, Medyen’den Mısır’a doğru gidiyordu. Kuyuya yakın bir yere konaklamışlardı. Oraya gelmeleri, Hz. Yusuf’un kuyuya atılmasından üç gün sonraydı.

“فَإِذْ لَوْهٌ” **“O da vardı, kovasını kuyuya saldı.”**

Su doldurmak için kuyuya kovayı bıraktığında Yusuf kovaya tutundu.

“قَالَ يَا بُشْرَىٰ هَذَا غُلَامٌ” **“Hey, müjde! Bu bir çocuk!” dedi.”**

Adam Yusufu görünce “Müjde! Bu bir çocuk!” diye bağırdı.

Bunu kendi kendine söyleyebileceği gibi, kavmine vardığında söylemiş de olabilir.

Denildi ki: Büşra (müjde), bu kişinin efendisinin adı idi. Yusufu kuyudan çıkarmak için yardım talebinde bulunarak ona böyle seslendi.

“وَأَسْرَوْهُ بِضَاعَةً” **“Ve onu satılık bir mal olarak gizlediler.”**

“Onu ticarî bir eşya olarak gizlediler.” Bunu yapan suçu ve arkadaşları idi, kervandaki diğer kimselerden gizlediler.

Denildi ki: Durumunu gizlediler ve yol arkadaşlarına şöyle dediler: “Su civarında yaşayanlar, kendileri namına Mısırda Onu satmamız için bize verdiler.”

Denilki ki: Zamir, Yusuf’un kardeşlerinedir. Şöyle ki: Yahuza, her gün Yusuf’un yanına yemek getirirdi. O gün geldiğinde O’nu kuyuda bulamadı.

Bunun üzerine biraderlerine haber verdi. Onlar da kervana geldiler ve “bu bizim kölemiz, bizden kaçtı, onu bizden satın alır mısınız?” dediler.

Yusuf ise öldürmelerinden korkarak bir şey demedi.

وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِمَا يَعْمَلُونَ “Allah ise onların ne yaptıklarını bilendir.”

Onların sırları, Yusufun kardeşlerinin babalarına ve kardeşlerine yaptıkları Allaha gizli değildir.

وَشَرَّوْهُ بِثَمَنٍ بَخْسٍ دَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍ-20 “Ve onu düşük bir değerle birkaç dirheme sattılar.”

Üstteki anlatıma göre Yusufu satanlar kervandakiler veya kardeşleri olabilir.

وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الرَّاهِدِينَ “Zaten Ona karşı rağbetsiz idiler.”

Zamir, Yusufun kardeşlerine raci olursa, niçin onu yok bahasına sattıkları zâten bellidir. Şayet zamir kervandakilere raci olursa, şöyle açıklanır: Onlar, Yusufu bulmuşlardı. Bulan kimse, bir şeye kendi öz malı gibi önem vermez gevşek davranır. Ayrıca sahibinin çıkıp geri almasından korkar. Böyle olunca bir an önce satmak ister.

Kadınla İmtihan

21- وَقَالَ الَّذِي اشْتَرَاهُ مِنْ مِصْرَ لَامْرَأَتِهِ أَكْرِمِي مَثْوَاهُ “Onu satın alan Mısırlı, eşine dedi ki: “Buna güzel bak.”

Bu kimse Mısır hazine bakanı idi. O devirde Mısır hükümdarı Amalika kavminden Reyyan Bin Velid idi. Yusufu alan Mısır azizi O’na tam güven-di, Hz. Yusuf hayatta iken öldü.

Bazıları “**Andolsun, daha önce de Yûsuf size beyyinelerle gelmişti.**” (Mü’min, 34) ayetiyle delil getirerek, o zamanki Mısır hükümdarının Hz. Musa dönemindekiyle aynı kişi olduğunu, dört yüz sene yaşadığını söylemişlerse de bu doğru değildir. Meşhur olan, Hz. Musa dönemindeki Firavunun Hz. Yusuf dönemindeki hükümdarın neslinden olmasıdır. Delil getirdikleri ayet, ecdadın hallerini evlâda söylemek kabilindendir.²

Rivayete göre, Azîz, Hz. Yusufu onyediyi yaşında iken satın almıştı. Yusuf, onun evinde onüç yıl kaldı. Mısır hükümdarı Reyyan O’nu otuzüç yaşında iken vezir yaptı, yüz yirmi yaşında da vefat etti.

عَسَىٰ أَنْ يَنْفَعَتَا أَوْ نَنْتَفِذَهُ وَلَدًا “Bize faydalı olabilir, ya da evlat ediniriz.”

Azîzin hanımının ismi Râil veya Züleyha’dır.

Azîzin çocuğu olmuyordu.

Hanımına böyle demesi, Yusuf’ta gördüğü olgunluk alâmetlerindendi.

Denilir ki: İnsanların en ferasetli olanları üç kimsedir:

1-Mısır Azizi.

2-Hz. Musa hakkında babasına “**Babacığım, onu ücretle tut. Çünkü ücretle tuttuklarının en hayırlısı, güçlü ve güvenilir olan bu adam olacaktır.**” diyen Hz. Şuayb’ın kızı (Kasas, 26).

3-Kendisinden sonra halife olarak Hz. Ömer’in seçilmesini isteyen Hz. Ebubekir.³

² Yani, Hz. Musa döneminde saray içinde Hz. Musaya iman eden kimsenin Kur’anda yer alan bu ifadesi “Hani daha önce de apaçık delillerle Hz. Yusuf sizin ecdadınıza gelip anlatmıştı” manasınadır.

³ İnsanlar içinde elbette nice feraset sahibi kimseler gelip geçmişlerdir. Burada

٥ وَكَذَلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ
yerleştirdik.”

Azizin kalbinde O'nun muhabbetini yerleştirdiğimiz gibi veya O'nu kurtarıp Azizi kendisine şefkatli kıldığımız gibi, yeryüzünde O'nu yerleştirdik.

٦ وَلِنُعَلِّمَهُ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ
böyle yaptık.”

Yusufu böyle yerleştirmemiz, arzda adaletle tasarrufta bulunması ve ehadisın te'vilini kendisine öğretmemiz içindi.

Ehadisin te'vili,

-Allahın kitaplarının manalarını, O'nun hükümlerini bilip uygulamak,

-Veya rüya tabirleridir. Çünkü kıtlık yıllarıyla ilgili rüya örneğinde olduğu gibi, bazı rüyalar ilerde olacak durumlara tenbihte bulunmaktadır. Bunların önceden bilinmesiyle, bir derece bazı tedbirler almak mümkündür.

وَاللَّهُ غَالِبٌ عَلَى أَمْرِهِ
“Allah emrinde galiptir.”

Allahın dilediği şeye karşı, onu geri çevirecek, ona muhalefet edecek bir şey yoktur.

Veya bundan murat, Hz. Yusuf'a alâkalı ilâhî iradedir. Yusufun kardeşleri onunla ilgili bir şey dilemişlerdi. Allah da başka türlü murat etti. Neticede Allah ne murat etmişse o oldu.

وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ
“Fakat insanların çoğu bunu bilmezler.”

Lakin insanların çoğu bütün emrin O'nun elinde olduğunu bilmezler.

Veya O'nun latif sanatlarını, gizli lütuflarını bilmezler.

22- وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا
disine hüküm ve ilim verdik.”

Bundan murat otuz-kırk yaş arasıdır.

Denildi ki: Bundan murat, bülüğdan başlayarak gençlik dönemidir.

Ayette **hükümden murat** hikmet, yani amelle teyit edilen ilimdir.

Veya bundan murat insanlar arasında hükmetmek de olabilir.

İlimden murat ise, ehâdisin te'vilidir.

وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ “İşte biz, muhsin olanları böyle mükafatlandırırız.”

Ayette, Allahu Teâlânın O'na bunları vermesinin, işini güzel yapması, daha küçüklüğünde bile amelinin düzgün olması sebebiyle olduğuna bir tenbih vardır.

23- وَرَاوَدْنَاهُ الْبَتَّى هُوَ فِي بَيْتِهَا عَنْ نَفْسِهِ وَغَلَقَتِ الْأَبْوَابَ “Ve derken, evinde bulunduğu hanım, onun nefsinden murad alıp yararlanmak istedi ve kapıları sımsıkı kilitledi.”

Kapıların yedi tane olduğu söylenir. Ayette fiilin şeddeli gelmesi, çokluk ifade edebileceği gibi, sıkı sıkıya kapamayı da anlatabilir.

وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ “Ve “Haydi gel!” dedi.”

“Heyte lek” ifadesi, “haydi bana gel”, “Sana müheyyayım” gibi anlamlar taşır.

يُوسُفُ دَعَا اللَّهَ “Yusuf dedi: Allah’a sığınırım!”

24- إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ “Muhakkak ki, o (kocan), benim rabbim, bana çok güzel baktı.”

“Muhakkak ki, o benim rabbim” ifadesinden murat, Azizdir.

“O bana güzel baktı. Sana, “buna güzel bak” diye tenbihte bulundu. Bütün bunların karşılığı, hanımı hususunda kendisine ihanet etmem mi olmalı?”

Denildi ki: Zamir Allaha râcidir. Yani, “O benim yaratıcımdır, Azîzin kalbini bana yöneltmekle beni iyi bir konuma getirdi. Dolayısıyla, ben Rab-bime isyan etmem.”

25- إِنَّهُ لَا يَفْلَحُ الظَّالِمُونَ “Doğrusu zalimler hiç iflah olmazlar.”

İyiliğe kötülükle karşılık veren zâlim kimseler iflah olmazlar.

Denildi ki: “Zalimler”den murat zina işleyenlerdir. Çünkü zina, hem zina edilene, hem de onun ailesine karşı bir zulümdür.

26- وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهِ وَهَمَّ بِهَا “Kadın ona niyetlendi, O da kadına niyetlendi.”

Hız. Yusufun niyetlenmesinden murat, fitrî meyil ve şehvetin yönelmesi-

dir, yoksa iradî olarak zinayı kastetmesi değildir. Bu şekildeki fitrî meyilden insan mükellef olmaz. Hatta bu meylin harekete geçmesinden sonra kendini zaptedebilen kimse, Allah tarafından övülmeye ve mükâfatlandırılmaya layıktır.

Veya Hz. Yusufun niyetlenmesinden murat, “Allah’tan korkmasam onu öldürürdüm” ifadesinde olduğu gibi, “neredeyse niyetlenecekti” anlamını ifade eder.

لَوْلَا أَن رَأَى بُرْهَانَ رَبِّهِ “Şayet Rabbinin bürhanını görmeseydi...”

Bu ifade, yeni bir cümledir. “Rabbinin bürhanını görmeseydi, O da niyetlenirdi” şeklinde evveline ait mana verilmesi caiz değildir. Bu ifadenin cevabı, ona delâlet eden mahzûf bir cümledir.

“Rabbinin hürhanı” hakkında değişik açıklamalar vardır:

1-Hz. Cebraili gördü.

2-Parmaklarını ısıtır vaziyette Hz. Yakub kendisine temessül etti.

3-Azîzi gördü.

4-Kendisine şöyle nida edildi: “Ey Yusuf! Sen peygamberler içinde yazılısın, ama sefih kimselerin yaptığını yapıyorsun!”

كَذَلِكَ لِنُضْرِبَ عَنْهُ الشُّوْءَ وَالْفَحْشَاءَ “Ondan fenalığı ve fuhşu uzak tutalım diye böyle yaptık.”

Ona bu şekilde bürhan göstermemiz, efendisine hıyanet kötülüğünden ve zinadan O’nu korumak içindi.

إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ “Çünkü o, bizim muhlas kullarımızdandı.”

O, Allaha taat için seçtiğimiz kullarımızdan idi.

25-وَاسْتَبَقَا الْبَابَ “İkisi de kapıya koştular.”

Yusuf ondan kaçtı, çıkmak için kapıya yöneldi, o da çıkmasına engel olmak için peşinden koştu.

وَقَدَّتْ قَمِيصَهُ مِنْ دُبُرٍ “Kadın, onun gömleğini arkadan yırttı.”

وَالْفَتَا سَيِّدَهَا لَدَا الْبَابِ “Ve kapının yanında hanımın efendisiyle karşı karşıya geldiler.”

كَادَتْ مَا جَزَاءُ مَنْ أَرَادَ بِأَهْلِكَ شَوْءًا إِلَّا أَنْ يُسَجَّنَ أَوْ عَذَابَ أَلِيمٍ “Kadın

dedi: Eşine fenalık yapmak isteyenin cezası, zindana atılmaktan veya elem verici bir azaba uğratılmaktan başka ne olabilir?”

Böyle diyerek kendisinin Yusuf'tan kaçtığı zannettirip kocası nazarında ithamdan kurtulmak istedi.

26- قَالَ هِيَ رَاوَدْتَنِي عَنْ نَفْسِي “Yusuf dedi: O benden yararlanmak istedi.”

Hız. Yusufun böyle demesi, kadının onu karşı karşıya bıraktığı zindan veya elem verici azaptan kurtulmak içindi. Yoksa, kadın yalan söylemese, o böyle demezdi.

“Kadının akrabasından biri şöyle şahitlik etti:” وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِّنْ أَهْلِهَا

Bu şahidin kimliği hakkında “Züleyhanın amca oğlu”-veya “beşikte bir bebek olan dayı oğlu” şeklinde farklı açıklamalar vardır:

Hız. Peygamberden şöyle nakledilir: “Dört kişi, henüz bebekken konuştu:

1-Firavunun tarakçısının oğlu.⁴

2-Hız. Yusuf'un masumiyetine şahadet eden çocuk.

3-Cüreyc'in arkadaşı.⁵

⁴ Firavun hanedanından olan Hızkıl ve zevcesi, imanını gizleyen mü'minlerdendi. Bunlar, iman ettiklerini açıkladıklarında ise idam edildi. Hızkıl'ın zevcesi, Firavunun kızlarından birinin tarakçısı idi. Bir gün Firavunun kızının saçını tararken tarak elinden düşünce “Bismillah” dedi. Kız onun iman ettiğini anladı ve durumu babasına haber verdi. Firavun onu yanına çağırdı ve ona “Senin Rabbin kim?” diye sordu. O “Benim de Rabbin, senin de Rabbin Allah'tır” dedi. Firavun buna öfkelenildi ve tandırda ateşin yakılmasını, kadının çocuklarıyla beraber ateşe atılmasını emretti. Sonra oğullarını birer birer ateşe attırdı. Son oğlu, süt emen bir bebek idi. Bebek annesine “Anneciğim sabret! Çünkü sen hak üzeresin” dedi. Derken annesi bebeğiyle birlikte ateşe atıldı.

⁵ Cüreyc, kendisine ait bir manastırda inzivaya çekilip ibadet eden rahip bir kimse idi. Manastırının altında barınan bir sığır çobanı vardı. Köy halkından bir kadın da, bu çobana gider gelirdi. Bir gün, Cüreyc namaz kılarırken annesi gelip: “Ey Cüreyc!” diye ona seslendi. Cüreyc namazda olduğu için cevap vermedi. Annesi aynı şekilde üç defa seslendi, o ise cevap vermedi. Bunun üzerine annesi ona beddua ederek şöyle dedi: “Ey Cüreyc! Fahişelerin yüzüne bakmadıkça, Allah senin canını almasın.”

Bir müddet sonra sığır çobanına gidip gelmekte olan o kadın, çobandan hamile kaldı. Gayr-ı meşru doğurduğu çocukla hükümdara getirildi. Hükümdar “Bu çocuk kimden?” diye sordu. Kadın: “Cüreyc'den,” dedi.

4-Hz. İsa.⁶

Allahu Teâlâ'nın, Züleyhanın ailesinden birine şahitlik yaptırması, onun ilzam edilmesi içindir.

“Eğer gömleği **İN** KAN قَمِيصُهُ قَدْ مِنْ قُبْلِ فَصَدَقَتْ وَهُوَ مِنَ الْكَاذِبِينَ önden yırtılmış ise kadın doğru söylemiştir, **O** (Yusuf) ise yalancılardandır.”

Çünkü böyle bir durumda kendini korumak isterken gömleği önden yırttığı anlaşılır.

27- **وَإِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قَدْ مِنْ دُبُرٍ فَكَذَبَتْ وَهُوَ مِنَ الصَّادِقِينَ** “Eğer gömleği arkadan yırtılmış ise kadın yalan söylemiştir, **O** ise doğru söyleyenlerdendir.”

Çünkü böyle bir durumda, Züleyhanın O'nun peşinden gittiği ve elbisini arkadan çekip yırttığı anlaşılır.

28- **فَلَمَّا رَأَى قَمِيصَهُ قَدْ مِنْ دُبُرٍ قَالَ** “Gömleğin arkadan yırtılmış olduğunu görünce şöyle dedi:”

إِنَّهُ مِنْ كَيْدِكُنَّ “Bu iş, siz kadınların tuzağındandır.”

Yani, hem suçlu olup hem de masum rolü ile “eşine fenalık yapmak isteyeninin cezası nedir?” demek, siz kadınların hilesindendir.

إِنْ كَيْدَكُنَّ عَظِيمٌ “Gerçekten de sizin tuzağınız çok büyüktür.”

Burada hitap Züleyhaya veya emsali kadınlardır. Bütün kadınlara yönelik de olabilir.

Kadınların hilesinin çok büyük olması şundandır:

Hükümdar “Manastırını yıkın ve onu bana getirin,” dedi.

Bunun üzerine manastırını yıktılar, kendisini de boynuna ip bağlayarak mahkemeye getirdiler. Hükümdar, fahişe kadını gösterip “bu kadın, bebeğin senden olduğunu iddia ediyor” dedi. Cüreyc, bebeğe dönüp sordu: “Senin baban kim?” Çocuk: “Sığırcı çobanı,” dedi.

Cüreycin masumiyeti anlaşıncı, hükümdar “Senin manastırını altından yapa-
lım mı?” dedi. Ama Cüreyc kabul etmedi. Hükümdar “Gümüşten yapa-
lım mı?” dedi Cüreyc yine kabul etmedi. “Onu eskiden olduğu gibi yapın” dedi.

⁶ Hz. İsanın konuşması, Meryem sûresi 27- 33. ayetlerde anlatılır.

- Kadınların hilesi daha latif, kalbi daha ziyade çelicidir, nefse daha çok tesir eder.

-Ayrıca kadınlar yüz yüze erkekleri kandırmaya çalışırlar, şeytan ise vesvese vererek aldatmaya çalışır.

29- **يُوسُفُ أَغْرِضْ عَنْ هَذَا “Yusuf! Sakın sen bundan bahsetme!**

Yani, bunu gizle, kimseye söyleme.

وَاسْتَغْفِرِي لِذَنْبِكِ “(Züleyha!) Sen de günahından dolayı istiğfar et.”

“Çünkü sen gerçekten günahkarlardan oldun.”

30- **وَقَالَ نِسْوَةٌ فِي الْمَدِينَةِ “Şehirde bazı kadınlar şöyle dediler:”**

امْرَأَتِ الْعَزِيزِ تُرَاوِدُ فَتَاهَا عَنْ نَفْسِهِ **“Azizin hanımı, delikanlısından murad almaya kalkmış.”**

Kadınlar hikayeyi Mısırda yaydılar.

فَذِ شَغَفَهَا حُبًّا **“Onun sevdası yüreğine işlemiş.”**

Onun sevgisi gönlünün en derinlerine varmış,

إِنَّا لَنَرِيهَا فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ **”Doğrusu biz onu (Züleyha’yı) apaçık bir dalalette görüyoruz.”**

Biz onu, istikametten ayrılmış, doğru olandan uzaklaşmış biri olarak görüyoruz.

31- **فَلَمَّا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ أَرْسَلَتْ إِلَيْهِنَّ **“Azizin hanımı onların mekrini işitince, onlara davetçi gönderdi.”****

Züleyha, şehirdeki kadınların kendi gıyabında böyle ileri geri konuşmalarını işitince, onları saraya davet etti.

Ayette, kadınların yaptıklarından “mekr” yani tuzak olarak bahsedilmesi şu cihetlerden olabilir:

-Çünkü onlar bu tür konuşmaları tuzak kuran kimsenin gizliden işler çevirmesi gibi yapmışlardı.

-Veya Züleyha onlara bu sırrını gizli tutmaları kaydıyla söylemişti, ama onlar bunu ifşa ettiler.

وَأَعَدَّتْ لَهُنَّ مَثَكًا **“Ve onlara mükellef bir sofraya hazırladı.”**

وَأَتَتْ كُلَّ وَاحِدَةٍ مِنْهُنَّ سِكِّينًا “Onlardan her birine bir bıçak verdi.”

Ta ki, ellerinde bıçaklar olduğu halde yerlerine otursunlar. Yusuf onlara çıktığında şaşırıp kalsınlar. Kendilerinden geçip ellerini kessinler. Bu da Züleyhaya delil olsun, bununla onları ilzam etsin.

Şöyle bir mana da olabilir: Züleyha kırk kadın çağırmıştı. Yusufu onların yanına çağırdığında kırk eli bıçaklı kadının arasında Yusuf korkacak, Züleyhanın mekrini anlayacaktı.

Züleyhanın bu daveti, doğrudan bir ziyafet daveti de olabilir. O zamanın sosyetesini yaslanarak yiyip içtiklerinden ayette böyle ifade edilmiştir.⁷ İslâm'da ise, böyle yaslanarak yiyip içilmesi yasaklanmıştır.

وَقَالَتْ اخْرُجْ عَلَيْنَهُنَّ “Ve “çık karşılarına” dedi.”

فَلَمَّا رَأَيْنَهُ أَكْبَرْنَهُ “Onu gördüklerinde, gözlerinde çok büyüttüler.”

Hz. Peygamber şöyle buyurur: “Miraç gecesinde Hz. Yusufu gördüm. Ayn ondördü gibi idi.”

Denildi ki: Yusufun yüzünün parlıtısı duvarlarda görülürdü.

وَقَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ “Ve (şaşkınlıkla) ellerini kestiler.”

Onu gördüklerinde, aşırı heyecandan bıçaklarla ellerini kestiler.

وَقُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا هَذَا بَشَرًا “Dediler ki: Hâşâ! Allah için, bu bir insan değil.”

“Haşa lillah” ifadesi Allahu Teâlâyı acz sıfatlarından tenzih etmektir ve böyle bir şeyi yaratmasından dolayı hayretini bildirmektir.⁸

إِنْ هَذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ “Bu, olsa olsa ancak yüce bir melektir.”

Çünkü böyle bir cemâl, insan için alışılmış bir şey değil.

Çünkü; parlak bir cemâl, yüksek bir kemâl ve tam bir masumiyet meleklerin özelliklerindendir.

Veya O’nun cemâli, insan cemâlinin fevkindedir. O güzelliğin daha fevkinde ancak melek olabilir.

⁷ Ayette geçen “müttekee” kelimesi, “yaslanıp oturacak yer” anlamına da gelir. Yapılan açıklama, bu manaya göredir.

⁸ Bu Türkçemizde daha çok “Aman Allahım!” şeklinde de ifade edilir.

32- **“Dedi: Gördünüz, beni hakkında kınadığınız kimse, işte bu!”**

Daha önce hakkıyla tasavvur edemediğiniz ve bu yüzden de kendisiyle adımın çıkmasından dolayı beni kınadığınız Ken'anlı köle işte bu kişi! Şayet daha önce O'nu görebilseydiniz benim yaptığuma hak verirdiniz.

Andolsun, ben bunun nefsinden yararlanmak istedim de o, namuslu davrandı.”

“Ve yemin ederim ki, emrimi yerine getirmezse, muhakkak zindana atılacak ve kesinlikle zelillerden olacaktır.”

Böylece Züleyha, Yusuf ile başından geçenleri ikrar etti. Bunu ikrarı, onların kendisini mazur görüp de yardımcı olmaları ümidiyle idi.

33- **“Yusuf dedi: Ya Rabbi! Zindan, bunların beni davet ettikleri şeyden bana daha sevimlidir.”**

Her ne kadar nefis onların davet ettiklerini arzulasa ve zindandan hoşlanmasa da, ben zindanı tercih ediyorum.

“Bunların beni davet ettikleri” ifadesini kullanması, kadınların Hz. Yusufu Züleyhaya muhalefetten korkutmaları ve itaat etmesini teşvik etmelerindendir.

Veya kendilerine davet etmiş olmaları da muhtemeldir.

Denildi ki: Hz. Yusufun zindanla mübtela kılınması, bunu telaffuz etmesi yüzündendir. Daha evlâ olanı Allaha afiyet istemesiydi. Bundan dolayıdır ki, Hz. Peygamber (asm) belâ karşısında Allaha sabır isteyen kimseye “afiyet iste” diye uyarıda bulunmuştur.

“Eğer bu kadınların tuzaklarını benden uzak tutmazsan, ben onlara meyledirim.”

Şayet ismet üzere sebat verip de zindanı bana sevdirmez, bana diğerinden daha güzel göstermezsen fitrî olarak ve şehvetimin muktezası üzere onlara meyledirim.

“Ve cahillerden olurum.”

Onların beni davet ettikleri şeyi yapmakla sefih – cahil kimselerden olurum. Çünkü hikmet sahibi kimse, çirkin iş yapmaz.

Veya o takdirde aslında bildiği hâlde sanki bilmiyormuş gibi hareket edenlerden olurum. Çünkü böyle kimseler, bilmeyen kimselerle eşit olurlar.

34- فَاسْتَجَابَ لَهُ رَبُّهُ “Rabbi de onun duasını kabul buyurdu.”

كَادِنَلَارِنِ تِزَاكَلَارِنِ اُونَدَانِ بَئَرَارَافِ اَئْتِ.” فَصَّرَفَ عَنْهُ كَيْدَهُنَّ

O’na iffetli kalma hususunda sebat verdi. Böylece zindanın meşakkatini çekmeye nefsini ikna etti. O çileli zindanı, isyanı tazammun eden geçici lezzetlere tercih etti.

إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ “Şüphesiz O, Semi’ – Alîmdir.”

O Allah **Semi’dir**, kendisine iltica edenlerin duasını işitir. **Alîm’dir**, onların hâllerini ve maslahatlarına uygun olanın ne olduğunu bilir.

35- ثُمَّ بَدَأَ لَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا رَأَوُا الْآيَاتِ لَيْسَجُنَّهُ حَتَّى جِينِ- gördükleri halde, sonra yine de Yusuf’u bir süre için zindana atma düşüncesi onlarda ağır bastı.”

Sonra Azîz ve ailesi, Hz. Yusufun suçsuzluğuna delâlet eden,

-Çocuğun şehâdeti,

-Gömleğinin arkadan yırtılması,

-Kadınların ellerini kesmeleri,

-Hz. Yusufun kendini onlara kaptırmaması gibi şahitleri görmelerine rağmen, bir süre O’nu hapsedmeyi uygun gördüler.

Böyle bir karar almaları, Züleyhanın kocasını buna ikna etmesi, “bir süre hapsedelim, bakalım durum ne olacak” şeklinde kandırması sonucu oldu.

Veya bu kararı almaları, insanların onu suçlu sanmaları içindi. Hz. Yusuf zindanda yedi yıl kaldı.

Zindan Günleri

36- وَدَخَلَ مَعَهُ السِّجْنَ فَتَيَانٍ “Ve zindana onunla birlikte iki delikanlı girdi.”

Hız. Yusuf zindana atıldığında, hükümdarın şarapçısı ve ekmekçisi de “hükümdarı zehirlemek istiyorlar” gerekçesiyle zindana gönderilmişti.

قَالَ أَحَدُهُمَا إِنِّي أَرَيْتِي أَعْصِرُ خَمْرًا “Birisi dedi: Rüyada kendimi içki sıkarken görüyorum.”

“Rüyada kendimi içki sıkarken görüyorum” demesinde mecaz vardır. Bundan murat üzüm sıkmasıdır. Sıkacağı üzüm, neticede içki olacağı için böyle ifade edilmiştir. Bu rüyayı gören, hükümdarın şarapçısı idi.

وَقَالَ الْآخَرُ إِنِّي أَرَيْتِي أَحْمِلُ فَوْقَ رَأْسِي خُبْرًا تَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْهُ “Öteki de dedi: Ben de başımın üstünde ekmek taşıdığımı, kuşların ondan yediğini görüyorum.”

نَبِّئْنَا بِتَأْوِيلِهِ “Bize bunun te’vilini haber ver.”

إِنَّا نَرِيكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ “Çünkü biz seni muhsinlerden görüyoruz.”

Seni rüya tabirini iyi yapanlardan görüyoruz.

Bunların Hız. Yusuf’a varıp rüyalarının tabirini istemeleri, O’nun insanları uyarmasını ve rüyalarını tabir etmesini görmelerindendi.

37- قَالَ لَا يَأْتِيكُمَا طَعَامٌ تُزْرَقَانِي إِلَّا نَبَّأْتُكُمَا بِتَأْوِيلِهِ قَبْلَ أَنْ يَأْتِيَكُمَا “Yusuf dedi: Size rızık olarak verilecek bir yemek gelmeden önce onun te’vilini (ne geleceğini) size bildiririm.”

Hız. Yusuf, peygamberlerin ve o yolda giden âlimlerin hidayet ve irşatta metodları olduğu üzere, onların taleplerini yerine getirmeden önce kendilerini tevhide davet etmek ve doğru yola irşat etmek istedi. Bunun için de davette ve rüyâ tabirinde doğruluğuna delâlet edecek gaybtan haber vermek şeklinde bir mu’cizeyi onlara söyledi.

ذَلِكُمْ مِمَّا عَلَّمَنِي رَبِّي “Bu, Rabbimin bana öğrettiklerindendir.”

Bu, Rabbimin bana ilham ve vahiyle öğrettiği şeylerdendir, yoksa kehanette bulunmak, fal bakmak kabilinden bir olay değildir.

“Çünkü ben Allah’a inanmayan bir kavmin dinini terkettim.”

Ayetin bu kısmı, Hz. Yusufa verilen ilmin sebebinin beyan eder. Yani, “Allahın bunları bana öğretmesi, benim bu kimselerin dinini terk etmemden dolayıdır.”

“Ve onlar, ahireti de inkâr eden kimselerdir.”
38- “Atalarım İbrahim, İshak ve Yakub’un dinine uydum.”

Hz. Yusufun bu peygamberlerin isimlerini söylemesi, davete hazırlık ve kendisinin nübüvvet evinden olduğunu ortaya koyarak muhataplarını kendisini dinlemeye teşvik etmek ve güvenmelerini sağlamak içindir

Bundan dolayı, bilinmeyen kimsenin tanınmak için kendini anlatması, böylece kendisinden istifade edilmesini sağlaması caiz görülmüştür.

“Bizim, Allah’a hiçbir şeyi ortak kılmanız söz konusu olamaz.”

Biz peygamberlerin, hangi şey olursa olsun, bir şeyi Allaha şerik kılması söz konusu değildir.

“Bu, bize ve insanlara Allah’ın bir lütfudur.”

İşte Allah bu tevhid lütfunu bize vahiyle gösterir. Diğer insanlara da onların irşadı ve tevhidde sebatlarını sağlamak için bizi göndermesiyle gösterir.

“Fakat insanların çoğu şükretmezler.”

Lakin, kendilerine peygamber gönderilen insanların çoğu bu lütfu şükretmek yerine ondan yüz çevirirler, akıllarını başlarına almazlar.

Veya şöyle de düşünülebilir: İşte bu tevhid, deliller nasbederek ve ayetler indirerek Allahın bize ve diğer insanlara bir lütfudur. Lakin insanların çoğu onlara bakmazlar, onlarla istidlâlde bulunmazlar. Böylece nimete nankörlük edip şükretmeyen kimseler gibi hezeyanlarda bulunurlar.

39- **“Ey benim zindan arkadaşlarım!”** يَا صَاحِبِي السِّجْنِ

“Ayrı ayrı birçok rabler mi daha hayırlı, yoksa Vahid-i Kahhar (her şeye hâkim ve galip olan bir tek) Allah mı?” ءَاَزَابَتْ مُتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ أَمْ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ

40- **“Sizin Onu bırakıp da o taptıklarınız, sizin ve atalarınızın uydurduğu birtakım isimlerden başka bir şey değildir.”** مَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ إِلَّا أَسْمَاءُ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَأَبَاؤُكُمْ

Hız. Yusuf'un bu hitabı, hem o iki zindan arkadaşına, hem de Mısır halkından olup da onların dini üzere olan kimseleredir.

“Allah, bunlarla ilgili hiçbir delil indirmemiştir.” مَا أَنْزَلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ

Allahtan başka ilah payesi verdikleriniz müsemmasız birer isimden ibarettir, onların ilâh olduklarına ait herhangi bir delil yoktur. Böyle olunca sizler ancak mücerret isimlere ibadet etmektesiniz.

Yani sizler, aklın ve naklin ilahlığına delâlette bulunmadığı şeyleri “ilahlar” olarak isimlendirdiniz. Sonra da kendi verdiğiniz isimler doğrultusunda onlara tapmaya başladınız.

“Hüküm ancak Allah’ındır.” إِنْ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ

İbadet meselesinde hüküm ancak Allahındır. Çünkü, Vacibu'l-vücud olması, her şeyi icad etmesi ve her şeyin işine mâlik olmasıyla ibadete bizzât layık olan O'dur.

“O size, kendisinden başkasına ibadet etmemenizi emretti.” أَمَرَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ

O, peygamberlerinin diliyle sadece O'na ibadet etmenizi emretti.

“İşte dosdoğru din budur.” ذَلِكَ الدِّينُ الْقَرِيمُ

İşte, hak olan din budur. Ama sizler eğriyi doğrudan ayıramıyorsunuz.

“Fakat insanların çoğu bilmezler.” وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ

Hız. Yusufun bu şekilde anlatması, hakka davette tedricen bildirmek ve delilleri serdetmektir. Şöyle ki: Önce hitabet metoduyla tek Allaha inanmanın (tevhidin) ilahlar edinmeye üstünlüğünü beyan etti.

Sonra onların “**ilah**” adını verdikleri ve taptıklarının ibadet edilmeye layık olmadıklarına delil getirdi. Çünkü ibadete layık olmak,

-Ya bizzattır.

-Veya bilgayr’dır.

Onların ibadet ettiklerinde her iki özellik de yoktur.

Ardından da hak ve istikametli olan dini bildirdi. Öyle ki akıl da ondan başkasını iktiza etmez, ilim de ondan başkasına razı olmaz.

41- **يَا صَاحِبِي السِّجْنِ “Ey benim zindan arkadaşlarım!”**

أَمَّا أَحَدُكُمَا فَيَسْقَى رَبَّهُ خَمْرًا “İkinizden biri efendisine yine şarap sunacak.”

Bu, hükümdarın şarapçısıdır. Eski görevine dönecek.

وَأَمَّا الْآخَرُ فَيُصَلِّبُ فَتَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْ رَأْسِهِ “Diğeri ise asılacak, kuşlar başından yiyecekler.”

Bunun üzerine “hayır, inanmıyoruz” dediler. O da şöyle devam etti:

قُضِيَ الْأَمْرُ الَّذِي فِيهِ تَسْتَفْتِيَانِ “İşte öğrenmek istediğiniz iş böylece halloldu.”

42- **وَقَالَ لِلَّذِي ظَنَّ أَنَّهُ نَاجٍ مِنْهُمَا “(Yusuf), o ikisinden kurtulacağını zannettiği kimseye şöyle dedi:”**

Hz. Yusuf, onun kurtulacağını içtihadıyla bilmişse, zann-ı galiple bu ta-biri yapmış olur. Şayet gelen bir vahiyle bilmişse, o zaman buradaki zannın yakın ile te’vili gerekir.

أَذْكُرْنِي عِنْدَ رَبِّكَ “Beni rabbinin (efendinin) yanında an.”

Benim hâlimi hükümdarın yanında anlat da, beni buradan çıkartsın.

فَأَنسَاهُ الشَّيْطَانُ ذِكْرَ رَبِّهِ “Fakat şeytan, ona rabbinin (efendisinin) yanında anmayı unutturdu.”

Ancak şeytan şarapçıya bunu unutturdu.

Şöyle bir manaya da işareti düşünülebilir: Şeytan Hz. Yusufu Allahı anmayı unutturdu, başkasından yardım talebinde bulundu.

Hz. Peygamberin şu hadisi de bu manayı teyid eder:

“Allah, kardeşim Yusufu rahmet etsin! “Beni rabbinin yanında an”

demeseydi beş yıldan sonra yedi yıl daha zindanda kalmayacaktı.” Zor durumlardan kurtulmak için insanlardan yardım istemek her ne kadar kısmen güzel bir durum ise de, enbiya makamına uygun değildir.

س ٤
فَلَبِثَ فِي السِّجْنِ بِضْعَ سِنِينَ “Böylece, daha yıllarca zindanda kaldı.”

Ayetteki “**bid-i sinîn**” üç ile dokuz yıl arasını ifade eder.

Zindandan Saltanata

43- وَقَالَ الْمَلِكُ إِنِّي أَرَى سَبْعَ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعٌ
 سُيُوفَاتٍ خُضِرَ وَأُخِرَ يَابِسَاتٍ “Hükümdar dedi: Ben rüyamda yedi cılız
 ineğin yedi semiz ineği yediğini ve yedi yeşil başakla o kadar da
 kuru başak görüyorum.”

“Ey ileri gelenler! Siz
 rüya tabir edebiliyorsanız rüyamın tabirini bana bildirin.”

Hükümdar rüyasında kuru bir nehir yatağından yedi semiz ineğin çıktığını, ardından gelen yedi cılız ineğin bunları yediğini gördü. Ve yedi dolgun başak, ardından da yedi kuru başak gördü. Kuru olanlar dolgun başaklara kıvrıldı, onlara galip geldi.

Ayette başakların hâlinin anlatılmaması, evvelinde ineklerin hâlinin anlatılması sebebiyledir.

Rüya tabiri, hayalî suretlerden ruha ait manalara intikal etmektir. Rüya-da görülen suretler, o manaların misalidirler.

44- قَالُوا أَضْغَاثُ أَحْلَامٍ “Dediler ki: Bunlar adğas-ı ahlam (karmakarışık rüyalar) dır.”

“Adğas” kelimesi, karışık bitki demeti için kullanılır. “adğas-ı ahlam”, sadık olmayan rüyalar için istiare yoluyla kullanılmıştır.

Hükümdarın adamlarının bunu çoğul olarak ifade etmeleri,

-Ya rüyanın batıl olduğunu daha mübalağalı anlatmak içindir.

-Veya rüyanın birbirinden farklı şeyleri tazammun etmesindendir.

وَمَا نَحْنُ بِتَأْوِيلِ الْأَحْلَامِ بِعَالَمِينَ “Biz (böyle) rüyaların te’vilini bilemeyiz.”

Burada rüyalardan maksat, özellikle bir manası olmayan batıl rüyalar-dır. Yani, “bize göre bu rüyanızın bir te’vili yoktur. Te’vil, ancak sadık rüyalar için geçerlidir.”

Onların bu ifadesi, sanki onların bu rüyanın te'vilini bilmemelerinde mazur olduklarını ifade için ikinci bir mukaddimedir.

45- وَقَالَ الَّذِي نَجَا مِنْهُمَا وَادَّكَرَ بَعْدَ أُمَّةٍ “Nice zaman sonra, o iki kişiden kurtulmuş olanı hatırlayıp şöyle dedi:”

“Nice zaman sonra” ifadesi, cümle-i muterizadır.

Bahsi geçen kişi, Hz. Yusuf'un iki zindan arkadaşından biri olan şarapçıdır.

أَنَا أَنْبِئُكُمْ بِتَأْوِيلِهِ “Ben size o rüyanın te'vilini haber veririm.”

فَارْسِلُونِ “Beni hemen gönderin.”

“Beni bu işi bilene gönderin.” Veya “beni zindana gönderin.”

46- يُوسُفُ أَيُّهَا الصِّدِّيقُ “Yusuf, ey sıddık kişi!”

Yani, bu talebinden sonra Yusuf'a gönderildi. Ona vardı ve “Ey Yusuf” dedi.

Hz. Yusuf'a “özü sözü bir, dosdoğru kişi” anlamında “sıddık” demesi, O'nun hâllerini daha önceden denemesi, kendi rüyası ve arkadaşının rüyasının te'vilinde O'nun doğruluğunu tanimasındandır.

أَفْتِنَا فِي سَبْعِ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعُ عِجَافٍ وَسَبْعِ سُنبُلَاتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابِسَاتٍ “Bize şunu hallet: Yedi semiz ineği, yedi cılız inek yiyor ve yedi yeşil başakla o kadar da kuru başak var.”

لَعَلِّي أَرْجِعُ إِلَى النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَعْلَمُونَ “Umarım, insanlara doğru cevap ile dönerim, ola ki onlar da bilirler.”

Olur ki bu tabirle hükümdara ve yanındakilere varırım.

Olur ki rüyanın te'vilini veya Senin fazlını ve konumunu bilirler.

Şarapçı hem kendisi hem de insanlarla alakalı kesin ifade kullanmadı. Çünkü döneceğini kesin olarak bilmiyordu, varmadan ölebilirdi. İnsanlar da o zaman rüyanın te'vilini, Hz. Yusufun durumunu bilemezlerdi.

47- قَالَ تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِنِينَ دَابًّا “Dedi: Yedi sene eskisi gibi ekeceksiniz.”

Devam edegelen âdetiniz üzere yedi yıl ekersiniz.

“Biraz yiyeceğiniz dışında, biçtiklerinizi başağında bırakın.”

Hasat ettiğinizi başağında bırakın, ta ki güveler yemesin.

ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ سَبْعٌ شِدَادٌ يَأْكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّا 48- تُحْصِنُونَ “Sonra onun arkasından yedi kurak sene gelecek, sizin zor zamanlar için sakladıklarınızı, -muhafaza ettiğiniz az bir miktar dışında- yiyip bitirecek.”

Hız. Yusufun yeme işini senelere vermesi mecazdır. Bunda rüyadakilerin tabire tatbiki vardır. Yani, o kıtlık yıllarındaki insanlar, daha önceden onlar için depoladığınız mahsullerden yerler.

49- ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ عَامٌ فِيهِ يُغَاثُ النَّاسُ وَفِيهِ يَعْرِضُونَ “Sonra da onun arkasından bol yağışlı, insanların kıtlıktan kurtulacağı bir sene gelecek, onda (üzüm, zeytin gibi mahsulleri) sıkıp faydalanacaklar.”

O yedi zor yıl geçtikten sonra insanlara bolca yağmur yağdırılır, kuraklıktan kurtarılırlar.

O yılda insanlar mahsulün bolluğundan dolayı üzüm ve zeytin gibi gıdaları sıkırlar, sonrası için de istifade ederler. Ayrıca o yılda hayvanlar bol bol süt verir, insanlar onları sağlarlar.

Bu, Hız. Yusufun onlara bir müjdedir. Hız. Yusuf önce rüyayı tabir etti. Semiz inek ve dolgun başakları bolluk yıllarıyla, cılız inek ve kuru başakları da kıtlık yıllarıyla te’vil etti. Cılız ineğin semizi yemesini ise, bolluk yıllarında toplanan kıtlık yıllarında yemek olarak açıkladı.

Hız. Yusuf bunu vahiyle bilmiş olabilir.

Veya kıtlığın bitmesinin bolluk anlamına gelmesinden veya Allahın âdetinin kullara darlık verdikten sonra genişlik vermek şeklinde cereyanından bunu söylemiş de olabilir.

50- وَقَالَ الْمَلِكُ اءْتُونِي بِهِ “Hükümdar, “Onu bana getirin” dedi.”

Hükümdar bunu, şarapçı gelip tabiri söyledikten sonra dedi.

فَلَمَّا جَاءَهُ الرَّسُولُ قَالَ “Elçi Onun yanına gelince, (Yusuf) dedi ki:”

ارْجِعْ إِلَىٰ رَبِّكَ “Haydi rabbine (efendine) geri dön.”

“Ona, o ellerini kesen kadınların durumlarını sor.”

Hız. Yusuf böyle diyerek çıkma hususunda acele etmedi. Kadınların durumunun sorulmasını, hâllerinin araştırılmasını istedi. Ta ki kendisinin masumiyeti ortaya çıksın, zulmen hapsedildiği bilinsin, ona hased eden kişi onu kabahatli göstermede bir vesile bulamasın.

Bunda ithamları nefyetmede gayret gösterilmesine ve töhmet mevkilerinden kaçınmak lazım geldiğine bir delil vardır. Hız. Peygamber, Hız. Yusufun bu tavrı hakkında şöyle demiştir:

“Ben O’nun yerinde olsaydım ve O’nun kaldığı kadar hapiste kalsaydım, hemen icabet ederdim.”

Hız. Yusuf “Efendine git, kadınların durumunu soruşturmasını ondan iste” demek yerine **“Haydi rabbine (efendine) geri dön. Ona, o ellerini kesen kadınların durumlarını sor”** demesi, gelen elçiye araştırmaya teşvik içindir ve durumun tahkikini yapmasını istemektir.

Hız. Yusufun genel olarak “kadınların durumunu ondan sor” deyip O’na yaptıklarına mukabil Züleyhadan söz etmemesi bir kerem misalidir ve edebe müraattır.

“Hiç şüphe yok ki Rabbim, onların tuzaklarını çok iyi bilir.”

Onlar Hız. Yusufu “Hanımefendine itaat et!” demişlerdi.

Ayette onların tuzağının büyüklüğünü bildirmek ve Allahın ilmini buna şahit tutmak vardır. Ayrıca kendisinin, yapılan iftiralarından beri olduğunu göstermek ve tuzaklarından dolayı da onlara bir tehdit söz konusudur.

51- “قَالَ مَا خَطْبُكُمْ إِذْ رَاوَدْتُنَّ يُوسُفَ عَنْ نَفْسِهِ- dedi: Derdiniz neydi ki, o vakit Yusuf’un nefsinden murad almaya kalktınız?”

“Onlar “Hâşâ, Allah için, biz onunaleyhinde hiçbir fenalık bilmiyoruz” dediler.”

“Haşa lillah” ifadesi Allahı tenzihtir, böyle iffetli birini yaratmasında ki kudretini hayretle karşılamaktır.

قَالَتِ امْرَأَتُ الْعَزِيزِ الثَّنَ حَضَحَصَ الْحَقُّ “Aziz’in hanımı dedi: Şimdi hakikat ortaya çıktı.”

أَنَا رَاوِدْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ “Onun nefsinden ben murat almak istedim.”

وَأَنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ “O ise şüphesiz doğrulardandır.”

52- يُسُفُفُفُفُفُفُفُفُفُفُفُF “Yusuf dedi: İşte bu, şunun içindir: Bilsin ki, ben ona arkasından hainlik etmedim.”

Hız. Yusuf daha önce “O benden yararlanmak istedi.” (Yusuf, 26) demişti. Hz. Yusuf, bunu elçi kendisine dönüp de onların kelâmını haber verince söyledi. Yani, “benim hemen çıkmayıp durumun tahkikini isteyişim, gıyabında kendisine hıyanet etmediğimi Azizin bilmesi içindir.”

وَأَنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي كَيْدَ الْخَائِنِينَ “Gerçekten Allah hainlerin hilesini başarıya ulaştırmaz.”

Allah hainlerin hilesini nafız kılmaz, hedefine vordırılmaz.

Hız. Yusufun bu ifadesinde, Züleyhanın kocasına hıyanetine bir tarz vardır. Ayrıca, kendisinin emanete hıyanet etmediğini ise te’kid vardır. Bundan dolayı devamında şöyle dedi:

53- وَمَا أُبْرِئُ نَفْسِي “Ben nefsimi temize çıkarmıyorum.”

Hız. Yusuf böyle diyerek bununla muradının nefsini temize çıkarmak ve hâlini beğenmek olmayıp, Allahın kendisine ihsan ettiği ismet (günahtan uzak kalmak) ve muvaffakiyeti ortaya koymak olduğuna tenbihte bulundu.

İbnu Abbastan şöyle nakledilir: Hz. Yusuf “ben Azizin gıyabında kendisine hıyanet etmedim” deyince Hz. Cebrail Ona “içinden geçirdiğinde de mi hıyanet etmedin?” dedi. O zaman Hz. Yusuf böyle cevap verdi.

إِنَّ النَّفْسَ لَا مَارَةَ بِالشَّوْءِ “Çünkü nefis şiddetle kötülüğü emreder.”

Nefis, cibilliyeti itibariyle şehvi şeylere meyillidir, onlara niyetlenir, içinden geçirir, kuvvelerini ve azalarını daima bunların peşinde kullanır.

إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّي “Ancak Rabbimin rahmet ettiği müstesna.”

Ancak Rabbimin rahmetine mazhar kıldığı vakitte, nefis kötülüğü emretmez.

Veya ancak Allahın rahmetine mazhar kılıp da koruduğu nefisler, bu hükümden müstesnadır.

Denildi ki: Buradaki istisna munkatı da olabilir. Yani, “lakin Rabbimin rahmeti, işte nefsin kötülüğünü çeviren ancak odur.”

Denildi ki: Ayet, Züleyhanın sözünü hikâye etmektedir. İstisna edilen nefis, Hz. Yusuf ve emsalinin nefisleridir.

“Şüphesiz Rabbim Ğafurdur – Rahîm’dir.” **إِنَّ رَبِّي غَفُورٌ رَحِيمٌ**

Benim Rabbim Ğafur’dur, nefsin fitrî meyillerini bağışlar. **Rahîm’dir**, dilediğine günahlardan korunma bahşederek rahmetine mazhar kılar.

Veya, nefsinin kötülüğünü kabul ederek günahı için istiğfar edenleri bağışlar ve merhamet istediği şeyde onu merhametine mazhar kılar.

54- **Hükümdar dedi: Onu bana getirin, kendime seçeyim.”** وَقَالَ الْمَلِكُ اءْتُونِي بِهِ اَسْتَحْلِصُهُ لِنَفْسِي

Onunla konuşunca: “Sen bugün yanımda gerçekten büyük bir mevki sahibisin, güvenilir birisin” dedi.” فَلَمَّا كَلَّمَهُ قَالَ إِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ أَمِينٌ

O’nu getirdiklerinde, kendisi ile konuşup ondaki kapasite ve dehayı görünce böyle söyledi.

Rivayete göre, Hz. Yusuf zindandan çıkınca yıkandı, temizlendi, yeni elbiseler giydi. Hükümdarın yanına varınca içinden şöyle dua etti: “Allahım, Senden onun hayrını isterim, izzet ve kudretinle şerrinden Sana sığınırım.” Sonra ona selam verdi, İbranice olarak ona dua etti. Hükümdar “bu dil nedir?” diye sordu. Hz. Yusuf “ecdadımın dili” dedi. Hükümdar yetmiş dil biliyordu, o dillerle Hz. Yusuf’a konuştu, O da o dillerin hepsini kullanarak cevap verdi. Hükümdar O’na şaştı. Ardından “rüyamın tabirini Senden duymak istiyorum” dedi, rüyasını anlatmaya başladı. İnekleri ve başakları vafetti, gördüğü şekilde durumlarını bildirdi. Sonra da O’nu tahta oturttu, yetki sahibi kıldı.

Denildi ki: Züleyhanın kocası olan Aziz o günlerde vefat etti, hükümdar Onun görevini Hz. Yusuf’a verdi, O’nu Züleyha ile evlendirdi. Hz. Yusuf, Züleyhanın bakire olduğunu gördü, iki çocukları oldu.

55- **Yusuf dedi: Beni arzın hazinelerine yetkili kıl.”** قَالَ اجْعَلْنِي عَلَى خَزَائِنِ الْأَرْضِ

Arzdan murat, Mısır diyarıdır.

إِنِّي حَفِيزٌ عَلَيْهِ “Çünkü iyi korurum, iyi bilirim.”

Ben, o hazinelere layık olmayandan onu korurum, devlet malının nasıl kullanılacağını bilirim.

Belki de Hz. Yusuf, hükümdarın kendisini devlet işinde kullanacağını hissetti, umuma faydası olan bir görevi tercih etti.

Bunda,

-Göreve talip olmanın caiz olmasına,

-Kendisinin o işe müstaid olduğunu izhar etmeye,

-Hakkı yerine getirmek, halkı idare etmek ancak böyle bir yolla olacaksa, kâfir elinden görev almanın cevazına bir delil vardır.

Mücahid, hükümdarın Hz. Yusufun eliyle hak dine girdiğini söyler.

56- وَكَذَلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ “Ve işte biz böylece Yusuf'u arzda yerleştirdik.”

يَتَّبِعُوا مِنْهَا حَيْثُ يَشَاءُ “Neresinde isterse orada makam tutuyordu.”

نُصِيبُ بِرَحْمَتِنَا مَنْ نَشَاءُ “Biz rahmetimizi dilediğimize isabet ettiririz.”

Biz rahmetimizi dünya ve ahirette dilediğimize bahşederiz.

وَلَا نُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ “Ve muhsin olanların mükafatını zayi etmeyiz.”

Zayi etmediğimiz gibi, er veya geç, dünyada veya ahirette tastamam amellerinin karşılığını veririz.

57- وَلَا جُزْءَ الْآخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ “İman edip takva yolunu tutanlar için elbette ahiret mükafatı daha hayırlıdır.”

Ahiretteki mükâfat, büyük ve devamlı olması sebebiyle, şirk ve günahlardan korunanlar için elbette daha hayırlıdır.

Saltanat Günleri

58- وَجَاءَ إِخْوَةُ يُوسُفَ فَدَخَلُوا عَلَيْهِ (Bir gün) Yusuf'un kardeşleri geldiler ve Onun yanına girdiler.”

Rivayete göre, hükümdar tarafından böyle bir göreve getirilen Hz. Yusuf adaleti sağladı, ziraatı artırmak ve hayat pahalılığını önlemek hususunda çok gayret sarfetti. Ardından kıtlık yılları geldi. Kuraklık Mısır, Şam ve etrafını kuşatmıştı. Böyle olunca, insanlar Hz. Yusuf'a yöneldi. O da gıda maddelerini önce dirhem ve dinarla sattı. Onlarda para namına bir şey kalmayınca da, zînet eşyalarıyla, mücevherlerle, hayvanlarla, malla, arazi karşılığı olarak sattı. Ardından da ellerinde bir şey kalmayınca köle olmaları karşılığında kendilerine gıda verdi, çevredeki herkesi köle yaptı. Sonra onların hâlini hükümdara arzetti, o da “ne dilersen öyle yap” deyince, hepsini serbest bıraktı, mallarını da iade etti.

Diğer beldelere isabet eden kuraklık Ken'an diyarına da isabet etmişti. Hz. Yakub, Bünyamin dışında diğer oğullarını gıda maddesi getirmeleri için Mısır'a gönderdi.

“O, onları görür görmez tanıdı, onlar ise onu tanıyamamışlardı.”

Onların Hz. Yusuf'u tanımamaları, aradan uzun zaman geçmesi, serpilmediği dönemde ondan ayrı olmaları ve kendisini unutmalarından dolayı idi. Ayrıca Onun ölüp gittiğini sanıyorlardı. Bir de onu en son gördükleri hâl ile şimdiki hâli arasında çok büyük bir fark vardı. Keza, O'nun heybet ve büyüklüğü karşısında kendisine çok da dikkatli bakamamışlardı.

59- وَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَّازِهِمْ قَالَ ائْتُونِي بِأَخٍ لَّكُم مِّنْ أَيْكُمَّ (Onların bütün yüklerini hazırlattıktan sonra dedi ki: Baba bir diğer kardeşinizi de bana getirin.”

Rivayete göre, Hz. Yusuf'un kardeşleri O'nun yanına geldiklerinde aralarında şöyle bir konuşma geçti:

-“Siz kimsiniz, maksadınız ne? Belki casussunuz”

-“Haşa, böyle olmaktan Allaha sığınız. Bizler, Yakub isminde özü sözü bir Peygamberin oğullarıyız.”

-“Sayınız kaç kişi?” “

-“Oniki kardeşlik, birimiz çöle gitti, helâk oldu.”

“Burada kaç kişisiniz?”

-“On kişiyiz.”

-“Onbirinci nerede?”

-“Babamızın yanında, ölen kardeşimize bedel onunla teselli buluyor.”

-“Sizin bu sözlerinizin doğruluğuna kim şahitlik yapacak?”

-“Biz burada kimseyi tanımıyoruz ki bize şahitlik yapasın?”

-“Birinizi yanımda rehin olarak bırakın, babanızdan diğer kardeşinizi de getirin, ben de sizi tasdik edeyim.”

Bunun üzerine kur’a çektiler, kur’a Şem’una çıktı.

Denildi ki: Hz. Yusuf kişi başına belli bir erzak veriyordu. Diğer kardeşleri Bünyamin için de erzak istediler, o da kendilerine verdi ama doğru olduklarını anlamak için kardeşleri Bünyamini kendisine getirmelerini şart koştu.

“Görüyorsunuz ya, ben ölçeği tam ölçüyorum.”

“Ve ben ikramda bulunanların en hayırlısıyım.”

60- “Eğer onu bana getirmezseniz, benim yanımda size hiç bir zahire yok, yanıma da yaklaşmayın.”

61- “Dediler ki: “Onun için babasından izin almaya çalışacağız, mutlaka bunu yapacağız.”

62- “Yusuf adamlarına dedi: Sermayelerini yüklerinin içine bırakın.”

Hz. Yusufun, onlardan erzak karşılığı alınanların yüklerine konulması istemesi, onlara bir genişlik vermek, ikramda bulunmak ve erzak yardımı karşısında bir ücret almaya tenezzül etmemek idi. Babalarının yanında kendilerini tekrar erzak almaya gönderecek para olmaması ihtimalini de düşünmüştü.

”لَعَلَّهُمْ يَغْرِفُونَهَا إِذَا انْقَلَبُوا إِلَىٰ أَهْلِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ“ Ola ki ailelerinin yanına dönünce farkına varırlar ve belki yine gelirler.”

63- ”فَلَمَّا رَجَعُوا إِلَىٰ أَبِيهِمْ قَالُوا “Böylece dönüp babalarına geldikleri vakit, dediler:”

”يَا أَبَانَا مُنِعَ مِنَّا الْكَيْلُ“ Ey babamız! Bizden zahire menedildi.”

”فَارْسِلْ مَعَنَا أَخَانَا نَكْتُلْ“ Bu kere kardeşimizi de bizimle gönder ki, zahire alabilelim.”

Yani, Bünyamini götürmezsek bundan sonra bize erzak verilmeyecek.

”وَأَنَا لَهُ لَحَافِظُونَ“ Biz onu kesinlikle koruruz.”

Başına kötü bir iş gelmesine karşı biz onu koruruz.

64- ”قَالَ هَلْ أُمْنُكُم عَلَيْهِ إِلَّا كَمَا أَمِنتُكُمْ عَلَىٰ أَخِيهِ مِنْ قَبْلُ“ Deddi: Ben onu size nasıl emanet ederim? Daha önce kardeşini emanet ettiğim gibi mi Onu size emanet edeceğim?”

Yusuf hakkında da daha önce aynı ifadeyi kullanmış, ”Biz onu kesinlikle koruruz” demiştiniz.

”فَاللَّهُ خَيْرٌ حَافِظًا“ En hayırlı koruyan Allah’tır.”

Dolayısıyla ben O’na tevekkül eder, işimi O’na havale ederim.

”وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ“ Ve O, merhamet edenlerin en merhametlisidir.”

Onun için hıfzıyla bana merhamet etmesini, bana iki musibet birden göstermemesini ümit ederim.

65- ”وَلَمَّا فَتَحُوا مَتَاعَهُمْ وَجَدُوا بِضَاعَتَهُمْ رُدَّتْ إِلَيْهِمْ“ Yüklerini açtıklarında sermayelerini kendilerine geri verilmiş olarak buldular.”

”قَالُوا يَا أَبَانَا مَا نَبْغِي“ Dediler: Ey babamız! Daha ne isteriz?”

Daha ne isteriz. Bize ikramda bulundu, güzelce misafir etti, bize erzak verdi, ücretini de geri iade etti!

”إِنَّ هَذِهِ بِضَاعَتُنَا رُدَّتْ إِلَيْنَا“ İşte sermayelerimiz bize iade edilmiş.”

”وَنَمِيرُ أَهْلَنَا“ Bununla yine ailemize zahire getiririz.”

وَنَحْفَظُ أَخَانَا “Kardeşimizi de koruruz.”

وَنَزَدَادُ كَيْلٍ بَعِيرٍ “Üstelik bir deve yükü fazla zahire alınız.”

ذَلِكَ كَيْلٌ يَسِيرٌ “Bu aldığımız zaten az bir zahiredir.”

Şu anda getirdiğimiz az bir şeydir, bize yetmez.

Böyle diyerek, getirdiklerini az buldular, tekrar hükümdara varıp daha fazlasını getirmek ve kişi başına erzak verildiğinden, Bünyamini de götürüp onun hissesini de almak istediler.

Ayetin ifadesi, “İşte bu, topu topu bir deve yükü bir şey. Hükümdar bize bunda zorluk çıkarmaz, bunu vermek ona zor gelmez” manasını da ifade edebilir.

Denildi ki: Bu ifade Hz. Yakub’un sözüdür. Yani, “bir deve yükü erzak az bir şeydir, bunun için Bünyamini tehlikeye atmak olmaz.”

66- قَالَ لَنْ أُرْسِلَهُ مَعَكُمْ حَتَّى تُؤْتُونِ مَوْثِقًا مِّنَ اللَّهِ لَتَأْتُنِي بِهِ إِلَّا أَنْ يُحَاطَ بِكُمْ “Dedi: Çaresiz kalmak hali dışında, onu bana mutlaka getireceğinize dair Allah’tan bir yemin vermedikçe, onu asla sizinle göndermem.”

Mağlup olup güç yetirememesi veya hepinizin ölmesi gibi durumlar hariç her türlü durumda onu bana getireceksiniz. Ancak her taraftan kuşatılıp elinizden bir şey gelmezse, ona bir şey diyemem.

فَلَمَّا آتَوْهُ مَوْثِقَهُمْ قَالَ “Onlar da yeminle söz verince, dedi ki:”

اللَّهُ عَلَى مَا نَقُولُ وَكِيلٌ “Bu söylediklerimize Allah vekildir.”

Allah benim sizden aldığım ahde vekildir, hâlimizi görür, her şeyimize muttallidir.

67- وَقَالَ يَا بَنِيَّ لَا تَدْخُلُوا مِنْ بَابٍ وَاحِدٍ- “Ve dedi: Yavrularım! (Şehre) hepiniz bir kapıdan girmeyin.”

وَادْخُلُوا مِنْ أَبْوَابٍ مُّتَفَرِّقَةٍ “Ayrı ayrı kapılardan girin.”

Çünkü cemâl ve azamet sahibi kimselerdi. Mısırdaki hükümdara yakınlık ve ikramına mazhariyetle meşhur olmuşlardı. Bundan dolayı toplu hâlde bir yerden girip de kendilerine nazar değmesinden korktu. Muhtemelen

Hız. Yakub bunu ilk gidişlerinde onlara tavsiye etmemişti. Çünkü o zaman Mısırdaki henüz bilinmiyorlardı.

Veya Hız. Yakubu böyle demeye sevkeden sebep, Bünyamine bir şey olur korkusu idi.

İnsan ruhunun bir kısım etkileri vardır, bunlardan biri de nazar değmesidir. Hız. Peygamberin Allaha sığınırken şöyle demesi buna delâlet eder:

“...Allahım her bir şeytandan ve zararlı hayvandan ve her türlü kötü nazardan Senin tam olan kelimelerinle Sana sığınırım.”

“Gerçi Allah’tan gelecek her hangi bir şeyi sizden engelleyemem.”

Ama Allah size bir şey takdir etmişse, gösterdiğim bu tedbirle sizden bir belayı da def edemem. Çünkü tedbir takdiri önlemez.

“Hüküm ancak Allah’ındır.”

Allah size bir kötülük hükmetmişse, o muhakkak başınıza gelecektir. O zaman tedbir, size bir fayda vermez.

“Ben sadece Ona tevekkül ettim.”

“Öyleyse tevekkül edenler sadece O’na tevekkül etsinler.”

Ayette ف (fe) harfi sebebiyet bildirir. Çünkü peygamberlerin fiili, onlara uyulmasına bir sebeptir.

68- “Babalarının kendilerine emrettiği şekilde girdiklerinde, bu, onlar hakkında Allah’tan gelecek her hangi bir şeyi önlemedi.”

Gerçekten de Hız. Yakubun dediği gibi, bu tedbir Allahtan gelen bir hükme engel olmadı. Hırsızlıkla suçlandılar, Bünyamin ise hükümdarın su kabı kendi yükünde bulunmasıyla alıkonuldu, Hız. Yakubun musibeti böylece daha da artmış oldu.

“Bu sadece Yakub’un içinden geçirdiği bir isteğin yerine getirilmesi oldu.”

Ancak böyle demekle, Hız. Yakup onlara olan şefkatini ve nazar değmesine maruz kalmalarına karşı bir tedbiri ortaya koymuş oldu.

وَإِنَّهُ لَذُو عِلْمٍ لِّمَا عَلَّمْنَاهُ
“Şüphesiz O, kendisine öğrettiğimiz bir ilim sahibidir.”

Allahu Teâlânın Hz. Yakub’a ilim öğretmesi vahiyle ve hüccetler ortaya koymak suretiyledir. Bundan dolayı Hz. Yakub tedbir almakla beraber buna güvenmemiş, **“Gerçi Allah’tan gelecek her hangi bir şeyi sizden engelleyemem”** demiştir.

وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ **“Fakat insanların çoğu bunu bilmezler.”**

Lakin insanların çoğu kaderin sırrını ve sakınmanın kaderi engelleyemediğini bilmezler.⁹

⁹ Türkçemizde “tedbir bizden, takdir Allahtan” denilir. İnsan, kaderinin ne olduğunu bilmediğinden, hayatı boyunca gerekli tedbirleri almakla mükelleftir. “Kaderimde ne varsa o olur” demek, kaderin sırrını bilmemeyi ve tembelce bir tevekkül anlayışını ifade eder.

Sabr-ı Cemil

69- **“Yusuf’un yanına girdikleri vakit, kardeşini (Bünyamin’i) yanında alıkoydu.”**

Hız. Yusuf, kardeşleri yanına geldiklerinde, yemek esnasında veya misafir etmek üzere ikişer ikişer oturttu. Bünyamin tek kaldı, ağladı, “Kardeşim Yusuf hayatta olsaydı benimle beraber otururdu” dedi. Bunun üzerine Hız. Yusuf onu sofrasına aldı, yanına oturttu. Sonra da “her bir ikili grup bir evde misafir olacak, ikincisi olmayan bu kardeşinizi ise ben misafir edeceğim” dedi. Böylece Bünyamin Hız. Yusufun evinde misafir edildi. Hız. Yusuf, Bünyamine “Ölen kardeşin yerine benim sana kardeş olmamı ister misin?” dedi. Bünyamin, “Senin gibi kardeş kime nasip olur? Ama Sen Yakubun oğlu değilsin ki!” deyince Hız. Yusuf ağladı, kalkıp kardeşinin boynuna sarıldı:

“Dedi: Ben gerçekten senin kardeşimim!”

“Dolayısıyla onların yaptıklarına sakın üzölme!”

Artık onların geçmişte bize yaptıklarından dolayı üzölme.

70- **“Derken onların yüklerini hazırlattı, su kabını kardeşinin yükünün içine koydu.”**

Bu su kabının altından veya gümüşten olduğu söylenir.

“Sonra bir münadi şöyle bağırdı:”

“Hey kervandakiler! Siz hırsızsiniz!”

Bu münadi onlara **“Siz hırsızsiniz”** ifadesini Hız. Yusufun emriyle söylemiş olabilir.

Veya su kabının oraya yerleştirilmesi ve bundan dolayı kendilerine böyle denilmesi, Bünyaminin rızasıyla olabilir.

Denildi ki: **“Siz hırsızsiniz”** ifadesi “Yusufu babasından çaldınız” manasına gelir.

Veya “**Siz hırsızsiniz**” denilmesi soru da olabilir. Yani “Siz hırsız mısınız?”

71- قَالُوا وَقَبِّلُوا عَلَيْهِمْ “(Yusufun kardeşleri) **Bunlara dönüp dediler:**”

“Ne arıyorsunuz?”

72- قَالُوا نَفَقْدُ ضَوَاعَ الْمَلِكِ “Onlar dediler: “**Hükümdarın su kabını arıyoruz.**”

“Onu getirene bir yük zahire var.”

Onu bulup getirene bir deve yükü erzak mükâfatı var.

“Ve ben buna kefilim.”

Buna ben kefilim, getirene bu ödülü vereceğim.

Ayette ödül verilmesinin caiz olduğuna bir delil vardır.

73- قَالُوا تَاللّٰهِ لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَا جِئْنَا لِنُفْسِدَ فِي الْأَرْضِ “Dediler: Vallahi, muhakkak siz de anlamışsınızdır ki, biz arzda fesat çıkarmaya gelmedik.”

“Ve biz hırsız da değiliz.”

Buradaki yemin, taaccüp manası ifade eder.

Yusufun kardeşleri, kendilerinin masum olduklarına, Mısır'a iki defa gelişlerindeki durumlarıyla delil getirdiler. Yani, hükümdar onları kabul etti, hatta ücret olarak getirdiklerini yüklerine geri koydurttu. Ayrıca kendi bindikleri hayvanlar başkasının tarlasından ve yiyeceğinden bir şey yemesin diye onların ağızlarını bağlamışlardı. Bütün bunlar, onların güvenilir kim-seler olduğunu göstermeye yeterdi.

74- قَالُوا فَمَا جَزَاؤُهُ إِنْ كُنْتُمْ كَاذِبِينَ “Eğer yalancı iseniz onun cezası nedir?” dediler.”

Masum olduğunuz iddianızda eğer yalan söylüyorsanız, hırsızlığın cezası sizde nedir?

75- قَالُوا جَزَاؤُهُ مَنْ وَجِدَ فِي رَحْلِهِ فَهُوَ جَزَاؤُهُ “Dediler: Kimin yükünde çıkarsa, kendisi onun karşılığı olur.”

Hz. Yakubun şeriatında, hırsızlık yapan kimse, kimden çalmışsa ona köle kılınıyordu.

كَذَٰلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ “Biz zalimlere işte böyle ceza veririz.”

Biz hırsızlıkla zulmeden kimseleri işte böyle cezalandırırız.

76- فَبَدَأَ بِأَوْعِيَّتِهِمْ قَبْلَ وِعَاءِ أَخِيهِ “Bunun üzerine, kardeşinin eşyalarından önce onların eşyalarını aramaya başladı.”

ثُمَّ اسْتَخْرَجَهَا مِنْ وِعَاءِ أَخِيهِ “Sonra su kabını kardeşinin yükünün içinden çıkardı.”

Kontrolü yapan, onlarla konuşan kimse olabileceği gibi, Mısır’a geri götürülmeleri sebebiyle Hz. Yusuf da olabilir. Önce diğerlerinden başlaması, töhmeti ortadan kaldırmak içindir.

كَذَٰلِكَ كِدْنَا لِيُوسُفَ “İşte Yusuf’a biz böyle bir çıkış yolu öğrettik.”

Bunu biz Yusuf’a öğrettik, vahiyle bildirdik.

مَا كَانَ لِيَأْخُذَ أَخَاهُ فِي دِينِ الْمَلِكِ “Hükümdarın dininde (kanunlarına göre), kardeşini yanına alamazdı.”

Hükümdarın kanunlarına göre hırsızlığın cezası dayak ve çalınan malın iki katıyla bedel ödetmek idi.

إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ “Ancak Allah dilerse o başka.”

Hükümdarın kanununa göre alamazdı, ama Allahın dilemesiyle ve izniyle kardeşini yanına aldı.

نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَنْ نَشَاءُ “Biz dilediğimizi derecelerle yükseltiriz.”

وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ “Ve her ilim sahibinin üstünde bir bilen vardır.”

Mu’tezile, bu ayetle Allahın ilim sıfatı olmadığına, zâtıyla âlim olduğuna delil getirdi. Onlara göre Allah da ilim sıfatı sahibi olsa, O’nun fevkinde daha fazla bilen biri olması gerekirdi.

Elcevap: Ayetten murat, mahlûkattan ilim sahibi olanlardır, çünkü kelâm onlarla ilgilidir. Ayrıca ayetteki Âlîm, Allahu Teâlâdır.

77- قَالُوا إِنْ يَسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ أَخٌ لَهُ مِنْ قَبْلُ “Dediler: Eğer o çalmışsa, daha önce kardeşi de çalmıştı.”

Bununla ilgili farklı rivayetler vardır:

Hız. Yusuf'un halası, babasından Hz. İbrahim'in kuşağını miras olarak almıştı. Yusuf'un halası, Yusuf'a oğlu gibi bakıyor ve O'nu çok seviyordu. Yusuf delikanlı hâle gelince, babası Ya'kub O'nu halasından almak istedi. O da, Hz. İbrahim'den gelen kuşağı Yusuf'un iç elbisesine koydu, ardından da kaybettiğini söyledi. Kuşak araştırılıp Yusuf'ta bulununca, onların kanununa göre Yusuf'u yanında tutmuş oldu.

-Hz. Yusuf'un dedesinin bir putu vardı. Onu çaldı ve parçaladı, çöplüğe attı.

-Evde bir oğlak veya bir tavuk vardı, Hz. Yusuf dilenciye vermişti.

-Müşriklerin mabedine girdi, oradan altından bir heykeli aldı.

“O vakit Yusuf bunu içine attı, onlara hiç belli etmedi.”

Sonra içinden şöyle dedi:

“Dedi: Siz daha kötü bir durumdasınız.”

Yani, sizin durumunuz daha kötü, çünkü kardeşinizi çaldınız.

“Ve neyi anlattığınızı en iyi bilendir.”

O, durumun sizin anlattığınız gibi olmadığını biliyor.

78- “Dediler: “Ey aziz! Emin ol ki, bunun çok yaşlı bir babası var.”

Bunu söylemeleri, Hz. Yusufun acımasını sağlamak içindi.

Çünkü Onun babası, helâk olan kardeşine bedel onunla ünsiyet etmekte, teselli bulmaktadır.

“Dolayısıyla onun yerine bizden birini al.”

79- “Gerçekten de biz seni muhsinlerden görüyoruz.”

Seni, bize ikramda bulunan biri olarak görüyoruz. Onun yerine bizden birini alarak bize ihsanını tamamla.

Veya şöyle de denilebilir: Biz Seni ihsanı âdet edinen kimselerden görüyoruz, âdetlerini değiştirme!

79- “O dedi: “Eşyamızı yanda bulduğumuzdan başkasını almaktan Allaha sığınırız.”

“Öyle yaparsak zalimler oluruz.” اِنَّا اِذَا لَطَالِمُونَ

Çünkü ondan başkasını almak sizin fetvanıza göre bir zulümdür. Şayet onun yerine sizden birini alırsak sizin bu görüşünüze göre zulmeden kim-seler oluruz.

Hz. Yusufun böyle demekten muradı şudur: Allah, maslahat ve rızasıyla, su kabını kimde bulursak onu almamıza izin verdi. Bu durumda ben tutup da başkasını alırsam, zâlim biri olurum.

80- فَلَمَّا اسْتَيْسَسُوا مِنْهُ خَلَصُوا نَجِيًّا “Ondan ümit kesince, fısıldaşarak oradan uzaklaştılar.”

قَالَ كَبِيرُهُمْ اَلَمْ تَعْلَمُوْا اَنَّ اَبَاكُمْ قَدْ اَخَذَ عَلَيْنَكُمْ مَوْثِقًا مِّنَ اللّٰهِ وَمَنْ قَبْلُ مَا بُوْهُبُوا النَّبِيَّ الَّذِي يَخْلُكُ مَا يَخْلُكُ الْاَوَّلٰى “Büyükleri dedi: Babanızın sizden Allah adına söz aldığını ve daha önce Yusuf konusunda ettiğiniz kusuru bilmediniz mi?”

“Büyükleri” ifadesi yaşça büyüklüğü ifade edebileceği gibi, görüş itibarıyla daha isabetli olanı da gösterebilir.

“Babam bana izin verinceye veya Allah hakkımda bir hükmedinceye kadar ben artık bu yerden ayrılmam.” فَلَنْ اَبْرَحَ الْاَرْضَ حَتّٰى يَاْذَنَ لِّىْ اَبِىْ اَوْ يَحْكُمَ اللّٰهُ لى

Babam dönmeme izin verinceye veya Allah,

-Oradan çıkmamı takdir ederek,

-Veya kardeşimi onlardan kurtarmak suretiyle,

-Veya kardeşimi kurtarmak için onlarla dövüşmemize hükmederek bir çıkış yolu gösterinceye kadar ben Mısır diyarını terk etmeyeceğim.

Rivayete göre onlar Bünyamini serbest bırakması için Hz. Yusufu konuşturlarken içlerinden biri dedi: “Ey Melik! Ya onu serbest bırakırsın, ya da öyle bir nara atarım ki, hamile kadınlar bu sestten dolayı çocuklarını düşürürler!” Bunu söylediğinde, vücudunun kılları dikilmiş, elbisesinden çıkmış idi. Bunun üzerine Hz. Yusuf, oğluna dedi: “Onun yanına var ve ona dokun!”

Hiz. Yakubun oğullarından biri öfkelenğinde, bir diğeri ona dokununca öfkesi geçirdi.

Bu durumu gören Hz. Yusufun o öfkeli kardeşi sakinleşti, “bu diyarda Yakubun tohumundan bir tohum var” dedi.

وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ “O, hüküm verenlerin en hayırlısıdır.”

Çünkü O’nun hükmü ancak hak ilemdir.

81- اَرْجِعُوا اِلَىٰ اٰبِئِكُمْ فَقُولُوا “Babanıza dönün de deyin ki:”

يَا اٰبَاؤَنَا اِنَّ ابْنَكَ سَرَقَ “Ey babamız! İnan ki, oğlun hırsızlık yaptı.”

Zâhir duruma göre, oğlun hırsızlık yaptı.

وَمَا شَهِدْنَا اِلَّا بِمَا عَلَّمَنَا “Biz ancak bildiğimize şahitlik ediyoruz.”

Gördüğümüz o ki, hükümdarın su kabı onun yükünden çıkarıldı.

وَمَا كُنَّا لِلْغَيْبِ حَافِظِينَ “Yoksa gaybın bekçileri değiliz.”

Ama o mu çaldı, yoksa onun yüküne mi bırakıldı bilemiyoruz.

Veya, biz işin sonunu bilen kimseler değiliz. Sana söz verdiğimizde onun çalacağını bilemedik.

Veya, Yusufu bir musibete maruz kaldığın gibi, Bünyamin ile de başına böyle sıkıntı geleceğini bilemedik.

82- وَسَّئِلِ الْقَرْيَةَ الَّتِي كُنَّا فِيهَا وَالْعَيْرَ الَّتِي اَقْبَلْنَا فِيهَا “Hem orada bulunduğumuz şehir halkına, hem içinde bulunduğumuz kervana sor.”

وَاِنَّا لَصَادِقُونَ “Ve biz gerçekten doğru söylüyoruz.”

Yani, bize inanmıyorsan, olayın olduğu yere kimseler gönder, onlara anlattıklarımızı sor.

Ve kendileriyle beraber olduğumuz kervandakilere sor.

83- قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ اَنْفُسُكُمْ اَمْرًا “Babaları dedi: Doğrusu nefisleriniz sizi aldatıp bir işe sürüklemiş.”

Babalarına dönüp de, kardeşlerinin verdiği talimat çerçevesinde durumu anlattıklarında, babaları Hz. Yakub şöyle dedi: Sizin nefisleriniz, murat edip takdir ettiğinizi size kolaylaştırmış. Yoksa hükümdar hırsızın böyle cezalandırılacağını nerden bilirdi?

فَصَبْرٌ جَمِيلٌ “Artık bana düşen sabr-ı cemildir.”

Artık bana düşen, güzel bir şekilde sabretmektir.

عَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَنِي بِهِمْ جَمِيعًا “Umarım ki Allah hepsini bana geri getirir.”

Umarım ki Allah, hem Yusufu, hem Bünyamini, hem de Mısırdaki kalan kardeşinizi getirir.

إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ “Çünkü O, Alîm’dir – Hakîm’dir.”

Şüphesiz O, Alîm’dir, benim ve onların hâlini bilir. Hakîm’dir, onlarla ilgili şeylerde hikmetle muamele eder.

84- وَتَوَلَّى عَنْهُمْ “Ve onlardan yüz çevirdi.”

Onlardan rastladığı bu hâlden hoşlanmayarak kendilerinden yüz çevirdi.

وَقَالَ يَا أَسْفَىٰ عَلَىٰ يُوسُفَ “Ve dedi: Vah Yusufun başına gelenlere.”

Hiz. Yakub, üç evladı kendinden uzakta iken sadece Yusufu söylemesi, diğerlerinin başına gelenlerin de Hiz. Yusuf sebebi ile olmasındandır. Onun o büyük musibeti kendisine çok ağır gelmişti.

Öte yandan diğer ikisinin hayatta olduklarını biliyordu, ama Hiz. Yusuf hakkında kesin bir bilgiye sahip değildi.

Hiz. Peygamber (asm) bir hadislerinde şöyle buyurur: “Hiçbir ümmette, musibet zamanı ümmet-i Muhammed’e verilen **“İnna lillahi ve inna ileyhi raciun”** (Biz Allah’a aidiz ve O’na döneceğiz).” (Bakara, 156) demenimeti verilmedi.” İşte, Hiz. Yakub kendisine böyle bir musibet geldiğinde **“İnna lillahi ve inna ileyhi raciun”** demedi de **“Vah Yusufun başına gelenlere”** dedi.

وَابْيَضَّتْ عَيْنَاهُ مِنَ الْحُزَنِ فَهُوَ كَظِيمٍ “Ve üzüntüden gözlerine ak düştü, artık derdini içine atıyordu.”

Çokça üzülmekten, gözü zayıfladı veya âmâ oldu.

Ayette, bir musibetle karşılaşıldığında teessüf ve ağlamanın cevazına bir delil vardır. Belki de böyle hâller, mükellefiyet altına da girmez. Çünkü zor ve çetin hâllerde kendine hâkim olabilenler çok çok azdır. Hiz. Peygamber de (asm) oğlu İbrahim’in vefatında ağlamış ve şöyle demişti: “Kalp ürperir, göz yaşarır. Biz, Rabbimizi kızdıracak bir şey demeyiz. Ey İbrahim! Doğrusu biz senin ölümünden dolayı hüznüyoruz.”

85- قَالُوا تَاللّٰهِ تَفْتُوْا تَذْكُرُ يُوْسُفَ حَتّٰى تَكُوْنَ حَرْصًا اَوْ تَكُوْنَ مِنَ الْهٰلِكِيْنَ
 “Dediler: “Hâlâ Yusuf’u sayıklayıp duruyorsun. Vallahi, sonunda ya hastalanacaksın veya helak olacaksın!”

86- قَالَ اِنَّمَا اَشْكُوْا بَنِيَّ وَحُرَّتِيْ اِلَى اللّٰهِ
 “Dedi: Ben kederimi ve hüznümü ancak Allah’a şikâyet ediyorum.”

Ben keder ve hüznümü, ne size ne de başkasına değil, Allaha şikâyet ediyorum. Öyleyse beni şikâyetimle baş başa bırakınız.

وَاَعْلَمُ مِنَ اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُوْنَ
 “Ve Allah tarafından sizin bilmediğiniz şeyleri biliyorum.”

Allahın sanatı ve rahmeti hakkında sizin bilmediklerinizi biliyorum.

Biliyorum ki, O’na dua edeni eli boş çevirmez, kendisine sığınanı kendi hâline bırakmaz.

Ayetten murat, Hz. Yakubun bir nevi ilhamla Hz. Yusufun hayatta olduğunu bilmesi de olabilir.

Denildi ki: Hz. Yakub rüyasında ölüm meleğini gördü, Hz. Yusufun durumunu sordu. Ölüm meleği, O’nun hayatta olduğunu söyledi.

Denildi ki: Hz. Yakub, Onun rüyasından hareketle Hz. Yusufun hayatta olduğunu biliyordu. Rüyaya göre, kardeşleri önünde secdeye varmadan Yusufun ölmeyeceği anlaşılmaktadır.

Gerçekleşen Rüya

87- “Ey oğullarım! Gidin, Yusuf'u ve kardeşini araştırın.”

“Ve Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin.”

“Çünkü Allah'ın rahmetinden kâfirlerden başkası ümit kesmez.”

Allahın rahmetinden ancak O'nu ve sıfatlarını inkâr edenler ümidini keserler. Çünkü O'nu tanıyan bir mü'min, hiçbir durumda O'nun rahmetinden ümitsizliğe düşmez.

88- “Sonra (Mısır'a gidip) onun huzuruna girince, dediler ki: “Ey Aziz! Bize ve çoluk çocuğumuza sıkıntı dokundu.”

“Ve pek az bir sermaye ile geldik.”

Ayette nazara verilen “pek az bir sermaye” hakkında “değersiz para, yün ve yağ, çam kozalağı ve çitlembik...” gibi farklı görüşler ifade edilmiştir.

“Sen bize yine tam zahire ver ve tasaddukta bulun.”

“Ve tasaddukta bulun” ifadesi

-“Kardeşimizi bize vererek,

-Hoşgörüyü ve kıymetsiz malımızı kabul ederek,

-Verdiğimiz malın değerinden fazlasını bize vererek ikramda bulun” gibi manalara işaret eder.

Sadaka almanın haramlığı bütün peygamberlere mi veya Peygamberimize has mı olduğu hususunda ihtilaf edilmiştir.

“Çünkü Allah tasadduk edenleri mükafatlandırır.”

Şüphesiz Allah, tasaddukta bulunanları en güzel bir şekilde mükâfatlandırır.

Tasadduk, mutlak anlamda lütfu ifade eder. Hz. Peygamberin seferde namazın kısaltılmasıyla ilgili hadisinde bunu görebiliriz:

“Bu Allahtan size bir sadakadır, O’nun verdiği bu sadakayı kabul ediniz.”

Ancak örfte “sadaka” denildiğinde “kendisiyle Allahtan sevap beklenen belli amel” anlaşılır.

89- قَالَ هَلْ عَلِمْتُمْ مَا فَعَلْتُمْ يُّوسُفَ وَأَخِيهِ إِذْ أَنتُمْ جَاهِلُونَ- (Yusuf) dedi ki: **Siz cahil iken, Yusuf’a ve kardeşine ne yaptığınızı biliyor musunuz?**”

Kardeşleri, Bünyamini Yusuf’tan ayırmış, zillete düşür etmişlerdi. Öyle ki onlarla çekine çekine konuşuyordu.

“Siz cahil iken”

O zaman bu yaptığının çirkinliğini veya sonucunu bilmediğinizden bu hatayı işlemiştiniz.

Hz. Yusuf’un onlara böyle demesi, hem onlara bir nasihat, hem tevbe-ye teşvik, hem de onlarda gördüğü acizlik ve meskenet karşısında şefkat duymasındandır. Yoksa onları ayıplamak ve yaptıklarını yüzlerine vurmak için değildir.

Denildi ki: Kardeşleri Hz. Yusuf’a Bünyamin’in kurtarılması için babalarının mektubunu verdi. Yusuf’u ve kardeşini kaybetmesinden dolayı, içinde bulunduğu mahzun hâli söylediler. O zaman Hz. Yusuf’un onlar hakkında **“siz cahil iken”** demesi, onların yaptığı fiilin cahillerin fiili olmasındandır.

Veya o vakit onların delikanlılık dönemlerindeki akıldan uzak hareketleri sebebiyledir.

90- قَالُوا إِنَّكَ لَأَنْتَ يُوسُفُ- “Onlar **“Yoksa sen Yusuf musun?”** dediler.”

Hz. Yusuf’u nasıl tanıdıkları hakkında çeşitli açıklamalar yapılmıştır.

-Hz. Yusuf, beraber oldukları dönemdeki durumları anlattı, böylece tam kanaatleri geldi.

-Onlara tebessüm edince gülüşünden tanıdılar.

-Başından tacı çıkardı, saçında aynen babası Yakub’a benzer beyaz bir alâmet vardı.

“O da “Ben Yusuf’um ve bu da kardeşim” dedi.”

Bünyamin, Hz. Yusufun ana-baba bir kardeşi idi. Hz. Yusufun böyle demesi, kendini onunla tanıtmak içindi.

“Doğrusu Allah, bizi lutfuyla nimetlendirdi.”

Allah bizi selâmete çıkarmakla ve ikramda bulunmakla bize lütufta bulundu.

“Gerçekten de kim Allah’ın İYİSİNDİR İNANIR VE SABREDERSE, ŞÜPHESİZ Allah muhsin olanların ecrini zayi etmez.”

Sabırdan murat,

-Belâlara sabretmek,

-İtaat hususunda sabır göstermek

-Veya günahlardan kaçınmak olabilir.

“Allah onların ecrini zayi etmez” denilebileceği halde “Allah muhsin olanların ecrini zayi etmez” denilmesi, muhsin olanların takva ve sabrı cem eden kimseler olduğuna tenbihte bulunmak içindir.

91- “Dediler ki: Vallahi, Allah seni bize üstün kıldı.”

Allah seni bize hüsn-ü suret ve kemâl-i siretle (suret güzelliği ve güzel ahlâkla) üstün kıldı.

“Biz gerçekten büyük hata işlemiştik.”

Biz ise, sana yaptıklarımızla gerçekten günahkâr kimseleriz.

92- “Dedi: Bugün size bir kınama yoktur.”

“Allah sizi bağışlasın.”

“O, merhamet edenlerin en merhametlisidir.”

Çünkü O, hem küçük günahları hem de büyük günahları bağışlar, tevbe edene lütufta bulunur.

Hz. Yusufun keremini gösteren bir durum da şudur. Kardeşleri kendisine “Sen sabah akşam bizi yemeğe davet ediyorsun, biz ise Sana yaptıkla-

rımızdan dolayı gerçekten çok utanıyoruz” demişlerdi. Hz. Yusuf onlara şöyle dedi: “Mısır ahalisi bana ilk gördükleri nazarla bakıyor ve “Yirmi dirheme satılan bir köle, ta nerelere kadar çıktı, hayret!” diyorlardı. Ben ise sizlerin gelmesiyle şeref buldum, sizin benim kardeşlerim ve benim Hz. İbrahim’in torunlarından olduğumu bilmeleriyle onların gözünde büyüdüüm.”

93- اِذْهَبُوا بِقَمِيصِي هَذَا “Alın şu gömleğimi götürün.”

“Babamın yüzüne sürün, gözü açılsın.”

“Ve bütün ailenizle bana gelin.”

Kadınlarınızla, çocuklarınızla, kölelerinizle hepiniz buraya gelin.

94- وَلَمَّا فَصَلَتِ الْعِيرُ قَالَ أَبُوهُمْ إِنِّي لَأَجِدُ رِيحَ يُوسُفَ لَوْلَا أَنْ تُفَنِّدُونِ

“Kafîle (Mısır’dan) ayrıldığında, babaları dedi ki: Eğer bana bunak demezseniz, doğrusu ben Yusuf’un kokusunu alıyorum.”

Babaları, yanında olanlara dedi: Şayet bana “bunak” demezseniz, diyeceğim o ki Yusuf yakınlarda.

95- قَالُوا تَاللَّهِ إِنَّكَ لَفِي ضَلَالِكَ الْقَدِيمِ “Dediler: Vallahi sen hâlâ o eski şaşkınlığındasın.”

Yusufa olan aşırı sevgin Sana böyle söyletiyor. Eskiden beri O’na kavuşmak ümidiyle hep böyle şeyler söylüyorsun.

96- فَلَمَّا أَنْ جَاءَ الْبَشِيرُ الْقَيُّمُ عَلَى وَجْهِهِ فَازَنَدَ بِصِيرًا “Müjdecî geldiğinde gömleği Yakub’un yüzüne koydu, hemen gözü açıldı.”

Rivayete göre, gömleği getiren Yehuza idi. “Yusufun kana bulanmış gömleğini babama ben götürmüş, O’nu üzmüştüm. Şimdi de bunu ben vereyim de O’nu sevindireyim” demişti.

“Dedi: Ben size, ‘Allah’ dan sizin bilmediklerinizi bilirim’ demedim mi?”

“Ben Yusuf’un hayatı ve ferahlayacağınız hususunda, sizin bilmediklerinizi Allah tarafından bilirim demedim mi?”

Denildi ki: “Ben size demedim mi?” müstakil bir kelâmdır veya “ben Yusuf’un kokusunu alıyorum” ifadelerine işaret edilmiş olabilir. Bu du-

rumda devamı da, ‘Allah’dan sizin bilmediklerinizi bilirim’ şeklinde başka bir cümle olur.

97- قَالُوا يَا أَبَانَا اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا “Dediler: Ey babamız, günahlarımız için Allah’a istiğfar eyle.”

“Biz gerçekten büyük günah işlemiştik.”

Günahını itiraf edenin hakkı ise, bağışlanması ve kendisi için mağfiret istenmesidir.

98- قَالَ سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّي “Dedi: “Sizin için daha sonra Rabbimden mağfiret dileyeceğim.”

“Şüphesiz O, Ğafur’dur – Rahîm’dir.”

Hiz. Yakubun hemen onlar için istiğfar etmemesi, seher vakti, gece namazı veya Cum’a gecesi gibi uygun bir icabet vakti aramak için olabilir.

Veya Yusufun onlara hakkını helâl etmesini isteyip ardından mağfiret talebinde bulunmak olabilir. Veya O’nun kardeşlerini bağışladığını bilmeye gayesiyle olabilir. Çünkü mazlumun affı, mağfiretin bir şartıdır. Bu konuda gelen bir rivayet de bunu teyid eder: Hz. Yakub ayakta kibleye yöneldi, dua ediyordu. Yusuf da arkasında O’nun duasına “Amin” diyordu. Kardeşleri de onların arkasında huşu içerisinde boyun bükmüş vaziyette ayakta durmuşlardı. Sonra Hz. Cebrail nazil oldu, “Allah duana icabet etti, onlara da Senden sonra nübüvvet görevi verdi” dedi.

Bu rivayet şayet sahihse, Hz. Yakub’un oğullarının Peygamberliğine bir delildir. Bu durumda onlardan sadır olan hataları, nübüvvet öncesine ait durumlar olur.

99- فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَى يُوسُفَ أَوَىٰ إِلَيْهِ أَبَوَاهُ “Yusuf’un yanına vardıklarında, annesini ve babasını kucakladı, yanına aldı.”

Rivayete göre, Hz. Yakub ve yanındakiler Mısra geldiklerinde Onları Hz. Yusuf ve hükümdar Mısır halkıyla beraber karşıladılar. Erkek – kadın toplam yetmiş iki kişi idiler. Hz. Musa zamanında Mısırdan çıktıklarında ise sayıları, çocuk ve yaşlılar haricinde altıyüzbin beşyüz yetmiş küsura ulaştı.

Ayette Hz. Yusufun ebeveyninden maksat, babası ve teyzesidir. Amca, baba yerine sayıldığı gibi teyze de anne yerine geçer. Bunun bir misalini Hz. Yakubun evlatlarının “Senin ilâhına ve ataların İbrahim, İsmail ve İshak’ın ilâhı olan bir tek ilâha ibadet edeceğiz.” (Bakara, 133) deme-

rinde görürüz. Hz. Yakubun oğulları “senin ataların” diye sayarken Hz. İsmail, dedeleri Hz. İshakla beraber saymışlardır.

Veya Hz. Yakub, Yusufun annesinin ölümünden sonra Yusufun teyze-
siyle evlenmesinden dolayı böyle denilmiş olabilir. Çünkü üvey anneye de
anne denilir.

“Ve “Allah’ın dilemesiyle güven içinde Mısır’a girin” dedi.”

Mısıra, kuraklık ve her türlü nahoş şeylerden emin olarak girin.

100- “Anne babasını taht üzerine oturttu.”

“Ve hepsi Onun için secdeye kapandılar.”

Ayette secdeden murat, onların selâm ve hürmetlerini sunmalarıdır.
Çünkü secde onlarda, bu manayı ifade için yapılmaktaydı.

Şöyle de denildi: Hz. Yusuf için Allaha şükür secdesi yaptılar.

Denildi ki: Zamir Allaha râcîdir. Bu secdeye Hz. Yusufun anne – ba-
bası ve kardeşleri dahildir. Secde sonrası Hz. Yusuf anne-babasını tahta
oturtmuştur. Ayette tahta oturtmanın önce nazara verilmesi, Hz. Yusufun
onları tazime verdiği önemi göstermek içindir.

“Yusuf dedi: Babacığım, işte bu önceki rüyamın te’vilidir.”

“Gerçekten Rabbim onu hak kıldı.”

“Ve bana hakikaten ihsanda bulundu.”

“Çünkü beni zindandan çıkarttı.”

“Şeytan be-
nimle kardeşlerimin arasını bozduktan sonra, sizi çölden getirtti.”

Hz. Yusufun, Cenab-ı Hakkın kendisine olan nimetlerini sayarken ku-
yudan çıkarılmasını burada zikretmeyişi, kardeşlerini mahcup etmemek ve
üzmemek içindir.

“Şüphesiz Rabbim dilediği şeyi lütfedendir.”

Rabbimin tedbiri çok latiftir. Çünkü her türlü zorluğa O’nun meşiet-i
nüfuz eder ve zorlukları kolaylaştırır.

“Şüphesiz O, Alîm’dir – Hakîm’dir.” إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ

O, gerçekten **Alîm’dir**, her türlü maslahat ve tedbiri bilir. **Hakîm’dir**, her şeyi vaktinde ve hikmetin gerektirdiği şekilde yapar.

Rivayete göre Hz. Yusuf babasına depolarını birer birer gezdirip gösterdi. Kağıt – kalem kısmına gelince, babası şöyle dedi: “Yavrum, bu kadar kağıt – kalem varken sekiz konak ilerde olan babana mektup yazmana engel ne idi?”

Hz. Yusuf şöyle cevap verdi: “Cebrail böyle emretti.”

-Peki, sebebini sordun mu?

-Babacığım, sebebini Sen daha iyi sorarsın.

Bunun üzerine Hz. Yakub Cebrail bu yasağın sebebini sordu, Hz. Cebrail şöyle cevap verdi:

Sen, **“Siz habersizken Onu kurt yemesinden korkarım”** (Yusuf, 13) demiştin ya, Allahu Teâlâ “benden korkması gerekirdi” buyurdu ve Yusufun mektup yazmasını yasaklamamı bana emretti.

“Ey Rabbim! Bana mülkten verdin.” رَبِّ قَدْ آتَيْتَنِي مِنَ الْمُلْكِ 101-

“Ve bana ehadisın te’vilinden öğrettin.” وَعَلَّمْتَنِي مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ

“Ey gökleri ve yeri yoktan var eden!” فَاطَرِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

“Sen dünya ve ahirette benim velimsin.” أَنْتَ وَلِيٌّ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ

Sen benim velimsin, yardımcısın, işimi deruhte edensin.

“Beni bir müslim olarak vefat ettir.” تَوَفَّنِي مُسْلِمًا

“Ve beni salih kullarının arasına kat!” وَالْحَقْنِي بِالصَّالِحِينَ

Salihlerden murat, kendi ecdadından salihler olabildiği gibi, genel anlamda mertebe ve şerefilikte salih olanlar zümresi de olabilir.

Rivayete göre Hz. Yakub, Hz. Yusufun yanında yirmidört yıl kaldı, sonra vefat etti. Şam’da babası Hz. İshakın yanına gömülmeyi vasiyet etmişti. Hz. Yusuf, vasiyeti yerine getirdi. Şam’dan döndükten sonra yirmüç sene daha yaşadı. Sonra nefsi daimî saltanata iştiaak duydu ve ölümü arzuladı. Allahu Teâlâ da O’nu tertemiz bir şekilde vefat ettirdi. Mısır halkı defnedileceği yer hususunda tartıştılar, neredeyse birbirleriyle savaşıma durumuna geldiler. Sonunda mermerden bir tabuta yerleştirip Nil nehrine yerleştir-

meye karar verdiler. Ta ki sular O'nun kabrine uğrayıp oradan Mısıra yayılsın, onlar da bununla bereket bulsunlar.

Sonra Hz. Musa Hz. Yusufun kabrini, ecdadının kabirlerinin olduğu yere nakletti.

Hz. Yusuf, yüzyirmi yıl yaşamıştı. Züleyhadan iki oğlu oldu, bunlardan biri Hz. Yuşa'nın ceddidir, bir de kızı oldu, o da Hz. Eyyûb'un hanımıdır.

102- **“İşte bu, sana vahiyle bildirdiğimiz gayb haberlerindendir.”** ذَٰلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ

“İşte bu” ifadesi Hz. Yusuf hakkında anlatılanlara bakar.

103- **“Yoksa onlar yapacaklarına karar verip tuzak kurarlarken sen yanlarında değildin.”** وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ أَجْمَعُوا أَمْرَهُمْ وَهُمْ يَمْكُرُونَ

Ayetteki hitab, Hz. Peygamberedir.

Yani, bu anlatılanlar gaybî şeylerdir, Sen bunları vahiy yoluyla öğrendin. Yoksa Sen, Yusufun kardeşleri O'nu kuyuya bırakmaya kesin karar verdiklerinde ve babalarının O'nu kendileriyle göndermesi için tuzak kurduklarında onların yanında değildin. Seni yalanlayanlara da gizli olmadığı üzere, Sen bunları işiten biriyle karşılaşp da, bunları ondan öğrenmiş değilsin. Gerçi bu cihet ayette nazara verilmemiştir. Bu kıssa dışında başka yerde, **“İşte bunlar gayb haberlerindendir, bunları sana vahy ediyoruz. Bundan önce bunları ne sen bilirdin, ne de kavmin”** (Hûd, 49) ayetinde buna dikkat çekildiğinden, burada ayrıca belirtilmemiştir.

103- **“Sen ne kadar hırs da göster sen, insanların çoğu mü'min olacak değillerdir.”** وَمَا أَكْثَرُ النَّاسِ وَلَوْ حَرَصْتَ بِمُؤْمِنِينَ

Ama insanların çoğu inatları ve küfür üzere kalmakta ısrarları sebebiyle, sen ne kadar iman etmelerini arzulasan ve kendilerine ayetler göstersen de, yine de iman etmezler.

104- **“Hâlbuki Sen onlardan herhangi bir ücret de istemiyorsun.”** وَمَا تَسْأَلُهُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ

Hâlbuki Sen, bunları haber vermek, Kur'anı anlatmak hususunda onlardan herhangi bir ücret istemiyorsun.

105- **“O (Kur'an), ancak âlemlere bir öğüttür.”** إِنَّهُ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعَالَمِينَ

وَكَايْنِ مِنْ آيَةٍ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ يُمُرُونَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ

“Bununla beraber göklerde ve yerde nice âyetler var ki, insanlar onlara uğrarlar, ama yüz çevirip geçerler.”

Göklerde ve yerde Allahın varlığına, hikmetine, kudretinin kemâline ve bir olduğuna dair nice âyetler vardır ki insanlar o âyetlere muhatap olurlar, görürler. Ama yüz çevirirler, onlar hakkında tefekkür etmezler, onlardan bir ibret almazlar.

106- “Onların çoğu Allah’a müşrik olarak inanır.”

İnsanların çoğu, Allahın varlığını ve yaratıcı olduğunu kabul etmekle beraber,

-Allahtan başkasına ibadet ederek,

-Din adamlarını Rabler edinerek,

-Allaha oğul isnad ederek,

-Nur ve zulmet gibi kavramlarla,

-Sebepleri bir nevi yaratıcı sanmak ve benzeri tarzlarda Allaha şerikler kılarlar.

Ayetin,

-Mekke müşrikleri,

-Münafıklar,

-Ehl-i kitap hakkında indiği hususunda farklı görüşler nakledilir.

107- أَفَأَمِنُوا أَنْ تَأْتِيَهُمْ غَاشِيَةٌ مِنْ عَذَابِ اللَّهِ أَوْ تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ “Yoksa onlar Allah’ın azabından hepsini saracak bir felaket gelmesinden veya farkında değillerken kendilerine ansızın kıyametin gelmesinden emin mi oldular?”

Onları bürüyen, hepsini içine alan ilâhî bir azabın kendilerine gelmesinden veya öncesinde hiçbir âlâmet yokken ve kendilerinin de hiçbir hazırlığı olmadan kıyametin gelivermesinden emin mi oldular?

108- قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي “De ki: İşte bu benim yolum.”

“İşte bu” ile işaret olunan tevhide davet ve ahirete hazırlıktır. Bunun için ayetin devamı “yolu” şöyle açıklar:

“**Basiret üzere Allah’a davet ediyorum, ben ve bana uyanlar işte böyleyiz.**”

Sizi Allaha gözü kapalı olarak körü körüne inanmaya değil, delil ve hüccete dayanarak iman etmeye çağırıyorum.

“**Ve Subhanallah** (Allah’ı tesbih ederim).”

“**Ve ben müşriklerden değilim.**”

109- “**Biz senden önce de, o beldelerin ahalisinden ancak kendilerine vahyettiğimiz birtakım erkekleri peygamber olarak gönderdik.**”

Ayet, “**Şayet Rabbimiz dileseydi melekler indirirdi.**” (Fussilet, 14) ayetinde ifade edilen “meleklerden peygamber gelme” meselesine bir reddir.

Denildi ki: Ayet, kadınlardan peygamber gelmesini nefyetmektedir.

“**Kendilerine vahyettiğimiz birtakım erkekleri**”

Sana vahyettiğimiz gibi onlara da vahyetmekteyiz. Böylece onlar bu vahiye diğer insanlardan farklı olurlar, ayrılırlar.

Ayette ilâhî vahyin geldiği kimselerin çölde yaşayanlar değil, şehir hayatında yaşayanlardan olduğuna dikkat çekilmiştir. Çünkü onlar, çölde yaşayanlara göre hem daha bilgili, hem de daha halîmdirler.

“**Şimdi arzda gezip de kendilerinden önce gelip geçenlerin akıbetlerinin nasıl olduğuna bakmadılar mı?**”

Onlar, daha önceki devirlerde peygamberleri ve ayetleri yalanlayanların akıbetine bakmadılar mı, ta ki Seni yalanlamaktan kaçınsınlar!

Veya onlar önceki devirlerde dünyaya kendini kaptırıp helâk olan kimselerin akıbetine bakmadılar mı, ta ki kendilerini dünya sevgisinden kurtarsınlar!

“**Elbette ahiret yurdu müttakiler için daha hayırlıdır.**”

Elbette ahiret hayatı, şirkten ve günahlardan sakınanlar için çok daha hayırlıdır.

أَفَلَا تَعْقِلُونَ “Hâlâ aklınızı kullanmaz mısınız?”

Akıllarınızı kullanmıyor musunuz ki, ahiretin daha hayırlı olduğunu bilirsiniz.

110- **“Nihayet peygamberleri (onların iman etmelerinden) ümit kesecek hale gelince ve kendilerine yalan söylendiğini zannedince...”**

Yani, zamanın böyle akıp gidişi ve başınıza bir şey gelmemesi sakın sizi aldatmasın. Çünkü önceki devirlerde de inkâr edenlere mühlet verildi. Öyle ki onlara gönderilen elçiler dünyada onlara galip gelmeyeceklerini zannettiler. Küfre dalmaları ve herhangi bir engel olmadan refah içinde yaşamaları sebebiyle onların imana gelmelerinden ümitlerini kestiler.

Nefislerinin kendilerine galip geleceklerini söylemesinde veya kavimlerinin iman vaadinde yalan söylediklerini zannettiler.

Denildi ki: Ayetteki zamir, Peygamberlerin gönderildiği kimselerdir. Yani, o kavimler Peygamberlerin yaptıkları davette ve ilâhî azapla korkutmalarında yalan söylediklerini zannettiler.

Şöyle de mana verildi: O kavimler, Peygamberlerin yalancı çıktıklarını, onlara vaad edilen ilâhî yardımın gelmeyeceğini, işlerin kendilerine karıştırdığını zannettiler.

İbnu Abbastan ayetle ilgili şöyle bir açıklama nakledilir: “Peygamberler, kendilerine vaat edilen ilâhî yardım hususunda kendilerine yapılan vaadin yerine getirilmeyeceğini zannettiler.”

Bu rivayet şayet sahihse, bundan murat kalbe vesvese yoluyla gelen bazı iç konuşmalardır.

Bu böyle olmakla beraber, ayetten murat temsil yoluyla kâfirlere verilen sürenin uzun olması ve mühlet verilmesini anlatmak da olabilir.

جَاءَهُمْ نَصْرُنَا “Onlara yardımımız geldi.”

فَنَجَّى مَنْ نَشَاءُ “Böylece dilediklerimiz kurtarıldı.”

İşte, böyle zannedildiği bir vakitte yardımımız gelir, Peygamber ve ehl-i iman kurtarılır.

Ayette kimlerin kurtulacağının belirlenmemesi, Allahın necatını istediği kimselerin Peygamber ve ehl-i iman olduğunun, bu kurtuluştaki kendilerine ortak olacak başka kimse olmadığının malum olmasındandır.

“Mücrimler topluluğundan bizim azabımız geri çevrilmez.” وَلَا يُرَدُّ بِأُسْنَا عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ

“Azabımız o suçluların başına indiğinde, onlardan çevrilmez.”

Ayette, Allahın kimler için kurtuluş dileyeceğinin bir beyanı vardır.

111- “Gerçekten de onların kıssalarında akıl sahipleri için bir ibret vardır.” لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِأُولَى الْأَلْبَابِ

“Onların kıssaları”ndan murat

-Peygamberlerin ümmetleriyle olan kıssaları,

-Veya Hz. Yusufun kardeşleriyle olan durumu olabilir.

“Ulu'l-elbab”dan murat ülfet ve hisse meyletme şaibelerinden uzak olan akıl sahipleridir.

“Bu, uydurulmuş bir söz değildir.” مَا كَانَ حَدِيثًا يُفْتَرَى

“Lâkin O, kendisinden önce gelenlerin bir tasdikidir.” وَلَكِنْ تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ

O Kur'an, önceki ilâhî kitapların tasdikidir.

“Ve her şeyin bir tafsilidir.” وَتَفْصِيلَ كُلِّ شَيْءٍ

Ve Kur'an, dinde ihtiyaç duyulan her şeyin tafsilidir. Çünkü, dînî bütün meselelerin ya doğrudan veya dolaylı olarak Kur'anda bir senedi vardır.

“Ve iman edecek bir kavim için hidayet ve rahmettir.” وَهَدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ

Kur'an, dalaletten bir kurtuluş, kendisiyle dünya ve ahiret saadetine nail olunan bir rahmettir.

Hiz. Peygamber şöyle buyurur: “Kölelerinize Yusuf sûresini öğretiniz. Çünkü, hangi Müslüman bu sûreyi okusa, ailesine ve kölelerine öğretse, Allah ona ölüm sekeratını kolaylaştırır ve her bir Müslümana haset etmemek konusunda bir kuvvet verir.”

RA'D SÛRESİ

Râ'd Sûresi Medenîdir, kırk üç ayettir.
Mekkî olduğunu söyleyenler de olmuştur.

Tekvînî Âyetler

1- اَلْمَرْ “Elif, Lâm, Mîm, Ra.”

Denildi ki: Bunun manası: “Ben Allahım, bilirim ve görürüm.”

اَلْمَرْ “İşte bunlar Kitabın âyetleridir.”

Kitap’tan murat, bu sûredir. “İşte bunlar” ifadesi ise, sûrenin âyetlerine işaretler. Yani, “bu âyetler, sûrenin âyetleridir.”

Kitap’tan murat Kur’an da olabilir. Bundan murat, Kur’anın tamamıdır.

وَالَّذِي أَنْزَلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ “Rabbinden Sana indirilen hakır.”

Bundan öncesini mübteda saydığımızda, bu ifade haber olur. Yani, “Kitap’tan olan işte şu âyetler, Rabbinden Sana hak olarak indirildi.”

“**Hak**” ifadesi, cümlelerin evveline bir delil gibidir.¹

“**Hak**” ifadesinin elif-lâmlı olarak “El-hak” şeklinde gelmesi, hak olanın Allah’tan indirilene has oluşuna delâlet etse de, açıktan veya zımnî olarak bundan daha geneldir. Mesela kıyas yoluyla sabit olan ve Kur’anın tâbi olunmasını güzel gördüğü şeyler de “hak”’tır.

وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ “Lâkin insanların çoğu iman etmezler.”

Çünkü dikkatle bakmamakta, tefekkür etmemektedirler.

2- اَللّٰهُ الَّذِي رَفَعَ السَّمٰوٰتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَّرَوْنَهَا “Allah O’dur ki, gördüğünüz gibi gökleri direksiz yükseltti.”

Görmek”, öncekinin sıfatı olabileceği gibi, yeni bir cümle de olabilir.

Sıfat olarak: O Allah ki, göreceğiniz bir direk olmadan gökleri yükseltti.

Cümle olarak: O Allah ki, bir direk olmadan gökleri yükseltti. Bir direk olmadığını siz de görüyorsunuz.

¹ Yani, vahiy yoluyla olmayan bilgilerde zaman zaman hakka ulaşılsa da, zaman zaman da batıl bir şey hak zannedilebilir.

Göklerin bu şekilde yükseltilmesi Sani-i Hakîm olan Allahın varlığına bir delildir. Çünkü gerçekte eşit durumda olan diğer cisimlere göklerin tercih edilip yükseltilmesi, yükselmeyi iktiza eden özellikler verilmesi.

-Cisim ve cismanî olmayan,

-İradesiyle bazı mümkinatı diğerlerine tercih eden bir tahsis ediciyi gerektirir.

Ayetlerde zikredilen diğer durumlara da aynen bu metot üzere bakmak gerekir.

ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ “Sonra arşa istiva etti.”

Sonra, hıfz ve tedbirle arşa istiva etti.²

وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ “Güneşi ve ayı musahhar kıldı.”

Allah, güneş ve ayı, dilediği şekilde harekete musahhar kıldı, boyun eğdirdi. Bunun sonucu olarak hem güneş hem de ay varlıkların vücut bulmalarında ve devam etmelerinde fayda verecek şekilde belli bir sür’atle daimî hareket hâlinde dirler.

كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى “Bunların her biri belli bir ecele kadar akar gider.”

Bunların her biri için devrini tamamlayacağı belirli bir zaman (ecel-i müsemma) vardır.

Veya bundan murat “Güneş dürüldüğünde.” “Yıldızlar karartıldığında.” (Tekvîr, 1-2) ayetlerinde nazara verildiği üzere kıyamette sistemlerinin bozulmasını nazara vermek de olabilir

يُدَبِّرُ الْأَمْرَ “İşi O yönetir.”

İcad – idam (vücut vermek – vücudunu ortadan kaldırmak) ihya imate (hayat vermek – öldürmek) ve diğer tasarruflarda bulunur.

يُفَصِّلُ الْآيَاتِ “Âyetleri açıklar.”

-Allah, ayetleri indirir ve onları ayrıntılarıyla açıklar.

-Veya bundan murat, Allahu Teâlânın ardı ardına deliller ihdas etmesi de olabilir.

² Bununla ilgili olarak bkz. A’raf, 54.

لَعَلَّكُمْ بِلِقَاءِ رَبِّكُمْ تُوقِنُونَ “Ta ki, Rabbinize kavuşacağınızı yakînen bilesiniz.”

Ta ki bu ayetleri iyice düşünüp Allahın kemâl-i kudretini anlayasınız, eş-yayı bu şekilde yaratmaya ve idare etmeye kâdir olan zâtın, yeniden yaratmaya ve insanların şu dünyada yaptıklarının karşılığını vermeye de kâdir olduğunu bilesiniz.

3- وَهُوَ الَّذِي مَدَّ الْأَرْضَ “O ki, yeryüzünü yayıp döşedi.”

O Allah ki, ayaklar onda sebat etsin, hayvanlar hareket etsin diye yeryüzünü uzunluğuna ve genişliğine yaydı.

وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْهَارًا “Onda azametli dağlar ve ırmaklar meydana getirdi.”

Ayette dağ ve nehirlerin beraber zikri, nehirlerin dağlar vasıtasıyla meydana gelmesindendir.

وَمِنْ كُلِّ الشَّجَرَاتِ جَعَلَ فِيهَا زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ “Ve orada bütün mahsullerden çift olarak yaptı.”

Allah, bütün mahsullerden tatlı-ekşi, siyah-beyaz, küçük-büyük gibi iki sınıf yaptı.

يُغْشَى اللَّيْلَ النَّهَارَ “Geceyi gündüzün üzerine örter.”

Böylece gündüzün yerini gece alır, hava aydınlık iken karanlık bir şekle girer.

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ “Düşünen bir kavim için, bunda muhakkak ki ibretler vardır.”

Çünkü bütün bunların bu şekilde meydana gelmeleri, başka şekilde olabilmeleri mümkün olduğu halde, bu tarz özellikler göstermeleri; tasarrufta bulunan, her şeyin sebeplerini müheyya kılan bir Sani-i Hakîmin varlığına delildir.

4- وَفِي الْأَرْضِ قِطْعٌ مُتَجَاوِرَاتٌ “Yeryüzünde birbirine komşu kıtalar vardır.”

Yeryüzünde değişik özelliklerde toprak parçaları meydana getirdi. Bunların bir kısmı hoş, bir kısmı çoraktır. Bir kısmı yumuşak, bir kısmı serttir. Bazısında tarım yapılır, ağaç yetişmez, bir kısmında da ağaç yetişir, tarım

yapılmaz. Şayet bunlar dilediği şeyi yapmaya kâdir olan bir Zâtın tahsisi olmasaydı, böyle olmazdı. Çünkü, bu toprak parçaları aynı tabiatla müşterek-tirler. Hepsi benzeri şartlar altında ve aynı semavî sebeplere maruzdurlar. Nisbet ve durumlar itibariyle yan yana ve ortaktırlar.

“Ayrıca üzüm bağ-ları, ekinler, çatallı ve çatalsız hurmalıklar vardır.”

“Hepsi bir tek su ile sulanır.”

“Bunların bir kısmını bir kısmına lezzet olarak üstün kılarız.”

Bunlar aynı su ile sulanmakla beraber şekil, miktar, koku ve tat itibarıyla birbirinden farklıdırlar. Bu da aynı şekilde Sani-i Hakîme delâlet eder. Çün-kü, asılları ve sebepleri aynı olmakla beraber bu şekilde farklılıklar meydana gelmesi, ancak ve ancak kudret ve irade sahibi bir Zâtın tahsisi ile olur.

“Aklını kullananlar için bunda ibretler vardır.”

Akıllarını tefekkürle kullanan kimseler için bunlarda nice ayetler, ibret-ler vardır.

“Eğer şaşıyorsan, asıl şaşılacak şey onla-rın şu sözleridir:”

“Biz toprak olup gittikten sonra, ger-çekten yeniden mi yaratılacağız?”

Ey Peygamber! Eğer onların öldükten sonra dirilmeyi inkâr etmelerine hayret ediyorsan, gerçekten de onların bu hâli ve şu sözleri hayret edilmeye layıktır. Çünkü Sana anlatılan bu şeyleri yaratmaya kâdir olana, bunları ye-niden yapmak çok daha kolaydır.

Üstteki ayetler ilk yaratılışa birer delil olduğu gibi, bütün bunlar Alla-hın ilminin ve kudretinin kemâline ve maddelerin O’nun çeşit çeşit tasar-ruflarını kabulüne delâlet etmekle, yeniden yaratılışa da delil olmaktadır.

“İşte bunlardır Rablerini inkâr edenler.”

Çünkü Allahın diriltmeye kadir olduğunu inkâr ettiler.

عَ أَعْنَاقِهِمْ وَأُولَئِكَ الْأَغْلَالُ فَيَ أَعْنَاقِهِمْ **“Ve işte bunlardır boyunlarına demir halkalar geçirilenler.”**

Bunlar, kurtuluşları umulmayacak bir şekilde dalaletle kendilerini kaptırmış kimselerdir.

Veya bundan murat, diğer âlemde zincire vurulmalarını anlatmak da olabilir.

عَ وَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ **“Ve işte bunlardır cehennem ashabı.”**

هُم فِيهَا خَالِدُونَ **“Onlar orada ebedîdirler.”**

O cehennemden asla çıkarılmazlar. **“Onlar orada ebedidirler”** ifadesi, cehennemde ebediliğin kâfirlere has olduğunu gösterir.³

6- وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ **“Ve senden iyilikten önce hemen kötülüğü getirmeni isterler.”**

Bunlar, afiyet istemek yerine, acele ile cezayı istiyorlar. Şöyle ki: Dünyada başlarına gelecek azap ile tehdit edildiklerinde, dalga geçerek hemen gelmesini istemişlerdi.

وَقَدْ خَلَّتْ مِنْ قَبْلِهِمُ الْمَثَلَاتُ **“Oysa daha önce onlara misal olacak cezalar gelip geçmiştir.”**

Onlar gibi ilâhî ayetleri yalanlayanların cezaları gözler önündedir. Onlara ne oluyor ki bunlardan ibret almıyorlar, onların başlarına gelenin kendi başlarına da gelebileceğini hesap etmiyorlar?

عَ وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ لِلنَّاسِ عَلَى ظُلْمِهِمْ **“Ve gerçekten Rabbin, zulümlerine karşılık insanlara mağfiret sahibidir.”**

Senin Rabbin, insanlar kendi nefislerine zulmetmelerine rağmen yine de onlara mağfiret edicidir.

Ayette tevbeden önce Allahın affının caiz oluşuna bir delil vardır. Çünkü tevbe eden kimse, artık zulmü üzere değildir.

Allahın tevbe etmeyi affetmesini uygun görmeyenler ise, ayetteki **“zulüm”** ifadesini “küçük günahlar” şeklinde yorumladılar. Çünkü, büyük

³ Yani, ehl-i iman olup ta günahları fazla olan kimseler, cezalarını çekmek üzere cehenneme gönderilirler. Ama orada daimî değillerdir, cezalarının bitiminde cennete alınırlar.

günahlardan kaçınan kimselerin küçük günahları bağışlanmaktadır: **“Eğer size yasaklanan kebairden (büyük günahlardan) kaçınırsanız, küçük günahlarınızı örteriz ve sizi hoş bir yere koyarız.”** (Nisa, 31)

Veya bunlar Allahın mağfiretini “örtmek ve mühlet vermek” şeklinde te’vil ettiler.

وَأَنَّ رَبَّكَ لَشَدِيدُ الْعِقَابِ **“Ve gerçekten Rabbin, azabı da çok şedid olandır.”**

Allahın cezalandırmasının şedid olması, kâfirler içindir veya dilediği kimseler içindir.

Hız. Peygamber şöyle buyurur: “Allahın affı ve bağışlaması olmasaydı kimse rahat bir hayat yaşayamazdı. O’nun vâidi ve cezası da olmasaydı herkes “Allah nasıl olsa affeder” deyip günahlara daldardı.”

وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ ۚ **“O kâfirler, “Rabbinden ona bir ayet (mu’cize) indirilse ya?” derler.”**

Onlar, Hız. Peygambere inen ayetleri ayetten saymıyor, Hız. Musa ve Hız. İsa’ya verilenler gibi mu’cizeler talep ediyorlardı.

إِنَّمَا أَنْتَ مُنْذِرٌ **“Sen ancak bir uyarıcısın.”**

Ey Peygamber! Sen de diğer Peygamberler gibi ancak bir uyarıcısın. Sana düşen ancak nübüvvetinin sıhhatini gösteren mu’cize türlerini getirmektir, yoksa onların istediklerini göstermek değil.

وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ **“Ve her kavim için bir yol gösterici vardır.”**

Her kavmin bir peygamberi vardır. Ona verilen mu’cize, kavmin durumuna göredir. Bu peygamberler hakka sevkederler ve doğru olana çağırırlar.

Ayetteki **“yol gösterici”**den murat doğrudan Allahu Teâlâ da olabilir. Yani Allah onların hepsine hidayet etmeye kâdirdir. Lakin O, hidayetini murat ettiklerini Sana indirdiği ayetlerle hidayete eriştirir.

Allahu Teâlâ, bunun peşinde

-İlminin ve kudretinin kemâline,

-Kaza ve kaderinin şümûlüne delil olan bazı durumları bildirdi. Bunda şu manaya bir uyarı vardır: Allah, onların istemiş oldukları sıradışı mu’cizeleri indirmeye kâdirdir. Onları indirmeyişi, onların bu mu’cizeleri istemelerinin doğruyu bulmak için değil, sırf inattan kaynaklanmasındandır.

Keza O, onlara hidayet etmeye de kâdirdir. Ama hidayet etmeyişi, onların küfür üzere olmaları hakkındaki hükmünden dolayıdır.

8- **“Allah her dışının neyi taşıdığını ve rahimlerin neyi eksiltip neyi arttırdığını bilir.”**

Allah, ceninde noksan ve fazla neler olduğunu, ana rahminde ne kadar kalacağını, rahimdeki ceninin sayısını bilir.

Şafîîlerin görüşüne göre, insanların ana rahminde kaldığı müddet en çok dört senedir. Bu müddet, İmam-ı Malike göre beş yıl, Ebu Hanifeye göre ise iki yıldır.

Rivayete göre Dahhak iki sene ana rahminde kalmış, Herem Bin Hayyan ise dört yıl kalmıştır.

Ana rahmindeki çocuk sayısının ise, belli bir haddi yoktur. Buna “dört” diyenler vardır, Ebu Hanife bu görüştedir. İmam-ı Şâfiî şöyle der: Yemenli bir zâttan işittim, dedi ki: Hanımım defalarca beşer beşer çocuk dünyaya getirdi.⁴

Rahimlerde noksan ve fazla olandan murat, hayız kanı olduğu da nazara verilmıştır.

Noksan kılmak veya ziyade yapmanın rahimlere isnadı mecazdır. Çünkü noksan kılan veya ziyade yapan, Allah'tır.

9- **“O'nun nezdinde her şey bir ölçü ile dir.”** وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدَارٍ

Herşey Allah katında belli bir miktardadır, onu aşmaz, geri de kalmaz. Bu ayet, **“Gerçekten biz, her şeyi bir kaderle yarattık.”** (Kamer, 49) ayeti gibidir. Çünkü Allahu Teâlâ meydana gelen her şey için belirli bir vakit ve hâl tahsis etmiş ve o şeye gerekli sebepleri müheyya kılmıştır.

9- **“O, gaybı ve şهادeti bilendir** (görünmeyeni de bilir, görüneni de.)”

Allah, hem histen uzak olanları, hem de göz önünde olanları bilendir.

10- **“Kebîr'dir – Müteal'dir.”** الْكَبِيرُ الْمُتَعَالِ

O, **Kebîr'dir.** Yani şânı yücedir, ilminden hiçbir şey dışarıda kalmaz.

O, **Müteal'dir.** Yani her şeye kudretiyle hâkimdir.

⁴ Burada ana rahminde kalınan süre ve ana rahmindeki çocuk sayısıyla alakalı bilgiler, dinî bilgiler olmayıp bu tefsirin yazıldığı dönemdeki tıbbî bilgileri yansıtır. Bu bilgilerin bir kısmının günümüz tıbbî açısından yanlış olması, tefsirdeki dinle ilgili açıklamalara bir zarar vermez. Sadece o dönemdeki tıp ilminin bazı bilgilerini gösterir.

Cenab-ı Hakkın “Müteal” oluşu şunu da ifade eder: O, mahlûkatın özelliklerinden yüce ve mukaddestir.

10- سَوَاءٌ مِنْكُمْ مَنْ أَسْرَ الْقَوْلَ وَمَنْ جَهَرَ بِهِ وَمَنْ هُوَ مُسْتَخْفٍ بِاللَّيْلِ وَسَارِبٌ بِالنَّهَارِ “Sizden sözü gizleyenle açığa vuran, gece gizlenenle gündüz açığa çıkan, O’nun için eşittir.”

Ayet, önceki ayetle muttasıldır, Allahın ilminin kemâlini ve şümûlünü ifade etmektedir.

11- لَهُ مُعَقَّبَاتٌ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ “Her insan için önünden ve arkasından takip edenler vardır.”

Buradaki zamir, bir önceki ayette nazara verilen kimselerle alakalıdır. Yani, sizden biri içinden geçirse veya bunu söylese, gecenin karanlığına gizlense veya gündüz gözler önünde olsa, her ne durumda olursa olsun onu takip eden görevli melekler vardır.

Bu meleklerle “muakkıbat” yani “takip edenler” denilmesi, peş peşe olmalarından veya insanın peşinden gelip onun söz ve fiillerini yazmalarından dolayıdır.

Kelimenin çoğul olması, cemaatler hâlinde bu görevi yapmalarına işaret eder.

Bu melekler, o kimsenin önünden arkasından her canipten takibini yaparlar.

Ayette nazara verilen ön ve arka, insanın önden gönderdikleri ve tehir edip bıraktıklarına da işaret edebilir.

يَحْفَظُونَهُ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ “Onu Allah’ın emrinden korurlar.”

Meleklerin koruması değişik şekillerde olabilir:

-Kişi günah işlediğinde, görevli melekler o kimsenin taraf-ı İlahiden hemen ceza görmemesi için mühlet isterler, o kimse hakkında mağfiret talebinde bulunurlar.

-Onu zararlı şeylerden korurlar.

-Allahın emri dolayısıyla onun hâllerini kontrol ederler.

Denildi ki: Ayetteki مِنْ “min” harf-i cerri ب “ba” manası taşır. Yani, “o melekler o kimseyi Allahın emri ile korurlar.”

“Allahın emrinden” ifadesinin muakkıbat için ikinci bir sıfat olduğu

da söylendi. Yani, bu takible görevli melekler Allahtan aldıkları emirle bu işleri yaparlar.

Denildi ki: Muakkıbat, sultanın etrafında onu Allahın hükmünden -kendini vehmine göre- koruyacak olan görevlilere verilen isimdir.

“İِنَّ اللّٰهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتّٰى يُغَيِّرُوْا مَا بِاَنْفُسِهِمْ” **“Şüphesiz Allah, bir kavim kendilerini değiştirmedikçe onları değiştirmez.”**

Allah, bir kavme verdiği afiyet ve nimet gibi halleri, onlar kendilerinde olan güzel halleri çirkin hallere değiştirmedikçe değiştirmez.

“وَإِذَا أَرَادَ اللّٰهُ بِقَوْمٍ شَوْءًا فَلَا مَرَدَّ لَهُ” **“Allah bir kavme de kötülük murad etti mi, artık onun geri çevrilmesine imkan yoktur.”**

“وَمَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَّالٍ” **“Onlar için O’ndan başka bir veli de yoktur.”**

Onlar için Allah dışında işlerini görececek, kendilerinden kötülüğü def edecek kimse yoktur.

Ayette, Allahın iradesine aykırı bir şeyin imkânsız olduğuna bir delil vardır.

12- “هُوَ الَّذِیْ يُرِیْکُمْ الْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا” **“O ki size korku ve ümit içinde şimşegi gösterir.”**

Şimşekten rahatsızlık duyan kimse, şimşek çıktığında korkar, yağmur bekleyen kimse ise şimşegi görünce ümide kapılır.

“وَيُنْشِئُ السَّحَابَ الثِّقَالَ” **“Ve o yağmur yüklü bulutları meydana getirir.”**

13- “وَيَسْبِغُ الرِّعْدُ بِحَمْدِهِ” **“Gök gürültüsü hamd ile O’nu tesbih eder.”**

Gök gürültüsü kendisi bizzat “Subhanallah, Elhamdülillah” diyerek tesbih ettiği gibi, onu duyanlar da böyle söylerler.

Gök gürültüsü, zâtı ile Allahın birliğine ve kudretinin kemâline delâlet ettiği gibi, O’nun lütfuna ve rahmetinin nüzülüne de delâlet eder. İbnu Abbas’tan şöyle nakledilir:

Rasûlullah’a gök gürültüsünden sual edildi: “O, buluta görevli bir melektir, yanında ateş hazineleri vardır, bunlarla bulutları sevkeder” buyurdu.

“وَالْمَلٰٓئِكَةُ مِنْ خِيفَتِهٖ” **“Melekler de O’nun korkusundan dolayı...”**

Melekler, Allah korkusu ve saygısı ile tesbihte bulunurlar.

“O yıldırımlar gönderir, onları dilediğine isabet ettirir.”

“Onlar ise, Allah hakkında mücadele edip duruyorlar.”

Onlar ise, Peygamberin anlattığı,

-Allahın ilim ve kudretinin kemâli,

-Ululhiyette tek olması,

-İnsanları ahirette yeniden yaratıp yaptıkları amellere göre karşılık vermesi gibi haberleri yalanlayarak Allah hakkında mücadeleye girişiyorlar.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Lebîd’in iki kardeşi Amir Bin Tufeyl ve Erbed Bin Rabia, Hz. Peygamberi öldürmek niyetiyle yola çıktılar. Hz. Peygamberin yanına varınca, Amir Hz. Peygamberle mücadeleye başladı, Erbed de kılıçla vurmaya niyetiyle arkasına geçti. Hz. Peygamber, onun farkına vardı, “Allahım, dilediğin şekilde onlara karşı bana yardım et” dedi. Allah Erbede yıldırım gönderdi, yıldırım onu öldürdü. Âmir’e ise bulaşıcı bir hastalık isabet etti, onunla öldü. Ayet, bu münasebetle nazil oldu.

“Oysa Allah’ın kuvveti pek çetindir.”

Ayet metnindeki “**mihal**” kelimesi kuvvet, hile, gibi anlamlara gelir. Yani, Allah çok güçlüdür, hilesi çok çetindir, o kuvvete karşı konulamaz, O’nun hilesi karşısında bütün hileler boşa çıkar.

Hak - Batıl Temsili

14- لَهُ دَعْوَةُ الْحَقِّ “Gerçek dua O’nadır.”

Çünkü ibadet edilmeye ve kendisinden istenilmeye layık olan sadece O’dur, başkası değil.

Veya, icabet edilen dua, O’na yapılan duadır. Çünkü O, kendisine dua edene icabet eder. Ayetin devamı da bunu teyit etmektedir.

Her iki cihette de “Hak” kelimesi batılın mukabilidir.

Denildi ki ayette geçen “Hak” kelimesinden murat Allahu Teâlâdır. Ona yapılan her dua, hak duadır.

Bu ayetten evvel Erbed ve Amir ile ilgili bir sebep-i nüzule yer verilmişti. Buna göre bu ayeti değerlendirdiğimizde, onların hiç hatırlarına gelmez bir şekilde helâk olmalarında Hz. Peygamberin duasına bir icabet söz konusu olduğuna ve kendisinin hak üzere bulunduğu bir delil vardır.

Üstteki ayeti sebep-i nüzule göre değil, genel bir şekilde değerlendirdiğimizde ise şunu görürüz:

Ayetten murat kâfirlerin Rasûlullah ile mücadelelerine karşı Allahtan başlarına bir ceza inmesini hatırlatmaktır ve Peygamberin duasına icabet edileceğini nazara vererek onları tehdittir.

Veya dalaletlerini ve görüşlerinin bozuk olduğunu beyan etmektir.

“O’nun dışında yalvarıp durdukları ise onlara hiçbir şeyle cevap veremezler.”

Ama müşriklerin çağırdıkları, dua ettikleri putlar ise, kendilerine dua edenlere asla icabet edemez.

“Onlar (bu halleriyle) ağzına su gelsin diye iki avucunu açan kimseye benzer.”

“Hâlbuki, o su ona gelecek değildir.”

Çünkü o su, camiddir, kendisine yapılan duanın farkına varamaz, icabette bulunmaya güç yetiremez, tabiatına muhalif bir şeyi getiremez. İşte, bunların ilâhları da böyledir.

وَمَا دُعَاءُ الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ “Kâfirlerin duası ancak boşa gitmiştir.”

Kâfirlerin duası zâyi olup gitmiştir, tam bir hüsrân olmuştur ve bir işe yaramamıştır.

15- وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَظِلَالُهُمْ بِالْعُدْوِ-
وَالْأَصَالِ “Oysa göklerde ve yerde kim varsa, hem kendileri hem de
gölgeleri günün evveli ve âhîrinde ister istemez Allah’a secde ederler.”

Ayette geçen **secde** gerçek anlamıyla olabilir. Çünkü melekler, ins ve cinden ehl-i iman olanlar Allaha secde ederler. Bunlar, hem zor anlarında hem de rahat hallerinde severek secde ederler. Kâfirler ise zor zamanlarda ve mecbur kaldıklarında hoşlarına gitmeden secde ederler.

Bununla beraber secdeden murat, Allahın onlardan istemiş olduğu şeyleri meydana getirmekte ister istemez boyun eğmeleri de olabilir.

Gölgelerinin boyun eğmesi ise, Allahın o gölgeleri uzatmak ve kısaltmak şeklinde çevirmesidir.

“Günün evveli ve âhiri” ifadesinden murat, devamlı secde etmelerini anlatmaktır.

Veya gölgelerden hâldir. Bu iki vaktin tahsisi, gölgenin o iki vakitte büyük ve çok olmasındandır.

Ayette geçen “**ğuduv**”, sabahın ilk vakitleri; “**âsâl**” ise ikinci ve akşam arasındır.

16- قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ “De ki: “Göklerin ve yerin Rabbi kimdir?”

قُلْ اللهُ “De ki: Allah’dır.”

Sen onlara bedel cevap ver, çünkü onlar için bundan başka cevap yoktur.

Keza, gökleri ve yeri terbiye edenin Allah olduğu tartışmaya girilmeyecek şekilde açıktır.

Veya “Allah” diye cevap vererek onlara telkinde bulun.

“De ki: قُلْ أَفَاتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِ أَوْلِيَاءَ لَا يَمْلِكُونَ أَنْفُسَهُمْ نَفْعًا وَلَا ضَرًّا Kendilerine bile bir fayda ve de bir zarar veremeyen şeyleri, O’ndan başka dostlar mı ediniyorsunuz?”

Sonra da bunu nazara vererek onları ilzam et. Çünkü Allah varken on-

ların bir kısım batıl ilahları dostlar edinmeleri çok gariptir, aklın gereği olmaktan çok uzaktır.

O batıl mabutlar, kendilerine bir faydayı celbedemez veya bir zararı def edemezler. Nerede kaldı başkalarına fayda verebilsinler veya zararı def edebilsinler!

Bu ayet, onların “şefaathçi olurlar” ümidiyle kendilerine batıl ilahlar, dostlar edinmelerinde yoldan çıktıklarına ve görüşlerinin bozuk olduğuna ikinci bir delildir.

قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ **“De ki: Hiç kör ile gören bir olur mu?”**

İbadetin hakikatini bilmeyen müşrik, kör insan gibidir. İbadetin gerçeğini bilen tevhid ehli kimse ise, gören kimseye benzetilmiştir.

Bundan murat, insanların ibadetinden gafil batıl mabutlar (putlar) ve onların hâline muttali olan hak mabud, yani Allahu Teâlâ da olabilir.

أَمْ هَلْ تَسْتَوِي الظُّلُمَاتُ وَالنُّورُ **“Hiç zulûmat ve nur (karanlıklarla aydınlık) bir olur mu?”**

Ayette şirk karanlıklara, tevhid ise aydınlığa benzetilmiştir.

أَمْ جَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ خَلَقُوا كَخَلْقِهِ فَتَشَابَهُ الْخَلْقُ عَلَيْهِمْ **“Yoksa Allah’a, O’nun gibi yaratan birtakım ortaklar buldular da, bu yaratış kendilerince birbirine benzer mi göründü?”**

Yani onlar Allaha, O’nun gibi yaratıcı olanları şerik yapmış değillerdir ki, yaratma meselesinde kendilerine bir benzerlik görülüp “işte bunlar da Allah gibi yarattılar, dolayısıyla Allah ibadete layık olduğu gibi bunlar da layıktırlar” diyebilsinler.

Hâlbuki onlar Allaha aciz şeyleri ortak kıldılar, öyle ki o şerik kıldıkları, bazı mahlukatın yapabildiklerini bile yapmaktan acizdirler, nerede kaldı Yüce Yaratıcının yaptığını yapabilsinler!⁵

قُلِ اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ **“De ki: “Allah, her şeyin yaratıcısıdır.”**

Ondan başka yaratıcı yok ki, ibadette O’na ortak olabilsin!

⁵ Gerçekten de üzerine konan sineği kovmaya güç yetiremeyen bir putun, nice kimseler tarafından mabut sayılıp karşısında ibadet edilmesi çok garip bir durumdur. Anlatılır ki, bir bedevi Arab, tapmış olduğu puta bir tilkinin pislettiğini görünce aklı başına gelmiş, “kendini bundan kurtaramayan bir şeye ben nasıl taparım, ondan ne bekleyebilirim?” diyerek kendi eliyle putunu parçalamış.

Cenab-ı Hak bu ayette önce yaratmayı ibadete liyakatte gerekli bir özellik olarak nazara verdi, sonra da kendisinden başka yaratıcı olmadığını anlattı. Bu da şuna dalalet eder:

وَهُوَ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ “O, Vahid’dir – Kahhar’dır.”

O, Vahiddir, ulûhiyette tektir. Kahhar’dır, her şeye galiptir.

17- أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً- “Semadan bir su indirdi.”

“Sema”dan murat bulut olabilir.

Veya ayeti “Allah sema canibinden bir su indirdi” şeklinde de anlayabiliriz.

Veya suyun inşi bizzat semadandır. Çünkü suyun öncüleri semadandır.

فَسَالَتْ أَوْدِيَةً بِقَدَرِهَا “Bununla vadiler, belli bir miktarla sel olup aktı.”

Ayette “vâdiler” ifadesinin elif-lâmsız gelmesi, buralara gelen yağmurun bölge bölge farklı olmasındandır.

“Belli bir miktarla”

Gelen bu su, Allahın ilminde büyüklük – küçüklük itibariyle miktarı belli bir sudur.

فَاَحْتَمَلَ السَّيْلُ زَبَدًا رَابِيًا “Sel de suyun yüzüne çıkan bir köpük yüklendi.”

وَمِمَّا يُوقِدُونَ عَلَيْهِ فِي النَّارِ ابْتِغَاءَ حِلْيَةٍ أَوْ مَتَاعٍ زَبَدٌ مِثْلَهُ veya bir değerli mal yapmak için, ateşte üzerini körükledikleri madenlerden de onun gibi bir köpük meydana gelir.”

Süs eşyası veya mutfak eşyaları, savaş ve tarım aletleri yapmak için ateşe attıkları altın, gümüş, demir ve bakır gibi madenlerin de üzerinde bir köpük meydana gelir.

كَذَلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْحَقَّ وَالْبَاطِلَ “İşte Allah hak ve batıla böyle misal getirir.”

Gökten inen su ihtiyaca ve maslahata göre vadilerde akar, bundan pek çok faydalar elde edilir. Bir kısmı yerde kalır, bir kısmı da yerin damarlarından pınarlara, kanallara, kuyulara gider. Keza, madenlerin ateşe atılmasından da süs eşyaları ve çeşitli aletler yapılır, uzun müddet bunlardan yararlanır. İşte bu ikisi hakkın misalidir, hak da böyle sabit ve böyle faydalıdır. Bâtil

ise, bunların üzerinde meydana gelen köpük misali faydasızdır, sür'atle zevâl bulur. Ayetin devamı bunu beyan eder:

﴿فَإِمَّا الْزُبْدُ فَيَذْهَبُ جُفَاءً﴾ **“Köpüğe gelince, o atılır gider.”**

﴿وَأَمَّا مَا يَنْفَعُ النَّاسَ فَيَمْكُثُ فِي الْأَرْضِ﴾ **“İnsanlara faydası olan ise, yerde kalır.”**

﴿كَذَلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ﴾ **“İşte Allah böyle misaller verir.”**

İşte Allah, insanların birbirine karıştırdıkları şeyleri açıklamak için böyle misaller verir.

18- ﴿لِلَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ الْحُسْنَىٰ﴾ **“Rablerine icabet edenler için en güzeli vardır.”**

Rablerine icabet eden mü'minler için, taraf-ı ilâhîden en güzel bir icabet vardır.

Ayetin metninde geçen **“hüsna”** dan murat sevap veya cennet olabilir.⁶ ﴿وَالَّذِينَ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُ لَوْ أَنَّ لَهُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَافْتَدَوْا بِهِ﴾ **“O'na icabet etmeyenler ise, yeryüzünde bulunan ne varsa hepsi kendilerinin olsa, onu ve bir o kadarını kurtuluş fidyesi olarak verirlerdi.”**

Bunlar ise kâfirlerdir.

﴿أُولَٰئِكَ لَهُمْ شَرُّ الْحِسَابِ﴾ **“İşte onlar için, kötü hesap vardır.”**

“Kötü hesap”, insanın günahlarından hiçbirini bağışlanmadan tek tek hesaba çekilmesidir.

﴿وَمَا لَهُمْ بِهِ جَهَنَّمَ﴾ **“Varacakları yer de cehennemdir.”**

﴿وَبِئْسَ الْمِهَادُ﴾ **“Orası ne fena bir yataktır.”**

⁶ Yani, Rablerine icabet eden kimselere en güzel bir şekilde sevapları verilecek, cennet ile ödüllendirileceklerdir.

Akıl Sahiplerinin Özellikleri

19- “اَفَمَنْ يَعْلَمُ اَنْتَمَا اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ كَمَنْ هُوَ اَعْمٰى” “Şimdi Rabbinden sana indirilenin hak olduğunu bilen kimse, hiç kör olan kimse gibi midir?”

Peygambere indirilenin hak olduğunu bilen kimse, ona icabet eder. Kalbi kör olan kimse ise, bir şey görmez ki icabet etsin!

Ayet, hak ve batılla ilgili misal verdikten sonra, bunların birbirine benzemekten son derece uzak olduğunu bildirmektedir.⁷

“اِنَّمَا يَتَذَكَّرُ اُولُو الْاَلْبَابِ” “Fakat bunu ancak ulu’l- elbab (akıl sahibi kimseler) **tezekkür ederler.**”

Ulu’l-elbab, ülfetten ve vehme takılıp kalmaktan uzak olan akıl sahipleridir.

20- “الَّذِينَ يُوفُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ” “Onlar Allah’ın ahbine vefa gösterirler.”

Allahın ahdinden murat,

-Cenab-ı Hakkın “**ben Rabbiniz değil miyim?**” dediğinde insanların “belâ” “evet, Rabbimizsin” diye O’nun rububiyetini itiraf ettikleri durumdur.⁸

-Veya Allahın semavî kitaplarda onlardan aldığı ahitlerdir.

“وَلَا يَنْقُضُونَ الْمِيثَاقَ” “**Ve antlaşmayı bozmazlar.**”

Ve onlar gerek kendileriyle Allah arasında, gerekse diğer insanlarla kendi aralarında yaptıkları sözleşmeyi bozmazlar.

Ayet, tahsisden sonra tamimdir.⁹

⁷ Elbette, ilâhî vahyi hak olarak bilenle, körü körüne batıla uyan kimse bir değildir ve olamaz!

⁸ Bu mana, A’raf 172. ayette anlatılır.

⁹ Yani, “**Onlar Allah’ın ahbine vefa gösterirler**” kısmı sırf Allah ile olan ahdi ifade ettiğinden hususidir. “**Ve antlaşmayı bozmazlar**” ifadesi ise, hem ilâhî ahdi, hem de insanlarla yapılan sözleşmeleri içine aldığından geneldir.

21- **“Ve onlar, Allah'ın riayet edilmesini emrettiği şeye riayet ederler.”**

Bundan murat,

-Akrabalarla sıla-i rahimde bulunmak.

-Mü'minlere dost ve yardımcı olmak.

-Bütün Peygamberlere iman etmek gibi durumlardır.

-Bütün insan haklarını nazara almak da ayetin manasında yer almaktadır.

“Ve Rablerine saygı gösterirler.”

Onlar, Rablerinin bütün uyarılarından korkarlar.

“Ve kötü hesaptan korkarlar.”

Ve özellikle de kötü bir şekilde hesaba çekilmekten korkarlar, buna maruz kalmamak için hesaba çekilmezden önce kendilerini hesaba çekerler.

22- **“Ve onlar Rab'lerinin rızasını kazanmak arzusuyla sabrederler.”**

Onlar nefsin hoşlanmadığı ve hevânın muhalefet ettiği şeylere sabrederler. Onlar bu sabrı bir mükâfat elde etmek veya gösterişte bulunmak ve benzeri sebeplerle değil, sırf Rab'lerinin rızasını gözeterek yaparlar.

“Ve namazı dosdoğru kılarlar.”

“Ve kendilerine rızık olarak verdiklerimizden gizlice ve açıkça (Allah yolunda) infak ederler.”

Kendilerine rızık olarak verdiklerimizden infakı vacip olan miktarı infak ederler.

Serveti olduğu bilinmeyen gizlice, bilinen ise açıktan yardım eder.

“Ve kötülüğü iyilikle ortadan kaldırır.”

Kötülüğe iyilikle mukabelede bulunurlar, kötü şeye iyilikle karşılık verirler.

Veya bundan murat şu da olabilir: Kötülüğün peşinden onu silecek iyilik yaparlar.

“İşte, dünya yurdunun akıbeti bunlar içindir.”

Bu akıbetten murat cennettir.

“İşte bunlar...” ifadesi üstte anlatılan özellikleri taşıyan ulu’l-elbabın akıbetini bildirmektedir. Anlatılan bu özelliklerde, onların bu güzel akıbeta ne ile ulaştıklarının beyanı vardır.

23- **“Adn cennetlerine girecekler; ecdat, eş ve nesillerinden salih olanlar da...”**

“Adn cennetlerine girecekler”

Bu ifade, üstteki ayette nazara verilen güzel akıbetten bedeldir.

Veya bu ifadeyi, bir cümle başlangıcı olarak da değerlendirmek mümkündür.

Ayetten öyle anlaşılıyor ki, her ne kadar onlar derecesinde olmasalar da bu kimselerin salih olan yakınları onlarla beraber Adn Cennetlerine alınacaklardır. Bu, onların şanına tazim içindir.

Ayet, insanın derecesinin şefaitle yükseldiğine bir delildir.

Şüphesiz, cennette salih ecdad ve yakınlarla beraber olmak onların üniyetlerini daha ziyade kılan özel bir nimettir.

Ayette bu beraberliğin **“salih olanlarla”** olacağının bildirilmesi, akrabalığın tek başına fayda vermediğine delâlette bulunmak içindir.

24- **“Melekler de her kapıdan yanlarına girecekler.”**

24- **“Sabrınıza mukabil selam size! (Sabretmenize karşılık olarak selamete erdiniz.)”**

25- **“Ahiret yurdu ne güzeldir!”**

25- **“Ancak kuvvetli söz aldığı halde, Allah’ın ahdini sonra bozanlar.”**

Bunlar, ikrar ve kabulle o ahdi benimsemişken, biraz önce anlatılanların tam tersine Allaha verdikleri sözü bozarlar.

26- **“Ve Allah’ın emrettiği sıla-i rahmi kesenler.”**

27- **“Ve yeryüzünde fesat çıkaranlar var ya.”**

28- **“İşte lanet onlardır.”**

“Ve bu hayatın kötü akibeti onlar içindir.” وَلَهُمْ شَوْءُ الدَّارِ

Bundan murat,

-Cehennem azabı,

-Veya dünyada akibetin kötü olmasıdır. Çünkü, iyi akibete ulaşan üstteki ulu'l- elbaba mukabil olarak burada onların zıddı nazara verilmiştir.

26- **Allah, dilediği kimseye rızkı genişletir ve daraltır.”** اللَّهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ -

Mekke ahalisi, dünyada kendilerine rızkın bol verilmesinden şıarmışlardı.

“Onlar ise dünya hayatı ile ferahlandılar.” وَفَرِحُوا بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا

“Oysa dünya hayatı ahiret hayatının yanında azıcık bir faydalanmaktır.” وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ إِلَّا مَتَاعٌ

Hâlbuki ahiretin yanında şu dünya hayatı, yolcunun yanına aldığı kumanyası ve çobanın azığı gibi devamı olmayan azıcık bir menfaatlenmektir.

Yani, onlar dünyadan elde ettikleriyle şıardı, bunları ahiret nimetlerini kazanmak için sarfetmediler ve faydası az, zevâli süratlı olan az bir şeye aldandılar.

27- **“O inkar edenler diyorlar ki: Ona Rabbinden bir âyet indirilse ya!”** وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ -

“De ki: Şüphesiz Allah, dilediğini saptırır.” قُلْ إِنَّ اللَّهَ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ

O kadar mu'cizeler zuhur etmişken yine de ayetler/ mu'cizeler isteyenleri Allah saptırır.

“Ve kendisine yöneleni de hidayete erdirir.” وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ أَنَابَ

Hakka yönelen, inattan dönene ise hidayet eder.

Ayetin bu kısmı, evvelinde onların söylediklerine karşılık bir cevap niteliğindedir ve onların hâline hayret manası taşır. Sanki Cenab-ı Hak şöyle demiştir: Ey Peygamber! Onlara de ki: İnadinız ne kadar da büyük! Şüphesiz Allah sizin özelliğinizi taşıyanlardan dilediğini saptırır. Artık her türlü ayet/ mu'cize inse de onların hidayete ermeleri söz konusu olamaz. Öte yandan benim getirdiklerime yönelenleri, en edna bir ayetle (mu'cizeyle) bile hidayete erdirir.

28- الَّذِينَ آمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ “Onlar ki iman ettiler ve kalpleri Allahın zikriyle mutmain olur.”

“İyi bilin ki, kalpler ancak Allah’ı zikirle mutmain olur.”

Onların kalpleri,

-Allah ile ünsiyet ederek,

-O’na dayanarak,

-O’ndan ümit içinde olarak zikir-i ilâhî ile mutmaindirlir.

Veya,

-O’nun haşyetinden dolayı daralma hissettiklerinde rahmetini hatırlayarak,

-Veya O’nun varlığına ve birliğine delâlet eden şeyleri tezekkür ederek,

-Veya en kuvvetli mu’cize olan kelâmını, yani Kur’anı okuyarak mutmain olurlar.

29- الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ “Onlar ki, iman ettiler ve salih ameller işlediler.”

“Ne mutlu onlara!”

“Ve varacakları yer de ne güzeldir!”

30- كَذَلِكَ أَرْسَلْنَاكَ فِي أُمَّةٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهَا أُمَمٌ لِّتَلْذُقُوا عَلَيْهُمْ الذِّبَى أَوْحَيْنَا 30- “İşte Seni böyle, kendilerinden önce nice ümmetler gelip geçmiş olan bir ümmet içinde gönderdik ki, onlar Rahmân’ı inkar edip dururlarken, Sana vahyettiğimizi onlara okuyasın.”

Yani, Senden önce Peygamberler gönderdiğimiz gibi, onlardan önce de başka ümmetler vardı. Onlara da peygamberler gönderilmişti. Dolayısıyla Senin onlara peygamber olarak gönderilmen, ilk defa görülen bir durum değildir.

Onlar ise, nimeti onları kuşatan ve rahmeti her şeyi içine alan sonsuz rahmet sahibini inkâr ediyorlar. Nimetlerine ve özellikle de –ey Peygamber- Seni elçi olarak onlara gönderme nimetine ve kendilerine dînî ve dünyevî faydaları sağlayacak olan Kur’anı indirme nimetine şükretmiyorlar.

Sebeb-i Nüzûl

Denildi ki: Ayet, Mekke müşrikleri hakkında indi. Onlara **“Rahmâna secde edin!”** denilmişti, buna mukabil olarak **“Rahmân nedir?”** dediler.¹⁰

قُلْ هُوَ رَبِّي “De ki: O benim Rabbimdir.”

Yani, O Rahmân beni yaratan ve beni bu görevle görevlendirendir.

لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ “O’ndan başka ilah yoktur.”

Ondan başka ibadete layık olan yoktur.

عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ “Ben sadece O’na tevekkül ettim.”

Size karşı yardım hususunda ben O’na dayandım.

وَالَيْهِ مَتَابِ “Dönüşüm de O’nadır.”

Benim de sizin de dönüşünüz O’nadır.

31- وَلَوْ أَنَّ قُرْآنًا سُيِّرَتْ بِهِ الْجِبَالُ تُولَّسَ... “Bir Kur’ân ki, onunla dağlar yürütülse...”

Ayetten murat, Kur’anın tazimidir.

Veya kâfirlerin inadını ve küfürde kararlı olduklarını etkin bir biçimde anlatmaktır.

أَوْ قُطِّعَتْ بِهِ الْأَرْضُ “Veya onunla yer parçalansa...”

Veya bu Kur’an okunduğunda, arz Allahın haşyetinden parça parça olsa veya yarılp da nehirler ve pınarlar çıksa...

أَوْ كُِّلَّمَ بِهِ الْمَوْتَى “Veya onunla ölüler konuşturulsa...”

Veya o okunduğunda ölüler duyup okumaya başlasa veya işitip cevap verseler... İşte bütün bunların kendisiyle gerçekleşeceği Kur’an, bu Kur’an olurdu, başka bir kitap değil.

Çünkü Kur’an, baştan sona mu’cizedir, öğüt vermenin ve uyarmanın kemâli ondadır.

“Bir Kur’ân ki, onunla dağlar yürütülse veya onunla yer parçalansa veya onunla ölüler konuşturulsa” ifadesinin devamı şöyle de takdir edilebilir: “Onlar yine de iman etmezlerdi.”

¹⁰ Bu durum Furkan, 60 ayetinde anlatılır.

Nitekim bir başka ayette şöyle denilir:

“Biz onlara melekleri indirseydik, kendileriyle ölümler konuşsaydı ve her şeyi karşılarında toplasaydık, yine iman edecek değillerdi.” (En’am, 111)

Sebeb-i Nüzûl

Denildi ki: Kureyş kavmi şöyle demişti: Ey Muhammed! Sana tâbi olmamızı arzu edersen bu Kur’anınla dağları Mekkedden yürüt, ta ki çevremiz genişlesin, oralara bahçeler, otlaklar yapalım. Veya onunla rüzgarı bize itaat ettir, ona binip Şama ticarete gidelim. Veya onu okuyarak Kusay Bin Kilab gibi atalarımızı dirilt, onlarla konuşalım.

Onların bu taşkın teklifleri karşısında bu ayet nazil oldu. Bu rivayete göre ayetteki arzın parçalanması, arzda seyahat şeklinde de yorumlanmaya müsaittir.

بَلِّ اللَّهُ الْأُمُرَ جَمِيعًا “Doğrusu, emir bütünüyle Allah’ındır.”

Her şeye yeten kuvvet, Allah’ındır. Yani, Allah onların talep ettikleri bu harika şeyleri getirmeye kâdirdir. Ama, iradesi buna taalluk etmemiştir, dolayısıyla bunları yapmayacaktır. Çünkü, onların tabiatının böyle mu’cizelerle mülayim hâle gelmeyeceğini bilmektedir. Ayetin devamı, bu manayı teyid eder:

أَفَلَمْ يَأْتِئِسَ الَّذِينَ آمَنُوا “İman edenler, kâfirlerden hala ümit kesmediler mi?”

Ehl-i iman olanlar, onların hâllerini gördükten sonra imana gelmelerinden hâlâ ümitlerini kesmediler mi?

Ekser âlimler ayete daha çok “bilmediler mi?” manasını vermişlerdir. Çünkü Hz. Ali, İbnu Abbas, sahabe ve tâbiünden bir cemaat, ayeti bu manaya gelecek şekilde okumuşlardır. Bu okuyuş, ayetin tefsiri gibidir. Ye’sin (ümitsizliğin) ilim manasında olması, onların hallerini bilmenin neticesinde böyle bir ye’sin meydana gelmesidir. Çünkü, ancak durumu bilinenden ümit kesilir.¹¹

¹¹ Türkçede “ümitsiz vak’a” diye bir tabir, bu manayı ifade eder. Mesela doktor tıbbî ölçüler çerçevesinde hastasının artık iyileşmeyeceğini bildiğinde ondan ümidini keser. Durumu bilmeyenler ise, “acaba yaşar mı?” diye ümitte bakar. Ayette anlatılan durum, iman etmesi imkânsız hâle gelmiş bazı inatçı kâfirler hakkındadır. Yoksa normal şartlar altında, ehl-i iman onların imanını ümit eder bir şekilde çalışmakla mükelleftir.

Bundan dolayı, ayetin devamında şöyle bildirildi:

“**Allah dileseydi, elbette bütün insanlara hidayet verirdi.**”

Ayet, İlahi meşietin taalluk etmemesi sebebiyle bazı insanların hidayete ermeyeceğini anlatır.

Yani, ehl-i iman olanlar, Allah dilese bütün insanlara hidayet edeceğini bilmelerine rağmen, niye hâlâ bazı inatçı kâfirlerin imanından ümitlerini kesmiyorlar?

وَلَا يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا تُصِيبُهُمْ بِمَا صَنَعُوا قَارِعَةٌ أَوْ تَحُلُّ قَرِيبًا مِّن دَارِهِمْ حَتَّىٰ
“O inkar edenlere, sonunda Allah’ın vaadi gelinceye kadar yaptıkları şeyler sebebiyle başlarına musibet inip durur, ya da yurtlarının yakınına konar.”

O inkârcılara, yapmış oldukları küfür ve kötü ameller sebebiyle kendilerini sarsacak, ızdırap verecek bir felaket isabet edecek veya o belâ onların diyarının (evlerinin) yakınına gelecek, o belanın kıvılcımları kendilerine gelir bir halde ondan korkacaklar.

Denildi ki: Ayet, Mekke kâfirleri hakkında indi. Çünkü, Rasûllallah’a yaptıklarının karşılığı olarak devamlı başlarına musibetler geliyordu. Hz. Peygamber Medinede iken onlara seriyyeler gönderiyor, bunlar onlara zaman zaman baskınlar düzenliyor, hayvanlarını ganimet olarak alıyorlardı. Bu rivayete göre ayetin son kısmını Hz. Peygambere hitap olarak “Sen onların diyarının/ evlerinin yakınına varacaksın” şeklinde yorumlamak da mümkündür. Çünkü Hudeybiye senesinde Hz. Peygamber, ordusuyla onların yakınına kadar varmıştı.

“Allah’ın vaadi gelinceye kadar”

Allahın va’dinden murat,

-Ölüm,

-Kıyamet,

-Mekkenin fethi olabilir.

إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ **“Şüphesiz ki Allah vaadinde hulfetmez.”**

Çünkü O’nun kelâmında yalan olması imkânsızdır.

Dünya ve Âhiret Azabı

32- “وَلَقَدْ اسْتَهْزِئُ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ -Andolsun ki, senden önceki peygamberlerle de alay edildi.”

“BEN O KÂFİRLERE BİR SÜRE İÇİN MÜHLET VERDİM, SONRA DA CEZALANDIRDIM.”

“O vakit azabım nasıl imiş gördüler.”

Ayet,

-Hz. Peygambere bir teselli,

-Onunla istihza eden ve olmayacak tekliflerde bulunanlara da bir vâiddir.

33- “أَفَمَنْ هُوَ قَائِمٌ عَلَى كُلِّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ -Her bir nefsin kazandığını gözetleyip muhafaza eden (hiç böyle yapamayan gibi midir?)”

Her nefsi murakabe eden, hayır ve şerden ne yapmışsa bilen, onların amellerinden hiçbir şey kendisine gizli olmayan ve amellerinin cezasından hiçbir şeyi gözden kaçırmayan Allah, hiç bu vasıflara sahip olmayan batıl mabutlar gibi midir?

“وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ -Böyle iken tuttular da Allah’a ortaklar uydurdular.”

Ama onlar tuttular Allaha şerikler kıldılar.

“قُلْ سَمُّوهُمْ -De ki: Onları nitelendirin bakalım.”

Ayet, bu batıl mabutların ibadete layık olmadıklarına bir tenbihtir.

Yani, “onların özelliklerini sayın bakalım! Bakalım, onlarda ibadete layık olmaya ve Allaha şerik kılınmaya bir liyakat var mı?”

“يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَلَمْ تَتَّبِعُوا بِمَا لَمْ يَكُنْ فِي الْأَرْضِ -Yoksa siz O’na yeryüzünde bilmediği bir şey mi haber vereceksiniz?”

Yoksa ibadete layık şerikler var da Allah bunları bilmiyor mu? Şu arzda Allahın bilmediği bir şeyi mi ona haber vereceksiniz? Veya Allah her şeyi

bilen olduğu hâlde, o şerik kıldıklarınızda kendilerini buna ehil kılan sıfatlar var da onları mı Allaha söyleyeceksiniz?

“Yoksa anlamı olmayan kuru bir laf mı?”

Veya zenciye “bembeyaz” demekle sanki onun mahiyetini değiştirdiğini sanmak gibi, siz de hak ve hakikate dayanmadan, delilsiz bir dava olarak onlara “Allahın şerikleri” mi diyorsunuz?

Ayet, hayret verici ve hayranlık uyandırıcı bir üslûbla onlara karşı delil getirmekte, onları susturmaktadır. Bu üslûb tek başıyla bir mu'cizedir.

“Doğrusu o inkar edenlere kendi hileleri güzel gösterildi.”

“Ve yoldan saptırıldılar.”

O inkârcılara yaldızlı sözleri hoş gösterildi, bir takım batıl şeyleri hayal ettiler, ardından da bunları hak zannettiler.

Veya onların mekrinden murat, şirkleri ile İslâma tuzak kurmaları olabilir.

“Ve Allah kimi saptırırsa, artık onu yola getirecek kimse yoktur.”

Allahın inayetini kesmesiyle dalalete düşürdüğünü hidayete erdirecek yoktur.

34- “Onlara dünya hayatında bir azap vardır.”

Onların şu dünya hayatındaki azapları,

-Öldürülmeleri,

-Esir alınmaları,

-Başlarına gelen musibetlerdir.

“Ahiret azabı ise, elbette daha çetindir.”

Çünkü daha şiddetlidir ve devamlıdır.

“Onları Allah’tan koruyacak da yoktur.”

35- “Müttakilere vaad olunan cennetin misali şöyledir:”

تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ “Altlarından ırmaklar akar.”

أَكْلُهَا دَائِمٌ وَظِلُّهَا “Yemişleri sürekli, gölgeleri de.”

Onun meyveleri asla bitmez. Gölgesi de öyledir. Dünyada gölge güneşle ortadan kalkar, ama orda öyle değildir.

تِلْكَ عُقْبَى الَّذِينَ اتَّقَوْا “İşte bu, takva sahiplerinin akıbetidir.”

İşte, anlatılan bu cennet, müttakilerin varacakları yerdir.

وَعُقْبَى الْكَافِرِينَ النَّارُ “Kâfirlerin akıbeti ise ateştir.”

Kâfirlerin varacakları yer ise, başka yer değil, ancak cehennem ateşidir.

Bu şekilde cennet ve cehennemin ardı ardına anlatılmasında müttakileri ümitlendirmek, kâfirleri ise korkutmak vardır.

36- “Kendilerine kitap verdiklerimiz, Sana indirilenle ferahlanıyorlar.”

Ayette nazara verilen ehl-i kitap, Abdullah Bin Selâm ve arkadaşları, ayrıca Hristiyanlardan seksen kişidir. Bunlar İslama girmiş kimselerdir. Hristiyanlardan İslama girenlerin kırkı Necrandan, sekizi Yemenden ve otuz ikisi de Habeşistandı.

Ayetten murat, genel anlamda ehl-i kitap da olabilir. Çünkü onlar Hz. Peygambere inenlerden kendi kitaplarına uygun olanları gördükçe ferahlanıyorlardı.

وَمِنَ الْأَحْزَابِ مَنْ يُنْكِرُ بَعْضَهُ “Bununla beraber, o gruplardan onun (Sana indirilenlerin) bir kısmını inkâr edenler de vardır.”

Onlardan Hz. Peygamberliğe düşmanlıkta hizip haline gelen Ka'b Bin Eşref ve yandaşları, Seyyid ve Akıb ve bu ikisinin taraftarları gibi olanlar ise, kendi dinlerine muhalif olanları veya dinlerinde tahrif ettiklerine uygun gelmeyenleri inkâr ediyorlardı.

قُلْ إِنَّمَا أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ وَلَا أُشْرِكَ بِهِ “De ki: Ben ancak Allah’a kul olmakla ve O’na şirk koşmamakla emrolundum.”

Ey Peygamber! Sen o inkârcılara cevap olarak de ki: Ben, bana indirilen ayetlerle Allaha ibadet etmek ve O’nu ibadette tek olarak tanımakla emrolundum. Bu ise dinin temelidir, bunu inkâra bir yol bulamazsınız. Ama

şariatlerinize/ hükümlerinize muhalif görüp inkâr ettikleriniz ise, dinin aslına temas etmeyen cüzî meselelerde bir muhafalettir, asla bid'a değildir.

إِلَيْهِ أَدْعُوا “Ben sadece O’na dua ediyorum.”

Ben sadece O’na dua ederim, başkasına değil.

وَالَيْهِ مَابِ “Dönüşüm de O’nadır.”

Ve amellerimin karşılığını görmek için dönüşüm O’nadır, başkasına değil. Ve bu da peygamberlerin aralarında ittifak ettikleri bir durumdur. Ama bundan başka olan dinin fûruatına gelince, bunlar asırlara ve milletlere göre farklılık gösterebilir. Dolayısıyla İslâm dininde kendi dininize muhalif gördüğünüz fûruatı inkâr etmenin bir manası yoktur.

37- وَكَذَلِكَ أَنْزَلْنَاهُ حُكْمًا عَرَبِيًّا “Ve işte biz onu (Kur’ân’ı) Arabça bir hüküm olarak indirdik.”

Kur’anı bütün dinlerin müttetik oldukları esasları ihtiva eder bir şekilde indirmemiz gibi, anlaması ve ezberlenmesi kolay olsun diye onu meseleler ve olaylara hikmete uygun bir şekilde hükmeden Arabça bir kitap olarak indirdik.

وَلَئِنْ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ بَعْدَ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ مَالِكٌ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا وَاقٍ “Andolsun ki, eğer Sen, Sana vahiyle gelen ilimden sonra onların hevâlarına uyarsan, Sana Allah’dan ne bir dost vardır, ne de bir koruyucu.”

“Onların hevâlarına uyarsan”

Bundan murat,

-Onların dinlerini ikrar etmek,

-Kible Ka’be olarak belirlendikten sonra onların kiblelerine doğru namaz kılmak tarzında durumlardır.

Ayet, gayr-i Müslimlerin beklentilerini kırmakta ve mü’minlere de dinlerinde sebât etmeleri hususunda teşvikte bulunmaktadır.

38- وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِنْ قَبْلِكَ “Andolsun ki, biz senden önce de peygamberler gönderdik.”

Senden önce de Peygamberleri Senin gibi insanlardan gönderdik.

وَجَعَلْنَا لَهُمْ أَزْوَاجًا وَذُرِّيَّةً “Onlara da eşler ve nesiller verdik.”

Senin olduğu gibi, onların da hanımları ve çocukları vardı.

“Hiçbir peygamber için Allah’ın izni olmadan herhangi bir âyet getirmek söz konusu değildir.”

Hiçbir Peygamber için kendisinden talep edilen bir mu’cize veya arzu edilen bir hükmü Allahın izni olmadan getirmesi söz konusu değildir, gücü ve yetkisi dâhilinde olamaz.

“Her ecel için bir yazı vardır.”

Her vakit için insanların maslahatlarına uygun bir şekilde bir hüküm vardır.

39- “يَمْحُو اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثَبِّتُ - Allah dilediğini imha eder, dilediğini de sabit bırakır.”

-Allah, neshini uygun gördüğünü siler, hikmetinin iktiza ettiğini ise sabit bırakır.

-Allah, tevbe edenin seyyielerini siler, onun yerine haseneleri sabit kılar.

-Kıramen kâtibin yazdıklarından ceza taalluk etmeyenleri siler, diğerlerini ise sabit bırakır veya sadece kalben tam benimseyerek işlediği günahları sabit bırakır, diğerlerini siler.

-Bir milleti tarihten siler, diğerlerini sabit kılar.

“Ümmü’l- Kitap O’nun katındadır.”

Ümmü’l-Kitap, kitabın aslıdır, levh-i mahfuzu ifade eder. Çünkü her şey orada yazılıdır.

40- “وَأَنْ مَا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ - Onlara vaad ettiğimizin (azabın) bir kısmını Sana göstersek yahut Seni (o neticeyi görmeden) vefat ettirsek...”

Devran nasıl dönerse dönsün, onların başlarına geleceklerle alakalı şeylerin bir kısmını Sana göstersek veya daha öncesinde Seni vefat ettirsek,

“Sana düşen sadece tebliğ etmektir, bize düşen ise hesaba çekmektir.”

Sana düşen sadece tebliğdir. Amellerin karşılığını vermek ise bize aittir, Senin görevin değildir. Dolayısıyla, onların yüz çevirmelerinden müteessir olma! Onların azapları için acele etme! Bunları yapacak olan biziz. İşte, onlara azabımızın bazı öncüleri:

41- **“Görmediler mi ki, biz** أَوْ لَمْ يَرَوْا أَنَّا نَأْتِي الْأَرْضَ نَنْقُضُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا **”**
yeri etrafından eksiltip duruyoruz.”

Görmediler mi, biz o kâfirlerin toprağını Müslümanlara fethettirmek suretiyle çevresinden noksanlaştırıyoruz.

“Ve Allah hükmeder.” وَاللَّهُ يَحْكُمُ

“O’nun hükmünü bozacak kimse yoktur.” لَا مُعَقِّبَ لِحُكْمِهِ

Kimse Onun hükmünü geri çeviremez.

Yani, Allah İslâm dini için ikbale, küfür hakkında da gittikçe sönmeye hükmetmiştir. Dolayısıyla bu böyle tahakkuk edecektir, bunun iptali ve değiştirilmesi söz konusu değildir.

“O, hesabı çok hızlı olandır.” وَهُوَ سَرِيعُ الْحِسَابِ

Allah dünyada katl ve sürgün edilme şeklinde azap verdikten sonra, az zaman sonra da ahriette onları hesaba çekecektir.

42- **“Onlardan öncekiler de hileler yapmış-** وَقَدْ مَكَرَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ **”**
lardı.”

Onlardan öncekiler de Peygamberlerine ve yanlarındaki ehl-i imana tuzak kurmuşlardı.

“Fakat bütün mekir (hile) Allah’a aittir.” فَلِلَّهِ الْمَكْرُ جَمِيعًا

Çünkü, O bir şeyi murat ettiğinde, hiçbir mekir, tuzak ile o önlenemez. Mekirden maksut olan sonucu almaya Kâdir olan sadece Allah’tır, bir başkası için böyle bir şey söz konusu değildir.

“Her nefsin ne kazandığını bilir.” يَغْلَمُ مَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ

Her nefsin ne yaptığını bilir ve ona uygun karşılığını hazırlar.

“Bu dünyanın akıbetinin kime ait oldu- وَسَيَعْلَمُ الْكُفَّارُ لِمَنْ عُقْبَى الدَّارِ **”**
gunu kâfirler de yakında bilecekler.”

Onlar gaflet halinde iken kendileri için hazırlanan azap başlarına geldiğinde, güzel akıbetin iki gruptan kime ait olduğunu bilecekler.

Ayet, Allahın onlara mekrinin bir tefsiri gibidir.

43- وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَسْتَ مُرْسَلًا “O inkar edenler: “Sen bir peygamber değilsin” diyorlar.”

Denildi ki: Bu inkârcılardan murat Yahudilerin reisleridir.

قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ “De ki: Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah yeter.”

Çünkü Allah benim risaletime öyle deliller izhar etti ki, ona şahadet edecek başka bir şahide ihtiyaç bırakmadı.

وَمَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ “Ve bir de yanında kitap ilmi bulunan.”

Kitaptan murat Kur’andır, Kur’anın mu’cizane nazmını bilen kimse Hz. Peygamberin risaletini elbette tasdik eder.

Kitaptan murat Tevrat da olabilir. Bu durumda ayet, Abdullah Bin Selâm ve benzerlerini anlatır.

Veya kitaptan murat Levh-i Mahfuzdur. Onu bilen de Allahtır. Yani, benimle sizin aranızda şahit olarak ibadete layık olan ve levh-i mahfuzun bilgisi kendisine ait olan Allah yeter. Elbette O, bizden yalancı olanı perişan edecektir.

Hız. Peygamber şöyle buyurur:

“Kim Ra’d sûresini okusa, geçmiş her bulut ve kıyamete kadar gelecek bulutlar ölçüsünde Allahın ahbine vefa gösterenlerin mükafatı verilecektir.”

İBRAHİM SÛRESİ

İbrahim Sûresi Mekkî'dir,
elli iki ayettir.

Zulümattan Nura

1- الرَّ “Elif, Lâm, Râ.”

“(Bu Kur’ân), Rablerinin izni ile insanları zulümattan nura çıkarman için sana indirdiğimiz bir kitaptır.”

Bu Kur’an, davetinde insanları her türlü dalalet karanlıklarından hidayet nuruna çıkarmak için indirdiğimiz bir kitaptır.

“Rablerinin izni ile”

Onların karanlıklardan aydınlığa çıkmaları, Rab’lerinin muvaffak kılması ve kolaylaştırmasıyla olacaktır.

“Aziz- Hamid olan Allah’ın yoluna.”

Ayetin bu kısmı, “nur”dan bedeldir. Yani, onları karanlıklardan Azîz – Hamîd olanın yoluna çıkarman için...

Veya mukadder bir suale cevap olmak üzere, yeni bir cümle başlangıcı da olabilir. Yani, o nur, Azîz – Hamîd olanın yoludur.

Yolun Allaha nisbet edilmesi,

-Ya o yoldan maksadın, Allaha ulaşmak olmasından,

-Ya da o yolu Allahın göstermesindendir.

Bu nisbet yapılırken Allahın Azîz – Hamîd isimlerinin özellikle kullanılmasında şöyle bir tenbih vardır: Bu yolda giden zillet çekmez, bu yolun yolcusu eli boş dönmez.

2- “O Allah’ın (yoluna) ki, göklerde ne var ve yerde ne varsa hepsi O’nundur.”

“Şiddetli bir azabdan dolayı vay kâfirlerin haline!”

Ayet, kitabı inkâr eden ve zulümattan nura çıkmayan kimseler için bir vaiddir.

3- **“Onlar, dünya hayatını ahirete tercih ederler.”**

“Ve Allah yolundan çevirirler.”

İnsanları imandan alıkoymak suretiyle Allahın yolundan engellerler.

“Ve onda eğrilik ararlar.”

Onu tenkid edebilmek için onda kusur ve arızalar ararlar.

“İşte bunlar, çok uzak bir sapıklık içindedirler.”

İşte onlar haktan saptılar, ondan çok uzakta kaldılar.

Uzaklık gerçekte dalâlette olan kimsenin sıfatıdır, ama onun fiili böyle bir uzaklıkla vasfedildi. Bunda, onların haktan ne kadar uzak olduğunu daha kuvvetli bir şekilde anlatmak vardır.

4- **“Biz, her peygamberi onlara açıkça anlatması için kavminin diliyle gönderdik.”**

Her Peygamber, içinde bulunduğu ve gönderildiği kavmin diliyle onlara konuşmuştur.

Bu, onlara emredilenleri beyan edebilmesi ve muhataplarının da bu şekilde kolayca ve süratli bir şekilde anlamaları içindir. Sonra ilâhî mesajı başkalarına naklederler, manasını tercüme ederler. Böyle olunca peygamberin gönderildiği kavim, Peygamberin onları davet etmesine ve uyarmasına en layık, en uygun kimseler olur. Bunun içindir ki Hz. Peygamber önce kendi aşiretini uyarmakla emredildi.

Şayet muhtelif ümmetlere kendi dilleri üzere kitaplar indirilse, bu müstakil bir i'caz nevi olurdu. Lakin bu,

-Kelâm ihtilafına yol açardı.

-Lafız ve manaların öğreniminde gayret göstermenin faziletini zayi ederdi.

Denildi ki: Ayete şöyle de mana verilebilir: “Biz her Peygamberi O’nun (Hz. Muhammedin) kavminin dili üzere gönderdik.” Yani, Allah bütün kitapları Arabça olarak indirdi. Sonra Hz. Cebrail veya her peygamber, gönderilen kavmin diline tercüme etti.

Ama böyle bir görüş sahih değildir. Ayetin devamında gelen “onlara

beyan etmesi için” kısmı, böyle anlamamızı reddeder. Tevrat, İncil ve benzerleri Arablara beyan edilmesi için inmemiştir.

“Böylece Allah dilediğini dalalette bırakır, dilediğini de hidayete erdirir.”

Allah, dilediklerini imana muvaffak kılmaz. Dilediğini ise hidayete muvaffak kılar.

“O, Azîz’dir – Hakîm’dir.”

O, **Azîz’dir**, meşîetine galebe edilmez. **Hakîm’dir**, dalâlette bırakması da, hidayet etmesi de ancak hikmetledir.

“And olşun ki Musa’ı âyetlerimizle gönderdik: Kavmini zulûmattan nura çıkar.”

Onu yed-i beyza ve asa gibi mu’cizelerle gönderdik.

“Ve onlara Allah’ın günlerini hatırlat.”

“Eyyamu’l-Arab” denildiğinde, onların savaşları anlaşılır. “Eyyamullah” yani “Allahın günleri” denildiğinde de, helâk olan ümmetlerin başlarına gelen ilâhî felaketler murattır.

Denildi ki: “Eyyamullah” ifadesi, onlara olan nimetleri ve belâları içine alır.

“Şüphe yok ki bunda çokça sabredip çokça şükreden herkes için nice ayetler vardır.”

Bunda, Allahın belasına sabreden, nimetlerine şükreden kimseler için ibretler vardır. Çünkü böyle biri, onların başına gelen bir belayı veya kendilerine yapılan in’amı duyduğunda ibret alır ve yapması gereken sabır ve şükürle ilgili intibaha gelir.

Denildi ki: Ayette ifade edilen “çokça sabredip çokça şükreden herkes”ten murad, her mü’mindir. Mü’minden böyle bahsedilmesi, sabır ve şükürün mü’minin ünvanı olmasındandır.

“Musa kavmine demişti ki: “Allah’ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın.”

“Hani O, sizi Firavun ailesinden kurtardı.”

يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ “Onlar sizi en kötü bir azaba sürüyorlardı.”
وَيَذَّبُحُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ
“Ve oğullarınızı boğazlıyor, kadın-
larınızı hayatta bırakıyorlardı.”

Burada ifade edilen azaptan murat, Bakara ve A’raf sûrelerinde geçen onlarla ilgili azaptan farklıdır. Çünkü orada azap boğazlamak ve öldürmek şeklinde açıklanmıştı. Burada ise boğazlamak atıf yoluyla gelmektedir. Bu durumda burada ifade edilen azap, ya cins bildirir veya onların köle yapılmaları, dayanılmaz işlerde çalıştırılmaları gibi durumları anlatır.

وَفِي ذَلِكُمْ بَلَاءٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَظِيمٌ
“Ve bunda Rabbinizden size büyük bir
bela vardı.”

Burada belanın Allaha nisbet edilmesi, Firavun ve hanedanına O’nun güç ve kudret vermesi, onları hemen cezalandırmayıp mühlet tanıması yönündendir. Şüphesiz Allahu Teâlânın bu şekilde onlara imkân vermesi, bir imtihandır.

Öte yandan ayette işaret edilen durum İsrailoğullarının kurtarılması da olabilir. Bu durumda ayette geçen “belâ” ifadesinden nimet murat edilmiş olur.

Peygamberler ve Kavimleri

7- **وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكُمْ “Ve hatırlayın ki Rabbiniz size şöyle bildirmişti:”**

Bu da Hz. Musanın kelimidir.

لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ “Eğer şükrederseniz mutlaka size artırırım.”

Ey İsrailoğulları! Size verdiğim Firavundan kurtarmak ve diğer nimetlerime iman ve salih amelle şükrederseniz, nimet nimet üstüne artırırım.

وَلَئِنْ كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ “Ve eğer nankörlük ederseniz, hiç şüphesiz azabım çok şiddetlidir.”

Ama size verdiklerime nankörlük yaparsanız, olur ki bu küfranınıza şiddetli bir şekilde azap ederek ceza veririm.

Ekremü'l-Ekremin olan Cenab-ı Hakkın âdeti, vaadî açıktan belirtmek ve vâidi tarîz yollu söylemektir.¹

8- **وَقَالَ مُوسَى إِنَّ تَكْفُرُوا أَنْتُمْ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا فَإِنَّ اللَّهَ لَغَنِيٌّ حَمِيدٌ “Musa dedi ki: Siz ve yeryüzünde bulunanların hepsi nankörlük etseniz, iyi biliniz ki Allah Ğani'dir – Hamid'dir.”**

Siz ve arzda olan bütün ins ve cin inkâr etseniz, şüphesiz Allah sizin şükrünüzden **Ğani'dir**, muhtaç değildir; **Hamîd'dir**, zâtında hamde layıktır, bütün meleklerin kendisine hamdettiği Mahmud'dur, bütün mahlu-katın zerreleri O'nun nimetlerini yad eder, söylerler. Dolayısıyla sizler küfür ile ancak kendinize zarar verir, daha ziyade olabilecek nimetlerden kendinizi mahrum bırakırsınız ve ayrıca şiddetli bir azaba muhatap edersiniz.

9- **أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبُؤُا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودُ وَالَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ “Sizden öncekilerin; Nûh, Âd ve Semûd kavimlerinin ve onlardan sonra gelenlerin haberleri size gelmedi mi?”**

Bu da Hz. Musa'nın kelâmından olabilir.

¹ Ayette şükre mukabil Allahu Teâlâ **“mutlaka artırırım”** dediği halde, küfran-ı nimete mukabil **“şiddetli azap ederim”** demeyip, **“azabım çok şiddetlidir”** buyurdu.

Veya yeni bir cümle olarak Cenab-ı Hakkın kelâmıdır.

“Onları, Allah’tan başkası bilmez.” لَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا اللَّهُ

Yani, onlardan sonra o kadar çok kavimler geldi ki, onların sayısını ancak Allah bilir. Bundan dolayı İbnu Mes’ud şöyle der: “Nesep ilmiyle uğraşanlar yalan söylemişlerdir.”

“Peygamberleri onlara mu’cizeler getirdi.” جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ

“Onlar ellerini ağızlarına götürdüler.” فَرَدُّوا أَيْدِيَهُمْ فِى أَفْوَاهِهِمْ

“Ellerini ağızlarına götürdüler” ifadesi, değişik şekillerde açıklanmıştır:

-“Ama kendi başlarına kaldıklarında, size karşı kinlerinden dolayı parmaklarını ısırırlar.” (Âl-i İmran, 119) ayetinde nazara verildiği tarzda, peygamberlerin getirdikleri şeylere öfkelerinden ellerini ağızlarına götürüp ısırıyorlar.

-Şaşıklarından böyle yaptılar.

-Gülmesi gelenin yaptığı gibi, dalga geçmek için böyle yaptılar.

-Peygamberleri susturmak için, ellerini onların ağızlarına götürdüler.

-“Ağzınızı kapatın” şeklinde böyle yaptılar.

-Elleriyle ağızlarına işaret edip onlara bir cevap vermiyeceklerine tenbihte bulundular.

-Peygamberleri konuşturmamak için ellerini onların ağızlarına götürdüler. Buna göre, bu ifadenin bir temsil olması muhtemeldir.

-Peygamberlerin öğütlerini, onlara vahiyle gelen hikmet ve hükümleri yalanlayıp kabul etmemekle, sanki onları geldikleri yere göndermiş oldular.

“Ve dediler ki: Biz sizinle gönderileni inkâr ettik.” وَقَالُوا إِنَّا كَفَرْنَا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ

Sizin “bize bunlar bildirildi” şeklinde iddia ettiklerinizi biz inkâr ettik.

“Ve bizi çağırdığınız şeyden de şüphelendirici bir kuşku içindeyiz.” وَأَنَا لَفِى شَكٍّ مِّمَّا تَدْعُونَنَا إِلَيْهِ مُرِيبٌ

“Onların peygamberleri dedi ki: Gökleri ve yeri yaratan Allah hakkında bir şüphe mi var?” قَالَتْ رُسُلُهُمْ أَفِى اللَّهِ شَكٌّ فَاطِرِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ

Biz sizi ancak Allaha çağırıyoruz. Onun varlığı ise, delillerin çokluğu ve delâletin gayet açık olmasından dolayı şüphe edilecek bir durum değildir.

Buna şu sözleriyle işaret ettiler.

“O, sizi günahlarınızdan bağışlamak için çağırıyor ve belirlenmiş bir süreye kadar size mücade ediyor.”

O, bizleri göndererek sizi imana davet ediyor.

“Günahlarınızdan” denilmesi, kendileriyle Allah arasında meselelerde olan günahları ifade eder. Çünkü İslâm, başkalarına yapılan zulümler (kul hakları) dışındakileri siler.

Denildi ki: Kâfirlere olan hitapta, Kur’anın tamamında “günahlarınızdan” şeklinde ifade edildi, ama mü’minlere böyle denilmedi. Bu da mü’minle kâfir arasında günahların bağışlanması meselesinde bir ayırımdır.

Muhtemelen bunda şöyle bir mana vardır: Kâfirlere olan hitapta mağfirret imana terettüp ettirilerek gelmiştir. Mü’minlere olan hitapta ise mağfirret itaate ve günahlardan ve benzeri kötü şeylerden sakınmaya terettüp ettirildiğinden kul hakkından, zulümlerden hariç kalmayı da içine almaktadır.

Ayette geçen “**ecel-i müsemma**”dan maksat, Allahın belirlediği ve onların ömürlerinin sonu olarak takdir ettiği müddettir.

“Dediler: Siz sadece bizim gibi bir insansınız.”

Sizin bize bir üstünlüğünüz yok, öyleyse bize değil de nübüvvet niye size verildi? Şayet Allah insanlara peygamberler göndermeyi dileyseydi daha efdal olan bir cinsten Peygamber gönderirdi.

“Bizi babalarımızın taptıklarından alıkoymak istiyorsunuz.”

Siz böyle bir davayla, bizi atalarımızın taptıklarından çevirmek istiyorsunuz.

“O halde bize apaçık bir delil getirin!”

Öyleyse haydi bize üstünlüğünüze ve bu meziyete liyakatınıza veya nübüvvet iddianıza delil olacak açık bir mu’cize getirin.

Öyle anlaşıyor ki, bunlar Peygamberlerinin getirdikleri apaçık delillere

itibar etmediler, sırf işi yokuşa sürmek, inat etmek için başka bir mu'cize istediler.

11- **“Onların peygamberleri onlara dediler: (Evet) biz ancak sizin gibi bir insanız.”**

“Lakin Allah kullarından dilediğine nimetini lütfeder.”

Peygamberler, bu ifadeleriyle kavimleriyle beşer olma noktasında ortak olduklarını kabul ettiler. Kendilerinin nübüvvetle serfiraz kılınmalarını Allahın fazlı ve kendilerine bir nimeti olarak nazara verdiler.

Ayette, nübüvvetin Allahın bir atâsı (ihsanı) ve zâtında câiz olan şeylerin bazısını bazısına tercih etmenin Allahın bir meşietti olduğuna bir delil vardır.

“Ve Allah'ın izni olmadıkça bizim size bir delil getirmemiz söz konusu olamaz.”

Sizin istemiş olduğunuz mu'cizeleri getirmek bizim gücümüz dâhilinde değildir ki, talep ettiğiniz şeyleri yapabilelim. Bu, Allahın dilemesine bağlı bir durumdur. O da her peygambere böyle mu'cizelerden bir kısmını tahsis eder.

“Mü'minler ancak Allah'a tevekkül etsinler.”

Dolayısıyla biz de sizin inat ve düşmanlığınıza karşı sabretmek hususunda Allaha tevekkül ederiz.

“Mü'minler ancak Allaha tevekkül etsinler” derken tevekkülü icap ettiren şeyi hissettirmek için genel bir ifade kullandılar, ama bununla her şeyden önce kendilerini kastettiler. Ayetin devamı, bunu göstermektedir:

12- **“Bize yollarımızı göstermişken, neden biz Allah'a tevekkül etmeyelim?”**

Allaha tevekkül etmemek için bize hangi mazeret olabilir? Biz o yollarla O'nu tanıyoruz ve bütün işlerin O'nun elinde olduğunu biliyoruz.

“Bize yaptığınız eziyetlere elbette sabredeceğiz.”

Böyle diyerek tevekküllerini ve kâfirlerin onlar aleyhinde yapacakları şeylere aldırmadıklarını te'kid ettiler.

“Tevekkül edenler (başkasına değil), ancak Allah’a tevekkül etsinler.”

Öyleyse, tevekkül edenler imanlarından kaynaklanan tevekküllerinde sebât gösterebilirler, sarsılmasınlar.

13- وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِرُسُلِهِمْ لَنُخْرِجَنَّكُمْ مِنْ أَرْضِنَا أَوْ لَتَعُودُنَّ فِي مِلَّتِنَا
“İnkâr edenler peygamberlerine dediler: Ya sizi yurdumuzdan sürüp çıkaracağız ya da bizim dinimize döneceksiniz!”

O inatçı kafirler şu iki şıktan birinin olacağına yemin ettiler:

-Ya o peygamberleri beldelerinden çıkarmak

-Ya da peygamberlerin onların dinine dönmesi. Burada dine dönmekten maksat, o dine girmektir, yoksa peygamberler hiçbir zaman kavimlerinin dini üzere değildi.

Ayette hitap her ne kadar peygamberlere ise de, bu hitabın kendisine iman edenlerle beraber her peygambere yapılması da caizdir. Bu durumda, cemaat bir kişiyle (peygamberle) temsil edilmiş olur.

“Rableri de onlara şöyle vahyetti: Zâlimleri mutlaka helak edeceğiz.”

14- وَلَنُصَبِّتَنَّكُمْ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِهِمْ
“Ve onlardan sonra sizi mutlaka o arzda yerleştireceğiz.”

“Ve o hırpalanıp ezilmekte olan kavmi de arzın bereketle donattığımız doğusuna ve batısına mirasçı yaptık.” (A’raf, 137) ayetinde de nazara verildiği gibi, onları helâk edip sizi onların arzına ve diyarına yerleştireceğiz.

“İşte bu, makamımdan ve tehdidimden korkan içindir.”

“İşte bu” ifadesiyle, vahyedilen şeye işaret vardır. O da:

-Zâlimlerin helâki,

-Ve Mü’minlerin onların arzına yerleştirilmesidir.

“Makamımdan ve tehdidimden korkan içindir.”

Bu ilâhî vaat, insanların kıyamet günü muhakeme olmak üzere Alla-

hın huzurunda divan durmaları veya benim onların yaptıklarını bilip, kendilerine bildirmem için bunları muhafaza etmemden, veya azap ile olan vaâdimden, veya kafirlere vaat edilen azabımdan korkan kimseler içindir.

15- **وَاسْتَفْتَحُوا “Ve fetih istediler.”**

Ve düşmanlarına karşı Allahtan fetih istediler.

Veya **“Ey Rabbimiz! Bizimle kavmimiz arasını hak ile aç.”** (A’raf, 89) ayetinde olduğu gibi, kendileriyle düşmanları arasında hükmedilmesini istediler. Fethi isteyenler peygamberlerdir.

Denildi ki: Zamir kâfirler içindir.

Denildi ki: Zamir, her iki fırka içindir. Çünkü iki taraf da haklının galip gelmesini, batıl yolda olanın helâk olmasını istedi.

16- **وَحَابَ كُلُّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ “Ve her zorba inatçı hüsrana uğradı.”**

Böylece aralarında hüküm verildi, mü’minler felâh buldu, Allaha isyanda haddi aşan, hakkı kabul etmemekte inat eden her zorba ise iflah olmadı.

Fetih talep etmek kafirlere veya her iki fırkaya raci kılınınca ayetteki haybet, yani eli boş hüsranda kalmak manası daha da etkili bir anlam kazanır.

17- **مِنْ وَرَائِهِ جَهَنَّمُ “Ardından da Cehennem vardır.”**

Her zorba inatçı için, önünde cehennem vardır. Dünyada âdeta cehennemin kenarında durmaktadır, ahirette de oraya gönderilecektir.

Denildi ki: Ayetin manası, “o kimse için hayatının ötesinde cehennem vardır.”

18- **وَيُسْقَىٰ مِنْ مَّاءٍ صَدِيدٍ “Ve orada kendisine irinli su içirilir.”**

O kimse cehenneme gönderilir, orada kendisine cehennem ehlinin derilerinden akan şey, su olarak içirilir.

19- **يَتَجَرَّعُهُ وَلَا يَكَادُ يُسِغُهُ “Onu yutmaya çalışır, fakat neredeyse boğazından geçiremez.”**

Yutkunarak onu içmeye kendini zorlar ama neredeyse boğazından onu geçiremez. Bu da başka bir azap olur, böylece azabı uzar.

20- **وَيَأْتِيهِ الْمَوْتُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ “Ve her yerden ona ölüm gelir.”**

Ölümün sebepleri olan zor ve çetin hâller her taraftan ona gelir, her cihetten onu kuşatır.

Denildi ki: **“Her yerden”** ifadesi, kıllarının kökünden ayak başparmağına varıncaya kadar “cesedinin her tarafından” demektir.

وَمَا هُوَ بِمَيِّتٍ **“Fakat o ölmez.”**

Ama buna rağmen o kimse ölmez ki istirahat edip kurtulsun!

وَمِنْ وَرَائِهِ عَذَابٌ غَلِيظٌ **“Arkasından da çetin bir azap gelecektir.”**

Böylece onun önünde her vakit daha şiddetli bir azap olur.

Denildi ki: Bundan murat, cehennemde ebediliktir.

Denildi ki: Nefes almasına engel olunmasıdır.

Denildi ki: Ayet, peygamberlerin kıssasından ayrıdır. Mekke ahalisi hakkında nazil olmuştur. Hz. Peygamberin bedduası üzere kıtlığa maruz kalmışlar, yağmur talebinde bulunmuşlardı. Ama ümitleri boşa çıktı, kendilerine yağmur gönderilmedi. Buna bedel Cenab-ı Hak onları cehennemde cehennem ehlinin bedenlerinden akan su ile sulamayı vaat etti.

Cehennemden Bir Manzara

18- مَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ أَعْمَالُهُمْ كَرَمَادٍ اشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيحُ فِي يَوْمٍ عَاصِفٍ-
 “Rabblarını inkâr edenlerin amelleri, tıpkı fırtınalı bir günde rüzgârın şiddetle savurduğu bir küle benzer.”

Kâfirlerin şu dünyada,

-Sadaka vermek.

-Sıla-i rahimde bulunmak.

-Muhtaca yardım etmek.

-Köle azat etmek gibi bazı iyi amelleri de olabilir. Bunlardan bir fayda görmeyecekleri, fırtınalı havada savrulan küllere benzetilerek anlatılmıştır. Çünkü bu amelleri, Allahın marifeti ve O’nun rızasını elde etme esasına dayanmıyordu.

Veya amellerinden murat putları için yaptıkları olabilir, bundan bir fayda göremeyeceklerdir.

19- لَا يَقْدِرُونَ مِمَّا كَسَبُوا عَلَى شَيْءٍ “Kazandıklarından hiçbir şeyi ellerinde tutamazlar.”

Kıyamet günü bu amellerinden hiçbir şey ellerinde kalmayacaktır, çünkü hepsi boşa gitmiştir. Dolayısıyla herhangi bir sevap ellerine geçmeyecektir.

Ayetin bu kısmı, temsilin fezlekesidir.

“İşte asıl uzak sapıklık budur.”

“İşte bu” ifadesi, onların kendilerini iyi işler yapıyor sanmalarına mukabil dalalette olmalarına bir işarettir.

Çünkü bu, hak yoldan bütün bütün çıkmaktır.

19- أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ- “Görmedin mi Allah gökleri ve yeri hak ile yarattı?”

Allah gökleri ve yeri hikmetle ve olması gereken ideal ölçülerde yarattı.

“Görmedin mi” hitabı Hz. Peygamberedir, ama bundan murat ümmetidir.

Denildi ki: Hitap her bir kâfiredir.

“O, dilerse sizi yok edip yepyeni bir halk getirir.”

O, isterse sizi ademe gönderir, sizin yerinize başkalarını yaratır.

Cenab-ı Hak bu ifadeleri gökleri ve yeri yarattığını nazara verdikten sonra söyledi. Dolayısıyla ayetin üst kısmı, son kısmına bir delildir. Çünkü onların asıllarını ve yaratılmalarının gerektirdiği şeyleri yaratan, sonra suretleri tebdil ve özellikleri değiştirmek suretiyle onları meydana getiren zât, onlara bedel başkalarını yaratmaya kâdirdir, bu ona hiç de zor gelmez. Ayetin devamı zâten bu manayı ifade etmektedir:

20- **“Bu, Allah’a hiç de güç bir şey değildir.”** وَمَا ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ بِعَزِيزٍ

Çünkü O,

-Lizâtihi kudret sahibidir.

-Bir şeye gücünün yetip başkasına yetmemesi gibi bir durum söz konusu değildir.

Elbette böyle olan, iman edilmeye, sevabını umarak ve kıyamet günü cezasından korkarak ibadet edilmeye layıktır.

21- **“İnsanların hepsi Allah’ın huzuruna çıktılar.”** وَبَرَزُوا لِلَّهِ جَمِيعًا

İnsanlar kıyamet günü Allahın emri ve muhasebesi için kabirlerinden çıkarlar.

Veya ayetten murat, onların her şeylerinin açığa çıkması olabilir. Çünkü onlar bir takım çirkin işleri gizlice yapıyor ve bunların Allaha gizli kalacağını zannediyorlardı. Kıyamet günü olduğunda nefislerinde gizledikleri de ortaya çıkar.

Ayette bunun geçmiş zaman sığasıyla anlatılması, vukuunun tahakkukunu ifade içindir.

فَقَالَ الضُّعَفَاءُ لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا فَهَلْ أَنْتُمْ مُعْتَنُونَ عَنَّا مِنْ عَذَابِ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ “Derken, zayıflar büyüklük taslayanlara şöyle dediler:

Bizler, sizlere uymuştuk. Şimdi siz, Allah'ın azabından en ufak bir şeyi bizden savabilir misiniz?"

Bunların **"zayıf"** diye nitelendirilmesi, görüş itibarıyla zayıf olmalarını ifade içindir.

İşte bu zayıf karakterli tebea, kendilerini peşlerine takan ve günahlara sevkeden reislerine şöyle derler:

"Bizler, peygamberleri yalanlamada ve nasihatlerinden yüz çevirmede size tâbi olduk.

O önde gelen kâfirler, kendilerine tâbi olanların ayıplamalarına karşılık yaptıklarına bir mazeret olmak üzere şöyle derler:

"Onlar da dediler ki: Allah bizi hidayete erdirseydi, biz de size doğru yolu gösterirdik."

Şayet Allah bizi imana sevketsen ve muvaffak kılsaydı, biz de sizi doğru yola ilettirdik. Lakin biz yoldan çıktık, sizi de yoldan çıkardık.

Yani, kendimiz için hangi yolu seçmişsek, size de o yolu seçtik.

Veya **"Şayet Allah bizi azaptan kurtulma yoluna sevketsen, biz de sizi o yola sevkederdik ve şimdi sizi azaba maruz kıldığımız gibi, o zaman azabı sizden giderirdik. Lakin ne çare, kurtuluş imkânımız kalmadı, o yol bize kapandı.**

"Feryat da etsek, sabır da göstersek artık bizim için bir şey değişmez."

"Bizim için kaçacak bir yer yoktur."

Bizim için azaptan sığınacak, kaçacak bir yer yok.

Ayette geçen **"mahîs"** ifadesi hem mekân, hem de masdar için kullanıldığından, birinciye göre mana üstteki gibi olur. İkinciye göre ise: **"Bizim için artık azaptan kaçmak söz konusu değil."**

"Feryat da etsek, sabır da göstersek artık bizim için bir şey değişmez" ifadesinin, hem küfrün önderlerinin, hem de onlara tâbi olanların ortak ifadesi olması caizdir. Nitekim şu rivayet de böyle olmasını teyid eder:

Onlar derler ki: **"Haydi gelin, feryat edelim."** Böylece beşyüz yıl feryad eder, sızlanırlar, ama bu kendilerine bir fayda sağlamaz. Bunun üzerine **"gelin sabrederim"** derler, beşyüz yıl sabrederler. Sonra da **"feryat da etsek, sabır da göstersek artık bizim için bir şey değişmez"** derler.

22- **“İş bitirilince şeytan onlara şöyle dedi:”**

Herkes hakkında hüküm verilip ehl-i cennet cennete, ehl-i cehennem cehenneme alındığında, şeytan cin ve insan şakilerine hitaben şöyle der:

“Şüphesiz ki Allah size gerçek vaatte bulundu, ben de size vaat ettim, ama yerine getirmedim!”

Yani Allah, öldükten sonra diriltmeyi ve amellerin karşılığını vermeyi vaat etti ve vaadini yerine getirdi.

Ben de “öldükten sonra dirilmek yok, hesaba çekilmek yok. Şayet varsa bile putlar size şefaatt eder” diyerek batıl şeyler vaat ettim.

“Zaten benim size karşı bir gücüm yoktu. Ancak ben sizi çağırdım, siz de geldiniz.”

Benim size karşı zorla küfre ve günahlara sevk etme gücüm yoktu. Ancak vesveselerimle sizi o yola davet edebilirdim, onu yaptım.

Siz de koşup bana icabet ettiniz.

“O halde beni kınamayın, kendi kendinizi kınayın!”

Öyleyse benim vesvesemden dolayı beni kınamayın. Çünkü düşman olduğu size bildirilen birinin, vesvese vermesinden dolayı kınanmaması gerekir.

Rabbiniz davet ettiğinde O’na itaat etmediniz. Ama ben davet ettiğimde bana itaat ettiniz. Dolayısıyla beni değil, kendinizi kınayın.

Mu’tezile mezhebi, böyle ayetlerle insanın kendi fiillerinde tamamen müstakil olduğuna delil getirdi. Gerçekte ise bunlarda onlara delil olacak bir durum söz konusu değildir. Çünkü, fiillerin insanlara nisbet edilebilmesi için insanın kendi fiilinde “kesb” denilen herhangi bir etkisinin olması yeterlidir. Ehl-i sünnet, bunu esas almaktadır.²

² Yani, insanın Allah nezdinde sorumlu olabilmesi için Mu’tezilenin dediği tarzda “kendi fiillerinin yaratıcısı” olması gerekmez. “Kesb” denilen cüzî bir mübaşeret, bir temas yeterlidir. İnsan, kendi fiillerinin yaratıcısı değildir, ama o fiiller kendinden bir teşebbüsle meydana geldiği için o fiillerinden tamamen sorumludur

مَا أَنَا بِمُضْرِخِكُمْ وَمَا أَنْتُمْ بِمُضْرِخِيَّ “Ne ben sizi kurtarabilirim, ne de siz beni kurtarabilirsiniz!”

إِنِّي كَفَرْتُ بِمَا أَشْرَكْتُمُونِ مِنْ قَبْلُ “Ben, önceden beni Allah’a ortak koşmanızı da kabul etmedim.”

“Kıyamet günü de kendilerini Allah’a ortak koşmanızı inkâr ederler.” (Fâtır, 14) ayetinde olduğu gibi, şeytan da “Bugün ben, dünyada beni Allaha şerik yapmanızı inkâr ediyorum” diyerek kendi dostlarından teberri eder.

Veya mana şöyle olabilir:

Ben sizi putlara ibadete ve benzeri şeylere davet ettiğimde siz bana itaat ederek beni Allaha şerik yaptınız. Hâlbuki Allah benim Âdeme secde etmemi emretmişti de ben reddetmiş, küfre düşmüştüm.³

إِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ “Doğrusu zalimler için acı bir azab vardır!”

Bu, şeytanın kelamının tetimmesidir.

Veya yeni bir cümle olarak Allahın bildirdiği bir durumdur.

Böyle şeyleri hikâye yoluyla anlatmakta, muhataplara hem bir kolay anlama lütfu, hem de kendilerini hesaba çekmeleri ve akibetlerini düşünmeleri hususunda bir uyarı vardır.

23- وَأُدْخِلَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ ۖ “İman edip salih amel-ler işleyenler, cennetlere konulurlar.”

Onları cennete alanlar, meleklerdir.

تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ “(Cennet bahçelerinin) altından ırmaklar akar.”

خَالِدِينَ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ “Rablerinin izniyle orada daimîdirler.”

تَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ “Oradaki birbirlerine iyi dilek temennileri “selâm”dır.”

³ Ben Allaha bile itaat etmemişken siz tutup bana kul – köle oldunuz.

İman ve Küfür Ağacı

24- **“Görmedin mi? Allah nasıl bir misal verdi?”**

“Kelime-i tayyibe طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ (güzel bir söz), kökü (yerde) sabit, dalları gökte olan güzel bir ağaç gibidir.”

25- **“(O ağaç) Rabbinin izniyle her zaman meyve verir.”**

“Öğüt alsınlar diye Allah insanlara böyle misaller getirir.”

Çünkü böyle darb-ı meseller getirmek, meseleleri misallerle anlatmak daha ziyade anlaşılmasına ve öğüt alınmasına sebeptir. Zira misalle anlatmak manaları tasvîrdır ve onları hisse yaklaştırmaktır.

26- **“Kelime-i habisenin (kötü sözün) durumu da, köksüz bir ağaca benzer.”**

“Onun bir kararı yoktur.”

Çünkü kökleri derine inmemiş olup, yere yakındır.

Ayette geçen kelime ve ağaç değişik şekillerde açıklanmıştır:

Kelime-i tayyibe, kelime-i tevhid, İslâma davet ve Kur'an ile açıklanmıştır.

Kelime-i habise ise; Allaha şirk koşmak, küfre çağırarak ve hakkı yalanlamak ile tefsir edilmiştir.

Belki de bunlardan murat, bunların hepsidir.

Öyleyse kelime-i tayyibe, hakkı anlatan veya salaha çağırarak kelâmdır. Kelime-i habise ise, bunun hilafına olandır.

Şecere-i tayyibe (hoş ağaç) hurma ile açıklanmıştır. Bu, Hz. Peygamberden de rivayet edilmiştir.

Şecere-i Tayyibe, “cennette bir ağaç” şeklinde de tefsir edilmiştir.

Şecere-i habise (nâhoş ağaç) ise hanzale ile açıklanmıştır. Muhtemelen bundan murat, bunların hepsidir.

27- **“Allah, يُثَبِّتُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ ۚ** iman edenleri, dünya hayatında da, ahirette de sağlam bir söz üzerinde sabit kılar.”

Ehl-i iman olanlar delile dayanmaları ve imanın kalplerinde tam yerleşmesiyle hak üzere sebât ederler.

Şu dünya hayatında Hz. Zekeriya, Hz. Yahya, Hz. Cercis, Şem’un ve Ashab-ı Uhdud gibi dinlerinden dolayı çetin imtihanlarla karşılaşsalar da, asla dönmezler, imanlarında devam ederler.

Ahirette de inançlarının sorgulandığı yerde kem küm etmezler, kıyamet gününün korkulu halleri onları dehşete düşürmez.

Rivayet edilir ki, Hz. Peygamber bir defasında mü’minin ruhunun kabzedilmesini anlatmıştı. Ardından şöyle buyurdu: “Sonra onun ruhu cesedine iade edilir, iki melek gelir, onu kabrinde oturturlar ve ona şöyle sorarlar:

-Rabbin kim?

-Dinin ne?

-Peygamberin kim?

O kimse “Rabbim Allah, dinim İslâm, Peygamberim Hz. Muhammed” diye cevap verir. O zaman semâdan bir ses “kulum doğru söyledi” diye nida eder. İşte bu, **“Allah, iman edenleri, dünya hayatında da, ahirette de sağlam bir söz üzerinde sabit kılar”** ayetinin manasıdır.

28- **“Allah zalimleri ise saptırır.” وَيُضِلُّ اللَّهُ الظَّالِمِينَ**

Allah,

-Taklitle yetinip hakka ulaşmayan,

-Fitnelerin olduğu yerlerde sebât edemeyen ve böylece nefislerine zulmetmiş olanları ise yoldan saptırır.

28- **“Ve Allah, dilediğini yapar.” وَيَفْعَلُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ**

Ve Allah bazılarını sebât vermek, diğerlerini de saptırmak gibi, dilediği fiili yapar. Fiillerinden dolayı kimsenin O’na herhangi bir itiraz hakkı olamaz.

28- **“Allah’ın أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَتَ اللَّهِ كُفْرًا وَآحَلُّوا قَوْمَهُمْ دَارَ الْبَوَارِ ۚ**

nimetlerine nankörlükle karşılık veren ve kavimlerini helak yurduna sevk edenleri görmedin mi?"

Bunlar, nimete şükür ile karşılık vermek yerine nankörlükle mukabele ettiler.

Veya nimetin kendisini küfre tebdil ettiler. Çünkü onlar, nimete nankörlük yaptıklarında, o nimet kendilerinden alındı, böylece o nimeti terk etmiş ve ona bedel nankörlüğü elde etmiş oldular. Mekke ehli gibi... Çünkü Allah onları yarattı, hareme yerleştirdi, Ka'benin görevlileri yaptı, kendilerine rızık kapılarını açtı, Hz. Muhammed (asm) ile onları şereflendirdi. Ama onlar bütün bunlara nankörlük ile küfre düştüler, Allah da yedi yıl boyunca onlara kıtlık verdi. Bedir Savaşında bir kısmı öldürüldü ve zillete maruz kaldılar. Böylece nimet kendilerinden selbedildi, küfürle/ nankörlükle anılır oldular.

Hz. Ömer ve Hz. Ali'den ayetle ilgili şöyle nakledilir: "Ayette anlatılanlar Kureyşten Benî Muğîre ve Beni Ümeyye kabileleridir. Benî Muğîreyi Bedir savaşında yendiniz. Benî Ümeyye ise, belli bir vakte kadar nimetlendi."

"Kavimlerini helak yurduna sevk edenleri..."

Ve onlar, küfürde kendilerine taraftar olan kavimlerini küfre sevk ederek helâk yurduna sürüklediler.

Helak yurdundan maksat, cehennemdir.

29- جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَهَا "Onlar, cehenneme girecekler."

وَبَشِّرِ الْقَرَارُ "O, ne kötü karargâhtır."

30- وَجَعَلُوا لِلَّهِ أَدَادًا لِيُضِلُّوا عَنْ سَبِيلِهِ "Yolundan saptırmak için Allah'a eşler koştular."

"Allahın yolundan" murat, tevhiddir. Aslında Allaha şerikler edinmekten maksatları sapmak veya saptırmak değildi. Ama neticesi bu olunca, maksat gibi ifade edildi.

قُلْ تَمَتَّعُوا "De ki: Keyif sürün bakalım!"

Şehevanî şeylerle veya putlara ibadet etmek suretiyle keyfinize bakın! Putlara ibadet de bir nevi kendisiyle keyif sürülenlerden sayılır.

Tehdidin emir suretiyle yapılmasında, tehdidi gerektiren fiilin, tehdid edilen şeye yol açması sebebiyle, sanki matlup gibi olduğunu ve her ikisi-

nin de (yani onların şerikler edinmesi ve bunun sonucu olarak cehenneme atılmalarının) mutlaka olacağını bildirmek vardır. Bundan dolayı, ayetin devamında şöyle denildi:

“Sonunda varacağınız yer ateştir.” **فَإِنَّ مَصِيرَكُمْ إِلَى النَّارِ**

Ayetin üslûbundan öyle anlaşılıyor ki, **“keyif sürün bakalım!”** emrine muhatap olanlar, büsbütün küfre dalmaları sebebiyle, itaat edilen bir âmir tarafından böyle yapmaya memur gibidirler.

31- قُلْ لِّعِبَادِيَ الَّذِينَ آمَنُوا يُقِيمُوا الصَّلَاةَ - “İman eden kullarıma söyle: Namazı dosdoğru kılınlar.”

Cenab-ı Hakkın ehl-i iman hakkında **“kullarım”** demesinde,

-Onların şanlarını yüceltmek,

-Ubudiyetin (Allaha kul olmanın) hakkını onların verdiği bir tenbih vardır.

وَيُنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا بَيْعَ فِيهِ وَلَا خِلَالٌ
“Alış-veriş ve dostluğun olmadığı bir günün gelmesinden önce, kendilerine rızık olarak verdiklerimizden açık ve gizli (Allah yolunda) infak etsinler.”

Ayetin üslûbunda, Cenab-ı Hakkın kendilerinden **“kullarım”** diye bahsettiği bu kimselerin Hz. Peygambere itaatte çok ileri olduklarını, bundan dolayı da Onun emrinin hemen akabinde emredileni yaptıklarını bildirmek vardır.

En güzeli, farzları açıktan, nafileleri ise gizlice yapmaktır.

Kıyamet günü geldiğinde,

-Kişi şu dünyada ihmâl ettiği şeyleri telafi imkanı bulamaz veya fidye ile kendini kurtaramaz.

-Artık o günde bir dost aracılığıyla da kurtulamaz.⁴

Ayette şu mana da düşünülebilir:

O kıyamet günü geldiğinde, dünyadaki alış-veriş, dostluk gibi şeyler fayda vermeyecek, kişi ancak Allah yolunda infak ettiklerinden istifade edecektir.

⁴ Bunlar, şu dünyada olabilen şeylerdir. Pek çok ihmalleri olan kişi, aklı başına geldiğinde bunları telâfi edebilir. Öte yandan, çok zor durumda kaldığında, bir dostunun aracılığıyla kurtulabilir. Ama kıyamet günü geldiğinde bu imkânlar olmayacak, herkes o güne kadar neler yapmışsa onların karşılığını görecektir.

32- **“O Allah ki; gökleri ve yeri yarat-tı.”**

“Gökten bir su indirdi de, onunla size rızık olmak üzere semerati çıkardı.”

Ayette geçen **“semerat”** ifadesi, yiyecek ve giyeceklerin hepsini içine alır.

“Emri gereğince denizde yü-züp gitmeleri için gemileri hizmetinize musahhar kıldı.”

“Nehirleri hizmetinize musahhar kıldı.”

Ve o nehirleri faydalanmanıza ve tasarrufunuza müheyya kıldı.

Denildi ki: Bunların insana musahhar kılınması, nasıl faydalanılacağıının insana öğretilmesidir.

33- **“Peşpeşe yörüngelerinde hareket eden güneşi ve ayı size musahhar kıldı.”**

Güneş ve ay, kendi yörüngelerinde yol alırlar, münavebe ile âlemimizi aydınlatırlar, canlı – cansız şeylerin faydalı hale gelmesinde görev yaparlar.

“Geceyi ve gündüzü size musahhar kıldı.”

Gece ve gündüz, insanların istirahatı ve geçimi için peşpeşe gelirler.

34- **“O, istediğiniz her şeyden size verdi.”**

“İstediğiniz” ifadesinden murat, insan istesin veya istemesin ihtiyacı olan her şeydir.

Ayette geçen **“Ma”** ifadesi nefiyde de kullanılabilir. Bu durumda mana şöyle olur: “Siz istemediniz ama, biz ihtiyacınız olan her şeyi verdik.”

“Eğer Allah’ın nîmetini sayacak olsanız, sayıp bitiremezsiniz.”

Bunların nevilerini bile sayamazsınız, nerde kaldı fertlerini sayabilesiniz! Çünkü, o nimetlerin fertlerinin bir sonu yoktur.

“Doğrusu insan çok zalim, çok nankördür.”

İnsan, şükründen gaflet ederek nimete zulmetmiş olur.

Veya nefsini mahrumiyete maruz bırakarak zulmeder.

Denildi ki: İnsan **zalumdur**, darlık zamanı hâlinden şikâyet eder, fer-yadı basar. **Keffar'dır**, nimet zamanı hırsla toplar, başkasına da vermez.

Hız. İbrahim ve Mekke Duası

35- **Hani İbrahim şöyle demiş-
ti: Rabbim! Bu beldeyi güvenli kıl.”**

Beldeden murat, Mekke'dir.

Bakara sûresinde **“Rabbim! Bunu emin bir belde kıl”** şeklinde benzeri bir ayet geçmişti. (Bakara, 126)

Aralarında şöyle bir fark vardır:

Burada, Mekkedeki korkunun giderilmesi ve emniyetli bir yer olması istenirken, orada emin beldelerden bir belde olması talep edilmiştir.

“Beni ve evladımı putlara tapmaktan uzak tut!”

Ayetle, peygamberlerin ismetinin Allahın tevfiğ ve hıfzı ile olduğuna bir delil vardır.

Ayet, zahiri ile, putlara tapmaktan uzak olmanın Hz. İbrahim'in torunlarını ve bütün nesillerini içine aldığını göstermez.

İbnu Uyeyne, bu ayetten delil getirerek Hz. İsmailin neslinin puta tapmadığını iddia eder. Ona göre, onların etrafında döndükleri bir taş vardı, buna “devvar” adını vermişlerdi. Diyorlardı ki: “Ka’be bir taştır. Biz nereye bir taş koyarsak, o da Ka’be yerine geçer.”⁵

36- **“Rabbim! Çünkü onlar (putlar) insanlardan birçoğunu yoldan saptırdılar.”**

İşte bundan dolayı ben Sen'den ismet istedim ve onların saptırmasından Sana sığındım.

Ayetle “saptırmak” fiilinin putlara isnad edilmesi, sebebiyet itibariyledir. Şu ayette olduğu gibi: **“Dinlerini bir oyun ve bir eğlence edinen**

⁵ Aslında ayette anlatılan bir duadır. Hz. İbrahim hem kendisinin, hem de neslinin putlardan uzak kılınmasını talep etmiştir. Velez peygamber de olsa, her dua aynıyla kabul edilecek diye bir şey yoktur. Hz. Nûhun öz oğlunun küfür üzere öldüğü Kur’anda anlatılır. (Hûd, 45-47) Böyle olunca, bu ayetten hareketle “Hz. İbrahim'in neslinden puta tapan kimse gelmemiştir” denilmesi uygun olmaz.

ve dünya hayatının kendilerini aldattığı kimseleri terket!” (En’am, 70)⁶

ع “Artık kim bana uyarsa, o bendendir.”

وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ “Ve kim de bana karşı gelirse, şüphesiz Sen Gafur – Rahim’sin.”

Doğrudan veya tevbeyle muvaffak kıldıktan sonra onu bağışlamaya ve ona merhamet etmeye kâdirsin

Ayette, Allahu Teâlânın şirk dâhil bütün günahları affetmesine bir delil vardır. Ancak, Allahu Teâlâ şirk hususunda vâidde bulunmuştur. Bu da onunla diğer günahlar arasında bir farktır.⁷

37- رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنْتُ مِنْ دُرِّيٍّ بَوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ “Ya Rabbena! Neslimden bir kısmını senin Beyt-i Muharreminin yanında, çorak bir vadiye yerleştirdim.”

Bundan murat, oğlu İsmail ve evlatlarıdır. Çünkü her ne kadar kendi neslinden sadece Hz. İsmaili oraya yerleştirmişse de, O’nun yerleştirilmesi diğerlerini de tazammun etmiştir.

“Çorak bir vadiye yerleştirdim.”

Bundan murat Mekke vâdisidir. Mekke vâdisi taşlıktır, üzerinde bir şey bitmez.

Ka’beye “Beyt-i Muharrem” denmesi,

-Ona saldırmanın haram kılınması,

-Onu küçük görmenin yasaklanması,

-Zorba hükümdarların bile ona tazimde bulunması,

-Tufandan mahfuz kalması, suların orayı istila etmemesi yönlerindedir.⁸ Bundan dolayı Ka’beye “atık” de denilmiştir.⁹

⁶ Bu ayette aldatmak dünya hayatına nisbet edilmiştir.

⁷ Bir başka ayette, Allahın kendisine şirk koşulması dışında bütün günahları dilerse bağışlayacağı nazara verilmektedir. (Nisa, 48)

⁸ Muhtemelen Beydâvînin yaşadığı zamana kadar Ka’beyi sular istila etmemişti. Ancak 1941 ve 1974 yıllarında Ka’be şiddetli yağışlar sebebiyle sele maruz kaldı. Şüphesiz böyle bir sel felaketi, onun korunmuş olmasına engel değildir. Çünkü o, yapılış gayesine uygun bir şekilde, tek Allaha ibadet edilen en eski mabed olarak devam etmektedir. Bu da onun korunmuş olması için yeterlidir.

⁹ Bak. Hacc, 29 ve 33.

Hız. İbrahim Şayet ilk gelişinde bu duayı yapmışsa, bunu ya zâten Ka'benin hürmet edililiŐine binaen söylemiştir veya ilerde hürmet edileceği-ne binaen böyle demiştir.

Rivayete göre, Hacer, Hız. İbrahimin hanımı Sâre'nin kölesi idi. Sare, onu Hız. İbrahime hibe etti. Hacer, Hız. İsmaili dünyaya getirince, Sare onları kısıkandı, Haceri ve İsmaili yanlarından çıkarması hususunda Hız. İbrahimden söz aldı. Hız. İbrahim de onları Mekkeye götürdü. Allahu Teâlâ Zemzem suyunu açığa çıkardı. O civardan geöen Cürhüm kabilesi uzaktan kuşlar gördüler "ancak su olan yerde kuş olur" deyip oraya geldiler. Orada Hız. Hacer ve oğlu Hız. İsmaili gördüler. "Bizi suyuna ortak yap, biz de hayvanlarımızın sütüne seni ortak yapalım" dediler. Hız. Hacer kabul edince, oraya yerleştiler.

رَبَّنَا لِتَقِيْمُوا الصَّلٰوةَ "Ya Rabbena, namazı dosdoğru kılmalاری için böyle yaptım."

Ya Rabbi, benim bu yerleŐime ve rızık elde etmeye uygun olmayan bu yerde onları bırakmam, ancak Senin Beytinin yanında namazlarını kıl-sın-lar diyedir.

Hız. İbrahimin "Rabbena" nidasını tekrar etmesi ve ortada tekrar söylemesi, neslinin bir kısmını oraya yerleŐtirmesinden asıl maksadının namazlarını kılmalاری, Beyt'e komşuluk yapmalاری olduğunu bildirmek içindir. Duadan maksadı, Cenab-ı Hakkın onları buna muvaffak kılmasıdır.

فَاَجْعَلْ اَفْتَدَةً مِّنَ النَّاسِ تَهْوٰى اِلَيْهِمْ "Artık insanlardan bir kısmının kalplerini onlara meylettir."

Hız. İbrahim, duasında "insanların bir kısmının kalplerini onlara meylettir" dedi. Bununla alakalı denildi ki:

"Bir kısmının" demeyip de "insanların kalplerini..." deseydi Faris ve Rum da oraya gelirdi, Yahudî ve Hristiyanlar da haccederlerdi."

وَاَزْرُقْهُمْ مِّنَ الشَّمَرٰتِ "Ve onları semerat ile rızıklandır."

Hiöbir Şey bitmeyen bir vâdide oturmalarına rağmen, onları her türlü semerelerle rızıklandır.

لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُوْنَ "Ola ki Őükrederler."

Allahu Teâlâ, Hız. İbrahimin duasına icabet etti. Orayı emniyet içinde hür-

met edilen bir bölge kıldı. Her türlü rızıklar oraya sevk edildi. Hatta öyle ki, aynı günde orada bahar, yaz ve sonbahar meyvelerini bulmak mümkündür.

38- رَبَّنَا إِنَّكَ تَعْلَمُ مَا نُخْفِي وَمَا نُغْلِي ۖ “Ey Rabbimiz! Şüphesiz Sen bizim gizlediğimizi de açığa vurduğumuzu da bilirsin.”

Sen bizlerin alenî hâllerimizi bildiğin gibi, gizli hallerimizi de bilirsin. Sen bizim hâllerimizi ve maslahatlarımızı en iyi bilen ve bize bizden daha merhametli olansın. Dolayısıyla, bir talepte bulunmaya ihtiyaç yok. Lakin Sana ubudiyetimizi izhar ve rahmetine muhtaç olduğumuzu bildirmek ve nez-dinde olana bir an önce ulaşmak istediğimizi göstermek için dua ediyoruz.

Denildi ki: Ya Rabbena, Sen bizim gizlemiş olduğumuz ayrılık vecdini ve açıktan gösterdiğimiz Sana olan tazarrumuzu ve tevekkülümüzü bilirsin.

“Rabbena” ifadesinin tekrarlanması, tazarruda ve Allaha ilticada daha ziyade bir iştiyakı göstermek içindir.

“Yerde ve gökte, وَمَا يَخْفَى عَلَى اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ hiçbir şey Allah’a gizli kalmaz.”

Çünkü, Allahın ilmî zâtıdır, bu ilmin bütün bilinenlere nisbeti eşittir.

39- الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي وَهَبَ لِي عَلَى الْكِبَرِ إِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ “İhtiyarlık hâlimde bana İsmail’i ve İshak’ı lutfeden Allah’a hamd olsun.”

Cenab-ı Hak, İsmail ve İshakı Hz. İbrahime ileri yaşta ve çocuğu olmaktan ümit kalmadığı bir zamanda vermişti.

Hz. İbrahimin, duasında “ihtiyarlık hâlimde” deyişi nimetin büyüklüğünü göstermek ve bunda Cenab-ı Hakkın ihsanlarını izhar etmek içindir. Rivayete göre, doksan dokuz yaşındayken İsmail, yüz oniki yaşındayken de İshak dünyaya geldi.

“Şüphesiz ki Rabbim duayı işitendir.” إِنَّ رَبِّي لَسَمِيعُ الدُّعَاءِ

Cenab-ı Hakkın duayı işitmesinden murat, ona icabet etmesidir.

Ayette, Hz. İbrahim’in çocuk sahibi olmak için Allaha dua ettiği, O’nun da Hz. İbrahim artık ümidini kesmiş bir halde iken icabet ettiğini hissettirmek vardır. Böyle bir durum, daha büyük ve daha aşikâr bir nimettir.

40- رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي “Ey Rabbim! Beni namazını dosdoğru kılanlardan eyle! Zürriyetimden bir kısmını da...”

رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاءِ ”Ey Rabbimiz! Duamı kabul et!”

Hız. İbrahimin “Zürriyetimden bir kısmını da” deyip, neslinin tamamını istememesi

-Ya Allahın O’na bildirmesindendir.

-Veya geçmiş ümmetlerde âdetinden anlaşıldığına göre, neslinden bir kısmının kâfir olacağını bilmesindendir.

41- رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ ”Ey Rabbimiz!

Herkesin hesaba çekileceği günde beni, ana-babamı ve mü’minleri bağışla!”

Ahiret Azabı

42- **“Sakın zalimlerin yaptıklarından Allah’ın gâfil olduğunu sanma!”** وَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ غَافِلًا عَمَّا يَعْمَلُ الظَّالِمُونَ

Hitap, Hz. Peygamberdir. Hz. Peygamber zâten böyle olduğuna inanmakla beraber, Ona bu şekilde hitap edilmesi, Allahın onların hâllerine ve fiillerine muttali olduğu, hiçbir şeyin O’na gizli kalmadığı hususunda Hz. Peygambere sebat vermek ve hiç şüphesiz onların az veya çok bütün yaptıklarına ceza vereceğini bildirmek içindir.

Veya ayetin hitabı,

-Allahın sıfatlarını bilmemek,

-Ve zâlimlere mühlet vermesindeki sırrı anlamamak sebebiyle, onların ne yaptıklarından Allahın gafil olduğunu tevehhüm eden herkesedir.

Denildi ki: Ayet, mazluma bir teselli, zâlime ise bir tehdittir.

43- **“Ancak Allah, onların cezalarını, gözlerin dehşetle açılacağı güne erteler.”** إِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ فِيهِ الْأَبْصَارُ

Onların azabını ancak, gördükleri dehşetli şeyler karşısında gözlerin şaşkınlıktan dikilip kalacağı bir güne tehir etmektedir.

43- **“O gün, başlarını dikerek koşacaklar.”** مُهْطِعِينَ مُقْنِعِي رُؤُسِهِمْ

Kelimenin aslı, bir şeye yönelmektir. Yani o zâlimler o gün kendilerini çağırana süratle icabet ederler.

Veya gözlerini o tarafa çevirirler, öyle ki heybet ve korkudan gözlerini kapatamazlar.

44- **“Gözleri kendilerine dönmeyecek.”** لَا يَرْتَدُّ إِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْ

Gözleri sabit kalır.

Veya nazarları kendilerine dönmez ki, kendilerine baksınlar.

45- **“Ve gönülleri bomboştur.”** وَأَفْئِدَتُهُمْ هَوَاءٌ

Kalpleri ise, içinde bulundukları şiddetli şaşkınlık ve dehşetten dolayı, bir şey anlamaktan bomboştur.

Ahmak ve korkak insana da “o kalpte bir görüş ve bir kuvvet yok” anlamında “kalbi boş” denilir.

44- وَأَنْذِرِ النَّاسَ يَوْمَ يَأْتِيهِمُ الْعَذَابُ “İnsanları, azabın geleceği gün ile uyar.”

Ey Peygamber! Onları azabın geleceği kıyamet günü ile veya ölecekleri gün ile uyar. Çünkü bu, azap günlerinin başlangıcı olacaktır.

فَيَقُولُ الَّذِينَ ظَلَمُوا رَبَّنَا أَخْرِزْنَا إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ نُّجِبُ دَعْوَتَكَ وَنَتَّبِعَ الرُّسُلَ
“O gün, zalimler şöyle diyecekler: Ey Rabbimiz! Bizi yakın bir zamana kadar ertele de Senin davetine uyalım ve peygamberlere tâbi olalım.”

Zalimlerden murat, şirk ile ve ilâhî ayetleri yalanlamakla zulmedenlerdir.

“Bizi yakın bir zamana kadar ertele”

Bundan murat şunlar olabilir:

-“Azabı bizden tehir et”

-Veya “bizi dünyaya döndür, bize bir süre daha mühlet ver.”

-Veya “ecellerimizi tehir et ve iman edecek ve davetine uyacak kadar hayatımızı devam ettir.”

Bunun bir benzeri şu ayette geçer:

“Sizden birine ölüm gelip de şöyle demesinden önce, size verdiğimiz rızıktan (Allah için) infak edin: Rabbim, yakın bir süreye kadar bana mühlet verseydin de sadaka versem ve salihlerden olsaydım!” (Münafıkun, 10)

أَوَلَمْ تَكُونُوا أَقْسَمْتُمْ مِنْ قَبْلِ مَا لَكُمْ مِنْ زَوَالٍ
“(Onlara denilir:) Daha önce sizin için bir zeval olmadığına dair yemin etmemiş miydiniz?”

Hani siz daha önce dünyada daimî kalacağınıza, ölümle zeval bulmayaçağınıza yemin etmiştiniz.

Muhtemelen onlar şımarıklık ve gururla böyle yemin etmişlerdi.

Veya hâllerinden böyle anlaşıyordu. Sanki hiç ölmeyecek gibi sağlam binalar yapıyor, uzun emeller taşıyorlardı.

Denildi ki: Başka bir âleme götürülmeyeceklerine ve öldüklerinde ise hep öyle kalacaklarına, başka hâle maruz kalmayacaklarına yemin ettiler. Şu ayette de böyle bir mana vardır:

“Onlar, “Allah ölen kimseyi diriltmez” diye en kuvvetli yeminleriyle Allah’a yemin ettiler.” (Nahl, 38)

45- وَسَكَنْتُمْ فِي مَسَاكِنِ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ “Ve nefislerine zulmedenlerin yurtlarında oturdunuz.”

Âd ve Semud kavmi gibi küfür ve isyanlarla nefislerine zulmedenlerin yaşadıkları yerlerde oturdunuz.

“Onlara nasıl yaptığımız size apaçık belli oldu.”

Onların menzillerinde onların başlarına neler geldiğine alametler var, bunları gördünüz. Onlarla alakalı tevatür yoluyla anlatılanlar var, bunları da duydunuz.

“Ve size misaller de vermiştik.”

Onların hâllerinden size emsâl getirdik. Yani, sizin de küfürde ve azabı hak etmede onlar gibi olduğunuzu beyan ettik.

Veya onların yaptıklarının özelliklerini ve dillere destan olacak şekilde kendilerine yapılanları size açıkladık.

46- وَقَدْ مَكَرُوا مَكْرَهُمْ وَعِنْدَ اللَّهِ مَكْرُهُمْ كُurdular, Allah katında da onlara tuzak var.”

Onlar hakkı ibtal ve batılı yerleştirmek için bütün hünerlerini ortaya koydular.

Onların bu hileleri, tuzakları Allah katında yazılıdır, ona göre kendilerini cezalandırır.

Veya, onların hilelerine mukabil Allahın da karşılık olarak ve ibtal için bir hilesi vardır.

“İsterse onların hileleri dağları yerinden oynatacak olsun...”

İsterse onların tuzağı büyüklük ve şiddette dağları yerinden oynatacak kadar güçlü olsun, bir işe yaramaz!

47- فَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ مُخْلِفَ وَعْدِهِ رُسُلَهُ “O halde, sakın Allah’ın peygamberlerine olan vaadinde durmayacağını sanma!”

“Şüphesiz biz, elçilerimize ve iman edenlere dünya hayatında ve şahitlerin şahitlik edecekleri günde yardım ederiz.” (Mü'min, 51)

“Allah şöyle yazdı: Elbette ben ve elçilerim galip geleceğiz.” (Mücâdile, 21) gibi ayetlerle elçilerine vaadi vardır. -Haşa- O, vaadinde hulfetmez.

Ayette “vaad” kelimesinin elçilerden önce gelmesi, Allahın **“Şüphesiz Allah va'dinden dönmez.”** (Âl-i İmran, 9) ayetinde haber verdiği üzere, asla vaadinden dönmediğini bildirmek içindir. Kimseye vaadinde hulfetmezken, peygamberlerine vaadini tutmayışı düşünülemez.

“Şüphesiz Allah Azîz'dir, intikam sahibidir.” إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ ذُو انتِقَامٍ

Allah **Azîz'dir**; O'na hile yapılmaz bir Galib ve karşı konulamaz bir Kâdirdir.

Dostları için, düşmanlarından intikam alır.

48- “O gün yeryüzü başka bir yeryüzüne ve gökler başka göklere çevrilecek.” يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ وَالسَّمَوَاتُ

Buradaki **“o gün”** ifadesi

-Daha önce geçen **“O gün azap kendilerine gelir”** ifadesinden bel del olabilir.

-Veya bir üstteki ayette geçen “intikam alıcıdır” ifadesinin zamanını ifade edebilir.

-Veya başında “Hatırla şu günü” takdir edilip yeni bir cümle başı olabilir.

-Veya “Allah vaadinde hulfetmez” ifadesi başında takdir edilebilir.

Göklerin ve yerin tebdili:

Tebdil ya zât veya sıfatta olur.

Zâtta tebdil: “Dirhemleri dinarlarla değiştirdim” ifadesinde olduğu gibi değişikliklere denir. **“Derileri yanıp döküldükçe, azabı tatmaları için kendilerine başka deriler vereceğiz.”** (Nisa, 56) ayeti bu tarz bir değişikliği ifade eder.

Sıfatta tebdil: Demiri ısıtıp şeklini değiştirmek gibi değişikliklerdir. Şu ayet bu türdendir: **“Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir.”** (Furkan, 70)

Ayette nazara verilen tebdilin, zâtta veya sıfatta değişikliğe ihtimali vardır. Hz. Ali'den şöyle nakledilir: “Arz, gümüş bir arza, semavat ise altına dönüştürülür.”

İbnu Mes'ud ve Enes'den ise şöyle nakledilir:

“İnsanlar arz-ı beyzaya sevkedilirler. Bu arzda hiçbir hata işlenmemiştir.”¹⁰

İbnu Abbas ise şöyle der:

“Arz yine bu arzdır, ama sıfatları başkadır.”

Ebu Hüreyre'nin Hz. Peygamberden şu rivayeti de buna delalet eder:

“Arz başka arza tebdil edilir, yayılır, genişletilir. Ukaz arazisinin dümdüz olması gibi dümdüz hale getirilir.” **“Orada ne bir çukur görürsün, ne de bir tümsek.”** (Taha, 107)

Bil ki: Birinci cihete göre, tebdil ile hâsıl olanın gerçek olarak bir arz ve bir sema olması gerekmez. İkinciye göre de Allahın arzı cehennem ve semavatı da cennet kılması akıldan uzak sayılmaz. Nitekim şu iki ayet bunu hissettiriyor gibidir:

“Facirlerin yazısı muhakkak Siccin'dedir.” (Mutaffifin, 7)

“İyilerin yazısı muhakkak illiyyîn'dedir.” (Mutaffifin, 18)¹¹

وَبَرَزُوا لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ **“Ve Vahid – Kahhar olan Allah'ın huzuruna toplanacaklar.”**

Vahid – Kahhar olan Allahın emriyle, muhasebe ve amellerinin karşılığını görmek için kabirlerinden çıkarlar.

Cenab-ı Hakkın burada kendini bu iki vasıfla zikretmesi, **“Bugün mülk (hükümrânlık) kimindir? Vahid – Kahhar olan Allah'ındır.”** (Mü'min, 16) ayetinde nazara verildiği gibi o günün çok zor bir gün olduğuna delalet içindir. Çünkü emir, bir olan ve kendisine asla galebe edilmeyenden gelince, hiç kimse için bir başkasına sığınma veya koruması altına girme söz konusu olamaz.

وَتَرَى الْمُجْرِمِينَ يَرْجِعُونَ فِي الْأَصْفَادِ **“O gün, suçluların zincire vurulmuş olduğunu görürsün.”**

“Nefisler eşleştirildiğinde.” (Tekvîr, 7) ayetinde nazara verildiği üzere,

¹⁰ İnsanlar, şu arzda devamlı günah işleyerek onu manen ve maddeten kirletmişlerdir. Kıyamet sonrası kurulan yeni âlemde ise hiçbir günah işlenmemiştir ve işlenmeyecektir.

¹¹ “Siccin” kelimesi “sicc” kökünden gelir. Sicc kelimesi ise, zindan anlamındadır. Zindanın genelde yerin altında olduğu malumdur. “İlliyyin” kelimesi ise yüksekliği ifade eder. Cennet yüksektedir, semavatın fevkinde bulunmaktadır.

o gün mücrimler inanç ve amelde ortak olmalarına göre birbirlerinin yanlarına getirilirler.

-Veya bundan murat şeytanlarla beraber kılınmaları,

-Veya bozuk inançlar ve batıl melekelerle kesbettikleri şeylerle beraber olmaları,

-Veya el ve ayaklarının, demir çubuklarla boyunları ile birleştirilmeleri,

-Veya bu, onların el ve ayaklarıyla yaptıklarından dolayı cezalandırılmalarını anlatan bir temsil olabilir.

50- سَرَّابِلُهُمْ مِنْ قَطْرَانٍ “Gömlekleri katrandandır.”

Katran, siyahtır, kokusu pistir. Ateş isabet ettiğinde süratle tutuşur. Cehennem ehlinin derileri bununla kaplanır, kendilerine gömlek gibi olur. Böylece onlarda

-Katranın yakıcılığı,

-Renginin ürkütücülüğü,

-Kokusunun kötülüğü,

-Ateşin her taraftan derilerini süratle sarması bir araya gelir. Öte yandan ateşte mertebeler olması gili, katranda da mertebeler olur.

Ayette tasvîr edilen durumun, ruh cevherini seviyesiz melekeler ve ürkütücü hallerin kuşatması ve ruha çeşit çeşit gam ve elemeler celbetmesini anlatan bir temsil olması da muhtemeldir.

51- وَتَغْشَىٰ وُجُوهُهُمُ النَّارُ “Ve yüzlerini ateş kaplar.”

Çünkü onlar, yüzlerini hakka yöneltmediler, duygu ve hislerini yaratılış gayelerine uygun olarak hakkı düşünmekte kullanmadılar. Nitekim kalpleri de marifetten boş ve cehaletle dopdolu olduğundan mühürlenmiştir. Bunun bir benzeri şu ayetlerdir:

“Kıyamet günü kötü azaba karşı yüzüyle korunan kimse, (o gün azaptan emin olan kimse gibi midir?)” (Zümer, 24)

“Yüzüstü ateşe sürüklendikleri gün kendilerine, “Sakar’ın (Cehennem’in) dokunuşunu tadın!” denecek.” (Kamer, 48)

51- لِيَجْزِيَ اللَّهُ كُلَّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ (Bu), Allahın herkesi kazandığı ile cezalandırması içindir.”

Allahın onlara böyle yapması, her mücrim nefsi cezalandırmak içindir.

Veya ayetten murat sadece mücrim nefis olmayıp mücrim ve itaatkâr

her nefistir. Çünkü, mücrimlerin suçlarından dolayı cezalandırıldıkları beyan edilince, itaatkâr olanların da taatlerinden dolayı mükafatlandırılacakları anlaşılır.

إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ “Şüphesiz Allah, hesabı çabuk görendir.”

Çünkü bir hesabı görmesi, diğerinden O’nu alıkoymaz.

52- هَذَا بَلَاغٌ لِلنَّاسِ وَلِيُنذَرُوا بِهِ وَلِيَعْلَمُوا أَنَّمَا هُوَ إِلَهٌ وَاحِدٌ وَلِيَذَّكَّرَ أُولُو ٱلْأَلْبَابِ “İşte bu, kendisiyle uyarılınsınlar, Onun ancak bir tek ilâh olduğunu bilsinler ve akıl sahipleri öğüt alsınlar diye insanlara gönderilmiş bir tebliğdir.”

“İşte bu” ile işaret edilen,

-Kur’an,

-Bu sûre,

-Bu sûrede anlatılan öğütler ve hatırlatmalar olabilir.

İşte bu, insanlara öğüt olarak yeter.

Ta ki o akıl sahipleri kendilerini alçaltacak şeylerden sakınsınlar, kendilerine fayda verecek şeyleri de kuşansınlar.

Bil ki: Allahu Teâlâ, bu öğüt için üç fayda zikretti. Bunlar, semâvî kitapların indirilmesinde gaye ve hikmettir:

1-Peygamberlerin insanları kemâle erdirmesi,

2-Nazarî (tefekküre dayalı) kuvve’nin kemalini bulması ki, bunun zirvesi tevhiddir.

3-Amelî kuvve’nin elverişli kullanımı ki, bu da takva elbisesine büründürmektir. Allah bizi bunları elde edenlerden eylesin. (Amin)

Hız. Peygamber şöyle buyurur:

“İbrahim sûresini kim okusa, putlara tapan ve tapmayan sayısınca ona haseneler verilir.”

HİCR SÛRESİ

Hicr Sûresi Mekki'dir,
doksan dokuz ayettir.

Kâfirin Dünyası

1- الرَّ “Elif, Lâm, Râ.”

“İşte bunlar, Kitabın ve apaçık bir Kur’ân’ın âyetleridir.”

“İşte bunlar” ifadesi ile bu sûreye veya Kur’anın tamamına işaret edilmiştir.

“Kur’an” kelimesinin elif – lâmsız gelmesi, büyüklüğünü göstermek içindir. Yani, kâmil bir kitap ve dikkat çekici bir beyanla hakkı batıldan ayıran bir Kur’an olmasıyla, bu âyetler her şeyi içine alan âyetlerdir.

2- رُبَّمَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ كَانُوا مُسْلِمِينَ “Bir zaman gelecek ki inkâr edenler, ‘keşke müslüman olsaydık’ temennisinde bulunacaklar.”

O inkarcılar,

-Müslümanlar galip geldiğinde,

-Veya ölüm anında,

-Veya kıyamet günü Müslümanların hâlini gördüklerinde “keşke biz de Müslüman olsaydık” diyecekler.

Denildi ki: Kıyametin korkunç hâlleri onları dehşete düşürür, zaman zaman ayıldıklarında “keşke Müslüman olsaydık” diye temennide bulunurlar.

3- ذَرُّهُمْ “Bırak onları!”

يَاكُلُوا وَيَمْتَعُوا “Yesinler, zevk alsınlar.”

Bırak onları, yesinler, dünyalarıyla keyiflensinler.

وَيُلْهِهِمُ الْأَمَلُ “Arzu onları oyalasın.”

Çokça yaşamak, dünyalarını mamur etmek gibi beklentileri, onları ahirete hazırlanmaktan alıkoysun.

فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ “İlerde bilecekler.”

Yaptıklarının karşılığını gördüklerinde, yaptıklarının ne kötü olduğunu bilecekler.

Ayetten maksat, onların batıldan dönmeyeceklerini Hz. Peygambere bildirmek ve onların ilâhî inayetten mahrum kalacaklarını ifade etmektir. Onlar, boş işlere daldıkları için, Hz. Peygamber onlara nasihatte de bulunsa bir faydası olmayacaktır.

Ayette,

-O inatçı inkârcılara karşı susturucu bir delil,

-Ve lezzet peşinde koşmaktan, tul-i emelin yol açacağı hallerden bir sakındırma vardır.

4- **“Biz hiçbir beldeyi belli bir yazı olmadan helak etmedik.”**

Ayetteki **“belli bir yazı”**dan murat, onların levh-i mahfuzda belirlenmiş olan ecelleridir.

5- **“Hiçbir millet, ne ecelini öne alabilir ve ne de ondan geri kalırlar.”**

6- **“Ve dediler ki: Ey kendisine zikir indirilen! Şüphesiz Sen bir mecnunsun!”**

Hz. Peygambere onların **“Ey kendisine zikir indirilen!”** diye seslenmeleri, dalga geçmek içindir. Ayetin devamında **“Şüphesiz Sen bir mecnunsun!”** demeleri, bunu açıkça gösterir. Bunun bir benzerini, Firavunun Hz. Musa hakkında söylediği şu sözde görürüz:

“Şüphesiz size gönderilen peygamberiniz! bir mecnun (deli).” (Şuara, 27)

Yani, şöyle demektedirler: “Ya Muhammed! Sen kendine zikir (Kur’an) indirildiğini iddia etmekle, mecnunların sözünü söylüyorsun.”

7- **“Eğer doğru kimselerden sen, bize melekleri getir de görelim.”**

Yani, “Keşke bize meleklerle gelsen, onlar Seni tasdik etse ve destekleseler.”

Benzeri bir mana, şu ayette nazara verilir:

“Dediler: Bu nasıl peygamber! Yemek yiyor ve çarşılarda geziyor.

Ona, beraberinde bulunup uyaran bir melek indirilseydi ya!” (Furkan, 7)

Veya yalanlayan ümmetlere meleklerin gelip cezalandırmaları gibi, bizim de Seni yalanlamamıza karşılık azap melekleri gelse, bizi cezalandırsa.

8- مَا نُنَزِّلُ الْمَلَائِكَةَ إِلَّا بِالْحَقِّ “Hâlbuki, biz o melekleri ancak hak ile indiririz.”

Melekler, ancak Allahın takdir ettiği vecihle ve hikmetinin iktizası üzerine gönderilirler. Onların sizin göreceğiniz şekilde gelmelerinde bir hikmet yoktur. Çünkü bu, sizin şüphelerinizi artırır. Sizin cezalandırılmanız için hemen gelmeleri de uygun değildir, çünkü sizden ve nesillerinizden iman edecek kimseler vardır.

“Biz melekleri ancak hak ile indiririz” ifadesindeki **“hak”** kelimesi vahiy veya azap şeklinde de açıklanmıştır.

وَمَا كَانُوا إِذَا مُنْظَرِينَ “Ve o zaman o inkârcılara hiç mühlet verilmez.”

Yani, melekleri göndersek artık iş biter, kendilerine süre tanınmaz.

9- إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ “Hiç şüphe yok ki, o zikri (Kur’ân’ı) biz indirdik.”

Ayet, onların inkâr ve istihzalarına bir reddir. Bundan dolayı çok cihetlerle te’kid edilmiştir.

وَأَنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ “Ve elbette onu koruyacak olan da biziz.”

Biz O Kur’anı insan kelâmından farklı kılarak tahriften, ziyade ve noksandan korumaktayız. Öyle ki dile vakıf olanlara, o Kur’anın nazmındaki bir değişiklik asla gizli kalmaz.

Veya bu ifadeyle Cenab-ı Hak, Kur’anın devamı hususunda arız olabilecek hallerden korunmuş olduğunu taahhüd etmiştir. Nitekim, bu ayetin evvelinde de, Kur’anın indirildiği Hz. Peygamberi ithamlardan korumuştur.

Denildi ki **“O’nu koruyacak olan da Biziz”** ifadesinde ki **“O”** zamiri Hz. Peygambere râcidir. Bu durumda mana şöyle olur:

“Bir öğüt olan Kur’anı Biz indirdik. Onun indirildiği Peygamberi koruyacak olan da Biziz.”

10- وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِي شَيْعِ الْأَوَّلِينَ “Andolsun ki, senden önceki milletler arasında da peygamberler gönderdik.”

Ayette geçen **“şiya”** kelimesi **“şâ”** kelimesinin çoğuludur. **Şia**, bir me-

tod ve mezhep üzerinde ittifak eden insan topluluğudur. Yani, “Önceki topluluklar içinde de peygamberler gönderdik, onları o topluluklara elçiler kıldık.”

11- **“Onlara hiçbir peygamber gelmiyordu ki, onunla alay etmiş olmasınlar.”**

Ey Peygamber! Senin kavminin Sana yaptıkları gibi, önceki kavimler de kendilerine gönderilen peygamberlerle dalga geçtiler, alay ettiler.

Ayet, Hz. Peygambere bir tesellidir.

12- **“Biz onu mücrimlerin kalbine işte böyle sokarız.”**

Biz o istihzayı suçluların kalplerine sokarız.

Bunda, Allahu Teâlânın onların kalplerinde bâtılı yaratmasına bir delil vardır.

13- **“Ona iman etmezler.”**

14- **“Hâlbuki öncekilerin başlarına gelenler gözler önündedir.”**

Allahın önceki ümmetlerin mücrimleri hakkındaki kanunu,

-Onları muvaffak kılmamak,

-Kalplerine küfrü sokmaktır.

-Veya onlardan Peygamberleri yalanlayanları helâk etmektir.

Bu son manaya göre ayet, Mekke halkına bir tehdit ifade eder.

14- **“Şayet onlara gökten bir kapı açsak da oradan yukarı çıksalar...”**

“Bize melekleri getirsen” diyen bu kimselere semadan bir kapı açsak da oraya kadar yükselseler ve gün boyunca net bir şekilde oradaki hayret verici halleri görseler veya açtığımız o kapıdan meleklerin yükselişlerini görseler, aşırı inatlarından ve şüpheler içinde olmalarından şöyle derler:

15- **“Şöyle derler: Gözlerimiz döndürüldü...”**

16- **“Daha doğrusu biz, büyülenmiş bir kavimiz.”**

Başka mu’cizeleri gördüklerinde “Muhammed bize sihir yaptı” dedikleri gibi, bunu da bir sihir olarak değerlendirirler.

Demek ki böyle harika şeyler bile görseler, gördüklerini gerçek olarak kabul etmeyecekler, bir çeşit sihir ile büyülendiklerini düşünecekler.

16- **وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا - Andolsun biz, gökte bir takım burçlar kıldık.**

Semanın besateti ile beraber, rasat ve tecrübenin delâlet ettiği üzere, biz onda çeşitli görünüm ve özelliklerde olan on iki burç meydana getirdik.

17- **وَرَزَيْنَاهَا لِلنَّاطِرِينَ - Ve temaşa edenler için onu süsledik.**

Ve o semayı güzel şekiller ve manzaralarla süsledik. Tefekkür ehli olanlar o semaya nazar ederler, O'nu yoktan yaratanın kudretine ve sanatkârının bir olduğuna istidlalde bulunurlar, ibret alırlar.

17- **وَحَفِظْنَاهَا مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ - Ve onu kovulmuş her şeytandan koruduk.**

Böyle olunca, hiçbir şeytan semaya yükselmeye, oranın ehli olanlara vesvese vermeye, orada bir tasarrufta bulunmaya ve oranın hallerine mutali olmaya güç yetiremez.

18- **إِلَّا مَنْ اسْتَرَقَ السَّمْعَ - Ancak kulak hırsızlığı eden hariç.**

Ancak, kendileri de ruhanî olmaları sebebiyle, semavat ehlinden çok az bir kulak hırsızlığı yapabilirler veya yıldızların vaziyetlerinden ve hâllerinden yola çıkarak yeryüzünde olabilecek bazı olaylara istidlâlde bulunurlar.

İbnu Abbas'tan şöyle nakledilir: Onlar önceleri semavattan perdeli değillerdi. Hz. İsa doğduğunda üç sema tabakasından menedildiler. Hz. Muhammed (asm) doğduğunda ise, şihaplarla bütün semalardan alıkondular.

19- **فَاتَّبَعَهُ شِهَابٌ مُبِينٌ - Onu da apaçık bir şihab takip eder.**

Şihab, parlak ateş parçasıdır. Kendilerinde bulunan parlaklık sebebiyle yıldız ve mızrak ucuna da "şihab" denildiği olur.

19- **وَالْأَرْضَ مَدَدْنَاهَا - Yeryüzünü de yayıp döşedik.**

20- **وَالْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ - Ve oraya sağlam dağlar yerleştirdik.**

21- **وَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْزُونٍ - Orada her ölçülü şeyden bitkiler bitirdik.**

“Orada” derken, bununla “yeryüzünde” veya “yeryüzünde ve dağlarda” manası kastedilebilir.

Buralarda bitirilen çeşitli bitkiler, Cenab-ı Hakkın hikmetine uygun bir şekilde belirli bir ölçü ile takdir edilmiştir. Bunlar, hem gayet güzel, hem gayet münasıptır. Her biri birer nimet olup nice faydalar vermektedir.

20- **وَجَعَلْنَاكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ “Orada sizin için geçim yolları yarattık.”**

Sizler, yemenizde ve giymenizde bunlardan istifade edersiniz.

وَمَنْ لَسْتُمْ لَهُ بِرَازِقِينَ “Kendilerine rızıklarını vermediğiniz kimseler için de...”

Ayetten murat, insanların yanlış bir zanla kendilerine rızık verdiklerini zannettikleri çoluk-çocukları, hizmetçileri ve köleleridir. Çünkü onlara da, onların nezaret ettiklerine de rızık veren Allah'tır.

Ayetin özü şudur:

Arzın belirli bir miktar ve şekille yayılması, muhtelif cüz’lerden meydana gelmesi, başka şekillerde olması mümkün ve muhtemel iken belli bir yaratılış ve tabiatla çeşitli bitki ve hayvanların yaratılması, Cenab-ı Hakkın

-Kudretinin kemâlîne,

-Hikmetinin tam oluşuna,

-Uluhiyette şeriki olmadığına,

-Kendisini bir olarak bilmeleri ve sadece O’na ibadet etmelerinin kullarına bir görev olduğuna delâlet eder.

Cenab-ı Hak, ardından bu konuda te’kidli bir şekilde şöyle bildirdi:

21- **وَأَنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ “Her şeyin hazineleri bizim yanıımızdadır.”**

Yaratılmış her ne varsa, biz onların çok daha fazlasını vücuda getirmeye ve yaratmaya kâdiriz.

“Her şeyin hazinesi bizim yanıımızdadır” ifadesi, Cenab-ı Hakkın her şeye güç yetirmesine bir meseldir.

Veya, hazinede (depoda-mahzende) var olanı çıkarmak zor olmadığı gibi, her şeyin hazinesi yanında olan Allaha, bunları vücut sahasına çıkarmanın zor olmadığını anlatan bir teşbihtir.

وَمَا نُنَزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ “Fakat biz onu ancak belli ölçüyle indiririz.”

Her şeyin hazinesi O’nun yanında olmakla beraber, bunları sınırlayan

hikmet ve meşiettir. Dolayısıyla, Allahın ilmi her şeyi kuşatmış iken, eşyanın belli bir vakitte belli özellikler ve hallerle vücuda gelmesi, hikmet sahibi bir muhasssın tercihiyledir.

22- **“Aşılایıcı rüzgârlar gönderdik.”** وَأَرْسَلْنَا الرِّیَاحَ لَوَاقِحَ

Bundan murat

-Ya, bu rüzgarların yağmur yüklü olmasıdır. Nitekim, yağmur getirmeyen bulut için “akîm” yani “kısır” ifadesi kullanılmaktadır.

-Veya ağaçları, çiçekleri aşılamlarıdır.

“Ardından gökten bir su indirdik.” فَانزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً

“Sizi onunla suladık.” فَاسْقَيْنَاكُمُوهُ

“O suyu depolayan siz değilsiniz.” وَمَا أَنتُمْ لَهُ بِخَازِنِينَ

O suyun hazineleri sizin kudretinizde değildir. Her şeyin hazinesi bizim nezdimizde olduğu gibi, suyun hazineleri de bizim nezdimizdedir.

Veya bundan murat şu olabilir: Semadan indirdiğimiz suyu göllerde, pınarlarda, kuyularda muhafaza eden siz değilsiniz, Biz onu oralarda muhafaza ederiz.

Havanın bazı vakitlerde insanlara faydalı olacak şekilde bazı cihetlere hareketi, hikmet sahibi bir Müdebbire delâlet ettiği gibi, suyun bu şekilde muhafazası da o hikmetli Müdebbire delâlet eder. Çünkü suyun tabiatında yerin derinliklerine çekilmek vardır. Bu şekilde depolanması tahsîs edici bir sebebi gerekli kılar.

23- **“Elbette biz diriltiriz ve biz öldürürüz!”** وَإِنَّا لَنَحْنُ نُحْيِي وَنُمِيتُ

Biz, onu kabule uygun bazı cisimlerde hayatı icad ederiz ve onlardan hayatı izâle ile ölümü yaratırız.

Ayette **“biz”** ifadesinin tekrarı, hasır içindir. Yani, “ancak biz hayat veririz ve biz öldürürüz.”

“Ve hepsinin varisleri de biziz.” وَنَحْنُ الْوَارِثُونَ

Bütün mahlûklar öldüğünde, biz onlara varis oluruz, hepsi ölür, biz kalırız.

24- **“Andolsun ki, وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَقْدِمِينَ مِنْكُمْ وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَأْخِرِينَ”** biz içinizden önce gelenleri de biliriz, geri kalanları da biliriz.”

Sizin hâllerinizden hiçbirini bize gizli kalmaz.

Önce gelenler ve geri kalanlardan murat şunlar olabilir:

-Doğum ve ölüm itibarıyla önce olanlar ve sonra gelenler.

-Babaların sulbünden çıkanlar ve henüz çıkmamış olanlar.

-İslama girişte, cihadda, Allaha itaatte önde olanlar ve geri kalanlar.

Üstteki ayetlerde Cenab-ı Hakkın kudretinin kemâline delil getirilmişti, bununla da O'nun ilminin kemâli beyan edildi. Çünkü kudretine delil olan şeyler, ilmine de birer delildir.

Sebeb-i Nüzûl

Denildi ki: Hz. Peygamber, namazda ilk saf için teşvikte bulununca, sahabeler ön safa geçmek için izdiham yaptılar, bunun üzerine ayet nâzil oldu.

25- **“Ve şüphesiz Rabbindir ki, onları haşreder.”** وَإِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَحْشُرُهُمْ

Senin Rabbin, onların amellerinin karşılığını vermek üzere hiç şüphesiz onları haşredecek, bir araya toplayacaktır.

Ayette **“O haşreder”** denilmesi, buna kâdir olan ve yapacak olanın sadece Allah olduğuna, başkasının yapamayacağına delâlet içindir.

Cümlelerin başında **“inne”** edatının yer alması, yapılan vaadin gerçek olduğunu bildirmek ve öncesinde Cenab-ı Hakkın kudretinin kemâline ve eşyayı ayrıntılarıyla bilmesine delâlet eden durumların, bu hükmün sıhhati-ne delâlet ettiklerine tenbihte bulunmak içindir. Ayetin devamı bunu açık-tan ifade etmektedir:

“Gerçekten O, Hakîm'dir – Alîm'dir.” إِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ

O **Hakîm'dir**, hikmeti apaşıktır, bütün fiillerinde mükemmellik vardır. **Alîm'dir**; ilmi her şeyi içine almıştır.

Hız. Âdem ve İblis

26- وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ “Andolsun ki biz insanı balçıktañ şekil verilmiş kuru bir çamurdañ yarattık.”

Ayet metnindeki **salsal**, üfüröldüğünde ses veren kuru çamurdur. “**Hame**” ise, içindeki su sebebiyle değışen ve karararı çamur, yani balçıktır. “Hame” ifadesi, salsal için bir sıfattır. Yani, insanı balçıktañ yapılmış, sonra kurutulmuş bir çamurdañ yarattık.

Ayetteki “**mesnun**” kelimesi “şekil verilmiş anlamına gelebileceğı gibi, kalıba sokulmuş anlamına da gelebilir. Nasıl ki mücevherler eritilir, bir kalıba sokulur, ardından kurutulur sanki insanın cevheri de önce balçık haline getirilmiş, buradan kendisine içi boş insan timsali (heykeli) verilmiştir. Bu balçık kurduğunda, kendisine üflenince ses verir bir vaziyet kazanmıştır. Sonra Allahu Teâlâ bunu tavırdan tavra değıştirmiş, onu düzgün bir insan yapmış ve kendisinden ruh üflemiştir.

27- وَالْجَانَّ خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ مِنْ نَارِ السَّمُومِ “Cinleri de daha önce nar-ı semum’dan yaratmıştık.”

Ayette “**cân**”dan murat, cinlerin atasıdır. Bunun İblis olduğda söyle-nir. Bundan muradın “cins” olması da caizdir. Nitekim üstteki ayette “in-san” ifadesi ile insan cinsi kastedilmişti. Çünkü bir cinsin fertleri bir maddeden yaratılmış bir şahıstañ olduğunda, o cinsin tamamı o maddeden yaratılmış olur.

Cin taifesi, insandañ önce **nar-ı semum**’dañ yani, mesamata nüfuz eden harareti şiddetli ateşten yaratılmıştır.

Mücerred cevherlerde hayatın yaratılması imkânsız olmadığı gibi, basit cirimlerde yaratılması da akıldan uzak bir şey değildir. Bu durumda, kendisinde ateş unsurunun çoğunlukta olduğda şeylerde hayatın yaratılması gayet makuldür. Çünkü ateş unsuru, toprak unsuruna nispetle hayatı kabul daha elverişlidir.

Ayette “**ateşten**” denilmesi, kendisinde ateş unsurunun ziyade olduğda cevherden yaratılmasını ifade eder. İnsanın topraktan yaratılmasında da benzeri bir durum vardır. Yani, insanda da hâkim unsur topraktır.

Ayet, Allahın kudretinin kemâlîne delâlet ve sekaleynin yani ins ve cin-
nin yaratılışlarının başlangıcına bir beyan olduğu gibi, yeniden dirilmenin
kendisine tevakkuf ettiği ikinci mukaddimeye de bir tenbihtir. O da, bun-
ları meydana getiren maddelerin bir araya getirilmeye ve hayatı kabule el-
verişli olmalarıdır.

28- **“Rab-
bin meleklere şöyle demişti: Ben, balçıktan şekil verilmiş kuru bir
çamurdan bir insan yaratacağım.”**

29- **“Ben, onun ya-
ratılışını tamamladığım ve ona ruhumdan üflediğim zaman, hemen
onun için secdeye kapanın.”**

Yaratılışını ve hey’etini kendisine ruh üflenmeye müsait bir hale getirip
ruhumdan üfleyerek o ruhun etkisinin azalarının her tarafında hissedilme-
siyle hayat bulduğunda, hepiniz ona secdeye kapanın.

Ruhun Allaha nisbet ile **“ruhumdan”** denilmesi, Nisa sûresinde
anlatılmıştı.¹

30- **“Bunun üzerine meleklerin hepsi
toptan secde ettiler.”**

Ayette meleklerin secdesi iki te’kid ile kuvvetlendirilmiştir. Bunlar da
“Küllühüm” ve “ecmaun” kelimeleridir. Bu te’kidden murat, tamamının
secde ettiğini kuvvetli bir şekilde anlatmak ve bazılarının bu genel ifadede
tahsisini men etmektir.

Denildi ki: **“Hepsi”** ifadesiyle bu secdenin bütün melekleri içine aldı-
ğına, **“ecmaun”** ifadesiyle de secdeyi bir defada toplu halde yaptıklarına
dikkat çekildi. Ancak bu görüş çok da isabetli değildir. Çünkü şayet böyle
olsaydı, ikincisi te’kid olmazdı, onların hâlini beyan ederdi.

31- **“Ancak İblis hariç.”**

“O secde edenlerle beraber olmaktan ka-
çındı.”

32- **“Allah dedi: Ey İblis! Ne
oluyor sana da, secde edenlerle beraber olmuyorsun?”**

¹ Bkz. Nisa, 171. Ayrıca şu ayetlere de bakılabilir: Meryem 17, Secde 9, Sad 72.

33- “İblis dedi: Balçıktan şekil verilmiş kuru bir çamurdan yarattığın insana secde edemezdim.”

Böyle bir şey benim için uygun olmaz, benim konumum secde etmeme aykırıdır. Çünkü o cismanî, kesif bir beşerdir, ben ise ruhanî bir varlığım.

Böyle bir madde, en kıymetsiz bir unsurdur. Beni ise ateşten yarattın, ateş de unsurların en şereflişidir.

İblis böyle diyerek tür ve asıl itibariyle Hz. Âdemi noksan gördü.

Bunun cevabı A’raf sûresinde verilmişti.²

34- “Allah dedi: Öyle ise çık oradan!”

“Çık oradan” ifadesiyle

-Semadan,

-Cennetten,

-Melekler zümresinden çıkması kastedilebilir.

“Çünkü sen, artık kovulmuş birisin.”

Çünkü sen, hayır ve şereften mahrum bırakıldın, kovuldun.

Veya bundan murat, şeytanın sihaplarla recmedilmesidir.

Ayetin bu ifadesi, şeytanın şüphesine cevabı tazammun eden bir tehdittir.

35- “Hesap gününe kadar lanet senin üzerindedir.”

Lanetten murat, şeytanın kovulması ve ilâhî rahmetten uzaklaştırılmasıdır.

Yani, şeytan şu âlemde imtihan sürdüğü müddetçe kovulmuş, ilâhî rahmetten uzak kılınmıştır. “Allah’ın laneti zalimler üzerine olsun!” (A’raf, 44) ayetinde bahsi geçen lanet ise, başka bir manadadır, o gündeki lanet, şu dünya hayatındaki laneti unutturur.

Denildi ki: Cenab-ı Hakkın şeytana laneti “hesap gününe kadar” diyerek sınırlaması, insanlara zarar verebileceği nihaî zamanı göstermek içindir.

Veya hesap günü geldiğinde Allah şeytana öyle azap verir ki, şeytana o

² Bkz. A’raf, 12.

lanetli olduğu zaman dilimini unutturur. Böyle olunca da, o lanetli dönem ortadan kalkmış gibi olur.

36- **“İblis dedi: Ya Rabbi! Öyle ise insanların diriltilecekleri güne kadar bana mühlet ver.”**

Şeytan, böyle diyerek insanları yoldan çıkarmak için geniş bir zamana sahip olmak veya ölümden kurtulmak istedi. Çünkü yeniden dirilme sonrasında ölüm yoktur.

37- **“Allah buyurdu: Sana mühlet verilmiştir.”**

Cenab-ı Hak, birinciye cevap verdi, ikincisine ise temas etmeden şöyle bildirdi:

38- **“Vakti malum güne kadar.”**

Bundan murat, İblisin ecelinin Allah nezdinde belirlendiği vakittir.

Veya **“vakti malum günden”** murat, bütün insanların ölecekleri vaktidir. Bu da, cumhura (ekser âlimlere) göre sura ilk üfürüldüğü zamandır.

Üstteki ayetlerde üç ayrı gün ifadesine yer verildi:

1-Din (hesap) günü.

2-İnsanların diriltilecekleri gün.

3-Malum vaktin günü.

Bu üç günden muradın kıyamet günü olması caizdir. İbarelerin ihtilafı, aynı şeye farklı yönlerden bakmaktan kaynaklanmaktadır. Bunlardan birincisi ile, senin de bildiğin gibi ceza günü anlatıldı. İkincisi ile insanların haşrı nazara verildi. Çünkü haşir ile beraber insanların imtihanının bittiği bilinir ve onları yoldan çıkarma hususunda İblisin ümidi artık biter. Üçüncüsü ile, daha önce bahsi geçen iki ayrı gün ifadesinden bu günün belli bir gün olduğu bilinir.

Bundan, İblisin ölmemesi lazım gelmez. Muhtemelen kıyametin kopmasıyla o da ölür, sonra da diğer mahlûkat ile beraber dirilitilir.

Cenab-ı Hakkın İblisle konuşması her ne kadar bir vasıta ile olmayıp doğrudan ise de, onun makam sahibi olduğuna delâlet etmez. Çünkü Allahın ona olan hitabı, onu zelil kılmak, küçük düşürmek içindir.

39- **“İblis dedi: Ya Rabbi! بِمَا أَعُوَيْتَنِي لِأَرَتِنَّ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ Beni azdırmana yemin ederim ki, mutlaka ben de yeryüzünde onlara günahları süsleyeceğim.”**

وَلَا غُورِيَّهِنَّ أَجْمَعِينَ **“Ve onların hepsini mutlaka azdıracağım!”**

Ayette ب “ba” harfi yemin içindir.

Yani, “Beni azdırmana yemin ederim ki, aldanma diyarı olan şu dünyada günahları onlara süslendireceğim.”

Ayette **“arzda”** (yeryüzünde) denilmesi, **“Fakat o arza meyletti.”** (A’raf, 176) ayetinde olduğu gibidir.

İblisin kendi azgınlığını Allaha nisbet etmesi, farklı şekillerde yorumlanmıştır:

Denildi ki: İblisin bu ifadesi, sebebiyet yönündendir.³

Mu’tezile, **“beni azdırmana...”** manasını “yoldan çıkışımı” şeklinde te’vil ettiler.

Veya Cenab-ı Hakkın Âdeme secde etmeyi emretmekle İblisin azması-na sebep olması şeklinde değerlendirdiler.

Veya cennet yolundan saptırmak şeklinde açıkladılar. Cenab-ı Hakkın İblise mühlet verişini de, onun azmasının ve yoldan çıkmasının artmasına sebep olması yönüyle ele aldılar, “Allahu Teâlâ İblis ve ona uyanların küfür üzere öleceklerini ve İblise mühlet verse de vermese de onların cehenneme gideceklerini bildi, İblisi onlara musallat kıldı” dediler.

Bunların zayıf görüşler olduğu, akıl sahiplerine gizli değildir.

40- **إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمْ الْمُخْلِصِينَ “Ancak onlardan muhlas kulların müstesna.”**

Kendine taat için seçtiğin ve şaibeli hâllerden tertemiz kıldığın kimsele-re benim hilem etki etmez.

41- **قَالَ هَذَا صِرَاطٌ عَلَيَّ مُسْتَقِيمٌ “Allah dedi: İşte bu, bana ulaşan doğru yol budur.”**

İşte bu, benim gözetmem gereken bir haktır. Bunda bir eğrilik yoktur.

“İşte bu” ifadesiyle, “muhlas kulların şeytanın iğvasından kurtulmalarına” işaret edilmiştir.

Veya doğrudan ihlâsa işarettir. Yani, “ihlâs, hiçbir eğri büğrüsü, dalaleti olmayan ve bana ulaşmaya sevkeden bir yoldur.”

³ Yani, benim azmama, yoldan çıkmama Sen sebep oldun.

42- “Sana uyan **azgınlardan başka, kullarım üzerinde senin hiçbir nüfuzun yoktur.**”

Burada, İblisin yaptığı istisnayı bir tasdik vardır. İblis, “**muhlas kulların müstesna**” demişti. Cenab-ı Hakkın cevabında “**kullarım**” şeklinde söylemesinde muhlas olanların şanını yüceltmek vardır.⁴ Ayrıca, onların masumiyetini ve şeytanın pençelerinin onlara ulaşamayacağını beyan söz konusudur.

Veya ayet, bu üslûb ile Allahın kullarından muhlas olmayanlara İblisin bir otoritesi olduğunu zannettirmesine bir yalanlama vardır. Çünkü İblisin günahları süslü göstermesinin son sınırı, günahlara teşvik ve hile yapmaktır. Nitekim diğer âlemde İblis de bunu itiraf etmekte ve şöyle demektedir:

“**Zaten benim size karşı bir gücüm yoktu. Ancak ben sizi çağırdım, siz de geldiniz.**” (İbrahim, 22)

Bu açıklamaya göre, ayette yapılan istisna, munkatı bir istisnadır.

Birinci yoruma, yani Cenab-ı Hakkın İblisi bu sözünde tasdikine göre bakıldığında, “istisna edilenin diğer taraftan daha az olması şarttır” diyenlerin görüşüne bir cevap vardır. Çünkü böyle bir görüş, iki istisnanın birbirini nakzetmesine yol açar.

43- **“Şüphesiz ki cehennem, onların hepsine vaat edilen yerdir.”**

Cehennem, o azgınlara veya sana tâbi olanlara vaat edilen yerdir.

44- **“Onun yedi kapısı vardır.”**

Cehenneme girecekler sayıca çok olduğu için tek kapıdan değil, yedi ayrı kapıdan gireceklerdir.

Veya bundan murat cehennemin tabakalarıdır. Cehennem ehli şeytana uymaktaki mertebelerine göre buralara alınacaklardır. Bu yedi mertebe şunlardır:

- 1-Cehennem
- 2-Lazâ
- 3-Hutame
- 4-Saîr

⁴ Yani, gerçek anlamda Hakka kul olanlar onlardır.

5-Sakar

6-Cahîm

7-Hâviye

Belki de yedi rakamıyla bunun tahsisi, bütün helâk edici şeylerin beş duyu organına meyletmek, şehvet ve gadap kuvvelerinin peşine takılmakta toplanmasındandır.

Veya bu yediden murat, cehennem ehlinin yedi fırka hâlinde olmasıdır.

لِكُلِّ بَابٍ مِنْهُمْ جُزْءٌ مَقْسُومٌ “O kapıların her biri için ayrılmış bir kısım vardır.”

Cehennemin en üst kısmında yer alacak olanlar, tevhid ehli olduğu hâlde isyanı fazla olanlardır.

İkinci tabakada Yahudiler,

Üçüncüde Hristiyanlar,

Dördüncüde Sabi’ler,

Beşincide Mecusiler,

Altıncıda Müşrikler,

Yedincide münafıklar yer alacaklardır.

Hız. İbrahim'in Misafirleri

45- **“İِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ”** **“Müttakiler elbette cennetlerde ve pınarlardadır.”**

Müttakilerden murat, küfürde ve fuhşiyatta şeytana tâbi olmaktan sakınanlardır.

Bunlardan her biri için bir cennet bahçesi ve pınar vardır. Bu cennetler, insanların mertebelerine göre olacaktır:

“Rabbinin makamından korkan kimseye iki cennet vardır.”
(Rahmân, 46)

“Bu ikisinden başka iki cennet daha vardır.” (Rahmân, 62)

“Müttakilere vaat edilen cennetin meseli şöyledir: Orada bozulmayan temiz sudan nehirler, tadı değişmeyen süten nehirler, içenlere zevk veren şaraptan nehirler ve süzme baldan nehirler var.” (Muhammed, 15)

46- **“أَدْخُلُوهَا بِسَلَامٍ أَمِينٍ”** **“Güven içinde selamete oraya girin.”**

Yani, “afet ve zevâlden emin bir şekilde selâmetle girin o cennetlere!” denilir.

Ayet metninde geçen **selâmdan** murat, cennete girerken kendilerine selâm verilmesi de olabilir.

47- **“وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غَلٍّ”** **“Biz onların kalplerindeki her türlü kini çıkarıp attık.”**

Biz onların sadırlarında olan her türlü kini söküp aldık.

Bundan murat, dünyada cennet ehlinin kalben birbirine ülfet etmeleri olabilir.

Veya cennete alındıklarında meydana gelecek bir durumu ifade eder, öyle ki dünyada aralarında problem de olsa cennette birbirlerine muhabbet edeceklerdir.

Hız. Ali (r.a.) şöyle der: “Ben, Osman, Talha ve Zübeyrin ayette anlatılanlardan olmamızı ümit ederim.”

Ayette bildirilen durum, cennetteki derecelerine ve Allaha yakınlık mer-

tebelerine mukabil, onların kalplerinden birbirlerine haset etmelerinin ortadan kaldırılması da olabilir.

“Hepsi kardeşler olarak karşılıklı koltuklara otururlar.”

48- “Orada kendilerine hiçbir yorgunluk dokunmaz.”

“Onlar oradan çıkarılacak da değildir.”

Çünkü, onlara verilen cennet nimetinin tam olması, orada daimî olmasıyla gerçekleşir.

49- “Kullarıma haber ver ki, ben gerekten Gâfur – Rahîm'im (çok bağışlayıcı ve çok merhamet ediciyim.)”

50- “Bununla beraber azabım da çok elem verici bir azaptır.”

Ayetin bu kısmı, daha önce bahsi geçen vaad ve vâidin bir özetidir ve öncekilerin bir takriridir.

Ayette mağfiretin zikri, Cenab-ı Hakkın “müttakiler” derken her türlü günahattan, büyüğünden ve küçüğünden kaçınanları murat etmediğine bir delildir. Zâtını azap verici olmakla değil de bağışlamak ve merhametle vasfetmesinde vaad cihetinin üstün gelmesi ve vâadin te’kidi söz konusudur.

Bundan sonraki ayette öncesine atıfta bulunulmasında, ibret alacakları bir durumu anlatarak bu bağışlama ve mağfiretin bir tezahürü gösterilmektedir:

51- “Ve onlara, İbrahim’in misafirlerinden de haber ver.”

52- “Hani onlar, İbrahim’in yanına girmişler, “selam” demişlerdi.”

“İbrahim onlara: “Biz sizden korkuyoruz” demişti.”

Hz. İbrahimin böyle demesi, gelenlerin izinsiz ve vakitsiz girmelerindendi.

Ayrıca, önlerine konan yemekten de yememişlerdi.

53- قَالُوا لَا تَوْجَلْ “Melekler dediler: Korkma!”

“Gerçekten biz sana bilge bir oğul müjdeliyoruz.”

“Seni müjdeliyoruz” demelerinde “korkma!” deyişlerinin sebebini bildirmek vardır. Çünkü müjde veren kimseden korkulmaz.

İlerde büyük bir ilme sahip olacağı müjdelenen bu çocuk, “**Ve Ona salihlerden bir peygamber olmak üzere İshak’ı müjdeledik.**” (Sâffat, 112) ayetinden anlaşılacağı üzere Hz. İshaktır.

54- قَالَ أَبَشِّرْهُمُونِي عَلَىٰ أَنْ مَسَّنِيَ الْكِبَرُ “İbrahim dedi: Şu ihtiyar halimle mi beni müjdeliyorsunuz?”

Hız. İbrahim hayli yaşlıydı. Bu ileri yaşına rağmen çocukla müjdelenmekten dolayı hayret içinde kaldı.

Veya bu ifadedden maksat, kendisi bu durumda iken çocuğu olmasını inkâr da olabilir.

“Ne ile beni müjdeliyorsunuz?”

“Hangi ucube ile beni müjdeliyorsunuz?”

Veya “hangi şey ile müjdeliyorsunuz?” Çünkü âdeten meydana gelmesi tasavvur edilmeyen bir şeyle müjdelemek, aslında müjde vermemek gibidir.

55- قَالُوا بَشِّرْنَاكَ بِالْحَقِّ “Melekler dediler: Seni gerçekten müjdeliyoruz.”

Biz seni, vukuu muhakkak bir şeyle müjdelemekteyiz.

Veya, kendisinde asla şüphe olmayan gerçek bir durumla müjdelemekteyiz.

Veya hak bir metotla müjdelemekteyiz. O da Allahın sözü ve emridir.

“Sakın Allah’ın rahmetinden ümidini kesenlerden olma!”

Çünkü Allahu Teâlâ anne-baba olmadan da bir insan yaratmaya kâdirdir. Bir pîr-i faniden ve hayızdan kesilmiş yaşlı bir kadından çocuk yaratmak elbette O’na zor gelmez.

Hız. İbrahimin bu müjdeyi hayretle karşılaması, âdet yönünden idi, yoksa Allahın kudretinden şüphesi olmasından kaynaklanmıyordu. Bundan dolayı şöyle dedi:

56- **“İbrahim dedi: Rabbinin rahmetinden, yoldan sapanlardan başka kim ümit keser?”**

Allahın rahmetinden ümit kesenler, ancak ve ancak marifet yolunu şaşı-
rıp da Allahın rahmetinin genişliğini, ilminin ve kudretinin kemâlini bilme-
yenlerdir. Nitekim Cenab-ı Hak bir başka ayette şöyle buyurur:

“Çünkü Allah’ın rahmetinden kâfirlerden başkası ümit kesmez.”
(Yusuf, 87)

57- **“Ey elçiler! Başka ne işiniz var?” dedi.”**

Yani, “Bu müjde dışında hangi şey için gönderildiniz?”

Muhtemelen, onların gönderilmesinden asıl maksadın müjde vermek olmadığını bildi. Çünkü, sayıları fazla idi, müjde vermek için bu kadar me-
leğe ihtiyaç yoktu. Nitekim Hz. Zekeriya oğul müjdesini bir melek ge-
tirmişti.

Hız. İbrahim onların başka bir maksatla gönderildiklerini şundan da an-
lamış olabilir: Onlar, gelişen konuşma seyri içinde O’na müjdeyi verdiler.
Şayet sırf müjde için gönderilmiş olsalar, gelir gelmez müjdeyi verirlerdi.

58- **“Melekler dediler: Biz mücrim bir kavme gönderildik.”**

Mücrim kavimden murat, Hz. Lûtun kavmidir.

59- **“Ancak âl-i Lût müstesna.”**

Âl-i Lût, O’na iman edenlerdir.

60- **“Biz, gerçekten onların hepsini kurtaracağız.”**

Sanki mana şöyledir. Biz, Âl-i Lût dışında tamamı mücrim bir kavme
gönderildik. O kavimden mücrim olanları helâk edeceğiz, Âl-i Lût ise
kurtaracağız.

60- **“Yalnız Lût’un karısı müstesna, çünkü onu geride kalanlar arasında belirledik.”**

O, helâk olmak için kâfirlerle beraber olacak.

61- فَلَمَّا جَاءَ آلَ لُوطٍ الْمُرْسَلُونَ “Elçiler, Lût kavmine gelince.”

62- قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ مُنْكَرُونَ “Lût dedi: Doğrusu siz bilinmez bir kavimsiniz.”

Nefsim sizi tanımıyor ve bana bir şer getirmeniz korkusuyla sizden ürüyor.

63- قَالُوا بَلْ جِئْنَاكَ بِمَا كَانُوا فِيهِ يَمْتَرُونَ “Dediler: Bilakis biz sana onların şüphe ettikleri şeyi getirdik.”

Biz Sana, korktuğun sebepten gelmedik, bilakis Sana sürur verecek, düşmanına karşı Seni rahatlatacak bir görevle gönderildik.

Lûtun kavminin şüpheyle baktığı şey, Hz. Lûtun onları uyarmış olduğu azaptır.

64- وَآتَيْنَاكَ بِالْحَقِّ “Sana gerçeği getirdik.”

Onların azabıyla ilgili, kendisinde şüphe olmayan gerçeği Sana getirdik. “Ve biz elbette doğru söylüyoruz.”

Ve bizler, hiç şüphesiz Sana verdiğimiz haberde doğru söyleyen kimse-leriz.

65- فَاسْرِ بِأَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِنَ اللَّيْلِ “Gecenin bir bölümünde ehlini yola çıkar.”

Sana iman edenleri gecenin bir kısmında buradan götür.

Denildi ki: Bildirilen vakit, gecenin son kısmıdır.

“Sen de arkalarından yürü.”

Sen onların arkasından git. Onları yönlendirirsin, hızlı gitmelerini sağ-larsın, hallerine muttali olursun.

“Ve sizden kimse ardına bakmasın.”

Sizden hiç kimse neler olup bittiğini görmek için geriye bakmasın, yok-sa güç yetiremeyeceği dehşetli hâller görür.

Veya geriye dönüp baktığında, onlara isabet eden kendisine de isabet eder.

Veya sizden hiç biri bir maksatla ayrılmasın, geri kalmasın, yoksa azab kendisine isabet eder.

Denildi ki: Geriye bakmaktan nehyedilmeleri, nefislerini hicrete alıştırmak içindir.

“Emredildiğiniz yere gidin.” وَأَمْضُوا حَيْثُ تُؤْمَرُونَ

Onlara emredilen yerden murat Şam veya Mısır olabilir.

66- “Biz, Ona şu emri bildirdik:” وَقَضَيْنَا إِلَيْهِ ذَلِكَ الْأَمْرَ

“Biz O’na şu emri bildirdik” denilmesinde emri veren Âmirin (yani Cenab-ı Hakkın) büyüklüğünü nazara vermek vardır.

“Bu kimselerin kökü sabaha çıkarken kesilmiş olacaktır.” أَنْ دَابِرَ هَؤُلَاءِ مَقْطُوعٌ مُصْبِحِينَ

Ayetten öyle anlaşılıyor ki, bu kavim toptan helâk edilecek, geriye o zalimlerden kimse kalmayacaktır.

Bu ifade, onların helâk zamanlarını bildirir.

67- “Derken şehir halkı sevinçle geldiler.” وَجَاءَ أَهْلُ الْمَدِينَةِ يَسْتَبْشِرُونَ

Bahsi geçen şehir Sedom’dur.

Hız. Lûtun misafirlerini duymuşlar, onlarla eğlenmek için sevinçle gelmişlerdi.

68- “Lût dedi: Bunlar benim misafirlerimdir.” قَالَ إِنَّ هَؤُلَاءِ ضَيْفِي

“Beni utandırmayın.” فَلَا تَفْضَحُونِ

Çünkü misafire yapılan eziyet, ev sahibine yapılmış demektir.

69- “Allah’tan korkun! Beni rezil etmeyin!” وَاتَّقُوا اللَّهَ وَلَا تُخْزُونِ

Onlar sebebiyle beni zillete düşürmeyin.

Veya onlar içinde beni utandırmayın.

70- “Onlar dediler: Seni başkalarının işine karışmaktan men etmemiş miydik?”

Çünkü onlar herkese sarkıntılık yapıyorlar, Hz. Lût da kendi güç ve imkânı ölçüsünde onları engellemeye çalışıyordu.

Veya onların bu sözlerinden murat, insanları misafir etmesinden, ikram-da bulunmasından men etmeleri de olabilir.

71- **“Lût dedi: Eğer yapacaksınız, işte şunlar kızlarım! (onlarla evlenin).”**

Hz. Lûtun **“kızlarım”** ifadesinden murat, kavminin kızlarıdır. Çünkü her ümmetin Peygamberi, onların babası yerindedir. Bununla alakalı çeşitli cihetler vardır, bunlar Hûd sûresinde zikredilmiştir.

“Eğer yapacaksınız” ifadesi

-“Eğer şehvetinizi tatmin edecekseniz”,

-Veya “eğer dediğimi yapacaksınız” manasındadır.

72- **“Ömrüne yemin olsun ki, gerçekten onlar sarhoşlukları içinde bocalayıp duruyorlardı.”**

Cenab-ı Hak, sözün burasında muhatabın hayatına yemin etti. Bu yeminde muhatap ise Hz. Peygamberdir. (asm)

Denildi ki: Muhatap, Hz. Lût’tur, Melekler kendisine bunu söylemişlerdir.

Onlar azgınlıklarında veya akıllarını başlarından alan, doğruyu ve yanlış ayırt etmeyi ortadan kaldıran eşcinselliklerinde ne yapacaklarını bilmez bir halde şaşkın idiler. Nasıl senin nasihatini duyabilsinler!

73- **“Derken güneş doğarken o dehşetli sayha onları yakaladı.”**

Dehşetli, helâk edici sayha (şiddetli ses) onları yakaladı.

Denildi ki: Bu, Cebrailin sayhasıydı.

74- **“Biz, onların şehirlerinin üstünü altına getirdik.”**

75- **“Ve üzerlerine de ateşte pişmiş taşları yağmur gibi yağdırdık.”**

Taşlaşmış çamurdan veya üzeri yazılı taşlardan onlara yağmur gibi yağdırdık.

Hûd sûresinde bu kıssa hakkında daha ayrıntılı beyanda bulunuldu.

75- **“Gerçekten bunda, işaretten anlayanlar için ibretler vardır.”** إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْمُتَوَسِّمِينَ

Ayet metninde geçen **mütevessimîn**, “mütefekkir olanlar” demektir. İşaretten yola çıkıp bir şeyin hakikatini/ gerçeğini bilenler için kullanılır.

76- **“O belde, hâlâ yol üzerindedir.”** وَأَنَّهَا لِبَسْبِيلٍ مُّقِيمٍ

Lût kavminin yaşadığı yerler yol üzeri olup insanların uğradığı ve eserlerini gördüğü yerlerdir.

77- **“Şüphesiz ki bunda iman edenler için bir ayet/alâmet vardır.”** إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ

Seb'ul - Mesani

78- ^٧وَإِنْ كَانَ أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ لظَالِمِينَ “Eyke halkı da gerçekten zalimlerdi.”

Eyke halkı, (Ashabu'l-Eyke), Hz. Şuaybın kavmi olup ormanlık bir bölgede yaşıyorlardı. Allah Hz. Şuaybı onlara elçi olarak gönderdi, ama onlar yalanladılar, her tarafı kuşatan bulutlardan yağdırılan ateşle helâk edildiler.

Eyke, sık ağaçlı yer demektir.

79- ^٨فَأَنْتَقَمْنَا مِنْهُمْ “Biz onlardan intikam aldık.”

Onları helak ederek kendilerinden intikam aldık.

80- ^٩وَأَنْتَهُمَا لِبَاسٍ مُبِينٍ “O ikisi hâlâ yol üzerindedir.”

“O ikisi”nden murat

-Sedom ve Eyke olabileceği gibi,

-Eyke ve Medyen de olabilir. Çünkü Hz. Şuayb hem Eyke, hem de Medyen’e gönderilmişti. Bu durumda bunlardan birinin zikri, diğerini de hatıra getirir.

O ikisi, apaçık yol güzergâhındadırlar.

Ayette yol “**imam**” kelimesiyle ifade edilmiştir. İmam, kendisine uyulan demektir. İnsan da yola çıktığında o yola uymuş olur. Bina şakülü ve krokisine de “imam” denilir, çünkü bina yapımında bunlara uyulur.

80- ^{١٠}وَلَقَدْ كَذَّبَ أَصْحَابُ الْحَجَرِ الْمُرْسَلِينَ “Şüphesiz Ashab-ı Hicr de peygamberleri yalanladılar.”

Ashab-ı Hicr’dan murat Semud kavmidir, Hz. Salihi yalanlamışlardı.

Ayette “**mürselin**” şeklinde çoğul ifade edilmesi, bir peygamberi yalayanın sanki hepsini yalanlamış olduğunu bildirmek içindir.

Bundan muradın, Hz. Salih ve yanında bulunan mü’minler olması da caizdir.

Hicr, Medine ile Şam arasında onların yaşamış oldukları vadinin adıdır.

81- **وَاتَيْنَاهُمْ آيَاتِنَا فَكَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ** “Biz onlara âyetlerimizi vermiş-tik de, onlar yüz çeviriyorlardı.”

Ayetlerden murat,

-Peygamberlerine indirilen kitabın ayetleridir.

-Veya kayadan çıkan deve ve bununla alakalı anlatılan bir defada çokça su içmesi, bol süt vermesi, sonunda boğazlanması gibi durumlardır.

-Veya tevhid delilleri olarak nasbedilen tekvînî ayetlerdir.

82- **وَكَانُوا يَنْحِتُونَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا آمِنِينَ** “Ve onlar, güven içinde dağlar-dan evler yontuyorlardı.”

Bunlar, dağlardan oydukları evlerde, bu evlerin sağlamlığı sebebiyle yı-kılmasından, hırsızların delip içeri girmesinden, düşmanların tahribi gibi durumlardan emin bir şekilde yaşıyorlardı.

Veya onların emin bir şekilde yaşamaları, başlarına gelecek azap yönün-dendi. Aşırı gafletleri ve dağların kendilerini azaptan koruyacağı zannıyla günün birinde azapla karşılaşacaklarını hesaba katmıyorlardı.

83- **فَاَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ مُضْجِينَ** “Derken sabahleyin korkunç bir ses on-ları yakaladı.”

84- **فَمَا أَغْنَىٰ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ** “Kazanmakta oldukları şeyler, on-lardan hiçbir zararı savmadı.”

Sağlam binalar yapmaları, mal ve sayılarını çoğaltmaları onlara bir fay-da sağlamadı.

85- **وَمَا خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ** “Biz gökleri, yeri ve aralarındakileri ancak hak ile yarattık.”

Biz gökleri ve yeri ve bunların arasında olanları hak olarak yarattık. Bu yaratılış, fesadın sürmesine ve şerlerin devamına uygun değildir. Bundan dolayı ilâhî hikmet böyle zâlimlerin helakini ve fesatlarını yeryüzünden kal-dırmayı gerekli kılar.

“Ve elbette kıyamet gelecektir.”

Kıyamet muhakkak gelecek ve Allah Seni yalanlayanlardan Senin için intikam alacaktır.

فَاضْفَحِ الصَّفْحَ الْجَمِيلَ “Şimdi sen onlara güzel bir hoşgörüyü muamele et.”

Öyleyse onlardan intikam almada acele etme. Onlara, affeden ve hilm ile karşılık veren kimsenin muamelesiyle karşılık ver.

Denildi ki: Bu ayet, seyf ayetiyle neshedilmiştir.

86- **سُـبْهَـسِـزْ رَـبِّـبِـنْ هَـلَّـلَـكْ – Aîm’dir.”** إِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ

Seni terbiye eden Allah, hem Seni yarattı, hem de onları. Senin ve onların durumu, O’nun elindedir.

O, **Aîm’dir**; Senin ve onların hâlini bilir. Dolayısıyla aranızda hükmetmesi için kendisine tevekkül etmene layık olan O’dur.

Veya sizi yaratan ve size en uygun olanı bilen O’dur. Bugün için en uygun olanın onlarla uğraşmamak olduğunu bilmiştir.

Hâlık, azı da çoğu da yaratan demektir.

Hallâk ise, çokça yaratan anlamında kullanılır.

87- **Andolsun ki, biz sana seb’ul- mesani’yi** وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِّنَ الْمَثَانِي **verdik.”** (tekrarlanan yediyi)

“Seb’ul-Mesani’

Bundan murat, yedi ayeti olan Fatihadır.

Ayrıca şu manalara da dikkat çekilmiştir:

-Yedi uzun sûre. Bunlar, Bakaradan itibaren olup, yedincisi Enfal ve Tevbe sûreleridir. Çünkü bu ikisi bir sûre hükmündedir. Bundan dolayı aralarında besmele ile ayırma olmamıştır.

-Ha-mim ile başlayan yedi sure.⁵

-Yedi sahife, yani Kur’an’ın başlıca yedi bölüm hâlinde olmasıdır.

Mesani, tesniye veya sena kelimesinden gelir. Çünkü bunların her biri medhedilmiştir ve tekrar be tekrar okunur.

Veya Kur’anın lafızları, kıssaları, öğütleri tekrar edilir.

Veya o Kur’an, Allahu Teâlâyı layık olduğu yüce sıfatlar ve en güzel isimlerle sena eder.

⁵ Bunlar ardarda gelen Mü’min, Fussilet, Şûra, Zuhurf, Duhan, Casiye ve Ahkaf sûreleridir.

Mesanîden murat Kur'an olabileceği gibi, Allah'ın bütün kitapları da kastedilebilir. Bu durumda "Sana Mesaniden yedi verdik" ifadesi baziyet bildirir.

وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمَ "Ve bir de Kur'ân-ı Azîmi."

Eğer önceki ayette geçen "yedi" ile ayetler veya sûreler murat edilmişse, bu durumda yapılan atıf, bütünün parçasına veya âmm olanın has olana atfı kabilinden olur. Eğer Kur'an'ın yedi bölümü murat edilmişse, bir vasfın bir diğer vasfa atfedilmesi söz konusudur.

88- لَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ "Sakın onların bir kısmına verdiğimiz geçici şeylere heveslenip göz dikeyim deme."

Çünkü, onlara verilenler, Sana verilenlere nisbetle küçük şeylerdir. Sana verilenler bizzat matlup olan kemâldir ve lezzetlerin devamına yol açan şeylerdir.

Hiz. Ebubekirden şöyle nakledilir:

"Kendisine Kur'an ilmi verilen kimse, bir başkasına verilen dünya nimetlerini kendine verilen ilimden daha efdal görürse, büyük olanı küçültmüş, küçük olanı da büyütmüş olur."

Rivayete göre Hiz. Peygamber (asm) ashabıyla beraber Beni Kurayza ve Beni Nadir Yahudilerine ait yedi kafiye rastladı. Bu kervanda her türlü kumaş, koku, mücevher ve diğer çeşit mallar bulunmaktaydı. Müslümanlar bunu görünce şöyle dediler: "Bu mallar bizim olsaydı, bunlarla kuvvetlendirdik ve Allah yolunda da infak ederdik."

Bunun üzerine Hiz. Peygamber şöyle buyurdu: "Andolsun ki, size yedi ayet verildi. Bu yedi ayet, bu yedi kafileden daha hayırlıdır."

وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ "Ve onlara üzülme."

Onlar iman etmiyorlar diye sakın üzülme.

Şu manaya da dikkat çekildi: Onlar böyle imkânlar içindeler diye sakın üzülme!

وَإِخْفِضْ جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ "Ve mü'minlere şefkat kanatlarını ger."

Onlara tevazu göster, rıfk ile muamele et.

89- وَقُلْ إِنِّي أَنَا النَّذِيرُ الْمُبِينُ "De ki: Şüphesiz ben apaçık uyarıcıyım."

Açık bir beyan ve delille sizi şöyle uyarıyorum ki: Şayet iman etmezseniz Allahın azabı başınıza gelecektir.

90- ^۷ كَمَا أَنْزَلْنَا عَلَى الْمُقْتَسِمِينَ “Nitekim o o muktesim olanlara da azap indirmiştik.”

Nitekim daha önce de benzeri bir azabı “muktesim” olanlara indirmiştik.

“**Muktesim olanlar**”dan murat, değişik yönlerden açıklanmıştır:

-Bunlar on iki kişi idi. Hac mevsiminde Mekke girişlerini paylaşmış, insanları Hz. Peygambere imandan ürkütmeye çalışmışlardı. Allah bunları Bedir savaşında helâk etti.

-Bunlar, Hz. Salihe gece komplo kurup öldürmeye yemin etmiş bir gruptur.

-Veya bunlardan murat, bu ayetin devamının da işaret ettiği gibi, inatlarından Kur’anı kabul etmeyip “Kur’anın bazıları haktır, Tevrat ve İncile uygundur. Bazısı da bâtıldır, onlara muhaliftir” diyerek O’nu parça parça değerlendirenlerdir.

-Veya bunlar Kur’an hakkında, onu “şiiir, sihir, kehanet ve öncekilerin masalları” şeklinde parçalara bölerek değerlendirenlerdir.

-Veya bunlardan murat ehl-i kitaptır. Kitaplarının bir kısmına inanmış, bir kısmını inkâr etmişlerdir. Bu manaya göre (sonraki ayetteki) “Kur’an” kelimesi, kıraat anlamında kullanılmış olur, onların kendi kitaplarından okuduklarını parça parça değerlendirmelerini ifade eder.

Hiz. Peygambere bunun hatırlatılması, O’na bir tesellidir.

91- الَّذِينَ جَعَلُوا الْقُرْآنَ عِضِينَ “Onlar, Kur’ân’ı parçalara böldüler.”

Denildi ki: Ayetteki “**idîn**” kelimesi “sihir” anlamına da gelir. Nitekim Hiz. Peygamber (asm) “Allah sihir yapan ve yaptırana lanet etmiştir” derken bu kelimeyi kullanmıştır.

92- ^۷ قَوْمِكَ لَنَسْأَلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ “Rabbin hakkı için, biz onların hepsini hesaba çekeceğiz.”

93- عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ “Yaptıklarından soracağız.”

Rabbine yemin ederim ki, biz onların hepsine Kur’anı parça parça değerlendirmek veya ona “sihir” demek gibi yaptıklarını birer birer soracağız.

Denildi ki: Ayet sadece Kur'anla ilgili yaptıkları şeyler olmayıp, her türlü küfür ve isyanlarıyla alakalıdır.

94- فَأَضَعُ بِمَا تُؤْمَرُ “Öyleyse Sen Sana emrolunanı çekinmeden anlat.”

Sana emrolunanı açıkça söyle.

Veya Sana emrolunanla hak ve batılı birbirinden ayır.

وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ “Ve müşriklerden yüz çevir.”

Onların sözlerine iltifat etme!

95- إِنَّا كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ “Muhakkak ki biz o alay edenlere karşı sana yeteriz.”

Biz, o istihza edenlere karşı, onlara hükmederek ve helâk ederek Sana yeteriz.

Sebeb-i Nüzûl

Denildi ki: Ayette nazara verilenler Kureyşin eşrafından şu beş kişidir: Velid Bin Muğire, As Bin Vail, Adiyy Bin Kays, Esved Bin Abd-i Yeğus ve Esved Bin Muttalip. Bunlar Hz. Peygambere eza vermede ve O'nunla istihza etmede çok aşırı gidiyorlardı. Birgün Hz. Cebail Hz. Peygambere şöyle dedi: “Bana, onlara karşı Sana yardım etmem emredildi.”

Hz. Cebail Velidin bacağına işaret etti, Velid bir ok torbasına bastı, oklardan biri elbisesine yapıştı, ama o, kibrinden onu almak için eğilmedi. Ok, arkasında bir damara isabet etti, onu kesti, Velidin ölümüne sebep oldu.

As Bin Vâilin ayağına işaret etti, ayağına bir diken battı, ayağı şişti, değirmen taşına döndü, bu yüzden öldü.

Adiyy Bin Kaysın burnuna işaret etti. Burnundan irin sümkürdü, öldü.

Esved Bin Abd-i Yeğus bir ağacın dibinde oturuyordu. Başıyla ağaca toslamaya başladı. Dikenler yüzüne vuruyordu. Bu şekilde vura vura öldü.

Esved Bin Muttalibin iki gözüne işaret etti, gözleri kör oldu.

96- الَّذِينَ يَجْعَلُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ “Onlar Allah ile birlikte başka bir ilâh ediniyorlar.”

“Ama yakında bileceklerdir.”

Sonra onlar yaptıkları şeylerin dünya ve ahirette akıbetinin ne olduğunu bilecekler.

97- **“Gerçekten biliyoruz ki, onların söylediklerine göğsün daralıyor.”** وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَ

Biz biliyoruz ki, onların şirki, Kur'anı tenkidleri ve Seninle dalga geçmek için söyledikleri Senin kalbinde sıkıntı meydana getiriyor.

98- **“O halde Rabbini hamd ile tesbih et.”** فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ

Sen Allahın Sana tevdi etmiş olduğu tesbih – tahmid görevlerini yap, bunlar Sana yetecektir ve Senin hüznünü giderecektir.

Veya onların söylediklerine mukabil, Seni hakka ilettiğinden dolayı Ona hamdederek, Allahı bunlardan tenzih et.

99- **“Ve secde edenlerden ol.”** وَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ

Namaz kılanlardan ol.

Rivayete göre Hz. Peygamber daraldığı vakit namaza sığındı.

99- **“Ve sana yakîn gelinceye kadar Rab- bine ibadet et.”** وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ

Ayette “yakîn”den murat ölümdür. Çünkü her canlı mahlûka ölümün gelmesi, kaçınılmazdır.

Mana şöyledir: Hayatta olduğun sürece Allaha ibadet et, bir lahza bile ibadetten boş kalma!

Hz. Peygamber şöyle buyurur:

“Hicr sûresini okuyana, Muhacirler, Ensar ve Muhammed (asm) ile istihza edenler sayısınca mükâfat verilir.”

Vallahu A'lem (Doğrusunu en iyi Allah bilir.)

NAHL SÛRESİ

Nahl Sûresi Mekki'dir,
yüz yirmi sekiz ayettir.

Sayırsız Nimetler

1- **“Allah’ın emri geldi, öyleyse onunla alakalı acele etmeyin.”**

Sebeb-i Nüzûl

Müşrikler, Hz. Peygamberin bildirdiği “kıyametin kopması veya Bedir’de olduğu gibi Allahın onları helâk etmesi” şeklindeki haberleri alay ederek ve yalanlayarak bir an önce gerçekleşsin istiyorlar, “dediklerin doğru bile olsa, putlar bize şefaât eder ve kurtarır” diyorlardı. Bunun üzerine ayet nâzil oldu.

Mana şöyledir: Onlara vaad edilen durum, tahakkuk etmiş ve gelmiş sayılır. Çünkü, vukuu kaçınılmazdır. Öyleyse onun vukuunu acele edip istemeyin. Meydana geldiğinde, size bir hayır yoktur ve sizin için de ondan bir kurtuluş yoktur.

2- **“Allah, onların ortak koştuklarından münezzeh ve yücedir.”**

Allah, herhangi bir şeriki olmaktan müberra ve münezzeh olduğundan, Onun müşriklerle ilgili iradesine hiçbir şey engel olamaz.

Ayet, mü’minlere hitap da olabilir.¹

Hz. Peygambere “Allahın emri geldi” kısmı indiğinde Hz. Peygamber heyecanla sıçradı. Mü’minler başlarını kaldırdılar, ardından devamı nazil oldu: **“Öyleyse onunla alakalı acele etmeyin.”**

3- **“Kullarından dilediğine, kendi emrinden olan ruh ile melekleri indirir.”**

¹ Yani, müşriklerle ilgili vaat edilen azap hususunda acele etmeyin. “Her gelecek yakındır” sırrıyla, onların başına gelecek olan azap da sanki tahakkuk etmiş gibidir.

“Şununla uyarın” diye: **Benden başka hiçbir ilâh yoktur, öyleyse ancak benden korkun.”**

Ruhtan murat, vahiy veya Kur’andır. Çünkü cehaletle ölen kalpler onunla hayat bulur.

Veya o, ruhun cesedde fonksiyonu gibi, dinde fonksiyon sahibidir.

Onlarla ilgili vaadin tahakkukunu bildiren ayetten sonra bunun yer alması, Hz. Peygamberin bunu öğrenme yoluna bir işarettir. Ve onların Hz. Peygamberin bunu bilmesini akıldan uzak görmelerine bir cevaptır.

Ayet, vahyin gelmesinin melaike vasıtasıyla olduğuna delâlet eder. Vahyin de esası,

-İlmî kuvvetin kemâlinin nihayeti olan tevhidi hatırlatmak,

-Amelî kuvvetin kemalının en ilerisi olan takvayı emretmektir.

-Ayetten öyle anlaşılıyor ki, nübüvvet Cenab-ı Hakkın bir ihsanıdır. Devamında gelen ayetler, Allah’ın vahdaniyetine (birliğine) bir delildir. Şöyle ki: Bu ayetler O’nun hikmet ve maslahata göre âlemin hem usulünü, hem de fûru’unu yarattığına delâlet eder. Şayet Onun bir şeriki olsaydı, o şerik bunları yapmaya kâdir olurdu. O zaman da temanu (yani birbirine engel olma) lazım gelirdi.

3- **“Gökleri ve yeri hikmetle yarattı.”** خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ

Allah gökleri ve yeri hikmetiyle takdir ve tahsis ettiği belli miktar, şekil, çeşit çeşit vaziyetler ve sıfatlar üzere yarattı.

تَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ **“Onların ortak koştuklarından yücedir.”**

Allah, insanların göklerden ve yerden kendisine şerik kıldığı şeylerden, onları yaratmakta ve devam ettirmekte muhtaç olmaktan, onları yaratmaya gücü yetmemek gibi noksanlıklardan yücedir, münezzehtir.

Ayette Allahu Teâlânın ecrâm kabîlinden olmadığına bir delil vardır.

4- **“İnsanı bir nutfeden yarattı.”** خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ

Allah insanı, câmid, kendisinde bir his ve hareket olmayan akıcı, belli bir vaziyet ve şekli koruyamayan bir nutfeden yarattı.

فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ **“Bir de bakarsın ki o, apaçık bir hasım oluverir.”**

Bir de bakarsın o insan, delil getiren, cedelci biri hâline gelir.

Veya tutar da Hâlıkına karşı mücadeleye girer, **“çürümüş kemikleri kim diriltir?”** der. (Yasin, 78)

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, Übey Bin Halef'in Hz. Peygamberin yanına çürümüş kemikle varıp “Ya Muhammed! Ne dersin, Allah bu çürümüş kemiğe hayat verecek mi?” demesi üzerine, ayet nazil olur.

5- **“وَالْأَنْعَامَ خَلَقَهَا - En'amı da O yarattı.”**

En'amdan murat; deve, sığır, koyun ve keçidir.

Onlarda sizin için bir sıcaklık ve birçok faydalar vardır.”

Onlarda sizi soğuktan koruyacak bir sıcaklık ve nesillerinden, sütlerinden yararlanmak, bir kısmının sırtına binmek gibi faydalar var.

6- **“وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ - Hem de onlardan yersiniz.”**

Onların yenilebilecek et ve yağlarından yer, süttten yapılan mamullerinden yararlanırsınız.

Onların etinden yemek, insanların maişetinin en temel esasından biridir. Diğer eti yenen hayvanlardan yemek, tedavî kabilinden veya meyve yemek türündendir.

6- **“وَلَكُمْ فِيهَا جَمَالٌ حِينَ تُرِيحُونَ وَحِينَ تَسْرَحُونَ - Akşam vakti getirirken ve sabahleyin salarken, onlarda sizin için bir güzellik vardır.”**

Hayvan ağılları, mezkur iki vakitte bu hayvanlarla ziynetlenir, bu hayvanlara sahip olanlar, onlara bakanların nazarında büyük kabul edilir.

Ayette akşam dönmelerinin önce zikredilmesi, hayvanların akşam dönüşündeki cemâlin daha zâhir olmasındandır. Çünkü o vakitte hayvanların karınları toktur, sütle dopdolu olarak gelirler. Sonra ağıllarına dönerler, sahiplerinin yanına varırlar.

7- **“وَتَحْمِلْ أَنْقَالَكُمْ إِلَىٰ بَلَدٍ لَّمْ تَكُونُوا بِالْغَيْهِ إِلَّا بِشِقِّ الْأَنْفُسِ - Bunlar, ancak güçlkle varabileceğiniz yerlere yüklerinizi taşıır.”**

Bu hayvanlar olmasaydı ve yaratılmasaydı, eşyalarınızı çok büyük bir külfet ve meşakkatle kendiniz taşımak zorunda kalacaktınız.

يَ ۙ إِنَّ رَبَّكُمْ لَرَوْفٌ رَحِيمٌ “Rabbiniz şüphesiz Rauf – Rahîm’dir (çok şefkatli, çok merhametlidir.)”

Öyle ki, bu rahmetinin bir tezahürü olarak sizi faydalandırmak ve işlerinizi kolaylaştırmak için bunları yarattı.

8- وَالْخَيْلَ وَالْبِغَالَ وَالْحَمِيرَ لِتَرْكَبُوهَا وَزِينَةً “Kendilerine binmeniz için ve zînet olsun diye atları, katırları ve merkepleri yarattı.”

Ayette “binmeniz için ve zînet olsun diye...” denilmesinde şöyle bir incelik vardır: Zînet, Allahın yaratmasıylaadır, binmek ise insanlara aittir. Bundan dolayı “binmek ve zînet olarak” demek yerine “binmeniz için ve zînet olsun diye ...” denilmiştir.

Öte yandan, bunların yaratılışından maksat, bunlara binilmesidir. Bunların zînet olması ise, birinci derecede olmayıp, arızî bir maksattır.

Ayetle, bunların etlerinin haram olduğuna delil getirilmişse de ayette buna bir delalet yoktur. Çünkü, bir fiilden ana maksat söylendiğinde, asla bundan başka bir maksat olmaması lazım gelmez. Buna, bu ayetin Mekkî olması ve bütün müfessir ve hadiscilerin ittifakıyla yabanî olmayan ehli eşek etinin Hayber’in fethi senesinde haram kılınması delâlet eder.

وَيَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ “Ve bilmediğiniz daha nice şeyleri yaratır.”

Cenab-ı Hak, insanların zarurî veya zarurî olmayan bir ihtiyaçla muhtaç olduğu hayvanları ayrıntılı anlattıktan sonra, bunların dışında olanları da mücmel olarak bildirdi.

Ayetin, şu anda bilmediğimiz bazı mahlûkları haber vermesi caizdir.

Keza, bundan muradın insanın hatır ve hayaline gelmez bir şekilde cennette ve cehennemde yaratılacak bazı binekler olması da düşünülebilir.

9- وَعَلَى اللَّهِ قَضُؤُ السَّبِيلِ “Doğru yolu göstermek Allah’a aittir.”

Hakka ulaştıran doğru yolu beyan etmek Allaha aittir.

Veya bir rahmet ve lütuf olarak yolu ortaya koymak ve inhıraflardan, eğriliklerden uzak olmasını sağlamak Allaha aittir.

Veya yoldan maksat O olmalıdır. Ona doğru yola çıkan, şüphesiz O’na ulaşır.

وَمِنْهَا جَائِرٌ “Ondan sapanlar da var.”

Doğru yolu beyan etmenin Allaha ait olduğunu ifadeden sonra, üslûbun

değişip **“o yoldan sapanlar da var”** denilmesi şundandır: Dalalet yollarını beyan etmek Allaha ait değildir.

Veya şundan olabilir: Burada asıl maksat Allah yolunun beyanı olduğundan, ondan uzaklaştıran yolu ifade etmek arızî olarak burada yer almıştır.

﴿وَلَوْ شَاءَ لَهْدَيْكُمْ أَجْمَعِينَ﴾ **“Şayet dileseydi, hepinize hidayet ederdi.”**

Şayet Allah hepinizin hidayetini istemiş olsaydı, doğru yola gelmeyi netice veren bir hidayetle sizi istikametli yola sevkederdi.

10- ﴿هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لَكُمْ﴾ **“O ki, gökten sizin için bir su indirdi.”**

Suyun semadan gelmesi,

-Buluttan gelmesini,

-Veya sema canibinden gelmesini ifade eder.

﴿مِنْهُ شَرَابٌ﴾ **“İçecek su ondandır.”**

Ayette **“içecek su ondandır”** denilmesi, netice itibariyle diğer suların da gökten inen sudan olmasındandır. Nitekim diğer ayetlerde şöyle bildirilir:

“Görmedin mi, Allah gökten su indirdi de onu yeryüzündeki kaynaklara ulaştırdı.” (Zümer, 21)

“Bir kaderle (belli bir ölçüyle) gökten bir su indirdik. Ardından onu yeryüzünde tuttuk.” (Mü'minun, 18)

﴿وَمِنْهُ شَجَرٌ فِيهِ تُسِيمُونَ﴾ **“Hayvanlarınızı otlattığınız bitkiler de o su ile yetişir.”**

Şecer'den murat, hayvanların otladığı şeylerdir.

Denildi ki: Toprakta biten her şey şecerdir.

11- ﴿يُنْبِتُ لَكُمْ بِهِ الزَّرْعَ وَالزَّيْتُونَ وَالنَّخِيلَ وَالْأَعْنَابَ وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ﴾ **“O su ile sizin için ekin, zeytin, hurma ağaçları, üzüm ve her çeşit meyveleri bitirir.”**

Ayette, gökten inen su ile meydana gelen mer'alarda insanların hayvanları otlatmaları, o su ile elde edilen diğer mahsullerden önce nazara verilmesi, hayvanlardan elde edilen gıdanın daha şerefli olmasından dolayı

olabilir. Ardından ekinin, zeytin, hurma ve üzümün nazara verilmesinde ve bunların tertibinde de benzeri bir incelik vardır.

“Şüphesiz ki bunda düşünen bir topluluk için büyük bir ayet/ibret vardır.”

İşte bunlarda, düşünenler için Sani'in varlığına ve hikmetine bir âlâmet vardır.

Çünkü, görüyoruz ki, mesela buğday tanesi toprağa düşüyor, azıcık bir ıslaklık kendine erişiyor ve içine nüfuz ediyor. Üst kısmı yarılp içinden o bitkinin gövdesi çıkıyor. Aşağı kısmı yarılp oradan kökler çıkıyor. Sonra gelişip büyüyor, yapraklar, çiçekler, tomurcuklar, meyveler meydana geliyor. Topraktan çıkan bu mahsullerin her biri,

-Aynı maddelerden yapılmasına,

-Süflî tabiatların ve felekî tesirlerin hepsine aynı oranda olmasına rağmen çeşitli şekiller ve özellikler gösterir. Elbette buna dikkatle bakan kimse, bu fiillerin bir Fail-i Muhtara ait olduğunu, O Zatın zıddı ve benzeri olmaktan münezzeh bulunduğunu bilir.

İşte, ayetin **“Şüphesiz ki bunda düşünen bir topluluk için büyük bir ayet/ibret vardır.”** diyerek bitmesinde böyle bir incelik olması muhtemeldir.

12- وَسَخَّرَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ - “Geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı sizin hizmetinize verdi.”

Bütün bunlar, Allahın emrine musahhardırlar. Allah onları yaratmış ve dilediği gibi onları idare etmektedir.

وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ - “Ve yıldızlar O'nun emrine boyun eğmişlerdir.”

Bunların tamamının Allaha itaat hâlinde olduğunun beyan edilmesinde “yıldızların hareketleri ve konumunun bunların meydana gelmesine bir tesiri yok mu?” şeklinde hatıra gelebilecek bir soruya cevap vardır.

Onların bir tesiri olduğu kabul edilse bile, yıldızların hem zât, hem sıfatları mümkün ve çok ihtimaller içinde meydana geldiğinden, elbette devir ve teselsülü ortadan kaldırmak için onları yaratan, bu özelliklerle donatan ve seçen bir Vacibu'l-vücut zorunludur.

“**Şüphesiz ki bunda aklını kullanan kimseler için nice ayetler/ibretler vardır.**”

Önceki kısımda bitkilerin hallerinden bahsedilmiş ve ayetin sonunda, “**Şüphesiz ki bunda düşünen bir topluluk için büyük bir ayet/ibret vardır**” denilmişti. Burada ise, “**bunda aklını kullanan kimseler için nice ayetler/ibretler vardır**” denilmesi, bozulmamış selim akla sahip olanların fazla bir fikrî harekete ihtiyaç olmadan bunların Allaha delâletlerini görebilmesindendir.

13- **وَمَا ذَرَأَ لَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُخْتَلِفًا أَلْوَانُهُ** “**Yeryüzünde sizin için yarattığı değişik renklerdeki şeyleri de sizin hizmetinize vermiştir.**”

Allah, arzda yaratmış olduğu çeşitli hayvan ve bitkileri de emrinize verdi.

Ayette nazara verilen “**bunların renklerinin farklı olmasından**” murat, sınıflarının farklı olmasıdır. Çünkü, hayvan ve bitkilerin renkleri, genelde sınıf sınıf farklılık arzeder.

14- **إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ** “**Elbette bunda öğüt alan kimseler için bir ibret vardır.**”

Çünkü bunların özellik, şekil ve görünüm itibarıyla farklı farklı olmaları, ancak ve ancak bir Sani-i Hakîmin sanatı ileler.

14- **وَهُوَ الَّذِي سَخَّرَ الْبَحْرَ لِتَأْكُلُوا مِنْهُ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُوا مِنْهُ حِلْيَةً** “**Taze et yemeniz ve ondan takındığınız süs eşyası çıkarmanız için denizi emrinize veren O’dur.**”

Denizi, üzerinde gemilerle gidebileceğiniz, avlanabileceğiniz, dalıp yüzebileceğiniz özelliklerde yarattı.

Ayette, denizden elde edilen balık etinin “**taze**” özelliğiyle nazara verilmesinde şöyle bir incelik vardır: Balık eti, en yaş ettir, çabuk bozulmaya müsaittir. Dolayısıyla geciktirilmeden taze olarak yenmesi lâzımdır.

Tuzlu bir suda tatlı, taze bir etin yaratılması, Allahın kudretini gösteren durumlardandır. İmam-ı Malik ve Süfyan-ı Sevrî, et yememeye yemin eden birinin balık eti yemekle yeminini bozmuş olacağına bu ayetten delil getirdiler.

Elcevap: Yeminler örfe göre değerlendirilir. Örfen ise, bir kimse “et yemiyeceğim” dediğinde balık eti de yemeyeceği anlaşılmaz. Görmez misin

Allahu Teâlâ kâfiri “dâbbe” (hayvan) olarak nitelendirdi. Şimdi biri “ben dâbbeye binmeyeceğim” diye yemin etse, sonra da bir kâfirin sırtına binse yeminini bozmuş olmaz.

Ayette nazara verilen **“hulye”** kadınların kullandığı lü’lü (inci), mercan gibi zînetlerdir. Ayette bunun erkeklere hitap şeklinde gelmesi,

-Kadınların da bu hitaba dâhil olmasından,

-Kadınların erkekler için süslenmelerindendir.

وَتَرَى الْفُلْكَ مَوَاجِرَ فِيهِ “Gemilerin denizde suyu yarararak gittiklerini görürsün.”

Gemileri de görürsün ki, suyu yara yara denizde yol alırlar. Ve siz bu gemilerle ticaret seyahatleri yapar, Allahın geniş rızkindan nasibinizi alırsınız.

وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلِعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ “Lütfundan rızık aramanız ve şükretmeniz için (Allah) böyle yapmıştır.”

İşte bütün bunlar Allahın nimetlerini bilip de, o nimetlerin hakkını eda etmeniz içindir.

Ayette, denizle ilgili durumlardan sonra şükrün nazara verilmesi, bunların nimet olarak çok kuvvetli olmasındandır. Çünkü, Cenab-ı Hak tehlikelerle dolu deniz seyahatini faydalanmaya ve geçim elde etmeye bir sebep kılmıştır.²

15- وَالْقَى فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَنْ تَمِيدَ بِكُمْ 15- “Sizi sarsmasın diye arzda sabit dağlar yerleştirdi.”

Arz, kendisinde dağlar yaratılmadan önce, tabiatı sade, hafif bir küre idi. Bu durumda felekler gibi dairesel hareket yapması veya tahrik için en küçük bir sebeple hakeket etmesi gerekirdi. Arzın yüzünde dağlar yaratılınca, arzın yanları birbirinden farklı oldu ve dağlar ağırlığıyla merkeze doğru yöneldi. Böylece dağlar harekete engel olan kazıklar gibi oldu.

Denildi ki: Allahu Teâlâ arzı yarattığında, arz bir o yana bir bu yana gidip geliyordu. Melekler dediler: “Bunun üzerinde kimse duramaz.” Arzından dağlar yaratıldı, dağlar ile dünya istikrar buldu.

² İnsan, macera ve heyecanlarla dolu bir deniz seyahatinden sâlimen ve gânimen döndüğünde “oh, elhamdülillah” demesi gerekir.

وَأَنهَارًا وَسُبُلًا لَّعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ “Yolunuzu bulmanız için de nehirler ve yollar (yarattı.)”

Ta ki o yollar ile maksatlarınıza ulaşasınız.

Veya onlarla Allahın marifetine yol bulasınız.

16- وَعَلَامَاتٍ “Ve birçok alâmetler (yarattı).”

Ve Allah, yolda gidenin kendisiyle istidlâlde bulunacağı dağ, ova, rüzgar gibi alâmetler, ayırıcı özellikler koydu.

وَبِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ “Onlar yıldızla da yollarını bulurlar.”

İnsanlar gece vakti karada ve denizde yıldız ile yollarını bulurlar.

Ayette “necm”, yani yıldızdan murat belli bir yıldız olmayıp yıldız cinsini ifade eder.

Bununla beraber **Süreyya, ferkadan** (küçük ayının iki parlak yıldızı) gibi yıldızlarla açıklayanlar da olmuştur.

Ayetteki zamir Kureyş’e bakıyor olabilir. Çünkü onlar ticaret için sıkça sefere çıkıyorlardı. Seyahatleri esnasında yıldızlarla yönlerini belirlemekte ve yollarını bulmakta meşhur idiler. Kelâm, daha evvelinde hitap yoluyla iken burada gıyabiye çevrilmesi, yıldızın önce zikredilmesiyle tahsis manası ve “onlar” şeklinde ayrıca belirtilmesi, ayetin özellikle Kureyşe bakmasına birer karinedir. Sanki şöyle denilmiştir:

“Özellikle yıldızla, hassaten bunlar yol bulurlar. Dolayısı ile bundan ibret almak ve buna şükretmek, özellikle onlara elzem ve vaciptir.”

17- أَفَمَنْ يَخْلُقُ كَمَنْ لَا يَخْلُقُ “Şu halde, yaratan yaratmayan gibi olur mu?”

Ayet, Cenab-ı Hakkın kudretinin kemâline, hikmetinin nihayetsiz olduğuna bu kadar deliller varken hâlâ inkâr edenlerin hâline hayretle baktırır. Bütün bu sayılanlar, yaratanın sadece ve sadece O olduğunu bildirir. Nazara verilenlerden birini hatta herhangi bir şeyi yaratmaya gücü yetmeyenin Allaha denk olamayacağını, ortaklık dava edemeyeceğini ders verir.

Normalde kelâmın hakkı “Yaratmayan, yaratan gibi midir?” iken aksinden söylenmesi şuna dikkat çeker: Onlar, Allaha şerikler kılmakla Allahı mahlûkata benzettiler, onu aciz varlıklar cinsinden saydılar.

Ayetteki “yaratmayan” ifadesinden murat, Allahın dışında ibadet edilenlerin hepsidir. Onlar putlarına “âlihe” (ilahlar) dediler. Hâlbuki ilah ola-

nın bilmesi de gerekir. Bundan dolayı ayette akıl sahipleri için kullanılan sığa kullanıldı.

Veya ayette müşakele olabilir.

Veya bununla daha etkili bir anlatım yapılmış ve sanki şöyle denilmiştir: Yaratan, ilim sahibi olmakla beraber, yaratmayan gibi değildir. Nerde kaldı hiçbir ilmi olmayanla kıyaslanabilsin!?

أَفَلَا تَذَكَّرُونَ “Artık düşünmez misiniz?”

Tezekkür edip de batıl mabutları Allaha şerik yapmanızın fesadını bilmez misiniz? Çünkü böyle bir netice, gayet açık olduğu için en ufak bir tezekkür ve yönelmekle akılda hazır gibidir.

18- وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا - “Allah’ın nimetlerini saymaya kalkışsanız, saymakla bitiremezsiniz.”

Onları saymakla bitiremezsiniz, nerde kaldı şükrünü eda edebilesiniz?

Cenab-ı Hak bu ayetten önce nimetlerinin bir kısmını saymış, ibadete layık olanın sadece kendisi olduğunu anlatmıştı. Peşinde de böyle diyerek, saymış olduğu bu nimetlerin ötesinde sayılamayacak kadar başka nimetler olduğuna ve kendisine hakkıyla ibadet edilemeyeceğine tenbihte bulundu.

إِنَّ اللَّهَ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ “Şüphesiz ki Allah Ğafur’dur, Rahîm’dır.”

O, Ğafur’dur, nimetlerin şükründe yapılan kusuru cezalandırmaz, bağışlar. Rahîm’dır, şükrünü eda etmediğinizde o nimetleri sizden hemen almaz, nankörlüğe cezada acele etmez.

Putlar ve Tek İlâh

19- **“Allah, gizlediğinizi de açıkladığınıza da bilir.”** وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُسِرُّونَ وَمَا تُعْلِنُونَ

Allah sizin inanç ve amellerinizden hem gizlediklerinizi hem de açıkladıklarınızı bilir.

Cenab-ı Hak daha önce kudret yönüyle şirki tahkir etmiş, o şeriklerin bir şey yaratamayacağını bildirmişti. Burada da ilim itibarıyla şirke karşı bir tehdid ve bir tahkir yapılmaktadır.

20- **“Onların Allah’tan başka yalvardıkları, hiçbir şey yaratamazlar.”** وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَا يَخْلُقُونَ شَيْئًا

Cenab-ı Hak daha evvelinde yaratanla yaratmayanın bir olmayacağını söylemişti. Burada da o batıl mabutların herhangi bir şeyi yaratamayacaklarını beyan etti, ta ki onların Allaha şerik olamayacakları ortaya çıksın.

Sonra onların ulûhiyete aykırı sıfatlara sahip olduklarını bildirerek bunu te’kid etti ve şöyle dedi:

وَهُمْ يُخْلُقُونَ **“Onlar, kendileri yaratılmışlardır.”**

Onlar mümkün (imkân dairesinde, olması da olmaması da eşit olan) varlıklardır. Vücut için yaratılmaya muhtaçtırlar. Hâlbuki ilahın Vacibu’l-vücut olması gerekir.

21- **“Onlar hep ölüdürler, diri değildirler.”** أَمْوَاتٌ غَيْرُ أَحْيَاءٍ

Onlar, kendilerine hayatın arız olmadığı ölülerdir. Onların ölü olmaları, hâlen olabileceği gibi, sonuç itibarıyla da olabilir.³

Onlar bizzat hayat sahibi değildirler. Böyle açıklandığında, bütün batıl mabutları içine alan bir özellik olur. Hâlbuki ilâhın bizzat hayat sahibi olması, ölümün kendisine hiç gelmemesi gerekir.

وَمَا يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ **“Ve ne zaman diriltileceklerinin de şuurunda değildirler.”**

³ Mesela putlar cansız maddelerdir. Firavun gibi ilah zannettikleri hayat sahipleri ise, sonunda ölümü tatmaktadırlar.

Onlar, kendilerinin veya kendilerine ibadet edenlerin ne zaman diriltileceklerini de bilmezler. Dolayısıyla nerede kaldı kendilerine ibadet edenlere bir mükâfat günü getirebilsinler! Hâlbuki ilahın gaybı bilmesi, sevap ve ceza kâdir olması gerekir.

Ayette, öldükten sonra diriltmenin mükellef kılmanın gereklerinden olmasına bir tenbih vardır. Yani mabud olanın, ibadetle mükellef kıldığı kimselere mükâfat ve ceza vermesi, mabud olmasının gereğidir.

22- **إِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ “İlâhınız bir tek ilâhtır.”**

Ayet, delilleri ortaya koyduktan sonra, müddeayı tekrarlamak üslûbuyla gelmiştir.⁴

“Ahirete inanmayanların kalpleri münkirdir.” فَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ قُلُوبُهُمْ مُنْكَرَةٌ

“Ve onlar, kibirlenen kimselerdir.” وَهُمْ مُسْتَكْبِرُونَ

Ayet, hak bu kadar açık olmasına rağmen, onların ısrarını iktiza eden durumu beyandır. Bu da onların ahirete iman etmeyişleridir. Çünkü ahirete iman eden kimse delillere talip olur, bu konuda duyduklarına dikkat eder ve faydalanır. Ahirete inanmayanın hâli ise, bunun tersidir.

Kalplerinin, ancak delille bilinen şeyleri inkâr etmesi,

-Öncekilere körü körüne uymaktan ve

-Alıştıkları duruma meylettectendir. Çünkü ülfet, tefekküre manidir.

Böyle kimseler, Peygambere tâbi olmayı, O’nu tasdik etmeyi ve sözüne yönelmeyi kibrine yedirememektedir.

Bunlardan ilki, yani ahirete iman etmemeleri bu babta temel sebeptir. Bundan dolayı diğerlerinin sübutu buna bağlı kılındı.

23- **لَا جَرَمَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُغْلِثُونَ “Şüphesiz ki Allah, onların gizlediklerini de açığa vurduklarını da bilir.”**

Allah, onların gizlediklerini de, açığa vurduklarını da bilir, ona göre kendilerini cezalandırır.

“Doğrusu O, kibirlenenleri sevmez.” إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْتَكْبِرِينَ

Şüphesiz Allah her hâl ü kârda, kibirlenmek isteyen, büyüklük taslayan-

⁴ Allah’ın tek olduğu daha önce ifade edilmişti. (Nahl, 2) Burada tekrarlanması, delillerini ortaya koyduktan sonra zihinde yerleştirmek içindir.

ları sevmez. Nerede kaldı Allahı bir olarak tanımayı ve Peygambere tâbi olmayı kibrine yediremeyenlere muhabbet etsin!

24- **“Onlara, “Rabbiniz ne indirdi?” denildiğinde, “öncekilerin masalları” dediler.”**

Onlara bunu soran,

-Alay etmek için kendi içlerinden biri,

-Onlara elçi olarak gelenler,

-Veya Müslümanlar olabilir.

Cevaben şöyle dediler: İndiğini iddia ettiğiniz veya inen şeyler öncekilerin masallarıdır.

25- **“Böylece, kıyamet günü hem kendi günahlarını tam olarak yüklenecekler, hem de bilgisizlikleri yüzünden saptırmakta oldukları kim-selerin günahlarından bir kısmını yüklenecekler.”**

Onlar Allahın indirdiğine “öncekilerin masalları” ifadesini, insanları yoldan çıkarmak, dalaletle sevk etmek için söylediler. Böylece dalaletlerinin günah yüklerini tam olarak sırtlandılar. Çünkü başkalarını saptırmaları, kendilerinin dalalette iyice kökleşmelerinin bir sonucudur.

Kendi günah yüklerine ilâve olarak, saptırdıklarının da günahlarından bir kısmını yüklenecekler. Bu, onların dalaletine sebebiyet verme günahıdır.

Ayetteki “biğayrı ilm” yani “bilgisizlikleri yüzünden” kaydı, yoldan saptırılanların hâlidir. Yani bunlar kendilerini yoldan çıkaranların dalalet üzere olduklarını bilmemişler, cahilce onlara uymuşlardır. Bu da gösteriyor ki, onların cehaletleri kendileri için bir özür olmayacak. Çünkü araştırma yapmaları, hak yolda olanla batıl yolda olanı ayırmaları gerekirdi.

26- **“Dikkat edin, yüklendikleri günah ne kötüdür!”**

26- **“Onlardan öncekiler de tuzak kurdular.”**

“Fakat Allah onların binasına temelinden vardı.”

“Böylece tavan tepelerinden üzerlerine çöktü.”

وَأَتَيْهِمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ “Ve azap onlara fark edemedikleri bir yönden geldi.”

Azap kendilerine hiç hesap etmedikleri ve beklemedikleri yerden geldi.

Ayet, onların hile ve tuzaklarının boşa gitmesini temsil yoluyla anlatmaktadır.

Denildi ki: Bundan murat Nemrud’dur. Nemrud, Babil şehrinde sema-
nın durumunu rasat etmek niyetiyle çok büyük bir bina yaptırmıştı. Allah,
kuvvetli bir rüzgar estirdi, o binayı Nemrudun ve kavminin üzerine yıktı,
böylece helâk olup gittiler.

27- ثُمَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يُخْزِيهِمْ وَيَقُولُ “Sonra kıyamet günü, onları rezil ede-
cek ve şöyle diyecek:”

Sonra Allah onları kıyamet günü zelil kılar veya “Rabbimiz! Sen kimi
cehennem ateşine sokarsan, onu rezil etmişsindir.” (Âl-i İmran, 192)
ayetinde aynı kelimenin kullanılması işaretiyle, onlara cehennem ateşiyle
azap verir.

أَيْنَ شُرَكَائِيَ الَّذِينَ كُنتُمْ تَشَاقُّونَ فِيهِمْ “Hani kendileri uğrunda mücade-
le ettiğiniz şeriklerim nerede?”

Cenab-ı Hakkın, şeriki olmadığı halde onlara “şeriklerim nerede?”
demesi, onlarla bir istihzadır.

Veya onlar Allaha şerikler nisbet ettikleri cihetle, onları ziyadesiyle kına-
mak için sözlerini hikâye etmektir.

Onlar, o şerikler yüzünden mü’minlere düşmanlık yapıyordu.

قَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ “Kendilerine ilim verilmiş olanlar şöyle derler:”

“Kendilerine ilim verilenlerden” murat,

-Peygamberler veya âlimlerdir. Bunlar o müşrikleri tevhide çağırıyor,
onlar ise düşmanca tavırlar sergiliyor, tekebbürde bulunuyorlardı.

-Veya melekler olabilir.

إِنَّ الْخِزْيَ الْيَوْمَ وَالْشُّوْءَ عَلَى الْكَافِرِينَ “Şüphesiz bugün rezillik ve kö-
tülük kâfirleredir.”

Onların böyle söylemesinde,

-Müşriklerin hak ettiği cezayı bulduklarını izhar etmek,

-Zelil hâllerini ortaya koymak vardır.

Bunun Kur’anda hikâye edilmesi, işitenlere bir lütuf ve öğüt olması içindir.

28- **الَّذِينَ تَتَوَفَّيْهُمْ الْمَلَائِكَةُ ظَالِمِي أَنْفُسِهِمْ** “Melekler onların canlarını, onlar nefislerine zulmetmiş kimseler oldukları halde alır.”

Bunlar, kendilerini ebedi azaba maruz bırakmak suretiyle nefislerine zulmetmişlerdir.

فَالْقُوا السَّلَامَ “O vakit onlar şöyle diyerek teslim olurlar:”

Ölümle karşı karşıya geldiklerinde mecburen teslimiyet gösterirler.

مَا كُنَّا نَعْمَلُ مِنْ شَوْءٍ “Biz, kötülük olarak bir şey yapmıyorduk.”

“Biz, küfür ve taşkınlık gibi kötü bir şey yapmıyorduk” derler.

“Biz kötülük olarak bir şey yapmıyorduk” ifadesinin, onların teslim oluşuna delâlet eden bir söz olması da caizdir.⁵

بَلَىٰ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ (Onlara denilir): “Hayır, elbette Allah ne yaptığınızı çok iyi bilendir.”

Melekler onlara şöyle cevap verir:

Her ne yapmışsanız Allah hepsini bilir ve ona göre karşılık verir.

Denildi ki: “O vakit onlar şöyle diyerek teslim olurlar...” kısmı, ayetin sonuna kadar, yeni bir cümledir ve kıyamet günü onların hâlini açıklamaya dönmektir. Bu durumda, “o gün yalan olmayacak” esasını benimseyenlerce “Biz, kötülük olarak bir şey yapmıyorduk” ifadesi şöyle te’vil edildi: “Biz kendi zannımızca ve itikadımızca kötü bir şey yapmıyorduk.”

Onlara “Allah ne yaptığınızı çok iyi bilendir” şeklinde cevap veren,

-Ya Allahu Teâlâdır.

-Veya ilim sahipleridir.

29- **فَادْخُلُوا أَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا** “O halde, ebedî kalmak üzere girin cehennem kapılarından.”

Öyleyse, sizden her bir grup, kendisine hazırlanan kapıdan olmak üzere, girin cehennem kapılarından.

Denildi ki: Cehennem kapıları, cehennem azabının sınıflarını ifade eder.

⁵ Suçüstü yakalanan birinin, aslında suçlu olduğunu gösterir bir heyecanla “valahi ben kötü bir şey yapmıyordum” demesi gibi

فَلَيْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِينَ “Kibirlenenlerin yeri ne kötüdür!

30- وَقِيلَ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا مَاذَا أَنْزَلَ رَبُّكُمْ قَالُوا خَيْرًا “Kötülüklerden sakınanlara “Rabbiniz ne indirdi?” denilince, “hayır indirdi” derler.”

Üslûbtan öyle anlaşılıyor ki, bu cevabı verirken “acaba ne indirmişti” şeklinde bir duraklama yaşamadılar. Kâfirlere aynı soru sorulduğunda indireni itiraf etmeden Kur’an ayetleri hakkında “eskilerin masalları” demişlerdi. Mü’minler ise Kur’anın indirildiğini kabul ettiler ve indirilenin de hayır olduğunu söylediler.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Arab kabileleri hac mevsimi geldiğinde Hz. Peygamberin durumunu anlamak üzere elçiler gönderirlerdi. Elçi, müşriklere gelip de “Rabbiniz ne indirdi” diye sorduğunda “eskilerin masalları” diye cevap alırlardı. Mü’minlere sorduğunda ise, “hayır indirdi” cevabını duyarlardı.

لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ “Bu dünyada, iyilik yapanlara bir iyilik var.”

Yani, dünyada ona bir mükâfat verilir.

وَلَدَارُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ “Ahiret yurdu ise, elbette daha hayırlıdır.”

Ahiretteki sevapları ise, dünyadakinden çok daha ziyadedir.

وَلِغَنَمِ دَارِ الْمُتَّقِينَ “Müttakilerin yurdu ne güzeldir!”

“Müttakilerin yurdundan” murat, ahirettir. Üstte ahiret kelimesi geçtiğinden burada hazfedilmiştir.

31- جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا “O girecekleri yer, Adn cennetleridir.”

تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ “Onların altlarından ırmaklar akar.”

لَهُمْ فِيهَا مَا يَشَاؤُنَ “Onlar için orada diledikleri her şey var.”

“Onlar için orada diledikleri her şey var” denilmesinde, insanın bütün istediklerini ancak cennette bulacağına bir tenbih vardır.

كَذَلِكَ يَجْزِي اللَّهُ الْمُتَّقِينَ “İşte Allah, takva sahiplerini böyle mükafatlandırır.”

32- الَّذِينَ تَتَوَفَّيْهُمْ الْمَلَائِكَةُ طَيِّبِينَ “Melekler onların canlarını hoş bir halde alırlar.”

Ayet, yirmisekizinci ayette **“nefislerine zulmetmiş kimseler”** şeklinde anlatılanlara mukabil olarak, küfür ve günahları terk ile nefisini tertemiz yapanların vefatını anlatmaktadır.

“Hoş bir halde” denilmesi şu cihetlerden olabilir:

-Bunlar, meleklerin kendilerini cennetle müjdelemesi karşısında sevinç içindedirler.

-Veya ruhlarının kabzedilmesiyle nefislerinin tümüyle Cenab-ı Hakka yönelmesindendir.

“Onlara derler: Selam size!” يَقُولُونَ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ

“Selam size! Selâmete erdiniz, artık bundan sonra nahoş bir şey size gelmeyecek.”

“Yaptıklarınıza mukabil girin cennet’e!” ادْخُلُوا الْجَنَّةَ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ

Cennet, yaptığınız amellere mukabil sizin için hazırlanmıştır.

“Onlar ancak meleklerin veya Rabbinin emrinin gelmesini bekliyorlar!” هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ أَوْ يَأْتِيَ أَمْرُ رَبِّكَ -33

Zikri geçen kâfirler, başka değil ancak ruhlarını kabzetmek üzere meleklerin gelmesini veya kıyamet veya kendilerini toptan helâk edecek bir azabın gelmesini bekliyorlar.

“Kendilerinden öncekiler de böyle yapmışlardı.” كَذَلِكَ فَعَلَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ

Onların yaptıkları şirk ve yalanlama fiili gibi, kendilerinden öncekiler de böyle fiiller yapmışlardı da, başlarına gelen gelmişti.

“Allah onlara zulmetmedi.” وَمَا ظَلَمَهُمُ اللَّهُ

Allah onları helak etmekle kendilerine zulmetmedi.

“Fakat onlar kendilerine zulmediyorlardı.” وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ

Lakin onlar, bu azabı netice veren küfür ve isyanlarıyla kendilerine zulmediyorlardı.

“Böylece yaptıklarının cezası onlara isabet etti.” فَاصَابَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا عَمِلُوا -34

“Ve alay edip durdukları şey, kendilerini kuşattı.” وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ

Yani yaptıklarının cezasını çektiler.

Gölgenin Secdesi

وَقَالَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا عَبْدْنَا مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ نَحْنُ وَلَا آبَاؤُنَا -35

“Allah’a ortak koşanlar dedi ki: Allah dileseydi, biz de, atalarımız da O’ndan başka hiçbir şeye tapmazdık.”

وَلَا حَرَمْنَا مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ “Ve O’nun emri dışında hiçbir şeyi haram kılmaidık.”

Onların böyle demeleri ancak alay etmek içindi.

Veya “Allahın dilediği mutlaka olur. Dilemediği ise asla meydana gelmez” esasına yapışıp, peygamber gönderilmesinde ve insanların imtihan edilmesinde bir fayda olmadığını söylediler.⁶

Veya, kendilerinin işlemiş olduğu şirk ve Allahın aslında haram kılmadığı bazı hayvanları haram kılmaları gibi fiillerinin tenkidine karşı “Şayet bu haram kılmak çirkin bir şey olsaydı, Allah bizden bunun sudurunu dilemez, bunun tersini dilerdi” şeklinde delil getirmek istediler.

Yaptıkları kötü fiilleri Allahın dilemesine vermeleri, özür beyan etmek şeklinde olmayıp, bir sığınma idi.⁷ Çünkü amellerinin çirkin olduğuna itikatları yoktu.

Ayetin devamında onların bu iki şüphesine cevaba bir tenbih vardır:

كَذَلِكَ فَعَلَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ “Kendilerinden öncekiler de böyle yaptılar.”

⁶ “Allah dileseydi, biz de, atalarımız da O’ndan başka hiçbir şeye tapmazdık” ifadesi, doğru olmakla beraber, bu cümleden yola çıkarak “bizim ve atalarımızın şirkini Allah diledi” şeklinde bir sonuca varmak tersinden mantık yürütmek olur. Çünkü Allah, mutlak kadir olmakla beraber, iman ve küfür, hidayet ve dalalet meselelerinde insanları hür bırakmıştır. Dolayısıyla, bunları yaratan Allah olmakla beraber, sorumluluk tamamen insana aittir.

⁷ Yani, “aslında bunlar yapılmasa iyi olur ama ne yapalım Allah böyle dilemiş” şeklinde bir itiraf olmayıp “böyle yaptığımıza göre Allah böyle dilemiş demektir. Öyle ise, doğrusu budur” manasında söylemekteydiler.

Yani, Allaha şirk koştular, Onun helâl kıldığını haram saydılar, peygamber gönderilmesini anlamsız buldular.

“Peygamberlere düşen, apaçık tebliğ-den başka nedir?”

Peygambere düşen görev, ancak hakkı ortaya koyacak şekilde tebliğde bulunmaktır. Bunun ise, Allahın hidayetini dilemiş olduğu kimsenin hidayetinde bir tesiri yoktur. Lakin vesile olma noktasında, hidayete sevk etmiş olur. Allahın vukuunu dilemiş olduğu şeyin vukuu mutlak olmayıp, onun için takdir etmiş olduğu sebeplerdendir.⁸

Sonra Cenab-ı Hak peygamberliğin bütün ümmetlerde devam ede gelen ilâhî bir kanun olduğunu, düzgün mizaçlı kimselerin aldığı gıdanın onlara fayda vermesi ve kuvvetlendirmesi, bozuk mizaçlı olanlara ise zarar vermesi, rahatsız etmesi gibi, peygamberlerin de Allahın hidayetini murat ettiği kimsenin hidayetini, dalaletini murat ettiği kimsenin ise dalaletine bir sebep olduğunu anlattı ve şöyle buyurdu:

“Andol-36 وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ - sun ki biz her ümmete, “Allah’a ibadet edin ve tağuttan sakının” diye bir peygamber gönderdik.”

“Böylece Allah, bu ümmetlerden bir kısmına hidayet etti.”

Bir kısmını, onların irşadiyla imana muvaffak kıldı.

“Bir kısmına da dalalet hak oldu.” وَمِنْهُمْ مَّنْ حَقَّتْ عَلَيْهِ الضَّلَالَةُ

Çünkü onları muvaffak kılmadı, hidayetlerini murat etmedi.⁹

⁸ Yani, Allah sebeplerle tasarrufta bulunur. Peygamberler de O’nun hidayete erdirmesinde birer sebeptir. Güneşle dünyayı aydınlattığı gibi, bu nuranî rehberlerle de insanların yolunu tenvir eder.

⁹ Ayette **“Böylece Allah, bu ümmetlerden bir kısmına hidayet etti”** denildikten sonra, devamında **“bir kısmına da dalalet hak oldu”** denilmesinde şöyle bir incelik vardır: Onlar **“Allah dileseydi, biz de, atalarımız da O’ndan başka hiçbir şeye tapmazdık”** demişlerdi. (Nahl, 35) Bu, aslında doğru bir ifadedir. Allah dileseydi bütün insanları melekler gibi tamamen itaatkâr varlıklar olarak yarattırdı. O zaman herkes Allah’ı tanır ve O’na ibadet ederdi. Ama onların böyle demekten maksatları, kendi küfür ve dalaletlerini Allah’ın murat ettiğini söylemektir. Bu ise, tamamen yanlış bir hükme varmaktır. Allah, insanları imti-

فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ “Şimdi yer yüzünde gezip dolaşın.”

فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ “Dolaşın da, yalanlayanların akıbeti-
nin nasıl olduğuna bakın?”

Ey Kureyş topluluğu! Âd, Semud ve diğerlerinin akıbetine bakın, ola ki ibret alırsınız.

37- إِنْ تَحَرَّضَ عَلَى هُدْيِهِمْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ يُضِلُّ “Sen onların hida-
yetine ne kadar hırs göstersen de, şüphesiz Allah, saptırdığı kimseyi
hidayete erdirmez.”

Ayet, Hz. Peygambere hitap eder. Bir önceki ayette nazara verilen “Bir
kısma da dalalet hak oldu” manasını açıklamaktadır.

وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ “Onlar için hiçbir yardımcı da yoktur.”

Azabı onlardan kaldırmak suretiyle kendilerine yardım edecek hiçbir
kimse yoktur.

38- وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَا يَبْعَثُ اللَّهُ مَنْ يَمُوتُ “Onlar, “Allah ölen
kimseyi diriltmez” diye en kuvvetli yeminleriyle Allah’a yemin etti-
ler.”

Ayet, “Allah’a ortak koşanlar dediler ki: “Allah dileseydi, biz de,
atalarımız da O’ndan başka hiçbir şeye tapmazdık.” ayetine atfedil-
miştir. (Nahl, 35) Yani onlar tevhidi inkâr ettikleri gibi, öldükten sonra di-
rilmeyi de inkâr etmişlerdir. Allahu Teâlâ, en belîğ bir şekilde onları red ile
şöyle buyurdu:

بَلَى “Hayır!”

Hayır, iş onların dediği gibi değil, Allah insanları diriltecektir.

وَعَدًا عَلَيْهِ حَقًّا “Bu, O’ndan hak bir vaattir.”

Allahın vaadinde hulfetmesi imkânsız olduğundan, bunu mutlaka yapa-
caktır. Ayrıca, hikmeti de bunu gerekli kılmaktadır.

han etmeyi murat etmiş ve onların meyllerine, tercihlerine göre iman veya küfrü
yaratmıştır. Ayette “bir kısma hidayet etti” denildikten sonra “bir kısma
ise hidayet etmedi” yerine “bir kısma da dalalet hak oldu” denilmesi böyle bir
inceliği nazara vermektedir. Yani, onların dalalette olması Allah’tan bir zorlama
olmayıp, kendi kesplerine terettüp eden bir neticedir.

لَٰكِنۡ أَكْثَرُ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ **“Lakin insanların çoğu bunu bilmezler.”**

Ancak insanların çoğu, diriltileceklerini bilmiyorlar.

Bilmemeleri şu yönlerden olabilir:

-Allahu Teâlâ âlemde hikmetle tasarrufta bulunur. Onlar, Allahın âdetinin hikmeti gözetmeyi esas aldığı, hikmetin ise ahireti gerektirdiğini bilmezler.

-Veya ülfetle baktıklarından böyle bir şeyin imkansız olduğunu tevehhüm ederler.¹⁰

Sonra Cenab-ı Hak her iki durumu açıklamak için şöyle buyurdu:

39- لِيَبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِي يُخْتَلِفُونَ فِيهِ **“Ta ki, hakkında ihtilaf ettiklerini onlara açıkça göstereyim.”**

Allah ihtilafa düştükleri gerçeği beyan etmek için onları diriltecektir.

40- وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّهُمْ كَانُوا كَاذِبِينَ **“Bir de, bunu inkâr edenler kendilerinin yalancı olduklarını bilsinler.”**

Allah, o inkârcıların, batıl davalarında yalancı olduklarını ortaya koymak için böyle yapacaktır.

Ayetin bu kısmı öldükten sonra dirilmeyi gerektiren ilâhî hikmete işaret eder. O da, sevap ve ceza vermek ile hak ile batılın, hak yolda olanla batıl yolda olanın birbirinden ayrılmasıdır.

Sonra ise şöyle buyurdu:

40- إِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَيْءٍ إِذَا أَرَدْنَاهُ أَنْ نَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ **“Biz bir şeyi dilediğimiz zaman, ona sözümüz sadece “ol” dememizdir, o da hemen olur.”**

Ayet, haşrin mümkün olduğunun beyanıdır. Şöyle ki:

Allahın yaratması tamamen kudret ve meşietiyledir, bunun için evve-

¹⁰ Görünüşte ölenler çürümekte, toprak hâline gelmektedir. Onlar, ülfetle âleme baktıklarından yeniden dirilme delillerini görmezler. Hâlbuki Allahu Teâlâ öldükten sonra dirilme nümuneleri göstermektedir. Mesela, ölü gıdalar insan bedenine girdiğinde dirilmekte, her kışta âdeti kıyameti kopan yeryüzü, bahar ile yeniden dirilmenin sayısız örneklerini göstermektedir.

linde gerekli maddeler ve bir hazırlık süresi gerekmez, yoksa teselsül lâzım gelir.¹¹

Dolayısıyla, evvelinde madde ve örnek olmadan bidayeten eşyayı yaratması imkân dairesinde olduğu gibi, sonrasında bunları iade şeklinde yaratması da imkân dairesindedir.

41- وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا ظَلَمُوا “Zulme uğradıktan sonra Allah yolunda hicret edenlere gelince:”

Ayette bahsedilenler, Hz. Peygamber ve hicret eden sahabilerdir. Kureyş onlara zulmetmişti. Sahabenin bir kısmı Habeşistana ve sonra da Medineye, bir kısmı ise doğrudan Medineye hicret etti.

Veya bunlardan murat, Rasûlullahın Medineye hicretinden sonra Mekke’de hapsedilen, işkence yapılan Bilâl, Suheyb, Habbab, Ammar, Abbas, Ebu Cendel ve Süheyl’dir. (Radiyallahu anhum ecmaîn)

لَنُبَوِّئَهُمْ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً “Biz onları dünyada mutlaka güzel bir şekilde yerleştiririz.”

وَلَا جُزْءَ الْأَجْرِ أَكْبَرُ “Ahiret mükafatı ise, elbette çok daha büyüktür.”

Bunlar, dünyada güzel bir hayata kavuşacakları gibi, kendileri hakkında ahiret mükâfatı dünyadakinden çok daha büyük olacaktır.

Hz. Ömerden şöyle nakledilir: O, muhacirlerden birine ganimet gibi bir ikramda bulunduğu anda şöyle derdi: “Bunu al, Allahın ahirette senin için hazırladığı ise, çok daha efdaldır.”

لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ “Keşke bilselerdi...”

Zamir, kâfirlere de, muhacirlere de raci olabilir.

Kâfirlere raci olsa mana şöyle olur: “O kâfirler, şayet Allahın bu muhacirler için dünya ve ahirette vereceği şeyleri bilselerdi, muvafakat eder, onlara katılırlardı.”

Muhacirlere raci olsa mana şöyledir: “Muhacirler kendilerine dünya ve ahirette verilecekleri bilseler, daha çok gayret gösterir, daha ziyade sabrederlerdi.”

¹¹ Yani Allah yoktan yaratır, ademe vücut verir. İnsanların bir eser yaparken gerekli malzeme ve süreye muhtaç olması gibi O da maddeden yapmaya muhtaç olsa, teselsül yoluyla iş içinden çıkılmaz hâle gelir.

42- “الَّذِينَ صَبَرُوا” “Onlar ki, sabrettiler.”

O muhacirler, kâfirlerin işkenceleri ve vatandan ayrı kalmak gibi zor hâllere sabretmiş kimselerdir.

“وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ” “Ve sadece Rablerine tevekkül ederler.”

Sadece Allaha yönelmiş, her işlerini O’na havale etmişlerdir.

43- “وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رَجُلًا نُوحِيَ إِلَيْهِمْ” “Senden önce de, kendilerine vahyettiğimiz ricalden başkasını peygamber olarak göndermedik.”

Kureyş “Allah bir insanı Peygamber olarak göndermekten yücedir” diyorlardı, ayet onların görüşüne bir reddir. Yani, Allahın bu konuda kanunu, meleklerin diliyle bir beşere vahyedip onları hakka davet etmektir. Bunun hikmeti En’am sûresinde zikredilmişti.¹²

“فَسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ” “Eğer bilmiyorsanız ehl-i zikre sorun.”

Şayet bu konuda tereddüdünüz varsa, ehl-i zikre sorun.

Ehl-i zikirden murat, ehl-i kitaptır veya âlimlerdir.

Ayette, Allahın bir kadın veya bir meleği peygamber olarak göndermediğine bir delil vardır.

“O, melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler kılandır.” (Fâtır, 1) ayetinde nazara verilen meleklerin elçiliği,

-Ya kendi hemcinsleri olan meleklerle elçi olmaları,

-Veya peygamberlere taraf-ı İlâhiden elçi olarak gönderilmeleridir.

Denildi ki: Melekler Peygamberlere daima erkek suretinde temessül ederek geldiler. Buna, şu rivayetle cevap verilmiştir:

-“Hz. Peygamber (asm) Hz. Cebraili gerçek suretiyle iki defa gördü.”

Keza ayette, bilinmeyen meselelerde âlimlere müracaat etmenin vücubuna da bir delil vardır.

44- “بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ” “(Biz o peygamberleri) apaçık delillerle ve kitaplarla (gönderdik.)”

¹² Mesela, bkz. En’am, 91.

Biz o Peygamberleri mu'cizelerle ve kitaplarla gönderdik. Ayet sanki “peygamberler ne ile gönderildi?” sorusuna bir cevaptır.

وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ
“Sana da Zikri indirdik ki, insanlara indirileni açıklayasın.”

Zikirden murat, Kur’andır. Kur’ana zikir denilmesi, bir öğüt ve tenbih olmasındandır.

Kitabı Sana indirmemiz, onun vasıtasıyla kendilerine emredilen ve yasaklanan şeyleri beyan etmen içindir.

Veya ayetten murat şu da olabilir: O kitaptan anlamakta zorluk çektik-
 lerİ şeyleri açıklamak için Kur’anı Sana indirdik.

وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ **“Ve ola ki onlar da düşünürler.”**

Ve onların Kur’ana dikkatle bakıp da gerçeklere yönelmeleri için onu indirdik.

45- أَفَأَمِنَ الَّذِينَ مَكَرُوا السَّيِّئَاتِ أَنْ يَخْسِفَ اللَّهُ بِهِمُ الْأَرْضَ أَوْ يَأْتِيَهُمُ الْعَذَابُ
 مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ **“O sinsice kötü tuzaklar kuranlar, Allah’ın kendi-
 lerini yerin dibine geçirmesinden veya hissetmeyecekleri bir yerden
 kendilerine azabın gelmesinden emin mi oldular?”**

Bunlar, peygamberlerin helâki için hile ve tuzak kuranlardır.

Veya özellikle de Hz. Peygambere tuzaklar kuran ve ashabını imandan alıkoymaya çalışanlardır.

Bunlar, Allahu Teâlânın Karunu yerin dibine geçirdiği gibi, kendilerini yerin dibine geçirmesinden veya Lût kavmine yaptığı gibi ansızın sema canibinden azap gönderilmesinden emin mi oldular?

46- أَوْ يَأْخُذْهُمْ فِي ثَغْرِهَا أَوْ يَأْخُذْهُمْ فِي ثَغْرِهَا أَوْ يَأْخُذْهُمْ فِي ثَغْرِهَا
**“Yahut dolaşıp dururlarken kendilerini ya-
 kalayıvermesinden...?”**

Veya seyahat ederlerken veya ticaretleriyle meşgul olurlarken Allahın onlara ceza vermesinden emin mi oldular?

وَمَا هُمْ بِمُعْجِزِينَ **“Onlar, Allahı aciz bırakıcı değillerdir.”**

47- أَوْ يَأْخُذْهُمْ عَلَى تَخَوُّفٍ **“Yahut korku üzere iken kendilerini yaka-
 lamasından (emin mi oldular?)”**

Veya kendilerinden önce helâk olan bir kavim gibi, korku içinde bekler-
 lerken, azabın onları o korku halinde yakalayayıvermesinden emin mi oldular?

Bu, Allahu Teâlânın onların can ve mallarını azar azar noksanlaştırması, adım adım kendilerini helâke götürmesi şeklinde de olabilir.

Rivayete göre Hz. Ömer minber üzerinde “Tahavvuf hakkında ne dersiniz?” diye sordu. Sükut ettiler. Ancak Hüzeyl kabilesinden yaşlı bir zât kalkıp “Bu bizim lügatimizde olan bir kelimedir, “noksan kılmak” demektir” şeklinde cevap verdi.

Hz. Ömer, “Arablar bunu şiirde bilirler mi?” dedi, yaşlı zât da şiirden delil getirdi. Bunun üzerine Hz. Ömer “Divanınıza sahip çıkın, sapmazsınız” dedi. Muhatapları “divanımız nedir?” dediler. Hz. Ömer, “cahiliye şiiri” dedi. Çünkü onda Kitabınızın tefsiri ve kelâmınızın manaları vardır.”

“Şüphesiz Rabbiniz Rauf – Rahîm’dir.” **فَإِنَّ رَبَّكُمْ لَرَّؤُفٌ رَّحِيمٌ**

Rauf-Rahim olduğu için size ceza vermede acele etmez, fırsat tanır.

48- **“Allah’ın yarattığı şeyleri görmədiler mi?”** **أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَى مَا خَلَقَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ**

Buradaki soru, onların hâlini inkâr içindir. Yani, Onlar ilâhî sanatlardan nicelerini görmüşlerdir. Ama gördükleri hâlde onlara ne oluyor ki bunları tefekkür etmiyorlar? Ta ki Allahın kudretinin ve kahrının kemâlini anlasınlar, O’ndan korksunlar.

يَتَفَيَّؤُوا ظِلَالَهُ عَنِ الْيَمِينِ وَالشَّمَائِلِ سُجَّدًا لِلَّهِ وَهُمْ دَاخِرُونَ **“Onların gölgeleri Allah’a secde ederek ve tevazu ile boyun eğerek sağa ve sola dönmektedir.”**

Yani, onlar gölgesi olan mahlûkata bakmadılar mı? Bu gölgeler, o şeylerin sağlarından sollarından sürünmektedir.

Ayette sağ tekil, sol ise çoğul gelmiştir. Bu, lafız ve mana itibarıyla olabilir.

Secdeden murat, ister fitri, isterse de iradî hakka teslim olmaları, boyun eğmeleridir. Mesela, ağacın meyveleri çok olup aşağıya meylettğinde “ağaç secde etti” denilir. Üzerine binilmesi için deve başını eğdiğinde ise “deve secdeye vardı” denilir.

Gölgenin secdesi, güneşin yükselmesi ve aşağıya meylettmesiyle dönmesidir.

Veya güneşin doğuş ve batış yerlerinin farklı farklı olması sebebiyle, kendisi için takdir olunan sürünmenin bir yönden başka yöne olmasıdır.

Veya gölgenin secdesi, yere yapışık bir şekilde secde eden biri görüntüsünde olmasını ifade eder.

Gölge bu şekilde secde ile yerde sürünerek Allaha secde ettiği gibi, gölgenin cirmi olan varlıklar da Allahın onlarda yapacağı tasarruflara karşı emir alan askerler gibidirler.

Ayette, varlıkların Allaha boyun eğmelerinin, insanlar için kullanılan ka-
lıpta gelmesi,

-Ya varlıklar içinde insan da olduğundan,

-Veya şuurlu boyun eğmenin insanın özelliği olmasındandır.

49- “وَاللَّهُ يَسْجُدُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مِنْ دَابَّةٍ وَالْمَلَائِكَةُ”
de ve yeryüzünde bulunan bütün canlılar ve melekler, Allah’a secde ederler.”

Secdeden murat, onların ilâhî emirlere boyun eğmeleridir. Bu, hem Allahın irade ve tesirine fitri olarak yapılan, hem de teklif ve emrine karşı kendi isteğiyle iradî olarak yapılan boyun eğmeyi içine alır. Böylece bütün gök ve yer ehline secde isnadı sahih olur.¹³

Dâbbe ifadesi, göklerde ve yerde hareket halinde olan her şeyi içine alır. Melekler de hareketli olmaları hasebiyle dâbbe ifadesinde dahil iseler de, “melekler ve Cebrail” geldi dediğimiz de Cebrail meleklerle dahil iken ayrıca söylenmesi tarzında bir atıf yapılmıştır. Bu atıf tazim içindir.¹⁴

Veya bu atıf, mücerret varlıkların cismanî olanlara atfı şeklindedir. “Melekler mücerret ruhlardır” diyenler, bu ayetle delil getirmişlerdir.

Veya dâbbe, arzda olanları beyan eder, melaikde de göklerde olanı beyan eder.

Veya ayetteki meleklerden murat, arzdaki hafaza melekleri ve diğer meleklerdir. O zaman mana şöyle olur: Göklerde ne varsa ve arzda olan bütün canlılar ve melekler Allaha secde ederler.

“وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ” **“Ve onlar kibirlenmezler.”**

¹³ Mesela mü’minler namazlarında secde ile Allaha olan itaatlerini iradî olarak gösterdikleri gibi, ağaçlar da Allahın iradesine uygun bir şekilde meydana gelmeleri ve meyve vermeleriyle fitrî olarak secdelerini yapmış olurlar.

¹⁴ Yani, her varlık secde eder, ama meleklerin secdesi çok daha ileri boyuttadır ve ayrıca zikredilmeye şayandır.

Ve bunların hiçbiri, Allaha ibadetten kaçınmazlar, severek secdelerini yaparlar.

50- **يَخَافُونَ رَبَّهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ** “Onlar, üstlerindeki Rab’lerinden korkarlar.”

-Rablerinin, üzerlerinden bir azap göndermesinden korkarlar.

-Veya **“O, kullarının üstünde mutlak hâkimiyet sahibidir.”** (En’am, 61) ayetinde bildirildiği gibi, Rablerinin her an onları kahra muktedir olmasından korkarlar.

Ayetin bu kısmı onların kibirlenmeden ibadet etme hâllerini gösterir.

Veya niçin böyle olduklarını beyan eder. Çünkü Allahtan korkan kimse, O’na ibadetten kaçınmaz.

وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ “Ve kendilerine ne emrolunsa, yaparlar.”

Ayette meleklerin mükellef olduklarına, korku-ümit arasında ibadetlerine devam ettiklerine bir delil vardır.

Gerçek Tevhid

51- وَقَالَ اللَّهُ لَا تَتَّخِذُوا إِلَهَيْنِ اثْنَيْنِ “Ve Allah şöyle buyurdu: İki ilâh edinmeyin.”

Ayette, ilahın iki olmasının ulûhiyete aykırı olduğuna bir ima vardır.¹⁵

“O, ancak bir tek ilâhtır.”

Bundan, vahdetin ulûhiyetin gereklerinden olduğuna bir tenbih vardır.

“Onun için yalnız benden korkun.”

Cenab-ı Hak bu ayetin evvelinde gıyabî olarak insanlara hitap ederken burada doğrudan seslendi. Bunda, başka ilahlar edinmekten kuvvetli bir şekilde sakındırmak ve maksadı da açıktan söylemek vardır. Sanki şöyle demiştir: “İşte o tek ilah benim. Öyleyse benden korkun, başkalarından değil.”

52- وَلَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ “Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O’nundur.”

Göklerde ve yerde, gerek yaratma gerekse tasarruf etme yönüyle ne varsa, hepsi O’nundur.

“İtaat edilmesi gereken din de O’nundur.”

Tek ilah O olduğu ve korkulmaya layık olanın ancak O olduğu anlaşılınca, itaat edilmesi gereken de O’dur.

Denildi ki: “**Din**” kelimesi “ceza” anlamına da gelmesi yönüyle mana söyle olabilir:

“Onun daima cezası, yani amellere karşılık vermesi vardır. İman eden için sevabı ve inkâr eden için ikabı hiç bitmez.”

“Böyle iken, siz Allah’tan başkasından mı korkarsınız?”

¹⁵ Mesela Mecusiler biri “hayır ilâhı” diğeri de “şer ilâhı” namıyla iki ayrı ilâh kabul ederler.

Ondan başka zarar verecek yoktur, O'ndan başka fayda verecek de yoktur. Nitekim ayet şöyle devam eder:

53- **“Size gelen her nimet Allah’tandır.”** وَمَا بِكُمْ مِنْ نِعْمَةٍ فَمِنَ اللَّهِ

54- **“Sonra size bir sıkıntı dokunduğu zaman yalnız O’na yalvarır yakarırsınız.”** ثُمَّ إِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فَإِلَيْهِ تَجْتَرُونَ

54- **“Sonra bu sıkıntıyı sizden kaldırdığında, bir de bakarsınız ki, içinizden bir topluluk hemen Rablerine ortak koşarlar.”** ثُمَّ إِذَا كُشِفَ الضُّرُّ عَنْكُمْ إِذَا فَرِيقٌ مِنْكُمْ بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ

Sizden kâfir olanlar, başkasına ibadet etmek suretiyle Rablerine şirk koşarlar.

55- **“Bunu, kendilerine verdiklerimize nankörlük etmek için yaparlar.”** لِيَكْفُرُوا بِمَا آتَيْنَاهُمْ

Kendilerini sıkıntıdan kurtarma nimetine nankörlük yaparlar, bunu Al-lahtan değil, başka şeylerden bilirler.¹⁶

56- **“Şimdi eğlenin bakalım!”** فَتَمَتُّوْا

“Eğlenin bakalım” ifadesi, emir suretinde tehdittir.

57- **“Fakat sonra bileceksiniz.”** فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ

Onun tehdidinin ne demek olduğunu sonra bileceksiniz.

58- **“Bir de kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden mahiyetini bilmedikleri şeylere bir pay ayırıyorlar.”** وَيَجْعَلُونَ لِمَا لَا يَعْلَمُونَ نَصِيبًا مِّمَّا رَزَقْنَاهُمْ

Bir şey bilmeyen, cansız olduğu için ilimden nasibi olmayan put şeklindeki ilahlarına, kendilerine rızık olarak verdiğimiz ekin ve davarlardan bir pay ayırıyorlar.

Burada nazara verilen **“bir şey bilmemek”** kendi özellikleri de olabilir.

¹⁶ Hastalıktan kurtulan birinin “beni doktor kurtardı, ilaçlar iyileştirdi” demesi gibi... Gerçi doktor ve ilaçlar vardır, ama bunlar birer sebeptir. Sebepleri inkâr etmeden, Allahın bunlarla tasarrufta bulunduğunu bilmek gerekir. O zaman insan “doktor ve ilaçlar vesilesiyle Allah bana şifa verdi” der, şirkten kurtulur.

Yani, o müşrikler, batıl mabutlarını kendilerine fayda verir, şefa'at eder itikad ederek, bizim verdiğimiz rızıktan cahilcesine onlara bir pay veriyorlar.

تَاللّٰهِ لَئِىْسَ لَكُمْ عَمَّا كُنتُمْ تَفْتَرُونَ “Allah’a andolsun ki, yaptığınız iftiralar-dan mutlaka hesaba çekileceksiniz.”

Onlara ibadet etmekle, batıl mabutları ilah edinmenin hesabını elbette ve elbette vereceksiniz, bu iftiranız karşılıksız kalmayacak!

Ayet, onların bu hatalı durumuna karşı şiddetli bir uyarıdır.

57- وَيَجْعَلُونَ لِلّٰهِ الْبَنَاتِ “Onlar, Allah’a kızlar isnad ediyorlar.”

Huzaa ve Kinane kabileleri, “melekler Allahın kızlarıdır” diyorlardı.

سُبْحَانَهُ “O, bundan münezzehtir.”

Bu ifade, onların sözlerinden Cenab-ı Hakkın münezzehtir olduğunu anlatır.

Veya onların sözüne taaccübü, hayret etmeyi bildirir.

وَلَهُمْ مَا يَشْتَهُونَ “Kendilerine ise canlarının istediğini...”

Erkek çocuklarını ise kendilerine veriyorlardı.

58- وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُمْ بِالْأُنْثَىٰ ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ “Hâlbuki on-lardan birine kızı olduğu müjdelendiği zaman, içi öfkeyle dolduğu halde, yüzü kapkara kesilir.”

Yüzün kapkara kesilmesi, üzüntü ve kederden kinayedir.

59- يَتَوَارَىٰ مِنَ الْقَوْمِ مِنْ سُوءِ مَا بُشِّرَ بِهِ “Kendisine verilen müjdenin kötülüğü dolayısıyla kavminden gizlenir.”

اَيُّمَسِّكُهُ عَلَىٰ هُوْنٍ “Şimdi acaba o çocuğu zillet ve horluğa katlanarak yanında mı tutacak?”

أَمْ يَدُسُّهُ فِي التُّرَابِ “Yoksa toprağa mı gömecek?”

الْأَسَاءَ مَا يَحْكُمُونَ “Dikkat edin, verdikleri hüküm ne kötüdür!”

Çünkü, veleden münezzehtir olan Zâta çocuk nispet ediyorlar.

60- لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ مَثَلُ السَّوْءِ “Ahirete iman etmeyenler için kötü mesel vardır.”

- Ahirete inanmayanlar için,
 -Ölüme mahkumiyetten dolayı, neslin devamı için çocuğa muhtaç olmak,
 -Üstün görerek erkek çocuklarını tercih etmek,
 -Kız çocuklarını kerih görmek, geçim korkusuyla onları diri diri toprağa gömmek gibi kötü sıfatlar vardır.

وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ الْأَعْلَىٰ “En yüce mesel ise, Allah’ındır.”

Mesela O,

- Vacibu'l-vücut olmak,
 -Mutlak ğına, yani hiçbir şeye ihtiyacı bulunmamak,
 -Sınırsız bir cömertlik,
 -Mahlukların sıfatlarından münezze olmak gibi sıfatlara sahiptir.

وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ “O, Azîz’dir – Hakîm’dir.”

Kudret ve hikmetin kemâli sadece Ondadır.

61- “Şayet Allah in-
 sanları zulümleri yüzünden cezalandırırsaydı, orada (yeryüzünde) tek canlı bırakmazdı.”

Şayet Allahu Teâlâ insanları küfür ve isyanları sebebiyle hemen cezalandırırsaydı, yeryüzünde hiçbir canlı bırakmazdı, İbnu Mes’ud, Hz. Peygamberden şöyle nakleder:

“Âdemoğlunun günahı veya zâlim bir hayvanın zulmü yüzünden, neredeyse mayıs böceği yuvasında helak olacaktı.”

Denildi ki: Şayet ecdad küfürleri yüzünden toptan helâk edilseydi, bunların oğulları da olmaz, nesiller devam etmezdi.

وَلَكِنْ يُؤَخَّرُهُمْ إِلَىٰ آجَلٍ مُّسَمًّى “Fakat onları ecel-i müsemmaya kadar erteler.”

Lakin Allah, nesillerinin devamı için, belli bir süre onlara mühlet verir.

Ecel-i müsemma, onların ömürleri veya azapları için belirlenen süredir.

فَإِذَا جَاءَ أَجْلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ “Ecelleri geldiği zaman, onu ne bir saat erteleyebilirler, ne de öne alabilirler.”

Ama onların vadesi gelince, ne tehir edilirler ne de öne alınırlar, o vakitte helâk olur veya azaplandırılırlar.

Ayette **“İnsanlar”** ifadesinin genel olması ve zulmün onlara nisbet edilmesi, peygamberler de dahil hepsinin zâlim olmasını gerektirmez. Zulmün insanlar arasında şüyü bulması ve pek çoğundan sadır olması cihetiyle böyle ifade edilmiştir.

62- وَيَجْعَلُونَ لِلَّهِ مَا يَكْرَهُونَ - **“Onlar, kendilerinin hoşlanmadıkları şeyleri, Allah’a isnad ederler.”**

Mesela, bu müşrikler, kendileri için,

-Kız evlat olmasını istemiyorlar.

- İdarede ortakları bulunmasından hoşlanmıyorlar.

-Elçilerinin ve mallarının hafife alınmasından rahatsızlık duyuyorlar.

Ama tutup böyle şeyleri Allaha nisbet ediyorlar.

وَتَصِفُ أَلْسِنَتُهُمُ الْكَذِبَ أَنَّ لَهُمُ الْحُسْنَى **“Dilleri ise, en güzel şeylerin onlara ait olduğunu yalan olarak uydurur.”**

Böyle cinayetleri olmakla beraber, dilleri yalan bir şekilde **“Andolsun, Rabbime döndürülürsem, şüphesiz O’nun yanında benim için en güzeli vardır.”** (Fussilet, 50) ayetinde nazara verildiği üzere, kendileri için en güzel akıbetin olduğunu söyler.

لَا جَرَمَ أَنَّ لَهُمُ النَّارَ **“Hiç şüphesiz onlar için sadece ateş vardır.”**

Ayetin bu kısmı, onların kelâmını reddeder ve bunun zıddını da ispatlar.

وَأَنَّهُمْ مُفْرَطُونَ **“Oraya en önde alınacaklardır.”**

Böyle söyleyenler o ateşe en önde gireceklerdir.

63- تَاللَّهِ لَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَىٰ أُمَمٍ مِنْ قَبْلِكَ **“Allah’a yemin olsun ki, biz senden önce birçok ümmetlere peygamberler gönderdik.”**

فَزَيْنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ **“Ne var ki şeytan, onlara amellerini süslü kıldı.”**

Böylece onlar çirkin ameller yapmakta ısrar ettiler, peygamberleri yalanladılar.

فَهُوَ وَرِثَتُهُمُ الْيَوْمَ **“O, bugün de onların velisidir.”**

Şeytan, bugün de dünyada onların velisidir.

“Bugün” ifadesinden murat, o ümmetlerin yaşadıkları zamandır.

Veya genel anlamda, insanlara kötü amelleri süslü gösterdiğinde onların velisi durumundadır.

Veya bundan murat kıyamet günü de olabilir.

“Şeytan onlara amellerini süslü kıldı” derken, bundan kastedilenler Kureyş olabilir. Onları kandıran şeytan, bugün de başkalarını kışkırtmakta, hak yoldan saptırmaktadır.

Veli, yakın veya yardımcı anlamına gelir. Şeytanın onlara veli olduğunu bildirmek, aslında onların yardımcısı olmadığını en belîğ bir şekilde söylemektir.¹⁷

“Onlar için çok elîm bir azap vardır.” وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

Onlar için kıyamette çok elîm bir azap vardır.

“Biz, Sana bu 64- وَمَا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ إِلَّا لِتُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِي اخْتَلَفُوا فِيهِ- Kitapı, sırf hakkında ihtilafa düştükleri şeyleri insanlara açıklaman için indirdik.”

İnsanların ihtilaf edip de Kur'anın beyan ettiği meseleler,

-Tevhid,

-Kader,

-Ahiretin hâlleri,

-Fiillerle ilgili helal - haram gibi hükümlerdir.

“Ve o, iman edecek kimseler için bir hidayet ve bir rahmettir.” وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ

¹⁷ Bu, “falanın evine hırsız bekçilik yapıyor” demek gibi bir ifadedir. Hırsızın malı korumayacağı ortadadır.

Bal Mu'cizesi

65- “Allah gökten bir su indirdi de, onunla ölümünden sonra yeryüzüne hayat verdi.”

Oradaki bitkiler kupkuru hâle geldikten sonra, bu su ile onları yeniden bitirdi, hayat verdi.

“Şüphesiz ki bunda dinleyen kimseler için büyük bir ayet vardır.”

Şüphesiz bunda tefekkür ve insafla kulak veren bir kavim için bir ibret, bir ders vardır.

Ayet'ten murat, onları cehaletten ilme geçiren bir delâlettir.

66- “Gerçekten süt veren hayvanlarda sizin için bir ibret vardır.”

“Onların karınlarındaki fişkı ile kan arasından, içenlere halis ve içimi kolay bir süt içiriyoruz.”

Ayetin bu kısmı, ibreti beyan eder.

Hayvanın yemiş olduğu gıdalar, midede hazmedilir. Bunlardan posa olmayan latif gıda meydana gelir. Sıvı hâle gelmiş bu latif gıdadan kan yapılır. Süt de fişkidan süzülen kandan yaratılır.

İbnu Abbastan şöyle nakledilir:

“Hayvan otunu yiyip, yedikleri midede hazmedilince aşağısında fişkı, ortasında süt, yukarısında ise kan meydana gelir.”

Şayet bu rivayet sahihse, murat şu olabilir: Bu yenilenler, sütün ve kanın maddesini meydana getirir. Çünkü süt ve kan midede meydana gelmez.

Süt ve kan gibi bedendeki diğer sıvıların meydana gelmesinde Allahın sanatını düşünen kişi,

-Bunların yerlerinin hazırlanması,

-Akışlarının sağlanması,

-Bunları meydana getiren sebeplerin ve bunlarda tasarrufta bulunan kuvvetlerin her birinin uygun vakitte çalışmalarını görüp Cenab-ı Hakkın hikmetinin kemâlini ve rahmetinin sonsuzluğunu ikrar etmeye mecbur kalır.

Kan ve fışkı arasından gelen bu süt, sâfidir. Ne kanın rengi kendisine bulaşır ne de fışkının kokusu.

Çıkış yerinin tazyiki sebebiyle beraber olduğu kesif parçacıklar kendisine karışabilecek iken, onlardan süzülerek çıkar.

67- “Hurma ve üzüm ağaçlarının meyvelerinden de hem içki, hem de güzel bir rızık edirsiniz.”

Kuru hurma, kuru üzüm, pekmez, sirke gibi güzel bir rızık elde ediyorsunuz.

Ayet, şayet içkinin haram olmasından önce nazil olmuşsa, içkinin kerahetine delâlet eder. Sonra nazil olmuşsa da kınama ve minneti cem etmektedir.

“Şüphesiz ki bunda aklını kullanan kimseler için büyük bir ayet vardır.”

İşte bunda, akıllarını ilâhî ayetleri tefekkür ve teemmülde kullananlar için bir ibret vardır.

68- “Rabbin bal arısına şöyle vahyetti:”

Buradaki vahiy, ilham anlamında, kalbine bırakmak manasındadır.

“Dağlardan, ağaçlardan ve insanların kuracakları kovanlardan kendine evler edin.”

“Dağlardan, ağaçlardan...” denilmesi, arının her dağ ve ağaçta yuvası olmamasındandır.

Ayette, arının yuvası insanın binasına benzetilerek “ev” ifadesiyle söylenmiştir. Çünkü arının evi, en mahir mühendislerin âletlerle ve inceden inceye çalışmalarla daha güzeline yapamayacakları bir sanat harikasıdır. Arının yuvasından “ev” ibaresiyle bahsedilmesinde böyle bir inceliğe dikkat çekmek olabilir.

69- “Sonra bütün meyvelerden ye.”

Sonra, acı-tatlı canının çektiği her çiçekten ye.

“Rabbinin kolay kıldığı yollarda git.” فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكَ ذُلًّا

Bal yapman için Rabbinin sana ilhamen gösterdiği yollarda git.

O yollarda gitmek sana zor gelmesin, döneceğin evine şaşırmadan git.

Allahın sana kolaylaştırdığı yollardan git.

Veya, sana emredilenlere tam bir itaatle git.

“Onun karnından renkleri muhtelif bir sıvı çıkar.” يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ

Sanki burada arıya hitaptan insanlara hitaba bir geçiş var. Çünkü, onlara verilen nimetler anlatılmaktadır. Arının yaratılması ve kendisine göreviyle ilgili ilhamın verilmesi, insanlardan dolaydır.

“Bir sıvı çıkar”

Bundan murat, baldır. Çünkü bal, aynı zamanda içilen bir şeydir.

Bazılarına göre, arı çiçekleri, kokulu yaprakları yer, bunlar onun karnında bal hâline dönüşür. Sonra kış için biriktirmek niyetiyle bunları çıkarır. Ayetin anlatımı buna uygundur.

Bazıları ise, balın meydana gelmesini şöyle açıklar: Arı, dolaşırken ağzıyla yaprak ve çiçekler üzerinde parça parça bulunan yapışkan, tatlı küçük parçaları toplar, bunları kovana yığar. Bunlardan hayli birikince bal meydana gelir.

Bu görüşte olanlar, ayette “o arının karnından bir sıvı çıkar” dediği hâlde, “arının karnı” ifadesini “arının ağzı” şeklinde tefsir ettiler.

Arının karnından çıkan bu sıvı, arının yaşına ve mevsime göre beyaz, sarı, kırmızı ve siyah gibi farklı renklerde dir.

“Onda insanlar için bir şifâ vardır.” فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ

Balın şifa olması, mesela balgamlı hastalıklarda doğrudandır. Bazı hastalıklarda ise, başka şeylerle karıştırılarak şifaya vesile olur.

Çünkü, balın kullanılmadığı macun çok çok azdır. Bununla beraber ayette “şifa” kelimesinin elif-lâmsız gelişi, her dert için değil, bazılarına deva olduğunu hissettirmektedir.

“Onda bir şifa vardır.”

Böyle ifade edilmesi, tazim için de olabilir. Yani “Onda büyük bir şifa vardır.”

Katade'den şöyle rivayet edilir: Adamın biri Hz. Peygambere geldi ve

“kardeşimin karnı ağrıyor” dedi. Hz. Peygamber “ona bal şerbeti içir” buyurdu. Adam gitti ve sonra tekrar geldi, “içirdim, ama fayda vermedi” dedi. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “Git, ona bal şerbeti içir. Allah doğru söyledi, ama kardeşinin karnı yalancı çıktı.” Adam gitti, denileni yaptı. Allah, kardeşine şifa verdi, sapaşğlam hâle geldi.

Denildi ki: **“onda bir şifa vardır”** ifadesinden murat Kur’andır, veya Allahu Teâlânın arıyla ilgili anlattıklarıdır.

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ “Şüphesiz ki bunda düşünen kimseler için çok büyük bir ayet vardır.”

Çünkü arıya bu ince ilimlerin ve hayret verici fiillerin verilmesini hakkıyla düşünen bir kimse, ona bunları ilham eden ve sevkeden kudretli, hikmetli bir yaratıcı olması lâzım geldiğini kati olarak bilir.

Mahlûk Ve Hâlık

70- وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ -“Allah, sizi yarattı.”

ثُمَّ يَتَوَفَّاكُمْ “Sonra sizi vefat ettirir.”

Allah sizi yarattı ve sonra muhtelif ecellerle sizi vefat ettirir.

“İçinizden kimi وَمِنْكُمْ مَنْ يُرَدُّ إِلَىٰ أَرْدَلِ الْغَمْرِ لِكَيْ لَا يَعْلَمَ بَعْدَ عِلْمٍ شَيْئًا de, biraz ilimden sonra bir şey bilmesin diye, ömrün en düşkün çağına kadar yaşatılır.”

Ayette insan ömrünün en kötü çağı “erzel-i ömür” şeklinde geçer. Bundan murat, yaşlılıktır. Yaşlılık, kuvvet ve aklın noksanlığında çocukluk dönemine benzer. İleri yaşlılık dönemi, insan hayatının en düşkün dönemidir.

Bu dönemde insan bir nevi çocuklaşır, unutkanlık ve anlayamama problemleriyle karşılaşır.

“Şüphesiz ki Allah Alîm’dir – Kadîr’dir.” إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ قَدِيرٌ

Allah **Alîm’dir**, ömürlerinizin miktarını bilir. **Kadîr’dir**, sapasağlam genci öldürür, pir-i fânîyi bir süre daha yaşatır.

Ayette, insanların ecellerinin farklı olmasının, ancak bir Kadîr-i Hakîmin takdiriyle olduğuna bir tenbih vardır.

Allahu Teâlâ, belli bir ölçü üzere, insanların bünyelerini terkip ve mizaçlarını da tadil etmiştir. Ölüm, şayet insanların tabiatlarının gereği olsaydı, insan ölümlerinde bu derece farklılık olmaması gerekirdi.

71- وَاللَّهُ فَضَّلَ بَعْضَكُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ فِي الرِّزْقِ -“Allah, rızık yönünden bir kısmınızı bir kısmınıza üstün kıldı.”

Bunun sonucu olarak bazınız zengindir, bazınız da fakir. Bir kısmınıza geniş imkânlar vermiştir. Böyle olanlar hem kendi rızıklarını temin ederler, hem de başkalarına yardımcı olurlar. Bir kısmınız ise, bunun tersi bir durumdadır.

“Üstün فَمَا الَّذِينَ فَضَّلُوا بِرَازِي رِزْقِهِمْ عَلَىٰ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَهُمْ فِيهِ سَوَاءٌ

kılınanlar, ellerinin altındakilere rızıklarını veriyor değildir, böylece onda eşittirler.”

Kendilerine geniş imkânlar verilenler, yardımcı oldukları kimselere gerçekte rızık veriyor değildir. Dolayısıyla hem efendiler hem de köleler, Allah tarafından rızıklandırılmakta eşittirler.

Ayette şöyle bir mana da olabilir: “Efendiler, ellerindeki rızık kölelere dağıtıp da o rızıkta eşit hâle gelmezler.” Bu mana, müşriklere bir red ve inkârdır. Çünkü müşrikler, kölelerinin rızıkta kendilerine ortak olmasına razı değillerken, tutarlar Allahın bazı mahlûkatını O’na ulûhiyette şerik yaparlar.

أَفَبِعِزَّةِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ **“Durum böyle iken, Allah’ın nimetini mi inkâr ediyorlar?”**

Durum böyleyken Allahın nimetini inkâr edip, Ona şerikler mi koşuyorlar? Böyle bir şerik koşturmak, Allahın onlara verdiği nimetlerin bir kısmını o şeriklere nisbet etmeyi gerektirir.

Veya şöyle mana verilebilir: Allah onlara bu kadar delilleri izahlı bir şekilde bildirmişken, bu delilleri inkâr mı ediyorlar?

72- وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا **“Allah, size kendi cinsinizden eşler kıldı.”**

Allah size, ülfet etmeniz ve evladınızın da sizin gibi olması için kendi cinsinizden eşler verdi.

Denildi ki: Bundan murat, Âdem ve Havvanın yaratılmasıdır.

وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ بَيْنَ وَحَفْدَةً **“Ve eşlerinizden oğullar ve torunlar meydana getirdi.”**

Ayette geçen **“hafede”** kelimesi “torunlar” anlamına geldiği gibi, “kızlar” anlamına da gelebilir. Çünkü “hafid” kelimesi, “hizmette sür’atli olan” demektir. Kız çocukları da evlerde mükemmel hizmet ederler.

Denildi ki: Bundan murat, damatlardır.

Denildi ki: “Hafede”den murat, üvey evlattır.

وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ **“Sizi tayyip rızıklardan rızıklandırdı.”**

Helâl, lezzetli rızıklardan size ikram etti.

Ayette **“tayyip rızıklardan”** demesi, dünyadaki verilenlerin ahirettekilerine nûmuneler olmasındandır.

أَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ وَبِنِعْمَتِ اللَّهِ هُمْ يَكْفُرُونَ “Durum böyle iken onlar, batıla inanıp da Allah’ın nimetini mi inkâr ediyorlar?”

Batıl bir şey olarak putların kendilerine fayda vereceğine veya bu temiz rızıklardan bir kısmının kendilerine haram kılındığına inanıyorlar da, bir kısım nimetlerini putlara nisbet ederek veya Allahın aslında helâl kıldıklarını haram sayarak Allahın nimetini inkâr mı ediyorlar?

- Ayette “batıl” ve “nimet” kelimelerinin cümlede öne alınmaları,
- Ya bunların önemini vurgulamak,
- Veya daha etkili bir anlatımla “özellikle” manasını vermek içindir.
- Veya ayet sonlarındaki ahenk yönüyledir.

وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَهُمْ رِزْقًا مِنَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ شَيْئًا 73- “Onlar, Allah’ı bırakıp, göklerden ve yerden kendileri için hiçbir rızka sahip olmayan şeylere tapıyorlar.”

Onların Allaha şerik kıldığı batıl mabutlar ne gökten yağmur yağdırabilir, ne de yerden ot bitirebilirler.

وَلَا يَسْتَطِيعُونَ “Ve güç de yetiremezler.”

Bunlar, gökten ve yerden hiçbir şeye “bu benimdir, mülkiyeti ve tasarrufu bana aittir” diye sahip çıkamazlar.

Veya onlarda hiçbir şeye güç yetirmek söz konusu değildir.

“Ve güç de yetiremezler” ifadesi, kâfirlere de yönelik olabilir. Yani, bu kâfirler hayat sahibi ve göklerde ve yerde bazı şeylerde tasarrufta bulunurlarken yine de hiçbir şeyin gerçek mâliki değildirler. Nerde kaldı onların taptığı cansız putlar, herhangi bir şeye malik olabilsinler?

فَلَا تَضْرِبُوا لِلَّهِ الْأَمْثَالَ 74- “Öyleyse Allah’a emsal koşmayın.”

Allaha şerik sayarak hiçbir şeyi O’na misil kılmayın!

Veya misal getirdiğiniz şeye Allahı kıyas etmeyin. Çünkü darb-ı mesel, bir hâlin bir başka hâle benzetilmesidir.

إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ “Çünkü Allah bilir.”

Siz, bir hükümdarın kölesine yapılan kulluğun, aslında hükümdara daha ziyade saygı gösterisi olduğunu zannedip putlara ibadeti önemiyeyorsunuz. Ama bu yanlış kıyastır. Allah bu kıyasın fasit olduğunu ve yaptığınız yanlış kıyasta suçunuzun büyük olduğunu bilir.

“Siz ise bilmezsiniz.” وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ

Ama siz bunu bilmezsiniz. Şayet bilseydiniz, böyle bir şeye cür’et etmezsiniz.

Veya genel anlamda olabilir: “Allah eşyanın künhünü bilir, sizler ise bilmezsiniz.” Böyle olunca, O’nun nassı karşısında kendi görüşünüzü bırakın.

Veya ayete şu mana verilebilir:

“Allah hakkında rastgele misaller vermeyin. Çünkü Allah nasıl misaller verilmesi gerektiğini bilir, siz ise bilmezsiniz.”

Sonra Allahu Teâlâ, kendisine yapılan ibadetle, kendisi dışındakilere yapılan ibadet hakkında şöyle misal getirdi:

ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا عَبْدًا مَمْلُوكًا لَا يَقْدِرُ عَلَى شَيْءٍ وَمَنْ رَزَقْنَاهُ مِنَّا رِزْقًا حَسَنًا 75-
فَهُوَ يُنْفِقُ مِنْهُ سِرًّا وَجَهْرًا “Allah, şunu misal verdi: Hiçbir şeye gücü
yetmeyen, bir abd-i memluk ile, kendisine güzel bir rızık verdiğimiz
ve o rızıktan gizli ve açık olarak harcayan hür bir insan var.”

هَلْ يَسْتَوْنَ “Bunlar eşit olurlar mı?”

Allahu Teâlâ, kendisine şerik kılınan batıl mabutları tasarruftan tamamen aciz köleler temsiliyle anlattı. Kendini de çok mal sahibi, o maldan dilediği gibi infak eden hür kimse ile temsil etti.

Bunlar aynı cinsten ve her ikisi de mahlûk iken, köle efendiyle bir olmazsa ve şerik sayılmazsa, nasıl olur da mahlûkatın en acizi olan putlar, hiçbir şeye muhtaç olmayan ve her şeye gücü yeten Allah ile bir olabilir?

Denildi ki: Ayet, ilâhî yardımdan uzak kâfir ile, Allahın tevfikine mazhar olan mü’mini anlatan bir temsildir.

Ayette **“abd-i memluk”** ifadesindeki “memluk” kaydı, hürden ayırmak içindir. Çünkü hür insan da Allahın kuludur.

“Bir şeye gücü yetmez” ifadesi de “mükatep” ve tasarrufa izin verilen kölelerden ayırmak içindir.

Bu kölenin, kendi malına malik ve onda tasarruf edene mukabil söylenmesi şunu gösterir: Köle, mülkiyet hakkına sahip değildir.

(“Bu ikisi bir değildir” yerine) **“Bunlar eşit olurlar mı?”** şeklinde gelmesi, iki cinsi ifade ettiği içindir. Çünkü mana şöyledir: “Hür olanlarla köle olanlar hiç eşit olurlar mı?”

الْحَمْدُ لِلَّهِ “Bütün hamd Allah’a mahsustur.”

Böyle olunca, her türlü hamd Allahadır. Ondan başkası, değil ibadet edilmeye, medhedilmeye ve şükredilmeye bile layık değildir. Çünkü bütün nimetlerin sahibi O’dur.

بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ “Doğrusu onların çoğu bilmezler.”

Ama onların çoğu bunu bilmezler, O’nun nimetlerini başkasına nisbet ederler ve o nimetlerden dolayı O’nun dışında mabutlara taparlar.

وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا رَجُلَيْنِ أَحَدُهُمَا أَبْكَمُ لَا يَقْدِرُ عَلَى شَيْءٍ 76- Allah şu iki adamı da misal verdi: Bunlardan biri dilsizdir, hiçbir şeye gücü yetmez.”

Doğuştan dilsiz, ne anlayabilir, ne de anlatabilir. Akli noksan olduğundan ne sanattan, ne de tedbirden anlar.

وَهُوَ كُلٌّ عَلَى مَوْلِيهِ “Ve efendisine bir yüküdür.”

Velisine bir yük ve ağırlıktan ibaret.

أَيْنَمَا يُوجِّهُهُ لَا يَأْتِ بِخَيْرٍ “Onu nereye gönderse bir hayır getiremez.”
 هَلْ يَسْتَوِي هُوَ وَمَنْ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَهُوَ عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ “Şimdi, böyle biriyle, adaletle emreden ve doğru bir yolda bulunan biri hiç eşit olur mu?”

Hiç üstte anlatılanla; anlayışlı, mantıklı, kifayetli, akli başında, insanlara adaleti emrederek onlara faydalı olan, bütün faziletleri kendinde cem eden biri aynı olur mu?

Ayrıca bu ikincisi, tam bir istikamet üzere, hangi maksada yönelse, en uygun bir çalışma ile ona ulaşabiliyor.

Birinci adamın sayılan menfi özelliklerine mukabil, ikinci ile ilgili bu iki özellikte iktifa edildi. Çünkü bu ikisi, diğerinde olan menfi özelliklere bedel mükemmel özellikleri ifade eder.

Bu, Allahu Teâlânın kendisi ve putlarla alakalı verdiği ikinci bir temsildir. Temsil, Allah ile putlar arasında hiçbir ortak yön olmadığını anlatmaktadır.

Veya bu, mü’minle kâfiri mukayese yoluyla anlatan bir temsildir.

Nimetler ve İnsanın Nankörlüğü

77- **“Göklerin ve yerin gaybı Allah’a aittir.”** وَلِلّٰهِ غَيْبُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ

Göklerin ve yerin gaybını bilmek Allaha hastır, başkası bilemez.

Gayb, göklerde ve yerde kullara gizli kalan, duyularla algılanmayan, kendisine gözle görülür, elle tutulur bir alâmet olmayan şeydir.

Denildi ki: Bundan murat, kıyamet günüdür. Çünkü onu bilmek, gök ve yer ehline gaybtır.

“Kıyametin kopuşu yalnız bir göz açıp yummak gibidir veya daha az bir zamandır.” وَمَا أَمْرُ السَّاعَةِ إِلَّا كَلَمْحِ الْبَصَرِ أَوْ هُوَ أَقْرَبُ

Ayet, sür’at ve kolaylık yönüyle kıyametin meydana gelmesini anlatmaktadır.

Çünkü Allahu Teâlâ o zaman bütün mahlûkata birden hayat verir.

Ayetteki “veya” kelimesi

1-Ya tahyir ifade eder.

2-Veya “hatta” manası taşır.

1-Yani, Allah kıyameti isterse göz açıp yumuncaya kadar bir sürede, dilerse de daha az bir zamanda bir anda yapar.

2-Allah kıyameti göz açıp yumuncaya kadar bir sürede, hatta daha az bir zamanda yapar.

Denildi ki: Ayetin manası şöyledir: Kıyametin meydana gelmesi her ne kadar zaman içerisinde meydana gelse de, gerçekte Allah nezdinde sizin “göz açıp yumuncaya kadar, hatta daha az zamanda” dediğiniz türdendir.

“Şüphesiz Allah her şeye kadirdir.” إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

Böyle olunca, mahlûkatı peyder pey yaratmaya muktedir olduğu gibi, birden yaratmaya da gücü yeter.

Cenab-ı Hak, bunu beyandan sonra kudretine delil olmak üzere şöyle bildirdi.

78- **“Allah, sizi analarınızın karnından, siz hiçbir şey bilmez durumda iken çıkardı.”** وَاللّٰهُ أَخْرَجَكُمْ مِنْ بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ لَا تَعْلَمُونَ شَيْئًا

وَجَعَلَ لَكُم السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ “Ve size işitme duyusu, gözler ve gönüller verdi.”

Size kendisiyle ilim öğreneceğiniz göz, kulak ve kalpler verdi. Siz bunlarla eşyanın cüziyatını hisseder ve onları idrak edersiniz. Sonra, bunları tekrar be tekrar hissetmekle kalplerinizle “bunlar aynı gruptan, şunlar farklı gruptan” şeklinde birbirinden ayırırsınız. Böylece sizin için “bedihî ilimler” meydana gelir. Buradan da, onlar üzerinde tefekkür ederek “kesbî ilimleri” elde edersiniz.

لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ “Ola ki şükredersiniz.”

Allahın size vermiş olduğu kulak, göz, kalp gibi şeyler, her tavırda size verilen nimetleri bunlarla bilip Allaha şükretmeniz içindir.

79- أَلَمْ يَرَوْا إِلَى الطَّيْرِ مُسَخَّرَاتٍ فِي جَوِّ السَّمَاءِ- “Havada Allah’ın emrine boyun eğerek uçan kuşları görmediler mi?”

Allah, bunlara verdiği kanatlar ve uygun sebeplerle, onları uçmaya müheyya kılar.

مَا يُمَسِّكُهُنَّ إِلَّا اللَّهُ “Onları tutan ancak Allah’tır.”

Çünkü bunların cesetlerinin ağırlığı aslında düşmelerini gerektirir. Ne bunların üstünde tutunacakları bir şey, ne de altlarında dayanacakları bir destek vardır. Onları ancak Allah tutar.

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ “Şüphesiz bunda iman eden kimseler için âyetler (ibretler) vardır.”

Kuşların uçmaya uygun bir şekilde yaratılması, atmosferin uçmayı mümkün kılacak bir keyfiyette yapılması, o kuşların ağırlıklarına rağmen havada tutulmalarında, iman eden kimseler için âyetler, ibretler vardır.

Bu ibretlerin “iman eden kimseler için” olması, bunlardan faydalananların onlar olması yönündendir.¹⁸

80- وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُم مِّنْ بُيُوتِكُمْ سَكَنًا “Allah size evlerinizden bir sükûnet yeri yaptı.”

¹⁸ Kitabın muhatabı aslında bütün insanlardır. Ama kitabı, okumasını bilenler okur. Onun gibi, kâinat kitabının bu âyetleri aslında bütün insanlara yöneliktir. Ama bu tekvînî âyetlerden istifade edenler, iman eden kimselerdir.

Allah, mukîm olduğunuz zaman içinde duracağınız, sükûnet bulacağınız taştan, çamurdan yapılmış evler kıldı.

“وَجَعَلَ لَكُم مِّنْ جُلُودِ الْأَنْعَامِ بُيُوتًا تَسْتَخِفُّونَهَا يَوْمَ ظَعْنِكُمْ وَيَوْمَ إِقَامَتِكُمْ^٧” **Ve davarların derilerinden gerek göç gününüzde, gerek ikamet gününüzde kolayca taşıyacağınız evler kıldı.”**

Ayrıca davar derilerinden yapılmış çadırlardan bir kısım evler size nasip etti. Buna, yün, yapağı ve kıllardan yapılan evler de dâhil edilebilir. Çünkü bunlar deri üzerinde bitmektedirler.

Bunları yüklenip taşımak size zor gelmez, kolayca taşıyabilirsiniz.

Siz bunları gerek göç günü, gerekse konaklama gününde zorlanmadan kullanırsınız.

Yün koyundan, yapağı deveden, kıl ise keçiden elde edilir. Ayette bunların en'ama, yani davarlara nispet edilmesi, bu hayvanların davar cinsinden olmasındandır.

“وَمِنْ أَصْوَافِهَا وَأَوْبَارِهَا وَأَشْعَارِهَا أَثَاثًا وَمَتَاعًا إِلَىٰ حِينٍ” **Ve onların yünlelerinden, yapağılarından ve kıllarından bir süreye kadar yararlanacağınız bir kısım ev eşyası ve ticari mal meydana getirdi.”**

İşte siz bunların yün, yapağı ve derilerinden hem giyilen, serilen ev eşyası yapar, hem de ticaret malı olarak istifade edersiniz.

Bu istifadeniz, bir zaman sürer. Çünkü bunlar sağlam oldukları için uzun süre kullanılabilirler. Hatta bir kısmını ölümünüze kadar da kullanırsınız.

81- **“Allah, yarattıklarından sizin için gölgeler yaptı.”**

Allah; ağaç, dağ, bina ve benzeri şeylerden sizin için güneşin hararetinden koruyacak gölgeler kıldı.

“وَجَعَلَ لَكُم مِّنَ الْجِبَالِ أَكْنَآ” **Ve sizin için dağlarda barınaklar var etti.”**

Bunlar, dağlardaki mağaralar ve yontmak suretiyle elde edilen evlerdir.

“وَجَعَلَ لَكُم سَرَائِيلَ تَقِيكُمُ الْحَرَّ وَسَرَائِيلَ تَقِيكُمُ بَأْسَكُمْ” **“Sizi sıcaktan koruyacak elbiseler ve savaşta koruyacak elbiseler kıldı.”**

Sizi sıcaktan koruyacak, yün, keten pamuk ve benzerlerinden elbiseler verdi.

Ayette “**sıcaktan koruyacak**” ifadesi, ya iki zıddan birinin zikriyle yetinmek içindir veya Kur’anın ilk muhatapları nezdinde sıcaktan korunma daha önemli olduğundandır.

“**Savaşta koruyacak elbise**”den murat, savaşta düşmana karşı koruyan demir yelek, zırh gibi şeylerdir.

﴿إِشْتِهَ، عَلَيْكُمْ نِعْمَتُهُ﴾ “İşte, üzerinizde olan nimetini böylece tamamlıyor, ola ki kendisine boyun eğsiniz.”

Bahsi geçen nimetleri tamamlaması gibi, size olan nimetlerini tamamlıyor. Ta ki bu nimetlerle bakıp O’na iman edesiniz ve hükmüne boyun eğsiniz.

Ayette geçen ﴿تُسَلِّمُونَ﴾ “tüslimun” kelimesi “selâmet” kökünden gelir. Buna göre şu manalara da dikkat çekilmiştir:

-Allah size olan nimetini böyle tamamlıyor, ta ki şükredip de azaptan selâmette kalasınız.

-Veya, bu nimetlere bakıp da şirkten selamet bulasınız.

-Veya, zırh kuşanarak yaralanmaktan korunasınız.

82- ﴿فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاءُ الْمُبِينُ﴾ “Buna rağmen yüz çevirirlerse, artık sana düşen apaçık bir tebliğdir.”

Şayet yüz çevirip, Senden bunları kabul etmezlerse, bu sana zarar vermez. Sana düşen ancak tebliğdir, bunu da zâten yaptın.

83- ﴿يَعْرِفُونَ﴾ “Allah’ın nimetini tanırlar.”

Müşrikler, burada kendilerine sayılan nimetleri ve başkalarını nimet olarak bilirler, Allahdan geldiğini itiraf ederler.

﴿ثُمَّ يُنْكِرُونَهَا﴾ “Sonra da onu inkâr ederler.”

Ama ardından,

–Bu nimetleri verenden başkasına ibadet etmekle,

–Ve “bunlar, ilahlarımızın şefaatiyle bize geldi” demek suretiyle,

–Veya “şu sebeple bunlara ulaştık” diyerek,

–Veya bu nimetlerin hakkını vermemek suretiyle onları inkâr ederler.

Denildi ki: “**Allahın nimetinden**” murat Hz. Peygamberin nübüvvetidir. Onun nübüvvetini mu’cizelerle tanıdılar, sonra ise sırf inat yüzünden inkâr ettiler.

Ayette geçen “sonra” ifadesi, bildikten sonra inkârın daha çirkin olduğunu gösterir.

وَآكْثَرُهُمُ الْكَافِرُونَ “Ve onların çoğu kafirlerdir.”

Onların çoğu inadından inkâr eden kimselerdir.

“Onların çoğu” denilmesi,

-Bir kısmının akli kıt olduğu için hakkı bilmemesinden,

-Veya tefekkürde ihmalleri olduğundan,

-Veya mükellefiyet yaşına gelmediğinden, sorumlu olmamalarındandır.

Veya “onların çoğu” ifadesi, “Doğrusu onların çoğu bilmezler.”

(Nahl, 75) ayetinde olduğu gibi tümü yerine kullanılmış da olabilir.

84- وَيَوْمَ نَبْعَثُ مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا “O gün her ümmetten bir şahid getireceğiz.”

Şahitten murat, o ümmetin peygamberidir, onların iman ve küfrüne şehadet eder.

ثُمَّ لَا يُؤْذَنُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا “Sonra o inkar edenlere izin verilmez.”

Sonra o inkâr edenlere mazeret beyan etmeleri için izin verilmez. Çünkü özürleri yoktur.

Denildi ki: Onlara dünyaya yeniden dönme hususunda izin verilmez.

Ayette geçen “sonra” ifadesi, mazeret beyan etmelerinden şiddetle men edildiklerini gösterir. Çünkü peygamberler, bunlarla ilgili şهادette bulunmuşlardır.

وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ “Ve onlardan özür dilemeleri de istenmez.”

Onlardan tarziye de istenmez.

85- وَإِذَا رَأَى الَّذِينَ ظَلَمُوا الْعَذَابَ فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ “O zulmedenler azabı gördükleri zaman, artık onlardan azap hafifletilmez.”

وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ “Ve onlara süre de verilmez.”

O zâlimler cehennem azabını gördüklerinde, artık o azap kendilerinden ne hafifletilecek, ne de kendilerine mühlet verilecek.

86- وَإِذَا رَأَى الَّذِينَ أَشْرَكُوا شُرَكَاءَهُمْ قَالُوا رَبَّنَا هَؤُلَاءِ شُرَكَائُنَا الَّذِينَ كُنَّا “Ve Allah’a ortak koşanlar, şeriklerini gördükleri za-

man, “Rabbimiz! İşte bunlar, seni bırakıp da kendilerine taptığımız ortaklarımızdır” diyecekler.”

Müşriklerin Allaha şerik kıldıkları şeyler,

-Şerik olduğunu iddia ettikleri putlar,

-Onları küfre sevk etmeleri cihetiyle kendilerine ortak olan şeytanlar olabilir.

“İşte bunlar, seni bırakıp da kendilerine taptığımız ortaklarımızdır”

İşte bunlar, Senin dûnunda kendilerine ibadet veya itaat ettiğimiz ortaklarımız.

Bu ifadeleri, bunda hata ettiklerini itiraf etmektir.

Veya azaplarının yarısını bunlara verebilmek için bir çare arayışıdır.

“Onlar ise, “Siz gerçekten yalancılarsınız” diye söz atacaklar.”

Şerikleri ise, kendilerinin Allaha şerik olmadığını beyan ile onları tekzip ederler.

Veya gerçekte onlar bunlara ibadet etmemişlerdi. “(O batıl mabutlar) onların ibadetlerini inkâr edecekler.” (Meryem, 82) ayetinde nazara verildiği gibi, ancak kendi hevâlarına tapmışlardı.

Putların “Siz gerçekten yalancılarsınız” demeleri, Allahın o zaman putları konuşturmasıyladır.

Veya şeytanın “Zaten benim size karşı bir gücüm yoktu. Ancak ben sizi çağırdım, siz de geldiniz.” (İbrahim, 22) dediği gibi, onları zorla küfre sevk etmek gibi bir durumlarının olmadığını nazara verecekler.

87- **وَأَلْقُوا إِلَى اللَّهِ يَوْمَئِذٍ السَّلَامَ “Ve o gün Allah’a teslim olurlar.”**

Dünyada o kadar kibirlendikten sonra, o zâlim kâfirler hesap gününde Allahın hükmüne teslim olacaklar.

وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ “Ve bütün o uydurdıkları şeyler kaybolup gitmiştir.”

Onlar, Allaha bir iftira olarak bu batıl mabutların kendilerine fayda vereceğini, şefaathane olacaklarını söylüyorlardı. Hesap günü, o batıl mabutları bunları yalanlayacak ve bunlardan berî olduklarını söyleyecekler. Böylece o batıl mabutlar kaybolup gidecekler.

88- الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ زِدْنَاهُمْ عَذَابًا فَوْقَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا -88
 يُفْسِدُونَ “İnkâr eden ve Allah yolundan çevirenlere, ifsatları sebebiyle azap üstüne azap verdik.”

Allah yolundan alıkoymaları,

-İslâmdan men ederek,

-Ve küfre sevkederek olur.

Küfürleri sebebiyle layık oldukları azaba ilâve olarak, bir de Allah yolundan alıkoymalarından dolayı müfsid olmaları sebebiyle bunlara azap edilecektir.

89- وَيَوْمَ نَبْعَثُ فِي كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا عَلَيْهِمْ مِنْ أَنْفُسِهِمْ “Biz o gün, her ümmet içinde, kendilerinden üzerlerine bir şahit göndeririz.”

Çünkü, her ümmetin peygamberi, onların içinden gönderilmiştir.

وَجِئْنَا بِكَ شَهِيدًا عَلَى هَؤُلَاءِ “Seni de şunların üzerine şahit getireceğiz.”

Ayetin sonuna kadar olan bu kısım yeni bir cümle olabilir. Veya hâl cümlesidir.

وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تَيِّنًا لِكُلِّ شَيْءٍ “Sana bu kitabı her şeyi açıklayıcı olarak indirdik.”

Kitabın her şeyi açıklaması,

-Dinî meselelerde ayrıntılı olarak anlatmasıdır.

-Veya bazı meselelerde mücmel de gitse, bunun ayrıntılarını sünnete ve kıyasa havale etmesidir.

وَهُدًى وَرَحْمَةً “Ve bu bir hidayet ve bir rahmettir.”

Kur’an, herkes için bir rehber ve rahmettir. Ama bu hidayet ve rahmetten nice insanın mahrum kalmaları, ona gereken ihtimamı göstermemele-rindendir.

وَبُشْرَىٰ لِلْمُسْلِمِينَ “Ve hakka teslim olanlara bir müjdedir.”

Ve o Kur’an, özellikle Hakka teslim olanlar için bir müjdedir.

Yeminde Ölçü

90- إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَائِي ذِئْقُرْبَى “Şüphesiz ki Allah, adaleti, ihsanı ve yakınlara vermeyi emreder.”

Allah, yapılan işlerde aşırılıklardan uzak orta yolu emreder. Mesela, İtikadda ta’til ve teşrik aşırı uçlardır, tevhid orta yoldur.¹⁹

Kader meselesinde, kaderi inkâr etmek veya yaptığı fiillerde kendini tamamen kader mahkûmu görmek aşırı uçlardır. “Kesb bizden, yaratmak Allaha” demek orta yoldur.

Amel noktasında, emredilen ibadetleri yapmamak veya kendini tümüyle ruhbanlığa vermek aşırı uçlardır, emredilenleri yapmak orta yoldur.

Ahlâk noktasında, mesela cimrilik yapmak veya saçıp savurmak aşırı uçlardır, cömertlik orta yoldur.

Allahın ihsanı emretmesi, yapılan taatlerin düzgün olmasını istemesidir.

Bu da ya kemiyet yönüyle olur, farz ibadetlere ilâve olarak nafileleri de yapmak gibi.

Veya keyfiyet yönüyle olur. Hz. Peygamberin şöyle demesi gibi:

“İhsan, Allahı görür gibi Ona ibadet etmendir. Her ne kadar sen Onu görmüyorsan da O seni görüyor.”

Ayette emredilen diğer bir husus, yakınlar muhtaç oldukları şeyleri vermektir. Aslında, üstteki ibarede geçen “**ihsan**” kelimesi bunu da içine alır. Öneme binaen ayrıca zikredilmiştir. Buna “**tamimden sonra tahsis**” denilir.

وَيَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ “Fahşa, münker ve bağy’dan ise yasaklar.”

Fahşa, şehvet kuvvesine tâbi olmakta aşırıya gidip zina gibi fiiller işlemektir. Çünkü zina, insanın en çirkin ve şeni’ bir hâlidir.

¹⁹ **Ta’til**, Allahın varlığını veya sıfatlarını inkâr etmek, **teşrik** Onu kabulle beraber ilah olarak başkasını veya başkalarını kabul etmektir. **Tevhid** ise, Allahı tek ilah olarak bilmektir.

Münker, gadap kuvvesinin galeyânıyla meydana gelecek kötü işlerdir.

Bağy ise, insanlara galip gelmek istemek, onlara zorla hükmetmeye çalışmak durumlarını ifade eder. Bu hâl, vehim kuvvesinin gereği olarak bir şeytanlıktır.

İnsanda görülen bütün şerler, bu üç kuvvenin istikametli kullanılmamasından meydana gelir. Bundan dolayı İbnu Mes'ud şöyle demiştir:

“Bu ayet, Kur’anda hayır ve şerri en ziyade cem eden ayettir. Ve bu, Osman Bin Maz’un’un İslama girmesine sebep oldu. Kur’anda bundan başka ayet olmasaydı **“Sana bu kitabı, her şeyi açıklayıcı olarak indirdik”** (Nahl, 89) sözü yine de doğru olurdu.”

Belki de **“Sana bu kitabı, her şeyi açıklayıcı olarak indirdik”** (Nahl, 89) ayetinin peşinde bu ayetin gelmesi, buna bir tenbih gibidir.

“Öğüt almanız için size böyle öğüt verir.” يَعِظُكُم لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ

Allah emir ve nehyde bulunarak, hayır ve şerri birbirinden ayırarak size öğüt veriyor.

91- “Ve anlaşma yaptığınızda Allah’ın ah-dini yerine getirin.” وَأَوْفُوا بِعَهْدِ اللَّهِ إِذَا عَاهَدْتُمْ

“(Ey Peygamber) Sana bîat edenler ancak Allah’a bîat etmiş olurlar.” (Fetih, 10) ayetinde dikkat çekildiği üzere, Hz. Peygambere İslâm üzere yaptığınız biate sahip çıkınız, ahde vefa gösteriniz.

Denildi ki: Bundan murat, adaklardır. “Nezirlerinizi yerine getiriniz.”

Denildi ki: Bundan murat, Allaha imandır.

“Ve pekiştirdikten sonra yeminleri bozmayın.” وَلَا تَقْضُوا الْإِيمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا

Bundan murat biat yeminleri olabileceği gibi, genel anlamda bütün yeminler de olabilir.

Allah adı verilerek bu yeminler daha kuvvetli olmuştur.

“Hâlbuki Allah’ı üzerinize kefil tuttunuz!” وَقَدْ جَعَلْتُمُ اللَّهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلًا

Siz, biati yapmakla Allahı buna şahit kılmış oldunuz. Kefil olan, kefil olduğu kimsenin hâline dikkat eder, ona müfettiş olur.

“Şüphesiz ki Allah yaptıklarınızı bilir.” إِنَّ اللَّهَ يَخْلُمُ مَا تَفْعَلُونَ

Allah, sizin yemin ve ahitlerden neler noksanlaştırdığınızı bilir.

92- وَلَا تَكُونُوا كَالَّتِي نَقَضَتْ غَزْلَهَا مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ أَنْكَاثًا تَتَّخِذُونَ أَيْمَانَكُمْ دَخَلًا-
 “Bir ümmet, diğer bir ümmetten daha çok olduğu için, yeminlerinizi aranızda aldatma vasıtası yaparak, ipliğini sağlamca eğirdikten sonra onu söküp bozmaya çalışan kadın gibi olmayın.”

Yani, yeminlerinizi aranızda bir fesat aracı yaparak, eğirdiğini çözen o kadın gibi olmayın.

Ayetten murat, yeminini bozan kimseyi, böyle yapan kimseye benzetmektir.

Denildi ki: Kureyş kabilesinde akıllı kıt bir kadın vardı, ayette tasvir edildiği şekilde kendi eğirdiğini söküyordu.

“Bir ümmet, diğer bir ümmetten daha çok olduğu için...” kaydı şunu anlatır: Sayınız çok diye sayısı az olan bir topluluğa haksızlık yapmayın.

Veya bir topluluğun imkânları ve kuvveti daha fazla diye, bunu yeminlerinizi bozmaya vesile yapmayın.

Çünkü onlar, müttefiklerinin düşmanlarında bir kuvvet görünce, müttefikleriyle olan ahitlerini bozup düşmanlarıyla ittifak yapıyorlardı.

93- إِنَّمَا يَتْلُوَكُمْ اللَّهُ بِهِ “Allah sizi bununla imtihan eder.”

Allah, onların daha kuvvetli olmasıyla sizi deniyor, “bakalım Allahın ahdi ve Rasûlünün biatı ipine mi yapışacaksınız, yoksa Kureyşin çokluğuna ve kuvvetine, mü’minlerin azlığına ve zayıflığına mı aldanacaksınız?” diye bakmak istiyor.

Denildi ki: Zamir, vefa emrine racidir. Yani, “Allah sizi vefa ile deniyor...”

94- وَلَيَبَيِّنَنَّ لَكُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ مَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ “Ve şüphesiz hakkında ihtilaf ettiğiniz şeyleri kıyamet günü mutlaka size açıklayacaktır.”

Allah kıyamet günü amellerinizin karşılığını sevap ve ceza olarak verdiğinde, hakkında ihtilafa düştüğünüz şeyleri bir bir size açıklayacaktır.

95- وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً- “Allah dileseydi elbette hepinizi tek bir ümmet yapardı.”

Allah dileseydi hepinizi İslâm üzere ittifak eden bir topluluk yapardı.

وَلَكِنْ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ “Fakat Allah dilediğini saptırır ve dilediğine de hidayet verir.”

Lakin O, yardımı keserek dilediğini saptırır. Dilediğini de muvaffak kılmak suretiyle hidayete iletir.

وَلْتُسْأَلُنَّ عَمَّا كُتِبَ لَهُنَّ سَوْرًا مِّنْ لَّدُنَّ رَبِّهِنَّ “Şüphesiz ki, bütün yaptıklarınızdan tek tek sorulacaksınız.”

Buradaki sual, onlara tekdir sualıdır.²⁰ Sorulmalarından murat ise, yaptıklarının cezasını çekmeleridir.

94- وَلَا تَخْذُوا أَيْمَانَكُمْ دَخَلًا بَيْنَكُمْ “Yeminlerinizi aranızda aldatma vesilesi etmeyin.”

فَتَرَىٰ قَدَمَ بَعْدَ ثُبُوتِهَا وَتَذُوقُوا الشَّوْءَ بِمَا صَدَقْتُمْ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ “Yoksa sağlam basmışken ayak kayar da Allah yolundan saptığınız için, (dünyada) kötü azabı tadarsınız.”

Aslında iki önceki ayette, zımnî olarak böyle bir yasaklama vardı. Burada açıktan yasaklanması, yasaklanan fiilin çirkinliğini daha te’kidli ve etkin bir şekilde göstermek içindir.

Şayet yeminlerinizi bir fesat aracı yaparsanız, sağlam basmış olan ayağınız sürçer, kayar.

Ayette ayak (**kadem**) ifadesi tekil ve elif-lâmsız geldi. Bunda, “bir tek ayak bile kaysa büyük bir olay iken, ya çok ayaklar kaysa nasıl olur?” mesajı vardır.

“Allah yolundan saptığınız için” ifadesi, şuna dikkat çeker: Yoksa vefa’dan ayrılmanız veya başkalarını vefadan ayırmanız sebebiyle dünyada azabı tadarsınız.

Çünkü biati bozan ve geri dönen, bunu başkası için de bir âdet haline getirir.

وَلَكُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ “(Ahirette de) size büyük bir azap vardır.”

²⁰ Sormak, genelde öğrenmek için yapılır. Ama Allah onların neler yaptıklarını zaten bilmektedir. Dolayısıyla, onlara sorması, onları kınamak, zillete maruz kılmak için olacaktır.

95- “Allah’ın ahdini az bir bedel karşılığında değışmeyin.”

Allahın ahdini ve rasûlünün biatını az bir menfaate değıştirmeyin.

Kureyş, zayıf ve fakir Müslümanlara vaatlerde bulunuyor ve bu vaatlerini yerine getirmek için onların dinden dönmelerini şart koşuyorlardı.

“Eğer bilerseniz, Allah katındaki sizin için daha hayırlıdır.”

Allah katında olan,

-Dünyada zafer ve ganimet,

-Ahirette ise sevap verilmesidir. Bu ise, onların size vaat ettiklerinden çok daha hayırlıdır.

“Eğer bilerseniz” yani, “şayet ilim ve temyiz ehli iseniz, bu böyledir.”

96- “Sizin yanınızdaki tükenir, Allah katındaki ise bakidir.”

Sizin yanınızda olan dünya malı biter, tükenir. Allahın rahmet hazineleri ise bitmez, tükenmez.

Ayetin bu kısmı, önceki hükmün illetini gösterir ve cenet ehline verilecek nimetlerin sonsuz olduğuna da bir delildir.

“Muhakkak ki biz, Allah yolunda sabredenleri, yaptıkları amelin daha güzeliyle mükâfatlandıracağız.”

Fakirliğe, kâfirlerin eziyetlerine sabretmelerine karşılık, Allah o sabredenlere mükâfatlarını verecektir.

Veya bundan murat mükellefiyetlerin zorluğuna sabretmek de olabilir.

“..Yaptıkları amelin daha güzeliyle mükâfatlandıracağız.”

Buna iki şekilde mana verilebilir:

-Vacip ve mendup gibi yapılması sevap kazandıran amelleri sebebiyle mükâfatlandırır.

-Veya, yaptıkları amellerinden çok daha güzel bir karşılıkla mükâfatlandırır.

Vahiy ve Hayat

97- “Erkek **مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيٰوةً طَيِّبَةً**” olsun kadın olsun, mü’min olarak her kim salih bir amel işlerse, muhakkak onu hoş bir hayat ile yaşatacağız.”

Cenab-ı Hakkın, insan nevinin iki kısmını da sayması, tahsis anlaşılmasının diyerdir.

“Mü’min olarak”

Çünkü, kafirlerin amellerinin sevaba liyakat hususunda bir önemi yoktur. Onların salih amelleri, ancak azabın hafifletilmesinde işe yarar.

“Onu hoş bir hayat ile yaşatacağız.”

İşte biz ona, dünyada hoş bir hayat veririz. Çünkü imkânları genişse, zaten hoş bir hayatı olur. Ama, geçim sıkıntısı çeken biri ise,

-Kanaatle,

-Kısmetine rıza ile,

-Ahirette büyük bir mükafat umarak yaşadığından, hoş bir hayat yaşamış olur.

Ama kâfir böyle değildir. Dünyada geçim sıkıntısı çekiyorsa, zaten sıkıntılı bir hayatı vardır. Ama, imkânları geniş biri ise,

-Açgözlülük,

-Ve elindekini kaçırma korkusuyla yaşadığından, hoş bir hayat yaşayamaz.

Denildi ki: Ayette bildirilen hoş hayat, ahirettedir.

98- “Ve elbette yapmakta oldukları amellerin en güzeliyle mükafatlarını vereceğiz.”

98- “Şimdi Kur’ân okuduğun zaman, kovulmuş şeytandan Allah’a sığın.”

Bir başka ayette “Allah, size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez. Fakat O, sizi tertemiz yapmak ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister ki şükredesiniz.” (Maide, 6) denilip bununla “namaz kıl-

mayı murat ettiğinizde” manası kastedilmesi gibi, burada da mana “Kur’an okumayı murat ettiğinde” demektir.

“Allah’a sığın.”

Allahtan, seni onun vesveselerinden korumasını iste, ta ki okurken sana vesvese veremesin.

Ekser âlimler, burada emrin vücup değil, mubahlık ifade ettiğini söylerler.

İbnu Mesuddan şöyle rivayet edilir: Rasûlullahın huzurunda Kur’an okurken “kovulmuş şeytandan Semi’-Âlime sığınırım” diye okumaya başladım. Bana dedi ki: “Euzü billahi mineş şeytanir racim” (Kovulmuş şeytandan Allaha sığınırım) diye oku! Cebrail (as) bana kaleminden, levh-i mahfuzdan böyle okudu.”

99- **“Şüphesiz ki iman eden ve Rablerine tevekkül edenler üzerinde onun hiçbir hâkimiyeti yoktur.”**

Çünkü onlar şeytanın emirlerine (direktiflerine) uymazlar, vesveselerini kabul etmezler. Ancak nadiren ve bir gaflet anında şeytana aldanırlar. Bundan dolayı da Allaha sığınmak ile emrolundular.

Ayette **“Onun, ehl-i iman üzerinde bir hâkimiyeti yoktur”** manasının, ondan Allaha sığınmanın emredilmesinden hemen sonra nazara verilmesi, muhatapların istiaze emrinden dolayı “kendisinden sığınılması emredildiğine göre, acaba şeytanın insanlar üzerinde bir hâkimiyeti mi var?” vehmine kapılmamaları içindir.

100- **“Onun hâkimiyeti, ancak onu dost edinenlere ve onu Allah’a ortak koşanlaradır.”**

Onun hâkimiyeti, ancak ve ancak,

- Onu seven ve itaat edenlere,
- Ve Onu Allaha ortak koşanlara
- Veya o şeytan sebebiyle şirk içinde olanlardır.

101- **“Biz bir âyeti değiştirip yerine başka bir âyet getirdiğimiz zaman, -ki Allah neyi indireceğini en iyi bilendir- “Sen, ancak bir müfterisin” dediler.”**

Şayet biz **nesh** yoluyla lafzan veya hükmen bir ayeti bir başka ayetle değiştirir, nesheden ayeti neshedilen ayet yerine koyarsak, buna itiraz ederler.²¹

Böyle bir nesh olduğunda, kâfirler şöyle dediler:

“Sen Allah adına böyle şeyler uyduruyorsun! Bir şeyi emrediyor, ardından fikir değiştirip onu yasaklıyorsun.”

Hâlbuki Allah neyi indirmenin maslahatlı olduğunu en iyi bilendir. Çünkü bir vakit maslahat olan bir şey, başka zamanda zararlı hâle gelebilir, Allah da onu hükümden kaldırır. Eskide maslahat olmayan bir şey şimdi maslahat olabilir, Allah eskisinin yerine yeni hükmü getirir.

“Allah neyi indireceğini en iyi bilendir” ifadesi, kâfirleri bu sözlerinden dolayı şiddetle kınamaktır, senetlerinin (gerekçelerinin) bozuk olduğuna bir tenbihtir.

بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ “Doğrusu onların çoğu bilmezler.”

Onların çoğu hükümlerin hikmetlerini bilmezler, hatayı savabdan, eğriyi doğrudan ayıramazlar.

قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ لِيُثَبِّتَ الَّذِينَ آمَنُوا وَهُدًى وَبُشْرَى -102
لِلْمُسْلِمِينَ “De ki: Ruh’l - Kudüs onu iman edenlere sebat vermek, hakka teslim olanlara bir hidayet ve bir müjde olmak için Rabbinden hak olarak indirdi.”

Ruhu’l-Kudüs (Kutsal ruh) Hz. Cebraildir.

Ayet metnindeki “**tenzil**” ifadesinde, Kur’anın inişinin tedrici olduğuna, ayetlerin maslahatlara göre peyder pey indirildiğine, bu da bazı ayetlerin zamanla değişmesini iktiza ettiğine işaret vardır.

Kur’anın tedricen indirilmesi, Allahın ehl-i imanı, Kur’anın O’nun kelâmı olduğu hususunda imanlarında sabit kılması içindir. Çünkü onlar yeni hükmü işitip onda olan hikmet ve maslahata riayet edilişini görünce, inançları kökleşir, kalpleri mutmain olur.

Ayette, ehl-i iman için Kur’anın bu özellikleri taşıdığının bildirilmesi, ehl-i küfür için de bunların zıddları olduğuna bir tarizdir.

²¹ **Nesh**, şer’i bir hükmün, daha sonra başka bir şer’i hükümle yürürlükten kaldırılmasıdır. Yeni hükmü bildiren ayete **nâsih**, hükmü kaldırılan ayete ise “**men-suh**” denir. Mesela, Kur’an-ı Kerim, önceki semavi kitabları neshetmiş yani onların hükümlerini iptal etmiştir.

103- وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّهُمْ يَقُولُونَ إِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ **“Muhakkak biliyoruz ki onlar: “Ona bir insan öğretiyor” diyorlar.”**

Bununla, Amir Bin Hadramî'nin Cebra isimli Rum kölesini kastediyorlardı.

Denildi ki: Bundan murat Cebra ve Yesara isimli iki Rumdur. Bunlar Mekke'de kılıç yapıyorlardı. Tevratı ve İncili okuyan kimselerdi. Hz. Peygamber bunlara uğrar, okuduklarını dinlerdi.

Denildi ki: Bundan murat, Selman-i Farisi'dir.

لِسَانُ الَّذِي يُلْحِدُونَ إِلَيْهِ أَعْجَمِيٌّ **“İsnat ettikleri kimsenin dili yabancıdır.”**

Onların haktan saparak nisbet ettikleri kimsenin dili yabancıdır, Arabça değildir.

وَهَذَا لِسَانٌ عَرَبِيٌّ مُبِينٌ **“Bu (Kur'an) ise, apaçık bir Arabçadır.”**

Bu Kur'an ise, beyan ve fesahat özelliğine sahip apaçık Arabça dili üzeredir.

Yani, Hz. Peygamberin dinlemiş olduğu şey, yabancı bir kelâmdır, onu ne kendisi anlar ne de siz. Kur'an ise Arabçadır, en küçük bir dikkatle bile onu anlarsınız. Böyle olunca, bu Kur'anı nasıl olur da Arab olmayan birinden kapmış olabilir? Farz-ı muhal Hz. Peygamberin o kimseyi dinleyerek manayı öğrendiği, lafzı ise ondan almayıp kendisi ifade ettiği düşünülse bile, yine iddiaları geçerli olamaz. Çünkü Kur'an mana cihetiyle mu'cize olduğu gibi, lafız yönüyle de mu'cizedir. Ayrıca Kur'an'da olan pek çok ilimlerin, bu ilimlerde üstün bir muallimle uzun süre beraber olmadan öğrenilmesi mümkün değildir. Dolayısıyla Hz. Peygamber nasıl olur da ara sıra uğramış olduğu çarşıdaki bir köleden bu ilimleri öğrenmiş olabilir? Kaldı ki, o kölenin dili yabancıdır, Arabça değildir.

Onların bu gibi cıız sözlerle Kur'anı tenkid etmeye çalışmaları, son derece acze düştüklerine bir delildir.

104- إِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ لَا يَهْدِيهِمُ اللَّهُ **“Allah'ın âyetlerine iman etmeyenleri, muhakkak ki Allah hidayete erdirmez.”**

Allah'ın ayetlerinin O'nun katından olduğuna inanmayanlar var ya, Allah onları hakka veya kurtuluş yoluna sevketmez.

Denildi ki: Cennete sevketmez.

“Ve onlara elem verici bir azap vardır.” وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

Ahirette onlar için elim bir azap vardır.

Allahu Teâlâ, onların Kur'an hakkındaki şüphelerini ortaya koyup tenkitlerini reddettikten sonra, onu inkârlarından dolayı kendilerini tehdit etti. Sonra da işi kendi başlarına çevirip şöyle buyurdu:

“Ancak Allah'ın 105- âyetlerine inanmayanlar (Kur'an hakkında) yalan iftira eder.”

Yani, müfteri olan Hz. Peygamber değil, ancak Allahın âyetlerine inananmayan bu kimselerdir. Çünkü, aslında onları inkârdan caydırması gereken bir azaptan korkmamaktadırlar.

“Ve işte onlar yalancılardan ta kendileridir.” وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْكَاذِبُونَ

Gerçekte yalancı olan da onlardır.

Veya yalanın kemâli (zirvesi) onlardadır. Çünkü Allahın âyetlerini yalamak ve böyle hurafe şeylerle ona saldırmak, yalanın en büyüğüdür.

Veya, yalan söylemek onların âdeti olmuştur. Ne bir din, ne de bir müriyet, onları yalandan alıkoymaz.

Veya onlar **“Sen ancak bir müfterisin.”** **“Ona bir insan öğretiyor”** demelerinde yalancıdır.

106- مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ مِنْ بَعْدِ إِيْمَانِهِ إِلَّا مِنْ أَكْرَهٍ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيْمَانِ وَلَكِنْ 106- “Kalbi iman ile mutmain olduğu halde küfre zorlananlar dışında, her kim imanından sonra küfre kalbini açarsa, işte onlara Allah'tan bir gadab vardır.”

Ayette, imanın kalp ile tasdik olduğuna bir delil vardır.

Ayette bildirilen ceza, küfre gönül hoşluğuyla itikad eden kimseler içindir.

“Ve onlar için çok büyük bir azap vardır.” وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ

Onun cürmünden daha büyük bir günah olmadığından, ona verilen azap çok büyük bir azap olacaktır.

Rivayete göre Kureyş kavmi Ammarı ve onun anne- babası olan Sümeyye ve Yasiri dinden dönmeye zorladılar. Hz. Sümeyyeyi iki deve arasına

bağlayıp “Sen erkekler yüzünden Müslüman oldun!” diyerek bir mızrakla öldürdüler, sonra Yasiri de öldürdüler. Bu ikisi, İslamın ilk şehitleridir.

Ammar ise, zorlama karşısında diliyle onların talep ettiği şeyleri söyledi. Hz. Peygambere “ya Rasûlallah, Ammar küfre girdi” diye durumu anlatıldı. Hz. Peygamber, “asla!” dedi, Ammar baştan ayağa imanla doludur. İman, onun dem ve damarlarına işlemiştir.”

Sonra Ammar ağlayarak Hz. Peygamberin yanına geldi. Hz. Peygamber O’nun gözlerini silmeye başladı ve şöyle dedi: “Onlar tekrar aynı şeyi yaparlarsa, sen de yine onlara böyle söyle.”

Ayet, ikrah (zorlama) hâlinde küfrü söylemenin caiz olduğuna bir delildir. Ama efdal olan, Ammarın anne-babasının yaptığı gibi, dinin izzetini göstermek için küfür kelimesini söylemekten kaçınmaktır. Nitekim şöyle rivayet edilir:

Müseylime-i Kezzap, iki müslümanı yakaladı, birisine sordu:

-Muhammed hakkında ne dersin?

-O, Allahın Peygamberidir.

-Peki benim hakkımda ne dersin?

-Sen de öylesin.

Müseylime, bunu serbest bıraktı.

Sonra diğerine sordu:

-Muhammed hakkında ne dersin?

-O, Allahın Peygamberidir.

-Peki, benim hakkımda ne dersin?

-Ben sağırım, duymuyorum.

Müseylime, soruyu üç defa tekrarladı, o Müslüman da aynı cevabı tekrarladı. Müseylime, onu öldürttü.

Olay Hz. Peygambere ulaştığında şöyle buyurdu:

“Birincisi Allahın verdiği ruhsatı tercih etti. İkincisi ise, hakkı ilan etti, ona mübarek olsun!”

107- ^۷ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ اسْتَحَبُّوا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا عَلَى الْآخِرَةِ- “İşte bu, şundan dola-
yıcıdır ki, onlar dünya hayatını ahirete tercih etmişlerdir.”

“İşte bu” ifadesi,

-İmandan sonra küfre,

-Veya irtidat hakkındaki tehdide işaret olabilir.

“Allah ise kâfirler topluluğunu hidayete erdirmez.”

Allah, ilminde kâfir olan kimseleri imanda sebat gerektiren şeylere sevk etmez ve sürçmekten onları kurtarmaz.

108- “اُولَئِكَ الَّذِينَ طَبَعَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَسَمِعِهِمْ وَأَبْصَارِهِمْ- o kimselerdir ki; Allah kalplerini, kulaklarını ve gözlerini mühürlemiştir.”

Bundan dolayı onların kalbi hakkı idrakten ve onu düşünmekten kaçınır.

“Ve bunlar, gafillerin ta kendileridir.”

Gafletin kemâli (zirvesi) onlardadır. Çünkü bu durum, onları işin sonunu düşünmekten gafil kılmıştır.

109- “لَا جَزْمَ أَنَّهُمْ فِي الْآخِرَةِ هُمُ الْخَاسِرُونَ- Hiç şüphesiz onlar, ahirette de hüsrana uğrayanların ta kendileridir.”

Çünkü, ömürlerini zâyî ettiler, o ömürleri kendilerini ebedi azaba maruz bırakacak şeylerde sarfettiller.

110- “ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ هَاجَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا فُتِنُوا ثُمَّ جَاهَدُوا وَصَبَرُوا- Sonra şüphesiz Rabbin, eziyet edildikten sonra hicret eden, sonra cihad eden ve sabreden kimseler için (yardımcıdır).”

Ayet, Ammar gibi işkenceye maruz kalanlara, ilâhî yardımın geleceğini bildirir.

Ayetteki sonra ifadesi, böyle olanlarla, önceki ayette anlatılanların hallerinin birbirinden çok uzak olduğunu göstermek içindir.

111- “بُنْلَارْدَان سُونرَا رَابْبِن، اِلْبَتْتِة ٱٱفُور رَحِيمٌ – Rahım’dır (çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir).”

Hadrami, kölesine baskı uygulamış ve köle İslâm dininden çıkmıştı. Sonra tekrar İslâma girdi ve hicret etti.

İşte bu durumda olanlar; hicret, cihad ve sabrın sonucu olarak Allahın affına ve merhametine nail olacaklardır. Allah onların önceden yaptıklarını bağışlar, İslâma girdikten sonra yaptıklarına da mükâfat verir.

111- **“O gün, herkes nefisini kurtarmak için mücadele eder.”**

Öyle bir gün gelecek ki, o günde her nefis “nefsî nefsi” diyecek, kendini kurtarmaya çalışacak, başkasını hiç düşünmeyecek.

“Ve herkese yaptığı işin karşılığı tamamıyla ödenir.”

Ve her nefse ne yapmışsa karşılığı verilecek.

“Ve onlara zulmedilmez.”

Onlara ücretleri az verilerek zulüm yapılmayacak, herkes yaptıklarının karşılığını alacak.

Nankörlük Cezası

112- **“Allah bir beldeyi misal olarak verdi: Burası güvenli, huzurlu idi.”** وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا قَرْيَةً كَانَتْ أَمِنَةً مُطْمَئِنَّةً

Ayet, Allahın nimet verdiği, ama bu nimetin kendilerini şımarttığı, sonunda Allahın cezasına maruz kalan her topluluk için bir meseldir.

Denildi ki: Beldeden murat, Mekke'dir.

Korkusuz bir şekilde yaşıyorlardı.

“Rızkı her yerden bol bol geliyordu.” يَأْتِيهَا رِزْقُهَا رَغَدًا مِنْ كُلِّ مَكَانٍ

“Ama Allah’ın nimetlerine karşı nankörlük etti.” فَكَفَرَتْ بِأَنْعَمِ اللَّهِ

“Allah da ona, yaptıkları şeyler yüzünden açlık ve korku elbisesini tattırdı.” فَاذَاقَهَا اللَّهُ لَبَاسَ الْجُوعِ وَالْخَوْفِ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ

Ayetle, zararın etkisini hissetmeleri “tattırdı”, açlık ve korkunun her taraftan kendilerini kuşatması ise “elbise” kelimeleriyle istiare yoluyla anlatılmıştır. Yani, bu açlık ve korku, kendisini tam hissettirmiş, elbisenin her taraftan bedeni sarması gibi onları sarmıştır.

113- **“Andolsun ki, onlara içlerinden bir peygamber gelmişti.”** وَلَقَدْ جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِنْهُمْ

“Ama Onu yalanladılar.” فَكَذَّبُوهُ

“Peygamber”den murat, Hz. Muhammeddir. (asm) Muhatapları da Mekke halkıdır. Cenab-ı Hak, nankörlükte onların benzerini nazara verdikten sonra, Mekke müşriklerinin durumunu anlatmaya döndü.

“Bunun üzerine zalim oldukları halde azap onları yakalayiverdi.” فَآخَذَهُمُ الْعَذَابُ وَهُمْ ظَالِمُونَ

Azaptan murat,

-Onlara gelen şiddetli kıtlık,

-Veya Bedir savaşındaki mağlubiyetleridir.

114- **فَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا** “Artık Allah’ın size rızık olarak verdiği şeylerden helal ve temiz olarak yiyin.”

Cenab-ı Hak, önce onları küfür ve inkârlarına karşı sakındırmış, üstte bildirilen temsille nankörlüklerine karşı başlarına gelecek azapla tehdit etmişti. Burada da Allahın helâl kıldıklarını yemek ve kendilerine nimet olarak verilenlere şükretmekle emretti. Bu şekilde onlara cahiliye tarzı tavırlardan ve bozuk gidişattan kurtaracak yolu gösterdi.

وَاشْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ “Ve eğer sadece O’na ibadet edecekseniz, Allah’ın nimetine şükredin.”

Eğer O’na itaat ediyorsanız, Allahın nimetlerine şükredin.

Veya “biz putlara tapmakla aslında Allaha ibadet ediyoruz” iddianız doğruysa, onları bırakın da doğrudan Allaha şükredin.”

115- **إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهْلَ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ** “O size ancak ölü hayvanı, kanı, domuz etini ve Allah’tan başkası adına kesilenleri haram kıldı.”

فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ “Her kim de başkasının hakkına saldırmadan ve aşırı gitmeden bunlardan yemeye mecbur kalırsa, şüphesiz Allah, Ğafur – Rahîm’dir (çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir.)”

Allahu Teâlâ, onlara helâl olanları yemelerini emrettikten sonra, haram olanları kendilerine bildirdi. Bunda, bu sayılanlar dışındakilerin helâl olduğu mesajı vardır.

Sonra da kendi keyiflerine göre “şu haramdır, bu helâldir” demelerini yasaklayarak şöyle buyurdu:

116- **وَلَا تَقُولُوا لِمَا تَصِفُ أَلْسِنَتُكُمُ الْكَذِبَ هَذَا حَلَالٌ وَهَذَا حَرَامٌ لِتَفْتَرُوا** “Allah adına yalan uydurmak için, dillerinizin yalan vasfetmesi ile “Şu helaldir, şu haramdır” demeyin.”

Başka bir ayette şöyle demeleri nazara verilir:

“Dediler ki: Bu hayvanların karınlarındakiler sadece erkeklerimize ait olup eşlerimize haramdır.” (En’am, 139)

Kelamın siyâkı ve cümlelerin başında “ancak şunların yenilmesi haram kılındı” denilmesi gereği olarak, haram kılınanların bu dört ile sınırlı olması

gerekir. Ancak “yırtıcı hayvanlar, evcil eşek” gibi haramlığına delil olanlar da yenilmez.

Yani, delilsiz bir şekilde dillerinizin söylemiş olduğu sözü esas alıp bir şeyin yenilmesinin helâllğine veya haramlığına hükmetmeyin.

“İnَّ الَّذِينَ يَفْتُرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ” **“Şüphesiz Allah’a yalan uyduranlar asla kurtulamazlar.”**

İftira eden, bir matluba ulaşmak için böyle yapar. Ayetin bu kısmı, onların gayelerine ulaşamayacaklarını bildirir. Devamında da bunu şöyle açıklar:

117- **“مَتَاعٌ قَلِيلٌ” (Onların şu dünyada görecekleri) pek az bir menfaattir.”**

Yani, onların bununla elde edecekleri şey yakında bitecek az bir menfaattir.

“Ve onlar için çok elim bir azap vardır.”

Ve onlar için ahirette elem verici bir azap vardır.

118- **“وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا مَا قَصَصْنَا عَلَيْكَ مِنْ قَبْلَ”** **“Yahudilere de, Sana anlattıklarımızı daha önce haram kılmıştık.”**

“Biz onlara zulmetmemiştik.”

Ayette şu ayete işaret vardır:

“Yahudilere turnaklı hayvanların hepsini haram kıldık. Sığır ve koyunların ise, içyağlarını onlara haram kıldık.” (En’am, 146)

119- **“وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ”** **“Fakat onlar kendilerine zulmediyorlardı.”**

Biz, bunları haram kılmakla onlara zulmetmedik. Ceza görecekleri şeyleri yapmakla onlar kendilerine zulmediyorlardı.

Ayette, haram kılınan şeyler hususunda Yahudilerle diğerleri arasındaki farka bir tenbih vardır.

Buradan öyle anlaşılıyor ki, bir şeyin haram kılınması zararından dolayı olduğu gibi, bazılarına ceza olarak da olabilmektedir.

119- **“ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ عَمِلُوا الشُّوءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَأَصْلَحُوا”** **“Sonra şüphe yok ki Rabbin, bir cahillikle kötülük işleyip ardından tevbe eden ve durumunu düzelten kimseler için...”**

“Bir cahillikle kötülük işlemek”,

-Bilmeden kötü işler işlemek,

-Veya Allahı ve O'nun cezasını bilmemek ve şehvetin galip gelmesiyle akıbeti düşünmemek olabilir.

Ayette geçen **“kötülük”** ifadesi, hem Allaha iftirayı hem de diğerlerini içine alır.

إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَعَفُورٌ رَحِيمٌ “Şüphesiz ki Rabbin bundan sonra **Ğafur’dur – Rahîm’dir.**”

Senin Rabbin, bu şekilde bilmeden bir kötülük yapıp sonra tevbe eden ve durumunu düzelterenler için **Ğafur’dur**, kötülüklerini bağışlar. **Rahîm’dir**, hakka yöneldikleri için rahmetiyle sevap verir.

Tek Başına Bir Ümmet

120- **“Şüphesiz İbrahim bir ümmetti.”** إِنَّ إِبْرَاهِيمَ كَانَ أُمَّةً

“Allah’a itaatkar, Hakk’a yönelen bir kimseydi.” قَانِتًا لِلَّهِ حَنِيفًا

Şair “Âlemi bir kişide cem etmek Allah için garip karşılanacak bir şey değildir” dediği gibi, Hz. İbrahim de kemâl sahibi olması ve ancak şahıslarda parça parça bulunan nice faziletleri kendinde cem etmesiyle tek başına bir ümmet idi.

O,

-Tevhid ehlinin reisidir.

-Müşrik fırkalarla mücadelesiyle, tahkik ehli olanların önderidir. Onların batıl yollarını, karşısında durulmaz kuvvetli delillerle ıbtal etmiştir. Bundan dolayı, müşriklerin şirk koşmaları, nübüvvete saldırmaları ve Allahın helâl kıldığını haram kılmaları nazara verildikten sonra, söz Hz. İbrahime getirilmiştir.

Hız. İbrahimin tek başına bir ümmet olması, çevresindeki diğer insanların hepsinin kâfir olmalarından da olabilir.

Veya buradaki “ümmet”, “önder” anlamında kullanılmıştır. İnsanlar O’ndan istifade için kendisine yönelmekte ve Onun siretine uymaktadırlar. Nitekim başka bir ayette **“Ben seni insanlara bir önder kılacağım.”** denilmiştir. (Bakara, 124)

“Ve O, müşriklerden değildi.” وَلَمْ يَكْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ

Kureyş kendilerinin Hz. İbrahimin dini üzere olduklarını dava ediyorlardı. Hâlbuki O, iddia ettikleri gibi, müşriklerden değildi.

121- **“Allah’ın nimetlerine şükredendi.”** شَاكِرًا لِّأَنْعَمِهِ

O, Allahın en küçük nimetlerine bile şükreliyordu. Ayette geçen “en’um” kelimesi cem-i killet denilen bir sıgıyla gelmiştir. Yani O, küçük nimetlere bile şükrederken, çok ve büyük olanlara hayli hayli şükretmekteydi.

“Onu seçti.” اجْتَبَاهُ

Allah O'nu Peygamberlik için seçti.

وَهَدِيَهُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ “Ve Onu doğru bir yola iletti.”

Allah O'nu, Hak yola davette dosdoğru bir yola sevketti.

122- وَآتَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً “Ve biz Ona dünyada bir iyilik verdik.”

Allah, O'nu insanlara sevdirdi. Öyle ki değişik din mensupları O'nu önder kabul eder, kendisine senada bulunurlar. Ayrıca Allah O'na şu dünyada tertemiz evlatlar, genişlik ve taatle geçen uzun bir ömür nasip etti.

وَأَنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ “Şüphesiz ki O, ahirette de salihlerdendir.”

O, ahirette de cennet ehli olan salihlerdendir. Nitekim kendisi bunu “Ey Rabbim! Bana bir hikmet bahşet ve beni salih kimseler arasına kat.” (Şuara, 83) diyerek Allahtan istemişti.

123- ثُمَّ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ أَنْ اتَّبِعْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا “Sonra da sana: “Hanif olarak İbrahim’in dinine tabi ol” diye vahyettik.”

Ayetteki “sonra” ifadesi “ayrıca, bir de...” anlamına gelebilir. Yani, Hz. İbrahime verilen en büyük imtiyaz, Hz. Peygamberin (asm) O'nun milleti-ne (dinine) tâbi olmasıdır.

“Sonra” ifadesi, Hz. İbrahimle Hz. Peygamber arasındaki uzun süreden dolayı da gelmiş olabilir.

“Hanif olarak İbrahim’in dinine tabi ol”

Ey peygamber! Tevhide ve tevhide davette

-Rıfk ile,

-Ardarda deliller getirmek ile,

-Herkesle, anlayışı derecesinden mücadele ile İbrahim gibi ol, O'na it-tiba et.

وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ “Ve O, müşriklerden olmadı.”

Değil müşriklerden olmak, O tevhid ehlinin önderi idi.

124- إِنَّمَا جُعِلَ السَّبْتُ عَلَى الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ “Cumartesi günü, ancak onda ihtilafa düşenlere (farz) kılındı.”

“Cumartesi günü” ifadesinden murat, o güne saygı veya onu ibadetle geçirmek meselesidir.

Onda ihtilaf edenler, Yahudilerdir. Hz. Musa onlara Cum'a gününü ibadete ayırmalarını emrettiğinde "Biz Cumartesi gününü istiyoruz. Çünkü Allah da gökleri ve yeri yaratmaktan o gün boş kalmıştı" dediler. Allahu Teâlâ da Cumartesi gününü onlara ibadet günü yaptı ve bu konudaki emrini onlara şiddetli kıldı.

Denildi ki: Bunun manası, Cumartesi yaşağını çiğnemenin vebalini anlatmaktır. O yaşağı çiğneyen bir grup maymun hâline getirildi:

"İçinizden cumartesi yaşağını çiğneyenleri elbette bildiniz. Onlara "sefil maymunlar olun!" demiştik." (Bakara, 65)

"Böylece onlar yasak kılınan şeylerden vazgeçmeyince, onlara 'hor ve zelil maymunlar olun', dedik." (A'raf, 166)

Bunlar o gün avlanmayı bazen helal kıldılar, bazen haram kıldılar. Bu konuda yaşağı aşmak için çok hileler düşündüler. Burada onların nazara verilmesi, daha önce yüzonikinci ayette Allahın nimetlerine nankörlük yapan beldenin nazara verilmesi gibi, müşrikleri tehdid içindir.

"Ve şüphesiz Rabbin ihtilaf edip durdukları şeyler hakkında kıyamet günü, onlar arasında hüküm verecektir."

Allah o günde o ihtilafa karşı ceza vermek suretiyle aralarında hükmedecektir.

Veya Allah her fırkaya layık olduğu karşılığı vermek suretiyle aralarında hükmedecektir.

"Rabbinin yoluna 125- اذْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ 125- hikmetle ve güzel öğütlerle davet et!"

Kendilerine elçi olarak gönderildiğin kimseleri Allahın yolu olan İslâma davet et.

"Hikmetle" davetten murat, hikmetli sözle çağtırmaktır. Bu, şüpheleri izâle eden, hakkı açıklayan delil ile olur.

Güzel öğüt ise, ikna edici hitablar ve faydalı öğütlerle anlatmaktır.

Hikmetle Allah yoluna davet etmek, ümmetin gerçeği arayan seçkin fertleri içindir.

Güzel öğüt ise, avama yönelik hitap şeklidir.

"Ve onlarla en güzel şekilde mücadele et." وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ

Onların inatçı olanlarıyla ise en güzel bir şekilde mücadele et.

Bu ise,

-Rıfk ile,

-Yumuşaklıkla

-En kolay şekli göstermekle

-En bilinen mukaddemeleri kullanarak yapılır.²² Çünkü bu şekilde delillerden destek almak, hem onların saldırganlığını yatıştırır, hem de muhalefetlerinin iç yüzünü ortaya koyar.

إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ “Şüphesiz Rabbin, yolundan sapanları en iyi bilendir.”

وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ “Ve O, hidayete kavuşanları da en iyi bilendir.”

وَأَنْ عَاقِبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ 126- “Ve eğer cezalandırırsanız, size yapılanın aynısıyla ceza verin.”

Yani, “Ey Peygamber! Sana düşen ancak tebliğ ve davettir. Ama hidayet ve dalaletin meydana gelmesi ve bunlara terettüp eden netice Senin görevin değildir, bu Allaha aittir. O, dalalette ve hidayette olanları en iyi bilendir ve onlara karşılığını verecektir.

Cenab-ı Hak Peygamberine Allah yoluna daveti emretti ve bunun yollarını gösterdi. Burada da hem O’na, hem de O’na tâbi olanlara mücadele ettikleri kimselere karşı aşırılığı terk ve adalete riayet etmelerine işaret etti. Çünkü hakka davet,

-Bazı âdetleri kaldırmak,

-Şehvî şeyleri terk etmek

-Eskilerin dinini tenkid etmek,

-Onların küfür ve dalaletine hükmetmek gibi durumları bünyesinde barındırdığından muhataplara ölçülü davranmayı gerektirir.

Sebeb-i Nüzûl

Denildi ki: Hz. Peygamber (asm) Hz. Hamzayı vücudu delik deşik edilmiş vaziyette görünce “Vallahi, Allah bana onlara karşı zafer nasip ettiğin-

²² **Mukaddeme**, maksada hazırlık olarak önden bazı temel esasları nazara vermektir. Bu şekilde yapan kimse, hedefine daha kolay ulaşır, muhatabını ikna eder. Muhatabı inatçı ise, ikna edemese bile onu ilzam eder, susturur.

de, Senin yerine onlardan yetmiş tanesini delik deşik edeceğim” demişti, bunun üzerine bu ayet nâzil oldu. Hz. Peygamber, yemininden dolayı kefareti ödedi.

Ayette, kısas yapan kimsenin dengi bir muamele yapabileceğine, ama bunu aşmaya hakkı olmadığına bir delil vardır.

Ayrıca devamında sabrı nazara vererek, açıktan, **“Ve eğer cezalandırılırsanız”** ifadesiyle de faraziye yoluyla affetmeye teşvikte bulunur.²³

وَلَكِنْ صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِلصَّابِرِينَ “Ama sabrederseniz, elbette o, sabredenler için daha hayırlıdır.”

İntikam almaya bedel sabretmek, çok daha hayırlıdır.

Cenab-ı Hak ardından sabrı açıktan Hz. Peygambere emretti. Çünkü Allahı en iyi bilmesi ve O’na tam güvenmesiyle, böyle durumlarda sabra en uygun kişi O olduğundan, kendisine hitapla şöyle buyurdu:

127- **“Sabret!”** وَاصْبِرْ

Ey Peygamber! Sen sabret.

“Senin sabrın ancak Allah’ın yardımı ile dir.” وَمَا صَبْرُكَ إِلَّا بِاللَّهِ

Senin sabrın ancak Allahın tevfiği ve sebat vermesiyledir.

128- **“Onlara üzülmel!”** وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ

“Onlara üzülmel!” ifadesi, hem kâfirleri hem de mü’minleri içine alabilir.

Yani, “O kafirler hakkında üzülmel.”

“Mü’minlere yapılanlara karşı üzülmel!”

“Kurdıkları tuzaklardan telaş edip sıkıntıya düşmel!” وَلَا تَكُ فِي ضَيْقٍ مِّمَّا يَمْكُرُونَ

128- **“Şüphesiz Allah, takva sahipleriyle ve muhsin olanlarla beraberdir.”** إِنَّ اللَّهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ

²³ **“Eğer cezalandırılırsanız”** ifadesi “mutlaka cezalandırın” şeklinde bir katiyet bildirmediği gibi, “cezalandırmayabilirsiniz” şeklinde bir çağrışımla, aynen mukabele etmemeye bir teşviki de tazammun eder.

Allah, günahlardan sakınan ve amellerini güzel yapanlarla beraberdir, onlara sahip çıkar, lütufta bulunur.

Şöyle de mana verilebilir: “Allah, emrini saygıyla karşılayıp kendisinden korkan ve mahlûkata da şefkatle muamelede bulunanlarla beraberdir.”

Hız. Peygamberden şöyle rivayet edilir:

“Her kim Nahl sûresini okursa, Allah ona dünyada verdiği nimetlerin hesabını sormaz. Okuduğu gün veya gecede vefat etse, güzel bir vasiyet yapıp imanla ölen kimse gibi ecti olur.”

İSRA SÛRESİ

İsra Sûresi Mekkî'dir. 73-80 arası ayetlerin Medenî olduğunu söyleyenler de olmuştur. Yüz on bir ayettir.

Mi'rac ve Mescid-i Aksa

سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَا الَّذِي-1
 بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا “Kendisine bazı âyetlerimizi göstermek için,
 Kulunu geceleyin Mescid-i Haram’dan etrafını mübarek kıldığımız
 Mescid-i Aksâ’ya götüren Allah, her türlü noksan sıfatlardan mü-
 nezzehtir.”

“Sübhan” ifadesi, tenzih manasına gelen bir tesbihtir. Tenzihe alem olarak kullanılır.¹

Ayetin bununla başlaması, devamında nazara verilen miraca güç yeti-
 rememekten Allahın yüce olduğunu ifade etmek içindir. Aslında “İsra”,
 “gece yolculuğu” iken ayrıca “gece” anlamında “leylen” ifadesinin elif-
 lâmsız gelmesi, bu gece yolculuğundaki müddetin az olmasına delâlet eder.

Mescid-i Haram Ka’be, **Mescid-i Aksâ** ise Kudüsteki Beyt-i
 Makdis’tir. Buna “en ileri mescid” anlamında “Mescid-i Aksâ” denilmesi,
 o gün için daha ilerisinde bir mescid olmamasındandır.

Hiz. Peygamberden şöyle nakledilir:

“Ben Mescid-i Haram’da Ka’benin Hicr mevkiinde, uyku-uyanıklık ara-
 sı bir hâlde iken Cebrail bana Burak’ı getirdi.”

Bu rivayete göre Hiz. Peygamberin bu gece yolculuğu bizzat Ka’beden
 başlamıştır.

Veya Harem’den olup “Mescid-i Haram” diye söylenmiştir. Çünkü Ha-
 remin tamamı mescittir.

Veya Harem, Mescid-i Haramı kuşattığından böyle ifade edilmiştir.

Veya devamında “Mescid-i Aksa” denildiğinden, ona mutabık olması
 için Haremden “Mescid-i Haram” şeklinde söz edilmiştir.

Bu açıklamalara şu açıdan ihtiyaç vardır: Hiz. Peygamberden gelen bazı
 rivayetlerde bu yolculuğun, Ümmü Hânî’nin evinde iken gerçekleştiği an-

¹ Yani bu ifadeyle, Cenab-ı Hakkın bütün noksanlıklardan yüce olması anlatılır.

latılır. Şöyle ki: “Hz. Peygamber (asm) Ümmü Hânî’nin evinde yatsı namazından sonra uykuda idi. O gece İsrâ gerçekleşti ve aynı gece geri döndü.

Hiz. Peygamber (asm) kıssayı ümmü Hânî’ye anlatıp şöyle dedi: “Peygamberler benim için temessül ettirildi, onlara imam oldum.”

Sonra Hz. Peygamber Mescid-i Haram’a çıkıp mi’racını Kureyşe haber verdi. Muhatapları bunu imkânsız görüp taaccüple karşıladılar. Hatta, önceden iman edenlerden bazıları dinden çıktı. Bazı adamlar Hz. Ebubekir’e koşup Hz. Peygamberin anlattıklarını naklettiler. O şöyle dedi: “Eğer böyle demişse, doğru söylemiştir.”

Dediler: “Bu anlatılanlara rağmen O’nu tasdik ediyor musun?”

Hiz. Ebubekir şöyle cevap verdi: “Ben, bundan daha uzak şeyleri söylemesinde O’nu tasdik ediyorum, bunu niye tasdik etmeyeyim?”

Bundan dolayı kendisine “Siddik” lakabı verildi.

Daha önce Beyt-i Makdise gitmiş olan bazıları “öyleyse bize orayı anlat” deyip, Hz. Peygamberi zor durumda bırakmak istediler. Allahu Teâlâ perdeyi gözünden kaldırdı, bakıp onlara anlatmaya başladı. Bunun üzerine “tamam, orayı doğru bir şekilde anlattın. Şimdi de bizim kervanımızdan haber ver” dediler. Hz. Peygamber de onlara develerinin sayısını, kervanın durumlarını anlattı. “Kervanınız falan gün, önünde şöyle bir deve olduğu hâlde güneş doğarken gelecek” dedi. Onlar tepeye çıkıp gözetlemeye başladılar. Kervanı aynen Hz. Peygamberin vafsettiği şekilde buldular. Bütün bunlara rağmen yine de inanmadılar, “bu apaçık bir sihir” dediler.

Bu olay, hicretten bir yıl önce idi.

Mi’racın uykuda mı yoksa uyanırken ruhuyla veya ruh-ceset beraberliğiyle mi olduğu hususunda ihtilaf edildi.

Ekser âlimlere göre, Hz. Peygamber (asm) cesediyle Beyt-i Makdise gece vakti götürüldü. Sonra yine cesediyle semalara yükseltildi, ta Sidre-i Münteha’ya kadar vardı. Kureyş, işte bu yüzden hayret ettiler, bunu imkânsız gördüler.²

Kelâm ilminde miraca şöyle delil getirilir:

Cisimler, kendileriyle ilgili arızı hâlleri kabulde eşittirler. Allah ise, imkân dairesindeki her şeye kâdirdir. Dolayısıyla Hz. Peygamberin bedeninde

² Yani, Hz. Peygamber (asm) “rüyamda oralara gittim” veya “ruhen oraları gezdim” dese, bunu inkâr eden çıkmazdı. Onların şiddetli inkârı şunu gösteriyor ki, ruh-ceset beraberliğiyle miraca mazhar olduğunu anlattı, onlar da inkâr ettiler.

veya O'nu taşıyan cismin bedeninde çok süratli bir hareketi yaratmaya da gücü yeter. Böyle hayret verici olmak, zaten mu'cizelerin bir lazımıdır.

“Etrafını mübarek kıldığımız”

Mescid-i Aksanın mübarek kılınması hem din, hem de dünya yönündendir. Çünkü,

-O bölge vahyin iniş merkezlerindendir.

-Hz. Musa'dan beri Peygamberlerin ibadet ettiği bir yerdir.

-Nehirlerle, ağaçlarla kuşatılmıştır.

“Kendisine bazı âyetlerimizi göstermek için”

Mesela,

-Gece vaktinde an gibi kısa bir zamanda bir aylık mesafeye gitmesi ve Beyt-i Makdisi görmesi,

-Peygamberlerin kendisine temessül etmesi ve onların makamlarına vakıf olması.

Ayetin evvelinde gıyabî olarak Allahın tasarrufundan söz edilirken, burada **“Kendisine bazı âyetlerimizi göstermek için”** denilerek mütellim sıgasına geçilmesi, bu bereketlerin ve âyetlerin büyüklüğünü nazara vermek içindir.

إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ “Şüphesiz ki O, Semi’ – Basîrdir.”

O Allah, Muhammedin sözlerini işitir, fiillerini görür ve buna göre O'na ikram ile kurbiyetine mazhar kılar.

2- وَأَتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ “Musa’ya da Kitabı verdik.”

“Ve ‘beni bırakıp başkasını vekil edinmeyiniz’ diye anlatması için İsrailoğullarına bir rehber kıldık.”

Yani, “İşlerinizi havale edeceğiniz Benden başka bir Rab edinmeyin!”³

³ İşleri Allaha havale etmekten murat, her işin O'nun izniyle olduğunu bilip de rızkını O'ndan istemek, O'ndan şifa beklemek, muvaffak olmayı O'nun lütfu bilmek gibi durumlardır. Bu, sebeplere müracaata engel değildir. Çünkü Allahu Teâlâ, sebeplerle neticeleri meydana getirmeyi bir âdet edinmiştir. Mesela, hastalanınca doktora gitmek ve ilaç kullanmak lazımdır. Ama neticesi olan şifayı Allah-tan bilmek gerekir. Yoksa insan, farkına varmadan sonuçları sebeplere nisbet ederek şirke düşebilir.

3- ذُرِّيَّةَ مَنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ “Ey Nûh’la beraber gemide taşıdıklarımızın neslinden gelenler!”

Bunda, atalarını Hz. Nûhla beraber gemide taşımak suretiyle boğulmaktan kurtarmasını nazara vererek Allahın nimetlerini hatırlatmak vardır.

إِنَّهُ كَانَ عَبْدًا شَكُورًا “Doğrusu O, çok şükreden bir kuldu.”

Hz. Nûh, bütün hâllerde Allaha çokça şükreden bir kul idi.

Bunda Hz. Nûhun ve yanındakilerin kurtarılmasının, O’nun şükrünün bereketi olduğuna bir ima vardır ve ayrıca O’nun gibi çokça şükreden biri olmaya bir teşvik söz konusudur.

Zamirin Hz. Musa’ya râci olduğu da söylendi.

4- وَقَضَيْنَا إِلَىٰ بَنِي إِسْرَءِيلَ فِي الْكِتَابِ “İsrailoğullarına Kitab’ta şu hükümü verdik:”

Kitaptan mûrat, Tevrattır.

لَتَقْسِدُنَّ فِي الْأَرْضِ مَرَّتَيْنِ “Muhakkak siz, yeryüzünde iki defa fesat çıkaracaksınız.”

Bunlardan birincisi, Tevratın hükümlerine muhalefet ve Şa’ya veya Ermiya Peygamberi öldürmeleridir.

İkincisi ise, Hz. Zekeriya ve Hz. Yahyayı öldürmeleri, Hz. İsayı da öldürmeye kastetmeleridir.

“Ve gerçekten çok ileri gidip, haddi aşacaksınız.”

5- “Birincisinin FADÂ JÂ’E وَعَدُّ أُولَئِهِمَا بَعَثْنَا عَلَيْكُمْ عِبَادًا لَّنَا أُولَىٰ بَأْسٍ شَدِيدٍ zamanı gelince, üzerinize güçlü kuvvetli kullarımızı gönderdik.”

Bundan murat, birinci fesadlarına taraf-ı İlahiden ceza verilmesidir.

Üzerlerine gönderilenlerin kim olduğu hakkında farklı rivayetler vardır. Bu meyanda Buhtunnasr ve Câlutun adı geçer. Bunlar, zorba hükümdarlardı, harpte çok şiddetli kuvvete sahip kimselerdi.

“Onlar, evlerin ortasına kadar girip sizi aradılar.”

Bunlar, sizi öldürmek, mallarınızı yağma etmek için evlerin içlerine kadar girdiler. Büyüklerini öldürdüler, küçüklerini esir aldılar, Tevratı yaktılar, Mescid-i Aksayı harabeye çevirdiler.

Mu'tezile mezhebi, Allahın kâfiri bunlara musallat kılmasını uygun görmediklerinden, **“gönderdik”** ifadesini “kendilerini serbest bıraktık, engel olmadık” şeklinde te'vil ettiler.

“Bu, yerine getirilmesi gereken bir vaad idi.” وَكَانَ وَعْدًا مَّفْعُولًا

Onların cezalandırılmaları, kaçınılmaz bir vaat idi.

6- ثُمَّ رَدَدْنَا لَكُمُ الْكَرَّةَ عَلَيْهِمْ “Sonra sizi tekrar onlar üzerine galip kıldık.”

Sonra bu gönderilenlere karşı size devlet ve galebe nasip ettik. Bu, düşmanlarında meydana gelen idarî değişiklikte yeni hükümdarın onlara acıyıp esirlerin Şama gitmesine izin vermesiyle oldu.

Hz. Danyal bunlara komuta etti, orada bulunan Buhtunnasr taraftarlarına galip geldiler.

Veya ayette medar-ı bahs olan Câlut ve adamları olma durumunda, Allah Teâlâ Hz. Davudu Câluta karşı çıkardı ve Hz. Davud da onu öldürdü.

“Ve mallarla ve evlatlarla gücünüzü artırdık.” وَآمَدَدْنَاكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ
“Ve sizi sayıca ziyade kıldık.” وَجَعَلْنَاكُمْ أَكْثَرَ نَفِيرًا

7- إِنْ أَحْسَنْتُمْ أَحْسَنْتُمْ لَا تَفْسِدُمْ “İyilik ederseniz, kendinize iyilik etmiş olursunuz.”

“Ve kötülük ederseniz yine kendinizdir.” وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا

İyilik ederseniz sevabı kendinize, kötülük ederseniz de vebâli üzerinizdir.

فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ الْآخِرَةِ لِيَسُوءُوا وُجُوهَكُمْ وَلِيَدْخُلُوا الْمَسْجِدَ كَمَا دَخَلُوهُ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَلِيُتَبِّرُوا مَا عَلَوْا تَتْبِيرًا “Artık diğer fesadınızın zamanı gelince, yüzünüzü kara etmeleri ve ilk girdikleri gibi yine Mescide (Beyt-i Makdis’e) girmeleri ve ele geçirdiklerini mahvetmeleri için onları tekrar göndereceğiz.”

Bu da Allahın onlara İranlıları musallat kılmasıyla oldu. Yahudiler Hz. Yahyayı şehit etmişlerdi, kanı yerin altından dışarıya kayıyordu. İran komutanı “bu nedir?” diye sordu. “Bizden kabul edilmemiş bir kurban kanı” dediler. Komutan “bana doğru söylemediler” diyerek onların binlercesini öldürttü. Yerden kaynayan kan çıkmaya devam ediyordu. Komutan onla-

ra “şayet bana doğru söylemezseniz hiçbirinizi sağ bırakmam” dedi. Bunun üzerine “o, Yahya’nın kanıdır” dediler. Komutan da “İşte böyle birinden dolayı Rabbiniz sizden intikam alıyor” dedi. Ardından şöyle seslendi: “Ey Yahya! Benim de Senin de Rabbin Senden dolayı kavminin başına gelen musibeti bilmektedir. Artık Allahın izniyle kanın dursun, yoksa burada hiçbirini sağ koymayacağım.” Bunun üzerine kanın kaynaması durdu.

8- عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَن يَرْحَمَكُمْ “Olur ki Rabbiniz size merhamet eder.”

Bu son cezadan sonra ola ki Rabbiniz size merhamet eder.

وَأَن عُدْتُمْ عَدُوًّا “Ama dönerseniz biz de döneriz.”

Şayet siz tekrar isyana dönerseniz, biz de tekrar sizi cezalandırmaya döneriz.

Nitekim onlar Hz. Peygamberi yalanladılar, öldürmeye teşebbüs ettiler. Allah da Peygamberini onlara musallat kıldı. Kurayza kabilesi öldürüldü, Benî Nadîr sürgüne gönderildi, diğerlerine de cizye ödeme yükümlülüğü getirildi.

Bu, onların dünyada cezasıdır.

وَجَعَلْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ حَصِيرًا “Ve cehennemi, kâfirler için kuşatıcı bir zindan yaptık.”

Ahirette ise nankör olan inkâr edenler için cehennem vardır. Cehennem onlar için dışarı çıkamayacakları daimi bir hapishanedir.

9- إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ “Şüphesiz ki bu Kur’ân, insanları en doğru yola iletir.”

Şüphesiz bu Kur’an, hâllerin ve yolların en doğrusu olan bir hâle ve yola sevkeder.

وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا كَبِيرًا “Ve salih amel işleyen mü’minlere büyük bir ecir olduğunu müjdeler.”

10- وَأَنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ أَغْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا “Ve ahirete inananmayanlara gelince, onlara da can yakıcı bir azab hazırladık.”

Yani, Allah mü’minleri iki müjdeyle müjdeler:

1-Kendilerine sevap verilmesi,

2-Düşmanlarının da cezalandırılması.

İnsanın Sorumluluğu

11- وَيَدْعُ الْإِنْسَانُ بِالشَّرِّ دُعَاءَهُ بِالْخَيْرِ “İnsan, hayra dua eder gibi şerre dua eder.”

İnsan öfke anında kendisi, ailesi, malı hakkında Allah’tan şer ister, beddua bulundur.

Veya hayır istediğini zannederek şerre dua eder. Bunu isterken, hayra dua eder gibi dua eder, ister.

وَكَانَ الْإِنْسَانُ عَجُولًا “Doğrusu insan çok acelecidir.”

İnsan, gerçekten çok acelecidir. Sonucunu hiç düşünmeden hatırına gelen her şeyi hemen yapmak ister.

Denildi ki: Ayetteki “**insan**”dan murat Hz. Âdemdir. Kendisine ruh üflendiğinde, ruh göbeğine geldiğinde hemen doğrulmak istedi, yere düştü.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Hz. Peygamber (asm) Sevde Binti Zem’a’ya bir esir vermişti. Sevde, esirin iniltilerine acıdı, kelepçesini gevşetti, esir de kaçtı. Bunun üzerine Hz. Peygamber Sevdeye beddua etti, sonra da pişman oldu. Ardından dedi: “Allahım, ben ancak bir insanım. Kime beddua etmişsem, bunu onun hakkında rahmete çevir.”

Bu olay üzerine ayet nâzil oldu.

Ayette anlatılan durumun bir an önce azabın gelmesini isteyen kâfir kimse hakkında olması da caizdir. Mesela, müşriklerden Nadr Bin Haris, Bedir savaşıdan önce “Allahım, bu iki ordudan hayırlı olana zafer ver” diye dua etmişti. Ayrıca “Allahım, eğer bu Senin katından gelmiş bir hak kitap ise, üstümüze gökten taş yağdır veya bize çok elim bir azap ver.” (Enfal, 32) ayetinde bildirilen duayı yapmıştı. Duası kabul oldu, Müslümanlar galip geldi, kendisi de Bedir günü kılıçla boynu vurularak öldürüldü.

12- وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ آيَاتٍ “Biz geceyi ve gündüzü birer ayet kıldık.”

Gece ve gündüz, başka türlü olması mümkün iken aynı tarzda birbiri-

ni takip eder. Bu durum, kudret ve hikmet sahibi bir Yaratıcıya delalet etmektedir.

فَمَحَوْنَا آيَةَ اللَّيْلِ “Ardından gecenin ayetini sildik.”

وَجَعَلْنَا آيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً “Ve gündüzün ayetini de eşyayı gösterici kıldık.”

Bir ayet olan geceyi silip diğer ayet olan gündüzü aydınlık kıldık.

Denildi ki: İki ayetten murat ay ve güneştir. Mana şöyle takdir edilebilir: “Gece ve gündüzü aydınlatan ay ve güneşi iki ayet kıldık.” Veya “Gece ve gündüzü, iki ayet sahibi kıldık.”

Gecenin ayeti olan ay’ın silinmesi, zâtında karanlık ve nurunun giderilmiş olmasıdır. Veya nurunun peyder pey azalıp büsbütün gözden kaybolmasıdır.

Gündüzün ayeti olan güneşin aydınlatıcı olması ise, şua sahibi olup eşyanın onun ziyasıyla görülmesidir.

لِتَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ وَلِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ “Bunu, Rabbi-nizden bir lütuf aramanız, yılların sayısını ve hesabı bilmeniz için yaptık.”

Ta ki gündüzün aydınlığında maişetinizi temin yollarını arayasınız, onunla amellerinizi görerek yapasınız.

Ve bir de bunların farklı olmaları, peşpeşe gelmeleriyle veya hareketle-riyle yılları ve hesabı bilmeniz içindir.

وَكُلُّ شَيْءٍ فَضْلُنَا تَقْصِيلاً “Ve biz her şeyi fasıl fasıl anlattık.”

Din ve dünya işinde muhtaç olduğunuz ne varsa biz onları tek tek, fa-sıl fasıl beyan ettik.

13- وَكُلُّ إِنْسَانٍ أَلْزَمْنَاهُ طَائِرَهُ فِي عُنُقِهِ “Her insanın mukadderatını boy-nuna doladık.”

Her insanın da amelini ve kendisi için takdir olunan kaderini boynuna taktık, Onun ameli veya kaderi sanki gayp yuvasından ve kader canibinden kendisine uçup gelmektedir.

Arablar kuşların gelip gitmelerinden manalar çıkarır, duruma göre ya hayra yorar veya uğursuzluk sayarlardı. Ayette, hayra ve şerre sebebiyet

verme yönünden Allahın kaderi ve kulun ameli için istiare olarak kullanılmıştır.

“Ve onun amel defterini kıyamet günü açılmış bir kitap şeklinde önüne çıkarınız.”

Kıyamet günü onu amel defteri olarak önüne koyarız.

Veya bundan murat, yaptığı amellerin etkisiyle nakışlanmış nefsidir. Çünkü insanın iradî fiilleri nefiste çeşitli hâller meydana getirir. Bundan dolayı, bu amellerin tekrarı melekeleri oluşturur.

14- “اِقْرَأْ كِتَابَكَ” “Kitabını oku!”

“Bugün hesap görücü olarak sana nefsin yeter!”

Hasîb, “hesap görücü” anlamına gelebileceği gibi, “şahit” anlamında da kullanılabilir.

Nefis müennes olduğu hâlde **“hasîb”** kelimesinin müzekker gelmesi, muhasebe ve şahitliği yapanların erkekler olmasından veya buradaki nefsin **“şahıs”** anlamına gelmesindendir.

15- “مَنْ اهْتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ” “Kim hidayete erse kendi iyiliği için hidayete erer.”

“Kim de saparsa ancak kendi aleyhine sapar.”

Onun hidayette olması başkasını kurtarmaz.

Dalaleti de başkasını yoldan çıkarmaz.

“وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ” “Hiçbir günahkâr başkasının günahını yüklenmez.”

Herkes kendi günahını taşır.

“وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّىٰ نَبْعَثَ رَسُولًا” “Biz, bir peygamber göndermedikçe, azap edici değiliz.”

Gönderilen elçi onlara delilleri beyan eder, Allahın hükümlerini açıklar. Böylece insanların diğer âlemde **“biz bunları duymadık”** deme hakları olmaz.

Ayette, din bildirilmeden insanlara bir şeyin vacip olmadığına bir delil vardır.

16- **“Biz bir beldeyi helak etmek istediğimizde, oradaki refah sahiplerine (itaati) emrederiz, onlar ise orada kötülük işlerler.”**

İrademiz, sabık kazamızı (mukadder hükmümüzü) infaz için bir kavmin helakine taalluk ettiğinde veya “hasta ölmek istediğinde hastalığı şiddetlenir” denilmesi misalî, bir kaymin mukadder helâk vakti geldiğinde, kendilerine gönderdiğimiz bir peygamber diliyle, o beldenin refah içinde yaşayan önde gelenlerine Allaha itaat etmelerini emrederiz.⁴

Bu manaya, ayetin öncesi ve sonrası delâlet eder. Mesela, sonrasında onların fiskından bahis var. **Fısk**, “taatten çıkmak ve isyanda direnmektir.” Dolayısıyla mukabele yolu ile, onlara taatin emredildiğine delâlet eder.

Ayrıca şu manalara da dikkat çekilmiştir:

“Ona emrettim, o da okudu” denildiğinde okumanın emredildiği anlaşılır. Burada da **“onlara emrederiz”** denildikten sonra, fısk düştükleri ifade edildiğine göre, kendilerine fısk emredilmiş demektir. Ancak, Cenab-ı Hakkın fıskı emretmesi, ona sevketmesinden mecazdır.

Veya onları şımartacak kadar bol nimet vermesi ve bu durumun da onların fıskına yol açmasından dolayıdır. Ancak “ona emrettim, o ise bana isyan etti” dediğimizde neyin emredildiğinin belli olmaması gibi, ayette **“onlara emrederiz”** denildiğinde neyin emredildiğinin belli olmaması da ihtimal dâhilindedir.

Ayette refah içinde olanlara emredildiğinin söylenmesi, başkalarının onlara tâbi olmasındandır. Ayrıca bu kimseler başkalarına nisbetle daha seri olarak hamakatte bulunurlar, fücra imkânları daha fazladır.

“Böylece, oraya azap sözü hak olur.” فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ

Böylece azabın gelmesiyle ilgili önceden bildirilen söz gerçekleşir.

Veya onların günahlarının ortaya çıkması veya günahlara büsbütün dalmalarıyla ilgili söz, tahakkuk eder.

“Biz de onu yerle bir ederiz.” فَدَمَّرْنَاهَا تَدْمِيرًا

⁴ “Hasta ölmek istediğinde hastalığı şiddetlenir” ifadesi, aslında “hasta öleceği zaman” demektir. Benzeri bir şekilde **“bir beldeyi helak etmek istediğimizde”** ifadesi, “bir beldenin helaki geldiğinde” demektir.

Biz de o beldeyi, içindekileri helak ile ve diyarlarını harabeye çevirmekle hak ile yeksan ederiz.

17- **“Biz Nûh’tan sonra nice nesilleri helak ettik.”**

Nûhtan sonra Ad ve Semud gibi nice nesilleri helak ettik.

“Kullarının günahlarından haberdar olmak ve görmekte Rabbin yeter.”

Senin Rabbin onların işledikleri günahların hem zahirlerini, hem batınlarını bilir, ona göre ceza verir.

18- **“Her kim peşin dünya lezzetlerini isterse, dünyada istediğimiz kimseye dilediğimiz kadarını peşinen veririmiz.”**

Ayette hem peşin lezzetleri isteyen kimsenin iradesi, hem de istediğiyle alakalı ilâhî meşiet ve irade kaydı getirildi. Çünkü her temenni eden temenni ettiği şeye ulaşamaz. Bir takım imkânlarla kavuşan da her arzuladığını elde edemez. Kaydın getirilmesi, her şeyin ilâhî meşietle olduğunun bilinmesi içindir.

Sebeb-i Nüzûl

Denildi ki: Ayet münafıklar hakkında indi. Bunlar Müslümanlara riyakârlık yapıyorlar, onlarla beraber savaşa çıkıyorlardı. Hâlbuki savaşa gitmekten maksatları sadece ganîmet elde etmek gibi şeylerdi.

19- **“Sonra cehennemi ona mekan kılarız.”**

“Kınanmış ve kovulmuş olarak oraya girer.”

Allahın rahmetinden kovulmuş, kınanmış bir şekilde cehenneme girer.

19- **“Kim de ahireti ister ve mü’min olarak ciddi bir çaba ile onun için çalışırsa, işte bunların sa’yi meşkurdur (çalışmalarının karşılığını görürler).”**

Ayette nazara verilen çalışmak; hakkını vermek, emredilenleri yapmak, yasaklardan ise uzak durmaktır. Yoksa kendi akıllarıyla ortaya koydukları şeylerle Allaha yakın olmak değildir.

Ayetteki “lâm” harfî, niyet ve ihlâs ifade eder. Yani, yaptığı çalışmayı böyle bir niyetle ve ihlâsla yapmalıdır.

“Mü'min olarak”

Bu çalışmanın makbul olması için iman şartı vardır. Yani, “her kim kendisinde hiçbir şirk ve yalanlama olmayan sahih bir imanla iman ederse...” Çünkü iman, işin esasıdır.

İşte bu üç şartı cemedanların çalışması Allah nezdinde makbuldür, sevaplarını alırlar. Çünkü “şükür” Allaha nisbet edilince, taate karşı O’ndan sevap anlamına gelir.⁵

20- **“Hem onlara hem de diğerlerine Rabbinin bir ihsanı olarak medet verimiz.”**

İki fırkadan her birine tekrar be tekrar ikramda bulunarak medet verimiz, az öncesini daha öncesine destek yaparız.

“Rabbinin ihsanı kısıtlanmış değildir.”

Allah, dünyada bir lütuf olarak ihsanını ne mü’minden esirger ne de kâfirden.

21- **“Bak! Onların bir kısmını bir kısmına nasıl üstün kıldık!”**

Bak biz onların bir kısmını bir kısmına rızıkta üstün kıldık.

“Elbette ahiret, hem dereceler bakımından daha büyük, hem de üstünlük bakımından daha büyüktür.”

Ahiretteki farklılık ise çok daha büyük olacak. Çünkü oradaki farklılık cennet ve dereceleri, cehennem ve derekeleri şeklinde olacaktır.

22- **“Allah ile birlikte başka bir ilâh edinme!”**

Hitap Hz. Peygamberdir, ama murat ümmetidir.

⁵ Bu üç şart, iman, irade ve ameldir. Ahiret saadetini elde etmek için,

-Mü'min olmak,

-Ahireti istemek,

-Emredilenleri yapıp yasaklardan kaçarak ciddi bir şekilde ahirete çalışmak lazımdır.

Veya hitap herkesedir.

فَتَقَعْدَ مَذْمُومًا مَخْذُولًا **“Yoksa kınanmış ve yalnız başına bırakılmış olarak oturup kalırsın.”**

Yoksa melekler ve mü'minler tarafından kınanır, Allah tarafından da yardımsız bırakılırsın.

Ayetten (mefhum-u muhalif ile) öyle anlaşılıyor ki tevhid ehli olan kimse ise, medhedilir, yardıma mazhar kılınır.⁶

⁶ **Mefhum-u muhalif**, söylenenin tersine zihnin intikal etmesidir. Allah ile beraber başka bir ilah edinen kimsenin kınandığı ve mahrum bırakıldığı ifade edilince, zihin buradan “demek ki Allah, tevhid ehlini medheder ve onları muvaffak kılar” manasına intikal eder.

Anne - Baba Hakları

23- وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ - “Rabbin kesin olarak şunları emretti: **Ancak kendisine ibadet edin.”**

Çünkü, ibadet tazimin en ileri şeklidir. Böyle bir tazime ancak ve ancak sonsuz azamet ve nimet sahibi olan Zat layktır.

Ayet, üstte ondokuzuncu ayette bildirilen ahiret çalışmasının bir tafsi-
li gibidir.

وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا “Ve anne - babaya iyilik yapın.”

Çünkü anne baba, kişinin vücut bulmasına ve yaşamasına zahiri sebep-
tirler.

إِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا “Onlardan biri veya her ikisi
senin yanında yaşlanırsa...”

“Senin yanında” ifadesinden murat, “Senin himayende, senin tekeffü-
lün altında” manasıdır.

فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أُفٍّ “Sakın onlara “öf” bile deme.”

Onlardan meydana gelebilecek nahoş bir şey olduğunda sızlanma, on-
lara bakmaktan şikâyetçi olma.

Onlara “öf” demek bile yasak olunca, tarîk-ı evlâ ile diğer eziyetlerin
men edildiği anlaşılır.

Bundan dolayıdır ki Hz. Peygamber (asm) Hz. Huzeyfe’yi, müşrikler sa-
fında olan babasını öldürmekten men etti.

وَلَا تَنْهَرُهُمَا “Ve onları azarlama.”

Ayet, önce onlara güzel muamelede bulunmayı emretmişti. Bununla da
onlara eziyet verecek şeylerden yasakladı.

Hoşuna gitmeyen bir şey olduğunda, kaba davranıp onları azarlama.

وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا “Ve onlara güzel söz söyle.”

Onlara “of” demek, azarlamak yerine; incitici yanı hiç olmayan hoş, güzel şeyler söyle.

24- “وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ 24- İkisine de şefkatle tevazu kanatlarını ger.”

Onlara mütevazı ol, onları himayen altına al.

Nitekim Hz. Peygambere de şöyle emredilir:

“Ve mü'minlere şefkat kanatlarını ger.” (Hicr, 88)

Onlara merhamet kanatlarını ger. Çünkü daha dün kendilerine muhtaç olan çocuklarına bugün kendileri muhtaç hâle gelmişlerdir.

“Ve şöyle de: Ey Rabbim! Onlar beni küçükken terbiye edip yetiştirdikleri gibi, sen de onlara merhamet et.”

Allahın sonsuz merhametiyle onlara merhamet etmesi için dua et, senin fani merhametinle yetinme. Şayet kâfir iseler, Allahtan onlar için hidayet temennisinde bulun.

“Onlar küçükken beni terbiye etmişler, bana bakıp terbiyemle meşgul olmuşlardı. Sen de onlara merhamet et. Merhamet edenlere vaadin var, bana merhametini gösteren anne-babamı merhametine mazhar kıl” şeklinde dua et.

Rivayete göre, bir adam Hz. Peygambere şöyle sordu: “Annem babam yaşlı hâlde yanımdalar. Onların küçükken bana yaptıklarını bu şekilde ödemiş sayılır mıyım?”

Hz. Peygamber şöyle dedi: “Hayır, ödemiş sayılmazsın. Çünkü onlar sana bakarlarken senin yaşamayı istiyorlardı. Ama sen onlara bakarken ölümlerini arzuluyorsun!”

25- رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا فِي نُفُوسِكُمْ 25- Rabbiniz nefislerinizde ne olduğunu en iyi bilendir.”

Allah, hangi maksatla onlara iyilik yaptığınızı, onlara gösterilmesi gereken saygıyı içinizden gösterip göstermediğinizi bilir.

Ayet, kişinin baktığı anne-babasına karşı içinde bir hoşnutsuzluk veya onların varlığından rahatsızlık duyma gibi durumlara bir tehdit gibidir.

“Eğer salih kimseler olursanız, elbette O kendisine yönelenleri bağışlayıcıdır.”

Şayet siz salah kasteden kimseler olursanız, onlarla muamelenizde gön-lünüzün daraldığı bir zamanda sizden sadır olan incitici bir söz veya kusu-ru affedendir.

Ayette büyük bir tahşidatla, anne-babaya karşı kalpten geçenlere bile dikkat edilmesi nazara verilmektedir.

Ayetin, tevbe eden herkes hakkında genel bir hükmü ifade etmesi de ca-izdir. Anne-babasına karşı çok büyük hatalar işlemiş olanlar da, tevbe edip durumlarını düzelttiklerinde ayetin şümülüne girerler.

26- **“Akrobaya, yoksula ve yolcuya hakkını ver.”** وَأَتِ ذَا الْقُرْبَىٰ حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ

Akrabalara karşı,

-Sıla-i rahim (gidip gelmek, hatırlarını sormak)

-Güzel muamele,

-Kendileriyle iyi geçinmek.

-Onlara iyilikte bulunmak gibi görevlerini yap, akrabalık hakkını eda et.

Ebu Hanife şöyle der: Yakın akrabalar fakir olduğunda, onların hakkı kendilerine infakta bulunmaktır.

27- **“Bununla beraber malını saçıp savurma.”** وَلَا تُبْذِرْ تَبْذِيرًا

Malı, uygunsuz yerde sarfederek saçıp savurma, israf olacak şekilde in-fak etme.

Hız. Peygamberden şöyle nakledilir:

Hız. Peygamber, abdest alan Sa'da “Bu ne israf böyle?” dedi.

Sa'd, “abdestte de israf olur mu?” diye sordu.

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “Akan bir nehirden de abdest alsan, orda da israf olur.”

27- **“Çünkü saçıp savuranlar, şeytan-ların kardeşleridir.”** إِنَّ الْمُبْذِرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ

Saçıp savuranlar şeytanların kardeşleridir, onlar gibi şerli olurlar. Çünkü malı zayı ve telef etmek bir şerdir.

Veya, saçıp savuranlar şeytanlara dost ve tâbi olurlar. Çünkü israf etme-de ve malı gûnahta sarfetmede onlara itaat ederler.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, bazı Arablar develeri boğazlıyor, bunlar üzerine kumar oynuyorlar, mallarını şöhet için saçıp savuruyorlardı. Allahu Teâlâ bu ayetle onları böyle taşkınlıklardan alıkoyma ve yakınlarla vermekle emretti.

﴿وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ كَفُورًا﴾ “Şeytan ise Rabbine karşı çok nankördür.”

Dolayısıyla ona itaat etmemek gerektir.

﴿وَأَمَّا تُعْرِضَنَّ عَنْهُمْ ابْتِغَاءَ رَحْمَةٍ مِنْ رَبِّكَ تَرْجُوهَا فَقُلْ لَهُمْ قَوْلًا مَيْسُورًا﴾

“Eğer Rabbinden beklediğin bir rahmet için, onlardan yüz çevirmek mecburiyetinde kalırsan, o vakit onlara yumuşak söz söyle.”

Akraba, miskin ve yetime bir şey verememe durumunda geri çevirmekten haya ediyor ama Rabbinin rahmetinden bir rızık sana gelmesini de umuyor “imkanım olunca bundan veririm” diyorsan, onlara durumu kısaca izah ile Allahtan rahmet dileyerek yumuşak söz söyle.

Denildi ki: “**Kavl-i meysur**” “Allah sizi zengin kılsın”, “Allah bizi de sizi de rızıklandırsın” gibi sözlerle onlara dua etmektir.

﴿وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ﴾ “Elini boynuna asıp bağlama.”

﴿وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ﴾ “Onu büsbütün de açma.”

“Elin boyuna asılması” cimrilikten, “eli büsbütün açmak” ise savurganlıktan kinayedir.⁷

Ayet hem cimriliği, hem de israfı yasaklar. Bu ikisinin ortası olan cömertliği ise emreder.

﴿فَتَقَعَّدَ مَلُومًا مَحْسُورًا﴾ “Yoksa kınanmış ve pişman bir şekilde oturur kalırsın.”

Yoksa cimrilikten dolayı kınanır, saçıp savurduğundan dolayı ise pişman olursun.

Sebeb-i Nüzûl

Hiz. Cabir şöyle anlatır: Hiz. Peygamber aramızda oturmakta iken bir çocuk geldi, “Annem senin elbiseni giymek istiyor” dedi. Hiz. Peygamber, “git sor bakalım, hangi elbisemi istiyormuş?” buyurdu. Çocuk annesine gidip sordu. Annesi, Hiz. Peygamberin o an sırtında olan elbisesini istediğini

⁷ Türkçede bu, “eli sıkı”, “eli açık” ifadeleriyle anlatılır.

söyledi. Durumu öğrenen Hz. Peygamber evine girdi, üzerindeki elbiseyi çıkarıp çocuğa verdi, kendisi elbisesiz kaldı. Bilal-i Habeşi ezan okuduğunda Hz. Peygamber mescide gidemedi. Mescitteki cemaat kendisini beklediler, ama O, çıkamadı. Bu münasebetle bu ayet nazil oldu.

Cenab-ı Hak sonra teselli verip şöyle buyurdu:

30- **“Gerçekten Rabbin, kullarından dilediğinin rızkını genişletir ve dilediğini daraltır.”**

Allah, kusursuz hikmetine bağlı olan meşietıyla rızkı genişletir veya daraltır. Dolayısıyla, rızık yolunda karşılaşılan zahmetler, ancak Senin maslahatın içindir.

“Şüphesiz ki O, kullarına Habîr – Basîr’dir.”

Allah onların gizli-açık hâllerini bilir. Onlara gizli kalmış maslahatlarını da bilir, ona göre muamele eder.

Şöyle bir mana da murat olabilir: Bolluk ve darlık, her şeyin sırlarını ve aşikâr hâllerini bilen Allahın bir tasarrufudur. Ama kullara düşen, iktisatlı yaşamaktır.

Veya “Allah bazen bolca verir, bazen da daraltır. Siz de O’nun ahlâkıyla hareket ediniz, tamamen eli sıkı olmayınız, ama tümüyle eli açık da olmayınız.”

Ayet, devamındaki ayete de bir hazırlık gibidir:

İlâhî Emirler Ve Yasaklar

31- **“Bir de geçim korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin.”** وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ خَشْيَةَ إِمْلَاقٍ ۖ

Bazı Arablar, geçim korkusuyla kız çocuklarını diri diri toprağa gömüyorlardı. Cenab-ı Hak bu ayetle onları bundan men etti ve rızıklarını taahhüt ile şöyle buyurdu:

“Onları da, sizi de biz rızıklandırırız.” نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَإِيَّاكُمْ
 “Çünkü onları öldürmek, çok büyük bir suçtur.” إِنَّ قَتْلَهُمْ كَانَ خِطْأً كَبِيرًا

Çünkü onların öldürülmesinde, nesillerin devam etmesine engel olmak vardır.

32- **“Zinaya da yaklaşmayın.”** وَلَا تَقْرَبُوا الزِّنَىٰ

Değil zina işlemek, ona azmetmekten ve ona yol açabilecek hâllerden uzak durun.

“Çünkü o pek çirkin bir iştir ve çok kötü bir yoldur.” إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلًا

Zina, gayr-ı meşru bir beraberlik olup, yeni nesillerin nesebini belirsiz yapar ve pek çok fitnelere kapı açar.

33- **“Haklı bir sebep olmadıkça, Allah’ın haram kıldığı canı öldürmeyin.”** وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ

Öldürmenin hak olduğu yerler başlıca üçtür:

-İmandan sonra küfre girmek (irtidat).

-Evli iken zina etmek.

-Bir mü’mini kasden öldürmek (kıyas).

“Kim de haksız yere öldürülürse, biz onun velisine bir yetki verdik.” وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لَوْلِيهِ سُلْطَانًا

Ölenin velisinden murat, vefatından sonra onun işlerine bakan kanunî varisidir.

Katledilen kişinin velisi, kâtilin cezalandırılması veya kısasen öldürülmesinde yetki sahibidir.⁸

فَلَا يُسْرِفُ فِي الْقَتْلِ “O da öldürmede ileri gitmesin.”

“Öldürmede ileri gitmesin” ibaresi değişik açılardan ele alınabilir:

“Kâtıl, aslında öldürülmeyi hak etmeyen kişiyi öldürmekle ileri gitmesin.” Çünkü akıllı kimse, kendi helâkine yol açacak bir şeyi yapmaz.

“Ölenin velisi, kâtilin kısasında taşkınlık yapmasın.”⁹

إِنَّهُ كَانَ مُنْصُورًا “Çünkü zaten ona yardım olunmuştur.”

Bu cümle, yasaklamanın illetini gösterir.

Buradaki zamir, maktûle veya onun velisine racidir. Maktûl yönünden şöyledir: Maktûl, dünyada kâtiline kısas uygulanarak, ahirette de kendisine sevap verilerek ilâhî yardıma mazhar olmuştur.

Maktûlün velisi yönünden ise mana şöyledir: Allahu Teâlâ o kimseye kısas yetkisi vererek ve idarecileri de bu konuda kendisine yardımcı yaparak yardım etmiştir.

Maktûlün velisinin taşkınlık yaptığı kişi açısından ise şöyledir: Taşkınlık yapan maktûlün velisi, kısas veya tazirle cezalandırılır, ayrıca büyük bir günahı yüklenmiş olur.

34- وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ “Yetim malına yaklaşmayın.”

إِلَّا بِأَتَى هِيَ أَحْسَنُ حَتَّى يَبْلُغَ أَشُدَّهُ “Ancak rüşdüne erinceye kadar en güzel bir şekilde olması müstesna.”

Yetim malında değil tasarrufta bulunmak, ona yaklaşmayın bile...

Öyle anlaşılıyor ki, yetim kimse rüşdüne erdiğinde, artık kendi malında dilediği gibi tasarrufta bulunma hakkına sahip olur.

وَآَوْفُوا بِالْعَهْدِ “Ahde vefa gösterin.”

Ahde vefadan murat,

-Allahın insanları mükellef kıldığı hususlar,

⁸ Dilerse diyete razı olur, dilerse de kısas yapılarak kâtilin öldürülmesini talep eder.

⁹ Bizzat kısası kendisi uygulaması, ölen bir kişiye karşı çok kişileri öldürmesi, öldürdüğünü işkenceyle öldürmesi, öldürdükten sonra hızını alamayıp göz oymak ve kulak kesmek gibi hareketler birer taşkınlıktır.

-Veya insanların Allaha ve insanlara verdikleri sözler olabilir.¹⁰

“Çünkü ahid, mes’uliyet gerektirir.” إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْئُولًا

Ahdin sorumluluğu gerektirmesi,

-Ahid yapılan kimseden, ahdi zâyi etmemesi ve ona vefa göstermesi istendiği cihettedir.

-Veya yaptığı ahde uymadığında “niçin ahdi bozdun” diye suale tâbi olmasındandır.

-Veya diri diri toprağa gömülen kız çocuğuna “hangi gûnahtan dolayı böyle katledildiğinin” sorulması kabilinden cevap bulmak için değil, kınamak için sorulacaktır. Bu yoruma göre, buradaki ahitten sorulma, gerçek anlamıyla değildir.

-Bundan murat, ahit sahibinin sorumlu bir kimse olduğunun bildirilmesi de olabilir.

35- وَأَوْفُوا الْكَيْلَ إِذَا كِلْتُمْ “Ölçtüğünüz zaman tam ölçün.”

Onda noksanlık yapmayın.

“Ve doğru kıstas ile tartıp değerlendirin.” وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ

“Kıstas” kelimesi esas olarak Rumcadır, Arabçaya sonradan girmiştir. Ama bu, Kur’anın Arabça olmasına zarar vermez. Çünkü başka dilden gelen bir kelimeyi Arab kullandığında ve onu Arabça dil kurallarına uygun bir kalıba soktuğunda o kelime Arabça bir kelime olur.

“Bu hem daha hayırlıdır ve hem de sonuç itibarıyla daha güzeldir.” ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا

36- وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ “Ve hakkında bilgin bulunmayan bir şeyin ardına düşme!”

Takliden veya racmen bilgayp ilminin kendisine taalluk etmediği şeyin peşine düşme.¹¹

Zanna tâbi olmayı uygun görmeyenler bu ayetle delil getirdiler.

Buna cevaben deriz: İlimden murat, bir senedden (delilden) istifade ile

¹⁰ Birincisi, iman ve namaz gibi mükellefiyetlerdir. İkincisi ise, insanların Allaha adadıkları adaklar ve insanlara verdikleri sözler, onlarla yaptıkları anlaşmalar gibi durumlardır.

¹¹ **Racmen bilgayp**, “gayba taş atmak” anlamında bir deyimdir. Bir belge ve bilgiye dayanmadan verilen hükümler için kullanılır.

meydana gelen itikaddır. Bunun katî ve zanna dayalı olması fark etmez. İlmin bu manada kullanımı hem makul, hem de yaygındır.¹²

Denildi ki: Ayet iftira atmaktan ve yalan şهادetten men etmektedir. Hz. Peygamberin şu sözü bunu teyid eder: “Kim bir mü’mine iftira etse dediğinden dönünceye (cezasını çekinceye) kadar Allah onu irin bataklı-ğında hapseder.”

“Çünkü kulak, göz, gönül, bunların her biri ondan sorumludurlar.”

Yani, hem kulak, hem göz, hem de kalbin her birinin sorumluluğu vardır. Kişi, bütün bu azalarıyla yaptığı şeylerden tek tek sorumludur. Ve burada nazara verildiği şekliyle lüzumsuz, faydasız peşe düşmelerden mesuldür.¹³

Ayette, kulun günaha azmetmekten hesaba çekileceğine bir delil vardır.¹⁴

37- “Yeryüzünde çalımla yürüme!” وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرْحًا

“Çünkü sen asla yeri yaramazsın.” إِنَّكَ لَنْ تَخْرِقَ الْأَرْضَ

Sen şiddetle basarak yeri yaramazsın.

“Ve boyca da dağlara varamazsın.” وَلَنْ تَبْلُغَ الْجِبَالَ طُولًا

Ayet, kendini beğenmiş kimselere bir tehekküm, inceden inceye bir alaydır. Çünkü kendini beğenip çalımla yürümek, sadece bir ahmaklıktır, tezellülden başka bir fayda getirmez.

¹² Yani, insanın bir şeyi kabullenebilmesi için illa kesin bilgiye ulaşması şart değildir, bazen **zann-ı galip** denilen bir kanaat oluşması da yeterli olabilir. Kaldı ki her meselede mutlaka yakîni bilgiye ulaşmak hem şart değildir, hem de mümkün değildir. Yoksa, mesela tarih kitaplarında anlatılanların hiçbirine inanmamak gerekirdi.

¹³ Yani, kulak, göz ve kalp kendilerini ilgilendirmeyen şeylere daldıklarında günaha girerler. Sözgelimi, kulağın lüzumsuz sohbetleri dinlemesi, gözün hedefsiz bir şekilde rastgele etrafı seyre dalması, kalbin boş hülyalarla oyalanması, diğer âlemde hesabı gerektiren günahlardır.

¹⁴ İnsanın kalbine kötü bir fiili işlemek gelse ve sadece bunu yapmayı hayal etse sorumlu olmaz. Ama, ciddi ciddi bu işe karar verir, ölçer, biçer ve yapmaya katî niyetlenirse, o fiili yapmasa veya yapamasa bile günaha girer. Gözün-kulağın fiilleri olduğu gibi, kalbin de fiilleri vardır. Mesela küfre ve zulme razı olmak veya rıza göstermemek kalbe ait bir fiildir. Küfre rıza küfür olduğu gibi, zulme rıza dahi zulümdür.

38- **“İşte bunlardan kötü olanların her biri, Rabbin nezdinde sevilmeyen şeylerdir.”** كُلُّ ذَلِكَ كَانَ سَيِّئُهُ عِنْدَ رَبِّكَ مَكْرُوهًا

“İşte bunlar” ifadesi, yukarıdan beri sayılan yirmibeş özelliğe işaretler.¹⁵

İbnu Abbas, bu sayılanların Hz. Musaya verilen Tevrat levhalarında da olduğunu söyler.

Bu bölümde nazara verilenler, emirler ve yasaklardan ibarettir. Bu yasaklar, Allah nezdinde hoş karşılanmayan fiillerle alâkalıdır. Emredilenler Allahın razı olduğu durumları, yasaklananlar ise buğzettiği hâlleri bildirir.

Gerçi kulların bütün fiilleri Allahın iradesiyle meydana gelir, ama Allahu Teâlâ kötü fiillerden hoşlanmaz, iyi fiillere ise rıza gösterir.

39- **“İşte bunlar, Rabbinin sana vahyettiği hikmetlerdendir.”** ذَلِكَ مِمَّا أَوْحَىٰ إِلَيْكَ رَبُّكَ مِنَ الْحِكْمَةِ

“İşte bunlar” ifadesi, buraya kadar anlatılan hükümlere işaretler.

İşte bunlar bizzat gerçeğin bilgisi ve amel noktasında hayrın ta kendisidir.

“Allah ile birlikte başka bir ilâh edinme!” وَلَا تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ

Bu ibare, yirmikinci ayette de yer almıştı.

Konunun hem başında hem de sonunda yer alması, işin hem başlangıç hem de sonunun tevhid olduğuna bir tenbihtir. Çünkü insan bir işi yaparken niyetini devreye sokmazsa, dinen o ameli boşa gitmiş olur. Keza, bir şeyi yaparken veya terk ederken Allahtan başkasını kastederek yapan ve terk edenin ise, çalışması boşa gider. Tevhid, hikmetin esası ve ana umdesidir.

“Yoksa, yerilmiş ve kovulmuş biri olarak cehenneme atılırsın.” فَتَلْقَىٰ فِي جَهَنَّمَ مَلُومًا مَّدْحُورًا

Yirmikinci ayette **“Allah ile birlikte başka bir ilâh edinme!”** denildikten sonra **“Yoksa kınanmış ve yalnız başına bırakılmış olarak oturup kalırsın.”** denilerek şirkin dünyadaki zararına dikkat çekildi. Burada ise **“Allah ile beraber bir ilah daha tanıma”** denildikten sonra **“yoksa yerilmiş ve kovulmuş biri olarak cehenneme atılırsın”** denilerek ahiretteki neticesine dikkat çekildi.

Ayette geçen **“medhur”**, Allahın rahmetinden uzak kılınmayı ifade eder.

¹⁵ Bunlar, yirmikinci ayetten buraya kadar olan bölümde anlatılanlardır.

Yeniden Diriliş

40- أَفَاصْفِيكُمْ رَبُّكُمْ بِالْبَيْنِ وَاتَّخَذَ مِنَ الْمَلَائِكَةِ إِنَاثًا “Yoksa Rabbiniz size oğulları tahsis etti de, kendisi meleklerden dişiler mi edindi?”

“Melekler Allahın kızları” diyenlere bir hitaptır. Sorudan murat, bunun böyle olmadığını bildirmektir.

Hâlbuki böyle bir tercih, sizin akıllarınıza ve âdetlerinize aykırıdır.

41- أَنْتُمْ لَتَقُولُونَ قَوْلًا عَظِيمًا “Gerçekten siz çok büyük bir söz söylüyorsunuz.”

Sizler, Allaha evlat nisbet etmekle vebali çok olan büyük bir söz söylüyorsunuz. Hâlbuki evlat sahibi olmak, fani varlıkların bir özelliğidir.

Ayrıca, kendiniz bile erkeği tercih ederken, Allah için kızlar nisbet ederek de başka cihetten haddinizi aşılıyorsunuz.

Keza, mahlûkatın en eşrefi olan melekleri kız kabul ederek iftira ediyorsunuz.

41- وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِي هَذَا الْقُرْآنِ لِيَذَّكَّرُوا “Andolsun ki, hatırlayıp öğüt almaları için Biz bu Kur’ân’da türlü şekillerde açıklamalar yaptık.”

Andolsun ki, biz bu manayı şu Kur’anda çok yerlerde çeşitli şekillerde mükerreren beyan ettik.

42- وَمَا يَزِيدُهُمْ إِلَّا نُفُورًا “Fakat bu, ancak onların ürkmelerini artırır.”

Kur’an, onların öğüt almaları için geldi, ama böylesi kimselerin ancak haktan ürküntülerini artırır.

42- قُلْ لَوْ كَانَ مَعَهُ آلِهَةٌ كَمَا يَقُولُونَ إِذَا لَابْتَغَوْا إِلَى ذِي الْعَرْشِ سَبِيلًا “De ki: Eğer dedikleri gibi Allah ile birlikte ilâhlar olsaydı, o zaman bunlar Arş’ın sahibine bir yol ararlardı.”

Şayet onların dediği gibi, Allah ile beraber ilahlar olsaydı, o ilahlar

-Hükümdarların birbirleriyle muamelelerinde olduğu gibi, mülkün Mâliki olana muhtaç olduklarını bilip O’na bağlılıklarını bildireceklerdi.

-Veya “Onların yalvardıkları da, Rablerine daha yakın olmak için

vesile ararlar.” (İsra, 57) ayetinde nazara verildiği şekilde, bu ilah zannedilenler O’nun kudretini ve kendi aczlerini bildiklerinden O’na ibadet ve taatle yakın olmaya çalışacaklardı.

43- **“O, münezzehtir onların dediklerinden ve pek büyük bir yücelikle yücedir.”**

Çünkü O, varlık mertebelerinin en üstü olan Vâcibu’l-Vücuddur, bizâtihi devam ve bekâ sahibidir. Çocuk edinmek ise, vücut mertebelerinin en alt kısmında olanların bir özelliğidir. Çünkü, kendileri ölecek, nesilleri çocuklarıyla devam edecektir.

44- **“Tُسَبِّحُ لَهُ السَّمَوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ”** “Yedi gök, yer ve bunların içinde bulunanlar, Allah’ı tesbih ederler.”

“وَأَنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ” “Hiçbir şey yoktur ki hamd ile O’nu tesbih etmesin.”

Bunların hepsi hâl diliyle Allahu Teâlâyı imkân dairesindekiler gibi olmaktan, hudus (sonradan olma) özelliklerinden tenzih ederler. Kendilerinin mümkün ve hudus özelliği taşımalarıyla Vâcibu’l-vücut ve ezeli olan Sani’lerine delâlet ederler.

“وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ” “Fakat siz, onların tesbihlerini iyi anlamazsınız.”

Sizler ise ey müşrikler, onların tesbihinin anlaşılacağı sahih nazarı (doğru düşünme yöntemini) ihlâl ettiğinizden, onların tesbihini anlamıyorsunuz.

Bu tesbih, lafız ile olabileceği gibi, delâlet şeklinde de olabilir.¹⁶

“إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا” “Şüphesiz O, Halîm’dir - Ğafur’dur.”

O, gaflet ve şirkinize ceza vermede acele etmemesiyle **Halîm’dir**.

Sizden tevbe edenleri bağışlamasıyla da **Ğafur’dur**.

45- **وَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ جَعَلْنَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ حِجَابًا مَسْتُورًا** “Sen Kur’ân’ı okuduğun zaman, seninle ahirete inanmayanların arasına biz görünmez bir perde çekeriz.”

¹⁶ Gök gürültüsü, kuşlar, dereler gibi bazıları sesli tesbihat yaparlar. Dağlar, taşlar, ağaçlar gibi olanlar ise hâl diliyle tesbihat yaparlar.

Bu perde, Senin onlara okuduğunu anlamalarına engel olur.

Bu perdenin **“mestûr”** yani örtülü olması, göz ile görülen bir perde cinsinden olmadığı içindir.

Ayet metnindeki **“Hicaben mestura”** ifadesi, iç içe perde durumunu da ifade edebilir. Yani onlar, bu perde sebebiyle Hz. Peygamberin sözünü anlamıyorlar. Ama anlamadıklarının da farkında değiller.¹⁷

Cenab-ı Hak, önceki ayette onların afak ve enfüste dikilen ayetlerin ne dediklerini anlamadıklarını anlatmıştı. Bu ayetle de, kendilerine indirilen Kur'an ayetlerini anlamadıklarını bildirdi. Bununla, onların dalalette kalmasını hak ettiklerini nazara verdi. Nitekim bir sonraki ayet, açıktan bunu ifade etmektedir:

46- **“وَجَعَلْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ وَفَىٰ آذَانِهِمْ وَقْرًا”** **“Ve kalplerinin üzerine, onu anlamalarına engel perdeler geçirdik ve kulaklarına bir ağırlık verdik.”**

Kur'an, hem lafız, hem de mana yönüyle mu'cize olduğundan, o inkârcıların her iki yönden de mahrumiyetleri anlatıldı: Kalpleriyle manasını anlayamazlar, kulaklarıyla lafzına muhatap olamazlar.

“Rabbini **Kur'ân'da tek olarak andığın zaman da, ürkerek arkalarına dönüp kaçtılar.”**

Kur'anda Allahtan tek olarak bahsedip onların ilahlarından söz etmeyince, tevhide kulak vermekten ürktüler, kaçtılar.

47- **“نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَسْتَمِعُونَ بِهِ إِذْ يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ”** **“Biz onların, seni dinlerken nasıl dinlediklerini çok iyi biliriz.”**

Yani, onlar Seni dinlediklerinde ve kendi aralarında fısıldaştıklarında, bundan maksatlarının ne olduğunu biz çok iyi biliriz. Onlar, Seninle ve Kur'anla dalga geçmek için dinliyorlar.

“Ve onlar bir-” **وَإِذْ هُمْ نَجْوَىٰ إِذْ يَقُولُ الظَّالِمُونَ إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَّسْحُورًا**

¹⁷ Cehâlet iki kısımdır:

1-Cehl-i basit. Yani bilmemek.

2-Cehl-i mürekkeb. Yani bilmediğini de bilmemek. Onlar, tam bir cehl-i mürekkep içindeler. Yoksa, bilmediklerinin farkına varsalar, kurtulmaya ve söyleneni anlamaya çalışacaklar.

biriyle fısıldaşırlarken, o zalimler şöyle derler: Siz ancak büyülenmiş bir adama uyuyorsunuz!”

Bu cümle, başında “Hatırla, şöyle diyorlardı” şeklinde yeni bir cümle olabileceği gibi, onların kendi aralarında fısıldaşmalarını ifade eden üstteki cümleden bedel de olabilir. “Onlar” demek yerine **“O zâlimler”** denilmesi, bu şekilde gizliden gizliye fısıldaşmalarının zulüm türünden olduğuna işaret içindir.

48- **أَنْظُرْ كَيْفَ ضَرَبُوا لَكَ الْأَمْثَالَ “Bak senin için nasıl misal getirdiler?”**

Sana “şair, sahir, kahin, mecnun” dediler.

فَظَلُّوا فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا “Böylece yoldan çıktılar! Artık bir yol bulamazlar.”

Böylece, bütün bu isnatlarında haktan saptılar, öyle ki, Seni tenkidde nazara alınacak bir şey söyleyemiyorlar, ne yapacağını bilmeyen şaşkın gibi, tutarsız, çelişkili şeyler söylüyorlar.

Veya şöyle de mana verilebilir: Onlar yoldan öyle saptılar ki, artık doğru yola gelemezler.

49- **وَقَالُوا إِذَا كُنَّا عِظَامًا وَرُفَاتًا إِنَّا لَمَبْعُوثُونَ خَلْقًا جَدِيدًا “Ve şöyle dediler: Biz, bir yığın kemik ve ufalanmış toz olduğumuz zaman mı, yeni bir yaratılışla diriltilmiş olacağız?”**

Böyle söylemeleri, inkâr ve istib’adlarından dolayıdır.¹⁸

50- **قُلْ كُونُوا حِجَارَةً أَوْ حَدِيدًا “De ki: İster taş olun, ister demir..”**

51- **أَوْ خَلْقًا مِّمَّا يَكْبُرُ فِي صُدُورِكُمْ “İsterse gönlünüzde büyük olan başka bir şey olun, fark etmez.”**

Onlara cevaben de ki: İster bir taş olun ister demir veya size göre hayat verilmesine en uzak ne varsa o olun, Allaha göre fark etmez, hayat verir. Bütün cisimler, kendilerine verilen özellikleri kabulde ortak olduklarından, Allahın kudretine size yeni bir hayat vermek zor gelmez. Kaldı ki, sizin kemikleriniz için hayat yeni bir şey değildir. Onlar, çürümeden önce taze

¹⁸ Yani, “böyle bir durumda yeniden mi dirileceğiz?” demeleri, sormak için olmayıp canlıda olan tazelik ile çürümüş kemiklerde olan kuruluşun birbirinden çok uzak ve birbirine aykırı olduğundan hareketle, “hayır, böyle bir şey olamaz, bu akıldan çok uzak bir şey” manasını ifade etmek içindir.

ve canlı idi. O maddeler, hayatı daha önce kabul ettiği gibi, yeni bir hayatı çok daha kolay bir şekilde kabul eder.

“Onlar, “Bizi kim tekrar diriltecek?” diyecekler.”
 “De ki: Sizi ilk defa yaratmış olan!”

Siz toprak iken, toprağa nisbetle çok uzak olan hayatı veren, elbette ona tekrar hayat vermeye kâdirdir.

“Sana alaylı alaylı başlarını sallayarak “bu, ne zaman?” diyecekler.”

Bu cevabın üzerine, onlar taaccüp ve istihza ile başlarını Sana doğru sallayacaklar.

“De ki: Bakarsınız pek yakındır!”

Çünkü, her gelecek yakındır.

“Sizi çağıracağı gün, hamd ile Onun emrine koşacaksınız.”

Öldükten sonra diriltilmenin Allahtan bir davet ve onlardan da bir icabet şeklinde ifade edilmesi istiare yoluyladır. Bunda, bu işin sür’atı ve kolaylığına bir tenbih vardır. Ayrıca, bu davet ve icabetten maksadın, muhasebe ve ceza için sevk edilmeleri olduğuna bir işaret söz konusudur.

Onların icabetinin hamd ile olması

-O’nun kudretinin kemâline karşı Allaha hamdeder bir hâlde diriltilmelerini anlatır. Rivayete göre başlarındaki toprakları silkeleyip “Sübhanek Allahümme ve bihamdike” diyeceklerdir.

-Veya bundan murat, hamdedenlerin boyun eğmesi gibi diriltilmeye karşı boyun eğmelerini ifade eder.

“Ve pek az bir müddet kaldığınızı zannedeceksiniz.”

Yüzyıl ölü kaldıktan sonra diriltilen ve kendisine “ne kadar kaldın?” diye sorulduğunda “bir gün veya bir günün bir kısmı kadar” diye cevap veren kimse gibi, kabirde kaldığınız süreyi azımsayacaksınız.¹⁹

Veya görmüş olduğunuz dehşetli hâlden dolayı dünyadaki hayatınızı çok kısa bulacaksınız.

¹⁹ Bununla ilgili bkz. Bakara, 259.

Mu'cizeler ve İnsan

53- وَقُلْ لِعِبَادِي “Ve kullarıma söyle!”

Mü'min kullarıma söyle:

يَقُولُوا الَّتِي هِيَ أَحْسَنُ “Sözün en güzelini söylesinler.”

Müşriklere güzel söz söylesinler, haşın konuşmasınlar.

إِنَّ الشَّيْطَانَ يَنْزَغُ بَيْنَهُمْ “Çünkü şeytan aralarına fesat sokar.”

Çünkü şeytan aralarındaki mücadeleyi ve şerri kızıştırır, alevlendirir. Ola ki onlara söylenecek haşın söz onların inadına ve düşmanlıklarının artmasına yol açar.

إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِإِنْسَانٍ عَدُوًّا مُّبِينًا “Şüphesiz şeytan, insan için apaçık bir düşmandır.”

54- رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِكُمْ “Rabbiniz sizi en iyi bilendir.”

إِنْ يَشَأْ يُزْهِمَكُمْ “Dilerse size merhamet eder.”

أَوْ إِنْ يَشَأْ يُعَذِّبْكُمْ “Veya dilerse azab eder.”

Ayetin bu kısmı, onlara söylenecek güzel sözün bir tefsiridir. Yani, onlara böyle güzel şeyler söyleyin. Doğrudan “siz cehennem ehlisiniz” demeyin. Çünkü böyle demek onları şerre iter.

Ayrıca, onların akıbeti gaybtır, ancak Allah bilir.²⁰

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ وَكِيلًا “Seni onların üzerine vekil göndermedik.”

“Biz Seni, onları zorla imana getirmen için göndermedik. Seni ancak bir müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Dolayısıyla onlara **mudâra** yap.²¹ Ashabına da onlara tahammül etmelerini emret.

²⁰ Yani, siz onlara “cehennemliksiniz” dersiniz isabet etmeme ihtimali de vardır. Çünkü ilerde neler olacak bilinmez. Mü'min biri irtidad edebildiği gibi, müşrik veya kâfir biri de imana gelebilir.

²¹ **Mudâra**, muhatabın kötülüğünü bilmekle beraber onu idare etmek, onunla geçinmektir. Hz. Peygamber şöyle buyurur: “İnsanlarla savaşmakla emrolun-

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, müşrikler eziyette ileri gidince, Müslümanlar hâllerini Rasûlullah'a şikâyetle bulundular. Bu münasebetle bu ayet nazil oldu.

Denildi ki: Müşriklerden biri Hz. Ömer'e kötü sözler söyledi. O da bu adamı cezalandırmaya niyetlendi. İnən bu ayetle Allahu Teâlâ affı emretti.

55- **“Rabbin göklerde ve yerde kim varsa hepsini en iyi bilendir.”**

Allah, göklerde ve yerde olanları ve onların hâllerini en iyi bilendir. Onlardan dilediğini nübüvveti için, dilediğini de velâyeti için seçer.

Sebeb-i Nüzûl

Ayet, “Ebu Talibin yetimi bir peygamber ve karnı aç, sırtı çıplak kimse-ler de peygamber ashabı mı olurmuş?” diyen Kureyşe bir reddir.

وَلَقَدْ فَضَّلْنَا بَعْضَ النَّبِيِّنَ عَلَى بَعْضٍ **“Andolsun ki biz peygamberlerin kimini kimine üstün kıldık.”**

Biz peygamberlerin bir kısmını bir kısmına,

-Ruhanî faziletlerle,

-Ve cismanî alâkalardan teberri ile üstün kıldık.

Yoksa mallarının ve kendilerine tâbi olanların çokluklarıyla değil.

وَاتَيْنَا دَاوُدَ زَبُورًا **“Davud’a da Zebur’u verdik.”**

Hatta Hz. Davud da kendisine verilen saltanatla değil, O’na indirdiği-miz vahiyle üstün oldu.

Denildi ki: Ayet-i Kerîme Hz. Peygamberin üstün kılınışına bir işaretir. Devamı ise üstün kılınma cihetine bir tenbihtir:

Şöyle ki: Hz. Peygamber (asm) son Peygamberdir ve ümmeti de en hayırlı ümmettir. Zeburda “Salih kullarım arza varis olacaklar” diye onlardan bahsedilmiştir. (Enbiya, 105)

56- **“De ki: Ondan başka ilâh olduğunu zannettiğiniz şeyleri çağırın (size yardım etsinler).”**

فَلَا يَمْلِكُونَ كَشْفَ الضُّرِّ عَنْكُمْ وَلَا تَحْوِيلًا **“Ama onlar ne sizden sıkıntıyı kaldırılabirler, ne de değiştirebilirler.”**

duğum gibi, onlarla mudâra ile de emrolundum.”

De ki: Allahın dışında ilah olarak kabul ettiğiniz melekler, Hz. İsa ve Hz. Üzeyir gibiler, sizden hastalık, fakirlik, kıtlık gibi zararları gideremezler. Bunları sizden başkasına da çeviremezler.

57- **“Onların yalvardıkları da, Rablerine daha yakın olmak için vesile ararlar.”**

Sizin ilah kabul ettiğiniz bu kimseler, Allaha itaatle O'na yakın olmaya çalışırlar. Onların en yakın olanı böyle ibadetine dikkat ederse, diğerlerini varın siz düşünün.

“Ve O'nun rahmetini umarlar, azabından korkarlar.”

Ve bunlar diğer kullar gibi O'nun rahmetini umar, azabından ise korkarlar. Böyle iken nasıl olur da bunların ilah olduğunu iddia edersiniz?

58- **“Çünkü Rabbinin azabı, sakınılması gereken bir azaptır.”**

Çünkü Rabbinin azabı, Peygamber ve meleklerce bile sakınılması gereken bir azaptır.

58- **“Hiç bir belde yoktur ki, kıyamet gününden önce biz onu helak etmeyelim yahut şiddetli bir azab ile azaplandırmayalım.”**

Ayette ifade edilen helâk, normal ölüm veya toptan helâk etmek, şiddetli azap ise, öldürülmek ve çeşit çeşit belâlar şeklinde olabilir.

59- **“Bu, Kitap'ta yazılıdır.”**

Kitap'tan murat Levh-i Mahfuz'dur.

59- **“Bizi, mu'cizeler göndermekten alıkoyan şey, öncekilerin onları yalanlamış olmalarıdır.”**

Kureyşin talep etmiş oldukları mu'cizeleri göndermekten bizi alıkoyan, ancak ve ancak Âd ve Semud gibi onlara benzeyen kavimlerin bu mu'cizeleri yalanlaması oldu. Şayet Kureyşe de böyle mu'cizeler göndersek, öncekiler gibi yalanlayacaklardı, o zaman da âdetimiz üzere toptan helâk edileceklerdi. Hâlbuki biz, onları toptan helâk etmemeye hükmettik. Çünkü içlerinde iman edecekler var veya onların çocukları ilerde iman edecek.

Cenab-ı Hak ardından mu’cize isteyip de inanmayan, bu yüzden de helâk edilen bazı milletleri zikredip şöyle buyurdu:

وَأَتَيْنَا ثَمُودَ النَّاقَةَ مُبْصِرَةً فَظَلَمُوا بِهَا **“Semûd’a, açık bir mu’cize olarak o dişi deveyi vermiştik de ona zulmetmişlerdi.”**

Onların talebi üzere göz açıcı, gerçeği ortaya koyucu bir mu’cize olmak üzere dişi deveyi verdik. Onlar ise, o mu’cizeyi inkâr ile zulmettiler.

Veya, o deveyi boğazlamak suretiyle kendilerine zulmettiler.

وَمَا نُرْسِلُ بِالْآيَاتِ إِلَّا تَخْوِيفًا **“Oysa biz, ayetleri ancak korkutmak için göndeririz.”**

Onların talep ettikleri mu’cizeleri, biz ancak onları toptan helâk edecek bir azaptan korkutmak için göndeririz. Korkup gereğini yapmazlarsa, azap başlarına iner.

Veya doğrudan onlardan bir talep olmasa da biz bir kısım mu’cizeler ve Kur’an ayetleri göndeririz. Bunlarla onları ahiret azabından korkuturuz. Çünkü, -ey Peygamber!- Senin kendilerine gönderildiğin kimselere şu dünyada toptan azap verilmeyecek, hesapları kıyamet gününe te’hir edilecektir.

60- وَإِذْ قُلْنَا لَكَ **“Bir zaman sana şöyle demiştik:”**

Hatırla o zamanı ki, Biz Sana şöyle vahyetmiştik:

إِنَّ رَبَّكَ أَحَاطَ بِالنَّاسِ **“Şüphesiz Rabbin insanları kuşattı.”**

Onların hepsi, Senin Rabbinin kabza-i kudretindedir.

Bundan murat, Cenab-ı Hakkın Kureyşi kuşatması olabilir. Düşmanı kuşatan Onu kolayca helâk edebildiği gibi, Cenab-ı Hak da Kureyşi helâk etmeye kâdirdir. Bu mana ile ayet, Bedir savaşını müjde olarak vermektedir.

“Kuşattı” şeklinde geçmiş zaman sığasıyla söylenmesi, vukuunun kesinliğinden dolayıdır.

وَمَا جَعَلْنَا الرُّءْيَا الَّتِي أَرَيْنَاكَ إِلَّا فِتْنَةً لِلنَّاسِ **“Sana gösterdiğimiz o rüyayı (temâşâyı) yalnız insanlara bir imtihan için yaptık.”**

Bundan murat, Hz. Peygambere mi’raç gecesinde gösterilenlerdir.

Mi’racı uykuda ruhanî bir olay olarak değerlendirenler, ayette “rü’ya” ifadesinin kullanılmasını delil olarak gösterdiler. Uyanıkken olduğunu söyleyenler ise “rü’ya” kelimesini “rü’yet” şeklinde değerlendirdiler.

Veya bundan murat, Hz. Peygamberin Hudeybiye yılında görmüş olduğu rüyadır. Bu rüyada Hz. Peygamber Mekkeye girdiğini görmüştü.

Veya bundan murat, **“Hani o vakit Allah sana uykunda onları az gösteriyordu.”** (Enfal, 43) ayetinden hareketle Bedir Savaşı hakkında gör-
düğü rüyadır. Bununla alakalı şöyle rivayet edilir: Hz. Peygamber (asm) Be-
dir suyuna geldiğinde şöyle demişti:

“Şimdi ben sanki onların ölüp yere yıkılacakları yerlere bakıyorum. İşte
şurası falanın öleceği yer, şurası filanın öleceği yer...”

Bu ifadeler Kureyşin kulağına gidince bu sözle dalga geçmişlerdi.

Denildi ki: Hz. Peygamber rüyasında Ümeyye Oğullarından bir kavim
gördü. Bunlar, Hz. Peygamberin minberine yükseliyorlar, maymunların sıç-
raması gibi sıçırıyorlardı. Hz. Peygamber bu rüya üzerine şöyle yorum yap-
tı: “Bu, onlara Müslüman olmaları sebebiyle dünyadan verilen paylarıdır.”

Bu rivayete göre **“yalnız insanlara bir imtihan için yaptık”** ifadesin-
den murat, onların devirlerinde meydana gelen olaylardır.

وَالشَّجَرَةُ الْمَلْعُونَةُ فِي الْقُرْآنِ **“Ve Kur’ân’da bildirilen lanetli ağacı da...”**

“Lanetli ağaç”tan murat, zakkum ağacıdır.

Müşrikler cehennemdeki ağacı duyunca şöyle dediler: “Muhammed,
cehennemin taşı yaktığını iddia ediyor, sonra da o cehennemde ağaç bite-
ceğini söylüyor!”

Hâlbuki bazı canlılar ateşte oldukları hâlde yanmazlar. Deve kuşunun iç
organları kor ateşten zarar görmez. Bunları bu şekilde ateşte koruyan Al-
lah, elbette cehennemde ateşin yakmayacağı bir ağaç yaratmaya kâdirdir.

Kur’anda bunun lanetli olduğunun bildirilmesi, onu yiyecek olanların
lanetli olmasıdır. Bu şekilde mecazen vafedilmesi, daha etkili bir şekilde
anlatmak içindir.

Veya cehennemin dibinde olduğundan **“Lanetli ağaç”** denilmiştir.
Çünkü orası, rahmetten en uzak yerdir.

Veya bu ağacın nahoş ve eza verici olması sebebiyle **“Lanetli”** olduğu
bildirilmiştir. Nitekim zararlı yiyeceğe **“lanetli yiyecek”** denilir.

“Bundan murat; şeytan, Ebu Cehil ve Hakem Bin Ebi’l-Asi’dir” şekin-
de te’viller de yapılmıştır.

وَنُحَوِّفُهُمْ **“Onları korkutuyoruz.”**

Biz onları çeşitli şekillerde korkutmaktayız.

فَمَا يَزِيدُهُمْ إِلَّا طُغْيَانًا كَبِيرًا **“Fakat bu, onlara büyük bir taşkınlıktan
başka bir sonuç vermiyor.”**

İblis'in Düşmanlığı

61- **وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ “Hani meleklerle, “Âdem’e secde edin” demiştik.”**

“İblis’ten başka hepsi secde ettiler.”

“O ise, “çamurdan yarattığına secde mi ederim?” dedi.”

“Çamurdan yarattığına secde mi ederim?” ifadesinde, İblisin Hz. Âdemi büyük olarak tanımayışının illetine bir ima vardır.

62- **قَالَ أَرَأَيْتَكَ هَذَا الَّذِي كَرَّمْتَ عَلَيَّ “İblis dedi: Şu benden üstün kıldığını bak!”**

İblisin bu ifadesinde, “niye O’nu bana üstün kıldın ki?” manası hissedilmektedir.

لَنْ أَخْزَنَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ لَأَحْتَنِكَ ذُرِّيَّتَهُ إِلَّا قَلِيلًا “Yemin ederim ki, eğer beni kıyamet gününe kadar ertelersen, pek azı hariç, onun zürriyetini kendime bağlayacağım.”

Onların hepsini yoldan çıkaracağım. Ancak çok azını kontrolüm altına alamam.

İblisin, insanların çoğunu kolayca saptıracağını bilmesi,

-Ya Allah’ın bunu reddetmeyişinden bilmiştir.

-Ya meleklerin, **“Orada bozgunculuk yapacak ve kan dökecek birisini mi (halife) kılacaksın?”** (Bakara, 30) demelerinden çıkardığı bir hükümdür.

-Veya insanın vehim, şehvet ve gadap özelliklerinden hareketledir.

63- **قَالَ اذْهَبْ “Allah dedi: “Git!”**

“فَمَنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ فَإِنَّ جَهَنَّمَ جَزَاؤُكُمْ جَزَاءً مَوْفُورًا “Onlardan kim sana uyarsa, şüphesiz ki cehennem cezanızdır, hem de mükemmel bir ceza.”

Bu ifade, Cenab-ı Hakkın İblisi kovması ve yapmayı planladığı şeylerle onu baş başa bırakmasını ifade eder.

“**Cehennem cezanızdır**” ifadesi, İblise tâbi olanlara yönelik bir hitap olması da caizdir.

64- **وَاسْتَفْزِزْ مَنِ اسْتَعْظَمَ مِنْهُمْ بِصَوْتِكَ** “Onlardan gücünün yettiğini sesinle yerinden oynat.”

Davetinle onları fesada çağır.

وَاجْلِبْ عَلَيْهِم بِخَيْلِكَ وَرَجِلِكَ “Atlıların ve yayalarınla onların üzerine yürü!”

Ayet, aldattığı insanlara İblisin tasallutunu anlatan bir temsil de olabilir. Bir baskın esnasında önce kuvvetli bir sesle insanlar ürkütülür, yerlerinden kaldırılır. Ardından süvari ve piyadelerle hücum edilip işleri bitirilir.

وَشَارِكْهُمْ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ “Mallarda ve çocuklarda onlara ortak ol!”

İblisin insanların malına ortak olması, malı haramdan kazanıp toplamaya ve uygunsuz yerlerde harcamaya sevketmesi yönündendir.

İblisin insanlara çocukta ortak olması,

- Gayr-ı meşru beraberliğe teşvik edip veled-i zina olmalarını sağlamak,
- Onlara Abduluzza gibi isimler verdirmek,
- Onları batıl dinlere, kötü sanatlarla ve çirkin işlere yönlendirmek suretiyle yoldan çıkarmasıyla gerçekleşir.

وَعِدْهُمْ “Ve onlara vaatlerde bulun.”

İblis, insanları batıl vaatlerle oyalar. Mesela,

- Putların şefaatçi olacaklarını söyler.
- Atalarının iyi insanlar olduğunu söyleyerek onları avutur.
- Tûl-i emel ile oyalayıp tevbeleri tehir ettirir.

وَمَا يَعِدُهُم الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا “Fakat şeytan onlara aldatmadan başka bir şey vaat etmez.”

Ayet metninde geçen gurur, doğru zannettirecek şekilde hatayı süslemektir.

65- **“Doğrusu kullarım üzerinde senin hiçbir hâkimiyetin yoktur.”**

Her ne kadar burada **“kullarım”** ifadesi genel gelmişse de **“...Ve onların hepsini mutlaka azdıracağım! Ancak onlardan muhlas kulların müstesna.”** (Hicr, 40) ayetinde kayıtlı olarak ifade edilmiştir. Ayrıca, **“kullarım”** ifadesinde yer alan izafet, bunun **“muhlis kullarım”** manasında kullanıldığını gösterir.

“Kullarım üzerinde senin hiçbir hâkimiyetin yoktur.”

Sen onları yoldan çıkaramazsın.

“Ve vekil olarak Rabbin yeter.”

66- **“Rabbiniz, رَبُّكُمْ الَّذِي يُزْجِي لَكُمْ الْفُلْكَ فِي الْبَحْرِ لَتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ”** lütfundan nasip arayasınız diye sizin için denizde gemileri yüzdürür.”

Bu sayede kâr elde eder, sizde olmayan mallara kavuşursunuz.

“Şüphesiz O, size çok merhametlidir.”

Muhtaç olduğunuz şeyleri size müheyya kılarak ve normal şartlarda zorlukla ulaşacağınız şeyleri size kolaylaştırarak rahmetini gösterir.

67- **“Denizde başınıza bir felaket geldiği zaman, Allah’tan başka bütün yalvardıklarınız ortadan kaybolur.”**

Bundan murat, boğulma korkusudur. O zaman, başınıza gelen olaylarda kendilerinden yardım istedikleriniz hepsi hatırıңызdan gider. Sadece Allah hatırıınıza gelir. Böyle bir durumda ancak O’na yalvarırsınız.

Veya mana şöyle de olabilir: Böyle bir hengâmede, tapmış olduklarınızın hepsi size yardım hususunda ortada görülmez, kaybolur gider. Size ancak Allah yardım edebilir.

“O, sizi kurtarıp karaya çıkarınca ise, yüz çevirirsiniz.”

Ama Allah sizi boğulmaktan kurtarıp karaya çıkardığında, tevhidden yüz çevirirsiniz.

“Doğrusu insan çok nankördür.”

İnsanın mükerrerem kılınması,

-Suretinin güzelliği,

-Mu'tedil mizacı,

-Boyunun itidalî,

-Akıl ile ayırt edebilmesi,

-Konuşarak ve işaretle anlatabilmesi,

-Yazıyla meramını bildirmesi gibi özelliklere sahip olması,

-Ona dünya ve ahirette geçimini sağlayacak sebeplere ulaşabilmesi,

-Yeryüzünde olanlara hâkim kılınması,

-Çeşitli alanlarda sanat öğrenecek kapasitede yaratılması,

-Ulvî ve süflî sebep ve neticelerin kendilerine faydalı olacak şekilde sevk edilmesi gibi durumlardır. Bunlar, tek tek saymakla bitmeyecek kadar çoktur.

Mesela, bu konuda İbnu Abbas şuna dikkat çeker: Hayvan yiyeceğini ağzıyla alır. İnsan ise onu eliyle tutar, ağzına götürür.

“Karada ve denizde onları taşıdık.” وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ

İnsanı, denizde gemilerle, karada hayvanlarla seyahat ettirdik. Bu seyahatlerinde ne arz onlardan dolayı çöktü, ne de deniz onları içine aldı.

“Ve temiz yiyeceklerle onları rızıklandırdık.” وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ

Gerek onların fiilleriyle, gerekse hiçbir fiilleri olmadan lezzetli yiyeceklerle onları rızıklandırdık.

“Onları yarattıklarımızın birçoğuna üstün kıldık.” وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِّمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا

İnsanın ekser mahlûkata üstün kılınması,

-Onlara galip gelmesi ve hükmetmesiyledir.

-Veya şeref ve itibar yönündendir.

“Birçoğuna üstün kıldık” derken, bundan hariç tutulanlar melekler cinsi veya insanların kendi içlerinden çıkan havas (seçkin) kimselerdir. İnsan cinsinin tümüyle diğerlerine üstün kılındığının ifâde edilmemesinden, bazı insan fertlerinin onlara üstün kılınmayışı lâzım gelmez. Mesele, tartışmalı bir konudur. Bazıları **“Birçoğuna üstün kıldık”** ifadesindeki **“ço-**

ğuna” kelimesini “tamamına” şeklinde te’vil etmişlerse de, bu zorlamalı bir te’vildir.

71- **يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ أُنَاسٍ بِإِمَامِهِمْ** “Kıyamet günü bütün insanları imam-larıyla çağırırız.”

İnsanların “imamlarıyla” çağırılması çeşitli şekillerde açıklanmıştır. Şöyle ki:

-Biz o kıyamet günü insanları peygamberleriyle ve dinde önderlik yapan kimselerle çağırırız.

-Onları kitaplarıyla veya dinleriyle çağırırız.

-Biz onları, yapmış oldukları her şeyi kaydeden amel defterleriyle çağırırız. O gün “ey şu amel defterinin sahibi” denilir. Yani, o günde insanların nesep bağları kesilir, herkes kendi ameliyle baş başa kalır.

-Biz o gün insanları inanç ve amellerine sevkeden kuvveleriyle çağırırız.

-Denildi ki: **“İmamları”** ifadesinden murat anneleridir. Bu Hz. İsa’nın özel konumuna saygı olarak yapılacaktır. Bu şekilde çağırılma ile Hz. Hasan ve Hz. Hüseyinin konumları ortaya çıkacaktır. Bir de zina çocukları mah-cup edilmeyecektir.

“O gün, ki-min amel defteri sağ eline verilirse, işte onlar kitaplarını okurlar ve en küçük bir haksızlığa uğratılmazlar.”

İşte, amel defterini bu şekilde sağından alanlar, onu görünce sevinçle ve iftiharla okurlar. Onların mükâfatlarından en küçük bir şey bile eksiltilemez.

Amel defterini okumanın, onu sağdan almaya bağlanması şuna delâlet eder: Amel defterini solundan alan ise, onda olanlara aşına olunca, şiddetli bir mahcubiyet ve şaşkınlık hâli yaşar. Bu hâl, onu okumaktan alıkor. Bun-dan dolayı ayette “ama sol tarafından alanlar” şeklinde durumları anlatıl-madı. Bununla beraber, ayetin devamı bunu hissettirmektedir.

72- **وَمَنْ كَانَ فِي هَذِهِ أَعْمَى فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمَى** “Kim bu dünyada kör ise ahirette de ködür.”

Çünkü âmâ kişi bir şey okuyamaz. Mana şöyledir: “Her kimin şu dün-yada kalbi kör ise, gerçekleri göremez. Bu insan ahirette de kör olur, kur-tuluş yolunu göremez.”

“Ve yolca daha şaşkındır.” وَأَضَلُّ سَبِيلًا

Orada, dünyadakine nisbetle çok daha şaşkın bir hâldedir. Çünkü ahirette artık ebedi saadeti kazanmak istidadı olmayacaktır. (Ahiret, şu dünyada kazanılır.) Ayrıca kendisine yeni bir süre de tanınmayacaktır.

Denildi ki: Ahirette gerçekleri görmek, o kâfirlere bir fayda vermez.

Ayette, gerçekleri görmeyen kimseye “âmâ denilmesi, istiare yoluyladır.

73- **“Az kal-
sın sana vahyettiğimizden başkasını bize iftira etmen için seni bile
fitneye düşüreceklerdi.”**

Sebeb-i Nüzûl

Ayet, Sakîf kabilesi hakkında indi. Şöyle demişlerdi: Diğer Arab kabilelerine karşı iftihar edeceğimiz şu ayrıcalıkları bize tanımazsan emrine girmeyiz:

-Öşür vermeyiz.

-Seferberliğe katılmayız.

-Namazda rükûya varmayız.

-Bütün faiz alacaklarımızı alırız, ama faiz borçlarımızı ödemeyiz.

-Bir sene daha Lât putumuza karışılmasın.

-Mekkeyi “harem bölgesi” ilan ettiğin gibi, bizim vâdimizi de harem olarak ilan et. Şayet diğer Arab kabileleri “niye böyle yaptın?” derlerse, “Allah bana emretti” dersin.

Denildi ki: Ayet, Kureyş hakkında indi. Hz. Peygambere dediler ki: Bizim ilahlarımızı tanımadıkça ve elinle onlara dokunmadıkça, Hacerü'l-Esvedî istilam etmene fırsat vermeyiz!”

74- **“O takdirde, seni dost edinirlerdi.”**

Şayet Sen onların isteğine uysan, fitneye düşürmeleriyle Benim velâyetimden uzak biri olarak Seni dost edinirlerdi.

74- **“Eğer biz sana sebat
vermemiş olsaydık, nerdeyse onlara birazcık meyledecektin.”**

Aldatmalarının kuvveti ve hilelerinin şiddeti yüzünden neredeyse onlara meyletmiş idin. Lakin Biz Seni koruduk, onlara meyletmekten, hatta meyletmeye yaklaşmaktan bile muhafaza ettik.

Ayet, kuvvetli sebepler olmasına rağmen Hz. Peygamberin onlara ica-

bete niyetlenmediği hususunda açıktır. Ayrıca ayet, peygamberin ismetinin Allahın tevfiği ve koruması ile olduğuna bir delildir.

75- إِذَا لَاقَيْنَاكَ ضِعْفَ الْحَيَاةِ وَضِعْفَ الْمَمَاتِ “O takdirde, hayatın azabını ve ölümün azabını sana kat kat tattırırdık.”

Şayet böyle bir şeye meyletseydin, böyle bir fiili yapana verdiğimiz cezanın iki katını hem dünyada, hem de ahirette sana kat kat verirdik. Çünkü büyüklerden meydana gelen hata da büyük olur.

Denildi ki: Ayete “hayatın azabı ve ölümün azabı” manası da verilebilir.

Denildi ki: **Hayat azabından** murat ahiret azabı, **ölüm azabından** murat ise, kabir azabıdır.

ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ عَلَيْنَا نَصِيرًا “Sonra bize karşı kendin için hiçbir yardımcı bulamazdın.”

Sonra, Senden azabı def için bize karşı herhangi bir yardımcı da bulamazsın.

76- وَإِنْ كَادُوا لَيَسْتَفْرِزُونَكَ مِنَ الْأَرْضِ لِيُخْرِجُوكَ مِنْهَا - çıkarmak için neredeyse dünyayı başına dar edeceklerdi.”

(Ey peygamber) Neredeyse Mekke halkı, yaptıkları düşmanlık ile seni iz’aç edip Mekkeden çıkmak zorunda bırakacaklardı.

وَأِذَا لَا يَلْبِثُونَ خِلَافَكَ إِلَّا قَلِيلًا “Ama o zaman onlar senin ardından pek az kalırlardı.”

Nitekim öyle oldu. Hz. Peygamberin hicretinden bir yıl sonra Bedir’de helâk oldular.

77- سُبْحَنَ مَنْ قَدْ أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنْ رُسُلِنَا - Bu, senden önce gönderdiğimiz bütün elçilerimiz hakkındaki âdetimizdir.”

Allah, peygamberleri hakkında önceden beri böyle hareket etmeyi bir prensip edinmiştir.

وَلَا تَجِدُ لِسُنَّتِنَا تَحْوِيلًا “Bizim sünnetimizde (âdetimizde/prensibimizde) herhangi bir değişme göremezsin.”

Yani, içlerindeki peygamberi oradan çıkmaya zorlayan her millet, Allah tarafından cezalandırılmıştır.

Makam-ı Mahmud

78- **“Güneşin inişe geçmesinden gecenin karanlığına kadar (olan vakitlerde) namazı gereği üzere kıl.”**

Ayette geçen **“dülûk-i şems”** güneşin zevalini ifade eder. Hz. Peygamberin şu hadisi buna delâlet etmektedir: “Cibril bana güneşin zevale döndüğü sırada geldi ve öğle namazını kıldırdı.”

Denildi ki: Bundan murat, güneşin batmasıdır. Terkinin aslı, intikali bildirir. “Ovalamak” manası da aynı kökten gelmektedir. Ovalayan birinin eli, daima hareket hâlinde.

Ayette geçen **“ğasek-ı leyl”** gecenin karanlığı ve yatsı namazının vakitini anlatır.

“Ve sabah kıraatine dikkat et.” وَفُزَانَ الْفَجْرِ

Bundan murat, sabah namazıdır. Ayet metninde sabah namazının **“fecir kıraati”** şeklinde gelmesi, kıraatin namazın bir rüknu olmasındandır. Nitekim bazen namazdan rükû veya secde ile de bahsedildiği olur.

Bu ayetle, namazda kıraatin farz olduğuna delil getirildi. Lakin bu, tam bir delil sayılmaz. Çünkü emir bazen mendubiyeti ifade eder. Burada da böyle olması caizdir.

“Kur’ane’l-fecr” ifadesindeki “Kur’an” kelimesini kıraatle tefsir ettiğimizde, sabah namazında kıraatin farz olduğu nass ile, diğer namazlarda da kıyas ile sabit olur.

“Çünkü sabah kıraatı, meşhuttur.” إِنَّ فُزَانَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا

Gece ve gündüz melekleri, sabah namazına beraberce şahit olurlar.²²

Veya bundan murat, sabah namazı vaktinde karanlığın yerini aydınlık alması, ölümün kardeşi olan uykunun yerini uyanıklık alması gibi ilâhî kudret şahitleri meydana gelmesidir.

Veya o vakitte namaz kılanların çok olmasıdır.

²² Sabah vakti, gece ve gündüz melekleri bir araya gelir

Veya böyle bir vaktin, büyük kalabalıklar tarafından namaz ile ihya edilmeye layık olması nazara verilmiştir.

Ayette geçen **“dülûk”** ifadesi, güneşin tam tepeden zevâle doğru meyletmesi şeklinde açıklanırsa, bu ayet beş vakit namazı cem eder. Ama bu kelime güneşin batması olarak açıklanırsa, ayet sadece gece namazlarını anlatmış olur.

Denildi ki: Ayette geçen **“salât”** kelimesinden murat akşam namazıdır. **“Güneşin inişe geçmesinden gecenin karanlığına kadar”** ifadesi ise, akşam namazının ilk ve son vaktini beyan eder. Bununla, akşam namazının vaktinin, ufuktaki kızılılık kayboluncaya kadar devam ettiğine istidlâlde bulunuldu.

79- **وَمِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نَافِلَةً لَّكَ** **“Gecenin bir kısmında da sana mahsus olarak teheccüd yap.”**

Gecenin bir kısmında Kur'an okuyarak, namaz kılarak kendini ibadete ver.

Bu, farz olan beş vakte ilâve olarak Senin için bir farzdır.

Böyle bir gece ibadeti, vücubunun Sana has olması itibarıyla Senin için bir fazilettir.

80- **عَسَىٰ أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّحْمُودًا** **“Ola ki Rabbin seni bir makam-ı mahmuda eriştirir.”**

Bu, öyle bir makamdır ki, o makamda olan ve onu bilen herkes hamdeder.

Ayetin ifadesi, şerefi tazammun eden her konumu içine alır. Meşhur olan ise, bunun şefaath makamı olmasıdır. Ebu Hüreyre Hz. Peygamberin şöyle dediğini rivayet eder: **“Makam-ı Mahmud, ümmetime şefaath edeceğim makamdır.”**

Ayrıca, **“makam-ı mahmud”** ifadesinde, o makamda olan şahsın diğer insanlar tarafından medhedileceği, kendisine minnettar kalınacağı manası hissedilmektedir. Böyle bir makam ise, ancak şefaath makamıdır.

80- **وَقُلْ رَبِّ اَدْخِلْنِيْ مُدْخَلَ صِدْقٍ** **“De ki: Ya Rabbi! Gireceğim yere beni sıdk ile girdir.”**

وَ اَخْرِجْنِيْ مُخْرَجَ صِدْقٍ **“Ve sıdk ile çıkar.”**

Bundan murat, razı olunmuş bir kul olarak kabre girmek, ikrama mazhar bir şekilde oradan çıkmaktır.

Denildi ki: Bundan murat, Hz. Peygamberin Medineye girmesi ve Mekeden çıkmasıdır.

Denildi ki: Bundan murat, Hz. Peygamberin galip bir komutan olarak Mekke'ye girmesi ve müşriklerden emin bir şekilde oradan çıkmasıdır.

Denildi ki: Bundan murat, hicrette mağaraya girmesi ve sâlim bir şekilde oradan çıkmasıdır.

Denildi ki: Bundan murat, yüklenmiş olduğu risalet yükünü omuzlayabilmesi ve bunun hakkını vermiş biri olarak çıkabilmesidir.

Denildi ki: Bundan murat, girdiği her yer ve giriştiği her işe sıdk ile girmesi, sıdk ile çıkmasıdır.

وَأَجْعَلْ لِي مِنْ لَدُنْكَ سُلْطَانًا نَصِيرًا “Bana katından yardım edici bir kuvvet ver.”

Bundan murat, Hz. Peygamberin kendisine muhalif olanlara karşı galip olacağı bir delili veya İslam dinini küfre karşı galip kılacak bir saltanatı Allahtan istemektir. Cenab-ı Hak, şunlar gibi ayetlerle bu duaya icabet etti.

“Kim Allah'ı, O'nun Rasûlünü ve iman edenleri veli (dost) edinirse, bilsin ki hizbullah (Allahın hizbinden olanlar) elbette galiptirler.”

(Maide, 56)

“O (Allah) ki, Onun dinini bütün dinlere üstün kılmak için peygamberini hidayet ve hak din ile gönderdi.” (Saf, 9)

“Allah, içinizden iman edip de salih ameller işleyenlere şunu vaat etti: Kendilerinden öncekileri yeryüzünde hâkim kıldığı gibi, onları da mutlaka hâkim kılacak. Onlar için razı olduğu dinlerini icra imkânı verecek. Korkularından sonra kendilerini emniyete kavuşacak.” (Nur, 55)

81- وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَّقَ الْبَاطِلُ “De ki: Hak geldi, batıl yok oldu.”

Hak'tan murat İslâm dini, batıldan murat ise şirktir.

“Şüphesiz batıl yok olmaya mahkûmdur.”

Batıl, bozulmaya, dağılmaya mahkûmdur, sabit bir vücudu yoktur.²³

²³ Karanlığın ömrü, güneş doğuncaya kadardır. O, varlığını zıddının yokluğundan alır. Ama zıddı görüldüğünde yok olur gider.

İbnu Mes'uddan şöyle rivayet edilir:

Hz. Peygamber fetih günü Mekkeye girdi. Mekke'de üçyüz altmış put vardı. Elindeki asa (değnek) ile bu putlara dokunup **“De ki: Hak geldi, batıl yok oldu...”** ayetini okuyor, putlar da yüz üstü yere düşüyorlardı. Böylece tamamı yere düştü, sadece Ka'benin üzerindeki Huzaa kabilesinin tunçtan yapılmış putu kaldı. Hz. Peygamber “Ya Ali, onu aşağı at” dedi. Hz. Ali Ka'beye tırmandı, onu aşağıya attı, paramparça yaptı.”

82- **وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ ۚ** **“Biz Kur'an'dan, mü'minler için bir şifa ve rahmet indiririz.”**

Kur'andan mü'minlere indirdiklerimiz, hastalar için şifa verici ilaç gibi olup, onların dinine kıvam verecek, nefislerini ıslah edecek şeylerdir.

Ayetteki **مِّنْ** “dan” ifadesi beyan içindir. Çünkü Kur'anın tamamı şifa-dır.

Denildiki: Fatiha ve şifa ayetleri gibi hastalığa şifa olanları anlatıyor olabilir.

83- **وَلَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ إِلَّا خَسَارًا** **“Ama o, zalimlerin ancak hüsrânını artırır.”**

Ama o Kur'andan indirilenler, yalanlamaları ve inkâr etmeleri sebebiyle zâlimlerin ancak hüsrânını artırır.

83- **وَإِذَا أَنْعَمْنَا عَلَى الْإِنْسَانِ أَعْرَضَ وَنَأْ بِجَانِبِهِ ۖ** **“Biz insana nimet verdiğimiz zaman, yüz çevirir ve yan çizer.”**

Biz insana sıhhat ve genişlik vererek nimette bulunduğumuzda, Allahı anmaktan yüz çevirir ve yan çizer. Kendini müstağni olarak görür, kendini kendine yeter zanneder. Yan çizmek, kibirlenmekten kinaye olabilir. Çünkü böyle bir tavır, kibirlenmek isteyen kimselerin bir âdetidir.

84- **وَإِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ كَانَ يَؤُسًا** **“Ona fenalık dokununca ise ümitsizliğe kapılır.”**

Ama kendisine hastalık veya fakirlik gibi bir sıkıntı dokunduğunda, Allahın rahmetinden ve genişlik vermesinden büsbütün ümidini keser.

84- **قُلْ كُلُّ يَعْمَلُ عَلَى شَاكِلَتِهِ ۚ** **“De ki: Herkes karakterine göre davranır.”**

Her insan, hidayet ve dalâlette ne şekil bir hâle girmişse, ona göre hareket eder.

Veya her insan ruh cevherine ve bedeninin mizacına tâbi olan hâllerine göre amel işler.

“Rabbiniz kimin en doğru yolda olduğunu en iyi bilendir.”

Rabbiniz, sizden kimin yolunun daha doğru, metodunun daha sağlam olduğunu en iyi bilendir.

Ayette geçen “şâkile” ifadesi, “tabiat, âdet ve din” şeklinde de tefsir edildi.²⁴

85- وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ “Sana ruhtan sorarlar.”

“De ki: Ruh Rabbimin emrindendir.”

Sana, insan bedenine hayat veren ve onu idare eden ruhtan soruyorlar.

De ki: Ruh, insan cesedinin azalarından farklı olarak Rabbimin “kün” (ol) emriyle, bir maddesi olmadan ve bir asıldan doğmadan yoktan var ettiği şeylerdendir.

Veya, sual ruhun evveliyatı ve hudusuyla (sonradan yaratılmasıyla) ilgili olması yönünden olursa şu manayı ifade eder: Ruh, Rabbimin emriyle vücuda gelmiş, O’nun tekvîniyle sonradan yaratılmıştır.

Denildi ki: Ruh, sadece Allahın bildiği şeylerdendir. Çünkü şöyle rivayet edilir: Yahudiler Kureyş’e “Muhammede Ashab-ı Kehf, Zülkarneyn ve ruh’tan sorun. Şayet hepsine cevap verse veya sükût etse, o bir peygamber değildir. Bazısına cevap verip bazısına ise sussa, o zaman peygamberdir.”

Hız. Peygamber, gelen ayetlerle Ashab-ı Kehf ve Zülkarneyn kıssasını anlattı, Tivratta da müphem olan ruh meselesini ise mübhem bıraktı.

Ayetteki “ruh” ifadesiyle ilgili başka yorumlar da vardır. Şöyle ki:

Denildi ki: Ruhtan murat, Hız. Cebraildir.

Denildi ki: Melekten daha büyük bir mahlûktur.

Denildi ki: Bundan murat, Kur’andır. Bu yoruma göre, “Rabbimin emrindendir” denilmesi, “Onun vahyindendir” demektir.

“Ve size ilimden ancak az bir şey verildi.” وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا

Siz, duyularınız vasıtasıyla o az ilimden istifade edersiniz. Çünkü aklın

²⁴ Yani, her insan kendi tabiatına, âdetine ve inandığı dine göre amel yapar.

teorik bilgileri elde etmesi, ancak cüzîyatın duyularla hissedilmesinden istifade ile ortaya çıkar.

Çünkü, aklın elde ettiği şeyler, teorik bilgiler içindir. Bu da ancak cüzîyatın duyularla hissedilmesinden istifade ile ortaya çıkan zarurîyat, yani zorunlu şeylerdendir. Bunun için şöyle denilmiştir: Bir duyusunu kaybeden, bir ilmi kaybetmiş demektir.

Muhtemelen duyular eşyanın çoğunu ve zâtında bilinen hâllerden herhangi bir şeyi hissetmemektedir. Bu da ruhun bizzat bilinemeyeceğine, ancak onunla karıştırılan şeylerden onu ayıracak bazı ârızî hâllerle bilineceğine bir işarettir. Bundan dolayı, Firavunun “âlemlerin Rabbi nedir?” sualine, Hz. Musanın Allahın bazı sıfatlarıyla cevap vermesi gibi, burada da ruh hakkında ayrıntıya girilmedi, muhtasar bir cevap verildi.

Rivayete göre, Hz. Peygamber üstteki ayeti Yahudilere okuduğunda “ruh hakkındaki az ilim bizim ilmimiz mi, yoksa siz de buna dâhil misiniz?” dediler. Hz. Peygamber, “doğrusu hem siz, hem de biz” diye cevap verdi. Bunun üzerine “Hâlin çok hayret verici. Bazan **“Hikmeti dilediğine verir. Kime hikmet verilmişse şüphesiz ona çokça hayır verilmiştir. Bundan ancak akıl sahipleri ibret alır.”** diyorsun, bazan da **“Ve size ilimden ancak az bir şey verilmiştir.”** diyorsun!” dediler.

Onların bu itirazı üzerine şu ayet indi:

“Eğer yeryüzündeki ağaçlar kalem, deniz de mürekkep olsa, arkasından yedi deniz daha ona katılsa, Allah’ın kelimeleri (yazmakla) tükenmez.” (Lokman, 27)

Aslında onların bu itirazı, ayeti iyi anlamamalarındandır. Çünkü insana verilen hikmet, beşerî kuvvetle elinden geldiğince hayrı ve hakkı, hatta dünya ve ahiretini tanzim edecek bazı şeyleri bilmesidir. Bu bilgi ise, dünya ve ahiret saadetine kavuşturması sebebiyle, insana nisbetle çok olsa bile, Allahın sonsuz ilmine nisbetle çok az bir şeydir.

86- وَلَئِنْ شِئْنَا لَنَذْهَبَنَّ بِالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ **“Andolsun, eğer dilersek sana vahyettiğimizi tamamen ortadan kaldırırız.”**

Yani, istersek Kur’an’ı ortadan kaldırır, mushaflardan ve sadırlardan tamamen sileriz.

ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ بِهِ عَلَيْنَا وَكِيلًا **“Sonra bize karşı kendine bir vekil bulamazsın.”**

Sonra, Senden alınan yazılı ve korunmuş bir şekilde bizden geri alacak birini de bulamazsın.

87- **إِلَّا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ** “**Fakat Rabbinden bir rahmetle** (bunu yapmıyoruz).”

Çünkü Rabbinden bir rahmetin Sana ulaşması, onu sana geri verdirir.

Buradaki istisnanın münkatı olması da caizdir. Yani, “Lakin Rabbinden bir rahmet, o vahyedilenleri kaybolup gitmekten korudu.”

Bu durumda ayet, ilâhî vahyin indirilme nimetine ilâve olarak, onun korunmasını da nimet olarak nazara vermektedir.

إِنَّ فَضْلَهُ كَانَ عَلَيْكَ كَبِيرًا “**Gerçekten O’nun senin üzerindeki lütfu çok büyüktür.**”

Seni Peygamber olarak göndermek, Sana kitap indirmek ve o Kitabı ezberinde tutmak gibi, Rabbinin Senin üzerinde çok büyük bir lütfu vardır.

Kur'an Mu'cizesi

88- قُلْ لِّئِنْ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ - بِمِثْلِهِ **“De ki: Eğer bütün ins ve cin bu Kur’ân’ın benzerini getirmek üzere toplansalar yine onun bir benzerini meydana getiremezler.”**

Bütün ins ve cin, belâğatte, nazım güzelliğinde ve mananın mükemmel ifade edilışinde Kur’anın bir mislini getirmek için toplansalar, içlerinde halis Arab, söz ustaları ve tahkik ehli kimseler de olduğı hâlde yine de getiremezler.

“Velev birbirlerine yardımcı da olsalar.” وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا

Velev birbirlerine yardım da etseler, sırt sırta da verseler yine Kur’anın bir mislini yapamazlar.

Ayette “melekler” nazara verilmedi. Belki de bu onların Kur’anın mislini getirmeleri, Onu mu’cize olmaktan çıkarmaması yönünden olabilir. Ayrıca, onlar vahyin inişinde vasıta olmalarından dolayı, meydan okumaya dâhil edilmemeleri düşünülebilir.

Ayet, bir önceki ayette nazara verilen **“Sonra bize karşı kendine bir vekil bulamazsın”** kısmına bir takrir de olabilir.

89- وَلَقَدْ صَرَّفْنَا لِلنَّاسِ فِي هَذَا الْقُرْآنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ **“Biz bu Kur’ân’da insanlar için her türlü misaller getirdik.”**

Biz bu Kur’anda, takrîr ve beyanda bir ziyade olmak üzere muhtelif ci- hetleri tekrar ettik. Mesel gibi dikkat çeken, ruhlarda derin etki yapan her türlü manayı açıkladık.

“Yine de insanların çoğı inkârda ısrar etti.” فَاتَّبَعَ أَكْثَرُ النَّاسِ إِلَّا كُفُورًا **“Dediler: Sen, bizim için yerden bir pınar akıtmadıkça asla sana inanmayacağız.”** 90- وَقَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى تَفْجُرَ لَنَا مِنَ الْأَرْضِ يَنْبُوعًا

Üstte Kur’anın mu’cizeliğı beyan olundu ve buna başka mu’cizeler de katılınca, aslında ilzam olmuşlarken, sırf işi yokuşa sürmek için böyle dediler.

91- “Veya-
hut hurma ve üzümlerden senin bir bahçen olsun, bunların ortasın-
dan şarıl şarıl nehirler akıt.”

92- “Yahut iddia ettiğin gibi,
göğü başımıza parça parça düşür.”

“İddia ettiğin gibi”

Bununla “Dilersek kendilerini yere geçiriveririz veya gökten üzer-
lerine parçalar düşürüveririz.” (Sebe, 9) ayetinde anlatılan durumu kaste-
diyorlar.

“Veya Allah’ı ve melekleri şahit getir.”

Veya Allahı ve melekleri, davet ettiğin şeyin doğruluğuna birer şahit yap.

Veya mana şöyle olabilir: “Allahı ve melekleri karşımıza getir.”

93- “Yahut altından bir evin olsun.”

“Ya da göğe yüksel.”

“Oradan bize okuyacağımız
bir kitap indirmeden oraya çıktığına da asla inanmayız.”

Öyle ki, yanında getireceğin bu kitapta Senin tasdikini olsun.

“De ki: Rabbimi tenzih ederim.”

Bu ifade, onların talepleri karşısında hayret etmeyi ifade eder.²⁵

Veya Allahın gelmesi veya hakemlik yapmasından veya herhangi birinin
O’na kudrette ortak olmasından O’nu tenzih etmek içindir.

“Ben ancak insan bir peygamberim.”

Ben ancak diğer insanlar gibi bir insan ve diğer Peygamberler gibi de
bir Peygamberim. O Peygamberler kendi kavimlerine ancak Allahın onla-
rın hâline uygun olarak izhâr ettiği şeylerle varıyorlardı. Onlar için Allahı
hakem ve şahit yapmak gibi bir durum söz konusu değildi.

²⁵ **Fesübhanallah** denildiğinde hayret manası hemen hatıra geldiği gibi, “Süb-
hane Rabbi” ifadesi de hayret bildirir.

Onların talepleriyle ilgili mücmel cevap budur. Ama bunun ayrıntılı cevabı, başka ayetlerde zikredilmiştir. Mesela:

“Eğer sana kâğıtta yazılı bir kitap indirmiş olsak da onu elleriyle tutsalardı, yine de o kâfirler “bu ancak apaçık bir sihirdir” derlerdi.” (En’am, 7)

“Şayet onlara gökten bir kapı açsak da oradan yukarı çıksalar şöyle derler: Gözlerimiz döndürüldü. Daha doğrusu biz, büyülenmiş bir kavimiz.” (Hicr, 14-15)

94- وَمَا مَعَ النَّاسِ أَنْ يُؤْمِنُوا إِذْ جَاءَهُمُ الْهُدَىٰ إِلَّا أَنْ قَالُوا “Kendilerine hidayet gelince, insanları imandan alıkoyan, ancak şöyle demeleri oldu:”

أَبَعَثَ اللَّهُ بَشَرًا رَسُولًا “Allah bir insanı mı Peygamber gönderdi?”

Yani, onları Hz. Peygambere ve Kur’ana imandan alıkoyan, bundan başka şüpheleri kalmadı, Allahın bir insanı peygamber göndermesini kabullenemediler.

Ey Peygamber! Sen onların şüphesine cevap olmak üzere şöyle de:

95- قُلْ لَوْ كَانَ فِي الْأَرْضِ مَلَائِكَةٌ يَمْشُونَ مُطْمَئِنِّينَ لَنَزَّلْنَا عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَاءِ مَلَكًا رَسُولًا “Sen de: Eğer yeryüzünde yaşayıp yürüyenler insanlar değil de melekler olsaydı, elbette onlara gökten bir meleği peygamber olarak indirirdik.”

Şayet yeryüzünde yaşayanlar melekler olsa ve Âdemoğulları gibi onlar yeryüzünde yürüselerdi, semadan kendilerine peygamber olarak bir melek gönderirdik. Onlar, bu gelen melek peygamberle beraber olurlar, dini ondan öğrenirlerdi. Ama insanlar ise, hepsi meleğe karşı kör gibidirler, onu göremezler, ondan ilim alamazlar. Çünkü meleği görmek ve ondan ilim almak bir çeşit tenasüp ve tecanüsü (birbirine uygunluğu ve aynı cinsten olmayı) gerektirir.²⁶

²⁶ Genelde insanlar meleğe muhatap olamazlar. Ama peygamberler ve bazı ruhanîyat yönü güçlü olan kimseler meleği görebilir, konuşabilirler. Mesela, Hz. Meryem peygamber olmadığı hâlde, Al-i İmran sûresinde anlatıldığı üzere, onlarla görüşmüş ve konuşmuştur.

Bu ve bundan önceki ayet metninde geçen “**rasûlen**” kelimesi hâl olarak gelebileceği gibi, sıfat olarak da gelebilir. Ama birincisi daha uygundur.²⁷

96- **قُلْ كَفَىٰ بِاللّٰهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ** “De ki: Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah yeter.”

Davama uygun bir şekilde mu’cize izharıyla, benim size gönderilmiş bir peygamber olduğuma şahit olarak Allah yeter.

Veya “Benim, bana tevdi edilen risalet görevini yaptığuma ve size tebliğde bulunduğuma, sizin ise inad gösterip kabul etmediğinize şahit olarak Allah yeter.”

إِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا “Çünkü O, kullarına Habîr – Basîr’dir.”

Allah, kulların hem zâhir hem batın, (görülen ve görülmeyen) hâllerini bilir, ona göre karşılıklıta bulunur.

Bu ifadede Hz. Peygambere bir teselli ve kâfirler için ise bir tehdîd vardır.

97- **وَمَنْ يَهْدِ اللّٰهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ** “Allah kime hidayet verirse, o doğru yoldadır.”

وَمَنْ يَضِلَّ فَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِهِ “Kimi de saptırırsa, artık bunlar için Allah’tan başka hiçbir yardımcı bulamazsın.”

وَنَحْشُرُهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ عُمْيًا وَبُكْمًا وَصُمًّا “Ve onları kıyamet günü yüzleri üstü sürünür bir şekilde kör, dilsiz ve sağır oldukları halde haşredeceğiz.”

مَا لَهُمْ مِنْ جَهَنَّمَ “Varacakları yer cehennemdir.”

Kıyamet günü onlar yüzüstü sürüklenirler veya yüzleriyle yürürler.

Rivayet edilir ki, Hz. Peygambere “nasıl yüzleri üzere yürürler?” diye

²⁷ Bunu şöyle ifade edebiliriz:

-“Allah, peygamber olarak bir insanı mı gönderdi?”

-“Allah, insan bir peygamber mi gönderdi?”

Diğer ayeti de şöyle ifade edebiliriz:

-“...Onlara peygamber olarak bir meleği gönderirdik.”

-“...Onlara melek bir peygamber gönderirdik.”

soruldu. Hz. Peygamber şöyle cevap verdi: “Onları ayakları üzere yürütmeye kâdir olan, yüzleri üzere yürütmeye de kâdirdir.”

Onlar orada gözlerini sevinçle güldürecek bir şey görmezler, kulakları-na lezzet veren bir ses duymazlar, kendilerinden kabul edilecek bir şey söylemezler. Çünkü onlar şu dünyadaki hayatlarında

-İlâhî ayetleri ve ibretleri görmediler.

-Hakkı duymazlıktan geldiler.

-Doğru olanı konuşmaktan kaçındılar.

Hesap mahallinde bu şekilde haşredilmelerinden sonra, buradan cehen-neme götürülürken, göz, kulak ve dillerine hissetme özelliğinin verilmesi caizdir.²⁸

كُلَّمَا خَبَتْ زِدْنَاهُمْ سَعِيرًا “Ateşi dindikçe onun ateşini artırırız.”

Ateş, onların derilerini ve etlerini yedikten sonra söndüğünde, biz kendilerine derilerini ve etlerini yenileriz, böylece onlara azap veren ateş de tekrar alevlenir, tutuşmuş olur. Sanki onlar, fanilikten sonra yeniden yaratılışı yalanladıklarından dolayı Allahu Teâlâ durmadan onlara fani kılmak ve yeniden yaratmak şeklinde ceza vermektedir. Cenab-ı Hak buna şöyle işaret etti:

98- ذَلِكَ جَزَاؤُهُمْ بِأَنَّهُمْ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا “Âyetlerimizi inkâr etmeleri sebebiyle, işte bu onların cezasıdır!”

وَقَالُوا إِذَا كُنَّا عِظَامًا وَرُفَاتًا إِنْآ لَمَبْعُوثُونَ خَلْقًا جَدِيدًا “Ve şöyle demişlerdi: Biz, bir yığın kemik ve ufalanmış toz olduğumuz zaman mı, yeni bir yaratılışla diriltilmiş olacağız?”

Çünkü ayetteki “işte bu” ifadesi, onların başına gelen azaba işaret etmektedir.

99- أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ قَادِرٌ عَلَى أَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ “Onlar, görmediler mi, gökleri ve yeri yaratan onların mislini yaratmaya da kadirdir?”

²⁸ Bu da, azaplarını daha da artıran bir durum olacaktır. Görmeleri, kendilerine azabın dehşetini gösterecek, duymaları feryat seslerini duyuracak, dilleri ise azabın dehşetinden vaveyla edecektir.

Burada “**görmediler mi?**” ifadesinden murat, “bilmediler mi?” manasıdır.

Çünkü onların yaratılışı gökler ve yerden daha zor bir durum değildir. Ayrıca, ikinci defa yaratmak, ilk yaratmaktan daha zor olamaz.²⁹

“O, onlar için gelmesinde asla şüphe olmayan bir müddet takdir etmiştir.”

Bu ecelden murat, ölüm veya kıyamettir.

“Ama zalimler, inkârda inattan başka bir şey yapmadı.”

Hak bu kadar açık olmakla beraber, zâlimler inkârda direttiler, kabul etmediler.

“De ki: Şayet Rabbimin rahmet hazinelerine siz sahip olsaydınız, tükenir endişesiyle elinizi sıkı tutardınız.”

“**Rahmet hazinelerinden**” murat, Cenab-ı Hakkın rızık ve diğer nimetlerinin hazineleridir.

Rabbimin rahmet hazinelerine siz sahip olsaydınız, harcamakla tükenir korkusuyla cimrilik ederdiniz. Çünkü hemen herkes kendi menfaatini seçer. Şayet başkasını bir şeyde tercih etse bile, fevkinde bir bedel umarak onu tercih eder. Bu durumda o, Allahın bu cûd ve keremi karşısında cimri sayılır.

Ayrıca, ayette insanlar içinde cimri olanların çok olduğuna bir işaret vardır.

“Doğrusu insan çok cimridir.”

İnsanın cimriliği

-Muhtaç olması,

-Muhtaç olduğu şeyde elinin sıkılığı,

-Verdiği şeyde bir bedel beklentisi içinde bulunmasındandır.

²⁹ Aslında Allaha nisbetle kolay ve zor yoktur, hepsi O'na kolaydır. Ama bizim anlayabilmemiz açısından böyle ifadeler kullanılmaktadır. Benzeri bir üslubu “Başlangıçta yaratmayı yapan, sonra onu iade edecek olan O’dur. Bu, O’na daha kolaydır.” (Rum, 27) ayetinde görürüz.

Dokuz Mu'cize

101- وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَىٰ تِسْعَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ “Andolsun biz Musa’ya apaçık dokuz mu’cize verdik.”

Bu dokuz mu’cize

-Asa,

-Yed-i Beyza (Hz. Musanın elinin ışıık saçması),

-Çekirge istilasısı,

-Haşere istilasısı,

-Kurbağa istilasısı,

-Kan istilasısı,³⁰

-Taştan su fıskırması,

-Denizin yarıılması,

-Tur Dağının İsrailoğullarının üzerine kaldırılması.

Bu son üçünün yerine şunlar da nazara verilmiştir:

-Tufan,

-Kıtlık yılları,

-Mahsulün azalması,

Safvandan şöyle nakledilir: Yahudinin biri Hz. Peygambere bu ayette kastedilen “dokuz ayeti” sordu. Hz. Peygamber şöyle cevap verdi:

-Allaha bir şeyi şerik kılmayacaksınız.

-Hırsızlık yapmayacaksınız.

-Zina işlemeyeceksiniz.

-Hak bir sebep olmadan Allahın haram kıldığı cana kıymayacaksınız.

-Sihir yapmayacaksınız.

-Faiz yemeyeceksiniz.

-Öldürmesi için bir masumu Sultana teslim etmeyeceksiniz.

-Namuslu kimseye namus iftirası atmayacaksınız.

³⁰ Bu dördü, (A’raf, 133) de yer alır.

-Savaşta cepheden kaçmayacaksınız.

-Ve bir de size has olarak Cumartesi gününde ibadetle meşgul olup dünyevî çalışmayacaksınız.

Bu cevap üzerine Yahudi Hz. Peygamberin elini ve ayağını öptü.

Bu rivayete göre, burada medar-ı bahs olan ayetler, bütün dinlerde sabit olan genel hükümlerdir.

Son hüküm, cevaba ilâve bir hükümdür. Bunun için Hz. Peygamber kelâmın sevkinde bir farklılık yapmış, onu değişik bir üslûpla söylemiştir.

“İsrailoğullarını iste.” فَسَّئِلَ بَنِي إِسْرَآئِيلَ

Biz Musaya şöyle dedik: Firavundan İsrailoğullarını iste, onları Seninle göndersin.”³¹

Veya mana şöyle olabilir: “Onlara, dinlerinin hâlinden sor.”

Veya “Ey Peygamber! İsrailoğullarına Musa ile Firavunun macerasını sor.”

Veya “İsrailoğullarına Musaya verilen ayetlerden sor, ta ki müşrikler Senin doğru söylediğini bilsinler.”

Veya “İsrailoğullarına Musaya verilen ayetlerden sor, ta ki bunları bilip teselli bulasın.”³²

Veya “bu ayetleri (mu’cizeleri) öğrendiğinde şunu bilesin: Önceki milletlerde olduğu gibi, şayet Senin kavmine de istemiş oldukları mu’cizeler gösterilse inadda ısrar edecekler, iman etmeyeceklerdir.”

Veya “Bu ayetleri sor ki, yakînin artsın. Çünkü delillerin birbirine kuvvet vermesi, yakîn kuvevetini ve kalb itminanını ziyade yapar.”

“Hani (Musa) kendilerine gelmişti.” إِذْ جَاءَهُمْ

“Firavun Ona şöyle demişti:” فَقَالَ لَهُ فِرْعَوْنُ

“Ey Musa! Ben senin gerçekten büyülenmiş olduğunu zannediyorum.” اِنِّى لَاظُنُّكَ يَا مُوسَى مَسْحُورًا

³¹ Ayette geçen “sual” kelimesi hem istemek, hem de sormak anlamına geldiğinden, bu ilk manadan hayli farklı olarak başka manalara dikkat çekilmiştir.

³² Yani, Hz. Musaya Firavuna karşı böyle mu’cizeleri veren ve O’nu Firavuna galip kılan Allah, elbette Seni de mu’cizelerle teyid edecek, düşmanlarına galip kılacaktır.

Ben seni büyülenmiş, aklını bozmuş biri olarak görüyorum.

102- **Musa** قَالَ لَقَدْ عَلِمْتَ مَا أَنْزَلَ هَؤُلَاءِ إِلَّا رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ بَصَائِرٌ dedi: “Sen de bildin ki, bunları birer ibret olmak üzere, ancak göklerin ve yerin Rabbi indirdi.”

Hız. Musa dedi: Ey Firavun! Sen de biliyorsun ki bu ayetleri / mu’cizeleri indiren ancak göklerin ve yerin Rabbidir. Bunlar, benim doğruluğumu sana göstermeye yeterlidir. Ama sen inad ediyorsun.

103- **Ey Firavun! Ben de seni helak olmuş zannediyorum.** وَإِنِّي لَا أَظُنُّكَ يَا فِرْعَوْنُ مَثْبُورًا

Ben ise ey Firavun, Seni hayırdan nasipsiz, şerre ise kendini kaptırmış bir zavallı olarak görüyorum.

İki zan arasında çok büyük fark vardır. Çünkü Firavunun zannı tamamen yalandır. Hız. Musanın zannı ise, emarelerinden görüldüğü üzere, yakîni bir durumu ifade etmektedir.

103- **Derken Firavun, onları arzdan sürmek istedi.** فَارَادَ أَنْ يَسْتَفِزَّهُمْ مِنَ الْأَرْضِ

Firavun, Musa ve kavmini hafife almak, onları sürmek istedi.

Bundan murat, onları Mısırdan sürüp çıkarmak veya öldürerek arzdan nesillerini kaldırmak olabilir.

104- **Biz de onu ve beraberindekilerin hepsini suda boğduk.** فَأَغْرَقْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ جَمِيعًا

Biz ise, onun hilesini kendi üzerine çevirdik, onu ve kavmini suda boğarak yeryüzünden sildik.

104- **Arkasından İsrailoğullarına şöyle dedik: Oraya yerleşin!** وَقُلْنَا مِنْ بَعْدِهِ لِبَنِي إِسْرَءِيلَ اسْكُنُوا الْأَرْضَ

Firavundan sonra veya onların suda boğulmasından sonra, İsrailoğullarına şöyle dedik: Sizi sürüp çıkarmak istediği yere yerleşin.

105- **Sonra ahiret vaadi geldiği vakit, hepinizi toplayıp bir araya getireceğiz.** فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ الْآخِرَةِ جِئْنَا بِكُمْ لَفِيفًا

“Ahiret vaadi geldiği vakit”

Bundan murat

- Onların galibiyeti,
- Ahiret hayatı,
- Kıyamet,
- Ahiretteki kıyam olabilir.

Siz ve onlar karışık olduğunuz hâlde sizi bir araya getirir, sonra aranızda hükmeder, saâid olanlarınızı şaki olanlarınızdan ayırt ederiz.

Ayet metninde geçen “**leff**”, “muhtelif kabilelerden cemaatler” demektir.

105- وَبِالْحَقِّ أَنْزَلْنَاهُ وَبِالْحَقِّ نَزَلَ “Biz bu Kur’an’ı hak olarak indirdik, O da hak olarak indi.”

Biz Kur’anı ancak ve ancak indirilmesini gerektiren hak bir gerekçeyle indirdik. Ve o Kur’an da Peygambere ancak ve ancak ihtiva etmiş olduğu hak ile indi.

Denildi ki: Ayetin manası şöyle de olabilir:

“Biz o Kur’anı semadan ancak meleklerin kontrolünde indirdik. Peygambere de, ancak şeytanların bir şey karıştırmamasından korunmuş bir şekilde nazil oldu.”

Bundan murat, işin başında ve sonunda Kur’anın batıl şeylerden uzaklığını ifade etmek de olabilir.

“Biz seni ancak bir müjdecî ve bir uyarıcı olarak gönderdik.”

Biz Seni ancak ve ancak itaat edene sevabı müjdeleyici ve isyan edene de uyarıcı olarak gönderdik. Dolayısıyla Sana düşen ancak müjdelemek ve uyarmaktır.

106- وَقُرْآنًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَى مُكْثٍ - “Sana Kur’ân’ı verdik ve onu insanlara sindire sindire okuyasın diye kısımlara ayırdık.”

Biz onu, parça parça indirdik.

Denildi ki: Bunun manası şudur: “Biz onda hakkı batıldan ayırdık.”

Parça parça indirmemiz, insanlara yavaş yavaş ve teennî ile okuman içindir. Çünkü böylesinin ezberlenmesi daha kolay olur ve daha iyi anlaşılmasına yardım eder.

“Ve onu peyderpey indirdik.”

Ve biz onu hadiselerle göre tedricen nâzil ettik.

107- **“De ki: Siz ona ister inanın, ister inanmayın.”**

Çünkü sizin Kur’ana inanmanız O’nun kemâlini artırmaz, inanmayışınız da ona bir noksanlık vermez.

108- **“Çünkü İNَّا الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهِ إِذَا يُتْلَى عَلَيْهِمْ يَخِرُّونَ لِدَاقَانِ سُجَّدًا daha önce kendilerine ilim verilenlere okunduğunda, onlar yüzleri üstü secdeye kapanırlar.”**

Ayetin bu kısmı, üstteki hükmün illetini (gerekçesini) anlatır. Yani, siz ona inanmasanız da, sizden daha hayırlı olan âlimler ona iman ettiler. Bunlar önceki kitapları okudular, vahyin hakikatını ve nübüvvetin emârelerini tanıdılar, haklı olanı haksız olandan ayıracak bir seviye kazandılar.³³

Veya mana şöyle olabilir: “Öncesinde ehl-i ilim olanlar Senin vasıflarını ve Sana indirilenin sıfatını bu kitaplarda gördüler.”

Ayetin bu kısmının teselli yoluyla **“De ki”** ifadesinin illetini göstermesi de caizdir. Sanki şöyle demiştir: “Cahillerin imanına bedel, âlimlerin imanı ile teselli bul, sevin. O cahillerin iman etmesi veya yüz çevirmesine önem verme.”

İşte, bu ilim ehline Kur’an okunduğunda Allahın emrine bir saygı veya peygamberlerin gönderilmediği bir fetret döneminden sonra, Allahın önceki kitaplarda vaad edilen ahırzaman peygamberini göndermesi ve O’na Kur’anı indirmesine bir şükür olarak yüz üstü secdeye kapanırlar.

108- **“Ve derler ki: Rabbimizi tenzih ederiz.”**

Yani, “Ya Rabbi, vaadini yapmamaktan Seni tenzih ederiz.”

109- **“Şüphesiz ki Rabbimizin vaadi mutlaka gerçekleşir.”**

“Onun vaadi hiç şüphesiz yerine gelecektir”

109- **“Ve ağlayarak yüzleri üstü secdeye kapanırlar.”**

Yüz üstü secdeye varmalarını burada tekrar etmesi, hâl ve sebebin farklı oluşundandır. Çünkü birinci secdeye varışları ilâhî vaadin yerine getirilme-

³³ Böylelerinin imanı yanında, sizin inkârınızın hiç de önemi yoktur.

sinden dolayı şükür secdesidir. İkincisi ise, Kur’andaki öğütlerden etkilenip, Allahın haşyetinden ağlamaktan dolayıdır.

وَيَزِيدُهُمْ خُشُوعًا “Ve o (Kur’ân’ı işitmek) onların huşu’larını artırır.”

Kur’anı dinlemek, onların ilmini ve Allaha olan yakınlerini artırdığı gibi, huşularını da ziyade kılar.

110- قُلْ اَدْعُوا اللَّهَ اَوْ اِدْعُوا الرَّحْمٰنَ “De ki: İster “Allah” deyin, ister “Rahmân” deyin.”

Sebeb-i Nüzûl

Hz. Peygamber dua ederken “Ya Allah, Ya Rahmân” diyordu. Müşrikler bunu duyunca “Bizi iki ilaha ibadet etmekten yasaklıyor. Ama kendisi başka bir ilaha da dua ediyor” dediler. Bunun üzerine bu ayet nazil oldu.

Veya Yahudiler, “Ya Muhammed! Sen Rahmân ismini az söylüyorsun. Hâlbuki Allah Tevratta bu ismi çokça kullanmıştır” deyince nazil olmuştur. Birinciye göre bundan murat, her ne kadar Allah hakkında kullanılma cihetleri farklı olsa da, her iki lafzın da bir zât için eşit olarak kullanıldığını göstermektir.³⁴

İkinciye göre ise, bundan murat Allah hakkında her iki ismin de kullanılmasının güzel olduğunu, maksadı ifade ettiğini anlatmaktır.

اَيَّا مَا تَدْعُو فَلَهُ الْاَسْمَاءُ الْحُسْنٰى “Nasıl çağırırsanız çağırın, en güzel isimler O’nundur.”

Ayetteki “dua” kelimesi, “isimlendirme” manasınadır. Yani “Allah” deseniz de olur, “Rahmân” deseniz de olur, ikisi de güzeldir.

Cenab-ı Hakkın isimlerinin ism-i tafdil sığasıyla “en güzel” şeklinde ifade edilmesi, manayı daha kuvvetli anlatır. Bununla, Allahın celâl ve ikram sıfatlarına delâlette bulunulur.

وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافُ بِهَا “Namazında sesini pek yükseltme, çok da gizli okuma.”

Namazın kıraatinde yüksek sesle okuma ki müşrikler duyup da kötü söz söylemesinler, gürültü koparmasınlar.

³⁴ Yani, Allah ve Rahmân her ne kadar isim olarak farklı olsa da, müsemma olarak aynıdır. Her ikisiyle de âlemin yaratıcısı kastedilmektedir.

Çok da sessiz okuma ki arkandaki mü'minler Seni duymakta zorlanmasınlar.

“Orta yolu seç.” وَابْتَغِ بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا

Çünkü bütün işlerde vasat ve mu'tedil olmak, hoş bir şeydir.

Rivayete göre, Hz. Ebubekir (r.a.) hafif sesle okuyor “Rabbime münâcat ediyor, yalvarıyorum. O benim ihtiyacımı biliyor” diyordu. Hz. Ömer (r.a.) ise yüksek sesle okuyor “Şeytanları kovuyor, uyuklayanları uyarıyorum” diyordu. Ayet indiğinde Hz. Peygamber (asm) Hz. Ebubekire sesini biraz yükseltmesini, Hz. Ömer’e de biraz kısmasını emretti.

Denildi ki: Ayetin manası şöyledir: “Bütün namazlarını cehrî olarak kılma, hepsini gizli okumakla da kılma. Gündüz namazlarını hafî, gece namazlarını da cehrî olarak kıl, böylece ikisi ortasını bul.”

111- “De ki: O Allah’a hamd olsun ki, hiçbir çocuk edinmedi.” وَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا

“Ve mülkte bir şeriki olmadı.” وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ

“Zilletin gerektirdiği bir yardımcıya ihtiyacı olmadı.” وَلَمْ يَكُنْ لَهُ وَلِيٌّ مِنَ الذَّلِّ

Yani, O’nun için zorda kalıp da birisinden yardım istemek ve böylece o hâlden kurtulmak gibi bir durum söz konusu değildir.

Allahu Teâlâ bununla kendisi gibi bir ilah veya mahlûktan, kendisi isteyerek veya mecbur kalarak ortağı olmasını, kendisine yardım etmesini ve takviyede bulunmasını nefyetti. Ve böyle olmasını, hamdi gerektiren bir durum olarak nazara verdi.

Bunda, her türlü hamde kendisinin layık olduğuna bir delâlet vardır. Çünkü O, zât olarak kâmil, hiçbir noksanı yoktur. Yaratmak da sadece O’na hastır. Mutlak olarak nimet vermek O’na aittir. Ondan başkası ise, noksandır, kendine mâlik değildir, nimeti veren değil, nimete muhtaç olanıdır. Bundan dolayı atf yoluyla şunu emretti:

“Böyle de ve tekbir ile O’nun büyüklüğünü ilan et!” وَكَبِّرْهُ تَكْبِيرًا

Ayette şuna bir tenbih vardır: Kul, her ne kadar tenzih ve temcidde (Allahın şanını yüceltmede) çok ileri gitse, ibadet ve hamdde çok çalışsa da, bu konuda Cenab-ı Hakka layık bir şekilde yapamadığını, kusurlu olduğunu itiraf etmesi uygundur.

Rivayete Hz. Peygamber (asm) Muttalip oğullarından bir çocuk konuşmaya başladığında bu ayeti talim buyurur, ona öğretirdi.

Hz. Peygamber şöyle buyurur:

“Kim İsrâ sûresini okusa ve kalbi anne- babasının anılmasında rikkate gelse, cennette onun için çok büyük mükâfat vardır.”³⁵

Doğrusunu Allah bilir. Dönüş sadece O’nadır.

³⁵ Beydâvînin nazara verdiği bu rivayet, aslında İsrâ sûresinin tamamı için olmayıp, bu sûrenin 23-24. ayetleriyle alakalı bir durumu anlatmaktadır. Burada kanaatimizce asıl önemli olan şudur: Kur’anı okurken, hayatla iç içe olacak şekilde okumak gerekir. Söz gelimi ayet anne-baba hakkından bahsediyorsa ayetin gereği yerine getirilmeli, ayet “tevbe edin, istiğfarda bulunun” diyorsa hemen tevbe ve istiğfar yapılmalıdır.

KEHF SÛRESİ

Kehf Sûresi Mekki'dir, yüz on bir ayettir.

Ashab-ı Kehf

1- **“Hamd, o Allah’a mahsustur ki kuluna kitabı indirdi.”**

Kitaptan murat, Kur’andır. Allahın hamde layık olmasının Kur’anı indirmesine terettüp ettirilmesinde, onun en büyük nimetlerinden biri olduğuna bir tenbih vardır. Çünkü Kur’an,

-Kulları, kendisiyle kemâl bulacakları şeylere hidayet edicidir.

-Dünya ve ahiretin salahını intizam altına almaya sebeptir.

“**Ve onda hiçbir eğriliğe yer vermedi.**”

O Kur’anda lafzın fesahatini bozan, mananın belâgatini inciten hiçbir eğrilik yoktur.

Veya o Kur’an’da Cenab-ı Hakka davetten bir inhıraf, bir sapma söz konusu değildir.

Ayette geçen **“ıvec”**, eğrilik anlamındadır. Eğrilik, maddî şeyler için söz konusu olduğu gibi, manevî şeylerde de kullanılır.

2- **“Dosdoğru (bir kitap) olarak (indirdi).”**

O Kur’an dosdoğru, mu’tedil bir kitaptır, onda ifrat ve tefrit yoktur.

Kur’anın **“kayyim”** olması, aynı zamanda kulların maslahatlarını ayakta tutması anlamına gelir. Bu durumda bu ifade, Kur’anın kemâlini bildirdikten sonra onun **“kemâle erdirici”** özelliğini nazara verir.

Onun **“kayyim”** olması, önceki semavî kitapları tamamlaması, onların sıhhatine şehâdet etmesi yönünden de olabilir.

“Ta ki katından şiddetli bir azaba karşı uyar-sın.”

Kur’an, inkârcı kâfirleri şiddetli bir azapla uyarmak için indirildi.

“Ve salih

ameller yapan mü'minlere kendileri için güzel bir mükafat bulunduğunu müjdelesin.”

“Güzel bir mükafat”dan murat, cennettir.

3- مَاكِثِينَ فِيهِ أَبَدًا “Onlar orada sürekli kalacaklardır.”

4- وَيُنذِرَ الَّذِينَ قَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا “Ve “Allah çocuk edindi” diyenleri de uyarısın.”

Biraz önce Kur'anın uyarmak için geldiğine dikkat çekilmişti. Burada, “Allaha çocuk isnat edenleri uyarmak için geldiği”nin ayrıca ifade edilmesi, böyle bir küfrün ne derece büyük olduğuna dikkat çekmek içindir.

Bunlar için nasıl bir cezanın olduğunun burada zikredilmemesi, daha önce inen ayetlerde bahsedildiği içindir. Onlarla yetinilerek burada ayrıca anlatılmamıştır.

5- مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ وَلَا لِآبَائِهِمْ “Bu hususta kendilerinin de, atalarının da hiçbir bilgisi yoktur.”

Yani, onlar böyle bir sözü tam bir cehaletle, aldatıcı bir tevehhümle söylüyorlar.

Veya onlar, öncekilerden duyduklarını taklitle onların ne dediğini tam anlamadan cahilce böyle söylüyorlar. Çünkü öncekiler “baba ve oğul” kelimelerini müessir ve eser manasında kullanıyorlardı.

Veya onlar Allahı bilmediklerinden böyle söylüyorlar. Şayet bilselerdi “O’nun çocuk edinmesi” gibi iftiraları söylemezlerdi.

كَبُرَتْ كَلِمَةً تَخْرُجُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ “Ağızlarından çıkan bu söz ne büyük oldu!”

Onlardan sadır olan bu söz, Allahı insanlara benzetmek, insanları O’na şerik kılmak, Allahın kendisine yardım edecek ve yerine geçecek birine ihtiyacı olduğunu vehme getirmek gibi batıl şeyleri içinde tazammun ettiğinden çok büyük bir küfür olmuştur.

Ayetteki “Ağızlarından çıkan” kaydı, onların böyle bir sözü ağızlarından çıkarmaya cüret etmelerinin ne derece büyük bir vebal olduğunu anlatır.

“Onlar, yalandan başka bir şey söylemiyorlar.”

6- فَلَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَفْسِكَ عَلَىٰ آثَارِهِمْ إِنْ لَمْ يُؤْمِنُوا بِهَذَا الْحَدِيثِ أَسَفًا “Onlar,

bu söze inanmazlarsa, arkalarından üzülmekten neredeyse kendini helak edeceksin!”

Onlar imandan yüz çevirdiklerinde, neredeyse arkalarından kendini yiyip bitireceksin.

Cenab-ı Hak, Hz. Peygamberin o kâfirlerin yüz çevirmeleri karşısında içinde bulunduğu hâli, sevdiği kimseler kendisinden ayrıldığında onlara üzüntüden kendini yiyip bitiren kimseye benzetti.

“Bu söz”den murat, Kur’andır.

7- **“Biz, arzın** **İِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْاَرْضِ زِينَةً لَهَا لِيَبْلُوَهُم اَيُّهُمْ اَحْسَنُ عَمَلًا”**
üzerinde olanları, insanların amelce hangisinin daha güzel olacağını deneyelim diye, ona bir zînet kıldık.”

Biz, dünya üzerinde olan hayvan, bitki ve madenleri dünyaya ve dünyadakilere bir zînet kıldık.

Ta ki insanların birbirleriyle muamelelerinde hangisinin amelce en güzel olduğunu ortaya koyalım.

“Amelce daha güzel olan”

-Dünyaya karşı zâhid olan,

-Ona aldanmayan,

-Günlerin getirdiğine kanaat eden,

-Elde ettiklerini uygun yerlere sarfeden kimsedir.

Ayet-i Kerîmede, Hz. Peygambere bir teskîn vardır.

8- **“Şüphesiz biz, onda olanları kup-** **وَإِنَّا لَجَاعِلُونَ مَا عَلَيْهَا صَعِيدًا جُرُزًا”**
kuru bir toprak kılacağız.”

Yani, biz o dünya üzerinde olan zîneti, toprağa çeviririz, üzerinde bitki bitmez çıplak toprak yaparız.

Ayette, zâhid olmaya (dünyaya gönül bağlamamaya) teşvik vardır.

9- **“Yoksa sen** **أَمْ حَسِبْتَ أَنَّ أَصْحَابَ الْكَهْفِ وَالرَّقِيمِ كَانُوا مِنْ آيَاتِنَا عَجَبًا”**
Ashab-ı Kehf’i ve Rakim’i şaşılacak âyetlerimizden mi sandın?”

Sen, Ashab-ı Kehf ve Rakîmi, uzun müddet hayatta kalmalarıyla bizim hayret verici âyetlerimizden sanıyorsun. Hâlbuki Allahın yeryüzünde aynı topraktan sayısız türleri ve cinsleri birbirinden uzak tabiatlerde, farklı görünümlerde, bakanları hayran bırakır şekilde yaratmasına ve ardından bunları

tekrar toprağa çevirmesine nispetle, onların kıssası o kadar da hayret edilecek bir şey değildir. Gerçi Ashab-ı Kehf de Allahın ayetlerindendir, ama bütün bu ayetler içinde az bir şey sayılır.

Kehf, dağdaki geniş mağaradır.

Rakım, dağın veya onların bulunduğu mağaranın yer aldığı vâdinin adıdır.

Onların belde veya köpeklerinin adı olduğunu söyleyenler de olmuştur.

Veya kurşundan veya taştan bir levha olup, bu kitabeye onların isimleri yazılmış, mağaranın kapısına konulmuştur.

Denildi ki: Ashab-ı Rakım, Ashab-ı Kehften başkadır. Bunlar üç kişi idiler. Yağmura tutuldular, bir mağaraya sığındılar. Derken yukarıdan bir kaya yuvarlandı, mağara kapısını kapadı. Bunun üzerine içlerinden biri dedi: Bir iyilik yapmışsanız onu zikredin, olur ki Allah o iyilik bereketine bize merhamet eder.

Bunun üzerine biri dedi: Bir gün yanımda amele çalıştırıyordum. Derken adamın birisi gün ortasında geldi, günün geri kalan vaktinde onların bir günde yaptığı iş kadar iş yaptı, ben de diğerlerine verdiğim kadar ücret verdim. Bunu gören işçilerden biri kızdı, ücretini almadan gitti. Ben de ücretini bir köşeye ayırdım. O parayla bir buzağı aldım, onun da nesli çoğaldı. Hayli zaman sonra bana tanımadığım, yaşlı, zayıf biri uğradı. “Benim sende bir günlük alacağım var” dedi, olayı bana hatırlattı. Ben de o buzağıdan meydana gelen sürünün hepsini verdim. Allahım, şayet bunu Senin rızan için yapmışsam bizi buradan çıkart.

Bu kişinin duası bitince dağ sarsıldı, dışarıdaki ışığı görür hâle geldiler.

Bir diğeri şöyle dedi: Zengin biri idim, insanlara da kıtlık isabet etmişti. Birgün bir kadın geldi, benden bir miktar yardım istedi. Ben de “seninle beraber olmadan olmaz” dedim. O, kabul etmedi. Sonra üç defa geldi, döndü. Eşine söyleyince eşi “icabet et, ailene yardımcı ol” dedi. Derken yanıma geldi, kendini teslim etti. Ben tam niyetlenmiştim ki, kadın şöyle bir sarsıldı. “Neyin var?” dedim. “Allahtan korkuyorum” dedi. Ben de “Sen, şu çaresiz hâlinde Allahtan korkuyorsun, ama ben şu geniş imkânlarım içinde korkmuyorum” deyip kadını bıraktım. Talep ettiği yardımı da kendisine yaptım. Allahım bunu Senin rızan için yapmışsam, bizi buradan çıkart.

Bunun üzerine dağ sarsıldı, kaya biraz daha açıldı, birbirlerini görür hâle geldiler.

Üçüncü adam da şöyle dedi: Benim yaşlı anne ve babam vardı, bir de koyun sürüm vardı. Anne-babamı yedirir, içirir sonra sürüme dönerdim.

Bir gün yağmurdan dolayı çok geç kaldım. Aileme vardım, kovayı alıp sütü sağdım, anne-babamın yanına gittim. Onları uyumuş buldum. Onları uyandırmaya kıyamadım. Oturdum, süt elimde onları bekledim.

Sabah oldu uyandılar, sütü onlara takdim ettim. Allahım, eğer bunu Senin rızan için yapmışsam, bizi buradan çıkart.

Allah da önlerindeki kayayı kaldırdı, böylece oradan çıktılar.

Numan Bin Beşir, bunu Hz. Peygamberden naklen anlatmıştır.¹

10- اِذْ اَوٰى الْفِتْيَةُ اِلَى الْكَهْفِ فَقَالُوا “Hani gençler mağaraya sığınip şöyle dediler:”

Bunlar Rum eşrafından bazı gençlerdi. İmparator Dakyanus bunları zorla müşrik yapmak istedi. Onlar ise direndiler, mağaraya kaçtılar.

“Rabbimiz! Bize katından bir rahmet ver.” رَبَّنَا اٰتِنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً

O rahmetinle bizi bağışla, rızıklandır, düşmandan emin kıl.

“Ve bizim için şu işimizden bir kurtuluş yolu hazırla.” وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ اَمْرِنَا رَشَدًا

11- فَضَرَبْنَا عَلٰى اُذَانِهِمْ فِى الْكَهْفِ سِنِينَ عَدَدًا “Biz de mağarada nice yıllar onların kulaklarını (dış dünyaya) kapattık.”

Bundan murat, onların kulaklarına ses gelmeyecek şekilde uyutulmalarıdır.

12- ثُمَّ بَعَثْنَاهُمْ لِنُغَلِّمَ اٰثَى الْحَزْبَيْنِ اَخْصٰى لِمَا لَبِثُوا اَمَدًا “Sonra da iki hizipten hangisinin, onların kaldıkları süreyi daha iyi hesapladığını bilelim diye, onları tekrar uyandırdık.”

Allah, onların gelecekteki hâllerini biliyordu. Ayette **“bilelim”** denilmesinden murat, önceki o bilginin şimdiki hâle de mutabık olduğunun gösterilmesidir.

“İki hizipten” murat, ne kadar kaldıkları hususunda Ashab-ı Kehf kendi içindeki farklı iki görüş olabileceği gibi, başkalarından da olabilir.

13- نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ نَبَاهُهُمْ بِالْحَقِّ “Biz sana onların kıssalarını gerçek olarak anlatacağız.”

¹ Bazı rivayetlerde, olayın ayrıntılarında bazı farklılıklar vardır.

“İnْهَمْ فِتْنَةٌ اٰمَنُوْا بِرَبِّهٖم” “Şüphesiz onlar, Rablerine iman eden bazı gençler idi.”

“وَزِدْنَاهُمْ هُدًى” “Biz de onların hidayetlerini artırdık.”

14- “وَرَبَطْنَا عَلَىٰ قُلُوْبِهِمْ” “Onların kalplerine kuvvet verdik.”

-Vatanı, aileyi ve malı terk etmelerine karşı sabır vererek,
-Hakkı izhar etmeye ve zorba Dakyanusu reddetmeye cesaretlendirerek, onların kalplerini kuvvetlendirdik.

“اِذْ قَامُوا فَقَالُوا” (Hükümdarın karşısında) kıyam edip dediler ki:”

“رَبُّنَا رَبُّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ” “Rabbimiz, göklerin ve yerin Rabbidir.”

“لَنْ نَدْعُوْا مِنْ دُوْنِهٖ اِلٰهًا” “O’ndan başkasını asla ilâh olarak çağırmayız.”

“لَقَدْ قُلْنَا اِذَا شَطَطًا” “Yoksa saçma bir söz söylemiş oluruz.”

Dakyunusun karşısında cesurca dikilip, “Şayet Allahtan başkasını ilah olarak çağırırsak, vallahi o takdirde haktan uzak, zulümde taşkın bir söz söylemiş oluruz” dediler.

15- “هٰؤُلَاءِ قَوْمُنَا اتَّخَذُوا مِنْ دُوْنِهٖ اِلٰهَةً” “İşte bu kavmimiz, O’nun dışında ilahlar edindi.”

Bu ifadeleri, inkâr manasında ihbardır.²

“لَوْ لَا يَأْتُوْنَ عَلَيْهِمْ بِسُلْطٰنٍ بَيِّنٍ” “Onlar hakkında açık bir delil getirserlerdi ya!”

Keşke onlara ibadet etmek gerektiği konusunda açık bir delil getirserlerdi! Çünkü din, delile dayanır.

Ayette, delili olmayan dinle alâkalı meselelerin reddedilmesi gerektiğine ve taklîdin caiz olmadığına bir delil vardır.

“فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا” “Artık Allah’a karşı yalan uydurandan daha zalim kim olabilir?”

Şerik nisbet ederek Allaha iftira edenden daha zalim kim olabilir?

² Yani, nasıl da böyle yapıyorlar? Allah varken hiç batıl mabutlar ilah kabul edilir mi?

16- **“Mademki siz, onlardan ve Allah’tan başka taptıklarından ayrıldınız, o halde mağaraya sığının.”**

Yani, “o kavimden ve Allah dışında onların mabutlarından ayrıldığınızda mağaraya sığının ki Rabbiniz size dünya ve ahirette bolluk ve genişlik versin.”

Böyle denilmesi, kavimlerinin diğer müşrikler gibi Allah ile beraber putlara tapmalarındandır.

“Ta ki Rabbiniz rahmetinden size genişlik versin.”

“Ve işinizi rast getirip kolaylaştırsın.”

Böyle net bir şekilde ifade etmeleri, Allahın lütfuna tam inanmaları ve güvenmelerindendi.

Sen onları gördüğünde şöyle görürdün:

17- **“Görürsün ki, güneş doğduğunda bulundukları mağaranın sağ tarafına yönelir.”**

Burada hitap Hz. Peygamberedir veya muhatap olan herkesedir.

Yani, güneş doğduğunda mağaralarından sağ tarafa meyleder, ışıkları üzerlerine gelmezdi, böylece eza görmezlerdi.

Çünkü mağara, güneye bakıyordu.

Veya ayetten murat, Allahın doğrudan güneş ışıklarını onlardan uzak kılmasıdır.

“Battığında ise, sol taraftan onlara uğramadan geçer.”

“Onlar, mağaranın geniş bir yerinde idiler.”

Onlar, mağaranın ortasında genişçe bir yerde olduklarından rahat teneffüs ediyorlardı. Mağaranın nahoş hallerinden ve güneş ışığının üzerlerine çöküp de cesetlerine ezâ vermesinden, elbiselerini çürütmesinden onları koruyordu.

“İşte bu, Allah’ın ayetlerindendir.”

“İşte bu” ile işaret edilen durum,

-Onların hâli,

-Mağaraya sığınmaları,

-Allahın sana onların hâlini haber vermesi,

-Güneşin doğarken ve batarken onların üzerine uğramadan yan taraftan gelip geçmesi durumları olabilir.

İşte bu, Allahın ayetlerindendir.

“مَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ” **Allah kime hidayet ederse, işte o hidayete ulaşmıştır.”**

Allah kime tevfik verip hidayet ederse, işte o kimse kurtuluşa ermiştir.

Ayetten murat,

-Ya Ashab-ı Kehfî sena etmektir,

-Veya şu manaya tenbihte bulunmaktadır: Böyle ayetler çoktur. Lakin bunlardan faydalananlar, bunları tefekkür etmeye ve bunlardan ibret almaya Allahın muvaffak kıldığı kimselerdir.

“وَمَنْ يُضِلِّ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ وَلِيًّا مُرْشِدًا” **Kimi de saptırırsa, artık ona doğru yolu gösterecek bir dost bulamazsın.”**

Allah kime de yardım etmez, ondan inayetini keserse, sen ona asla ne bir dost, ne de bir mürşit bulamazsın.

18- “وَتَحْسَبُهُمْ آيَاطًا وَهُمْ رُقُودٌ” **Onlar uykuda oldukları halde, sen onları uyanık sanırsın.”**

Gözlerinin açık olmasından veya sağa sola çokça çevrilmesinden dolayı Sen onları uyanık zannedersin.

“وَنَقَلِبُهُمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَذَاتَ الشِّمَالِ” **Biz onları sağa ve sola çeviririz.”**

Aradan geçen uzun zaman dilimi içinde toprak onların bedenlerini çürütmesin diye biz onları sağa-sola çevirmekteyiz.

“وَكَلْبُهُمْ بَاسِطٌ ذِرَاعَيْهِ بِالْوَصِيدِ” **Köpekleri de girişte ön ayaklarını ileri doğru uzatmıştı.”**

Onların köpekleri mağaraya giderlerken peşlerine takılmıştı. Onu kovdular, ama Allah köpeği konuşturdu ve köpek onlara “Ben Allahın sevdiği zâtları seviyorum. Ben size bekçilik yaparım” dedi.

Veya başka bir rivayete göre bu köpek bir çobana aitti. Çoban onlara katılınca, köpek de çobanın peşinden onlarla girdi.

لَوْ اَطَّلَعْتَ عَلَيْهِمْ لَوَلَّيْتَ مِنْهُمْ فِرَارًا
“Eğer onlara muttali olsaydın, arkana bakmadan kaçardın.”

وَلَمَلِئْتَ مِنْهُمْ رُغْبًا
“Ve için korku ile dolardı.”

Çünkü Allah onlara bir heybet vermişti.

Veya cüsseli olmaları ve uykuda iken gözlerinin açık olmasından dolayı böyle bir korku söz konusu olabilir.

Denildi ki: Mekânlarının ıssızlığından içinde bir korku duyardın.

Muaviye ile ilgili şöyle bir olay nakledilir:

Muaviye Rum diyarına savaşa çıkmıştı, Ashab-ı Kehfin mağarasına da uğradı. “Şunlar açılrsa da onlara baksak” dedi. İbnu Abbas şunu hatırlattı: Bu sana müyesser olmaz. Allah senden daha hayırlı olana (Hz. Peygambere) şöyle buyurdu: **“Eğer onlara muttali olsaydın, arkana bakmadan kaçardın.”** Ama Muaviye dinlemedi, bazı insanları mağarayı açmaları için gönderdi. Onlar mağaraya girdiklerinde bir rüzgâr geldi, onları yaktı, kavurdu.

19- وَكَذَلِكَ بَعَثْنَاهُمْ لِيَتَسَاءَلُوا بَيْنَهُمْ
“Böylece birbirlerine sorsunlar diye onları uyandırdık.”

Bir ayet/ mu’cize olarak onları uyuttuğumuz gibi, kudretimizin kemaline yine bir ayet/ mu’cize olarak onları dirilttik.

Ta ki birbirlerine sual etsinler de durumlarını öğrensinler, Allahın onlara ne yaptığını anlasınlar. Böylece Allahın kudretinin kemâline yakınleri artsın. Böyle bir olayla yeniden dirilme olayına istidlâlde bulunsunlar. Bununla Allahın onlara olan nimetlerine şükretsınler.

قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ كَمْ لَبِثْنَا
“Onlardan biri dedi: Ne kadar kaldınız?”

قَالُوا لَبِثْنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضُ يَوْمٍ
“(Bazıları) “Bir gün ya da günün bir kısmı kadar kaldık” dediler.”

Bu ifadeleri zann-ı galibe göre söylediler. Çünkü uykudaki insan ne kadar süre uykuda olduğunu tam bilemez. Bunun içindir ki, sözlerinin devamında bu konudaki bilgiyi Allaha havale ettiler:

قَالُوا رَبُّكُمُ اعْلَمُ بِمَا لَبِثْنَا
“(Bazıları da) şöyle dediler: Ne kadar durduğunuzu Rabbiniz en iyi bilir.”

Bu ifadenin, içlerinden bir kısmının sözü olması da caizdir. Bu durumda, diğerlerinin sözlerini uygun bulmamak söz konusu olur.

Denildi ki: Onlar mağaraya sabah erkenden girdiler. Öğle vakti ise uyan-
dılar. Aynı günün veya diğer günün öğle vakti zannedip “bir gün veya bir
günün bir kısmı uyuduk” dediler.

Ama turnaklarının, saç ve sakallarının uzamış olduğunu görünce “**Ne kadar durduğunuzu Rabbiniz en iyi bilir**” diyerek ihtiyatlı konuştular. Sonra ne kadar kaldıklarının kendilerinin bilemeyeceği şekilde karışık olduğunu anlayınca, daha mühim olan duruma yönelip şöyle dediler:

“**Şimdi siz birinizi, bu parayla şehre gönderin de baksın, hangi yiyecek daha temiz.**”

Şehirden murat, Tarsus’tur.

Giden kimse, o şehirdekilerden hangi yiyeceğin daha helâl ve temiz veya daha çok ve daha ucuz olduğuna baksın.

“**Ondan size bir rızık getirsin.**”

“**Hem çok dikkatli davransın.**”

Alış-verişte latif muamele etmeye çalışsın, ta ki aldanmasın.

Veya gizliliğe dikkat etsin, etrafta tanınmasın.

“**Ve sakın sizi kimseye hissettirmesin.**”

Sakın sakın sizin burada olduğunuzu hissettirecek yanlış bir harekette bulunmasın.

“**Çünkü onlar, sizi ellerine geçirirlerse taşıyarak öldürürler.**”

“**Veya kendi dinlerine çevirirler.**”

Veya zorla kendi dinlerine döndürürler.

Denildi ki: Ashab-ı Kehf, önce onlarla aynı dinde idiler, sonra mü’min oldular.

“**Ve o zaman siz asla kurtuluşa eremezsiniz.**”

Şayet onların dinine girerseniz, asla iflah olmazsınız.

وَكَذَلِكَ أَغْتَرْنَا عَلَيْهِمْ لِيُغْلَبُوا أَنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَأَنَّ السَّاعَةَ لَا رَيْبَ فِيهَا 21-
“Böylece insanları onlardan haberdar kıldık ki, Allah’ın vaadinin hak olduğunu ve kıyamet gününde asla şüphe olmadığını bilsinler.”

Onları uyuttuğumuz ve basiretlerinin artması için dirilttiğimiz gibi, onların hallerine diğer insanları muttali kıldık.

Ta ki o muttali kılınan kimseler kendilerine vaat edilen öldükten sonra dirilmenin hak olduğunu bilsinler. Çünkü Ashab-ı Kehfin uyutulmaları ve uyandırılmaları ölen ve sonra diriltelen kimseler gibidir.

Zira onların nefislerini vefat ettirip üçyüz sene tutan, bedenlerini çözül-mekten, dağılmaktan koruyan, sonra o ruhları bedenlere gönderen Allah, bütün insanların ruhlarını vefat ettirmeye, bedenleri diriltileinceye kadar o ruhları tutmaya ve o ruhları, diriltelen bedenlere geri vermeye kâdirdir.

إِذْ يَتَنَازَعُونَ بَيْنَهُمْ أَمْرَهُمْ “(Onları bulanlar), aralarında durumlarını tartışıyorlardı.”

Biz, o kimseler dinin meselelerini kendi aralarında tartıştıkları bir zamanda, onları Ashab-ı Kehfe muttali kıldık. Bir kısmı “sadece ruhlar diriltilecek” diyor, bazıları “ruhlar ve cesetler beraber diriltilecek” diyorlardı. Böylece aralarında ihtilaf sona erdi, diğer âlemde ruh ve cesedin beraber olacağını anladılar.

Onların tartışmaları Ashab-ı Kehf hakkında da olabilir. Allah onları bu uyanmalarından sonra vefat ettirince, bir kısmı “onlar artık öldü” dedi. Diğerleri de “birincide olduğu gibi uykuya daldılar” şeklinde değerlendirdi.

Veya bu tartışmaları, onların kabirleriyle ilgili olabilir. Bir kısmı şöyle demişti: “Onların üzerine bir bina yapalım, insanlara sükunet versin. O binayı Allaha yakınlığa vesile yapsınlar!”

Diğerleri ise dediler: “Hayır, onların üzerlerine bir mescid yapalım, orada namaz kılınsın, dua edilsin.”

Ayetin devamı bu manaya dikkat çekmektedir:

فَقَالُوا ابْنُوا عَلَيْهِمْ بُيُوتًا “Dediler ki: Üstlerine bir bina yapın.”

رَبُّهُمْ أَعْلَمُ بِهِمْ “Onların Rabbi onları en iyi bilendir.”

قَالَ الَّذِينَ غَلَبُوا عَلَىٰ أَمْرِهِمْ لَنَتَّخِذَنَّ عَلَيْهِمْ مَسْجِدًا “Onlar hususunda üstün gelenler ise “Üzerlerine muhakkak bir mescid yapacağız” dediler.”

Ayetin **“onların Rabbi onları en iyi bilendir”** kısmı bir ara cümledir. Bu cümle,

-Ya onlar hakkında tartışmaya dalan bu iki gruba red olarak ifade buyurmuştur.

-Veya o zamanda o tartışanların bir ifadesidir.

-Veya Hz. Peygamber zamanında onlar hakkında tartışanlar hakkındadır.

-Veya onların nesebleri ve halleri hakkında gerçek bir bilgiye sahip olmadıkları hâlde, bunların ilmini Allaha havale etmek yerine ileri geri konuşan kimselere bir reddir.

Hikâye edilir ki, Ashab-ı Kehfin gönderdiği kimsenin elindeki parada Dakyanusun ismi vardı. Çarşıya gidip parayı çıkardığında Onu hazine bulmakla suçladılar, hükümdara götürdüler. Hükümdar, tevhid ehli bir Hristiyan idi. Bunun üzerine başlarından geçenleri anlattı. Dinleyenlerden bazıları şöyle dedi: “Ecdadımız bize haber verdi ki, bazı gençler dinlerinden dolayı Dakyanus’tan kaçmışlar. Belki de bunlar işte onlardır!”

Bunun üzerine Hükümdar ve mü’miniyle kâfiriyle bütün şehir ahalisi yola koyuldular, onları gördüler, onlarla konuştular. Sonra bu gençler hükümdara “Allaha ısmarladık, Allah seni cin ve insin şerrinden korusun!” dediler. Ardından mağaraya döndüler, orada vefat ettiler. Hükümdar onları mağaraya defnetti ve üzerlerine bir mescit yaptırdı.

Denildi ki: Mağaraya vardıklarında bu genç şöyle dedi: “Siz burada durun, önce ben gireyim, taki arkadaşlarım sizden korkmasınlar.” Bu genç içeri girdi, onlara ise nereden girdiği gizli kaldı. Onlar da oraya bir mescid bina ettiler.

22- سَيَقُولُونَ ثَلَاثَةٌ رَابِعُهُمْ كَلْبُهُمْ- (Bazıları): **“Onlar üç kişidir, dördüncüleri köpekleridir”** diyecekler.”

Ayette bahsedilen kimseler Hz. Peygamber devrinde onların kıssası üzerinde tartışmaya giren ehl-i kitap ve mü’minlerdir.

Bu, Yahudilerin görüşüdür.

Denildi ki: Necran Hristiyanlarından Seyyidin görüşüdür. Kendisi Yakubî idi.

وَيَقُولُونَ خَمْسَةٌ سَادِسُهُمْ كَلْبُهُمْ (Diğer bazıları da) **“Onlar, beş kişidir, altıncıları köpekleridir”** diyecekler.”

Bunu diyen de Hristiyanlardır.

Veya onlardan biri olan Âkîb'dir. Âkîb, Nasturî idi.

ع رَجْمًا بِالْغَيْبِ “Onlar racmen bilgayb böyle diyorlar.”

Onlar, böyle söylerken gerçeğe muttali olarak değil, sırf zanna dayalı olarak konuşuyorlar.

وَيَقُولُونَ سَبْعَةٌ وَثَمَانُهُمْ كَلْبُهُمْ (Kimileri de:) “Onlar yedi kişidir; seki-zincisi köpekleridir” diyecekler.”

Müslümanlar da böyle söyleyecekler. Müslümanların bu görüşü, Hz. Peygamberin Hz. Cebrâilden naklen bir haberine dayanarak ve ayetin devamında Cenab-ı Hakkın imasına binaendir.

قُلْ رَبِّي أَعْلَمُ بِعَدَّتِهِمْ “De ki: Rabbim onların sayılarını en iyi bilendir.”
مَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا قَلِيلٌ “Onları ancak pek azı bilir.”

Cenab-ı Hak, önceki görüşlerin peşinde “racmen bil gayb” dedi, onların zanna dayanarak böyle dediklerini belirtti. Devamında ise sayıları az da olsa bir grubun onların adedini bildiğini söyledi.

Bu konuda görüşler üç çeşit olup ikisinin doğru olmadığı ifade edilince, üçüncünün doğruluğu ortaya çıkar. Çünkü böyle bir yerde dördüncü bir görüşün söylenmemesi, başka görüş olmadığına bir delildir. Sonra önceki iki görüşü “gayba taş atmak” şeklinde reddetti, bununla üçüncünün doğruluğuna işarette bulundu.

Hz. Ali'den de bu üçüncü görüş rivayet edilmiştir. Bu rivayette onların isimleri şöyle geçer:

Yemliha, Mekselina Mislîna. Bu üçü hükümdarın sağında yer alırlardı.

Mernuş, Debernuş ve Şazenuş. Bu üçü de solunda yer alırlardı. Hükümdar bu altısıyla meşveret ederdi. Yedincileri onlara katılan çobandır. Köpeklerinin ismi Kıtımîr'dir. Şehirlerinin ismi ise Efsus'tur.

Denildi ki: Ayette anlatılan üç görüşün tamamı ehl-i kitabındır. Gerçek sayıyı bilenler de onlardan olan bazı kimselerdir.

فَلَا تُمَارِ فِيهِمْ إِلَّا مِرَاءً ظَاهِرًا “Bu sebeple onlar hakkında bir münakaşaya girişme, ancak ana hatlarıyla tartış.”

Onlar hakkında derinlemesine bir tartışmaya girme, ancak ana hatlarıyla meseleyi ele al. Bu da,

- Onları bilmemekle suçlamadan,
- Kendilerini reddetmeden,
- Kur’anda sana anlatılanı kendilerine anlatmak şeklinde olsun.

وَلَا تَسْتَفْتِ فِيهِمْ مِنْهُمْ أَحَدًا “Ve bunlar hakkında onlardan hiç kimseye de bir şey sorma!”

Ve onların kıssası hakkında bir şeyler öğrenmek için onlardan hiçbiri-ne bir şey sorma, Çünkü Sana vahiyle bildirilenlerde başkasına ihtiyaç du-yurmayacak şeyler bulunmaktadır. Kaldı ki, zâten onların da bu konuda bir bilgileri yoktur.

Keza, onları köşeye sıkıştırmak, tahkîr etmek için de bir şey sorma. Çünkü böyle bir sual tarzı, mekarim-i ahlaka (yüce ahlaka) aykırıdır.

23- وَلَا تَقُولَنَّ لِشَايٍ إِنِّي فَاعِلٌ ذَلِكَ غَدًا “Herhangi bir şey için, “Ben yarın onu yapacağım” deme.”

24- إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ “Ancak, “Allah dilerse” de.”

Sebeb-i Nüzûl

Yahudiler Kureyşe şöyle demişlerdi: “Muhammed’e ruhtan, Ashab-ı Kehf’ten ve Zülkarneyn’den sorun.” Onlar da sordular. Hz. Peygamber (asm) “yarın gelin, size haber vereyim” dedi, ama “inşaallah” ifadesini kul-lanmadı. Bunun üzerine kendisine vahyin gelmesi on küsur gün gecikti. Bu durum Hz. Peygambere ağır geldi. Kureyş de kendisini yalanladı.

Ayet, Allahtan Hz. Peygambere bir edeb dersidir.

وَاذْكُرْ رَبَّكَ إِذَا نَسِيتَ “Ve unuttuğunda Rabbini zikret.”

Rabbinin meşietini an ve “inşaallah” de.

Nitekim ilgili rivayette, bu ayet nazil olduğunda Hz. Peygamberin “in-saallah” dediği nakledilir.

Şayet bu konuda Senden bir ihmal olur da sonra hatırlarsan “inşaallah” de.

İbnu Abbasin, bir yıl sonra da hatırlasa “inşaallah” dediğinde o kimse-nin yalancı olmayacağını söylediği nakledilir. Bunun için O, istisnanın tehi-rini caiz görür. Ama bütün fıkıh âlimleri bunun zıddını söylediler. Çünkü istisnanın sonra da yapılması geçerli sayıldığında ne bir ikrar, ne bir boş-a ma ne bir köle azat etme gerçekleşir. Doğru ve yalan birbirinden seçilmez. Ayette ve herhangi bir rivayette böyle bir manaya delâlet yoktur. Ayette

“Unuttuğunda Rabbini zikret” denilmektedir. “İnşaallah de” kısmı tefsir olarak takdir edilmektedir. Bu mukadder cümle, başka şekillerde de olabilir. Mesela “İnşaallah demeyi unuttuğunda, Rabbini tesbih ve istiğfarla zikret,” Bu mana, “İnşaallah” demeye ziyadesiyle teşviktir.

Veya “Sana emrettiği bazı şeyleri terk ettiğinde Rabbini ve cezalandırmasını zikret, ta ki Seni eksiklerini telafiye sevketsin!”

Veya “Sana unutmak arız olduğunda, unutulana hatırlatması için Rabbini zikret.”

“Ve “Umarım Rabbim beni, bundan daha doğru olana ulaştırır” de.”

De ki: Umarım ki Rabbim bana risaletim hususunda Ashab-ı Kehf kıssasından daha ziyade irşad eden ve çok daha açık bir şekilde delil olan şeylere hidayet eder. Nitekim Allahu Teâlâ,

-Çok uzak devirlerdeki peygamberlerin kıssalarıyla,

-Gaybtan verdiği haberlerle,

-Kıyamete kadarki asırlarda meydana gelecek olaylara işaretle bu kıssadan daha büyüklerine hidayet etti.

Veya ayetten murat unutulandan daha ziyade hayırlı bir irşada muvaffak kılınmak da olabilir.

“Onlar, mağaralarının 25- وَلَبِثُوا فِي كَهْفِهِمْ ثَلَاثَ مِائَةٍ سِنِينَ وَازْدَادُوا تِسْعًا

da üçyüz yıl kaldılar ve dokuz yıl da buna ilave ettiler.”

Ayet, daha önce mücmel geçilen müddeti beyandır.

Denildi ki: Bu ifade, ehl-i kitabın kelâmını hikâyedir. Çünkü onlar, Ashab-ı Kehfın sayısı hakkında ihtilaf ettikleri gibi, ne kadar müddet kaldıklarında da ihtilaf etmişlerdi. Bir kısmı “üçyüz yıl” derken, bir kısmı da “üçyüz dokuz yıl” dediler.

26- قُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا لَبِثُوا

“De ki: Onların ne kadar kaldıklarını Allah en iyi bilir.”

O, göklerde ve yerde gözden ırak olanları ve bunların gizli hâllerini bilir. Allah için, durumu kendisine gizli kalmış bir mahluk söz konusu değildir.

“O ne güzel görendir! O ne mükemmel işitendir!

Ayette, taaccüp sığasıyla Allahın görmesi ve işitmesinin nazara verilmesi, O'nun idrakinin (görmesi ve işitmesinin) görenlerin ve işitenlerin idrakinden hariç olduğuna delâlet içindir. Çünkü,

-Hiçbir şey Allah'ın görmesine ve işitmesine perde olamaz.

-Allah için latîf- kesif, küçük-büyük, gizli-açık fark etmez.

“Onlar için O'ndan başka bir yardımcı yoktur.” مَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَلِيٍّ

Götekiler ve yerdekiler için; Allahın dışında işlerinin tedbirini görececek kimse yoktur.³

“Ve O, kendi hükümlanlığına kimseyi ortak etmez.” وَلَا يُشْرِكُ فِي حُكْمِهِ أَحَدًا

Ve Allah, onlardan hiçbirini hükmüne ortak kılmaz, onlardan hiç birine müdahale hakkı vermez.

Cenab-ı Hak, Peygambere nisbetle gayb olan Ashab-ı Kehf kıssasını anlatmakla bu kıssayı ihtiva eden Kur'anın vahiyile geldiğini ve mu'cize olduğunu nazara verdikten sonra, Hz. Peygambere dersine devam etmesini ve ashabın yetiştirmesini emredip şöyle dedi:

“Rabbinin kitabından sana vahyedileni oku!” وَأَنْتَ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنْ كِتَابِ رَبِّكَ 27-

Rabbinin kitabı olan Kur'andan Sana vahyedileni onlara oku. Bazıların “Bize başka bir Kur'an getir veya bunu değiştir” demelerine kulak asma!

“Onun sözlerini değiştirecek kimse yoktur.” لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ

Hiç kimse onu değiştirmeye ve onun yerine başkasını getirmeye güç yetiremez.

“Ve O'ndan başka bir melce de bulamazsın.” وَلَنْ تَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَدًا

وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْعَدْوَةِ وَالْعِشْيَةِ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ 28-

³ Bazıları daraldıklarında “İşimiz Allaha kaldı” derler. Bu cümlede, “normal şartlarda biz kendi işimizi hallederiz, ama zor durumlarda Allahın yardımı gerekir” gibi bir zihniyet görülmektedir. Ama Kur'anın bize gösterdiği zaviyeden bakınca, her türlü durumda muvaffak olmanın Allahın yardımıyla olduğu anlaşılır.

“Sabah akşam O’nun rızasını dileyerek Rablerine dua edenlerle birlikte candan sebat et.”

Sabah-akşamdan murat, bütün vakitlerdir.

Veya günün ilk ve son vakitleridir.

“Dünya hayatının süsünü isteyerek onlardan gözlerini ayırma.”

Nazarını onlardan başkasına çevirme, başkalarını arama.

“Kalbini, bizi anmaktan gafil kıldığımız kimseye uyma.”

Ayetten murat, Hz. Peygamberin fakir mü’minleri hakir görüp, onların eski elbiselerinden yüz çevirerek zenginlerin parlak elbiselerine tamah-ta bulunmasını nehyetmektir.

Ayet, Ümeyye Bin Halef gibiler hakkındadır. Ümeyye Bin Halef, Hz. Peygambere “yanındaki fakir mü’minleri uzaklaştı, o zaman Kureyşin uluları yanına gelir” demişti.

Ayette, Ümeyyeyi böyle bir talebe sevk eden durumun, kalbinin makulattan (akla hitap eden manevî şeylerden) gaflet etmesi ve mahsusata (sadece duyulara hitap eden maddî şeylere) yönelmesi olduğuna bir tenbih vardır. Öyle ki, şerefin cesed güzelliğiyle değil, ruh güzelliğiyle olduğu kendisine gizli kalmıştır.

Ayrıca, Hz. Peygamber farz-ı muhal ona uysaydı, kendisinin de onun gibi olacağına dikkat çekilmiştir.

Mu’tezile mezhebi, ayette geçen **“Kalbini, bizi anmaktan gafil kıldığımız”** ifadesinde, gafil kılmanın Allaha isnadını “biz onun kalbini gafil bulduk” şeklinde te’vil etmeye çalışmışlardır. Bunun cevabı daha önce defalarca geçmişti.

“Bu kimse, hevâsına uydu.”

“Ve işi hep aşırılık oldu.”

Onun işi, hakkın önüne geçmeye çalışmak ve onu arkasına atmak oldu.

“Ve de ki: Hak Rabbinizdendir.”

Hak, hevânın gereği değil, Allah cihetinden olana denir.

فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ “Artık dileyen iman etsin.”

وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ “Dileyen de inkâr etsin.”

Böyle olunca, ne iman edenin imanına, ne de küfre girenin küfrüne aldırnam.

Ayetin ifadesi, kulun kendi fiilinde tamamen müstakil olmasını gerektirmez. Çünkü, her ne kadar yaptığı fiili kendi meşîeti ile yapmakta ise de, meşîeti kendi meşîeti ile değildir.⁴

إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ نَارًا أَحَاطَ بِهِمْ سُرَادِقُهَا “Çünkü biz zalimler için öyle bir ateş hazırladık ki, onun duvarları çepeçevre kendilerini kuşatmıştır.”

Çadır, içinde olanları nasıl kuşatmışsa, cehennem ateşi de bunları kuşatmıştır.

Ayette geçen “süradık” ifadesinden murat, “duman” veya “ateşten bir duvar” da denilmiştir.

وَأَن يَسْتَعِثُّوا يُعَاثُوا بِمَاءٍ كَالْمُهْلِ يَشْوِي الْوُجُوهَ “(Susuzluktan) feryat edip yardım istediklerinde, maden eriyiği gibi, yüzleri yakıp kavuran bir su ile kendilerine yardım edilir.”

Onlar susuzluktan dolayı yardım isterlerse kendilerine maden eriyiği gibi bir su içirilir.

Ama bu su, son derece kaynar bir şekilde olduğundan yüzlerini haşlar.

بَشْسِ الشَّرَابِ “O ne kötü bir içecektir.”

وَسَاءَتْ مُرْتَفَقًا “Ve ne kötü bir yaslanma yeridir!”

O ateş, ne kötü bir kalma yeridir.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ مَنْ أَحْسَنَ عَمَلًا 30- “İman edip de salih amellerde bulunanlar var ya, şüphe yok ki biz öyle güzel işler yapanların mükâfatını zayi etmeyiz.”

⁴ Yani, insana bu dileme, irade etme özelliğini veren Allah’tır. Böyle olunca, insanın sorumluluğu için her ne kadar irade sahibi olması bir esas ise de, buradan “öyleyse insan kendi fiillerinin yaratıcısıdır” gibi bir sonuca varamaz. Cenab-ı Hak şöyle buyurur: “Âlemlerin Rabbi olan Allah dilemeyince, siz dileyemezsiniz.” (Tekvîr, 29)

31- **“İşte onlara altlarından ırmaklar akan Adn cennetleri vardır.”**

“Orada altın bileziklerle süsleneceler.”

“Altın bilezik” ifadesinin ayette elif-lâmsız gelmesi, güzelliğinin kuşatılamayacak şekilde ziyade olduğunu anlatmak içindir.

“Ayrıca ince ve kalın ipekliden yeşil elbiseler giyecekler.”

Çünkü yeşil, renklerin en güzeli ve en canlı olanıdır.

Bu yeşil elbiseler, hem ince, hem de kalın kumaşlardan olacaktır. Ayette bu ayrımın ifade edilmesi, cennette insanın canı ne isterse, gözler neden hoşlanırsa hepsinin olacağına delâlet içindir.

“Koltuklar üzerine dayanıp kurulacaklar.”

Tahtlar üzerine kurulmak, bol nimet içinde bulunmanın ve keyif sürmenin bir alâmetidir.

“O ne güzel karşılıktır.”

“Ve ne güzel kalma yeridir!”

Gururun Sonu

32- **“Onlara, şu iki adamı misal olarak anlat:”** وَأَضْرِبْ لَهُم مَّثَلًا رَّجُلَيْنِ

Ayette mü'min ve kâfirin hâli anlatılmaktadır. Rivayete göre bunlar İsrailoğullarından iki kardeşti. Kâfir olanın adı Katrus, mü'min olanın ise Yahuz idi. Babalarından sekiz bin dinar miras kalmış, bunu aralarında bölüşmüşlerdi. Kâfir olanı bununla bir sürü ve arazi satın aldı. Mü'min ise hayır işlerinde sarfetti. Aralarında Cenab-ı Hakkın hikâye ettiği şekilde bir muhavere yaşandı.

“Biz bunlardan birine çeşitli üzümlerden iki bahçe verdik, her ikisinin etrafını hurmalarla donattık.” جَعَلْنَا لِأَحَدِهِمَا جَنَّتَيْنِ مِنْ أَعْنَابٍ وَحَفَفْنَاهُمَا بِنَخْلٍ

“Ve iki bahçe arasında ekinler bitirdik.” وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمَا زَرْعًا

33- **“Her iki bahçe yemişlerini verdi.”** كُلَّتَا الْجَنَّتَيْنِ أَتَتْ أَكْلَهَا

“Ve hiçbir şey noksan bırakmadı.” وَلَمْ تَظْلِمْ مِنْهُ شَيْئًا

Çünkü meyve ağaçları genelde bir yıl iyi mahsul verir, diğer yıl ise verim az olur.

“Ve ikisinin ortasından bir de nehir akıttık.” وَفَجَّرْنَا خِلَالَهُمَا نَهْرًا

34- **“Ayrıca onun serveti de var.”** وَكَانَ لَهُ ثَمَرٌ

O adamın bu iki bahçeden başka çeşitli malları ve gelirleri var.

“Derken arkadaşıyla konuşurken şöyle dedi:” فَقَالَ لِصَاحِبِهِ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ

“Ben malca senden daha zengin ve neferce de senden daha üstünüm.” أَنَا أَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا وَأَعَزُّ نَفَرًا

35- **“Ve kendine zulmederek cennetine (bahçesine) girdi.”** وَدَخَلَ جَنَّتَهُ وَهُوَ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ

Yanındakiyle birlikte bahçesine girdi. Ona bahçeyi gezdiriyor, gururla anlatıyordu.

Ayette bahçesine girmesi **“cennetine girdi”** şeklinde ifade edilmesi, dünyadan faydalandığı şeylerin onun için bir nevi cennet olduğuna, onun için bundan başka “cennet” olmayacağına ve müttakilere vaat olunan cennetten bir payı olmadığına tenbihte bulunmak içindir.

İki bahçesi olduğu hâlde ayette bunun tekil olarak nazara verilmesi,

-Herbir bahçenin birbiriyle bitişik olmasından,

-Veya her birine tek tek girildiğinden olabilir.

قَالَ مَا أَظُنُّ أَنْ تَبِيدَ هَذِهِ أَبَدًا **“Bunun yok olacağını hiç zannetmem, dedi.”**

Böyle söylemesi

-Tul-u emelinden,

-Aşırı gafletinden,

-Kendisine hemen bir ilâhî uyarı gelmeysiine aldanmasındandır.

36- وَمَا أَظُنُّ السَّاعَةَ قَائِمَةً **“Kıyametin kopacağını da zannetmem.”**

وَلَئِنْ رُدِدْتُ إِلَىٰ رَبِّي لَأَجِدَنَّ خَيْرًا مِنْهَا مُنْقَلَبًا **“Eğer Rabbime götürülürsem, muhakkak orada bundan daha hayırlı bir sonuç bulurum.”**

Şayet senin iddia ettiğin gibi Rabbime döndürülürsem, orada da halim gayet iyi olur.

Bu kimsenin bu kadar kendine güvenle böyle söylemesi, kendisinin biz-zat böyle bir şeye ehil ve layık olduğuna inanmasındandır.

37- قَالَ لَهُ صَاحِبُهُ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ **“Arkadaşı ise konuşurken ona şöyle dedi:”**

أَكْفَرْتَ بِالَّذِي خَلَقَكَ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ سَوَّيَكَ رَجُلًا **“Seni topraktan, sonra bir nutfeden yaratan, daha sonra da seni insan haline getireni inkar mı ediyorsun?”**

Çünkü toprak senin asıl maddendir veya aslının maddesidir.⁵

Bu mü'min, onun öldükten sonra dirilmeyi inkâr etmesini Allahı inkâr şeklinde değerlendirdi. Çünkü ahireti inkârın menşei, Allahın kudretinin kemâlinde tereddüt duymaktır. Bundan dolayı, Allahın onu topraktan yaratışına dikkat çekti. Zira, başlangıçta topraktan yaratmaya kâdir olanın, ondan tekrar yaratmaya da gücü yeter.

⁵ Hz. Âdem, bütün insanlığın aslıdır ve doğrudan topraktan yaratılmıştır.

38- **“Fakat ben (diyorum ki): O Allah, benim Rabbimdir.”**

“Ben Rabbime kimseyi ortak koşmam.” وَلَا أُشْرِكُ بِرَبِّي أَحَدًا

39- **“Eğer beni malca ve evlatça kendinden az görüyorsan, ba-**

ğına girdiğin zaman: “Maşaallah, kuvvet ancak Allah’ın” deseydin ya!”

“Maşaallah” denilmesinde şu manayı ikrar vardır: Gerek bu bahçe ve gerekse içindekiler Allahın meşiet/ dilemesi ile vücut bulmuştur. Dilerse devam ettirir, dilerse de ortadan kaldırır.

“Kuvvet ancak Allah’ın” (La kuvvete illa billâh) dediğinde

-Nefsinin acizliğini ve Allahın da kudretini kabullenirsin,

-O bahçenin imarını ve işlerini O’nun yardımıyla ve kudret vermesiyle yaptığını itiraf etmiş olursun.

Hız. Peygamberden şöyle rivayet edilir: “Her kim hoşuna giden bir şey gördüğünde “Maşaallah, La kuvvete illa billah” derse, ona zarar vermemiş olur.”

40- **“Umarım Rabbim bana senin cennetinden (bahçenden) daha hayırlısını verir.”**

Bu, dünyada veya ahirette olabilir.

“Seninkine ise gökten bir afet gönderir de, kupkuru bir toprak haline geliverir.”

41- **“Yahut oranın suyu yerin dibine çekilir de bir daha o suyu bulamazsın.”**

42- **“Derken serveti yok edildi.”**

“Orası çar-dakları üzerine yıkılmış kalmış bir halde, oraya yaptığı masraflara karşı ellerini ovuşturmaya başladı.”

Ve derken, malıyla, cennetiyle / bahçesiyle mağrur olan bu adamın bütün malları helâk edildi. Elinden gidenlere yanarak, pişmanlık duyarak ellerini ovuşturup kaldı.

Elleri ovuşturmak, şaşkınlık ve pişmanlıktan kinayedir.

“Ah, keşke Rabbime hiçbir şeyi ortak koşmasaydım, diyordu.”

Sanki kardeşinin öğüdünü hatırladı ve başına gelen bu felâketin şirkin-den dolayı olduğunu bildi. Temenni etti ki, keşke müşrik olmasaydı da, Allah bostanını helâk etmeseydi!

Bunun şirkten bir tevbe ve daha önce yaptıklarına bir pişmanlık olması muhtemeldir.

43- “وَلَمْ تَكُنْ لَهُ فِئَةً يَنْتَصِرُونَهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ” “Ona Allah’tan başka yardım edecek bir topluluğu yoktu.”

Onun,

-Helâki önleyebilecek,

-Helâk olanı geri verecek,

-Veya helâk edilenin bir mislini getirecek bir topluluğu yoktu.

Çünkü, bunlara kâdir olan ancak O’dur.

“وَمَا كَانَ مُنتَصِرًا” “Ve kendi kendini de kurtaramadı.”

Kendi kuvvetiyle de ilâhî cezaya karşı koyabilecek değildi.

44- “هُنَالِكَ الْوَلَايَةُ لِلَّهِ الْحَقِّ” “İşte burada yardım, yalnız hak olan Allah’a aittir.”

İşte bu makamda ve bu halde yardım sadece Allah’tandır, başkası ona güç yetiremez.

Anlatılan olayda kâfir kimseye karşı mü’mine yardım etmesi misali, Allah kâfirlere karşı ehl-i imana yardım eder.

“هُوَ خَيْرٌ ثَوَابًا وَخَيْرٌ عُقْبًا” “O’nun mükâfâtı da daha hayırlıdır, vereceği sonucu da daha hayırlıdır.”

Ayete şöyle de mana verilmiştir:

İşte bu makam ve hâl, saltanatın tümüyle Allahın olduğunun, O’nun mağlup olmaz ve hükmüne karşı gelinmez olduğunun veya “Gemiye bindikleri zaman, dini yalnız O’na has kılarak (ihlâsla) Allah’a yalvarırlar. Fakat onları salimen karaya çıkarınca, bir bakarsın ki, (Allah’a) ortak koşmaktadırlar.” (Ankebut, 65) ayetinde olduğu gibi, başkasına iba-

det edilmediğinin anlaşıldığı bir makamdır ve hâldir. Bu son manaya göre değerlendirildiğinde, bu bahçe sahibinin **“keşke Rabbime hiçbir şeyi ortak koşmasaydım”** (Kehf, 42) demesinin, durumun dehşeti karşısında mecburî ve ızdırarî bir feryat olduğu anlaşılır.

45- **وَأَضْرَبَ لَهُمْ مَثَلَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا “Onlara dünya hayatının misalini anlat.”**

كَمَاءٍ أَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ (Dünya hayatı şuna benzer:) Gökten bir su indirdik, onunla yeryüzünün bitkileri birbirine karıştı.”

Dünya hayatının parlaklığına ve sür’atle zevale gitmesine şu misali getir:

Semadan bir su indirdik. O su sebebiyle yerde pek çok bitkiler meydana geldi, birbirine karıştı. O su bitkilere ulaştınca, doyasıya – kanasıya o sudan aldılar, canlandılar.

فَاصْبَحَ هَشِيمًا تَذْرُوهُ الرِّيحُ “Nihayet rüzgarların savurduğu bir çöp kırıntısı haline geldi.”

Sonra ise rüzgârların savurduğu birer çöp kırıntısı oldular. Böylece, sanki daha önce hiç yokmuş gibi bir hâle geldiler.

وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ مُقْتَدِرًا “Allah her şeye muktedirdir.”

Allah, gerek inşa edip yaratmak, gerekse bunları ortadan kaldırmakta her şeye kâdirdir.

46- **الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا “Mal ve evlat, dünya hayatının süsüdür.”**

İnsan, hususî dünyasında bunlarla zînetlenir ama az bir zamanda bunların hepsinden ayrılır.

وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ أَمَلًا “Bakî kalacak olan salih ameller ise, Rabbinin nezdinde, sevapça da daha hayırlıdır, beklenti yönünden de daha hayırlıdır.”

Ayette geçen **“Bâkıyâtü’s-sâlihât”**, kişiye ebediyen fayda verecek olan hayırlı amellerdir. Bunun tefsirinde,

-Beş vakit namaz, hac, Ramazan orucu,

-Subhanallah, Elhamdülillah, Lailâhe illallah, Allahu Ekber,

-Güzel söz gibi açıklamalar yapılmıştır. Bunların hepsi, “bâkıyatü’s-sâlihât” tandır.

İşte, böyle “bâkıyatü’s-sâlihât”, Rabbinin nezdinde o insana gelecek sevap yönüyle daha hayırlıdır, daha ümit vericidir. Çünkü böyle sahih amel-leri yapan kimse, bunlar sebebiyle dünyada iken umduğu şeylere ahirette nâil olur.

47- وَيَوْمَ نُسَيِّرُ الْجِبَالَ “O gün dağları yürütürüz.”

Ayetin başına “gelecek şöyle bir günü hatırla” ifadesi takdir edilebilir.

Veya bu ifade, bir üst ayetteki “**Rabbinin nezdinde**” ifadesine atfedilebilir. Yani, O “bâkıyatü’s-sâlihât”, Allah nezdinde ve kıyamet gününde çok daha hayırlıdır.

وَتَرَى الْأَرْضَ بَارِزَةً “Ve sen yeryüzünü çınlıçplak göreceksin.

O kıyamet günü dağlar yürütülmüş, arzın üzerinde onu örtecek bir şey kalmamış, çıplak hâle gelmiştir.

وَحَشَرْنَاهُمْ “Onları mahşerde topladık.”

Biz onları hesap mahalline getirdik.

Evvelinde dağların yürütülmesi ve yeryüzünün çıplak halde görülmesi geniş zaman ile anlatılırken, hesap mahalline getirilişin geçmiş zaman sığasıyla söylenmesi, bunun tahakkukuna işaret içindir veya kendilerine vaat edileni görmeleri ve müşahede etmeleri için onların oraya getirilmelerinin dağların yürütülmesinden önce olduğuna delâlet etmesi içindir.

فَلَمْ نُعَادِرْ مِنْهُمْ أَحَدًا “Hiçbir kimseyi geride bırakmayız.”

48- وَعَرَّضُوا عَلَى رَبِّكَ صَفًّا “Onlar, saflar halinde Rabbine arz edilmişlerdir.”

Ayette, insanların Cenab-ı Hakkın huzuruna getirilişi, sultanın huzuruna getirilen askerlere benzetilmiştir. Bu tarz getirilişte gelenlerin hâlini bilmek değil, onlar hakkında emir vermek vardır.

لَقَدْ جِئْتُمُونَا كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ “Andolsun sizi ilk önce yarattığımız gibi bize geldiniz.”

Başka bir ayette “Bugün siz, ilk defa yarattığımız gibi birer birer bize geldiniz.” (En’am, 94) denildiği gibi, insanlar yanlarında mal ve evlat-tan hiçbiri olmadığı bir hâlde getirilirler.

Veya bundan murat, onların ilk yaratılışları nazara verilerek yeni yaratılışlarını anlatmaktır. Ayetin devamı da bunu teyit eder:

“Oysa siz, sizin için hesaba çekileceğiniz bir zaman belirlemediğimizi sanmıştınız.”

Ama siz, Allahın haşır ve neşir için bir vakit belirlemediğini, peygamberlerin size yalan söylediğini zannetmişsiniz.

49- وَوُضِعَ الْكِتَابُ “Ve kitap ortaya konuldu.”

“Kitap”tan murat,

-Onların imanları ve gidişatları hakkındaki amel defterleri olabilir.

-Veya bu, insanların hesaba çekilmelerinden kinayedir.

“Sen o günahkârları, onda olandan korkar bir halde görürsün.”

Sen o mücrimleri, yapmış oldukları günahlardan dolayı korkar vaziyette görürsün.

“Şöyle derler: Yazıklar olsun bize!”

“Bu nasıl kitap ki, Mâlî hâzâ l-kıtabı lâ yü'âdirü şüğüre ve lâ kübüre illâ âhşühâ büyük küçük hiçbir şey bırakmadan hepsini tek tek saymış dökmüş!”

Şaşkınlık içinde böyle derler.

“Ve bütün yaptıklarını hazır buldular.”

Ne işlemişlerse, hepsini amel defterlerinde buldular.

“Rabbin hiç kimseye zulmetmez.”

Senin Rabbin, kişinin yapmadığını ona yazarak veya ameline uygun cezasını artırarak kimseye zulmetmez.

İblisin Gururu

50- وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ- “Hani meleklere, “Âdem’e secde edin!” demiştik.”

فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ “İblis dışında hepsi hemen secde ettiler.”

Cenab-ı Hak, meleklerin Hz. Âdeme secde edip İblisin etmemesini Kur’anın çeşitli yerlerinde tekrarlar anlatmıştır. Bu anlatımların her birinde, kıssanın o yere uygun kısmı anlatılmakta ve beyanı maksud olan meselelere bir mukaddime yapılmaktadır.

Burada ise şu münasebetler düşünülebilir:

-Öncesinde mal ve evladıyla gururlananların bu hâllerinin çirkinliği nazara verilmişti. Bu ayetle de, onların yaptıklarının İblisin sünnetinden (âdet edindiği hallerden) olduğu anlatıldı.

-Allahu Teâlâ, öncesinde dünyaya aldanan ve bir de dünyadan yüz çevirenin hâlini beyan etti. Dünyaya aldananın aldanma sebebi, nefsin isteklerine uymak ve şeytanın aldatması idi. Cenab-ı Hak dünyanın sûrî şaşaa-sına aldanmamaları için önce bunların kaybolmaya mahkûm olduğunu, salih amellerin ise, bunların en nefis ve âlâ olanlarından daha hayırlı olduğunu anlattı. Sonra da şeytanla insan arasındaki kadîm düşmanlığı hatırlatarak onları şeytandan ürküttü.

Kur’andaki tekrarların her birinin bunun gibi incelikleri vardır.

“O, cinlerdendi.” كَانِ مِنَ الْجِنِّ

Mukadder bir soruya cevaptır. Sanki “Niye secde etmedi?” diye sorulmuş, “o cinlerdendi” diye cevap verilmiştir.

“O, Rabbinin emrinden dışarı çıktı.” فَفَسَقَ عَنْ أَمْرِ رَبِّهِ

Böylece, secdeyi terk etmesiyle Rabbinin emrinden çıkmış oldu.

Ayette, meleklerin isyan etmeyeceklerine bir delil vardır. İblisin isyan etmesi ise, aslen cin taifesinden olmasındandır. Bu konuda gerekli açıklama Bakara sûresinde yapılmıştır.⁶

⁶ Bkz. Bakara sûresi 34-36.

اَفَتَتَّخِذُوْنَهُ وَذُرِّيَّتَهُ اَوْلِيَاءَ مِنْ دُوْنِي “Şimdi siz beni bırakıp da İblis’i ve zürriyyetini dostlar mı ediniyorsunuz?”

Ayette “dostlar mı ediniyorsunuz?” denilmesi inkâr ve taaccüp içindir. Yani, “Allah’ı bırakıp nasıl olur da İblis ve zürriyyetini dostlar ediniyorsunuz?”

İblisin zürriyeti,

-Onun evladıdır.

-Veya etbai olabilir. Bu durumda, ona tâbi olanlara “onun zürriyeti” denilmesi mecazendir.

وَهُمْ لَكُمْ عَدُوٌّ “Hâlbuki onlar sizin için düşmandır.”

بِئْسَ لِلظَّالِمِينَ بَدَلًا “Zalimler için bu ne kötü bir bedeldir.”

51- مَا أَشْهَدْتُهُمْ خَلْقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَا خَلْقَ أَنْفُسِهِمْ “Ben, onları (İblis ve soyunu) göklerin ve yerin yaratılışına şahit tutmadım, kendilerinin yaratılışına da.”

Onların şahit tutulmadığının ifade edilmesi, onlardan yardım alınmadığına delalet içindir. Nitekim, ayetin devamı bunu sarîh olarak bildirmektedir.

وَمَا كُنْتُ مُتَّخِذَ الْمُضِلِّينَ عَضُدًا “Ve ben doğru yoldan çıkaranları yardımcı edinmiş de değilim.”

Ayetin bu ifadesi, onların ibadette Allaha şerikler edinmelerini red içindir. Çünkü ibadete layık olmak Yaratıcı olmanın getirdiği sonuçlardandır. Yaratmakta iştirak, ibadet edilmeye layık olmakta da iştiraki gerektirir.

Ayette “Ben onları yardımcı edinmiş de değilim” yerine “**Ve ben doğru yoldan çıkaranları yardımcı edinmiş de değilim**” denilmesi, onları kınamak ve onların yardımcı edinilmekten uzak olduklarını bildirmek içindir.

Denildi ki: “**Yoldan çıkaranlar**” ifadesi müşrikler içindir. Yani, “Ben o yoldan saptıran müşrikleri göklerin ve yerin yaratılışına şahit tutmadım. Kendilerinden başka kimsenin bilmediği bazı bilgiler onlara özel olarak vermiş de değilim, ta ki “biz iman etsek, insanlar da bize tâbi olur” iddialarında haklı olsunlar. Öyleyse onların dine yardımcı olacaklarını umarak sözlerine iltifat etme. Çünkü yoldan çıkaranlarla dinimi takviye etmek bana yakışmaz.”

52- **“Ve o (kıyamet) günü Allah kâfirlere şöyle buyuracak: Şeriklerim olduğunu iddia ettiklerinizi çağırın.”**

Allahu Teâlâ kıyamet günü kâfirlere şöyle der:

Benim şeriklerim, sizin de şefaathileriniz olduklarını iddia ettiğiniz şeyleri çağırın da, azabımın size gelmesine engel olsunlar.

Ayette **“Şeriklerim olduğunu iddia ettikleriniz”** ifadesi, onları şiddetle kınamak içindir.⁷

Bu şeriklerden murat, Allahın dışında taptikları şeylerdir.

Denildi ki: Ayette bahsi geçen şerikler, şeytan ve zürriyetidir.

“Onlar da çağırdı.”

“Fakat onlar kendilerine cevap vermedi.”

“Ve biz, onların arasına bir uçurum koyduk.”

O kâfirlerle ilahları arasında hepsini helak edecek ateşten bir uçurum koyduk.

Veya bundan murat, helâk edici şiddetli bir düşmanlık olabilir. Hz. Ömer şöyle der: “Sevgin seni yakmasın. Buğzun seni helâk etmesin.”

53- **“Mücrimler ateşi gördü.”**

“Artık ona düşeceklerini zannettiler.”

Ayetteki “zannettiler” ifadesi “yakinen anladılar” manasınadır.

“Fakat ondan kaçıp sığınacak bir yer bulamadılar.”

54- **“Andolsun, biz bu Kur'an'da insanlar için her türlü misali değişik şekillerde açıkladık.”**

“Her türlü misal”den murat, “ihtiyaçları olan her çeşit misal” demektir.

“İnsan ise, çok çok cedelcidir.”

⁷ Çünkü gerçekte Allahın hiçbir şeriki, ortağı yoktur. Kâfirler batıl bir iddia ile kendi taptikları şeyleri Allaha şerik saymışlardır.

Yani bu insan, hakka dayanmadan mücadele etmeye, batıla taraf olmaya çok düşkündür.

55- وَمَا مَنَعَ النَّاسَ أَنْ يُؤْمِتُوا إِذْ جَاءَهُمُ الْهُدَىٰ وَيَسْتَغْفِرُوا رَبَّهُمْ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمْ 55- **Kendilerine hidayet geldiğinde insanları, iman etmekten ve Rabblerine istiğfardan alıkoyan şey, sadece öncekilerin başlarına gelenlerin kendilerine de gelmesini veya azabın göz göre göre gelip çatmasını beklemek olmuştur.”**

Hidayetten murat, ona davet eden Peygamber ve Kur'an-ı Kerîm'dir.

İşte, insanları bu ilâhî hidayete uymaktan alıkoyan, toptan helâk edilen önceki ümmetlerin başlarına gelenin kendi başlarına da gelmesini veya ahiret azabının göz göre kendilerine gelmesini istemeleri veya bunu bekleme-leri olmuştur.

56- وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ 56- **Hâlbuki biz peygamberleri ancak müjdeciler ve uyarıcılar olarak göndeririz.”**

Biz elçileri mü'minleri müjdeleyen ve kâfirleri uyaran kimseler olarak göndeririz.

وَيُجَادِلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالْبَاطِلِ لِيُدْحِضُوا بِهِ الْحَقَّ 57- **Kâfir olanlar ise, hakkı ortadan kaldırmak için batıla sarılıp mücadele ediyorlar.”**

O inkârcılar ise, mu'cizelerin görülmesinden sonra yeni mu'cizeler isteyerek veya sırf işi yokuşa sürmek için Ashab-ı Kehf ve benzerlerinin kıssasını sorarak batıl yollarla mücadele ederler. Onların bu mücadeleden hedefleri hakkı ortadan kaldırmak, iptal etmektir. Onların aşağıdaki sözleri ve emsali buna misal olarak verilebilir:

“Siz ancak bizim gibi insansınız.” (Yasin, 15)

“Bu ancak sizin gibi bir beşerdir. Size üstünlük taslamak istiyor. Şayet Allah dileseydi, bir melek gönderirdi.” (Mü'minun, 24)

57- وَاتَّخَذُوا آيَاتِي وَمَا أُنْذِرُوا هُزُوًا 57- **“Ve onlar, âyetlerimi ve uyarıldıkları şeyleri alaya aldılar.”**

Onlar Kur'an ayetlerini ve kendilerinin uyarıldığı ilâhî azap gibi durumları alay konusu edindiler.

57- وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ ذُكِّرَ بِآيَاتِ رَبِّهِ فَأَعْرَضَ عَنْهَا وَنَسِيَ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ 57- **“Rab-**

binin âyetleriyle uyarılıp onlardan yüz çeviren ve daha önce işlediği günahları unutandan daha zalim kim olabilir?”

Yapmış olduğu küfür ve isyanları unutan ve bunların akıbetini düşünmeyenden daha zâlim kim olabilir?

“Biz onların kalpleri üzerinde, anlamalarına engel olan perdeler kıldık.”

Ayetin bu kısmı onların yüz çevirmelerinin ve unutmalarının sebebinin beyan eder.

Bu da, kalplerinin mühürlenmesidir.

“Kulaklarına da bir ağırlık verdik.”

Kulaklarında olan ağırlık, onları hakkıyla dinleyip istifade etmekten alıkor.

“Sen onları doğru yola çağırırsan da onlar asla hidayete ermezler.”

Onları doğru yola çağırırsan, ne tahkiken ne de takliden yola gelmezler. Çünkü anlamazlar ve duymazlar.

Hız. Peygamber, onların İslâma girmesi için çok hırs gösteriyordu. Ayet, O'nun “bana ne oluyor ki onları hakka davet etmeyeyim” demesine bir cevap gibidir.

58-“Senin Rabbin, çok bağışlayıcıdır, merhamet sahibidir.”

“Şayet işledikleri yüzünden onları hesaba çekecek olsa, onlara hemen azap verirdi.”

Kureyş kavmi Hız. Peygambere düşmanlıkta son derece aşırı gitmelerine rağmen Cenab-ı Hakkın onlara mühlet vermesi, bağışlayıcı ve merhamet edici olduğuna bir şahittir.

“Doğrusu onlara vaad edilen bir zaman vardır ki, ondan asla bir kurtuluş yeri bulamazlar.”

Onlara vaad edilen durum Bedir günü mağlup olmaları veya kıyamet günü cezalandırılmalarıdır.

59- **“İşte zulmettikleri için helak ettiğimiz beldeler!”** وَتِلْكَ الْقُرَىٰ أَهْلَكْنَاهُمْ لَمَّا ظَلَمُوا

Bundan murat, Ad ve Semud gibi kavimlerin beldeleridir.

Onlar, Kureyş kavmi gibi ilâhî ayetleri yalanlamak, ehl-i imanla mücadele etmek ve çeşit çeşit günahları işlemek gibi hâllerle zulm ettiklerinde, biz onları helâk ettik.

“Biz onların helâkleri için belli bir zaman tayin etmiştik.” وَجَعَلْنَا لِمَهْلِكِهِمْ مَوْعِدًا

Onların helak olacakları vakit için öne alınmayacakları ve geri de bırakılmayacakları belli bir zaman dilimi belirledik. Dolayısıyla, önceki kavimlerin hâllerinden ibret alsınlar, azabın hemen gelmeyeşine aldanmasınlar.

Hızır ve Hz. Musa

60- وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِفَتَاهُ “Bir vakit Musa yanındaki gence demişti ki:”

Hızır, Musanın yanındaki genç, Yuşa Bin Nun’dur. Hz. Musa’ya hizmet ediyor, yanında bulunuyordu.

لَا أَبْرَحُ حَتَّىٰ أَبْلُغَ مَجْمَعَ الْبَحْرَيْنِ “İki denizin birleştiği yere ulaşınca ya kadar gideceğim.”

Ayetteki **Mecmau’l-Bahreyn**, iki denizin birleştiği yer anlamındadır. Bundan murat, onlara nisbetle doğu tarafındaki İran ve Rum denizleridir. Hz. Musa’nın Hızır’la orada buluşacağı bildirilmiştir.

Denildi ki: İki denizden murat Hz. Musa ve Hz. Hızır’dır. Çünkü Hz. Musa zâhir ilimlerinde bir deniz, Hz. Hızır da bâtın ilimlerinde bir deniz gibi idi.

أَوْ أَمْضِيَ حُقُبًا “Yahut senelerce gideceğim.”

Rivayet edilir ki: Hz. Musa (as) Firavun ve kavminin helakinden sonra Mısır’a girdiğinde insanlara çok belâ bir konuşma yaptı. Konuşması çok beğenildi ve kendisine “Senden daha bilgili birini biliyor musun?” denildi. Hz. Musa “hayır” diye cevap verdi. Bunun üzerine Allahu Teâlâ O’na şöyle vahyetti: “Senden daha bilgili Hızır kulumuz var, o Mecmaul’-Bahreyn’dir.”

Hızır, Afridon döneminde idi. Büyük Zülkarneyn’in de ilk devirlerine yetişmişti. Hz. Musa devrine kadar da hayatı devam etti.

Şöyle de denildi: Hz. Musa Rabbine şöyle sual etti:

- Kullarının sana en sevimli olanı kimdir?
- Beni anıp unutmayan.
- Kullarının en hikmetle hükmeden kimdir?
- Hak ile hükmedip hevâya uymayan.
- Kullarının en bilgilisi kimdir?

-Hidayete sevkedecek veya yanlıştan alıkoyacak bir şeyler bulurum ümidiyle, kendi ilmiyle yetinmeyip diğer insanların ilminden istifadeye çalışan.

-Ya Rabbi, şayet kullarından benden daha bilgili olanı varsa, bana onu bildir.

-Hızır senden daha bilgilidir.

-Ya Rabbi, Onu nerde bulabilirim?

-Sahilde, kayanın yanında.

-Ona ulaştığımı nereden bileceğim?

-Bir sepet içine bir balık koyarsın. Ona kaybettiğin yerde Hızır'ı bulursun.

İşte bu muhavereden sonra Hz. Musa, yanındaki gençle yola çıktı “Sepetteki balık kaybolduğunda bana haber ver” diye de tenbihte bulundu.

61- فَلَمَّا بَلَغَا مَجْمَعَ بَيْنَهُمَا نَسِيَا حُوتَهُمَا “Derken iki denizin birleştiği yere vardıklarında balığı unuttular.”

Bundan murat, Mecmau'l- Bahreyndir.

Hızır, Musa, balığa dikkat etmeyi, halini bilmeyi unuttu. Hz. Yuşa da Hz. Musa'ya balığın canlandığını ve denize düştüğünü hatırlatmayı unuttu. Rivayete göre, Hz. Musa uykuda iken sepetteki o kızartılmış balık O'nun veya Hz. Hızır'ın bir mu'cizesi olarak canlandı ve denize sıçradı.

Denildi ki: Hz. Yuşa “Hayat Pınarından” abdest aldı. Bu sudan bir miktarı ölü balığa değdi, bununla canlandı ve suya sıçradı.

Denildi ki: Hz. Musa ve Yuşa, balığın haline ve Hz. Hızır'la buluşmalarına alâmet olan duruma bakmayı unuttular.

62- فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ سَرَبًا “Balık ise denizde yolunu bulup kaybolmuştu.”

Denildi ki: Allah suyun balık üzerine akışını tuttu; su onun üzerinde tak gibi oldu.

62- فَلَمَّا جَاوَزَا قَالَ لِفَتَاهُ “Orayı geçtikleri zaman, genç arkadaşına dedi:”

Mecmau'l- Bahreyni geçince, yol arkadaşına şöyle dedi:

“إِنَّا عَدَاءُنَا “Öğle yemeğimizi getir.”

“لَقَدْ لَقِينَا مِنْ سَفَرِنَا هَذَا نَصَبًا “Gerçekten biz bu yolculuğumuzda epey yorulduk.”

Denildi ki: Buluşma yerini geçinceye kadar, hiç yorgunluk hissetmemiş-

ti. Orayı geçmesinden sonra gece boyunca ve diğer gün öğleye kadar yol aldılar. O zaman Hz. Musaya açlık ve yorgunluk arız oldu.

Denildi ki: Hz. Musa bundan başka bir seferde yorgunluk duymadı. **“Gerçekten biz bu yolculuğumuzda epey yorulduk”** demesi, bunu teyid eder.

63- **“Gördün mü? dedi. قَالَ أَرَأَيْتَ إِذْ أَوَيْتَا إِلَى الصَّخْرَةِ فَإِنِّي نَسِيتُ الْحُوتَ - Kayanın orda dinlendiğimiz vakit doğrusu ben balığı unutmuşum.”**

Buradaki kayadan murat, Hz. Musa'nın yanında uyuduğu kayadır. **“Onu hatırlamamı, muhakkak şeytan bana unutturdu.”**

Hz. Yuşa'nın bu ifadesi, şeytanın vesveseleriyle kendisini meşgul edip unutturmasını söyleyerek mazeret beyan etmektir. Hâlbuki böyle hayret verici bir durum, unutulacak bir şey değildir. Lakin Hz. Musa ile olan beraberliğinde böyle şeyleri görmeye alıştığı için, buna çok da önem vermedi.

Belki de apaçık ayetleri görmenin sonucu olarak, kendini tümüyle ibret almaya vermesi ve bütün benliğiyle Cenab-ı Hakka yönelmesi sebebiyle, bunu söylemeyi unuttu. Bunu şeytana nisbet etmesi ise, nefsinin terbiye için olabilir. Veya kuvvetinin her iki tarafı aynı anda kaldıramaması, bunlardan biriyle meşgul olmak zorunda kalması bir noksanlık olmasından böyle demiştir.

64- **“Balık, denizde garip bir yol tutup gitmişti.” وَأَتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ عَجَبًا**

Bu ifade, Hz. Yuşa'nın kelimasının son kısmı da olabilir.

64- **“(Musa) dedi: İşte aradığımız o idi.” قَالَ ذَلِكَ مَا كُنَّا نَبْغُ**

Balığın bu durumu, isteğimize ulaştığımızın bir emaresidir.

65- **“Bunun üzerine izleri üzere geriye döndüler.” فَارْتَدَّا عَلَىٰ آثَارِهِمَا قَصَصًا**

Gerisin geriye döndüler, o kayanın yanına vardılar.

65- **“Nihayet kullarımızdan bir kul buldular.” فَوَجَدَا عَبْدًا مِنْ عِبَادِنَا**

Cumhura, yani ekser âlimlere göre bahsi geçen zât Hz. Hızır'dır. Elyesa veya İlyas olduğunu söyleyenler de oldu.

أَتَيْنَاهُ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا “Biz ona katımızdan bir rahmet verdik.”

Ayetteki rahmetten murat, vahiy ve nübüvvettir.

وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا “Ve tarafımızdan bir ilim öğrettik.”

Ve O’na bize has ve ancak tevfik ve inayetimizle bilinen bir ilim öğrettik. Bu ilim, gaybî şeyleri bilme ilmidir.⁸

66- “Musa ona: **“Doğru yola sevk edici olarak sana öğretilenden bana da öğretmen için sana tabi olabilir miyim?” dedi.**”

Din meselelerinde bilinmesi şart meselelerden olmadıktan sonra, Hz. Musanın başkasından bir şeyler öğrenmesi O’nun nübüvvetine ve şariat sahibi olmasına aykırı değildir. Çünkü peygamberin dinin usulü ve furu’unda, gönderilmiş olduğu kimselerden daha bilgili olması gerekir. Ama her ilimde onlardan daha bilgili olması lazım değildir.⁹

Hz. Musa, Hz. Hızır’a tâbi olmayı isterken tevazu ve edebe son derece riayet etti. Kendisinin o noktada cehaletini bildirdi ve tâbi olmak için izin istedi. Ondan, kendisini irşad etmesini ve Allahın Ona bildirdiklerinden bir kısmını kendisine öğretmek sûretiyle lütufta bulunmasını talep etti.

67- قَالَ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا “Dedi ki: **“Doğrusu sen benimle asla sabredemezsin.”**

Hz. Hızır, çok cihetlerle te’kidler yaparak, Hz. Musanın kendisiyle beraberliğe sabredemeyeceğini söyledi. Bu beraberliği, olmayacak bir şey gibi nazara verdi. Bunun sebebini de şöyle anlattı:

68- وَكَيْفَ تَصْبِرُ عَلَى مَا لَمْ تُحِطْ بِهِ خُبْرًا “İçyüzünü kavrayamadığın şeye nasıl sabredeceksin?”

Yani, benim öyle işlerimi göreceksin ki, bunların dış görünüşü din ve akla aykırı gibidir. Bunların içini ise bilmemektesin. Bir peygamber olarak bunlara nasıl sebredeceksin?

⁸ **Ledün ilmi**, olayların içyüzünü bilmektir. Üstteki ayetteki **ledün** ifadesinden hareketle, zamanla bu tür sırlı bilgilere **ilm-i ledün** denilmiştir. Bu, özel bir bilgi türüdür. Olayların içyüzüne vukufiyet, zâhiren çirkin görünen hadiselerdeki güzelliği görmek bu ilimle mümkündür.

⁹ Sözgelimi bir peygamberin tıb ilminde otorite olmaması, ümmetinden bazı tabiplere o konularda soru sorması şanına bir zarar vermez.

69- (Musa) dedi: **İnşaallah beni sabırlı bulacaksın ve senin hiçbir işine karşı gelmeyeceğim.”**

Hızır, Hz. Musa’nın sabrını ve karşı gelmemesini **“inşaallah”** diyerek Allahın dilemesine bağlaması,

-Ya teyemmün içindir.¹⁰ Unutarak vaadini yerine getirememesi, O’nun ismetine zarar vermez.

-Veya işin zorluğunu bildiğinden böyle demiştir. Çünkü fesadı görmek ve alışılmışın hilafına sabretmek çok zordur. Bunda, kulların fiillerinin Allahın meşietiyile/ dilemesiyle meydana geldiğine bir delil vardır.

70- (Hızır) dedi ki: **O halde bana tabi olacaksan; ben sana anlatmadıkça, hiçbir şey hakkında bana soru sorma!”**

Eğer bana uyarsan, yadırgadığın ve sıhhat cihetini bilmediğin bir şey benden gördüğünde, ondan sormak suretiyle bana muhalefet etme!

71- **“Böylece yola koyuldular.”**

“Nihayet gemiye bindikleri zaman gemiyi deldi.”

Hızır, gemiye bindiklerinde eline bir balta aldı, iki tahtasını yerinden sökerek gemide yarık açtı.

72- (Musa) ona dedi: **İçindekileri boğmak için mi gemiyi deldin?”**

“Doğrusu çok kötü bir iş yaptın.”

Çünkü yarık açılması geminin su almasına, bu da içindekilerin boğulmasına yol açacaktır.

72- (Hızır) dedi: **“Sen benimle asla sabredemezsin” demedim mi?”**

Bu, daha önce yaptığı uyarıyı bir hatırlatmadır.

¹⁰ Yani Allahın yümün ve bereketiyle buna muvaffak olacağını ifade eder.

73- قَالَ لَا تُؤَاخِذْنِي بِمَا نَسِيتُ (Musa) dedi: Unuttuğum şeyden dolayı beni suçlama.”

Denildi ki: Hz. Musa burada “unutmak” ile terki murat etti. Yani, ben-den istediğini bir defa terkimden dolayı beni hemen cezalandırma.

Denildi ki: Hz. Musa bunu tariz yoluyla söylemiştir. Bundan murat, unuttuğu başka bir şeydir.

وَلَا تُزِهِقْنِي مِنْ أَمْرِي عُسْرًا “Ve işimden dolayı bana bir güçlük çıkar-ma.”

Çünkü bu, sana tâbi olmamı zorlaştırır.

74- فَانْطَلَقَا “Böylece yola koyuldular.”

Gemiden çıktıktan sonra yine yola koyuldular.

حَتَّىٰ إِذَا لَقِيَا غُلَامًا فَقَتَلَهُ (Hızır) onu hemen öldürdü.”

Ayette geçen ف (fe), çocuğu görür görmez hiç beklemeden, sorgulama-dan öldürdüğüne delâlet eder.

قَالَ أَقْتَلْتَ نَفْسًا زَكِيَّةً بِغَيْرِ نَفْسٍ (Musa) dedi: Kısas olmadan masum bir canı mı öldürdün?”

لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا نُّكَرًا “Doğrusu sen çok fena bir şey yaptın.”

Çocuk küçüktü, henüz bülüğa ermemişti. Ayrıca bir başkasını öldürüp de buna ceza olarak öldürülmesi gibi bir durum da yoktu.

Hz. Musa bu ifadesiyle bir kimsenin ya had cezası veya kısas yoluyla öldürülebileceğine dikkat çekti. Bu olayda ise, bunlardan hiçbirisi yoktu.

75- قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكَ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا “Ben sana “sen benimle asla sabredemezsin demedim mi?” dedi.”

Hz. Hızır, Hz. Musanın ilk itirazında “Sen benimle asla sabredemezsin demedim mi?” demişti. Burada “sana” ifadesini ilâve etti. Bununla, sözünü tutmamasını yüzüne vurdu, ikinci defa kendi fiilini beğenmemek ve yadırgamakla sebat ve sabrının azlığına işaret etti. Bundan dolayı birinci defaki hatırlatmakla yetinmeyip onun tavrını yadırgadığını daha kuvvetli olarak söyledi.

76- (Musa) dedi: **Eğer bundan sonra sana bir şey sorarsam, artık bana arkadaş olma!”**

“Doğrusu, tarafımdan özre ulaştın.”

Hızır Peygamberden şöyle nakledilir: “Allah, kardeşim Musa’ya rahmet etsin. Utandı ve böyle dedi. Şayet Hızır ile beraberliğe devam etseydi, nice hayret verici haller görecekti.”

77- **“Böylece yola koyuldular.”**

“Nihayet bir belde حَتَّىٰ إِذَا آتَيْنَا أَهْلَ قَرْيَةٍ اسْتَطَعْنَا أَهْلَهَا فَبَرَوْنَا أَنْ يُضَيِّقُوهُمَا **halkına varıp onlardan yemek istediler, ancak onlar misafir etmekten kaçındılar.”**

“Derken orada yıkılmak üzere olan bir duvar buldular, (Hızır) hemen onu doğrulttu.”

Hızır, bu binayı nasıl doğrulttuğu hakkında farklı açıklamalar vardır:

-Tamir ederek onu doğrulttu.

-Eliyle meshederek doğrulttu.

-Önce yıktı, sonra yaparak onu doğrulttu.

78- (Musa) dedi: **İsteseydin buna karşı bir ücret alırdın.”**

Sanki Hz. Musa kendilerinin mahrumiyeti ve son derece muhtaç olmaları karşısında Hz. Hızırın lüzumsuz bir şeyle meşgul olduğunu zannedip kendini alamayarak böyle söyledi.

78- (Hızır) dedi: **İşte bu, benimle senin aramızın ayrılmasıdır.”**

“İşte bu” ifadesi, Hz. Musanın **“Eğer bundan sonra sana bir şey sorarsam, artık bana arkadaş olma!”** (Kehf, 76) sözünde vaat edilen duruma bir işarettir.

-Veya üçüncü itiraza işarettir.

-Veya “bu itiraz, ayrılma sebebidir” manasına işarettir.

“Şimdi sana o sabredemediğin şeylerin içyüzünü haber vereceğim.”

Zâhir cihetinden münker olduğundan sabredemediğin bu olayların batınî durumunu sana haber vereceğim.

79- **“Gemi, denizde çalışan bazı miskinlere aitti.”**

Miskinlerden murat, muhtaç olanlardır. Ayet, miskin ifadesinin, bir şeye malik olan, ama malik olduğu şey kendisine yetmeyen kimse hakkında kullanıldığına bir delildir.

Denildi ki: Bunlara **“miskinler”** denilmesi, hükümdarın zorbalığına karşı aciz olmalarından veya on kardeşten beşinin kötürüm hasta olmasındandır.

“Onu kusurlu kılmak istedim.”

“Onların ilerisinde her sağlam gemiye zorla el koyan bir hükümdar vardı.”

Normalde **“Onu kusurlu kılmak istedim”** ifadesinin **“Onların ilerisinde her sağlam gemiye zorla el koyan bir hükümdar vardı”** ifadesinden sonra gelmesi gerekirdi. Çünkü, gemiyi ayıplı gösterme niyeti, gasbedilme korkusundan sonradır. Önce ifade edilmesi, ayıplı göstermeye verilen ihtimamı gösterir.

Ayette **“her gemi”**den murat, **“kullanılabilir her sağlam gemi”** demektir.

80- **“Çocuğa gelince, onun ana-babası mü'min kimselerdi.”**

“Onları bir tuğyan ve küfre sürüklemesinden korktuk.”

Çocuğun anne-babasına tuğyan ve küfrü,

-Onların hukukunu çiğnemesi,

-Aynı evde iki mü'min ve azgın bir kafir olması,

-Anne-babanın çocuğun etkisi altında kalarak dinden dönmeleri,

-O'nun küfür ve tuğyanına hoşgörüyüyle bakmaları sonucu vebal altında kalmaları gibi durumları ihtiva edebilir.

Hızırın böyle durumlar olabilmesinden korktuğunu söylemesi, Allahın bildirmesine bağlı bir durumdur.

İbnu Abbastan şöyle nakledilir:

Necdet-i Harurî, İbnu Abba'sa Hz. Peygamber çocukları öldürmekten nehyetmişken, Hz. Hızır'ın çocuğu nasıl öldürdüğünü mektupla sordu. İbnu Abbas şöyle cevap yazdı: “Şayet Hz. Hızır'ın çocuklarla ilgili bildiğini sen de bilersen, sen de öldürebilirsin.”

81- “فَارَدْنَا أَنْ يُبَدِّلَهُمَا رَبُّهُمَا خَيْرًا مِنْهُ زَكْوَةً وَأَقْرَبَ رُحْمًا” İstedik ki onların Rabbi onun yerine kendilerine ondan daha hayırlı ve daha çok merhamet eden birini versin.”

İstedik ki, onların Rabbi bu çocuğu onlardan alsın, ona bedel günahlardan ve kötü ahlaktan tertemiz, anne-babasına şefkatli bir çocuk nasip etsin.

Denildi ki: Onların bir kız çocuğu oldu, bu çocukla bir peygamber evlendi. Bunların çocuğu da bir peygamber oldu, Allah bununla bir millete yol gösterdi.

82- “وَأَمَّا الْجِدَارُ فَكَانَ لِغُلَامَيْنِ يَتِيمَيْنِ فِي الْمَدِينَةِ” Duvar ise, o şehirde iki yetim çocuğa ait idi.”

“وَكَانَ تَحْتَهُ كَنْزٌ لَهُمَا” Duvarın altında onların bir hazinesi vardı.”

Bu duvarın altında, altın ve gümüşten bir hazine vardı. Bir başka ayette altın ve gümüşü depolayanlara yapılan kınama, bunların zekâtını vermeyen ve bunlarla ilgili hakları yerine getirmeyen kimseler hakkındadır.¹¹

Denildi ki: Hazineden murat, ilim kitaplarıdır.

Denildi ki: Altından bir levha idi. Bu levhada şunlar yazılmıştı:

“Kadere inananın hüznüne şaşarım.

Rızkın mukadder olduğuna inanıp ta kendini yoran kimseye şaşarım.

Hesaba inanan kimsenin gafletine şaşarım.

Ölüme inananın, ferah içinde olmasına şaşarım.

Dünyanın mahiyetini bilen ve onun insanlara nasıl vefasız olduğunu gören kimsenin nasıl dünya ile mutmain olduğuna şaşarım.

La ilâhe illallah Muhammedün Rasûlullah.”

“وَكَانَ أَبُوهُمَا صَالِحًا” Babaları da salih bir kimse idi.”

Ayetin bu kısmı, Hz. Hızır'ın bu gayretinin, o zâtın salahati sebebiyle olduğuna bir tenbihdir.

¹¹ Bkz. Tevbe, 34

Denildi ki: Bu çocuklar ile ayette bahsi geçen salih ecdatları arasında yedi nesil vardı. Salih olan bu zât, bir seyyah idi ve ismi de Kâşih idi.

“Onun için **فَارَادَ رَبُّكَ أَنْ يَبْلُغَا أَشُدَّهُمَا وَيَسْتَخْرِجَا كَنْزَهُمَا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ** **Rabbın istedi ki, Rabbinden bir rahmet olarak o iki çocuk olgunluk çağlarına ersinler ve hazinelerini çıkarsınlar.**”

Yani, ben bu yaptıklarımı, Rabbinden bir rahmet olarak yaptım.

Hızır, bu üç olayın birincisinde iradeyi kendine nisbet etti. Çünkü gemiyi ayıplı yapma işini bizzat üstlenmişti.

İkincisinde **“İstedik ki”** diyerek hem Allaha, hem de kendine nisbet etti, çünkü çocuğu öldürmek kendine aitti, ama onu bedel yaratılan çocuk Allahın icadıyla yaratıldı.

Üçüncüsünde ise **“Rabbın istedi ki”** diyerek sadece Allaha nisbet etti. Çünkü o iki çocuğun bülüğa ermelerinde Hz. Hızırın hiçbir müdahalesi yoktur.

Veya şöyle de değerlendirilebilir: Bunlardan birincisi, zâtında bir şerdir, üçüncüsü hayırdır, ikincisinde ise hayır ve şer karışıktır.

Veya bu üç olayda iradenin farklı kullanılışı, arif kimsenin vasıtalarla yönelmesinde hâlinin farklılığını göstermek içindir.

“وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ أَمْرِي” **“Ve ben bunu kendiliğimden yapmadım.”**

Ben, görmüş olduğun bu tasarrufları kendi görüşümle yapmadım, ancak Allahın emriyle ifa ettim.

Bu olaylarda, iki zarar birbiriyle çatıştığında, daha büyüğünden kurtulmak için ehven olanın tercih edilmesi esası açıkça görülmektedir.¹² Bu, önemli bir düsturdur, ancak şeriatler bunun ayrıntılarında farklılık arzeder.

“إِشْتَهَىٰ صَبْرًا” **“İşte senin sabredemediğin şeylerin te’vili budur.”**

Bu kıssanın pek çok faydaları vardır. Mesela:

-Kişi, kendi ilmiyle gururlanmamalıdır.

-Kişi, hoşuna gitmeyen bir durumu hemen inkâr cihetine gitmemelidir. O olayda, kendi bilmediği bir sır olabilir.

¹² Ehven-i şer, dinin esaslarından biridir.

-Kişi, devamlı ilim peşinde olmalı ve ilim öğrendiği zâta hürmet etmelidir, önünde tevazu göstermeli, edeple mukabelede bulunmalıdır.

-Hatası olana hatası hatırlatılmalı ve kendisine düzeltmek için fırsat da verilmeli, ama hatada ısrar ederse terk edilmelidir.

Hız. Zülkarneyn

83- وَيَسْأَلُونَكَ عَنْ ذِي الْقَرْنَيْنِ “Bir de sana Zülkarneyn’den soruyorlar.”

Zülkarneyn, Faris-Rum hükümdarı olan İskender-i Rumîdir.¹³

Denildi ki: Zülkarneyn, yani “iki karn sahibi”nden murat doğu ve batıdır. Bundan dolayı kendisine “doğunun ve batının sahibi” anlamında “Zülkarneyn” denilmiştir.

Veya ona Zülkarneyn denilmesi, dünyanın iki kısmı olan doğuyu ve batıyı dolaşması sebebiyledir.

Veya böyle denilmesi, O’nun devrinde insanların iki neslinin ortadan kalkmasındandır.

Denildi ki: Saçında iki örgü olduğundan böyle denildi.

Denildi ki: Tacında iki boynuz vardı.

Cesur insana “koç” denilmesi gibi, şecaatinden dolayı Zülkarneyn’e böyle bir lakap verilmesi muhtemeldir. Sanki, emsali olanlara bu boynuzlarla vurmakta, onlara galip gelmektedir.

Zülkarneyn’in iman sahibi ve salih bir kimse olduğunda ittifak olmakla beraber peygamberliğinde ihtilaf edilmiştir.

Hız. Peygambere Zülkarneyn hakkında soranlar Yahudiler veya Mekke müşrikleridir, İmtihan etmek niyetiyle bunu sormuşlardı.

84- قُلْ سَأَتْلُوا عَلَيْكُمْ مِنْهُ ذِكْرًا “De ki: Size ondan bir nebze anlatacağım.”

Hitap, suali soranlardır.

“Ondan” ifadesi Zülkarneyn’den demektir. Ancak “Allahtan” anlamına da gelebilir. Yani, Allah’tan bir bilgiyle size bahsedeceğim.

84- اِنَّا مَكْنَّا لَهُ فِي الْاَرْضِ كِلْدًا “Şüphesiz biz onu yeryüzünde kudret sahibi kıldık.”

¹³ Aslında Zülkarneyn’in kim olduğu çok da net değildir. Allahın teyidine mazhar adil bir hükümdar olduğu kesin olmakla beraber nebi mi yoksa veli mi olduğu ihtilaflıdır. Kendisi, dünyanın değişik yerlerine gitmiş, oraları fethetmiş ve git-tiği yerlere adalet götürmüştür.

Biz ona yeryüzünde dilediği gibi tasarrufta bulunma imkânı verdik.

“Ve kendisine her şeyden bir sebep verdik.” وَأَتَيْنَاهُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ سَبَبًا

Ve ona, dilediği ve yöneldiği şeye kendisini ulaştıracak ilim-kudret ve âlet gibi her türlü sebebi verdik.

85- فَاتَّبَعَ سَبَبًا “O da bir sebebe tabi oldu.”

Derken mağribe (batıya) ulaşmak istedi de, kendisini oraya ulaştıracak bir sebebe yapıştı.

86- حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ مَغْرِبَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَغْرُبُ فِي عَيْنٍ حَمِئَةٍ “Nihayet güneşin battığı yere vardığı zaman, onu (sanki) kara balçıklı bir su gözesinde batıyor buldu.”

Ayet metninde geçen “hamie” kelimesi “çamurlu” anlamına geldiği gibi “sıcak” anlamına da gelebilir. Bu manalardan birini tercih etmek diğerini reddetmeyi gerektirmez. Çünkü Zülkarneyn’in güneşi batar gördüğü su, her iki özelliği de cem etmiş olabilir. Muhtemelen Zülkarneyn Atlas okyanusuna ulaştı ve ayette tasvir edildiği şekilde güneşi gördü. Çünkü gözünün önünde sudan başka bir şey yoktu. Bundan dolayı ayet, “güneş çamurlu – sıcak bir suda battı” demeyip “onu (sanki) kara balçıklı bir su gözesinde batıyor buldu.” dedi.

وَوَجَدَ عِنْدَهَا قَوْمًا “Bir de bunun yanında bir kavim buldu.”

Denildi ki: Bu kavmin elbiseleri vahşi hayvanların derileriydi ve yiyecekleri de denizin sahile attıkları idi. Bunlar kâfir bir topluluktur. Bundan dolayı Allahu Teâlâ Zülkarneyni onlara azap etmek veya imana davet etmekte muhayyer bıraktı.

“Ona dedik: Ey Zülkarneyn! Onları ya cezalandırırsın veya onlar hakkında iyi davranırsın.” قُلْنَا يَا ذَا الْقُرْنَيْنِ إِمَّا أَنْ تُعَذِّبَ وَإِمَّا أَنْ تَتَّخِذَ فِيهِمْ حُسْنًا

Ya küfürlerinden dolayı onları öldür.

Ya da dinin hükümlerini öğreterek onları irşad et.

Denildi ki: Allahu Teâlânın muhayyer bırakması öldürmek ve esir almak arasındadır. Çünkü öldürmeye bedel esir almak bir ihsan sayılır.

87- قَالَ أَمَّا مَنْ ظَلَمَ فَسَوْفَ نُعَذِّبُهُ “O da dedi: Kim zulmederse, onu cezalandıracağız.”

“Sonra Rabbine döndürülür, O da onu görülmemiş bir azabla cezalandırır.”

Yani, Zülkarneyn birinciye değil, ikinci yol olan daveti tercih etti, ve şöyle dedi: Ben davet ettikten sonra her kim küfürde ısrar ile kendine zulmederse veya önceki zulmü olan şirke devam ederse, ben ve benimle beraber olanlar onu dünyada öldürmekle cezalandırırız, sonra da Allah ahirette misli görülmemiş bir şekilde azaplandırır.

88- “وَأَمَّا مَنْ أَمِنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُ جَزَاءُ الْحُسْنَىٰ” Ama her kim de iman edip salih bir iş yaparsa, kendisine en güzel mükâfat vardır.”

Ama kim de iman eder ve imanın gereği olan iyi işler yaparsa, dünya ve ahirette en güzel mükâfat onun olacaktır.

Allahu Teâlânın Zülkarneyn'e nidası, şayet o bir peygamberse vahiy yoludur. Peygamber değilse de ilhamla veya bir peygamberin diliyledir.

“وَسَتَقُولُ لَهُ مِنْ أَمْرِنَا يُسْرًا” Ve biz ona emrimizden kolay olanı söyleyeceğiz.”

89- “ثُمَّ أَتْبَعَ سَبِيلًا” Sonra bir sebebe tabi oldu.”

Sonra, doğu tarafına kendini ulaştıracak bir yol tuttu.

90- “حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ مَطْلِعَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَطْلُعُ عَلَىٰ قَوْمٍ لَّمْ نَجْعَلْ لَهُمْ مِنْ دُونِهَا سِتْرًا” Güneşin doğduğu yere ulaştınca, onu kendileriyle güneş arasına örtü koymadığımız bir halk üzerine doğar buldu.”

O kavmin elbiseleri veya binaları yoktu. Çünkü toprakları bina yapımına elverişli değildi veya onlar bina yapmak yerine kayalıklardaki oyuklarda yaşamayı tercih etmişlerdi.

91- “كَذَٰلِكَ” İşte böyle.”

İşte, Zülkarneynin durumu, konumunun yüksekliği ve saltanatının genişliği yönü ile böyle vassfettiğimiz şekilde idi.

Veya, Zülkarneyn buradakilere de Mağrip ehline yaptığı muamele gibi muamele yaptı.

“وَقَدْ أَحْطَأْنَا بِمَا لَدَيْهِ خُبْرًا” Ve biz onun yanında olan her şeyi kuşatmış-tık.”

Biz Onun sahip olduğu orduları, âletleri, silahları ve sebepleri ilmen kuşatmıştık. Hem görülenleri, hem de gizli olanları bilmekteydik.

Ayetten murat, bunların çokluğunu nazara vermektir.

Yani, bunlar o kadar çok idi ki, Latîf- Habîr olan Allâhtan başkası bunları kuşatamaz.

92- ثُمَّ اتَّبَعَ سَبَبًا “Sonra bir sebebe tabi oldu.”

Sonra, üçüncü bir yol tuttu, doğu ve batıya paralel, kuzeyden güneye doğru gitti.

93- حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ بَيْنَ السَّدَّيْنِ وَجَدَ مِنْ دُونَهُمَا قَوْمًا لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ قَوْلًا “Nihayet iki sed arasına ulaştığında, onların önünde neredeyse hiç söz anlamayan bir kavim buldu.”

Bundan murat Ermeni ve Azerbaycan dağları arasına kurulan seddir.

Denildi ki: Kuzey bölgesinin sonlarında Türk diyarında iki yüksek dağdır. Bu dağların arkasında Ye’cüc-Me’cüc vardır.

Bunlar dillerinin garabeti ve akıllarının kıtlığından neredeyse hiç söz anlamaz bir topluluktur.

94- قَالُوا يَا أَيُّهَا الْقُرَيْنِ إِنَّا يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ مُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ “Dediler ki: Ey Zülkarneyn! Ye’cüc ve Me’cüc arzda fesat çıkarıyorlar.”

Bunu, tercümanları aracılığıyla söylediler.

Ye’cüc-Me’cüc, Hz. Nûhun oğlu Yafesin evladından iki kabiledir.

Denildi ki: Ye’cüc Türklerdendir. Me’cüc ise dağ kabilelerindendir.

Bunlar, Arabça asıllı olmayan iki isimdirler.

Bu iki kabile,

-Öldürerek,

-Tahrip ederek,

-Mahsulümüzü telef ederek bizim diyarımızda ortalığı karıştırıyorlar.

Denildi ki: Bunlar bahar geldiğinde ortaya çıkıp yeşil ne varsa yiyorlar, kuru ne varsa yüklenip götürüyorlardı. Hatta denildi ki: İnsanları da yiyorlardı.

“Bu durumda, bizimle onlar arasında bir sed yapman için sana bir vergi versek olur mu?”

Sana haraç versek de bizimle onlar arasında onların bize gelmelerine engel olacak bir sed yapsan.

95- قَالَ مَا مَكَّنِّي فِيهِ رَبِّي خَيْرٌ “Dedi ki: Rabbimin bana verdikleri daha hayırlıdır.”

Benim sizden gelecek haraca ihtiyacım yok. Rabbimin bana nasip ettiği mal ve saltanat, sizin bana vereceğiniz haraçtan çok daha hayırlıdır.

أَمَّا بANA KUVVET YÖNÜNDEN YARDIM EDİN DE...”

“Sizinle onların arasına sağlam bir sed yapayım.”

Siz bana fiilî kuvvetle veya âletlerle yardım edin, sizinle onlar arasında sedden daha büyük ve daha sağlam bir engel yapayım.

96- أَتُونِي زُبَرَ الْحَدِيدِ “Bana, demir kütleleri getirin.”

Onlardan demir kütleleri istemesi, haraç istememesine aykırı bir durum değildir.

نِهَایَتِ دَاĞِیْنِ İKİ UCUNU DENKLEŞTİRDİĞİ VAKİT, “Ateş yakıp körükleyin” dedi.”

Dağın iki tarafını demirleri yığarak aynı seviyeye getirince, çalışanlara “körükleyin” dedi.

دَمİRİ BİR ATEŞ KORU HALİNE GETİRİNCE, “Bana erimiş bakır getirin, üzerine dökeyim” dedi.”

97- فَمَا اسْطَاعُوا أَنْ يَظْهَرُوهُ “Böylece bu seti aşamadılar.”

Yüksekliği ve kaypaklığı sebebiyle Ye’cüc ve Me’cüc bunun üzerine çıkmadılar.

وَمَا اسْتَطَاعُوا لَهُ نَقْبًا “Ve de delemediler.”

Katı ve sert oluşu sebebiyle de delemediler.

Denildi ki: Zülkarneyn suya ulaşıncaya kadar temel kazdı. Kaya ve erimiş bakırdan temel yaptı. Aralarına odun ve kömür koyarak demir kütlelerinden seddi bina etti, her iki dağın en yüksek seviyesine kadar yükseltti. Sonra körükler koydu, bunlarla seddi âdeta ateş hâline getirdi, üzerine de

erimiş bakırı döktü. Böylece bunlar birbiriyle karıştı, kaynaştı, yalçın-sert bir dağ halini aldı.

Denildi ki: Zülkarneyn bu seddi kayalardan bina etti. Demirden kan-calarla bunları birbirine tutturdu, boşluklarını da erimiş bakırla doldurdu.

98- **“Dedi ki: Bu Rabbimden bir rahmettir.”** قَالَ هَذَا رَحْمَةٌ مِنْ رَبِّي

“Bu” ile işaret edilen, yapılan seddir veya bunu yapabilme nimetidir.

99- **“Rabbimin vaadi geldiği vakit onu dümdüz yapacaktır.”** فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ رَبِّي جَعَلَهُ دَكَّاءَ

Vaatten murat, Ye’cüc ve Me’cücün kıyamet alâmeti olarak çıkışı veya kıyamettir.

“Rabbimin vaadi haktır.” وَكَانَ وَعْدُ رَبِّي حَقًّا

Zülkarneynin hikâyesi burada bitmektedir.

99- **“O gün biz onları bırakırız, dalga dalga birbirlerine karışırlar.”** وَتَرَكْنَا بَعْضَهُمْ يَوْمَئِذٍ يَمُوجُ فِي بَعْضٍ

Ye’cüc ve Me’cüc seddin arkasından çıktıklarında, kalabalık olmaları sebebiyle denizin dalgaları gibi üst üste kılarız.

Veya bundan murat mahlûkatın kıyametteki durumudur, kıyametin o hengâmesinde, insi-cinni herşey birbirine karışır, denizin dalgaları gibi çalkalanır. Ayetin devamı, bu manayı te’yid eder:

“Sûr’a da üfürülmüştür.” وَنُفِخَ فِي الصُّورِ

Kıyametin kopması için sura üfürülmüştür.

100- **“Böylece onların hepsini bir araya toplamışızdır.”** فَجَمَعْنَاهُمْ جَمْعًا

Biz onları hesaba çekmek ve amellerinin karşılığını vermek üzere bir araya getiririz.

100- **“Ve cehennemi o gün kâfirlere öyle bir arzla gösteririz!”** وَعَرَضْنَا جَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ لِلْكَافِرِينَ عَرَضًا

101- **“Onların gözleri, benim zikrimden bir örtü içindeydi.”** الَّذِينَ كَانَتْ أَعْيُنُهُمْ فِي غِطَاءٍ عَنْ ذِكْرِي

Onların gözleri benim tekvinî ayetlerime karşı perdeli olduğundan, onları gördüklerinde tevhid ve tazimde bulunmazlardı.

“وَكَاُنُوا لَا يَسْتَطِيعُونَ سَمْعًا” **“Ve işitmeye de tahammül edemiyorlardı.”**

Hakka karşı son derece sağır olduklarından zikrimi ve kelâmımı duymazlardı.

Çünkü işitme engelli biri kuvvetle seslenildiğinde bazan bir şeyler duyabilir, ama bunlar sanki bütün bütün manen sağır hâle geldiklerinden bir şey duyamazlar.

102- “أَفَحَسِبَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنْ يَتَّخِذُوا عِبَادِي مِنْ دُونِي أَوْلِيَاءَ” **“O kâfirler, beni bırakıp da kullarımı dostlar edineceklerini mi sandılar?”**

Ayetteki soru, istifham-ı inkarî türündendir. Yani, onlar öyle zannetmişlerdi.

Melekleri ve Hz. İsayı, kendilerine fayda verecek mabutlar edinmişlerdi.

Veya benim bundan dolayı onlara azap vermeyeceğimi sanmışlardı.

“إِنَّا أَعْتَدْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ نُزُلًا” **“Doğrusu biz cehennemi o kâfirlere bir nüzül (konukluk) olarak hazırladık.”**

Ayette, kâfirler için tehekküm (ince bir alay) vardır.

Nüzül, misafire geldiğinde verilen hafif ikram olduğu cihetle de, bunun devamında çok büyük bir azap olduğuna bir tenbih söz konusudur. Devamındaki azap öyle büyüktür ki, diğer azaplar ona nisbetle küçük kalır.

103- “قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْأَخْسَرِينَ أَعْمَالًا” **“De ki: Amelleri en çok boşa gidenleri size bildirelim mi?”**

Ayette **“ameller”** ifadesinin çoğul gelmesi,

-Ya çok kimseden bahsedildiğinden,

-Veya her birinin amellerinin farklı farklı olmasındandır.

104- “الَّذِينَ ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا” **“Onların dünya hayatında çalışmaları boşa gitmiştir.”**

Dünya hayatında küfürleri ve ucuyları (amellerini beğenmeleri) yüzünden çalışmaları hep boşa gitmiş, zayı olmuştur. Mesela ruhbanlar... Hem dünyalarını, hem de ahiretlerini kurtaramamışlar, hüsranda kalmışlardır.

“Oysa onlar güzel işler yaptıklarını sanıyorlar.”

Bunlar amellerine güveniyor, kendilerini hak üzere zannediyorlardı.

105- “İşte onlar, Rabb’lerinin âyetlerini ve O’na kavuşmayı inkâr etmişlerdi.”

Ayetlerden murat

-Kur’an ayetleri

-Veya tevhid ve nübüvveti isbat için nasbedilen delillerdir.

“O’na kavuşmayı inkâr etmeleri” ifadesinden murat,

Hakkıyla, olması gerektiği şekliyle öldükten sonra Allaha kavuşmaya inanmamalarıdır.

Veya azabın kendilerine geleceğine inanmamalarıdır.

“Böylece amelleri boşa gitmiştir.”

Küfürleri sebebiyle bunların amelleri boşa gitti, bunlardan bir sevap elde edemezler.

“Artık kıyamet günü onlara hiçbir önem vermeyiz.”

Onları adam yerine koyup da kendilerine bir kıymet ve itibar vermeyiz.

Veya amelleri boşa gittiği için kendileri için bir mizan koymayız.

106- “İnkâr etmeleri, âyetlerimi ve peygamberlerimi alaya almaları yüzünden onların cezası cehennemdir.”

İşte durum böyledir. Onların cezası cehennemdir.

107- “İnَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ نُزُلًا- “İman eden ve salih ameller işleyenlere gelince, ikram olarak onlar için Firdevs cennetleri vardır.”

Firdevs, cennetin en üst derecesidir. Kelime itibarıyla, üzüm ve hurma dolu bahçe anlamındadır.

108- “Orada ebedî olarak kalacaklar.”

“Oradan hiç ayrılmak istemezler.” لَا يَبْغُونَ عَنْهَا حِوَلًا

Hallerinden memnun olduklarından bir değişiklik aramazlar. Çünkü daha güzeli yoktur ki nefisleri o tarafa meyletsin.

Bu cümlelerin, cennetin ebediliğini te’kid etmesi de caizdir.¹⁴

قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا لِّكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَنْ تَنْفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّي 109-

“Deki: Eğer Rabbimin kelimeleri için deniz mürekkep olsa, Rabbimin kelimeleri tükenmeden deniz tükenirdi.”

“Rabbimin kelimeleri” ifadesinden murat, Onun ilim ve hikmet kelimeleridir.

Denizlerin Allahın sözlerini yazmaya yetmemesi şundandır: Çünkü, her cisim sonludur. Allahın ilmi sonsuz olduğu gibi, kelimeleri de öyledir, gayr-ı mütenahidir.

وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَدًا “Velev bir mislini daha yardımcı getirsek bile.”

Mevcut denizlere yardım olarak bir mislini de getirsek, yine de Rabbimin kelimelerini yazmakla bitiremezler.

Çünkü sonlu şeyleri bir araya getirdiğimizde bunlar yine sonlu olurlar. Hatta vücut sahasında ne kadar cisim varsa, bunlar ancak sonlu olurlar, bunların boyutlarının sonlu olduğuna katî deliller vardır.

Şüphesiz, sonsuz olana karşı sonlu olan bitmeye mahkûmdur.

Sebeb-i Nüzûl

Yahudiler şöyle demişlerdi: “Kitabınızda **“Kime hikmet verilmişse, şüphesiz ona çokça hayır verilmiş demektir.”** (Bakara, 269) ayeti var. Hem de **“Ve size ilimden ancak az bir şey verildi.”** (İsra, 85) ayeti. Bu nasıl oluyor?”

Onların sorusu üzerine bu ayet nazil oldu.

قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ 110- “De ki: Ben de ancak sizin gibi bir beşerim.”

Ben de sizin gibi insanım, Rabbimin kelimelerini kuşattığımı iddia etmiyorum.

¹⁴ Yani, onların bulunduğu bu ebedilik hâlinde bir değişiklik olmaz, hep böyle devam ederler.

يُوحَىٰ إِلَىٰ أَنتَا إِلَهُكُم إِلَهٌ وَاحِدٌ “Bana ilâhınızın ancak bir ilâh olduğu vahyolunuyor.”

Benim sizden farkım, bana vahiy gelmesidir.

فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا “Onun için her kim Rabbine kavuşmayı arzu ederse, salih bir amel işlesin.”

Artık kim Allaha güzel bir şekilde kavuşmayı umuyor veya kötü bir şekilde kavuşmaktan korkuyorsa, Allahı razı edeceği salih bir amel yapsın.

وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا “Ve Rabbine yaptığı ibadete hiçbir şeyi ortak etmesin.”

Amelinde riya (gösteriş) yaparak veya bunun mukabilinde insanlardan bir beklenti içinde olarak ibadetinde şirke düşmesin.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Cündüb Bin Züheyr, Hz. Peygambere şöyle dedi: “Ben ameli Allah için yapıyorum. Ama amelimin başkaları tarafından bilinmesi de hoşuma gidiyor.” Hz. Peygamber şöyle cevap verdi: “Şüphesiz Allah, kendisine başkalarının şerik kılındığı şeyi kabul etmez!”

Ardından Hz. Peygamberi tasdik olarak bu ayet indi.

Hz. Peygamberden şöyle rivayet edilir: “Küçük şirkten kaçının!”

Dediler: “Küçük şirk nedir?”

Hz. Peygamber cevap verdi: “Riya!”

Ayet, ilim ve amelin hülasasını cem etmiştir. Bunlar da

1-Tevhid,

2-Taatte ihlâs.

Hz. Peygamberden şöyle nakledilir:

“Kim yattığında Kehf sûresini okursa yatağında Mekke’ye doğru parlayan bir nur olur. Melekler, o kimse yatağından kalkıncaya kadar kendisine dua ederler. Şayet Mekke’de yatmışsa, yatağından Beyt-i Mamura doğru parlayan bir nur olur. O kimse uyanıncaya kadar melekler kendisine dua ederler.”

Hz. Peygamberden şöyle rivayet edilir:

“Kim Kehf sûresinin son kısmından okusa, baştan aşağıya nurla dolar. Kim de tamamını okusa, o kimse için arzdan semaya kadar nur olur.”

MERYEM SÛRESİ

Meryem Sûresi Mekkî olup doksan sekiz ayettir.

H. Zekeriya'nın Duası

- 1- كَهَيْعَصَ “Kef, He, Ye, Ayn, Sâd.”
 2- ذِكْرُ رَحْمَتِ رَبِّكَ عَبْدَهُ زَكْرِياً “Bu, Senin Rabbinin, kulu Zekeriyya’ya olan rahmetini zikridir.”
 3- إِذْ نَادَى رَبَّهُ نِدَاءً خَفِيًّا “Hani O, Rabbine gizlice nida etmişti.”

Çünkü Allah nezdinde gizli ve cehrî olan birdir.¹

Başkalarının duymayacağı şekilde yapılan dua daha kaliteli bir ibadettir, ihlâsa daha uygundur.

H. Zekeriya’nın duayı hafif bir sesle yapması, yaşlı bir hâlde iken çocuk talebinde bulunması duyulsa, ayıplanma endişesinden de olabilir.

Veya durumlarını beğenmediği akrabalarının duasına muttali olmasından korktuğu için böyle sessiz dua etmiştir.

Veya yaşlılıktan gelen zafiyet, sesini kısmıştır.

H. Zekeriya bu duayı yaptığında yaşlılığı kati olmakla beraber yaşının kaç olduğu hususunda altmış, yetmiş, doksan dokuz gibi farklı açıklamalar vardır.

- 4- قَالَ رَبِّ إِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّي “Dedi: Ey Rabbim! Şüphesiz benim kemiğim zayıflayıp gevşedi.”

“Kemiğim zayıfladı” demesi, bedenin direği ve temel yapısının kemikler olmasındandır. Ayrıca, en sağlam yapı olan kemiğinin zayıflamasını ifade ederek çok zayıf düştüğünü anlatmıştır. Çünkü kemik zayıf düşünce, diğerleri daha da zayıf hâle gelmiş demektir.

“Kemiklerim” demek yerine tekil söylemesi, cins ifade etmesindendir.

- “Ve baş ihtiyarlıkla tutuştu.”

Ateşin kıvılcımları bir yere düştüğünde bulunduğu yerde parlaklık meydana gelir ve bu kıvılcıklar gittikçe etrafa yayılır, her tarafı kaplar. İhtiyarlık

¹ Allah her iki durumda da yapılan nidayı duyar.

alâmeti olan beyaz kılların başta meydana getirdiği parlaklık ve gittikçe başın her tarafını kuşatması da buna benzer.

Hız. Zekeriya, gayet belîğ bir şekilde bu hâlini arz ederken,

-Bu hâli istiare yoluyla anlattı, saçın beyazlıkla tutuşmasını başına nisbet etti.

-Maksadını izah için, bu tutuşmanın ihtiyarlık yönüyle olduğunu söyledi.²

-“Başım” demek yerine **“baş”** demekle yetindi. Böyle demesiyle onun başının bembeyaz hâle geldiği anlaşılacağından ayrıca kayıt getirmedi.

“وَلَمْ أَكُنْ بِدُعَائِكَ رَبِّ شَقِيًّا” **“Ve Sana dua etmekte de ey Rabbim, hiç bir zaman mahrum olmadım.”**

Bilakis Sana her ne zaman dua ettimse bana icabet ettin.

Hız. Zekeriyânın böyle demesi, dualarının önceden beri hep kabul edildiğini nazara vererek bunun da kabulünü istemek içindir.

Ayrıca, böyle demesinde, her ne kadar yaşlı hâlde çocuk talebinde bulunmak alışılmış bir şey değilse de, Cenab-ı Hakkın kendisine icabetinin alışılmış bir durum olduğuna tenbih vardır. Cenab-ı Hak, daima duasına icabet etmeye Onu alıştırmış ve bunun da gerçekleşeceğine dair ümitlendirmiştir. Kerîm olan zatın, ümit verdiği kimseyi eli boş döndürmemesi beklenir.

5-“وَإِنِّي خِفْتُ الْمَوَالِيَ مِنْ وَرَائِي” **“Çünkü ben, ardımdaki yakınlardan korktum.”**

Yakınlarından murat, amca çocuklarıdır. Bunlar, şerli kimselerdi, bunların kendi yerine geçip ümmete iyi davranmamalarından ve dini asıl mecrasından çıkarıp değiştirmelerinden korktu.

“Ardımdaki” ifadesi, ölümünden sonra demektir. Ayette geçen **“mevâli”** kelimesi, “benden sonra benim yerime geçecek kimseler” anlamına da gelebilir.

“وَكَاْنَتْ اِمْرَاْتِي عَاقِرًا” **“Hanımım da kısır bulunuyor.”**

“فَهَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا” **“Onun için katından bana bir çocuk ihsan et.”**

Çünkü böyle bir şey, ancak Senin lütfundan ve kemâl-i kudretinden ümit edilir. Yoksa ben de hanımım da çocuk sahibi olmaya uygun değiliz.

² Yani, sadece “baş tutuştu” deseydi hangi yönden tutuştuğu anlaşılmazdı.

6- ^{نَف} يَرِثُنِي وَيَرِثُ مِنْ آلِ يَعْقُوبَ “Ta ki bana mirasçı olsun, Al-i Yakuba da mirasçı olsun.”

Bundan murat din ve ilim noktasından varis olmaktır. Çünkü peygamberler mal mirası bırakmazlar.

Bundan murat, Hz. Zekeriyanın Mescid-i Aksa ile ilgili görevi de olabilir.

Âl-i Yakubtan murat, Hz. İshakın oğlu olan Hz. Yakubun neslidir. Yakubun Hz. Zekeriyanın bir kardeşi olduğunu söyleyenler de oldu.

وَأَجْعَلْهُ رَبِّ رَضِيًّا “Ya Rabbi, sen onu rızana kavuştur.”

Söz ve amel olarak ondan razı ol.

7- ^ي يَا زَكَرِيَّا إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ اسْمُهُ يَحْيَى “Ey Zekeriyya! Şüphesiz biz sana Yahya isminde bir çocuğu müjdeliyoruz.”

Bu, Cenab-ı Haktan O’nun nidasına bir cevaptır ve duasının kabul edildiğini vaat etmektir.

Cenab-ı Hakkın, doğacak çocuğu ismiyle bildirmesi, Hz. Yahya için bir teşrifdir.

لَمْ نَجْعَلْ لَهُ مِنْ قَبْلُ سَمِيًّا “Bundan önce ona hiçbir adaş yapmadık.”

Bunda, duyulmamış isimlerle isimlendirmenin, isimlendirilen şeyin şanını yükseltmek olduğuna bir delil vardır.

Hz. Yahyaya bu ismin verilmesi,

-Annesinin rahminin Onunla hayat bulmasından,

-Veya Allahın dininin O’nun davetiyle ihya edilmesindendir.

8- قَالَ رَبِّ اُنِّى يَكُونُ لِىْ غُلَامٌ وَكَانَتِ امْرَاَتِىْ عَاقِرًا وَقَدْ بَلَغْتُ مِنَ الْكِبَرِ عِتِيًّا “Zekeriyya dedi: Ya Rabbi! Karım kısır, ben de son derece kocamışken nasıl çocuğum olabilir?”

Hz. Zekeriya, çocuğu verecek olanın Cenab-ı Hakkın kemâl-i kudreti olduğunu ve tahkik edildiğinde sebeplerin hükmünün geçersiz olduğunu itiraf etmekle beraber, kendisi gibi bir pir-i faniden ve hanımı gibi yaşlı ve kısır bir kadından çocuk olmasını hayretle karşıladı.

9- قَالَ كَذٰلِكَ “Dediğin gibidir” dedi.”

Bundan dolayı doğrudan Cenab-ı Hak veya müjdeyi veren melek O’nu tasdikle beraber şuna da dikkat çekti:

Evet, durum dediğin gibi.³

“Rabbin buyurdu ki: O bana kolaydır.” قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَىٰ هَيْئٍ

Vaat ettiğim gibi, size bir çocuk vermek bana kolaydır. Yapmayı murat ettiğim şeylerde sebeplere muhtaç değilim.

“Nitekim bundan önce seni yarattım, hâlbuki sen hiçbir şey değildin.” وَقَدْ خَلَقْتُكَ مِنْ قَبْلِ وَلَمْ تَكْ شَيْئًا

Sen bir şey değilken, hatta tamamen yok iken seni yaratmıştım.

Ayette, madum olanın bir şey olmadığına bir delil vardır.

10- “Dedi: Ya Rabbi! Bana bir alâmet ver.” قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِّي آيَةً

Ya Rabbi, beni müjdelediğin şeyin vukuunu kendisiyle bileceğim bir alâmet bana ver.

“Allah dedi: Senin alâmetin, sapasağlam olduğun halde üç gece insanlarla konuşamaz hale gel-mendir.” قَالَ آيَتُكَ أَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلَاثَ لَيَالٍ سَوِيًّا

Bunun alâmeti, lâl ve dilsiz olmadığı halde sapasağlam iken üç gece insanlara bir şey söyleyememendir.

Âl-i İmran sûresinde bu konu anlatılırken “**üç gündüz**” diye ifade edil-miştir. Buradan anlaşılıyor ki insanlarla konuşmaktan men edilmesi, zikir ve şükre kendini vermesi, üç günün hem gündüzlerinde, hem de gecelerinde devam etti.

11- فَخَرَجَ عَلَىٰ قَوْمِهِ مِنَ الْمِحْرَابِ فَأَوْحَىٰ إِلَيْهِمْ أَنْ سَبِّحُوا بُكْرَةً وَعَشِيًّا
“Nihayet (birgün konuşamayınca) mihrabdan kavminin karşısına çık-tı da onlara “Sabah ve akşam (Rabbinizi) tesbih edin” diye vahyetti (işarete bulundu).”

“Mihrap”tan murat namaz kıldığı yer veya oda olabilir.

Başka ayette “**ancak remzen konuşabilirsin**” (Al-i İmran, 41) denilme-sinden anlaşıldığı üzere, burada ayetin metninde geçen “**vahiy**” kelimesi “işaret etmek” anlamındadır.

³ Normal şartlarda bu durumda çocuk olmaz. Bu, Allahın kainattaki “**sünne-tullah, âdetullah**” denilen kanunlarına aykırıdır. Ama Allahın bu kanunlarında “**şüzuzat**” denilen sıra dışı fevkalâde durumlara da yer vardır.

Denildi ki: Onlara tavsiyesini yere yazarak söyledi.

Belki de hem kendi tesbihte bulunmak, hem de kavmine kendisiyle beraber tesbih etmelerini söylemekle görevliydi.

12- **يَا يَحْيَىٰ خُذِ الْكِتَابَ بِقُوَّةٍ** “Ey Yahya! Kitabı kuvvetle al.”

Hiz. Yahya'ya da şöyle dedik: Tevratı tam bir ciddiyetle al.

13- **وَأَتَيْنَاهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا** “Ve daha çocukken ona hikmet verdik.”

Daha çocuk iken kendisine hikmet ve Tevratı anlamayı nasip ettik.

Denildi ki: Bundan murat nübüvvettir. Allah, daha çocukluğunda O'nun aklını muhkem kıldı ve kendisine peygamberlik verdi.

14- **وَحَنَانًا مِّنْ لَّدُنَّا وَزَكَاةً** “Hem de katımızdan bir merhamet ve arınmışlık verdik.”

Hem anne-babasına, hem de başkalarına karşı Ona nezdimizden bir sefkat verdik.

“Arınmışlık”tan murat, O'nun günahlardan tertemiz olması veya Allahın O'nu anne-babasına hibe etmesidir.

Veya bundan murat, Allahın O'na imkân verip insanlara sadaka vermeye muvaffak kılmasıdır.

15- **وَكَانَ تَقِيًّا** “Ve O, çok takva sahibi idi.”

İtaatkârdı, günahlardan kaçınırdı.

16- **وَبِرًّا بِوَالِدَيْهِ** “Anne - babasına karşı hürmetkârdı.”

17- **وَلَمْ يَكُنْ جَبَّارًا عَصِيًّا** “Zorba ve isyankâr değildi.”

Rabbine veya anne- babasına karşı isyankâr bir zorba değildi.

18- **وَسَلَامٌ عَلَيْهِ يَوْمَ وُلِدَ وَيَوْمَ يَمُوتُ وَيَوْمَ يُبْعَثُ حَيًّا** “Ve doğduğu gün, öleceği gün ve dirileceği gün ona selam olsun.”

Şeytan Âdemoğullarına doğdukları gün dokunup ağlatmasına mukabil, doğduğu günde O'na Allahtan selâm olsun, selamette kalsın.

Öldüğü gün kabir azabından sâlim kalsın.

Kıyamette de cehennem ateşinden selâmet bulsun.

Hiz. Meryem ve Hiz. İsa

16- وَأَذْكُرْ فِي الْكِتَابِ مَرْيَمَ “Kitapta Meryemi de an.”

“Kitap”tan murat, Kur’andır. Kur’anda Meryemin kıssasını anlat.

يَا هَانِ هَـذَا مَكَانُ الْوَحْيِ “Hani o, ailesinden ayrılarak doğu tarafında bir yere çekilmişti.”

Beyt-i Makdisin doğu tarafına çekilmişti. Bundan dolayı Hristiyanlar doğuyu kible edindiler.

17- فَاتَّخَذَتْ مِنْ دُونِهِمْ حِجَابًا “Sonra onlarla kendisi arasında bir perde koymuştu.”

Denildi ki: Kendini setredecek bir sütre edinmiş, hayızdan yıkanmak için oturmuştu. Hayız zamanında Mescidden teyzesinin evine gider, temizlendiğinde yine Mescide dönerdi.

فَازْسَلْنَا إِلَيْهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا “Biz ona ruhumuzu gönderdik de ona düzgün bir beşer (insan) şeklinde temessül etti.”

İşte tam yıkanma esnasında Hiz. Cebrail, konuşmasına ünsiyet edebilmesi için düzgün kametli genç biri olarak kendisine temessül etti.

18- قَالَتْ إِنِّي أَعُوذُ بِالرَّحْمَنِ مِنْكَ إِنْ كُنْتُ تَقِيًّا “Meryem dedi: Eğer müttaki biri isen, ben senden Rahmâna sığınırım.”

Eğer Allahtan korkuyorsan, ben senden Rahmâna sığınıyorum, bana bir şey yapma.

Bununla, daha etkili bir anlatım da kastedilmiş olabilir. Yani, “müttaki, sakınan biri olduğunda Senden Allaha sığınırım. Eğer böyle değilsen nasıl sığınmam ki?”

19- قَالَ إِنَّمَا أَنَا رَسُولُ رَبِّكِ لِأَهَبَ لَكِ غُلَامًا زَكِيًّا “Dedi: Ben, ancak sana zeki (temiz) bir çocuk bağışlamak için, Rabbinin elçisiyim.”

Ben, sığınmış olduğun Rabbinin elçisiyim.

Taraf-ı ilâhîden hibe edilecek bu çocuğun “zeki” olması

-Günahlardan tertemiz olmasını,

-Hayır üzere büyümesini, yani bir yaştan diğerine hep hayır ve salah üzere ilerlemesini ifade eder.

20- **قَالَتْ أَنَّى يَكُونُ لِي غُلَامٌ** “Meryem dedi: Benim nasıl çocuğum olabilir?”

وَلَمْ يَمَسَّ سِنِي بَشَرٍ “Bana hiçbir insan dokunmamıştır.”

وَلَمْ أَكُ بَغِيًّا “Ve ben zinakâr biri de değilim.”

Bundan murat, helâl yoldan, yani evlilik yoluyla cinsel ilişkisi olmadığını kinaye yollu ifade etmektir. Helâl olmayan yoldan beraberlik için başka kelimeler kullanılır. Ayetin devamında **“Ve ben zinakâr biri de değilim”** denilmesi, bunu kuvvetlendirmektedir.⁴

21- **قَالَ كَذَلِكِ** “Dediğin gibidir” dedi.”

قَالَ رَبُّكِ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ “Ancak Rabbin dedi ki: Bu, bana pek kolaydır.”

وَلَنَجْعَلَنَّ آيَةً لِلنَّاسِ وَرَحْمَةً مِنَّا “Hem onu insanlara bir mu’cize ve nezdinizden bir rahmet kılacağız.”

Bu bizim kemâl-i kudretimize bir alâmet ve delil olacak. Ayrıca kullara bir rahmet olacak, O’nun irşadiyle hidayete erecekler.

وَكَانَ أَمْرًا مَّقْضِيًّا “Hem, bu önceden hükme bağlanmış bir iştir.”

Allahın ezelde hükmü böyle idi.

Veya Levh-i Mahfuzda bu böyle takdir edildi, programlandı.

Veya bir ayet ve rahmet olması cihetiyle, böyle hükmedilmeye ve icra edilmeye layık idi.

22- **فَحَمَلَتْهُ** “Böylece hamile kaldı.”

Böylece İsa’ya hamile kaldı. Hamilelik süresiyle ilgili onyediy ay, altı ay, sekiz ay gibi farklı açıklamalar vardır.

Denildi ki: Bir saat (kısa bir süre) hamile kaldı, ardından çocuğu dünyaya getirdi. Kendisi onüç yaşındaydı.

فَانْتَبَذَتْ بِهَا مَكَانًا قَصِيًّا “Ve hamile haliyle uzak bir yere çekildi.”

⁴ Yani, benim ne meşru ne de gayr-ı meşru bir beraberliğim olmadı ki çocuk sahibi olayım.

Çocuk karnında olduğu halde, ailesinden uzakta dağın arkasında bir yere çekildi.

23- فَاجَاءَهَا الْمَخَاضُ إِلَى جِذْعِ النَّخْلَةِ “Sonra doğum sancısı onu bir hurma dalına tutunup dayanmaya zorladı.”

Hurma dalının yanına gitmesi, onunla kendini setretmek ve doğum anında ondan kuvvet almak içindi.

Bu kuru bir hurma ağacı idi. Başı da yoktu, yeşilliği de. Mevsim ise kış idi.

Ayette hurma ağacının elif-lâmlı gelmesi, ya cins ifade eder veya bunun belli bir hurma ağacı olduğunu gösterir. Buna göre o civarda ondan başka hurma ağacı olmadığı ve insanlarca kolayca bilindiği anlaşılır.

Belki de Allahu Teâlâ ayetlerinden ona göstermek, kalbini mutmain kılmak, ayrıca kadınlara doğum sonrasında faydalı olan hurmanın meyvesinden yemeye iştahı olması için oraya gitmesini ilham etti.

“كَأَلَتْ يَالَيْتَنِي مِثُّ قَبْلِ هَذَا وَكُنْتُ نَسِيًا مَنِيًّا” “Keşke dedi, bundan önce ölseydim de unutulup gitseydim.”

Büsbütün unutulsam, kimsenin hatırına gelmeseydim.

Hız. Meryemın ölümü temenni etmesi,

-İnsanlardan utandığından,

-Ve kınamalarından korkmasındandı.

24- فَنَادِيَهَا مِنْ تَحْتِهَا أَلَا تَحْزَنِي “Meryem’e, aşağı tarafından şöyle seslendi: Sakın üzölme.”

Ona alt tarafından konuşan Hz. İsadır. Cebrail olduğu da söylendi.

“رَبِّكَ تَحْتِكَ سَرِيًّا” “Rabbin alt tarafında bir dere kıldı.”

Ayette geçen “Seriyy” kelimesi “dere” anlamındadır. “Seçkin bir zât” anlamında Hz. İsa’ya işaret de olabilir.

25- وَهَزَى إِلَيْكَ بِجِذْعِ النَّخْلَةِ تُسَاقِطُ عَلَيْكَ رُطْبًا جَنِيًّا “Hurma dalını kendine doğru silkele, üzerine olgun taze hurmalar dökölsün.”

Rivayete göre, bu hurma ağacı kuru idi, başı ve meyvesi yoktu. Mevsim ise kış idi. Hz. Meryem ağacın dalını kendine doğru çekip silkeledi, Allahu Teâlâ o kuru ağaca hem baş, hem dallar, hem de taze hurma verdi. Hz. Meryem, kendisinin masumiyetine delâlet eden bu mu’cizeleri görmekte

teselli buldu. Çünkü gayr-i meşru ilişkide bulunan birine böyle şeyler gösterilmesi söz konusu olamaz.

Ayrıca bu durum Hz. Meryeme şu kanaati verdi: Kış mevsiminde kuru hurma ağacından meyve ikramına kâdir olan bir Zat, erkek olmadan O'ndan çocuk yaratmaya da kâdirdir.

26- **فَكُلِي وَاشْرَبِي وَقَرِّي عَيْنًا** “Artık ye, iç, gözün aydın olsun.”

Ağaçtan düşen hurmalardan ye, su arkındaki sudan da iç. Gönlünü hoş tut, Seni üzen şeyi gönlünden at.

“Ye, iç” ifadesinden murat, “taze hurmadan ye, ondan elde edilen suyundan da iç” manası da olabilir.

“Eğer beşerden **فَإِمَّا تَرَيَنَّ مِنَ الْبَشَرِ أَحَدًا فَقُولِي إِنَّي نَذَرْتُ لِلرَّحْمَنِ صَوْمًا** (insanlardan) **birini görürsen şöyle de: Ben Rahmâna bir oruç adadım.”**

Oruçtan murat, “sükût” yani konuşmama orucudur.

Veya oruçlarında konuşmuyor da olabilirler.

فَلَنْ أَكَلِمَ الْيَوْمَ أَنْسِيًّا “Onun için bugün hiçbir kimseyle konuşmayacağım.”

Ancak meleklerle konuşur, Rabbime münacat ederim.

Denildi ki: Oruç adadığını onlara işaret ile haber verdi.

Kendisine bunun emredilmesi, onlarla mücadeleye girmemesi ve Hz. İsanın kelâmıyla yetinilmesi içindi. Çünkü Hz. İsa'nın konuşması, mesele- nin çözümü anlamına gelmekteydi.

27- **فَآتَتْ بِهِ قَوْمَهَا تَحْمِيلُهُ** “Sonra onu yüklenerek kavmine geldi.”

Nifastan (lohusa döneminden) temizlendikten sonra kucağında çocu- ğuyla beraber kavminin yanına geldi.

قَالُوا يَا مَرْيَمُ لَقَدْ جِئْتِ شَيْئًا فَرِيًّا “Dediler: Ey Meryem! Doğrusu sen çok çirkin bir şey yaptın.”

28- **يَا أُخْتَ هَارُونَ** “Ey Harun’un kız kardeşi!”

“Harun”dan murat Hz. Harun’dur, Hz. Meryemin ecdadı O’na dayanıyordu. Aralarında bin sene vardı.

Denildi ki: Harundan murat, o zamanda yaşayan kötü veya salih bir

adam da olabilir. Hz. Meryemi kötü adama benzetmeleri dalga geçmek içindir. Salih kimseye benzetmeleri de, daha önceden O'ndan görmüş oldukları salâhat sebebiyledir.

“Baban kötü bir adam değildi, annen de iffetsiz bir kadın değildi.”

Bu ifadeleri, Hz. Meryemin getirdiği çocuğun çok garip bir şey olduğunu başka bir ifadeyle söylemektir. Ayrıca, salih kimselerin evlâdından meydana gelecek çirkin işlerin çok daha çirkin olduğuna bir tenbîhtir.

29- فَأَشَارَتْ إِلَيْهِ “Bunun üzerine ona işaret etti.”

“Onunla konuşun” diye İsa’ya işaret etti.

“Dediler: Beşikteki bir çocukla nasıl konuşuruz?”

Beşikteki çocukla akıllı birinin konuştuğuna hiç şahit olmadık.

30- قَالَ إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ (İsa) dedi: Şüphesiz ben Allah’ın kuluyum.”

Allahu Teâlâ O’nu bu şekilde konuşturdu. Bunda, O’nun rububiyetini iddia edenlere bir red vardır.

“O bana kitabı verdi.”

Kitaptan murat, İncildir.

“Ve beni bir peygamber kıldı.”

31- وَجَعَلَنِي مُبَارَكًا أَيْنَ مَا كُنْتُ “Nerede olursam olayım beni mübarek kıldı.”

Beni çok faydalı, hayrı öğreten biri yaptı.

“Beni bir peygamber kıldı....” ifadesinde ve devamında fiilin geçmiş zaman sıgasıyla söylenmesi,

-Ya, bunun ilâhî kaderde böyle takdir edilmesinden,

-Veya vukuu muhakkak olan şeylerin sanki vâki gibi anlatılmasındandır.

Denildi ki: Allah O’nun aklını kâmil yaptı ve daha çocukken peygamber kıldı.

“Hayatta bulunduğum müddet-
çe namazla ve zekatla emretti.”

Zekâtтан murat malın zekâtı olabilir. Buna göre, imkânı olduğunda zekâtla mükellef kılınmıştır.

Veya nefsinı rezil şeylerden temiz kılmakla emredilmiştir.

32- **“Beni anneme hürmetkâr kıldı.”** وَبِرًّا بِوَالِدَتِي

“Ve beni zorba - isyankar yapmadı.” وَلَمْ يَجْعَلْنِي جَبَّارًا شَقِيًّا

33- **“Ve doğduğum gün, öleceğim gün ve dirileceğim gün bana selam olsun.”** وَالسَّلَامُ عَلَيَّ يَوْمَ وُلِدْتُ وَيَوْمَ أَمُوتُ وَيَوْمَ أُبْعَثُ حَيًّا

Hız. Yahya hakkında da benzeri ifadeler geçmişti.

“Selâm” ifadesinin elif-lâmlı gelmesi, “selâm” denildiğinde hatıra gelen manayı bildirmesi içindir. Ama daha da zahir olan, selam cinsini (her türlü selâmı) göstermesidir.

Bunda, Hız. İsanın düşmanlarına bir tariz vardır. Çünkü her türlü selâmı kendisi için kılınca, selâmın zıddının da düşmanlarına olmasını tariz yoluyla söylemiş olmaktadır. Benzeri bir tarizi şu ayette görürüz: “Selam, hûdaya uyanlara olsun.” (Taha, 47)

“Ve doğduğum gün, öleceğim gün ve dirileceğim gün bana selam olsun” ifadesinde, ilâhî azabın ise dini yalanlayan ve ondan yüz çevirenlere olmasını nazara vermek vardır.

34- **“İşte Meryemoğlu İsa!”** ذَلِكَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ

İşte, vasıfları anlatılan Meryem oğlu İsa budur. O, Hristiyanların vasfettiği gibi değildir.

Ayet, en belîğ bir şekilde ve delilli bir tarzda, Hız. İsanın onların vasfettiği gibi olmadığını ortaya koymaktadır. Çünkü onların vasıflarının tam zıddıyla mevsuf olduğunu bildirdi. Ardından da, onların vardığı hükmün aksini ifade ile “Meryem oğlu İsa” dedi.⁵

“Hakkında ihtilaf edip durdukları kavli-hakk.” قَوْلَ الْحَقِّ الَّذِي فِيهِ يَمْتَرُونَ

İşte bu, kendisinde asla şüphe olmayan hak sözdür.

⁵ Çünkü onlar -haşa- “Allah’ın oğlu” diyorlardı.

Zamir, önceki ayete veya kıssanın tamamına râci olabilir.

Denildi ki: **“kavl-i hak”** ifadesi Hz. İsanın sıfatıdır, veya O’ndan bedeldir. Manası da “Allahın kelimesi”dir.”

Hız. İsa, hakkında şüpheler olan ve tartışılan bir şahsiyettir. Yahudiler O’na “sihirbaz”, Hristiyanlar ise “Allahın oğlu” dediler.

35- **مَا كَانَ لِلَّهِ أَنْ يَتَّخِذَ مِنْ وَلَدٍ** “Allah’ın bir çocuk edinmesi asla söz konusu olamaz.”

سُبْحَانَهُ “O, bundan münezzehtir.”

Ayet, Hristiyanları bir tekziptir ve onların iftiralarından Cenab-ı Hak-
kı bir tenzihtir.

إِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ “O, bir şeyin olmasını dilerse, ona sadece “ol” der, o da olur.”

Ayetin bu kısmı da onları susturmaktır. Çünkü “ol” emriyle dilediği şeyi icad eden bir Zat, “bir dişiye hamile ederek çocuk sahibi olmaya muhtaçtır” şeklindeki iddialardan münezzehtir.

36- **وَإِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ** “Şüphesiz Allah, Rabbim ve Rabbinizdir.”

فَاعْبُدُوهُ “O halde Ona ibadet edin.”

هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ “İşte dosdoğru yol budur.”

Bunun tefsiri Âl-i İmrandaki geçmişti.⁶

37- **فَاخْتَلَفَ الْأَحْزَابُ مِنْ بَيْنِهِمْ** “Ama ahzab (fırkalar) kendi aralarında ihtilafa düştüler.”

“Ahzab”, yani gruplardan murat Yahudi ve Hristiyanlardır. Hristiyanların kendi içinde fırkaları da olabilir. Hristiyan mezheplerinden Nasturiye şöyle dedi: Hz. İsa, Allahın oğludur.

Yakubiler şöyle dediler: Hz. İsa Allah’tır, arza indi, sonra semaya yükseldi.

Milkaniyye ise dediler: Hz. İsa, Allahın kulu ve elçisidir.

⁶ Bkz. Al-i İmran, 51.

فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ مَّشْهَدِ يَوْمٍ عَظِيمٍ **“Büyük bir günün meşhedinden kâfirlerin vay haline!”**

“Büyük bir günün meşhedi”nden murat kıyamet günüdür. O günde şahitler, dehşet verici hâller, hesaba çekilmek ve ceza görmek olacaktır.

Veya bundan murat, o hesap gününde insan aleyhinde şahitlerin olmasıdır. Yani, melekler, peygamberler, kendi dilleri ve azaları küfür ve fisklarına şahadet edecektir.

Denildi ki: Bundan murat, onların Hz. İsa ve annesi hakkında şahadetle bulundukları gündür.

38- أَسْمِعْ بِهِمْ وَأَبْصُرْ يَوْمَ يَأْتُونَنَا **“Bize gelecekleri gün, neler işitecekler, neler görecekler!”**

Bize gelecekleri o hesap günü, onların kulakları neler duyacak ve gözleri neler görecek! Dünyada sağır ve kör iken o günde duyduklarına ve gördüklerine şaşırp kalacaklar.

Veya bundan murat, o gün işitecekleri ve görecekleri şeylerle tehdit etmektir.

Denildi ki: Ayet, Hz. Peygambere “o günün hâllerini ve başlarına gelecekleri bildirmesi için “onlara duyur ve göster” anlamında emirdir.

لَكِنَّ الظَّالِمُونَ الْيَوْمَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ **“Fakat o zalimler bugün apaçık bir dalalet içindeler.”**

Ayette “onlar” demek yerine **“o zalimler”** denilmesi, kendilerine fayda verecek zamanda dinlemek ve bakmaktan gafletleri sebebiyle nefislerine zulmettiklerini hissettirmektir.

Ayet onların bu gafletli hâllerini **“apaçık bir dalalet”** olarak tescil etmektedir.

39- وَأَنْذِرْهُمْ يَوْمَ الْحَسْرَةِ إِذْ قُضِيَ الْأَمْرُ **“İşin bitmiş olacağı pişmanlık günü ile onları uyar.”**

“Pişmanlık günü” kötülerin kötülüklerine, iyilerin de az iyilik yaptıklarına pişman olacakları gündür.

Artık o gün hesap görülmüş, cennet ehli cennete, cehennem ehli cehenneme gönderilmiştir.

وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ **“Ama onlar hâlâ gaflet içindeler.”**

وَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ “Ve onlar iman etmezler.”

Ayetin bu kısmı onların hâlini beyan eder. Yani, onlar gafil, imandan uzak bir haldeler, onları uyar. Bu durumda, burada uyarmanın hikmeti de beyan edilmektedir.⁷

40- إِنَّا نَحْنُ نَرِثُ الْأَرْضَ وَمَنْ عَلَيْهَا “Şüphesiz biz yeryüzüne ve üzerindeki varis oluruz.”

وَالَّذِينَ يَرِثُنَا “Ve onlar bize döndürüleceklerdir.”

O hesap günü geldiğinde arza ve üzerinde olanlara Biz varis oluruz. Arz üzerinde ne malları kalır ne de saltanatları, hatta ne de kendileri...

Veya arzı ve üzerinde olanları öldürür helak ederiz, varisin geride kalanlara mirasçı olması gibi, arz ve üzerindeki herşeyi biz alırız.⁸

⁷ Nasıl ki doktor hastalarla ilgilenir, onları tedaviye çalışır. Onların acınacak hâli, doktoru vazifeye sevkeder. Onun gibi, her peygamber ümmetinin doktorudur. Gaflet, dalalet, imansızlık gibi hâller ise manevi hastalıklardır. Böyle olunca, peygamberin ve peygamber varisi âlimlerin insanları uarmaları, dünyada görevlerinin ne olduğunu, ahirette hesaba çekileceklerini hatırlatmaları gerekir.

⁸ Gerçekte mülk ve saltanat daima Allahındır. Ama hayat devam ederken insanlar kendilerini mal ve mülk sahibi zannederler. Kıyamet koptuğunda kimsenin gerçek anlamda mülkü, saltanatı olmadığı gayet açık bir şekilde anlaşılır. Ayet, haşmetli bir üslûpla bu gerçeğe dikkat çekmektedir.

Hız. İbrahim Ve Babası

41- وَأَذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِبْرَاهِيمَ “Kitapta İbrahim’i de an.”

İِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا “Şüphesiz ki o, sıddık (özü, sözü doğru) bir peygamberdi.”

Hız. İbrahimin sıddık olması, daima doğruluğu esas almasından, Allahın gaybî olarak bildirdiği şeyleri, ayetlerini, kitaplarını ve peygamberlerini can 1 gönülden tasdiki cihetiyledir.

42- إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ “Hani O, babasına şöyle demişti:”

“Babacığım! يَا أَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُعْنِي عَنْكَ شَيْئًا İşitmeyen, görmeyen ve sana hiçbir faydası olmayan şeylere niçin tapıyorsun?”

O putlar seni işitip görmeyince hâlini bilemez, zikrini işitemez, itaatini göremez.

Faydalı bir şeyi celbetmek ve zararlı bir şeyi defetmek hususunda elle-rinden bir şey gelmez.

Hız. İbrahim böyle diyerek babasını hidayete çağırdı, doğru yolda olmadığını açıkladı, en belîğ bir şekilde delil getirdi, yumuşaklıkla ve hüsn-ü edeple hakka davet etti. Şöyle ki: Dalaletini açıktan söylemedi. Onun yerine, sarîh aklın hafif bulduğu ve meyletmekten bile kaçındığı şeylere ibade-te sevkeden sebebi ondan sordu. Kaldı ki ibadet, tazimin en ileri şeklidir.

Hâlbuki ibadete ancak,

- Tam istiğna sahibi,
- Bütün nimetleri gönderen,
- Her şeyi yaratan, yaşatan ve öldüren,
- Bütün canlıları rızıklandıran,
- Ceza ve sevap veren Zat layıktır.

Hız. İbrahim şuna da dikkat çekti: Akıllı kişi, yaptığını doğru bir maksat-la yapmalıdır. Bir şey her ne kadar hayat sahibi, temyiz gücüne sahip, işiten, gören, fayda ve zarara gücü yeten de olsa, şayet yaratılmış ise, melekler ve peygamberler gibi mahlûkatın en şereflilerinden de olsa, doğru kullanılan

akıl onu da kendisi gibi muhtaç ve vacip bir kudrete boyun eğiyor gördüğü için, ona ibadetten uzak kalmayı tercih eder. Nerede kaldı cansız, işitmeyen ve görmeyen bir şeye ibadeti makul görsün?!

Hız. İbrahim daha sonra hakka ve doğru yola sevk etmek için babasını kendisine tâbi olmaya davet etti. Buna gerekçe olarak da, babasının ilâhî ilimden (vahiyden) payı olmadığını, aklın ise tek başına yetmediğini nazara verip şöyle dedi:

43- **“Babacığım! Doğrusu sana gelmeyen bir ilim bana geldi.”** يَا أَبَتِ إِنِّي قَدْ جَاءَنِي مِنَ الْعِلْمِ مَا لَمْ يَأْتِكَ-

44- **“O halde bana uy da, seni doğru bir yola eristireyim.”** فَاتَّبَعْنِي أَهْدِكَ صِرَاطًا سَوِيًّا

Hız. İbrahim bunları ifade ederken ne babasını aşırı cehaletle niteledi, ne de kendini üstün bir ilimle. Kendini, yolu daha iyi bilen biri olarak babasına yol arkadaşı gibi kıldı.

Sonra, babasının gittiği yolun faydası hiç olmamakla beraber zararı çok olduğundan, onu engellemeye çalıştı. Çünkü gerçekte babasının yaptığı şey, putlara tapmayı emreden o olduğu cihetle, şeytana tapmaktır.

44- **“Babacığım! Şeytana tapma!”** يَا أَبَتِ لَا تَعْبُدِ الشَّيْطَانَ

Hız. İbrahim, şeytana tapmanın çirkinliğine dikkat çektikten sonra, bunun zarar cihetini beyan etti. Şöyle diyerek bütün nimetlerin sahibi olan Al-laha şeytanın isyan ettiğini anlattı:

45- **“Çünkü şeytan Rahmâna âsî oldu.”** إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلرَّحْمَنِ عَصِيًّا

Malum olduğu üzere, asiye itaat eden de asidir. Ve her asiden nimetlerin geri alınması ve kendisinin cezalandırılması uygun düşer. Bunun için Hız. İbrahim, babasını kötü bir akıbetten ve buna sevkeden şeylerden korkut-mak isteyip şöyle dedi:

45- **“Babacığım! Doğrusu ben Rahmân’dan sana bir azab dokunup da şeytana bir arkadaş olmandan korkarım.”** يَا أَبَتِ إِنِّي أَخَافُ أَنْ يَمْسَكَ عَذَابٌ مِنَ الرَّحْمَنِ فَتَكُونَ لِلشَّيْطَانِ وَلِيًّا

Ben senin lanette ve azapta şeytana dost olmandan, onunla sıkı fıkı beraberliğinden korkarım.

Veya ona dostlukta sabit olmandan korkarım. Çünkü, Allahın rızası se-vaptan daha büyük olduğu gibi, şeytana dostluk da azaptan daha büyüktür.

Hız. İbrahim bunları hatırlatırken nazik bir üslûbla **“korkarım”** demesi, azabın gelmesi yerine **“dokunmak”**la ifade etmesi, azabı elif-lamsız söylemesi,

-Ya mücamele içindir.⁹

-Veya akıbetin gizli olmasındandır.

Muhtemelen, şeytanın o kadar taşkınlıkları içinde Hız. İbrahim'in onun Allah'a isyanını söylemesi,

-Himmetinin Rabbanî şeylerde yüksekliğinden dolayıdır.

-Veya isyanın, diğer cinayetlerin de esas olmasındandır.

-Veya şeytanın isyanının Âdem ve nesline düşmanlığının bir neticesi olduğu cihetle, diğer taşkınlıklarına da tenbihte bulunmasındandır.¹⁰

46- **“Dedi: Sen benim ilâhlarımdan yüz mü çeviriyorsun ey İbrahim?”**

Babası, Hız. İbrahim'in şefkatli yaklaşımına ve irşatta lütfuna karşılık sertlikle ve kaba bir inatla mukabelede bulundu.

Ona ismiyle nida etti.

Onun “babacığım” deyişine, “yavrucuğum” diye karşılık vermedi.

İsmi başta söylemek yerine sonda söyledi.

Hayretini belirtir bir şekilde onun bu gayretini inkâr etti.

Sanki akıllı olan kimse, o ilahlardan yüz çevirmez gibi bir üslûb kullandı.

Sonra da tehdid edip şöyle dedi:

“يَمِينُ لَمْ تَنْتَهِ لَأَرْجُمَنَّكَ” “Yemin ederim ki, eğer vazgeçmezsen seni muhakkak taşlarım.”

Şayet ilahlar hakkında söylediklerine veya onlardan yüz çevirmene son vermezsen,

-Ya dilimle Seni perişan eder, kınarım,

-Veya ölünceye veya benden uzaklaşınca kadar Seni taşlarım.

“Uzun bir müddet benden uzak ol”

⁹ **Mücamele**, muhatabı tasvip etmemekle beraber, onunla nazikçe konuşmak, gönlünü hoş tutmaya çalışmak.

¹⁰ Yani, Allah'a isyan edenden, her türlü taşkınlık beklenir.

47- قَالَ سَلَامٌ عَلَيْكَ “(Ibrahim) dedi: Selam sana!”

Hız. İbrahim'in böyle demesi,

-Babasına bir vedadır.

-Onunla bir mütarekedir.

-Kötülüğe iyilikle bir mukabeledir. Yani, sana benden hoşla gitmeyen bir şey gelmeyecektir. Sana, seni üzecek bir şey demeyeceğim.

“Senin için Rabbimden mağfiret dileyeceğim.” سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّي

Lakin Rabbimden Senin için bağışlanma dileyeceğim, olur ki seni tevbe ve imana muvaffak kılar. Çünkü kâfir hakkında istiğfarda bulunmanın hakikati, Allahın mağfiretini gerektirecek şeye muvaffak kılınmasını istemektir.

Bunun açıklaması Tevbe sûresinde geçmişti.¹¹

“Şüphesiz O, beni nimetleriyle kuşatmıştır.” إِنَّهُ كَانَ بِي حَفِيًّا

Şüphesiz Rabbimin bana olan iyilik ve lütfu çok fazladır.

48- “Ben, sizi ve Allah’tan başka çağdırdığınız şeyleri terk ediyorum.”

Dinim için hicret ederek, sizden ve sizin Allah dışında taptıklarınızdan uzaklaşıyorum.

ط
“Ve Rabbime dua ediyorum.” وَأَدْعُوا رَبِّي

Ve sadece O'na ibadet ediyorum.

“Rabbime duamda mahrum kalmayacağımı umarım.”

Sizin ilahlarınıza ibadetinizde eliniz boş olacak, çalışmanız boşa gidecek. Ben Rabbime ibadetimde öyle olmamayı umarım.

Hız. İbrahimin sözünün başında **“umarım”** demesi tevazu ve nefis terbiyesi içindir. Bu ifadesinde, dualara cevap ve sevap vermenin Allaha vacip olmadığına ve işin esasının sonucuna göre değerlendirilmesi gerektiğine bir tenbih vardır. Akıbet ise gayptır, belli değildir.

¹¹ Bkz. Tevbe, 114

49- **“Kavminden ve onların Allah’tan başka ibadet ettikleri şeylerden uzaklaşınca, biz ona İshak’ı ve Yakub’u ihsan ettik.”**

İbrahim onlardan ve taptıklarından uzaklaşıp Şama hicret ettiğinde, o terk ettiği kâfirlere bedel Biz Ona İshakı ve Yakubu hibe ettik.

Denildi ki: Hz. İbrahim Şama giderken önce Harrana uğradı, orada Sare ile evlendi. Bu evlilikten Hz. İshak doğdu. Hz. İshakın evliliğinden de Hz. Yakup dünyaya geldi. Belki de bu iki peygamberin burada tahsisen zikri, bunların neslinden çok peygamberlerin gelmesi, kendilerinin “peygamberler şeceresi” olmalarındandır.

Veya Cenab-ı Hak Hz. İsmaili lütfuyla tek olarak zikretmeyi istemesindendir.

“Ve her birini peygamber yaptık.” **وَكُلًّا جَعَلْنَا نَبِيًّا**

50- **“Onlara rahmetimizden lütuflarda bulunduk.”** **وَوَهَبْنَا لَهُمْ مِنْ رَحْمَتِنَا**

Biz onlara rahmetimizle nübüvvet, mal ve evlat verdik.

وَجَعَلْنَا لَهُمْ لِسَانَ صِدْقٍ عَلِيًّا **“Onlara yüksek bir lisan-ı sıdk verdik.”**

Öyle ki, insanlar onlarla iftihar eder, onlara medhü senada bulunurlar.

Başka bir ayette Hz. İbrahimin **“Sonra gelecekler içinde benim için lisan-ı sıdk nasip eyle!”** (Şuara, 84) duası yer almıştı. Burada ise, o duaya icabet edildiği görülmektedir.

Lisandan murat, onunla meydana gelen şeylerdir. Arabın lisanı, onların luğatıdır. Bu lisanın sıdk (doğruluğa) nisbet edilmesi ve yücelikle tavsifi, onların insanların medh ü senasına layık olduklarına ve onların övülmelelerinin,

-Aradan uzun asırlar geçmesine,

-Devletlerin farklı olmalarına,

-Milletlerin değişmesine rağmen gizli kalmayıp devam ettiğine delâlet içindir.

Peygamberler Yolu

51- وَأَذْكُرْ فِي الْكِتَابِ مُوسَىٰ “Kitapta Musa’yı da an.”

“Şüphesiz o, ihlase erdirilmiş bir kuldu.”

O bir muvahhid idi, ibadetini şirk ve riya karıştırmadan sırf Allah için yapmıştı.

Veya yüzünü Allaha yöneltmiş, O’na teslim olmuş, nefsinin masivadan çevirip Allaha hizmetkâr kılmıştı.

وَكَانَ رَسُولًا نَّبِيًّا “Ve rasûl bir nebi idi.”

Allah O’nu insanlara gönderdi. O da insanlara Allahtan haber verdi, O’nu anlattı.

Daha seçkin ve daha yüce olmakla beraber “**rasûl**” olma özelliği “**nebi**”den önce gelmesi, rasûl olarak gönderilmenin nebi olarak haber vermekten önce olmasındandır.¹²

52- وَنَادَيْنَاهُ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ الْأَيْمَنِ “Biz ona Tur dağının sağ yanından seslendik.”

Turun sağ tarafı, Hz. Musanın konumuna göre sağ tarafıdır. İlahi kelâm bu cihetten Hz. Musaya temessül etmiştir.

وَقَرَّبْنَاهُ نَجِيًّا “Ve özel konuşmak için kendimize yaklaştırdık.”

Bir hükümdarın özel bir lütufla muhatabını huzuruna alması gibi, O’nu özel lütfumuza mazhar kıldık.

Ayet metninde geçen “**Neciy**” kelimesi yükseklik manasına da gelir. Bazı rivayetlerde Hz. Musanın semavatın fevkine yükseltildiği, hatta ilâhî kader kaleminin sesini işittiği söylenir.

53- وَوَهَبْنَاهُ إِخَاهُ هَارُونَ نَبِيًّا “Rahmetimiz sonucu, kardeşi Hârûn’u bir nebî olarak kendisine bahsettik.”

¹² **Rasûl ve nebi** arasında şöyle bir fark nazara verilir: **Rasûl**, müstakil şariat sahibi olana, **nebi** de önceki şariat sahibi bir peygambere tâbi olana denilir. Bu açıdan bakıldığında her rasûl nebidir, ama her nebi rasûl değildir.

Hiz. Musa **“Ve bana ehlimden bir vezir ver. Kardeşim Harun’u.”** (Taha, 29) diye dua etmişti. Cenab-ı Hak duasını kabul etti, kardeşini O’na vezir ve yardımcı kıldı. Hiz. Harunun, Hiz. Musa’dan daha yaşlı olmasına rağmen O’na destekçi kılınması, ilâhî rahmetin bir tecellisidir.

54- **وَإِذْ كُنَّا فِي الْكِتَابِ إِسْمَاعِيلَ “Kitapta İsmail’i de an.”**

“Çünkü o, vaadine sadık idi.”

Cenab-ı Hakkın Hiz. İsmaili bu özellikle yâd etmesi, bununla meşhur olmasındandır ve bu babta bazı şeylerle vasfedilmesindendir. Bunlar başkasında o derece görülmeyen hallerdir. Mesela, babası tarafından kurban edilme durumu haber verildiğinde sabrı vaat etti ve şöyle dedi: **“Babacığım, sana ne emrolunuyorsa yap. İnşaallah beni sabredenlerden bulacaksın.”** (Sâffât, 102) ve sözünde durdu.

“Ve rasûl bir nebi idi.”

Hiz. İsmail hakkında hem rasûl, hem de nebi vasfının yer alması delâlet eder ki, rasûlün illa şeriat sahibi olması lazım değildir. Çünkü Hiz. İbrahîmin evlâdı, O’nun şeriatı üzere idiler.

55- **وَكَانَ يَأْمُرُ أَهْلَهُ بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ “Ehline namazı ve zekâtı emrederdi.”**

En önemli şeyle iştiğal olarak ehline namazı ve zekâtı emrederdi.

Burada, kişinin kendinden başlayarak kendine en yakın olanları da kemâle sevketmesini görürüz. Şu ayetlerde de bu manaya dikkat çekilmiştir:

“(Önce) en yakın hısımlarını uyar.” (Şuara, 214)

“Ehline namazı emret.” (Taha, 132)

“Ey iman edenler! Kendinizi ve ehlinizi ateşten koruyun.” (Tahrîm, 6)

Denildi ki: Ayette geçen **“ehlinden”** murat ümmetidir. Çünkü her peygamber ümmetinin babasıdır.

“Ve Rabbinin nezdinde razı olunmuş biriydi.”

Sözleri ve fiillerindeki istikamet sebebiyle, Rabbi nezdinde razı olunmuş bir kimseydi.

56- **وَإِذْ كُنَّا فِي الْكِتَابِ إِدْرِيسَ “Kitapta İdris’i de an.”**

Hız. İdris, Hız. Şitin torunu ve Hız. Nûhun babasının dedesidir.

İdris kelimesi “ders” ile aynı kökten gelir. Dersinin çok olması sebebiyle böyle bir lakabla anıldı. Rivayete göre Allahu Teâlâ O’na otuz sahife indirdi. Kalemle ilk yazandır. Astronomi ve hesap ilmiyle de meşgul olmuştur.

“Çünkü o, sıddık bir nebi idi.”

57- وَرَفَعْنَاهُ مَكَانًا عَلِيًّا “Biz onu yüce bir konuma yükselttik.”

Yüksek bir konuma yükseltilmesi, kendisine verilen nübüvvet şerefi ve Allah yanında yakınlık derecesidir.

Denildi ki: Bundan murat, cennettir.

Denildi ki: Altıncı veya dördüncü semaya yükseltilmesidir.

58- أُولَئِكَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ مِنْ ذُرِّيَةِ آدَمَ وَمِمَّنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ “İşte onlar, Âdem’in ve Nûh ile beraber taşıdıklarımızın neslinden, İbrahim’in, İsrail’in ve doğru yola iletip seçtiklerimizin neslinden Allahın nimet verdiği nebîlerdir.”

“İşte onlar” ifadesiyle kastedilenler, Hız. Zekeriya’dan Hız. İdrise kadar bu sûrede yâd edilen peygamberlerdir.

Allah bu zâtlara dinî ve dünyevî pek çok nimetlerde bulunmuştur.

“Nûh ile beraber taşıdıklarımızdan” ifadesi Hız. İdristen başka hepsini içine alır. Çünkü Hız. İbrahim Hız. Nûhun oğlu Samın neslindendi.

“İbrahimin zürriyeti”, kendisinden sonra zikredilenleri içine alır.

“İsrail”, Hız. Yakubtur. Musa, Harun, Zekeriya, Yahya ve İsa (aleyhimüsselâm) bu nesildendir. Bunda kızların çocuklarının da zürriyete dâhil olduğuna bir delil vardır.¹³

Bunlar, kendilerini hakka ilettiğimiz, nübüvvet ve ikram ile seçtiğimiz kimselerdendir.

“Kendilerine Rahmânın âyetleri okunduğu zaman ağlayarak secdeye kapanırlardı.”

Ayetin bu kısmı, ayetin başında geçen “İşte onlar” kısmının haberidir.

¹³ Hız. İsa, babasız yaratıldığı için ancak anne cihetiyle İsrail soyundandır. Demek ki, anne cihetiyle de bir nesle mensubiyet olmaktadır. Nitekim peygamber efendimizin nesli kızı Hız. Fatıma yoluyla devam etmiştir.

Veya bu kısım müstakil bir cümle olarak da değerlendirilebilir.

İşte bu zâtlar nesep yönüyle şerefli, nefislerini terbiye etmiş, Allah nezdinde kurbiyete mazhar yüksek tabaka kimseler olmakla beraber O'ndan korkarlar, tam bir teslimiyetle O'na ibadet ederler.

Hız. Peygamberden şöyle nakledilir: “Kur'anı okuyun ve ağlayın. Şayet ağlayamazsanız, ağlar gibi yapın.”

59- **“Derken bunların peşinden öyle bir nesil geldi ki, namazı zayi ettiler, şeheva-ta (hevâ ve heveslerine) uydular.”**

Namazı zâyî etmek,

-Ya onu terk etmek

-Veya vaktinde kılmamak şeklinde olabilir.

Hevâ ve heveslerine uymaları,

-İçki içmek,

-Üvey kız kardeşle evlenmeyi helâl saymak,

-Günahlara dalmak gibi nefsanî arzuların peşinde gitme halleridir.

Hız. Ali (r.a.) ayetle ilgili olarak,

-Görkemli binalar yapmak,

-Bakanları hayran bırakan bineğe binmek,

-Şöhret elbisesi giymek şeklinde açıklama yapar.

60- **“Bu yüzden azgınlıklarının cezasını çekecekler.”**

Ayet metninde geçen “ğayy” kelimesi hakkında,

-“Şer,

-Azgınlığın cezası,

-Cennet yolundan sapmak,

-Cehennemde bir vadidir, öyle ki diğer vadiler ondan Allaha sığırır” şeklinde açıklamalar yapılmıştır.

60- **“Fakat tevbe edip iman eden ve salih amel işleyen bunun dışındadır.”**

Ayetin bu kısmının tevbe ve imandan bahsetmesi, üstteki ayetin kâfirler hakkında olduğuna delâlet eder.

فَأُولَٰئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ “İşte bunlar cennete girecekler.”

وَلَا يُظْلَمُونَ شَيْئًا “Ve hiçbir haksızlığa uğratılmayacaklardır.”

Bunlara, amellerinin karşılığından bir şey noksanlaştırılmaz.

Ayette, onların önceki küfür hâllerinin tevbe sonrasında kendilerine bir zarar vermediğine ve mükâfatlarından bir şey eksiltmediğine bir tenbih vardır.

61- جَنَّاتِ عَدْنٍ الَّتِي وَعَدَ الرَّحْمَنُ عِبَادَهُ بِالْغَيْبِ “Yani, Rahmânın kullarına gıyaben vadettiği Adn cennetlerine.”

Cennet onların gözünden uzak veya onlar bu cenneti görmedikleri hâlde Allah onlara vaatte bulundu.

Veya onların gayba imanları sebebiyle bu cenneti vaat etti.

إِنَّهُ كَانَ وَعْدُهُ مَأْتِيًا “Şüphesiz O’nun vaadi mutlaka yerini bulacaktır.”

Şüphesiz, Allahın vaat etmiş olduğu cennete, bu cennet kendisine vaat edilenler gelecektir.

Şu mana da verildi: Şüphesiz O’nun vaadi yerini bulacak, gereği yerine getirilecektir.

62- لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا إِلَّا سَلَامًا “Onlar orada boş bir söz işitmezler, ancak “selam” işitirler.”

-Onlar o cennette boş bir söz işitmezler, bütün duydukları ayıptan, noksandan selâmette kalan sözlerdir.

-Veya selâmdan murat meleklerin onlara selâm vermeleri,

-Veya kendi aralarında selamlaşmaları olabilir.

-Veya buradaki istisna muttasıl kabul edilirse “onlar orada selâmdan başka boş söz işitmezler” manasına gelir. Böyle bir ifade,

“Onlarda düşman kuvvetleriyle savaşmaktan dolayı kılıçlarında gedikler açılmasından başka bir ayıp yok” denildiğinde aslında bunun bir ayıp olması gibi, cennette de selâmı işitmek elbette boş bir söz değildir.

-Veya bundan murat birbirlerine selâmetle dua etmeleridir. Cennet ehlinin böyle bir duaya ihtiyacı olmaması sebebiyle bu dua görünüşte bir çeşit boş ifade gibi olur. Ancak bu dua, ikram manasını ifade eder.

وَلَهُمْ رِزْقُهُمْ فِيهَا بُكْرَةً وَعَشِيًا “Orada onların rızkı, sabah akşamdır.”

Ehl-i keyf olanların âdeti üzere onların rızıkları cennette sabah ve akşam verilir. Bu tarz iki öğün, zâhitlik ve yemeğe çokça rağbet göstermek arasında orta bir hâldir.

Denildi ki: Bundan murat rızkın devamı ve bol bol olmasıdır.

63- **“Kullarımızdan takva sahibi olanları varis kılacağımız cennet, işte budur.”**

Nasıl ki varis olan kişi, mirasına konduğu kimsenin mallarına sahip olur, onun gibi biz de takvalarının bir karşılığı olarak cenneti onlara veririz.

Varislik, bir mülke sahip ve layık olmada en kuvvetli bir lafızdır. Çünkü veraset yoluyla elde edilen mülkün fesih veya geriye almak şeklinde elden çıkması söz konusu değildir. Red veya iskat suretiyle de ibtal edilemez.

Denildi ki: Müttaki mü'minler, mevcut itibarlarına bir ilave olarak, cennem ehli şayet itaat etselerdi elde etmiş olacakları meskenlere varis kınırlar.

64- **“Biz, Rabbinin emri olmadıkça inmeyiz.”**

Ayet, Hz. Cebrail'in sözünü hikâye eder.

Hz. Peygambere Ashab-ı Kehfin ve Zülkarneynin kıssası ve ruh hakkında soru sorulmuş, ne cevap vereceğini bilememiştir.

Hz. Peygamber vahyin hemen geleceğini umuyordu. Ama vahiy onbeş gün veya kırk gün gecikti. Hatta müşrikler, “Rabbi O'na veda etti, darıldı” demeye başladılar. Sonra bunları beyan eden ayetler nazil oldu. Hz. Peygamber Cebrail vahiye gecikmemesini söyleyince, Hz. Cebrail bu ayetle geldi.

Ayet metninde geçen **“tenezzül”** ifadesi, peyderpey inmek demektir. Bazan da “inmek” manasında kullanılır.

Cebrail (as) bununla şu mesajı vermiştir: Bizim zaman zaman inişimiz, Allahın hikmetinin gereği olarak ancak O'nun emriyledir.

65- **“Önümüzdeki-ardımızdaki ve bunların arasındakiler hep O'nundur.”**

Bizim bulunduğumuz mekân ve mahallerden bir yerden başka yere intikalimiz, bazan inip bazan inmeyişimiz ancak O'nun emri ve dilemesiyledir.

66- **“Rabbin asla unutmuş değildir.”**

Rabbin Seni unutup da terk etmiş değildir. Bizim gelmeyişimiz, bu ko-

nuda bize emir gelmemesindendir. Yoksa kâfirlerin zannı üzere Allahın Seni terk etmesi ve Sana veda etmesinden değildir. Bunda Cenab-ı Hakkın gördüğü bir hikmet vardır.

Denildi ki: Ayetin evveli, cennete giren müttakilerin sözüdür. Yani, Biz cennete ancak Allahın emri ve lütfu ile gireriz. O; geçmiş, gelecek ve şimdiki bütün her şeyin Malikidir. Bizim ikram olarak bulduklarımız ve ilerde bize verilecek olanlar hep O'nun lütfundan ve ihsanındandır.

Bu manaya göre **“Rabbin asla unutmüş değildir”** ifadesi, Allahın onların sözlerini teyidi olur. Yani, Senin Rabbin, amel edenlerin amellerini ve onlara bu amellere karşılık vaat ettiklerini unutmüş değildir.

65- **“O, göklerin, yerin ve bu ikisi arasında olanların Rabbidir.”**

Ayetin bu kısmı, Allah için unutma diye bir şey olmayacağını açıklamasıdır.

فَاعْبُدْهُ **“O halde, O'na ibadet et.”**

وَاصْطَبِرْ لِّعِبَادَتِهِ **“Ve O'na ibadet etmekte sabırlı ol.”**

Hitap, Hz. Peygamberedir. Yani, Seni unutmasının veya amel edenlerin amellerini unutmasının Rabbine asla uygun olmadığını bildiğinde O'na ibadete koyul ve ibadet hususunda sabırlı ol. Vahyin gecikmesinden ve kâfirlerin alay etmelerinden müşevveşiyet gösterme.

هَلْ تَعْلَمُ لَهُ سَمِيًّا **“Sen Onun ismini taşıyan başka birini bilir misin?”**

Sen hiç ilah olarak isimlendirilmeye layık O'na denk birini bilir misin?

Veya “Allah” ismiyle bir başkasını bilir misin?

Müşrikler puta “ilah” diyorlar, ama asla “Allah” demiyorlardı. Bu da Allah Teâlânın Ehadiyetinin (bir oluşunun) açık olmasındandır. Onun zâtı, hiçbir iltibas ve tartışmaya yol açmayacak şekilde kendisinin misli bulunmasından yücedir.

Ayetin bu kısmı, üstteki ibadet emrini takviye eder. Yani, O'nun misli olmadığı ve O'ndan başkasının ibadete layık olmadığı anlaşıldığına göre, elbette O'nun emrine teslim olmak, emredilen ibadeti yapmak ve ibadetin zorluklarına sabretmek gerekir.

Ölüm ve Ötesi

66- **“Ve insan şöyle der: Öldüğüm zaman, gerçekten diri olarak mı çıkarılacağım?”**

Burada **“insan”** sözünden murat insan cinsidir. Çünkü böyle bir söz, her ne kadar hepsi böyle demese de, bütün insanlık âleminde duyulabilmektedir. Bu, katil içlerinden biri iken şöyle denilmesine benzer: “Falan oğulları falanı öldürdü.”

Veya **“insan”** sözünden murat, onlardan bilinen bazıları, yani kâfirlerdir.

Veya bundan murat Übey Bin Haleftir. Çünkü o, eline çürümüş bir kemik alıp ufalamış ve “Muhammed, bizler öldükten sonra diriltileceğimizi iddia ediyor” demişti.

“Diri olarak mı çıkarılacağım?”

“Ben öldüğümde topraktan veya ölüm halinden diri olarak mı çıkarılacağım?”

Bunu soru şeklinde ifade etmesinden murat, öğrenmek değil, ölümden sonraki hayatı inkâr etmektir.

67- **“O insan, daha önce hiçbir şey değilken kendisini yoktan var ettiğimizi hatırlamaz mı?”**

Şayet tezekkür ve teemmülde bulunsa, böyle bir şey demezdi. Çünkü, yoktan yaratmak; dağıldıktan sonra maddeleri bir araya getirmekten ve o maddelerde bulunan arazların (özelliklerin) bir mislini meydana getirmekten daha hayret verici bir durumdur.

“Rabbine yemin ederim ki, elbette ve elbette biz onları şeytanlar ile birlikte haşredeceğiz.”

Cenab-ı Hak, **“Rabbine yemin ederim ki”** diyerek kendi ismini Peygamberine izafetle zikretti ve haşrin gerçek olduğuna kasem etti.

“Rabbine yemin ederim” denilmesinde Allah Rasûlünün şanını yüceltmek vardır.

“Şeytanlar”

“Şeytanlar” ifadesi evveline atıfla “şeytanları da haşredeceğiz” şeklinde anlaşılabilir. Veya “biz onları şeytanlarla beraber haşredeceğiz” manasını da ifade edebilir. Nitekim bazı rivayetlerde kâfirlerin beraber yaşadıkları şeytanlarla birlikte haşredileceği, her birinin kendisini saptıran şeytanla aynı zincire bağlı bir şekilde mahşer meydanına getirileceği anlatılmıştır.

İşte bu her ne kadar onlara mahsus ise de, bütün insan nevine nisbet edildi. Çünkü insanlar haşredildiklerinde, içlerindeki kâfirler şeytanlarla beraber getirilecekleri için, hepsi onlarla beraber haşredilmiş gibi olur.

ثُمَّ لَنُخْصِرَنَّهُمْ حَوْلَ جَهَنَّمَ جِثِيًّا “Sonra onları muhakkak cehennemin çevresinde diz üstünde çöktüreceğiz.”

Böyle yapılması, ebedi saadete nail olan mü’minlerin Allahu Teâlânın onları nelerden kurtardığını görüp neşe ve sürurlarının artması içindir.

Şakî olanlar ise, cennet ehlinin sevaplarının karşılığını almak üzere cennete gittiklerini görecekle ve onların kendileri hakkında “işte hak ettiğiniz cezayı buldunuz” şeklindeki hâllerinden dolayı tamamen öfke ile dolacaklar, kendileri için hazırlanan azapla baş başa kalacaklardır.

Bunlar, maruz kaldıkları dehşetli hâlden ayakta durmaya mecalleri kalmayacak, diz üstü çökeceklerdir.

Veya diz üstü çökmeleri, sevap ve ceza öncesinde hesaba çekilmek için tutulmalarının bir gereği de olabilir. “O gün her ümmeti diz çökmüş bir halde görürsün.” (Casiye, 28) ayetinin de işaret ettiği gibi, hesaba çekilen kimseler genelde sorgulama mahallerinde diz üstü çöküp beklerler.

Şayet burada “insan” ile özellikle kâfirler murat ise, kendilerini zelil kılmak için hesap mahallinden cehennem kenarına böyle dizüstü çöktürülerek sevkedilmeleri mümkündür.

Veya diz üstü olmaları, maruz kaldıkları şiddetli haller sebebiyle ayakta durmaya mecalleri kalmadığından olabilir.

ثُمَّ لَنَنْزِعَنَّ مِنْ كُلِّ شِيعَةٍ أَيُّهُمْ أَشَدُّ عَلَى الرَّحْمَنِ عِتِيًّا-68 “Sonra her zümreden Rahmân’a karşı en ziyade isyankâr hangileri ise, muhakkak ayırıp atacacağız.”

İçlerinden en asi ve en azgın olanı ayırır, cehenneme atarız.

Ayette “en ziyade isyankâr” ifadesinden öyle anlaşılıyor ki, Cenab-ı Hak isyan eden kimselerden de çoğunu affeder.

Şayet ayet sadece kâfirlerle ilgili değerlendirilirse mana şöyle olur: Onla-

rın taifeleri içinde en ziyade isyan edenler ayıklanır, böylece sıra ile cehenneme atılırlar.

Veya bunlardan her biri, layık olduğu cehennem tabakasına gönderilir.

69- **ثُمَّ لَنَحْنُ أَعْلَمُ بِالَّذِينَ هُمْ أُولَىٰ بِهَا صِلًا** “Sonra o cehenneme atılmaya en layık olanların kimler olduğunu elbette biz en iyi biliriz.”

Bundan murat, küfür fırkalarının reisleri olabilir. Çünkü bunlar kendi dalaletleri ile beraber başkalarının da yoldan çıkmalarına sebebiyet verdiklerinden dolayı, azapları kat kat olacaktır.

70- **وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا** “İçinizden hiçbiri yoktur ki mutlaka oraya varacak olmasın.”

Mü'minler cehennemi görüp geçecekler, ateş onlara bir zarar vermeyecek, diğerleri ise o cehenneme yuvarlanacaklardır.

Hız. Cabirin rivayet ettiğine göre, Rasûlullah'a bundan soruldu. O da şöyle buyurdu: “Cennet ehli cennete girdiğinde kendi aralarında şöyle derler: “Rabbimiz bize cehenneme girmeyi vaat etmemiş mi idi?”

Onlara şöyle denilir: “Siz o cehenneme ateşi sönük olduğu halde uğradınız.”

Ama, **“Şüphesiz kendileri için tarafımızdan güzellik takdir edilenler ise, işte onlar oradan (cehennemden) uzak tutulanlardır.”** (Enbiya, 101) ayetinden murat ise, onların cehennem azabından uzak olmalarıdır.

Denildi ki: Ayette bahsedilen cehenneme uğramaktan murat, sıratтан geçmektir. Çünkü sırat, cehennemin üzerine uzatılmış bir köprüdür.

71- **كَانَ عَلَىٰ رَبِّكَ حَتْمًا مَّقْضِيًّا** “Bu, Rabbinin katında kesinleşmiş bir hükümdür.”

Cehennem ehlinin cehenneme girmesi, Allahın kendine vacip kıldığı durumlardandır ve bunun gereğini yapmıştır. Böyle olacağını tersine hiç ihtimal kalmayacak şekilde vaat etmiştir.

72- **ثُمَّ نُنَجِّي الَّذِينَ اتَّقَوْا** “Sonra takva ehlini kurtarıyoruz.”

Müttaki olanlar ise, cennete sevk edilirler.

وَنَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثِيًا “Ve zalimleri ise orada dizleri üzere çökmüş olarak bırakırız.”

Ayetin bu kısmı, cehenneme uğramaktan muradın onun etrafında diz

üstü bekletilmek olduğuna bir delildir. Mü'minler, o facirlerle beraber diz üstü beklemelerinden sonra onlardan ayrılırlar, facirler ise bulundukları hâl üzere çökmüş vaziyette orada kalırlar.

73- **وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا أَيُّ الْفَرِيقَيْنِ ۖ** **وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا أَيُّ الْفَرِيقَيْنِ ۖ** **“Ayetlerimiz kendilerine apaçık okunduğu zaman, o inkâr edenler, iman edenlere dediler ki: Bu iki zümreden hangisi mevki bakımından daha iyi, meclis ve topluluk itibariyle daha güzeldir?”**

Kur'anın lafızları gayet fasih, manaları ise ya doğrudan veya Hz. Peygamberin beyanıyla netice itibarıyla gayet açıktır. Mu'cize olduğu gün gibi ortada iken, inkâr edenler, iman edenlere “mü'min ve kâfir bu iki fırkadan kimin konumu daha iyi ve meclis olarak daha güzel” dediler.

Yani, onlar apaçık ayetleri işitip muarazasından ve herhangi bir müdahalede bulunmaktan aciz kaldıklarında, kendileri için söz konusu olan dünya hazılarıyla iftihar ettiler ve dünyada nasiplerinin fazla olmasıyla, kendilerinin Allah katında üstün olduğuna ve hallerinin güzelliğine delil getirdiler.

Şüphesiz onların bu değerlendirmesi,

-Duruma noksan nazarla bakmalarından,

-Ve dünya hayatının zadece zâhirini bilmelerinden kaynaklanmaktaydı.

Cenab-ı Hak şöyle diyerek onların hem fikirlerini ibtal, hem de kendilerini tehdit etti:

74- **وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ هُمْ أَحْسَنُ أَثَاثًا وَرِئَاءَ ۖ** **“Hâlbuki biz, kendilerinden evvel, mal ve gösterişçe daha güzel nice nesilleri helak etmişizdir.”**

Sonra da onlara verilen bu nimetlerin ikram değil istidraç olduğunu, üstün olma veya noksan olmada ölçünün ahiretteki duruma göre değerlendirilmesi gerektiğini şöyle beyan etti:

75- **قُلْ مَنْ كَانَ فِي الضَّلَالَةِ فَلْيَمْدُدْ لَهُ الرَّحْمَنُ مَدًّا ۖ** **“De ki: Kim dalalette ise, Rahmân ona çokça nimet - mühlet versin.”**

Ey peygamber, Sen bunlara de ki: Dalalette olan kimseye Rahmân uzun bir ömür, bol nimetler versin.

Cenab-ı Hakkın dalalette olanlara mühlet vermesi

-Bir istidraçtır.

-“Biz, onlara ancak günahları artsın diye mühlet veriyoruz.” (Âl-i İmran, 178) ve “(Onlara denir): “Size düşünecek olanın düşüneceği kadar bir ömür vermedik mi? Hem size uyarıcı da gelmişti.” (Fatır, 37) ayetlerinde nazara verildiği gibi, onların mazeretlerini ortadan kaldırmaktır. حَتَّىٰ إِذَا رَأَوْا مَا يُوعَدُونَ إِمَّا الْعَذَابَ وَإِمَّا السَّاعَةَ فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ شَرٌّ مَكَانًا وَأَضْعَفُ جُنْدًا “Nihayet kendilerine vaad edilen azabı yahut kıyamet gününü gördükleri vakit, artık kimin mevkii daha fena ve yardımcıları daha zayıfmış bilecekler.”

“Nihayet kendilerine vaad edilen azabı yahut kıyamet gününü gördükleri vakit”

Ayetin bu kısmı, bir öncesine bağlı olarak “Rahmân, o dalalette olanlara kendilerine vaad edilen azap veya kıyamet gelinceye kadar müddet verir” anlamındadır.

Veya daha evveliyile alakalı olarak “O kâfirler, kendilerine vaat edilene görünceye kadar “hangimiz makamca daha hayırlı...” demeye devam ettirler” manasını ifade edebilir.

Ayetin “azabı yahut kıyamet gününü” kısmı, onlara vaat edilene taf-sildir. Yani,

-Onlar ya dünyada azap görecekler,

-Ya da kıyamet günü azap göreceklerdir.

Dünyada azap görmeleri, Müslümanların dünyada onlara galip gelip, öldürerek veya esir ederek cezalandırmalarıdır.

Kıyamet günündeki azapları ise, maruz kalacakları zillet ve şiddetli cezadır.

İşte o zaman iki fırkadan hangisinin kötü konumda olduğunu bilecekler. Durumun, kendi tasavvurlarının aksi olduğunu, kendilerine verilen nimetlerin bir mahrumiyete ve azaba dönüştüğünü gözleriyle görecekler.

“Kimin mevkii daha fena ve yardımcıları daha zayıfmış bilecekler”

Burası, üstte geçen “Bu iki zümreden hangisi mevki bakımından daha iyi, meclis ve topluluk itibariyle daha güzeldir?” (Meryem, 75) ifadesine mukabildir. Meclisçe daha güzel olan kimsenin bulunduğu yerde

kavmin önde gelenleri, göz dolduran kimseleri bulunur. O meclis debdebeli ve şaşaalı olur.¹⁴

76- وَيَزِيدُ اللَّهُ الَّذِينَ اهْتَدَوْا هُدًى “Allah, hidayeti kabul edenlerin hidayetini artırır.”

Cenab-ı Hak, şu dünya hayatında kâfire imkân ve mühlet vermesinin bir lütuf olmadığını beyan edince, mü’minin dünyadan nasibinin az olmasının da bir noksanlık olmadığını anlattı. Allah ona dünyadaki geçici lezzetlere bedel daha hayırlı olan hidayet nimetini vermiştir.

Ayetin bu kısmı **“De ki: Kim dalalette ise, Rahmân ona çokça nimet - mühlet versin”** (Meryem, 75) ayetine atfedilmesi de mümkündür. Sanki şöyle denildi: “Dalalette olanın dalaletini artırsın, ona mukabil durumda olanın da hidayetini artırsın.”

“Bakiyat-ı salihat, وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ مَرَدًّا Rabbinin katında sevap bakımından da daha hayırlıdır, sonuç bakımından da daha hayırlıdır.”

Bakiyat-ı salihat, daima insana fayda veren tâatlerdir. Buna, beş vakit namazda söylenenler, ayrıca “Subhanallah, elhamdülillah, la ilahe illallah ve Allahu Ekber” de dâhildir.

İşte, daimî fayda verecek bu salih şeyler, kâfirlere verilen ve kendisiyle iftihar etikleri noksan-fâni nimetlerden elbette daha hayırlıdır. Çünkü mü’minlere verilenlerin neticesi daimî nimetler iken, onlara verilenlerin neticesi daimî pişmanlık ve azaptır.

“Sonuç bakımından da daha hayırlıdır.”

Ayetin bu kısmı, mü’minlere verilenin akıbetine işaret eder.

Ayette geçen **“daha hayırlı”** ifadesi,

-Ya “hayırlı” anlamındadır.

-Veya “yaz kıştan daha sıcaktır” tarzında bir ifadedir.¹⁵

77- أَفَرَأَيْتَ الَّذِي كَفَرَ بِآيَاتِنَا وَقَالَ لَأُوتِيَنَّ مَالًا وَوَلَدًا 77- “Şimdi, âyetlerimizi inkâr eden ve “Elbette bana mal ve evlat verilecektir” diyeni gördün mü?”

¹⁴ Ama diğer âleme gidildiğinde bu şaşaanın ve topluluğun bir işe yaramadığı görülür.

¹⁵ Yani, elbette mü’minlere verilenler diğerlerine verilenlere nisbetle kıyasa girmeyecek kadar hem sevap, hem de netice itibarıyla hayırlıdır.

Sebeb-i Nüzûl

Ayet, As Bin Vail hakkında indi. Habbab'ın ondan alacağı vardı, bunu istedi. As, “Muhammedi inkâr etmedikçe vermem” dedi. Habbab ise şu mukabelede bulundu: “Vallahi hayır! Ben Muhammedi ne hayatta, ne ölümde, ne de sen diriltildiğinde inkâr ederim!”

As dedi: “Ben diriltildiğimde bana gelirsin. Benim orada da malım, evlâdım olur, orda sana veririm.”

“Gördün mü” üslûbu şu manaya işaretler: “Onlara, bu kimselerin durumundan sonra şu kâfirin kıssasını da haber ver.”

78- “Gayba muttali mi oldu?” اَطَّلَعَ الْغَيْبَ

O kâfirin azamet ve şanı sadece Vahid u Kahhar olan Allahın bileceği gayba kadar uzandı mı ki, ahirette de kendisine mal ve evlât verileceğini söylüyor?

“Yoksa Rahmânın nezdinde bir ahit mi aldı?”

Veya gayb âleminde bu konuda bir ahit mi aldı? Çünkü ahiretteki durumunu bilmek, ancak bu iki yoldan biriyle olur.

Denildi ki: Ahitten murat, kelime-i şهادet ve salih ameldir. Çünkü Allah Teâlânın bu ikisine yapmış olduğu vaat, ahit vermek gibidir.¹⁶

79- كَلَّا “Hayır, asla.”

Hayır, iş onun dediği gibi değil.

Bunda, onun kendisi hakkında yaptığı tasavvurda hatalı olmasına bir tenbih vardır.

“Biz onun söylediklerini yazacağız.” سَنَكْتُبُ مَا يَقُولُ

Biz ona, bu sözünü yazdığımızı göstereceğiz.

Veya, düşmanın suçunu yazıp onun aleyhinde muhafaza edenin, ondan bunun hesabını sorması gibi, biz de böyle diyen bu kimseden intikam alacağız. Çünkü yazmak **“İnsan hiçbir söz söylemez ki onun yanında (yaptıklarını) gözetleyen (ve kaydeden) hazır bir melek bulunmasın.”** (Kaf, 18) ayetinin de delaletiyle her söylenen söz için zaten sabit bir durumdur.

¹⁶ Çünkü kelime-i şهادeti söylemek ve salih amel işlemek, ahirette kurtuluş ve-silesidir.

وَنَمُدُّ لَهُ مِنَ الْعَذَابِ مَدًّا “Ve azabını uzattıkça uzatacağız.”

Layık olduğu azabı kendisine ulaştıracğız.

Veya;

-Yüce Allahı inkarı,

-O’na iftirası,

-O’nunla istihza etmesi sebebiyle azabını artıracğız, kat kat yapacağız.

Cenab- Hak bundan dolayı o kimseye olan şiddetli gadabına delalet etmek üzere **“medden”** kelimesini masdar olarak getirdi, azabın şiddetini te’kidde bulundu.

80- وَنَرِثُهُ مَا يَقُولُ “Ve söylediklerine varis olacağız.”

Demiş olduğu mal ve evlada biz varis olacağız.

وَيَأْتِينَا فَرْدًا “Ve o, tek başına bize gelecektir.”

Değil orada ilave olarak kendisine mal ve evlat verilmesi, kıyamet günü bize tek başına gelecek, dünyada iken yanında bulunan mal ve evlat olmayacak.

81- وَاتَّخِذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ إِلَهَةً لِيَكُونُوا لَهُمْ عِزًّا “Onlar, kendilerine izzet kazandırırsın diye, Allah’dan başka ilâhlar edindiler.”

Kendilerini Allaha ulaştırsın ve O’nun nezdinde şefaatchi olsunlar diye O’nun madununda ilâhlar edindiler.

82- كَلَّا “Hayır!”

Hayır, asla. Bu ifade, onların bu şekilde izzet aramalarını inkâr etmektedir.

سَيَكْفُرُونَ بِعِبَادَتِهِمْ “(O batıl mabutlar) onların ibadetlerini inkâr edecekler.”

“O zaman, kendilerine uyulanlar kendilerine uyanlardan uzaklaşırlar.” (Bakara, 66) ayetinde dikkat çekildiği gibi, bu batıl mabutlar onların ibadetlerini inkâr edecek ve “siz bize ibadet etmediniz” diyeceklerdir.

Veya şöyle de mana verilebilir:

Kâfirler o kötü akıbeti görünce, **“Sonra onların fitnesi, ancak şöyle demek olacak: Vallahi ey Rabbimiz, biz müşriklerden değildik.”**

(En'am, 23) ayetinde nazara verildiği üzere, bunlara ibadet ettiklerini inkâr edecekler.

وَيَكُونُونَ عَلَيْهِمْ ضِدًّا **“Ve aleyhlerine dönüp zıd olacaklar.”**

Buna da şu manalar verilebilir:

-Müşrikler, o batıl mabutlara izzet bulmak için ibadet etmişlerdi, ama tam zıddı olacak, bu ibadetleri yüzünden zelil olacaklar.

-Veya o batıl mabutlar bunların ateşlerinin tutuşturulacağı maddeler olacak, böylece azaplarına yardım edecekler.

-Veya o kafirler, daha evvel o batıl mabutlara ibadet ederken, ahirette zıddı olacak, inkâr edecekler. Bu mana verildiğinde, ayetteki “zıd” kelimesinin çoğul değil de müfret gelmesi, her ne kadar batıl mabutlar fazla da olsa, hepsi aynı neticeyi vermesindendir. Böyle olunca tek şey gibi olur.¹⁷

17 Ateşe atılan maddelerin çok farklı da olsa, yanmada müşterek olmaları gibi.

Rahman ve İnsan

83- **“Görmedin mi? Biz şeytanları o kâfirler üzerine gönderdik.”**

Şeytanların gönderilmesi

-Musallat olmak,

-Veya yoldaş olmaları içindir.

تَوَزُّهُمْ أَزًّا **“Onları kışkırtıp duruyorlar.”**

Bu şeytanlar, onları teşviklerle, şehvî şeyleri sevdirek günahlara kışkırtırlar,

Ayetten murat, geçmiş ayetlerin ortaya koyduğu üzere, hak bu kadar açık iken,

-Kâfirlerin sözleri,

-Azgınlıkta çok ileri gitmeleri,

-Küfürde ısrarları karşısında Hz. Peygamberi hayrete sevk etmektir.

84- **“Öyleyse onlar hakkında acele etme.”**

Onların helak olması için acele etme. “Bir an önce helâk olsunlar da ben de, mü’minler de bunların şerlerinden kurtulalım, arz bunların fesadından temizlensin” deme.

إِنَّمَا نَعُدُّ لَهُمْ عَدًّا **“Biz onların günlerini sayıyoruz.”**

Yani, “Aceleye lüzum yok. Zira onlar için sınırlı günler ve sayılı nefesler kalmıştır.”

85- **“O gün, takva sahiplerini heyet olarak Rahmân’ın huzuruna toplayacağız.”**

Nasıl ki, hükümdarların huzuruna gidenler grup grup alınırlar, ikram ve nimetlere mazhar olurlar. Onun gibi, biz de takva ehli olan mü’minleri, rahmetiyle onları bürüyen Rablerine karşı heyetler halinde sevkedeceğiz.

Bu sûrede **“Rahmân”** kelimesinin sıkça geçmesinde önemli bir sır olsa gerektir. “Rahmân” kelimesinin geçtiği yerlerde Allahın büyük nimetleri-

nin sayılması ve bu nimetlere karşı şükredenlerle, nankörlük yapanların hallerinin açıklaması vardır.

86- **“Suçluları da suya koşan susuz develer gibi cehenneme sevk ederiz.”**

Mücrimleri de, hayvanların sevki gibi susuz bir vasiyette cehennem ateşine süreriz.¹⁸

87- **“Rahmânın katında bir ahit (söz) almış olan kimseden başkaları şefaate edemezler.”**

Allahın vaat ettiği üzere, iman ve salih amel gibi kendisini asilere şefaate kabiliyetli kılacak ve ehil yapacak niteliklere sahip olanlar dışında, o gün kimse şefaatchi olamaz. Zamir, müttakilere racidir.

Veya ayette geçen ahitten murat, **“O gün, Rahmân’ın kendisine izin verdiği ve sözünden hoşnud olduğundan başkasının şefaati fayda vermez.”** (Taha, 109) da nazara verildiği gibi izindir..

Şöyle denildi: Ayetteki zamir mücrimlere raci de olabilir.

Şefaate edenler, o mücrimlere şefaatchi olmazlar. Ancak bunlardan her kim kendisini şefaate edilmeye ehil kılacak bir hâl taşıyıp bununla Rahmândan bir ahit almış olursa, böyle olanlara şefaate edilecek.

88- **“Rahmân çocuk edindi” dediler.**

89- **“Andolsun ki, siz çok çirkin bir şeyle geldiniz.”**

Bunlardan önce gıyabî olarak bahsedilip, ardından **“siz çok çirkin bir şeyle geldiniz”** denilerek bunlara hitap edilmesi, onları daha şiddetli kınamak içindir ve Allaha karşı küstahlıklarını tescildir.

90- **“Neredeyse, söyledikleri sözden gökler çatlayacak, arz yarılacak ve dağlar parçalanıp dağılacak.”**

Yani, böyle bir söz, öyle dehşetli ve büyük bir küstahlıktır ki, duyulara hitap eder bir şekilde tasvir edilmek istense, gökler ve yer büyük ecram buna dayanamaz, bunun şiddetinden paramparça olurlar.

¹⁸ Çoban, hayvanları suyun bulunduğu tarafa doğru sürer. Ama ahirette mücrimlerin susuzluktan yanıp tutuştuıkları hâlde sürülecekleri yer cehennem ateşi olacaktır.

Veya şöyle de mana verilebilir: Böyle çirkin bir söz, Allahın gadabını celbeder. Şayet hilim sahibi olmasaydı, bunu söyleyenlere karşı gadabından âlemi harap eder, dağlar gibi unsurları un ufak hâle getirirdi.

91- **“O Rahmân’a çocuk isnad ettiler diye...”** أَنْ دَعَوْا لِلرَّحْمَنِ وَلَدًا

92- **“Hâlbuki Rahmân’a çocuk edinmek yaraşmaz.”** وَمَا يَنْبَغِي لِلرَّحْمَنِ أَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًا

Ayette, hükmün Rahmâniyet sıfatına terettüp ettirilerek **“Rahmâna bir çocuk edinmek yaraşmaz”** denilmesinde şuna dikkat çekilmiştir:

Allahın dışında olan her şey ya nimettir veya kendisine nimet verilen-dir. Böyle olunca

-Bütün nimetler kendisinden gelen,

-Bu nimetlerin usul ve fûru’larının sahibi olan Zat, elbette onların cinsinden değildir. O hâlde, böyle bir Zâtın çocuk edinmesi nasıl söz konusu olur?

Sonra bunu açık olarak şöyle bildirdi:

93- **“Göklerde ve yerde bulunan hiçbir kimse yoktur ki Rahmân’ın huzuruna kul olarak çıkmasın.”** إِنْ كُلُّ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ إِلَّا آتَى الرَّحْمَنِ عَبْدًا

Her bir varlık O’nun memlûkudur, ubudiyetle ve boyun eğmek suretiyle O’na sığır.

94- **“And olsun ki (Allah) onların hepsini kuşatmıştır.”** لَقَدْ أَخْطَيْهُمْ

Allahu Teâlâ, bütün varlıkları kuşatmıştır. Hiçbiri O’nun ilim dairesinden ve kudret alanından hariç değildir.

95- **“Ve onları bir bir saymıştır.”** وَعَدَّهُمْ عَدًّا

Allah, onların

-Şahıslarını,

-Nefeslerini,

-Fiillerini tek tek saymıştır. Çünkü O’nun nezdinde herşey belli bir miktar iledir.

95- **“Kıyamet günü onların herbiri Onun huzuruna tek başına çıkacaktır.”** وَكُلُّهُمْ آتِيهِ يَوْمَ الْقِيَمَةِ فَرْدًا

Onların hepsi kıyamet günü Allahın huzuruna, yanında ona uyacak ve

yardım edecek kimse olmadan tek olarak gelir. Böyle olunca, bunların hiçbirinin Allaha çocuk olarak nisbet edilmesi, O'na şerik kılınması söz konusu olamaz.

96- “إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمَنُ وُدًّا” İman eden ve salih amel işleyenler var ya, Rahmân onları sevdirecektir.”

Allah, iman eden ve salih amel işleyenler için kalplerde sevgi meydana getirecektir. Hz. Peygamberden şöyle rivayet edilir:

“Allah bir kula muhabbet ettiğinde Cebrail der: “Ben falana muhabbet ettim, sen de onu sev.” Böylece Cebrail de ona muhabbet eder. Sonra Cebrail sema ehline nida eder: “Allah falanı seviyor, siz de onu sevin.” Böylece sema ehli de onu sever. Sonra o kimse için yeryüzünde de sevgi bırakılır.”

Ayetle, bu sevginin gelecek zaman sığısıyla anlatılması şu cihetlerden olabilir:

-Sûre, Mekki sûrelerdendir. Mekke döneminde mü'minler kâfirler arasında sevilmiyor, kendilerine buğzediliyordu. Allahu Teâlâ bu ayetle, İslâm kemâle erdiğinde mü'minlerin sevilleceğini vaat etti.

-Veya ayette vaat edilen durum kıyamette gerçekleşecektir. Hesap günü mü'minlerin haseneleri herkesin içinde arzedilecek, kalplerinde olan kin ve düşmanlık gibi kötü duygular kendilerinden alınacak, böylece hepsi birbirini sevmiş olacaktır.

97- “فَإِنَّمَا يَسَّرْنَاهُ بِلِسَانِكَ لِنُبَشِّرَ بِهِ الْمُتَّقِينَ وَتُنذِرَ بِهِ قَوْمًا لَّدَا” (Kur'ân'ı) **senin dilin üzere kolaylaştırdık ki, müttakileri onunla müjdeleyesin, inat edenleri de uyarasın.”**

98- “وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَوْمٍ” Hem onlardan önce nice nesilleri helak ettik.”

“Onlardan hiçbirini görüyor musun, yahut onların hafif bir sesini işitiyor musun?”

Ayet, kâfirler için bir korkutma ve Hz. Peygamber için de onları uyarma hususunda bir cesaretlendirmedir.

Hiz. Peygamberden şöyle nakledilir:

“Meryem sûresini okuyana, Hiz. Zekeriya, Hiz. Yahya, Hiz. Meryem ve Hiz. İsayı ve bu sûrede zikredilen peygamberleri yalanlayan ve tasdik edenler ve dünyada Allaha dua eden ve etmeyenler sayısınca haseneler verilir.”

KÂDİ BEYDÂVÎ

MUHTASAR

BEYDÂVÎ TEFSÎRİ

(ENVÂRU'T-TENZÎL VE ESRÂRÜ'T-TE'VÎL)

3. CİLT

TERCÜME VE DİPNOTLAR

Doç. Dr. ŞADİ EREN

Selsebil
Yayınları

MUHTASAR
BEYDÂVÎ TEFSÎRİ
(ENVÂRU'T-TENZİL VE ESRÂRÜ'T-TE'VÎL)

III. CİLT

Kâdî Beydâvî

Tercüme ve Dipnotlar: Doç. Dr. Şadi Eren

Sure Adı	Cilt	Sayfa
Abese	4	611
Adiyat	4	737
Ahkaf	4	165
Ahzab	3	549
A'la	4	659
Alak	4	715
Al-i İmran	1	347
Ankebut	3	443
A'raf	2	11
Asr	4	749
Bakara	1	37
Beled	4	681
Beyyine	4	727
Büruc	4	645
Casiye	4	151
Cin	4	523
Cum'a	4	419
Duha	4	699
Duhan	4	135
En'am	1	697
Enbiya	3	67
Enfal	2	121
Fatiha	1	19
Fatır	3	631
Fecr	4	671
Felak	4	791
Fetih	4	205
Fil	4	757
Furkan	3	257
Fussilet	4	53
Gaşiye	4	665
Hacc	3	113
Hadid	4	347
Hakka	4	491
Haşir	4	367
Hicr	2	519
Hucurat	4	225
Hud	2	327
Hümeze	4	753

Sure Adı	Cilt	Sayfa
İbrahim	2	483
İhlas	4	787
İnfitar	4	625
İnsan	4	569
İnşikak	4	639
İnşirah	4	705
İsra	2	625
Kadr	4	723
Kaf	4	241
Kafirun	4	773
Kalem	4	477
Kamer	4	303
Karia	4	741
Kasas	3	395
Kehf	2	689
Kevser	4	769
Kiyame	4	559
Kureyş	4	761
Leyl	4	693
Lokman	3	513
Maide	1	597
Maun	4	765
Mearic	4	503
Meryem	2	745
Mücadele	4	383
Müddessir	4	545
Muhammed	4	185
Mülk	4	463
Mü'min	4	13
Mü'mininun	3	159
Mümteherine	4	399
Münafikun	4	427
Mürselat	4	581
Mutaffin	4	631
Müzzemmil	4	535
Nahl	2	551
Nas	4	797
Nasr	4	777
Naziat	4	601

Sure Adı	Cilt	Sayfa
Nebe	4	591
Necm	4	285
Neml	3	353
Nisa	1	481
Nuh	4	513
Nur	3	201
Ra'd	2	451
Rahman	4	315
Rum	3	481
Sad	3	739
Saff	4	411
Saffat	3	695
Sebe	3	599
Secde	3	533
Şems	4	687
Şuara	3	303
Şura	4	77
Taha	3	13
Tahrim	4	453
Talak	4	443
Tarik	4	653
Tebbet	4	781
Teğabun	4	433
Tekasür	4	745
Tekvir	4	619
Tevbe	2	175
Tin	4	711
Tur	4	273
Vakıa	4	333
Yasin	3	661
Yunus	2	267
Yusuf	2	391
Zariyat	4	259
Zilzal	4	733
Zuhruf	4	105
Zumer	3	773

İçindekiler

TAHA SÛRESİ

210. Ders: Asay-ı Musa.....	13
211. Ders: Savl-i Leyyîn Metodu.....	23
212. Ders: Hz. Musa Ve Sihirbazlar.....	32
213. Ders: Hz. Musa Ve Samiri.....	39
214. Ders: Kıyamet Manzaraları.....	48
215. Ders: Yitik Cennet.....	54
216. Ders: Beş Vakit Namaz.....	60

ENBİYA SÛRESİ

217. Ders: Peygamber Ve Kitap.....	67
218. Ders: Helâk Olan Ümmetler.....	72
219. Ders: Semanın Âyetleri.....	79
220. Ders: Put Kıran Peygamber.....	88
221. Ders: Peygamberler Kervanı.....	95
222. Ders: Rahmet Peygamberi.....	104

HACC SÛRESİ

223. Ders: Kıyametin Dehşeti.....	113
224. Ders: İnsanlık Âleminde İki Zümre.....	119
225. Ders: Hac ve Kurban.....	125
226. Ders: Kalp Körlüğü.....	134
227. Ders: Vahiy ve Şeytan.....	140
228. Ders: Hicret ve Zafer.....	145
229. Ders: Sinek Mucizesi.....	152

MÜ'MİNUN SÛRESİ

230. Ders: Kâmil Mü'minler.....	159
231. Ders: İnsan Peygamber.....	166
232. Ders: Müşriklerin Şüpheleri.....	177
233. Ders: Şeytanın Hamezıatı.....	185
234. Ders: Cehennem Ehlinin Feryadı.....	192

NUR SÛRESİ

235. Ders: Zina ile İlgili Meseleler.....	201
236. Ders: İfk Olayı.....	207

237. Ders: Başörtüsü Emri	216
238. Ders: İlâhî Nur	226
239. Ders: Mahlûkâtın Namazı.....	234
240. Ders: Yeryüzü Mirasçıları	241
241. Ders: Âdab Dersi.....	245
242. Ders: Ulu'l - Emre İtaat	251

FURKAN SÛRESİ

243. Ders: Nübüvvet Meseleleri.....	257
244. Ders: Allaha Kavuşmak	270
245. Ders: Hayvandan da Aşağı	278
246. Ders: Gölge Nimeti.....	284
247. Ders: Rahmanın Kulları.....	293

ŞUARA SÛRESİ

248. Ders: Hz. Musa	303
249. Ders: Hz. İbrahim.....	319
250. Ders: Hz. Nuh.....	327
251. Ders: Hz. Hûd.....	330
252. Ders: Hz. Salih	334
253. Ders: Hz. Lût.....	337
254. Ders: Hz. Şuayb	340
255. Ders: Vahyin Unsurları.....	343
256. Ders: Vahiy ve Şiir	346

NEML SÛRESİ

257. Ders: Hz. Musa ve Dokuz Mu'cize.....	353
258. Ders: Hz. Süleyman ve Hüdûd.....	359
259. Ders: Hz. Salih ve Hz. Lût	374
260. Ders: Arzın Halifeleri.....	378
261. Ders: Öldükten Sonra Diriliş	384

KASAS SÛRESİ

262. Ders: Musa'nın Annesi.....	395
263. Ders: Medyen Günleri.....	401
264. Ders: Mukaddes Vazife	409
265. Ders: Hz. Musa'nın Kıssasından Hisseler.....	416
266. Ders: Hidayet Allah'tan.....	421

267. Ders: İnsanın Acizliği.....	426
268. Ders: Karun Kıssası	433

ANKEBUT SÛRESİ

269. Ders: Cennet Ucuz Değil.....	443
270. Ders: Hz. İbrahim Ve Hz. Lûd	450
271. Ders: Örümcek Ağına Sığınanlar.....	460
272. Ders: Allahın Kitabı.....	465
273. Ders: Hicret Edenlere Müjdeler	472

RUM SÛRESİ

274. Ders: Rumların Galebesi.....	481
275. Ders: İlâhî Âyetler.....	486
276. Ders: Allaha Yöneliş.....	493
277. Ders: Allahın Rahmet Eserleri.....	499
278. Ders: Ölü - Sağır Ve Kör Olanlar.....	504

LOKMAN SÛRESİ

279. Ders: Boş Söz Müşterileri.....	513
280. Ders: Hz. Lokman'ın Oğluna Öğütleri.....	516
281. Ders: Allahın Kelimeleri	521
282. Ders: Beş Gayp	526

SECDE SÛRESİ

283. Ders: Dönüş Allaha.....	533
284. Ders: Fasıl Günü.....	541

AHZAB SÛRESİ

295. Ders: Evlât Edinmek.....	549
286. Ders: Hendek Savaşı.....	556
287. Ders: Hz. Peygamberin Aile Hayatı	566
288. Ders: Hz. Zeyd ve Hz. Zeyneb Olayı.....	573
289. Ders: Peygamberin Görevleri	578
290. Ders: Adab-ı Muaşeret Ve Tesettür.....	585
291. Ders: Büyük Emanet.....	592

SEBE' SÛRESİ

292. Ders: İlâhî İcraat Ve Yeniden Diriliş.....	599
293. Ders: Hz. Davud.....	604

294. Ders: Sebe Halkı	608
295. Ders: Şirkin Mahiyeti.....	613
296. Ders: Mü'minler ve Kâfirler.....	617
297. Ders: Dalalet Nefisten, Hidayet Allah'tan.....	624

FÂTİR SÛRESİ

298. Ders: Kanatlı Melekler.....	631
299. Ders: Bütün İzzet Allah'ın.....	637
300. Ders: Herkes Fakir.....	642
301. Ders: Kitabın Vârisleri	646
302. Ders: Sünnetullah.....	653

YASİN SÛRESİ

303. Ders: İmam-ı Mübîn.....	661
304. Ders: Ashab-ı Karye.....	665
305. Ders: Ölü Arz'dan Yaşayan Gezegen	672
306. Ders: Kıyamet Sayhası.....	677
307. Ders: Cennet ve Cehennem Ehli.....	681
308. Ders: Ölüler Diriliyor.....	688

SAFFAT SÛRESİ

309. Ders: Mele-i Alâ Sakinleri.....	695
310. Ders: Cehennem ve Cennetten Birer Tablo	702
311. Ders: Kurbanlık Peygamber.....	712
312. Ders: Selâm Olsun Enbiyaya.....	723
313. Ders: Allah'ın Orduları	728

SÂD SÛRESİ

314. Ders: Kâfirlerin Küfürde İnadı.....	739
315. Ders: Maddî ve Manevî Saltanat.....	746
316. Ders: Sabır Kahramanı.....	758
317. Ders: Cennet - Cehennem Mukayesesi.....	761
318. Ders: İblisin İnadı.....	765

ZÜMER SÛRESİ

319. Ders: Putların Dostları.....	773
320. Ders: Sözün En Güzeline Uyanlar.....	779
321. Ders: Ürperen Kalpler	784
322. Ders: Allah Kuluna Yeter	790

323. Ders: Küçük Ve Büyük Ölüm.....	795
324. Ders: Allah'ın Büyüklüğü.....	800
325. Ders: Cehennem Ve Cennet Zümreleri.....	808

TAHA SÛRESİ

Taha Sûresi Mekki'dir.
Yüz otuz dört ayettir.

Asay-1 Musa

1- طه “Tâ – Hâ.”

Ta-ha, iki harf isimdir.

Denildi ki: Bunun manası “ey insan!” demektir.

-Ha-mim’de olduğu gibi, yemin manası taşıyabilir.

2- مَا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقَىٰ “Sana Kur’ân’ı sıkıntıya düşesin diye indirmedik.”

Biz bu Kur’anı, muhatabın olan Kureys kavminin küfrüne karşı şiddetli üzüntü ile yorulman için indirmedik. Çünkü Sana düşen ancak tebliğ etmendir.

Veya mana şöyle olabilir:

Devamlı riyazet, geceleri yoğun ibadet ve uzun süre namazda ayakta durman gibi hâllerle kendini yorman için indirmedik.

Kur’an, Senin üzülmene için değil, onunla mutlu olman için indirildi.

Sebeb-i Nüzûl

Denildi ki: Ayet, kâfirleri red ve yalanlamak içindir. Çünkü onlar Hz. Peygamberin çokça ibadetini görünce şöyle demişlerdi: “Gerçekten de sen dinimizi terk ettiğin için çokça yoruluyorsun. Kur’an sana yorulman için indirilmiş!”

3- إِلَّا تَذَكُّرَةً لِّمَن يَخْشَىٰ “Ancak (Allah’tan) ürperen kimse için bir öğüt olarak (indirdik).”

O Kur’an, kalbinde haşyet ve rikkat olana bir öğüttür, böyle olanlar Kur’andan etkilenirler.

4- تَنْزِيلًا مِّمَّنْ خَلَقَ الْأَرْضَ وَالسَّمَوَاتِ الْعُلَىٰ “O, yeri ve yüce gökleri yaratanın katından indirilmiştir.”

Burada ve sekizinci ayetin sonuna kadar, Kur’anı indiren Zâtın azameti anlatılarak, indirilen Kur’anın büyüklüğü nazara verilmektedir.

Allahu Teâlâ, önce âlemin asılları olan arz ve semavatın yaratılışını nazara verdi. Bunu ifade ederken de, önce arzı söyledi. Çünkü arz muhatabın duyularına daha yakındır ve o yüce semalara nisbetle daha ziyade gözleri önündedir.

Sonra kainatın meydana getirilmesi ve işlerinin tedbiri cihetine işaret etti, arşa müteveccih olup oradan hükümleri ve mukadderatı icra ettiğini, hikmetinin iktizası ve meşietinin taallukuna uygun bir şekilde bir tertip ve miktar üzere o arştan sebepleri indirdiğini anlattı ve şöyle buyurdu:

5- الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى “**Rahmân, Arş’a istiva etti.**”¹

6- لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَمَا تَحْتَ الثَّرَى “**Göklerde olanlar, yerdekiler, bu ikisinin arasında ve toprağın altında bulunanlar O’nundur.**”

Bütün bunlar, O’nun kudret ve iradesinin kemâline delâlet etmektedir.

Kudret, iradeye tâbidir, irade ise ilimden ayrı düşünülemez. Bundan dolayı, devamında ilminin hem açık hem de gizli şeyleri aynı şekilde kuşattığını nazara verip şöyle buyurdu:

7- وَإِنْ تَجَهَّزْ بِالْقَوْلِ “**Sen sözü açığa vursan da, (gizlesen de Allah için birdir.)**”

فَإِنَّهُ يَعْلَمُ السِّرَّ وَأَخْفَى “**Çünkü O, gizliyi de bilir, ondan daha gizli olanı da.**”

Allahı anarken ve dua ederken, sesli olarak yaptığında şunu bil ki: Allahu Teâlânın sesli olarak söylemene ihtiyacı yoktur. Çünkü O, sır olanı hatta ondan daha gizli olanı da bilir.² “**Daha gizli olan**”, nefsin içinden geçenlerdir.

¹ Bununla ilgili A’raf, 54. ayetin açıklamasına bakılabilir.

² Tasavvufta, bu ayetten hareketle “**sır, hafi ve ahfa**” kavramları geliştirilmiştir. Bunlar kademeli bir şekilde insan ruhunun derinliklerini ifade eder. Bir ağacın gittikçe toprağın derinliklerine kök salması misali, iman dahi ruhun derinliklerine kök salmalıdır. Keza, insan fiil olarak günahlardan elini çektiği gibi, ruhunun derinliklerinde de günahlara meyilden ve günahları sevmekten uzak kalabilmelidir. Günümüzde bu “**şuuraltı**” ifadesiyle anlatılmaktadır. İnsanın gerçek kimliği ve kişiliği şuuraltında gizlidir. Davranışlar, o şuuraltından dışarıya birer yansımadır. Bazan kişi gerçek şahsiyetinden çok farklı fiiller yapabilir. Ama Allah onu sahte fiillerine göre değil, gerçek kişiliğine göre değerlendirecektir.

Sırdan daha gizli olan, nefsin içinden geçenlerdir.

Ayette şu manaya bir tenbih vardır:

Zikir ve duanın emredilmesi ve bu ikisinin cehrî olarak yapılması, Allahı bilgilendirmek için olmayıp nefsi zikirle şekillendirmek, zikrin nefiste kökleşmesini sağlamak, nefsi zikirden başka şeylerle meşguliyetten alıkoymak, gerek hafif sesle, gerekse biraz sesi yükselterek onu terbiye etmek içindir.³

Üstteki üç ayette anlatılanlarla, Cenab-ı Hakkın uluhiyetin sıfatlarını cem ettiği ortaya çıkınca, bu sıfatların sadece kendisinde bulunduğunu, bunların muktezasında tek olduğunu beyan ile şöyle dedi:

8- **“Allah O’dur ki, kendisinden başka hiçbir ilâh yoktur.”**

لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى “En güzel isimler O’nundur.”

İlahi isimlerin “el-Esmaü’l- Hüсна” yani “en güzel isimler” olması, en şerefli ve en efdal manalara delâlet etmelerindendir.⁴

9- **“Musa’nın haberi sana geldi mi?”** وَهَلْ آتَيْكَ حَدِيثُ مُوسَى

Burada Hz. Musa’nın kıssasına geçilmesinde, Hz. Peygamberin, -Nübüvvetin meşakkatlerini yüklenmek, -Risaleti tebliğ etmek, -Karşılaşılan zor ve çetin durumlara sabretmekte, Hz. Musayı örnek almasını sağlamak vardır.

Taha sûresi, ilk nazil olan sûrelerdendir.

10- **“Hani o bir ateş görmüştü.”** إِذْ رَأَى نَارًا

Denildiğine göre, Hz. Musa (as), annesinin yanına gitmek için Hz. Şuayb’tan izin istedi, ailesiyle beraber yola koyuldu. Kendisinde Tur Dağı olan Tuva Vadisine eriştiğinde karlı ve soğuk bir gece vakti bir oğlu dünya-

³ Yani, dua ve zikirde sesi yükseltmek, Allaha bakan yönüyle değil, bize bakan yönüyle değerlendirilmelidir. Çünkü, insan açıktan da söylese, gizliden de yalvarsa Allah zaten işitmektedir. Ama, bazı dua ve zikirleri sesli yapmak, üstte nazara verildiği şekilde pek çok faydaları ihtiva etmektedir.

⁴ Cenab-ı Hakkın isimleri, O’nun kemâlâtının ünvanlarıdır. Mesela, “Ğafur ve Rahim” isimlerine bakalım. Affetmek ve merhamet etmek çok güzel iki özelliştir. Böyle ünvanlara sahip olan Zât, elbette bütün kemâlâtın sahibidir.

ya geldi. O gece, Cum'a gecesi idi. Yolu kaybetmiş, hayvanları kendisinden ayrı kalmıştı. Derken Tur canibinden bir ateş gördü.

فَقَالَ لِأَهْلِهِ اامْكُثُوا “Ehline dedi: Yerinizde durun.”

Ailesine “Siz burada kalın” dedi.

إِنِّي أَنُتُّ نَارًا “Ben gerçekten bir ateş fark ettim.”

Ayette ateşi görmek ünsiyet kökünden gelen bir kelimeyle ifade edilmiştir.⁵

لَعَلِّي أَتِيكُمْ مِنْهَا بِقَبَسٍ “Ola ki ondan size bir kor getiririm.”

أَوْ أَجِدُ عَلَى النَّارِ هُدًى “Yahut ateşin yanında bir yol gösterici bulurum.”

Beni yola sevk edecek veya beni dinin kapılarına götürecek bir rehber bulurum. Çünkü iyilerin fikirleri, karşlarına çıkan her durumda dinin kapılarına doğru meyillidir.

O ateşten bir parça getirmek veya orada bir rehber bulmak tam bir kesinlik arz etmediğinden, Hz. Musa bunu ümit ifade eden لَعَلَّ “lealle” ile söyledi. Çünkü kendisi tahkik ehli idi. Ailesini de tahkike alıştırmak için böyle bir üslûbla söyledi.

11- فَلَمَّا أَتَاهَا نُودِيَ يَا مُوسَى “Ateşe vardığı zaman kendisine şöyle nida edildi: Ey Musa!”

12- إِنِّي أَنَا رَبُّكَ “Ben şüphesiz senin Rabbinim.”

O ateşe vardığında yemyeşil bir ağaçta yanan parlak bir ateş gördü. (Nâr-ı beyza)

Denildi ki: Kendisine nida edildiğinde “konuşan kim?” dedi. Cenab-ı Hak, “benim, Rabbin” buyurdu. Bunun üzerine şeytan “belki de Sen şu anda şeytanın kelâmını duyuyorsun” şeklinde vesvese verdi. Hz. Musa “hayır, şeytanın kelâmı olamaz, çünkü ben bu sesi her taraftan ve bütün azalarım ile işitiyorum” dedi.

Bu, Hz. Musanın Rabbinin kelâmını ruhanî bir şekilde aldığına bir işarettir. Sonra bu kelâm bedenine temessül ile hiss-i müştereke intikal etti. Bir uzuv ve cihetle kayıtlı olmaksızın bu kelâma muhatap oldu.

⁵ Bu şartlarda olan biri için en ünsiyetli hâl, bir ateşin farkına varmaktır.

ع فَاحْلَعْ نَعْلَيْكَ **“Hemen ayakkabılarını çıkar.”**

Cenab-ı Hakkın böyle emretmesi, yalın ayak olmanın tevazu ve edep sayılmasındandır. Bunun içindir ki, seleften pek çok zât, tavaflı çıplak ayakla yapmışlardır.

Denildi ki: Ayakkabısında necaset vardı, tabaklanmamış eşek derisinden yapılmıştı.

Denildi ki: Bundan murat “kalbini çoluk-çocuk ve maldan boşalt.”

سَ إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى **“Çünkü sen mukaddes vadi Tuvâ’dasın.”**

Emrin illetini belirtir.⁶

13- وَأَنَا اخْتَرْتُكَ **“Ben seni seçtim.”**

Seni nübüvvet için seçtim.

فَاسْتَمِعْ لِمَا يُوحَى **“Şimdi vahyolunacak şeyleri dinle.”**

14- إِنِّي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا **“Şüphesiz ben Allah’ım, benden başka hiçbir ilâh yoktur.”**

يَ فَاعْبُدْنِي **“Onun için bana ibadet et.”**

Ayette, Hz. Musaya vahyedileceklerin başlıca iki esasa dayalı olduğuna işaret vardır. Bunlar da:

-İlmin müntehası olan tevhid.

-Amelin kemâli olan ibadet.

وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي **“Ve beni zikir için namaz kıl.”**

Ayette, önemine binaen namaz müstakil olarak emredilmiş, namazın Allahı hatırlamak için olduğuna da dikkat çekilmiştir.

Zikir,

-Mabudu hatırlamak,

-Kalp ve dili, O’nu anmakla meşgul etmektir.

⁶ Yani, mukaddes vâdide ayakkabıyla yürünmez. Veya işarî mana ile bakıldığında şu mesajı verir: “Mukaddes vâdiye gelen birinin burada çoluk-çocuk ve mal gibi şeylerle kalbini meşgul etmesi uygun düşmez. Kalbini bunlardan boşalt, tümüyle Hakka yönel.”

Denildi ki: **“Beni zikir için namaz kıl”** denilmesi, Cenab-ı Hakkın namazı semavî kitaplarda söylemesi ve onunla emretmesi yönündendir.

Veya bundan murat şu olabilir:

-“Namazı, Seni zikretmem için kıl.”

-Veya “Hassaten beni zikir için kıl, onunla riyakârlık yapma! “Onu, benden başkasını zikirle şaibeli hâle getirme!”

-Veya bundan murat namaz vakitleri olabilir. Bu vakitler, Cenab-ı Hakkın anıldığı vakitlerdir.

Hz. Peygamber şöyle buyurur: “Kim namaz kılmadan uyursa veya namazı kılmayı unutursa, hatırladığında kazasını yapsın. Çünkü Cenab-ı Hak şöyle buyuruyor: **“Beni zikir için namaz kıl.”**

إِنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ **“Şüphesiz kıyamet gelecektir.”**

15- **“Onun vaktini gizli tutuyorum ki, herkes yaptığının karşılığını görsün.”**

-Onun vaktini gizlemeyi murat ediyorum.

-Gizleyip de neredeyse “o gelecek” dememeyi diliyorum. Onun gelmesinde mazeretleri kesme ve lütuf gibi özellikler olmasaydı, ondan haber vermezdim.

-Veya mana şöyledir: “Neredeyse onu izhar edeceğim.”

16- **“Sakın ona inanmayıp, kendi hevâsına uyan kimse seni ondan alıkoymasın; yoksa helak olursun.”**

“Seni ondan alıkoymasın”

Kıyameti tasdikten veya namazdan sakın Seni alıkoymasın.

Ayetin üslûbunda şunlara işaret vardır:

-Hz. Musanın selim fitratı kendi hâline bırakıldığında hakkı seçer, ondan yüz çevirmez.

-Keza, kişinin dininde sağlam-köklü olması gerekir. Çünkü kâfirin insanı saptırması, ancak o kimsenin dinde zayıf olmasından kaynaklanır.⁷

Hevâya uymak; nefsinin, duyulara hitap eden düşük lezzetlere meyletirip, böylece nazarın ulvi lezzetlerden uzak kalmasıdır.

⁷ Mesela zayıf bir ışık, hafif bir üfürmekle söner. Ama güneş gibi bir ışıktı, kimse söndüremez.

17- “Ey Musa! Sağ elindeki nedir?” وَمَا تِلْكَ بِيَمِينِكَ يَا مُوسَى

Cenab-ı Hakkın “**elindeki nedir?**” şeklinde soru sorması, elindeki asada, Ona çok harikalar göstereceğine dikkatini çekmek içindir.

“**Ey Musa**” şeklinde ismen de hitabı, O’nun ünsiyet etmesini sağlamak ve tenbihte bulunmak için bir tekrardır.

18- “Dedi: O benim asâmdır.” قَالَ هِيَ عَصَائِي

“Ona dayanırım.” اَتَوَكَّلُ عَلَيْهَا

Yorulduğumda veya sürünün başında durduğumda ona dayanırım.

“Onunla davarlarıma yaprak silkerim.” وَأَهْشُ بِهَا عَلَى غَنَمِي

“Ve onda başka faydalanacağım şeyler de var.” وَلِي فِيهَا مَارَبٌ أُخْرَى

-Yolda giderken onu omzuna koyup azığını ve bazı edevatını ona asmak.

-İki tarafına iki kap asmak.

-Üzerine elbise geçirip gölgelik yapmak.

-Kuyudan su alırken ip kısa gelse, onunla suya ulaşmak.

-Yırtıcı hayvanlar sürüye saldırdığında onunla karşılık vermek gibi.

Sanki Hz. Musa sualden maksadın asanın hakikatını ve onda gördüğü faydaları anlatmak olduğunu anladı, ama daha sonra asada bu hakikate aykırı şeyler ve harikulâde özellikler gördü. Mesela,

-Gece vakti asanın lamba gibi ışık vermesi,

-Kuyudan su alırken bir kova gibi olması ve kuyu çok derin de olsa uzaması,

-Bir düşman görüldüğünde Hz. Musanın yerine döğüşmesi,

-Sapladığında, vurduğu yerden su çıkması, geri çekildiğinde suyun kesilmesi,

-Hz. Musanın canı bir meyve isteyip asayı yere batırdığında meyve vermesi.

Şüphesiz bunlar apaçık ayetler, karşı durulmaz mu’cizeler olup, Allah bunları o asada Hz. Musa için yaratmıştır, yoksa asanın kendi özellikleri değildir.

Böylece Hz. Musa asanın hakikatını ve faydalarını hem ayrıntılı, hem de özel olarak zikretti. Bununla, sualden anlamış olduğu maksada uygun ce-

vap olarak, kendi asasının da diğer asalar gibi bir takım faydaları bulunduğunu nazara verdi.

19- **“Dedi: Onu yere bırak Ey Musa!”** قَالَ أَلْقَهَا يَا مُوسَى

20- **“Musa da onu bıraktı.”** فَالْقِيَهَا

“Bir de ne görsün! O bir yılan olmuş, koşuyor.” فَإِذَا هِيَ حَيَّةٌ تَسْعَى

Denildi ki: Hz. Musa asayı yere bıraktığında asa, kendi kalınlığında sarı bir yılanla dönüştü. Sonra şişti ve büyüdü. Bundan dolayı ayetlerde asanın yılan hâliyle alakalı “cânn, sü’ban” gibi farklı ibareler kullanıldı. Başlangıçtaki hâli için kıvraklığı noktasında “cânn” denildi, son hâlindeki büyüklük itibarıyla ise “sü’ban” yani ejderha tabiri kullanıldı. Her iki hâli içine alacak şekilde ise “hayye” yani “yılan” kelimesi tercih edildi.

Denildi ki: Ejderha büyüklüğünde ve cânn kıvraklığında idi. Bundan dolayı ayette **“sanki bir cânn”** denildi.⁸

Hz. Musa, asasının kıvrak bir yılan hâline gelip taşı-ağacı yuttuğunu görünce korktu ve ondan kaçtı.

21- **“Dedi: Al onu, korkma.”** قَالَ خُذْهَا وَلَا تَخَفْ

“Biz onu yine eski durumuna çevireceğiz.” سَنُعِيدُهَا سِيرَتَهَا الْأُولَى

Denildi ki: Rabbi böyle söyleyince Hz. Musa’nın nefsi mutmain oldu. Hatta elini yılanın ağzına soktu, çatalı dilinden tuttu.

22- **“Bir de başka bir mu’cize olmak üzere elini yanına koy ki, hastalık olmaksızın bembeyaz olarak çıksın.”** وَأَضْمُمْ يَدَكَ إِلَى جَنَاحِكَ تَخْرُجْ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ شَوْءٍ أَيْةً أُخْرَى

Ordunun iki cenahı (kanadı) olduğu gibi, insanın yanlarına da “cenah” tabiri kullanılır. Bu kelime, kuşun iki kanadından istiare yoluyla gelmiştir.

“Hastalık olmaksızın”

Bu, bir hastalık, çirkin bir şey olmaksızın Hz. Musanın elinin etrafa ışık saçmasıdır.

23- **“Bunları sana en büyük mu’cizelerimizden gösterelim diye yaptık.”** لِنُرِيكَ مِنْ آيَاتِنَا الْكُبْرَى

24- **“Firavun’a git.”** اِذْهَبْ إِلَى فِرْعَوْنَ

⁸ Bkz. Neml, 10

Bu iki mu'cize ile Firavuna git ve Allaha abd olmaya davet et.

ع “İnşâallah” “Çünkü o azdı.”

O, isyan etti ve kibirlendi.

25- قَالَ رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي “Dedi: Ya Rabbi! Göğsüme genişlik ver.”

26- وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي “İşimi kolaylaştır.”

Allahu Teâlâ azametli bir hitap ve büyük bir emirle emredince, Hz. Musa Rabbinden göğsüne inşirah vermesini, kalbini genişletmesini istedi. Ta ki bu görevin ağırlıklarını kaldırabilsin, zorluklarına karşı sabredebilsin, kendisine indirilecek olanları alabilsin.

Ayrıca, sebepler meydana getirerek ve manileri kaldırarak işinde kolaylık vermesini istedi.

27- وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِنْ لِسَانِي “Dilimden düğümü çöz.”

28- يَفْقَهُوا قَوْلِي “Sözümü iyi anlasınlar.”

Tebliğ, ancak belîğ kişiden güzel olur.⁹

Hız. Musa, ağzına kor almıştı, bundan kaynaklanan bir problemi vardı. Şöyle ki: Bir gün çocukluğunda Firavun onu kucağına almış, O da Firavunun sakalını çekmişti. Firavun kızdı ve öldürölmesini emretti. Hanımı Asiye “O bir çocuktur, kor ile yakutu birbirinden ayıramaz” dedi. Bunun üzerine Musanın önüne kor ve yakut getirdiler. Hız. Musa, koru aldı ve onu ağzına koydu. Belki de eline parlaklık verilmesi bunun içindi.

Denildi ki: Hız. Musanın eli yanınca Firavun onun tedavisine çalıştı, ama eli iyileşmedi. Yıllar sonrasında Hız. Musa Firavunu Allaha davet edince Firavun “Hangi Rabbe beni davet ediyorsun?” dedi. Hız. Musa şöyle cevap verdi: “Senin iyileştirmekten aciz kaldığın elimi iyileştiren Allaha davet ediyorum.”

Dilindeki düğümün tamamen ortadan kalkıp kalkmaması hususunda ihtilaf edildi. Bazıları “tamamen iyileşti” dediler **“Ey Musa! İsteklerin Sana verildi.”** (Taha, 36) ayetiyle delil getirdiler. Tamamen iyileşmediğini söyleyenler ise **“Kardeşim Hârûn lisanca benden daha fasihtir.”** (Kasas, 34) ve **“(Firavun dedi:) Yoksa ben, nerede ise meramını anlatamayan şu zavallıdan daha hayırlı değil miyim?”** (Zuhuruf, 52) ayetlerini nazara verdiler. Bunlar, “tamamen iyileşti” diyenlerin delilini de şöyle değerkendirdiler: Hız. Musa, dilindeki düğümün mutlak çözümünü değil, anlatmaya

⁹ Anlatımında problem olan biri, dinin gerçeklerini hakkıyla tebliğ edemez.

engel olanın açılmasını istedi. Bundan dolayı “ukde” (düğüm) kelimesini elif-lamsız getirdi, dilindeki düğümün çözülme gayesini de “sözümü iyi anlasınlar” şeklinde belirtti.

29- ^yوَاجْعَلْ لِي وَزِيرًا مِنْ أَهْلِي “Ve bana ehlimden bir vezir ver.”

30- ^yهُرُونَ أَخِي “Kardeşim Harun’u.”

Ta ki, beni mükellef kıldığın şeylerde bana yardımcı olsun.

Vezire vezir denilmesi, hükümdarın ağır yükünü yüklendiği içindir. Vezir kelimesi “vizir” kelimesinden gelir. Çünkü hükümdar işlerinde ona müracaat eder ve yardım ister.

31- ^yأَشَدُّ بِيَّ أَزْرَى “Onunla sırtımı kuvvetlendir.”

32- ^yوَأَشْرِكُهُ فِي أَمْرِي “Onu işimde bana ortak kıl.”

Çünkü yardımlaşma, rağbetleri heyecana getirir, hayrın çoğalmasına ve artmasına vesile olur.

33- ^yكُنِيَ نُسَبَحَكَ كَثِيرًا “Ki Seni çok tesbih edelim.”

34- ^yوَنَذْكُرُكَ كَثِيرًا “Ve Seni çok analım.”

35- ^yإِنَّكَ كُنْتَ بِنَا بَصِيرًا “Şüphesiz Sen bizi görmektesin.”

36- ^yقَالَ قَدْ أُوتِيتَ سُؤْلَكَ يَا مُوسَى “Dedi: Ey Musa! İsteklerin Sana verildi.”

Kavl-i Leyyîn Metodu

37- وَلَقَدْ مَنَّا عَلَيْكَ مَرَّةً أُخْرَى “Andolsun biz, sana diğ̈er bir defa daha ihsanda bulunmuştuk.”

38- إِذْ أَوْحَيْنَا إِلَىٰ أُمِّكَ مَا يُوحَىٰ “Hani vahyedilmesi gerekenleri annene vahyetmiştik.”

Hz. Musanın annesine gelen vahyin keyfiyeti hakkında farklı yorumlar yapılmıştır. Şöyle ki:

-İlham olabilir.

-Rüyada söylenmiş olabilir.

-Zamanındaki bir peygamberin diliyle haber verilmiş olabilir.

-Veya melek vasıtasıyla olabilir.

Ona gelen vahiy, Hz. Meryeme vahyedilmesi kabilinden olup, nübüvvet vahyi değildir.

39- أَنْ أَقْذِفِيهِ فِي التَّابُوتِ “Onu sandığın içine koy.”

“Sonra da denize bırak.”

“Deniz de onu sahile bıraksın.”

“Deniz onu sahile bıraksın” bir emirdir. İlâhî iradenin taalluku sebebiyle, bunun bu şekilde meydana gelmesi, zorunludur. Denize bu şekilde emir verilmesi, onu sanki temyiz sahibi ve emre itaatkâr olarak göstermektedir.

“Hem bana düşman, hem ona düşman olan biri Onu alsın.”

“Düşman” ifadesinin tekrarı, onun düşmanlığını göstermede mübalağa içindir.

Veya birincisi mevcut düşmanlığını, ikincisi ise beklenen düşmanlığını gösterir.

Denildi ki: Hz. Musanın annesi sandığa pamuk koydu, Musayı da sandığa yerleştirdi, sandığı örtüp denize bıraktı. Oradan Firavunun bahçesine

doğru akan bir akıntı vardı, akıntı O’nu oraya götürdü, bahçe içindeki havuza bıraktı. Firavun oranın başında hanımı Asiye ile birlikte oturmaktaydı. Sandığı görünce adamlarına emretti, sandık açıldı. Baktılar ki sevimli mi sevimli bir çocuk. Cenab-ı Hakkın, ayetin devamında bildirdiği gibi, Onu çok çok sevdi:

“**Üzerine katımdan bir sevgi bırakmıştım.**” وَالْقَيْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةً مِنِّي

Kalplere sana karşı dayanılmaz bir sevgi ektilim. Öyle ki Seni gören Sana muhabbetten kendini alamıyordu. Bunun için Firavun da Seni sevmiştir.

“**Sevilesin ve gözetimimizde yetiştirilesin diye.**” وَلِتُضِنَّ عَلَى عَيْنِي

Benim murakabem ve nezaretim altında terbiye edilmen, iyi yetişmen için böyle yaptım.

40- **Hani kız kardeşin** إِذْ تَمْشِي أُخْتُكَ فَتَقُولُ هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ مَن يَكْفُلُهُ **gidip: “Ona bakacak birini size bildireyim mi? diyordu.”**

Bunun sebebi şu idi: Hz. Musa, sütannelerin memesinden emmiyordu. Kız kardeşi, Hz. Musanın durumunu araştırmak için gelmişti. Hz. Musa-ya sütanne aradıklarını öğrendi. Annesini saraya sütanne olarak teklif etti. Annesi saraya geldiğinde, Hz. Musa ondan emmeye başladı.

“**Böylece seni tekrar annene verdik ki, gözü aydın olsun da kederlenmesin.**” فَرَجَعْنَاكَ إِلَىٰ أُمِّكَ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ

“**Biz onu sana geri döndüreceğiz.**” (Kasas, 7) sözümüze vefa olarak Seni annene döndürdük.

“**Hem bir adam öldürdün.**” وَكَتَلْتَ نَفْسًا

İsrailoğullarından birinin yardım talebi üzerine Kıbtıyı öldürmüştün.

“**Biz Seni gamdan kurtardık.**” فَنجيناك مِنَ الْعَمِّ

Hataen olan bu öldürme sebebiyle Allahın ceza vermesinden ve Firavunun kısas uygulamasından korkuyordun. Biz Seni bağışladık ve Medyene hicret ettirdik, böylece gamdan kurtardık.

“**Seni çeşitli fitnelerle denedik.**” وَفَتَنَّاكَ فُتُونًا

Fitnelerle denemek,

-Çeşitli imtihanlarla denemek,

-Çeşitli belalara mübtela kılmak manalarını ifade eder. Hz. Musa Cenab-ı Hakkın ihsanıyla bunlardan kurtarılmıştır.

Bu ifade,

-Hz. Musanın vatandan hicretini,

-Binlerce dostundan ayrılmasını,

-Yiyecek bir şeyi olmadan ihtiyatlı bir şekilde yaya gitmek zorunda olmasını,

-Sekiz-on yıllığına ücretli olarak Medyende kalmasını ve seferinde karşılaştığı benzeri durumları hülasa etmektedir.

فَلَبِثْتَ سِنِينَ فِي أَهْلِ مَدْيَنَ “Böylece Medyen halkı içinde yıllarca kaldın.”

Onlar içinde sekiz veya on yıl kalmak şeklindeki sözünü tutarak, on yıl kalmıştır. Medyen, Mısra sekiz konak mesafededir.

ثُمَّ جِئْتَ عَلَى قَدَرٍ يَا مُوسَى “Sonra belli bir kadere geldin ey Musa!”

Sonra Seni kemâle erdirmesi ve nübüvvetle görevlendirmesi için, tam belirlemiş olduğumuz vakitte geldin.

Veya, enbiyaya vahiy geldiği yaşa ulaştın.

Anlatılanların peşinde **“ey Musa”** ifadesinin tekrarlanması, bunları anlatmaktan gayenin ne olduğuna tenbihte bulunmak içindir.

41-وَاصْطَنَعْتُكَ لِنَفْسِي “Seni kendime seçtim.”

“Seni muhabbetim için seçtim.”

Cenab-ı Hak Hz. Musaya yaptığı ikramları bir hükümdarın birini yanına alması ve onu özel görevle görevlendirmesi şeklinde bir üslûbla ifade etmiştir.

42-إِذْهَبْ أَنْتَ وَأَخُوكَ بِآيَاتِي “Sen ve kardeşin ayetlerimle gidin.”

“Ayetler”den murat, mu’cizelerdir.

43-وَلَا تَبْتَغُوا فِي ذِكْرِي “Ve beni anmakta gevşeklik etmeyin.”

Nerede olursanız olun, Beni anmakta gevşeklik göstermeyin, kusurda bulunmayın.

Denildi ki: Zikrimi tebliğde ve bana davette ihmalde bulunmayın.

43-إِذْهَبَا إِلَى فِرْعَوْنَ “Firavun’a gidin.”

ع
 إِنَّهُ طَغَىٰ “Çünkü o azdı.”

Cenab-ı Hak önceki ayette Hz. Musaya Firavuna gitmesini söylemişti. Burada ise kardeşini de hitaba dahil etti. Dolayısıyla, tekrar yoktur.

Denildi ki: Cenab-ı Hak, Hz. Haruna Hz. Musayı karşılamasını vahyetti.

Denildi ki: Hz. Harun, kardeşinin geleceğini duydu, Onu karşıladı.

44- فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لِّئَلَّا “Varın da ona kavî-i leyyinle söyleyin.”

“Ona de ki: İster misin temizlenesin?” “Seni Rabbine ileteyim de ondan korkasın.” (Naziât, 18-19) şeklinde yumuşak bir dille anlatın. Çünkü böyle bir üslûb, arzetmek ve meşveret etmek suretinde bir davettir.

Yumuşak bir dille anlatmazsanız, ahmaklığı sebebiyle üzerinize saldırabilir.

Denildi ki: Cenab-ı Hakkın Hz. Musaya kavî-i leyyinle tebliği hatırlatması, Firavunun kendisi üzerinde olan terbiye hakkına saygı duyması içindir.

Denildi ki: Hz. Musa ve Hz. Harun, Firavunun hoşuna giden lakaplarla hitap ettiler.

لَعَلَّه يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَىٰ “Olur ki öğüt alır, yahut korkar.”

Tebliğde bulunurken, sözlerinizin fayda vereceğini, çalışmanızın boşa gitmeyeceğini ümit ederek anlatın. Çünkü ümit ile anlatan gayretli olur, ama ümidini kesen içinden gelmeyecek zoraki yapar.

Allahu Teâlâ Firavunun iman etmeyeceğini bilmesine rağmen Hz. Musa ve Hz. Harunu Firavuna göndermesi ve tebliğde bulunmaları için tahşidat yapması,

-Delil getirmek,

-Mazeret yolunu kesmek,

-Bu olay meydana gelirken, olaylar içindeki mu’cizeleri ortaya koymak içindir.

Ayette geçen **tezekkür ve haşyet** arasında şöyle bir fark vardır:

Tezekkür, gerçekten kabul eden kimse içindir.

Haşyet ise, işin gerçeğini kabul etmemesine rağmen tevehhümle “ya öyleyse” şeklinde bakan kimse içindir. Bundan dolayı tezekkür önce söylendi. Yani, “Şayet Firavun nezdinde doğru olduğunuz tahakkuk etmez ve tezekkürde bulunmazsa, hiç olmazsa tevehhüm içinde olur ve korkar.”

45- **“Dediler: Ey Rabbimiz! Onun bizi dinlemeden cezalandırmasından veya taşkınlık yapmasından korkarız.”**

“Ya Rabbenâ, davetin tamamlanmasına ve mu’cizeler gösterilmesine fırsat vermeden bizi cezalandırmasından...”

Veya “cür’etinden, kalp katılığından ve hüsn-ü edepten mahrumiyetinden dolayı tuğyanını artırıp haddini aşarak Senin hakkında uygunsuz şeyler söylemesinden korkuyoruz” dediler.

46- **“Dedi: Korkmayın.”**

“Çünkü ben sizinle beraberim.”

Ben, hıfz ve yardımım ile sizinle beraberim.

“İşitir ve görürüm.”

Sizinle onun arasında geçen her türlü konuşmayı ve olayı işitir ve görürüm. Bütün bu hâllerde, onun şerrini sizden çeviren ve yardımını size ulaştıran şeyler meydana getiririm.

Veya şöyle denilebilir: “Ben sizin işiten ve gören koruyucunuzum. Korumayı, işiten ve gören bir kudret sahibi olduğunda, koruma tam olur.”

47- **“Hemen ona varıp deyin ki:”**

“Biz Rabbinin elçileriyiz.”

“Artık İsrailoğulları’nı bizimle gönder.”

“Onlara azab etme.”

Onları serbest bırak. Zor işlerde çalıştırarak ve erkek çocuklarını öldürerek onlara işkence yapma.

Çünkü İsrailoğulları Kıbtîlerin elinde idi. Kıbtîler onları hizmetçi olarak kullanıyorlar ve zor işlerde çalıştırıyorlardı. Hatta bazı yıllar onların erkek çocuklarını öldürüyorlardı.

Ayette, Firavuna varılıp İsrailoğullarının serbestiyetinin istenmesi mü’minleri kâfîrlerden kurtarmanın, kâfîrleri davetten daha ehemmiyetli olduğuna bir delildir.

Bunun, davette tedricî için olması da caizdir.

“Biz sana Rabbinden bir ayet ile geldik.”

Ayet, önceki kelâmın tazammun ettiği risalet davasını takviye etmektedir.

Hız. Musa, asa ve yed-i beyza mu'cizeleriyle gelmişken, ayette **“bir ayet”** şeklinde ifade edilmesi, bundan muradın mu'cize delili ile davayı isbat etmek olmasındandır, yoksa delilin bir veya çok olmasına işaret etmek değildir. Şu ayetlerde de aynı durum vardır:

“(İsa der ki): Şüphesiz ki ben size Rabbinizden bir âyet getirdim:”
(Âl-i İmran, 49)

“(Ey Salih) Eğer doğru söyleyenlerden isen, haydi bize bir ayet getir.” (Şuara, 154)

“Musa dedi: Sana apaçık bir şey getirmiş olsam da mı?” (Şuara, 30)

“وَالسَّلَامُ عَلَىٰ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدَىٰ” **“Selam, hüdaya uyanlara olsun.”**

Selâmdan murat

-Hidayet üzere olanlara, meleklerin ve cennet görevlilerinin selâmıdır.

-Veya onlara dünya ve ahirette selâmettir.

48- “Bize kesin olarak **اِنَّا قَدْ اُوْحِيَ الْاِيْتَا اَنَّ الْعَذَابَ عَلَىٰ مَنْ كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰ** **vahyolundu ki, azab inkâr edip yüz çevirenleredir.”**

Burada nazmın değişmesi, azabın hatırlatılması, bunun te'kid edilmesi şundan olabilir: İşin başında yapılan tehdid, daha önemli ve daha faydalı ve realiteye daha uygundur.

49- “Firavun dedi: Sizin Rabbiniz kimdir Ey Musa?”

Hız. Musa ve Harun, Firavunun yanına vardılar, kendilerine emredilenleri söylediler. O zaman Firavun **“Sizin Rabbiniz kimdir Ey Musa?”** diye sordu.

Hız. Musa ve Haruna gerekli talimat verildikten sonra hemen Firavunun sözüne geçilmesi, hâlin delâletinden dolayı olabilir. Çünkü itaatkâr kimseye bir şey emredildiğinde, şüphesiz o emri yerine getirir.

Firavun her ikisine de hitap etmekle beraber, nida ederken Hız. Musayı ismen söylemesi, O'nun asıl ve Hız. Harunun O'nun veziri ve tâbii olmasındandır.

Veya Hız. Musanın anlatımında biraz zorluk ve Hız. Harunda ise fesahat olduğunu bildiğinden, ilzam edebilmek için Hız. Musa ile konuşmayı tercih

etti. “(Firavun dedi:) **Yoksa ben, nerede ise meramını anlatamayan şu zavallıdan daha hayırlı değil miyim?**” (Zuhruf, 52) ayeti de buna delâlet eder.

50- قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ -50
her şeye hilkatini verdi.”

Rabbimiz her bir nev’e, mümkün kemâlîne uygun suretini verdi.

Veya her birine muhtaç oldukları huy ve duyguları verdi.

Denildi ki: Her canlıya yaratılış ve şekilce o cinsten eşini verdi.

Veya “her mahlûka, ona uygun şeyler verdi.”

ثُمَّ هَدَىٰ “Sonra da yolunu gösterdi.”

Sonra da iradesiyle veya fitrî bir şekilde kendi kemalî ve bekasına nasıl ulaşacağını, kendisine verilenleri nasıl kullanacağını bildirdi.

Bu, son derece belîğ bir cevaptır. Çünkü kısa olmakla beraber her varlığı içine almakta, onların hâllerini ifade etmektedir.

Bu ifadede,

-Allahu Teâlânın bizzat ğani ve kadir olmasına,

-Her varlığa nimette bulunmasına,

-Allahın dışında ne varsa kendisine muhtaç olduğuna,

-Her varlığa zâtında, sıfatlarında ve fiillerinde in’am edildiğine delâlet vardır.

Bundan dolayı, Firavun bu cevap karşısında şaşırıp kaldı, bu konuda bir şey söylemeye cesaret edemeyip, çareyi konuyu değiştirmekte buldu:

51- قَالَ فَمَا بَالُ الْقُرُونِ الْأُولَىٰ -51
Dedi: Öyleyse kurun-u ûlânın durumu nedir?”

Yani önceki devirlerde ölenlerin durumu nedir? Saadette mi yoksa şevkavette midirler?

52- قَالَ عَلَّمَهَا عِنْدَ رَبِّي فِي كِتَابٍ -52
katında bir kitaptadır.”

Dedi ki: Bu bir gayptır, ancak Allah bilir. Ben de senin gibi bir kulum. Bana bildirdiği dışında, bu konuda bir şey bilemem.

Kitap’tan murat, bunların levh-i mahfuzda yazılı olmasıdır.

Hiz. Musa bunu bir temsil olarak ifade etmiş de olabilir. Yani, nasıl ki

bir âlim ezberinde olan bir şeyi yazı ile de muhafaza eder, onun gibi önceki devirlerde gelip geçenler de Allahın ilmindedirler. Ayetin devamı bunu teyid eder:

“Rabbim yanılmaz ve unutmaz.” لَا يَضِلُّ رَبِّي وَلَا يَنْسِي

Dalâl, bir şeyin yerinde hata edip ona ulaşamamak; **nisyan** (unutmak) ise o şeyin nerede olduğunun hatıra gelmemesidir. Hem dalal hem de nisyan, bizzat her şeyi bilen Allah hakkında imkânsızdır.

Firavunun sualinin, Allahın kudretinin her şeyi kuşatması ve Allahın her şeyi muhtelif suretleri ve çeşitli özellikleriyle belirlemesi hususunda bir itiraz olması da caizdir. Çünkü bu, O’nun ilminin eşyanın ayrıntılarını ve cüziyatını bilmesini gerektirir. Hâlbuki önceki devirlerde yaşayanlar,

-Hem sayıca pek çok,

-Hem müddet olarak uzun bir süreye dağılmış,

-Hem de birbirinden uzak iken Allahın ilmi onları, onların cüzlerini ve hâllerini nasıl kuşatır?

Verilen cevap ise şunu bildirmektedir: Allahın ilmi bütün bunları kuşatmıştır, bütün bunlar Allah nezdinde sabittir. O yanılmaz ve unutmaz.

53- “O ki arzı sizin için bir döşek yaptı.” الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ مَهْدًا

“Orada sizin için yollar açtı.” وَسَلَكَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا

Allah, arzda sizin için dağlar, vadiler, sahralar arasında bir yerden bir yere ulaşmanız için yollar kıldı. Bu yollardan gider, menfaatlerinize ulaşırsınız.

“Ve gökten bir su indirdi.” وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً

“Böylece onunla yerden türlü türlü bitkileri çift çift çıkardık.” فَأَخْرَجْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْ نَبَاتٍ شَتَّى

Ayetin evvelinde Cenab-ı Hakkın icraatlarından gıyabî bir şekilde bahsedilirken devamında “biz şöyle şöyle yaptık” diye konuşma sığasına intikal edilmesi, bunlarda Allahın kudret ve hikmetinin kemaline olan delâletin gayet açık olduğuna bir tenbih ve bütün muhtelif eşyanın O’nun meşietine boyun eğdiğine, O’na itaat ettiğine bir hatırlatma olmasındandır.

Benzeri üslûbları şu ayetlerde de görebiliriz:

“Görmedin mi Allah gökten bir su indirdi. Derken biz onunla renkleri başka başka meyveler çıkardık.” (Fatr, 27)

“Ve O, gökten size su indirdi. Ardından biz o su ile güzel güzel bahçeler bitirdik.” (Neml, 60)

Bu bitkiler farklı şekiller, özellikler ve menfaatler taşır. Bu menfaatlerin bazıısı insanlara, bazıısı da hayvanlara yöneliktir.

Bundan dolayı şöyle buyurdu:

54- **كُلُوا وَارْعَوْا أَنْعَامَكُمْ** “Hem siz yiyin, hem de hayvanlarınızı otlattın.”

55- **إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّأُولِي النُّهَى** “Şüphesiz bunda akıl sahipleri için nice ibretler vardır!”

Ayet metnindeki “**Ulu’n-nühe**”, akıl sahipleri demektir. Çünkü akıl, batıla uymaktan ve çirkin işler yapmaktan nehyeder.

55- **مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ** “Oradan sizi yarattık.”

Çünkü toprak, hem sizin ilk atanızın aslı, hem de bedenlerinizin ilk maddesidir.

56- **وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ** “Yine ona döndüreceğiz.”

Ölümlerle ve devamında bedeninizi meydana getiren cüzlerin dağılmasıyla sizi toprağa iade edeceğiz.

57- **وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَى** “Ve de sizi bir kere daha ondan çıkaracağız.”

Toprağa karışmış parçalanmış eczalarınızı önceki suret üzere bir araya getirip, o bedenlere ruhlarınızı geri döndürerek topraktan sizleri çıkaracağız.

58- **وَلَقَدْ أَرَيْنَاهُ آيَاتِنَا كُلَّهَا** “Andolsun ki, biz Firavun’a ayetlerimizin hepsini gösterdik.”

Biz o Firavuna ayetlerimizi gösterdik veya onların sıhhatini, gerçek olduğunu ona tanıttırdık.

Cenab-ı Hakkın “**ayetlerimiz**” diye ifade ettiğinden murat, Hz. Musaya has kılınan, bilinen dokuz mu’cizedir. Bu durumda “**ayetlerimizin hepsini**” ifadesi bu ayet türlerinin veya fertlerinin şümülünü te’kid içindir.

Veya Hz. Musa (as) bu mu’cizeleri Firavuna göstermiş, başkasına verilen diğer mu’cizeleri de tek tek saymıştır.

59- **فَكَذَّبَ وَابَى** “O ise onları yalanladı ve kabulden çekindi.”

O ise, şiddetli inadından dolayı Hz. Musayı yalanladı, taşkınlığından dolayı iman ve tâati kabullenemedi.

Hız. Musa ve Sihirbazlar

57- “Dedi: Sen sihrinle قَالَ أَجِئْتَنَا لِتُخْرِجَنَا مِنْ أَرْضِنَا بِسِحْرِكَ يَا مُوسَى - bizi arzımızdan çıkarmak için mi geldin Ey Musa!?”

Bu ifadesinden öyle anlaşıyor ki, Firavun Hz. Musanın hak üzere olduğunu bildi ve saltanatına son vermesinden korktu. Çünkü sihirbaz birinin Firavun gibi bir hükümdarı ülkesinden çıkaramayacağı ortadadır.

58- “O halde biz de sihrinin bir benzeriyle sana geleceğiz.” فَلَنَأْتِيَنَّكَ بِسِحْرِ مِثْلِهِ

“Şimdi, bizimle senin aranda senin de bizim de caymayacağımız bir vakit ve uygun bir buluşma yeri tayin et.” فَاجْعَلْ بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ مَوْعِدًا لَا نُخْلِفُهُ نَحْنُ وَلَا أَنْتَ مَكَانًا سُوًى

59- “Musa dedi: Sizinle buluşma zamanımız, zînet günü ve insanların toplanacağı kuşluk vaktidir.” قَالَ مَوْعِدُكُمْ يَوْمَ الزَّيْنَةِ وَأَنْ يُحْشَرَ النَّاسُ ضُحًى

“Zînet günü” hakkında çeşitli görüşler vardır:

- Aşura günü,
- Nevruz günü,
- Yıllık bayram günü.

Hız. Musanın, Firavunun sihirbazlarıyla karşılaşma günü olarak böyle bir günü seçmesi,

-Herkesin gözü önünde hakkın galip gelmesi ve batılın yok olup gitmesi,

-Bir de olayın her tarafta duyulması içindir.

60- “Bunun üzerine Firavun dönüp gitti ve bütün hilesini toplayıp geldi.” فَتَوَلَّى فِرْعَوْنُ فَجَمَعَ كَيْدَهُ ثُمَّ أَتَى

Firavunun hilesinden murat, sihirbazlar ve âletleridir.

61- “Musa onlara dedi: “Yazıklar olsun size!” قَالَ لَهُمْ مُوسَى وَيْلَكُمْ

ثُمَّ آتُوا صَفًّا” **“Sonra sıra halinde gelin.”**

Sonra da saf saf sıra halinde gelin. Çünkü böyle geliş, görenlerin kalbinde çok daha heybete vesiledir.

Denildi ki: Bunların sayısı yetmişbin idi. Her birinin elinde bir ip ve bir asa vardı. Hepsî Hz. Musaya bir kişinin yönelmesi gibi yöneldiler.

وَقَدْ أَفْلَحَ الْيَوْمَ مَنِ اسْتَعْلَى” **“Bugün üstün gelen muhakkak kazanmıştır.”**

65- قَالُوا يَا مُوسَى إِمَّا أَنْ تُلْقَى وَإِمَّا أَنْ نَكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَلْقَى” **“Sihirbazlar dediler: Ey Musa! Ya sen at, yahut ilk atan biz olalım?”**

66- قَالَ بَلْ أَلْقُوا” **“Musa dedi: Hayır, siz atın.”**

Onlar, bir edep göstergesi olarak tercih hakkını Hz. Musaya verdiler. Hz. Musa da onların edebine edeple mukabelede bulundu, önceliği onlara verdi. Böyle yapmakla, aynı zamanda onların sihirlerine aldırmadığını da gösterdi. Onlar **“yahut ilk atan biz olalım?”** derlerken, kendilerinin başlamasına meyillerini göstermişlerdi. Hz. Musa **“siz atın”** diyerek onların isteğini yerine getirdi.

Hz. Musa öncelik hakkını onlara vermekle, kendilerinde olanları ortaya koyup bütün hünerlerini göstermelerini, ardından ise Allahın delilini izhar edip hakkı batıl üzerine atarak batılın işini bitirmesini diledi.

فَإِذَا جِبَالُهُمْ وَعِصِيُّهُمْ يُخَيَّلُ إِلَيْهِ مِنْ سِحْرِهِمْ أَنَّهَا تَسْعَى” **“Bir de ne görsün! Onların ipleri ve değnekleri, yaptıkları sihirden ötürü kendisine sanki koşuyor gibi geldi.”**

Sihirbazlar, ellerindeki iplere ve değneklere cıva sürmüşlerdi. Bunların üzerine güneş vurunca kıpırdanma meydana geldi, insanlar bunları hareket ediyor şeklinde algıladı.

67- فَأَوْجَسَ فِي نَفْسِهِ خِيفَةً مُوسَى” **“Bu yüzden Musa içinde bir korku hissetti.”**

Hz. Musaya arız olan bu korku, beşer olmanın fitri gereği idi.

Veya korkusu, insanların şüpheye düşüp de kendisine tâbi olmamalarından olabilir.

68- قُلْنَا لَا تَخَفْ” **“Dedik ki: Korkma!”**

Tevehhüm ettiğin şeyden korkma.

اِنَّكَ اَنْتَ الْاَعْلٰى “Çünkü en üstün olan muhakkak ki sensin.”

Ayetin bu kısmı, yapılan nehyin illetini ifade eder ve Hz. Musanın galip geleceğini de te’kidli bir şekilde gösterir.

Yapılan te’kidler şöyledir:

-Atıf yerine yeni bir cümle ile başlanması,

-Tahkik ifade eden اِنَّ “inne” edatı,

-Zamirin tekrarı,

-Açık bir galibiyete delâlet eden “uluv” kelimesinin kullanılması,

-Bu kelimenin “a’lâ” şeklinde en üstünlük mertebesinde ifade edilmesi.

69- وَالْقِيَمَٰنِ مَا فِي يَمِينِكَ تَلَقَّفْ مَا صَنَعُوا “Elindekini bırak, onların yaptıklarını yutsun.”

Cenab-ı Hakkın “asayı bırak” yerine “elindekini bırak” demesinde, asayı tahkir vardır. “Onların iplerinin ve asalarının çokluğuna aldırma. Elindeki odun parçacığını yere bırakıver.”

Veya tazim olarak da değerlendirilebilir: “Şu cisimlerin çokluğuna ve azametli görülmelerine önem verme. Çünkü Senin elinde, etki yönünden onlardan çok daha büyüğü vardır. Korkma, onu yere bırak!”

اِنَّمَا صَنَعُوا كَيْدٌ سَاجِرٌ “Onların yaptıkları ancak bir sihirbaz hilesidir.”

“Bir sihirbaz hilesidir” derken sihirbaz kelimesinin tekil getirilmesi cins ifade eder.

وَلَا يُفْلِحُ السَّاجِرُ حَيْثُ اَتٰى “Sihirbaz ise, nerede olursa olsun felah bulmaz.”

Sihirbaz ise, nerde olsa ve neye yönelse felâh bulmaz.

70- فَالْقِيَمَٰنِ السَّحَرَةُ سَجْدًا “Böylece bütün sihirbazlar secdeye kapandılar.”

Hz. Musa elindeki asayı yere atınca, onların sihirlerini yuttu. O zaman sihirbazlar bunun bir sihir olmadığını, Allahın ayetlerinden bir ayet, mu’cizelerinden bir mu’cize olduğunu anladılar. Bunu anlamaları, yaptıklarına bir tevbe ve gördükleri harika durumdan hoşnutluk ve ona saygı olmak üzere kendilerini yüz üstü secdeye varmaya sevketti.

“Harun ve Musa’nın Rabbine iman ettik”
dediler.”

Önce Hz. Harunu söylemeleri, yaşının daha büyük olmasındandır.

Veya ayet sonları gözetilerek böyle tercih edilmiştir.

Veya şöyle bir incelik söz konusu olabilir: Hz. Musayı küçüklüğünde Firavun yetiştirmişti. Sadece “Musanın Rabbine iman ettik” deseler veya önce Hz. Musayı zikretselerdi, belki de “Musanın Rabbi” ifadesinden Firavun anlaşılır, Harunun zikrinin de O’na tebaiyetle olduğu tevehhüm ediliirdi.

Rivayet edilir ki: Secdeye vardıklarında cenneti ve oradaki menzillerini gördüler.

71- قَالَ أَمْتُمْ لَهُ قَبْلَ أَنْ أَدْنِ لَكُمْ “Firavun dedi: Size izin vermeden ona iman ettiniz ha?”

“O, muhakkak size sihir öğreten büyüğünüzdür.”

Bu sanatınızda o sizin büyüğünüz, işi en iyi bileniniz, üstadınızdır.

“Andolsun ki, ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim.”

Sağ el ve sol ayaklarınızı kestireceğim.

“Ve muhakkak sizi hurma dallarında as-tıracağım.”

İlk idam edenin Firavun olduğu söylenir.

“Ve hangimizin azabının daha şiddetli ve devamlı olduğunu elbette bileceksiniz.”

“Hangimiz” derken kastettiği kendisi ve Hz. Musadır.

Denildi ki: Kendisini ve sihirbazların iman ettiği Hz. Musanın Rabbi-ni kastetti.

72- قَالُوا لَنْ نُؤْثِرَكَ عَلَىٰ مَا جَاءَنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالَّذِي فَطَرَنَا “Dediler: Bize gelen bu beyyinat ve bizi yaratana karşı, asla seni tercih edemeyiz.”

“Beyyinat”tan murat, mu’cizelerdir.

فَاقْضِ مَا أَنْتَ قَاضٍ “Artık ne hüküm vereceksen ver.”

سَنَ، اَنْحَاكُ بُو دُنْيَا هَايَاتِنَا هُكْمَـدَبِيلِرْسِنَ. “Sen, ancak bu dünya hayatına hükmedebilirsin.”

Senin hükmün olsa olsa şu dünya hayatında geçer. “Oysa ahiret daha hayırlı ve daha daimîdir.” (A'lâ, 17)

Ayetin bu kısmı “Artık ne hüküm vereceksen ver.” (“elinden geleni yap!”) ifadelerinin sebebini beyan ve sonraki sözlerine de bir hazırlık gibidir.

73- اِنَّا اٰمَنَّا بِرَبِّنَا لِيَغْفِرَ لَنَا خَطَايَانَا وَمَا اَكْرَهْتَنَا عَلَيْهِ مِنَ السِّحْرِ “Dogrusu biz hem günahlarımıza, hem bizi zorladığın sihre karşı, bizi bağışlaması için Rabbimize iman ettik.”

Küfür ve günah hatalarımızı bağışlaması için ve bizi zorladığın sihre karşı Rabbimize iman ettik.

Rivayete göre, sihirbazlarla Hz. Musa arasında müsabaka olmazdan önce, sihirbazlar Firavuna “Bize Musayı uyurken göster” dediler. Yanına vardıklarında, asanın O’na muhafızlık yaptığını gördüler. Dediler “bu bir sihir değil. Çünkü sihirbaz uyuduğunda sihri ibtal olur!” Ama Firavun, mutlaka Hz. Musa ile müsabakaya çıkmalarını istedi.

وَاللّٰهُ خَيْرٌ وَّاَبْقٰى “Allah daha hayırlı ve daha devamlıdır.”

Allahın vereceği karşılık çok daha hayırlı ve devamlıdır.

Veya Allahın sevabı çok daha hayırlı, cezası ise çok daha devamlıdır.

74- اِنَّهُ مِنْ يَّاتٍ رَبِّهِ مُجْرِماً فَاِنَّ لَهُ جَهَنَّمَ “Her kim Rabbine bir mücrim olarak varırsa, şüphesiz ki ona cehennem vardır.”

اٰرَاَدَا نَـوْلُرُ، نَـو دَـهَايَاتُ بُلُرُ. “Orada ne ölür, ne de hayat bulur.”

Yani, her kim küfür ve isyanıyla Rabbine varırsa, O cehennemde ne ölür ki kurtulsun, ne de hoş bir hayat yaşar.

75- وَمَنْ يَّاتِهِ مُؤْمِنًا قَدْ عَمِلَ الصَّالِحَاتِ فَأُولَٰئِكَ لَهُمُ الدَّرَجَاتُ الْعُلَى “Kim de salih ameller işlemiş olduğu halde bir mü’min olarak O’na varırsa, işte onlara en yüksek dereceler vardır.”

76- جَنَّاتٌ عَدْنٍ تَجْرٰى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ “Adn cennetleri vardır ki, altlarından ırmaklar akar.”

“Adn cennetleri”, önceki ayetin sonunda geçen **“yüksek dereceler”**den bedeldir.

خَالِدِينَ فِيهَا **“Onlar, orada ebedî kalacaklardır.”**

وَذَلِكَ جَزَاءُ مَنْ تَزَكَّى **“Ve işte bu, temizlenenlerin mükafatıdır.”**

İşte bu, küfür ve günah kirlerinden temizlenen kimselerin mükâfatıdır.

Son üç ayet, sihirbazların sözünün devamı olarak bize nakledilebileceği gibi, doğrudan Allahın kelâmı olarak bize bildirilmiş de olabilir.

Hz. Musa ve Samiri

77- “Andolsun ki Musa’ya şöyle vahyettik: Kullarımla geceleyin yola çık.”

“Onlara denizde kuru bir yol aç.”
 “Yetişilmekten korkmazsın ve endişe de etmezsin.”

78- “Firavun ordularıyla onları takip etti.”

Hz. Musa, İsrailoğullarıyla gecenin evvelinde yola çıkmıştı. Firavuna bu durum haber verilince, ordusuyla beraber peşlerinden takip etti.

“Derken denizden kendilerini bürüyen bir şey bürüyüverdi.”

Zamir, Firavunun ordusuna veya ordusuyla beraber kendisine racidir.

Ayette onları bürüyen şeyin müphem / belirsiz bırakılmasında “bunun kühnünü ancak Allah bilir” manasına bir işaret vardır.

79- “Ve Firavun kavmini yoldan çıkardı.”

“Ve doğru yola götürmedi.”

Din hususunda onları yoldan çıkardı, onları doğru yola sevk etmedi. Hâlbuki Firavun onlara “Sizi ancak doğru yola sevk ediyorum.” (Mü’min, 29) demişti. Böyle olunca bu ayet, Firavunun o sözüne bakar ve onunla bir tehekkümdür, ince bir alaydır.

Veya şöyle bir mana düşünülebilir:

“Firavun, denizde ordusunu kaybetti ve kurtulamadı.”

80- “Ey İsrailoğulları!”

Cenab-ı Hak, İsrailoğullarını denizden kurtarıp Firavunu helâk ettikten sonra, kendilerine şöyle bildirdi.

Veya hitap Hz. Peygamber devrindeki İsrailoğullarına, atalarına yaptığı ikramları hatırlatmak da olabilir:

قَدْ أَنْجَيْنَاكُمْ مِنْ عَدُوِّكُمْ “Sizi düşmanınızdan kurtardık.”

“Düşman”dan murat, Firavun ve kavmidir.

وَوَعَدْنَاكُمْ جَانِبَ الطُّورِ الْأَيْمَنِ “Ve Tûr’un sağ yanında sizinle randevulaştık.”

Tur dağının sağ tarafına davet edilmeleri, Hz. Musa’nın burada münacat etmesi ve Tevratın indirilmesi içindi.

Yapılan davet sadece Hz. Musa veya Hz. Musa ile beraber yetmiş kişi için iken hepsine hitap edilmesi, mülabese içindir.¹⁰

وَنَزَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّاءَ وَالسَّلْوىَ “Üzerinize de kudret helvası ve bıldırcın indirdik.”

81- كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ “Size verdiğimiz rızıkların tayyiplerinden yiyin.”

Tayyip olan rızıklardan murat, lezzetli ve helâl olanlardır.

وَلَا تَطْغَوْا فِيهِ فَيَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبِي “Ve bunda taşkınlık etmeyin, sonra üzerinize gadabım iner.”

Size verdiğimiz rızıklarda

-Şükürünü ihlal ile,

-İsraf ederek,

-Şımarıklık göstererek,

-Ve layık olandan engelleyerek Allahın koyduğu sınırları aşmayın.

وَمَنْ يَحِلِّلْ عَلَيْهِ غَضَبِي فَقَدْ هَوَىْ “Kimin üzerine de gadabım inerse, muhakkak o mahvolur.”

Gadabımın indiği kimse, düşer, helâk olur.

82- وَإِنِّي لَعَفَّارٌ لِّمَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا ثُمَّ اهْتَدَىْ “Şüphe yok ki ben, tevbe eden, iman edip salih amel işleyen, sonra da hak yolda sebat gösteren kimse için çok bağışlayıcıyım.”

¹⁰ Her ne kadar bu yetmiş kişiye doğrudan hitap edilmese de, Hz. Musa’ya yapılan hitap bir yönüyle bunlara da yapılmış demektir. Çünkü Ona bildirilen emir ve yasaklara bunlar da muhataptırlar.

83- **“Ey Musa! Seni acele ile kavmin-den uzaklaştıran nedir?”**

Bu sualde, Hz. Musanın acele edip gelmesinin uygun olmadığını hissettirmek vardır. Çünkü, kavmini problemlili bir hâlde bırakıp gelmek,

-Zâtında bir noksanlıktır.

-Hele buna bir de onları ihmal etmek ve onlara karşı üstünlük tavrını çağrıştırır bir durum olursa... Bundan dolayı Hz. Musa iki mesele hakkında da cevap verdi.

84- **“Dedi: Onlar benim izimdeler.”**

Kavmini bırakıp gelmesiyle ilgili durum daha önemli olduğundan önce onunla başladı:

Ben onlardan azıcık öndeyim.

Bu, âdeten nazara alınmayacak kadar azdır. Onlarla benim aramda, yol arkadaşı olanlarda görüldüğü şekilde, yakın bir mesafe vardır.

“Rabbim! Sen hoşnut olasın diye, acele ederek sana geldim.”

Çünkü Senin emrine koşmak, ahbine vefa göstermek rızanı icap ettirir.

85- **“Allah dedi: Doğrusu biz senden sonra kavmini imtihan ettik.”**

Sen onların arasından çıktıktan sonra buzağıya ibadetle biz onları imtihan ettik.

Bunlar, Hz. Musanın geride bıraktığı kavmi idi. Hz. Musa, onların başına kardeşi Harunu bırakmıştı. Sayıları altıyüzbin idi. Buzağıya tapmaktan kurtulanların sayısı ise oniki bin kişiydi.

“Ve Sâmirî onları saptırdı.”

Samiri, buzağıyı ilah edinerek ve onları buzağıya ibadete çağırarak yoldan çıkardı.

Şayet rivayet sahihse, onlar Hz. Musanın gitmesinden sonra yirmi gece dinlerini dosdoğru yaşadılar. Gündüzleri de müstakil sayarak kırka ulaştıklarını zannettiler, “sayıyı tamamladık” dediler. Sonra buzağı olayı gerçekleşti.

Bu hitap Hz. Musaya Tura geldiğinde yapıldı. Çünkü, ayette Allahu

Teâlânın âdeti üzere bazan olması beklenen şeyi olmuş gibi haber verdiği-ne delâlet eden bir şey yoktur. Çünkü, bir şeyin meydana gelmesinin aslı, Allahın ilminde ve meşietinin gereğine göre olmasıdır.

Samiri, İsrailoğullarından Samira kabilesine mensup biridir.

Denildi ki: Kırman'dan iri-yarı kaba bir adamdı.

Denildi ki: Bacırma ahalisinden idi. İsmi de Musa Bin Zafer olup, mü-nafık idi.

86- **“Böylece Musa öfkeli ve üzgün olarak kavmine döndü.”**

Hz. Musa kırk günü tamamlayıp Tevratı aldıktan sonra kavmine döndü.

Onlara öfkeli ve yaptıkları şeyler için üzüntülüydü.

86- **“Dedi: Ey kavmim! Rabbiniz size güzel bir vaad ile vaatte bulunmadı mı?”**

Kendisinde bir hidayet ve nur olan Tevratı size vermeyi vaat etmedi mi?

86- **“Size bu süre çok uzun mu geldi.”**

Ondan ayrılık süresi size çok uzun mu geldi?

86- **“Yoksa Rabbinizden size bir gadab inmesini istediniz de bana olan vaadinizden mi caydınız?”**

Gabavette (kıt akıllılıkta) dillere destan olan öküze ibadet etmekle Rabbinizden üzerinize bir gadap inmesini mi istediniz? Öyle ki Allaha iman üzere sebat etmek ve size emrettiklerimi yapmak hususunda söz verdiğiniz hâlde, sözünüzde durmadınız.

87- **“Dediler: Biz sana verdiğimiz sözden, kendiliğimizden caymadık.”**

Eğer Samiri bizi kıskırtmasa ve kendi hâlimize bırakılsaydık, verdiğimiz sözden caymazdık.

87- **“Fakat biz o kavmin süs eşyasından bir takım ağırlıklar yüklenmiştik, onları attık.”**

İsrailoğulları, Mısırdan çıkmaya niyet ettiklerinde, Kıbtilerden düğün bahanesi ile ödünç olarak zînet eşyaları almışlardı.

Denildi ki: Kendilerinin bir bayramı vesilesiyle bu zînet eşyalarını almışlardı, sonra çıktıkları anlaşılır diye geri vermemişler, yanlarında getirmişlerdi.

Denildi ki: Bunlar, Firavun ve ordusunun denizde boğulmasından sonra, denizin sahile attığı zînet eşyalarıydı, onlar da bunları almışlardı. Belki de bunları **“evzar”** yani “ağırlıklar, günahlar” olarak isimlendirmeleri bu sebeple idi. Çünkü ganimet almak henüz onlarda helâl kılınmadığından, bunları almak onlar için günahtı.

Veya İsrailoğulları müste'men idiler. Müste'men olanın ise küfür ehlinin malını alması caiz değildi.

“Onları attık” demeleri, onları ateşe atmalarını ifade eder..

فَكَذَّبَكَ الْقَيُّ السَّامِرِيُّ **“Sâmirî de böylece atmıştı.”**

Samiri de, yanında olan süs eşyalarını ateşe atmıştı. Rivayete göre, onlar kendileri için vaat edilen kırk günlük sürenin tamamlandığını zannettiklerinde, Samiri onlara şöyle dedi: “Musanın size verdiği sözde durmaması, sizin yanınızda olan Kıbtilere ait süs eşyalarından dolayıdır. Bunlar size haramdır. Görüşüm o ki, bir çukur kazalım, orada bir ateş yakalım, yanımızda olan bütün zînet eşyalarını oraya atalım.” Onlar da Samirinin dediğini yaptılar.

88- فَأَخْرَجَ لَهُمْ عِجْلًا جَسَدًا لَهُ خَوَارٌ “Nihayet (Sâmirî) onlara böğüren bir buzağı heykeli ortaya çıkardı.”

Samiri bunlara bu erimiş zînet eşyalarından bir buzağı heykeli meydana getirdi. Bunun, buzağı tarzında sesi vardı.

فَقَالُوا هَذَا إِلَهُكُمُ وَالْهَؤُلَاءِ مَوْسَى **“Bunun üzerine dediler: İşte sizin de, Musa'nın da ilâhı budur, ama o unuttu.”**

Bunu söyleyenler Samiri ve onun fitnesine kapılanlardır. Buzağı heykelini ses verir bir şekilde görünce böyle dediler:

فَنَسِيَ **“Ama O, unuttu.”**

Musa, bunu unuttu, Rabbini Turda arıyor.

Veya “unuttu” zamini Samiri'ye racidir.

Yani, yapması gereken iman izhar etmeyi terk etti.

Veya “Böyle cisimlerin yaratılmış olduğunu unuttu.” Veya “İlâhın hiçbir şeye hulul etmeyeceğini unuttu.”

89- أَفَلَا يَرَوْنَ أَلَّا يَرْجِعَ إِلَيْهِمْ قَوْلًا “Onlar görmüyorlar mı ki, o buzağı kendilerine hiçbir sözle karşılık veremiyor.”

Onlar görmüyorlar mı, o buzağı kendilerine bir söz söylemiyor, sorsalar bir cevap veremiyor!?

وَلَا يَمْلِكُ لَهُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا “Ayrıca onlara ne zarar vermeye sahip, ne de yarar vermeye.”

90- وَلَقَدْ قَالَ لَهُمْ هَارُونُ مِنْ قَبْلُ “Andolsun ki Harun daha önce onlara şöyle demişti:”

Hız. Harun, Samirinin çukur kazdırmasını görür görmez bir şeyler hissedip Samiriden önce veya Hız. Musanın dönmesinden önce şöyle demişti:

يَا قَوْمِ إِنَّمَا فُتِنْتُمْ بِهِ “Ey kavmim! Siz bununla imtihan edildiniz.”

Ey kavmim! Siz bu buzağı ile imtihan edildiniz!

وَأَنَّ رَبَّكُمْ الرَّحْمَنُ “Sizin Rabbiniz Rahmân’dır.”

فَاتَّبِعُونِي “Gelin bana uyun.”

وَأَطِيعُوا أَمْرِي “Ve emrime itaat edin.”

Bana uyun ve dinde sebat hususunda emrime itaat edin!

91- قَالُوا لَنْ نَبْرَحَ عَلَيْهِ عَاكِفِينَ حَتَّى يَرْجِعَ إِلَيْنَا مُوسَى “Dediler: Musa bize dönüp gelinceye kadar, biz ona tapmaya devam edeceğiz.”

92- قَالَ يَا هَرُونَ “Dedi: Ey Harun!”

Hız. Musa döndüğünde kardeşine “Ey Harun!” dedi.

مَا مَنَعَكَ إِذْ رَأَيْتَهُمْ ضَلُّوا “Bunların saptığını gördüğünde, seni engelleyen ne oldu?”

Onlar buzağıya ibadetle saptıklarında sana ne engel oldu?

93- أَلَا تَتَّبِعُنِي “Neden bana uymadın?”

Allah için gadap etmek ve O’nu inkâr edenle savaşmak hususunda bana uyman gerekmez miydi?

Veya peşimden gelip bana katılman gerekmez miydi?

أَفَعَصَيْتَ أَمْرِي “Yoksa emrime karşı mı geldin?”

Dinde tavizsiz olmak ve dini savunmak hususunda emrime karşı mı geldin?

94- **“Harun dedi: Ey anamın oğlu!”** قَالَ يَبْنَؤُمَّ

“Sakalımı ve başımı tutma.” لَا تَأْخُذْ بِلِحْيَتِي وَلَا بِرَأْسِي

“Anamın oğlu” ifadesinde O’nun şefkatini ve rikkatini celbe çalışmak vardır.

Denildi ki: “Hz. Harun, anne cihetiyle Hz. Musa ile kardeşti.” Ancak cumhur (ekser âlimler) onların ana-baba bir kardeş olduklarını söyler.

Hz. Musa Allah için olan şiddetli gayz ve gadabından dolayı kardeşi Harunun saç ve sakalından tutmuş, kendine doğru çekiyordu. Hz. Musa, her şeyde sert, haşın ve tavizsizdi. Kavmini buzağıya tapıyor görünce kardeşine böyle yapmaktan kendini alamamıştı.

“Ben senin اِنِّى خَشِيتُ اَنْ تَقُولَ فَرَّقْتَ بَيْنَ بَنِي إِسْرَآئِيلَ وَلَمْ تَرْقُبْ قَوْلِي **‘İsrailoğulları arasında ayrılık çıkardın, sözüme bakmadın’ diyeceğinden korktum.”**

Şayet ben onlarla savaşısam veya bir kısmını bir kısmından ayırısam “İsrailoğullarını birbirinden ayırdın!” **“Kavmim içinde benim yerime geç, ıslaha çalış”** (A’raf, 142) diye talimat vermiştin, “sözümü tutmadın” demenden korktum. Çünkü onları ıslah, birliklerini korumak ve durumlarını idare etmekle olurdu. Ben böyle yaptım ve Senin dönüp de kendi reyine göre gerekeni yapmanı tercih ettim.”

95- **“Ey Sâmirî! Senin bu yaptığın nedir?”** قَالَ فَمَا خَطْبُكَ يَا سَامِرِيُّ dedi.”

Sonra Hz. Musa Samiriye yöneldi ve yaptığını tenkid ile “Seni buna sevkeden ne oldu?” diye sordu.

96- **“Sâmirî dedi: Onların görmedikleri bir şey gördüm:”** قَالَ بَصُرْتُ بِمَا لَمْ يَبْصُرُوا بِهِ

Hamza ve Kisâî, ayeti Hz. Musaya hitap olarak okudu. Yani: Ey Musa, Sen onların bilmediklerini bildin, anlamadıklarını anladın. O da şudur: Sana gelen elçi tamamen ruhanidir, izi hangi şeye temas etse onu hayatlandırır.

Veya, ben onların görmediklerini gördüm. Yani, Hz. Cebrailin “hayat atı” üzerinde Sana geldiğini gördüm.

Denildi ki: Samirinin Cebraili tanınması şundandır: O dünyaya geldiğin-

de, annesi Firavunun korkusundan onu bırakmıştı. Tek başına yaşayacak hâle gelinceye kadar Cebrail ona gıda getirdi.

“Ben de elçinin izinden bir avuç aldım ve onu attım.”

Ben de elçinin bastığı yerdeki topraktan bir kabza aldım. O rasûlün izinden aldığım bir avuç toprağı erimiş süs eşyalarına veya buzağının içine attım, böylece hayatlandı.

Elçiden murat Cebraildir. Elçinin ismini söylememesi, onun Cebrail olduğunu bilmemesindendir.

Veya olayın vaktine tenbihte bulunmak istemiştir. O da Cebrailin Tura götürmek için Hz. Musaya gönderildiği vakittir.

“Böyle yapmayı bana nefsim güzel gösterdi.”

Nefsim böyle yapmayı bana hoş gösterdi.

97- “Dedi: Haydi, defol!”

“Artık senin için hayat boyunca, ‘bana dokunmayın’ demen var.”

Yaptığına ceza olarak senin için hayat boyu “bana dokunmayın” diyeceksin.

Böyle demesi, biri ona dokunduğunda kendisinde hastalık bulaşması veya kendisinin hastalık bulaştırması yönündendir. Böylece ürkmüş vahşi hayvanlar gibi tek yaşamaya mahkûm edilmiştir.

“Hem senin için asla kaçamayacağın bir ceza daha vardır.”

Senin için ahirette de vaat edilen bir durum vardır.

Allah, dünyada seni böyle cezalandırdığı gibi, ahirette de cezalandıracak, hakkındaki hükmü uygulayacaktır.

“Bir de ibadet edip durduğun ilâhına bak!”

“Biz elbette onu yakacağız.”

Biz o batıl mabudunu elbette ateşte yakacağız.

ثُمَّ لَنَنْسِفَنَّهُ فِي الْيَمِّ نَسْفًا
“Sonra da kül haline getirip onu denize savuracağız.”

Böylece ondan geriye hiçbir şey kalmayacak.

Bundan maksad, Samirinin cezasını ziyade kılmak ve onun sözleriyle aldananların gabavetini (kıt akıllılığını) ortaya koymaktır. Öyle ki en edna teffekkürü olan bu olaydan ibret alacaktır.

98- **إِنَّمَا إِلَهُكُمُ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ**
“Sizin ilâhınız, ancak kendisinden başka hiçbir ilâh bulunmayan Allah’tır.”

Sizin ibadetinize layık olan ilahınız Allah’tır. Çünkü O’na denk hiçbir şey yoktur.

İlim ve kudretin kemâlinde hiçbir şeye O’na yanaşamaz.

وَسِعَ كُلُّ شَيْءٍ عِلْمًا
“Onun ilmi her şeyi kuşatmıştır.”

Onun ilmi, bilinmek şanından olan her şeyi kuşatmıştır.

Durum böyleyken bir kalıba sokulup heykeli yapılan ve sonra da yakılan buzağı heykeli, nasıl Allaha denk olabilir? Faraza, taptığınız buzağı canlı da olsa gabavette darb-ı meseldir!

“Bu, kıyamet günü onlar için ne fena bir yüküttür!”

102- “O gün sûr’a üfürülür.”

“Ve biz suçluları o gün gök gözlü olarak mahşere toplarız.”

“Gök gözlü” denilmesi, böyle bir gözün Arablar nezdinde en çirkin ve istenmeyen bir göz olmasındandır. Çünkü Rumlar onların en ileri derecede düşmanları olup gözleri gök idi. Bunun için şöyle diyorlardı:

Düşmanın sıfatı

-Kara tuzak,

-Sarı ok,

-Mavi göz.

Ayette geçen “zürka” kelimesi “âmâ” anlamına da gelebilir. Yani “...âmâ olarak mahşere toplarız.”

103- “Siz dünyada sadece on gün kaldınız” diye kendi aralarında gizli gizli konuşurlar.”

Kalpleri korku ve dehşetle dolu olduğundan kısık sesle aralarında konuşurlar.

Böyle diyerek, dünya hayatının zevâl bulması sebebiyle dünyada kaldıkları süreyi kısa bulurlar.

Veya, ahiret hayatını uzun bulduklarından, ona nispetle dünya hayatını böyle görürler.

Veya ahiretin çetin hâllerini görüp, şu dünya hayatında kendilerini tatmin etmek ve şehvetlerinin peşinde gitmek sebebiyle bu azaba layık olduklarını bildikleri için, kederlerinden böyle söylerler.

Veya “(Öyle bir) ateş ki, onlar sabah-akşam ona arz olunurlar. Kıyamet koptuğu günde ise, Âl-i Firavı azabın en şiddetlisine sokun!” (Mü’min, 46) ayetinin ve devamının da işaretiyle kabirde böyle konuşurlar.

104- “Aralarında ne konuştuklarını biz en iyi biliniz.”

Ne kadar kaldıkları hususunda biz onların neler dediklerini iyi biliriz.

اِذْ يَقُولُ امْثَلُهُمْ طَرِيقَةً اِنْ لَبِثْتُمْ اِلَّا يَوْمًا **“Onların yolca en iyileri, “ancak bir gün kaldınız” diyordu.”**

“Yolca en iyileri” ifadesinden murat, görüş veya amelce en istikametli olanlarıdır. **“Ancak bir gün kaldınız”** deyip kalma müddetini daha az gösterenlerin görüşünün, diğerlerine üstün olduğu nazara verilmiştir.

105- وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْجِبَالِ **“Sana dağları sorarlar.”**

Sana dağların akıbetinden soruyorlar.

Sakif kabilesinden bir adam sormuştu.

فَقُلْ يَنْسِفُهَا رَبِّي نَسْفًا **“De ki: Rabbim onları toz edip savuracak.”**

Dedi ki: Rabbim onları un ufak edip sonra da rüzgar göndererek savuracaktır.

106- فَيَذَرُهَا قَاعًا صَفْصَفًا **“Böylece orayı (arızı) dümdüz boş bir halde bırakacak.”**

Onların yerleştiği yeri veya arzı dümdüz ve boş bırakacaktır. Ayette **“Şayet Allah insanları zulümleri yüzünden cezalandırırsaydı, orada (yeryüzünde) tek canlı bırakmazdı.”** (Nahl, 61) ayetinde de olduğu gibi, her ne kadar daha evvelinde zikredilmese de, dağlar arzın üzerinde olduğundan dolayı zamirin arza raci kılınması vardır.

107- لَا تَرَى فِيهَا عِوَجًا وَلَا أَمْتًا **“Orada ne bir eğrilik görürsün, ne de bir yumruluk.”**

Bu üçü, yani

-Düz

-Eğri

-Yumru, birbirine terettüp eden hâllerdir. Birinci ve ikinci duyular yönüyledir. Üçüncüsü, ölçü itibarıyla.

108- يَوْمَئِذٍ يَتَّبِعُونَ الدَّاعِيَ لَا عِوَجَ لَهُ **“O gün, hiçbir tarafa sapmadan o davetçiye uyarlar.”**

O günden murat, dağların un-ufak olacağı gündür.

Veya kıyamet gününden bedel olabilir.

Davetçi, Allahu Teâlâdır.

Denildi ki: Davetçi Hz. İsrâfildir.

Beyt-i Makdisin kayasının üzerinde ayakta durur, insanları çağırır. Her taraftan Ona doğru yönelirler. Davet edilenler, hiç muhalefet etmeden, sapmadan O'na uyarlar.

وَخَشَعَتِ الْأَصْوَاتُ لِلرَّحْمَنِ “Rahmân için sesler kısılmıştır.”

O'nun heybetinden sesler kısılmıştır.

فَلَا تَسْمَعُ إِلَّا هَمْسًا “Artık bir hışıltıdan başka hiçbir şey işitemezsin.”

Bu hışıltının, onların mahşere nakli esnasında ayaklarından gelen ses olduğu da söylenir.

109- “O gün, يَوْمَئِذٍ لَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَنُ وَرَضِيَ لَهُ قَوْلًا”
Rahmân'ın kendisine izin verdiği ve sözünden hoşnud olduğundan başkasının şefaati fayda vermez.”

İstisna şefaattendir. Yani, Ancak Allahın şefaatine izin verdiği ve sözüne razı olduğu müstesna.

Veya mefulden de olabilir. Yani, ancak kendisi için şefaata izin verilen ve kendisi hakkında şefaatinin sözüne Rahmânın razı olduğu kimse müstesna. Böylesine, şefaet fayda verir.

110- “O, önlerindeki ve arkalarındakini يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ”
bilir.”

Allah, onlara tekaddüm eden halleri ve gelecekte kendilerinden sonra olacakları bilir.

وَلَا يُحِيطُونَ بِهِ عِلْمًا “Onlar ise O'nu ilmen kavrayamazlar.”

Onların ilimleri, Allahın malumatını ihata edemez.

Denildi ki: Onlar, Allahın zâtını ilmen kuşatamazlar.

Veya evveliyle alakalı olarak “onlar öncelerini de sonralarını da tam olarak bilemezler. Bildiklerini de ayrıntılarıyla bilemezler.”

111- “Yüzler, Hayy-ı Kayyum'a boyun eğmiştir.”
وَعَنَتِ الْوُجُوهُ لِلْحَيِّ الْقَيُّومِ

Hükmü nâfiz bir hükümdarın elinde, esirlerin boyun eğmesi gibi, yüzler Hayy-ı Kayyuma tam bir itaatle boyun eğmiştir.

Ayetin zahiri, bütün yüzlerin durumunu ifade eder. Ama bununla mücrimlerin yüzlerinin murat edilmesi caizdir. Bu durumda “yüzler” anlamın-

daki “el-vücuḥ” kelimesindeki elif-lâm izafetten bedeldir. Yani, “o mücrimlerin yüzleri” demektir.

Ayetin devamı bunu teyid eder:

“Bir zulüm yüklenen, gerçekten hüsrana uğramıştır.”

Bu ifade, ayetin evvelinden hâl olabilir: Bir zulüm yüklenen gerçekten perişan olduğu hâlde, yüzler Hayy-ı Kayyuma boyun eğmiştir.

Veya ayetin bu kısmı müstakil cümle de olabilir, yüzlerinin niçin boyun eğdiğini anlatır.

“Her kim mü'min olarak salih ameller işlerse, artık o, ne zulümden ve ne de hakkının çiğnenmesinden korkar.”

“Mü'min olarak” denilmesi, taatlerin sıhhatında ve hayırlı işlerin kabulünde imanın şart olmasındandır.

Ayette anlatıldığı şekilde olan kimse, kendisine vaat edilen hak ettiği sevabın verilmemesinden ve de hakkının çiğnenmesinden korkmaz.

Veya mana şöyle olabilir: Mü'min olarak salih ameller işleyen kimse, bir zulüm veya hakkı çiğnemek cezası alacağından korkmaz. Çünkü başkasına zulmetmemiş, kimsenin hakkını çiğnememiştir.

“İşte böylece biz onu Arabça bir Kur'an olarak indirdik.”

Yani, dehşetli bir tehdidi barındıran bu ayetleri indirdiğimiz gibi, Kur'anın tamamını Arabça bir Kur'an olarak indirdik.

“Ola ki sakınırlar diye onda tehditlerden nicelerini tekrar tekrar açıkladık.”

Onda tehdid ayetlerini tekrar tekrar nazara verdik.

Ola ki günahlardan sakınırlar, takva kendileri için bir meleke hâlini alır.

“Yahut onlara bir ibret verir.”

Veya o Kur'anı duyduklarında, Kur'an kendilerine bir öğüt ve ibret verir, bu da onları günahlardan alıkor.

Bu nükte için, takvayı yapılan vaîde, öğüdü de Kur’ana nisbet etti.¹¹

114- فَتَعَالَى اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ “Hükümü her yerde geçerli gerçek hükümdar olan Allah yücedir.”

Allah, zât ve sıfatlarında mahlukata benzemekten yücedir. Zâtı, onların zâtına benzemediği gibi, kelâmı da onların kelâmına benzemez. O, **Melik-tir**; emri ve nehyi nafızdır, vaadi umulmaya ve tehdidi sakınılmaya layıktır. O, **Hak’tır**; Melik olmaya bizâtihi layıktır. Zât ve sıfatları sabittir, gerçektir.

“Sana vahyedilmesi tamamlanmadan önce Kur’an’ı okumakta acele etme.”

Ayet, Hz. Peygamberin Hz. Cebrailden vahyi alırken acele etmesinden ve kıraati tekrarlamasından bir nehiydir.

Denildi ki: Ayet, mücmel olarak gelen bir hükümle alakalı açıklama gelmeden tebliğde bulunmaktan bir nehiydir.

وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا “Rabbim! İlmimi artır” de.”

“Vahiyle ilgili acele edeceğine ona bedel Rabbinden ziyade ilim iste. Çünkü, Sana vahyedilenlere zaten nail olacaksın.”

11 **Vaîd**, ilâhî azap ve ceza ile insanları sakındırmaktır. Buna muhatap olan kimseler, akıllarını başlarına alırlarsa, haramlardan uzak kalmak suretiyle azaptan sakınmış olurlar. Öte yandan Kur’an, bir zikir kitabıdır. Ona muhatap olan kimseler bu öğütlere kulak vermek suretiyle ders almış olurlar.

Yitik Cennet

115- وَلَقَدْ عَهِدْنَا إِلَىٰ آدَمَ مِنْ قَبْلِ فَنَسَىٰ- **“Andolsun bundan önce Âdem’den söz almıştık, fakat unuttu.”**

İki ayet öncesinde, Kur’anda isyan edenlere tehdid ayetlerinin sıkça yer aldığı nazara verilmişti. Burada da Hz. Âdemin ilâhî emri unutması nazara verildi.

Şöyle bir mana söz konusudur:

Âdemoğullarının temeli isyan üzeredir, onların damarında köklü bir nisan (unutmak) vardır.

“Fakat unuttu.”

Ama Âdem o sözü unuttu, Ona gereken önemi vermedi, böylece ondan gafil oldu.

Veya **“şu ağaca yaklaşmayın”** (Bakara, 35) şeklindeki uyarımızı terketti. وَلَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْمًا **“Ve biz onda bir kararlılık bulmadık.”**

Onu bu hususta kararlı ve sebat sahibi görmedik. Çünkü kararlı ve tavizsiz olsaydı, şeytan onu aldatamazdı.

Belki de bu durum Hz. Âdemin, işlerin tatlısını – acısını henüz tatmadığı ilk acemilik zamanında olmuştu.

Hz. Peygamberden şöyle nakledilir:

“Âdemoğullarının akılları Âdemin aklıyla tartılsa, Âdemin aklı üstün gelir. (Böyle olmakla beraber) Allah Onun hakkında şöyle bildirdi: **“Andolsun bundan önce Âdem’den söz almıştık, fakat unuttu.”**

Denildi ki: Ayetin manası şöyle de olabilir:

“Biz Onda günaha karşı bir kararlılık bulmadık”

Çünkü bu günahı kasten değil, hata ile işlemiştik.

116- وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا- **“Hani meleklere: ‘Âdem için secde edin’ demiştik de hepsi secde etmişti.”**

Bunun açıklaması daha önce yapılmıştı.¹²

أَبَى “Ancak İblis etmedi, o diretti.”

“O diretti” ifadesi, İblisi secdeden men eden durumu beyan eder.

117- فَقُلْنَا يَا آدَمُ إِنَّ هَذَا عَدُوٌّ لَكَ وَلِزَوْجِكَ “Biz de demiştik: Ey Âdem! Şüphesiz bu, sana ve eşine düşmandır.”

سَقَى “Sakin sizi cennetten çıkarmasın, yoksa bedbaht olursun.”

“Sakin sizi Cennetten çıkarmasın” dedikten sonra, Cenab-ı Hak “yoksa bedbaht olursun” diye sadece Hz. Âdeme hitap etmekle yetindi. Bu, ayet sonlarına uygunluk açısından olabileceği gibi, şu manaya da işaret eder: Hz. Âdem, eşi Havvadan da sorumlu olduğuna göre, kendisi zahmette düçar olduğunda, hanımı da aynı çileye düşecektir.

Veya ayetteki “şekavet”, “geçim hususunda zahmet çekmek” anlamındadır. Maişeti temin etmek ise, erkeklerin görevidir. Ayetin devamı bu manayı teyid eder:

118- إِنَّ لَكَ أَلًا تَجُوعَ فِيهَا وَلَا تَعْرَى “Şüphesiz orada senin için ne aç kalmak vardır, ne de çıplak kalmak.”

119- وَأَنْتَ لَا تَظْمَأُ فِيهَا وَلَا تَصْحَى “Ve orada ne susuzluk çekersin, ne de güneş altında kalırsın.”

Çünkü burada nazara verilenler Cennette konforlu bir hayata vesile olan yemek, içmek, elbise ve çalışmaya ihtiyaç olmamak durumlarını beyan etmektedir. Üstelik bu hâlin bir gün sona ermesi de söz konusu olmayacaktır.

Cenab-ı Hak bunları ifade ederken, Hz. Âdem kendisinin sakındırıldığı zahmetli hallere yabancı kalmasın diye zıtlarını nazara vererek bildirmiştir.

120- فَوَسَّسَ إِلَيْهِ الشَّيْطَانُ “Sonunda şeytan ona vesvese verdi.”

“Dedi ki: Ey Âdem! قَالَ يَا آدَمُ هَلْ أَدُلُّكَ عَلَى شَجَرَةِ الْخُلْدِ وَمُلْكٍ لَّا يَبُلَى

Sana sonsuzluk ağacını ve bitmeyen bir saltanatı göstereyim mi?”

Sonunda şeytan O’na vesvesesini ulaştırdı.

Ona, yiyenin asla ölmeyeceği bir ağaç ve bitmez - zayıflamaz bir saltanat vaadinde bulundu.

¹² Mesela bkz.Bakara, 34.

121- فَآكَلَا مِنْهَا “Bunun üzerine ikisi de o ağaçtan yediler.”

فَبَدَتْ لَهُمَا سَوْآتُهُمَا “Ardından mahrem yerleri kendilerine açılıp görünüyordu.”

وَوُطِفَقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ “Ve üzerlerine cennet yaprağından örtmeye başladılar.”

İncir ağacının yapraklarıyla mahrem yerlerini örtmeye çalıştılar.

وَعَصَى آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَى “Âdem Rabbine isyan etti, böylece zarara uğradı.”

Yasak ağaçtan yemekle, Âdem Rabbine isyan etti. Ağaçtan yemekle ebediliği talep etmesi itibarıyla, matlubuna eremedi, zarar etti.

Veya düşmanın sözüne kandığından akıldan uzak hareket etti.

Ayette, Hz. Âdemin zellesi küçük olmakla beraber, bu zelleyle mukabil O'nun isyan ettiğini, zarar ettiğini bildirmek,

-Velev zelle de olsa bunu büyük görmektir.

-Âdemin evlâdını gayet etkili bir üslûbla benzeri durumdan sakındırmaktır.

122- ثُمَّ اجْتَنَيْهِ رَبُّهُ “Sonra Rabbi onu seçti.”

Sonra Rabbi O'nu seçti, tevbeyle sevketti ve muvaffak kıldı.

فَتَابَ عَلَيْهِ “Tevbesini kabul buyurdu.”

Tevbe ettiğinde tevbesini kabul etti.

وَهَدَى “Ve ona doğru yolu gösterdi.”

Tevbede sebata ve günahattan uzak kalmak sebeplerine Onu sevketti.

123- قَالَ اهْبِطَا مِنْهَا جَمِيعًا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ “Allah dedi: Birbirinize düşman olmak üzere hepiniz oradan inin.”

Hitap, Âdem ve Havvayadır.

Veya Âdem ve İblisedir.

Âdem ve Havva, insan neslinin iki esası olduğundan, onların şahsında bütün insanları içine alacak şekilde hitap edip “hepiniz oradan inin” dedi.

“Birbirinize düşman olmak üzere” ifadesinden murat insanlar olabi-

lir. Çünkü insanlar geçim meselelerinde birbirleriyle rekabet halindedirler, hatta birbirleriyle dövüşürler, savaşırlar.

Veya bu düşmanlık insanlarla İblis arasındaki düşmanlıktır. İblis insan yüzünden makamını kaybettiği gibi, insanlar da onun yüzünden günahlara girerler.

Ayetin devamı, bu düşmanlığın insanlar arasındaki düşmanlık olduğunu teyid eder gibidir:

“Artık benden size bir hidayet geldiği zaman, kim benim hidayetime uyarsa işte o, yoldan sapmaz ve zahmet çekmez.”

Hidayetten murat, kitap ve peygamberdir.

İlahi hidayete uyan, ne dünyada yoldan çıkar ne de ahirette azap çeker.

124- “Her kim de zikrimden yüz çevirirse, ona dar bir geçim vardır.”

Beni hatırlatan ve ibadetime sevkeden hidayetden kim yüzünü çevirirse, onun için zor bir hayat vardır. Çünkü bütün himmet ve gayretiyle dünya menfaatlerine yönelir, daha ziyade elde etmek için kendini tehlikeye atar, noksanlaşmasından ise korkar. Ahirete talip olan mü'min ise, böyle değildir.¹³

Öte yandan,

–“Üzerlerine zillet ve meskenet damgası vuruldu ve Allah'tan bir gazaba uğradılar.” (Bakara, 61)

–“Şayet onlar Tevrat'ı, İncil'i ve Rableri tarafından kendilerine indirileni (Kur'an'ı) gereğince uygulasalardı, elbette üstlerinden ve ayaklarının altından (bol bol rızık) yerlerdi.” (Maide, 66)

–“O beldelerin halkı iman etseler ve günahlardan korunsalardı, elbette üzerlerine gökten ve yerden bereketler açardık. Lakin yalanladılar, biz de onları yaptıklarıyla kısıkrak yakaladık.” (A'raf, 96) gibi ayetlerde dikkat çekildiği üzere, Allah kâfire, küfrünün şeameti sebebiyle sıkıntı verir, mü'mine de imanın bereketiyle genişlik nasip eder.

Denildi ki:

¹³ Mü'min için ne bir korku vardır, ne de üzüntü. Dünyaya perestiş edenlerin korktukları yerlerde mü'min korkmaz, bazan kaybetse bile, çok üzülmez.

“Dar bir geçim”den murat, cehennemde darı ve zakkumdur.¹⁴

Denildi ki: Bundan murat, kabir azabıdır.

وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ أَعْمَى **“Ve kıyamet günü onu kör olarak diriltiriz.”**

Bu körlük, gözün ve kalbin kör olmasıdır. Ayetin devamı, maddî körlük olduğunu teyid eder:

125- قَالَ رَبِّ لِمَ حَشَرْتَنِي أَعْمَى وَقَدْ كُنْتُ بَصِيرًا **“Dedi: Ya Rabbi! Beni niçin kör olarak haşrettin, oysa ben gören biriydim.”**

126- قَالَ كَذَلِكَ **“Allah dedi: Böyledir.”**

Evet, böyle yaptım.

أَتَيْنَاكَ يَا رَبِّ فَانْسِيهَا **“Ayetlerimiz sana gelmişti de onları unutmuştun.”**

Zira, ayetlerimiz sana apaçık bir şekilde geldi. Ama sen onları görmezden geldin, onlara dikkatle bakmadın.

وَكَذَلِكَ الْيَوْمَ تُنْسَى **“Bugün de öylece unutulursun.”**

Sen o ayetleri terk ettiğin gibi, bugün körlük ve azap içinde bırakılacaksın.

127- وَكَذَلِكَ نَجْزِي مَنْ أَسْرَفَ وَلَمْ يُؤْمِنْ بِآيَاتِ رَبِّهِ **“İşte haddi aşanları ve Rabbinin âyetlerine inanmayanları biz böyle cezalandırırız.”**

Şehevanî şeylere dalarak ve ayetlerden yüz çevirerek taşkınlık yapan, Rabbinin ayetlerine inanmayan, aksine onları yalanlayan ve muhalefet eden-i işte biz böyle cezalandırırız.

وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَشَدُّ وَأَبْقَى **“Ve ahiret azabı ise, daha şiddetli ve daha devamlıdır.”**

Ahiret azabından murat,

-Kör olarak haşredilmek,

-Cehennem azabı,

-Kör olarak haşredildikten sonra ateşe atılmak olabilir.

İşte **ahiret azabı**, dünyadaki sıkıntılı hayattan veya bununla beraber kör olarak haşredilmekten daha şiddetli ve devamlıdır.

¹⁴ **“Dari”** ifadesi Gâşiye Suresi altıncı ayette geçer. Cehennem ehlinin yiyeceğinden olup, diken gibi aslında hiç de yenilmeyecek bir maddedir.

Muhtemelen, bu kimse cehennem ateşine girdiğinde, mahşerdeki körlüğü zâil olur. Bu zâil olmak, bulunduğu mahalli ve halini görmesi içindir.

Veya ahiret azabı, o kimsenin yapmış olduğu ayetleri terk ve onları inkâr fiilinden daha şiddetli ve daimi olacaktır.

128- “أَفَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنَ الْقُرُونِ يَمْشُونَ فِي مَسَاكِينِهِمْ”^١ “Yurtlarında dolaşıp durdukları kendilerinden önceki nice nesilleri helâk etmiş olmamız, onları doğru yola iletmedi mi?”

“Onları doğru yola ileten”den murat,

-Allahu Teâlâ,

-Hz. Peygamber

-Veya buna delil olan şeydir.

“إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّأُولِي النُّهَىٰ”^٢ “Şüphesiz bunda akıl sahipleri için nice ayetler vardır.”

Akıl, insanı olup bitenleri umursamaz görünmekten ve görmezden gelmekten alıkoyan bir alettir.

Beş Vakit Namaz

129- “وَلَوْ لَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَكَانَ لِزَامًا وَاجِلٌ مُسْمًى” “Şayet Rabbin-den sebkât eden bir kelime ve belirlediği bir süre olmasaydı, hemen azaba uğrarlardı.”

“Kelime”den” murat, bu ümmetin azabının ahirete tehir edilme vaadidir.

Şayet böyle bir vaat olmasa, Âd ve Semud gibi kavimlerin başına gelen toplu azap, bu kâfirler için de kaçınılmaz olurdu.

Onlara azabın hemen gelmemesi için ikinci olarak nazara verilen durum “**ecel-i müsemma**” yani ömürleri için veya azapları için belli bir süre verilmesidir.

Bu süre, kıyamet günüdür veya bundan murat Bedir savaşıdır.

Hız. Peygamberi inkâr eden kâfirlere toplu bir azabın gelmemesi iki sebeptir:

1-Azabın ahirete tihiri vaadi.

2-Kendileri için “**ecel-i müsemma**”, yani belli bir ecelin olması.

130- “فَاضْبِرْ عَلَى مَا يَقُولُونَ” “O halde, onların sözlerine sabret.”

“وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا” “Ve güneşin doğmasından önce ve batmasından önce Rabbini hamd ile tesbih et.”

Rabbinin sana olan hidayet ve tevfi k nimetine hamdederek namaz kıl.

Veya O’nu şirkten ve vâsfettikleri diğ er noksanlıklardan tenzih et, O’nun bütün nimetlerin sahibi olduğunu itiraf ile, Seni hidayetle serfiraz kılmasına hamdet!

“Güneşin doğmasından önce” ifadesi sabah namazına, “batmasından önce” ifadesi ise öğle ve ikindiye veya sadece ikindiye işarettir.

“وَمِنْ آتَائِ اللَّيْلِ فَسَبِّحْ وَأَطْرَافَ النَّهَارِ” “Gecenin bir kısım vakitlerinde ve gündüzün etrafında da tesbih et.”

Bu da akşam ve yatsıya işarettir. Ayette, “gece”nin cümlede önce yer alması, gecelerde lütfun ziyadesiyle olmasındandır. Çünkü kalp gece vakti

daha kapasiteli ve huzurlu olur. Nefis ise gece vakti istirahata çok fazla me-yillidir. Böyle olunca, gece ibadeti, gündüz ibadetine nispetle daha zordur.

Bunun içindir ki Cenab-ı Hak şöyle buyurmuştur:

“Şüphesiz gece ibadetinin etkisi daha fazladır ve (bu ibadetteki) sözler (Kur’an ve dua okuyuşlar) ise daha düzgün ve açıktır.” (Müzze-mil, 6)

“Gündüzün etrafı” sabah ve akşam namazlarına bakar. Bunun tekrarı “özelikle bu ikisine” şeklinde önem verilmesindendir.

“Gündüzün iki tarafı” denilmesi yerine çoğul sığasıyla **“gündüzün et-rafı”** denilmesi, bundan sabah ve akşamın anlaşılması açık olduğundandır.

Veya öğle namazına emirdir. Çünkü öğle vakti, gündüzün ilk yarısının bitmesi ve diğer yarısının da başlamasıdır. Çoğul gelmesi, iki yarım şeklin-de olmasındandır.

Veya ayet, gündüzün değişik vakitlerinde nafil namazlara işaret eder.

لَعَلَّكَ تَرْضَى **“Ola ki hoşnutluğa eresin.”**

Yani, bu vakitlerde, Allah nezdinde nefsinin razı olacağı şeye nail olma-nı ümit ederek namaz kıl, tesbih et.

131- وَلَا تَمَدَّنْ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ زَهْرَةَ الدُّنْيَا لِنَفْتِنَهُمْ -131- **“Sakin sakın onlardan bazı kesimlere, kendilerini sınamak için dünya hayatının süsü olarak verdiğimiz şeylere gözlerini dikme.”**

Sakin ola, kendilerini denemek veya bu sebeple ahirette azaplandırmak için o kâfirlerden bazılarına verdiğimiz dünya hayatının geniş imkânlarına, bunları beğenerek ve yerlerinde olmayı temenni ederek gözlerini dikme.

وَرِزْقُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَابْقَى **“Rabbinin rızkı daha hayırlı ve daha devamlıdır.”**

Rabbinin Senin için ahirette hazırladığı veya rızk olarak Sana nasip ettiği hidayet ve nübüvvet, dünyada onlara verilenden çok daha hayırlıdır.

Hem daha daimidir, çünkü son bulmaz.

132- وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ **“Ehline namazı emret.”**

“Ehlin” ifadesinden murat,

-Hz. Peygamberin ailesi,

-Veya O’na tâbi olan ehl-i imandır.

Kâfirlerden bazılarına verilen geniş imkânlara göz dikmeyi yasaklamadan sonra namazın emredilmesi, insanların mala ve dünyaya karşı düşkün olmalarını bununla dengelemek, geçim derdiyle sersemlemelerini ve servet ehline benzemeye çalışmalarını önlemek içindir.

وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا “Sen de ona sabırla devam et.”

Kendinde sabırla namaza devam et.

لَا نَسْأَلُكَ رِزْقًا “Senden bir rızık istemiyoruz.”

Biz Senden kendini ve aileni rızıklandırmanı istemiyoruz.

نَحْنُ نَرْزُقُكَ “Biz Seni rızıklandırırız.”

Seni biz rızıklandırırız, onları da. Öyleyse Sen kalbini ahirete yönelt.

وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوَى “Akibet takvanındır.”

Rivayete göre Hz. Peygamber (asm) ailesine bir zarar geldiğinde onlara namazı hatırlatır ve bu ayeti okurdu.

133- وَقَالُوا لَوْلَا يَأْتِينَا بِآيَةٍ مِنْ رَبِّهِ “Rabbinden bize bir ayet getirse ya” dediler.”

İstemiş oldukları ayet, O’nun nübüvvet iddiasında sadık olduğuna delâlet eden bir mu’cizedir.

Veya getirmiş olduğu ayetleri inkâr ile, kendi talep etmiş oldukları bir mu’cizeyi getirmesini istemektir.

Onların böyle demeleri sırf işi yokuşa sürmek ve körü körüne bir inattır.

Cenab-ı Hak, onların bu talebine karşı Hz. Peygamberin Kur’anı getirmesini nazara vererek kendilerini susturdu. Çünkü Kur’an,

-Bütün mu’cizelerin esasıdır.

-En büyük mu’cizedir.

-Daimi, ebedi mu’cizedir.

Çünkü mu’cizenin hakikati, nübüvvet iddia eden kimsenin harikulâde bir şekilde bir çeşit ilim veya amele mazhar kılınmasıdır. Şüphe yok ki, amelin esası ilimdir. İlim amelden kıymetçe daha yüksek ve tesirce daha daimidir.

Keza Cenab-ı Hak bu meseleye özel vecihlerden en açık olana dikkat çekti ve şöyle bildirdi:

أَوَلَمْ تَأْتِهِمْ بَيِّنَةٌ مَا فِي الصُّحُفِ الْأُولَى “Onlara önceki kitaplarda olanın apaçık delili gelmedi mi?”

Onlara, Tevrat, İncil ve diğer semavî kitaplarda olanın apaçık bir delili gelmedi mi? Çünkü, gelen Kur'an ayetleri, o semavî kitaplarda yer alan inanç ve küllî hükümleri müştemeldir. Hâlbuki bu ayetleri getiren ümmidir, o kitapları görmemiştir, onları bilenlerden de ders almamıştır. İşte bu, apaçık bir mu'cizedir.

Ayette şu manayı da hissettirmek vardır: Kur'an, Hz. Peygamberin nübüvvetine delâlet ettiği gibi, mu'cize olması hasebiyle kendinden önceki kitaplara da bir bürhandır. Diğerleri ise böyle olmayıp, kendi sıhhatlerine şehâdet eden şeye muhtaçtırlar.

134- وَلَوْ أَنَّا أَهْلَكْنَاهُمْ بِعَذَابٍ مِنْ قَبْلِهِ لَقَالُوا رَبَّنَا لَوْلَا أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولًا-134 “Eğer biz onları bundan önce bir azap ile yok etseydik, “Ey Rabbimiz! Bize bir peygamber gönderseydin de, zelil ve rezil olmadan önce âyetlerine uysaydık?” derlerdi.”

“Bundan önce” ifadesi,

-Hz. Peygamber gelmeden,

-Kendilerine delil ve hatırlatma gelmeden,

-Kur'an gelmeden manalarına işaret edebilir.

“Zelil ve rezil olmadan önce” demeleri, “dünyada öldürülerek veya sürgüne gönderilerek zillete düşmelerini, kıyamet günü de cehenneme girerek perişan olmalarını” anlatır.

135- قُلْ كُلٌّ مُتَرَبِّصٌ “De ki: “Hepimiz beklemekteyiz.”

Biz ve siz, her birimiz bizim ve sizin akıbetinizin ne olacağını gözlüyoruz.

فَتَرَبَّصُوا “Bekleyin bakalım.”

“Yakında kimin dosdoğru yolun sahipleri olduğunu, kimin doğru yolu bulduğunu bileceksiniz!”

Dosdoğru yolda olan ve dalaletten kurtulanların kimler olduğunu yakında anlayacaksınız.

Hz. Peygamber şöyle buyurur:

“Kim Taha sûresini okusa, kıyamet günü kendisine Muhacirlerin ve Ensarın sevabı verilir.”

ENBİYA SÛRESİ

Enbiya Sûresi Mekkî'dir, yüz on iki ayettir.

Peygamber ve Kitab

1- **اِقْتَرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمْ** “İnsanlar için hesap vakti yaklaştı.”

Geçen zamana nisbetle, insanların hesap verme vakti yaklaştı.

Veya “Şüphesiz onlar onu uzak görüyorlar. Biz ise onu yakın görüyoruz.” (Mearic, 6-7) ve “Bir de senden acele azap istiyorlar. Hâlbuki Allah asla va’dinden caymaz. Şüphesiz Rabbinin nezdinde bir gün, sizin saydığınızdan bin yıl gibidir.” (Hacc, 47) ayetlerinde nazara verildiği gibi, Allaha bakan yönüyle onların hesabı yaklaştı.

Veya böyle denilmesi “her gelecek yakındır” esasına göredir. Geride kalan ve geçmiş olan ise, artık uzaktır.

2- **وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ مُّعْرِضُونَ** “Onlar ise bir gaflet içinde yüz çevirmekte-
ler.”

Ayetin devamında böyle denilmesi, hesaptan gafil bu insanlardan mura-
dın kâfirler olduğunu gösterir.

3- **مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ ذِكْرٍ مِنْ رَبِّهِمْ مُحَدَّثٍ إِلَّا اسْتَمَعُوهُ وَهُمْ يَلْعَبُونَ** “Rablerin-
den kendilerine gelen her yeni uyarıyı hep eğlenerek dinliyorlar.”

Kendilerini gaflet ve cehalet uykusundan uyandıracak yeni bir öğüt gel-
diğinde, onlar bu öğüdü,

-İleri derecede gafletleri,

-Tefekkürden ve işlerin akıbetini düşünmekten yüz çevirmeleri sebebi-
yle alay ederek ve dalga geçerek dinliyorlar.

4- **لَاهِيَةً قُلُوبُهُمْ** “Kalpleri hep eğlencede.”

Dinlerken, kalpleri eğlenceye dalmış haldedir.

5- **وَأَسْرُوا النَّجْوَى الَّذِينَ ظَلَمُوا** “Ve o zalimler aralarında şu gizli fısıltıyı
yaptılar:”

Onlar, gizli fısıldaşmaları yaparken, zalim kimseler olduğuna bir ima vardır.

هَلْ هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ “Bu, ancak sizin gibi bir insan.”

Öyle anlaşıyor ki, önce kendi zihinlerinde “peygamber ancak bir melek olur” şeklinde bir esas benimsediler. Sonra da Hz. Peygamberin risalet iddiasında yalancı olduğunu buna dayandırdılar.

أَفَتَأْتُونَ السَّحَرَ وَآنْتُمْ تُبْصِرُونَ “Artık göz göre göre sihre mi gidip uyar-sınız?”

O’nun getirmiş olduğu Kur’an gibi harikaları da, yine bu yanlış esastan hareketle, “sihir” olarak değerlendirdiler.

Bunu, aralarında gizli bir görüşme şeklinde yapmaları, O’nun davasını yıkacak ve bütün insanlara fesadını gösterecek neticeleri meşveret etmek içindir.¹

4- قَالَ رَبِّي يَعْلَمُ الْقَوْلَ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ “(Peygamber) dedi: Benim Rabbim gökte ve yerde her sözü bilir.”

Söylenen söz ister açıktan ister gizli olsun, Rabbim onu bilir. Onların gizliden fısıldaşmalarını da elbette bilir.

Ayetin bu ifadesi “(Ey Peygamber) **De ki: Onu, göklerin ve yerin sırrını bilen indirmiştir.**” (Furkan, 6) ayetinden daha te’kidlidir. Bundan dolayı burada tercih edildi. Ayrıca, onların gizli konuşmalarını da bildiğini nazara vermek için bu ayette “söz” ifadesi de yer aldı.

وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ “O, Semi’ – Alîm’dir.”

Dolayısıyla onların gizledikleri ve içlerinden geçirdikleri de Allaha gizli değildir, hepsini işitir ve bilir.

5- بَلْ قَالُوا أَضْغَاثُ أَحْلَامٍ “Dediler: Hayır, bunlar karışık hayallerdir.”

بَلْ افْتَرَاهُ “Yok, onu kendisi uydurdu.”

بَلْ هُوَ شَاعِرٌ “Yok, o bir şairdir.”

Ayet, Kur’an hakkında onların şaşkınlıklarını nazara vermektedir. Önce

¹ Zaten gizli fesat komiteleri hep böyle yaparlar, kapalı kapılar ardında kafa kaa faya verip ehl-i iman aleyhinde neler yapabileceklerini enine boyuna konuşurlar.

“sihirdir” diye iddia ettiler. Ardından “yok, karışık hayaller” dediler. Sonra “hayır, o uydurulmuş bir kelâm” dediler. Peşinden de “yok, şair sözü” iddiasında bulundular.

Önceki ayette Hz. Peygamberin durumu ve O’na gönderilen ayetler hakkında konuşmaları anlatılmıştı. Burada da Kur’anın durumu hakkında konuşmalarına yer verildi. Önce **“karışık hayaller”** dediler. Ardından **“kendi nefsinden uydurduğu iftiralar”** şeklinde ele aldılar. Burada da durmayıp Kur’anı **“şairane bir söz”** olarak gördüler. Yani, “dinleyene mana dolu gibi görölse de, aslında hakikati yoktur” dediler.

Ayette nazara verilen **“karışık hayaller, iftira ve şair sözü”** isnadlarının, onların tertibine göre değil de, sözlerinin fesadını nazara vermek için taraf-ı ilâhîden bir sıralama olması da caizdir.

Kur’an şiir olamaz. Zira o, hakikatler ve hikmetlerle doludur. Onda, şair sözlerine uygun bir şey yoktur. Bu durumda o, Allaha iftira ile söylenmiş bir söz değildir.

İftira ile söylenmiş bir söz değilse, “karışık hayaller” de olamaz. Çünkü Kur’an vaki’ye mutabık pek çok gaybî haberlere yer verir. İftira eden kimse de böyle bir özellik olmaz.

Ayrıca onlar kırk yıl kadar Hz. Peygamberi denediler, ama O’ndan bir tek yalan bile işitmediler.

Onlar, sözlerine devamla şöyle dediler:

فَلْيَاتِنَا بَايَةً كَمَا أَرْسَلْنَا الْأَوَّلُونَ “(Şayet peygamberlerse), **öncekilerin gönderildiği gibi, o da bize bir mu’cize getirsin.**”

Şayet peygamberse, önceki peygamberlere verilen yed-i beyza, asa, körlerin gözünü açmak ve ölüleri diriltmek gibi bize bir mu’cize getirsin. Çünkü Peygamber olarak gönderilmek, mu’cize getirmeyi tazammun eder.

6- **“Onlardan önce helak ettiğimiz hiçbir belde iman etmedi.”**

Onlardan önce helâk ettiğimiz hiçbir belde ahalisi, istedikleri mu’cize kendilerine geldiğinde iman etmedi.

أَفَهُمْ يُؤْمِنُونَ “**Şimdi bunlar mı iman edecekler?”**

Şayet Sen bunlara istedikleri mu’cizeyi getirsen, bunlar mı iman edecekler? Hâlbuki bunlar, öncekilerden daha taşkın kimseler.

Ayette, onların toptan helâk olmaması için talep edilen mu’cizenin gel-

mediğine bir tenbih vardır. Çünkü Hz. Peygamber talep ettikleri mu'cizeyi onlara getirirse, şayet iman etmezlerse kendilerinden öncekiler gibi toptan helâk edilmeyi hak edeceklerdir.

7- **“Senden önce de, ancak kendilerine vahyettiğimiz bir kısım erkekleri (elçi olarak) gönderdik.”**

“Bilmiyorsanız ehl-i zikre sorun.” فَسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ

Ayetin bu kısmı, biraz önce **“Ve o zalimler aralarında şu gizli fısıltıyı yaptılar: Bu, ancak sizin gibi bir insan.”** (Enbiya, 3) ayetinde nazara verilen iddialarına bir cevaptır.

Cenab-ı Hak, şüphelerinin izale olması için önceki peygamberlerin hâliyle ilgili olarak kitap ehline sormalarını onlara emretti.

Onlara sormalarını istemesi:

-Ya onları ilzam içindir. Çünkü müşrikler Hz. Peygamberin davası hakkında onlarla meşveret ediyorlar ve sözlerine güveniyorlardı.

-Veya şunu nazara vermek içindir: Kâfir bile olsalar, ekseriyetin verdiği haber ilmi gerektirir.

8- **“Biz onları yemek yemez birer ceset kılmadık.”** وَمَا جَعَلْنَاهُمْ جَسَدًا لَا يَأْكُلُونَ الطَّعَامَ

“Ve onlar ölümsüz de değillerdi.” وَمَا كَانُوا خَالِدِينَ

Peygamberliği meleklerin özelliklerinden kabul edenlere göre, peygamberlerin yiyip içmemeleri ve ölmemeleri gerekirdi. Ayet, birer insan olmaları hasebiyle, böyle özelliklerin onlar için söz konusu olmadığını bildirir.

Denildi ki: Ayet, onların **“Bu nasıl peygamber! Yemek yiyor ve çarşılarda geziyor?”** (Furkan, 7) sözlerine bir cevaptır.

Ayetin son kısmında **“Ve onlar ölümsüz de değillerdi.”** denilmesi, onların birer insan olarak yemek de yediklerini te'kid ve takrirdir. Çünkü yemek ile hayatını devam ettirmek, fanilik alametlerindendir. Yemeye muhtaç olanın vücudundan eksilmeler olur, bu da ölüme yol açar.

9- **“Sonra onlara verdiğimiz sözünü yerine getirdik, onları ve dilediğimiz kimseleri kurtardık.”** ثُمَّ صَدَقْنَاهُمُ الْوَعْدَ فَأَنْجَيْنَاهُمْ وَمِنْ نَشَاءٍ

Sonra o peygamberlere verdiğimiz sözünü yerine getirdik, onları ve dilediklerimizi kurtardık.

Burada **“Dilediğimiz kimseleri kurtardık”** ifadesi ile kastedilenler, -Peygamberlere inananlardır.

-Veya geride kalmasında bir hikmet olanlardır. Mesela, ilerde kendisi veya neslinden bazıları iman edecek olanlar. Bundan dolayı Arablar toptan helâk edilmekten korunmuşlardır.

“Aşırı gidenleri ise helak ettik.” وَأَهْلَكْنَا الْمُسْرِفِينَ

Küfürde ve isyanda aşırı gidenleri ise, helâk ettik.

10-“Andolsun, size öyle bir kitap indirdik ki, zikriniz ondadır.” لَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ كِتَابًا فِيهِ ذِكْرُكُمْ

Hitap Kureyşedir. Kitaptan murat Kur’andır.

“Zikriniz” ifadesi,

-Şan ve şerefınız anlamına gelir. Şu ayette de buna dikkat çekilmiştir:

“Şüphesiz o, sana ve kavmine bir zikirdir.” (Zuhruf, 44)

-“Onda size öğüt vardır” manasını ifade eder.

-Veya “yüce ahlakla ilgili talep etmiş olduğunuz yâd-ı cemil ondadır” manasını da taşır.

“Hâlâ aklınızı kullanmaz mısınız?” أَفَلَا تَعْقِلُونَ

Aklınızı kullanıp da Ona iman etmez misiniz?

Helâk Olan Ümmetler

11- **“Biz, zalim olan nice beldeyi kırıp geçirdik.”** وَكَمْ قَصَمْنَا مِنْ قَرْيَةٍ كَانَتْ ظَالِمَةً

“Kırıp geçirdik” ifadesi, çok büyük bir gadabın göstergesidir.

12- **“Ve onlardan sonra başka kavimler var ettik.”** وَأَنْشَأْنَا بَعْدَهَا قَوْمًا آخَرِينَ

Onların helakinden sonra, yerlerine başkalarını getirdik.

12- **“Onlar azabımızın şiddetini hissettikleri zaman oradan kaçmaya koyuluyorlardı.”** فَلَمَّا أَحْسَوْا بِأَسَآ إِذَا هُمْ مِنْهَا يَرْكُضُونَ

Helâk edilen o kimseler, azabımızın şiddetini gözleriyle idrak ettiklerinde, bineklerine binip sür’atle kaçmaya başlıyorlardı.

Bu ifade, “ürkmüş hayvanların kaçması gibi kaçıyorlardı” anlamına da gelebilir.

13- **“Koşup kaçmayın!”** لَا تَرْكُضُوا

Onlara böyle denilmesi bir istihza olup, lisan-ı hâl ile veya söz ile denilmiştir.

Böyle diyen melektir veya orada bulunan mü’minlerdir.

“Size verilen bolluğa ve yurtlarınıza dönün.” وَارْجِعُوا إِلَى مَا أُتْرِفْتُمْ فِيهِ وَمَسَاكِينَكُمْ

Ne kaçıyorsunuz? Geride refah içinde bıraktığınız bir hayat vardı, oraya ve size ait olan meskenlerinize dönün!

“Çünkü sorguya çekileceksiniz.” لَعَلَّكُمْ تُسْأَلُونَ

Yarın amellerinizden sorulacaksınız.

Suale çekilmekten murat, azap görecektir. Çünkü suçluların sorgulanması, azabın öncülerindendir.

14- **“Onlar da dediler: Yazıklar olsun bize! Biz gerçekten zalimler idik.”** قَالُوا يَا وَيْلَتَا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ

Ancak onların bu itirafı azap geldiğinde gerçekleştiğinden kendilerine bir faydası olmaz.

Denildi ki Yemen beldelerinden Hadûr ahalisine bir peygamber gönderilmişti. Onlar, o peygamberi öldürdüler. Allah da kendilerine Buhtunnasr'ı musallat kıldı, o da hepsini kılıçtan geçirmek kararı verdi. Semada bir melek şöyle nida etti: “İşte, peygamberlerin kisası böyledir.” Bunu duyunca pişman oldular **“yazıklar olsun bize! Biz gerçekten zalimleri idik”** dediler.

15- **“Biz onları biçil-miş ekin, sönmüş ateş gibi yapıncaya kadar bu feryatları devam etti.”**

16- **“Biz göğü, yeri ve aralarındakileri oyun olsun diye yaratmadık.”**

Biz gökleri ve yeri,

-Bakanların tefekkür edeceği,

-İbret alacaklar için bir ibret,

-İnsanların dünya ve ahiret işlerini tanzime bir sebep olacak şekilde harikalarla doldurduk. Dolayısıyla, insanların bunlara dikkat edip kemâl elde etmeye çalışmaları ve dünyanın müzahrafatıyla aldanmamaları gerekir. Çünkü dünya ve dünya içindeki zâhiren cazip olan şeyler süratle zevâle mahkumdur.

17- **“Şayet bir eğlence edinmek isteseydik, elbette onu katımızdan edinirdik.”**

Şayet bir eğlence edinmek istesek, yüksek tavanlar yapmak ve bunları yaldızlamak, döşekler sermek ve bunları süslemek gibi sizin âdetinize uygun olarak yükseltilmiş cisimler ve yere döşenmiş maddelerle değil, zâtımıza yaraşır mücerret şeylerle yapardık.

Denildi ki: Yemen lûgatine göre, eğlenceden murat, çocuktur.

Denildi ki: Eğlenceden murat, zevcedir.

Bu son iki manaya göre ayet, Hristiyanlara bir cevaptır.

“Yapacak olsaydık öyle yapardık.”

18- **“Hayır, biz hakkı batılın üzerine atarız da beynini parçalar.”**

Bu ifade, Cenab-ı Hakkın zâtını eğlenceden tenzihtir. Yani, biz öyle yapmayız.

Hak cümlesinden olan ciddiyeti, batıl zümresinden olan eğlenceye galip kılmak bizim şanımızdandır.

Ayette şöyle bir tasvir vardır: Hak, bir mermi gibi batıla atılıyor, onun ta beynine işleyip işini bitiriyor.

فَإِذَا هُوَ زَاهِقٌ **“Bir de bakarsın yok olup gitmiştir.”**

O zaman onun helâk olup gittiğini, canının çıktığını görürsün.

وَلَكُمْ الْوَيْلُ مِمَّا تَصِفُونَ **“Allah’a karşı yakıştırdığınız nitelemelerden ötürü yazıklar olsun size!”**

Allah hakkında caiz olmayan vasıfları söylemenizden dolayı vay sizin hâlinize!

19- وَلَهُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ **“Göklerde ve yerde kim varsa, hepsi O’nundur.”**

Göklerde ve yerde ne varsa, yaratma ve bunlarda tasarruf yönüyle O’na aittir.

وَمَنْ عِنْدَهُ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَلَا يَسْتَحْسِرُونَ **“Onun nezdinde olanlar O’na ibadetten ne çekinirler ve ne de yorulurlar.”**

Bu ifadeden murat, meleklerdir. Melekler, bir hükümdarın yakın çevresinde bulunan kimseler mesabesindedir.

“Onun nezdinde olanlar” ifadesinden murat gökte ve yerde bulunmaktan yüce olan bir çeşit melâike de olabilir.

Melekler, “hayır, biz ibadet etmeyiz” demezler, büyüklenmezler.

“Ve ne de yorulurlar.”

Ayetin üslûbunda, aslında ibadetlerinin ağır ve devamlı olup normal şartlarda usanmaya müsait bulunduğuna, ama onların usanmadığına bir tenbih vardır.

20- يُسَبِّحُونَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لَا يَفْتُرُونَ **“Gece gündüz tesbih ederler, usanmazlar.”**

Daima Allahı tenzih ederler, tazimde bulunurlar.

21- **“Yoksa arzdan birtakım ilâhlar edindiler de, ölüleri onlar mı diriltecekler?”**

Ayette, onların yerden ilahlar edinmesini reddetmek vardır.

“Arzdan” denilmesi tahsis için olmayıp tahkir içindir.

Onlar her ne kadar “bizim ilahlarımız ölüleri diriltecek” demeseler de, ilah olduklarını söylemek bunu da gerekli kılar. Çünkü ilah olmanın zorluklarından biri, imkân dairesinde olan her şeye muktedir olmaktır.

Ayette bunun nazara verilmesi, onların cehâletini ortaya koymak ve kendileriyle dalga geçmektir.

Ayette **هَمْ** “hüm” (onlar) zamirinin ayrıca söylenmesi “yoksa ölüleri diriltmeyi onlar mı yapacak?” şeklinde bir hasır manası verir. Bu da, onların cehâletini ortaya koymada ayrı bir mübalağadır.

22- **“Şayet göklerde ve yerde Allah’tan başka ilâhlar olsaydı, bunların düzeni bozulurdu.”**

O zaman o ilahlar arasındaki ihtilaf ve temanu (birbirine engel olma) sebebiyle, gökler ve yerin nizamı bozulurdu.

Çünkü, ikisi de aynı şeyi yapmak istese, onu yapan ilah olur, diğerini terk ederdi. Farklı şeyler yapmak isteseler, birbirlerine engel olurlardı.

“Arş’ın Rabbi olan Allah, onların nitelemelerinden münezzehtir.”

Arş, her şeyi kuşatmış olup her türlü tedbirin mahalli ve bütün mukadderatın menşeidir.

Allah, onların niteledikleri ortak edinmek, çocuk ve eş sahibi olmak gibi uluhiyete aykırı nitelemelerden münezzehtir.

23- **“O, yaptığından sual olunmaz.”**

-Azameti,

-Saltanatının kuvveti,

-Uluhiyette ve zâtî saltanatta tek olması sebebiyle yaptığından suale tâbi değildir.

“Onlar ise sorulacaklardır.”

Çünkü onlar, mâlik değil memlûktürler, mabud değil abdidirler.

“Onlar” zamiri,

-O batıl ilahlara,

-Veya onlara ibadet edenlere râcidir.

24- **“Yoksa O’ndan başka ilâhlar mı edindiler?”** أَمْ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ

Biraz önce yirmi birinci ayette, buna yakın bir ibare geçmişti. Tekrarlanması,

-Küfürlerinin ne büyük bir cinayet olduğunu göstermek,

-Yaptıkları işin çirkinliğini nazara vermek,

-Onları susturmak,

-Cehaletlerini ortaya koymak içindir.

-Veya akıl yönüyle onlara delil olabilecek durumun inkârından sonra, nakil yoluyla kendilerine sened olabilecek şeyi reddetmektir. Yani, bunun tekrarı ile şu manaya dikkat çekilmiştir:

“Yoksa onlar ölüleri diriltten ilahlar buldular da, onlarda bulunan uluhiyet özellikleri sebebiyle onları ilahlar mı edindiler? Veya ilâhî kitaplarda onları Allaha ortak kılmak için emir mi buldular ki, emre uyarak onları ilahlar olarak kabul ettiler?”

Birinci defa **“Yoksa O’ndan başka ilahlar mı edindiler”** denildikten sonra, bunun fesadına aklen delil getirilmesi, ikinci defa aynı cümlelerin tekrardan sonra ise naklen delil getirilmesi bu manayı takviye eder.

قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ **“De ki: Kesin delilinizi getirin.”**

Ondan başka ilahlar varsa, buna ya akıl veya nakil cihetiyle delilinizi getirin. Çünkü, delili olmayan bir görüşü söylemek muteber değildir. Hâlbuki böyle bir görüşün batıl olduğu hususunda akıl ve nakil delilleri tam bir mutabakat hâlinde.

هَذَا ذِكْرٌ مَنْ مَعِيَ وَذِكْرٌ مَنْ قَبْلِي **“İşte bu, benimle olanların zikri ve benden öncekilerin zikridir.”**

Allahın tek olduğu, hem bana gelende, hem de daha önce inen semavî kitaplarda bildirilmiştir. Onlara bakın, onlarda ancak tevhidin emredildiğini ve şirkten de nehyde bulunduğu bulacaksınız.

Tevhidin sahih olması Peygamberlerin gönderilmesi ve kitapların indirilmesine bağlı olmadığından, bu konuda naklen delil getirmek sahih olur. (Yani, devir lazım gelmez.)

“İşte bu, benimle olanların zikri ve benden öncekilerin zikridir.” ifadesinde kastedilenler Hz. Peygamberin ümmeti ve geçmiş ümmetlerdir.

Zikrin onlara izafeti, onlara öğüt olarak gelmesindendir.

“Hayır, onların çoğu gerçeği bilmezler.” بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ الْحَقَّ

Onların çoğu hak ile batılı birbirinden ayırt edemezler.

“Onun için bunlar yüz çeviren kimselerdir.” فَهُمْ مُعْرِضُونَ

Onlar, hakkı bilmedikleri için, tevhidden ve Hz. Peygambere tâbi olmaktan yüz çeviren kimselerdir.

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا نُوحِي إِلَيْهِ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِ 25-

“Senden önce hiçbir peygamber göndermedik ki, ona şöyle vahyetmiş olmayalım: Gerçek şu ki benden başka ilâh yoktur, öyleyse bana ibadet edin.”

Ayet, tahsisden sonra tamimdir. Çünkü **“bu, benden öncekilerin zikri”** ifadesinde **“bu”** ifadesiyle onların ellerinde mevcut olan üç kitaba işaret edilmiştir. Bu ayette ise, tevhid davasının bütün peygamberlerin ortak davası olduğuna dikkat çekilmiştir.

وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَنُ وَلَدًا 26- **“Böyle iken dediler ki: Rahmân çocuk edindi.”**

Ayet, “melekler Allahın kızlarıdır” diyen Huzaa kabilesi hakkında indi.

سُبْحَانَهُ **“Allah bundan münezzehtir.”**

Bu ifade, Allahı çocuk edinmekten tenzihdir:

بَلْ عِبَادٌ مُكْرَمُونَ **“Doğrusu onlar ikrama mazhar kullardır.”**

Onlar yaratılmış kullardır, çocuk değillerdir. İkrama mazharlardır, şerefli varlıklardır. Bu ifadede, Rahmâna çocuk nisbet edenlerin görüşlerinin batıl oluşuna bir tenbih vardır.

لَا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ 27- **“Onlar Onun (Allah’ın) sözünün önüne geçmezler.”**

Edepli kölelerin âdeti olduğu üzere, melekler de kendilerine izin verilmeden konuşmazlar.

Ayette, meleklerin emir almadan konuşmadıkları nazara verilmek sure-

tiyle, Allah hakkında ileri geri konuşanların ne derece çirkin bir şey yaptığına tenbihte bulunulmuştur.

وَهُمْ بِأَمْرِهٖ يَعْمَلُونَ “Ve sadece O’nun emriyle hareket ederler.”

28- يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ “O, onların önlerindeki de, arka-
larındakini de bilir.”

Onların yaptıkları ve yapacakları Allaha gizli değildir.

Ayet, meleklerin emir almadan konuşmamalarına bir illet ve devamında gelen hükme de bir hazırlık gibidir. Çünkü onlar bunu bildikleri için kendilerini tutarlar ve hallerini kontrol ederler.

وَلَا يَشْفَعُونَ إِلَّا لِمَنِ ارْتَضَى “Onlar, Onun hoşnud olduğu kimseden başkasına şefaate etmezler.”

O’ndan korkularından, kimin için şefaate izin vermişse ona şefaatchi olurlar.

وَهُمْ مِنْ خَشْيَتِهِ مُشْفِقُونَ “Hepsi de O’nun haşyetinden titrerler.”

Haşyet, saygıyla beraber olan korkudur. Âlimlerin Allahtan korkmaları bu türdendir.

29- وَمَنْ يَقُلْ مِنْهُمْ إِنِّي إِلَهٌ مِنْ دُونِهِ فَذَلِكَ نَجْزِيهِ جَهَنَّمَ “İçlerinden her kim “Ben, O’ndan başka bir ilâhım” derse, biz onu cehennem ile cezalandırırız.”

“İçlerinden her kim” ifadesi “meleklerden veya mahlûkattan her kim” manasını anlatır.

Ayetten murat, “Allahın çocuğu” olması iddiasının reddidir. Rububiyet iddiasında bulunan meleğe yönelik bu tehdit, aslında müşriklere yöneliktir.²

كَذَلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ “Zalimleri biz işte böyle cezalandırırız.”

Allaha şirk koşarak ve rububiyet davasında bulunarak zulmedenleri, işte biz böyle cezalandırırız.

² Çünkü melek, böyle bir iddiada bulunmaz. Ama müşrikler bulunuyorlar.

Sema'nın Âyetleri

“O **أَو لَمْ يَرَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا** -30 inkârcılar görmediler mi ki, gökler ve yer bitişik idi, biz onları ayırdık.”

“Görmediler mi?” ifadesi “bilmediler mi?” manasına gelir.

Gökler ve yerin bitişik olması, bir bütün halinde ve tek bir hakikat olmasıdır.

Bunların ayrılması, çeşitlere ayrılması ve birbirinden temyiz edilmesidir.

Veya gökler bir bütün hâlinde idi, çeşitli hareketlerle bölümlere ayrıldı, felekler meydana geldi.

Yer de bir bütün hâlinde idi, farklı keyfiyetler ve hâllerle tabakalar ve bölgeler meydana geldi.

Denildi ki: Gökler ve yer, aralarında açıklık yok bir durumda idi, aralarında mesafe meydana geldi.

Denildi ki: Gökler ve yer bitişik idi, ne gökten yağmur iniyor, ne de yerden ot bitiyordu. Biz, yağmur ve bitki ile bunları birbirinden ayırdık. Bu durumda ayetteki “**semavat**” ifadesinden murat, dünya seması olur. Bunun çoğul gelmesi, âfak itibarıyla³.

Kâfirler bunu bilmeseler de, tefekkürle bunu bilme imkânına sahiptiler. Çünkü, bitişik bir şey kendiliğinden ayrılmayacağından, bunu ya doğrudan veya vasıta ile yapan bir müessire ihtiyaç vardır. Kâfirler göklerin ve yerin bu durumunu, alimlere sorarak veya kitapları mütalaa ederek de öğrenebilirler.

“**وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ** Her canlıyı da sudan yarattık.”

Bu ayet, “**Allah, her hayvanı sudan yarattı.**” (Nur, 45) ayetinde de nazara verilen bir durumu anlatır.

Her canlının sudan yaratılması,

³ Yani, her mekânın bir semâsı olduğundan, toplamı itibarıyla çoğul gelmiştir.

- O canlıda suyun çok olmasından,
- Veya suya çok ihtiyacı olması ve bizzat sudan faydalanmasındandır.
- Veya su olmadan hayat da olmaması yüzündendir.

“**Hâlâ iman etmezler mi?**” أَفَلَا يُؤْمِنُونَ

Ayetler bu kadar açık iken, hâlâ iman etmiyorlar mı?

31- “**Onları sarsmasın diye arzda sabit dağlar kıldık.**” وَجَعَلْنَا فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَنْ تَمِيدَ بِهِمْ

“**Ve yollarını bulabilsinler diye orada geniş vadiler meydana getirdik.**” وَجَعَلْنَا فِيهَا فِجَاجًا سُبُلًا لَّعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ

“**Orada**” ifadesinden murat, ya arz veya dağlardır.

Ayette “**geniş**” ifadesinin önce gelmesi, Allah arzı yarattığında böyle yarattığına delâlet eder.

“**Yollarını bulabilsinler diye**”

Bu yolların var edilmesi, insanların maslahatlarına ulaşmaları içindir.

32- “**Semayı da korunmuş bir tavan yaptık.**” وَجَعَلْنَا السَّمَاءَ سَقْفًا مَحْفُوظًا

Semayı da belli bir vakte kadar,

- Düşmekten,
- Bozulmaktan,
- Kendisine bir zarar gelmekten korunmuş bir tavan kıldık.

Veya bundan murat “semayı şihablarla cinlerin ve şeytanların kulak hırsızlığı yapmalarından koruduk” manası da olabilir.

“**Onlar ise, onun ayetlerinden yüz çeviriyorlar.**” وَهُمْ عَنْ آيَاتِهَا مُعْرِضُونَ

“**Onun ayetleri**” ifadesinden murat, semanın ayetleridir. Sema, kendisindeki hâllerle Saniin varlığına ve birliğine, kudretinin kemâline ve hikmetinin sonsuzluğuna delâlet eder. Tabiat ve Astronomi ilimleri, bu ayetlerin bir kısmını hissetmiş, bir kısmını da araştırmaya devam etmektedir.

Onlar ise, semanın bu ayetleri üzerinde düşünmeyip yüz çevirmektedirler.

33- **“Gece ve gündüzü, güneşi ve ayı yaratan O’dur.”**

Bir önceki ayette **“semanın ayetleri”** nazara verilmişti. Burada ise, o ayetlerden bazıı beyan edildi.

كُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ **“Bunların her biri bir yörüngede yüzmektedirler.”**

Yüzen kimsenin sür’atle suda gitmesi gibi, bunların her biri de belli bir yörüngede yüzerler. Güneş ve ay akıl sahibi olmadıkları halde, akıllılar için kullanılan sığa ile bunların yüzmelerinin anlatılması, su üzerinde yüzmeye fiilinin akıllılara ait bir fiil olmasındandır.

34- **“Senden önce hiçbir insana ölüm-süzlük vermedik.”**

أَفَأَنْتُمْ أَفَّا تَنْتَ **“Şimdi Sen ölürsen onlar ebedi mi kalacak?”**

Onlar **“O bir şairdir; onun zamanın felaketlerine uğramasını (ölmesini) bekliyoruz”** (Tur, 30) demişlerdi, bunun üzerine bu ayet nazil oldu.

Soru şeklinde **“Sen ölürsen onlar ebedi mi kalacak?”** denilmesi, onların ebedi kalmayacaklarını ifade etmek içindir.

35- **“Her nefis ölümü tadacaktır.”**

Her ruh, cesetten ayrılmanın acısını tadacaktır.

Bu ifade, onların kendilerini ölümsüz zannetmelerine karşı bir delildir.

وَنَبْلُوكُمْ بِالشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً **“Sizi bir imtihan olarak şerle ve hayırla denetleriz.”**

Size imtihan muamelesi yapacağız, belalarla ve nimetlerle deneyeceğiz.

وَالْيَنَّا تُرْجَعُونَ **“Ve bize döndürüleceksiniz.”**

Biz de, sizde bulunan sabır ve şükür gibi hâllerinizin karşılığını vereceğiz.

Ayette, bu hayattan maksadın,

-İmtihan edilmek,

-Sevap ve cezaya maruz kalmak olduğuna bir ima vardır.

36- **“O inkârcılar seni gör-
dükleri zaman, seni alaya alıyorlar.”**

“Ve İlâhlarınızı anıp duran bu mudur?”

Şöyle diyerek dalga geçiyorlar: “Bu mu sizin ilahlarınızı diline dolayan?”

Ayette **“ilahlarınızı anıp duran”** şeklinde mutlak söylenmesi, hâlin delâleti sebebiyledir. Çünkü düşmanın anmasının kötü bir şekilde olacağı açıktır.

“Hâlbuki onlar Rahmân’ın zikrini inkâr eden kimselerdir.”

Böyle olunca, alay edilmeye çok daha layıktırlar demektir.

“Rahmânın zikrini inkâr” ifadesinden murat,

-Tevhidi inkarlarıdır.

-Veya kendilerine bir rahmet olarak peygamberler göndermesini ve kitaplar indirmesini, böylece onları irşad etmesini inkarlarıdır.

-Veya Kur’ânı inkâr etmeleridir.

“Hüm” (onlar) zamirinin ayette tekrar edilmesi, te’kid ve tahsis içindir. Yani, “Rahmânın zikrini inkâr edenler ise, ancak onlardır.”

37- **“İnsan aceleci olarak yaratılmıştır.”**

Ayet, insanın aşırı aceleci olmasını ve sebatının azlığını nazara verir. Aceleci olmak insanın tabiatında vardır. İnsanın aceleci olmasının görün-
tülerinden biri, aceleyle küfre girmesi ve küfür yolunda giden kimselere ya-
pılan tehditlerin hemen gerçekleşmesini istemektir.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, Nadr Bin Harisin “haydi azap hemen gelsin” demesi üzerine bu ayet nazil oldu.

**“Yakında size ayetlerimi göstereceğim,
öyleyse acele etmeyin.”**

Ben sizlere dünyada Bedir gibi vak’alarla, ahirette de cehennem azabıyla ceza ayetlerimi göstereceğim.

İnsan, fitraten aceleci olmakla beraber “**acele etmeyin**” denilmesi, nefsin isteklerine karşı durabilmeleri içindir.

38- وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ “**Ve doğru sözlü iseniz bu vaat ne zamandır?**” derler.”

Vaatten murat,

-Azap vaadi

-Veya kıyamettir.

Bu sözü, Hz. Peygamber ve ashabına söylediler.

39- لَوْ يَعْلَمُ الَّذِينَ كَفَرُوا حِينَ لَا يَكْفُونُ عَنْ وُجُوهِهِمُ النَّارَ وَلَا عَنْ ظُهُورِهِمْ - 40- وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ “**Bu kâfirler ateşi yüzlerinden ve sırtlarından men edemeyecekleri ve yardım da göremeyecekleri zamanı bir bilseler!**”

Yani, “**bu vaat ne zaman?**” sözleriyle acele edip istedikleri azabın ne olduğunu bilseler, istemekte acele etmezlerdi. Çünkü azap geldiğinde ateş her taraftan onları kuşatacak, bu ateşi ne kendileri def edebilecek, ne de bunu men edecek yardımcıları olacak!

40- بَلْ تَأْتِيهِمْ بَغْتَةً فَتَبْهَتُهُمْ “**Doğrusu o, onlara ansızın gelip kendilerini şaşkına çevirecektir.**”

Ansızın onlara gelecek olan,

-Vaat edilen azap,

-Ateş,

-Veya kıyamet olabilir.

فَلَا يَسْتَطِيعُونَ رَدَّهَا وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ “**Artık ne geri çevirmeye güçleri yetecek, ne de kendilerine mühlet verilecektir.**”

Ayette, dünyada onlara mühlet verildiğini hatırlatmak vardır.

41- وَلَقَدْ اسْتَهْزَى بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ فَحَاقَ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ “**Andolsun ki, senden önce nice peygamberle alay edildi de onlardan alay edenleri, alay ettikleri şey kuşatıverdi.**”

Ayet, Hz. Peygambere bir tesellidir.

Ayet, peygamberlerle dalga geçenlerin cezaya maruz kalmaları gibi, Hz. Peygamberle dalga geçenlerin de benzeri akıbete maruz kalacaklarını vaat eder.

42- قُلْ “De ki:”

Ey Peygamber! O istihza edenlere deki:

“Gece ve gündüz sizi Rahmân’dan kim koruyabilir?”

Şayet o Rahmân size ceza vermek isterse, sizi O’nun cezalandırmasından kim koruyabilir?

Ayette Allahu Teâlânın “**Rahmân**” ünvanıyla ifade edilmesinde, O’nun her şeyi kuşatan rahmetinden başka bir şeyin onları kurtaramayacağına bir tenbih vardır.

بَلْ هُمْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِمْ مُعْرِضُونَ “Doğrusu onlar Rablerinin zikrinden yüz çevirmektedirler.”

Onlar ise, bırakın O’nun cezalandırmasından korkmayı, O’nu hatırlarına bile getirmiyorlar. Böyle olunca kendilerini koruyacak Zatı bilmiyorlar, Ona “bizi koru” şeklinde dua edemiyorlar.

43- أَمْ لَهُمْ آلِهَةٌ تَمْنَعُهُمْ مِنْ دُونِنَا “Yoksa onlar için kendilerini bize karşı savunacak ilahlar mı var?”

لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَ أَنْفُسِهِمْ “Onlar kendilerine bile yardım edemezler.”
وَلَا لَهُمْ مِنَّا يُضْحِكُونَ “Katımızdan da dostluk görmezler.”

Ayet, onların inancını iptal eder.

Yani, tapmış oldukları bâtil mabutlar kendilerine bile yardım edemezler, Allahtan bir himaye ve yardım da görmezler. Böyle olunca başkalarına nasıl yardım edebilsinler?

44- بَلْ مَتَّعْنَا هَؤُلَاءِ وَآبَاءَهُمْ حَتَّى طَالَ عَلَيْهِمُ الْعُمُرُ “Doğrusu biz şunları da atalarını da faydalandırdık, öyle ki uzun süre yaşadılar.”

Ayet, aslında onlar helâk edilebilecek iken niçin hayatlarının devam ettirildiğini açıklıyor. Bu da,

-İstidraç,

-Ve kendileri için takdir edilmiş ömür ile fayda görmeleridir.

Veya ayet, onları gaflete ve dalâlete sevkeden durumu anlatmaktadır. Yani, “Allahu Teâlâ onları dünya hayatıyla faydalandırdı, kendilerine müh-

let verdi, süre tanıdı. Böylece uzun bir ömür sürünce, hep böyle devam edecek zannettiler. Bundan dolayı ayetin devamında, bunun aldatıcı bir emel olduğuna dikkat çekildi:

“**Şimdi, arza varıp etrafından eksilttiğimizi görmüyorlar mı?**”

Görmüyorlar mı, biz Müslümanları saldırtarak onların topraklarını noksanlaştırıyoruz.

Ayet, Allahu Teâlânın Müslümanlar eliyle yaptığı icraatı bir tasvirdir.

“**Yoksa galip gelen onlar mı?**” أَفَهُمُ الْعَالِيُونَ

Yoksa Rasûlullah'a ve mü'minlere galip gelenler onlar mı?

45- “**De ki: Ben sizi ancak vahiyle uyarıyorum.**” قُلْ إِنَّمَا أُنذِرُكُمْ بِالْوَحْيِ

Ben ancak bana vahyedilenle sizi uyarıyorum.

“**Ama sağırılar uyarıldıkları zaman çağrışı işitmezler.**” وَلَا يَسْمَعُ الصُّمُّ الدُّعَاءَ إِذَا مَا يُنذَرُونَ

Onlara “sağır” denilmesi, duymazdan gelmeleri ve duyduklarından fayda görmemeleri yüzündendir.

“**Uyarıldıkları zaman işitmezler**” denilmesi

-Ya kelâmın onları uyarmakla alâkalı olmasındandır.

-Veya onların duymazdan gelmelerini daha etkili anlatmak içindir.⁴

46- “**Andolsun, onlara Rabbinin azabından hafif bir esinti dokunsa, muhakkak şöyle diyeceklerdir:**” وَلَئِنْ مَسَّتْهُمْ نَفْحَةٌ مِنْ عَذَابِ رَبِّكَ لَيَقُولُنَّ

Ayette, çok belîğ bir anlatım vardır.

-Azabın çarpması yerine “dokunmasından” söz edilmesi,

-“Nefha” kelimesiyle azabın azlığına işarette bulunulması. Çünkü bu kelimenin aslı, bir şeyin kokusunun esmesidir. “Nefhatün” şeklinde gelmesi ise “bir defa azıcık bir azap esintisi gelse” manasına işaret eder.⁵

⁴ Yani, başka şeyleri rahatça duyarlarken işlerine gelmeyenleri duymuyorlar, duymazdan geliyorlar.

⁵ Yani, bu kadar az bir azap bile onları feryat ettirmeye yetecektir. Ayette, azıcık

“**Vay halimize! Gerçekten biz zalim kimselerdik.**” يَا وَيْلَتَا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ

O zaman “vay başımıza gelenlere” diye feryad ederler ve kendileri zâlim kimseler olduğundan bu cezayı hak ettiklerini söylerler.

47- “**Biz kıyamet günü için adalet terazileri kurarız.**” وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَمَةِ

Amel defterlerinin âdil bir şekilde tartılması için adalet terazileri kurarız.

Adalet terazilerinin konulmasından murat, bunun bir temsil olup yapılan amellere göre adaletle hesap görülmesi ve karşılık verilmesi olduğu da söylendi.⁶

“**Hiç kimse bir haksızlığa uğratılmaz.**” فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا

48- “**Yapılan amel bir hardal tanesi ağırlığına da olsa, onu tartıya koyarız.**” وَإِنْ كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ أَتَيْنَا بِهَا

Yapılan iyi amel veya zulüm, hardal tanesi kadar da olsa, onu getirir, terazisine koyarız.

“**Hesap görenler olarak biz yeteriz.**” وَكَفَىٰ بِنَا حَاسِبِينَ

Çünkü bizim ilmimiz ve adaletimizin fevkinde bir ilim ve adalet yoktur.

48- “**Andolsun ki, Musa ve Harun’a müttakiler için bir ziya ve bir zikir olan Furkanı verdik.**” وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَىٰ وَهَارُونَ الْفُرْقَانَ وَضِيَاءً وَذِكْرًا لِّلْمُتَّقِينَ

Yani, Musa ve Haruna Kitabı verdik. O Kitap:

Furkandır, hak ile batılı ayırt eder.

Ziyadır, hayret ve cehalet karanlıklarında olanları aydınlatır.

Zikirdir, takva sahipleri ondan öğüt alır.

Veya onda muhtaç oldukları hükümler zikredilmiştir.

Denildi ki: Furkandan murat, onlara yapılan yardımdır.

Veya denizin yarılmasıdır.

azabın dehşetli etkisi nazara verilerek, azabın tamamının ne kadar dayanılmaz olduğu gösterilmektedir.

⁶ Bu yoruma göre, ortaya mutlaka teraziler konulması gerekmez.

49- **الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِالْغَيْبِ -“Onlar görmedikleri halde Rablerinden korkarlar.”**

O takva sahipleri Rablerini görmedikleri halde veya başkalarının kendilerini görmedikleri yerlerde Rablerinden korkarlar.

وَهُمْ مِنَ السَّاعَةِ مُشْفِقُونَ **“Kıyametten de korkanlar işte onlardır.”**

Ayetin bu ifadesinde,

-Hem etkili bir anlatım,

-Hem de böyle olmayanlara bir tariz vardır.

50- **وَهَذَا ذِكْرٌ مُبَارَكٌ أَنْزَلْنَاهُ -“İşte bu, indirdiğimiz mübarek bir zikir-dir.”**

“Mübarek zikirden” murat Kur’andır. Kur’anın mübarek olması, hayrının çok olmasını anlatır.

أَفَأَنْتُمْ لَهُ مُنْكَرُونَ **“Şimdi siz bunu inkâr mı ediyorsunuz?”**

Buradaki soru, kınamak içindir.⁷

⁷ Yani, siz onu inkâr ediyorsunuz, ama o inkâr edilecek bir kitap değildir. Nasıl olur da inkâr edersiniz?

54- **“İbrahim dedi: Andolsun ki siz de, atalarınız da apaçık bir dalalet içindesiniz.”**

Hem siz, hem de onlar yoldan çıkmışsınız. Bunun böyle olduğu akli başında herkese malumdur. Çünkü onlar da siz de bir delile dayanmıyorsunuz. Taklid ise, olsa olsa ancak kısmen hak üzere olduğunu bilme durumunda caiz olur.

55- **“Onlar dediler: Sen bize gerçeği mi getirdin (Sen ciddi mi söylüyorsun?).”**

“Yoksa şaka mı ediyorsun?”

Sanki Hz. İbrahimin kendilerini dalalette görmesini akıldan uzak gördüler, şaka yollu böyle söylediğini zannettiler. Bundan dolayı da “ciddi mi söylüyorsun, yoksa dalga mı geçiyorsun?” dediler.

Hz. İbrahim, iddiasına delil getirerek dalga geçmediğini onlara gösterdi.

56- **“Dedi: Hayır, Rabbiniz göklerin ve yerin Rabbidir ki onları O yaratmıştır.”**

Ayette **“onları”** ifadesiyle kastedilen

-Gökler ve yer,

-Veya heykeller olabilir. Zamirin “heykellere” raci kılınması, onların dalaletini gösterme ve aleyhlerinde delil getirmekte çok daha etkilidir.

“Ve ben de buna şahidlik edenlerdenim.”

Ben de zikrolunan tevhid konusunda işi bilen, delillerini getiren biriyim. Çünkü şahid, bir şeyi tahkik eden, araştıran kimsedir.

57- **“Ve Allah’a yemin ederim ki, siz arkanızı dönüp gittikten sonra, ben putlarınıza elbette bir tuzak kuracağım.”**

Allaha yemin ederim ki, siz o putların yanından ayrılıp bayramınıza gittiğinizde putlarınıza bir oyun oynayacağım.

Hz. İbrahim, muhtemelen bunu gizlice söyledi. Bunu yeminle ve **“tuzak”** anlamında “keyd” kelimesiyle ifade etmesi, işin zorluğundan ve bunu yapabilmenin bir çeşit hileyi gerektirmesindendir.

58- **“Derken o, bunları**

parça parça etti. Ola ki ona dönerler diye onların büyüğüne dokunmadı.”

Diğer heykelleri parça parça yaptı, onu ise bıraktı. Baltayı da onun boy-nuna astı.

“Ola ki ona dönerler” ifadesindeki **“o”** zamirinden murat,

1-Hz. İbrahimin kendisi,

2-Büyük heykel,

3-Allahu Teâlâ olabilir.

1-Hz. İbrahim zann-ı galiple, bu işin failini bilmek için kendisine mü-racaat edeceklerini biliyordu. Çünkü bu konuda tek idi ve onların putları-na düşman olduğu bilinmekteydi. **“Sen mi yaptın?”** diye sorduklarında **“belki onu şu büyükleri yapmıştır...”** diyerek onları ilzam etmek istedi.

2-Veya büyük heykele varıp, ondan bu heykelleri kıranı sorarlar diye dü-şündü. Çünkü mabud olmak, her türlü problemin çözümünde kendisine müracaatı gerektirir. Bunu yapmaları durumunda da Hz. İbrahim onları il-zam edecektir.

3-Taptıkları batıl mabutların acizliklerini görürler de hak mabut olan Allaha dönerler diye düşündü.

59- قَالُوا مَنْ فَعَلَ هَذَا بِالْهَيْتَةِ “Onlar dediler: Bunu ilahlarımıza kim yaptı!”

إِنَّهُ لَمِنَ الظَّالِمِينَ “Muhakkak o zalimlerdenidir.”

Döndüklerinde böyle dediler:

“İlahlarımıza bunu yapan, gerçekten zalimlerdenidir.”

Bunu yapanı “zalim” olarak nitelemeleri şu cihetlerden olabilir:

-Kendilerince hürmete şayan ilahlara böyle bir şey yapmaya cüret et-mekle zâlimdir.

-Onları parça parça etmekle zulmetmiştir.

-Kendisini helâke maruz kılmakla kendine zulmetmiştir.

60- قَالُوا سَمِعْنَا فَتًى يَذْكُرُهُمْ يُقَالُ لَهُ إِبْرَاهِيمُ “İbrahim denen bir gencin, onları diline doladığını duymuştuk” dediler.”

61- قَالُوا فَأْتُوا بِهِ عَلَى أَعْيُنِ النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَشْهَدُونَ “Dediler: O halde onu insanların gözleri önüne getirin, ola ki şahadet ederler.”

“Ola ki şehadet ederler” cümlesi

-Onun yaptığına,

-Onun daha önceden putlar aleyhinde konuştuğuna,

-Bizim onu cezalandırmamıza şahit olurlar, manalarına gelebilir.

62- **“Dediler: Ey İbrahim! Bunu ilahlarımıza sen mi yaptın?”**

63- **“İbrahim dedi: Belki onu şu büyükleri yapmıştır!”**

“Konuşabiliyorlarsa onlara sorun.”

Hız. İbrahim **“Belki şu büyükleri yapmıştır”** ifadesini gerçek anlamda söylemedi. Onların ona olan aşırı saygısına öfkesinden böyle dedi.

Veya tariz üslûbuyla onlarla dalga geçmek ve susturmak için böyle söyledi. Güzel hattı olmayan birisi, zarif bir hatla yazdığın yazıyı görüp “bunu sen mi yazdın?” diye sorsa, “yok sen yazdın!” diye cevap vermen gibi...⁹

Veya bu heykelleri ilah kabul eden muhataplarının inancının bunun cevazını gerekli kıldığını hikâye eder.

Hız. İbrahim’in **“belki şu büyükleri yapmıştır”** ifadesi, sözünün devamında gelen **“konuşabiliyorlarsa”** ifadesine bağlı da olabilir.¹⁰

Hız. Peygamber, “Hz. İbrahim’in üç yalanı vardır” buyurur. Bunlar aslında yalan olmayıp tevriyeli ifadelerdir. Fakat şeklen yalana benzediğinden, hadiste böyle denilmiştir.

64- **“Bunun üzerine kendilerine dönüp şöyle dediler:”**

Kendilerine döndüler, akıllarına müracaat ettiler.

“Doğrusu asıl sizler zalimlersiniz.”

⁹ Yani, bu durumda “yok, sen yazdın!” ifadesi “elbette sen yazmadın” manasına geldiği gibi, Hız. İbrahim’in bu ifadesi de “elbette o cansız heykel bunu yapacak değil” manası taşır.

¹⁰ Yani, bu heykeller konuşabiliyorsa, büyükleri de böyle bir şey yapmıştır. Ama konuşamadıklarına göre, bunların hepsi aciz, cansız varlıklardır, ilah olmaya asla liyakatleri yoktur.

Evvelinde, putlarını kıranı zalim olarak nitelemişlerdi. Ama akıllarını başlarına alınca asıl zalimlerin kendileri olduğunu gördüler.

Kendilerini “zalim” olarak nitelemeleri,

-Böyle bir sual sormakla,

-Veya konuşmayan, zarar ve fayda vermeyen putlara tapmakla zâlimler olduklarını görmelerindendir.

65- **ثُمَّ نَكِسُوا عَلَىٰ رُؤُسِهِمْ “Sonra yine eski kafalarına döndüler.”**

Akıllarına müracaatla istikameti bulduktan sonra, tekrar mücadeleye döndüler. Ayette tekrar batıla dönüşleri, bir şeyin altının en üstüne gelmesi üslûbuyla anlatıldı.

“Andolsun ki bunların konuşmayacağını sen de bilirsin.”

Dediler ki: Bunların konuşmadığını Sen de bilirsin. Niye onlara sormamızı istiyorsun?

66- **قَالَ أَتَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُكُمْ شَيْئًا وَلَا يَضُرُّكُمْ “Dedi: O halde, Allah’ı bırakıp da size hiçbir fayda ve zarar veremeyecek olanlara mı tapıyorsunuz?”**

Putların fayda ve zarar vermeyen cansız şeyler olduğunu itiraflarından sonra, bunlara ibadet etmelerinin çok garip olduğunu söyledi. Çünkü bu özellikte olmak, ulûhiyete aykırıdır.

67- **إِن لَّكُمْ وَلِمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ “Size de, Allah’ı bırakıp taptıklarınıza da yazıklar olsun.”**

“Hâlâ aklınızı kullanmaz mısınız?”

Yaptığınız şeyin çirkinliğini akletmiyor musunuz?

68- **قَالُوا حَرِّفُوهُ وَانْصُرُوا آلِهَتَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ “Onlar dediler: Bir şey yapacaksanız, O’nu yakın ve ilahlarınıza yardım edin.”**

Münazarada mağlup olunca kaba kuvvete yöneldiler, “Eğer ilahlarınıza yardım ederseniz, verilebilecek en dehşetli cezayı verin, cayır cayır onu yakın” dediler.

Bunu söyleyen Fars Kürtlerinden biri idi. İsmi Heyyun olan bu kişi, yerin dibine geçirilerek cezalandırılmıştır.

Veya bunu söyleyen Nemrud’dur.

69- ^٧ قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ “Ey ateş! İbrahim’e serin ve selametli ol” dedik.”

Ayette ilâhî kudrete musahhar olan ateş, itaatkâr bir memur olarak nazara verilmiştir.

Rivayete göre, büyük bir meydana büyük bir ateş yaktılar. Sonra Hz. İbrahimi elleri bağlı bir şekilde ateşe attılar. Hz. Cebrail, Hz. İbrahime “bir ihtiyacın var mı?” diye sordu. Hz. İbrahim “Sana ihtiyacım yok” dedi. Cebrail, “öyleyse Rabbinden iste” deyince de “O’nun hâlimi bilmesi, benim istememe lüzum bırakmaz” cevabını verdi. Allahu Teâlâ, sözünün bereketiyle, ateş dolu meydana bir bahçeye çevirdi. Ateş, sadece Hz. İbrahimi bağlayan ipleri yaktı. Nemrud, saraydan duruma muttali oldu. “Ben Senin ilâhına yakınlık istiyorum” dedi, dört bin sığırı kurban etti ve Hz. İbrahime dokunmadı.

Hız. İbrahim bu olay olduğunda onaltı yaşındaydı. Ateşin hoş bir havaya dönüşmesi, inkâr edilecek bir şey değildir. Bu, sıra dışı bir durum olduğundan, Hız. İbrahim’in mu’cizelerindendir.

Denildi ki: Ateş, ateş olarak kaldı, lakin Allahu Teâlâ Hız. İbrahimden ateşin ezasını kaldırdı. “İbrahime serin ve selâmetli ol” ifadesi de bunu hissettirmektedir.

70- وَأَرَادُوا بِهِ كَيْدًا “Ona bir tuzak kurmak istediler.”

ج فَجَعَلْنَاهُمْ الْأَخْسَرِينَ “Biz de onları en çok zarar eden kimseler kıldık.”

Biz de onları her cihetle zararda olanlardan kıldık. Çünkü Hız. İbrahime zarar verme çalışmaları kendilerinin batıl üzere, Hız. İbrahim’in ise hak üzere olduğuna katî bir delil oldu.

Bu olay Hız. İbrahim’in derecesini artırdı. Onları da en şiddetli bir azaba layık hâle getirdi.

71- وَنَجَّيْنَاهُ وَلُوطًا إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا لِلْعَالَمِينَ “Onu da, Lût’u da, âlemler için mübarek kıldığımız yere ulaştırıp kurtardık.”

Bu olaydan sonra Hız. İbrahim ve Hız. Lût Irak’tan Şam’a gittiler.

Şam bölgesinin mübarek oluşu, pek çok peygamberin bu bölgede gönderilmesindendir.

Bunların şeriatleri âlemdede intişar etti. Şeriat ise, hem dinî, hem de dünyevî her türlü kemâlat ve hayırların esasıdır.

Denildi ki: Buranın mübarek oluşundan murat, verimli topraklara ve çeşitli nimetlere sahip olmasıdır.

Rivayete göre Hz. İbrahim Filistine yerleşti. Hz. Lût ise Mü'tefike'ye... Bu ikisi arasında bir günlük bir mesafe vardır.

72- **“Ona (İbrahim'e) İshak'ı, üstelik bir de Yakub'u ihsan ettik.”**

Hız. Yakub, Hız. İshakın oğludur. Hız. İbrahim sadece bir evlât beklerken, Allahu Teâlâ O'na istediğinden çok daha fazlasını ikram etmiştir.

“Ve herbirini salih kimseler kıldık.”

Bu dördünün her birini salaha muvaffak kıldık, salih olmaya sevkettik. Böylece hepsi salihatta kâmil kimseler oldular.

73- **“Onları bizim emrimizle doğru yolu gösteren önderler yaptık.”**

Onları, kendilerine iktida edilen önderler yaptık.

Onlar, emrimizle böyle yaptılar, insanların hidayetinde vesile oldular. Sadece kâmil olmakla kalmayıp mükemmil oldular, başkalarını da kâmil olmaya sevkettiler.

“Kendilerine hayırlı işler yapmayı, namaz kılmayı, zekat vermeyi vahyettik.”

Onlara hayırlı işleri yapmayı vahyettik. Ta ki diğer insanları da bunlara teşvik etsinler, böylece kemâlleri tam olsun, ilme ameli de katsınlar.

Namaz ve zekâtın, ayetin evvelinde geçen **“hayırlı işler”**e dahil olmakla beraber müstakıl olarak zikredilmeleri, faziletlerine dikkat çekmek içindir. Bu tarz atıflara **“özelin genele atfı”** denilir.

“Onlar sadece bize ibadet eden kimselerdi.”

Onlar sadece bize ibadet ediyorlardı.

Peygamberler Kervanı

74- **“Lût’a da bir hüküm ve ilim verdik.”** وَلَوْطًا أَتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا

Hz. Lût’a verilen **hükümden** murat:

- Hikmet,
- Nübüvvet,
- Hasımlar arasında adaletle hükmetmek olabilir.

Ona verilen **ilimden** murat ise, peygamberlerin bilmesi gereken ilimden bir ilim verilmesidir.

“Ve Onu çirkin işler işleyen beldeden kurtardık.” وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ تَعْمَلُ الْخَبَائِثَ

“Doğrusu onlar kötü, fasık bir kavimdi.” إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمَ سَوْءٍ فَاسِقِينَ

Bahsi geçen belde Sedomdur. Buranın ahalisi, homoseksüel idi.

75- **“Ve Onu rahmetimize aldık.”** وَأَدْخَلْنَاهُ فِي رَحْمَتِنَا

Bundan murat, Hz. Lûtun rahmete ehil kılınması veya İlahi rahmetin tecelli yeri olan cennete alınmasıdır.

“Çünkü O, salihlerdendi.” إِنَّهُ مِنَ الصَّالِحِينَ

Gerçekten O, kendileri tarafımızdan özel inayete mazhar olan salihlerdendi.

76- **“Nûh’u da yâd et.”** وَنُوحًا

“Hani daha önce (bize) yalvarmıştı.” إِذْ نَادَى مِنْ قَبْلُ

Nûh, bu bahsi geçen peygamberlerden önce yaşamış, kavminin helâki için dua etmişti.

“Biz de duasına icabet ettik.” فَاسْتَجَبْنَا لَهُ

“Kendisini ve ehlini büyük sıkıntıdan kurtardık.” فَنَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ

Biz Nûhun duasına icabet ettik, hem Onu hem de O'na inananları çetin bir musibet olan tufandan kurtardık.

77- وَأَنْصَرْنَاهُ مِنَ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَبُوا بِآيَاتِنَا “Âyetlerimizi yalanlayan kavme karşı Ona yardım ettik.”

“Şüphesiz onlar kötü bir kavimdiler.”

“Biz de hepsini suda boğduk.”

Çünkü onlar,

-Hakkı yalanlamış,

-Şerli işlere dalmışlardı. Muhtemelen hangi kavimde bu iki kötü özellik beraber olsa, Allahu Teâlâ o kavmi helâk etmektedir.

78- وَدَاوُدُ وَسُلَيْمَانُ “Davud ve Süleyman’ı da an.”

“Hani onlar ekin tarlası hakkında hüküm veriyorlardı.”

“Hani halkın koyunları o ekine girmişti.”

Hiz. Davud ve Hiz. Süleyman ekinle alakalı bir davada hüküm veriyorlardı.

Denildi ki: Dava, salkımları sarkan üzüm bağı hakkında idi.

Bir grup insanın koyunları gece vakti başıboş bir şekilde oraya girmiş, mahsule zarar vermişti.

“Biz onların hükmüne şahittik.”

Biz, hem hüküm verenleri, hem de davacı olarak onlara gelenleri bilmekte idik.

79- فَفَهَّمْنَاهَا سُلَيْمَانَ “(Bu meselede) hüküm vermeyi Süleyman’a kavratmıştık.”

Rivayete göre Hiz. Davud, sürünün tarla sahibine verilmesine hükmetmişti. Onbir yaşındaki oğlu Süleyman ise, “onlara acı, hükmü değiştir” dedi. Şöyle bir çözüm önerdi: Koyunlar tarla sahibine verilmeli. O, bunların sütlerinden, yavrularından, yünlerinden faydalanmalı. Tarla da sürü sahiplerine verilmeli, tarlayı eski hâline getirinceye kadar tarlayla ilgilenmeli. Daha sonra da herkes eski konumuna gelmeli.

Ebu Hanife'ye göre, bir köle cinayet işlediğinde, kölenin sahibi onu ölenin velisine verir.

İmam Şafii'ye göre, birisi başkasının kölesini çalsa, sonra da bu köle kaçsa, durum anlaşıldığında çalan kişi kölenin bedelini öder. Ama ileride köle bulunduğunda, köle sahibine verilir, çalan kişi de köle bulununcaya kadarki geçen zamanın bedelini öder, gerisini alır.

Muhtemelen Hz. Davud ve Hz. Süleyman, görüşlerini bir içtihad olarak söylediler. Birincisi, Ebu Hanifenin cinayet işleyen köle ile ilgili görüşünün bir benzeridir. İkincisi ise İmam Şafinin çalınmış köle kaçtığına çalan kimsenin köle bulununcaya kadarki kaybı ödemesi görüşüne benzer.

Bizim şariatımızda bunun hükmü, İmam Şafî'ye göre gece verilen zararın tazmin edilmesidir. Çünkü, âdeten davarlar gece vakti zabt altında olurlar, salıverilmezler. Hz. Peygamber (asm) şu olayda bu şekilde hükmetmiştir: Bera'nın devesi bir tarlaya girip zarar verince şöyle buyurdu: "Mal sahiplerine düşen görev, mallarını gündüz korumaktır. Davar sahiplerine düşen ise, gece vakti onlara sahip çıkmaktır."

İmam-ı Azam, Hz. Peygamberin hadisinden hareketle ancak korunmuş malın tazmin edilmesi gerektiğini söyler.

وَكُلًّا أَتَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًا “Ve herbirine hüküm ve ilim vermiştik.”

Ayet müctehidin isabet edememe durumunda ayıplanmayacağına bir delildir.

Bazıları bu ayeti her müctehidin içtihadında isabet ettiğine bir delil olarak görmüşlerse de, ayetin **“Hüküm vermeyi Süleyman’a kavratmış-tık”** kısmı, mefhum-u muhalifiyle bu görüşü reddeder.

Bu konuda üstte gelen rivayet olmasa, **“...Süleyman’a kavratmış-tık”** ifadesi, “Hz. Süleymanın daha çocuk iken üstün kılındığı bir meziyeti ortaya koymak içindir” denilir, böylece her iki görüşün birbirine tevafuk etmesi muhtemel olur.

وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوُدَ الْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ وَالطَّيْرَ “Davud’la beraber tesbih etsinler diye, dağları ve kuşları onun emrine verdik.”

Dağlar, Hz. Davudla beraber Allahı takdis ediyorlardı. Dağların bu takdisi,

-Hâl diliyle,

-Hz. Davuda temessül eden bir sesle,

-Veya Allahın onlarda kelâm yaratmasıyla olabilir.

وَكُنَّا فَاعِلِينَ “Bunları yapan biz idik.”

Bunlar her ne kadar size göre hayret verici şeyler ise de, bize bakan yönüyle bunları ve emsalini yapmak bize garip değildir.

80- وَعَلَّمْنَاهُ صَنْعَةَ لَبُوسٍ لَكُمْ لِتُحْصِنَكُمْ مِنْ بَأْسِكُمْ “Ona, sizi savaşta korumak için zırh yapma sanatını öğrettik”

فَهَلْ أَنْتُمْ شَاكِرُونَ “Artık şükreden kimseler misiniz?”

Ayet, soru şeklinde emirdir. Bu şekilde gelmesi hem mübalağa, hem şükürsüzlüklerini hatırlatmak içindir.

81- وَلِسُلَيْمَانَ الرِّيحَ عَاصِفَةً “Süleyman’ın hizmetine de güçlü esen rüzgârı verdik.”

رُزْغَارٌ مُبَارَكٌ كَلَدْنَاهُ “Rüzgâr, mübarek kıldığımız yere onun emriyle eser giderdi.”

Cenab-ı Hakkın “Süleyman’a da rüzgârı (musahhar kıldık).” (Sebe, 12) buyurduğu gibi, şiddetle esen rüzgar Hz. Süleymanın iradesine göre bazan sert, bazan yumuşak esiyordu.

Hz. Süleyman, sabah erkenden uzak yerlere ayrılıyor, akşama Şama dönüyordu.

وَكُنَّا بِكُلِّ شَيْءٍ عَالِمِينَ “Ve biz her şeyi hakkıyla bileniz.”

Dolayısıyla rüzgârı hikmetin iktiza ettiği şekilde sevkederiz.

82- وَمِنَ الشَّيَاطِينِ مَنْ يَغُوصُونَ لَهُ وَيَعْمَلُونَ عَمَلًا دُونَ ذَلِكَ “Onun için dalgalıcılık yapan ve bundan başka işler de gören bazı şeytanları onun emrine verdik.”

Musahhar kılınan bu şeytanlar denize dalıyor, oradan kıymetli şeyler çıkarıyorlardı.

Cenab-ı Hakkın “Onlar, Ona bir kısım meharîb (kaleler), temasîl (heykeller), havuz gibi çanaklar ve sâbit kazanlardan her ne isterse yaparlardı.” (Sebe, 13) ayetinde nazara verdiği gibi, şehirler ve saraylar bina etmek, ilginç sanatlar ortaya koymak gibi başka işler de yapıyorlardı.

وَكُنَّا لَهُمْ حَافِظِينَ “Ve onların hepsini biz gözetiyorduk.”

Biz onları Süleyman'ın emrinden çıkmaktan veya fitratları gereği ortalığı karıştırmaktan dizginliyorduk.

83- **وَأَيُّوبَ إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُ “Eyyûb’u da hatırla, hani o Rabbine şöyle nida etmişti:”**

أَنِّي مَسْنِي الضُّرِّ “Şüphesiz ki zarar bana dokundu.”

وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ “Sen ise merhametlilerin en merhametlisisin.”

Hz. Eyyûb, kendini rahmete son derece muhtaç olarak gösterdikten sonra, Rabbini de sonsuz rahmet sahibi olarak vafetti.

İstemede güzel bir tavır örneği sergileyerek, matlubunu açık bir şekilde söylemeden böyle demekle yetindi.

Allah O’nu peygamber olarak seçmiş, ailesi ve malı çoğalmıştı. Çocuklarının üzerine bir ev yıkılıp ölmeleri, mallarının elinden çıkması ve bir de vücudunda meydana gelen hastalıkla Allah O’nu mübtelâ kıldı.

Hastalığının süresi hakkında onsekiz yıl, onüç yıl, yedi ay gibi farklı rivayetler vardır.

Hanımı Hz. Yusufun neslinden idi. Bir gün kocasına “Allaha dua et-sen de hastalığına şifa verse” dedi. Hz. Eyyûb, “ben ne kadar sağlıklı yaşadım?” diye sordu. Hanımı “seksen yıl” deyince “hastalık zamanım da sağlıklı zamanım kadar olmadan Allahtan sağlık istemekten haya ederim.” dedi.

84- **فَاسْتَجَبْنَا لَهُ “Biz de onun duasına icabet ettik.”**

“Başına gelen musibeti kaldırdık.”

وَأَتَيْنَاهُ أَهْلَهُ وَمِثْلَهُمْ مَعَهُM “Ve Ona (tekrar) ehlini ve kaybettiklerinin bir mislini verdik.”

Allah, vefat eden çocuklarının iki katını verdi.

رَحْمَةً مِنَّا عِنْدَنَا وَذِكْرًا لِلْعَابِدِينَ “Katımızdan bir rahmet ve kulluk edenlere bir öğüt olmak üzere.”

Bu anlatılan durum, Hz. Eyyûb için bir ilâhî rahmet tecellisi idi. Allaha kul olan kimseler için ise bir öğüttür. Ta ki onlar da O’nun gibi sabretsinler, O’nun mükâfatlandırılması gibi mükâfatlandırılınsınlar.

Veya bu durum, bize abd olanlara bir rahmetimiz ve yâd edişimizdir.

Çünkü biz onları lütufla hatırlarız, unutmayız.

85- **وَإِسْمَاعِيلَ وَإِدْرِيسَ وَذَا الْكِفْلِ** “İsmail, İdris ve Zülkifl’i de hatırla.”

Zülkifl’den murat, Hz. İlyas’dır. Hz. Yuşa veya Hz. Zekeriya olduğu da söylenir. Hz. Zekeriya Allah tarafından büyük bir yakınlığa mazhardı. Veya ümmetini tekeffül ettiği için böyle denildi. Veya kendi zamanındaki peygamberlerin iki katı amel ve sevabı olduğundan “Zülkifl” denildi.

Kifl kelimesi; nasîb, kefâlet ve bir şeyin iki katı manalarına gelir.

كُلٌّ مِنَ الصَّابِرِينَ **“Onların hepsi sabredenlerdendi.”**

Bütün bu bahsi geçen peygamberler ağır mükellefiyetlere ve çetin musibetlere sabreden kimselerdi.

86- **وَأَدْخَلْنَاهُمْ فِي رَحْمَتِنَا** “Ve onları rahmetimize aldık.”

Bundan murat,

-Kendilerine nübüvvet verilmesi,

-Veya ahiret nimetidir.

إِنَّهُمْ مِنَ الصَّالِحِينَ **“Onlar gerçekten salihlerdendi.”**

Peygamber oldukları için salahatta kâmil kimselerdi. Çünkü onların salahatı, fesat bulanıklıklarından korunmuştu.

87- **وَذَا النُّونِ إِذْ ذَهَبَ مُغَاضِبًا** “Zünnun’u da an, hani O, öfkelenerek gitmişti.”

Zünnun, Hz. Yunus Bin Metta’dır, “balık sahibi” anlamındadır.

Hz. Yunus, kavmini uzun süre hakka davet etmesine rağmen onların şiddetli muhalefetinden ve batıl da ısrarlarından usanmış, onlara kızarak yola çıkmıştı. Hâlbuki oradan ayrılması için kendisine taraf-ı İlâhiden bir emir verilmemişti. Hz. Yunus onlara azabı vaat etmişti. Ancak onların tevbesi sebebiyle azap gelmemişti. Ama o, onların bu hâlini bilmediğinden, onlara vaadinde yalancı çıktığını sanarak öfkeyle ayrılmıştı.

فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ **“Bizim kendisini hiç sıkıştırmayacağımızı sanmıyordu.”**

Kendisini sıkıştırmayacağımızı veya kendisine ceza vermeyeceğimizi zannetti.

Bu zan, Hz. Yunusa arız olan şeytanî bir vesvese olabilir. Bunun “zan” şeklinde ifade edilmesi mübalağa içindir.

فَنَادَى فِي الظُّلُمَاتِ أَن “Derken karanlıklar içinde şöyle nida etti:”

Yoğun, şiddetli karanlıkta şöyle nida etti:

Zulümattan murat

-Balığın karnı,

-Deniz,

-Ve gece olabilir.

لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ “Senden başka ilâh yoktur.”

سُبْحَانَكَ “Sen Sübhansın (münezzehsin).”

Bir şeyin Seni acze düşürmesinden Seni tenzih ederim.

إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ “Ben gerçekten zalimlerden oldum.”

Ben, emrin gelmeden hicret etmekle nefesine zulmedenlerden oldum.

Hiz. Peygamber şöyle buyurur: “Hangi dertli kimse bu dua ile dua etse, kendisine icabet edilir.”

88- فَاسْتَجَبْنَا لَهُ “Biz de Ona icabet ettik.”

Hiz. Yunus, balığın karnında dört saat kaldıktan sonra, balık onu sahi-
le attı.

Denildi ki: Hiz. Yunus, balığın karnında üç gün kaldı.

وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْغَمِّ “Ve kendisini üzüntüden kurtardık.”

Ayette nazara verilen **Hiz. Yunusun üzüntüsü**,

-Balık tarafından yutulmak,

-Veya izinsiz ayrılmasıyla işlediği hata olabilir.

وَكَذَلِكَ نُنْجِي الْمُؤْمِنِينَ “İşte biz mü’minleri böyle kurtarız.”

İhlasla dua ettiklerinde mü’minleri de üzüntülerden işte böyle kurtarız.

89- وَزَكَرِيَّا إِذْ نَادَى رَبَّهُ “Zekeriyyayı da an, hani Rabbine şöyle nida etmişti:”

يَا رَبِّ لَا تَذَرْنِي فَرْدًا “Ya Rabbi! Beni tek başıma bırakma.”

Bana varis olacak bir çocuk olmadan, beni tek başıma bırakma.

عَ وَأَنْتَ خَيْرُ الْوَارِثِينَ **“Sen varislerin en hayırlısısın.”**

Şayet bana varis olacak bir evlat vermezsen bunu da dert etmem. Çünkü Sen varis olanların en hayırlısısın.

90- فَاسْتَجَبْنَا لَهُ **“Biz de Ona icabet ettik.”**

وَوَهَبْنَا لَهُ يَحْيَى **“Ve kendisine Yahya’yı ihsan ettik.”**

وَأَصْلَحْنَا لَهُ زَوْجَهُ **“Ve eşini (doğum yapmaya) elverişli hale getirdik.”**

Hanımı kısır iken, çocuğu olmaya uygun hâle getirdik.

إِنَّهُمْ كَانُوا يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ **“Doğrusu onlar hayırlı işlerde yarışıyorlardı.”**

“Onlar” zamiri, burada zikrolunan bütün peygamberlere racidir..

وَيَدْعُونَنَا رَغَبًا وَرَهَبًا **“Umarak ve korkarak bize yalvarıyorlardı.”**

Bunlar sevap kazanmayı arzular, dualarının ve ibadetlerinin kabul edilmesini umar, Allahın cezalandırmasından ve günahıtan ise korkar bir şekilde bize dua ederlerdi.

وَكَانُوا لَنَا خَاشِعِينَ **“Ve bize karşı derin saygı duyuyorlardı.”**

Yani, onlar taraf-ı ilâhîden nail olduklarına işte bu özellikleriyle nail oldular.

91- وَالَّتِي أَحْصَتْ فَرْجَهَا **“İrzini korumuş olan kadını da hatırla.”**

İrzini hem helâlden hem de haramdan korumuş olan Meryemi de an.

فَنَفَخْنَا فِيهَا مِنْ رُوحِنَا **“Ona ruhumuzdan üfledik.”**

Biz O’nun içinde İsa’ya hayat verdik, sadece emrimizle veya Cebrail vasıtasıyla ruhumuzu üfledik.

وَجَعَلْنَاهَا وَابْنَهَا آيَةً لِلْعَالَمِينَ **“Onu ve oğlunu, âlemlere bir ayet kıldık.”**

Onların kıssasını veya hallerini âlemlere bir ibret kıldık. Çünkü kim onların hâline dikkat etse, Allahu Teâlânın kudretinin kemâlini idrak eder.

92- إِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً **“Şüphesiz bu, tek ümmet (din) olarak sizin ümmetiniz (dininiz)dir.”**

Tevhid ve İslâm yolu sizin de üzerinde olmanız gereken yolunuzdur. Siz de o hâl üzere olun. Bu, peygamberler arasında ihtilaf olmayan tek yoldur. Tâbi olma noktasında bu yola denk başka bir yol yoktur.

“Ben de Rabbinizim.” وَأَنَا رَبُّكُمْ

Sizin için Benden başka ilah yoktur.

“O halde bana ibadet edin.” فَاعْبُدُونِ

Öyleyse sadece bana ibadet edin, başkasına tapmayın.

93- “Ama (din konusunda) aralarında bölüklere ayrıldılar.” وَتَقَطَّعُوا أَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ

Ama onlar dinde tefrika çıkardılar, kendi çirkin fiilleriyle onu parça parça yaptılar.

Cenab-ı Hak, bu ayetten önce hitap sığısıyla anlatırken, böyle yapanları kınamak için gayp sığısına intikal etti.¹¹

“Hepsi bize döneceklerdir.” كُلُّ إِلَيْنَا رَاجِعُونَ

Bu, hizip hâline gelen fırkaların her biri bize dönecekler, biz de yaptıklarının karşılığını vereceğiz.

¹¹ Bu ayetten önce, doğrudan kendilerine hitap edilmekteydi. Ama ihtilafa düşmekle manen de düştüklerine bir işaret olmak üzere, kendilerinden üçüncü şahıslar olarak bahsedilmeye başlandı.

Rahmet Peygamberi

94- **“فَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا كُفْرَانَ لِسَعْيِهِ”** Artık her kim mü'min olarak salih amellerden işlerse, çalışması inkâr edilmeyecektir.”

“Çalışması inkâr edilmeyecektir” ifadesinde istiare vardır, “Sevabı men edilmez” demektir.

Benzeri bir şekilde “şükür” kelimesi Allaha nisbet edildiğinde “vermek” manasını ifade eder.

95- **“وَأَنَا لَهُ كَاتِبُونَ”** Biz şüphesiz onu yazmaktayız.”

Biz, onun çalışmasını amel defterinde kaydederiz, hiçbir cihetle o amel zayi olmaz.

95- **“وَحَرَامٌ عَلَى قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا أَنَّهُمْ لَا يَرْجِعُونَ”** Helâk ettiğimiz bir belde halkı artık dönmezler.”

Helakine hükmettiğimiz bir belde halkı için artık şöyle bir hâl imkânsız olur, kendilerinden tasavvur edilemez: Onlar tevbeye dönmezler.

Veya şöyle mana verilebilir: Helak ettiğimiz bir belde halkının, yaptıklarının cezasını çekmek üzere bize dönmeleri söz konusu olamaz, tasavvur edilemez.

Veya şu mana verilebilir: Helâk ettiğimiz bir belde halkına, artık tekrar dünya hayatına dönmek haram olur.

96- **“حَتَّىٰ إِذَا فُتِحَتْ يَأْجُوجُ وَمَأْجُوجُ”** Nihayet Ye'cûc ve Me'cûcün önü açıldığı zaman.”

Yani, hakka dönmekten kaçınmaları veya bizim onları helak edişimiz, kıyamet saatine ve kıyametin emareleri ortaya çıkıncaya kadar devam eder.

97- **“وَهُمْ مِنْ كُلِّ حَدَبٍ يَنْسِلُونَ”** Onlar her tepeden akın edip çıkarlar.”

Ye'cûc ve Me'cûc, kendilerini engelleyen sed açıldığında her tepeden kurtlar gibi akın ederler.

97- **“وَأَقْتَرَبَ الْوَعْدُ الْحَقُّ”** Ve gerçek vaad yaklaştı.”

Yani, kıyamet yaklaştı.

“İşte o zaman kâfir olanların gözleri dehşetle açılır.”

“Eyvah bizlere!”

“Gerçekten biz bundan gaflet içindeydik.”

Biz bundan gaflet içinde idik, onun hak olduğunu bilmiyorduk.

“Doğrusu biz zalim kimselerdik.”

Tefekkür etmeyerek ve uyarıcılara önem vermeyerek nefislerimize zulmettik.

98- “Gerçekten siz ve Allah’dan başka ibadet ettikleriniz cehennem odunuzunuz!”

Allahtan başka ibadet edilenler,

-Putları,

-İblis ve avanelerini de içine alır. Çünkü, bunlara itaat, onlara ibadet hükmündedir.

Sebeb-i Nüzûl

Bu konuda şöyle rivayet edilir: Hz. Peygamber bu ayeti müşriklere okuyunca İbnu Za’beri Hz. Peygambere dedi: “Ka’benin Rabbine yemin ederim, bu defa münazarada işini bitirdim. Yahudiler Hz. Üzeyr’e, Hristiyanlar Hz. İsa’ya ve Melik oğulları da meleklerle ibadet etmiyorlar mı?”

Hz. Peygamber şöyle cevap verdi: “Onlar, bunlara değil, kendilerine böyle yapmayı emreden şeytanlara tapıyorlar.”

Bu olay üzerine “Şüphesiz kendileri için tarafımızdan güzellik takdir edilenler ise, işte onlar oradan (cehennemden) uzak tutulanlardır.” (Enbiya, 101) ayeti indi.

Bir başka rivayette İbnu Za’beri şunu da sorar: “Bu, bizim ilahlarımızı has bir şey mi, yoksa Allah dışında ibadet edilenlerin hepsini içine alıyor mu?” Hz. Peygamber “Allah dışında ibadet edilenlerin hepsi dâhil” buyurdu.

“Sizler oraya gireceksiniz.”

99- لَوْ كَانَ هَؤُلَاءِ إِلَهًا مَا وَرَدُوهَا “Şayet onlar ilâh olsalardı, oraya girmezlerdi.”

Çünkü azaba maruz kalan, ilah olamaz.

“Ve hepsi orada daimi kalacaktır.” وَكُلٌّ فِيهَا خَالِدُونَ

Onlara oradan bir kurtuluş yoktur.

100- لَّهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ “Onların orada derin bir iç çekişleri vardır!”

“Ve onlar orada hiçbir şey işitmezler.” وَهُمْ فِيهَا لَا يَسْمَعُونَ

Ve onlar dehşetten ve azabın şiddetinden bir şey işitmezler.

Denildi ki: Onlar orada kendilerine sürur verecek bir şey işitmezler.

101- إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنَىٰ أُولَٰئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ “Şüphesiz kendileri için tarafımızdan güzellik takdir edilenler ise, işte onlar oradan (cehennemden) uzak tutulurlardır.”

“Güzellik takdiri”nden murat

-Saadet,

-Taate muvaffak kılınmak,

-Cennetle müjdelenecek olabilir.

İşte bunlar, âlâ-yı illiyyine (en yücelere) yükseltirler.

Rivayete göre Hz. Ali (r.a.) insanlara hitap etti ve bu ayeti okudu. Sonra da “Ben, Ebubekir, Ömer, Osman, Talha, Zübeyir, Sa’d, Saîd, Abdurrahmân Bin Avf ve İbnu Cerrah onlardanız” dedi. Sonra namaz kılındı. Hz. Ali kalktı, ridasını sürüyor ve ayetin devamını okuyordu: “**Bunlar onun** (cehennemin) **hışılısını bile duymazlar.**”

102- لَا يَسْمَعُونَ حَسِيسَهَا “Bunlar onun (cehennemin) hışılısını bile duymazlar.”

“Ve canlarının istediği şeyler içinde daimi kalırlar.” وَهُمْ فِي مَا اشْتَهَتْ أَنْفُسُهُمْ خَالِدُونَ

Onlar son derece büyük nimetler içinde daimidirler.

103- لَا يَخْزُهُمُ الْفَرَعُ الْأَكْبَرُ “O en büyük korku (Fezaul-ekber) bunları üzmez.”

“Fezaul-ekber”den murat,

-O gün sûr'a üfürülür. Allah'ın diledikleri müstesna, göklerde ve yerde bulunanlar hep dehşete kapılır." (Nahl, 87) ayetinin delâletiyle, sura ikinci üfürülüştür.

- Cehenneme götürülmek,
- Cehennemde daimi kalmak,
- Veya ölümün boğazlanmasıdır.

وَتَتَلَقَّيْهُمْ الْمَلَائِكَةُ “Ve melekler onları şöyle karşılarlar.”

هَذَا يَوْمُكُمْ الَّذِي كُنتُمْ تُوعَدُونَ “İşte bu, size vaad edilen gününüzdür.”

Onlara şöyle denilir: “Bugün, dünyada size vaat edilen sevap gününüzdür.”

104- يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاءَ كَطَيِّ السِّجْلِ لِلْكِتَابِ “O gün yazılı kâğıtların dürülmesi gibi semayı düreriz.”

Sema Âdemoğullarını gölgelemek için neşredilmiş, üzerlerine açılmıştı. Onlar tümüyle şu dünyadan gidince, onun da görevi sona ermiş olacak, yazılı kâğıtların tomar yapılıp dürülmesi misali, vazifesini tamamlamış olacak.

Denildi ki: Sicil, bir melek olup, kendisine gelen amel defterlerini dürer. كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ “Başlangıçta ilk yaratmayı nasıl yaptıysak, onu yine yaparız.”

Ayetten maksat, kıyas yoluyla yeniden yaratılışın kolaylığını göstermektir. Çünkü ilk yaratılış, yaratmanın zâtında mümkün bir şey olduğunu göstererek yeniden yaratılışın sıhhatine delil olur. Cenab-ı Hakk ezeli kudretiyle hem yoktan yaratmaya, hem de iade etmeye kâdirdir, bunlardan biri diğere nisbetle daha zor veya daha kolay değildir.

وَعْدًا عَلَيْنَا “Katımızdan verilmiş bir söz olarak.”

إِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ “Doğrusu biz bunları yaparız.”

105- وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ “Andolsun ki, zikirten sonra Zebûr'da şöyle yazmıştık:”

أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ “Arza ancak salih kullarım mirasçı olur.”

Zikirten murat, Tivrattır.

Denildi ki: Zeburdan murat bütün semavî kitaplardır. Zikirden murat ise levh-i mahfuzdur.

Arzdan murat ise,

-Cennet diyarı

-Veya arz-ı mukaddestir.

Salih kullardan murat,

-Bütün mü'minler,

-Veya arzın doğusunda batısında zulme maruz ehl-i imandır.

-Veya ümmet-i Muhammeddir (asm).

106- “İِنَّ فِيْ هٰذَا لَبَلَاغًا لِّقَوْمٍ عَابِدِيْنَ” Şüphesiz bunda ibadet eden kimseler için kâfi bir öğüt vardır.”

Zikrolunan haberler, öğütler ve tehditlerde bize kul olan, âdet olarak değil ciddi olarak ibadet eden kimseler için yeterli bir mesaj veya maksada ulaştırıcı bir sebep vardır.

107- “وَمَا اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِيْنَ” Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.”

Çünkü Senin gönderildiğin din, onların saadetlerine bir sebeptir, dünya ve ahiretlerini düzeltmeyi netice verir.

Denildi ki: Hz. Peygamberin kâfirlere de rahmet olması, onların da Hz. Peygamber hürmetine

-Yerin dibine geçirilmekten (Hasf),

-Hayvan hâline çevrilmekten (Mesh),

-Toptan helâk edilmekten güven içinde olmalarıdır.

108- “قُلْ اِنَّمَا يُوحِى اِلَيَّ اَنْتَ اِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌ” De ki: Bana ancak şöyle vahyediliyor: İlâhınız ancak tek bir ilâhtır.”

Çünkü Hz. Peygamberin gönderilmesinden asıl maksat, tevhiddir.

“Şimdi siz artık hakka teslim oluyor musunuz?” فَهَلْ اٰتَمْتُمْ مُسْلِمُوْنَ

Artık siz de delille musaddak olan vahyin bildirdiği şekilde sadece Allaha ibadete var mısınız? Ona teslim oluyor musunuz?

109- “آِن تَوَلَّوْا فَقُلْ اٰذَنْتُكُمْ عَلٰى سَوَآءٍ” Eğer (yine de) yüz çevirirlerse de ki: Size eşit olarak haber verdim.”

Şayet tevhidden yüz çevirirlerse de ki: Ben, bana emredileni size bildirdim.

Bundan murat,

-Herkesi eşit olarak anlattım.

-Size bildirmemle, ben ve siz bunu bilmede eşit hâle geldik.

-Ben bunu size dengeli ve parlak delile dayalı bir şekilde bildirdim.

“Bilemiyorum, vaat olunduğunuz şey yakın mı, yoksa uzak mıdır?”

Yani,

-Müslümanların galebesi,

-Veya haşır yakın mıdır, yoksa uzak mıdır, bilemiyorum. Ama bildiğim bir şey varsa, bu mutlaka olacaktır.

110- “Şüphesiz O, açığa vurulan sözü bilir, gizlediklerinizi de bilir.”

O sizin İslâmı tenkid için açıktan söylediklerinizi bilir, Müslümanlar aleyhinde gizlediğiniz düşmanlık ve kinlerinizi de bilir, buna göre ceza verir.

111- “Bilemiyorum, belki bu gecikme sizin için bir imtihan ve bir süreye kadar faydalandırmadır.”

Bilemiyorum, belki de cezanızın tehiri sizin için bir istidraçtır, fitnenizin daha ziyade olmasıdır, nasıl yapacağınızın görülmesi için bir imtihandır.

Ve O’nun meşietinin gerektirdiği belli bir süreye kadar sizi faydalandırmaktır.

112- “Peygamber dedi: Ya Rabbi! Aramızda hak ile hükmet.”

“Ya Rabbi, bizimle Mekke ehli arasında adaletle hükmet.”

Bu hükmün, onların azabı hemen istemelerine ve azabın şiddetli olmasına bir cevap olsun.

“Rabbimiz, sizin nitelemelerinizi karşı Rahmân, Müstean’dır.”

Rabbimiz **Rahmân**dır, mahlûkatına rahmeti çoktur.

Müsteandır, yardım O’ndan dlenir.

Siz, galibiyetin sizin olacağını, İslâm sancağının biraz dalgalanıp sonra sükûnet bulacağını, vaad edilen azap hak olsa başınıza inmesi gerektiğini söylüyorsunuz. Bütün bu beklentilerinize karşı, Rahmân ve Müstean olan Allah bize yeter.

Allahu Teâlâ Rasûlünün duasına icabet etti, onların heveslerini kursaklarında bıraktı, Peygamberine yardım etti.

Hz. Peygamberden şöyle rivayet edilir:

“Her kim Enbiya sûresini okursa Allahu Teâlâ onu kolay bir şekilde hesaba çeker. Kur’anda adı geçen bütün peygamberler onunla musafaha yapar ve kendisine selâm verir.”

Allahu A’lem (Doğrusunu en iyi Allah bilir.)

HACC SÛRESİ

Hacc Sûresi yetmiş sekiz ayettir.

19. ayetten itibaren 6 ayet Medenî, diğerleri ise Mekkî'dir.

Kıyametin Dehşeti

1- “Ey İnsanlar! Rabbinize karşı gelmekten sakının!” يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ

“Çünkü kıyamet depremi çok büyük bir şeydir.” إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ

Kıyamet depremi, bütün her şeyi harekete geçirmesiyle çok müthiş bir şeydir.

Denildi ki: **“Kıyamet depremi”**nden murat, güneş batıdan doğmadan az zaman önce meydana gelecek bir depremdir. Bunun kıyamete nisbeti, onun alâmetlerinden olduğu cihetledir.

Cenab-ı Hak, insanlara emrettiği takva’ya illet olarak kıyametin dehşetini gösterdi. Ta ki akıllarıyla onu tasavvur etsinler ve takva zırhı dışında bir şeyin onları emin kılmayacağını bilsinler. Takvaya sarılarak kendilerini korumaya çalışsınlar.

2- “Onu göreceğiniz gün, her emzikli kadın emzirdiğinden geçer.” يَوْمَ تَرَوْنها تَذْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمَّا أَرْضَعَتْ

Ayet, kıyametin dehşetini tasvir eder.

Öyle dehşetlidir ki, süt emziren anneler, emzirdiğinden vazgeçer.

“Ve her hamile dişi, karnındakini düşürür.” وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا

“Ve insanları sarhoş görürsün, hâlbuki sarhoş değillerdir.” وَتَرَى النَّاسَ سُكَارَى وَمَا هُمْ بِسُكَارَى

İnsanları sarhoş gibi görürsün, hâlbuki gerçekte sarhoş değillerdir.

“Fakat Allah’ın azabı çok şiddetlidir.” وَلَكِنَّ عَذَابَ اللَّهِ شَدِيدٌ

İşte bu şiddetli azabın dehşeti onların akıllarını uçurmuş, temyiz güçlerini ortadan kaldırmıştır.

-Veya meninin topraktan meydana gelen gıdalardan yaratılması yönündedir.

Alaka, camid kan parçası,

Mudğa, bir çiğnem et parçasıdır.

“Yapısı belli belirsiz bir et parçası.”

Bundan murat;

-Noksan ve ayıbı olmadan düzgün yaratılanla, düzgün olmayan,

-Tam olanla, düşük olan,

-Şekil verilenle, verilmeyen gibi durumlardır.

İnsanın bu şekilde merhale merhale yaratılması,

-Allahın kudretini ve hikmetini göstermek,

-Bir defa değişme, bozulma ve meydana gelmeyi kabul edenin, ikinci defa kabul etmesi gerektiğini ortaya koymak,

-Birinci defa değiştirmeye ve şekillendirmeye kadir olanın, ikinci defa aynısını yapmaya elbette gücü yettiğini bildirmek içindir.

Ayette **“size beyan etmek için”** denilip neyin beyan edildiğinin söylenmemesi, bu fiilleri yapan Zâtın, sayılamayacak şekilde kudretini ve hikmetini ortaya koyduğunu gösterir.

“Dilediğimizi belli bir süreye kadar rahimlerde tutarız.” وَنُقَرِّ فِي الْأَرْحَامِ مَا نَشَاءُ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى

“Belli süre”den maksat, doğumdur. Bu ise, en az süresi altı ay, en fazlası dört senedir.

“Sonra sizi bir çocuk olarak çıkartırız.” ثُمَّ نُخْرِجُكُمْ طِفْلًا

İnsanların tedrici olarak yaratılmasının iki maksadı nazara verilmiştir:

1-İlahî kudretin bu şekilde gösterilmesi.

2-Doğuma kadar rahimlerde kalmaları, sonra da büyüüp mükellefiyet çağına gelmeleri.

“Sonra olgunluk çağına erişirsiniz.” ثُمَّ لَتَبْلُغُوا أَشَدَّكُمْ

Sonra insan kuvvet ve akılda kemâlini bulur.

“Bununla beraber kiminiz vefat ettirilir.” وَمِنْكُمْ مَنْ يُتَوَفَّى

Bir kısmınız bu döneme geldiğinde veya daha evvelinde ölür.

“Kiminiz de bir ilimden sonra hiçbir şey bilmemek üzere, ömrün en fena zamanına ulaştırılır.”

Ömrün en fena zamanı (erzeli- ömür)den murat, yaşlılık dönemidir.

Bu yaşlılık döneminde kişi âdeta çocukluk dönemindeki hâline döner. Aklı noksan, anlayışı az olur. Yaptığını unutur, tanıdığını tanımaz hâle gelir.

Ayet, yeniden yaratılış için ikinci bir delildir. İnsan, ömrünün senele-ri içinde, ilâhî tasarrufla böyle birbirinden farklı, hatta birbirine zıd hâllere maruz kalmaktadır. Bunlara kâdir olan Zât, elbette benzerlerini yapmaya da kadirdir.

“Bir de yeryüzünü kupkuru görürsün.”

“Fakat biz onun üzerine su indirdiğimiz zaman, harekete geçer, kabarıp ve her güzel çiftten bitkiler bitirir.”

Bu da, öldükten sonra dirilmeye üçüncü bir delildir. Gayet açık ve göz-ler önünde olmasından dolayı, Allahu Teâlâ bunu Kitabında mükerrer bir şekilde nazara vermiştir.

6- “İşte bunlar gösteriyor ki, Allah şüphesiz haklıdır.”

Bununla, üstteki ayetlerde nazara verilen

-İnsanın çeşitli tavırlarda yaratılması ve birbirine zıd hâllerde çevrilmesi,

-Arzın ölümünden sonra diriltilmesine işaret edilmiştir.

İşte bunlar, Cenab-ı Hakkın bizzat vacibu’l- vücud olması ve eşyanın onunla vücut bulmasındandır.

“Ve şüphesiz ölüleri O diriltir.”

İşte bunlar, O’nun ölüleri diriltmeye kâdir olduğunu gösterir. Yoksa ölü nutfeler ve ölü arz hayat bulmaz, canlanmazdı.

“Ve şüphesiz O her şeye kadirdir.”

Çünkü O’nun kudreti kendi Zâtındandır. Her şeye nisbeti eşittir. Ma-demki bilmüşahede O’nun bazı ölüleri diriltmeye kudreti görülmektedir. Buradan, O’nun bütün ölüleri diriltmeye kâdir olduğuna hükmedilir.

7- وَأَنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ لَا رَيْبَ فِيهَا **“Ve kıyamet muhakkak gelecektir, bunda bir şüphe yoktur.”**

Çünkü bir şeyin değişmesi, bütün bütün değişmesinin öncülerinden ve habercilerindendir.

وَأَنَّ اللَّهَ يَبْعَثُ مَنْ فِي الْقُبُورِ **“Ve şüphesiz Allah kabirlerde olanları diriltecektir.”**

Allah bunu vaat etmiştir, elbette vaadini yerine getirecektir.

8- وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ **“İnsanlardan bazıları bir ilme dayanmadan Allah hakkında mücadeleye girer.”**

Aynı ifade, bu sûrenin üçüncü ayetinde geçmişti. Burada tekrar edilmesi, te'kid içindir.

وَلَا هُدًى وَلَا كِتَابٌ مُنِيرٌ **“Ayrıca bir delile ve aydınlatıcı bir kitaba da dayanmaz.”**

Bu kimse, bu mücadelesinde ne bir istidlâle dayanır, ne de aydınlatıcı bir vahye.

Üçüncü ayette nazara verilen **mukalled**, burada nazara verilen ise **mukallid** hakkında olabilir.¹

Ayette geçen **“bir ilme dayanmadan”** ibaresindeki ilimden murat, fitrî ilimdir. Devamında nazara verilen hidayet (rehber) ve Kitabın buna atfının sahih olması için, böyle değerlendirmek gerekir.

9- ثَانِي عِطْفِهِ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ **“Allah yolundan saptırmak için bükülük taslayarak (böyle yapar.)”**

Ayet metnindeki **“saniye ıtfihi”** “yanını bükmek” demektir. Bundan murat kibirlenmektir veya hakkı küçümseyerek ondan yüz çevirmektir.

Onun bu mücadelesi, Allah yolundan saptırmak içindir.

Kişi, hidayete yönelmekle onu elde edebilir. Ama kibirlenmesi ve hakkı küçümsemesi kendisini hidayetten alıkor, dalalete sevk eder.

لَهُ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ **“Ona dünyada bir rezillik vardır.”**

¹ Yani Allah hakkında bir ilme dayanmadan mücadeleye girişenlerin bir kısmı önder tabakadır, taklid edilir. Bir kısmı da başkalarını takliden böyle bir mücadelenin içinde yer alırlar.

Sebeb-i nüzulü açısından bakıldığında, Nadr Bin Haris Bedir günü zilletle maruz olmuştur.

وَنُذِيقُهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ عَذَابَ الْحَرِيقِ “Kıyamet gününde ise ona yakıcı azabı tattıracağız.”

Ahirette de yakıcı ateşle cezasını çekecektir.

10- ذٰلِكَ بِمَا قَدَّمْتَ يَدَاكَ “Bunlar, senin ellerinle kazandıkların yüzündendir.”

Kıyamet günü kendisine şöyle denilir: Bu zillet ve azap verme, kendi işlemiş olduğun küfür ve günahlar sebebiyledir.

وَأَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيدِ “Ve şüphesiz Allah kullara zulmedici değildir.”

Allah kimseye zulmetmez, ancak yaptıklarının karşılığını onlara verir.

İnsanlık Âleminde İki Zümre

11- **وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَعْبُدُ اللَّهَ عَلَى حَرْفٍ^ع ۖ** “İnsanlardan kimi de Allah’a kenarından ibadet eder.”

Ordunun kenarında bekleyip de zafer kazanılırsa orda kalan, değilse kaçan kimse misali dinin kenarında kalır, onda bir sebatı yoktur.²

عَ ۖ فَإِنْ أَصَابَهُ خَيْرٌ اطْمَأَنَّ بِهِ “Eğer kendisine bir hayır dokunursa, gönlü onunla hoş olur.”

وَإِنْ أَصَابَتْهُ فِتْنَةٌ انْقَلَبَ عَلَى وَجْهِهِ^ن “Ve eğer başına bir fitne gelirse, yüzüstü döner.”

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, ayet Medineye gelen bedeviler hakkında indi. Onlardan biri bedeni sıhhatli, atı süratli, evladı çok, malı ve davarı ziyade olduğunda “dinime girdiğimden bu yana hep hayır elde ettim” diyor, mutmain oluyordu. Ama durum tersine olursa “ancak bana şer isabet etti” diyor, din-den dönüyordu.

Ebu Sa’idden şöyle rivayet edilir: Yahudinin biri İslâma girdi, peşinden bir takım musibetlerle karşı karşıya kaldı, bunları İslâm’dan bilerek Hz. Peygambere vardı, “beni muaf tut (eski dinime döneyim)” dedi. Hz. Peygamber, “İslâm’dan dönüş olmaz” buyurdu.

خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةَ^ر “O dünyayı da kaybetmiştir, ahireti de.”

Dinden irtidad ettiği (döndüğü) için

-Dünyada ismetsizdir, yani kanı hederdir, korumasızdır.

-Ahirette de ameli boşa gitmiştir.

ذَٰلِكَ هُوَ الْحُسْرَانُ الْمُبِينُ “İşte bu, apaçık hüsrânın ta kendisidir.”

Çünkü, böyle bir hüsrânın (zararın) misli yoktur.

² İşine gelirse ayet-hadis okur, ama kendi çıkarı için böyle yapar. Niyeti dini yaaşamak değil, dünyevi çıkarlarını korumaktır.

12- يَدْعُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْصُرُهُ وَمَا لَا يَنْفَعُهُ “Allah’ı bırakır da kendine bir zarar ve bir menfaat vermeyecek şeylere yalvarır.”

Cansız putlara tapar. Bunlar ise bizâtihi zarar ve fayda veremez.

ذَلِكَ هُوَ الضَّلَالُ الْبَعِيدُ “İşte bu, büsbütün yoldan çıkmaktır.”

13- يَدْعُوا لِمَنْ ضَرُّهُ أَقْرَبُ مِنْ نَفْعِهِ “Zararı faydasından daha yakın olana tapar.”

Putlara tapan kimseler bunlara ibadetle,

-Şefaât bekliyorlar,

-Ve Allaha bunlarla yakınlık talep ediyorlar. Ama bu ibadetleriyle kendilerini şu dünyada katle, ahirette ise azaba maruz bırakıyorlar.

لَبِئْسَ الْمَوْلَى وَلِبِئْسَ الْعَشِيرُ “O, ne kötü yardımcı ve ne fena yoldaştır!”

Tapmış olduğu o batıl mabut, ne kötü bir yardımcı ve ne kötü bir sahiptir.

14- إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا أَنْهَارٌ “Şüphesiz Allah, iman edip salih amelleri işleyenleri altından ırmaklar akan cennetlere koyar.”

إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ “Şüphesiz Allah dilediğini yapar.”

Salih tevhid ehline sevap verir, şerli şirk ehlini de cezalandırır. Verdiği-ne karşı çıkacak ve engel olacak yoktur.

15- مَنْ كَانَ يَظُنُّ أَنْ لَنْ يَنْصُرَهُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ إِلَى السَّمَاءِ “Allah’ın ona dünya ve ahirette asla yardım etmeyeceğini sanan kimse, hemen yukarıya bir ip uzatsın, sonra kendini assın.”

فَلْيَنْظُرْ هَلْ يُذْهِبَنَّ كَيْدَهُ مَا يَغِظُ “Baksın, bu hilesi kendisini öfkeli edip giderecek mi?”

Allah, rasûlüne dünyada ve ahirette yardım eder. Her kim kininden dolayı bunun tersini zanneder ve öyle bir beklenti içinde olursa, kin ve şikâyetini gidermek için kin ile dolan veya halinden şikâyetçi olanların yaptığı gibi evinin seması olan tavana bir ip assın ve intihar etsin.

Denildi ki: Dünya semasına bir ip uzatsın, sonra bütün mesafeyi kat edip peygambere gelecek yardımı engellemeye çalışsın.

Denildi ki: Müslümanlardan bazıları aceleciliklerinden ve müşriklere karşı kinlerinden dolayı Allah'ın yardımının bir an önce gelmesini istiyor, ilâhî yardımın geciktiğini düşünüyorlardı. Ayet, onlar hakkında nazil oldu.

16- **وَكَذَلِكَ أَنْزَلْنَاهُ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ ۖ** “İşte biz onu böylece, apaçık âyetler olarak indirdik.”

Bunu indirdiğimiz gibi, Kur'anın tamamını apaçık âyetler olarak indirdik.

وَأَنَّ اللَّهَ يَهْدِيَ مَنِ يُرِيدُ “Ve şüphesiz Allah dilediğini doğru yola erdirtir.”

Allah bu Kur'an ile dilediğine hidayet eder veya zâten hidayette olanı da hidayet üzere sabit kılar.

17- **إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِئِينَ وَالنَّصَارَى وَالْمَجُوسَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا إِنَّ اللَّهَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ** “Şüphesiz o iman edenler, Yahudi olanlar, Sabîfler, Hristiyanlar, ateşe tapanlar ve Allah'a şirk koşanlar (yok mu?) Allah, kıyamet günü bunların arasını şüphesiz ayıracaktır.”

Allah, bütün bunların arasında hükmedecek, hak yolda olanı batıl yolda olandan ayıracak.

Veya ceza yönünden ele alınırsa, Allah onların her birine layık olduğu şeyle karşılık verecek, onun için hazırlamış olduğu yere kendisini gönderecek.

Ayette, tahkik edatı olan **إِنَّ** “inne”nin, cümlelerin her iki tarafında yer alması, ziyadesiyle te'kid etmek içindir.

إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ “Çünkü Allah her şeye şahittir.”

Allah her şeyi bilir, onun hâllerini gözetir.

18- **أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَسْجُدُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ وَالدَّوَابُّ وَكَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ** “Görmedin mi, göklerdekilere, yerdekilere, güneş, ay ve yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanlardan birçoğu Allah'a secde ediyor.”

Göklerde ve yerde olanların hepsi, O'nun kudretine musahhardır, O'nun tedbirine göre hareket eder.

Bunların her biri zilletiyle, Müdebbirinin azametine delâlet eder.

Ayette, akıl sahipleri için kullanılan **“men”** ifadesi, tağlip yoluyla diğer varlıkları da içine alabilir. Bu durumda, ayetin devamında gelen varlıklar, üstteki genel ifadeye dâhil fertler olarak nazara verilmiş olur. Bunların ayrıca zikri,

-Bunların bilinen varlıklar olması,

-Secdenin bunlardan uzak görülmesi sebebiyledir.

وَكَثِيرٌ حَقَّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ **“Birçoğunun üzerine de azap hak olmuştur.”**

Pek çoğuna ise, küfrü ve taatten kaçınması sebebiyle, azap hak olmuştur.

Ayetin bu kısmı, azabı hak edenlerin çokluğunu göstermek için tek cümle olarak da ele alınabilir: Yani, “İnsanların çoğu ve pek çoğu ise, üzerine azap hak olmuştur.”

وَمَنْ يُهِنِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُكْرِمٍ **“Allahın zelil kıldığını şerefli yapacak biri yoktur.”**

Allahın şekavetle zelil kıldığını, saadet vererek şerefli kılacak kimse yoktur.

إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ **“Şüphesiz Allah dilediği şeyi yapar.”**

Allah, itibarlı veya zelil kılmak gibi tasarruflarda, dilediğini yapar.

هَٰذَا نِ حَٰضِمَانِ اِخْتَصَمُوا فِي رَبِّهِمْ **19-“Şu ikisi Rableri hakkında tartışmaya girmiş iki hasımdır.”**

Bu iki hasımdan murat, mü’minler ve kâfirlerdir.

Bunlar, Rableri hususunda

-Onun dini,

-Veya zât ve sıfatlarında birbirleriyle tartıştılar, hasım oldular.

Sebeb-i Nüzûl

Denildi ki: Ayetten murat mü’minler ve Yahudilerdir. Yahudiler şöyle dediler: “Biz Allaha daha yakınız, Kitabımız Kitabınızdan daha eski, Peygamberimiz Peygamberinizden daha önce.”

Mü’minler de şöyle dediler: “Biz Allaha daha yakınız. Hem Hz. Muhammede, hem sizin peygamberinize, hem de Allahın gönderdiği bütün

kitaplara iman ettik. Siz ise, bizim Kitabımızı ve Peygamberimizi tanıyor-sunuz, ama hased sebebiyle inkâr ettiniz.”

İşte, bu tartışma sonucu üstteki ayet nazil oldu.

“O’nu inkar edenler için ateşten elbiseleri biçilmiştir.”

Ayetteki فَ “fe” fasıl içindir, bu hasımlık sonucunda her iki tarafın durumu beyan edilmeye başlanmıştır. Şu ayette bunun açıktan ifade edildiğini görürüz:

“Şüphesiz o iman edenler, Yahudi olanlar, Sabîfler, Hristiyanlar, ateşe tapanlar ve Allah’a şirk koşanlar (yok mu?) Allah, kıyamet günü bunların arasını şüphesiz ayıracaktır.” (Hacc, 17)

Elbisenin bedeni kuşatması gibi, cehennem ateşi bunları kuşatır.

“Başlarının üstünden kaynar su dökülür.”

20- “Bununla karınlarında olanlar ve derileri eritilir.”

Üzerlerine dökülen kaynar su, şiddetli sıcaklığıyla onların derilerini erittiği gibi, iç organlarını da eritecektir.

21- “Bir de bunlara demirden kamçılar vardır.”

22- “Maruz kaldıkları bir gamdan dolayı oradan ne zaman çıkmak isteseler, oraya geri döndürülürler.”

Çıkarlar, ama yine o hâle döndürülürler. Çünkü “geri döndürülmek” ancak çıktıktan sonra olur.

Denildi ki: Ateşin alevi onlara vurur, kendilerini ateşin üstüne yükseltir.

Orada da kendilerine demirden kamçılarla vurulur, yine aşağıya gönderilirler.

“Ve tadın yakıcı azabı!”

23- “İnَّ الله يُدْخِلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا أَنْهَارٌ شُفْهِسَIZ Allah iman edip salih ameller işleyenleri, altından ırmaklar akan cennetlere koyacak.”

“Orada altın bilezikler ve inciler takınacaklar.”

Ehl-i imanın akıbeti anlatılırken üslûb değiştirildi. Onları cennete dahil etmeyi Allaha nisbet etti. Ayrıca mü'minlerin hâlini medhetmek ve şanlarını yüceltmek için إِنَّ “inne” ile te'kidde bulundu.

“Oradaki elbiseleri de ipektendir.”

Üslûbun burada değişmesi, ipeğin cennet ehlinin mutad elbisesi olduğuna delâlet içindir.

Veya ayet sonlarını muhafaza için böyle ifade edilmiş de olabilir.

24- وَهَدُّوا إِلَى الطَّيِّبِ مِنَ الْقَوْلِ “Ve sözün hoş olanına sevk edildiler.”

Bundan murat, “O Allaha hamdolsun ki bize olan vaadini gerçekleştirdi ve bizi arza varis kıldı.” (Zümer, 74) ayetinde nazara verilen sözleridir.

Veya kelime-i tevhiddir.

“Ve de Hamîd olanın yoluna sevk edildiler.”

Hamîd, çokça hamedilen anlamında Allahu Teâlânın bir ismi olarak ele alınır, mana şöyle olur: onlar, Hamîd olan Allahın yoluna, yani İslama sevk edildiler.

Hamîd kelimesi “akıbeti güzel” anlamına da gelebilir. O zaman mana “Onlar akıbeti güzel bir yola sevk edildiler” şeklinde olur. O güzel akıbet de, cennettir.

Hac ve Kurban

25- **إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ الَّذِي جَعَلْنَاهُ** **لِلنَّاسِ سَوَاءً الْعَاكِفُ فِيهِ وَالْبَادِ** “İnkâr edip Allah’ın yolundan ve içinde yerli ve misafir bütün insanları eşit kıldığımız Mescid-i Haram’dan alıkoyanlar (azabı hak etmişlerdir).”

“Alıkoyanlar” ifadesi geniş zaman sığasıyla gelmesiyle, onların devamlı böyle yaptıklarını anlatır.

26- **وَمَنْ يُرِدْ فِيهِ بِالْحَادِ بِظُلْمٍ نُذِقْهُ مِنْ عَذَابِ أَلِيمٍ** “Kim de orada zulmederek haktan sapmak isterse, biz ona elem dolu bir azaptan tattıracağız.”

26- **وَإِذْ بَوَّأْنَا لِإِبْرَاهِيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ** “Hani İbrahim’e Kâbe’nin yerini belirlemiştik:”

Denildi ki: Ka’be, tufan günlerinde semaya yükseltildi, yeri kayboldu. Allahu Teâlâ Hz. İbrahime gönderdiği bir kokuyla, onun yerini bildirdi. Hz. İbrahim de Ka’benin çevresini temizledi, eski temeli üzere onu bina etti.

27- **أَنْ لَا تَشْرِكَ بِي شَيْئًا** “(Ve Ona şöyle demiştik:) Sakın bana hiçbir şeyi ortak koşma!”

28- **وَطَهَّرَ بَيْتِي لِلطَّائِفِينَ وَالْقَائِمِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ** “Ve tavaf edenler, kıyama duranlar, rükû edenler ve secdeye varanlar için Beytimi tertemiz et.”

Yani, Ka’beyi İbrahime “ibadette hiçbir şeyi Allaha ortak koşma, Beytimi onu tavaf eden ve orada namaz kılanlar için putlardan ve kirlerden tertemiz kıl” diye hazırladık.

Ayette namazdan, namazın rükünleri olan “kıyam, rükû ve secde” ile bahsedilmesi, bunların her birinin tek başına Ka’benin hazırlanması için yeterli olduğuna delâlet içindir. Böyle olunca, hepsini birden yapanlar için, elbette böyle bir Ka’be hazırlanması layıktır.

29- **وَإِذْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ** “İnsanları hacca çağır.”

Rivayete göre Hz. İbrahim Ebu Kubeys dağına çıktı, “ey insanlar! Rab-

binizin Beytini haccediniz” diye nida etti. Allahu Teâlâ haccetmesi ilminde mukadder olanlara, dünyanın doğusunda batısında her yerdeki insanlara, babalarının sulbünde ve analarının rahminde bu sesi duyurdu.

Denildi ki: Hitap, Hz. Peygamberdir. Veda haccında bununla emredilmişti.

يَا تُوَكُّرَ جَلَالاً وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ **“Gerek yaya olarak, gerekse derin vadiler aşarak uzak yollardan gelen yorgun binekler üzerinde sana gelsinler.”**

Gerek yaya, gerekse bineklerine binmiş bir şekilde, yorgun – argın vaziyette uzun yollar kat ederek gelsinler.

28- لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ **“Ta ki kendilerine ait birtakım menfaatlere şahid olsunlar.”**

Dinî ve dünyevî menfaatlerine ulaşsınlar.

“Menfaatler” anlamındaki **“menafi”** kelimesinin elif-lâmsız gelmesi, bundan muradın bu ibadete mahsus bir kısım menfaatler olmasındandır.

وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ فِي أَيَّامٍ مَعْلُومَاتٍ عَلَى مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ **“Kendilerine rızık olarak verdiği hayvanlara karşılık belli günlerde (kurban ederken) Allah’ın adını ansınlar.”**

Kurbanlıkların hazırlanması ve kesilmesinde Allahın adını ansınlar.

Denildi ki: **“Allahın adını anmak”** hayvanların boğazlanmasından kinayedir. Çünkü, Müslümanlar nezdinde Allah adı anılmayan bir boğazlama düşünülemez. Boğazlamadan böyle söz edilmesi, bundan asıl maksadın Allaha yakınlık olduğuna tenbihte bulunmak içindir.

“Belli günler”den murat, Zilhicce ayının onudur.

Veya kurban günleridir.

“Allah’ın adını ansınlar.”

Çünkü, Allahu Teâlânın eti yenilen kurbanlık hayvanları ihsan etmesi, zikir gerektirir.

فَكُلُوا مِنْهَا **“Artık siz de onlardan yiyein.”**

Burada **“onlardan yiyein”** emri, “yiyebilirsiniz” anlamında mubahlık ifade eder. Ayrıca, İslam öncesi cahiliye döneminde, hacc günlerinde kurbanlık hayvanların etini yemekten sakınırlardı. Ayetin bu ifadesi, öyle yanlış bir anlayışı da ortadan kaldırmak içindir.

ط وَأَطِيعُوا الْبَائِسَ الْفَقِيرَ “Yoksula, fakire de yedinir.”

Buradaki emir ise, vücup ifade eder.

29- ثُمَّ لْيَقْضُوا تَفَثَهُمْ “Sonra kirlerini giderip temizlensinler.”

Sonra, ihramdan çıkarken bıyıklarını kısaltmak, tırnaklarını kesmek, koltuk altını ve kasıklarını traş etmek gibi temizliklerle kirlerini gidersinler.

وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ “Adaklarını yerine getirsinler.”

Haclarında adanmış oldukları iyilikleri yerine getirsinler.

Denildi ki: Bundan murat, haccın gerektirdiği durumlardır.

وَلْيَطُوفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ “Ve Beyt-i atik’i tavaf etsinler.”

Farz olan tavafı yapsınlar.

Denildi ki: Bundan murat, veda tavafıdır.

Ka’beye “**Beyt-i atik**” yani “eski, kadim Beyt” denilmesi, yeryüzünde ilk mabed olmasındandır.

Veya bu kelime “hür” anlamındadır. Ka’be, zorba hükümdarların saldırısından daima korunmuş, hep hür kalmıştır. Ka’beye yönelip onu yıkmak isteyen nice hükümdar çıkmış, ama Allah bunlara engel olmuştur. Haccacın durumu ise, farklıdır. O, Ka’beye saldırmak için değil, oraya sığınmış olan İbnu Zübeyr’i çıkarmak için gelmişti.

30- ذَٰلِكَ “Durum budur.”

ذَٰلِكَ Bu ve emsali edatlar, iki kelâm arasını ayırmak için kullanılır.

وَمَنْ يُعْظَمْ حُرْمَاتِ اللَّهِ فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ عِنْدَ رَبِّهِ “Kim Allah’ın haramlarına saygı gösterirse; bu, Rabbinin katında kendisi için bir hayırdır.”

Kim, Allahın hükümlerine ve çiğnenmesi caiz olmayan esaslara veya harem ve hacla ilgili mükellefiyetlere saygı duyarsa, kendisi hakkında hayırlı olur.

Denildi ki: “**Allahın haramları**” ifadesinden murat; Ka’be, Mescid-i Haram, Beled-i Haram, yani Mekke, Haram aylar ve Muharrem ayıdır.³

³ Haram ve hürmet aynı kökten gelir. Burada, Allahın önem verdiği şeylere insanların da hürmet etmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir.

Bunlara tazimde bulunmak, o kimse için elbette hayırlıdır. Rabbi nez-
dinde sevaba ulaşır.

“Size bildirilenler dışında diğer hayvanlar helal kılındı.”

Ölü eti ve Allah adına değil de başkası namına kesilenler gibi haram kılınanlar arızı bir durumdan dolayı haram kılınmışlardır. Öyleyse, aslında Allah'ın haram kılmadığı bahira ve saibe gibi hayvanları bu hükümden dışarıya çıkarmayın.⁴

“O halde putlardan kaynaklanan pislikten kaçının.”

Pislikten kaçır gibi putlardan uzak durun.

Ayet, onları tazimden son derece nehyeder ve onlara ibadetten de uzaklaştırır.

“Ve yalan sözden kaçının.”

Bu ifade, “tahsisden sonra tamim”dir.⁵ Çünkü putlara tapmak, yalanın başı durumundadır.

Kâfirler bahira ve saibe gibi hayvanları haram kılıyor, putlara saygı gösteriyor ve bir de üstelik bunları Allah emretmiş gibi O'na iftira ediyorlardı.

Cenab-ı Hak, saygı gösterilmesi gereken ilâhî hükümlere teşvikte bulunduktan sonra, burada da kâfirlerin durumunu reddetti.

Hz. Peygamber “Yalan söz, Allaha şirk koşmaya denk gelir” buyurdu. Bunu üç kere tekrarladı ve ardından bu ayeti okudu.

Yalan söylemek, realiteden sapmak ve çevrilmektir.

31- “Allah’a yönelen, O’na ortak koşmayan kimseler (olun).”

Put pisliklerinden ve yalan sözden kaçınırken, ibadetinizi sırf Allah için yapın, hiçbir şeyi Ona şerik kılmayın.

وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَكَأَنَّمَا خَرَّ مِنَ السَّمَاءِ فَتَخْطَفُهُ الطَّيْرُ أَوْ تَهْوِي بِهِ الرِّيحُ فِي

⁴ Bunlarla ilgili olarak bkz. Maide, 103. ayetin açıklaması.

⁵ “Putlar ilahtır” sözü de bir yalandır. Önce putlardan kaçınma emri verilmiş, ardından da genel anlamda her türlü yalandan sakınma emri gelmiştir.

مَكَانٍ سَجِيقٍ “Allah’a ortak koşan kimse, sanki gökten düşmüş de kuşlar onu kapıyor veya rüzgar onu uzak bir yere sürüklüyor gibidir.”

Allaha ortak koşan kimse, imanın zirvesinden küfür çukuruna düşmüş olur. Bu cihetle **gökten düşen kimseye** benzetilmiştir.

Kuşların onu kapması, süflî arzuların onun fikrini dağıtmasını anlatır.

Rüzgârın onu uzak bir yere sürüklemesi ise, şeytanın onu dalaletle sevgiyle bütün bütün yoldan çıkmasıdır.

Ayette geçen **“veya”** ifadesi (Bakara, 19) da olduğu gibi muhayyerlik ifadesi edebilir.⁶

Veya, şirk koşanların sınıflarını gösterir. Çünkü, müşriklerden bir kısmı için artık bir kurtuluş yolu kalmamıştır. Bir kısmı ise, tevbe ile kurtuluşa mümkün kimselerdir.⁷

Ayette anlatılan durum, **“mürekkep teşbih”** de olabilir. Yani, kim Allaha şirk koşarsa kendini helâk etmiş olur. Onun hâli, bu iki helâkten birine benzer.

32- ذٰلِكَ “Bu böyledir.”

“Ve kim Allah’ın şearine وَمَنْ يُعْظِمِ شَعَائِرَ اللَّهِ فَإِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ saygı gösterirse, şüphesiz o kalplerin takvasındandır.”

Allahın şeari,

-Allahın dini,

-Haccın farzları ve onunla ilgili belli ibadet yerleri,

-Ka’beye adanmış kurbanlıklardır. Sonrası nazara alındığında en uygunu budur.

Bu kurbanlıkların tazimi; güzel, gösterişli ve pahalı olanı seçmektir.

Rivayet edilir ki, Hz. Peygamber, hacda yüz deve kurban etmişti. Bun-

⁶ Yani, “Allaha şirk koşan birinin hâli şuna benzer... Veya şöyle de bakabilirsin” şeklinde bir anlatımdır.

⁷ Bu yoruma göre, birinci temsil artık kurtuluşa yol kalmamış olanlara, ikinci temsil ise, kurtulma ihtimali olanlara bakar. Çünkü semadan düşüp parça parça olan ve kuşların parçalarını toplayıp yediği kimsenin tekrar hayata dönmesi düşünülemez. Ama, rüzgârın uzak bir yere götürdüğü kimse, tekrar yola gelebilir.

lar içinde Ebu Cehile ait burnunda altından nişan olan seçkin bir deve de vardı.

Hız. Ömer de, kendisinden üçyüz dinara satın alınmak istenen asil bir deveyi hacda kurban etmişti.

Takvanın kalbe nisbet edilmesi,

-Kalbin, takva ve fücurun kaynağı olmasından,

-Veya bunları emretmesinden dolaydır.

33- **“Sizin için onlarda belli bir süreye kadar bir takım faydalar vardır.”**

ثُمَّ مَحِلُّهَا إِلَى الْبَيْتِ الْعَتِيقِ **“Sonra varacakları yer, Beyt-i atik’tir.”**

Bunlar Allah için kurban edilmeye kadar, siz bunların sütünden, yav-
rulamalarından, yünlerinden, kıllarından istifade edersiniz. Sonra kurban
etme vakti gelince, bunlar Ka’beye götürülür.

Yani, kurban edinceye kadar, bunlarda sizin için dünyevî menfaatler
vardır. Sonrasında ise dinî menfaatleri çok daha büyüktür.

Beyt-i Atik’den murat, amellerin kendisine yükseldiği veya sevaplarının
verildiği Beyt-i Mamur veya cennet de olabilir.

Bununla, onlara yapılan muamelelerin diğer âlemde değerlendirileceği
anlaşılır.

34- **“Her ümmet için, Allah’ın kendilerine rızık olarak verdiği hayvanlar
üzerine ismini anırlar diye kurban kesmeyi meşru kıldık.”**

Biz, her din ehline, başkasını değil yalnızca Allahı anırlar ve ibadetleri-
ni (kurbanlarını) sırf O’nun rızası için yapsınlar diye kendisiyle Allaha yak-
laşacakları bir kurban ibadeti koyduk.

Kurban ve benzeri ibadetlerden maksad, Mabudun hatırlanması, anıl-
masıdır.

Ayette, kurbanın sadece koyun, sığır, deve gibi hayvanlardan olacağına
bir tenbih vardır.⁸

⁸ Ayette geçen **“behîmetü’l-en’am”** ifadesi bunu anlatır. Dolayısıyla, tavuk,
kaz gibi eti yenilen hayvanlardan kurban olmaz.

فَالْهَكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ فَلَهُ أَسْلِمُوا “Öyleyse ilâhınız bir tek ilâhtır. Şu hâlde yalnız O’na teslim olun.”

Öyleyse sırf O’na yakın olmaya çalışın, sadece O’nun ismini anarak kurbanlarınızı kesin, yaptığınız ibadetlere şirk şaibesi karıştırmayın.

وَبَشِّرِ الْمُخْبِتِينَ “Mütevazi olanları müjdele!”

İhlâslı, alçak gönüllü kimseleri müjdele.

35- الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ “Ki onlar, Allah anıldığında kalpleri ürperir.”

Bunlar, Allah zikredildiğinde, celâl şualarının kalplerine doğması sebebiyle, O’nun heybetinden kalpleri ürperir.

وَالصَّابِرِينَ عَلَى مَا أَصَابَهُمْ وَالْمُقِيمِي الصَّلَاةِ “Başlarına gelene sabreden, namaz kılan kimselerdir.”

Dinî mükellefiyetler ve musibetler karşısında sabrederler. Namazlarını vaktinde kılarlar.

وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ “Ve kendilerine rızık olarak verdiklerimizden infak ederler.”

Onlara rızık olarak verdiklerimizden hayır yollarında harcarlar.

36- وَالْبُدْنَ جَعَلْنَاهَا لَكُمْ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ “Kurbanlık büyük baş hayvanları da sizin için Allah’ın şcairinden kıldık.”

Ayet metninde geçen “büdn” “bedene” kelimesinin çoğuludur, develer için kullanılır. Deveye bu isim verilmesi, bedeninin iri olmasındandır.

O develeri, Allahın yol olarak ortaya koyduğu dinin âlâmetlerinden kıldık.

لَكُمْ فِيهَا خَيْرٌ “Sizin için onlarda hayır vardır.”

Size, bunlarda dinî ve dünyevî menfaatler vardır.

فَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا صَوَافَّ “Onlar saf saf sıralanmış dururken (kurban edeceğinizde) üzerlerine Allah’ın adını anın.”

Bunları boğazlarken “Allahu Ekber, Allahu Ekber, La ilahe illallahu Vallahu Ekber. Allahım, bunlar Sendendir, yine Sana gelmektedir.” diyerek üzerlerine Allahın adını anın.

فَإِذَا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطِعُوا الْقَانِعَ وَالْمُعْتَرَّ “Yanları üzere yere düştüklerinde onlardan hem siz yiyin, hem de istemeyene ve isteye- ne yedin.”

“Yanları üzeri yere düşmek” ölmelerinden kinayedir.

كَذَلِكَ سَخَّرْنَاهَا لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ “Onları böylece hizmetinize ver- dik, ola ki şükredersiniz.”

Vasfettiğimiz şekilde onları ayakta iken kesebilmeniz gibi, büyük ve kuvvetli olmalarıyla beraber biz onları size musahhar kıldık. Onları alıp götürebiliyor, bağlayabiliyor, ayakta tutabiliyor, sütlerini alabiliyorsunuz.

Bizim bunları size itaatkâr kılmamız, ibadetle ve ihlâsla nimetlerimize şükretmeniz içindir.

لَنْ يَنَالَ اللَّهُ لُحُومُهَا وَلَا دِمَاؤُهَا -37 “Onların etleri ve kanları asla Allah’a ulaşmaz.”

Bu kurban edilen hayvanların, hem sadaka olarak verilen etleri, hem de akıtılan kanları Allaha ulaşmaz, O’nun rızasını ve kabulünü celbetmez.

وَلَكِنْ يَنَالُهُ التَّقْوَى مِنْكُمْ “Ancak sizin takvanız O’na ulaşır.”

Lakin, bunları kalplerinizdeki takvanın bir tezahürü olarak yaptığınızda, böylesi Allaha ulaşır. Çünkü kalbinizdeki takva sizi,

-Allahın emrini tazime,

-O’na yakınlık aramaya,

-İbadeti O’nun için yapmaya sevkeder.

Sebeb-i Nüzûl

Denildi ki: Cahiliye insanları kurban kestiklerinde, kurbanın kanını Ka’beye sürer, bunu Allaha yakınlık vesilesi sayarlardı. Müslümanlar da böyle yapmaya niyetlenince ayet nazil oldu.

كَذَلِكَ سَخَّرَهَا لَكُمْ لِتَكْبِرُوا اللَّهَ عَلَى مَا هَدَيْكُمْ “Böylece onları sizin hiz- metinize verdi ki, size doğru yolu gösterdiğinden dolayı Allah’ı bü- yük tanıyasınız.”

Kurban edilen hayvanlar ve özellikle o iri bedenli develerin musahhar kılınması bir önceki ayette nazara verilmişken burada tekrar söylenmesi, nimeti hatırlatmak içindir.

Ve başkasının kâdir olmadığı şeylere O'nun kâdir olduğunu görüp azametini bilmeniz, kibriyanın (büyüklüğün) O'na mahsus olduğunu ilan etmeniz içindir.

Denildi ki: Bundan murat ihramdan çıkışta ve kurban keserken tekbir getirmektir

Allah size bunlardan istifade yolunu ve bunlarla kendisine yakınlık elde edilmesini göstermesine mukabil, siz de O'nu büyük olarak tanıyınız, büyüklüğünü “Allahu Ekber” ile ilan ediniz.

وَبَشِّرِ الْمُحْسِنِينَ **“Muhsin olanları müjdele.”**

Yaptıklarını Allah için yapan, terk ettiklerini de yine Onun için terk eden muhlisleri müjdele!

Kalp Körlüğü

38- **“Şüphesiz Allah iman edenleri müdafaa eder.”** إِنَّ اللَّهَ يُدَافِعُ عَنِ الَّذِينَ آمَنُوا

Şüphesiz Allah, müşriklerin o hile ve tuzaklarına karşı, iman edenleri müdafaa eder.

39- **“Çünkü Allah hiçbir hain nankörü sevmez.”** إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ خَوَّانٍ كَفُورٍ

Çünkü Allah, emanetine hıyanet eden hainleri ve kestiği kurbanla putlara yakınlık aramak tarzında nimetine nankörlük edenleri sevmez. Yani onların filine razı olmaz ve onlara yardım etmez.

40- **“Kendilerine savaş açılanlara, zulme uğramaları sebebiyle (savaş) için izin verildi.”** أَذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ بِأَنَّهُمْ ظَلَمُوا

Bunlar, Hz. Peygamberin ashabıdır, müşrikler onlara işkence ediyorlardı. Sahabeler, Hz. Peygamberin yanına kâh vurulmuş, kâh yaralanmış bir vaziyette geliyor, yapılan zulmü anlatıyorlardı. Hz. Peygamber onlara şöyle diyordu: “Sabredin, ben savaşla emrolunmadım.” Sonra hicret gerçekleşti ve peşinden bu ayet nazil oldu.

Yetmiş kadar ayette savaş yasaklanmış iken, bu ayet savaşa izin hususunda ilk nazil olan ayettir.

41- **“Şüphe yok ki Allah onlara yardım etmeğe kadirdir.”** وَإِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ

Cenab-ı Hak önceki ayette kâfirlerin ezasını onlardan def etmeyi vaat ettiği gibi, burada da onlara zaferi vaat buyurdu.

42- **“Onlar ‘Rabbimiz Allah’tır’ demelerinden başka bir sebep olmaksızın haksız yere yurtlarından çıkarıldılar.”** الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ إِلَّا أَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ

Onlar, diyarları olan Mekkedden hiçbir haklı gerekçe olmadan çıkarıldılar. Tek suçları “Rabbimiz Allah” demeleri idi.

Bu üslûb, Nabiğa'nın "Onların tek kusuru, askerlerinin kılıçlarında açılan gediklerdir" dediği tarz bir durumdur.⁹

وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَهْدِمَتْ صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَصَلَوَاتٌ وَمَسَاجِدُ
يَذْكُرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا "Şayet Allah insanların bir kısmını bir kısmı
ile defetmeseydi manastırlar, kiliseler, havralar ve içinde Allah'ın adı
çok anılan mescidler elbette yıkılırdı."

Şayet Allah, mü'minleri kâfirler üzerine sevk etmeseydi, müşriklerin dindarlara hücumuyla şunlar harap olurdu:

Ruhbanların manastırları, Hristiyanların kiliseleri, Yahudilerin havraları ve Müslümanların mescidleri.

Yahudilerin havralarına ayet metninde "salâvat" denilmesi, buralarda namaz kılınmasındandır.

Denildi ki: Aslı İbranice olup, Arabçalaştırılmıştır.

"Allah'ın adı çok anılan..."

Bu kısım, evvelindeki dört mabed türüne de bakabilir.¹⁰

Veya bundan murat, özellikle Müslümanların mescitleridir, üstünlüğü-nü göstermek için bu şekilde zikredilmiştir.

وَلْيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ "Şüphesiz Allah kendine yardım edene yardım edecektir."

Allaha yardımdan murat, dinine yardımdır.

Allahu Teâlâ vaadini yerine getirdi. Muhacir ve Ensarı Arabların reislerine, Acemlerin Kısra ve Kayserlerine saldırttı, onların diyarlarına varis yaptı.

إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ "Şüphesiz Allah Kavi'dir – Aziz'dir."

Allah **Kavi'dir**, onlara yardıma gücü yeter.

Aziz'dir, hiçbir şey O'na mani olamaz.

الَّذِينَ إِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ 41-

⁹ Yani, aslında bu hal bir kusur olmayıp onların kemalini gösterir. Onun gibi, "Rabbimiz Allah" demek aslında bir suç değil, olması gereken bir özelliktir.

¹⁰ O zaman mana şöyle olur: "Eğer Allah insanların bir kısmını bir kısmı ile defetmeseydi Allah'ın adı çok anılan manastırlar, kiliseler, havralar ve mescidler elbette yıkılırdı."

وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ “Onlar öyle kimselerdir ki, kendilerini yeryüzünde iktidar mevkiine getirirsek namazı ikame ederler, zekâtı verirler, iyi-liği emredip kötülüğü yasaklarlar.”

Bunlar, diyarlarından çıkarılan Müslümanların vasıflarıdır. Cenab-ı Hak böyle bir hâl gelmezden önce onları sena etmektedir.¹¹

Ayette dört halifenin hilafetlerinin sıhhatine bir delil vardır. Çünkü on-lar dışında muhacirlerden hiç kimse bu özellikleri kendinde cem etmemiş-tir.

Denildi ki: Burada anlatılanlar, bir önceki ayette nazara verilen “**Alla-hın dinine yardım edenler**”den bedel de olabilir.

وَاللَّهُ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ “Bütün işlerin sonu Allah’a âittir.”

Çünkü bütün işlerin mercii, O’nun hükmüdür.

Bunda, vaat edileni te’kid vardır.

42- وَإِنْ يَكْذِبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَعَادٌ وَثَمُودٌ “Eğer seni yalan-lıyorlarsa, bil ki onlardan önce Nûh kavmi, Âd ve Semûd da yalan-lamışlardı.”

43- وَقَوْمُ إِبْرَاهِيمَ وَقَوْمُ لُوطٍ “İbrahim’in kavmi ve Lût’un kavmi de.”

44- وَأَصْحَابُ مَدْيَنَ “Medyen halkı da.”

Ayet, Hz. Peygambere bir tesellidir. Çünkü kavmi Onu yalanlıyorsa, bu ilk defa olan bir şey değildir. İşte bu ayette nazara verilen kavimler de, O’nun kavminden önce kendi peygamberlerini yalanlamışlardı.

وَكَذَّبَ مُوسَى “Musa da yalanlandı.”

Burada üslûbun değişmesi, Hz. Musayı yalanlayanların kendi kavmi de-ğil Kıbtî’ler olmasındandır.

Ayrıca O’nun yalanlanması en çirkin bir durumdur. Çünkü kendisine büyük ve şüyu bulan mu’cizeler verilmişti.

¹¹ Bu, “Belâ’dan önce sena” şeklinde ifade edilmektedir. Yani Allah, onlar daha o hali kendilerinde göstermezden önce sanki göstermişler gibi kendilerini övmüş-tür. O zamana kadarki tavırları, ilerde geniş imkânlar bulduklarında nasıl davran-a-caklarının da bir göstergesi gibidir. Kaldı ki Allah, her şeyi kuşatan ilmiyle onların neler yapacaklarını zaten bilmektedir.

فَأَمَلَيْتُ لِلْكَافِرِينَ “Ben de o kâfirlere mühlet verdim.”

ثُمَّ أَخَذْتُهُمْ “Sonra da onları şiddetle yakaladım.”

فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ “Onları cezalandırmam nasıl oldu!?”

Benim onlara cevabım nasıl oldu?!

Nimetlerini mihnete, hayatlarını ölüme, mamurelerini harabeye çevirdim.

45- فَكَأَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ “Nice beldeler vardı ki, zulüm yaparlarken biz onları helak ettik.”

Beldenin helâki ve zâlim olmasından murat, ahalisinin helâki ve zâlim oluşudur.

فَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا “Artık damları çökmüş, duvarları üzerine yıkılmıştır.”

Bunların duvarları tavanlarının üzerine yıkılmıştır.

Bu şöyle olabilir: Binalar atıl kalınca tavanları çöker. Sonra duvarlar yıkılır, yıkılan duvarlar tavanın üzerine düşer.

Veya bu, binaların tavanı olsa ve yıkılmasa bile, onların bomboş olmasını anlatmaktadır.

وَبِئْسَ مَعْطَلَةٌ وَقَصْرٌ مَشِيدٍ “(Geriye kalan) Terkedilmiş kuyular ve heybetli saraylardır.”

O yerleşim alanlarında şimdi nice âtil kuyular vardır. Artık oralar terk edildiğinden ve kimse yaşamadığından, bu kuyulardan su içen de yoktur.

Oralarda ıssız kalmış köşkler vardır. Buralar sakinlerinden hâlidir.

46- أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ “Yeryüzünde dolaşmadılar mı?”

Ayet, insanları helâk olmuş ümmetlerin yaşadıkları yerlere gidip, o harabelerden ibret almaya teşvik eder.

Ayetin muhatapları her ne kadar oralara daha önce gitmişlerse de, bunun için gitmemişlerdi.

“Ta ki akledecek kalpleri olsun.”

Ta ki görmüş olduklarından ibret alarak ve istidlâlde bulunarak tevhi-de ulaşsınlar.

“**Veya işitecek kulakları olsun.**” أَوْ أَذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا

Kalıntılarını gördüklerinin hâlinden ders alıp vahye kulak versinler, nasihatleri dinlesinler.

“**Gerçek şudur ki, gözler kör olmaz.**” فَإِنَّهَا لَا تَعْمَى الْأَبْصَارُ

“**Lakin sadırlardaki kalpler kör olur.**” وَلَكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ

Yani, aslında onların duyularında bir problem yok. Lakin akılları,

-Hevâya uyarak,

-Taklide dalarak devre dışı kaldı.

Ayette “**sadırlarda**” kaydının gelmesi,

-Te’kid içindir.

-Mecazi olduğunu düşünmeyi nefyeder.

-Gerçek körlüğün, insanlar içinde bilinen şekliyle körlük olmadığına tenbihte bulunur.

Sebeb-i nüzûl

Denildi ki: “**Kim bu dünyada kör ise ahirette de kördür.**” (İsra, 72) ayeti indiğinde, İbnu Ümmi Mektum, “Ya Rasûlallah, ben dünyada âmâyım. Ahirette de mi âmâ olacağım?” diye sorunca, üstteki ayet nazil oldu.

47- “**Bir de senden acele azap istiyorlar.**” وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ

“**Hâlbuki Allah asla va’dinden caymaz.**” وَلَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ وَعْدَهُ

Onlar, kendilerine vaad edilen azabın bir an önce gelmesini istiyorlar. Allah ise, vaadinde asla hulfetmez. Çünkü O’nun hakkında haber verdiği şeyin tersi olması imkânsızdır. Dolayısıyla tehdit ettiği şeyler, bir müddet sonra da olsa mutlaka kendilerine isabet edecektir.

Lakin O, Sabûrdur, ceza vermekte acele etmez.

“**Şüphesiz Rabbinin nezdinde bir gün, sizin saydığınızdan bin yıl gibidir.**” وَإِنَّ يَوْمًا عِنْدَ رَبِّكَ كَأَلْفِ سَنَةٍ مِّمَّا تَعُدُّونَ

Ayet, O’nun sabrının ne kadar geniş olduğunu ve acele etmeyişiğini anlatır. Öyle ki, çok uzun bir zaman dilimi bile, O’na nisbetle bir gün hük-mündedir.

Bundan murat, azabının devamını ve günlerinin uzunluğunu haber vermek de olabilir.

Veya zor günlerin, insana çok uzun gelmesi itibarıyla bir değerlendirme de olabilir.

48- **وَكَأَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ أَمَلَيْتُ لَهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ -“Zalim oldukları halde kendilerine mühlet verdiğim nice belde vardır.”**

Aslında gelen azap, o beldelerin ahalisine gelmişken doğrudan beldelere nisbet edilmesi, azabın genel olduğunu göstermek ve bununla korkutmaktır.

Size mühlet verdiğim gibi, onlara da mühlet vermiştim.

Onlar da sizin gibi zalimler idi.

ثُمَّ أَخَذْتُهَا **“Sonunda onları cezalandırdım.”**
وَالِئِ الْمَصِيرُ **“Dönüş ancak banadır.”**

Hepsinin dönüp dolaşacağı yer, benim hükmümdür.

Vahiy ve Şeytan

49- **قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّمَا أَنَا لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ** “De ki: Ey insanlar! Ben size ancak apaçık bir uyarıcıyım.”

Sizi uyardığım şeyi size açıklıyorum.

Ayette hitap geneldir, bütün insanlardır. Ayrıca devamında hem ehl-i iman, hem de ehl-i küfür anlatılmaktadır. Bir de Hz. Peygamber aynı zamanda müjdelemek için de gönderilmişken, ayette uyarıcı olması yönünün nazara verilmesi, kelâmın evvelinin ve sevkinin müşrikler için olmasındandır. Mü'minlerin ve onlara verilecek sevabın zikri, müşriklerin gayzlarını ziyade kılmak içindir.

50- **فَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ** “İşte iman edip salih amel işleyenler için hem bir mağfiret, hem de kerîm bir rızık vardır.”

İman eden ve salih amel işleyenler için, kendilerinden sadır olan hatalar için bir mağfiret vardır.

Ayette geçen “**kerîm bir rızık**”tan murat, cennettir.

Kerîm, her nevin en üstünlerini toplayan demektir.

51- **وَالَّذِينَ سَعَوْا فِي آيَاتِنَا مُعَاجِزِينَ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ** “Ayetlerimizi geçersiz kılmak için gayret gösterenler var ya, işte onlar cehennem ashabıdır.”

Kabul ve tahkik ile ayetlerimizi yarmaya çalışanlara karşı, yarışırcasına red ve ibtal ile aleyhinde koşuşanlar var ya, işte onlar cehennem ashabıdır.

52- **وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ إِلَّا إِذَا تَمَنَّى أَلْقَى الشَّيْطَانُ فِي أُمْنِيَّتِهِ** “Senden önce hiçbir rasûl ve nebî göndermedik ki, bir şey temenni ettiği zaman, şeytan onun bu temennisine dair vesvese vermiş olmasın.”

Rasûl – Nebi Farkı

Rasûl, Allahın yeni bir şeriatla gönderdiği peygambere denir. Rasûl, insanları o yeni şeriata davet eder.

Nebi ise, hem “rasûl” manasında kullanılabilir, hem de önceki şeria-ta uymakla mükellef olan peygambere denir. Mesela, Hz. Musa ile Hz. İsa arasındaki İsrailoğullarının peygamberleri böyledirler. Bundan dolayı Hz. Peygamber (asm) ümmetinin âlimlerini onlara benzetmiştir. Bu durumda nebi, rasûlden daha geneldir. Şu rivayet de buna delalet eder:

Hz. Peygambere nebilerin sayısı soruldu. “Yüzyirmidörtbin” diye cevap verdi. “Bunlardan kaç rasûl” denildi. “Üçyüz onüç” buyurdu.

Denildi ki: Rasûl, mu’cize sahibi olması yanında, kendisine bir kitap indirilendir. Nebi ise rasûlden farklıdır. Ona kitap inmemiştir.

Denildi ki: Rasûl, meleğin vahiy getirdiğidir. Nebi ise, kendisine söylenen ve kendisine rû’yada vahyedilendir.

O rasûl ve o nebi, iç dünyasında hoşuna giden bir şeyi tasarladığında şeytanın onun dileğine kendisini dünya ile meşgul edecek bir müdahalesi olur. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurur: “Kalbime bazı istekler geliyor. Ben de günde yetmiş defa Allaha istiğfar ediyorum.”

“**Ama Allah, şeytanın vesvesesini giderir.**”

Allah, şeytanın o müdahalesini iptal eder, peygamberi ismeti ile ona meyletmekten kurtarır, o vehmi izale edecek şeye irşatta bulunur.

“**Sonra Allah, âyetlerini sağlamlaştırır.**”

Sonra Allah, ahirete tam yönelmeye sevkeden ayetlerini muhkem kılar.

“**Allah, Alîm’dir – Hakîm’dir.**”

Allah **Alîm’dir**, insanların hâllerini bilir. **Hakîm’dir**, onlara hikmetle muamelede bulunur.

Denildi ki: Hz. Peygamber kendi iç dünyasında meskenet hâlinin son bulmasını tasavvur etmişti, bu ayet nazil oldu.

Denildi ki: Hz. Peygamber büyük bir hırsla kavminin imanını istemekteydi, onları imana yaklaştıracak bir şeyin inmesini arzuluyordu. Bu hâlde iken onların meclisinde olduğu bir sırada Necm sûresi kendisine nazil oldu. Onlara sûreyi okumaya başladı. “(Süleyman) **kuşları gözden geçirdi ve şöyle dedi: Hühüd’ü niçin göremiyorum? Yoksa kayıplara mı karıştı?**” (Necm, 19-20) ayetine gelince şeytan kendisine vesvese verdi, lisanı sehven “bunlar ulu kuğulardır, bunların şefaathleri umulur” deyiverdi. Müşrikler bunu duyunca sevindiler, hatta Hz. Peygamber sûrenin sonundaki

secde ayeti münasebetiyle secdeye vardığında onlar da secde ettiler. Öyle ki, o mecliste mü'min olsun kâfir olsun secde etmeyen kalmadı.

Sonra Hz. Cebrail Hz. Peygambere durumu bildirdi. Hz. Peygamber çok üzüldü. Allahu Teâlâ bu ayetle peygamberini teselli etti.

Bu rivayet, tahkik ehli nezdinde merduddur, yani reddedilmiştir, sahih değildir.

Faraza sahih de olsa, Allahtan bir imtihan olur. Böyle bir olayla imanda sebat edenle, onda sarsıntı yaşayan birbirinden ayırt edilir.

Hz. Peygamberin ayette nazara verilen ümniyesi, bu rivayete göre Kur'anı okuması olur. Şeytanın buna ilkâsı ise, üstteki ifadeleri yüksek sesle söylemesidir. Öyle ki dinleyenler bunu Hz. Peygamberin kıraatinden zan etmişlerdir.

Üstteki rivayet Kur'ana güveni ihlal etmesi yönünden de reddedilmiştir. Buna, **“Ama Allah, şeytanın vesvesesini giderir. Sonra Allah, âyetlerini sağlamlaştırır.”** kısmıyla cevap vermek yeterli olmaz. Çünkü, rivayeti kabul ettiğimizde bu kısmın da öyle olması ihtimal dahilinde olur.

Ayet, peygamberler için sehivde bulunmanın ve şeytanın kendilerine vesvese vermesinin cevazına delâlet eder.

لِيَجْعَلَ مَا يُلْقَى الشَّيْطَانُ فِتْنَةً لِلَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ 53-
“Allah, şeytanın ilka ettiğini, kalplerinde bir hastalık bulunan ve kalpleri kaskatı olan kimseler için bir fitne kılar.”

Ayetin bu kısmı, şeytana bu imkânın verilmesinin illetini beyan eder. Bu ise, yapılan ilkânın açık olup, hem hak yolda hem de batıl yolda olanın onu bildiğine delâlet eder.

Kalpte olan hastalık, şek ve nifaktır.¹²

Kalbi katı olanlardan murat ise, müşriklerdir.

يُ^۷دِرْ لَكُمْ الْإِيمَانَ أَفِي شِقَاقِ بَعْدِ
“Şüphesiz o zalimler uzak bir ayrılık içindedirler.”

Zalimlerden murat, kalbinde maraz olanlar ve kalbi katı olanlardır. Bunları zamirle ifade etmek yerine **“zâlimler”** diye nitelemesi, zâlim olduklarını bildirmek içindir.

O zalimler,

¹² Bu, münafıkların özelliğidir. Zira onlar, gelen vahiyle alakalı şüphe ve tereddütler taşırlar.

-Haktan,

-Veya Hz. Peygamber ve mü'minlerden uzak bir ayrılık içindedirler.

54- **“وَلْيَعْلَمَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ - Bir de kendilerine ilim verilmiş olanlar, onun şüphesiz Rabbinden bir gerçek olduğunu bilirler.”**

Kendilerine ilim verilenler ise, Kur'anın hak olup Allah tarafından indirildiğini bilirler.

Veya şeytana bu ilka imkânının verilmesinin Allahtan sâdır olan bir hak olduğunu bilirler. Çünkü Allahu Teâlânın Hz. Âdem'den beri insanlarda âdeti böyle cereyan etmektedir.

55- **“فَيُؤْمِنُوا بِهِ فَتُحْبَتَ لَهُ قُلُوبُهُمْ - Ve ona iman etsinler de kalpleri ona saygı duysun.”**

Kalpleri tam bir teslimiyetle ve haşyetle buna inanır.

56- **“وَأَنَّ اللَّهَ لَهَادِ الَّذِينَ آمَنُوا إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ - Ve Allah, iman edenleri doğru bir yola eriştirendir.”**

Allah, hangi konuda bir müşkile düşseler, ehl-i imana hidayette bulunur.

Burada **“doğru bir yol”**, “sırat-ı müstakim”den murat, o konuda kendilerini hakka ulaştıran sahih bir nazar, yani doğru bir bakıştır.

57- **“وَلَا يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي مِرْيَةٍ مِنْهُ حَتَّى تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً أَوْ يَأْتِيَهُمْ - İnkâr edenler kendilerine ansızın o saat gelinceye veya akîm bir günün azabı gelinceye kadar, ondan şüphe etmekte devam edip giderler.”**

İnkarcıların şek ve tereddütü,

-Kur'an,

-Hz. Peygamber,

-Veya şeytanın Hz. Peygamberin arzusuna müdahalesi hakkında olabilir. İlgili rivayete göre **“Önce putları hayırla yâd etti, sonra da onları inkâr etti”** demektedirler.

Saatten murat,

-Kıyamet,

-Kıyamet alâmetleri,

-Veya ölümdür.

“Akîm bir günün azabı”

Bu, Bedir harbinde olduğu gibi, katledilecekleri güne işaret eder.

-Bu günden “**yevm-i akîm**” yani “kısır gün” şeklinde bahsedilmesi, kadınların evladı o günde öldürülünce, sanki o kadınlar kısır gibi olur, böylece nesilleri kesilir.

-Veya şundandır: Savaşanlar, savaşın çocuklarıdır. Öldürdükleri zaman savaşacak kimse kalmaz. Bu vasfın güne nisbet edilmesi mecazendir.

-Veya o günde kendilerine bir hayır olmadığındandır.

-Rüzgâr, yağmura vesile olmaz, ağaçları aşılıamazsa, böylesi rüzgâra “**rîh-ı akîm**” yani “kısır rüzgar” denilir.

-Veya Bedir harbinde melekler de savaştığından, o günün misli olmadığı cihetle böyle denilmiştir.

-Veya, önceki ifadede geçen “saat”ten murat kıyametten başkası ile açıklanma durumunda, “akîm gün”den murat da kıyamet günü olur.

56- **“O gün hükümlanlık yalnız Allah’ındır, O aralarında hükmünü verir.”**

Onların şüphelerinin ortadan kalkacağı günde mülk Allahındır. Allah, o günde mü’minler ve kâfirler arasında hükmeder, yaptıklarının karşılığını verir.

فَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ **“Artık iman edip salih amel yapanlar naim cennetlerindedir.”**

57- **“İnkâr edip âyetlerimizi yalanlayanlar ise, işte bunlar için zillet verici bir azap vardır.”**

Ayetin üslûbunda, mü’minlere cennet verilmesinin Allahtan bir lütuf iken, kâfirlerin cezalandırılmalarının kendi amelleri sebebiyle olduğuna bir tenbih vardır.

Hicret ve Zafer

وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ قُتِلُوا أَوْ مَاتُوا لَيَرْزُقَنَّهُمُ اللَّهُ رِزْقًا حَسَنًا 58-

“Allah yolunda hicret edip de sonra öldürülmüş veya ölmüş olanlara gelince, elbette Allah, onları güzel bir rızıkla rızıklandıracaktır.”

Savaşta şehit olan veya normal yolla vefat eden bu muhacirler için cennet ve cennet nimetleri vardır.

Ayette savaşta şehit olanla normal yolla vefat edene aynı vaatte bulunulması, her ikisinin de aynı maksatta olmaları ve aynı ameli yapmalarındandır.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre bazı sahabiler Hz. Peygambere şöyle sordular: “Ya Rasûllallah, savaşta şehit olanlar Allahın vereceği hayrı öğrendik. Onlar cihad ettikleri gibi biz de Seninle beraber cihad ediyoruz. Öldüğümüzde bize ne var?”

Onların bu suallerine cevap olarak üstteki ayet nazil oldu.

“Çünkü Allah rızık verenlerin en hayırlısıdır.” وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ

Çünkü O, hesapsız rızık verir.

59- لَيَدْخِلْنَهُمْ مُدْخَلَآً يَرْضَوْنَهُ (Allah) elbette onları hoşnud olacakları bir yere koyacaktır.”

Sevdikleri her şeyin içinde olduğu cennete onları alacaktır.

“Şüphesiz Allah Alîm’dir – Halîm’dir.” وَإِنَّ اللَّهَ لَعَلِيمٌ حَلِيمٌ

Allah **Alîm’dir**, onların hem şimdiki hem de ahiretteki hallerini bilir.

Halîm’dir, ceza vermekte acele etmez.

60- ذَٰلِكَ “Bu böyledir.”

“Kim kendisine وَمَنْ عَاقَبَ بِمِثْلِ مَا عُوِّقَ بِهِ ثُمَّ بُغِيَ عَلَيْهِ لَيَنْصُرْنَهُ اللَّهُ yapılan saldırıya aynı ile karşılık verir de, sonra kendisine zulüm yapılırsa, muhakkak ki, Allah ona yardım eder.”

Her kim kendisine verilen eziyete misliyle mukabele eder, kısasta ile-ri gitmezse, sonra tekrar kendisine eza ve zulüm vaki olursa Allah elbette ona yardım eder.

إِنَّ اللَّهَ لَعَفُورٌ غَفُورٌ “Şüphesiz Allah Afüvv – Ğafur’dur (çok affedicidir, çok bağışlayıcıdır).”

Şûra, 43 ayetinde daha efdal olan sabır ve bağışlamak nazara verildi. Ama kişi bunu terk ile, keyfine uyup intikam almada haddini aşsa, Allah bu kimseye affedicidir, bağışlayıcıdır.

Ayette, tarîz yoluyla af ve mağfirete teşvik vardır. Çünkü Allahu Teâlâ sonsuz kudretiyle ve şanının yüceliğiyle beraber mademki af ve mağfiret ediyor. Başkasının böyle bir durumda benzeri şekilde affetmesi evleviyetle sabit olur.

Ayette, o durumda Allahu Teâlânın ceza da verebileceğine bir tenbih vardır. Çünkü af, ancak ceza verebilecek iken vermeyen kimse için söz konusudur.

61- ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ “Çünkü Allah, geceyi gündüzün içine girdirir, gündüzü de gecenin içine girdirir.”

İşte bu yardım şu sebeptedir:

Allahu Teâlâ, işlerin bir kısmını bir kısmına üstün kılmaya kadirdir. Onun âdeti, birbirine zıt şeyler arasında münavebeyi esas almıştır. Bunlardan biri de, gece ve gündüzün birbirine girdirilmeleridir. Allah, bunlardan daha önce noksan kıldığını ziyadeleştirir. Veya güneşi batırarak gündüzün ışığının yerine gecenin karanlığını getirir. Güneşi doğdurarak da akşını yapar.

وَأَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ “Ve şüphesiz Allah, Semi’dir – Basîr’dir.”

Ve şüphesiz Allah Semi’dir, hem eziyet edeni, hem de edileni işitir. Basîr’dir, her ikisinin fiillerini bilir, hiçbirini ihmâl etmez.

62- ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ “Çünkü Allah, şüphesiz Hak’tır.”

İşte, işaret edilen Allahın mükemmel kudret ve ilmi şundandır:

O, tek Vacibu’l-vücuddur. Çünkü O’nun vacibu’l-vücud ve tek olması, icad edilen her şeyin O’na dayanmasını, O’nun hem zâtını, hem de başka her şeyi bilmesini gerektirir.

Cenab-ı Hakkın “Hak” olması şöyle de değerlendirilebilir: O’nun

ilah oluşu sabittir. Çünkü her şeye gücü yetmeyen ve herşeyi bilmeyen ilah olamaz.

“O’nu bırakıp tapındıkları ise hep bâtıldır.”

İnsanların O’nun dışında ilah olarak çağırdıkları, hadd-i zâtında maddumdur, uluhiyeti batıldır.

“Ve şüphesiz Allah, Aliyy – Kebîr’dir.”

Ve şüphesiz Allah, mahlûkatına karşı yücedir, kendisine bir şerik olmasından büyüktür. Şanı O’ndan daha yüce, saltanatı O’ndan daha büyük bir şey yoktur.

63- “Görmedin mi Allah gökten bir su indirdi de yeryüzü bununla yemyeşil oluyor?”

Burada soru, takrir içindir. Yani, böyle olduğunu gördün.

Yağmurun indirilişi geçmiş zaman sığısıyla anlatılırken, yeryüzünün yeşillenmesi geniş zamanla ifade edildi. Bunda, yağmurun eserinin hemen bitmeyip bir süre devam ettiğine delâlet vardır.

“Şüphesiz Allah Latîf – Habîr’dir.”

Şüphesiz Allah Latîf’tir, O’nun ilmi veya lütfu büyük – küçük her şeye ulaşır.

Habîr’dir, zâhirî ve batınî, (görülen ve görülmeyen) tedbirlerden haberdardır.

64- “Göklerde ve yerde ne varsa hep O’nundur.”

Onun olduğu için, onları size itaat ettirdi, menfaatinize uygun hâle getirdi.

“Ve şüphesiz Allah, Ğanî – Hamîd olan O’dur.”

65- “Görmedin mi, Allah bütün yerdekileri ve emriyle denizde akıp giden gemileri emrinize verdi.”

وَيُمْسِكُ السَّمَاءَ أَنْ تَقَعَ عَلَى الْأَرْضِ إِلَّا بِإِذْنِهِ
yere düşmekten o tutuyor.”

Semanın arza düşmesi, kıyamet günü gerçekleşecektir.

Ayette semanın kendi zâtı itibarıyla durduğunu söyleyenlere bir red vardır. Çünkü sema cisim olmada diğer cisimlere eşittir. Böyle olunca, diğer cisimlerin düşmesi söz konusu olduğu gibi, sema da ilâhî irade olmasa yere düşecek konumdadır.

إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرُؤُوفٌ رَحِيمٌ “Şüphesiz Allah insanlara çok şefkatlidir, çok merhametlidir.”

Çünkü,

-Onlara âleme bakıp istidlalde bulunma sebeplerini müheyya kıldı.

-Kendilerine fayda kapılarını açtı.

-Zarar verici ne varsa, onlardan def etti.

وَهُوَ الَّذِي أَحْيَاكُمْ -66 “Size hayatı veren O’dur.”

Sizler bir zaman cansız unsurlar ve nutfeler iken, O size hayat verdi.

ثُمَّ يُمِيتُكُمْ “Sonra sizi öldürür.”

Eceliniz geldiğinde sizi öldürür.

ثُمَّ يُحْيِيكُمْ “Sonra (yeniden) hayat verir.”

Ahirette sizi diriltir.

إِنَّ الْإِنْسَانَ لَكُمْفُورٌ “İnsan gerçekten çok nankördür.”

Ama insan, Allahın nimetleri bu kadar aşikar iken, yine de nankörlük yapar, nimetleri inkâr eder.

لِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكًا هُمْ نَاسِكُوهُ -67 “Biz her ümmet için kendisiyle amel edecekleri bir ibadet yolu verdik.”

Biz, her dinin ehline bir ibadet tarzı, kendisiyle ibadet edecekleri bir şeriat verdik. Onlar, o şeriata göre dinlerini yaşarlar.

Denildi ki: Ayetten murat, her din ehline verilen özel bayramdır.

فَلَا يَنَازِعُكَ فِي الْأَمْرِ “O hâlde, din işinde asla seninle çekişmesinler.”

Öyleyse, diğer din mensupları din hususunda veya ibadetler hakkında Seninle tartışmasınlar. Çünkü çoğu cahil ve inatçı kimselerdir.

Veya mana şu olabilir: Çünkü Senin dinin, tartışma kabul etmeyecek şekilde gözler önündedir.

Denildi ki: Ayetten murat, Hz. Peygamberi onların sözüne iltifat etmekten, kendilerine tartışmayı netice verecek şekilde münazara imkânı vermekten bir nehiydir. Çünkü münazara ancak hakkı araştıran kimselere fayda verir. Bunlar ise, inatçı, mücadele ehli kimselerdir.

Veya ayet, Hz. Peygamberi onlarla tartışmaktan nehyeder.

Sebeb-i Nüzûl

Denildi ki: Ayet, Huzaa kâfirleri hakkında indi. Müslümanlara şöyle demişlerdi: “Size ne oluyor ki, kendi öldürdüğünüzü yiyor, ama Allahın öldürdüğünü yemiyorsunuz?”

وَادْعُ إِلَىٰ رَبِّكَ “Ve Rabbine davet et.”

Rabbinin birliğine ve yalnızca ona ibadet etmeye davet et.

إِنَّكَ لَعَلَىٰ هُدًى مُّسْتَقِيمٍ “Çünkü sen hiç şüphesiz hakka götüren doğru bir yol üzeresin.”

68- وَإِنْ جَادَلُوكَ فَقُلْ “Eğer seninle tartışırlarsa, de ki:”

Hak zâhir olmuş, delillerle bilinmiş iken yine de seninle mücadele ederlerse, onlara de ki:

اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ “Allah yaptıklarınızı en iyi bilendir.”

Allah, yapmış olduğunuz bu bâtıl mücadeleyi ve diğer işlerinizi en iyi bilendir, bunlara göre size karşılık verecek, cezalandıracaktır.

Ayet, şefkat ile onlara bir uyarıdır.

69- اللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ فِيمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ “Allah, hakkında ayrılığa düştüğünüz şeyler hakkında kıyamet günü aranızda hüküm verecektir.”

Allah, içindeki mü’min ve kâfirler arasında sevap ve ceza ile hükmedecektir.

O, dünyada deliller ve ayetlerle aranızda hüküm verdiği gibi, diğer alemde de din hususunda ihtilafa düştüğünüz şeylerde hüküm verecektir.

70- **“أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ”** **Bilmedin mi Allah, gökte ve yerde ne varsa hepsini bilir.”**

Hiçbir şey O’na gizli değildir.

71- **“إِنَّ ذَلِكَ فِي كِتَابٍ”** **“Şüphesiz bunlar bir kitaptadır.”**

“Kitap”tan murat levh-i mahfuzdur. Allah her şeyi daha olmazdan önce orada yazmıştır. Dolayısıyla, (ey peygamber!) bizim ilmimiz ve hıfzımız varken, onların durumu Seni kederlendirmesin.

72- **“إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ”** **“Şüphesiz bunlar Allah’a pek kolaydır.”**

O şeyi kuşatmak ve levh-i mahfuzda sabit kılmak veya aranızda hükmetmek Allaha çok kolaydır. Çünkü O’nun ilmi, Zâtının gereğidir, bütün malumatı eşit bir şekilde bilir.

73- **“وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَمْ يَنْزِلْ بِهِ سُلْطَانًا وَمَا لَيْسَ لَهُمْ بِهِ عِلْمٌ”** **“Onlar Allah’ı bırakıp da O’nun, haklarında hiçbir delil indirmedeği ve kendilerinde de bir bilgi bulunmayan şeylere taparlar.”**

Onlar, Allahın dışında bir kısım batıl mabutlara,

-Allahtan, bunlara ibadet edilmesini caiz gösteren bir delil olmadan,

-Ve aklın zorunlu olarak bildiği ve delille ulaştığı bir sonuç bulunmadan ibadet ediyorlar.

74- **“وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ نَصِيرٍ”** **“Ve zalimler için hiçbir yardımcı yoktur.”**

Böyle bir zulüm işleyenler için gittikleri yolu doğru gösterecek veya azabı kendilerinden def edecek hiçbir yardımcı yoktur.

75- **“وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ تَعْرِفُ فِي وُجُوهِ الَّذِينَ كَفَرُوا الْمُنْكَرَ”** **“Âyetlerimiz kendilerine apaçık olarak okunduğunda, o kâfirlerin yüzünde hoşnutsuzluğu hemen fark edersin.”**

Onlara Kur’an ayetleri, hak inanca ve ilâhî hükümlere delâleti gayet açık bir şekilde okunduğunda, sen onların yüzlerinde hoşnutsuzluğu hemen tanırısın. Çünkü,

-Hakkı inkarda aşırıdırılar.

-Takliden aldıkları batıl şeylerden dolayı, hakka karşı kin ile doludurlar. Bu ise, cehaletin zirvesidir.

Bunu hissettirmek için ayette “onların yüzünde fark edersin” denilmesi yerine **“o kâfirlerin yüzünde...”** ifadesi kullanıldı.

يَكَادُونَ يَسْطُونَ بِالَّذِينَ يَتْلُونَ عَلَيْهِمْ آيَاتِنَا “Neredeyse, onlara âyetlerimizi okuyanlara saldıracaklar.”

قُلْ أَفَأَتَّبِعُكُمْ بِشَرِّ مِنْ ذَلِكُمُ النَّارُ “De ki: “Şimdi size ondan daha kötü olanını haber vereyim mi?: Cehennem ateşi!”

Ayetlerimizi okuyanlara kin duyduğunuzdan ve üzerlerine saldırmanızdan veya onların size okuduklarından dolayı sizde meydana gelen sıkıntıdan daha kötüsünü size haber vereyim mi: Cehennem ateşi!

Ayetin bu kısmı, sanki “o nedir?” سوالini sorana karşı mukadder bir cevaptır.

وَعَدَهَا اللَّهُ الَّذِينَ كَفَرُوا “Allah onu kâfir olanlara vaad buyurdu.”

وَبِئْسَ الْمَصِيرُ “O ne kötü bir dönüş yeridir.”

Sinek Mu'cizesi

73- **يَا أَيُّهَا النَّاسُ ضَرْبَ مَثَلٍ فَاسْتَمِعُوا لَهُ** “Ey insanlar! Bir misal verilmektedir, şimdi ona iyi kulak verin:”

Size, sıra dışı bir hâl veya parlak bir kıssa anlatıldı. “Mesel” denilmesi bu cihetledir.

Veya ibadete layık olma hususunda size bir örnek verildi.

Tefekkürle ve dikkatle buna kulak verin.

إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَنْ يَخْلُقُوا ذُبَابًا وَلَوْ اجْتَمَعُوا لَهُ “Sizin Allah’ı bırakıp taptuklarınız bir araya gelseler, bir sinek bile yaratamazlar.”

O taptığınız putlar, batıl mabutlar, küçüklüğüyle beraber bir sineği yaratmaya güçleri yetmez. Hepsi bir araya gelseler yaratamazlar. Nerede kaldı tek başlarına yaratabilsinler!

وَإِنْ يَسْلُبْهُمُ الذُّبَابُ شَيْئًا لَا يَسْتَنْقِذُوهُ مِنْهُ “Sinek onlardan bir şey kapsa onu kurtaramazlar.”

Ayet, müşriklerin cehaletini en belirgin bir şekilde ortaya koymaktadır. Çünkü kendisine şerikler kıldıkları Allah, imkân sahasında her şeye gücü yeter ve bütün varlıkları tek başına yaratır bir ilah iken, Allaha şerik yaptıkları putlar ve heykeller en aciz varlıklardır.

Allahu Teâlâ bu ayetle, bütün o batıl mabutlar bir araya gelse bile, en küçük ve en zelil bir canlıyı yaratmaya kâdir olamayacaklarını beyan etti. Hatta bu en küçük ve en zelil olan sinek, bu putlardan bir şey kapsa, putlar buna karşı koyabilmekten, onun aldığını geri alabilmekten acizdirler.

Denildi ki: Müşrikler putlarına güzel koku ve bal sürüyorlar, sonra da kapıları kapıyorlardı. Sinek ise, delikten giriyor, o balı yiyordu.

ضَعَفَ الطَّالِبُ وَالْمَطْلُوبُ “İsteyen de âciz, istenen de.”

Putu tapan da, aciz, tapılan put da acizdir.

Veya bundan murat, sinek ve puttur. Puttan balı alan sinek aciz olduğu gibi, buna engel olamayan put da acizdir.

Veya talip put, matlup sinek olabilir. Yani, sineğe engel olamayan put da aciz, ondan bir şeyler kapam sinek de acizdir. Şayet araştırırsan, putu sinekten çok dereceler daha zayıf bulursun.

74- مَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ “Allah’ı gereği gibi takdir edemediler.”

Ona şerikler koştular, ilah olmaya hiç münasebeti olmayan şeylere ilah namı verdiler.

إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ “Şüphesiz ki Allah Kavî’dir – Azîz’dir.”

Şüphesiz Allah **Kavî’dir**, bütün mümkinatı yaratmaya gücü yeter.

Azîz’dir, hiçbir şey O’na galebe edemez.

Onların taptığı ilahlar ise, en küçük bir şeyi bile yaratmaktan acizdirler, en zelil bir varlık karşısında bile mağlupturlar.

75- اللَّهُ يَصْطَفِي مِنَ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا وَمِنَ النَّاسِ “Allah hem meleklerden, hem de insanlardan elçiler seçer.”

Melekler, Allah ile peygamberler arasında vahiyde vasıta olurlar.

İnsanlardan seçilen elçiler, diğer insanları hakka çağırırlar, kendilerine indirilenleri onlara tebliğ ederler.

Öyle görülüyor ki, Allahu Teâlâ önceki ayetlerde ulûhiyette tek olduğunu anlattı, bir başkasının O’na sıfatlarında şerik olmasını nefyetti, burada da risalet için seçtiği kulları olduğunu beyan etti.

Bu elçilere icabetle ve onlara uymakla Allaha ibadet gerçekleşmiş olacaktır. Risalet, mevcudat için mertebelerin en âlâsı ve derecelerinin en mün-tehasıdır.

Bu ayette hem nübüvvetin isbatı, hem de müşriklerin,

-“Biz onlara ancak bizi Allaha yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz”(Zümer, 3)

-“Melekler Allahın kızlarıdır” gibi iddialarına reddiye vardır. (En’am 100, Nahl 57, Saffat, 149)

إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ “Şüphesiz Allah Semî’ – Basîr’dir (her sesi işitir, her şeyi görür).”

O, her şeyi idrak edendir.

76- O, onların önlerinde ne var ve arkalarında ne varsa, hepsini bilir.”

Allah, hem vâki olanı, hem de ilerde olacakları bilir.

“Bütün işler Allah’a döndürülür.”

Bütün işler O’na râcidir. Çünkü, bizzat hepsinin mâlikidir. Elçileri seç-

mede ve diğer tasarruflarında suale tâbi değildir, ama insanlar yaptıklarından sorulacaklardır.

77- “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ازْكُوا وَاسْجُدُوا وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ وَافْعَلُوا الْخَيْرَ - Ey iman edenler! Rükû edin, secdeye varın, Rabbinize ibadet edin, hayırlı işler yapın.”

Ey iman edenler!

“Rükû edin, secdeye varın”

Namazlarınızda rükû ve secdelerinizi yapın.

Ayette bunun emredilmesi, İslâmın ilk döneminde rükû ve secde olmasındandır.

Veya bu “namaz kılınız” anlamına gelir. Rükû ve secde, namazın en önemli iki rüknü olduğundan, böyle ifade edilmiştir.

Veya bundan murat “Allaha boyun eğin, secdeye varın” manasıdır.

“Rabbinize ibadet edin”

Ayrıca diğer ibadetlerinizi de yapın.

“Hayırlı işler yapın.”

Yaptığınız ve terk ettiğiniz şeylerde en hayırlı, en elverişli olanı araştırın.

Bu cümleden olmak üzere,

-Nafle taatlerde bulunun.

-Sıla-i rahim yapın.

-Ahlakınızı güzelleştirin.

لَعَلَّكُمْ تَفْلِحُونَ **“Ola ki felaha eresiniz.”**

Bütün bunları,

-Kendinizi garantide görmeden felah umarak

-Ve amellerinize güvenmeden yapın.

Ayet, Şafiî mezhebine göre secde ayetlerindendir. Çünkü,

-Açık bir şekilde secde emri vardır.

-Hz. Peygamber de şöyle buyurmuştur: “Hacc sûresi iki secde ile üstün kılındı. Bu ayetlerde secde etmeyen, onları okumasın.”

78- **“Allah uğrunda hakkıyla cihad edin!”** وَجَاهِدُوا فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ

Allah yolunda cihad, hem dalalet yolunda giden din düşmanlarına karşı, hem de batınî olarak hevâ ve nefse karşı yapılır.

Hz. Peygamber Tebuk Gazvesinden döndüğünde şöyle demişti: “Küçük cihaddan büyük cihada döndük.”

Cihadın Allaha nisbet edilmesi, Allah için yapılmasındandır.

هُوَ أَجَبَكُمْ “O, sizi seçti.”

O sizi dini ve yardımı için seçti.

Bunda cihadı gerektiren ve ona sevkeden duruma bir tenbih vardır.

وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ “Ve dinde sizin için bir zorluk kılma-
madı.”

Dinde Kolaylık

O, yapılması zor gelen bir şeyle sizi mükellef yaparak dinde bir zorluk göstermedi.

Bu ifade, cihadı yapmakta kendilerine bir engel ve onu terk etmekte de bir mazeret olmadığına bir işaretir.

Veya bu ifade dinin ruhsat yönüne bakar, kendilerine zor gelen bazı şeyleri yapmayabileceklerini hatırlatır. Hz. Peygamber şöyle buyurur: “Ben size bir şeyi emrettiğimde, ondan yapabileceğinizi yapın!”

Veya dinde zorluk kılınmaması, her günahta bir çıkış yolu gösterilmesi yönünden olabilir.

Bu da,

-Zaruret hâlinde bazı şeylerin helal kılınması,

-Tevbe kapısının açık olması,

-Hukukullahta, yani Allah hakkı olan ibadetlerde kefarete ruhsat verilmesi,

-Hukuk-u ibadda (kul haklarında) tazminat ve diyetlere yer verilmesi gibi görünümlere sahiptir.

مَلَّةَ آيِكُمْ إِبْرَاهِيمَ “Atanız İbrahim’in dinine uyun.”

Atanız İbrahimin dininde olduğu gibi...

Hz. İbrahime “Atanız” denilmesi, Hz. Peygamberin nesli O’ndan geldiği cihettir. Hz. Peygamber de ümmetinin babası gibidir. Çünkü,

-Onların ebedi hayatına,

-Ve ahirette kayda değer bir şekilde varlıklarına sebeptir.

Hz. İbrahime “atanız” denilmesi, ekser Arabların nesli O’na dayandığı cihetle de olabilir.

هُوَ سَمَّيَكُمْ الْمُسْلِمِينَ مِنْ قَبْلُ وَفِي هَذَا “O, sizi hem daha önce, hem de bunda (Kur’an’da) müslümanlar diye isimlendirdi.”

O, Kur’andan önce, eski kitaplarda sizi “Müslümanlar” olarak isimlendirdi.

Bu Kur’anda da “Müslümanlar” dedi.

Bu isimlendirmeyi yapan Allahu Teâlâdır.

Veya Hz. İbrahimdir. Her ne kadar Kur’anda “Müslümanlar” diye O’nun isim vermesi söz konusu değilse de, Kur’andaki bu isimlendirme de O’nun önceki isimlendirmesine dayandığından O’na nisbet edilmiştir. Çünkü O, **“Rabbimiz! Bizi sana teslim olmuş iki kimse kıl.”** (Bakara, 128) diye dua etmişti.

لَيَكُونَنَّ الرَّسُولُ شَهِيدًا عَلَيْكُمْ **“Ta ki Peygamber size şahit olsun.”**

Ta ki kıyamet günü Peygamber onu size tebliğ ettiği hususunda üzerinize bir şahit olsun.

Veya itaat edenin taatine, isyan edenin de isyanına bir şahit olsun.

وَتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ **“Ve siz de insanlara şahit olasınız.”**

Siz de, “peygamberler kendi ümmetlerine tebliğde bulundular” diye onlara şahitler olasınız.

فَاقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ **“Artık namazı dosdoğru kılın ve zekâtı verin.”**

وَاعْتَصِمُوا بِاللَّهِ **“Ve Allah’a sarılın.”**

Madem ki Allah böyle lütuflarda bulundu, sizleri şereflendirdi, öyleyse siz de namazını kılıp zekâtınızı vererek ve diğer taatleri de yaparak Allaha yakın olmaya gayret edin. Bütün işlerinizde O’na güvenin. Yardım ve zaferi ancak O’ndan talep edin.

هُوَ مَوْلَاكُمْ **“O, sizin Mevla’nızdır.”**

O sizin yardımcınızdır, işlerinizin velisidir.

فَنِعْمَ الْمَوْلَى وَنِعْمَ النَّصِيرُ **“O ne güzel Mevla ve ne güzel yardımcısıdır!”**

Çünkü O’nun velayet ve yardımda misli yoktur. Hatta gerçekte O’ndan başka Mevla ve Nasîr de yoktur.

Hz. Peygamberden şöyle rivayet edilir:

“Kim Hacc sûresini okusa, ona geçmişte ve gelecekte hacc ve umre yapanlar sayısınca hac ve umre yapmış gibi sevap verilir.”

MÜ'MİNUN SÛRESİ

Mü'minun Sûresi Mekki'dir.
Yüz on sekiz ayettir.

Kâmil Mü'minler

1- قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ “Mü'minler, gerçekten kurtuldu.”

Mü'minler, hülyalarına kavuştular.

Ayetin başında geçen قَدْ “Qad” kelimesi, geçmiş zamanın başına geldiğinde o şeyin sabit olduğuna, meydana geldiğine delâlet eder.

Mü'minler kurtuluşa ermeyi, muratlarına nail olmayı Allahın lütfundan umdukları için, sûrenin başında müjde olarak onların bu beklentilerinin tahakkuku yer aldı.

2- الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ “Onlar ki, namazlarında huşû için-
dedirler.”

Allahtan korkarlar, huzurunda boyun eğrer. Namaz sırasında gözlerini secde yerine çevirirler.

Rivayete göre Hz. Peygamberin bazen gözünü semaya çevirip namaz kıldığı olurdu. Bu ayet inince gözünü secde edeceği yere çevirir oldu.

Keza namazda sakalıyla oynayan bir adamı gördü, şöyle buyurdu: “Bu adamın kalbinde huşu olsa, azalarına da yansırı.”

3- وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ “Onlar ki, boş işlerden yüz çevirirler.”

Maleyani söz ve fiillerden yüz çevirirler. Çünkü ciddi işlerle meşgullerdir. Ayetin ifadesi “onlar boş işler yapmazlar” ifadesinden çok cihetlerle daha belîğ bir anlatımdır. Bu cümleden olarak şunlar dikkat çekmektedir:

-Cümlelerin isim cümlesi olması.

-Hükmün zamire bina edilmesi.

-Hükmün isim olarak gelmesi.

-Öncesinde sıra bulunması.

-“Terkederler” demek yerine “yüz çevirirler” denilmesi. Böyle denilmesi, onların maleyani söz ve fiillerden hem doğrudan kendilerinin uzak

olduğunu, bizzat meşgul olmadıklarını anlatır, hem de böyle şeylere sebebiyet vermediklerini, hatta meyil bile etmediklerini ifade eder.

Peşinde gelen ayette de benzeri belâğat incelikleri vardır:

4- **وَالَّذِينَ هُمْ لِلزَّكَاةِ فَاعِلُونَ** “Onlar ki, zekât (vazifelerini) yaparlar.”

Cenab-ı Hak kâmil mü'minleri önce namazda huşu ile vafsetti sonra da zekâtı vermelerini nazara verdi. Bununla, onların hem bedenî – hem de mâlî ibadetlerini gayet düzgün yaptıklarını anlattı. “boş işlerden yüz çevirme” özellikleriyle de haramlardan ve mürüvvetin kaçınılmasını gerektirdiği hallerden kaçındıklarını nazara verdi.

5- **وَالَّذِينَ هُمْ لِأُفْرُوجِهِمْ حَافِظُونَ** “Ve onlar ki, iffetlerini korurlar.”

6- **إِلَّا عَلَىٰ أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ** “Ancak eşleri ve ellerinin sahip olduğu (cariyeleri) hariç. (Bunlarla ilişkilerinden dolayı) kınanmış değillerdir.”

“Onlar ki, boş işlerden yüz çevirirler.” (Mü'minun, 3) ayetiyle genel bir çerçeve çizilmişti. Burada nazara verilen eşleri ve cariyeleri dışında ilişkiye girmemek maleyanı şeyleri terke dâhil olduğu hâlde müstakil olarak ifade edilmesi, insan nefsinin cinselliğe çok istekli ve bunun tehlikesinin çok büyük olmasındandır.

7- **فَمَنْ ابْتَغَىٰ وَرَاءَ ذَلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْعَادُونَ** “Artık kim bunun ötesine gitmeyi isterse, işte bunlar haddi aşan kimselerdir.”

8- **وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ** “Onlar ki, emanetlerine ve ahidlerine riayet ederler.”

Onlar gerek Hak, gerek halk cihetinden kendilerine tevdi edilen emanetleri ve ahitleri muhafaza ederler, gözetirler.

9- **وَالَّذِينَ هُمْ عَلَىٰ صَلَوَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ** “Onlar ki, namazlarını muhafaza ederler.”

Onlar namazlarına devam ederler ve vaktinde kılarlar.

Daha öncesinde onların özellikleri anlatılırken “Haşîun, mu'rizun, failun, hâfizun, râun” şeklinde ism-i fâil sığası kullanılmıştı. Burada namaza devamları ise, namaz tekerrür ve teceddüt eden bir ibadet olduğundan geniş zaman sığası ile ifade edildi.

Daha önce namazda huşu içinde olmaları bildirilmişti, burada da namaza devamları anlatıldı.

Çünkü namazda huşu, onu aksatmadan kılmaktan ayrı bir durumdur. Dolayısıyla bir tekrar söz konusu değildir.

Kâmil mü'minlerin vasıfları sayılırken namazla başlanıp namazla bitirilmesi, onun ne büyük bir ibadet olduğunu gösterir.

10- **“İşte bunlar varis olanların ta kendileridir.”** **أُولَئِكَ هُمُ الْوَارِثُونَ**

İşte bu vasıfları cem edenler, **“varis”** denilmeye layık kimselerdir, başkaları değil.

11- **“Onlar Firdevs cennetlerine varis olurlar.”** **الَّذِينَ يَرِثُونَ الْفِرْدَوْسَ**

Neye varis olduklarını beyan eder, varisliklerini hem büyük göstermek, hem te'kid etmek için mutlak olarak ifadeden sonra onu **“Firdevs cennetlerine varis olmak”** şeklinde kayıtlar. “Cennete alınırlar” gibi bir ifade yerine **“varis olurlar”** denilmesinde, amelleri sebebiyle ona layık olmalarının istiare yoluyla anlatımı vardır.

Denildi ki: Onlar, o Firdevs cennetlerinde kâfirlerin ellerinden kaçırdığı menzillere varis olurlar. Çünkü Allahu Teâlâ, her insan için cennette bir menzil, cehennemde de bir menzil yaratmıştır.

“Onlar orada daimîdirler.” **هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ**

12- **“Andolsun biz insanı, çamurdan bir hülasadan yarattık.”** **وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ**

“İnsan”dan murat, Hz. Âdem'dir. Hz. Âdem, çamurdan süzülmüş bir hülasadan yaratıldı.

Veya **“insan”**dan murat bütün insanlardır. Çünkü her insan pek çok merhalelerden geçtikten sonra nutfe (sperm) hâline gelen hülasalardan yaratılmıştır.

Denildi ki: **“Çamur”**dan murat Hz. Âdemdir, çünkü ondan yaratılmıştır. “Hülasa” anlamındaki **“sülale”** kelimesi ise, nutfesidir.

13- **“Sonra onu emin ve sağlam bir yerde nutfe kıldık.”** **ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ**

Sonra da O'nun neslini o hülasadan bir nutfe yaptık.

Veya “sonra o hülasayı bir nutfe yaptık.”

“Sülâle” kelimesi müennes iken, ona raci kılınan zamirin müzekker olması, sülâlenin “cevher, süzülen şey veya su” şeklinde te’vil edilmesinden-
dir.

“Sağlam bir yer”den murat rahimdir.

14- **ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً** “Sonra nutfeyi bir alaka hâline getirdik.”

Beyaz nutfeyi kırmızı alakaya çevirdik.

فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً “Derken o alakayı bir mudğ’a yaptık.”

Alakayı bir parça et yaptık.

فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا “Derken o mudğayı kemiklere dönüştürdük.”

Ona sertlik vererek bir kemik (iskelet) yaptık.

فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا “Derken o kemiklere bir et giydirdik.”

Atıfların bir kısmının **ثُمَّ** “sümme” (sonra) bir kısmının ise **فَ** “fe” (böylece) şeklinde yapılması, meydana gelen bu istihalelerin (dönüşümlerin) farklılığındandır.

ثُمَّ أَنشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ “Sonra onu başka bir yaratılışla inşa ettik.”

Bundan murat,

-Bedenin sûreti,

-Ruh,

-Veya cesede ruhun üflenmesiyle duyuların meydana gelmesi,

-Veya bunların tamamı olabilir. **“Sonra”** ifadesi, önceki merhalelerle bu merhale arasındaki farklılığı gösterir.

Ebu Hanife, ayete dayanarak, “yumurta çalan biri, bu yumurtalardan civciv çıktığında sadece yumurtaların bedelini öder, civcivi geri vermez. Çünkü civciv hâline gelmek başka bir yaratılıştır” yorumunu yaptı.

فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ “Yaratanların en güzeli olan Allah’ın şânı yücedir!”¹

Allahın kudreti ve hikmeti yücedir.

¹ Ayetten –haşa- Allahtan başka yaratıcılar olduğu manasının anlaşılmasında gerek. Zira Kur’an baştan sona tevhidi anlatır. Ayetten murat, yarattığı her şeyi, o şeyin mahiyetine en uygun ideal ölçüler içinde yarattığını anlatmaktır.

15- ثُمَّ إِنَّكُمْ بَعْدَ ذَلِكَ لَمَعِثُونَ “Sonra siz bunun ardından, muhakkak ki öleceksiniz.”

16- ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ تُبْعَثُونَ “Sonra siz şüphesiz, kıyamet gününde diriltileceksiniz.”

Sonra siz kıyamet günü hesaba çekilmek ve yaptıklarınızın karşılığını görmek için diriltileceksiniz.

17- وَلَقَدْ خَلَقْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعَ طَرَائِقَ “Andolsun biz, sizin üstünüzde yedi yol yarattık.”

“Yedi yol”dan murat, yedi semadır. Çünkü bunların hepsi birbiri üstünde yer almaktadır.

Veya semanın melekler ve yıldızlar için güzergâh olmasıdır. Çünkü bunların hepsi semada yol alırlar.

“Biz, yaratmaktan gafil değiliz.” وَمَا كُنَّا عَنِ الْخَلْقِ غَافِلِينَ

Biz bu gökleri veya bütün mahlûkatı yaratmaktan gafil değiliz, hiçbiri ni ihmal etmeyiz. Her varlığı zevalden ve bozulmaktan muhafaza ederiz. Onunla ilgili tedbiri alırız. Ta ki hikmetin iktiza ettiği ve ilâhî iradenin taalluk ettiği şekilde kendisi için takdir olunan kemâl mertebesine ulaşsın.

18- وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ “Bir kaderle gökten bir su indirdik.”

“Kader”den murat takdir olabilir. Yani, gökten faydası çok, zararı ise az olacak bir takdirle bir su indirdik.

Veya mikdar olabilir. Yani, onlara uygun miktarda bir su indirdik.

“Ardından onu yeryüzünde tuttuk.” فَاسْكَنْنَاهُ فِي الْأَرْضِ

وَأَنَا عَلَى ذَهَابٍ بِهِ لَقَادِرُونَ “Bizim onu tamamen gidermeye de gücümüz yeter.”

Biz o suyu indirmeye kâdir olduğumuz gibi,

-Onu bozarak,

-Buharlaştırarak

-Veya ulaşamayacakları kadar derinlere indirerek ortadan kaldırmaya da kâdiriz.

Ayette suyun ortadan kaldırılmasının elif-lâmsız gelmesi “bir şekilde or-

tadan kaldırmaya kâdiriz” manasını ifade eder ve ortadan kaldırma yollarının çok olduğunu gösterir. Suyun insanlardan uzaklaştırılmasını anlatmada **“De ki: Söyleyin bakalım: Suyunuz çekilirse, size kim temiz bir akar su getirir?”** (Mülk, 30) ayetinden çok daha şümüllüdür.²

19- **فَأَنشَأْنَا لَكُمْ بِهِ جَنَّاتٍ مِّنْ نَّخِيلٍ وَأَعْنَابٍ** “Böylece onunla sizin için hurma bahçeleri ve üzüm bağları meydana getirdik.”

لَكُمْ فِيهَا فَوَاكِهُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ “Bunlarda sizin için bir çok meyveler vardır ve siz onlardan yersiniz.”

O bahçelerin sebzelerinden, meyvelerinden hem yersiniz, hem de bunlarla geçiminizi temin edersiniz. “Falanca el emeğini yiyor” dediğimizde elinin emeğiyle geçindiği anlaşılması gibi, ayetteki **“yersiniz”** ifadesi, geçimi de anlatır.

“Onlardan yersiniz” ifadesi “o hurma ve üzümünden yersiniz” şeklinde de anlaşılabilir. Yani, o hurma ve üzümü hem taze meyve olarak yer, hem de bunlardan kuru üzüm ve kuru hurma, meyve suyu, pekmez gibi çeşitli gıdalar elde edersiniz.

20- **وَشَجَرَةً تَخْرُجُ مِنْ طُورِ سَيْنَاءَ تَنْبُتُ بِالذَّهْنِ وَصِبْغٍ لِلْأَكْلِيلِ** “Tûr-ı Seynâ’da yetişen bir ağaç da meydana getirdik ki, bu ağaç, hem yağ, hem de yiyeceklerin ekmeğine katık verir.”

Tur-u Seyna (Sina), Hz. Musanın dağıdır. Mısır’la Eyle arasında yer alır. Filistinde olduğu da söylenmiştir.”Tur-u Sinîn”de denilmektedir. “Tur” dağın adı, “Seyna”da o dağda belli bir bölgenin adı olması caizdir.

Ayette bahsedilen ağaç, zeytindir. Bundan elde edilen yağ, lambalarda kullanılmıştır. Ayrıca zeytin, hem fitrî haliyle, hem de kendisinden çıkarılan yağla, yiyecekler için önemli bir katıktır.

21- **وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً** “En’am’da da sizin için elbette ibretler vardır.”

Davarların hâlinde ibret alır, bunlarla Allahın varlığına, hikmet ve rahmeti gibi sıfatlarına istidlal bulabilirsiniz.

² Çünkü orada anlatılan, suyun sadece aşağıya çekilerek insanların oraya ulaşmamasıdır. Buradaki ifade ise; hem bunu, hem başka ortadan kaldırma ihtimallerini içine alır.

“Onların karınlarındakilerden size içiririz.”

“Onlarda sizin için bir çok faydalar vardır.”

Bunların sırtlarında, yünlerinde, kıllarında sizin için pek çok faydalar vardır.

“Ayrıca onlardan yersiniz.”

22- “Onların üzerinde ve gemilerde taşınırırsınız.”

Çünkü, “en’am” içinde deve ve sığır gibi yük taşıyanlar da vardır.

Denildi ki: Bundan murat devedir, çünkü devenin sırtına da binilir. Ayrıca, peşinde nazara verilen gemilere de münasip olur. Zira develer, karaların gemileridir.

Siz bu bineklerle karada ve denizde taşınırırsınız.

İnsan Peygamber

23- وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ “Andolsun biz, Nûh’u kavmine gönderdik.”

فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ “O da dedi: Ey kavmim Allah’a ibadet edin.”

Kıssa, insanlara verilen o kadar nimetler varken bunlara nankörlük yapmalarını ve sonunda bu nimetlerin ellerinden alınmasını anlatır.

مَالَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ “Sizin için O’ndan başka bir ilah yoktur.”

Ayetin bu kısmı, ibadet emrinin illetini anlatır.

أَفَلَا تَتَّقُونَ “Artık sakınmaz mısınız?”

Ona ibadeti reddedip başkasına ibadet etmeniz ve sayamayacağınız kadar nimetler vermişken bunlara nankörlük yapmanızdan dolayı size olan nimetlerini elinizden alıp sizi helak etmesinden ve azap vermesinden korkmuyor musunuz?

24- فَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ “Bunun üzerine kavminden inkâr eden ileri gelenler şöyle dediler:”

Nûhun kavminin önde gelen kâfirleri, avamdan olanlara şöyle dedi:

مَا هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ “Bu ancak sizin gibi bir beşerdir.”

Nûh da sizin gibi bir insan.

يُرِيدُ أَنْ يَتَفَضَّلَ عَلَيْكُمْ “Size üstünlük taslamak istiyor.”

Size üstün gelmek ve hükmetmek istiyor.

شَآءَ اللَّهُ لَا نَزَلَ مَلَائِكَةً “Şayet Allah dileseydi, bir melek gönderirdi.”

Şayet Allah peygamber göndermek istese, melekleri peygamber olarak gönderirdi.

مَا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي آبَائِنَا الْأَوَّلِينَ “Biz önceki atalarımızdan böyle bir şey duymadık.”

Yani, atalarımızdan O'nun peygamber olduğunu işitmedik.

Veya O'nun demiş olduğu “Allaha ibadet etmek, başka ilahı reddetmek” gibi şeyleri atalarımızdan hiç duymadık.

Veya peygamberlik diye bir şeyi atalarımızdan duymadık.

Böyle demeleri,

-İnatlarından olabilir,

-Veya üzerlerinden uzun bir fetret dönemi geçmesindendir.

25- **“Bu, ancak cinnet getirmiş bir adamdır.”** **إِنْ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ بِهِ جِنَّةٌ**

Onun böyle şeyler söylemesi, kendisindeki cünundandır.

“Öyle ise bir müddet onu bekleyin.” **فَتَرَبَّصُوا بِهِ حَتَّىٰ حِينٍ**

Dolayısıyla bir süre ona dayanın, bekleyin. Olur ki cünun hâli geçer, normale döner.

26- **“Rabbim! Beni yalanlamalarına karşı bana yardım et!” dedi.** **قَالَ رَبِّ انصُرْنِي بِمَا كَذَّبُونِ**

Nûh, onların imana gelmesinden ümidini kesince şöyle dua etti:

Ya Rabbi, beni yalanlamalarına karşılık veya yalanlamaları sebebiyle onları helâk ederek veya onlara vaat ettiğin azabı vererek bana yardım et.

27- **“Bunun üzerine ona şöyle vahyettik: Bizim nezarétimiz altında ve vahyimizle gemiyi yap.”** **فَاَوْحَيْنَا إِلَيْهِ أَنْ اصْنَعْ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحَيْنَا**

Biz bu gemiyi nasıl yapacağını Sana öğreteceğiz, hatalı yapmaktan Seni koruyacağız.

فَإِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ فَاسْلُكْ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ مِنْهُمْ **“Bizim emrimiz gelip de tandır kaynayınca, her cinsten birer çift ve bir de içlerinden, daha önce kendisi aleyhinde hüküm verilmiş olanların dışındaki ehlini gemiye al.”**

“Bizim emrimiz” ifadesinden murat, gemiye binmeleri veya azabın inişiyle ilgili emirdir.

Rivayete göre Hz. Nûha şöyle denildi: “Su, tandırdan fışkırdığında Sen ve Sana tâbi olanlar gemiye binin.”

Hanımı, tandırdan suyun fışkırdığını Hz. Nûha haber verince, gemiye bindiler.

Hız. Nûhun ehlinden murat, aile fertleri olabileceği gibi, O'na iman edenler de olabilir.

Gemiye alınmayanlar, küfrü sebebiyle helâkine önceden hükmedilen kimselerdir.

“Zulmetmiş olanlar konusunda bana hiç yalvarma!”

O zalim olanların kurtulması için bana dua etme.

“Zira onlar kesinlikle boğulacaklardır!”

Çünkü onlar Allaha şirk koşmaları ve günahları sebebiyle zulmetmişlerdir, buna ceza olarak suda boğulacaklardır. Bu durumdaki kimselerle beraber olunmaz, kendilerine şefaât edilmez. Hatta onlardan kurtulmakla Allaha hamdedilir. Ayetin devamı bunu ifade eder:

28- “Sen, yanındakilerle beraber gemiye yerleştiginde şöyle de:”

“Bizi zalimler topluluğundan kurtaran Allah’a hamdolsun.”

Nitekim bir başka ayette de şöyle denilmektedir:

“Böylece zulmeden kavmin kökü kesildi. Alemlerin Rabbi olan Allah’a hamdolsun.” (En’am, 45)

29- “Ve de ki: Ey Rabbim! Beni bereketli bir yere kondur.”

Dünya ve ahirette daha ziyade hayra vesile olsun.

“Sen, konuk edenlerin en hayırlısısın.”

Bu, Hz. Nûh’un duasına uygun bir senâdır. Bu şekilde senâ, duaya icabet edilmesine bir vesiledir.

Hız. Nûh yalnız olmadığı halde emrin sadece O’na verilmesi,

-Faziletini ortaya koymak,

-O’nun duasının diğerlerine de yeterli olduğunu hissettirmek vardır.

Çünkü duası onları da içine almaktadır.

30- “Şüphesiz bunda nice ayetler vardır.”

İşte bunda, yani Nûh'a ve kavmine yapılanlarda, basiret sahibi olan ve ibret alanlara istidlalde bulunacakları, ibret alacakları deliller vardır.

وَأِنْ كُنَّا لَمُبْتَلِينَ **“Biz gerçekten (kullarımızı) imtihan ederiz.”**

Biz Nûhun kavmini büyük bir belâ ile mübtela kıldık.

Veya “biz bu ayetlerle kullarımızı imtihan etmekteyiz.”

31- ثُمَّ أَنشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْنًا آخَرِينَ **“Sonra onların ardından bir başka nesil getirdik.”**

Bundan murat Âd veya Semud kavmidir.

32- فَارْسَلْنَا فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ **“Bunun üzerine, onlar arasından şöyle diyen bir elçi gönderdik: Allah'a ibadet edin.”**

Bu kavim Âd kavmi ise, gönderilen Peygamber Hz. Hûd, Semud kavmi ise Hz. Salih'tir. Gönderilen peygamber dışarıdan gelmemiştir, içlerinde yaşıyorken kendisine vahyedilmiştir.

Onlara peygamberin diliyle şöyle dedik: **“Allaha ibadet edin...”**

مَالَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ **“Sizin için O'ndan başka bir ilah yoktur.”**

أَفَلَا تَتَّقُونَ **“Artık sakınmaz mısınız?”**

Allahın azabından sakınmaz mısınız?

33- وَقَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِإِلقاءِ الْآخِرَةِ وَأَتَرَفْنَاهُمْ فِي **“Onun kavminden, Allah'ı inkâr eden, ahirete kavuşmayı yalanlayan ve dünya hayatında kendilerine bol nimet verdiğimiz ileri gelenler şöyle dediler:”**

“Ahirete kavuşmaktan” murat,

-Ondaki sevap ve cezaya kavuşmaktır.

-Veya haşır yoluyla ikinci hayata gönderilmektir.

مَا هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ **“Bu ancak sizin gibi bir insandır.”**

يَأْكُلُ مِمَّا تَأْكُلُونَ مِنْهُ **“Sizin yediğinizden yer.”**

وَيَشْرَبُ مِمَّا تَشْرَبُونَ **“Ve sizin içtiğinizden içer.”**

34- **“Andolsun, kendiniz gibi bir beşere itaat ederseniz mutlaka ziyanaya uğrarsınız.”**

Size emrettiği şeylerde, sizin gibi bir insana itaat ederseniz, kendinizi böyle bir itaatle zehir yaptığınızdan dolayı, mutlak zararda olursunuz.

35- **“Öldüğünüz, top rak ve kemik hâline geldiğiniz zaman sizin dirilt ilip çıkarılacağı- nızı mı vaad ediyor?”**

Böyle bir hâlde iken mi kabirlerden veya yokluktan tekrar varlık sahası- na çıkarılacaksınız?

36- **“Heyhât, o size vaad edilen şey ne ka- dar uzak!”**

Heyhat, o vaat olunduğunuz şey gerçek olmaktan çok çok uzak!

37- **“Hayat, bu dünya hayatımızdan ibarettir.”**
“Ölürüz ve yaş arız.”

Bazımız ölür, bazımız dünyaya gelir.

38- **“Biz tekrar diriltilecek değ iliz.”**

Biz, ölümden sonra diriltilecek değ iliz.

38- **“Bu ancak Allah’a karşı yalan uyduran bir adam.”**

Söylemiş olduğu “ben Allahın elçisiyim. Öldükten sonra diriltileceksi- niz” iddialarında Allah adına yalan uyduran biridir.

39- **“Ve biz ona inanacak değ iliz.”**

39- **“Dedi: Ya Rabbi, beni yalanlamalarına karşı bana yardım et!”**

Peygamber dedi: Ya Rabbi, onlara karşı bana yardım et. Benim için on- lardan intikam al. Çünkü onlar beni yalanlıyorlar, inanmıyorlar.

40- **“Dedi: Pek yakında onlar pişman olacaklar!”**

Allah buyurdu: Az zaman sonra onlar gözleriyle azabı gördüklerinde çok pişman olacaklar!

41- **فَاخَذَتْهُمْ الصَّيْحَةُ بِالْحَقِّ - "Derken hak sayha (o korkunç ses) onları kısı kıvrak yakalayiverdi."**

Hiz. Cebirail, kalpleri parçalayan dehşetli bir sayha ile seslendi, hepsi ölüp gitti.

Sayha ile helâk edilmelerinden hareketle, bu kavmin Hiz. Salihin kavmi olduğuna istidlalde bulunuldu.

Bu sayhanın "hak" olması,

-Karşı koyulamaz olması,

-Allah tarafından âdil bir ceza olması,

-Veya doğru bir vaat olması yönünden olabilir.

فَجَعَلْنَاهُمْ غَتَاءً **"Onları şer şöp yığını hâline getirdik."**

Onları, selin geride bıraktığı süprüntü hâline getirdik.

فَبَعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ **"Zalimler topluluğu Allah'ın rahmetinden uzak olsun!"**

Ayet, hem onların hâlini haber vermek, hem de onlara bir beddua manası taşıyabilir. Yani:

-Böylece, zâlimler topluluğu helâk olup gitti.

-Zalimler topluluğunun canı cehennemel

Ayette "onlar" demek yerine **"zâlimler"** denilmesi, niçin helâk olduklarının illetini beyan eder.

42- **ثُمَّ أَنشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قُرُونًا آخَرِينَ - "Sonra onların ardından başka nesiller getirdik."**

Bunlar, Hiz. Lût, Hiz. Şuayb gibi peygamberlerin kavimleridir.

43- **مَا تَسْبِقُ مِنْ أُمَّةٍ أَجَلَهَا وَمَا يَسْتَأْخِرُونَ - "Hiçbir ümmet ne ecelinin önüne geçer, ne de geri kalır."**

Hiçbir ümmet, kendi helâki için belirlenen vaktin önüne geçemez, geri de kalmaz.

44- ثُمَّ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا تَتْرًا “Sonra arka arkaya peygamberlerimizi gönderdik.”

كُلَّمَا جَاءَ أُمَّةٌ رَّسُولُهَا كَذَّبُوهُ “Her ümmete peygamberi geldikçe, onu yalanladılar.”

فَاتَّبَعْنَا بَعْضَهُمْ بَعْضًا “Biz de onları birbiri ardından helâk ettik.”

وَجَعَلْنَاهُمْ أَحَادِيثَ “Ve onları birer ibretli hikâye yaptık.”

Onlardan geriye sadece hikâyeler kaldı, ibret-i âlem için kendilerini dilelere destan kıldı.

فَبُعِدَّا لِقَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ “Artık inanmayan böyle bir kavim Allah’ın rahmetinden uzak olsun!”

45- ثُمَّ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ وَأَخَاهُ هَارُونَ بِآيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُّبينٍ “Sonra birtakım âyetlerimiz ve açık bir ferman ile Musa’yı ve kardeşi Harun’u gönderdik.”

Başka ayette, onların “dokuz mu’cizeyle” gönderildikleri bildirilir.³

Ayet metnindeki “**sultan-ı mübin**”, “hasmı ilzam eden açık delil” demektir.

Bundan murat asa da olabilir. Ayrıca tek olarak zikredilmesi, Hz. Musa’nın mu’cizelerinin ilki ve esası olmasındandır. Bununla alakalı olarak,

- Asanın yılanı dönüşmesi,
- Sihirbazların sihir aletleriyle meydana getirdiklerini yutması,
- Denizi yarması,
- Vurulduğu taştan su fişkırması
- Bekçilik yapması,
- Işık vermesi,
- Meyveli, yeşil bir ağaç hâline gelmesi,
- İp ve kova hâline gelmesi gibi çok mu’cizeler meydana gelmiştir.

Keza, bundan murat Hz. Musanın bütün mu’cizeleri ve ayetlerden murat ise Ona verilen deliller olabilir.

³ Bkz. İsra 101 ve Neml 12.

Veya her ikisinden murat, Hz. Musaya verilen mu'cizelerdir. Çünkü mu'cizeler

-Nübüvvetin alâmetleridir,

-Peygamberin iddiasına apaçık delillerdir.

46- إِلَىٰ فِرْعَوْنَ مَلَأَتْهُ “Firavun’a ve ileri gelenlerine.”

فَاسْتَكْبَرُوا “Ama onlar kibre kapıldılar.”

Ama onlar imana ve Peygambere uymaya karşı kibirlendiler.

وَكَانُوا قَوْمًا عَالِينَ “Ve kendilerini büyük görüp böbürlenlen bir topluluk idiler.”

Onlar, ululuk taslayan mütekebbir bir kavim idi.

47- فَقَالُوا أَنُؤْمِنُ لِبَشَرَيْنِ مِثْلِنَا وَقَوْمُهُمَا لَنَا عَابِدُونَ “Bu yüzden şöyle dediler: Kavimleri bize kul köle iken, bizim gibi iki insana mı inana-
cağız?”

“Beşer” kelimesi hem “Biz ona (Meryem’e) ruhumuzu gönderdik de ona düzgün bir beşer (insan) şeklinde temessül etti.” (Meryem, 17) ayetinde olduğu gibi tek kişi için, hem de “Eğer beşerden (insanlardan) birini görürsen şöyle de: Ben Rahmâna bir oruç adadım.” (Meryem, 26) ayetinde olduğu gibi çok kimse için kullanılır.

Gördüğümüz gibi bu kıssalar, beşer olmakta müstereklikleri sebebiyle peygamberlerin hâllerini kendi hallerine kıyasla nübüvveti inkâr eden kimselerin şüphelerinin ne kadar mesnetsiz olduğunu ortaya koyuyor. Basiret sahibi olanlar, en edna bir dikkatle bunu anlayabilirler. Çünkü her ne kadar insanların ruh cevheri duyular ve idrakte müsterek olsa da, bunlardaki mertebeleri çok çok farklıdır.

Nasıl ki, duyu ve idrakte noksan olan kimseler vardır, idraki kıt bir kimse kolayca bir şeyi anlayamaz. Duyu ve idraki keskin olan kimseler ise çoğu şeyde ve çoğu hallerde tefekkür ve taallüme muhtaç olmadan hemen anlayıverirler. Böylece başkalarının idrak etmediklerini idrak ederler, onların bilmediklerini bilirler. Cenab-ı Hak şu ayetle buna işaret eder:

“De ki: Ben de ancak sizin gibi bir beşerim. Bana ilâhınızın ancak bir ilâh olduğu vahyolunuyor.” (Kehf, 110)

48- فَكَذَّبُوهُمَا فَكَانُوا مِنَ الْمُهْلَكِينَ “Böylece o ikisini yalanladılar, bu yüzden de helâk edilenlerden oldular.”

Böylece denizde boğulmak suretiyle helak edildiler.

49- **وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ “Andolsun, Musa’ya kitabı verdik.”**

Kitaptan murat Tevrattır.

“Ola ki hidayete gelirler.” لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ

Ayetteki **“Ola ki hidayete gelirler”** diye bahsedilenler Benî İsraildir. Zamirin Firavun ve kavmine ait olması uygun düşmez. Çünkü Tevrat, onların boğulmasından sonra inmiştir.

Ayette **hidayetten murat**, ilim sahibi olmaları, ilâhî hükümleri bilmeleridir.

50- **وَجَعَلْنَا ابْنَ مَرْيَمَ وَأُمَّهُ آيَةً “Meryemoğlunu ve annesini de bir ayet kıldık.”**

Hz. Meryemin, hiçbir beşerle teması olmadan Hz. İsa’yı dünyaya getirmesini bir ayet kıldık.

Burada, ikisinin tek ayet olarak nazara verilmesi vardır.

Mana şöyle de olabilir: Hem Meryem oğlu İsa’yı, hem de annesini birer ayet kıldık.

Hz. İsa,

-Yeni dünyaya gelmişken insanlarla konuştu.

-Kendisinden daha nice mu’cizeler zâhir oldu.

Hz. Meryem ise, hiçbir insanla cinsel beraberliği olmadan Hz. İsa’yı dünyaya getirdi.

“Ve onları, yerleşmeye elverişli, sulu bir tepeye yerleştirdik.” وَأَوَيْنَاهُمَا إِلَى رَبْوَةٍ ذَاتِ قَرَارٍ وَمَعِينٍ

Tepe’den murat, Beyt-i Makdis arazisidir, çünkü yüksek bir yerdir. Veya

-Şam,

-Filistindeki Remle,

-Veya Mısır’da bir tepe de olabilir.

Ayetten öyle anlaşıyor ki, Hz. Meryem ve oğlu Hz. İsa’nın yerleştirildiği yer, geniş bir alandır, sebzesi-meyvesi boldur. Çünkü insanlar böyle bereketli yerleri mesken olarak seçerler.

Burası aynı zamanda suyu bol bir yerdir, akarsuları vardır, bir yeri güzel kılacak, tenezzühe vesile olacak özellikleri kendinde toplamıştır.

51- **“Ey peygamberler! تَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُّوَا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا**

Temiz ve helal olan şeylerden yiğın ve salih amel işleyin.”

Ayet, bütün peygamberlere bir nida ve bir hitaptır.

Onlara bir defada böyle hitap edilmiş değildir, çünkü birbirinden farklı zamanlarda gönderilmişlerdir. Bu durumda ayet, her peygambere kendi zamanında böyle hitap edildiğini gösterir. Hz. İsa'ya da böyle hitap edildiği evleviyetle sabit olur.

Ayette,

-Bu tarz hoş nimetlerle nimetlenme sebeplerinin sadece Hz. İsa için söz konusu olmadığına,

-Temiz şeylerin peygamberlere mubah kılınmasının eskiden beri devam eden ilâhî bir hüküm olduğuna bir tenbih vardır.

-Ayrıca, helâl-temiz şeylerden yararlanmayan ruhbanlığa karşı da bir delil söz konusudur.

Veya **“ey peygamberler...”** ifadesi, Hz. İsa ve annesi tepeye yerleştirildiklerinde onlara hikâye yoluyla anlatılan bir durumdur. Yani, “biz peygamberlere böyle dedik.”

Dolayısıyla siz de onlara uygun, size rızık olarak verilen temiz şeylerden yiğın.”

Denildi ki: Hitap Hz. İsa'yadır. Çoğul olarak gelmesi tazim içindir.

Ayet metnindeki **tayyibat**, mübah kılınan şeylerin lezzetli olanlarıdır.

Tayyibatın tarifinde şöyle de denildi: Helâl, sâfi, kıvamlı yiyeceklerdir.

Helâl, kendisinde Allaha isyan olmayandır.

Sâfi, kazanırken kişinin Allahı unutmadan kazandığıdır.

Kıvamlı olan ise, nefsi tutan, aklı muhafaza edendir.

“Salih amel işleyin”

Çünkü sizin varlığınızdaki maksad ve Rabbiniz nezdinde fayda veren, salih ameldir.

“Çünkü ben yaptıklarınızı bilenim.” إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ

Dolayısıyla, ne yapmışsanız onun karşılığını veririm.

52- **“Ve işte bu, tek ümmet olarak sizin ümmetinizedir (tek din olarak sizin dininizdir).”** وَإِنَّ هَذِهِ أُمَّةً وَاحِدَةً

İşte böyle, sizin dininiz bir tekdir. İnançta ve dinin asıllarında hep aynıdır.

وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاتَّقُونِ “Ve ben de Rabbinizim, öyleyse benden sakının.”

Öyleyse ayrılığa düşmekten, dine ters şeyler söylemekten sakının!

53- فَتَقَطَّعُوا أَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ زُبُرًا “(İnsanlar ise, din) işlerini kendi aralarında parça parça ettiler.”

Ama onlar din işlerini parça parça ettiler, her biri bir tarafından tutup çektiler, çeşitli dinler hâline getirdiler.

Veya fırkalara bölündüler, gruplara ayrıldılar.

كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ “Her grup kendinde bulunan ile sevinmektedir.”

Bu gruplardan her biri kendini beğenir, kendilerinin hak üzere olduklarına inanır.

54- فَذَرَهُمْ فِي غَمَرَتِهِمْ حَتَّىٰ حِينٍ “Öyleyse sen onları bir zamana kadar, gaflet ve şaşkınlıklarıyla baş başa bırak!”

Öyleyse sen, onlar öldürülünceye veya ölünceye kadar kaldıkları cehalet havuzunda onları terk et.

Ayet metninde geçen “ğamre” kelimesi, “boyu aşan su” demektir. Cehaletin her taraftan kendilerini kuşatması böyle bir teşbihle ifade edilmiştir.

Müşriklerin Şüpheleri

55- **“Sanıyorlar mı ki, onlara verdiğimiz mal ve evlat ile...”**

56- **“Kendilerini hayratta koşuşturuyoruz.”**

Yoksa onlar kendilerine verdiğimiz ve meded kıldığımız mal ve evlatla kendilerini hayırlı şeylerde koşuşturduğumuzu mu sanıyorlar? Bunlarla onları bir hayra ulaştıracağımızı mı zannediyorlar?

“Hayır, onlar işin farkında değiller.”

Hayır, öyle değil. Ama onlar hayvanlar gibi, anlayış ve şuurdan mahrumlar. Bu konuda düşünüp de bu imkân vermenin bir istidraç olduğunu, hayırda onları öne geçirmek olmadığını anlayacak durumda değiller.

57- **“Gerçekten Rablerine olan saygıdan dolayı titreyenler.”**

Gerçekten, Rablerinin azabı korkusundan ürperenler,

58- **“Ve Rablerinin âyetlerine inananlar.”**

Rablerinin hem tekvinî hem de tenzîlî âyetlerinin delâlet ettiği şeyleri tasdik ile iman edenler,

59- **“Ve Rablerine şirk koşmayanlar.”**

Açık veya gizli Rablerine ortak koşmayanlar,

60- **“Ve Rablerine döneceklerini düşünerek vermekte olduklarını kalpleri ürpererek verenler.”**

Verdikleri sadakaları Rablerine dönme korkusuyla kalpleri titreyerek verenler...

Kalpleri ürpererek vermeleri,

-Kendilerinden kabul edilmemesi korkusundan,

-Veya layıkı vechiyle yapamadıkları düşüncesiyle hesaba çekilmek endişesindendir. Çünkü, Allah, onlara gizli şeyleri de bilmektedir.

61- اُولَئِكَ يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ “İşte onlar, hayratta (hayırlı işlerde) koşuşurlar.”

İşte üstte zikrolunan bu özellikleri taşıyan kimseler, bütün güçleriyle hayırlı işlere, taate rağbet ederler, bunlarda öne geçmeye çalışırlar.

Cenab-ı Hak, üst tarafta gafil kimselere verilen mal ve evlâdın onları bir hayra ulaştırmayacağını, bu imkânların verilmesinin kendilerine bir fayda sağlamayacağını bildirmişti. Burada da, kâmil mü'minlere verilen imkânların onları nice hayırlara sevkettiğini nazara verdi. Bu durum bir başka ayette **“Allah da onlara hem dünya sevabını, hem de ahiret sevabının güzelliğini verdi.”** (Âl-i İmran, 148) denilmesi gibidir.

وَهُمْ لَهَا سَابِقُونَ “Ve bunlar için yarışır.”

Onlar, o hayırlara ulaşmak için yarışır.

-Veya; taat, sevap veya cennet hususunda insanlarla müsabaka ederler.

-Veya müşrikler hakkında **“Hep onlar için çalışır.”** (Mü'minun, 63) denildiği gibi, burada anlatılan kamil insanlar, ahiretten önce dünyada da peşin olarak hayırlara nail olurlar.

62- وَلَا نَكْلِفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا “Biz hiçbir nefse, gücünün üstünde yük yüklemeyiz.”

Bunda salih kimselerin vasfedildikleri güzel hasletlere bir teşvik ve nefislere kolaylaştırılması vardır.⁴

وَلَدَيْنَا كِتَابٌ يَنْطِقُ بِالْحَقِّ “Nezdimizde hakkı söyleyen bir kitap vardır.”

Nezdimizde doğruyu söyleyen bir kitap var. Onda, vakıa muhalif (realiteye ters) bir şey olmaz.

Kitaptan murat,

-Levh-i Mahfuz,

-Veya amel defteridir.

⁴ Yani, onlar böyle yaptılar ve yapıyorlar. Siz de yapabilirsiniz. Bunları yapmak sizin de gücünüz dâhilindedir.

“Ve onlar haksızlığa uğratılmazlar.” وَهُمْ لَا يَظْلَمُونَ

Onlar, ceza artırımı veya sevap noksanlaştırılması gibi herhangi bir zulme maruz kalmazlar.

63- “Hayır, onların kalpleri derin bir gaflet içindedir.” بَلْ قُلُوبُهُمْ فِي غَمْرَةٍ مِنْ هَذَا

O kâfirlerin kalpleri, bu salih kimselerin vasfedildikleri şeylerden veya her şeyin kaydedilmesinden tam bir gaflet içindeler. Bu gaflet onların kalplerini bürümüş.

“Ayrıca onların bundan öte birtakım (kötü) işleri vardır.” وَلَهُمْ أَعْمَالٌ مِنْ دُونِ ذَلِكَ

Bunların, vasfedilen işlerinden başka kötü işleri vardır.

Veya onların içinde bulundukları şirk dışında başka kötü amelleri de var.

“Hep onlar için çalışırlar.” هُمْ لَهَا عَامِلُونَ

Onlar, bu kötü işleri yapmaya alışmışlardır.

64- “Nihayet, bolluk içinde olanlarını sıkıntıya uğrattığımızda, bakarsın ki feryadı basarlar.” حَتَّىٰ إِذَا أَخَذْنَا مُتْرَفِيهِمْ بِالْعَذَابِ إِذَا هُمْ يَجْتَرُونَ

Azaptan murat

-Bedirde öldürülmeleri,

-Veya açlığa maruz kalmaları olabilir. Şöyle ki: Hz. Peygamber (asm) Kureyş hakkında şöyle beddua etmişti: “Allahım, Mudar üzerine muameleleni şiddetlendir. Onlara, Yusuf zamanındaki kıtlık gibi kıtlık yılları ver.”

Bu beddua sonucu kıtlığa maruz kaldılar; leşleri, köpekleri, kemikleri yediler.

65- “Boşuna feryat etmeyin bugün!” لَا تَجْتَرُوا الْيَوْمَ

“Zira bizden yardım göremeyeceksiniz.” إِنَّكُمْ مِنَّا لَا تُنْصَرُونَ

Onlara denilen **“feryat etmeyin bugün”** nehyinin illetini beyan eder. Yani, “boşuna sızlanmayın, çünkü bunun size hiçbir yararı olmayacak. Bizden yana size bir yardım gelmeyecek.”

66- “Çünkü âyetlerimiz size okunurdu.” قَدْ كَانَتْ آيَاتُنَا عَلَيْكُمْ

فَكُنْتُمْ عَلَىٰ آعْقَابِكُمْ تَنكِصُونَ” **“Ama siz arkanızı dönerdiniz.”**

Size Kur’an ayetleri okunuyor, ama siz,

-Dinlemekten kaçarak,

-Kabule yanaşmayarak,

-Amel etmeyerek onlardan yüz çeviriyordunuz.

67- مُسْتَكْبِرِينَ بِهِ سَامِرًا تَهْجُرُونَ” **“Kafa tutardınız ve geceleyin hezeyanlar savururdunuz.”**

Kureyş müşrikleri “Biz Ka’benin kıvamıyız” diyerek gururlanıyor, kendilerini büyük görme arzusu, Kur’an’ı kabul etmelerine engel oluyordu. Bundan dolayı ilâhî ayetleri yalanlıyorlardı. Kur’an ayetlerini duymak, kendilerinde Müslümanlara karşı büyüklenmek arzusunu harekete geçirmişti. Bunun için geceleri toplanıyor, Kur’an aleyhinde konuşuyorlardı. Ve bu konuşmaları hezeyanlar suretinde oluyordu.

68- أَفَلَمْ يَدَّبَّرُوا الْقَوْلَ” **“Onlar bu sözü hiç düşünmediler mi?”**

O Kur’an hakkında düşünmediler mi ki, onun,

-Lafzının i’cazıyla,

-Medlûlünün açıklığıyla Rablerinden gelmiş hak bir kitap olduğunu bil-
sinler.

أَمْ جَاءَهُمْ مَا لَمْ يَأْتِ آبَاءَهُمُ الْأَوَّلِينَ” **“Yoksa kendilerine, önceki atalarına gelmeyen bir şey mi geldi?”**

Yoksa önceki ecdatlarına gelmeyen peygamber ve kitap bunlara mı geldi?

Veya, kendilerine Allahın azabından emin olmak hususunda garanti verildi de, ondan dolayı mı korkmuyorlar? Ecdatlarına azaptan emin olmak hususunda bir garanti yok idi. Hz. İsmail ve peşinden gelen ecdatları, garantileri olmadığını bildiklerinden Allaha, Kitabına, peygamberlerine inanmış ve itaat etmişlerdi.

69- أَمْ لَمْ يَعْرِفُوا رَسُولَهُمْ فَهُمْ لَهُ مُنْكَرُونَ” **“Yoksa peygamberlerini tanımadılar da bu yüzden mi onu inkâr ediyorlar?”**

-Emanet,

-Sıdk,

-Güzel ahlak,

-Eğitim görmemişken ilmin kemâlinde olmak gibi peygamberlere ait vasıfları kendilerine gönderilen elçide görmüyorlar mı ki, O'nu inkâr ediyorlar, davasını kabul etmiyorlar?

Ayetlerde, onların inkârına sebep olabilecek cihetler nazara verilerek, inkara sevkedecek hiçbir haklı sebebe sahip olmadıkları anlatılmıştır. Çünkü kesin veya zanna dayalı olarak bir şeyin inkârı, ancak nev veya şahıs itibarıyla imkansız olduğu ortaya çıktığında veya ona delil olabilecek en ileri şeyin araştırılıp bulunmaması durumunda söz konusudur.⁵

70- “Yoksa O’nda bir delilik olduğunu mu söylüyorlar?”

Yoksa “onda cünun var” deyip sözüne itibar etmiyorlar mı? Hâlbuki Hz. Peygamberin içlerinde en akıllı, en ince bakışa sahip kimse olduğunu bilmekteydiler.

“Doğrusu O, kendilerine hakkı getirmiştir.” بَلْ جَاءَهُم بِالْحَقِّ
“Ama onların çoğu haktan hoşlanmamaktadır.” وَأَكْثَرُهُمْ لِلْحَقِّ كَارِهُونَ
dır.”

Çünkü O’nun getirdiği şeyler, onların şehvetlerine ve hevâlarına ters geliyor, bundan dolayı inkâr ediyorlar.

Ayette **“Onların çoğu haktan hoşlanmamaktadır”** denilmesi şundandır:

Bir kısmı haktan hoşlanmamaktan değil de,

-Kavminin kınamasından çekinmek,

-Kıt akıllı olmak,

-Düşünmemek gibi sebeplerle inkâr etmişti.

71- “Şayet hak, onların arzularına uysaydı, mutlaka gökler, yer ve bunlarda bulunanlar bozulur giderdi.” وَلَوْ اتَّبَعَ أَحْوَاءَهُمْ لَفَسَدَتِ السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ

⁵ Yani, nev’ (tür) itibarıyla bakıldığında, Hz. Peygamberden önce peygamberler ve Kur’andan önce de semavî kitaplar vardır. Dolayısıyla “bu ilk defa duyulan bir şey” deyip inkâr edemezler. Şahıs olarak bakıldığında, Hz. Peygamberde diğer peygamberlerde olan özellikler kemaliyle mevcut olduğu gibi, ilâhî kitaplardaki özellikler Kur’anda ziyadesiyle bulunmaktadır. Dolayısıyla bu yüzden de inkâr edemezler.

Gerçekte birden fazla ilâhlar olsaydı, **“Şayet göklerde ve yerde Allah’tan başka ilâhlar olsaydı, bunların düzeni bozulurdu.”** (Enbiya, 22) ayetinde anlatıldığı üzere gökler, yer ve bunların içinde bulunanlar fesa-da gider, düzen diye bir şey kalmaz, her şey alt üst olurdu.

Denildi ki: Şayet hak onların hevâlarına uysa ve batıla dönüşse, o zaman âlemi ayakta tutan şeyler kalkar, âlem diye bir şey kalmazdı.

Veya Hz. Peygamberin getirdiği hak onların hevâlarına uysa ve bir şirke dönüşseydi, Allah şiddetli gadabından kıyameti getirir, âlemi helâk ederdi.

Veya şayet Allah, onların arzuladıkları şirk ve günahlara izin veren hükümler indirerek hevâlarına uysaydı, ulûhiyetten çıkardı, gökleri ve yeri tutmaya kâdir olamazdı. Bu son değerlendirme, Mu’tezilenin bir esasına göredir.

بَلْ آتَيْنَاهُمْ بِذِكْرِهِمْ “Hayır, biz onların zikrini getirdik.”

Biz onlara, içi öğütle, nasihatla dolu olan Kitabı getirdik.

Ayetteki **“zikir”** den murat, şan-şeref de olabilir. Yani, “biz onlara şan ve şereflerini getirdik.”

Veya “başka bir ayette **“Eğer yanımızda öncekilere verilenlerden bir zikir olsaydı, elbette biz Allahın ihlâslı kulları olurduk.”** (Saffat, 168-169) diyerek nazara verdikleri zikri getirdik.”

فَهُمْ عَنْ ذِكْرِهِمْ مُعْرِضُونَ “Fakat onlar zikirlerinden yüz çeviriyorlar.”

Ama onlar zikirlerinden yüz çeviriyorlar, iltifat etmiyorlar.

72- أَمْ تَسْأَلُهُمْ خَرْجًا “Yoksa sen onlardan bir vergi mi istiyorsun?”

Yoksa Sen, yapmış olduğun risalet görevine mukabil onlardan vergi mi istiyorsun?

فَخَرَجُ رَبِّكَ خَيْرٌ “Hâlbuki Rabbinin Sana vereceği daha hayırlıdır.”

Hâlbuki Rabbinin Sana dünyada vereceği rızık veya ahirette vereceği sevap çok daha hayırlıdır; hem boldur, hem daimîdir.

Ayette geçen **“harç ve haraç”** kelimeleri aynı kökten gelir. Harç kelimesi hemen her ödeme için kullanılırken, haraç kelimesi daha çok arazi vergisi anlamında kullanılır. Bunda, Allahın mutlaka vereceği ve bolca vereceğini belîğ bir şekilde hissettirmek vardır. Allahu Teâlânın Hz. Peygambere olan ihsanı mecazen bu kelimeyle anlatılmıştır.

وَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ “Ve O, rızık verenlerin en hayırlısıdır.”

Ayetin bu kısmı, Allahın vereceği şeylerin daha hayırlı olduğunun bir takriridir.⁶

73- **وَأَنَّكَ لَتَدْعُوهُمْ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ** “Gerçek şu ki, sen onları doğru bir yola çağırıyorsun.”

Selim akıllar, Senin sevkettiğin yolun dosdoğru bir yol olduğuna, o yol-
da gidenleri zan altında bırakacak hiçbir eğriliği bulunmadığına şahadet
ederler.

Bil ki: Allahu Teâlâ, altmış altıncı ayetten buraya kadar, Kur'anı ve Hz.
Peygamberi inkâr eden kimselere onları susturacak deliller getirdi, şüphele-
rini ortadan kaldıracak açıklamalarda bulundu. Bunu yaparken, onları inkâr
ve ithama sevkeden durumları tek tek ele aldı ve bunları birer birer çürüttü.

74- **وَأَنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ عَنِ الصِّرَاطِ لَنَّاكِثُونَ** “Şüphesiz ahirete
inanmayanlar, ısrarla yoldan çıkmaktadırlar.”

Ahirete inanmayanlar, dosdoğru yoldan udûl ediyorlar, sapıyorlar.

Ahiret korkusu, hakkı aramak ve hak yola sülûk etmede en büyük et-
kenlerdendir.⁷

75- **وَلَوْ رَحِمْنَاهُمْ وَكَشَفْنَا مَا بِهِمْ مِنْ ضُرٍّ لَلْجُودِ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ** “Şayet
onlara acıyıp da içinde bulundukları sıkıntıyı gidersek, iyice körle-
şerek azgınlıklarında büsbütün direnirlerdi.”

Şayet biz onlara acısak ve maruz kaldıkları kıtlıktan kurtarsak, onlar
yine,

-Küfürde taşkınlıklarına,

-Hakkı kabul etmemelerine,

-Peygambere ve mü'minlere düşmanlık yapmaya devam ederlerdi.

Rivayete göre, Kureyş kıtlığa maruz kalmıştı, öyle ki hayvan pisliklerini
yer bir hâle geldiler. Sonunda Ebu Süfyan Hz. Peygambere geldi “Allah

⁶ Yani, rızka muhtaç olanın vereceğinden ne çıkar? Ama her varlığa en güzel bir
şekilde rızkını gönderen Allah, elbette Sana da en büyük ihsanını gösterecektir.

⁷ Ahirete inanan kimse, cenneti elde etmek için hayırlı işler yapmaya, cehenn
neme düşmemek için de kötü işlerden kaçmaya çalışır. Ama, ona inanmayan biri
kendini tamamen serbest görür, bir müeyyide altına girmez. Böyle olunca da doğ-
ru ve istikametli bir hayat yaşaması düşünülemez.

hakki ve akrabalık hakkı için söyle, Sen âlemlere rahmet olarak gönderildiğini dava etmiyor muydun?” dedi.

Hız. Peygamber “evet, âlemlere rahmet olarak gönderildim” buyurdu. Bunun üzerine Ebu Sûfyan “Öyleyse bu nasıl oluyor? Babalar kılıçla öldürüldü, oğullar da açlıktan ölüyor?” deyince ayet nazil oldu.

76- وَلَقَدْ أَخَذْنَاهُمْ بِالْعَذَابِ “Andolsun, biz onları azap ile kısı kıvrak yakaladık.”

Bundan murat, Bedirde mağlup olmaları ve bir kısmının savaşta öldürülmesidir.

فَمَا اسْتَكَانُوا لِرَبِّهِمْ وَمَا يَتَضَرَّعُونَ “Ama onlar yine Rablerine boyun eğmediler ve O’na yalvarıp yakarmadılar.”

Bunu görmelerine rağmen Rablerine boyun eğmediler, taşkınlıklarına ve kibirlenmelerine devam ettiler.

Allaha yalvarmak âdetleri olmadı. Bu ifade, bir önceki özelliklerine de bir şahittir.⁸

77- حَتَّىٰ إِذَا فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَابًا ذَا عَذَابٍ شَدِيدٍ إِذَا هُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ “Sonunda onlara şiddetli bir azap kapısı açtığımızda bir de bakarsın o konuda ümitsizliğe düşmüşlerdir.”

Azabı şiddetli bu kapıdan murat, kıtlık dolayısıyla maruz kaldıkları açlıktır. Bu, öldürülmekten ve esir edilmekten daha şiddetli bir durumdur.

İşte o zaman onları ne yapacağını bilmez, her türlü hayırdan ümit kesmiş kimseler olarak görürsün.

Öyle ki, en aşırı gidenleri Sana geldi, Senin şefkatini celbe çalıştı.

⁸ Yani, Hakka boyun eğmemelerine bir şahittir. Şayet boyun eğselerdi, elbette Allaha yalvaracaklardı.

Şeytanın Hemezatı

78- **“O ki, sizin için kulak, gözler ve gönüller yarattı.”** وَهُوَ الَّذِي أَنشَأَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ -

Kulak ve gözlerin verilmesi, ortaya konulan ayetleri hissetmeniz içindir.

Kalpler verilmesi ise, bunlar üzerinde düşünmeniz, bunlardan yola çıkarak dinî ve dünyevî menfaatlere istidlalde bulunmanız içindir.

79- **“Ne de az şükrediyorsunuz!”** قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ

Çünkü bunların şüküründe temel esas, yaratılış gayesine uygun kullanılmalarıdır ve bunları veren Zâtı da, Ona hiçbir şerik kılmadan tanımaktır.

80- **“O ki, yeryüzünde sizi yaratıp çoğalttı.”** وَهُوَ الَّذِي ذَرَأَكُمْ فِي الْأَرْضِ -

O Allah, yeryüzünde sizi yarattı, tenasül yoluyla yerin her tarafına sizi yaydı.

81- **“Ve siz O’nun huzuruna sevk edileceksiniz.”** وَإِلَيْهِ تُخْشَرُونَ

Böyle her tarafa dağılmanızdan sonra, kıyamet günü O’nun huzurunda bir araya getirileceksiniz.

82- **“O ki hayatı verir ve öldürür.”** وَهُوَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ -

83- **“Gece ve gündüzün birbirini takibi O’na aittir.”** وَلَهُ اخْتِلَافُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ -

Gece ve gündüzün birbirini takip etmesi O’nun tasarrufudur, başkası buna güç yetiremez.

Ayet, bunu güneşe verenlere bir reddir.

Gece ve gündüzün ihtilafından murat, peşpeşe gelmeleri olduğu gibi, birbirinden farklı olmaları, biri kısalmışken diğerkinin uzaması da olabilir.

84- **“Hâlâ aklınızı kullanmaz mısınız?”** أَفَلَا تَعْقِلُونَ

Tefekkürle ve teemmülle bunları akletmiyor musunuz?

Ta ki,

-Bunların hepsinin bizden olduğunu,

-Kudretimizin bütün mümkinatı içine aldığını,

-Öldükten sonra sizi diriltmek de imkân dâhilinde olup tahakkuk edeceğini anlayasınız.

81- بَلْ قَالُوا مِثْلَ مَا قَالَ الْأَوَّلُونَ “Hayır, onlar öncekilerin söylediklerinin benzerini söylediler.”

O Mekke kâfirleri, önceki ecdadları ve kendi dinlerinden olanlar gibi dediler.

82- قَالُوا إِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا فَإِنَّا لَمَبْعُوثُونَ “Dediler ki: Gerçekten biz, ölüp bir toprak ve kemik yığını hâline geldikten sonra mı tekrar diriltileceğiz?”

Onların böyle demeleri istib’ad içindir. Yani akıldan uzak görerek yeniden dirilmeyi inkar etmektedirler. “Gerçekten biz, ölüp bir toprak ve kemik yığını hâline geldikten sonra mı tekrar diriltileceğiz?” diyorlar. Hâlbuki öncesinde zaten toprak idiler, topraktan yaratıldılar.

83- لَقَدْ وَعِدْنَا نَحْنُ وَآبَاؤُنَا هَذَا مِنْ قَبْلُ “Andolsun, bize de bizden önce atalarımıza da bu vaat yapıldı.”

84- إِنْ هَذَا إِلَّا آسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ “Bu, öncekilerin uydurduğu masallardan başka bir şey değildir.”

84- قُلْ لِمَنِ الْأَرْضُ وَمَنْ فِيهَا إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ “De ki: Eğer biliyorsanız söyleyin: Arz ve içinde bulunanlar kimindir?”

Eğer ehl-i ilimden iseniz veya bunu bilenlerden iseniz söyleyin bakalım, yeryüzü ve içindekiler kimindir?

Bu üslûbta onları hafife almak ve çok cahil olduklarını ortaya koymak vardır. Öyle ki böyle açık bir meseleyi bile bilmemektedirler. Hâlbuki zerre miktar ilmi olan birinin Allahı inkârı mümkün değildir. Bunun için, onlar daha cevap vermeden verecekleri cevabı şöyle bildirdi:

85- سَيَقُولُونَ لِلَّهِ “Allah’ındır” diyecekler.”

Çünkü sarih akıl, en edna bir nazarla bile baktığında, arzın ve içinde olanların yaratıcısının Allah olduğunu itirafa onları mecbur bırakır.

قُلْ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ “De ki: Öyle ise siz hiç düşünüp öğüt almaz mısınız?”

Onlar “Allah” dedikten sonra kendilerine de: Öyleyse tezekkür etmez misiniz, ta ki arzı ve içindekileri yoktan yaratanın, onlara yeniden vücut vermeye kâdir olduğunu bilesiniz. Çünkü ilk olarak yaratmak, onu yeniden yaratmaktan daha kolay değildir.

86- قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمَوَاتِ السَّبْعِ وَرَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ “De ki: Yedi kat göklerin Rabbi, büyük Arş’ın Rabbi kimdir?”

Çünkü bunlar, arzdan daha büyüktürler.

87- سَيَقُولُونَ “Allah’ındır” diyecekler.

قُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ “De ki: Öyle ise O’na karşı gelmekten sakınmaz mısınız?”

Öyleyse, yedi kat göklerin ve o büyük arşın Rabbi olan Zâtın cezasından sakınmanız gerekmez mi? O’ndan sakının, bazı mahlukâtını kendisine şerik yapmayın ve kudretine gayet kolay gelen öldükten sonra yeniden hayat vermek gibi şeyleri inkâr etmeyin.

88- قُلْ مَنْ بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ يُجِيرُ وَلَا يُجَارُ عَلَيْهِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ “De ki: Eğer biliyorsanız söyleyin: Her şeyin melekûtu elinde olan, kendisi koruyan ama kendisi korunmaya muhtaç olmayan kimdir?”

Melekûtta murat, her şeyin yönetimidir. Bundan muradın, Allahın hazineleri olduğu da söylendi.

O, dilediğine yardım eder ve korur. Ama O, kimsenin yardımına muhtaç değildir. Yardım ettiğine de kimse mani olamaz.

89- سَيَقُولُونَ “Allah’ındır” diyecekler.”

قُلْ فَأَنَّى تُسْحَرُونَ “De ki: Öyle ise nasıl büyüleniyorsunuz?”

Durum bu kadar açık ve deliller bu derece aşikâr iken nereden aldanyor ve doğru yoldan çevriliyorsunuz?

90- بَلْ آتَيْنَاهُم بِالْحَقِّ “Doğrusu biz onlara hakkı getirdik.”

Biz onlara tevhid ve öldükten sonra dirilme gibi gerçek şeyleri getirdik.

وَأَنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ “Ama onlar ise yalancılardır.”

Ama onlar, bunları inkâr ile yalancı hâle geliyorlar.

91- مَا اتَّخَذَ اللَّهُ مِنْ وَلَدٍ “Allah hiçbir evlat edinmemiştir.”

Çünkü Allah, herhangi birinin kendisine denk olmasından mukaddestir.

وَمَا كَانَ مَعَهُ مِنْ إِلَهِ “Ve O’nunla beraber hiçbir ilâh da yoktur.”

O’na ulûhiyette ortak olacak bir ilah yoktur.

إِذَا لَذَهَبَ كُلُّ إِلَهِ بِمَا خَلَقَ وَلَعَلَّ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ “Aksi takdirde her ilâh kendi yarattığını yanına alır ve elbette onlardan bazısı bazısına galip gelirdi.”

Yani, şayet dediğiniz gibi O’nunla beraber ilahlar olsaydı onlardan her biri kendi yarattığını sevk ü idare eder, onlar üzerinde hükümrân olur, mülkü diğer ilahların mülkünden farklı bulunurdu. Dünya hükümdarlarında görüldüğü gibi, o zaman ilahlar arasında da karşılıklı savaşlar ve üstün gelme mücadelesi meydana gelirdi. O zaman her şeyin melekûtu Allahın elinde olmazdı.

Bu durumda, Allahtan başka ilahlar olması,

-İcma ile,⁹

-İstikra ile,¹⁰

-Bütün mümkinatın (varlıkların) Vacib-Vahid olan Allaha dayanmasının delillerle sabit olması ile batıldır.

سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُصِفُونَ “Allah, onların yakıştırdıkları şeylerden münezzehtir.”

Allah, çocuğu olmak, şeriki bulunmak gibi onların vafsettikleri şeylerden yücedir, münezzehtir.

Onların vasıflarının fasid olduğu geçen delilden anlaşılmıştır.

92- عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ “O, gaybı da, şehadeti de bilir.”

Bu da, Allaha şerik olmasını nefyeden bir başka delildir. Çünkü onlar, gaybı ve şehâdeti bilmekte O’nun tek olduğunda ittifak halindedirler.

⁹ İcma, ümmetin her hangi bir meselede ittifak halinde olmasıdır.

¹⁰ İstikra, ayrı ayrı olaylardaki ortak özelliklere dikkat ederek genel bir sonuca varmaktır. “Tümevarım metodu” olarak da isimlendirilir. Mesela, değişik insan fertlerinin ölümünü gördüğümüzde, “bütün insanlar ölümlüdür” şeklinde genel bir sonuca ulaşırız.

فَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ “Öyleyse O, ortak koştukları şeylerden çok yücedir.”

Bundan dolayı, onların ortak koştukları şeylerden çok yücedir.

93- قُلْ رَبِّ إِنَّمَا تُرِيدُنِي مَا يُوعَدُونَ “De ki: Ya Rabbi! Eğer onlara yöneltilen tehdidi göstereceksen...”

Ya Rabbi, onlara dünya ve ahirette vaat edilen azabın gerçekleştiğini bana göstereceksen...

94- رَبِّ فَلَا تَجْعَلْنِي فِي الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ “Ya Rabbi! Bu durumda beni, o zalimler topluluğunda bulundurma.”

Ya Rabbi, beni o zâlimlerle azapta arkadaş kılma.

Hız. Peygambere böyle demesinin emredilmesi,

-Nefis terbiyesi için olabilir.¹¹

-Veya “**Ve öyle bir fitneden sakının ki, sizden yalnızca zulüm yapanlara dokunmakla kalmaz.**” (Enfal, 25) ayetinde nazara verildiği gibi, zâlimlere gelecek bir azabın uğursuzluğunun çevresinde olanları da içine alması ihtimalindendir.

Hasan-ı Basriden şöyle rivayet edilir: Cenab-ı Hak Peygamberine ümmeti içinde bir azap olacağını haber verdi, vaktini ise söylemedi. Böyle bir azaptan sakınması için de bu duayı yapmasını emretti.

Ayette “**Ya Rabbi**” ifadesinin iki defa tekrarı ve başta yer almaları Allaha yalvarmanın, dua etmenin faziletini gösterir.

95- وَأَنَا عَلَىٰ أَنْ تُرِيكَ مَا نَعِدُهُمْ لَقَادِرُونَ “Biz, onlara vaat ettiğimiz tehdidi sana göstermeye elbette kadırız.”

Buna kâdiriz, ama tehir ediyoruz. Çünkü biliyoruz ki onların veya onların nesillerinden gelenlerin bir kısmı iman edecekler.

Veya şu mana da olabilir: Sen onların içindeyken de azap vermeye kâdiriz. Ama Sen onların içinde olduğun sürece azap etmeyeceğiz.

Ayetin bu kısmı, onların kendilerine vaat edilen azabı inkârları ve alay ederek bir an önce gelmesini istemelerine bir reddir.

¹¹ Yani, öyle ki, Hz. Peygamber bile kendini garantide görmüyor, kavmine gelecek bir azapta onlarla beraber azap görmekten korkuyor, bundan Allaha sığınıyor.

Denildi ki: Allahu Teâlâ, Hz. Peygambere onlara vaat edilen azabı gösterdi. Bedir’de önde gelenlerinin öldürülmesi ve daha sonra da Mekkenin fethi ile bu gerçekleşmiş oldu.

96- اِذْفَعْ بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ السَّيِّئَةِ “Kötülüğe en güzeliyle karşılık ver.”

Bu da, ona ceza vermemek ve mukabilinde iyi muamelede bulunmakla olur.

Lakin bu, dinde zaafa yol açmayacak şekilde yapılmalıdır.¹²

Denildi ki: İyi karşılıktan murat tevhid, kötülükten murat ise şirkittir. Yani, onların şirkine, Sen tevhidi anlatarak mukabelede bulun.

Veya, münkere karşı marûf olanı anlat.

Ayette en üstünlük derecesiyle “Kötülüğe en güzeliyle karşılık ver” denilmesi, “kötülüğe iyilikle mukabele et” denilmesinden çok daha belîğdir.

نَحْنُ اَعْلَمُ بِمَا يَصِفُونَ “Biz onların yakıştırmakta oldukları şeyi çok iyi bilmekteyiz.”

Biz onların Seni ne ile vasıflandırdıklarını, Seni hâlinden farklı bir şekilde anlatmalarını en iyi bileniz ve onları cezalandırmaya da her an muktediriz. Öyleyse, onların işini bize bırak:

97- وَقُلْ رَبِّ اَعُوْذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ “Ve de ki: Ya Rabbi! Şeytanların hemezâtından sana sığınırım!”

Şeytanların hemezâtından murat, onların vesveseleridir. “Hemz” kelimesi “dürtüklemek” manasına gelir. “Atı mahmuzlamak” da bu kökten gelen bir kullanımdır. Şeytanların insanları günahlara teşvikleri böyle dürtüklemeye benzetilmiştir.¹³

“Hemezât” kelimesinin çoğul gelmesi,

-Şeytanların bir defa değil defalarca vesvese vermelerindendir.

-Veya vesveselerin çeşit çeşit olmasındandır.

¹² Merhum Mehmet Akif şöyle der:

“Yumuşak başlı isem kim demiş uysal koyunum.

Kesilir belki ama, çekmeye gelmez boyunum.”

¹³ Mahmuzlanan hayvan daha sür’atli gider. Şeytanlar da vesveseleriyle insanları çok daha fazla günah işlemeye sevk ederler. Şimdiki tabirle söylersek “gaz verirler.”

-Veya muzaf-ı ileyhin çok olmasındandır.¹⁴

98- وَأَعُوذُ بِكَ رَبِّ أَنْ يَحْضُرُونِ “Ve onların yanımda bulunmalarından da ya Rabbi sana sığınırım.”

Her hangi bir durumda çevremde dolanmalarından da yine Sana sığınırım.

Bazı tefsirlerde,

“Namaz kılarken,

-Kur'an okurken,

-Sekerat hâlinde iken yanımda olmalarından Sana sığınırım” şeklinde açıklanması, bu hâllerin şeytanların vesveselerinden en ziyade sakınılması gereken haller olmasındandır.

¹⁴ Çünkü, şeytan bir tane olmayıp, pek çoktur. “İnsan” dediğimizde bir tür olduğu gibi, “şeytan” dediğimizde de bir türü ifade eder. Zaten ayette de “şeytan” değil de, “şeytanlar” denilmiştir.

Cehennem Ehlinin Feryadı

99- حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِ “Nihayet onlardan birine ölüm gelince, “Rabbim! Beni (dünyaya) geri döndürün” der.”

Ayet, daha önce bahsi geçen (90 ve 91. ayetlerdeki) kimselerle alakalıdır.

Bu durumda olan birine ölüm gelip de duruma muttali olunca iman ve taat hususundaki ihmaline pişman olarak şöyle der:

“Rabbim! Beni (dünyaya) geri döndürün”

“Döndürün” ifadesinin çoğul sığıyla gelmesi, saygı içindir.

100- لَعَلِّي أَعْمَلُ صَالِحًا فِيمَا تَرَكْتُ “Ola ki, dünyada terk ettiğim salih bir amel yapayım”

“Olur ki imana gelir ve onunla ilgili amel yaparım.”

Denildi ki: Kâfir kimse ölüm anında “beni malıma döndürün, beni dünyaya döndürün” der.

Hz. Peygamberden şöyle rivayet edilir:

Melekler ölüm vakti mü'mine geldiklerinde “Seni dünyaya geri döndürelim mi?” diye sorarlar. Mü'min “gam ve hüzn diyarına mı döndürecek-siniz? Hayır, istemem. Beni Allahın huzuruna götürün” der.

Ama melekler aynı şekilde kâfire geldiklerinde, **“Rabbim! Beni (dünyaya) geri döndürün”** der.

كَلَّا إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَائِلُهَا “Hayır! Bu, sadece onun söylediği (boş) bir sözden ibarettir.”

“Kella!”

Bu ifade, onların dönüş isteklerinin reddini ve dünyaya dönmelerinin gerçekleşmeyeceğini anlatır.

Bu, tümüyle pişman olması için onun söyleyeceği bir sözdür.

Ayette bu söz, **“kelime”** ile söylenmiştir. Kelime, “birbiriyle alakalı dizilmiş kelâm” anlamındadır.

وَمِنْ وَرَائِهِمْ بَرْزَخٌ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ “Onların arkasında, tekrar diriltilecekleri güne kadar bir berzah vardır.”

Önlerinde, kendileriyle dönüş arasında kıyamet gününe kadar bir perde vardır.

Ayet, onların dünyaya dönme ümitlerini bütün bütün ortadan kaldırır. Çünkü dirilme gününde dünyaya dönüş yoktur. O gündeki dönüş, ancak ahiretteki hayattır.

101- “İşte o gün aralarında soy-sop yakınlığı kalmaz.”

Kıyamet için sura üfürüldüğünde, artık o zaman kişi kardeşinden, anasından – babasından, hanımından – çocuğundan kaçacak şekilde büyük bir şaşkınlık ve dehşet istilasına uğradığından, yakınlarıyla kendi arasında birbirini tanıma ve birbirine acıma olmaz, dolayısıyla nesep bağı artık bir fayda vermez.

Veya nesep bağının olmayışı, “ben falan soylu ailedenim” demenin o gün bir fayda vermeyeceğini ifade ediyor da olabilir.

“Ve birbirlerini arayıp soramazlar.”

Herkes kendi başının derdiyle meşgul olduğundan, o gün birbirlerinin hallerini soramazlar. Bu durum, **“Birbirlerine dönüp sormaya başladılar.”** (Tur, 25) ayetiyle çelişki arz etmez. Çünkü burada anlatılan kıyamet hengâmesidir. Oradaki durum ise, amellerinin muhasebesi yapıldıktan veya ehl-i cennetin cennete, ehl-i cehennemin cehenneme girmesinden sonradır.

102- “Artık kimin tartıları ağır basarsa, işte kurtuluşa erenler bunlardır.”

Artık her kimin inanç ve amel tartıları ağır gelirse... Yani, kimin Allah katında kadr u kıymeti olan inancı ve salih amelleri varsa, işte onlar kurtulacak ve yüksek derecelere nail olacaklardır.

103- “Kimin de tartıları hafif gelirse, işte kendilerine yazık edenler bunlardır.”

Bunlar **“İşte onlar, Rabb’lerinin âyetlerini ve O’na kavuşmayı inkâr etmişlerdi. Böylece amelleri boşa gitmiştir.”** (Kehf, 105) ayetinde nazara verildiği gibi, kâfırlardır. Bunların tartıya girecek bir şeyleri yoktur.

Çünkü, ruhlarını kemâle erdirmeye zamanını boşa harcadılar, kemâle ulaşmak için kendilerine verilen kabiliyeti iptal ettiler.

“Cehennemde onlar ebedîdirler.”

Bu kısım, **“kendilerine yazık etmekten”** bedel olabileceği gibi, **“işte...”** ifadesinin ikinci haberi de olabilir. Yani, **“İşte onlar nefislerine zulmedenlerdir, cehennemde de ebedidirler.”**

104- تَلْفَحُ وُجُوهَهُمُ النَّارُ **“Ateş yüzlerini yalar.”**

وَهُمْ فِيهَا كَالْحُوتِ **“Ve onlar orada sırtır kalırlar.”**

Yanmanın şiddetinden dudakları büzülür, dişleri sırtır bir görünüme gelir.

105- أَلَمْ تَكُنْ إِيَّائِي تُنَلِّىٰ عَلَيْكُمْ فَكُنْتُمْ بِهَا تُكَذِّبُونَ **“Âyetlerim size okunuyor, ama siz onları yalanlıyordunuz, değil mi?”**

Ayet, onların niçin bu azaba müstehak olduklarını hatırlatmaktadır.

106- قَالُوا رَبَّنَا غَلَبَتْ عَلَيْنَا شِقْوَتُنَا **“Onlar da şöyle derler: Ey Rabbimiz! Biz azgınlığımıza yenik düştük.”**

وَكُنَّا قَوْمًا ضَالِّينَ **“Ve yoldan sapan kimseler olduk.”**

“Ya Rabbena, dediler. Kötü talihimiz bize galip geldi. Öyle ki, hâllerimiz kötü akıbete sevkedici oldu. Ve Haktan sapan bir topluluk olduk.”

107- رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْهَا **“Ya Rabbena! Bizi buradan çıkar.”**

فَإِنْ عُدْنَا فَنَا ظَالِمُونَ **“Eğer (ettiklerimize) dönersek, artık biz zalimleriz.”**

Ya Rabbena, bizi bu ateşten çıkar. Tekrar yalanlamaya dönersek, nefsimize yazık edenler oluruz.

108- قَالَ اخْسَأُوا فِيهَا **“Dedi: Sesinizi kesin orada!”**

Ateşte zillet içinde sesinizi kesin. Çünkü orası istekte bulunulacak bir yer değildir.

Ayette geçen **“sesinizi kesin”** mealindeki ibare, köpeği susturmak için ona bağırılması ve onun da sesini kesmesini anlatır.

وَلَا تُكَلِّمُونَ **“Ve benimle konuşmayın!”**

“Azabın kaldırılması için benimle konuşmayın.”

Veya “benimle her hangi bir konuda konuşmayın.”

Denildi ki:

Cehennem ehli bin sene **“Ey Rabbimiz! Gördük ve işittik. Artık bizi**

döndür de salih bir amel işleyelim. Biz artık kesin olarak inanmaktayız.” (Secde, 12) derler.

Kendilerine “Eğer dileyseydik, herkese hidayetini verirdik. Fakat benim şu sözüm hak olmuştur: Andolsun, cehennemi cinlerden ve insanlardan dolduracağım.” (Secde, 13) ile cevap verilir.

Bin sene “Ey Rabbimiz! Bizi iki defa öldürdün, iki defa da dirilttin. Artık günahlarımızı itiraf ettik. Şimdi çıkmaya bir yol var mı?” (Mü'min, 11) derler.

Kendilerine “Bu azab size şu sebeptendir: Siz tek Allaha davet olduğunda inkâr ettiniz. Ama O'na ortak koşulunca inandınız. Artık hüküm, Aliyy – Kebîr olan Allah'ındır.” (Mü'min, 12) ile cevap verilir.

Bin sene “(Görevli meleğe şöyle seslenirler:) “Ey Mâlik! Rabbin bizim işimizi bitirsin.” (Zuhruf, 77) derler.

Kendilerine “Şüphesiz siz kalacaksınız.” (Zuhruf, 77) ile cevap verilir.

Bin sene “Ey Rabbimiz! Bizi yakın bir zamana kadar ertele de Senin davetine uyalım ve peygamberlere tâbi olalım.” (İbrahim, 44) derler.

Kendilerine “Daha önce sizin için bir zeval olmadığına dair yemin etmemiş miydiniz?” (İbrahim, 44) şeklinde cevap verilir.

Bin sene “Ey Rabbimiz! Bizleri çıkar, yapa geldiklerimizden farklı salih bir amel yapalım.” (Fâtır, 37) derler.

Kendilerine “Size düşünecek olanın düşüneceği kadar bir ömür vermedik mi?” (Fâtır, 37) ile cevap verilir.

Bin sene “Ya Rabbena! Bizi buradan çıkar. Eğer (ettiklerimize) dönersek, artık biz zalimleriz.” (Mü'minun, 107) derler.

Kendilerine “Sesinizi kesin orada! Ve benimle konuşmayın!” (Mü'minun, 108) ile cevap verilir.

Sonra da onlar için o ateşte ancak zefir, şehik ve feryattan başkası olmaz.¹⁵

109- **“Çünkü kullarımdan bir zümre şöyle diyorlardı:**

Bu seçkin kullardan murat,

¹⁵ Zefir ve şehik, dehşetli bir bela karşısında, insanın nefesini içeriye alırken ve dışarıya verirken çıkardığı inilti seslerini ifade eder.

-Mü'minler,

-Sahabeler,

-Suffe ehli olabilir.

رَبَّنَا أَمَّا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ “Rabbimiz! İman ettik; artık bizi bağışla, bize merhamet et. Sen, merhamet edenlerin en hayırlısısın.”

110- فَاتَّخَذْتُمُوهُمْ سَخِرِيًّا “Ama siz onları alaya aldınız.”

حَتَّى أَنْسَوَكُمْ ذِكْرِي “Sonunda bu haliniz beni anmayı size unutturdu.”

Onları alaya almak sizi öyle meşgul etti ki, benim dostlarım hakkında benden korkmaz bir hâle geldiniz.

وَكُنْتُمْ مِنْهُمْ تَضَحَكُونَ “Ve siz onlara gülüyordunuz.”

111- إِنِّي جَزَيْتُهُمُ الْيَوْمَ بِمَا صَبَرُوا “Sabretmiş olmaları sebebiyle, bugün ben onları mükâfatlandırıdım.”

Sizin eziyetlerinize sabretmelerine karşılık bu gün ben onları mükâfatlandırıdım.

أَنَّهُمْ هُمُ الْفَائِزُونَ “Şüphesiz onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir.”

Onlar, bütün umduklarını elde ettiler.

112- قَالَ كَمْ لَبِثْتُمْ فِي الْأَرْضِ عَدَدَ سِنِينَ “Dedi: Yeryüzünde kaç yıl kaldınız?”

“Arzda canlı olarak veya kabirlerde ölü olarak kaç yıl kaldınız?”

Suali soran Allahu Teâlâdır veya onlara sualle görevli olan melektir.

113- قَالُوا لَبِثْنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ “Onlar dediler: Bir gün, ya da bir günden daha az bir süre kaldık.”

Cehennemde ebedi kalmalarına nazaran, dünyadaki kalma sürelerini gayet kısa olarak gördüler.

Veya bununla sürûr günlerini kastettiler. Sürûr günleri ise kısa olur.

Veya dünya hayatı geçici olduğundan böyle dediler. Geçici olan bir şey, sanki yok hükmündedir.

فَسَلِّ الْعَادِينَ “Hesap tutanlara sor.”

Eğer tahkikini istersen, o günleri sayma imkanı olanlara sor. Çünkü biz azapta olduğumuz için hatırlamaktan ve saymaktan uzağız.

Veya “bize değil, meleklerle sor. Onlar insanların ömürlerini saymışlar ve amellerini tek tek kaydetmişlerdir.”

114- **“Dedi: Çok az bir zaman kaldınız.”** قَالَ إِنْ لَبِثْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا

“Keşke bunu (daha önce) bilmiş olsaydınız.” لَوْ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

Ayet, onların bu sözlerini bir tasdiktir.

115- **“Yoksa sizi boş yere yarattığımızı ve Bize döndürülmeyeceğinizi mi sandınız?”** أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ

Ayet, onların bilmezden gelmelerini kınamadır. Yani, “Biz sizi sizinle vakit geçirip eğlenmek için yaratmadık. Sizi ancak Bize ibadet etmeniz ve bizim de amellerinize göre karşılık vermemiz için yarattık.”

Ayetin bu kısmı, öldükten sonra dirilmeye bir delil gibidir.

116- **“Mutlak hâkim ve hak olan Allah, çok yücedir.”** فَتَعَالَى اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ

Mülk ve saltanat ancak O'na layıktır. O'ndan başkaları hadd-i zâtında memlûktür, arızî olarak mâlik görünür. Bu da bir cihetten diğerine, bir hâlden bir başka hâle göre değişir.¹⁶

“O'ndan başka ilâh yoktur.” لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ

Ondan başka hak Mabud yoktur. Mâadası O'nun kuludur.

“O, kerem Arş'ının sahibidir.” رَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ

Onun kerem arşı ecrâmı kuşatır. O'nun arşından muhkem kaza'lar ve hükümler iner. Bundan dolayı arşını “kerem” ile vafsetti.

Veya “Kerem arşı” denilmesi, Ekremü'l-Ekremîn'e (yani en cömert olan, keremi her şeyi kuşatana) nisbetledir.

117- **“Her kim** وَمَنْ يَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ لَا بُرْهَانَ لَهُ بِهِ فَإِنَّمَا حِسَابُهُ عِنْدَ رَبِّهِ

¹⁶ Mesela, vezir bir cihetle mâliktir, ama padişaha nisbetle memlûktür, emir altındadır. Dün âmir olan biri bugün memur olabilir. Dünün zengini bugün sadakaya muhtaç hâle gelebilir. Allah ise, bizâtihi Mâliktir, her şeyin sahibidir. Mülkünde saltanatı dâimîdir, şeriki yoktur

hiçbir delil olmadığı halde Allah ile birlikte başka bir ilah edinirse, o kimsenin hesabı ancak Rabbinin nezdindedir.”

“Allah ile beraber başka ilah edinmek”,

-Ya sadece o batıl mabudu ilah edinmek,

-Veya onu Allaha ortak kılarak ilah edinmek şeklinde olabilir.

Böyle bir kabulün delili yoktur. Çünkü bâtil olan bir şeyin delili de olmaz. Bunun ayrıca ifade edilmesi te’kid içindir. Hükmün buna bina edilmesi, yani **“hakkında delil olmayan başka bir ilah”** denilmesinde delili olmayan bir şeyden yola çıkarak bir dine bağlanmanın yasak olduğuna bir tenbih vardır. Nerde kaldı, aleyhinde delil olana bağlanılsın?

“O kimsenin hesabı ancak Rabbinin nezdindedir.”

Rabbi, onun müstehak olduğu cezayı verecektir.

إِنَّهُ لَا يَفْلَحُ الْكَافِرُونَ “Şurası muhakkak ki, kâfirler kurtuluşa eremezler.”

Onun hesabının sonucu şu olur: Felah bulmamak.

Sûre, mü’minlerin felah bulduğunu ifadeyle başladı, sonunda da kâfirlerin felah bulmayacaklarını bildirdi.

Sonra da Rasûlüne Allahtan mağfîret ve rahmet istemesini emrederek şöyle buyurdu:

118- وَقُلْ رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ “De ki: “Rabbim! Bağışla, merhamet et. Çünkü sen merhamet edenlerin en hayırlısısın!”

Hız. Peygamber şöyle buyurur:

“Her kim Mü’minun sûresini okusa, melekler onu ravh u reyhanla ve ölüm meleşinin gelişinde gözünün aydın olmasıyla müjdelerler.”

“Bana on ayet indirildi. Kim onları yerine getirirse, Cennete girer.”¹⁷

“Mü’minun sûresinin evveli ve âhiri cennet hazinelerindendir. Her kim bu sûrenin evvelinden üç ayetle amel etse ve âhirinden de dört ayetten öğüt alsın, kurtulur ve felâha erer.”

¹⁷ Bundan murat, Mü’minun suresinin ilk on ayetidir.

NUR SÛRESİ

Nur Sûresi Medenî'dir.

Altmış dört âyettir.

Zina ve İlgili Meseleler

1- **“Sûreٴٴ انزلناها و فرضناها - (Bu), indirdiğimiz ve (hükümlerini) farz kıldığımız bir sûredir.”**

“Ve onda apaçık âyetler indirdik.” وَأَنْزَلْنَا فِيهَا آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ

Onda, delâleti apaçık âyetler indirdik.

“Ola ki düşünüp öğüt alırsınız.” لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ

Ola ki tezekkür eder, haramlardan sakınırsınız.

2- **“Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüz sopa vurun!”** الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةً جَلْدَةً

Ayette önce **“Zâniye”** yani “zina eden kadın” denilmesi, zinanın daha çok kadının kendini erkeğe arzetmesiyle olmasındandır. Ayrıca erkeğin mefsedeti, kadına nisbetle tahakkuk eder.

Celd, insanın cildine vurulmasıdır. (Sopa cezası)

Evli olanların zina cezası recm olduğundan, yüz sopa cezasının evli olmayan zinakâr kadın ve erkeğe uygulanacağı tahakkuk eder.

İmam-ı Şafî, Hz. Peygamberin “Zina eden bekârlara yüz sopa ve bir yıl da sürgün vardır” hadisinden hareketle, yüz sopaya ilâve olarak hür kimse için bir yıl sürgünü de ilave etti.

Ayette sadece yüz sopanın geçmesi, ayrıca bir yıl sürgün cezasının verilmesini ortadan kaldırmaz.

Evli kimselerin zina yapması durumunda,

-Hür olmaları,

-Bülûğa ermiş olmaları,

-Akıl sahibi olmaları,

-Sahih bir nikahla evli olmalarına bakılır. Bunlar varsa recm uygulanır.

Hanefiler, recmin tatbiki için Müslüman olma şartını da söylerler. Ama

Hız. Peygamberin iki Yahudiye de bu cezayı uygulamış olması, bunun şart olmadığını gösterir.

“Eğer **Allah’a ve ahiret gününe inanıyorsanız, Allahın dinini uygulamada o ikisine karşı sizi acıma duygusu kaplamasın!**”

Allahın dinini tatbik ve hadd cezasını uygulamada gevşeklik edip hükmü atıl hâle getirmeyin.

Hız. Peygamber, böyle meselelerde acımanın yeri olmadığını ifade bâbında şöyle buyurmuştur: “Muhammedin kızı Fatıma da hırsızlık yap-sa, elini keserdim.”

“Eğer Allah’a ve ahiret gününe inanıyorsanız”

Çünkü iman,

-Allaha taatte ciddiyeti,

-Ve had ve hükümleri uygulamada gayreti iktiza eder.

Ayette **“eğer inanıyorsanız”** denilmesi, hükmün uygulanmasına teşvik içindir.

“Ve mü’minlerden bir taife onların azabına şahit olsun.”

Mü’minlerden bir grup kimsenin bu had cezasının uygulanmasına şahit olması, cezayı daha şiddetli kılan bir durumdur. Çünkü bu şekilde rezil rüs-vay edilmek, verilen azaptan çok daha fazla etki eder.

“Taife” kelimesi “tavaf” kökünden gelir, “Bir şeyi kuşatan” anlamını ifade eder. Bunun en azı üç kişidir. Bir ve iki olabileceğini söyleyenler de olmuştur. Bundan murat, teşhirin gerçekleşeceği bir topluluktur.

“Zinakar erkek, zinakar veya müşrik olan bir kadından başkası ile evlenmez.”

“Zinakar bir kadınla da ancak zinakar veya müşrik olan erkek evlenir.”

Çünkü genelde zinaya meyilli kimse, salih kadınlara rağbet etmez. Gayr-i meşru beraberlik yaşayan kadınlara da salih erkekler ilgi duymazlar. Çünkü, şeklen birbirine benzerlik (müşakele), birbirine ülfet etmek ve beraber olmak için bir illettir. Birbirinden farklı olmak (muhalefet) ise, nefret ve ayrılık için bir sebeptir.

Ayette **“Zinakar erkek, zinakar veya müşrik olan bir kadından başkası ile evlenmez”** denildikten sonra normalde buna mukabil, “Zina eden kadın ise ancak zina eden biriyle veya bir müşrikle evlenir” denilmesi gerekirken, **“Zinakar bir kadınla da ancak zinakar veya müşrik olan erkek evlenir”** denilmiştir. Zira bundan murat erkeklerin onlara rağbette hâllerini beyan etmektir. Çünkü ayet kıt imkânı olan bazı muhacirler hakkında nazil oldu. Bunlar, bazı fahişe kadınlarla evlenmeye niyetlenmişlerdi. Cahiliye âdetlerine göre fahişe kadınlar, gelirlerinden bir kısmını kocalarına veriyorlardı. Bundan dolayı bu ayette **“zina eden erkek”** diye önce erkeğin durumu anlatıldı.

وَحُرِّمَ ذَلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ “Bu, mü’minlere haram kılındı.”

Çünkü zina ettiği bilinen bir kadınla bir mü’minin evlenmesinde,

-Fasıklara benzemek,

-Töhmeye maruz kalmak,

-Aleyhinde konuşulmasına sebebiyet vermek,

-Nesep hususunda tenkid edilmek gibi bir takım mefsedetler vardır.

Bundan dolayı, ziyadesiyle te’kid için **“bu, mü’minlere haram kılındı”** denildi.

“Zinakar erkek, zinakar veya müşrik olan bir kadından başkası ile evlenmez” ayeti “evlenmesin” manasına da gelebilir.

Bir mü’minin zinakâr biriyle evlenme yasağı zâhirine göredir. Hüküm, varid olduğu sebebe özeldir.

Veya **“Sizden bekâr olanları, kölelerinizden ve cariyelerinizden de salih olanları evlendirin.”** (Nur, 32) ayetiyle hükmü mensuttur. Çünkü ayetteki **“bekârlarınız”** ifadesi zina etmiş ama evlenmemiş kimseleri de içine alır.

Şu rivayet de bunu teyid eder: Hz. Peygambere önce zina eden, sonra da zina ettiğiyle evlenenin durumu sorulduğunda “evveli zinadır, sonu nikâhtır. Haram bir şey yapmaları, helâli haram kılmaz” buyurmuşlardır.

وَالَّذِينَ يَزْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ-4
جَلْدَةً **“Namuslu kadınlara zina isnat edip sonra da dört şahit getirmeyenlere seksen değnek vurun.”**

Birisine “ey fasıklı!”, “ey içki içen” gibi ifadeler kullanmak –isbat edemediğinde- tazîr cezasını gerektirir.

Ayette nazara verilen iftira cezasının uygulanması için, iftira edilende şu şartlar gerekir:

- Hür olmak,
- Bülüğa ermiş olmak,.
- Akıllı olmak,
- Müslüman olmak,
- Zina etmemiş olmak.

İftira edilenin kadın veya erkek olması fark etmez. İffetli bir erkeğe **“zinakâr”** diyen birisi, bunu isbat edemediğinde seksen sopa cezasına çarptırılır.

Ayette **“iffetli kadınlar”** diye ifade edilmesi,

- Ya ayetin inmesine sebep olan olayın özelliğinden,
- Veya bu tür isnatların kadınlara yapılmasının hem daha yaygın, hem de daha çirkin olmasındandır.

Şahitlerin hepsinin aynı yerde bulunmaları şart değildir.

Sebebinin zinaya nispetle zayıf oluşu ve aslında meydana gelmiş olması ihtimali dolayısıyla, bu had cezası zinaya nispetle biraz daha hafif olarak uygulanır. Vurulacak sopa sayısı da bu yüzden biraz daha noksan kılınmıştır.

“Ayrıca onların şahitliğini asla kabul etmeyin.” وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا

Hangi şahadet olursa olsun onlardan şahitlik kabul etmeyin. Çünkü onlar birer müfteri durumundadır.

Burada **“ebeden”** kaydı “tevbe etmediği sürece” anlamındadır. Ebu Hanifeye göre ömrünün sonuna kadar yasak geçerlidir, tevbe ile bundan kurtulamaz.

“İşte onlar fâsıkların ta kendileridir.” وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ

Onların fasık olduklarına hükmedilmiştir.

“Ancak tevbe edip bundan sonra durumunu düzeltenler müstesna.” إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَأَصْلَحُوا-5

Ancak bu iftira olayından sonra yaptığı iftiradan tevbe eden ve amellerini telafi ile durumlarını düzeltenler bundan müstesnadır.

Amellerini telafiden murat,

-Hadd cezasının uygulanması için teslim olmak,

-Veya iftira ettiği kimseden helâllik almak gibi durumlardır.

Ayetteki istisna, hükmün aslına râcidir. Yoksa bundan dolayı had cezasının düşmesi lâzım değildir.¹

Denildi ki: İffetli insanlara zina iftirasında bulunan kimse tevbe etse ve durumunu düzeltse, kendisi hakkındaki son hükümden, yani **“işte onlar fasıkların ta kendileridir”** hükmünden kurtulur.

فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ **“Çünkü Allah, Ğafur – Rahîm’dir.”**

Ayetin bu kısmı, istisnanın bir illetidir.²

وَالَّذِينَ يَزْمُونَ أَرْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ إِلَّا أَنْفُسُهُمْ فَشَهَادَةُ أَحَدِهِمْ 6-
عَشْرِينَ زَيْنًا عَشْرِينَ **“Eşlerine zina isnadında bulunup da kendilerinden başka şahitleri olmayanlara gelince, onların her birinin şahitliği, kendisinin doğru söyleyenlerden olduğuna dair dört defa Allah adına yemin ederek şahitlik etmesidir.”**

وَالْخَامِسَةُ أَنَّ لَعْنَتَ اللَّهِ عَلَيْهِ إِنْ كَانَ مِنَ الْكَاذِبِينَ 7-
يَا بَايَعْتُمْ بَيْنَكُمْ عَلَى الْخَمِيْسَةِ **“Beşinci defa da, eğer yalan söyleyenlerden ise, Allah’ın lanetinin kendisi üzerine olmasını dilemesidir.”**

Sebeb-i Nüzûl

Ayet, Hilal Bin Ümeyye hakkında indi. Yatağında bir adam görmüştü.

Erkek bu şekilde şهادette bulununca, kendisinden iftira haddi cezası düşer. Karı-koca arasında da boşanma gerçekleşir. Hz. Peygamber şöyle buyurur: “Zina iftirasıyla karı-koca birbiriyle lanetleştiklerinde asla tekrar bir araya gelemezler.”

Kadın, erkeğin bu tarz şهادetinden sonra “evet, doğrudur” derse kendisine zina haddi cezası uygulanır.

¹ Yani, namuslu kimselere iftirada bulunduktan sonra, “ben tevbe ettim” demekle cezadan kurtulamaz.

² Yani, namuslu kimselere zina iftirasında bulunan kimse çok büyük bir günah işlemiştir. Böyle olmakla beraber bu günah ona tevbe kapısını kapatmış olmaz. Tevbe ettiğinde Allah tevbesini kabul eder. Çünkü O, Ğafurdur, Rahîmdir; mağ-fireti ve rahmeti boldur.

8- “وَيَذَرُوهَا عَنْهَا الْعَذَابَ أَنْ تَشْهَدَ أَرْبَعَ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ” Kocasının yalan söyleyenlerden olduğuna dair dört defa Allah adına yemin ederek şahitlik etmesi, kadından cezayı kaldırır.”

9- “وَالْحَامِسَةَ أَنْ غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهَا إِنْ كَانَ مِنَ الصَّادِقِينَ” Beşinci defa da, eğer (kocası) doğru söyleyenlerden ise, Allah’ın gadabının kendisi üzerine olmasını söyler.”

10- “وَلَوْ لَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ” “Şayet Allah’ın size lütfu ve rahmeti olmasaydı...”

Ayette “Şayet Allah’ın size lütfu ve rahmeti olmasaydı...” denildiğinde aslında cümle yarım kalmaktadır. Bu, tazim içindir. Yani, “Şayet Allah’ın size lütfu ve merhameti olmasaydı, sizi rezil ederdi ve cezanızı hemen verirdi.”

ع “وَأَنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ حَكِيمٌ” “Ve Allah Tevvab - Hakîm olmasaydı...”

İfk Olayı

11- **“O ağır iftirayı uyduranlar, sizin içinizden bir güruhtur.”** إِنَّ الَّذِينَ جَاءُوا بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِّنْكُمْ

Ayette geçen **“ifk”**, “ağır iftira” demektir. Hz. Aişeye yapılan iftira münasebetiyle inmiştir. Şöyle ki:

Sebeb-i Nüzûl

Hız. Peygamber (asm) gazvelerden birinde Hız. Aişeyi de yanında götürmüştü. Derken kafiyele istiraht molası verildi. Hız. Aişe, ihtiyacı için kafileden biraz ayrılıp geriye dönerken, gerdanlığının kopmuş olduğunu fark etti, geriye dönüp aramaya başladı. Bu arada kafiyele tekrar yola koyuldu. Hız. Aişeye nezaret eden kişi, O’nu hevdecin içinde zannetmişti. Hevdecı deveye yerleştirdi, diğerleriyle birlikte o da yola çıktı. Hız. Aişe, konaklama yerine döndüğünde orada kimseyi bulamadı. Orada oturup gelmelerini bekledi. Safvan Bin Muattıl, ordunun gerisinden gelirdi, Hız. Aişeyi gördü, onu tanıdı. Kendisi önden yürüdü, O’nu ise devesine bindirdi, beraberce orduya yetiştiler. Münafıklar “Peygamberin hanımının Safvan’la ilişkisi oldu” şeklinde iftira ettiler.

“Usbe”, on ile kırk kişi arasındakiı topluluğa denilir. **“O ağır iftirayı yapanlar içinizden bir güruhtur”** ifadesinden murat, münafıkların reisi Abdullah Bin Übey, Zeyd Bin Rifâa, Hassan Bin Sabit, Mistah Bin Esase, Hamne Binti Cahş ve bunlara destek olan kimselerdir.

لَا تَحْسَبُوهُ شَرًّا لَّكُمْ **“Bunu kendiniz için bir şer sanmayın.”**

Hitabın muhatapları,

-Hız. Peygamber (asm),

-Ebu Bekir, (Hız. Aişe’nin babası),

-Hız. Aişe,

-Ve Safvan’dır. (Radiyallahu anhum)

بَلْ هُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ **“Aksine o sizin için bir hayırdır.”**

Bunun hayır olması,

-Böyle bir olayla pek çok sevap kazanmaları,

-Hz. Aişenin beraatiyle alakalı on sekiz ayet indirilerek, Allah nezdinde bu zâtların kıymetinin gösterilmesi,

-Şanlarının yüceltilmesi ve onlar aleyhinde konuşanlara şiddetli uyarı yapılması,

-İftira olayında “hayır, böyle olamaz” diye tepki gösterenlerin sena edilmesi gibi cihetlerdendir.

لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ مَا اكْتَسَبَ مِنَ الْإِثْمِ **“Onlardan her biri için, işledikleri günahın cezası vardır.”**

Bu iftirayı yapan ve iftiraya kanan kimselerin her birine, ne kadar dalmışsa o nisbette günah yazılıp ceza verilecektir.

وَالَّذِي تَوَلَّى كِبْرَهُ مِنْهُمْ لَهُ عَذَابٌ عَظِيمٌ **“İçlerinden (elebaşılık ederek) günahın büyüğünü üstlenen için ise, çok büyük bir azap vardır.”**

Bundan murat İbnu Übey’dir. Çünkü Hz. Peygambere olan düşmanlığı sebebiyle iftirayı o başlattı ve etrafa yaydı.

Veya bundan murat Hassan ve Mistah da olabilir. Çünkü bunlar açıktan bu iftirayı etrafa duyurdular.

Bunlar için ahirette çok büyük bir azap vardır. Hatta dünyada da vardır.

Bundan dolayı kendilerine seksen sopa cezası uygulandı.

Fitnenin elebaşı İbnu Selül toplumdan dışlandı, münafık olduğu meşhur oldu.

Hassan, hem amâ, hem de elleri felçli oldu.

Mistahın ise gözü kapandı.

لَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِأَنفُسِهِمْ خَيْرًا وَقَالُوا هَذَا إِفْكٌ مُبِينٌ **“Bunu işittiğiniz zaman, erkek ve kadın mü’minler, kendileri hakkında iyi zan besleyip de, “Bu, apaçık bir iftiradır” deselerdi ya!”**

(Hucurat, 11) ayetinde **“Kendi kendinizi ayıplamayın.”** derken “mü’min kardeşlerinizi ayıplamayın” kastedildiği gibi, burada da benzeri bir üslûbla **“kendileri hakkında”** ifadesiyle, “iftiraya maruz kalan kimse-ler hakkında” hüsn-ü zanda bulunmaları gereği anlatılmıştır.

Ayette önce **“Bunu işittiğinizde”** denilerek hitap ile başlanıldı, deva-

mında ise onlardan gıyabî olarak **“erkek ve kadın mü’minler...”** şeklinde söz edildi. Bunda,

-Kınamada bir mübalağa vardır.

-Ayrıca mü’minlere hüsn-ü zanda bulunmanın, onlara saldırıdan el çekmenin, hatta kendilerine böyle bir iftira yapılsa kendilerini savunmaları gibi, iftiraya maruz kimseleri savunmanın imanın bir gereği olduğunu hissettirmek vardır.

“Bu, apaçık bir iftiradır”

Onlara yaraşan, mü’min kardeşleri hakkında hüsn-ü zanda bulunmaları ve duruma yakînen muttali olan kimse gibi **“bu apaçık bir iftiradır”** demeleridir.

13- **لَوْلَا جَاؤُ عَلَيْهِ بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ** “Bu konuda dört şahit getirmeleri gerekmez miydi?”

فَإِذْ لَمْ يَأْتُوا بِالشُّهَدَاءِ فَأُولَئِكَ عِنْدَ اللَّهِ هُمُ الْكَاذِبُونَ “Madem ki şahit getirip ispat edemediler, öyle ise onlar Allah nezdinde yalancılardan ta kendisidirler.”

Delili olmayan şey, Allah nezdinde, yani Allahın hükmünde yalan sayılır. Bundan dolayı, onlara had cezası uygulandı.

14- **وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ لَمَسَّكُمْ فِي مَا أَفَضْتُمْ** **فَإِذْ لَمْ يَأْتُوا بِالشُّهَدَاءِ فَأُولَئِكَ عِنْدَ اللَّهِ هُمُ الْكَاذِبُونَ** “Şayet dünya ve ahirette Allah’ın size lütuf ve rahmeti olmasaydı, daldığınız şeyde size mutlaka çok büyük bir azap dokunurdu.”

Allahın sizin üzerinizde dünya ve ahirette lütuf ve rahmeti vardır. Dünyada lütfuyla size bu kadar nimetler vermiştir. Tevbe için size süre vermesi de bu nimetlerdendir. Ahirette ise rahmetiyle sizin için takdir olunan afv ve mağfiretiyle muamele edecektir.

İşte bu lütuf ve rahmet olmasaydı, dalmış olduğunuz bu olaydan dolayı size çok büyük bir azap isabet ederdi. Öyle ki, maruz kalınan kınama ve sopa cezası bunun yanında çok küçük kalırdı.

15- **إِذْ تَلَقَّوْنَهُ بِالْحَسَنَةِ وَقَالَ لَكُمْ بِأَفْوَاهِكُمْ مَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ** “Çünkü siz bu iftirayı, gelişi güzel birbirinizin ağzından alıyor ve hakkında bilgi sahibi olmadığınız şeyi ağızlarınızla söylüyorsunuz.”

قَبِّ وَتَحْسَبُونَهُ هَيِّنًا “Ve bunun önemsiz olduğunu sanıyorsunuz.”

Siz, bununla ilgili birbirinizden sual ederek haberler alıyor, kalp desteği olmadan, kesin bir bilgiye dayanmadan ağzınızda geveliyordunuz. Bunu basit bir şey sanıyor, bundan dolayı bir hesap olmadığını düşünüyordunuz.

وَهُوَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمٌ “Hâlbuki bu, Allah katında çok büyüktür.”

Hâlbuki bu Allah nezdinde günah yönüyle ve azabı gerektirmesi açısından büyük bir durumdu.

Bu üçü birbirine terettüp eden günahlar olup, büyük bir azabı gerektirdiği ifade edilmiştir.

1-Kendi aralarında birbirlerinden sorarak buna dalmaları,

2-Tahkik etmeden bu konuda ileri geri konuşmaları,

3-Böyle bir şey Allah nezdinde gayet büyük bir şey iken, bunu küçümsemeleri.

16- وَلَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ قُلْتُمْ مَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَتَكَلَّمَ بِهَذَا - “Keşke onu duyduğunuzda şöyle deseydiniz: Bunu konuşmamız bize yaraşmaz.”

Şer’an herhangi bir insan hakkında bile iftirada bulunmak haram iken Ebubekir-i Sıddık’ın kızı ve Hz. Peygamberin eşi olan Aişe-i Sıddika hakkında ileri geri konuşmak elbette ehl-i iman olanlara yakışır bir durum değildir.

سُبْحَانَكَ “Seni tenzih ederiz Allah’ım!”

“Sübhanek” ifadesi hayret edilen şeylerde böyle bir şeyi yapmak Allaha zor gelmeyeceğini ifade için kullanılır. Sonra zamanla hayret verici her durumda kullanımı yaygınlaştı. Burada da, böyle bir iftiradan duyulan hayreti bildirir.

Veya Hz. Peygamberin hanımının zina eden biri olmasından Allahı tenzih içindir. Çünkü böyle bir durum insanları peygamberden ürkütür, evliliğin maksadını ihlal eder. Ama Peygamberin hanımının kâfir olması ise, caizdir.³

Bu son manaya göre “Sübhanek” ifadesi öncesindeki manayı teyid ve takviye eder, sonrasına da hazırlık yapar:

³ Nitekim Hz. Nûh ve Hz. Lût’un hanımları kocalarına iman etmemişlerdi. Ama zinakâr da değillerdi.

“Bu, çok büyük bir iftiradır...” هَذَا بُهْتَانٌ عَظِيمٌ

Bu iftiranın büyük olması, iftira edilenin büyüklüğündendir. Çünkü günahların küçük veya büyük olması, alakalı oldukları şeyler itibarıyladır.

17- “Eğer mü’min kimselerseniz, Allah bir daha böyle bir şey yapmanızdan sizi sakındırıp uyarıyor.”

Allah, hayatta mükellef bulunduğunuz sürece böyle bir şeye dönmekten sizi uyarıp sakındırır.

Çünkü iman, bundan men eder.

Ayette bir daha yapmamaya kuvvetli bir teşvik ve tekrarlamaları hâlinde de şiddetli bir kınama vardır.

18- “Ve Allah âyetleri size açıklıyor.” وَيُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ

Allah öğüt almanız, âdap öğrenmeniz için ilâhî hükümleri anlatan ve güzel âdaba delâlet eden âyetleri beyan ediyor.

“Allah, Alîm’dir – Hakîm’dir.” وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

Allah bütün hâlleri bilir. Tedbirlerinde hikmet sahibidir. Peygamberinin zinakâr bir hanım sahibi olmasına cevaz vermez, hikmeti buna müsaade etmez.

19- إِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ أَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ آمَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ “İman edenler arasında hayâsızlığın yayılmasını arzu eden kimseler var ya; onlar için dünya ve ahirette elem dolu bir azap vardır.”

Böyleleri için dünyada had cezası, ahirette de cehennem azabı gibi azaplar vardır.

“Allah bilir, siz ise bilmezsiniz.” وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ

Allah, gönüllerde neler olduğunu bilir. Dolayısıyla siz dünyada zâhirin delâlet ettiği şey neyse ona göre cezalandırın. Allahu Teâlâ ise kalplerde olan “fuhişiyatı yaymayı sevmek” gibi hâllerden de onlara cezalarını verecektir.

20- “Şayet Allah’ın size lütfu ve rahmeti olmasaydı...” وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ

Bu ibare aynen daha önce geçmişti. Tekrarlanmasında cürmün büyüklüğüyle beraber Allahu Teâlânın onlara hemen ceza vermemesindeki minneti hatırlatmak vardır. Bunun için devamında şöyle bildirildi:

ع “وَأَنَّ اللَّهَ رَوْفٌ رَحِيمٌ” **“Ve Allah Rauf - Rahîm olmasaydı...”**

O’nun lütuf ve rahmetinin onları da içine aldığına işaret edildi. **“Şayet Allahın size lütfu ve rahmeti olmasaydı...”** ifadesinde cümlelerin tamamlanmaması, daha öncekinde tam olarak söylenmesindendir.⁴ (Nur, 14)

21- يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا خُطَوَاتِ الشَّيْطَانِ **“Ey iman edenler! Şeytanın adımlarına uymayın.”**

Fahiş şeyleri yayararak şeytanın adımlarına uymayın.

وَمَنْ يَتَّبِعْ خُطَوَاتِ الشَّيْطَانِ فَإِنَّهُ يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ **“Kim şeytanın adımlarına uyarsa şunu bilsin ki, o hayasızlığı ve kötülüğü emreder.”**

Ayetin bu kısmı, şeytana uyulmasının yasaklanma hikmetini beyan eder.

“Fahşa” son derece çirkin şeyler, **“Münker”** ise, dinin inkâr ile reddettiği şeyler için kullanılır.

وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ مَا زَكَّىٰ مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ أَبَدًا **“Şayet Allah’ın size lütfu ve rahmeti olmasaydı içinizden hiçbir kimse temize çıkmazdı.”**

Şayet Allahın,

-Günahları silen tevbeye muvaffak kılması,

-O günahlara kefarete olarak had cezalarını koyması gibi, sizin üzerinizde lütuf ve rahmeti olmasaydı, sizden hiçbiri kıyamete kadar temize çıkmazdı.

وَلَكِنَّ اللَّهَ يُزَكِّي مَن يَشَاءُ **“Fakat Allah, dilediğini tertemiz kılar.”**

Lakin Allah dilediğini tevbeye sevk ederek ve tevbesini kabul ederek tertemiz kılar.

وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ **“Ve Allah Semi’ – Alîmdir.”**

⁴ İlgili ayette **“Şayet dünya ve ahirette Allah’ın size lütuf ve rahmeti olmasaydı, daldığınız şeyde size mutlaka çok büyük bir azap dokunurdu.”** denilmektedir.

Allah onların sözlerini işiten, niyetlerini bilendir.

22- وَلَا يَأْتِلِ أُولُو الْفَضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ أَنْ يُوتُوا أُولَى الْقُرْبَى وَالْمَسَاكِينَ ۖ
 وَالْمُهَاجِرِينَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ “İçinizden fazilet ve servet sahibi kimseler
 yakınlarına, düşkünlere ve Allah yolunda hicret edenlere (kendi mal-
 larından bir şey) vermeyeceklerine yemin etmesinler.”

Sebeb-i Nüzûl

Ayet, Ebubekir-i Sıddîk hakkında indi. Teyzesinin oğlu Mistah, fakir muhacirlerden idi, Hz. Ebubekir ona yardım ederdi. Kızına iftira edenler arasında Mistah da olunca ona bir daha infakta bulunmayacağına dair yemin etmişti.

Ayette, Hz. Ebubekirin fazilet ve şerefine bir delil vardır.

Bu üç vasfı, bir tek mevsuf içindir. Yani, içinizden dinde fazilet ve malda genişlik sahibi olanlar bu üç vasfı (akraba, fakirlik ve muhacirliği) cem edenlere vermeme hususunda yemin etmesinler.

“Onlar affetsinler, vazgeçip iyi muamelede bulunsunlar.”

Onların taşkınlıklarını affetsinler, kusurlarını görmezden gelsinler.

“Allah’ın sizi bağışlamasını sevmez misiniz?”

Size kötülük yapana affetmeniz, bağışlamanız ve iyilikte bulunmanıza mukabil, Allahın sizi mağfiretine mazhar kılmasını istemez misiniz?

“Allah, Ğafur – Rahîm’dir.”

Allah, sonsuz kudretiyle beraber bağışlar, merhamet eder. Öyle ise siz de O’nun ahlâkıyla ahlâklanınız.

Rivayete göre Hz. Peygamber (asm) bu ayeti Hz. Ebubekire okudu. O da “elbette isterim” dedi ve Mistah’a yardımda bulunmaya devam etti.

23- إِنَّ الَّذِينَ يَزْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ الْغَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ لَعُنُوا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ۖ
 “Namuslu, bir şeyden habersiz mü’min kadınlara zina isnadında bulunanlar, dünya ve ahirette lanetlenmişlerdir.”

“Onlar için çok büyük bir azab vardır.”

Yaptıkları cürüm büyük olduğundan, bunlara çok büyük bir azap vardır.

Denildi ki: Ayet, tevbe etmeyen her namus iftiracısının hükmünü bildirir.

Denildi ki: Hz. Peygamberin hanımlarına iftirada bulunanlara mahsus-tur.

Bundan dolayı İbnu Abbas şöyle demiştir: “Peygamber hanımına yapılan iftiranın tevbesi yoktur. Kur’andaki bütün tehdit ayetlerini araştırırsan, Hz. Aişeye iftirayla ilgili inenlerden daha şiddetli olan bir ayet bulamazsın.”

24- “O gün dilleri, elleri ve ayakları, yapmış olduklarından dolayı aleyhlerinde şahitlik edecektir.”

Onların bu azaları, kendi iradeleri dışında olarak Allahın konuşturmasıyla bütün yaptıklarını itiraf edeceklerdir.

Veya bundan murat, yaptıkları şeylerin eserlerinin o azalarda görülmesiyledir. Bunda, onlara verilecek azaptan şiddetli bir şekilde korkutmak vardır.

25- “O gün Allah onlara gerçek cezalarını tastamam verecek.”

“Ve onlar Allah’ın Hakk- Mübin olduğunu bilecekler.”

Ve durumu ayan beyan görünce bilecekler ki:

-Allahu Teâlâ bizâtîhi mevcuttur.

-Uluhiyeti zâhirdir, aşikârdır.

-Uluhiyetinde şeriki yoktur.

-Ondan başkası sevap ve ceza vermeye muktedir değildir.

Allahu Teâlânın Hakk-Mübîn oluşu şöyle de açıklanabilir: O Âdildir, adaleti gayet aşikardır. Böyle âdil olan, elbette mazlumun hakkını zâlimden alır.

26- “Kötü kadınlar, kötü erkekler içindir.”

“Kötü erkekler de kötü kadınlar içindir.”

“Temiz kadınlar temiz erkekler içindir.”

وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِ “Temiz erkekler de temiz kadınlar içindir.”

İffetsiz olanlar iffetsiz olanlarla evlenirler. Temiz olanlar da temiz olanlarla.

أُولَٰئِكَ مُبَرَّءُونَ مِمَّا يَقُولُونَ “İşte bunlar, iftiracıların söyledikleri şeylerden uzaktırlar.”

“İşte bunlar” ifadesinden murat, Hz. Peygamberin ehl-i beytidir.

Veya bu olayla alakalı olarak Hz. Peygamber, Hz. Aişe ve Hz. Safvandır.

Ayetin evveli bu hükme bir delil gibidir. Çünkü zinâ eden biri Hz. Peygambere eş olma makamına gelemez, böyle bir şey asla tahakkuk etmez.

Denildi ki: Ayette “**habisat – tayyibat**” ifadeleri, söz hakkındadır. Yani, pis sözler habis kimselerden çıkar, temiz sözler ise temiz kimselerden sadır olur. Bu durumda ayette “**İşte bunlar**” ile işaret edilenler, temiz kimselerdir. Yani, “işte bu temiz kimseler, iftira edenlerin sözlerinden müberradırlar.”

Denildi ki: “**İşte bunlar**”dan murat habis olanlardır. O zaman mana şöyle olur: “Habis insanlar, temiz insanların söyledikleri gibi temiz şeyler söylemekten uzaktırlar.”

لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ “Onlar için bir bağışlanma ve güzel bir rızık vardır.”

Bundan murat, cennettir.

Allahu Teâlâ, dört kimseyi dört şeyle beraat ettirmiştir:

- 1-Hz. Yusufu, Züleyhanın yakınlarından birinin şehadetiyle,
- 2-Hz. Musa’yı, Yahudilerin O’nun hakkında söylediği şeyden, elbisesini götüren taş ile,
- 3-Hz. Meryemi, yeni dünyaya gelen oğlu İsayı konuşturarak,
- 4-Hz. Aişeyi de bu sûrede inen ayetlerle.

Hiz. Aişenin, yapılan iftiradan uzaklığının bu kadar ayrıntılı ve etkili bir tarzda anlatılmasında, Hz. Peygamberin makamını izhar ve konumunu yüceltmek vardır.

Başörtüsü Emri

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْذِنُوا وَتُسَلِّمُوا -27-
 يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْذِنُوا وَتُسَلِّمُوا -27-
 “Ey iman edenler! Kendi evlerinizden başka evlere, gel-
 diğinizi hissettirip (izin alıp) evdekilere selâm vermeden girmeyin.”

Hız. Peygamber şöyle buyurur: “Selâm vermek, kişinin “Selâmün aley-
 küm, girebilir miyim” demesidir. Duymamışlarsa bunu üç defa tekrarlar.
 İzin verilirse girer, yoksa geri döner.”

ذَلِكَ خَيْرٌ لَّكُمْ “Bu, sizin için daha hayırlıdır.”

İzin istemeniz veya selâm vermeniz ansızın girmenizden sizin için daha hayırlıdır.

Veya “Selâmün aleyküm” şeklinde selâm vermeniz, cahiliye selamınız-
 dan daha hayırlıdır.

Cahiliyede onlardan biri başkasının evine “iyi sabahlar”, “iyi akşamlar”
 deyip izin almadan giriyor, hatta bazen içeri girdiklerinde karı-koca yatak-
 ta olabiliyorlardı.

Rivayete göre adamın biri Hz. Peygambere “annemin evine girerken de
 izin alacak mıyım?” diye sordu. Hz. Peygamber (asm) “Evet” diye cevap
 verdi. Adam “Ona benden başka hizmet eden yok. Böyle iken yine her gi-
 rişimde izin alacak mıyım?” diye sormaya devam edince, Hz. Peygamber
 şöyle buyurdu: “anneni çıplak olarak görmek ister misin?” Adam “hayır”
 deyince şöyle dedi: “Öyleyse izin al, sonra gir.”

لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ “Ola ki düşünüp anlırsınız.”

“Bu hüküm size, ola ki öğüt alırsınız diye indirildi.”

Veya “Size böyle denilmesi, tezekkür etmeniz ve size en uygun olanı bil-
 meniz içindir.”

فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فِيهَا أَحَدًا فَلَا تَدْخُلُوهَا حَتَّى يُؤْذَنَ لَكُمْ -28-
 “Orada kimse
 bulamazsanız, size izin verilinceye kadar oraya girmeyin.”

Eğer orada size izin verecek birini bulamazsanız, size izin verecek biri
 gelmeden başkasının evine girmeyin. Çünkü girmeye engel olan şey, sa-

dece mahrem durumlara muttali olma ihtimali değildir. İnsanların âdeten gizlemek istedikleri başka durumlar da olabilir. Öte yandan başkasının mülkünde izni olmadan tasarrufta bulunmak yasaklanmıştır.

Ancak, başkasının evinde,

-Yangın,

-Su baskını,

-Münker bir durum olması gibi hâllerde izin şartı aranmaz.

وَإِنْ قِيلَ لَكُمْ ازْجِعُوا فَارْجِعُوا “Eğer size, “Geri dönün!” denilirse, hemen dönün.”

Size “geri dönün” denilirse, ısrar etmeyin, dönün.

هُوَ أَزْكَىٰ لَكُمْ “Bu, sizin için daha temizdir.”

“Geri dönün” denildiğinde dönmek, ısrar etmekten ve kapıda beklemekten daha iyidir. Çünkü böyle ısrar veya bekleyiş nahoş bir hâldir ve mürevvete de aykırıdır.

Veya “dönün” denildiğinde dönmek, dininiz ve dünyanız için daha faydalıdır.

وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ “Allah, bütün yaptıklarınızı bilendir.”

O, size bildirilen şeylerden neyi yaptığınızı ve neyi terk ettiğinizi bilir, ona göre karşılık verir.

29- لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ مَسْكُونَةٍ فِيهَا مَتَاعٌ لَكُمْ “İçinde size ait bir eşya olan, oturanı bulunmayan evlere girmenizde herhangi bir günah yoktur.”

Tekke, dükkân, han gibi yerlere girmek için izin istemek gerekmez. Böyle yerlere girmekte,

-Sıcaktan – soğuktan korunmak,

-Eşya ve malları koymak,

-Beşerî münasebetler için oturup sohbet etmek gibi maslahatlar olduğunda selâm verilir, girilir.

Önceki ayet, bütün evleri içine almaktaydı. Bu ayetle, öncekinin şümulüne kayıt getirildi.

وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ “Allah, açığa vurduklarınızı da, gizlediklerinizi de bilir.”

Ayet, başkasının evine art niyetle ve gizli bazı şeylere muttali olmak için izinsiz girenlere bir tehdittir.

30- قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ - “Mü’min erkek-
lere söyle: Gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar.”

Gözlerini harama bakmaktan sakınsınlar ve eşleri ve cariyeleri dışında olanlar ile ilişkiye girmekten kendilerini korusunlar.

Ayette “ırzlarını korusunlar” derken gözü sakınmanın hilafına bundan istisna edilen nikahlı eşler ve cariyeler şaz gibi olduğundan mutlak bırakıldı.⁵

Ayette görmekle ilgili kayıt olarak مِنْ “min” edatı gelmiştir.⁶

Denildi ki: Bu ayette erkeklerin “ferc’lerini korumalarından” murat, bunları örtmektir.

“Bu, onlar için daha temizdir.”

Çünkü, bu şekilde gözüne ve namusuna sahip çıkmak onlar için daha faydalı ve daha temizdir. Böyle yapmakta, şüpheyle bakılmaktan uzak kalmak vardır.

“Şüphesiz Allah, onların yapmakta olduklarından haberdardır.”

-Gözlerini nerelere çevirdikleri,

-Diğer duyularını nasıl kullandıkları,

-Azalarını nasıl hareket ettirdikleri ve bunlarla neler kastettikleri Allaha gizli değildir. Dolayısıyla her hareket ve sükûn hâlinde kendilerine dikkat etsinler, harama düşmesinler.

⁵ Çünkü insan meşru olarak sadece eşi ve cariyesiyle ilişkiye girebilir. Bunlar ise son derece sınırlıdır. Ama gözün helal olarak bakma sahası geniştir. Yasaklanan bakış, başkasının hanımına, kızına art niyetle, haince bakmaktır. Bunların kıyafeti dinî ölçülere uygun olduğunda beşerî münasebetler çerçevesinde, mesela bir bak-kalın bayan müşterisini görmesi türünden bakmalar haram değildir.

⁶ Bu ifade Türkçede “den-dan” yerine kullanılır. Buna göre mana “gözlerini, bakmaları kendilerine haram olan şeylerden sakınsınlar” demek olur. Çıplak bayanlara veya bunların resimlerine bakmak, müstehcen filmler seyretmek gibi.

31- **وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ** “Mü’min kadınlara da söyle: Gözlerini haramdan sakınsınlar.”

Erkeklerden kendileri için bakılması helâl olmayan kısımlara bakmasınlar.

وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ “İrzlerini korusunlar.”

Tesettürle, zinadan kaçınarak ırzlarını korusunlar.

Her iki ayette de, ırzı korumaktan önce gözü haramdan sakınmak nazara verildi. Çünkü, harama bakmak zinanın öncüsü ve habercisidir.

وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا “Görünen kısımları müstesna olmak üzere, zînetlerini göstermesinler.”

Gösterilmesi helâl olmayan kimselere; değil zînet yerlerini, buralardaki süs, elbise, boya gibi zînetlerini dâhi göstermesinler.

Ancak elbise, yüzük gibi açıkta olanlar müstesna. Çünkü bunların gösterilmemesinde sıkıntı vardır.

Denildi ki: “Zînetlerini göstermesinler” ifadesi “zînet yerlerini göstermesinler” demektir.

Veya hem fitrî hem de süslenme tarzındaki bütün zînetlerini içine alır.

Ayetteki istisna, yüz ve ellerdir. Çünkü bunlar avret değildir.

Daha zahir olan şudur: Yüz ve ellerin istisna yapılması, namazdadır, yoksa bakmak yönüyle değildir. Çünkü, hür bir bayanın bedeninin her tarafı avrettir.

Kocas ve mahremi olmayan birinin,

-Tedavi için bakması,

-Şahitliğini edada bakması gibi zaruret hâlleri dışında ona nazar etmesi helâl olmaz.

وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَى جُيُوبِهِنَّ “Baş örtülerini, yakalarının üzerine (kadar) örtsünler.”

Boyunlarını örtmek için başörtülerini yakalarının üzerine kadar örtsünler.

وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ “Zînetlerini göstermesinler.”

Ayetin bu kısmı daha önce geçmişti. Burada tekrar edilmesi, zînetlerini kimlere gösterip kimlere gösteremeyeceklerini beyan etmek içindir.

إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ **“Ancak şunlar müstesna: Kocalarına.”**

Çünkü, kadının zîneti kocası içindir. Koca, hanımının en mahrem yeri de dâhil her yerine bakabilir.

أَوْ آبَائِهِمْ **“Veya babalarına”**

أَوْ آبَاءِ بُعُولَتِهِنَّ **“Veya kocalarının babalarına”**

أَوْ أَبْنَائِهِمْ **“Veya kendi oğullarına”**

أَوْ أَبْنَاءِ بُعُولَتِهِنَّ **“Veya kocalarının oğullarına”**

أَوْ إِخْوَانِهِمْ **“Veya erkek kardeşlerine”**

أَوْ بَنِي إِخْوَانِهِمْ **“Veya erkek kardeşlerinin oğullarına”**

أَوْ بَنِي أَخَوَاتِهِمْ **“Veya kız kardeşlerinin oğullarına”**

Çünkü burada sayılanlarla sıkça beraberlik olur. Ve onlar canibinden bir fitne beklentisi çok çok azdır. Zira, insan fıtraten yakınlarına şehvanî nazarla bakmaz. Burada sayılanların, iş ve hizmet esnasında onları görmele-ri haram değildir.

Ayette amca ve dayıların geçmemesi,

-Onların da kadının erkek kardeşi gibi olmasındandır.

-Veya onların kendilerini görüp de oğullarına anlatmamaları için onlara karşı tesettürlü olmak ihtiyata daha uygun olmasındandır.

أَوْ نِسَائِهِمْ **“Veya kendi kadınlarına”**

Bundan murat, mü'min kadınlardır. Çünkü kâfir kadınlar onları görüp erkeklere anlatmaktan çekinmezler.

Veya ayırım yapmadan tüm kadınlar şeklinde de anlaşılabilir. Âlimler bu noktada farklı görüşler belirtmişlerdir.

أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ **“Veya ellerinin altında bulunan kölelerine”**

Bundan murat sahip oldukları kadın ve erkek kölelerdir. Rivayete göre Hz. Peygamber (asm) kızı Fatıma'ya bir köle getirdi ve onu kendisine hibe etti. Hz. Fatıma elbisesini başına örttüğünde ayakları açıkta kalıyor, ayak-

larını örttüğünde başı açıkta kalıyordu. Hz. Peygamber şöyle dedi: “Rahat olabilirsin. Gelen baban ve kölendir.”

Denildi ki: Bundan murat, kadın kölelerdir. Erkek köle, yabancı erkek gibidir.

“Veya erkeklerden kadına ihtiyacı kalmamış (cinsî güçten düşmüş) kimselere”

Bunlar pir-i fani ihtiyarlar, âmâ erkeklerdir. Cinsel organı kesik veya iç-diş edilmiş erkeklerin durumu hakkında ulema arasında farklı yorumlar vardır.

Denildi ki: Bundan murat akli kıt kimselerdir. Bunlar insanların peşinden onlardan yiyecek bir şey alabilmek için giderler. Kadınlarla alakalı bir şey bilmezler, kendilerinde böyle duygular yoktur.

“Veya henüz kadınların mahrem yerlerinin farkında olmayan çocuklara.”

Çünkü henüz bülüğa ermemişlerdir, kadınlara karşı bir şehvet taşımamaktadırlar.

“Gizledikleri zînetleri bilinsin diye ayaklarını yere vurmasınlar.”

Halhal takıp da kendilerine dikkat çekmeye çalışmasınlar. Çünkü böyle bir şey erkeklerde kendilerine bir meyil meydana getirir.

Bu, zîneti izhar etmeyi yasaklamaktan daha belîğ, etkili bir anlatımdır. Bu yasak olunca, sesini yükselterek dikkatleri üzerine çekmenin hayli hayli yasak olduğuna kuvvetli bir delâlet vardır.

“Ey mü'minler! Hep birden Allah'a tevbe edin.”

Çünkü sizden hiçbiriniz bu meselelerde kusuru olmaktan hâli değildir.

Denildi ki: Yapmış olduklarınızdan tevbe ediniz.

“Ola ki kurtuluşa eresiniz.”

Ta ki saadet-i dareyne, yani dünya ve ahiret saadetine ulaşasınız.

“Sizden bekâr ve andıkça alâimî minکم والصالحین من عبادکم وائمائکم-32”

olanları, kölelerinizden ve cariyelerinizden de salih olanları evlendirin.”

Cenab-ı Hak, önce gayr-i meşru beraberlikten insanları sakındırdı, ardından nesebi ihlâl eden zinaya yol açabilecek açık- saçıklıktan nehyetti.

Nesep (aile bağları),

-Ülfeti meydana getirir.

-Güzel bir terbiyeye vesiledir.

-Ziyade şefkate neden olur.

Bu özellikleriyle nev'in bekasına hizmet eder.

Burada da nesebi koruyun nikahı emretti.

Ayetin muhatabı, gençlerin velileri ve kölelerin efendileridir.

Bunda, talep durumunda velinin ve efendinin onları evlendirmelerinin vücubuna bir delil vardır. Aynı zamanda kadının ve kölenin evlilikte müstakil olmadıklarını hissettirmek vardır. Çünkü müstakil olsalardı, veli ve efendiye onları evlendirmek vacip olmazdı.

Ayette **“kölelerinizden ve cariyelerinizden de salih olanları evlendirin”** denilmesi, dindarlıklarını korumak ve kendileriyle ilgilenmenin çok önemli olmasındandır.

Denildi ki: Ayetteki **“salih olmak”** dindarlık anlamında olmayıp “nikâha uygun olan, evliliğin hakkını verebilecek köleleri evlendirin” demektir.

“Eğer bunlar fakir iseler, Allah lütfu ile onları zenginleştirir.”

Ayetin bu kısmı, evliliğe engel olabilecek bir durumu red içindir. Yani, evlenmeyi isteyen erkeğin veya talib olduğu kadının fakir olması, nikaha mani olmasın. Çünkü Allahın lütfunda mala ihtiyaç hissettirmeyecek bir bereket vardır. Lütf-u ilâhî, ferahlatıcı ve rahatlatıcıdır.

Veya bu ayet, ihtiyaçlarını karşılama hususunda Allahtan bir vaattir. Hz. Peygamber şöyle buyurur: “Bu ayetle zenginliği talep edin.”

Lakin bu, **“Eğer yoksulluktan korkarsanız, Allah dilerse lütfuyla sizi zengin kılar.”** (Tevbe, 28) ayetinde nazara verildiği gibi Allahın meşiet-i şartına bağlıdır.

“Allah, Vasi'dir – Alîm'dir.” وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

Allah **Vasi'dir**, cömerttir, nimetleri bitmez. Çünkü, kudretine bir niha-yet yoktur. **Alîm'dir**, hikmeti gereğince rızkı bol verir veya daraltır.

33- **“Evlenme** وَلَيْسْتَغْفِرَ الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحًا حَتَّىٰ يُغْنِيَهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ **imkânı bulamayanlar ise, Allah lütfundan onların ihtiyacını karşıla-yıncaya kadar iffetlerini korusunlar.”**

-Nikah sebeplerini bulamayanlar,

-Veya evlenecek uygun birini bulamayanlar,

-Veya evlenme imkanı olmayanlar ise iffetlerini korusunlar, şehvetleri-ni dizginlesinler.

وَالَّذِينَ يَبْتِغُونَ الْكِتَابَ مِمَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ فَكَاتِبُوهُمْ إِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْرًا **“Sahip olduğunuz kölelerden “mükâtebe” yapmak isteyenlere ge-
lince, eğer onlarda bir hayır bilerseniz onlarla mükâtebe yapın.”**

Mükâtebe, efendinin köleye “şu kadar bedel ödemen karşısında seni azat edeceğim” demesidir. Belirtilen süre içinde köle taksitleri ödediğinde, hürriyetine kavuşur.

Ekser âlimlere göre, buradaki **“onlarla mükâtebe yapın”** emri, men-dubiyet ifade eder. Çünkü böyle bir anlaşma, onlara şefkatten gelen bir muameledir, kendilerine bir imkân sunmaktır, bu ise vacib bir şey değildir.⁷

Kendilerine güvenir ve bir sanat icra ederek talep edilen bedeli ödeyebi-leceklerine kanaat getirirseniz, onlara bu fırsatı verin.

Ayette **“onlarda bir hayır bilerseniz”**den muradın dindarlık olduğu da söylendi.

وَأَتَوْهُمْ مِنْ مَالِ اللَّهِ الَّذِي آتَيْكُمْ **“Allah’ın size vermiş olduğu maldan siz
de onlara verin.”**

Burası da kölelerin efendilerine bir emirdir. Yani, kendi mallarından fedakârlık yapıp biraz onlara vermeleri uygun düşer. Efendinin köleden ta-lep ettiği bedelden indirim yapması da buna dâhildir.

Buradaki emir, ekser âlimlere göre vücut ifade eder. Velez az bir mal da vermiş olsa, emri yapmasında kifayet eder. Hz. Ali “dörtte bir”, İbnu Ab-bas ise “üçte bir” şeklinde açıklama yapmışlardır.

Denildi ki: Ayetteki emir vücut için olmayıp kölelere yardım hususun-

⁷ Yani, böyle bir sözleşme, her ne kadar teşvik edilmişse de, mutlaka yapılması gereken bir hareket değildir.

da bir teşviki ifade eder. Köle, mükatebe bedelini ödeyip hürriyetine kavuştuktan sonra, efendisinin buna bedel olarak aldığı miktarı ona infak etmesine bir teşviktir.

Denildi ki: Emir bütün Müslümanlardır. Mükatebe yapan Müslümanlar, kölelere yardım etmek ve zekattan onlara paylarını vermekle mükelleftirler. Efendinin, velev zengin de olsa, köleye verilen zekâtı, mükâtebe bedeli olarak alması helâl olur. Çünkü sadaka değil, alacağını almaktadır. Hz. Peygamberin Berîre⁸ hadisinde geçen şu ifadesi buna delâlet eder: “Bu, ona bir sadakadır, bize ise bir hediyedir.”

وَلَا تُكْرِهُوا فَتِيَاتِكُمْ عَلَى الْبُعَاءِ إِنْ أَرَدْنَ تَحَصُّنًا لِّتَبْتَغُوا عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا
“Dünya hayatının geçici menfaatlerini elde edeceksiniz diye, -eğer namuslu kalmak isterlerse- cariyelerinizi fuhşa zorlamayın.”

Abdullah Bin Übey’in (Medinede münafıkların reisinin) altı tane cariyesi vardı, bunları zina yapmaya zorluyordu. Bunların bazıları hâllerini Hz. Peygambere şikâyet yolla anlattı. Bunun üzerine ayet nazil oldu.

Ayette cariyelerin iffetli kalmayı istemeleri “iffetli olmak istediklerinde” şeklinde değil de **“eğer namuslu kalmak isterlerse”** şeklinde söylenmesi, iffetli olmayı istemenin onlarda çok nadir görülen bir durum olmasındandır.

وَمَنْ يُكْرِهْنَهُنَّ فَإِنَّ اللَّهَ مِنْ بَعْدِ إِكْرَاهِهِنَّ غَفُورٌ رَحِيمٌ
“Kim onları buna zorlarsa, bilinmelidir ki, zorlanmalarından sonra Allah (onlar için) Ğafur – Rahîm’dir.”

Allah, ikraha maruz kalmış bu cariyelere Ğafur – Rahimdir, bağışlar, merhamet eder.

Onları zorlayan da tevbe ettiğinde onu da bağışlar, merhametine mazhar kılar. Ancak birinci mana daha muvafıktır. “Zinaya zorlanan köle zâten günahkâr değildir, bağışlanmaya ihtiyacı yoktur” denilmez. Çünkü zorlama ile yapmak bizzat hesaba çekilmeyi ortadan kaldırmaz. Bunun içindir ki, adam öldürmeye zorlanan birinin bunu yapması haramdır. Yaptığında kendisine kısas uygulanır.

⁸ Berîre, Hz. Aişenin azadlı kölesidir. Rasûlullah bir gün evine girdi. Tencerede et kaynıyordu. Rasûlullah'a ekmek ve evde bulunan bir katık getirildi. “Kaynayan tenceredeki etten bir şeyler yok mu” diye sordu. “Ey Allah’ın Rasûlü, o et Berire’ye sadaka olarak verilen ettir. Sen ise sadaka yemezsin” dediler. Bunun üzerine Rasûlullah “O et Berire’ye sadakadır, bize hediyedir” buyurdu.

34- وَلَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ آيَاتٍ مُبَيِّنَاتٍ وَمَثَلًا مِّنَ الَّذِينَ خَلَوْا مِن قَبْلِكُمْ
 “Andolsun ki biz size apaçık âyetler, sizden önce
 yaşayıp gitmiş olanlardan bir mesel ve müttakiler için bir öğüt in-
 dirdik.”

Bu âyetler bu sûrede beyan edilmiş ve bunlarda hükümler ve hadler açıklanmıştır.⁹

Bu âyetler “**mübeyyinât**” apaçık âyetlerdir, bunları hem önceki kitaplar, hem de müstakim akıllar tasdik eder.

Veya bu âyetlerin “**mübeyyinât**” olması, ilâhî hükümleri ve hadleri beyan ettikleri cihettendir.

“**Mesel**”den murat, önceki milletlerin kıssaları gibi acip bir kıssanın bildirilmesidir. O da, Hz. Aîşe’nin kıssasıdır. Çünkü O’nun kıssası, Hz. Yusuf ve Hz. Meryemin kıssası gibidir.

Bunların “**müttakiler için**” olması, bunlardan yararlananların onlar olmasından dolayıdır.

Denildi ki: Bu âyette indirildiği bildirilen “**âyetler**”den murat Kur’andır. Bahsi geçen sıfatlar ise, Kur’anın sıfatlarıdır.¹⁰

⁹ Bu mana, “**mübeyyenat**” şeklindeki kıraate göredir

¹⁰ Yani, Kur’an hak ve hakikatleri, hükümleri ve hadleri beyan eder. Önceki dönemlerde yaşanmış ibretli olayları anlatır. Ve o Kur’an müttakiler için bir öğüttür.

İlâhî Nur

35- **“Allah, göklerin ve yerin nurudur.”** اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

Nur, asıl olarak önce görme kuvvesinin idrak ettiği bir keyfiyettir. Bunun vasıtasıyla diğer görülebilecek eşya idrak olunur. Güneş ve aydan, muhabilindeki kesif cisimlere feyezana eden (akıp gelen) keyfiyet gibi.

Bu mana ile “nur” kelimesinin doğrudan Allah hakkında kullanılması doğru değildir, ancak bir izafetle sahih olur. “Ömer adalettir” dediğimizde “Adaletlidir” manasının kastedilmesi gibi.¹¹

Veya Allaha “nur” denilmesini mecaz kabul edip **“Allah göklerin ve yerin nurudur”** ifadesini “Allah göklerin ve yerin münevviridir” şeklinde anlamak lazımdır. Nitekim, kıraatlerden birinde böyle okunmuştur. Çünkü Allahu Teâlâ gökleri ve yeri yıldızlarla ve onlardan gelen nurlarla aydınlattı.

Veya Allah gökleri meleklerle, yeri de peygamberlerle aydınlattı.

“Allahın göklerin ve yerin nuru olması” şu manalarla da açıklanmıştır:

-Allah, göklerin ve yerin müdebbiridir. Tedbiri, idaresi üstün olan reise “kavminin nuru” denilir. Çünkü, işlerinde onun rehberliğinde muvaffak olurlar.

-Allah, göklerin ve yerin Mucidi’dir. Çünkü nur, bizâtihi zâhir, liğayrihi muzhirdir. Yani, kendisi var olduğu gibi başkasını da ortaya çıkarır. Gizli olmanın aslı yokluk olduğu gibi, görülmenin aslı da vücuttur. Allahu Teâlâ da bizâtihi mevcuttur, maadası (kendisinden başkaları) için de muciddir.¹²

Basar ve basîrete de “nur” tabiri kullanılır. Çünkü insan göz nuru ile eşyayı idrak eder. Basîret (akıl) nuru ise göz nurundan çok daha kuvvetlidir. Çünkü akıl nuru,

¹¹ “Allah nurdur” dediğimizde de “Nuru yaratandır, nurlandırandır, nuru takdir edendir...” gibi izafetlerle anlamak gerektir.

¹² Yani O, bizâtihi vardır, Vacibu’l-vücuttur. Onun dışında olan her mevcudun varlığı O’na dayanır. O olmasa hiçbir şey olmaz, her şey yokluk karanlıklarında kalırdı. Ama O var olduğu için, mahlukatın varlığı izah edilebilmektedir.

-Hem kendini, hem de kendi dışındaki cüziyat, mevcudat, madumatı idrak eder.¹³

-Bunların bâtınlarına (içlerine) dalar, terkip ve tahlil ile bunlarda tasarufta bulunur.

Sonra, bu idrakler bizatihi değillerdir, öyle olsaydı idrak sahipleri arasında fark olmaması gerekirdi. Öyleyse bu idrakler, onları feyiz olarak veren bir sebeptendirler. O sebep ise Allahu Teâlâdır. Allahu Teâlâ bu idrak feyizlerini ya doğrudan verir veya melekler ve peygamberler aracılığıyla gönderir. Bundan dolayı bunlara da “nur” denilmiştir.

İbnu Abbasın şu sözü buna yakın bir manayı anlatır: **“Allah göklerin ve yerin nurudur”** ayetinin manası, “Allah onlarda olanlara hidayet eden, yol gösterendir. Onlar, Allahın nuru ile hidayete ererler, yollarını bulurlar.”

Ayette ilâhî nurun göklere ve yere izafetle söylenmesi, Allahın işrakinin (her şeyi aydınlatmasının) genişliğine delâlet içindir.

Veya göklerin ve yerin, hem duyulara hem de akıllara bakan nurları bünyesinde bulundurmasındandır.

O’nun nurunun misali şuna benzer: Duvarda bir hücre; içinde bir lamba.”

O’nun hâli acip nurunun sıfatı şöyledir:

Ayette **“Onun nurunun”** şeklinde Allaha izafetle nurun söylenmesi, Allaha “nur” denilmesinin zâhirine göre olmadığına bir delildir.

Ayet metnindeki **“mişkât”**, lambanın konulduğu kapalı penceredir.

O lamba bir cam fânûs içinde.”

“Fânûs sanki inci gibi parlayan bir yıldız.”

“Mübarek bir ağaçtan, doğruya ve batıya ait olmayan bir zeytin ağacından tutuşturulur.”

Bu mübarek zeytin ağacı, bazen güneşe muhatap olan ağaçlardan olmayıp, bir tepede veya geniş bir sahrada bulunan ve gün boyu güneşe muhatap olan bir ağaçtır. Böyle devamlı güneşe muhatap olan zeytin ağacının meyvesi daha olgun, yağı daha sâfi olur.

Bazı ağaçlar devamlı sabah güneşi alır, güneş bunları yakar, bazıları da

¹³ Yani insan kendi varlığının farkına vardığı gibi, diğer varlıkların da farkına varır, vücuda gelmeyen ve var olması imkânsız olanları da bilir.

devamlı akşam üzeri güneş alır, bunların da meyveleri olgunlaşmaz. Bir hadiste, sadece sabah veya sadece akşam üzeri güneşine muhatap olan ağaç ve bitkide hayır olmadığı ifade edilmiştir.

يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ “Bu ağacın yağı, neredeyse ateş dokunmasa bile ışık verir.”

نُورٌ عَلَى نُورٍ “Nur üstüne nur.”

Temsilde nazara verilen hususların hepsi, lambanın nurunu artıran özelliklerdir.

-Ayette anlatılan özellikteki zeytinden elde edilen yağ, daha aydınlatıcı olur.

-Kandilin parlaklığı ışığını artırır.

-Lambanın kapalı pencere içinde olması, ışığını dağılmaktan kurtarır.

Ayetteki temsilin manası hakkında çeşitli cihazlar zikredilmiştir:

-Bu, Kur'anın apaçık ayetlerinin delâlet ettiği hidayet için bir temsildir. Hidayetin ne kadar parlak olduğu, vassfedilen mişkatile anlatılmıştır.

-İnsanların vehimleri ve hayalleri karanlığa benzer. İlahi hidayet ise, bu evham ve hayal karanlıklarını ortadan kaldıran bir lambadır. Burada ilâhî hidayetin güneşle değil de lamba ile anlatılması, bu manayı ifade etmesi yönünden daha muvafıktır.

-Allahu Teâlâ'nın mü'min kulunun kalbinde nurlandırdığı marifet ve ilmi anlatan bir temsildir.¹⁴

-Bu, Allahu Teâlânın kullarına bahşettiği idrak edici beş kuvveyi anlatan bir temsildir. Dünyayı da ahireti de elde etmek bu kuvveleri kullanmaya bağlıdır. Bunlar, sırasıyla şunlardır:

1-Duyu organları

2-Hayal

3-Akıl

4-Kuvve-i müfekkire

5-Kuvve-i kudsiye

1-Beş duyu organıyla “mahsusat” denilen duyulara hitap eden şeyler idrak edilir.

¹⁴ Cehalet karanlığa, ilim de nura benzer. Mü'min kişi, ilim ve marifet nurlarıyla nurlanır. Kâfir ise, cehalet ve küfür karanlıkları içinde kalır.

2-Hayal, beş duyu organıyla idrak edilenlerin suretlerini muhafaza eder, akıl bunları istediğinde ona arzeder.

3-Akıl, küllî hakikatleri idrak eder.

4-Düşünme melekesi makulâtı, yani akla hitap eden şeyleri telif eder, bildiklerinden hareketle bilmediklerine ulaşır.

5-Bu kuvve, enbiya ve evliyaya hasır. Bu kuvvede gayb levhaları ve melekût âleminin sırları tecelli eder. **“İşte böylece sana da emrimizle Kur’an’ı vahyettik. Sen, kitap nedir, iman nedir bilmezdin. Fakat biz onu kullarımızdan dilediğimizi kendisiyle doğru yola erdirdiğimiz bir nur kıldık. Şüphesiz ki sen doğru bir yolu göstermektesin.”** (Sûra, 52) ayetinde bu kuvveye işaret edilmiştir.

İşte, insandaki bu beş kuvve, temsilde yer alan beş esasla anlatılmaktadır: Bunlar ise, şunlardır:

1-Mişkat

2-Zücade

3-Misbah

4-Şecere

5-Zeyt

Duyu organları mişkat gibidir. Bunların her birinin yeri mişkat, yani kapalı pencere tarzındadır.¹⁵

Bunların yüzü dışa bakar, maverasında (ötesinde) bir şeyi idrak etmezler. Bunların aydınlatması bizzât olmayıp makulat iledir.¹⁶

Hayal kuvvesi, etraftan idrak edilen şeylerin suretlerini tutmada zücadeye yani cama benzer. Hayal bunları kendinde tutar ve akıl nurlarına arzeder. Hayalin aydınlatması, makulat iledir.¹⁷

Akıl ise, küllî idraklerle ve ilâhî marifetlerle aydınlattığı için lambaya benzer.

Müfekkire, sayısız meyveler vermesi itibarıyla mübarek ağaç gibidir. Cisimle alâkalı durumlardan mücerred olması cihetiyle, bu müfekkire ağacı

¹⁵ Lamba, mişkata yerleştirilir. Duyu organları da benzeri bir şekilde vücuda yerleştirilmişlerdir.

¹⁶ Yani, akıl olmadan bu duyular bizzat idrak sahibi değildirler. Mesela göz bir kamera gibi mukabilindeki şeyleri görür, ama bunlar üzerinde yorum yapan akıldır. Veya kulak sesleri duyar, ama kendisi değerlendirme yapamaz.

¹⁷ Yani, akıl devreye girmeden sadece hayaldeki suretlerle insan bir şey yapamaz.

doğuya da batıya da ait değildir. Veya suret ve manalar arasında bulunduğu, her ikisinde de tasarruf ettiği ve her iki canipten de faydalanabildiği için ne doğuya ne de batıya aittir.

Kuvve-i kudsiye, zeyt gibidir. Çünkü o, saflığı ve zekâsının keskinliğiyle neredeyse tefekkür veya taallüm olmadan (düşünmeden ve ilim öğrenmeden) marifet nurlarını verir.

Bu ayette verilen misal, aklın mertebelerini göstermek için de olabilir. Çünkü akıl, işin başında ilimlerden boştur, ama onları kabule müstaidir. Bu hâliyle mişkata benzer.

Sonra cüziyatı hissetmek vasıtasıyla zarurî ilimlerle nakışlanır. Öyle ki nazariyatı (teorik bilgileri) tahsil edebilir. Böylece nurları kabule müsait parlak bir zücade (ayna) gibi olur.

Buna müsait olmak fikir ve içtihad (gayret) yoluyla olmuşsa zeytin ağacı gibidir. Şayet **hads** yani ilham ile olmuşsa zeyt gibidir. Şayet kudsî kuvvet ile olmuşsa **“neredeyse ateş değmeden ışık vermek”** şeklinde gerçekleşmiştir. Çünkü bu duruma geldiğinde neredeyse vahiy ve ilham meleğiyle irtibatı olmadan bilecek durumdadır. Bu meleğin meseli **“ateş”** ile anlatılmış olup akıllar bundan tutuşur. Sonra bu akıllar için, ne zaman dilerse kullanabilecek şekilde ilimler husule geldiğinde lamba misali olur, etrafı aydınlatır. Kullandığında ise **“nurun alâ nur”** olur.

يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَن يَشَاءُ **“Allah, dilediği kimseyi nuruna iletir.”**

Çünkü O’nun meşietî (dilemesi) olmadan, sebepler bir işe yaramaz. Sebeplerin iş görmesi, O’nun meşietiyledir.

وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ **“Ve Allah, insanlar için misaller verir.”**

Allah, böyle misaller vererek akla hitap eden manaları gözle görülür hâle getirir, vuzuha kavuşturur.

وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ **“Ve Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.”**

Allah görülen görülmeyen, açık veya gizli her şeyi bilir.

Bunda, düşünen kimseler için hem bir vaad, hem de vaîd vardır.

36- فِي بُيُوتٍ أُذِنَ لِلَّهِ أَنْ تَرْفَعَ وَيُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ **“(Bu lamba) birtakım evlerdedir ki, Allah (o evlerin) yücelmesine ve içlerinde isminin okunmasına izin vermiştir.”**

Üstte nazara verilen lamba, bazı evlerdedir. Bu da temsilin kayıtlarından biri olup ziyadelik bildirir. Çünkü, mescitlerin kandilleri daha büyük olur.

Ayette “büyüt” yani “**evler**” kelimesinin elif-lâmsız gelmesi, bu evlerin şanına tazim içindir.

Allahın adının anılması, O’nun fiillerinden müzakerede bulunmayı ve hükümlerinden bahsetmeyi içine alacak şekilde genel bir ifadedir.

“**Orada sabah akşam O’nu tesbih ederler.**”

37- **“Bir kısım rical (bu evlerde Allahı tesbih ederler), ne bir ticaret ne de bir alış veriş onları Allah’ı anmaktan, namaz kılmaktan ve zekat vermekten alıkor.”**

“**Onlar, kalplerin ve gözlerin dehşetle çevrileceği bir günden korkarlar.**”

Aslında Allahı anan ve taatte bulunan kimseler olmakla beraber, hesap gününden de korkarlar. O günün dehşetinden, kalpler ve gözler ızdırap içinde halden hale çevrileceklerdir.

Veya o kalp ve gözlerin hâlleri değişecek, kalpler daha önce anlamadıklarını anlayacak, gözler daha önce görmediklerini göreceklerdir.

Veya, o gün kalpler bir yandan kurtuluş umarken öte yandan helâk olmaktan korkacak, gözler ise hangi cihetten cezalandırılacaklarını ve amel defterlerini alacaklarını kolağan edeceklerdir.

38- **“Çünkü Allah, kendilerine işledikleri amellerin en güzeli ile mükafat verecektir.”**

Allah, amellerine mukabil onlara vaat edilenin en güzeli olan cennetle kendilerini mükâfatlandıracaktır.

“**Ve lütfundan fazlasını da bahşedecektir.**”

Ve ayrıca amellerine mukabil onlara vaat etmediği ve hatırlarına bile gelmeyen şeylerde özel ikramda bulunacaktır.

“**Ve Allah, dilediğine hesapsız rızık verir.**”

Ayetin bu kısmı, daha ziyade vermesini takrir eder.

Ayrıca,

- Kudretinin kemâline,
- Meşietinin nüfuzuna,
- İhsanının genişliğine tenbihte bulunur.

39- **“İnkâr edenlere gelince, onların amelleri ıssız bir çöldeki serap gibidir.”**

Kâfirlerin amellerinin durumu ise, üstte anlatılan ehl-i imanın durumunun tam tersidir. Çünkü, salih ve Allah katında fayda verir zannettikleri amellerini diğer âlemde işe yaramaz, serap misali gözden kaybolur bir şekilde bulacaklardır.

Serap, güneşin çok etkili olduğu saatlerde, güneşin parıltılarının çölde su zannedilmesi olayıdır.

“Susayan onu bir su zanneder.”

Kâfirin çöldeki serabı gerçek su zanneden son derece susamış kimseye benzetilmesi, son derece muhtaç olduğu bir zamanda en büyük hayal kırıklığını yaşayacak olmasındandır.

“Nihayet ona vardığında orada herhangi bir şey bulamaz.”

“Ancak Allah’ı yanında bulur.”

- Orada Allahı bulması,
- Onun cezasını bulması,
- Zebanilerini bulması,
- Veya Allahın onu hesaba çekmesi olabilir.

“O da onun hesabını eksiksiz görür.”

- Allahın, o kafirin hesabını görmesi
- Neler yaptığını sorgulamak,
- Veya doğrudan yaptıklarına karşılık vermek şeklinde olabilir.

“Allah, hesabı çok çabuk görendir.”

Birinin hesabıyla meşgul olması, diğerleriyle meşguliyetine engel değildir.

40- **“Yahut (onların hâli) derin bir denizdeki karanlıklar gibidir.”**

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre ayet Utbe Bin Rabîa hakkında indi. Cahiliye devrinde (İslâmdan önce) ibadet eder, Allahın dinini arardı. Ama İslâm dini gelince, onu inkâr etti.

“**Veya**” ifadesi onların amellerine böyle de bakılabileceğini gösterir. Çünkü onların amelleri boş olması ve işe yaramaması yönüyle serap gibidir. Başka açıdan ise, hakkın nurundan boş olmaları sebebiyle, derin dalgali ve üstü kara bulutlarla kaplı bir denizdeki karanlıklar gibidir.

“**Veya**” ifadesi onların amellerinin çeşitliliğine de bakabilir. Çünkü,

-Onların amelleri şayet güzel ameller ise, çöldeki seraba benzer.

-Çirkin ameller ise, karanlıklara benzer.

“**Veya**” ifadesi vakit itibarıyla amellerini taksim şeklinde de olabilir. Çünkü,

-Onların amelleri dünyada karanlıklar gibidir.

-Ahirette ise serab gibidir.

“**O denizi dalga üstüne dalga kaplıyor.**”

Sakin olmayıp ardı ardına ve üst üste dalgalarla doludur.

“**Üstünde de bulut var.**”

Dalgaların da üzerinde ay ve yıldızların ışığına engel olan kara bir bulut vardır.

“**Bir biri üstüne karanlıklar.**”

“**İnsan, elini çıkarsa neredeyse onu bile göremez.**”

Öyle ki, bu karanlık denize düşen kimse, en yakınındaki kendi elini bile göremeyecektir.

“**Allah kime bir nur vermemişse, artık onun için bir nur yoktur.**”

Allah kime hidayet takdir etmez, onu hidayet sebeplerine muvaffak kılmazsa, ona hiçbir nur yoktur.

Ayetin bu kısmı, nur âyetinde geçen “**nurun alâ nur**” ifadesinin tam zıddını anlatır.

Mahlûkatın Namazı

41- **“Görmedin mi, göklerde ve yerde kim varsa ve dizi dizi kanat çırpıp uçan kuşlar Allah’a tesbih ederler?”**

“Görmedin mi”

Vahiyle veya istidlal ile sanki görmüş gibi bir yakîn ve güvenle bilmedin mi.

“...Allah’a tesbih ederler?”

Göklerin ve yerin ahalisi, Allahın zâtını her türlü noksan ve afetten tenzih ederler.

Ayette akıl sahipleri için kullanılan مَنْ “men” ifadesi gelmesi

-Ya tağlib içindir.

-Veya bundan murat akıl sahibi olan melekler, ins ve cin taifeleridir.

Bütün varlıklar ya söz ile veya hâlin delâleti ile tesbih ederler.

Ayeti “bütün varlıklar” şeklinde değerlendirdiğimizde kuşların ayrıca zikredilmesi onlarda olan açık san’at ve hayret verici delilden dolayıdır. Bunun için devamında kuşların şu özelliğine dikkat çekildi: O kuşlar sıra sıra dizilmişler, kanatlarını açıp kapatarak uçmaktadırlar. Bu ağır cisimlere onları havada tutacak kanatların verilmesi, kanatlarını yayıp açıp kapatarak uçmaları Sanî’in kudretinin kemâline ve tedbirinin güzelliğine katı bir delildir.

“Her biri kendi salâtını (duâsını) ve tesbihini bilmiştir.”

Allah, bahsi geçenlerin hepsine veya kuşların her birine, gerek iradî gerekse fitrî olarak dua ve tesbih etmesini öğretmiş, onlardan her biri de bu konuda görevini bilmiştir.

Allahu Teâlâ, bu kuşlara maîşetlerini temin hususunda öyle ince ilimler ilham etmiştir ki, akıllı kimseler bile bunları tam anlamaktan aciz bir hâldedir. Dolayısıyla, onlara dua ve tesbihlerini de ilham etmesi akıldan uzak bir durum değildir.

وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ “Allah, onların yapmakta olduklarını hakkıyla bilendir.”

42- “Göklerin ve yerin mülkü Allah’ındır.”

Çünkü gökleri ve yeri O yaratmıştır.

Göklerde ve yerde olanların, mümkün olmaları yönüyle,

-Zât,

-Sıfat,

-Ve fiilleri Allaha dayanır.

وَالَى اللَّهُ الْمَصِيرُ “Dönüş de ancak Allah’adır.”

Hepsinin mercii Allah’tır.

43- “Görmedin mi Allah, bulutları sevk eder.”

ثُمَّ يُؤَلِّفُ بَيْنَهُ “Sonra onları bir araya getirir.”

ثُمَّ يَجْعَلُهُ رُكَّامًا “Sonra üst üste yığar.”

فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلَالِهِ “Görürsün ki yağmur onların arasından çıkar.”

وَيُنَزِّلُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ جِبَالٍ فِيهَا مِنْ بَرَدٍ (gibi bulut)lardan dolu indirir.”

Semadan murat, buluttur. İnsanın üstünde olan her şeye “sema” denilebilir. Bulut, büyüklükte veya cümudiyette dağlara benzeyen parçalardan meydana gelmiştir.

Buna birkaç şekilde mana verilebilir:

-Allah, O semadan kendisinde dolu bulunan dağlar indiriyor.¹⁸

-Allah, o dağ gibi bulutlardan dolu indiriyor.

-Allah, dağ büyüklüğünde ve dolu keyfiyetinde olan bulutlardan dolu indiriyor.

Denildi ki: Arzda taştan dağlar olduğu gibi, semada da buzdan dağlar olmasına aklen bir engel yoktur.

¹⁸ Kuvvetli bir dolu yağdığında, sanki gökten bir buz dağı yere indirilmiş gibi olur.

Meşhur olan ise şöyledir: Su buharları yükselip soğuk bir hava tabakasına rastlayınca birbirleriyle birleşip bulut hâline gelirler. Şayet soğuk fazla değilse, yağmur olarak yere düşerler. Şayet soğuk fazla ise, tam birleşmeden inerlerse kar olarak, ama birleşirlerse dolu şeklinde yağarlar.

Bütün bunların vacibu'l-vücud (varlığı zorunlu) bir Hakîmin iradesine dayanması kaçınılmazdır. Ta ki bu olayların mahallini, vakitlerini belirlesin, tasarrufta bulunsun.

Ayetin devamı buna işaret eder:

فَيُصِيبُ بِهِ مَنْ يَشَاءُ “Onu dilediğine isabet ettirir.”

وَيَصْرِفُهُ عَنِ مَنْ يَشَاءُ “Dilediğinden de geri çevirir.”

Böylece Allah o doluyu dilediğine isabet ettirir, dilediğinden de uzak kılar.

يَكَاذُ سَنَا بَرْقُهُ يَذْهَبُ بِالْأَبْصَارِ “Onun şimşeginin parıltısı neredeyse gözleri alacak.”

Buluttan çıkan şimşegın parıltısı, güçlü ışığı sebebiyle neredeyse bakanların gözlerini alıverecek.

Burada zıddı zıddından meydana getirmesi itibariyle Allahın kudretinin kemâline en kuvvetli bir delil vardır.¹⁹

44- يُقَلِّبُ اللَّهُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ “Allah gece ile gündüzü evirip çeviriyor.”

Allah gece ve gündüzü ardı ardına getirir.

Veya bunlardan birini noksanlaştırırken diğerini ziyade kılar.

Veya bunların hallerini sıcaklık – soğukluk, karanlık – aydınlık şeklinde değiştirir.

Ayetten murat, bu hâllerin tamamı olabilir.

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ “Şüphesiz bunda basiret sahibi olanlar için bir ibret vardır.”

Zikri geçen bu hâllerde, basiretine müracaat ile aklını kullanan kimseler için,

-Sani-i Kadîmin varlığına,

¹⁹ Yani su buharcıklarından meydana gelen bulut gibi bir maddeden çok kuvvetli bir ışığa sahip şimşegi çıkarmak, Allahın sonsuz kudretinin apaçık bir delilidir.

-Kudretinin kemâline,

-İlminin her şeyi kuşatmasına,

-Meşietinin her şeye nüfuzuna,

-Bir şeye muhtaç olmak veya onu gerektirecek durumlardan münezzehten oluşuna bir delâlet vardır.

45- **وَاللّٰهُ خَلَقَ كُلَّ دَابَّةٍ مِنْ مَّاءٍ ۚ** “Allah, her hayvanı sudan yarattı.”

Su, her canlının maddesinin bir parçasıdır. Veya buradaki su’dan maksad, özel bir su olan nutfedir. Canlıların yaratılışında ağırlıklı unsur su olduğundan böyle ifade edilmiştir.

ۚ فَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَىٰ بَطْنِهِ ۚ “İşte bunlardan kimi karnı üstünde yürür.”

Bunların kimisi yılan gibi, karnı üzerinde yürür. Burada “sürünür” yerine **“yürür”** kelimesi kullanılması

-Ya istiare olarak kullanılmıştır.²⁰

-Veya müşakele üslûbuyla böyle denilmiştir.²¹

ۚ وَمِنْهُمْ مَّنْ يَمْشِي عَلَىٰ رِجْلَيْنِ ۚ “Kimi iki ayağı üstünde yürür.”

Onlardan bir kısmı da insan ve kuş gibi iki ayak üzerinde yürür.

ۚ وَمِنْهُمْ مَّنْ يَمْشِي عَلَىٰ أَرْبَعٍ ۚ “Kimi de dört ayağı üstünde yürür.”

Onlardan bir kısmı da, davarlar ve vahşi hayvanlarda olduğu gibi, dört ayak üzere yürür. Örümcek gibi dörtten fazla ayağı olanlar da bu gruba dâhildirler. Çünkü onlar da yürürken dört ayağa dayanırlar.

ۚ يَخْلُقُ اللّٰهُ مَا يَشَاءُ ۚ “Allah dilediğini yaratır.”

Allah, gerek bahsi geçenleri, gerekse burada zikredilmeyenleri; suretleri, azaları, heyetleri, hareketleri, tabiatları, kuvveleri, fiilleri farklı bir şekilde, meşietinin iktizasına göre aynı maddeden yaratır.

ۚ إِنَّ اللّٰهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۚ “Çünkü Allah her şeye kâdirdir.”

²⁰ “Adam sevinçten uçuyordu” dediğimizde, uçmak kelimesi istiare olarak kullanılmış, kuşun bir özelliği emaneten adama nispet edilmiştir. Üstteki ayette de “yürür” kelimesinde istiare vardır. Çünkü, karın üzere yürünmez, sürünülür.

²¹ **Müşakele**, şeklen benzemektir. “Allah, tuzak kuranlara tuzak kurar” dediğimizde, her iki tuzak kurmak aynı anlamda kullanılmamıştır.

Her şeye kâdir olunca, ne dilerse yapar.

46- **“Andolsun biz gerçekleri açıklayan âyetler indirdik.”**

Çeşit çeşit delillerle, hakikatleri beyan eden âyetleri indirdik.

“Ve Allah dilediğini bir sırat-ı müstakime iletir.”

Allah,

-Onlara dikkatle bakmaya

-Ve manalarını düşünmeye muvaffak kılarak dilediğine hidâyet eder.

O’nu **sırat-ı müstakime**, yani doğru bir yola iletir.

Sırat-ı müstakimden murat, İslâm dinidir.

İslâm dini,

-Hakkı derk ettirir.

-Cennete ulaştırır.

47- **“Bir de, “Allah’a ve peygambere inandık ve itaat ettik” derler.”**

Sebeb-i Nüzûl

Ayet, Bişr isimli bir münafık hakkında indi. Bir Yahudi ile davacı-davalı olmuş, hakem olarak Ka’b Bin Eşrefe gitmeye çağırmıştı. Yahudi ise Hz. Peygamberin hakem olmasını istemişti.

Denildi ki: Muğire Bin Vâil hakkında indi. Bir arazi meselesinde Hz. Ali ile tartışınca, Hz. Ali’nin “Peygambere gidelim, o meselemizi halletsin” teklifini kabul etmemiştir.

“Sonra bunun arkasından onlardan bir kısmı yüz çevirir.”

Böyle demelerinden sonra içlerinden bir fırka, peygamberin hükmünü kabulden kaçınmak suretiyle yüz çevirir.

“Bunlar mü’min değillerdir.”

“Bunlar” ifadesi, üstte **“Allaha ve Peygambere inandık ve itaat ettik”** dedikleri bildirilenlerin tamamıdır. Böylece bu ifade, her ne kadar on-

lar dilleriyle iman etseler de, kalblerinin iman etmediğini Allahu Teâlânın bildirmesi olur.

Veya **“bunlar”** ifadesi, onlardan bir kısmına işaret eder.

Bunlardan imanın selbedilmesi, yüz çevirmelerinden dolayıdır.

Ayette **“mü'minîn”** kelimesinin elif-lâmlı gelmesinde şöyle bir manaya delâlet vardır: “Bunlar, senin bilmiş olduğun imanda samimi olan ve onda sebat gösteren mü'minlerden değildir.”

48- “Aralarında Allah ve Rasûlüne çağrıldıklarında, bakarsın ki onlardan bir kısmı yüz çevirip dönerler.”

Aslında aralarında hüküm verecek olan ve bunun için kendisine müracaat edilen Hz. Peygamber iken, ayette **“Allah ve rasûlüne çağrıldıklarında”** denilerek Allahu Teâlânın da zikri,

-O'na tazim içindir.

-Ayrıca, Hz. Peygamberin hükmünün, gerçekte Allahın hükmü olmasındandır.

Onlardan bir fırkanın yüz çevirmesi, Hz. Peygamberin onların lehinde hüküm vermeyeceğini bilmelerindendir.

49- “Ama gerçek (verilen hüküm) وَانْ يَكُنْ لَهُمُ الْحَقُّ يَأْتُوا إِلَيْهِ مُذْعِنِينَ” kendi lehlerinde ise, boyun eğerek ona gelirler.”

Eğer hüküm lehlerine olacaksa, bunu bilmelerinden dolayı gönül hoşluğuyla Peygambere gelirler.

50- “Kalplerinde bir hastalık mı var?” أَفَى قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ

Hastalıktan murat

-Küfürdür,

-Veya zulme meyildir.

“Yoksa şüpheyi mi düştüler?” أَمْ اِزْتَابُوا

Yoksa Sen'den töhmete medar bir şey gördüler de Sana olan yakîn ve güvenleri ortadan mı kalktı?

“Yoksa Allah ve Rasûlünün kendilerine haksızlık edeceğinden mi korkuyorlar?”

بَلْ أُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ **“Hayır, bunlar zalimlerin ta kendileridir!”**

Burada, onlarla alakalı üç ihtimale yer verildi:

1-Kalplerinde maraz olması,

2-Allah Rasûlünden şüphelenmek,

3-Allah ve Rasûlünün kendilerine haksızlık edecek olmasından korkmak.

“Hayır, bunlar zalimlerin ta kendileridir” denilerek son iki ihtimal devre dışı bırakıldı. Böylece, birinci ihtimalden dolayı onların yüz çevirdikleri gösterilmiş oldu.

Ayette yapılan taksimde şunu görürüz:

Onların Allah Rasûlünün hükmüne yanaşmamaları,

-Ya kendilerinden kaynaklanan bir arızadandır.

-Veya hâkimle ilgilidir.

Hâkimle ilgili arıza ise,

-Ya onlar nezdinde tahakkuk etmiş sabit bir durumdur.

-Veya bir arıza olması muhtemeldir.

Hâlbuki, bunların ikisi de bâtıldır. Çünkü Hz. Peygamberin nübüvvet makamı ve herkesçe malum olan emîn kimse oluşu buna engeldir. Böyle olunca, birinci ihtimal olan arızanın kendilerinden kaynaklanması netleşmiş olur.

Onlar hakkında bildirilen **“zulüm”** hükmü, inançlarındaki bozukluğu ve nefislerinin haksızlığa meylini içine alır.

“Hayır, bunlar zalimlerin ta kendileridir” ifadesinde zulüm, kendileri dışında olanlardan ve özellikle de hükmüne müracaat edilecek Hz. Peygamberden nefyedilmektedir.

Yeryüzü Mirasçıları

51- **إِنَّمَا كَانَ قَوْلَ الْمُؤْمِنِينَ إِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ أَنْ يَقُولُوا 51- سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا** “Aralarında hüküm vermesi için Allah’a ve Rasûlüne davet edildiklerinde mü’minlerin sözü ancak “işittik ve itaat ettik” demeleridir.”

وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ “İşte felaha erenler bunlardır.”

Önceki ayetlerde münafıkların tavrı anlatılmıştı. Burada da mü’minlerin tavrına dikkat çekildi. Bu şekilde mukayeseli anlatım, Cenab-ı Hakkın Kur’anda genel bir prensibidir. Burada olduğu gibi, batıl yolda olan nazara verildikten sonra, hak yolda olan hemen peşinde anlatılmıştır. Bunda, uygun olmayan tavrın reddinden sonra, olması gerekene bir tenbih vardır.

52- **وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَخْشِ اللَّهَ وَيَتَّقْهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ** “Her kim Allah’a ve Rasûlüne itaat eder, Allah’a saygı duyar ve O’na karşı gelmekten sakınırsa, işte kurtulanlar bunlardır.”

Her kim Allah ve rasûlünün emrettiği farzlara ve sünnetlere itaat etse ve kendisinden sâdır olan günahlardan dolayı Allahtan korksa ve ömrünün geri kalan kısmında O’ndan sakınarak yaşasa, işte böyle olanlar, daimî nimetleri elde ederek kurtuluşa erenlerdir.

53- **وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ** “En ağır bir şekilde Allah’a yemin ettiler.”

لَئِنْ أَمَرْتَهُمْ لَيَخْرُجُنَّ “Kendilerine emredersen mutlaka çıkacaklarını söylediler.”

O münafıklar şayet Sen kendilerine diyarlarını ve mallarını bırakıp gitmeyi emretsen mutlaka çıkacakları hususunda olanca güçleriyle Allaha yemin ettiler.

قُلْ لَا تُقْسِمُوا “De ki: Yemin etmeyin.”

De ki: Yalan üzere yemin etmeyin.

طَاعَةٌ مَعْرُوفَةٌ “Sizden istenen güzelce itaat etmektir.”

Sizden istenen güzelce itaattir, yoksa taat hususunda yaptığınız münafıkça yemin değil.

إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ “Şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.”

Dolayısıyla, gizli hâlleriniz O’na gizli değildir.

قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ 54- “De ki: Allah’a itaat edin, Peygambere de itaat edin.”

Ayette, onları susturma hususunda bir tahşidat vardır.

فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْهِ مَا حُمِّلَ وَعَلَيْكُمْ مَا حُمِّلْتُمْ “Eğer yüz çevirirseniz şunu bilin ki, O, kendine yüklenenden sorumludur, siz de size yüklenenden sorumlusunuz.”

Şayet yüz çevirirseniz, şunu bilin ki, Peygamberin sorumluluğu kendisine tevdi edilen tebliğdir, sizin sorumluluğunuz da size bildirilenleri yerine getirmenizdir.

وَإِنْ تُطِيعُوهُ تَهْتَدُوا “Eğer ona itaat ederseniz, doğru yolu bulmuş olursunuz.”

Eğer, hükmünde O’na uyarsanız, hakka ulaşırsınız.

وَمَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ “Peygambere düşen, ancak apaçık tebliğdir.”

Peygambere düşen görev, ancak sizin mükellef kılındığınız şeyleri tebliğ etmekten ibarettir. O da zaten bunu yaptı. Geriye, size yüklenen görevi yapmanız kaldı. Şayet bunu yaparsanız, kendi yararınızdır. Ama yüz çevirirseniz, zararlı çıkan siz olursunuz.

وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ 55- “Allah, içinizden iman edip de salih ameller işleyenlere şunu vaat etti:”

Ayet, Hz. Peygambere ve ümmetine veya Hz. Peygamber ve yanındaki sahabelere bir hitaptır.

لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ “Kendilerinden

öncekileri yeryüzünde hakim kıldığı gibi, onları da mutlaka hakim kılacak.”

Onlardan önce İsrailoğullarını zulüm üzere kurulan idarelerden sonra Mısır ve Şam’a halife kıldığı gibi, onları arzda tasarrufta bulunan halifeler kılacak. Onlar da, hükümdarların beldelerinde tasarrufları gibi, yeryüzünde tasarrufta bulunacaklar.

“Onlar için razı olduğu dinlerini icra imkanı verecek.”

İslâm dinini kuvvetli ve sabit kılarak uygulama imkânı verecek.

“Korkularından sonra kendilerini emniyete kavuşturacak.”

Düşmanlardan korkularından sonra, kendilerini emniyete erdirecek.

Hz. Peygamber ve ashabı Mekkede on yıl korku içinde yaşadı. Sonra Medineye hicret ettiler. Orada da silahla yatıyor, silahla kalkıyorlardı. Ta ki Allah vaadini tahakkuk ettirdi. Onları bütün Arablara karşı galip kıldı, şark ve garbın beldelerini fethettirdi.

Ayette, gaybtan verilen bir haberin aynen gerçekleşmesi itibarıyla, Peygamberliğin bir delili vardır. Ayrıca dört halifenin hilafetlerinin makbuliyetine de bir delil vardır. Çünkü ayetin muhatapları içinde bu vaat, icma ile ancak onlarda bir araya geldi.²²

Ayetin son kısmıyla alakalı şu manaya da dikkat çekilmiştir:

“Onların şu dünyada azaptan korkma halini, ahirette emniyete çevirecek.”

“Onlar bana ibadet ederler.”

“Hiçbir şeyi bana şerik kılmazlar.”

Onlara yapılan bu vaat, tevhid üzere sebat etmeleri şartıyladır.

Ayette, onların yeryüzüne hâkim kılınmalarının ve korkudan emniyet hâline geçmelerinin gerekçesi nazara verilmektedir.

²² Yani, ayette **“sizden”** denildiği için, ayetin müjdelediği hâlin Hz. Peygamber devrindeki muhataplarından tahakkuku lazımdır. Bu ise, Hz. Peygamberin idaresinde ve sonraki dört halife devrinde gerçekleşmiştir.

“Artık bundan sonra kim inkâr ederse, işte onlar fasıkların ta kendileridir.”

Artık her kim dinden dönse veya bu nimete nankörlük yapsa, fışkın kemâli onlardadır. Çünkü bu kadar açık ayetler, deliller varken dinden dönmüşler, bu büyük nimete nankörlük yapmışlardır.

56- وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ “Ve namazı dosdoğru kılın.”

وَأَتُوا الزَّكَاةَ “Zekatı verin.”

وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ “Ve peygambere itaat edin.”

Peygamberin size emrettiği diğer şeylerde de O’na itaat edin.

لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ “Ola ki rahmete eresiniz.”

57- لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ (Allah’ı) yeryüzünde âciz bırakacaklarını sanma!

Ey Peygamber! Sakın sakın o kâfirleri Allahın yakalamasından ve helâk etmesinden kurtulacaklar zannetme!

وَمَا أُوِيَّهُمُ النَّارُ “Onların varacağı yer cehennemdir.”

وَلَبِئْسَ الْمَصِيرُ “Orası ne kötü bir varış yeridir!”

Âdab Dersi

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِيَسْتَأْذِنَكُمْ الَّذِينَ مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ وَالَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا -58-
 الْحُلُمَ مِنْكُمْ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ “Ey iman edenler! Ellerinizin altında bulu-
 nanlar (köleleriniz) ve sizden henüz bulûğ çağına ermemiş olanlar,
 günde üç defa (yanınıza girecekleri zaman) sizden izin istesinler:”

Üstteki ayetlerde, bahsi geçen hükümlere ve diğerlerine taatin vücubuna delâlet eden ilâhiyat meselelerine temas edildi, itaate vaadde bulunuldu, ondan yüz çevirmenin kötü sonuçlarına dikkat çekildi.

Bu ayetle ise, daha önce bir kısmı bildirilen fer’î hükümlere yeniden dönüldü.²³

Ayet, hem erkeklere, hem de kadınlara hitap olmakla beraber, tağlip yoluyla erkeklere hitap edildi.²⁴

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, Esmâ Binti Übey’in kölesi Mîrsed, uygunsuz bir vakitte onun odasına girmişti. Ayet, bu münasebetle nâzil oldu.

Denildi ki: Hz. Peygamber (asm), ensardan bir köle olan Müdlic Bin Amr’ı öğle vakti Hz. Ömeri çağırması için gönderdi. Müdlic, Hz. Ömer uykuda iken içeri girdi. Hz. Ömerin elbisesi biraz açılmış idi. Hz. Ömer şöyle dedi: “Keşke Allahu Teâlâ büyüklerimizi, evlatlarımızı ve hizmetçilerimizi, bu saatlerde izin olmadan yanımıza girmekten yasaklasa...” Sonra Hz. Peygamberin yanına vardı. Ona, bu ayeti inmiş buldu.

Ayette bulûğdan ihtilam olarak bahsedilmesi, bulûğa ermenin en kuvvetli delili olmasındandır.

“Sabah namazından önce.” مِنْ قَبْلِ صَلَاةِ الْفَجْرِ

²³ Daha önce, zina, namuslu kimselere iftira, başkasının evine girme adabı, gözlerin ve namusun korunması... ile ilgili ayetler bildirilmişti. Arada tevhid gibi temel konulara girildikten sonra, bu ayetle yeniden fer’î hükümlere temas edildi.

²⁴ Yani, ayetin lafzında hitap erkeklere olmakla beraber, kadınlar da aynı hükümlere tâbidirler.

Çünkü o vakit yataktan kalkma ve uyku elbisesini atıp normal elbiseyi giyme zamanıdır.

“Öğleyin elbiselerinizi çıkardığınız vakit.”

Kaylule (öğle uykusu) için normal elbiselerinizi çıkardığınız zaman. “Ve yatsı namazından sonra.”

Çünkü yatsı sonrası elbiselerinizi çıkarıp yatağa girme zamanıdır.

“Bunlar, mahrem halde bulunabileceğiniz üç vakittir.”

Bu üç vakitte tesettürünüz tam olmaz.

“Bu vakitlerin dışında ne sizin için, ne de onlar için bir mahzur yoktur.”

Bunun dışındaki vakitlerde izin istemeyi terk etmede, size de onlara da bir günah yoktur.

Ayette evlere izinsiz girilmesini yasaklayan ayete münafı bir şey yoktur ki, onu neshetmiş olsun. Çünkü bu ayet çocuklar ve köleler hakkındadır. Diğer ayet ise, hür ve bülüğa ermiş kimseler hakkındadır.

“Onlar, etrafınızda dolaşan kimse-lerdir, birbirinizle iç içesiniz.”

Ayetin bu kaydı, bahsi geçen üç vakit dışında köle ve çocukların izin istemeden girip çıkmalarının gerekçesini anlatır. Çünkü içli dışlıdırlar, sıkça girip çıkmalar olmaktadır. Bunda, hükümlerin gerekçesini gösterme hususunda bir delil vardır. Keza bu üç vakitle diğer vakitler arasındaki farkta da, ilgili hükmün illetini göstermek vardır.

“İşte Allah size âyetleri böyle açıklar.”

Allah, burada olduğu gibi ahkâm ayetlerini işte böyle açıklıyor.

“Ve Allah, Alîm’dir – Hakîm’dir.”

Allah, sizin hâllerinizi bilir, size hüküm olarak bildirdiği şeylerde hikmetle hükmeder.

وَإِذَا بَلَغَ الْأَطْفَالُ مِنْكُمُ الْحُلُمَ فَلْيَسْتَأْذِنُوا كَمَا اسْتَأْذَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ - 59

“Çocuklarınız erginlik çağına geldiklerinde, kendilerinden öncekilerin izin istedikleri gibi izin istesinler.”

Bülüğa erdiklerinde, bütün vakitlerde izinli girsinler.

“Bülüğa ermiş erkek kölenin, evin hanımının yanına girerken izin istemesi gerekir” diyen âlimler, bu ayetten delil getirdi.

Elcevap: Ayette üç vakitte izin istemesi gerekenler köleler ve bülüğa ermemiş çocuklar şeklinde ifade edilmişti. Burada, çocukların bülüğa erdiğinde izin istemelerinin emredilmesi, kölelerin buna dâhil olmadığını gösterir.

كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ “Allah, âyetlerini size işte böyle açıklar.”

وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ “Ve Allah, Alîm’dir – Hakîm’dir.”

Bunun tekrarı, izin istemekle ilgili emri te’kid etmek ve meselenin önemini vurgulamak içindir.

وَالْقَوَاعِدُ مِنَ النِّسَاءِ الَّتِي لَا يَرْجُونَ نِكَاحًا فَلَيْسَ عَلَيْهِنَّ جُنَاحٌ أَنْ يَضَعْنَ -60- ثِيَابَهُنَّ غَيْرَ مُتَبَرِّجَاتٍ بِزِينَةٍ “Artık evlenme ümidi beslemeyen, hayızdan ve doğumdan kesilmiş yaşlı kadınların zînetlerini göstermeksizin dış elbiselerini çıkarmalarında kendileri için bir günah yoktur.”

Hayızdan, hamile olmaktan kesilmiş yaşlı kadınların, yaşlarının ileri olması sebebiyle nikah ümidi kalmayan bu kimselerin, (manto, pardesü gibi) dış elbiselerini bırakmalarında kendilerine bir günah yoktur.

Ancak bunu yaparken **“Görünen kısımları müstesna olmak üzere, zînetlerini göstermesinler.”** (Nur, 31) ayetinde gizlenmesi emredilen zînetlerini açığa çıkarmadan yapmaları gerekir.

Ayet metninde geçen **“teberrüç”** kelimesi, asıl olan gizli bir şeyi göstermeğe çalışmakta kendini zorlamaktır. Özellikle, kadının zînetini ve güzelliklerini erkeklere açmasında kullanılır.

وَأَنْ يَسْتَغْفِرْنَ خَيْرٌ لَّهُنَّ “Ama iffetli olmaları kendileri için daha hayırlıdır.”

Bununla beraber iffetlice sakınmaları, kendileri için dış örtülerini çıkarmaktan daha hayırlıdır. Çünkü su-i zanna maruz kalmaktan kurtarır.

وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ “Allah Semi’ – Alîm’dir.”

Allah, onların erkeklere söylediklerini duyar, maksatlarının ne olduğunu bilir.

61- لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَى حَرْجٌ “A’maya bir sakınca yoktur.”

“Topala bir sakınca yoktur.” وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرْجٌ

“Hastaya bir sakınca yoktur.” وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرْجٌ

Âmâ, total veya hasta olanlar, sağlam insanlarla yemek hususunda “belki beraber olmamızdan hoşlanmazlar” şeklinde endişe taşıyorlardı. Ayet, onların bu tarz sıkılmalarına lüzum olmadığını ifade eder.

Savaşa çıkanlar, ayette sayılan kimselere evlerinin anahtarlarını teslim eder, “evin gibi hareket et, evdeki şeylerden ye iç” derlerdi. Onlar ise “belki gönül hoşluğuyla böyle söylememiş olabilirler” mülâhazasıyla bundan uzak dururlardı. Ayet, bu endişeye lüzum olmadığını bildirdi.

Veya bunlar babalarının, evlatlarının veya akrabalarının evlerine çağrılıp kendilerine ikram edildiğinde onlara yük olmaktan çekinirlerdi. Ayet, buna gerek olmadığını bildirdi. Ancak, bunun için ev sahibinin rızasının bir izin veya buna delâlet eden bir karîne ile bilinmesi lazımdır.

Veya bu İslâmın ilk döneminde idi, **“Ey iman edenler! Yemek için izin verilmesi dışında, Peygamberin evlerine girmeyin, (erken gelip) yemeğin hazırlanmasını beklemeyin.”** (Ahzab, 53) gibi ayetlerle neshe-dildi.

Ayetin cihaddan geri kalmakta onlara bir vebâl olmadığını ifade ettiğini söyleyenler olmuşsa da, ayetin evveli ve sonrası buna uygun görülmemektedir.

“Sizin için de kendi evlerinizden yemenizde bir sakınca yoktur.” وَلَا عَلَى أَنْفُسِكُمْ أَنْ تَأْكُلُوا مِنْ بُيُوتِكُمْ

Çoluk-çocuğunuz, eşlerinizin bulunduğu evlerinizden yemenizde bir sakınca yoktur. Buna, çocukların evleri de girer. Çünkü evladın evi, “Sen de malın da babana aitsin” hadisinin delâletiyle babanın sayılır. Keza, Hz. Peygamber şöyle buyurur:

“Mü’minin en temiz ve helâl yiyeceği, kendi çalışmasının ürünü olandır. Çocuğu da onun bir çalışmasıdır.”

“Babalarınızın evlerinden.” أَوْ بُيُوتِ آبَائِكُمْ

“Annelerinizin evlerinden.” أَوْ بُيُوتِ أُمَّهَاتِكُمْ

“Erkek kardeşlerinizin evlerinden.” **أَوْ يُبُوتِ إِخْوَانَكُمْ**

“Kız kardeşlerinizin evlerinden.” **أَوْ يُبُوتِ أَخَوَاتَكُمْ**

“Amcalarınızın evlerinden.” **أَوْ يُبُوتِ أَعْمَامَكُمْ**

“Halalarınızın evlerinden.” **أَوْ يُبُوتِ عَمَّاتِكُمْ**

“Dayılarınızın evlerinden.” **أَوْ يُبُوتِ أَخْوَالَكُمْ**

“Teyzelerinizin evlerinden.” **أَوْ يُبُوتِ خَالَاتِكُمْ**

“Veya anahtarlarına malik olduğunuz yerlerden.” **أَوْ مَا مَلَكَتُمْ مَفَاتِحَهُ**

Son maddeden murat, vekâlet veya koruma yoluyla kişinin uhdesine ve tasarrufuna verilen bahçe veya davar gibi şeylerdir.

“Yahut dostlarınızın evlerinden (yemenizde bir sakınca yoktur.)” **أَوْ صَدِيقَكُمْ**

Çünkü samimi dost, kendi mallarından istifadenize gönül hoşluğuyla rıza gösterir.

Ancak, bütün bu kimselerin evlerinden yiyebilmenin şartı, ev sahibinin rızası olduğuna dair bir izin veya bir karîne olmasıdır.

Ayette bu yakınların sayılması, onlar arasında böyle şeylerin mutad olmasındandır. Veya bu, İslâmın ilk devrinde böyle iken, sonra neshedilmiş de olabilir.

Hanefiler, bu ayetten delil getirerek, mahremi olan bir yakınından mal çalan kimsenin elinin kesilmeyeceğine delil getirmişlerdir. Ama, mesele mezhepler arasında tartışmalıdır.

“Toplu halde veya ayrı ayrı yemenizde de bir sakınca yoktur.” **لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَأْكُلُوا جَمِيعًا أَوْ أَشْتَاتًا**

Leys oğulları, kişinin tek başına yemek yemesini uygun görmüyorlardı.

Ensardan bazıları kendilerine bir misafir geldiğinde, ancak onunla beraber yemek yiyorlardı.

Bazıları da fitrat itibariyle hoşlandıkları ve hoşlanmadıkları yemekler farklı olduğundan, beraber yemekten kaçınıyorlardı.

Ayet, bu gibi durumlara bir cevap olarak nazil oldu.

“Evle- **فَإِذَا دَخَلْتُمْ بُيُوتًا فَسَلِّمُوا عَلَى أَنْفُسِكُمْ تَحِيَّةٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ مُبَارَكَةٌ طَيِّبَةٌ**

re girdiğiniz zaman birbirinize, Allah katından mübarek ve hoş bir esenlik dileği olarak, selâm verin.”

Bahsi geçen bu evlerden birine girdiğinizde dinen ve akrabalık yönüyle sizden olan ev sakinlerine selâm verin.

Böyle bir selâm, O’nun emriyle sabit ve O’nun katından vaz edilmiştir.

Veya şöyle de mana verilebilir: Allah tarafından hoş bir hayat dileğiyle onlara selâm verin.

Çünkü böyle bir selâmla, ziyadesiyle sevap ve hayır umulur.

Verilen selâm, muhatabınızın gönlünü alır.

Hiz. Enes’den şöyle nakledilir:

Hiz. Peygamber bana şöyle dedi:

“Ümmetimden kime rastlasan, ona selâm ver. Bu, senin ömrünü uzatır. Evine girdiğinde, hane halkına selâm ver, evinin hayrı-bereketi çoğalır. Duha (kuşluk) namazını kıl. Çünkü o, Evvâbin olan (yani Hakka yönelen) iyi kimselerin namazıdır.”

“İşte Allah size âyetleri böyle açıklar.” كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ

Cenab-ı Hak, bu sûrede birbirine yakın yerlerde (58-59. ayetlerde ve burada olmak üzere) bu ayeti üç defa tekrarladı. Bunda ziyadesiyle bir te’kid ve bununla biten hükümlerin büyüklüğünü bildirmek vardır. Bunların ilk ikisinin devamında Allahın Âlîm ve Hakîm olması nazara verildi. Bu, ayetlerin beyanını iktiza eden durumu bildirir. Yani, Allah Âlîm ve Hakîm olduğu için size ayetleri böyle açıklıyor. Burada ise, açıklamaktan maksadın ne olduğunu bildirdi ve şöyle buyurdu:

“Ola ki akledersiniz.” لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ

Allahın beyan etmesi, işlerinizde hakkın ve hayrın ne olduğunu akletmeniz içindir.

Ulu'l - Emre İtaat

62- **“Mü'minler ancak, Allah ve Resûlüne iman eden kimselerdir.”**

Allah ve Rasûlüne samimi bir şekilde inanan imanı kâmil mü'minlerin bir özelliği de şudur:

“Onunla beraber **وَإِذَا كَانُوا مَعَهُ عَلَى أَمْرٍ جَامِعٍ لَمْ يَذْهَبُوا حَتَّى يَسْتَأْذِنُوهُ** iken önemli bir durum olduğunda, ondan izin almadan bırakıp gitmezler.”

Onlar,

-Cum'a,

-Bayram,

-Savaş,

-Meşveret gibi toplumu ilgilendiren bir meselede Hz. Peygamberle beraber iken peygamberi yalnız bırakmazlar, izin almadan ayrılmazlar.

Böyle durumlarda Peygamberden izin almadan ayrılmamanın imanın kemâlinden sayılması,

-İmanın sıhhatine bir tasdikçi gibi olmasından,

-Ayrıca muhlis olanı münafıktan ayırmasından dolayıdır. Çünkü, münafık olanlar böyle durumlarda sıvışmayı ve ayrılmayı âdet edinmişlerdir.

-Bir de Peygamberin izni olmadan böyle bir durumda ayrılmanın büyük bir günah olmasındandır. Bundan dolayı, peşinden gelen ayette bunu yine nazara vererek daha etkin bir şekilde te'kidde bulundu.

“**إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ أُولَئِكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ** isteyenler, hakikaten Allah'a ve Rasûlüne iman etmiş kimselerdir.”

Çünkü bu, izin isteyen bir mü'min olduğunu ifade eder. İzinsiz ayrılmak ise, böyle değildir.

“**فَإِذَا اسْتَأْذَنُوكَ لِبَعْضِ شَأْنِهِمْ فَأَذَنْ لِمَنْ شِئْتَ مِنْهُمْ** için senden izin istediklerinde, onlardan dilediğine izin ver.”

Ayette, işin önemini göstermek ve sıkı tutulmasını bildirmek vardır. Bu konuda yetki, Hz. Peygamberin görüşüne bırakılmıştır.

Bununla, bazı hükümlerin Hz. Peygamberin reyine bırakıldığına delil getirildi.

Ancak bu kanaatte olmayanlar ayetteki **“dilediğine”** ifadesinden muradın “izin isteyenin gerçekten bir özü olduğunu bildiğinde, ona izin ver” şeklinde kayıtlı olarak açıkladılar.

“Onlar için Allah’tan mağfiret dile.” وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ اللَّهُ

İzinden sonra onlar için Allahtan mağfiret talep et. Çünkü, velev bir özre dayalı olarak da olsa böyle bir durumda izin istemek bir kusurdur. Çünkü bunda, dünya işini ahiret işinin önüne geçirmek vardır.

“Şüphesiz Allah Ğafur – Rahîm’dir.” إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

Allah, kulların taşkınlıklarını bağışlar, onlara kolaylık göstererek merhamet eder.

63-“Peygamberin لَا تَجْعَلُوا دُعَاءَ الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ كَدُعَاءِ بَعْضِكُمْ بَعْضًا **”**
(sizi) **çağırmasını aranızda birbirinizi çağırmanız gibi tutmayın.”**

Peygamberin sizi çağırmasını birbirinize yaptığınız çağrıya kıyas etmeyin. Çünkü kendi aranızda yaptığınız çağrılarda,

-Yüz çevirmek,

-İcabette gevşeklik,

-İzinsiz dönmek gibi durumlar olabilir. Ama peygamberin sizi çağırmasında böyle yapmamalısınız. Çünkü O’nun çağrısına icabette bulunmak vaciptir, izni olmadan dönmek ise, haramdır.

Denildi ki: Ayetten murat şudur: “Peygambere nida ederken, sesinizi yükselterek konuşmayın. “Ya Muhammed” şeklinde ismiyle değil, saygıyla “Ya Nebiyyallah, ya Rasûlallah” diyerek lakabıyla hitap edin.”

Veya “O’nun Rabbine olan duasını, sizin küçüklerinizin büyüklerinden istekte bulunması, büyüklerin de bazen icabet edip bazen reddetmesi türünden saymayın. Çünkü O’nun duası müstecaptır.”

“İçinizden, birbirini siper ederek sıvışıp gidenleri muhakkak ki Allah bilmektedir.” قَدْ يَعْلَمُ اللَّهُ الَّذِينَ يَسْلُلُونَ مِنْكُمْ لَوْ آذًا

Bazıları Hz. Peygamberin bulunduğu topluluktan izin almadan, birbirini siper ederek usulca sıvışmaya çalışıyorlardı.

Veya bazıları, kendisine izin verilen birinin yanında çıkarak sanki kendisine de izin verilmiş havası verdiriyordu.

فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ
“Bu sebeple, O’nun emrine aykırı davrananlar, başlarına bir bela gelmesinden veya kendilerine çok elim bir azap isabet etmesinden sakınsınlar.”

Emrinin gereğini terk ile ve yolundan başka bir yol tutmak suretiyle O’nun emrine muhalefet edenler kendilerine dünyada bir fitne isabet etmesinden veya ahirette elem verici bir azap isabet etmesinden sakınsınlar.

Bununla, buradaki emrin vücup için olduğuna delil getirildi. Çünkü emrin gereğini terk etmek, iki azaptan birini gerektirmektedir. Zira sakınılmasını emretmek, böyle bir azabı netice verecek durumlardan korkulmasına delâlet eder, bu da sakınmanın vücutunu lüzumlu kılar.

64- **“Bilmiş olun, göklerde ve yerde ne varsa Allah’ındır.”**

قَدْ يَعْلَمُ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ **“O, sizin ne durumda olduğunuzu çok iyi bilir.”**

Ey mükellefler!

Allah sizin içinde bulunduğunuz hâlin dine muhalif veya muvafık, münafıkâne veya samimâne olduğunu muhakkak ki bilir.

وَيَوْمَ يُرْجَعُونَ إِلَيْهِ فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا **“Ona döndürülecekleri günde ise, yapmış olduklarını tek tek kendilerine haber verir.”**

Münafıklar o gün amellerinin karşılığını görmek üzere O’na döndürülürler. O da hem kınayarak, hem de cezasını vererek onların kötü amellerini kendilerine tek tek haber verir.

وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ **“Allah, her şeyi bilendir.”**

Hiçbir gizli hâl, O’na gizli değildir.

Hız. Peygamberden şöyle nakledilir:

“Her kim Nur sûresini okusa, geçmişte ve gelecekteki erkek ve kadın bütün mü’minler sayısınca kendisine mükâfat verilir.”

FURKAN SÛRESİ

Furkan Sûresi Mekkî olup,
yetmiş yedi ayettir.

Nübüvvet Meseleleri

1- ^y“Âlemlere bir uyarıcı olsun diye kuluna Furkân’ı indiren Allah’ın şanı yücedir.”

Ayet metnindeki “**Tebâreke**” ifadesi “bereket”ten gelir. Bereket ise “çok hayır” anlamındadır.

Veya bu ibare “Allah her şeyin fevkindedir, sıfatlarında ve fiillerinde her şeyden üstündür” manasını ifade eder. Çünkü bereket, “ziyade” manasını tazammun eder.

Furkanı (hak ile batılı ayıran Kur’anı) indirmesinin bu ibareyle beraber söylenmesi,

-Kur’anda olan çok hayırdan,

-Veya Kur’anın Allahın yüce oluşuna delâletinden dolayıdır.

Denildi ki: “Tebareke” kelimesinde “devam” manası da vardır.

“Tebareke” kelimesi, başka farklı kelime kalıplarında söylenmez ve ancak Allah hakkında kullanılır.

“**Furkan**” kelimesi “iki şeyi ayıran” anlamındadır, Kur’anın da isimlerinden biridir. İfadeleriyle hak ile batılı veya i’caziyla hak yolda olanla batıl yolda olanı ayırması sebebiyle böyle isimlendirilmiştir.

Kur’anın “Furkan” olması, fasıl fasıl inmesinden dolayı da olabilir.

Ayette “**kulu**” ifadesi “kulları” şeklinde de okunmuştur. Buna göre, “**Andolsun ki biz size apaçık âyetler, sizden önce yaşayıp gitmiş olanlardan bir mesel ve müttakiler için bir öğüt indirdik.**” (Nur, 34) ayetinde olduğu gibi, Hz. Peygamber ve ümmeti kastedilmiş olur.

Veya “Furkan” sadece Kur’anın ismi olmayıp cins isim olarak diğer semavi kitaplara kullanılabildiği için, peygamberlere Furkanın indirildiğini ifade etmiş olur.

“**Âlemlere bir uyarıcı olsun diye**”

O Furkan veya Furkanın indirildiği kul, cin ve ins âlemlerine uyarıcı olmak içindir.

2- **“Ki, göklerin ve yerin mülkü (hükümranlığı) Onundur.”**

“O, bir çocuk edinmedi.”

Hristiyanların batıl iddiaları gibi, o bir çocuk edinmiş değildir.

“Mülkünde de hiçbir ortağı yoktur.”

Mecusilerin iddiası gibi, mülkünde hiçbir şerik de yoktur.

Allahu Teâlâ bu ayette, mülkün mutlak olarak kendisine ait olduğunu bildirdi. Sonra da kendi yerine geçecek veya mülkte kendisine karşı çıkabilecekleri nefyetti. Ardından da buna delâlet eden şeylere dikkat çekip şöyle bildirdi:

“O, her şeyi yarattı.”

Özel bir maddeden belli suret ve şekillerle insanı yaratması gibi, iradesine göre takdirde bulunarak her şeyi meydana getirdi.

“Yarattığı şeyleri bir ölçüye göre takdir etti.”

Onu takdir etti ve onu dilemiş olduğu özelliklere ve fiillere müheyya kıldı. Mesela, insana

- İdrak sahibi olmak,
- Anlamak,
- Tefekkür edebilmek
- Tedbirde bulunmak,
- Çeşitli sanatları ortaya koyabilmek,
- Farklı farklı işler yapabilmek gibi özellikler verdi.

Veya şu mana da olabilir: Ona, belli bir süreye kadar (ecel-i müsemma) şu hayatta devamı takdir etti. “Yaratma” ifadesi, kelimenin köküne bakılmaksızın bazan “vücuda getirdi” anlamına da gelir. Buna göre, üstteki ayetin manası şöyle olur: Her şeye vücut verdi, bir düzensizlik olmaması için onun icadında takdirde bulundu.

3- **“وَإِتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ (İnkâr edenler), Allah’ı bırakıp ilâhlar edindiler.”**

Önceki ayetler tevhidin isbatını ve nübüvveti tazammun ettiği için, buna muhalif olanları redde yöneldi.

لَا يَخْلُقُونَ شَيْئًا “(Bu batıl mabutlar) hiçbir şey yaratamazlar.”

وَهُمْ يُخْلَقُونَ “Zaten kendileri yaratılmışlardır.”

Çünkü, bunlara ibadet edenler o putları yontmakta, şekillendirmektedirler.

وَلَا يَمْلِكُونَ لِنَفْسِهِمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا “Üstelik kendilerine bir zarar ve bir fayda veremezler.”

Bu batıl ilahlar, ne kendilerinden bir zararı def edebilirler ne de bir faydayı celb edebilirler.

وَلَا يَمْلِكُونَ مَوْتًا وَلَا حَيَوَةً وَلَا نُشُورًا “Öldürmeye, yaşatmaya ve ölüleri diriltip kabirden çıkarmaya da güç yetiremezler.”

Ne başlangıçta kimsenin ölümüne ve diriltilmesine hükmedebilirler, ne de yeniden diriltebilirler. Böyle olanlar, elbette ulûhiyetten çok çok uzaktır. Çünkü, uluhiyetin gereği olan özellikler kendilerinde bulunmadığı gibi, ona aykırı özelliklere sahiptirler.

Ayetle, ilahın öldükten sonra diriltmeye ve amellerin karşılığını verme kâdir olması lüzumuna bir tenbih vardır.

4- وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ هَذَا إِلَّا إِفْكٌ افْتَرِيَهُ “İnkâr edenler dediler: Bu (Kur’an), Onun (Muhammed’in) uydurduğu bir yalandan başka bir şey değildir.”

وَأَعَانَهُ عَلَيْهِ قَوْمٌ آخَرُونَ “Başka bir topluluk da bu konuda Ona yardım etmiştir.”

Onların iddiasına göre, Hz. Peygamber Yahudilerden eski ümmetlerle ilgili şeyleri duyuyor, daha sonra bunları kendi ibaresiyle anlatıyordu.

Bununla alakalı “Şüphesiz biz onların: “Kur’an’ı ona ancak bir insan öğretiyor” dediklerini biliyoruz. Kendisine nisbet ettikleri şahsın dili yabancısıdır. Halbuki bu (Kur’an) apaçık bir Arapçadır.” (Nahl, 103) ayetinin tefsirinde gerekli açıklama yapıldı.

فَقَدْ جَاءُوا ظُلْمًا وَزُورًا “Böylece haksız ve asılsız bir söz uydurdular.”

Onlar, böyle mu’cize bir kelâmı, Yahudilerden alınmış yalan bir iftira

kılmakla ona haksızlık ettiler. Hz. Peygambere, berî olduğu şeyi nisbet etmekle iftirada bulundular.

5- وَقَالُوا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ **“Dediler: O, öncekilerin masallarıdır.”**

اُكْتَبَهَا **“Onu başkalarına yazdırdı.”**

O, Kur'an diye insanlara söylediğini kendisi yazdı veya yazdırdı.

فَهِيَ تُنَمَّى عَلَيْهِ بُكْرَةً وَأَصِيلًا **“Bunlar Ona sabah akşam okunmaktadır.”**

Onları ezberlemek için sabah akşam kendisine okunur. Çünkü ümmîdir, kitaptan kendisi tekrarlayamaz.

6- قُلْ أَنْزَلَهُ الَّذِي يَعْلَمُ السِّرَّ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ **“De ki: Onu, göklerin ve yerin sırrını bilen indirmiştir.”**

Hepinizi fesahatıyla acze düşüren bir kitap, nasıl **“eskilerin masalları”** olabilir?

Hâlbuki o Kur'anda ancak sırları bilen Zâtın bilebileceği,

-Gelecek ile ilgili gaybtan haberler,

-Ve eşya ile ilgili gizli sırlar vardır.

إِنَّهُ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا **“Şüphesiz O, Ğafur'dur – Rahîm'dir.”**

Ğafur - Rahîm olduğu için, bu sözlerinize karşılık sizi hemen cezalandırmaz, üzerinize azap yağdırmaya tam bir kudreti varken ve siz de bunu hak etmişken size süre tanır, fırsat verir.

7- وَقَالُوا مَالِ هَذَا الرَّسُولِ **“Dediler: Bu nasıl peygamber!”**

Hz. Peygambere **“rasûl”** (peygamber) demeleri, öyle kabul ettiklerinden olmayıp tahkir ve istihza içindir.

يَاكُلُ الطَّعَامَ **“Yemek yiyor.”**

وَيَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ **“Ve çarşılarda geziyor?”**

Bu nasıl peygamber ki, bizim gibi yemek yiyor ve bizim dolaştığımız gibi ihtiyaçlarını karşılamak üzere çarşılarda dolaşıyor.

Yani, **“Şayet peygamber olduğu doğruysa, niye O'nun hâli bizden farklı değil?”**

Onların bu bakışları, basiretsizliklerinden ve nazarlarını sadece duy-

lara hitap eden şeylere (mahsusata) çevirmelerindendir. Çünkü, peygamberlerin diğer insanlardan ayrılması, cismanî hususlarda değildir, **“De ki: Ben de ancak sizin gibi bir beşerim. Bana ilâhınızın ancak bir ilâh olduğu vahyolunuyor.”** (Kehf, 110) ayetinde işaret edildiği üzere, ruhanî hâllerdedir.

“Ona, beraberinde bulunup uyaran bir melek indirilseydi ya!”

Ona uyarıcı bir melek inse de, meleği tasdik ile O’nun doğru söylediğini bilsek!

8- “Yahut kendisine bir hazine verilseydi.”

Böyle bir hazinesi olduğunda geçim derdiyle uğraşmazdı.

“Veya ürününden yiyeceği bir bahçesi olsaydı ya!”

Hazineden sonra **“bahçesi olsaydı”** demeleri, bir mertebe tenezzüldür. Yani, hiç olmazsa, ağaların, zenginlerin bahçesi olduğu gibi, O’nun da tenezzühde bulunacağı bir bahçesi olmalıydı.”

“O zalimler, “Siz ancak büyülenmiş bir adama uyuyorsunuz” dediler.”

“Onlar” yerine **“O zalimler”** denilmesi, onların bu sözlerinde zulmettiklerinin bir tescilidir.

9- “Bak, Senin hakkında nasıl da temsiller getirdiler?”

Bak, nasıl da Senin hakkında hiç hatıra hayale gelmemesi gereken şeyler söylediler, iftiralar uydurdular!

“Böylece (yoldan) saptilar.”

Böylece peygamberin özelliklerini bilmeye ve O’nunla kendini peygamber gibi göstermeye çalışan kimseyi ayıracak şeylere ulaştıracak yoldan saptilar. Kör gibi hareket ettiler.

“Artık onlar bir yol bulamazlar.”

Dolayısıyla onlar, Senin hakkında Senin nübüvvetini tenkide vesile olabilecek bir yol bulamazlar.

Veya onlar artık doğru yola ve hidayete bir yol bulamazlar.

10- **تَبَارَكَ الَّذِي إِنْ شَاءَ جَعَلَ لَكَ خَيْرًا مِنْ ذَلِكَ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا** 10- **“Dilerse sana bundan daha hayırlısını, altından ırmaklar akan cennetleri verebilecek ve sana saraylar kurabilecek olan Allah’ın şanı yücedir.”**

Allah, şu dünyada onların demiş olduklarından daha hayırlısını Sana vermeye kâdirdir. Lakin bunları ahirete te’hir etmektedir. Çünkü ahiret daha hayırlı ve daha daimidir.

11- **بَلْ كَذَّبُوا بِالسَّاعَةِ** 11- **“Hayır, onlar o saati (kıyameti) yalanladılar.”**

Hayır, onlar kıyameti yalanladılar. Böylece nazarları dünyevî menfaatlere odaklandı. Şerefın, itibarın ancak mal ile olduğunu zannettiler. Bunun için de, fakırdan dolayı Senin hakkında ileri geri konuştular.

Veya, “işte kıyameti yalanladıkları için Seni yalanladılar. Yoksa birer iftira olarak (“niye yanında melek yok, niye Ona bir hazine indirilmiyor..” gibi) fasit tenkitlerinden dolayı değil.¹

Veya “onların Seni yalanlamalarına şaşma! Bundan daha hayret verici olanı yapıyorlar, kıyameti yalanlıyorlar!”

وَأَعْتَدْنَا لِمَنْ كَذَّبَ بِالسَّاعَةِ سَعِيرًا 12- **“Biz ise o saati yalanlayana şiddetli bir ateş hazırladık.”**

“Saîr” kelimesi şiddetli ateşi ifade eder. Cehennemin isimlerinden biri olduğu da söylenmiştir.

12- **إِذَا رَأَتْهُمْ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ سَمِعُوا لَهَا تَغِيْطًا وَزَفِيرًا** 12- **“Ateş onları uzak bir yerden görünce, onun müthiş kaynamasını ve uğultusunu işitirler.”**

Cehennemin onları görmesi mecaz olup, onların cehennemi görmelemini anlatır.

Çok çok uzaktan onu gördüklerinde, O’nun öfkeli ve homurtulu sesini işitirler.

“Cehennemin onları görmesi mecazdır” denilebileceği gibi, şöyle de bakılabilir:

-Bizim görüşümüze göre- hayat için illa bir bünye gerekmediğinden,

¹ Yani, onların Hz. Peygamberi kabul etmemelerinde en önemli bir unsur, ahirete inanmamalarıdır. Diğer sebepler basit birer bahane gibidir.

Allahu Teâlâ'nın onda bir hayat yaratması, böylece görmesi, öfkelenmesi, homurdanması mümkündür.

-Denildi ki: Cehennemin görmesi, öfkelenmesi, homurdanması, ona görevli zebânilerin böyle yapmasıdır. Bu, muzafın hazfı yoluyla cehenne- me nisbet edilmiştir.

13- **وَاِذَا الْقَوَا مِنْهَا مَكَائًا ضَيِّقًا مُّقَرَّنِينَ دَعَوْا هُنَالِكَ ثُبُورًا** “**Ve elleri bo-
yunlarına bağlanmış, çatılmış olarak cehennemin daracık bir yerine
atıldıklarında, orada yok olup gitmeyi isterler.**”

Mekânın darlığı, azabın daha ziyade olması içindir. Çünkü insan dar yer- de sıkılır, geniş yerde ise ferahlık duyar. Bundan dolayıdır ki, Allahu Teâlâ cenneti eni gökler ve yer genişliğinde şeklinde vassetti.²

Elleri zincirlerle boyunlarına bağlı bir şekildedirler.

Orada helâk olmayı temennî ederler, “Ey helâk, yetiş, neredesin? Şimdi senin zamanın” diye bağırlar.

14- **لَا تَدْعُوا الْيَوْمَ ثُبُورًا وَاحِدًا** “(Kendilerine) **“Bugün bir kere yok olma-
yı istemeyin.”**

وَادْعُوا ثُبُورًا كَثِيرًا “**Birçok kere yok olmayı isteyin!”** (denir.)”

Onlara denilir ki: Bugün bir tek helâk çağırmayın, çok helakler isteyin! Çünkü, azabınız çeşit çeşit olacaktır. Bunlardan her bir çeşit, şiddetinden dolayı bir helâkettir.

Veya bu, “Şüphesiz âyetlerimizi inkâr edenleri bir ateşe atacağız. Derileri yanıp döküldükçe, azabı tatmaları için kendilerine başka deriler vereceğiz.” (Nisa, 56) ayetinde olduğu gibi onların azabının yenilenmesini anlatıyor da olabilir.

Veya, bu bir defada bitecek bir azap değildir. Böyle olunca her vakit bir helak demektir.

15- **قُلْ اَذَلَّكَ خَيْرٌ** “**De ki: Şu mu daha hayırlıdır?”**

أَمْ جَنَّةُ الْخُلْدِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ “**Yoksa müttakilere va’dedilen cennetü’l-
huld (ebedî cennet) mi?”**

Ayette,

² Bkz. Hadid, 21 ve Al-i İmran, 133

-Azaba “**şu**” ile işaret edilmesi,

-“**Şu mu daha hayırlı...?**” şeklinde soru üslûbuyla anlatılması,

-Aslında ikisi arasında mukayese bile yapılması mümkün değilken “hangisi daha hayırlı?” şeklinde tafdîl ile sorulması, ince bir alayla beraber, onların hatalarını başlarına vurmak içindir.

“**Şu mu daha hayırlı, yoksa cennetü'l-huld (ebedi cennet) mi?**” ifadesindeki “**şu**” kelimesi, daha önce onların “**Yahut kendisine bir hazine verilseydi.**” “**Veya ürününden yiyeceği bir bahçesi olsaydı ya!**” demelerine bakıyor da olabilir. Yani,

“De ki: Şu hazine mi daha hayırlı, yoksa ebedi cennet mi?”

Veya “De ki: Şu dünya cenneti olan güzel bir bahçe mi daha hayırlı, yoksa ebedi cennet mi?”

Ayette, cennetin “**cennetü'l-huld**” şeklinde gelmesi.

-Medih içindir.

-Veya daimiliğine delâlet içindir.

-Veya dünya cennetlerinden (bahçelerinden) ayırt etmek içindir.

كَانَتْ لَهُمْ جَزَاءً وَمَصِيرًا “**Orası onlar için bir mükâfat ve varılacak bir yerdir.**”

Bu ebedi cennet, Allahın ilminde veya levh-i mahfuzda onların amellerine bir karşılık ve varacakları bir mahal olacak takdir edilmiştir.

Ayette bunun geçmiş zaman sığasıyla ifade edilmesinde, Allahın vaat ettiği şeyin tahakkukunun vâki gibi olmasına bir işaret vardır.³

Müttaki olanlara bu cennet, takvalarına bir karşılık olarak verilmiştir. Başkalarına da onlardan razı olunmasıyla lütuf olarak verilmesine bir engel yoktur. Kaldı ki, müttakilerden murat küfür ve yalanlamadan sakınanlar olması caizdir. Çünkü, küfür ve yalanlama içinde olanlara karşılık “müttakiler” nazara verilmiştir.⁴

³ Yani, aslında bu ilâhî vaat ilerde gerçekleşecektir. Ama vaat eden Allah olunca, buna olup bitmiş nazarıyla bakmak gerekir. Ayette de bundan dolayı “**Orası onlar için bir mükâfat ve varılacak bir yerdir**” denildi.

⁴ Bu açıklamalar, “peki, müttaki olmayanlara ebedi cennet yok mu?” sorusuna bir cevaptır. Buna iki cihetle cevap verilmiştir:

1-“Müttaki” kelimesini “takva sahibi olanlar” şeklinde anladığımızda, bunlar o ebedi cennete takvalarına bir mükafat olarak girerler. Ama diğer ehl-i cennetin de lütuf olarak girmesine bir engel yoktur.

16- **لَهُمْ فِيهَا مَا يَشَاءُونَ خَالِدِينَ** “Ebedî olarak, onlar için orada diledikleri her şey vardır.”

Onlar için o cennette diledikleri bütün nimetler var. Belki de cennetteki her taife, kendi mertebesine uygun şeyler isteyecek. Çünkü görülen o ki, noksan mertebede olan biri, kâmil mertebede olanın istediği şeye iştah duyup idrak edemez.⁵

Ayette, bütün isteklere ancak cennette ulaşılabileceğine bir tenbih vardır.

كَانَ عَلَىٰ رَبِّكَ وَعْدًا مَسْئُولًا “Bu, Rabbinden bir vaaddir.”

Yani bu, Rabbinden istenmeye ve talep edilmeye layık bir vaaddir.

Veya bu, Rabbinden insanlar tarafından dualarında istenen bir vaattir. Mesela:

“Rabbimiz! Peygamberlerinle bize va’dettiklerini bize ver.” (Âl-i İmran, 194)

Veya melekler **“Ey Rabbimiz! Onları ve onların ecdadından, eşlerinden ve nesillerinden salih olanları kendilerine vaad ettiğin Adn cennetlerine koy.”** (Mü’min, 8) diyerek bunu ehl-i iman için istemişlerdir.

Ayette, “Bu Rabbine vacip bir vaat oldu” manası vardır. Çünkü vaadini yerine getirmemek Allah için imkânsızdır. Ancak “bu Allaha vaciptir” denilmez.⁶

Çünkü vaat edilenlere ilâhî iradenin taalluku, o vaadlerin yerine getirilmesinden daha öncedir.⁷

2-Öte yandan “müttaki” kelimesi, buradaki kullanımında “küfür ve yalanlamadan sakınan” anlamında kullanılmış olabilir. Bu anlam esas alındığında ebedi cennete alınan herkese şümulü olur. Çünkü, cennete girenlerin hepsi bu anlamda “müttaki”dirler.

⁵ Öyle anlaşıyor ki, Cennetteki herkes kendi mertebesine uygun isteklerde bulunacak ve istekleri kendisine verilecek. Ama bu istekler, kişilerin manevî makamlarını yansıtabilecek şekilde farklı farklı olacak. Şu dünyada da istekler seviyeye göre farklılık arzeder. Resimden anlayan biri resim sergisine gidip hayranlıkla ve zevkle seyrederken, bir başkası horoz dövüşüne gidip seyretmeyi tercih edebilir.

⁶ Yani, Allahu Teâlâ fâil-i muhtardır, dilediğini yapar. Hiçbir fiilinde “şu Allaha vaciptir” denilmez. Ama o kendisi böyle yapacağını vaat etmiştir, vaadinde hulfetmek ise O’nun hakkında imkânsızdır.

⁷ Yani, Allah böyle yapmayı, kendisi kendisine vacip kılmış, prensip edinmiştir.

17- “O gün Rabbin onları ve Allah’tan başka taptukları şeyleri toplayıp şöyle der:”

O gün hem kendilerini, hem de Allahın dışında taptukları ne varsa, hepsini haşrederiz.

Ayette, akıl sahibi olmayanlar için kullanılan مَا “ma” edatı ile onların taptuklarının ifade edilmesi,

-Böyle söylenmesi daha kapsayıcı olmasındandır.

-Veya bununla vasıf murat edilmesinden, yani “onların mabutları” manası kastedilmesindendir.

-Veya tahkir için putların tağlibi söz konusudur.⁸

-Veya putlara tapanların daha çok olması itibarıyladır.

-Veya devamında gelen sual – cevaptan anlaşıldığına göre, burada taptukları bildirilenler genel olmayıp, melekler, Hz. Üzeyir ve Hz. İsa’dır.

-Veya buradaki batıl mabutlardan murat putlardır, Allah onları konuşturmuştur.

-Veya insanların el ve ayaklarının konuşturulmasında denildiği gibi, hâl diliyle konuşmaları söz konusudur.

“كُلَّكُمْ أَضَلُّتُمْ عِبَادِي هَؤُلَاءِ أَمْ هُمْ ضَلُّوا السَّبِيلَ” “Kullarımı siz mi saptırdınız, yoksa onlar kendileri mi yolu kaybettiler?”

Bu kullarımı siz mi saptırdınız yoksa onlar sahih bir tefekkürle bakmaları ve nasihat eden mürşidden yüz çevirmeleri sebebiyle kendileri mi yoldan çıktılar?

Buradaki istifham (soru), öğrenmek için olmayıp, o batıl mabutlara tapanların başına vurmak ve kendilerini delilsiz bırakıp susturmak içindir.

18- “Onlar dediler: Sübhansın, seni tenzih ederiz.”

Mabut yerine konulanlar kendilerine denilene taaccüple “Ya Rabbi, Seni tenzih ederiz” diyecekler. Çünkü, insanların mabut zannettikleri şeyler,

-Ya meleklerdir.

⁸ Arabçada “Ma” hayat ve akıl sahibi olmayanlar için , “Men” ise, hayat ve akıl sahibi olanlar için kullanılır. Bazan bazı edebi incelikler sebebiyle birbirlerinin yerine kullanıldıkları da olur. Mesela, taptukları kişiler için “Ma” kullanıldığında, bu kişiler cansız ve akılsız olarak nazara verilir.

-Ya masum peygamberlerdir. (Hz. İsa gibi)

-Ya hiçbir şeye güç yetiremeyen cansız şeylerdir.

Veya bu suale muhatap olanlar, kendileri Cenab-ı Hakkın tesbih ve tevhidiyle nişaneli iken, O'nun kullarını yoldan çıkarmalarının kendilerine yaksışmadığını hissettirmek için böyle demişlerdir.⁹

Veya böyle demeleri Allahı şeriklerden tenzih içindir.

“Seni bırakıp da başka dostlar edinmek bize yaraşmaz.”

Masum olduğumuzdan veya gücümüz de olmadığından bizlerin Senin dışında dostlar edinmemiz söz konusu olamaz. Dolayısıyla başkalarını Senden başkasını dost edinmeye nasıl çağırırız?

“فَكَانَ يَنْبَغِي لَنَا أَنْ نَتَّخِذَ مِنْ دُونِكَ مِنْ أَوْلِيَاءَ وَلَكِنْ مَتَّعْتَهُمْ وَآبَاءَهُمْ حَتَّىٰ نَسْأَلَ الذِّكْرَ”
Fakat sen onlara ve atalarına çok nimetler verdin, sonunda zikri unuttular.”

Lakin Sen bunları ve ecdatlarını çeşit çeşit nimetlerle faydalandırdın, onlar da şehvî şeylere dalıp gittiler.

Seni anmaktan veya nimetlerini hatırlamak ve ayetlerini düşünmekten gafil oldular.

Cevaplarında, yoldan çıkmayı kesb yönüyle müşriklere nisbet ettiler. Al-laha isnatları ise, Allahın onlara verdiği nimetlerle onları buna sevk etmiş olması cihetidir.

“وَكَانُوا قَوْمًا بُورًا”
“Ve helak olmuş bir kavim oldular.”

Bunlar Senin kendileri hakkındaki hükmünde helâk olan bir kavimdi.

19- فَقَدْ كَذَّبُوكُمْ بِمَا تَقُولُونَ (İlâh edindikleriniz) söyledikleriniz konusunda sizi yalancı çıkardılar.”

Burada, müşriklerin ilah kabul ettikleriyle olan konuşmadan, müşriklere hitap edilmesine bir geçiş vardır.¹⁰

Yani, “işte bak, gördünüz., Mabut kabul ettikleriniz sizi yalanladılar.”

Siz onlar hakkında

⁹ Türkçede bu daha çok “estağfirullah” kelimesiyle ifade edilir. Mesela, “yalan mı söylüyorsun?” dediğimiz biri “estağfirullah” dediğinde böyle bir şeyden uzak olduğunu ifade etmiş olur.

¹⁰ Buna “iltifat sanatı” denilir.

“Onlar ilahtırlar.”

“İşte onlar bizi yoldan çıkardı” diyordunuz. Ama onlar, bu sözlerinizde yalancı olduğunuzu ortaya koydular.

فَمَا تَسْتَطِيعُونَ صَرْفًا وَلَا نَصْرًا **“Artık ne kendinizden azabı savabilir ve ne de kendinize yardım alabilirsiniz.”**

Dolayısıyla ne azabı kendinizden def edebilir, ne de bir yardım temin edebilirsiniz.

وَمَنْ يَظْلِمْ مِنْكُمْ نَذْفُهُ عَذَابًا كَبِيرًا **“Ve sizden her kim zulmederse, ona çok büyük bir azap tattırırız.”**

Ey mükellefler! Sizden her kim zulmederse çok büyük bir azabı ona tattıracağız.

Büyük azaptan murat, cehennemdir. Ayet, her küfre ve fıska giren hakkında genel olsa da, bir kısım kayıtlarla anlamak gerekir. Yani, her kim küfre ve fıska düşüp tevbe ve taat ile bunları izale etmişse, âlimlerin ittifak ettiği gibi, azaptan kurtulur.

Bize göre zulmü olduğu halde affedilmişse, o da azaptan kurtulur.¹¹

وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا إِنَّهُمْ لَيَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَيَمْشُونَ فِي الْأَسْوَاقِ **“Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberler de şüphesiz yemek yerler, çarşılarda gezerlerdi.”**

Ayet, bu sûrenin yedinci ayetindeki sözlerine bir cevaptır.

وَجَعَلْنَا بَعْضَكُمْ لِبَعْضٍ فِتْنَةً **“Sizi birbirinize imtihan sebebi kıldık.”**

Ey insanlar! Sizleri birbirinizle imtihan etmekteyiz. Mesela, fakirler zenginlerle denenir, Peygamberler ümmetleriyle denenir. Ümmetlerinden bir kısmı onlara düşmanlık gösterir, eza verir.

Ayet, Hz. Peygambere inanmayıp muhalefet edenlerin sözlerine karşı bir tesellidir.

Ayette kaza ve kadere bir delil vardır.

أَتَصْبِرُونَ **“(Bakalım) sabredecek misiniz?”**

¹¹ Ayetin zâhirinden her zulmedenin büyük azaba maruz kalacağı anlaşılabilir. Yukarda yapılan açıklamalar, bunun bazı kayıtlarla mukayyet olduğuna dikkat çekmektedir.

İmtihanın illetini beyan eder. Yani, “hanginizin sabredeceğini ortaya ko-
yalım diye biz sizi birbirinizle denemekteyiz.” Bu ayetin bir benzeri **“O,
hanginizin amelce en güzel olduğunu denemek için ölümü ve haya-
tı yarattı.”** (Mülk, 2) ayetidir.

Veya ayet, insanların maruz kaldıkları çetin hâllere karşı sabretmeleri-
ne bir teşviktir.

وَكَانَ رَبُّكَ بَصِيرًا **“Rabbin, her şeyi hakkıyla görendir.”**

Rabbin kimin sabrettiğini görendir.

Veya Rabbin kendisiyle imtihan ettiği şeyde ve gayrisinde doğru olanı
görendir.

Allah'a Kavuşmak

21- وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا “Bize kavuşmayı ummayanlar şöyle dediler:”

Ayetten murat, öldükten sonra dirilmeyi inkârları sebebiyle Allaha kavuşmayı ummayanlar veya kötü bir şekilde Ona gelmekten korkmayanlar.

Ayet metnindeki **likâ**, bir şeye vasıl olmak ve onu görmektir. Burada likâdan murat Allahın amellere karşılık vermesine kavuşmaktır. Bununla rüyetullahın murat edilmesi de mümkündür.

لَوْ لَا أَنْزَلْنَا عَلَى الْمَلَائِكَةِ “Keşke bize melekler indirilseydi.”

Bunlar dediler ki: Keşke bize melekler inse de, Muhammedin doğru söylediğini bildirseler!

Denildi ki: Bundan murat, “keşke bize Peygamber olarak melekler gelsin!” manasıdır.

أَوْ نَرَى رَبَّنَا “Yahut Rabbimizi görseydik!”

Veya Rabbimizi görsek de Muhammedi tasdik etmemizi ve O’na uymamızı bize emretse!

لَقَدْ اسْتَكْبَرُوا فِي أَنْفُسِهِمْ “Andolsun, onlar kendi iç dünyalarında bü-yüklük tasladılar.”

Böyle diyerek kendilerini çok yüksekte tuttular. Allahın en mükemmel kulları olan peygamberlere en kâmil vakitlerde verilen hallerin kendilerine verilmesini istediler, hatta “Rabbimizi görsek” diyerek daha da ileri gittiler.

وَعَتَوْا عُتْوًا كَبِيرًا “Ve büyük bir taşkınlık gösterdiler.”

Zulümde en ileri noktaya ulaştılar. Öyle ki, gözleriyle mu’cizeleri gördüler, ama bunlardan yüz çevirdiler. Kendi habis nefisleri için, kudsi nefislere bile kolayca nasip olmayan şeyleri talep ettiler.

22- يَوْمَ يَرَوْنَ الْمَلَائِكَةَ لَا بُشْرَىٰ يَوْمَئِذٍ لِلْمُجْرِمِينَ “Fakat melekleri görecekları gün, işte o gün mücrimlere hiçbir müjde yoktur.”

Bundan murat, ölüm meleği veya azap meleği olabilir.

Ayette geçen **“mücrimler”** ifadesi ya geneldir, delil yoluyla diğer mücrimlere de o gün bir müjde olmayacağını ifade eder. Ama melekleri görecekları o günde kendilerine bir müjde olmayacağını söylenmesi, başka bir vakitte af veya şefaatin onlar için söz konusu olmayacağı anlamına gelmez.

Veya buradaki **“mücrimler”** ifadesi, “o mücrimler” anlamında kıssa-sı anlatılan mücrimlere hastır. “Onlar” demek yerine **“O mücrimler”** denilmesi,

-Cürümlerini tescillemek,

-Melekleri görmenin kendileri için müjde sayılmamasının sebebini bildirmek,

-Onları görmenin değil müjde, tam zıddı olacağını sebebini göstermek içindir.¹²

وَيَقُولُونَ حِجْرًا مَّحْجُورًا “Ve ‘hicran mahcura’ diyecekler.”

Kâfirler o gün “hicran mahcura” diyecekler. Bu, bir istiaze, yani Allaha sığınma ifadesidir. (Yani, “bizden uzak olun. Sizden Allaha sığınırız” diyecekler.)

Veya bu sözü söyleyenler melekler olabilir. Yani, “cennet size uzak olsun, müjde size haram olsun” diyecekler.

23- وَقَدِمْنَا إِلَىٰ مَا عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنَاهُ هَبَاءً مَّنْثُورًا “Amel olarak ne yapmışlarsa onlara varır ve onları heba-i mensura (saçılmış zerrelere) çeviririz.”

Küfürleri sâbit olmakla beraber,

-Misafire ikramda bulunmak,

-Sıla-i rahim yapmak,

-Muhtaçlara yardım etmek gibi yapmış oldukları güzel amellerini boşa çıkarırız. Çünkü, itibara alınması için gereken iman şartı kendilerinde bulunmamaktadır.

Ayette şöyle bir teşbih vardır: Onların hâl ve amelleri, sultanlarına karşı

¹² Yani, o mücrimler **“keşke bize melekler indirilseydi”** diyorlardı. Bu temennileri gün gelip gerçek olacak. Ama o gün mücrimler buna sevinemeyecekler. Çünkü gelen ölüm meleği ruhlarını alacak, azap meleği kendilerine azap verecek. Dolayısıyla, mücrim olmaları melekleri görünce sevinmelerine engel olacak. Suçlu kimselerin polisi görünce daralmaları gibi.

gelen bir topluluğa benzer. Sultan, onların mallarına varır, paramparça yapar, hepsini işe yaramaz hâle getirir, geride bir eser bırakmaz.

Hebâ kelimesi, güneş ışığında pencereden sızan ışıktaki görülen tozlar-
dır. Onların amellerinin un ufak hâle getirilmesi ve bir işe yaramaması bu
kelime ile anlatıldı.

Artık tekrar bir araya getirilememe yönüyle de saçılmış olmalarına dik-
kat çekildi.

24- أَصْحَابُ الْجَنَّةِ يَوْمَئِذٍ خَيْرٌ مُسْتَقَرًّا وَأَحْسَنُ مَقِيلًا “O gün cennet asha-
bının kalacakları yer daha hayırlı, dinlenecekleri yer daha güzeldir.”

O gün cennet ehli, hoşça vakit geçirmek üzere en hayırlı mekânlarda
olurlar, oturup sohbet ederler.

Aileleriyle en güzel dinlenme şartlarına hâiz olarak tatlı tatlı beraber
olurlar.

Ayette geçen “**megîl**” kaylule yapılan yer demektir. Onların dinlenme
yerleri, mecazen böyle ifade edilmiştir. Çünkü cennette uyku olmayacaktır.
Bunun “ahsen” yani en güzel olması, gerek suret, gerekse bir istirahat ye-
rini güzel kılan neler varsa, bu özelliklerin orada mevcut olduğuna bir re-
mizdir. “**Müstekarr ve megîl**” kelimelerinden biriyle masdar veya zaman
murat edilmesi muhtemeldir. Bunda, onların mekânlarının ve zamanlarının
hayal edilebilecek en hoş şekilde olacağına bir işaret vardır.

Ayette “**daha hayırlı**” ve “**daha güzel**” şeklinde ifade edilmesi,

-Ya mutlak manada ziyadeliği göstermek içindir.

-Veya dünyadaki refah ehline nisbetle çok daha hayırlı ve çok daha gü-
zel yerlerde olduklarını anlatmak içindir.

Rivayete göre, kıyamette yarım gün içinde insanların muhasebesi yapılır.
Sonra cennet ehli cennette, cehennem ehli de cehennemde kaylule yapar.¹³

25- وَيَوْمَ تَشَقَّقُ السَّمَاءُ بِالْغَمَامِ وَنُزِّلَ الْمَلَائِكَةُ تَنْزِيلًا “O gün gök bulutlar
şeklinde parçalanacak ve melekler bölük bölük indirilecektir.”

Bundan murat “Onlar bulut gölgeleri içinde Allah’ın ve melekle-
rin kendilerine gelmesini ve işin bitirilmesini mi bekliyorlar?” (Baka-

¹³ **Kaylule**, öğle vakti bir miktar dinlenmektir. Cennettekiler, hesabı düzgün ver-
menin keyfiyle cennette zevklerine bakarken, cehennem ehli azaplarıyla baş başa
kalırlar. Artık cennettekilere bir yorgunluk yoktur, cehennemdekilere de rahat
yüzü görmek olmayacaktır.

ra, 210) ayetinde anlatılan durumdur. Melekler bu bulutlar içinde insanların amel defterleriyle inerler.

26- **“O gün gerçek hükümrانlık Rahmân’ındır.”**

O gün mülk ve saltanat, Allah hakkında sabittir. Çünkü o gün her hükümrان olanın hükümrانlığı bitmiş olur, ancak Onun hükümrانlığı kalır.

“Ve kâfirlere zorlu bir gün olacaktır.”

27- **“O gün zalim kimse ellerini ısıracak.”**

O gün zâlim kişi pişmanlığının şiddetinden ellerini ısıtır. “Ellerini ısırmak,” “parmaklarını yemek”, “dişlerini gıcırdatmak” gibi ifadeler kin ve pişmanlıktan kinayedirler. Çünkü kin ve pişmanlık hâllerinde bu tarz görünümeler meydana gelir.

Ayette geçen “zâlim”den murat, cinstir. Yani, bütün zâlimleri içine alır.

Denildi ki: Bundan murat Ukbe Bin Ebi Muayt’tır. Bu kişi Hz. Peygamberle sıkça beraber bulunurdu. Bir defasında Hz. Peygamberi evine yemeğe davet etti. Hz. Peygamber kelime-i şehadeti getirmeden yemeğinden yemeyeceğini söyledi. Ukbe, kelime-i şehadeti getirdi.

Übey Bin Halef, Ukbe’nin arkadaşı idi. Yaptığı şeyden dolayı Ukbeyi ayıpladı. “Dininden mi döndün?” diye sordu. Ukbe, “hayır”, dedi. “Evimde iken kelime-i şehadeti getirmezsem yemeğimden yemeyeceğini yeminle söyleyince kendisinden utandım, söyledim.”

Bunun üzerine Übey şu teklifte bulundu: “Onun yanına varıp ensesine vurmadan ve yüzüne tükürmeden dönersen, ben de senden razı olmam.”

Ukbe gitti, Hz. Peygamber secdede iken Übeyin dediğini yaptı. Hz. Peygamber kendisine şöyle dedi: “Seninle Mekke dışında karşılaştığımda başını kılıçla vuracağım.”

Ukbe, Bedir savaşında esirler arasındaydı. Hz. Peygamber, Hz. Aliye emretti, O da kılıçla Ukbeyi öldürdü.

Hz. Peygamber Uhud’da Übey ile mübarezede bulundu, mızrak ile onu yaraladı. Übey, Mekke’ye döndü ve öldü.

“يَقُولُ يَا لَيْتَنِي اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا” **“Diyecek Yazıklar olsun bana! Keşke Peygamberin yanında bir yol tutsaydım!”**

O zaman o zalim der ki: Keşke peygamberle beraber, ben de kurtuluşa götüren bir yol edinseydim.

Veya, O'nunla beraber olsaydım. O'nun gittiği yoldan gitseydim de da-
lalet yollarına düşmeseydim.

28- **يَا وَيْلَتَى لَيْتَنِي لَمْ أَتَّخِذْ فُلَانًا خَلِيلًا** “Yazıklar olsun bana! Keşke fa-
lanı dost edinmeseydim.”

29- **لَقَدْ أَضَلَّنِي عَنِ الذِّكْرِ بَعْدَ إِذْ جَاءَنِي** “Andolsun, zikir bana geldikten
sonra beni ondan o saptırdı.”

Zikirden murat,

-Allahın zikri,

-O'nun kitabı,

-Peygamberin nasihati,

-Veya kelime-i şهادettir.

وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِلْإِنْسَانِ خَذُولًا “Ve şeytan insanı yapayalnız ve yardım-
sız bırakır.”

Şeytandan murat,

-Kendisini yoldan saptıran kötü arkadaşı,

-Veya İblistir. Çünkü İblis onu zikre muhalefete ve Peygambere karşı
gelmeye sevk etmiştir.

-Veya bundan murat, şeytanlık yapan her türlü insî ve cinnî şeytan ola-
bilir.

Şeytan insana dost görünür, ardından da onu helâke sürükler, sonra da
sahip çıkmaz, yalnız bırakır, hiçbir fayda vermez.

30- **وَقَالَ الرَّسُولُ** “Peygamber dedi ki:”

Hız. Peygamber o gün, veya dünyada iken kederini Allaha şöyle arzeder:

يَا رَبِّ إِنَّ قَوْمِي اتَّخَذُوا هَذَا الْقُرْآنَ مَهْجُورًا “Ya Rabbi! Kavmim bu
Kur’ân’ı mehcûr yaptılar.”

Ya Rabbi, benim kavmim olan Kureyş, bu Kur’ânı

-Terkederek

-Ve başkalarını alıkoyarak mehcûr bıraktılar.

Hız. Peygamber şöyle buyurur: “Bir kimse Kur’ânı öğrense, sonra da

mushafını asıp onu anlamaya çalışmasa, onu okumasa, kıyamet günü boyunca Kur'an asılı olduğu hâlde gelir. Kur'an şöyle der: Ya Rabbi, bu kulun beni mehcûr bıraktı, terk etti. Benimle onun arasında hükmünü ver.”

Bundan murat, Kur'anı duyduklarında onu terk etmeleri, insanlar anlamasın diye gürültü yapmaları da olabilir.

Veya onun hakkında “eskilerin masalları” şeklinde iddiada bulunmaktır.

Hz. Peygamberin bu serzenişinde, kavmini korkutmak vardır. Çünkü peygamberler kavimlerini Allaha şikayet ettiklerinde, azabın gelmesi uzun sürmez.

31- **وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا مِّنَ الْمُجْرِمِينَ** “Ve işte biz böyle her peygamber için mücrimlerden bir düşman yapmışızdır.”

Sana mücrim kimselerden düşman olduğu gibi, her peygambere de mutlaka düşman çıktı. Öyleyse, onlar sabrettiği gibi, Sen de sabret.

Ayette, Allahu Teâlânın şerrin de yaratıcısı olduğuna bir delil vardır.¹⁴

“Düşman” kelimesi hem bir kişi için, hem de çoğul anlamda kullanılır.¹⁵

وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ هَادِيًا وَنَصِيرًا “Hidayet verici ve yardımcı olarak Rabbin yeter.”

Onları kahr yoluna sevketmede ve onlara karşı sana yardımda Rabbin Sana yeter.

32- **وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً** “Ve inkâr edenler dediler: Kur'ân Ona, toptan bir defada indirilseydi ya!”

“Önceki üç kitap gibi, Kur'an da bir defada indirilseydi ya” dediler.

Bu, kendilerine fayda vermeyecek bir itirazdır. Çünkü onun mu'cizeliği, bir defada indirilmesi veya parça parça indirilmesiyle farklılık arzetmez. Kaldı ki, parça parça indirilmesinde, ayetin devamında işaret edildiği üzere pek çok faydalar vardır.

¹⁴ Mu'tezile mezhebi, şerrin yaratılmasının Allaha nisbet edilmesini uygun görür mediklerinden “kul, kendi fiillerinin yaratıcısıdır” deyip kula nisbet ederler. Üstteki ayette olduğu tarzdaki nisbetleri de te'vil cihetine giderler.

¹⁵ Ayette “her peygamber için mücrimlerden bir düşman kıldık” derken “düşmanlar” anlamındadır. Nitekim “düşmanı yendik” dediğimizde, onların bir kişi olması gerekmez.

كَذَلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤَادَكَ “Biz, kalbini pekiştirmek için onu böyle yaptık (kısım kısım indirdik.)”

Böyle indirişimiz onu daha kolay ezberlemen ve daha iyi anlamın içindir. Böylece, Kur’an kalbine iyice yerleşir, kalbin onunla kuvvet bulur. Çünkü Hz. Peygamberin hâli Hz. Musa, Hz. Davud ve Hz. İsa’dan farklı idi. Onlar okuma yazma biliyorlardı, Hz. Peygamber ise ümmî idi. Kur’an kendisine bir defada indirilseydi, hıfzı yorucu olurdu, belki de gerçekleşmezdi. Çünkü bir şeyi yutmak, peyderpey gerçekleşir.

-Ayrıca, olaylara göre ayetlerin inmesi, daha iyi anlamayı ve manaya dalmayı icap ettirir.

-Peyderpey indiğinde her bir kısmına karşı benzerini getirmelerinde meydan okur, onlar da muarazasından aciz kalınca bu durum Hz. Peygamberin kalbinin kuvvetini ziyade kılar.

-Hz. Cebrailin değişik zamanlarda Kur’an ayetlerini getirmesi, Hz. Peygamberin kalbini takviye eder.

-Kur’anın bir defada inmemesiyle nâsih-mensuh bilinir.

-Ayetler olaylara cevap olarak inince, lafızların manaya olan delâletine mevcut hâlin karineleri de ilâve olur, bu da belağata yardım eder.

وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا “Ve onu ağır ağır okuduk.”

Biz onu Sana yirmi üç sene boyunca peyder pey, parça parça okuduk.

Tertil kelimesi, dişlerin arasının birbirinden ayrılması gibi tane tane olmayı ifade eder.

33- وَلَا يَأْتُونَكَ بِمَثَلٍ إِلَّا جِئْنَاكَ بِالْحَقِّ وَأَحْسَنَ تَفْسِيرًا “Onlar sana hiçbir mesel getirmezler ki (buna karşılık) sana gerçeği ve en güzel tefsiri getirmiş olmayalım.”

Onlar, Senin nübüvvetini tenkid amacıyla, sanki batıl olmada mesel hâline gelmiş ne gibi hayret verici isteklerde bulunurlarsa bulunsunlar, biz Sana sadra şifa olacak, meseleyi hâlledecek cevabı getirdik.

Ve açıklama olarak, onların taleplerinden daha güzelini açıkladık.

Veya onlar Seninle alakalı “keşke hâli şöyle olsaydı” dedikleri durumlar-dan daha güzellerini biz sana verdik. Ama bunu hikmetimize uygun ve Senin gönderiliş gayene muvafık bir şekilde yaptık.

34- **“Yüzüstü cehenneme sürüklenecek olanlar var ya...”**

Onlar, yüz üstü sürüklenerek cehenneme götürülürler.

Bundan murat, kalplerinin süfliyata (süfli şeylere, şehvanî lezzetlere) bağlı olması, yüzlerinin hep böyle seviyesiz hâllere yönelmiş olması da olabilir.

Hız. Peygamber şöyle buyurur: “İnsanlar kıyamet günü üç farklı şekilde haşredilir:

- Bir kısım hayvanlar gibi dört ayaklı,
- Bir kısmı iki ayak üzerinde,
- Bir kısmı da yüz üstü sürünerek.

“İşte onlar konumları itibariyle daha kötü, tuttıkları yolca daha sapıktırlar.”

Bunların, kendisiyle mukayese edildikleri Hız. Peygamber yanında konumca daha şerli, yolca daha sapmış olmaları **“De ki: Allah katında sevabı! bundan daha kötü olanları size haber vereyim mi?”** (Maide, 60) ayeti tarzında bir üslûbtur.¹⁶ Sanki şöyle denilmiştir: Onları böyle taleplere, suallere sevkeden şey, kendilerine bakmadan Hız. Peygamberin konumunu küçük görmek, yolunun dalâlet olduğunu iddia etmek ise şunu bilsinler ki, kendileri konum itibarıyla daha kötü ve yolca daha sapmış durumdadırlar.

Denildi ki: Ayet, cennet ehlinin durumunu anlatan ayetle muttasıldır: (Furkan, 24)¹⁷

¹⁶ **“Ukubet”** kelimesinin şerde kullanılması gibi, aslında ayetteki **“mesûbe”** kelimesi hayırlı şeyler için kullanılır. Burada şerde kullanılması “onların kendi aralarındaki selamlaşmaları, birbirlerine tokat atmalarıdır” deyiminde olduğu gibidir.

¹⁷ Yani, cennet ehli en güzel nimetler içinde keyiflerine bakarken, bunlar yüz üstü cehenneme sürükleneceklerdir. Böyle olunca, bunların hâliyle cennet ehlinin hâli mukayese bile girmez.

Hayvandan da Aşağı

35- وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ “Andolsun ki Musa’ya Kitabı verdik.”
وَجَعَلْنَا مَعَهُ أَخَاهُ هَارُونَ وَزِيرًا “Ve kardeşi Harun’u da Ona yardımcı yaptık.”

Hız. Harun, insanları hakka davette ve dinin yüceltilmesinde Hz. Musa-ya yardımcı oluyor, Onun bir kısım yükünü yükleniyordu. O’na vezir (yardımcı) olması, nübüvvetle müşterek olmalarına aykırı değildir. Çünkü bir şeyde müşterek olanlar, birbirlerine yardımcı konumundadırlar.

36- فَقُلْنَا اذْهَبَا إِلَى الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَبُوا بِآيَاتِنَا “Haydi âyetlerimizi yalanlayan o kavme gidin” dedik.”

Yani, Firavun ve kavmine gidin.

فَدَمَّرْنَا هُمْ تَدْمِيرًا “Sonunda onları yerle bir ettik.”

Onlar da gittiler. Ama, Firavun ve kavmi, onları yalanladılar. Biz de onları yerle bir ettik.

Burada, maksada uygun bir şekilde Hz. Musa’nın kıssasından çok kısa olarak söz edildi. Bununla,

-Peygamberlerin gönderilmesiyle kavimlerinin artık Allah katında bir mazeretleri kalmadığı anlatıldı.

-Peygamberlerin gönderilmesiyle, kavimlerinin yerle bir edilmeyi hak ettikleri mesajı verildi.

Devamında nazara verilen helâk olan kavimler tarihi seyir itibarıyla olmayıp, hüküm itibarıyla anlatılmaktadır.

37- وَقَوْمَ نُوحٍ لَمَّا كَذَبُوا الرُّسُلَ اَغْرَقْنَاهُمْ “Nûh kavmini de, peygamberleri yalanladıkları vakit suda boğduk.”

Hız. Nûhun kavminin “peygamberleri yalanlaması” şu cihetlerden değerlendirilebilir:

-Ya Hız. Nûhu ve ondan önceki peygamberleri yalanlayanlardır.

-Veya sadece Hız. Nûhu yalanlamışlardır. Ama bir peygamberi yalanla-

mak, hepsini yalanlamak hükmünde olduğundan, ayette böyle ifade edilmiştir.

-Veya Brahmanlarda olduğu gibi “peygamberlere imanı” yalanlamışlardır.

وَجَعَلْنَاهُمْ لِلنَّاسِ آيَةً **“Ve onları insanlara bir ibret yaptık.”**

Onların boğulmasını veya kıssasını insanlara bir ibret yaptık.

وَأَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ عَذَابًا أَلِيمًا **“Ve zalimler için çok elim bir azap hazırladık.”**

Ayette bahsedilen **“zalimler”** Hz. Nûhun kavmi olabileceği gibi, bu kıssa münasebetiyle genel bir hüküm de olabilir.

Şayet bununla Hz. Nûhun kavmi murat ise, “onlar için” demeyip **“o zalimler için”** şeklinde ifade edilmesi, onların zulmünü ortaya koymak içindir.

38- **“Ad’ı, Semud’u, Ashab-ı Ress’i ve bunlar arasında daha bir çok nesilleri de (helak ettik.)”**

Ashab-ı Ress, putlara tapan bir kavimdi. Allahu Teâlâ kendilerine Hz. Şuaybı gönderdi, ama O’nu yalanladılar. Kendileri Ress denilen kuyunun etrafında iken kuyu çöktü, hem kendileri, hem de diyarları yerin altında kaldı.

Denildi ki: Ress, Yemame tarafında bir beldedir. Burada Semud kavminden geriye kalanlar yaşıyordu. Kendilerine bir peygamber gönderildi, ama O’nu katlettiler, bunun üzerine helâk oldular.

Denildi ki: Ress, Ashab-ı Uhdud’tur.

Denildi ki: Antakya kuyusudur. Orada Habib-i Neccarı öldürmüşlerdi.

Denildi ki: Onlar, peygamber Hanzale Bin Safvanın ashabıdır. Allah onları kendisinde her türlü renk olan bir kuşla mübtela kılmıştı. Boynunun uzunluğu sebebiyle buna “Anka Kuşu” demişlerdi, dağda yaşıyordu. Av bulamadığında çocuklarına saldırıyor, kapıp götürüyordu. Peygamberleri Hanzale, kuşa beddua etti ve isabet eden yıldırımla kuş öldü. Onlar da Hanzaleyi öldürdüler ve bu yüzden helâk edildiler.

Denildi ki: Ress Ashabı peygamberlerini yalanlayan ve onu kuyuya atan bir kavimdir.

“Ve bunlar arasında daha bir çok kurûn’u (nesilleri) (helak ettik.)”

Ve burada anlatılanlar arasında, ancak Allahın bileceği daha nice kurun'ları/ nesilleri helâk ettik.

Ayet metninde geçen “**kurûn**”, “karn” kelimesinin çoğuludur. Kırk, yetmiş, yüzyirmi yıl gibi devirlere verilen bir isimdir:

39- **وَكُلًّا ضَرَبْنَا لَهُ الْأَمْثَالَ “Onların her birine misaller getirdik.”**

Onların her birine, öncekilerin hayret verici ibretli kıssalarını açıklamıştık. Bunu hem bir uyarı olarak, hem de bir mazeretleri kalmasın diye yaptık. Ama onlar küfürde ısrar edince helâk edildiler:

وَكُلًّا تَبَرْنَا تَبِيرًا “(Ama öğüt almadıkları için) hepsini kırdık geçirdik.”

Onların hepsini kırıp geçirdik, mahv u perişan ettik.

40- **وَلَقَدْ آتَوْا عَلَى الْقَرْيَةِ الَّتِي أَمْطَرْتُ مَطَرًا سَوَاءً “Andolsun, onlar (Senin kavmin), belâ yağmuruna tutulan beldeye uğradılar.”**

Kur'anın ilk muhatapları olan Kureyş kavmi, Şama ticarete giderlerken, Lût kavminin yaşadığı yerden geçiyorlardı. Beldeden murat Sedom olup üzerlerine taş yağdırılmıştı.

أَفَلَمْ يَكُونُوا يَرَوْنَهَا “Yoksa onu görmüyorlar mıydı?”

Oradan geçerken Allahın azap eserlerini görüp de ibret almıyorlar mı?

بَلْ كَانُوا لَا يَتَذَكَّرُونَ نَشُورًا “Hayır! (Görüyorlardı, fakat) tekrar dirilmeyi ummuyorlardı.”

Ama kâfir olduklarından yeniden dirilmeyi ve o âlemde azabı beklemiyorlardı. Bundan dolayı da ibret gözüyle bakıp ders alamıyorlardı. Oradan geçerken, üzerine binip gittikleri hayvanlar gibi geçiyorlardı.

Veya mana şöyle olabilir: “Mü'minlerin sevap ümidiyle ahirette umdukları gibi bir umutları yoktu.”

-Veya Tühame lügatinde kelimenin manasına göre, tekrar dirilmekten korkmuyorlardı.

41- **وَإِذَا رَأَوْكَ إِن يَتَّخِذُونَكَ إِلَّا هُزُوءًا “Onlar Seni görünce ancak eğlenmeye alırlar.”**

أَهَذَا الَّذِي بَعَثَ اللَّهُ رَسُولًا “Allah'ın bir elçi olarak gönderdiği bu mu?”

“Bu mu?” derken tahkir için söyledikleri anlaşılmaktadır. Öyle görülüyor ki, onlar son derece ileri bir tehekküm ve alayla böyle demişlerdir.

Yoksa şöyle demeleri gerekirdi: “Allah beni bir rasûl olarak gönderdi” iddiasında bulunan bu kimse mi?”

42- “Biz, ilâhlarımıza sım-sıkı sarılmasaydık neredeyse bizi ilâhlarımızdan uzaklaştıracaktı.”

Yoğun bir gayretle tevhide çağırması ve zihni iknaya yönelik pek çok deliller, mu’cizeler getirmesiyle neredeyse bizi ilahlarımıza ibadetten alıko-yacaktı.

“Onlar yakında azabı gördükleri zaman, yolca kimin daha sapık olduğunu bilecekler.”

“Neredeyse bizi ilahlarımızdan uzaklaştıracaktı” ifadelerine bir cevap gibidir. Çünkü onların sözleri, Hz. Peygamberin yolunun sapık olduğunu gerektirir. **“Onlar yakında azabı gördükleri zaman, yolca kimin daha sapık olduğunu bilecekler”** ifadesi ise, Hz. Peygamberin yolunun değil, kendi gittikleri yolun sapık olduğunu bildirmektedir.

Ayette, Allah onlara mühlet verse bile ihmal etmeyeceği hususunda bir uyarı ve delâlet vardır.

43- “İlahını hevâsı edineni gördün mü?”

Ona uymak, dinini ona bina etmek, hiçbir delili işitmek ve görmemek suretiyle hevâsını ilahı edineni gördün mü?

Ayette “ilahı” kelimesinin hevâ kelimesinden önce gelmesinde özel bir vurgu vardır.¹⁸

“Şimdi ona sen mi vekil olacaksın?”

Artık hâli böyle olan birini Sen mi şirkten ve günahlardan koruyacak-sın?

“İlahını hevâsı edineni gördün mü?” ayetindeki soru hayrete sevketmek içindir.

Buradaki soru ise, inkâr içindir.¹⁹

44- “Yoksa Sen, onların çoğu-nun gerçekten dinleyeceğini yahut aklını kullanacağını mı sanıyor-sun?”

¹⁸ Yani, “hevâ’sını ilahı edinmekle”, “ilâhını hevâ’sı edinmek” vurgu noktasında farklıdır.

¹⁹ Yani, böyle birini Sen de koruyamazsın.

Yoksa Sen onların çoğunun dinlediklerini veya akıllarını kullandıklarını sanıp mu'cizeler veya deliller onlara fayda verecek diye kendilerine ihtimam gösteriyor ve imana gelmelerini mi umuyorsun?

Ayetin bu kısmı, onların ilahlarını hevâları edinmelerini kınamaktan daha şiddetli bir kınamadır.

Ayette “onlar” demek yerine **“onların çoğu”** denilmesi,

- Onlardan bir kısmının ilerde iman edecek olmasından,
- Bazılarının hak olanı akletmelerinden,
- Kimisinin kibrinden dolayı kabule yanaşmadığından,
- Kimisinin de riyaset elden gider korkusuyla imana girmediğindendir.

“Onlar ancak hayvanlar gibidir.” اِنْ هُمْ اِلَّا كَالْاَنْعَامِ

Onlar,

- Kulaklarıyla ayetleri işittikleri hâlde bunlardan faydalanmamaları,
- Ve o kadar deliller, mu'cizeler gördükleri hâlde düşünmemelerinden dolayı ancak hayvanlar gibidirler.

“Hatta yolca daha sapıktırlar.” بَلْ هُمْ اَضَلُّ سَبِيْلًا

Çünkü hayvan,

- Kendisini kullanan kimseye boyun eğer.
- Kendisine iyi muamele yapanı kötü muamele yapandan ayırır.
- Kendisine fayda verecek şeyin peşinde gider, zarar verecek şeyden ise kaçırır.

Şu kâfirler ise

- Onları yaratan Rabbe boyun eğmiyorlar.
- Onun iyi muamelesini şeytanın kötü muamelesinden ayırt edemiyorlar.
- En büyük menfaat olan sevaba talip olmuyorlar, en şiddetli zarar olan İlâhi cezadan sakınmıyorlar.

-Öte yandan hayvanlar, her ne kadar hakkı bilmeseydi ve sevap kazandıracak bir hayır işlemeseydi bile, hiç olmazsa batıl inançları olmuyor ve şer işlemiyorlar. Ama bu kâfirler öyle değiller.²⁰

-Keza, hayvanların cehâleti kimseye zarar vermez. Ama bu kâfirlerin cehaleti fitneyi dalgalandırıyor, insanları haktan alıkoyuyor.

²⁰ Hakka inanmadıkları gibi batıla inanıyorlar, sevap kazandıracak işler yapmadıkları gibi günah kazandıracak işler yapıyorlar.

-Ayrıca, hayvanlar için bir kemâl kazanma imkânı söz konusu değildir, bundan dolayı “neden kemâl elde etmediler” diye kusurlu bulunmazlar ve ayıplanmazlar. Ama kâfirler, kemâl mertebeleri elde etmeye kabiliyetleri varken bunları değerlendirmediklerinden dolayı kusurludurlar, bu ihmâllerine karşılık en büyük cezaya layıktırlar.

Gölge Nimeti

45- أَلَمْ تَرَ إِلَى رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ- “Rabbine bakmadın mı gölgeyi nasıl uzattı.”

“Rabbine bakmadın mı” ifadesi, “Rabbinin sanatına bakmadın mı?” demektir.

Mana, “Gölgeye bakmadın mı Rabbin onu nasıl uzattı” şeklinde iken “Rabbine bakmadın mı, gölgeyi nasıl uzattı?” denilmesinde aslında akla hitap eden bu delilin, gözle görülür gibi gayet açık olduğunu hissettirmek vardır.

Gölgenin delil oluşu,

-Sonradan meydana gelmiş olması (hudus),

-İmkân dairesindeki bazı sebeplerle, faydalı bir şekilde kendisinde tasarufta bulunulmasıdır.

Bu hâl gösterir ki, bu durum bir Sani-i Hakîmin fiilidir.

Gölgenin uzatılmasından murat, en hoş bir hâlde, güneşin doğmasına yakın zamanda gölgenin her tarafa uzanması da olabilir.

Çünkü, insan tabiatı karanlıktan hoşlanmaz. Karanlık, görmeyi engeller. Güneşin şuaı da havayı sıcak yapar ve gözü kamaştırır. Ama, sabah gün doğmazdan önceki gölgenin her tarafı kuşatmış o latif hâli böyle arızalardan uzaktır. Cennetin vasfında “**orada bir zıll-i memdud** “uzamış gölgeler” **vardır**” denilmesi de bu güzellik yönündendir.²¹

﴿وَلَوْ شَاءَ لَجَعَلَهُ سَاكِنًا﴾ “Dileseydi onu elbet hareketsiz kılardı.”

Allah şayet dilesse, güneşi tek vaziyette tutmakla gölgeyi sabit kılardı.

﴿ثُمَّ جَعَلْنَا الشَّمْسَ عَلَيْهِ دَلِيلًا﴾ “Sonra biz güneşi, ona (gölgeye) bir delil kıldık.”

Çünkü güneş olmadan gölge de olmaz. Gölgenin farklı farklı oluşu ve hareketi, güneşin hareketi sebebiyledir.

²¹ Bkz. Vakıa, 30.

46- **“Sonra da onu yavaş yavaş kendimize çektik.”** ثُمَّ قَبَضْنَاهُ إِلَيْنَا قَبْضًا يَسِيرًا

Sonra, gölgenin bulunduğu yerlere güneş ışıklarını göndererek azar azar gölgeyi ortadan kaldırırız. Gölgenin uzatılması ve azar azar ortadan kaldırılmasıyla kâinatta nice maslahatlar ve mahlûkat için sayılamayacak kadar menfaatler meydana gelmektedir.

Ayette geçen **“sonra”** ifadesi, her iki yerde de, (zaman itibarıyla olmayıp)

-Ya “sonra” ile ifade edilen her iki durumun, öncesinde belirtilen duruma göre daha ileri olmasından,

-Veya bunların ortaya çıkma vakitlerinin başlangıçlarının daha ileri olmasındandır.

Denildi ki: Allah semayı ışıksız olarak bina ettiğinde, gölgeyi uzattı. Semanın altında arzı yaydı, semanın gölgesini arzın üzerine bıraktı. Dileseydi bu hâl üzere sabit kılardı. Sonra, gölgeye bir delil olmak üzere güneşi yarattı. Yani, yolcunun rehberine tabi olması gibi, gölgeyi güneşe tâbi kıldı. Çünkü gölge güneşin hareketine göre farklılık arzeder, onun değişmesiyle değişir. Sonra peyderpey en noksan hâline ulaşır.

Gölgenin **“kabz-ı yesir”** ile, yani kolayca toplanması kıyamet koptuğundaki duruma da işaret edebilir. Yani, kıyamet koptuğunda gölge yapan ve kendisinde gölge meydana gelen varlıkların ortadan kalkmasıyla, gölge de kolayca ortadan kaldırılmış olur.²²

47- **“O ki geceyi sizin için örtü ve uykuyu bir istirahat kıldı.”** وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ لِبَاسًا وَالنَّوْمَ سُبَاتًا

Gecenin karanlığı, her şeyi örtmesi cihetiyle elbiseye benzetilmiştir.

Uykuyu da meşguliyetlerden alakanızı keserek bedenleriniz için bir rahatlık kıldı.

Veya **“O Allah ki, gece vakti sizi vefat ettirir** (ölü gibi uyutur).” (En’am, 60) ayetinde nazara verildiği gibi, uykuyu ölüm gibi kıldı.

“Gündüzü de nüşur yaptı.” وَجَعَلَ النَّهَارَ نُشُورًا

²² Yani, gölge, bizâtihi sabit bir varlığa sahip değildir, nisbî ve izafî bir vücudu vardır. Diğer eşya ortadan kalktığında, artık gölgeden de söz edilemez. Mesela ağaç yoksa, ağacın gölgesi de olmaz.

Gündüzü de maişet temini için insanların her tarafa intişar ettiği bir zaman dilimi yaptı.

Veya, uykudan uyanmayı, ba's-ü badel mevt (ölümünden sonra dirilmek) misali kıldı.

Bunda, uyku ve uyanıklığın ölüm ve yeniden dirilmeye nümune olduğuna bir işaret vardır.

Hız. Lokman, oğluna şöyle demişti: Yavrucuğum, uyuyup uyandırıldığın gibi ölecek, sonra haşırde diriltileceksin.

48- **“O ki rüzgarları rahmetinin önünde müjdecî olarak gönderdi.”**

Allah, yağmurdan önce müjdeleyici rüzgârlar gönderdi.

49- **“Ve gökten tertemiz bir su indirdik.”**

“Sizi tertemiz kılmak için gökten üzerinize yağmur indiriyordu.”

(Enfal, 11) ayetinden hareketle, tertemiz kılan bir su indirdik.

Hadislerde de **“tahur”** kelimesi “temizleyici” anlamında kullanılmıştır. Mesela:

“Toprak, mü'min için temizleyicidir. Sizden birinin kabına köpek pislerse, bunun temizleyicisi, biri toprakla olmak üzere yedi defa yıkamaktır.”

Öte yandan **“tahur”** kelimesi mübalağa için de olabilir. Yani, bununla “tertemiz bir su” indirildiği anlatılmıştır.

Suyun “tertemiz” şeklinde nitelendirilmesinde hem onda olan nimeti hissettirmek, hem de devamında nazara verilen “suyun içilmesi” meselesinde tertemiz olan suların içilmesine bir ihtar söz konusudur. Çünkü tertemiz olan su, kendisine tertemiz olma özelliğini ortadan kaldıracak şeyler karışmış olan suya nisbetle daha hoş ve daha faydalıdır.

Ayrıca şu manaya da bir tenbih vardır: İnsanların dışlarını temiz yapmaları gerektiği gibi, batınlarını (içlerini) temiz yapmaları evleviyetle lazımdır.

49- **“Ta ki biz o suyla ölü bir beldeyi canlandıralım ve yarattığımız nice hayvanlara ve insanlara su sağlayalım.”**

Burada özellikle çölde, mezralarda yaşayan hayvanlar ve insanlara suyun gönderilmesine dikkat çekilmektedir. **“Hayvanlar ve insanlar”** derken elif-lâmsız kullanılması bundandır. Özellikle bunların nazara verilme-

si, şehirlerde ve beldelerde yaşayan kimselerin su kaynaklarına daha yakın olmaları sebebiyledir.²³

Bu ayetler, Allahın kudretinin azametini delalet için olduğu gibi, aynı zamanda nimet çeşitlerini saymak içindir. Hayvanlar, insanların bir eşyası gibidir. İnsanların genelde menfaatleri ve maişetleri hayvanlara da bağlıdır. Bundan dolayı ayette hayvanlara su verilmesi insanlardan önce zikredildi. Daha önce de arzın ihyası nazara verilmişti. Arzın ihyası da, hayvanların hayatına ve geçimine bir sebeptir.

50- وَلَقَدْ صَرَّفْنَا لَهُمْ لِيَذَكَّرُوا “Andolsun ki, öğüt almaları için onu aralarında çeşitli şekillerde çevirdik.”

Biz bu sözü Kur’anda ve diğer kitaplarda insanlar arasında çeşitli şekillerde çevirdik, anlattık.

Veya zamir yağmura raci olabilir. Yani, yağmuru muhtelif beldelerde ve değişik zamanlarda ve sağanak, çisenti veya başka farklı özelliklerde onlar arasında çevirdik.

İbnu Abbasdan şöyle nakledilir: “Hiçbir sene diğer seneden daha yağmurlu değildir. Lakin Allah yağmuru kulları arasında dilediği tarzda taksim eder.” İbnu Abbas, ardından bu ayeti okur.

Veya şöyle de mana verilebilir: “Biz o yağmuru nehirlerde ve insanların menfaatleri olan yerlerde çevirdik.”

“Öğüt almaları için”

Bütün bunları, onlar tefekkür etsinler, burada tecelli eden kudretin kemâlini ve nimetin hakkını bilip de şükürünü edâ etsinler diye yaptık.

Veya bu suyun kendilerinden alıkonması veya gönderilmesi durumlarını görüp ibret alsınlar diye böyle çevirdik.²⁴

فَأَبَىٰ أَكْثَرُ النَّاسِ إِلَّا كُفُورًا “Ama insanların çoğu nankörlükte diretti.”

Ama insanların çoğu yine de bu nimete karşı nankörlük yaparlar, fazla önem vermezler. Veya “tabiat bize yağmur verdi” gibi sözlerle Allahtan

²³ Yani, şehirlerde yaşayanlar bir şekilde suya ulaşabilirler. Ama çölde, mezralarda yaşayanların tek su kaynağı, gökten inen yağmurdur.

²⁴ Su, güneşin her gün doğup batması gibi belli bir kurala bağlı olsaydı, insanlar ondaki nimet olma cihetini o kadar takdir edemezlerdi. Ama suyun insanlar arasında çevrilmesi her zaman farklılık arz ettiğinden, insanlar ondaki nimeti daha iyi fark ederler, kuraklık olduğunda Allaha yalvarırlar.

olduğunu inkâr ederler. Yağmurları tabiatın eseri görenler kâfirlerdir. Ama “Allah sebepleri kullanarak yağmur yağdırır” diyenler böyle değildir. Sebepler, Allahın yaratmasıyla vardır ve O’nun tasarrufuna vasıtalar²⁵.

51- وَلَوْ شِئْنَا لَبَعَثْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ نَذِيرًا “Şayet dileseydik her beldeye bir uyarıcı gönderirdik.”

Şayet dileseydik her beldeye uyarıcı bir peygamber göndererek Senin nübüvvet yükünü hafifletirdik. Lakin,

-Senin büyüklüğünü ortaya koymak,

-Şanını yüceltmek,

-Seni diğer peygamberlere üstün kılmak için bütün insanlığa gönderdik.

Sen de buna karşılık,

-Sebat ile,

-İnsanları dine çağırmada ve hakkı üstün kılmada tam bir gayretle mukabelede bulun.

52- فَلَا تُطِيعُ الْكَافِرِينَ “Öyleyse kâfirlere itaat etme.”

Seni sevk etmek istedikleri yanlış şeylerde o kâfirlere itaat etme.

Bu ifade, hem Hz. Peygambere, hem de mü’minlere tam bir motivedir.

“Ve bununla onlara karşı büyük bir cihad et.” وَجَاهِدْهُمْ بِهِ جِهَادًا كَبِيرًا

“Bununla cihad et” Yani, Kur’anla veya **“kâfirlere itaat etme”** ibaresinin delâlet ettiği üzere, onlara taati terk ederek cihad et.

Mana şöyledir: Onlar Senin hak yolunu iptal etmek için çalışıyorlar. Sen de onlara muhalefet et ve onların batıl yolunu iptal etmek için gayret göster.

Çünkü, sefih insanlara karşı delil getirerek yapılan bir cihad, düşmanlara kılıçla yapılan bir cihaddan daha büyüktür.

Veya, onların o kadar taşkınlığı ve geniş imkânlar içinde olmasıyla beraber onlara muhalefet etmek, kendilerine karşı çıkmak çok büyük bir cihaddır.

Veya Hz. Peygamber (asm) bütün beldelere gönderilmiş olmasıyla, yapacağı cihad bütün kâfirlere karşıdır ve dolayısıyla çok büyük bir cihaddır.

²⁵ “Bu yazıyı kalem yazdı” demekle “Katip, bu yazıyı kalemle yazdı” demek birbirinden çok farklıdır. Kalem, kendi başına yazı yazamaz, ama yazı yazılmasında kullanılır. Allahın sebepleri kullanması da böyledir. Sebepleri yoktan yaratan O olduğu gibi, sebepleri tasarrufuna bir perde olarak kullanan da O’dur.

53- **“O ki, iki denizi salıverdi.”** وَهُوَ الَّذِي مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ

“Bunlardan birinin suyu lezzetli ve tatlı, diğerinki tuzlu ve acıdır.” هَذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ وَهَذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ

Bu iki deniz birbirine komşu birbirine bitişik iken birbirine karışmamaktadır.

“Ve aralarında bir perde ve ‘hicran mahcure’ (karışmalarını önleyici bir engel) bıraktı.” وَجَعَلَ بَيْنَهُمَا بَرْزَخًا وَحِجْرًا مَّحْجُورًا

Allah, aralarına kudretinden bir perde koydu.

“Hicran mahcure” ifadesi “benden uzak ol” anlamında bir deyimdir. Sanki her iki deniz de biri diğerine böyle “benden uzak ol” dercesine birbirine karışmamaktadır.

Denildi ki: Bundan murat, belli bir sınırdır. Mesela Dicle nehri denize karışır, onu yarar, kilometrelerce deniz içinde akar, ama tadı değişmez.

Denildi ki: Tatlı denizden murat, Nil nehri gibi büyük nehirlerdir. Tuzlu denizden murat, büyük denizdir. Aralarındaki berzah da, ikisi arasında olan kara’dır.

Bu durumda bunlardaki kudret tecellisi, her bir unsurun parçalarının tabiatının gereği, birbirine katılmak, birbirine bitişmek ve keyfiyette birbirine benzemek iken birbirlerinden ayrılmaları ve özelliklerinin farklı olmasıdır.

54- **“O ki, sudan bir insan yarattı.”** وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ بَشَرًا

Yani, Âdemin tînetini (çamurunu) su ile yoğurdu.

Veya suyu beşerin maddelerinden bir parça kıldı. Bu sayede insan duyu sahibi olur, yumuşar, kolaylıkla çeşitli şekil ve görünümleri kabul eder.

Veya su’dan murat, nutfedir.

“O sudan nesep ve hısımlık meydana getirdi.” فَجَعَلَهُ نَسَبًا وَصِهْرًا

“Ondan da iki cinsi; erkek ve dişi var etti.” (Kıyame, 39) ayetinde nazara verildiği üzere, insan neslini erkek ve kız şeklinde ikiye ayırdı. Erkekten nesli devam etti, kızdaki da evlendiği taraf itibarıyla akrabalık bağları kuruldu.

“Rabbin, her şeye kadirdir.” وَكَانَ رَبُّكَ قَدِيرًا

Bir maddeden beşeri yaratması, o beşerde muhtelif azalar ve birbirin-

den uzak tabiatlar meydana getirmesi ve erkek ve kız şeklinde birbirine mukabil ve birbirini tamamlayan iki kısma ayırması, O'nun kâdir olduğunun bazı görüntüleridir. Hatta bazan aynı nutfeden erkek ve kız olarak ikizler yaratmaktadır.

55- **“Allah’ı bırakıp kendilerine fayda ve veremeyen şeylere kulluk ediyorlar.”**

Bundan murat, putlardır.

Veya Allahın dışında ibadet edilen her şeydir. Çünkü hiçbir varlık, fayda ve zarar hususunda müstakil değildir.

وَكَانَ الْكَافِرُ عَلَىٰ رَبِّهِ ظَهِيرًا **“Kafir, Rabbine karşı zahirdir (arka çıkmaktadır.)”**

Kâfir, Allah düşmanlığı yaparak ve şirk koşarak şeytana arka çıkmaktadır.

Kâfirden murat, genel anlamda bütün inkârcılardır.

Veya bundan murat, Ebu Cehildir.

Kâfirin Rabbine **“zahîr”** olması, şu ayette olduğu gibi O'nun nezdinde bir kıymet ifade etmemesi yönünden de olabilir:

“İman karşılığında küfrü satın alanlar Allah’a hiçbir zarar veremezler.” (Âl-i İmran, 177)

56- **“(Hâlbuki) biz seni ancak bir müjdeci ve bir uyarıcı olarak gönderdik.”**

Biz Seni ancak mü'minlere müjdeleyici, kâfirlere de uyarıcı olarak gönderdik.

57- **“De ki: Ben, buna karşı sizden bir ücret değil, ancak Rabbine doğru bir yol tutmayı dileyen kimse istiyorum.”**

Üstteki ayette **“mübeşşir ve nezir”** kelimeleri tebliğe delâlet eder. Buradan hareketle mana şöyle olur: Ey Peygamber! De ki: Ben, risaleti tebliğime mukabil herhangi bir ücret istemiyorum. Ancak Rabbine bir yol bulup da O'na yaklaşmak, iman ve taatle O'nun nezdinde bir yakınlık elde etmek isteyen kimseye vesile olmaya çalışıyorum.

Hız. Peygamber böyle diyerek, kendisi hakkında hatıra gelebilecek beklenti şüphesini ortadan kaldırdı ve aynı zamandaengin şefkatini ortaya

koydu. Muhataplarının sevap elde etmeleri ve azaptan kurtulmalarını kendisi için yeterli bir ücret olarak gördü, başka bir şey beklemediğini anlattı.

Bunda, onların taati Hz. Peygamberin delâletiyle olduğundan sevap olarak O'na da döneceğini hissettirmek vardır.²⁶

58- **“Sen, ölmez diri olan Allah’a tevekkül et.”** وَتَوَكَّلْ عَلَى الْحَيِّ الَّذِي لَا يَمُوتُ

Onların şartlarından kurtulmak ve onlardan gelecek ecire ihtiyaç duymamak için ölmez diri olan Allaha dayan. Çünkü tevekkül edilmeye layık olan ancak O’dur. Diğer hayat sahipleri ise ölüme mahkûmdurlar. Öldüklerinde ise, onlara dayanan zâyi olur.

59- **“Hamd ile O’nu tesbih et.”** وَسَبِّحْ بِحَمْدِهِ

Kemâl sıfatlarıyla Onu sena edip, nimetlerine şükür ile daha ziyade nimete mazhar olmayı arayarak O’nu noksan sıfatlardan tenzih et.

60- **“Kullarının günahlarından Habîr olarak O yeter.”** وَكَفَىٰ بِهِ بُذُوبٌ عِبَادِهِ خَيْرًا

Kullarının görülen ve görülmeyen günahlarına karşı haberdar olarak Rabbin yeter. Dolayısıyla onların iman etmeleri veya küfre düşmeleri Sana ait değildir.

61- **“Ki O, gökleri-yeri ve ikisinin arasındakileri altı günde yarattı.”** الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ

62- **“Sonra Arş’a istiva etti.”** ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ

Bununla alakalı daha önce açıklama yapılmıştı.²⁷

Burada bunların zikri, Allahu Teâlânın her şeyin yaratıcısı ve her şeyde tasarruf eden olduğunu nazara vererek tevekkül edilmeye layık olduğunu ziyadesiyle ifade etmek içindir. Ayrıca, zaten tevekkül edene de, tevekkülde sebat etmeye ve iş yaparken teennî ile yapmaya bir teşviktir. Çünkü Allahu Teâlâ, kudretinin kemâli ve dilediği her şeyde emrinin süratle nüfuzuna rağmen bir anda değil, tedricen yaratmıştır.

²⁶ Çünkü “sebeplere sahip olan, o işi yapmış gibidir.” “Hayra delâlet eden, onun fâili gibidir.”

²⁷ Bkz. A’raf 54, Yunus 3, Ra’d, 2, Taha, 5...

الرَّحْمَنُ “Rahmân’dır.”

فَسَتَلِ بِهِ خَيْرًا “Öyleyse haberdar olana sor.”

Zikri geçen yaratmak ve arşa istiva ile ilgili, bunların hakikatini haberdar olana sor.

Haberdar olan,

-Allahu Teâlâdır.

-Hz. Cebraildir.

-Veya önceki kitaplarda bulunan bilgilerdir. Bunlar da Kur’anda yer alan bu bilgiyi tasdik etmektedir.

Denildi ki: Zamir, Rahmâna râcidir. Yani, “Rahmânı bir bilene sor.” Şayet onlar “Rahmân” isminin Allaha ıtlak edilmesini inkar ediyorlarsa, onunla alakalı kitap ehlinden Sana haber verebilecek olanlara sor, ta ki Onun müradıfının kendi kitaplarında olduğunu bildirsinler.

60- وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ اسْجُدُوا لِلرَّحْمَنِ قَالُوا وَمَا الرَّحْمَنُ؟-
“Onlara “Rahmân’a secde edin” denildiğinde şöyle dediler: Rahmân nedir?”

“Rahmân nedir?” demeleri, Allaha Rahmân denildiğini bilmemelerindendir.

Veya “Rahmâna secde edin” ifadesinin Allahtan başkasına secdeyi emrettiğini zannetmeleridir. Bunun için şöyle devam ettiler:

أَنَسْجُدُ لِمَا تَأْمُرُنَا “Senin bize emrettiğine hiç secde eder miyiz?”

Rahmânın ne olduğunu bilmeden sırf Senin emrinden dolayı ona secde mi ederiz?

Denildi ki: Rahmânı bilmeyişleri, kelimenin muarrep olmasındandır, daha önce duymamışlardı.

وَزَادَهُمْ نُفُورًا “Ve bu, onların ürkmelerini artırdı.”

Onları imandan ürkün, Rahmânın secde emridir.

Rahmanın Kulları

61- **“Ne yücedir O Zat ki, semada burçlar var etti.”**

Burçlardan murat, oniki burçtur. Bunlara “yüksek-âli köşkler” anlamında **“büruc”** denilmesi, gezegenler için birer menzil (konak yeri) hükmünde olmalarındandır.²⁸

“Ve onların içinde bir lamba ve nurlu bir ay kıldı.”

“Görmediniz mi, Allah yedi semayı birbiriyle uyumlu olarak (tabaka tabaka) nasıl yarattı? Ayı onların içinde bir nur kıldı. Güneşi de bir lamba yaptı.” (Nûh, 15-16) ayetinden anlaşıldığı gibi, semadaki lambadan murat, güneştir.

Ay ise, geceleri aydınlatmaktadır.

62- **“O وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ خِلْفَةً لِّمَنۢ أَرَادَ أَنۢ يَذَّكَّرَ أَوْ أَرَادَ شُكُورًا** ki, ibret almak veya şükretmek dileyen kimseler için gece ile gündüzü birbiri ardınca getirdi.”

Bunların her biri diğerine halef olur, onun yerine geçer.

Veya **“...Gece ve gündüzün ihtilafında... ayetler vardır.”** (Bakara, 164) ayetinde ifade edildiği gibi, bunlar birbirini takip ederler.

Bu şekilde Allahın nimetlerini tezekkür eden ve O’nun sanatı hakkında düşünen kimse, bunları böyle yapanın kullarına merhametli, vacibu’l-vücut bir Sani-i Hakîm olması gerektiğini bilir. Onlarda olan nimetlere karşı şükretmek ister.

Gece ve gündüz, tezekkür ve şükür için iki ayrı vakittirler. Bunlardan birinde virdini yapamayan, diğerinde eksikliğini telâfi edebilir.

63- **“Rahmânın kulları o عِبَادَ الرَّحْمٰنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا** kimselerdir ki, yeryüzünde tevazu ile yürürler.”

²⁸ Yani, gezegenler uzaydaki seyahatleri esnasında her ay bunlardan birine misafir olurlar.

Burada bahsi geçen zâtlara **“Rahmânın kulları”** denilmesi, tahsis ve tafdil içindir.²⁹

Veya bunlar Ona ibadette daha köklü, sağlamdırlar. Rahmânın bu kulları arz üzerinde sekînet ve tevazu ile yürürler.

وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا **“Ve cahiller kendilerine laf attığı zaman “selam” derler (geçerler).”**

Onların seviyesiz sataşmalarına muhatap olmazlar, onlara ilişmezler, “aramızda sizinle ne hayır ne de şer yok” derler, selâmetle onları geçiştirirler.

Veya kendilerini eziyetten ve gûnahtan salım kılacak sağlam söz söylerler.

Bu ayet, savaşı emreden kıtal ayetine münafi değildir, dolayısıyla onunla neshedilmesi söz konusu olamaz. Çünkü bundan murat sefih – seviyesiz kimseleri muhatap almamak ve kendilerine sözlü mukabelede bulunmamaktır.

64- وَالَّذِينَ يَبِيتُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَقِيَامًا **“Onlar, Rablerine secde ederek ve kıyamda durarak gecelerler.”**

Onlar, geceleri Rablerine namazda secde ve kıyamla geçirirler.

Ayette gecenin zikri, gece ibadetinin hem daha zahmetli, hem de riya-dan daha uzak olmasındandır.

Kıyamın secdeden sonra gelmesi, ayet sonlarına uygunluk içindir.

65- وَالَّذِينَ يَقُولُونَ **“Onlar ki şöyle derler:”**

رَبَّنَا اضْرِبْ عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَ **“Ya Rabbena, cehennem azabını bizden uzak kıl!”**

إِنَّ عَذَابَهَا كَانَ غَرَامًا **“Gerçekten onun azabı sürekli bir helâktir!”**

Bunlar insanlarla güzel bir şekilde içli dışlı olmalarına, Hakka ibadetlerine dikkat etmelerine rağmen azaptan korkarlar, Allahın o azabı kendilerinden çevirmesi için yalvarırlar. Çünkü amellerine güvenmezler. İyi hâllerinin devam edeceğini garantide görmezler.

²⁹ Aslında herkes Rahmânın kuludur. (Bkz. Meryem, 93) Ama burada medihle kendilerinden bahsedilen kimseler Rahmânın çok daha özel ve üstün kullandırlar.

66- **“Orası ne kötü bir varış yeri ve ne kötü bir yerleşim yeridir.”**

Bu ifade, onların sözlerinin devamı olabileceği gibi, taraf-ı ilâhîden bir bildirme de olabilir.

67- **“Ve onlar harcadıklarında ne israf ne de cimrilik ederler.”**

Cömertlik sınırını aşmazlar. Cimriler gibi ellerini sıkı tutmazlar.

Denildi ki: İsrâf, haramlara harcamak, cimrilik ise, farz olanı vermemektir.

68- **“İkisi arasında orta bir yol tutarlar.”**

68- **“Ve onlar Allah ile beraber başka bir ilaha yalvarmazlar.”**

“Ve Allah’ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar.”

“Ve zina etmezler.”

Önce, taatin esas olan fiilleri yaptıklarını anlatmıştı. Burada da onların ana günahlardan uzak kalmalarını nazara verdi. Bunda,

-Onların imanlarının kemâlini ortaya koymak,

-Vaad edilen mükafatın, bu özellikleri kendinde cem edenler için olduğunu hissettirmek vardır.

-Keza, kâfirlere de bunların zıtları olduğunu tariz yoluyla bildirmek söz konusudur. Bundan dolayı, ayetin devamında onlara tehdîd olarak şöyle denildi:

“Kim bunları yapsa, günahı(nın cezasını) bulur.”

69- **“Kıyamet günü azabı kat kat olur.”**

“Ve orada zelil bir halde daimî kalır.”

Onlara azabın kat kat olması, inkârlarına ilave olarak günah fiilleri işlemeleridir. Ayetin devamı buna delâlet eder.

70- “Ancak tevbe eden ve iman edip salih amel yapanlar başka.”

“İşte, Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir.”

Onların geçmiş günahlarını siler, yerine müstakbel taatlerini sabit kılar.

Veya, nefisdeki günah melekesini taat melekesine değiştirir.

Denildi ki: Onu, önceden yaptığı günah fiillerin zıddlarını yapmaya muvaffak kılar.

Veya, her ikaba bedel bir sevap sabit kılar.

“Ve Allah Ğafur – Rahîm’dir.” وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا

Ğafur-Rahîm olduğu için seyyieleri siler, hasanelere ise sevap verir.

“Ve her kim tevbe edip
salih amel işlese, şüphesiz o, tevbesi kabul edilmiş olarak Allah’a
döner.”

-Terk ile ve pişman olmakla günahlardan dönen,

-Ve daha önceden yapmakta kusur ettiği salih amelleri işleyen veya günahla dolu hayattan çıkıp taate giren kimse, Allaha bunlarla döner.

Allah nezdinde kendisinden razı olunmuş, günahları silinmiş, sevapları verilmiş bir durumda olur.

Veya, tevbe edenleri seven ve onlara özel ikramlarda bulunan Allaha döner.

Veya, böyle yapan kimse güzel bir dönüşle Allaha ve O'nun sevabına döner.

Bir önceki ayette belli günahlar nazara verildikten sonra bunlardan tevbe edilmesi anlatılmıştı. Bu ayette ise, genel anlamda tevbe nazara verildi.

72- وَالَّذِينَ لَا يَشْهَدُونَ الزُّورَ “Ve onlar yalan yere şahitlik etmezler.”

Onlar, batıl, boş şehadette bulunmazlar.

Veya onlar yalan söylenen yerlerde bulunmazlar. Çünkü batılı görmek, bir nevi ona ortak olmaktır.

“Ve uygunsuz bir şeye rastladıkları zaman vakar ile geçip giderler.”

Bırakılması, atılması gereken bir durumla karşılaştıklarında güzellikle ondan sıyrılıp yüz çevirirler, ona dalmazlar. Mesela,

-Çirkin şeylerden uzak kalmak,

-Günahları bağışlamak,

-Açıktan söylenmesi çirkin olan şeyleri kinaye yoluyla söylemek gibi.

73- “وَالَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ لَمْ يَخِرُّوا عَلَيْهَا صُمًّا وَعُمْيَانًا- Onlar, kendilerine Rablerinin âyetleri hatırlatıldığında, onlara karşı sağır ve kör davranmazlar.”

Bunlar, öğüt veya okumak yoluyla Rablerinin âyetleri kendilerine hatırlatıldığında duymayan, görmeyen bir kimsenin anlamaması, ibret almaması gibi tavrı sergilemezler. Aksine, can kulağıyla ve gözlerini dört açarak bu âyetleri anlamaya çalışırlar.

Ayetten murat, hâlin nefyidir, yoksa fiilin nefyi değildir.³⁰

“Onlara karşı sağır ve kör davranmazlar.”

Denildi ki: Ayetteki zamir, günahlara raci olabilir. O zaman mana şöyle olur: “Onlar, günahlara karşı kör ve sağır gibi vurdumduymaz bir tavrı içinde olmazlar.”

74- “وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا فُرَّةً أَعْيُنٍ- Ve onlar derler ki: Ey Rabbimiz! Bize eşlerimizden ve nesillerimizden gözümüzü aydınlatacak kimseler ver.”

“Onları taate muvaffak kılarak ve faziletlerle donatarak medar-ı iftiharımız kıl”

Çünkü mü'min, ailesi Allaha taat içinde olursa kalbi mesrur olur, gözü sevinçle güler. Onları dinde kendine yardımcı görmekle ve ilerde cennette beraber olma ümidiyle sevinçle dopdolu olur.

“Ve bizi takva sahiplerine önder kıl.”

Bizi ilimde ve amelde muvaffak kılarak din hususunda kendilerine iktida edilen kimseler kıl.

³⁰ Mü'min olan biri genelde bu tavırları sergiler. Onda asıl olan böyle hallerdir. Ama nefsine uyup az da olsa bu hallerden farklı tavırları söz konusu olabilir.

Ayette “önderler” demeyip **“önder”** şeklinde tekil gelmesi,

-Ya cinse delâlet etmesindendir.

-Veya **“Sonra sizi (ana rahminden) bebek olarak çıkarır.”** (Mü’min, 67) ayetinde “bebek” kelimesinin tekil gelmesi gibi, yanlış anlama ihtimali olmadıgından böyle getirilmiştir.

-Veya kelimenin asıl olarak masdar olmasındandır.

-Veya “bizden her birini önder kıl” anlamına te’vil edilmesindendir.

-Veya yollarının bir ve davalarının aynı olması sebebiyle hepsinin tek bir ruh hâlinde bulunmasındandır.

Denildi ki: Şu mana da olabilir: “Bizi müttakilerin yoluna sevk, onlara uyanlardan eyle.”

75- “İşte onlar, sabretmelerine karşılık “ğurfe” ile mükâfatlandırılacaklar.”

Bir başka ayette **“Ve onlar ğurfelerde (cennet köşklerinde) emniyet içindedirler.”** (Sebe, 37) “ğurfe” kelimesi çoğul olarak gelmiştir, burada da çoğul manası murattır. Yani, onlar cennetin en yüksek makamlarıyla mükâfatlandırılacaklardır.

Denildi ki: **“Ğurfe”**, cennetin isimlerinden biridir.

“İşte onlar, sabretmelerine karşılık...”

-Taât hususundaki zorluklara dayanmaları

-Şehvî durumlara karşı koyabilmeleri,

-Mücadebe tahammülleri sebebiyle bu mükafatı elde edeceklerdir.

“Ve orada hürmet ve selâmla karşılanacaklardır.”

Cennette melekler tarafından hürmetle ve selâmla karşılanırlar.

Veya onlar o cennette birbirlerine hep güzel şeyler söylerler, birbirlerine selâm verirler.

Bundan murat, ebedi hayatları ve her türlü afetten selâmette kalmaları da olabilir.

76- “Orada daimî kalacaklar.”

Onlar orada ölmezler ve oradan çıkarılmazlar.

“Orası ne güzel bir varış yeri ve ne güzel bir yerleşim yeridir.”

Bu sûrenin 66. ayetinde cehennemle alakalı **“Orası ne kötü bir varış yeri ve ne kötü bir yerleşim yeridir.”** denilmiştir. Bu ifade, onun tam mukabilidir.

77- قُلْ مَا يَعْبُوا بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ “De ki: Duanız olmasa Rabbim size ne diye değer versin?”

De ki: Şayet ibadetiniz olmasa Rabbim sizi ne yapsın, niye size ehemmiyet versin? Çünkü, insanın şerefi ve itibarı marifet ve taat ile dir. Yoksa o, hayvanlarla müsavidir.

فَقَدْ كَذَّبْتُمْ “Ama siz yalanladınız.”

Ama siz, size haber verdiklerimi onlara muhalefet etmekle yalan saydınız.

Veya şu mana da olabilir: “İbadette gevşek davrandınız, onun hakkını vermediniz.”

فَسَوْفَ يَكُونُ لِزَامًا “O halde azap yakanızı bırakmayacaktır!”

Bu yalan saymanın vebali hiç şüphesiz sizi bulacak, başınıza gelecektir.

Ayette onlara verilecek cezanın müphem bırakılmasında, o azabın tavsif edilemeyecek şekilde şiddetli olduğuna bir tenbih vardır.

Denildi ki: Bu ayet, onların Bedirde öldürülmelerine işaret eder.

Hız. Peygamber şöyle buyurur:

“Her kim Furkan sûresini okusa, iman ile, Rabbine mülâki olur, hiçbir zorlukla, yorgunlukla karşılaşmadan cennete alınır.”

ŞUARA SÛRESİ

Şuara Sûresi Mekkî'dir.

Son dört ayetinin Medenî olduğu söylenir.

İki yüz yirmi yedi ayettir.

Hz. Musa

1- طَسَمَ “Tâ, Sîn, Mîm.”

2- تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ “Bunlar apaçık kitabın âyetleridir.”

Bunlar, mu’cizeliği ve sıhhati gayet açık olan kitabın âyetleridir.

Kitaptan murat, Bakara sûresinin başında da açıklandığı üzere, bu sûre veya Kur’anın tamamı olabilir.

3- لَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَفْسَكَ أَلَّا يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ “Onlar iman etmiyorlar diye adeta kendine kıyacaksın!”

Onlar iman etmiyorlar diye veya iman etmezler endişesiyle neredeyse kendini yiyip bitireceksin.

Böyle yapma, kendine acı, kendine yazık etme.

4- إِنْ نَشَأْ نُنزِّلْ عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَاءِ آيَةً فَظَلَّتْ أَعْنَاقُهُمْ لَهَا خَاضِعِينَ “Biz dilersek onların üzerlerine semadan bir âyet indiririz de, ona boyun eğmek zorunda kalırlar.”

Bundan murat, onların reisleri veya cemaatleri olabilir.

Semadan indirilecek ayetten murat,

-Onları imana zorlayacak bir delalet,

-Veya imana mecbur edecek bir bela olabilir.

5- وَمَا يَأْتِيهِمْ مِنْ ذِكْرِ مِنَ الرَّحْمَنِ مُحَدَّثٍ إِلَّا كَانُوا عَنْهُ مُعْرِضِينَ “Kendilerine Rahmân’dan yeni bir öğüt gelmeyedursun, illa ondan yüz çevirirler.”

Onlara, Rahmânın peygamberine vahyettiği şeylerden yeni bir öğüt veya bir kısım âyetler geldiğinde, yüz çevirdiler ve bulundukları hâl üzerinde ısrar ettiler.

Bunlara yeni öğütler gelmesi, hatırlatmayı tekrarlamak ve anlatılanları değişik yönleriyle bildirmek içindi. Ama onlar her yeni hatırlatmada küfürlerini yenilediler.

6- فَقَدْ كَذَّبُوا “Onlar yalanladılar.”

Onlar, yüz çevirmelerinden sonra o öğüdü yalanladılar, yalanlamada o kadar ileri gittiler ki, ayetin devamından anlaşıldığına göre, işi alay etmeye kadar götürdüler.

فَسَيَاتِيهِمْ أَنْتَبُوا مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ “Fakat alay edegeldikleri şeylerin haberleri kendilerine gelecektir.”

Bedir günü veya kıyamet günü azap kendilerine dokunduğunda, alay ettikleri şeylerin hak mı yoksa batıl mı, tasdik edilip saygı mı duyulmalı yoksa tekzip edilip dalga mı geçmek gerekir olduğunu bilecekler.

7- أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَى الْأَرْضِ كَمْ أَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ “Yeryüzüne bakmadılar mı, orada her türden hoş bitkiler bitirdik.”

Arzın hayret verici durumlarına bakmadılar mı?

Öyle anlaşıyor ki, her bitkinin ya doğrudan tek başına veya başkasıyla mutlaka bir faydası bulunmaktadır.

8- إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً “Şüphesiz ki bunda bir âyet vardır.”

Bunların böyle bitirilmesinde veya bunların her birinde, bunları topraktan bitiren Zâtın noksansız kudret ve hikmetine, nimet ve rahmetinin her şeye şümûlüne delâlet eden bir alâmet vardır.

9- وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ “Ama onların çoğu mü'min olmadı.”

Ama onların çoğu, Allahın ilminde ve kader programında mü'min olmadı. Bundan dolayı böyle büyük ayetler bile onlara bir fayda vermez.

10- وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ “Ve şüphesiz Rabbin, Azîz – Rahîm’dir.”

Senin Rabbin **Azîz’dir**, hükümrandır, o kafirlerden intikam almaya kâdirdir. **Rahîm’dir**; onlara mühlet ve fırsat verir.

Veya inkâr edenlerden intikam almakla Azîz, tevbe ve iman edenlere merhamet etmekle ise Rahîmdir.

11- وَإِذْ نَادَىٰ رَبُّكَ مُوسَىٰ أَنْ ائْتِ الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ “Hani Rabbin Musa’ya nida edip “Git o zalim kavme” demişti.”

12- قَوْمَ فِرْعَوْنَ “Firavunun kavmine.”

Firavunun kavminin zâlim olması,

-Küfür içinde olmaları,

-İsrailoğullarını köle yapmaları,

-Onların erkek çocuklarını boğazlamaları gibi durumlarındandır.

Ayette **“Firavunun kavmine git”** denilip Firavuna gidilmesi söylenmemesi, ona gitmenin evleviyetle sabit olmasındandır.

أَلَا يَتَّقُونَ “Sakınmazlar mı?”

Bu ifadede onların zulümlerine ve buna cüret etmelerine karşı bir hayret uyandırma vardır.

12- قَالَ رَبِّ اِنِّىْ اَخَافُ اَنْ يُكَذِّبُوْنِ “Musa dedi: Ya Rabbi! Doğrusu beni yalanlamalarından korkarım.”

13- وَيَضِيقُ صَدْرِىْ “Ve göğsüm daralır.”

وَلَا يَنْطَلِقُ لِسَانِىْ “Dilim dönmez.”

فَاَرْسِلْ اِلَى هٰرُونَ “Onun için Harun’a da elçilik ver.”

Kardeşinin de Peygamber kılınıp görevine yardımcı olması için Hz. Musa üç gerekçe gösterdi:

1-Yalanlamalarından korkması.

2-Bunun etkisiyle kalbinde meydana gelen darlık.

3-Kalbi daraldığında ruhunda meydana gelen inkıbaz sebebiyle dilinin bir şey söyleyemeyecek hâle gelmesi.

Hz. Musa’nın bunları nazara vermesi, kendisinin görevden mazur tutulması için olmayıp, görevini yapmada yardım edecek şeyi Cenab-ı Haktan talep etmektir ve şayet görevinde başarılı olamazsa, işin başında bir mazeret hazırlığıdır.

14- وَلَهُمْ عَلٰى ذَنْبٍ “Hem onların bana isnad ettikleri bir suç var.”

Bundan murat, Hz. Musa’nın bir Kıbtı’yi öldürmesidir.

Hz. Musa’nın onu öldürmesi kasden olmadığı hâlde bunu **“suç”** şeklinde ifade etmesi, onların iddiasına göredir. Bu ifade, başka yerlerde ayrıntılı anlatılan kıssasının bir özetidir.¹

فَاَخَافُ اَنْ يَقْتُلُوْنِ “Ondan dolayı beni öldürmelerinden korkarım.”

¹ Bkz. Kasas, 15-22.

Ben risalet görevini eda etmeden, bu olaydan dolayı beni öldürmelerinden korkarım.

Bu da aynı şekilde görevi kabul etmeme tarzında bir gerekçe göstermek olmayıp, muhtemel bir duruma karşı önceden bir savumadır. Keza, insanları hakka davet hususunda Hak'tan bir yardım ve galebe talebidir.

15- قَالَ كَلَّا “Allah dedi: Hayır!”

فَاذْهَبَا بِآيَاتِنَا “Haydi ikiniz âyetlerimizle gidin.”

Bu ayetle Hz. Musa'nın her iki talebine de icabet edilmiştir. Yani, Hz. Musa'yı korkuya sevkeden durumdan kendisine bir zarar gelmeyecektir ve kardeşi de rasûl olarak gönderilecektir.

إِنَّا مَعَكُمْ مُسْتَمِعُونَ “Çünkü biz sizinle beraberiz, konuşmalarınıza kulak veriyoruz.”

Biz, sizinle ve Firavunla beraberiz, aranızda geçenleri işitiriz. Firavuna karşı size yardım ederiz.

Cenab-ı Hak, kendini bir kavmin mücadelesinde müstemi olarak bulunan ve dostlarına yardıma her an hazır olan kimse tarzında anlattı. Bunda, Hz. Musa ve Hz. Haruna yardım edeceğini etkili bir üslûbla anlatmak vardır.

Cenab-ı Hakkın, “konuşmalarınıza kulak veriyoruz” demesi, Zatı hakkında mecazdır.

16- فَاتِّبَا فِرْعَوْنَ “Haydi Firavun'a varın.”

فَقُولَا إِنَّا رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ “Sonra da deyin ki: Biz, âlemlerin Rabbinin elçisiyiz.”

Ayette “rasûl” kelimesi masdardır, bundan dolayı “biz âlemlerin Rabbinin elçisiyiz” şeklinde tekil olarak geldi. Bazan her ikisine de bakar şekilde ifade edildiği de olmuştur.²

Veya ikisi kardeş olduklarından böyle denilmiştir.

Veya “bizden her birimiz âlemlerin Rabbinin elçisiyiz” manası murat edilmiştir.

17- أَنْ أَرْسِلَ مَعَنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ “İsrailoğullarını bizimle beraber gönder.”

² Mesela Taha, 42-50. ayetler arasında bunun nümunelerini görebiliriz.

Bundan murat “onları serbest bırak, bizimle beraber Şam’a gelsinler” manasıdır.

Hız. Musa ve Hız. Harun, Fıravuna gidip bunları söylediklerinde Fıravun şöyle dedi:

18- قَالَ أَلَمْ نُرَبِّكَ فِينَا وَلِيدًا “Dedi: Biz seni çocukken himayemize alıp büyütmedik mi?”

Sen daha bir bebek iken biz evimizde seni himayemize alıp yetiştirmedik mi?

وَلَبِثْتَ فِينَا مِنْ عُمُرِكَ سِنِينَ “Ayrıca ömrünün nice yıllarını aramızda geçirdin.”

Rivayete göre Hız. Musa Fıravunun sarayında otuz sene kaldı. Sonra on yıl Medyen’de bulundu. Mısıra döndüğünde otuz yıl onları Allaha davet etti. Fıravun ve kavminin boğulmasından sonra ise elli sene daha yaşadı.

19- وَفَعَلْتَ أَلَّتِي فَعَلْتَكَ “Sen o yaptığını yaptın.”

Fıravun “yaptığını yaptın” derken, Hız. Musa’nın bir Kıbtıyı öldürmesini nazara vermektedir. Böylece, önce O’na olan ihsanını zikretmiş, ardından da adam öldürmesini söyleyerek yaptığı şeyin ne kadar büyük bir cinayet olduğunu bildirdi.

وَأَنْتَ مِنَ الْكَافِرِينَ “Ve sen kafirlerdensin.”

Böyle seçkin adamlarımdan birini öldürmekle, nimetime nankörlük edenlerden oldun.

Veya şu mana da olabilir: “Sen şimdi bazılarına kâfir diyorsun ya, bu hareketinle aslında Sen kâfirlerden oldun.” Çünkü Hız. Musa onlarla muamelesinde takıyye yapmaktaydı.³

Keza, ayet “benim ulûhiyetimi inkâr edenlerden oldun” veya “geldin, bana muhalif hareketlerinle üzerinde olan nimetlerimi inkâr eden biri oldun” manalarına da işaret edebilir.

Fıravun bu sözü ile, kendi dinlerine göre Hız. Musa’nın kâfirlerden olduğunu ifade etmiş de olabilir.

³ **Takıyye**, hayatî tehlike halinde veya din adına önemli maslahatlar gereği kâfire karşı kendini gizlemektir. “Mü’minler, mü’minleri bırakıp kâfirleri dost edinmesin. Kim böyle yaparsa, Allah ile bir ilişkisi kalmaz. Ancak onlardan korunmanız başkadır.” (Al İmrân, 28) ayeti, bu bağlamda değerlendirilmiştir.

20- **“Mûsâ dedi: Ben onu, şaşkın bir hâlde iken yaptım.”**

Yani, ben bunu cahillerden biri olarak yaptım.

Bundan murat, hata ile yaptığına dikkat çekmektir. Çünkü onu kasten öldürmemişti. İki kişi dövüşürlerken araya girmiş, haksız olana attığı bir yumruk, onun ölümüne sebep olmuştu.

21- **“Sizden korkunca da aranızdan kaçtım.”**

“Sonra Rabbim bana hikmet bahşetti.”

“Ve beni peygamberlerden kıldı.”

Hz. Musa önce nübüvveti hakkında tenkide medar olabilecek adam öldürme meselesinin hakikatini anlattı. Sonra da Firavunun kendisine hatırlattığı nimetlere döndü. Açıktan bunları inkâr etmedi, çünkü doğru idi, ama sarayda Firavunun yanında yetişmesinin hakikatını nazara verip şöyle dedi:

22- **“Senin başıma kaktığın bu nimet, (gerçekte) İsrailoğullarını köleleştirmendendir.”**

Bana nimet olarak söylediğin ve minnet ettiğin durum, gerçekte İsrailoğullarını köle yapmandan ve onların erkek çocuklarını öldürme kastından dolayı meydana gelmiş bir olaydır.⁴

Benim Senin sarayına gelmem ve terbiyen altında yetişmem bu yüzden olmuştur.

Şöyle de mana verildi: “İsrailoğullarını köle yapmanı mı nimet olarak bana söylüyorsun?”

Hz. Musa, onlardan kaçmasını çoğul olarak, ama Firavunun minnette bulunmasını ise sadece Firavunla alakalı söyledi. Çünkü minnette bulunan Firavun idi. Ama Hz. Musa’nın hataen adam öldürmesinden sonra korkusu ve kaçması, hem Firavundan, hem de adamlarından idi.

23- **“Firavun dedi: Âlemlerin Rabbi nedir?”**

Firavun, Hz. Musa’ya yönelttiği soruya verilen cevabı işitip itiraz edecek

⁴ Dolayısıyla, bu beni değil, seni mahcup edecek bir durumdur.

bir şey bulamayınca, O'nu rasûl olarak gönderenin hakikati ile ilgili sormaya başladı.

24- قَالَ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا “Musa dedi: O, göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunan her şeyin Rabbi'dir.”

Fert olan bir şeyin tarifinin imkânsız olup ancak sıfat ve fiilleriyle yapılabileceğinden, Hz. Musa da Cenab-ı Hakkı en zâhir özellik ve eserleriyle tarif edip tanıttı.

“Eğer gerçekten inanırsanız (bu böyledir).” **إِنْ كُنْتُمْ مُوقِنِينَ**

Yani, şayet eşyayı yakînen biliyor, tahkik ediyorsanız şunu anlarsınız: Şu görülen varlıklar,

-Terkip hâlinde olmaları,

-Sayıca pek çok bulunmaları,

-Hallerinin değişime uğramaları ile kendileri için Vacibu'l-vücud bir yaratıcı olduğunu gösterirler. Bu yaratıcı, bütün mümkünatın mebdeidir, hepsinin varlığı O'ndandır ve O'na dayanır. Yoksa, Vacibu'l-vücud olanların taaddüdü lazım gelirdi. Veya bazı varlıkların vücud sahasına gelmelerinde O'na muhtaç olmamaları gerekirdi. Hâlbuki bunların her ikisi de imkânsızdır.

Ayrıca, Vacibu'l-vücudun zâtı ile tarifi mümkün olmayıp, ancak haricî levazımı ile tarif edilebilir. Zâtında terkip olmadığından bir şeyi ona dâhil olan şeylerle tarif etmek tarzında da tarif edilemez.⁵

25- قَالَ لِمَنْ حَوْلَهُ أَلَا تَسْمَعُونَ “Firavun, etrafındakilere (alaycı bir ifade ile) “dinlemez misiniz?” dedi.”

“Şunun verdiği cevaba bakın. Ben, “âlemlerin Rabbi” diye haber verdiği şeyin hakikatini soruyorum, O ise O'nun fiillerini zikrediyor.”

Veya “O'nun semavatın Rabbi olduğunu iddia ediyor. Hâlbuki gökler bizatihi vacip ve müteharriktir.”⁶

Bu, dehrîlerin (tabiatçıların) görüşüdür.

⁵ Su, iki hidrojen ve bir oksijenin bir araya gelmesinden meydana gelen bir terkiptir. Onu tarif ederken, onu meydana getiren unsurlarla tarif edebiliriz. Ama Allah –haşa- bazı şeylerden meydana gelmiş bir terkip değildir. Dolayısıyla, Onu eserleri ile ve fiilleri ile bir derece tanıyabiliriz, zatıyla ise bilemeyiz.

⁶ Yani, bunları yaratan yoktur, kendi kendine hareket etmektedirler.

Veya “göklerin bir müessire muhtaç oluşu malum değildir” manasını kastetmiş de olabilir.

26- **“Musa dedi: O, Rabbiniz ve önceki atalarınızın Rabbidir.”**

Hiz. Musa, Firavunun mutmain olmayışı karşısında, benzeri bir vehme kapılmayacağı ve hikmet sahibi bir Musavvire ihtiyacı inkâr edemeyeceği başka ilâhî sıfat ve fiillere dikkat çekti, **“O, Rabbiniz ve önceki atalarınızın Rabbidir”** dedi. Burada nazara verdiği delil, nazar eden kimse için anlaması daha kolay ve düşünen kimse için daha açıktır.

27- **“Firavun dedi: Şüphesiz size gönderilen peygamberiniz bir mecnun (deli).”**

Ben ona bir şeyi soruyorum, O bana başka şeyi anlatıyor.

Firavunun Hiz. Musa’dan **“size gönderilen peygamberiniz”** diye bahsetmesi, alay etmek içindir.

28- **“Mûsâ dedi: O, doğunun ve batının, ayrıca bu ikisi arasında olanların Rabbidir.”**

Her gün güneşi doğudan getirir, her gün farklı bir yörüngeden onu batıya götürür. Onun bu hareketiyle kâinatın işleri tanzim edilir, çok faydalar elde edilir.

29- **“Eğer aklınızı kullanıyorsanız (bu böyledir).”**

Eğer aklınız varsa, sorunuzun cevabına bunun fevkinde bir cevap olmadığı bilirsiniz.

Hiz. Musa, onlara önce yumuşak davrandı. Sonra onların inadını görünce sertleşti ve sözlerine misliyle mukabele etti.

29- **“Firavun dedi: Eğer benden başka bir ilâh edinirsen, andolsun seni zindana atılanlardan ederim.”**

Firavun, münazara bitince işi tehdide vardırdı. Zaten münazarada mağlup olan inatçı kimselerin âdeti böyledir.

Bununla Firavunun ulûhiyet iddia ettiğine ve Sanii inkâr ettiğine delil getirildi.

Hiz. Musa, **“O, göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunan her şeyin**

Rabbi'dir" deyince, Firavunun etrafındakilere **"dinlemez misiniz?"** deyişinden de rububiyet dava ettiğine istidlâlde bulunuldu. (Şuara, 25)

Muhtemelen Firavun dehrî idi.⁷

Veya bir bölgenin hükümdarı veya idarecisi olanın, orada yaşayanların ibadetine (kendisine kul-köle olmasına) layık olduğunu zannediyordu.

"Seni zindana atarım" demek yerine **"Seni zindana atılanlardan edirim"** deyişinde daha etkili bir tehdit vardır. Çünkü Hz. Musa daha önce sarayda yaşadığı için, zindandaki mahkûmların perişan hâlini biliyordu. Zira Firavun mahkûmları derin bir çukura atıyor, ölünceye kadar da onları çıkarmıyordu.

30- قَالَ أَوْلُوْ جُنَّتْ بِشَىءٍ مُّبِينٍ "Musa dedi: Sana apaçık bir şey getirmiş olsam da mı?"

"Şayet davamın doğruluğunu açıkça gösteren bir şey getirmişsem yine de böyle yapar mısınız?"

Bundan murat mu'cizedir. Çünkü mu'cize,

-Hem Saniin varlığına ve hikmetine delâlet eder.

-Hem de peygamberlik iddiasında bulunan kimsenin doğruluğunu gösterir.

31- قَالَ فَاتَّبِعْ بِنَا إِن كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ "Firavun dedi: Haydi getir onu bakayım, doğrulardan isen."

"Rasûl olduğuna veya iddia ettiğin şeylere bir delilin varsa, hiç durma, getir, görelim. Çünkü 'ben peygamberim' diyenin delili olması gerekir."

32- فَالْقَىٰ عَصَاهُ "Bunun üzerine (Musa) asâsını yere bıraktı."

33- فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُّبِينٌ "Bir de ne görsünler, asa açıkça kocaman bir yılan olmuş."

33- وَنَزَعَ يَدَهُ "Elini koynundan çıkardı."

34- فَإِذَا هِيَ بَيْضَاءُ لِلنَّاظِرِينَ "Bir de ne görsünler, bakanlara bembeyaz olmuş."

Rivayete göre Firavun birinci mu'cizeyi görünce "başka da var mı?" dedi. Bunun üzerine Hz. Musa elini çıkardı.

⁷ Âlemin yaratıldığını kabul etmiyor, dolayısıyla bir yaratıcının olması gerektiğine inanmıyordu.

Firavun “onda ne var ki?” dedi. Hz. Musa elini koltuğunun altına alıp tekrar çıkarınca eli gözleri kamaştıran, ufku örten bir ışıkla parladı.

34- قَالَ لِلْمَلَأِ حَوْلَهُ إِنَّ هَذَا لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ “Firavun çevresinde bulunan ileri gelenlere dedi: Bu, çok bilgili bir sihirbaz!”

Sihir ilminde çok ileri gitmiş.

35- يُرِيدُ أَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِ “Sihriyle sizi yurduvuzdan çıkarmak istiyor.”

“Şimdi ne emredersiniz?”

Mu’cizenin kuvveti Firavunu dehşete düşürdü. Öncesinde onlara rububiyet dava ederken “ne emredersiniz?” diyecek duruma geldi. Bu sözyle, onları Hz. Musa’dan ürkütmeye çalıştı. Sihir yoluyla galip gelmeye çalıştığını, ülkesini ele geçirip halkını sürgüne göndermek istediğine dik-kat çekti.

36- قَالُوا أَرْجِهْ وَأَخَاهُ “Dediler: Onu ve kardeşini beklet.”

“Onu ve kardeşini beklet” ifadesi, “hapiste beklet” manasına da gelebilir.

37- وَابْعَثْ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ “Şehirlere de dellallar gönder.”

37- يَأْتُوكَ بِكُلِّ سَحَّارٍ عَلِيمٍ “Bütün usta sihirbazları sana getirsinler.”

38- فَجُمِعَ السَّحَرَةُ لِمِيقَاتِ يَوْمٍ مَعْلُومٍ “Böylece sihirbazlar belli bir günün tayin edilen vaktinde bir araya getirildi.”

“Belli bir gün”den murat onların bayramındaki kuşluk vaktidir.

39- وَقِيلَ لِلنَّاسِ هَلْ أَنتُمْ مُجْتَمِعُونَ “İnsanlara da ‘toplanmış mısınız?’ denildi.”

Halka “toplanmış mısınız?” denilmesinde işi ağırdan aldıklarını hatırlatmak ve “haydi, bir an önce toplanın” diye acele etmelerine bir teşvik vardır.

40- لَعَلَّنَا نَتَّبِعُ السَّحَرَةَ إِنْ كَانُوا هُمْ الْغَالِبِينَ “Galip gelenler sihirbazlar olursa, herhalde onlara uyarız.”

“Galip gelenler sihirbazlar olursa, herhalde onlara uyarız” demeleri, kinaye yoluyla Hz. Musaya uymayacaklarını bildirmek içindir, yoksa

sihirbazların dinine uyacaklarını söylemek değildir. Çünkü onlara uyduklarında Hz. Musaya uymamış olacaktırlar.⁸

41- **“Sihirbazlar gelince, Firavun’a, “Eğer biz üstün gelirsek, gerçekten bize bir mükâfat var mı?” dediler.”**

42- **“Firavun dedi: Evet, hem o takdirde mutlaka bana yakın kimselerden olacaksınız.”**

Firavun, galip gelmeleri halinde hem onların talep ettiği ücreti vereceğini, hem de ilâve olarak kendisi nezdinde gözde-seçkin kimseler olacaklarını söyledi.

43- **“Mûsâ onlara, “Ne atacaksanız atın” dedi.”**

Başka ayette nazara verildiği gibi, **“Ey Musa! Sen mi atarsın, yoksa atan biz mi olalım?”** (A’raf, 115) demişlerdi.

Hz. Musanın onlara **“ne atacaksanız atın”** demesinde, onlara “haydi sihrinizi gösterin” manası değil, yapacaklarını yapmalarını istemesi vardır. Çünkü onların ortaya koyacakları şey, netice itibarıyla hakkın galip gelmesine vesile olacaktır.

44- **“Bunun üzerine iplerini ve değneklerini attılar.”**

45- **“Ve “Firavun’un izzeti hakkı için elbette bizler galip geleceğiz” dediler.”**

Kendilerine o kadar güveniyorlardı ki, Firavunun izzetine yeminle galibiyetin kendilerinin olduğunu baştan ilan ettiler. Onları böyle demeye sevk eden, sihirde yapılabilecek en ileri bir şeyi yapmaları olabilir.

45- **“Ardından Musa asâsını attı.”**

46- **“Bir de ne görsünler, onların uydurduklarını yutuyor!”**

Onlar, bir takım hile ve illüzyonlarla ellerindeki ipleri ve değnekleri ha-

⁸ Burada halkın peşin hükümlü olduklarını görüyoruz. Şayet insafla hareket etseler “kim galip gelirse ona uyarız” demeleri gerekirdi.

reketli yılanlara çevirmişlerdi. Hz. Musa'nın asası, bunları birer birer yutmaya başladı.

46- ^٧فَالْقَى السَّحْرَةَ سَاجِدِينَ “Sihirbazlar derhal secdeye kapandılar.”

Çünkü sihirbazlar böyle bir şeyin sihirle olmayacağını biliyorlardı.

Bunda, sihrin nihayetinin bir illizyon ve yaldızlama olup gerçek olmadığına ve her fen ve sanatta derinleşmenin faydalı olduğuna bir delil vardır.

Sihirbazların ellerindeki ip ve değnekleri yere atmalarıyla, secde için kendilerini yere atmalarının ayette aynı kelimelerle anlatılmasında müşakkele üslûbu vardır.

Ayrıca, Hz. Musa'nın mu'cizesini görür görmez kendilerine hâkim olmadıklarına bir delâlet vardır. Sanki onlar gördükleri karşısında tutuldular, yüz üstü yere kapaklandılar. Cenab-ı Hak kendilerine tevkifiyle böyle bir imanı nasip etti.

47- ^٧قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ “Dediler: Âlemlerin Rabbine iman ettik.”

48- ^٧رَبِّ مُوسَى وَهَارُونَ “Musa ve Harun'un Rabbine!”

“Musa'nın ve Harun'un Rabbi” ifadesini “âlemlerin Rabbi” ifadesinden bedel olarak söylediler. Bunu demeleri, bazılarının “âlemlerin Rabbi” ifadesinden Firavunu anlamalarını engellemek içindi.

Bu ifadelerinde, kendilerini imana getiren durumun, bu iki peygambirin eliyle meydana gelen durumlar olduğunu hissettirmek vardır.

49- ^٧قَالَ أَمْتُمْ لَهُ قَبْلَ أَنْ أَدْنِ لَكُمْ “Firavun dedi: Ben size izin vermeden O'na iman ettiniz ha!”

^٧إِنَّهُ لَكَبِيرُكُمْ الَّذِي عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ “Mutlaka O size sihri öğreten büyü-
günüzdür!”

“O sizin hocanız olduğundan size bazı şeyleri eksik öğretti, bundan size galip geldi.”

Veya “Böyle yapmanız için size vaatte bulundu, siz de ona muvafakat ettiniz, böyle oldu.”

Firavunun böyle demesi, kavminin sihirbazlarla alakalı olarak “onlar basiretle ve hakkın zuhuru sebebiyle iman ettiler” şeklinde bir inanç taşımalarını engellemek içindi.

^٧فَلَسَوْفَ تَعْلَمُونَ “Ama yakında bileceksiniz.”

“Yaptığının vebâlini bileceksiniz.”

Ayetin devamı ise bunun beyanıdır.

“Andolsun, ellerinizi ve ayaklarınızı zı çaprazlama kestireceğim.”

“Hepinizi astıracacağım!”

50- “Dediler: Zararı yok.”

Bize yapacağın şeyden bize bir zarar gelmez.

“Nasıl olsa Rabbimize döneceğiz.”

Biz, Rabbimizin bize vaat ettiğine kavuşacağız.

Senin bize yapacağına sabretmek,

-Günahları siler.

-Sevap kazandırır.

-Allah’a yakınlığa sebep olur.

Veya “Alâ külli hâl elbette herhangi bir sebeple ölüp, Rabbimize döneceğiz. Böyle katledilerek ölmek, ölümün en faydalı ve en ziyade sevap umulmaya uygun şeklidir.”⁹

51- “İlk inananlar biz olduğumuz için, Rabbimizin hatalarımızı bağışlayacağını umuyoruz.”

Firavunun etbaından ilk iman edenler veya şehit olarak ilk ölenlerden olduğumuzdan, Rabbimizin hatalarımızı bağışlamasını ümit ederiz.

Bu cümle, ölümü gülerek karşılamalarının ikinci bir gerekçesidir.

Veya birinci gerekçenin bir açılımıdır.

52- “Musa’ya: “Kullarımı geceleyin yola çıkar” diye vahyettik.”

Bu, üstte anlatılan kısımdan seneler sonrası meydana gelen bir durumu anlatmaktadır.

Hız. Musa, Firavun kavmi içinde tebliğde bulundu. Onları hakka davet

⁹ Yani, madem öleceğiz. Şehit olarak ölmek en faydalı ve sevaplı bir ölüm şeklidir.

ediyor, kendilerine mu'cizeler gösteriyordu. Ama bütün bunlar ancak onların azgınlığını ve fesadını artırıyordu. Bunun üzerine Allahu Teâlâ, İsrailoğullarını bir gece vakti Mısırdan gizlice çıkarmayı Hz. Musaya vahyetti.

“**Çünkü takip edileceksiniz.**” اِنَّكُمْ مُّتَّبِعُونَ

Bu, gece çıkma emrinin illetini bildirir. Yani, peşinize düşecekleri için gece vakti onlar farkında olmadan çıkın. Sabah farkına vardıklarında ise, hayli yol almış olursunuz. Siz denize varmadan size yetişemezler. Denize girdiğinizde onlar da sizin girdiğiniz yere girerler. Ben de denizi birleştirir, onları gark ederim.

53- **Ardından Firavun şehirlere dellallar gönderdi.** فَارْسَلَ فِرْعَوْنُ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ

Firavun, onların gece vakti Mısır'ı terk ettiklerini haber alınca, şehirlerdeki askerlerine onları takip etmeleri için ulaklar saldı.

54- **Dedi ki: Bunlar pek az ve önemsiz bir topluluktur.** اِنَّ هَؤُلَاءِ لَشِرْذِمَةٌ قَلِيلُونَ

İsrailoğulları altıyüz yetmişbin kişi civarında idiler. Firavun, ordusuna nisbetle onları **“küçük bir topluluk”** olarak gördü. Çünkü rivayete göre kendi ordusunun öncü birliği yediyüz bin kişi idi.

55- **“Şüphesiz onlar bizi öfkeliyorlar.”** وَانَّهُمْ لَنَا لَعَّاطُونَ

Sayıları az olmakla beraber bizi öfkeliyor olacak bir iş yapmışlardır.

56- **“Biz ise, uyanık ve tedbirli bir topluluğuz.”** وَاِنَّا لَجَمِيعٌ حَادِرُونَ

Biz ise, güçlü kuvvetli bir topluluğuz. İhtiyatlı olmak, işlerimizi tedbirli yapmak âdetimizdir.

Firavun bu sözleriyle,

-Evvla, güçlü kuvvetli olmaları nedeniyle onları takibe bir engel olmadığına dikkat çekti.

-Sonra da bu takibin olmasını gerektiren şiddetli düşmanlıklarını ve onlar hakkında uyanık olmak lüzumunu nazara verdi.

-Veya böyle demek suretiyle, halkın “Firavunun saltanatı acaba bitiyor mu?” şeklinde bir zanna kapılmalarının önüne geçmek istedi.

57- فَأَخْرَجْنَاهُمْ مِنْ جَنَّاتٍ وَغُيُونٍ “Böylece biz onları bahçelerden, pınarlardan çıkardık.”

58- وَكُنُوزٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ “Hazinelerden ve şerefli makamlardan da.”

Bu sebeple onların çıkmalarına bir gerekçe yarattık ve onları buna sevkettik.

59- كَذَلِكَ وَأَوْرَثْنَاهَا بَنِي إِسْرَآئِيلَ “Ve böylece onlara İsrailoğullarını mirasçı yaptık.”

60- فَاتَّبَعُوهُمْ مُشْرِقِينَ “Derken (Firavun ve adamları) gün doğarken onların ardına düştüler.”

61- فَلَمَّا تَرَاءَ الْجَمْعَانِ قَالَ أَصْحَابُ مُوسَى إِنَّا لَمُدْرِكُونَ “İki topluluk birbirini görünce, Musa’nın ashabı “Eyvah, yakalandık! dediler.”

Birbirlerine yakın olup, her bir taraf diğer tarafı görür hâle gelince endişelendiler.

62- قَالَ كَلَّا “Musa: “Hayır, aslâ! dedi.”

Hiz. Musa dedi: “Hayır, asla onlar sizi yakalayamaz. Çünkü Allau Teâlâ size onlardan kurtulmayı vaat etti.”

رَبِّیْ “Rabbim şüphesiz benimledir.”

Rabbim hıfz ve yardımıyla benimledir.

سَيَهْدِين “Bana yol gösterecektir.”

Onlardan bir kurtuluş yoluna sevk edecektir.”

Rivayete göre, Firavun hanedanından iman etmiş olan zât, Hiz. Musa’nın yanındaydı. Dedi ki: Önün deniz. Âl-i Firavun da arkadan kuşatmış vaziyette. Bunlardan hangisine doğru gitmeyi emrediyorsun?”

Hiz. Musa, “denize doğru gitmeyi emrediyorum. Ve umarım yaptığım şeyle emrolunurum” dedi.

63- فَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ أَنْ اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْبَحْرَ “Bunun üzerine Mûsâ’ya, “Asan ile denize vur” diye vahyettik.”

فَانْفَلَقَ “Deniz derhal yarıldı.”

Hız. Musa esasını denize vurdu, deniz yarıldı. Aralarında yol olan oniki kola ayrıldı.

“Her parçası koca bir dağ gibiydi.” فَكَانَ كُلُّ فِرْقٍ كَالطَّوْدِ الْعَظِيمِ

Böylece, İsrailoğullarının her bir kabilesi, bir koldan denizde açılan yollara girdi.

64- “Ötekileri de oraya yaklaştırdık.” وَأَزَلَفْنَا ثُمَّ الْآخَرِينَ

Firavun ve kavmini onlara yaklaştırdık, İsrailoğullarının girdikleri yerlerden onlar da denize girdiler.

65- “Musa ve beraberindekilerin hepsini kurtardık.” وَأَنْجَيْنَا مُوسَى وَمَنْ مَعَهُ أَجْمَعِينَ

Onlar geçinceye kadar denizi bu şekilde muhafaza ettik.

66- “Sonra da ötekileri suda boğduk.” ثُمَّ أَعْرَفْنَا الْآخَرِينَ

Sonra, suları onların üzerine kapatarak diğerlerini garkettik.

67- “Şüphesiz bunda bir âyet vardır.” إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً

Hem de ne âyet/ ibret vardır!

“Ama onların çoğu iman etmiş değillerdir.” وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ

Onların çoğu bu ayete rağmen yine de intibaha gelmedi. Çünkü Mısırdaki geride kalan Kibtîlerden hiçbiri, bu ibretlik olaya rağmen iman etmedi.

İsrailoğulları ise, kurtulduktan sonra ibadet edecekleri bir sığır istediler ve buzağıyı ilah edindiler. Ayrıca “Ey Musa, biz Allah’ı açıkça görmedikçe sana asla inanmayacağız” (Bakara, 55) dediler.

68- “Ve şüphesiz Rabbin, Azîz – Rahîm’dir.” وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ

Senin Rabbin Azîz’dir, düşmanlarından intikam alır. Rahim’dir, dostlarına merhamet eder.

Hz. İbrahim

69- وَأَتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ إِبْرَاهِيمَ “Onlara İbrahim’in kıssasını da oku.”

Ey peygamber! Arab müşriklerine İbrahim’in haberini oku!

70- إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَا تَعْبُدُونَ “Hani O, babasına ve kavmine, “Neye tapıyorsunuz?” dedi.”

“Neye tapıyorsunuz?” diye sorması, onların taptukları şeylerin ibadet edilmeye layık olmadıklarını göstermek içindi.

71- قَالُوا نَعْبُدُ أَصْنَامًا فَنَظُلُّ لَهَا عَاكِفِينَ “Putlara tapıyoruz ve onlara tapmağa devam edeceğiz” demişlerdi.”

Sadece sualin cevabını vermekle yetinmediler “tapmaya devam edeceğiz” diyerek bu yaptıklarıyla gururlandılar, iftihar ettiler.

Denildi ki: Putlara gündüz tapar, gece tapmazlardı.

72- قَالَ هَلْ يَسْمَعُونَكُمُ إِذْ تَدْعُونَ “İbrahim dedi: Yalvardığınızda onlar sizi işitirler mi?”

73- أَوْ يَنْفَعُونَكُمُ أَوْ يَضُرُّونَ “Veya size fayda veya zarar verirler mi?”

Onlara ibadetinizden dolayı size bir faydaları olur mu?

Veya ibadet etmeyenlere zarar verebilirler mi?

74- قَالُوا بَلْ وَجَدْنَا آبَاءَنَا كَذَلِكَ يَفْعَلُونَ “Hayır, ama biz atalarımızı böyle yaparken bulduk” dediler.”

Sorulan soruya cevap vermek yerine taklide sığındılar, babalarının da böyle yaptığını söylediler.

75- قَالَ أَفَرَأَيْتُمْ مَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ “İbrahim dedi: Taptığınız şeyleri gördünüz mü?”

76- أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ الْأَقْدَمُونَ “Sizin ve geçmiş atalarınızın.”

Çünkü, bir şeyin eskiden beri yapılıyor olması onun sıhhatine delâlet etmez, batıl onunla hakka dönüşmez.

77- فَإِنَّهُمْ عَدُوٌّ لِّي “Şüphesiz onlar benim düşmanımdır.”

Hiz. İbrahim “onlar benim düşmanımdır” demekle, o putların kendilerine ibadet edenlere düşmanlığını nazara verdi. Çünkü o putlara tapanlar, düşmanları cihetinden gelen zarardan çok daha fazlasını onlardan görmektedirler. “O putlar sizin düşmanlarınızdır” demek yerine “benim düşmanımdır” demesinde onlara bir tariz vardır. Bu tarz nasihat, açıktan söylemekten daha faydalıdır.

Hiz. İbrahim bunu söylerken önce nefsinden başlamasında, sözünün kabulünü kolaylaştıran bir durum söz konusudur.

٧ إِلَّا رَبُّ الْعَالَمِينَ “Ancak âlemlerin Rabbi müstesna.”

Buradaki istisna munkatıdır. Ama muttasıl da olabilir. Çünkü onların ecdadı içinde Allaha ibadet eden de vardı. Yani, sizin ve ecdadınızın ne kadar taptıkları varsa, - âlemlerin Rabbi müstesna- hepsi benim düşmanımdır.

İstisna munkatı olduğunda ise mana şöyle olur: “Sizin ve ecdadınızın ne kadar taptıkları varsa hepsi benim düşmanımdır. Ancak âlemlerin Rabbi benim düşmanım değildir.

٧ الَّذِي خَلَقَنِي فَهُوَ يَهْدِينِ “O ki, beni yarattı ve bana yolu gösterir.”

“O ki, takdir edip yol gösterdi.” (Â'lâ, 3) ayetinin bildirdiği gibi Cenab-ı Hak her mahlûku, dünyevî ve uhrevî yaratılış gayesine uygun şeye sevk etmektedir. Bu hidayet, (sevk) yaratılışının buşlangıcından eceli gelinceye kadar tedrici bir şekilde kendini göstermektedir. O mahlûk bütün hâllerinde ilâhî sevk sayesinde menfaatlerini celp eder ve zararlardan da kurtulur. Mesela insan açısından baktığımızda, ona yapılan ilâhî sevk başlangıcı cenin hâlinde başlar, cenin ana rahminde büyüyeceği yere sevk edilir. Bu ilâhî hidayet ve sevk, onu cennet yoluna ulaştırmaya ve nimetleriyle lezzetlendirmeye kadar devam eder.

Ayetteki ف “fe” harfî sebebiyet bildirir. Yani, o âlemlerin Rabbi beni yarattı, yarattığı için de bana hidayet ediyor, yol gösteriyor.¹⁰

٧ وَالَّذِي هُوَ يُطْعِمُنِي وَيَسْقِينِ “O beni yedirir ve içirir.”

Hiz. İbrahimin Cenab-ı Hak ile ilgili nazara verdiği; yaratması, hidayet

¹⁰ Allah, hiçbir mahlûku kendi hâline bırakmaz, her mahlûka fayda ve zarar göreceği şeyleri de tanıttırır. İlhamlarla onları yönlendirir. İnsanlara peygamberler göndererek ve kitaplar indirerek hidayet eder.

etmesi, yedirip içirmesi, şifa vermesi, öldürüp yeniden diriltecek olması hususları, Onun hak mabud olduğunun delilleridir.¹¹

80- **وَإِذَا مَرِضْتُ فَهُوَ يَشْفِينِ** “Hastalandığım zaman O bana şifâ verir.”

“O beni yedirir ve içirir” dedikten sonra “hastalandığım zaman O bana şifa verir” demesi yeme-içmenin sıhhat ve hastalıkla alakasından dolayıdır. Çünkü sıhhat ve hastalık genelde yeme-içmenin peşinde gerçekleşir.

Hz. İbrahim “hastalandığım zaman ...” ifadesinde hastalığı kendine nisbet etti, “Allah beni hasta ettiğinde” demedi. Çünkü maksadı nimetleri saymaktır.

Sözlerinin devamında ölümü Allaha nisbet etmesi buna aykırı değildir. Çünkü ölümün bizzat kendisinde bir zarar yoktur, onun evvelindeki hastalıklar sebebiyle ölüm meydana gelmektedir. Öte yandan ehl-i kemâl için ölüm Allaha kavuşmaktır. Bu ise öyle bir lezzettir ki, dünya hayatı bu nimetin yanında çok basit kalır.

Keza ölüm çeşit çeşit meşakkat ve belâlardan bir kurtuluştur.

Hz. İbrahimin hastalığı kendisine nisbet etmesi bir de şundandır: Hastalık çoğu zaman insanın yeme-içmesindeki dengesizliklerden ve dengesiz beslenmesinden kaynaklanır. Sıhhat ise, bunların tamamına dikkat etmekle ve bunların dengeli olmalarıyla gerçekleşir. Böyle olunca hasta olmak insanın fiili, ama sıhhatli olmak doğrudan Azîz- Alîm olan Allahın bir lütfudur.

81- **وَالَّذِي يُمِيتُنِي ثُمَّ يُحْيِينِ** “O beni öldürür ve sonra da diriltir.”

Ahirette diriltecektir.

82- **وَالَّذِي أَطْمَعُ أَنْ يَغْفِرَ لِي خَطِيئَتِي يَوْمَ الدِّينِ** “Hesap gününde hatalarımı bağışlamasını da Ondan umarım.”

Hz. İbrahimin, peygamber olarak masum iken Allahtan bağışlanmayı umduğunu söylemesi,

-Bir nefis terbiyesidir.

-Ümmete günahlardan kaçınma dersi vermek ve dikkat etmelerini öğretmektir.

-Onların hatalarının bağışlanmasını taleptir.

¹¹ Yani bunları yapan Zat, ibadet edilmeye layıktır. Ama, onların taptıkları putlar, bunların hiçbirini yapamaz. Öyle ise onlar mabut olamazlar.

-Kendisinden de sadır olmuş küçük günahlar varsa, bunların bağışlanması için bir istîğfardır.

Bazı zâtlar, Hz. İbrahimin ayette geçen hatasını şu üç misalle açıkladılar:

1-Kavmine **“ben hastayım”** demesi. (Bkz. Saffat, 89)

2-**“Onların büyüğü yapmıştır”** demesi. (Bkz. Enbiya, 63)

3-Hanımı hakkında **“kız kardeşimdir”** demesi.¹²

Ancak bu üçünü hata olarak görmek uygun değildir, çünkü Hz. İbrahim buralarda yalan söylememiş, tariz ve tevriye ile konuşmuştur.

83- رَبِّ هَبْ لِي حُكْمًا **“Ya Rab! Bana hikmet ver.”**

İlim ve amelde bana hikmet ver, bununla Hakkın hilafetine ve halkın ri-yasetine müstaid hâle geleyim.

وَالْحَقِّنِي بِالصَّالِحِينَ **“Ve beni salihler zümresine kat.”**

Ve amelde kemâle beni muvaffak kıl. Böylece salâhatlerine ne büyük ne de küçük günah şaibesi bulaşmayan kâmil salihler zümresine katılayım.

84- وَاجْعَلْ لِي لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْآخِرِينَ **“Sonra gelecekler içinde benim için lisan-ı sıdk nasip eyle!”**

“Lisan-ı sıdk”tan murat, dünyada makam ve eserini kıyamete kadar sürdürecektir hoş bir yâd-ı cemildir.

Hz. İbrahimin duası makbul olmuştur. Her ümmet O’na muhabbet eder, kendisini senâ ile yâd eder.

Veya bundan murat, zürriyetinden dininin aslını tecdid edecek, insanları Hz. İbrahimin davet ettiği şeylere davet edecek sadık birini talep etmektir. Bu mananın tecellisi, Hz. Muhammed ile olmuştur (asm).

85- وَاجْعَلْنِي مِنْ وَرَثَةِ جَنَّةِ النَّعِيمِ **“Ve beni Naîm cennetinin varislerinden eyle!”**

Ahirette de beni Naim cennetinin varislerinden kıl.

Cennete varis olmanın manası daha önce geçmişti.

86- وَاعْفِرْ لِي أَبِي **“Babamı da bağışla.”**

¹² Hz. İbrahim’in böyle demesi, “din kardeşim” anlamında te’vil edilebilir. Böyle demesi, bir hükümdarın verebileceği bir zarardan uzak kalmaya yöneliktir.

Hidayetle ve imana muvaffak kılmakla babamı da bağışla.

“Çünkü o yolunu şaşıranlardandır.”

Çünkü o, hak yoldan sapanlardan oldu.

Şayet bu dua babasının ölümünden sonra ise, Nemrudun korkusundan babasının imanını gizlemesi ihtimaline karşı olabilir. Bunun için babasına istiğfar vaadinde bulunmuştu. (Meryem, 47)

Veya Hz. İbrahim henüz kâfirlere istiğfardan men edilmeden önce bu duayı yapmıştır.

87- “İnsanların diriltilecekleri gün beni utandırma.”

-Kusurlarımdan dolayı beni ayıplayarak,

-Cennet varislerinden bir kısmından manevi mertebemin noksan olmasıyla,

-Akıbet gizli olmasından ve aklen de azap vermenin cevazı nedeniyle, bana azap vererek,

-Veya babamı azaba maruz bırakarak,

-Onu dalalette olanlarla beraber haşrederek beni mahcup etme, zillette düşürme.

88- “O gün ne mal fayda verir ne evlat!”

89- “Ancak kalb-i selimle Allah’a gelenler kurtulur.”

Kalb-i selim,

-Küfürden,

-Günahlara meyilden,

-Ve arız olabilen diğer afetlerden uzak olan kalptir.

İnsanların diriltilecekleri günde mal ve evlat fayda vermez. Ancak Allah’a selim kalp ile gelenler bir fayda bulur.

Mana şöyle de olabilir: O günde mal ve evlat fayda vermez, ancak selim kalbe sahip olanın mal ve evladı fayda verir. Şöyle ki: Bu kimse malını iyilik yolunda infak eder. Evladını hakka irşad eder, onları hayra teşvikte bulunur.

Hız. İbrahim böyle olan evladın Allahın itaatkâr kulları olarak kıyamet günü şefaathçi olabileceklerini nazara vermiştir.

90- وَأُزِلَّتِ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ “(O gün) Cennet müttakilere yaklaştırılmıştır.”

Takva ehli olanlar, henüz cennete alınmadan onu görürler, oraya sevkedilecekleri için heyecan ve sevinçle beklerler.

91- وَبُرِزَتِ الْجَحِيمُ لِلْغَاوِينَ “Cehennem de azgınlara gösterilir.”

Haddi aşan azgın kimseler ise cehennemi önlerinde görürler, oraya sevk edilecekleri için pişmanlıkla yanar, kavrulurlar.

92- وَقِيلَ لَهُمْ آيْنَ مَا كُنتُمْ تَعْبُدُونَ “Ve onlara denilir: “Nerede o tapmakta olduklarınız?”

93- مِنْ دُونِ اللَّهِ “Allah’ın dışındakiler.”

Size şefaathçi olduklarını iddia ettiğiniz ilahlarınız nerede?

Size yardım ediyorlar mı?”

Azabı sizden def ederek size fayda verebilirler mi?

“Veya kendilerini kurtarabiliyorlar mı?”

Veya o azabı kendilerinden def ile kendilerine bir fayda verebilirler mi?

Çünkü, ayetin devamında nazara verildiği üzere, hepsi beraberce cehenneme gireceklerdir.

94- فَكُذِّبُوا فِيهَا هُمْ وَالْغَاوُونَ “Arkasından onlar (putlar) ve azgınlar o cehenneme ardarda fırlatılır.”

95- وَجُنُودُ إِبْلِيسَ أَجْمَعُونَ “İblisin bütün ordusu da.”

İblisin ordusundan murat,

-Cin ve insten ona uyan âsi kimselerdir.

-Veya ona tâbi şeytanlardır.

96- قَالُوا وَهُمْ فِيهَا يَخْتَصِمُونَ “Orada onlar taptıklarıyla çekişerek şöyle derler:”

97- تَاللَّهِ إِنَّ كُنَّا لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ “Vallahi, gerçekten biz apaçık bir dalalet içindeymişiz.”

Allahu Teâlâ putları konuşturur. Putlar, kendilerine ibadet edenlerin aleyhinde şهادet ederler, böylece orada birbirlerine hasım olurlar.

98- **إِذْ نُسَوِّكُمْ بِرَبِّ الْعَالَمِينَ “Çünkü biz sizi, âlemlerin Rabbi ile bir seviyede tutuyorduk.”**

Putlara tapanlar pişmanlıkla **“biz sizi âlemlerin Rabbi ile bir seviyede tutuyorduk”** derler.

99- **وَمَا أَضَلَّتْ إِلَّا الْمُجْرِمُونَ “Bizi ancak mücrimler saptırdı.”**

100- **فَمَا لَنَا مِنْ شَافِعِينَ “Artık bizim için hiçbir şefaatçi yok.”**

Mü'minler için peygamberler ve meleklerin şefaatı var, ama bize hiçbir şefaatçi yok.

101- **وَلَا صَدِيقٍ حَمِيمٍ “Candan bir dost da yok.”**

Çünkü o günde müttakiler dışındaki dostlar, birbirlerine düşman olurlar.

Veya şefaatçi olacak zannettiklerimiz, sıcak dost bildiklerimiz vardı, ama şefaatçi olamadılar, dostlukları bir fayda vermedi. Veya, öyle bir helâkete maruz kaldık ki, bizi ne bir şefaatçi kurtarır, ne de bir dost bu helâketten.

Ayette **“şefaatçilerin”** çoğul, **“sıcak dostun”** ise tekil gelmesi, âdeten şefaatçi kimselerin çok, ama samimi dostun az olmasındandır.

Veya bir tek samimî dostun, pek çok şefaatçiden daha fazla fayda vermesindendir.

Veya “düşman” denildiğinde çoğul anlamda kullanılabildiği gibi, “dost” kelimesinin de çoğul manası taşımasındandır.

102- **أَهْ كَاشَ دُنْيَا بَر كَرَةً فَتَكُونُ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ “Ah keşke dünyaya bir kere daha dönebilsek de, mü'minlerden olsak.”**

103- **إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً “Şüphesiz bunda bir âyet vardır.”**

Hız. İbrahimin zikrolunan bu kıssasında görmek ve ibret almak isteyen kimse için bir delil ve öğüt vardır. Çünkü bu kıssa, en düzgün bir tertib ve en güzel bir anlatımla gelmiştir.

Çünkü dikkatle bu kıssaya bakan kimse, bunda,

-Dinî ilimlerin usulüne bir işaret,

-Bunların delillerine bir tenbih,

-Hz. İbrahim'in, kavmini en güzel bir şekilde hakka davet etmesi,

-Onlara en güzel bir şekilde muhalefet,

-Kavmine Hz. İbrahim'in şefkatini göstermek,

-Nasihat ederken işe kendinden başlamak, doğrudan anlatmak yerine dolaylı anlatım,

-Hikâye yoluyla vaat ve vaîd yapıp bu şekilde onlara talim ve ikazda bulunmak, böylece onların dinlemesini ve kabulünü sağlamak gibi çok önemli mesajlar bulacaktır.

وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ “Ama onların çoğu mü’min değillerdir.”

104-وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ- “Ve şüphesiz Rabbin, Azîz – Rahîm’dir.”

Senin Rabbin **Aziz’dir**, onlardan hemen intikam almaya kâdirdir. **Rahim’dir**, onların veya onların nesillerinden gelecek bazı kimselerin iman etmesi için mühlet verir, fırsat tanır.

250. DERS

Hız. Nuh

105- كَذَّبَتْ قَوْمُ نُوحٍ الْمُرْسَلِينَ ۖ “Nuh’un kavmi peygamberleri yalanladı.”

Nuh kavminin “peygamberi” değil de “peygamberleri” yalanlamasının izahı daha önce geçmişti.

106- إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ نُوحٌ ۖ “Hani kardeşleri Nuh onlara şöyle demişti.”

“Kardeşleri” denilmesi, o kavimden olmasındandır.

107- أَلَا تَتَّقُونَ ۖ “Allah’tan korkmaz mısınız?”

Allahtan korkup ta başkasına ibadeti terk etmez misiniz?

107- إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ۖ “Şüphesiz ben sizin için emin bir peygamberim.”

Ben içinizde “emin” olmakla bilinen biriyim.

108- فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا ۖ “Artık Allah’tan korkun ve bana itaat edin.”

Allahtan korkun ve size emretmiş olduğum tevhid ve Allaha taat hususunda bana itaat edin.

109- وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ ۖ “Buna karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum.”

Yaptığım davet ve nasihat karşılığında sizden herhangi bir ücret istemiyorum.

110- إِنِّ أَجْرِي إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ ۖ “Benim ücretim ancak âlemlerin Rabbi olan Allah’a aittir.”

110- فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا ۖ “Artık Allah’tan korkun ve bana itaat edin.”

Bunu biraz önce söylemiş iken burada tekrar etmesi, te’kid içindir. Ayrıca, davet ettiği şeye uyma hususunda emin oluşu ve bir beklenti taşımasından sadece biri bile kendisine uymayı gerektirirken, bunların her ikisi

içtima ettiğinde uymanın lüzumunu daha kuvvetli bir şekilde gerektirdiğine bir tenbihtir.

111- قَالُوا اٰنُومِنُ لَكَ وَاتَّبَعَكَ الْاَزْدَلُوْنَ “Dediler: Sana seviyesiz kimseler uymuş iken, hiç sana inanır mıyız?”

Sayıcı az, makam ve malca düşük kimseler sana uymuşken hiç sana inanır mıyız?

Böyle demeleri kıt akıllı olmaları ve sadece dünyevî menfaati düşünmelerindendir. Öyle ki onların sayıcı az olmasını, onlara uymaya ve Peygamberin davet ettiğine iman etmeye engel kıldılar, o davetin batıl oluşuna delil saydılar.

Böyle diyerek, onların Hz. Nûha tâbi olmalarının tefekkür ve basirete dayanmadığına, bir mal ve makam beklentisiyle olduğuna işaret ettiler. Buna mukabil Hz. Nûh onlara şöyle cevap verdi:

112- قَالَ وَمَا عَلِمِيْ بِمَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ “Dedi: Onların yaptıkları hakkında bir bilgim yoktur.”

Onlar buna samimi mi uydular yoksa bir beklentileri mi var, bilemem. Bana düşen zahire itibar etmektir.¹³

113- اِنْ حِسَابُهُمْ اِلَّا عَلٰى رَبِّىْ “Onların hesabı ancak Rabbime aittir.”

Onların içyüzlerinin hesabı bana düşmez, bu Allaha aittir.

Çünkü kalplere muttali olan O’dur.

“Bir anlayabilseniz!” لَوْ تَشْعُرُوْنَ

Şuurunda olsanız, bunun böyle olduğunu bilirdiniz. Lakin siz cahilce hareket ediyor, bilmediğiniz şeyleri söylüyorsunuz.

114- وَمَا اَنَاۡ بِطَارِدِ الْمُؤْمِنِيْنَ “Ben mü’minleri kovacak değilim.”

Onlar “Sana seviyesiz kimseler uymuşken hiç Sana inanır mıyız” derken “onları yanından kovarsan Sana uyarız” manasını hissettirmişlerdi. Hz. Nûh “Ben mü’minleri kovacak değilim” diyerek onlara cevap verdi.

115- اِنْ اَنَاۡ اِلَّا نَذِيْرٌ مُّبِيْنٌ “Ben ancak apaçık bir uyarıcıyım.”

¹³ Din, zâhire hükmeder. Hüküm verirken kalplerdeki niyetlere göre değil, zahire göre hüküm veririz. Ama Allahın muamelesi, kalplerdeki niyetlere göredir.

Bu da, onları niçin kovmayacağının illeti gibidir. Yani, ister aziz ister zelim kimseler olsunlar, ben ancak mükellefleri uyarmak için gönderilmiş bir kimseyim. Zenginler bana uysunlar diye fakirleri kovmak bana yakışmaz.

Veya, bana düşen ancak apaçık bir şekilde kati delillerle sizi uyarmaktır. Yoksa sizin gönlünüz hoş olsun diye onları kovmak bana ait bir görev değildir.

116- **“Dediler: Ey Nûh! قَالَ لِّئِنْ لَمْ تَنْتَهِ يَا نُوحُ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمَرْجُومِينَ”**
Eğer vazgeçmezsen, taşlananlardan olacaksın!”

“Taşlananlardan olacaksın” demelerinden murat, sözle veya doğrudan taş ile taşlanmayı ifade edebilir.

117- **“Dedi: Ya Rabbi! قَالَ رَبِّ إِنَّ قَوْمِي كَذَّبُونِ”**
Kavmim beni yalanladı.”

Hız. Nûh, bu ifadesiyle niçin onlara beddua ettiğini ortaya koydu. O da, hakkı yalanlamalarıdır. Yoksa onu korkutmaları ve kendisiyle dalga geçmelerinden dolayı beddua etmiş değildir.

118- **“Artık benimle onların arasını aç.”**
فَافْتَحْ بَيْنِي وَبَيْنَهُمْ فَتْحًا”

“Beni ve beraberimdeki mü'minleri kurtar.”
وَنَجِّنِي وَمَنْ مَعِيَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ”

Beni ve mü'minleri, onların kötü maksatlarından ve kötü amellerinden kurtar.

119- **“Biz de Onu ve o dolu gemide beraberinde olanları kurtardık.”**
فَأَنْجَيْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ فِي الْفُلِّ الْمَشْحُونِ”

120- **“Sonra da geride kalanları suda boğduk.”**
ثُمَّ أَغْرَقْنَا بَعْدُ الْبَاقِينَ”

121- **“Şüphesiz bunda bir âyet vardır.”**
إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً”

Şüphesiz bunda şüyu bulan ve mütevatir hâle gelen bir ibret vardır.

“Ama onların çoğu mü'min değildir.”
وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ”

122- **“Ve şüphesiz Rabbin, Azîz – Rahîm'dir.”**
وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُو الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ”

Hz. Hûd

123- كَذَّبَتْ عَادَ الْمُرْسَلِينَ “Âd kavmi de peygamberleri yalanladı.”

Âd, aslında bu kavmin ecdadının ismidir. Ayette müennes fiil kullanılması, kabile itibarıyla olmuştur.

124- إِذْ قَالَ لَهُمُ أَخُوهُمْ هُودٌ “Hani kardeşleri Hûd onlara şöyle demişti:”

125- أَلَا تَتَّقُونَ “Allah’tan korkmaz mısınız?”

125- إِنِّى لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ “Şüphesiz ben sizin için emin bir peygamberim.”

126- فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا “Artık Allah’tan korkun ve bana itaat edin.”

127- وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ “Buna karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum.”

128- إِنْ أَجْرِى إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ “Benim ücretim ancak âlemlerin Rabbi olan Allah’a aittir.”

Bu sûrede anlatılan kıssaların aynı kalıp ifadelerle başlatılması; peygamberliğin,

-Hakkın marifetine,

-Ve Hakka itaate davetten ibaret olduğuna delâlet eder.

Hakka itaate davet ise,

-Davet edileni sevap olan şeylere yaklaştırmak,

-Günah olan ve cezayı gerektiren şeylerden uzaklaştırmak şeklindedir.

Peygamberler, basit-seviyesiz beklentilerden ve dünyevî gayelerden uzak kimseler olarak, her ne kadar bazı fûruatta ihtilafları olsa da, bu temel esaslarda müttefik idiler.

128- أَتَبْنُونَ بِكُلِّ رِيعٍ آيَةً تَعْبَثُونَ “Siz her yüksek yere bir alamet bina yapıp boş şeylerle mi eğleniyorsunuz?”

Bunların her tepeye alâmet olarak yaptıkları binadan murat,

- Yolculuk esnasında yolu kaybetmemek için yaptıkları binalar,
- Güvercin kaleleri,
- Yoldan geçenlerle eğlenmek için toplandıkları binalar,
- Veya kendileriyle iftihar ettikleri köşkler olabilir.

129- **وَتَتَّخِذُونَ مَصَانِعَ لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُونَ** “İçlerinde daimî kalma ümidiyle sağlam yapılar mı ediniyorsunuz?”

- Bundan murat da,
- Su mahzenleri,
- Köşkler,
- Kaleler olabilir.

130- **وَإِذَا بَطِشْتُمْ بَطِشْتُمْ جَبَّارِينَ** “Tutup yakaladığınız zaman da zorba-
ca yakalıyorsunuz.”

- Kılıç veya kamçı ile ceza verirken de,
- Acımasız,
- Terbiye maksadı olmadan,
- Ve sonunu hiç hesaba katmadan zorbaca tutuyor, ceza veriyorsunuz.

131- **فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا** “Artık Allah’tan korkun ve bana itaat edin.”

Böyle şeyleri terk ile Allahtan korkun.

Davet ettiğim hususlarda bana itaat edin. Çünkü bu sizin için en faydalı olandır.

132- **وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي أَمَدَّكُمْ بِمَا تَعْلَمُونَ** “Size o bildiğiniz şeyleri verenden korkun.”

Allahtan korkmayı burada tekrarladi. Buna gerekçe olarak da Allahın onlara vermiş olduğu ve kendilerinin de aslında bildikleri çeşit çeşit nimetleri hatırlatti. Allahtan korkup emirlerine itaat ettiklerinde bu ilâhî nimetlerin devam edeceğine, ama itaati terk ettiklerinde bunların son bulacağına tenbihte bulundu.

Sözlerinin başında “Allahtan korkun” diyerek onların bazı kötü hâllerine mücmel olarak işaret etmiş, sonra da bu kötü hâlleri açıklamıştı. Burada da nimet yönüne önce mücmel olarak dikkat çekti, ardından da ziyadesiyle bir ikaz ve takvaya teşvik için bazı ayrıntıları nazara verdi ve şöyle dedi:

133- **أَمَدَّكُمْ بِأَنْعَامٍ وَبَنِينَ** “Davarlar ve evlatlar verdi.”

134- **وَجَنَّاتٍ وَعُيُونٍ** “Ayrıca bağlar ve pınarlar.”

Ardından da şu uyarıyı yaptı:

135- **إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ** “Gerçekten ben sizin hakkınızda büyük bir günün azabından korkarım.”

Ben sizin hakkınızda dünya ve ahirette büyük bir günün azabından korkarım.

Çünkü Rabbiniz olan Allah nimet vermeye kadir olduğu gibi, intikam almaya da kadirdir.

136- **قَالُوا سَوَاءٌ عَلَيْنَا أَوَعَضْتَ أَمْ لَمْ تَكُنْ مِنَ الْوَاعِظِينَ** “Dediler ki: Sen ister öğüt ver, ister öğüt verenlerden olma, bize göre birdir.”

Çünkü biz, hâlimizi değiştirecek değiliz. Normalde “öğüt versen de vermesen de bizim için birdir” demeleri gerekirken, “Sen ister öğüt ver, ister öğüt verenlerden olma, bize göre birdir” demeleri, O’nun öğüdüne önem vermediklerini kuvvetli bir şekilde ifade etmek içindir.

137- **إِنْ هَذَا إِلَّا خُلُقُ الْأَوَّلِينَ** “Bu, öncekilerin âdetinden başka bir şey değildir.”

Bundan muradın ne olduğu çeşitli şekillerde ifade edilmiştir:

-Bize getirdiğin din, öncekilerin yalanlarından ibarettir.

-Bizim şu anda bulunduğumuz hâl, öncekilerin hâlidir, onlar gibi yaşar ve ölürüz. Dirilmek yoktur, hesap yoktur!

-Şu an bizim bulunduğumuz din, öncekilerin bir devamıdır. Biz onlara uymuş kimseleriz.

-Şu an bizim için söz konusu olan hayat ve ölüm, kadîm bir âdettir. Böyle gelmiş, böyle devam edip gidecektir.

138- **وَمَا نَحْنُ بِمُعَذِّبِينَ** “Biz azaba uğratılacak da değiliz.”

Biz, üzerinde bulunduğumuz hâlden dolayı azaplandırılacak değiliz.

139- **فَكَذَّبُوهُ** “Böylece Hûd’u yalanladılar.”

فَأَهْلَكْنَاهُمْ “Biz de onları helâk ettik.”

Onlar, Hûd’u yalanladılar, biz de yalanlamaları sebebiyle kasıp kavuran şiddetli bir rüzgarla onları helâk ettik.

“Şüphesiz bunda bir âyet vardır.” إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً

“Ama onların çoğu mü’min değildir.” وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ

“Ve şüphesiz Rabbin, Azîz – Rahîm’dir.” وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ -140

Hz. Salih

- 141- كَذَّبَتْ ثَمُودُ الْمُرْسَلِينَ “Semud kavmi peygamberleri yalanladı.”
- 142- إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ صَالِحٌ “Hani kardeşleri Salih onlara şöyle demişti:”
- 143- أَلَا تَتَّقُونَ “Allah’tan korkmaz mısınız?”
- 144- فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا “Artık Allah’tan korkun ve bana itaat edin.”
- 145- وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ “Buna karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum.”
- 146- إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ “Benim ücretim ancak âlemlerin Rabbi olan Allah’a aittir.”
- 147- أَتَتْرَكُونَ فِي مَا هُمْتَا أَمِينٍ “Siz burada güven içinde mi bırakılacaksınız?”

Bu ifadede “hayır, böyle bırakılmazsınız” manası vardır.

Veya Allahın onları bu nimetler ve refah sebepleri içinde güven içinde bırakmasını bir hatırlatmak söz konusudur.

- 147- فِي جَنَّاتٍ وَغُرُوبٍ “Bağların, pınarların içinde.”
- 148- وَزُرُوعٍ وَنَخْلٍ طَلْعُهَا هَضِيمٌ “Ekinlerin, salkımları sarkmış hurmaların arasında.”

Ayette hurmanın müstakil olarak nazara verilmesi diğer bahçe ağaçlarına üstün olmasındandır.

Hurmanın “salkımları sarkmış” ifadesiyle tavsif edilmesi, meyvelerinin latîf-hoş olmasını anlatır.

Veya, “nahl” dişi hurmadır, bunun tomurcukları olduğunda çok çok latîf olur.

Veya ayette tavsif edilen durum, hurmanın meyvelerinin bolluğundan dallarının sarkmış, kırılmış hâlidir.

149- **وَتَنْحِتُونَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا فَارِهِينَ** “Bir de dağlardan şımarık bir halde evler yontuyorsunuz.”

150- **فَآتُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا** “Artık Allah’tan korkun ve bana itaat edin.”

151- **وَلَا تُطِيعُوا أَمْرَ الْمُسْرِفِينَ** “Haddi aşanların emrine itaat etmeyin.”

152- **الَّذِينَ يُلْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ** “Onlar, yeryüzünde fesat çıkarırlar, ıslah etmezler.”

“Haddi aşanların emrine itaat etmeyin” denildikten sonra “onlar yeryüzünde fesat çıkarırlar...” denilmesi, onların aşırılıklarını açıklayan bir vasıftır. Devamında “onlar ıslah etmezler” denilmesi ise, onların bütün işlerinin fesat olduğuna delâlet eder.¹⁴

153- **قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مِنَ الْمُسَحَّرِينَ** “Dediler: Sen ancak büyülenmişlerdensin.”

Sen iyice büyülenip aklını kaybetmiş birisin.

154- **مَا أَنْتَ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا** “Sen ancak bizim gibi bir insansın.”

فَآتِ بَايَةَ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ “Eğer doğru söyleyenlerden isen, haydi bize bir ayet getir.”

Şayet davanda sadık isen, bize bir mu’cize getir.

155- **قَالَ هَذِهِ نَاقَةٌ** “Salih dedi: İşte bir dişi deve!”

Onlar “şu kayadan bize dişi bir deve çıkar” diye mu’cize talep ettiler. Hz. Salihin duasıyla kayadan dişi bir deve çıktı.

لَهَا شَرِبٌ وَلَكُمْ شَرِبٌ يَوْمَ مَعْلُومٍ “Onun (belli bir gün) su içme hakkı var, sizin de belli bir gün su içme hakkınız vardır.”

Dolayısıyla kendi içme gününüzle yetininiz, onun içme gününde kendisine ortak olmayınız.

¹⁴ Bazı müfsitler zaman zaman iyi işler de yapabilirler. Ama burada nazara verilenlerin bütün işleri fesattır, onların âleminde salaha yer yoktur.

156- وَلَا تَمْسُوْهَا بِسَوْءٍ فَيَاْخُذْكُمْ عَذَابٌ يَّوْمٍ عَظِيْمٍ “Sakın ona bir kötülük yapmayın, yoksa büyük bir günün azabı sizi yakalayacaktır.”

Ona vurmak veya onu boğazlamak gibi bir kötü iş yapmayın.

“Günün büyüklüğü” o günde başa gelen şeyin büyüklüğü demektir. Bununla, gayet belîğ bir şekilde azabın büyüklüğü ifade edilmiştir.

157- فَعَقَّرُوْهَا “Derken onu kestiler.”

Aslında deveyi boğazlayan bir kişi iken hepsine nisbet edilmesi, hepsinin rızasıyla boğazlama işinin yapılmasındandır. Bundan dolayı toptan cezalandırılmışlardır.¹⁵

فَاصْبَحُوا نَادِيْمِيْنَ “Ama pişman oldular.”

Tevbe etme tarzında değil, ama başlarına gelecek azap sebebiyle yaptıklarına pişman oldular.

Veya azabı gördüklerinde pişman oldular. Bunun için bu pişmanlık kendilerine bir fayda vermedi.

158- فَآخَذَهُمُ الْعَذَابُ “Böylece azap kendilerini yakalayiverdi.”

Vaat edilen azap onları yakaladı.

إِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً “Şüphesiz bunda bir âyet vardır.”

وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُّؤْمِنِيْنَ “Ama onların çoğu mü’min değillerdir.”

Ayette onların çoğunun iman etmediğinin söylenmesi, şayet onların çoğu veya yarısı iman etseydi bu azaba çarpılmayacaklarına bir imâdır. Kureyş kavmi, içlerinden iman edenlerin bereketiyle, böyle genel bir azaptan kurtuldu.

159- وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيْزُ الرَّحِيْمُ “Ve şüphesiz Rabbin, Azîz – Rahîm’dir.”

¹⁵ Zira, zulme rıza zulümdür.

Hz. Lût

160- كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطٍ الْمُرْسَلِينَ “Lût kavmi de peygamberleri yalanladı.”

161- إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ لُوطُ “Hani kardeşleri Lût onlara şöyle demişti.”
أَلَا تَتَّقُونَ “Allah’tan korkmaz mısınız?”

162- إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ “Şüphesiz ben sizin için emin bir peygamberim.”

163- فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا “Artık Allah’tan korkun ve bana itaat edin.”

164- وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ “Buna karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum.”

“Benim ücretim ancak âlemlerin Rabbi olan Allah’a aittir.”

165- أَتَأْتُونَ الذُّكْرَانَ مِنَ الْعَالَمِينَ “İnsanlar arasından erkeklere mi yanaşıyorsunuz?”

Âlemde sizden başka kimse böyle bir şey yapmazken, siz tutup erkeklerle şehvetinizi tatmine mi çalışıyorsunuz? Kadın kıtlığı mı var?

166- وَتَذَرُونَ مَا خَلَقَ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ “Rabbinizin, sizin için yarattığı eşlerinizi ise bırakıyorsunuz.”

Ayetteki مِنْ “min” beyaniyyedir veya baziyet bildirir.

Birinciye göre mana: “Rabbinizin sizin için yarattığı eşlerinizi bırakıyorsunuz.”

İkinciye göre mana: “Rabbiniz sizin için eşlerinizden yarattığı helâl kısmı bırakıp arkadan temas ediyorsunuz!”

Bu ikinci manaya göre, ayette onlara bir tariz vardır. Çünkü, hanımlarıyla da haram temasları oluyordu.

بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ عَادُونَ **“Doğrusu siz haddi aşan bir topluluksunuz.”**

Doğrusu siz, şehvet sınırını aşmış kimselersiniz. Diğer insanların, hatta hayvanların yapmadığını yapıyorsunuz.

Veya haddi aşmaları genel olup, bu hâlleri de taşkınlıklarına bir misaldir.

Veya “böyle bir cürmü işlemekle “azgınlık” denilmeye layık kimselersiniz.

167- قَالُوا لَئِنْ لَمْ تَنْتَهُ يَالُوطُ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمُخْرَجِينَ **“Dediler: Ey Lût! Şayet vazgeçmezsen sürülenlerden olacaksın.”**

Ey Lût, bu iddialarına veya bizi sakındırmaya ve yaptığımız işi kınamaya son vermezsen sürgüne gönderilenlerden olacaksın, içimizden çıkarılacaksın.

Muhtemelen çıkardıklarını perişan hâle getirip çıkarıyorlardı.

168- قَالَ إِنِّي لِعَمَلِكُمْ مِنَ الْقَالِينَ **“Lût dedi: Doğrusu ben sizin bu işinize buğzedenlerdenim.”**

Ben gerçekten sizin bu yaptığınıza son derece buğz edenlerdenim. Beni sürgüne gönderme tehdidinize karşı, bu yaptığınızı inkârdan vaz geçecek değilim.

Hız. Lûtun “Ben sizin bu işinize buğz eden biriyim” demek yerine **“buğzedenlerdenim”** demesi, çok daha belîğdir. Çünkü diğer buğzedenlerin de varlığına dikkat çeker, kendisinin de onlardan biri olduğunu gösterir.

169- رَبِّ نَجِّنِي وَاهْلِي مِمَّا يَعْمَلُونَ **“Yâ Rabbi! Beni ve ehlimi onların yaptıklarından kurtar.”**

Ya Rabbi, beni ve ehlimi onların yaptığı amelin şeametinden ve azabından kurtar.

170- فَنَجَّيْنَاهُ وَاهْلَهُ أَجْمَعِينَ **“Bunun üzerine biz de onu ve bütün ehlini kurtardık.”**

Hız. Lûtun ehlinden murat, ailesinden ve diğer insanlardan ehl-i iman olanlardır. Allahu Teâlâ bunları, Lût kavminin başına azap vakti geldiğinde onların aralarından çıkardı, kendilerine selâmet verdi.

171- إِلَّا عَجُوزًا فِي الْغَابِرِينَ **“Geri kalanlar arasındaki yaşlı kadın hariç.”**

“Yaşlı kadın”dan murat Hz. Lûtun hanımıdır. O, azapta kalanlar arasında takdir edilmişti. Yola koyulma esnasında kendisine bir taş isabet etti, helâkine sebep oldu. Çünkü kavminin yaptığı çirkin işe meyil duyardı ve onların fiiline rıza gösterirdi.

Denildi ki: Beldede kalanlardan idi. Çünkü Hz. Lûtla beraber çıkmamıştı.

172- ثُمَّ دَمَّرْنَا الْأَخْرَيْنَ “Sonra geridekilerin hepsini helak ettik.”

173- وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا “Ve üzerlerine yağmur (gibi taş) yağdırdık.”

“Bu uyarılanların yağmuru ne kadar da kötü idi!”

Denildi ki: Allah, bu taşkın fiilleri sebebiyle semadan üzerlerine yağmur gibi taş yağdırdı, onları helâk etti.

174- إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً “Şüphesiz bunda bir âyet vardır.”

“Ama onların çoğu mü’min değillerdir.”

175- وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ “Ve şüphesiz Rabbin, Azîz – Rahîm’dir.”

Hz. Şuayb

176- ^عكَذَّبَ أَصْحَابُ لُتَيْكَةَ الْمُرْسَلِينَ “Eyke ashabı da peygamberleri yalanladı.”

Eyke, Medyen yakınlarında ormanlık bir bölgedir. Cenab-ı Hak, Medyene Hz. Şuaybı gönderdiği gibi, O’nu bu bölgenin de peygamberi kılmıştı.

177- ^عإِذْ قَالَ لَهُمُ شُعَيْبٌ “Hani Şuayb onlara şöyle demişti:”

Onlardan biri değildi. Bundan dolayı önceki ayetlerde Hz. Nûh, Hz. Hûd ve Hz. Salihle alakalı “onların kardeşi” ifadesi kullanılırken, burada “onların kardeşi Şuayb” denilmedi, Hz Şuaybın sadece ismi geçti.

^عأَلَا تَتَّقُونَ “Allah’tan korkmaz mısınız?”

178- ^يإِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ “Şüphesiz ben sizin için emin bir peygamberim.”

179- ^عفَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا “Artık Allah’tan korkun ve bana itaat edin.”

180- ^عوَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ “Buna karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum.”

^عإِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ “Benim ücretim ancak âlemlerin Rabbi olan Allah’a aittir.”

181- ^عأَوْفُوا الْكَيْلَ “Ölçüyü tam yapın.”

^عوَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُخْسِرِينَ “Eksik verenlerden olmayın.”

Eksik ölçüp tartarak insanların haklarını noksan vermeyin.

182- ^عوَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ “Ve doğru terazi ile tartın.”

183- ^عوَلَا تَبْخُسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ “İnsanların eşyalarını değerinden düşürmeyin.”

Onların haklarından herhangi bir şeyi noksanlaştırmayın.

“Yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın.”

Adam öldürmek, talan yapmak ve yol kesmek gibi şeylerle yeryüzünde müfsitler olarak ortalığı karıştırmayın.

184- “Sizi ve sizden önceki nesilleri yaratandan korkun.”

185- “Dediler: Sen ancak büyülenmişlerdensin.”

186- “Sen ancak bizim gibi bir insansın.”

Hız. Şuaybta, kendilerince risalete aykırı iki vasıf olduğunu söylediler:

1-Büyülenmiş olmak.

2-Kendileri gibi bir insan olmak.

“Ve biz seni ancak yalancılardan biri sanıyoruz.”

Biz Seni davanda yalancı sanıyoruz.

187- “Şayet doğrulardan isen, üstümüze gökten bir parça düşür.”

Şayet davanda sadık isen, böyle yap!

“Üstümüze gökten bir parça düşür” demeleri, O’nun “Allahtan korkun” demesinden hissettirdiği tehdide bir cevaptır.

188- “Dedi: Rabbim, yaptıklarınızı en iyi bilendir.”

Dolayısıyla size vaat ettiği azap, mukadder vaktinde hiç şüphesiz üzerinize gelecektir.

189- “Böylece Onu yalanladılar.”

“Sonunda o gölge gününün azabı kendilerini yakaladı.”

Neticede, istemiş oldukları azap kendilerine geldi çattı. Allahu Teâlâ yedi gün boyunca şiddetli harareti onlara musallat kıldı, öyle ki, nehirlerde

su kalmadı. Sonra bir bulut üzerlerine geldi, onun altında toplandılar. Ama buluttan kendilerine ateş yağdı, hepsi yanıp kül oldu.

إِنَّهُ كَانَ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ “O, cidden büyük bir günün azabı idi!”

190- إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً “Şüphesiz bunda bir âyet vardır.”

وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ “Ama onların çoğu mü’min değillerdir.”

191- وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ “Ve şüphesiz Rabbin, Azîz – Rahîm’dir.”

Bu, bu sûrede muhtasar olarak zikrolunan yedi kıssanın sonuncusudur.

Bunlar, Hz. Peygambere teselli ve O’nu yalanlayanlara da tehdit için zikredilmiştir.

Görüldüğü üzere, Allahu Teâlâ önce peygamberleri gönderip insanları uyarmakta, onların peygambere aldırmayıp kendisiyle istihza etmeleri ve yalanlamaları üzerine başlarına azap vermektedir. Bu durum, bu olayların tesadüfî sebeplerle olmasını veya yalanlamalarına bir ceza değil de sadece bir imtihan olmasını reddeder.

Vahyin Unsurları

192- **وَأَنَّهُ لَنَزِيلُ رَبِّ الْعَالَمِينَ** “Ve muhakkak ki bu (Kur’ân) âlemlerin Rabbinin tenzilidir (indirdiği bir kitaptır).”

193- **نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ** “Onu Rûhu’l-emin indirdi.”

194- **عَلَى قَلْبِكَ** “Kalbinin üzerine.”

Bu ifadeler, bu kıssaların hak oluşunu takrîrdir, Kur’anın i’cazına ve Hz. Peygamberin nübüvvetine bir tenbihtir. Çünkü okuması olmayan ümmî bir Zâtın bunları haber vermesi, ancak Allah’tan bir vahiyle olur.

Ayette, **kalpten murat** ruh olabilir. Şayet bundan belli bir uzuv murat ise, bunun tahsisi şu sebeptedir: Ruhanî manalar önce ruha iner, sonra aralarında bulunan bir alâka sebebiyle kalbe intikal eder. Sonra kalpten dimağ’a yükselir. İnsandaki hayal levhası, bunlarla nakışlanır.

Ruhu’l-Emin Hz. Cebraildir. Çünkü O, Allahın vahyine karşı emindir.

195- **لِتَكُونَ مِنَ الْمُنْذِرِينَ** “Uyarıcılardan olası diye.”

Yapılması ve terk edilmesi azaba yol açan şeylerle uyarman için Kur’anı Sana indirdik.¹⁶

195- **بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ** “Apaçık Arabça bir lisan ile.”

Bunu, manası açık bir şekilde indirdik. Ta ki insanlar “anlamadığımız şeyi ne yapalım?” demesinler.

196- **وَأَنَّهُ لَفِي زُبُرِ الْأَوَّلِينَ** “O, şüphesiz daha öncekilerin kitaplarında da vardır.”

Bunun zikri veya manası, önceki kitaplarda vardır.

197- **أَوْ لَمْ يَكُنْ لَهُمْ آيَةٌ أَنْ يَغْلَمَهُ عُلَمَاؤُا بَنِي إِسْرَائِيلَ** “İsrailoğulları âlimlerinin onu bilmesi, onlar için bir âyet (delil) değil midir?”

Kur’anın sıhhatine veya Hz. Muhammedin (asm) nübüvvetine karşı de-

¹⁶ Bazı şeyleri yapmak günahtır, bazı şeyleri de terk etmek. Mesela içkiyi içmek günahtır, namazı ise terk etmek günah olur.

lil olarak İsrailoğullarının âlimlerinin Hz. Peygamberi kendi kitaplarında zikrolunan vasıflarıyla tanıyor olmaları yetmez mi?

198- وَلَوْ نَزَّلْنَاهُ عَلَىٰ بَعْضِ الْأَعْجَمِينَ “Şayet biz onu Arab olmayan birine indirseydik.”

199- فَقَرَأَهُ عَلَيْهِمْ مَا كَانُوا بِهِ مُؤْمِنِينَ “O da bunu kendilerine okusaydı, yine iman etmezlerdi.”

O Kur’anı Arab olmayan birine indirseydik ve o da kendilerine okusaydı aslında daha harika olurdu, mu’cizeliğini daha ziyade gösterirdi, ama onlar şiddetli inat ve kibirleri yüzünden yine de iman etmezlerdi.

Veya o Kur’anı Arabça dışında bir dille indirseydik de kendilerine okunsaydı anlamadıklarından ve Arab olmayan birine tâbi olmak kendilerine zor geldiğinden ona inanmazlardı.

200- كَذَٰلِكَ سَلَكْنَاهُ فِي قُلُوبِ الْمُجْرِمِينَ “Böylece biz onu mücrimlerin kalplerine soktuk.”

Önceki ayette onların iman etmeyecekleri bildirilmişti. Buradan hareketle bu ayetteki zamir küfre racidir.

Yani, “Biz o küfrü mücrimlerin kalplerine soktuk.” Böylece ayet, küfrün de Allahın yaratmasıyla olduğuna delâlet eder.

Denildi ki: Zamir, Kur’ana racidir. Yani, “Biz o Kur’anı mücrimlerin kalplerine soktuk. Böylece onun manalarını ve mu’cizeliğini anladılar. Ama sırf inat yüzünden yine de iman etmediler.”

201- لَا يُؤْمِنُونَ بِهِ حَتَّىٰ يَرَوُا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ “Elîm azabı görünceye kadar ona iman etmezler.”

İmana zorlayan elîm azabı görmeden ona inanmazlar.

202- فَيَاتِيهِمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ “İşte bu, onlar farkında olmadan ansızın geliverecektir.”

O azap kendilerine dünya ve ahirette ansızın gelecektir.

203- فَيَقُولُوا هَلْ نَحْنُ مُنْظَرُونَ “O zaman, “acaba bize mühlet verilir mi?” diyeceklerdir.”

O zaman pişmanlık ve teessüfle “acaba bize süre verilir mi?” diyecekler.

204- أَفَعِزَّابُنَا يَسْتَعْجِلُونَ “Onlar bizim azabımızı mı acele istiyorlar?”

Azap kendilerine geldiğinde mühlet isterler, ama evvelinde de “gökten başımıza taş yağdır.” “Bize vaat ettiği getir de görelim” gibi laflar ederler.

205- **أَفَرَأَيْتَ إِنْ مَتَّعْنَاهُمْ سِنِينَ^٧ “Gördün ya, artık onlara senelerce zevk ettirsek.”**

206- **ثُمَّ جَاءَهُمْ مَا كَانُوا يُوعَدُونَ^٨ “Sonra da kendilerine vaad edilen (azab) gelip çatsa.”**

207- **مَا أَغْنَىٰ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يُمَتَّعُونَ^٩ “O yaşadıkları zevk kendilerine hiçbir faydası olmaz.”**

Kendilerine uzun süre nimet verilmesi, azabı onlardan def etmeyecek ve hafifletmeyecektir.

208- **وَمَا أَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ إِلَّا لَهَا مُنْذِرُونَ^{١٠} “Bununla birlikte, biz hangi beldeyi helak ettikse muhakkak onu uyaranlar olmuştur.”**

Helâk edilen her beldeye mutlaka uyarıcılar gelmiştir. Bu, Allah katında “bize bir uyarıcı gelmedi” diyememeleri içindir.

209- **ذِكْرَى^{١١} “Bu, bir hatırlatmadır.”**

Gelen uyarıcılar, öğüt vermek üzere gelmişlerdir.

وَمَا كُنَّا ظَالِمِينَ^{١٢} “Ve biz zalim değiliz.”

Biz zâlim değiliz, dolayısıyla ancak zâlimleri helâk ederiz.

Veya uyardıktan ceza vererek zulmetmeyiz.

Vahiy ve Şiir

210- وَمَا تَنْزَّلَتْ بِهِ الشَّيَاطِينُ “Onu şeytanlar indirmedir.”

Müşrikler Kur'an hakkında “O, şeytanların kâhinlere indirdiği türden bir şeydir” diye iddia ediyorlardı. –Haşa- Kur'an şeytanların indirmesi değildir.

211- وَمَا يَنْبَغِي لَهُمْ “Bu onlara yaraşmaz.”

Şeytanların böyle bir şey indirmesi onlara uygun bir şey değildir.¹⁷

وَمَا يَسْتَطِيعُونَ “Ayrıca güçleri de yetmez.”

212- إِنَّهُمْ عَنِ السَّمْعِ لَمْعَزُولُونَ “Şüphesiz onlar (vahyi) işitmekten uzaklaştırılmışlardır.”

Onlar, meleğin kelimasını duymaktan uzak tutulmuş, azledilmişlerdir. Çünkü gelen vahyi duyabilmek,

-Melek gibi safı bir zâta sahip olmak,

-Haktan gelen feyzi kabul etmek,

-Ve melekutî suretlerle nakışlanmak şartlarıyla gerçekleşir.

Hâlbuki şeytanların nefisleri bizzat zulmanî ve şerirdir, gelen vahyi kabul edemez. Kur'anda nice hakikatler ve gaybî haberler vardır, bunları almak ancak melekten olur, başka şekilde olamaz.

213- فَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَٰهًا آخَرَ “O halde, Allah ile beraber başka bir ilaha yalvarma!”

يَتَكُونُ مِنَ الْمُعَذِّبِينَ “Yoksa azaba uğratılanlardan olursun.”

Ayet, bu üslûb ile Hz. Peygamberi daha ziyade ihlâsa sevk eder, diğer mükellefler için de bir lütuftur.¹⁸

¹⁷ Şeytanın “Tek Allaha ibadet edin! Adil olun...” gibi hükümler söylemesi, şeytanın tabiatıyla bağdaşmaz.

¹⁸ Yani, Hz. Peygambere verilen bu emir, aslında diğer bütün mükelleflere de verilmiştir. Hz. Peygambere bakan yönüyle, O zâten tek Allaha ibadet ettiğinden,

214- وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ (Önce) en yakın hısımlarını uyar.”

En yakınlardan başlayarak uyar. Çünkü onlara ihtimam göstermek çok ehemmiyetlidir. Rivayete göre, bu ayet nazil olduğunda Hz. Peygamber Safa tepesine çıktı. Yakın akrabalarını tek tek oraya çağırdı. Hepsisi orada toplandılar. Dedi ki: “Bu dağın ardında düşman atlıları var desem beni tasdik eder misiniz?” “Evet” dediler. Hz. Peygamber şöyle devam etti: “Ben, önünüzdeki şiddetli bir azaptan sizi uyarıyorum..”

215- وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ “Ve sana uyan mü’minlere kanadını indir.”

Ayetteki مِنْ “min” beyaniye olabilir veya baziyet bildirebilir.

Birinciye göre mana: “Sana uyan mü’minlere kanadını indir.”

İkinciye göre mana: “Mü’minlerden imana yakın olan veya dil ile tasdik edenlere kanadını indir.”

216- فَإِنْ عَصَوْكَ فَقُلْ “Şayet sana karşı gelirlerse, de ki:”

217- إِنْ يَبْرَىٰٓ مِمَّا تَعْمَلُونَ “Ben gerçekten sizin yaptıklarınızdan uzağım.”

Şayet isyan eder ve Sana tâbi olmazlarsa, onlardan beri olduğunu söyle.

217- وَتَوَكَّلْ عَلَى الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ “Ve Azîz – Rahîm olana tevekkül et!”

Ki o Allah, düşmanlarını kahretmeye ve dostlarına da yardımda bulunmaya kâdirdir. Onlardan Sana isyan edenlere ve diğerlerine karşı Sana yeter.

218- الَّذِي يَرِيكَ حِينَ تَقُومُ “O ki, (gece namaza) kalktığın zaman seni görür.”

Sen teheccüde kalktığında Seni görür.

219- وَتَقَلُّبِكَ فِي السَّاجِدِينَ “Ve secde edenler arasında dolaşmanı da.”

Rivayete göre gece namazının farz olması neshedildiğinde Hz. Peygamber (asm) o gece ashabının ne yaptığına bakmak için Medineyi şöyle bir dolaştı. Onların taatlerini çok çok istiyordu. Ve Allahın zikri ve Kur’an tilaveti sesleriyle, evleri birer arı kovanı gibi buldu, memnun oldu.

yaptığı ibadeti daha ziyade ihlasla yapmaya bir emir olur. Diğer insanları ise şirkten, riyadan men eder.

Veya mana şöyledir: Sen, ümmetine imam olarak namaz kıldırıldığında, kıyam, rükû, sücud ve kuud ile namaz kılanlar arasındaki tasarrufunu Rabbin görüyor.

Önceki ayette Cenab-ı Hakkın Azîz-Rahîm olmasıyla düşmanlarına kahretmenin ve dostlarına da yardım etmenin kendisinin şanından bulunduğu dikkat çekilmişti. Burada da Hz. Peygamberin Allahın sevgili kulu olmasına sebep olan hâllerinden biri nazara verildi. Bunda, O'na emredilen tevekkülün tahkiki ve kalbinin de mutmaîn kılınması vardır.

220- **“Çünkü O Semi’ – Alîm’dir.”** إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

O, Senin söylediklerini işitir, niyetlerini bilir.

221- **“Şeytanlar kime iner, size haber vereyim mi?”** هَلْ أَنْتَبِّحُكُمْ عَلَى مَنْ تَنْزَلُ الشَّيَاطِينُ

222- **“Onlar, iftiraya - günaha düşkün olan herkesin üzerine iner.”** تَنْزَلُ عَلَى كُلِّ أَفَّاكٍ أَثِيمٍ

Cenab-ı Hak, Kur'anın şeytanların indiremeyeceğini beyandan sonra, Hz. Peygambere şeytanların inmesinin söz konusu olamayacağını iki cihetle beyan ederek te'kide bulundu:

1-Şeytanlar ancak şerîr, yalancı, günahlara dalmış kimselere inerler. Çünkü insanın gözle görülmeyen habis ruhlarla ittisali, aralarında bir tenasüp ve sevgiyi gerektirir. Hz. Peygamberin hâli ise, buna aykırıdır.

223- **“Onlar, onlara kulak verirler.”** يُلْقُونَ السَّمْعَ

“Ve onların çoğu yalancıdır.” وَأَكْثَرُهُمْ كَاذِبُونَ

2-Şerîr, yalancı, günahlara dalmış kimseler şeytanlara kulak verirler, onları dinlerler. Kendi ilimlerinin nakis olmasından dolayı onlardan bir takım zanlar ve emareler alırlar, kendi hayallerini de katarak bunlara ilavelerde bulunurlar. Hâlbuki bunların çoğu gerçeğe mutabık değildir.

Hadiste şöyle bildirilmiştir:

“Cinnî, gayb âleminde bir şeyler alır, kendi dostu olan kimsenin kulağına bunu bırakır. O da buna yüzden fazla yalan katarak başkalarına söyler.”

Hz. Peygamber ise, şeytanın telkinleriyle gaybtan haber verenler gibi değildir. Çünkü kendisi sayısız gaybî haberler vermiştir, ama bunların hepsi gerçeğe mutabıktır.

Şeytanlara kulak veren bu kimselerin yalancı, iftiracı olduklarının ayette ifade edilmesinden hareketle, ayetteki **“onların çoğu”** ibaresi “onların tamamı” şeklinde tefsir edilmiştir. Ancak daha açık olan durum, bu ekseriyetin onların sözleri itibarıyla olmasıdır. Yani, bunların cinnîden hikâye ettikleri şeylerde doğru olanları çok çok azdır.

Denildi ki: Zamirler şeytanlara aittir. Yani, şeytanlar recmedilmezden evvel mele-i âlâya kulak verir, dinlerler. Oradan bazı gaybî şeyleri alırlar. Bunları, kendi dostlarına fısıldarlar. Veya, mele-i âlâdan duyduklarını kendi dostlarına ilka ederler. Ama, bu ilka ettikleri şeylerin çoğunda yalancıdır. Çünkü, meleklerin konuştuğu şeylerin aynını aynen duyamazlar. Bunun sebebi:

- Kendilerinin şerîr varlıklar olmaları,
- Anlayışlarının noksan olması,
- İyi zabt edememeleri,
- Veya anlatırken iyi anlatamamaları gibi nedenlerdir.

224- وَالشَّعْرَاءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُونَ **“Şairler(e) gelince), onlara yoldan sapanlar uyar.”**

Öte yandan, tâbi olanlar açısından bakıldığında, vahye uyanlarla şeytanların telkinlerine uyanlar farklı kimselerdir. Şeytandan ilham alan şairlere kendini bilmez kimseler tabi olurlar. Hz. Muhammede (asm) tâbi olanlar ise böyle değillerdir.

Bu cümle, Hz. Peygamberin bir şair olmasını iptal eder. Devamında gelen şu ifadelerle de, bu takrîr edilir:

225- أَلَمْ تَرَ أَنَّهُمْ فِي كُلِّ وَادٍ يَهِيمُونَ **“Görmedin mi onlar her vadide şaşkın şaşkın dolaşırlar!”**

Çünkü, onların dayandıkları esasların çoğu hayalî şeylerdir, hakikat değildir. Onların çoğu sözleri aşkla ilgilidir. Haram ilişkilerden, sevgilinin göz kamaştırıcı hâllerinden, namusların pay-i malinden, nesepleri ayıplamaktan, yalan vaatten, boş iftihadan, layık olmayanı aşırı medihden, mübalağadan meydana gelir.

Bu manaya işareten Cenab-ı Hak şöyle bildirdi:

226- وَأَنَّهُمْ يَقُولُونَ مَا لَا يَفْعَلُونَ **“Ve onlar yapmadıkları şeyleri söylerler.”**

Kur'anın mu'cizeliği hem lafız, hem de mana yönündendir. Mana yönüyle “şeytanlar onu indirdi” diye iftira etmek istediler. Lafız yönüyle de

NEML SÛRESİ

Neml Sûresi Mekkî olup doksan üç ayettir.

Hız. Musa ve Dokuz Mu'cize

1- طس "Tâ, Sîn."

يُتْلَى "Bunlar, Kur'an'ın ve kitab-ı mübinin âyetleridir."

"Bunlar" ifadesi sûrenin âyetlerine işarettir.

Kitab-ı Mübin ya levh-i Mahfuzdur veya Kur'an-ı Kerîmdir.

Levh-i Mahfuzun "mübîn" olması, olacak her şeyin orada yazılması ve kendisine bakanlara bunu beyan etmesi yönündendir.

Burada Kitab-ı Mübîn'in tehiri, ilmimizin ona taalluku itibarıyladır. Hicr sûresinin başında başta zikredilmesi ise, vücut itibarıyladır.

Kur'anın "mübîn" olması ise, kendisinde bulunan hikmetler ve hükümler yönündendir. Veya mu'cize olmasının apaçık gözler önünde olmasındandır.

Kitab-ı Mübîn'i "Kur'an" olarak açıkladığımızda, bunun Kur'ana atfedilmesi, iki sıfattan birinin diğerine atfı şeklinde olur. "Kitab-ı Mübin" ifadesinin elif-lâmsız gelmesi, onun azametini göstermek içindir.

2- هُدًى وَبُشْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ "Mü'minler için rehber ve müjde olmak üzere."

3- الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ "Onlar namazı dosdoğru kılarlar."

وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ "Zekatı verirler."

وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ "Ve ahirete de yakinen iman ederler."

"Ahirete de yakinen iman ederler" ifadesi, onların yakînlerinin kuvvetine ve sebatına, hatta yakîn'in kendilerine mahsus oluşuna delâlet eder.

Bu ifade bir cümle-i muteriza da olabilir. Yani, "bu iman eden ve namazı kılmak, zekâtı vermek gibi salih amelleri işleyenler, ahirete yakinen inanan kimselerdir." Çünkü zorluklara dayanmak, ancak akıbetten korkmak ve hesaba çekileceğine inanmakla olur.

4- **“Şüphesiz ahirete inananların amellerini biz kendilerine güzel gösterdik.”**

Bunlara, yaptıkları kötü amellerin süslü kılınması, fitraten bunlara istek duymaları, nefis itibarıyla bunları sevmeleri noktasındandır.

Veya şöyle bir mana olabilir: “Biz, yapmaları gereken salih amellere sevap terettüp ettirerek, onlara amellerini süslü kıldık.”

فَهُمْ يَظُنُّونَ **“Bu yüzden bocalayıp dururlar.”**

Ama onlar basiretleri körelmiş bir hâlde bocalar dururlar, bu amellere terettüp eden zarar veya menfaati derketmezler.

5- **“İşte bunlar, kendileri için kötü azap olan kimselerdir.”**

وَهُمْ فِي الْأَخِرَةِ هُمْ الْآخَسِرُونَ **“Ve ahirette en çok ziyana uğrayacaklar kimseler de işte onlardır.”**

Dünyada onlara Bedir’de öldürülmeleri veya esir edilmeleri gibi kötü azap vardır. Diğer âlemde ise onlar,

-Sevabı kaçırmaları,

-Ve cezaya müstehak olmalarıyla insanların en zararda olanlarıdır.

6- **“Şüphesiz bu Kur’an sana Hakîm – Alîm (hikmet sahibi ve hakkıyla bilen Allah) tarafından verilmektedir.”**

İlim, hikmete dâhil olmakla beraber daha geneldir.¹

Hikmet, fiilin mükemmelliğine delâlet eder.

Burada bu iki ilâhî vasfın beraber gelmesi, Kur’andan bir kısmının – akaid ve şariat gibi- hikmetle alakalı, bir kısmının da –kıssalar ve gaybî haberler gibi– ilimle alakalı olmasındandır.

Cenab-ı Hak, daha sonra bu ilimlerden bir kısmını anlatmaya başlayıp şöyle buyurdu:

7- **“Hani Musa, ehline şöyle demişti:”**

إِنِّي أَنْتُتُ نَارًا **“Gerçekten ben bir ateş gördüm.”**

¹ Yani, her ilim hikmetli olmayabilir; ilimdir ama hikmet değildir.

سَاتِيكُم مِّنْهَا بِخَيْرٍ “Size ondan bir haber getireceğim.”

Hız. Musa, yanındakilerle birlikte yolu kaybetmişti. Şayet yanında sadece hanımının olduğu rivayeti sahihse, çoğul zamiri kullanılması “ehli” ifadesinden kinaye olarak hanımının kastedilmesindendir.

Hız. Musanın gelecek zaman sığasıyla “Size ondan bir haber getireceğim” demesi, ateşe olan mesafenin uzaklığına ve vevle biraz gecikse de bir haber getirme vaadine delâlet eder.

أَوْ آتِيكُم بِشِهَابٍ قَبَسٍ “Yahut bir kor ateş getiririm.”
لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ “Umarım ki ısınırsınız.”

Hız. Musanın, gördüğü o ateşten yol hakkında bir bilgi veya ısınmaları için bir parça ateş getirme vaadi, zanna dayalı olduğundan Taha Sûresinde “Ola ki” kaydıyla söyledi. (Taha, 10) Hız. Musanın “Size ondan bir haber getireceğim. Yahut bir kor ateş getiririm. Umarım ki ısınırsınız” demesinde, ikisini beraber elde edemese bile, en azından birini elde edeceğine delâlet vardır.

Hız. Musa,

-Ya zâhir durumdan böyle bir sonuca ulaşmıştır.

-Veya Allahu Teâlânın kuluna iki mahrumiyeti birden yaşatmayacağına güveni sebebiyle böyle söylemiştir.

8- فَلَمَّا جَاءَهَا نُودِيَ أَنْ بُورِكَ مَنْ فِي النَّارِ وَمَنْ حَوْلَهَا “Oraya geldiğinde şöyle seslenildi: Ateşte olan ve çevresindekiler mübarek kılındılar!”

“Ateşte olan”dan murat, (Kasas, 30) da anlatılan mübarek mekânda olan(lar)dır. Çevresinde olanlar ise, o mübarek mekânın etrafında olanlardır. Görülen o ki, bu alanda olanların hepsine şümûlü vardır.

Eymen Vadisi ve bunun çevresi, Şam bölgesindedir. Buraların mübarek kılındığı ayetlerde ifade edilmiştir. Çünkü buralar,

-Peygamberlerin sıkça ve çokça gönderildiği yerlerdir.

-Buralardan elde edilen mahsuller çok çok bereketlidir. Ve özellikle de Allahu Teâlânın Hız. Musa ile konuştuğu yer, çok daha mübarek kılınmıştır.

Denildi ki: “Ateşte olan ve çevresindekiler”den murat, Hız. Musa ve o sırada orada hazır olan meleklerdir.

“Ateşte olan ve çevresindekiler mübarek kılındılar” denilirken, geçmiş zaman sığasıyla mübarek kılındıklarını söylemek, Hız. Musa’ya bü-

yük bir görevin verildiğini ve bunun bereketinin Şam bölgesine yayılacağını müjdelemektir.

وَسُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ “Âlemlerin Rabbi olan Allah münezzehtir!”

Ayetin bu kısmı da, nida edilen şeye dâhildir. Bu kaydın getirilmesi, duyduğu ilâhî kelam karşısında Hz. Musanın Cenab-ı Hakkı yaratılmışlara benzetmemesi içindir. Ayrıca, bu durumun azametinden hayretini artırmak içindir.

Veya bu kelam, Hz. Musanın hayretini ifade eden bir söz olabilir. Durumun azameti karşısında böyle söylemiştir.

9- يَا مُوسَى إِنَّهُ أَنَا اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ “Ey Musa! İyi bil ki, ben, Azîz – Hakîm olan Allah’ım!”

Azîz ve Hakîm, Allahın iki vasfıdır. Burada bu ikisinin zikri, Allahu Teâlânın ortaya koymak istediği şeye uygun olmalarındandır. Yani, “Ben, asayı yılanı çevirmek gibi şeyleri yapmaya kâdirim, böyle şeyleri yapmak bana zor gelmez. Ve yaptığım her şeyi de hikmet ve tedbirle yaparım”²

10- وَأَلْقِ عَصَاكَ “Asânı at!”

فَلَمَّا رَأَاهَا تَهْتَزُّ كَأَنَّهَا جَانٌّ وَلَّى مُدْبِرًا وَلَمْ يُعَقِّبْ “(Asâyı atıp) onu yılan gibi deprenir görünce dönüp ardına bakmadan kaçtı.”

Hz. Musanın korkması, yılanın kendisine zarar vermesi tevhehümündendir. Ayetin devamı buna delâlet eder:

يَا مُوسَى لَا تَخَفْ “Ey Musa, korkma!”

Ya Musa, bana güven, benden başkasından korkma.

“Korkma!” ifadesi mutlak da olabilir. Çünkü ayetin devamında şöyle denilir:

إِنِّي لَا يَخَافُ لَدَيَّ الْمُرْسَلُونَ “Çünkü benim huzurumda peygamberler korkmaz.”

Peygamberler Allahtan en çok korkan kimselerdir. Ama vahiy geldiğinde, buna tam müstağrak olmaları sebebiyle korkmazlar.

² Yani, “birazdan göreceğin “asayı yılanı çevirmek” gibi sıra dışı harika fiillerde “acaba bu gördüğüm bir hayal midir?” şeklinde vehme düşme. Senin Rabbin Azîzdir, Hakîmdir.”

Veya, “onlar için benim nezdimde kötü bir akıbet yoktur ki ondan korksunlar.”

11- **“Ancak kim zulmeder, sonra kötülüğünü bir iyiliğe çevirirse, bilsin ki ben Ğafur - Rahîmim.”**

Burada istisna munkatıdır.

Cenab-ı Hak **“Benim huzurunda peygamberler korkmaz”** deyince, Hz. Musanın sadrında meydana gelen heyecana açıklık getirdi. Çünkü Hz. Musa, bir Kıbtıyı hataen öldürmesi sebebiyle içinde bir korku duymaktaydı.

Yani, o peygamberlerden bazı küçük günahlar sadır olabilir. Onlar, her ne kadar böyle hataları olsa da, peşinden bunu ıbtal ettirecek ve kendilerini Allahtan bir mağfiret ve rahmete layık kılacak işler yaparlar. O zaman, böyle küçük bir günahı işleyen de benim huzurunda korkmaz.

İstisnanın muttasıl olduğu da söylenmiştir. Yani, bu peygamberlerden hatası sebebiyle korkanlar da olur. Ama onlar da hatasını tevbe ile affettirirler, o zaman onlar da korkmaz.

12- **وَادْخُلْ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ تَخْرُجَ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ فِي تِسْعِ آيَاتٍ إِلَى 12-
“Elini koynuna sok; Firavun’a ve onun kavmine gönderilen dokuz mu’cizeden biri olarak, kusursuz bembeyaz olarak çıksın.”**

Dokuz mu’cize şunlardır:

- 1-Deniz sularının ayrılması.
- 2-Tufan.
- 3-Çekirge istilası.
- 4-Haşerelerin istilası.
- 5-Kurbağa istilası.
- 6-Suların kana dönüşmesi.
- 7-Sihirbazların sihrini bozmak.
- 8-Kuraklık.
- 9-Kıtlık.

Üstteki ayetlerde nazara verilen asa ve yed-i beyza mu’cizelerini de bu dokuza dahil edenler, son iki maddeyi bir olarak saydılar ve denizin yarıl-

masını Firavuna gösterilen bir mu'cize olmadığı cihetle bu dokuza dahil etmediler.

“Çünkü onlar fasık bir kavimdir.” **إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ**

Ayetin bu kısmı, Hz. Musa'nın gönderilme hikmetini beyan eder.

13- **“Nitekim âyetlerimiz kendilerine gerçeği gösterecek biçimde gelince, “Bu apaçık bir sihirdir” dediler.”** فَلَمَّا جَاءَتْهُمْ آيَاتُنَا مُبْصِرَةً قَالُوا هَذَا سِحْرٌ مُبِينٌ

Ayet metninde mu'cizelerin **“mubsıra”** şeklinde nitelendirilmesi, onların son derece açık ve gerçekleri gözler önüne serici olmasını ifade eder.

Veya, hidayete sevk edici olması cihetiyle böyle denilmiştir. Âmâ olan biri, kendi kendine yolu bulamaz, nerde kaldı başkasına yol gösterebilir. İşte bu mu'cizeler ikinci türden olup yol göstermektedirler.

Veya kendilerine bakan ve dikkat eden herkese kendilerini göstermektedirler.

14- **“Ve vicdanları bunlara tam bir kanaat getirdiği halde, zulüm ve kibirlerinden ötürü onları inkâr ettiler.”** وَجَحَدُوا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتْهَا أَنْفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا

Vicdanları bunlara tam bir kanaat getirdiği hâlde, nefislerine zulmederek ve imana gelmekten kibirlenerek, bile bile inkâr ettiler.

“Müfsitlerin akıbetinin nasıl olduğuna bir bak!” فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ

O müfsitlerin akıbeti,

-Dünyada boğulmak

-Ahirette yanmak oldu.

Hız. Süleyman ve Hüdühüd

15- **“Andolsun ki biz Davud’a ve Süleyman’a bir ilim verdik.”**

Bundan murat, kendilerine verilen hüküm ve şariat bilgisidir.

Veya şu anlam da olabilir: “Davud ve Süleymana bir ilim verdik, ama ne ilim verdik!”

“Onlar: “Bizi mü’mîn kullarının birçoğundan üstün kılan Allah’a hamd olsun” dediler.”

Allaha hamdetmelerinin atıf vavıyla gelmesinde şu manayı hissettirmek vardır: Onlar da bu nimete şükür olarak çok şeyler yaptılar ve “Elhamdü-lillah” dediler.

Ayette, ilmin üstünlüğüne ve ilim ehlinin şerefine bir delil vardır. Şöyle ki: Hz. Davud ve Hz. Süleymana, başkalarına verilmeyen bir saltanat verilmişken buna itibar etmeyip ilimden dolayı hamdettiler ve kendilerine verilen ilmi, üstün kılınmalarının esası olarak gördüler.

Ayet, aynı zamanda âlim olanları kendilerine ilâhî lütufla verilen ilimden dolayı Allaha hamdetmeye teşvik eder.

Ayrıca bir tevazu dersi verir. Çünkü kendisi her ne kadar pek çok kimseden ilim yönüyle üstün olsa bile, pek çok kimse de ondan daha üstün bir durumdadır.

16- **“Süleyman Davud’a varis oldu.”**

Hz. Süleymanın Hz. Davuda varis olması,

-Nübüvvet,

-İlim

-Veya saltanat yönüyle olabilir. Çünkü ondokuz kardeş idiler, kardeşleri içinde saltanat makamına kendisi getirildi.

“Ve dedi ki: Ey insanlar! Bize kuş dili öğretildi.”

وَأَوْتَيْنَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ “Ve her şeyden bize verildi.”

Hız. Süleyman, bunları

-Allahın nimetlerini teşhir,

-O nimetleri tazim,

-Kendisine verilen kuşları konuşurma ilmi ve diğer büyük mu'cizeleri zikrederek insanları tasdiğe davet için söylemiştir.

Nutk ve mantık, meşhur tarife göre vicdanda olanı müfred veya mürekkep olarak ifade eden her lafızdır. Teşbih yoluyla, çıkarılan her ses için de kullanılır. Mesela “güvercin konuştu” denilir. Çünkü hayvanların çıkardığı sesler hayallerindeki manalara tâbi olduğundan, bir nevi konuşma sayılır. Özellikle de bunların çıkardıkları seslerin, maksada göre farklılık arzemesi, birbirleriyle bu şekilde bir nevi konuşmaları sayılır. Bu seslerin manasını, kendi cinsinden olanlar anlamaktadır.

Muhtemelen Hız. Süleyman ne zaman bir hayvan sesi işitse, kendisindeki kudsi kuvvetle bu sesin temsil ettiği manayı ve bununla kastedilen maksadı bilmekteydi.

Onunla alakalı şöyle hikâye edilir:

Hız. Süleyman, neşeyle öten ve rakeden bir bülbüle uğradı. Onun söyle dediğini nakletti:

“Bir hurmanın yarısını yediğimde, geri kalanı dünyaya kalsın.”

Sonra yabanî bir güvercin sesi geldi. Hız. Süleyman dedi: “Güvercin şöyle söylüyor: Keşke mahlukat yaratılmasaydı.”

Muhtemelen bülbülün karnı tok, gönlü rahattı, ötüşü de ona göre idi. Güvercin ise şiddetli açtı, kalbi elem içindeydi, sesi de buna göre çıktı.

“Bize öğretildi” ve “Bize verildi” ifadelerindeki zamir, Hız. Süleyman ve Hız. Davuda racidir.

Veya sadece Hız. Süleymana racidir. Çünkü böyle bir üslûb hükümdarların âdetidir. Hız. Süleyman da siyasetin kurallarına mürâatla böyle demiş olabilir.

“Her şeyden bize verildi” denilmesinden murat

“Herkes falana gidiyor ve o her şeyi biliyor” cümlesinde olduğu gibi verilen şeylerin çokluğudur.

إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْفَضْلُ الْمُبِينُ “Doğrusu bu, apaçık bir lütuftur.”

Öyle ki, bunun açık bir lütuf olduğu kimseye gizli değildir.

17- **“Süleyman’ın, cinlerden, insanlardan ve kuşlardan meydana gelen orduları onun önünde toplandı.”**

“Hep birlikte düzenli olarak sevk ediliyorlardı.”

18- **“Nihayet karınca vâdisine geldikleri zaman, bir karınca şöyle dedi:**

“Karınca Vadisi”, Şam Bölgesinde karıncası çok bir vâdidir.

Vadiye varmalarının **“ale”** harf-i ceriyle ifade edilmesi, yüksek bir yerden oraya gelmeleri açısından olabilir.

“Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin!”

Sanki bu karınca onları vâdiye müteveccihen geliyorlar görünce, onların kendisini çiğnemeleri korkusuyla kaçtı. Diğerleri de ona tâbi oldular.

Bunlar, durumu diğer karıncalara da haber verdiler. Bu, akıllı varlıkların birbiriyle konuşması ve birbirlerine nasihatine benzediğinden, onlarla ilgili anlatım sığasıyla ifade edildi.

Öte yandan Allahın onlarda akıl ve konuşma özelliği yaratması da imkânsız değildir.

“Süleyman ve ordusu farkına varmadan sizi ezmesin!”

Farkına varsalar sizi çiğnemezler, ama burada durmayın ki sizi bilmeye-
rek çiğnemesinler.

Karıncı, peygamberlerin zulmetmek ve eza vermekten masum oldukla-
rını sanki hissetmiş gibi konuşmuştur.

19- **“Süleyman, onun bu sözüne tebessüm ile güldü.”**

Hz. Süleyman, karıncanın bu sözleri karşısında gülerek tebessüm etti.
Bu tebessümü,

-Karıncanın ihtiyatlı oluşu ve arkadaşlarını uyarması, maslahatlı olan fi-
ile yönelmesi,

-Bir de onun konuşmasını idrak etmek ve maksadını anlamak gibi Alla-

hın özel bir nimetine mazhar olmasındandır. Bundan dolayı, nimetin şük-rüne muvaffak kılması için Cenab-ı Hakka şöyle dua etti:

وَقَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَى وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ “Ve dedi ki: Ey Rabbim! Beni; bana ve ana-babama verdiğin nimetlere şükretmeye ve razı olacağın salih amel işlemeye sevk et.”

Anne-babasına olan nimetleri de burada söylemesi, nimetin çokluğunu veya umumî olmasını gösterir. Çünkü anne-babaya verilen nimet, evlâda verilmiş demektir. Evlada verilen nimetin, özellikle de dinî nimetin fayda-sı anne-babaya döner.

“Şükürün tamamlayıcısı olmak ve nimetin devamını sağlamak için salih amel işlemeyi nasip et.”

وَأَدْخِلْنِي بِرَحْمَتِكَ فِي عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ “Ve beni rahmetinle salih kulla-rının arasına kat!”

Beni onlarla beraber cennete alınanlardan eyle.

20- وَتَفَقَّدَ الطَّيْرَ “Ve kuşları gözden geçirdi.”

Kuşları teftiş etti, onlar içinde Hüdühüd'ü göremedi.

فَقَالَ مَالِيَ لَا أَرَى الْهُدْهُدَ “Ardından şöyle dedi: Hüdühüd’ü niçin göre-miyorum?”

أَمْ كَانَ مِنَ الْغَائِبِينَ “Yoksa kayıplara mı karıştı?”

Sanki Hüdühüdün orada olduğunu, ama arada onu örten bir şey veya başka bir sebep dolayısı ile göremediğini zannetti. Sonra ihtiyatla meseleye yaklaşıp hatırına onun orda olmama ihtimali geldi, “Yoksa kayıplara mı karıştı?” diye hatırına gelen ihtimalin doğru olup olmamasını sorguladı.

21- لَأُعَذِّبَنَّهُ عَذَابًا شَدِيدًا “Kesinlikle onu ağır bir şekilde cezalandıra-cağım.”

Hüdühüde verilecek şiddetli azap,

-Tüylerini yolup güneşe veya yemeleri için karıncaların olduğu yere bırakmak

-Veya ona zıd bir hayvanla aynı kafese koymak gibi şeylerdir.

“Veya onu boğazlayacağım.” أَوْ لَا أَذْبَحُهَا

Veya diğer kuşlara ibret olsun diye onu boğazlayacağım.

“Ya da bana (mazeretini gösteren) apaçık bir delil getirir.” أَوْ لِيَأْتِيَنِي بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ

Veya bana mazeretini ortaya koyan açık bir delil getirir, serbest bırakırım.

22- “Derken çok beklemedi, (Hüdhüd çıkageldi).” فَمَكَثَ غَيْرَ بَعِيدٍ

Hüdhüdün çok geçmeden gelmesi, Hz. Süleyman’dan korkusundandır.

“Ve şöyle dedi: Senin bilmediğin bir şey öğrendim.” فَقَالَ أَحَطْتُ بِمَا لَمْ تُحِطْ بِهِ

Hüdhüdün böyle değişinde,. Allahın en edna bir mahlûkunda bile Hz. Süleymanın bilmediği bazı şeyleri bilme özelliğine dikkat çekmek vardır. Ta ki Hz. Süleyman nefsinin küçük görsün, ilmiyle mağrur olmayıp ilminin azlığının farkına varsın.³

“Sebe’den sana sağlam bir haber getirdim.” وَجِئْتُكَ مِنْ سَبَإٍ بِنَبَأٍ يَقِينٍ

Rivayete göre Hz. Süleyman Beyt-i Makdisin yapımını bitirince hacca niyetlendi ve Mescid-i Harama geldi. Orada bir süre kaldı. Sonra Yemen’e müteveccih olup sabahleyin Mekkedden çıktı. Öğle vakti San’a’ya geldi. Arazinin nezihliği hoşuna gitti, orada konakladı. Ama konakladığı yerde su bulamadı. Hüdhüd, O’nun ordusunda öncü birlikte yer alıyordu, çünkü su aramada uzmandı. Hz. Süleymanın Hüdhüdü araması bundan dolayı idi, ama onu bulamadı. Çünkü Hz. Süleyman konakladığında Hüdhüd başka bir hüdhüd kuşu gördü. Hüdhüdün vafsettiği şeyleri görmek üzere beraberce uçtular. İkindiden sonra Hüdhüd, konaklama yerine döndü ve gör-düklerini Hz. Süleymana anlattı.

Belki de Allahın kudretinin hayret verici acaiibi ve seçkin kullarına gösterdiği şeyleri içinde bunlardan çok daha ziyade hayrete medar hâller bu-

³ Bu surenin onaltıncı ayetinde Hz. Süleymanın “Her şeyden bize verildi” demesine yer verilmişti. Hz. Süleymana verilenler çok büyük nimetler olmakla beraber, Hüdhüdün de dikkat çektiği gibi, Hz. Süleymanın bilmediği çok şeyler vardır. Ona çok şeyler verilmiş, ama her şey verilmemiştir.

lunmaktadır. Bunları bilen **“Allahu ekber”** ile mukabele eder, inkâr eden ise anlaşılmaz şeyler olarak değerlendirir.

23- **“Ben, onlara (Sebe halkına) hükümdarlık eden bir kadın gördüm.”**

Bu kadın, Sebe halkının melikesi olan Belkıs’tır.

“Kendisine her şeyden verilmiş.” وَأَوْتِيَتْ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ

Kendisine hükümdarların ihtiyaç duyduğu her şey verilmiştir.

“Ve onun büyük bir tahtı var.” وَلَهَا عَرْشٌ عَظِيمٌ

Hüdhüdün, Belkısın tahtını büyük görmesi,

-Ya kadına nisbetle,

-Veya emsalinin tahtına nisbetledir.

Denildi ki: Tahtı otuzar arşın en ve boya sahip idi. Altın ve gümüşten yapılmış olup, etrafı mücevherle çevrilmişti.

24- **“Onu ve kavmini, Allah’ı bırakıp güneşe secde eder gördüm.”** وَجَدْتُهَا وَقَوْمَهَا يَسْجُدُونَ لِلشَّمْسِ مِنْ دُونِ اللَّهِ

Sanki güneşe tapıyorlardı.

“Şeytan, kendilerine yaptıklarını süslü gösterdi de onları doğru yoldan alıyordu.” وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيلِ

Şeytan, güneşe tapmayı ve yaptıkları diğer çirkin işleri onlara süslü gösterdi. Böylece hak ve doğru yoldan onları alıyordu.

“Bu yüzden de onlar doğru yolu bulamıyorlar.” فَهُمْ لَا يَهْتَدُونَ

Bunun için hak yola giremiyorlar.

25- **“Göklerde ve yerde gizli olanı ortaya çıkaran, sizin gizlediğiniz ve açığa vurduğunuz şeyleri bilen Allah’a secde etmesinler diye (şeytan onları yoldan çıkardı.)”** أَلَا يَسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي يُخْرِجُ الْخَبَاءَ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُخْفُونَ وَمَا تُعْلِنُونَ

Şeytanın böyle yapması, onların Allaha secde etmelerine engel olmak içindi.

Hüdhüd, kâmil kudret ve her şeyi kuşatan ilmiyle secde edilmeye tek layık olanın Cenab-ı Hak olduğunu bu şekilde nazara verdi.

Bu ifadesiyle

-Ona secde etmeye teşvikte bulundu

-Başkasına secde edenleri reddetti.

Cenab-ı Hakkın **“göklerde ve yerde gizli olanları ortaya çıkarması”**,

-Yıldızların doğması,

-Yağmurların inmesi,

-Bitkilerin bitmesi gibi şeyleri genel olarak ifade eder. Hatta bilkuvve olanları bilfiile çıkarmak şeklinde inşa tarzında yaratmayı, imkân dairesinde ve yoklukta olanları vücub ve vücud dairesine çıkarmak şeklinde ibda, yani (yoktan yaratmayı) da içine alır. Bilindiği gibi bu şekilde yaratmak, Vacibu'l-vücud hastır.

26- **“الله لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ “Allah, kendisinden başka hiçbir ilâh olmayan-
dır.”**

رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ “Büyük Arş’ın Rabbidir.”

İlahî Arş, ecramin ilki ve en büyüğüdür, bütün ecramı kuşatmıştır. Böyle olunca Belkısın arşının büyük olmasıyla, Allahın arşının büyük olması, birbirine kıyas edilemez, aralarındaki fark o derece büyüktür.

27- **“قَالَ سَنْظُرُ أَصَدَقْتَ أَمْ كُنْتَ مِنَ الْكَاذِبِينَ “Dedi: Bakacağız, doğru mu söyledin, yoksa yalancılardan mısın?”**

“Bakacağız, doğru mu söyledin” denilmesinden sonra normalde **“yoksa yalan mı söyledin?”** denilmesi gerekirken **“yoksa yalancılardan mısın?”** denilmesi,

-Ya mübalağa içindir.

-Veya ayet sonlarının uygunluğu açısından böyle ifade edilmiştir.

28- **“إِذْهَبْ بِكِتَابِي هَذَا فَاَلْقَهِ إِلَيْهِمْ “Benim şu mektubumu götür, onlara bırak.”**

“ثُمَّ تَوَلَّ عَنْهُمْ “Sonra da yanlarından ayrıl.”

“فَانْظُرْ مَاذَا يَرْجِعُونَ “Ve ne sonuca varacaklarına bak.”

Hüdhüd mektubu götürüp Belkısın odasına bıraktı.

29- **“Dedi: Ey ileri gelenler! Bana kıymetli bir mektup bırakıldı.”**

Ayet metninde, mektubun **“kerîm”** sıfatıyla ifade edilmesi

-Muhtevasının kıymetli oluşundan,

-Veya gönderenin itibarından,

-Veya mühürlü olmasından,

-Veya durumunun garabetindendir. Çünkü kapıları kapalı olduğu halde, içeriye bırakılmıştı. Hühüd pencereden girip, istirahat hâlinde olan Belkısın koynuna hissettirmeden bırakmıştı.

30- **“Mektup, Süleyman’dandır.”**

Ayet bu kısmı, “Mektup kimden?” şeklinde mukadder bir suale cevap gibidir.

وَأَنَّهُ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ “Ve o, ‘Bismillâhirrahmânirrahîm’ diye başlamaktadır.”

31- **“Bana karşı diklenmeyin.”**

وَأَتُونِي مُسْلِمِينَ “Müslim kimseler olarak bana gelin” (yazmaktadır).”

“Müslim kimseler bana olarak gelin” ifadesinden murat,

-İman etmiş olarak,

-Veya boyun eğmiş bir şekilde gelmeleridir.

Ayet vecizliğiyle beraber, mükemmel bir şekilde maksada delâlet eden bir kelâmdır. Çünkü bunda:

-Başında Allahın Zât ve sıfatına açıktan veya iltizam tarzında delaleti olan besmele vardır.

-Rezâletlerin anası olan diklenmekten, başkaldırmaktan yasaklama yapılmıştır.

-Bütün faziletlerin esasını içine alan İslâm emredilmiştir.

Burada ilk bakışta, Hz. Süleymanın peygamberliğine ortada bir delil yokken taklit ile emredip boyun eğmelerini istediği zannedilebilir. Hâlbuki böyle garip bir tarzda mektubun bırakılması, Onun risaletine en büyük delillerdendir.

32- **“Belkıs dedi: Ey ileri gelenler! Bu işimde bana bir fikir verin.”**

Sizlere sunduğum bu durum karşısında tasvip ettiğiniz, doğru bulduğunuz hareket tarzını bana bildirin.

“Size danışmadan hiçbir işi kestirip atmış değilim.”

33- **“Dediler: Biz güçlü kimsele-
riz ve çetin savaşçılarız.”**

Biz hem bedenlen, hem de sayıca kuvvetli bir topluluğuz. Cesur, savaşçı kimseleriz.

“Emir ise senindir.”

“Artık ne emredeceğine sen karar ver.”

Artık savaşmak ve barış yapmaktan hangisini tercih edersen, biz sana itaat ederiz, görüşüne uyarız.

34- **“Dedi: Krallar bir memleke-
te girdi mi, orayı harap ederler.”**

Hükümdarlar şiddet kullanarak ve galip gelerek bir beldeye girdiklerinde orayı perişan ederler.

Belki, onların zâtî ve arizî kuvvet iddialarıyla savaşmaya meyillerini hissedince, böyle diyerek onların görüşünün isabetsiz olduğunu nazara verdi. Kendisinin ise

-Hz. Süleyman şayet onların planlarını anlarsa, mallarını ve mamurelerini kırıp geçirir endişesi taşıdığını,

-Ve ayrıca harbin kaypak olup akıbetinin bilinmemesi sebebiyle barışa taraftar olduğunu ihsas etti.

“Ve aziz halkını zelil yaparlar.”

Hükümdarlar bir beldeye girdiklerinde, oradaki insanların mallarını talan ve diyarlarını harap etmek, onları zillate ve esarete maruz bırakmak gibi icraatlarla, oranın aziz insanlarını zelil hâle getirirler.

“İşte böyle yaparlar.”

Bu ibare, hükümdarlar bir beldeye girdiklerinde yaptıkları icraatlarla ilgili hükmü bir te'kidir ve bunun onların sâbit, daimî âdetlerinden olduğunu bildirmektir.

Veya “evet, böyle yaparlar” manasında Cenab-ı Haktan Belkıs’ı bir tasdikler.

35- وَابْنِ مُرْسَلَةٍ إِلَيْهِمْ بِهِدِيَّةٍ “Ben onlara bir hediye göndereceğim.”

Ayetin bu kısmı, Belkısın musalaha hususunda ilk adım olarak ne yapmayı düşündüğünü beyan eder. Yani, “ben onlara elçilerle hediyeler gönderip bu şekilde saltanatımı koruyacağım.”

“Elçilerin ne ile döneceklerine bakacağım.”

“Elçilerden O’nun durumunu öğrenip, ona göre hareket edeceğim.”

Rivayete göre Belkıs, Münzir Bin Amrî bir heyetle beraber elçi olarak gönderdi. Onlarla beraber cariyeler elbisesi içinde erkek ve erkek elbisesi içinde cariyeler vardı. Ayrıca hediyeler içinde deliksiz bir inci ve delikleri eğri bir akik vardı. Belkıs dedi: Şayet bir peygamberse erkek ve kadın hediyeleri birbirinden ayırır, inciye dümdüz bir şekilde deler, delikleri eğri akikten de ipliği geçirir.

Heyet Hz. Süleyman’ın kışlasına varınca O’nun saltanatının azametine gördüler, kendilerinin çok geride olduğunu fark ettiler. Cebrail, Hz. Süleyman’a onların durumunu bildirmişti. Huzura geldiklerinde Hz. Süleyman onları hakka davet etti ve durumlarını kendilerine haber verdi. Sonra meyve kurduna emretti, o da bir kıl ile inciye deldi. Beyaz bir ipekböceğine emretti, o da ipi aldı, onu eğri delikli akike geçirdi. Ve Hz. Süleyman su istedi. Cariye suyu eliyle tutuyor, ardından diğerine koyuyor, sonra da yüzüne suyu vuruyordu. Cariye elbisesi içinde olan erkek ise suyu alıyor ve yüzüne vuruyordu.⁴

36- فَلَمَّا جَاءَ سُلَيْمَنُ قَالَ “Süleymana gelince, dedi:”

Elçi veya hediye olarak gönderilenler gelince, Hz. Süleyman elçiye ve yanındakilere dedi:

“أَتُمِدُّونَنِي بِمَالٍ “Mal ile bana yardım mı ediyorsunuz?”

“فَمَا آتَيْنِي اللَّهُ خَيْرَ مِمَّا آتَيْكُمْ “Hâlbuki Allah’ın bana verdiği, size verdiğinden daha hayırlıdır.”

Allahın bana verdiği nübüvvet ve daha ziyadesi olmayan saltanat, sizin bana vereceğinizden çok daha hayırlıdır. Dolayısıyla sizin vereceğiniz hedi-

4 Yani Hz. Süleyman böyle bir taleple onların erkek kıyafetinde kadın ve cariyeler kıyafetinde erkek olduğunu ayırt etti.

yeye benim ihtiyacım yoktur. Böyle bir hediye benim nezdimde bir kıymet ifade etmez.

بَلْ أَنْتُمْ بِهَدِيَّتِكُمْ تَفْرَحُونَ “Dogrusu siz, hediyenizle şıarmaktasınız.”

Çünkü sizler dünya hayatından ancak bir dış görünüş biliyorsunuz. Bundan dolayı da size bir hediye verildiğinde “malımız arttı” diye seviniyorsunuz.

Veya verdiğiniz hediye sebebiyle emsalinize karşı iftihar şeklinde şıarmıyorsunuz.

Hz. Süleyman onların verdikleri malı reddedip bunun az bir şey olduğunu nazara vermiş, ardından da “siz, hediyenizle şıarmaktasınız” diyerek onları bu tarz harekete sevk eden sebebi söylemiştir. Bu da, himmeti dünyaya sarfetmek ve onda ziyadeye çalışmak hususunda, kendi hâlini onların hâline kıyas etmesidir.

37- اِرْجِعْ إِلَيْهِمْ فَلَنَأْتِيَنَّهُمْ بِجُنُودٍ لَا قِبَلَ لَهُمْ بِهَا “Onlara dön (ve de ki:) Andolsun, kendilerine asla karşı koyamayacakları ordularla varırız.”

Ey elçi! Sen Belkıs ve kavmine dön ve şunu anlat: Biz onlara direnmeye takat getiremeyecekleri ve karşı koymaya güç yetiremeyecekleri ordularla varırız.

وَلَنُخْرِجَنَّهُمْ مِنْهَا أَذِلَّةً وَهُمْ صَاغِرُونَ “Ve muhakkak surette, onlar küçülmüş oldukları halde zelil bir vaziyette oradan çıkarırız!”

Ve onları Sebe’den esir olarak zillet içerisinde çıkarırız.

38- قَالَ يَا أَيُّهَا الْمَلَأَ أَيْكُمُ الْيَأْنِي بِعَرْشِهَا قَبْلَ أَنْ يَأْتُونِي مُسْلِمِينَ “Dedi: Ey ileri gelenler! Onlar teslimiyet gösterip bana gelmeden önce, hanginiz onun tahtını bana getirebilir?”

Hz. Süleyman, Belkısın tahtını getirterek kudretinin büyüklüğüne ve nübüvvet davasında doğruluğuna delâlet eden, Allahın kendisine lutfettiği hayret verici şeylerden bir kısmını göstermek istedi.

Ayrıca, Belkısın tahtını biraz değiştirerek tanıyıp tanımayacağını gözlemleyip, akıl seviyesini ölçmeyi murat etti. Çünkü, Belkıs iman ederek geldiğinde, onun tahtını ancak rızasıyla alması helâl olur, zorla alamazdı.

39- قَالَ عِفْرِيتٌ مِّنَ الْجِنِّ “Cinlerden bir ifrit dedi:”

İfrit, cinlerin habisi, ele avuca sığmaz bir taifesidir.

“**Sen makamından kalkmadan ben onu sana getiririm.**”

Hız. Süleyman, günün yarısını idarî işlere ayırıyordu. Yani, Sen günlük idarî işlerini daha bitirmeden, ben onun tahtını sana getiririm.

“**Şüphesiz ben, buna güç yetirecek güvenilir biriyim.**”

Ben o tahtı taşıma hususunda kuvvetli ve eminim; ondan bir şey düşürmem ve bir şey değiştirmem.

40- **“Yanında Kitaptan bir ilim olan kimse dedi:”**

“Kitaptan bir ilim olan kimse”,

-Hz. Süleymanın veziri Asaf Bin Berhiya,

-Hz. Hızır,

-Hz. Cebrail,

-Allahın teyid ettiği bir melek,

-Veya Hz. Süleymanın bizzat kendisi olabilir. Bundan murat Hz. Süleyman olduğunda isim verilmeyip bu harika işi yapanın “kitabın ilmine sahip olduğunun” nazara verilmesi, ilmin şerefine delâlet etmek ve bu ikramın ilim sebebiyle olduğunu bildirmek içindir.

“**Gözünü açıp kapamadan, ben onu sana getiririm.**”

Bu durumda bu hitap ifrite yönelik olur. Yani, “Sen bana öğleye kadar getirebileceğini söylüyorsun. Bu çok uzun bir süre. Ben ise göz açıp yumuncaya kadarki bir anlık zamanda onu sana getiririm.”

Veya Hz. Süleyman Belkısın tahtını getirme hususunda bir mu’cize göstermek istedi ve önce onlara meydan okudu, sonra da bırakın başkalarını, ifritlerin bile yapamayacağını kendisinin yapabileceğini gösterdi.

Kitaptan murat,

-Semavî kitaplar,

-Veya levh-i mahfuzdur.

“**Gözünü açıp kapamadan**” ifadesi, son derece sürati ifade eden bir meseldir.

“Onu yanibaşına yerleşivermiş görünce dedi: فَلَمَّا رَأَاهُ مُسْتَقَرًّا عِنْدَهُ قَالَ

Hız. Süleyman, tahtı önünde bulunca, Allahın samimi kullarının genel tavrı ile, nimeti şükürle karşılayarak şöyle dedi:

“Bu, Rabbimin lütfundandır.” هَذَا مِنْ فَضْلِ رَبِّي

Ben buna layık olmamakla beraber, buna mazhar oluşum tamamen Rabbimin bir lütfudur.

“Bu” ile işaret edilen ise, iki aylık mesafeden göz açıp yumuncaya kadar kısa bir zaman diliminde ya bizzat kendisi veya bir başkası vasıtasıyla tahtın hazır edilmesidir. Böyle şeylerin imkân dairesinde olduğu konusunda İsrâ sûresinin başında açıklama yapmıştık.

“Şükür mü edeceğim yoksa nankörlük mü edeceğim diye beni deniyor.” لَيَبْلُوَنِي ءَأَشْكُرُ أَمْ أَكْفُرُ

Allah bununla beni deniyor. Bakalım bunu kendimden bilmeyip hakkını vermeye mi çalışacağım, yoksa kendime nisbet edip gereken şükürü edada kusur mu işleyeceğim?

“Kim şükrederse ancak kendisi için şükretmiş olur.” وَمَنْ شَكَرَ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ

Kim şükrederse, kendisi için etmiş olur. Çünkü şükür ile,

-Nimetin devamını kendine celbeder.

-Nimeti kendisi hakkında ziyadeleştirir.

-Görevini yapmış olur.

-Nankörlük ayıbından kendini muhafaza eder.

“Kim de nankörlük ederse (bilsin ki) Rabbim Ğani’dir – Kerim’dir.” وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ رَبِّي غَنِيٌّ كَرِيمٌ

Kim de nankörlük yaparsa, şüphesiz benim Rabbim Ğanî-Kerîmdir, Onun şükürüne ihtiyacı yoktur, onun nankörlüğüne rağmen, dilerse ikinci defa tekrar in’am eder.

41- “Süleyman dedi: Tahtını tanınmaz hâle getirin.” قَالَ نَكِّرُوا لَهَا عَرْشَهَا

Hey’et ve şeklini değiştirerek onun tahtını tanınmaz hâle getirin.

نَنْظُرُ أَتَهْتَدِي أَمْ تَكُونُ مِنَ الَّذِينَ لَا يَهْتَدُونَ “Bakalım hidayet bulacak mı, yoksa hidayete ermeyenlerden mi olacak?”

Ayetteki “hidayet”ten murat,

-“Bakalım tahtını tanıyabilecek mi?

-Bakalım doğru cevap verebilecek mi?

-Bakalım kapalı kapılar arasında ve özel muhafızlarla korunan tahtını, kendinden önce Şama gelmiş görünce Allah ve rasûlüne iman edip hidayete gelecek mi” manalarına işaret edebilir.

42- فَلَمَّا جَاءَتْ قِيلَ أَهَكَذَا عَزَّشْتَ ۖ “Belkıs gelince “Senin tahtın böyle mi?” denildi.”

Hız. Süleymana Belkısın aklının kıt olduğu söylenmişti. Tahtını tanımaz hâle getirerek onun aklını ölçmek istedi.

قَالَتْ كَأَنَّهُ هُوَ “Dedi: Sanki o!”

Belkıs, tahtının bir benzeri olması ihtimali sebebiyle “bu odur” demedi, “sanki o” diyerek ihtiyatlı bir cevap verdi. Bu ise onun aklının kemâlindendir.

وَأَوْتَيْنَا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهَا “Bize daha önce bilgi verilmişti.”

وَكُنَّا مُسْلِمِينَ “Ve biz teslimiyet göstermiştik.”

Bu ifade hem Belkısı, hem de Hız. Süleymana ait olabilir.

Belkısı göre olunca şöyle olur:

Sanki Belkıs bununla Hız. Süleymanın akıl seviyesini denemek istediğini ve bir mu’cize göstermek istediğini anladı ve şöyle dedi:

“Bu hâlden önce Allahın kudretinin kemâlüne ve Senin de nübüvvetinin sahih olduğuna dair bize ilim verildi. Hakka boyun eğen, teslim olan kimselerdik.”

Hız. Süleymana göre ise şöyle bir manayı anlatır:

Belkısın cevabında “sanki o” ifadesi, tahtının orda olmasının mümkün olduğunu ve o uzak mesafeden getirilmesinin ancak Allahın kudretiyle ve peygamberin eliyle mümkün olduğunu bir nevi kabullenme olmasıyla Allaha ve Rasûlüne imanına delâlet eder. Hız. Süleyman ve yanındakiler, onun cevabına atıfla “bize daha önce bilgi verilmişti” dediler. Yani, “böyle bir mu’cizeden önce de Allaha ve kudretine, ayrıca O’ndan gelenin sahih olduğuna dair bize ilim verilmişti. Biz O’nun hükmüne boyun eğmiş kimselerdik ve hâlen de O’nun dini üzere devam etmekteyiz.”

Buna göre, bu ifadedden onların maksadı, Allaha şükür olmak üzere Bel-

kıstan önce kendilerine nasip edilen iman nimetine tahdis-i nimette bulunmaktadır.

43- **“O’nu, Allah’tan başka taptığı şeyler alıkoymuştu.”**

Belkısın daha önce Allaha teslim olmasına engel olan hâl, güneşe tapmasıydı.

Veya fiil Allaha raci kılınıp şöyle de mana verilebilir: “Allah onu imana muvaffak kılarak, Allahın dışında tapmış olduğu şeylerden alıkoydu.”

“Çünkü o, kafir bir kavimlendi.”

44- **“Ona “köşke gir!” dendi.”**

Bundan muradın köşkün bahçesi olabileceği de söylendi.

“Belkıs onu görünce derin bir su sandı ve eteğini çekti.”

Rivayete göre Hz. Süleyman Belkısın gelmesinden önce şöyle bir köşk yapılmasını emretti:

-Avlusu beyaz camdan olsun.

-Beyaz camın altından sular aksın.

-O suda deniz hayvanları bulunsun.

Kendisi, tahtını cam üzerine koydurdu ve üzerine oturdu. Belkıs, avluyu görünce, oradaki suyu durgun su zannedip paçalarını sıvadı.

Süleyman, **“Bu billurdan yapılmış, şeffaf bir saraydır” dedi.**

“Belkıs dedi: Rabbim! Ben gerçekten nefsimi zulmetmişim.”

Güneşe tapmakla nefsimi zulmettim.

Denildi ki: “Süleyman hakkında “beni suda boğacak” zannederek kendime zulmettim.”

“Süleyman’ın maiyyetinde, âlemlerin Rabbine teslim oldum.”

Hz. Süleymanın Belkıs ile evlenmesi veya onu Hemedan meliki Zi Tübbâ ile evlendirmesi ihtilafli bir konudur.

Hz. Salih ve Hz. Lût

45- “Andolsun ki Semud’a ‘Allah’a ibadet edin’ diye kardeşleri Salih’i gönderdik.”

“Derken, birbirleriyle çekişen iki zümre oluverdiler.”

Hz. Salihin gönderilmesiyle, aralarında ayrılık ve düşmanlık çıktı, bir fırka iman etti, bir fırka da inkarcı oldu.

46- “Dedi ki: Ey kavmim! İyilik dururken niçin kötülüğe koşuyorsunuz?”

Ey kavmim! Tevbe etmek varken niye “haydi bize vaad ettiğin azabı getir” diyerek hemen cezalandırılmanızı istiyor, onu cezanın geldiği vakte bırakıyorsunuz?

Çünkü kavmi, “eğer bizi kendisiyle korkuttuğu azap doğruysa, o azap geldiğinde tevbe ederiz” diyorlardı.

“Ne olur Allah’a istiğfar etseniz.”

Azap gelmeden istiğfar edip Allahtan mağfiret dileseniz ya!

“Ola ki rahmete ulaşırsınız.”

Şayet tevbeyi tehir etmez hemen yaparsanız, Allahın mağfiretine kavuşmanız umulur. Yoksa azap geldiğinde tevbe etseniz de kabul edilmez.

47- “Dediler: Sen ve beraberindekiler yüzünden uğursuzluğa uğradık.”

Başımıza gelen çetin hâller, Senin ve Sana tâbi olanlar yüzünden!

Veya yeni bir dinle çıktığınızdan bu yana aramızda ayrılık meydana geldi, sen bize bir hayır getirmedin!

“Dedi: Uğursuzluğunuz Allah katındadır.”

Başınıza gelen musibetin sebebi, Allah nezdinde yazılı olan amelinizdir.

“Doğrusu siz imtihan edilen bir kavimsiniz.” بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ تُفْتَنُونَ

Doğrusu siz peşpeşe gelen tatlı ve acı olaylarla denenmektedir.

“Doğrusu” ifadesiyle başlarına gelen çetin hallerin asıl sebebine dikkat çekilmiştir.

48- “Şehirde dokuz kişilik bir çete vardı.” وَكَانَ فِي الْمَدِينَةِ تِسْعَةُ رَهْطٍ

“Bunlar yeryüzünde bozgunculuk yapıyorlar, ıslaha hiç yanaşmıyorlardı.” يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ

Yani, onların bütün yaptıkları ortalığı karıştırmaktı, işe yarar bir şeyler yapmaları söz konusu değildi.

49- “Allah’a and içerek birbirlerine şöyle dediler:” قَالُوا تَقَاسَمُوا بِاللَّهِ

“Gece ona ve ehline baskın yapalım.” لَبِيسَتُهُ وَأَهْلُهُ

“Sonra da velisine şöyle diyelim:” ثُمَّ لَنَقُولَنَّ لِوَلِيِّهِ مَا شَهِدْنَا مَهْلِكَ أَهْلِهِ

Biz ehlinin helaki sırasında orada değildik.”

Biz, bırakın bu işi yapmak, orda bile değildik.

“Mehlik” kelimesi, “helâk” kökünden gelir, masdar, zaman veya mekân için olabilir.⁵

“Ve inanın ki doğru söylüyoruz.” وَإِنَّا لَصَادِقُونَ

50- “Onlar böyle bir tuzak kurdular.” وَمَكْرُؤًا

Onlar böyle bir komplo ile tuzak kurdular.

“Biz de bir tuzak kurduk.” وَمَكْرَنَا

Biz de onların bu taşkınlığını kendi helâklerine sebep yaparak onlara tuzak kurduk.

“Onlar farkında değillerdi.” وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ

Ama onlar, bunun farkında değillerdi.

Rivayete göre Hz. Salihin vâdide bir mescidi vardı, orda namaz kılardı. Kavminden inkârcı olanlar şöyle dediler: “Bizim üç güne kadar helâk ola-

⁵ Buna göre mana şöyle olur: “Biz o âilenin,

-Helâk edilişini görmedik.

-Helâk edildiği zaman orda değildik.

-Onların helâk edildiği yerde değildik.

çağımızı söyleyip, kendisinin bizden, bizim de O'ndan ve ehlinden fariğ olacağımızı iddia ediyor.”

Ardından, O'nu öldürmek için vâdiye gittiler, oraya vardıklarında üzerlerine bir kaya yuvarlandı, vadinin girdikleri kısmını kapattı. Onlar burada, diğerleri de bulundukları yerde, ayetin işaret ettiği gibi sayha ile (şiddetli bir sesle) helâk olup gittiler.

51- **فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ مُكْرِهِمْ** “İşte bak! Tuzaklarının akibeti nice oldu?”

أَنَا دَمَرْنَاَهُمْ وَقَوْمَهُمْ أَجْمَعِينَ “Onları da, kavimlerini de toptan helak ettik.”

52- **فَتِلْكَ بُيُوتُهُمْ خَاوِيَةٌ بِمَا ظَلَمُوا** “İşte zulümleri yüzünden çökmüş evleri!

“Haviye” kelimesi, bir şeyin içi boş olmasını veya düşmesini ifade eder.

Birinciye göre mana: İşte onların bomboş kalmış evleri!

İkinciye göre mana: İşte onların çökmüş evleri!

Onların helâk edilişleri, zulümleri yüzünden olmuştur.

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَعْلَمُونَ “Bilen bir kavim için elbette bunda bir ibret vardır.”

53- **وَأَنْجَيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا** “İman edenleri ise kurtardık.”

Hız. Salih ve beraberinde olan ehl-i imanı kurtardık.

وَكَانُوا يَتَّقُونَ “Onlar sakınıyorlardı.”

Onlar, küfür ve günahlardan sakınan kimselerdi. Bundan dolayı, helâk olmadılar, kurtuldular.

54- **وَلُوطًا** “Ve Lût'u da.”

“Lût'u da an.”

Veya, biraz önce kırkbeşinci ayette “Semuda Salih'i gönderdik” aye-tine atıfla “Lût'u da gönderdik” manası verilebilir.

إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ “O, kavmine şöyle demişti:”

أَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ وَأَنْتُمْ تُبْصِرُونَ “Göz göre göre o hayasızlığı yapacak mısınız?”

Göz göre göre, çirkinliğini bildiğiniz hâlde o hayâsızlığı yapacak mısınız?

Bir şeyin çirkinliğini bilen kimsenin o şeyi yapması, bilmeden yapana nisbetle çok daha çirkindir.

Ayetteki “**ibsar**” fiili “göstermek” anlamını da ifade edebilir. Çünkü onlar bu çirkin fiili aleni olarak yapmaktaydılar. Zâten çirkin olan bir fiilin bir de açıktan yapılması daha fahiş bir durumdur.

55- **أَتُنْكُمُ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِنْ دُونِ النِّسَاءِ** “Siz kadınları bırakıp şehvetle erkeklere mi varıyorsunuz?”

Ayetin bu kısmı, onların yaptığı hayâsızlığın beyanıdır. Normalde erkeğin kadına şehvet duyması gerekirken, onların erkeğe şehvet duymaları, yaptıkları şeyin çirkin oluşunu gösterir. Ayrıca, insana verilen şehvetten gayenin neslin devamını sağlamak olup, sadece şehveti tatmin etmek olmadığına bir tenbihte bulunmaktadır.

Doğrusu siz ne yaptığınızı bilmez bir topluluksunuz.”

Doğrusu siz bu işin çirkinliğini bilmeyen veya güzel ve çirkinini ayırt edemeyen kıt akıllı kimse gibi hareket ediyor, bu işin sonunu düşünmüyorsunuz!

56- **فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا** “Bunun üzerine kavminin cevabı ancak şöyle demek oldu.”

“**أَخْرِجُوا آلَ لُوطٍ مِنْ قَرْيَتِكُمْ**” “Lût’un ehlini memleketinizden çıkarın.”
إِنَّهُمْ أَنْاسٌ يَتَطَهَّرُونَ “Çünkü onlar temiz kalmak isteyen insanlardı(!)”

57- **فَأَنجَيْنَاهُ وَأَهْلَهُ إِلَّا امْرَأَتَهُ** “Biz de onu ve karısı dışındaki ehlini kurtardık.”

“Onu geride kalanlar içinde takdir ettik.”

Yani, onu azapta kalanlar arasında takdir ettik.

58- **وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا** “Onların üzerine bir yağmur (taş yağmuru) yağdırdık.”

“**فَسَاءَ مَطَرُ الْمُنْذَرِينَ**” “Uyarılanların yağmuru ne kötüydü!”

Arzın Halifeleri

59- قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ “De ki: Hamd olsun Allah’a.”

وَسَلَامٌ عَلَىٰ عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفَىٰ “Ve selam olsun seçmiş olduğu kullarına.”

Allahu Teâlâ üstteki ayetlerde,

-Kudretinin kemâline ve şanının azametine delâlet eden kıssaları,

-Ve peygamberlerine özel olarak verdiği en büyük ayetleri ve düşmanlarına karşı yardımını Rasûlüne anlattıktan sonra, onlara verdiği nimetlere bir şükür olmak üzere, Hz. Peygambere hamdetmeyi ve seçmiş olduğu kullarına selam etmeyi emretti.

Emredilen bu hamd ve selam, Hz. Peygamberin onlarla ilgili önceden bilmediği şeyleri bilmesi, onların üstün yönlerini tanınması ve dinde öncü ve gayret içinde olmaları yönünden de olabilir.

Veya ayetteki emir, kâfir olan kavminin helâk edilmesi ve ilâhî hıfz sayesinde hayasız fiillerden korunması ve helâk olmaktan kurtulması sebebiyledir.

Veya ayetteki bu emirler Hz. Lûta verilmiş de olabilir. Çünkü Allahu Teâlâ

-Onun küfür içinde olan kavmini helak ettiği için hamdetmesini,

-Fuhşiyattan koruduğu ve helâk olmaktan kurtardığı seçkin kullarına da selam etmesini istemiştir.

اللَّهُ خَيْرٌ أَمَّا يُشْرِكُونَ “Allah mı hayırlı, yoksa O’na koştukları ortaklar mı?”

Bu ifadede,

-Onları ilzam,

-Kendileriyle ince bir istihza (tehekküm)

-Ve görüşlerinin seviyesizliğini göstermek vardır. Çünkü, onların Allaha ortak kıldıkları şeylerde hiçbir hayır olmadığı meydandadır. Böyle olunca, bu batıl mabutların her hayrın sahibi olan Allahu Teâlâ ile muvazeneye gelmesi mümkün değildir.

60- **أَمْنُ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ** (Onlar mı hayırlı) **Yoksa, gökleri ve yeri yaratan mı?**”

Onlar mı hayırlı, yoksa bütün kainatın usûlü ve menfaatlerin esası olan gökleri ve yeri yaratan Zat mı daha hayırlıdır?

“Ve O, gökten size bir su indirdi.”

“فَأَنْبَتْنَا بِهِ حَدَائِقَ ذَاتَ بَهْجَةٍ” Ardından biz o su ile güzel güzel bahçeler bitirdik.”

Burada, Cenab-ı Hak önce kendisinin icraatlarını gıyabî olarak anlatmakta iken, **“Biz o su ile güzel güzel bahçeler bitirdik”** şeklinde anlatmaya geçti. Bunda,

-Bu fiillerin Allaha mahsus olduğunu te’kid etmek,

-Birbirine benzer maddelerden birbirinden gayet uzak farklı tabiatta muhtelif bitki türlerini bitirmeye O’ndan başkasının güç yetiremeyeceğine tenbihte bulunmak vardır. Ayetin devamında buna işaret edilmektedir:

“O bahçelerin ağacını yetiştirmeye sizin gücünüz yetmez.”

“إِلَٰهٌ مَعَ اللَّهِ” Allah ile beraber başka bir ilâh mı var!?”

O, yaratmada ve meydana getirmede tek iken, Ona yakın ve kendisine şerik olacak başka bir ilah mı var?

“بَلْ هُمْ قَوْمٌ يَعِدُونَ” Hayır, doğrusu onlar haktan sapan bir kavimdir.”

Doğrusu onlar tevhid olan haktan udûl eden (sapan) bir kavimdirler.

61- **أَمْنُ جَعَلَ الْأَرْضَ قَرَارًا** (Onlar mı hayırlı) **yoksa, yeryüzünü oturmaya elverişli kılan mı?**”

Arzın bir kısmı su iken, Allahu Teâlâ onu tanzim etti, üzerinde insanların ve hayvanların yerleşebilmesine zemin hazırladı.

“Ve O, içinde nehirler akıttı.”

“Ve yeryüzünde sabit dağlar meydana getirdi.”

Öyle ki, bu dağlarda madenler meydana gelmekte, içlerinden sular nebean etmektedir.

وَجَعَلَ بَيْنَ الْبَحْرَيْنِ حَاجِزًا “Ve iki deniz arasına bir engel koydu.”

İki denizden murat, tatlı ve tuzlu denizlerdir.

Veya Fars ve Rum körfezleridir.

Bununla alâkalı açıklama Furkan sûresi elli üçüncü ayette geçmişti.

عَالِهَ مَعَ اللّٰهِ “Allah ile beraber başka bir ilâh mı var!?”

بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ “Hayır, onların çoğu bilmiyorlar.”

Doğrusu onların çoğu Hakkı bilmezler, O’na ortak koşarlar.

62- اَمَّنْ يُجِيبُ الْمُضْطَرَّ إِذَا دَعَاہُ وَيَكْشِفُ السُّوءَ وَيَجْعَلُكُمْ خُلَفَاءَ الْاَرْضِ -
“(Onlar mı hayırlı) yoksa kendine yalvardığında muzdara cevap veren ve ondaki sıkıntıyı gideren, ayrıca sizi yeryüzünün halifeleri kılan mı?”

Muzdar, darda kalıp Allaha sığınan kimsedir. Bunun elif-lâmlı gelmesi cins içindir, istiğrak için değildir. Dolayısıyla ayetten hareketle her muzdarın duasına mutlaka icabet etme lüzumu söz konusu olamaz.⁶

Arza halife olmak, daha öncekilerin yerine,

-Onda yerleşmek,

-Ve onda tasarrufta bulunmaktır.

عَالِهَ مَعَ اللّٰهِ “Allah ile beraber başka bir ilâh mı var!?”

Bu umumî ve hususî nimetleri size veren Allah ile beraber başka bir ilah mı var?

قَلِيلًا مَا تَذْكُرُونَ “Ne de az düşünüyorsunuz!”

⁶ Ayetin zâhirinden her muzdarın duasına icabet edildiği anlaşılabilir. “İcabet etmek, kabul etmekten ayrı bir durumdur. Her muzdara icabet vardır, ama bu, duasının aynen kabul edilmesi demek değildir. Âdeti her dua Allaha bir dilekçedir, her dilekçeye cevap vardır. Ama dilekçede isteneni vermemenin de bir cevap olduğu unutulmamalıdır” denildiğinde bir problem kalmaz.

Ancak Beydâvî, böyle bir suale meydan vermemek için “el-muzdar” kelimesindeki elif-lâmın istiğrak için olmayıp cins için olduğunu söylemiştir. Mesela “arayan bulur” dediğimizde mutlaka her arayanın aradığını bulması lâzım gelmez. Bundan anlaşılması gereken, bulanların arayanlar olmasıdır. Dolayısıyla “madem arayan bulur, öyleyse falanca kimse aradığı hâlde neden bulmadı?” denilmez. Bu cümleden, bulmak için aramak lâzım geldiğini anlamak yeterlidir.

Bundan murat, ya hiç düşünmemektir veya faydayı ortadan kaldıran azıcık bir düşüncedir.

63- **أَمَّنْ يَهْدِيكُمْ فِي ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَنْ يُزِيلِ الرِّيحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْهِ** - **رَحْمَتِهِ** (Onlar mı hayırlı) yoksa, **karanın ve denizin karanlıkları için- de size yol gösteren, rahmetinin önünde rüzgarları müjdeci olarak gönderen mi?**

Allahın karada ve denizde yol göstermesi yıldızlarla ve arzdaki âlâmet olan şeylerledir. **“Karanlıklardan”** murat, gecelerin karanlığıdır. Bunun **“karanın ve denizin karanlıkları”** şeklinde kara ve denize nisbet edilmesi, mülâbeset içindir.⁷

Veya bundan murat, birbirine karıştırılan yollardır.

Rahmetten murat, yağmurdur. Rüzgârın meydana gelmesi için bazı sebepler olmakla beraber, şüpheşiz hem fail olan, hem de fail olandan etkilenen sebepler, Allahın yaratmasıyladır. Sebebi yaratan, fiili de yaratandır.

“Allah ile beraber başka bir ilâh mı var!?”

Allah ile beraber bunun bir benzerini yapmaya kâdir olan başka bir ilah mı var?

64- **أَمَّنْ يَبْدُوا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَمَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ** - **رَحْمَتِهِ** (Onlar mı hayırlı) yoksa, **önce yaratan, sonra yaratmayı tekrar eden ve sizi gökten ve yerden rızıklandıran mı?**

Her şeye gücü yeten ve her şeyi yaratan Allah, hem aciz hem de mahlûk olan eşyanın kendisine ortak olmasından yüce ve münezzehtir.

64- **أَمَّنْ يَبْدُوا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَمَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ** - **رَحْمَتِهِ** (Onlar mı hayırlı) yoksa, **önce yaratan, sonra yaratmayı tekrar eden ve sizi gökten ve yerden rızıklandıran mı?**

Kâfirler, her ne kadar yeniden yaratılmayı inkâr etseler de, buna delâlet eden delillerle onların batıl davaları çürütülmüştür.

Allahın insanı rızıklandırması, semavî ve arzî sebeplerledir.

“Allah ile beraber başka bir ilâh mı var!?”

Allah ile beraber bunları yapan bir ilah mı var?

⁷ Yani, insan bu karanlıklara ya karada veya denizde iken muhatap olur.

قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ “De ki: Eğer doğru söylüyorsanız, haydi kesin delilinizi getirin.”

O’ndan başkasının bunları yapmaya kâdir olduğuna dair deliliniz varsa, getirin görelim.

Allaha şerik kılmada sadık iseniz, buna ait delilinizi getirin. Çünkü kudretin kemâli, ulûhiyetin levazımındandır.

65- قُلْ لَا يَعْلَمُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ الْغَيْبَ إِلَّا اللَّهُ “De ki: Göklerde ve yerde Allah’tan başka kimse gaybı bilmez.”

Allahu Teâlâ her şeyi içine alan, her şeyin fevkinde olan noksansız kudretin kendisine has olduğunu beyan ettikten sonra, bunun lâzımı gibi olan gayb ilmini de sadece kendisinin bildiğini peşinde nazara verdi.

Buradaki istisna, munkatı’dır.⁸

İstisna muttasıl da olabilir. bu durumda “göklerde ve yerde olanlara” Allahu Tealâ da dahildir. Ama her şeye ilmi taalluk eden, her şeyin yanında hazır olup durumuna muttali olan ancak O’dur.

وَمَا يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ “Onlar, ne zaman diriltileceklerinin de şuurlunda değillerdir.”

“Onlar”dan murat, göklerde ve yerde olanlardır.

“Bundan murat kâfirlerdir” de denilmiştir.

66- بَلِ إِذْ أَرَاكَ عِلْمُهُمْ فِي الْآخِرَةِ “Doğrusu onların ahiret hakkındaki bilgisi peş peşe gelmiştir.”

Cenab-ı Hak, onlardan gayb ilmini (gaybı bilmeyi) nefyetti ve gelecekle-
rinin ne olacağını bilmemelerini nazara vererek bunu te’kid etti. Bu ayetle
de onlara kıyametin gelmesiyle ilgili deliller ve ayetlerle ilim sebepleri gel-
miş olmakla beraber, kendilerinin onu gereği gibi bilmediklerini beyan etti.

بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ مِنْهَا “Doğrusu onlar bu konuda şüphe içindedir.”

Doğrusu onlar, bir meselede delil bulamayıp ne yapacağını, ne hüküm vereceğini bilmeyen kimse gibi şaşkın ve mütereddittirler.

بَلْ هُمْ مِنْهَا عَمُونَ “Hatta onlar ahiretten yana kördürler.”

⁸ Yani gökler ve yerde olanların hiç biri gaybı bilemez. Ancak, Allah gaybı bilir.

Basiretleri köreldiğinden, ahiretin delillerine karşı kördürler, onu idrak edemezler.

Nazara verilen bu mana, müşriklere has kılındığında bu şekildedir. Çünkü onlar da “göklerde ve yerde bulunanlara” dâhildirler. Bazılarına ait olan fiil, hepsine nisbet edilebildiği gibi, burada da müşriklerin gaybı bilemeyişi bu şekilde nazara verilmiştir. Devamında gelen üç cümle ve bu cümlelerde ifade edilen **“doğrusu onlar şöyledir... Hatta böyledir... Yok yok hatta böyledir”** denilmesi, onların hâllerini kademeli bir şekilde aşağıya doğru çekmektir.⁹

Denildi ki: Birinci cümle şu anlamı ifade eder: “Onların ahiretle ilgili bilgisi son buldu, bir işe yaramadı.”

Veya “Onlara ahiretle ilgili ardı ardına bilgiler geldi, muhkemleşti.”

⁹ Çünkü önce ahiret hakkında kendilerine yeterli bilginin aslında geldiği nazara verildi. Peşinde, onların bu konuda şek içinde oldukları anlatıldı. Sonrasında ise, ahirete karşı kör gibi hareket edip, onun delillerini idrak edemedikleri bildirildi.

Öldükten Sonra Diriliş

67- وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِذَا كُنَّا تُرَابًا وَآبَاؤُنَا أَئِنَّا لَمُخْرَجُونَ “O inkâr edenler dediler ki: Sahi, biz ve atalarımız toprak olduktan sonra gerçekten diriltilip çıkarılacak mıyız?”

Ayetin bu kısmı, onların manevî körlüklerinin beyanı gibidir.

“Çıkarılmaktan” murat,

-Ya kabirlerden çıkarılmalarıdır.

-Veya ölümden hayata çıkarılmalarıdır.

68- لَقَدْ وَعَدْنَا هَذَا نَحْنُ وَآبَاؤُنَا مِنْ قَبْلُ “And olsun ki, bu vaat bize yapıldığı gibi, daha önce atalarımıza da yapılmıştı.”

Muhammedin vaadinden önce de bu bize ve ecdadımıza vaad olarak söylenmiş.

“Bu, öncekilerin masallarından başka bir şey değildir.”

69- قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ “De ki: Yer-yüzünde gezin de, mücrimlerin akıbeti nasıl oldu oldu, bir bakın!”

Ayet, müşriklerin tekzibine karşılık onlara bir tehdittir ve kendilerinden önce dini yalanlayanların başlarına gelenlerin kendi başlarına gelecek olmasıyla korkutmaktadır.

Onlardan “mücrimler” yani “suçlular” şeklinde bahsedilmesi, suç olan şeyleri terk hususunda mü’minlere bir lütuf olması içindir.

70- وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ “Onlara üzülmeye.”

Onların yalanlamalarına ve yüz çevirmelerine üzülmeye.

“Ve kurmakta oldukları tuzaklardan ötürü de sıkıntı duyma!”

Çünkü Allah Seni insanların kötülüklerinden koruyacaktır.

71- وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ “Ve “Eğer doğru söylüyor-sanız bu vaad ne zaman?” derler.”

Vaatten murat, onlara vaat edilen azaptır.

72- قُلْ عَسَى أَنْ يَكُونَ رَدْفَ لَكُمْ بَعْضُ الَّذِي تَسْتَعْجِلُونَ “De ki: Belki de acele gelmesini istediğiniz şeyin bir kısmı size çok yaklaştıdır.”

Bundan murat, Bedir günü başlarına gelen mağlubiyet azabıdır.

Ayette, onların başına gelecek azabın, ihtimal bildiren عَسَى ibaresiyle gelmesi şundandır:

Hükümdarların üslûbunda “ola ki”, “umulur ki,” “Sonra şöyle yapaca-ğım” gibi ifadeler kesinlik ifade eder. Böyle söylemeleri,

-Vakarlarını ortaya koymak,

-Kendilerinin böyle bir işaretinin başkalarının açıktan söylemesi gibi ol-duğunu hissettirmek içindir.

Allahu Teâlânın vaat ve vaîdlerinde “ola ki...” “umulur ki...” deme-si de böyle bir üslûbtur.

73- وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ “Şüphesiz Rabbin, insanlara karşı lütuf sahibidir.”

Onların günahlarına hemen ceza vermez, kendilerine süre tanır.

74- وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَشْكُرُونَ “Fakat insanların çoğu şükretmezler.”

Lakin insanların çoğu kendisine olan nimetin hakkını bilmez, şükret-mezler. Hatta cehaletlerinden dolayı bir an önce azabın gelmesini isterler.

74- وَإِنَّ رَبَّكَ لَيَعْلَمُ مَا تُكِنُّ صُدُورُهُمْ وَمَا يُغْلِنُونَ “Ve Rabbin elbette on-ların sinelerinin gizlediklerini de, kendilerinin açığa vurduklarını da bilir.”

Bilir ve ona göre karşılık verir.

75- وَمَا مِنْ غَائِبَةٍ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ “Gökte ve yerde gizli hiçbir şey yoktur ki kitab-ı mübinde bulunmasın.”

Kitab-ı mübin’den murat levh-i mahfuzdur.

Veya istiare yoluyla kaderi anlatmaktadır.

76- “Şüphesiz bu Kur'an, İsrailoğullarına hakkında ihtilafa düştükleri şeylerin çoğunu anlatıyor.”

Onların ihtilafa düştükleri meseleler,

-Teşbih, (Allahı mahlukata benzetmek)

-Tenzih, (Allahı mahlukata benzemekten yüce kılmak)

-Cennet ve cehennemin hâlleri,

-Hz. İsa ve Hz. Üzeyir'in durumları gibi konulardır.

77- “وَإِنَّهُ لَهْدَىٰ وَرَحْمَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ” “Ve o, mü'minler için gerçekten bir hidayet ve rahmettir.”

Çünkü, Kur'andan istifade edenler onlardır.¹⁰

78- “إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ بِحُكْمِهِ” “Şüphesiz Rabbin, onların arasında hüküm verecektir.”

Allah, İsrailoğulları arasında hak ile hükmeder.

79- “وَهُوَ الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ” “O, Azîzdir – Alîmdir.”

O Azîz'dir, hükmü geri çevrilemez.

Alîm'dir, hükmettiği şeyin hakikatını bilir, bilerek hükmeder.

79- “فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ” “Öyle ise Allah'a tevekkül et.”

Sen Allaha tevekkül et, onların düşmanlığına aldırma.

“Çünkü sen apaçık bir hak üzeresin.”

Hak üzere olan kimsenin, Allahın hıfzına ve yardımına güvenmesi uygun düşer.

80- “إِنَّكَ لَا تَسْمَعُ الْمَوْتَى” “Şüphesiz sen, ölümlere işittiremezsin.”

Ayet, Hz. Peygamberin onların kendisine taraftar olmaları ve desteklemeleri beklentisini bütünüyle keserek, O'na emredilen Allaha tevekkül

¹⁰ Aslında Kur'an bütün insanlara hidayet ve rahmet olmak üzere gönderilmiştir. Ama ondan istifade edenler özellikle mü'minler olduğundan, bu ayette meselenin bu yönüne dikkat çekilmiştir.

emrinin bir başka sebebinin beyan eder.¹¹ Onların ölümlere benzetilmeleri, kendilerine okunandan istifade etmemeleri yönündendir. Ayetin devamında ise, sağır kimselere benzetilmişlerdir. Çünkü ölü olan biri aynı zamanda sağır demektir, bir şey duymaz.

“وَلَا تُسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعَاءَ إِذَا وَلَّوْا مُدْبِرِينَ” **“Ve arkasını dönüp kaçmakta olan sağırlara da daveti duyuramazsın.”**

81- **“وَمَا أَنْتَ بِهَادِي الْعُمَى عَنْ ضَلَالَتِهِمْ” **“Körleri yanlış yoldan vazgeçirip doğru yola getiremezsin.”****

Çünkü, yolda düzgün gidebilmek görmekle mümkün olur, bunlar ise manen kör kimselerdir.

“إِنْ تُسْمِعُ إِلَّا مَنْ يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا فَهُمْ مُسْلِمُونَ” **“Sen ancak âyetlerimize iman edip de hakka teslim olanlara duyurabilirsin.”**

Sen ancak Allahın ilminde âyetlerimize iman edeceklerle duyurabilirsin, sözlerin onlara bir fayda verir.

82- **“وَإِذَا وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ أَخْرَجْنَا لَهُمْ دَابَّةً مِّنَ الْأَرْضِ” **“Söylenen başlarına geleceği vakit, bunlar için yerden bir “dâbbe” çıkarırız.”****

Onlara vaat edilen ahiret ve azabın vakti yaklaşıncı onlara bir dâbbe çıkarırız. Kaçan ondan kurtulamaz, yetişmek isteyen de ona yetişemez.

Hiz. Peygambere dâbbenin nereden çıkacağı soruldu. “Allah nezdinde mescitlerin en hürmete şayan olanından” şeklinde cevap verdi. Yani, Mescid-i Haramdan çıkacağını söyledi.

Rivayete göre, dâbbe çıktığında yanında Hiz. Musa’nın asası ve Hiz. Süleymanın mührü olur.

Asa ile mü’minin secde mahalli olan alnına dokunur, onun yüzü bembeyaz olur. Mühür ile de kâfirin burnuna siyah bir nokta koyar, bununla onun yüzü simsiyah olur.

“تُكَلِّمُهُمْ أَنَّ النَّاسَ كَانُوا بِآيَاتِنَا لَا يُوقِنُونَ” **“Bu onlara, insanların âyetlerimize kesin bir iman getirmemiş olduklarını söyler.”**

Dâbbenin çıkması ve diğer hâlleri de Allahın âyetlerindendir.

Veya âyetlerden murat, Kur’an âyetleri olabilir.

¹¹ Yani, onlar manen ölüdürler, onlardan ne yardım bekleyebilirsiniz?

83- **“O gün her ümmetten** وَيَوْمَ نَحْشُرُ مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ فَوْجًا مِمَّنْ يُكَذِّبُ بِآيَاتِنَا **âyetlerimizi yalanlayanları birer grup hâlinde toplarız.”**

Kıyamet günü her ümmetten, âyetlerimizi yalanlayanları fevc fevc bir araya getiririz.

فَهُمْ يُوزَعُونَ **“Bunlar (toplucu hesap yerine) sevk edilirler.”**

Bunların hepsi bir nizama sokulur, bölük bölük mahşer meydanına sevk edilir.

Ayet, onların sayıca çokluğunu ve bu grupların en önde olanlarıyla en geride olanlarının birbirinden gayet uzak olduklarını anlatmaktadır.

84- **“Hesap yerine** حَتَّىٰ إِذَا جَاؤُا قَالَ أَكَذَّبْتُمْ بِآيَاتِي وَلَمْ تُحِيطُوا بِهَا عِلْمًا **geldiklerinde (Allah) der: Siz ilmen kavramamışken âyetlerimi yalanladınız, öyle mi?”**

Mahşer meydanına geldiklerinde kendilerine böyle denilir.

Ayette geçen و vav hâl bildirebilir veya atıf olabilir.

Birinciye göre mana: İlminiz, o âyetlerin künhünü kuşatmadığı hâlde, sathî bir nazarla bakıp âyetlerimi inkar mı ettiniz?!

İkinciye göre mana: Âyetlerimi yalanladınız ve onların hakikatini öğrenmeye yanaşmadınız, öyle mi?

أَمَّا إِذَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ **“Yoksa ne yapıyordunuz?!”**

“Veya bundan başka ne yapıyordunuz?”

Bu ifade onları susturmak, delilsiz bırakmak içindir. Çünkü, cehaletlerinden dolayı, ilâhî âyetleri yalanlamaktan başka bir şey yapmadılar. Dolayısıyla “biz bundan başka bir şey yaptık” demeye tâkatleri yoktur.

85- **“Zulümlerinden dolayı sözü edilen** وَوَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ بِمَا ظَلَمُوا **azap başlarına iner.”**

Bu sorgulamadan sonra, kendilerine vaat edilen ateşte yanma azabı başlarına gelir. Bunun da sebebi, Allahın âyetlerini yalanlamaları yüzünden zulme düşmeleridir.

فَهُمْ لَا يَتَنَبَّهُونَ **“Artık onlar konuşamazlar.”**

Azapla meşguliyetlerinden dolayı bir mazeret söylemeye de fırsat bulamazlar, bir şey söyleyemezler.

86- **“Görmediler mi, geceyi içinde rahat etsinler diye, gündüzü de gösterici (aydınlık) olarak yarattık.”**

Şayet bunları görüp de düşünselerdi tevhide ulaşır, haşrin gelmesinin zor olmadığını anlar, peygamberlere kulak verirdiler. Çünkü nur ve zulmetin peşpeşe ve sabit olmayan bir tarzda gelmesi ancak bunlara hükmeden bir kuvvetle olur. Aynı maddeden zulmeti nura çeviren, ölmüş bedenlerden hayatı çıkarmaya da kâdirdir. Gündüz etrafı aydınlık yapıp insanların maişetlerini temini sağlayan Zat, onların dünya ve ahiret maslahatlarını temin eden ahireti de getirir, peygamberleri de gönderir.

“Şüphesiz bunda iman eden bir topluluk için ayetler vardır.”

İşte bunda, inanan kimseler için tevhid, nübüvvet ve haşre deliller vardır.

87- **“O gün sûr’a üfürülür.”**

Denildi ki: Ayet, ölülerin dirilmesini, “kalk” borusuyla uyanıp ayağa kalan bir ordunun hâline benzeten bir temsildir.

“Allah’ın diledikleri müstesna, göklerde ve yerde bulunanlar hep dehşete kapıldı.”

Bunun mazi ile ifade edilmesi, vukuunun tahakkukundan dolayıdır.

Ayette istisna edilenler,

-Cebrail, Mikail, İsrail ve Azraildir.

-Veya huriler, cehennem bekçileri ve hamele-i arş melekleridir.

-Şehitlerdir.

-Hz. Musadır. Çünkü O, bir kere o dehşetli hâli yaşamıştı.¹²

Murat, bunların tamamı olabilir.

“Ve hepsi boyunları bükük olarak O’na geldiler.”

Onların hepsi, sura ikinci üfürülüştan sonra zelil bir hâlde mahşer meydanına gelirler.

¹² Tur’da Cenab-ı Hakkın rüyetini isteyince Cenab-ı Hak dağa tecelli etmiş, dağ parça parça olurken Hz. Musa da dehşetten baygın olarak yere düşmüştü.

88- وَتَرَى الْجِبَالَ تَحْسَبُهَا جَامِدَةً “Dağları görür, onları camid sanırsın.”

Sen onları yerlerinde sabit zannedersin.

وَهِيَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ “Hâlbuki onlar bulutların geçişi gibi hareket ederler.”

Hâlbuki onlar bulutlar gibi süratli bir şekilde geçip gitmektedir. Çünkü, büyük cirimler aynı hızla hareket ettiklerinde hareketlerinin farkına varılmaz.

صُنِعَ اللَّهُ الَّذِي أَتَقَنَ كُلَّ شَيْءٍ “Bu, her şeyi mükemmel yapan Allahın sanatıdır.”

إِنَّهُ خَيْرٌ بِمَا تَفْعَلُونَ “Şüphesiz O, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.”

Allah, yaptığınız fiillerin hem dış görünüşlerini, hem de iç yüzlerini bilir, ona göre size karşılık verir. Ayetin devamı bunu açıklamaktadır:

89- مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ خَيْرٌ مِنْهَا “Kim iyilikle gelirse, ona daha hayırlısı vardır.”

Çünkü, yaptığı bu iyiliğe karşılık kendisine verilen sevapla,

-Kıymetsiz bir şey kıymetli olanla,

-Fani olan bâki olanla değiştirilmiş,

-Yaptığı bir iyiliğe yediyüz kat mükafat verilmiştir.

-Veya bu iyiliğine mukabil, cennet gibi bir ödül verilmiştir.

90- وَهُمْ مِنْ فِزَعٍ يَوْمَئِذٍ آمِنُونَ “Ve onlar o gün korkudan da emin kalırlar.”

Onlar, o kıyamet gününün azap korkusundan güven içindedirler. Seksen yedinci ayette bildirilen korku ise, mü'min – kâfir herkesi içine alan bir korkudur. Çünkü dehşetli bir hâli gören herkes, fitrî olarak ondan korkar.

90- وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَكُبَّتْ وَجُوهُهُمْ فِي النَّارِ “Her kim de kötülükle gelirse, yüzleri ateşte kavrulur.”

Denildi ki: Seyyieden murat, şirktir.

(Bakara, 195) ayetindeki elden murat onların bizzat kendileri olduğu gibi, burada da yüzden murat da onların kendileri olabilir.¹³

هَلْ تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ “Başka değil ancak yaptığınız amellerin cezasını çekeceksiniz.”

91- **Ben ancak burayı mukaddes kılan bu beldenin Rabbine ibadet etmekle emrolundum.”**

Cenab-ı Hak, dünya – ahiret ve kıyamet hâllerinin şerhinden sonra, Hz. Peygambere, muhatabı olan kimselere böyle demesini emretti. Çünkü hak-ka davet tamamlanmış ve kemâlini bulmuştur. Artık peygambere düşen görev kendi kendine yönelmek ve Rabbinin ibadetine müstağrak olmaktır.

Cenab-ı Haktan “burayı mukaddes kılan bu beldenin Rabbi” şeklinde söz etmek, Mekke için bir teşrifdir ve şanına bir tazimdir.

وَلَهُ كُلُّ شَيْءٍ “Ve her şey ancak Onundur.”

Yaratma ve tasarruf yönüyle her şey O’nundur.

92- **Ayrıca, müslümanlardan olmam bana emredildi.”**

Ve ben İslâma teslim olan, boyun eğenlerden olmakla emrolundum.

Bundan murat “İslâm dini üzere sebât etmekle emrolundum” manası da olabilir.

92- **“Ve Kur’ân’ı okumam emredildi.”**

Ve Kur’an okumaya devam etmekle emrolundum. Ta ki onu parça parça okurken hakikatleri bana açılsın, inkişaf etsin.

“Kur’an okumaktan” murat, ona tâbi olmak da olabilir.

93- **Artık kim doğru yola gelirse, yalnız kendisi için gelmiş olur.”**

Kim bana ittiba ile doğru yola gelirse, menfaati kendisine ait olacaktır.

94- **Kim de yoldan saparsa, de ki: Ben ancak uyarıcılardanım.”**

¹³ Buna “zıkr-i cüz, irade-i küll”, yani “bir parçayı söyleyerek onun bağlı olduğu bütünü murat etmek” denilir.

Kim de bana muhalefetle yoldan çıkarsa, onun dalaletinin vebâli bana ait değildir. Çünkü, peygambere düşen ancak tebliğdir. Ben, bana ait olan görevi yaptım.

93- وَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ “Ve de ki: Elhamdülillah (Hamd, Allah’a mahsustur.)”

De ki: Nübüvvet nimetine veya bana öğrettiği, kendisiyle amele muvafak kıldığı şeylerden dolayı Allaha hamdolsun.

سَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ فَتَعْرِفُونَهَا “O, âyetlerini size gösterecek, siz de onları görüp tanıyacaksınız.”

Allah size dünyada Bedir Vakası ve dâbbetü’l-arzın çıkışı gibi büyük âyetlerini gösterecektir.

Gösterileceği bildirilen âyetler, ahiretteki dehşetli durumlar da olabilir.

Siz de bunların Allahın âyetleri olduğunu tanıyacaksınız. Lakin bunu bilmeniz, iş işten geçtikten sonra olacaktır.

وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ “Rabbin, yaptıklarınızdan gafil değildir.”

Dolayısıyla, azabınızı tehir etmesini, yaptığınızdan gafil olduğundan dolayı sanmayınız.

Hız. Peygamber şöyle buyurur:

“Neml sûresini kim okusa, Süleyman, Salih, İbrahim ve Şuayb peygamberleri tasdik eden ve yalanlayanlar sayısınca ecre nâil olur. Kabrinden “La ilâhe ilallah” diyerek çıkar.”

KASAS SÛRESİ

Kasas Sûresi Mekki'dir.
Seksen sekiz ayettir.

Musa'nın Annesi

1- طَسَمَ “Tâ, Sîn, Mîm.”

2- تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ “Bunlar, kitab-ı mübinin âyetleridir.”¹

3- نَتْلُوا عَلَيْكَ مِنْ نَبَأِ مُوسَى وَفِرْعَوْنَ بِالْحَقِّ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ “İman edecek bir kavim için, Musa ve Firavun’un haberlerinden sana gerçek olarak okuyoruz.”

Cebrailin kıraati ile Sana okuyoruz.

“İman edecek bir kavim için” denilmesi, bundan istifade edenlerin mü’min kimseler olmasındandır.

4- إِنَّ فِرْعَوْنَ عَلَا فِي الْأَرْضِ “Gerçekten Firavun, arzda büyüklük tasladı.”

Arz’dan murat, Mısır diyarıdır.

“Ve halkı sınıflara ayırmıştı.”

-Onları sınıflara ayırmıştı. Her bir sınıfı belli bir işte kullanıyordu.

-Veya bundan murat onları birbirine düşman hizipler hâline getirmesidir. Aleyhinde ittifak etmelerine fırsat vermiyordu.

“Onlardan bir tayıfe طَائِفَةٌ مِنْهُمْ يُذَبِّحُ أَبْنَاءَهُمْ وَيَسْتَحْيِ نِسَاءَهُمْ” feyi eziyor, oğullarını boğazlayıp, kadınlarını ise sağ bırakıyordu.”

Bu taife, İsrailoğullarıdır.

Böyle yapması şundandı: Bir kâhin firavuna “İsrailoğullarında bir çocuk doğacak, senin saltanatın O’nun eliyle son bulacak” demişti.

Firavunun, böyle bir tedbire müracaat etmesi son derece ahmak oldu-

¹ **Kitab-ı Mübin**, “manası apaçık olan, gerçekleri beyan eden kitap” demektir. Kur’ân hakkında kullanıldığı gibi, kainat kitabı hakkında da kullanılır. Bu ayette, Kur’ân’ın bir özelliği olarak ifade edilmiştir.

ğunu gösterir. Çünkü, kâhin eğer doğru söylüyorsa, öldürmekle bu akibetten kurtulamaz. Yalan söylüyorsa da, sözüne itibar etmemek gerektir.

إِنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ “Şüphesiz o, müfsitlerdendi.”

Ortallığı fesada verenlerden olduğu için, fasit bir hayal yüzünden peygamber torunlarından nice kimseleri öldürmeye cür’et edebildi.

5- “Biz ise, istiyorduk ki arzda ezilmekte olanlara lütufta bulunalım.”

وَنَجْعَلَهُمْ آئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ “Ve onları önderler yapa-
lım ve onları varisler yapa-
lım.”

Biz ise, onları Firavunun baskısından kurtararak kendilerine lütufta bulunmak, din hususunda onları öncüler kılmak ve Firavun ve kavminin saltanatına mirasçılar yapmak istiyoruz.

6- وَنُمَكِّنَ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَنُرِي فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا مِنْهُمْ مَا كَانُوا يَحْذَرُونَ “Ve arzda onları hâkim kıla-
lım, Firavun ile Hâmân ve ordularına, onlardan çekinmekte oldukları şeyi gösterelim.”

Arz’dan murat Mısır ve Şam bölgesidir.

Firavuna, Hamana ve bunların askerlerine,

-Saltanatlarının bitmesini gösterelim.

-Ve İsrailoğullarından gelen birinin eliyle helâk olma endişelerini gerçek kıla-
lım, korktuklarını başlarına getirelim.

7- وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ أُمِّ مُوسَىٰ أَنْ أَرْضِعِيهِ “Musa’nın annesine şöyle vahyet-
tik: Onu emzir.”

Hız. Musa’nın annesine gelen vahiy,

-Ya ilham şeklindedir.

-Veya rüyada gerçekleşmiştir.

فَإِذَا خِفتَ عَلَيْهِ فَأَلْقِيهِ فِي الْيَمِّ “Ona zarar geleceğinden kaygılandığın-
da denize (Nil nehrine) bırak.”

Belirgin bir şekilde Ona zarar verilmesinden korktuğunda ise, onu Nil nehrine bırak.

وَلَا تَخَافِ وَلَا تَحْزَنْ “Korkma ve üzülme.”

Çocuğunun zayı olmasından korkma. Onun ayrılığından da üzülmeye.

“Biz onu sana geri döndüreceğiz.” **إِنَّا رَادُّوهُ إِلَيْكَ**

Yakında biz O’nu sana güvenli bir şekilde geri vereceğiz.

“Ve onu peygamberlerden kılacağız” وَجَاعِلُوهُ مِنَ الْمُرْسَلِينَ

Rivayete göre Hz. Musa’nın annesine doğum sancıları geldiğinde İsrailoğullarının hâmile kadınlarına bakan ebeyi çağırdı. Ebe, onun doğumuyla ilgilendi. Hz. Musa dünyaya geldiğinde, kadın onun gözlerindeki nurdan çok etkilendi, mafsallarını bir titreme aldı, kalbi bebeğe muhabbetle doldu, onu Firavunun adamlarına vermedi.

Hz. Musanın annesi onu üç ay emzirdi. Bu arada Firavun yeni doğan bebeklerle ilgili uygulamasını ısrarla sürdürüyor, onun casusları Musa’nın annesinin hâlini de araştırıyorlardı. Bunun üzerine Musa’nın annesi bir sandığa bebeğini yerleştirip Nil nehrine bıraktı.

“Nihayet al-i Firavun kendilerine düşman ve keder kaynağı olacak o çocuğu bulup aldı.” 8- فَالْتَقَطَهُ آلُ فِرْعَوْنَ لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَزَنًا

Aslında düşman ve keder olsun diye almadılar. Ama olaylar öyle gelişti, netice itibarıyla onlara bir düşman ve keder oldu.

“Şüphesiz Firavun, Hâmân ve onların askerleri hata yapıyorlardı.” 9- إِنَّ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا كَانُوا خَاطِئِينَ

Onlar her şeylerinde hatalı idiler. Bu, onların ilk hatası değildi. Kendi saltanatlarına son verecek çocuk için binlerce masumu öldürdüler, ardından da tutup O’nu kendi elleriyle büyüttüler. O da sonunda korktuklarını başlarına getirdi.

Onların hatalı olmaları, günahkâr olmaları yönünden de olabilir. Allah, günahlarına ceza olarak düşmanları olan çocuğu onların eliyle büyüttü.

“Firavun’un hanımı şöyle dedi:” 9- وَقَالَتِ امْرَأَتُ فِرْعَوْنَ

Firavunun hanımı, Musayı sandıktan çıkarınca şöyle dedi:

“Bana da, sana da göz aydınlığı (bir çocuk)!” قُرْتُ عَيْنٍ لِي وَلَكَ

Sandıktan çıkan bebeği görünce her ikisi de ona muhabbet duymuşlardı.

Hadiste şöyle anlatılır: Firavunun hanımı **“Bana da, sana da göz ay-**

dınlığı (bir çocuk)!” deyince Firavun “Senin gözün aydın olsun, benim değil” dedi. Şayet “ikimizin de gözü aydın olsun” deseydi, Allah Firavunun hanımına hidayet nasip ettiği gibi Firavuna da ederdi.

Veya rivayete göre Firavunun cüzzamlı bir kızı vardı. Doktorlar onu bir deniz hayvanının salyasıyla tedavî etmişlerdi.

Firavunun hanımını bu kanaate sevk eden şey, Hz. Musa’nın gözlerindeki parlayan nur ve ağzından çıkan akıntıdan cüzzamlıya sürüldüğünde iyileşmesi idi.

لَا تَقْتُلُوهُ “Sakın onu öldürmeyin.”

Firavunun hanımı, kocasına hitap ederken çoğul sıgasıyla “onu öldürmeyin” demesi, saygı içindir.

عَسَىٰ أَنْ يَنْفَعَنَا أَوْ نَنْجُوهُ وَلَدًا “Belki bize faydası dokunur, ya da onu evlat ediniz.”

Çünkü onda mübareklik alâmetleri ve faydalı olma emâreleri var.

وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ “Oysaki onlar (olacak şeylerin) farkında değillerdi.”

Onlar bebek Musa ile ilgili böyle söylerken, ilerde neler olacaklarının farkında değillerdi, işin sonunu sezemiyorlardı.

Veya ayetin son kısmı Firavunun hanımının sözü de olabilir: Yani, “insanlar farkına varmadan onu evlât ediniz. Kimse bunun bizden başkasına ait olduğunu, onu evlât edindiğimizi bilmez.”

10- وَأَضْبَحَ فُؤَادُ أُمِّ مُوسَىٰ فَارِعًا “Mûsâ’nın anasının gönlü bomboş kaldı.”

Çocuğunun Firavunun elinde olduğunu öğrenince korku ve şaşkınlıktan dolayı Musa’nın annesinin aklı başından gitti. Benzeri bir manayı şu ayette görürüz:

“Ve gönülleri bomboştur.” (İbrahim, 43) Yani orda akıl kalmamıştır.

Musa’nın annesinin maruz kaldığı bu şok, Allahın vaadine güvenmesi karşısında ilk anda maruz kaldığı kederden veya Firavunun ona ilgi duyup evlat edinmesinden de olabilir.

إِنْ كَادَتْ لَتُبْدَىٰ بِهِ لَوْلَا أَنْ رَبَطْنَا عَلَىٰ قَلْبِهَا لِتَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ “Şayet inananlardan olması için kalbine güç vermeseydik, neredeyse bunu açıklayacaktı.”

Şayet biz onun kalbine sabır ve sebatı netice veren itminan vermeseydik, o çocuğun kendi oğlu olduğunu söyleyiverecekti.

Bunu söylemek istemesi,

-Ya şiddetli sıkıntısından,

-Veya Firavunun evlât edinmesini öğrenince ferahından olabilir.

Bizim ona itminan verişimiz,

-Allahın vaadini tasdik edenlerden,

-Firavunun evlât edinmesi ve ilgi duymasına değil, Allahın hıfz ve inayetini güvenenlerden olması içindi.

11- وَقَالَتْ لِأُخْتِهِ قُصِّيهِ ۖ “Annesi, Musa’nın ablasına, “Onun izini takip et” dedi.”

Musa’nın annesi, kızına “Onun izinden git, neler olup bittiğini öğren” demişti.

“O da, onlar farkına varmadan uzaktan kardeşini gözetledi.”

Onlar, bu kızın onu takip ettiğini veya onun Musa’nın kız kardeşi olduğunu bilmiyorlardı.

12- وَحَرَّمْنَا عَلَيْهِ الْمَرَاضِعَ مِنْ قَبْلُ “Biz daha önce, süt annelerin sütünü kabulüne izin vermedik.”

“Sonra da فَقَالَتْ هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ أَهْلِ بَيْتٍ يَكْفُلُونَهُ لَكُمْ وَهُمْ لَهُ نَاصِحُونَ ablası, “Onun bakımını sizin namınıza üstlenecek, hem de ona iyi bakacak bir aile göstereyim mi?” dedi.”

O aile, çocuğun emzirilmesinde ve terbiyesinde görevlerini tam yaparlar.

Rivayete göre, Firavunun veziri Haman Musa’nın kız kardeşinin dediklerini duyunca “kız bunu ve ailesini tanıyor. Onu getirin, durumuna bir bakalım” dedi. Musa’nın kızkardeşi saraya alınınca “ben ancak onların hükümdara faydalı olmalarını istedim” dedi. Bunun üzerine Firavun sütanneyi getirmesini istedi. Musanın kız kardeşi, annesini saraya getirdi. O sırada Musa, Firavunun kucagındaydı ve ağlıyordu. Annesinin kokusunu hissedince rahatladı, onun memesinden emmeye başladı. Firavun “Kimse-den emmedi, ama senden emdi. Sen bunun nesi oluyorsun?” diye sordu. Musa’nın annesi “ben kokusu hoş, sütü hoş bir kadını. Hangi çocuk bana

getirilse benden emer” diye cevap verince Firavun emzirmesi için Musayı annesine verdi, bunun için de bir ücret takdir etti. Böylece Musa’nın annesi aynı gün içinde çocuğuyla eve döndü. Ayetin devamı bunu bildirir:

13- **“فَرَدَدْنَاهُ إِلَىٰ أُمِّهِ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ وَلِتَعْلَمَ أَنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ** - **lece biz onu, gözü aydın olsun, gam çekmesin ve Allah’ın vaadinin gerçek olduğunu bilsin diye annesine geri verdik.”**

Gerçi Hz. Musa’nın annesi Allahın vaadinin hak olduğuna inanıyordu. Ama bu şekilde bizzat görmesini sağladık.

وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ **“Fakat yine de pek çoğu (bunu) bilmezler.”**

Ama onların çoğu O’nun vaadinin hak olduğunu bilmezler, bundan şüpheyne düşerler.

Veya mana şöyle de olabilir: Bizim ona Musa’yı geri döndürmemizden asıl maksat, Allahın vaadinin hak olduğunu bilmesi idi. Diğerleri tebeî durumlarıdır.

Bu manaya göre değerlendirildiğinde, çocuğunun Firavunun elinde olduğunu duyunca maruz kaldığı şok hâline bir tariz söz konusudur.

Medyen Günlüğü

14- “Mûsâ, olgunluk çağına ulaşıp gelişimini tamamlayınca, biz ona hüküm ve ilim verdik.”

Bundan murat, otuz-kırk yaş arasıdır. Çünkü, akıl o dönemde kemâle erer. Rivayette şöyle gelmiştir: “Her peygamber kırk yaşında iken kavmine elçi olarak gönderildi.”

Hükümden murat nübüvvet, **ilimden murat** dinî ilimlerdir.

Veya bundan murat, nübüvvet öncesi sarayda kendisine öğretilen hü-kema, ulema ve benzerlerinin ilmidir. Dolayısıyla, bilmediği şeyi söylemez ve yapmazdı.

Bu mana, kıssanın nazmına daha uygundur. Çünkü kendisine peygamberlik, Mısırdan Medyene hicretinden sonra Mısır'a geri dönüşünde verilmiştir.

“İyilik edenleri biz işte böyle mükâfatlandırırız.”

Musa'ya ve annesine yaptığımız gibi, iyi işler yapanların iyiliğine mukabil biz işte böyle karşılık veririz.

15- “Musa, halkının gaflet halinde olduğu bir sırada şehre girdi.”

Firavunun sarayından çıkıp şehre girmişti. O vakitte Onu şehirde pek görmezlerdi. Bu vaktin insanların genelde istirahatatta olduğu öğle sıcak vakti veya akşam- yatsı arası olduğu söylenir.

“Orada, iki adamı birbirleriyle dövüşür buldu.”

“Bunlardan biri kendi tarafından, diğeri düşmanı tarafındandı.”

Bunlardan biri kendi milleti olan İsrailoğullarından, diğeri ise muhalifi olan Kıbtî'lerden idi.

فَاسْتَعَاثَهُ الَّذِي مِنْ شِيعَتِهِ عَلَى الَّذِي مِنْ عَدُوِّهِ “Kendi tarafından olan, düşmanından olana karşı ondan yardım istedi.”

فَوَكَرَهُ مُوسَى فَقَضَى عَلَيْهِ “Musa da ötekine bir yumruk indirip onun ölümüne sebep oldu.”

قَالَ هَذَا مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ “Dedi: Bu, şeytanın amelindendir.”

Çünkü Hz. Musa’ya kâfirleri öldürmek emredilmemişti.

Bu öldürme hatâen olduğundan, Hz. Musa’nın ismetine (masum olusuna) zarar vermez.

Hz. Musa’nın bu hata ile öldürme olayını şeytanın ameli sayması, bunu zulüm olarak görmesindendir.

إِنَّهُ عَدُوٌّ مُضِلٌّ مُبِينٌ “O, gerçekten saptırıcı, apaçık bir düşmandır.”

16- قَالَ رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي فَاغْفِرْ لِي “Mûsâ, “Rabbim! Şüphesiz ben nefsimi zulmettim, beni affet” dedi.”

Bundan dolayı Allahın bağışlamasını istemesi, büyük zâtların kendilerinden sadır olan küçük hataları bile büyük saymaları âdetindendir.

فَغَفَرَ لَهُ “Allah da onu affetti.”

إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ “Şüphesiz O, Ğafur’dur – Rahîm’dir.”

Çünkü Allah kullarının günahlarına karşılık bağışlayıcıdır, onlara merhamet edendir.

17- قَالَ رَبِّ بِمَا أَنْعَمْتَ عَلَيَّ فَلَنْ أَكُونَ ظَهِيرًا لِلْمُجْرِمِينَ “Musa, “Rabbim! Bana lutfettiğin nimetlere andolsun ki, artık mücrimlere asla arka olmayacağım” dedi.”

Ayetin bu kısmı, cevabı hazfedilmiş bir yemindir. Yani, “Beni bağışla-man ve daha diğer nimetlerle bana in’amda bulunmana yemin ederim ki, mutlaka tevbe edeceğim.”

Veya Hz. Musa’nın bu ifadeleri, Cenab-ı Hakkın merhametini talep de olabilir. Yani, “Bana olan nimetlerin hakkı için beni muhafaza et, ta ki yardım ettiğim kişi yüzünden günaha girmeyeyim, böyle kimselere yardım etmeyeyim.”

İbnu Abbas şöyle der: “Hz. Musa böyle dediğinde “inşaallah” demediğinden aynı hâl ile bir daha mübtelâ kılındı.”

Denildi ki: Mana şöyle de olabilir: “Bana verdiğin kuvvetle Senin dostlarına yardım edeceğim, Senin düşmanlarına yardımda bu kuvveti asla kullanmayacağım.”

18- **فَاصْبَحَ فِي الْمَدِينَةِ خَائِفًا يَتَرَقَّبُ** “Şehirde korku içinde etrafı gözetleyerek sabahladı.”

فَإِذَا الَّذِي اسْتَنْصَرَهُ بِالْأَمْسِ يَسْتَصْرِحُهُ “Bir de ne görsün, dün kendisinden yardım isteyen yine feryat ederek ondan yardım istiyor.”

فَالَهُ مُوسَى إِنَّكَ لَغَوِيٌّ مُبِينٌ “Mûsâ da ona, “Belli ki sen azgın bir kimsesin” dedi.”

Çünkü birinin ölümüne sebep oldun, bugün de bir başkası ile dövüşmekteisin.

19- **فَلَمَّا أَنْ أَرَادَ أَنْ يَنْطِشَ بِالَّذِي هُوَ عَدُوٌّ لَهُمَا قَالَ** “Mûsâ, ikisinin de düşmanı olan adamı yakalamak isteyince, adam dedi:”

Her ikisi, yani Hz. Musa ve İsrailoğullarından olan kimse için düşman olması,

-Onların dininden olmamasından,

-Veya Kıbtî’lerin İsrailoğullarına düşman olmalarındandır.

فَإِذَا الَّذِي اسْتَنْصَرَهُ بِالْأَمْسِ يَسْتَصْرِحُهُ “Ey Mûsâ! Dün birini öldürdüğün gibi, beni de mi öldürmek istiyorsun.”

Bunu söyleyen İsrailoğullarından olandır. Çünkü Hz. Musa ona “azgın” deyince kendisini yakalayacak zannetti.

Veya Kıbtî de bunu söylemiş olabilir. Onun sözünden, Hz. Musa’nın bu adamdan dolayı dün bir Kıbtiyi öldürdüğünü, bugün de kendisini öldürmeyi düşündüğünü tevehhüm etmiş olabilir.

إِنْ تُرِيدُ إِلَّا أَنْ تَكُونَ جَبَّارًا فِي الْأَرْضِ “Sen ancak yeryüzünde bir zorba olmak istiyorsun.”

Sen ancak yeryüzünde insanlara üstten bakmak istiyor, işin sonuna bakmıyorsun.

“İslah edenlerden olmak istemiyorsun.” وَمَا تُرِيدُ أَنْ تَكُونَ مِنَ الْمُصْلِحِينَ

İnsanlar arasında muslih kimselerden olmak istemiyorsun. Yoksa böyle hareket etmez, düşmanlığı en güzel şekilde bertaraf etmeye çalışırdın.

Kıbtî'nin bu sözleri etrafta duyuldu, ta Firavuna ve çevresindeki adamlarına kadar gitti. Bunun üzerine Hz. Musa'yı öldürmeye niyetlendiler. Firavun hanedanından, onun amcaoğlu olan kişi, Hz. Musaya haber vermek için saraydan çıktı.² Ayetin devamında onun gayreti ifade edilir:

20- “Şehrin öbür ucundan koşarak bir adam geldi.” وَجَاءَ رَجُلٌ مِنْ أَقْصَا الْمَدِينَةِ يَسْعَى

“Dedi ki: Ey Musa! İleri gelenler seni öldürmek için hakkında müzakere ediyorlar, durma (buradan) çık!” قَالَ يَا مُوسَى إِنَّ الْمَلَأَ يَأْتَمِرُونَ بِكَ لَيَقْتُلُوكَ فَاخْرُجْ

“İnan ki ben senin iyiliğini isteyenlerdenim.” إِنِّي لَكَ مِنَ النَّاصِحِينَ

21- “Musa korka korka, etrafı gözetleyerek oradan çıktı.” فَخَرَجَ مِنْهَا خَائِفًا يَتَرَقَّبُ

“Rabbim! Beni zalimler guruhundan kurtar” dedi.” قَالَ رَبِّ نَجِّنِي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ

“Beni onlardan kurtar, yetişip yakalamalarından koru!”

22- “Medyen’e doğru yöneldiğinde şöyle dedi.” وَلَمَّا تَوَجَّهَ تِلْقَاءَ مَدْيَنَ قَالَ

Medyen, Hz. Şuaybın kavmidir. Medyen ismi Hz. İbrahim’in oğullarından birinin adı olup, zamanla bir kavmin ismi olarak kalmıştır.

Medyen, Firavunun idaresi altında değildi. Mısır ile Medyen arasında seviz konaklık mesafe vardı.

“Umarım Rabbim beni doğru yola iletir.” عَسَىٰ رَبِّي أَنْ يَهْدِيَنِي سَوَاءَ السَّبِيلِ

² Bu zat, Mü'min suresinde 28. ayetten itibaren uzun bir şekilde kıssası anlatılan kimsedir. Hz. Musa bir peygamber olarak Mısır'a döndüğünde gizlice Ona iman etti, yardımcı oldu.

Hız. Musa, Allaha tevekkülle ve O'nun hakkında hüsn-ü zanla böyle dedi. Yolu bilmiyordu. Derken önüne üç yol çıktı, o orta yolu tercih etti. Onu arayanlar ise diğer iki yoldan gittiler, kendisini bulamadılar.

23- **“Musa, Medyen suyuna varınca, orada (hayvanlarını) sulayan bir çok insan buldu.”**

Burası bir kuyu idi, insanlar bundan su alıyorlardı.

Bu insanlar, hayvanlarını suluyorlardı.

“Onların gerisinde de (hayvanlarını sulayan olduğu yerden) **geri çeken iki kadın gördü.”**

Onların aşağı kısmında da iki kadın gördü, bunlar hayvanları diğerlerinin hayvanlarıyla karışmasın diye onlara engel olmaya çalışıyorlardı.

“Onlara **“Durumunuz nedir?”** dedi.”

“Dediler: Çobanlar sulayıp çekilinceye kadar biz hayvanlarımızı sulamayız.”

Bizler erkeklerle karışmamak için çobanların işlerini bitirip ayrılmalarmı bekliyoruz.

“Babamız ise çok yaşlı bir adamdır.”

Babamız çok yaşlı olduğu için hayvanları sulamaya kendisi gelemiyor, mecburen bizi gönderiyor.

24- **“Bunun üzerine, onların davarlarını suladı.”**

Hız. Musa onların hâline acıdı, hayvanlarını suladı.

Denildi ki: Çobanlar kuyunun üzerine ağır bir taş koyuyorlardı. Bunu yedi adam ancak kaldırabiliyordu. Hız. Musa yorgun, aç, ve ayakları yaralı olmasına rağmen bunu tek başıyla kaldırdı.

Denildi ki: Üzerinde kaya olan başka bir kuyu vardı, Hız. Musa o kayayı kaldırıp ordan çıkardığı suyla hayvanları suladı.

“Sonra gölgeye çekildi ve şöyle dedi:”

“Rabbim! Doğrusu bana indireceğin her hayra muhtacım.”

Denildi ki: Manası şöyledir: “Bana ikram ettiğin din sebebiyle dünyada fakîr oldum.”

Çünkü Firavunun yanında geniş imkânlara sahipti.

Bunu söylemekten maksadı, sevinmek ve buna şükretmekti.

25- **فَجَاءَتْهُ إِحْدَاهُمَا تَمْشِي عَلَى اسْتِحْيَاءٍ** “Derken, kızlardan biri utana utana ona geldi.”

قَالَتْ إِنَّ أَبِي يَدْعُوكَ لِيَجْزِيَكَ أَجْرَ مَا سَقَيْتَ لَنَا “Dedi: Bizim için hayvanlarımızı sulamanın ücretini vermek üzere babam seni çağırıyor.”

Muhtemelen Hz. Musa yaşlı zâtı görüp ziyaret etmek ve marifetinden destek almak için gitti, yoksa mükafat olarak yiyecek elde etmek için değil. Hatta rivayete göre kendisine yemek getirildiğinde yemeyip “biz ehl-i beytiz, dinimizi dünya ile satmayız” dedi. Hz. Şuayb da O’na şöyle dedi: “Bu, Sana bir ücret değildir. Evimize gelen herkese ikramda bulunmak bizim âdetimizdir.”

Bir iyilik yapan kimseye bu yüzden hediye verilse, bunu almak haram değildir.

فَلَمَّا جَاءَهُ وَقَصَّ عَلَيْهِ الْقَصَصَ قَالَ “Musa, ona gelip başından geçeni anlatınca, o dedi:”

لَا تَخَفْ نَجَوْتَ مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ “Korkma, o zalim kavimden kurtuldun.”

“Zalim kavim”den murat, Firavun ve kavmidir.

26- **قَالَتْ إِحْدَاهُمَا يَا أَبْتَ اسْتَأْجِرْهُ** “Kızlardan biri dedi: Babacığım, onu ücretle tut.”

Hz. Musayı çağırmak için giden kız, babasına “Babacığam, hayvanlarımızı kollayıp bakması için ücretle Onu çoban olarak tut.”

إِنَّ خَيْرَ مَنْ اسْتَأْجَرْتَ الْقَوِيُّ الْأَمِينُ “Çünkü ücretle tuttuklarının en hayırlısı, güçlü ve güvenilir olan bu adam olacaktır.”

Hz. Şuaybın kızı, Hz. Musa’yı “hem güçlü, hem de güvenilir biri” olarak niteledi. Böyle nitelenmesi, niçin O’nu teklif ettiğini açıklamak içindir.

Rivayete göre Hz. Şuayb, kızına “Onun güçlü olduğunu nerden biliyor-

sun?” diye sordu. Kızı, Hz. Musa’nın kuyunun taşını nasıl kaldırdığını anlattı. Emin oluşuyla ilgili olarak, yolda gelirken kendisine “arkamdan gel” dediğini söyledi.

قَالَ إِنِّي أُرِيدُ أَنْ أُنْكِحَكَ إِحْدَى ابْنَتَيَّ هَاتَيْنِ عَلَى أَنْ تَأْجُرَنِي ثَمَانِي حَبِجَ 27-
“Dedi ki: “Bana sekiz yıl çalışmana karşılık şu iki kızımdan birini sana nikâhlamak istiyorum.”

عِنْدَكَ 28- **“Eğer on yıla tamamlarsan, o da senden bir lütuf olur.”**

Şayet on yıla tamamlarsan, bu da Senden bir lütuf olur, yoksa ben Seni on yıla zorlamam.

Bu, yapılacak akde bir hazırlıktır, yoksa akdin kendisi değildir.³

Muhtemelen belli bir ücret ve mehirle ilgili olarak da başka bir madde ile aralarında akit yapıldı.

Veya Hz. Musa sekiz yıl üzerinden akdi kabul etti, şayet şartlar uygun olursa on yıl olarak kalacağını akit öncesi söyledi.

Bununla beraber, şeriatlarda bu konuda farklılıklar olması da mümkündür.

وَمَا أُرِيدُ أَنْ أَشُقَّ عَلَيْكَ 29- **“Yoksa sana zorluk çıkarmak istemem.”**

On yıl olarak tamamlamanı isteyerek veya hayvanlara çobanlık yapma vakitleri hususunda tartışarak veya işin hakkını tam verme hususunda Sana zorluk çıkarmak istemiyorum.

سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّالِحِينَ 30- **“İnşaallah beni salihlerden bulacaksın.”**

İnşaallah beni,

-Hüsn-ü muamelede,

-Yumuşak yüzlülükte,

-Ahde vefada salihlerden bulacaksın.

قَالَ ذَلِكَ بَيْنِي وَبَيْنَكَ 31- **“Mûsâ dedi: Bu, benimle senin arandadır.”**

³ Çünkü akitte bu gibi ayrıntıların ihtimalli değil, açık ve net olarak yazılması lâzımdır.

اَيُّمَا الْاَجَلَيْنِ قَضَيْتُ فَلَا عُدْوَانَ عَلَيَّ
**“İki süreden hangisini tamamlar-
 sam bana bir kınama yok.”**

Uzun ya da kısa, hangi süreyi tamamlarsam benden daha ziyadesini istemeyeceksin.

Veya mana şöyle olabilir: Hangi süreyi tamamlasam, ziyade olanı terkimden dolayı bana bir kınama olmayacak.

Böyle ifade edilmesi, “kısa olanı yaparsam bana söz söylenmeyecek” denilmesine nisbetle,

-Muhayyerliği göstermede,

-Ve iki müddetin de hükümde eşit olduğunu bildirmede çok daha be-
 liğdir.

وَاللَّهُ عَلَى مَا نَقُولُ وَكِيلٌ **“Ve Allah, söylediklerimize vekildir.”**

Allah, ortaya koyduğumuz bu karşılıklı şartlara şahiddir, hafızdır.

Mukaddes Vazife

29- “Musa, فَلَمَّا قَضَىٰ مُوسَى الْأَجَلَ وَسَارَ بِأَهْلِهِ آنَسَ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ نَارًا - süreyi doldurup ehliyle yola çıkınca, Tûr tarafından bir ateş gördü.”

Rivayete göre Hz. Musa, iki müddetten uzun olanı miktarı (on sene-yi) tamamladı. Sonra bir on yıl daha Medyende Hz. Şuaybın yanında kaldı, sonra dönmeye niyetlendi, hanımıyla beraber yola çıktı.

“Ehline dedi: (Burada) bekleyin.” قَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا

“Ben bir ateş gördüm.” إِنِّي آنَسْتُ نَارًا

“Ola ki oradan لَعَلِّي آتِيكُمْ مِنْهَا بِخَبَرٍ أَوْ جَذْوَةٍ مِنَ النَّارِ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ size bir haber, yahut ısınmanız için o ateşten bir parça getiririm.”

30- فَلَمَّا آتَاهَا نُودِيَ مِنْ شَاطِئِ الْوَادِ الْأَيْمَنِ فِي الْبُقْعَةِ الْمُبَارَكَةِ مِنَ الشَّجَرَةِ - Oraya varınca, o mübarek yerdeki أَنَا يَا مُوسَى إِنِّي أَنَا اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ vâdinin sağ kıyısından, ağaç tarafından kendisine şöyle seslenildi: “Ey Musa! Bil ki ben, âlemlerin Rabbi olan Allah’ım.”

Burada lafızlar Taha ve Neml sûresinde geçenlerden biraz farklı olsa da, maksad yönüyle aynıdır.

31- وَانْ أَلْقِ عَصَاكَ “Ve “Asânı at!” (denildi).”

“Musa (attığı) asâyı yılan فَلَمَّا رَأَاهَا تَهْتَزُّ كَأَنَّهَا جَانٌّ وَلَّى مُدْبِرًا وَلَمْ يُعَقِّبْ gibi hareketli görünce, dönüp arkasına bakmadan kaçtı.”

“Ey Musa! Beri gel, korkma.” يَا مُوسَى أَقْبِلْ وَلَا تَخَفْ

“Çünkü sen emniyette olanlardansın.” إِنَّكَ مِنَ الْأَمِينِ

Sen korkulan şeylerden emniyet içinde olanlardansın. “Çünkü benim huzurumda peygamberler korkmaz.” (Neml, 10)

32- أُسَلِّكُ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ تَخْرُجُ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ “Elini koynuna sok,

(alaca hastalığı gibi) **bir hastalık sebebiyle olmaksızın bembeyaz bir hâlde çıksın.”**

وَأَضْمُمْ إِلَيْكَ جَنَاحَكَ مِنَ الرَّهْبِ “Korkudan açılan kolunu kendine çek (toparlan).”

Korkan ve ürperen biri gibi, yilandan sakınmak için açtığın kollarını kendine çek. Sağ elini sol pazuna, sol elini de sağ pazuna koy.

Veya onları koynuna koy.

Bu son manaya göre, bu hareket başka bir maksat için yapılmış olur. Bu da, düşman karşısında cüretini ortaya koymak ve bir mu'cize zuhuru için bir başlangıç olur.

Nasıl ki kuş korktuğunda kanatlarını açar, ama güvende olduğunda ve sükûnet hâlinde kanatlarını kapatır. Onun gibi, ayet istiare üslûbuyla asanın yılanı dönüşmesi esnasında heyecana kapılmamak ve sebat göstermek manasını emrediyor olabilir.

Yani, Sana korku arız olduğunda heyecana kapılmamak ve kendini kontrol edebilmek için böyle yap.

إِشْتَهَ بُوْهَانَانَ مِنْ رَبِّكَ إِلَى فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ “İşte bu ikisi, Firavun ve ileri gelen adamlarına karşı Rabbin tarafından sana verilen iki delildir.”

إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ “Çünkü onlar fasık bir kavimdirler.”

33- قَالَ رَبِّ إِنِّي قَتَلْتُ مِنْهُمْ نَفْسًا “Musa dedi: Rabbim! Ben onlardan birini öldürmüştüm.”

فَآخَافُ أَنْ يَقْتُلُونِ “Dolayısıyla beni öldürmelerinden korkarım.”

34- وَأَخِي هَارُونُ هُوَ أَفْصَحُ مِنِّي لِسَانًا “Kardeşim Hârûn lisanca benden daha fasihtir.”

فَارْسَلَهُ مَعِيَ رِدْءًا يُصَدِّقُنِي “Onu da benimle birlikte, beni tasdik eden bir yardımcı olarak gönder.”

Onun tasdiki,

-Hakkı ortaya çıkarsın.

-Başkalarına delil olsun.

-Şüpheleri ortadan kaldırsın.

اَتَىٰ أَخَافُ أَنْ يُكَذِّبُونِ “Çünkü ben, onların beni yalanlamalarından korkuyorum.”

Dilim ise münazara esnasında bana tam yardımcı olmaz.⁴

Denildi ki, Hz. Musa’nın kardeşi Harun için **“Beni tasdik etsin”** demesinden maksadı kavminin tasdik etmesidir. Hz. Harun da yaptığı anlatımlar ve açıklamalarla O’na yardımcı olacaktır. Burada, filin sebebe isna-dı vardır.⁵

35- قَالَ سَنَشُدُّ عَضْذَكَ بِأَخِيكَ “Allah dedi: Kardeşinle pazunu güçlen-direceğiz.”

“Kardeşinle pazunu güçlendireceğiz” ifadesinden murat, “Onunla Seni takviye edeceğiz” anlamındadır. Çünkü iş yaparken şahsın kuvveti eli-nin kuvvetine göredir. Bundan dolayı kişinin kuvveti elinin kuvvetiyle an-latılır ve şiddeti de pazusunun şiddetiyle ifade edilir.

وَنَجْعَلُ لَكُمْ سُلْطَانًا “Ve size bir kudret vereceğiz.”

فَلَا يَصِلُونَ إِلَيْكُمَا بِآيَاتِنَا “Ayetlerimizle, onlar size erişemeyecekler.”

Size öyle bir galebe veya delil vereceğiz ki, onlar istila veya delil getir-mek suretiyle size erişemeyecekler.

“Ayetlerimizle” ifadesi şu manaları ifade edebilir:

“Ayetlerimizle gidin!”

“Sizi, ayetlerimizle onlara galip kılacağız.”

“Ayetlerimizden dolayı size erişemeyecekler.”

“Ayetlerimize yemin ederim, onlar size erişemeyecekler.”

“Siz ikiniz ve size tâbi olanlar ayetlerimizle onlara galip geleceksiniz”

اَنْتُمْ وَ مَنْ اتَّبَعَكُمْ الْغَالِبُونَ “Siz ve size tabi olanlar galip geleceksiniz.”

36- فَلَمَّا جَاءَهُمْ مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا بَيِّنَاتٍ قَالُوا مَا هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّقْتَرَىٰ “Musa onlara apaçık âyetlerimizi getirince şöyle dediler: Bu, olsa olsa uy-durulmuş bir sihirdir.”

“Bu, misli daha önce görülmemiş bir sihirdir” dediler.

⁴ Hz. Musa konuşmada zorluk çekiyordu. Bkz. (Şuara, 13)

⁵ Yani Hz. Harun’un O’nu tasdik etmesi Hz. Musa’nın risalet görevine yardımcı olacak ve kavminin kendisini tasdik etmesine sebebiyet verecektir.

Veya bundan murat şudur: “Bu, Senin yaptığın bir sihirdir. Ama iftira ile Allaha nisbet ediyorsun!”

Veya “bu da diğer sihir neveleri gibi iftira ile nitelenen bir sihirdir.”

وَمَا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي آبَائِنَا الْأَوَّلِينَ “Biz önceki atalarımızdan bunu işitmemiştik.”

“Bunu” ifadeleriyle işaret ettikleri

-“Bu sihri”

-Veya “bu nübüvveti” manası olabilir.

وَقَالَ مُوسَى رَبِّي أَعْلَمُ بِمَنْ جَاءَ بِالْهُدَىٰ مِنْ عِنْدِهِ وَمَنْ تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ 37- الدَّارِ Musa şöyle dedi: Kendi katından kimin hidayet getirdiğini ve güzel akıbetin kime nasip olacağını Rabbim en iyi bilendir.”

Böyle olunca benim hak yolda, sizin de batıl yolda olduğunuzu bilir.

“Onlar şöyle dedi”, “Musa da böyle dedi...” şeklinde anlatılması, her iki tarafa nazar eden kimsenin, onların aralarında mukayesede bulunabilmesi ve böylece o ikisinden doğru olanı fasid olandan ayırabilmesi içindir.

Ayet metnindeki “Akıbetü’-d-dâr”dan murat “güzel akıbet”tir. Çünkü dâr’dan murat dünyadır, onun aslî akıbeti ise cennettir. Zira, dünya ahirete bir geçiş yeri olarak yaratılmıştır. Dünyadan bizzat maksut olan sevaptır. Ceza ise ancak arızî bir durumdur.⁶

إِنَّهُ لَا يَفْلِحُ الظَّالِمُونَ “Doğrusu zalimler felah bulmazlar.”

Zalim olanlar ne dünyada hidayeti ne de ahirette güzel akıbeti elde edemezler.

وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ مَا عَلِمْتُ لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرِي 38- “Ey ileri gelenler! Sizin için benden başka bir ilâh bilmedim.”

Ayette Firavunun “Sizin için benden başka ilah yok” demek yerine “Sizin için benden başka bir ilah bilmedim” demesi, bu konuda kesin bir kanaate varmadığına işaret eder. Bundan dolayı, ayetin devamında yüksek bir kule yapılmasını emretmesi nazara verildi. Bu kuleye çıkıp, semada bir ilah olup olmadığına bakacaktır.

⁶ Mesela, okullar insanların yetişmesi için açılır. Ama orada bozulanlar, sınıfta kalanlar da olur. Ama bu ikinci durum bizzat maksut olmayıp arızî bir neticedir.

فَأَوْقَدْ لِي يَا هَامَانَ عَلَى الطِّينِ “Benim için bir ateş yakıp tuğla pişir Ey Hâmân!”

فَجْعَلْ لِي صَرْحًا “Sonra da bana bir kule yap!”

لَعَلِّي أَطَّلِعَ إِلَى إِلَهِ مُوسَى “Belki Mûsâ’nın ilâhına çıkar bakarım(!)”

وَأَنِّي لَا أَظُنُّهُ مِنَ الْكَاذِبِينَ “Ben onun mutlaka yalancılardan olduğunu sanıyorum.”

Sanki Firavun şöyle bir tevehhüm içindeydi: Şayet başka bir ilah varsa semada bir cisim olur, ona da yüksek bina ile ulaşılabilir.

Veya Firavunun bundan maksadı kendisine bir rasathane kurulması olabilir. Bu rasathane ile yıldızların durumlarını rasat edecek ve onlarda bir peygamberin gönderilmesine veya yeni bir devletin zuhuruna delâlet eden bir şey olup olmadığına bakacaktır.

Denildi ki: Firavunun **“Sizin için benden başka bir ilah bilmedim”** demesi, **“De ki: ‘Siz Allah’a göklerde ve yerde O’nun bilmediği bir şeyi mi haber veriyorsunuz?’** (Yunus, 18) ayetinde olduğu gibi ilmin nef-yiyle malumun nefyidir, yani başka bir ilahın olmadığını bildirmektir. Çünkü bundan murat, **“onlarda olmayan bir şeyi mi Allaha haber vereceksiniz”** demektir. Bu, fiille ilgili ilimlerin özelliklerindendir. Çünkü eşyanın tahakkuku için bilinmeleri şarttır. Böyle olunca, bunlarla ilgili bilgi yoksa kendileri de yok demektir. Ama infialî ilimler böyle değildir.⁷

Denildi ki: Kiremit işini ilk defa uygulayan Firavundur. Bundan dolayı Haman’a **“benim için bir ateş yakıp tuğla pişir”** derken, bu sanatı öğretir bir üslupla emir verdi. Bunu söylerken de kendini büyük gösterir şekilde ifade etti. Önce yapacağı işin bir kısmını söyledi, ardından da söz ortasında ismiyle nida etti.

⁷ Yani, bizim fiilimizle meydana gelen şeylerde bilginiz onların varlığını belirleyicidir. Mesela, bir ev bina etmişsek onun varlığını biliriz. Bizim bilmemiz, aynı zamanda onun var olması demektir. Ama fiil sahamıza girmeyen hususlarda bilginiz gerçekte tam örtüşmeyebilir. Faraza, Kaf Dağı diye bir dağın varlığını bilmemiz onun varlığını gerektirmez. Veya bazılarının Ağrı Dağının varlığını bilmemeleri onun yokluğu anlamına gelmez. Allahu Teâlânın ilmi her şeyi kuşatmış olduğundan Onun bilgisi haricinde bir şey tasavvur edilemez. Böyle olunca **“Allahın varlığını bilmediği bir şey”** ifadesi, **“olmayan bir şey”** anlamına gelir. Yani, siz göklerde ve yerde olmayan bir şeyi mi O’na haber vereceksiniz?

39- **“O ve ordusu, yeryüzünde haksız yere büyüklük tasladılar.”**

“Ve bize döndürülmeyeceklerini sandılar.”

Öldükten sonra huzurumuza getirilmeyeceklerini zannettiler.

40- **“Biz de onu ve ordusunu yakaladık, onları denize attık.”**

Bunun beyanı daha önce geçmişti. Ayetin üslûbunda bu cezayı verenin azamet ve tazimi, ceza verilenlerin de tahkiri vardır. Sanki, sayıları çok olmasına rağmen hepsini avucuna alıp denize atıvermiştir. Benzeri bir üslûbu şu ayette görürüz:

“Allah’ı hakkıyla takdir edemediler. Hâlbuki yeryüzü kıyamet gününde bütünüyle O’nun kabzasındadır. Gökler de O’nun sağ eliyle dürülmüştür.” (Zümer, 67)

“Zalimlerin sonunun nasıl olduğuna bak!”

Ey peygamber! O zâlimlerin akıbetine bak ve kavmini benzeri bir akıbetten sakındır.

41- **“Onları ateşe çağırان öncüler kıldık.”**

Biz onları, insanları yoldan çıkarmaya sevketmeleriyle dalaletin önderleri yaptık.

Denildi ki: **“Rahmân’ın kulları olan melekleri de dişi saydılar.”** (Zuhruf, 19) ayetinde kullanıldığı tarzda, “ceale” fiili “isim vermek” anlamında da kullanılır. Böyle olunca “onları ateşe çağırان öncüler kıldık” ayeti “onları ateşe çağırان öncüler olarak isimlendirdik” manasını ifade eder.⁸

“Kıyamet günü onlar yardım görmeyeceklerdir.”

⁸ Bu, Mu’tezilenin görüşüdür. Allahın onları böyle kılması, zahirine göre yanlış anlaşılabilirliğinden böyle bir te’vile gittiler. Zaten Mu’tezile “insanlar kendi fiillerinin yaratıcısıdır” görüşünü esas almıştır.

Kıyamet gününde azabın kendilerinden kaldırılması şeklinde bir yardım da görmeyeceklerdir.

42- وَأَتَّبَعْنَاهُمْ فِي هَذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةً “Bu dünyada arkalarına lanet taktık.”

Lanet, Allahın rahmetinden uzak kılmaktır. Bu lanet, Allah tarafından olabileceği gibi melekler ve mü'minler tarafından da olabilir.

وَيَوْمَ الْقِيَمَةِ هُمْ مِنَ الْمَقْبُوحِينَ “Ve onlar, kıyamet gününde de çirkin hale getirilenlerdendir.”

Kıyamet günü de onlar tardedilenlerden veya yüzü çirkin kılınanlardan olacaklardır.

Hız. Musa'nın Kıssasından Hisseler

43- وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ مِنْ بَعْدِ مَا أَهْلَكْنَا الْقُرُونَ الْأُولَىٰ بَصَائِرَ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَرَحْمَةً “Andolsun, kurun-u ûla'yı helak ettikten sonra, insanların kalp gözünü açan deliller ve bir hidayet ve bir rahmet olarak Mûsâ'ya Kitab'ı verdik.”

Kitaptan murat Tevratdır.

Nûh, Hûd, Salih ve Lût kavimlerini helâk ettikten sonra Musaya Kitabı verdik.

“Kalp gözünü açan deliller”

O kitap, insanların kalplerini nurlandırır, hakikatler o nur ile görülür, hak ile batıl birbirinden ayrılır.

“Ve bir hidayet”

Ve o kitap insanları Allahın yolları olan ilâhî hükümlere sevk eder.

“Ve bir rahmet olarak”

Ve bir rahmettir. Çünkü onunla amel etseler Allahın rahmetine nail olurlar.

لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ “Ola ki düşünüp ibret alırlar.”

Bu özelliklere sahip olan Kitabı gönderdik, ola ki tezekkür ederler. Böyle bir Kitap gönderilmesinden sonra, kendilerinden tezekkür ümit edilir.

“Ola ki...” ifadesi, böyle yerlerde “olmaları için” manasını ifade eder. Bunda daha önce öğrendiğin bir incelik vardır.⁹

44- وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الْغَرْبِيِّ إِذْ قَضَيْنَا إِلَىٰ مُوسَى الْأَمْرَ “Musa'ya emrimizi vahyettiğimiz sırada sen batı canibinde bulunmuyordun.”

Bundan murat, Mukaddes Vadi veya Tur dağıdır. Çünkü Hz. Musa'nın konumuna göre Batı tarafındaydı.

Ayette hitap Hz. Peygamberdir.

⁹ Allah'ın bu kıssalara yer vermesi, insanların düşünüp ibret almaları içindir. Bunun “ola ki” şeklinde ifade edilmesi, üslûpta nezaketi gösterir.

Musa'ya bildirmesini murat ettiğimiz şeyleri vahyettiğimizde Sen orda hazır değildin.

“Ve şahitlerden de değildin.” وَمَا كُنْتَ مِنَ الشَّاهِدِينَ

Ve O'na gelen vahyi veya O'na vahiy geldiğini görenlerden de değildin.

Burada nazara verilen “**şahitler**”, Hz. Musa'nın Tur'a gidişinde seçmiş olduğu yetmiş kişidir.

Ayetten murat, Hz. Peygamberin bunları haber vermesinin “**gaybtan haber vermek**” kabilinden olduğunu, bunun ise ancak vahiyle bilinebileceğine delâlette bulunmaktadır. Bundan dolayı, Cenab-ı Hak istidrakte bulunarak şöyle devam etti:¹⁰

45- وَلَكِنَّا أَنشَأْنَا قُرُونًا فَتَطَاوَلَ عَلَيْهِمُ الْعُمُرُ “Lakin biz birçok devirler meydana getirdik de, bunların üzerlerinden uzun zaman geçti.”

Lakin Biz Sana vahyettik. Çünkü Biz Musa'dan sonra muhtelif nesiller var ettik, bunların üzerinden uzun bir zaman geçti. Bundan dolayı bu konuda gelen haberler tahrife maruz kaldı, şeriatlerde değişiklikler yapıldı, ilimler kaybolup gitti. Cenab-ı Hak ayette istidrakte bulunulan durumu hafzetti, onun yerine sebebini ikame etti.¹¹

“Sen Medyen halkı arasından yaşayıp da âyetlerimizi onlardan öğreniyor da değildin.” وَمَا كُنْتَ ثَاوِيًا فِی أَهْلِ مَدْيَنَ تَتْلُوا عَلَيْهِمْ آیَاتِنَا

Sen, Medyen ehli olan Hz. Şuayb ve O'na inananların arasında da yaşamıyor, bir taallüm olarak onlardan bu âyetlerimizi öğrenmiyordun.

“Fakat biz elçiler göndermekteyiz.” وَلَكِنَّا كُنَّا مُرْسِلِينَ

Lakin Biz Seni peygamber olarak gönderdik, vahiyle bunları Sana haber verdik.

46- وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الطُّورِ إِذْ نَادَيْنَا “Musa'ya seslendiğimiz zaman da, Tûr canibinde değildin.”

Muhtemelen bundan murat, Cenab-ı Hakkın Hz. Musa'ya Tevratı ver-

¹⁰ **İstidrak**, evvelki sözden kaynaklanan bir tevehhümü kaldırmak için yapılan ara açıklamaya denir.

¹¹ Yani, doğrudan “bunları vahiyle bildiriyoruz” demedi, onun yerine “**Lakin biz birçok devirler meydana getirdik de, bunların üzerlerinden uzun zaman geçti**” ifadesiyle vahyin lüzumuna dikkat çekti.

diği vakittir. Biraz önce kırkdördüncü ayette nazara verilen **“Batı canibinden”** murat ise, Hz. Musaya nübüvvet görevinin verildiği vakittir.

“Lakin Rabbinden bir rahmet olarak...” وَلَكِنْ رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ

Lakin, Rabbinden bir rahmet eseri olarak biz bunları Sana öğrettik.

“Senden önce kendilerine bir uyarıcı gelmeyen bir kavmi uyarman için (orada geçenleri sana bildirdik).”

Hız. İsa ile Hz. Peygamber arasında beşyüz elli senelik bir fetret dönemi yaşanmıştı.

Arablar açısından bakıldığında, Hz. İsmail’den itibaren Hz. Peygambere kadar olan dönem de düşünülebilir. Çünkü Hz. Musa ve Hz. İsa’nın (aleyhime’s- selâm) daveti İsrailoğullarına ve çevrelerindekiilere has idi.

“Ola ki düşünüp öğüt alırlar.” لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ

47- وَلَوْلَا أَنْ تُصِيبَهُمْ مُصِيبَةٌ بِمَا قَدَّمْتْ أَيْدِيَهُمْ فَيَقُولُوا رَبَّنَا لَوْلَا أَرْسَلْتَ -**“Kendi yaptıkları sebebiyle başlarına bir musibet gelip de, “Ey Rabbimiz! Bize bir Peygamber gönderseydin de âyetlerine uysaydık ve mü’minlerden olsaydık” diyecek olmasalardı, (peygamber göndermezdik).”**

Ey Peygamber! Seni,

-Böyle diyerek mazeret ileri sürmelerinin önüne geçmek,

-Kendilerini delilsiz bırakmak için gönderdik.

48- فَلَمَّا جَاءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا **“Onlara katımızdan hak gelince, şöyle dediler:**

“Musa’ya verilenlerin benzeri ona da verilseydi ya!” لَوْلَا أُوتِيَ مِثْلَ مَا أُوتِيَ مُوسَى

“Musaya Kitabın bütün olarak bir defada verilmesi, asa, yed-i beyza ve diğer mu’cizeler gibi, keşke sana da mu’cizeler verilseydi” dediler.

Böyle demeleri, zor durumda bırakmak ve işi yokuşa sürmekten başka bir şey değildi.¹²

¹² Yani, Musa’ya verilenler kendilerine verilse iman etmeyeceklerdi.

أَوَلَمْ يَكْفُرُوا بِمَا أُوتِيَ مُوسَى مِنْ قَبْلُ “Daha önce Musa’ya verileni de inkâr etmemişler miydi?”

Bu inkâr edenlerden murat, Hz. Musa zamanındaki onlar gibi görüş ve gidişata sahip olan kâfirlerdir.

قَالُوا سِحْرَانِ تَظَاهَرَا “Bu ikisi, birbirlerine destek olan iki sihir” dediler.”

“Bu ikisi” ifadesinden murat

-Hz. Musa ve Hz. Harun’dur.

-Veya Hz. Musa ve Hz. Muhammeddir. (Aleyhimüs selâm)

“Birbirlerine destek olan iki sihir” iki kitabın birbirine uygunluğudur.

Veya her iki kitabın mu’cizelerle desteklenmesidir.

وَقَالُوا إِنَّا بِكُلِّ كَافِرُونَ “Ve biz onların her birini inkâr ediyoruz” dediler.”

“Onların her biri” ifadesinden murat,

-Hz. Musa ve Hz. Peygamberdir.

-Veya genel anlamda bütün peygamberlerdir.

49- قُلْ فَاتُوا بِكِتَابٍ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ هُوَ أَهْدَىٰ مِنْهُمَا أَتَّبِعُهُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ “De ki: Eğer sadık iseniz, Allah katından bu ikisinden daha doğru bir kitap getirin de, ona uyayım!”

Ayetin bu kısmı, “birbirlerine destek olan iki sihir” ifadesiyle, Hz. Musa ve Hz. Peygamberi kastettiklerini teyid eder.

Böyle bir şeyi gerçekleştiremeyecekleri için, ayetten murat onları ilzam ve susturmaktır. “Eğer sadık iseniz” ifadesindeki “eğer” kelimesi, onlarla tehekküm için olabilir.

50- فَإِنْ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَكَ فَاعْلَمْ أَنَّمَا يَتَّبِعُونَ أَهْوَاءَهُمْ “Eğer sana cevap vermezlerse, bil ki onlar sırf hevâ’larına uymaktadırlar.”

Çünkü delile tâbi olsalar, o delili getirir, gösterirlerdi.

وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّنِ اتَّبَعَ هَوَاهُ بِغَيْرِ هُدًى مِنَ اللَّهِ “Allah’tan bir yol gösterici olmaksızın kendi hevâ’sına uyandan daha sapık kim olabilir?”

Buradaki soru nefiy içindir. Yani, böylesinden daha ziyade dalâlette olanı yoktur.

Hevâ'ya uymanın **“Allahtan bir yol gösterici olmadan”** kaydıyla söylenmesi, te'kid içindir.

Ama takyîd için de olabilir. Çünkü nefsin hevâsının (isteğinin) bazan hakka muvafık olması mümkündür.

إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ **“Elbette Allah zalim kavmi doğru yola iletmez.”**

Allah, hevâ'ya uymayı âdet hâline getirerek kendine zulmeden kimsele-ri doğru yola iletmez.

51- وَلَقَدْ وَصَّلْنَا لَهُمُ الْقَوْلَ **“Andolsun, o sözü onlara peş peşe ulaştırdık.”**

Öğüt vermede bir kopukluk olmaması için, biz ardı ardına vahiyler gönderdik.

Veya bundan murat, Kur'anda ardı ardına deliller getirilmesi, uyarıcı öğütlerin ve ibretli nasihatlerin yer alması olabilir.

لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ **“Ola ki düşünüp öğüt alırlar.”**

Ola ki bu şekilde inanırlar ve itaat ederler.

Hidayet Allah'tan

52- الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِهِ هُمْ بِهِ يُؤْمِنُونَ - “Ondan (Kur’ân’dan) önce kendilerine kitap verdiklerimiz, ona iman ederler.”

Sebeb-i Nüzûl

Ayet, ehl-i kitaptan iman edenler hakkında nazil oldu.

Denildi ki: Hristiyanlardan kırk kişi hakkında indi. Bunlardan otuz ikisi Hz. Caferle beraber Habeşistandan, sekizi de Şamdan gelmişlerdi.

53- وَإِذَا يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ قَالُوا آمَنَّا بِهِ - “O kendilerine okunduğu zaman şöyle dediler: “Ona iman ettik”

رَبِّتَا “Şüphesiz o Rabbimizden gelen gerçektir.”

“Biz ondan önce de müslümandık.”

Yani, onların imanı yeni bir şey değildir. Daha önceki kitaplarda Kur’andan behsedildiğini görmüşler, daha Kur’an inmeden İslâm üzere olmuşlardı.

Veya mana şöyle olabilir: Daha evvelinde Kur’anın Allahtan geldiğine az çok kanaatleri vardı, bizzat okununca bu kanaatleri pekişti, hakka teslim oldular.

54- أُولَٰئِكَ يُؤْتَوْنَ أَجْرَهُمْ مَرَّتَيْنِ بِمَا صَبَرُوا - “İşte onlara, sabretmelerinden ötürü mükâfatları iki defa verilecektir.”

Birincisi, kendi kitaplarına imanları, diğeri ise Kur’ana imanlarıdır. Her iki imanda da sabır ve sebat göstermeleri yüzünden, bunlar iki defa mükâfat alacaklardır.

Veya bundan murat, Kur’ana hem inmeden, hem de indikten sonra imanlarında sabır ve sebat göstermeleridir.

Veya hem müşriklerin ezasına, hem de eski dinlerinden olan kimselerin bunları dışlamalarına sabır ve sebat göstermeleridir.

وَيَذَرُونَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ - “Bunlar kötülüğü iyilikle savarlar.”

Bunlar, masiyetin peşinde taat yaparlar.

Hz. Peygamber şöyle buyurur: “Kötülüğün peşinden onu ortadan kaldıracak iyilik yap.”

وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ “Ve onlara rızık olarak verdiklerimizden infak ederler.”

Ve bunlar, kendilerine rızık olarak verdiklerimizden hayır yolunda harcarlar.

وَإِذَا سَمِعُوا اللَّغْوَ أَعْرَضُوا عَنْهُ 55- “Onlar, boş söz işittikleri zaman ondan yüz çevirirler.”

Onlar, boş söz işittiklerinde güzellikle ondan yüz çevirirler.

وَقَالُوا لَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ “Ve şöyle derler: Bizim işlerimiz bize, sizin işleriniz de size.”

سَلَامٌ عَلَيْكُمْ “Size selam olsun.”

Ayrılırken selâm ile ayrılırlar.

Veya muhatapların içinde bulundukları kötü hâlden dolayı onlara “Allah selâmet versin” şeklinde dua ederler.

لَا تَبْتَغِي الْجَاهِلِينَ “Biz cahilleri istemeyiz.”

“Biz kendini bilmezlerle sohbet etmeyiz, böyle bir sohbeti arzulamayız” derler.

إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ 56- “Sen sevdiğini hidayete erdiremezsin.”

Sen sevdiğini İslama sokmaya güç yetiremezsin.

وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ “Lakin Allah dilediğine hidayet verir.”

Lakin Allah dilediğine hidayet eder ve onu İslâma dâhil kılar.

وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ “Ve O, hidayete girecek olanları en iyi bilendir.”

Allah buna ehil olanları en iyi bilendir.

Sebeb-i Nüzûl

Cumhura göre, ayet Ebu Talib hakkında inmiştir. Vefatına yakın Hz. Peygamber onun yanına vardı ve “amca, La ilâhe illallah de, Allah katında seni savunayım” dedi. Ebu Talib, “kardeşimin oğlu, biliyorum Sen doğru

bir insansın, lâkin “ölümü anında boyun eğdi” demelerinden hoşlanmam” cevabını verdi.

57- وَقَالُوا إِن نَّبِعِ الْهُدَى مَعَكَ نَتَّخِطُ مِنْ أَرْضِنَا - “Onlar, “Seninle beraber yol tutarsak, kendi yurdumuzdan koparılıp çıkarılırız” dediler.”

Sebeb-i Nüzûl

Ayet, Abdi Menaf oğullarından Hars Bin Osman hakkında indi. Hz. Peygamberin yanına gelip şöyle demişti: “Senin hak üzere olduğunu biliyoruz. Lakin biz bir avuç insanız, Sana tâbi olsak ve Arab müşriklere muhalefet etsek bizi diyarımızdan sürüp çıkarmalarından korkarız.”

Allahu Teâlâ, şöyle buyurarak cevap bildirdi:

“Biz onları emin bir hareme yerleştirmedik mi?”

Harem içinde yer alan Ka’be hürmetine, çevrede insanlar birbirini boğazlasa bile, Mekke’de güven içinde yaşamakta idiler.

“Tarafımızdan bir rızık olarak, her türlü mahsul oraya sevk olunur.”

Onlar putlara taptıkları hâlde Ka’be hürmetine durumları böyle ise, Ka’benin hürmetine ilave olarak tevhidin hürmetini de katarlarsa nasıl biz onları korkuya mübtela kılar, diyarlarından çıkartırız!

“Lakin onların çoğu bilmezler.”

Lakin onların çoğu cahildirler, bunu anlamazlar, bilmek için tefekkür etmezler.

Denildi ki: Onlardan çok azı düşünür ve bu rızıkın Allahtan olduğunu bilir. Çoğu ise, bilmezler. Çünkü şayet bilseler, başkasından korkmazlardı.

Ama onlar Allahtan değil de insanlardan korkarlarsa, bu hâllerinden dolayı Allahın ceza vermesinden korkmaları gerekir. Ayetin devamı bunu anlatır:

58- وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ بَطَرَتْ مَعِيشَتَهَا - “Biz, maiyetleriyle şımarmış nice beldeyi helak ettik.”

Onlar gibi güven içinde ve geçimi rahat olan, bundan dolayı şımaran nice belde insanlarını Allah helâk etti ve diyarlarını harabeye çevirdi.

فَتِلْكَ مَسَاكِنُهُمْ “İşte onların meskenleri!”

İşte şunlar onların ıpıssız meskenleri...

لَمْ تُسْكَنْ مِنْ بَعْدِهِمْ إِلَّا قَلِيلًا “Kendilerinden sonra pek az oturuldu.”

Onların yaşadıkları yerlerde artık kimse yaşamıyor, ancak bir gün veya daha az olacak şekilde insanlar gelip geçiyor.

Veya onların günahlarının uğursuzluğundan, onların helâkinden sonra o diyarlarda oturacak kimse kalmadı, dağılıp gittiler.

وَكُنَّا نَحْنُ الْوَارِثِينَ “Onlara varis olan Biz olduk.”

Çünkü yerlerinde onlar gibi tasarrufta bulunacak kimse kalmadı.

وَمَا كَانَ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرَىٰ حَتَّىٰ يَبْعَثَ فِي أُمَمٍ رَسُولًا يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِنَا -59
“Rabbin, beldelerin merkezî yerlerine, kendilerine âyetlerimizi okuyan bir elçi göndermedikçe oraları helâk edici değildir.”

Peygamberin ana yerleşim merkezlerinde gönderilmesi, oralarda yaşayanların daha zeki ve daha asil olmasındandır.

Peygamberin gönderilmesi,

-Allahın onlara karşı delili olması,

-Ve onların mazeretleri kalmaması içindir.

وَمَا كُنَّا مُهْلِكِي الْقُرَىٰ إِلَّا وَأَهْلُهَا ظَالِمُونَ
“Ve biz, ahalisi zalim olmadıkça beldeleri helâk etmeyiz.”

Onlar,

-Peygamberleri yalanlayarak,

-Küfür içinde taşkınlıklar yaparak zulmettiklerinde helâk edildiler.

وَمَا أُوتِيتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَمَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَزِينَتُهَا -60
“Size verilen her şey, dünya hayatının meta’ı ve zînetidir.”

Size, dünyayı güzelleştiren şeylerden ne verilmişse, bunlar geçici dünya hayatınız süresince faydalanacağınız, kendilerini süs olarak kullanacağınız şeylerdir.

وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ
“Allah katında olan ise, daha hayırlı ve daha kalıcıdır.”

“Allah katında olan”dan murat, Allahın vereceği sevaptır. İşte bu,

kendi zâtında geçici dünya menfaatlerinden çok daha hayırlıdır. Çünkü özel bir lezzettir ve mükemmel bir mutluluktur. Ebedî olduğu için de daha devamlıdır.¹³

أَفَلَا تَعْقِلُونَ “Hâlâ aklınızı kullanmaz mısınız?”

Aklınızı kullanmıyor musunuz ki, ednâ (değersiz) olanı hayırlı olanla değiştiriyorsunuz?

¹³ Allahın vereceği sevap bizâtihi hayırdır. Geçici dünya malı ve zînetine göre “daha hayırlıdır” denilmesi, “okyanus dereden daha büyüktür” denilmesi gibi bir manayı ifade eder. Çünkü, ebedî ve daimi olanla, geçici ve fanî olan kıyasa girmez.

İnsanın Acizliği

61- أَفَمَنْ وَعَدْنَاهُ وَعْدًا حَسَنًا فَهُوَ لَاقِيهِ كَمَنْ مَتَّعْنَاهُ مَتَاعَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ثُمَّ هُوَ - “Kendisine güzel bir vaadde bulunduğu- muz ve o vaad edilen şeye kavuşacak olan kimse, dünya hayatının menfaatlerinden yararlandırđımız, sonra da kıyamet günü (hesaba çekilmek için) huzura getirilecek kimse gibi midir?”

Güzel vaadden murat, cennettir. Çünkü vaadin güzelliği, vaad edilenin güzelliğiyledir.

Allah vaadinde hulfetmiyeceği için o kimse bu vaad edilen cennete hiç şüphe yok kavuşacaktır. Bunun katiliğini ifade için atıf, sebebiyet manası veren ف “fe” ile yapılmıştır.

Dünya hayatının menfaatleri,

-Elemlerle karışık,

-Yorgunluklarla bulanık,

-Geçici olması sebebiyle, sonu hep pişmanlıktır.

Dünyada keyfine göre yaşayan bu kimse, sonra kıyamet günü hesaba çekilmek veya azaba sevkedilmek için kayıtlı- kelepçeli olarak huzurumu- za getirilecektir.

Bu ayet, önceki ayetin bir neticesi gibi olduğundan ف “fe” ile ona at- fedilmiştir.¹⁴

62- وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَائِيَ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ - “O gün (Allah) onlara nida ile ‘Benim ortaklarım olduklarını iddia ettikleriniz hani nerede?’ diyecektir.”

¹⁴ Önceki ayette dünya hayatının gelip geçiciliği, ahiret sevabının ise daha hayırlı ve daimi olduğü anlatılmıştı. İşte, durum böyle olunca, ilerde kendisine cennet verilecek olan kimse, elbette ve elbette şu dünya hayatında refah içinde yaşamakla beraber diğer âlemde azap görececek olan kimseye kıyas edilemez. Bu kimse şu ha- yatta çileler çekse bile, madem önünde daimi bir mükâfat, bitmez bir saadet var, o çileleri hoş karşılamalıdır.

Bu ayet, bir önceki ayette geçen “kıyamet günü” ifadesine atfedilmiştir. Veya “şu günü hatırla” tarzında yeni bir cümledir.

63- **قَالَ الَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ “Haklarında azap hükmü gerçekleşenler şöyle dediler.”**¹⁵

Bundan murat, **“Rabbinin, ‘Andolsun ki cinlerden ve insanlardan cehennemi dolduracağım’ sözü tamam oldu.”** (Hûd, 119) ayetinde ve vaîd ayetlerinde anlatılan durumdur. Bu sözün muktezası sabit olmuş, gerçeği meydana gelmiştir.

رَبَّنَا هَؤُلَاءِ الَّذِينَ أَغْوَيْنَا “Ey Rabbimiz! İşte şunlar bizim azdırdıklarımızdır.”

أَغْوَيْنَاهُمْ كَمَا غَوَيْنَا “Kendimiz azdığımız gibi onları da azdırdık.”

تَبَرَّأْنَا إِلَيْكَ “Onların suçlarından beri olduğumuzu sana arzederiz.”

مَا كَانُوا إِيَّانَا يَعْبُدُونَ “Onlar bize tapmıyorlardı.”

Onlar bize tapmıyorlardı, ancak kendi hevâ’larına ibadet ediyorlardı.

64- **وَقِيلَ ادْعُوا شُرَكَاءَكُمْ “Onlara, “Haydi şeriklerinizi çağırın!” denildi.”**¹⁶

فَدَعَوْهُمْ “Onlar da çağırdılar.”

فَلَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُمْ “Fakat şerikleri onlara cevap vermedi.”

Onlar, şaşkınlık içinde şerik kabul ettiklerini çağırırlar. Ama o şerikler, icabetten ve yardım etmekten aczleri dolayısıyla cevap veremezler.

وَرَأَوْا الْعَذَابَ “Ve azabı gördüler.”

لَوْ أَنَّهُمْ كَانُوا يَهْتَدُونَ “Keşke onlar doğru yola gelselerdi.”

Azabı gördüklerinde “ah keşke hidayet üzere olsaydık” diye temenni ederler.

Veya “ne olurdu, dünyada iken doğru yol üzere olsalardı!”

¹⁵ Öyle anlaşılıyor ki, bu ilâhî hitap, insanlardan ve ruhanî varlıklardan putlaştırılanlara yapılacaktır. Her ne kadar bu açıktan ifade edilmemiş olsa da, ayetin devamından böyle olduğu görülmektedir.

¹⁶ Buradaki hitap ise, bazı insanları ve ruhanî varlıkları putlaştırılanlardır.

Veya “ah, şu azabı def etmeye bir yol bulsalar...”

65- **“O gün Allah onlara seslenip ‘‘Peygamberlere ne cevap verdiniz?’’ der.”**

Bu, üstteki altmış ikinci ayete atfedilmiştir. Allahu Teâlâ önce kendisine şirk koşulmasından sormuş, sonra da peygamberleri yalanlamalarını sorgulamıştır.

66- **“O gün onlara karşı bütün haberler kapanmıştır.”**

O gün haberler kendilerine kör gibi olmuştur, o haberler onlara bir türlü ulaşamaz. Bununla, “onlar bütün haberlere karşı kör oldular, kendilerine hiçbir yerden haber gelmedi” manası kastedilmiştir. Lakin onların çaresizliğini daha kuvvetli anlatmak için böyle ifade edilmiştir. Bunda şöyle bir delâlet de vardır:

Zihin, böyle meselelerde ancak hariçten gelenlerle işlem yapar. Hariçten bir haber olmayınca, zihin onunla alakalı bir fonksiyon icra edemez.

“Haberlerden” murat, Peygamberlere verdikleri cevaplardır veya hem onu hem de diğerlerini içine alan haberlerdir.

Peygamberler bile böyle dehşetli bir günün hesabında cevap verirken zorlanıp durumu Allahın ilmine havale ederlerken, ümmetlerinden olup da dalalette gidenlerin hâli nice olur, kıyas edebilirsin!

“Artık birbirlerine de soramazlar.”

Hem durumun dehşetinden, hem de onların da kendileri gibi aciz olduklarını bildiklerinden birbirlerine de cevabı soramazlar.

67- **“Artık kim tevbe ederek, iman edip iyi işler yaparsa, ümit edilir ki o, kurtuluşa erenlerdendir.”**

Ama her kim şirkten dönse, iman ve salih ameli cem etse, felaha erer.

“Ümit edilir ki” ifadesi Allaha nisbet edildiğinde katıyet bildirir. Böyle bir üslûb, büyük zâtların âdet edindikleri bir ifade tarzıdır.

“Ümid edilir ki” ifadesi tevbe edene nisbet edildiğinde ise gerçek anlamında kullanılmış olur. Tevbe eden kimse, felah bulmayı ümit eder bir hâlde olmalıdır.

68- رَبُّكَ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَيَخْتَارُ “Rabbin, dilediğini yaratır ve seçer.”

Allahın herhangi bir şeyi yapmasını zorunlu kılacak bir güç olmadığı gibi, yaptığını engelleyecek bir şey de yoktur.

“Onların seçim hakkı yoktur.” مَا كَانَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ

Ayetin zahiri, insanlardan irade kuvvetini tamamen nefyetmektedir. Tahkik edildiğinde de durumun böyle olduğu anlaşılr. Çünkü kulların iradesi, Allahın tercihiyle yaratılmış olup bir kısım sebeplere bağlıdır. İnsanların ise, bu sebeplerde bir iradesi söz konusu değildir.¹⁷

Denildi ki: Ayetten murat, mahlûkattan hiçbirinin Allaha “şu şöyle olsun” diye bir dayatması olamadığını bildirmektir. Ayetin **“Bu Kur’an, iki şehrin birinden bir büyük adama indirilseydi ya!”** (Zuhruf, 31) demeleri üzerine indiği rivayeti de bu manayı te’vid eder.

Denildi ki: Ayetin bu kısmı, öncekinin devamı olup, buradaki “Ma” edatı nefiy için değil, mevsul olarak gelmiştir. Yani, “Allah her ne dilerse yaratır ve her ne şey onlar için daha hayırlı ise onu seçer.”

“Allah, münezzehtir.” سُبْحَانَ اللَّهِ

Bu ifade, Allahı tenzihtir. Hiç kimse yaratmada O’na hissedar olamaz, O’na müdahale edemez. Hiçbir irade, O’nun seçimine karışamaz.

“Ve onların ortak koştuklarından şanı yücedir.” وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ

Allah, onların şerik kılmasından veya şerik kıldıkları şeylerle beraber olmaktan yücedir.

69- رَبُّكَ يَعْلَمُ مَا تُكِنُّ صُدُورُهُمْ وَمَا يُعْلِنُونَ “Rabbin, onların sinelerinde gizlediklerini de, açığa vurduklarını da bilir.”

Senin Rabbin, peygambere düşmanlık ve kin gibi onların içinden geçenleri bilir. Onu tenkid etmek gibi açığa vurduklarını da bilir.

70- وَهُوَ اللَّهُ “O, Allah’tır.”

O, ibadete layık olan Allah’tır.

¹⁷ Bu ifadeler, insanın fiillerinde tamamen kaderin mahkûmu olduğu şeklinde anlaşılmamalıdır. İnsan, var olup olmama, cinsiyet, huy, saçının rengi gibi şeyleri seçemez, ama kendi yaptığı fiillerde tercih hakkına sahiptir. Yürümeyi yaratan Allahu Teâlâdır, ama camiye veya meyhaneye gitmeyi isteyen insanın iradesidir.

“O’ndan başka hiçbir ilâh yoktur.”

İbadete, O’ndan başka layık olan yoktur.

“Başta da sonda da hamd O’na mahsus-
tur.”

Çünkü hem şimdiki, hem de ilerde gelecek olan nimetlerin sahibi O’dur. Mü’minler dünyada O’nun nimetlerine hamdettikleri gibi, lütfundan dola-
yı sevinerek ve hamdetmekten lezzet alarak, ahirette de “Bizden üzüntü-
yü gideren Allah’a hamdolsun.” (Fâtır, 34) ve “O Allaha hamdolsun ki
bize olan vaadini gerçekleştirdi ve bizi arza varis kıldı. Cennette is-
tediğimiz yerde oturuyoruz.” (Zümer, 74) ifadeleriyle yine hamd edecek-
lerdir.

“Hüküm yalnızca O’nundur.”

Her şeyde nâfiz olan hüküm O’nundur.

“Ve siz O’na döndürüleceksiniz.”

Öldükten sonra diriltilerek O’na döndürüleceksiniz.

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ جَعَلَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ اللَّيْلَ سَرْمَدًا إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ مَنْ إِلَهٌ غَيْرُ 71-
اللَّهُ يَأْتِيكُمْ بَضِيَاءٍ “De ki: Haber verin bakayım, eğer Allah üzerinizde
geceyi tâ kıyamet gününe kadar aralıksız devam ettirse, Allah’tan
başka size bir ziya getirecek ilah kimdir?”

Allah güneşi yerin altında tutarak veya kaybolduğu ufuk etrafında ha-
reket ettirerek kıyamete kadar daimî gece yapsa, size kim bir ziya getirir?

“Allahtan başka ilah” ifadesi onların zannına göre kullanılmıştır. Çün-
kü onlar O’ndan başka ilah olduğunu iddia ediyorlardı.

“Hâlâ ışıtmaz misiniz?”

Düşünerek ve basiretle ışıtmaz misiniz?

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ جَعَلَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ النَّهَارَ سَرْمَدًا إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ مَنْ إِلَهٌ غَيْرُ 72-
اللَّهُ يَأْتِيكُمْ بَلِيلٍ تَسْكُنُونَ فِيهِ “De ki: Haber verin bakayım, eğer Allah üye-
rinizde gündüzü ta kıyamet gününe kadar aralıksız devam ettirse,
Allah’tan başka size istirahat edeceğiniz bir geceyi getirecek ilah
kimdir?”

“**Hâlâ görmez misiniz?**” أَفَلَا تُبْصِرُونَ

Allah güneşi semanın ortasında tutarak veya ufkun üzerindeki yörüngeinde hareket ettirerek kıyamet gününe kadar daima gündüz yapsa meşguliyet yorgunluklarından dinlenmeniz için Allahtan başka hangi ilah size geceyi getirir?

Ayette önce **“kim size bir ziya getirir?”** denildi. Burada ise sadece **“kim size bir gece getirir?”** denilmek yerine **“istirahat edeceğiniz bir gece”** denildi. Bunda şöyle bir incelik vardır: Çünkü ziya zâtında bir nimettir, bizâhiti istenilir. Ama gece öyle değildir.

Keza, ziyanın faydaları, gecenin faydalarından daha çoktur. Bundan dolayı ziya nimetinden bahsedildikten sonra **“Hâlâ işitmez misiniz?”** denildi. Gece nimetinden sonra ise, **“Hâlâ görmez misiniz?”** denildi. Çünkü aklın işitmekten olan istifadesi, görmekten gelen istifadesinden daha fazladır.

73- **“Rahmetinden dolayı, Allah geceyi ve gündüzü hem dinlenmeniz hem de O’nun lütfundan rızkınızı aramanız için var etti.”** وَمِنْ رَحْمَتِهِ جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ

İnsan, gecede istirahat eder, gündüzde ise çeşitli işler yapar.

“Ve ola ki şükredersiniz.” وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

Allahın size bunları vermesi, bu husustaki ilâhî nimetleri bilip onlara şükretmeniz içindir.

74- **“O gün Allah onları çağırarak, “Benim ortaklarım olduklarını iddia ettikleriniz, hani nerede?” diyecektir.”** وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَائِيَ الَّذِينَ كُنتُمْ تَزْعُمُونَ

Bu ibare, altmış ikinci ayette de geçmişti. Burada tekrarı, onların şirklerini tekrar be tekrar başlarına vurarak en ziyade Allahın gadabını celbeden şeyin O’na ortak koşmak olduğunu hissettirmektir.

Veya birinci ibare onların görüşlerinin bozukluğunu anlatmak, ikincisi ise bu görüşün bir senede dayanmayıp ancak bir arzu ve hevâ’dan çıktığını beyan etmektir.

75- **“Her ümmetten bir şahit çıkarınız.”** وَنَزَعْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا

Her ümmetten çıkarılacak şahit, o ümmete gönderilen peygamberdir. Peygamber, onların ne hâlde bulunduklarına şehâdet eder.

فَقُلْنَا هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ “Ve (kâfirlere) “Kesin delilinizi getirin” deriz.”

Bulunduğunuz dininizin sıhhatine dair delilinizi getirin bakalım.

فَعَلِمُوا أَنَّ الْحَقَّ لِلَّهِ “Onlar da gerçeğin Allah’a ait olduğunu bilirler.”

O zaman ulûhiyette hakkın sadece Allaha ait olduğunu, hiçbir şeyin O’na şerik olmadığını bilirler.

وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ “Ve uydurdıkları şeyler kaybolup gitmişlerdir.”

Ve Allaha şerik olarak uydurdıkları batıl ilahların hepsi onlardan kaybolup gider.

Karun Kıssası

76- **“Karun, Musa’nın kavminden idi.”** إِنَّ قَارُونَ كَانَ مِنْ قَوْمِ مُوسَى

Karun, Hz. Musa’nın amcaoğlu olup O’na inananlardan idi.

“Onlara karşı taşkınlık etmişti.” فَبَغَىٰ عَلَيْهِمْ

Onlara üstünlük tasladı, onların emri altında olmalarını istedi.

Veya onların üzerinde kibirlendi. Veya onlara zulmetti.

Denildi ki: Karunun bu durumu, Firavunun onu İsrailoğullarına idareci yaptığına oldu.

Veya bundan murat onun hasedidir. Rivayete göre Karun Hz. Musa’ya şöyle demişti: “Sana risalet verildi, Haruna da âlimlik. Ben ise bir şey değilim. Ne zamana kadar sabredeceğim?”

Hz. Musa ona şöyle cevap verdi: “Bu, Allahın işi, böyle takdir etmiş.”

“Biz ona öyle وَأَتَيْنَاهُ مِنَ الْكُنُوزِ مَا إِنَّ مَفَاتِحَهُ لَتَنُوءَ بِالْمُضْبَةِ أُولَى الْقُوَّةِ **hazineler vermiştik ki, anahtarlarını güçlü kuvvetli bir topluluk zor taşırdı.”**

Ayet metnindeki **“mefatih”** kelimesi hem anahtar hem de hazineleri ifade edebilir. Birinciye göre O’nun hazinelerinin anahtarlarını güçlü – kuvvetli topluluğun taşıdığı anlaşılır. İkinciye göre ise, hazinelerini güçlü kuvvetli bir topluluğun taşıdığı anlaşılır.

“Kavmi ona demişti ki:” إِذْ قَالَ لَهُ قَوْمُهُ

“Şımarma!” لَا تَفْرَحْ

Dünya ile şımarmak mutlak olarak kınanmıştır. Çünkü böyle bir şımarma,

-Dünyayı sevmenin,

-Ona razı olmanın,

-Geçici olmasından gafletin bir neticesidir. Onda olan lezzetlerin geçici olduğunu bilmek ise, üzülmeyi icab ettirir. Bunun içindir ki Allahu Teâlâ şöyle buyurdu:

“Ta ki elinizden çıkana üzülme yesiniz ve Onun size verdikleriyle şımarmanız.” (Hadid, 23)

Ayetin devamı, şımarmanın yasaklanmasını Allahın muhabbetine mani olması yönünden açıklayıp şöyle bildirdi:

“Çünkü Allah şımaranları sevmez.” إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْفَرِحِينَ

Çünkü Allah, dünyanın geçici yaldızlarıyla şımaranları sevmez.

77- Allah’ın sana verdiği şeylerde ahiret yurdunu ara.” وَأَنْتَعِ فِي مَا آتَاكَ اللَّهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ

Allahın sana vermiş olduğu zenginliği, sana ahireti kazandıracak şeylerde sarfederek ahiret yurdu için harca. Çünkü zenginlikten maksat, ahireti kazandırmak olmalıdır.

“Dünyadan da nasibini unutma.” وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا

Dünyadan nasip, onunla ahireti kazanmaktır. Ayrıca, dünyadan kişinin kendisine yetecek kadarını almasıdır.

“Allah sana ihsanda bulunduğu gibi sen de ihsanda bulun.” وَأَحْسِنْ كَمَا أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَيْكَ

Allah sana verdiği nimetlerle ihsanda bulunduğu gibi, sen de Allahın kullarına iyilik yap.

Denildi ki: Allah sana nimetle ihsanda bulunduğu gibi, sen de şükür ve taat ile iyilikte bulun.

“Ve yeryüzünde bozgunculuk arama.” وَلَا تَبْغِ الْفُسَادَ فِي الْأَرْضِ

Zulüm ve haksızlığa yol açacak bir emir vererek arzda fesat arzulama.

Bu, Karunun işlemiş olduğu zulüm ve haksızlıktan sakındırmadır.

“Çünkü Allah, bozguncuları sevmez.” إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ

Allah, kötü fiillerinden dolayı bozguncuları sevmez.

78- Kârûn, “Bunlar bana bende bir ilimden dolayı verilmiştir” dedi.” قَالَ إِنَّمَا أُوتِيتُهُ عَلَىٰ عِلْمٍ عِنْدِي

Dedi ki: Ben, bende olan ilimle insanlara üstün kıldım, bununla onların fevkinde makam ve mala kavuştum.

“Onda olan ilim”,

-Tevrat olabilir. İçlerinde Tevratı en iyi bilen idi.

-Kimya ilmi olabilir.

-Ticaret ve kazanç ilmi olabilir.

-Denildi ki: Yusufun hazinelerinin bilgisine sahipti.

أَوْ لَمْ يَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ قَدْ أَهْلَكَ مِنْ قَبْلِهِ مِنَ الْقُرُونِ مَنْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُ قُوَّةً وَأَكْثَرَ جَمْعًا “O, Allah’ın kendinden önceki devirlerde, ondan daha kuvvetli ve daha çok mal biriktirmiş kimseleri helâk etmiş olduğunu bilmedi mi?”

Karun, bu gerçeği aslında Tevrat’ta okumasına ve tarihî menkıbeleri anlatanlardan duymasına rağmen kuvvetiyle ve malının çok olmasıyla aldanmıştı. Ayet, onun bu hâline karşı bir taaccüptür ve halini kınamaktır.

Veya bu ilmin kendisinden nefyi ile ilim iddiasına ve bununla büyüklük taslamasına bir reddir. Yani, “Bunu bilmedikten sonra, iddia ettiği gibi kendisini helâk olanların maruz kaldığı hâllerden koruyacak bir ilmi mi var?”

وَلَا يُسْأَلُ عَنْ ذُنُوبِهِمُ الْمُجْرِمُونَ “Mücrimlerden günahları sorulmaz.”

Buradaki sualden murat, öğrenmek amacıyla onların günahlarından sorulmamasıdır. Çünkü Allahu Teâlâ, onların günahlarına muttallidir.

Veya ayıplama tarzında sorulmayacaklardır. Çünkü buna lüzum kalmadan, günahları sebebiyle ansızın cezalandırılacaklardır.

Sanki Allahu Teâlâ, önceki devirlerde kendisinden daha kuvvetli ve daha zengin olanların helakini zikrederek Karunu tehdit edince, onun Allahın onlara has kıldığı cezalara muttali olmadığını, Allahın ise mücrimlerin bütün günahlarına muttali olduğunu ve hiç şüphesiz buna göre ceza vereceğini bildirerek te’kidde bulundu.

فَخَرَجَ عَلَى قَوْمِهِ فِي زِينَتِهِ 79- “Derken Karun, ihtişam içinde kavminin karşısına çıktı.”

“Dünya hayatını arzulayanlar şöyle dediler: Keşke Karun’a verilenin benzeri bizim de olsaydı.”

Hasedden sakınmak için bizzat onun malını değil, benzerini temenni ettiler.

إِنَّهُ لَذُو حَظٍّ عَظِيمٍ “Gerçekten o, çok büyük devlet sahibidir.”

“Onun dünyadan çok büyük bir payı var” dediler.

80- وَقَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ “Kendilerine ilim verilmiş olanlar ise, şöyle dediler:”

Ahiretin hâllerini bilenler, Karun gibi servete kavuşmayı temennî edenlere şöyle dediler:

وَيَلِكُمْ “Yazıklar olsun size!”

“Veyl” ifadesi, razı olunmayan şeylerden sakındırmak için kullanılır.

ثَوَابُ اللَّهِ خَيْرٌ لِّمَنَ آمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا
için Allah’ın sevabı daha hayırlıdır.”

Allahın ahirette vereceği karşılık, Karuna verilenden, hatta dünya ve içindekilerden daha hayırlıdır.

وَلَا يُلْقِيهَا إِلَّا الصَّابِرُونَ “Ona, ancak sabredenler kavuşurlar.”

Böyle bir karşılığa, ancak taatte ve günahlardan kaçınmada sabredenler nâil olurlar.

81- فَحَسَفْنَا بِهِ وَبِدَارِهِ الْأَرْضَ “Derken, onu da, sarayını da yerin dibine geçirdik.”

Rivayete göre, Karun her zaman Hz. Musayı incitir, O ise yakınlığından dolayı durumunu idare ederdi. Derken zekât hükmü bildirildi. Karun malının binde birini vermeyi kabul etti. Ama hesaplayınca çıkan miktar kendisine çok geldi.

İsrailoğulları O’nu terk etsinler diye, Hz. Musa’yı onların nazarında küçük düşürecek bir plan yaptı. “Musa benimle ilişkiye girdi” demesi için fahişe bir kadını ayarladı. Bayram günü Hz. Musa insanlara hitap etmek üzere ayağa kalktı. Şöyle konuştu: “Hırsızlık yapanın elini keseriz. Bekâr olarak zina yapana sopa cezası uyguluyoruz. Evli olarak zina yapanı ise recmederiz.”

Bunun üzerine Karun “Sen de bu hükümlere dâhil misin?” diye sordu.

Hız. Musa “evet, dâhilim” dedi.

Karun, “İsrailoğulları Senin falan kadınla ilişkin olduğunu iddia ediyorlar!” dedi.

Bu söz üzerine o kadın getirildi. Hz. Musa ondan Allah hakkı için doğru söylemesini istedi. Kadın, bir ücret karşılığında böyle iftira etmesi için Ka-

run tarafından tutulduğunu anlattı. Hz. Musa, gerçeğin anlaşılması üzerine secdeye vardı, Karunun helâki için Allaha yalvardı.

Allahu Teâlâ, “yere dilediğini emret” diye O’na vahyetti. Hz. Musa da “ey arz! Onu içine al!” dedi. Arz onu dizlerine kadar içine aldı. Hz. Musa “onu içine al” dedi. Arz, Karunun vücudunun yarısını içine aldı. Sonra Hz. Musa “Onu içine al!” dedi, arz Karunu boynuna kadar içine aldı. Sonra Hz. Musa tekrar “onu içine al” deyince, arz Karunu tümüyle içine aldı. Bütün bu merhalelerde Karun Hz. Musaya yalvarıyordu. Ama Hz. Musa ona acımadı.

Allahu Teâlâ O’na vahyen şöyle bildirdi: “Ne kadar katısın ki, defalarca Senden merhamet istedi, ama Sen ona merhamet etmedin! İzzetime ve celâlime yemin ederim ki, bir kere bana dua etseydi, kendisine icabet ederdim.”

Bu olaydan sonra İsrailoğullarından “mirasına konmak için böyle yaptı” diyenler olunca Hz. Musa Allaha dua etti, bu dua neticesinde Allah O’nun sarayını ve mallarını yerin dibine geçirdi.

“فَمَا كَانَ لَهُ مِنْ فِئَةٍ يَنْصُرُونَهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ” “Allah’a karşı ona yardım edebilecek adamları da yoktu.”

“وَمَا كَانَ مِنَ الْمُتَصَرِّينَ” “Kendisini savunup kurtarabileceklerden de değildi!”

82- “وَأَصْبَحَ الَّذِينَ تَمَنَّوْا مَكَانَهُ بِالْأَمْسِ يَقُولُونَ” “Daha dün onun yerinde olmayı arzu edenler şöyle demeye başladılar.”

“وَيَكَانَ اللَّهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ” “Vay! Demek ki Allah, kullarından dilediği kimselere rızkı bol verir ve kısaltmış.”

Demek ki Allah meşietine göre rızkı bol veriyor, veya daraltıyormuş, yoksa bu durum bol vermeyi gerektiren bir itibar veya daraltmayı gerektiren düşük bir hâlden değilmiş.

“لَوْلَا أَنْ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا لَخَسَفَ بِنَا” “Allah, bize lütfetmiş olmasaydı, bizi de yerin dibine geçirirdi.”

Bizim de öyle malımız olsa, Karunun akıbetine biz de maruz kalırdık. Allah bizi de yerin dibine geçirirdi. Demek ki, bize verilmemesi bir nimet imiş.

وَيَكَاَنَهُ لَا يَنْفِلِحُ الْكَافِرُونَ “Vay! Demek ki kâfirler iflah olmayacak.”

Ayette “kâfirlerden” murat küfran-ı nimette bulunan nankörler veya Peygamberleri ve kendilerine vaat edilen ahiret sevabını yalanlayanlar da olabilir.

تِلْكَ الدَّارُ الْآخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِالْأَرْضِ وَلَا فَسَادًا 83-
“İşte şu ahiret yurdu! Biz onu yeryüzünde büyüklenmeyi ve boz-
gunculuğu istemeyen kimselere veriyoruz.”

Ayetteki “işte şu” ifadesi bir tazim işaretidir. Sanki şöyle demiştir: Ha-
berini işittiğin ve vasfı sana ulaşan şu ahiret yurdu...

İşte biz onu, Firavun ve Karunun yaptığı gibi insanlara zorla hükmet-
meye çalışan ve zulmedenlere değil, onların aksine hareket edenlere nasip
edeceğiz.

وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ “Akıbet, müttakilerindir.”

Güzel akıbet, Allahın razı olmadığı şeylerden sakınan kimseler içindir.

84- مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ خَيْرٌ مِنْهَا “Kim bir iyilikle gelirse, ona bundan
daha hayırlısı vardır.”

Kim iyilikle gelirse, ona zât, miktar ve vasıf olarak daha hayırlısı vardır.

وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى الَّذِينَ عَمِلُوا السَّيِّئَاتِ إِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ “Kim
de kötülükle gelirse, bilsin ki, kötülük işleyenler ancak yapmakta
olduklarının cezasına çarptırılırlar.”

Ayette “kim de kötülükle gelirse” denildikten sonra “onlara..” deni-
lebileceği halde “kötülük işleyenlere...” denilmesinde, kötülüğün kendi-
lerine nisbetinin tekrarlanmasıyla, onların hâllerini ayıplamak vardır. “On-
lara yaptıklarının misli vardır” yerine “ancak yapmakta olduklarının ce-
zasına çarptırılırlar” denilmesi, kendilerine verilecek cezayı ifade etmede
daha etkili bir anlatımdır.

85- إِنَّ الَّذِي فَارَضَ عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لَرَادُّكَ إِلَىٰ مَعَادٍ “Kur’an’ı sana farz kılan
(Allah), şüphesiz seni dönülecek bir yere döndürecektir.”

Sana Kur’anı okumayı ve tebliği ve onda olanlarla ameli vacip kılan Al-
lah, elbette Seni, Sana vaat etmiş olduğu makam-ı mahmuda vardıracağıdır.

Veya bundan murat, Hz. Peygamberin tekrar Mekkeye döndürülmesini vaat etmektir. Nitekim, Mekkenin fethi gününde bu vaat gerçekleşmiştir.

Allah, akıbetin müttakiler için olduğunu bildirdi ve bunu iyilik yapanlara daha güzeliyle iyilik, kötülük yapanlara da benzeri bir kötülük vaadiyle te'kid etti. Devamında da Hz. Peygambere dünya ve ahirette güzel akıbet vaadinde bulundu.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Hz. Peygamber (asm) hicret esnasında Cuhfe denilen yere ulaştığında kendisinin ve ecdadının doğduğu Mekkeye özlem duydu, bunun üzerine bu ayet nazil oldu.

“De ki: Rabbim hidayetle geleni ve apaçık bir dalalet içinde olanı en iyi bilendir.”

Kimin sevaba ve yardıma layık olduğunu en iyi bilir

Apaçık bir dalâlette olup ta azabı ve zilleti hak edeni de bilir.

Bundan murat, Hz. Peygamber ve müşriklerdir. Ayetin bu kısmı, önceki ayette yer alan vaadin takriridir. Bundan sonraki ayet de öyledir:

86- “Sen, sana kitap vahyolunacağını ummuyordun.”

Sen, nasıl ki Sana Kitabın vahyedilmesini hiç ummazken Kitabı Sana indirdi. Onun gibi, vatanın olan Mekkeye de Seni geri döndürecektir.

“Bu ancak Rabbinden bir rahmettir.”

Allahın Sana Kitabı vermesi, Rabbinden bir rahmettir.

Şöyle de mana verilebilir: “Allah Kitabı Sana ancak bir rahmet olarak verdi.”

“O halde sakın kâfirlere arka çıkma!”

Onlara mudara yaparak, kendilerine tahammül ederek ve taleplerini yerine getirerek sakın sakın kâfirlere arka çıkma!

87- “Allah’ın âyetleri sana indirildikten sonra, sakın onlar seni bu âyetlerden alıkoymasınlar.”

Sakın sakın onlar Seni Allahın ayetlerini okumaktan ve uygulamaktan alıkoymasınlar.

“Rabbine davet et.” وَادْعُ إِلَىٰ رَبِّكَ

Sen Rabbinin ibadetine ve tevhidine davet et.

“Ve sakın müşriklerden olma!” وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ

Onlara yardım ile sakın müşriklerden olma.

88- “Allah ile beraber başka bir ilâh çağırma.” وَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَٰهًا آخَرَ

Bu ve bundan önceki ayet tehyiç kabilindendir.¹⁸

Aynı zamanda bu ifadeler, müşriklerin tolerans ve yardım beklentilerini kesmek içindir.

“O’ndan başka hiçbir ilâh yoktur.” لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ

“O’na bakan cihet dışında, her şey helak olucudur.” كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ

Onun zâtı dışında her şey helâk olucudur. Onun dışında olanlar mümkündür, helâke mahkûmdur. Hadd-i zâtında madumdur.

“Hüküm yalnızca O’nundur.” لَهُ الْحُكْمُ

Mahlukatta nafız hüküm O’nundur.

“Ve O’na döndürüleceksiniz.” وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

Hak ettiğinizi görmek üzere O’na döndürüleceksiniz.

Hz. Peygamber şöyle buyurur:

“Her kim Kasas sûresini okusa, Hz. Musayı tasdik eden ve yalanlayanlar sayısınca mükâfat alır. Göklerde ve yerde ne kadar melek varsa, bunların hepsi kıyamet gününde o kimsenin sadık olduğuna şahitlik yapar.”

¹⁸ Yani, Hz. Peygamberin bunları yapması zâten söz konusu olamaz. Ama böyle ifade edilmesi, ümmete bir ders ve irşaddir. “Sakın sakın böyle yapmayın” mesajını vermektedir.

ANKEBUT SÛRESİ

Ankebut Sûresi Mekkî'dir.
Altmış dokuz ayettir.

Cennet Ucuz Değil

1- اَلَمْ “Elif, Lâm, Mîm.”

Bununla ilgili açıklama, Bakara sûresinin başında geçti.

2- اَحْسِبَ النَّاسَ اَنْ يُّشْرَكُوا اَنْ يَقُولُوا اٰمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ -“İnsanlar, sadece “âmenna” (iman ettik) demeleriyle imtihan edilmeden bırakılıvereceklerini mi sandılar?”

“Âmenna” demeleri yeterli olmayacak, Allah onları

-Hicret,

-Cihad,

-Şehveti terk etmek,

-Bir takım emirler,

-Nefis ve mallarına gelecek çeşitli musibetler gibi zor durumlarla imtihan edecektir. Böylece,

-Muhlis münafilekten,

-Dinde sebat eden kimse, dinde tereddüt gösterenden ayrılacak, imtihanın hakkını verip bu zorluklara sabredenler en yüksek derecelere ulaşacaklardır. Çünkü hâlis de olsa mücerret iman, azapta daimi kalmaktan kurtarmak dışında bir şeyi netice vermez.¹

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, sahabeden bazı kimseler müşriklerin eziyet etmesinden sızlanınca, bu ayet nazil oldu.

Denildi ki: Ammar Bin Yasir hakkında indi, Allah yolunda işkenceye maruz kalmıştı.

¹ Yani, iman etmiş ama salih amelle bunu desteklememiş, maruz kaldığı imtihanlarda imtihanın gereğini yapamamış kimse bu haliyle yüksek derecelere ulaşamaz. İmanında samimi olduğunda, bu azıcık iman onu cehennem ateşinde daimî kalmaktan kurtarır, ama bir miktar ateşte ceza görmesine engel olamaz.

Denildi ki: Ayet, Hz. Ömerin kölesi Mihca münasebetiyle indi. Amir Bin Hadrami, Bedir savaşında ok ile onu şehit etmişti. Anne-babası ve hanımı, onun ölümü üzerine çok feryat edip sızlanınca, ayet nazil oldu.

3- وَلَقَدْ فَتَنَّا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ “Andolsun ki, biz onlardan öncekileri de imtihan ettik.”

Yani, bu bütün ümmetlerde devam edegelen kadim bir ilâhî kanundur. Dolayısıyla, bunun hilafının beklenmemesi gerekir.

“Allah, sadık olanları mutlaka bilir, yalancıları da mutlaka bilir.”

Allahın onları bilmesinden murat, bu bilgiye göre sevaplarını ve cezalarını vermesidir. Bunun için ayetin manasında “Allah elbette onları birbirinden ayırt edecek, bulundukları hale göre karşılık verecektir” denilmiştir. Ayetin şu manalarına da dikkat çekilmiştir:

“Allah elbette onları diğer insanlara bildirecektir.”

“Allah elbette kıyamet gününde onları yüzlerinin beyazlığı ve siyahlığı gibi bazı alametlerle ortaya çıkaracaktır.”

4- أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ أَنْ يَسْبِقُونَا “Yoksa kötü ameller yapanlar, bizden kaçıp kurtulacaklarını mı sandılar?”

Bundan murat, küfür ve günahlardır. Çünkü “yapmak” ifadesi hem kalbin hem de azaların fiillerini içine alır. İşte, o kötü işleri yapanlar bizden kaçıp kurtulacaklarını, o kötü işlerine ceza veremeyeceğimizi mi sanıyorlar?

“Ne kötü hükmediyorlar!”

5- مَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ اللَّهِ فَإِنَّ أَجَلَ اللَّهِ لَآتٍ “Her kim Allah’a kavuşmayı umuyorsa bilsin ki, Allah’ın tayin ettiği o vakit elbette gelecektir.”

“Allaha kavuşmak”tan murat,

-Cennettir.

-Veya O’nun sevabına ulaşmaktır.

-Veya ölüm, yeniden diriltişi, hesaba çekilmek ve amellerin karşılığının verilmesi şeklindeki akıbet kastedilmektedir.

Burada, efendisinden uzak kalmış bir kölenin durumu temsil olarak getirilmiştir. Efendisi, köle yanında değilken neler yaptığını bilmektedir.

Köle, huzuruna getirilince ya yaptığı işlerden razı olduğunu müjdeleyecek veya kötü işler yapmışsa öfkelenip cezalandıracaktır.

Şüphesiz, Allaha kavuşmak için belirlenen vakit mutlaka gelecektir. Kavuşma vakti gelince de, hiç şüphesiz kavuşma gerçekleşecektir. Öyleyse, Allaha kavuşmayı umanlar

-Emellerini tahakkuk ettirecek,

-Ümitlerini doğru çıkaracak,

-Veya Allaha yakınlığı ve rızayı gerektirecek şeyler yapsınlar,

“O, Semi’ – Alîm’dir.” وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

O, kullarının sözlerini işitir, inanç ve fiillerini bilir.

6- “Cihad eden ancak kendisi için cihad etmiş olur.” وَمَنْ جَاهَدَ فَإِنَّمَا يُجَاهِدُ لِنَفْسِهِ

Her kim, tâatin zahmetine sabrederek ve shevî şeylerden elini çekerek nefsiyle cihad etse, kendisi için etmiş demektir. Çünkü bunun faydası kendinedir.

“Şüphesiz Allah, âlemlerden müstağnidir.” إِنَّ اللَّهَ لَغَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ

Allahın onların tâatine ihtiyacı yoktur. İnsanları mükellef kılması, sırf onlara bir rahmet ve faydalarına olan şeyi gözetmektir.

7- “İman edip salih amel işleyenlerin kötülüklerini elbette örteceğiz.” وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ

Biz onların küfür seyyielerini imanla, günah seyyielerini ise günahın peşinden yaptıkları tâatler ile örteceğiz.

“Ve onları işlediklerinin en güzeliyle mükâfatlandıracağız.” وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَحْسَنَ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ

Amellerinin karşılığının en güzeliyle onları mükâfatlandıracağız.

8- “Biz insana, ana-babasına güzellik tavsiye ettik.” وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حُسْنًا

“Güzel davranma”tan murat, güzel muamelede bulunmaktır.

Veya yapılması istenen muamele, güzelliğinin ziyade olması sebebiyle sanki zâtında güzeldir.

“Tavsiye ettik” ifadesi, “emrettik” anlamında kullanılmıştır.²

﴿وَإِنْ جَاهَدَاكَ لِتُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا﴾ **“Şâyet onlar, hak-
kında hiçbir bilgin olmayan şeyi bana ortak koşman için zorlarlarsa,
bu takdirde onlara itaat etme.”**

“Hiçbir bilgin olmayan şeyi bana ortak koşmanı...” ifadesinde şöyle bir manayı hissettirmek vardır: Doğruluğu bilinmeyen bir şeye uy-
mak caiz değildir. Nerde kaldı bâtil olduğu bilinen bir şeye tâbi olunsun!
Bu hususta onlara itaat etme. Çünkü “Halık’a isyan olan yerde, mahlûka
itaat edilmez.”

﴿إِلَىٰ مَرْجِعُكُمْ﴾ **“Dönüşünüz ancak banadır.”**

Sizden iman eden de, şirke düşen de; anne – babasına iyilik yapan da,
onlara zulmeden de Bana dönecektir.

﴿فَأَنْبِئْكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ **“Ve ben yapmakta olduklarınızı size tek tek
haber veririm.”**

Yaptıklarınızın karşılığını vermek suretiyle, onları birer birer size haber
veririm.

Sebeb-i Nüzûl

Ayet, Sa’d Bin Ebi Vakkas ve annesi hakkında indi. Annesi, Sa’dın Müs-
lûman olduğunu işitince hep güneş altında bekleyeceğine, oğlu İslamdan
dönmedikçe yiyip içmeyeceğine yemin etti. Bu şekilde üç gün kaldı.

Lokman ve Ahkaf sûresindeki ilgili ayetler de bu münasebetle nazil
olmuştur.³

﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُدْخِلَنَّهُمْ فِي الصَّالِحِينَ﴾ **“İman edip
de salih amel işleyenler var ya, biz onları mutlaka salihlere dâhil
edeceğiz.”**

Salâhatte kemâl, mü’minlerin en üst dereceleridir. Allahın gönderdiği
peygamberler de salihlerden olmayı Allahtan dilemişlerdir.⁴

² Mesela “rica etmek” ifadesi üstten alta söylendiğinde “emretmek” manası ta-
şır.

³ Bkz. Lokman,14-15 ve Ahkaf, 15

⁴ Mesela bkz. Yusuf, 101; Şuara, 83; Neml, 19.

Ayetin manası şöyle de olabilir: İman eden ve salih amel işleyenleri biz salihlerin girdiği cennete dâhil edeceğiz.

10- **“İnsanlardan öyleleri vardır ki, ‘Allah’a inandık’ der.”**

“Ama Allah uğrunda bir ezaya uğratılınca, insanların fitnesini Allah’ın azabı gibi tutar.”

“İnsanların fitnesi”, dinden dönmesi için işkence yapmaları gibi durumlardır.

İşte bazı kimseler, imandan dönmesi için insanlardan kendisine isabet eden eziyeti, küfre dönse Allahın vereceği azap gibi tutar.

“Andolsun, Rabbinden bir yardım gelecek olsa mutlaka, ‘Biz de sizinle beraberdik” der.”

Rabbinden bir zafer ve ganimet geldiğinde, “biz de dinde sizinleyiz, ganimete bizi de ortak edin” derler.

Burada bahsi geçenler münafıklardır veya müşriklerin ezasını görünce dinden dönmüş bazı imanı zayıf kimselerdir. Ayetin devamı, birinci manayı teyid ile şöyle der:

“Allah, herkesin kalbinde olanı en iyi bilen değil midir?”

Allah elbette, insanların kalplerinde olan ihlâsı ve nifakı en iyi bilendir.

11- **“Allah, elbette iman edenleri bilir ve elbette münafıkları da bilir.”**

Allah elbette kalpleriyle samimi iman edenleri de, münafıkları da bilir, her iki grubun amellerinin karşılığını verir.

12- **“İnkâr edenler iman edenlere, ‘Yolumuza uyun da sizin hatalarınızı yüklenelim” derler.”**

“Siz de din hususunda bizim gittiğimiz yoldan gidin, şayet bu yol hata ise veya gerçekten öldükten sonra diriltilme ve hesaba çekilme varsa, biz sizin hatalarınızı yüklenelim.”

“Hâlbuki onların hatalarından hiçbir şey yüklenecek değildir.”

“Şüphesiz onlar kesinlikle yalancılardır.”

13- “Andolsun, onlar mutlaka kendi yüklerini ve kendi yükleriyle beraber nice ağır yükleri yükleneceklerdir.”

Gerçek şu ki, kendi yaptıkları hataların ağırlıklarını yüklenecekler. Ayrıca,

-Yoldan saptırma,

-Günaha teşvik ile saptırdıkları kimselerin günah ağırlıklarını da yüklenecekler. Ama, onların diğerlerinin günahlarını yüklenmesi, onlara uyan kimselerin günahlarından bir şey eksiltmeyecek.

“Uydurmakta oldukları şeylerden de kıyamet günü şüphesiz sorguya çekileceklerdir.”

Kıyamet günü de kendisiyle yoldan saptırdıkları batıl şeylerden tek tek suale çekilecekler. Bu suale çekilme, durumlarını öğrenmek için olmayıp onların başına vurmak ve susturmak için olacaktır.

14- “Andolsun, biz Nûh’u kendi kavmine peygamber olarak gönderdik.”

“O da elli yıl müstesna, bin sene onların arasında kaldı.”

Burada nazara verilen 950 sene, peygamberlik sonrasını içine alır. Rivayete göre kırk yaşında peygamber olarak gönderildi. Kavmini 950 sene boyunca Allahın dinine çağırdı. Tufandan sonra da atmış sene yaşadı.

Ayette “dokuzyüz elli sene” “elli yıl müstesna, bin sene” şeklinde ifade edilmiştir. Böyle bir ibarenin seçilmesi, bu adedin takrîbî olmayıp tam olduğunu ifade etmek için olabilir. Çünkü “950 sene” bazan buna yakın bir zamanı ifadede kullanılabilir.

Öte yandan “bin” kelimesi, muhataba çok uzun bir müddeti hayal ettirir. Bunun nazara verilmesi, Hz. Peygambere bir tesellidir ve kâfirlerden maruz kaldığı zorluklara mukabil kendisine sebat kazandırmaktır.

Aynı anlama gelen “sene ve yıl” ifadelerinin kullanılması, edebî yönden çirkin sayılan tekrardan sakınmak içindir.

فَآخَذَهُمُ الطُّوفَانُ وَهُمْ ظَالِمُونَ “Neticede onlar zalim oldukları halde tûfan kendilerini yakalayiverdi.”

Onlar, küfre girmekle zâlim idiler.

15- فَأَنْجَيْنَاهُ وَأَصْحَابَ السَّفِينَةِ- “Ama biz onu ve gemidekileri kurtardık.”

Böylece Nûh’u ve Onunla beraber gemiye binen evlat ve etbânı kurtardık. Bunlar, seksen kişi idiler.

Ayrıca “yetmiş sekiz” ve “on kişi” şeklinde rivayet de vardır.

وَجَعَلْنَاهَا آيَةً لِلْعَالَمِينَ “Ve bunu âlemlere bir ayet yaptık.”

Gemiyi, veya bu olayı âlemlere bir ibret yaptık. Onunla öğüt alırlar, istidlâlde bulunurlar.

Hız. İbrahim ve Hız. Lût

16- وَإِبْرَاهِيمَ “İbrahim’i de.”

Bu ifade, iki ayet öncesine atıfla “İbrahimi de gönderdik” anlamına gelir.

Veya “İbrahimi yâd et” şeklinde mana verilebilir.

Veya “Peygamberlerden biri de İbrahimidir” anlamında değerdendirilebilir.

اَللّٰهُ اِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ اعْبُدُوا اللّٰهَ “Hani o, kavmine şöyle demişti: Allah’a ibadet edin.”

وَ اتَّقُوْهُ “O’na karşı gelmekten sakının.”

Hız. İbrahim, akli kemâle erip tefekkürü tamam olduğunda hakkı tanıdı ve insanlara da hakka uymalarını söyledi.

اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ “Eğer bilerseniz, bu sizin için çok daha hayırlıdır.”

Allaha ibadet etmeniz ve O’na karşı gelmekten sakınmanız, sizin için içinde bulunduğunuz hâlden çok daha hayırlıdır.

“Eğer bilerseniz”

Şayet hayrı ve şerri biliyor, hayır olanı şer olandan ayırabiliyorsanız.

Veya siz meselelere cehâlet nazarıyla değil de ilim nazarıyla bakabiliyorsanız, bu böyledir.

17- اِنَّمَا تَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ اَوْثَانًا “Siz Allah’ı bırakıp sadece birtakım putlara tapıyorsunuz.”

وَتَخْلُقُوْنَ اِفْكًا “Ve yalan uyduruyorsunuz.”

Allahtan başka taptığınız şeylere “ilah” namını vererek ve onlardan Allah nezdinde şefaât bekleyerek yalan söylüyorsunuz.

Veya, o putları Allaha bir iftira ve yalan olmak üzere yapıyor, yontuyorsunuz.

Bu, yalan ve batıl olması itibarıyla içinde bulundukları durumun kötü-lüğüne bir istidlâldir.

“Allah’ın dışında tap-tıklarınız, size bir rızık veremezler.”

Durumlarının kötülüğüne ikinci bir delildir. Yani, o tapıkları, kendileri-ne bir rızık veremeyecekler, bir faydaları olmayacaktır.

Ayette **“rızık”** kelimesinin elif-lamsız gelmesi, tamim içindir. Yani, hiç-bir rızık veremezler.

“O halde rızık Allah katında arayın.”

Öyleyse rızkın tamamını Allahtan isteyin. Çünkü, rızkın mâliki O’dur.

“O’na ibadet edin.”

Ona ibadetinizi matlubunuza ulaşmaya vesile yapın.

“Ve O’na şükredin.”

Şükcrünüzle de sizi kuşatan nimetleri muhafaza edin.

Veya ibadet ve şükür ile O’na kavuşmaya hazır hâle geliniz. Çünkü

“Ancak O’na döndürüleceksiniz.”

“Eğer yalanlarsanız, bilin ki, 18- sizden önce birtakım ümmetler de yalanlamışlardı.”

Eğer beni yalanlarsanız, benden önceki peygamberleri de bir takım üm-metler yalanlamışlardı. Ama onların yalanlaması, o peygamberlere bir zarar vermedi. Onlar, ancak kendilerine zarar verdiler. Bu yalanlamalarıyla baş-larına azabın inmesine sebep oldular. Sizin yalanlamanız da öyle olacaktır.

“Peygambere düşen, ancak apaçık tebliğdir.”

Peygambere düşen görev, kendisiyle şekkin zâil olacağı şekilde apaçık tebliğde bulunmaktır. Tasdik edilmesi veya yalanlanması peygamberi ilgi-lendirmez.

Bu ayet ve yirmi dördüncü ayete kadar olan kısım Hz. İbrahim’in kıssa-sına dahil olup, O’nun cümlelerini anlatmaktadır.

Ancak bu kısmın Hz. Peygamberle Kureyşin durumunu anlatan ara

cümleler olması da muhtemeldir. Bu anlatımla, onların gidişatının yanlış olduğu nazara verilmekte ve yaptıkları kötü şeylere mukabil vâidde bulunmaktadır. Kıssanın ortasında bu şekilde yer alması,

-Hz. Peygambere teselli vermek

-Ve O'nu rahatlatmak için sevk edilmiş olmasındandır.

Hz. Peygamberin atası Hz. İbrahim Halilullah da Hz. Peygamber gibi müşrik bir kavme muhatap olmuş, onların yalanlamasıyla karşı karşıya kalmıştı. Böyle olunca, Hz. Peygamberin Kureyş içindeki hâli, Hz. İbrahim'in kavmi içindeki hâline benzemektedir.

19- **“Görmediler mi Allah başlangıçta nasıl yaratıyor, sonra da iade ediyor?”**

شَهِيرٌ “Şüphesiz bu, Allah’a gayet kolaydır.”

Görmediler mi, Allah maddeden ve gayrisinden yaratmaya nasıl başladı?

Sonra da, ölüm sonrası îade edecek.

Gerçi insan ölüm sonrası dirilmeyi görmemiştir. Ancak her sene yaratılan bitki ve meyvelerin bir önceki senede yaratılanların îadesi gibi olması, buna bir misâl olarak düşünülebilir.

“Bu” ile işaret edilen, “yeniden yaratmak” veya “hem bidayeten hem de yeniden yaratmak” şeklinde olabilir. Çünkü Allah, fiilinde hiçbir şeye muhtaç değildir.

20- **“De ki: Yeryüzünde gezip dolaşın.”**

Bu kısım, Allahın kelâmının Hz. İbrahim veya Hz. Muhammedi (aleyhime’s-selâm) hikaye etmesidir.

فَانظُرُوا كَيْفَ بَدَأَ الْخَلْقَ “Öyleyse başlangıçta yaratmayı nasıl yaptığına bakın.”

Allah nasıl da muftelif cins ve hâllerde mahlûkatı yaratmaya başladığına nazar edin.

ثُمَّ اللَّهُ يُنشِئُ النَّشْأَةَ الْآخِرَةَ “Sonra Allah diğer yaratmayı da yapacaktır.”

İlk yaratılıştan sonra Allah ikinci defa yaratıyor. Çünkü hem ilk yaratış

hem de ikinci yaratışın her biri yoktan yaratmak ve ademden çıkarmak olduğundan müstakil birer yaratmadır.

Allah lafza-i celâlinin ilk yaratılışı ifade ederken değil de ikinci yaratılışta açıktan söylenmesi, burada asıl nazara verilmek istenenin ikinci yaratılış olduğuna delâlet etmek içindir.

Keza, bunda ilk yaratılışı gerçekleştiren kudrete, yeniden yaratmanın zor olmadığına bir işaret vardır. Çünkü, bir şeyi ilk defa yapan kimse için yeniden benzerini yapmak daha kolaydır. İkinci yaratılışın birinci yaratılışa atfındaki incelik, bir önceki ayette anlatıldığı gibidir.⁵

“Şüphesiz Allah her şeye kadirdir. **إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ**”

Çünkü Allahın kudreti Zâtındandır ve Allahın zâtının bütün mümkinata nisbeti eşittir. Böyle olunca, ilk yaratılışa kâdir olduğu gibi, yeniden diltmeye de kâdirdir.

21- “O, dilediğine azab eder, dilediğine rahmet eder.” **يُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَيَرْحَمُ مَنْ يَشَاءُ**

O, azabı isteyene azap eder, rahmetini dileyeni de rahmetine mazhar kılar.

“Ve O’nun huzuruna götürüleceksiniz.” **وَالِيهِ تُقْلَبُونَ**

22- “Siz yerde de gökte de **وَمَا أَنتُمْ بِمُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ** **(Allah’ı) aciz bırakamazsınız.”**

Sizler, yerde gizlenerek veya mağara gibi yerlere giderek; semada korunarak veya sağlam kalelere sığınarak Rabbinizin sizi yakalamasından kurtulamazsınız.

Şöyle de mana verildi: Siz Rabbinizi âciz bırakamazsınız. Semada olanlar da âciz bırakamazlar.

“Sizin için Allah’tan başka bir dost ve yardımcı da yoktur.” **وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ**

Arzdan zuhur edecek veya semadan incek bir belâdan sizi koruyacak veya onu sizden def edecek hiç kimse yoktur.

⁵ Yani, Allahın nasıl yarattığına bakabiliriz. Ama ikinci yaratılışı görmedik, zira o daha sonra olacaktır. Ama her yıl yenilenen bitki ve ağaçlarda bunun nümunelerini görmekteyiz.

23- **“Allah’ın** وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَلِقَائِهِ أُولَٰئِكَ يَئِسُوا مِنْ رَحْمَتِي **âyetlerini ve O’na kavuşmayı inkâr edenler var ya, işte onlar rahmetimden ümitlerini kesmişlerdir.”**

Allahın âyetlerinden murat, O’nun birlik delilleri veya kitaplarındaki âyetleridir.

Allaha kavuşmayı inkâr ise, ahireti inkârdır.

“İşte onlar rahmetimden ümitlerini kesmişlerdir.”

Bunun ayette geçmiş zaman sıgasıyla ifade edilmesi, hem tahakkukunu bildirmek, hem de daha etkili olarak anlatmak içindir.

Veya, “onlar dünya hayatında ahireti ve amellerinin karşılığının verilmesini inkâr ettiklerinden, rahmetimden ümitlerini kesmişlerdi” manasını ifade eder.

“Ve onlar için çok elîm bir azap vardır.” وَأُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

Küfürleri sebebiyle, onlar için çok elîm bir azap vardır.

24- **“Kavminin (İbrahim’e)** فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا اقْتُلُوهُ أَوْ حَرِّقُوهُ **cevabı ise, “Onu öldürün yahut yakın!” demelerinden ibaret oldu.”**

Bu, bazılarının sözü idi. Lakin onların içinde söylenip diğerleri de buna rıza gösterince, onların tamamına nisbet edildi.

“Ama Allah onu ateşten kurtardı.” فَأَنْجَاهُ اللَّهُ مِنَ النَّارِ

Onlar, Hz. İbrahimi ateşe attılar. Allah ise ateşi O’na soğuk ve selâmetli kılarak O’nu kurtardı.

“Doğrusu bunda, iman eden bir kavim için ibretler vardır.” إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ

Hız. İbrahimi ateşten kurtarmasında,

-O’nu ateşin ezasından korumak,

-Ateş çok büyük olmakla beraber, az bir zamanda söndürmek,

-O ateşin yerine bir bahçe meydana getirmek gibi âyetler vardır.

Bu âyetler, **iman edenler** içindir. Çünkü bunu araştıran ve bunun üzerinde düşünenler, onlardır.

25- **“Dedi:** وَقَالَ إِنَّمَا اتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْثَانًا مَوَدَّةَ بَيْنِكُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا **“Dedi:**

Sırf aranızda dünya hayatına mahsus bir sevgi (ve çıkar) uğruna Allah'ı bırakıp birtakım putlar edindiniz."

Yani, Allahı bırakıp, şu dünya hayatında birbirinizi sevmenizi ve ibadet vesilesiyle bir araya gelmenizi sağlamaları için putları ilah edindiniz.

"Sonra kıyamet ثُمَّ يَوْمَ الْقِيَمَةِ يَكْفُرُ بَعْضُكُم بِبَعْضٍ وَيَلْعَنُ بَعْضُكُم بَعْضًا **gününde kiminiz kiminizi inkâr edip tanımayacak; kiminiz kiminize lânet edecektir."**

Kıyamet günü geldiğinde ise, aranızda birbirinizi inkâr ve birbirinize lanet okuma meydana gelir.

Veya **"Hayır, hayır! (Taptıkları), onların ibadetlerini tanımayacaklar ve onlara hasım olacaklar."** (Meryem, 82) de nazara verildiği üzere, putlar ve onlara tapanlar arasında böyle bir inkâr ve lanetleşme gerçekleşir. Bu durumda hitap şeklinde gelmesinde tağlîb vardır.

"Barınağınız cehennemdir." وَمَاؤِيْكُمُ النَّارُ

"Ve sizin için hiçbir yardımcı da yoktur." وَمَالَكُمْ مِنْ نَاصِرِينَ

Sizi o ateşten kurtaracak bir yardımcı da yoktur.

"Bunun üzerine Lût Ona iman etti." فَامَنَّ لَهُ لُوطٌ

Hz. Lût, Hz. İbrahim'in kardeşinin oğludur ve O'na ilk iman edendir.

Denildi ki: Hz. Lûtun iman etmesi, ateşin O'nu yakmadığını görmesi üzerine oldu.

"(İbrahim) dedi: Ben Rabbime hicret edeceğim." وَقَالَ إِنِّي مُهَاجِرٌ إِلَىٰ رَبِّي

Ben, kavimimden ayrılıp, Rabbimin bana emrettiği yere gideceğim.

"Şüphesiz ki O Azîz'dir – Hakîm'dir." إِنَّهُ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

O Azîz'dir, düşmanlarımdan beni korur. Hakîm'dir, bana ancak hayrına olan şeyleri emreder.

Rivayete göre Hz. İbrahim ve hanımı Sare, Hz. Lût ile beraber Kûfe taraflarından Harrana, oradan da Şama hicret etti. Filistine yerleşti. Hz. Lût ise Sedom'a yerleşti.

"O'na İshak ve Yakub'u hibe ettik." وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ

Cenab-ı Hak, Hz. İshakı çocuk olarak, Hz. Yakubu da torun olarak Hz. İbrahime nasip etti. Ayette bunun **“hibe”** olarak ifade edilmesi, kendisinin yaşlı, hanımının da kısır olduğu halde Hz. İshakın verilmesindendir. Bundan dolayı Hz. İsmail burada zikrolunmadı.⁶

وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِ النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ **“Onun neslinden gelenlere peygamberlik ve kitab verdik.”**

Onun neslinden pek çok peygamber geldi.

Kitaptan murat, kitap cinsidir. Böyle olunca dört semavî kitabı da içine alır.

وَآتَيْنَاهُ أَجْرَهُ فِي الدُّنْيَا **“Ona dünyada ecrini verdik.”**

Bize olan hicretine karşılık, ecrini dünyada Ona verdik.

Bu cümleden olarak,

- Normal şartlar altında çocuğu olmayacak iken kendisine çocuk verdik.
- Neslini temiz kıldık.
- Neslinde nübüvveti devam ettirdik.
- Semavî dinden olanları O’na mensup kıldık.
- Kıyamete kadar kendisine sena ve salât edilmesini sağladık.

وَأَنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ **“Şüphesiz o, ahirette de salihlerdendir.”**

Ve O, ahirette de salahatda kâmil olanlardandır.

28- وَلُوطًا **“Lût’u da (gönderdik).”**

إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ **“O kavmine şöyle demişti: Gerçekten siz hayasızlık yapıyorsunuz!”**

Ayet metnindeki **“fahişe”**, “son derece çirkin iş” anlamındadır.⁷

مَا سَبَقَكُمْ بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِنَ الْعَالَمِينَ **“Âlemlerde sizden önce hiçbir toplum böyle bir şey yapmadı.”**

Bu müstakil cümle, onların yaptığı işin çirkinliğini ortaya koymaktadır. Öyle ki, böyle bir fiilden insan tabiatı tiksınmekte, nefisler bundan kaçınmaktadır. Ama Lût’un kavmi, karakterlerinin habisliği yüzünden böyle bir fiile yeltenmişlerdir.

⁶ Hz. İsmail, Hz. İbrahim’in diğer hanımı Hacer’den dünyaya geldi.

⁷ Bundan murat, homoseksüel olmalarıdır.

29- **“Siz aînküm lâtâtûn er-râjal vettâcutûn es-sâbil vattâtûn fî nâdiküm el-münker- hâlâ erkeklere yanaşacak, yol kesecek ve toplantılarınızda münker şeyler yapacak mısınız?”**

“Yol kesmekten” murat, yolculara saldırıp öldürmeleri ve mallarını almalarıdır veya böyle bir cinsel sapıklıkla neslin çoğalmasının önüne geçmeleridir.

“Münker şeyler”den murat şudur: Bunlar, toplandıkları yerlerde açığtan fuhuş, yellenme, uçkurunu çözmek gibi çirkin işler yapıyorlar, bunlara hiç aldırıyorlardı.

“Kavminin cevabı şöyle demekten ibaret oldu:”

“Doğru söyleyenlerden isen, Allah’ın azabını bize getir!”

Bunları çirkin görmekte veya nübüvvet davasında sadık isen, Allahın azabını bize getir de görelim.

30- **“Ey Rabbim! Şu müfsit kavme karşı bana yardım et” dedi.”**

Hız. Lût, “Ya Rabbî, müfsit kavme azabı indirmek suretiyle bana yardım et” dedi.

Onların **müfsit olmaları,**

-Homoseksüel duygularına uymaları,

-Ve bunu kendilerinden sonra gelenlere kötü bir âdet olarak bırakmalarıdır.

Hız. Lûtun onları **“müfsit kavim”** diye nitelemesi azabın başlarına inmesini daha etkili olarak istemek ve bir de onların hemen azaba müstehak olduklarını hissettirmek içindir.

31- **“Elçilerimiz İbrahim’e müjdeyi getirdiklerinde şöyle dediler:”**

Bundan murat, meleklerin Hız. İbrahime gelip oğlu ve torunu olacağını müjdelemeleridir.

“Biz bu belde halkını helak edeceğiz.”

Belde'den murat, Sedom'dur.

“**Çünkü oranın halkı zalim kimselerdir.**” إِنَّ أَهْلَهَا كَانُوا ظَالِمِينَ

Onların bu ifadesi niçin helak edeceklerinin illetini gösterir. Çünkü Sedom halkı küfür ve çeşit çeşit günahlardan ibaret olan zulümlerinde ısrar ediyor, asla dönmüyorlardı.

32- **“(İbrahim) dedi ki: Ama orada Lût var!”** قَالَ إِنَّ فِيهَا لُوطًا

Hız. İbrahim, onlar içinde zâlim olmayan Lûtun da olduğunu nazara verip onlara itiraz etti.

Veya onların helâkine engel olacak bir durumu nazara verdi:

“Onların içinde Lût da var. O ne olacak?”

“**Dediler: Orada kimlerin bulunduğunu biz çok iyi biliyoruz.**” قَالُوا نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَنْ فِيهَا

“**Onu ve ehlini elbette kurtaracağız.**” لَنُنَجِّيَنَّهُ وَأَهْلَهُ

Böyle diyerek, “evet, doğru dersin, orada Lût var, hatta Ona tâbi olan başkaları da var. Ama biz O’nu ve O’na uyanları mutlaka kurtaracağız. Orada olanlardan gafil değiliz” manasını ifade ettiler.

“**Yalnız karısı müstesna.**” إِلَّا امْرَأَتَهُ

“**O, geride kalacaklardandır.**” كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ

O, azapta veya beldede kalanlardan olacak.

33- **“Elçilerimiz Lût’a geldiklerinde, onlar sebebiyle tasalandı.”** وَلَمَّا أَنْ جَاءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سَيِّئًا بِهِمْ

Kavmi, gelenlere bir kötülük yaparlar korkusuyla üzüldü, endişe duydu.

“**Ve onlar hakkında eli kolu daraldı.**” وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا

Onların durumu ve onlar hakkında ne yapabileceği hususunda eli kolu daraldı.

İnsan bir şeyi yapabileceği zaman “eli rahat” denildiği gibi, çaresiz kaldığında da “eli dar” deyiimi kullanılır. Çünkü kolu uzun olan, kolu kısa olanın ulaşamadığına ulaşır.

“**Dediler: Korkma ve üzülmeyin.**” وَقَالُوا لَا تَخَفْ وَلَا تَحْزَنْ

Melekler, Hz. Lûtun sıkıldığını görünce “Onların bize gelmelerinden korkma ve üzülme” dediler.

إِنَّا مُنْجُوكَ وَأَهْلَكَ إِلَّا أَمْرَاتَكَ “Biz, seni ve hanımın dışında ehlini kurtaracağız.”

كَأَنْتَ مِنَ الْغَابِرِينَ “O, geride kalacaklardandır.”

34- إِنَّا مُنْزِلُونَ عَلَىٰ أَهْلِ هَذِهِ الْقَرْيَةِ رِجْزًا مِّنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ-“Şüphesiz biz, bu belde halkı üzerine, fıskları sebebiyle gökten bir azap indireceğiz.”

Fıskları sebebiyle, biz bunlara semadan feci bir azap indireceğiz.

35- وَلَقَدْ تَرَكْنَا آيَةً بَيِّنَةً لِّقَوْمٍ يَعْمِلُونَ-“Andolsun, aklını kullanan bir kavim için o beldeden apaçık bir ayet bıraktık.”

“Apaçık ayet”ten murat, bunların her tarafta şüyu’ bulan hikâyeleri veya harabe hâline gelen beldelerinden geriye kalanlardır.

Denildi ki: Bundan murat, semadan gönderilen taşlardır. Bunlar, bugün de orada bulunmaktadır.

Denildi ki: Bundan murat, bu olaydan sonra siyahla karışık olarak akan nehirleridir.

“Aklını kullanan bir kavim için”

Bu ayet, akıllarını basîret ve ibrette kullananlar içindir.

Örümcek Ağına Sığınanlar

36- ^١وَالِى مَدِينَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا “Medyen’e de kardeşleri Şuayb’ı (gönderdik).”

اللَّهُ فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ “Dedi: Ey kavmim! Allah’a ibadet edin.”

وَارْجُوا الْيَوْمَ الْآخِرَ “Ve ahiret gününe ümit bağlayın.”

Kendisinden sevap umduğunuz fiilleri yapın.

“Ahiret gününe ümit bağlayın” denilmesinde neticenin sebep yerine konulması vardır.⁸

Denildi ki: Buna “Ahiret gününden korkun” manası da verilebilir.

وَلَا تَعْتَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ “Yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın!”

37- فَكَذَّبُوهُ “Ama onu yalanladılar.”

فَاَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ “Bunun üzerine sarsıntı onları yakaladı.”

Ayet metninde geçen “racfe”, “şiddetli zelzele” anlamında olabileceği gibi, Hz. Cebrailin sayhası da olabilir. Çünkü kalpler o şiddetli sesle sarsılır.

فَاضْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَائِمِينَ “Böylece yurtlarında diz üstü çöke kaldılar.”

Ölü bir hâlde, dizleri üzerine çöküp kaldılar.

38- وَعَادًا وَثَمُودًا “Âd ve Semûd’u da.”

“Âd ve Semudu da zikret” veya “Âd ve Semudu da helak ettik” şeklinde takdir yapılabilir.

وَقَدْ تَبَيَّنَ لَكُمْ مِنْ مَسَاكِينِهِمْ “Bu, oturdukları (harap olmuş) yerlerden size apaçık belli olmuştur.”

⁸ Yani, o günde iyi bir karşılık görmeyi ummak, ancak iyi işler yapmakla olur. Öyleyse, iyi işler yapmak suretiyle ahiret gününe ümitle bakın.

Yani, onların meskenlerinden bir kısmı gözler önünde durmakta. Sizler, oradan geçerken bu meskenlere bakmak suretiyle onları helâk ettiğimizi görebilmektesiniz.

“Şeytan, onlara amellerini süsledi.”

Şeytan, onların küfür ve isyanlarını kendilerine süslü kılmıştı.

“Böylece onları doğru yoldan alıkoydu.”

Böylece onları peygamberlerin açıkladığı dosdoğru yoldan çevirmişti.

“Hâlbuki onlar bakıp görebilecek durumdaydılar.”

Aslında bu kimseler tefekkür edebilecek, ibret alabilecek kapasitede idiler. Lakin böyle yapmadılar.

Veya bunlar peygamberlerin haber vermesiyle azabın kendilerine geleceğini bilmekteydiler. Lakin inat ettiler, sonunda helâk oldular.

39- “Kârûn’u, Firavun’u ve Hâmân’ı da (helâk ettik).”

Kârunun önce nazara verilmesi, nesebinin şerefi yönündendir.

“Andolsun, Mûsâ kendilerine apaçık mu’cizeler getirmişti.”

“Ama onlar yeryüzünde büyüklük tasladılar.”

“Oysa bizi geçip (azabımızdan) kurtulamadılar.”

Onlar, kaçmakla azaptan kurtulamadılar. Bilakis Allahın emri onları buldu, cezalarını verdi.

40- “Böylece onların her birini günahıyla yakaladık.”

Bahsi geçenlerin hepsini günahıyla yakalayıp cezalandırdık.

“Onlardan kimine taş yağdırdık.”

Bunlardan bir kısmına kendisinde taş bulunan şiddetli bir fırtına gönderdik.

Veya kendilerine gökten taş yağdıran melek gönderdik. Lût kavminin helâki gibi.

“Kimini o korkunç ses yakaladı.”

Semud ve Medyen gibi.

“Kimini yerin dibine geçirdik.”

Karun gibi.

“Kimini suda boğduk.”

Nûh kavmi, Firavun ve kavmi gibi.

“Allah, onlara zulmediyor değildi.”

Allah onlara suçsuz yere ceza veren zâlim kimse gibi muamele etmiş değildir. Çünkü böyle bir şey asla Allahın âdeti değildir.

“Fakat onlar kendilerine zulmediyorlardı.”

Lakin onlar kendilerini azaba maruz bırakarak, kendi nefislerine zulmediyorlardı.

41- **مَثَلُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْلِيَاءَ كَمَثَلِ الْعَنْكَبُوتِ اتَّخَذَتْ بَيْتًا ۖ**
“Allah’ın dışında dostlar edinenlerin durumu, kendine bir ev edinen örümceğe sığınanlara benzer.”

Allahtan başka dostlar edininip onlara dayanan ve güvenenlerin hâli, örümceğin son derece zayıf ve gevşek evine sığınan kimselerin hâline benzer. Hatta onların dayandıkları ve güvendikleri, örümceğin evi kadar da onları koruyamaz, kendilerine bir fayda sağlamaz. Çünkü, örümceğin evinin bir hakikati ve bir şekilde faydası vardır, ama onların fayda umduklarının hiçbir faydası olmaz.

Veya şöyle de düşünülebilir: Allahtan başka dostlar edinenlerle, tek Allaha inanıp güvenenlerin hâli şöyledir: Onlar, örümceğin evine sığınan kimselere benzer. Tek Allaha inanıp güvenen ise, sağlam bir ev yapan kimse misalidir.

Ankebut, hem tek örümceği hem de birden fazla örümceği ifade eder. Ayrıca hem erkek, hem de dişi örümcek için kullanılır. Sonundaki “t” harfi “tağut” kelimesinin son harfindeki “t” harfi gibidir.

“Evlerin en gevşegi ise şüphesiz örümceğin evidir.”

Sıcak ve soğuğu hissettirmede, onun evinden daha gevşegi, daha az koruyanı yoktur.

لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ “Keşke bilselerdi!”

Şayet ilme müracaat etseler, hâllerinin böyle olduğunu ve dinlerinin örümcek evinden daha zayıf olduğunu elbette bilirlerdi.

“Örümceğin evi” ile, onların dinlerinin murat edilmesi de caizdir. Dinlerinin böyle isimlendirilmesi, temsil için bir tahkîk olmasıdır. Mana şöyle olur: Dinde kendisine dayanılacak en gevşek şey, onların dinidir.

Ey Peygamber! Kâfirlere şöyle de:

42- إِنْ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ 42- “Şüphesiz Allah, onların kendini bırakıp da ne tür şeylere taptıklarını biliyor.”

Ayette, hem onların cehaletlerini ortaya koymak, hem de kendilerine bir vaîd vardır.

وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ “O, Azîz’dir – Hakîm’dir.”

Ayetin bu kısmı, üstte ifade edilen her iki mananın illetini beyan eder. Çünkü böyle her şeyi bilen, Azîz ve Hakîm olan bir Zâta, böyle aciz şeyleri şerik kılmak son derece akılsızlıktır.

Ayrıca, her şeye gücü yeten ve her şeye hükmeden, her şeyi ilmen kuşatan ve her fiilini mükemmel yapan bir Zâta nispetle, o cansız putlar sanki yok hükmündedir.

Keza, bu vasıflara sahip olan Zât, elbette onları cezalandırmaya da kâdirdir.

43- وَتِلْكَ الْأَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ 43- “İşte bu temsilleri biz insanlar için getiriyoruz.”

Üstte anlatılan mesel ve benzerlerini biz insanların fehimlerine yaklaştırmak için getiriyoruz.

وَمَا يَعْقِلُهَا إِلَّا الْعَالِمُونَ “Onları ancak alimler anlarlar.”

Bunların güzelliğini ve faydasını, ancak eşya üzerinde gereği gibi düşünenler anlar.

Hz. Peygamber (asm) bu ayeti okur ve ardından şöyle buyurur: “Akıllı kimse Allahın anlattığını anlayıp da emredileni yapan ve Allahın gadabına maruz kalmaktan sakınan kimsedir.”

44- خَلَقَ اللَّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ “Allah gökleri ve yeri hak olarak yarattı.”

Allah, gökleri ve yeri hak gayelerle yarattı, bunlarla batıl bir şey kastetmedi. Çünkü bunların yaratılışından bizzat maksut olan, hayrı netice vermek ve ayetin devamında işaret edildiği üzere, Allahın Zât ve sıfatlarına delâlette bulunmaktır.

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ “Şüphesiz bunda, mü’minler için bir ayet bulunmaktadır.”

Çünkü bunlardan faydalananlar onlardır.

Allahın Kitabı

45- **“Kitaptan sana vahyolunanı oku.”** اَتْلُ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ

-Kıraatıyla Allaha kurbiyet aramak,

-Lafızlarını ezberlemek,

-Ve manalarını anlamaya çalışmak suretiyle Kitaptan Sana vahyedileni oku.

Manasına dikkat ederek Kur'anı okuyan kimse, onu tekrar be tekrar okuduğunda, ilk okuduğunda dikkatini çekmeyen nice manalar zamanla kendisine açılır.

وَأَقِمِ الصَّلَاةَ **“Namazı da dosdoğru kıl.”**

إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ **“Çünkü namaz, insanı hayâsızlıktan ve kötülükten alıkor.”**

Çünkü insan namazla meşgul olduğunda günahlardan uzak kalır. Namaz ona Allahı hatırlattığı ve nefse Allahtan korkmayı ders verdiği için, namaz dışı zamanlarda da onu günahlardan korur.

Rivayete göre Ensardan bir genç namazlarını Hz. Peygamberin arkasında kılıyor, ama bir türlü günahlardan da uzak kalmıyordu. Onun bu hâli Hz. Peygambere anlatıldı. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “Namazı onu günahlardan alıkoyacaktır.” Gerçekten de çok geçmeden bu genç günahları terk etti.

وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ **“Allah’ın zikri elbette en büyüktür.”**

Allahın zikrinden murat namazdır. Namaz, diğer ibadetlerden çok daha büyüktür. Namazdan **“zikir”** olarak bahsedilmesi, onun kötülüklerden korumasının sebebini beyan etmek içindir. Çünkü namazda Allahın zikri temel umdedir. Bu yönüyle o, diğer iyiliklerden üstün kılınmıştır, kötülüklerden de alıkoyucu olmuştur.

“Allahın zikri elbette en büyüktür” ifadesi şu anlamı da ifade eder: Allahın rahmetiyle sizi anması, sizin O’nu taat ile anmanızdan daha büyüktür.

وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُونَ “Allah, ne yaparsanız hepsini bilir.”

Allah sizin O’nu anmanızı ve yaptığınız diğer taatleri bilir, bu yaptıklarınıza en güzel şekilde mükâfat verir.

46- وَلَا تُجَادِلُوا أَهْلَ الْكِتَابِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ “Ehl-i kitapla ancak en güzel bir yolla mücadele edin.”

Onlarla,

-Sertliğe yumuşaklıkla,

-Öfkeye sükunetle,

-Kavga çıkarmak isteyeneye nasihatle mukabele etmek gibi, en güzel şekilde mücadele edin.

Denildi ki: Bu ayet, seyf ayetiyle neshedilmiştir. Çünkü, kılıçla mukabeleden daha sert bir mukabele yoktur.

Elcevap: Kılıçla mukabele etmek **ahir’ü-d-deva**, yani son çaredir.

Denildi ki: Bundan murat, “ahit yaptığınız ehl-i kitapla en güzel bir şekilde mücadele edin” demektir.

إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ “Ancak işlerinden zulmedenler hariç.”

-Haddi aşmakta ve inatta ifrat edenler,

-Allaha çocuk isnat edenler ve “Allah’ın eli bağlıdır” (Maide, 64) gibi iddiada bulunanlar,

-Ahdi bozan ve cizyeyi vermeyenler gibi zulmedenler müstesna.

وَقُولُوا آمَنَّا بِالَّذِي أُنْزِلَ إِلَيْنَا وَأُنْزِلَ إِلَيْكُمْ “Ve deyin ki: Bize indirilene de, size indirilene de iman ettik.”

Ayetin bu kısmı, onlarla yapılacak en güzel mücadelenin bir açılımıdır. Yani, böyle diyerek mücadelenizi yapınız.

Hız. Peygamber şöyle buyurur:

“Ehl-i Kitabı tasdik de etmeyin tekzip de.. Deyin ki: “Biz Allaha kitaplarına, peygamberlerine iman ettik.” Böyle yapmakla bâtıl bir şey söylemişlerse tasdik etmemiş, doğru bir şey söylemişlerse de yalanlamamış olursunuz.”

وَالْهَنَّا وَالْهَكُمُ وَاحِدٌ “İlâhımız ve ilâhınız birdir.”

وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ “Ve biz sadece O’na teslim olmuş kimseleriz.”

Biz hassaten O'na itaat etmiş kimseleriz.

Bu ifadede, onların keşiş ve ruhbanlarını Allahın dışında Rab edindiklerine bir tariz vardır.⁹

47- **وَكَذَلِكَ أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ** “İşte böylece sana kitabı indirdik.”

İşte bu inzâl gibi, Biz Sana diğer ilâhî kitapları tasdik eden bir kitabı vahiy ile indirdik.

48- **فَالَّذِينَ اتَّيْنَاهُمْ الْكِتَابَ يَوْمَئِذٍ بِهٖ** “İşte, kendilerine kitap verdiklerimiz ona iman ediyorlar.”

Abdullah Bin Selâm ve benzerleri ona iman ederler.

Veya bundan murat, Hz. Peygamber devrinden önce Kur’ana iman eden ehl-i kitaptır.

49- **وَمِنْ هَؤُلَاءِ مَنْ يُؤْمِنُ بِهٖ** “Şunlardan da ona iman eden kimseler vardır.”

Arabdan, Mekke ehlinde ve Hz. Peygamber devrindeki kitap ehlinde o Kur’ana iman edenler var.

50- **وَمَا يَجْحَدُ بِآيَاتِنَا إِلَّا الْكَافِرُونَ** “Bizim âyetlerimizi ancak kâfirler inkâr eder.”

Ayetlerimiz bu kadar açık ve hak olduklarına dair nice deliller varken, küfürde ileri gidenler onları inkâr ederler. Çünkü yanlış ön kabulleri, O Kur’anın Hz. Peygamberin bir mu’cizesi olduğunu, hükümlerinin doğruluğunu gösteren şeyleri düşünmelerine engel olur.

Ayetin devamı buna işaret eder:

51- **وَمَا كُنْتَ تَتْلُوا مِنْ قَبْلِهِ مِنْ كِتَابٍ وَلَا تَخُطُّهُ بِيَمِينِكَ** “Sen bundan önce ne bir yazı okur, ne de sağ elinle onu yazardın.”

Çünkü nice kıymettar ilimlerin envânı içine alan bu Kitabın okuma yazma bilmeyen ümmî bir insandan zuhuru harikulâde bir durumdur.

Ayette “sağ el” ifadesinin geçmesi, Hz. Peygamberin yazı bilmediğini ziyadesiyle tasvîr etmek ve bu isnadın mecazî olma hâlini red içindir.

52- **إِذَا لَارْتَابَ الْمُبْطِلُونَ** “Öyle olsaydı, batıla uyanlar kuşku duyarlardı.”

⁹ Yani, “biz sadece Allaha teslim olduk. Ama siz, kendi din adamlarınızı bir nevi rabler edindiniz. Onların emirlerini ilâhî birer hüküm gibi uyguladınız.

Şayet okuyan – yazan biri olsaydın şöyle derlerdi: Belki de bu Kur'anı başkalarından öğrendi veya öncekilerin kitaplarından derleyip topladı.

Ayette onlara **“mubtılûn”** denilmesi inkârlarından dolayıdır veya Kur'anın pek çok i'caz yönleri varken, bunlardan bir yönün ortadan kalkmasıyla şüpheyi düşmelerindendir.¹⁰

Denildi ki: Ehl-i Kitap Seni kitaplarında ümmî peygamber olarak bildiklerinden, şayet Sen okuma-yazma bilen biri olarak zuhur etsen, onlar kitaplarındaki özelliğine aykırı bulduklarından şüpheyi düşerlerdi. Bu durumda onların ibtali ve inkârı, mukadder bir duruma göre değil, vâki'deki durum itibarıyla olurdu.

49- **“Hayır, o (Kur'ân), بَلْ هُوَ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ فِي صُدُورِ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ”** kendilerine ilim verilenlerin sinelerinde apaçık âyetlerdir.”

Ehl-i ilim olanlar onu ezberlerler, kimse onun tahrifine güç yetiremez.

“Ve bizim âyetlerimizi ancak zalimler inkâr eder.”

Bizim âyetlerimizin mu'cize olduğuna dair deliller o kadar açık iken, onları yalanlayanlar, ancak göz göre göre onları red ile onlara kıymet vermeden zulme dalmış kimselerdir.

50- **“Dediler ki: “Ona Rabbinden âyetler indirilse ya!” وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَاتٌ مِنْ رَبِّهِ”**

“Ona Salihin devesi, Musa'nın asası ve İsa'nın sofrası gibi mu'cizeler indirilse ya” dediler.

“De ki: Âyetler ancak Allah katındadır.” قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِنْدَ اللَّهِ

Allah o mu'cizeleri dilediği gibi indirir. Böyle mu'cizeler benim kudretimle olmayacak ki, siz istediğinizde mu'cize göstereyim.

“Ve ben ancak apaçık bir uyarıcıyım.” وَإِنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُبِينٌ

Benim hâlim, ancak uyarmak ve bana verilen âyetleri apaçık bir şekilde beyan etmektir.

¹⁰ Yani, Hz. Peygamber faraza okuma-yazma bilseydi bu durum O'na gelen Kur'anın mu'cizeliğine, Allahtan gelmesine mâni olmazdı.

51- **“Onlara okunmakta olan kitabı sana indirmemiz kendilerine yetmedi mi?”**

Onların talep ettikleri mu’cizelere bedel kendilerine okunan Kitabı Sana indirmemiz onlara yetmiyor mu? Bu kitap devamlı onlara tilavet olunuyor, “haydi bir benzerini getirin!” diye bununla kendilerine meydan okunuyor. Diğer mu’cizeler gelip geçici iken, bu sabit bir mu’cize olarak önlerinde duruyor.

Veya şu manayı da ifade edebilir: Bu kitap, Yahudilerin ellerinde olan Senin özelliğın ve dininin özelliğı ile ilgili şeyleri teyid eder bir şekilde onlara okunuyor.

52- **“Bunda iman edecek bir kavim için elbette bir rahmet ve öğüt vardır.”**

Şüphesiz daimî bir mu’cize ve apaçık bir delil olan bu kitapta, işi yokuşa sürmek değil, gerçekten iman etmek isteyenler için büyük bir nimet ve öğüt vardır.

Sebeb-i Nüzûl

Denildi ki: Bazı Müslümanlar, ellerinde Yahudilerin söyledikleri bazı şeyleri yazan kitaplarla Hz. Peygamberin yanına geldiler. Hz. Peygamber onlara şöyle dedi: “Bir kavmin dalâleti için, kendi peygamberlerinin getirdiğinden yüz çevirip peygamberlerinden başkasının getirdiğine yönelmeleri kâfidir.” Bunun üzerine bu ayet nazil oldu.

52- **“De ki: Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah yeter.”**

Benim doğruluğuma şahit olarak Allah yeter. Çünkü mu’cizelerle beni tasdik etti.

Veya mana şöyle olabilir: Benim size gönderildiğim şeyleri tebliğ ettiğime ve nasihatte bulunduğuma, sizin de yalanlama ve işi yokuşa sürmekle mukabele ettiğimize şahit olarak Allah yeter.

53- **“O, göklerde ve yerde ne varsa bilir.”**

Dolayısıyla benim ve sizin hâlleriniz O’na gizli değildir.

54- **“Batıla inanıp Allahı inkâr edenler var ya, işte ziyana uğrayacaklar onlardır.”**

Batıla inanmak, Allahın dışında tapılan batıl mabutlara inanmaktır:

Bunlar, imanı verip küfrü satın aldıklarından bu ticaretlerinde zararda olan kimselerdir.

53- **وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ** “Senden azabı hemen getirmeni istiyorlar.”

“Semadan üzerimize taş yağdır” demişlerdi.¹¹

وَلَوْلَا أَجَلٌ مُّسَمًّى لَّجَاءَهُمُ الْعَذَابُ “Şayet bir ecel-i müsemma (belirlenmiş bir süre) olmasaydı, azap onlara mutlaka gelirdi.”

Her azap veya her kavm için belli bir ecel olmasaydı, azap kendilerine hemen gelirdi.

وَلَيَأْتِيَنَّهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ “Ve farkında değillerken, elbette azap ansızın onlara gelecektir.”

Onlar, azabın gelişinin farkına varmadıkları bir hâlde,

-Dünyada Bedir Savaşında olduğu gibi

-Veya sonunda ölümün kendilerine inmesi gibi, azap ansızın onlara gelecektir.

54- **يَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ** “Senden azabı hemen getirmeni istiyorlar.”

وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ “Hâlbuki cehennem, şüphesiz kâfirleri kuşatmıştır.”

Azabın onlara geleceği gün, cehennem onları kuşatacaktır.

Veya bundan murat, cehennemi netice verecek küfür ve günahların şimdi onları kuşatmasıdır. Bunların onları kuşatması, cehennemin kuşatması gibidir.

“Cehennem onları kuşatmıştır” yerine “**kâfirleri kuşatmıştır**” denilmesi, cehennemin niçin onları kuşattığına delâlet içindir. Yani, küfür ve küfranları sebebiyle, cehennem onları ihata etmiştir.

“**Kâfirler**” ifadesinin elif-lâmlı olması,

-Ya belirlilik ifade eder. Yani, cehennem, o belli kâfirleri kuşatmıştır.

-Veya cins ifade eder. Yani, cehennem bütün kâfirleri kuşatmıştır. Bu durumda, üstteki ayetlerde durumu anlatılan kâfirlerin diğer kâfirlerle ben-

¹¹ Bkz. Enfal, 32.

zeri akıbeti paylaşacakları anlaşılır, kâfirlere verilecek cezadan bunlara verilecek cezaya istidlalde bulunulur.

55- **يَوْمَ يَغْشِيُهُمُ الْعَذَابُ مِنْ فَوْقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ** “O günde azap, onları hem üstlerinden, hem ayaklarının altından bürür.”

Yani, azap onları o günde her taraftan bürür.

وَيَقُولُ دُوقُوا مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ “Onlara der: Tadın yaptıklarınızın cezasını!”

Bunu diyen ya Allahu Teâlâdır veya O’nun emriyle bir melektir.

Hicret Edenlere Müjdeler

56- “Ey iman eden kullarım!” يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ آمَنُوا

“Şüphesiz benim arzım geniştir.” إِنَّ أَرْضِي وَاسِعَةٌ

“O halde yalnız bana ibadet edin.” فَإِيَّايَ فَاعْبُدُونِ

Ey kullarım! Bir belde ibadetinizi yapamaz ve dininizi orada açıktan yaşayamaz hâle geldiğinizde, bunları kolaylıkla yapabileceğiniz yerlere hicret edin.

Hiz. Peygamber şöyle buyurur:

“Her kim dininden dolayı –velev bir karış da olsa- bir yerden başka bir yere kaçsa, cennet ona vacip olur. İbrahim’in ve Muhammed’in (aleyhimes-selâm) refiki olur.”

Ayetteki ف “fe” harfi mahzûf bir şartın cevabıdır. Çünkü mana şöyledir: “Benim arzım geniştir. Eğer bir yerde bana kolayca ibadet edemezseniz, o zaman başka bir yerde bunu yapınız.”

57- “Her nefis ölümü tadacaktır.” كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ

“Sonra bize döndürüleceksiniz.” ثُمَّ إِلَيْنَا تُرْجَعُونَ

Sonra, yaptığınız amellerin karşılığını almak üzere bize döndürüleceksiniz. Sonu ölüm ve Allaha döndürülmek olan kimsenin buna hazırlık yapması gerekir.

58- “İman edip salih ameller yapanları, elbette cennet köşklerine yerleştireceğiz.” وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُبَوِّئَنَّهُم مِّنَ الْجَنَّةِ غُرَفًا

“Onların altlarından ırmaklar akar.” تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ

“Orada ebedî kalacaklardır.” خَالِدِينَ فِيهَا

“İyi işler yapanların mükafatı ne güzeldir!” نَعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ

59- “Ki onlar, sabretmişlerdir.” الَّذِينَ صَبَرُوا

Cenneti hak eden bu kimseler, müşriklerin eziyetlerine, din için hicrete ve diğer çile ve meşakkatlere sabretmiş kimselerdir.

وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ “Ve yalnız Rablerine tevekkül ederler.”

Ve onlar sadece ve sadece Rableri olan Allaha tevekkül ederler.

60- وَكَأَيِّنْ مِنْ دَابَّةٍ لَّا تَحْمِلُ رِزْقَهَا - “Nice canlı var ki, rızkını taşıyamaz.”

اللَّهُ يَرْزُقُهَا وَإِيَّاكُمْ “Allah hem onları, hem de sizi rızıklandırır.”

Nice canlı vardır ki, zaafından dolayı rızkını taşıyamaz veya onu biriktiremez. Sabaha, yanında yiyecek hiçbir şey olmadığı hâlde çıkar. O, zaafiyetine rağmen Allaha tevekkül eder. Sizler ise kuvvet ve çalışmanıza rağmen rızıkta onunla eşit olursunuz. Onları da sizi de rızıklandıran ancak Allah'tır. Çünkü her canlının rızkı sebeplerledir. O sebepleri hazırlayan ise sadece Allah'tır. Öyleyse hicretten dolayı maişetiniz hususunda korkmayınız.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, sahabelere hicret emri geldiğinde, içlerinden bazıları “maişetimiz için hiçbir imkâna sahip olmadığımız bir yere nasıl hicret ederiz” demişlerdi. Bu münasebetle bu ayetler indi.

وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ “Ve O, Semi' – Alîm'dir.”

Allah, bu sözünüzü işitir, içinizden neler geçtiğini bilir.

61- وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ لَيَقُولُنَّ

اللَّهُ “Andolsun ki onlara, “Gökleri ve yeri yaratan, güneşi ve ayı mu-sahhar kılan kimdir?” diye sorsan, elbette ‘Allah’ derler.”

Ayette bahsi geçenler Mekke ehlidir.

“Allah” derler.”

Çünkü, imkân dairesinde olan şeylerin bir Vacibu'l-vücuda dayanması akıllarda kabul görmüştür.

فَأَنَّى يُؤْفَكُونَ “O halde nasıl çevrilip döndürülüyorlar?”

Bunu ikrar ettikten sonra, nasıl da Allahın birliğinden (tevhidden) çevriliyorlar?

62- اللَّهُ يَسْطُرُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَهُ - “Allah, kullarından di-lediğine rızkı bol verir ve kısar.”

Burada medar-ı bahs olan rızkı genişletilen ve daraltılan aynı kimse olması muhtemeldir. Yani, Allah aynı kimseye sırayla hem genişlik verir, hem de daraltır.

Veya “Allah kimi kullarına genişlik verir, kimi kullarına da rızkı daraltır” manası vardır.

إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ “Şüphesiz Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.

Allah, kullarının maslahatlarını ve onlara zarar verecek şeyleri bilir.

وَلَقَدْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ نَزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِ مَوْتِهَا 63- Andolsun ki onlara, “Gökten bir su indirip, onunla ölümlünden sonra yeryüzünü canlandıran kimdir?” diye sorsan, mutlaka, “Allah “ derler.”

Onlara bu sorulduğunda bütün mümkinatın (varlığı ve yokluğu eşit olan, kendi kendini var edemeyip varlıklarında ve varlıklarının devamında Allaha muhtaç olan varlıkların) usûl ve fûruunu yaratanın Allah olduğunu itiraf ederler. Ama ardından bu ilâhî tasarruflardan hiçbirine gücü yetmeyen varlıklardan bazısını O’na şerik yaparlar.

قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ “De ki: Elhamdülillah.”

Seni böyle bir dalaletten koruduğu için “Elhamdülillah” de.

Veya seni tasdik ettiği ve delilini galip kıldığı için “Elhamdülillah” de.

بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ “Fakat onların çoğu akıllarını kullanmazlar.”

Akletmediklerinden dolayı çelişkili hâllere düşüyorlar. Hem her şeyi yoktan yaratanın O olduğunu ikrâr ediyorlar, hem de putları O’na şerik kıyorlar.

Denildi ki: Mana şöyle de olabilir: Sen onlarla konuşurken “Elhamdülillah” dediğinde ne murat ettiğini akıl etmiyorlar.

64- وَمَا هَذِهِ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَهُوَ وَلَعِبٌ “Şu dünya hayatı ancak bir eğlence ve oyundur.”

Ayetteki “şu” ifadesi tahkîr içindir. Nasıl olmasın ki, şu dünya Allah katında (ahirete nisbetle) bir sivrisineğin kanadı kadar kıymete haiz değildir.¹²

¹² Çünkü dünya geçici, ahiret ise ebedidir. Böyle olunca kafirlerin dünyadaki saltanatları, rüyadaki saltanata benzer.

İşte şu dünya hayatı, çocukların oynadığı, eğlendiği bir oyun ve eğlence gibidir. Oynamak için toplanırlar, bir müddet hoşça vakit geçirirler, sonra yorgun argın dağılırlar.

وَأَنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ **“Ahiret yurduna gelince, işte asıl hayat odur.”**

Ahiret hayatı, gerçek hayattır, orada insanlara ölüm arız olmayacaktır.

Veya orası hadd-i zâtında hayattır.¹³

“Hayvan” kelimesi **“hayat”** kelimesiyle aynı kökten gelmekle beraber, ona nisbetle daha etkili bir ifadedir. Çünkü bu kelimedede hayatın lâzımı olan hareket ve çalkantı manası vardır ve bunun için burada kullanımı tercih edilmiştir.

لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ **“Keşke bilselerdi.”**

Şayet bunu bilselerdi, dünyayı ahirete tercih etmezlerdi. Çünkü dünyanın zatında hayat yoktur, şu anda var olan hayat da ârızı olup sür’atle zevâle doğru gitmektedir.

فَإِذَا رَكِبُوا فِي الْفُلِكِ دَعَوْا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ **“Gemiye bindikleri zaman, dini yalnız O’na has kılarak (ihlâsla) Allah’a yalvarırlar.”**

Onlar, üstte vasfedildiği şekilde Allaha şirk koşar bir hâlde iken gemiye bindiklerinde, Allahı anan mü’minler gibi dinî Allaha hâlis kılarak dua ederler, O’ndan başkasına yalvarmazlar. Çünkü, denizde karşılaşılan zorlukları ancak Allahın açacağını bilirler.

فَلَمَّا نَجَّيْهُمْ إِلَى الْبَرِّ إِذَا هُمْ يُشْرِكُونَ **“Fakat onları salimen karaya çıkarınca, bir bakarsın ki, (Allah’a) ortak koşmaktadırlar.”**

Ama karaya çıktıklarında bir de bakarsınız tekrar şirke dönerler.

لِيَكْفُرُوا بِمَا آتَيْنَاهُمْ وَلِيَتَمَتَّعُوا **“Kendilerine verdiklerimize nankörlük etmek ve safâ sürmek için (böyle yaparlar.)”**

Onlar bu hareketleriyle, kurtulma nimetine şirk ile mukabelede bulunmuş olurlar.

“Safâ sürmek için”

¹³ Yani her şeyiyle hayattardır. Oranın dağı-taşı da hayat sahibidir.

Bu şirkleri ile, putlara ibadet ve onlara sevgi üzere bir araya gelmelerinden bazı faydalar elde etmeye çalışırlar.

Ayetteki lâm harfi emir de ifade edebilir. Bu durumda tehdîd manasını taşır.¹⁴

فَسَوْفَ يَغْلَمُونَ “Ama sonra bilecekler.”

Cezalandırıldıklarında, bunun akıbetini bilecekler!

67- “Çevrelerinde insanları kapıp götürülürken (Mekke’yi) güvenli bir harem yaptığımızı görmediler mi?”

Mekke ahalisi görmediler mi, biz onların beldesini yağmalama ve saldırıdan korunmuş kıldık. Ehlini de katledilmekten ve sürgüne gönderilmekten emin yaptık.

Hâlbuki çevrelerindeki yerlerde yaşayan insanlar hem öldürülüyor, hem de sürgüne gönderiliyorlar. Çünkü Mekke çevresinde yaşayanlar birbirlerine saldırıyor, birbirlerinin mallarını talan ediyorlardı.

أَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ وَبِنِعْمَةِ اللَّهِ يَكْفُرُونَ “Artık batıla inanıp Allah’ın nimetini inkâr mı ediyorlar?”

Ancak Allahın kudretiyle meydana gelen bu kadar açık bir nimet ve daha diğer nimetler varken tutup puta veya şeytana inanıyorlar, Allahın nimetini ise inkâr mı ediyorlar? Öyle ki başka şeyleri O’na şerik kılıyorlar?!

“Batıla inanmak” ve “Allahın nimetini inkâr etmek” ifadelerinde, ayetin metninde batıl ve nimet kelimelerinin öne alınması ihtimam veya mübalağa yoluyla hâssaten bunlara dikkât çekmek içindir.¹⁵

68- “Allah’a karşı yalan uyduran, yahut kendisine hak gelmişken onu yalan sayandan daha zalim kim olabilir?”

Allahın şeriki olduğu iddiasıyla O’na iftira edenden daha zâlim kim olabilir?

Veya kendisine gelen hakkı yalanlayandan?

¹⁴ Yani, verdiğimiz nimetlere nankörlük yapsınlar ve biraz faydalansınlar bakalım.

¹⁵ Yani, insan iman eder ama batıla iman etmez ve etmemeli. İnkâr eder ama Allahın nimetini inkâr etmez ve etmemeli!

Burada **hak**'tan murat Peygamber veya Kitap'tır.

Ayetteki لَمَّا “lemma” ifadesinde onların akılsızlıklarını göstermek vardır. Çünkü onlar hak kendilerine geldiğinde “hele durumuna bir bakalım” demediler, onun hakkında düşünmediler. Aksine, daha duyar duymaz yalanlamaya koşuştular.

الْأَيْسَ فَبَجْهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْكَافِرِينَ “Cehennemde kâfirlere yer mi yok?”

Buradaki soru üslûbu, onların cehennemi hak ettiğini göstermek içindir. Yani, onlar bu şekilde bir yalanla Allaha iftira etmiş ve kendilerine gelen hakkı yalanlamış iken, cehennemde kalmayı hak etmezler mi? Evet, hak ederler.

Veya bu üslûb, onların cür’etlerini ifade içindir. Yani, onlar cehennemde kâfirler için böyle bir yer olduğunu bilmiyorlar mı ki böyle bir şeye cür’et edebiliyorlar?!

69- وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا “Uğrumuzda cihad edenleri mutlaka yollarımıza sevk edeceğiz.”

Bizim için cihad edenleri, bize ulaştıran yollara sevk edeceğiz.

Veya onları hayır yoluna gitmede ziyadesiyle muvaffak kılacağız. Şu ayette de bu manaya dikkat çekilmektedir:

“Hidayete erenlere gelince, Allah onların hidayetini artırdı.” (Muhammed, 17).

Hz. Peygamber şöyle buyurur: “Kim bildiğiyle amel etse, Allah ona bilmediğini de öğretir.”

Ayette cihadın mutlak ifade edilmesi zâhirî ve batınî (görülen ve görülmeyen) bütün düşmanlara karşı mücadeleyi içine alması içindir.

“Şüphesiz Allah, iyilik yapanlarla beraberdir.” وَإِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ

Allah, iyi işler yapanlarla, zafer ve yardımıyla beraber olur.

Hz. Peygamber şöyle der: “Kim Ankebut sûresini okusa, ona bütün mü’min ve münafıkların sayısınca mükâfat verilir.”

RUM SÛRESİ

Rum Sûresi Mekki'dir.

Altmış ayettir.

Rumların Galebesi

1- اَلَمْ “Elif, Lâm, Mim.”

2- غُلِبَتِ الرُّومُ “Rumlar yenildi.”

3- فِي اَدْنٰى الْاَرْضِ “En yakın yerde.”

Rumlar, Arablara en yakın yerde mağlup oldular.

وَهُمْ مِنْ بَعْدِ غَلِبِهِمْ سَيَغْلِبُونَ “Onlar, bu yenilgilerinden sonra galip gelecekler.”

4- فِي بَضْعِ سِنِينَ “Bid’a sinîn içinde.”

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre İranlılar Rumlara karşı savaş açtı ve onlara galip geldiler. Haber Mekkeye ulaşınca müşrikler sevindiler ve bu durumu Müslümanların aleyhine yorumladılar. “Siz ve Hristiyanlar kitap ehlisiniz. Biz ve İranlılar ise ümmiyiz. Dostlarımız dostlarınıza galip geldiler, biz de muhakkak ve muhakkak size galip geleceğiz” dediler. Bunun üzerine bu ayetler nazil oldu.

Hz. Ebubekir onlara dedi: “Allah gözünüzü aydın etmesin! Allaha yemin ederim ki Rumlar İranlılara yakın bir zamanda galip gelecekler.”

Bunun üzerine Übey Bin Halef O’na dedi: “Yalan söylüyorsun. Bunun için bir süre belirle, seninle bahse girelim.” Hz. Ebubekir, bu teklif üzerine üç yıl süre koyup on devesine bahse girdi. Durumu Hz. Peygambere söyleyince, Hz. Peygamber “ayetteki **bid’a sinîn** ifadesi üç ile dokuz yıl arasını ifade eder. Deveyi artır, süreyi de uzat” dedi.

Hz. Ebubekir, Übey Ben Halefle konuştu, deveyi yüz ve süreyi de dokuz yıl yaptılar. Übey Bin Halef, Uhud Savaşında Hz. Peygamber tarafından yaralanmıştı. Savaş dönüşü öldü. Rumlar ise Hudeybiye Seferi yılında İranlılara galip geldiler. Hz. Ebubekir, bahse konu olan yüz deveyi Übey

Bin Halefin varislerinden aldı, Hz. Peygambere getirdi. Hz. Peygamber, bunları tasadduk etmesini söyledi.

Hanefî âlimleri, bu olayla dâr-ı harpte fasit akitlerin cevazına delil getirdiler. Caiz görmeyenler ise, bu olayın kumarın haram kılınmasından önce olduğuna dikkat çektiler.

Ayet, peygamberlik delillerindendir. Çünkü ilerde olacak bir durumu söylemekle gaybtan haber vermektedir.

Bir kıraate göre ise şöyle bir mana vardır: Rumlar İranlılara Şam yakınlarında galip geldiler. Ama ilerde Müslümanlar onlara galip gelecekler, Rumlar ise mağlup olacaklar. Ayetin nüzulünün dokuzuncu yılında Müslümanlar Rumlara karşı savaştılar ve onların bazı beldelerini fethettiler.

“**Önce de, sonra da emir Allah’ındır.**” **لِلّٰهِ الْأَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَمِنْ بَعْدُ**

Yani, hem galibiyetlerinde hem de mağlubiyetlerinde tasarruf Allahındır.

Galibiyet de, mağlubiyet de Allahın hükmüyle gerçekleşir.

“**Ve o gün mü’minler sevinecekler.**” **وَيَوْمَئِذٍ يُفْرِحُ الْمُؤْمِنُونَ**

Rumların galip geldiği günde mü’minler sevinirler.

5- **“Allah’ın yardımıyla.”** **بِنَصْرِ اللَّهِ**

O günde, kitap ehli olanlar, kitapsızlara karşı Allahtan yardıma mazhar olurlar. Çünkü devran, kitap ehli olanların lehine döner. Ayrıca müşriklere söylemiş oldukları haberin doğruluğu ortaya çıkar. Karşılıklı bahiste kazanırlar, dinlerinde sebat ve yakînleri artar.

Ayette şu mana da vardır: Allah, mü’minlere yardım etti ve onların doğruluğunu ortaya koydu.

Veya Allah, onların düşmanlarını birbirlerine musallat kıldı, böylece her iki taraf da zayıfladı, sonunda mağlup oldular.

“**Dilediğine yardım eder.**” **يَنْصُرُ مَنْ يَّشَاءُ**

Allah bazan şunlara, bazan da diğerlerine galibiyet verir.

“**O Azîz – Rahîm’dir.**” **وَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ**

Bazı kavimleri mağlup kılmakla onlardan intikam alır, diğerlerine galibiyet vermekle lütufta bulunur.

6- **“Allah, bir vaatte bulunmuştur.”** **وَعَدَ اللَّهُ**

لَا يُخْلِفُ اللَّهُ وَعْدَهُ “Allah, vaadinden dönmez.”

Çünkü Allah için vaadinde yalancı olmak imkânsızdır.

وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ “Fakat insanların çoğu bilmezler.”

Lâkin insanların çoğu cehaletleri ve düşüncesizliklerinden O’nun vaadini ve vaadinin doğruluğunu bilmezler.

يَعْلَمُونَ ظَاهِرًا مِّنَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا -7 “Onlar dünya hayatından ancak bir zahir bilirler.”

Onlar, dünya hayatından gözleriyle gördükleri ve ziynetleriyle faydalandıkları şeyleri bilirler.

وَهُمْ عَنِ الْآخِرَةِ هُمْ غَافِلُونَ “Ahiret konusunda ise tamamen gafilidirlər.”

Ama dünyanın gayesi ve ondan maksut olan ahirete gelince, ondan gafilidirlər, onu hatırlarına getirmezlər.

Bu şekilde ifade edilmesinde, onların cehâletini ortaya koymak ve onları dünyadan ancak bazı şeyleri idrak edebilen hayvanlara benzetmek vardır.

Ayette “zâhîran” (bir zahir) ifadesinin elif-lâmsız gelmesi, dünyanın çok zâhîrleri olmasındandır. Mesela, dünyanın hakikatlerini, sıfatlarını, özelliklerini, fiillerini ve bunların sebeplerini bilmek, bunların meydana gelme keyfiyetini ve dünyada tasarrufun keyfiyetini bilmek gibi hususlar da, dünyanın zâhîrine dâhildir.

Dünyanın bâtını (görülmeyen yüzü) ise,

-Ahirete bir geçiş,

-Ve ona kavuşmaya vesile,

-Ve ondaki hâllere bir nümune olması gibi durumlardır.

Ayette, dünyayı hiç bilmemekle sadece zâhîrini bilmek arasında bir fark olmadığı da hissettirilmektedir.

8- أَوْ لَمْ يَتَفَكَّرُوا فِي أَنْفُسِهِمْ “Onlar, kendi nefisleri hakkında hiç düşünmediler mi?”

Onlar, nefislerinde “tefekkür” diye bir şey meydana getirmedi mi?¹

¹ Yani, insan aslında düşünen bir varlıktır. Ama bunlar niye bu melekelerini kullanmıyorlar? Kullansalardı, gerçekleri görürlerdi.

Veya, onlar kendi nefislerinin durumu hakkında niye düşünmediler? Çünkü nefis,

-Kendilerine en yakın şeydir.

-Bütün mümkinat âleminde tecelli edenlerin kendisinde tecelli ettiği bir aynadır.²

Onlar şayet nefislerinin durumu hakkında düşünseler, onları yoktan yaratanın diğer âlemde iade etmeye kâdir olduğunu anlarlardı.

“Allah, مَا خَلَقَ اللَّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَأَجَلٍ مُّسَمًّى”
gökler ile yeri ve ikisi arasındakileri ancak hikmetle ve belirli bir süre için yaratmıştır.”

“Şüphesiz insanların birçoğu Rablerine kavuşacaklarını inkâr ediyorlar.”

İnsanların çoğu, o belli sürenin bitiminde veya kıyamet geldiğinde Rab'lerine kavuşmayı inkâr ederler, dünyanın daimî olduğunu ve ahiretin hiç gelmeyeceğini sanırlar.

9-“Onlar, yeryüzünde gezmediler mi?”

“فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ”
Ta ki, kendilerinden öncekilerin akıbeti nasıl olmuş baksınlar?”

“Onlar, kendilerinden daha güçlüydüler.”

O helâk olan kavimlerin bir kısmı, Âd ve Semud gibi, onlardan çok daha kuvvetli idiler.

“Ve toprağı sürüp işlediler.”

Yerin altındaki suya ulaşmak, madenleri çıkarmak, tohumları serpmek gibi gayelerle toprağı kazdılar, alt üst ettiler.

“Ve onu, bunların imar ettiklerinden daha çok imar ettiler.”

Ve Mekke ehlinin mamur kılmasından çok daha ileri boyutta arzı masure yaptılar. Çünkü Mekke ahalisi, mahsul almaya pek de elverişli olma-

² Nefis, bazan “ruh” manasına da kullanılır. İnsanın zâtı ve cevheri olan ruh, Allah’a en parlak bir aynadır.

yan bir vâdide yaşamaktaydı. Bulundukları yer, mamure yapmaya imkân vermiyordu.

Onlar şu dünyada en zayıf bir hâlde iken yine de ona aldanmaları ve kendi dünyalarıyla iftihar etmeleri yönünden, ayette onlarla bir tehekküm (ince bir alay) vardır. Çünkü dünya saltanatı,

-Geniş topraklara sahip olmak,

-İnsanlara hükmetmek,

-Ve çeşitli imaretlerle arzın aktarında tasarrufta bulunmakla olur. Hâlbuki Mekke ahalisi bu cihetlerde gayet zayıftı, kendilerine fayda vermeyen bir yere sıkışıp kalmışlardı.

وَجَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ “Peygamberleri onlara delillerle gelmişlerdi.”

Peygamberleri onlara mu’cizelerle veya apaçık ayetlerle gelmişti.

فَمَا كَانَ اللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ “Demek Allah onlara zulmediyor değildi.”

Zâlim kimseler, hiçbir suç olmadan ve bir uyarıda bulunmadan belde-
lere gider, oraları harap eder. Ama Allahın insanları helâk etmesi –haşa–
zulmen değildir.

وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ “Lakin onlar, kendilerine zulmediyorlardı.”

Onlar, kendilerini helâke sürükleyecek şeyleri yapmakla nefislerine zulmediyorlardı.

ثُمَّ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ اسْتَوُوا أَن كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَكَانُوا بِهَا يَسْتَهْزِئُونَ-10
“Sonra, Allah’ın âyetlerini yalanladıkları ve onlarla alay etmekte ol-
dukları için, kötülük işleyenlerin akıbeti çok kötü oldu.”

Ayette, “onların” demek yerine “kötülük işleyenlerin” denilmesi, kötü akıbetlerinin gerekçesine delâlet eder: Kötülük yaptılar, ceza olarak da kötülük buldular.

Ayetin son kısmı, ilk kısmının illeti olabilir. Yani Allahın ayetlerini yalanlamaları ve onlarla istihza etmeleri yüzünden, kötü bir akıbete maruz kaldılar.

Veya, orada nazara verilen kötü akıbeti beyandır. Yani, kötülük yapmalarına ceza olarak Allahın ayetlerini yalanladılar, onlarla alay ettiler.

Veya “onlar Allahın ayetlerini yalanlamak ve onlarla alay etmek şeklinde kötü işler yaptılar” manası da düşünülebilir.

İlâhî Âyetler

11- **اللَّهُ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ ۖ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ** “Allah, baştan yaratır, sonra onu iade eder.”

“Sonra O’na döndürüleceksiniz.”

Sonra, yaptıklarınızın karşılığını görmek üzere, Ona döndürüleceksiniz.

Ayetin evvelinde gıyabî bir şekilde onların durumu anlatılırken burada hitaba geçilmesi, ayetin sevkediliş maksadını daha kuvvetli yapmak içindir.

12- **وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُبْلِسُ الْمُجْرِمُونَ ۖ** “Kıyamet koptuğu günde, mücrimler hayal kırıklığı içinde ümitsizliğe düşer.”

Kıyamet koptuğu zaman o mücrimler; sessiz, şaşkın ve ümitsiz bir hâlde olurlar.

13- **وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ مِنْ شُرَكَائِهِمْ شُفَعَاءُ ۖ** “Onların, Allah’a koştukları ortaklardan kendileri için şefaathiler de olmadı.”

Onların şerik edindikleri şeyler, onları Allahın azabından kurtaramayacaklardır.

Ayette bunun geçmiş zaman sığası ile anlatılması, tahakkukunu ifade içindir.

وَكَانُوا بِشُرَكَائِهِمْ كَافِرِينَ “Ve artık onlar ortak koştukları şeyleri de inkâr ederler.”

Ve onlar da, batıl ilahlardan ümitlerini kesince, onları inkâr ederler.

Denildi ki: Ayetin manası şöyle de olabilir: Onlar şu dünyada o şeriklerinden dolayı kâfir olmuşlardı.

14- **وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُنْفَخُونَ ۖ** “Kıyamet koptuğu günde, o gün insanlar ayrılırlar.”

Kıyamet koptuğunda, mü’minler ve kâfirler birbirlerinden ayrılırlar.

Ayetin devamı bunu tafsil etmektedir:

15- **“İman eden ve salih ameller işleyenlere gelince, onlar cennet bahçesinde neşelenirler.”**

Ayet metnindeki **ravza**, içinde çiçekler ve nehirler olan güzel yerdir.

16- **“وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَلِقَاءِ الْآخِرَةِ فَأُولَئِكَ فِي الْعَذَابِ مُخَضَّرُونَ”** “İnkâr edip âyetlerimizi ve ahirete kavuşmayı yalanlayanlara gelince, işte onlar azapta kalmak üzere getirilmişlerdir.”

17- **“فَسُبْحَانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ”** “Öyle ise akşama girdiğinizde, sabaha kavuştuğunuzda Allah’ı tesbih edin.”

18- **“وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ”** “Göklerde ve yerde hamd O’na mahsustur.”

“وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهِرُونَ” “Gündüzün sonunda ve öğle vaktine girdiğinizde de (Allah’ı tesbih edin).”

Ayet, “bu vakitlerde Allahı tenzih edin ve O’na hamd ü senada bulunun” manasında bir ihbardır.³

Bu vakitlerin özellikle nazara verilmesi, bu vakitlerde Allahın kudretinin daha zâhir görülmesinden ve nimetlerinin yenilenmesindendir.

Veya ayetten murat şudur: Bu vakitlerde meydana gelen **“konuşan şahitler”**, Allahın münezzehiyetine ve gök ve yer ehlinde temyiz gücüne sahip olanların hamdine layık olduğuna delâlet eder.⁴

Ayette tesbihin akşam ve sabah için özel olarak tahsisi, bu iki vakitte kudret ve azamet eserlerinin çok açık olmasındandır.

Hamdin gün sonuna ve ortasına tahsisi, nimetlerin yenilenmesinin o iki vakitte daha zâhir olmasındandır.

Ancak bu iki vaktin diğer iki vakte atfedilmesi de caizdir. Bu durumda **“Göklerde ve yerde hamd O’na mahsustur”** kısmı, bir cümle-i mu’teriza yani ara cümle olur.

İbnu Abbastan şöyle nakledilir: Ayet, beş vakit namazı cem eder. **“Ak-**

³ Yani, şeklen bir durumu haber vermek olmakla beraber, aslında emirdir.

⁴ Konuşmak, hem sesli bir şekilde hem de hâl diliyle olabilmektedir. Sabah, akşam gibi vakitlerde âlemde meydana gelen değişikliklerin her biri, “hâl diliyle konuşan birer vahdaniyet şahididir.”

şama girdiğinizde” ifadesi, akşam ve yatsı namazlarına, **“sabaha kavuştuğunuzda**” ifadesi sabah namazına, **“aşıyyen**” ifadesi ikinci namazına, **“öğle vaktine girdiğinizde**” ifadesi de öğle namazına işaret eder.

Bundan dolayı Hasan-ı Basri ayetin Medenî olduğunu iddia etti. Ona göre Mekke'de namaz iki rekat olup herhangi bir zamanda kılınabiliyordu. Beş vakit şeklinde farz olması Medinededir. Ekser âlimler ise, beş vakit namazın Mekke'de farz kılındığını söylerler.

Hız. Peygamberden şöyle nakledilir: “Her kim bolca sevap almak isterse **“Öyle ise akşama girdiğinizde, sabaha kavuştuğunuzda Allah'ı tesbih edin...”** ayetini okusun.”

Keza, yine O'ndan şöyle rivayet edilir:

“Her kim sabaha girdiğinde bu ayeti okursa gece kaçırıklarını telâfi eder. Her kim de akşama bu ayeti okursa gündüz kaçırıklarını telâfi eder.”

19- **“O, ölüden diri çıkarır.”** يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ

Mesela insanı nutfeden, kuşu yumurtadan çıkarır.

“Ve diriden ölü çıkarır.” وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ

İnsan ve kuştan da nutfeye ve yumurta çıkarır.

Veya hayatın peşinde ölüm gelir. Ve ölümü hayat takip eder.

“Ve ölümünden sonra arzı diriltir.” وَيُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا

Arzı da kupkuru iken bitkilerle hayatlandırır.

“Sizler de işte böyle çıkarılacaksınız.” وَكَذَلِكَ تُخْرَجُونَ

İşte, kabirlerinizden de böyle çıkarılacaksınız. Çünkü bu da, ölümün peşinde hayatın gelmesidir.

20- **“Sizi topraktan yaratması, O'nun ayetlerindendir.”** وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ

Çünkü, insanın aslı toprağa dayanır.

“Sonra bir de görürsünüz ki, beşer olmuş (çoğalıp) yayılıyor sunuz.” ثُمَّ إِذَا أَنْتُمْ بَشَرٌ تَنْشُرُونَ

21- **“Kendile-** وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا

riyle sükûnet bulmanız için nefislerinizden eşler yaratması O'nun âyetlerindendir."

Çünkü Hz. Havva, Hz. Âdemin kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Diğer kadınlar da erkeklerin nutfelerinden yaratılmışlardır.⁵

Veya ayetten murat, kadınların başka bir cinsten değil de, erkekle aynı cinsten olmalarıdır.

Böyle olması, onlara meyletmeniz, kendilerine ülfet etmeniz içindir. Çünkü aynı cinsten olmak birbirine meyletmeye sebeptir. Farklı cinsten olmak ise, birbirinden uzak olmaya yol açar.

وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً **"Ve O, aranızda bir sevgi ve merhamet koydu."**

Bundan murat kadın ve erkek veya genel anlamda insan cinsinin fertleridir.

İki taraf, hayvanlardan farklı olarak sadece cinsel beraberlik hâlinde değil, maişet meselelerinde de bir ve beraber olurlar, aralarında sevgi ve merhamet vardır.

Veya şöyle de bakılabilir: İnsanın hayatını devam ettirmesi, birbirlerini tanımaya ve birbirlerine yardım etmeye bağlıdır. Bu ise, karşılıklı sevgi ve merhameti gerektirir.

Denildi ki: Ayette geçen sevgi, cinsel beraberlikten; rahmet ise **"Tarafımızdan bir rahmet..."** (Sad, 43) ayetinde olduğu gibi, çocuktan kinayedir.

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ **"Şüphesiz ki bunda düşünecek bir kavim için nice ayetler vardır."**

Onlar düşünürler ve bunlarda olan hikmetleri bilirler.

وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافُ أَلْسِنَتِكُمْ وَالْوَبَائِكُمْ **"Göklerin ve yerin yaratılışı, dillerinizin ve renklerinizin farklı oluşu da O'nun âyetlerindendir."**

Dillerin farklılığından murat, her milletin farklı diller konuşmasıdır. Allah bu dillerin esasını ilham etmiş ve insanları farklı dillerle konuşmaya muktedir kılmıştır.

⁵ Bu, mecazî bir anlatım da olabilir. Bkz. Nisa, 1.

Veya bundan murat her insanın farklı konuşmasıdır. Çünkü neredeyse aynı keyfiyette konuşan iki kişiye rastlamak mümkün değildir.

Renklerin farklılığından murat, siyah ve beyaz gibi ırklardır.

Veya insanların azalarının şekil ve görünümünün farklı farklı olmalarıdır. Böylece insanlar arasında birbirinden ayrı olmak ve birbirini tanımak tahakkuk eder. Hatta ikizler arasında bile birini diğerinden ayırt edecek çok noktalar vardır. Hâlbuki her ikisinin yaratılış maddeleri, içinde bulundukları sebepler ve karşılaştıkları durumlar birbirine benzemektedir.

“**Şüphesiz ki bunda âlimler için nice ayetler vardır.**”

Âlim olanlara bu ayetler gizli kalmaz. Şu ayet de bunu teyid etmektedir:

“İşte bu temsilleri biz insanlar için getiriyoruz. Onları ancak alimler anlarlar.” (Ankebut, 43)

23- **“Gece ve gündüzde uyumanız ve lütfundan nasip aramanız da O’nun âyetlerindendir.”**

İnsanın hem gece, hem de gündüz uyuması, ruhun kuvvelerinin istirahatı ve tabii kuvveleri takviye etmek içindir.⁶

Bu durumda, **“lütfundan nasip aramanız...”** kısmı da gece – gündüz rızık aramayı ifade eder.

Veya şöyle de mana verilebilir: **“Gece uyumanız, gündüz de O’nun lütfundan rızık aramanız O’nun âyetlerindendir.”**

Bu durumda her iki zaman ve her iki fiil arasında belli bir tertib vardır. Bu şekilde ifade edilmesi, bu zamanlardan her biri her ne kadar bu fiillerden biri için tahsis edilmişse de, ihtiyaç anında diğer fiile de elverişli olduğunu gösterir.⁷

Bu konuda gelen diğer ayetler bu manayı teyid eder.

“**Şüphesiz ki bunda dinleyecek bir kavim için nice ayetler vardır.**”

Anlamak ve ibret almak için dinleyenlere, bunda ayetler vardır. Çünkü, bundaki hikmet gayet açıktır.

⁶ Uyku için asıl vakit, gece vaktidir. Ama gün ortasında da yarım saat kadar uyumak (kaylule) çok faydalıdır, aynı zamanda sünnettir.

⁷ Günümüzde gece mesaisinde çalışanlar, gündüz uyur, gece çalışırlar.

24- “Korku ve umut olarak size şimşegi göstermesi O’nun âyetlerindendir.”

Seferde olan şimşegi görünce korkar, mukîm olan ise, yağmur yağacak diye sevinir.

“Ve O, gökten bir su indirir de, onunla ölümünden sonra yeryüzüne hayat verir.”

Arz, kupkuru bir hâlde iken, Allah gökten indirdiği su ile bitkiler bitirir, böylece yeryüzünü hayatlandırır.

“Şüphesiz ki bunda aklını kullanan bir kavim için nice ayetler vardır.”

İşte bunda, bunun sebeplerini ve meydana geliş keyfiyetini araştırmak suretiyle aklını kullananlar için ayetler vardır. Onlar, bunları araştırarak Saniin kudret ve hikmetinin kemâlini anlarlar.

25- “Sema ve arzın emriyle durması da O’nun âyetlerindendir.”

Gökler ve yerin bu şekilde durmaları Allahın onları kudret eliyle tutmasıdır. Yoksa gözle görülür bir şekilde onları tutan bir şey bulunmamaktadır. Allah, her biri için belli mekânlar belirlemiş ve onları bu şekilde yapmayı irade etmiştir.

Ayetteki **“emriyle durması”**, Allahın kudretinin kemâlini ve alete muhtaç olmayışını daha etkin bir şekilde anlatmak içindir.

“Sonra arzdan bir çağırışla sizi çağırdığı zaman bir de bakarsınız ki (diriltilmiş) çıkıyorsunuz.”

Yani, göklerin ve yerin O’nun emriyle ayakta durması ve sonra “ey ölümler! Çıkınız!” demek suretiyle bir davetle sizi çağırdığında kabirlerinizden çıkmanız O’nun âyetlerindendir.

Bundan murat, bir şeye çağrılan neferin, o davete hiç tereddüt etmeden süratle icabet etmesi gibi, ilâhî irade karşısında eşyanın tam bir itaatle emirber nefer hükmünde olduğunu anlatmaktır.

Ayetteki **“sonra”** ifadesi,

-Ya zaman itibarıyla bir tertibi

-Veya onda olan şeyin büyüklüğünü anlatmak içindir.

26- وَلَهُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ “Göklerde ve yerdekilerin hepsi yalnızca O’na âittir.”

كُلُّ لَهُ قَانِثُونَ “Hepsi O’na boyun eğmektedirler.”

Göklerde ve yerde olanların hepsi O’nun kendilerinde tasarrufta bulunmasına boyun eğerler, imtina edip kaçınmazlar.

27- وَهُوَ الَّذِي يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ -27 “Başlangıçta yaratmayı yapan, sonra onu iade edecek olan O’dur.”

Onlara, ölümlerinden sonra yeniden hayat verir.

وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ “Bu, O’na daha kolaydır.”

Bu ifade, insanların kudretine ve usullerine kıyasladır. Yoksa Allah için “daha kolay” yoktur, hepsi kolaydır. Hatta bundan dolayı zamiri mahlûkata râci kılanlar da oldu. Yani, “yeniden iade etmek, mahlukâta nisbetle daha kolaydır.”

Denildi ki: Burada ism-i tafdîl değil, “kolaydır” manası vardır.

٤ وَلَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلَىٰ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ “Göklerde ve yerde en yüce mesel O’nundur.”

En yüce mesel O’na aittir. O’ndan başkası için O’na denk veya O’na yakın bir vasıf söz konusu değildir.

Burada medar-ı bahs olan **en yüce mesel**,

-Her şeyi içine alan bir kudret,

-Her şeye şümüllü bir hikmet gibi hayret verici özelliklerdir. Böyle vasıflar, sadece Allaha aittir.

Bundan muradın “lailâhe illallah” olduğunu söyleyenler, bununla vahdaniyet vasfını murat etmişlerdir.

Göklerde ve yerde olanlar, o en yüce sığata delâlet ederek ve onu konuşarak tavsifte bulunurlar.

٥ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ “O, **Azîz’dir – Hakîm’dir.**”

O **Azîz’dir**, imkân dairesinde olan bir şeyi yoktan yaratmak veya iade etmekten aciz değildir, hepsine gücü yeter. **Hakîm’dir**, bütün fiilleri hikmetinin muktezası üzere cereyan eder.

Allaha Yöneliş

28- ضَرَبَ لَكُمْ مَثَلًا مِّنْ أَنفُسِكُمْ “Allah, size kendinizden bir misâl verdi.”

هَلْ لَّكُمْ مِنْ مَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ مِنْ شُرَكَاءَ فِي مَّا رَزَقْنَاكُمْ فَأَنْتُمْ فِيهِ سَوَاءٌ
“Hiç size rızık olarak verdiğimiz şeylerde elleriniz altındaki köle-
lerinizden ortaklarınız bulunur da sizler o rızıkta onlarla eşit olur
musunuz?”

Sahip olduğunuz köleler, size rızık olarak verdiğimiz mal ve benzeri
şeylerde sizinle eşit olup da sizin o mallarda tasarrufunuz gibi tasarruf ede-
bilirler mi?

Hâlbuki onlar da sizin gibi insandır ve size rızık olarak verdiğimiz mal-
lar sizin gerçek malınız olmayıp sizde emanettir.

Ayetteki soru, nefiy içindir. Yani, eşit değildir.

تَخَافُونَهُمْ كَخِيفَتِكُمْ أَنفُسَكُمْ “Birbirinizden çekindiğiniz gibi kendile-
rinden çekinir misiniz?”

Hiç onlarla eşit olur da, hür insanların birbirinden korkması gibi, onla-
rın sizin mallarınızı alacağından korkar mısınız?

كَذَلِكَ نَفْصِلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ “İşte biz, aklını kullanan bir kavim
için âyetleri böyle açıklıyoruz.”

İşte bunun gibi, akıllarını meselleri anlamakta kullananlara âyetleri be-
yan ediyor, açıklıyoruz. Çünkü tafsil etmek, manaları açığa çıkaran ve vu-
zuha kavuşturan durumlardandır.

29- بَلِ اتَّبَعَ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَهْوَاءَهُمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ “Fakat zulmedenler bilgisiz-
ce hevâ’larına uydular.”

Doğrusu şirk koşturmak suretiyle zulmedenler, bir ilme dayanmadan ca-
hilcesine kendi hevâlarına uydular. Bundan dolayı hiçbir şey onları bundan
el çektiemez. İlim sahibi kimse hevâsına uyduğunda ise, ilmi onu alıkoya-
bilir.

“Allah’ın saptırdığını kim doğru yola iletir?”
 وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ “Onların hiçbir yardımcıları da yoktur.”

Ve onlar için kendilerini dalâletten kurtaracak ve dalâletin afetlerinden koruyacak bir yardımcı da yoktur.

30- فَاقِمِ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا “Hanif olarak yüzünü dine çevir.”

Hiç sağa-sola yönelmeden dosdoğru bir şekilde yüzünü dine çevir.

Ayet, bir şeye yönelmek, ondan sapmamak ve ona ihtimam göstermek hususunda bir temsildir.

فَطَرَتِ اللَّهُ النَّاسَ عَلَىٰهَا “Allah’ın insanları üzerinde yarattığı fitrata yönel.”

Fıtrattan murat, yaratılıştır. Yani, Sen Allahın yarattığı fitrata yönel. Çünkü Allah insanları hakkı kabule müheyya ve onu idrake güç yetirebilecek şekilde yaratmıştır.

Veya bundan murat İslâm dinidir. Çünkü, şayet insanlar fitratlarıyla baş başa bırakılsalar, İslâma yöneleceklerdir.

Denildi ki: Bundan murat, Hz. Âdem ve neslinden alınan ahiddir.

لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ “Allah’ın yaratmasında hiçbir tebdil olmaz.”

Yani, hiç kimse bu fitratı değiştirmeye güç yetiremez.

Veya bu fitratın değiştirilmemesi uygun olur.

تَبَّ ذَٰلِكَ الدِّينِ الْقَيِّمُ “İşte bu, dosdoğru dindir.”

“İşte bu” ifadesinden murat, yüzün yönelmesi istenen dindir veya fitrattır. İşte bu, kendisinde hiç eğrilik olmayan dindir.

وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ “Fakat insanların çoğu bilmezler.”

Lakin insanların çoğu, düşünmemeleri nedeniyle onun dosdoğru din olduğunu bilmezler.

31- مُبِينًا إِلَيْهِ “Yüzünüzü ona çevirin.”

Ayet, devamından da anlaşıldığı üzere Hz. Peygambere ve ümmete hitap olduğundan, ayetin bu kısmı da “hepiniz O’na dönün” manası taşır.

وَاتَّقُوا “O’na karşı gelmekten sakının.”

وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ “**Namazı dosdoğru kılın.**”

وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُشْرِكِينَ “**Ve müşriklerden olmayın.**”

Ayetin tekil emirle başlayıp çoğul emir ve yasakla devam etmesi, Hz. Peygamberin şanına tazim içindir.

32- الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ “**Onlar, dinlerini parça parça ettiler.**”

Müşriklerin tefrikaya düşmesi, hevâ'larının farklı farklı olmasına göre, taptıkları şeylerdeki ihtilaflarıdır.

وَكَانُوا شِيعًا “**Grup grup oldular.**”

Bunlardan her biri, kendisini yoldan çıkaran öndere taraftardır.

كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ “**Her grup kendilerinde olanla sevinmektedir.**”

Fırkalardan her biri, kendi fırkasını hak zannederek hâinden memnundur.

33- وَإِذَا مَسَّ النَّاسَ ضُرٌّ دَعَوْا رَبَّهُمْ مُنِيبِينَ إِلَيْهِ “**İnsanlara bir zarar dokunduğu zaman, Rablerine yönelerek O'na dua ederler.**”

O zaman başkasına duadan dönerler, sadece Rablerine yönelirler.

ثُمَّ إِذَا أَذَاهُمْ مِنْهُ رَحْمَةً إِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ “**Sonra, onlara kendinden bir rahmet tattırınca da, bir bakarsın ki içlerinden bir grup, Rablerine ortak koşarlar.**”

Sonra Onların Rabbi, bir rahmet tecellisi olarak bu şiddetten onları kurtardığında, bakarsın ki onlardan bir fırka, kendilerine afiyet veren Rab'lerine şirk ile mukabelede bulunurlar.

34- لِيَكْفُرُوا بِمَا آتَيْنَاهُمْ “**Bunu, kendilerine verdiklerimize nankörlük için yaparlar.**”

Onların bu şirk koşmaları, bizim onlara verdiklerimize nankörlük yapmak içindir.

Ayete tehdid manası da verilebilir:

“Kendilerine verdiklerimize nankörlük etsinler bakalım!”

Nitekim, ayetin devamı da bu manayı kuvvetlendirmektedir:

فَتَمَتَّعُوا “**Haydi (şimdilik) yararlanın.**”

“Öyleyse, safa sürün bakalım!”

Ancak burada daha etkili olması için gıyabî olarak değil de, doğrudan hitap şeklinde onlara seslenildi.

فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ “Yakında bileceksiniz.”

Bu safa sürmenizin akıbetini sonra bileceksiniz!

35- “Yoksa biz onlara bir delil indirdik de, O’na ortak koştukları şeyi mi söylüyor?”

“Konuşan delil”

“İşte kitabımız, size karşı gerçeği konuşuyor.” (Casiye, 29) ayetinde-ki gibi olabilir.

Veya ifade ettiği mana yönüyle böyle denilmesi de mümkündür:

Yani, “yoksa biz onlara böyle bir delil indirdik de, şerik kıldıkları şeylerin birer ilâh ve kendi yaptıklarının sıhhatli olduğunu mu söylüyor?”

Veya o “konuşan delil” yüzünden mi Allahın ulûhiyetinde şerikler ediniyorlar?

36- “İnsanlara bir rahmet tattırdığımız zaman bununla sevinirler.”

Biz insanlara sıhhat ve maddî genişlik gibi bir nimet tattırdığımızda bununla ferahlanırlar, şımarırlar.

وَأَنْ تُصِيبَهُمْ سَيِّئَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ إِذَا هُمْ يَقْتُلُونَ “Eğer kendi işledikleri şeyler sebebiyle başlarına bir kötülük gelirse, bir de bakarsın ki ümitsizliğe düşerler.”

Şayet kendilerine günahları yüzünden kötü bir durum isabet etse, bakarsın ki, Onun rahmetinden ümitlerini kesmişlerdir.

37- “Onlar görmediler mi ki, Allah dilediği kimseye rızkı genişletir ve daraltır.”

Durum böyleyken, niye onlar da mü’minler gibi genişlik ve darlık hâllerinde şükretmiyorlar, Allahtan bir sevap ummuyorlar?!

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ “Şüphesiz ki bunda iman eden bir kavim için ayetler vardır.”

İnanan kimseler, Allahın rızkı genişletmesi veya daraltmasını görürler, bundan O'nun kudret ve hikmetinin kemâlîne istidlâlde bulunurlar.

38- **“فَاتِ ذَا الْقُرْبَىٰ حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ - Öyleyse akrabaya hakkını ver, yoksula ve yolcuya da...”**

Sıla-i rahimde bulunmak gibi, yakın akrabanın hakkını ver.

Miskine ve yolcuya da zekâtın paylarını ver.

Hanefiler, bu ayetle yakın akrabalara nafaka vermenin vucubuna delil getirmişlerse de, delâlet yönüyle bu o derece açık değildir.

Ayetteki hitap, Hz. Peygamberdir veya geniş rızka mazhar kılınan herkesedir. Bundan dolayıdır ki, “ver” emrinin başında ف “fe” harfi de yer almıştır.⁸

39- **“ذٰلِكَ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ يُرِيدُونَ وَجْهَ اللّٰهِ - Bu, Allah'ın vechini dileyenler için daha hayırlıdır.”**

“Allahın vechi”nden murat, O'nun zâtı veya O'na bakan cihettir. Yani, Allahın rızasını kastederek vermek veya bununla başka ciheti değil, O'na yaklaşma cihetini esas almak, bunlar için çok daha hayırlıdır.

40- **“وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ - Felaha erenler de işte onlardır.”**

Ve kendilerine verilen geniş imkânlarla daimi nimetleri kazandıkları için, asıl felaha erenler de bunlardır.

41- **“وَمَا آتَيْتُمْ مِنْ رَّبًّا لِّيَرْبُوَا فِى أَمْوَالِ النَّاسِ فَلَا يَرْبُوا عِنْدَ اللّٰهِ - İnsanların malları içinde artsın diye riba ile her ne verirsiniz, Allah katında artmaz.”**

Burada “ribâ”dan murat, muamelede haram olan faiz veya kendisiyle menfaat beklenen herhangi bir bağıştır.

Bu, Allah nezdinde artmaz, bereketlenmez.

42- **“وَمَا آتَيْتُمْ مِنْ زَكَاةٍ تُرِيدُونَ وَجْهَ اللّٰهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُضْعِفُونَ - Ama Allah'ın vechini (rızasını) isteyerek zekât olarak her ne verirsiniz; işte onlar kat kat arttıranlardır.”**

⁸ Yani, Allahın dilediğine rızkı bol vermesi ve dilediğine de daraltması anlatıldıktan sonra “Öyleyse akrabaya hakkını ver, yoksula ve yolcuya da...” emrinin gelmesi, bu emrin önceki cümleye terettüp eden bir netice olduğunu gösteriyor.

İşte bunlar kat kat sevap alan kimselerdir. Bunlar, zekâtın bereketiyle sevap ve mal yönünden kat kat kazanırlar.

Ayetin başı Allahın rızasını esas alarak zekât verenlere yönelik bir hitap iken, ayetin sonunun üçüncü şahıslara yönelik olması, bu kimselerin hâlini ve sevaplarını daha azametli anlatmak içindir. Sanki Cenab-ı Hak burada, o zekât verenlerin hâlini meleklerle ve mahlûkatından seçkin olanlara hikâye etmektedir.

Veya buradaki durum, hükmün genel olduğunu bildirmek içindir. Sanki şöyle demiştir: Kim böyle yapsa, işte onlar kat kat sevaba nail olanlardır.

40- **اَللّٰهُ الَّذِي خَلَقَكُمْ** “O Allah ki, sizi yarattı.”

ثُمَّ رَزَقَكُمْ “Sonra da size rızık verdi.”

ثُمَّ يُمِيتُكُمْ “Sonra sizi öldürür.”

ثُمَّ يُحْيِيكُمْ “Sonra sizi diriltir.”

هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَنْ يَفْعَلُ مِنْ ذَلِكُمْ مِنْ شَيْءٍ “Hiç sizin ortak koştuklarınızdan, bunlardan birini yapacak olan var mı?”

Cenab-ı Hak bu ifadelerle kendisinde ulûhiyetin gereği olan durumların var olduğunu anlattı, onların şerik edindikleri putlarda ve diğerlerinde ise bunların olmadığını bildirdi. Bürhanın ve gözle müşahedenin delâlet ettiği duruma, inkâr anlamında soru üslûbuyla te’kidde bulundu.⁹

Sonra buradan, kendisinin şerikleri olmasından mukaddes olduğu sonucunu bildirip şöyle buyurdu:

سُبْحَانَهُ “O, münezzehtir.”

وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ “Ve onların ortak koştuklarından yücedir.”

⁹ Yani, “Hiç sizin ortak koştuklarınızdan, bunlardan birini yapacak olan var mı?” derken, bu sorudan murat, olup olmadığını öğrenmek olmayıp, olmadığını ikrâr ettirmektir.

Allahın Rahmet Eserleri

41- “İnsanların kendi ellerinin yaptıkları şeyler yüzünden karada ve denizde fesat ortaya çıktı.”

Kuraklık, taun, çokça yangın çıkması, bereketin kalkması, zararlı şeylerin çok olması veya dalâlet ve zulmün yaygınlaşması gibi durumlar, bu fesatlardan bazılarıdır.

Denildi ki: Denizdeki fesattan murat, sahil beldeleridir.¹⁰

Denildi ki: Karada çıkan fesattan murat, Kâbilin kardeşini öldürmesi, denizde çıkan fesattan da murat Amman hükümdarının gemilere zulmen el koyması olayıdır.

“(Allah), yaptıklarının bir kısmının cezasını onlara tattıracaktır.”

Bu fesadın çıkmasıyla, Allah onlara yaptıkları hataların bir kısmının cezasını tattıracaktır. Tamamı ise, ahirette verilecektir.

Ayetin bu kısmı, illet veya akıbet bildirir.¹¹

“Ola ki dönerler.”

Ola ki bu azabı görür de, bulundukları hâlden dönüş yaparlar.

42- “De ki: Yeryüzünde gezin.”

“Öncekilerin akıbeti nasıl olduğuna bakın.”

¹⁰ Beydavî'nin tefsiri yedi yüz küsur yıl öncesinde yazıldığından böyle bir manaya da dikkat çekmektedir. O zamanda şimdiki gibi deniz kirliliği yoktu, hatta hayal bile edilemezdi. Ama ayetin mu'cizane beyanı, âdeta günümüzde denizlerde gördüğümüz korkunç kirliliği gözler önüne sermektedir.

¹¹ Birinciye göre mana, karada ve denizde fesat çıkması, Allahın onlara bir cezaasıdır. İkinciye göre ise mana, bu fesadın akıbetini bildirir. Yani bu fesadın sonunda, Allah insanlara bir kısım cezaları tattırmaktadır.

Yeryüzünde gezin, dolaşın. Ta ki üstte bildirilenin doğruluğunu gösteren durumları görüp, sıdkını tahkik edin!

كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُشْرِكِينَ “Onların çoğu müşrik idiler.”

Ayetin bu kısmı, onların kötü akıbetinin, şirkin yayılması ve onlara hükmetmesi sebebiyle olduğuna delâlet eder.

Veya mana şöyle olabilir: Şirk, onların çoğunda görülen bir durumdu. Onun aşağısında yer alan diğer günahlar, onların azında vardı.

43- “Öyleyse, فَاقِمِ وَجْهَكَ لِلدِّينِ الْقَيِّمِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا مَرَدَّ لَهُ مِنَ اللَّهِ- Allah tarafından kimsenin geri çeviremeyeceği bir gün gelmeden önce yüzünü dosdoğru dine çevir..”

Allah o günü getirdiğinde, kimsenin gücü geri çevirmeye yetmez.

Ayetin manası şöyle de olabilir: Allah tarafından o günün gelmesine bir engel yoktur. Çünkü, O’nun ezeli iradesi, böyle bir günün gelmesine taalluk etmiştir.

يَوْمَئِذٍ يَصَّدَّغُونَ “O gün insanlar birbirlerinden ayrılırlar.”

O gün insanlar, fırka fırka ayrılırlar.

“Bir grup cennette, bir grup ise cehennem ateşindedir.” (Şura, 7)

Ayetin devamı da bu manayı teyid eder:

44- “Her kim inkâr ederse, inkârı kendi aleyhinedir.”

Küfrünün vebâli ona aittir. Bu da ebedi cehennemdir.

45- “Kim de salih amel işlerse, onlar ancak kendileri için rahat bir yer hazırlamış olurlar.”

Onlar da kendileri için cennette bir menzil hazırlarlar.

45- “O, iman edip salih amel işleyenlere lütfundan mükâfat verecektir.”

Onların bu şekilde fırka fırka olmaları veya salih amel işleyenlerin cennette kendileri için menzil hazırlamaları, Allahın onlara lütfundan mükâfat vermesi içindir.

Ayette sadece mü'minlerin mükâfatının anlatılması, maksud-u bizzâtın bu olmasındandır.¹²

Veya, ayetin devamı onların akıbetine bir cihetle işaret ettiğinden, bununla iktifa edilmiştir.

“Çünkü O, kâfirleri sevmez.” إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ

Çünkü bu ifadede, kâfirlere karşı Allahın buğzetmesi ve mü'minleri ise sevmesi bildirilmektedir.

Ayrıca, “Allah onları sevmez” demek yerine “kâfirleri sevmez” denilmesinde, Allahın onları niçin sevmediğinin illetini beyan etmek vardır.¹³

Bununla, salah hâlinin mü'minlere has olduğu da anlaşılmaktadır.

Ayette, iman eden ve salih amel işleyenlere verilecek mükafatın Allahın fazlı olduğunun bildirilmesi, verilen karşılığın tamamen bir lütuf olduğunu anlatır. Bunu, Allahtan bir bağış veya sevaba ilâve bir şey olarak te'vil etmek, zâhirden sapmak olur.

46- “Müjdecî olarak rüzgârları göndermesi, O'nun ayetlerindendir.” وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ يُرْسِلَ الرِّيحَ مُبَشِّرَاتٍ

Bundan murat, Kuzey, Saba ve Güney rüzgârlarıdır. Debûr (Batı rüzgârı) ise, azap rüzgârıdır. Hz. Peygamber şöyle dua etmiştir:

“Allahım, bu rüzgârı hakkımızda rahmet rüzgârı kıl, azap rüzgârı yapma.”

“O, bununla size rahmetinden tattırır.” وَلِيَذِيقَكُمْ مِنْ رَحْمَتِهِ

Rahmet rüzgârları yağmurun müjdecisi olarak eser. Yağan yağmurla beraber, ona bağlı olarak bolluk ve bereket gibi başka rahmet tecellileri meydana gelir.

Hatta bizzat o rüzgârın esmesi bile insanları ferahlatan bir rahmet tecellisidir.

“Ve emriyle gemiler yol alır.” وَلَتَجْرِيَ الْفُلُكُ بِأَمْرِهِ

“Ve O'nun lütfundan rızkınızı ararsınız.” وَلَتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ

¹² Yani, kainatın çarkları, ehl-i imanın cenneti kazanmaları için dönmektedir. Ehl-i küfrün cehenneme gönderilmeleri ise, bir gaye olmayıp sadece bir neticedir. Mesela okullar öğrencilerin yetişmesi için açılır, ama okullarda serseri kimseler de çıkabilir, sınıfta kalanlar da olur. Öğrencilerin yetişmesi bir gayedir. Serseri öğrencilerin çıkması ve kalanların olması ise, gaye olmayıp imtihanın bir sonucudur.

¹³ Yani, Allah küfür ve küfranlarından dolayı onları sevmez.

İnsanlar, esen rüzgârlar sayesinde yelkenli gemilerle seyahat ederler, deniz ticareti yoluyla Allahın lütfundan rızık ararlar.

“وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ” **“Ve ola ki şükredersiniz.”**

47- “وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ رُسُلًا إِلَى قَوْمِهِمْ” **“Andolsun biz, senden önce birçok peygamberi kavimlerine gönderdik.”**

“فَجَاءُوهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ” **“Onlar kavimlerine apaçık delillerle vardılar.”**

“فَانْتَقَمْنَا مِنَ الَّذِينَ أَجْرَمُوا” **“Sonunda mücrim olanlardan intikam aldık.”**

Ayetin ifadesinde, bu intikamın mü'minler için alındığını hissettirmek ve Allahın onlara yardımına layık kılınmalarını ifade ile de şereflerini izhar etmek vardır.

“وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ” **“Mü'minlere yardım etmek üzerimizde bir haktır.”**

Hz. Peygamber “Her kim Müslüman kardeşinin namusunu korursa, cehennem ateşinden onu korumak Allahın üzerine bir haktır” demiş ve ardından da üstteki ayeti okumuştur.

Ayetteki **“hakkan”** kelimesinde durulursa, mana şöyle olur:

“O mücrimlerden intikam aldık ve bu bir haktı. Mü'minlere yardım etmek bizim üzerimizdir.”

48- “اللَّهُ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيَّاحَ” **“O Allah ki, rüzgârları gönderir.”**

“فَتَثِيرُ سَحَابًا” **“Onlar da bir bulutu harekete geçirir.”**

“فَيَبْسُطُهُ فِي السَّمَاءِ كَيْفَ يَشَاءُ” **“Derken onu gökyüzünde nasıl dilerse öyle yayar.”**

Allah dilerse o bulutları seyahat ettirir, dilerse de sabit tutar. Dilerse parçalı bulutlu yapar, dilerse semayı bulutlarla kaplar...

“وَيَجْعَلُهُ كِسْفًا” **“Ve parça parça eder.”**

Başka bir zaman da, parça parça yapar.

“فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلَالِهِ” **“Nihayet yağmurun onların arasından çıktığını görürsün.”**

“فَإِذَا أَصَابَ بِهِ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادَةٍ إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ” **“Derken onu kulla-**

**rından dilediklerine isabet ettirdiğinde, bir de bakarsın yüzleri gül-
mektedir.”**

Bundan murat, onların belde ve arazilerinin ilâhî rahmetten nasibini almalarıdır.

Onlar, yağmur yağdığında, peşinden gelecek bolluğu düşünerek neşeyle dolarlar.

49- “Oysa önceden onlar, kendilerine yağmur yağdırılmadan önce ümidi kesmişlerdi.”

Ayette “önce” ifadesinin iki defa geçmesi, uzun süredir yağmuru beklediklerine ve artık ümitsiz hâle geldiklerine delâlet etmek içindir.

50- “Şimdi bak Allah’ın rahmet eserlerine!”

Yağmur yağdıktan sonra bitkiler, ağaçlar, sebzeler canlanır. Yağmurun etkisi bunların hepsinde birden görüldüğünden **“Allahın rahmet eserleri”** şeklinde çoğul olarak gelmiştir.

“Yeryüzünü ölümünden sonra nasıl diriltiyor?”

“Şüphe yok ki O, ölüleri de diriltendir.”

Ölümünden sonra arzı diriltmeye kâdir olan, elbette o insanları da diriltmeye kâdirdir. Çünkü yeryüzünün dirilmesi, orada bulunan nebatî kuvveleri yeniden meydana getirmek olduğu gibi, insanların dirilmesi de onların bedenlerindeki hayvanî kuvveleri yeniden ihdas etmektir.

Ayette nazara verilen durum, geçmiş yıllarda ölmüş bir kısım bitki türlerinin tamamen paramparça ve un ufak hâle geldikten sonra, yeniden diriltilmeleri de olabilir.

“Ve O, her şeye kâdirdir.”

Çünkü Allahın kudretinin bütün mümkünata nisbeti aynıdır.¹⁴

¹⁴ Yani, Allah için büyük – küçük, az- çok fark etmez. Bir çiçeği yarattığı gibi bütün çiçekleri de yaratır. Bir bahçeyi meydana getirdiği gibi, koca cenneti de aynı kolaylıkla meydana getirir.

Ölü - Sağır ve Kör Olanlar

51- وَلَئِنْ أَرْسَلْنَا رِيحًا فَرَأَوْهُ مُصْفَرًّا لَّظَلُّوا مِنْ بَعْدِهِ يَكْفُرُونَ “Andolsun ki biz, bir rüzgâr göndersek de onu sararmış görseler, mutlaka onun arkasından nankörlüğe başlarlar.”

Bir rüzgâr göndersek de, o ekini veya yağmurun eseri olan yeşilliği sararmış görseler nankörlük ederler.

Veya bundan murat, bulutun rengi de olabilir. Çünkü böyle buluttan yağmur gelmez.

Ayet, kâfirlerin sebatının azlığını, düşüncesiz olduklarını, tefekkür etmemeleri ve kötü görüşleri sebebiyle kendilerinde süratli bir şekilde kanaat değişiklikleri meydana geldiğini ilan eder.

Hâlbuki yağmurun gönderilmediği zamanlarda istikametli bir bakış,

-Allaha tevekkül etmeyi,

-İstiğfar ile O'na sığınmayı,

-O'nun rahmetinden ümit kesmemeyi gerektirir.

Böyle bir bakış, ilâhî rahmetin gelmesi hâlinde ise,

- Hemen şükre yönelmeyi,

- Taate devam etmeyi,

- Sevinçte taşkınlık yapmamayı iktiza eder.

Öte yandan Allah onların mahsulünü verimsiz kıldığında ise, bu bakışa sahip kimselerin,

-Bu belâya sabretmeleri,

-Allahın nimetlerine nankörlük etmemeleri lazım gelir.

52- فَإِنَّكَ لَا تَسْمِعُ الْمَوْتَى “Gerçekten de sen ölülere işittiremezsin.”

Onlar, hakka karşı duyularını kapadıklarından dolayı sanki ölüler gibidirler.

وَلَا تَسْمِعُ الدُّعَاءَ إِذَا وَلَّوْا مُدْبِرِينَ “Arkalarını dönüp gittiklerinde, sağırlara o daveti duyuramazsın.”

Ayette “arkalarını dönüp gittiklerinde” şeklinde bir kayıtla söylenmesi, onların hakka dönmelerinin muhal oluşunu daha şiddetli bir tarzda bildirmek içindir. Çünkü, konuşana doğru yönelmiş olan sağır bir kimse, her ne kadar söyleneni duymasa da, konuşanın hareketleri (jest ve mimikleri) vasıtasıyla bir şeyler anlar.

53- “Sen, körleri de dalaletlerinden doğru yola iletemezsin.”

Ayette onlara “kör” denilmesi, görmekten hakiki maksudu kaybetmelerindendir.¹⁵

Veya onlara “kör” denilmesi, kalp gözlerinin kör olmasındandır.

“Sen, ancak âyetlerimize iman edenlere duyurursun.”

Çünkü onların imanı, kendilerini lafzı almaya ve manayı düşünmeye sevkeder.

Ayette, mü'minden muradın iman etmeye yaklaşmış kimse olması da caizdir.

“Böylece onlar, hakka teslim olan kimselerdir.”

İşte bu kimseler, Senin onlara emrettiğin şeylere teslimiyet gösteren kimselerdir.

54- “O Allah ki, sizi güçsüz olarak yarattı.”

Bundan murat **“Ve insan çok zayıf yaratılmıştır.”** (Nisa, 28) ayetinde de olduğu gibi, insanın bidayette (çocukluk döneminde) zayıflığı ve zafiyetin o insanda bir esas olmasıdır.

Veya bundan murat, insanın zayıf bir asıldan, yani nutfeden yaratılmasıdır.

“Sonra güçsüzlüğün arkasından kuvvet verdi.”

Bu, bülûğ dönemidir.

Veya insan bedenine ruhun gönderilmesidir.

¹⁵ Yani eşyayı görmekten maksat, Allaha ulaşmaktır. Zira her bir varlık, Allahtan bir mektuptur. Allah namına kâinata bakmayan kimse, gerçekleri görememesi nedeniyle, sanki kör kimse gibidir.

ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ ضَعْفًا وَشَيْبَةً “Sonra kuvvetin arkasından güçsüzlük ve ihtiyarlık verdi.”

Ayette, “kuvvet” kelimesi birincide elif-lâmsız iken ikincide yine elif-lâmsız gelmesi, ikinci “kuvvet” kelimesinin birincisiyle aynı olmamasındandır.¹⁶

يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ “O dilediğini yaratır.”

Allah; zaaf ve kuvvet, gençlik ve ihtiyarlık yönünden ne dilerse yaratır.

وَهُوَ الْعَلِيمُ الْقَدِيرُ “Ve O, Alîm’dir – Kadîr’dir (her şeyi bilir, her şeye gücü yeter).”

Çünkü, başka şekilde olması mümkün iken çeşitli hâller arasında meydana getirmesi, ilim ve kudretinin bir delilidir.

وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُقْسِمُ الْمُجْرِمُونَ مَا لَبِثُوا غَيْرَ سَاعَةٍ 55- “Kıyametin koptuğu gün o mücrimler (dünyada) bir saatten fazla kalmadıklarına yemin ederler.”

Ayette kıyamet “saat” kelimesiyle ifade edilmiştir. Böyle isimlendirilmesi,

-Dünya saatlerinin en son saati olmasındandır.

-Veya, ansızın meydana gelecek olmasındandır.

“Saât” kelimesi, “kevkeb” (yıldız) kelimesinin Zühre yıldızına alem olması gibi, kıyamete bir alem olmuştur.

Kıyamet koptuğunda o mücrimler,

-Dünyada,

-Veya kabirlerde,

-Veya dünyanın ölümüyle diriltilmeleri ve azaplarının kesilmesi arasında çok az bir zaman dilimi kaldıklarına yemin ederler.

Hadiste şöyle bildirilir: “Dünyanın ölümüyle yeniden diriltilme arasında kırk vardır.”

Hadisteki “kırk” ifadesi

¹⁶ Normalde, bir kelime birincide elif-lâmsız gelmişse, ikinci defa tekrarlandığında elif-lâmlı kullanılır. Ama burada her iki kuvvet aynı olmadığından her ikisi de elif-lâmsız gelmiştir. Buna Türkçeden şunu örnek verebiliriz: Bir adam geldi. Adam, etrafa dikkatle baktı.

- Kırk saat,
- Kırk gün,
- Kırk sene olabilir.

“Onlar işte böyle döndürülüyorlardı.” كَذَلِكَ كَانُوا يُؤْفَكُونَ

Onlar, böyle diyerek, ahiretteki azaplarına nispetle önceki kalışlarını çok az buldular.

Veya unuttukları için böyle dediler.

Onlar, doğruluk ve tahkikten böyle çevrilmeleri gibi, dünyada da haktan çevriliyorlardı

56-“Kendilerine ilim ve iman verilenler de şöyle dediler: وَقَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَالْإِيمَانَ

Melekler ve insanlardan ilim ve iman ehli olanlar şöyle dediler:

“Andolsun ki, Allah’ın kitabındaki dirilme gününe kadar kaldınız.” لَقَدْ لَبِثْتُمْ فِي كِتَابِ اللَّهِ إِلَى يَوْمِ الْبَعْثِ

“Allahın kitabı” ifadesinden murat,

-O’nun ilmindeki veya O’nun hükmündeki yazıdır.

-Veya “sizin için yazdığı” manasınadır.

-Veya levh-i mahfuzdur,

-Veya Kur’andaki **“Onların arkasında, tekrar diriltilecekleri güne kadar bir berzah vardır.”** (Mü’minun, 100) ayetinde bildirilen durumdur.

Böyle diyerek onların söyledikleri ve yemin ettikleri şeyi reddettiler.

“İşte bu, dirilme günüdür.” فَهَذَا يَوْمُ الْبَعْثِ

İşte bu, o inkâr etmiş olduğunuz yeniden diriltiliş günüdür.

“Fakat siz bunu bilmiyordunuz.” وَلَكِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ

Lakin siz, tefekkürde noksan oluştunuz sebebiyle bu günün hak olduğunu bilmiyordunuz.

Ayette geçen ف “fe” harfi şuna işaret eder:

“Eğer öldükten sonra dirilmeyi inkâr ediyorsanız, işte bu, onun günüdür. Yani, inkârınızın batıl olduğu ortaya çıkmıştır.”

57- **“O gün zulmedenlere mazeretleri fayda sağlamaz.”**

“Allah’ı razı edecek ameller yapmaları da istenmez.”

Yani, dünyada onlardan tevbe etmeleri ve tâatte bulunmaları isteniyordu. Ama, diğer âlemde onları cezadan kurtaracak şeyleri yapmaya çağrılmayacaklar.¹⁷

58- **“Andolsun ki, insanlar için bu Kur’ân’da her türlü meseli getirdik.”**

Biz bu Kur’anda insanlara garabet yönüyle “emsâl” gibi olan her çeşit sıfatları anlattık. Mesela, kıyamet günü diriltilemlerin neler söylediklerini, onlara neler denildiğini, mazerette bulunamayacaklarını, kendilerine yeni fırsat verilmeyeceğini... anlattık.

Veya şu mana olabilir: “Biz onlara, kendilerini tevhide, yeniden diriltiğe ve peygamberin doğruluğuna tenbihte bulunan her türlü meseli beyan ettik.”

“Andolsun, sen onlara bir âyet de getirsen o kâfirler yine, “Siz ancak boş şeyler uyduuran kimselersiniz” diyeceklerdir.”

Şayet Sen onlara Kur’an ayetlerinden bir ayet getirecek olsan, o inkârcılar aşırı inatları ve kalplerinin katı olması sebebiyle, **“Siz ancak boş şeyler uyduran kimselersiniz”** diyecekler.

“Siz” ifadelerinden muratları, Hz. Peygamber ve mü’minlerdir.

59- **“İşte bilmeyenlerin kalplerini Allah böyle mühürler.”**

Onlar ilim öğrenmek istemiyorlar ve inanmış oldukları hurafelerde ısrar ediyorlar. Çünkü **cehl-i mürekkeb**, hakkı idrake mani olur ve o haklı olanı yalanlamayı netice verir.¹⁸

¹⁷ Çünkü imtihan bitmiş, ceza mahalline gidilmiştir. Tekrar dünyaya dönüp kendilerini affettirmeleri söz konusu değildir.

¹⁸ **Cehl-i mürekkeb**, bilmediğini bilmemek halidir. Cehalet, ilmin zıddı olup, bilmeme halini ifade eder. İki şekilde görülür:

1. Cehl-i basit

2. Cehl-i mürekkep.

60- فَاصْبِرْ “Öyleyse sabret.”

إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ “Şüphesiz Allah’ın vaadi haktır.”

Öyleyse Sen, onların ezasına sabret. Allahın Sana yardım etme ve dinini bütün dinlere üstün kılma vaadi haktır, mutlaka gerçekleşecektir.

وَلَا يَسْتَخِفَّنكَ الَّذِينَ لَا يُوقِنُونَ “Sakın imanı sağlam olmayanlar seni gevşekliliğe sevketmesin.”

Sakın sakın, yakîni olmayan o kimseler, yalanlamaları ve eziyet vermeleriyle Seni endişeye sevk etmesinler. Çünkü onlar şek içinde ve yoldan sapmış kimselerdir. Bu, onlardan hiç de yadırganacak bir durum değildir.¹⁹

Hz. Peygamber şöyle buyurur:

“Her kim Rum sûresini okusa, sema ve arz (gök ve yer) arasında Allaha tesbih eden melekler sayısınca kendisine haseneler verilir ve o günde ve gecede zayi ettiği şeyleri elde eder.”

Cehl-i basit, bilmemektir. **Cehl-i mürekkep** ise, bilmediğini de bilmemektir, Birincisinin tedavisi kolay, ikincisinin tedavisi hayli zordur. Çünkü, böyleleri hem bilmiyorlar, hem de bilmediklerini bilmiyorlar. Cehaleti bir hastalığa benzetirsek, cehl-i mürekkep, kendini sağlıklı zannetme halidir

¹⁹ Yani onlar böyle bir durumda olduklarından, sizi bâtil yolda görmeleri garipsenecek bir durum değildir. Farz-ı misal, köpek havladığında “bu neden havlıyor?” demediğiniz gibi, bunların da inkârlarından müteessir olmayınız. Herkes kendi mizacına göre hareket eder.

LOKMAN SÛRESİ

Lokman sûresi Mekkîdir, otuzdört ayettir.

Namaz ve zekâtın Medine döneminde farz kılınması sebebiyle, bunlardan bahseden üçüncü ayetin Medenî olduğu söylenmişse de, bu zayıf bir değerlendirmedir. Çünkü Medine'de farz kılınması, bu iki esasın Mekke'de iken de yapılmasına aykırı değildir.

27-28-29. ayetlerin Medenî olduğu da söylenir.

Boş Söz Müşterileri

1- ^الَمْ “Elif, Lâ, Mîm.”

2- ^الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ آيَاتِ الْكِتَابِ الْحَكِيمِ “Bunlar, o hikmetli kitabın âyetleridir.”

Bununla ilgili Yunus sûresinde açıklama yapılmıştı.

3- ^الَّذِينَ هَدَىٰ وَرَحْمَةً لِّلْمُحْسِنِينَ “O, muhsin olanlar için bir hidayet ve rahmettir.”

4- ^الَّذِينَ يَقِيمُونَ الصَّلَاةَ “Onlar, namazı dosdoğru kılarlar.”

وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ “Ve zekatı verirler.”

وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ “Ahirete de onlar yakînen inanırlar.”

Ayetin bu kısmı, onların **muhsin** (iyi işler yapan) kimseler olmasının açıklamasıdır veya önemine binaen, yaptıkları iyi işlerden üç tanesinin nazara verilmesidir.

Ayette “ahirete de onlar yakînen inanırlar” ifadesinde “onlar” zâmirinin ayrıca zikri te’kid içindir.

5- ^اوَلِئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ “İşte onlardır Rab’lerinden bir hidayet üzere olanlar.”

وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ “Ve işte onlardır felaha erenler.”

Gerçek akîdeyi ve salih ameli cem ettikleri cihetle, felaha erenler de ancak onlardır.

6- ^اوَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ لِيُضِلَّ عَن سَبِيلِ اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّخِذَهَا هُزُوًا “İnsanlardan öylesi vardır ki, bilgisizce Allah yolundan saptırmak ve o yolu eğlenceye almak için, boş sözlere müşteri olur.”

Ayet metnindeki “lehve’l-hadîs”,

-Aslı olmayan sözler,

-Kendisinde bir ibret olmayan, itibar edilmemesi gereken hurafe olaylar,

-Sırf güldürmek için anlatılanlar,

-Ve lüzumsuz konuşmalar gibi insanı oyalayan malayani sözlerdir. Bunlar, insanı aslında yönelmesi gereken güzel sözlerden alıkoyar.

Sebeb-i Nüzûl

Denildi ki: Ayet, **Nadr Bin Haris** hakkında indi. Bu, acemlerin kitaplarından satın almıştı. Bunlardaki şeyleri Kureyşe anlatıyor ve “Şayet Muhammed size Âd ve Semud’u anlatıyorsa, ben de size Rüstemin, İsfandiyanın ve Bizans krallarının durumlarını anlatıyorum” diyordu.

Denildi ki: Adı geçen şahıs şarkıcı kadınları satın alıp İslâma yönelenlere gönderiyor, onları İslâmıdan alıkoymaya çalışıyordu.

“Allah yolundan saptırmak...”

“Allahın yolu”, O’nun dinidir.

Veya bundan murat, Allahın kitabını okumaktan alıkoymak da olabilir.

“Bilgisizce”

Bunu, satın aldığı “lehve’l-hadîsin” hâlini bilmeden yapar.

Veya bu kimse, ticareti bilmeyen biridir. Çünkü, Kur’an okuma yerine boş söze müşteri olmuştur.

“Ve o yolu eğlenceye almak için”

Bu kimse, Allahın yoluyla dalga geçer.

“İşte onlar için zillet verici bir azap vardır.” **أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ**

Batılı hakka tercih ederek ona ihanet ettiklerinden, bu kimseler için zillet verici bir azap vardır.

7- “Ona **وَإِذَا تُلِيَّ عَلَيْهِ آيَاتُنَا وَلَّى مُسْتَكْبِرًا كَأَن لَّمْ يَسْمَعْهَا كَأَن فِى أُذُنَيْهِ وَقْرًا** -**âyetlerimiz okunduğu zaman, sanki onları işitmemiş, sanki kulaklarında bir ağırlık varmış gibi büyüklük taslayarak yüz çevirir.”**

Kendisine âyetlerimiz okunduğunda kibirli bir şekilde yüz çevirir, o âyetlere önem vermez.

“İşte onu, elem verici bir azab ile müjdele!” **فَبَشِّرْهُ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ**

Ayette “müjdele!” ifadesi tehekküm ifade eder.

8- “Şüphesiz iman eden **إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتُ النَّعِيمِ** -**ve salih amel işleyenlere gelince, onlar için Naîm cennetleri vardır.”**

9- “Onlar orada daimîdirler.” **خَالِدِينَ فِيهَا**

وَعَدَ اللَّهُ حَقًّا “Bu, Allah’ın gerçek bir vaadidir.”

“Onlar için cennetler vardır” denildiğinde, bu Allahtan bir vaattir. Günlük hayatta her vaat gerçek olmayabilir. Ama Allahın vaadi hak bir vaattir.

وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ “O, Azîz – Hakîm’dir.”

O, **Azîz’dir**; hiçbir şey O’nu galip gelemes ki vaadini ve vaîdini yerine getirmekten alıkoysan. **Hakîm’dir**, bütün işleri hikmetledir, abes iş yapmaz.

10- خَلَقَ السَّمَوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا “Gökleri görebileceğiniz direkler olmaksızın yarattı.”

وَأَلْقَى فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَنْ تَمِيدَ بِكُمْ “Yeryüzüne de, sizi sarsmasın diye sabit dağlar yerleştirdi.”

Bunun açıklaması, Ra’d sûresinin başında geçmişti.

وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ “Ve orada her türlü canlıyı yaydı.”

وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً “Gökten bir su indirdik.”

فَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ “Bununla yerde her türden hoş bitkiler bitirdik.”

Sanki bu ayetle Cenab-ı Hak kudretinin kemâli olan izzetine ve ilminin kemâli olan hikmetine delil getirdi ve bununla tevhidin kuralına bir hazırlık yaptı, devamında gelen şu ayetle de bunu takrîr buyurdu:

11- هَذَا خَلْقُ اللَّهِ “İşte Allah’ın yarattıkları!”

Bu zikrolunanlar Allahın yarattığı şeylerdir.

فَارْوُونِي مَاذَا خَلَقَ الَّذِينَ مِنْ دُونِهِ “Haydi, Onu bırakıp da taptıklarınızın neyi yarattığını bana gösterin!”

Sizin ilahlarınız neyi yarattılar da, Allaha şerik olmaya hak kazandılar?

بَلِ الظَّالِمُونَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ “Hayır, o zalimler apaçık bir dalalet içindedirler.”

Bu ifadede, onların susturulmasından sonra, bakan kimseye gizli kalmayacak şekilde dalâlet üzere olduklarını tescil etmek vardır. “Onlar apaçık bir dalâlettedirler” yerine “o zalimler...” denilmesi, onların Allaha şirk koşmakla zâlim kimseler olduklarına delâlette bulunmak içindir.

Hız. Lokman'ın Oğluna Öğütleri

12- “Andolsun ki biz, Lokman’a “Allah’a şükret!” diye hikmet verdik.”

Hız. Lokman Hız. Eyyûbun kızkardeşı veya teyzesinin oğlu olan Azer’in evlatlarından Bauranın oğludur. Hız. Davud’a yetiştı ve O’ndan ilim öğrendi. Cumhur’a (ekser âlimlere) göre nebi değildi, ama bilge bir insandı.

Hikmet, ulema örfünde “teorik bilgileri öğrenerek insanın ruhunun kemâle ermesi ve gücü yettiğince faziletli fiilleri noksansız yapacak şekilde meleke hâline getirmesidir.”

Onun hikmetiyle ilgili şöyle anlatılır:

Hız. Lokman, Hız. Davudun yanında aylarca kaldı. Hız. Davud zırh yapıyordu. Bu süre zarfında zırhla ilgili bir şey sormadı. Hız. Davud zırhı bırtdı ve onu giyip şöyle dedi: “Sen ne güzel bir savaş elbisesisin!” Hız. Lokman da şöyle mukabele etti: “Susmak bir hikmettir, ama yaparı çok azdır!”

Hız. Davud, Hız. Lokmana bir koyun kesip en hoş iki yerini kendisine getirmesini emretti. Hız. Lokman, koyunun dilini ve kalbini getirdi. Günler sonra, koyunun en nahoş iki yerini getirmesini emretti. Hız. Lokman yine koyunun dilini ve kalbini getirdi. Hız. Davud bunun hikmetini sorunca şöyle cevap verdi: Bu ikisi hoş olduğuunda en güzel iki şey olurlar. Ama nahoş olduklarında da en çirkin iki şey haline gelirler.

“Kim şükrederse kendi iyiliğine şükreder.” وَمَنْ يَشْكُرْ فَإِنَّمَا يَشْكُرْ لِنَفْسِهِ

Çünkü, şükretmesinin faydası, kendisinedir. Şükrün faydası ise

-Nimetin devam etmesi,

-Daha da artmasına layık kılmasıdır.

“Kim de nankörlük ederse, şüphesiz ki Allah Ğani – Hamîd’dir.” وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ

Ğani’dir, şükre muhtaç değildir. Hamîd’dir, kendisine hamd ü senada bulunan olmasa da, zâtında hamd ü senaya layıktır.

Hamîd, “Mahmûd” yani “kendisine hamdedilen” anlamına da gelir. Bütün mahlukat hâl diliyle O’na hamdederler.

13- **Hani Lokman, oğluna öğüt vererek şöyle demişti:**”

“**Yavrucuğum! Allah’a şirk koşma!**”

“**Çünkü şirk, elbette çok büyük bir zulümdür.**”

Çünkü şirk, bütün nimetler kendisinden gelenle, kendisinden hiçbir nimet gelmeyen eşit kılmasıdır.

14- **Biz insana, anne ve babasını (onlara itaati) tavsiye ettik.”**

“**Annesi onu her gün biraz daha güçsüz düşerek karnında taşıdı.**”

Çünkü hamilelik döneminde kadının zafiyeti gittikçe artar.

“**Onun sütten kesilmesi de iki yıl içinde olur.**”

Ayet, emme müddetinin en çok iki yıl olduğuna bir delildir.

“**Bana şükret, anne babana da.**”

“**Biz insana anne-babasını (onlara itaati) tavsiye ettik**” denildikten sonra gelen “**Annesi onu her gün biraz daha güçsüz düşerek karnında taşıdı. Onun sütten kesilmesi de iki yıl içinde olur**” kısmı ara cümledir. Ara cümle ile annesinin durumunun anlatılması, anne-babaya ve özellikle anneye iyilik yapılmasının illetini beyan eder. Bundandır ki, Hz. Peygamber (asm) “kime iyilik yapayım” diyene üç defa “annene” diye cevap vermiş, “Sonra da babana” demiştir.

“**Dönüş ancak banadır.**”

Bana döndüğünde şükrüne ve nankörlüğüne mukabelede bulunur, karşılığını veririm.

15- **Bununla beraber eğer onlar bilmediğin bir şeyi bana ortak koşman hususunda seni zorlarsa, onlara itaat etme.”**

Şayet onlar, bana şerik olmaya istihkakını bilmediğin bir şeye, onları takliden şerik kılman için seni zorlarlarsa, bu konuda onlara itaat etme.

Denildi ki: **“Bilmediğin şeyi”** ifadesinden “olmayan bir şey” manası murat edilmiştir.

وَصَاحِبُهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا **“Fakat dünyada onlarla iyi geçin.”**

Ama yine de onlara şu dünyada dinin belirlediği ve kerem sahibi olmanın da gerektirdiği marûf bir şekilde muamelede bulun.

وَاتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ أَنَابَ إِلَيَّ **“Ve bana yönelenin yoluna tabi ol.”**

Din hususunda tevhidle ve taatte ihlâsla bana yönelen kimsenin gittiği yoldan git.

ثُمَّ إِلَىٰ مَرْجِعِكُمْ **“Sonra dönüşünüz ancak banadır.”**

Sonra hem senin, hem de anne-babanın dönüşleri banadır.

فَأَنبِئُكُمْ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ **“O zaman ben de yaptıklarınızı size birer birer haber veririm.”**

Senin imanının ve onların da küfür ve küfranlarının karşılığını veririm.

Bu iki ayet, Hz. Lokmanın tavsiyeleri arasında ara cümle (cümle-i mu'teriza) olarak zikredilmiştir. Bu ikisi, Hz. Lokmanın oğluna söylediği **“Allah’a şirk koşma!”** manasını te'kid ederler. Cenab-ı Hak, sanki şöyle demiştir: “Biz de Lokmanın tavsiye ettiği gibi tavsiyede bulunduk.”

Ayette anne-babanın şirk koşma konusunda dediklerine itaat edilmesinin yasaklanması, şirk konusunda çok hassas davranılması gerektiğini göstermek içindir. Yani, her ne kadar anne-baba saygıda ve sözlerine itaat edilmesinde Allahtan hemen sonra gelseler de, kendilerinin Allaha şerik kılınmasına layık olmaları caiz değildir. Nerede kaldı diğerleri O'na şerik kılınırlar.

Rivayete göre bu iki ayet Sa'd Bin Ebi Vakkas ve annesi hakkında inmiştir. Annesi oğlu Müslüman oldu diye üç gün bir şey yememişti.¹

Sebeb-i nüzûle göre bakıldığında **“Ve bana yönelenin yoluna tabi ol.”** ifadesi Hz. Ebubekire bakar. Çünkü, Sa'd Bin Ebi Vakkas O'nun davetiyle Müslüman olmuştu.

¹ Yani, anne-baba “oğlum, İslâmdan dön, yoksa biz yemeyeceğiz, içmeyeceğiz” de deseler onların rızası için dinden dönülmez. Ama şu dünyada kendilerine saygıda bir kusur da gösterilmez.

16- “Yavrucuğum!” يَا بُنَيَّ

إِنَّهَا إِنْ تَكُ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ فَتَكُنْ فِي صَخْرَةٍ أَوْ فِي السَّمَوَاتِ أَوْ فِي الْأَرْضِ يَأْتِ بِهَا اللَّهُ ۚ **“Haberin olsun ki, yaptığın bir hardal tanesi ağırlığınca olsa da, bir kaya içinde veya göklerde, yahut yerin dibinde gizlense, Allah onu getirir, (mizanına kor).”**

Yapılan iyilik veya kötülük hardal tanesi kadar da olsa, ister bir kayanın içi gibi en gizli ve korumalı bir yerde veya göklerin tepesi gibi en üst bir yerde veya yerin derinliği gibi en alt bir yerde olsun, bir şey fark etmez, Allah onu bilir ve karşılığını verir.

“Çünkü Allah Latîf’dir – Habîr’dir.” إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ

Şüphesiz Allah **Latîf’dir**, O’nun ilmi bütün gizli şeylere ulaşır. **Habîr’dir**, o şeyin künhünü bilir.

17- “Yavrucuğum! Namazı dosdoğru kıl.” يَا بُنَيَّ أَقِمِ الصَّلَاةَ

Nefsini olgunlaştırmak için namazı kıl.

“İyiliği emret, kötülükten sakındır.” وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ

Başkasını kemâle erdirmek için de iyi şeyleri emret, kötü şeylerden sakındır.

“Başına gelenlere sabret.” وَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا أَصَابَكَ

Sana isabet eden zorluklara, özellikle iyiliği emretmek ve kötülüğü nehyetmek esnasında karşılaşacağın sıkıntılara sabret.

“Çünkü bu, azmi gerektiren işlerdendir.” إِنَّ ذَٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ

“Bu” ifadesi, sabra işaret olabileceği gibi, emredilenlerin tamamına bir işaret de olabilir.

İşte bunlar, Allahın katî bir şekilde uyulmasını istediği işlerdir.

18- “Küçümseyerek insanlardan yüzünü çevirme.” وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ

“Ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme!” وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا

Kibirli, kendini beğenmiş insanların yaptığı gibi, yüzünü insanlardan çevirme.

﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ﴾ “Çünkü Allah, böbürlenene kibirlenenleri sevmez.”

Ayetin bu kısmı, üstteki iki yasağın illetini anlatır. Ayette “**muhtâl**” kelimesi yeryüzünde çalımla yürüyene, “**fehûr**” kelimesi de yüzünü insanlardan çevirene bakar.

19- وَأَقْصِدْ فِي مَشْيِكَ “Yürüyüşünde mutedil ol.”

Yürüyüşünde ne çok yavaş ne de hızlı ol, orta hâli yürü.

Hz. Peygamber şöyle buyurur: “Hızlı yürümek mü’minin vakarını giderir.”

Hz. Aişe’nin Hz. Ömer hakkında söylemiş olduğu “sür’atli yürürdü” ifadesinden murat, yavaş yürümenin fevkinde bir yürüyüşü olduğunu anlatmaktır.

﴿وَاغْضُضْ مِنْ صَوْتِكَ﴾ “Sesini de alçalt.”

﴿إِنَّ أَنْكَرَ الْأَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ﴾ “Çünkü seslerin en çirkini, elbette eşeklerin sesidir.”

Eşek, özellikle sesi yönünden kınamada bir meseldir. Mesela birisine “uzun kulaklı” denilerek kinaye yoluyla hakaret edilir. Yüksek perdeden konuşmanın, eşek sesiyle temsil edilmesi ve sonra bunun istiare yoluyla ifadesinde, şiddetli bir anlatım gücü vardır.

Ayette “**eşeklerin sesidir**” derken “sesin” çoğul gelmeyişi, fertler yerine eşek türünün sesine dikkat çekilmesidir.

Allahın Kelimeleri

20- “Görmediniz mi, Allah göklerde ne var ve yerde ne varsa hepsini sizin hizmetinize verdi.”

Göklerdekilerin musahhar kılınması, insanların menfaatlerini netice veren sebepler yapılması, yerdekilerin musahhar kılınması ise, yerde olanlardan dolayı veya doğrudan faydalanma imkânının insanlara verilmesidir.

“Gizli ve açık olarak nimetlerini üzerinize yaydı.”

Allah size, göze görülen ve akılla anlaşılan, bildiğiniz ve bilmediğiniz nimetlerini bolca ihsan etti.

Nimetin açıklaması ve tafsili, Fatiha sûresinde yapılmıştır.

“İnsanlar **وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا كِتَابٍ مُبِينٍ** içinde kimi de var ki, ne bir ilme, ne bir yol göstericiye ve ne de aydınlatıcı bir kitaba dayanmaksızın Allah hakkında mücadele eder.”

İnsanlardan bir kısmı Allahın birliği ve sıfatları hususunda,

1-Delile dayanan bir ilim,

2-Peygambere râci bir hidayet,

3-Allahın indirdiği aydınlatıcı bir Kitaba dayanmadan, sadece taklid ile Allah hakkında mücadele yapar. Ayetin devamı, onların taklid içinde olduklarını anlatır:

21- “**وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا**” Kendilerine, “Allah’ın indirdiğine uyun” denildiği zaman, “Hayır, biz babalarımızı üzerinde bulduğumuz şeye uyarız” derler.”

Ayet, dînin usûlüyle ilgili meselelerde açık bir şekilde taklidden men etmektedir.²

² **Dînin usûlü**, inanç esaslarıdır, bunlarda körü körüne taklid caiz değildir. Ama, içtihadî meselelerde, insanlar İmam-ı Azam, İmam-ı Şafî gibi âlimleri taklid ederler.

“Ya şeytan, onları cehennem ateşi azabına çağırıyor olsa da mı..?”

Buradaki zamir hem onlara, hem de taklid ettikleri ecdatlarına râci olabilir. Böyle meselelerde taklîdin ve şirkin sonu böyle bir ateştir.

“Ya şeytan...” ifadesinin cevabı hazfedilmiştir. “Yine de onlara mı uya-
caklar?” şeklinde takdîr edilebilir.

Ayetteki soru üslûbu, inkâr ve taaccüp içindir.³

22- وَمَنْ يُسَلِّمْ وَجْهَهُ إِلَى اللَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَقَدْ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ
“Kim muhsin olarak işini O’na havale edip, bütün benliğiyle O’na
yönelerse, şüphesiz en sağlam kulpa tutunmuştur.”

“Muhsin olarak”

Bundan murat, “güzel amel işler olduğu hâlde” manasıdır.

“En sağlam kulp”

Bir kimse dağın tepesine çıkmak istediğinde, nasıl ki üstten uzatılan sağlam bir ipe tutunur, öyle çıkar, Onun gibi Allaha taat içinde olup O’na dayanan biri de, o kimse gibi hiç kopmayacak sağlam bir ipe tutunmuş olur.

وَالِلَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ “Bütün işlerin sonu Allah’a dayanır.”

Çünkü, bütün işler sonunda O’na döner.

23- وَمَنْ كَفَرَ فَلَا يَحْزُنكَ كُفْرُهُ “Kim de inkâr ederse, artık onun küfrü seni üzmesin.”

Çünkü Onun küfrü dünyada da, ahirette de Sana bir zarar vermez.

إِنَّا مَرْجِعُهُمْ “Onların dönüşü bizedir.”

Dünya ve ahirette onların dönüşü bizedir.

فَنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا “O zaman onlara bütün yaptıklarını tek tek haber verimiz.”

Biz onları helâk ederek ve azaplandırarak yaptıklarını kendilerine haber verimiz.

إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ “Şüphesiz Allah, kalplerde olanları bilendir.”

³ Yani, şeytanın onları alevli bir azaba çağırdığında şüphe yoktur. Dolayısıyla bu üslûbta onları şeytana uymaktan sakındırmak ve göz göze ateşe gitmelerine de hayret etmek vardır.

Allah, değil sadece zâhirde görülenleri, kalplerde olanları da bilir ve ona göre karşılık verir.

24- **“Biz, onları (dünyada) biraz yararlandırırız.”** نَمَتَّعُهُمْ قَلِيلًا

Biz onları az bir zaman diliminde nimetlerle faydalandırır, keyiflendiririz.

Bunun “biraz” olması geçici olması yönündendir. Çünkü geçici olan devam edene nisbetle, az bir şey sayılır.

“Sonra da onları ağır bir azaba sürükleriz.” ثُمَّ نَضْطَرُّهُمْ إِلَىٰ عَذَابٍ غَلِيظٍ

Sonra onları kendilerine çok ağır gelecek bir azaba mahkûm ederiz.

25- **“Andolsun, eğer onlara, “Gökleri ve yeri kim yarattı?” diye sorsan, mutlaka “Allah” derler.”** وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ

Mahlûkatı bir başkasına isnad etmeğe engel olan delillerin apaçık olması yüzünden “Allah” demeye mecbur kalırlar.

“De ki: Elhamdülillah (Hamd, Allah’a mahsustur.)” قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ

Sen de, onları ilzam ettiği ve kendi inançlarının bâtil olmasını gerektiren böyle bir itirafa onları mecbur kıldığı için Allaha hamdet, “elhamdülillah” de.

26- **“Doğrusu onların çoğu bilmezler.”** بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ

Ama onların çoğu, böyle demelerinin kendilerinin ilzamı olduğunu bilmezler.

26- **“Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah’ındır.”** لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

Göklerde ve yerde O’ndan başkası ibadet edilmeye layık değildir.

“Şüphesiz Allah, Ğanî – Hamîd olan sadece Odur.” إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ

Şüphesiz Allah Ğanî’dir, hamdedenlerin hamdine muhtaç değildir.

Hamîd’dir, kendisine hamd eden olmasa da hamde layık olandır.

27- **“Eğer yeryüzündeki ağaçlar kalem, deniz de mü-** وَلَوْ أَنَّ مَا فِي الْأَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ أَقْلَامٌ وَالْبَحْرُ يَمُدُّهُ مِنْ بَعْدِهِ سَبْعَةُ أَبْحُرَ

rekkep olsa, arkasından yedi deniz daha ona katılsa, Allah'ın kelimeleri (yazmakla) tükenmez.”

Yerdeki bütün ağaçlar kalem olsa, büyük okyanus gibi yedi okyanus daha olup bunların hepsi mürekkep hâline gelse, yine de Allahın kelimele-rini yazmakla bitiremezler.

Ayetteki **“kelimât”** “kelimeler” anlamında olup cem-i killet vezninde gelmiştir. Bunda, bu kadar kalem ve mürekkebin az olan ilâhî kelimele-ri bile yazmaya yetmeyeceğini hissettirmek vardır. Azı yazamazlarsa, çoğu nasıl yazsınlar?!⁴

“Şüphesiz Allah Azîz'dir – Hakîm'dir.” إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

Allah **Azîz'dir**, hiçbir şey O'nu acze düşüremez.

Hakîm'dir, ilim ve hikmetinden hiçbir şey hâriç olamaz.

Sebeb-i Nüzûl

Ayet, Rasûlullah'a soru soran Yahudilere bir cevaptır.

Veya Yahudiler kendilerine gelen Kureyş heyetine şöyle dediler: Muhammede şunu sorun: “Allah Tevratı indirdi, onda her şeyin ilmi var. Ama Kur'anda **“Ve size ilimden ancak az bir şey verildi.”** (İsra, 85) deniliyor. Bu ikisi birbirine zıt olmuyor mu?”

Bu münasebetle üstteki ayet nazil oldu.

28- “Sizin yaratılmanız ve sonra Sizin yaratılmanız ve sonra مَا خَلَقْكُمْ وَلَا بَعَثْكُمْ إِلَّا كَفِّسَ وَاحِدَةً **diriltilmeniz, ancak bir tek insanı yaratmak ve diriltmek gibidir.”**

Çünkü, bir iş onu başka bir işten alıkoymaz. Her şeyi vücut sahasına getirmeye O'nun zâtî kudretiyle beraber olan iradesinin taalluku yeter. Nitekim şöyle bildirmiştir:

“Biz bir şeyi dilediğimiz zaman, ona sözümüz sadece “ol” dememizdir, o da hemen olur.” (Nahl, 40)

“Şüphesiz Allah Semi'dir – Basîr'dir.” إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ

Şüphesiz Allah bütün sesleri işitir, her şeyi görür. Bazılarını idraki, diğerlerini idrakine mâni olmaz. İşte, yaratması da böyledir.

⁴ **Cem-i killet**, azlık bildiren çoğul şekline denilir.

29- **“Görmedin mi, Allah geceyi gündüze sokuyor, gündüzü geceye sokuyor.”**

“Güneş ve ayı da emrine boyun eğdirdi.” وَسَحَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ

Güneş ve ayın her biri belli bir yörüngede hareket eder. Güneş için bir yıllık, ay için de bir aylık belli bir süre vardır.

“Her biri belirli bir süreye kadar akıp gider.” كُلٌّ يَجْرِي إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى

Denildi ki: Bundan murat, kıyamete kadar hareketlerinin devam etmesidir.

“Şüphesiz ki Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.” وَأَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ

Yaptıklarınızın künhüne vâkıftır.

30- **“Bu böyledir.”** ذَلِكَ

“Bu” ifadesi, daha önce zikredilen

-Allahın ilminin genişliği,

-Kudretinin şümûlü,

-Hayret verici sanatları, tasarrufları olmasına işaretir.

“Çünkü Allah hakkın ta kendisidir.” بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ

İşte, Allahın bütün bunları yapması, zâtında sâbit ve her cihetten vâcibu'l-vücut olmasındandır.

Veya Allahın hak olması, ilâh oluşunun sabit olmasını ifade eder.

“Onu bırakıp da taptıkları ise batıldır.” وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ الْبَاطِلُ

Ama onların ilah kabul ettikleri, hadd-i zâtında madumdur, (yoktan yaratılmış ve yok olmaya mahkumdur.) Çünkü o batıl mabutlar bir şey icad edemezler. Herhangi bir özellik kazanmaları, ancak Allahın vermesiyledir.

Veya mana şu olabilir: Sizin ilah zannettiklerinizin ilah olmaları bâtıldır.

“Şüphesiz Allah Aliyy – Kebîr olan ancak O'dur.” وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ

Allah her şeyden yücedir, her şeye hükmeder.

Beş Gayp

31- **“Görmedin mi, âyetlerinden bir kısmını size göstereyim diye gemiler Allah’ın nimetiyle denizde akıp gidiyor.”**

Denizde akıp giden gemiler, Allahın müheyya kıldığı sebepler ile yol alırlar.

Bu da Allahın göz kamaştırıcı kudretine, hükmünün kemaline ve nimetlerinin şümûlüne başka bir şahittir.

Allahın ihsanı ile gemilerin denizde akıp gitmeleri, size delillerini göstermek içindir.

32- **“Şüphesiz bunda çok sabredenler, çok şükredenler için nice âyetler vardır.”**

Ama bu âyetler zorluklara sabredip de nefsinin âfâk ve enfüste tefekkürle yoran ve nimetleri bilip, onları veren tanıyan kimseler içindir.

Veya kısa ifade ile, bu âyetler mü’minler içindir. Çünkü iman iki parçadan meydana gelir: Yarısı sabır, yarısı da şükür.

32- **“Onları, (denizde) dağlar gibi bir dalga kapladığında, dini Allah’a has kılarak O’na yalvarırlar.”**

Gemiyle giden kimseleri dağ gibi veya üstlerindeki bulutlar gibi bir dalga bürüdüğünde, maruz kaldıkları şiddetli korku, fıtratlarına ârız olan hevâ ve taklid gibi şeyleri ortadan kaldırdığından, gayet samimî bir şekilde Allaha dua ederler.

32- **“Onları kurtarıp karaya çıkarınca, onlardan bir kısmı orta yolu tutar.”**

Allah onları kurtarıp karaya çıkardığında, içlerinden bir kısmı doğru yol olan tevhid üzere olur.

Veya bundan murat, denizdeki karşılaştığı ilâhî uyarı sayesinde küfürde taşkınlıktan vazgeçip orta halli olmasıdır.

وَمَا يَجْحَدُ بِآيَاتِنَا إِلَّا كُلُّ خَتَّارٍ كَفُورٍ “Âyetlerimizi ancak son derece kaypak, son derece nankör olanlar inkâr eder.”

“Hattâr”, “gadirde bulunan, ahdini bozan” demektir.

Kâfir, Allah ile olan fitrî ahdini bozmuş kimsedir.

“Kefûr” ise, nimetlere nankörlük eden demektir.

33- يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ “Ey insanlar! Rabbinizden korkun.”

“وَاحْشَوْا يَوْمًا لَا يَجْزِي وَالِدٌ عَنْ وَلَدِهِ وَلَا مَوْلُودٌ هُوَ جَارٍ عَنْ وَالِدِهِ شَيْئًا”
öyle bir günden korkun ki, baba çocuğuna hiçbir fayda veremez, çocuk da babasından bir şeyi giderici değildir.”

“Çocuk da babasından bir şeyi giderici değildir” derken nazmın değişmesi, çocuğun o günde babasına fayda vermekten daha uzak olduğuna delâlet etmek ve ahirette kâfir babasına fayda vermeyi uman mü'minlerin beklentisini kesmek içindir.

“Şüphesiz Allah'ın vaadi hakır.”

Allahın sevap ve ceza ile ilgili vaadi hakır, olmaması mümkün değildir.

فَلَا تَعْرَنَكُمُ الْحَيَوةُ الدُّنْيَا “O halde sakın dünya hayatı sizi aldatmasın.”

وَلَا يَغُرَّنَكُم بِاللَّهِ الْعُرُورُ “Sakın o çok aldatıcı (şeytan) da sizi Allah hakkında aldatmasın.”

Şeytan sakın sakın size tevbeyle tehir ettirip Allahın bağışlayıcı olduğunu nazara verdirerek günahları işlemeye karşı cesaretlendirmesin.

34- إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ “Şüphesiz ki, kıyametin ilmi Allah katındadır.”

Kıyametin ne zaman kopacağını O bilir.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Hars Bin Amr Hz. Peygambere gelip

-“Kıyamet ne zaman kopacak?

-Tohumları toprağa serptim, sema ne zaman yağmur verecek?

-Hanımım hamile. Çocuğum erkek mi, yoksa kız mı?

-Yarın ne amel yapacağım?

-Nerede öleceğim?” diye sorar, bunun üzerine bu ayet nâzil olur.

Hız. Peygamber “Gaybın anahtarları beştir” deyip ardından da bu ayeti okumuştur.

وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ “Yağmuru O indirir.”

Yağmuru, ilminde takdir edilen zamanda ve yerde O indirir.

وَيَعْلَمُ مَا فِي الْأَرْحَامِ “Rahimlerde olanı bilir.

Ana rahminde olanın erkek mi kız mı, tam mı noksan mı olduğunu O bilir.

وَمَا تَذَرِي نَفْسٌ مَّاذَا تَكْسِبُ غَدًا “Hiçbir nefis yarın ne kazanacağını bilmez.”

Hiçbir nefis, yarın hayır mı yoksa şer mi kazanacağını bilemez. Bir şeyi yapmaya kesin niyetlenir, ama tam tersini yapabilir.

وَمَا تَذَرِي نَفْسٌ بَائِي أَرْضٍ تَمُوتُ “Hiçbir nefis nerede öleceğini de bilemez.”

Hiçbir nefis ne zaman öleceğini bilmediği gibi, nerede öleceğini de bilmez.

Rivayete göre ölüm meleği Hz. Süleymanın yanına uğrar, beraberindeki kimselerden birine uzun süre dikkatle bakar. Baktığı kişi Hz. Süleymana “bu bana bakan kim?” diye sorar. Hz. Süleyman, onun ölüm meleği olduğunu söyler. Adam “Sanki bana kastetmiş bir hâli var. Rüzgâra emret de beni Hindistana bırakıversin” der.

Hız. Süleyman, adamın isteğini yerine getirir. Sonra durumu ölüm meleğine sorar. O da şöyle der: Benim ona dikkatle bakışım hayretimdendi. Çünkü bana onun ruhunu Hindistanda almam söylenmişti. Senin yanında görünce şaşırılmışım.”

Allahu Teâlâ kendisi hakkında bilmek (ilim), insan hakkında ise anlamak (dirayet) fiilini kullandı. Bunda, Allahın ilmi ile insanın bilgisi arasında fark olduğunu hissettirmek vardır. Bu, şöyle bir inceliğe de delalet eder: İnsan her ne kadar çalışsa, elinden gelen gayreti gösterse de çalışmasının ve akıbetinin ne olduğunu bilemez. Nerede kaldı, kendisine hiçbir delil bırakılmamış şeyleri bilebilsin?

إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ “Şüphesiz Allah Alîm’dir – Habîr’dir.”

Allah, şüphesiz eşyanın hepsini bilir.

Eşyanın zâhirlerini (dış görünüşlerini) bildiği gibi, batınlarını (iç yüzlerini) de bilir.

Hz. Peygamberden şöyle rivayet edilir: Her kim Lokman sûresini okusa, Hz. Lokman kıyamet günü ona refik olur. Emr-i bil-marûf ve nehy-i ani'l-münkerde bulunan kimseler sayısınca kendisine haseneler verilir.”

SECDE SÛRESİ

Secde Sûresi Mekkî olup otuz ayettir.

Dönüş Allaha

1- اَلَمْ “Elif, Lâm, mim.”

2- تَنْزِيلِ الْكِتَابِ لَا رَيْبَ فِيهِ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ “Kitabın indirilişi, hiç şüphesiz âlemlerin Rabbindendir.”

3- أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ “Yoksa ‘onu uydurdu’ mu diyorlar?”

“Onu uydurdu...”

Onların bu sözü, Kur’anın âlemlerin Rabbinden olmasını inkâr etmeleridir.

“Hayır, o senden önce kendilerine bir uyarıcı gelmemiş olan bir kavmi uyarman için, Rabbinden gelen bir haktır.”

Kelâmın bu şekilde nazmında şöyle bir incelik vardır:

Allah önce Kur’anın i’cazına işaret etti. Sonra buna Kur’anın âlemlerin Rabbinden olmasını terettüp ettirdi.¹ Onda şüphe olmasını red ile bunu takrir etti. Sonra buradan intikalle, kâfirlerin Kur’an hakkındaki sözlerine yer verdi, “yoksa...” diyerek durumun onların dediği gibi olmadığına dikkat çekti, onların böyle demelerine muhatapları hayrete sevketti.²

Sonra yine isbatına yöneldi, Kur’anın Allah tarafından indirilmiş hak bir kitap olduğunu bildirdi, onun indirilmesinden maksadın ne olduğunu beyanla şöyle söyledi:

“Senden önce kendilerine bir uyarıcı gelmemiş olan bir kavmi uyarman için...”

Hız. Peygamberin muhatapları, Onun gönderilmesinden önce “fetret ehli” idi.³

¹ Yani, mu’cize ise Allah kelâmıdır.

² “Yoksa...” ifadesinde “nasıl böyle derler?! Bu ne cür’et, bu ne haddini bilmemek, bu ne seviyesizlik!?” gibi manalar kendini hissettirmektedir.

³ Peygamber davetinin ulaşmadığı dönemlere **fetret** ve bu dönemlerde yaşa-

لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ “Ola ki, hidayeti kabul ederler.”

Ola ki onları uyarmanla doğru yolu bulurlar, hidayete ererler.

4- “O Allah ki, اللّٰهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ 4- gökleri- yeri ve bu ikisi arasındakileri altı günde yarattı.”

ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ “Sonra da Arş’a istiva etti.”

Bunların açıklaması A’raf sûresinde geçmişti.⁴

مَالَكُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا شَفِيعٍ “Sizin için O’ndan başka ne bir dost vardır, ne de bir şefaathçi.”

Allahın rızasını esas maksat yapmadığınızda size yardım edecek ve şefaathçi olacak hiç kimse yoktur.

Veya mana şöyle olabilir: Sizin için Allahtan başka dost ve şefaathçi yoktur. Sizin bütün maslahatlarınızı üstlenen ve yardım gereken yerlerde size yardım eden O’dur.

Bu ikinci manada, “şefaathçi” ifadesi “yardım eden” anlamında mecazen kullanılmıştır. Dolayısıyla sizden elini çektiğinde sizin için ne bir dost olur, ne de bir yardımcı.

أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ “Hâlâ düşünüp öğüt almaz mısınız?”

Allahın öğütlerinden ders almaz mısınız?

5- يُدَبِّرُ الْأَمْرَ مِنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ “Gökten yere işleri O yürütür.”

Allah, dünyadaki icraatını melekler ve melekler dışındaki semavî sebeplerle yapar. Bu semavî sebeplerin eserleri arza nazil olur.

ثُمَّ يَرْجُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ أَلْفَ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ “Sonra bu işler, süresi sizin hesabınızla bin yıl olan bir günde O’na yükselir.”

Sonra O’na yükselir ve ilminde mevcut olarak sabit olur.

yan kimselere de fetret ehli (ehl-i fetret) denilir. “Her ümmet için bir elçi vardır.” “Her kavim için bir yol gösterici vardır” gibi ayetler, bütün ümmetlere, kavimlere peygamber gönderildiğini ifade eder. (Yunus, 47 ve Ra’d, 7) Bununla beraber, Hz. İsa’dan Peygamberimize gelinceye kadarki dönemde olduğu gibi, peygambersiz dönemler de olmuştur. Fetret denilince öncelikle bu dönem akla gelir. Ama fetret ehli bunlarla sınırlı değildir.

⁴ Bkz. A’raf, 54

“Bin yıl olan bir günde”

Bundan murat, semada bunun tedbiri ile arzda vukuu arasındaki zamanın uzunluğudur.

Denildi ki: Allah, icraatını levh-i mahfuzda takdir eder, melek bunu yere indirir, sonra bin sene gibi bir zamanda bu Allaha yükselir. Çünkü Sema ile arz arasındaki mesafe, beşyüz senelik olduğundan iniş ve çıkış bin sene olur.

Denildi ki: Allah, bin senelik mukadderata hükmeder, melek bununla yere iner. Sonra, bin yıllık dönem bitince, başka bir bin yıl için melek semaya yükselir.

Denildi ki: Allah, kıyamete kadar olacak bütün işleri takdir eder, sonra bütün işler kıyamet gününde O'na yükselir.

Denildi ki: Allah, yapılması emredilen şeyleri vahiy yoluyla semadan arza indirir. Sonra bunların O'nun razı olacağı halis bir şekilde kendisine yükselmesi, ihlaslı olanların ve halis amellerin azlığı sebebiyle, ancak uzun bir zamanda gerçekleşir.

6- “İşte O, gaybı ve şهادeti bilendir.”

İşte, bunu yapan Allah, görüleni de görülmeyeni de bilendir. Her ikisinin tasarrufunu, hikmetine muvafık bir şekilde yapar.

“Azîz – Rahîm'dir.”

O, **Azîz'dir**, yapmak istediğini yapar.

Rahîm'dir, icraatında kullarına rahmetle muamele eder.

Bunda, Cenab-ı Hakkın bir lütuf ve ihsan olarak maslahatları gözettiğine bir imâ vardır.

7- “O ki, yarattığı her şeyi güzel yaptı.”

Allah hikmet ve maslahata uygun olarak her şeye kabiliyetli olduğu şeyi verdi.

“Ve insanı yaratmaya da çamurdan başladı.”

İnsandan murat, Hz. Âdem'dir.

8- “Sonra da onun neslini, değersiz bir sudan süzölmüş bir hulasadan meydana getirdi.

9- **ثُمَّ سَوَّيْهُ “Sonra onu düzgün bir şekle soktu.”**

Sonra, onun azalarını gerektiği şekilde tasvir ile ona bir kıvam verdi.

وَنَفَخَ فِيهِ مِنْ رُوحِهِ “Ve ona ruhundan üfledi.

“Ruhundan” ifadesindeki izafet, insanın şerefini izhar içindir ve insanın çok hayret verici bir yaratılışı olduğunu ve bu insanın Cenab-ı Hakkın rububiyeti ile münasebeti olacak şekilde bir şanı bulunduğunu hissettirmek içindir.

Denildi ki: Bundan murat, şu ifadede kastedilen manadır: “Nefsini bilen Rabbini bilir.”

وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ “Sizin için işitme, gözler ve gönüller var etti.”

Bunları size vermesi, duymanız, görmeniz ve aklınızı kullanmanız içindir.

قَلِيلًا مَا تَشْكُرُونَ “Ne de az şükrediyorsunuz!”

10- **وَقَالُوا إِذَا ضَلَلْنَا فِي الْأَرْضِ أَإِنَّا لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ “Dediler: Biz toprakta kaybolduğumuzda, yeniden mi yaratılacakmışız?”**

Yerin toprağına karışıp ondan ayırt edilmez bir hâle geldiğimizde mi yeniden diriltileceğiz?

Böyle diyen kimse, Übey Bin Haleftir. Bunun hepsine isnadı, onların da bu söze taraf olmalarındandır.

بَلْ هُمْ بِلِقَاءِ رَبِّهِمْ كَافِرُونَ “Doğrusu onlar, Rablerine kavuşmayı inkâr etmektedirler.”

Onlar, yeniden dirilişi veya ölüm meleğinin onları almasını ve devamındaki hayatı inkâr eden kimselerdir.

11- **قُلْ يَتَوَفَّيْكُمْ مَلَكُ الْمَوْتِ الَّذِي وُكِّلَ بِكُمْ “De ki: Size görevlendirilen ölüm meleği sizi vefat ettirecek.”**

Ölüm meleği, ruhlarınızı kabzederek ve ecellerinizi sayarak hepinizi zamanı geldiğinde vefat ettirir, kimseyi geride bırakmaz.

ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ “Sonra Rabbinize döndürüleceksiniz.”

Sonra, yaptıklarınızın hesabını vermek ve karşılığını almak üzere Rabbinize döndürüleceksiniz.

12- **O mücrimleri, Rab-
lerinin huzurunda başları öne eğilmiş olarak şöyle derlerken bir
görsen!:"**

Rablerine karşı suçlu olan bu kimselerin başları önde olması, utanmalarından ve rezil olmalarındandır.

“Ey Rabbimiz! Gördük ve işittik.”

Onlar şöyle derler: Ey Rabbimiz, bize vaat ettiğinin doğru olduğunu gördük ve elçilerinin tasdikini Senden işittik.

“Artık bizi döndür de salih bir amel işleyelim.”

Bizi dünyaya döndür, salih amel yapalım.

“Biz artık kesin olarak inanmaktayız.”

Çünkü, gördüklerimizden dolayı bizde en küçük bir şek kalmadı.

Ayette, **“Bir görsen...”** denilmesinin cevabı hazfedilmiştir. Şöyle takdir edilebilir: “Elbette çok dehşetli bir durum görürdün.”

“Bir görsen” ifadesinin temenni için olması da caizdir.⁵

Ayette, ilerde olacak bu durumun geçmiş zaman sığasıyla anlatılması, Allahın ilminde sabit olanın, olmuş hükmünde sayılmasındandır.

13- **“Eğer dileseydik, her nefse hidayetini verirdik.”**

Ayetteki hitap Hz. Peygamberedir veya muhatap olan herkesedir.

Şayet biz istesek, imana ve salih amele yol bulacak şekilde muvaffakiyet vererek her nefse hidayet ederdik.

“Fakat benim (şu) sözüm hak olmuştur:”

Lakin, hükmüm şöyle sabit oldu ve şu vaidde bulundum:

“Andolsun, cehennemi cinlerden ve insanlardan dolduracağım.”

Bu, onların iman etmediklerini açıktan bildirmektir. Çünkü Allah ezelde

⁵ Yani, “ah onları bu halde iken bir görsen...”

böyle takdir etmiş, bir kısım insanların cehennem ehli olacaklarını söylemiştir.⁶

14- **“O hâlde, bu gününüze kavuşmayı unutmanıza karşılık, tadın azabı!”**

Onların **“unutuk”** demeleri ve ahiret hakkında tefekkür etmemeleri, kendilerinden azabı kaldırmaz. Çünkü böyle bir unutmak da azabı gerektiren vasıta ve sebeplerdendir.

“Biz de sizi unuttuk.” اَنَا نَسِينَاكُمْ

Biz de sizi rahmetimizden uzak kılarak unuttuk.

Veya bundan murat, unutulmuş kimse muamelesi yapılması tarzında, onların azaba terk edilmeleridir.

15- **“Yapmış olduklarınıza karşılık tadın ebedî azabı!”** وَذُوقُوا عَذَابَ الْخُلْدِ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ

“Tadın azabı” kısmının tekrar edilmesi, te’kid içindir. Öncekinde ahireti unutmalarından dolayı azabı tatmaları nazara verilmişti. Burada da yalanlama ve günahlar gibi kötü fiillerinden dolayı azaba maruz kalmalarına dikkat çekilmiştir. Bunda, hem unutmalarının, hem de kötü amellerinin bu azabı gerektirdiğine bir delâlet vardır.

15- **“Ayetlerimize ancak, kendilerine bunlarla öğüt verildiği zaman secdeye kapanan, Rablerine hamd ile tesbih edenler inanırlar.”** اِنَّمَا يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا الَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا بِهَا خَرُّوا سُجَّدًا وَسَبَّحُوا بِحَمْدِ رَبِّهِمْ

Ayetlerimize ancak o kimseler inanır ki, ayetlerle kendilerine öğüt verildiğinde Allahın azabından korkar, secdeye kapanırlar.

Öldükten sonra diriltmekten aciz kalmak gibi, şanına layık olmayan şeylerden O’nu tenzih ederler.

Kendilerini İslama muvaffak kıldığı ve hidayet verdiği için şükrederek O’na hamedederler.

⁶ Şüphesiz bu durum, Allaha bir cebri değil, insanların kesblerine terettüp eden bir neticeyi gösterir. Yani, Allah dilese her insana hidayet ederdi. Ama o zaman insanlar melekler gibi olurdu. İşte Allah, insanlık âleminde renklilik olması için onları imtihan etmeyi takdir buyurmuş, imtihanı kaybedenleri cehennemde cezalandıracağını bildirmiştir.

وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ “Onlar kibirlenmeksizin böyle yaparlar.”

İsrarla büyüklenen kimselerin iman ve taatten geri durması gibi hareket etmezler, büyüklük taslamazlar.

16- تَتَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ “Onlar yataklarından kalkarlar.”

يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا “Korkarak ve ümid ederek Rablerine dua ederler.”

Allahın gadabından korkar ve rahmetini umar bir şekilde Rablerine dua etmek için yataklarından doğrularlar.

Hz. Peygamber, ayetin tefsiri sadedinde şöyle der: “Bundan murat, abdin gece ibadetidir.”

Yine O’ndan şöyle nakledilir: “Allah öncekileri ve sonrakileri bir tepede topladığında bir münâdi gelir, bütün mahlukatın duyacağı şekilde şöyle nida eder: “Bugün burada toplananlar en itibarlı olanları bilecekler!” Sonra sözüne şöyle devam eder: “Gece ibadeti için yataklarından doğrulanlar ayağa kalsınlar!” Bu kimseler ayağa kalkarlar, sayılarının çok az olduğu görülür.

Sonra döner, şöyle nida eder: “Hem bolluk hem de darlık vaktinde Alaha hamdedenler kalsınlar!” Onlar da kalkar, bunların da sayılarının çok az olduğu görülür. Bu iki grup insan, toplu hâlde cennete alınırlar, sonra diğer insanların muhasebesi başlar.”

Denildi ki: Sahabeden bazıları akşamdan yatsıya kadar namaz kılarlardı, ayet onlar hakkında indi.

وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ “Ve kendilerine rızık olarak verdiklerimizden (Allah yolunda) infak ederler.”

Kendilerine rızık olarak verdiklerimizden hayır yolunda harcarlar.

17- شِمْدِي فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ “Şimdi hiç kimse kendileri için, yaptıklarına karşılık göz aydınlığı olacak şeylerden neler gizlenmiş olduğunu bilemez.”

“Hiçbir nefis” ifadesine mukarreb melekler ve önde gelen peygamberler de dâhildir.

Hz. Peygamberden şöyle rivayet edilir: “Allah şöyle buyurur: Salih kul-

larım için öyle şeyler hazırladım ki, ne göz görmüş, ne kulak işitmiş ve ne de insanın hatırına öyle bir şey gelmiştir.”

Hz. Peygamber, devamında şöyle der:

“Şu ayeti okuyunuz: **“Şimdi hiç kimse kendileri için, yaptıklarına karşılık göz aydınlığı olacak şeylerden neler gizlenmiş olduğunu bilemez.”**

Onlar için gizli nimetler hazırlanması, onların şanının yüceliğine işaret eder.

Denildi ki: Bu ayette anlatılan kimseler, kimsenin görmediği ve bilmediği ameller yaptılar, Allah da onlara amellerinin karşılığını gizledi.

Fasıl Günü

18- **“Hiç mü'min olan kimse, fasık olan gibi midir?”**

“Bunlar eşit olmazlar.” لَا يَسْتَوْنَ

Bunlar, şerefte – sevapta bir değildirler. **“Bunlar eşit olmazlar”** kısmı, ayetin başında soru üslûbuyla anlatılan manayı hem bir te'kid, hem de tasrihtir.⁷

Ayette fasıktan murat, imandan hariç olan kimsedir.

19- **“İman edip salih amel işleyenlere gelince, yapmakta olduklarına karşılık bir ikram olarak onlar için Me'vâ cennetleri vardır.”**

Çünkü cennet, hakiki yerleşim yeridir, dünya ise gelip konulacak ve sonra terk edilecek bir menzildir.

Denildi ki: **Me'vâ**, cennetlerden birinin adıdır.⁸

“Yapmakta olduklarına karşılık bir ikram olarak”

Onlara verilecek bu mükâfat, amelleri sebebiyledir veya amellerine bir karşılıktır.

20- **“Fasıklık edenlere gelince, onların me'va'sı (barınağı) ateştir.”** وَأَمَّا الَّذِينَ فَسَقُوا فَمَا لَهُمْ النَّارُ

Mü'minlere me'va cenneti olmasına bedel, bunlara da ateş barınakları vardır.

“Oradan her çıkmak istediklerinde, oraya döndürülürler.” كُلَّمَا أَرَادُوا أَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا أُعِيدُوا فِيهَا

⁷ Yani, aslında **“Hiç mü'min olan kimse, fasık olan gibi midir?”** derken bunların bir tutulmayacağı anlaşılmaktadır. Ayrıca **“Bunlar eşit olmazlar”** denilmesi, hem bu manayı daha da kuvvetlendirir, hem de açıktan ifade eder.

⁸ Bkz. Necm, 15

Ayet, onların cehennemde ebedi kalmalarını anlatmaktadır.

“Ve onlara, “tadın yalanlamakta olduğunuz ateş azabını!” denilir.”

Onlara böyle denilmesi, onları zelil kılmak ve öfkelerini ziyade yapmak içindir.

21- وَلَنَذِيقَنَّهٖم مِّنَ الْعَذَابِ الْأَذْنَىٰ دُونَ الْعَذَابِ الْأَكْبَرِ “Andolsun, onlara o en büyük azaptan önce yakın azaptan tattıracağız.”

Bundan murat, şu dünya hayatında maruz kaldıkları sıkıntılı durumlarıdır. Mesela, Mekke müşrikleri yedi sene kıtlık çektiler, Bedir gibi savaşlarda katle ve esarete maruz kaldılar.

“En büyük azab”, ise ahiret azabıdır.

“Ola ki, dönerler.”

Olur ki geride kalanlar akıllarını başlarına alır da küfürden dönerler.

22- وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ ذُكِّرَ بِآيَاتِ رَبِّهِ ثُمَّ أَعْرَضَ عَنْهَا “Rabbinin âyetleriyle kendisine öğüt verilip de, sonra onlardan yüz çeviren kimseden daha zalim kim olabilir?”

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Velid Bin Ukbe, Bedir savaşının başında Hz. Ali ile müfaharede bulundu, bu ayetler nazil oldu.⁹

Ayetteki “sonra” ifadesi, o ayetlerden yüz çevirmenin ne kadar akıldan uzak olduğunu anlatmak içindir. Çünkü Allahın ayetleri son derece açıktır ve mutluluk sebeplerine irşad etmektedir. Bu kadar açık ve makul olan ayetlere muhatap olup da onlar hakkında düşünmemek, onlardan yararlanmamak doğrusu akıl kârı değildir.

“Gerçekten biz, mücrimlerden intikam alınız.”

Biz mücrimlerden intikam alırken, her zâlimden daha zâlim olanların hâli nice olur? Hiç onları ihmal eder miyiz?

⁹ Arablarda savaş öncesi yiğitler meydana çıkar, teke tek dövüşürler, dövüşmezden önce de her biri kendini över, karşıyı yerin dibine geçirmeye çalışırdı.

23- وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ “Andolsun Musa’ya kitabı verdik.”

Sana verdiğimiz gibi, Musa’ya da kitap verdik.

فَلَا تَكُنْ فِي مِرْيَةٍ مِنْ لِقَائِهِ “Şimdi ona kavuşmaktan şüphe içinde olma.”

Öyleyse Kitaba ulaşmandan sakın bir şüphe içinde olma.

Bu ayet, “Şüphesiz bu Kur’an sana Hakîm – Alîm (hikmet sahibi ve hakkıyla bilen Allah) tarafından verilmektedir.” (Neml, 6) ayeti gibidir. Yani, “Biz Sana Musaya verdiğimiz kitabın bir mislini, benzerini verdik. Dolayısıyla böyle İlâhî Kitap verilmesi ilk defa olan bir şey değil ki, bundan dolayı şüpheye düşesin.

Veya mana şöyle olabilir: “Ey Musa! Kitaba kavuşacağından şüphe etme” dedik.”

Veya şöyle de denilebilir: “Ey Peygamber! Musaya kavuşacağından şüphe etmel!” Nitekim Hz. Peygamber (asm) mi’raç gecesinde Hz. Musa ile de görüşmüştür. Onun uzun boylu, esmer, saçları dalgalı olduğunu ümmetine tasvir etmiştir.

وَجَعَلْنَاهُ هُدًى لِبَنِي إِسْرَآئِيلَ “Ve onu İsrailoğullarına bir rehber kıldık.”

24- وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ أُمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا لَمَّا صَبَرُوا “Onlardan bir kısmını, sabrettikleri zaman emrimizle doğru yola ileten önderler kıldık.”

İsrailoğullarından bir kısmı önder kimseler oldu, insanları kendisinde hikmet ve hüküm olan şeylere sevk ediyorlardı.

Bunu, bizim onlara emretmemizle veya buna muvaffak kılmamızla yapıyorlardı.

وَكَانُوا بِآيَاتِنَا يُوقِفُونَ “Ve onlar, âyetlerimize kesin bir şekilde inanıyorlardı.”

Onlar, âyetlerimize dikkatle bakıyorlar, anlamaya çalışıyorlardı. Bundan dolayı yakîn sahibi oldular.

25- إِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ “Şüphesiz ki Rabbin, ihtilafa düştükleri şeylerde kıyamet günü aralarında ayırıcı hükmü verecektir.”

Allah kıyamet günü onlar arasında hüküm verir, haklıyı haksızdan ayır-

mak suretiyle hakkı batıldan temyiz eder, din konusunda ihtilafa düştükleri meselelerde aralarında hüküm verir.

26- **“أَوْ لَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْقُرُونِ يَمْشُونَ فِي مَسَاكِينِهِمْ-”**
“Diyarlarında gezip dolaştıkları nice nesilleri helâk etmiş olmamız, onları doğru yola sevk etmedi mi?”

Mekke ahalisi, ticaret için onların diyarlarına gittiklerinde o helâk olanların meskenlerine uğruyorlardı.

“Şüphesiz bunda ayetler vardır.” **“إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ”**

“Hâlâ duymazlar mı?” أَفَلَا يَسْمَعُونَ

Düşünüp öğüt alacak şekilde bunlara kulak vermezler mi?

27- **“Görmediler mi, biz** أَوْ لَمْ يَرَوْا أَنَّا نُسُوقُ الْمَاءَ إِلَى الْأَرْضِ الْجُرْزِ **”**
kupkuru yere suyu sevk ediyoruz.”

Görmediler mi, bitkileri kalmamış, çorak bir yere biz suyu sevk ediyoruz.

“Derken onunla hem hayvanların hem de kendilerinin yediği bir mahsul çıkarıyoruz.” فَتَخْرِجُ بِهِ زَرْعًا تَأْكُلُ مِنْهُ أَنْعَامُهُمْ وَأَنْفُسُهُمْ

Oradan hem hayvanlarının yiyecekleri ot ve yaprak gibi şeyleri, hem de kendilerinin yiyecekleri hububat ve meyveleri çıkarıyoruz.

“Hâlâ görmezler mi?” أَفَلَا يُبْصِرُونَ

Bunları görmüyorlar mı, ta ki bunlarla Allahın kudretinin ve lütfunun kemâline istidlâlde bulunsunlar.

28- **“Eğer doğru söyleyenler** وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْفَتْحُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ **”**
iseniz, şu fetih ne zaman?” diyorlar.”

Fetihten murat yardımdır veya şu ayette olduğu gibi Allahın onlarla Müslümanlar arasında hükmetmesidir:

“Ey Rabbimiz! Bizimle kavmimiz arasını hak ile aç.” (A’raf, 89)

29- **“De ki: İnkâr edenlere o** قُلْ يَوْمَ الْفَتْحِ لَا يَنْفَعُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِيمَانُهُمْ **”**
fetih günü iman etmeleri fayda vermez.”

“Onlara mühlet de verilmez.” وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ

Bundan murat, kıyamet günüdür. Çünkü kıyamet günü, Allahın kâfirlere karşı mü'minlere yardım ettiği ve aralarını ayırdığı gündür.

Denildi ki: Bundan murat Bedir günü veya Mekkenin fethi de olabilir. Bu durumda ayette imanın kendilerine fayda vermeyeceği kimseler de, savaşta öldürülen inkârcılardır. Çünkü öldürülme esnasında iman onlara bir fayda vermez, kendilerine mühlet de verilmez.

Onların **“Eğer doğru söyleyenler iseniz, şu fetih ne zaman?”** demelerine cevap olarak bunun uygunluğu şu cihettir: Onlar azabın hemen gelmesini isterlerken aslında o azabı yalanlayarak ve onunla dalga geçerek istediler. Verilen cevapta da, onların maksadına cevap verildi, “acele etmeyin, cezanız geliyor” manası hatırlatıldı.

30- فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ “Şimdi sen onlardan yüz çevir.”

Ve onların yalanlamalarına aldırma!

Denildi ki: Bu ayet, seyf ayetiyle neshedilmiştir.¹⁰

وَانْتَظِرْ “Ve bekle.”

Onlara karşı yardımı bekle.

إِنَّهُمْ مُنتَظِرُونَ “Şüphesiz onlar da bekliyorlar.”

Onlar da Sana galip gelmeyi bekliyorlar.

Hız. Peygamber şöyle buyurur:

Her kim Secde ve Tebareke sûrelerini okursa, Kadir gecesini ihya etmiş gibi kendisine mükâfat verilir.”

Yine şöyle buyurur:

“Her kim evinde Secde sûresini okusa, şeytan üç gün onun evine giremez.”

¹⁰ İslâm'ın Mekke dönemiyle, Medine dönemi arasında farklılıklar olduğundan, dinin bazı hükümlerinde de farklılıklar olmuştur. Mesela, Mekke'de savaşa izin verilmezken, Medine'de verilmiştir.

AHZAB SÛRESİ

Ahzab Sûresi Medenî'dir.
Yetmiş üç ayettir.

Evlât Edinmek

1- يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ اتَّقِ اللَّهَ - “Ey peygamber! Allah’tan kork!”

Cenab-ı Hak bu ifadeyle Peygambere nida etti. Böyle nida etmesinde,

-Hem peygambere bir tazim,

-Hem de takvanın şanını büyütmek vardır.

Bu emirden murat, takva üzere sebat etmektir. Ta ki devamında gelen yasağa uymayı netice versin.

وَلَا تُطِيعِ الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ - “Kâfirlere ve münafıklara itaat etme.”

Dinde taviz vererek kâfirlere ve münafıklara itaat etme!

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Ebu Süfyan, İkrime Bin Ebi Cehl ve Ebu A’ver Hudeybiye sonrasındaki barış döneminde Hz. Peygamberin yanına geldiler ve onlarla beraber İbnu Übey ve Muattib Bin Kuşeyr ve Ceddd Bin Kays da bulundu. Bunlar Hz. Peygambere “Bizim ilahlarımızın aleyhinde konuşma ve “onların şefaati olacak” de, biz de Seni Rabbinle baş başa bırakalım” dediler. Ayet, bu vesileyle nazil oldu.

إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا - “Muhakkak ki Allah Alîm – Hakîm’dir.”

Şüphesiz Allah faydanıza ve zararınıza olan durumları bilir.

Ancak ve ancak hikmetli bir şekilde hükmeder.

وَاتَّبِعْ مَا يُوحَىٰ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ - “Rabbinden sana vahyedilene uy.”

Rabbinden vahiyle Sana gelen “onlara itaat etme” gibi emirlere tâbi ol.

إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا - “Muhakkak ki Allah ne yaparsanız haberdardır.”

Yaptıklarınızdan haberdar olduğu içindir ki faydalı olan ve kâfirlere dinlemekten Seni müstağni kılan şeyleri Sana vahyetmektedir.

3- **“Allah’a tevekkül et!”** وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ

İşini O’nun tedbirine bırak.

“Vekil olarak Allah yeter.” وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا

Bütün işlere Vekil olarak O yeter.

4- **“Allah bir adamın içine iki kalp koymamıştır.”** مَا جَعَلَ اللَّهُ لِرَجُلٍ مِنْ قَلْبَيْنِ فِي جَوْفِهِ

Allah, insanın içinde iki kalp bırakmadı. Çünkü kalp, insanî nefisle (ruhla) alakalı olmak üzere hayvanî ruhun kaynağıdır ve bütün kuvvelerin menbaıdır. Bu ise, birden fazla olmaya manidir.¹

“Kendilerine zihar yaptığınız eşlerinizi analarınız kılmamıştır.” وَمَا جَعَلَ أَزْوَاجَكُمْ الَّتِي تَظَاهِرُونَ مِنْهُنَّ أُمَّهَاتِكُمْ

“Evlatlıklarınızı da oğullarınız kılmamıştır.” وَمَا جَعَلَ أَدْعِيَاءَكُمْ أَبْنَاءَكُمْ

Ve Allah bir kadında eş olmak ve anne olmayı cem etmedi. Adamda da evlatlık olmakla gerçek oğul olmayı bir arada bulundurmadi.

Bundan murat, Arabların çok zeki kimsede iki kalp olduğu iddialarını reddetmektir. Ebu Muammer veya Cemil Bin Esed hakkında “çift kalpli” denilmekteydi.

Yine Arablarda, evlatlık kimse doğrudan o kişinin çocuğu gibi telakki edilirdi. Bundan dolayı Hz. Peygamberin azatlı kölesi Zeyd Bin Harise’ye “Muhammedin oğlu” demektedirler.

Ayetten murat, zihar yapılan kadının gerçekte o kişinin annesi olmadığını, evlatlığın da gerçek oğul olmadığını anlatmaktır. Evvelinde insanda iki kalp olduğunu reddetmek, bu ikisinin hamledildiği bir asla hazırlık olmasıdır. Yani, Allah tenakuza yol açacağı için insanın içinde iki kalp yaratmadığı gibi, bir insanda da hem annelik hem de eş olmayı, hem evlatlık hem de oğul olmayı bir arada bulundurmamıştır.

Ziharın manası, kişinin hanımına “Sen bana anam gibisin” demesidir.

¹ Ayet, Kur’ân’ın evrensellik özelliğinden hareketle bir irsal-i mesel olarak da yorumlanabilir. Mesela bu ifade, “iman ile inkâr bir gönülde birleşmez” manasını te’kiden kullanılabilir. Zira, bir kalpte birbirine mugayir iki inanç bir arada bulunamaz.

Zihar, cahiliye döneminde (İslâm öncesinde) bir boşama şekliydi. İslâm'da da boşanmayı gerektirir. Ama kefarete ödemek suretiyle evlilik devam eder.²

ذَلِكُمْ قَوْلُكُمْ بِأَفْوَاهِكُمْ “İşte bu, ağızlarınızla söylediğiniz (ama gerçek olmayan) sözünüzdür.”

“İşte bu” ifadesi, bütün zikrolunanlara veya son zikrolunan duruma işaret eder.

Bu, ağızınızla söylediğiniz bir söz olup, saçmalayan kimsede olduğu gibi, bizâtihi bir hakikatı yoktur.³

وَاللَّهُ يَقُولُ الْحَقَّ “Allah ise hakkı söyler.”

Allahın söylemiş olduğu ise, bizâtihi gerçektir, hakka mutabıktır.

وَهُوَ يَهْدِي السَّبِيلَ “Ve doğru yola iletir.”

Ve O, hak yola sevkeder.

5- اَدْعُوهُمْ لِأَبَائِهِمْ “Onları babalarına nisbet ederek çağırın.”

Evlâtlıklarınızı kendi öz babalarına nisbetle çağırın.

هُوَ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ “O, Allah yanında çok daha adildir.”

Çünkü Onları babalarına nisbetle çağırmanız Allah nezdinde çok daha âdildir. “Çok daha adildir” ifadesinden murat, “işin doğru olanı budur” manasını anlatmaktır.⁴

“Eğer babalarını bilmiyorsanız, onlar sizin dinde kardeşleriniz ve dostlarınızdır.”

Şayet kendilerini nisbet edeceğiniz gerçek babalarını bilmiyorsanız, onlar dinde sizin kardeşleriniz ve dostlarınızdır. Dolayısıyla onlardan bahsederken “bu kardeşim, bu dostum” gibi ifadeler kullanın.

² Mücadile suresinin başında bu konuda açıklama yapılmaktadır.

³ Saçmalayan bir kimse, söz gelimi “ben bu ülkenin kralıyım” diyebilir. Böyle demekle gerçek kral olmayacağı gibi, hanımlarınıza “anam gibisin” demenizle onlar anneniz gibi olmaz, evlatlıklarınıza da “oğlum” demenizle gerçek oğlunuz olmaz.

⁴ Yani, “çok daha âdildir” denildiğinde, “evlatlık edinenlere nisbetle çağrıldıklarında bir mahzur yok” manası anlaşılmamalıdır.

وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ فِيمَا أَخْطَأْتُمْ بِهِ **“Bununla beraber hata ettiklerinizde üzerinize bir günah yoktur.”**

Bu nehiyden önce onlara “oğlum”, demenizde size bir günah yoktur.

Veya unutarak veya sürç-ü lisanla “oğlum” demenizde de bir günah yazılmaz.⁵

وَلَكِنْ مَا تَعَمَّدَتْ قُلُوبُكُمْ **“Fakat kalblerinizin kasdettiğinde vardır.”**

Lakin kalplerinizin bizzat yönelerek kasten “oğlum” demenizde günah vardır.

وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا **“Allah, Ğafur – Rahîm’dir.”**

Allah, hata ile böyle diyeni affetmesiyle, Ğafur’dur, Rahîm’dir.

Bil ki: Şâfiî mezhebine göre, evlatlık edinmek yoktur. Hanefî mezhebine göre ise, kölesini evlâtlık edinse, onu azat etmesi gerekir.

الْبَبِيُّ أَوْلَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنفُسِهِمْ **“Peygamber, mü’minlere kendi nefislerinden önce gelir.”**

Peygamber, bütün durumlarda mü’minlere kendi nefislerinden daha evlâdır. Çünkü nefislerinin hilafına onlara emrettiği ve onlar için razı olduğu şeylerde hep onların faydasını ve başarısını düşünür. Bundan dolayı ayette “şu açıdan daha evlâdır” denilmeyip mutlak ifade edildi. Bu sebeple, O’nun kendilerine kendi nefislerinden daha sevgili, Ondan gelen bir emrin daha etkili ve Ona olan şefkatlerinin kendilerine olan şefkatten daha ileri olması gerekir.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Hz. Peygamber Tebük seferine niyetlendi ve insanlara bu sefere katılmalarını emretti. Bunun üzerine insanlardan bir kısmı “babalarımızdan ve analarımızdan izin alalım” deyince, ayet nâzil oldu.

⁵ **“Kanun, makabline şâmil değildir”** denilir. Yani kanun, çıkmazdan öncesi ni içine almaz. Öte yandan bu meselede, kasten söylememek şartıyla hataen söylenen “oğlum-kızım” gibi ifadelerde bir vebâl söz konusu değildir. Burada ülkemizde sıkça görülen bir duruma açıklık getirmekte yarar vardır: Günlük hayatta, sözgeli mi bir idareci çalışanlarına, bir öğretmen öğrencilerine “oğlum-kızım” tabirini sıkça kullanabilmektedir. Bu durumla, evlatlıklara “oğlum-kızım” denilmesini birbirine karıştırmamak gerekir.

Hız. Peygamber din hususunda ümmetin babasıdır. Her peygamber de kendi ümmetine bir nevi babadır. Çünkü, ebedî hayatla ilgili hususta, işin başında peygamber yer almaktadır. Bundan dolayı da mü'minler birbirleriyle kardeş sayılmışlardır.

وَأَزْوَاجُهُ أُمَّهَاتُهُمْ **“O'nun hanımları da onların anneleridir.”**

Hız. Peygamberin hanımlarının mü'minlerin anneleri olmaları,

-Kendileriyle evlenilmeleri yasak olması,

-Ve anne gibi saygıya layık olmaları yönündendir. Bunun dışındaki hâllerde, diğer yabancı kadınlar gibidirler.⁶

Bundan dolayı Hız. Aişe şöyle demiştir: “Biz kadınların anneleri değiliz.”

وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ **“Akraba olanlar da Allah'ın kitabında birbirlerine, diğer mü'minlerden ve muhacirlerden daha yakındırlar.”**

Akraba olanlar miras hususunda birbirlerine daha yakındırlar.

Ayet, İslâmın ilk döneminde hicretten ve din kardeşliğinden meydana gelen birbirine varis olmayı yürürlükten kaldırmaktadır.

“Allah'ın kitabında”

Bundan murat

-Levh-i mahfuz

-Veya nazil olan bu ayet veya diğer miras ayetleridir.

Yani, akrabalık hakkı, miras noktasında din hakkından ve hicret hakkından önce gelir.

إِلَّا أَنْ تَفْعَلُوا إِلَيَّ أُولِيَاءُكُمْ مَعْرُوفًا **“Ancak dostlarınıza marûf bir fiilde bulunmanız müstesna.”**

Marûf fiilden murat, mü'min kardeşlerine ve hicretten dolayı mağdur olanlara mirastan vasiyette bulunmaktır.

بُيِّنَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا **“Bu, Kitapta yazılıdır.”**

Bu iki ayette zikrolunan durum, Kitapta yazılıdır.

Kitaptan murat,

⁶ Mesela, onlara varis olunmaz, annesinin evine girer gibi serbestçe yanlarına varılmaz.

-Levh-i Mahfuz,

-Kur'an-ı Kerîmdir.

-Tevrat olduğu da söylenmiştir.

وَإِذْ أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثَاقَهُمْ وَمِنْكَ وَمِنْ نُوحٍ وَإِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ “Hani biz peygamberlerden misak (sağlam söz) almıştık; Senden, Nûh’tan, İbrahim, Mûsâ ve Meryem oğlu İsa’dan.”

Peygamberlerden alınan misak, yüklendikleri risalet mesajlarını tebliğ etmeleri ve doğru dine insanları çağırımlarıyla ilgili kendilerinden söz alınmasıdır.

Bu beş peygamberin ismen belirtilmeleri, şariat sahibi peygamberler içinde meşhur oldukları cihettir.

Hz. Peygamberin başta zikredilmesi, O’na bir tazim ve şanına saygıdan dolayıdır.

وَإِذْ أَخَذْنَا مِنْهُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا “Ve onlardan bir mîsak-ı ğalîz almıştık.”

Misak-ı ğalîz, alınan sözün büyüklüğünü ifade eder.

Veya yeminle bir söz alındığını anlatır.

Ayetin evvelinde misak alındığı ifade edilmişken ayetin sonunda bunun tekrarlanması, bu vasfa tazim olarak gelmiştir.

8- لِيَسْأَلَ الصَّادِقِينَ عَنْ صِدْقِهِمْ (Allah bunu), **sadıklara sadakatlerinden sormak için yaptı.**

Ayetin başında “**onlardan misak aldık**” denildikten sonra, ayetin sonunda bunun tekrarlanması, doğrulara sadakatlerinden sormak içindir.

Sadıklara sadakatlerinin sorulması,

-Allahın kıyamet günü peygamberlere kavimlerine ne söylediklerini sorması,

-Veya Allahın onları tasdik edip kavimlerini susturması,

-Veya o peygamberleri tasdik edenlerin tasdikinden sorulması olabilir. Çünkü sadık olanı tasdik eden de sadıktır.

-Veya bundan murat, Allah “**ben Rabbiniz değil miyim?**” diye insanların kendilerini kendilerine şahit yaptığında “**evet, Rabbimizsin**” diye

şehadet eden ve bunda da sadık olan mü'minlere, doğruluklarından ve ahitlerinden sormasıdır.⁷

وَأَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا أَلِيمًا **“Kâfirler için ise elem verici bir azab hazırladı.”**

Demek ki, peygamberlerin gönderilmesi ve onlardan misak alınması mü'minleri mükâfatlandırmak içindir. Kâfirlere gelince, Allah onlar için çok elîm bir azap hazırlamıştır.

Veya şöyle bir münasebet olabilir: Allah, sadık olan mü'minlere mükâfat verecektir. Kâfirlere ise, elim bir azap hazırlamıştır.

⁷ Bkz. A'raf, 172.

Hendek Savaşı

9- “**يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ**” “Ey iman edenler! Allah’ın üzerinizdeki nimetini anın.”

“**Hani size ordular gelmişti de üzerlerine bir rüzgâr ve sizin görmediğiniz ordular göndermiştik.**”

Gelen ordulardan murat, sayıları oniki bin kadar olan küfür ordusudur. Bunlar Kureyş, Gatafan kabileleriyle, Kurayza ve Nadîr Yahudileridir.

“O ordular size gelmişti de biz de onlara saba rüzgarını ve bir de görmediğiniz melekler ordusunu göndermiştik.”

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, Hz. Peygamber (asm) onların Medineye doğru yola çıktığını haber alınca şehrin etrafına hendekler kazdırdı, sonra da üç bin kişi ile onların karşısına çıktı. Aralarında hendek vardı. Doğrudan bir meydan savaşı olmadan bir ay kadar bir süre geçti. Ancak birbirlerine ok ve taş atıyorlardı. Derken Allah bir gece onların üzerine soğuk bir rüzgâr gönderdi. Rüzgâr her taraftan onları kuşattı, soğuğuyla üşüttürdü, yüzlerini toprakla doldurdu, ateşlerini söndürdü, çadırlarını söktü. Atları birbirine girdi, melekler askerlerin olduğu yerde tekbîr getirdi. Bunun üzerine Tuleyha Bin Huveylid “Muhammed size sihir yapmaya başladı, kaçın, kaçın!” diye bağırdı. Böylece, savaş olmadan hezimete uğradılar, dönmek zorunda kaldılar.

“**وَكَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا**” “Allah, yaptıklarınızı hakkıyla görendir.”

10- “**إِذْ جَاؤُكُمْ مِنْ فَوْقِكُمْ وَمِنْ أَسْفَلَ مِنْكُمْ**” “O zaman onlar, hem üstünüzden gelmişlerdi, hem aşağı tarafınızdan.”

Gatafan kabilesi, doğu tarafından vadinin üst kısmından gelmişti.

Batı tarafından da, vadinin aşağı kısmından Kureyş kabilesi gelmişti.

“**وَإِذْ زَاغَتِ الْأَبْصَارُ وَبَلَغَتِ الْقُلُوبُ الْحَنَاجِرَ**” “Ve o vakit gözler kaymış, yürekler gırtlaklara dayanmıştı.”

Gözler, şaşkınlık ve dehşetten yılmış korku yüzünden yürekler ağza gelmişti.

وَتَظُنُّونَ بِاللّٰهِ الظُّنُونَا “Ve Allah hakkında türlü türlü zanlarda bulunuyordunuz.”

Muhlis olanların ise kalbi sebat üzere idi. Dinini yüceltme hususundaki Allahın vaadine güveniyorlardı. Veya bunun bir imtihan olduğunu bildiklerinden, ayakların kaymasından ve yükü tam kaldıramamak, kalplerinin za-yıf düşmesi ve imtihanın hakkını verememekten korkuyorlardı. Münafıklar ise, ayetlerin devamında hikaye edildiği şekilde idiler.

11- هُنَالِكَ ابْتُلِيَ الْمُؤْمِنُونَ “İşte burada mü’minler imtihan edildi.”

İşte o sırada mü’minler çetin bir sınavdan geçirildiler, böylece muhlis olan münafıktan, sebat eden ise sarsılandan ayrıldı.

وَزُلْزِلُوا زِلْزَالًا شَدِيدًا “Ve şiddetli bir sarsıntı ile sarsıldılar.”

Korkunun şiddetinden dolayı, çok şiddetli bir şekilde sarsıldılar.

12- وَإِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَّرَضٌ مَا وَعَدَنَا اللّٰهُ وَرَسُولُهُ إِلَّا- “O vakit münâfıklar ve kalplerinde bir hastalık bulunanlar, ‘Allah ve Rasûlü bize bir aldaniştan başka bir vaat yapmadı’ diyorlardı.”

“Kalpteki hastalık”tan murat, inanç za’fiyetidir.

Bunlar, Allah ve Rasûlünün kendilerine vaat ettiği zaferi ve dinin galip gelmesini, ancak batıl bir vaat olarak görüyorlardı.

Denildi ki: Bunu söyleyen Mu’tib Bin Kuşeyr’dır. Şöyle demişti: Muhammed bize Fars ve Rum diyarlarını fethedeceğimizi vaat ediyor. Hâlbuki şimdi bizden biri bu fırkaların karşısına çıkamıyor. Bu, aldatıcı vaatten başka bir şey değil!”

13- وَإِذْ قَالَتْ طَائِفَةٌ مِّنْهُمْ يَا أَهْلَ يَثْرِبَ لَا مَقَامَ لَكُمْ فَارْجِعُوا “O vakit bunlardan bir grup: Ey Yesrib halkı! Sizin için duracak yer yok, hemen dönün, diyorlardı.”

Böyle diyenler, Evs Bin Kayzî ve etbaı idi.

Yesrib, Medinedir.

Şöyle de denilmiştir: Yesrib, bir bölge ismi olup, Medine o bölge içinde bir kısımda yer alır.

“Sizin için duracak yer yok, hemen dönün” demelerinden murat, şunlar olabilir:

-”Ey Medine halkı! Burada size yer yok. Kaçın, evlerinize dönün.”

-Denildi ki: Mana şöyledir: “Muhammedin dini üzere olmak size uygun değil. Şirke dönün, Muhammedi de onlara teslim edin, selâmette kalın.”

-Veya “Yesrib’de size yer yok, küfre dönün, o zaman burada kalabilirsiniz.”

“Ve onlardan bir kısmı da Peygamberden izin istiyor, açık olmadığı halde “evlerimiz gerçekten açıktır” diyorlardı.”

Onlardan bir fırka da dönmek için peygamberden izin istiyordu. “Evlerimiz açık, korumalı değil” diyorlardı. Hâlbuki onlar açık değil, korumalı idi.

“Onlar sadece kaçmak istiyorlardı.”

Onlar böyle demekle, ancak savaştan kaçmayı planlıyorlardı.

14- “Eğer etraftan üzerlerine varılsa ve sonra da dinden dönmeleri istense onu yapacaklardı.”

Şayet Medine’ye veya evlerine etraftan girilseydi. Sonra da kendilerinden dinden dönmeleri ve Müslümanlarla savaşmaları istenseydi, bunu yaparlardı.

“Ve bu konuda çok az bir tereddüt göstereceklerdi.”

Denildi ki: Bundan murat şu da olabilir: “Şayet böyle yapsalar dinden dönselerdi, artık Medinede çok az kalabilirlerdi.”

Ayette, **“üzerlerine varılsa”** denilip kimin varacağıнын zikredilmemesinde şöyle bir incelik vardır: Onları kuşatan bu orduya karşı böyle bir teslimiyet gösterecekleri gibi, şayet bir başka ordu olsa ona da benzeri bir tavır sergilerlerdi.

15- “Hâlbuki bundan önce arkalarını dönmeyecekleri hususunda Allah’a söz vermişlerdi.”

Bunlar Benî Harîse’dir. Uhud savaşında korkup gevşediklerinde Hz.

Peygambere söz vermişler, bir daha böyle yapmayacakları hususunda tevbe etmişlerdi.

“Allah’a verilen söz ise, mesuliyetlidir.”

Allaha verilen söze vefa gösterilip gösterilmediği sorulacak, vefa gösterilmeme hâlinde ceza verilecektir.

16- **De ki: Eğer ölümünden veya öldürülmekten kaçırıyorsanız, kaçmak size asla fayda vermez.”**

“O takdirde, ancak pek az faydalandırılırsınız.”

Çünkü her şahıs alâ külli hâl ya kendisi ölecek veya şayet takdir edilmişse ve kalem yazmışsa belli bir vakitte başkası tarafından öldürülecektir.

Şayet kaçmak bir fayda verse, bu da daimi olmayacak, çok az bir zaman işinize yarayacak.

17- **“De ki: Eğer Allah size bir felâket diler veya bir rahmet dilerse, sizi Allah’a karşı kim koruyabilir?”**

“Ve onlar kendilerine Allah’tan başka bir veli de bulamazlar, bir yardımcı da.”

Onlar, Allahın dışında (madûnunda) kendilerine fayda verecek bir veli ve de kendilerinden zararı def edebilecek bir yardımcı bulamazlar.

18- **“Şüphesiz Allah, içinizden o savaştan alıkoyanları ve kardeşlerine “bize gelin” diyenleri biliyor.”**

“Allah, Medine sakini olan ihvanlarına “bize gelin” diyenleri bilmektedir.”

Bunlar, münafıklardır, insanları Allah rasûlünden alıkoymaya çalışıyorlardı.

Helümme kelimesinin aslı ile ilgili açıklama, En’am sûresinde yapıldı.⁸

⁸ Bkz. En’am, 150.

“Ve onlar pek az zora gelen kimselerdir.” وَلَا يَأْتُونَ الْبَاسَ إِلَّا قَلِيلًا*

Bu, birkaç şekilde anlaşılabilir:

-”Onlar, zora çok az gelen kimselerdir.”

-”Onlar zorluğa çok az bir zaman dayanabilirler”

-”Onlar, ancak az bir zorluğa dayanabilirler.” Çünkü özür beyan ederek geri dururlar, başkalarını da mümkün olduğunca alıkoymaya çalışırlar.

-Veya mü’minlerle beraber savaşa çıkarlar, lakin şu ayette nazara verildiği gibi, çok az savaşırlar:

“Onlar içinizde kalacak olsalar da pek az harb ederlerdi.” (Ahzab, 20)

-Denildi ki: Bu ifade, onların sözünün devamı da olabilir. Yani, “Muhammedin ashabı gelen bu orduyla savaşamazlar. Savaşsalar bile çok az direnebilirler.”

19- أَشْحَةً عَلَيْكُمْ “Size karşı cimrilik ediyorlardı.”

Onlar size karşı cimridirler. Onların cimrilikleri,

-Yardımda,

-Allah yolunda infak etmekte,

-Zaferde

-Veya ganimette olabilir.

Bu ibare, daha evvelinde geçen savaşa gelmelerini veya engel olmalarını tasvir eder.

Yani, “size karşı cimri bir halde gelirler.”

“Cimri oldukları hâlde içinizden bir kısmına engel olmaya çalışırlar.”

فَإِذَا جَاءَ الْخَوْفُ رَأَيْتَهُمْ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ تَدُورُ أَعْيُنُهُمْ كَالَّذِي يُغْشَى عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ “Korku geldiğinde, üzerine ölüm baygınlığı çökmüş kimse gibi gözleri dönerek sana baktıklarını görürsün.”

Korku kendilerine geldiğinde, Sen onları ölüm sekeratı korkusundan baygınlık geçiren kimsenin bakması gibi Sana bakıyorlar görürsün.

“Korku gidince ise, sizi keskin bir dille eleştirirler.”

Korku gidip de ganimet elde edildiğinde sivri bir dille Seni tenkid ile ganimetten pay isterler.

أَشِحَّةً عَلَى الْخَيْرِ (Böyle yapmaları), **mala karşı aşırı düşkünlüklerindedir.**”

Onlar bunu, mala düşkün oldukları hâlde yaparlar.

أُولَئِكَ لَمْ يُؤْمِنُوا **“İşte bunlar iman etmediler.”**

İşte bunlar samimi iman etmiş değillerdir.

فَأَخْبَطَ اللَّهُ أَعْمَالَهُمْ **“Allah da amellerini ibtal etti.”**

Allah, bunların amellerinin batıl olduğunu ortaya koydu. Çünkü, kendileri için bir takım ameller sabit olmadı ki, boşa çıkarmış olsun.

Veya bundan murat, onların tasannu ve nifaklarını Allahın boşa çıkarmasıdır.

وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا **“Bu, Allah’a çok kolaydır.”**

Onların yaptığını boşa çıkarmak Allaha çok kolaydır. Çünkü iradesinin taalluku yeterlidir ve buna engel olacak bir şey de yoktur.

يَحْسَبُونَ الْأَحْزَابَ لَمْ يَذْهَبُوا **“Onlar düşman birliklerinin gitmediğini sanıyorlar.”**

Bunlar, korkaklıkları sebebiyle, gelen müşrik ordusunun hezimete uğramadığını sanıyorlar. Hâlbuki düşman birlikleri hezimete uğradılar, ta şehir içine kadar kaçtılar.

وَإِنْ يَأْتِ الْأَحْزَابُ يَوْدُوا لَوْ أَنَّهُمْ بَادُوا فِي الْأَعْرَابِ يَسْأَلُونَ عَنْ أَنْبَائِكُمْ **“Eğer düşman birlikleri (bir daha) gelecek olursa, çölde bedevi Arablar içinde olup da, sizin haberlerinizden sormayı isterler.”**

Şayet müşrik ordusu ikinci kere gelse, bunlar sahraya çıkıp orada bedevilerin arasında olmayı temennî ederler. İsterler ki çölde olsunlar da, Medine tarafından gelenlere sizin başınızdan geçenleri sorsunlar.

وَلَوْ كَانُوا فِيكُمْ مَا قَاتَلُوا إِلَّا قَلِيلًا **“Şayet içinde olsalardı pek az savaşırlardı.”**

Bunlar bu defa da şayet Medineye dönmeyip içinde olsalardı ve savaş çıksaydı, ancak gösteriş için ve ayıplanma korkusuyla çok az savaşırlardı.

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ **21- Andolsun ki, Allah Rasûlünde sizin için; Allah’a ve**

ahiret gününe kavuşmayı uman ve Allah'ı çok zikreden kimseler için güzel bir örnek vardır.”

Şüphesiz sizler için Allah rasûlünde,

-Harpte sebat etmek,

-Zorluklara göğüs germek gibi güzel hasletler vardır. Bunların hakkı, örnek alınmalarıdır.

Veya “O, zâtında model insandır, O’na uymak lazımdır.”

“Allah’a ve ahiret gününe kavuşmayı uman ve Allah’ı çok zikreden kimseler için”

O’nun model insan olması Allahın sevabını veya O’nu ve ahiret nimetlerini uman kimse içindir.

Allaha kavuşmayı ummaktan maksat, “Allahın günlerini ummak”⁹ ve özellikle de bunlar içinde yer alan “ahiret gününü” ümit etmek olabilir.

Denildi ki, “Allahın günleri ve ahiret günü” ifadesi, “Zeydi ve lütfunu umuyorum” demen gibidir.

Çünkü lütuf Zeyde dâhil olduğu gibi, ahiret günü de hüküm hasebiyle Allahın günlerine dâhildir.

Ayetteki **reca** (ummak) hem ümit hem de korkuya ihtimali vardır.

“Allah’ı çok zikreden kimseler için”

Allah rasûlünde olan güzel örnek, Allahı ve ahiret gününü uman ve sırf ummakla kalmayıp Allahı çokça anan kimse içindir. Çokça zikir ise, insanı Allaha itâate sevkeder. Çünkü peygamberi örnek alan kimse, O’nun gibi olan kimsedir.

وَلَمَّا رَأَى الْمُؤْمِنُونَ الْأَحْزَابَ⁹ قَالُوا هَذَا مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَصَدَقَ اللَّهُ-
 22- وَرَسُولُهُ “Mü’minler, ahzabı (düşman birliklerini) gördükleri zaman:
 ‘İşte bu, Allah ve Rasûlü’nün bize vaad ettiği şeydir. Allah ve Rasûlü doğru söyledi’ dediler.”

Çünkü Allahu Teâlâ daha öncesinde **“Yoksa siz, kendinizden önceki hali başınıza gelmeden cennete girivereceğinizi mi sandınız? Onlara öyle darlıklar, öyle sıkıntılar dokundu ve öyle sarsıldılar ki, peygamber ve beraberinde iman edenler, “Allah’ın yardımını ne zaman?”**

⁹ Bu ifade, İbrahim, 5 ve Casiye 14 ayetlerinde geçer. İlgili ayetlerde açıklama yapılmıştır.

edip kalanlardandı, kolundan yaralandı. Hz. Peygamber şöyle dedi: “Talha-ya cennet vacib oldu!”

Ayette sözünden dönen nifak ehline (münafıklara) ve inancı zayıf olanlara bir tariz vardır.

24- لِيَجْزِيَ اللَّهُ الصَّادِقِينَ بِصِدْقِهِمْ وَيُعَذِّبَ الْمُنَافِقِينَ إِنْ شَاءَ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ
“Çünkü Allah sadıklara sadakatleriyle mükâfat verecek, dilerse münafıklara da azab edecek veya tevbe nasib edecektir.”

Ayetin bu kısmı, üstte doğrudan bildirilen ve tariz yoluyla anlatılan durumun sebebini beyan eder. Sanki münafıklar sözlerinden dönmekle kötü akıbeti murat ettiler, samimi mü'minler de sebat ve vefa ile en güzel akıbeti istemiş oldular.

Üstte nazara verilen onları bağışlamak, yapacakları tevbeye bağlıdır.

Veya bundan murat, onları tevbeye muvaffak kılmaktır.

25- إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا “Şüphe yok ki Allah Ğafur’dur – Rahîm’dir.”

Şüphesiz Allah tevbe eden kimse için çok affedici ve çok merhamet sahibidir.

25- وَرَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِغَيْظِهِمْ لَمْ يَنَالُوا خَيْرًا
“Ve Allah inkâr edenleri, hiçbir hayra ulaşmaksızın kin ve öfkeleriyle geri çevirdi.”

26- وَكَفَى اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ الْقِتَالَ “Ve Allah, mü'minlere savaşta kâfi geldi.”

Allah, o küfür ordusunu hiçbir şey elde etmeden öfkeleriyle geri çevirdi.

Allah, bu savaşta mü'minlere rüzgârla ve meleklerle yardım ederek onlara yetti.

27- وَكَانَ اللَّهُ قَوِيًّا عَزِيزًا “Ve Allah Kavi’dir – Aziz’dir.”

Allah **Kavi’dir**, dilediğini meydana getirir. **Aziz’dir**, her şey üzerine galiptir.

26- وَأَنْزَلَ الَّذِينَ ظَاهَرُوهُمْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ صَيَاصِيهِمْ
“Hem de kitap ehlinde onlara yardım edenleri kalelerinden indirdi.”

Bu küfür ordusuna yardım eden ehl-i kitaptan Kurayza Yahudilerini kalelerinden indirdi.

28- وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ “Ve onların kalplerine korku düşürdü.”

فَرِيقًا تَقْتُلُونَ وَتَأْسِرُونَ فَرِيقًا “Siz onların bir kısmını katlediyordunuz, bir kısmını da esir alıyordunuz.”

Rivayete göre Hz. Cebrail, küfür ordusunun hezimete uğradığı gece-
nin sabahında Hz. Peygambere gelip şöyle dedi: “Ümmetini evlerine mi
gönderiyorsun? Hâlbuki melekler silahlarını bırakmadılar! Allah Sana Benî
Kurayza’ya yürümeni emrediyor. Ben de onlara gidiyorum. İnsanlara bildir
ki, ikindiye Benî Kurayza’da kılınsınlar.”

Bunun üzerine Hz. Peygamber onları yirmibir veya yirmibeş gün kuşat-
tı. Takatleri kesilince onlara “benim vereceğim hükme razı mısınız?” diye
sordu, kabul etmediler. “Sa’d Bin Muazın vereceği hükme razı mısınız?”
diye sordu, O’nu kabul ettiler. Bunun üzerine Sa’d Bin Muaz onların sava-
şanlarının öldürülmesine, çoluk çocuklarının ise sürgüne gönderilmesine
hükmetti. Hz. Peygamber “Allahu ekber” deyip şöyle değerlendirdi: “Ey
Sa’d! Yedi semanın fevkinde olan Allahın hükmüyle hükmettin!”

Böylece Kurayza Yahudilerinden altı yüz veya biraz daha fazlası öldü-
rüldü, yedi yüz kişi de esir edilip sürgüne gönderildi.

27- وَأَوْرَثَكُمْ أَرْضَهُمْ وَدِيَارَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ “Allah onların arazilerini, yurt-
larını ve mallarını size miras kıldı.”

Ve sizi onların arazilerine, kalelerine, para, hayvan ve ev eşyalarına va-
ris kıldı.

Rivayete göre Hz. Peygamber (asm) onların evlerini muhacirlere ver-
di. Ensardan bazıları bundan hoşlanmadı, söylenenler oldu. Hz. Peygam-
ber şöyle buyurdu: “Sizlerin evi var, ama onların yok.” Hz. Ömer, “Ya
Rasûllallah, Bedirde yaptığın gibi taksim etsen olmaz mı?” diye sordu. Hz.
Peygamber “Hayır, dedi. Bu benim için askere bir bağış olarak ikram edil-
di.”

وَأَرْضًا لَمْ تَطُوهَا “Bir de henüz ayak basmadığınız bir yeri...”

Ve Allah henüz ayak basmadığınız Fars ve Rum diyarları gibi yerleri de
size nasip edecek.

Denildi ki: Bundan murat, Hayberdir.

Denildi ki: Bundan murat, kıyamete kadar fetholunacak her yerdir.

وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرًا “Allah, her şeye kâdirdir.”

Dolayısıyla buna da gücü yeter.

Hız. Peygamberin Aile Hayatı

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِّأَزْوَاجِكَ إِن كُنتُنَّ تُرِدْنَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا فَتَعَالَيْنَ -28
 “Ey peygamber! Hanımlarına de ki:

Eğer dünya hayatını ve zînetini istiyorsanız, haydi gelin, sizi donatayım ve güzellikle bırakıp salıvereğim.”

Eğer dünya hayatında genişlik ve bolca nimete kavuşmak ve onun yal-dızlı ziynetini istiyorsanız, gelin sizin boşanma bedellerinizi vereyim.

Ve sizi, size bir zarar vermeden güzellikle salıvereğim.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, Hz. Peygamberin hanımları güzel elbiseler ve fazla na-faka istediler, bunun üzerine ayet nazil oldu. Hz. Peygamber, Hz. Aışeden başlayarak kararlarını sordu. Hz. Aışe, Allah ve Rasûlünü seçti. Diğerleri de O’nun gibi tercihte bulundu. Hz. Peygamber, onların bu tercihinden dola-yı Allaha şükretti. Bunun üzerine **“Güzellikleri hoşuna gitse de, bunları başka eşlerle değiştirmek olmaz.”** (Ahzab, 52) ayeti indi.

Ayette, boşamanın onların dünyayı istemelerine bağlanması ve bunun Peygamberi seçmelerine alternatif yapılması gösteriyor ki, “Ya şunu seç, ya da seni boşayayım” şeklinde muhayyer bırakılan kadın, kocasını seçtiğinde boşanmış sayılmaz. Ancak bu konuda Zeyd, Hasan-ı Basri ve İmam Malik-ten farklı görüş nakledilir. Hz. Aliden de her iki şekilde rivayet yapılmakta-dır. Hz. Aışenin şu sözü de bizim görüşümüzü te’yid eder: “Rasûlullah bizi muhayyer bıraktı. Biz de O’nu seçtik.”¹⁰

Hz. Aışenin bu sözünde boşama geçmemektedir.

Ayette, boşama ifadesinden önce boşamaya terettüp eden bedelinin ifa-de edilmesi bir kerem ve güzel ahlak göstergesidir.

Denildi ki: Bu olayda boşamak onların iradesine bırakıldı.¹¹ Şayet onu

¹⁰ Muhayyer bırakmak “ya şu ya bu” şeklinde tercih sunup bunlardan birini seç-mesini istemektir.

¹¹ Yani, dünyayı istemiş olsalar, aynı zamanda boşanmayı da tercih etmiş olacak-lardı.

seçmiş olsalardı Şafî mezhebine göre ric'î talak, Hanefî mezhebine göre ise bain talak olurdu.¹²

29- **وَإِنْ كُنْتُمْ تُرِيدُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالْأَخِرَةَ فَإِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْمُحْسِنَاتِ مِنْكُمُ أَجْرًا عَظِيمًا** “Eğer Allah ve Rasûlünü ve ahiret yurdunu istiyorsanız, haberiniz olsun ki, Allah sizden iyi işler yapanlara pek büyük bir ecir hazırladı.”

Öyle ki, Allahın vereceği bu çok büyük mükâfat yanında, dünya ve dünyanın zîneti çok hakîr kalır.

Ayette geçen **من** “min” ifadesi beyân içindir. Çünkü onların hepsi iyi işler yapan kimselerdi.

30- **يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ مَنْ يَأْتِ مِنْكُمُ بِفَاحِشَةٍ مُبَيَّنَةٍ يُضَاعَفْ لَهَا الْعَذَابُ ضِعْفَيْنِ** “Ey peygamber hanımları! Sizden her kim açık bir terbiyesizlik ederse ona azab iki kat katlanır.”

Sizden herhangi biri açıkça büyük bir günah yaparsa, başkasına verilen azabın iki katı ona verilir.

Çünkü peygamber hanımının yaptığı bir hata, çok daha çirkin düşer. Günahın çirkinliğinin ziyade olması, onu işleyenin derecesine ve ona yapılan nimete göre farklılık arzeder. Bundan dolayı, mesela hür bir insana verilen had cezası, köleye verilen cezanın iki katıdır ve Peygamberlere yapılan itap, başkasına yapılmamıştır.¹³

وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا “Bu, Allah’a göre çok kolaydır.”

Onların peygamber hanımı olmaları, azabın kat kat olmasına engel olmaz. Nasıl olsun ki, zaten azabın böyle olması, Peygamber hanımı olarak yaptıkları hatadan dolayıdır.

¹² **Ric'î talak**, yeni bir nikâh akdi yapılmadan erkeğin eşiyle normal aile hayatına dönmesine imkân veren boşama şekline denir. **Bain talak** ise, yeni bir nikâh akdedilmeden erkeğin normal evlilik hayatına dönüşüne imkân vermeyen boşama şeklidir.

¹³ Mesela, Hz. Peygamberin Bedir savaşı esirlerinden fidye almasıyla ilgili olarak şu ayetler gelmiştir: “Hiçbir peygamber için, arzda ağır basmadıkça esirleri olması uygun değildir. Siz dünya malını istiyorsunuz. Oysa Allah ahireti diliyor. Şayet önceden Allah’tan bir hüküm bulunmasa idi, aldığınızdan dolayı size mutlaka büyük bir azab dokunurdu.” (Enfal, 67-68)

31- “Ama **وَمَنْ يَقْنُتْ مِنْكُنْ لِلَّهِ وَرَسُولِهِ وَتَعْمَلْ صَالِحًا نُؤْتِهَا أَجْرَهَا مَرَّتَيْنِ**” Sizden her kim Allah ve Rasûlü için boyun eğer, salih bir amel işlerse, ona da mükâfatını iki kat veririz.”

Ayette “Allah için” ifadesinin zikri, tazim için gelmiş olabilir.

Veya ayetin devamında gelen salih amelden dolayı böyle gelmiştir.

“İki kat veririz.”

Bunlardan biri, Allaha taatten dolayı, diğeri de kanaat ve güzel geçim ile Hz. Peygamberin rızasını talep etmelerinden dolayıdır.

“Hem onun için hoş bir rızık hazırladık.” وَأَعْتَدْنَا لَهَا رِزْقًا كَرِيمًا

Cennette mükâfatına ilâve olarak, biz ona hoş bir rızık hazırladık.

32- **يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ مِنَ النِّسَاءِ** “Ey peygamber hanımları! Siz kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz.”

Siz fazilette diğer kadınlar gibi değilsiniz.

“Eğer takva ile إِنِ اتَّقَيْتُنَّ فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ فَيَطْمَعَ الَّذِي فِي قَلْبِهِ مَرَضٌ korunacaksanız, konuşurken cilveli bir şekilde konuşmayın ki, kalbinde bir hastalık bulunan kimse ümide kapılmasın.”

Şayet Allahın hükmüne ve Rasûlünün rızasına muhalefetten korkuyorsanız, yabancı erkeklerle konuştuğunuzda hafif meşrep kadınların konuştuğu gibi cilveli konuşmayın ki, kalbinde bir hastalık bulunan kimse kötü bir beklentiye girmesin.¹⁴

“Güzel ve doğru söz söyleyin.” وَقُلْنَ قَوْلًا مَعْرُوفًا

Şüpheden uzak, yanlış anlaşılmaya meydan vermeyecek şekilde güzel söz söyleyin.

33- **وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ** “Ve evlerinizde durun.”

“İlk cahiliyede kadınların açılıp saçılması وَلَا تَبْرَجْنَ تَبْرَجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى gibi açılıp saçılmayın.”

Eski cahiliye günlerinde kadınların açılıp saçılarak ve süslenerek dışarıya çıkmaları tarzında dışarıya çıkmayın.

¹⁴ Ayette peygamber hanımlarına yönelik bu ilâhî beyan, aslında “kızım sana söylüyorum, gelinim sen anla” kabilinden bütün kadınlara yöneliktir.

Ayette geçen **“cahiliye-i ûlâ”, “ilk cahiliye”** demektir. Bununla alakalı şöyle görüşler söylenmiştir:

-Bu, Hz. Âdemle Hz. Nûh dönemi arasındır.

-Hz. İbrahimin dünyaya geldiği dönemdir. O dönemde kadın ince ve süslü elbise giyer, yolda bununla yürür, kendini erkeklerin bakışlarına arzederdi.

-Bundan murat, İslâm öncesi küfrün cahiliyesidir.

“İlk cahiliye” ifadesi “son cahiliyeyi” çağrıştırır. Bu da:

-Hz. İsa ile Hz. Peygamber arasındaki dönemdir.

-Veya İslâm dönemindeki fasık kimselerin ortaya koyduğu cahiliye-dir. Bunu, Hz. Peygamberin Ebu Derda’ya söylediği şu söz de te’yt eder: “Sende cahiliyeden bir eser var!”

Ebu Derda “Küfür cahiliyesi mi, İslam cahiliyesi mi?” diye sorar. Hz. Peygamber “küfür cahiliyesi” buyurur.

“Namazı dosdoğru kılın, zekatı verin, Allah ve Rasûlü’ne itaat edin.”

Namaz ve zekâtın dışında size emrettikleri ve yasakladıkları şeylerde Allah ve Rasûlüne itaat edin.

“Ey ehl-i beyt! Allah sizden kiri gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor.”

Yani, size emredilenler ve yasaklananlar, sizi lekedâr edecek günahları Allahın sizden gidermesi ve masiyetlerden sizi tertemiz kılması içindir.

Ayetin metninde geçen **“rics”** kelimesi “kir-pislik” gibi manalar taşır, masiyet için istiare yoluyla kullanılmıştır. Devamında gelen **“tertemiz yapmak”** ifadesi ise, masiyetten nefret ettirmek için gelmiştir.¹⁵

Şöyle rivayet edilir: “Bir sabah Hz. Peygamber (asm) üzerinde, hayvan kılından yapılmış siyah bir aba olduğu hâlde dışarı çıktı, oturdu. Hz. Fatıma yanına geldi, onu abası altına aldı. Sonra Hz. Ali geldi, onu da abası altına aldı. Sonra da Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin geldi, onları da abasının altına aldı, ardından **“Ey ehl-i beyt! Allah sizden kiri gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor”** ayetini okudu.”

¹⁵ Çünkü günahlar insanı kirletir. İnsan, pislikten nefret ettiği gibi, günahlardan da nefret etmeli, tertemiz bir hayat yaşamayı prensip edinmelidir.

Şîa, bu rivayete dayanarak ehl-i beytin Hz. Fatıma, Hz. Ali ve bunların iki oğlundan ibaret olduğunu söylerler, bununla onların ismetine (masum olmalarına) ve bunların icmanın delil olmasına istidlâlde bulunurlar. Ancak bu rivayetten bunları çıkarmak zayıftır. Çünkü ehl-i beyti hadiste mezkur olanlara tahsis etmek, ayetin öncesine ve sonrasına münasip değildir. Hadis, onların ehl-i beytten olmalarını iktiza eder, ama ehl-i beytin onlardan ibaret olmasına bir delâleti yoktur.

34- “وَاذْكُرْنَ مَا يُتْلَىٰ فِي بُيُوتِكُنَّ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ وَالْحِكْمَةِ” **“Ve evlerinizde okunan Allah’ın âyetlerini ve hikmeti anın.”**

Allahın kitabı, hem ayetleri, hem de hikmeti cem etmektedir.

Ayet, Allahın ehl-i beyte olan nimetlerini hatırlatmaktadır. Peygamber hanımları, nübüvvet evinin ve vahyin iniş yerinin sakinleri olmuşlardır. Kendilerinde imanı kuvvetlendirecek ve onları taate sevkedecek şekilde vahyin feyizlerini müşahade etmektedirler.

Cenab-ı Hakkın bu hatırlatmasında akıbetlerinin de iyi olmasına ve mükellef oldukları şeyleri yapmalarına bir teşvik vardır.

“Şüphe yok ki Allah Latîf - Habîrdir. (Lütuf sahibidir ve her şeyden haberdardır.)”

Dinde maslahat olanı bilir ve tedbirde bulunur. Bunun içindir ki –ey peygamber hanımları- sizi peygamberi seçmek veya dünyayı seçmekte serbest bıraktı ve bu şekilde nasihatte bulundu.

Veya şöyle mana verilebilir: O, nübüvvetine kimin uygun olduğunu ve kimlerin peygamberin ehl-i beyti olmaya liyakati bulunduğunu bilir.

35- “إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ” **“Şüphe yok ki müslüman erkeklerle müslüman kadınlar”**

Yani, Allahın hükmüne boyun eğerek selâmete erenler,

“وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ” **“Mü’min erkeklerle mü’min kadınlar”**

Tasdik edilmesi gerekenleri tasdik edenler,

“وَالْقَانِتِينَ وَالْقَانِتَاتِ” **“İtaat eden erkeklerle itaat eden kadınlar”**

Allaha tâate devam edenler,

“وَالصَّادِقِينَ وَالصَّادِقَاتِ” **“Sadık erkeklerle sadık kadınlar”**

Söz ve amelde doğru olanlar,

وَالصَّابِرِينَ وَالصَّابِرَاتِ “Sabreden erkeklerle sabreden kadınlar”

Taat hususunda ve günahlardan korunmada sabredenler.

وَالْخَاشِعِينَ وَالْخَاشِعَاتِ “Allah’a derinden saygı duyan erkeklerle Allah’a derinden saygı duyan kadınlar”

Kalpleriyle ve azalarıyla Allah için tevazu gösterenler,

وَالْمُتَصَدِّقِينَ وَالْمُتَصَدِّقَاتِ “Sadaka veren erkeklerle sadaka veren kadınlar”

Mallarından vermeleri zorunlu olanı tasadduk edenler,

وَالصَّائِمِينَ وَالصَّائِمَاتِ “Oruç tutan erkeklerle oruç tutan kadınlar”

Farz olan orucu tutanlar,

وَالْحَافِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَالْحَافِظَاتِ “İrzlerini koruyan erkeklerle ırzlarını koruyan kadınlar”

İrzlerini haramdan muhafaza edenler,

وَالذَّاكِرِينَ اللَّهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ “Allah’ı çok zikreden erkeklerle Allah’ı çok zikreden kadınlar var ya”

Kalpleriyle ve dilleriyle Allahı çokça zikredenler,

أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا “İşte Allah onlar için bir mağfiret ve çok büyük bir mükâfat hazırlamıştır.”

Allah, onlardan sadır olan küçük günahları bağışlar. Çünkü sayılan bu özellikleri, günahlara kefarettir.

Ayet, hem Hz. Peygamberin hanımlarına, hem de emsallerine; tâatleri ve üstte sayılan hasletleri taşımaları sebebiyle mağfiret ve çok büyük bir mükâfatı vaat etmektedir.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, Hz. Peygamberin hanımları “Ya Rasûlallah, Allah Kur’anda erkekleri hayırla zikretti, bizim için kendisiyle yâd edileceğimiz hayır yok mu?” deyince, üstteki ayet nazil oldu.

Denildi ki: Hz. Peygamberin hanımlarıyla ilgili ayetler inince, Müslü-

manların kadınları “bizim için bir şey yok mu?” dediler. Bunun üzerine üstteki ayet indi.

Ayette bu özelliklerin tek tek sayılıp en sonunda, **“bunlara mağfiret ve çok büyük bir mükâfat hazırlandığını”** bildirmek, yapılan vaadin bu özellikleri cem edenler için olduğunu anlatır.

Hız. Zeyd ve Hız. Zeyneb Olayı

36- وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُمِئِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ 36- Allah ve Rasûlü bir işe hükmettiğı zaman, gerek mü'min bir erkek ve gerekse mü'min bir kadın için, o işlerinde başka bir tercih hakkı yoktur.”

Ayette Allahın da zikri, O'nun emrini tazim ve peygamberin hükmünün O'nun hükmü olduğunu hissettirmek içindir. Çünkü ayet, Zeyneb Binti Cahş hakkında indi.

Sebeb-i Nüzûl

Hız. Zeyneb, Hız. Peygamberin halasının kızıydı. Hız. Peygamber Zeynebi Zeyd Bin Harise için istedi. Hem Zeyneb, hem de kardeşi Abdullah kabul etmemişti.

Allah ve Rasûlü bir mesele hakkında hüküm verdiğinde, erkek ve kadın bir mü'minin kendi meselelerinde bir tercih hakları yoktur. Kendi iradelelerini Allah ve Rasûlünün seçtiğı şeye tâbi kılmaları gerekir.¹⁶

37- وَمَنْ يَعِصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا مُبِينًا “Her kim Allah ve Rasûlüne âsi olursa açıkça yoldan çıkmış olur.”

Ayet metnindeki “dalâl-i mübîn”, “doğruluktan sapması apaçık olan” demektir.

37- وَإِذْ تَقُولُ لِلَّذِي أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَاتَّقِ اللَّهَ “Hani, kendisine Allah'ın nimet verdiği ve senin de iyilikte bulunduğun kimseye ‘Hanımını kendine sıkı tut ve Allah'tan kork’ di-yordun.”

Allah, O'na İslâma tevfiik vermiş, Seni de onu azat etmeye ve yanında tutmaya muvaffak kılmıştı.

Allahın O'nunla ilgili Seni muvaffak kıldığı şeyi yapmakla, Sen de kendisine nimette bulunmuşsun.

¹⁶ Ayet indikten sonra, Zeyneb bu evliliğı kabul etti.

Ayette bahsedilen, Zeyd Bin Harise'dir.

Zeydin hanımı, Zeynebdır. Ayetin anlattığı durum şöyledir:

Hız. Peygamber, Zeynebi Zeyd'le evlendirdikten sonra bir defasında gördü, güzelliğı dikkatini çekti, "Sübhanallah, ey kalpleri çeviren" dedi. Zeyneb, bunu duydu, kocası Zeyd'e söyledi. Zeyd düşüncelere daldı, aile hayatlarında imtizaçsızlık sebebiyle hanımıyla beraberlikten hoşlanmıyordu. Hız. Peygambere gelip "Hanımımı boşamak istiyorum" dedi. Hız. Peygamber "ne oldu, seni şüphelendiren bir şey mi var?" diye sordu. Zeyd, "Vallahi hayır, ben onda hayırdan başka bir şey görmedim. Lakin asaleti sebebiyle bana büyükleniyor" dedi. Bunun üzerine Hız. Peygamber **'Hanımını kendine sıkı tut ve Allah'tan kork'** diye tavsiyede bulundu. Yani, "Onunla ilgili olarak Allahtan kork da, kibirli olduğu gerekçesiyle misilleme yaparak O'nu boşama!"¹⁷

وَتُخْفَىٰ فِي نَفْسِكَ مَا اللَّهُ مُبْدِيهِ **"Ve nefsinde, Allah'ın açacağı şeyi gizliyordun."**

Hız. Peygamberin gizlediğı, Zeydin boşaması hâlinde Zeyneble evlenmek veya boşamasını murat etmek olabilir.

¹⁷ Hız. Peygamberin (asm) Hız. Zeyneb'le evlenmesi olayında bazı esasları bilmek, konuyu değerlendirmeye açısından son derece önem arz eder:

1. Hız. Peygamber, Hız. Zeyneb'i çocukluğundan beri tanımaktadır. Zira, halasının kızıdır.

2. O'nunla evliliğı -haşa- nefsanî ve şehevânî olmayıp, risalet göreviyle alakalıdır. **"Biz O'nu Sana eş yaptık."** (Ahzab, 37) ayetinin delalet ettiğı üzere, bu ilâhî bir takdirdir.

3. Bu olayla, toplumda devam edegelen bir yanlış uygulamaya son verilmiştir. O günün toplumunda, kişi kendi oğlunun boşadığı hanımıyla evlenememesi gibi, evlatlığının boşadığı hanımla da evlenemiyordu. Bu evlilikle bu yanlış örf toplumdan kaldırılmıştır.

4. Hız. Peygamber (asm) yirmibeş yaşında iken kırk yaşında dul bir bayan olan Hız. Hatice (r.anha) ile evlenmiş ve O'nun vefatına kadar da yirmisekiz yıl tek hanımla evli olmuştur. Dolayısıyla elliüç yaşından sonraki çok evliliğı, dinî hikmetlere mebnîdir.

5. Sahabeler, Hız. Peygamberden dinî öğrenmekte idiler. Ama aile hayatıyla ilgili esaslar, bizzat Peygamber Efendimizin aile ortamındaki uygulamalarıyla gösterilmiş ve bu, çeşitli özellik ve kabiliyetteki hanımları tarafından diğer insanlara anlatılmıştır.

وَتَخْشَى النَّاسَ وَاللَّهَ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَاهُ “Ve insanlardan çekiniyordun, hâlbuki Allah kendisinden çekinmene daha lâıyktı.”

Bundan dolayı da insanların Seni kınamasından çekiniyordun.

Hâlbuki onda çekinilecek bir şey varsa, Allahtan çekinmen uygun olurdu.

Ayetteki itab (kınama), sadece gizlemeden dolayı değildir. Çünkü aslında böyle şeyleri gizlemek güzeldir. İtab, insanların dedikodusundan çekinmek ve içinden geçenden farklı şeyi izhar etmekten dolayı olmuştur. Çünkü böyle şeylerde evlâ olan ya susmak veya işi Allaha havale etmektir.

فَلَمَّا قَضَى زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاكَهَا لِكُنَّا يَكُونُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي أَزْوَاجِ أَدْعِيَائِهِمْ إِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَرًا “Sonra Zeyd o kadından ilişkisini kestiği zaman, biz onu sana eş yaptık ki, evlatlıklarının ilişkilerini kestikleri hanımlarını nikâhlamada mü’minlere bir darlık olmasın.”

Zeyd, Ondan usanıp boşadığında ve Zeynebin iddet müddeti bittiğinde, onu sana eş yaptık.

Bundan murat, Cenab-ı Hakkın Hz. Peygambere Zeyneb’le evlenmesini emretmesi veya nikah akdi olmadan O’nu kendisine zevce yapmasıdır. Şu rivayet de bu son manayı teyid eder: Hz. Zeyneb, Hz. Peygamberin diğer hanımlarına şöyle diyordu: “Benim nikâhımı Allah üstlendi, sizleri ise velileriniz evlendirdi.”

Denildi ki: Zeyd, Zeynebi Hz. Peygambere istemede elçilik görevi yaptı.

Böyle bir hâl, hiç şüphesiz büyük bir imtihan ve O’nun imanının kuvvetine açık bir şahiddir.

Ayetin “...evlatlıklarının ilişkilerini kestikleri hanımlarını nikâhlamada mü’minlere bir darlık olmasın” kısmı, bu evliliğin illetini beyan eder.

Ayette, hükmün has olduğuna bir delil bulunmadıkça, Hz. Peygamberin ve ümmetinin aynı hükme tâbi olduklarına bir delil vardır.

وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا “Ve Allah’ın emri yerine getirilmiştir.”

Hz. Zeynebin Hz. Peygamberle evlendirilmesi olayında olduğu gibi, Allahın dilemiş olduğu şey, şüphesiz meydana gelmektedir.

38- مَا كَانَ عَلَى النَّبِيِّ مِنْ حَرَجٍ فِيمَا فَرَضَ اللَّهُ لَهُ - şeyler hususunda peygambere bir darlık yoktur.”

“Bundan önce gelip geçenler hakkında Allah’ın sünneti (kanunu) böyledir.”

Allah, bunu önceki peygamberlerde de bir prensip edinmiştir. Yani, onlara mubah kıldığı şeylerde kendilerine bir darlık vermemiştir.

وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ قَدَرًا مَقْدُورًا - Allah’ın emri ise, kesinleşmiş bir kaderdir.”

Allahın emri, kaçınılmaz bir takdir ve mutlaka gerçekleşen bir hükümdür.¹⁸

39- الَّذِينَ يُبَلِّغُونَ رِسَالَاتِ اللَّهِ - Onlar, Allah’ın mesajlarını tebliğ ederler.”

وَيَخْشَوْنَ اللَّهَ إِلَّا اللَّهُ - Ve O’ndan korkarlar, Allah’tan başka kimseden korkmazlar.”

Ayette, tasrihden sonra tariz vardır.¹⁹

وَكَفَى بِاللَّهِ حَسِيبًا - Hesap görücü olarak Allah yeter.”

Korkulan şeyler için Allah yeter.

Veya hesaba çekici olarak Allah yeter. Öyleyse sadece ve sadece O’ndan çekinmek gerekir.

40- مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ - Muhammed, sizin adamlarınızdan hiçbirinin babası değildir.”

Hakikat olarak Peygamber sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir ki, bu münasebetle baba ile oğul arasında meydana gelen hürmet-i musahere ve başka bir haramlık olsun. Hz. Peygamberin Tahir, Kasım ve İbrahim’in babası olması ayete ters düşmez. Çünkü onlar, küçükken ölmüşler “rical” yaşına gelmemişlerdir. Velev gelmiş olsalardı, yine ayete ters düşmezdi. Hz. Peygamberin ricali olurlardı, onların ricali değil.

¹⁸ Yani, Allahın hükmünden kaçılmaz. O mutlaka meydana gelir.

¹⁹ Otuz yedinci ayette anlatılan duruma işaret edilmektedir.

وَلَكِنْ رَسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ “Lakin Allah’ın Rasûlü ve peygamberlerin sonuncusudur.”

Hız. Peygamber ümmetinin babasıdır. Ama bu, onlara şefkatli olması, onlar için hayırhâh olması yönündendir. Onların da peygambere saygı duymaları, itaat etmeleri gerekir. Zeyd de onlardan biridir. Onunla Hız. Peygamber arasında gerçek bir baba-oğul durumu söz konusu değildir. Hız. Peygamberin, oğlu İbrahim vefat ettiğinde “şayet yaşasaydı bir peygamber olurdu” dediği gibi, Hız. Peygamberin bülûğa ermiş oğlu olsa, mansıb itibariyle bir peygamber olması layık olurdu.

Hız. İsanın nüzûlü Hız. Peygamberin “son peygamber” olmasına zarar vermez. Çünkü, Hız. İsa indiğinde Hız. Peygamberin dîni üzere olacaktır.

Ayrıca, ayetten murat kendisine nübüvvet verilen son kimse olmasıdır.

وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا “Allah her şeyi hakkıyla bilendir.”

Her şeyi bildiği için nübüvveti kiminle sona erdireceğini ve şanına nasıl uyduğunu da bilir.

Peygamberin Görevleri

41- يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا “Ey iman edenler! Allah’ı çokça zikredin.”

Her zaman takdis, tahmîd, tehlîl ve temcîd gibi her çeşit zikirle Allahı layık olduğu şekilde anın.

42- وَسَبِّحْهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا “Günün evveli ve sonunda O’nu tesbih edin.”

Ve özellikle de günün evvelinde ve âhirinde O’nu tesbih edin.

Bu iki vaktin tahsisi, diğer vakitlere üstün olmalarındandır. Sabah ve ikindi vakitlerinde gündüz ve gece meleklerinin devir teslim yaptıklarına dair rivayetler vardır. Aslında tesbih de üstte ayette emredilen “Allahı zikretmeye” dâhildir. Ayrıca emredilmesi, zikirde umde (esas) olmasındandır.

Denildi ki: Ayette emredilen tesbihten murat, namazdır.

43- هُوَ الَّذِي يُصَلِّيْ عَلَيْكُمْ وَمَلَائِكَتُهُ لِيُخْرِجَكُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ “O Allah ki, zulûmattan nura (karanlıklardan aydınlığa) çıkarmak için melekleri ile birlikte size salât eder.”

Allah sizi rahmetle, melekler de size istiğfarla ve faydanıza olan şeye ihtimamla yâd ederler.

Ayetin metninde geçen ve hem Allah hem de melekler için kullanılan “salât” kelimesi, “onların faydasına ve şereflerinin zuhuru olan şeye özen göstermek, inayette bulunmak” manasını ifade eder.

Denildi ki, bunun manası “manevî merhamet ve şefkattir.”

Meleklerin mü’minlere istiğfarı ve duası, onlara bir merhamettir. Özellikle de onlar duaları makbul varlıklar olduğu cihetle, rahmete bir sebep-tirler.

Allah ve meleklerin size olan özel inayeti, küfür ve günah karanlıklarından iman ve tâat nuruna sizi çıkarmak içindir.

وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِينَ رَحِيمًا “Ve O, mü’minlere çok merhametlidir.”

Çünkü,

-Onların maslahatı olan şeye itina göstermiş,

-Kadr u kıymetlerini yükseltmiş,

-Ve bunun için mukarreb meleklerini kullanmıştır.

44- **تَحِيَّتُهُمْ يَوْمَ يَلْقَوْنَهُ سَلَامٌ** “O’na kavuşacakları gün, mü’minlere esenlik dileği selâmdır.”

“O’na, kavuşacakları gün”den murat,

-Ölüm anı,

-Kabirlerden çıkış zamanı,

-Veya cennete girdikleri zaman olabilir. O günde, her türlü nahoş şeylerden ve afetlerden selâmete erdikleri onlara haber verilir.

وَأَعَدَّ لَهُمْ أَجْرًا كَرِيمًا “Allah onlar için hoş bir mükafat hazırlamıştır.”

“Hoş bir mükâfattan” murat, cennettir.

45- **يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا** “Ey peygamber! Biz seni bir şahit, bir müjdeci ve bir uyarıcı olarak gönderdik.”

Hz. Peygamberin “bir şahit” olarak gönderilmesi, ümmetinin tasdik ve tekzibine, kurtulmalarına ve yoldan sapmalarına şهادette bulunmasıdır.

46- **وَدَاعِيًا إِلَى اللَّهِ بِإِذْنِهِ وَسِرَاجًا مُنِيرًا** “Ve Onun izniyle, Allah’a bir davetçi ve aydınlatan bir kandil (olarak gönderdik).

“Allaha davetçi” olması, O’nun varlığını ve birliğini ikrar ettirmesi ve iman edilmesi gereken sıfatlarını anlatmasıdır.

Cenab-ı Hak, Hz. Peygamberin “Allaha davetçi” olmasını mutlak ifade etti, sonra da “O’nun izniyle” diyerek kayıtladı. Çünkü Allaha davet, zor bir iştir. O’ndan bir yardım olmadan yapılamaz.

“Aydınlatan bir kandil...”

Cehalet karanlıkları O’nun ziyasıyla aydınlanır ve basîret nurları O’nun nurundan alınır.

47- **وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ بِأَنَّ لَهُمْ مِنَ اللَّهِ فَضْلًا كَبِيرًا** “Mü’minlere müjdele! Onlara Allah’tan büyük bir lütuf vardır.”

Mü’minlere verilen “büyük lütuf” müjdesi, onların diğer ümmetlere daha üstün olmaları veya yaptıkları amellere verilecek olan mükâfattır.

48- **“Kâfirlere ve münafıklara itaat etme.”** وَلَا تُطِيعِ الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ

Hız. Peygamber zâten onlara itaat etmiyorken böyle bir emrin gelmesi, O’nu tehyiçtir, (heyecana getirmek, teşvikte bulunmaktır.)

“Onların ezalarını bırak.” وَدَعِ أَذْيَهُمْ

Onların Sana verdikleri ezaya önem verme.

Veya, karşılık olmak üzere, onlara ezada bulunma.

Veya, küfürlerinden dolayı cezalandırma. Bu son mana yönünden “mensuhtur” yani “hükmü kaldırılmıştır” diyenler de olmuştur.

“Ve Allah’a tevekkül et.” وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ

Çünkü O, onlara karşı Sana kâfidir.

“Vekil olarak Allah yeter.” وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا

Bütün işlerde vekil olarak O yeter.

Allahu Teâlâ Hız. Peygamberi beş vasıfla anlattı, ardından da bunlara uygun olan hitapla mukabelede bulundu.

“Murakebede bulunmak” anlamındaki “Şahid” olarak gönderilmesine mukabil bir şey söylemedi. Çünkü, “Şahid” olduğunu ifadeden sonrakiler, bunun bir tafsili gibidir. Diğerleri ise şöyledir:

“Müjdeleyici” olmasına mukabil, **“Mü’minlere müjdele! Onlara Allah’tan büyük bir lütuf vardır.”**

“Uyarıcı” olmasına mukabil **“Kâfirlere ve münafıklara itaat etme.”**

“Allaha davetçi” olmasına mukabil **“Onların ezalarını bırak.”**

“Sirac-ı Münîr” (nur saçan bir lamba) olmasına mukabil **“Ve Allah’a tevekkül et”** buyurdu.

Çünkü, bütün mahlukata karşı bir delil olmak üzere Allahın nurlandırdığı kimsenin, başkasına yönelmeyip sadece O’nunla iktifa etmesi layık olur.

49- **“Ey iman edenler! Mü’min kadınları nikâh edip de sonra onlara dokunmadan boşadığınız zaman, sizin için üzerlerinde sayacağınız bir iddet yoktur.”** يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَكُونَ لَكُنَّ مِنْ عَدَّةٍ تَعْتَدُونَهَا

İddet, boşanmış kadının yeni bir evlilik için beklemesi gereken süre-

dir. İfadenin erkeklere isnadı, bu iddetin erkeklerin hakkı olduğuna delâlet eder. Nitekim **“sizin için...”** ifadesi de bunu hissettirmektedir.

Ayetin zâhiri, mücerred halvetle kadın için iddet beklemesi gerekmediğini anlatır.

Hüküm genel olduğu halde, **“mü'min kadınlar”** şeklinde hususî ifade edilmesi, mü'min erkeğin gelecek nesli için ancak bir mü'min hanımı seçmesine tenbihte bulunmak içindir.

فَمَتَّعُوهُنَّ “Öyleyse mut’alarını verin.”

Şayet, mehir belirlenmemişse, ona hediye kabilinden yardım edin. Çünkü mehir belirlenmişse, böyle bir durumda mehrin yarısı verilir, ayrıca bir hediye gerekmez.

Ancak, ayette nazara verilen durumu, genel anlamda (her hâl u kârda) kadının faydasına olmak üzere bir şeyler vermek olarak te’vil etmek caizdir.

Veya bu emir, vücut ile mendub arasında müşterek bir emirdir. Çünkü mehri belli olanın faydasına olmak üzere bir şeyler vermek, bir sünnettir.

وَسَرَّحُوهُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا “Ve onları güzel bir şekilde salıverin.”

Onları evlerinizden çıkarın. Çünkü sizin için onların beklemesi gereken bir iddet yoktur. Onları evden çıkarırken zarar vermeden ve herhangi bir hakkı men etmeden çıkarın.

50- يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَحْلَلْنَا لَكَ أَزْوَاجَكَ الَّتِي أَتَيْتَ أَجُورَهُنَّ -

Biz sana şunları helâl kıldık: Mehirlerini vermiş olduğun eşlerini”

Hanımlarının helâl kılınmasının onlara mehirlerini hemen vermekle kayıtlanması (**mehr-i muaccel**) onların helalliğinin buna bağlı olmasından olmayıp, efdal olanı Peygamberine bildirmektir.

Ayetin devamında **“ganimet”** ibaresinde de benzeri bir durum vardır. Cariyenin helâl olması için esirlerden olması gerekmez. Çünkü satın alınan bir cariye ile de evlenmek caizdir.

وَمَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ مِمَّا آفَاءَ اللَّهِ عَلَيْكَ “Allah’ın sana ganimet olarak verdiklerinden sahip olduğun cariyeleri”

Sonraki ayette nazara verilen Hz. Peygamberin evlenebileceği akraba kızlarının hicret edenlerden olması da, belli bir kayıt değildir.

وَبَنَاتِ عَمِّكَ وَبَنَاتِ خَالَكَ وَبَنَاتِ خَالَاتِكَ الَّتِي هَاجَرْنَ مَعَكَ

“Amcalarının kızları, halalarının kızları, dayılarının kızları, teyzelerinin kızları ve seninle beraber hicret etmiş olanları”

Ancak, Hz. Peygambere bunların helâl olmasının hicretle kayıtlı olması O’na has bir durum da olabilir. Ebu Talibin kızı Ümmü Hanî’nin şu sözü bunu kuvvetlendirir: “Hz. Peygamber evlenmek üzere beni istedi, ben de mazeret ileri sürdüm. O da beni mazur gördü. Sonra Allah bu ayeti indirdi, Onunla hicret edenlerden olmadığım için kendisine helal olmadım. Ben Mekke’nin fethinde “haydi, hepiniz azat edilenlersiniz” denilenlerdenim.”²⁰

وَأَمْرًا مُّؤَمِّنَةً إِنَّ وَهَبْتُ نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ إِنْ أَرَادَ النَّبِيُّ أَنْ يَسْتَنْكِحَهَا خَالِصَةً لَّكَ
 “Bir de mü’min bir kadın kendini peygambere (mehirsiz olarak) hibe ederse, peygamber nikâh etmek istediği takdirde, onu başka mü’minlere değil de sadece sana özel olmak üzere helâl kıldık.”

Burada da **“eğer kendini mehirsiz olarak peygambere hibe ederse”** ifadesi bir kayıt değildir.

Çünkü burada mana, böyle vâkû bu durumun helâllüğünü bildirmektir. Bu konuda dört kadının mehir istemeden Hz. Peygambere eş olmak istedikleri zikredilir. Bunlar; Meymune Binti Haris, Zeyneb Binti Huzeyme, Ümmü Şerik Binti Cabir ve Havle Binti Hakîm’dir.

“Peygamber nikâh etmek istediği takdirde”

Bu, helâllüğün meydana gelmesi için ayetin evvelinde zikrolunan şartın şartıdır. Çünkü kadının kendini mehirsiz olarak Peygambere vermesi yetmez, peygamberin onu nikâhlamak istemesi hazımdır. Peygamberin istemesi ise, kabul yerine geçer.

Ayette önce peygambere hitap ile başlandı. Sonra üçüncü şahıs olarak O’ndan “nebi” (peygamber) olarak söz edildi. Devamında **“sana özel olmak üzere”** denilerek yine kendisine hitap edildi. Bunda, bu hükümlerin O’na nübüvvetinin şerefine özel olarak verildiğini ve kendisinin böyle bir ikrama layık olduğunu bildirmek vardır.

قَدْ عَلِمْنَا مَا فَرَضْنَا عَلَيْهِمْ فِي أَزْوَاجِهِمْ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ
“Onlara eşleri ve cariyeleri hakkında neyi farz kıldığımızı biliyoruz.”

Evlilikle ilgili,

²⁰ Hz. Peygamber (asm) Mekke’yi fethettiğinde, istese Mekke ahalisini esir edebilirdi. Ama “haydi gidin, hepiniz serbestsiniz” dedi.

- Nikah akdinin şartları,
- Eşler arasında adalet ölçüleri içinde beraberlik,
- Nikah sonrası beraberliğe terettüp eden önceden belirlenmemiş olan mehrin belirlenmesi gibi ölçüleri bildirdik.

Cariyelerle evlenme hususunda da nelere dikkat edilmesi gerektiğini anlattık.

“Bunlar sana hiçbir darlık olmaması içindir.” لِكَيْلَا يَكُونَ عَلَيْكَ حَرَجٌ

Evlilik hususunda Hz. Peygamberle mü'minler arasında bir fark olması, sadece O'na bir genişlik kasdıyla olmayıp, aynı zamanda bazan O'na genişliği ve mü'minlere sınırlamayı, bazan da aksini gerektiren manalar içindir.

“Allah, Ğafur'dur – Rahîm'dir.” وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا

Allah, sakınılması zor durumlar için bağışlayıcıdır, sıkıntı olabilecek durumlarda genişlik vermek suretiyle de merhamet sahibidir.

51- تُرْجَى مَنْ تَشَاءُ مِنْهُمْ وَتُتَوَى إِلَيْكَ مَنْ تَشَاءُ “Onlardan dilediğini geri bırakır, dilediğini yanına alırsın.”

Onlardan dilediğini te'hîr eder, ailevî beraberliği terk edersin.

Dilediğini de yanına alır, kendisiyle beraber olursun.

Veya bundan şu manadır: Dilediğini boşar, dilediğini yanında tutarsın.

“Uzak durduklarından dilediğini yanına almanda da Sana bir günah yoktur.” وَمَنْ ابْتَغَيْتَ مِمَّنْ عَزَلْتَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكَ

Ric'î talakla boşadığına dönmende Sana bir günah yoktur.²¹

“Onların gözleri aydın olup üzülmemelerine ve kendilerine verdiği ile hepsinin hoşnut olmalarına en elverişli olan budur.”

Bunun Senin dilemene havale edilmesi,

-Onların gözlerinin aydın olmasına,

-Üzüntülerinin azlığına

-Ve hepsinin razı olmasına daha uygundur.

Çünkü bu konuda hepsi eşit statüdedir. Sonra, aralarında eşit muame-

²¹ Yeni bir nikâh akdi yapılmadan erkeğin eşiyle normal aile hayatına dönmesine imkân veren boşama şekline ric'î talâk denir.

le yaptığında, bunu Senden bir lütuf olarak bulurlar. Şayet bazılarına ayrıcalıklı davransan, bunun Allahın hükmüyle olduğunu bilirler, bundan dolayı nefisleri mutmain olur.

وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا فِي قُلُوبِكُمْ “Allah kalplerinizde ne olduğunu bilir.”

Öyleyse o kalbinizdekileri güzel yapmaya çalışın.

وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَلِيمًا “Allah Alîm’dir – Halîm’dir.”

Allah, **Alîm’dir**, kalplerde olanı bilir. **Halîm’dir**, ceza vermede acele etmez.

Böyle olunca, kendisinden sakınılması, emirlerine muhalefet edilmemesi gerekir.

52- لَا يَحِلُّ لَكَ النِّسَاءُ مِنْ بَعْدُ “Bundan başka kadınlar sana helâl olmaz.”

Bundan, yani bu dokuz adetten sonrası Sana helal olmaz.

Hz. Peygamber için olan bu adet, mü’minler için dörde kadar izin verilmesi kabilindendir.

Veya mana şöyledir: Bu günden sonra bir başkası Ona helâl değildir. Hatta hanımlarından biri vefat ettiğinde, Onun yerine bir başkasını alması caiz olmaz.

“Güzellikleri hoşuna gitse de, bunları başka eşlerle değiştirmen helâl olmaz.”

Veya onlardan birini boşayıp yerine bir başkasını alman da helâl olmaz.

إِلَّا مَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ “Ancak sahip olduğun cariyeler müstesna.”

Ayetin bu kısmı, üstte geçen “kadınlar” ifadesinden istisnadır. Çünkü “kadınlar” ifadesi cariyeleri de içine alır.²²

وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ رَقِيبًا “Ve Allah her şeyi gözetleyendir.”

Öyleyse kendinize çeki düzen verin, size çizilen sınırları aşmayın.

²² Yani, hür kadınlarla evlilikte sınır getirilmiş olmakla beraber, cariyeler buna dâhil değildir. Onlarla evlilikte genişlik vardır.

Adab-ı Muaşeret Ve Tesettür

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ إِلَّا أَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ إِلَى طَعَامٍ غَيْرِ 53-
نَاطِرِينَ إِنِّيُ “Ey iman edenler! Yemek için izin verilmesi dışında, Pey-
gamberin evlerine girmeyin, (erken gelip) yemeğin hazırlanmasını
beklemeyin.”

وَلَكِنْ إِذَا دُعِيتُمْ فَادْخُلُوا “Fakat çağırıldığınız vakit girin.”

فَإِذَا طَعِمْتُمْ فَانْتَشِرُوا “Yemeği yediğinizde de dağılın.”

Ayet, Hz. Peygamberin evinde yemek vakitlerini gözleyen ve yemek vakti geldiğinde girip oturan bazı kimseler ve emsaline hitap etmektedir. Hüküm olarak da onlara özel bir hüküm getirir. Yoksa hiç kimse için yemeğe çağırılmadan Hz. Peygamberin evine gitmesi ve yemekten sonra da orada kalması caiz olmazdı.

وَلَا مُسْتَأْنِسِينَ لِحَدِيثٍ “Sohbet etmek için de izinsiz girmeyin.”

Aranızda konuşmak veya Hz. Peygamberin hane halkıyla konuşmak için de girmeyin.

إِنَّ ذَٰلِكُمْ كَانَ يُؤْذِي النَّبِيَّ فَيَسْتَحْيِي مِنْكُمْ ٥٤ “Çünkü bu haliniz peygambere eziyet veriyor, ama o sizden haya ediyordu.”

Bu şekilde olur olmaz vakitte evine girilmesi ve lüzumsuz şeylerle meşgul edilmesi, vahyin nazil olduğu Hz. Peygambere ve O'nun hane halkına sıkıntı verir. Sizi sözülle dışarı çıkarmaktan utanır.

وَاللَّهُ لَا يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ ٥٥ “Fakat Allah gerçeği söylemekten haya etmez.”

Yani, sizin üstte belirtilen durumlarda Peygamberin evinden çıkartılmanız haktır, dolayısı ile haya sebebiyle bunun terk edilmemesi gerekir. Nitekim Allah da terk etmemiş, çıkmanızı size emretmiştir.

وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَسْأَلُوهُنَّ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ ٥٦ “Hem O'nun hanımlarına bir ihtiyaç soracağınız vakit de perde arkasından sorun.”

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, Hz. Ömer Hz. Peygambere “Ya rasûlallah, sizin yanınıza iyi insan da, kötü insan da girip çıkıyor. Keşke **“mü’minlerin anneleri”** olan eşlerinize hicabı emretseniz” demişti. Bunun üzerine ayet nazil oldu.

Denildi ki: Hz. Peygamber (asm) bazı ashabıyla yemek yerken, adamın birinin eli Hz. Aişenin eline değmişti. Hz. Peygamber bundan hoşlanmadı, bu münasebetle ayet nazil oldu.

﴿ذَلِكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ﴾ **“Böyle yapmanız, hem sizin kalpleriniz ve hem de onların kalpleri için daha temizdir.”**

Nefsânî ve şeytanî hatıra gelebilen şeylere karşı böyle yapmanız, hem sizin kalpleriniz hem de onların kalpleri için daha hayırlıdır.

﴿وَمَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ اللَّهِ﴾ **“Hem sizin Rasûlullah’a eziyet etmeye hakkınız yoktur.”**

﴿وَلَا أَنْ تَنْكِحُوا أَزْوَاجَهُ مِنْ بَعْدِهِ أَبَدًا﴾ **“Ondan sonra ebediyyen hanımlarını nikâh etmeye de (hakkınız yoktur).”**

O’nun vefatından veya boşamasından sonra, O’nun hanımlarından biriyle evlenmeniz ebedi olarak size haramdır.

Ayetin hükmü, Hz. Peygamberin evlenip ilişkiye girdiği hanımlarıyla ilgilidir. Rivayete göre Eş’as Bin Kays, Hz. Peygamberin kendisiyle evlendiği, ama isteği üzere boşadığı kadını Hz. Ömer devrinde evlendi. Hz. Ömer recm hükmü uygulamak istedi. Hz. Peygamberin cinsel beraberlik olmadan kadını boşadığı bildirilince evliliklerine engel olmadı.

﴿إِنَّ ذَلِكُمْ كَانَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمًا﴾ **“Çünkü bu, Allah katında sizin için çok büyüktür.”**

Yani, O’na ezâ etmeniz ve hanımlarıyla evlenmeniz, Allah katında çok büyük bir günahtır.

Bunda, Allah tarafından rasûlüne bir tazim, ayrıca hayatında ve vefat hâlinde hürmetine bir icap vardır. Bundan dolayı, bu konuda şiddetli vaîdde bulunup şöyle buyurdu:

54- ﴿إِنْ تُبْذُوا شَيْئًا أَوْ تُخْفُوهُ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا﴾ **“Siz bir şeyi açıklasanız da gizleseniz de, şüphe yok ki Allah her şeyi bilmektedir.”**

Onları nikâhınız altına almak gibi bir şeyi dilinizle söylerseniz veya

bunu kalbinizden geçirirseniz, her şeyi bilen Allah bunu da bilir ve bunun karşılığını size verir.

Asıl maksada delalet etmekle beraber, bu şekilde genel ifade edilmesinde ziyadesiyle korkutmak ve vaîdde mübalağada bulunmak vardır.

55- لَا جُنَاحَ عَلَيْهِنَّ فِىٓ أَتَائِهِنَّ وَلَا ابْتِئَانِهِنَّ وَلَا إِخْوَانِهِنَّ وَلَا ابْتِءَاءَ إِخْوَانِهِنَّ - **“Peygamber hanımları için babaları, oğulları, kardeşleri, erkek kardeşlerinin oğulları, kız kardeşlerinin oğulları, kendi kadınları (kadın dostları) ve sahip oldukları köleleri hakkında bir günah yoktur.”**

Bunlar, Hz. Peygamberin hanımlarına emredilen hicap hususunda istisna edilenlerdir.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre hicap ayeti indiğinde Hz. Peygamberin hanımlarının babaları ve akrabaları “bizde mi hicap arkasından onlarla konuşacağız?” demeleri üzerine ayet nazil oldu.

Ayette amca ve dayının geçmemesi, bunların bir nevi baba yerinden de olmasındandır. Nitekim şu ayette böyle olduğunu görürüz: **“Onlar da şöyle dediler: Senin ilâhına ve ataların İbrahim, İsmail ve İshak’ın ilâhı olan bir tek ilâha ibadet edeceğiz.”** (Bakara, 133)²³

Ayette geçen **“kendi kadınları”** ifadesinden murat, “mü’min kadınlardır.”

“Sahip oldukları köleler” ifadesinden murat, erkek ve kadın kölelerdir.

Denildi ki: Sadece kadın kölelerdir.

Bunun açıklaması Nur sûresinde geçmişti.

وَاتَّقِينَ اللَّهَ (Ey Peygamber hanımları) Allah’tan korkun.”

Size emrettiğim şeylerde Allahtan korkun.

إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا **“Çünkü Allah her şeye şahittir.”**

Hiçbir şey O’na gizli değildir.

²³ Hz. Yakub, vefatına yakın oğullarına **“benden sonra neye ibadet edeceksiniz?”** diye sorduğunda böyle cevap vermişler, Hz. İsmail aslında amcaları iken, Onu da ataları arasında saymışlardı

56- **“Şüphesiz Allah ve melekleri Peygambere salât ederler.”**

O’nun şerefının izharına ve şanının tazimine özen gösterirler.

57- **“Ey iman edenler! Siz de ona salât ve selâm edin.”**

Siz de aynı şekilde buna özen gösterin. Çünkü böyle yapmaya siz çok daha evlâsınız. Ve “Allahümme salli alâ Muhammed” (“Allahım, Muhammede rahmet et”) deyin.

Ve O’na “Esselâmü aleyke eyyühen –nebi” (Ey Peygamber, Allahın selâmı üzerine olsun) deyin.

Denildi ki: Selâmdan murat, O’nun emirlerine boyun eğmektir.

Ayet, Hz. Peygambere salât u selâm etmenin vücubuna delâlet eder.

Denildi ki: Her ne zaman Hz. Peygamberin zikri geçse, O’na salâvat getirmek vacibtir. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Yanında benim adım anıldığı hâlde bana salâvat getirmeyenin burnu yere sürülsün.”

“Yanında benim adım anıldığı hâlde bana salâvat getirmeyen ateşe girsin. Allah onu rahmetinden uzak kılsın”

Başkasına da salâvat getirmek, Hz. Peygambere tebaiyetle caiz olur.²⁴ Müstakil olarak ise, mekruhtur.²⁵ Çünkü, örfte salât u selâm Hz. Peygambere için bir şiar olmuştur. Bundan dolayıdır ki, Hz. Peygamberin adı geçtikten sonra “azze ve celle” denilmez. Her ne kadar Hz. Peygamber azîz ve celil ise de...²⁶

57- **“Şüphesiz ki Allah, Allah ve Rasûlü’ne eziyet verenlere, dünya ve ahirette lânet etmiştir.”**

Lanetlenen bu kimseler, Allah ve Rasûlünün hoşlanmayacağı küfür ve günahları işleyenlerdir.

²⁴ Mesela, “Hz. Muhammed ve Ebubekir” denildikten sonra “Allah ikisine de salât etsin” denilebilir.

²⁵ Mesela, “Ebubekir” dedikten sonra “Allah O’na salât etsin” denilmez

²⁶ “Azze ve celle”, “Azizdir, celildir” anlamında olup Allah lafza-ı celâlinden sonra söylenir. Allahın şiarını Peygamberi için kullanmak uygun olmadığı gibi, Peygamberin şiarı olan salât u selâmı başkaları için kullanmak da uygun değildir.

Veya bundan murat “Uhud harbinde Hz. Peygamberin dişini kırarak ve O’nun hakkında “şair, mecnun” gibi iftiralar ederek O’nu üzenler” manasıdır. Bu durumda “Allah” lafzının zikri, tazim içindir.

Lafzın iki manaya ıtlakını caiz görenler, ayeti iki mana ile de tefsir etmişlerdir.

Allahın lanet etmesi, onları rahmetinden uzak kılmasıdır.

“Onlara aşağılayıcı bir azab hazırlamıştır.”
وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ بَغَيْرِ مَا كَتَبْنَا فَقَدْ احْتَمَلُوا بُهْتَانًا 58-
وَأَنَّمَا مُبِينًا “Mü’min erkeklere ve mü’min kadınlara yapmadıkları bir
şeyden dolayı eziyet edenler, bir iftira ve apaçık bir günah yüklenmişlerdir.”

“Eziyet edenler” ifadesinden murat, “eza vermeyi gerektiren bir cürüm olmadan, haksız yere erkek ve kadın mü'minlere eza verenler” manasıdır.

Sebeb-i Nüzûl

Denildi ki, ayet Hz. Aliye eza eden münafiglar hakkında indi.

Denildi ki: Hz. Ayyeşe iftira edenler hakkında indi.

Denildi ki: Ayet, namuslu kadınların peşinden giden zinakâr erkekler hakkında nazil oldu.

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِّأَزْوَاجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَاءِ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ -59-
“Ey peygamber! Hanımlarına, kızlarına ve mü'minlerin جَلَابِیْهِنَّ
kadınlarına söyle, cilbablarını (dış elbiselerini) üzerlerine örtsünler.”

Onlara söyle, bir ihtiyaç için dışarı çıktıklarında başlarını ve bedenlerini dış örtüleriyle örtsünler.

“Bu, onların tanınıp da eziyet edilmemelerine en elverişli olanıdır.”

Bu şekilde örtünmeleri, kendilerinin cariyelerden ve hafif meşrep kadınlardan ayrılması için daha uygundur.

O zaman, kendilerine şüpheyle bakılmaz, ezaya maruz kalmazlar.

“Bununla beraber Allah Ğafur’dur – Rahîm’dir.” وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا

Allah, onların daha önceki hâllerini affeder. O, kullarına merhamet eder.

Öyle ki, en ince maslahatlarına varıncaya kadar, onların yararına olan şeyleri gözetir.

لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْمُرْجِفُونَ فِي الْمَدِينَةِ 60-
 “Andolsun ki, eğer münafıklar ve kalplerinde bir hastalık olanlar ve Medine’de dedikodu yapanlar, bu yaptıklarına son vermezlerse, mutlaka seni onlara musallat ederiz.”

Ayette bahsedilenler,

-Münafıklar,

-Kalbinde iman za’fiyeti ve bu konuda sebatsızlık olanlar,

-Veya dinde sarsıntı geçirmelerinden dolayı kalbinde kötü duygular besleyenler, Müslümanların seriyyeleri hakkında haber yaymak gibi kötü ve yalan haber yayanlardır.

İşte bunlar bu yaptıklarına son vermezlerse, Sana onlarla savaşmanı ve sürgüne göndermeni veya onları sürgün talebine mecbur kılacak şeyler yapmanı emrederiz.

ثُمَّ لَا يُجَاوِرُونَكَ فِيهَا إِلَّا قَلِيلًا “Sonra seninle orada az bir zamandan fazla komşu kalamazlar.”

Ayetteki “sonra” ifadesi, onların sürgüne gönderilmesi ve Hz. Peygamberin komşuluğundan ayrı kalmalarının, başlarına gelen musibetten daha büyük olduğuna delâlet etmek içindir.

“Az bir zamandan fazla komşu kalamazlar.”

Bundan murat, onların ancak çok az bir zaman Medinede veya komşuluğunda kalabilmeleridir.

61- مَلْعُونِينَ “Melun olarak.”

أَيْنَ مَا تَقِفُوا أُخِذُوا وَقُتِلُوا تَقْتِيلًا “Nerede bulunurlarsa yakalanırlar ve öldürülürler.”

Yani, Senin komşuluğunda ancak lanetli bir şekilde kalırlar ve nerede görülürlerse öldürülürler.

62- سُنَّةَ اللَّهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ “Allah’ın bundan önce geçenler hakkındaki kanunu budur.”

Yani, Allah geçmiş ümmetlerde böyle ceza vermeyi bir prensip edin-

miştir: Peygambere karşı münafıkane hareket eden ve kötü ve yalan haberlerle O'nu zayıflatmaya çalışanlar öldürülecektir.

وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا “Ve sen Allah’ın kanununda asla bir değişiklik bulamazsın.”

Çünkü Allah kendisi değiştirmez, başkasının da değiştirmeye gücü yetmez.

Büyük Emanet

63- **يَسْأَلُكَ النَّاسُ عَنِ السَّاعَةِ** “İnsanlar sana kıyameti soruyorlar.”

İnsanlar, kıyametin ne zaman kopacağını,

-Dalga geçerek,

-İşi yokuşa sürerek,

-Veya imtihan yollu soruyorlar.

قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللَّهِ “De ki: Onun ilmi ancak Allah’ın nezdindedir.”

Onu ne bir meleğe, ne de bir peygambere bildirdi.

وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّ السَّاعَةَ تَكُونُ قَرِيبًا “Ne bilirsin, belki kıyamet yakında olur.”

Ayetle, kıyameti acele isteyenlere bir tehdît ve işi yokuşa sürenleri de ilzam etmek vardır.

64- **إِنَّ اللَّهَ لَعَنَ الْكَافِرِينَ** “Şüphesiz ki, Allah kâfirleri lânetledi.”

وَأَعَدَّ لَهُمْ سَعِيرًا “Ve onlara dehşetli bir ateş hazırladı.”

65- **خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا** “(Onlar) orada ebedî kalırlar.”

لَا يَجِدُونَ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا “Ne bir dost bulabilirler, ne de bir yardımcı.”

Onları koruyacak bir veli ve azabı kendilerinden kaldıracak bir yardımcı bulamazlar.

66- **يَوْمَ تُقَلَّبُ وُجُوهُهُمْ فِي النَّارِ يَقُولُونَ يَا لَيْتَنَا أَطَعْنَا اللَّهَ وَأَطَعْنَا الرَّسُولَ** “O gün yüzleri ateş içinde çevrilirken, “Ah keşke Allah’a itaat etseydik, peygambere itaat etseydik!” derler.”

Ateşte kızartılan etin çevrilmesi gibi, onların yüzleri cehennem ateşinde bir o tarafa bir bu tarafa çevrilir.

Veya bir hâlden başka hâle çevrilir.

O zaman, “Keşke Allaha ve peygambere itaat etseydik de, bu azapla mübtelâ kılınmasaydık” derler.

67- **وَقَالُوا رَبَّنَا إِنَّا أَطَعْنَا سَادَتَنَا وَكُبَرَاءَنَا فَأَضَلُّونَا السَّبِيلَ** “Ve şöyle dediler:

Ey Rabbimiz! Biz efendilerimize ve büyüklerimize itaat ettik, onlar da bizi yanlış yola götürdüler.”

Efendiler ve büyükler, onlara küfrü telkin eden önderleridir. Yani “onlar, zînetli gösterdikleri şeylerle bizi yoldan çıkardılar.”

68- **رَبَّنَا آتِهِمْ ضِعْفَيْنِ مِنَ الْعَذَابِ** “Ey Rabbimiz! Onlara azabı iki kat ver.”

وَالْعَنْهُمْ لَعْنًا كَبِيرًا “Ve onları büyük bir lânet ile lânetle.”

Çünkü onlar hem kendileri yoldan çıktılar, hem de başkalarını yoldan çıkardılar.

69- **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ آذَوْا مُوسَى** “Ey iman edenler! Sizler Musa’ya eziyet edenler gibi olmayın.”

فَبَرَّاهُ اللَّهُ مِمَّا قَالُوا “(Eziyet ettiler de) Allah onu, onların söylediklerinden temize çıkardı.”

Bundan murat, Kasas sûresinin tefsiri esnasında anlatıldığı üzere, şöyle bir olaydır: Karun, bir kadını Hz. Musanın kendisiyle ilişkiye girdiğini söylemeye teşvik eder. Allah, Hz. Musa’yı iftiradan korur, kadın gerçeği söyler.

Veya şu olaydır: Hz. Musa hayasından dolayı tesettüre çok dikkat ederdi. İsrailoğulları, bunu bedeninde cüzzam olduğu veya tenasûl uzuvlarında bir problem olduğu şeklinde yorumlayıp iftirada bulundular. Allah da onları hâle muttali kıldı, Hz. Musayı ithamlarından kurtardı.

وَكَانَ عِنْدَ اللَّهِ وَجِيهًا “O, Allah yanında itibarlı idi.”

70- **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ** “Ey iman edenler! Allah’tan korkun.”

Değil rasûlünü incitecek şeyler yapmak, hoşlanmayacağı şeyleri bile irtikap etmekten sakının.

وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا “Ve doğru söz söyleyin.”

Bundan murat, bunun zıddından nehiydir. Yani Hz. Zeyneb meselesinde olduğu gibi, vелеv kasıtlı olmasa da, yalan sözden kaçının.

71- **يُضْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ** “Ki (Allah) işlerinizi yoluna koysun ve günahlarınızı bağışlasın.”

Sizi salih amellere muvaffak kılsın.

Veya onları kabul ederek ve sevap vererek faydalı kılsın.

Söz ve amelde istikametli olmanızla, bunları günahlara kefaret yapsın.

وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا “Ve her kim Allah’a ve Rasûlü’ne itaat ederse, o gerçekten büyük kurtuluşa ermiştir.”

Her kim emirlerde ve yasaklarda Allah ve Rasûlüne itaat ederse, dünyada hâli güzel ve ahirette de ebedi mesut olur.

72- إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ “Biz emaneti göklere, yere ve dağlara arz ettik.”

فَإَيُّنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا “Onlar, onu yüklenmeye yanaşmadılar.”

وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا “Ve ondan korktular.”

وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ “İnsan ise onu yükledi.”

Ayet, tâatin büyüklüğünü anlatarak üstteki ayetteki vaadi takrir etmektedir. Bunu “**emanet**” olarak isimlendirmesi, edasının zorunlu olmasındandır. Ayetin manası şöyledir:

Bu emanet o kadar büyüktür ki, şayet onlar şuur ve idrak sahibi olsa ve bu emanet onlara teklif edilseydi, onu yüklenmekten kaçınırlardı, ondan korkarlardı. İnsan ise, bünyesinin zayıflığı ve kuvvetinin gevşekliğine rağmen onu yükledi. Böyle olunca, hiç şüphesiz emanete riayet eden ve hakkını veren kimse için, dünya ve ahiretin hayırları vardır.

۞ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا “O gerçekten çok zalim ve çok cahildir.”

İnsan, emaneti yerine getirmemek ve hakkını vermemekle çok zalimdir.

Akıbetinin künhünü bilmemekle de çok cahildir.

İnsanın çok zalim ve çok cahil olması, burada insan cinsinin ekserisinin bir özelliği olarak ifade edilmiştir.

Denildi ki:

Emanetten murat, fitrî ve iradeye bağlı olan tâattir.²⁷

Emanetin arzedilmesi, irade sahibi olandan fiilin yapılmasını istemektir. İradesi olmayandan ise sudurunu istemektir.²⁸

²⁷ Bu yoruma göre, bütün varlıklara yapacakları görev emanet olarak verilmiş, güneş ve ağaç gibi irade sahibi olmayan varlıklar fitrî olarak görevlerini yapmış, insan ise görevinde ihmal ile hıyanet içinde bulunmuştur.

²⁸ Mesela, güneşin hareketi ve ağacın meyve vermesi gibi fiiller, onların iradesiyle

İnsanın emaneti yüklenmesi, onda hiyanette bulunması ve edasından kaçınmasıdır. Nitekim Arab dilinde “emanetin hamili ve taşıyıcısı” ifadesi, onun hakkını vermeyen ve boynunda borç olarak kalan kimse için kullanılır.

Emanetten çekinmek, yapılması gerekeni yapmaktır.

Zulüm ve cehalet ise, emanete hiyanet etmek ve kusurda bulunmak, görevini tam yapmamaktır.

Denildi ki: Allahu Teâlâ bu eşyayı yarattığında onlarda anlama özelliği yarattı, kendilerine şöyle dedi: “Ben bir görev belirledim ve bu görevde bana itaat edene cennet yarattım, isyan edene de cehennem hazırladım.”

Onlar şöyle dediler: “Bizler, bizi hangi şey için yarattınsa, ona musahharız, ama bu görevi yüklenemeyiz. Ne sevap isteriz ne de ceza.”

Allah Âdemi yarattığında, bu görevi O’na teklif etti, o da yüklendi. Kendisine çok zor gelecek bir yükü yüklenmekle nefesine zulmetmiş oldu, akıbetinin vehameti noktasında da çok cahil oldu.

Belki de emanetten murat, akıl veya mükellef olmaktır.

Emanetin göklere, yere ve dağlara arzı, onların kabiliyetini nazara almaktır. Onların çekinmesi ise, fitrî cekinmek olup, liyakat ve kabiliyetlerinin olmamasını ifade eder.

İnsanın yüklenmesi, buna kabiliyet ve istidadının olmasıdır.

Çok zalim ve çok cahil olması ise, gadap ve şehvet kuvvelerinin galip gelmesidir. Buna göre, insana emanetin yüklenmesi akıl itibarıyla olması güzel bir manadır. Çünkü aklın faydalarından biri, hem gadap hem de şehvet kuvvelerini muhafaza etmesi ve onları haddi aşmaktan korumasıdır. İnsanların mükellef kılındıkları şeylerin çoğu, bu iki kuvvenin dengeli kullanılması (tadili) ve taşkınlıklarının kırılmasına bakar.

لَيُعَذِّبَ اللَّهُ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْمُشْرِكِينَ وَالْمُشْرِكَاتِ وَيَتُوبُ اللَّهُ - 73
“Çünkü Allah münafık erkeklerle münafık kadınlara, müşrik erkeklerle müşrik kadınlara azab edecek, mü’min erkeklerle mü’min kadınların da tevbelerini kabul edecektir.” Ayetin bu kısmı, emaneti yüklenmenin neticesini anlatır.

olan fiiller değildir. Allah tarafından bunlara ve emsaline ne görev verilmişse, hepsi görevini eksiksiz yapmaktadır. Misal olarak şu ayete bakalım: **“Ona (semaya) ve arza: “İsteyerek veya istemeyerek gelin” dedi. Her ikisi de: “İsteyerek geldik” dediler.”** (Fussilet, 11)

Ayette, Allahın mü'minlere tevbesinden bahsedilmesinde, onların tabiatlerinde zulüm ve cehalet olduğundan bir takım hata ve kusurlardan kurtulamayacaklarını hissettirmek vardır.

وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا “Allah Ğafur’dur –Rahîm’dir.”

Allah, onların hata ve kusurlarını affetmek cihetiyle ve tâatlerine sevap vermesiyle çok bağışlayıcı ve çok merhametlidir.

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “Kim Ahzab sûresini okusa ve ailesine ve idaresi altında olanlara öğretse, kendisine kabir azabından emân verilir.”

SEBE SÛRESİ

Sebe Sûresi Mekki'dir.
Elli dört ayettir.

İlâhî İcraat ve Yeniden Diriliş

1- **“Hamd, o Allah’a** الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ **mahsustur ki göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi O’nundur.”**

Yaratma ve nimet olarak göklerde ve yerde ne varsa, hepsi O’nundur. Bu durumda kudretinin kemâli ve nimetinin tam oluşundan dolayı, dünya-da hamd O’nadır.

وَلَهُ الْحَمْدُ فِي الْآخِرَةِ **“Ve ahirette de hamd O’na mahsustur.”**

Ahirette de yine kudretinin kemâli ve nimetinin tam oluşundan dolayı hamd O’nadır.

Bu, mukayyed bir şeyin mutlak olana atfı şeklinde değildir. Çünkü, O’nun dünyevî nimetlerle nimet verici olduğunu gösteren şeyle vasfedilmesi, hamdi de bunlarla kayıtlamış oldu.

“Ve ahirette de hamd O’na mahsustur” denilirken, orada bir başkasına hamd olmayacağını gösterir. Çünkü, dünyevî nimetlerin bir kısmı, bazan bazı kimseler vasıtasıyla verilmekte ve onlar da bu yüzden hamde müstehak olabilmektedir. Ama ahiret nimetleri böyle olmayacaktır.¹

وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ **“Ve O, Hakîm’dir – Habîr’dir.”**

O **Hakîmdir**, dünya ve ahiretin işlerini muhkem kılmış, hükümlerini bildirmiştir.

Habîrdir, eşyanın iç yüzlerini de bilir.

2- **“O, yere gireni bilir.”** يَعْلَمُ مَا يَلْجُ فِي الْأَرْضِ

Mesela,

¹ Yani, şu dünyada nimetlerin bir kısmı bazı insanlar vasıtasıyla gelir ve insanlar bu vasıtalarla minnettar olurlar, layık olduklarından çok daha fazla medih ve muhabbetle bulunurlar. Ama ahirette vasıtalar ortadan kalkacak, herkes bütün nimetlerin doğrudan Allahtan geldiğini bilecek ve O’na hamdedeceklerdir.

-Yağmurun toprağın nerelerine nüfuz ettiğini ve nerelerde menba hâline geldiğini,

-Yerin içindeki hazineleri ve defineleri,

-Oraya bırakılmış ölüleri bilir.

“Ve ondan çıkanı da.” وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا

Mesela,

-Yerden çıkan hayvan ve bitkileri,

-Demir gibi madenleri,

-Menba sularını bilir.

“Gökten ineni.” وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ

Mesela,

-Melekleri,

-Semavî kitapları,

-Belirlenen miktarları (mukadderatı),

-Gönderilen rızıkları,

-Çiğ şeklinde gönderilenleri,

-Yıldırımları bilir.

“Ve ona yükseleni de (hepsini bilir.)” وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا

Mesela,

-Melekleri,

-Kulların amellerini,

-Buharları,

-Dumanları bilir.

“O, Rahîmdir - Ğafurdur.” وَهُوَ الرَّحِيمُ الْغَفُورُ

O, sayısız nimetlerine mukabil şükürde kusur edenlere merhametlidir, bağışlayıcıdır.

Veya bundan murat şu olabilir: O, dünyadaki sayılamayacak kadar bu nimetleriyle beraber, ahirette de kullarına rahmet ve mağfiretle muamele eder.

“İnkâr edenler, “bize o kıyamet saati gelmez” dediler.” وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَأْتِينَا السَّاعَةُ 3-

Böyle diyerek kıyameti inkâr etiler.

Veya, onun vaat edilmesiyle dalga geçerek “niye gelmiyor” dediler.

عَلِمَ الْغَيْبِ “De ki: Hayır, öyle değil! Gaybı bilen Rabbime yemin ederim ki, o mutlaka size gelecektir.”

Ayet, onların kelâmını reddir ve inkâr ettikleri şeyin isbatıdır.

لَا يَغْزُبُ عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِي السَّمَوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ “Göklerde ve yerde zerre kadar bir şey O’nun ilminden kaçmaz.”

وَلَا أَصْغَرُ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْبَرُ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ “Bundan daha küçük ve daha büyük ne varsa, hepsi bir kitab-ı mübindedir.”

Bu kısım, yeminle kıyametin geleceğini ifade eder. Bu şekilde yeminle ve Allahın vasıflarıyla geleceğini söylemek, kıyametin imkânını ortaya koyar ve pek çok kereler geçtiği üzere, onun akıldan uzak görülmesini reddeder.

Bu kısım, hiçbir şeyin Allaha gizli kalmayacağını bildiren üstteki cümleyle te’kid eder.

لِيَجْزِيَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ “Çünkü Allah iman edip salih ameller işleyenlere mükafat verecektir.”

Ayetin bu kısmı, kıyametin gelmesine bir illet ve onun olmasını gerektiren şey için bir açıklamadır.

أُولَئِكَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ “İşte onlar için büyük bir mağfiret ve çok hoş bir rızık vardır.”

Bu rızık için yorulmayacaklar ve kendilerine bir minnette de bulunulmayacaktır.

وَالَّذِينَ سَعَوْا فِي آيَاتِنَا مُعَاجِزِينَ أُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مِنْ رِجْزِ أَلِيمٍ “Âyetlerimizi hükümsüz bırakmak için çalışanlara gelince, onlar için elem dolu çok kötü bir azab vardır.”

Ayetlerimizi iptal etmek ve insanları onlardan uzaklaştırmak için çalışan, bizden kurtulmak için âdeta yarışanlar var ya, onlar için en çirkin bir azap vardır.

وَيَرَى الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ الَّذِي أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ هُوَ الْحَقُّ “Ve kendilerine ilim verilenler görürler ki, Rabbinden sana indirilen Kur’ân, hakkın kendisidir.”

“İlim verilenler”den murat

- Sahabeden ilim ehli olanlar,
- Ümmetten onların peşinden gidenler,
- Veya ehl-i kitaptan İslâma girenlerdir.

Ehl-i ilim olanlar, Rabbinden Sana indirilen Kur'anın hak olduğunu bilirler.

Ayet, ilâhî ayetleri inkâr için çalışan cahil kimselere karşı, ilim ehli olanları şahit getirmektir.

Şöyle de mana verilmiştir:

Kendilerine ilim verilenler, kıyamet geldiğinde şimdi delil yoluyla bilmiş oldukları şeyi gözle görerek bileceklerdir.

وَيَهْدِي إِلَى صِرَاطِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ “Ve o, Azîz – Hamîd’in yolunu gösterir.”

Ve Hz. Peygambere indirilen kitabın, Azîz- Hamîd olan Allahın tevhid ve takva elbisesini giyme yoluna sevk ettiğini göreceklerdir.

7- وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا “Böyle iken inkâr edenler şöyle dediler:”

O inkârcılar, kendi aralarında şöyle dediler:

“Siz هَلْ نَدُلُّكُمْ عَلَى رَجُلٍ يُبْسِكُمْ إِذَا مُرِّقْتُمْ كُلَّ مُرْقٍ إِنَّكُمْ لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ^ع un ufak olup dağıldığınızda, yeni bir yaratılış içinde bulunacaksınız” diyen bir adamı size gösterelim mi?”

“Bir adam” dedikleri Hz. Peygamberdir.

Bu adam en hayret verici bir şeyi söylüyor. Cesetleriniz un ufak olup dağıldığında, yaratılacakmışsınız.

“Un ufak olup dağıldığınızda” ifadesinin öne alınmasında bunu akıldan uzak görmelerine ve abartılı anlatımlarına bir delâlet vardır.

8- أَفَتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَمْ بِهِ جِنَّةٌ^ع “O, Allah’a karşı bir yalan mı uydurdu, yoksa kendisinde bir delilik mi var?”

Yoksa O’nda bunu kendisine vehmettiren, diline ilka eden bir cünun (delilik) mi var?

بَلِ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ فِي الْعَذَابِ وَالضَّلَالِ الْبَعِيدِ “Doğrusu âhirete inanmayanlar, azap ve uzak bir dalalet içindedirler.”

Ayet, Allah tarafından onların bu iftiralarını reddir. Ayrıca Hz. Peygamberle alakalı “şöyle mi, yoksa böyle mi?” diye iki kötü ihtimal söylemelerine mukabil, kendileri için en çirkin durumu, yani, kurtuluş ümidi olmayacak bir şekilde doğru olandan uzak olmalarını bildirmek ve bunun sonucu olan azabı haber vermektir.

Önce azabın nazara verilmesi, onların bu azaba layık olduklarını daha etkili anlatmak içindir.

9- “أَفَلَمْ يَرَوْا إِلَى مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ - Gökten ve yerden önlerinde ve arkalarında olanları görmediler mi?”

Ayette, Allahın kudretinin kemâline ve akıllarına sığdıramayıp, alay ederek inkâra yeltendikleri yeniden hayat vermesine delâlet eden gözle gördükleri bir durum kendilerine hatırlatılmaktadır.

Mana şöyledir: Kör mü oldular da kendilerini her taraftan kuşatan sema ve arza bakmıyorlar, tefekkür etmiyorlar?! Yaratılma noktasında onlar mı daha kuvvetli yoksa sema mı?

“إِنْ نَشَأْ نُخَسِفْ بِهِمُ الْأَرْضَ أَوْ نُسْقِطَ عَلَيْهِمْ كِسَفًا مِنَ السَّمَاءِ - Dilersek kendilerini yere geçiriveririz veya gökten üzerlerine parçalar düşürürüz.”

Biz eğer dilersek, bu kadar apaçık ayetlerle uyarılmalarından sonra yine de yalanladıkları için, onları yerin dibine geçiririz veya gökten üzerlerine bir parça düşürürüz.

“إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّكُلِّ عَبْدٍ مُنِيبٍ - Şüphesiz bunda Allah’a yönelen her kul için bir ayet vardır.”

İşte göklere ve yere bakmak, bu ikisinde ve bunların delâlet ettiği şeylerde tefekkür etmek hususunda Rabbine dönen her kul için bir delâlet vardır. Çünkü, Rabbine dönen kimse, Rabbinin tasarruflarında çokça tefekkürde bulunur.

Hz. Davud

10- **“Andolsun ki, biz Davud’a tarafımızdan bir lütufta bulunduk.”**

Bu lütuf, Hz. Davudu diğer peygamberlere üstün kılan bir durum olup, birazdan ne olduğu anlatılacaktır.

Veya bundan murat, O’nun diğer insanlara üstün kılınmasıdır. Peygamberlik verilmesi, kitap sahibi olması, hükümdarlık ve güzel ses, bunlardan bazılarıdır.

ع يَا جِبَالُ أَوْبَىٰ مَعَهُ وَالطَّيْرُ **“Ey dağlar! Kuşlar eşliğinde Onunla beraber tesbih edin.”**

Ey dağlar! Onunla beraber tesbih edin!

Veya günaha karşı feryad u figanda bulunun.

Dağlara bunun emredilmesi,

-Ya onlarda Hz. Davudun sesi gibi bir ses yaratmak suretiyle,

-Veya Hz. Davud o dağlara bakıp tefekkür ettiğinde, onların Hz. Davud tesbih etmeye sevketmeleri yönündendir.

Ayette kuşların da Hz. Davudun tesbihatına iştiraklerinin anlatılması, Ona verilen ilâhî lütfu beyan eder. Bu özellik, O’nun haşmetini, şanının büyüklüğünü ve saltanatının azametini gösterir. Öyle ki, o koca dağlar ve kuşlar akıllı birer varlık gibi O’nun emirlerini yapmakta, iradesine râm olmaktadırlar.

وَالنَّارُ لَهُ الْحَدِيدُ **“Ve ona demiri yumuşattık.”**

Demiri O’nun elinde bal mumu gibi yumuşak hâle getirdik, ateşe gerek kalmadan dilediği şekle sokmaktaydı.

11- **“Geniş zırhlar yap ve ölçüyü gözet” dedik.”**

O’na “geniş zırhlar yap ve halkalar birbiriyle tenasüp içinde olacak şekilde ölçüye dikkat et” diye emrettik.

“Ve salih ameller yapın.” وَأَعْمَلُوا صَالِحًا

Zâmir, Hz. Davud ve hanedanınadır.

“Çünkü ben yaptıklarınızı görenim.” إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

Ne yaptığınızı gördüğüm için, ona göre amellerinizin karşılığını veririm.

12- “Süleyman’a da rüzgârı (musahhar kıldık).” وَلِسُلَيْمَانَ الرِّيحَ

“Sabah gidişi bir aylık, akşam dönüşü bir aylık yola gider gelirdi.” غَدُوَهَا شَهْرٌ وَرَوَاحُهَا شَهْرٌ

Gidişi bir ay, dönüşü bir ay olan mesafeye sabah gidiyor, akşam dönüyordu.

“Erimiş bakır menbaini da ona sel gibi akıttık.” وَأَسْلْنَا لَهُ عَيْنَ الْقَطْرِ

Bakır eriyiğini kaynaktan çıkan su misali O’na akıtmıştık. Ayette “ayne’l-kıtr” denilmesi bu yüzdendir. Bu, Yemende olmuştu.

“Hem Rabbi’nin izniyle elinin altında cinlerden çalışan vardı.” وَمِنَ الْجِنَّ مَنْ يَعْمَلُ بَيْنَ يَدَيْهِ بِإِذْنِ رَبِّهِ

“Onlardan kim emrimizden dışarı çıkarsa, ona ateş azabından tattırırız.” وَمَنْ يَزِغْ مِنْهُمْ عَنْ أَمْرِنَا نُذِقْهُ مِنْ عَذَابِ السَّعِيرِ

Onlara Süleymana itaat etmeleriyle ilgili emrimizden kim sapsa, ona ahiret azabından tattırırız.

13- “Onlar, Ona bir kısım meharîb, temasîl, havuz gibi çanaklar ve sâbit kazanlardan her ne isterse yaparlardı.” يَعْمَلُونَ لَهُ مَا يَشَاءُ مِنْ مَحَارِيبَ وَتَمَاثِيلَ وَجِفَانٍ كَالْجَوَابِ وَقُدُورٍ رَاسِيَاتٍ

Mehârîb’den murat, sağlam kaleler, güzel meskenlerdir. Bunlara böyle isim verilmesi, başkalarının bunlara yaklaştırılmaması ve bunlar için harpler yapılmasındandır.

Temasîl’den murat, bir takım suretler, heykellerdir. Denildiğine göre, bunlar meleklerin ve peygamberlerin timsalleri idi. Bu timsaller onların ibadet şekillerini gösteriyordu. “İnsanlar bunları böyle görsün, onlar gibi ibadet etsinler” diye düşünülmüştü.

Timsallerin haram kılınması, yeni bir hükümdür.²

Rivayete göre cinler Hz. Süleyman'ın kürsüsünün alt kısmına iki arslan ve üst kısmına da iki kartal yapmışlardı. Tahta çıkmak istediğinde arslan heykelleri ayaklarını yayıp merdiven gibi çıkmasına yardımcı oluyorlardı. Tahta oturduğunda ise iki kartal, kanatlarıyla O'na gölgelik yapıyorlardı.

Ayette anlatılan kazanların sabitliği, büyüklüğünden dolayı yerinde kaldırılamaz olmasındandır.

إِغْمَلُوا أَلْ دَاوُدَ شُكْرًا “Ey Davud hanedanı! Şükür olarak çalışın!”

Bu ifade, onlara denileni hikâye eder. Yani, “Allah için işleyin ve O'na bir şükür olmak üzere ibadet edin.”

Veya ayetteki şükür, masdar olarak gelmiştir. Yani, size verilenlere bir şükür olması için amelde bulunun.

وَقَلِيلٌ مِّنْ عِبَادِيَ الشُّكُورُ “Ama kullarım içinde çok şükredenler, çok azdır.”

Şekûr, ekser vakitlerde kalbiyle, diliyle ve azalarıyla şükrü edaya çalışan kimseye denir. Böyle yapmakla beraber yine de şükrün hakkını tam veremez. Çünkü, şükre muvaffak olması da bir nimet olduğundan, o da başka bir şükür ister. O da başka bir şükür ister ve hakeza.. Bundan dolayı şöyle denilmiştir. **Şekûr**, şükürden aciz olduğunu gören kimsedir.

فَلَمَّا قَضَيْنَا عَلَيْهِ الْمَوْتَ مَا دَلَّهُمْ عَلَىٰ مَوْتِهِ إِلَّا دَابَّةُ الْأَرْضِ تَأْكُلُ مِنسَأَتَهُ ۚ 14-
“O'nun ölümüne hükmettiğimiz zaman, ölümünü onlara ancak değneğini yemekte olan bir ağaç kurdu gösterdi.”

Süleyman'ın ölümüne hükmettiğimizde, cinlere O'nun ölümünü ancak değneğini yiyen ağaç kurdu (dâbbetu'l- arz) gösterdi. Ölüp ölmediği konusunda tereddüt hâindeler iken bu şekilde O'nun öldüğünü anladılar.

فَلَمَّا خَرَّ تَبَيَّنَتِ الْجِنُّ أَن لَّو كَانُوا يَعْلَمُونَ الْغَيْبَ مَا لَبِثُوا فِي الْعَذَابِ الْمُهِينِ
“O yere yıkılınca cinler anladılar ki, eğer gaybı bilmiş olsalardı zillet verici azap içinde kalmazlardı.”

Şayet cinler gaybı bilmiş olsalardı, Hz Süleyman vefat ettiğinde ölümünü bilirler, böyle vefat etmiş birinin emrinde uzun süre beklemezlerdi.

² Yani, eskiden değil haram kılınması, iyi niyetle yapılmaları ve çoğaltılmaları söz konusuydu. Ama zamanla bunlar vesilelikten gaye hâline getirilip Allah yerine tapılır olunca, İslâm dininde yasaklandı.

Bu konuda şöyle rivayet edilir: Hz. Davud, Hz. Musa'nın çadır kurduğu yerde Beyt-i Makdisin temelini attı, ama tamamlayamadan öldü. Oğlu, Süleyman'a burayı tamamlamasını vasiyet etti. Hz. Süleyman da orada cinleri kullandı. Eceli yaklaştığında Beytin yapımı henüz bitmemişti. Hz. Süleymana ecelinin yakın olduğu bildirildi. O da bir hile ile ölümünü onlara hissettirmemeyi planladı. Onları çağırdı, kendisinin üzerine camdan ve karpısı olmayan bir kule yaptırdı. Asasına dayanarak ibadet yapıyordu, o hâlde iken ruhu kabzedildi. Bu şekilde uzun süre kaldı, ta ki ağaç kurdu O'nun asasını kemire kemire kırınca, yere düştü. Sonra üzerine yapılan camdan kuleyi açtılar, ölüm vaktini öğrenmek istediler. Bir ağaç kurdunun önüne bir değnek koyup, bir günde ne kadar yiyebildiğini ölçtüler. Buradan yola çıkarak, bir senedir vefat etmiş olduğunu anladılar.

Hz. Süleyman, vefatında elli üç yaşındaydı. Onüç yaşında iken hükümdarlık tahtına oturmuştu.

Sebe Halkı

15- **لَقَدْ كَانَ لِسَبَإٍ فِي مَسْكِنِهِمْ آيَةٌ ۖ** “Andolsun ki Sebe’ kavmi için oturdukları yerde bir ibret vardı:”

Onların meskenlerinden murat, oturdukları yerlerdir. Burası Yemen’de olup “Me’rib” olarak bilinen bölgedir. Burayla San’a arasında üç günlük mesafe vardır.

Onların yaşadıkları bu yerlerde, bir Sani-i Muhtarın varlığına ve dilediği hayret verici şeyleri yapmaya kâdir olduğuna, iyilik yapanlara ve kötülük yapanlara karşılık verdiği delâlet eden bir alâmet vardır.

Sebe halkının bu kıssası, hemen öncesinde anlatılan Hz. Davud ve Hz. Süleyman’ın kıssalarının zıddı bir durumu anlatır.³

جَنَّاتٍ عَنْ يَمِينٍ وَشِمَالٍ “Sağ ve soldan iki bahçe!”

Bunların beldelerinin sağında solunda cennet gibi bahçeler bulunmaktaydı.

Veya bundan murat, bu beldede yaşayan herkesin evinin sağının ve solunun birer bahçe olmasıdır.

كُلُوا مِنْ رِزْقِ رَبِّكُمْ وَاشْكُرُوا لَهُ ۚ “Rabbinizin rızıkından yiyin ve O’na şükredin!”

Peygamberleri, onlara böyle demişti.

Veya hâl diliyle onlara böyle denilmişti.

Veya bundan murat, onlara böyle denilmesine layık olduklarına delâlettir.

بَلَدَةٌ طَيِّبَةٌ وَرَبٌّ غَفُورٌ “Çok hoş bir belde ve çok bağışlayıcı bir Rab! (denildi).”

Ayetin bu kısmı, şükür gerektiren bir duruma delâlet etmektedir.

Sizi rızıklandıran ve şükretmenizi isteyen Rabbiniz, şükredenlerin hata ve noksanlarını bağışlayan affedici bir Rab’dır.

³ Onların nimete mazhar olup şükretmeleri anlatılmıştı. Sebe halkı ise, nimete nankörlük yaptılar.

Denildi ki: Beldeleri en verimli ve en hoş bir beldeydi. Ne bir hastalık vardı ne de bir uğursuzluk.

16- فَاعْرِضُوا “Fakat onlar yüz çevirdiler.”

Bunun sonucu olarak şükretmediler.

“Biz de üzerlerine Arim selini salıverdik.” فَارْسَلْنَا عَلَيْهِمْ سَيْلَ الْعَرِمِ

Arim seli, isim olabileceği gibi, çok çetin bir sel olmasını da ifade edebilir.

Veya bundan murat, şiddetli yağmurdur.

Veya fare istilasıdır.

Rivayete göre, Belkis burada bir baraj yaptırmış, bununla yağmur sularını toplamış, barajdan ihtiyacı olan suyu almaları için de bir delik bırakmıştı.

Denildi ki: Arim selinin onları cezalandırmak için gönderilmesi, Hz. İsa ile Peygamber Efendimiz arasında bir dönemde gerçekleşti.

“Ve o وَبَدَّلْنَاهُمْ بِجَنَّتَيْهِمْ ذَوَاتِىْ أُكُلٍ خَمْطٍ وَأَثَلٍ وَشَيْءٍ مِّنْ سِدْرٍ قَلِيلٍ güzelim bahçelerini ekşi meyveli ağaçlar, acı ılgın ve biraz da sedir ağacı bulunan iki harap bahçeye çevirdik.”

Ayette, sel sularının her tarafı istilasından sonra meydana gelen duruma da yine “iki bahçe” anlamında “cenneteyn” denilmesi, müşakele içindir ve tehekküm manası taşır.

17- ذَلِكَ جَزَيْنَاهُمْ بِمَا كَفَرُوا “Bunu, küfürlerine (nankörlüklerine) ceza olarak yaptık.”

Küfürlerinden murat, küfran-ı nimette yani nankörlükte bulunmalarıdır veya peygamberleri inkâr etmeleri de olabilir. Rivayete göre kendilerine onüç peygamber gönderilmiş, ama onlar hepsini yalanlamışlardı.

“Ve biz ancak böyle çok nankör olanları cezalandırırız.” وَهَلْ نُجَازِىْ إِلَّا الْكَفُورَ

Biz ancak bu şekilde küfür ve küfranda aşırı gidenleri cezalandırırız.

18- وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ الْقُرَى الَّتِى بَارَكْنَا فِيهَا قُرَى ظَاهِرَةً “Biz onlar ve o mübarek kıldığımız beldeler arasında, sırt sırta şehirler meydana getirmiştik.”

“Mübarek kılınan beldelerden” murat, Şam bölgesinin beldeleridir. Allah, buralarda yaşayanlara bolca nimetler vermişti.

وَقَدَّرْنَا فِيهَا السَّيْرَ **“Ve onlarda gidiş gelişi düzenli kıldık.”**

Bu beldeler birbirini görecek şekilde ard arda sıralanmıştı. Öyle ki, sabah yola çıkan biri, kuşluk vakti bunlardan birinde istirahat edebiliyor, akşam üzeri çıkan biri de geceyi bir beldede geçirebiliyor, böylece ta Şama kadar rahatça gidiyorlardı.

سِيرُوا فِيهَا لَيَالِيَ وَايَّامًا أَمِينٍ **“(Onlara dedik): Buralarda gecelerde ve gündüzlerde emniyet içinde gidip gelin.”**

Biz onlara verdiğimiz bu nimetlerin hâl diliyle veya doğrudan peygamber aracılığıyla böyle dedik: “Oralarda gece veya gündüz her ne zaman isterseniz emin bir şekilde yol alın.” Çünkü gündüz veya gece yol almanız, emniyet açısından farklılık arzetmez.

19- فَقَالُوا رَبَّنَا بَاعِدْ بَيْنَ أَسْفَارِنَا **“Derken, onlar şöyle dediler: Ey Rabbimiz! Seferlerimizin arasını uzaklaştır.”**

Böylece bunlar İsrailoğulları gibi nimetten sıkıldılar, âfiyetten usandılar, kendi beldeleriyle Şam arasında böyle beldeler değil, çöl olmasını istediler. Ta ki bu uzun yolda kendileri bineklerine binerek ve azıklarının bol olmasıyla, fakir olanlara üstünlüklerini gösterebilirler. Allah da, seferleri esnasında uğrak yeri olan beldeleri harap ederek onların duasına icabet etti.

وَوَظَلَّمُوا أَنْفُسَهُمْ **“Ve nefislerine zulmettiler.”**

Nimetle şımararak ve ona önem vermeyerek nefislerine zulmettiler.

فَجَعَلْنَاهُمْ أَحَادِيثَ **“Biz de onları aleme ibret yaptık.”**

İnsanlar hayretle onlardan söz ettiler. “Sebe halkının dağılıp gitmesi gibi dağılıp gittiler” şeklinde dillere destan oldular.

وَمَزَقْنَاهُمْ كُلَّ مُمَرِّقٍ **“Ve onları un ufak hale getirdik.”**

Onları darmadağın yaptık. Gassan kabilesi Şam’a, Enmar kabilesi Medine’ye, Cezzam kabilesi Tihame’ye ve Ezd kabilesi de Ammana gelip yerleştiler.

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ **“Şüphesiz ki bunda çok sabreden, çok şükreden herkes için elbette ayetler vardır.”**

Bu zikrolunan olayda günahlara karşı çok sabreden ve nimetlere de bolca şükreden kimselere ayetler, ibretler vardır.

20- **وَلَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ إِبْلِيسُ ظَنَّهُ** “Ve andolsun ki, İblis onlar hakkındaki zannını doğru çıkardı.”

Buradaki zamir Sebe halkına gidebilir. İblis, onların şehvî şeylere dal-dıklarını görünce “ben bunları yoldan çıkarırım” diye düşünmüştü, zannında isabet etti.

Veya zamir Âdemoğullarına racidir. İblis, insanlığın babası olan Âdem peygamberde azim yönüyle za’fiyet görünce “ben bunun evlatlarını yoldan çıkarırım” diye hesapladı.

Veya İblisi böyle bir zanna sevkeden durum, insanda bulunan şehvet ve gadap kuvveleridir.

Veya meleklerin **“Orada bozgunculuk yapacak ve kan dökecek birisini mi (halife) kılacaksın?”** (Bakara, 30) sözünü duyunca, **“Elbette senin kullarından belirli bir pay alacağım. Onları mutlaka saptıracağım. Onları boş kuruntulara sokacağım.”** (Nisa, 119) ve **“Ya Rabbi! Beni azdırmama yemin ederim ki, mutlaka ben de yeryüzünde onlara günahları süsleyeceğim...”** (Hicr, 39) ayetlerinde nazara verildiği üzere insanı yoldan çıkaracağını, çeşitli hilelerle onu günahlara kışkırtacağını ilan etti.

فَاتَّبَعُوهُ إِلَّا فَرِيقًا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ “Böylece, mü’minlerden az bir grup dışında ona uydular.”

Onların az olması, kâfirlere nisbetledir.

Veya bu ifade, mü’minler içinde az bir fırkanın şeytana uymadığını anlatır. Onlar da muhlis (ihlâslı, dinde samimi) olanlardır.

21- **وَمَا كَانَ لَهُ عَلَيْهِمْ مِنْ سُلْطَانٍ** “Hâlbuki İblis’in onlar üzerinde hiçbir hakimiyeti yoktu.”

İblis, vesvesesi ve aldatmak istemesiyle onlar üzerinde bir hâkimiyete sahip değildi.

إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَوْمُنْ بِالْآخِرَةِ مِمَّنْ هُوَ مِنْهَا فِي شَكٍّ “Fakat biz ahirete inananı, ondan bir şüphe içinde bulunandan bilelim diye (ona fırsat verdik).”

Ona vesvese özelliği vermemiz ahirete inananla, ondan bir tereddüt içinde olanı ortaya koymamız içindi.

Ayette bunun **“bilelim diye”** şeklinde ifade edilmesi, ilâhî ilmin buna taalluk edip ona göre bir ceza verilmesini anlatmak içindir.

İlmin husulünden murat, ilmin taalluk ettiği şeyin husulüdür.

İblise böyle bir özellik verilmekle mü'min olan kimse, tereddütler içinde bocalayandan ayrılmakta, iman etmesi mukadder olanlar inanırken, dalâleti mukadder olanlar şek içinde kalmaktadır.

وَرَبُّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ حَفِيزٌ “Ve Rabb’in her şeyi muhafaza edendir.”

Şirkin Mahiyeti

22- قُلْ ادْعُوا الَّذِينَ رَعِمْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ - “De ki: Allah’ı bırakıp da ilah saydıklarınızı çağırın bakalım.”

Ayette durumu anlatılanlar müşriklerdir. Yani, “kendilerini ilah olarak gördüklerinize dua edin, onları çağırın.”

Yani, şayet davanız doğruysa, bir faydayı celp veya bir zararı def gibi herhangi bir ihtiyacınız için onlara yalvarın, olur ki size icabet ederler.

Sonra tartışmayı kabul etmeyecek ve cevabı belirlemeyi hissettirecek şekilde şöyle buyurdu:

“Onlar, göklerde de yerde de zerre kadar bir şeye sahip değillerdir.”

Bu ikisinin zikri, örfen göklerden ve yerden başka bir âlemin olmamasındandır.

Veya şundan da olabilir: Onların ilah zannettiklerinin bir kısmı melekler ve yıldızlar gibi semavîdir, bir kısmı da putlar gibi arzîdir.

Veya şer ve hayır için yakın sebeplerin semavî ve arzî olmasından, gök-ler ve yer nazara verilmiştir.

“Ve onların, bu ikisinde bir ortaklığı yoktur.”

O ilah zannedilenler için göklerde ve yerde hem yaratma hem de tasarrufta bulunma yönüyle Allaha bir ortaklıkları yoktur.

“Ve O’nun onlardan bir yardımcısı da yoktur.”

Ve Allahın, göklerin ve yerin idaresinde onlardan bir yardımcısı olması söz konusu değildir.

23- وَلَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ عِنْدَهُ إِلَّا لِمَنْ أَذِنَ لَهُ - “İzin verdiği dışında, Onun huzurunda şefaathet fayda vermez.”

Allahın şefaathet etmeye veya kendisine şefaathet edilmeye izin verdiği kimse-den başka, O’nun nezdinde şefaathet bir fayda vermez.

حَتَّىٰ إِذَا فُزِعَ عَنْ قُلُوبِهِمْ قَالُوا مَاذَا قَالَ رَبُّكُمْ **“Nihayet kalplerinden dehşet giderildiği zaman “Rabbiniz ne buyurdu?” derler.”**

İzinle alakalı korku içinde beklerler. Şefaathane edecek ve şefaathane edileceklerin kalplerinden korku gittiğinde, birbirilerine “şefaathane hakkında Rabbiniz ne buyurdu?” derler.

Denildi ki: Biraz önce açıktan değilse bile zımnî olarak meleklerin zikri geçmişti, zamir onlara râci olabilir. Yani “meleklerin kalplerinden korku gittiğinde böyle sorarlar.”

قَالُوا الْحَقُّ **“Hakkı söyledi” derler.”**

Derler ki: Hak sözü söyledi. O da razı olduğu kimselere yani mü’minlere şefaathane edilmesine izin verdi.

وَهُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ **“O, Aliyy – Kebîr’dir.”**

O, yücelik ve kibriya sahibidir.

O günde bir melek veya bir peygamber için Allahın izni olmadan konuşma yetkisi yoktur.

24- قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِّنَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ **“De ki: Göklerden ve yerden size rızık veren kimdir?”**

Bundan murat, biraz önce geçen **“Onlar, ne göklerde ne yerde zerrekadar bir şeye sahip değillerdir”** manasını takrir buyurmaktır.

قُلِ اللَّهُ **“De ki: “Allah’tır.”**

Çünkü başka cevap yoktur.

Bunda, sussalar veya ilzam olmak korkusuyla cevap için kem-küm etsele bile, kalpleriyle rızık verenin Allah olduğunu ikrar ettiklerini hissettirmek vardır.

وَأَنَا أَوْ إِيَّاكُمْ لَعَلَىٰ هُدًى أَوْ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ **“Herhalde ya biz, ya da siz mutlak bir hidayet üzereyiz veya açık bir dalalet içindeyiz.”**

Bir tarafta, rızık gönderenin Allah olduğunu söyleyen ve zâtî kudret sahibi olan Allaha ibadet eden muvahhidler (tek Allaha inananlar) var. Öte tarafta ise, imkân derecelerinin en aşağısında bulunan cansız şeyleri O’na ortak kılan müşrikler var. Bu durumda elbette gayet açık bir şekilde bir taraf hidayette, diğer taraf da dalalette olacaktır.

Aslında ayetin evvelinde olan takrir ile kimin hidayet üzere, kimin de

dalâlet üzere olduğu belli iken, açıktan bunun söylenmemesi, açıktan söylenmesinden çok daha belîğ ve etkilidir. Çünkü, böylesi bir insaf üslûbu, demogoji yapan hasmı susturucu bir özellik taşır.

Denildi ki: “Ayette leff ü neşr sanatı vardır.” Ama bu, zayıf bir görüştür.

Hidayet üzere olanlar için **على** harf-i cerrinin kullanılmasında şöyle bir işaret vardır: Hidayet üzere olan minareye yükselen kimse gibi eşyaya üstten bakar ve onlara muttali olur. Veya ata binip de dilediği yere koşturan kimse gibidir.

Dalâlette olan ise, yoğun karanlıklar içindeki kimseye benzer, bir şey göremez. Veya bir zindanda mahbus olan kimse gibidir, oradan çıkamaz.

25- **قُلْ لَا تَسْأَلُونَنَا عَمَّا أَجْرَمْنَا** “De ki: Siz bizim yaptığımız cürümlerden sorumlu tutulmazsınız.”

وَلَا نُسْأَلُ عَمَّا تَعْمَلُونَ “Biz de sizin yaptıklarınızdan sorumlu tutulmayız.”

Ayet, onları insafa getirmede ve yaptıkları fiillerin kötülüğünü anlatmada en etkili ve en belîğ bir üslûbla gelmiştir. Çünkü cürüm işlemeyi Müslümanlara, amel işlemeyi ise müşriklere nispet etmiştir.

26- **قُلْ يَجْمَعُ بَيْنَنَا رَبُّنَا** “De ki: Rabbimiz hepimizi bir araya toplayacak.”

Rabbimiz kıyamet günü bizi bir araya getirecek.

ثُمَّ يَفْتَحُ بَيْنَنَا بِالْحَقِّ “Sonra da aramızda hak ile hüküm verecektir.”

Hak üzere olanları cennete, batıl yolda olanları ise cehenneme alarak aramızda adaletle hükmedecek.

وَهُوَ الْفَتَّاحُ الْعَلِيمُ “O, Fettah’dır – Alîm’dir.”

O, kapalı, müşkil meselelerde hüküm veren, ayırandır. Ne hüküm verilmesi gerektiğini çok iyi bilendir.

27- **قُلْ أَرُونِي الَّذِينَ أَلْحَقْتُمْ بِهِ شُرَكَاءَ** “De ki: O’na ortak tuttuklarınızı bana gösterin bakayım!”

Ta ki, ibadet edilmeye layık olmada hangi sıfatta onları Allaha şerik yaptığınızı göreyim.

Bu, onları daha ziyadesiyle susturmak için, kendilerini ilzamdan sonra şüphelerini sorgulamaktır.

كَلَّا “Hayır, asla!”

Mukayeseyi iptalden sonra, onların şerik olmalarını reddetmek içindir.

بَلْ هُوَ اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ “Doğrusu O, Azîz’dir – Hakîm’dir.”

Allah, galip olmak, tam bir kudret ve hikmete sahip olmak gibi kemâl sıfatlarına sahiptir. Ama Allaha ortak zannettiğiniz batıl ilahlar ise, zelildirler, doğrudan ilim ve kudreti kabule müsait değildirler.

28- وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِّلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا “Biz Seni bütün insanlara ancak bir müjdecî ve bir uyarıcı olarak gönderdik.”

وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ “Fakat insanların çoğu bilmezler.”

Onları Sana muhalefete sevk eden şey, onların cehaletleridir.

29- وَيَقُولُونَ مَتَى هَٰذَا الْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ “Ve “eğer doğru söylüyorsanız bu vaad ne zaman olacak?” diyorlar.”

Vaaddeden murat

-Kendisiyle müjdelenen ve azabı ile uyarılan ahirettir

-Veya bu sûrede biraz önce geçen “De ki: “Rabbimiz hepimizi bir araya toplayacak” (Sebe, 26) sözüyle vaad edilen durumdur.

Onların bu hitabı, Hz. Peygambere ve mü’minleredir.

30- قُلْ لَّكُمْ مِيعَادُ يَوْمٍ لَا تَسْتَأْخِرُونَ عَنْهُ سَاعَةً وَلَا تَسْتَقْدِمُونَ “De ki: Size vaad edilen öyle bir gündür ki, ondan ne bir an geri kalabilirsiniz, ne de ileri geçebilirsiniz.”

O gün ansızın size geldiğinde kurtulamayacaksınız.

Onlar, üstteki sualleriyle işi yokuşa sürmelerini ve inkârlarını ortaya koymuşlardı. Gelen cevap, onların durumuna uygun bir tehdit üslûbuyla geldi.

Mü'minler ve Kâfirler

31- **“Kâfirler: وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ نُؤْمِنَ بِهَذَا الْقُرْآنِ وَلَا بِالَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ** Biz ne bu Kur’ân’a inanırız, ne de önünde olana” dediler.”

“Kur’ana da, daha evvelinde gelen ve O’na işaret eden kitaplara da inanmıyoruz” dediler.

Sebeb-i Nüzûl

Denildi ki: Mekke kâfirleri Hz. Peygamberle alakalı olarak Ehl-i kitaba sordular, onlar da kendi kitaplarında O’nun özelliklerini bulduklarını söylediler. Bunun üzerine, Mekke kâfirleri kızdılar ve ayette nakledilen sözü söylediler.

Denildi ki: Ayette geçen “önünde olan” ifadesinden murat önceki kitaplar olmayıp, Kur’anın haber verdiği kıyamet günüdür.

32- **“O وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الظَّالِمُونَ مَوْقُوفُونَ عِنْدَ رَبِّهِمْ يَرْجِعُ بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ الْقَوْلِ zalimler Rablerinin huzurunda durduruldukları zaman, birbirlerine söz atarken onları bir görsen!”**

Bundan murat, hesaba çekilmeleridir.

33- **“O vakit, za- يَقُولُ الَّذِينَ اسْتَضَعِفُوا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا لَوْلَا أَنْتُمْ لَكُنَّا مُؤْمِنِينَ yıf tebea, büyüklük taslayanlara şöyle derler: Siz olmasaydınız biz mü'min kimseler olurduk.”**

Tebea durumunda olanlar, reis durumunda olanlara derler: Siz bizi sap- tırıp imandan alıkoymasaydınız, bizler peygambere uyanlardan olurduk.

34- **“Büyüklük taslayanlar, zayıf tebeaya derler: Size hidayet geldikten sonra, sizi ondan biz mi çevirdik?” قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا لِلَّذِينَ اسْتَضَعِفُوا أَنْتُمْ صَدَدْنَاكُمْ عَنِ الْهُدَىٰ بَعْدَ إِذْ جَاءَكُمْ**

35- **“Doğrusu, siz kendiniz suçluydunuz.” بَلْ كُنتُمْ مُجْرِمِينَ**

Reisler ise, onları imandan alıkoymalarını inkâr ettiler ve onların,

-Hidayetten yüz çevirerek,

-Ve taklidi tercih ederek kendi kendilerine engel olduklarını söylediler.

33- **وَقَالَ الَّذِينَ اسْتَضَعُّوا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا “O zayıf tebe o büyüklük taslayanlara dediler:”**

بَلْ مَكْرُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ “Hayır, gece gündüz kurduğunuz tuzaklar (bizi hidayetten saptırdı).”

Onların kendilerini suçsuz göstermelerinin doğru olmadığını ifade ettiler.

Yani, “Bizim günah işlememiz bizi alıkoymadı. Bilakis sizin gece-gündüz aldatıcı sözleriniz bizi buna sevketti, böyle propaganda ile bizleri tek gözlü hâle getirdiniz.”⁴

“Çünkü siz Allah’ı inkâr etmemizi ve O’na şerikler koştığımızı emrediyordunuz.”

“Azabı gördüklerinde içten içe pişmanlık duydular.”

Her iki fırka azabı görünce, yoldan sapma ve saptırmadan dolayı pişmanlıklarını gizlediler ve ayıplanma korkusuyla arkadaşına bir şey demediler.

“Biz de o inkâr edenlerin boyunlarına demir halkalar geçirdik.”

“Onların” yerine “inkâr edenlerin” denilmesi hem onları kınamak, hem de niçin bu şekilde cezalandırıldıklarını hissettirmek içindir.

“Onlar ancak yapmakta olduklarının cezasını göreceklerdir.”

34- **وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِنْ نَذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا إِنَّا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ “Biz, hangi beldeye bir uyarıcı göndermişsek oranın şımarık zenginleri, “Biz, sizin gönderildiğiniz şeyleri inkâr ediyoruz” dedi.”**

Ayet, kavminden önde gelen kimselerin Hz. Peygambere minnette bu-

⁴ Yani, gece-gündüz devamlı yaptığınız menfi işler ve aldatıcı sözlerle beynimizi yıkadınız, bizi de kendiniz gibi yaptınız.

lunmasına mukabil bir tesellidir. Geniş imkân içinde olanların dini yalanlamalarının nazara verilmesi, insanı inkâra sevkeden şeylerin

-Tekebbür,

-Dünya malıyla gururlanmak,

-Şehvete düşkünlük

-Ve imkân sahibi olmayan kimseleri küçük görmek gibi sebepler olmasındandır. Böyle olduğundan dolayı, onlar peygamberlere verdikleri cevaptan, onları kabul etmemeye ilâve olarak dalga geçmeyi ve gururlanmayı da ilâve ettiler.⁵

35- وَقَالُوا نَحْنُ أَكْثَرُ أَمْوَالًا وَأَوْلَادًا “Ve dediler: Bizim mallarımız ve çocuklarımız daha çoktur.”

Davet ettiğiniz şey, eğer olması mümkün bir şeyse, biz buna daha evlâyız.⁶

وَمَا نَحْنُ بِمُعَذِّبِينَ “Ve biz azap görecek değiliz.”

Böyle demeleri,

-“Azap diye bir şey yok” diye inanmalarından,

-Veya “dünyada bize bunları veren Allah, azap ile bizi zelil etmez” diye düşünmelerindendir.

36- قُلْ “De ki:”

Onların böyle zannetmelerine red olarak kendilerine de ki:

إِنَّ رَبِّي يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ “Rabbim rızık dilediğine genişletir ve daraltır.”

Bunun için özellikleri ve sıfatlarında emsal olan şahıslar, rızık noktasında farklı farklı olabilmektedirler. Şayet bu, böyle olmayı icab ettiren itibarlı veya zelil olmaktan dolayı olsaydı, Allahın iradesiyle meydana gelmezdi.

وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ “Fakat insanların çoğu bilmezler.”

Mal ve evladın çok olmasını şeref ve itibardan zannederler. Hâlbuki

⁵ “Biz” demelerinde gurur hissedildiği gibi “sizin gönderildiğiniz şeyleri” ifadesinde de dalga geçme manası sezilenmektedir.

⁶ Faraza peygamberlik diye bir şey varsa, bizim peygamber olmamız gerekir.

çoğu kere bu, istidraç içindir. Nitekim ayetin devamında buna dikkat çekilir:

37- وَمَا أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ بِالَّتِي تُقَرِّبُكُمْ عِندَنَا زُلْفَىٰ إِلَّا مَنْ آمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا “Hâlbuki iman edip de salih amel işleyenler dışında, mallarınız ve evlatlarınız sizi huzurumuza yaklaştıracak değildir.”

Yani, mal ve evlat, ancak malını Allah yolunda infak eden, evladına hayır öğreten ve salih olarak yetiştiren kimseyi Allaha yaklaştırır.

“İşte onların amellerine karşı kendilerine kat kat mükâfat vardır.”

İşte bunlara bire on, hatta çok daha fazlasıyla mükâfatı verilir.

“Ve onlar cennet köşklerinde emniyet içinde-dirler.”

38- وَالَّذِينَ يَسْعَوْنَ فِي آيَاتِنَا مُعَاجِزِينَ أُولَٰئِكَ فِي الْعَذَابِ مُحْضَرُونَ “Âyetlerimizi geçersiz kılmak için yarışanlar var ya, işte onlar azap için hazır bulundurulacaklar.”

Ayetlerimizi red veya onları tenkid için koşup çalışanlar var ya... Onlar, peygamberle ters düşerler, yarış halinde olurlar, veya Allahtan kaçıp kurtulacaklarını zannederler. Ama azaptan kurtulamayacaklardır.

39- قُلْ إِنْ رَبِّي يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَهُ “De ki: Gerçekten Rabbim kullarından dilediği kimseye rızık hem genişletir, hem daraltır.”

Kullarından dilediğine rızık bazan genişletir, bazan da daraltır.

Bu mana, aynı şahısta iki ayrı vakitte görülen iki farklı durumu anlatır. Üstteki otuzaltıncı ayette anlatılan ise, iki farklı şahısla alakalıdır. Böyle olunca ayette tekrar yoktur.⁷

“Her neyi hayra harcarsanız O, onun yerini doldurur.”

Allah, infak ettiğiniz şeyin yerini şimdi veya gelecekte mutlaka doldurur.

“O, rızık verenlerin en hayırlısıdır.”

⁷ Yani Allah kullarından dilediğine bol, dilediğine az verir. Aynı şahsa da bazan bol, bazan az verdiği olur.

Ondan başka görünüşte rızık verir görülenler, O'nun rızkını ulaştırma-ya vasıtalar, yoksa Allahın Rezzâk olmasında O'na ortak değildir.

40- وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا “O gün Allah, onların hepsini toplar.”

Allah, o gün hem küfrün kibirli önderlerini, hem de onlara uyan zaval-lıları mahşere toplar.

ثُمَّ يَقُولُ لِّلْمَلَائِكَةِ أَهْؤُلَاءِ إِيَّاكُمْ كَانُوا يَعْبُدُونَ “Sonra meleklerle der: Şunlar size mi tapıyorlardı?”

Ayetin üslûbunda,

- Müşriklerin başına vurmak,
- Onları ilzam edip susturmak,
- Ve şefaât ümitlerini kesmek vardır.

Ayette özellikle meleklerle hitap edilmesi,

-Müşriklerin şerik kabul ettikleri şeyler içinde en şerefli bunlar olma-sından,

-Ve hitaba uygun bulunmalarındandır.

-Ayrıca, onlara yapılan ibadetin şirkin başlangıcı ve aslı olmasındandır.

41- قَالُوا سُبْحَانَكَ “Onlar derler: Seni tenzih ederiz.”

أَنْتَ وَلِيُّنَا مِنْ دُونِهِمْ “Onlar değil, sen bizim velimizsin.”

“Bizim velimiz ancak Sensin. Bizimle onlar arasında bir dostluk yok”

Melekler, sanki böyle demekle onların kendilerine ibadet etmelerine razı olmadıklarını beyan etmiş oldular. Ardından da, aslında onların kendi-lerine değil, cinlere ibadet ettiklerini söylediler:

بَلْ كَانُوا يَعْبُدُونَ الْجِنَّ “Hayır, onlar cinlere tapıyorlardı.”

Onlar, Allahtan gayrisine ibadet etmekle, şeytanlara tapmış oldular.

Denildi ki: Şeytanlar, insanlara temessül edip kendilerini melekler ola-rak takdim ediyorlar, insanlar da onlara tapıyorlardı.

أَكْثَرُهُمْ بِهِمْ مُؤْمِنُونَ “Onların çoğu onlara inanmışlardı.”

Ayette birinci “Onlar” zamiri insanlara veya müşriklere racidir. Müşrik-lere râci olduğunda “çoğu” kelimesi “hepsi” manasını ifade eder.

Ayetteki ikinci “onlar” zamiri ise, cinlere racidir.

44- **“Hâlbuki biz onlara ders alacakları kitaplar vermedik.”**

Biz onlara Allaha şirk koşmanın doğru bir şey olduğuna dair herhangi bir kitap indirmedik.

وَمَا أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمْ قَبْلَكَ مِنْ نَذِيرٍ **“Ve kendilerine Senden önce bir uyarıcı da göndermedik.”**

Senden önce, kendilerini şirke çağıran ve şirki terke karşı onları uyaran bir uyarıcı da göndermedik.⁸

Böyle olunca, onların bu şirkinin bir asla dayanmadığı gözler önündedir. Öyleyse, nereden böyle bir şüpheye düştüler?!

Ayetin üslûbunda onların son derece cahil olduklarını göstermek ve kıt akıllı olduklarını nazara vermek vardır.

45- **“Onlardan öncekiler de yalanlamışlardı.”**

Cenab-ı Hak ardından onları tehdid ile şöyle buyurdu:

Onlardan öncekiler de, bunlar gibi yalanlamışlardı.

وَمَا بَلَّغُوا مِعْشَارَ مَا آتَيْنَاهُمْ **“Hem bunlar, onlara verdiklerimizin onda birine eremediler.”**

Bunlar, öncekilere verdiğimiz kuvvet, uzun ömür ve mal çokluğunun onda birine bile ulaşmadılar.

Veya, öncekiler bunlara verdiğimiz apaçık deliller ve hidayetin onda birine ulaşamadılar.

فَكَذَّبُوا رَسُولِي **“Böylece elçilerimi yalanladılar.”**

فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ **“Görün bakalım, benim onları inkârım nasıl oldu!?”**

Onlar elçilerimi yalanladıklarında, ben onları helâk ile karşılık verdim. Dolayısıyla, bunlar da kendilerine tavrımın nasıl olacağını düşünsünler, benzeri yanlışa düşmekten sakınsınlar.

Ayette iki defa **“yalanladılar”** ifadesi geçmektedir. Bunlardan birincisi genel anlamda dini yalanlamalarını ifade ederken, ikincisi peygamberleri yalanlamakla alakalıdır. Dolayısıyla tekrar söz konusu değildir.

⁸ Yani, onların şirki kitapta yer almadığı gibi, hiçbir peygamber tarafından telkin edilen bir şey de değildir.

Dalalet Nefisten, Hidayet Allah'tan

46- **فُلْ إِنَّمَا أَعْطُكُمْ بِوَاحِدَةٍ** “De ki: Size sadece bir tek nasihat edeceğim.”

Tek bir haslete sizi irşad ediyor ve nasihatte bulunuyorum:

أَنْ تَقُومُوا لِلَّهِ مِثْلَ ثَمَرٍ مُّثْقَلٍ “Şöyle ki: Allah için ikişer ikişer ve birer birer kalkarsınız, sonra da iyice düşünürsünüz.”

Bundan murat,

-Hz. Peygamberin meclisinden kalkmaları,

-Veya tartışma ve taklidden yüz çevirip sırf Allah rızası için iş yapmalarıdır.

“İkişer ikişer veya birer birer kalkarsınız” denilmesi şundandır: Çünkü kalabalık, insanın kalbini dağıtır ve sözü karıştırır.

Ayette **iyice düşünülmesi istenen durum**, Hz. Peygamber ve O’nun getirmiş olduğu şeylerdir.

مَا بِصَاحِبِكُمْ مِنْ حِجَّةٍ يَكُونُ الْكَافِرُ “Arkadaşınızda (peygamberde) **delilikten eser yoktur.**”

O zaman, arkadaşınızda böyle şeyler söylemeye O’nu sevkeden herhangi bir cünun (delilik) olmadığını bilirsiniz.

Ayetin “Arkadaşınızda (peygamberde) **delilikten eser yoktur**” ifadesi müstakil cümle de olabilir. O zaman bu cümle, O’nun aklının üstünlüğünü görmenin, O’nun doğru olduğunu anlamada yeterli olduğuna tenbihte bulunur. Çünkü böyle bir akıl, O’nu tahkik etmeden ve delile dayanmadan tehlikeli bir şeye ve haddini aşan şeyler söylemeye sevk edip de insanların içinde mahcup düşürmez, kendini helâke terk etmez. Kaldı ki, O’nun aklının kemâli yanında pek çok mu’cizeler de O’nun doğruluğunu göstermektedir.

Denildi ki: ayetteki “**ma**” ifadesi soru manası da ifade edebilir. O zaman mana şöyle olur: “...Sonra da delilik eseri olarak O’nda ne olduğunu tefekkür edin...”

“O, yalnız şiddetli bir azabın önünde, sizin için bir uyarıcıdır.”

Çünkü Hz. Peygamber kıyamete en yakın peygamberdir.

47- “De ki: Ben sizden herhangi bir ücret istemedim.”

De ki: Risalete mukabil ücret olarak ben sizden ne istedim?

“O sizin olsun.”

Ayetten murat, herhangi bir ücret talebi olmadığını bildirmektir.

Bir insan gaybtan bir şeyler söylüyorsa,

-Ya delidir, böyle şeyler saçmalıyordur.

-Ya böyle şeyler söyleyerek dünyevî bir menfaat elde etmeye çalışıyordur.

Hiz. Peygamberde ikisi de olmadığına göre, O Allahın elçisidir.

Denildi ki: Ayetteki مَا “ma” harfi nefiy için olmayıp mevsul olarak gelmiştir. Yani, “Ben, buna karşı sizden bir ücret değil, ancak Rabbine doğru bir yol tutmayı dileyen kimse istiyorum.” (Furkan, 57) ve “Ben buna karşılık sizden bir ücret istemiyorum. Ancak akrabalıktan gelen sevgi istiyorum.” (Şûra, 23) denilmesi misali, “benim mükâfat olarak istediğim, aslında sizin faydanıza olan şeylerdir. Allaha bir yol bulmanız size fayda verdiği gibi, bu yakınlık da yine size fayda vermektedir.”

“Benim ecrim ancak Allah’a aittir.”

“Ve O, her şeye şahittir.”

O, her şeye muttallidir, doğruluğunu ve niyetimin hâlis olduğunu bilir.

48- “De ki: Şüphesiz Rabbim gerçeği ortaya koyar.”

O, kullarından seçmiş olduğu kimselere hakkı ilka eder, indirir.

Veya hakkı batıla atar, batılın işini bitirir.

Veya hakkı afâk-ı âleme neşreder.

Bu mana esas alındığında, ayet-i kerime İslâmın galebesi ve intişarı için bir vaat hükmünde olur.

عَلَامُ الْغُيُوبِ “O, gaypları hakkıyla bilendir.”

49- قُلْ جَاءَ الْحَقُّ “De ki: Hak geldi.”

وَمَا يُبْدِئُ الْبَاطِلَ وَمَا يُعِيدُ “Artık batıl ne bir şey ortaya çıkarabilir, ne de geri getirebilir.”

Haktan murat, İslâmdır. Hakkın gelmesiyle batıl yani şirk zâil olur, kendisinden bir eser kalmaz.⁹

Denildi ki: Batıldan murat İblis’tir veya puttur. Yani, İblis veya put ne bir şeyi yoktan yaratabilir, ne de tekrar iâde edebilir.

Veya, “İblis veya put kendine uyanlara ne başında bir hayır getirir, ne de sonunda.”

Denildi ki: Ayetteki “ma” soru manası da ifade edebilir: Yani, “Batıl, neyi baştan yaratmış, neyi yeniden diriltmiştir?”

50- قُلْ إِنْ ضَلَلْتُ فَإِنَّمَا أَضِلُّ عَلَى نَفْسِي “De ki: Eğer ben yanılırsam, yalnız kendi adıma yanılırım.”

De ki: Şayet ben haktan saparsam kendi aleyhimde sapmış olurum. Çünkü sapmamın vebâli, kendime aittir, nefsim buna sebebiyet vermiştir. Zira nefis, hadd-i zâtında cahildir ve kötülüğü emredicidir.

وَعِذِّي “Ve eğer hidayeti bulmuşsam, bilinmeli ki Rabbimin bana vahyetmesiyledir.”

Çünkü doğruyu bulmak, Onun yol göstermesi ve muvaffak kılmasıyla olur.

“Çünkü O, Semi’ – Karîb’tir (iştir, yakındır).”

O, velev gizli de yapsa, her yoldan çıkanın ve doğru yolu bulanın sözü-nü ve filini idrak eder.

51- وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ فَرَغُوا “Dehşete kapıldıklarında onları bir görsen...”

-Ölüm anında,

-Kıyamette diriltildiklerinde,

⁹ Bu, karanlığın ömrünün ışık yanına kadar olmasına benzer. Işığın olmaması, karanlığı her tarafa hükmetmiş gösterir. Ama güneş doğduğunda, o karanlıktan bir eser kalmaz.

-Veya Bedir günü mağlup olduklarında onları bir görsen...

“Bir görsen” ifadesinin cevabı hazfedilmiştir. Şöyle takdir edilebilir: “O zamanlarda onları bir görsen, elbette çok dehşetli bir durum görmüş olurdun!”

“Artık kaçmak yoktur.” فَلَا قُوَّةَ

O zaman kaçmakla veya bir yere sığınmakla kurtulamazlar.

“Yakın bir yerden yakalanmışlardır.” وَأَخِذُوا مِنْ مَّكَانٍ قَرِيبٍ

O zaman arzın üstünden altına alınırlar.

Veya mahşer meydanından cehennem ateşine alınırlar.

Veya Bedir sahrasından, leşlerinin bırakıldığı çukura alınırlar.

“Ona inandık” derler. 52- وَقَالُوا أَمَّا بِهِ

Bu sûrenin kırkaltıncı ayetinde **“O, yalnız şiddetli bir azabın önünde, sizin için bir uyarıcıdır”** denilerek Hz. Peygamberin bahsi geçmişti. **“Ona inandık”** derken, bundan murat Hz. Peygamberdir. (asm)

“Ama onlar için, artık uzak bir yerden وَأَنَّى لَهُمُ التَّنَاقُشُ مِنْ مَّكَانٍ بَعِيدٍ **(dünyadan) iman elde etmek nasıl mümkün olur?”**

Onlar nereden böyle kolay bir şekilde imanı elde edecekler?!

Çünkü iman, mükellef oldukları dünyada onlardan istenmişti. Şimdi ise dünya onların çok uzağında.

Ayet, iman konusunda fırsatın ellerinden kaçtığını ve artık iman etmelerinin bir anlam ifade etmediğini anlatan bir temsildir.¹⁰

“Hâlbuki daha önce onu inkâr etmişlerdi.” 53- وَقَدْ كَفَرُوا بِهِ مِنْ قَبْلُ

Hâlbuki onlar ahiretten önce, dünyada mükellef oldukları zamanda Hz. Peygamberi veya azabı inkâr etmişlerdi.

“Ve uzak bir yerden gayba taş atıyorlardı.” وَيَقَذِفُونَ بِالْغَيْبِ مِنْ مَّكَانٍ بَعِيدٍ

¹⁰ Yani, dünyada iken iman etmeleri gerekirdi, o zaman iman onları kurtarırdı. Ama artık imtihan bitmiş, ölüm ve kıyametle gaybî gerçekler açığa çıkmış. Böyle bir hâlde “iman ettim” demek bir fayda vermeyecektir.

Hız. Peygamberin izhar etmediği meselelerde, zanna dayalı bir şekilde ileri geri konuşuyor, O'nu tenkid ediyorlardı.

Veya azap konusunda atıp tutuyorlardı.

Hız. Peygamber hakkında, O'nunla alakası olmayan hakikatten uzak şeyler söylüyorlar, O'nun dini hakkında şüphe uyandırıyorlardı.

Veya ahiret hâlleri hakkında rastgele konuşuyorlardı.

Ayet, onların hâlini çok uzakta olan bir şeye görmeden taş atan kimse- nin misaliyle anlatan bir temsildir. Temsildeki adam atmakla vuramayaca- ğı gibi, bunlar da atıp tuttukları bu meselelerde isabet etmekten çok çok uzaktırlar.

54- **“Tıpkı bundan önce benzerlerine yapıldığı gibi, artık kendileriyle arzularının arasında set çekilmiştir.”**

Onlarla, ulaşmak istedikleri

-İmanın fayda vermesi

-Cehennem ateşinden kurtulmak gibi arzulanıkları şeyler arasına giril- miştir.

Daha önceki ümmetlerden onların emsali olanlara da böyle muame- le edildi.

“Çünkü onlar derin bir şüphe içinde idiler.” **إِنَّهُمْ كَانُوا فِي شَكٍّ مُّرِيبٍ**

Hız. Peygamber şöyle buyurur:

“Kim Sebe sûresini okusa, bütün Nebi ve Rasûller kıyamet günü O'na arkadaş olur, musafaha ederler.”

FÂTIR SÛRESİ

Fâtır Sûresi Mekkî'dir.
Kırk beş ayettir.

Kanatlı Melekler

1- **“Her türlü hamd, gökleri ve yeri yaratan Allah’a mahsustur.”** الْحَمْدُ لِلَّهِ فَاطِرِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

Fâtır kelimesi “yarmak” anlamından gelir. Allahu Teâlâ yokluk karanlığını yarmış, gökleri ve yeri oradan çıkarmıştır.

“O, melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler kılandır.” جَاعِلِ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا أُولَىٰ أَجْنَحَةٍ مِّثْنَىٰ وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ

Allah, melekleri kendisiyle peygamberleri ve salih kulları arasında aracı kıldı. Melekler bunlara vahiy, ilham ve sadık rüya ile tebliğde bulunurlar.

Meleklerin aracı kılınması, Allah ile mahlûkat arasında da söz konusudur. Melekler, mahlûkata Allahın sun’unun eserlerini ulaştırırlar.

Melekler, mertebelerine göre değişen müteaddit ve farklı farklı kanatlara sahiptirler, bunlarla nazil olurlar ve bunlarla yükselirler.

Veya bu kanatlarla Allahın görevlendirdiği şeyi yapmaya koşarlar, O’nun emrine göre tasarrufta bulunurlar.

Ayette ifade edilen kanat rakamları, tahsis için ve daha ziyade olmasını nefiy için olmayabilir. Nitekim Hz. Peygamber (asm), Cebraili (as) miraçta altıyüz kanatlı olarak görmüştür.

“O, yaratılıştta dilediğini ziyade kılar.” يَزِيدُ فِي الْخَلْقِ مَا يَشَاءُ

Ayetin bu kısmı, şu manaya delalet eder: Meleklerin bu şekilde farklı farklı olması Allahın meşiet-i gereği ve hikmetinin muktezasıdır, onların zâtlarının bir lâzımı değildir. Çünkü sınıfların ve nevilerin özellikler ve fasılalarla farklı farklı olması müşterek cevherlerinden dolayı olsa, ittifak hâlindeki şeylerin levazımının birbirlerini nefyetmeleri gerekirdi, bu ise imkânsızdır.

-Yüz güzelliği,

-Ses güzelliği,

-Aklın kalitesi,

-Nefisteki hoşgörü gibi şeylerde ve emsalinde görülen şekil ve manadaki ziyadelikler, ayetin şümûlüne dâhildir.

“Şüphesiz Allah, her şeye kâdirdir.” إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

Ve bazı şeylerin meydana gelmesi, bazılarının ise olmaması, ancak ilâhî bir tercihtir.

“Allah insanlara rahmet olarak neyi açarsa, artık onu (rahmeti) tutacak biri yoktur.” مَا يَفْتَحُ اللَّهُ لِلنَّاسِ مِنْ رَحْمَةٍ فَلَا مُمْسِكَ لَهَا 2-

İnsanlara Allahın açmış olduğu emniyet içinde yaşamak, sıhhat, ilim ve peygamberlik gibi ne kadar nimet varsa, bunlara engel olacak kimse yoktur.

“Neyi de tutarsa, ondan sonra onu gönderecek yoktur.” وَمَا يُمْسِكُ فَلَا مُرْسِلَ لَهُ مِنْ بَعْدِهِ 3

Ayette **لَهَا** “lehe” ve **لَهُ** “lehü” zamirlerindeki farklılık, birincinin rahmet-râci olması, ikincisinin ise mutlak olup hem rahmete, hem de başkasına raci olabilmesindendir. Bunda, Allahın rahmetinin gadabını geçtiğini hissettirmek vardır.

“O, Azîz’dir – Hakîm’dir.” وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

O, her yaptığını ilimle ve mükemmel bir şekilde yapar.

Allahu Teâlâ mülk ve melekûtun yaratıcısı ve kayıtsız – şartsız onlarda tasarrufta bulunanı olduğunu beyan etikten sonra, insanları nimetlerine mukabil şükretmeye davet etti ve şöyle buyurdu:

“Ey insanlar! Allah’ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın.” يَا أَيُّهَا النَّاسُ اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ 3-

Yani,

-Hakkını, kadr-u kıymetini bilerek,

-Allahtan olduğunu itiraf ederek,

-Gönderene itaatte bulunarak bu nimetleri muhafaza edin.

Cenab-ı Hak, ardından bu nimetlerde bir başkasının medhalî, müdahalesi olup da, kendisine şerik olmaya layık bulunmasını inkâr ile şöyle buyurdu:

“Gökten ve yerden size rızık veren Allah’tan başka her hangi bir yaratıcı mı var?” هَلْ مِنْ خَالِقٍ غَيْرُ اللَّهِ يَزُكُّكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ

لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ “O’ndan başka ilâh yoktur.”

فَأَنَّى تُؤْفَكُونَ “O halde nasıl çevrilirsiniz?”

Durum böyleyken nereden tevhidi bırakıp Allaha başka şeyleri şerik kılmaya dönüyorsunuz?!

Ayette “...Allah’tan başka her hangi bir yaratıcı mı var?” denilmesi, öğrenmek için olmayıp nefiy içindir. Yani, Allahtan başka gökten ve yerden size rızık yaratan biri yoktur.

4- وَإِنْ يَكْذِبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ “Eğer onlar Seni yalanlıyorlarsa, Senden önce nice peygamberler de yalanlandı.”

Dolayısıyla, onların yalanlamalarına karşı, önceki peygamberler gibi Sen de sabret, onların yolundan git.

Ayette “rusûl” yani “nice peygamberler” ifadesinin elif-lâmsız gelmesi, ziyade teselliye ve sabır yarışına girmeyi gerektiren tazim içindir.

وَالَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ “Ve bütün işler Allah’a döndürülür.”

İşler O’na döndürüldüğü için, Sana sabrından dolayı mükâfat verir, onları da yalanlamaları sebebiyle cezalandırır.

5- يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ “Ey insanlar! Şüphesiz Allah’ın vaadi haktır.”

Allahın haşır ve amellerin karşılığı ile ilgili vaadi haktır, asla bir hilaf söz konusu değildir.

فَلَا تَعْرَضْنَكُمْ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا “Öyleyse sakın sakın dünya hayatı sizi aldatmasın!”

Ta ki dünya hayatına dalmak ve lezzetlerinden faydalanmak, sizi ahireti talep etmekten ve orası için çalışmaktan alıkoymasın.

وَلَا يَغُرُّكُمْ بِاللَّهِ الْغُرُورُ “Ve sakın sakın o aldatıcı şeytan, Allah hakkında sizi aldatmasın.

Şeytan da “günahlara devam etseniz bile Allah sizi bağışlar” şeklinde hülyalarla sizi aldatmasın. Gerçi, Allahın o kadar çok günah içinde olan insanları affetmesi mümkündür. Ama bundan yola çıkarak günahlara devam etmek, “bünyem kuvvetlidir” diyerek zehir içmeye benzer.

6- “Çünkü şeytan size bir düşmandır.”

Onun düşman olması, ta Hz. Âdeme dayanan kadîm ve genel bir düşmanlıktır.

“Öyleyse siz de onu düşman edinin.”

Siz de inançlarınızda ve fiillerinizde onu düşman edinin. Bütün hâllerinizde ona karşı ihtiyatlı davranın.

“O, kendi taraftarlarını ancak alevli ateşe girenlerden olmaya çağırır.”

Ayetin bu kısmı onun düşmanlığını takrîrdir ve kendi taraftarlarını hevâyâ tabi kılmaktan ve dünyaya meylettirmekten maksadının ne olduğunu beyandır.

7- “İnkâr edenler için, çok şiddetli bir azap vardır.”

“İman edip salih amel işleyenler için ise, büyük bir mağfiret ve çok büyük bir mükâfat vardır.”

Ayet, şeytanın davetine icabet edenlere bir vaîd ve ona muhalefet edenlere de bir vaattir. Aynı zamanda onun boş hülyalarını keser, bütün işin imana ve salih amele dayandığını gösterir.

8- “Artık kötü ameli kendisine süslü gösterilip de onu güzel gören kimse (ameli iyi olan kimse gibi midir?)”

Ayet, üstteki manayı takrirdir. Yani:

Vehim ve hevâsı aklına galip gelen ve bunun sonucu olarak düzgün karar veremeyip batılı hak, çirkinî güzel gören kimse, hiç böyle olmayıp muvaffak kılınan ve hakkı hak olarak bilen, böylece amelleri gerçek mahiyetlerine uygun bir şekilde güzel ve çirkin olarak gören kimse gibi midir?

“Şüphesiz Allah dilediğini saptırır, dilediğini hidayete erdirir.”

“Öyleyse, onlar için duyduğün üzüntüler yüzünden kendini helâk etme!”

Yani, “onların sapmalarına ve yalanlamada ısrarlarına karşılık kendini yiyip bitirme!”

Ayette üç defa geçen ف “fe” harfleri sebebiyet bildirir. Ancak ilk iki “fe”, sebebe dâhil olurken üçüncü “fe”, neticeye dâhil oldu.

“**Haserat**” (üzüntüler) kelimesinin çoğul gelmesi, Hz. Peygamberin onların hâllerine karşı çok üzüldüğüne veya onların üzülmeyi gerektiren nice kötü fiiller yaptıklarına delalet içindir.

إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا يَصْنَعُونَ “**Şüphesiz ki Allah, onların yaptıklarını hak-
kıyla bilendir.**”

Merak etme, Allah onların neler yaptıklarını bilir, ona göre karşılıkları-
nı verir.

9- **“Ve Allah rüzgârları gönderdi,
derken rüzgârlar bir bulutu harekete geçirir.”**

Ayette, mazi fiil ile başlanmışken **“derken rüzgârlar bir bulutu ha-
rekete geçirir”** diye geniş zaman ile devam etmesi, Allahın hikmetinin
kemâline delâlet eden bu harika durumu zihinde canlandırmak, ayrıca, rüz-
garlar sebebiyle bulutların harekete geçtiğini beyan etmek içindir. Bundan
dolayı bulutun hareketi, rüzgârlara isnat edilmiştir.

Her iki fiilin farklılığının, işin sürekliliğine delâlet etmek için olması da
caizdir.¹

فَسَفَّنَاهُ إِلَىٰ بَلَدٍ مَّيِّتٍ “**Derken onu (bulutu) ölü bir beldeye sevk ettik.**”
فَاحْيَيْنَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا “**Böylece ölümünden sonra onunla arzı
hayatlandırdık.**”

Buluttan inen yağmurla yeryüzünü ihya ettik, canlandırdık.

Ayette bulutun zikri, yağmurun zikri gibidir.

Veya şöyle mana verilebilir: “O bulutla arzı ihya ettik.” Çünkü bulut ye-
rin dirilmesine sebep olan yağmurun sebebidir veya o bulut olarak gördü-
ğümüz, neticede yağmur olmaktadır.

Allahu Teâlâ, önce rüzgârları gönderdiğini anlattı. Ardından **“Derken
onu (bulutu) ölü bir beldeye sevk ettik... Onunla arzı hayatlandır-**

¹ Yani, rüzgârın ve bulutların hareketliliğinde süreklilik vardır. Devamlı rüzgârlar
eser ve buna bağlı olarak da bulutlar daima hareket hâlinde olurlar.

dık” şeklinde **“biz”** diyerek devam etti. Bunda, ölü beldeye bulutu sevk-etmenin ve ondan indirilen yağmurla yeri diriltmenin, ziyadesiyle ilâhî sanatla meydana gelmesine işaret vardır.

كَذَلِكَ النُّشُورُ **“İşte ölümden sonra diriliş de böyledir.”**

Ölü yerden canlıların çıkarılması gibi, ölüler de böyle diriltileceklerdir. Ona kâdir olan, buna da kâdirdir.

Çünkü her iki diriltme arasında sadece maddelerinde bir farklılık vardır. Bunun ise, sonuca bir tesiri söz konusu değildir.

Denildi ki: **“İşte ölümden sonra diriliş de böyledir”** derken, bundan murat, yeniden hayat vermenin keyfiyetidir. Çünkü Allahu Teâlâ arşın altından bir su gönderir, mahlûkatın cesetleri bununla büyür.

Bütün İzzet Allah'ın

10- **“Her kim izzet istiyorsa, bilsin ki bütün izzet Allah'ındır.”**

Öyleyse izzet arayan Allahtan istesin. Çünkü bütün izzet Onundur.

Ayette, **“bütün izzet Allahındır”** denilerek bunun medlulü ayrıca zikredilmedi.²

إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ **“Kelim-i tayyib (hoş kelimeler) O'na yükselir.”**
وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ **“Salih amel onu yükseltir.”**

Ayetin bu kısmı izzetin niçin talep edilmesi gerektiğini beyan eder. O da, tevhid ve salih ameldir.

Güzel söz ve salih amelin Allaha yükselmesinden murat, Allahın onları kabulüdür. Veya insanın amelinin yazan meleklerin, bunları Allaha arz etmeleridir.

“Salih amel onu yükseltir” derken “onun” zamiri ile kastedilen, temiz sözdür. Çünkü amel, ancak tek Allahı kabulle (tevhid ile) kabul edilir.

Veya bundan murat, ameldir. Çünkü amel, imanı tahkîke yükseltir ve onu takviye eder.

Veya şu mana verilebilir: “Allah, salih ameli yükseltir.” Amele bu şeref verilmesi, onda olan külfetten dolayıdır.

Denildi ki: **“Kelim-i tayyib”**, zikir, dua ve Kur'an okumayı da içine alır.

Hız. Peygamberden şöyle nakledilir: “Bundan murat, “Subhanallahi velhamdülillahi ve la ilâhe illallahu vallahu ekber”dir.” Kul bunları söylediğinde melek bunlarla semaya yükselir, bunları Rahmâna takdim eder. Ama bunları söyleyenin salih ameli yoksa, kendisinden bunlar kabul edilmez.”

² Dinî meselelerde soruları olan birine “falan âlime sor” denilebileceği gibi, “falan zât büyük bir âlimdir” şeklinde de söylenebilir. Bu ikinci cümlede, her ne kadar zikredilmese bile “git ondan sor” manası vardır. Ayette **“bütün izzet Allahındır”** denilmesinde de, “öyleyse” izzet isteyen O'ndan talep etsin” manası bulunmaktadır.

وَالَّذِينَ يَمْكُرُونَ السَّيِّئَاتِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ “Kötülükler kuranlara gelince, onlara çok şiddetli bir azab vardır.”

Bundan murat, Kureyşin Hz. Peygamber hakkında,

-Hapsetmek,

-Öldürmek,

-Veya sürgüne göndermek şeklinde Dârun-Nedvede kendi aralarında görüş alış-verişinde bulunmalarıdır.³

وَمَكْرُ أُولَئِكَ هُوَ يُبْورُ “Onların tuzakları hep boşa gider.”

Bunların mekri (hilesi) fasittir, gerçekleşmeyecektir. Çünkü bütün işler mukadder olup hile ile değişmez. Ayetin devamı ilâhî takdire delâlet etmektedir:

11- وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ “Allah sizi bir topraktan yarattı.”

Allah Âdemi topraktan yaratmak suretiyle sizi de topraktan yarattı.

ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ “Sonra bir nutfeden...”

Sonra da O’nun neslini nutfeden meydana getirdi.

ثُمَّ جَعَلَكُمْ أَزْوَاجًا “Sonra sizi çiftler kıldı.”

Sonra sizleri erkekli dişili yaptı.

وَمَا تَحْمِلُ مِنْ أُنْثَى وَلَا تَضَعُ إِلَّا بِعِلْمِهِ “O’nun bilgisi olmadan ne bir dişî hamile olur, ne de doğurur.”

Bunların hepsi, Allah nezdinde malumdur.

وَمَا يُعَمَّرُ مِنْ مُعَمَّرٍ وَلَا يُنْقَضُ مِنْ عُمرَةٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ “Kendisine ömür verilenin ömrünün uzatılması ve ömründen kısaltılması mutlaka bir kitapta yazılıdır.”

Yaşlılık hâline varan kimsenin ömrünün uzunluğu, ömrü az olanların böyle takdir edilmesi mutlaka kitapta yazılıdır.

Veya bundan murat, aynı kişinin ömrünün levhi mahfuzda sabit olan çeşitli sebeplerle çok veya az olması da olabilir. Mesela “Amr, şayet hacca giderse ömrü altmış sene olacak, yoksa kırk yıl yaşayacak.”

³ Bu durum, Enfal suresi 30. ayette anlatılmaktadır.

Denildi ki: Ömürden noksanlıktan murat, şu ana kadar geçen ömrüdür. Çünkü şu ana kadarki geçen kısım, gün be gün amel defterine yazılmaktadır.

Kitap'tan murat,

- Allahın ilmi,
- Levh-i mahfuz,
- Veya amel defteridir.⁴

“Şüphe yok ki bu, Allah’a çok kolaydır.”

“Bu” ifadesi ile kastedilen,

- Bunların hıfzı,
- Ömrün ziyade veya noksan kılınmasıdır.

12- وَمَا يَسْتَوِي الْبَحْرَانِ “Hem iki deniz aynı olmaz.”

“Şu tatlı, hararet keser, içimi kolaydır.”

“Şu da tuzlu, yakar kavurur.”

Ayet mü’min ve kâfir için bir darb-ı meseldir.

Furat, susuzluğu gideren, **sâîğ** ise kolayca boğazdan geçen, “**ücac**” ise, tuzluluğuyla yakan demektir.⁵

“Bununla beraber her birinden taze bir et yersiniz ve bir ziynet çıkarır, giyinirsiniz.”

Ayetin bu kısmı, iki denizin sıfatı ve onlarda olan nimetleri beyan etmede tebeî olarak zikredilmiştir.

Veya bunlar da temsilin devamıdır. Şöyle ki: “Bunlar her ne kadar bazı faidelerde müşterek olsalar da, sudan bizzat maksut olan şeylerde eşit olmadıkları cihetle eşit sayılmazlar. Çünkü bunlardan biri, kendini bozacak ve fitratının kemâlini değiştirecek şeyleri karıştırmıştır.

Benzeri bir şekilde her ne kadar cesaret ve cömertlik gibi bazı sıfatlarda müşterek olsalar da, mü’min ve kâfir bir olmazlar. Çünkü en büyük özelikte farklıdırlar. Mü’min aslî fitratı üzere kalmış, kâfir ise bunu bozmuştur.

⁴ Aslında bunlardan biri, diğerini reddeden şeyler değildir. Çünkü bunların hepsi Allahın ilminde bulunduğu gibi, O’nun ilminin tecelligâhı olan levh-i mahfuzda da yer alır, her şahsın amel defterinde de bulunur.

⁵ Yani, mü’min susuzluğu gideren tatlı, hoş bir su gibidir. Kâfir ise, tuzlu acı suya benzer.

Denizden çıkarılan süslerden murat, inciler ve yakutlardır.

وَتَرَى الْفُلْكَ فِيهِ مَوَاحِرَ لِيَتَّبِعُوا مِنْ فَضْلِهِ “Onun lütfundan istemeniz için gemilerin orada suyu yara yara gittiğini görürsün.”

وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ “Ve ola ki şükredersiniz.”

Ayette “ola ki...” denilmesi, zâhir hâlin bunu gerektirmesi yönündendir.

13- يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ “O, geceyi gündüze sokuyor, gündüzü de geceye sokuyor.”

وَسَحَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ “Güneşi ve ayı emrine âmâde kılmıştır.”

كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى “Bunların her biri bir ecel-i müsemmaye akıp gidiyor.”

“Ecel-i müsemma”, “belli bir ecel” demektir. Bundan murat,

-Dönme müddeti,

-Veya dönmesinin nihayet bulacağı yer veya zaman,

-Veya kıyamet günüdür.

ذَٰلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ “İşte bunları yapan Allah, sizin Rabbinizdir.”

Ayette “işte bu” ile, bu şeylerin faili olan Allaha işaret edilmektedir. Bunda, bu işleri yapmanın, benzerlerini yapmanın sübutunu da gerektirdiğini hissettirmek vardır.

لَهُ الْمُلْكُ “Mülk (hükümranlık) O’nundur.”

“Mülk O’nundur” kısmı, yeni bir cümle de olabilir.

وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ مَا يَمْلِكُونَ مِنْ قِطْعٍ “O’ndan başka taptıklarınız ise, bir çekirdek zarına bile malik değillerdir.”

Çünkü Allah, ulûhiyette ve rububiyette tektir.⁶

14- إِنَّ تَدْعُوهُمْ لَا يَسْمَعُوا دُعَاءَكُمْ “Kendilerine dua ederseniz duanızı işitmezler.”

Çünkü cansızdırlar.

⁶ Böyle olunca, Allahın mülkünde Allahtan başkası için en küçük bir tasarruf yetkisi yoktur.

﴿وَلَوْ سَمِعُوا مَا اسْتَجَابُوا لَكُمْ﴾ “İşitseler bile size cevap veremezler.”

Faraza işitseler, size icabet edemezler. Çünkü fayda vermeye güçleri yoktur.

Veya sizin onlara duanızdan teberri etmeleri yönüyle, size icabet etmezler.

﴿وَيَوْمَ الْقِيَمَةِ يَكْفُرُونَ بَشِرْكُمْ﴾ “Kıyamet günü de kendilerini Allah’a ortak koşmanızı inkâr ederler.”

Kıyamet günü onları Allaha şerik kılmanızı inkâr edecekler, batıl olduğunu söyleyecekler veya başka ayette geçtiği üzere “Siz bize tapmıyordunuz” diyecekler. (Yunus, 28)

﴿وَلَا يُنَبِّئُكَ مِثْلُ خَبِيرٍ﴾ “Sana Habîr gibi haber veren olmaz.”

Habîr (Her şeyden haberdar) olanın Sana durumu söylemesi gibi, kimse Sana haber veremez.

Habîr’den murat, Cenab-ı Haktır. Çünkü her şeyin hakikatini bilen O’dur, O’ndan başkası tam bir vukufiyetle bilemez.

Bundan murat, onların ilâhlarıyla ilgili söylenenlerin tahkik edilmesi ve onların dua ettikleri şeylerin nefyidir.

Herkes Fakir

15- **“Ey insanlar! Siz Allah’a muhtaç-sınız.”** يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ

Sizler, hadd-i zâtında ve sizinle alakalı şeylerde fakirlersiniz.

Ayette **“fukara”** kelimesinin elif-lâmlı gelmesi, insanların fakirliğini be-liğ bir şekilde ifade etmek içindir. Sanki fakirliklerinin şiddeti ve ihtiyaçla-rının çok olması sebebiyle, fakir kimselerin ta kendileri olmuşlardır. İnsan-ların fakirliğine nisbetle diğer varlıkların muhtaç olması, o kadar da kayda değ-er bir durum değildir. Bundan dolayı taraf-ı İlâhiden şöyle denilmiştir:

“Ve insan çok zayıf yaratılmıştır.” (Nisa, 28)

“Allah ise Ğanî - Hamîddir.” وَاللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ

Allah, mutlak manada müstağnidir. (Hiçbir şeye ihtiyacı yoktur.) Diğer bütün varlıklara nimet veren O’dur. Bundan dolayı da hamde layık olmuş-tur.

16- **“Eğer O dilerse sizi yok eder ve yerinize yeni bir halk getirir.”** إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ

O, dilerse sizi ortadan kaldırır, sizden daha itaatkâr başka kavimler ya-ratır.

Veya sizin bilemeyeceğiniz başka bir âlem yaratır.

17- **“Ve bu, Allah’a göre zor bir şey değildir.”** وَمَا ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ بِعَزِيزٍ

Bu, Allaha zor değildir, bunu yapmakta çekineceği bir şey yoktur.

18- **“Ve hiç bir günahkâr, başkasının günahı-nı yüklenmez.”** وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى

“Andolsun, onlar mutlaka kendi yüklerini ve kendi yükleriyle be-raber nice ağır yükleri yükleneceklerdir.” (Ankebut, 13) ayetinde anlatı-lan durum ise, sapan ve saptıran kimselerle alâkalıdır. Çünkü onlar, kendi dalâletlerinin günah ağırlıklarıyla beraber, dalâletine sebep olduklarının gü-

nah yüklerini de taşıyacaklardır. Ama bu yine de kendi günahlarını taşımak demektir, başkasının günahlarından almak söz konusu değildir.

“Günah yükü ağır basan, günahının yüklenilmesine çağırırsa, ondan bir şey yüklenilmez.”

“İsterse bir yakını olsun.”

“Sen ancak gıyaben Rablerinden ürperen ve namazı dosdoğru kılanları sakındırırsın.”

“Gıyaben Rablerinden ürperen”

-Onlar, Rablerini görmedikleri halde O’nun azabından korkarlar.

-İnsanlardan uzak, tek başlarına olduklarında Allah korkusu ile yine günahlardan uzak kalırlar.

-Azabı görmedikleri hâlde, yine Rablerinden korkarlar.

Peygamberin uyarması bunlara fayda vermiş olduğu için, bunlar namazı dosdoğru kılarlar.

Ayette Rab’lerinden korkmalarının geniş zamanla, namazı kılmalarının ise geçmiş zamanla ifade edilmesi, daha önce de nazara verildiği sebeple, devamlılık bildirmek içindir.

“Temizlenen sırf kendisi için temizlenir.”

Her kim günah kirlerinden arınsa, kendisi için arınmış olur. Çünkü faydası kendinedir.

“Ve dönüş Allah’adır.”

Allah, onların arınmalarına göre karşılıklarını verir.

19- “Âma ile (görmeyenle) gören bir olmaz.”

Âma ve görenden murat, kâfir ve mü’mindir.

Denildi ki: Bu ikisi, put ve Allah için bir meseldir.

20- “Karanlıklar ile aydınlık da.”

Yani, batıl ve hak da aynı değildir.

21- “Gölge ile sıcaklık da...”

Sevap ve ceza da bir değildir. Ayette لَّا “lâ” kelimesinin tekrarı, ziyadesiyle te’kid içindir.

Ayette geçen “**harûr**” kelimesi, “sıcak esen rüzgâr” demektir.

Denildi ki: Gündüz esen sıcak rüzgâra “semûm”, gece esene ise “harûr” denilir.

22- وَمَا يَسْتَوِي الْأَحْيَاءُ وَلَا الْأَمْوَاتُ “Ölüler ve diriler de bir değildir.”

Mü’min ve kâfirler için başka bir temsildir. Bu; birincisinden daha belîğdir, bundan dolayı “**bir değildir**” fiili burada tekrar edildi.

Denildi ki: Ayet, âlimler ve cahiller için bir temsildir.

إِنَّ اللَّهَ يُسْمِعُ مَنْ يَشَاءُ “Şüphesiz Allah, dilediğine işittirir.”

Allah, hidayetini dilediğine işittirir, böylece onu ayetlerini anlamaya ve verilen öğütlerden ders almaya muvaffak kılar.

وَمَا أَنْتَ بِمُسْمِعٍ مَنْ فِي الْقُبُورِ “Ama Sen, kabirlerdekilere işittirecek değilsin.”

Ayetin bu kısmı, küfürde ısrar edenlerin ölümlere benzetilmesine bir terşihdir ve onlardan ümidi kesmede etkin bir anlatımdır.⁷

23- أَنْتَ إِلَّا نَذِيرٌ “Sen ancak bir uyarıcısın.”

Sana düşen ancak uyarılmaktır. Onlara duyurmak ise, Senin vazifendir. Kalbi mühürlü olanlara Senin yapabileceğin bir şey yoktur.

24- إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا “Şüphesiz biz seni hak ile hem bir müjdeci, hem bir uyarıcı olarak gönderdik.”

“Hak ile”

Ayet, şu şekillerde anlaşılabilir:

- Seni haklı olduğumuz hâlde gönderdik.
- Seni haklı olduğun hâlde gönderdik.
- Seni, hak Seninle olduğu hâlde gönderdik.

“Hem bir müjdeci, hem bir uyarıcı olarak”

⁷ **Terşih**, mecazî anlatım esnasında, o mecaza bağlı yeni ifadeler kullanma san’atıdır. Ayette kâfirler önce ölü kimselere benzetilmiş, ardından da “**Sen, kabirlerdekilere işittirecek değilsin**” denilerek terşihle bulunulmuştur.

Önceki **“hak”** kelimesi burayla alâkalı olarak da düşünülebilir: Yani, “Seni hak bir vaatle müjdeleyici ve hak bir vaitle uyarıcı olarak gönderdik.”

وَأَنَّ مِنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ **“Hiçbir ümmet de yoktur ki, içlerinde bir uyarıcı geçmiş olmasın.”**

Burada **“uyarıcı”**dan murat peygamber olabildiği gibi, peygamberin yerine uyarıda bulunan âlim de olabilir.

Ayette sadece **nezîr**, yani uyarıcının zikredilmesi, bunun zikrinin diğereine lüzum hissettirmemesindendir. Kaldı ki, hemen yukarıda ikisi müstakil olarak geçmişti.

Veya peygamberlerin gönderilmesinde en önemli maksadın uyarmak olmasından, burada özellikle o gelmiştir.

25- وَأَنْ يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ **“Ve eğer Seni yalanlıyorlarsa, onlardan öncekiler de yalanlamışlardı.”**

جَاءَهُمْ رَسُولُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ وَبِالْزُّبُرِ وَبِالْكِتَابِ الْمُنِيرِ **“Peygamberleri onlara mu’cizelerle, sahifelerle ve aydınlatıcı kitapla gelmişlerdi.”**

Peygamberleri onlara nübüvvetlerine şahit olan mu’cizelerle, ayrıca, Hz. İbrahim’in sahifeleri gibi sahifeler ve Tevrat ve İncil gibi aydınlatıcı kitaplar getirmişlerdi.

Zübür ve Kitab-ı Münir’den murat aynı olması caizdir. Bunların birbirine atfedilmesi, her ikisinin vasfı farklı olmasındandır.

26- ثُمَّ أَخَذْتُ الَّذِينَ كَفَرُوا **“Sonra ben o inkâr edenleri tutup yakaladım.”**

فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ **“Benim onları inkârım nasıl oldu?”**

Benim ceza vermekle onları kabul etmeyişim nasıl oldu?!

Kitab'ın Vârisleri

27- **“Görmedin mi Allah gökten bir su indirdi.”**

“Derken biz onunla renkleri başka başka meyveler çıkardık.”

Bunların her birinin cinsleri ve sınıfları farklı farklıdır. Ayrıca her birinin de kendi arasında çeşitli sınıfları vardır.

Veya bundan murat, renklerinin sarı, yeşil ve diğer renklerle farklı farklı olmasıdır.

“Dağlarda da yollar, beyazlı kırmızılı çeşitli renklerde ve kapkara topraklar var.”

Bunların da rengi şiddet ve zaafıta (koyu ve açıklıkta) farklı farklıdır.

28- **“Ve insanlardan, hayvanlardan ve davarlardan da böyle muhtelif renkliler var.”**

İnsanlar, hayvanlar ve davarlardan da, meyvelerin ve dağların farklı renkte olmaları gibi çeşitli renklerde yarattık.

“Kulları içinde Allah’tan ancak âlimler haşyet duyar.”

Çünkü haşyetin (ürpermenin) şartı, kendinden korkulana tanımak ve onun sıfatlarını ve fiillerini bilmektir. Kim daha çok bilse, daha çok korkar. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “Allahtan en çok korkanınız benim, O’ndan en çok sakınanız da benim.”

Bundan dolayı bu ayetin devamında Allahın kudretinin kemâline delâlet eden fiillerinin zikri yer aldı.

Ayete mecazen “Allah ancak âlim kullarından korkar, yani saygı duyar” manası da verilmiştir.

“Şüphe yok ki Allah Azîz’dir – Gâfur’dur.”

Allahın **Azîz** olması, tuğyanında ısrar eden kimseyi cezalandıracağına delâlet etmesiyle, O’ndan korkmanın gerekli oluşunun illetini gösterir.

Allah Azîz olmakla beraber, isyanından tevbe eden kimse için ise **Ğafur**’dur, bağışlayıcıdır.

إِنَّ الَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَنفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً-29
 “Allah’ın kitabını okuyan, namazı dosdoğru kılan ve kendilerine verdiğimiz rızıktan gizli ve açık olarak verenler, asla zarar ihtimali olmayan bir ticaret umarlar.”

Allahın kitabını okumaktan murat,

-Onu okumaya devam etmek,

-Ona tâbi olmayı prensip edinmektir.

“**Allahın kitabı**”ndan murat, Kur’andır veya Allahın indirdiği bütün kitaplardır. Bu son manaya göre ayet, Allahın ayetlerini yalanlayanları anlattıktan sonra, diğer ümmetlerden tasdik edenleri medih yoluyla anlatmaktadır.

“**Gizli ve açık**” denilmesi, onların bunlardan herhangi birinde infakı özel olarak kastetmeksizin vermelerini anlatır.

Denildi ki: Farz olmayan infakları gizliden, farz olanları ise açıktan verirler.

İşte bu özellikleri taşıyanlar, hiç kesada uğramayacak ve asla zarar etmeyecek bir ticaret umarlar.

30- لِيُؤْفِقَهُمْ أَجُورَهُمْ “Çünkü O, mükâfatlarını kendilerine eksiksiz ödeyecek.”

Ayetin bu kısmı, evveliyile bağlı olarak şu manaları ifade edebilir:

-Onlar bu yaptıklarını Allahın onlara mükafatlarını eksiksiz vermesi için yaptılar.

-Onlar hiç zarar etmez bir ticaret umuyorlardı. Allah da onlara mükafatlarını eksiksiz verdi.

وَيَزِيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهِ “Ayrıca lütfundan onlara fazlasını da verecektir.”

Allah, onların amellerine mukabil olana, lütfuyla daha ziyadesini verecektir.

إِنَّهُ غَفُورٌ شَكُورٌ “Çünkü O, Ğafur’dur – Şekur’dur.”

Şüphesiz O, kullarının hatalarına karşı çokça bağışlayandır. Taatlerine karşı ise, çokça karşılık verendir.

Cenab-ı Hakkın **Ğafur** ve **Şekûr** olması, amellerin karşılığını eksiksiz vermesi ve lütfuyla fazlasıyla mukabelede bulunmasının sebebinin beyan eder.

31- وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ هُوَ الْحَقُّ “Kitaptan Sana vahyettiğimiz hakkın ta kendisidir.”

Kitaptan murat, Kur’an’dır. Bu durumda ayetteki مِنْ “min” ifadesi beyan manası taşır. Yani, “kitap olarak Sana indirdiğimiz.”

Veya kitaptan murat, cinstir. Bu durumda “min”, baziyet bildirir. Yani, “kitaptan Sana indirdiğimiz...”

مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ “Kendinden öncekileri tasdik edici olarak gönderilmiştir.”

Sana indirilen, daha önceki semavî kitapları tasdik edici olarak gelmiş olup, hakkın ta kendisidir.

Kur’anın hak oluşu, akaid ve temel hükümlerde onlara muvafık olmasını gerekli kılar.

إِنَّ اللَّهَ بِعِبَادِهِ لَخَبِيرٌ بَصِيرٌ “Şüphe yok ki Allah, kullarına Habîr – Basîr’dir.”

Allah, kullarının hem içlerini, hem de dışlarını bilir. Dolayısıyla Senin hâllerinde nübüvvete aykırı bir durum olsaydı, diğer kitapların miyarı olan böyle mu’ciz bir kitabı sana vahyetmezdi.

Ayette, Cenab-ı Hakkın **Habîr**, yani her şeyden haberdar olmasının önce gelmesi, böyle meselelerde esas olanın ruhanî durumlar olması yönündendir.⁸

ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا “Sonra biz kullarımızdan seçtiklerimizi Kitab’a mirasçı yaptık.”

-Senden miras olarak kalmasına hükmettik.

-Veya bundan murat “kitaba varis kılacağız” demektir. Bu mananın geçmiş zaman ile ifade edilmesi, mutlaka tahakkuk edeceği içindir.

⁸ Haberdar olacak ki, kimin risalete ehil olduğunu bilsin, ona göre görevlendirsin.

-Veya kitabı önceki milletlerden miras olarak intikal ettirdik.

Bu ayet, yirmidokuzuncu ayete atıfla gelmiştir. Otuzbirinci ayet ise, kitaba mirasçı olmanın keyfiyetini beyan için ara cümle olarak gelmiştir.

“Kullarımızdan seçtiklerimizi Kitab’a mirasçı yaptık” denilmesinden murat, sahabeden ve sonraki devirlerde gelen kimselerden âlim olanlardır.

Veya genel anlamda bütün ümmettir. Çünkü Allah, ümmet-i Muhammedi diğer ümmetler üzerine seçkin kılmıştır.

ع **“Onlardan bir kısmı nefesine zulmeder.”** فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهِ

Onlardan bir kısmı, o Kur’anla amelde kusur ederek nefesine zulmeder.

ع **“Bir kısmı orta bir yol tutar.”** وَمِنْهُمْ مُّقْتَصِدٌ

Bir kısmı da çoğu vakitte o Kur’anla amel eder, orta bir yolda gider.

ع **“Bir kısmı da Allah’ın izniyle hayırlarda yarışır.”** وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ إِذْنِ اللَّهِ يَارِشِرُ.

Bir kısmı da Allahın izniyle kendileri Kur’anla amel etmelerinin yanında, talim ve irşadda bulunur.

Ayetin manasıyla ilgili şu manalara da dikkat çekilmiştir:

Nefsine zulmeden, cahildir. Orta halli olan ilim öğrenendir. Hayırda yarışan ise, âlimdir.

Nefsine zulmeden günahlara dalar. Orta halli günahla salih ameli karışık yapar. Hayırda yarışan ise, hasenatı seyyielerinden fazladır. Öyle ki, seyyieleri örtülür. Bu, Hz. Peygamberin şu sözünün manasıdır: “Hayırda yarışanlar, işte onlar cennete girerler, orada hesapsız bir şekilde rızıklandırılırlar. Orta hâlli olanlar kolay bir muhasebe ile hesaba çekilirler. Nefislerine zulmedenler ise, onlar mahşer süresince tutulurlar, sonra Allah onlara rahmetiyle muamele eder.”

Denildi ki: Zalimden murat, kâfirdir. Diğer iki gruptan önce zalim olanların nazara verilmesi, zâlimlerin çokluğu sebebiyledir. Ayrıca zulüm, cehil ve hevâya uyma manasıyla, fitratın bir gereği gibidir. Orta halli olmak ve hayırda yarışmak ise, arızî birer durumdur.

ع **“İşte bu, büyük lütuftur.”** ذَلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ

“İşte bu” ifadesinden murat

- Kitaba varis kılmak,
- Allahın bir kısım kullarını seçmesi,
- Veya hayırda yarışmak olabilir.

33- جَنَّاتٌ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا “Onlara Adn cennetleri vardır, oraya gireceklerdir.”

Cennete girecek olanlar hakkında şu cihetler nazara verilmektedir:

- Bunlar, ayetin üst kısmında anlatılan üç gruptur. Yani, nefesine zulmeden, orta halli ve hayırda yarışanlar.
- Allahın seçmiş olduğunu beyan ettiği kullar,
- Orta halli olanlar ve hayırda yarışanlardır. Çünkü bu iki gruptan murat, cinstir.⁹

يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا “Orada altın bilezikler ve incilerle süsleneceklerdir.”

وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ “Ve orada elbiseleri ipektir.”

34- وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنَّا الْحَزْنَ “Ve şöyle derler: Bizden üzüntüyü gideren Allah’a hamdolsun.”

“Üzüntü”den murat,

- Akıbet korkusudur.
- Veya geçim ve buna arız olan hâllerle ilgili endişedir.
- Veya İblisin vesvesesinden ve başka durumlardan endişe içinde olmaktır.

يْنَ إِنَّ رَبَّنَا لَغَفُورٌ شَكُورٌ “Gerçekten Rabbimiz Ğafur – Şekûr’dur.”

Şüphesiz bizim Rabbimiz, günahkârlar için çokça bağışlayıcı ve itâat edenler için de karşılığını ziyadesiyle verendir.

35- الَّذِي أَحَلَّنَا دَارَ الْمُقَامَةِ مِنْ فَضْلِهِ “Ki O, lütfundan bizi beka yurdu-na yerleştirdi.”

Allahın böyle nimet vermesi ve ikramda bulunması, tamamen O’nun lütfundandır. Çünkü O’na vacip bir şey yoktur.

⁹ Yani, bu üç grup içinde bu ikisi, cennete girme yönüyle bir grup gibidir.

“Bize orada bir yorgunluk dokunmaz.” لَا يَمَسُّنَا فِيهَا نَصَبٌ

“Ve bize orada bir usanç da gelmez.” وَلَا يَمَسُّنَا فِيهَا لُغُوبٌ

Çünkü ahirette insanlar mükellef olmayacaklardır. Orası meşakkat yeri değildir.

Ayette, orada yorgunluk olmayacağını ifadeden sonra, yorgunluğa teretüp eden usancın da olmayacağını peşinden söylemek, etkili bir anlatımdır.

36- “İnkâr edenlere gelince, onlar için cehennem ateşi vardır.” وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ نَارُ جَهَنَّمَ

“Onlar öldürülmez ki ölsünler.” لَا يُقْضَىٰ عَلَيْهِمْ فَيَمُوتُوا

Orada kendileri için ölüm yoktur ki istirahatata kavuşsunlar.

“Ve kendilerine cehennem azabından hafifletilmez.” وَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ مِنْ عَذَابِهَا

Bilakis, ne zaman onlara azap veren ateş sönse, yeniden tutuşturulur.

37- “İşte biz her nankörü böyle cezalandırırız.” كَذَلِكَ نَجْزِي كُلَّ كَفُورٍ

İşte küfür ve küfranda ileri giden herkesi, bu ceza gibi bir cezayla cezalandırırız.

37- “Onlar, orada şöyle feryat ederler:” وَهُمْ يَصْطَرُخُونَ فِيهَا

“Ey Rabbimiz! Bizleri çıkar, yapa geldiklerimizden farklı salih bir amel yapalım.” رَبَّنَا أَخْرِجْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ

Onların “salih amel yapalım” demek yerine “yapa geldiklerimizden farklı salih bir amel yapalım” demeleri, hem şu dünyada yaptıkları salih olmayan amelleri için pişmanlıklarını gösterir, hem de amellerinin salih olduğunu itiraf etmeleridir.

Ayrıca bu isteklerinde, cehennemden çıkmak isteyişlerinin bunları telâfi etmek için olduğunu ve kendilerinin dünyada o amellerini salih zannettiklerini, ama şimdi bunun tersinin tahakkuk ettiğini hissettirmek vardır.

“(Onlara denir): “Size düşünecek olanın düşüneceği kadar bir ömür vermedik mi?” أَوَلَمْ نُعَمِّرْكُم مَّا يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَنْ تَذَكَّرُ

Ayetin bu kısmı, Allahtan onlara bir cevap ve kendilerini kınamaktır.

Ayette verildiği bildirilen ömür, mükellefe tefekkür ve tezekkürü mümkün kılan her ömrü içine alır. Bununla beraber bazıları yirmi ile altmış yıl arasını nazara vermişlerdir. Hz. Peygamber şöyle buyurur: “Altmış yıl yaşamış bir kimse için Allah nezdinde bir mazeret olamaz.”

وَجَاءَكُمْ النَّذِيرُ **“Hem size uyarıcı da gelmişti.”**

Ayette geldiği bildirilen **“nezîr”** yani uyarıcı hakkında değişik cihetler nazara verilmiştir. Mesela,

- Bundan murat Hz. Peygamberdir (asm)
- Veya Kitap'tır.
- Akıl,
- Yaşlılık,
- Yakınların ölümü de birer uyarıcıdır.

فَذُوقُوا **“O halde tadın (azabı).”**

فَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ نَصِيرٍ **“Artık zalimler için hiçbir yardımcı yoktur.”**

O zalimler için kendilerinden azabı def edecek bir yardımcı yoktur.

Sünnetullah

38- **“İِنَّ اللّٰهَ عَالِمُ غَيْبِ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ”** “Şüphe yok ki Allah, göklerin ve yerin gaybını bilendir.”

Hiçbir şey O’na gizli kalamaz. Dolayısıyla onların hâlleri de O’na gizli değildir.

39- **“اِنَّهُ عَلِيْمٌ بِذَاتِ الصُّدُوْر”** “Elbette O, sinelerde olanları hakkıyla bilendir.”

Ayetin bu kısmı, üstteki hükmün illetini gösterir. Çünkü en gizli şey olan kalplerden geçenleri bilince, diğer şeyleri elbette bilir.

39- **“هُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ فِي الْاَرْضِ”** “O, sizi yeryüzünde halifeler kıldı.”

O, size yeryüzünde tasarruf yetkisi verdi.

Denildi ki: İnsanların yeryüzüne halife olmaları, birbirlerine halef olmalarını, yani ardı ardına gelmelerini ifade eder.

40- **“فَمَنْ كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُ”** “Artık kim inkar ederse, küfrü kendi aleyhinedir.”

Böyle olunca, artık kim küfrederse, küfür ve küfranının cezası kendinedir.

41- **“وَلَا يَزِيْدُ الْكَافِرِيْنَ كُفْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهْمُ اِلَّا مَقْتًا”** “Kâfirlerin küfürleri, Rableri katında kendilerine buğzdan başka bir şey artırmaz”

42- **“وَلَا يَزِيْدُ الْكَافِرِيْنَ كُفْرُهُمْ اِلَّا خَسَارًا”** “Kâfirlerin küfürleri kendilerine zarardan başka bir şey artırmaz.”

Ayetin bu kısmı, önceki cümlede bildirilen hükmün açıklamasıdır.

Ayette, herkes için küfrün iki sonucuna dikkat çekilmiştir:

-Allahın gadabını celbetmek,

-Ahirette hüsrân.¹⁰

¹⁰ Dünyada iman ve İslâm nimetlerinden ve bunların kazandırdığı manevî lez-

40- **“De ki: Allah’ı bırakıp da çağırmakta olduğunuz şeriklerinizi gördünüz mü?!”**

Ayette şeriklerin onlara nispetle **“şerikleriniz”** şeklinde ifade edilmesi, gerçekte olmayan bu ilahların kendileri tarafından kendilerine musallat kılındıklarına dikkat çeker.¹¹

Keza **“şerikleriniz”** ifadesi, putlar gibi aslında malik oldukları şeyleri ilâh mevkiine getirmelerini de ifade eder.

“Gösterin bana, onlar yeryüzünden neyi yaratmışlardır?”

“Yoksa onlar için gökyüzünde bir ortaklık mı var?”

Yoksa onlar için göklerin yaratılışında Allah ile bir ortaklıkları mı var ki, uluhiyette Allaha şerik olmaya layık oldular?!

“Yoksa biz onlara bir kitap vermişiz de ondan bir delil üzere mi bulunuyorlar?”

Veya Biz onlara bir kitap verdik de, o kitap putları şerik yaptığımızı mı söylüyor?! Böylece onlar Kitaba dayanarak kendilerinin Allaha şerik olduğunu iddia ediyorlar?!

Ayetteki **“onlar”** zamiri müşriklere de raci olabilir. O zaman şu ayetteki gibi bir manayı ifade eder:

“Yoksa biz onlara bir delil indirdik de O’na ortak koşmalarını o mu söylüyor?” (Rum, 35)

“Hayır, doğrusu o zalimler, birbirlerini aldatmadan başka bir vaadde bulunmuyorlar.”

Allahu Teâlâ, kendisi için asla bir şerik olmadığını çeşitli delillerle nazara verdikten sonra, müşrikleri şirke sevkeden durumu anlattı. O da, öncekilerin sonrakileri aldatması veya reislerin etbalarını “bunlar Allah katında şefaatçilerdir, onlara şefaatçi olacaklardır” şeklinde kandırmalarıdır.

zetlerden, ahirette de cennet ve nimetlerinden mahrum kalmak elbette en büyük bir hüsrandır.

¹¹ Yani, gerçekte onlar birer ilah değildir. Ama müşrikler bunları Allaha şerik zannetmişler, bu zannın sonucu olarak Allah yerine bunlara tapmışlardır.

41- **“Şüphesiz Allah gökleri ve yeri zeval bulmaktan tutuyor.”**

Çünkü, imkân dairesinde olan bir şeyin bulunduğu hâl üzere kalması, ancak onu muhafaza edenle mümkündür.

“Andolsun ki eğer zeval bulurlarsa, onları O’ndan başka kimse tutamaz.”

“Gerçekten O, Halîm’dir – Ğafur’dur.”

“Neredeyse, söyledikleri sözden gökler çatlayacak, arz yarılacak ve dağlar parçalanıp dağılacak.” (Meryem, 90) ayetinde nazara verildiği üzere, göklerin ve yerin zeval bulmasını netice verecek nice günahlar olmakla beraber Allahu Teâlânın yine de bunları devam ettirmesi, son derece hilim sahibi ve çokça bağışlayıcı olmasındandır.

42- **“Olanca güçleriyle Allah’a şöyle yemin ettiler:”**

“Şayet kendilerine bir uyarıcı gelirse, ümmetlerin herhangi birinden çok daha doğru yolda olacaklar!”

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, Kureyş kavmi Hz. Peygamber daha Peygamber olarak gönderilmezden önce ehl-i kitabın kendilerine gelen peygamberleri yaladıklarını duyunca şöyle demişlerdi: “Allah Yahudi ve Hristiyanlara lanet etsin! Şayet bize bir peygamber gelirse, onlardan çok daha hidayet üzere olacağız!”

“Fakat kendilerine bir uyarıcı geldiği zaman, bu onların sırf ürkmelerini artırdı.”

Uyarıcı olarak Hz. Peygamber onlara geldiğinde, O uyarıcı veya O’nun gelmesi, ancak onları hakdan uzaklaşmaya itti.

43- **“Yeryüzünde bir kibirlenme ve kötü bir tuzak için (böyle yaptılar).”**

“Hâlbuki kötü tuzak ancak sahibinin başına geçer.”

Kötü tuzak, ancak tuzağı kuranın başına geçer. Nitekim bunlar Bedir savaşında cezalarını buldular.

“Artık onlar öncekilerin kanunundan başka ne gözetiyorlar?”

Allahın öncekilerde prensibi, peygamberi yalanlayanları cezalandırmaktır.

“Sen Allah’ın sünnetinde asla bir değişme bulamazsın.”

“Ve Sen Allah’ın sünnetinde asla bir başkalaşma da bulamazsın.”

Çünkü ceza vermek yerine başka bir uygulama yapmaz. Peygamberi yalanlayanları cezalandırmak yerine başkalarına ceza vermek gibi başka bir prensip de edinmez.

44- “أَوَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ يَـزِيدُكَ غَـزَـيْـبَ ۖ كَـذَـبُـوا ۖ فَكَيْفَ يُقَدَّرُ ۚ” “Yeryüzünde gezip de kendilerinden öncekilerin akıbeti nasıl olduğuna bakmadılar mı?”

“Hâlbuki onlar, bunlardan daha kuvvetliyidiler.”

O Mekke müşrikleri Şam, Yemen ve Irak gibi yerlere gittiklerinde önceki milletlerden kalan harabelere bakıp öncekilerin akıbetini görmediler mi?¹²

“Göklerde ve yerde hiçbir şey Allah’ı aciz bırakamaz.”

“Çünkü O, Alîm’dir – Kadîr’dir.”

O, bütün her şeyi bilir ve her şeye de gücü yeter.

45- “وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللَّهُ النَّاسَ بِمَا كَسَبُوا مَا تَرَكَ عَلَى ظَهْرِهَا مِنْ دَابَّةٍ ۚ” “Bununla

¹² Burada söz konusu olan durum, o harabelerden intikalle ve onların nasıl helâk edildikleriyle ilgili haberlerden yola çıkarak ilmen bir kanaate sahip olmalarıdır.

beraber Allah, insanları kazandıkları günahlar yüzünden hemen yakalayırseydi, yeryüzünde hiçbir canlı bırakmazdı.”

Şayet Allah işledikleri günahlar yüzünden insanları hemen cezalandırsa, onların günahlarının şemetinden yeryüzünde hareket eden bir canlı bile kalmazdı.

Denildi ki: Ayette geçen “**canlı**”dan murat, insandır. Ayetin devamı da buna işaret eder.

﴿ وَلَكِنْ يُؤَخِّرُهُمْ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى ﴾ **“Fakat onları belli bir süreye kadar erteler.”**

“Nihayet ecelleri gelince (gereğini yapar).”

Bundan murat, kıyamet günüdür.

“Şüphe yok ki Allah, kullarını görendir.”

Onların ne yaptıklarını gördüğü için, onların amellerine göre karşılıklarını verir.

Hız. Peygamber şöyle buyurur:

Fâtır sûresini kim okusa, sekiz cennet kapısı o kimseyi davet eder, “istediğin kapıdan gir” derler.

YASİN SÛRESİ

Yasin Sûresi Mekkî olup
seksen üç ayettir.

İmam-ı Mübîn

Hız. Peygamber şöyle buyurur: “Yasin sûresine “muimma” denir, okuyana dünya ve ahiretin hayrını kazandırır. Ayrıca ona “dâfia” ve “kâdiye” denir, okuyandan her türlü kötülüğü def eder ve onun bütün ihtiyaçlarını karşılar.”

1- یَسَ “Yâ-sîn.”

“Yasîn” ifadesi, manada ve i’rabda elif-lâm-mîm gibidir.

Denildi ki: Yasîn, Tay kabilesinin dilinde “ey insan” anlamına gelir.

2- وَالْقُرْآنِ الْحَكِيمِ “Hikmetli Kur’ân’a andolsun ki.”

3- إِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ “Şüphesiz Sen gönderilen rasûllerdensin.”

4- عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ “Sırat-ı müstakim (dosdoğru bir yol) üzeresin.”

Sırat-ı müstakim üzere olmaktan murat, tevhîd ve bütün işlerde istikamettir.

Hız. Peygamberin Allahın gönderdiği elçilerden olması her ne kadar istikamet üzere olmasını iltizam ederse de, bu şekilde açık bir ifadeyle de belirtilmiştir.

5- تَنْزِيلَ الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ “(Kur’an), Azîz – Rahîm (mutlak güç sahibi, çok merhametli olan Allah) tarafından indirilmiştir.”

6- لِيُنْذِرَ قَوْمًا مَّا أُنْذِرَ آبَاؤُهُمْ “Ataları uyarılmamış bir kavmi uyarman için.”

Uzun bir fetret dönemi yaşanmış, o zamanki Arabların ecdadı peygamber uyarısından uzak kalmışlardı. Bu ifade, onların peygambere ne derece şiddetle muhtaç olduğunu anlatır.

Veya şöyle de mana verilebilir: “Eski zamanda ecdatlarının uyarıldığı şeyle onları uyarman için biz seni onlara gönderdik.”

فَهُمْ غَافِلُونَ “(Bu yüzden) onlar gafil kimselerdir.”

Üstteki ilk açıklamaya göre manası şöyle olur:

“Onlar, uyarılmadıkları için gaflette kalmışlardır.”

İkinci cihetle ise şu manayı ifade eder: “Biz seni onları uyarman için gönderdik. Çünkü onlar gafil kimselerdir.”

7- **لَقَدْ حَقَّ الْقَوْلُ عَلَى أَكْثَرِهِمْ** “Andolsun ki onların çoğunun üzerine azab sözü hak olmuştur.”

فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ “Artık onlar iman etmezler.”

Bundan murat, “Rabbinin, ‘Andolsun ki cinlerden ve insanlardan cehennemi dolduracağım’ sözü tamam oldu” ayetinin manasıdır (Hûd, 119). Çünkü onlar, Allahın “onlar iman etmezler” diye bildiği kimselerdendir.

8- **إِنَّا جَعَلْنَا فِي أَعْنَاقِهِمْ أَغْلَالًا فَهِيَ إِلَى الْأَذْقَانِ** “Onların boyunlarına demir halkalar geçirdik, o halkalar çenelerine dayanmıştır.”

Ayet, onların küfür üzere ısrarlarını ve kalplerinin mühürlü olmasını ifade eder. Bundan dolayı ayetler ve uyarılar onlara fayda vermemektedir. Bu mana ayette bir temsil olarak boynu kelepçeli insanlarla anlatılmıştır. Bu kelepçeler çenelerine kadar dayanmış, bundan dolayı başlarını eğememektedirler.

فَهُمْ مُقْمَحُونَ “Artık onlar başlarını eğemezler.”

Başlarını kaldırmışlar, gözlerini yummuşlardır. Artık bunlar hakka yönelemezler, boyunlarını oraya çeviremezler, hakka mukabil baş eğemezler.

9- **وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَأَعْشَيْنَاهُمْ** “Hem önlerinden bir sed, hem de arkalarından bir sed çekmişiz, kendilerini sarmışızdır.”

فَهُمْ لَا يَبْصُرُونَ “Artık onlar görmezler.”

Bu da onların cehalet çukurunda hapiste olduklarını, ayetler ve delillere bakmaktan alıkonulduklarını anlatan bir başka temsildir. Önlerinden ve arkalarından iki sed onları kuşatmıştır. Bu sedler, onların gözlerini kapatmış, artık önlerini ve arkalarını göremez olmuşlardır.

Sebeb-i Nüzûl

Denildi ki: Bu iki ayet Benî Mahzûm hakkında indi. Ebu Cehil, Hz. Pey-

gamber secde de iken başını yere sürteceğine dair yemin etti. Elinde bir taş olduğu hâlde Hz. Peygamberin yanına vardı. Hz. Peygamber namaz kılıyordu. Ebu Cehil elini kaldırdığında, eli boynuna kenetlendi, taş da eline yapıştı. Daha sonra güçlkle taşı elinden alabildiler. Ebu Cehil, kavmine döndü, olanları anlattı.

Aynı kabileden bir başkası “Ben Muhammedi bu taşla öldüreceğim” diyerek Hz. Peygamberin yanına geldi. Allah da onun gözünü kör etti.

10- **“Onları uyarsan da, uyarmasan da onlar için birdir, iman etmezler.”**

Bakara sûresinde bunun tefsiri geçmişti.¹

11- **“Sen ancak Zikr’e (Kur’an’a) uyan ve Rahmân’dan gıyabî olarak korkan kimseyi uyarsın.”**

Senin uyarıların ancak bir öğüt olan Kur’ana dikkatle muhatap olan, onunla amel eden, Rahmânın cezalandırması daha gelmeden ve o dehşetli haller gözle görülür bir şekil almadan O’ndan korkan kimseye fayda verir.

“Rahmândan gıyabî olarak korkmak”, kalbinin derinliklerinde O’ndan ürperti duymak ve O’nun rahmetine aldanmamak manasında da olabilir. Çünkü O, Rahmân olduğu gibi aynı zamanda Müntakimdir, Kahhardır.

“İşte onu bir mağfiret ve güzel bir mükâfatla müjdele.”

12- **“Gerçekten, ölüleri biz diriltiriz.”**

Allahın ölüleri diriltmesi, ölmüş olanları haşrederek ve cahillere de hidayet vererek olur.

“Ve onların önceden yapıp gönderdiklerini ve geride bıraktıklarını yazarız.”

Onların, önceden yapmış oldukları iyi ve kötü bütün amelleri yazarız.

Ölümlerinden sonra geride bıraktıkları eserlerini de yazarız.

Bu geride bıraktıkları, öğrettikleri bir ilim ve vakfettikleri bir eser gibi

¹ Bkz. Bakara, 6.

şeyler olabildiği gibi, batıl bir şeyi yaymak ve bir zulmü tesis etmek gibi kötü şeyler de olabilir.

وَكُلُّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُّبِينٍ “Ve biz her şeyi bir “imam-ı mübin”de sayıp tesbit etmişizdir.”

İmam-ı Mübin’den murat, levh-i mahfuzdur.

Ashab-ı Karye

13- وَأَضْرِبْ لَهُمْ مَثَلًا أَصْحَابَ الْقَرْيَةِ ۖ **“Onlara, ashab-ı karye’yi misal ver.”**

Bahsi geçen ashab-ı karye, Antakya halkıdır.

14- إِذْ جَاءَهَا الْمُرْسَلُونَ ۖ **“Hani oraya elçiler gelmişti.”**

Bu elçiler, Hz. İsa’nın oraya gönderdiği kimselerdi.

14- إِذْ أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمُ اثْنَيْنِ ۖ **“Hani biz onlara iki kişi göndermiştik.”**
فَكَذَّبُوهُمَا **“Fakat onlar ikisini de yalanlamışlardı.”**

Cenab-ı Hakkın **“biz göndermiştik”** demesi, rasûlü ve halifesinin fiili olmasındandır.²

15- فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ **“Biz de bir üçüncü ile destek verdik.”**

Üçüncü elçinin adı Şem’un’dur.

16- فَقَالُوا إِنَّا إِلَيْكُم مُّرْسَلُونَ **“Onlara: ‘Biz size gönderilmiş elçileriz’ dediler.”**

Antakya halkı putlara tapıyordu. Hz. İsa, bunlara iki elçisini gönderdi. Bu iki elçi şehre yaklaştıklarında Habib-i Neccar’ı gördüler. Habib-i Neccar, koyun güdüyordu. Onlara nereden gelip nereye gittiklerini sordu, onlar da anlattılar. Habib-i Neccar, “bu anlattıklarınıza bir delil var mı?” dedi. Onlar da “hastayı tedavi eder, anadan doğma körün gözünü açarız, cüz-zamlıları iyileştiririz” dediler. Habib-i Neccarın hasta bir çocuğu vardı, onu gösterdi. Onlar da elleriyle meshettiler, çocuk iyileşti. Habib-i Neccar, bu olay karşısında iman etti, haber şehirde yayıldı. Pek çok insan, onların elleriyle şifa buldu. Onların haberi hükümdara kadar ulaştı. Hz. İsanın elçilerini yanına getirip “ilahlarımızdan başka bizim için başka bir ilah mı var?” diye sordu. Dediler: “Evet, seni ve ilahlarını yaratan!”

² Yani, gönderen Hz. İsa da olsa, Hz. İsa kendi şahsı için değil, Allahın davasını anlatmak üzere göndermiştir.

Bunun üzerine hükümdar onları hapsedtirdi. Hz. İsa da Şem'unu oraya gönderdi. Şem'un, gerçek kimliğini gizleyerek hükümdarın adamlarıyla dostluk kurdu. Onlar da kendisine alıştılar, onu hükümdara götürdüler böylece hükümdarın yakın çevresinde yer aldı. Bir gün hükümdara “duyduğuma göre sen iki adamı hapsedmişsin, ne dediklerini dinledin mi?” diye sordu. Hükümdar “hayır” dedi. Şem'unun talebi doğrultusunda onları yanına getirtti. Şem'unla onlar arasında şöyle bir muhavere cereyan etti:

-Sizi kim gönderdi?

-Herşeyi yaratan ve şeriki olmayan Zât bizi gönderdi.

-Öz olarak bize O'nu anlatın.

-O, ne dilerse yapar, ne isterse ona hükmeder.

-Deliliniz var mı?

-Hükümdar ne dilerse talep etsin.

Bunun üzerine hükümdar yüzünde göz yeri bile olmayan bir çocuk getirtti, iki elçi Allaha dua ettiler, çocuğun yüzünde göz için yarılma meydana geldi. İki fındık alıp o boşluklara yerleştirdiler. Bunlar birer göz haline geldiler. Çocuk bunlarla görmeye başladı.

Bunun üzerine Şem'un, hükümdara “Ne dersin, sen de ilahlarından istesen de böyle bir şey yapsalar! Böylece hem sana hem de onlara bir itibar olur” dedi.

Hükümdar “benim sana karşı bir sırrım yok. Bizim ilahlarımız işitmez görmez, zarar ve fayda veremez” diye cevap verdi. Ardından da “şayet sizin ilahınızın bir ölüyü diriltmeye gücü yeterse, O'na iman ederiz” dedi. Bunun üzerine yedi gün önce ölmüş bir genci getirdiler. Hz. İsanın iki elçisi dua ettiler, ölü doğrulup kalktı ve şöyle dedi: Ben, ateş dolu yedi vadiye alındım. İçinde bulunduğunuz inançtan dolayı sizi uyarıyorum, imana gelin!”

Ayrıca şöyle devam etti: “Sema kapıları açıldı, gördüm ki güzel bir genç bu üçüne şefaatçi oluyor.”

Hükümdar “Üçü dediğin kimler?” diye sordu. Genç, “Şem'un ve şu ikisi” dedi.

Şem'un, gencin sözünün hükümdara tesir ettiğini görünce ona nasihatle bulundu, o da kalabalık içinde iman etti. İman etmeyenlere ise, Hz. Cebrael sayha (yüksek bir ses) ile bağırdı, helâk olup gittiler.

15- **“Dediler: Siz ancak bizim gibi insansınız.”**

Bizi davet ettiğiniz şeye sizi yetkili kılan bir meziyet sizde görmüyoruz.

16- **“Ve Rahmân, hiçbir şey indirmedir.”**

Rahmân, size vahiy ve risaletten bir şey indirmedir.

17- **“Siz ancak yalan söylüyorsunuz.”**

Siz, **“biz elçileriz”** iddianızda başka değil, ancak yalan söylüyorsunuz.

18- **“(Elçiler) dediler: Rabbimiz biliyor ki, biz gerçekten size gönderilmiş elçileriz.”**

Allahın bilmesini şahit olarak söylediler.

Bu, yemin yerine geçmektedir.³

İlk defa **“biz size gönderilmiş elçileriz”** dediklerinde te’kidde bulunmamışlardı. İnkârla karşılaşınca “lâm” harfiyle te’kidde bulundular.⁴

19- **“Ve bize düşen ancak apaçık tebliğdir.”**

Bize düşen, onun sıhhatine şahit olan delillerle apaçık bir şekilde tebliğde bulunmaktır. Tebliğin bu şekilde delilli yapılması güzeldir. Çünkü tebliği güzel yapan şey, delil getirmektir.⁵

20- **“(Ahali ise) dediler: Şüphesiz biz sizin yüzünüzden uğursuzluğa uğradık.”**

Böyle demeleri,

-Onların davetini garip bulmaları,

-O davetten hoşlanmamaları,

-Ve çağrıldıkları şeyden ürkmelerinden dolaydır.

21- **“Eğer vazgeçmez-**

³ Yani, **“Rabbimiz biliyor ki...”** ifadesi, “Vallahi” manasını ifade eder.

⁴ Türkçede bunu şöyle görebiliriz: Sözelimi “ben cumhurbaşkanı ile görüş-tüm” diyen birisi inkârla karşılaşınca şöyle devam eder: “Ben gerçekten cumhurbaşkanı ile görüş-tüm.” Ayetteki te’kide bu cihetle bakabiliriz.

⁵ Yoksa mücerret bir iddiadan ibaret kalır.

seniz, mutlaka sizi taşlarız ve bizim tarafımızdan size çok elîm bir azap dokunur.”

19- قَالُوا طَائِرُكُمْ مَعَكُمْ “Dediler: Uğursuzluğunuz kendinizdendir.”

Size öğüt verildi diye mi (uğursuzluğa uğradınız)?”

20- بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ “Doğrusu siz, müsrif bir kavimsiniz.”

“Uğursuzluğunuza sebep kendinizdir, kötü inancınız ve kötü amellerinizdir. Size öğüt verildi diye mi başınıza uğursuzluk geldi? Sizler, isyanda aşırı gitmeyi âdet edinmiş bir topluluksunuz. İşte, uğursuzluk buradan size geldi.”

Veya “sizler dalâlette aşırı gitmeyi âdet edinmiş bir topluluksunuz. Bunun için kendileriyle şeref duymanız ve teberrükte bulunmanız gereken kimseleri uğursuzluk vesilesi saydınız.”

20- وَجَاءَ مِنْ أَقْصَا الْمَدِينَةِ رَجُلٌ يَسْعَى “Ve şehrin öbür ucundan bir adam koşarak geldi.”

Bu adam, Habib-i Neccardır. Gelen elçilere icabetten önce, kavminin putlarını yapan bir kimse idi. Aralarında altıyüz sene olmakla beraber, Hz. Peygambere gıyabında iman edenlerdendir.

21- قَالَ يَا قَوْمِ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِينَ “Dedi: Ey kavmim! Uyun elçilere!”

21- اتَّبِعُوا مَنْ لَا يَسْتَلْكُمْ أَجْرًا “Uyun sizden hiçbir ücret istemeyenlere.”

Yaptığı nasihate ve icra ettiği risalet görevini tebliğe mukabil sizden bir ücret istemeyen kimselere tabi olun.

22- وَهُمْ مُّهْتَدُونَ “Ve onlar hidayete ermişlerdir.”

Ve onlar, dünya ve ahiretin hayrına kavuşacak olan kimselerdir.

22- وَمَا لِي لَا أَعْبُدُ الَّذِي فَطَرَنِي “Bana ne oluyor ki beni yaratana ibadet etmeyeyim?”

Habib-i Neccar, böyle diyerek irşad hususunda onlara lütufta bulundu, kendini onlara söylediği şeylerden hariç tutmadı. Kendisi için istediğini onlar için de istediğini gösterdi. Böyle demekle, Allaha ibadeti terk edip başkasına ibadet etmelerinden dolayı onları kınadı. Bunun için, sözünün devamında şöyle dedi:

“Hâlbuki O’na döndürüleceksiniz.” وَالْإِلَهِ تُرْجَعُونَ

Bu ifadede, onlara şiddetli bir tehdit vardır.

Sonra, önceki üslûba dönerek şöyle devam etti:

23- “Eğer İN يُرِدْنَ الرَّحْمَنُ بِضُرٍّ لَا تُغْنِي عَنْهُ شَفَاعَتُهُمْ شَيْئًا وَلَا يُنْقِذُونَ” “Hiç ben O’ndan başka ilâhlar edinir miyim?”
Rahmân, bana bir zarar dileyecek olsa, onların şefaati bana bir fayda vermez ve onlar beni kurtaramazlar.”

Böyle yaparsam, onların şefaati bana bir fayda vermez, yardım ve destekle beni kurtaramazlar.

24- “O takdirde ben gerçekten apaçık bir dalâlet olurum.” اِنِّى اِذَا لَفِى ضَلَالٍ مُّبِينٍ

Çünkü hiçbir şekilde fayda vermeyen ve bir zararı da def etmeyen şeyleri fayda ve zarara tam muktedir olan Yaratıcıya tercih etmek ve O’na şerik kılmak, akli başında olanlara hiç de gizli kalmayacak apaçık bir dalâlettir.

25- “Şüphesiz ki ben, Rabbinize iman ettim, gelin beni dinleyin.” اِنِّى اٰمَنْتُ بِرَبِّكُمْ فَاسْمِعُونِ

Denildi ki: Hitap Hz. İsa’nın elçilerinedir. Çünkü nasihate başlayınca, kavmi onu taşlamaya başladılar. O da, kavmi kendisini öldürmeden önce onlara doğru koştu.

26- “Ona, “haydi gir cennete!” denildi.” قِيلَ ادْخُلِ الْجَنَّةَ

Kavmi onu öldürdüğünde, cennet ehlinde olduğu kendisine bir müjde olmak üzere söylendi.

Veya diğer şehitlerde olduğu gibi, cennete gireceğine dair bir ikram ve izin olarak söylenmiş de olabilir.

Veya Hasan-ı Basri’nin dediğine göre, kavmi Onu öldürmeye niyetlendiğinde Allah O’nu cennete yükseltti.

Ayetin bu kısmı, dinine yardım hususunda salâbeti anlatıldıktan sonra, Rabbine kavuşma anında durumunun ne olduğu sorusuna bir cevap gibidir. Devamı da aynı şekilde değerlendirilebilir.

“O da dedi: Keşke kavmim bilseydi!” قَالَ يٰآلَيْتَ قَوْمِى يَعْلَمُونَ

27- **“Rabbimin beni bağışladığını ve beni kendilerine ikram edilen kullarından kıldığını...”**

Yani, “cennete gir” denildiğinde “acaba o ne dedi?” sualine bir cevaptır.

Habib-i Neccarın “**keşke kavmim bilseydi**” diye temennide bulunması,

-Küfürden tevbe etmeye,

-Ve iman ve taate girmek suretiyle kendisine açılan cenneti elde etmeye onları sevk etmesi içindir. Allah dostlarının hâli böyledir, öfkelerini yutarlar, düşmanlara bile merhamet gösterirler.

Veya “**keşke kavmim bilseydi**” demesi, “keşke kendisiyle ilgili olarak çok büyük bir hata üzere olduklarını, O’nun ise hak üzere olduğunu bilselerdi” manasını da ifade edebilir.

Ayetteki **مَا** ifadesindeki **مَا** soru için de olabilir. O cihetten bakılırsa mana şöyle olur: “Keşke kavmim bilseydi, Rabbim ne ile beni bağışladı ve ikrama mazhar kıldı.” Bu da, onların dinini terk etmesi ve eziyetlerine sabretmesidir.

28- **“Biz arkasından kavminin üzerine semadan bir ordu indirmedik.”**

Onun öldürülmesinden sonra biz O’nun kavmine, Bedirde ve Hendekte yaptığımız tarzda gökten bir ordu göndermedik. Meleğin bir tek sayhası, onları helâk etmeye yetti.

Bu üslûbta, onların öldürülmelerini küçük görmek ve helâkleri için gönderilen meleği ise tazim vardır.

“İndirecek de değildik.”

Onun kavmini helâk etmek için bir ordu indirmemiz hikmetimize de uygun düşmezdi. Çünkü biz her şey için bir sebep takdir ettik. Bunu, kavmine karşı galebesi için bir sebep kıldık.

Denildi ki: Ayetteki ikinci **مَا** mevsul de olabilir. Bu durumda mana şöyledir: “Onun öldürülmesinden sonra Biz semadan ordu göndermedik. Önceki kavimlerde gönderdiğimiz taş, rüzgâr ve şiddetli yağmur gibi şeyler de göndermedik... Sadece bir tek sayha ile onları helâk ettik.”

29- **“Sadece bir tek sayha onlara yetti.”**

Cebrailin bir tek sayhası (kuvvetli sesi), onların helâki için kâfi geldi.

“Bir anda sönüp gittiler.” فَإِذَا هُمْ خَامِدُونَ

Ayette, onların hâli, sönen ateşe benzetilmiştir. Yani, canlı kimse parlak ateşe benzer. Ölen ise, o ateşin külü gibidir.

30- “Yazıklar olsun o kullara ki, kendilerine gelen her elçiyle mutlaka alay ediyorlardı.” يَا حَسْرَةً عَلَى الْعِبَادِ مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ

Gönderilen bu elçiler gibi ihlaslı zatlar, nasihatleriyle dünya ve ahiret saadetinin anahtarları gibidirler. Böyle alay edenler, pişman olmaya ve kendilerine de **“yazıklar olsun!”** denilmeye layıktırlar. Onların hâline hem melekler, hem de ins ve cinden ehl-i iman olanlar “vah vah” demişlerdir.

Ayette ifade edilen tahassürün, (onlara **“yazıklar olsun”** demenin) onların kendi aleyhlerine işledikleri cinayetin büyüklüğünü göstermek için istiare yoluyla Allahtan bir tahassür olması da caizdir.⁶

31- “Kendilerinden önce nice nesilleri helâk ettiğimizi, onların artık kendilerine dönmeyeceklerini görmediler mi?” أَلَمْ يَرَوْا كَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنَ الْقُرُونِ أَنَّهُمْ إِلَيْهِمْ لَا يَرْجِعُونَ

32- “Elbette onların hepsi toplanıp, bizim huzurumuza getirilecektir.” وَإِنْ كُلُّ لَمَّا جَمِيعٌ لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ

Onların hepsi kıyamet günü amellerinin karşılığını almak üzere huzurumuza getirileceklerdir.

⁶ Allahu Teâlâ, gerçek anlamda böyle bir teessürden mukaddes ve münezzehtir. Ama, onların ne derece zavallı bir hâle düştüklerini ifade noktasında, mecazen bunun Allaha nisbet edilmesi söz konusu olabilir.

Ölü Arz'dan Yaşayan Gezegene

33- **وَايَّةٌ لَهُمُ الْأَرْضُ الْمَيِّتَةُ** “Ölü arz onlar için bir delildir.”

أَحْيَيْنَاهَا “Ona hayat verdik.”

وَأَخْرَجْنَا مِنْهَا حَبًّا “Ve ondan taneler çıkardık.”

فَمِنْهُ يَأْكُلُونَ “Ondan yiyorlar.”

“Ondan yiyorlar” derken “ondan” kısmının önce gelmesi, hububatın en fazla yenmesi ve kendisiyle geçim sağlanmasına delâlet içindir.

34- **وَجَعَلْنَا فِيهَا جَنَّاتٍ مِنْ نَخِيلٍ وَأَعْنَابٍ** “Biz orada hurmalıklar, üzüm bağları var ettik.”

Ayette “kuru hurma” anlamında “temr” yerine, “**hurmalıklar**” denilmesi, bahçe hâlindeki hurmanın daha ziyade fayda ve san’at eserleri ihtiva etmesindendir.

وَفَجَّرْنَا فِيهَا مِنَ الْعُيُونِ “Ve orada pınarlar fışkırttık.”

35- **لِيَأْكُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ** “Onun meyvesinden yesinler diye (böyle yaptık).”

“Onun meyvesinden yesinler diye...” ifadesinde, “O” zamiri, “bahsi geçen bahçelerden” manasına bakar.

Denildi ki: “O” zamiri Allaha râcidir. Yani “O’nun ikram ettiği meyvelerden yesinler diye...” Meyvenin Allaha nisbeti, O’nun yaratmasından dolayıdır.

وَمَا عَمَلَتْهُ أَيْدِيهِمْ “Ve kendi ellerinin yaptıklarından da.”

Bu kısım, ağaçlardan elde edilen meyvelere ilâve olarak, insanların kendi elleriyle yapmış oldukları, meyve suyu ve pekmez gibi yiyeceklere işaret eder.

Denildi ki: Cümleinin başındaki مَا “ma” harfî, nefiy manasınadır. O zaman mana şöyle olur: “**Bunları, onların elleri yapmış değildir.**”

Yani, bu meyveler Allahın yaratmasıyla, yoksa onların kendi fiilleriyle meydana gelmiş değildir.

“Hâlâ şükretmezler mi?” أَفَلَا يَشْكُرُونَ

Bu ifade, şükrün terk edilmesini reddetmesi cihetiyle şükürü emretmektedir.

36- سُبْحَانَ الَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ وَمِنْ أَنْفُسِهِمْ وَمِمَّا 36-
“Yerin bitirdiklerinden, kendilerinden ve bilmedikleri şey-
lerden her şeyi çift yaratanın şanı ne yücedir.”

Allah, bütün türleri ve bunların sınıflarını, yerden biten bitki ve ağaçları, ayrıca insanları erkek ve dişi şeklinde eşeyli olarak yaratmıştır.

Bir de insanların henüz bilmediği, Allahın insanları muttali kılmadığı ve bilinmesine bir yol açmadığı çift olan başka şeyler vardır.

37- وَآيَةٌ لَهُمُ اللَّيْلُ “Gece de onlara bir ayettir.”

“Biz ondan gündüzü sıyrır çıkarırız.” نَسْلَخُ مِنْهُ النَّهَارَ

Hayvanın derisi yüzülüp bir bütün olarak çıkarılması gibi, geceyi ortadan kaldırır, onun yerine gündüzü koyarız.

38- فَإِذَا هُمْ مُظْلَمُونَ “Bir de bakarlarsa ki, karanlıkta kalmışlardır.”

38- وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا “Güneş de kendi yörüngesinde akıp gider.”

Güneşin de devrinin kendisinde nihayet bulacağı belirli bir haddi vardır.

Ayette güneş bir yolcuya benzetilmiş, bu yolcunun varacağı nihaî bir menzil olduğu nazara verilmiştir.

Ayrıca, şu manalar da düşünülebilir:

Güneşin bu cereyanı (akıp gitmesi) özel bir tarzda istikrar (denge) meydana getirmek içindir.

Güneşin senelik devrinde üçyüz altmış doğuş ve batış yeri vardır. Her gün bunlardan birinde doğması ve batması için belirlenmiş bir seyahati söz konusudur. Hergün bunlardan birinden doğar, batış yerlerinden birinde de batır. Diğer yıla kadar aynı yerden bir daha doğup batmaz.

Güneşin hareketi âlemin harabına (kıyamet kopmasına) kadar bu şekilde sürüp gidecektir.)

Bir kıraat özelliği olarak şu manaya da dikkat çekilmiştir: Güneş için bir durak yoktur, o daima hareket hâlinindedir.

ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ “İşte bu, Azîz-Alîm’in takdiridir.”

“İşte bu” yani akıllı kimsenin saymaktan aciz kalacağı kadar hikmetleri tazammun eden güneşin bu hareketi, Azîz-Alîm olan Allahın bir takdiridir.

O, Azîz olmasıyla, kudretiyle her türlü şeye hâkimdir. Alîm olmasıyla, ilmi her şeyi kuşatır.

39- وَالْقَمَرَ قَدَرْنَاهُ مَنَازِلَ “Ay için de menziller (konak yerleri) takdir ettik.”

Ay için de seyri esnasında menziller takdir ettik. Bunlar yirmisekiz menzildir. Ay, her gece bu menzillerden birinde bulunur, ne ileri gider, ne de geri kalır.

حَتَّىٰ عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ “Nihayet o, eğrilmiş kuru hurma dalı gibi olur.”

Bu menzillerin sonuna geldiğinde incelir, hilâl şeklini alır.

Denildi ki: Bundan murat, üzerinden bir yıl veya daha fazla geçen hurma dalıdır.

40- لَا الشَّمْسُ يَنْبَغِي لَهَا أَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ “Ne güneş aya yetişebilir.”

Güneş için ay gibi bir süratle gitmek uygun değildir. Çünkü bu, bitkilerin meydana gelmesini ve hayvanların maişetini ihlâl eder.

Veya, güneş için ayın eserlerini ve menfaatlerini vermesi veya onun yerine geçmesi uygun değildir.

Veya aya hükmedip onun nurunu silmesi söz konusu değildir.

“Ne güneş aya yetişebilir” denilmesi şunu gösterir: Güneş, musahhar bir memurdur, kendisine ne emredilse onu yapar.

وَلَا اللَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ “Ne de gece gündüzü geçebilir.”

Gece için de gündüzün önüne geçip onu ortadan kaldırması söz konusu değildir. Lakin o, gündüzü takip eder.

Denildi ki: Güneş ve aydan murat, bunların alâmeti oldukları gündüz

ve gecedir. “Gecenin gündüzün önüne geçmesinden” de murat, öncekinin aksine olarak ayın güneşin hâkimiyetine son vermesi cihetidir.⁷

Güneş için “**yetişmek**” kelimesi kullanılırken, gece için “**öne geçmek**” tabirinin kullanılması, onun seyir süratine daha uygun olduğundan-
dır.

وَكُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ “Her biri bir yörüngede yüzerler.”

Hiçbiri diğerine çarpmadan, yörüngesine girmeden kendine çizilen yol-
da seyran eder, yüzercesine akıp gider.

“Her biri.”

Bunların hepsi, yani güneşler ve aylar.... Çünkü, hâllerindeki farklılık,
zâtta da bir çeşit farklılığı meydana getirir.

Veya “**her biri**” ifadesine yıldızlar da dâhildir. Çünkü güneş ve ayın zik-
ri, yıldızları da hissettirir.

41- وَأَيَّةٌ لَهُمْ أَنَّا حَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ فِي الْفُلِّ الْمَشْحُونِ “Onların nesillerini
dolu gemide taşımamız da onlar için bir delildir.”

Bundan murat şöyle durumlardır:

-Ticarete gönderdikleri evlâtları,

-Beraber oldukları çocukları ve kadınları. Zira, “zürriyet” kelimesi ka-
dınlar hakkında kullanılır. Çünkü onlar, nesillerin bir nevi tarlalarıdır.

Ayette “**nesillerini**” şeklinde özel olarak ifade edilmesi, onların gemide
yerleşmelerinin daha meşakkatli ve orada tutunmalarının daha hayret veri-
ci olmasındandır.

Denildi ki: “**Dolu gemi**”den murat, Hz. Nûh’un gemisidir. Buna göre,
Allahın onları gemide taşıması, önceki atalarını taşıması manasına gelir. O
ataların sulblerinde olanlar da, onların zürriyetleri, yani nesilleridir.⁸

Ayette “**zürriyetlerini**” kelimesinin tahsîsen zikri, nimet olarak nazara

⁷ Yani, güneş ve ay birbirinin saltanatına son veremez, biri diğerinin yerine gee-
çemez. Her birinin kendine göre bir saltanatı ve menfaati vardır. Bunlar ve bunla-
rın âlâmet oldukları gündüz ve gece, birbirini takip ederek kıyamete kadar devam
edip gideceklerdir.

⁸ Yani, Hz. Nûhun gemisinde taşınanlar her ne kadar şimdiki insanlar değilse
de, şimdiki insanlar orada bulunanlara dayandığından, kendileri de o gemide ta-
şınmış gibidirler.

verilmesinin daha etkili ve daha ziyade hayret verici olması yönündendir. Ayrıca, bir vecizlik de söz konusudur.

42- **وَلَخَلَقْنَا لَهُمْ مِنْ مِثْلِهِ مَا يَرْكَبُونَ “Ve onlar için, o gemi gibi binecek şeyler yarattık.”**

“Mesela, deve gibi binekler yarattık.” Nitekim deveye “kara gemisi” denilir.

Veya bundan murat, diğer gemi ve kayık çeşitleri de olabilir.⁹

43- **وَإِنْ نَشَأْ نُغْرِقْهُمْ “Eğer dilesek onları suda boğarız.”**

فَلَا صَرِيخَ لَهُمْ “Artık o zaman ne onların feryadına yetişen bulunur.”

وَلَا هُمْ يُنْقَذُونَ “Ve ne de onlar kurtarılır.”

44- **إِلَّا رَحْمَةً مِنَّا وَمَتَاعًا إِلَىٰ حِينٍ “Ancak tarafımızdan bir rahmet ve bir zamana kadar yaşatmak başka.”**

Ancak bir rahmet ve hayat ile faydalandırmak için, ecellerine kadar kendilerine bir süre verilir.

⁹ Ayet, günümüzdeki tren, otomobil ve uçak gibi diğer bineklere de işaret eder.

Kıyamet Sayhası

45- “Onlara: **وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّقُوا مَا بَيْنَ أَيْدِيكُمْ وَمَا خَلْفَكُمْ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ**” “Önünüzdekinden ve arkanızdakinden sakının ki size rahmet edilsin” denildiği zaman...”

“Önünüzdeki” derken daha önce meydana gelmiş olaylar, “arkanızdaki” derken de ahirette hazırlanan azaba dikkat çekilmektedir.

Veya “Gökten ve yerden önlerinde ve arkalarında olanları görmediler mi?” (Sebe, 9) ayetinde olduğu gibi, sema ve arzdan gelen felâketler olabilir.

Veya dünya ve ahiret azabı olabilir. Bunun aksi de düşünülebilir.¹⁰

Veya bundan murat, önceden yapılan günahlar ve sonradan yapılacak olan günahlardır.

46- “Ve kendilerine Rablerinin âyetlerinden bir âyet gelmez ki, ondan yüz çevirir olmasınlar.”

Sanki şöyle demiş oldu: Onlara “azaptan sakının” denildiğinde yüz çevirdiler. Çünkü günahlı bir hayata alışmışlar, böylesine bir hayatı benimsemişlerdi.

47- “Onlara, **وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ أَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ قَالُوا الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا**” “Allah’ın sizi rızıklandığı şeylerden infak edin” denildiğinde, inkâr edenler iman edenlere şöyle dediler:”

Mekke kâfirlerine böyle denildiğinde, onlar Allaha inanan ve işleri O’nun dilemesine bırakıp “Allah dilerse” diye konuşan mü’minlere şöyle dediler:

“**أَنْطَعِمُ مَنْ لَوْ يَشَاءُ اللَّهُ أَطَعَهُ**” “Şayet Allah dileseydi doyuracağı kimseyi biz mi doyuracağız?”

¹⁰ Yani “önünüzdeki dünya azabı ve arkanızdaki ahiret azabından sakının” denildiği gibi başka açıdan bakıldığında “önünüzdeki ahiret azabından ve arkanızdaki dünya azabından sakının” da denilebilir.

Sizin iddianıza göre “Allahın dilerse doyuracağı” kimseleri biz mi doyuracağız?

Denildi ki: Bu sözü söyleyenler Mekke müşrikleridir. Fakir Müslümanlar onlardan yiyecek isteyince şu manayı hissettirmeye çalıştılar: “Allah onlara vermeye kâdir iken vermediğine göre, bizim vermeyişimiz yadırganmamalı!”¹¹

Bu, onların ileri derecede olan cehaletlerindendir. Çünkü Allah insanları sebeplerle doyurur. Zenginleri fakirlere yedirmeye teşvik etmesi ve buna muvaffak kılması da bu sebeplerden biridir.

إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ **“Siz ancak apaçık bir dalalet içindesiniz.”**

Siz Allahın meşietine (dilemesine) zıt bir şeyi bizden istemekle apaçık bir dalâlet içindesiniz.

Bu ifadenin Allahtan onlara bir cevap olması da caizdir.

Veya, mü'minlerden onlara verilen cevabın bir hikâyesi de olabilir.

48- وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْوَعْدُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ **“Eğer doğru söyleyenlerse-
niz, bu vaat ne zaman gerçekleşecek?” diyorlar.”**

Bundan murat, öldükten sonra diriltülme vaadidir.

49- مَا يَنْظُرُونَ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً تَأْخُذُهُمْ وَهُمْ يَخِصِّمُونَ **“Onların bekle-
diği, çekişip dururlarken kendilerini yakalayacak bir sayhadan baş-
kası değildir.”**

Sayha, şiddetli ses demektir. Bundan murat, sûra birinci üfürülüştür.

Onlar ticarethanelerinde ve günlük işlerinde birbirleriyle çekişirlerken **“Yoksa onlar Allah’ın azabından hepsini saracak bir felaket gelme-
sinden veya farkında değillerken ansızın kıyametin kopmasından
emin mi oldular?”** (Yusuf, 107) ayetinde anlatıldığı üzere, hatırlarına hiç
gelmez bir hâlde iken kıyamet kopuverir.

50- فَلَا يَسْتَطِيعُونَ تَوْصِيَةً **“Artık ne bir vasiyette bulunabilirler.”**

Hiçbir işleri için bir vasiyette bulunamazlar.

وَلَا إِلَىٰ أَهْلِهِمْ يَرْجِعُونَ **“Ne de ailelerine dönebilirler.”**

¹¹ Yani, tersinden mantık yürüterek cerbezeli bir şekilde “Allahın vermediğine biz mi vereceğiz?” dediler.

Evlerine de dönüp onların hâllerini göremezler. Ani bir şekilde, bulundukları yerlerde ölüme yakalanırlar.

وَنُفِخَ فِي الصُّورِ “Ve sûr’a üfürülmüştür.”

51- فَاِذَا هُمْ مِنَ الْاَجْدَاثِ اِلَى رَبِّهِمْ يَنْسِلُوْنَ “Bir de bakarsın kabirlerinden Rablerine doğru akın akın gidiyorlar.”

Bundan murat, ikinci defa sûra üfürülmesidir. Bunun tefsiri Mü’minun sûresinde geçti.¹²

52- قَالُوا يَا وَيْلَنَا مَنْ بَعَثَنَا مِنْ مَرْقَدِنَا “Şöyle derler: Vay başımıza gelene! Yattığımız yerden bizi kim uyandırdı?”

“Yattığımız yerden bizi kim uyandırdı?” demelerinde, onların akılları karıştığından dolayı kendilerini uykudan uyanmış sanmalarına dair bir terşih, bir remz ve bir hissettirmek vardır.

Hafs kıraatinde, “merkadina” kelimesinde latîf bir sekte yapılır. Diğer kıraatlerde de burada sekte yapılması güzeldir.

هٰذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمٰنُ “İşte bu, Rahmân’ın vaad ettiği şeydir.”

وَصَدَقَ الْمُرْسَلُونَ “Ve gelen elçiler doğru söylemişlerdir.”

Bu ayet, okuyuş ve duruş yerine göre farklı farklı manaları ifade eder. Mesela:

“İşte bu Rahmânın vaat ettiği şeydir. Ve gelen elçiler doğru söylemişlerdir” ayeti, onların cümlesini naklediyor olabilir.¹³

Veya bu ayet onların “Vay başımıza gelene! “Yattığımız yerden bizi kim uyandırdı?” demelerine mukabil, melekler veya mü’minler tarafından bir cevaptır.

Bu cevapta,

-Onların inkârlarını hatırlatmak,

-Küfürlerinden dolayı kendilerini kınamak,

-Asıl onları ilgilendirmesi gereken durumun “Yattığımız yerden bizi

¹² Bkz. Mü’minun, 101.

¹³ Yani, öldükten sonra dirilmeyi görünce, mecburen ahireti ve peygamberlerin haber verdiği şeyleri kabullenmişlerdir. Zaten başka bir tercihleri de yoktur. Kıyameti görmüş, kabrinden uyandırılmış birinin “kıyamet olmayacaktır, öldükten sonra kimse diriltilmeyecektir” demesi düşünülemez.

kim uyandırdı?” demek yerine bu uyandırmanın ne olduğunu bilmele-ri olduğuna tenbihte bulunmak vardır. Sanki şöyle cevap vermiş oldular: “Öldükten sonra diriltmeyi vaat eden ve size elçiler gönderen Rahmân sizi diriltti. O elçiler size doğruyu söylediler. İş, sizin zannettiğiniz gibi olmadı. Çünkü şimdi uyandırılmanız, uyuyan kimsenin uyandırılması türünden de-ğildir ki “kim uyandırdı?” diye merak edesiniz. Şu anda yaşamış olduğunuz olay, dehşetli durumlarla dolu olan yeniden diriltirme olayıdır.”

53- **إِنْ كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً “Bu, başka değil sadece bir tek sayha-
dır.”**

Bundan murat, sûra son üfürülüştür.

**فَإِذَا هُمْ جَمِيعٌ لَدَيْنَا مُخَضَّرُونَ “Bakarsın hepsi toplanmış, huzurumuza
getirilmişlerdir.”**

Sadece bir tek sayha ile hepsi huzurumuzda bir araya getirilmiştir.

Bu üslûbta öldükten sonra diriltmenin ve insanları bir araya toplamanın Allaha çok kolay olduğunu ve bu diriltme ve toplama için insanların göz-lemledikleri şeyler türünden sebeplere ihtiyaç olmadığını anlatmak vardır.

54- **فَالْيَوْمَ لَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا “Artık bugün hiç kimseye zerre kadar
zulmedilmez.”**

**وَلَا تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ “Ve siz ancak yaptıklarınızın cezasını
çekersiniz.”**

Ayet, bu diriltilmede onlara ne söyleneceğini anlatır.

Bunda, vaat edilen şeyler için hem bir tasvir, hem de nefislerde bunun kolayca yerleşmesini sağlayacak sonsuz bir kudreti nazara vermek vardır.

Cennet ve Cehennem Ehli

55- **“Şüphesiz cennet ashabı, bugün safa sürdükleri bir meşguliyet içindedirler.”**

Bugün cennet ehli nimetler içinde keyiflerine bakarlar.

Ayet metninde **“şuğul”** kelimesinin elif-lâmsız gelmesi ve bunun nasıl bir meşguliyet olduğunun müphem (belirsiz) bırakılmasında, onların içinde bulundukları sürûr ve lezzetin ne derece büyük olduğunu göstermek vardır.¹⁴

Keza bunda, cennet ehlinin meşguliyetinin fehimlerin kuşatmasından ve mahiyetini kelimelerin anlatmasından çok çok yüksek olduğuna tenbih-te bulunmak vardır.

56- **“Onlar ve eşleri gölge-lerde koltuklara kurulurlar.”**

57- **“Orada onlar için meyveler vardır.”**

“Ve onlar için diledikleri her şey vardır.”

Onlar için cennette her çeşit meyve ve istedikleri her şey var.

58- **“(Onlara) Rahîm bir Rab’den söz olarak “selâm” vardır.”**

Bu selamı Allah onlara söyler.

Veya O’nun cihetinden olmak üzere kendilerine selam ulaştırılır.

Mana şöyledir: Allah onlara melekler vasıtasıyla veya hiç vasıta olmadan, şanlarına bir tazim olmak üzere selâm verir. Bu ise, onların isteği ve temennî ettikleri şeydir.

59- **“Ayrılın bu gün ey mücrimler!”**

Ey mücrimler: Bugün mü’minlerden ayrılın.

¹⁴ Gittiği sergiyi anlatan biri “neler vardı neler!” dediğinde, aslında neler olduğunu henüz anlatmamıştır. Ama bunu belirsiz bırakmakla o sergide çok muhteşem şeyler olduğuna dikkat çekmiştir.

Bu, **“Kıyamet koptuğu günde, o gün insanlar ayrılırlar.”** (Rum, 14) ayetinde olduğu gibi, mü’minlerin cennete doğru sevk edildiği vakit mücrimlere söylenir.¹⁵

Denildi ki: “Her türlü hayırdan ayrı kalın.”

Veya “Cehennem ateşinde birbirinizden ayrılın.” Çünkü her kâfir için tek başına hücre hapsi söz konusudur, başkalarını görmez ve onlar tarafından da görülmez.

60- “أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَا بَنِي آدَمَ أَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ- Ben, sizden “şeytana ibadet etmeyin” diye ahit (söz) almadım mı?”

Bu da, onları kınamak ve aleyhlerine bir delil olmak üzere kendilerine söylenecek şeyler arasındadır.

Allahın almış olduğu ahit (söz), onlara nasbettiği (diktığı) aklî ve naklî delillerdir. Bunlar, Allaha ibadeti emredici ve O’ndan başkasına ibadetten de sakındırıcıdır.

Allahtan başkasına yapılan ibadetin şeytana ibadet gibi ifade edilmesi, böyle yapılmasını şeytanın emretmesi ve böyle günahları onun süslü kılmasındandır.

“Çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır.” إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ

Ayetin bu kısmı, şeytanın sevkiyle ona uymaktan ve böylece ona tapmaktan yasaklamanın illetini beyan eder.

61- “Bana ibadet edin.” وَأَنْ اْعْبُدُونِي

“İşte bu, sırat-ı müstakimdir (dosdoğru bir yoldur).” هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ

“İşte bu” ifadesi, insanlardan alınan ahde veya Allaha ibadete işarettir. Bu cümle, Allahın ahdinin her iki şıkkını veya diğer şıkkını gerektiren durumu beyan etmek içindir.¹⁶

¹⁵ Ayetin devamında, mü’minlerin ve kâfirlerin durumu tafsil edilmektedir:

-“İman edip salih ameller yapmış olanlara gelince, onlar cennet bahçesinde neşelenirler.”

-“İnkâr edip âyetlerimizi ve ahirete kavuşmayı yalanlayanlara gelince, işte onlar azapta kalmak üzere getirilmişlerdir.” (Rûm, 15-16)

¹⁶ Yani, Allahın aldığı ahdin iki şıkkı vardır:

-Şeytana ibadet etmeyin.

“**Sırat-ı müstakim**” ifadesinin elif-lâmsız gelmesi, daha etkin anlatmak ve büyüklüğünü göstermek içindir.

Veya böyle gelmesi, Allaha ibadetin o doğru yolun bir parçası olduğunu göstermek içindir.¹⁷

62- **وَلَقَدْ أَضَلَّ مِنْكُمْ جِبَلًا كَثِيرًا** “Andolsun, o sizden pek çok nesilleri saptırdı.”

63- **أَفَلَمْ تَكُونُوا تَعْقِلُونَ** “Hiç aklınızı kullanmıyor muydunuz?”

Ayet, en ednâ akıl ve görüş sahibi kimseye bile görüleceği üzere, şeytanın düşmanlığının gözler önünde ve yoldan saptırmasının da gayet açık olduğunu beyandan sonra, şeytana düşmanlık konusuna döndü.

64- **هَذِهِ جَهَنَّمُ الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ** “İşte bu, size vaad edilen cehennemdir.”

65- **إِصْلَوْهَا الْيَوْمَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ** “İnkârınızdan dolayı bugün girin oraya!”

Dünyada küfrünüze mukabil, bugün o cehennemin hararetini tadın bakalım!

66- **الْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلَىٰ أَفْوَاهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَا أَيْدِيهِمْ وَتَشْهَدُ أَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ** “Bugün onların ağızlarını mühürleriz de, neler yaptıklarını elleri bize söyler ve ayakları şahitlik eder.”

Bugün onların ağızlarını mühürler, o ağızları konuşmaktan men ederiz. Onların el ve ayaklarında günahların izleri ve fiillerine delaletleri olmasıyla, ağızlarına bedel el ve ayakları neler yaptıklarını söylerler.

Veya el ve ayaklar, Allahın konuşturmasıyla gerçekten konuşurlar, neler yaptıklarını söylerler.

Hadiste şöyle bildirilmiştir: “Onlar, neler yaptıklarını inkâr ederler ve aralarında hasımlaşır. Bunun üzerine ağızları mühürlenir, elleri ve ayakları konuşur.”

-Bana ibadet edin.

“İşte bu, sırat-ı müstakimdir.” cümlesi her iki şıkkı veya iki şıktan ikincisini iktiza etmektedir.

¹⁷ Yani, “**es-sıratu'l-müstakim**” çok geniş bir yoldur. İbadette tevhid, o yolun bir kısmını teşkil eder. O yolda, daha nice esaslar vardır.

66- **“Şayet dilesek gözlerini büsbütün kör ederdik.”**

Şayet dilersek gözlerini mesheder, dümdüz yaparız.

فَاسْتَبَقُوا الصِّرَاطَ **“O zaman yola koşuşurlardı.”**

O zaman, mutad olarak çıktıkları yola koşuşurlardı.

فَأَنى يُصِرُّونَ **“Fakat nereden görecekler?”**

Ama o hâlde iken yolu ve gitme cihetini nereden görecekler? Mutad gittikleri yolu göremezlerse başka yolları nasıl görebilsinler?

67- **“Şayet dilesek, onları oldukları yerde başka şekle dönüştürürdük.”**

Şayet dilersek oldukları yerde onların suretlerini değiştirmek ve kuvvelerini iptal etmek suretiyle kılıkklarını başka şekle çevirirdik.

فَمَا اسْتَطَاعُوا مُضِيًّا وَلَا يَرْجِعُونَ **“O zaman ne gidebilirler, ne geri dönebilirlerdi.”**

Denildi ki: “Yalanlamalarından yine de dönmezlerdi.”

Son iki ayet şunu anlatır: Onlar küfürleri ve kendilerinden alınan ahdi (sözü) bozmaları sebebiyle kendilerine böyle muamele etmemizi hak etmişlerdir. Lakin biz onları da içine alan rahmetten ve onlara mühlet verilmesini gerektiren hikmetten dolayı böyle yapmayız.

68- **“Ve kime uzun ömür verirse, yaratılıştaki onu tersine çeviririz.”**

Ömür arttıkça, hayatın ilk döneminin aksine olarak insanın zafiyeti, bünyesinin ve kuvvelerinin çökmesi de gittikçe ilerler.

أَفَلَا يَعْقِلُونَ **“Hâlâ akletmezler mi?”**

Buna kâdir olanın, insanın gözünü silme kör etmeye ve onu başka bir kılığa çevirmeye kâdir olduğunu akletmiyorlar mı?

Çünkü son ayette nazara verilen durum, her ikisini, hatta daha ziyadesini içine almaktadır. Ancak bu birden değil, tedricen gösterilmektedir.¹⁸

¹⁸ İnsanın aza ve kuvveleri önce güçlüdür, gittikçe kuvvetten düşerler. Öyle ki, siması zamanla hayli değişir, gören gözleri görmez hale gelebilir. İnsanda bu de-

69- وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ “Biz ona şiir öğretmedik.”

Müşrikler “Muhammed bir şairdir” diyorlardı. Ayet, onlara bir reddir. Yani, “biz O’na Kur’anı talim etmekle kendisine şiir öğretmedik. Çünkü Kur’an, ne lafız olarak şiire benzer, ne de mana olarak. Zira Kur’anda kâfiye yoktur, vezin ile de yazılmamıştır. O, hayale dayalı bir şekilde rağbet uyan-dırmak ve nefret ettirmek gibi gayelerle şairlerin dizdikleri cinsten değildir.

لَهُ “Bu ona yakışmaz da.”

Peygambere şiir yakışmaz, öyle bir şeye asla meyletmez. Kırk yıl kadar sürede O’nun tabiatını tanıdınız, böyle bir şeye rastlamadınız.

Hız. Peygamberin şiire benzer birkaç sözü rivayet edilmişse de, bun-lar tekellüfsüz söylenmiş ve şiir kasdı olmadan meydana gelmiş cümleler-dir. Böyle cümleler düz yazılarda da kat kat görülebilir. Ama işin ehli olan zâtlar, böyle ifadeleri şiirden saymazlar.

“Ona yakışmaz da” ifadesindeki zamirin Kur’ana raci olduğu da söy-lendi. Yani, “Kur’anın bir şiir olması uygun değildir.”

لَهُ “O, ancak bir zikir ve apaçık bir Kur’ân’dır.

O, ancak Allahtan bir öğüt ve irşaddir.

Ve mabedlerde okunan semâvî bir kitaptır.

Kendisindeki mu’cizelik sebebiyle Kur’anın bir insan sözü olmadığı ga-yet açıktır.

70- لِيُنذِرَ مَنْ كَانَ حَيًّا “(Bu), diri olanları uyarmak içindir.”

Uyarmayı yapan Kur’andır veya Hz. Peygamberdir.

Uyarmak anlayışlı, akıllı kimse içindir. Çünkü gâfil kimse, ölü gibidir.

“Diri” olandan murat, Allahın ilminde mü’min kimse de olabilir. Çün-kü ebedî hayat, iman ile kazanılır.

Uyarmak aslında mü’min – kâfir herkesi içine aldığı hâlde, ayette tah-sisen mü’minin nazara verilmesi, uyarıdan faydalananın mü’min kimse ol-masındandır.

وَيَحِقُّ الْقَوْلُ عَلَى الْكَافِرِينَ “Bir de kâfirlere azap sözünün hak olması için.”

ğişiklikleri tedricen yapan Zât, bir anda değişiklik yapmaya da elbette kâdirdir.

Ve azap kelimesi de küfürde ısrar edenlere hak olsun diye Kur'an gönderilmiştir.

Ayetin bu kısmının **“diri olanları uyarmak için”** ifadesine mukabil gelmesinde, o kâfirlerin,

-Küfürleri,

-Delillerinin düşmesi,

-Ve düşünmemeleri nedeniyle gerçekte ölümler gibi olduklarını hissettirmek vardır.

71- “Görmediler mi, biz onlar için ellerimizin yaptığı davalar yarattık.”

“Ellerimizin yaptığı” ifadesi “icad ettiğimiz, bizden başkasının onu yapmaya güç yetiremediği” demektir.

“Ellerimiz” denilmesi ve yapmanın o ellere isnad edilmesi, bir istiare olup özel bir itinaı anlatır.

Aslında her şey ilâhî kudret ile yaratılmışken burada koyun, keçi, sığır ve devenin nazara verilmesi, onlarda nice yaratılış harikaları ve pek çok menfaatler olmasındandır.

فَهُمْ لَهَا مَالِكُونَ “Onlar bu hayvanlara sahip oluyorlar.”

Bu özel yaratılışın sonucu olarak, insanlar, Allahın malik kılmalarıyla bu hayvanlara sahiptirler.

Veya bizim itaat ettirmemizle, bunları zaptetmeye ve bunlarda tasarrufta bulunmaya güç yetirirler.

72- وَذَلَّلْنَاهَا لَهُمْ “Onları, kendilerinin hizmetine verdik.”

فَمِنْهَا رَكُوبُهُمْ وَمِنْهَا يَأْكُلُونَ “Böylece hem onlardan binekleri var, hem de onlardan yiyorlar.”

Biz bu hayvanları onlara boyun eğdirdik. Bunun sonucu olarak bir kısmının sırtına biniyorlar, bir kısmının da etinden yiyorlar.

73- وَلَهُمْ فِيهَا مَنَافِعُ وَمَشَارِبُ “Onlar için bunlarda birçok menfaatler ve türlü içecekler var.”

İnsanlar için bu hayvanların deri, yün ve kıllarında nice faydalar vardır.

أَفَلَا يَشْكُرُونَ “Hâlâ şükretmezler mi?”

Allahın bu nimetlerine şükretmezler mi? Çünkü Allah bunları yaratıp insanlara hizmetkâr kılmasa, bu mühim faydalara nasıl ulaşacaklardı?

74- **“Onlar, Allah’tan başka bir takım ilâhlar edindiler.”**

Bu muhteşem kudreti ve ortaya çıkan nimetleri gördükten ve bunları verenin sadece Allah olduğunu bildikten sonra, tuttular ibadette O’na şerikler edindiler.

“Ola ki yardım görürler diye.”

Bunu, zor işlerinde yardım ederler umuduyla yapıyorlar. Hâlbuki durum bunun tersidir. Çünkü:

75- **“O ilâhlar onlara yardım edemezler.”**

“Ve onlar, ilâhları için hazır askerdirler.”

Üstelik kendileri ilahlarına yardım ederler, onları korurlar, onlara gelen sinek gibi şeyleri uzaklaştırırlar.

Veya bundan murat, batıl mabutlarının peşinde cehennem ateşine sevk edilmeleridir.

76- **“O halde (Ey Peygamber), onların sözü seni üzmesin.”**

- Onların Allah hakkında inkâr etmek ve şirk koşturmak,

-Senin hakkında yalanlamak ve kaba konuşmak tarzındaki sözleri Seni üzmesin.

“Çünkü biz, onların gizlediklerini de biliriz, açığa vurduklarını da.”

Bu bilgimize göre de onları cezalandırırız. Teselli bulman için bu Sana kâfidir.

Ayetin bu kısmı, üstteki **“Artık onların sözü seni üzmesin”** nehyinin illetini gösterir.

Ölümler Diriliyor

77- **“İnsan, kendisini bir nutfeden yarattığımızı görmedi mi, şimdi hasım-ı mübîn (apaçık bir hasım) kesildi?”**

Ayet, Onların söyledikleri şeylerin haşrı inkârlarına nispetle az bir şey olduğunu göstermekle, Hz. Peygambere ikinci bir tesellidir.

Ayette, insanın öldükten sonra dirilmeyi inkâr etmesine karşı çok belîğ bir kınama vardır. Şöyle ki:

-İnsanın bu inkârının hayret edilecek bir şey olduğu bildirildi.

-İnkârcı kişinin Allaha karşı çok açık bir husumet içinde olduğu anlaşıldı.

-Yoktan yaratan kudrete karşı, daha kolayını yapmasını akıldan uzak görmenin ne kadar akıl dışı olduğu gözler önüne serildi.

-En hasis ve değersiz bir şeyden en şerefli ve kıymetli insanı yaratan kudretin sonsuz nimetlerine mukabil, inkâr ve yalanlamakla karşılık vermenin çirkinliği gösterildi.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Übey Bin Halef, bir parça kemikle Hz. Peygamberin yanına geldi, o kemiği elinde ufaladı “ne dersin, bu kemik çürümüş hâle geldikten sonra Allah bunu diriltilebilir mi?” diye sordu. Hz. Peygamber “evet, diriltir ve seni de cehennemine koyar!” diye cevap verdi. Bu münasebetle bu ayetler nazil oldu.

Denildi ki: Ayetteki **“hasım-ı mübîn”** şu manayı da ifade edebilir: O, bir zamanlar basit bir su parçası iken bir de bakarsın zamanla etrafta olup bitenleri ayırabilen, muhakeme edebilen, söz ile mücadele yapabilen bir duruma gelir, içindeki manaları düzgün cümlelerle ifade edebilir.

78- **“وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَنَسِيَ خَلْقَهُ”** **“Ve kendi yaratılışını unutarak bize bir örnek getirdi.”**

“Çürümüş kemikleri kim diriltecek?” قَالَ مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ dedi.”

Getirmiş olduğu örnek, Allahın ölüleri diriltmeye kudretini inkâra yöneliktir.

Veya insanların aciz kaldığı şeyden Allahın da aciz olacağını düşünüp, O’nu mahlûkata benzetmesidir.

“Çürümüş kemikleri kim diriltecek?”

Böyle sorması, öğrenmek için olmayıp inkârından ve akıldan uzak görmesindendir.

Ayette kemiğin de canlı olduğuna, diğer azalarda olduğu gibi, ölümün onda da tesir ettiğine bir delil vardır.

79- De ki: İlk defa yaratan onları di- قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنْشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ -
riltecek.”

Çünkü O’nun kudretinde bir değişme yoktur. İlk yaratılışta nasılsa yine öyledir. Madde de, zâtının bir lazımı olarak, kudretten gelen tesiri almaya müheyyadır.

“Ve O, her türlü yaratmayı bilendir.” وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ

İlmiyle, mahlûkatın ayrıntılarını ve yaratılış keyfiyetini bilir. Böyle olunca darmadağın olmuş, un ufak hâle gelmiş kimselerin eczalarını (parçalarını), parçaların asıllarını, fasıllarını ve birbirinden ayrılma yolunu, önceki tarzda bunların birbirine birleştirilmesini, onlarda bulunan arızî özelliklerin ve kuvvetlerin yeniden verilmesini veya mislini yapmasını bilir.

80- O ki, yeşil ağaçtan size bir الَّذِي جَعَلَ لَكُم مِّنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا -
ateş meydana getirdi.”

Merh ve afar denilen iki ağaç, su damlayacak şekilde yeşil iken, merh afara sürtülünce bunlardan ateş çıkar, yanmaya başlar.

“Şimdi siz ondan tutuşturmaktasınız.” فَإِذَا أَنْتُمْ مِنْهُ تُوقِدُونَ

O ateşin o ağaçtan çıktığından şüphe etmiyorsunuz. Aralarında bulunan zıd tabiata rağmen yeşil ağaçtan ateşi meydana getirmeye kâdir olan elbette ve elbette taze iken kuruyan ve çürüyen bir bedeni yeniden iade etmeye çok daha ziyâdesiyle kâdirdir.

**81- “Gök-
leri ve yeri yaratan, onlar gibisini yaratmaya kâdir değil midir?”**

Gökler ve yer o kadar büyük iken onları yaratan, onlara nisbetle daha küçük ve daha hakir olanı yapmaya kâdir değil midir?

Burada misliyet, onların zât ve sıfatlarında da olabilir. Bu da ikinci yaratılıştır.

بلى “Elbette kâdirdir.”

Bu, nefiy sonrası Allahtan bir cevaptır. Böyle denilmesinde, bundan başka cevap olmadığını hissettirmek vardır.

وَهُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ “Ve O, Hallak- Alîm’dir.”

O’nun mahlûkatı ve malumatı çoktur.

**82- “Bir şeyi dilediği zaman,
O’nun emri o şeye sadece “Ol!” demektir. O da hemen oluverir.”**

Ayet, Allahın murat ettiği şeyde kudretinin tesirini anlatan bir temsildir. Kendisine itaat edilen biri, itaatkâr hizmetkârına bir şeyi emrettiğinde, geri durma ve bekleme olmadan o şeyin meydana gelmesi gibi, Allahın dilemesiyle de, üzerinde çalışmaya ve bir âlet kullanmaya ihtiyaç olmadan dilediği şey meydana gelir.

Getirilen bu temsil, Allahın kudretini mahlûkatın kudretine kıyas etmekten meydana gelen şüpheyi kesmek içindir.¹⁹

**83- “Her şeyin melekûtu (hüküm-
ranlığı) elinde bulunan Allah’ın şanı ne yücedir.”**

Ayet, Allah hakkında söylenen **“çürümüş kemikleri kim diriltecek?”** iddiasına karşı onu bir tenzih ve onların sözlerine karşı bir hayret ettirmedi. Çünkü bütün her şeyin mülkü O’nundur, dilediği her şeye de kâdirdir.

وَالَيْهِ تُرْجَعُونَ “Ve siz O’na döndürüleceksiniz.”

Ayet, öldükten sonraki hayata inananlara bir vaat ve inanmayanlara da bir vaiddir.

¹⁹ Yani, Allahın kudreti, mahlûkatın kudretine kıyas edilmez, bu çok yanlış bir kıyas olur. O, öyle bir kâdirdir ki, bir şeyi meydana getirmek istediğinde sadece dilemesi kâfidir. Dilemiş olduğu şey, dilediği şekilde meydana gelir.

İbnu Abbas'tan şöyle rivayet edilir: “Yasin sûresinin fazileti hakkında anlatılan rivayetlere bakıp, nasıl bunlara mazhar olduğunu bilmiyordum. Bir de ne göreyim, bu son ayet sebebiyle imiş.”

Hız. Peygamber şöyle buyurur:

“Her şeyin bir kalbi vardır. Kur'anın kalbi de Yasîn'dir. Allahın rızasını murat ederek hangi Müslüman onu okusa, Allah onu bağışlar ve sanki yirmi iki defa Kur'an hatmetmiş gibi sevap verir. Hangi Müslümana da ölüm meleği geldiği sekerat zamanında Yasîn sûresi okunsa, onun her bir harfi için on melek iner. Bu melekler o kimsenin önünde saf olurlar, ona rahmet ve mağfiret duası ederler. Onun cenazesinin yıkanmasında bulunurlar, onun cenaze namazını kılarlar, teşyi eder ve defninde hazır olurlar.

Hangi Müslüman ölüm anında Yasin Sûresini okusa, Rıdvan isimli melek ona gelip de cennetten getirdiği şerbeti yatağında içmeden, ölüm meleği onun ruhunu kabzetmez. Ruhu kabzedilirken o kimsenin kokusu hoştur. Kabrinde dururken kokusu hoştur. Kirlerden temizlenmek için peygamberlerin havuzlarından bir havuzda yıkanmaya muhtaç değildir, çünkü orada da kokusu hoştur.”

SAFFAT SÛRESİ

Saffat Sûresi Mekkî'dir.
Yüz seksen iki ayettir.

Mele-i Âlâ Sâkinleri

1- وَالصَّافَّاتِ صَفًّا “Andolsun o saf bağlayıp duranlara.”

2- فَالزَّاجِرَاتِ زَجْرًا “Zecredip sakındıranlara.”

3- فَالتَّالِيَاتِ ذِكْرًا “Bir zikir okuyanlara.”

Allahu Teâlâ, ubudiyet makamında saf tutmuş meleklerle yemin etti.

Bu melekler ilâhî nurlara mazhar olmalarına göre çeşitli mertebelerdedirler, O’nun emirlerine muntazırdırlar.

-Ulvî ve süfli ecrâmı, bunlarla ilgili emredilen tedbirleri, idarî maksatları yerine getirerek sevk u idare ederler veya ilham yoluyla insanları günahlardan sakındırırlar, şeytanların insanlara taarruzuna engel olurlar.

-Allahın ayetlerini ve ilâhî ilhamları O’nun enbiya ve evliyasına getirirler.

Bu yeminler, başka açılardan da ele alınabilir.

Şöyle ki:

“Andolsun o saf bağlayıp duranlara” ifadesi, kurşunla bağlanmış gibi saf tutmuş tertip üzere olan yıldız taifelerine,

“Zecredip sakındıranlara” ifadesi, bunların tedbirini gören, idare eden ruhlara,

“Bir zikir okuyanlara” ifadesi, “Gece gündüz tesbih ederler, usanmazlar.” (Enbiya, 20) ayetinde nazara verildiği üzere, Cenab-ı Hakkın vahdet deryasında müsteğrak olan kudsî cevherlere işaret eder.

Veya,

-İbadette saf saf olan,

-Delil ve nasihatlarla küfür ve günahlardan sakındıran,

-Allahın ayetlerini ve hükümlerini okuyan âlimlere bakar.

Veya,

-Saf tutup cihada katılan,

-Atları veya düşmanları dizginleyip kontrol eden,

-“Allah Allah” diyerek cihad esnasında Allahı anan, düşmanla döğüşmek kendilerini Allahı zikirden alıkoymayan mücahitlere işaret eder.

Ayette bunların atıfla gelmesi zât veya sıfatlarının ihtilafını gösterir.

Bunun ف (fe) harfiyle olması, vücut tertibi içindir. Çünkü, saf hâlinde olmak bir kemâldir, zecredip sakındırmak, kötü şeyden alıkoyması veya hayrı kabule sevk etmesi itibarıyla bir tekmildir. Zikir okumak ise, hayrı ifaza etmektir.

Veya ف (fe) harfi Hz. Peygamberin “Allah saçını traş ettirenlere, bir de kısalttıranlara rahmet etsin” sözünde olduğu gibi, derecelendirme ifade eder. Ancak Hz. Peygamberin sözünde önce ifade edilenin sonra ifade edilene üstünlüğü vardır. Burada ise, hiyerarşik bir şekilde rütbelerin gittikçe ileri olması söz konusudur.

4- **إِنَّ إِلَٰهَكُمْ لَوَاحِدٌ** “(Bunlara yemin ederim ki) **ilâhınız gerçekten bir tek ilâhtır.**”

Ayetin bu kısmı, yeminin cevabıdır.

Bu şekilde yemin edilmesinde, kendisiyle yemin edilen şeylerin tazimi, büyüklüğünün nazara verilmesi ve yemin edilen hususu te’kid etmek, kuvvetli bir şekilde anlatmak vardır. Yemin, Arabların kelâmında aşına oldukları bir üslûbtur.

Yeminle nazara verilen tevhidin tahkiki ise, gelen ayetlerde yapılmaktadır. Şöyle ki:

5- **رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا** “O, göklerin, yerin ve ve bu ikisi arasında olanların Rabbidir.”

Çünkü daha evvelinde de pek çok kereler nazara verildiği gibi, göklerin, yerin ve bu ikisi arasında olanların başka şekillerde olması imkân dâhilinde iken en mükemmel bir şekilde vücuda gelmeleri ve intizamları, Sani-i Hakîmin varlığına ve birliğine bir delildir.

Ayette geçen “ve bu ikisi arasında olanlar...” ifadesi, kulların fiillerini de içine alır. Böyle olunca, onların fiillerinin de Allahın yaratmasıyla olduğuna delâlet eder.

وَرَبُّ الْمَشَارِقِ “Ve bütün doğuların da Rabbidir.”

“Meşarık” maşrıklar demektir. Bundan murat, yıldızların doğduğu yerlerdir. Veya güneşin sene boyunca hergün ayrı bir yerden doğmasını anla-

tır. Bu da üçyüz altmış ayrı doğuş yeri demektir. Güneş hergün birinden doğar. Bu açıdan bakıldığında, güneşin hergün farklı bir yerden batışı da söz konusudur. Bundan dolayı ayette sadece **“meşarık”** ifadesinin zikriyle yetinildi.

Öte yandan, güneşin doğuşu kudrete daha ziyade delalet eder ve nimet yönüyle de çok daha büyük bir nimettir.

6- **إِنَّا زَيْنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِزِينَةِ الْكَوَاكِبِ** “Gerçekten biz dünya semasını (yakın göğü) **bir zînetle, yıldızlarla süsledik.”**

“Dünya sema”sından murat, insanlara en yakın olan sema tabakasıdır.

Gökyüzündeki yıldızlar, gerçekte farklı sema tabakalarında olsalar bile, yeryüzünde yaşayanlar onların tamamını muhtelif şekillerde mavi bir sa- tıh üzerinde parlayan, ışıltı saçan mücevherler gibi gördüklerinden **“yakın sema”** tabirine bir zarar vermez.

7- **وَحِفْظًا مِّنْ كُلِّ شَيْطَانٍ مَّارِدٍ** “Onu itaatten çıkan her şeytandan ko- ruduk.”

Taatten çıkmış olan her bir şeytan, kendilerine atılan şihaplarla tarde- dilir.

8- **لَا يَسْمَعُونَ إِلَى الْمَلَأِ الْأَعْلَى** “Onlar mele-i âlâ’yı dinleyemezler.”

Ayet, semanın şeytanlardan korunmasını ifade ettikten sonra, onların hâlini beyan eder. Semanın korunmuş olması sebebiyle, şeytanlar oradan kulak hırsızlığı yapamazlar.

Mele-i Âlâ, melekler ve özellikle de onların önde gelenlerinin bulun- duğu topluluktur.

9- **وَيُقَذَّفُونَ مِنْ كُلِّ جَانِبٍ** “Ve her taraftan taşlanırlar.”

Semaya yükselmek istediklerinde, onun her canibinden taşlanırlar.

10- **دُحُورًا** “Kovulup atılırlar.”

Atılan semavî mancınıklar, onları kovmak içindir.

9- **وَلَهُمْ عَذَابٌ وَاصِبٌ** “Onlara ardı arkası kesilmez bir azab vardır.”

Onlar için bu kovulmadan başka daimi bir azap, yani ahiret azabı vardır.

10- **إِلَّا مَنْ خَطِفَ الْخَطْفَةَ** “Ancak kulak hırsızlığı yapanlar olur.”

Ancak meleklerin kelâmından bir söz kapan olabilir.

فَاتَّبَعَهُ شِهَابٌ ثَاقِبٌ “Onu da yakıcı bir şihab takip eder.”

Şihab, parçalanmış yıldız gibi görülen şeydir. Şihab’la alâkalı olarak “esir tabakasına doğru yükselip alev alan buhardır” denilmesi bir tahmin-dir. Şayet doğru ise, buna aykırı olmaz. Ayrıca, **“Andolsun biz, yakın se-mayı lambalarla donattık.”** (Mülk, 5) ayetine de aykırı olmaz. Çünkü, yu-karı âlemde meydana gelen her parlaklık, dünya ehline bir lamba ve sema için de bir zînettir.

Kulak hırsızlığı yapmak üzere semaya yükselmiş bazı şeytanlara bu şe-kilde taşlama yapılması, akıldan uzak bir şey değildir. Şayet sahihse, Hz. Peygamberin doğumu zamanında bunun olduğu ile ilgili rivayetlerden mu-rat, o zaman çokça vuku bulması olabilir.

Veya kovmak için olması söz konusudur.

Bu semavî mancınıklarla kovulan şeytanların bununla eza görüp dön-meleri veya tamamen yanmaları konusu ise, ihtilaflıdır. Ama en azından ge-mide olanlara dalganın bazan isabet etmesi, bazan ise isabet etmemesi gibi bir durum vardır. Bundan dolayı, şeytanlar semadan kulak hırsızlığını bü-tün bütün bırakmamaktadırlar.

“Şeytan ateşendir, dolayısıyla böyle bir şihabla yanmaz” denilemez. Çünkü, insan hâlis topraktan olmadığı gibi, şeytan da sırf ateşten değildir. Bununla beraber, kuvvetli ateş zayıf ateşe saldırdığında onu ortadan kaldır-dığı da bilinen bir gerçektir.

Bu şihabın “sakıb” olması, ışığiyla karanlığı delip geçmesi itibarıyladır.

11- فَاسْتَفْتِهِمْ أَهُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمْ مَنْ خَلَقْنَا “Şimdi sor bakalım onlara: Onları yaratmak mı daha çetin, yoksa yarattığımız diğer şeyler mi?”

Zamir Mekke müşrikleri veya Âdemoğullarına râcidir.

“Yarattığımız diğer şeyler mi?”

Bundan murat, önceki ayetlerde bahsi geçen melekler, sema, arz ve bu ikisi arasında olanlar, güneşin doğduğu yerler, yıldızlar ve karanlığı delip geçen şihaplardır.

Ayette kullanılan مَنْ “men” akıllı varlıklar için kullanılır. Burada sema ve arz gibi cirimler için de kullanılması, tağlip yoluyladır.

إِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِنْ طِينٍ لَازِبٍ “Şüphesiz biz onları yapışkan bir çamur-dan yarattık.”

Yapışkan bir çamurdan yaratılmak, insanla bahsi geçen varlıklar arasında bir ayırımdır.

Yoksa bundan murat, onlardan önce gelen Âd ve Semud gibi kavimler değildir.¹

Keza, ayetten murat öldükten sonra diriltmenin isbatıdır ve bunu muhal, yani imkânsız görmelerini reddetmektir. Öldükten sonra diriltilme hususunda, onlarla öncekiler arasında fark olmadığı ortadadır.

Ayetin ifade ettiği yeniden diriltmeyi şöyle açıklayabiliriz:

Öldükten sonra yeni bir hayatın imkânsız olması iki cihetle olabilir:

1-Ya, maddenin buna kabiliyeti yoktur.

İnsanların aslî maddesi yapışkan bir çamurdur. Bu, su ile toprağın karışımından meydana gelir. Bu ikisi, yeniden aynı şekilde bir karışım meydana getirilmesine müsait ve kabiliyetlidirler.

Haşri inkâr edenler,

-Ya âlemin sonradan yaratıldığını (hudusu) itiraf etmeleriyle,

-Ya da Hz. Âdemin kıssası ve nice canlıların topraktan yaratıldığını gözleriyle görmeleriyle insanın böyle bir karışımından meydana geldiğini bilmektedirler. Böyle olunca yeniden diriltilmelerinin de imkân dairesinde olduğunu kabul etmeleri gerekir.

2-Veya yeniden diriltecek Zâtın kudreti böyle bir şeye yetmez.

Hâlbuki bu şeyleri yaratmaya gücü yetenin, onlara nisbetle o kadar da zor olmayan bir şeyi, hem de başlangıçta yarattığı bir şeyi iâde etmeye de elbette gücü yeter. Ve O'nun kudreti zâtıyyedir, asla değişmez.²

12- بَلْ عَجِبْتَ وَيَسْخَرُونَ ۖ “Hayır, sen (onların hâline) şaştın, onlar ise alay ediyorlar.”

Doğrusu Sen, Allahın kudreti ve onların da diriltilmeyi inkârı karşısında hayret içinde kaldın.

¹ Bazıları ayete “bizim önceden yarattığımız kavimler mi daha çetin, yoksa onlar mı?” şeklinde mana vermek istemişlerse de, ibare buna uygun değildir. Çünkü önceki devirlerde yaratılan güçlü kuvvetli kavimler de yapışkan bir çamurdan yaratılmışlardır. Böyle olunca, ayetten murat, insanla diğer varlıkları kıyas etmektir.

² Yani, O'nun kudreti azalıp çoğalan bir kudret olmayıp kendi zâtındandır. Bu kudretin karşısında hiçbir şey zor değildir. Her şey Allaha nisbetle kolaydır.

Onlar ise, Senin hayretin ve diriltilmeyi kabulün karşısında alay ediyorlar.

Veya, bu fiilleri yapan Zata “ölüleri diriltemez” denilmesine ve tasdik edenlerle de dalga geçilmesine şaşırıp kaldın.

13- **وَإِذَا دُكِّرُوا لَا يَذْكُرُونَ ۖ “Kendilerine hatırlatıldığında da düşünmüyorlar.”**

Kendilerine bir öğüt verildiğinde, ondan öğüt almıyorlar.

Veya, haşrın (yeniden dirilişin) sahîh olduğuna delâlet eden bir şey zikredildiğinde, kıt akıllı ve az düşünür olmalarından dolayı, bundan faydalanmıyorlar.

14- **وَإِذَا رَأَوْا آيَةً يَسْتَسْخِرُونَ ۖ “Bir ayet gördükleri zaman da eğlenceye alıyorlar.”**

Öldükten sonra dirilmeyi söyleyen kimsenin sözüne delâlet eden bir mu’cize gördüklerinde, aşırı bir şekilde alay ediyorlar ve “o bir sihirdir” diyorlar.

Veya bu mu’cizeyle dalga geçmek için birbirlerini çağırıyorlar.

15- **وَقَالُوا إِنَّ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ ۖ “Ve dediler ki: Bu apaçık sihirden başka bir şey değildir.”**

16- **ءِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا ءَأَنَّا لَمَبْعُوثُونَ ۖ “Öldüğümüz ve bir toprak ve bir yığın kemik olduğumuz zaman mı biz tekrar diriltilecekmiz?”**

Böyle söylemelerinde “yeniden dirilme kendi zâtında kabulü güç bir şey. Hele bir de insan, toprak ve kemik hâline gelince kabulü çok daha zor” manasını hissettirmek vardır.

17- **أَوِ ابْنَانَا أَلْوَلُونَ ۖ “Önceki atalarımız da mı?...”**

“Onlar da mı?” demeleri, onların üzerinden çok zaman geçtiği cihetle, onların diriltilmelerini kabul etmeyi daha ziyade akıldan uzak gördüklerini anlatır.

18- **قُلْ نَعَمْ وَأَنْتُمْ دَاخِرُونَ ۖ “De ki: Evet, hem de siz aşağılanmış kimse-ler olarak (diriltileceksiniz).”**

Sadece “evet” demekle yetinilmesi, daha evvelinde yeniden diriltilme-

nin imkân dairesinde olmasına ve vukuundan haber verenin doğru söylediğine ait delil ve mu'cize olmasındandır.

19- **فَإِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ “O ancak şiddetli bir sestten ibarettir.”**

Böyle olunca, yeniden yaratılış tek bir sayha ile gerçekleşecektir. Bu da, sura ikinci üfürülüştür.

“Zecr” kelimesi, çobanın koyunlarını sevk ü idaresinde kullanılır.³

20- **فَإِذَا هُمْ يَنْظُرُونَ “Bir de bakarsın ki onlar (diriltilmiş etrafa) bakmaktadırlar.”**

O sayhanın neticesi olarak görürsün ki bütün ölüler kabirlerinden kalkarlar, etraflarına şaşkın şaşkın bakarlar.

Veya bundan murat, kendilerine ne yapılacağını beklemeledir.

20- **وَقَالُوا يَا وَيْلَنَا “Ve derler: Vay başımıza gelene!”**

21- **هَذَا يَوْمُ الدِّينِ “İşte bu, din (ceza) günüdür.”**

“İşte bu, amellerimizin karşılığını göreceğimiz gündür.”

Diriltilenlerin sözü burada bitmiştir. Ayetin devamı meleklerin onlara cevabıdır:

21- **هَذَا يَوْمُ الْفَضْلِ الَّذِي كُنتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ “İşte bu, sizin yalanlamakta olduğunuz fasıl günüdür.”**

Denildi ki: Bu da onların birbirlerine söyledikleri kelâma dâhildir.

“Fasıl günü”nden murat, aralarında hüküm verilmesi veya iyi ve kötünün ayrılmasını ifade eder.

³ Yani, nasıl ki çoban bir sayha ile koyunlarını bir araya toplarsa, her şeyi yoktan var eden Allahın bir tek sayha ile bütün insanları mahşer meydanına toplaması akıldan uzak görülmemeli.

Cehennem ve Cennetten Birer Tablo

22- **أَحْشُرُوا الَّذِينَ ظَلَمُوا وَأَزْوَاجَهُمْ وَمَا كَانُوا يَعْبُدُونَ** - **“Toplayın (mahşere) o zulmedenleri, eşlerini ve taptıkları şeyleri.”**

23- **مِنْ دُونِ اللَّهِ** - **“Allah’tan başka.”**

“Toplayın”, emri Allahtan meleklerle bir emirdir.

Veya, zalim olanları oradan hesaba çekilme yerine sevk hususunda, bazı meleklerin diğer meleklerle emri de olabilir.

Denildi ki: Hesaba çekilme yerinden cehenneme sevk edilmeleri için bir emir de olabilir.

“Eşlerini”

Bundan murat, puta tapanın diğer puta tapanlarla, yıldız tapanın diğer yıldız tapan kimselerle götürülmesi tarzında emsâl olanlarla eşleştirilmele-ridir. **“Ve sizler üç sınıf olduğunuz zaman.”** (Vakıa, 7) ayetinde de böyle bir eşleştirme anlatılır.

Veya bundan murat, kendileriyle aynı inancı taşıyan hanımları veya şeytanlardan yakınlarıdır.

“Allah’tan başka (taptıkları şeyleri).”

Allahtan başka tapmış oldukları putlar gibi batıl mabutların da kendileriyle beraber sevk edilmesi, onları ziyadesiyle pişman etmek ve utandırmak içindir.

“Şüphesiz kendileri için tarafımızdan güzellik takdir edilenler ise, işte onlar oradan (cehennemden) uzak tutulanlardır.” (Enbiya, 101) ayetinde nazara verilen durum da değerlendirilince, ayetteki “zalimler” ifadesinin belli kayıtlarla anlaşılması gerekir.⁴

Bunlar nazara alındığında, ayette anlatılan “zalimlerin”, müşrikler olduğu anlaşılır.

فَاهْدُوهُمْ إِلَى صِرَاطِ الْجَحِيمِ - **“Sonra da hidayet edin (sevk edin) onları cehennem sıratına.”**

⁴ Yani, “her zulmeden mutlaka böyle bir akıbete maruz kalacaktır” denilemez. Zulmünden tevbe edenler ilâhî affa nail olacak ve kurtulacaklardır.

Ardından onları cehenneme gidecek yola sevk edin.

24- وَقِفُوهُمْ “Ve tutuklayın onları.”

إِنَّهُمْ مَسْئُولُونَ “Çünkü onlar sorguya çekileceklerdir.”

Onları hesap mahallinde tutuklayın. Çünkü onlar, inançlarından ve amellerinden sorgulanacaklar.

“Ve tutuklayın onları” ifadesinde bulunan و “vav” harfî, tertibi gerektirmez.

Bununla beraber, onların tutuklanmalarının ve hesaba çekilmelerinin birden fazla yerde olması da caizdir.⁵

25- مَا لَكُمْ لَا تَنْصَرُونَ “Size ne oldu da yardımlaşmıyorsunuz?”

“Niye kurtulmak için birbirinize yardım etmiyorsunuz?”

Ayetin ifadesi, onları kınamak ve başlarına vurmak içindir.

26- بَلْ هُمْ الْيَوْمَ مُسْتَسْلِمُونَ “Doğrusu, bugün onlar teslim olmuşlardır.”

Doğrusu bugün onlar hilelerinin kendi aleyhlerine dönmesi ve aczleri sebebiyle boyun eğmiş durumdadırlar.

27- وَأَقْبَلْ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ “Ve birbirlerine yönelip sormaya başlarlar.”

Bunlar reislerle onlara uyanlar veya kâfirlerle onlara yakın arkadaş olanlardır.

Bunlar, birbirlerine sormaya başlarlar. Bu sorma, birbirlerini kınamak içindir. Bundan dolayı ayet “Birbirleriyle hasımlaşsınlar” şeklinde tefsir edilmiştir.

28- قَالُوا إِنَّكُمْ كُنْتُمْ تَأْتُونَنَا عَنِ الْيَمِينِ “Dediler: Siz bize sağdan gelirdiniz.”

⁵ “Vav” harfî bir tertip ve sıra ifadesi olarak kullanılabildiği gibi, bazan belli bir sırayı göstermeyebilir. “Ve tutuklayın onları...” denilmesinde, buradaki “ve” ifadesinin tertip ve sıra ifade etmediğini görüyoruz. Çünkü onların tutuklanmaları ve sorgulanmaları daha öncesinde zâten olmuştu. Bununla beraber, Beydâvî’nin de dikkat çektiği üzere, tutuklanmalarının ve hesaba çekilmelerinin birden fazla yerde olması da mümkündür.

“Sağdan gelmekten” murat,

-En kuvvetli ve sağlam yönlerle gelmek,

-Din hakkında gelmek,

-Veya hayrımızı istiyor gibi gelmek manalarını ifade eder.

Yani, “siz hayrımızı ister gibi bir gelişle bize geldiniz, biz de size uyduk, ama helâk olduk.”

“Sağdan gelmek” ifadesi, insanın iki yanından en kuvvetli, en şerefli ve en faydalı olanından istiare yoluyla kullanılır.

Veya kuvvet ve kahrıdan istiare yoluyla kullanılır. Yani, “bizi dalâlete sevk ediyordunuz.”

Veya doğrudan “yemin” manasını da ifade ediyor olabilir. Yani, “kendinizin hak yol üzere olduğu hususunda bize yemin ediyordunuz.”

29- **“Diğerleri de onlara şöyle dediler: Doğrusu, siz mü’min kimseler değildiniz.”**

Küfrün önderleri kendilerini önce şöyle savundular:

“Hayır, biz sizi yoldan çıkarmadık, siz kendiniz yoldan çıkmış kimselerdiniz.”

30- **“Bizim, sizin üzerinizde hiçbir hâkimiyetimiz yoktu.”**

“Doğrusu siz taşkın bir kavimdiniz”

Ardından da şöyle değerlendirme yaptılar: “Biz sizi küfre zorlamadık, çünkü sizin üzerinizde bir hâkimiyetimiz yoktu. Siz küfre meylettiniz. Bu meyliniz de, tuğyanı (taşkınlığı) seçen kimseler olmanızdan dolayıdır.”

31- **“Böylece üzerimize Rabbimizin (azap) sözü hak oldu.”**

“Şüphesiz (azabımızı) tadacağız.”

32- **“Böylece biz sizi günaha kışkırttık.”**

“Çünkü biz sapmış kimselerdik.”

Sonra her iki fırkanın da yoldan çıkmasının ve azaba düşmelerinin, kendisinden kaçış imkânı olmayan bir hüküm olduğunu ve kendilerinin onları

ancak ve ancak kendi işlemiş oldukları günahlara çağırdıklarını, onların da kendileri gibi olmaktan hoşlanıp tâbi olduklarını beyan ettiler.

Ayetin üslûbunda onların haddi aşırıp günaha girmelerinin gerçekte daha öncekilerden olmadığına gizli bir işaret vardır. Çünkü her haddi aşmak bunu kıskırtan birisi aracılığıyla olsa, öncekileri kim günaha sevk etmiştir?

33- **فَإِنَّهُمْ يَوْمَئِذٍ فِي الْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ** “Artık onlar o gün azapta ortak-
tırlar.”

Böylece hem etbâ, hem de reisler azgınlıkta ortak oldukları gibi, azapta da beraberdirler.

34- **إِنَّا كَذَلِكَ نَفْعَلُ بِالْمُجْرِمِينَ** “İşte biz mücrimlere böyle yaparız.”

“Mücrimler”den murat, müşriklerdir. Ayetin devamı buna delâlet eder:

35- **إِنَّهُمْ كَانُوا إِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ يَسْتَكْبِرُونَ** “Çünkü onlar, kendilerine, “La ilahe illallah” (Allah’tan başka bir ilâh yoktur) denildiği zaman, büyüklük taslıyorlardı.”

Onlar, kelime-i tevhide karşı kibir gösteriyorlardı.

Veya onlar, tevhide davet edenlere karşı kibirleniyorlardı.

36- **وَيَقُولُونَ إِنَّا لَنَارِكُوا إِلَهَئِنَّا لَشَاعِرٌ مَجْنُونٌ** “Biz, mecnun bir şair için mi ilâhlarımızı terk edeceğiz?” diyorlardı.”

Bununla –haşa- Hz. Peygamberi kastediyorlardı. (asm)

37- **بَلْ جَاءَ بِالْحَقِّ** “Hayır, doğrusu O, hak ile geldi.”

“Ve peygamberleri tasdik etti.”

Ayet, onlara bir reddir. Çünkü Hz. Peygamberin getirmiş olduğu tevhid, delile dayalı bir şekilde haklı ve bu konuda peygamberler tam bir ittifak hâlinde dirler.

38- **إِنَّكُمْ لَذَائِقُوا الْعَذَابِ الْأَلِيمِ** “Elbette siz o elîm azabı tadacaksınız.”

Allaha şirk koşmanız ve peygamberleri yalanlamanız sebebiyle, elem verici azabı tadacaksınız.

39- **وَمَا تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ** “Ve ancak yaptıklarınızın karşılığını alacaksınız.”

40- **إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ “Ancak Allah’ın halis kulları başka.”**

Buradaki istisna munkatıdır. Yani, “siz böylesiniz. Ama Allahın muhlis kulları böyle değillerdir.”

Ancak bir önceki ayette “siz...” ifadesiyle bütün mükellefler kastedilirse, o zaman istisna muttasıldır. O zaman bunlardan azabın istisna edilmesi, mümasalet itibarıyla olur. Çünkü bunlara verilecek sevap kat kat olacaktır. Bu itibarla düşünülürse, yapılan istisna yine munkatı sayılır.⁶

41- **أُولَئِكَ لَهُمْ رِزْقٌ مَعْلُومٌ “İşte onlar için belli bir rızık vardır.”**

Bu malumiyet, rızkın devamlılığı veya tamamen lezzetten ibaret olmasıdır. Nitekim ayetin devamı bu ikinci manayı te’yid eder:

42- **فَوَاكِهُ “Meyveler vardır.”**

Çünkü meyve, beslenmek için değil, lezzet maksadıyla yenir. Kût ise, bunun aksine beslenmek için yenene verilen isimdir. Cennet ehli dağılmaktan korunmuş gayet sağlam bir yaratılışla yeni hayata mazhar kılındıklarından, rızıkları halis meyve olur, lezzet için yerler.

43- **وَهُمْ مُكْرَمُونَ “Onlar ikram gören kimselerdir.”**

Dünyadakinden farklı bir şekilde, bir yorulma ve çalışma olmadan rızıkları kendilerine ulaştırılır, ikram edilir.

44- **فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ “Naîm cennetlerinde.”**

Her şeyle nimet olan cennetlerde kendilerine ikram yapılır.

45- **عَلَى سُرُرٍ مُتَقَابِلِينَ “Koltuklar üzerinde karşılıklı otururlar.”**

46- **يُطَافُ عَلَيْهِمْ بِكَأْسٍ مِنْ مَعِينٍ “Onların etrafında kaynaktan doldurulmuş kadehler dolaştırılır.”**

⁶ Yani, “Ve siz ancak yaptıklarınızın karşılığını alacaksınız” ifadesi, bir yönüyle bütün mükellefleri içine alır, çünkü herkes kendi amelinin karşılığını görecektir. Ama burada da müşriklerle Allahın muhlis kulları arasında önemli bir fark vardır. Çünkü Allahu Teâlâ, lütuf ve keremiyle, muhlis kullarına en azından bire on karşılık verecek, hatta dilediğine hesapsız ikramda bulunacaktır. Böyle olunca, bu açıdan bakıldığında amellerin karşılığı meselesinde müşriklerle muhlislerin aynı durumda olmadıkları anlaşılır. Bu durumda da, yapılan istisna, üsttekenden ayrı bir istisna olur.

Cennet içeceğinin bu şekilde vasfedilmesi, su gibi akması (bol olması) sebebiyledir.

Veya onlara yapılacak ikramın, lezzetinin kemâlinden dolayı bütün içeceklerden talep edilen özellikleri kendinde toplayan bir içecek gibi olduğunu hissettirmek içindir.

Diğer ayet de böyle bir manayı anlatır:

46- **يَبْضَاءَ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ** “Parlak ve içenlere lezzet verir.”

Bu, bardağın iki özelliğini anlatır.

47- **لَا فِيهَا غَوْلٌ** “Onda baş döndürme özelliği yoktur.”

وَلَا هُمْ عَنْهَا يُنْزَفُونَ “Ve onlar, onu içmekle sarhoş da olmazlar.”

Bu içecek, dünya içkileri gibi sersemletmez, çarpmaz. Bundan dolayı akılları da başlarından gitmez.

48- **وَعِنْدَهُمْ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ عِينٌ** “Ve yanlarında iri gözlü, bakışlarını kocalarından başkalarına çevirmeyen dilberler vardır.”

49- **كَأَنَّهُنَّ بَيْضٌ مَكْنُونٌ** “Sanki onlar, gün yüzü görmemiş yumurtalardır.”

Ayette, cennet kadınları bembeyaz olma noktasında toz ve benzeri şeylerden korunmuş devekuşu yumurtasına benzetilmiştir. Bu beyazlıkta, ona karışmış en edna bir alacalık yoktur. Böyle bir benzetme, kadının güzelliği yönündendir.

50- **فَاقْبَلْ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ** “Derken birbirlerinin hallerinden sormaya başladılar.”

Onlar, bir yandan cennet şarabından içerken, öte yandan kendi aralarında sohbet ederler. Ayette bunun geçmiş zaman sığasıyla anlatılması, te’kid içindir. Çünkü böyle bir sohbet, bu lezzetler içerisinde akıl için en lezzetli olanıdır.

Birbirlerine sormaları,

-Marifetle ilgili şeyler,

-Fazilete dair meseleler,

-Dünyada başlarından geçen maceralardır.

51- قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ إِنِّي كَانَ لِي قَرِينٌ “İçlerinden biri dedi ki: Benim bir arkadaşım vardı.”

52- يَقُولُ أَتِنَّكَ لَمِنَ الْمُصَدِّقِينَ “Diyordu: Sen (tekrar dirilmeyi) tasdik edenlerden misin?”

53- إِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا ءَأَنَا لَمَدِينُونَ “Gerçekten biz, ölüp bir toprak ve kemik yığını hâline geldikten sonra hesaba mı çekileceğiz?”

Böyle diyor ve öldükten sonra dirilmeye iman etmemi kınıyordu.

54- قَالَ هَلْ أَتْتُمْ مُطَّلِعُونَ “Dedi: Hâline bakar mısınız?”

“Siz, cehennem ehlinin hâline muttali misiniz, ta ki bu arkadaşımı size göstereyim.”

Denildi ki: Bunu söyleyen Allahu Teâlâdır veya meleklerden biridir. Onlara şöyle der: “Cehennem ehlinin hâline muttali olmaya ister misiniz? Ta ki bu kimseyi size göstereyim. Böylece onların durumuna bakıp kendi konumunuzu bilersiniz.”

55- فَاطَّلَعَ فَرَآهُ فِي سَوَاءٍ الْجَحِيمِ “Derken baktı ve onu cehennemin ortasında gördü.”

56- قَالَ تَاللَّهِ إِن كِدْتَ لَتُرْدِينَ “Ona dedi: Vallahi, neredeyse beni de helâk edecektin.”

Neredeyse, aldatarak beni de helak ediyordun.

57- وَلَوْلَا نِعْمَةُ رَبِّي لَكُنْتُ مِنَ الْمُخْضَرِّينَ “Şayet Rabbimin nimeti olmasaydı, ben de celb edilenlerden olurum.”

Şayet Rabbimin bana hidayet ve koruma nimeti olmasaydı, seninle beraber oraya sevk edilenlerden olurum.

58- أَفَمَا نَحْنُ بِمَيِّتِينَ “Nasıl, bak biz ölüler değiliz!”

59- إِلَّا مَوْتَتَنَا الْأُولَى “İlk ölümümüzden başka.”

İlk ölüm, dünyadaki ölümdür. Sual için hayat verilmesinden sonraki kabirdeki hayatı da içine alır.

“Ve biz azap da görmeyeceğiz!”

Ve biz kâfirler gibi azap görecek de değiliz.

Bu ifadeler, cennetteki kişinin arkadaşını kınamak için söylediği sözlerdendir.

Veya aynı kişinin, etrafındaki diğer cennet ehline yönelip onlarla sohbet devam etmesi ve Allahın bir nimetinden daha söz etmesidir.

Veya bunu söylemesi böyle bir nimet karşısında sevinme ve hayret etme, ayrıca o arkadaşına da tariz yollu bir kınama olabilir.

60- إِنْ هَذَا لَهُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ “İşte bu, büyük kurtuluştur.”

Bu, onların sözü olabileceği gibi, Allahın kelâmı da olabilir. Allahın sözü olarak değerlendirilirse,

- Onların içinde bulundukları nimete bir işaret,
- Cennette ebediliği bildirmek,
- Ve azaptan emin olduklarını ilan etmek olur.

61- لِمِثْلِ هَذَا فَلْيَعْمَلِ الْعَامِلُونَ “Çalışanlar işte böyle bir kurtuluş için çalışsınlar.”

Amel işleyenlerin böyle bir şeye nâil olabilmek için, gelip geçici ve elemelerle âlude (karışık) dünyevî lezzetlere değil, buna çalışmaları gerekir.

Bunun da bir üstteki ayet gibi, hem onların hem de Allahın sözü olması muhtemeldir.

62- أَذَلِكَ خَيْرٌ نُزْلاً أَمْ شَجَرَةُ الزُّقُومِ “Nasıl, ikram olarak bu mu daha hayırlı, yoksa zakkum ağacı mı?”

Ayette geçen “nüzül” kelimesi, misafire ilk ikram edilen yemeğe verilen isimdir. Böyle olunca, ayette şöyle bir mana vardır: Bütün bu zikredilen nimetler, cennet ehli için misafire ilk geldiğinde verilen ikram kabilindedir. Onlar için bu nimetlerin ötesinde, fehimlerin anlamakta noksan kalacakları nimetler vardır.

Benzeri bir durum, cehennem ehline verilen zakkum için de söz konusudur.

Zakkum, çölde yetişen küçük yapraklı ve acı meyveli bir ağaçtır.

63- إِنَّا جَعَلْنَاهَا فِتْنَةً لِلظَّالِمِينَ “Gerçekten biz onu zalimler için bir fitne yaptık.”

Zakkum ağacını, ahirette onlar için bir mihnet ve azap kıldık.

Veya dünyada bununla imtihan edildiler. Çünkü rivayet edildiğine göre onun cehennemde olduğunu işittiklerinde “Ateş ağacı yaktığı hâlde bu nasıl olur?” dediler. Bilmediler ki ateşte yaşayan ve bundan lezzet alan hayvanları yaratan Allah, cehennem ateşinde ağaç yaratmaya ve bunu yanmaktan korumaya kâdirdir.

64- **“O, cehennemin dibinde biten bir ağaçtır.”** **إِنَّهَا شَجَرَةٌ تَخْرُجُ فِي أَصْلِ الْجَحِيمِ**

Bunun bittiği yer, cehennemin dibidir. Dalları, onun katmanlarına doğru yükselir.

65- **“Tomurcukları şeytanların başları gibidir.”** **طَلْعُهَا كَأَنَّهُ رُؤُسُ الشَّيَاطِينِ**

Şeytanların başlarına benzetilmesi, son derece çirkin ve korkutucu olmasındandır. Çok güzel birine “melek” denilmesi gibi, burada da hayale dayalı bir benzetme (teşbih-i muhayyel) söz konusudur.

Denildi ki: **“Şeyatın”** ifadesinden murat; korkunç görünümlü, boynuzlu dehşetli yılanlardır. Belki de şeytana “şeytan” denilmesi de bu yüzdendir.

66- **“Onlar mutlaka bundan yiyecekler ve karınlarını bundan dolduracaklardır.”** **فَإِنَّهُمْ لَا كِلُونَ مِنْهَا فَمَالُونَ مِنْهَا الْبُطُونَ**

Bundan karınlarını doldurmaları,

-Ya çok acıkmalarından,

-Ya da yemeye zorlanmalarındandır.

67- **“Sonra onlar için üzerine kaynar sudan bir içecek vardır.”** **ثُمَّ إِنَّ لَهُمْ عَلَيْهَا لَشَوْبًا مِنْ حَمِيمٍ**

Zakkum ağacından doyup da iyice susadıklarında, kendilerine kaynar sudan bir içecek var.

Veya kaynar suyla karışık bir şekilde irin var.

Bu su, onların bağırsaklarını paramparça edecektir.

Ayetteki **“Sonra”** ifadesi, içeceklerindeki son derece nahoşluk ve çirkinliği anlatmak için “ayrıca” anlamında kullanılmış da olabilir.

68- **“Sonra da dönecekleri yer, şüphesiz cehennem ateşidir.”** **ثُمَّ إِنَّ مَرْجِعَهُمْ لَإِلَى الْجَحِيمِ**

Sonra onların akıbeti, cehennem veya onun dereceleri olur. Çünkü zakkum ve irin, oraya girmeden önce kendilerine takdim edilen şeylerdir.

Denildi ki: Hamîm (kaynar su), cehennemden hariçtedir. **“İşte bu, mücrimlerin (suçluların) yalanladığı cehennemdir.”** **“Onlar, cehennem ateşi ile kaynar su arasında gider gelirler.”** (Rahmân, 42-44) Cehennem ehli irinli o kaynar suya develerin suya sevk edilmesi gibi sevk edilirler, sonra cehenneme döndürülürler.

69- **إِنَّهُمْ أَلَفُوا أَبَاءَهُمْ ضَالِّينَ** **“Çünkü onlar, atalarını dalalet üzere buldular.”**

70- **فَهُمْ عَلَىٰ آثَارِهِمْ يُهْرَعُونَ** **“Kendileri de onların izinden koşa koşa gittiler.”**

Onların böyle çetin bir azaba layık olmalarının sebebi, atalarını dalalette taklit etmektir.

Ayette, onların hiç düşünmeden ve araştırmadan körü körüne ecdatlarının yolundan gittiklerini hissettirmek vardır.

71- **وَلَقَدْ ضَلَّ قَبْلَهُمْ أَكْثَرُ الْأَوَّلِينَ** **“Andolsun ki, onlardan öncekilerin çoğu yoldan sapmıştı.”**

Ey Peygamber! Senin kavminden önce de, insanların çoğu yoldan çıkmıştı.

72- **وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا فِيهِمْ مُنْذِرِينَ** **“Andolsun ki, biz içlerinden uyarıcılar göndermiştik.”**

Onlara uyarıcı peygamberler göndermiştik. Bu peygamberler, kavimlerini kötü akıbetten uyarıyorlardı.

73- **فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنْذَرِينَ** **“Bak, uyarılanların sonu nasıl oldu!”**

O uyarılanların akıbeti nasıl da çetin ve çok korkunç oldu!

74- **إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ** **“Ancak Allah'ın ihlâslı kulları başka.”**

Ancak, o peygamberlerin uyarılarından ders alan ve dinde samimi olanlar müstesna.

Ayette **“Bak!”** ifadesiyle hitap edilen Hz. Peygamberdir. (asm) Maksud ise, kavmidir. Çünkü onlar da önceki kavimlerin haberlerini işittiler, onlardan geriye kalanları gördüler.

Kurbanlık Peygamber

75- وَقَدْ نَادَيْنَا نُوحَ “Andolsun ki Nûh bize seslenip dua etmişti.”

Önceki devirlerin kıssalarına, önceki ayetlerde mücmel bir işaret yapıldıktan sonra, burada tafsile geçilmiştir.

Yani, “Nûh, kavminden ümidini kestikten sonra bize dua etmişti.”

فَلَنِعْمَ الْمُجِيبُونَ “Biz de ne güzel kabul etmiştik.”

Biz de O’na en güzel bir şekilde icabette bulunduk.

Biz ne güzel icabet ediciyiz.

76- وَنَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ “Biz hem onu, hem ehlini o büyük sıkıntıdan kurtardık.”

O’nu ve ehli olan ehli-i imanı boğulmaktan veya kavminin ezasından kurtardık.

77- وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُ هُمُ الْبَاقِينَ “Onun neslini yeryüzünde kalanlar kıldık.”

Çünkü, onlardan başkaları hep helâk oldu, kıyamete kadar nesilleri devam edenler ise gemiye binenler oldu.

78- وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ “Ve sonradan gelenler içinde ona güzel bir nam bıraktık.”

79- سَلَامٌ عَلَى نُوحٍ فِي الْعَالَمِينَ “Alemler içinde Nûh’a selâm olsun!”

Yani, sonra gelenler O’na selam ederler, Âlemler içinde “Nûha selâm olsun” derler.

Denildi ki: Bu, Allahu Teâlâdan Hz. Nûha bir selâmdır.

80- إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ “İşte biz muhsin olanları böyle mükafatlandırırız.”

Ayet, Hz. Nûha yapılan ikramın illetini açıklar. Bu Ona, iyi hâline bir mükafat olarak verilmiştir.

81- **“Çünkü O, bizim mü'min kullarımızdandı.”** إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ

Bu da, O'nun kadrini ve hâlinin asaletini ortaya koymak üzere, iyi işler yapmasının imanından kaynaklandığını anlatır.

82- **“Sonra diğerlerini suda boğduk.”** ثُمَّ أَعْرَقْنَا الْأَخْرَيْنَ

Yani, kavminin inkârcılarını suda boğduk.

83- **“Şüphesiz İbrahim de O'nun taraftarlarından idi.”** وَإِنَّ مِنْ شِيعَتِهِ لَإِبْرَاهِيمَ

İmanda ve dinin asıllarında Hz. Nûhun yolundan gidenlerdendi. Dinin fûriyatında da dinlerinin aynı olması veya genelde beraber olması da uzak bir şey değildir. Hz. İbrahimle Hz. Nûh arasında ikibin altıyüz kırk sene vardı. İkisi arasında peygamber olarak Hz. Hûd ve Hz. Salih gelmişti.⁷

84- **“O, Rabbine kalb-i selim ile gelmişti.”** إِذْ جَاءَ رَبَّهُ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ

Kalb-i selimden murat, Hz. İbrahimin kalbinin kalbe ârız olan afetlerden ve alâkalardan uzak, sırf Allah için olmasıdır. Rabbine böyle bir kalple gelmesi, sanki bu kalbi hediye olarak Allaha sunmasını anlatır. Bundan murat, O'nun ihlâsıdır.

85- **“O, babasına ve kavmine şöyle demişti: Siz nelere tapıyorsunuz?”** إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَاذَا تَعْبُدُونَ

86- **“Allah'ı bırakıp da birtakım uydurma ilâhlar mı istiyorsunuz?”** أَتُنْفَكُوا إِلَهَةً دُونَ اللَّهِ تُرِيدُونَ

Ayetin üslûbunda, bu yaptıkları şeyin Allaha iftira olduğu vurgulanmaktadır. Böylece onların batıl yolda oldukları ve bu hâllerinin iftiraya dayandığı nazara verilmiştir.

87- **“Siz âlemlerin Rabbini ne zannediyorsunuz?”** فَمَا ظَنُّكُمْ بِرَبِّ الْعَالَمِينَ

O, âlemleri terbiye etmesiyle ibadete layık olmakla beraber, Siz O'nu ne zannettiniz de O'na ibadeti terk ettiniz veya başkasını O'na ibadette şerik kıldınız, azabından emin oldunuz!?”

⁷ Bu ikisi, bilinen peygamber olarak nazara verilmiştir. Yoksa başkaları da gelmiş olabilir.

Ayet, O'na ibadetten alıkoyan katî bir inançta bulunmaktan veya O'na şirk koşmayı caiz görmekten veya cezasından emin olmayı gerektiren bir durumdan men etmenin çok ötesinde, böyle bir zannı netice veren şeyi bile ilzam yoluyla inkâr etmektedir.

Ayet, önceki cümleye bir delil gibidir.

88- **فَنَظَرَ نَظْرَةً فِي النُّجُومِ “Derken yıldızlara bir baktı.”**

Onların bulundukları mevkilere, bir araya gelmelerine baktı.

Veya yıldızlarla ilgili ilme veya kitaba baktı. Kavmi, Hz. İbrahim'i kendileriyle beraber ibadet etmesi için törene çağırmışlardı. Yıldızlara bakması, onları iknaya yönelik de olabilir.⁸

89- **فَقَالَ إِنِّي سَقِيمٌ “Sonra da, “Ben gerçekten hastayım” dedi.”**

Onlar kâhinlik yapan kimseler olduğundan, kendisini yıldızlardan istidlâlde bulunmuş gibi yapıp, mabetlerine götürmesinler diye yakında hasta olacak gibi gösterdi. O zamanda en yaygın hastalık taun idi ve bunun bulaşmasından korkuyorlardı.

Hz. İbrahim'in böyle demekten maksadı “sizin küfrünüzden dolayı kalben hastayım” manası olabilir.

Veya sıhhatinin tam yerinde olmadığını kastetmiş de olabilir. Çünkü, bütün sağlık ölçüleri tam dengede olan az kişi bulunur.⁹

Veya bununla ölümü kastetmiş olabilir.¹⁰

Meselde şöyle denilir: “Selamet olarak dert yeter.”

Lebîd, şiirinde şöyle söyler:

“Dua ettim Rabbime, bana sıhhat versin diye.

Bir de ne göreyim, derman bana derdim imiş.”

90- **فَتَوَلَّوْا عَنْهُ مُدْبِرِينَ “Bunun üzerine arkalarını dönüp ondan uzaklaştılar.”**

Hastalık bulaşmasın diye O'nun yanından uzaklaştılar.

⁸ Kavmi, yıldızlara bakar, onlarla kâhinlik yapardı. Mazeretinin inandırıcı olması için onların anlayacağı şekilde böyle yapması muhtemeldir.

⁹ Yani, hemen hemen bütün insanlar şöyle veya böyle bir şekilde hasta sayılırlar.

¹⁰ Çünkü, diğer hastalıklara göre en amansız dert, ölümdür. Nitekim hadiste “ölüm dışında her derde deva olduğu” bildirilir.

91- **فَرَاغَ إِلَى إِلَهِهِمْ فَقَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ** “Gizlice onların putlarına doğru gidip, “yemez misiniz?” dedi”

Gizlice onların putlarının olduğu yere vardı. Onlarla alay ederek: “Önünüzdeki yemeklerden niye yemiyorsunuz?” dedi.

92- **مَا لَكُمْ لَا تَنْطُقُونَ** “Ne diye konuşmuyorsunuz?”

93- **فَرَاغَ عَلَيْهِمْ ضَرْبًا بِالْيَمِينِ** “Derken üzerlerine varıp onlara sağ eliyle bir darbe indirdi.”

“Sağ el” ile kayıtlanması, kuvvetlice vurduğunu ifade eder.

Denildi ki: “Ve Allah’a yemin ederim ki, siz arkanızı dönüp gittikten sonra, ben putlarınıza elbette bir tuzak kuracağım.” (Enbiya, 57) ayetinde nazara verildiği üzere, yeminini tahakkuk ettirmek için böyle yaptı.

94- **فَاقْبَلُوا إِلَيْهِ يَزْفُونَ** “Kavmi (telaş içinde) koşarak ona doğru geldi.”

Döndüklerinde putlarını kırılmış buldular, kimin kıldığını araştırmaya başladılar. (Enbiya, 59) da açıklandığı üzere, Hz. İbrahim’in yaptığı kanaatine vardılar.

95- **قَالَ اتَّعْبُدُونَ مَا تَنْحِتُونَ** “İbrahim dedi: Yonttuğunuz putlara mı tapıyorsunuz?”

96- **وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ** “Oysa Allah sizi de, yaptığınız şeyleri de yaratmıştır.”

Çünkü her ne kadar şekil vermek sizden olsa da, yaptığınız şeylerin maddesi O’nun yaratmasıyla. Bu açıdan, amel onlara nisbet edilmiştir.

İnsanların amelleri,

-Allahın onlara bu konuda güç vermesi,

-Fiilleri için gerekli olan sebep ve âletleri yaratmasıyla.

Onların fiili Allahın yaratmasıyla olunca, fiillerine bağlı olan durumların Allahın yaratmasıyla olduğu evleviyetle sabit olur.

Ehl-i sünnet, bu manada fiilleri yaratanın Allah olduğuna delil getirdiler.¹¹

¹¹ Mu’tezile mezhebi ise, kötü fiilleri Allaha isnad etmekten sakınmak için “insan, kendi fiillerinin yaratıcısıdır” dediler. Hayrın da şerrin de Allahtan olmasını

97- **“Dediler: Onun için bir bina yapın, (içinde ateş yakın) da, Onu ateşe atın.”**

98- **“Böylece Ona bir tuzak kurmak istediler.”**

Hiz. İbrahim, delil yoluyla onlara galip gelince, herkes nezdinde aciz kaldıkları açığa çıkmasını diye onu cezalandırmak istediler.

“Biz de onları en zelil kimseler kıldık.”

Hilelerini boşa çıkardık. Hatta yaktıkları ateşi Hiz. İbrahime soğuk ve selâmetli kılarak, O'nun şanının yüceliğine parlak bir delil kıldık, böylece onları zelil kimseler yaptık.

99- **“İbrahim dedi: “Ben Rabbime gideceğim.”**

“Ben, Rabbimin emrettiği yere, yani Şama gideceğim” dedi.

Veya bundan murat şudur: “Ben, kendimi tümüyle O'na ibadete vereceğim yere gideceğim.”

“O, bana yol gösterecektir.”

O, dinim için maslahat olan şey ve ulaşmak istediğim maksada beni sevk edecektir.

Hiz. İbrahimin bu konuda çok net konuşması,

-Ya Allah'tan gelen bir vaat sebebiyledir.

-Veya O'na tam tevekkül etmesindendir.

-Veya bu konuda müsbet sonucu ifade etmeyi âdet hâline getirmesindendir.

Hiz. Musa ise, benzeri bir durumda **“Umarım Rabbim beni doğru yola iletir.”** (Kasas, 22) dedi, kesin ifade kullanmaktan kaçınarak **“umarım”** demeyi tercih etti.

100- **“Ya Rabbi! Bana salihlerden bir çocuk bağışla.”**

İnsanları hakka davette bana yardım etsin, gurbette enisim olsun.

Bundan murat, Cenab-ı Haktan çocuk vermesini istemektir. Ayet met-

nindeki **“hibe”** lafzı genelde bu anlamda kullanılır. Ayetin devamı da, bununla salih bir çocuk istediğini gösterir:

101- فَبَشِّرْنَاهُ بِغُلَامٍ حَلِيمٍ “Biz de kendisine halîm bir oğul müjdeledik.”

Cenab-ı Hak bu ifadeyle

-Erkek çocuğu olacağını,

-Delikanlılık dönemine ulaşacağını müjdeledi. Çünkü çocuk için “hilm” özelliği kullanılmaz.

-Kendisi gibi hilim sahibi olacağını haber verdi. Mesela Hz. İbrahim, oğluna daha bülüğa ermeden Allah için onu kurban edeceğini söyleyince **“Babacığım, sana ne emrolunuyorsa yap”** dedi. (Saffat, 102)

Denildi ki: Allahu Teâlâ Hz. İbrahim ve oğlu dışında hiçbir peygamberi hilim özelliğiyle vasfetmedi. Onların burada zikrolunan hâlleri, bu özelliğe sahip olmalarına şهادet eder:

102- فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ “Oğlu, yanında koşacak çağa gelince söyle dedi:”

Ayette babanın da zikri, babanın rıfk yönüyle daha mükemmel olması ve çocuğunun hayrını istemesi, dolayısıyla vakti gelmeden koşmasını istememesi yüzündendir.

Veya babasının böyle yürüyüşü, beraber gzmek için Allahtan talep etmesindendir.

Aşağıda anlatılan olay olduğunda, Hz. İsmail on üç yaşındaydı.

يَا بُنَيَّ إِنِّي أَرَى فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ “Yavrum! Rüyamda seni boğazladığımı görüyorum.”

Rüyada aynen boğazladığını görmüş olabileceği gibi, rüyanın tabirinin böyle olması da muhtemeldir.

Denildi ki: Zilhiccenin 8. günü gecesinde (terviye günü) rüyada birisinin kendisine şöyle dediğini duydu: “Şüphesiz Allah, oğlunu boğazlamayı Sana emrediyor.”

Sabah olduğunda bu rüyanın Allahtan mı yoksa şeytandan mı olduğu konusunda tereddütte kaldı. Akşamında yine aynı rüyayı görünce, bunun Allahtan olduğunu anladı. Üçüncü gecede de aynı rüyayı görünce, oğlunu kurban etmeye niyetlendi ve üstteki ayette bildirilen sözleri ona söyledi.

Bundan dolayı bu üç gün “terviye, arafe ve kurban günleri” olarak isimlendirildi.

Ayette bahsi geçen çocuk, Hz. İsmaildir. Çünkü,

- Cenab-ı Hak Hz. İbrahimin hicretinin peşinde onu ihsan etmişti.

-Daha sonraki ayetlerde bu olaya atıfla Hz. İshak'ın müjdelenmesi söz konusudur.

-Keza Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Ben iki kurbanlığın çocuğuyum.”

Bunlardan biri, atası İsmail, diğeri de babası Abdullah'tır. Çünkü Hz. Peygamberin dedesi Abdülmuttalib, Zemzem suyunu bulursa veya on erkek evlat sahibi olursa bir çocuğunu kurban edeceğini nezretmişti. Allah kendisine isteğini nasip edince evlâtları arasında kur'a çekti, kur'a Abdulla-ha çıktı. Ona bedel olmak üzere yüz deve fidye olarak verdi. Kısas olayında diyet olarak yüz deve alınması buna dayanır.

-Hz. İbrahimin oğlunu kurban etme olayı Mekke'de olmuştu. Hatta, oğluna bedel gönderilen koçun iki boynuzu İbnu Zübeyr olayında yanıncaya kadar Ka'beye asılıydı. Hz. İshak ise, bu kurban olayında Mekke'de değildi.

-Ayrıca ayette Hz. İshakın müjdelendiği yerde, onun peşinden oğlu Yakub da müjdelenmektedir. Böyle olunca, çocukken kurban edilmesi durumu münasip düşmez.

Ancak Hz. Peygambere “hangi nesep daha şerefli?” diye sorulunca şöyle cevap verdiği rivayet edilir:

“Allahın Halili olan İbrahim, Allahın kurbanlığı olan oğlu İshak, Allahın İsraili (kulu) olan oğlu Yakub, Allahın Sıddıki olan oğlu Yusuf.”

Burada, bu silsilede yer alan lakaplar râvinin ilavesidir. Hadisin asıl metninde bunlar yoktur. Rivayette şöyle geçmektedir: Yusuf İbnu Yakub İbnu İshak İbnu İbrahim.

فَانْظُرْ مَاذَا تَرَىٰ “Artık bak, ne düşünürsün?”

Hz. İbrahim oğlunu kurban etmede kararlı olduğu halde ona görüşünü sorması,

-Allahtan gelen bu çetin imtihan karşısında fikrini öğrenmek,

-Feryat etmesi hâlinde ayağını sabit kılmak,

-Serbest bıraksa, kendisinden emin olmak,

-Nefsini buna alıştıırıp teslimiyetini sağlamak,

-Olay gerçekleşmeden önce boyun eğmek suretiyle sevap kazanmasını temin etmek içindir.

ط “Dedi: Babacığım, sana ne emrolunuyorsa yap.”

Hız. İsmailin “Sana ne emrolunuyorsa yap” demesi, babasının sözünden bunu yapmakla emrolunduğunu anlamasından veya Peygamberlerin rüyasının hak olduğunu ve böyle bir şeyin ancak Allah’tan bir emirle olacağını bilmesindendir.

Belki de Hız. İbrahime böyle bir emrin uyanıkken değil de rüyada verilmesi, bunun gereğini yerine getirmenin her ikisi için de hakka boyun eğmeye ve ihlâsın kemâline daha ziyade delâlet etmesi içindir.

Ayette geçmiş zaman sığasıyla “Sana ne emredildiyse” yerine geniş zaman sığasıyla “Sana ne emrolunuyorsa yap” denilmesi, rüyanın tekerrürü sebebiyledir.

“İnşallah beni sabredenlerden bulacaksın.”

Kurban etmene veya Allahın hükmüne karşı, inşallah beni sabredenlerden bulacaksın.

103- “İkisi de bu şekilde Allah’a teslim olduklarında ve oğlunu alnı üzerine yatırdığında.”

Denildi ki: Hız. İbrahim, oğlunun yüzünde bir değişiklik görüp rikkate gelerek kurban etmekten vazgeçme endişesiyle çocuğu yüz üstü yere yatırdı.

Bu, Minada veya Mina mescidine yakın bir yerde veya bugün kurban kesimi için kullanılan alanda gerçekleşti.

104- “Ve Biz ona şöyle seslendik: Ey İbrahim!”

105- “Rüyayı tasdik ettin.”

Tam bir azimle ve kesim öncesi yapılması gerekenleri yerine getirmek suretiyle rüyayı tasdik ettin.

Rivayete göre, defalarca bıçağı oğlunun boğazına dayadığı hâlde, bıçak kesmedi.

Üstteki ayette “İkisi de bu şekilde Allah’a teslim olduklarında ve

oğlunu alnı üzerine yatırdığında” denilip, cümlelerin tamamlanmayışında şöyle bir mana vardır:

İşte onlar bu şekilde teslimiyet gösterince, halin konuştuğu ve sözün anlatamadığı şeyler oldu.

-Her ikisi de bu çetin imtihandaki belânın defîyle Allahın onlara nimette bulunmasına,

-Daha önce kimseye muvaffak kılmadığı bir şeye kendilerini muvaffak kılmasına,

-Âlemlere üstünlüklerini bu olayla izhar etmesine,

-Çok büyük bir sevap kazanmalarını sağlamasına ve bunun gibi hâllere sevindiler, şükrettiler.

“Muhsin olanları işte biz böyle mükâfatlandırırız.”

Ayet, iyi işler yapmaları sebebiyle Allahın onlara genişlik verdiğini, sıkıntıdan kurtardığını anlatır. Vukuundan evvel neshin caiz olduğunu söyleyenler, bu kıssa ile delil getirdiler. Çünkü Hz. İbrahim **“Yavrum! Rüyamda seni boğazladığımı görüyorum.”** (Saffet, 102) ayetinin delâletiyle oğlunu kurban etmekle mükellefti, ama bu meydana gelmedi.¹²

106- “Şüphesiz bu apaçık bir imtihandır.”

Öyle çetin bir imtihan ki, böylesi imtihanda muhlis olan ve olmayan bir-birinden ayrılır.

Veya bundan murat, bu imtihanın daha zoru olamaz bir şekilde zor olmasıdır.

107- “Biz, büyük bir kurbanlık fidyesi ile onu (İsmail’i) kurtardık.”

Bu kurbanın **“büyük”** olması, cüsse itibarıyla olabileceği gibi, kadrinin büyük olması manasında da olabilir. Çünkü Allahu Teâlâ böyle bir kurbanı peygamber oğlu peygambere fidye olarak göndermiştir. Ve O’nun neslin-den peygamberlerin efendisi olan Hz. Muhammed gelmiştir (asm).

Denildi ki: Gönderilen bu kurbanlık cennetten bir koç idi.

Rivayete göre, gelen koç Cemre denilen yerde Hz. İbrahimden kaçtı. O

¹² Bazıları, nesih konusunu ele alırken, bir hüküm uygulanmadan yürürlükten kaldırılabilceğine bunu misal verdiler.

da koça doğru yedi küçük taş attı, sonra yakaladı. Bu da, haccın sünnetlerinden biri oldu.

Gerçekte fidyeyi veren Hz. İbrahim'dir. Ayette, Cenab-ı Hakkın bunu kendine isnad etmesi, verenin ve bunu emredenin O olmasından mecazdır.

108- **وَتَرْكُنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ** “Ve sonradan gelenler arasında Ona güzel bir nam bıraktık.”

109- **سَلَامٌ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ** “Selam olsun İbrahim’e.”

Bunun açıklaması, bu sûrenin yetmiş dokuzuncu ayetinde geçti.

110- **كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ** “Muhsin olanları işte biz böyle mükâfatlandırırız.”

111- **إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ** “Çünkü o bizim mü'min kullarımızdandı.”

112- **وَبَشِّرْنَاهُ بِإِسْحَاقَ نَبِيًّا مِّنَ الصَّالِحِينَ** “Ve Ona salihlerden bir peygamber olmak üzere İshak'ı müjdeledik.”

Oğlu İshakın nebilerden olacağına hükmedilmiş, salihlerden olması takdir olunmuştur.

Bu itibarla nebî ve salihlerden olması, cümle içinde hâl olarak gelmiştir. Böyle olunca, bu müjdenin verildiği anda nebi ve salih olması gerekmez.

Bu, **“Onlara şöyle denir: İçinde ebedî kalmak üzere girin cehennem kapılarından!”** (Zümer, 72) ayeti gibi değerlendirilmemesi gerekir. Çünkü o ayette anlatılan kimselerin cehenneme girmeleri vaktinde ebedî kalmaları mukadderdir, belirlenmiştir. Hz. İshak ise, dünyaya gönderildiğinde kendisinin nebi ve salih olması belirlenmiş değildi.¹³

Hz. İbrahimin kurbanlık oğlu olarak Hz. İshakı söyleyenler, ayetteki müjdeyi O'nun doğumu olarak değil, peygamberlik müjdesi olarak açıkladılar.

¹³ Yani, üstte medar-ı bahs olan ayette, cehennem ehli cehenneme girerlerken ebedi kalmaları takdir edilmiş olarak girdiler. Ama Hz. İshak dünyaya geldiğinde nebî ve salih olması belirli değildi. Çeşitli imtihanların neticesinde salih bir nebi olmaya liyakat kazandı, o payeler kendisine verildi. Cenab-ı Hak, gelecek şeylerin nasıl geleceğini bilir. Ama insanlarla ilgili şu dünya hayatında tam bir imtihan söz konusudur. Allahın kimin ne yapacağını, hangi makama geleceğini, akıbetini... bilmesi insanları sorumlu olmaktan kurtarmaz.

Nübüvvetten sonra salahın zikredilmesinde, salih olmanın önemini göstermek ve nübüvvetten gayenin de salahat olduğuna bir ima vardır. Çünkü salih olmak, mutlak manada kemâl ve tekmîl manasını tazammun eder.¹⁴

113- **“Hem ona hem İshak’a bereketler verdik.”** وَبَارَكْنَا عَلَيْهِ وَعَلَىٰ اسْحَقَ

Biz İbrahime evlatları hususunda bereket ihsan ettik. İshakı da mübarek kıldık, neslinden İsrailoğullarının peygamberlerini ve ayrıca İsrailoğulları dışında Eyyûb ve Şuayb gibi peygamberleri gönderdik.

Veya ayetin manası şöyle olabilir: Din ve dünyanın bereketlerini kendilerine ihsan ettik, feyiz olarak verdik.

وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِمَا مُحْسِنٌ وَظَالِمٌ لِّنَفْسِهِ مُبِينٌ **“Her ikisinin neslinden hem muhsin olanlar, hem de açıkça kendi nefesine zulmedenler var.”**

Muhsin olmak, güzel amel işlemek manasında olabilir veya “iman ve tâatle nefesine faydası olan” anlamına gelir.

Nesillerinden küfür ve isyanla nefesine gayet açık bir şekilde zulmedenler de var.

Bunda, hidayet ve dalâlette nesebin tesiri olmadığına ve nesillerinde meydana gelen zulümden, atalarına bir noksanlık ve ayıp gelmeyeceğine bir tenbih vardır.

¹⁴ Yani, salih olan biri kendisi kemâl vasıfları taşıdığı gibi, başkalarını kemâle erdirecek çalışmalar da yapar.

Selâm Olsun Enbiyaya

114- “Andolsun, biz Mûsâ’ya ve Hârûn’a da lütufta bulunduk.”

Her ikisine de nübüvvet ve daha başka dînî ve dünyevî menfaatlerle nimet verdik.

115- “Kendilerini ve kavimlerini o büyük sıkıntıdan kurtardık.”

Onları, Firavunun zorbalığından, suda boğulmaktan kurtardık.

116- “Onlara yardım ettik de galip gelenler onlar oldu.”

İlahi yardım ile Firavun ve kavmine karşı galip geldiler.

117- “Ve onlara Kitab-ı müstebini verdik.”

O ikisine, beyanında belîğ olan Tevratı verdik.

118- “Ve onları sırat-ı müstakime ilettik.”

O ikisini, hakka ve doğru olana ulaştıran yola sevkettik.

119- “Ve sonradan gelenler arasında onlara güzel bir nam bıraktık.”

120- “Selam olsun Musa ve Harun’a.”

121- “İşte biz muhsin olanları böyle mükafatlandırırız.”

122- “Çünkü o ikisi bizim mü’min kullarımızdandı.”

Bunların misli daha önce geçmişti.

123- وَإِنَّ الْيَاسَ لَمِنْ الْمُرْسَلِينَ “Şüphesiz İlyas da gönderilen peygamberlerdendi.”

Hız. İlyas, Hız. Harunun neslinden olup peygamber olarak gönderilmişti.

124- إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَلَا تَتَّقُونَ “Hani kavmine şöyle demişti: “Allah’tan korkmaz mısınız?”

Kavmine, “Allahın azabından korkmuyor musunuz?” demişti.

125- أَتَدْعُونَ بَغْلًا وَتَذَرُونَ أَحْسَنَ الْخَالِقِينَ “Yaratıcıların en güzelini bırakarak Ba’l’e mi tapıyorsunuz?”

Ba’l, Şam bölgesinde Bekk ahalisinin putunun adıdır. Şimdi o beldeye “Ba’lebekk” denilmektedir.

Yani, siz ona mı ibadet ediyordunuz veya ondan mı bir hayır bekliyorsunuz?!

Böyle sormasında, onların yaptığının doğru olmadığını hissettirmek vardır. Zaten sözünün devamında açıktan bunu ifade etmektedir:

126- اللَّهُ رَبُّكُمْ وَرَبُّ آبَائِكُمُ الْأَوَّلِينَ “Ki O, sizin ve geçmiş atalarınızın Rabbi olan Allah’tır.”

127- فَكَذَّبُوهُ “Onu yalanladılar.”

128- فَإِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ “Bu sebeple onlar (azaba) getirileceklerdir.”

Onlar, azaba getirileceklerdir. Ayette sadece getirileceklerinin söylenip azabın zikredilmemesi, karine ile bunun anlaşılmış olmasındandır.¹⁵

Veya azabın zikredilmemesi, mutlak söylenen “ihzar” kelimesinin örfen kötü bir şekilde getirilme manasını çağrıştırmassındandır.¹⁶

128- إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ “Ancak Allah’ın ihlaslı kulları müstesna.”

129- وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ “Ve sonradan gelenler arasında ona güzel bir nam bıraktık.”

130- سَلَامٌ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ “Selam olsun İlyâsa.”

¹⁵ Yani, peygamberi ve dini yalanlayan bir topluluğun iyi bir yere götürülmeyeceği ortadadır.

¹⁶ Bu kelime, kayıtlı-kelepçeli bir şekilde celb edilmeyi çağrıştıtır.

131- **إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ** “İşte biz muhsin olanları (iyilik yapanları) böyle mükâfatlandırırız.”

132- **إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ** “Çünkü o bizim mü’min kullarımızdandı.”

133- **وَإِنَّ لُوطًا لِّمَنِ الْمُرْسَلِينَ** “Şüphesiz Lût da gönderilen peygamberlerdendi.”

134- **إِذْ نَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ أَجْمَعِينَ** “Hani biz onu ve ehlinin tamamını kurtarmıştık.”

135- **إِلَّا عَجُوزًا فِي الْغَابِرِينَ** “Geride kalanlar arasındaki yaşlı bir kadın dışında.”

136- **ثُمَّ دَمَّرْنَا الْآخَرِينَ** “Sonra diğerlerini helak etmiştik.”

137- **وَأَنْتُمْ لَتَمُوتُنَّ عَلَيْهِمْ مُّصْبِحِينَ** “Şüphesiz sizler (yolculuklarınız sırasında) sabah onların yurtlarına uğruyorsunuz.”

138- **وَبِالْأَيْلٍ** “Ve akşam vaktinde de.”

Ve siz ey Mekke ahalisi!

Şama ticarete giderken sabah-akşam onların yaşadıkları yerlere uğruyorsunuz. Çünkü Sedom, Şam yolu üzerindedir.

أَفَلَا تَعْقِلُونَ “Hâlâ düşünmez misiniz?”

Aklınız yok mu, ta ki onların harabelerinden ibret alasınız.

139- **وَإِنَّ يُونُسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ** “Şüphesiz Yunus da gönderilen peygamberlerdendi.”

140- **إِذْ أَتَى إِلَى الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ** “Hani O, kaçıp yüklü gemiye binmişti.”

Ayetteki “kaçtı” ifadesi, efendisinden kaçan köle için kullanılır. Hz. Yunus da Rabbinden izin gelmeden kavmini terk ettiğinden O’nun hakkın-da kullanılması güzel olmuştur.

141- **فَسَاهَمَ فَكَانَ مِنَ الْمُدْحَضِينَ** “(Gemidekilerle) kur’a çekti ve kaybedenlerden oldu.”

Kur’ada mağluplardan oldu.

Rivayete göre Hz. Yunus kavmine azabı vaat ettikten sonra, Allahın emri gelmeden onların içinden ayrıldı. Bir gemiye bindi, gemi hareket etmedi. Bunun üzerine, “burada efendisinden kaçmış bir köle var, kur’a ile onu belirleyin” dediler. Kur’a, Hz. Yunusa çıktı. Bunun üzerine “efendisinden kaçan köle benim” dedi, kendini denize attı.

142- فَالْتَمَمَهُ الْحَوْثُ وَهُوَ مُلِيمٌ “Böylece, Yûnus kendini kınayıp dururken balık onu yuttu.”

143- فَلَوْلَا أَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسَبِّحِينَ “Şayet tesbih edenlerden olmasaydı.”

144- لَلْبَيْتِ فِي بَطْنِهِ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ “İnsanların diriltileceği güne kadar onun karnında kalırdı.”

Hz. Yunusun “tesbih edenlerden olması”

-Ömrü boyunca Allahı çokça zikretmesi,

-Balığın karnında “Senden başka ilâh yoktur. Sen Sübhansın (mü-nezzehsin). Ben gerçekten zalimlerden oldum.” (Enbiya, 87) demesi,

-Veya namaz kılanlardan olmasını anlatır.

Ayette, çokça zikretmeye ve Allahın şanına tazimde bulunmaya teşvik vardır. Genişlik zamanında kim Allaha yönelse, darlık anında Allah onun elinden tutar.

145- فَبَذَنَاهُ بِالْعَرَاءِ وَهُوَ سَقِيمٌ “Derken biz onu hasta bir hâlde sahile attık.”

İçinde bulunduğu balığı, Onu dışarı atmaya sevk ettik. Onu, kendisini örtecek bir ağaç ve bir ot olmayan boş bir alana attık.

Rivayete göre, balık gemi ile beraber yol aldı. Başını yukarı kaldırıyordu, Hz. Yunus da o şekilde nefes alıyor, Allaha tesbih ediyordu. Karaya vardıklarında, balık Hz. Yunusu karnından dışarı attı.

Hz. Yunusun balığın karnında ne kadar kaldığı hakkında ihtilaf vardır. “Bir günün bir kısmı” diyenler olduğu gibi, üç gün, yedi gün, yirmi gün, hatta kırk gün diyen de olmuştur.

Denildiğine göre, bedeni yeni dünyaya gelmiş bebeğin bedeni gibi nazik bir hâlde gelmişti.

146- وَأَنْبَتْنَا عَلَيْهِ شَجَرَةً مِنْ يَقْطِينٍ “Üzerine geniş yapraklı bir ağaç bitirdik.”

Ekseriyetin yorumuna göre, bu bir kabak bitkisiydi, yapraklarıyla Hz.

Yunusu örttü, sineklerden onu korudu. Çünkü kabak bitkisine sinek konmaz.

Hız. Peygambere “ya Rasûlallah, kabağı sevdiğini görüyoruz” denildiğinde “evet, seviyorum. O, kardeşim Yunusun ağacıdır” şeklinde cevap vermesi de bu görüşü teyid eder.

Bununla beraber, incir veya muz olduğunu söyleyenler de olmuştur. Hız. Yunus, ağacın yaprağıyla örtünmüş, altında gölgelenmiş, meyvesinden de yemiştir.

147- وَأَرْسَلْنَاهُ إِلَىٰ مِائَةِ أَلْفٍ “Biz onu yüz bin insana peygamber olarak gönderdik.”

“Yüzbin”den murat, terk etmiş olduğu kendi kavmi, yani Ninova halkıdır.

Bu göndermeden murat,

-Önceden onlara gönderilmesi,

-Veya bu olay sonrası ikinci defa yine gönderilmesi,

-Veya başka bir topluluğa gönderilmesi olabilir.

“Veya daha fazlasına.” أَوْ يَزِيدُونَ

Bunları gören kişi “bunlar yüzbin kişi vardır” dediği gibi “hatta daha da fazla” şeklinde de ilâve edebilir. Ayetin bu üslûbundan murat, çok olduklarını anlatmaktır.

148- فَأَمَّنُوا “O zaman ona iman ettiler.”

O’nu tasdik ettiler.

Veya O’nun yeniden gelmesiyle imanlarını tazelediler.

“Biz de onları bir zamana kadar yaşattık.” فَمَتَّعْنَاهُمْ إِلَىٰ حِينٍ

Biz de onları eccl-i müsemmalarına (mukadder olan ecellerine) kadar faydalandırdık.

Bu sûrede Hız. Nûh, Hız. İbrahim ve Hız. Musa’nın kıssalarının sonuç kısmıyla Hız. Lût ve Hız. Yunusun kıssalarının sonuç kısmının aynı olmaması, bu iki Peygamberle büyük şeriat sahibi ulu’l-azm peygamberler arasında bir ayrım olması içindir.

Veya sûrenin sonunda bütün peygamberlere selamın zikredilmesiyle yetinilerek bu ikisinde selâm kısmına yer verilmemiştir.

Allah'ın Orduları

149- فَاسْتَفْتِهِمَ الرَّبِّكَ الْبَنَاتُ وَلَهُمُ الْبُنُونَ “Şimdi onlara sor bakalım: Kız çocukları Rabbinin de, erkek çocukları onların mı?”

Bu ayet, sûrenin başındaki onbirinci ayete atfedilmiştir. Orada Cenab-ı Hak rasûlüne Kureyşe haşrı niçin inkâr ettiklerini sormasını emretmişti. Bununla alakalı olarak anlatımı devam ettirip birbiriyle alakalı bir şekilde birbirine uygun kıssaları anlattı. Burada da rasûlüne müşriklerin “Melekler Allahın kızlarıdır” demek suretiyle Allaha kız nispet etmeleri, erkek çocukları ise kendilerine ayırmaları hususunda sormasını emretti. Bunlar böyle demekle şirke yeni dalâletler ilâve ettiler:

-Allahı bir cisim gibi hayal ettiler.

-O'nun fâni olabilmesini caiz gördüler. Çünkü çocuk sahibi olmak, yaratılmış ve faniliğe mahkûm cisimlerin özelliğidir.

-Kendi beğenmedikleri kızları Allaha, beğendikleri erkek çocukları ise kendilerine vererek kendilerini daha üst bir mevkiye çıkarmak istediler.

-Melekleri dişi kabul etmekle, onları tahkir ettiler.

Bundan dolayı Allahu Teâlâ onların bu tarz görüşlerini kitabında defalarca red ve ıbtal etti. Böyle bir inancı, “neredeyse göklerin parçalanacağı, yerin yarılabacağı ve dağların darmadağın olacağı” menfur bir görüş olarak nazara verdi.¹⁷

150- أَمْ خَلَقْنَا الْمَلَائِكَةَ إِنَاثًا وَهُمْ شَاهِدُونَ “Yoksa biz melekleri dişi olarak yarattık da onlar şahid mi oldular?”

Çünkü, böyle bir meselede hüküm vermek, müşahedeyi (gözle görme-yi) gerektirir, başka türlü bilinemez. Çünkü dişi olmak meleklerin zâtlarının bir lâzımı değildir ki mücerret akılla bilinebilsin.

Ayette onlarla bir istihza da kendini hissettirmektedir.¹⁸

¹⁷ Mesela, bkz. Meryem, 91.

¹⁸ Yani, melekleri görmedikleri gayet açık olduğundan, böyle bir hüküm vermeleri onların seviyesizliğini gösterir.

Bahsi geçenler, aşırı cehaletlerinden dolayı, sanki onların yaratılışını görmüş gibi kesin hüküm vermektedirler.

151- **“İyi bilin ki iftira olarak onlar şöyle diyorlar:”**

152- **“Allah çocuk sahibi oldu!?”**

Buna iftira denilmesi,

-Bunu gerektirecek bir şey olmaması,

-Ve bunu nefyedecek her türlü delilin bulunmasındandır.

153- **“Onlar elbette yalan söylüyorlar.”**

153- **“Yoksa Allah kızları erkeklere tercih mi etti?”**

Buradaki soru, inkâr ve istib’ad içindir.¹⁹

Ayet metnindeki **istıfa** kelimesi, bir şeyin özünü almak demektir.

154- **“Size ne oldu?”**

155- **“Nasıl böyle hükmediyorsunuz?”**

Hiçbir aklın razı olmayacağı bir şeye nasıl hükmedebiliyorsunuz?

155- **“Hiç düşünmez misiniz?”**

O’nun böyle şeylerden münezzeh olduğunu düşünmüyor musunuz?

156- **“Yoksa sizin apaçık bir deliliniz mi var?”**

Yoksa meleklerin Allahın kızları olduğu hakkında semadan size inmiş apaçık bir delil mi var?

157- **“O halde, eğer doğru söylüyorsanız getirin kitabınızı!”**

Davanızda sadık iseniz, o size indirilen fermanı getirin bakalım!

158- **“Allah ile cinler arasında nesep bağı kurdular.”**

¹⁹ Yani, böyle bir şey yoktur ve olamaz.

Cinlerden murat meleklerdir. Çünkü aynı cinstendirler.

“Allahın cinlerle akrabalığı oldu, melekler ordan meydana geldi.”

“Allah ve şeytanlar kardeşir” gibi küfür ifadeleri kullandılar.

وَلَقَدْ عَلِمَتِ الْجِنَّةُ إِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ “Oysa cinler onların hesap yerine getirileceklerini bilmektedirler.”

Ayetteki “onlar”dan murat,

-Kâfirler,

-İns ve cindir.

Cinlerin buna dâhil edilmesi, meleklerden ayrı değerlendirilmelerine göredir.²⁰

159- سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُصِفُونَ “Allah, onların nitelendirdiği şeylerden münezzehtir.”

Allah, onların söyledikleri çocuk ve nesep sahibi olmaktan yüce ve münezzehtir.

160- إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ “Ancak Allah’ın ihlâslı kulları başka.”

Ayet, önceki ayetlerle bağlı olarak şu şekillerde değerlendirilebilir:

-İns ve cin hesap mahalline sevk edilecek, ancak Allahın muhlis kulları bundan müstesna kalacaklardır.

-Allah, müşriklerin vasfettiği şeylerden münezzehtir. Muhlis kullarının vasfettiği şeylerle ise, muttasıftır.

161- فَإِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ “Çünkü siz ve taptıklarınız...”

Cenab-ı Hak, bu ifadeyle onlara hitaba yöneldi.

162- مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ بِفَاتِنِينَ “Allah’ın yolundan saptıramazsınız.”

Sizler, desiselerle insanları ifsat edemezsiniz.

²⁰ Melekler ve cinler ruhanî olmakta müşterek olmakla beraber, mahiyet olarak farklıdırlar. Melekler nurdan varlıklardır, imtihana tâbi değillerdir, ne emredilirse onu yaparlar. Cinler ise ateşten yaratılmışlardır. İnsanlar gibi onlar da mükellef olduklarından imtihan edilmektedirler. Kendilerine emredileni yapabildikleri gibi, yapmayabilirler de...

163- **“Ancak cehenneme girecek kimse başka.”** إِلَّا مَنْ هُوَ صَالٍ الْجَحِيمِ

Ancak Allahın ilminde cehennem ehlinde olduğu belirlenen ve şüphesiz oraya girecek olanı ifsat edebilirsiniz.²¹

164- **“Bizden her birimizin belli bir makamı vardır.”** وَمَا مِنَّا إِلَّا لَهُ مَقَامٌ مَّعْلُومٌ

Ayet, kendilerine ibadet edenlere red olmak üzere meleklerin ubudiyet hâlini itiraflarını hikâye etmektedir. Yani, bizden her biri için marifette, ibadette, âlemin tedbirinde Allahın emrine bağlı olmak üzere belli bir makam vardır.

Bu ve 159. ayetteki “Subhanallah”dan itibaren bundan önceki ifadelerin cinlerin kalamından olması da muhtemeldir. O zaman, biraz önce geçen **“Allah ile cinler arasında nesep bağı kurdular”** ayetiyle mana olarak bütünlük arzeder. Sanki şöyle demiştir:

Melekler bu sözlerinden dolayı müşriklerin azap göreceklarını bildiler ve “Sübhanallah, Allahı bundan tenzih ederiz” dediler. Sonra Allahın muhlis kullarını böyle demekten müberra kıldılar. Ardından müşriklere hitap ederek bununla imtihan edilmenin mukadder bir şekâvet için olduğunu söylediler. Sonra kendilerinin abd (kul) olduklarını ve ubudiyette asla aşamayacakları farklı mertebeleri olduğunu itiraf ettiler.

165- **“Biz gerçekten saf tutup duranlarız.”** وَإِنَّا لَنَحْنُ الصَّافُونَ

Tâati edâ etmede ve hizmet menzillerinde bizler grup grubuz.

166- **“Biz gerçekten tesbih edenleriz.”** وَإِنَّا لَنَحْنُ الْمُسَبِّحُونَ

Ve bizler Allahı O'na layık olmayan şeylerden tenzih etmekteyiz.

²¹ Burada şöyle bir incelik söz konusu olabilir: Siz ve sizin taptığınız batıl ma-butlar, Allahın mülkünde hiçbir tasarrufa güç yetiremezsiniz. Allaha rağmen, O'nun dilemesine aykırı olarak bir şey yapamazsınız. Fitneye düşürdüküz, şirk ve küfür inancına sevk ettiğiniz kimseler ise, Allaha rağmen sizin kuvvetinizden değil, Allah tarafından buna izin verilmesinden dolayı yoldan çıkmışlardır. Bu da imtihanın bir gereğidir. Her şeyin dizgini elinde olan Allah, şeytan ve şeytan fıkırlı kimseler sebebiyle ins ve cinden nice kimselerin cehennem ehli olmasını takdir etmiştir. Böyle bir takdir Allahtan olmakla beraber, cehenneme girmenin sorumluluğu girenlere aittir. Çünkü kendi iradeleriyle küfür ve küfranı seçmişlerdir.

Birinci **“Biz”** ifadesinin onların tâatteki derecelerine, bu ikincisinin ise, marifetteki derecelerine bir işaret olması muhtemeldir.

“Biz gerçekten saf tutup duranlarız.”

“Biz gerçekten tesbih edenleriz” ifadelerinde yer alan “inne” ve “te’kid lâmi” ve ayrıca “biz” ifadesinin söylenmesi, te’kid ve ihtisas bildirir.²²

Çünkü bunlar devamlı böyle bir hâldedirler. Başkaları için ise böyle fütursuz bir şekilde tesbihte bulunmak söz konusu değildir.

Denildi ki: Bu son iki ayet Hz. Peygamberin ve mü’minlerin sözünü naklediyor da olabilir. Yani “bizden her biri için cennette veya kıyamet günü Allahın huzurunda belli bir makam vardır. Bizler namazda O’nun huzurunda saf saf oluruz, her türlü kusurdan O’nu tenzih ederiz.”

167- **وَأَن كَانُوا لَيَقُولُونَ** “(Müşrikler) şunu söylüyorlardı:”

168- **لَوْ أَنَّ عِنْدَنَا ذِكْرًا مِنَ الْأَوَّلِينَ** “Eğer yanımızda öncekilere verilenlerden bir zikir olsaydı.”

169- **لَكُنَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ** “Elbette biz Allahın ihlâslı kulları olurduk.”

Mekke müşrikleri şöyle diyorlardı: “Öncekilere inen kitaplardan bir kitap bize inseydi, Allahın seçkin kullarından olurduk. Onlar gibi ihtilafa düşmezdik.”

170- **فَكَفَرُوا بِهِ** “Fakat onu inkâr ettiler.”

Ama kendilerine zikirlerin en eşrefi ve diğer kitaplara da müheymin (koruyucu) olan Kur’an geldiğinde, inkâr ettiler.

فَسَوْفَ يَغْلَمُونَ “Yakında bilecekler.”

Küfürlerinin akıbetini sonra bilecekler.

171- **وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا الْمُرْسَلِينَ** “Andolsun, peygamber kullarımız hakkında şu sözümüz geçmiştir.”

Onlara yardım ve galibiyet vaat ettik. O da şu ayettir:

²² Yani, bunlar saf saf olan ve tesbih edenlerin özellikle kendileri olduğunu kuvvetli bir şekilde ifade etmişlerdir.

172- **“Onlar var ya, elbette onlar muzaffer olacaklardır.”**

173- **“Ve elbette bizim ordularımız mutlaka galip geleceklerdir.”**

Allahın ordularının galip olması, ilâhî nusrete mazhar olanların galip gelmesi ve bizzat esas olanın galip gelmeleri olması yönündendir.²³

174- **“Onun için sen, bir süreye kadar onlardan yüz çevir.”**

Onlara galeben için bir süre onlardan yüz çevir.

Bundan murat, Bedir günü veya Mekkenin fethidir.

175- **“Onları gör.”**

O zaman onların başına ne geleceğini gör.

Bundan murat, yakında bunun meydana gelmesine delâlettir. Öyle ki, neredeyse gözünün hemen önündedir.

“Sonra onlar da görecekler.”

Onlar da, bizim sana takdir ettiğimiz,

-Te'yid (destek),

-Nusret (yardım ve galebe),

-Ve ahirette sevabın neler olduğunu görecekler.

Ayetteki **“sonra”** ifadesi va'id içindir, uzak bir zaman bildirmek için değildir.

176- **“Yoksa onlar azabımızı hemen mi istiyorlar?”**

Rivayete göre üstteki ayet nazil olunca “ne zaman?” demeye başladılar, bu ayet nazil oldu.

177- **“Fakat azabımız onların sahasına indiğinde, o uyarılmış olanların sabahı ne kötü olur!”**

²³ Kainatın çarkları Allahın ordularının galebesi için döner. Her ne kadar zaman zaman mağlubiyet de olsa, neticesi mutlaka galibiyettir.

Ayette azap, onların beldesini ansızın kuşatan ve kendilerini çepeçevre saran bir orduya benzetildi.

Sabah uyandıklarında böyle karşı koyulmaz bir orduyla karşılaşanların sabahı, çok kötü bir sabahtır.

Ayette bunun sabah vakti ile ifadesi, genelde hücum ve yağmaların sabah vakti yapılmasındandır.

178- **وَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتَّىٰ حِينٍ** “Onun için sen, bir süreye kadar onlardan yüz çevir.”

179- **وَابْصُرْ** “Gör!”

فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ “Sonra onlar da görecekler.”

Daha önceki te’kid, bunlarla daha da kuvvetli olarak yapılmıştır. Öncesinde **“onları gör”** denilirken burada mutlak bırakılıp sadece **“gör”** denilmiştir. Bunda gerek Hz. Peygamberin gerekse onların zikre sığmayacak kadar çok şeyler göreceklerini hissettirmek vardır. Her Peygamber nice sürur veren şeyleri görürken, onlar ise çeşit çeşit sıkıntılar göreceklerdir.

Veya birinci **“onlar da görecekler”** ifadesi dünya azabına, ikinci **“onlar da görecekler”** ifadesi ise ahiret azabına bakar.

180- **سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ** “Senin Rabbin; kudret ve şeref sahibi olan Rab, onların nitelendirdiği şeylerden münezzehtir.”

Sûrede anlatıldığı üzere, Allahu Teâlâ müşriklerin söyledikleri uygunsuz sözlerden yücedir, münezzehtir.

“Rabbi’l- izzeti” (izzetin Rabbi) denilmesi, izzetin Allaha mahsus olmasındandır. Çünkü her türlü izzet ancak Onundur ve O’nun izzet verdiği kimselerindir.

Cenab-ı Hak bu ifadede tevhidi hissettirecek şekilde bütün selbî ve sübûtî sıfatlarını dercetmiştir.²⁴

²⁴ Allahın zat ve sübûtî sıfatları vardır. **Zatî sıfatlara** aynı zamanda “aynî ve tenzihi sıfatlar” da denilir. Bunlar Allah’ın zatından ayrılması mümkün olmayan ve zatına lâzım ve vâcib olan sıfatlardır. “Vücut, kıdem, beka, vahdaniyet, kıyam binefsihi, muhalefetün- lilhavâdis” sıfatları Allahın zatî sıfatlarıdır. Bu sıfatların mânalarında nefiy olduğu için **“Selbî sıfatlar”** da denir. Meselâ, vahdaniyet, birden fazla ilah olmasını nefyeder. Beka, fâniliği nefyeder.

Hayat, ilim, irade, kudret, sem’, basar, kelâm sıfatlarına **sübûtî sıfatlar** denir.

181- **وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ** “Peygamberlere selâm olsun.”

Daha evvelinde bu sûrede bazı peygamberlere selâm zikredilmişti, burada hepsine birden selâm zikredildi.

182- **وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ** “Ve hamd, âlemlerin Rabbi Allah’a mahsustur.”

Hem o peygamberlere, hem de onlara tâbi olanlara verdiği nimetler ve güzel akıbetten dolayı her türlü hamd, âlemlerin Rabbi olan Allaha hasdır. Burada hamdin Peygamberlere selâmdan sonra yer alması bu sebeptedir.

Ayetten murat mü'minlere nasıl hamdedeceklerini ve peygamberlerine nasıl selâm göndereceklerini öğretmektir.

Hz. Ali şöyle der: “Her kim kıyamet günü mizanının dopdolu olmasını istiyorsa, bir meclisten kalkarken son sözü bu üç ayet olsun.”

Hz. Peygamber şöyle buyurur:

“Kim Saffat sûresini okursa, kendisine cinler ve şeytanlar sayısınca haseneler verilir. Ayrıca cinlerin kötü kısmı ve şeytanlar kendisinden uzaklaşır, şirkten berî olur. Sağındaki ve solundaki melekler kıyamet gününde O'nun Peygamberlere inanan biri olduğuna şehâdet ederler.”

SÂD SÛRESİ

Sâd Sûresi Mekkî'dir.
Seksen sekiz ayettir.

Kâfirlerin Küfürde İnadı

1- “Sâd.” ص

Denildi ki: Okunuşuna göre “karşılıklı sadâ vermek” anlamı ifade eder.

Yani, “Kur’anın sadâsına amelinle mukabelede bulun!”²

وَالْقُرْآنِ ذِي الذِّكْرِ “Zikir sahibi Kur’an’a andolsun (ki o, Allah sözüdür).”

Sâd, haruf-u mukattaadan bir harf olduğunda, devamındaki و vav harfi yemin içindir, Yani, “zikirle dolu olan Kur’ana yemin ederim.”

Sâd harfi meydan okuma manası ifâde edebilir.

Veya “Muhammed doğru söyledi” şeklindeki bir kelâma remiz olabilir.³

2- “Doğrusu o inkâr edenler bir büyüklenme ve muhalefet içindeler.” بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي عِزَّةٍ وَشِقَاقٍ

Doğrusu o Kur’anı inkâr eden, onda bulduğu bir noksandan dolayı inkâr etmiş değildir. Onu inkâr edenler ancak hakka karşı kibirlenmiş, Allah ve rasûlüne muhalefeti esas almışlar, bundan dolayı inkâr etmişlerdir.

“Kur’anın zikir sahibi olması”, öğütler ihtiva etmesi, şerefli olması veya şöhreti olabilir.

Veya dinde ihtiyaç olan inanç, amel ve vaat edilen şeylerle ilgili meseleleri zikretmesindendir.

Ayette onların küfürlerine sebep olarak nazara verilen “izzet” ve “şikâk” kelimelerinin elif-lâmsız gelmesi bunların şiddetine delâlet etmek içindir.

¹ Mukattaat harflerindendir. Tükçede de kısaltmalar kullanırız. Mesela TC, TRT, TCDD gibi.

² Kur’anın sadâsı Sende yankı bulsun, ondaki emir ve yasaklar hayatına yansısın.

³ “Sadeqa Muhammed” ifadesi ص sad harfiyle başladığından, böyle bir manaya remiz olarak kullanılabilir.

Yani, onlar hakka karşı çok büyük bir kibir ve çok çetin bir muhalefet içindedirler.

3- **كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ “Kendilerinden önce nice nesilleri helak ettik.”**

Onların sırf bir kibir ve muhalefete dayalı inkârına karşı, Cenab-ı Haktan onlara bir vaiddir.

فَنَادَوْا “Onlar çağrıştılar.”

Onları helâk ettiğimizde yardım için veya tevbe istiğfar için nida edip seslendiler.

وَلَا تَحِينَ مَنَاصٍ “Ama artık kurtuluş vakti değildi.”

Ama iş işten geçmişti, zaman kurtulma zamanı değildi.

4- **وَعَجِبُوا أَنْ جَاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ “Kendilerine içlerinden bir uyarıcının gelmesine şaşıtlar.”**

Onlar gibi bir insan veya kendileri gibi ümmî birinin peygamber olarak gelmesine şaşıtlar.

وَقَالَ الْكَافِرُونَ هَذَا سَاحِرٌ كَذَّابٌ “Ve o kâfirler şöyle dedi: Bu, yalancı bir sihirbazdır.”

“Onlar dediler” yerine **“o kâfirler dedi...”** denilmesi, kendilerine bir gadap ve onları kınamak içindir. Ayrıca bunda, onları aleyhte konuşmaya cesaretlendiren şeyin küfürleri olduğunu hissettirmek vardır.

“Bu, gösterdiği mu’cizelerde bir sihirbazdır. Allaha nisbet ederek söylediği şeylerde ise yalancıdır” dediler.

5- **أَجْعَلِ الْإِلَهَةَ إِلَهًا وَاحِدًا “İlâhları bir tek ilâh mı yaptı?”**

“Bu, gerçekten çok tuhaf bir şey!”

“Doğrusu bu, çok tuhaf bir şey. Çünkü, ecdadımız bunun hilafında ittifak ettiler. Öte yandan bir tek ilahın ilmi ve kudreti bu kadar şeylere yetmez” dediler.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, Hz. Ömerin Müslüman olması Kureys’e çok ağır geldi. Ebu Talib’e varıp “Sen bizim pirimiz ve büyüğümüzsün. Bu akılsızların ne-

ler yaptıklarını sen de bilmektesin. Yanına gelişimiz kardeşinin oğluyla bizim aramızda hükmetmen içindir” dediler. Bunun üzerine Ebu Talip Hz. Peygamberi oraya çağırdı ve şöyle dedi: “Bak, bu kavmin seninle eşit şartlarda bir barış talep ediyor. Artık bundan sonra onlara yüklenme!”

Hız. Peygamber “peki, benden talepleri nedir?” diye sordu. Kureyş “Bizim ve ilahlarımızın aleyhinde konuşmayı bırak. Biz de Seni ilâhınla başa bırakalım.” dedi. Hız. Peygamber onlara dedi:

“Ne dersiniz, talebinizi yerine getirsem istediğim bir sözü söyler misiniz? Şayet bunu söylerseniz Arab’a hükmeder, diğer milletleri de dininize alırsınız.”

“Evet, söyleriz” dediler. Bunun üzerine Hız. Peygamber “La ilâhe illallah deyiniz” buyurdu. Bunu duyunca kalktılar **“İlâhları bir tek ilâh mı yaptınız? Bu, gerçekten çok tuhaf bir şey!”** dediler.

6- وَأَنْطَلَقَ الْمَلَأُ مِنْهُمْ **“İçlerinden ileri gelenler fırladılar.”**

Kureyşin önde gelenleri, Hız. Peygamberin onları ilzamından sonra Ebu Talibin yanından kalktılar, birbirlerine şöyle dediler:

“Yürüyün ve ilâhlarınız üzerinde sabredin.”

“Haydi, yürüyün, ilahlarınıza ibadette sebat edin. Onunla konuşmakta size bir fayda yok.”

Denildi ki: Ayetin başında **“intılak”** kelimesinden murat, söz söylemede ileri atılmaktır. Yani, Hız. Peygamberin bu makul teklifi karşısında ileri fırlayıp, ayette belirtilen sözü söylediler.

7- إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ يُرَادُ **“İşte bu, istenen şeydir.”**

Yapmamız gereken ancak budur. Bundan dönüş olamaz.

Veya “bu iddia etmiş olduğu tevhid veya riyaset davası, yani Arab ve Aceme hükmetmek, temenniden başka bir şey değil.”⁴

Veya, “haydi yürüyün, yoksa dininiz elinizden alınmak isteniyor.”

7- مَا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي الْمِلَّةِ الْآخِرَةِ **“Biz bunu son dinde duymadık.”**

“Son dinde” ifadesinden murat,

⁴ Acem, özellikle İranlılar için kullanılmakla beraber, Arab olmayanlar için kullanılan bir kelimedir.

-“Ecdadımızdan böyle bir şey duymadık” manası olabilir.

-Veya “Son din olan İsanın dininde de böyle bir şey yok” manası da kastedilebilir. Hristiyanlar, teslis inancına sahip idiler.

-Veya “ehl-i kitaptan ve kâhinlerden, beklenen son dinde tevhid inancı olacağını duymadık” manası da düşünülebilir.

عَ “Bu ancak bir uydurmadır.”

8- أُنْزِلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ مِنْ بَيْنِنَا “O zikir (Kur’an) içimizden ona mı indirildi?”

Bu ayet, **“Bu Kur’an, iki şehrin birinden bir büyük adama indirilseydi ya!”** (Zuhurf, 31) demeleri gibi, kendileri gibi, hatta (kendi nazarlarında) şeref ve riyasette daha aşağı birine vahyin gelmesini inkâr etmelerini anlatır.

Bu ve benzeri yaklaşımları, onların Hz. Peygamberi yalanlamalarının,

-O’nu çekememekten

-Ve dünya menfaatlerini ellerinden kaçırmak istemeyişlerinden kaynaklandığına bir delildir.

عَ “Hayır, onlar benim zikrimden şüphe içindeler.”

“Zikir”den murat,

-Kur’an-ı Kerim,

-Veya vahiydir.

Onların bundan tereddüt içinde olmaları,

-Taklîde meyillerinden,

-Ve delilden yüz çevirmelerindendir. **“Bu ancak bir uydurmadır.”**, **“O ancak bir sihirbazdır.”** derken kesin bir inanca sahip değillerdir.

عَ “Doğrusu onlar henüz azabımı tatmadılar.”

Bunlar henüz azabımı tatmadılar. Onu tattıklarında şüphe ortadan kalkar.

Yani, onlar kendilerine azap gelip de tasdikine zorlanmadıkça, benim zikrimi (Kur’anı) tasdik etmezler.

9- أَمْ عِنْدَهُمْ خَزَائِنُ رَحْمَةِ رَبِّكَ الْعَزِيزِ الْوَهَّابِ “Yoksa Azîz – Vehhab olan Rabbinin rahmet hazineleri onların yanında mı?”

Onun rahmet hazineleri bunların tasarrufunda mı ki, dilediklerine veriyorlar, dilediklerinden ise men ediyorlar, nübüvveti de kendi reislerinin bazısına layık görüyorlar?!

Ayet şu manayı bildirmektedir: Nübüvvet, Allahtan bir ihsandır, lütuf olarak kullarından dilediğine verir, kimse de bunu ondan men edemez. Çünkü o **Azîz'dir**, asla mağlup olmaz. **Vehhab'tır**, dilediğini dilediği kimseye nasip eder.

Sonra, Cenab-ı Hak bunu biraz daha açarak şöyle bildirdi:

10- “Yoksa göklerin, yerin ve bu ikisi arasındakilerin hükümrânlığı onların mı?”

Cenab-ı Hak, önceki ayette sonsuz rahmet hazinelerinin onların elinde olmadığını söyleyerek, nübüvvet hususunda onların bir tasarrufu olmasını reddetti. Bununla da, O'nun hazinelerinden küçük bir parça olan şu cismanî âlemde de herhangi bir müdahaleleri olmadığını bildirdi. Bir müdahaleleri olmayınca, nereden onlar için bir tasarruf söz konusu olsun?!

“Öyle ise sebeplere yapışarak yükselsinler (bakalım!).”

Şayet bir müdahaleleri olduğunu düşünüyorlarsa, arşa kadar uzansınlar, oraya yükselip Rahmânın arşına onlar otursunlar, âlemi onlar idare etsinler. Böylece vahyi de uygun gördükleri kimseye versinler!

Ayet, onlarla en ileri derecede bir tehekkümdür.

Denildi ki: Ayet metninde geçen **“esbab”** yani sebepler kelimesinden murat, semavattır. Çünkü semavat, (gökler) şu dünyada meydana gelen olayların sebepleridir.

11- “Onlar, çeşitli gruplardan oluşmuş ve şurada bozguna uğrayacak derme çatma bir ordudur.”

Onlar, Peygambere karşı hizip olarak bir araya gelmiş çok yakında hezimete uğrayacak, kuvveti kırılacak derme çatma bir ordudur. Böyle olunca, onlar kim, ilâhî tedbîrlerde bulunmak, Rabbani tasarruflarda bulunmak kim?! Öyleyse, onların sözlerine aldırma!

12- “Onlardan önce Nûh kavmi, Âd kavmi ve kazıklar sahibi Firavun da yalanlamışlardı.”

Firavunun **“kazıklar sahibi”** olması,

-Bitmez gibi görülen bir saltanat sahibi olmasını,

-Veya binaya çakılan kazıkların onu muhkem kılması gibi, saltanatını kuvvetlendiren pek çok topluluklara sahip olmasını anlatır.

-Bir de şöyle denilmiştir: Haç şeklinde direkler dikip, insanları el ve ayaklarından çivilerle bunlara asıyor, ölünceye kadar bu şekilde bırakıyordu.

13- **“Semûd, Lût kavmi ve Ashab-ı Eyke de.”**

Ashab-ı Eyke, ormanlık bir alanda yaşayan Hz. Şuaybın kavmidir.

“İşte bunlar (böyle) gruplardı.” أُولَٰئِكَ الْأَحْزَابُ

İşte bunlar da peygamberlere karşı birlikler oluşturan, ama sonunda hezimete maruz kalan topluluklardan bazıları idi.

14- **“Hepsi de peygamberleri yalanladılar.”** إِنَّ كُلَّ إِلَّا كَذَّبَ الرُّسُلَ

“Böylece azabım hak oldu.” فَحَقَّ عِقَابُ

Onikinci ayette müphem bir şekilde bunların yalanlamasından söz edilmişti. Bu ifadeyle de peygamberleri yalanladıkları çok cihetlerle te’kidli bir şekilde beyan edildi. Böylece, onların azaba müstehak oldukları tescillendi. Bundan dolayı, ayetin devamında ilâhî ceza nazara verildi:

“Bunların her biri kendilerine gönderilen peygamberi yalanladı” demek yerine **“peygamberleri yalanladılar”** denilmesi,

-Ya çoğula çoğulla mukabele şeklindedir.⁵

-Veya onlardan birini yalanlamak, hepsini yalanlamak hükmünde olduğundan böyle kullanılmıştır.

15- **“Şunların bekledikleri ancak bir tek sayhadır.”** وَمَا يَنْظُرُ هَؤُلَاءِ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً

Gerek Senin kavmin, gerekse bahsi geçen kavimlerin beklemiş olduğu şey, helâk olmalarına yetecek bir tek sayhadan ibarettir. Bu da, sur’a ilk üf-rülüşle kıyametin kopmasıdır.

Helâk olmuş kavimler için de **“şunların bekledikleri...”** denilmesi,

⁵ Yani, ardı ardına nazara verilen kavimler olunca, pek çok peygamberin gönderildiği anlaşılmaktadır. Peygamberler çoğul olunca, ifade de öyle gelmiştir.

Kur’anda zikredilmeleri sebebiyle şimdi onların da hazır olmaları tarzında ele alınmasındandır.

“Onun gecikmesi yoktur.” مَالَهَا مِنْ فَوَاقٍ

Bu sayha için asla bir tehir söz konusu değildir.

Veya, bundan geriye dönüş yoktur.

16- Dediler: Ey Rabbimiz! وَقَالُوا رَبَّنَا عَجِّلْ لَنَا قِطْعَانًا قَبْلَ يَوْمِ الْحِسَابِ
Hesap gününden önce payımızı hemen ver!”

Kendisiyle korkuttuğun azaptan nasibimiz ne ise, onu bize bir an önce ver.

Veya “mü’minlere vaat etmiş olduğun cenneti bize peşin olarak ver.”

Şöyle de mana verildi: “Bize amel defterlerimizi bir an önce ver de, neler yaptığımıza bir bakalım!”

Hesap gününden önce bunu acele ile istemeleri, dalga geçmek içindir.⁶

⁶ Yani, bunlar hesap gününü, cehennemi inkâr eden kimseler olduğundan “hesabımız ne ise bizi bekletme de, bir an önce hesabımızı görüver” demeleri işi alaya almaktan ibarettir.

Maddî ve Manevî Saltanat

17- اِصْبِرْ عَلَى مَا يَقُولُونَ “Onların söylediklerine karşı sabret.”

وَادْكُرْ عَبْدَنَا دَاوُدَ ذَا الْأَيْدِ “Güçlü kulumuz Dâvûd’u hatırla.”

Sen onların sözlerine karşı sabret ve kulumuz Davud’un kıssasını, onların gözünde günahın azametini göstermek için zikret. Çünkü Hz. Davud, şanınin yüceliği, nice nimetlere ve ikramlara mazhar olmasıyla beraber, küçük bir hatası olduğunda, itibarı zedelendi ve melekler O’nu bir temsil ve tarzile kınadılar. Öyle ki bununla kendisinin kastedildiğini anlayınca Rabbine istiğfar etti ve O’na yöneldi. O küçük bir hatadan dolayı böyle bir hâlde karşılaşır, en büyük hata olan küfürü ve her türlü tuğyanı, günahları işleyenlerin hâli ne olur?

Veya şöyle bir münasebet de düşünülebilir: (Ey Peygamber ve ey muhatap!) Hz. Davudun kıssasını hatırla ve nefsini böyle zellelere (ayak sürçmelerine) maruz kalmaktan koru. Yoksa nefsini dizginlemede en küçük bir ihmali sebebiyle Davudun maruz kaldığı kınamaya Sen de maruz kalırsın.

اِنَّهُ اَوَّابٌ “Çünkü O, Allah’a çok yönelen bir kimse idi.”

O, Rabbinin rızasına müteveccih olanlardan idi.

Bu ibare, Hz. Davudun niçin kuvvet sahibi olduğunun illetini gösterir. Bu kuvvetten muradın, dini yaşamadaki kuvvet olduğuna da bir delildir. O, bir gün oruç tutar, diğer gün tutmazdı. Gecenin yarısını ibadetle geçirirdi.

18- اِنَّا سَخَرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ “Biz, dağları onun emrine vermiştik.”

يُسَبِّحُنَ بِالْعَشِيِّ وَالْإِشْرَاقِ “Akşam-sabah onunla birlikte tesbih ederlerdi.”

Bunun tefsiri daha önce geçmişti.⁷

Ayette dağların tesbihinin geniş zaman ile ifade edilmesi, tesbihlerinin teceddüdüne, bir hâlden başka hâle yenilenmesine işaret eder. Ayrıca, onların tesbihini muhatabın gözü önüne getirir.

⁷ Bkz. Sebe’, 10.

İşrak vakti, kuşluk vaktidir. Bu vakitte güneş parlar, ışığı daha belirgin hâle gelir. Şuruk ise, güneşin doğmasıdır.

Ümmü Hânîden şöyle rivayet edilir: Hz. Peygamber (asm) kuşluk vaktinde namaz kıldı ve şöyle buyurdu: “Bu, işrak namazıdır.”

İbnu Abbas da şöyle der: “Ben kuşluk namazını sadece bu ayetle biliyorum.”

19- وَالطَّيْرَ مَحْشُورَةً “Kuşları da toplu olarak onun emrine vermiştik.”

Kuşlar da her taraftan O’na gelip toplanıyorlardı.

كُلُّ لَهٗ أَوَاتٍ “Hepsi ona yönelirlerdi.”

Dağların ve kuşların her biri, O’nun tesbihi dolayısıyla Davuda müteveccih oluyorlar, beraber tesbih ediyorlardı.

Bununla öncesi arasındaki fark birinin tesbihte muvafakata, diğerinin ise devama delâlet etmesidir.⁸

Veya son ibareden murat şu olabilir: Hem dağlar ve kuşlar, hem de Hz. Davud Allaha müteveccih olarak tesbih ediyorlardı.

20- وَشَدَدْنَا مُلْكَهُ “Biz onun mülkünü (saltanatını) kuvvetlendirdik.”

“Kendisine hikmet ve fasl-ı hitab verdik.”

Biz O’nun saltanatını heybet vererek, yardım ederek ve askerlerinin çok olmasıyla kuvvetlendirdik.

Denildi ki: Adamın biri masum olduğu hâlde bir ineği çalmakla suçlanmıştı. Bu kişi, masum olduğunu isbatta aciz kalınca, Hz. Davuda taraf-ı ilâhîden şöyle bildirildi: “Onu mahkemeye vereni öldür.”

Hz. Davud, kendisine böyle vahyedildiğini söyleyince iddiada bulunan kimse: “Doğrudur, ben onun babasını öldürdüm, ineği de çaldım” dedi. Bu olayla, Hz. Davudun heybeti daha da arttı.

Hikmetten murat,

-Nübüvvet,

-İlimde kemâl,

⁸ Yani, Hz. Davudun tesbihine dağların ve kuşların da katılması, muhteşem bir koro meydana getirmişti. Her biri ayrı tellerden çalmıyor, beraberce tesbihte bulunuyorlardı.

-Veya amelde mükemmelliktir.

Fasl-ı hitab'tan murat

-Hakkı batıldan ayırmak suretiyle düşmanlıkları hall u fasl etmektir.

-Veya yanlış anlamaya sevk etmeyecek şekilde muhataba net beyanda bulunmaktır. Böyle bir hitapta; fasl, vasl, atıf, istinaf, zamir kullanımı hazf ve tekrar gibi hususlara dikkat edilir.⁹

Buna **“fasl-ı hitab”** denilmesi, mesele halledilmeden önce mukaddime olarak hamd ve salâtte bulunulduğu içindir.

Denildi ki: **Fasl-ı hitab**'tan murat, kendisinde manayı ihlal eden vecizlik ve usanç veren uzun anlatım olmayan hitabtır. Hz. Peygamberin kelâmının vasfında geldiği gibi: “Onun keliması gayet nettir, onda ne kapalılık vardır, ne de laf kalabalığı.”

21- “Sana davacıların haberi geldi mi?” وَهَلْ آتَيْكَ نَبَأُ الْخَصْمِ

Soru şeklinde gelmesi, onların hâline hayret ettirmek ve muhatabı dinlemeye sevk etmek içindir.

Bu hasımlar, odanın balkonuna çıkmışlardı.

22- “Dâvud’un yanına girmişlerdi de, onlardan korkmuştu.” اِذْ دَخَلُوا عَلَى دَاوُدَ فَفَزِعَ مِنْهُمْ

Bunlar, kapıda nöbetçiler olduğu halde balkondan Hz. Davudun yanına inmişlerdi. Hz. Davud, günlerini,

- Bir gün ibadet,
- Bir gün insanların davalarına bakmak,
- Bir gün vaaz etmek,
- Bir gün özel işleri için tanzim etmişti.

Melekler insan suretinde, o ibadetle meşgul iken odasına girdiler, O da kendilerinden korktu.

⁹ Buna Türkçede kısaca “noktasına, virgölüne, cümle kuruluşlarına dikkat etmek gibi hususlar” diyebiliriz. Bazı insanlar konuştuklarında net bir ifade-i me-ramda bulunmazlar. Konuşmaları farklı şekillerde anlaşılmaya müsait anlatım bozukluklarıyla doludur. Bazı kimseler ise, çok net bir şekilde maksatlarını anlatır. Muhatap olan kimseler, “acaba bununla ne demek istedi?” gibi tereddütlerde kal- mazlar. Mesela, “Hırsız, çocuğu kovaladı” cümlesinde virgül olmazsa, mana farklı hâle gelmektedir.

“Dediler: Korkma!” قَالَوَا لَا تَخَفْ

“Birimiz diğerine haksızlık etmiş iki davacıyız.” خَصْمَانِ بَغَىٰ بَعْضُنَا عَلَىٰ بَعْضٍ

Böyle demeleri, farazi bir senaryo şeklinde olup Hz. Davuda tarizde bulunmak içindir. Çünkü meşhur görüşe göre, gelenler melek idiler.

“Şimdi sen aramızda adaletle hükmet.” فَاحْكُم بَيْنَنَا بِالْحَقِّ

“Zulmetme.” وَلَا تُظْلِمْنَا

Aramızda hak ile hükmet, hükümde zulmetme.

“Ve bizi hak yola ilet” وَاهْدِنَا إِلَىٰ سَوَاءِ الصِّرَاطِ

“İşte bu, benim kardeşim, onun doksan dokuz dişi koyunu var, benim ise bir tek dişi koyunum var.” 23- إِنَّ هَٰذَا أَخِي لَهُ تِسْعٌ وَتِسْعُونَ نَعْجَةً وَلِيَ نَعْجَةٌ وَاحِدَةٌ

Bu kardeşlik, din kardeşliğidir veya beraberlik noktasındandır.

Ayetteki “na’ce” kelimesi “dişi koyun” anlamındadır, kadından kinaye olarak da kullanılır. Tarizde bulunurken kinaye yoluyla ve temsille anlatmak, maksadı ifade için çok daha etkilidir.

“Böyle iken, “Onu da bana ver” dedi.” فَقَالَ أَكْفَلْنِيهَا

“Ve tartışmada beni yendi.” وَعَزَّنِي فِي الْخِطَابِ

Öyle deliller de getirdi ki, tartışmada bana üstün geldi, karşısında bir şey diyemedim.

24- قَالَ لَقَدْ ظَلَمَكَ بِسُؤَالِ نَعْجَتِكَ إِلَىٰ نِعَاجِهِ “Davud dedi: Andolsun, senin koyununu kendi koyunlarına katmak istemek suretiyle sana zulmetmiştir.”

Hız. Davud, bunu kendi hatasını itiraftan dolayı söylemiş olabilir.

“Gerçekten ortakların çoğu birbirine haksızlık eder.” وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ الْخُلَطَاءِ لَيَبْغِي بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ

“Ancak iman edip salih ameller işleyenler başka.” إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

وَقَلِيلٌ مَّا هُمْ “Onlar da pek azdır.”

وَوَظَنَّ دَاوُدُ أَنَّمَا فَتَتَاهُ “Dâvud, bizim kendisini imtihan ettiğimizi anladı.”

Davud, intibaha gelip gelmeyeceğini ortaya koymamız için böyle bir dava ile kendisini imtihan ettiğimizi anladı.

فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهُ “Hemen Rabbinden bağışlanma diledi.”

Günahı için Rabbine istiğfar etti.

وَوَخَّرَ رَاكِعًا “Ve iki büküm oldu.”

وَإِنَّا ب “Ve Allah’a yöneldi.”

Ve tevbe ile Allaha döndü.

Bu olayda Hz. Davuda verilen mesaj, kendisinde pek çok şey varken, başkasına ait olanı da kendisine istemenin uygun olmadığını hissettirmektedir. Allah bu kıssa ile O’na tenbihte bulundu, O da istiğfar etti ve hatasından döndü.

Bu konuda şöyle rivayet edilir: (Kendisinin pek çok hanımı varken) bir kadını gördü ve ona gönlünü kaptırdı. Bir gayretin sonunda onunla evlendi, Hz. Süleyman bu evlilikten dünyaya geldi.

Şayet bu rivayetler doğruysa, o kadını başka isteyen varken istemesi veya kocasına “hanımını boşa” demesi söz konusu olabilir. Böyle bir şey onlar arasında mutad idi. Bu manada Medinelî Müslümanlar (Ensar) Mekeden hicret ile gelen Müslüman kardeşlerine genişlik gösterdiler.¹⁰

Ama Hz. Davudla alakalı olarak “güzel bir kadına aşık oldu, kocasını defalarca savaşa gönderip savaşta öldürülünce hanımını aldı” şeklindeki anlatım, ciddiyetten uzaktır ve O’na bir iftiradır. Hatta Hz. Ali (r.a.) bu konuda şöyle demiştir: “Her kim kıssa anlatanların rivayet ettiği şekilde Hz. Davud olayını anlatırsa, ona yüz altmış sopa cezası veririm.”¹¹

Şöyle de denildi: Bir topluluk Hz. Davudu öldürmek istediler, evinin

¹⁰ Hanımını boşayıp muhacir Müslümanlarla evlendirenler oldu.

¹¹ Namuslu bir kimseye iftira cezası, “**Namuslu kadınlara zina isnat edip sonra da dört şahit getirmeyenlere seksen değnek vurun.**” (Nur, 4) ayeti hükmünce seksen sopadır. Ama iftira edilen bir peygamber olunca, Hz. Ali’nin içtihadına göre ceza katlanır ve kendisine yüz altmış sopa vurulur.

balkonundan çıkıp yanına girdiler. Onun yanında başkaları olduğunu görünce böyle bir senaryo uydurdular. O ise, maksatlarını anladı, kendilerinden intikam almak istedi. Bunu Allahtan bir imtihan zannetti, onların hallerinden dolayı Rabbine istiğfar etti, O'na döndü.

25- فَعَفَرْنَا لَهُ ذَلِكَ “Biz de o konuda kendisini bağışladık.”

Biz de istiğfar ettiği şeyden dolayı kendisini bağışladık.

وَأَنَّ لَهُ عِنْدَنَا لَزُفَى وَحُسْنَ مَآبٍ “Şüphesiz katımızda onun için bir yakınlık ve güzel bir dönüş yeri vardır.”

Bu bağışlamadan sonra bizim nezdimizde onun bir yakınlığı vardır.

Ve cennette de güzel bir akıbet O'nu beklemektedir.

26- يَا دَاوُدُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ “Ey Davud! Gerçekten biz seni yeryüzünde bir halife yaptık.”

Arzda Seni hükümrân kıldık. Veya, Senden önce hakkı ikâme eden peygamberlere Seni bir halef yaptık.

فَاحْكُم بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ “Artık insanlar arasında hak ile hüküm ver.”

Allahın hükmüyle onlar arasında hükmet.

وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوَىٰ فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ “Hevâ'ya uyma ki, seni Allah yolundan saptırmasın.”

Bu ibare, “Hz. Davudun günahı, iddiada bulunan adamı tasdikte acele etmesi ve diğerini dinlemeden hüküm vererek haksızlık yapmasıdır” diyen görüşü te'yid eder.

Nefsin arzusuna uyma ki, Allahın hak üzere koyduğu delillerden Seni saptırmasın.

إِنَّ الَّذِينَ يَضِلُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا نَسُوا يَوْمَ الْحِسَابِ “Çünkü Allah yolundan sapanlar için, hesap gününü unutmaları sebebiyle kendilerine çok şiddetli bir azab vardır.”

Hesap gününü unutmak, onları yoldan çıkarmıştır. Çünkü o günü hatırlamak,

-Hakka sarılmayı,

-Ve hevâ'ya muhalefeti netice verir.

27- **“Göğü, yeri ve aralarındaki-
dakileri boşuna yaratmadık.”**

**“Biz göğü, yeri ve aralarındaki-
dakileri oyun olsun diye yaratmadık.”**
(Enbiya, 16) ayetinde nazara verildiği üzere, gökler ve yer abes ve hikmetsiz olarak değil, ciddi gayelerle yaratılmıştır.

Veya şöyle mana verilebilir: **“Ben cinleri ve insanları ancak bana ibadet etsinler diye yarattım.”** (Zâriyat, 56) ayetinde nazara verildiği gibi, insanlar ve cinler hevâlarına uysunlar diye batıl şeyler için değil, aksine delilin gerektirdiği tevhide ve Allahın dinine sarılmaları için yaratılmıştır.

“Bu, inkar edenlerin zannıdır.”

**“Artık vay ateşe girecek olan kâfirlerin ha-
line!”**

Bu zân sebebiyle düçar olacakları cehennem ateşinden vay o kâfirlerle!

28- **“Yoksa
biz iman edip salih ameller işleyenleri, yeryüzünde fesat çıkaranlar
gibi mi tutacağız?”**

Ayet, soru üslûbuyla, iman eden ve salih amel işleyenlerle, arzda fesat çıkaranların bir olmayacağını anlatır. Onları bir tutmak, âlemin boşa yaratılmasını gerektirir. Ayetin devamı da aynı manayı takviye eder:

**“Yoksa müttaki olanları facirler gibi mi tu-
tacağız?”**

Sanki Cenab-ı Hak önce mü'minlerle kâfirlerin bir olmayacağını anlattı. Bu ifade ile de, mü'minlerden müttaki olanlarla yine mü'minlerden müc-
rim olanların aynı olmayacağını bildirdi.

Bu ikinci ibâre, başka iki vasıf itibarıyla (yani takva ve fücür yönüyle) bakıldığında Hakîm ve Rahîm olan Allahın onları bir kılmayacağını nazara veriyor da olabilir. Böyle bakınca, birinci ibareyi teyid eden bir ibâre olur.

Ayet, öldükten sonra dirilti-
lmenin vukuuna bir delildir. Çünkü bunların aynı tutulmayacağı gerçeği ya şu dünyaya bakar. Hâlbuki dünyadaki durum genelde ayette nazara verilenin aksidir. Veya ahirete bakar. Bu da ahirette her iki tarafa yaptıklarının karşılığını vermek, yani müttaki mü'minleri mükâfatlandırmak, kâfir ve facirleri de cezalandırmak şeklinde olacaktır.

29- “Bu, insanlara onun âyetlerini düşünsünler ve akıl sahipleri tezekkür etsinler diye sana indirdiğimiz mübarek bir kitaptır.”

Ta ki onları tefekkür edip zâhîrinin delâlet ettiği sahih te’villeri ve ondan çıkarılan manaları bilsinler.

Ve selim akıl sahipleri ondan öğüt alsınlar.

Veya, kendisinde nasbedilen delillerden hareketle ileri derecede bilgi imkanı bulmak sayesinde, akıllarında yerleştirilmiş gibi olan şeylere ulaşabilsinler.¹²

Çünkü ilâhî kitaplar, ancak din aracılığıyla bilinen şeyleri açıklar, sadece akılla bilinen meselelerde ise yol gösterir. Ayetin evvelinde geçen **tedebbür** birinci tür bilgiler için, sonrasında geçen **tezekkür** ise ikinci tür bilgiler için olabilir.¹³

30- “Dâvûd’a Süleyman’ı bağışladık.”

“O ne güzel kuldu!”

“Çünkü O, Allah’a çok yönelen bir kimse idi.”

Ayetin bu kısmı, bu ilâhî medhin sebebini beyan eder.

¹² Ayette bununla alakalı “**tezekkür**” kelimesi kullanılmıştır. Bu kelime, esas itibarıyla hatırlamayı ifade eder. Bilgiyle ilgili olarak, bazı âlimler “aslında her türlü bilginin esasının insanın mahiyetinde olduğunu, ancak bu bilgiden istifade edebilmek için kuvvetli bir hatırlama gerektiğini” söylerler. Her bilgi için değilse bile, en azından “fitrî” denilen meselelerin insan mahiyetinde öz olarak bulunduğu rahatlıkla söylenebilir. Böyle olunca, Cenab-ı Hakkın dikmiş olduğu delillerden istifadeyle ilimde kökleşmek ve aklımızın derinlerinde bulunan bu fitrî bilgileri harekete geçirmek mümkündür. **Vicdanîyat** denilen vicdanen bilinen şeyler, **bedihîyat** denilen apaçık bilgiler, **zarurîyat** denilen zorunlu olarak bilinenler bu meydana düşünülebilir.

¹³ Burada iki türlü bilgiye dikkat çekilmiştir:

1-Dinî bilgi.

2-Aklî bilgi.

Semavî kitaplar, dinî meselelerde ayrıntılarıyla açıklama yaparlar. Akılla ulaşılan fen ve teknoloji gibi meselelerde ise yol gösterirler. Mesela, bir uçağın nasıl yapılacağı Kur’anda geçmez, ama “Üstlerinde kanat çırparak uçan kuşlara bakmadılar mı?” (Mülk, 19) gibi ayetlerle insanların ulaşabileceğine işarette bulunur, yol gösterir.

-O, tevbe ile Allaha dönen,

-Veya çokça tesbih eden biri idi.

31- **إِذْ عُرِضَ عَلَيْهِ بِالْعَشِيِّ الصَّافِنَاتُ الْجِيَادُ** “Hani kendisine akşamüstü soylu ve rahvan atlar sunulmuştu.”

Burada kıssası anlatılan, ekser müfessirlere göre Hz. Süleymandır. Akşama doğru, üç ayağı üzerinde durup bir ayağını yere diken saf kan asil atlar kendisine arzedildi. Atlarda böyle bir özellik, neredeyse ancak halis Arab atlarında bulunan kıymetli bir vasıftır.

Rivayete göre Hz. Süleyman Şam ve Nusaybin tarafına sefer düzenledi, ganimet olarak bin ata sahip oldu.

Denildi ki: Bu atlara, babası Hz. Davud Amalika kavminden sahip olmuştur, bunlar miras olarak Hz. Süleymana kaldı. Bunların kendisine getirilmesini istemişti. Bunların kendine arzı devam ederken güneş battı, ikinci namazını veya devam ettiği virdini geçirdi. Kaçırıldığı bu şeyden dolayı çok üzüldü. O atları tekrar isteyip Allah yolunda kurban etti.

32- **فَقَالَ إِنِّي أَحْبَبْتُ حُبَّ الْخَيْرِ عَنْ ذِكْرِ رَبِّي** “Süleyman, “Gerçekten ben hayrı (malı), Rabbimi anmamı sağladığından dolayı çok sevim” dedi.”

Ayette geçen “hayr” ifadesi “çok mal” anlamındadır. Burada bundan murat, kendisini meşgul eden atlardır.

Hz. Süleymanın atları “hayr” olarak nitelemesi, atların nice hayra vesile olmalarından da olabilir. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

“Kıyamete kadar atın nasiyesine (alnına) hayır düğümlenmiştir.”

33- **حَتَّى تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ** “Nihayet güneş perde arkasına çekildi.”

Ta ki güneş battı. Ayette bu, peçesiyle gizlenmiş kadına benzetilmiştir. Güneşten bahis olmadığı hâlde, zamirle güneşin batmasının anlatılması, daha önce geçen “aşiy” kelimesinin delâletinden dolayıdır.¹⁴

33- **رُدُّوْهَا عَلَيَّ** “Onları bana geri getirin.”

فَطَفِقَ مَسْحًا بِالسُّوقِ وَالْأَعْنَاقِ (Atlar gelince de) **bacaklarını ve boyunlarını okşamaya başladı.**”

¹⁴ “Aşiy” kelimesi güneşin zirve noktadan zevâle doğru meyiletmesinden itibaren olan ögle ile akşam arasını ifade eder.

Kılıçla onların bacaklarına ve boyunlarına vurmaya başladı.

Denildi ki: Ayette anlatılan durum onları kurban etmesi değil, muhabbetle bacaklarını ve boyunlarını sıvazlaması, okşamasıdır.

34- وَلَقَدْ فَتَنَّا سُulَیْمَانَ “Andolsun, biz Süleyman’ı imtihan ettik.”

“Tahtının üstüne bir ceset bıraktık.” وَالْقَيْنَا عَلَى كُرْسِيِّهٖ جَسَدًا

“Sonra tevbe ile bize yöneldi.” ثُمَّ اٰنَابَ

Bu konuda denilenlerin en açığı, Hz. Peygamberden gelen şu rivayettir: “Hz. Süleyman, “Bu gece yetmiş hanımımla beraber olacağım. Her birisinden Allah yolunda cihad eden bir süvarim dünyaya gelecek” dedi, ama inşaallah’ı söylemedi. Hanımlarıyla beraber oldu, ancak bunlardan sadece biri hâmile kaldı, ondan da sakat bir çocuğu oldu. Muhammedin nefsi elinde olan Allaha yemin ederim ki “inşaallah” dese ydi yetmiş çocuğu olur, Allah yolunda cihad ederlerdi.”

Denildi ki: Hz. Süleymanın bir oğlu oldu. Şeytanlar onu öldürmek için toplandılar. Hz. Süleyman bunu bildi. Oğlunu sabah bulutla getiriyordu. Bulut, farkına varmadan çocuğunu ölü bir şekilde O’nun tahtına bıraktı. Hz. Süleyman, Allaha tevekkül etmeyip buluta güvenmekle hata ettiğini anladı, intibaha geldi.¹⁵

35- قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي “Dedi: Ey Rabbim! Beni bağışla.”

“Bana öyle bir mülk (saltanat) وَهَبْ لِي مُلْكًا لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ مِّنْ بَعْدِي bahşet ki, benden sonra kimseye lâıık olmasın!”

Ta ki, halime uygun bir mu’cize olsun.

Veya bu defa elimden çıktığı gibi, bir daha elimden almaya kimsenin gücü yetmesin.

Veya azametinden dolayı benden sonra kimseye böyle bir saltanat müyesser olmasın.

Bu mana, “falanda kimsede olmayan fazilet ve mal var” denilmesi gibi, ona verilecek saltanatın azametini anlatır.

Kendisi için istemiş olduğu saltanattan önce istiğfarda bulunması, dinî

¹⁵ Bazı yorumlara göre, âyette sözü edilen ceset, mecazî olarak; bir ara fizikî güücünü ya da siyasal otoritesini kaybeden Süleyman peygamberi temsil etmektedir.

meseleye ziyadesiyle ihtimam göstermesinden ve duanın kabulüne vesile olacak şeyi önce yapmanın gerekli olmasındandır.

“Şüphesiz sen Vehhabsın!” إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ

Dilediğini dilediğine verensin.

36- “Biz de rüzgarı onun emrine verdik.” فَسَخَّرْنَا لَهُ الرِّيحَ

Biz de duasına bir icabet olarak rüzgârı O’na itaat ettirdik.

“Onun emriyle istediği yere kolayca akardı.” تَجْرَى بِأَمْرِهِ رُحَاءَ حَيْثُ أَصَابَ

O rüzgâr, O’nun istediği yere itaatkâr bir memurun emre itaati gibi, iradesine muhalefet etmeden kolayca akar giderdi.

37- “Yapı ustası ve dalgıç şeytanları da.” وَالشَّيَاطِينَ كُلَّ بِنَاءٍ وَعَوَاصٍ

38- “Ve zincirlerde bağlı olarak daha diğerlerini de (Onun emrine verdik).” وَآخَرِينَ مُقَرَّنِينَ فِي الْأَصْفَادِ

Sanki ayette şeytanların iki kısma taksimi söz konusudur:

1-Bina yapımı ve dalgıçlık gibi zor işlerde çalıştırılan işçi sınıfı.

2-Şer yapamamaları için zincirlerle birbirine bağlanan mütecaviz, azgın olanlar. Bunların cisimleri katı şeffaf olduğundan gözle görülmezler, ama kayıt altına alınabilirler.

39- “İşte bu, ihsanımızdır.” هَذَا عَطَاؤُنَا

Yani, sana vermiş olduğumuz saltanat, genişlik ve senden başkasına verilmeyen şeytanlara hâkimiyet, bizim sana olan ihsanımızdandır.

“Artık sen de sınırsız olarak ver yahut kendinde tut.” فَامْنُنْ أَوْ أَمْسِكْ بِغَيْرِ حِسَابٍ

Yani, bunda tasarruf yetkisi sana verildiğinden, vermenden veya tutmandan hesaba çekilmeyeceksin.

Veya mana şöyledir: “Bu sana olan ihsanımız, neredeyse sayılamayacak kadar çoktur...”

Bu durumda **“sınırsız olarak”** ifadesi **“işte bu ihsanımızdır”** kısmına bağlı olur. Arada geçen **“sen de ver yahut kendinde tut”** kısmı ise, ara cümle olarak değerlendirilir.

Denildi ki: **“İşte bu ihsanımız”** ifadesi, şeytanların musahhar kılınmasına işaret eder. **“Artık sen de sınırsız olarak ver yahut kendinde tut”** ifadesinden murat ise, onları serbest bırakmak veya kayıtlı olarak tutmaktır.

40- **وَإِنَّ لَهُ عِنْدَنَا لَزُلْفَىٰ وَحُسْنَ مَّآبٍ** **“Şüphesiz katımızda onun için bir yakınlık ve güzel bir dönüş yeri vardır.”**

Dünyada ona verilen bu büyük saltanat yanında, ahirette de O, bizim nezdimizde yüksek bir makam sahibidir.

“Güzel bir dönüş yeri” ifadesinden murat, cennettir.

Sabır Kahramanı

41- ^١وَادْكُرْ عَبْدًا أَيُّوبَ “Kulumuz Eyyûb’u da an.”

Hiz. Eyyûb, Hiz. İshakın torunlarından. Hanımı ise, Hiz. Yakubun kızıdır.¹⁶

“Hani o, Rabbine “Şeytan bana bir yorgunluk ve azap dokundurdu” diye seslenmişti.”

Hiz. Eyyûbun yorgunluk ve azabı şeytana nisbet etmesi şu gibi ci-
hetlerle:

-Ya şeytanın vesvesesi ile Allahtan böyle bir hâle maruz kamasından-
dır. Çünkü rivayet edildiğine göre, malının çok olmasıyla ucba girmiş, ken-
dini beğenmişti.

-Veya bir mazlum O’ndan yardım istemiş, ama yardım etmemişti.

-Veya Hiz. Eyyûbün hayvanları kâfir bir hükümdarın yanında idi. Bu se-
beple ona yumuşak davrandı, müdahenede bulundu (alttan aldı), kendisiy-
le savaşmadı.

-Veya şeytanın “Allah sana yorgunluk ve azap verse yine şükreder mi-
sin?” şeklindeki sualine “evet” demesiyle böyle bir imtihana maruz kalma-
sındandır.

-Veya böyle söylemesi edebe mûraat etmek içindir.¹⁷

-Veya şeytan O’nun etbainâ vesvese verdi, onlar da Hiz. Eyyûbu inkâr
ettiler ve diyarlarından çıkardılar.

-Veya yorgunluk ve azaptan murat şu da olabilir: Şeytan, Hiz. Eyyûbun
hastalığı hakkında belânın daha da artacağını vesvese yoluyla söylüyor, Al-
lahın rahmetinden ümit kestirmeye çalışıyor, O’nu feryada kıskırtıyordu.

42- ^٢أَرْكُضْ بِرِجْلِكَ “Ayağını yere vur!”

“İşte yıkanacak ve içecek soğuk bir su!”

¹⁶ Hiz. Yusufun torunu Rahime olduğu da söylenir.

¹⁷ Çünkü hayır ve şer her ikisi de Allahtan olmakla beraber, edeben şer Allaha
nisbet edilmez.

O da ayağıyla yere vurdu, bir su fışkırdı. Kendine denildi ki: Bu, hem kendisiyle yıkanacağın, hem de içeceğin bir sudur. Böylece dışın da için de iyileşecektir.

Denildi ki: Yere vurunca iki ayrı su fışkırdı. Biri sıcak, diğeri soğuk. Sıcak olanla yıkandı, soğuk olandan ise içti.

43- “Taraftı-mızdan bir rahmet ve akıl sahiplerine bir öğüt olmak üzere, biz ona ailesini ve onlarla birlikte bir o kadarını bahşettik.”

Ayrılmalarından sonra ehlini O’nun yanına getirdik.

Veya, ölmelerinden sonra ehlini dirilttik.

Böylece, daha önce kendisine verilenlerin iki katına malik oldu.

Bu olayda akıl sahiplerine, başa gelen musibetlere sabırla ve Allaha sığınmakla mukabelede bulunanlar için, Allahın nasıl genişlik verdiğini gösteren bir hatırlatma vardır.

44- “Ve (Ona dedik:) Eline bir demet sap al ve onunla vur.”

“Yeminini bozma.”

Rivayete göre hanımı bir ihtiyaç için dışarı çıkmış geç gelmişti. Hz. Eyyûb, şayet iyileşirse ona yüz sopa vuracağına yemin etti. Allahu Teâlâ yemini hususunda böyle bir çözüm gösterdi. Bu, had cezalarında geçerli bir ruhsattır.

“Doğrusu biz onu sabırlı bulduk.”

Biz O’nu canı, ailesi ve malı hususunda isabet eden musibette sabırlı bulduk. Şeytandan Allaha şikâyetçi olması, bunu ihlâl etmez. Çünkü bu afiyeti temenni etmek ve şifa talep etmek gibi bir sızlanma değildir. Ayrıca, bunu söylemesi, şeytanın kendisini veya din hususunda kavmini fitneye düşürme korkusundan idi.¹⁸

“O ne güzel kul!”

“Çünkü O, Allah’a çok yönelen bir kimse idi.”

O, her şeyiyle, bütün benliğiyle Allaha yöneliyordu.

¹⁸ Yani şeytan, kavmine “Eyyûb şayet bir Peygamber olsa, hiç Allah peygambere rini böyle bir hâle düşürür mü?” gibi vesveseler verdirebilirdi.

45- **“Güçlü ve basiretli kullarımız İbrahim’i, İshak’ı ve Yakub’u da an.”**

Bunlar tâat hususunda kuvvetli ve dinde basiret sahibi kimselerdi.

Veya bunlar büyük amelleri ve kıymetli ilimleri olan kimselerdi.

Ayette amel yönleri **“ulû’l-eyd”** (el sahibi) şeklinde ifade edildi. Çünkü amellerin çoğu el ile yapılır.

Bilgi yönleri ise **“ebsar”** (göz sahibi) olmakla anlatıldı. Çünkü bilginin en kuvvetli esası göz ile olur.

Ayette tembel ve cahil olanlara bir tariz vardır. Çünkü onlar kötürüm ve kör olanlar gibidirler.

46- **“Şüphesiz biz onları, diyarı (ahiret diyarını) düşünme özelliği ile seçkin kimseler kıldık.”**

Biz onları kendisinde asla bir şaibe olmayacak şekilde halis bir özellik ile seçkin kıldık. O da, daima ahireti hatırlamalarıdır. Amelde halis olmalarının sebebi budur. Çünkü onların yaptıkları ve terk ettikleri şeylerde dikkat ettikleri ve bekledikleri şey, Allaha yakınlık ve O’na kavuşmayı elde etmektir. Bu ise, ahirettedir.

Ayette “ahiret diyarı” denilmesi yerine mutlak bir şekilde söylenmesi, hakiki diyarın ahiret olmasındandır. Dünya ise, ona geçmek için bir köprü gibidir.¹⁹

47- **“Şüphesiz onlar, bizim katımızda seçilmiş, hayırlı kimselerdendi.”**

48- **“İsmail’i, Elyasa’yı, Zü’l-Kıfl’i de an.”**

“Onların her biri hayırlı kimselerdendi.”

Hz. İlyas, İsrailoğullarına Elyesa’yı kendi yerine halife olarak bıraktı, sonra Elyesa’ya peygamberlik görevi de verildi.

Zülkifl’in nübüvveti ihtilafıdır. Kendisine Zülkifl yani “kefil olan, hi-maye eden” denilmesi, İsrailoğullarından kendisine kaçan yüz tane peygambere kefil olup ölümden kurtarmasından dolayı olduğu söylenir.

¹⁹ Yani, gerçek anlamda kendisinde kalınmaya layık olan yer ahiret olduğundan, ayette ahiret kelimesine lüzum görülmemiştir. Çünkü dünya, ahirete nisbeten gelip geçen bir han ve köprü mesabesindedir.

Cennet - Cehennem Mukayesesi

49- هَذَا ذِكْرٌ “İşte bu bir zikirdir.”

“İşte bu” ifadesi, onların bahsi geçen işlerine işaret eder.

Bu, onlar için bir şereftir.

Veya bu, zikirden bir nev olan Kur’andır.

يَٰٓأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ لَحُسْنَ مَآبٍ “Şüphesiz müttakiler için güzel bir dönüş yeri vardır.”

Cenab-ı Hak sonra onlara ve emsaline ne hazırlandığını şöyle anlattı:

50- جَنَّاتٍ عَدْنٍ مُّفْتَحَةٌ لَهُمُ الْآبْوَابُ “Kapıları kendilerine açılmış olarak Adn cennetleri vardır.”

“Adn cennetleri” ifadesi, “Rahmânın kullarına gıyaben vadettiği Adn cennetlerine girecekler.” (Meryem, 61) ayetinden dolayı özel isim mesabesindedir.

51- مُتَكَبِّينَ فِيهَا يُدْعُونَ فِيهَا بِفَاكِهَةٍ كَثِيرَةٍ وَشَرَابٍ “Onlar orada koltuklara yaslanmış olarak, pek çok meyveler ve içecekler isterler.”

Ayette yiyecek olarak sadece meyvenin söylenmesi, oradaki yiyeceklerin tamamen lezzet için olduğunu hissettirmek içindir. Çünkü (dünyada) gıda almak, vücuttan eksilenleri tamamlamak içindir. Orada ise, bir eksilme yoktur.

52- وَعِنْدَهُمْ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ الْأَمْثَلُ “Yanlarında gözlerini kendilerinden ayırmayan yaşıt eşler vardır.”

Bunlar, eşlerinden başkasına bakmazlar.

Bunların yaşıt olması, akran olanlarda birbirine sevginin daha fazla olmasındandır.

Veya bu dilberler birbirine akran olacaklar, içlerinde yaşlı ve de çocuk yaşta kimse olmayacaktır.

Ayetteki “yaşıt” anlamındaki “etrab” kelimesi, “toprak” anlamındaki

“turab” kelimesinden gelir. Çünkü bunlar, aynı zamanda toprağa dokunmuşlardır.

53- هَذَا مَا تُوعَدُونَ لِيَوْمِ الْحِسَابِ “O hesap günü için size vaad edilen, işte budur.”

“Hesap günü için” denilmesi, bu nimetlere böyle bir hesaptan sonra ulaşılacağı içindir.

54- إِنَّ هَذَا لِرِزْقِنَا “İşte bu bizim verdiğimiz rızıktır.”

عَالَهُ مِنْ نَفَادٍ “Ona asla tükenme yoktur.”

55- هَذَا “İşte böyle!”

Yani, “durum işte böyle...”

Veya “işte bu, bahsedildiği gibi.”

يَ شُـٰٔظُ مَآبٍ وَإِنَّ لِلطَّٰغِيْنَ لَشَرَّ مَآبٍ “Şüphesiz azgınlar için kötü bir dönüş yeri vardır.”

56- جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَهَا “Cehennem! Oraya girecekler.”

فَبَيْتُ الْمِهَادِ “Orası ne kötü bir dölsektir!”

“Ne kötü bir dölsektir” ifadesinde istiare vardır.²⁰

57- هَذَا “İşte böyle!”

فَلْيَذُوقُوهُ “Artık onu tatsınlar!”

يَ حَمِيمٍ وَعَسَاقٍ “O, kaynar su ve irindir.”

58- وَأَخْرَجْنَا مِنْ شَكْلِهِ أَزْوَاجَ “O azaba benzer çeşit çeşit başka azaplar da vardır.”

Bu, zikrolunanlara ilave olarak başka çeşit azaplar da vardır.

59- هَذَا فَوْجٌ مُّقْتَحِمٌ مَعَكُمْ “İşte sizinle beraber cehenneme atılacak bir grup.”

Ayetin bu kısmı, cehenneme girdiklerinde küfrün azgın önderlerine söyleneni hikâyeye eder. Onlarla beraber bir grup insan da cehenneme atılmıştır. Bunlar, onlara dalâlette tâbi olan kimselerdir.

²⁰ Dölsek, istirahat içindir. Ama, bunların ateşten dölseklere istirahat için değil, azap için olacaktır.

لَا مَرْحَبًا بِهِمْ” **“Onlara rahat ve huzur olmasın!”**

Bu ifade, önder kimselerin kendilerine tâbi olanlara orada söyledikleri beddua olabilir. Yani, “rahat yüzü görmesinler!”

Veya “fevc” yani “bir grup” ifadesinin sıfatı olabilir. Yani, “size uymuş bu insanlar rahat yüzü görmesinler.”

Veya cümle içinde hâl olabilir: Yani “sizinle beraber cehenneme atılan bu grup, rahat yüzü görmeyecek bir hâlde ateşe gireceklerdir.”

إِنَّهُمْ صَالُوا النَّارِ **“Şüphesiz onlar cehenneme gireceklerdir.”**

60- قَالُوا **“Dediler.”**

Önderlere uyan tebea, şöyle dediler:

بَلْ أَنْتُمْ لَا مَرْحَبًا بِكُمْ” **“Hayır, size rahat ve huzur olmasın.”**

Doğrusu, bu söylemiş olduğunuz “rahat yüzü görmesinler” ifadesine siz çok daha fazlasıyla layıksınız. Çünkü hem yoldan çıktınız, hem de yoldan çıkardınız.

أَنْتُمْ قَدَّمْتُمُوهُ لَنَا **“Bizi ona siz sevk ettiniz.”**

Bizi aldatarak ve teşvikte bulunarak kendi yapmış olduğunuz yanlış inançlar ve çirkin amellere siz sevk ettiniz.

فَبِئْسَ الْفَرَارُ **“Orası ne kötü durak yeridir!”**

Cehennem ne kötü bir yerleşim yeridir.

61- قَالُوا **“Dediler:”**

Etba’ durumunda olanlar şunu da söylediler:

رَبَّنَا مَنْ قَدَّمَ لَنَا هَذَا فَرَدُّهُ عَذَابًا ضِعْفًا فِي النَّارِ **“Ey Rabbimiz! Buraya girmemize kim sebep olduysa, ateşte onun azabını bir kat daha artır.”**

Bu, mevcut azabına bir kat daha azap verilmesini istemek olduğundan **“Rabbimiz! Onlara iki kat azap ver ve onları büyük bir lanetle rahmetinden kov.”** (Ahzab, 68) gibi olur.

62- وَقَالُوا مَا لَنَا لَا نَرَى رِجَالًا كُنَّا نَعُدُّهُمْ مِنَ الْأَشْرَارِ **“Ve dediler: Dünyada kendilerini kötü saydığımız adamları acaba neden göremiyoruz?”**

Bunu söyleyen, küfrün önderleridir. Dünyada iken kendilerini seviyesiz gördükleri ve dalga geçtikleri fakir Müslümanları cehennemde göremeyince böyle söylemişlerdir.

63- **“Onlarla dalga geçerdik!”** أَتَّخَذْنَاهُمْ سِحْرِيًّا

63- **“Yoksa gözden mi kayboldular?”** أَمْ زَاغَتْ عَنْهُمْ الْأَبْصَارُ

Sanki şöyle demişlerdir: Onlar burada değiller mi, yoksa gözlerimiz onları görmedi mi?”

Ayette, küfrün liderlerinin gariban Müslümanları seviyesiz görmeleri ve onlarla dalga geçmelerinin, basar ve basiretlerinin azlığı sebebiyle kendi düşkünlüklerinden olduğuna bir delâlet vardır.

64- **“Şüphesiz bu, kesin bir gerçektir.”** إِنَّ ذَلِكَ لَحَقٌّ

Hikâyelerini anlattığımız kimselerin bu hâli, gerçeğin ta kendisidir, mutlaka bundan konuşulması gerekir.

Sonra da bundan muradın ne olduğunu şöyle açıkladı:

64- **“Cehennem ehlinin birbirleriyle çekişmesi.”** تَخَاصُمُ أَهْلِ النَّارِ

65- **“De ki: Ben ancak bir uyarıcıyım.”** قُلْ إِنَّمَا أَنَا مُنْذِرٌ

Ey Peygamber! De ki: Ben ancak Allahın azabıyla uyaran biriyim.

65- **“Vahid - Kahhar olan Allah’tan başka hiçbir ilâh yoktur.”** وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ

O Vâhid’dir, zâtında ortağı ve kesreti (çokluğu) kabul etmez.

Kahhar’dır, kahrını dilediği her şeyi yapmaya kâdirdir.

66- **“O, göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin Rabbidir. Azîz- Ğaffar’dır.”** رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ

O, Azîz’dir, cezalandırdığında asla mağlup olmaz.

Ğaffar’dır, yani affedicidir, dilediğinin dilediği günahını bağışlar.

Bu vasıfları ifadede,

-Hem tevhidin anlatılması,

-Hem tevhid ehline vaat, hem de müşriklere tehdit vardır.

İki ayette geçen dört ilâhî isimden (Vahid, Kahhar, Azîz ve Ğaffar) üçünün ilâhî cezayı hatırlatan isimler olması, konunun özellikle müşrikleri uyarmak sadedinde olmasındandır.

İblis'in İnadı

67- قُلْ هُوَ نَبَوًّا عَظِيمٌ “De ki: O, çok büyük bir haberdir.”

Ayetteki “o” zamiri, daha evvelinde anlatılan dehşetli azaba bakar. Bundan sonra anlatılacak Hz. Âdemin haberine baktığını söyleyen de olmuştur.

68- أَنْتُمْ عَنْهُ مُعْرِضُونَ “Siz ondan yüz çeviriyorsunuz.”

Siz ise, devam edegelen gafletiniz sebebiyle bundan yüz çeviriyorsunuz. Çünkü akıllı bir kimse böyle bir şeyden yüz çevirmez. Nasıl çevirsin ki, apaçık deliller, onu göstermektedir.

Onların yüz çevirdiği şey,

-Ya bahsi geçen tevhiddir.

-Veya şimdi anlatılacak nübüvvet meselesidir.

69- مَا كَانَ لِي مِنْ عِلْمٍ بِالْمَلَأِ الْأَعْلَى إِذْ يَخْتَصِمُونَ “Mele-i a’lânın tartışmaları hakkında benim hiçbir bilgim yoktu.”

Hiz. Peygamberin meleklerin kendi aralarındaki konuşmalarını ve aralarında cereyan eden şeyleri, başkasından duymadan ve herhangi bir kitap mütalaa etmeden önceki semavî kitaplarda geçtiği şekilde haber vermesi, ancak vahiyle açıklanabilir.

70- إِنْ يُوْحَىٰ إِلَيَّ إِلَّا أَنْتَا أَنَا نَذِيرٌ مُبِينٌ “Bana ancak, benim sadece bir uyarıcı olduğum vahyediliyor.”

Üstte altmışbeşinci ayette Hiz. Peygamber ancak bir uyarıcı olduğunu ifade etmişti. Burada da, bunun vahiy yoluyla olduğunu nazara verdi.

71- إِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ طِينٍ “Hani, Rabbin meleklerle şöyle demişti: Muhakkak ben çamurdan bir insan yaratacağım.”

Ayet, iki ayet öncesinde kısaca nazara verilen meleklerin tartışmasını beyan sadedindedir. Çünkü Hiz. Âdemin kıssasında, kendisinin yaratılması, meleklerin ve İblisin konuşmaları, kendisinin yeryüzüne halife olmaya

liyakati ve meleklerin secdesi anlatılmaktadır. Bunların bir kısmı Bakara sûresinde geçmişti.²¹

Burada ise önceki anlatımla yetinilerek kısa geçilmiş, buradaki maksada uygun olan miktarı zikredilmiştir. O da, böyle bir kıssayla müşriklere bir uyarıda bulunmaktır. Çünkü onların Hz. Peygamberi kabul etmemeleri, İblisin Hz. Âdemi kabul etmeyişine benzemektedir.

Cenab-ı Hakkın meleklerle konuşması bir melek aracılığıyla olabilir. Öte yandan **mele-i âlâ** ifadesi, Allahı ve melekleri içine alacak şekilde ele alınabilir.

72- **“فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ”** **“Onu şekillendirip içine ruhumdan üflediğim zaman onun için secdeye varın.”**

Allahın Âdeme ruhundan üflemesinden murat, ona ruh vermek suretiyle hayattar kılmasıdır. **“Ruhumdan”** demesi, onun şerefini ve tertemiz oluşunu ifade eder.

Secdeden murat, Hz. Âdemin hilafetini kabul ve saygı secdesi olmasıdır. Bakara sûresinde bununla alâkalı açıklama yapılmıştı.²²

73- **“فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ”** **“Bunun üzerine meleklerin hepsi topluca secde ettiler.”**

74- **“إِلَّا إِبْلِيسَ”** **“Yalnız İblis etmedi.”**

إِسْتَكْبَرَ **“Büyüklük tasladı.”**

“وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ” **“Ve kâfirlerden oldu.”**

Allahın emrine karşı büyüklenmesi ve itaatten kaçınmasıyla kâfirlerden oldu.

Veya o, Allahın ilminde kâfirlerden idi.

75- **“قَالَ يَا إِبْلِيسُ مَا مَنَعَكَ أَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِإِيْدِي”** **“Allah dedi: Ey İblis! İki elimle yarattığıma secde etmekten seni ne alıkoydu?”**

“İki elimle yarattım” ifadesinden murat, “anne-baba vasıtası olmadan bizzat yarattım” manasını ifade eder.

²¹ Bkz. Bakara, 34-36.

²² Bkz. Bakara, 34.

“İki elimle” denilmesi, Âdemin yaratılışında olan ziyadesiyle kudret tecellisi ve farklı fiiller sebebiyledir.

İblis, yerinde olmayan bir tavır sergilemiştir. Çünkü, efendi, kölelerinden bazısını bazısına hizmet ettirebilir. Özellikle, ziyadesiyle artıları olan birine diğerlerini hizmet ettirmesi, hiç de inkâr edilecek bir durum değildir.

اَسْتَكْبَرْتَ “Büyüklük mü tasladın?”

أَمْ كُنْتَ مِنَ الْعَالِينَ “Yoksa üstünlerden mi oldun?”

Haksız yere tekebbürde mi bulundun, yoksa yükselip de üstün olmaya hak mı kazandın?

Şöyle de mana verildi: “Şimdi mi tekebbürde bulundun, yoksa eskiden beri büyüklenenlerden misin?”

76- قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ “İblis dedi ki: Ben ondan hayırlıyım.”

İblis, böyle diyerek gerekçesini ortaya koydu. Sözüünün devamında ise buna kendince bir delil getirdi.

خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ “Beni ateşten yarattın, onu ise çamurdan yarattın.”

77- قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا “Allah, şöyle dedi: Haydi, çık oradan.”

“Çık oradan” ifadesi

-“Cennetten,

-Semadan,

-Melek suretinden çık” manalarından birine işaret edebilir.

فَإِنَّكَ رَجِيمٌ “Çünkü sen kovuldun.”

Çünkü sen, rahmetten ve şerefli bir mahalde bulunmaktan kovuldun.

78- وَإِنَّ عَلَيْكَ لَعْنَتِي إِلَى يَوْمِ الدِّينِ “Şüphesiz din (hesap) gününe kadar lânetim senin üzerinedir.”

79- قَالَ رَبِّ فَأَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ “İblis dedi: Ya Rab! O halde insanların diriltilecekleri güne kadar bana mühlet ver.”

80- فَقَالَ فَإِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ “Allah dedi: Haydi mühlet verilenlerden-sin.”

81- إِلَى يَوْمِ الْوَفْتِ الْمَعْلُومِ “Belirli bir vakte kadar.”

82- قَالَ فَبِعِزَّتِكَ لَا أُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ “İblis dedi: İzzetine yemin ederim ki, onların hepsini elbette azdıracağım.”

Senin saltanat ve kahrına yemin ederim ki, onların hepsini azdıracağım.

83- إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمْ الْمُخْلِصِينَ “Ancak muhlas kulların müstesna”

“Muhlas kulların” ifadesinden murat, Allahın kendisine taat için seçtiği ve dalâletten koruduğu kimselerdir.

Ayet “Muhlis kulların” şeklinde okunduğunda ise, “kalpleriyle sırf Allaha yönelenler” manası anlaşılır.

84- قَالَ فَالْحَقُّ “Allah dedi: İşte bu gerçektir.

“Ben de gerçeği söylüyorum:”

85- لَا مَلَأْنِي جَهَنَّمَ مِنْكَ وَمِمَّنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ أَجْمَعِينَ “Andolsun, senden ve onlardan sana tabi olanların hepsinden cehennemi dolduracağım.”

“Senden ve onlardan sana tâbi olanların hepsinden cehennemi dolduracağım” cümlesinde geçen “senden” ifadesi, İblise tâbi olan şeytanları da içine alır.

86- قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ “De ki: Buna mukabil sizden hiçbir ücret istemiyorum.”

Kur’an veya vahyi tebliğe karşı ben sizden bir ücret talep etmiyorum.

“Ben tekellüfe girenlerden de değilim.”

Ben tekellüfe girip de yapmacık bir şekilde ehil olmadığı şeye ehilmiş gibi görünenlerden değilim. Dolayısıyla nebi olmadığım hâlde nebi imiş gibi görünmem veya Kur’an benim sözüm iken Allaha nisbet etmem söz konusu değildir.

87- إِنَّهُ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ “O, âlemler için ancak bir öğüttür.”

O ancak ins ve cinne bir öğüttür.

88- وَلَتَعْلَمُنَّ نَبَأَهُ بَعْدَ حِينٍ “Onun haberlerinin doğruluğunu bir zaman sonra mutlaka bileceksiniz!”

O Kur’anda olan vaat ve vâidî veya vaat ve vâidin gerçekleşmesiyle o haberlerin doğruluğunu elbette ve elbette bileceksiniz.

“Bir zaman sonra” ifadesinden murat,

-Ölümden sonra,

-Kıyamet günü,

-Veya İslâm’ın galip gelmesiyle manaları olabilir.

“Bir zaman sonra mutlaka bileceksiniz!” ifadesinde bir tehdîd vardır.

Hız. Peygamber şöyle buyurur:

“Her kim Sad sûresini okusa, Allahın Davuda musahhar kıldığı dağlar ağırlığınca hasenesi olur ve Allah onu küçük veya büyük herhangi bir günahıta ısrar etmekten korur.”

ZÜMER SÛRESİ

Zümer Sûresi Mekki'dir.
Yetmiş beş ayettir.

Putların Dostları

1- **“Kitabın indirilişi, Azîz - Hakîm olan Allah’tandır.”**

2- **“Biz Kitab’ı sana hak olarak indirdik.”**

Veya “Hakkı isbat etmek, üstün kılmak, fasıl fasıl anlatmak için kitabı Sana indirdik.”

“Öyle ise dini Allah’a has kılarak O’na ibadet et.”

Şirk ve riyadan (gösterişten) uzak bir şekilde, dini Allaha has kılarak ibadet et.

3- **“İyi bilin ki, halis din yalnız Allah’ındır.”**

Tâatin, sırf O’nun için yapılması gerekir. Çünkü O,

-Uluhiyet sıfatlarının yegane sahibidir.

-İnsanın sırlarına ve içinden geçenlere tümüyle muttallidir.

“O’nu bırakıp da başka dostlar edinenler (şöyle demektedirler:)”

Onların tutunduğu bu dostlar, kâfirler olabileceği gibi, melekler, Hz. İsa veya putlar da olabilir.

“Biz onlara ancak bizi Allah’a daha çok yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz.”

“Şüphesiz Allah, ayrılığa düş-tükleri şeyler konusunda aralarında hüküm verecektir.”

Allah, hak yolda olanları cennete, batıl yolda olanları ise cehenneme koymak suretiyle dinde ihtilaf ettikleri meselelerde hükmünü verecektir.

“**Aralarında**” ifadesinden murat, kâfirler ve mukabili olan ehl-i iman-
dır.

Denildi ki: Mana şöyle de olabilir: “Allah, bâtil mabutlara tapanlarla on-
ların taptıkları arasında hükmünü verecektir.”

Çünkü o batıl mabutlara tapanlar, mabutlarının şefaatinı umuyorlar.
Mabutları ise onlara şefaât değil, lanet edecekler.

إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ كَاذِبٌ كَفَّارٌ “**Şüphesiz Allah, yalancı- inkarcı
olanları doğru yola iletmez.**”

Allah, yalancı ve inkârcı olanları, hakkı bulmaya muvaffak kılmaz. Çün-
kü böyleleri, basiretini kaybetmiş kimselerdir.

لَوْ أَرَادَ اللَّهُ أَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًا لَاصْطَفَىٰ مِمَّا يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ ۚ 4-
“**Eğer Allah bir
çocuk edinmek isteseydi, yarattıklarından dilediğini seçerdi.**”

Allah, şayet onların iddia ettikleri gibi bir çocuk edinseydi, elbette ya-
rattıklarından dilediğini seçerdi. Çünkü O’nun dışında mevcut olan her şey
O’nun mahlûkudur. Aynı anda iki Vacibu’l-vücudun olması imkânsız oldu-
ğu gibi, her şeyin bir Vacibu’l-vücuda dayanması da kaçınılmazdır. Mahlûk
Halîka denk olamayacağı için, yaratıcının herhangi bir mahlûka baba ma-
kamında olması düşünülemez.

Sonra Cenab-ı Hak bunu takrir ile şöyle buyurdu:

سُبْحَانَهُ “**O, bundan münezzehdir.**”

هُوَ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ “**O, Vahid - Kahhar olan Allah’tır.**”

Çünkü gerçek ulûhiyet, zâtî birliği gerektiren vücuba (zorunlu varlık ol-
maya) bağlıdır. Zâtî birlik ise, değil baba – oğul gibi bir durumu kabul et-
mek, kendine denk bir şey olmasını da nefyeder. Çünkü birbirine emsal
olan iki şey, müşterek bir hakikatten ve mahsus bir mahiyetten meydana
gelir. Mutlak kahhariyet ise, bir çocuğa ihtiyaç hissettiren zevâlî kabul et-
meye aykırıdır.

Sonra buna delil olmak üzere Cenab-ı Hak şöyle buyurdu:

5- خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ “**Gökleri ve yeri hak ile yarattı.**”

يَكُونُ اللَّيْلُ عَلَى النَّهَارِ وَيَكُونُ النَّهَارُ عَلَى اللَّيْلِ “**Geceyi gündüzün üzerine
sarıyor, gündüzü de gecenin üzerine sarıyor.**”

Bunların her biri diğerini bürür. Sanki elbisenin, o elbiseyi giyeni sarması gibi diğerini sarar.

Veya sargının, dolandığı şeyi kaplaması gibi diğerinin üzerini kaplar.

Veya sarık bezinin sarığın aynı yerlerinden gidip gelmesi gibi, bunlar birbirini takip eder.

وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ “Güneşi ve ayı musahhar kıldı.”

كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى “Bunların her biri belli bir süreye kadar akıp gider.”

Gece ve gündüzün belli bir ecel (ecel-i müsemma) ile cereyanı, devrinin sona ermesi veya hareketinin nihai noktasını ifade eder.

أَلَا هُوَ الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ “İyi bil ki, O Azîz – Ğaffar’dır.”

O Azîz’dir, imkân dâhilindeki her şeye kâdirdir, her şey üzere de galiptir.

O, Ğaffar’dır; affeder, ceza vermekte ve bu san’at harikası olan tasarruflardaki rahmet ve umumi menfaati kaldırmakta acele etmez.

6- “O, sizi bir nefisten yarattı.” خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ

ثُمَّ جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا “Sonra ondan eşini var etti.”

Ayet, Allahın süflî âlemde icad ettiği şeylerle, varlığına ve birliğine başka bir delil getirmektir. Delil olarak insandan başlanmıştır. Çünkü o, Allaha delil olan eşya içinde en yakın bir delildir. Ayrıca delâleti en çok ve en hayret verici bir varlıktır.

Ayette zikredildiği üzere, insanın Allaha delil olması üç cihettedir:

1-Hz. Âdemin baba ve anne olmadan yaratılması.

2-Sonra Havva’nın O’na mukabil olarak yaratılması.

3-Sonra bu ikisinden, hasra gelmez bir şekilde nesillerin gelmesi.

وَأَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ الْأَنْعَامِ ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ “Sizin için davarlardan (erkekli ve dişili olarak) sekiz tane indirdi (yarattı).”

Bundan murat: Deve, sığır, koyun ve keçiden birer çift olmak üzere sekiz adet davardır. Ayetin metninde bunların nüzul ettirildiği (indirildiği) bildirilir. Bu ise “Allah, sizin için bunları yaratmaya hükmetti” Veya “Allah bunları

size kismet olarak belirledi” manasına gelir. Çünkü Allahın hükümleri ve taksim ettiği şeyler levh-i mahfuzda yazıldığı cihetle “nüzul” ile vasedilir.

Veya bundan murat şu olabilir: “Allah bunları yıldızların ışığı ve yağmurlar gibi nâzil olan sebeplerle meydana getirdi.”

“Sizi analarınızın karınlarında üç karanlık içinde bir yaratılıştan diğer yaratılışa yaratıp duruyor.”

Ayet, öncesinde geçen insanların ve hayvanların yaratılış keyfiyetini beyan ile bunlardaki kudret harikalarını ortaya koymaktadır. Ancak, akıl sahibi olanlar, tağlib yoluyla anlatılmıştır.

Veya özellikle insanlara hitap ile anlatması, asıl muhatabın onlar olmasındandır.

“Bir yaratılıştan diğer yaratılışa” ifadesinden murat, nutfeden alakaya, alakadan mudğaya, mudğadan kemiklerin yaratılmasına, bu kemiklere et giydirilmesine ve düzgün bir canlı olarak yaratılmasına kadar geçen merhalelerdir.

Üç karanlık ise,

- Karın,
- Rahim,
- Ve meşime karanlıklarıdır.

Veya,

- Babanın sulbü,
- Ana rahmi,
- Ve ana karnıdır.

“İşte Rabbiniz olan Allah.”

İşte, fiilleri bunlar olan Zat, sizi terbiye eden Allah'tır. O, ibadetinize layıktır ve her şeyin sahibidir.

“Mülk (mutlak hâkimiyet) yalnız O'nundur.”

“O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur.”

Çünkü, yaratmada O'ndan başkasının müdahalesi yoktur.

“O hâlde, nasıl oluyor da haktan döndürülüyorsunuz?”

Nasıl da O'na ibadet yerine Ona şirke udûl ediyor, dönüyorsunuz?

7- **“Eğer nankörlük ederseniz, şüphesiz ki Allah’ın size ihtiyacı yoktur.”**

“Ama kulları için inkâra razı olmaz.”

O’nun insanların imanına ihtiyacı yoktur. Ama onlara bir rahmet olarak, zarar görmeleri hasebiyle, küfre girmelerine rıza göstermez.

“Eğer şükrederseniz, sizin için buna razı olur.”

Çünkü şükür, sizin felahınıza sebeptir.

“Hiçbir günahkâr başka bir günahkârın yükünü yüklenmez.”

“Sonra dönüşünüz ancak Rabbinizedir.”

“O da size yaptıklarınızı tek tek haber verir.”

Sizi hesaba çekerek ve amellerinizin karşılığını vererek size yaptıklarınızı tek tek haber verir.

“Çünkü O, kalplerde olanı hakkıyla bilendir.”

Sizin hiçbir gizli ameliniz O’na gizli kalmaz.

8- **“İnsana bir zarar dokunduğu zaman Rabbine yönelerek O’na yalvarır.”**

“Sonra (Rabbi) kendi tarafından ona bir nimet verdiği zaman, (insan) daha önce yalvardığını unutur.”

Bundan murat,

-Açması için Allaha yalvardığı sıkıntılı hâli unutmaması

-Veya yalvardığı Rabbini unutmaması olabilir.

“Ve O’nun yolundan saptırmak için Allah’a eşler koşar.”

“De ki: Küfrünle biraz keyfet bakalım!”

Buradaki emir, tehdit manası taşır. Bu üslûbda, küfrün mesnedi olma-

yan bir nevi arzu olduğunu hissettirmek vardır. Ayrıca, kâfirlerin ahirette eğlenmekten ümitlerini kesmek vardır. Bundan dolayı ayetin devamında bunun illetini nazara vermek için şöyle bildirdi:

النَّارِ إِنَّكَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ “Şüphesiz sen cehennem ashabındansın.”

9- أَمَّنْ هُوَ قَانِتٌ آنَاءَ اللَّيْلِ سَاجِدًا وَقَائِمًا يَحْذَرُ الْآخِرَةَ وَيَرْجُوا رَحْمَةَ رَبِّهِ
“(Böyle bir kimse mi Allah katında makbuldür,) yoksa gece vakitlerinde, secde hâlinde ve kıyamda, ahiretten korkarak ve Rabbinin rahmetini umarak ibadet eden mi?”

Burada kâfir olan bir kimseyle, gece saatlerinde tâat vazifelerini yapmak için gayret gösterenin aynı tutulmayacağı anlatılır.

Veya şöyle de mana verilebilir: Gece saatlerinde tâat vazifelerini yapan kimse, böyle olmayan gibi midir?

قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ
bilmeyenler bir olur mu?”

Önce amel kuvveti cihetiyle bir olmadıkları nazara verilmişti. Bununla da ilim kuvveti itibarıyla iki fırkanın eşit olmadıkları anlatıldı, en belîğ bir şekilde ilmin üstünlüğü nazara verildi.

Denildi ki: Ayet, teşbih (benzetme) yoluyla birinci mukayesenin bir takriridir. Yani, âlimler ve cahiller eşit olmadıkları gibi, Allaha tâat hâlinde olanlarla Ona isyan edenler de eşit değildir.

إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُو الْأَلْبَابِ “Ancak akıl sahipleri öğüt alırlar.”

Bu gibi apaçık delilleri, ancak akıl sahibi olanlar tezekkür ederler.

Sözün En Güzeline Uyanlar

10- قُلْ يَا عِبَادِ الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا رَبَّكُمْ “De ki: Ey iman eden kullarım! Rabbinize karşı gelmekten sakının.”

Tâate sarılmak suretiyle Rabbinizden korkun.

لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ “Bu dünyada iyilik yapanlar için bir iyilik vardır.”

Dünyada tâât ile güzel işler yapanlara, ahirette güzel bir sevap vardır.

Denildi ki: Mana şöyle de olabilir: Güzel işler yapanlara, şu dünyada sıhhat ve âfiyet gibi güzel şeyler vardır.¹

وَأَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةٌ “Ve Allah’ın arzı geniştir.”

Dolayısıyla vatanında güzel işler yapamayan bir insan, bunu yapabileceği yere gitsin.

إِنَّمَا يُؤَفِّي الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ “Sabredenlere mükâfatları elbette hesapsız olarak verilir.”

Tâatin zorluklarına karşı belâları yüklenerek sabreden ve bunun için vatanını terk eden sabırlı kimseler, sayan kimsenin saymakla bitiremeyeceği bir mükâfata nâil olurlar. Hadis-i şerifte şöyle bildirilir:

“Kıyamet günü namaz kılan, sadaka veren ve hacca giden kimselerin sevabını tartmada teraziler kurulur ve mükâfatlarını eksiksiz alırlar. Belâ ehli olan musibetzedeler için ise teraziler kurulmaz, mükâfatları yağmur gibi yağdırılır. Dünyada iken musibetlerden uzak yaşayan âfiyet ehli, belâ

¹ Türkçede “cömert ol baban gibi, cimri olma” ifadesinde şayet virgülü “ol” kelimesinin önüne getirirsek, farklı bir mana ifade edilmesi gibi, üstte nazara verilen iki mana, aslında virgülden kaynaklanmaktadır. Ayetin metninde bu bir virgülle sağlanabilirken, meâlde bunu aynı netlikte görememekteyiz. Bu durumda meâli iki şekilde vermek mümkündür:

-Şu dünyada güzel işler yapanlara bir hasene vardır.

-Güzel işler yapanlara, şu dünyada bir hasene vardır.”

ehlinin alıp götürdükleri sevabı görünce “keşke cesetlerimiz demirden taraklarla taransaydı” diye temennide bulunurlar.”

11- **قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ مُخْلِصًا لَهُ الدِّينَ** “De ki: “Şüphesiz bana, dini Ona has kılarak Allah’a ibadet etmem emredildi.”

12- **وَأُمِرْتُ لِأَنْ أَكُونَ أَوَّلَ الْمُسْلِمِينَ** “O’na teslim olanların ilki olmam için bana böyle emredildi.”

Bana bunun emredilmesi, dünya ve ahirette onların önünde olmam içindir. Çünkü dinde önde olmanın ölçüsü, ihlâstır.

Veya şöyle de mana verilebilir: “O’na teslim olanların ilki olduğum için bana böyle emredildi.” Çünkü Hz. Peygamber, Kureyş ve onların dinine giren herkes içinde, yüzünü Allaha teslim edenlerin ilkidir.

Bu ayetin üstteki ayetten farkı, dinde ihlâslı olmanın illetini beyan etmiş olmasıdır.²

Ayette şunu da hissettirmek vardır: İhlâsla yapılan ibadet, her ne kadar lizâtihi emredilmesi gereken bir durum ise de, dinde yarış da onun yapılmasını gerektirmektedir.³

Ancak şöyle de mana verilmesi caizdir: “İhlâsın emredilmesinden sonra, ihlâsta önde olmam, ihlâsa davet ederken önce kendimden başlamam bana emrolundu.”

13- **قُلْ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ** “De ki: Eğer Rabbime isyan edersem, büyük bir günün azabından korkarım.”

Eğer ben ihlâsı terk eder ve sizin içinde bulunduğunuz şirk ve riyaya meyledersem, o büyük günün azabından korkarım.

Bu güne “büyük gün” denilmesi, herhangi bir cihetle büyük olmasındandır.

14- **قُلْ اللَّهُ أَعْبُدُ مُخْلِصًا لَهُ دِينِي** “De ki: “Ben dinimi Allah’a has kılarak sadece O’na ibadet ediyorum.”

² Bu açıklama “Şüphesiz bana, dini Ona has kılarak Allah’a ibadet etmem emredildi” ifadesinden sonra, “bana böyle emredilmesi, Allaha teslim olanların ilki olmam içindir” manasını ifade etmesi esas alındığına göre.

³ Yani, ihlâslı ibadet zâtında güzeldir. Bu, dindar olanla dindar olmayanı birbirinden ayırdığı gibi, dindar olanların da derecelerini ortaya koyar, daha ziyade ihlâslı olan, dinde daha önde olur.

Öncesinde Hz. Peygambere ibadet ve ihlâsın emredildiği geçmişti. Bununla da ihlâsını ve dinde samimi olduğunu bildirmesi emredildi. Yoksa kendi bildirdiği esaslara muhalefet ederse, ceza görecektir.

Hz. Peygamber tarafından bunun ilan edilmesinde, onların “acaba bir açığını bulabilir miyiz” şeklindeki ümitlerini kesmek vardır. Bunun için, devamında şöyle bildirildi:

15- **“Artık Allah’tan başka dilediğinize ibadet edin!”**

Bunda, onlara hem bir tehdit, hem de başarıya ulaşamayacaklarını bildirmek vardır.

“De ki: Şüphesiz hüsrana uğrayanlar, kıyamet gününde kendilerini ve beraber oldukları kimseleri hüsrana sokanlardır.”

De ki: Hüsranda (zararda) kemâlde olanlar hem yoldan çıkarak kendilerine, hem de yoldan çıkarak mensuplarına kıyamet günü yazık edenlerdir. Çünkü o gün geldiğinde, cennete bedel cehenneme gireceklerdir.

Bunların hüsranda kemâlde olması, bütün zarar cihetlerini kendilerinde cem etmelerindendir.

Bunların ehillerine yazık etmeleri şöyle de açıklanmıştır: Şayet beraber oldukları bu kimseler cehennem ehli olmuşlarsa, zâten kendilerine yazık ettikleri gibi bunlara da yazık etmişlerdir. Şayet bu kimseler cennet ehli olmuşlarsa, bir daha dönmeyecek şekilde onları kaybetmişlerdir.

“İyi bilin ki bu, apaçık hüsrânın ta kendisidir.”

Ayette çok cihetlerle te’kid yapılmış, mana kuvvetli bir şekilde gösterilmiştir:

-“İyi bilin!” ifadesiyle başlanılması,

-“Ta kendisidir” şeklinde yapılan vurgu,

-“Hüsrân” kelimesinin elif-lâmlı gelmesi,

-Bu hüsrânın “mübîn” yani gayet açık olduğunu ifade etmek...

16- **“Onlar için üstlerinde ateşten katmanlar, altlarında (ateşten) katmanlar vardır.”**

ذٰلِكَ يُخَوِّفُ اللّٰهُ بِهِ عِبَادَهُ “İşte Allah, kullarını bununla korkutur.”

Ayet, onların hüsrânını açıklamaktadır. Allahın böyle bir azapla kullarını korkutması, kendilerini bu azaba maruz bırakacak hâllerden korumaları içindir.

يَا عِبَادِ فَاتَّقُونِ “Ey kullarım, bana karşı gelmekten sakının.”

Gadabımı celbedecek şeylere kalkışmayın!

17- وَالَّذِينَ اجْتَنَبُوا الطَّاغُوتَ أَنْ يَعْبُدُوهَا وَأَنَابُوا إِلَى اللَّهِ لَهُمُ الْبُشْرَى -
kulluk etmekten kaçınan ve içtenlikle Allah’a yönelenler için müjde vardır.”

Tağut, son derece azgın ve taşkın anlamında olup, daha çok şeytan hakkında kullanılmaktadır.

فَبَشِّرْ عِبَادِ “O hâlde, kullarımı müjdele!”

Bu müjde, bunun karşılığının kendilerine verileceği müjdesi olup, Peygamberler diliyle söylenmiştir veya ölüm anında melekler aracılığıyla bildirilecektir.

18- الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ -
Onlar sözü dinlerler, sonra da en güzeline uyarlar.”

Ayetin bu kısmı, onların kaçındıkları şeylerin başlangıcını nazara verir. Ayrıca, bu kimselerin dinde seçici olduklarını, hak ile batılı ayırt edip en efdal olanı tercih ettiklerini bildirir.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ هَدَىٰهُمُ اللَّهُ
kimselerdir.”

İşte bunlar, Allahın dinine seçtiği kimselerdir.

وَأُولَٰئِكَ هُمُ أَوْلُوا الْأَلْبَابِ “Ve işte onlar akıl sahiplerinin ta kendileridir.”

Ve bunlar vehim ve âdet perdelerini aşabilmiş akl-ı selim sahibi kimselerdir.

Bunda, hidayetin Allahın fiili olup, nefsin de bunu kabulüyle meydana geldiğine bir dalâlet vardır.

19- **“Hakkında azap sözü (hükmü) gerçekleştirenler, (hiç onlar gibi olur mu?)”**

“Artık ateşte olanı sen mi kurtaracaksın?”

Yani, “Sen onların maliki misin? Azabı hak edeni Sen mi kurtaracaksın?”

Bu soru üslûbunda “hayır, kurtaramazsın!” manası vardır. “onları Sen mi kurtaracaksın” şeklinde zamirle anlatılabileceği hâlde **“ateşte olanı Sen mi kurtaracaksın?”** denilmesi de bu manayı teyid etmektedir.

Ayrıca ayette hakkında azap hükmü verilmiş olan kimsenin ona düşmüş gibi olduğuna delâlet vardır. Çünkü Allahın vaadinde hilaf olamaz.

Yine ayette, peygamberlerin mücadelesinin imana davet ile insanları ateşten kurtarma gayreti olduğuna dikkat çekmek vardır.

20- **“Fakat Rabbine karşı gelmekten sakınanlar için (cennette) üst üste yapılmış ve altlarından ırmaklar akan köşkler vardır.”**

“Allah, gerçek bir vaadde bulunmuştur.”

“Allah, va’dinden dönmez.”

Va’deinde durmamak bir noksanlıktır. Böyle bir şey ise Allah hakkında imkansızdır.

Ürperen Kalpler

21- **“Görmedin mi, Allah gökten su indirdi de onu yeryüzündeki kaynaklara ulaştırdı.”**

Bundan murat gözeler ve yeraltındaki suyun mecralarıdır. Veya yerden kaynayan pınarlardır.

“Sonra onunla rengarenk mahsuller çıkarır.”

Muhtelif renklerden murat buğday, arpa gibi çeşitli sınıflar olabileceği gibi, yeşil, kırmızı gibi bunların keyfiyetlerinin farklı olması da olabilir.

“Sonra mahsuller kuruyor da onları sapsarı kesilmiş görürsün.”

Sonra bu ekin kurur. Bu hâle gelince, tarladan kaldırılma zamanı gelmiş demektir.

“Sonra da onu bir çöpe çevirir.”

“Şüphesiz ki bunda akıl sahipleri için bir öğüt vardır.”

Elbette bütün bu olanlar, bunların tedbirini gören bir Sani-i Hakimi hatırlatır.

Veya ayette çizilen tablo, dünya hayatına bir temsildir, “ona aldanma!” şeklinde bir mesaj sunmaktadır.

“Akıl sahipleri için bir öğüt”

Çünkü, akıl sahiplerinden başkası bunları düşünmez.

22- **“Allah’ın, göğsünü İslâm’a açtığı, böylece Rabbinden bir nur üzere bulunan kimse, (kalbi imana kapalı kimse gibi midir?)”**

Allah sadra genişlik verince, İslâm o sadra kolaylıkla girer, yerleşir. Zor-

lanmadan kabulü sebebiyle, nefsini kuvvetli istidad sahibi kılar. Allahı o sadr ile ifade eder, tanır.

Su cihetle ki:

Sadr, kalbin mahallidir. Kalp ise ruhun menbaıdır. Ruh ise, İslamı kabul eden nefis ile alakalıdır.

Ayette geçen nurdan murat, marifet ve hakka hidayettir. Hz. Peygamber bunu şöyle açıklar:

“Nur kalbe girdiğinde, o kalpte inşirah ve genişlik meydana gelir.

Denildi ki: Ya Rasûlallah, bunun alâmeti nedir?

Şöyle buyurdu: Bekâ yurduna ciddi yönelmek, şu aldanma yeri olan dünyadan uzaklaşmak, daha gelmeden ölüme hazırlanmak.”

“Allah’ın zikrine karşı kalpleri katı
olanların vay hâline!”

Ayette sadrın (göğsün) İslâm'a açılması Allaha nisbet edilmiş, buna mukabil kalp katılığı onlara verilmiştir. Bu da birincilerin kabulünü, diğerlerinin ise kabulden kaçınmasını daha etkili bir şekilde ifade etmek içindir.

“İşte onlar apaçık bir dalalet içindedir.” اُولَٰئِكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ

Onların dalâlette oldukları, en edna bir bakışta bile ortaya çıkar.

Ayet Hz. Ali ve Hz. Hamzayla, Ebu Leheb ve oğlu hakkında inmiştir.

23- “Allah, sözün en güzeline **أَحْسَنَ** الْحَدِيثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا مَثَانِي” müteşabih, mesani (ahenkli) bir kitap olarak indirdi.”

“En güzel söz”den murat, Kur’andır.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Hz. Peygamberin ashabı bir usanç hâli gösterdiklerinde “Bize bir şeyler anlat” demişlerdi. Bu münasebetle ayet nazil oldu.

Cümlelerin “Allah” ile başlaması, “indirdi” fiilinin O’na isnad edilmesi, indirilen kitabın azametini gösterir ve o kitabın güzelliğine de şahadet eder.

İndirilen kitabın müteşabih olması, o kitabı meydana getiren kısımların,

-İ'caz,

-Nazmın birbirine cevap vermesi,

-Mananın sahih olması,

-Ve genel menfaatlere delâlette birbirine benzemesi yönündendir.

Ayet metnindeki **“mesani”** kelimesinin açıklaması Hicr sûresinde geçmişti.⁴

Burada **“kitap”** kelimesinin vasfı olması,

“Kur’an, sûre ve ayetlerdir”, “İnsan; kemik, damar ve sinirlerdir” cümlelerinde olduğu gibi, tafsilatı itibarıyladır.

Veya “mütesabih” kelimesi için bir temyizdir.

تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ **“Rablerinden korkanların derileri ondan dolayı ürperir.”**

Onda olan tehdît ayetlerinin korkusundan ürperti duyarlar, tüyleri diken diken olur. Bu ifade, korkunun şiddetini ifade etmekte bir meseldir.

ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ **“Sonra derileri ve kalpleri Allah’ın zikrine karşı yumuşar.”**

Sonra onların derileri ve kalpleri rahmetin genişliği ve mağfiretin umumî oluşuyla Allahın zikriyle sükûnet bulur, itminana erer.

“Allahın zikri” ifadesinin mutlak gelmesi, Allahın tasarrufunda asıl olanın rahmet olduğunu ve rahmetinin gadabına galip geldiğini hissettirmek içindir.⁵

Ayette önce ilâhî haşyetten derilerinin ürperdiği nazara verildi. Sonrasında ise sadece derilerinin sükûnetinden söz edilmeyip kalplerinin de sükûnetinden söz edildi. Öncesinde her ne kadar kalp geçmemişse de, haşyet kelimesi kalbi çağrıştırmaktadır. Çünkü haşyet duymak, kalbe arız olan hâllerden biridir.

إِنَّ هَٰذَا هُدًى لِلَّهِ يَهْدِي بِهِ مَنْ يَشَاءُ **“İşte bu, Allah’ın hidayet rehberidir, onunla dilediğini doğru yola iletir.”**

“İşte bu”, yani, Kitap veya kalpte meydana gelen haşyet ve ümit, Al-lahtan bir hidayettir. Allah onunla, hidayetini dilediği kimseye hidayet eder.

⁴ Bkz. Hicr, 87

⁵ **“Allahın zikri”** ifadesi “Allahı anmak, Allahı hatırlamak” anlamına gelir. Allahı “ceza verici, intikam alıcı, gadab sahibi...” şeklinde hatırlamak da bir hatırlamak olmakla beraber, ayette hangi cihetle hatırladıkları söylenmemiş, bu hatırlamanın neticesinde sükûnete kavuştukları, itminana erdikleri nazara verilmiştir. Bu da, O’nu rahmetiyle, affıyla hatırladıklarını gösterir.

“Ve Allah, kimi de saptırırsa artık onun için hiçbir yol gösterici yoktur.”

Allah kimi de yardımsız bırakarak yoldan çıkarırsa O kimseyi dalâletten çıkaracak bir rehber yoktur.

24- “اَفَمَنْ يَتَّقِ بِوَجْهِهِ شَوْءَ الْعَذَابِ يَوْمَ الْقِيَمَةِ -24- **Kıyamet günü kötü azaba karşı yüzüyle korunan kimse, (o gün azaptan emin olan kimse gibi midir?)”**

Kıyamet günü kötü azaba karşı elleri bağlı olduğu cihetle kendini koruyamayan, ancak yüzünü kalkan yapan kimseyle, böyle bir azaptan emniyet-te olan kimse hiç bir olur mu?

“O zalimlere, “tadın bakalım kazandıklarınızı” denir.”

“Onlara” yerine “o zâlimlere” denilmesi, onların zulmünü tesciller ve maruz kaldıkları durumun sebebini hissettirir.

25- “كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ -25- **Onlardan öncekiler de yalanladı.”**

“فَأَتَتْهُمْ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ -25- **Derken azap kendilerine farkına varmadıkları bir yerden geldi.”**

26- “فَإِذَا فَعَهُمُ اللَّهُ الْخِزْيَ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا -26- **Böylece Allah dünya hayatında onlara zilleti tattırdı.”**

Allah onlara şu dünya hayatında,

-Hayvan şekline sokmak. (Mesh)

-Yerin dibine geçirmek. (Hasf)

-Öldürülmek.

-Esaret hayatı yaşatmak.

-Sürgüne gönderilmek gibi zilletler tattırır.

“وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ -26- **Ahiret azabı elbette daha büyüktür.”**

Onlar için hazırlanan ahiret azabı ise, şiddeti ve devamından dolayı çok daha büyüktür.

“لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ -26- **Keşke bilselerdi!”**

Şayet onlar ilim ve tefekkür ehli olsalardı bunu bilirler ve bundan ibret alırlardı.

27- **“Andolsun, biz bu Kur'an'da insanlar için her türlü misali verdik.”**

“Her türlü misal”den murat, Kur'ana bakan kişinin dinle ilgili meselelerde ihtiyaç duyduğu her türlü meseldir.

“Ola ki öğüt alırlar.” **لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ**

Olur ki bununla öğüt alırlar.

28- **“Onu, hiçbir eğriliği bulunmayan Arabça bir Kur'an olarak indirdik.”**

Onda hiçbir cihetle doğruluğa hâle verecek bir şey yoktur.

“Ola ki sakınırlar.” **لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ**

Kur'anda, ihtiyaç duyulan her meselin zikredilmesinin ikinci bir illetidir.⁶

Bu ikinci illet, birinciye terettüp eden bir neticedir.⁷

29- **“Allah, ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا رَجُلًا فِيهِ شُرَكَاءُ مُتَشَاكِسُونَ وَرَجُلًا سَلَمًا لِرَجُلٍ - birbiriyle çekişen sahipleri bulunan biri ile, yalnızca birine ait olan bir başkasını misal getirdi.”**

Allah, müşrik ve muvahhid için şöyle misal getirdi:

Şirk yolunda giden kimsenin mesleği, mabutlarının her birinin ondan ibadet etmesini ve o kimse hakkında kendi aralarında çekişme hâlinde olmalarını gerektirir. O ise, bunların hangisinin isteğini yerine getireceği hususunda şaşırıp kalmış, ne yapacağını bilmez bir hâle gelmiştir. İşte müşrik böyle bir hâldedir.

Tevhid ehli olan kimse ise, sadece bir Allahı bilir, başkasının ona “bana kul ol” demesi söz konusu olamaz.⁸

“Bu ikisinin durumu hiç aynı olur mu?” **هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا**

“Hamd, Allah’a mahsustur.” **الْحَمْدُ لِلَّهِ**

⁶ Birincisi, insanların öğüt almasıydı.

⁷ Yani, Kur'andan öğüt alan biri günahlardan, ilâhî yasaklardan kaçınır. Öğüt almayan biri için böyle bir kaçınma düşünülemez.

⁸ Mesela, bir asker on komutanın emri altında olduğunda ne yapacağını, kimin emrine göre hareket edeceğini şaşırır. Ama on asker bir komutana bağlı olduğunda nizam ve intizamla emre itaat ederler.

Her türlü hamd O'na mahsustur. Gerçekte O'ndan başkası hamdde O'na şerik olamaz. Çünkü,

-Nimetlerin gerçek sahibi O'dur.

-Herşeyin mutlak mâliki Odur.

بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ “Hayır, onların çoğu bilmiyorlar.”

Aşırı cehaletlerinden, başkasını O'na şerik kılıyorlar.

30- إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُمْ مَيِّتُونَ “Şüphesiz sen ölüsün ve şüphesiz onlar da ölüler.”

Çünkü her biriniz ölüme mahkûmsunuz ve ölümler sınıfındasınız.

31- ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ عِنْدَ رَبِّكُمْ تَخْتَصِمُونَ “Sonra şüphesiz siz kıyamet günü Rabbinizin huzurunda muhakeme edileceksiniz.”

Orada Sen ey Peygamber, tevhidde hak üzere olduğunu ve onların Al-laha şirk koşmada batıl üzere olduklarını, irşat ve tebliğe çalıştığını, onların ise tekzib ve inatta ısrar ettiklerini isbat edip galip geleceksin. Onlar ise “biz büyüklerimize uyduk”, “atalarımızı böyle bulduk” gibi batıl gerekçelerle mazeretlerini ileri sürecekler.

Denildi ki: Ayette nazara verilen hasımlaşmak geneldir. İnsanlar şu dünya hayatında aralarında geçen meseleler hakkında orada hasımlaşır, muhakeme olurlar.

Allah Kuluna Yeter

32- **“Artık Allah’a karşı yalan uyduran ve kendisine geldiğinde doğruyu yalanlayandan daha zalim kim olabilir?”**

Çocuk ve ortak isnad ederek Allaha karşı yalan uyduran ve Hz. Peygamberin getirdiklerini yalanlayandan daha zalim kim olabilir?

Bu kimse, doğru olan kendisine geldiğinde hiç beklemeden ve üzerinde düşünmeden yalanlama cihetine gitmiştir.

33- **“الْأَيْسُ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْكَافِرِينَ”** **“Cehennemde kâfirler için kalacak bir yer mi yok!?”**

Böyle bir cehennem, amellerine bir karşılık olarak onlara kâfidir.

Burada **“kâfirler”** ifadesi belli kâfirleri ifade edebildiği gibi, cins için olup bütün kâfirleri içine alabilir.

Bu ayetle, doğru bir şeyi yalanlamış olmaları sebebiyle bid’a ehlinin kâfir olduğuna delil getirenler olmuşsa da, sağlam bir delil değildir. Çünkü ayet, peygamberin getirdiğini yalanlamak hususunda gelmiştir.⁹

33- **“وَالَّذِي جَاءَ بِالصِّدْقِ وَصَدَّقَ بِهِ أُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ”** **“Doğru olanı getiren ve onu tasdik eden var ya, işte onlar müttakilerdir.”**

Ayet, devamında çoğul gelmesinin delâletiyle, bütün peygamberleri ve onlara inanan bütün mü’minleri içine alır.

Denildi ki: **“Andolsun, Musa’ya kitabı verdik. Ola ki hidayete ge-**

⁹ Bid’a ehli olanlar ise, peygamberden geleni reddetmek değil, aslında doğru iken yanlış zannettikleri şeyleri reddediyorlar. Mesela, Mu’tezile mezhebinin olan biri, “kişi kendi fiillerinin yaratıcısı olmalı ki sorumlu olabilsin” diyor. Hâlbuki insanın elinde olan sadece kesbtir, yaratan ise Allah’tır. Allah, her şeyin yaratıcısıdır, insanın fiillerinin de yaratıcısıdır.

İşte, Mu’tezile mezhebi tarzında bir kabul, sahibini kâfir yapmaz, ama ehl-i bid’aya dâhil eder.

lirler.” (Mü'minun, 49) ayetinde olduğu gibi, burada murat Hz. Peygamber ve O'na tâbi olan mü'minlerdir.¹⁰

Denildi ki: **Doğruyu getiren** Hz. Peygamber ve **o doğruyu tasdik eden** Ebubekir-i Sıddık'tır.

34- **لَهُمْ مَا يَشَاؤُنَ عِنْدَ رَبِّهِمْ** “Onlar için Rableri nezdinde ne dilerlerse vardır.”

“Rableri nezdinde” ifadesinden murat, cennettir.

35- **إِذْكَ جَزَا الْمُحْسِنِينَ** “İşte bu, muhsin olanların mükafatıdır.”

İşte bu, güzel işler yapmalarına bir karşılık olmak üzere, onların mükâfatıdır.

35- **لِيُكَفِّرَ اللَّهُ عَنْهُمْ أَسْوَأَ الَّذِي عَمِلُوا وَيَجْزِيَهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ الَّذِي كَانُوا** “Allah, işlediklerinin en kötüsünü örtmek ve yaptıklarının en güzeli ile karşılık vermek için (onları böyle mükâfatlandırdı).”

Ayette “işlediklerinin en kötüsünü örtmek...” denilmesi, “böyle si bile örtüldükten sonra, diğerleri evleviyetle örtülür” manasını ifade etmek içindir.

Veya şu manayı hissettirmek vardır: Günahları ciddiye almaları sebebiyle, kendilerini kusurlu, günahkâr görürler. Kendilerinden sadır olan küçük günahlar, onların en çirkin amelleridir.¹¹

Yaptıklarının en güzeliyle karşılık verilmesi, ihlâsları sebebiyle kendilerine ziyadesiyle ve çok büyük mükâfat verileceğini anlatır.

36- **أَلَيْسَ اللَّهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ** “Allah, kuluna yetmez mi?”

Buradaki soru, ziyadesiyle isbat içindir. Yani, “yeter mi yeter.”

Burada “abd”den murat. Hz. Peygamberdir.

¹⁰ Yani, önce Hz. Musa fert olarak zikredilip ardından “ola ki hidayete gelirler” denilerek çoğul getirilmesi gibi, konumuz olan ayette de her ne kadar zamir tekil olarak gelmişse de bununla ümmet-i Muhammedin kastedilmesi mümkündür.

¹¹ Yani, aslında bunlar büyük günah işlemezler. Ama günah konusunda o kadar hassaslırlar ki, küçük günahlarını bile çok büyük telakki ederler. Günahın küçüklüğünü değil, kendisine karşı günah işlenen Zâtın büyüklüğünü düşünürler.

Ama cins ifade edip Allaha kul olan herkesi içine alması da muhtemeldir.

Bundan muradın peygamberler olduğu da söylenmiştir.

“وَيُخَوِّفُونَكَ بِالَّذِينَ مِنْ دُونِهِ” **“Seni O’ndan başkalarıyla korkutmaya çalışıyorlar.”**

Sebeb-i Nüzûl

Kureyşliler, Hz. Peygambere “Sen ilahlarımızı diline doluyorsun, korkarız sana bir zarar verirler” demişlerdi.

Denildi ki: Hz. Peygamber Uzza putunu kırmak üzere Halid Bin Velidi göndermişti. Puta görevli olan kişi Hz. Halide dedi: “Böyle bir şey yapmandan seni sakındırırım. Çünkü onun çok kuvveti var.” Hz. Halid ise puta yüklendi, burnu üstüne yere yıktı.

Hz. Halidi korkutmalarının Hz. Peygamberi korkutma yerine konulması, onun korkutulduğu şeyi emreden Hz. Peygamber olmasındandır.

“وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ” **“Allah, kimi saptırırsa artık onun için bir yol gösterici yoktur.”**

Öyle ki, bu dalâletin neticesi olarak Allahın kuluna kâfi olmasından gaflet eden ve onu fayda ve zarar vermeye gücü yetmeyen putlarla korkutmaya çalışan kimseye gelince, artık onu doğru yola sevkedecek kimse yoktur.

Çünkü, ayetin devamının işaret ettiği üzere, O’nun fiilini kimse geri çeviremez.

37- “وَمَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُضِلٍّ” **“Allah, kimi de doğru yola iletirse, artık onu saptıracak hiç kimse yoktur.”**

“اَلَيْسَ اللّٰهُ بِعَزِيزٍ ذِي انْتِقَامٍ” **“Allah Azîz - intikam sahibi değil midir?”**

O, **Azîz** olmasıyla daima galiptir, dilediğini men etmeye de kâdirdir. Ayrıca O, **müntakimdir**, düşmanlarından intikam alır.

38- “وَلَيْنِ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ” **“Andolsun ki onlara, “gökleri ve yeri kim yarattı?” diye soracak olsan, elbette “Allah!” diyeceklerdir.”**

Yaratıcının O olduğuna dair apaçık deliller olduğundan, ister istemez “Allah” derler.

قُلْ أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ “De ki: Söyleyin bakalım, Allah’ı bırakıp da ibadet ettikleriniz var ya!”

إِنْ أَرَادَنِيَ اللَّهُ بِضُرٍّ هَلْ هُنَّ كَاشِفَاتُ ضُرِّيهِ “Eğer Allah bana bir zarar vermek isterse, onlar O’nun zararını giderebilirler mi?”

Âlemi yaratanın Allah olduğu sizce de tahakkuk ettikten sonra, söyleyin bakalım, şayet Allah bana bir zarar vermeyi murat ederse, bu zararı ortadan kaldırabilirler mi?

أَوْ أَرَادَنِيَ بِرَحْمَةٍ هَلْ هُنَّ مُمْسِكَاتُ رَحْمَتِهِ “Yahut bana bir rahmet dilerse, onlar O’nun rahmetini tutabilirler mi?”

Veya bana bir fayda vermeyi murat etse, onu benden engelleyebilirler mi?

قُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ “De ki: Allah, bana yeter.”

Hayrı vermekte ve zararı gidermekte Allah bana kâfidir. Çünkü, bu takrir ile anlaşıldı ki O, dilemiş olduğu hayır veya şerde hiçbir şeyin kendisine mani olamadığı mutlak kudret sahibidir.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Hz. Peygamber müşriklere ayette anlatılan durumu sordu, onlar sükût ile mukabelede bulundular. Bunun üzerine ayet nazil oldu.

Ayette onların ilahlarıyla alakalı olarak “**kâşifat ve mümsikat**” ifadelerinin, onların ilahlarını dışı olarak nitelemelerine uygun bir şekilde dışı sığasıyla gelmesi, o batıl ilahların zayıf olmasının kemâline tenbihte bulunmak içindir.¹²

عَلَيْهِ يَتَوَكَّلُ الْمُتَوَكِّلُونَ “Tevekkül edenler ancak O’na tevekkül ederler.”

Tevekkül edenler, faydanın da zararın da O’ndan olduğunu bildiklerinden dolayı sadece O’na tevekkül ederler.

قُلْ يَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَاتِبِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ ۖ “De ki: Ey kavmim! Elinizden geleni yapın, ben de yapacağım.”

¹² Müşrikler putlarını Lât, Uzza gibi dışı isimlerle isimlendiriyorlardı. Ayette bu batıl mabudların bir zararı açamayacakları ve bir hayra da engel olamayacakları “**kâşifat ve mümsikat**” ifadeleriyle, müennes sığa ile geldi.

De ki: “Ey kavmim, hâlinize göre yapacağınızı yapın, doğrusu ben de yapıyorum.”

Ayette onlara bir tehdit vardır. Ayrıca Hz. Peygamberin hâlinin bu hâliyle kalmayıp gün be gün Allahın kuvvet vermesi ve yardım etmesiyle ileriye gideceğini hissettirmek vardır. Bunun için, O’nun müşriklere dünya ve ahirette galip geleceğini haber verip şöyle buyurdu:

“**Sonra bileceksiniz!**” فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ

40- **“Kişiyi rezil edici azabın kime geleceğini ve daimî azabın kimin başına ineceğini.”** مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُقِيمٌ

Çünkü düşmanlarının zillet içindeki hâli, Hz. Peygamberin galip gelmesine bir delildir. Nitekim Allahu Teâlâ Bedir savaşında onları zelil ve perişan etti.

“Daimî azabın”

Bu daimî azaptan murat, cehennem azabıdır.

41- **“Biz sana Kitab’ı insanlar için hak olarak indirdik.”** إِنَّا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ لِلنَّاسِ بِالْحَقِّ

Çünkü dünya ve ahiret maslahatları bu kitapta anlatılanlara bağlıdır.

“**Artık kim doğru yola girerse, kendisi için girmiş olur.**” فَمَنْ اهْتَدَىٰ فَلِنَفْسِهِ

Çünkü bunun faydası kendisinedir.

“**Kim de yoldan saparsa, ancak kendi aleyhine sapar.**” وَمَنْ ضَلَّٰ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا

Çünkü bunun vebali kendi boynunadır.

“**Sen onlara bir vekil değilsin.**” وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ

Sen onları zorla hidâyete sevkedecek değilsin. Sen ancak tebliğ ile emrolundun, onu da zaten yerine getirdin.

Küçük Ve Büyük Ölüm

42- “Allah, insanların ruhlarını öldüklerinde, ölmeyenlerinkini de uykularında alır.”

Ruhlar, bedenlerle alakalıdır ve bedende tasarrufta bulunurlar. Allah ruhların bedenle olan bu alakalarını ve bedenlerde tasarrufta bulunmalarını ölüm anında hem zahir hem de batın olarak keser. Uyku anında ise sadece zâhiren keser.

“Ölümüne hükmettiğinin ruhlarını tutar, diğerlerini belli bir süreye kadar bırakır.”

Ölümüne hükmettiğinin ruhunu bedene geri döndürmez. Uykudakini ise, uyandığında bedenine gönderir.

“Belli bir süre” (ecel-i müsemma), o kişinin ölüm vaktidir.

İbnu Abbas’tan şöyle nakledilir:

“Âdemoğlundaki nefis ve ruh arasında, güneşle güneş şuaı gibi bir durum vardır. Nefiste akıl ve temyiz, ruhta nefes ve hayat bulunur. Bunların her ikisi ölümle vefat ederler. Uyku olayında ise sadece nefis vefat eder.”

İbnu Abbas’ın bu ifadeleri, bizim söylediğimize yakın bir manadır.

“Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için elbette ibretler vardır.”

Yani bu vefat ettirme, tutma ve göndermede Allahın kudret ve hikmetinin kemâline ve rahmetinin şümulüne delâlet eden alâmetler vardır.

Tefekkür ehli olan kimseler, bunları düşünerek,

-Ruhların bedenle alâkalarını,

-Ölüm anında ruhların bedenlerden bütünüyle alakalarının kesilmesini,

-Bedenlerin ölmesiyle ruhların ölmediğini,

-O ruhlara arız olan saadet ve şekâveti,

-Zahiren vefat etmelerinde ve ecelleri gelinceye kadar uyku sonrası bedenlere gönderilmelerindeki hikmeti anlarlar.

43- **“Yoksa Allah’tan başka bir kısım şefaathiler mi edindiler?”** أَمْ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ شُفَعَاءَ

Doğrusu Kureyş, kendileri için Allah nezdinde şefaathiler olacağını düşündükleri batıl ilahlar edindiler.

“De ki: Onlar hiçbir şeye güç yetiremezler ve akıl erdiremezlerse de mi (böyle yapacaksınız)?” قُلْ أُولَٰئِكَ كَانَ لَا يَمْلِكُونَ شَيْئًا وَلَا يَعْقِلُونَ

Gördüğünüz gibi bunlar hiçbir şeye güç yetirmez ve hiçbir şeyi bilmez cansız şeyler ise, yine bunları şefaathiler mi edineceksiniz?

44- **“De ki: Bütün şefaathiler Allah’tandır.”** قُلْ لِلَّهِ الشَّفَاعَةُ جَمِيعًا

Ayetin bu kısmı “ama bizim şefaathilerimiz cansız şeyler değil, Allah nezdinde makbul kimselerdir. Putlar ise sadece bunların timsalleridir” diyenlere red gibidir. Yani, Allah bütün şefaatin malikidir. Hiçbir kimse ve hiçbir şey O’nun izni ve rızası olmadan şefaathiler edemez, kendi başına şefaathiler olamaz.

Cenab-ı Hak, ayetin devamında bunu şöyle taktir etti:

“Göklerin ve yerin mülkü O’nundur.” لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

Çünkü O, bütün mülkün malikidir, hiçbir şey O’nun izni ve rızası olmadan O’nun emri hususunda bir şey söylemeye güç yetiremez.

“Sonra yalnız O’na döndürüleceksiniz.” ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

Sonra kıyamet günü O’na döndürüleceksiniz, orada da bütün mülk O’nun olacak.

45- **“Allah, bir tek (ilâh) olarak anıldığında ahirete inanmayanların kalpleri daralır.”** وَإِذَا ذَكَرَ اللَّهُ وَحْدَهُ اشْمَأَزَّتْ قُلُوبُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ

“Allah’tan başkaları (ilâhları) anıldığında ise, bakarsın sevinirler.” وَإِذَا ذَكَرَ الَّذِينَ مِنْ دُونِهِ إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ

Bu, putlara aşırı düşkünlükleri ve Allahın hakkını unutmaları sebebiyledir.

Ayette, bu müşriklerin her iki durumdaki hâlleri gayet etkili bir şekilde ifade edilmiştir. Çünkü, putlar anıldığında kalpleri sürurla dolmakta, Allah anıldığında ise kendilerini bir sıkıntı basmaktadır.

46- **“De ki: Ey gökleri ve yeri yaratan, görüleni ve görülmeeyeni bilen Allah'ım!”**

Onlara karşı ne yapacağını bilemediğin, inatlarından ve şiddetli tabiatlarından sızlandığında dua ile Allaha iltica et. Çünkü O, her şeye kâdirdir ve bütün hâlleri bilendir.

“Kulların arasında, o ihtilaf edip durdukları şeyler hakkında sen hüküm vereceksin.”

Dolayısıyla, benimle onlar arasında hüküm vermeye ancak Sen kâdir olursun.

47- **“وَلَوْ أَنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَافْتَدَوْا بِهِ مِنْ سُوءِ الْعَذَابِ يَوْمَ الْقِيَمَةِ”** “Eğer yeryüzünde bulunan her şey tümüyle ve onlarla beraber bir o kadarı da zulmedenlerin olsa, kıyamet günü kötü azaptan kurtulmak için elbette onları fidye olarak verirlerdi.”

Ayet, hem onlara çok şiddetli bir vâiddir, hem de kurtuluş ümitlerini bütün bütün ortadan kaldırır.

“Artık, hiç hesap etmedikleri şeyler Allah tarafından karşılırlarına çıkmıştır.”

“Şimdi hiç kimse kendileri için, yaptıklarına karşılık göz aydınlığı olacak şeylerden neler gizlenmiş olduğunu bilemez.” (Secde 17) ayetinin ehl-i imana gayet kuvvetli bir vaat olması gibi, bu ayet de inkârcılara gayet etkili bir vâiddir.

48- **“وَبَدَأَ لَهُمْ سَيِّئَاتِ مَا كَسَبُوا”** (Dünyada) kazandıkları şeylerin kötülükleri karşılırlarına çıktı.”

Amel defterleri verildiğinde yaptıkları amellerinin kötülüğü kendilerine görülecektir.

“Ve alay etmekte oldukları şeyler onları kuşattı.”

49- **“فَإِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ ضُرٌّ دَعَاً”** “İnsana bir zarar dokunduğunda bize yalvardı.”

Burada “insan”dan murat, insan cinsi olup, genelde insanların durumu-

nu haber verir. Üstte kırkbeşinci ayete atfedilmiştir. Bu atfin فَ “fe” harfiyle yapılması, onların kendileriyle tenakuz hâlinde olduklarını, inançlarıyla çeliştiklerini beyan etmek içindir. Yani, tek Allah anılınca bundan sıkılmakta, ilahları anılınca ise sürur duymaktadırlar. Ama kendilerine bir musibet geldiğinde o batıl mabutlarına değil, Allaha yalvarmaktadırlar.

Kırkbeşinci ayetle bu ayet arasında yer alanlar, onların hâlini inkârı te’kid eden ara cümlelerdir.

“Sonra ona tarafımızdan bir nimet verdiğimizde, **“Bu, bana ancak ilim üzere verildi” dedi.**”

Sonra bir lütuf olarak kendisine bir nimet verdiğimizde kendi çalışmasıyla böyle bir nimete ulaştığını söyler.

“Bu bana ancak ilim üzere verildi.”

-Yani, o nimete hangi yollarla ulaşılacağını ben iyi bilirim.

-Veya, bunun bana verilmesi, benim buna layık olmamdandır.

-Veya, Allah benim buna liyakatimi bilmiş, ona göre vermiştir.

Nimet kelimesi müennes olmakla beraber, zamirin müzekker gelmesi, o kimseye verilen nimetin, nimetin tamamı değil, o nimetten bir kısmı olmasındandır.

بَلْ هِيَ فِتْنَةٌ **“Hayır, doğrusu o bir imtihandır.”**

Doğrusu o nimet, o kimse hakkında bir imtihandır. Allah bununla o kimsenin şükür mü edeceğine, yoksa nankörlük mü yapacağına bakmaktadır.

Ayetin bu kısmı, o nankör insanın sözüne bir reddir. Zamirin müennes gelmesi, ya haberi itibarıyladır veya “nimet” lafzından dolayıdır.

وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ **“Fakat onların çoğu bilmezler.”**

Ayette **“onların çoğu”** ifadesinin gelmesi, “insan” kelimesiyle “cins” kastedildiğine bir delildir.¹³

قَدْ قَالَهَا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ 50- **“Bunu kendilerinden öncekiler de söylemişti.”**

¹³ Yani, ayette **“insana bir zarar dokunduğunda...”** denildiğinde, bununla bütün insanlar kastedilebilir. Ama bazı karinelerle bu ifadenin “insanların çoğu” manasına geldiği görülür. Çünkü insanlar içinde böyle olmayanlar da vardır.

Daha önce Karun böyle demişti ve kavmi de buna rıza göstererek iştirak etmişti.

فَمَا أَغْنَىٰ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ “Ama kazandıkları şeyler onlara hiçbir yarar sağlamadı.”

Dünya metaından elde ettikleri, kendilerine hiçbir fayda vermedi.

فَأَصَابَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا 51- “Nihayet kazandıkları şeylerin kötülükleri onlara isabet etti.”

Bunda, bütün amellerinin seyyie türünden olduğuna bir remiz vardır.

وَالَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْ هَٰؤُلَاءِ سَيُصِيبُهُمْ سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا 52- “Şunlardan da zulmedenler var ya, kazandıkları şeylerin kötülükleri onlara da isabet edecektir.”

Önceki milletlerden olanlara yaptıkları kötü amellerin karşılığı verildiği gibi, bu zâlim Mekke müşriklerine de kötü amellerinin karşılığı verilecektir.

Nitekim yedi yıl süren bir kıtlığa maruz kaldılar, ayrıca önde gelen liderleri Bedir savaşında öldürüldü.

وَمَا هُمْ بِمُعْجِزِينَ “Onlar (Allah’ı) âciz bırakacak değildirler.”

أَوْ لَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ 52- “Bilmediler mi, Allah rızkı dilediğine bol bol verir ve kısar.”

Nitekim yedi yıl onlara rızkı daralttı, sonra da yedi yıl boyunca bolca verdi.

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ “Şüphesiz bunda inanan bir toplum için elbette ayetler vardır.”

İşte bunda, bütün olayların ya bilvasıta veya doğrudan Allahtan olduğuna inanan kimseler için pek çok ibretler vardır.

Allah'ın Büyüklüğü

53- **“De ki: Ey nefislerine zulmeden kullarım!”**

Nefsi günahlara maruz bırakmak, ona zulmetmektir.

Cenab-ı Hakkın **“kullarım”** deyişi, muhatabın mü'minler olmasındandır.

“Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin.” لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ

Allahın bağışlamasından ve lütufta bulunmasından ümidini kesmeyin.

“Çünkü Allah, bütün günahları affeder.” إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا

Velev bir süre sonra da olsa, Allah bütün günahları bağışlar.

Ayetin manasını “tevbe etmek şartıyla” şeklinde kayıtlamak, ayetin zâhirine aykırıdır. **“Şüphesiz Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz. Bunun dışında kalanları ise, dilediği kimseler için bağışlar.”** (Nisa, 48) ayetinin hükmünce, şirk dışında bütün günahları şümülüne alır.

“Çünkü O, Ğafur'dur – Rahîm'dir.” إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ

Ayetin bu kısmı, önceki hükmün illetini bildirir.

Bunda,

-Hem Allahın affedici ve merhamet sahibi olduğunu kuvvetli bir şekilde bildirmek,

-Hem affetmek ve merhamet etmenin gerçek anlamda O'nu has olduğunu anlatmak,

-Hem de affından sonra rahmetine mazhar kılacağını haber vermek vardır.

Cenab-ı Hakkın **“kullarım”** demesinde merhameti gerektiren bir durum vardır.

Ayrıca, şu cihetlerle de mana çok etkin bir şekilde anlatılmıştır.

-Taşkınlıklarının zararının kendilerine has olduğunu bildirmesi,

-Değil sadece mağfiretten, daha da genel olan ilâhî rahmetten ümit kesmekten yasaklanması,

-Bunu ifade ederken her hangi bir kayıtlı kayıtlamaması,

-**“Çünkü Allah bütün günahları affeder”** diye yasağın illetini beyan etmesi,

-Evvelinde **“Allah”** lafzı geçtiği için **“O”** zamiriyle ifade edebileceği hâlde **“Allah bütün günahları affeder”** demesi.

Bu anlatımda Allahın müstağni ve mutlak manada mün'im olduğuna dikkat çekmek vardır.¹⁴

Hz. Peygamber (asm) bu ayetle ilgili şöyle dedi: “Bu ayete mukabil, dünya ve içindeki her şeyin benim olması, benim için daha sevimli olmaz.” Bunun üzerine adamın biri “Ya şirk koşmuşsa” diye sordu. Hz. Peygamber bir müddet sustu. Ardından üç kere “Dikkat edin! Şirk koşmuşsa da Allah affeder” buyurdu.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Mekke ehli “Muhammed putlara tapan ve haksız yere cana kıyanın bağışlanmadığını söylüyor. Biz ise, Onunla beraber hicret etmedik, putlara taptık ve cana da kıydık. Allah bizi nasıl affetsin!?” demişlerdi. Ayet bunun üzerine nâzil oldu.

Ayetin Ayyaş ve Velîd bin Velîd veya Vahşi hakkında indiği de söylenir.¹⁵ Bütün bu rivayetler, onun hükmünün genel olmasına engel değildir.

54- وَأَنِيبُوا إِلَى رَبِّكُمْ وَأَسْلِمُوا لَهُ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ “Azap size gelmeden önce Rabbinize dönün ve O’na teslim olun.”

“Sonra size yardım edilmez.” ثُمَّ لَا تَنْصُرُونَ

¹⁴ Yani, Allahın ibadeti emretmesi kullara olan lütfundandır. Yoksa –haşa- bir ihtiyaçtan değildir. İnsanlar ibadet etmekle Allaha bir fayda veremedikleri gibi, isyan etmekle de bir zarar veremezler. Fayda ve zarar, ancak kendilerine racidir. Allah, dilerse kullarının bütün günahlarını affeder ve ayrıca onlara daha nice ikramlarda ve nimetlerde bulunur.

¹⁵ Ayyaş Bin Rabia ve Velîd bin Velîd, ayrıca bir grup insan İslâma girdiler. Sonra savaş ve benzeri mükellefiyetleri görünce sabredemeyip dinden çıktılar.

Vahşi ise, Hz. Peygamberin amcası Hz. Hamza’yı şehit etmişti. Mekke’nin fethinden sonra müslüman oldu.

Ayet-i kerime, önceki ayette nazara verilen umumî mağfiretin tevbe ve ihlâsla alakasını nazara verir.¹⁶

55- **وَاتَّبِعُوا أَحْسَنَ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ بَغْتَةً** -**فarkında olmadan azap size ansızın gelmeden önce, Rabbinizden size indirilenin en güzeline uyun.”**

“Rabbinizden size indirilenin en güzeline uyun” ifadesinden murat,

-Kur’ana tâbi olmaktır.

-Veya nehyedilenleri terk etmekle yetinmeyip, emredilenleri de yapmaktır.

-Veya ruhsatla amel yerine azimetle hareket etmektir.

-Veya, mensuh yerine nasihle amel etmektir.

-Veya bundan murat Allaha tam yönelmek ve tâate tam devam etmek gibi en ziyade kurtarıcı ve selâmete sevkedici durumlardır.

56- **أَنْ تَقُولَ نَفْسٌ يَا حَسْرَتِي عَلَى مَا فَرَّطْتُ فِي جَنْبِ اللَّهِ** -**şöyle diyecek: Allaha yönelik ihmallerimden dolayı vay hâlime!”**

57- **وَأَنْ كُنْتُ لِمِنَ السَّاجِرِينَ** -**“Gerçekten ben alay edenlerden idim.”**

58- **أَوْ تَقُولَ لَوْ أَنَّ اللَّهَ هَدَانِي لَكُنْتُ مِنَ الْمُتَّقِينَ** -**Şayet Allah bana hidayet etseydi, elbette müttakilerden olurudum.”**

“Şayet Allah hakka irşad ile bana hidayet etseydi, şirk ve günahlardan sakınan biri olurudum” diyecek.

59- **أَوْ تَقُولَ حِينَ تَرَى الْعَذَابَ لَوْ أَنَّ لِي كَرَّةً فَأَكُونَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ** -**Yahut azabı gördüğünde şöyle diyecek: Keşke benim için dünyaya bir dönüş olsa da iyilik yapanlardan olsam.”**

“Keşke dönsem de inancı ve ameli güzel olanlardan biri olsam” diyecek.

¹⁶ Yani, “günahlarım çok, artık Allah beni affetmez” diye ümitsizliğe düşmeyin. Samimi bir şekilde Rabbinize yönelin ve O’na teslim olun. Yoksa, ilâhî azaba maruz kalır, hiçbir yerden de yardım göremezsiniz.” Dolayısıyla, üstteki ayete bakıp “biz istediğimiz günahı serbestçe işleyelim, Allah nasılsa affeder” şeklindeki bir sonuca varmak uygun değildir. Şayet mana öyle olsaydı, ayetin hemen devamında azapla uyarmanın bir anlamı olmazdı.

Ayette iki defa geçen “veya” ifadesi, o günde insanların şaşkınlıklarını, böyle sözlerle faydasız bir şekilde “keşke” diyeceklerini anlatır.

59- بَلَىٰ قَدْ جَاءَتْكَ آيَاتِي فَكَذَّبْتَ بِهَا - (Allah, şöyle diyecek:) **Hayır, öyle değil! Âyetlerim sana geldi de sen onları yalanladın.**”

وَاسْتَكْبَرْتَ “Büyüklük tasladın.”

وَكُنْتَ مِنَ الْكَافِرِينَ “Ve inkârcılardan oldun.”

Ayet, insanın “şayet Allah bana hidayet etseydi müttakilerden olurum” demesine bir reddir. Çünkü durumu anlatılan kimse emredilen amelleri yapmamış olmaktan pişmanlık hâlinindedir. Buna gerekçe olarak da ilâhî hidayetin olmayışını göstermekte, ardından da tekrar dünyaya döndürülüp amellerini düzgün yapmayı temennî etmektedir.¹⁷

Senin de bildiğin gibi, ayetin bu anlatımı kulun fiilinde Allahın kudretinin tesirine ve fiilin kula nisbet edilmesine mani değildir.

60- وَيَوْمَ الْقِيَمَةِ تَرَى الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى اللَّهِ وُجُوهُهُمْ مُسْوَدَّةٌ - **“Ve kıyamet günü, Allah’a karşı yalan söyleyenleri yüzleri kapkara kesilmiş görürsün.”**

Allahın –haşa- çocuğu olduğunu iddia etmek gibi O’nun hakkında caiz olmayan vasıflarla vasfedenleri, kıyamet gününde yüzleri kapkara hâlde görürsün.

Bunların yüzlerinin kapkara olması,

-O günün şiddetinden,

-Veya içlerindeki cehalet karanlığının yüzlerine vurmasındandır.

اَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْمُتَكَبِّرِينَ “Büyüklük taslayanlar için cehennemde bir yer mi yok!?”

İman ve tâatten tekebbür edenler için, elbette cehennemde bir barınak vardır. Ayet, durumun bundan ibaret olduğunu takrîr eder. Çünkü, cehennem ehli, böyle olduğunu görmektedirler.

¹⁷ Yani, bu kimse için haklı hiçbir mazeret söz konusu olamaz. Zira gönderilen ayetlerle ilâhî hidayet kendisine gelmiş, ama o bunları yalanlamış, kibirlenmiş ve kâfirlerden olmuştur.

61- **“Allah, kendisine karşı gelmekten sakınanları, felah bulmalarıyla kurtarır.”**

Felah bulmak, ayette **“mefâze”** kelimesiyle ifade edilmiştir. Bu kelime “fevz” kökünden gelir. Bunun “kurtarır” şeklinde açıklanması, felahın en önemli kısımlarından biriyle açıklamak tarzındadır.

“Mefâze” kelimesi, “saadet ve salih amel” şeklinde de tefsir edilmiştir. Bu şekilde tefsirinde ise, sebep olma ciheti söz konusudur.¹⁸

لَا يَمَسُّهُمْ الشُّوءُ **“Onlara kötülük dokunmaz.”**

وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ **“Onlar üzülmezler de.”**

62- **“Allah, her şeyin yaratıcısıdır.”**

Allah hayır ve şer, iman ve küfür gibi her şeyin yaratıcısıdır.

وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ **“Ve O, her şeye vekildir.”**

Her şeyde tasarrufta bulunan O’dur. Bunlarda O’ndan başkası bir şeye mâlik değildir, tasarrufta bulunamaz.

63- **“Göklerin ve yerin anahtarları O’nundur.”**

“Göklerin ve yerin anahtarları” ifadesi, Allahın kudret ve hıfzından kinayedir. Bu anlatımda, bunların Allaha ait olduğunu ziyadesiyle beyan etmek vardır. Çünkü, hazinelerin olduğu yere, onların anahtarlarına sahip olandan başkası giremez ve tasarrufta bulunamaz.

Hiz. Osman bu ayet hakkında Hiz. Peygambere sorar. Hiz. Peygamber şöyle cevap verir:

“Bunun tefsiri şu kelimelerdir: La ilâhe illallahu vallahu ekber ve sübhanallahi ve bihamdihi ve estağfirullah ve la havle ve la kuvvete illa billah. Hüve’l-evvelü ve’l-âhiru ve’z-zâhiru ve’l-bâtın. Biyedihi’l-hayr. Yuhyî ve yümîtü ve hüve ale küllî şeyin kadîr.”

Bunun manası şudur: Bu kelimeler Allah içindir, bunlarla O’nun birliği ve şânı ilân edilir. Bu kelimeler, göklerin ve yerin hayırlarının anahtarlarıdır. Bunları okuyan kimse, göklerin ve yerin hayırlarına nail olur.

¹⁸ Yani, Allah onları salih amelleri sebebiyle kurtuluşa erdirir, saadete mazhar eder.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ” Allah’ın âyetlerini inkâr edenler var ya, işte onlar ziyana uğrayanların ta kendileridir.”

Bu ifade, altmışbirinci ayetteki “Allah, kendisine karşı gelmekten sakınanları, felah bulmalarıyla kurtarır.” ile muttasıldır. Arada geçen cümleler, ara cümlelerdir. (Cümle-i muteriza) Bunlarda Allahın kullarına müheymin olduğuna (yani onları kollayıp gözetdiğine), fiillerine muttali olduğuna, onların amellerinin karşılığını verdiğine bir delâlet vardır.

Altmışbirinci ayette, müttaki kimseleri Allahın kurtardığı bildirilmişti. Burada ise Allahın âyetlerini inkâr edenlerin hüsranda olduğu nazara verildi. Anlatımda değişiklik olması şu manayı hissettirmek içindir: Mü’minlerin felahında temel umde Allahın lütfudur. Ama kâfirlerin helâki ise, kendilerinden kaynaklanmaktadır.

Ayrıca, müttaki olanlara mükâfatları açık bir şekilde ifade edilirken, inkârcılara olan azap tehdidinin o derece açıktan olmaması, Allahın kere-minin bir tezahürüdür.

Allahın âyetlerinden murat, kudretinin delilleri ve ayrıca göklerin ve yerin O’nun emrinde olmasıdır. Veya O’nun tevhid ve şanını anlatan kelimelerdir.

Ayette **hüsrana düşmenin kâfirlere tahsis edilmesi**, onlardan başkalarının rahmet ve sevaptan hisselerini almalarındandır.

64- قُلْ أَغْفِرَ اللَّهُ تَأْمُرُونَنِي أَعْبُدُ أَيُّهَا الْجَاهِلُونَ” “De ki: Ey cahiller! Siz bana Allah’tan başkasına ibadet etmemi mi emrediyorsunuz?”

Bu kadar deliller ve bu kadar tehditlerden sonra, şimdi ben tutup da Allahtan başkasına mı ibadet edeyim?

Sebeb-i Nüzûl

Onlar, akılsızlıklarından Hz. Peygambere “Sen bizim ilahlarımıza ibadet et, biz de Senin ilahına ibadet edelim” demişlerdi.

65- وَلَقَدْ أُوحِيَ إِلَيْكَ وَإِلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكَ” “Andolsun, sana ve senden öncekilere şöyle vahyedildi:”

“Eğer Allah’a şirk koşarsan elbette amelin boşa gider ve elbette ziyana uğrayanlardan olursun.”

Ayet faraziye yoluyla Hz. Peygambere hitaptır. Yani, “faraza Allaha şirk koşsan, elbette amelin boşa gider...”

Bundan murat Hz. Peygamberi heyecana getirmek ve kâfirlerin de O’ndan ümidini kesmektir. Ayrıca, peygambere hitap ile ümmete bir ders vermektir.¹⁹

Ayrıca bu hitap, “ey muhatap!” şeklinde her bir ferde müteveccih bir kelâm olarak da anlaşılabilir.

Ayette **“amelin boşa gider”** ifadesinin mutlak gelmesi,

-Ya onlara has bir durumu nazara vermek içindir. Çünkü, onların şirki diğer milletlere göre daha çirkindir.

-Veya bundan murat “şirk üzere ölürsen amelin boşa gider” manasıdır. Nitekim bu mana **“Sizden her kim dininden döner ve kâfir olarak can verirse, artık onların bütün amelleri, dünyada ve ahirette boşa gitmiştir.”** (Bakara, 217) ayetinde açıktan bildirilmiştir.

Amelin boşa gideceği ifade edildikten sonra, atıf yoluyla hüsrânın nazara verilmesi, neticenin sebebe atfedilmesidir.²⁰

66- بَلِ اللّٰهُ فَاْعْبُدْ “Hayır, yalnız Allah’a ibadet et!”

Ayet, onların “Sen bizim ilahlarımıza ibadet et, biz de Senin ilahına ibadet edelim” demelerine karşı bir reddir.

وَكُنْ مِنَ الشَّاكِرِينَ “Ve şükredenlerden ol.”

Ve O’nun sana olan nimetlerine şükredenlerden ol.

Ayetin bu kısmında, ibadetin sadece Allaha olmasını gerektiren duruma bir işaret vardır.²¹

67- وَمَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهِ “Allah’ı hakkıyla takdir edemediler.”

O’nun azametini kendi nefislerinde hakkıyla bilemediler, gereken tazi-

¹⁹ Türkçede “kızım sana söylüyorum, gelinim sen anla” şeklindeki deyim bu manayı güzel açıklar. Zira, ayetteki hitap her ne kadar peygambere ise de, asıl muhatap olanlar ümmettir.

²⁰ Yani, amelî boşa giden kimse, elbette bunun sonucu olarak hüsrân hâli yaşayacaktır.

²¹ Çünkü nimetleri veren ancak O’dur, şükürün de sadece O’na yapılması gerekir. Bu ise, sadece ve sadece O’na ibadet etmekle gerçekleşir.

mi gösteremediler. Çünkü O'nun için şerikler uydurdular ve O'nun şanına uygun olmayan vasıflarla O'nu vasfettiler.

وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ
bütününüle O'nun kabzasındadır.”

وَالسَّمَوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ
“Gökler de O'nun sağ eliyle dürülmüştür.”

Ayet, Allahın azametine bir tenbihtir. Ayrıca vehimlerin kendisinde hayrette kaldığı büyük fiillerin O'nun kudretine nisbetle küçük kaldığına bir tenbihtir.

Ayette geçen “**kabza ve sağ el**” ifadeleri ne hakikat, ne de mecaz olarak itibara alınmaksızın, temsîl ve tahyîl yoluyla âlemi harap etmenin O'na çok kolay olduğuna delâlet eder.

وَسُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ
“O, onların ortak koştuklarından münez-zeh ve çok yücedir.”

Kudret ve azameti böyle olan Allah, onların şerik saydıkları şeyleri kendine ortak kılmaktan çok uzak ve çok yücedir, kendisine nisbet edilen şeriklerden münezzehtir.

Cehennem ve Cennet Zümreleri

68- **“Sûr’a üflenir ve göklerdeki herkes ve yerdeki herkes yere yıkılır.”**

Sur’a ilk üfürüldüğünde göklerde ve yerde olanların hepsi ölü veya baygın olarak yere düşer.

“Allah’ın dilediği kimseler hariç.”

Bundan muradın Cebrail, Mikail ve İsrafil olduğu söylendi. Çünkü bunlar sonra ölürler.

Denildi ki: Bundan murat hamele-i arştır.

“Sonra ona bir daha üflenir, bir de bakarsın onlar kalkmış etrafa bakıyorlar.”

Şaşkın vaziyetteki bir kimse gibi, gözlerini etrafa çevirirler.

Veya kendilerine ne yapılacağını beklerler.

69- **“Arz, Rabbinin nuru ile nurlanmıştır.”**

Arzın nurlanması, Allahın orada adaleti ikame etmesidir.

Adaletle “nur” denilmesi,

Zulme “zulmet” yani “karanlık” denilmesi gibi, bulunduğu yeri zînetlendirmesi ve hukuku ortaya koyması sebebiyle, adaletle de “nur” adı verilir. Nitekim hadiste şöyle buyrulur:

“Zulüm, kıyamet günü zulümattır.”

Veya bu nurdan murat, Allahın ışık veren cisimler vasıta olmadan orada yarattığı bir nurdur. Bundan dolayı bu nur Allah’a nisbetle ifade edilmiştir.

“Kitap ortaya konur.”

Kitaptan murat, insanların amel defterleridir.

Denildi ki: Bundan murat levh-i mahfuzdur. Bundaki kayıtlarla amel defterlerindeki kayıtlar mukabele edilir.

“Peygamberler ve şahitler getirilir.”

“Şüheda”dan murat, melekler ve mü’minlerden ümmetlerin leh ve aleyhinde şahitlik yapacak olanlardır.

Bundan muradın “şehitler” olduğu da söylenmiştir.

“Ve aralarında hak ile hüküm verilir.” وَقُضِيَ بَيْنَهُم بِالْحَقِّ

Kullar arasında adaletle hükmedilir.

“Ve onlara hiç haksızlık yapılmaz.” وَهُمْ لَا يَظْلَمُونَ

Vaad edilen sevaptan daha azı veya kendisiyle tehdid edilen cezadan daha fazlası verilmek suretiyle onlara zulmedilmesi söz konusu değildir.

“Herkes yaptığı için karşılığı tam olarak verilir.” 70- وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ

“O, onların yaptıklarını en iyi bilendir.” وَهُوَ أَعْلَمُ بِمَا يَفْعَلُونَ

Onların fiillerinden hiçbir şey Allaha gizli kalmaz. Cenab-ı Hak ayetin devamında amellerinin karşılığının eksiksiz alınmasını şöyle tafsil etti:

“İnkâr edenler grup grup cehenneme sevk edilirler.” 71- وَسِيقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ جَهَنَّمَ زُمَرًا

Bu bölükler hâlinde olma, dalalet ve şerde farklı farklı derecelerine göre olacaktır.

“Oraya vardıklarında oranın kapıları açıktır.” حَتَّىٰ إِذَا جَاؤُهَا فَتَحَتْ أَبْوَابُهَا

“Ve cehennem bekçileri onlara şöyle der:” وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا

Cehennem bekçilerinin onlarla konuşması, suçlarını başlarına vurmak ve kendilerini kınamak içindir.

“İçinizden, Rabbinizin âyetlerini size okuyan ve bu gününüze kavuşacağınıza dair sizi uyaran peygamberler gelmedi mi?” أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنْكُمْ يَتْلُونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِ رَبِّكُمْ وَيُنْذِرُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَٰذَا

Ayet, din gönderilmeden mükellefiyet olmayacağına bir delildir. Çünkü cehennem bekçileri bu kınamalarını peygamberlerin gelmesi ve kitapları tebliğ etmeleri üzerine bina ettiler.

“Onlar da, “Evet geldi” derler.” قَالُوا بَلَىٰ

“Fakat kafirler hakkında azap kelimesi gerçekleşmiştir.”

Bundan murat, kendileri hakkında şekavetle ve cehennem ehli olmakla hükmolunmasıdır.

Ayette “bize” demek yerine **“kâfirlere”** denilmesi, bu durumun kâfirlere has olduğuna delâlet etmesi içindir.

Denildi ki: **“Azap kelimesi”**nden murat, **“Rabbinin, ‘Andolsun ki cinlerden ve insanlardan cehennemi dolduracağım’ sözü tamam oldu.”** (Hûd, 119) ayetidir.

72- قِيلَ ادْخُلُوا أَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا - “Onlara şöyle denir: İçinde ebedî kalmak üzere girin cehennem kapılarından!”

فِيْسَ مَوَى الْمُتَكَبِّرِينَ “Büyüklik taslayanların kalacağı yer ne kötüdür!”

Bu sözü söyleyenin kim olduğunun bildirilmemesi, onlara denilenin dehşetini daha ziyade kılmak içindir.

Ayetteki **“mütekebbir”** kelimesindeki elif-lâm cins ifade eder.²²

Bu ifade, onların cehennemde olmalarının hakkı kabulden tekebbürde bulunmaları sebebiyle olduğunu hissettirmektedir. Böyle olunca gerek tekebbürleri, gerekse diğer çirkin hâlleri cehenneme gönderilmelerine, azap kelimesinin kendileri hakkında gerçekleşmesine birer sebep olmuştur. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurur.

“Allahu Teâlâ abdi cennet için yarattığında, ona cennet ehlinin amellerinden işlemeyi nasip eder. Öldüğünde de cennet ehlinin amellerinden bir amelle ölür, böylece cennete girer. Cehennem için yarattığında ise ona cehennem ehlinin amellerinden işletir. Öldüğünde cehennem ehlinin amellerinden bir amelle ölür, böylece cehenneme girer.”

73- وَسِيقَ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ إِلَى الْجَنَّةِ زُمَرًا - “Rablerine karşı gelmekten sakınanlar ise, grup grup cennete sevk edilirler.”

Bir an önce ikrâm yurdu olan cennete ulaşmaları için sevk edilirler. Bu

²² Yani, cehenneme gönderilen bu kâfirler, mütekebbir kimselerdir. Ama bundan hareketle, her mütekebbirin ebedi kalmak üzere cehenneme gönderilmesi lazım gelmez.

sevkin bineklerle olduğu söylenmiştir. Grup grup olmaları, şeref ve derecelerine göredir.

حَتَّىٰ إِذَا جَاؤَهَا وَفُتِحَتْ أَبْوَابُهَا “Cennetin kapıları açılmış olduğu halde oraya varırlar.”

Ayette, onlara olan ikram ve tazimin vasfedilemez derecede olduğuna bir işaret vardır.

Onlar daha gelmeden cennet kapıları kendilerine açılmıştır, bundan dolayı geldiklerinde kapıların açılmasını beklemezler.

وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا “Ve oranın görevlileri onlara şöyle der:”

سَلَامٌ عَلَيْكُمْ “Selâm Sizer!”

Bu selâm, artık onlara bundan sonra hoşlanmadıkları bir şeyin arız olmayacağını ifade eder.

طِبْتُمْ “Tertemiz oldunuz.”

Dünyadaki günah kirlerinden tertemiz hâle geldiniz.

فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ “Öyleyse ebedî kalmak üzere girin cennete!”

Ayette ف “fe” (öyleyse) harfinin bulunması, onların tertemiz hale gelmelerinin cennete girmelerine ve orada ebedi kalmalarına sebep olduğunu anlatır.

Bu durum, günahkâr mü’minin Allahın affıyla cennete girmesine mani değildir. Çünkü, af dahi insanı temizler.

وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي صَدَقَنَا وَعْدَهُ 74- “Onlar şöyle derler: O Allaha hamdolsun ki bize olan vaadini gerçekleştirdi.”

Öldükten sonra dirilme ve amellere sevap verme vaadinde sadık oldu, bunları yerine getirdi.

وَأَوْزَنَّا الْأَرْضَ “Ve bizi arza varis kıldı.”

Burada “arz” ifadesinden murat, cennette yerleştirildikleri yerdir. Allahın onları buraya varis kılması, amellerine karşılık burayı vermesidir.

Veya varis olan kimsenin varis olduğu şeyde tasarrufu gibi, burada tasarrufta bulunmaya yetkili kılmasıdır.

نَبْنُو مِنَ الْجَنَّةِ حَيْثُ نَشَاءُ “Cennette istediğimiz yerde oturuyoruz.”

Bizden her biri, kendi geniş cenneti içinde dilediği makamda olabiliyor. Bununla beraber cennette manevî makamlar vardır, cennettekilerin buralara gelmesine bir engel bulunmamaktadır.²³

فَنِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ “Çalışanların mükâfatı ne güzel oldu!”

75- “Melekleri وَتَرَى الْمَلَائِكَةَ حَافِينَ مِنْ حَوْلِ الْعَرْشِ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ de, Rablerini hamd ile tesbih ederek Arş’ın etrafını kuşatmış hâlde görürsün.”

Bu melekler, celâl ve ikram vasıflarıyla Allahı zikrederler. Bunu, tam bir lezzet alarak yaparlar.

Bu ifadede, yüksek derecelerin en sonu ve orada bulunanların en âli lezzetlerinin Hakkın sıfatlarında istiğrak olduğunu hissettirmek vardır.

وَقُضِيَ بَيْنَهُم بِالْحَقِّ “Artık onların arasında adaletle hüküm verilmiştir.”

Böylece mahlûkat arasında hak ile hükmedilmiş, bazıları cehenneme, bazıları da cennete alınmıştır.

Veya, birbirlerine üstünlüklerine göre melekler arasında hükmedilmiş, her biri makamına uygun menzillere yerleştirilmiştir.

وَقِيلَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ “Ve “Hamd âlemlerin Rabbi olan Allah’a mahsustur” denilmiştir.”

Aramızda hak ile hükmedilmesinden dolayı, âlemlerin Rabbine hamdolsun.

Bunu söyleyen mü’minler veya meleklerdir. Hz. Peygamber şöyle buyurur: “Zümer sûresini okuyan kıyamet günü Allahtan ümidini hiç kesmez ve Allah ona, kendisinden korkanların sevabını verir.”

Hız. Aişe, Hz. Peygamberin her gece Zümer ve İsra sûrelerini okuduğunu rivayet eder.

Vallahu a’lem (Doğrusunu en iyi Allah bilir.)

²³ Yani, cennette hem herkese kendi makamına münasip özel bir cennet vardır, hem de herkesin istifadesine açık ortak alanlar bulunmaktadır.

KÂDÎ BEYDÂVÎ

MUHTASAR

BEYDÂVÎ TEFSÎRÎ

(ENVÂRU'T-TENZÎL VE ESRÂRÜ'T-TE'VÎL)

4. CİLT

TERCÜME VE DİPNOTLAR

Doç. Dr. ŞADİ EREN

Selsebil
Yayınları

MUHTASAR
BEYDÂVÎ TEFSÎRİ
(ENVÂRU'T-TENZÎL VE ESRÂRÜ'T-TE'VÎL)

IV. CİLT

Kâdı Beydâvî

Tercüme ve Dîpnotlar: Doç. Dr. Şadi Eren

Yayın No: 6

MUHTASAR BEYDÂVÎ TEFSÎRİ
(Envaru't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl)

IV. Cilt

Kâdî Beydâvî

Tercüme ve Dipnotlar: Doç. Dr. Şadi Eren

Genel Yayın Yönetmeni: Bülent Kaya

İç düzen/kapak: Muhammet Uzun

Baskı, Cilt: Pasifik Ofset

Tel: (0212) 412 17 00

İkinci Baskı: Mart 2011

www.selsebilyayinlari.com

Selsebil Yayınları, Kaya Bilişim Teknoloji Yayıncılık İnşaat ve Tekstil
Dış Tic. Ltd. Şti'nin bir kuruluşudur.

Kocatepe Mah. 50. Yıl Cad. No: 109/A Bayrampaşa - İstanbul, Türkiye
Tel: (0212) 640 47 34 Faks: (0212) 640 41 59

ISBN: 978-605-5540-05-0

Copyright © 2010 Selsebil Yayınları. Her hakkı mahfuzdur.

İçindekiler

MÜ'MİN SÛRESİ

326. Ders: Hamele-i Arş Melekleri	13
327. Ders: Mülk Allah'ın	18
328. Ders: Firavunun Sarayındaki Mü'min	24
329. Ders: Tek Mabud	38
330. Ders: Kâfirlerin Hüsrânı	45

FUSSİLET SÛRESİ

331. Ders: Âlemlerin Rabbi	53
332. Ders: Allah Düşmanları ve Allah Dostları	61
333. Ders: Aziz Kitab	66
334. Ders: Âfak ve Enfüsteki Ayetler	71

ŞÛRÂ SÛRESİ

335. Ders: Gerçek Dost	77
336. Ders: İlâhî Talimat	82
337. Ders: Âhiret ve Dünya Harsı	87
338. Ders: Şûrâ Düsturu	92
339. Ders: Allah'ın Konuşması	99

ZUHRUF SÛRESİ

340. Ders: Yeryüzü Beşiği	105
341. Ders: Dünya Zineti	112
342. Ders: Firavunun Kavmi	119
343. Ders: Dinde Cedel	122
344. Ders: Mücrimlerin Akıbeti	126

DUHAN SÛRESİ

345. Ders: Mübarek Gece	135
346. Ders: Zakkum Ağacı	143

CASİYE SÛRESİ

347. Ders: Kâinat Âyetleri	151
348. Ders: Mahşerdeki Muhasebe	157

AHKAF SÛRESİ

349. Ders: İlâhî Kitab	165
------------------------------	-----

350. Ders: Kırk Yaş Duası	172
351. Ders: Ahkaf'taki Peygamber	175
352. Ders: Müslüman Cinniler	179

MUHAMMED SÛRESİ

353. Ders: Allah'a Yardım	185
354. Ders: Cennetin Nehirleri	191
355. Ders: Kalbi Hasta Olanlar	195

FETİH SÛRESİ

356. Ders: Feth-i Mübîn	205
357. Ders: Hudeybiye'den Geri Kalanlar	210
358. Ders: Rıdvan Biati	215
359. Ders: İslâmın Galebesi	220

HUCURAT SÛRESİ

360. Ders: Peygambere Saygı	225
361. Ders: İçtimâî Düsturlar	232

KÂF SÛRESİ

362. Ders: Haşrin Delilleri	241
363. Ders: Ölüm Ve Kıyamet	246

ZÂRİYÂT SÛRESİ

364. Ders	259
-----------------	-----

TÛR SÛRESİ

365. Ders	273
-----------------	-----

NECM SÛRESİ

366. Ders: En Yüce Ufuk	285
367. Ders: Allahın Fiilleri	293

KAMER SÛRESİ

368. Ders	303
-----------------	-----

RAHMÂN SÛRESİ

369. Ders: Rahmanın Nimetleri	315
370. Ders: İki Farklı Cennet	325

VÂKİA SÛRESİ

371. Ders	333
-----------------	-----

HADÎD SÛRESİ

372. Ders: Mevcûdâtın Tesbihi.....	347
373. Ders: Dünyanın Mahiyeti	357

HAŞİR SÛRESİ

374. Ders.....	367
----------------	-----

MÜCADELE SÛRESİ

375. Ders.....	383
----------------	-----

MÜMTEHİNE SÛRESİ

376. Ders.....	399
----------------	-----

SAF SÛRESİ

377. Ders.....	411
----------------	-----

CUM'Â SÛRESİ

378. Ders.....	419
----------------	-----

MÜNAFİKUN SÛRESİ

379. Ders.....	427
----------------	-----

TEĞABÜN SÛRESİ

380. Ders.....	433
----------------	-----

TALAK SÛRESİ

381. Ders.....	443
----------------	-----

TAHRİM SÛRESİ

382. Ders.....	453
----------------	-----

MÜLK SÛRESİ

383. Ders.....	463
----------------	-----

KALEM SÛRESİ

384. Ders.....	477
----------------	-----

HÂKKA SÛRESİ

385. Ders.....	491
----------------	-----

MEARİC SÛRESİ

386. Ders.....	503
----------------	-----

	NÛH SÛRESİ	
387. Ders.....		513
	CİN SÛRESİ	
388. Ders.....		523
	MÜZZEMMİL SÛRESİ	
389. Ders.....		535
	MÜDDESSİR SÛRESİ	
390. Ders.....		545
	KİYAME SÛRESİ	
391. Ders.....		559
	İNSAN SÛRESİ	
392. Ders.....		569
	MÜRSELAT SÛRESİ	
393. Ders.....		581
	NEBE' SÛRESİ	
394. Ders.....		591
	NAZİAT SÛRESİ	
395. Ders.....		601
	ABESE SÛRESİ	
396. Ders.....		611
	TEKVİR SÛRESİ	
397. Ders.....		619
	İNFİTAR SÛRESİ	
398. Ders.....		625
	MUTAFFİFİN SÛRESİ	
399. Ders.....		631
	İNŞİKAK SÛRESİ	
400. Ders.....		639
	BÜRÛC SÛRESİ	
401. Ders.....		645

402. Ders.....	TARIK SÛRESİ	653
403. Ders.....	Â'LÂ SÛRESİ	659
404. Ders.....	ĞAŞİYE SÛRESİ	665
405. Ders.....	FECR SÛRESİ	671
406. Ders.....	BELED SÛRESİ	681
407. Ders.....	ŞEMS SÛRESİ	687
408. Ders.....	LEYL SÛRESİ	693
409. Ders.....	DUHA SÛRESİ	699
410. Ders.....	İNŞİRAH SÛRESİ	705
411. Ders.....	TÎN SÛRESİ	711
412. Ders.....	ALAK SÛRESİ	715
413. Ders.....	KADR SÛRESİ	723
414. Ders.....	BEYYİNE SÛRESİ	727
415. Ders.....	ZİLZAL SÛRESİ	733
416. Ders.....	ÂDİYÂT SÛRESİ	737

	KARİA SÛRESİ	
417. Ders.....		741
	TEKASÛR SÛRESİ	
418. Ders.....		745
	ASR SÛRESİ	
419. Ders.....		749
	HÛMEZE SÛRESİ	
420. Ders.....		753
	FİL SÛRESİ	
421. Ders.....		757
	KUREYŞ SÛRESİ	
422. Ders.....		761
	MAUN SÛRESİ	
423. Ders.....		765
	KEVSER SÛRESİ	
424. Ders.....		769
	KÂFİRÜN SÛRESİ	
425. Ders.....		773
	NASR SÛRESİ	
426. Ders.....		777
	TEBBET SÛRESİ	
427. Ders.....		781
	İHLAS SÛRESİ	
428. Ders.....		787
	FELÂK SÛRESİ	
429. Ders.....		791
	NAS SÛRESİ	
430. Ders.....		797

MÜ'MİN SÛRESİ

Mü'min Sûresi Mekkî olup
seksen beş ayettir.

Hamele-i Arş Melekleri

1- حَمْ “Hâ, Mîm.”

2- تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ “Kitabın indirilmesi, Azîz – Alîm olan Allah tarafındandır.”

Allahın Azîz ve Alîm olmasının nazara verilmesi, Kur’anda kâmil bir kudrete ve tam bir hikmete delâlet eden mu’cizelik ve hüküm olması sebebiyle olabilir.

3- غَافِرِ الذَّنْبِ وَقَابِلِ التَّوْبِ شَدِيدِ الْعِقَابِ ذِي الطُّوْلِ “O, günahı bağışlayan ve tevbeyi kabul eden, azabı çetin, lütfu bol olanıdır.”

Allahın bu vasıflarının nazara verilmesi, Kur’anda bulunan terğib ve terhib metodundan ve ayrıca bunlardan maksut olan şeylere teşvik yönüyledir.¹

“Günahı bağışlayan ve tevbeyi kabul eden” vasıfları arasında “ve” bağlacının bulunması, bu iki vasıf arasında beraberlik olmasındandır.

-Veya bazan bir olduklarını tevehhüm edenler çıktığı cihetle, farklı olduklarını göstermek içindir.

-Veya her iki fiilin mevkiinin farklılığındandır. Çünkü bağışlamak, onu örtmektir. Böyle olunca, aslında günah yine kalmaktadır. Bu ise, tevbe etmemiş kimse içindir. Çünkü, günahattan tevbe eden kimse, günahı olmayan kimse gibidir. Bu vasıflar arasında “azabı çetin” ifadesinin rahmet vasıfları arasında kalması, ilâhî rahmetin üstünlüğüne bir delildir.

لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ “O’ndan başka ilâh yoktur.”

Böyle olunca, tam bir teveccüh ile O’na ibadete yönelmek gerekir.

إِلَيْهِ الْمَصِيرُ “Dönüş ancak O’nadır.”

Böylece O, hem itaat edene, hem de isyan içinde olana layık oldukları karşılığı verir.

1 “Günahı bağışlayan ve tevbeyi kabul eden” vasıfları, Kur’anda ilâhî rahmete râğbet uyandıran ayetlere; “azabı çetin” vasfı, ondaki ilâhî azapla sakındıran ayetlere; “lütfu bol” vasfı ise, Kur’anda yapılması teşvik edilen durumları anlatan ayetlere bakar.

4- “Allah’ın âyetleri hakkında **ancak kâfirler mücadele eder.**”

Cenab-ı Hak, Kur’anın hak olduğunu ortaya koyduktan sonra, O Kur’anı tenkide ve iptale çalışmakla mücadele edenlerin küfrünü tescil etti. Beşinci ayette onların bu mücadelelerine işaret edilmiştir. Ama, Kur’andaki kapalı meseleleri açmak, hakikatlerini istinbat etmek, hak yoldan sapanların teşebbüsünü kesmek ve onların tenkitlerini çürütmek için mücadele etmek ise, en büyük tâatlerdendir. Bundan dolayı Hz. Peygamber “Kur’an hakkında mücadele etmek, küfürdür” derken mücadele (cidal) kelimesini elif-lâmsız getirmiştir.²

Öte yandan, böyle bir mücadele Kur’anla mücadele değil, Kur’an için mücadeledir.

“Şimdi onların beldelerde gezip dolaşmaları seni aldatmasın.”

- Onlara mühlet verilmesi,
- Dünya işlerinde muvaffak olmaları,
- Şam, Yemen gibi yerlerde kârlı ticaretler yapmaları Seni aldatmasın.

Çünkü, ayetin devamında nazara verildiği üzere, çok yakında küfürleri sebebiyle cezalarını bulacaklardır.

5- “Onlardan önce Nûh’un kavmi ve sonra gelen topluluklar da yalanlamıştı.”

“Sonra gelenler”den murat, Nûh kavminden sonraki Âd ve Semud kavimleri gibi peygamberlere karşı hizipler oluşturan ve onların karşısına dikilen kavimlerdir.

“Her ümmet kendi peygamberini yalayıp cezalandırmaya azmetmişti.”

Bu ümmetlerden her biri, kendilerine gönderilen elçiye işkence yapmak veya öldürmek teşebbüsünde bulundu.

“Batılla hakkı yok etmek için mücadele ettiler.”

² Yani, Kur’an hakkındaki mücadelenin bir çeşidi küfürdür, o da konumuz olan ayette anlatıldığı şekilde, O’nun ibtali için yapılan mücadeledir. O’nun hakikatlerini neşir için yapılan mücadele ise, en efdal amellerden biridir.

Hakikati olmayan batıl şeylerle hakkı ortadan kaldırmaya çalıştılar.

فَأَخَذْتُهُمْ “Bu yüzden onları kısıkvrak yakaladım.”

Ben de kendilerine bir ceza olarak onları helâk ettim.

فَكَيفَ كَانَ عِقَابِ “Bakın, benim cezalandırmam nasıl oldu!”

Çünkü sizler onların diyarlarına uğruyor, geride kalan harabeleri görüyorsunuz.

Ayetin ifadesinde, muhataplarını hayrete sevk edici bir takrir vardır.

6- “Böylece Rabbinin, inkâr edenler hakkındaki, “Onlar cehennem ashabıdır” sözü gerçekleşmiş oldu.”

Bundan murat, Allahın vâidi veya azap ile hükmetmesidir. Onlara gerçekleşen bu azap, küfürleri sebebiyledir.

7- “Hamele-i arş الَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ ve onun çevresinde bulunanlar (melekler) Rablerini hamd ederek tesbih ederler.”

Hamele-i arş, Kerubiyyun denilen meleklerdir. Bunlar meleklerin en üst tabakasıdır ve yaratılış itibarıyla da en evvel yaratılanlardır. Arşı yüklenmeleri ve onun etrafını kuşatmaları, onu korumak ve onunla ilgili işleri yapmak manasından mecazdır.

-Veya arşın sahibi olan Allaha yakınlıklarından,

-Onun nezdinde seçkin konumda olmalarından

-Ve O'nun emrini uygulamada vasıta olmalarından kinayedir.

Onların tesbih etmeleri, Allahı celâl ve ikrâm sıfatlarından dolayı sena ile zikretmeleridir.

Ayette hamd, hâl olarak geldi. Çünkü hamd onların hâlinin gereğidir, tesbih ise öyle değildir. Çünkü hamd, Cenab-ı Hakkın ikram sıfatlarını sena etmektir ve bu da Allah'ın sübûtü sıfatlarındandır. Onlar çoğu hallerinde Allah'ı ikram sıfatlarıyla vafederler ve hamdederler. Allah'ın zatını O'na layık olmayan hallerden tenzihi ifade eden celâl sıfatlarıyla vafetmeleri ise, daimî olmayıp zaman zamandır.

وَيُؤْمِنُونَ بِهِ “Ve O'na inanırlar.”

Onların imanını haber vermesi,

-İmanın üstünlüğünü ortaya koymak,

-Ve ehl-i iman olanların büyüklüğünü göstermek içindir. Zaten, deva-

mında açıklandığı üzere, ayet iman edenlerin durumunu ifade için sevkedilmiştir.

Ayette, Allahın marifeti hususunda hamele-i arş ile ferşin (yerin) sakinlerinin eşit olduğunu hissettirmek vardır. Bu ise, mücessimeye bir reddir.³

وَيَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ آمَنُوا “Ve iman edenler için şöyle istiğfarda bulunurlar.”

Onların ehl-i imana istiğfarda bulunmaları,

-Onları tevbeye sevketmeleri,

-Ve onlara mağfireti netice verecek şeyleri ilham etmeleridir.

Bunda, imanda ortak olmanın, her ne kadar cinsler farklı olsa da birinin diğerine hayırhâhlığı ve şefkatini icap ettirdiğine bir tenbih vardır.⁴

Çünkü iman, münasebetlerin en kuvvetlisidir. Nitekim Allahu Teâlâ şöyle buyurur:

“Mü’minler ancak kardeşirler.” (Hucurat, 10)

رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَّحْمَةً وَعِلْمًا “Ey Rabbimiz! Senin rahmetin ve ilmin her şeyi kuşatmıştır.”

Ayette rahmetin önce zikrolunması, buradaki durum itibarıyla maksud-u bizzat olmasındandır.

فَاغْفِرْ لِلَّذِينَ تَابُوا وَاتَّبَعُوا سَبِيلَكَ “O hâlde tevbe eden ve senin yoluna uyanları bağışla.”

وَقِهِمُ عَذَابَ الْجَحِيمِ “Ve onları cehennem azâbından koru.”

“Onları bağışla” derken cehennemden korunma taleplerini hissettirdiler. Bununla da açıktan bunu ifade ettiler. Bunda, hem bir te’kid, hem de azabın şiddetine bir delâlet vardır.

³ Bazıları Allahı maddi bir cisim gibi tevehhüm etmişler. Bunlara “mücessime” adı verilir. Mücessime mezhebi, Arş’ı cismani bir taht ve Rahmân’ın Arş’a istivasını maddi bir oturuş olarak anlamak istemişlerse de, ilgili ayetlerin bu tarz yorumu Kur’an’ın esaslarına, muhkematına aykırıdır, aklen ve şer’an büyük bir cehalettir. Keza, Hamele- Arş’tan bahseden ayetlerden hareketle, İlâhi Arşı meleklerin omuzuna yükleme gayreti, haktan inhiraftır. Arş, genelde müfessirler tarafından ilâhî saltanattan kinaye olarak değerlendirilmiştir.

⁴ Melek ve insan, cins olarak farklı olmakla beraber, Allaha imanda müşterektirler. Bu ise, aralarında bir münasebeti ve meleklerin insana yardımcı olmalarını netice verir.

8- **“Ey Rabbimiz! Onları kendilerine vaad ettiğin Adn cennetlerine koy.”**

“Onların ecdadından, eşlerinden ve nesillerinden salih olanları da.”

Salih olan ecdad, eş ve nesillerinin de kendileriyle beraber Adn cennetlerine alınması, onların sürurlarının tam olması içindir.

“Şüphesiz sen Azîz’sin – Hakîm’sin.”

Şüphesiz Sen hiçbir şeyin kendisine zor gelmediği **Azîz’sin**, her şeyi hikmetle yapan **Hakîm’sin**. Vaadine vefa göstermek de Senin hikmetindendir.

9- **“Onları kötülüklerden korusun.”**

Bundan murat, cezalardır veya kötü amellerin karşılığıdır.

Bu ifadede, tahsisden sonra tamim vardır.⁵

Veya ayetin bu kısmı onların salih olan ecdad, eş ve nesilleriyle ilgili olabilir.

Veya bundan murat, dünyadaki masiyetler, yani günah fiillerdir. Ayetin devamı, bu manayı teyid eder:

“Sen o gün kimi kötülüklerden korursan, ona rahmet etmiş olursun.”

Sen kimi bu dünyada günah fiillerden korursan, ahirette onları rahmetine mazhar kılarısın.

Sanki onlar, neticeyi istemelerinden sonra, bunun sebebini talep ettiler.⁶

“İşte bu, büyük kurtuluştur.”

“İşte bu” ile işaret edilen

-Ya rahmet,

-Ya günah fiillerden koruma,

-Veya her ikisidir.

⁵ Öncesinde **“Ve onları cehennem azâbından korusun.”** denilmişti. Bunda ise bütün kötülüklerden korumasını istediler. Cehennem azabı kötü olmakla beraber, kötü şeyler cehennemden ibaret değildir.

⁶ **“Ey Rabbimiz! Onları kendilerine vaad ettiğin Adn cennetlerine koy...”** demeleri neticedir. **“Sen o gün kimi kötülüklerden korursan, ona rahmet etmiş olursun”** demeleri ise buna bir sebeptir.

Mülk Allah'ın

10- **İnkâr edenlere muhakkak şöyle seslenilir: Allah'ın (size) buğzu, sizin kendinize olan buğzunuzdan daha büyüktür.”**⁷

Bu seslenme, kıyamet günü olacaktır.

“Çünkü siz imana çağırıldınız da inkâr ederdiniz.”

“Dediler:

11- **رَبَّنَا اَمَتْنَا اثْنَتَيْنِ وَاَحْيَيْتَنَا اثْنَتَيْنِ “Ey Rabbimiz! Bizi iki defa öldürdün, iki defa da dirilttin.”**

İki defa öldürmekten murat,

1-İnsanlara hayat verilmezden önceki hâlleri.

2-Ecel geldiğinde öldürülmeleridir. Çünkü öldürmek, ya bir şeyde hayatın hiç olmaması veya bir şeyi küçültmek veya büyütme örneğinde olduğu gibi, ondaki hayatı gidermektir. Nitekim, buna benzer bir şekilde “Sivrisineği küçülten ve fili de büyüten Allahı tenzih ederiz” denilmiştir.

İki defa diriltmekten murat ise,

1-Şu dünyada hayat verilmesi,

2-Diğer âlemde hayat verilmesidir.

Şöyle de denilmiştir:

Birinci ölüm dünyada hayatın sona ermesiyle meydana gelen ölüm, ikincisi ise sual için kabirde hayat verilmesinden sonraki ölümdür. İki hayat ise, kabirde ve diğer âlemdeki hayatlardır. Çünkü böyle demelerinden maksat kendisinden gaflet ettikleri ve önem vermedikleri şeyi gözleriyle gördükten sonra itirafta bulunmalarındır. Bunun için ayetin devamında şöyle dediler:

فَاعْتَرَفْنَا بِذُنُوبِنَا “Artık günahlarımızı itiraf ettik.”

⁷ Çünkü, yaratılış gayenize ters davrandınız, ömür sermayenizi zayi ettiniz. Ebedi saadeti kazanabilecek iken, kendinizi ebedi şekavete maruz bıraktınız.

Çünkü onların günahları işlemeleri dünyaya aldanmalarından ve ahiret-te dirilmeyi inkâr etmelerinden dolayı idi.

“Şimdi çıkmaya bir yol var mı?” فَهَلْ إِلَىٰ خُرُوجٍ مِّن سَبِيلٍ

Ateşten çıkmaya şöyle veya böyle bir yol var mı? Ta ki o yolda gidelim.

Böyle demeleri, ancak çok şiddetli ümitsizliklerindendir.

Bunun için kendilerine şöyle cevap verildi:

12- “Bu azab size şu sebeptendir: Siz tek Allaha davet olduğunda inkâr ettiniz.” ذٰلِكُمْ بِاَنَّهُۥ اِذَا دُعِيَ اللّٰهُ وَحْدَهُۥ كَفَرْتُمْ

“Ama O’na ortak koşulunca inandınız.” وَاِنْ يُشْرَكَ بِهِ تُؤْمِنُوْا

“Artık hüküm, Aliyy – Kebîr olan Allah’ındır.” فَالْحُكْمُ لِلّٰهِ الْعَلِيِّ الْكَبِيْرِ

O ise daimî azap görmenize hüküm vermiştir.

O, **Aliyy**’dir, kendisine şirk koşulmasından ve başkasıyla müsavî olmak-tan çok yucedir.

Kebîr’dir, kendisine şirk koşan ve ibadete liyakatta bazı mahlukâtını O’na müsavî kılana daimî azap hükmünü vermiştir.

13- “O ki âyetlerini size gösteriyor.” هُوَ الَّذِیْ يُرِیْکُمْ اٰیٰتِهٖ

O, nefislerinizi kemâle erdirmek için, tevhide ve bilinmesi gereken diğer şeylere delâlet eden âyetlerini size gösteriyor.

“Sizin için gökten bir rızık indiriyor.” وَیَنْزِلُ لَکُمْ مِّنَ السَّمَاءِ رِزْقًا

Dünya hayatındaki ihtiyaçlarınızı nazara alarak, yağmur gibi bir kısım rı-zık sebeplerini semadan size indiriyor.

“Bunları, ancak Allaha yönelenler tezekkür eder.” وَمَا يَتَذَكَّرُ اِلَّا مَنْ يُّبِیْهُ

Bu ilâhî âyetler, gayet açık olmaları sebebiyle sanki akıllarda fitrî olarak bulunmakla beraber,

-Taklîde dalmak,

-Ve hevâyâ uymak sebebiyle bunların delâletlerinden gaflet edilmiştir.

Ancak, bunlara yönelmek ve onlar hakkında tefekkür etmek ile inkârdan dönenler bunları tezekkür eder.⁸

Çünkü bir şeye kesin nazarıyla bakan kimse, buna aykırı şeylere nazar etmez.

14- فَادْعُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ “O hâlde, kâfirler hoşlanmasa da, siz dini Allah’a has kılarak O’na dua edin.”

Kâfirler, sizin dini Allaha hâlis kılmanızdan hoşlanmasalar ve bu onlara zor gelse de, siz şirkten uzak bir şekilde sadece Allaha dua edin.

15- رَفِيعِ الدَّرَجَاتِ “O, dereceleri hakkıyla yükseltendir.”
 ذُو الْعَرْشِ “Arş’ın sahibidir.”

Allahın “dereceleri yükselten ve arşın sahibi” olması, hem akla hem de hisse bakar bir şekilde O’nun Samediyetinin yüceliğine dalâlet eder. Bu ise, O’nun ulûhiyette tek olduğunu gösterir. Çünkü Allah, daha ziyadesi tasavvur edilemeyecek şekilde kemâl derecelerine sahiptir. Cismanî âlemin aslı olan arş, kudreti elindedir. Böyle bir Zâtın şeriki olması düşünülemez.

Denildi ki: **Ayette ifade edilen dereceler,**

- Mahlukatın mertebeleridir.
- Veya arşa kadar meleklerin yükselme yerleridir.
- Veya göklerdir.
- Veya sevap dereceleridir.

“Kavuşma” يُلْقَى الرُّوحَ مِنْ أَمْرِهِ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ لِيُنْذِرَ يَوْمَ التَّلَاقِ gününü hakkında uyarmak için, kullarından dilediği kimseye emrinden ruh indiriyor.”

Ayette “ruh”tan murat vahiydir. Önceki ayetlerde tevhid anlatılmıştı, bu ayetle de nübüvvet meselesine giriş yapıldı.

Ayette, nübüvvetin bir lütuf olup çalışmakla elde edilmediğine bir delil vardır.

“Kavuşma günü”nden murat kıyamet günüdür. Çünkü o günde ruhlar ve cesetler, sema ve arz ehli buluşurlar.

⁸ “Tezekkür etmek”, hatırlamak manasını da tazammun eder. Kur’anda anlatılan gerçekler, sanki insan aklında zâten fitrî olarak bulunmakta, ama insanlar gaflet sebebiyle bunları hatırlamamaktadır. Bu gaflet hâlinde sıyrılanlar, aslî fitrata dönerek bu manaları hatırlarlar, Kur’anın ayetlerinden ders ve ibret alırlar.

İbadet edilen batıl mabutlarla, onlara ibadet edenler bir araya getirilirler. Yapılan ameller ve amelleri işleyenler buluşurlar.

16- **يَوْمَ هُمْ بَارِزُونَ** “O gün onlar ortaya çıkarlar.”

- Kabirlerinden çıkarlar.
- Gözler önündedirler, onları örten bir şey yoktur.
- Ruhları açıktadır, beden örtüleri onları örtmez.
- Veya bundan murat amellerinin ve sırlarının açıkta olmasıdır.

لَا يَخْفَى عَلَى اللَّهِ مِنْهُمْ شَيْءٌ “Onların hiçbir şeyi Allah’a gizli kalmaz.”

Onların zâtları, amelleri ve hâllerinden hiçbiri Allaha gizli değildir. Ayetin bu kısmı, önceki “O gün onlar ortaya çıkarlar” ifadesini takrirdir.

Ayrıca, dünyadaki gibi gizli kalma tevehhümünü ortadan kaldırmaktadır.

لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ “Bugün mülk (hükümlerlik) kimindir?”

لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ “Vahid – Kahhar olan Allah’ındır.”

Ayetin bu kısmı, o günde sorulan bir soru ve buna verilen cevabı hikâye eder.

O günde sebepler ortadan kalkmış, vasıtalar yok olmuştur. Bundan dolayı mülkün Allaha ait olduğu daha iyi gözler önündedir. Gerçekte ise, mülk daima Allahındır, hakikat-i hâl daima bunu söylemektedir.

17- **الْيَوْمَ تُجْزَى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ** “Bugün her nefis yaptığıının karşılığını alacaktır.”

Ayetin bu kısmı, önceki kısmın bir neticesi gibidir. Ayeti şöyle açıklayabiliriz:

İnsanların ruhları, inanç ve amellerle lezzetini ve elemi gerektirecek durumlar elde ederler. Lakin, kendilerini meşgul eden engeller dolayısıyla bunları tam duymazlar. Kıyamet koptuğunda engeller ortadan kalkar, lezzet ve elemelerini idrak ederler.

لَا ظُلْمَ الْيَوْمَ “Bugün zulüm yoktur.”

Sevabı azaltmak veya azabı çoğaltmak gibi herhangi bir haksızlık söz konusu olmayacak

إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ “Şüphesiz Allah, hesabı çabuk görendir.”

Çünkü hiçbir durum başka durumla ilgilenmesine engel değildir. Dolayısıyla, her birine layık oldukları şey gayet seri bir şekilde ulaşır.

18- وَأَنْذِرْهُمْ يَوْمَ الْآزِفَةِ “Yaklaşmakta olan günle onları uyar.”

“Yevm-i âzife” kıyamet günüdür. Yakınlığı sebebiyle böyle isimlendirilmiştir.

Veya cehennem ehlinin oraya yakınlığı sebebiyle böyle denilmiştir.

“O günde yürekler gırtlaklara dayanmıştır, yutkunup dururlar.”

Denildi ki: Bundan murat, ölümdür. Çünkü o günde kalpler, yerlerinden yükselir, boğazlarına yapışır. Normal hâle dönmez ki rahatlasınlar, istirahat etsinler.

“Zalimler için ne sıcak bir dost vardır, ne de sözü dinlenecek bir şefaatçi.”

“Onlar için” denilmek yerine “zâlimler için” denilmesi, bu durumun onlara has olduğunu bildirmek ve zulümleri sebebiyle böyle cezalandırıldıklarını anlatmak içindir.

19- O, gözlerin hain bakışını da bilir, gönüllerin gizlediğini de.”

Hâin bakış, mahremi olmayan kadını ilk defa gördükten sonra ikinci defa nazarını çevirip bakmak ve kaçamak bakışlarla ona nazar etmektir.

Veya bundan murat, gözlerin hıyanetidir. Ayet, her türlü gizli hâlin Allaha gizli kalmadığını, O’nun bilgisi dâhilinde olduğunu ve o hâle uygun karşılığı vereceğini gösterir.

20- وَاللَّهُ يَقْضِي بِالْحَقِّ “Allah, hak ile hükmeder.”

Çünkü, mutlak manada Mâlik ve Hâkim O’dur. Dolayısıyla, hangi şeyle hükmetmişse, hükmettiği şey haktır.

“Allah’tan başka taptıkları ise hiçbir hükümde bulunamazlar.”

Ayet, onlarla inceden bir istihzadır. Çünkü cansız bir şey hakkında “hüküm verir” veya “hüküm vermez” denilmez.

إِنَّ اللَّهَ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ **“Şüphesiz Semi’ – Basîr (hakkıyla işiten ve hakkıyla gören) ancak Allah’tır.”**

Ayet, O’nun gözlerin hıyanetini bilmesini ve hak olarak hükmetmesini takrirdir ve onların söyledikleri ve yaptıkları şeylere karşılık kendilerine bir vaîddir.

Ayrıca O’nun dışında dua edip çağırdıklarının hâline de bir tarizdir.⁹

⁹ Yani, **“Şüphesiz Semi’ – Basîr (hakkıyla işiten ve hakkıyla gören) ancak Allah’tır”** ifadesi, onların yaptıklarının bir şey işitmediğini ve görmediğini tariz yoluyla onlara söylemektedir.

Firavunun Sarayındaki Mü'min

أَوْ لَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ كَانُوا مِنْ قَبْلِهِمْ 21-
 “Onlar yeryüzünde dolaşıp, kendilerinden öncekilerin akıbetlerinin nasıl olduğuna bakmadılar mı?”

“Kendilerinden öncekiler” ile kastedilenler, Âd ve Semud gibi peygamberleri yalanlayan kavimlerdir.

“Onlar, kuvvetçe ve yeryüzündeki eserleri yönüyle kendilerinden daha çetin idiler.”

Kaleler yapmışlar, muhafazalı şehirler meydana getirmişlerdi.

فَاَخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ “Böyle iken Allah, günahları sebebiyle onları şiddetle yakaladı.”

وَمَا كَانَ لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَاقٍ “Ve onları Allah’ın azabından koruyacak hiç kimse olmadı.”

Allahtan gelen azabı onlardan men edecek kimse yoktu.

22- ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانَتْ تَأْتِيهِمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَكَفَرُوا “Bunun sebebi şu idi: Peygamberleri onlara beyyineler getiriyor, onlar da inkâr ediyorlardı.”

فَاَخَذَهُمُ اللَّهُ “Bu yüzden Allah onları yakaladı.”

Ayette geçen “beyyineler”den murat

-Mu’cizelerdir.

-Veya apaçık hükümlerdir.

إِنَّهُ قَوِيٌّ شَدِيدُ الْعِقَابِ “Şüphesiz O, Kavî’dir, cezası da çok şiddetlidir.”

O Kavî’dir, murat etmiş olduğu şeyi kolayca yapar.

Onun cezasından daha dehşetli bir ceza olamaz.

23- [ۛ]وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُّبِينٍ **“Andolsun ki biz Mûsâ’yı ayetlerimizle ve sultan-ı mübinle gönderdik.”**

“Ayetler”den murat, mu’cizelerdir. “Sultan-ı mübin”, apaçık ve kuvvetli delildir.

Hız. Musaya verilen bu özelliklerin atıf yoluyla gelmesi,

-Her iki vasfın farklı şeyler olmasındandır.

-Veya asa gibi bazı mu’cizelerin büyüklüğüne işaret olmak üzere böyle ifade edilmiştir.

24- إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَقَارُونَ **“Firavun’a, Hâmân’a ve Kârûn’a.”**

فَقَالُوا سَاحِرٌ كَذَّابٌ **“Onlar ise “Bu çok yalancı bir sihirbaz” dediler.”**

Ayetin bu anlatımında Hız. Peygambere bir teselli vardır.

Ayrıca, öncekilerden daha kuvvetli ve daha uzun süre yaşamış olanların akıbetini açıklamak vardır.

25- فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِالْحَقِّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا اقْتُلُوا أَبْنَاءَ الَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ وَاسْتَحْيُوا نِسَاءَهُمْ **“(Mûsâ) onlara tarafımızdan hakkı getirince, “Onunla beraber iman edenlerin oğullarını öldürün, kadınlarını sağ bırakın” dediler.”**

Yani, daha önce onlara yaptığınızı şimdi tekrar yapın, ta ki Musa’ya yardımdan vaz geçsinler.

وَمَا كَيْدُ الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ **“Fakat kâfirlerin tuzağı hep boşa çıkmıştır.”**

“Onlar” demek yerine “kâfirler” denilmesi, hem hükmün bütün kâfirler hakkında olduğunu gösterir, hem de hilelerinin boşa gitmesinin illetini gösterir.

26- وَقَالَ فِرْعَوْنُ **“Firavun dedi ki:”**

Etrafindakiler “O senin korktuğun kişi değildir, o sadece bir sihirbazdır. Şayet O’nu öldürsen, delil getirerek ona karşı çıkmaktan aciz kaldığın zannedilir” diyerek, Firavunun Hız. Musayı öldürmesine engel oluyorlardı.

دَرُوتَىٰ أَقْتُلْ مُوسَىٰ وَلْيَدْعُ رَبَّهُ **“Beni bırakın, Mûsâ’yı öldüreyim, Rab-bini yardıma çağırın!”**

Firavun, en küçük bir meselede bile kolaylıkla cana kıyarken, Hz. Musa olayında **“bırakın beni, Onu öldüreyim”** demesi, kendi iç dünyasında O’nun peygamber olduğuna kanaat getirip öldürmekten korktuğunu gösterir.

“Çünkü ben onun, dininizi değiştirmesinden yahut yeryüzünde bozgunculuk çıkarmasından korkuyorum.”

Şayet O’nu öldürmezsem dininizi değiştirmesinden korkuyorum.

Veya dininizi tamamen değiştiremeye bile, harp ve kargaşalarla dünyanızı fesada vermesinden endişe ediyorum.

27- وَقَالَ مُوسَى “Mûsâ dedi:”

Hz. Musa, Firavunun bu sözünü duyunca, kavmine şöyle dedi:

“Şüphesiz ben, hesap gününe inanmayan her kibirliden, Rabbime ve Rabbinize sığındım.”

Hz. Musa, te’kidle söze başladı. Bunda, şerrin def’inde esas olanın Allaha sığınmak olduğunu hissettirmek vardır. **“Rabbime sığındım”** derken “Rab” ismini söylemesi, matlubun hıfz ve terbiye olmasındandır. **“Rabbime ve Rabbinize”** demesi, onları kendisine muvafakata bir teşviktir. Çünkü ruhların birbirine destek olması, duaya icabeti celbeder.

Firavunu ismen değil, başka emsalini de içine alan bir vasıfla söylemesi, istiazenin genel olması içindir. Ayrıca böyle demesinde hem hakka riayet, hem de Hz. Musa’yı böyle demeye sevkeden şeye delâlette bulunmak vardır.¹⁰

28- وَقَالَ رَجُلٌ مُؤْمِنٌ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَكْتُمُ إِيمَانَهُ “Firavun hanedanından imanını saklayan bir adam da şöyle dedi:”

“Rabbim Allah’tır” dediği için bir adamı öldürecek misiniz?”

Rivayete göre bu adam Firavunun yakınlarından idi.

¹⁰ Yani “Firavundan Rabbime sığındım” denildiğinde niçin sığınıldığı belli değildir. Ama ayette “şöyle şöyle olan herkesten Rabbime sığındım” denildiğinde niçin sığınıldığı bellidir.

Denildi ki: Bu adam İsrailoğullarından olup, Firavun hanedanından imanını gizliyordu.

وَقَدْ جَاءَكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ مِنْ رَبِّكُمْ “Hâlbuki o, size Rabbinizden apaçık mu’cizeler getirdi.”

O size, doğruluğuna delâlet eden pek çok mu’cizeler ve delillerle geldi.

“Rabbinizden” demesi, onlara karşı bir delil getirmek ve onları Rable-rini itirafa yaklaştırmak içindir.

Sonra da ihtiyat babından olmak üzere şöyle dedi:

وَإِنْ يَكُ كَاذِبًا فَعَلَيْهِ كَذِبُهُ “Eğer bir yalancı ise, yalanı kendi aleyhine-dir.”

Yalanının vebâli kendinedir. Dolayısı ile, onu def için öldürmek gerek-mez.

وَإِنْ يَكُ صَادِقًا يُصِيبْكُمْ بَعْضُ الَّذِي يَعِدُكُمْ “Eğer doğru söylüyorsa, sizi tehdit ettiği şeylerin bir kısmı başınıza gelecektir.”

Ama, ya doğruysa, o zaman en azından size vaat ettiklerinin bir kısmı başınıza gelir.

Bu zâtın böyle anlatımında,

-Hem etkin bir şekilde sakındırma,

-Hem insaflı bir yaklaşım,

-Hem de taassuptan uzaklık vardır. Bundan dolayı, “eğer bir yalancı ise” kısmını önce söyledi.

إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ كَذَّابٌ “Şüphesiz Allah, aşırı giden, yalan-cılık eden kimseyi doğru yola erdirmez.”

Bu, o mü'min zâtın getirdiği üçüncü delildir. Bunda iki cihetle delil var-dır:

1-Musa şayet haddi aşan bir yalancı olsaydı, Allah O'na bu delilleri ver-mez ve bu mu’cizelerle desteklemezdi.

2-Allah kime yardımı bırakırsa onu helâk eder, dolayısıyla sizin onu öl-dürmenize ihtiyaç olmaz.

Belki de bu mü'min zât, birinci manayı kastetmekle beraber, tabiatlarını yumuşatmak için ikinci manayı kastediyormuş gibi gösterdi.

Ayrıca, bu ifade ile Firavunun haddi aşan bir yalancı olduğuna, Allahın onu doğru yola ve kurtuluşa erdirmeyeceğine tarizde bulundu.

29- **“Ey kavmim! Bugün arzda hâkim kimseler olarak saltanat sizindir.”**

Arz'dan murat, Mısır diyarıdır.

“Ama başımıza gelirse, bizi Allah'ın azabından kim kurtarır?”

Dolayısıyla işinizde fesada gitmeyin, O'nu öldürmek suretiyle kendinizi Allahtan gelecek belaya maruz bırakmayın. Çünkü Allahtan bir ceza bize geldiğinde, o kimse bundan bizi kurtaramaz.

Bu zâtın **“Ama başımıza gelirse, bizi Allah'ın azabından kim kurtarır?”** derken kendini de işin içine katması,

-Onların yakını olmasındandır.

-Kendisinin onlarla beraber olduğunu göstermek,

-Ve onlara nasihat ettiği hususlarda kendisinin de ortak olduğunu bildirmek içindir.

“Firavun dedi: Ben size ancak kendi görüşümü bildiriyorum.”

Musa'nın öldürülmesiyle ilgili görüşüm, bence doğru olan görüştür. Bunun böyle olduğu hususunda kalbim ve dilim müttefiktir.

“Ve sizi ancak doğru yola sevk ediyorum.”

30- **“İman etmiş olan adam dedi ki:”**

“Ey kavmim! Doğrusu ben sizin hakkınızda ahzabın günleri gibi bir günden korkarım.”

Şayet O'nu yalanlar ve öldürmeye kalkışırsanız, önceki kavimlerin başlarına gelen felâketler nevinden felâketlere maruz kalmanızdan korkarım.

31- **“Nûh kavmi, Âd, Semûd ve onlardan sonrakilerin başına gelenlerin bir benzerine (maruz kalmanızdan korkarım).”**

Bunlar, Allahı inkârı ve peygamberleri yalanlamayı âdet hâline getirmişlerdi.

وَمَا اللَّهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِّلْعِبَادِ “Allah, kullarına bir zulüm murat etmez.”

Dolayısıyla, onları günahsız yere cezalandırmaz ve onlardan zâlim olanları da cezasız bırakmaz.

Bu ifade, “**Rabbin, kullara asla zulmedici değildir.**” (Fussilet, 46) ayetinden daha etkili bir anlatımdır. Çünkü burada sadece zulüm değil, Allah'ın iradesinin zulme taalluku nefyedilmektedir.

32- **“Ey kavmim! Gerçekten ben sizin için, o birbirine nida gününden korkarım.”**

Bundan murat, kıyamet günüdür. O günde insanlar yardım için birbirlerine seslenecekler veya “yazıklar olsun bize” şeklinde feryat edeceklerdir.

Veya A'raf sûresinde anlatıldığı gibi, cennet ve cehennem ashâbı birbirlerine sesleneceklerdir.¹¹

33- **“O gün, arkanıza dönüp kaçarsınız.”**

O gün mahşerden cehenneme doğru arkanıza bakmadan dönüp gidersiniz.

Denildi ki: Bundan murat, cehennem ateşinden ürküp kaçmalarıdır.

34- **“O gün sizi, Allah'tan kurtaracak kimse yoktur.”**

“Allah kimi saptırırsa artık onu doğru yola iletecek biri yoktur.”

34- **“Andolsun, daha önce de Yûsuf size beyyinelerle gelmişti.”**

Yani, “Musa'dan önce Yusuf size gelmişti.”

Burada, ecdadın hâllerinin evlada nisbeti söz konusudur.

“Beyyineler”den murat mu'cizelerdir.

35- **“Ama siz, onun size getirdikleri hakkında şüphe edip durmuştunuz.”**

Dinle alakalı size getirdiklerinden hep şüphe içinde oldunuz.

¹¹ Bunun için bkz. A'raf 44-51.

“O ölünce de, “Allah, ondan sonra aslâ peygamber göndermez” demiştiniz.”

O’nun risaletini yalanlamanıza ilave olarak, O’ndan sonra gelecek rasûlleri de inkâr ettiniz.

Veya O’nun risaletine şek ile bakmakla beraber, O’ndan sonra bir rasûl gelmeyeceğinde tam kanaat sahibi oldunuz.

“İşte Allah, aşırı giden şüpheli kimseleri böyle saptırır.”

İşte Allah, apaçık mu’cizeleri gördüğü hâlde,

-Vehmin galip gelmesi,

-Ve taklide saplanıp kalmak neticesi şek içinde kalan haddini aşmış kimseleri böyle saptırır.

35- “الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِى آيَاتِ اللَّهِ بِغَيْرِ سُلْطَانٍ أَتَاهُمْ” “Onlar kendilerine gelmiş hiçbir delil olmaksızın, Allah’ın âyetleri hakkında mücadele eden kimselerdir.”

Bunlar bir delile dayandıklarından değil,

-Ya taklide saparak,

-Veya batıl bir şüphle Allahın ayetlerine karşı mücadele ederler.

“Bu ise, Allah katında ve iman edenler katında büyük bir buğzu gerektiren bir iştir.”

“Allah, her kibirli zorbanın kalbini işte böyle mühürler.”

36- “وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَا هَامَانُ ابْنِ لِي صَرْحًا” “Firavun dedi ki: Ey Hâmân! Bana yüksek bir kule yap.”

“Belki yollara erişirim.”

37- “أَسْبَابَ السَّمَوَاتِ” “Göklerin yollarına.”

Ayette geçen “esbab”, “yollar” anlamındadır. Firavun bunu önce mübhem olarak ifade edip ardından açıkladı. Bunda, muhatabı onu öğrenmeye teşvik vardır.

فَاطَّلَعَ إِلَى إِلَهِ مُوسَى “Böylece Mûsâ’nın ilâhına muttali olayım.”

Muhtemelen Firavun bu talimatla, yüksek bir yerde vezirinin rasathane yapmasını istedi. Ta ki arzda meydana gelen olaylara delâlet edecek semavi sebepler (yollar) olan yıldızların hâlini buradan gözlemleyebilsin, böylece Allahın O’na bir şeyler gönderdiğine delâlet eden bir şey görebilsin.

Veya böyle diyerek Hz. Musa’nın peygamberlik davasının çürük olduğunu göstermek istedi. Çünkü, Firavunun kabulüne göre “ben peygamberim” diyen birinin semanın ilahından haber vermesi, semaya muttali olmasına ve oraya kadar yükselmesine bağlıdır. Böyle bir şey ise, insanın yapabileceği şeylerden değildir.

Firavunun bu düşüncesi, Allahı ve O’nun insanlara nasıl mesaj ilettiğini bilmemekten kaynaklanmakta idi.

وَإِنِّي لَاطَنَّكَ كَاذِبًا “Çünkü ben, onun yalancı olduğunu sanıyorum.”

Ben O’nu risalet davasında yalancılardan sanıyorum.

وَكَذَلِكَ زَيْنَ لِفِرْعَوْنَ شَوْءٍ عَمَلِهِ “Böylece Firavun’a yaptığı kötü iş süslü gösterildi.”

وَصُدَّ عَنِ السَّبِيلِ “Ve doğru yoldan saptırıldı.”

Firavuna amelinin süslü kılınması ve doğru yoldan çevrilmesi, sebep olarak şeytana, gerçek fail olarak ise Allaha dayanır.

وَمَا كَيْدُ فِرْعَوْنَ إِلَّا فِي تَبَابٍ “Firavun düzeni boşa çıkmaya mahkumdur.”

Bunu söyleyen, Firavun hanedanından iman eden zâttır. Hz. Musa olduğu da söylenmiştir.

38- وَقَالَ الَّذِي آمَنَ “O iman eden kimse dedi ki:”

يَا قَوْمِ اتَّبِعُونِ أَهْدِكُمْ سَبِيلَ الرَّشَادِ “Ey kavmim! Bana uyun ki, sizi sebilü’r-reşada (doğru yola) sevk edeyim.”

Sebilür-reşad, kendisinde sülûk edeni maksuda götüren yoldur.

Bu ifadede, Firavun ve kavminin gittiği yolun bozuk bir yol olduğuna tariz vardır.¹²

¹² Firavun yirmidokuzuncu ayette **“Ve sizi ancak doğru yola sevk ediyorum.”**

39- **“Ey kavmim! Bu dünya hayatı ancak gelip geçici bir faydalanmadır.”**

“Ahiret ise ebedî olarak kalınacak yerdir.”

Çünkü şu dünya hayatı süratle zevâl bulması cihetiyle sadece azıcık bir faydalanmaktır. Ahiret yurdu ise, ebedi olmasıyla gerçek yerleşim yeridir.

40- **“Kim bir kötülük işlerse, ona ancak yaptığıının dengi ile ceza verilir.”**

Bu, Allaha bir lütuftur.

Ayette, cinayetlerde dengiyle ödeme yapılacağına bir delil vardır.¹³

“Erkek ve kadın, her kim de mü'min olarak iyi bir amel işlerse, işte onlar cennete girerler.”

“Orada kendilerine hesapsız rızık verilir.”

Orada **“biğayri hisap”** yani **“hesapsız”** rızıklanmaları

-“Şu kadar” diye bir sınır olmaması,

-Ve amelleriyle mütenasip bulunmamasındandır. Allah, kendisinden lütf ve rahmet olarak, onlara kat kat sevaplar verir, hesapsız rızıklandırır.

Ayetin anlatımında salih amel işlemeye vurgu yapılmış, ancak bunun **“mü'min kimseler için”** böyle netice vereceğine dikkat çekilmiştir. Demek ki, iman olmadan işlenen salih amellerde böyle bir mükafat söz konusu değildir.

41- **“Ey kavmim! Nedir bu başıma gelen? Ben sizi kurtuluşa çağırıyorum, siz ise beni ateşe çağırıyorsunuz.”**

Biraz önce **“ey kavmim”** demiş iken, bu cümlesinde de **“ey kavmim”** ifadesini tekrarlaması, onları gaflet uykusundan uyarmak ve nida edilen hususa önem vermelerini sağlamak içindir. Ayrıca, kendisinin onların hayrını istemesine mukabil, onların menfi tavırlarını kınamaktır.

demmişti. Bu ifade ile, gerçek doğru yolun onun gittiği yol olmadığı anlatılmış oldu.

¹³ Mesela, bir cam kıran kimseye bunun bedeli ödetilir, kendisinden iki cam parası alınmaz.

42- **“Siz beni Allah’ı inkâr etmeye ve hakkında hiçbir bilgim olmayan şeyleri O’na ortak koşmaya çağırıyorsunuz.”**

Kendisinin rab olduğu hususunda hiçbir bilgim olmayan şeyi, Allaha ortak kılmaya beni çağırıyorsunuz.

Böyle demekten muradı, Allahın dışında rab telakki edilen şeylerin rububiyetini reddetmektir.

Böyle demesinde, ulûhiyetin (ilah olmanın) mutlaka bir delile dayanması gerektiğini hissettirmek vardır.¹⁴ Dolayısıyla, birinin ilahlığına itikad etmek, ancak yakîn ile olmalıdır.

“Ben ise sizi Azîz – Ğaffar olana çağırıyorum.”

Benim kendisine imana davet ettiğim Allah ise, ulûhiyette olması gereken bütün sıfatları kendinde cem etmiştir.

O, tam bir kudret ve galebeye, ilim ve iradeye sahiptir. Mahlûkatın amellerine karşılık verir, onları azaplandırmaya veya affetmeye kâdirdir.

43- **“Şüphesiz, la jûzüm ainnâ taddûnâ ilâhî lîs le dâwâ fî dînâ ve lâ fî alâhîre-”** yok ki sizin beni çağırdığınız şey, dünyada da ahirette de çağırılmaya (ibadete) layık değildir.”

Sizin ilahlarınızın ibadete layık olmadığı ise, gözler önündedir. Çünkü onlar cansız şeylerdir, bunların ilahlığını (mabud olmalarını) gerektiren hiçbir özellikleri yoktur.

“Şüphesiz dönüşümüz Allah’adır.”

Ölüm ile, dönüşümüz Allahadır.

“Ve şüphesiz, aşırı gidenler cehennem ahabının ta kendileridir.”

Allaha şirk koşmak ve kan akıtmak gibi fiillerle dalalet ve tuğyanda aşırı giden müsrifler, elbette cehennem ashâbı olmayı hak etmişlerdir.

44- **“Size söylediklerimi hatırlayacaksınız.”**

¹⁴ Yani birisin “ben ilahım” demesiyle veya bazı insanların herhangi bir şeyi “ilah” kabul etmesiyle, o şey ilah olmaz. İlah olduğuna dair delil olması gerekir.

İlerde, size verdiğim bu nasihati hatırlayacaksınız.

“**Ve ben işimi Allah’a havale ediyorum.**” وَأَفْوِضُ أَمْرِي إِلَى اللَّهِ

Her türlü kötü şeyden beni koruması için, işimi Allaha bıraktım.

“**Şüphesiz Allah, kullarını hakkıyla görendir.**” إِنَّ اللَّهَ بِالصِّيرِّ بِالْعَبَادِ

Allah, kullarını görür, dolayısıyla onları muhafaza eder.

Bir sonraki ayetten, onların bu zâtı tehdit ettikleri anlaşılmaktadır. Böyle olunca, ayetin bu kısmı onların tehditlerine bir cevap gibidir.

45- “**Allah, kurdukları tuzakların kötülüklerinden onu korudu.**” فَوَقَّيْهُ اللَّهُ سَيِّئَاتِ مَا مَكَّرُوا

“**Âl-i Firavnı ise, o kötü azap kuşattı.**” وَحَاقَ بِآلِ فِرْعَوْنَ سُوءُ الْعَذَابِ

Âl-i Firavundan murat, Firavun ve kavmidir. Firavunun burada doğru-
dan zikri geçmemesi, onların zikrinin buna lüzum hissettirmemesindendir.
Yani, Allah Âl-i Firavuna azap verdiğinde, Firavunun da buna dâhil oldu-
ğu evleviyetle sabittir.

“**Kötü azap**”tan murat, suda boğulmaları, katledilmeleri veya cehen-
nem azabına maruz kalmalarıdır.

46- “**(Öyle bir) ateş ki, onlar sabah-akşam ona arz olunurlar.**” النَّارُ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَعَشِيًّا

Ayette bahsedilen ateş, şu rivayetten anlaşıldığı üzere, ruhlarına kabirde
verilen azaptır: “Onların ruhları siyah kuşların içinde kıyamet gününe ka-
dar sabah-akşam ateşe arzedilirler.”

“**Sabah-akşam**” şeklindeki ifade, tahsis ve teyide muhtemeldir.¹⁵

Ayette, ölümden sonra ruhun bekasına ve kabir azabına bir delil vardır.¹⁶

¹⁵ Yani, “onların kabir azabı sabah ve akşam vakitlerinde, günde iki defa gerçek-
leşir” manası anlaşılabilceği gibi, “devamlı azap içinde bulunurlar” manası da
anlaşılabilir.

¹⁶ Ölüm, ruhun bedenden ayrılması olayıdır. Ruh ile beden arasında, lamba ile
cereyan arasındaki gibi bir münasebet vardır. Lamba parçalandığında ışık artık
görülmez, ama aslında cereyana bir zarar da gelmez. Cereyanın varlığı lambadan
farklıdır ve ona bağlı değildir. Beden ölüm ile dağılır, ama ruh kendi hayatına de-
vam eder.

وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ “Kıyamet koptuğu günde ise”

Firavun hanedanına verilecek bu azap, dünya devam ettikçe olacaktır. Ama, kıyamet koptuğunda, onlarla ilgili olarak meleklerle şöyle denilir:

أَدْخِلُوا آلَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ الْعَذَابِ “Âl-i Firavnu azabın en şiddetlisine sokun!”

Bundan murat ise, cehennem azabıdır.

Çünkü cehennem azabı, kabir azabından daha şiddetlidir.

وَأَذِيتَحَاجُّونَ فِي النَّارِ فَيَقُولُ الضُّعَفَاءُ لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا 47- فَهَلْ أَنْتُمْ مُغْنُونَ عَنَّا نَصِيبًا مِنَ النَّارِ “Ateşin içinde birbirleriyle tartışarlarken, zayıf olanlar, büyüklük taslayanlara, “Biz size uymuş kimse-lerdik. Şimdi ateşten olan payımızdan bir kısmını bizden kaldırıbilir misiniz?” derler.”

Ondan bir kısmını bizden def edebilir veya kendiniz yüklenebilir misiniz?

قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا كُلٌّ فِيهَا 48- “Büyüklük taslayanlar ise şöyle derler: Biz hepimiz ateşin içindeyiz.”

Yani, hem biz hem siz aynı ateşteyiz, nasıl size bir fayda verebiliriz? Yapabilsek, kendimizden azabı def ederiz!

إِنَّ اللَّهَ قَدْ حَكَمَ بَيْنَ الْعِبَادِ “Şüphesiz Allah, kullar arasında hüküm vermiştir.”

Allah Cennet ehlini cennete, cehennem ehlini cehenneme almakla, kulları arasında hükmünü vermiştir. Onun hükmünü bozacak kimse yoktur.¹⁷

وَقَالَ الَّذِينَ فِي النَّارِ لِخَزَنَةِ جَهَنَّمَ ادْعُوا رَبَّكُمْ يُخَفِّفْ عَنَّا يَوْمًا مِنَ الْعَذَابِ 49- “Ateşte olanlar cehennem bekçilerine, “Rabbinizden isteyin de (hiç değilse) bir gün bizden azabı hafifletsin” derler.”

“Ateşte olanlar, oranın bekçilerine şöyle derler” demek yerine “cehennem bekçilerine şöyle derler” denilmesi, durumun dehşetini ifade et-

¹⁷ Dünyada, mahkemenin verdiği kararı bir üst mahkeme bozabilmektedir. Ama Allah için –haşa- bir üst merci yoktur ki, O’nun verdiği hükmü bozabilsin!

mek ve korkutmak içindir veya onların o ateşte yerlerini beyan için böyle denilmiştir.¹⁸

“**Cehennem**” kelimesinin, o azap mahallinin en uzak derekesi olması muhtemeldir.

50- قَالُوا أَوَلَمْ تَكُ تَأْتِيكُمُ رُسُلُكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ “Dediler: “Size peygamberleriniz açık mu’cizeler getirmemiş miydi?”

Cehennem bekçileri böyle diyerek,

-Onları ilzam etmek

-Hakka davet edildikleri vakitleri zayı etmelerinden dolayı onları kınamak,

-Ve icabet sebeplerini boşa çıkarmalarını göstermek istediler.

قَالُوا بَلَىٰ “Onlar, “Evet, getirmişti” dediler.”

قَالُوا فَادْعُوا “Öyleyse kendiniz yalvarın” dediler.”

“Siz kendiniz dua edin. Biz buna cesaret edemeyiz. Çünkü bize, sizin gibilere dua etme hususunda izin verilmedi.”

Bunda, onların ümitlerini bütün bütün kırmak vardır.

وَمَا دُعُوا الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ “Şüphesiz kâfirlerin duası boşunadır.”

Onların duası zâyi olur, cevap verilmez.

Bunda da yine onların icabet hususunda bütün ümitlerini kırmak vardır.

51- إِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ يَقُومُ الْأَشْهَادُ “Şüphesiz biz, elçilerimize ve iman edenlere dünya hayatında ve şahitlerin şahitlik edecekleri günde yardım ederiz.”

Biz, elçilerimize şu dünyada

-Deliller göstererek,

-Zafer vererek,

-Onlar namına kâfirlerden intikam alarak yardım ederiz.

-“**Ve şahitlerin şahitlik edecekleri günde**”,

Yani, onlara yardımımız hem dünya hem de ahirettedir.

¹⁸ Birinci yoruma göre, cehennem ve ateş aynı anlamda kullanılmıştır. Ama ikinci yoruma göre, cehennem bir mekân olarak ele alınmış, ateş ise onda bir unsur olarak değerlendirilmiştir.

Din düşmanlarının zaman zaman peygamberlere galip gelmesi bu hüküm bozmaz. Çünkü, itibar işin akıbetine ve ekseri durumlara göredir.¹⁹

Ayette geçen “**şahitler**”den murat, kıyamet günü şehâdetle bulunacak olan

- Melekler,
- Peygamberler,
- Ve mü'minlerdir.

52- **يَوْمَ لَا يَنْفَعُ الظَّالِمِينَ مَعَذَرَتُهُمْ** “O gün zalimlere, mazeretleri fayda vermez.”

Buradaki “**gün**” ifadesi, önceki ayetteki günden bedeldir. Yani, şahitlerin şehadette bulunacağı o günde, o zâlimlerin ileri sürdükleri mazeretler kendilerine bir fayda vermeyecektir. Çünkü, batıl bir özürdür.

Veya onlara izin verilmez ki mazeret beyan edebilsinler!

وَلَهُمُ اللَّعْنَةُ “Onlara lânet vardır.”

Lânetten murat, rahmetten uzak kılınmalarıdır.

وَلَهُمْ شَرُّ الدَّارِ “En kötü yer onlar içindir.”

Bundan murat, cehennemdir.

¹⁹ Mesela, Hz. Peygamber Mekke döneminde çok sıkıntılar yaşamış ve Uhud Savaşında mağlubiyet tadılmıştır. Ama neticede hak batıla galip gelmiş, Mekke fethedilmiş, Ka’be putlardan temizlenmiştir. Diğer peygamberlerin hayatına ve peygamber varisi zâtların durumlarına bu zâviyeden bakmak lazımdır. Nitekim Kur’an-ı Kerîm “İşte bak, uyarılanların akıbeti nasıl oldu?” (Yunus, 73), “O halde sabret! Şüphesiz akıbet, müttakilerindir.” (Hûd, 49) demektedir.

Tek Mabud

53- وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْهُدَى “Andolsun, biz Mûsâ’ya hûda’yı verdik.”

Hûda’dan murat, dîn hususunda yol gösterici olan mu’cizeler, sahifeler ve hükümlerdir.

وَأَوْزَنَّا بَنِي إِسْرَآئِيلَ الْكِتَابَ “İsrailoğulları’nı da Kitaba varis kıldık.”

Hız. Musa’dan sonra İsrailoğullarını Tevrata mirasçı yaptık.

54- هُدًى وَذِكْرَى لَأُولَى الْأَلْبَابِ (O Kitap), akıl sahipleri için bir rehber ve öğüttür.”

O Tevrat bir hidayet ve öğüttür.

Veya bir yol gösterici ve bir hatırlatıcıdır.

Ayet metnindeki **ulu’l-elbab**’tan murat, selim akıl sahipleridir.

55- فَاصْبِرْ “Öyleyse sen sabret.”

Öyleyse (ey peygamber!) Sen o müşriklerin ezasına sabret!

إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ “Allah’ın va’di şüphesiz haktır.”

Allahın yardım vaadi elbette haktır. O, vaa­din­de hulfetmez. Sen, Musa ve Firavunun kıssasına bak, orada buna şahitler bulursun.

وَأَسْتَغْفِرْ لِدُنْيِكَ “Günahın için istiğfar et.”

-Evlâ olanı terk etmek,

-Veya düşmanların durumundan dolayı kederlenmek gibi hâllerin için istiğfar ederek eksiklerini tamamla, dininin meselelerine yönel. Çünkü Al-lahu Teâlâ, yardımda ve dinini galip kılmada Sana kâfidir.

وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ “Akşam-sabah Rabbini hamd ederek tesbih et.”

Rabbine olan tesbih ve tahmîdine devam et.

Denildi ki: Bu iki vakitte namaz kıl! Çünkü Mekke döneminde farz olan namaz, sabah ve akşam ikişer rekât namaz kılmak idi.

إِنَّ الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِ اللَّهِ بِغَيْرِ سُلْطَانٍ أَتَتْهُمْ إِنْ فِي صُدُورِهِمْ إِلَّا كِبْرٌ -56
 “Allah’ın âyetleri hakkında, kendilerine gelmiş bir delil
 olmaksızın mücadele edenler var ya, onların kalplerinde kendisine
 asla ulaşmayacakları bir kibir vardır.”

Ayet, her ne kadar Mekke müşrikleri ve Yahudiler hakkında inse de, hüküm olarak batıl yolda mücadele veren herkesi içine alır.

Hz. Peygamber bazı Yahudileri İslâma davet ettiğinde şöyle demişlerdi: “Bizim kurtarıcımız (beklediğimiz zât) Sen değilsin. O, Davud neslinden Mesih’tir. O’nun saltanatı karayı ve denizi içine alır. Nehirler onunla beraber akar.”

Kibirden murat,

-Hakka karşı büyüklenmek,

-Tefekkürden ve ilim öğrenmekten kendini müstağni saymaktır.

-Veya reislik sevdasıdır.

-Veya nübüvvet ve saltanatın ancak kendilerinin hakkı olduğunu düşünmeleridir.

فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ “Sen Allah’a sığın.”

إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ “Şüphesiz O, Semi’ – Basîr’dir.”

Çünkü O, sözlerinizi işitir, fiillerinizi görür.

لَخَلْقُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ أَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ النَّاسِ -57
 “Elbette göklerin ve yerin yaratılması, insanların yaratılmasından daha büyüktür.”

Dolayısıyla, büyüklüğü ile beraber gökleri ve yeri bir asıl olmadan yoktan yaratmaya kâdir olan, elbette bu insanı ikinci defa bir asıldan yaratmaya kâdirdir.

Ayetin bu kısmı, onların hakkında mücadele ettikleri en müşkil olan haşir meselesini, tevhid meselesiyle bir beyandır.²⁰

وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ “Fakat insanların çoğu bilmezler.”

Çünkü onlar,

-Aşırı gafletleri,

²⁰ Çünkü haşrin en büyük delili tevhiddir. Âlemi yaratan kabul edildiğinde, haşri getirilenin O’na zor olmadığı da anlaşılır.

-Ve hevâyâ tâbî olmaları yüzünden tefekkür ve teemmül ile bakmazlar.

58- “Kör ile gören bir değildir.” وَمَا يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ

Bundan murat, gafil kimse ile gerçekleri gören kimsedir.

“İman edip salih ameller işleyenler ile kötülük yapanlar da.” وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَلَا الْمُسِيءَ

Güzel işler yapanla kötü işler yapan da bir değildir. Dolayısıyla, bunların farklılığının ortaya çıkacağı bir hâlin olması gerekir, bu ise öldükten sonraki hayattır.

“Siz pek az düşünüyorsunuz!” قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ

Zamir, insanlara racidir. Veya sadece kâfirler için kullanılmıştır.

Ayette, gaybtan hitaba bir iltifat vardır.

Veya, cümleinin başında Hz. Peygambere yönelik olarak **“De ki”** şeklindeki mukadder bir emir vardır.

59- “Kıyamet günü mutlaka gelecektir, bunda hiç şüphe yoktur.” إِنَّ السَّاعَةَ لَأْتِيَةٌ لَا رَيْبَ فِيهَا

Çünkü, gelmesine bir engel olmadığı gibi, bütün peygamberler onun vukuu ile ilgili vaadi bildirmekte ittifak halindedirler.

“Fakat insanların çoğu buna inanmazlar.” وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ

Sadece zâhire (dış görünüşe) bakıp durduklarından kıyametin gelmesini tasdik etmiyorlar.

60- “Rabbiniz şöyle dedi:” وَقَالَ رَبُّكُمْ

“Bana dua edin, size cevap vereyim.” اِدْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ

Ayetin devamında ibadetten bahsedildiğinden, buradaki **“dua edin”** ifadesi “ibadet edin” manası taşıyabilir.

“Bana ibadet etmekten kibirlenenler, aşağılanmış bir hâlde cehenneme gireceklerdir.” إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ

Veya dua doğrudan kendi anlamında olup, ayetin bu kısmında geçen “ibadet”, dua olarak açıklanabilir. Çünkü dua, ibadetin bölümlerinden biridir.

61- **“O Allah ki, içinde rahat etmeniz için geceyi ve gösterici olarak da gündüzü var etti.”**

Çünkü gecenin tabiatında soğukluk ve karanlık vardır, bu da hareketlerin zayıflamasına ve duyguların sükûnet bulmasına sebebiyet verir.

Ayette görmenin gündüze nispet edilmesi, görme olayını daha etkili bir şekilde anlatmak içindir.²¹

62- **“Şüphesiz Allah, insanlara karşı sonsuz lütuf sahibidir.”**

Öyle bir lütuf sahibidir ki, hiçbir lütuf ona denk olamaz. Ayette, bunu hissettirmek için mesele mutlak bırakıldı, insana olan lütuflar anlatılmadı.

63- **“Fakat insanların çoğu şükretmezler.”**

Ekser insanların şükretmemesi,

-Mün'imi (nimetleri veren Allahı) bilmemelerinden,

-Ve nimet mevkilerinden gaflette bulunmalarındandır.

Üst cümlede **“insanlar”** ifadesi geçtiği hâlde burada da tekrar edilmesi, nankörlüğün onlara has olmasındandır.²²

64- **“İşte her şeyin yaratıcısı olan Rabbiniz Allah!”**

65- **“O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur.”**

İşte, ulûhiyeti ve rububiyeti gerektiren fiiller kendine ait olan Zât, Rabbiniz olan Allah'tır.

Bunları yapan zât olan Allah, şu özelliklerle anlatılmıştır:

-O sizin Rabbinizdir.

-Herşeyi O yaratmıştır.

-Ondan başka ilâh yoktur.

Bu cümlelerin her biri, önceki cümleyi tahsis ve takrir eder.²³

21 “Ömer âdildir” yerine “Ömer, adalettir” dediğimizde, her şeyiyle âdil olduğu anlatılmış olur. Burada da benzeri bir anlatım söz konusudur.

22 Yani, diğer mahlûklar Allahı bilirler ve O'nun nimetlerinin farkındadırlar. Dolayısıyla, şükür görevlerini yerine getirirler.

23 Yani mesela,

فَأَنَّى تُؤْفَكُونَ “Durum bu iken, nasıl oluyor da (haktan) döndürülüyor-sunuz?”

Durum böyle iken nasıl ve hangi cihetle O’na ibadet etmeyi bırakıyor, başkasına tapıyorsunuz?!

63- كَذَلِكَ يُؤْفَكُ الَّذِينَ كَانُوا بِآيَاتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ “Allah’ın âyetlerini inkâr etmekte olanlar, işte böyle döndürülürler.”

Yani, bunların çevrilmeleri gibi, Allahın âyetlerini inkâr eden ve düşünen herkes haktan çevrilir.

64- اللَّهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ قَرَارًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً “O Allah ki, yeryüzünü sizin için yerleşim yeri, göğü de üzerinize tavan yaptı.”

Ayet, Allahın ulûhiyet ve rububiyetine, başka özel fiillerle ikinci bir istidlâldir.

وَصَوَّرَكُمُ فَأَحْسَنَ صُورَكُمْ “Size suret verip de suretlerinizi en güzel kıldı.”

İnsanın en güzel surette olması,

-Endamının düzgünlüğü,

-Vücudunun tümüyle kıllı olmaması,

-Azalarının tenasübü,

-Çeşitli sanat eserleri meydana getirebilmesi,

-Kemâlât elde edebilmesi gibi özellikleri sebebiyledir.

وَرَزَقَكُمُ مِنَ الطَّيِّبَاتِ “Ve temiz şeylerle sizi rızıklandırdı.”

ذَلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ “İşte Rabbiniz Allah!”

فَتَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ “Alemlerin Rabbi Allah yücedir!”

Çünkü, Allahın dışında ne varsa, hepsi terbiyeden geçmiştir. Bunların her biri hadd-i zâtında fakir ve muhtaçtır, zevale maruzdur.

65- هُوَ الْحَيُّ “O, Hayy’dır.”

-O sizin Rabbiniz olduğu için Allah’tır.

-Herşeyi yaratan O olduğu için, sizin de Rabbiniz O’dur.

-Kendisinden başka ilah olmadığı için, her şeyi yaratan da Odur.

Böylece bu cümleler, birbirine zincirin halkaları gibi bağlıdırlar.

O'nun hayatı zâtındandır, hayatı başkasının hayat vermesiyle olmayıp, kendindendir.

“O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur.” لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ

Çünkü O'ndan başka mucid (icad eden) yok.

Zâtında ve sıfatlarında O'na denk veya O'na yakın biri söz konusu değil.

“O hâlde dinde samimi olarak sadece O'na dua edin.” فَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ

O'na ibadet edin.

Şirk ve riyadan arınmış bir şekilde O'na taatte bulunun.

“Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allaha mahsustur.” الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

66- قُلْ إِنِّي نُهَيْتُ أَنْ أَعْبُدَ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَمَّا جَاءَنِيَ الْبَيِّنَاتُ مِنْ رَبِّي “De ki: Rabbimden bana beyyinat gelince, Allah’ı bırakıp da sizin çağırdıklarınıza ibadet etmem bana yasaklandı.”

Beyyinattan murat, deliller ve ayetlerdir. Veya sadece ayetlerdir. Çünkü onlar aklın delillerini takviye eder ve onları uyarır.

“Ve âlemlerin Rabbine teslim olmam bana emredildi.” وَأَمَرْتُ أَنْ أُسَلِّمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ

67- هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ “O ki, sizi (önce) topraktan, sonra nutfeden, sonra “alaka”dan yarattı.”

“Sonra sizi (ana rahminden) bebek olarak çıkarır.” ثُمَّ يُخْرِجُكُمْ طِفْلاً

“Sonra olgunluk çağına ulaştırır.” ثُمَّ لَتَبْلُغُوا أَشَدَّكُمْ

“Sonra da ihtiyarlık dönemine erdirir.” ثُمَّ لَتَكُونُوا شُيُوخًا

“İçinizden bir kısmı önceden vefat eder.” وَمِنْكُمْ مَنْ يَتُوفَّى مِنْ قَبْلُ

Bir kısmınız yaşlılığa veya kemâl yaşına varmadan vefat eder.

“Allah bunları, ecel-i müsemmaya erişmeniz ve düşünüp akıl erdirmeniz için yapar.” وَلِتَبْلُغُوا أَجْلاً مُّسَمًّى وَلَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ

Ecel-i müsemmadan murat,

-Ya ölüm vaktidir,

-Veya kıyamettir.

Allahın bütün bunları yapması, işte bu belli olan ecele ulaşmanız ve bunlarda olan delil ve ibretleri düşünmeniz içindir.

68- هُوَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ “O, yaşatır ve öldürür.”

فَإِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ “Bir şeye hükmettiğinde, ona sadece “ol” der, o da olur.”

O, murat ettiğini yaratmada külfete katlanmaya ve bir takım aletlere muhtaç değildir.

Hayatı vermek ve almak, aletlere ve maddelere bağlı olmayan zâtî bir kudreti iktiza eder.

Kâfirlerin Hüsranı

69- أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِ اللَّهِ -
mücadele edenleri görmedin mi?”

أَتَى يُضْرَفُونَ^٤ “Nasıl da döndürülüyorlar?”

Nasıl da O’nu tasdikten çevriliyorlar?!

56. ayette Allahın ayetleri hakkında mücadele edenlerden söz edilmişti.
Burada tekrar edilmesi,

-Mücadele edenlerin farklı olmasından,

-Veya mücadele ettikleri şeyin farklılığındandır.

-Veya te’kîd içindir.

70- الَّذِينَ كَذَّبُوا بِالْكِتَابِ وَبِمَا أَرْسَلْنَا بِهِ رُسُلَنَا -
mizle gönderdiklerimizi yalanladılar.”

Kitap’tan murat

-Ya Kur’andır.

-Veya bütün semavî kitaplardır.

“Elçilerimizle gönderdiklerimizi yalanladılar.” ifadesinden murat
ise,

-Ya diğer kitaplardır.

-Veya vahiy ve şeriatlerdir.

فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ^٥ “Ama sonra bilecekler.”

Yalanlamalarının karşılığını sonra bilecekler.

71- إِذِ الْأَغْلَالُ فِي أَعْنَاقِهِمْ وَالسَّلَاسِلُ يُسْحَبُونَ^٦ -
halkalar ve zincirler olduğu halde sürükleneceklerdir.”

72- فِي الْحَمِيمِ^٧ “Kaynar suda.”

ثُمَّ فِي النَّارِ يُسْجَرُونَ^٨ “Sonra da ateşte yakılacaklardır.”

Ayetten murat, onların çeşit çeşit azaplara maruz kalacaklarını, azabın birinden diğerine intikal ettirileceklerini bildirmektir.

73- **ثُمَّ قِيلَ لَهُمْ أَيْنَ مَا كُنتُمْ تُشْرِكُونَ** “Sonra onlara şöyle denilir: Ortak koştuklarınız nerede?”

74- **مِنْ دُونِ اللَّهِ** “Allah’tan başka.”

قَالُوا ضَلُّوا عَنَّا “Onlar da derler: Bizden kaybolup gittiler.”

Ayette anlatılan bu durum, batıl mabutları olan putlarıyla bir araya getirilmeden öncedir.

Veya bundan murat “onlar bizden yana kaybolup gittiler, onlardan umduğumuzu bulamadık.” manasıdır.

بَلْ لَمْ نَكُنْ نَدْعُوا مِنْ قَبْلُ شَيْئًا “Doğrusu, önceden hiçbir şeye tapmıyorduk.”

Yani, doğrusu şunu anladık: Biz onlara ibadet etmekle aslında hiçbir şeye ibadet etmiyormuşuz. Çünkü onlar, kendilerinden bahse değer şeyler değillermiş.

Bu mana, “onu bir şey zannetmiştim, ama değilmiş” denilmesi gibidir.

كَذَلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ الْكَافِرِينَ “Allah, kafirleri işte böyle saptırır.”

İşte bu dalalet gibi, Allah kâfirleri yoldan çıkarır, böylece ahirette kendilerine fayda verecek bir şeye ulaşamazlar.

Veya bundan maksat şöyle olabilir: Onlara ilahlarını kaybettirir, arasalar da onlara rastlayamazlar.

75- **ذَلِكُمْ بِمَا كُنتُمْ تَفْرَحُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَبِمَا كُنتُمْ تَمْرَحُونَ** “İşte bu, sizin yeryüzünde haksız yere şımarmanızdan ve böbürlenmenizden ötürüdür.

Haksız yere yeryüzünde şıarmak ve kibirlenmek, şirk ve tuğyan şeklinde kendini gösterir.

Üstte, “Allah kâfirleri işte böyle saptırır” denildikten sonra bu ayette doğrudan kendilerine hitap edilmesi, daha etkin bir şekilde onları kınamak içindir.

76- **أَدْخُلُوا أَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا** “Ebedî kalmak üzere girin cehennem kapılarından!”

Sizin her bir grubunuza uygun bir şekilde yedi kısma taksim edilmiş cehennem kapılarından girin bakalım!

فَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِينَ “Büyüklik taslayanların yeri ne kötüdür!”

Cehennem, hakka karşı kibirlenenler için ne kötü bir yerleşim yeridir!

77- فَاضْبِرْ “Öyleyse sen sabret!”

إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ “Şüphesiz Allah’ın vaadi hak’tır.”

Allahın kâfırları helâkiyle ilgili vaadi hak’tır, mutlaka gerçekleşecektir.

“Onlara vaat Fİمَا نُرِيكَ بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفِّيكَ فَاِلَيْنَا يُرْجَعُونَ ettiğimiz azâbın bir kısmını sana göstersek veya (göstermeden önce) seni vefât ettirsek, sonunda onlar bize döndürüleceklerdir.”

Onlarla ilgili vaat edilen azap, onların öldürülmeleri ve esir edilmeleridir.

Bunu Sana göstersek veya Sen neticeyi görmeden vefat ettirirsek, kıyamet günü onların dönüşü bizedir. Biz de amellerine göre kendilerine karşılık veririz.

“Sonunda onlar bize döndürüleceklerdir.”

Ayetin bu kısmı “veya Seni vefat ettirirsek” kısmının cevabıdır.²⁴

Ayetin bu kısmının her iki “eğer” ifadesine cevap olması da caizdir. Yani, “biz onlara Senin hayatında azap versek de vermesek de, alâ külli hâl ahirette en şiddetli azabı vereceğiz.

Dönüşün sadece Allaha olduğunun bildirilmesi, azabın şiddetine delâlet eder.

78- وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِنْ قَبْلِكَ “Andolsun, senden önce de elçiler gönderdik.”

“Onlardan bir kısmını sana anlattık.”

“Bir kısmını ise sana anlatmadık.”

²⁴ Yani, onların öldürülmelerini veya esir edilmelerini Sen görmesen bile hiç merak etme, onlar bize döndürülecekler ve layık oldukları cezaları bulacaklar.

“Hiçbir peygamber, Allah’ın izni olmadan bir ayet getiremez.”

Denildi ki: Peygamberlerin sayısı yüzyirmidört bindir. Bunlardan kıssası anlatılanlar ise, az sayıda şahıslardır. Çünkü mu’cizeler Allahtan birer ihsan olup, ihsanının diğer kısımları gibi bunları da hikmetinin gereğine göre onlar arasında taksim etmiştir. Peygamberler için bunları kendilerinin tercih etmesi veya talep edilen mu’cizeyi mutlaka meydana getirmesi söz konusu değildir.

“Allah’ın emri gelince hak yerine getirilir.”

Allahın dünyada veya ahirette azapla ilgili emri gelince, hak yolda olanın kurtarılması ve batıl yolda olanın cezalandırılması gerçekleşir.

“İşte o zaman, batıl dava peşinde koşanlar, tam bir hüsrana uğrarlar.”

O zaman, aslında kendilerine nice mu’cizeler, ayetler geldiği hâlde yine de bunları talep eden inatçı kimseler, helâk olurlar.

79- “O Allah ki, kimine binesiniz, kimini de yiyesiniz diye sizin için o en’amı (davarları) yarattı.”

Çünkü o davarlar içinde koyun gibi eti yenenler olduğu gibi, deve ve sığır gibi aynı zamanda binilenler de vardır.

80- “Onlarda sizin için daha birçok faydalar da vardır.”

Onlarda sizin için süt, deri ve kıl gibi faydalar vardır.

“Gönüllerinizdeki ihtiyaçlara onlar üzerinden ulaşırsınız.”

Ve bir de bunların üzerine binerek seyahat edersiniz.

“Hem onlarla hem de gemilerle taşınırsınız.”

Karada bunlarla, denizde gemilerle taşınırsınız.

81- “Ve size âyetlerini gösteriyor.”

Ve O size kudretinin kemâline ve sonsuz merhametine delâlet eden delillerini gösteriyor.

فَإِىَ آيَاتِ اللّٰهِ تُنْكِرُونَ “Şimdi Allah’ın hangi âyetlerini inkâr edersiniz?”

Bu ayetlerden/ delillerden hangi birini inkâr edersiniz?

Çünkü bunlar gayet açık birer delil olmalarıyla, inkârı kabul etmez.

82- “Onlar أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِى الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ” Onlar yeryüzünde dolaşıp, kendilerinden öncekilerin akıbetlerinin nasıl olduğuna bakmadılar mı?”

“Onlar kendilerinden daha كَانُوا أَكْثَرَ مِنْهُمْ وَأَشَدَّ قُوَّةً وَآثَارًا فِى الْاَرْضِ çok, daha güçlü ve yeryüzündeki eserleri daha üstündü.”

Yeryüzündeki eserleri, onlardan geriye kalan saraylar, san’at eserleri ve benzerleridir.

Denildi ki: Bundan murat, onların cesetlerinin ne kadar büyük olduğunu gösteren ayak izleridir.

فَمَا أَغْنَىٰ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ “Fakat onların kazançları kendilerine bir fayda vermedi.”

Ayetteki مَا “ma” harfı olumsuzluk ifade edebileceği gibi, soru anlamında da olabilir. Yani, “onların kazançları kendilerine ne fayda verdi?”

83- “Peygamberleri onlara apaçık deliller getirince, kendilerindeki ilim ile ferahlandılar.”

Peygamberler, kendilerine mu’cizeler veya apaçık ayetler getirdiklerinde onların ilmini hakir gördüler.

“Kendilerindeki ilim ile ferahlandılar.”

İlimden murat, onların haktan uzak inançları ve “Doğrusu onların ahiret hakkındaki bilgisi peş peşe gelmiştir.” (Neml, 66) ayetinde nazara verildiği gibi, batıl şüpheleridir. “Biz diriltilmeyiz ve azap görmeyiz” diyorlardı. Ayrıca “kıyametin kopacağını sanmıyorum” gibi ifadeler kullanıyorlardı. Bunun “ilim” olarak isimlendirilmesi, onların zanlarına göre bir isimlendirmedir, kendileriyle inceden inceye bir istihzadır.

Veya ilimden murat, tabiat ilimleri, astronomi, sanayi ve benzeri diğer ilimler de olabilir.

Veya bundan murat peygamberlerin ilmidir. Bundan şımarmaları ise bu ilme gülmeleri ve peygamberlerle dalga geçmeleridir. Ayetin devamı bu manayı teyid eder.

Denildi ki: Ayetteki **“ferah”** da peygamberlere râcidir. Çünkü peygamberler kâfirlerin cehalette ısrarlarını ve kötü akıbetlerini görünce, kendilerine verilen ilimden dolayı ferah duydular ve Allaha şükrettiler.

وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤْنَ “Ve alaya almakta oldukları şey kendilerini sarıverdi.”

Kâfirlere ise, cehaletlerinin ve peygamberlerle dalga geçmelerinin cezası verildi.

84- فَلَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا قَالُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَحْدَهُ “Azabımızı gördükleri zaman şöyle dediler: “Tek Allah’a inandık.”

وَكَفَرْنَا بِمَا كُنَّا بِهِ مُشْرِكِينَ “Ve O’na ortak koşmakta olduğumuz şeyleri inkâr ettik.”

85- فَلَمْ يَكُ يَنْفَعُهُمْ إِيمَانُهُمْ لَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا “Fakat azâbımızı gördükleri zaman inanmaları, kendilerine fayda vermedi.”

Çünkü, o hâlde iman etmek, makbul bir iman değildir.

سُنَّتَ اللَّهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ فِي عِبَادِهِ “Bu, Allah’ın kulları hakkında eskiden beri yürürlükte olan kanunudur.”

Allah, kulları arasında böyle tasarrufta bulunmayı eskiden beri bir düstur edinmiştir.

وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْكَافِرُونَ “İşte o zaman inkârcılar hüsrana uğradılar.”

Ayetteki هُنَالِكَ “hünelike” aslında mekân için kullanılır. Burada istiare yoluyla zaman için kullanılmıştır.

Hz. Peygamber şöyle buyurur:

“Kim Mü’min sûresini okusa, bütün peygamberlerin, sıddıkların, şehitlerin ve mü’minlerin ruhu ona rahmet okur, Allahtan mağfiret talep eder.”

FUSSİLET SÛRESİ

Fussilet Sûresi Mekkî'dir.

Elli dört ayettir.

Âlemlerin Rabbi

1- حَمْ “Hâ - Mîm.”

2- تَنْزِيلٌ مِنَ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ “(Bu Kur’ân) Rahmân - Rahîm tarafından indirilmiştir.”

Bundan önceki Mü’min sûresinden itibaren yedi sûrenin “Ha-mim” ile başlaması ve bunlara toplu hâlde “Havâmîm” denilmesi, nazım ve lafızda birbirine benzer bir şekilde, sûre başında Kitabın beyanıyla ilgili ayetlerin yer almasından olabilir.

Tenzil’in Rahmân ve Rahime nisbet edilmesi, Allahın kitabının dünya ve ahiret maslahatlarını temin edecek esaslarla dolu olmasındandır.

3- كِتَابٌ فُصِّلَتْ آيَاتُهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ “Bu, bilen bir toplum için Arabça bir Kur’an olarak âyetleri genişçe açıklanmış bir kitaptır.”

Kitab’ın ayetleri lafız ve mana itibarıyla birbirinden temyiz ile ayrılmıştır.

Böylece Onun okunması ve anlaşılması kolaylaştırılmıştır.

“Bilen bir toplum için”

Bu kitap, ehl-i ilim ve ehl-i tefekkür olanlar içindir.

4- بَشِيرًا وَنَذِيرًا “Müjdeleyici ve uyarıcı olarak.”

Onunla amel edenlere bir müjdeci ve ona muhalif olanlara da bir uyarıcı olarak indirilmiştir.

فَاغْرَضَ أَكْثَرُهُمْ “Fakat onların çoğu yüz çevirdi.”

Ama onların çoğu onu düşünmekten ve kabulden yüz çevirdi.

فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ “Artık onlar işitmezler.”

Böyle olunca onlar tefekkür ve tâat kulağıyla dinlemezler.

5- وَقَالُوا قُلُوبُنَا فِي أَكِنَّةٍ مِمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ “Dediler: Senin bizi davet ettiğin şeye karşı kalplerimiz örtülüdür.”

وَفِي أَذَانِنَا وَقْرٌ “Kulaklarımızda da bir ağırlık var.”

“Seninle bizim aramızda bir de perde var.” وَمِنْ بَيْنِنَا وَبَيْنَكَ حِجَابٌ

Bu perde, bir araya gelmemize engel oluyor.

Ayetteki مِنْ “min” ifadesi, bu perdenin onlarla Hz. Peygamber arasındaki tüm mesafeyi içine aldığına ve bir boşluk kalmadığına delâlet etmek içindir.

Bunlar, Hz. Peygamberin davet ettiği şeyleri idrake karşı onların kalplerinin yüz çevirmesini, kulaklarının bunları duymak istemeyişini, Hz. Peygamberle beraber olmalarının ve O’na muvafakat etmelerinin imkânsızlığını anlatan temsillerdir.

6- فَاعْمَلْ إِنَّا نَعْمَلُونَ “Artık (yapacağını) yap, çünkü biz de yapıyoruz.”

Sen kendi dinine göre veya bizim davamızı ibtal için yapacağını yap.

Biz de kendi dinimize göre veya Senin davayı ibtal için yapacağımızı yapacağız.

6- قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ “De ki: Ben ancak sizin gibi bir insanım.”

فَاكْتُبْ بِنَا إِلَٰهَ الْوَحْدِ “Fakat bana ilâhınızın bir tek ilâh olduğu vahyediliyor.”

Ben, kendisinden ders alamayacağınız bir melek veya bir cinnî olmayıp sizin gibi bir insanım. Ayrıca, akılların ve kulakların yüz çevireceği şeylere de çağırımıyorum. Ben sizi ancak tevhide ve amelde istikamete çağırıyorum. Aklî deliller ve naklî şahitler de bunlara delâlet etmektedir.

7- فَاسْتَقِيمُوا إِلَيْهِ “Artık O’na yönelin.”

Öyleyse, fiillerinizde Allaha yönelmiş bir şekilde istikamet üzere olun.

Veya tevhid ve ihlas ile ameli düzgün yapın.

8- وَاسْتَغْفِرُوا “Ve O’ndan bağışlanma dileyin.”

İçinde bulunduğunuz kötü inanç ve kötü amele mukabil, Allaha istiğfar edin.

Cenab-ı Hak bunları bildirdikten sonra, bu konuda şöyle tehditte bulundu:

وَوَيْلٌ لِّلْمُشْرِكِينَ “Müşriklerin vay hâline!”

Aşırı cehaletleri ve Allahı hafife almaları yüzünden, vay o Allaha ortak koşanların hâline!

7- الَّذِينَ لَا يُؤْتُونَ الزَّكَاةَ “Onlar zekâtı vermeyen kimselerdir.”

Onların zekâta yanaşmamaları,

-Cimriliklerinden

-Ve halka şefkat duymamalarındandır. Bu ise, en büyük rezâletlerdendir.

Ayette, kâfirlerin dinin fûruatına muhatap olduklarına bir delil vardır.

Denildi ki: Ayetin manası şöyledir: Onlar nefislerini arıtacak iman ve tâati yapmazlar.

وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ “Ve onlar ahireti de inkâr ederler.”

Ayetin bu kısmı, onların zekâttan kaçınmalarının,

-Dünyayı talep etmeye kendilerini bütünüyle kaptırmaları,

-Ve ahireti de inkârları yüzünden olduğunu hissettirmektedir.

8- إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ “Şüphesiz ki, iman eden ve salih amel işleyenler için bitmez tükenmez bir mükâfat vardır.”

Ayet metnindeki “gayr-i memnun” şunu ifade eder:

-Onlara verilecek bu büyük mükâfatta kendilerine minnette bulunulmaz.

-Veya bundan murat, bu mükâfatın hiç kesilmeyecek olmasıdır.

Denildi ki: Ayet hasta ve yaşlılar hakkında indi. Bunlar tâatten âciz kaldıklarında, daha önce yaptıkları amelin en salih şekli mükâfat olarak kendilerine yazılır.

9- قُلْ أَنتُمْ لَكُمْ تُكْفَرُونَ بِالَّذِي خَلَقَ الْأَرْضَ فِي يَوْمَيْنِ وَتَجْعَلُونَ لَهُ أَندَادًا “De ki: Arzı (yeri) iki günde yaratanı inkâr ediyor ve O’na ortaklar mı koşuyorsunuz?”

Bundan murat iki gün olabileceği gibi, iki merhale de olabilir. Allah her

bir merhalede, en seri bir şekilde yarattıklarını yaratmıştır. Belki de arzdan murat, topraktaki elementlerdir.

İki günde yaratmaktan murat ise, bunlara ortak bir asıl yaratılmasıdır. Sonra da bunlara suretler vermiş, böylece türler meydana gelmiştir.

Onların Allahı inkârı ise, O'nun zât ve sıfatlarını kabul etmemeleridir.

﴿ ذَٰلِكَ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴾ **“İşte O, âlemlerin Rabbidir.”**

İşte, arzı iki günde böyle yaratan Allah, vücut sahasına getirilen bütün mümkünatın yaratıcısı ve terbiye edicisidir.

10- ﴿ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ مِنْ فَوْقِهَا ﴾ **“O, yeryüzünde yükselen sabit dağlar kıldı.”**

Arzın üzerinde yükselmiş dağları meydana getirdi. Ta ki bakanlar ibretle nazar etsinler, araştırmacılar onlardaki menfaatleri bulabilsinler.

﴿ وَبَارَكَ فِيهَا ﴾ **“Orada bolluk - bereket meydana getirdi.”**

Orada çeşit çeşit bitki ve hayvanlar yaratmak suretiyle, arzın hayrını ziyade kıldı.

﴿ وَقَدَّرَ فِيهَا أَقْوَاتَهَا ﴾ **“Ve orada rızıklar takdir etti.”**

Her nev için ona uygun ve kendisiyle yaşayabileceği yiyecekler takdir etti.

Veya arzın her bir bölgesi için oraya uygun yiyecekler tahsis etti.

﴿ فَبِیْ أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ ﴾ **“Dört gün içinde.”**

Burada dört gün, önceki iki günle beraber dört gündür. Bu, şöyle demene benzer: “Basra’dan Bağdad’a on gün yürüdüm. Kûfe’ye de onbeş gün yürüdüm.”

Bu merhaleyi anlatırken “iki günde” demek yerine, “dört günde” denilmesi önceki iki günle bitişik olduğunu hissettirmek içindir, ikisinin toplamını açık olarak ifade etmektir.

﴿ سَوَاءٌ لِّلْسَائِلِينَ ﴾ **“(Rızık) arayanlar için yeter bir şekilde.”**

Yani, bu dört gün, arzın ve onun içinde olanların yaratılış müddetini soranlar içindir.

Veya mana şöyle de takdir edilebilir: “Allah, arzda bu rızıkları, bunlara talip olanlar için takdir etti.”¹

11- **“Sonra duman halinde bulunan göğe yöneldi.”** ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ

Sonra da tam bir teveccühle semaya yöneldi. Zâhir olan o ki, ayetteki **“sonra”** ifadesi zaman itibarıyla olmayıp, iki yaratılış arasındaki farklılığı bildirmek içindir. Çünkü başka bir ayette **“Arzı da bundan sonra düzenleyip döşedi.”** (Naziat, 20) denilmektedir. Ayette anlatılan arzın bu tanzimi, üzerinde dağlar yaratılmasından öncedir.

Duhan hâli, onun zulmanî durumunu ifade eder. Belki de bundan murat, semanın maddesidir veya semanın terkinde yer alan küçük küçük cüzlerdir. **“Ona ve arza: “İsteyerek veya istemeyerek gelin” dedi.”** فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا

Sizde yarattığım etkileme ve etkilenme ile vücuda gelin, size verdiğim çeşit çeşit vaziyetler ve farklı farklı varlıklarla ortaya çıkın.

Veya daha önce dokuzuncu ayette geçen **“yaratmak”** ifadesi “takdir etmek” anlamında olabilir. Böyle olunca ayetin bu kısmı “vücut sahasına gelin” manası taşır.

Veya şöyle mana verilebilir: “Sizden her biriniz, sizden meydana gelmesini istediğim şeylerde diğerine vereceğini versin.”

Bundan murat, Cenab-ı Hakkın kudretinin kemâlini ve irade ettiği şeyin vücuda gelmesinin zorunluluğunu ortaya koymaktır. Yoksa sema ve arzın isteyip istememelerini nazara vermek değildir.

“Her ikisi de: “İsteyerek geldik” dediler.” قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ

Bundan murat, Allahın kudretinin bunlarda tesirini ve onların da bu kudretten bizzat etkilenmelerini tasvîr etmektir. **“Ve O, bir işin olmasını murad edince, ona yalnızca “ol!” der, o da hemen oluverir.”** (Bakara, 117) de olduğu gibi, sema ve arzı komutana itaat eden iki nefer şeklinde temsil yoluyla anlatmaktır.

“Allah onlara hitap etti ve onları cevap vermeye muktedir kıldı” şeklinde bir yorum, ancak ilk ve son vecih üzere tasavvur edilebilir.

¹ Ayetin dört mevsime baktığına da dikkat çekilir. Yeryüzündeki bütün canlıların rızıkları, dört mevsim içinde hazırlanmakta ve hepsine yetmektedir.

12- **“Böylece onları, iki günde yedi sema olarak yarattı.”** فَقَضِيَهُنَّ سِنْعَ سَمَوَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ -

Böylece Allah onları yoktan yarattı ve durumlarını mükemmel kıldı.

“Ve her semaya kendi işini vahyetti.” وَأَوْحَىٰ فِي كُلِّ سَمَاءٍ أَمْرَهَا

Allah her semaya irade verdi veya fitrî bir sevk ile onları yapacakları şeylere sevketti.

Denildi ki: Bundan murat “emirleri ve yasaklarıyla her sema ehline direktifler verdi” manasıdır.

“En yakın semayı kandillerle süsledik ve onu koruduk.” وَزَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ وَحِفْظًا

Öyle ki, sen semaya baktığın zaman oradaki yıldızları dünya üzerinde parlar bir vaziyette görürsün.

Semanın korunması,

-“Onu afetlerden koruduk”

-Veya “cinlerin kulak hırsızlığı yapmalarından koruduk” manasını ifade eder.

“İşte bu, Azîz – Alîm’in takdiridir.” ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ

Onun kudret ve ilmi, kemâl mertebesinde.

13- **“Eğer yüz çevirirlerse, onlara de ki: Ben sizi Âd ve Semûd kavimlerini çarpan saika gibi bir saikaya karşı uyardım.”** فَإِنْ أَعْرَضُوا فَقُلْ أَنْذَرْتُكُمْ صَاعِقَةً مِثْلَ صَاعِقَةِ عَادٍ وَثَمُودَ -

Bu beyandan sonra imandan yüz çevirirlerse, onları yıldırım gibi kendilerine isabet edecek şiddetli bir azap ile uyar.

14- **“Hani peygamberler onlara önlerinden ve arkalarından gelmiş, “Allah’tan başkasına ibadet etmeyin” demişlerdi.”** إِذْ جَاءَتْهُمْ الرُّسُلُ مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ -

Peygamberler her taraftan onlara gelmiş ve her cihetle kendilerine anlatmışlardı.

Veya mana şöyle olabilir: Gelen elçiler hem geçmiş, hem de gelecek zamanla alakalı uyarılarda bulundular. Geçmiş zamanla alakalı olarak

kâfirlerin başlarına gelen felâketleri anlattılar. Gelecekle ilgili olarak ise, ahirette onlara hazırlanan azabı hatırlattılar.

Veya şöyle de düşünülebilir: Onlardan önce ve sonra peygamberler gelmişti. Çünkü bunlara önceki peygamberlerin haberi ulaşmıştı. Peygamberleri olan Hz. Hûd ve Hz. Salih, sonraki peygamberleri de haber vermişlerdi. Bunların hepsi de onları imana davet etmekte idi.

Veya ayetin ibaresinden murat, **“Rızkı her yerden bol bol geliyordu.”** (Nahl, 112) ayetinde olduğu gibi çokluğu ifade etmek de olabilir.

“Onlar dediler: Şayet Rabbimiz dileseydi melekler indirirdi.”

Onlar dediler ki: Şayet Rabbimiz peygamber göndermek istese, melekleri indirirdi.

“Bu sebeple, biz sizinle gönderilenleri inkâr ediyoruz.”

Dolayısıyla, her ne kadar siz kendinizi Allahın elçileri sayıyorsanız da, biz bunu inkâr ediyoruz. Çünkü siz de bizim gibi insansınız, bize bir üstünlüğünüz yok.

15- “Âd kavmine gelince, onlar yeryüzünde haksız olarak büyüklük tasladılar.”

Haksız bir şekilde, yeryüzündeki insanlara karşı büyüklendiler.

“Bizden daha güçlü kim var?” dediler.”

Kuvvet ve saltanatlarıyla mağrur olup “var mı bizden daha kuvvetlisi?” dediler.

Denildi ki: Onlardan biri kayayı yerinden söküp eliyle kaldırabiliyordu.

“Onları yaratan Allah’ın kendilerinden daha güçlü olduğunu görmediler mi?”

Çünkü Allahın kudreti zâtındandır ve sınırsızdır. Başka hiç kimsenin güç yetiremeyeceği şeyleri yapar.

“Ve onlar bizim âyetlerimizi inkâr ediyorlardı.”

Ayetlerimizin hak olduğunu bilmekle beraber, onları inkâr ediyorlardı.

16- فَارْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا فِى أَيَّامٍ نَّحِسَاتٍ لِّتَذِيقَهُمْ عَذَابِ الْخِزْيِ فِى

الْحَيَاةِ الدُّنْيَا “Biz de onlara dünya hayatında zillet azabını tattırmak için o uğursuz günlerde üzerlerine dondurucu bir rüzgâr gönderdik.”

Onların üzerine şiddetli soğuşuyla helâk eden bir rüzgâr gönderdik.

Veya ayetteki “sarsar” ifadesi “şiddetli ses” anlamına da gelebilir. Yani, “üzerlerine şiddetli uğultuyla esen bir rüzgâr gönderdik.”

وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَخْزَى “Ahiret azâbı elbette daha zillet vericidir.”

وَهُمْ لَا يَنْصُرُونَ “Ve onlara yardım da edilmez.”

Azap kendilerinden kaldırılarak bir yardım görmezler.

17- وَأَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَاهُمْ “Semûd kavmine gelince, onlara doğru yolu göstermiştik.”

Deliller göstererek ve peygamberler göndererek onları hakka yönlendirdik.

فَاسْتَحَبُّوا الْعَمَى عَلَى الْهُدَى “Ama onlar körlüğü hidayete tercih ettiler.”

Ama onlar, dalaleti hidayete tercih ettiler.

فَأَخَذَتْهُمْ صَاعِقَةُ الْعَذَابِ الْهُونِ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ “Derken, yaptıklarına karşılık olarak zillet verici azap saikası onları çarptı.”

Semadan gelen bir saika, onları helâk etti.

Bunun azap saikası olması ve zillet verici özelliği, başlarına gelen azabı daha etkin bir şekilde anlatmak içindir.

Bu azabın başlarına gelmesi, dalâleti seçmelerindendi.

18- وَنَجَّيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ “İman edenleri ve kötülükten sakınanları ise kurtardık.”

İman eden ve günahlardan sakınanları ise, bu saikadan kurtardık.

Allah Düşmanları ve Allah Dostları

19- “O gün Allah düşmanları cehennem ateşine sürülmek üzere yığın yığın bir araya getirilirler.”

Dağılıp gitmemeleri için hepsi tutuklu hâlde tutulurlar.

Ayet, cehennem ehlinin sayıca çok olmasını anlatmaktadır.

20- حَتَّىٰ إِذَا مَا جَاؤَهَا شَهِدَ عَلَيْهِمْ سَمْعُهُمْ وَأَبْصَارُهُمْ وَجُلُودُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ “Nihayet oraya vardıklarında, kulakları, gözleri ve derileri, yapmış oldukları işler hakkında, kendileri aleyhine şahitlik ettiler.”

Bu, Allahın o azaları konuşurmasıyla olur veya bu azaların üzerinde neler işlediklerine delâlet eden alâmetler bulunur, böylece azalar hâl diliyle konuşmuş olur.

21- وَقَالُوا لَجُلُودِهِمْ لِمَ شَهِدْتُمْ عَلَيْنَا “Derilerine, “Niçin aleyhimize şahitlik ettiniz?” dediler.”

Bu, kınama ve şaşkınlık sorusudur.

“Derileri dedi: Her şeyi konuşuran Allah bizi konuşurdu.”

Yani, biz kendi irademizle konuşmuyoruz, her şeyi konuşuran Allah bizi konuşuruyor.

Veya, “Her canlıyı konuşuran Allahın kudreti açısından, bizim konuşmamız hayret edilecek bir şey değildir.”

Şayet onların cevabı ve konuşması “hâl diliyledir” şeklinde te’vîl edilse, o zaman ayetteki “şey” ifadesi imkân dairesindeki herşeyi içine alır.

“Sizi ilk defa yaratan da O’dur.”

“Ve O’na döndürüleceksiniz.”

Ayetin bu kısmı, onların derilerinin sözü olabileceği gibi, müstakil yeni bir cümle de olabilir.

22- وَمَا كُنتُمْ تَسْتَرْوُونَ أَنْ يَشْهَدَ عَلَيْكُمْ سَمْعُكُمْ وَلَا أَبْصَارُكُمْ وَلَا جُلُودُكُمْ

“Siz kulaklarınızın, gözlerinizin ve derilerinizin, aleyhinize şâhitlik etmesinden sakınmıyordunuz.”

“Lâkin, yaptıklarınızın çoğunu Allah’ın bilmediğini sanıyordunuz.”

Siz, çirkin işleri yaparken rezil olma korkusuyla insanlardan gizleniyordunuz. Ama gün gelip azalarınızın bu gizli hâllerinize şahitlik yapacağını hiç zannetmiyordunuz?!

Ayette, mü’min olan kimsenin daima gözetleme altında olduğunu hatırdan çıkarmaması gerektiğine bir tenbih vardır.

23- “İşte Rabbiniz hakkında beslediğiniz bu zannınız sizi helak etti.”

“Böylece zarara uğrayanlardan oldunuz.”

Bu zannınız sebebiyle, böyle cürümler işlemeye cesaret ettiniz. Çünkü, dünya ve ahiret mutluluğunu kazanmanız için size verilenleri, hem dünyayı hem de ahireti kaybetmeye vesile yaptınız.

24- “Şimdi eğer dayanabilirlerse, artık cehennem onların yeridir!”

“Eğer Allah’ın rızasını kazandıracak amelleri işlemeye izin isteseler, onlara izin verilmeyecektir.”

Onlara, o cehennemden bir kurtuluş yoktur. Bunun bir benzeri şu ayettir:

“Feryat da etsek, sabır da göstersek artık bizim için bir şey değişmez.” (İbrahim, 21)

25- “Biz onlara birtakım arkadaşlar musallat ettik.”

O kâfirlere şeytanlardan dostlar takdir ettik. Kabuğun yumurtayı sarması gibi, bu şeytanlar da onları her taraftan istila ederler.

“Bunlar kendilerine önlerinde ve arkalarında ne varsa güzel gösterdiler.”

Önlerinden olan, dünya işleri ve şehvete uymak gibi durumlardır.

Arkalarından olan ise, ahiret işleri ve ahireti inkâr tarzındaki hâllerdir.

“Böylece وَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِي أُمِّ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْجِنَّ وَالْإِنْسِ kendilerinden önce gelip geçmiş olan cin ve insan toplulukları hakkındaki azab sözü onlar için de hak oldu.”

Böylece bunlar da, daha önce azabı hak etmiş cin ve ins gibi kötü ameller yaptılar, böylece azap kelimesi bunlar hakkında da tahakkuk etti.

“Çünkü onlar kendilerine yazık etmişlerdi.” اِنَّهُمْ كَانُوا خَاسِرِينَ

Azabı hak etmelerinin gerekçesini bildirir. Zamir, hem onlara, hem de önceki milletlere racidir.

26- “İnkâr edenler de- وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَسْمَعُوا لِهَذَا الْقُرْآنِ وَالْغَوَا فِيهِ diler: Bu Kur’ân-ı dinlemeyin, okunurken gürültü yapın.”

Ve hurafe şeylerle de olsa ona karşı çıkın.

Veya hurafe şeylerle sesinizi yükseltin, ta ki Kur’anı okuyanın aklını karıştırsın.

“Ola ki üstün gelirsiniz.” لَعَلَّكُمْ تَغْلِبُونَ

Böylece, onun okunmasına engel olursunuz.

27- “İnkâr edenlere mutlaka şiddetli فَلَنُذِيقَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا عَذَابًا شَدِيدًا bir azabı tattıracağız.”

İnkâr edenlerden murat, üstteki sözü söyleyenler olabileceği gibi, genel anlamda kâfirler de olabilir.

“Ve onları yaptıklarının en kötüsü وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَشْوَأَ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ ile cezalandıracağız.”

Amellerinin seyyieleriyle, elbette onları cezalandıracağız. Bunun benzeri daha önce geçmişti.²

28- “İşte böyle, Allah düşmanlarının cezası اِنَّهُمْ كَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ ateştir.”

“Ayetlerimizi inkâr لَّهُمْ فِيهَا دَارُ الْخُلْدِ جَزَاءُ بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ etmelerinin cezası olarak onlar için o ateşte ebedîlik yurdu vardır.”

² Mesela bkz. Nahl 96-97, Ankebut 7, Zümer 35.

Çünkü orası, onların ikâmet yeridir. Bu, hakkı inkâr etmelerine veya gürlütü çıkararak ona engel olmaya çalışmalarına bir cezadır.

29- وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا رَبَّنَا أَرِنَا الَّذِينَ أَضَلَّانَا مِنَ الْجِنَّ وَالْإِنْسِ نَجْعَلُهُمَا 29- (Ateşe giren) inkârcılar şöyle dediler: Ey Rabbimiz! Cinlerden ve insanlardan bizi saptıranları bize göster de onları ayaklarımızın altına alalım ki en aşağılıklardan olsunlar.”

Bununla dalalet ve isyana sevkeden cin ve ins şeytanlarını kastetmektedirler.

Denildi ki: Bundan murat İblis ve Kâbil’dir. Çünkü küfür ve katli başlatanlar, bu ikisidir.

Denildi ki: **“Onları ayaklarımızın altına alalım ki en aşağılıklardan olsunlar”** kısmından murat “Onları cehennemın en alt derekesine atalım. Ta ki mekân veya zillet yönüyle en aşağıda yer alsınlar” manası olabilir.

30- إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا 30- “Şüphesiz “Rabbimiz Allah’tır” deyip de, sonra dosdoğru olanlar var ya...”

Rububiyetini itiraf ve vahdaniyetini ikrâr olarak **“Rabbimiz Allah”** diyenler, sonra amelde istikamet üzere olanlar...

Ayette önce imanın sonra istikametın gelmesi, istikametın imana terettüp etmesindendir.

Veya zor olduğundan böyle gelmiştir. Çünkü, iman edip de tam bir istikamet üzere olan kimse, çok çok azdır.

Hulefa-i Raşidinden istikametın yorumu olarak imanda sebat etmek, ameli ihlaslı yapmak ve farzları eda etmek” gibi nakledilen rivayetler, istikametın cüziyatındandır.

“Onların üzerine melekler iner ve derler ki: Korkmayın ve üzülmeyin.”

Melekler onlara,

-Sadırlarına genişlik verecek,

-Kendilerinden korku ve hüznü giderecek şekilde nüzul ederler.

Bu nüzul, ölüm anındadır veya kabirden çıkıştıdır.

Önden gönderdiklerinize korkmayın, geride bıraktıklarınıza da üzülmeyin.

وَابْشُرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنتُمْ تُوعَدُونَ “Ve size va’dedilmekte olan cennetle sevinin!”

Peygamberlerin diliyle dünyada iken size vaat edilen cennetle sevinin.

31- نَحْنُ أَوْلِيَاؤُكُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ “Biz dünya hayatında da âhirette de sizin dostlarınız.”

Şeytanların kâfirlere yaptıklarına bedel, biz de dünya hayatında sizin dostlarınız olduk, size hakkı ilham ettik, hayra sevkettik. Ahirette ise, kâfirler şeytanlarıyla birbirine düşman olurken, biz şefaath ve ikram ile sizlerle beraber olacağız.

وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَشْتَهُى أَنْفُسُكُمْ “Sizin için orada canınızın çektiği her şey var.”

Size, ahirette nefsinizin hoşlanacağı her türlü lezzetler var.

وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَدَّعُونَ “Sizin için orada istediğiniz her şey var.”

Ayetin bu kısmı, birinci kısmından daha geneldir.³

32- نَزَّلًا مِنْ غَفُورٍ رَحِيمٍ “Bunlar çok bağışlayıcı ve çok merhametli olan Allah tarafından bir ikramdır.”

Ayet metnindeki “nüzül” ifadesi, “misafire geldiğinde ilk ikram edilen şey” manasını ifade ettiği cihetle, ayet onlara hatırlarına bile gelmeyen daha nice şeylerin verileceğini hissettirir.

³ Birinci kısmı, insana fitrî olarak iştah duyduğu her şeyin cennette olduğunu anlatırken, bu kısmı ise talep ettiği her şeyin cennette olacağını nazara verir. Bunun alanı, diğerine göre daha geniştir.

333. DERS

Azîz Kitab

وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِّمَّنْ دَعَا إِلَى اللَّهِ وَعَمِلَ صَالِحًا وَقَالَ إِنَّنِي مِنَ الْمُسْلِمِينَ 33-
“Allah’a çağıran, salih amel işleyen ve “ben gerçekten müslüman-
lardanım” diyenden daha güzel sözlü kimdir?”

-Allaha ibadete çağıran,

-Kendisiyle Rabbi arasında olan şahsi ibadetlerini düzgün bir şekilde ya-
pan,

-Ve iftiharla ve İslâmı bir din ve hayat tarzı olarak benimseyerek “ben
Müslümanlardanım” diyenden daha güzel sözlü kim olabilir?

Ayet, bu özellikleri kendinde taşıyan herkesi içine alır.

Denildi ki: Ayet, Hz. Peygamber hakkında indi.

Denildi ki: Müezzinler hakkında indi.

34- **“İyilikle kötülük bir olmaz.”** وَلَا تَسْتَوِ الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ

Karşılık verilmesi ve akıbetin güzelliği noktasında ne iyilik ne de kötü-
lük aynı değildir.

“Kötülüğü en güzel bir şekilde sav.” اِذْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ

Yapılan bir kötülüğe, mümkün olan en güzel iyilikle mukabelede bulun.

Ayet, “kötü bir muameleye maruz kalırsam ne yapayım?” şeklinde mu-
kadder bir soruya cevaptır. **“en güzel bir şekilde”** ifadesinin gelmesi,
manayı ziyadesiyle takviye içindir. Bundan dolayı “güzel” kelimesi yerine
“en güzel” ifadesi kullanıldı.

“Bir de bakarsın ki, seninle فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ
**arasında düşmanlık bulunan kimse, sanki sıcak bir dost oluvermiş-
tir.”**

35- **“Bu davranışa ancak sabredenler kavuş-
turulur.”** وَمَا يُلْقِيهَا إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا

Kötülüğe iyilikle mukabelede bulunmak, ancak sabredenlerin yapabile-
ceği bir harekettir. Çünkü bu harekette, nefsi intikamdan alıkoymak vardır.

وَمَا يُلْقِيهَا إِلَّا ذُو حَظٍّ عَظِيمٍ “Buna ancak (hayırdan) büyük bir payı olanlar kavuşturulur.”

Böyle yapabilenler, hayırdan ve nefsin kemâlinden büyük bir pay sahibi olanlardır.

36- “Eğer şeytandan gelen kötü bir düşünce seni dürtecek olursa, hemen Allah’a sığın.”

Çünkü insan kötü bir muameleyle maruz kaldığında, şeytan o kötülüğe daha kötü bir muameleyle cevap vermek tarzında, aslında hiç de uygun olmayan şeyleri telkin eder.

O zaman şeytanın şerrinden Allaha sığın ve ona itaat etme.

“Çünkü O, Semi’-Alim’dir.” إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

Çünkü O, senin kendisine sığınmanı iştir ve niyetini, salahını bilir.

37- “Gece ile gündüz ve güneş ile ay O’nun ayetlerindendir.” وَمِنْ آيَاتِهِ اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ

“Güneşe ve aya secde etmeyin.” لَا تَسْجُدُوا لِلشَّمْسِ وَلَا لِلْقَمَرِ

Çünkü ay da, güneş de sizin gibi emir altında birer mahlûktur.

Ayette, güneş ve ayın ilim ve irade sahibi olmadığını hissettirmek vardır.

“Eğer sadece Allah’a ibadet yapıyorsanız, onları yaratan Allah’a secde edin.” وَاسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَهُنَّ إِنْ كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ

Çünkü secde, ibadetlerin en has olanıdır.⁴

Şafii mezhebinde, emir burada yer aldığından ayetin bu kısmı okundunda secde yapılır. Hanefi mezhebinde ise, mana diğer ayetin sonunda bitmesi esas alınarak, diğer ayetin sonunda secde yapılır.

38- “Eğer büyüklük tasarlarsa, bilsinler ki Rabbinin nezdinde olanlar, gece gündüz hiç usanmadan O’nu tesbih ederler.” فَإِنْ اسْتَكْبَرُوا فَالَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ يُسَبِّحُونَ لَهُ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُمْ لَا يَسْأَمُونَ

“Rabbinin nezdinde olanlar”dan murat, meleklerdir.

⁴ Hadiste “kulun Rabbine en yakın olduğu hâl, secde hâlidir” buyrulur.

“Gece ve gündüz tesbih etmeleri” ise, “daima tesbih ederler” anlamını taşır.

39- **“Onun ayetlerinden biri de şudur: Sen arzı huşu içinde (boynu bükük) görürsün.”**

“Arzın huşu içinde olması”, onun tezellülünü istiare yoluyla ifade eder.

“Onun üzerine yağmuru indirdiğimiz zaman kıpırdar ve kabarı.”

“Onu dirilten, elbette ölüleri de diriltir.”
 “Şüphesiz O, her şeye kadirdir.”

O, ihya ve imateden her şeye kâdirdir.

40- **“Âyetlerimiz konusunda doğruluktan sapanlar bize gizli kalmaz.”**

Bu,

- Ayetleri tenkit etmek,
- Allahın kelâmında tahrifte bulunmak,
- Batıl te’viller yapmak,
- Okunurken gürültü çıkarmaya çalışmak gibi durumlardır.

Dolayısıyla, bu taşkınlıklarına mukabil onları cezalandırırız.

“O hâlde kıyamet gününde ateşe atılan mı, yoksa güven içinde gelen kimse mi daha iyidir?”

Ayette, kâfirlerin ateşe atılmalarına mukabil, mü’minlerin emin bir şekilde gelmelerinin nazara verilmesinde, onların hâlinin güzelliğini etkili bir şekilde anlatmak vardır.

“Dilediğinizi yapın.”

Ayet, kâfirlere karşı şiddetli bir tehdit manası taşır.

“Şüphesiz O, yaptıklarınızı hakkıyla görendir.”

Allahın, onların her hâlini gördüğünün nazara verilmesi, onlara ceza verilmesini bildirir.⁵

41- **“Zikir kendilerine geldiğinde onu inkâr edenler var ya...”**

Bu ayet, bir önceki ayette vasfedilenlerden bedel olabilir.

Veya yeni bir cümle olarak şöyle takdir edilir: “Zikir (Kur’an) kendilerine geldiğinde Onu inkâr edenler var ya, işte onlar inatçı kimselerdir.”

Veya “Zikir (Kur’an) kendilerine geldiğinde Onu inkâr edenler var ya, işte onlar helâk olacaklardır” şeklinde de değerlendirilebilir.

وَأَنَّهُ لَكِتَابٌ عَزِيزٌ **“Şüphesiz o, azîz bir kitaptır.”**

“O, azîz bir kitaptır.”

-Faydası pek çoktur, nazîri ise yoktur.

-Veya O ibtal edilmekten, tahrif edilmekten korunmuştur.

42- **“Ona ne önünden ne de ardından batıl gelemmez.”**

Hiçbir cihetten ona bâtil bir şey arız olamaz.

Veya bundan murat, onda yer alan geçmişle ve gelecekle ilgili haberlerde batıl bir şey olmadığını anlatmaktır.

تَنْزِيلٌ مِّنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ **“O, Hakîm - Hamîd tarafından indirilmiştir.”**

Her varlık kendisinde görülen hallerle O’nun hikmetine şahadet eder, nimetlerine ise hamdeder.

43- **“Sana söylenenler, ancak senden önceki peygamberlere söylenmiş olanlardır.”**

Senden önceki peygamberlere kâfir olan kavimleri tarafından neler denilmişse, Sana da kendi kavminin kâfirleri benzeri şeyleri diyorlar.

إِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ وَذُو عِقَابٍ أَلِيمٍ **“Hiç şüphesiz Rabbin hem bağışlama sahibidir, hem de elem verici bir ceza sahibidir.”**

⁵ Yani, ayetin lazımı murattır. Her ne yaparsanız gördüğü için, bütün yaptıklarınızın cezasını verecektir.

Senin Rabbin, peygamberlerine mağfîret sahibidir. Onların düşmanlarına ise, elem verici bir azap sahibidir.

Şöyle de mana verilebilir: Hem Sana, hem de Senden önceki peygamberlere vahiyile söylenen, mü'minlerin mağfîret edileceğini ve kâfirlerin de cezalandırılacağını vaat etmek olmuştur.

44- **“Eğer biz onu başka dilde bir Kur'an yapsaydık şöyle derlerdi: Keşke âyetleri genişçe açıklansaydı.”**

Ayet, “Ona Arabça dışında bir dille Kur'an indirilse ya!” demelerine cevaptır. O zaman “anlayacağımız bir dille beyan edilse ya” derler.

“Başka dilde bir kitap ve Arab bir peygamber, öyle mi?”

Muhatap Arab iken, Arabça olmayan bir kelâm mı?

Ayetten maksat, mahzuruna dikkat çekerek, taleplerinin ibtalidir.

Veya ayetler nasıl gelirse gelsin işi yokuşa süreceklərini ortaya koymaktır.

“De ki: O, iman edenler için bir hidayet ve şifâdır.”

O Kur'an, ehl-i imanı hakka sevkeden bir rehber ve onların sadırlarında olan şek ve şüphelere bir şifadır.

“İman etmeyenlerin kulaklarında bir ağırlık vardır.”

“Ve o (Kur'an) kendilerine kapalı gelir.”

Bu, onların Kur'anı duymazdan gelmeleri ve O'nun gösterdiği ayetler karşısında görmez bir tavır sergilemelerindendir.

“(Sanki) onlara uzak bir yerden sesleniliyor.”

Ayet, onların hakkı kabul etmemelerini anlatan bir temsildir. Uzaktan çağrılan bir kimse nasıl bir şey duymaz ve anlamazsa, bunlar da Kur'andan bir şey duymamakta ve anlamamaktadır.

Âfak ve Enfüsteki Ayetler

45- “وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ فَآخْتَلَفَ فِيهِ ۖ” **“Andolsun ki biz Musa’ya Kitabı vermiştik de onda ihtilaf edilmişti.”**

Kur’anda ihtilaf edildiği gibi, Musaya Kitabı (Tevratı) verdiğimizde de tasdik ve tekzip yönünden ihtilaf edildi.

“وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَقَضَىٰ بَيْنَهُمْ” **“Şayet Rabbin tarafından bir söz geçmeseydi mutlaka aralarında hüküm verilirdi.”**

Bundan murat, kıyametın vaat edilmesi ve husumetin o zaman halledilmesidir.

Veya bundan murat, ecellerin takdiri de olabilir. Şayet böyle bir söz olmasa, Kitabı yalanlayanların hepsi toptan helâk edilirdi.

“وَأَنَّهُمْ لَفِي شَكٍّ مِنْهُ مُرِيبٌ” **“Gerçekten onlar bunda derin bir şüphe içindedir.”**

O Yahudiler veya genel anlamda o iman etmeyenler, Tevratın, Kur’andan şek içindedirler.

46- “مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ” **“Kim salih bir iş yaparsa kendi lehinedir.”**

“وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا” **“Kim de kötülük yaparsa kendi aleyhinedir.”**

“وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيدِ” **“Rabbin, kullara asla zulmedici değildir.”**

Dolayısıyla, onlara yapması uygun olmayan bir şeyi yapması söz konusu olamaz.

47- “إِلَيْهِ يُرْدُّ عِلْمُ السَّاعَةِ” **“Kıyametın ilmi O’na havale edilir.”**

Kıyametten sorulduğunda, bunun bilgisi O’na havale edilir. Çünkü, Ondan başkası bunu bilmez.

“وَمَا تَخْرُجُ مِنْ ثَمَرَاتٍ مِنْ أَكْمَامِهَا وَمَا تَحْمِلُ مِنْ أُنْثَىٰ وَلَا تَضَعُ إِلَّا بِعِلْمِهِ” **“Meyvelerin tomurcuklarından çıkması, dışının hamile kalması ve doğurması ancak O’nun ilmiyledir.”**

Bütün bunlar O’nun ilmi dairesinde meydana gelir. İlminin taalluku olmadan bir şey olması düşünülemez.

“Allah o gün onlara “Nerede şeriklerim?” diye seslenir.”

Bana şerik olduğunu iddia ettikleriniz nerede!?

Onlara “nerede şeriklerim?” denilmesi, kınamak içindir.

“Şöyle derler: Sana arz ederiz ki, bizden bir şahit yok.”

Ya Rabbi, bizden artık onların şerik olduğuna şahadet eden kimse yok. Çünkü, durumu gördüğümüzde, onlardan teberri ettik.

Veya mana şöyle de olabilir: “Bizden onları gören kimse yok, çünkü hepsi kayboldular.”

Denildi ki: “Bizden bir şahit yok” ifadesi, şeriklerin sözü de olabilir. Yani, “bizden, o müşriklerin haklı olduğuna şahadet eden kimse yok.”

48- “Daha önce yalvardıkları batıl mabutlar onları bırakıp kayboldu.”

“Ve kendileri için kaçacak bir yer olmadığını anladılar.”

49- “İnsan hayır istemekten usanmaz.”

İnsan, genişlik ve nimet talebinde bulunmaktan hiç usanmaz.

“Fakat kendisine kötülük dokununca, ümitsizliğe düşer, yıklılır.”

Ama darlık kendisine dokunduğunda Allahın lütuf ve rahmetinden bütün bütün ümidini keser. Bu ise, “Çünkü Allah’ın rahmetinden kâfirlerden başkası ümit kesmez.” (Yusuf, 87) ayetinin hükmünce kâfire ait bir özelliktir.

50- “Andolsun! وَلَئِنْ أَدْفَنَاهُ رَحْمَةً مِنَّا مِنْ بَعْدِ ضَرَاءٍ مَسْتَهُ لَيَقُولَنَّ هَذَا لِي - Başına gelen bir zarardan sonra kendisine tarafımızdan bir rahmet tattırsak mutlaka şöyle der: Bu benim hakkımdır.”

O zaman, “bu benim hakkımdır, üstünlüğüm ve çalışmam sayesinde bunu kazandım” der.

Veya “bu hâl, benim daimî hâlimdir” der.

“Kıyametin kopacağını da sanmıyorum.”

“Andolsun, Rabbime döndürülürsem, şüphesiz O’nun yanında benim için en güzeli vardır.”

Böyle demesi, kendisine isabet eden dünya nimetlerinin kendisinden kaynaklanan bir liyakat sebebiyle olduğuna inanmasındandır. Bu hâlin kendisinden hiç ayrılmayacağını zannetmektedir.

“Andolsun, biz inkâr edenlere işlediklerini mutlaka haber vereceğiz.”

Biz, hiç şüphe yok ki, onların amellerinin hakikatini kendilerine haber vereceğiz ve bu konudaki inançlarının tam aksini onlara göstereceğiz.

“Ve andolsun, onlara mutlaka ağır azaptan tattıracağız.”

Bu azaptan hiçbir şekilde kurtulamayacaklar.

“İnsana nimet verdiğimiz zaman yüz çevirir, yan çizer.”

“Ona şer dokunduğu zaman ise, uzun uzun yalvarır.”

“De ki: “Ne dersiniz? Eğer o (Kur’an) Allah katından olup da siz de onu inkâr etmişseniz, çok uzak bir ayrılığa düşenden daha sapık kim olabilir?”

Eğer Kur’an Allah katından ise ve siz de hiç düşünmeden ve bir delile uymadan onu inkâr etmişseniz, durumunuz ne olur?

Ayette “sizden daha sapmış olanı var mı?” demek yerine “çok uzak bir ayrılığa düşenden daha sapık kim olabilir?” denilmesi, hem onların hâlini açıklar, hem de haktan ziyadesiyle sapmalarının illetini bildirir.

“Onlara ayetlerimizi âfakta ve enfüste (kendi nefislerinde) göstereceğiz.”

Âfakta ayetlerin gösterilmesi,

-Hz. Peygamberin onlara haber verdiği istikbale matuf hadiseleri ve helâk olan milletlerin kalıntılarını,

-Allahın Hz. Peygambere ve halifelerine harikulâde bir şekilde nasip ettiği fetihleri, doğu ve batı hükümdarlarına galebesini onlara göstereceğiz.

Kendi nefislerinde ayetlerin gösterilmesi,

-Mekke ehli arasında zuhur eden ilâhî ayetleri ve onların başına neler geldiğini göstermek,

-Veya, insan bedenindeki Allahın kudretinin kemâline delâlet eden sanat harikalarını onlara göstermek olabilir.

“Ta ki, onun hak olduğu kendilerine iyice belli olsun.”

Buradaki “o” zamiri

-Kur’an,

-Peygamber,

-Tevhid,

-Veya Allah’a raci olabilir.

“Rabbinin, her şeye şehîd olum yoktur ki, her şeyi şahid” (şâhit) olması yetmez mi?”

Allah her şeyi tahakkuk ettirendir. Vaad edilen diğer şeyleri tahakkuk ettirdiği gibi, Senin dinini de vaat edilen ayetleri göstermek suretiyle diğer dinlere galip kılar.

Veya Allahın “Şehîd” olması, muttali olması anlamındadır.

Dolayısıyla Senin de, onların da hâlini bilir.

İnsanı günahlardan sakındırmada Allahu Teâlânın her şeye muttali olması, hiçbir gizli hâlin O’na gizli olmaması yetmez mi?

54- “İyi bilin ki onlar Rablerine kavuşmaktan bir şüphe içindedir.”

Onlar, öldükten sonra diriltililerek ve hesap vererek Rab’lerine mülâki olacaklarından bir şüphe içindeler.

“İyi bilin ki O, her şeyi kuşatmıştır.”

O, bütün her şeyi, bütün ayrıntılarıyla bilir, her şeye gücü yeter. Hiçbir şey O’ndan kaçamaz.

Hz. Peygamber şöyle buyurur: “Kim Fussilet sûresini okursa Allah her harfine on hasene verir.”

ŞÛRÂ SÛRESİ

Şûrâ Sûresi Mekki olup elli üç ayettir.

Gerçek Dost

1- حَمْ “Hâ Mîm.”

2- عَسَق “Ayn, Sîn, Kâf.”

Ha-mim Ayn-Sin-Kaf sûre için isim olabilir. Bunun için araları ayrılmış ve iki ayrı ayet sayılmışlardır. Eğer bu ikisi bir tek isim ise, bu şekilde ayrılmaları diğer Ha-Mîm'lere uygun olması içindir.

3- “Azîz - Kَذَلِكَ يُوحَىٰ إِلَيْكَ وَإِلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكَ اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ” **Hakîm olan Allah, sana ve senden öncekilere işte böyle vahyediyor.”**

Bu sûrede anlatılan manaların benzerini, Allah hem Sana, hem de Senden öncekilere vahyediyor.

Ayette “**vahyediyor**” ifadesinin geniş zaman ile yer alması, vahyin devamına ve böyle vahyetmenin Allahın bir âdeti (prensibi) olduğuna delâlet etmek içindir.

Azîz – Hakîm, Allahın iki sıfatı olup, önceki sûrede geçtiği gibi, vahyedilenin şanının yüceliğini ortaya koyar.

4- لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ “**Göklerde ne var ve yerde ne varsa hepsi O’nundur.**”

“**Ve O, Aliyy – Azîm’dir** (yücedir, büyüktür.)” وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ

Ayetin bu kısmı, önceki ayette nazara verilen Allahın izzet ve hikmetini açıklamaktadır.

5- “**Neredeyse gökler üstlerinden yarılacak.**” تَكَادُ السَّمَوَاتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْ فَوْقِهِنَّ

Gökler, Allahın azametinden neredeyse yarılacak.

Veya –haşa- O’na veled nisbet edilmesinden yarılacak.

Bu yarılma, onların üst cihetinden başlayarak meydana gelecek. “**Üstlerinden**” şeklinde tahsis edilmesi, Allahın ayetlerinin en büyüğünün ve

O'nun şanının yüceliğine en ziyade delalet eden şeyin, üstlerindeki sema olmasındandır.

Üstlerindeki semanın yarılmasını haber vermek, altlarındaki arzın yarılmasına evleviyetle delâlet eder.

“Melekler ise, **وَالْمَلَائِكَةُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِمَنْ فِي الْأَرْضِ** Rablerini hamd ile tesbih ederler ve arzdakiler için istiğfar ederler.”

Meleklerin arzda olanlar için istiğfar etmeleri, insanların mağfiretine vesile olacak,

-Şefaatte bulunmaları,

-İlham vermeleri,

-Tâate yaklaştıran sebepler için çalışmaları şeklinde olur. Bu ise kısmen mü'min ve kâfiri içine alır. Hatta “istiğfar” kelimesi “muhtemel zararı def etmek için çalışmak” şeklinde tefsir edilse, canlıları, hatta cansızları da içine alır.

Bu istiğfar sırf mü'minlere yönelik ise, o zaman bundan murat şefaattir.

“İyi bilin ki Allah, **غَافُورٌ** – Rahîm'dir.”

Çünkü her mahlûk, mutlaka ve mutlaka O'nun rahmetinden nasibini almıştır.

Ayet, Allahın azametini takrirden bulunur. Ayrıca, kendisine veled nisbet edilmesi gibi durumlardan yüce olduğuna delâlet eder. Bu çirkin sözü söyleyenlere hemen ceza vermemesi,

-Meleklerin istiğfarda bulunmaları,

-Ve kendisinin engin merhameti ve rahmetindendir.

6- **وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ اللَّهُ حَفِيفٌ عَلَيْهِمْ** O'ndan başka dostlar edinenlere gelince, Allah onları daima gözetlemektedir.”

Allah, kendisine şerikler ve emsal edinenlerin hâllerine ve amellerine muttalidir, onları murakabe eder ve buna göre de cezalarını verir.

“Sen onlara vekil değilsin.”

Onların cezasını vermek Sana ait değildir.

7- **وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لِتُنْذِرَ أُمَّ الْقُرَى وَمَنْ حَوْلَهَا** Böylece sana Arabça bir Kur'an vahyettik ki, Ümmü'l- Kurâ ve çevresinde bulunanları uyarasın.”

Ümmü'l-Kurâ, Mekkedir.

“Ve hakkında asla şüphe olmayan cem günüyle onları uyarasın.”

“Cem günü”, kıyamet günüdür. Çünkü o günde bütün mahlukat bir araya getirilir.

Veya bundan murat, kıyamet gününde ruhlar ve cesetlerin bir araya getirilmesidir.

Veya bir başka açıdan bakıldığında, ameller ve bu amelleri işleyenlerin bir araya getirilmesidir.

“Bir grup cennette, bir grup ise cehennem ateşindedir.”

Mahşerde insanların hepsi önce bir araya getirilir, ardından da iki fırka hâlinde kendilerine uygun yerlere gönderilir.

“Şayet Allah dileseydi, onları bir tek ümmet yapardı.”

Hepsini hidayet üzere veya hepsini dalâlet üzere yapardı.

“Lakin O, dilediğini rahmetine alır.”

Onu hidayet üzere kılar, tâate sevkeder.

“Zalimlerin ise, onlara ne bir dost vardır, ne de bir yardımcı.”

Zâlim olanları ise, ne bir dost ne de bir yardımcı olmadan azabına terk eder.

“O dilediğini rahmetine alır” denildikten sonra, buna mukabil olanları farklı bir üslûbta anlatması, onları ziyadesiyle tehdît etmek içindir. Çünkü kelâm, uyarma sadedinde gelmiştir.

“Yoksa onlar Allah’tan başka dostlar mı edindiler?”

Buradaki soru, onların Allah dışında dostlar edinip edinmediklerini öğrenmek için olmayıp, böyle yaptıklarını takrir içindir. Yani, Allahı bırakıp putları dost edinmişlerdir.

“Hâlbuki gerçek dost Allah’tır.”

Eğer hakkıyla dost olmaya layık olanı arıyorlarsa, işte Allah gerçek dosttur.

ط “O, ölüleri diriltir.” وَهُوَ يُحْيِي الْمَوْتَى

ع “Ve O, her şeye kadirdir.” وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

Ayetin bu kısmı, dost olmaya layık olanın ancak O olduğunu takrir gibidir.¹

10- “Hakkında ayrılığa düştünüz mü?” وَمَا اخْتَلَفْتُمْ فِيهِ مِنْ شَيْءٍ فَحُكْمُهُ إِلَى اللَّهِ -günüz ne varsa, hepsinin hükmü Allah’a aittir.”

Siz ve kâfirler, dünya ve din meselelerinde ihtilafa düştüğünüzde, bunun hükmü Allaha havale edilir. O, haklı olanı haksız olandan ayırır.

Veya bundan murat, mükâfatlandırmak ve cezalandırmak suretiyle onlar arasında hükmünü vermesidir.

Denildi ki: Mana şöyle de olabilir: “Müteşabih bir meselenin te’vilinde ihtilafa düştüğünüzde, Allahın kitabından muhkem olana müracaat ediniz.”

ذَلِكُمْ اللَّهُ رَبِّي “İşte bu, Rabbim Allah’tır.”

عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ “Yalnız O’na tevekkül ettim.”

Ben bütün işlerde O’nu vekil kıldım.

وَالَيْهِ أُنِيبُ “Ve ancak O’na yöneliyorum.”

Müşkil meselelerde de O’na rücu ederim.

11- “O, gökleri ve yeri yaratandır.” فَاطِرُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

“Size kendinizden eşler, hayvanlardan da eşler yaratmıştır.” جَعَلَ لَكُم مِّنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا وَمِنَ الْأَنْعَامِ أَزْوَاجًا

Burada, hayvanların çeşit çeşit kılınması da anlaşılabilir.

يَذَرُوكُمْ فِيهِ “Bu sûretle sizi üretiyor.”

Sizi ve hayvanları böyle eşeyli kılarak çoğaltır, üretir.

لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ “O’nun benzeri hiçbir şey yoktur.”

¹ Yani, ölenler değil, ölüleri dirilten; acizler değil, her şeye gücü yeten gerçek dosttur.

Allaha eş veya münasip olacak hiçbir şey yoktur.

Burada misil'den murat, o şeyin zâtıdır. "Senin gibi biri böyle yapmaz" dediğimizde, doğrudan o kişinin zâtının anlaşılması gibi.

Şöyle de mana verilmiştir: Onun sıfatı gibi bir sıfat yoktur.

وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ "Ve O, Semi' – Basir'dir."

O, bütün işitilen ve görülen şeyleri işitir, görür.

12- لَهُ مَقَالِيدُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ "Göklerin ve yerin anahtarları O'nundur."

يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ "Dilediğine rızkı bol verir ve daraltır."

O, meşietine muvafık bir şekilde rızkı genişletir ve daraltır.

إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ "Şüphesiz O, her şeyi hakkıyla bilendir."

Her şeyi bilen olduğu için, her şeyi olması gereken şekilde yapar.

İlâhî Talimat

13- شَرَعَ لَكُم مِّنَ الدِّينِ مَا وَصَّى بِهِ نُوحًا وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا -13
 بِهٖٓ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى “Nûh’a emrettiğini, sana vahyettiğini, İbrâhim’e, Mûsâ’ya ve İsâ’ya emrettiğimizi size de din kıldı:”

O, din olarak size Nûh’un ve Muhammedin dinini ve bunlar arasında gelip geçen şeriat sahiplerinin dinlerini vazetti. Bu, bütün ismi geçen peygamberler arasında ortak bir özelliktir.

Ayetin devamı, bunu tefsir eder:

“Dini dosdoğru tutun.” أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ

Bundan murat, tasdiki gerekenlere iman etmek ve Allahın hükümlerine uymaktır.

“Ve onda ayrılığa düşmeyin!” وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ

Bu asılda ihtilafa düşmeyin.

Ama, dinlerin fûruatına gelince, “Sizden her biriniz için bir şeriat ve bir yol kıldık.” (Maide, 48) ayetinde nazara verildiği gibi, farklı farklıdır.

“Fakat kendilerini çağırdığın şey, müşriklere ağır geldi.” كَبُرَ عَلَى الْمُشْرِكِينَ مَا تَدْعُوهُمْ إِلَيْهِ

Davet ettiğin tevhid, o müşriklere ağır geldi.

“Allah, ona dilediğini seçer.” اللَّهُ يَجْتَبِي إِلَيْهِ مَنْ يَشَاءُ

“Allah ona dilediğini seçer” ifadesindeki zamir,

-Kendisine davet ettiği tevhide,

-Veya dine raci olabilir.

“Ve kendine yönelenleri de ona sevk eder.” وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ يُنِيبُ

Ona yönelene, irşat ve tevfiikte bulunarak hidayet eder, yol gösterir.

14- وَمَا تَفَرَّقُوا إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَعِيًا بَيْنَهُمْ -14
 “Onlar ancak ken-

dilerine ilim geldikten sonra, aralarındaki haddi aşmalar yüzünden ayrılığa düştüler.”

Bu ayrılığa düşenler, önceki milletlerdir. **“Kitap ehli, ancak kendilerine beyyine geldikten sonra ayrılığa düştüler.”** (Beyyine, 4) ayetinden hareketle ehl-i kitap olduğu da söylenmiştir. Bunlara, ayrılığa düşmenin yasaklanan bir durum olduğu bilgi olarak geldiği hâlde, böyle ayrılığa düşmüşlerdir.

Veya ayette nazara verilen ilim, Hz. Peygamberin geleceğinin bilgi olarak onlara verilmesidir.

Veya peygamberlerin, kitaplar ve başka ilim sebeplerine sahip olmalarıdır. Ama onlar, bu ilim sebeplerine iltifat etmemişlerdir.

Onların bu ayrılığı, düşmanlık yapmak veya dünyayı talep gibi sebeplerle meydana gelmiştir.

“Eğer belli bir süreye kadar Rabbinden bir söz geçmiş olmasaydı, aralarında hemen hüküm verilirdi.”

Bu belli süre (ecel-i müsemma),

-Kıyamet günü,

-Veya mukadder olan ömürlerinin sonudur.

İşte böyle bir ecel olmasaydı, batıl yolda olanların hepsi hemen helâk edilirdi. Çünkü bunlar çok büyük günahlar işlemişler, cezayı hak etmişlerdir.

“Ve onlardan sonra Kitab’a mirasçı kılınanlar da, onun hakkında derin bir şüphe içindedir.”

Bunlar,

-Hz. Peygamber devrindeki ehl-i kitaptır.

-Veya ehl-i kitaptan sonra Kur’ana varis olan müşriklerdir.

Bunlar, kitaplarından bir şüphe içindedirler, onu gerçekte olduğu gibi bilmezler veya hakkıyla ona inanmazlar,

Veya Kitaptan murat Kur’andır, bunlar Kur’andan şüphe içindedirler.

15-“Fَالَّذِيكَ فَادْعُ” “Onun için sen durma davet et.”

İşte bu ayrılıktan dolayı onları tevhid esasında ittifaka davet et.

Veya “Sana verilenlere tâbi olmaya çağır.”

وَاسْتَقِمَّ كَمَا أُمِرْتُ “Ve emrolunduğun gibi dosdoğru ol.”

وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ “Onların hevâ’larına uyma.”

Onların batıl vehimlerine uyma.

وَقُلْ أَمَنْتُ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنْ كِتَابٍ “Ve de ki: Allah kitap olarak ne indir-diye hepsine iman ettim.”

“İndirilen kitapların tamamına inandım” de. Bazısına inanan, bazısını ise inkâr eden kâfirler gibi yapma.

“Allah kitap olarak ne indirdiyse hepsine iman ettim” ifadesi, nazârî (teorik) kuvvetin kemâline işaret eder.

وَأْمُرْتُ لِأَعْدِلَ بَيْنَكُمْ “Ve aranızda adaleti gerçekleştirmekle emro-lundum.”

“Aranızda adaleti gerçekleştirmekle emrolundum” ifadesi ise ame-li (pratik) kuvvetin kemâline işaret eder.

اللَّهُ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ “Allah Rabbimiz ve Rabbinizdir.”

Hepimizi yaratan ve hepimizin işini üstlenendir.

لَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ “Bizim işlediklerimiz bize, sizin işledikleri-niz sizedir.”

Hepimiz, yaptığımızın karşılığını göreceğiz.

لَا حُجَّةَ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ “Bizimle sizin aranızda tartışılacak bir şey yok-tur.”

Aramızda tartışılacak bir durum yoktur. İnad etmek dışında tartışmayı gerektiren, muhalif kalmayı icab ettiren bir durum yoktur. Çünkü hak, ga-yet net bir şekilde ortaya çıkmıştır.

اللَّهُ يَجْمَعُ بَيْنَنَا “Allah, hepimizi bir araya toplar.”

Allah kıyamet günü bizi bir araya getirir.

وَالْيَهُ الْمَصِيرُ “Dönüş de ancak O’nadır.”

Aralarında hüküm vermesi için herkesin mercii O’dur.

Ayette kâfirlere karşı savaşı terke delâlet eden bir durum olmadığından, “savaş ayetiyle bunun hükmü kaldırılmış” denilmesi uygun değildir.²

16- وَالَّذِينَ يُحَاجُّونَ فِي اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا اسْتُجِيبَ لَهُ حُجَّتُهُمْ دَاحِضَةٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ
 “Allah’ın çağrısına uyulduktan sonra O’nun hakkında tartışmaya girenlerin delili Rableri katında batıldır.”

-İnsanların icabet edip Allahın dinine girmelerinden,

-Veya Allahu Teâlânın, Rasûlüne icabetle Bedir günü O’na nusret vermesinden,

-Veya ehl-i kitap olanlar Hz. Peygamberin nübüvvetini ikrar ettikten sonra Allahın dini hakkında tartışmaya girenlerin, Rab’leri nezdinde hüccetleri kıymetsizdir, batıldır.

وَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ “Onlara bir gadap vardır.”

İnatlarından dolayı üzerlerine bir gadap vardır.

وَلَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ “Ve onlar için çetin bir azap vardır.”

Ve onlar için küfürlerine karşılık çok şiddetli bir azap vardır.

17- اللَّهُ الَّذِي أَنْزَلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ وَالْمِيزَانَ
 “O Allah ki, hak olarak Kitab’ı ve mizanı indirdi.”

Allah, bütün semavî kitapları batıldan uzak bir şekilde hak olarak indirdi. İndirdiği kitaplarla inanç esaslarını ve hükümleri ortaya koydu.

Mizan’dan murat, hakların kendisiyle ölçüldüğü ve insanlar arasında eşitliğin sağlandığı dindir.

Veya mizandan murat adalettir. Allah, adaletle ilgili hükümler indirdi.

Veya bundan murat, doğrudan terazi de olabilir. Allah, böyle bir aleti insanlara ilhamen bildirdi.

وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّ السَّاعَةَ قَرِيبٌ “Nereden bileceksin, belki de o saat (kıyamet) yakındır.”

Dolayısıyla Kitaba tâbi ol, dine göre amel et, amellerinin tartılacağı ve karşılığının verileceği gün ansızın gelmeden adaletle hareket etmeye devam et!

² Ayeti böyle yorumlayanlara karşı bir cevaptır.

18- يَسْتَعْجِلُ بِهَا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِهَا “Ona inanmayanlar, onun hemen gelmesini isterler.”

Kıyametin geleceğine inanmayanlar, alay ederek hemen onun gelmesini istediler.

وَالَّذِينَ آمَنُوا مُشْفِقُونَ مِنْهَا وَيَعْلَمُونَ أَنَّهَا الْحَقُّ “İnananlar ise, ondan korkarlar ve onun gerçek olduğunu bilirler.”

إِلَّا إِنَّ الَّذِينَ يُمَارُونَ فِي السَّاعَةِ لَفِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ “İyi bilin ki, kıyamet hakkında tartışanlar çok uzak bir dalalet içindedir.”

Böyleleri, haktan çok uzak bir sapıklık içindedir.

Çünkü, öldükten sonraki hayatın gelmesi, gözle görülmeyen olaylar içinde gözle görülenlere en çok benzeyenidir.³ Dolayısıyla, yeniden dirilişi imkansız gören biri, diğer gaybî şeyleri hayli hayli inkâr eder.

19- اللَّهُ لَطِيفٌ بِعِبَادِهِ “Allah, kullarına çok lütufkârdır.”

Onlara öyle ikramlarda bulunmuştur ki, fehimler bunları tam anlayamaz.

يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ “Dilediğini rızıklandırır.”

Ona dilediği şekilde rızık verir. Kullarından her birine, hikmetinin iktizasına göre özel olarak bir çeşit ikramda bulunur.

وَهُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيزُ “O, Kavi’dir – Aziz’dir.”

Kavi’dir, kudreti aşıkârdır. Aziz’dir, asla mağlup olmaz, hükmüne engel olunmaz.

³ “Dünü getiren yarını da getirir. Dünyayı yaratan ahireti de yaratmaya kâdirdir. Ölümünden sonra arzı diriltir, toprağın altındaki çürümüş kemikleri de diriltir. Yoktan yaratan, yeniden yaratmakta zorlanmaz” gibi ifadeler, bu gaybî olayı bize âdeta gözle görülür hâle getirir.

Ahiret ve Dünya Harsı

20- **Kim âhiret mahsulünü isterse, onun mahsulünü artırırız.** “مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الْآخِرَةِ نَزِدْ لَهُ فِي حَرْثِهِ”

Ahiret sevabı, çalışmakla elde edildiğinden, ziraat yoluyla elde edilen mahsule benzetildi. Bundan dolayı “**dünya ahiretin tarlasıdır**” denilmiştir.

Ayette geçen “**hars**” kelimesi asıl olarak “toprağa tohumu bırakmak” anlamına gelir. Bu ekimin sonunda elde edilen mahsul için de kullanılır.

“Onun mahsulünü artırırız.”

Biz bu kimseye bire on, bire yediyüz hatta daha fazlasını veriz.

21- **Kim de dünya mahsulünü isterse, ona da ondan veriz.** “وَمَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا”

İstedığinin tamamını değil de, onun için taksim ettiğimiz kadarını veriz.

“Fakat onun ahirette hiçbir nasibi olmaz.” وَمَالَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ نَصِيبٍ

Çünkü “ameller niyetlere göredir ve herkes için niyet ettiği vardır.”⁴

21- **Yoksa, onlar için Allah’ın izin vermediği bir dini kendilerine yol kılan şerikler mi var?”** أَمْ لَهُمْ شُرَكَاؤُا شَرَعُوا لَهُمْ مِنَ الدِّينِ مَا لَمْ يَأْذَنْ بِهِ اللَّهُ

Ayet, onların Allahı bırakıp da O’na şerikler edinmelerini takrir eder ve bunu başlarına vurur. Bu şerikleri, onların şeytanlarıdır.

Bu şerikler,

-Allaha şirk koşmak,

-Ahireti inkâr etmek,

-Sırf dünya için çalışmak gibi, aslında Allahın izin vermediği kötü inanç ve amelleri, kendilerine tapanlara süslü göstermişlerdir.

Denildi ki: Onların şerikleri, taptıkları putlardır. Bu şeriklerin müşrikle-

⁴ Bu ibare Hz. Peygamberin en meşhur hadislerinden birinin mealidir.

re nisbet edilmesi, müşriklerin bunları şerikler edinmiş olmasındandır. Bu şeriklere hüküm vaz etmenin isnad edilmesi, müşriklerin yoldan çıkma sebebinin bunlar olmasından ve bu batıl din ile fitneye düşürölmelerindendir.

Onların şerikleri, bu yolu kendilerine açanların suretleri de olabilir.

“Şayet konulmuş kesin hüküm olmasaydı, aralarında hemen hüküm verilirdi.”

Cezanın te’hiriyle ilgili Allahın önceden belirlediği bir prensip olmasaydı, kâfirlerle mü’minler arasında veya müşriklerle şerikleri arasında iş bitirilmiş olurdu.

“Şüphesiz zâlimler için elem dolu bir azap vardır.”

22- “Tَرَى الظَّالِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا كَسَبُوا” “Yaptıkları şeylerden dolayı o zalimleri korkudan titrer halde görürsün.”

Sen o müşrikleri kıyamet gününde, işlemiş oldukları kötü ameller yüzünden korkar bir şekilde görürsün.

“O ise başlarına gelecektir.”

Korksalar da korkmasalar da, yaptıklarının vebâli başlarına gelecektir.

“إِٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فِي رَوْضَاتِ الْجَنَّاتِ” “İman edip salih ameller işleyenler ise, cennet bahçelerindedir.”

Bunlar, en hoş ve en nezih yerlerdedir.

“لَهُمْ مَا يَشَآؤُنَ عِنْدَ رَبِّهِمْ” “Onlar için Rableri katında diledikleri her şey vardır.”

“إِٰشْتِ بُرَ الْكَبِيرُ” “İşte bu, büyük lütuftur.”

Mü’minlere yapılacak bu ikram, büyük lütuftur. Öyle ki, bu lütfâ nisbetle dünyadakilere verilenler çok çok küçük kalır.

23- “إِٰشْتِ بُرَ الْكَبِيرُ” “İşte bu, Allah’ın, iman edip salih ameller işleyen kullarına müjdelediği şeydir.”

قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا “De ki: Buna karşılık sizden bir ücret istemiyorum.”

Ben yaptığım tebliğe ve verdiğim müjdeye mukabil sizden bir ücret istemiyorum.

إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى “Ancak yakınlıktan gelen sevgi istiyorum.”

Ancak, size yakınlığımdan dolayı sevmenizi istiyorum.

Veya yakınlığımı sevmenizi istiyorum.

Veya “Asla bir ücret istemiyorum. Lakin sizden yakınlarıma sevgi istiyorum.”

Rivayete göre, bu ayet nazil olduğunda Hz. Peygambere “Ya Rasûlallah, sevmemiz vacip olan yakınların kimlerdir?” diye soruldu. Hz. Peygamber “Ali, Fatıma ve bunların iki oğlu (Hasan ve Hüseyin)” buyurdu.

Denildi ki: Ayet şöyle de yorumlanabilir: “Tâat ve salih amelle Allaha yaklaşmanızda, Allah ve Rasûlüne sevginizi istiyorum.”

وَمَنْ يَفْتَرِ حَسَنَةً نَّزِدْ لَهُ فِيهَا حُسْنًا “Kim güzel bir iş yaparsa, onun iyiliğini artırırız.”

Özellikle de Rasûlullahın Âl-i Beytine muhabbetle kim bir iyilik yapsa, biz o iyiliğine kat kat sevap veririz. Ayetin Hz. Ebubekir hakkında nazil olduğu söylenir.

إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ شَكُورٌ “Şüphesiz Allah, Ğafur’dur – Şekûr’dur.”

Allah, günahkâr olana karşı Ğafur’dur. İtaat edene de, hem sevabını eksiksiz vererek, hem de lütfuyla artırarak Şekûr’dur.

24- أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا “Yoksa “Yalan uydurup Allah’a iftira etti” mi diyorlar?”

Yoksa “Muhammed ‘ben peygamberim’ ve ‘Kur’an da Allahın kelamıdır’ derken aslında yalan söyleyip Allaha iftira etti” mi diyorlar?!

فَإِنْ يَشَاءِ اللَّهُ يَخْتِمْ عَلَى قَلْبِكَ “Eğer Allah dilerse senin kalbini mühürler.”

Ayet, Hz. Peygamber gibi birinden –haşa- Allaha bir iftira olamayacağını bildirir. Çünkü böyle bir şeye ancak kalbi mühürlü, Rabbini bilmeyen

biri cesaret edebilir. Basiret ve marifet sahibi olan biri ise, böyle bir şeye asla cesaret edemez ve yapamaz.

Ayet sanki şöyle demektedir: “Allah eğer Seni perişan etmek isterse, O’na iftiraya cür’et edebilmen için kalbini mühürler.”

Şöyle de denildi: Eğer Allah dilerse kalbini mühürler de o kalbe Kur’an inmez, vahiy gelmez.

Şöyle de denildi: Allah dilerse kalbine sabır verir de, onların böyle ezaları Sana ağır gelmez.

وَيَمْحُ اللَّهُ الْبَاطِلَ “Ve Allah batılı yok eder.”

وَيُحَقِّقُ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ “Hakkı ise kelimeleriyle gerçekleştirir.”

إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ “Şüphesiz O, kalplerde olanları hakkıyla bilir.”

Ayet, iftirayı nefyetmektedir. Yani, şayet Kur’an uydurma bir şey olsaydı, Allah onu ortadan kaldırırdı. Çünkü batılı ortadan kaldırmak ve vahiy ile veya hüküm ile hakkı sabit kılmak O’nun âdetindendir.

Allahın “kelimatıyla” batılı mahvetmesi ve hakkı gerçekleştirmesi, Kur’an vasıtasıyla onların batıllarını mahvetmeyi ve hakkı da sabit kılmayı vaat etmesidir.

Veya karşısında durulamaz hükmüyle bunu gerçekleştirmesidir.

25- وَهُوَ الَّذِي يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ “O, kullarından tevbe kabul eder.”

Tevbe ettikleri şeylerde, onları cezalandırmaz.

Tevbenin hakikatını daha önce anlamıştın

Hz. Ali’den (r.a.) şöyle rivayet edilir:

Tevbe, altı şekilde görülür:

1-Geçmiş günahlar için pişmanlık duymak.

2-Yapamadığın farzları îade etmek.

3-Kul hakkını çiğnediğinde geri vermek.

4-Masıyette nefsi büyüttüğün gibi, taat içinde onu eritmek.

5-Nefis, günahların tatlılığını tattırdığı gibi, ona itâatin acılığını tattırmak.

6-Gafletli gülmelerine bedel, ağlamak.

وَيَغْفُوا عَنِ السَّيِّئَاتِ “Ve kötülükleri bağışlar.”

Dilediği kimsenin küçük ve büyük bütün günahlarını affeder.

وَيَعْلَمُ مَا تُفْعَلُونَ **“Ve yaptıklarınızı da bilir.”**

Bilir de ona göre karşılık verir. Cezalandırır veya hikmetine muvafık bir şekilde cezalandırmaz.

26- **وَيَسْتَجِيبُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ -İman edip salih ameller işleyenlerin dualarına icabet eder.”**

Bundan murat,

-Dualarına icabet etmek,

-Veya tâatlerinin karşılığını vermektir. Çünkü sevap vermek de, kendisine terettüp eden neticeler itibarıyla dua ve talep gibidir. Hz. Peygamberin şu hadisi buna misal olabilir: “Duanın en efdali, elhamdülillâhtır.”

Veya ayete şöyle de mana verilebilir: “İman eden ve salih amel işleyenler, Allah onları tâate çağırdığında O’na icabet ederler.”

وَيَزِيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهِ **“Lütfundan onlara fazlasını da verir.”**

Allah onlara istediklerinden ve layık olduklarından daha fazlasını verir.

وَالْكَافِرُونَ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ **“Kâfirler için ise, çetin bir azap vardır.”**

Mü’minlere verilecek olan sevap ve lütfâ bedel, kâfirler için çok şiddetli bir azap vardır.

Şûrâ Düsturu

27- “Allah, kullarına rızık bol bol verseydi, yeryüzünde azgınlık ederlerdi.”

O zaman arzda tekebbür ederler, fesat çıkarırlardı.

Veya bazısı bazısına karşı istilaya ve galip gelmeye çalışırdı.

Genelde de böyle olmuştur.⁵

“Bağy” kelimesi, kemiyet veya keyfiyet yönüyle ortası aranan şeylerde haddi tecavüz etmektir.

“Fakat O, dilediği ölçüde indirir.”

Lakin Allah meşietinin iktizasına göre, rızık belli bir ölçüyle indirir.

“Şüphesiz O, kullarına Habîr-Basîr’dir.”

Onların gizli durumlarını ve aşîkar hâllerini bilir, onlara uygun olanı takdir eder.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, Suffe ehli zengin olmayı temenni ettiklerinde bu ayet nazil oldu.

Denildi ki: Ayet Arablar hakkında indi. Bolluk olduğunda birbirleriyle savaşırlar, kıtlığa maruz kaldıklarında ise otlak ararlardı.

28- “O ki, insanlar umutlarını kestikten sonra yağmuru indirir, rahmetini her tarafa yayar.”

Ayet metninde geçen “ğays”, kuraklıktan kurtaran yağmurdur.

Rahmetinin tecellisi olan yağmuru ovalara, dağlara, bitkilere ve hayvanlara, kısaca her yere neşreder.

“O, Velî’dir – Hamîd’dir.”

⁵ Yani, genelde bol rızık verilenler, buna şükretmek yerine azgınlık yapmışlar, verilen nimetleri günahla kullanmışlardır.

O **Velf**'dir, lütfuyla ve rahmetini neşretmek suretiyle kullarına yardım eder.

Hamîd'dir, bu icraâtlarına mukabil hamde layıktır.

29- **وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَثَّ فِيهِمَا مِنْ دَابَّةٍ** “Gökleri, yeri yaratması ve bu ikisi içinde canlıları yayması, O’nun ayetlerindendir.”

Çünkü gökler ve yer, maddesiyle ve özellikleriyle, her şeye gücü yeten hikmetli bir sanatkârın varlığına delâlet eder.

30- **وَهُوَ عَلَىٰ جَمْعِهِمْ إِذَا يَشَاءُ قَدِيرٌ** “Ve O, dilediği zaman onları bir araya getirmeye de kadirdir.”

31- **وَمَا أَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ** “Size gelen her musibet, ellerinizin yaptıkları yüzündendir.”

Başınıza gelen her musibet günahlarınız sebebiyledir.

32- **وَيَغْفُوا عَنْ كَثِيرٍ** “O, yine çoğunu da affeder.”

Allah bununla beraber bütün günahlarınıza ceza vermez, bunların çoğunu affeder.

Ayet, mücrimler hakkındadır. Çünkü mücrim olmayanlara gelen musibetler, başka sebeplerdendir. Mesela, Allah musibet verir, kul da buna sabreder, bu vesile ile Allah onu büyük bir ecre nail eder.⁶

33- **وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ** “Yeryüzünde O’nu âciz bırakamazsınız.”

Sizler, Allahın sizin için takdir ettiği musibetlerden kaçmakla kurtulamazsınız.

34- **وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ** “Ve sizin için Allah’tan başka hiçbir dost ve yardımcı yoktur.”

Allah dışında sizi bu musibetlerden koruyabilecek ve sizden onları gidebilecek kimse yoktur.

⁶ Beydavi’nin bu açıklaması, ayetinin hükmünün genel anlaşılmaya müsait olmasındandır. Bu açıklama, peygamber gibi masum insanlara ve çocuklar gibi günahsızlara gelen musibetlere güzel bir bakış getirmektedir.

32- وَمِنْ آيَاتِهِ الْجَوَارِ فِي الْبَحْرِ كَالْأَعْلَامِ “Denizde yüzen dağlar gibi gemiler, O’nun ayetlerindendir.”

33- إِنْ يَشَأْ يُسْكِنِ الرِّيحَ فَيَظْلَلْنَ رَوَاكِدَ عَلَى ظَهْرِهِ “O, dilerse rüzgârı durdurur da onlar denizin üstünde kalakalırlar.”

34- إِنْ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ “Elbette bunda çok sabreden, çok şükreden herkes için ayetler vardır.”

Bunda, himmetini Allahın ayetlerini tefekkür etmeye sevkedip nefsinin dizginleyen ve Allahın nimetlerini tefekkür eden kimseler için ibretler vardır.

Veya “bunda imanı kâmil her mü’min için ayetler vardır.”

Çünkü iman iki kısımdan ibarettir: Yarısı sabır ve yarısı da şükürdür.

35- أَوْ يُوقِنُ أَنَّ مَا كَسَبُوا هَلَاكٌ “Yahut yaptıkları yüzünden onları (gemileri) helâk eder.”

Veya Allah kuvvetli bir rüzgar göndererek gemileri gark eder.

Bundan murat, gemidekilerin helâkidir. “Yaptıkları yüzünden” denilmesi bunu gösterir.

36- وَيَعْفُ عَنْ كَثِيرٍ “Ve birçoğunu da affeder.”

Bir kısmı ise, affedilmeleri sebebiyle kurtulurlar.

37- وَيَعْلَمُ الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِنَا مَا لَهُمْ مِنْ مَّحِيصٍ (Allah, böyle yapar ki), âyetlerimiz hakkında tartışanlar, kendileri için kaçacak bir yer olmadığını bilsinler.”

38- فَمَا أُوتِيتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَمَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا “Size verilenler, bu dünya hayatının bir metaıdır.”

Hayatınız süresince bunlardan faydalanırsınız.

39- وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ وَأَبْقَى لِلَّذِينَ آمَنُوا وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ “Allah nezdindekiler ise, iman edenler ve Rablerine tevekkül edenler için daha hayırlı ve daha kalıcıdır.”

Allah katında olan ahiret sevabı ise, daha hayırlı ve daha daimîdir.

Allah katında olan bu sevap, iman eden ve Rab'lerine tevekkül edenler içindir.

Ahiret sevabı, tamamen faydadır ve bu faydalılık gelip geçici değildir. Bundan dolayı, dünya nimetlerinden çok daha hayırlı ve devamlıdır.

Sebeb-i Nüzûl

Hız. Aliden şöyle rivayet edilir: Hız. Ebubekir malının tamamını tasaduk edince, pek çok kimse O'nu kınamıştı. Ayet bu münasebetle nazil oldu.

37- وَالَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَائِرَ الْإِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ “Onlar büyük günahlardan ve çirkin işlerden kaçınırlar.”

وَإِذَا مَا غَضِبُوا هُمْ يَغْفِرُونَ “Öfkelendikleri zaman bağışlarlar.”

38- وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ “Onlar Rablerine icabet ettiler.”

وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ “Ve namazı dosdoğru kıldılar.”

Ayet, ensar hakkında indi. Hız. Peygamber onları imana davet etmiş, onlar da kendisine icabet etmişlerdi.

وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ “İşleri, aralarında şûrâ (danışma) ile edilir.”

Münferid bir görüşle harekete geçmezler. Aralarında meşveret edip ittifakla iş yaparlar. Bu, onların iş yaparken ziyadesiyle tedbirli olmaları ve işlerinde müteyakkız bulunmalarındandır.

وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ “Ve kendilerine rızık olarak verdiklerimizden infak ederler.”

Kendilerine rızık olarak verdiklerimizden, Allah yolunda hayır olmak üzere harcarlar.

39- وَالَّذِينَ إِذَا أَصَابَهُمُ الْبَغْيُ هُمْ يَنْتَصِرُونَ “Ve onlar bir haksızlığa uğradıkları zaman, ona karşı direnirler.”

Çünkü Allah, zelil halde olmalarını hoş karşılamamaktadır. Onların bu vasıfları, şecaâtlerini (cesur olmalarını) anlatır. Daha evvelinde de bir kısım büyük faziletleri nazara verilmişti. Bu vasıflar arasında affedicilik vasfının da olması, onların cesur olmalarına muhalif değildir.

Çünkü **bağışlamak**, bağışlananın aczinden, **intisar** ise hasmın mukavemetinden haber verir. Aciz kimseye karşı hilim göstermek güzel bir haslettir. Galibe karşı hilim göstermek ise kötü bir özelliktir. Çünkü galibe

karşı gösterilecek hilim, onu zulmetmeye karşı cesaretlendirmek ve teşvik etmek demektir.

Cenab-ı Hak, onları zulme karşı direnmekle vasfettikten sonra, haddi aşmaktan men etmek için şöyle bildirdi:

40- **وَجَزَّوْا سَيِّئَةً سَيِّئَةً مِّثْلَهَا “Bir kötülüğün karşılığı, onun gibi bir kötülüktür (ona denk bir cezadır).”**

Kötülüğe karşı mukabelenin kötülük (seyyie) şeklinde gelmesi, müşakale üslûbundandır.

Veya karşı tarafa kötü gelmesindendir.

41- **فَمَنْ عَفَا وَأَصْلَحَ فَأَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ “Ama kim affeder ve arayı düzeltirse, onun mükâfatı Allah’a aittir.”**

Mükâfatının ne olduğunun bildirilmemesi, vaat edilenin büyüklüğüne delâlet eder.

42- **إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ “Şüphesiz O, zâlimleri sevmez.”**

Çünkü O, kötülüğü başlatan ve intikamda haddi aşan zalimleri sevmez.

43- **وَلَمَنِ انْتَصَرَ بَعْدَ ظُلْمِهِ فَأُولَٰئِكَ مَاعْلَيْهِمْ مِنْ سَبِيلٍ “Zulme uğradıktan sonra, kendini savunup hakkını alan kimseye bir vebal yoktur.”**

Zulme maruz kalıp da hakkını alan kimselere bir vebâl yoktur, itaba ve cezaya maruz kalmazlar.

44- **إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَظْلِمُونَ النَّاسَ وَيَبْغُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ “Vebal, ancak insanlara zulmedenler ve yeryüzünde haksız yere taşkınlık edenler içindir.”**

Vebal ancak o kimseleredir ki,

-Başkalarına hiç yoktan zarar verirler.

-Hak etmedikleri şeyleri baskı uygulayarak onlardan almaya kalkışırlar.

45- **أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ “İşte onlar için çok elîm bir azap vardır.”**

Onlara, zulümlerine ve haksızlıklarına mukabil elem verici bir azap vardır.

46- **وَلَمَنْ صَبَرَ وَغَفَرَ إِنَّ ذَلِكَ لَمِنْ الْأُمُورِ “Ve her kim de sabreder ve bağışlarsa, işte bu elbette azmedilecek güzel işlerdendir.”**

44- “Allah kimi saptırırsa, artık bundan sonra onun hiçbir dostu yoktur.”

Allah ona yardımını kestikten sonra, artık ona yardım edebilecek bir veli (yardımcı) yoktur.

45- “Azabı gördüklerinde zâlimlerin, “dönmeye bir yol yok mu?” dediklerini görürsün.”

Ayette zalimlerin azabı görmeleri geçmiş zaman sığasıyla anlatılması, azab görmelerinin muhakkak olduğunu göstermek içindir.

O zaman “dünyaya dönüş yok mu?” diye feryad ederler.

45- “Onlar ateşe sunulurken, zilletten başlarını öne eğmiş, göz ucuyla gizli gizli baktıklarını görürsün.”

Onların cehennem ateşine bakmaları, kılıçla idam edilecek kimsenin kılıca bakması gibidir.

“İman edenler ise şöyle derler:”

“İşte asıl hüsrana uğrayanlar, kıyamet günü kendilerini ve ehillerini ziyana sokanlardır.”

Bunlar hem kendilerini hem de beraber oldukları kimseleri ebedi azaba maruz bırakmakla en büyük hüsrânı yaşamışlardır.

Mü'minlerin bunu dünyada söylemiş olmaları muhtemel olduğu gibi, diğer âlemde onların hâlini görünce söyleyecek de olabilirler.

“İyi bilin ki zâlimler, sürekli bir azap içindedirler.”

Bu, onların sözünün devamı olabileceği gibi, Allah'tan onları bir tasdik de olabilir.

46- “Onların Allah'tan başka kendilerine yardım edecek dostları da yoktur.”

وَمَنْ يُضِلِّ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ سَبِيلٍ “Ve Allah, kimi saptırırsa artık onun için hiçbir çıkar yol yoktur.”

Allahın yoldan çıkardığı kimse için hidayete veya kurtuluşa bir yol yoktur.

Allah'ın Konuşması

47- **اِسْتَجِيبُوا لِرَبِّكُمْ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا مَرَدَّ لَهُ مِنَ اللّٰهِ** "Allah'tan, geri çevrilmesi olmayan bir gün gelmeden önce, Rabbinize icabet edin."

مَا لَكُمْ مِنْ مَلْجَا يَوْمَئِذٍ وَمَا لَكُمْ مِنْ نَكِيرٍ "O gün sizin için ne sığınacak bir yer vardır, ne de (günahlarınızı) inkâra bir mecal!"

Ve o gün yapmış olduklarınızı inkâra da bir mecâl yoktur. Çünkü bütün yaptıklarınız amel defterlerinizde toplanmıştır. Ayrıca, dilleriniz ve azaları- nız da yaptıklarınıza şehâdet eder.

48- **فَاِنْ اَعْرَضُوا فَمَا اَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا** "Eğer yüz çevirirlerse (bilesin ki), biz seni onlara bir muhafız olarak göndermedik."

Biz Seni onlara bir gözetleyici ve hesaba çekici olarak göndermedik.

اِنَّ عَلَيْكَ اِلَّا الْبَلَاغُ "Sana düşen, sadece tebliğdir."

Zaten onu da yaptın.

وَاِنَّا اِذَا اَذَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنَّا رَحْمَةً فَرَحَ بِهَا "Gerçekten biz insana katımız- dan bir rahmet tattırdığımızda ona sevinir."

وَإِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ فَإِنَّ الْاِنْسَانَ كَفُورٌ "Ama elleriyle yap- tıkları işler yüzünden onlara bir kötülük dokunursa, o zaman da in- san pek nankördür."

Nimeti bütün bütün unuttur, belayı ise durmadan hatırlar ve gözünde büyütür, sebebinin ne olduğunu düşünmez.

Ayette anlatılan durum her ne kadar mücrimlere has ise de, insan türün- de böylelerinin çok olması ve mücrimlerin de insan sınıfına dâhil olması yüzünden, bu özelliğin insana isnadı caizdir.

Ayette insana rahmetin tattırılmasının katiyet ifade eden **اِذَا** "iza" ile, belanın gelmesinin ise ihtimal ifade eden **اِنْ** "in" ile gelmesi, rahmetinin tattırılmasının, bizzât gerekli bir âdet olması cihetiyle muhakkak olmasın- dan, belanın isabetinin ise muhtemel bulunmasındandır.

49- **لِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ** “Göklerin ve yerin mülkü (hükümrânlığı) Allah’ındır.”

Böyle olunca, nimeti ve belayı dilediği şekilde taksim etmek O’na aittir. **يَخْلُقْ مَا يَشَاءُ** “Ne dilerse yaratır.”

Yaratması, bir ihtiyaçtan değildir. Ayrıca yarattığı bir şeye de itiraz söz konusu olamaz.

يَهَبُ لِمَنْ يَشَاءُ اِنَاثًا وَيَهَبُ لِمَنْ يَشَاءُ الذُّكُورَ “Dilediğine kız çocukları, dilediğine erkek çocukları verir.”

50- **اَوْ يُزَوِّجُهُمْ ذُكْرَانًا وَاِنَاثًا** “Yahut o çocukları erkekler ve dişiler olmak üzere çift olarak verir.”

وَيَجْعَلُ مَنْ يَشَاءُ عَقِيْمًا “Dilediği kimseyi de kısır yapar.”

Allah insanlara meşietinin muktezasına göre evlat verir. Bir kısmına sadece erkek veya sadece kız verir. Bir kısmına hem erkek hem kız verir. Bir kısmına da hiç vermez.

Önce kız çocuğunun nazara verilmesi, muhtemelen neslin çoğalması için onların daha ziyade olması sebebiyledir.

-Veya ayetin sevk edildiği mana, insanın değil, Allahın meşietinin taalluk ettiğinin gerçekleştiğine delâlet içindir. Kız vermesi de böyledir.⁷

-Veya kelâm belâ hakkında idi. Arablar ise kız çocuğunu böyle telakki ediyorlardı.

-Veya kız babalarının kalplerini hoş etmek için önce onlardan başlanmıştır.

-Veya ayet sonlarındaki fasılları muhafaza için böyle gelmiştir. “Zükûr” kelimesinin “ez-zükûr” şeklinde gelmesi de bundandır.

اِنَّهٗ عَلِيْمٌ قَدِيْرٌ “Şüphesiz O, Alîm’dir – Kadîr’dir (her şeyi hakkıyla bilendir, her şeye gücü yetendir).”

Böyle olanca yaptığını bir hikmet ve irade ile yapar.

⁷ Genelde anne-babalar kızıdan ziyade erkek çocuk isterler. Ama bu, kimsenin keyfine bırakılmamıştır. Allah, dünyanın her tarafında dengeli bir şekilde nüfusun yarisını kız olarak yaratır.

51- **“Allah, bir insanla ancak vahiy yoluyla, yahut perde arkasından konuşur.”**

“Vahiy yoluyla”

Bundan murat, idrak edilen gizli kelâmdır. Böyle bir kelâm, hadd-i zâtında harflerden mürekkep, peş peşe sıralanmaya dayalı değildir.

-Mi'rac hadisinde anlatıldığı tarzda ve rüyet hadisinde vaat edildiği şekliyle şifahî kelâmı⁸

-Ve Tuva ve Tur'da Hz. Musaya gelen vahiy gibi gaybtan bir sesle konuşmayı da içine alır. Ancak, **“Yahut perde arkasından konuşur”** ifadesinin üsttekinde atfedilmesi, onu birinciye (yani şifahî kelama) has kılar.

Ayet, rü'yetin imkânsızlığına değil, caiz olmasına bir delildir.

Denildi ki: Bundan murat ilham ve mananın kalbe bırakılmasıdır.

Veya bundan murat, meleğin peygamberlere getirdiği vahiydir. Bu durumda, bunun devamında gelen mana söz konusudur.

“Yahut bir elçi gönderip, izniyle ona dilediğini vahyeder.”

Allah, beşere bir nebi gönderir, o da Allahın vahyini O'nun emrettiği şekilde tebliğ eder.

Ancak birinciye göre **“rasûl”** kelimesi, peygamberlere vahiy getiren meleği ifade eder.

“Şüphesiz O, Aliyy'dir - Hakîmdir.”

Allah, mahlûkatın sıfatlarından yücedir, hikmetinin muktezası ne ise onu yapar.

Böylece bazan vasıtaıyla, bazan da vasıtasız konuşur. Vasıtasız konuşması da,

-Ya doğrudan olur,

-Veya perde arkasından gerçekleşir.

52- **“İşte sana da, emrimizden bir ruh vahyettik.”**

⁸ Hz. Peygamber şöyle bildirir: Miraçta bir merhalede Cebrail benden ayrıldı, sesler benden kesildi. Derken Rabbimin kelâmını işittim: “Gönlün rahat olsun Ya Muhammed! Yaklaş, yaklaş” diyordu.

Hız. Peygambere gelen vahyin “ruh” olarak isimlendirilmesi, kalplerin onunla hayat bulmasındandır.

Veya bundan murat Cebraildir. Yani “Onu Sana vahiy meleği olarak gönderdik.”

“Sen kitap nedir, iman nedir bilmezdin.”

Sen, vahiyden önce kitap nedir, iman nedir bilmiyordun.

Ayet, Hız. Peygamberin nübüvvet öncesi bir din ile ibadet etmediğine bir delildir.

Denildi ki: Ayetteki imandan murat, ancak nakil yoluyla ulaşılabilecek bir imandır.

“Fakat biz onu, kullarımızdan dilediğimizi kendisiyle doğru yola eriştireceğimiz bir nur yaptık.”

“Onu” ifadesinden murat,

-Ruh,

-Kitap,

-Veya iman olabilir.

Biz, kullarımızdan dilediğimizi ona kabule ve kendinde tefekküre muvaffak kılarız.

“Şüphesiz ki sen doğru bir yola iletiyorsun.”

Bundan murat, İslâmdır.

“Göklerdeki ve yerdeki her şeyin sahibi olan Allah’ın yoluna.”

Semavat ve arzın hem yaratılması, hem de idaresi O’nundur.

“İyi bilin ki, bütün işler Allah’a döner.”

Vasıtaların ve taallukatın kaldırılmasıyla bütün işler Allaha döner.

Ayette muti, olanlara vaat ve mücrim olanlara da vaîd vardır.

Hız. Peygamber şöyle buyurur: “Şûrâ sûresini okuyan kimse Meleklerin hakkında dua ettikleri, istiğfarda bulundukları ve kendisi için rahmet talebinde bulundukları kimselerden olur.”

ZUHRUF SÛRESİ

Zuhruf Sûresi Mekkî olup seksen dokuz ayettir.

Yeryüzü Beşiği

1- حَمْ “Hâ- mîm.”

2- وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ “Kitab-ı mübine andolsun.”

3- إِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْءَانًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ “İyice anlayasınız diye, biz onu Arabça bir Kur’an kıldık.”

Allahu Teâlânın yemin ettiği şeylerde, yemin edilen meseleye şahit getirmek söz konusudur. Apaçık mu’cize olduğunu nazara vererek Kur’an ile yemin etmesinde ise, onun hidayet yollarına ve beşerin din hususunda muhtaç olduğu şeylere rehberlik yapmasına dikkat çekilmiştir.

4- وَأَنَّهُ فِي أُمِّ الْكِتَابِ لَدَيْنَا “Şüphesiz o, nezdimizdeki ümmü’l- kitap-tadır.”

Ümmü’l-kitaptan murat levh-i mahfuzdur. Çünkü o, semavî kitapların aslıdır.

“Nezdimizde” denilmesi, onun değişmeden mahfuz olduğunu bildirir.

لَعَلِّي حَكِيمٌ “Çok yücedir, hikmetlerle doludur.”

Diğer semavî kitaplar içinde mu’cize olmasıyla, O Kur’anın şanı yücedir, tümüyle hikmetle doludur. Muhkem olup, bir başkasıyla neshedilmesi söz konusu değildir.

5- أَفَنَضْرِبُ عَنْكُمُ الذِّكْرَ صَفْحًا أَن كُنتُمْ قَوْمًا مُّسْرِفِينَ “Haddi aşan bir topluluk oldunuz diye Zikir’le (Kur’an’la) sizi uyarmaktan vaz mı geçelim?”

6- وَكَمْ أَرْسَلْنَا مِنْ نَبِيٍّ فِي الْأَوَّلِينَ “Öncekilerde de nice peygamberler gönderdik.”

7- وَمَا يَأْتِيهِمْ مِنْ نَبِيٍّ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤْنَ “Onlar da kendilerine gelen her peygamberle mutlaka alay ediyorlardı.”

Ayet, kavminin yalanlamasına mukabil Hz. Peygamberi teselli etmektedir.

8- فَأَهْلَكْنَا أَشَدَّ مِنْهُمْ بَطْشًا “Biz onlardan daha kuvvetli olanları helâk ettik.”

Biz, Kur’anı inkâr eden Senin kavminden daha kuvvetlilerini helâk ettik.

“Ve öncekilerin örneği geçti!” وَمَضَىٰ مَثَلُ الْأَوَّلِينَ

Kur’anda onların hayret verici kıssaları yer aldı.

Ayette Hz. Peygambere vaad ve muarızlarına da önceki milletlerin başına gelenlerin benzerinin onların da başına geleceğini haber vermek vardır.

9- وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ خَلَقَهُنَّ الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ “Andolsun, onlara, “Gökleri ve yeri kim yarattı?” diye sorsan, mutlaka, “Onları Azîz – Alîm olan yarattı” diyeceklerdir.”

Kur’anın pek çok yerinde benzeri ayetlerde onların “Allah” dedikleri nazara verilir. Burada Allahın iki ismiyle “Azîz – Alîm olan yarattı” demeleri, onların “Allah” demelerinin bir lazımı olarak getirilmiş olabilir.¹

10- الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ مَهْدًا “O ki, yeryüzünü sizin için bir beşik yaptı.”

“Ve doğru gidesiniz diye orada sizin için yollar meydana getirdi.” وَجَعَلَ لَكُم فِيهَا سُبُلًا لَّعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ

Bu yollar vasıtasıyla maksatlarınıza ulaşırsınız.

Veya bunları düşünmek suretiyle Sâni’in hikmetine hidayet bulursunuz.

11- وَالَّذِي نَزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ “O ki, gökten bir ölçüyle su indirdi.”

O, fayda verir, zarar vermez bir şekilde gökten belli bir miktarla su indirdi.

فَأَنشَرْنَا بِهِ بَلْدَةً مَيِّتًا “Ardından onunla ölü beldeyi canlandırdık.”

¹ Onların âlemi yaratan Zât için “Allah” demeleri bir derece kolay iken, O’nu Azîz – Alîm olarak bilmeleri ileri bir marifeti ifade eder. Beydâvî bu noktadan hareketle, ayetteki bu iki ilâhî ismi doğrudan onların söylemeleri yerine, “Allah” demelerinin bir lazımı olarak değerlendirmektedir.

“Meyten” kelimesinin “beldeten” kelimesine sıfat olduğu hâlde müzekker gelmesi, “beled ve mekân” manasında olmasındandır.

كَذَلِكَ تُخْرَجُونَ “İşte siz de, böyle çıkarılacaksınız.”

Ölü beldenin bu su ile diriltilmesi gibi, siz de kabirlerinizden böyle çıkarılacaksınız.

12- وَالَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا “O ki, her şeyi çift yarattı.”

وَجَعَلَ لَكُم مِّنَ الْفُلْكِ وَالْأَنْعَامِ مَا تَرْكَبُونَ “Sizin için bineceğiniz gemiler ve hayvanlar kıldı.”

13- لَتَسْتَؤُوا عَلَى ظُهُورِهِ ثُمَّ تَذْكُرُوا نِعْمَةَ رَبِّكُمْ إِذَا اسْتَوَيْتُمْ عَلَيْهِ وَتَقُولُوا “Ta ki onların sırtına binip üzerlerine yerleştiğiniz zaman Rabbinizin nimetini anarak şöyle diyebilirsiniz:”

سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا “Bunları hizmetimize veren Allah’ı tesbih ederiz.”

وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ “Bunlara bizim gücümüz yetmezdi.”

Hiz. Peygamber (asm) ayağını bineğe binmek için uzattığında “Bismillah” der, üzerine oturunca da “Elhamdülillah alâ külli hâl” deyip ardından bu ayeti ve devamını okurdu.

14- وَأَنَا إِلَى رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ “Şüphesiz biz Rabbimize döneceğiz.”

“Rabbimize döneceğiz” denilmesi, Allaha dönmenin en büyük yolculuk olmasındandır.

Veya şu cihetten de olabilir. Yolculuğun bir kısım tehlikeleri de vardır. Yolcunun Allahtan gafil olmaması ve Allaha kavuşmaya hazır bulunması uygun düşer.

15- وَجَعَلُوا لَهُ مِنْ عِبَادِهِ جُزْءًا “Böyle iken kullarından bir kısmını O’nun parçası saydılar.”

Ayet, dokuzuncu ayetle bağlantılıdır. Yani, gökleri ve yeri yaratanın Allah olduğunu itiraftan sonra, O’nun kullarından bir kısmını O’na evlat olarak nisbet edip –haşa- “melekler Allahın kızları” dediler.

Zâtında gerçek bir olan Allah hakkında böyle bir isnad, bunun imkânsızlığına delâlet eder.

﴿إِنَّ الْإِنْسَانَ لَكَفُورٌ مُّبِينٌ﴾ “Şüphesiz insan apaçık bir nankördür.”

Allaha veled nisbet etmek, O’nu hiç tanımamaktır ve şanını tahkirdir.

16- ﴿أَمْ اتَّخَذَ مِمَّا يَخْلُقُ بَنَاتٍ وَأَصْفِيكُمْ بِالْبَنِينَ﴾ “Yoksa Allah, yarattıklarından kendisine kızlar edindi de, oğulları size mi seçip ayırdı?”

Ayetin üslûbunda onların bu iddialarını reddetmek ve hâllerine taaccüp vardır. Çünkü, Allaha bir cüz nisbet etmekle yetinmemişler, kendilerine nisbet edilmesinden hoşlanmadıkları kızları –haşa- Allaha nisbet etmişlerdir. Öyle ki, onlardan birine “kızın oldu” denildiğinde gam ve kederle dolardı. Ayetin devamı bunu nazara vermektedir:

17- ﴿وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُمْ بِمَا ضَرَبَ لِلرَّحْمَنِ مَثَلًا ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ﴾ “Onlardan biri Rahmân’a isnad ettiği (kız çocuğu) ile müjdelendiği zaman yüzü simsiyah kesilir, öfkesinden yutkunur durur.”

Ayetin bu anlatımında, onların iddialarının fasid olduğuna çok cihetle delâletler vardır.

18- ﴿أَوْ مِنْ يُنشِئُوا فِي الْحَلِيِّ وَهُوَ فِي الْخِصَامِ غَيْرُ مُبِينٍ﴾ “Süs içerisinde (narin bir biçimde) yetiştirilen ve tartışmada (delilini erkekler gibi) açıklayamayana mı Allah’a isnad ediyorlar?”

Kadının tartışmada meramını çok iyi anlatamaması,

-Kendisinde his yönünün daha kuvvetli olmasından,

-Ve görüş beyan etme yönünün zayıflığındandır.²

19- ﴿وَجَعَلُوا الْمَلَائِكَةَ الَّذِينَ هُمْ عِبَادُ الرَّحْمَنِ إِنثًا﴾ “Rahmân’ın kulları olan melekleri de dişi saydılar.”

Bu, onların bir başka küfrüdür. Melekler Allahın kulları içinde en ekmel ve en eşref varlıklar iken, bunları dişi varlıklar olarak telakki etmişlerdir.

﴿أَشْهَدُوا خَلْقَهُمْ﴾ “Onların yaratılışına şahit mi oldular?”

Allahın onları yaratmasında hazır bulunup da onları dişi varlıklar olarak

² Kadın, erkeğe nisbetle daha içe dönüktür. Tartışma gibi durumlarda akıldan ziyade hisleriyle meseleleri değerlendirir. Kur’anın buna dikkat çekmesi –haşa- kadını tahkir için olmayıp, müşriklerin mesleğinde görülen çelişkileri anlatmak içindir.

mı gördüler?! Çünkü “melekler Allahın kızlarıdır” demeleri, onları görmelerini gerektirir.

Ayette soru yoluyla onların davasının iptal edilmesi, onların cehâletini ortaya koymak içindir ve kendileriyle inceden inceye bir istihzadır.

“Onların şehadeti yazılacak ve sorulacaktır.”

Melekler hakkında böyle demeleri yazılacak ve kıyamet günü kendilerine bu sorulacaktır.

Bu, onlara çok şiddetli bir vâiddir.

20- وَقَالُوا لَوْ شَاءَ الرَّحْمَنُ مَا عَبَدْنَاهُمْ ۚ “Dediler: Eğer Rahmân dileseydi, biz onlara kulluk etmezdik.”³

Allahın meleklerle ibadeti engellemeyişini, onlara ibadeti yasaklamadığı veya onlara ibadetin güzel olduğu şeklinde değerlendirdiler. Bu ise batıldır. Bundan dolayı Allah onların cehaletini nazara verip şöyle buyurdu:

“Bu konuda hiçbir bilgileri yoktur.”

21- اِنْ هُمْ اِلَّا يَخْرُصُونَ “Onlar sadece yalan söylüyorlar.”

Onlar, böyle demek suretiyle ancak batıl bir şekilde söz oyunları yapmaktadırlar.

Ayette işaret edilen durum, onlarla ilgili davanın aslına da bakabilir. Yani, onların bütün bu batıl iddialarının akıl yoluyla bir delili bulunmamaktadır.

Cenab-ı Hak ardından nakil yoluyla da bir delilleri olmamasına dikkat çekip şöyle buyurdu:

21- اَمْ اَتَيْنَاهُمْ كِتَابًا مِنْ قَبْلِهِ فَهُمْ بِهِ مُسْتَمْسِكُونَ ۚ “Yoksa bundan önce onlara bir kitap verdik de ona mı sarılıyorlar?”

³ Aslında bu cümleleri doğrudur. Allahın dilemediği bir şey meydana gelmez. Ama Allahın küfrü yaratması, ona razı olması demek değildir. Allahın domuzu yaratmasından hareketle “madem yaratmış, yiyelim” sonucuna varılmayacağı gibi, insanları böyle küfür yollarına düşebilecek mahiyette yaratması, insanların küfre düşmelerinde mazeretleri olması için değildir. Allah insanın önüne hak ve batılı koymak suretiyle onu imtihan etmekte, yanlışlar içinde doğruları bulmasını istemektedir.

Yoksa biz kendilerine Kur’andan önce bir kitap verdik de bu dediklerinin doğru olduğunu mu söylüyor? Onlar da buna yapışıp böyle konuşuyorlar!?

22- **“Hayır! Onlar şöyle dediler: “Şüphesiz biz atalarımızı bir din üzere bulduk.”**

“Ve biz onların izlerinden gitmekteyiz”

Yani, onların bu konuda akli ve nakli hiç bir delili yoktur. Sırf cahil atalarını taklîd ile böyle şeylere meyletmişlerdir.

23- **“İşte bunun gibi, biz senden önce hiçbir memlekete bir uyarıcı göndermedik ki, oranın şımarık zenginleri şöyle demiş olmasınlar:”**

“Şüphesiz biz atalarımızı bir din üzerine bulduk.”

“Ve biz onların izlerine uymaktayız.”

Ayet, Hz. Peygambere bir tesellidir ve taklidin böyle meselelerde kadîm (eskiden beri süregelen) bir dalâlet olduğuna bir delildir.

Ayet aynı zamanda bunlardan önce gelenlerin de kayda değer bir delili olmadığını nazara vermektedir.

Ayette varlıklı kişilerin böyle dediğinin söylenmesi, bolluk içinde olmanın ve meylür – rahatın bunları tefekkürden çevirip taklide sevkettiğini göstermektedir.

24- **“(Gönderilen uyarıcı) dedi: Ben size babalarınızı üzerinde bulduğunuz dinden daha doğrusunu getirmiş olsam da mı?”**

Şayet ben atalarınızın dininden daha doğru bir dinle gelmişsem, yine de onlara mı uyacaksınız?

“Dediler: Biz sizinle gönderilenleri inkâr ediyoruz”

Böyle demeleri, kendilerine gelen uyarıcı zâtın kendilerinden ümidini kesmesi içindir. Yani, “Senin getirdiğin din daha doğru da olsa, biz ona bakmayacağız, onunla ilgili düşünmeyeceğiz” demektedirler.

25- فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ “Biz de onlardan intikam aldık.”

Biz de onların hepsini helâk ederek kendilerinden intikam aldık.

فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكْذِبِينَ “Şimdi bak, yalanlayanların akıbeti nasıl oldu!”

Onların akıbetine bak da, kavminin yalanlamalarına aldırma!

Dünya Zineti

26- **وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ** “Hani İbrahim babasına ve kavmine şöyle demişti:”

Onlara İbrahim’in şu kıssasını yâdet ki, nasıl taklidden teberri edip delile yapıştı, onlar da görsünler.

Veya onlara İbrahim’in kıssasını anlat ki, mutlaka taklid edeceklerse O’nu taklid etsinler. Çünkü O, kendilerinin en şerefli atasıdır.⁴

إِنِّى بَرَاءٌ مِّمَّا تَعْبُدُونَ “Gerçekten ben sizin taptığınız şeylerden uzağım.”

27- **إِلَّا الَّذِى فَطَرَنِى** “Ancak beni yaratan hariç.”

Burada istisna munkatı veya muttasıl olabilir.

Birinciye göre mana: “Ben sizin taptuklarınızdan uzağım. Ben ancak beni yaratana ibadet ederim.”

İkinciye göre mana şöyledir: “Ben, beni yaratan Allah dışında sizin taptuklarınızdan uzağım.”

Çünkü hem Allaha hem de putlara tapıyorlardı.

فَإِنَّهُ سَيَهْدِينِ “Şüphesiz O beni doğru yola iletecektir.”

Beni hidayet üzere sabit kılacak.⁵

Veya mana şöyle de olabilir. Beni şu anda ulaştırdığı hidayetten daha ötesine sevk edecek.

28- **وَجَعَلَهَا كَلِمَةً بَاقِيَةً فِى عَقِبِهِ** “Ve bunu, ardından gelecek olanlara daimî bir miras kıldı.”

⁴ Hz. Peygamberin kavmi, nesil itibarıyla Hz. İbrahime dayanıyordu. Batıl yolda giden bu kimseler “atalarımızı böyle bulduk” demekteydiler. Kur’an buna mukabil, en şerefli olan ataları İbrahim’in durumunu kendilerine hüsn-ü misal olarak gösterdi.

⁵ Çünkü Hz. İbrahim zâten hidayet üzere idi.

Ve tevhid kelimesini zürriyetinde daimî bir miras bıraktı. Onun neslinde tek Allaha inanan ve tevhide davet eden kimseler daima bulundu.

“**Miras kıldı**” fiilinin faili Hz. İbrahîmdir veya Allahu Teâlâdır.

لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ “Ola ki dönerler.”

Ta ki Allaha şirk koşanlar, tek Allaha inananların davetiyle tevhide dönsünler.

بَلْ مَتَّعْتُ هَؤُلَاءِ وَآبَاءَهُمْ 29- “Doğrusu şunları ve atalarını yararlandırdım.”

Bundan murat, hem Hz. Peygamber dönemindeki Kureyş kavmi, hem de bunların ecdadıdır. Allahu Teâlâ bunlara uzun ömür ve bol nimet vermiş, onlar da bununla şımarmış ve nefislerinin isteklerine kendilerini kapırmışlardır.

حَتَّىٰ جَاءَهُمُ الْحَقُّ وَرَسُولٌ مُّبِينٌ “Ta ki kendilerine hak ve mübin bir peygamber geldi.”

“**Hak**”tan murat, tevhide davet veya Kur’andır.

“**Mübîn**” ise, kendisine verilen mu’cizelerle Hz. Peygamberin risaletinin gayet açık olmasıdır.

“Mübîn” ifadesi Hz. Peygamberin delillerle ve ayetlerle tevhidi onlara beyan etmesini anlatıyor da olabilir.

وَلَمَّا جَاءَهُمُ الْحَقُّ قَالُوا هَذَا سِحْرٌ 30- “Hak kendilerine gelince, dediler: Bu bir sihirdir.”

وَأَنَا بِهِ كَافِرُونَ “Biz onu inkâr ediyoruz.”

Gafletlerinden uyandırmak üzere hak onlara geldiğinde “**bu bir sihir**dir. **Biz onu inkâr ediyoruz**” dediler. Böyle diyerek şerlerini ziyadeleştirdiler. Şirklerine

-Hakkı kabul etmemeyi,

-Ve onu hafife almayı ilâve ettiler. Kur’ana “sihir” dediler ve onu inkâr ettiler.

وَقَالُوا “Ve dediler:”

Hz. Peygamberi de hakîr görüp şöyle dediler:

31- **“Bu Kur'an, iki şehrin birinden bir büyük adama indirilseydi ya!”**

“Bu Kur'an Mekke veya Taif'ten makam ve mal sahibi Velid Bin Muğîre veya Urve Bin Mes'ud gibi birine indirilse olmaz mıydı? Risalet büyük bir mansıptır, ancak büyük birine yaraşır.”

Bunlar bilmediler ki, risalet ruhanî bir rütbedir, ruhen büyük olmayı gerektirir. Bu ise faziletler ve kudsî kemâlât ile süslenmekle gerçekleşir, yoksa dünyevî yaldızlı şeylere sahip olmak bu vâdide bir işe yaramaz.

32- **“Rabbinin rahmetini onlar mı taksim ediyorlar?”**

Rahmetten murat, nübüvvettir. Buradaki soru, durumun böyle olmadığını bildirmek içindir. Bunda, onların cehâletini ortaya koymak ve tahakkümlerine hayret ettirmek vardır.

“Dünya hayatında onların maişetini aralarında biz taksim ettik.”

Onların dünyasında maişetleri en temel mesele iken bunun tedbirinden de aciz kimselerdir. Böyle olunca, insan mertebelerin en üstünü olan nübüvvet meselesinin tedbirini görebilmeleri elbette mümkün değildir.

Ayette **“maişet”** kelimesinin mutlak bırakılması, helalinin de haramının da Allah'tan olmasını iktiza eder.

“Birbirlerine işlerini gördürsünler diye biz onların bir kısmını diğerlerinden derecelerle üstün kıldık.”

Biz rızık hususunda ve başka hususlarda aralarında farklılık meydana getirdik.

Böyle olması, ihtiyaçları için bazısının bazısını kullanması ve böylece aralarında ülfet ve dayanışma meydana gelmesi içindir. Böylece, **nizam-ı âlem** tahakkuk eder.⁶

Yoksa bu zengin olanın kemâli ve dar imkâna sahip olanın da noksan olmasından değildir. Onların bu meselede bize bir itirazları ve tasarrufla-

⁶ Şöyle bir söz vardır: “Sen ağa ben ağa, inekleri kim sağa” İnsanlar şayet farklı geçim seviyelerinde olmasa, insanlık aleminde şimdi gördüğümüz renklilik ve hareketlilik olmazdı.

rı olmazken, bundan daha yüce mesele olan peygamberlik tercihinde nasıl böyle düşünürler?

وَرَحْمَتُ رَبِّكَ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ “Rabbinin rahmeti, onların biriktirdiklerinden daha hayırlıdır.”

Rabbinin bu nübüvvet ve buna tâbi meselelerde tecelli eden rahmeti, dünyanın bütün gelip geçici zînetlerinden daha hayırlıdır. Büyük insan, nübüvvet ve ona tâbi hususlarda özel rızka nail olandır, yoksa dünyanın fânî zînetlerine sahip olan değil.

وَلَوْلَا أَنْ يَكُونَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً لَجَعَلْنَا لِمَنْ يَكْفُرُ بِالرَّحْمَنِ لِيُوتِيَهُمْ 33- “Şayet bütün insanlar bir tek ümmet haline gelecek olmasalardı, Rahmân’ı inkâr edenlerin evlerinin tavanlarını gümüşten yapardık ve üzerine çıkacakları merdivenleri de öyle yapardık.”

وَلِيُوتِيَهُمْ أَبْوَابًا وَسُرًّا عَلَيْهَا يَتَكُونُونَ 34- “Onların evleri için (gümüşten) kapılar ve üzerine yaslanacakları koltuklar yapardık.”

وَزُخْرَفًا 35- “Daha nice altın ziynetler (verirdik).”

وَأَنْ كُلُّ ذَلِكَ لَمَّا مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا “Bütün bunlar dünya hayatının geçici metaıdır.”

Şayet insanlar kâfirleri bolluk ve refah içinde görüp, kendilerindeki dünya sevgisi yüzünden küfre rağbet edecek ve küfür üzere tek ümmet hâline gelecek olmasalardı, onlara bütün bu imkânları verirdik.

وَالْآخِرَةُ عِنْدَ رَبِّكَ لِلْمُتَّقِينَ “Ahiret ise Rabbinin katında takva sahipleri içindir.”

Ahiret ise, Rabbinin nezdinde küfür ve günahlardan korunanlar içindir.

Ayette “büyük insanın” ahiret açısından büyük olduğuna, dünyadaki büyüklüğe itibar edilmediğine bir delâlet vardır.

Ayrıca, aynı gerekçe ile insanların iman üzere tek ümmet olmaması için sayılan imkanların sadece mü’minlerin elinde kılınmadığını da hissettirmek söz konusudur.

Bütün bu imkânlar, aslında ahirette verilecek imkânlar yanında azıcık bir nimetlenmektir. Ayrıca çoğu kere de bu imkânların verildiği kimseler, başka açıdan ızdırıp içinde olurlar. Tamamen geniş imkânlar içinde keder-

siz yaşayan çok az kişi vardır. Ayetin devamı meselenin bu yönüne işaret eder:

36- **“Kim, Rahmân'ın zikri'ni görmezlikten gelirse, biz onun başına bir şeytan sararız.”**

Her kim duyulara hitap eden şeylerle aşırı meşguliyeti ve şehvî şeylere kendini kaptırması sonucu Rahmânın zikrini görmezden gelir ve ondan yüz çevirirse, ona bir şeytanı arkadaş veririz.

فَهُوَ لَهُ قَرِينٌ **“Artık o, onun ayrılmaz dostudur.”**

Artık o, vesvese ve iğvası ile daima onunla beraber olur.

37- **“Şüphesiz bunlar onları doğru yoldan saptırırlar.”**

Ve o şeytanlar, beraber oldukları kimseleri gidilmesi gereken hak yoldan alıkoyarlar.

Zamirler, bir önceki ayette tekil iken burada çoğul gelmesi, mana itibarıyla. Çünkü murat, bir ferdi anlatmak değil, insan nevinin durumunu nazara vermektir.

وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ مُهْتَدُونَ **“Onlar ise onların doğru yolda olduklarını sanırlar.”**

Rahmânı anmaktan yüz çeviren bu kimseler, beraber oldukları şeytanları hidayet üzere zannederler.

38- **“Sonunda bize geldiğinde, arkadaşına şöyle der: Keşke benimle senin aranda doğu ile batı arası kadar uzaklık olsaydı!”**

فَبِئْسَ الْقَرِينُ **“Ne kötü arkadaşmışsın!”**

Bize geldiklerinde, zikrimizden yüz çeviren kimse şeytana şöyle diyecek: “Sen ne kötü bir arkadaşmışsın”

39- **“Ama bu (temenni) bugün size asla fayda vermeyecek.”**

İçinde bulunduğunuz bu beklentiler bugün asla size bir fayda vermeyecek.

إِذْ ظَلَمْتُمْ “Çünkü zulmettiniz.”

Çünkü dünyada iken kendinize zulmetmişsiniz.

أَنْكُمْ فِي الْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ “Sizler de azapta ortaksınız.”

Azaba sebep olan durumda müşterek olduğunuz gibi, sizin ve şeytanlarınızın hakkı, azapta da beraber olmaktır.

Söyle de mana verilebilir: Çaresiz bir duruma düşen kimselerin, onu yüklenmek ve karşı koymakta birbirlerine yardım etmeleri fayda vermediği gibi, azapta beraber olmanız da size bir fayda vermeyecek. Çünkü her biriniz için tâkatinin yetmeyeceği bir azap vardır.

40- أَفَأَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ “O halde sağırlara sen mi işittireceksin?”

أَوْ تَهْدِي الْعُمْى وَمَنْ كَانَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ “Yahut körlere ve apaçık bir dalalet içinde bulunanlara sen mi doğru yolu göstereceksin?”

Ayetteki soru, hâli böyle olan kimselere gerçeği göstermenin mümkün olmadığını ifade etmek içindir. Küfürde bu kadar maharet kesbetmiş ve haktan yüz çevirmeleri körlük derecesine varacak kadar dalaletle saplanmış kimselere yol gösterilemez.

Sebeb-i Nüzûl

Hz. Peygamber kavmini hakka davet hususunda gece gündüz kendini yorarken, onların gittikçe azgınlıkları artıyordu. Ayet, bu münasebetle nazil oldu.

Ayette, onların apaçık bir şekilde dalâlette olmalarının bu neticeyi verdiğini hissettirmek vardır.

41- فَإِنَّا نَذْهَبَنَّ بِكَ فَإِنَّا مِنْهُمْ مُنْتَقِمُونَ “Eğer seni alıp götürsek bile, biz onlardan intikam alırız.”

Eğer onların azabını Sana göstermeden ruhunu kabzedersen, biz elbette ve elbette dünya ve ahirette azap vererek onlardan intikam alacağız.

42- أَوْ تُرِيَّتَكَ الَّذِي وَعَدْنَاهُمْ “Veya onlara vaad ettiğimiz azabı sana gösteririz.”

“Çünkü biz onlar üzerinde muktediriz.”

Onlar bizden kaçamazlar.

43- **“Öyleyse sen, sana vahyedilene sım-sıkı sarıl.”**

Öyleyse Sen, Sana vahyedilen ayetlere ve hükümlere sım-sıkı sarıl!

“Şüphesiz sen doğru bir yol üzeresin.”

44- **“Şüphesiz o, sana ve kavmine bir zikirdir.”**

Şüphesiz o Kur'an Sana ve kavmine bir şereftir.

“Sonra sorulacaksınız.”

Kıyamet günü ondan ve onun hakkını verip veremediğinizden sorulacaksınız.

45- **“Senden önce gönderdiğimiz elçilerimize sor:”**

O Peygamberlerin ümmetlerine ve din âlimlerine sor.

“Rahmân'dan başka ibadet edilecek ilâhlar kılınmış mıyız?”

Biz, hiç putlara ibadet edilmesine hükmetmiş miyiz? Hiç böyle bir şey onların dininde gelmiş mi?

Bundan murat peygamberlerin tevhid üzere ittifaklarını şahit tutmak ve Hz. Peygamberin getirdiği dinin yalanlanacak ve kendisine muhalefet edilecek yeni bir şey olmadığını göstermektir. Çünkü tevhid meselesi, onları yalanlamaya ve muhalefete sevkeden hususların en kuvvetlisi idi.⁷

⁷ Yani, Hz. Peygamberin getirdiği dinde hoşlarına gitmeyen çok şeyler olmakla beraber, bunlar içinde özellikle Allahın birliği ve ibadetin sadece O'na yapılması müşrikleri yalanlamaya ve şiddetli bir muhalefete sevk ediyordu.

Firavunun Kavmi

46- “Andolsun, biz Mûsâ’yı ayetlerimizle Firavun’a ve ileri gelen adamlarına göndermiştik.”

“O şöyle dedi: Şüphesiz ben âlemlerin Rabbinin elçisiyim.”

Cenab-ı Hak Hz. Musanın kıssasını anlatmakla hem Hz. Peygamberi teşelli etmekte, hem de onların **“Bu Kur’an, iki şehrin birinden bir büyük adama indirilseydi ya!”** (Zuhurf, 31) demelerine bir cevap vermektedir.⁸

Ayette, muhatapların dikkatle düşünmeleri için Hz. Musa’nın tevhide davetiyle şahit getirilmektedir.

47- “Musa onlara ayetlerimizi getirince, onlar bu mu’cizelere güldüler.”

Bu mu’cizeleri ilk gördüklerinde gülüyorlardı. Bunlarla istihza ettiler ve üzerinde düşünmediler.

48- “Onlara gösterdiğimiz her bir ayet, önceki benzerinden daha büyüktü.”

Bunların her biri, en ileri seviyede birer mu’cize idi. Öyle ki bunları gören, daha ilerisi olmaz zannediyordu. Ayetten murat, mu’cizelerin hepsinin büyük olduğunu nazara vermektir.

Veya murat şu da olabilir: Bu mu’cizelerin her biri bir cihetle diğerlerinden daha büyük idi.

“Ola ki dönerler diye onları azaba uğrattık.”

Kıtlık, tufan ve çekirge istilasası gibi azaplarla onları cezalandırdık.

⁸ Yani, şayet servet ve makam sahibi kimseler peygamber olacaksa, Hz. Musa zamanında Firavunun peygamber olması gerekirdi.

49- **“Dediler: Ey sihirbaz! وَقَالُوا يَا أَيُّهَ السَّاحِرِ ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ**

Sana verdiği ahid hürmetine, bizim için Rabbine dua et.”

Ta ki azabı bizden kaldırsın.

Hiz. Musa'ya bu mu'cizeler karşısında “ey sihirbaz!” demeleri,

-Tabiatlarının sertliğinden

-Ve kıt akıllı olmalarındandır.

-Veya mahir âlime “sihirbaz” demelerindendir.

“Sana verdiği ahid hürmetine” demeleri,

-“Sende olan nübüvvet hakkı için,

-Veya Senin duana icabet edeceğini bildirmesi hakkı için,

-Veya yola gelenlerden azabı kaldıracağı vaadi hakkı için,

-Veya Senden söz aldığı ve Senin de ifa ettiğin iman ve tâat hakkı için”

manalarına işaret edebilir.

“Çünkü biz artık doğru yola gireceğiz.” إِنَّا لَمُهْتَدُونَ

50- **“Fakat biz onlardan azabı فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمْ الْعَذَابَ إِذَا هُمْ يَنْكُثُونَ**
kaldırınca, bir de bakmışsın sözlerinden dönüyorlar.”

51- **“Firavun, kavmine seslenerek dedi ki: وَنَادَىٰ فِرْعَوْنُ فِي قَوْمِهِ قَالَ**

Firavun, kendilerinden azap kaldırılınca, kavminin imana gelmesi korkusuyla, onlar içinde ya bizzat kendisi veya münadî vasıtasıyla şöyle dedi:

“Ey kavmim! Mısır hükümdarlığı benim يَا قَوْمِ الْيَسَّىٰ لِي مُلْكُ مِصْرَ
değil mi?”

“Şu nehirler de altımdan akıyor (değil mi?).” وَهَذِهِ الْأَنْهَارُ تَجْرِي مِنْ تَحْتِي

“Bu nehirler sarayımın altından akıyor.

-Benim emrimle akıyor.

-Veya bahçelerimin arasından akıyor” manaları düşünülebilir.

“Hâlâ görmüyor musunuz?” أَفَلَا تَبْصُرُونَ

52- **“Yoksa ben, nerede أَمْ أَنَا خَيْرٌ مِنْ هَٰذَا الَّذِي هُوَ مَهِينٌ وَلَا يَكَادُ يُبِينُ**
ise meramını anlatamayan şu zavallıdan daha hayırlı değil miyim?”

Bu kadar mülk ve imkan içinde ben mi daha hayırlıyım yoksa bu za-

yıf, hakîr, riyasete istidadı olmayan, dilindeki tutukluktan dolayı neredeyse doğru dürüst konuşamayan Musa mı?

Firavunun böyle demesi, kendini üstün görmesindendir.

53- **“Eğer doğru söylüyorsa) ona altın bilezikler bırakılsın.”**

“Altın bilezikler”den murat, saltanatın anahtarlarıdır. Çünkü Mısırlılar birisini reis yaptıklarında ona altundan bilezikler takıyor, başına altın taç giydiriyorlardı.

“Yahut beraberinde melekler bulunsun?”

Veya, yanında melekler olsun, Ona yardım etsinler ve kendisini tasdik etsinler.

54- **“Böylece Firavun, kavmini istihfaf etti, onlar da kendisine itaat ettiler.”**

Firavunun kavmini istihfaf etmesi,

-“Kendisine tam itaat etmelerini istedi.

-Veya onları hafif akıllı kimseler olarak buldu” manasında olabilir.⁹

“Çünkü onlar yoldan çıkmış bir toplumdur.”

Kendileri fasık olduklarından dolayı, bu fasıka itaat ettiler.

55- **“Onlar bizi öfkelerince biz de onlardan intikam aldık.”**

“Hepsini suda gark ettik.”

Şiddetli inad ve isyanla bizi gadaplandırtdıklarında onlardan intikam aldık ve hepsini denizde boğduk.

56- **“Onları sonradan gelenler için bir selef ve örnek kıldık.”**

Onları, peşlerinden giden sonraki kâfirlere böyle bir cezaya layık olma hususunda önderler yaptık. Ve onları sonrakilere bir öğüt veya dillerde doluşan bir destan yaptık. Öyle ki “sizin hâliniz Firavunun kavminin hâli gibi” denilir oldu.

⁹ Yani, onları kıt akıllı kimseler olarak buldu, kolayca onları peşinden sürükledi. Çobanın peşinden giden sürü misali, onları kendine tâbi kıldı.

Dinde Cedel

57- **“Meryem oğlu İsa** وَلَمَّا ضُرِبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَثَلًا إِذَا قَوْمُكَ مِنْهُ يَصِدُّونَ **bir mesel olarak anlatılınca, bakarsın ki kavmin onunla ilgili bağrışmaya başlarlar.”**

“Gerçekten siz ve Allah’dan başka ibadet ettikleriniz cehennem yakıtısınız!” (Enbiya, 98) ayeti hakkında İbnu Zebari Hz. Peygambere şöyle demişti: “Hristiyanlar ehl-i kitap olup Hz. İsaya tapıyorlar, Onun Allahın oğlu olduğunu iddia ediyorlar. Eğer böyleyse, melekler Allaha evlat olmaya daha layıktırlar.”

Veya **“Senden önce gönderdiğimiz elçilerimize sor, Rahmân’dan başka ibadet edilecek ilâhlar kılmış mıyız?”** (Zuhruf, 45) ayeti hakkında mücadelele girmişti.

Veya “Mesih’e ibadet edildiği gibi, Muhammed kendisine ibadet etmemizi istiyor” demişti. Müşrikler bunu duyunca “Peygamberi ilzam ettik” zannıyla sevinçlerinden bağrışmaya başladılar.

58- **“Ve dediler: Bizim ilâhlarımız mı daha hayırlıdır, yoksa O mu?”** وَقَالُوا ءَالِهَتُنَا خَيْرٌ أَمْ هُوَ

“Sana göre bizim ilahlarımız mı daha hayırlı, yoksa İsa mı daha hayırlı? Şayet o cehennemde ise, varsın bizim ilahlarımız da orada olsunlar!”

Veya “İlahlarımız olan melekler mi daha hayırlı, yoksa İsa mı? Ona ibadet caiz oluyor ve Allahın oğlu sayılıyorsa, bizim ilahlarımız buna daha ziyade layıktırlar.”

Veya “Bizim ilahlarımız mı daha hayırlı, yoksa Muhammed mi? Öyleyse niye ilahlarımızı bırakıp O’na tapalım ki..?”

“Bunu sadece seninle cedelleşmek için ortaya attılar.” مَا ضَرَبُوهُ لَكَ إِلَّا جَدَلًا

Onlar bunu hakkı batıldan ayırmak için değil, sırf bir cedel ve düşmanlık olsun diye yaptılar.

“Şüphesiz onlar kavgacı bir toplumdur.” بَلْ هُمْ قَوْمٌ خَصِمُونَ

Doğrusu onlar husumeti şiddetli, düşmanlık yapmaya hırslı kimselerdir.

59- **“O (İsa), sadece, kendisine nimet verdiğimiz ve İsrailoğulları’na örnek kıldığımız bir kuldur.”**

Ayet, onların bu şüphesini izah eden bir cevap gibidir.

60- **“Eğer dilersek, içinizden yeryüzünde sizin yerinize geçecek melekler kılınız.”**

Ey erkekler! Eğer istersek, Hz. İsa’yı babasız yarattığımız gibi sizden de melekler meydana getiririz.

Veya “sizin bedelinize yeryüzünde melekleri halife yaparız.”

Yani, “her ne kadar Hz. İsanın hâli hayret verici bir durum ise de, Al-lahu Teâlâ bundan daha hayret verici olanına da kâdirdir. Melekler, imkân dairesinde varlıklar olduklarından, doğrudan yaratılmaları caiz olduğu gibi, bir varlık vasıtasıyla yaratılmaları da muhtemeldir. Dolayısıyla, onların ulu-hiyete layık olmaları ve Allahın –haşa- evlatları olmaları asla söz konusu değildir.

61- **“Şüphesiz o, kıyamet için bir bilgidir.”**

Hz. İsa, kıyamet için bir alâmettir. Çünkü O’nun yaratılışı veya yeryüzü-ne inmesi, kıyametin yakın olduğunu gösteren alâmetlerdendir.

Veya ölülerin diriltilmesi Allahın kudretine delil olması itibarıyla, Hz. İsa da kıyamete bir delildir.

Hadiste şöyle gelmiştir:

“Hz. İsa Arz-ı Mukaddeste bir tepeye iner. Elinde bir mızrak vardır, bununla deccalı öldürür. İnsanlar sabah namazında iken Beyt-i Makdise gelir. İmam geri çıkıp Hz. İsayı imamlığa geçirmek ister. Ama Hz. İsa onu imamlığa devam ettirir. Böylece imamın ardında Muhammedin dini üzere namaz kılar. Sonra domuzu öldürür, haçı kırar, havra ve kiliseleri harap eder. Kendisine inananlar dışındaki Hristiyanları öldürür.”

Denildi ki: Ayetteki “o” zamiri Kur’ana racidir.

Çünkü Kur’anda kıyamet bildirilmkte ve onu delâlette bulunmaktadır.

“Artık onun (kıyametin) hakkında asla şüphe etmeyin.”

“Ve bana uyun.”

- Benim hidayetime uyun.
- Şeriatıma uyun.
- Rasulüme uyun.

Denildi ki ayetin bu kısmı, böyle demesi için Hz. Peygambere bir emir-
dir.

هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ “İşte, bu dosdoğru bir yoldur.”

Sizi davet ettiğim bu yol, dosdoğru bir yol olup, ona süluk eden asla da-
lalete sapmaz.

62- لَا يَصُدُّكُمْ الشَّيْطَانُ “Sakin şeytan sizi yoldan çevirmesin.”

Sakin şeytan sizi bana tâbi olmaktan alıkoymasın.

إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ “Çünkü o, size apaçık bir düşmandır.”

Sizi cennetten çıkarıp belâlara maruz bırakmakla, düşmanlığı gözler
önündedir.

63- وَلَمَّا جَاءَ عِيسَى بِالْبَيِّنَاتِ قَالَ “İsa, beyyinatı getirdiği zaman şöyle
demişti:”

“Beyyinat”tan murat,

-Mu’cizelerdir.

-Veya İncil’in ayetleridir.

-Veya dinin apaçık hükümleridir.

فَدَجَّيْتُكُمْ بِالْحِكْمَةِ وَلِأَيِّنْ لَكُمْ بَعْضُ الَّذِي تَخْتَلِفُونَ فِيهِ “Ben size hikme-
ti getirdim ve hakkında ihtilafa düştüğünüz şeylerden bir kısmını
size açıklamak için geldim.”

Hikmet’ten murat, İncil veya din olabilir.

Ayette nazara verilen ihtilaf, dinî meselelerdir, yoksa dünya ile ilgili
tartışmalı meseleler değildir. Çünkü peygamberler dünyevî meseleleri be-
yan etmek için gönderilmediler. Bundan dolayıdır ki Hz. Peygamber şöyle
buyurdu:

“Siz dünyanın işini benden daha iyi bilirsiniz.”

فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا “Öyle ise, Allah’tan korkun ve bana itaat edin.”

64- إِنَّ اللَّهَ هُوَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ “Şüphesiz Allah, Rabbim ve Rabbi-
nizdir, öyleyse O’na ibadet edin.”

هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ “İşte bu dosdoğru bir yoldur.”

Ayet, bir önceki ayette geçen “bana itaat edin” ifadesinin beyanıdır. Yani, tevhid itikadına sahip olmak ve Allahın indirdiği hükümleri yerine getirmek suretiyle ibadet etmektir. “İşte bu” ifadesi, “sahih itikad ve Allah’a ibadet etmek” esaslarına işaret eder. Bu cümle, Hz. İsanın üstteki cümlesinin devamıdır.

Veya bu tâati iktiza eden şeye delâlet etmek üzere Allahu Teâlâ’dan bir cümle de olabilir.

65- فَأَخْتَلَفَ الْأَحْزَابُ مِنْ بَيْنِهِمْ “Ama gruplar ayrılığa düştüler.”

Bundan murat, Hristiyanların kendi aralarında ihtilafı olabileceği gibi, Hz. İsanın gönderildiği kavimde Yahudilerle Hristiyanların birbiriyle ihtilafa düşmeleri de olabilir.

فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْ عَذَابِ يَوْمٍ أَلِيمٍ “Elem dolu bir günün azâbından vay o zulmedenlerin hâline!”

Bahsedilen gün, kıyamet günüdür.

66- هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا السَّاعَةَ أَنْ تَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ “Onlar kendileri farkına varmadan ansızın kıyâmetin başlarına gelmesini mi bekliyorlar?”

Zamir Kureyş’e racidir veya üstteki ayette nazara verilen “zalimler”e de raci olabilir.

Ama onlar,

-Dünya işleriyle meşguliyetlerinden

-Ayrıca, onu inkar etmelerinden dolayı o kıyametten gaflet içindedirler.

67- الْأَحْيَاءُ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ إِلَّا الْمُتَّقِينَ “O gün müttakiler dışında, dostlar birbirine düşmandır.”

Dünyada birbiriyle dost olan kimseler, kıyamet günü kendisi için dostluk yaptıkları şeylerin azaba bir sebep olduğunun ortaya çıkmasıyla birbirleriyle olan alakalarını keserler, düşman hâle gelirler.

Takva sahiplerinin birbiriyle dostlukları “el-hubbu fillah” yani “Allah için sevmek” ölçüsüyle olduğundan, dostlukları daima kendilerine fayda verir.

Mücrimlerin Akıbeti

68- **“Ey kullarım! Bugün size bir korku yoktur, siz üzülmeceksiniz de.”**

Ayetin bu kısmı, Allah için birbirini seven müttaki kimselere o günde yapılacak nıdayı hikâye eder.

69- **“Ki onlar âyetlerimize imân etmişlerdir.”**

“Ve hakka teslim olmuşlardır.”

Onlar, muhlis (samimi) oldukları hâlde iman etmiş kimselerdir.¹⁰

70- **“Siz ve eşleriniz sevinç ve mutluluk içinde cennete girin.”**

71- **“Altın tepsiler ve kadehlerle onların etrafında dönülür.”**

“Orada canların istediği ve gözlerin lezzet aldığı her şey vardır.”

Ayette önce bazı cennet nimetleri nazara verilmiş, sonunda ise **“canların istediği ve gözlerin lezzet aldığı her şey vardır”** denilerek bütün güzelliklerin orada olacağı bildirilmiştir.

“Ve siz orada ebedî olarak kalacaksınız.”

Çünkü zeval bulan her nimet,

-Koruma külfeti,

-Zeval korkusu,

-Peşinde bir pişmanlık gibi durumları gerektirir.

72- **“İşte bu, yaptığınız amellere karşılık size mîras verilen cennettir.”**

¹⁰ Yani, onların imanı münafıklar gibi değildir.

Ayette, amellerin karşılığı mirasa benzetildi.

73- **“Orada sizin için bol bol meyve var, onlardan yersiniz.”**

“Onlardan yersiniz” derken “o kadar çok ve devamlı ki, yemekle bitiremezsiniz” manasına işaret vardır.

Muhtemelen Kur’anda cennet nimetlerinin yiyecekler ve elbiseler şeklinde tafsilen anlatılması ve –bunlar cennetin diğer nimetlerine nisbeten hakir olmasına rağmen- Kur’anda tekrarlanması, insanların bunlara şiddetli ihtiyacından dolayıdır.

74- **“Şüphesiz mücrimler cehennem azabında devamlı kalacaklardır.”**

“Mücrimler” ifadesinden murat kâfirlerdir. Çünkü buradaki ayetlerde mü’minlere mukabil olarak anlatılmaktadırlar ve onlarla ilgili hikâye edilenler kâfirlere has durumlardır.¹¹

75- **“Azapları hafifletilmez.”**

76- **“Ve onlar azap içinde ümitsizdirler.”**

Ölümle veya başka şekilde onlar için bir kurtuluş yoktur.

76- **“Biz onlara zulmetmedik.”**

77- **“Fakat onlar, kendileri zâlim idiler.”**

77- **“(Görevli meleğe şöyle seslenirler:)**

“Ey Mâlik! Rabbin bizim işimizi bitirsin.”

78- **“O da der: Şüphesiz siz kalacaksınız.”**

78- **“Andolsun, size hakkı getirdik.”**

Peygamberler göndererek ve kitaplar indirerek biz size hakkı getirmiştik.

¹¹ Beydâvî’nin “mücrimler” ifadesini “kâfirler” şeklinde açıklaması yanlış anlamayı önlemek içindir. Çünkü, “mücrim” ifadesi kelime anlamı itibarıyla “cürüm işleyen, suçlu” manasındadır. Bu mana itibarıyla ehl-i imana da şümûlü vardır. Çünkü hemen her ehl-i imanın bir şekilde günahları da vardır ve bu yönüyle “mücrim”dir. Ama ayette anlatılan durum, suçluluğun zirvesinde olan kâfirlerle alakalıdır.

Ayetin bu kısmı, onlara verilen cevabın tetimmesidir.

وَلَكِنَّ أَكْثَرَكُمْ لِلْحَقِّ كَارِهُونَ “Fakat çoğunuz haktan hoşlanmayan kimselersiniz.”

Hakka uymada,

-Nefsin yorulması,

-Ve azaların belli kurallara uyması söz konusu olduğundan, çoğunuz haktan hoşlanmıyordunuz.

79- أَمْ أَبْرَأُوا أَمْرًا “Yoksa bir işe kesin karar mı verdiler?”

Yoksa onlar haktan hoşlanmamakla yetinmeyip onu yalanlamak ve reddetmek hususunda tam bir karar mı verdiler?

فَإِنَّا مُبْرِمُونَ “Şüphesiz biz de kararlıyız.”

Öyleyse, biz de onları cezalandırmada tam kararlıyız.

Önceki ayette onlara hitap edilirken, burada onlardan gıyabî olarak (üçüncü şahıslar şeklinde) bahsedilmesi, bu hâlin haktan hoşlanmamak hâllerinden çok daha kötü olduğunu hissettirmek içindir.

Ayetin şu manası da olabilir. “Yoksa o müşrikler Peygambere tuzak kurmada işlerini sağlam mı yaptılar? Biz de onlara tuzak kurmada işimizi sağlam yaptık!”

Ayetin devamı bunu teyit eder:

80- أَمْ يَحْسَبُونَ أَنَّا لَا نَسْمَعُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَاهُمْ “Yoksa onların sırlarını ve fısıldaşmalarını duymadığımızı mı sanıyorlar?”

بَلَىٰ وَرُسُلُنَا لَدَيْهِمْ يَكْتُبُونَ (melekler) yazmaktadırlar.”

81- قُلْ إِنْ كَانَ لِلرَّحْمَنِ وَلَدٌ فَأَنَا أَوَّلُ الْعَابِدِينَ “De ki: Eğer Rahmân'ın bir çocuğu olsaydı, ona ibadet edenlerin ilki ben olurum.”

Çünkü Hz. Peygamber Allahı en iyi bilen, O'nun hakkında sahih olanla olmayanı en iyi ayırt edendir. Allahın tazimi hususunda da, tazimi gerektiren şeyleri en iyi yapandır. Oğluna saygı duymak, onun babasına saygı duymak anlamına gelir. Bu ifadelerden, -haşa- Allahın bir oğlu olduğu ve ona ibadet edilmesi gerektiği anlaşılmamalıdır. **Çünkü muhal bir şey, bazan muhali gerektirir.** Bu ifadelerden murat, en beliğ bir şekilde hem Allah

için bir evlat söz konusu olmayacağını, hem de böyle bir ibadetin olmadığını anlatmaktadır. Benzeri bir faraziyeği şu ayette görürüz:

“Şayet göklerde ve yerde Allah’tan başka ilâhlar olsaydı, bunların düzeni bozulurdu.” (Enbiya, 22)

Ancak iki ayet arasında şöyle bir fark vardır: **“Şayet göklerde ve yerde Allah’tan başka ilâhlar olsaydı, bunların düzeni bozulurdu.”** ayeti **“şayet”** şeklinde başlar ve bu ifade iki tarafın da nefyini hissettirir.¹²

Konumuz olan ayette ise **“eğer”** kelimesi kullanılmıştır. Bu ise, iki tarafın ne nefyini ne de zıddını hissettirmez. Çünkü bu ifade, sadece şartiyet bildirir. Allahın –haşa- evlâdı olmadığı, melzumun olmadığına delâlet eden lazımın nefyi ile malumdur.¹³

Ayette **“eğer”** ifadesinin kullanılması Hz. Peygamberin Allah için evlât olmasını inkârının bir inad ve muhalefetten kaynaklanmadığına delâlet içindir. Şayet Allahın evlâdı olsaydı, O bunu itiraf ve kabul hususunda insanların en önde geleni olurdu.

Denildi ki: Mana şöyle de olabilir: Eğer siz O’nun çocuğu olduğunu iddia ediyorsanız, ben sizi yalanlayanların ve tek Allah’a ibadet edenlerin ilki olurum.

Veya veledi olan bir ilahtan ve ona ibadetten yüz çevirenlerin ilki olurum.

82- “سُبْحَانَ رَبِّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ” Göklerin ve yerin Rabbi, Arş’ın da Rabbi olan Allah, onların nitelendirmelerinden uzaktır.”

Gökler, yer ve arş, kendileri gibileri meydana getiren diğer cisimlerden farklı iken, bunları yoktan icad eden ve yaratan zâtın –haşa- kendi gibi bir ilah meydana getirmesi nasıl düşünülür?!

83- “فَذَرَهُمْ يَخْضُوا وَيَلْعَبُوا حَتَّى يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذِي يُوعَدُونَ” Öyleyse bırak onları, vaat edildikleri güne kavuşana kadar dalsınlar ve oynasınlar.”

¹² Yani, göklerde ve yerde Allah dışında ilahlar yoktur, dolayısıyla gökler ve yer bozulmamakta, dengeli bir şekilde devam etmektedir.

¹³ Yani, Allahın evlâdı olsaydı ona da ibadet etmek gerekirdi. Hz. Peygamber Allahı en iyi bilen kimse olarak sadece Allaha ibadet ettiğine göre, Allah için evlât söz konusu değildir ve olamaz.

Öyleyse bırak onları batıllarına dalsınlar, kendi dünyalarında oynasınlar.

“Vaat edildikleri güne.”

Bu günden murat, kıyamet günüdür.

Ayette onların Allaha evlat nisbet etmelerinin bir cehalet ve hevâya uymak olduğuna, bunların kalplerinin mühürlü olup ahirette azap göreceklere bir delâlet vardır.

84- **“O ki, gökte de ilâhtır, yerde de ilâhtır.”** وَهُوَ الَّذِي فِي السَّمَاءِ إِلَهٌ وَفِي الْأَرْضِ إِلَهٌ

“Ve O, Hakîm – Alîm'dir.” وَهُوَ الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ

Her ikisinde de ibadet edilmeye layık olan O'dur.

Ayette semavî ve arzî ilahların (batıl mabutların) nefyi ve ilah olmaya layık olanın sadece Allah olduğunu bildirmek vardır.

85- **“Göklerin, yerin ve ikisi arasındaki her şeyin hükümrânlığı kendisine ait olan Allah yücedir!”** وَتَبَارَكَ الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا

“Kıyametin ilmi yalnız O'nun katındadır.” وَعِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ

“Ve yalnızca O'na döndürüleceksiniz.” وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

86- **“O'nun dışında taptıkları şeyler şefa'at edemezler.”** وَلَا يَمْلِكُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ الشَّفَاعَةَ

“Ancak bilerek hakka şâhitlik edenler müstesna.” إِلَّا مَنْ شَهِدَ بِالْحَقِّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ

Müşrikler “bunlar bizim Allah katında şefa'atçilerimiz” diye iddia ediyorlardı.

Burada istisna muttasıl veya munfasıl olabilir.

Birinciye göre, melekler ve Hz. İsa da ilk hükme dâhil olduklarından, bu cümleyle istisna edilmişlerdir.¹⁴

¹⁴ Yani, onların şefa'atçi olduklarına inandıkları batıl mabutlar asla şefa'atçi olamazlar. Ama Hz. İsa ve melekler, Allahın verdiği şefa'at izniyle şefa'atçi olacaklardır. Çünkü bunlar, bilerek hakka şehadet etmektedirler. Bazılarının yanlış olarak bunlara ilahlık payesi vermesi, onların şefa'atçi olmalarına engel değildir.

İkinciye göre ise, ayetin manası sırf putlara yöneliktir. Yani, onların tap-tıkları putlar, şefa'at etmeye mâlik değillerdir. Ancak bilerek hakka şehadet edenler (peygamberler, melekler...) şefa'at edeceklerdir.

87- وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَهُمْ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ “Andolsun, onlara kendilerini kimin yarattığını sorsan elbette, “Allah” derler.”

O batıl mabutlara tapanlara veya taptıkları mabutlara onları yaratanın kim olduğunu sorsan, mesele gayet aşîkar ve inkârî gayr-ı kabil olduğundan, ister istemez “Allah” diyecekler.

فَإِنِّي يُؤَفِّكُونَ “Öyleyken nasıl döndürölüyorlar?”

Böyle iken, nasıl oluyor da Allahı bırakıp başkasına ibadete yöneliyorlar?!

88- وَقِيلَ “Onun (Peygamberin) sözü şu olmuştur:”

Ayet, seksenbeşinci ayetteki “Kıyametin ilmi yalnız O’nun katındadır.” ifadesine atfedilmiştir. Yani, Allah kıyametin ne zaman kopacağını bildiği gibi, peygamberinin şöyle demesini de bilir:

يَا رَبِّ إِنَّ هَؤُلَاءِ قَوْمٌ لَا يُؤْمِنُونَ “Ya Rabbi! Şüphesiz bunlar iman etmeyen bir kavimdir.”

89- فَاصْفَحْ عَنْهُمْ “Öyleyse sen onları hoş gör.”

Öyleyse Sen onların imanından ümidini keserek kendilerini davetten yüz çevir.

وَقُلْ سَلَامٌ “Ve “selâm size” de.”

“Sizden istediğimiz selâmet ve mütarekedir” de.

فَسَوْفَ يَغْلَبُونَ “Artık sonra bilecekler.”

Ayetin bu kısmı Hz. Peygamber için bir teselli ve onlar için de bir tehdittir.

Hız. Peygamber şöyle buyurur:

“Her kim Zuhurf sûresini okursa, haklarında “Ey kullarım! Bugün size bir korku yoktur, siz üzölmeceksiniz de.” (Zuhurf, 68) denilenlerden olur.”

DUHAN SÛRESİ

Duhan Sûresi Mekkî olup elli dokuz ayettir.

Mübarek Gece

1- حَمْ “Hâ, mîm.”

2- وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ “Apaçık olan Kitab’a (Kitab-ı mübine) andolsun.”

3- إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةٍ مُبَارَكَةٍ “Biz onu mübarek bir gecede indirdik.”

Mübarek geceden murat

-Kadir gecesidir.

-Veya Beraet gecesidir.

Bu gecede Kur’anın nüzulü başlamıştır.

Veya bir bütün olarak levh-i mahfuzdan dünya semasına indirilmiş, sonra Hz. Peygambere kısım kısım gönderilmiştir.

Kur’anın indirildiği gecenin mübarek olması, onun nüzûlünün dînî ve dünyevî menfaatlara bir sebep olmasındandır.

Veya o gecede,

-Meleklerin indirilmesi,

-Rahmetin nüzûlü,

-Dualara icabet edilmesi,

-Nimetlerin taksim edilmesi,

-Ve kaderden yeni fasılların açılması cihetindendir.

إِنَّا كُنَّا مُنْذِرِينَ “Şüphesiz biz uyarıcılarız.”

Ayet, Kur’anın indirilmesini gerektiren durumlardan birini beyan etmektedir. Devamındaki ayet de böyledir.

4- فِيهَا يُفْرَقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ “Her hikmetli iş o gecede ayrılır.”

Çünkü o gecenin, muhkem veya birbirine iltibas edilen işlerin hikmetle ayrıldığı gece olması, bunların en büyüklerinden olan Kur’anın o gecede indirilmesini gerekli kılar.

Ayetin bu kısmının “mübarek gecenin” sıfatı olması da düşünülebilir.

Yani “Biz onu her hikmetli işin kendisinde ayrıldığı mübarek bir gecede indirdik.” Böyle kabul edilince, aradaki **“Şüphesiz biz uyarıcılarız”** cümlesi, bir cümle-i muteriza (ara cümle) olur.

Ayetin bu kısmı, bu gecenin kadir gecesi olduğuna delâlet eder. Çünkü burada anlatılan özellik, **“Melekler ve Ruh o gece Rablerinin izniyle, her iş için inerler”** ayetinde anlatılan aynı özelliştir. (Kadir, 4)

5- **أَمْرًا مِنْ عِنْدِنَا “Tarafımızdan bir emirle.”**

6- **إِنَّا كُنَّا مُرْسِلِينَ “Şüphesiz biz elçiler göndericiyiz.”**

7- **رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ “Rabbinden bir rahmet olarak.”**

Ayet, üstteki **“Şüphesiz biz uyarıcılarız”** kısmından bedeldir. Yani, “Kur’ânı biz indirdik. Çünkü kullara olan rahmetimizden dolayı kitap vererek peygamberler göndermek bizim âdetimizdendir.”

Ayette, Allahu Teâlâ için zamir de kullanılabileceği hâlde “Rabbinden” denilmesi, semavî kitaplarla insanları uyarmanın rububiyetin bir gereği olduğunu hissettirmek içindir. Çünkü peygamberlerin kitapla gönderilmesi, en büyük terbiye türlerindendir.

“Rabbinden bir rahmet olarak” ifadesi, her hikmetli işin o gecede ayrılmasının veya **“tarafımızdan bir emirle”** ifadesinin illeti olabilir. Yani, “o gecede her iş fasledilir veya bizim nezdimizden emirler verilir. Çünkü rahmetimizin bir tecellisi olarak peygamberler göndermek, bizim şanımızdandır.”

Rızıkları ve başka şeyleri taksim etmek şeklindeki her iş ve ilâhî emirlerin suduru, rahmet babındandır.

8- **إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ “Şüphesiz ki O, Semi’ – Alîm’dır.”**

O, kullarının sözlerini işitir ve hâllerini bilir.

Bu ve devamı, Cenab-ı Hakkın rububiyetinin açıklamasıdır. Çünkü rububiyet, ancak bu sıfatlara haiz olana hak olur.

9- **رَبِّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِنْ كُنْتُمْ مُوقِنِينَ “Eğer yakîn sahibi iseniz (iyi bilin ki) O, göklerin, yerin ve bu ikisi arasında olanların Rabbidir.”**

Buradaki yakînden murat,

-İlimlerde yakîn sahibi olanlardan iseniz...

-Veya “onları kim yarattı?” sorusuna “Allah” diye ikrar etmenizde yakîn sahibi olanlardan iseniz...

-Veya şöyle takdir edilebilir: Yakîn sahibi olmayı istiyorsanız, bunu böyle biliniz: **“O göklerin, yerin ve bu ikisi arasında olanların Rabbidir.”**

8- **لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ “Ondan başka hiçbir ilâh yoktur.”**

Çünkü O’ndan başka yaratıcı yoktur.

يُحْيِي وَيُمِيتُ “O diriltir ve öldürür.”

Sizin de gördüğünüz gibi, diriltiyor ve öldürüyor.

رَبُّكُمْ وَرَبُّ آبَائِكُمُ الْأَوَّلِينَ “Sizin de Rabbiniz, sizden önceki atalarınızın da Rabbidir.”

9- **بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ يَلْعَبُونَ “Doğrusu onlar, şüphe içinde eğlenip duruyorlar.”**

Ayetin bu kısmı, onların yakîn sahibi olmalarına bir reddir.

10- **فَارْتَقِبْ يَوْمَ تَأْتِي السَّمَاءُ بِدُحَانٍ مُّبِينٍ “Göğün açık bir duman getireceği günü bekle.”**

O gün, çetin ve insanların aç oldukları bir gündür. Çünkü aç olan kişi, gözünün zaafı sebebiyle kendisiyle sema arasını dumanlı bir şekilde görür.

Veya bundan murat, kuraklık zamanıdır. Kuraklık yılında yağmurun azlığı ve tozların çokluğu sebebi ile, hava dumanlı görülür.

Veya şöyle olabilir: Arablar şerrin fazla olduğu zamana “duman” derler. İslâmın ilk döneminde Mekke’de şiddetli bir kıtlık olmuş, öyle ki köpeklerin leşini ve kemiğini yiyecek duruma gelmişlerdi.

Veya “duhan” yani dumandan murat, kıyamet alâmetlerinden biridir. Hz. Peygamber şöyle buyurur:

“Kıyamet alâmetlerinden ilki dumandır.

-Ayrıca, Hz. İsa nazil olacaktır.

-Yemenden bir ateş çıkacak ve insanları mahşere sürecektir.

“Ya Rasûlallah, duman nedir?” diye soruldu, Hz. Peygamber cevap olarak bu ayeti okudu. Ardından da şöyle buyurdu: Bu duman doğu ve batı arasını doldurur. Kırk gün kırk gece devam eder. Mü’mine nezle gibi gelir. Kâfiri ise sarhoş gibi yapar. Bu duman onun burun deliklerinden, kulaklarından ve arkasından çıkar.”

Veya bu günden murat kıyamet günüdür. Duman, her iki manaya da muhtemeldir.

11- يَغْشَى النَّاسَ “(O duman) insanları bürür.”

هَذَا عَذَابٌ أَلِيمٌ “Bu, çok elîm bir azaptır.”

12- رَبَّنَا اكْشِفْ عَنَّا الْعَذَابَ إِنَّا مُؤْمِنُونَ “(O gün insanlar şöyle derler:) Ey Rabbimiz! Bizden azabı kaldır, (artık) biz mü’minleriz.”

Bu, azabın kendilerinden kaldırılmasına mukabil iman vaadinde bulunmaktadır.

13- أَنَّى لَهُمُ الذِّكْرَى “Nerede onlarda öğüt almak?!”

وَقَدْ جَاءَهُمْ رَسُولٌ مُبِينٌ “Oysa kendilerine (gerçeği) açıklayan bir peygamber gelmişti.”

Gelen bu elçi (peygamber), onlara öğüt alma noktasında bundan daha büyük ayetleri ve mu’cizeleri beyan etmişti.

14- ثُمَّ تَوَلَّوْا عَنْهُ وَقَالُوا مُعَلَّمٌ مَجْنُونٌ “Sonra ondan yüz çevirdiler ve “Bu, öğretilmiş bir mecnun!” dediler.”

Muhataplarının bir kısmı “Arab olmayan bir köle O’na öğretiyor” derken, bazıları da “O bir mecnun!” dediler.

15- إِنَّا كَاشِفُو الْعَذَابِ قَلِيلًا “Biz azabı kısa bir süre kaldıracacağız.”

Hız. Peygamber kuraklığın kaldırılması için dua etti, kuraklık kaldırıldı.

إِنَّكُمْ عَائِدُونَ “Siz yine döneceksiniz.”

Ama siz azabın kalkmasından sonra yine küfre döneceksiniz.

Dumanı kıyamet alâmeti olarak tefsir edenler, ayetin bu kısmını şöyle açıkladılar: Duman geldiğinde kafirler dua ile Allaha yardım talep ederler, Allah da kırk günden sonra dumanı kaldırır. Dumanı kaldırmasının hemen akabinde eski hâllerine dönerler.

Dumanı kıyamet koptuğunda olacak bir durum ile tefsir edenler ise şöyle mana verirler: “Şayet biz azabı kaldıracak olsak, siz yine dönersiniz.”

16- يَوْمَ نَبْطِشُ الْبَطْشَةَ الْكُبْرَىٰ إِنَّا مُنتَقِمُونَ “O büyük şiddetle çarpacağımız gün, Biz intikam alırız.”

Bundan murat:

-Kıyamet günüdür,

-Veya Bedir Savaşıdır.

17- **“Andolsun, onlardan önce Firavunun kavmini imtihan ettik.”**

Musa’yı göndererek onları imtihan ettik.

Mana şöyle de olabilir:

-Kendilerine mühlet vererek,

-Ve rızıklarını bol kılmak suretiyle onları fitneye düşürdük.

۞ **“Onlara kerîm bir peygamber gelmişti.”**

Hız. Musanın **“kerîm”** olması, Allah ve mü’minler nezdinde kıymetli olması veya nesebinin asil ve hasebinin üstün olması yönüyledir.

18- **“O, şöyle demişti: Allah’ın kullarını bana teslim edin.”**

Şöyle de mana verilebilir: “Ey Allahın kulları! Allaha iman ve daveti kabul ile Allahın hakkını bana eda edin!”

۞ **“Çünkü ben, size gönderilmiş emin bir elçiyim.”**

Sıdkına delâlet eden mu’cizelerle gelen ve töhmet altında olmayan emin bir elçiyim.

19- **“Allah’a karşı ululuk taslamayın.”**

O’nun vahyini ve rasûlünü değersiz görerek Allaha karşı tekebbürde bulunmayın.

۞ **“Çünkü ben size apaçık bir delil (mu’cize) getiriyorum.”**

Ayetin bu kısmı öncesinde yer alan nehyin illetini bildirir.

Onların görevlerini edâ etmelerini ifade ederken kendisinin emîn olduğunu nazara vermesinde, Allaha karşı kibirlenmemelerini isterken ise “apaçık bir delil” getirdiğini söylemesinde belâğat yönüyle ayrı bir güzellik bulunmaktadır.

20- **“Şüphesiz ki ben, beni taşlamanızdan, Rabbim ve Rabbinize sığındım.”**

Taşlamaktan murat,

-Vurarak eziyet etmeleri,

-Sözlü saldırıda bulunmaları,

-Veya öldürmeleridir.

21- **“Eğer bana inanmadınızsa benden uzak durun.”**

Aleyhimde de, lehimde de bulunmayın. Bana bir kötülükle taarruz etmeyin. Çünkü, felahınız olan şeye sizi davet eden birinin alacağı karşılık bu değildir.

22- **“Sonra “Bunlar mücrim bir kavimdir” diye Rabbine dua etti.”**

Onlar kendisini yalanlayınca Rabbine dua etti.

Kendilerine beddua edilmesini gerektiren “mücrim olmak” özelliklerini söyleyerek onlara tariz yoluyla bedduada bulundu. Ayet, bundan dolayı “dua etti” şeklinde ifade etti.

Allah da şöyle buyurdu:

23- **“O hâlde kullarımı geceleyin yola çıkar.”**

“Çünkü takip edileceksiniz.”

Sizin çıkışınızı öğrendiklerinde, Firavun ve ordusu sizi takip edecekler.

24- **“Denizi açık hâlde bırak.”**

“Çünkü onlar boğulacak bir ordudur.”

25- **“Onlar geride nice bahçeler, pınarlar bıraktılar.”**

26- **“Nice ekinler, nice güzel konaklar!”**

27- **“Zevk ve sefasını sürdükleri nice nimetler!”**

28- **“İşte böyle!”**

وَأَوْرَثْنَاهَا قَوْمًا آخَرِينَ “Bütün bunlara başka bir toplumu mirasçı kıldık.”

Kendilerinde üstte sayılan imkânlar olmayan bir kavmi bunlara mirasçı kıldık.

Bu kavim İsrailoğullarıdır. Ama onların Mısıra geri dönmemesinden hareketle başka bir kavim olduğunu söyleyenler de olmuştur.

29- فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ “Gök ve yer onların ardından ağlamadı.”

Ayetin bu ifadesi, onların helakine sema ve arzın üzülmeyeceğini, var olmalarına da önem vermediğini anlatan bir mecazdır. Nitekim bunun zıddı olarak da “sema ve arz onlara ağladı”, “onların helâki yüzünden güneş tutuldu” denilir.

Şu rivayet de bu manayı teyid eder: “Namaz kıldığı, ibadet ettiği, amelinin yükseldiği ve rızkının indiği yer mü’min kimsenin ölümüne ağlar.”

Denildi ki: Sema ve arzdan murat, bunlarda yaşayanlardır. Yani, “bunlara ne gök ehli ağladı, ne de yer ehli!”

٤٠ وَمَا كَانُوا مُنْظَرِينَ “Ve onlara mühlet de verilmedi.”

30- وَلَقَدْ نَجَّيْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ مِنَ الْعَذَابِ الْمُهِينِ “Andolsun, İsrailoğullarını o zillet verici azaptan kurtardık.”

Zillet verici azaptan murat

-Firavunun istibdadı,

-Ve onların erkek çocuklarını öldürtmesidir.

31- مِنْ فِرْعَوْنَ “Firavun’dan.”

٤١ إِنَّهُ كَانَ عَلِيًّا مِنَ الْمُسْرِفِينَ “Çünkü o, haddi aşanlardan bir zorba idi.”

32- وَلَقَدْ اخْتَرْنَاَهُمْ عَلَىٰ عِلْمٍ عَلَىٰ الْعَالَمِينَ “Andolsun, onları, bir ilim üzere âlemlere üstün kıldık.”

İsrailoğullarının buna layık olduklarını bilerek kendilerini seçtik.

Ayete şöyle de mana verilebilir: Bazı hâllerde haktan sapacaklarını bilmekle beraber, onları seçtik.

Bu seçilmeleri, içlerinde pek çok peygamber olmasındandır.

Veya onların seçilmeleri, kendi zamanlarındaki insanlara üstün kılınmalarıdır.

33- **وَأَتَيْنَاهُمْ مِنَ الْآيَاتِ مَا فِيهِ بَلَاءٌ مُبِينٌ “Onlara, içinde açık bir nimet bulunan ayetler verdik.”**

Bunlar,

-Denizin sularının yarılması,

-Bulutun çölde kendilerine gölgelik yapması,

-Gökten kendilerine kudret helvası ve bıldırcın eti indirilmesi gibi mu'cizelerdir.

Ayette geçen “belâ” kelimesi “açık bir nimet” anlamına geldiği gibi, “zâhir bir imtihan” manasına da gelebilir. O zaman şunu ifade eder: **“Onlara, içinde açık bir imtihan bulunan ayetler verdik.”**

Zakkum Ağacı

34- **“Şunlar ise diyorlar ki:”** إِنَّ هَؤُلَاءِ لَيَقُولُونَ

“Şunlar” ifadesiyle kastedilenler Kureyş kâfirleridir. Çünkü kelim onların hakkındadır. Kureyşin dalâlet üzere ısrarda Firavun ve kavmi gibi olduğunu nazara vermek ve onların başına gelenin kendilerinin de başına geleceğini bildirmek için anlatılmıştır.

35- **“İlk ölümümüzden başka bir ölüm yoktur.”** إِنَّ هِيَ إِلَّا مَوْتُنَا الْأُولَى

“İlk ölümümüz” demelerinde ikincisini isbat maksatları yoktur. “Zeyd ilk haccını yaptı ve öldü” dememiz gibi.

Denildi ki: Bunlara “siz önce ölü idiniz, bunun peşinde size hayat verildi. Onun gibi öleceksiniz ve peşinde yeni bir hayat verilecek” denilince, bunlar “hayır, sadece bir defa öleceğiz, her şey bitecek” dediler.

“Biz diriltilecek değiliz.” وَمَا نَحْنُ بِمُنْشَرِينَ

36- **“Eğer doğru söyleyenler iseniz atalarımızı getirin.”** فَآتُوا بِآبَائِنَا إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

Eğer vaadinizde sadık iseniz, ölmüş ecdadımızı getirin de, yeni hayata bir delil olsun.

Onların bu hitabı, onlara öldükten sonra dirilişi vaat eden peygambere ve mü'minleredir.

37- **“Bunlar mı daha hayırlı, yoksa Tübba' kavmi mi.”** أَهُمْ خَيْرٌ أَمْ قَوْمُ تُبَّعٍ

Kuvvet ve karşı koymada onlar mı daha hayırlı yoksa Tübba kavmi mi?

Ayetteki Tübba, Tübba-ı Himyeridir. Ordularıyla yürümüş Hîre'yi ve Semerkand'ı kurmuştur.

Denildi ki: Tübba, mü'min idi, kavmi ise kafir idi. Bundan dolayı ayette kendisi kınanmayıp kavmi zemmedildi. Hz. Peygamberden şöyle rivayet edilir: “Bilemiyorum Tübba' bir nebi miydi, yoksa değil miydi?”

Yemen hükümdarlarına “tübba” denildiği de söylenir.

وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ “Bir de onlardan öncekiler?”
 أَهْلَكْنَاهُمْ “Onları helâk ettik.”

Ayette, Tübba’nın kavmine ve daha önceki Âd ve Semud gibi kavimlerin başlarına gelenle Kureyş kâfirlerinin tehdid edilmesi vardır.

إِنَّهُمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ “Çünkü onlar mücrim kimselerdi.”

Ayette onların helâkini gerektiren ortak özellik beyan edilmektedir.

38- وَمَا خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لِأَعِينَ “Biz, gökleri, yeri ve bunlar arasında bulunanları oyun olsun diye yaratmadık.”

Göklerin yerin ve bu ikisi arasında olanların boşuna yaratılmaması, Enbiya sûresi ve başka yerlerde nazara verildiği üzere, haşrin sıhhatine bir delildir.¹

39- مَا خَلَقْنَاهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ “Biz onları ancak hak ve hikmete uygun olarak yarattık.”

وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ “Ama onların çoğu bilmiyorlar.”

Lakin onların çoğu tefekkürlerinin azlığı yüzünden bilmezler.

40- إِنَّ يَوْمَ الْفُضْلِ مِيقَاتُهُمْ أَجْمَعِينَ “Şüphesiz, fasıl günü hepsinin buluşma zamanıdır.”

“Fasıl günü”nden murat

-Hakkın batıldan,

-Haklının haksızdan ayrılacağı gündür.

-Veya kişinin akraba ve dostlarından ayrılacağı gündür.

41- يَوْمَ لَا يُغْنِي مَوْلَى عَنْ مَوْلَى شَيْئًا “O gün dostun dosta hiçbir faydası olmaz.”

وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ “Kendilerine yardım da edilmez.”

42- إِلَّا مَنْ رَحِمَ اللَّهُ “Yalnız, Allah’ın rahmetine mazhar kıldıkları müstesna.”

¹ Bkz. Enbiya, 16.

Allahın rahmetine mazhar kılması,

-Onu afvetmesi,

-Veya hakkında şefaati kabul etmesidir.

ع “Şüphesiz O, Azîz’dir – Rahîm’dir.”
 إِنَّهُ هُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ

O, Azîz’dir, azap etmeyi dilediğine azap eder, kendisine hiçbir şey engel olamaz.

Rahîm’dir, merhamet etmek istediğine merhamet eder.

43- يَ إِنَّ شَجَرَتَ الرَّقُومِ “Şüphesiz zakkum ağacı.”
 إِنَّ شَجَرَتَ الرَّقُومِ

44- طَعَامُ الْآثِمِ “Günahkârların yemeğidir.”
 طَعَامُ الْآثِمِ

Bunun manası Saffât sûresinde geçmişti.²

“Günahkâr”dan murat kâfirdir. Ayetin evveli ve sonrası buna delâlet eder.

45- كَالْمُهْلِ “O, maden eriyiği gibidir.”
 كَالْمُهْلِ

يَ يَغْلَى فِي الْبُطُونِ “Karınlarda kaynar.”
 يَغْلَى فِي الْبُطُونِ

46- كَغَلَى الْحَمِيمِ “Kaynar suyun kaynaması gibi.”
 كَغَلَى الْحَمِيمِ

Zebanilere denilir ki:

47- خُذُوهُ “Tutun onu.”
 خُذُوهُ

ع فَاعْتَلُوهُ إِلَى سَوَاءِ الْجَحِيمِ “Ardından da onu Cehennem ateşinin ortasına sürükleyin.”
 فَاعْتَلُوهُ إِلَى سَوَاءِ الْجَحِيمِ

48- ثُمَّ صُبُّوا فَوْقَ رَأْسِهِ مِنْ عَذَابِ الْحَمِيمِ “Sonra başının üstüne kaynar su azabından dökün.”
 ثُمَّ صُبُّوا فَوْقَ رَأْسِهِ مِنْ عَذَابِ الْحَمِيمِ

49- ذُوقْ “Tat bakalım!”
 ذُوقْ

ع إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ “Şüphesiz sen güçlüsün, şerefliisin!?”
 إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ

Ona böyle denilmesi kendisiyle istihza ve bir de kendini öyle zannetmesine mukabildir.

50- إِنَّ هَذَا مَا كُنْتُمْ بِهِ تَمْتَرُونَ “İşte bu, şüphelenip durduğunuz şeydir!”
 إِنَّ هَذَا مَا كُنْتُمْ بِهِ تَمْتَرُونَ

² Bkz. Saffat, 62-66.

51- ^٧ اِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي مَقَامٍ اَمِينٍ “Müttakiler ise emin bir yerdedirler.”

O günde müttakiler ise âfat ve intikalden emin bir yerdedirler.

52- ^٤ فِي جَنَّاتٍ وَغُرُوبٍ “Bahçelerde ve pınar başlarındadırlar.”

Ayetin bu kısmı, onların bulundukları yerin nezihliğine ve kendisinden lezzet alınacak her türlü yiyecek ve içeceğe müştemil bulunmasına delâlet içindir.

53- ^٤ يَلْبَسُونَ مِنْ سُندُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ مُتَقَابِلِينَ “İnce ipekten ve parlak atlas-tan elbiseler giyerek karşılıklı otururlar.”

Sündüs ince ipeğe, istebrak da kalın olana denilir.

Birbirleriyle ünsiyet etmek için karşı karşıya otururlar.

54- ^٥ كَذَلِكَ “İşte böyle.”

55- ^٥ وَزَوْجَانَهُمْ بِحُورٍ عِينٍ “Ve onları beyaz tenli, iri gözlü dilberlerle evlendirmiştir.”

Ayet metnindeki “Hûr” onların beyazlığını, “İyn” ise gözlerinin büyük olmasını anlatır. Bunların dünya kadınları mı yoksa başkaları mı olduğunda ihtilaf edilmiştir.

55- ^٧ يَدْعُونَ فِيهَا بِكُلِّ فَاكِهَةٍ آمْنِينَ “Orada güven içinde her türlü meyveyi isterler.”

Orada her türlü meyveyi talep ederler ve getirilmesini emrederler. Bu meyveler mekan ve zamanla sınırlı değildirler.³

Ve bunlar her türlü zarardan emniyet içindedirler.

56- ^٤ لَا يَذُوقُونَ فِيهَا الْمَوْتَ إِلَّا الْمَوْتَةَ الْأُولَى “Orada ilk ölümden başka bir ölüm tatmazlar.”

Orada daima hayatta olacaklardır.

57- ^٧ وَوَقَّيْهُمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ “Ve Allah, onları cehennem azabından korumuştur.”

57- ^٧ فَضلاً مِنْ رَبِّكَ “Rabbinden bir lütuf olarak.”

³ Yani, diledikleri zaman ve diledikleri yerde, diledikleri meyvenin getirilmesini isterler ve istedikleri aynen yerine getirilir.

Onlara verilenlerin hepsi Rabbinden bir lütuf ve ihsandır.

ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ “İşte bu, büyük kurtuluştur.”

Çünkü bu, her türlü çirkinliklerden bir kurtuluş ve bütün isteklere ise bir kavuşmaktır.

58- فَإِنَّمَا يَسِّرْنَاهُ بِلسَانِكَ “Biz Onu (Kur’an’ı) senin dilinle kolaylaştırdık.”

Senin dilinle indirerek bunu Sana kolaylaştırdık.

لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ “Ola ki, düşünüp öğüt alırlar.”

Bu ifade, sûrenin fezlekesidir.

59- فَأَرْتَقِبْ “Artık sen bekle.”

Onların başına neler geleceğini bekle.

إِنَّهُمْ مُّرْتَقِبُونَ “Onlar da beklemektedirler.”

Onlar da Senin başına ne geleceğini bekliyorlar.

Hz. Peygamber şöyle buyurur: “Cuma gecesi Duhan sûresini okuyan kimse, bağışlananlardan olur.”

CASIYE SÛRESİ

Casiye Sûresi Mekkî olup otuz yedi ayettir.

Kâinat Âyetleri

1- حَمْ “Hâ, mîm.”

2- تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ “Kitab’ın indirilişi, Azîz - Hakîm olan Allah tarafındandır.”

3- إِنَّ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِّلْمُؤْمِنِينَ “Şüphesiz, göklerde ve yerde, mü’minler için nice ayetler vardır.”

Ayet, zâhirine göre göklerde ve yerde nice ayetler olduğunu ifade eder. Ancak, devamında yaratmak kelimesinin kullanılmasından hareketle “göklerin ve yerin yaratılmasında nice ayetler vardır” manasına da gelebilir.

4- وَفِي خَلْقِكُمْ وَمَا يَبُتُّ مِنْ دَابَّةٍ آيَاتٌ لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ “Sizin yaratılışınızda ve (Allah’ın) yaydığı her bir canlıda da yakinen inanan bir toplum için nice ayetler vardır.”

Gerek insanın yaratılışında, gerekse Allahın çeşit çeşit hayvanları yaymasında, bunların hayatını devam ettireceği şeyleri bir araya getirmesi gibi hâllerde Sani-i Muhtarın (irade sahibi bir sanatkârın) varlığına deliller vardır.

5- وَاختِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَمَا أَنزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ رِزْقٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَتَضَرِّيفِ الرِّيَّاحِ آيَاتٌ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ “Geceyle gündüzün birbiri ardınca gelişinde, Allah’ın semadan rızık indirip, onunla yeryüzünü ölümünden sonra diriltmesinde, rüzgârları evirip çevirmesinde aklını kullanan bir toplum için ayetler vardır.”

“Semadan indirilen rızık”tan murat yağmurdur. Çünkü yağmur, rızıkın sebebidir.

Rüzgârın muhtelif şekillerde ve muhtelif cihetlere gönderilmesinde aklını kullananlara ayetler vardır.

Bu üç ayette, Allahın tekvînî ayetlerinin sırasıyla

-Mü'minler,

-Yakinen inananlar,

-Aklını kullananlar için olduğunun nazara verilmesi, bu tekvîni ayetlerin dakiklık ve açıklık yönüyle farklı farklı olmasındandır.

6- **“İşte bunlar, Allah’ın âyetleridir, onları sana hak olarak okuyoruz.”**

“Artık Allah’tan ve O’nun âyetlerinden sonra hangi söze inanacaklar?”

Ayette Allahın isminin önce gelmesi, manayı kuvvetlendirmek ve tazim içindir.

Veya **“Allah, sözün en güzelini müteşabih, mesani (ahenkli) bir kitap olarak indirdi.”** (Zümer, 23) ayetinde olduğu gibi buradaki “söz”den murat “Allahın sözü” manasında Kur’an-ı Kerimdir.

“Allahın ayetleri”nden murat, O’nun üstteki ayetlerde nazara verilen delilleridir.

Veya Kur’an kastedilmiştir. Bu durumda bunların bir birine atfı, vasıf olarak farklı vasıfların nazara verilmesindendir.

7- **“Her günahkâr iftiracının vay hâline!”**

8- **“Kendisine Allah’ın âyetlerinin okunduğunu işitir de, sonra büyüklük taslayarak sanki onları hiç duymamış gibi direnir.”**

Ayetlere inanmaya karşı büyüklük taslar.

Ayetteki **“sonra”** ifadesi, ayetleri işittikten sonra küfürde ısrarın makul olmayışını ifade içindir.

“İşte onu elem dolu bir azap ile müjdele!”

Küfürde ısrarına mukabil, onu elîm bir azapla müjdele.

Ayetteki müjde, asıl manasıyladır veya tehekküm, yani ince bir alay bildirir.

9- **“Âyetlerimizden bir şey öğrenince onu alaya alır.”**

“Onlar için zillet verici bir azap vardır!”

Ayette şöyle bir manayı hissettirmek söz konusudur: Böylesi kimse, kelâm işitip de bunun ayetlerimizden olduğunu bildiğinde, duyduğuyla sınırlı kalmadan hemen bütün ayetlerle istihza etmeye başlar.¹

10- **“Onların vera’sında cehennem vardır.”** مِنْ وَرَائِهِمْ جَهَنَّمُ

“Onların verasında” ifadesi iki şekilde anlaşılabilir:

1-“Önlerinde cehennem vardır.” Çünkü ona müteveccihler.

2-“Arkalarında cehennem vardır.” Çünkü cehennem, ecellerinden sonradır.

“Kazandıkları ve Allah’tan başka edindikleri dostlar onlara hiçbir fayda vermez.” وَلَا يُغْنِي عَنْهُمْ مَا كَسَبُوا شَيْئًا وَلَا مَا اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْلِيَاءَ

Onların mal, evlat gibi kazançları, Allahın azabından herhangi bir şeyi gidermez.

Tapıkları putlar da bir işe yaramaz.

11- **“Onlar için çok büyük bir azap vardır.”** وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ

Onlar için dayanılmaz çok büyük bir azap vardır.

11- **“İşte bu, bir hidayettir.”** هَذَا هُدًى

“İşte bu” ifadesi, devamından anlaşıldığı gibi, Kur’ana işaret eder.

“Rablerinin âyetlerini inkâr edenlere ise, elem dolu çok kötü bir azap vardır.” وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ لَهُمْ عَذَابٌ مِنْ رِجْزِ أَلِيمٍ

12- **“O Allah ki, içinde gemilerin emriyle akıp gitmesi, Lütfundan rızık aramanız ve şükretmeniz için denizi sizin hizmetinize verdi.”** اللَّهُ الَّذِي سَخَّرَ لَكُمُ الْبَحْرَ لِتَجْرِيَ الْفُلُكُ فِيهِ بِأَمْرِهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

Allah, denizin sathını düz yaptı, gemilerin üzerinde kalabileceği ve dalmaya engel olmayacak özellikte yarattı.

İnsanlar deniz vasıtasıyla ticaret yaparlar, dalgıçlık ve avcılık yaparak içindekilerden yararlanırlar.

¹ Yani, bu durumda olan biri Allahın ayetleri hakkında yanlış ön kabulle hareket eder. Duyduğu ilâhî ayet hakkında insafla bakıp anlamaya çalışmak yerine, laubali bir şekilde dalga geçer.

13- **“Göklerdeki ve yerdeki her şeyi kendi katından size itaat ettirdi.”**

“Elbette bunda tefekkür eden bir toplum için âyetler vardır.

Allahın sanatlarında tefekkür edenler için bunda nice ayetler / ibretler vardır.

14- **“İman edenlere söyle: Allah’ın günlerini ummayanları (şimdilik) bağışlasınlar.”**

“Eyyamullah” “Allahın günleri” demektir. Arabların tarihinde önemli vakalar için “eyyamu’l-Arab” denildiği gibi, taraf-ı ilâhîden Allah düşmanlarına verilen cezalar için “Allahın günleri” denilir.

Bundan murat, Allahın mü’minlere yardım etmek, sevaplarını vermek gibi vaatlerinin tahakkuk zamanı da olabilir.

Sebeb-i Nüzûl

Ayet Hz. Ömer hakkında nazil oldu. Gıfar kabilesinden biri kendisine çirkin söz söyleyince onu yakalayıp cezalandırmak istemişti.

Bu ayetin, kıtal ayetiyle mensuh olduğunu söyleyenler de olmuştur.

“Çünkü Allah her bir kavme kazandıklarının karşılığını verecektir.”

Ayetteki “kavim” ifadesinden murat mü’minler olabileceği gibi, kâfirler de olabilir. Veya her ikisini beraberce şümûlüne alır.

“Kavim” ifadesi ayette, elif-lâmsız gelmiştir. Bundan murat mü’minler olduğunda tazim manası, kâfirler olduğunda ise tahkir manası ifâde eder.

Kesplerinin karşılığını almak noktasından baktığımızda ise, mü’minler bağışlamalarının, kâfirler ise kötülüklerinin karşılığını alacaklardır.

15- **“Kim salih bir amel işlerse, kendi lehine işlemiş olur.”**

“Kim de kötülük yaparsa, kendi aleyhine yapmış olur.”

“Sonra Rabbinize döndürüleceksiniz.”

O da amellerinizin karşılığını verecektir.

16- وَلَقَدْ آتَيْنَا بَنِي إِسْرَآئِيلَ الْكِتَآبَ وَالْحُكْمَ وَالتُّبُوَّةَ “Andolsun ki biz, İsrailoğulları’na kitap, hüküm ve peygamberlik vermiştik.”

Kitaptan murat Tevrattır. Hükümden murat ise, nazarî ve amelî (teorik ve pratik) hikmet veya kul haklarını ihlâlde söz konusu olan hükümlerdir.

Diğer Milletlere nisbeten kendilerinde pek çok peygamber gelmişti.

وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ “Onları temiz rızıklarla rızıklandırmıştık.”

وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ “Ve onları âlemlere üstün kılmıştık.”

Öyle ki, başkalarına vermediğimizi bunlara verdik.

17- وَأَتَيْنَاهُمْ بَيِّنَاتٍ مِّنَ الْأَمْرِ “Onlara din konusunda açık deliller verdik.”

Din meselesinde onlara deliller verdik. Mu’cizeler de bu delillere dâhildir.

Denildi ki: Bundan murat, Hz. Muhammedin (asm) doğruluğunu ortaya koyan ayetler olabilir.

فَمَا اخْتَلَفُوا إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ “Ama onlar kendilerine ilim geldikten sonra, ancak aralarındaki hasetten dolayı ayrılığa düştüler.”

Sırf düşmanlık ve hased duygularıyla böyle ihtilaf ettiler.

إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ “Şüphesiz Rabbin, hakkında ayrılığa düştükleri şeyler konusunda kıyamet günü aralarında hüküm verecektir.”

Allah, muaheze ve cezalandırmak suretiyle kıyamet günü aralarında hükmedecektir.

18- ثُمَّ جَعَلْنَاكَ عَلَىٰ شَرِيعَةٍ مِّنَ الْأَمْرِ “Sonra seni din hususunda bir şeriat üzere kıldı.”

فَاتَّبِعْهَا “Sen ona tâbi ol!”

Sen, delillerle sabit olan kendi şeriatına tâbi ol.

وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ “Bilmeyenlerin hevâlarına uyma.”

Şehvetine tâbi olan cahillerin görüşlerine uyma.

Bunlar, Kureş'in reisleridir.

Hız. Peygambere "atalarının dinine dön" demişlerdi.

19- **إِنَّهُمْ لَن يَغْنُوا عَنْكَ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا ۖ “Çünkü onlar, Allah’a karşı sana asla bir fayda sağlayamazlar.”**

وَأَنَّ الظَّالِمِينَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ ۚ **“Şüphesiz zalimler birbirinin dostlarıdır.”**

Çünkü, aynı cinsten olmak, beraber olmaya sebeptir. Dolayısıyla, Sen onların hevâlarına uyararak kendilerine dostluk gösterme.

“Allah ise müttakilerin dostudur.” وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُتَّقِينَ

Böyle olunca, takva ile ve O’nun bildirdiği şeriata uymak suretiyle Al-laha yönel.

20- **هَذَا بَصَائِرُ لِلنَّاسِ “İşte bu, insanlar için basiret nurlarıdır.”**

İşte bu, insanlar için onlara kurtuluş cihetini gösteren apaçık delillerdir.

“İşte bu” ifadesi ile kastedilen Kur’andır veya şeriata tâbi olmaktır.

وَهَدَىٰ وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ **“Yakînen inanan bir toplum için de bir hidayet ve bir rahmettir.”**

Ve dalaletten kurtarıcı bir hidayettir.

Ve Allahtan bir nimettir.

Bunun böyle olması, yakîn talep edenler içindir.

21- **أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ اجْتَرَحُوا السَّيِّئَاتِ أَنْ نَجْعَلَهُمْ كَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَوَاءً مَحْيَاهُمْ وَمَمَاتُهُمْ ۚ “Yoksa kötü işlerle uğraşanlar, kendilerini iman eden ve salih amel işleyenler gibi kılacağımızı; hayatlarının ve ölümlerinin bir olacağını mı sanıyorlar?”**

Mü’minler ve kâfirler şu dünya hayatında rızık ve sıhhat gibi bazı cihetlerde müsavidirler. Ama ölüm sonrasında durumlar çok değişecek, mü’minler hoş bir hâlde ikrama mazhar olurken, kâfirler yaptıklarının hesabını vereceklerdir.

نَسَاءً مَا يَحْكُمُونَ **“Ne kötü hüküm veriyorlar!”**

Mahşerdeki Muhasebe

22- “Allah, gökleri ve yeri, hak ile yarattı.”

Ayet, önceki hükme bir delil gibidir. Şöyle ki: Göklerin ve yerin hak ile yaratılması adaleti iktiza eder. Bu ise mazlumun hakkını zâlimden almayı, kötülük yapanla iyilik yapan arasında farklılık olmasını gerektirir. Hayatta iken bu olmadığında, öldükten sonra farklı olmaları kaçınılmaz olur.

“Ta ki her nefsis yaptığığın karşılığını bulsun.”

Bunun evvelinde mukadder bir illet cümlesi düşünülebilir. O zaman mana şöyle olur: Allah gökleri ve yeri, kudretine delil olsun ve her nefis kendi kazancına göre karşılık bulsun diye yarattı.

“Ve onlara zulmedilmez.”

Onlara

-Sevapları azaltılarak

-Veya cezaları artırılarak zulmedilmez. Allah şayet böyle de yapsa aslında zulüm değilken buna “zulüm” denilmesi, bir başkası yapmış olsa zulüm olacağı cihetledir.²

Allah’ın şeklen zulüm gibi görülen fiilleri, insanları denemek, imtihan etmek içindir.

23- “Hevâsını ilâhî edineni gördün mü?”

Hüdaya tâbi olmayı terk edip hevâya uydu, sanki hevâsına tapar hâle geldi.

“Allah onu bir ilim üzere saptırdı.”

² **Zulüm**, başkasının malında yapılan haksız tasarruftur. Bu zâviyeden bakıldığında Allah için –haşa- bir zulüm söz konusu olamaz. Çünkü bütün her şeyin yaratıcısı ve sahibi O’dur. Mülkün mâliki, kendi mülkünde dilediği gibi tasarrufta bulunur.

Allah onun dalâletini ve ruh cevherinin bozulmasını bilerek, kendisini yüzüstü bıraktı, yoldan saptırdı.

وَحَتَمَ عَلَى سَمْعِهِ وَقَلْبِهِ **“Kulağını ve kalbini mühürledi.”**

Bunun sonucu olarak artık verilen öğütlere aldırılmaz, ayetler hakkında düşünmez.

وَجَعَلَ عَلَى بَصَرِهِ غِشَاوَةً **“Ve gözüne de perde çekti.”**

Dolayısıyla basiret ve ibret gözüyle bakmaz.

فَمَنْ يَهْدِيهِ مِنْ بَعْدِ اللَّهِ **“Artık Allah’tan sonra ona kim hidâyet verebilir?”**

Artık Allahın saptırmasından sonra kim onu hidayete sevk edebilir?

أَفَلَا تَذَكَّرُونَ **“Hala düşünmez misiniz?”**

24- وَقَالُوا مَا هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا **“Dediler ki: Dünya hayatımızdan başka hayat yoktur.”**

نَمُوتُ وَنَحْيَا **“Ölürüz ve yaşarız.”**

Nutfe iken ve daha evvelinde ölü idik, ardından hayat bulduk.

Veya ruhlarımız ölür, çocuklarımızın hayatlarının devamı ile biz de yaşarız.

Veya bazımız ölür, bazımız yaşar.

Veya ölüm ve hayat şu dünyada bize isabet eder, bunun devamında başka bir hayat yok!

Bununla tenasühü murat etmeleri de muhtemeldir. Çünkü tenasüh inancı, puta tapanların çoğunda görülen bir durumdur.

وَمَا يُهْلِكُنَا إِلَّا الدَّهْرُ **“Bizi ancak zaman yok eder.”**

Bizi ancak zamanın geçmesi helâk eder.

Dehr kelimesi, aslında âlemin bekası müddetidir.

وَمَا لَهُمْ بِذَلِكَ مِنْ عِلْمٍ **“Bu hususta onların hiç bir bilgisi yoktur.”**

Onların olayları müstakil olarak feleklerin hareketine ve bununla alakalı şeylere bağlamaları veya öldükten sonraki hayatı inkâr etmeleri, ilme dayalı bir inanç değildir.

إِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ **“Onlar ancak zanda bulunuyorlar.”**

Çünkü, bu konuda bir delilleri yoktur. Bunu,

-Taklide

-Ve duyularıyla muhatap olmadıkları şeyi inkâra binâ ederek söylediler.

25- **وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ مَّا كَانَ حُجَّتَهُمْ إِلَّا أَن قَالُوا اءْتُوا بِآيَاتِنَا إِنَّا-25**
delilleri ancak, “Doğru söyleyenler iseniz babalarımızı getirin” de-
mek oldu.”

Onların inançlarının tersine delalet eden apaçık ayetlerimiz onlara okunduğunda “haydi ölmüş ecdadımızı diriltin de görelim!” dediler.

Ayette onların böyle demelerine “hüccet” yani delil denilmesi, onların kabulüne göredir.

Veya “onların birbirlerine selâmları karşılıklı tokat atmaktır” deyiminde olduğu gibidir. Çünkü, bir şeyin meydana gelmeyişiinden, mutlak manada onun imkansızlığı lâzım gelmez.³

26- **قُلِ اللَّهُ يُخَيِّكُم ثُمَّ يُمَيِّتُكُمْ ثُمَّ يَجْمَعُكُمْ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَمَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ-26**
ki: “Allah sizi yaşıyor, sonra sizi öldürecek, sonra da kendisinde
şüphe olmayan kıyamet gününde sizi bir araya getirecek.”

De ki: Hüccetlerin delâlet ettiği üzere, Allah size hayat verir, sonra da sizi öldürür.

Çünkü yoktan yaratan, yeniden yaratmaya da kâdirdir. Daha önceleri de pek çok kereler nazara verildiği üzere, ilâhî hikmet insanların amellerinin karşılığını vermek için ikinci bir hayatı iktiza etmektedir.

Mu’cizelerle doğruluğu sabit olan ilâhî vaad de, bunun vukuuna delâlet eder.

Durum böyle olunca, aslında onların ecdadını hemen diriltivermek mümkündür, ama ilâhî hikmet amellerinin karşılığını vermek üzere kıyamet günü diriltilmelerini iktiza etmiştir.

لَٰكِنَّا أَكْثَرُ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ **“Lakin insanların çoğu bilmezler.”**

Lakin insanların çoğu,

³ Mesela, ömründe hiç kış görmemiş birine, yaz mevsiminde iken kıştan bahsedilse “haydi getirin de görelim” diyebilir. Ama o anda kışın olmayışı, “kış gelmeyecek” demek değildir. Gelecektir, ama zamanı vardır. Benzeri bir durum, öldükten sonraki diriliş için söz konusudur.

-Az düşünmelerinden

-Ve nazarlarını sadece duyularına hasretmelerinden dolayı bunu bilmezler.

27- **“Göklerin ve yerin hükümrânlığı Allah’ındır.”** وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ

Ayet, Allahın kudretinin hayata ve ölüme bakan cihetinden sonra, her şeye yettiğinin nazara verilmesidir.

“Kıyamet kopacağı gün, işte o gün batıla sapanlar hüsrana uğrayacaklardır.” وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُحْسِرُ الْمُبْطِلُونَ

28- **“(O gün) her ümmeti diz çökmüş bir halde görürsün.”** وَتَرَىٰ كُلَّ أُمَّةٍ جَآئِيَةً

“Her ümmet kendi amel defterine çağrılır.” كُلُّ أُمَّةٍ تُدْعَىٰ إِلَىٰ كِتَابِهَا

Onlara şöyle denilir:

“Bugün yaptığınız amellerin karşılığını göreceksiniz.” الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ

29- **“İşte kitabımız, size karşı gerçeği konuşuyor.”** هٰذَا كِتَابُنَا يَنْطِقُ عَلَيْكُمْ بِالْحَقِّ

Cenab-ı Hakkın **“İşte kitabımız”** diye amel defterlerini kendine nisbet etmesi, ilgili meleklerle insanların amellerini kaydetmelerini emretmesi cihetyledir.

Bu kitap, ne bir eksik ne de fazla, yaptıklarınızın tamamına şهادette bulunur.

“Çünkü biz yapmakta olduklarınızı kaydediyorduk.” اِنَّا كُنَّا نَسْتَنْسِخُ مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ

Yaptıklarınızı kaydetmelerini meleklerle emretmiştik.

30- **“İman edip salih ameller yapanlara gelince; Rableri onları rahmetine alır.”** فَاَمَّا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ فَيَدْخُلُوْهُمْ رَّبُّهُمْ فِى رَحْمَتِهٖ

Yani, onları rahmetinin tecelligâhından olan cennete alır.

“İşte, apaçık kurtuluş budur.” ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْمُبِيْنُ

Şaibelerden hâlis olduğu için, işte bu açık bir kurtuluştur.

31- **“İnkâr edenlere gelince:”** وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا

“Ayetlerim size okunmadı mı?” أَفَلَمْ تَكُنْ آيَاتِي تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ

Onlara denilir ki: Elçilerim size gelip de ayetlerimi sizlere okumadı mı?

“Ama siz büyüklük tasladınız.” فَاسْتَكْبَرْتُمْ

Ama siz, bunlara imana yanaşmadınız.

“Ve günah işleyen bir kavim oldunuz.” وَكُنْتُمْ قَوْمًا مُّجْرِمِينَ

Cürüm işlemek âdeti olan bir topluluk oldunuz.

32- **“Allah’ın vaadi** وَإِذَا قِيلَ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَالسَّاعَةُ لَا رَيْبَ فِيهَا قُلْتُمْ **gerçektir ve O kıyâmetin geleceğinde şüphe yoktur” denildiğinde** **şöyle dediniz:”** سَوَّاهُ

“Kıyamet nedir, bilmiyoruz.” مَا نَذَرِ مَا السَّاعَةُ

“Yalnız bir zandan ibârettir sanıyoruz.” إِن نَّظُنُّ إِلَّا ظَنًّا

“Biz bu konuda kesin kanaat sahibi değiliz.” وَمَا نَحْنُ بِمُتَّقِينَ

Bunun mümkün olduğuna yakinen inananlardan değiliz.

Muhtemelen bu ifade, onlardan bazılarının ifadesidir. Kıyametle ilgili atalarından duyduklarıyla kendilerine okunan ayetler arasında tereddüt içinde kalmışlar ve böyle söylemişlerdir.

33- **“Ve yaptıkları amellerin kötülüğü gözle-** وَبَدَا لَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا عَمِلُوا **rinin önüne serildi.”**

Yapmış oldukları işlerin gerçek yüzünü tanıdılar, çirkin olduğunu ve akıbetinin vahim olduğunu anladılar.

Veya bundan murat, amellerinin karşılığıdır.

“Ve alay edip durdukları şey onları ku- وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِءُونَ **şatıverdi.”**

34- **“Onlara şöyle denildi:** وَقِيلَ الْيَوْمَ نَنْسِفُكُمْ كَمَا نَسِفْنَا لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَذَا **“Bugüne kavuşacağınızı unuttuğunuz gibi, bu gün biz de sizi unu-**

turuz.” نُنْشِفُكُمْ كَمَا نَسِفْنَا لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَذَا

Unutulmuş insanın terk edilmesi gibi, sizi azap içinde terk ederiz.

وَمَا يُكْمِ النَّارُ “Barınağınız ateştir.”

وَمَا لَكُمْ مِنْ نَاصِرِينَ “Size bir yardımcı da yoktur.”

Sizi bundan kurtaracak bir yardımcı da yoktur.

35- ذَلِكُمْ بِأَنكُم اتَّخَذْتُمْ آيَاتِ اللَّهِ هُزُؤًا “Bunun sebebi şudur: Siz Allah’ın âyetlerini alaya aldınız.”

وَعَرَّتْكُمْ الْحَيَوةُ الدُّنْيَا “Ve dünya hayatı sizi aldattı.”

Bunun sebebi şu: Çünkü siz Allahın ayetleriyle istihza ettiniz ve onlar hakkında hiç düşünmediniz.

Böylece, bu hayattan başka bir hayat yok zannettiniz.

فَالْيَوْمَ لَا يُخْرَجُونَ مِنْهَا “Artık bugün onlar, ateşten çıkarılmazlar.”

وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ “Ve kendilerinden özür dilemeleri de istenmez.”

36- فَلِلَّهِ الْحَمْدُ رَبِّ السَّمَوَاتِ وَرَبِّ الْأَرْضِ رَبِّ الْعَالَمِينَ “Artık her türlü hamd, göklerin Rabbi ve yerin Rabbi, âlemlerin Rabbi olan Allah’a mahsustur.”

Çünkü bunların hepsi O’ndan bir nimettir ve kudretinin kemâline delâlet etmektedir.

37- وَلَهُ الْكِبْرِيَاءُ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ط “Göklerde ve yerde kibriya O’na aittir.”

Çünkü, göklerde ve yerde Allahın kibriyasının (büyüklüğünün) eserleri görülür.

وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ “Ve O, Azîz – Hakîm’dir.”

O Azîz’dir, mağlup olmaz.

Hakîm’dir, takdir ettiği ve hükmettiği şeylerde hikmet sahibidir.

Hz. Peygamber şöyle buyurur:

“Her kim Casiye sûresini okusa Allah hesap günü onun ayıplarını örter, kalbine sükûnet verir.”

AHKAF SÛRESİ

Ahkaf Sûresi Mekkî olup otuz beş ayettir.

349. DERS

İlâhî Kitab

1- حَمْ “Hâ, mîm.”

2- تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ “Kitabın indirilişi, Azîz - Hakîm olan Allah tarafındandır.”

3- مَا خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَأَجَلٍ مُّسَمًّى “Biz, gökleri, yeri ve ikisi arasında bulunanları ancak hak üzere ve belirli bir süre için yarattık.”

Göklerin ve yerin hak üzere yaratılması, hikmet ve adaletin gerektirdiği şekilde yaratılmasını ifade eder. Böyle bir yaratılıшта, daha önce de defalarca dikkat çektiğimiz gibi, Sani-i Hakîmin varlığına ve insanların amellerinin karşılığını almaları için ahiretin lüzumuna bir delalet vardır.

“Belirli bir süre”den (ecel-i müsemma’dan) murat, bütün varlıkların kendisinde eceli tadacağı kıyamet günüdür veya her bir varlık için belirlenmiş sürenin sonudur.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا عَمَّا أُنذِرُوا مُّعْرِضُونَ “İnkâr edenler ise, uyarıldıkları şeylerden yüz çeviriyorlar.”

Onunla ilgili düşünmüyorlar, uyarıldıkları ahiret konusunda bir hazırlık yapmıyorlar.

4- قُلْ أَرَأَيْتُمْ مَاتَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ “De ki: “Allah’ı bırakıp da taptıklarınızı gördünüz mü?”

Yani, ilahlarınızın durumu hakkında düşündükten sonra bana haber verin bakalım!

“Gösterin bana, yeryüzünden neyi yaratırlar?”

Onların âlemin cüzlerinden herhangi bir şeyin yaratılmasında herhangi bir katkıları olmasını akıl kabul eder mi, ta ki bununla ibadete layık olsunlar!

“Yoksa göklerde onların bir ortaklığı mı var?”

Ayette şirkin semavatla bağlantılı söylenmesi, semavî sebeplerin arzda meydana gelen olayların icadında ortaklıkları olması tevehhümünü reddetmek içindir.

“Bundan öncesinden bir kitap, yahut bir bilgi kalıntısı olsun getirin bana!”

“Bundan öncesinden” murat, Kur’andır. Çünkü O, tevhidi anlatmaktadır.¹

“Yahut bir bilgi kalıntısı”

Kitapta bulamadınızsa, öncekilerin ilimlerinde, bu şeriklerinizin ibadete layık olduklarına veya onlara ibadet edilmesine emir verildiğine dair bir ilim kırıntısı varsa, bana gösterin.

“Eğer doğru söyleyenler iseniz...”

Davanızda sadık iseniz, bunu yapın.

وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّنْ يَدْعُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ مَنْ لَا يَسْتَجِيبُ لَهُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ 5-
“Allah’ı bırakıp da kıyamet gününe kadar kendisine hiç bir cevap veremeyecek olana dua edenden daha sapmış kim olabilir?”

Ayetin evvelinde Allahın şeriki olmadığına aklen delil getirilmişti, bu kısmı da naklen delil getirildi. Böylece, hem aklen hem de naklen bir delilleri olmadığı ortaya konuldu.

Ayette soru üslûbu, böyle yapan birinden daha ziyade sapmış biri olduğunu ifade etmek içindir.

Çünkü bu müşrikler,

-Her şeyi işiten,

-Her şeyi gören,

-Her şeye gücü yeten,

-Her şeyden haberdar olan Allaha ibadeti bırakıp kendilerini duysalar

¹ Yani “Kur’anda davanıza bir delil bulamazsınız. Bu durumda daha öncesinden bir kitaptan delil getirin!”

Böyle denilmesi, onları susturmak içindir. Çünkü Allahın gönderdiği bir kitapta asla böyle bir şey bulamayacaklardır.

bile icabet edemeyecek olan şeylere tapmaktadırlar. Bu taptıkları nerde kaldı onların içlerinden geçenleri bilsinler ve onların maslahatlarını gözet-sinler!

“Oysa o taptıkları, onların dualarından gafil-dirler.”

Çünkü o taptıkları

-Ya putlar gibi cansız şeylerdir.

-Veya kendi işine bakan musahhar kullardır.

6- **Kıyamette insanlar bir araya toplanacağı zaman, taptıkları şeyler kendilerine düşman kesilirler.”**

Diğer âlemde de bu batıl mabutlar, kendilerine tapanlara zarar verirler, fayda veremezler.

“Ve onların kendilerine ibadetini inkâr ederler.”

Doğrudan konuşarak veya hâl dili ile kendilerine ibadet edenleri inkâr ederler.

Denildi ki: Ayetin bu kısmı, **“Sonra onların fitnesi, ancak şöyle demek olacak: Vallahi ey Rabbimiz, biz müşriklerden değildik.”** (En’am, 23) ayetinde olduğu gibi, bunlara ibadet edenler hakkındadır.

7- **“Ayetlerimiz onlara açıkça okunduğunda, o hakkı inkâr edenler hemen “bu, apaçık bir sihirdir” dediler.”**

Hak’tan murat, ayetlerdir. İnkârcılar bu ayetler kendilerine geldiğinde hiç tefekkür etmeden “bu apaçık bir sihirdir” demişlerdir.

Ayette **“ayetlerimiz onlara açıkça okunduğunda”** denildikten sonra hem ayetler hem de kâfirler için zamir gönderilebileceği hâlde “hakkı inkâr edenler şöyle dediler” denilmesi, onlara okunan ayetlerin hak olduğunu ve onların da tam bir küfür ve dalaletle mukabelede bulunmalarını tescil etmek içindir.

8- **“Yoksa, “Onu uydurdu” mu diyorlar?”**

Kur’ana “sihir” demekle kalmamış, daha çirkin olan “Kendi sözünü Al-

laha nisbet ile O'na iftira ediyor” demişlerdir. Ayette, onların bu iddialarını reddetmek ve sözlerine hayret uyandırmak vardır.

“De ki: Eğer onu uydurmuşsam Allah’tan gelecek olana karşı siz benim için hiçbir şey yapamazsınız.”

De ki: Farz-ı muhal ben Kur’anı Allaha iftira etsem, O da beni hemen cezalandırmak istese, siz o cezadan bir şeyi benden gideremezsiniz. Dolaşısıyla, böyle bir şeye ben nasıl cesaret eder, kendimi azaba maruz bırakırım?

“O sizin yaptığınız taşkınlıkları en iyi bilendir.”

“Benimle sizin aranızda şahit olarak O yeter!”

O, benim sadık olduğuma ve size tebliğde bulunduğuma, sizin de yalancı ve inkârcı olduğunuza şهادet eder.

Ayet, onların taşkınlıklarına mukabil bir vaiddir.²

“O, Ğafur’dur – Rahîm’dir.”

Ayet, küfründen dönen ve iman edenler için mağfiret ve rahmeti vaat eder. Ayrıca, cürümleri büyük olmasına rağmen Allahın Halîm olduğunu hissettirir.

“De ki: Ben Peygamberlerden bir bid’a değilim.”

Ben sizi, diğer peygamberlerin davet ettiği şeylerden farklı bir şeye çağırıyor değilim.

Veya, onların yapamadığı bir şeyi ben yapacak değilim.

Bu da, müşriklerin talep ettiği bütün mu’cizeleri göstermektir.

“Bana ve size ne yapılacağını da bilmem.”

² Allah onların yaptığına şahit olunca, bu yaptıkları taşkınlıkları elbette cezalandıracaktır.

Dünya ve ahirette bana ve size ne yapılacağını ayrıntılı olarak bilmiyorum. Çünkü, benim gayba ait ilmim yok. Bunun dışına çıkmam.

إِنْ أَتَّبِعْ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ **“Ben ancak bana vahyedilene uyarım.”**

Ayet, onların gaybla ilgili haberler almak istemelerine bir cevaptır. Hâlbuki O, vahyedilmedikçe bu konuda bir şey diyemez.

Veya bir an önce müşriklerin ezalarından kurtulmak isteyen mü'minlere bir cevaptır.

وَمَا أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ مُّبِينٌ **“Ve ben ancak apaçık bir uyarıcıyım.”**

Ben ancak apaçık şahitlerle ve tasdik edici mu'cizelerle Allahın ceza vermesinden uyarmaktayım.

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كَانَ مِنَ عِنْدِ اللَّهِ وَكَفَرْتُمْ بِهِ 10- **“De ki: Ne dersiniz? Şayet bu, Allah katından ise ve siz onu inkâr etmişseniz?”**

وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَىٰ مِثْلِهِ فَأَمَنْ وَاسْتَكْبَرْتُمْ **“İsrailoğullarından bir şahit de bunun misline şahitlik edip inandığı hâlde, siz büyüklük taslamışsanız (haksızlık etmiş olmaz mısınız?).”**

Zamir, Kur'ana râcidir.

Şahit'ten murat, Abdullah Bin Selam'dır.

Hız. Musa olduğu da söylendi. O'nun şehadeti Tevratta Hız. Peygamberin evsafının yer almasıdır.

O şahid, Kur'anda olan manaların benzerine şehâdet etmektedir. Bu da Kur'andaki manaları tasdik eden ve O'na uygunluk arzeden Tevrattaki bilgilerdir.

Veya Kur'anın misli olması, yani O'nun gibi Allah katından gelmesidir.

Bu şahit, Kur'andaki hakka mutabık ilâhî vahyi görmüş ve Ona iman etmiştir.

إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ **“Şüphesiz Allah, zâlimler topluluğunu doğru yola iletmez.”**

Ayet, onların Kur'ana iman etmemelerinin, zulümlerinden kaynaklanan dalaletleri sebebiyle olduğunu hissettirmektedir. Ayrıca, hazfedilmiş cevaba da bir delildir. Yani, “Siz de zâlimler değil misiniz?”

11- وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا “İnkâr edenler, iman edenler için şöyle dediler:”

لَوْ كَانَ خَيْرًا مَّا سَبَقُونَا إِلَيْهِ “Şayet bu bir hayır olsaydı, onlar onu kabulde bizi geçemezlerdi.”

Sebeb-i Nüzûl

O kâfırlar mü'minler hakkında şöyle dediler: “İman veya Muhammedin getirdikleri hayırlı bir şey olsaydı, mü'minler düşük kimseler oldukları cihetle bizden evvel ona koşmazlardı.”

Çünkü, mü'minler genelde fakir, köle, çoban kimselerdi.

Bunu söyleyen Kureyş'tir.

Denildi ki: Cüheyne, Müzeyne, Eslem ve Gıfar kabileleri Müslüman olduğunda, Benî Âmir ve Gatafan kabileleri böyle dediler.

Veya, Abdullah Bin Selâm ve etrafı İslâma girince, Yahudiler böyle söylediler.

وَأَذْلَمَ يَهْتَدُوا بِهِ فَسَيَقُولُونَ هَذَا إِفْكَ قَدِيمٍ “Onunla doğru yolu bulamadıkları için “Bu kadîm bir yalandır” diyeceklerdir.”

“Bu kadîm bir yalandır” demeleri, onların “esatîru'l-evvelin” yani “eskilerin masalları” demeleri gibidir.

12- وَمِنْ قَبْلِهِ كِتَابُ مُوسَى إِمَامًا وَرَحْمَةً “Bundan önce bir önder ve bir rahmet olarak Mûsâ'nın kitabı vardı.”

وَهَذَا كِتَابٌ مُصَدِّقٌ لِّسَانِ عَرَبِيًّا لِّيُنْذِرَ الَّذِينَ ظَلَمُوا وَبُشْرَى لِلْمُحْسِنِينَ “Bu ise, zulmedenleri uyarmak ve muhsin olanlara müjde olmak üzere Arab diliyle gelmiş, onu tasdik edici bir kitaptır.”

Bu Kur'an, Musanın kitabını veya genel anlamda önceki semavî kitapları tasdik eden bir kitaptır.

13- إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَفْأَمُوا فَلَا خَوْفَ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ “Şüphesiz ‘Rabbimiz Allah’tır’ deyip sonra da dosdoğru olanlara hiçbir korku yoktur, onlar üzülmeyecekler de.”

Bunlar ilmin özü olan tevhid ile amelin müntehası olan istikametli hareketi cem ettiler.

Önce imanın nazara verilip “sonra” ifadesiyle amele geçilmesi, amel

rütbesinin imandan sonra geldiğine ve tevhîd itibarıyla bir kıymet kazandığına delâlet eder.

Onlar, kendilerine gelecek nahoş bir şeyden korkmazlar.

Sevdikleri bir şeyi kaybetmekten de mahzun olmazlar.

14- **أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ - "Onlar cennet ashabıdır."**

خَالِدِينَ فِيهَا جَزَاءٌ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ "Yaptıklarına karşılık, orada daimi kalacaklardır."

Cennet, onların kesbettikleri ilmî ve amelî faziletlerine bir mükâfattır.

Kırk Yaş Duası

15- **“Biz, insana anne babasına iyi davranmayı emrettik.”**

“Annesi onu zahmetle karnında taşıdı ve zahmetle dünyaya getirdi!”

“Onun anne karnında taşınması ve sütten kesilme süresi otuz aydır.”

Çocuğun terbiyesinde annenin karşılaştığı zorlukları anlatan bu ifadeler, iyi davranma emrini te’kid etmektedir.

Ayette, annenin çocuğu karnında taşıma süresinin en azı altı ay olduğuna bir delil vardır. Çünkü **“Anneler çocuklarını tam iki yıl emzirirler.”** (Bakara, 233) ayeti, emzirmenin iki yıl olduğunu ifade ediyor. Otuz aydan bu süre (yani yirmidört ay) çıkarıldığında altı ay kalır. Doktorlar da böyle demektedirler.

“Nihayet olgunluk çağına gelip, kırk yaşına varınca şöyle dedi:”

Denildi ki: Her peygamber kırkından sonra gönderildi.

“Ya Rabbi, رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ bana ve anne-babama verdiğin nimetlere şükretmemi bana ilham et.”

Bundan murat “din nimetidir” veya onu ve diğer nimetleri içine de alabilir. Ayetin Hz. Ebubekir hakkında indiği şeklindeki rivayet de bu ikinci manayı teyit eder. Çünkü ayet indiğinde, muhacir ve ensardan anne-babası da İslâma girmiş bir tek O vardı.

“Senin razı olacağın salih amel işlememi de.”

“Neslimi de salih kimseler yap.”

“Şüphesiz ben sana döndüm.”

Ben, râzı olmayacağın veya Senden alıkoyan şeylerden Sana döndüm.

“Gerçekten ben sana teslim olanlardanım.”

16- **أُولَئِكَ الَّذِينَ نَقَبَلُ عَنْهُمْ أَحْسَنَ مَا عَمِلُوا وَنَتَجَاوَزُ عَنْ سَيِّئَاتِهِمْ فِي 16-
أَصْحَابِ الْجَنَّةِ** “İşte bunlar, cennet ehli içinde yaptıklarının en güzeli-
lini kendilerinden kabul edeceğimiz ve günahlarını bağışlayacağımız
kimselerdir.”

Yaptıklarının en güzelinden murat, emredilenleri yerine getirmeleridir.
Mubah işlere gelince, bunlara bir sevap verilmez.³

17- **وَعَدَ الصِّدِّيقِ الَّذِي كَانُوا يُوعَدُونَ** “Bu, onlara vaad edilmiş olan dosdoğ-
ru bir sözdür.”

Amellerinin kabulü ve günahlarının cezalandırılmaması, dünyada iken
kendilerine vaat edilmiştir, bu vaat ahirette tahakkuk edecektir.

17- **وَالَّذِي قَالَ لِوَالِدَيْهِ أُفٍّ لَكُمَا** “Şu kimse ise anne ve babasına şöyle
dedi: Öf size!”

Ayetin Hz. Ebubekirin oğlu Abdurrahmânın daha İslâma girmezden
önce indiği söylenir. Ama murat, sadece o olmayıp genel bir durumu an-
latmaktır. Çünkü nüzul sebebinin hususî olması, hükmün umumî olmasına
engel değildir.

أَتَعِدَانِي أَنْ أُخْرَجَ وَقَدْ خَلَتِ الْقُرُونُ مِنْ قَبْلِي “Benden önce nice nesiller
gelip geçmiş iken, bana tekrar diriltilmeyi mi vaat ediyorsunuz?”

Hâlbuki öncekilerden hiçbiri kabrinden çıkarılmadı.

وَهُمَا يَسْتَغِيثَانِ اللَّهَ “Onlar ise Allah’a sığınıyorlardı.”

وَيْلَكَ أَمِينَ “Yazıklar olsun sana! İman et.”

إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ “Şüphesiz Allah’ın va’di haktır.”

“O ise, “Bu, eskilerin masallarından başka bir şey değildir” diyordu.”

“Böyle inançlar, eskilerin yazdığı batıl şeylerdir” diyordu.

18- **أُولَئِكَ الَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِي أُمِّ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْجِنِّ**

³ Ancak mubah işler de güzel bir niyetle salih amel olur, sahibine sevap kazan-
dırır. Mesela, yemek-içmek gibi fiiller mubahtır, mü’min de kâfir de yer ve içer.
Mü’min kimse, bununla kuvvetlenip daha ziyade ibadet ve taatte bulunmayı niyet
ederse, yemesi ve içmesi de ibadet olur.

وَالْإِنْسِ “İşte onlar, kendilerinden önce cinlerden ve insanlardan gelip geçmiş topluluklar içinde, haklarında azab vaadinin gerçekleşmiş olduğu kimselerdir.”

“İşte bunlar cehennem ehli oldukları sabit kimselerdir.”

Ayetin bu kısmı, ayetin Hz. Ebubekirin oğlu Abdurrahmân hakkında inmiş olmasını reddeder. Çünkü onu da cehennem ehline dâhil etmektedir.⁴

“Çünkü onlar hüsrana uğrayanlardır.”

Ayet, hükmün illetini bildirir.

19- وَلِكُلِّ دَرَجَاتٍ مِّمَّا عَمِلُوا “Herkesin yaptıklarına göre dereceleri vardır.”

Her iki firkadan herkes için hayır ve şerden yapmış oldukları amellere göre mertebeler vardır. “Derece” daha çok mükâfatlandırmada kullanılır. Burada tağlîb babından cezayı da içine alacak şekilde gelmiştir.

“(Bu da) Allah’ın onlara, amellerinin karşılığını tas-tamam vermesi içindir.”

“Ve kendilerine haksızlık yapılmaz.

Sevapları noksanlaştırılarak veya cezaları artırılarak onlara zulmedilmez.

20- وَيَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ “O gün inkâr edenler ateşe arz edilir.”

Onlara şöyle denilir:

“Dünya hayatınızda güzelliklerinizi bitirdiniz.”

Dolayısıyla, size onlardan bir şey kalmadı.

“Onlarla zevk sürdünüz.”

فَالْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَبِمَا كُنْتُمْ تَفْسُقُونَ “Bugün ise, yeryüzünde haksız yere büyüklük taslamanızdan ve yoldan çıkmanızdan dolayı, alçaltıcı bir azapla cezalandırılacaksınız.”

⁴ Hâlbuki sonradan Müslüman olmuştur.

Ahkaf'taki Peygamber

21- وَأَذْكُرْ أَخَا عَادٍ “Âd kavminin kardeşini hatırla.”

Bundan murat, Hz. Hûd'dur.

“Hani O, Ahkâf'ta kavmini uyarmıştı.”

Ahkaf, kıvrımlı uzun ve yüksek kum yığını demektir. Âd kavmi, denize yakın böyle bir bölgeye yerleşmişlerdi.

“O'ndan önce ve sonra uyarıcılar gelip geçmişti.”

“Onlara dedi: Allah'tan başkasına ibadet etmeyin.”

“Çünkü ben sizin için büyük bir günün azabından korkuyorum.”

Şirk koşmanız sebebiyle başınıza gelecek dehşetli bir azaptan korkuyorum.

22- قَالُوا أَجِئْتَنَا لِنَأْفِكَنَا عَنِ الْهِتَانِ “Onlar dediler: Sen bizi ilâhlarımızdan çevirmek için mi geldin?”

“Eğer doğru söyleyenlerden isen, haydi bize vaat ettiğini getir.”

Vaadinde sadıklardan isen, şirkten dolayı bize vaat ettiğin azabı getir de görelim!

23- قَالَ إِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللَّهِ “Hûd dedi: “Onun ilmi Allah katındadır.”

Size vaat edilen azabın vaktini ben bilmiyorum ve benim onda bir müdahale yoktur ki acele ile başınıza getireyim. Onun ilmi ancak Allah katındadır ve takdir edilen vakitte onu size getirecektir.

“Ben size, benimle gönderileni tebliğ ediyorum.”

Elçiye düşen ancak tebliğdir.

“Fakat ben sizi cahillik eden bir kavim olarak görüyorum.” وَلَكِنِّي أَرِيكُمْ قَوْمًا تَجْهَلُونَ

Öyle ki, peygamberlerin mübelliğ ve uyarıcı olarak gönderilip azap verici olmadıklarını bilmiyorsunuz.

24- “Onu (azabı) vadilerine doğru فَلَمَّا رَأَوْهُ عَارِضًا مُّسْتَقْبِلَ أَوْدِيَّتِهِمْ قَالُوا yayılan bir bulut olarak gördüklerinde şöyle dediler:”

“Bu, bize yağmur getiren bir buluttur.” هَذَا عَارِضٌ مُّمْطِرٌ

“Hayır, o sizin acele gelmesini istediğiniz şeydir.” بَلْ هُوَ مَا اسْتَعْجَلْتُمْ بِهِ

Hız. Hûd dedi: Bilakis o, acele edip istediğiniz azap!

“İçinde elem dolu azabın bulunduğu bir rüzgârdır.” رِيحٌ فِيهَا عَذَابٌ أَلِيمٌ

25- “O, Rabbinin emriyle her şeyi yerle bir eder.” تُدَمِّرُ كُلَّ شَيْءٍ بِأَمْرِ رَبِّهَا

O rüzgâr, Rabbinin emri ile onların canlarını ve mallarını helâk eder. Çünkü en küçük bir hareket ve edna bir sükun, ancak Allahın dilemesi ile dir.

“Derken meskenlerinden başka hiçbir şeyleri görünmez hâle geldiler.” فَاصْبَحُوا لَا يَرَوْنَ إِلَّا مَسَاكِنَهُمْ

Böylece rüzgâr onları helâk etti. Öyle ki, faraza onların beldesine gelsen meskenlerinden başka bir şey görmezdin.

“İşte biz, mücrim toplumu böyle cezalandırırız.” كَذَلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ

Rivayete göre Hz. Hûd rüzgârı hissedince mü'minlerle ayrı bir yere çekildi. Rüzgâr gelip o mücrim topluluğun üzerlerine kum tepelerini yığdı. Yedi gece sekiz gün rüzgâr dehşetli bir fırtına olarak devam etti. Sonra onları denize sürükleyip sakinleşti.

26- **“Andolsun, size vermediğimiz imkânları onlara vermiştik.”**

Şöyle bir mana da takdir edilebilir: Onlara öyle imkânlar verdik ki, şayet size verseydik azgınlığınız çok daha fazla olurdu.

Ancak “Size vermediğimiz imkânları onlara vermiştik” manası daha açık ve daha uygundur. **“Hâlbuki biz, kendilerinden evvel, mal ve gösterişçe daha güzel nice nesilleri helak etmişizdir.”** (Meryem 74)

ve **“Onlar yeryüzünde dolaşıp, kendilerinden öncekilerin akıbetlerinin nasıl olduğuna bakmadılar mı? Onlar, kuvvetçe ve yeryüzündeki eserleri yönüyle kendilerinden daha çetin idiler.”** (Mü’min, 21) gibi ayetler de bu manayı teyid eder.

“Kendilerine kulaklar, gözler ve kalpler vermiştik.”

Onlara bu azaları verişimiz, bu nimetleri tanımaları ve bunlarla o nimetleri verene istidlalde bulunmaları ve o nimetlere mukabil şükretmeleri içindi.

“Fakat kulakları, gözleri ve kalpleri kendilerine bir yarar sağlamadı.”

“Çünkü Allah’ın âyetlerini inkâr ediyorlardı.”

“Ve alaya aldıkları şey, onları kuşattı.”

Kendisiyle istihza ettikleri azap, başlarına geldi.

27- **“Andolsun, biz çevrenizdeki bel-deleri helak ettik.”**

Hitap, (ilk muhatapları olmaları itibarıyla) Mekke halkıdır. Yani, “Ey Mekke halkı! Andolsun ki biz çevrenizdeki Hicr, Semud ve Lût kavminin şehirleri gibi yerleri helâk ettik.

“Ola ki dönerler diye âyetleri tekrar tekrar açıkladık.”

Olur ki küfürlerinden dönerler diye, ayetleri tekrar be tekrar çeşitli şekillerde açıkladık.

28- فَلَوْلَا نَصْرُهُمُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ قُرْبَانًا آلِهَةً- kendilerine yakınlık sağlamak için edindikleri ilâhları onlara yardım etselerdi ya!”

Keşke “bunlar bizim Allah nezdinde şefaâtçilerimiz” dedikleri ve kendileriyle Allaha yaklaşacaklarını zannettikleri, batıl mabutları, onları helak edilmekten kurtarsalardı!

بَلْ ضَلُّوا عَنْهُمْ “Ama hayır, aksine onlardan kaybolup gittiler.”

Ama o batıl mabutlar, kendilerinden kaybolup gittiler ve bunlardan bir medet beklemek imkânsız oldu.

وَذَلِكَ إِفْكُهُمْ وَمَا كَانُوا يَفْتَرُونَ “İşte bu, onların yalanları ve uydurup durdukları iftiralarıdır.”

Müslüman Cinnîler

29- **وَإِذْ صَرَفْنَا إِلَيْكَ نَفَرًا مِّنَ الْجِنِّ يَسْتَمِعُونَ الْقُرْآنَ** “Hani Kur’an’ı dinlemek üzere cinlerden bir grubu sana yöneltmiştik.”

فَلَمَّا حَضَرُوهُ قَالُوا أَنْصِتُوا “Onlar, peygamberin yanına gelince birbirlerine, “Susun!” dediler.”

Birbirlerine “Susun, dinleyelim” dediler.

فَلَمَّا قُضِيَ وَلَّوْا إِلَىٰ قَوْمِهِمْ مُنْذِرِينَ “Kur’an’ın okunması bitince de uyarıcı olarak kavimlerine döndüler.”

Rivayete göre bu olay Hz. Peygamber (asm) Taiften dönerken Nahle Vadisinde gerçekleşti. Hz. Peygamber gece namazında sesli bir şekilde Kur’an okurken bir grup cin kendisini dinlemiş, döndüklerinde duyduklarını kavimlerine anlatmışlardı.

30- **قَالُوا يَا قَوْمَنَا إِنَّا سَمِعْنَا كِتَابًا أُنْزِلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَىٰ** “Dediler ki: “Ey kavimimiz! Şüphesiz biz, Mûsâ’dan sonra indirilen bir kitap dinledik.”

Böyle demeleri,

-Ya Yahudi olmalarından

-Veya Hz. İsa’nın dinini bilmemelerindendir.

مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ “Kendinden önceki kitapları tasdik edici.”

يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ وَإِلَى طَرِيقٍ مُسْتَقِيمٍ “Hakka ve doğru bir yola iletiyor.”

Bu kitap, hak inançla ve dosdoğru hükümlerden meydana gelen bir yola sevk ediyor.

31- **يَا قَوْمَنَا أَجِيبُوا دَاعِيَ اللَّهِ** “Ey kavmimiz! Allah’ın davetçisine uyun.”

وَامْنُوا بِهِ “Ve ona iman edin.”

يَا كُفَّٰرُ “Ta ki, (Allah) günahlarınızdan sizi bağışlasın.”

Bundan murat, sırf Allah hakkı olan günahlardır. Kul hakkı olan günahlar ise, sadece iman etmekle bağışlanmaz.

“Ve elîm bir azaptan sizi kurtarsın.” وَيُجِزْكُمْ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ

Ve kâfirler için hazırlanan elîm bir azaptan sizi korusun.

Ayette onlara verilecek sevaptan bahsedilmeyip sadece bağışlanmaları ve azaptan korunmaları nazara verilmişse de, onlar da mükellefiyet meselelerinde Âdemoğulları gibidirler.

32- “Kim Allah’ın davetçisine uymazsa, yeryüzünde O’nu âciz bırakacak değildir.” وَمَنْ لَا يُجِبْ دَاعِيَ اللَّهِ فَلَيْسَ بِمُعْجِزٍ فِي الْأَرْضِ

Çünkü kaçmakla Allahın azabından kurtulunmaz.

“Kendisi için Allah’tan başka dostlar da bulunmaz.” وَلَيْسَ لَهُ مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءٌ

Ve ondan Allahın azabını men edecek yardımcıları da söz konusu değildir.

“İşte onlar apaçık bir dalalet içindedirler.” أُولَئِكَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ

Böyle bir Hak davetçisinden yüz çevirdikleri cihetle, onlar apaçık bir dalalettedirler.

33- “Gökleri ve yeri yaratan ve onları yaratmaktan yorulmayan Allah’ın, ölüleri diriltmeye kadir olduğunu görmediler mi?” أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَمْ يَغْيَ بِخَلْقِهِنَّ بِقَادِرٍ عَلَى أَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتَى

“Evet, şüphesiz O, her şeye kadirdir.” بَلَى إِنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

Yani, Onun kudreti zorunludur, yaratıp vücut vermekle ebediyen ne noksanlaşır ne de O’ndan ayrılır.

Ayetin bu kısmı, genel bir şekilde Allahın kudretini takrîr eder, maksuda bir delil gibi olur.

Sûrenin başında ilk yaratılış nazara verilmişti. Sonunda ise, ikinci yaratılışın isbatı yapıldı.

34- “İnkâr edenler ateşe arzedildikleri gün, “Bu, hak değil mi?” (denir.)” وَيَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ أَلَيْسَ هَذَا بِالْحَقِّ

“Bu” ile azaba işaret edilmiştir.

قَالُوا بَلَىٰ وَرَبِّنَا “Onlar, “Evet, Rabbimize andolsun ki hak” derler.”
 قَالَ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُونَ “Allah der: Öyleyse inkârınıza mukabil tadın bakalım azabı!”

“Öyleyse tadın bakalım azabı” ifadesi, onları zelil kılmak ve kınamak içindir.

35- فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُولُوا الْعِزْمِ مِنَ الرُّسُلِ “O hâlde, peygamberlerden ulu’l- azm olanların sabretmesi gibi sabret.”

“Peygamberlerden” ifadesi iki şekilde anlaşılabilir:

1-Sebat ve ciddiyet sergileyen diğer tüm peygamberler gibi Sen de sabret. Çünkü, Sen de onlardan birisin.

2-Bu, baziyet de bildirebilir.⁵

Peygamberlerden ulu’l-azm olanlar, müstakil şariat sahibi olanlardır. Bunlar, dinlerini tesis ve takrir için çok büyük gayret göstermişler, zorluklara göğüs germişler ve dinlerine saldıranlara karşı mücadele etmişlerdir. Bunların en meşhurları,

-Hz. Nûh,

-Hz. İbrahim,

-Hz. Musa

-Hz. İsa (aleyhimüs-selâm)dır.

Denildi ki: **Ulu’l-azm** peygamberler, Hz. Nûh gibi Allahtan gelen belaya sabredenlerdir.

Hz. Nûh, onu bayılıncaya kadar dövdükleri hâlde kavminin ezasına sabrediyordu.

Hz. İbrahim ateşe atılmasına, oğlunun kurban edilme talebi tarzındaki imtihana sabretti.

Hz. Yakub, oğlunu ve gözünü kaybetmeye sabretti.

Hz. Yusuf kuyuya ve zindana atılmasına sabretti.

Hz. Eyyûb, hastalıklara karşı sabretti.

⁵ Yani, her peygamber ulu’l-azm olmayabilir. Sen onlardan ul’l-azm olanların sabretmeleri gibi sabret.

Hız. Musa, kavminin “Ya Musa, bize yetiştiler!” demesi gibi taşkınlıklarına sabretti.⁶

Hız. Davud, bir hatasından dolayı kırk yıl ağladı.

Hız. İsa, tuğla üzerine tuğla koymadı.⁷

“Onlar için acele etme.” وَلَا تَسْتَعْجِلْ لَهُمْ

Kureyş kâfirlerine azabın hemen gelmesi için acele etme. Çünkü vakti geldiğinde hiç şüphesiz azap onlara inecektir.

“Onlar kendilerine كَانَهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَ مَا يُوعَدُونَ لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ vaat edilen azabı gördükleri gün, sanki dünyada gündüzün bir anından başka kalmadıklarını sanırlar.”

Onlar azabı gördüklerinde, azabın dehşetinden dolayı dünyada kaldıkları müddeti çok az kabul edecekler, onu gündüzün bir saati kadar zanne edecekler.

“Bu, bir duyurudur.” بَلَاغٌ

Size verilen bu nasihat veya bu sûre, yeter mi yeter.

Veya, bu size Peygamberden bir tebliğdir.

“Yoksa yoldan çıkan fasıklar topluluğundan başkası mı helak edilir?” فَهَلْ يُهْلَكُ إِلَّا الْقَوْمُ الْفَاسِقُونَ

Helâk olanlar, öğüt almaktan hâriç kalan veya tâatten çıkanlardan başkaları değildir.

Hız. Peygamber şöyle buyurur:

“Ahkaf sûresini her kim okusa, ona dünyadaki bütün kumlar kadar sevap yazılır.”

⁶ Bkz. Şuara, 61.

⁷ Yani, dünya malı olarak hiçbir şeye sahip değildi.

MUHAMMED SÛRESİ

Muhammed Sûresi Medenî'dir, otuz sekiz ayettir.

Mekkî olduğunu söyleyenler de olmuştur.

Bu sûreye "Kıtal Sûresi" de denir.

Allah'a Yardım

1- “İnkâr edenler ve ALLAH YOLUNDAN ALIKOYANLAR VAR YA; (Allah) ONLARIN AMELLERİNİ BOŞA ÇIKARMIŞTIR.”

Ayette nazara verilen kimseler,

-İslâma girmekten ve ona göre yaşamaktan kaçındılar.

-Veya Bedir savaşında İslâma karşı savaşanlar, finanse edenler gibi, insanları ondan men etmeye çalıştılar.¹

-Veya bunlar Kureyşin şeytanları, yani şeytan gibi insanları aldatmaya çalışan reisleridir.

-Veya ehl-i kitaptan olup batılta ısrar edenlerdir.

-Veya ayet inkâr eden ve dine engel olmaya çalışan herkesi şümulüne alır.

Onların amellerinin boşa çıkması ise,

-Sıla-i rahimde bulunmak, esirleri hürriyete kavuşturmak, komşuluk haklarını korumak gibi aslında güzel olan amellerinin boşa çıkması, zayi olmasıdır.

-Veya, bu amelleriye Allahın rızasını aramadıklarından, hak yolu bulamalarıdır.

-Veya peygambere yaptıkları hileleri ve O'nun yolundan alıkoymak için gösterdikleri gayretlerinin sonuçsuz kalmasıdır. Allah, Rasûlüne yardım ederek ve dinini bütün dinlere üstün kılarak o inkârcıların çalışmalarını neticesiz kılmıştır.

2- وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَآمَنُوا بِمَا نُزِّلَ عَلَى مُحَمَّدٍ وَهُوَ الْحَقُّ مِنْ

¹ Bunlar Ebu Celil ve Haris Bin Hişam gibi küfrün önde gelen liderleridir. Sayılarının altı veya oniki olduğu ifade edilir. Şeklen infakta bulunmakla beraber, batıl yolda harcama yaptıklarından, bütün harcamaları boşa gitmiştir.

رَبِّهِمْ كَفَّرَ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَأَصْلَحَ بَالَهُمْ “İman eden ve salih ameller işleyenlerin ve Muhammed’e indirilene -ki o, Rablerinden gelen haktır- inananların ise günahlarını örttü ve hâllerini düzeltti.”

Ayet, muhacirleri, ensarı, ehl-i kitaptan ve başkalarından iman edenleri içine alır.

Ayette, Hz. Peygambere inen’e iman etmenin özel olarak nazara verilmesi, bu olmadan edilen bir imanın tam olmadığını hissettirmek ve O’na inen Kur’anın büyüklüğüne dikkat çekmek içindir. Çünkü Kur’an, Allahın indirdiği kitaplarda asıldır.

Bunun için, şöyle diyerek te’kidde bulundu: **“o, Rablerinden gelen haktır.”**

Denildi ki: Kur’anın hak oluşu, kendisinin önceki kitapları neshetmesi ve O’nu neshedecek başka bir kitap ise gönderilmeyecek olmasındandır.

“Günahlarını örttü”

Allah, onların imanı ve salih ameli sebebiyle, günahlarını örtmüştür.

“Ve hâllerini düzeltti.”

Onları muvaffak kılarak ve te’yid ederek din ve dünya hususunda durumlarını salih kılmıştır.

ذٰلِكَ بِاَنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا اتَّبَعُوا الْبَاطِلَ وَاَنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا اتَّبَعُوا الْحَقَّ مِنْ رَّبِّهِمْ ۚ-3
“Bunun sebebi şudur: İnkâr edenler batıla tabi oldular ve iman edenler ise Rablerinden gelen hakka tabi oldular.”

Burada işaret edilen, buraya kadar nazara verilmiş olan,

- Allahın inkârcıları saptırması,
- Mü’minlerin günahlarını örtmesi
- Ve durumlarını salih kılmasıdır.

Üstteki ayetlerde bu mana biraz hissettirilmişti. Bununla ise, açık bir şekilde bildirildi. Bu açıdan bu ayet, evvelinin bir tefsiridir.

اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا سَوَّاهُكُمْ عَلَيْهِمْ كَفَرُوْا وَاِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا سَوَّاهُكُمْ عَلَيْهِمْ ؕ اٰمَنُوْا وَاَعْمَلُوا الصَّٰلِحٰتِ ۚ كَذٰلِكَ يَضْرِبُ اللّٰهُ لِلنَّاسِ اَمْثَالَهُمْ
“İşte Allah, onların durumlarını insanlara böyle anlatır.”

İşte böylece Allah her iki fırkanın veya insanların hallerini insanlara beyan edip açıklar.

- Veya Allah batıla uymayı kâfirlerin ameli için bir mesel,
- Boşa çıkarmayı onların amelleri için bir mesel,

-Ve hakka uymayı mü'minler için bir mesel,

-Günahların örtülmesini de mü'minlerin kurtulması için bir mesel kılar.

4- **فَإِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ ۖ** “İnkâr edenlerle karşılaştığınız zaman boyunlarını vurun.”

Bundan murat, onlarla savaşta karşılaşma durumudur.

Öldürmekten “boyun vurmak” şeklinde bahsedilmesi,

-Savaşta mümkün olduğunca katlin bu şekilde yapılmasını hissettirmek,

-Ve öldürmenin en çirkin şekliyle onu tasvîr etmek içindir.

ۖ **حَتَّىٰ إِذَا أَثَحَّتْمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَتَأَقْ** “Nihayet onları çökertip etkisiz hâle getirdiğinizde bağı sıkı bağlayın (sağ kalanlarını esir alın).”

فَإِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً “Artık bundan sonra (esirleri) ya karşılıksız ya da fidye karşılığı salıverin.”

Ayetten murat, savaş esirleri konusunda

-Ya onları bedelsiz salıvermek,

-Ya da esir olarak tutup fidye karşılığı bırakmak şeklinde muhayyer olduklarını bildirmektir.

ۖ **حَتَّىٰ تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا** “Savaş ağırlıklarını bırakıncaya kadar hüküm budur.”

“Savaş ağırlıklarından” murat, savaşın kendisiyle yapıldığı silah gibi aletlerdir. Yani, savaş bitip de ancak Müslüman veya onlarla barış yapan kimseler kalıncaya kadar hüküm budur.

Ayet

-Düşmanın boynunu vurmanın,

-Onları esir edip bağlamanın,

-Veya onları salıvermenin,

-Veya kendilerinden fidye almanın

-Veya beraberce bunların hepsinin ne zamana kadar olması gerektiğini ifade eder. Yani, bu hükümler müşriklerin saltanatlarının bitip savaşa son vermelerine kadar yürürlüktedir.

Denildi ki: Bu, Hz. İsanın nüzûlünde gerçekleşecektir.²

² Hadislerde kıyamet alametlerinden biri olarak Hz. İsanın nüzulü de nazara

ذَلِكَ “Bu, böyledir.”

Yani, “durum işte budur.”

Veya “onlara işte böyle yapın.”

“Şayet Allah dileseydi elbette onlardan intikam alırdı.”

Şayet Allah dilese onlardan intikam alır, hepsini toptan helâk ederdi.

“Fakat sizi birbirinizle denemek için böyle yapıyor.”

Mü'minleri kâfirlere karşı deneyip cihad etmelerini ve böylece büyük sevabı elde etmelerini istiyor. Kâfirleri de mü'minlerle deniyor, ta ki onların bazıısı küfründen vazgeçsin diye onların eliyle azaplarının bir kısmını dünyada verdiriyor.

“Allah yolunda öldürülenlere gelince, Allah onların amellerini asla boşa çıkarmayacaktır.”

“Onlara yol gösterecek ve durumlarını düzeltecektir.”

“Onları, kendilerine tanıttığı cennete koyacaktır.”

Allah cenneti dünyada tarif etmişti. Onlar da cennete müştak oldular ve onu kazandıracak işler yaptılar.

Veya mana şöyle olabilir: Allah, cenneti onlara öyle beyan etti ki, cennet ehlinin her biri kendi menzilini bilir ve sanki ilk yaratıldığı günden beri orada yaşıyormuş gibi kolayca bulur.

Ayet, “Allah, o cennetin kokusunu onlara hoş kıldı” manasına da gelebilir.

Veya “Allah her birine müstakil bir cennet düşecek şekilde cenneti kendilerine hudutları belli hâle getirdi” demektir.

verilir. Bu rivayetlere göre Hz. İsa geldiğinde kırk yıl adil bir hükümdar olarak hükmedecek, Onun devrinde sulh ve adalet hakim olacaktır.

7- “Ey iman edenler! Allah’a yardım ederseniz O da size yardım eder.”

Eğer O’nun dinine ve Rasûlüne yardım edersiniz, o da düşmanlarınıza karşı size yardım eder.

“Ve ayaklarınıza sebat verir.”

İslâmın hakkını vermek ve kâfirlere karşı mücadele etmek hususunda ayaklarınızı sabit kılar.

8- “İnkâr edenlere gelince, onlara yıkım vardır.”

“(Allah) onların amellerini boşa çıkarmıştır.”

9- “Çünkü, onlar Allah’ın indirdiğinden hoşlanmadılar.”

“Allahın indirdiği”nden murat, Kur’an’dır.

Bundan hoşlanmamaları, içinde bulunan tevhidden ve alışmış oldukları ve nefislerinin hoşlandığı şeylere ters gelen yükümlülüklerden dolayıdır.

Ayetin bu kısmı, Kur’anı inkârlarının niçin helâketlerine ve yoldan çıkmalarına sebep olduğuna açıklık getirmektedir.

“Allah da onların amellerini boşa çıkarmıştır.”

Daha önce onların amellerinin boşa gittiği nazara verilmişken burada tekrar edilmesi, Allahın indirdiğinden hoşlanmamanın Kur’anı inkârı gerektirdiğini hissettirmek içindir.

10- “Artık aklâm yēsīrō fī al-āriz̄ fēnẓrō kāf̄ kān ʿāqib̄e d̄dīn̄ mīn q̄bl̄h̄m̄” “Artık onlar yeryüzünde dolaşıp, kendilerinden öncekilerin akıbetinin nasıl olduğuna bakmadılar mı?”

“Allah, onları yerle bir etmiştir.”

Onlara verdiği can, mal ve ailelerinin tümünü yok etti.

“Kafirlere de bunun emsali vardır.”

Kâfirler için de bu akıbetin veya bu cezanın emsali vardır. Allah bu şekilde haddi aşanlara ceza vermeyi prensip edinmiştir.

11- ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ مَوْلٰى الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا - “Çünkü Allah iman edenlerin Mevlâ’sıdır.”

Düşmanlarına karşı onlara yardımcıdır.

وَ اِنَّ الْكَافِرِيْنَ لَمَوْلٰى لَهُمْ - “İnkâr edenlere gelince, onlar için bir Mevlâ yoktur.”

Kâfirlerin ise, kendilerinden azabı def edecek bir yardımcıları yoktur.

Ayette “onlar için bir Mevlâ yoktur” denilmesi **“Ve gerçek Mevlâları olan Allah’a döndürülürler.”** (Yunus, 30) ayetine muhalif düşmez. Çünkü oradaki “Mevlâ” ifadesi “Mâlik” manasındadır.

Cennetin Nehirleri

12- **إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا أَنْهَارٌ** “Şüphesiz Allah iman edip salih amel işleyenleri, altlarından ırmaklar akan cennetlere koyar.”

وَالَّذِينَ كَفَرُوا يَمْتَحُونُ **“İnkâr edenler ise, (dünyada) keyiflerine bakarl- lar.”**

“Ve hayvanların yediği gibi yerler.”

Hayvanların yediği gibi, hırsla ve akıbetten gafil bir şekilde yerler.

“Onların varacakları yer ateştir.”

13- **(Ey Peygamber!) “وَكَأَيُّنْ مِنْ قَرْيَةٍ هِيَ أَشَدُّ قُوَّةً مِنْ قَرْيَتِكَ الَّتِي أَخْرَجْتِكَ أَهْلَكَنَاهُمْ”** (Ey Peygamber!) Seni yurdundan çıkaran beldeden daha kuvvetli olan nice beldeler vardı ki biz onları helâk ettik.”

Çeşit çeşit azaplarla biz onları helâk ettik.

“Onların hiç bir yardımcısı da olmadı.”

Onlar için azabı kendilerinden savacak hiçbir yardımcı yok.

14- **أَفَمَنْ كَانَ عَلَى يَتْنَةٍ مِنْ رَبِّهِ كَمَنْ زُرِّيَ لَهُ شَوْءٌ عَمَلِهِ وَاتَّبَعُوا أَهْوَاءَ هُمْ** “Rabbinden bir beyyine üzere olan kimse, kötü işleri kendisine güzel gösterilen ve hevâlarına uyan kimseler gibi midir?”

“Beyyine”den murat,

-Kur’andır.

-Veya genel bir şekilde aklî ve naklî delillerdir.

İşte başta Hz. Peygamber olmak üzere, ehl-i iman böyle bir delile sahiptirler.

Bu şekilde Rabbinden delil üzere olanla, şirk ve isyan gibi kötü amelini güzel gören hiç aynı olur mu? Böyleleri, değil bir delil üzere olmak, şüphe bile etmeden hevâlarına tâbi olmuş kimselerdir.

15- **مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعدَ الْمُتَّقُونَ** “Müttakilere vaat edilen cennetin meseli şöyledir.”

“**Cennetin meseli**”, onun hayret verici özelliği manasındadır. Bu ayetten önce Rabbinden beyyine üzere olan mü’minle, kötü amellerini güzel görüp hevâlarına uyanların aynı olmadığı nazara verilmişti. Burada da benzeri bir üslûpla mana şöyle tekdir edilebilir: “Hiç cennet ehlinin hâli, cehennem ateşinde daimi kalacak olan kimse gibi midir?”

“**Orada bozulmayan temiz sudan nehirler var.**”

“**Tadı değişmeyen sütten nehirler.**”

“**İçenlere zevk veren şaraptan nehirler.**”

Bu cennet içeceklerinde hoş olmayan bir tad ve koku yoktur, ayrıca insanı sarhoş da etmez.

“**Ve süzme baldan nehirler var.**”

Bu balda mum ve arının atık maddeleri gibi karışık şeyler yoktur.

Ayette, cennet içeceklerinin temsili yapılmıştır. Dünyada içeceklerden lezzet almaya sebep neler varsa, cennette en güzel şekliyle olacaktır. Bu içeceklere dünyada arız olan ve kalitesini düşüren özellikler ise orada söz konusu olmayacaktır.

Ayrıca bu anlatımda cennet içeceklerinin bolluğu ve devamlılığı tavsif edilmiştir.

“**Orada onlara her türlü meyve vardır.**”

Bu kıyas üzere, orada onlara her türlü meyve vardır.

“**Bir de Rablerinden bir mağfiret.**”

“(Bu cennetlikler), **atışte daimi kalacak olan ve bağırsaklarını parça parça edecek kaynar su içirilen kimseler gibi midir?**”

Üstte cennet ehli için anlatılan içeceklere bedel, cehennem ateşinde ebedi kalacak olan kimseye sıcaklığının şiddetiyle bağırsakları parça parça edecek bir su verilecektir.

“**Onlardan seni dinlemeye gelenler de var.**”

“**Senin**”

yanından çıktıkları zaman, kendilerine ilim verilen kimselere, “O demin ne söyledi?” dediler.”

Ayette anlatılanlar münafıklardır. Hz. Peygamberin sohbet meclisine gelip sözünü işitiyorlar, ama çıktıklarında sahabenin âlimlerine şöyle diyorlardı:

“O demin ne söyledi?”

Böyle demeleri istihza için olabileceği gibi, bilgi almak için de olabilir. Çünkü anlattıklarını hafife aldıklarından can kulağıyla dinlememişlerdi.

“إِشْتَبَعُوا أَهْوَاءَهُمْ” “İşte bunlar, Allah’ın, kalplerini mühürlediği ve hevâlarına uyan kimselerdir.”

Bundan dolayı Hz. Peygamberin anlattıklarıyla istihza ettiler ve kelâmını hafife aldılar.

17- “وَالَّذِينَ اهْتَدَوْا زَادَهُمْ هُدًى” “Hidayete erenlere gelince, Allah onların hidayetini artırdı.”

Allah, böylelerine ziyadesiyle muvaffakiyet ve ilham vererek hidayet eder.

Veya bundan murat şu da olabilir: Hidayet üzere olanlara gelince, onlar Hz. Peygamberi dinlediklerinde, O’nun sözü hidayetlerini artırır.³

“وَأَنِيهِمْ تَقْوَاهُمْ” “Ve onlara takva’larını verdi.”

Allahın onlara takva’larını vermesi,

-Sakınacakları şeyleri beyan etmesi,

-Takva sahibi olmaları için yardımcı olması,

-Veya takva’larının karşılığını vermesi şeklinde anlaşılabilir.

18- “فَهَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا السَّاعَةَ أَنْ تَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً” “Onlar kıyametin kendilerine ansızın gelmesinden başka bir şey beklemiyorlar.”

“فَقَدْ جَاءَ أَشْرَاطُهَا” “Muhakkak onun alametleri gelmiştir.”

“فَأَنى لَهُمْ إِذَا جَاءَتْهُمْ ذِكْرُهُمْ” “O kendilerine gelip çatınca öğüt almaları kendilerine ne fayda verecek?”

Yani,

-Hz. Peygamberin gönderilmesi

-Aydın ikiye bölünmesi gibi kıyamet alâmetleri ortaya çıkmışken geriye

³ Aynı sudan arı içtiğinde bal yapar, yılan içtiğinde ise, zehir akıtır.

sadece kıyametin ansızın gelmesi kalmaktadır. Geldiğinde ibret almaları ise neye yarar? O vakitte artık bir hazırlık yapamazlar, onun gelmesinden bir fayda bulamazlar.

19- **فَاعْلَمْ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ** “Bil ki, Allah’tan başka hiçbir ilâh yoktur.”

وَاسْتَغْفِرْ لِدُنْيِكَ “Günahın için istiğfar et.”

Mü’minlerin saadetini ve kâfirlerin şekâvetini bildiğinde, Allahı bir olarak bilmeye ve

-Nefsin hâllerini ve fiillerini düzelterek,

-Ve günahın için istiğfar ederek nefsini olgunlaştırmaya devam et.

وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ “Mü’min erkekler ve mü’min kadınlar için de.”

-Onların günahları için dua ederek,

-Ve kendilerini bağışlanmalarını gerektirecek hallere teşvik ile mağfîret talebinde bulun.

Ayette “Mü’min erkekler ve mü’min kadınlar için de” denilmesinde onların buna son derece muhtaç olduklarını ve günahlarının çokluğunu hissettirmek ve ayrıca onların günahının Hz. Peygamberden farklı olduğunu hissettirmek vardır.

Çünkü Hz. Peygamberin günahı, evlâ olanı terk etmek şeklindedir.⁴

وَاللَّهُ يَعْلَمُ مُتَقَلَّبَكُمْ وَمَثْوَاكُمْ “Allah, sizin gezip dolaştığınız yeri de, içinde kalacağınız yeri de bilir.”

Allah sizin şu dünyada geçirdiğiniz halleri bilir. Çünkü bunlar kat edilmeleri gerekli olan merhalelerdir.

Ahirette varacağınız yeri de bilir. Çünkü orası ikâmet yerinizdir. Öyleyse Allahtan korkun, istiğfar ile O’ndan mağfîret isteyin ve ahiretiniz için çalışın.

⁴ Peygamberler masumdurlar, dolayısıyla günah işlemeleri düşünülemez. Ama, daha evlâ olanı terk etmeleri söz konusu olabilir. Enfal Sûresi 67-69. ayetlerde anlatıldığı üzere, Hz. Peygamberin (asm) Bedir esirlerini fıdye ile serbest bırakması, buna bir misal olabilir.

Kalbi Hasta Olanlar

20- وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا لَوْلَا نُزِّلَتْ سُورَةٌ “İnananlar, “Keşke bir sûre indirilse!” derler.”

“Keşke cihad ile ilgili bir sûre indirilse” diyorlar.

فَإِذَا نُزِّلَتْ سُورَةٌ مُحْكَمَةٌ وَذُكِرَ فِيهَا الْقِتَالُ رَأَيْتَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَكَفَرُوا بِهَا وَيَقُولُونَ “Fakat muhkem bir sûre indirilip de onda savaştan söz edilince; kalplerinde hastalık olanların, ölüm baygınlığına girmiş kimsenin bakışı gibi sana baktıklarını görürsün.”

“Kalplerinde hastalık olanlarının”

Hastalıktan murat dinde zaaf veya münafıklıktır.

“Ölüm baygınlığına girmiş kimsenin bakışı gibi sana baktıklarını görürsün.”

Böyle bakmaları, ölümden korkmalarındandır.

فَأُولَٰئِكَ لَهُمْ “O da onlara pek yakındır.”

Korktukları başlarına gelsin.

21- طَاعَةٌ وَقَوْلٌ مَعْرُوفٌ “İtaat ve maruf bir söz.”

Onlara emredilen, itaat etmeleri ve marûf bir söz söylemeleridir.

فَإِذَا عَزَمَ الْأَمْرُ فَلَوْ صَدَقُوا اللَّهَ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ “İş ciddileşince Allah’a verdikleri söze bağlı kalsalardı, elbette kendileri için daha iyi olurdu.”

Cihad hususunda hırslarında veya imanlarında sadık olsalar, elbette kendileri için daha hayırlı olurdu.

22- فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ أَنْ تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَتَقَطَّعُوا أَرْحَامَكُمْ “Demek siz iş başına geçecek olursanız yeryüzünde bozgunculuk çıkaracak ve akrabalık bağlarınızı koparacaksınız, öyle mi?”

Ayet metnindeki “teveli” kelimesi “işbaşına geçmek” ve “yüz çevirmek” anlamlarına geldiğinden, ayete iki şekilde mana verilmiştir:

1-İnsanlara yönetici olursanız, saltanat cazibesıyla yeryüzünde fesat çıkaracak ve akrabalık bağlarını mı koparacaksınız?

2-İslâmdan yüz çevirirseniz, cahiliye günlerinizdeki çapulculuğa ve akbalarınızla savaşmaya mı döneceksiniz?

Yani, dinde zaafı ve dünyaya hırs göstermeleri sebebiyle, böyle yapmaları kendilerinden beklenir.

23- **“İşte bunlar, Allah’ın اُولَئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ فَأَصَمَّهُمْ وَأَعَمَّى أَبْصَارَهُمْ** lânetleyip, kulaklarını sağır ve gözlerini kör ettiği kimselerdir.”

İşte bunlar,

-Yeryüzünde fesat çıkarmaları,

-Ve sıla-i rahmi kesmeleri yüzünden Allahın lanetlemiş olduğu kimselerdir.

Bundan dolayı onların kulaklarını hakkı işitmeye karşı sağır kıldı, gözlerini de âmâ yaptı. Dolayısıyla artık Allah yoluna gelemezler.

24- **أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ** “Onlar Kur’an’ı düşünmüyorlar mı?”

Onlar, Kur’anda olan nasihatleri, sakındırmaları düşünmüyorlar mı, ta ki günahlara cesaret edemesinler?

أَمْ عَلَىٰ قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا “Yoksa bazı kalpler üzerinde kilitler mi var?”

O kalplere bir öğüt ulaşmıyor, bir hakikat onlarda inkişaf etmiyor.

Ayette “kalpler” (kulûb) ifadesinin elif-lâmsız gelmesi, bundan muradın onlardan bazılarının kalpleri olmasıdır.

-Veya o kalplerdeki katılığın müphemliğindendir.

-Veya o kalplerin aşırı cehaletindendir.

Ayette kilitlerin kalplere nisbet edilmesi, bu kilitlerin o kalplere uygun olup, bilinen kilitlere benzemediğine delâlet içindir.

25- **إِنَّ الَّذِينَ ارْتَدُّوا عَلَىٰ أَذْبَارِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْهُدَىٰ الشَّيْطَانُ سَوَّلَ لَهُمْ** “Kendileri için hidayet yolu belli olduktan sonra geri-
sin geri dönenler var ya; şeytan onları aldatıp peşinden sürüklemiş,
ve kendilerini boş ümitlere düşürmüştür.”

Vazih deliller ve apaçık mu’cizelerle doğru yol kendilerine belli olduk-

tan sonra, önceki küfür hâllerine dönenler var ya, şeytan onlara bu büyük cürümleri yapmayı kolaylaştırmış, şehvî şeylere onları sevk etmiştir.

26- **“Çünkü onlar Allah’ın indirdiğinden hoşlanmayan kimselere, “Bazı işlerde size itaat edeceğiz” demişlerdi.”**

Bunu,

-Yahudiler münafıklara söylemiştir.

-Veya münafıklar Yahudilere söylemiştir.

-Veya bu iki fırkadan biri müşriklere söylemiştir.

“Bazı işlerde size itaat edeceğiz.”

-“Cihada katılmayıp oturmak,

-Veya Müslümanlara karşı savaş olduğunda ortak hareket etmek,

-Peygambere karşı çıkmak gibi meselelerde sizinleyiz” dediler.

“Oysa Allah, onların gizlice konuşmalarını bilir.”

Bu da o sırlarından biridir, Allah bunu onlara karşı ifşa etmiştir.

27- **“Melekler, onların yüzlerine ve sırtlarına vurarak canlarını alırken hâlleri nasıl olacak?”**

Onlar bundan korkuyor ve bu yüzden savaştan çekiniyorlardı. Ama ölüm geldiğinde melekler onların yüzlerine ve arkalarına vurarak canlarını alacaklar.

Ayet, onların vefat hâlini tasvîr etmektedir.

28- **“Bu, onların Allah’ı gazablandıran şeylere uymaları ve O’nun rızasından hoşlanmama-ları yüzündendir.”**

Onların böyle öldürülmeleri şu sebeptedir:

Çünkü onlar Hz. Peygamberin Tevratta geçen özelliklerini gizlemek ve O’nun emrine isyan etmek gibi Allahı kızdıracak küfre tâbi oldular.

Ayrıca, O’nu râzı edecek iman ve cihad gibi tâatlerden hoşlanmadılar.

“Allah da onların amellerini boşa çıkardı.”

29- **“Yoksa,**

kalplerinde bir hastalık olanlar Allah'ın, kinlerini ortaya çıkarmaya-
cağını mı sandılar?"

30- وَلَوْ نَشَاءُ لَارِئْنَاكَهُمْ فَلَعَرَفْتَهُمْ بِسِيمَاهُمْ - "Şayet dilesek, onları sana
gösterirdik de, sen onları yüzlerinden tanırdın."

Biz istesek o münafıkları bizzat kendilerini tanıyacak şekilde bir kısım
delillerle Sana tanıttırdık. Sen de onları belirlediğimiz ââmetlerle tanırdın.

وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فِي لَحْنِ الْقَوْلِ - "Andolsun, sen onları konuşma tarzlarından
tanırsın."

Ayet metnindeki "lahn-ı kavî"

-Konuşma üslûbudur.

-Veya konuşurken tarîz ve tevriye ile îmalî konuşma cihetine meylet-
mekdir.

وَاللَّهُ يَعْلَمُ أَعْمَالَكُمْ - "Ve Allah, amellerinizi bilir."

Bildiği için de maksadınıza göre amellerinizin karşılığını verir. Çünkü
"ameller niyetlerledir."

31- وَلَتَبْلُوَنَكُمْ حَتَّى نَعْلَمَ الْمُجَاهِدِينَ مِنْكُمْ وَالصَّابِرِينَ وَتَبْلُؤَا أَخْبَارَكُمْ -
Andolsun, içinizden, cihad edenleri ve sabredenleri belirleyinceye ve
durumlarınızı ortaya koyuncaya kadar sizi deneyeceğiz."

Andolsun ki biz sizleri cihadla ve diğerk zor mükellefiyetlerle deneyeceğiz.

Amellerinizden haber verecek şeylerle sizleri imtihan edeceğiz, böylece
amellerinizin güzeli ve çirkini ortaya çıkacak.

Veya imanları ve mü'minlere dostluklarıyla alakalı olarak deneyeceğiz,
ta ki dostluklarının doğru mu yoksa yalandan mı olduğu ortaya çıkacak.

32- إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَشَاقُّوا الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ
إِنَّ الْهُدَىٰ لَنْ يَضُرُّوا اللَّهَ شَيْئًا - "İnkâr edenler, Allah yolundan alıkoyanlar
ve kendilerine hidayet yolu belli olduktan sonra Peygamber'e karşı
gelenler hiçbir şekilde Allah'a zarar veremezler."

Bunlar Kurayza ve Nadir Yahudileridir. Veya Bedir savaşı için finansal
destek veren önde gelen Mekke müşrikleridir. Onlar küfürleriyle ve Allah
yolundan çevirmeye çalışmalarıyla Allaha asla bir zarar veremezler.

Veya “hiçbir şekilde Allah’a zarar veremezler” ifadesinden murat “Allah rasûlüne asla bir zarar veremezler” manasıdır. Cenab-ı Hakkın, Hz. Peygambere yönelik durumu kendine nisbet etmesi, Rasûlünün şanına tazim içindir.

وَسَيُخِطُّ أَعْمَالَهُمْ “Allah, onların amellerini boşa çıkaracaktır.”

Onların güzel amellerinin sevabını boşa çıkaracaktır.

Veya Hz. Peygambere zorluk çıkarmak üzere yaptıkları tuzakları boşa çıkaracaktır. Böylece onlar, bu tuzaklarından bir sonuç alamayacak, hedeflerine varamayacaklar. Bu tuzakları kendi aleyhlerine dönüp ancak kendilerinin katline ve vatanlarından sürülmelerine yarayacak.

33- يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ “Ey iman edenler! Allah’a itaat edin, Peygamber’e itaat edin.”

وَلَا تُبْطِلُوا أَعْمَالَكُمْ “Ve amellerinizi boşa çıkarmayın.”

Üstte anlatılan kimselerin amellerinin boşa gitmesi gibi, siz de,

-Küfür,

-Nifak, (iki yüzlülük, münafıklık)

-Ucub, (amelini beğenmek)

-Riya, (gösteriş)

-Minnet ve eziyette bulunmak gibi hâllerle amellerinizi boşa çıkarmayın.

Ayette, büyük günah işleyenlerin iyi amellerinin boşa gideceğine bir delil yoktur.

34- إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ مَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ “İnkâr edenler ve Allah yolundan alıkoyanlar, sonra da kâfir olarak ölenler var ya, Allah asla onları bağışlamayacaktır.”

Ayetin **ashab-ı kalîb** hakkında inmesi sahih olsa bile, hüküm itibarıyla küfür üzere ölen herkese hükmü şamildir.⁵

⁵ Ayetin Bedirde öldürülen yetmiş müşrik hakkında nazil olduğuna dair bazı rivayetler vardır. Cesetleri bir çukur kazılıp oraya bırakılmaları cihetiyle, kendilerine “ashab-ı kalîb” yani “kuyu ashabı” denilmiştir. Ayetin onların durumu hakkında indiği sahih bir rivayet bile olsa, hükmünün genel olduğunda bir tereddüt yoktur.

“Kâfir olarak ölenlerin bağışlanmayacağını” bildirilmesi, mefhum-u muhalifi ile küfür üzere ölmeyenlerin diğer günahlarının bağışlanabileceğine delâlet eder.

35- فَلَا تَهِنُوا وَتَدْعُوا إِلَى السَّلَامِ “Sakın zaaf gösterip barışa çağırma-
yın.”

Gevşeklik gösterip de zillet içinde barış istemeye mecbur kalmayın.

وَأَنْتُمْ الْأَغْلَوْنَ “Sizler üstünsünüz.”

وَاللَّهُ مَعَكُمْ “Allah da sizinledir.”

O, yardımcınızdır.

وَلَنْ يَتْرُكُمْ أَعْمَالَكُمْ “O sizin amellerinizi eksiltmeyecektir.”

36- إِنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌّ وَلَهْوَ “Dünya hayatı ancak bir oyun ve eğ-
lenceden ibarettir.”

Onun bir sebatı yoktur.

وَأَنْ تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا يُؤْتِكُمْ أَجْرَكُمْ “Eğer iman eder, kötülükten sakınır-
sanız, Allah size mükâfatınızı verir.”

İmanınızın ve takvanızın sevabını verir.

وَلَا يَسْأَلُكُمْ أَمْوَالَكُمْ “Ve sizden (bütün) mallarınızı istemez.”

O, Allah yolunda mallarınızın tamamını sizden istemez. İstemiş olduğu kırkta bir veya onda bir gibi az bir şeydir.

37- إِنْ يَسْأَلْكُمْوهَا فَيُخَفِّكُمْ تَبَخَّلُوا وَيُخْرِجْ أَضْغَانَكُمْ “Eğer onları sizden
isteyip de sizi zorlasaydı, cimrilik ederdiniz, O da kinlerinizi ortaya
çıkardı.”

38- هَا أَنْتُمْ هَؤُلَاءِ تُدْعَوْنَ لِتُنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ “İşte sizler Allah yolunda
harcamaya çağrılan kimselersiniz.”

Ayet, savaş masrafı, zekât ve diğer infak türlerini içine alır.⁶

فَمِنْكُمْ مَنْ يَخِلُّ “İçinizden kiminiz cimrilik ediyor.”

İçinizden bir kısım insanlar cimrilik yapar.

⁶ Çünkü bunların hepsi “Allah yolunda vermek” şümülüne dâhildir.

Ayet, önceki ayete bir delil gibidir.

وَمَنْ يَخْلُ فَإِنَّمَا يَخْلُ عَنْ نَفْسِهِ “Ama cimrilik eden ancak kendi zararına cimrilik eder.”

Çünkü infakın faydası da, cimriliğin zararı da ilgili kişiye aittir.

وَاللَّهُ الْغَنِيُّ وَأَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ “Allah zengindir, siz ise fakirsiniz.”

Allahın size emrettiği hususlarda –haşa- bir ihtiyacı yoktur, siz ise bunlara muhtaçsınız. Eğer emirlerine uyarırsanız, bunun faydası sizedir. Yüz çevirirseniz de siz zarar edersiniz.

وَإِنْ تَوَلَّوْا يَسْتَبَدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُونُوا أَمْثَالَكُمْ “Eğer siz yüz çevirirseniz Allah yerinize başka bir kavim getirir, sonra onlar sizin gibi olmazlar.”

Yüz çevirme ve imana aldırılmamada sizin gibi olmazlar.

Bu kavimden murat

-İranlılar olabilir. Çünkü, Hz. Peygambere bunların kim olduğu sorulduğunda, Selman-ı Farisi de yanı başındaydı. Dizine vurup şöyle buyurdu: “İşte bu ve kavmi” dedi.

Veya bunlardan murat Ensardır.

Veya Yemen halkıdır.

Veya meleklerdir.

Hız. Peygamber şöyle buyurur:

“Her kim Muhammed sûresini okusa, Allahın ona cennet nehirlerinden içirmesi bir hak olur.”

FETİH SÛRESİ

Fetih Sûresi Hz. Peygamberin
Hudeybiye'den dönüşünde nazil oldu.
Yirmi dokuz ayettir.

Feth-i Mübîn

1- **“Şüphesiz biz sana apaçık bir fetih verdik.”** اِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا

Ayet, Mekke’nin fethini vaat etmektedir.

Bunun geçmiş zaman sığasıyla ifade edilmesi,

-Mutlaka tahakkuk edeceğini bildirmek içindir.

-Veya aynı yıl Hayber ve Fedek’in fethedilmesinin tevafuk etmesinden dolayıdır.

-Veya ayet **“apaçık bir fetih”** olarak Hudeybiye barışını nazara vermektedir. Çünkü bu barış Mekkenin fethine sebep olmuştur.

Bundan sonra Hz. Peygamberin önü açılmış, diğer Arab kabilelerine yönelmiş, pek çok yerleri fethetmiş ve nice insanlar İslâma girmişlerdir.

Hz. Peygamber için Hudeybiyede büyük bir mu’cize zâhir olmuştu. Şöyle ki:

Hudeybiyedeki kuyunun suyu tamamen kaybolmuştu. Hz. Peygamber (asm) bir parça suyu ağzına alıp ardından o suyu kuyuya boşalttı. Kuyu, su ile doldu, orada olan herkes o sudan içti.

Ayrıca, ayetteki fetihten murat, Rumların fethi olabilir. Rumlar o senede İranlılara galip geldiler. Bunun Hz. Peygamber için bir fetih olduğunu Rum sûresinde görmüşün.

Denildi ki: Ayetteki fetih, “hükmetmek” manasınadır. Yani, “biz senin Mekkeye girmene hükmettik.”

2- **“Ta ki Allah, senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlasın.”** لِيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ

Ayet, fethin illetini bildirir. Çünkü fetih,

-Kâfîrlerle cihada,

-Şirki ortadan kaldırmaya,

-Dini yüceltmeye,

-Nâkıs nefisleri zorla tekmil etmeye yol açar. Ardından tedrici bir şekilde kendi iradeleriyle nefislerini kemâle erdirirler.

-Ayrıca fetih, zalimlere karşı zafiyetten de kurtarır.

“...senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlasın.”

Allahın Hz. Peygamberi bağışlamasından murat, “Senin itap görebileceğin bütün eksiklikleri Allah bağışlayacaktır” manasıdır.

“Sana olan nimetini tamamlasın.” وَيَتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ

-Dinini yücelterek,

-Ve nübüvvetine saltanatı da katarak Sana olan nimetini tamamlayacaktır.

“Ve seni doğru bir yola ilet sin.” وَيَهْدِيكَ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا

Ve Seni risalet görevini tebliğde ve idarî görevlerini yerine getirmekte dosdoğru bir yola sevkedecektir.

3-“Ve Allah sana, şanlı bir zaferle yardım et sin.” وَيَنْصُرَكَ اللَّهُ نَصْرًا عَظِيمًا

Allah, kendisinde izzet olan ve zulme engel olma bulunan bir yardımla Sana yardım edecek, nusret verecektir.

Veya, yardım edilenin kendisiyle izzet bulacağı şekilde Sana yardım edecektir.

4-“O ki, kendi imanlarıyla beraber imanlarını daha da artırmaları için mü’minlerin kalplerine sekînet indirdi.” هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ لِيَزْدَادُوا إِيمَانًا مَعَ إِيمَانِهِمْ

Sekînet, sebât ve itmi’nandır.

Normal şartlarda nefislerin endişe duyduğu ve ayakların sürçtüğü yerde, mü’minler bu sekînet sayesinde sebât gösterdiler.

Allahın sekînet indirmesiyle mü’minlerin imanı kuvvetlendi ve nefislerinin tam bir kanaate ulaşmasıyla, kendi yakınlarıyla beraber yeni bir yakîne ulaştılar.

Veya şöyle de mana verilebilir:

Allah, mü’minlerin kalplerine, Hz. Peygamberin getirdiklerine karşı tam bir sükûn indirdi. Ta ki Allaha ve ahirete imanları yanında ilâhî hükümlere karşı da imanları ziyade olsun.

“Göklerin ve yerin orduları Allah’ındır.”

O orduların tedbirini O görür. Onlardan bir kısmını bir kısmına bazan musallat kılar, bazan da hikmetinin iktizasına göre aralarında barış meydana getirir.

“Ve Allah, Alîm’dir – Hakîm’dir.”

Allah **Alîm’dir**, kendisinde maslahat olanı bilir. **Hakîm’dir**, takdir ve tedbirini hikmetle yapar.

لِيُدْخِلَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا 5-
“Bütün bunlar Allah’ın; mü’min erkek ve mü’min kadınları, içlerinden ırmaklar akan, daimî kalacakları cennetlere koyması ve onların kötülüklerini örtmesi içindir.”

Önceki ayette “Göklerin ve yerin orduları Allahındır” denilerek onlarda Allahın tedbirine dikkat çekilmişti. Bu ayet ve devamıyla da ehl-i iman ve münafıkların akıbeti nazara verildi. Yani, Allah bütün bu tedbirleri yaptı, mü’minleri ehl-i küfre musallat kıldı, ta ki mü’minler Allahın nimetini bilsinler ve bu nimete şükretsinsinler, Allah da onları cennete alsın, kâfirlere ve münafıklara da azap versin.

Ayet, Allahın Hz. Peygambere apaçık bir fetih ihsan etmesinin veya mü’minlerin kalplerine sekînet indirmesinin veya bütün bunların hepsinin illetini beyan ediyor da olabilir.

Veya “imanlarını daha da artırmaları için” kısmının illeti de olabilir. Yani, mü’minlerin imanlarının artması, onların cennetlere alınmasına vesile olacaktır.

وَكَانَ ذَلِكَ عِنْدَ اللَّهِ فَوْزًا عَظِيمًا 6-
“İşte bu, Allah katında çok büyük bir kurtuluştur.”

“İşte bu”, yani

-Allahın mü’minleri cennete alması,

-Veya günahlarını örtmesi çok büyük bir kurtuluştur.

Çünkü bu, bir faydayı celbin veya bir zararı def’in en ileri tezahürüdür.

وَيُعَذِّبُ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْمُشْرِكِينَ وَالْمُشْرِكَاتِ الظَّالِمِينَ بِاللَّهِ ظَنٌّ 6-
“Ve Allah hakkında kötü zanda bulunan münâfık erkeklere

ve münâfık kadınlara, müşrik erkeklere ve müşrik kadınlara azap etmesi içindir.”

“Kötü zan”, onların “Allah, peygamberine ve mü’minlere yardım etmez” şeklindeki zanlarıdır.

عَلَيْهِمْ دَآئِرَةُ السَّوْءِ “Kötü devran onların başına olsun!”

Mü’minler için zannettikleri ve bekledikleri kötü devran, kendi başlarına gelsin ve gelecektir.

وَعَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ “Allah onlara gadap etti.”

وَلَعَنَهُمْ “Onları lânetledi.”

وَأَعَدَّ لَهُمْ جَهَنَّمَ “Ve kendilerine cehennemi hazırladı.”

Önceki cümle onların dünyadaki durumlarını nazara vermişti, bu kısım da ahiretteki durumlarını anlatmaktadır.

Allahın gadabı onlara laneti (rahmetten uzak kılınmalarını), bu da cehenneme gönderilmelerini gerektirir. Bunların normalde ف “fe” harfiyle atfedilmeleri gerekirdi, ama sebebiyet nazara alınmadan her birinin vaid hususunda müstakil olmaları yönünden و “vav” harfiyle atfedilmişlerdir.

وَسَاءَتْ مَصِيرًا “Orası ne kötü bir varış yeridir!”

Cehennem, ne kötü bir akıbetir.

وَلِلَّهِ جُنُودُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ 7- “Göklerin ve yerin orduları Allah’ındır.”

وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا “Ve Allah, Azîz’dir – Hakîm’dir.”

إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا 8- “Şüphesiz biz seni bir şâhit, bir müjdeci ve bir uyarıcı olarak gönderdik.”

Biz Seni ümmetine bir şahid, taat ve masiyete karşı bir müjdeci ve bir uyarıcı olarak gönderdik.

لَتُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتُعَزِّرُوهُ وَتُوَقِّرُوهُ 9- “Ta Ki, Allah’a ve Rasûlüne iman edersiniz, O’na yardım edersiniz, O’na saygı gösterirsiniz.”

وَتُسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا “Ve sabah akşam O’nu tesbih edersiniz.”

Ayetteki hitap, Hz. Peygambere ve ümmetedir.

Veya hitap ümmete olup, Cenab-ı Hakkın peygambere olan hitabı, onlara hitap yerine konularak böyle denilmiştir.

Sabah-akşam tesbihten maksat, “daima tesbih edesiniz” manası da olabilir.

10- **إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ** “Sana bîat edenler ancak Allah’a bîat etmiş olurlar.”

Çünkü peygambere bîattan maksat, Allaha itaattir.

يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ “Allah’ın eli onların ellerinin üzerindedir.”

Bu cümle, önceki cümleden hâl olabilir.

Veya tahyîl yoluyla yani hayale hitap eden mecazî bir anlatımla önceki cümleyi te’kid etmektedir.

فَمَنْ نَكَثَ فَإِنَّمَا يَنْكُثُ عَلَى نَفْسِهِ “Verdiği sözden dönen, kendi aleyhine dönmüş olur.”

Ahdi bozmanın zararı, ancak kendinedir.

وَمَنْ أَوْفَى بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهِ اللَّهُ فَمِيسُوتِهِ أَجْرًا عَظِيمًا “Ve her kim Allah’a verdiği sözü yerine getirirse, ona çok büyük bir mükâfat verecektir.”

Çok büyük bir mükâfat, cennettir.

Ayet, Rıdvan Biati hakkında nazil olmuştur.

Hudeybiye'den Geri Kalanlar

سَيَقُولُ لَكَ الْمُخَلَّفُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ شَغَلَتْنَا أَمْوَالُنَا وَأَهْلُونَا فَاسْتَغْفِرْ لَنَا -11

“Seferden geri kalan bedeviler, sana “mallarımız ve ailelerimiz bizi alıkoydu; Allah’tan bizim için mağfiret dile” diyecekler.”

Bunlar Eslem, Cüheyne, Müzeyne ve Gıfar kabileleridir. Hz. Peygamber (asm) Hudeybiye yılında onları sefere davet etmiş, ama onlar mal ve aileleriyle meşguliyetlerini gerekçe göstererek katılmamışlardı.

Onları geride bırakan şey,

-Allahın muvaffak kılmaması,

-İnanç za’fiyeti

-Ve Kureyşin karşılara çıkma ihtimaliyle savaşmaktan korkmalarıdır.

يَقُولُونَ بِأَلْسِنَتِهِمْ مَالِئِيسَ فِي قُلُوبِهِمْ “Dilleriyle, kalplerinde olmayanı söylerler.”

Ayet, onların yalandan mazeret uydurmasını ve mağfiret taleplerini bir tekziptir.

“De ki: قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ لَكُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا إِنْ أَرَادَ بِكُمْ ضَرًّا أَوْ أَرَادَ بِكُمْ نَفْعًا Allah sizin için bir zarar dilerse, yahut bir yarar dilerse, O’nun size takdir ettiğine kim engel olabilir?”

Allahtan sizinle ilgili bir hükme karşı, O’nun meşiet ve hükmünün karşısında kim engel olabilir?

Sefere katılmamanıza mukabil, Allahtan size gelebilecek,

-Katl,

-Hezimet (bozguna uğramak)

-Mal ve ailenizle ilgili bir zarara kim karşı çıkabilir?

Veya bunun zıddını dilerse kim ne yapabilir?

بَلْ كَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا “Doğrusu, Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.”

Dolayısıyla seferden geri kalmanızı ve niçin geri kaldığınızı da bilir.

12- **“Doğrusu, Bَلْ ظَنَنْتُمْ أَنْ لَنْ يَتَّقِلَبَ الرَّسُولُ وَالْمُؤْمِنُونَ إِلَىٰ أَهْلِيهِمْ أَبَدًا- Peygamberin ve mü’minlerin bir daha ailelerine geri dönmeyeceklerini sanmıştınız.”**

Müşrikler, onları toptan imha edecek, hiçbiri sağ kalmayacak zannediyordunuz.

“Bu, sizin kalplerinize güzel وَزَيْنَ ذَلِكَ فِي قُلُوبِكُمْ وَظَنَنْتُمْ ظَنَّ السَّوْءِ gösterildi ve kötü zanda bulundunuz.”

Böylece bu zan kalplerinizde yerleşti. Bahsi geçen zanda bulundunuz. Bundan murat, bu zannın kötülüğünü tescildir.

Veya mezkur zanları ile beraber, Allah ve rasûlü hakkındaki haktan uzak diğer zanlar da dahildir.

“Ve helâki hak eden bir kavim oldunuz.” وَكُنْتُمْ قَوْمًا بُورًا

İnancınızın fesadı ve kötü niyetiniz sebebiyle, Allah nezdinde helâk olan bir kavim oldunuz.

13- **“Kim Allah’a ve وَمَنْ لَمْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ فَإِنَّا أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَعِيرًا- Onun Peygamberine inanmazsa bilsin ki biz, kâfirler için alevli bir ateş hazırladık.”**

Ayette “onlara” demek yerine “kâfirler için” denilmesi, Allah ve Rasûlüne imanı cem etmeyen kimsenin kâfir olduğunu ve küfrü sebebiyle kâfirin cehennemi hak ettiğini bildirmek içindir.

Ayette cehennemden bahsedilirken “Saîr” şeklinde elif-lâmsız bahsedilmesi, onun dehşetini göstermek veya Saîr’in özel bir ateş olduğunu nazara vermek içindir.

14- **“Göklerin ve yerin mülkü Allah’ındır.” وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ**

O, mülkünde dilediği şekilde tasarrufta bulunur.

“O, dilediğini bağışlar dilediğini azaplandırır.” يَعْزِزُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ

Çünkü, O’na vacib (zorunlu) bir şey yoktur.

“Allah Ğafur – Rahîm’dir.” وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا

Çünkü bağışlamak ve merhamet etmek Allahın zâtındandır. Azap etmek ise arızî bir şekilde O'nun hükmüne dâhildir. Bundandır ki hadis-i kudside şöyle bildirildi: “Rahmetim gadabıma sebkatt etti.”¹

15- “Seferden geri kalanlar, siz ganimetleri almaya giderken şöyle diyecekler:”

Daha önce bahsi geçen ve sefere katılmayan bu kimseler, Hayber ganimetlerini almak üzere gittiğinizde şöyle diyecekler:

ذُرُونَا تَبْغُكُمْ “Bırakın biz de sizinle gelelim.”

Hız. Peygamber hicretin altıncı yılında Zilhicce ayında Hudeybiyeden döndü. Zilhiccenin geri kalan kısmını ve Muharrem ayının bir kısmını Medinede geçirdi. Sonra, Hudeybiyeye katılanlarla Haybere sefer düzenledi. Orayı fethetti ve ganimet olarak pek çok mal elde etti, bunları bu sefere katılanlara paylaştırdı.

يُرِيدُونَ أَنْ يُبَدِّلُوا كَلَامَ اللَّهِ “Onlar Allah’ın sözünü değiştirmek isterler.”

Allah, Mekke ganimetlerine bedel, Hudeybiyeye katılanlara oranın ganimetlerini vaat etmişti.

Bazıları bu ayeti, “Eğer Allah seni onlardan bir grubun yanına döndürür de, onlar (sefere) çıkmak için senden izin isterlerse, de ki: Benimle birlikte artık asla çıkamazsınız. Ve benimle birlikte hiçbir düşmanla asla savaşamazsınız.” (Tevbe, 83) ayetiyle açıklamak istemişse de, oradaki ayet Tebük seferi hakkındadır.

قُلْ لَنْ تَبْغُونَا “De ki: Siz asla bizimle gelmeyeceksiniz.”

كَذَلِكُمْ قَالَ اللَّهُ مِنْ قَبْلُ “Allah, hakkınızda önceden böyle buyurdu.”

Allah, Haybere gitmek için hazırlanmalarından evvel böyle buyurdu.

فَسَيَقُولُونَ بَلْ تَحْسُدُونَنَا “Onlar, “Hayır, bizi kıskanıyorsunuz” diyecekler.”

“Ganimetlere bizim de ortak olmamızı çekemiyorsunuz” diyecekler.

بَلْ كَانُوا لَا يَفْقَهُونَ إِلَّا قَلِيلًا “Hayır, onlar pek az anlarlar.”

Bu da onların sadece dünya işlerini anlamalarıdır.

¹ Yani, asıl olan ilâhî rahmettir, gadap ise tebeî ve arızîdir.

Onlar, “**hayır...**” demekle Allahın hükmünün böyle olmasını kabul etmemekte ve kendilerinin Hayber Seferine alınmamalarının sırf hasetten olduğuna inanmaktadırlar.

Allahu Teâlânın da bunlara “hayır...” şeklinde cevap vermesi Allahtan onlara bir reddir ve onların dinî meselelerde câhil olduklarını ortaya koymaktır.

16- **قُلْ لِلْمُخَلَّفِينَ مِنَ الْأَعْرَابِ “Seferden geri kalan bedevilere de ki:”**

Onlar hakkında “**Geri kalanlar**” şeklinde burada tekrarlanması, onları ziyadesiyle kınamak ve savaştan böyle geri kalmanın çirkinliğini hissettirmek içindir.

سَتُدْعَوْنَ إِلَى قَوْمٍ أُولَىٰ بَأْسٍ شَدِيدٍ “Güçlü kuvvetli bir kavme karşı savaşmaya çağrılacaksınız.”

Bu “**güçlü-kuvvetli kavim**”,

-Rasûlullahın vefatından sonra irtidad eden (dinden dönen) Benî Hani-fe ve kabilelerdir.

-Veya müşriklerdir. Ayetin devamı da bu ikinci şıkkı teyit eder:

ثُمَّ اتَّكَلُفْتُمُ الْيَهُودَ وَالنَّصَارَىٰ أَنْ يَصَلِّيَا فِي أَيْدِيكُمْ فَاتَّخِذُوا مِنْ سَفَاهَةٍ “Onlarla savaşsınız veya müslüman olurlar.”

Bunlar için iki tercih vardır:

-Kendileriyle savaşılması

-Veya İslâma girmeleri.

Ama müşrik olmayanlar için,

-Ya kendileriyle savaşılması

-Ya’da cizye vermeleri söz konusudur.

Ayet, Hz. Ebubekirin hilafetinin sıhhatine delâlet eder. Çünkü ayette anlatılan durum, ancak O’nun hilafeti zamanında gerçekleşmiştir.

Ancak, ayetin Sakîf ve Havazin kabileleri hakkında olduğu da rivayet edilir. Onlarla savaş ise Hz. Peygamber zamanında olmuştur.

Denildi ki: Ayette bahsi geçen kavim, İranlılar ve Rumlardır. O zaman ayetteki “**veya Müslüman olurlar**” ifadesi, “veya teslim olurlar” şeklinde anlaşılır. Bunlar, cizye vermeyi kabul ederek teslim olmuşlardır.

فَإِنْ تَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ حَسَنًا “Eğer itaat ederseniz, Allah size güzel bir mükâfat verir.”

Bundan murat,
 -Dünyada ganimet
 -Ve ahirette cennettir.

“Ama önceden döndüğünüz gibi yine dönerseniz, sizi elîm bir azaba uğratar.”

Hudeybiyeden geri kaldığınız gibi bundan da geri kalırsanız cürmünüz katlandığından, Allah sizi çok elim bir azapla azaplandırır.

17-×

“Köre güçlük yoktur, topala güçlük yoktur, hastaya güçlük yoktur. (Bunlar savaşa katılmak zorunda değillerdir.)”

Allahu Teâlâ, Allah yolunda savaştan geri kalanlara vaîdde bulununca, bu ayetle bu hükümden istisna edilenleri bildirdi.

“Kim Allah’a ve Peygamberine itaat ederse, Allah onu içlerinden ırmaklar akan cennetlere koyar.”

“Kim de yüz çevirirse, onu elîm bir azaba uğratar.”

Cenab-ı Hakkın vaadde ayrıntılı anlatıp vaîdde mücmel (kısa) geçmesi, sebkât eden rahmeti sebebiyle vaadi daha etkin bir şekilde ifade etmek içindir.

Rıdvan Biati

18- **“Andolsun o lَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ ağacın altında sana biat ederlerken, Allah mü'minlerden razı oldu.”**

Hız. Peygamber Hudeybiyeye gelip konakladığında Huzaa kabilesinden Hıraş Bin Ümeyyeyi Mekkelilere elçi olarak gönderdi. Onlar ise kendisini öldürmek istediler, bazıları engel oldular. O da Hudeybiyeye geri döndü. Bunun üzerine Hız. Peygamber Hız. Osmanı elçi olarak gönderdi, O'nu da hapsettiler. Ama öldürüldüğüne dair haberler duyuldu. Hız. Peygamber ashabını çağırdı. Sayıları bin üçyüz, bin beşyüz kişi civarındaydı. Aşhab, Kureyşle savaşmak ve onlardan kaçmamak üzere biat ettiler. Hız. Peygamber ise Semure veya Sidre denilen bir ağacın altında oturmaktaydı.

“كَالْطَّلْحِ فِي قُلُوبِهِمْ فَانْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَانْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ Kalplerinde olanı bildi de onlara sekinet indirdi.”

Allah onların kalplerinde olan ihlâsı bildi.

Onlara cesaret vererek veya sulhü gerçekleştirerek üzerlerine itminan ve nefsin sükûnet hâlini indirdi.

“وَأَتَابَهُمْ فَتَحًا قَرِيبًا Ve onları yakın bir fetih ile mükâfatlandırdı.”

Onlara az zaman sonra Hayber fethini müyesser kıldı.

Denildi ki: Bundan murat Mekke'nin fethidir.

19- **“وَمَغَانِمَ كَثِيرَةً يَأْخُذُونَهَا Elde edecekleri birçok ganimetlerle de.”**

“وَكَانَ اللَّهُ غَزِيرًا حَكِيمًا Allah Azîz'dir – Hakîm'dir.”

Allah galiptir, hikmetin gereğini gözetir.

20- **“وَعَدَكُمْ اللَّهُ مَغَانِمَ كَثِيرَةً تَأْخُذُونَهَا Allah size, elde edeceğiniz birçok ganimetleri de vaad etti.”**

Bu ayet, kıyamete kadar Müslümanların elde edecekleri ganimetlere işaret eder.

“فَعَجَلَ لَكُمْ هَذِهِ Şimdilik peşin olarak bunu size verdi.”

“Ve insanların ellerini sizden çekti.” وَكَفَّ أَيْدِيَ النَّاسِ عَنْكُمْ

Hayber halkı ve onların müttefikleri olan Beni Esed ve Ğatafanın ellerini üzerinizden çekti.

Veya bundan murat, Hudeybiye barışı sebebiyle Mekkelilerin ellerinin savaştan geri çekilmesidir.

“Ta ki bu, mü'minlere bir ayet olsun.” وَلِتَكُونَ آيَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ

Bu el çekilmesi veya size nasip edilen ganimet, mü'minlerin Allah nezdinde bir kıymete sahip olduklarına bir emaredir.

Veya bundan murat Hz. Peygamberin sıdkını göstermek de olabilir. Çünkü Hz. Peygamber Hudeybiyeden dönerken Hayberin fethini mü'minlere vaat etmişti.

Veya bundan murat, ganimetlerin vaat edilmesi de olabilir.²

Veya bundan murat Mekke'nin fethine bir unvan olmasıdır.

“Ve sizi doğru bir yola iletsin.” وَيَهْدِيكُمْ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا

Bu, Allahın lütfuna güvenmek ve O'na tevekkül etmektir.

21- “Ayrıca, sizin güç yetiremediğiniz, ama Allah'ın kuşattıkları da vardır.” وَأُخْرَى لَمْ تَقْدِرُوا عَلَيْهَا قَدْ أَحَاطَ اللَّهُ بِهَا

Nitekim Allah vaadini gerçekleştirdi, Hevazin ve İran ganimetleri gibi nice ganimetlere ulaşıldı.

“Ve Allah her şeye kâdirdir.” وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرًا

Çünkü O'nun kudreti zâtından olup, bir şeyle meşguliyeti başkasına engel değildir.

22- “Şayet kâfirler sizinle savaşsalar, arkalarına dönüp kaçarlardı.” وَلَوْ قَاتَلَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوَلَّوْا الْأَذْبَارَ

Şayet Mekkeliler barış yapmayıp sizinle savaşsalar, hezimete uğrayıp arkalarını dönüp kaçarlardı.

² Nitekim bu vaat gerçekleşmiş, başlangıçta dar bir coğrafyada bulunan mü'minler dünyanın doğusuna batısına seferler düzenleyerek nice ganimetler elde etmişlerdir.

“Sonra bir dost ve bir yardımcı da bulamazlardı.”

23- سُنَّةَ اللَّهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلُ “Allah’ın öteden beri gelen kanunu budur.”

Yani, Allah geçmiş kavimlerde kadim bir esas olarak peygamberlerinin galebesini prensip edinmiştir. Nitekim şöyle bildirir:

“Allah şöyle yazdı: Elbette ben ve elçilerim galip geleceğiz.” (Mücâdile, 21)

وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا “Allah’ın kanununda asla bir değişiklik bulamazsın.”

24- وَهُوَ الَّذِي كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ عَنْهُمْ بِبَطْنِ مَكَّةَ مِنْ بَعْدِ أَنْ أَظْفَرَكُمْ “O ki, sizi onlara karşı muzaffer kıldıktan sonra Mekke vadi-sinde onların ellerini sizden, sizin ellerinizi de onlardan çekti.”

Ebu Cehlin oğlu İkrime, beşyüz kişiyle Hudeybiyeye gelmişti. Hz. Peygamber ona mukabil bir grup müslümanı gönderdi. Gönderilenler Mekke dâhilinde onlara galip geldiler, sonra geri döndüler.

“Ayette anlatılan durum Mekkenin fethinde yaşandı” diyenler oldu ve bunu Mekkenin kuvvet zoruyla fethedildiğine şahit gösterdiler. Ama bu zayıf bir görüştür. Çünkü sûre, Mekkenin fethinden önce inmiştir.

“Allah, yaptıklarınızı görendir.”

Allah önce onların Rasûlüne tâat için savaşmalarını, sonra da Ka’beyi tazim için savaşta ileri gitmeyip ellerini çekmelerini elbette bilir ve buna göre amellerinin karşılığını verir.

25- هُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَالْهَدَىٰ مَعْكُوفًا أَنْ يَبْلُغَ “Onlar, inkâr eden ve sizi Mescid-i Haram’dan men eden ve bekletilen kurbanların yerlerine ulaşmasına engel olan kimselerdir.”

Ayetin bu kısmı, üstte nazara verilen durumun Hudeybiye’de olduğuna delâlet eder.

Hedy, Mekkeye adanan kurbandır. Bunların kesim mahalli, Mina’dır, başka yerde kesilmesi caiz değildir. Ancak, Hz. Peygamber Hudeybiye’de engellendiği için mecburen orada kesmişlerdi.

وَلَوْلَا رِجَالٌ مُّؤْمِنُونَ وَنِسَاءٌ مُّؤْمِنَاتٌ لَّمْ تَعْلَمُوهُمْ أَنْ تَطَّوُّهُمْ فَتُصَيِّبَكُمْ مِنْهُمْ
 “Şayet kendilerini henüz tanımadığınız mü'min erkek-
 lerle, mü'min kadınları bilmeyerek ezmek suretiyle, onlardan yana
 bir vebalin altında kalmanız ihtimali olmasaydı, (Allah savaşı önle-
 mezdi.)”

Müşriklerle karışık oldukları için bizzat onları tanımıyordunuz.

Yoksa, onlardan dolayı,

-Diyet ödemek,

-Katledilmeleri sebebiyle kefarete ödemek,

-Ve onlara karşı daimî vicdan azabı çekmek gibi nahoş şeyler başınıza gelecekti.

“Şayet” ifadesinin cevabı mahzup olup, kelâm onun cevabına delâlet etmektedir.

Yani, şayet kafirler arasında bulunan ve mü'min oldukları bilinmeyen bazı kimseleri öldürüp de başınıza hoşlanmayacağınız bir durum gelecek olmasaydı, Allah sizin elinizi onlardan geri çekmezdi.

لِيُدْخِلَ اللَّهُ فِي رَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ “Dilediklerine rahmet etmek için Allah böyle yapmıştır.”

Bundan murat, Allahın Mekke'deki gizli Müslümanları koruması veya kâfirlerden bir kısmını İslâma girmeye muvaffak kılmasıdır.

لَوْ تَزَيَّلُوا لَعَذَّبْنَا الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا “Şayet onlar birbirinden ayrılıp olsalardı elbette onlardan inkâr edenleri elîm bir azaba çarptırırız.”

Onları katli ve sürgünle cezalandırırız.

26- “Hani o inkâr edenler kalplerindeki gayreti, cahiliye gayreti kılmışlardı.”

Cahiliye gayreti, hakkı kabule engel olur.

فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ “Allah da, Peygamberine ve mü'minlere sekînetini indirdi.”

Allah, Peygamberine ve mü'minlere sebat ve vakar indirdi.

Şöyle ki: Hz. Peygamber Hudeybiyede müşriklerle savaşa niyetlendi-

ğinde, Mekkeliler “O sene umre yapmayıp geri dönmeleri ve diğer yıl üç günlüğüne Mekkenin boşaltılıp umrelerini yapmaları” teklifiyle Süheyl Bin Amr, Huveytib Bin Abdül Uzza ve Mükriz Bin Hafsı elçi olarak gönderdiler. Hz. Peygamber şartları kabul etti. Bunu, bir yazıyla aralarında anlaşma olarak kaydettiler.

Hz. Peygamber, kâtip olarak Hz. Aliye dedi: “Ya Ali, yaz: Bismillahirrahmânirrahim.”

Onlar dediler: Biz bunu bilmiyoruz, “Allahım, Senin adınla” diye yaz.

Sonra Hz. Peygamber Hz. Aliye “Bu, Allah Rasûlünün Mekkelilerle yaptığı barış anlaşmasıdır yaz” dedi.

Onlar itiraz edip: “Senin Allah Rasûlü olduğunu bilsek, Seni Ka’beden alıkoymaz, Seninle savaşmazdık” dediler. Şöyle yazılsın: “Bu, Abdullah oğlu Muhammedin Mekkelilerle yaptığı barış anlaşmasıdır.”

Hz. Peygamber “onların dediği gibi yaz” buyurdu. Bunun üzerine mü’minler bunu kabul etmeyip üzerlerine saldıracak oldular, Allah onlara sekînet indirdi. Böylece vakur davrandılar ve tahammül ettiler.

وَالزَّمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوَى “Ve onları takva kelimesi üzerinde durdurdu.”

Takva kelimesi,

-Kelime-i şhadettir.

-Veya Allahın onlar için seçtiği Besmele ve Muhamedün Rasûlulah”dır.

-Veya sebat ve ahde vefadır.

Buna “takva kelimesi” denilmesi, takvaya sebep olması veya takva ehlinin kelimesi olması cihetiyledir.

وَكَانُوا أَحَقَّ بِهَا وَأَهْلُهَا “Zaten onlar buna lâayık ve ehil idiler.”

وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا “Allah, her şeyi hakkıyla bilmektedir.”

Allah her şeyin ehli olanı bilir ve onu o şeye müyesser kılar.

İslâmın Galebesi

27- “Andolsun Allah, Peygamberinin rüyasını doğru çıkardı.”

Sebeb-i Nüzûl

Hz. Peygamber rüyasında kendisini ve ashabını başlarını traş etmiş ve saçlarını kısaltmış vaziyette emniyet içinde Mekkeye girdiklerini gördü. Rüyasını ashabına anlattı. Buna çok sevindiler ve hemen o yıl olacak zannettiler. Ancak o yıl bu gerçekleşmeyip sonraya kalınca bazıları Hudeybiye dönüşü şöyle dedi: “Vallahi ne traş olduk, ne saçlarımızı kısalttık, ne de Ka’beyi gördük.” Bunun üzerine bu ayetler nazil oldu.

Allah, Rasûlünün rüyasını hak kıldı. Şüphesiz Allah Rasûlünün gördüğü, mukadder vakti geldiğinde tahakkuk edecektir.

Bu ilâhî vaad, diğer yıl umre ziyareti ile gerçekleşmiştir.

Öte yandan ayetteki “**bilhakk**” ifadesinin “Hakka yemin ederim ki” manasına yemin olması da caizdir. Bu durumda “Hakk” kelimesi Allahın bir ismidir veya batıl kelimesinin zıddıdır.

لَتَدْخُلَنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ أَمِنِينَ مُحْلِقِينَ رُؤُسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ لَا تَخَافُونَ “Allah dilerse, siz güven içinde başlarınızı tıraş etmiş ve saçlarınızı kısaltmış olarak, korkmadan Mescid-i Haram’a gireceksiniz.”

O zaman ayetin bu kısmı kasemin cevabı olur. Yani, “Hakka yemin ederim ki, sizler Mescidi Harama gireceksiniz.”

Vaadin “**Allah dilerse**” denilerek Allahın meşietine talik edilmesi.

İnsanlara bunu öğretmek içindir.

- Veya rüya meleğinin sözünü hikâye yollu anlatmaktır.

- Veya Hz. Peygamberin ashabına konuştuğu üslûbu hikâye etmektir.

“Allah, sizin bilmediğinizi bildi de, size bundan başka yakın bir fetih daha verdi.”

Bunun tehirinde sizin bilmediğiniz hikmetleri bildi de Mescid-i Harama girmeden veya Mekkeyi fethetmenizden önce yakın bir fetih nasip etti.

“**Yakın bir fetih**” ifadesinden murat, Hayberin fethidir. Bu fethin nasip edilmesi mü'minlerin buna bakıp vaad edilenin de tahakkuk edeceğine kalben kanaat getirmeleri içindir.

“O هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ 28- ki, bütün dinlere üstün kılmak için Peygamberini hidayet ve hak din ile gönderdi.”

İslâmın diğer dinlere üstünlüğü,
-Onlardaki bazı hükümleri neshetmesiyle,
-Batıl olan ne varsa ortaya koymasıyla gösterilmiştir.
-Veya Müslümanların diğer din mensuplarına galip kılınmasıyla gerçekleşmiştir. Çünkü, Müslümanlar hemen her dinden olan milletlere galip gelmişlerdir.

Ayette, Allahın vaat ettiği fetihler için bir te'kid vardır.

“Şahit olarak Allah yeter.” وَكَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا

Va'adinin gerçekleşeceğine veya mu'cizeler izhar etmek suretiyle peygamberinin nübüvvetine şahit olarak Allah yeter.

29- “Muhammed, Allah'ın Rasûlüdür.” مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ

Bu cümle, şahadet edilenin ne olduğunu beyan eder.

“Onunla beraber olanlar, وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ kafirlere karşı çetin, kendi aralarında merhametlidirler.”

Onlar, dinlerine muhalefet edene karşı serttirler, kendi aralarında ise merhametlidirler. Ayetin bu kısmı, “Mü'minlere karşı yumuşaktırlar. Kâfirlere karşı ise şiddetlidirler.” (Maide, 54) ayetine benzer.

“Onların, rükû ve secde eden, Allah'tan bir lütuf ve rıza isteyen kimseler olarak görürsün.” تَزِيهِمْ رُكْعًا سُجَّدًا يَتَتَعُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا

Çünkü onlar ekser vakitlerinde namazla meşgullerdir.
“Onları alameti, yüzlerinde secde izleridir.” سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ

Çokça secde etmelerinden dolayı, alınlarında bir alamet meydana gelir.

^٤ ذٰلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَةِ “İşte bu, onların Tevrat’ta ki vasfıdır.”

“İşte bu” ifadesi, bahsi geçen vasfa işaret eder.

Onların bu hayret verici sıfatı, Tevratta zikredilmiştir.

^٥ وَمَثَلُهُمْ فِي الْإِنْجِيلِ “İncil’deki vasıfları ise şöyledir:”

“Onlar k_z_r_c_ a_x_r_j_ şَطْئُهُ فَازَرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوَى عَلَى سُوقِهِ يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ” Onlar filizini çıkarmış, onu kuvvetlendirmiş, kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş, ziraatçıların hoşuna giden bir ekin gibidirler.”

Kesafeti, kuvveti, kalınlığı ve güzel görünümüyle çiftçilerin hoşuna gider.

Bu, sahabe hakkında Cenab-ı Hakkın verdiği bir temsildir. İslâmın başlangıcında az idiler, sonra çoğaldılar, kuvvetlendiler. İnsanların hayranlığını celp edecek şekilde terakki ettiler, ilerlediler.

لِيَغِيظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ “(Allah böylece onları çoğaltıp kuvvetlendirmekle) kâfirleri öfkeler.”

Allahın onları gittikçe büyüyüp kuvvetlenen ekin misaliyle anlatması, kâfirleri öfkeler için.

Veya ayetin devamında gelen ilâhî vaat, kâfirleri öfkeler için.

“Allah, وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا” içlerinden iman edip salih ameller işleyenlere bir mağfiret ve çok büyük bir mükâfat vaad etmiştir.”

Çünkü kâfirler bunu duyduklarında çok öfkelenmişlerdi.

Hz. Peygamber şöyle buyurur: “Kim Fetih sûresini okusa, Muhammed-le Mekke’nin fethinde bulunan kimselerden biri gibi olur.”

HUCURAT SÛRESİ

Hucurat Sûresi Medenî'dir.
On sekiz ayettir.

Peygambere Saygı

1- **“Ey iman edenler! Ya aîhâ llezîne âmûna lâ tûqaddimûa biyneykî lillâhî ve rûsulihî - Allah’ın ve rasûlünün önüne geçmeyin.”**

Yani, Allah ve Rasûlünün herhangi bir meselede hükmünü bilmeden “hükmü şudur” diye öne atılmayın.

Ayette hangi konuda öne geçmenin yasak olduğunun ifade edilmemesi, insan vehminin mümkün olan her meselede bu inceliği nazara alması içindir.¹

Denildi ki: Ayetten murat, “Rasûlullahın önüne geçmeyin” manasıdır. Allahu Teâlânın zikri, peygamberinin tazimi içindir. Ayrıca, peygamberin Allah nezdinde saygıyı gerektiren bir konumda olduğunu hissettirmektir.

“Allah’tan korkun.” وَأَتَّقُوا اللَّهَ

Öne geçmek veya hükme muhalefet etmekten sakının.

“Şüphesiz Allah Semi’dir - Alîm’dir.” إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

Allah sözlerinizi işitir, fiillerinizi bilir.

2- **“Ey iman edenler! Ya aîhâ llezîne âmûna lâ tarezecûa avvâtkum fawka sâvati nübî - Seslerinizi Peygamber’in sesinden fazla yükseltmeyin.”**

O’nunla konuştuğunuzda sesinizi O’nun sesinden fazla yükseltmeyin.

“Birbirinize seslendiğiniz gibi, Ona yüksek perdeden seslenmeyin.” وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ

Kendi aranızda yaptığınız şekilde peygambere yüksek sesle nida etmeyin. Edebe müraatla, sesinizi O’nun sesinden daha aşağıda tutun.

¹ “Mefulün terki tamim ifade eder” denilir. Burada da bu kurala göre açıklama yapılmıştır. Mesela, “Allahın emirlerine uyun” denildiğinde hangi emirler olduğunun söylenmemesi “bütün emirlerine uyun” manasına gelir.

Denildi ki: Ayetin manası şöyledir: Birbirinize isminiz ve lakabınızla hitap etmeniz gibi O'na hitap etmeyin. O'na “ey Allahın nebisi”, “ey Allahın Rasûlü” şeklinde hitap edin.

Bir önceki ayette “**ey iman edenler**” denildiği hâlde bu ayette de aynı ibarenin tekrar edilmesi,

- Ziyadesiyle basiretli olunmasını istemek,
- Öğüt alınmasında manayı kuvvetlendirmek,
- Nida edilen şeylerin her birinin müstakil olduğuna delâlette bulunmak,
- Ve ziyadesiyle önem verildiğini göstermek içindir.

“**Yoksa siz farkına varmadan amel-
leriniz boşa gider.**”

Çünkü peygambere karşı istihfaf yoluyla sesi yükseltmek ve bağırma-
ta, amelleri boşa çıkaran küfre yol açan bir durum vardır.

Bu ise, tahkir etmek ve O'na önem vermemekle meydana gelir.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Sabit Bin Kaysın kulağı ağır işitiyordu ve bundan dolayı bağırarak konuşan biriydi. Ayet indiğinde Hz. Peygamberin yanına gelmez oldu. Hz. Peygamber onun ortalıkta görünmediğini fark etti ve yanına ça-
ğırdı, niçin görünmediğini sordu. Dedi ki: “Ya Rasûlallah Sana bu ayet nâzil oldu. Ben ise bağırarak konuşan bir adamım, amelimin boşa gitme-
sinden korkuyorum.”

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “Ayette anlatılan senin gibilerin durumu değildir. Sen hayır üzere yaşıyorsun ve hayır üzere öleceksin. Ve sen cen-
net ehline sensin.”

إِنَّ الَّذِينَ يَعْصُونَ أَصْوَاتَهُمْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ أُولَئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ 3-
لِلتَّقْوَى “Allah rasûlünün huzurunda seslerini kısanlar, şüphesiz

Allah'ın kalplerini takva ile imtihan ettiği kimselerdir.”

Edebe müraatla veya yasağa muhalefet korkusuyla Rasûlullahın yanın-
da sesini kısanlar var ya, Allah onların kalplerini takva için imtihan etmiş,
takvaya ehil olduklarını ortaya koymuştur. Çünkü imtihan, bilme sebebidir.

Veya şöyle de denilebilir: Allahın çeşit çeşit zorluklar ve çetin mükelle-
fiyetlere tâbi tutması, takvanın ortaya çıkması içindir. Çünkü takva, böyle
zorluklara sabretmekle ortaya çıkar.

Altının ateşe atılmasıyla ona karışan şeylerden ayıklanması gibi, Allah da böyle mükellefiyetle insanları daha seçkin hâle getirmektedir.

لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ “Onlara büyük bir mağfîret ve çok büyük bir ecir vardır.”

Onlar için günahlarından bir bağışlanma ve seslerini kısımları ve diğer tâatleri için çok büyük bir mükâfat vardır.

“Mağfîret ve ecir” kelimelerinin elif-lâmsız gelişi tazim içindir. Yani, onlar için çok büyük bir bağışlanma ve çok büyük bir mükâfat vardır.

Ayette Hz. Peygambere karşı sesini kısıyan kimselerin, bu hususta ve O’nu râzı etmede kemâl mertebesinde olduklarına dikkat çekilmiştir. Ayrıca, bunların medhedilmesiyle, tersini yapıp da sesini yükselten ve bağırarak kimselerin de çok çirkin bir iş yaptıklarına tarizde bulunulmuştur.

4- إِنَّ الَّذِينَ ينادُونَكَ مِنْ وَرَاءِ الْحُجُرَاتِ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ “Sana odaların arkasından bağırانların çoğu, akli ermez kimselerdir.”

Sebeb-i Nüzûl

Hucurat, hücre’nin çoğuludur. Ayette bahsi geçen **hucurat** (odalar) Hz. Peygamberin hanımlarının odalarıdır. Denildi ki: Ayette nazara verildiği şekilde Hz. Peygambere seslenenler, Uyeyne Bin Hısn ve Akra’ Bin Hâbis idi. Yetmiş kişilik bir heyetle Beni Temim kabilesinden gelmişlerdi. Vakit öğle vaktiydi ve Hz. Peygamber istirahat etmekteydi. Bu ikisi “Ya Muhammed! Biz geldik, dışarı çık” diye seslenmişlerdi.

Nida etmenin hepsine isnat edilmesi,

- Ya diğerlerinin de böyle seslenilmesine rıza göstermelerinden,
- Veya diğerlerinin böyle nida etmeyi emretmelerinden,
- Veya olayın onlar içinde vuku’ bulmasındandır.

Bunlar hakkında “**aklı ermez kimselerdir**” denilmesi şundandır: Çünkü akıl, hüsn-ü edebi ve hayaya riayet etmeyi gerektirir. Özellikle de peygamberlik makamında olan zata.

5- وَلَوْ أَنَّهُمْ صَبَرُوا حَتَّى تَخْرُجَ إِلَيْهِمْ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ “Eğer onlar, sen yanlarına çıkıncaya kadar sabretselerdi, elbette kendileri için daha iyi olurdu.”

Sen onlara çıkıncaya kadar sabretmeleri, acele etmelerinden çok daha hayırlı olurdu. Çünkü böyle yapmalarında,

-Edebe riayet,

-Peygambere saygı vardır. Bu iki özellik ise, medhe şayan ve sevabı gerektiren durumlardır.

-Ayrıca, talep ettiklerine ulaşmak vardır. Çünkü rivayete göre Benî Temim heyeti, Beni Anber esirlerine şefaathçi olmak üzere gelmişlerdi.

Esirlerin yarısı serbest bırakıldı, yarısından da fidye alındı.

وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ “Ve Allah Gâfur – Rahîm’dir (çok bağışlayan, çok merhamet edendir).”

Çünkü edebin gereğini yerine getirmeyen, peygambere tazimi terk eden bu kimselere sadece nasihatle ve kınamakla yetindi.

6- “EY İMAN EDENLER! EĞER BİR FASİK SİZE BİR HABER GETİRİRSE, DOĞRULUĞUNU ARAŞTIRIN.”

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, Hz. Peygamber (asm) Velîd Bin Ukbe’yi Beni Mustalık kabilesine zekât memuru olarak göndermişti. Velid ile onların arasında ise bir problem vardı. Onun geldiğini işittiklerinde kendisini karşıladılar. O ise kendisiyle dövüşmek üzere geldiklerini zannetti. Bunun üzerine onlarla konuşmadan geri döndü. Rasûlullah’a onların dinden döndüklerini, zekât vermeyi reddettiklerini söyledi. Hz. Peygamber bunun üzerine onlarla savaşmaya niyetlendi, ayet nâzil oldu.

Denildi ki: Hz. Peygamber sonra Halid Bin Velidi gönderdi. Halid Bin Velid onları ezan okuyan ve namaz kılan bir topluluk olarak buldu. Zekâtlarını O’na teslim ettiler, Medineye döndü.

Ayette “fasık” ve “nebe” (haber) kelimelerinin elif-lâmsız gelmesi, tamim içindir. Yani “herhangi bir fasık, herhangi bir haberle gelirse iyice araştırın.”

Araştırma emrinin, haber verenin fiskına bağlanması, âdil olan kimse-nin haber getirmesi durumunda araştırmadan kabulünün cevazını gösterir.

7- “YOKSA BİLMEYEN BİR TOPLULUĞA SATIŞIRSINIZ DA SONRA YAPTIĞINIZA PIŞMAN OLURSUNUZ.”

7- “HEM BİLİN Kİ, İÇİNİZDE ALLAH’IN RASÛLÜ VARDIR.”

لَوْ يُطِيعُكُمْ فِي كَثِيرٍ مِّنَ الْأَمْرِ لَعَسْتَ
sıkıntıya düşerdiniz.”

Yani, sizler Allah Rasûlünün, meydana gelen olaylarda sizin görüşünüze tâbi olmasını istiyorsunuz. Bu tavrınızın değişmesi gerekir. Şayet sizin isteğinizi yapsa, sıkıntıya düşersiniz.

Ayette, bir kısım sahabilerin Velidin sözü üzerine “Beni Mustalık’a savaşı ilan edelim” şeklinde Hz. Peygambere görüş beyan ettiklerini hissettirmek vardır.

وَلَكِنَّ اللَّهَ حَبَّبَ إِلَيْكُمُ الْإِيمَانَ
“Fakat Allah size imanı sevdirdi.”

وَزَيَّنَّهٗ فِي قُلُوبِكُمْ
“Ve onu kalplerinize zînet yaptı.”

وَكَزَّهٗ إِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَ
“Küfrü, fasıklığı ve isyanı da size çirkin gösterdi.”

Ayet, onların bunda özürlerine dikkat çekiyor. Yani imana ileri derecede muhabbetleri ve küfürden hoşlanmamaları, Velidi duyduklarında böyle bir görüş beyanına sevk etmiştir.

Veya ayet, onlardan böyle yapmayanları medhetmekte, bu şekilde hareket edenlere ise tarizde bulunmaktadır. Ayetin devamı da bunu te’yid eder:

أُولَٰئِكَ هُمُ الرَّاشِدُونَ
“İşte doğru yolda olanlar bunlardır.”

Yani, bu müstesna tutulanlar, dosdoğru bir yolda gitme hususunda isabet etmişlerdir.

Küfür: İnkâr ile Allahın nimetlerini görmemektir.

Fısk: Tâatten çıkmak, Allaha boyun eğmekten kaçınmaktır.

8- فَضْلًا مِّنَ اللَّهِ وَنِعْمَةً
“Bu, Allah’tan bir lütuf ve nimettir.”

Ayetin bu kısmı, Allahın imanı sevdirmesi ve küfrü çirkin göstermesinin bir illetidir. Yani, “kendisinden bir lütuf ve nimet olarak böyle yaptı.”

وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ
“Allah Alîm’dir – Hakîm’dir.”

Allah **Alîm’dir**, mü’minlerin hâllerini ve aralarındaki fazilet farklarını bilir. **Hakîm’dir**, onlara muvaffakiyet vererek lutfetmekle ve nimette bulunmakla hikmetli iş yapar.

9- **“Eğer mü’minlerden iki grup birbirleriyle vuruşurlarsa aralarında sulh yapın.”**

Onlara nasihat ederek, Allahın hükmüne çağırarak aralarında sulh yapın.

فَإِنْ بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَىٰ فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّىٰ تَفِيءَ إِلَىٰ أَمْرِ اللَّهِ
“Eğer biri ötekine karşı haddi aşarsa, Allah’ın emrine gelinceye kadar haddi aşan tarafa karşı savaşın.”

فَإِنْ قَاءَتْ فَاضْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا
“Eğer dönerse aralarında adaletle sulh yapın ve (her işte) adaletli davranın.”

Ayetin evvelinde sadece “sulh yapın” denilirken burada “adaletle sulh yapın” denilmesi, haddi aşan topluluğa haddini bildiren kimselerin, sulhu yaparken haksızlıktan sakınmaları içindir. Çünkü böyle hallerde çok haksızlıklar da yapılabilmektedir.

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ **“Çünkü Allah, adaletli davrananları sever.”**

Onların fiiline güzel mükâfatla karşılık verir.

Sebeb-i Nüzûl

Ayet, Hz. Peygamber devrinde Evs ve Hazreç kabileleri arasında meydana gelen bir savaş hakkında nazil oldu.

Ayet, bâğî’nin mü’min olduğuna delâlet eder.² Bâğî kimse, hadiste geldiği üzere, harpten alıkonduğunda bırakılır. Çünkü bu, Allahın emrine gelmektir.

Ayrıca, ayetten anlaşıldığına göre, saldırgan olanlara önce nasihat etmek ve iki taraf arasında sulhu gerçekleştirmeye çalışmak gerekir. Ama bu gayretler netice vermezse, saldırılan tarafa yardım edilmelidir.

10- **“Mü’minler ancak kardeşirler.”**

Çünkü hepsi bir asla müntesiptirler. Bu asıl da ebedi hayatı kazandıran imandır.

Ayet, mü’minler arasında sulhu emreden üstteki ayetin hem illetini

² **Bağî**, “meşru devlet idaresine karşı çıkan, isyan eden” demektir. Siyasî olaylar sebebiyle, İslâm tarihinde zaman zaman “bağiler” zuhur etmiştir.

bildirir, hem de hükmü pekiştirir. Bunun için kardeş olmaları hasebiyle Cenab-ı Hak sulh emrini tekrarlayıp şöyle buyurdu:

“**Öyleyse kardeşleriniz arasında sulh yapın.**” فَاصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ

“Onların arasında sulh yapın” denilebileceği hâlde “**kardeşleriniz arasında**” denilmesi, bu gerçeği daha ziyadesiyle bildirmek ve pekiştirmek içindir.

“**Kardeşleriniz arasında**” denilirken erkekler için kullanılan sığa ile ifade edilmesi, dövüşmenin daha çok erkekler arasında olmasındandır.

وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ “**Ve Allah’tan korkun, ola ki merhamet olursunuz.**”

Allahın hükmüne muhalefetten ve ihmalde bulunmaktan sakının. Ta ki takvanıza mukabil merhamete nail olasınız.

İçtimaî Düsturlar

11- “Ey iman edenler! Bir topluluk diğer bir toplulukla alay etmesin.”

عَشَىٰ أَن يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ “Belki de onlar, kendilerinden daha iyidirler.”

وَلَا يَسَاءُ مِنْ نِسَاءٍ “Kadınlar da kadınlarla alay etmesin.”

عَشَىٰ أَن يَكُنَّ خَيْرًا مِنْهُنَّ “Belki onlar kendilerinden daha iyidirler.”

Erkekler ve kadınların başkalarını alaya almasını yasaklayan ayetin çoğul sığasıyla gelmesi, alaya almanın genelde topluluk içinde meydana gelmesindendir.

وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ “Kendinizi (birbirinizi) ayıplamayın.”

وَلَا تَنَابَزُوا بِالْأَلْقَابِ “Birbirinizi kötü lakaplarla çağırmayın.”

بِئْسَ الْأَسْمُ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْإِيمَانِ “İmandan sora fâsıklık ne kötü bir isimdir!”

Bundan murat, mü'minlere “kâfır” ve “fasık” gibi kötü lakaplar takmanın ne kadar çirkin olduğunu göstermektir.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, ayet Safiye Binti Huyey hakkında indi. Safiye Hz. Peygambere “Kadınlar bana “Yahudi kızı Yahudi” diyorlar diyerek şikâyetle bulundu. Hz. Peygamber şöyle cevap verdi: “Onlara şöyle deseydin ya: Babam Harun, amcam Musa, eşim de Muhammed.”

Ayette, kötü lakap takmanın fiske olduğuna, bununla imanın yan yana olmasının çirkin kaçtığına delâlet vardır.

وَمَنْ لَّمْ يَتُوبْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ “Kim de tevbe etmezse, işte bunlar zalimlerin ta kendileridir.”

Yasaklanan bu hâllerden tevbe etmeyenler,

-Tâat yerine isyanı koymakla,

-Ve kendilerini azaba maruz bırakmakla zâlim olan kimselerdir.

12- **“Ey iman edenler! Zannın çoğundan kaçın.”** يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ

Ayette “**zannın çoğundan**” denilerek hangi zanlardan kaçınılacağına mübhem bırakılması, insanın her zanda ihtiyatlı davranıp, o zannın hangi türden olduğuna dikkat çekmesi içindir.

Zannın çeşitleri vardır:

1-Tâbi olunması gereken zanlar. Katî bilmediği amelî meseleler ve Allah hakkında hüsn-ü zanda bulunmak gibi.

2-Haram olan zanlar. İlâhiyat ve nübüvvet konularında zan ile hüküm vermek, katî meselelere muhalif zanda bulunmak, mü'minlere su-i zan beslemek gibi.

3-Mubah olan zanlar. Dünyevî işlerde zanda bulunmak gibi.

“Çünkü zannın bir kısmı günahtır.” إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ

“Birbirinizin kusurunu araştırmayın.” وَلَا تَجَسَّسُوا

Hadiste şöyle buyrulur: “Müslümanların gizli hâllerini araştırmayın. Her kim onların gizli hâllerini araştırırsa Allah da onun gizli hâllerini ortaya koyar, velev evinin içinde de olsa rezil rüsvay eder.”

“Birbirinizin gıybetini yapmayın.” وَلَا يَغْتَبِ بَعْضُكُم بَعْضًا

Birbirinizin ardından kötü konuşmayın.

Hiz. Peygambere gıybetten soruldu. Şöyle cevap verdi: “Kardeşini, hoşlanmayacağı bir şekilde anmandır. Söylediğin şey onda varsa gıybetini yapmış olursun. Eğer yoksa iftira etmiş olursun.”

“Sizden biri, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı?” أَيُّحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا

Ayet, gayet belâğatlı ve etkili bir şekilde gıybet eden kişinin bu yaptığına ne kadar çirkin bir şey olduğunu gözler önüne sermektedir. Şöyle ki:

-Baştaki istifham, ikrar ettirmek içindir.³

-“**Sizden biri**” denilmesi, tamim içindir.

³ Yani, buradaki soru, öğrenmek için olmayıp, “evet, seversiniz” anlamındadır.

-En çirkin bir şeyi sevmeyi nazara vermek, gıybetten nefret ettirmek içindir.

-Gıybet etmeyi insan eti yemek ile temsil etmek,

-Eti yenilenin kardeşi olduğunu söylemek,

-Hem de ölü eti şeklinde anlatmak gibi hususlar gıybetin ne kadar çirkin bir şey olduğunu anlatmaktadır.

فَكَرِهْتُمُوهُ “İşte bundan tiksindiniz.”

Bu ifade, önceki manayı takrîr ve tahkik eder.

Yani, böyle bir şey olsa ve ölü kardeşinizin eti önünüze konulsa elbette hoşlanmaz, nefret edersiniz. Bunun çirkinliğini inkâr etmeniz mümkün olmaz.

وَاتَّقُوا اللَّهَ “Allah’tan korkun.”

إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَّحِيمٌ “Şüphesiz Allah, Tevvab – Rahîm’dir.”

Allah, yasaklarından sakınan ve yaptığı taşkınlıklardan tevbe edenler için **Tevvâb’tır, Rahîm’dir**. Onların tevbesini kabul eder, merhametiyle muamelede bulunur.

Tevvâb, mübalağalı ism-i fâildir. Bu sığa ile gelmesi, son derece tevbeleri kabul eden olduğunu ifade etmek içindir. Çünkü Allah tevbe eden kimseyi, günahı olmayan kimse gibi kılmaktadır.

Veya tevbesi kabul edilenlerin çokluğunu veya onların günahlarının ziyade oluşunu ifade etmek içindir.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre sahabeden iki kişi, kendilerine yiyecek bir şeyler talep etsin diye Selman-ı Farisiyi Hz. Peygambere gönderdiler. Hz. Peygamber “verebileceğim bir şey yok” dedi.

Selman dönüp bunu kendilerine haber verince, Onun ardından şöyle dediler: “Şayet su dolu kuyuya göndersek, kuyunun suyu çekilir!”

Bu iki kişi daha sonra Hz. Peygamberin yanına geldiler.

O, kendilerine şöyle dedi: “Bu ne hal! Ağızlarınızda et bulaşıkları görüyorum!”

Onlar dediler: “Et yemiş değiliz.”

Hiz. Peygamber, “siz hiç şüphe yok gıybet ettiniz” buyurdu.

13- **“Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir kadından yarattık.”**

Bundan murat, Hz. Âdem ve Hz. Havva’dır. Veya “her birinizi bir baba ve bir anneden yarattık” manasıdır. Böyle olunca herkes yaratılıştta eşittir, neseb ile iftihara kimsenin hakkı yoktur.

Ayetin, bir önceki ayette yasaklanan gıybeti engelleyen hâllerden olan kardeşliği ifade etmesi de caizdir.⁴

“Ve birbirinizle tanışmanız için sizi milletlere ve kabilelere ayırdık.”

Ayet metnindeki **“şuub”** aynı asla mensup büyük topluluktur. Kabileler bunun altında yer alır. Kabilenin de boy ve benzeri şekilde alt birimleri vardır.

Sizi bu şekilde milletlere ve kabilelere bölmemiz birbirinizi tanımanız içindir, yoksa ecdadınızla ve kabilelerinizle iftihar etmeniz için değildir.

“Şüphesiz Allah katında en değerliniz, en takva sahibi olanınızdır.”

Çünkü nefislerin kemâle ermesi ve şahısların birbirine üstün olmaları ancak takva ile olur. Dolayısıyla kim bir şeref arıyorsa takva yoluyla elde etmeye çalışsın. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurur: “Kim insanların en şerefli olmak istiyorsa, Allahtan korksun.”

Yine Hz. Peygamber şöyle buyurur: “Ey insanlar! İnsanlar iki kısımdır.

-Ya mü’min, müttakîdir, Allah nezdinde değerli olur.

-Veya facir, şakidir. Allah nezdinde değersiz olur.”

“Şüphesiz Allah Âlîm’dir – Habîr’dir.”

Allah sizi bilir, iç dünyanızda neler olduğundan haberdardır.

14- **“Bedevîler “iman ettik” dediler.**

Sebeb-i Nüzûl

Ayet, Beni Esed’den bir topluluk hakkında nazil oldu. Bir kuraklık yılın-

⁴ Yani, “Sizden biri, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı?” denildiğinde “nerden kardeş oluyoruz?” demeyin. Hepiniz Âdem ve Havvanın çocuklarıdır.

da Medine'ye geldiler, kelime-i şهادeti söyleyip İslâm'a girdiler. Hz. Peygambere: "Biz Sana ağırlıklarla ve ailelerle geldik. Falanlar Seninle savaş-tıkları gibi biz Seninle savaşmadık" deyip minnette bulunuyor, yardım tale ediyorlardı.

قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا **"De ki: Siz iman etmediniz."**

Çünkü iman, güvenle ve kalp itminanıyla tasdiktir. Siz bunu gerçekleştirebilmiş değilsiniz. Yaptığınız şey -sûrenin son kısmının delâlet ettiği üzere – ancak peygambere minnette bulunmak ve savaşı terk etmekten ibarettir.

وَلَكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا **"Ama "İslâma girdik" deyin.**

Çünkü İslâm,

-Boyun eğmektir.

-Barışa girmektir.

-Kelime-i şهادeti izhar etmektir.

-Ve savaşa girmemektir.

Onların **"İman ettik"** demelerine mukabil **"İman ettik"** demeyin, İslâma girdik" deyin" veya **"İman etmediniz, lakin İslâma girdiniz"** denilmesi beklenirken **"De ki: Siz iman etmediniz. Ama "İslâma girdik" deyin"** denilmesi,

-**"İman ettik demeyin"** ifadesinde imandan yasaklama gibi bir mana çıkmasından

-Diğerinde de Müslüman olduklarının katı ifade edilmesinden sakınmak içindir.⁵

وَلَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ **"İman henüz kalplerinize girmedir."**

Çünkü henüz kalpleriniz dillerinize tam uyum sağlamadı.

وَإِنْ تُطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ لَا يَلِتْكُمْ مِنْ أَعْمَالِكُمْ شَيْئًا **"Eğer Allah'a ve Rasûlüne itaat ederseniz, Allah işlerinizden hiçbir şeyi eksiltmez."**

إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ **"Şüphesiz Allah Ğafur'dur – Rahîm'dir."**

⁵ Beydâvî'nin nazara verdiği bu incelik, gerçekten Kur'anın belağatine çok güzel bir misaldir. Kur'anda kelimelerin seçimi, cümlelerin başka şekilde ifade edilebileceği hâlde bu şekliyle kullanılması nice incelikleri ve belağat nüktelerini ihtiva etmektedir.

Allah, itâat edenlerden sâdır olan günahları bağışlar, onlara lütufta bulunarak merhamet eder.

15- **“Mü’minler ancak şunlardır: Onlar Allah ve Rasûlüne iman ettiler, sonra asla şüpheye düşmediler.”**

Ayette, imanın onlardan nefyini icab ettiren duruma bir işaret vardır.⁶

Ayette geçen **“sonra”** ifadesi, imanın muteber sayılmasında **“şüpheye düşmeme”** şartının sadece iman ederken değil, hâlde ve istikbalde de şart olduğunu hissettirmek içindir. Buradaki **“sonra”** ifadesi, **“Şüphesiz ‘Rabbimiz Allah’tır’ deyip sonra da dosdoğru olanlara hiçbir korku yoktur, onlar üzülmeyecekler de.”** (Ahkâf, 13) ayetinde olduğu gibidir.

“Ve Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihad ettiler.”

“Mal ve can ile cihad” ifadesi her türlü mâlî ve bedenî ibadetleri içine alır.

“İşte sadık olanlar ancak onlardır.”

İşte böyle olanlar, iman iddiasında sadık olan kimselerdir.

16- **“De ki: Allah’a dininizi mi öğretiyorsunuz?”**

“İman ettik” sözünüzle dininizi Allaha haber mi veriyorsunuz?

“Oysa Allah, göklerde ne var ve yerde ne varsa hepsini bilir.”

“Allah herşeyi hakkıyla bilendir.”

Hiçbir şey O’na gizli değildir.

Ayet, onların cehâletini ortaya koyar ve kendilerini kınar.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, önceki ayet nâzil olduğunda gelip yemin ederek mu’tekid mü’minler olduklarına yemin ettiler. O zaman bu ayet nâzil oldu.

⁶ Yani, bu kimseler henüz şüphelerden uzak bir iman elde edememişlerdir.

17- **يَمُنُونَ عَلَيْكَ أَنْ أَسْلَمُوا** “İslâm’a girdiler diye sana minnet ediyorlar.”

قُلْ لَا تَمُنُوا عَلَيَّ إِلَّا مَعَكُمْ “De ki: Müslümanlığınızı benim başıma kakmayın.”

بَلِ اللَّهُ يَمُنُّ عَلَيْكُمْ أَنْ هَدَيْكُمْ لِلْإِيمَانِ “Bilakis sizi imana hidayet ettiği için Allah size minnette bulunur.”

Allahın onlara hidayeti, onların hidayet üzere olmalarını gerektirmekle beraber mana şöyle olabilir: İddianıza göre Allahın size hidayet verdiğini söylüyorsunuz. Bu durumda sizin minnette bulunmaya hakkınız yoktur, minnet etmeye layık olan ancak Allah’tır.

إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ “Eğer sadıklardan iseniz...”

İman iddianızda sadık iseniz... Cümlelerin devamına, daha öncesi delâlet eder. Yani, “iman iddianızda sadık iseniz, Allahın size minnette bulunma hakkı vardır.”

Ayetin bu şekilde bir üslûbla sevkinde şöyle bir incelik söz konusudur:

Onlar kendilerinden sadır olana “iman” adını verdiler ve bununla da minnette bulundular. Allahu Teâlâ bunun iman olduğunu nefyetti, onu “İslâm” olarak isimlendirdi. Ve şöyle bildirdi:

Gerçekte İslâma girmek olan bir durumla sana minnette bulunuyorlar. Hâlbuki bu kendisiyle minnette bulunulacak bir şey değildir. Doğrusu, şayet onların iman iddiaları sahih olsa, minnet etmek onların hakkı değil, hidayet ettiği için Allahın onlar üzerinde bir hakkıdır.

18- **إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ غَيْبَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ** “Şüphesiz Allah, göklerin ve yerin gaybını bilir.”

وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ “Allah bütün yaptıklarınızı görendir.”

Allah gizli ve aşikâr bütün amellerinizi bilir. Böyle olunca kalplerinizde olanlar O’na nasıl gizli kalır? Hz. Peygamber şöyle buyurur:

“Her kim Hucurat sûresini okusa, Allaha itaat ve isyan eden kimseler sayısınca kendisine mükâfat verilir.”

KÂF SÛRESİ

Kâf Sûresi Mekkî olup kırk beş ayettir.

Haşrin Delilleri

ق-“Kâf.”

Buradaki durum Sad sûresinin başında açıklanan durum gibidir.

ع وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ “Kur’an-ı Mecid’e andolsun.”

Kur’anın “Mecîd” olması, diğer kitaplara karşı üstünlüğü ve şerefini ifade eder.

Veya Mecîd olan Allahın kelâmı olduğundan böyle denilmiştir.

Veya O’nun manalarını bilen ve hükümlerini uygulayan kimse, şeref ve itibar kazandığından böyle denilmiştir.

2- بَلْ عَجَبُوا أَنْ جَاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ “Doğrusu kendilerinden bir uyarıcı geldiğine şaşırdılar.”

فَقَالَ الْكَافِرُونَ هَذَا شَيْءٌ عَجِيبٌ “Kafirler şöyle dedi: Bu, şaşılacak bir şey!”

Aslında içlerinden bir uyarıcı gelmesi, şaşılacak bir şey değilken, ayet onların şaşmalarını red ve inkâr eder.

“Bu” ifadeleri, Allahın Hz. Muhammedi risalet için seçmesine işarettir.

Onlardan, önce “onlar” şeklinde zamirle bahsedildi, ardından “kâfirler” şeklinde devam edildi. Bunda, onların bu sözleriyle hakkı kabule direndiklerini hissettirmek vardır. Ayrıca, böyle demelerinden dolayı küfürlerini tescil söz konusudur.

3- عَادَا مِثْنَا وَكُنَّا تُرَابًا “Öldüğümüzde ve bir toprak olduğumuzda mı (tekrar dirileceğiz?)”

دُلكَ رَجْعٌ بَعِيدٌ “Bu çok uzak bir dönüş.”

“Bu çok uzak bir dönüş” ifadelerindeki “uzak” ifadesi,

-“Vehimden uzak,

-Alışılmış şeylerden uzak,

-Veya imkandan uzak” gibi manalara işaret edebilir.

4- **قَدْ عَلِمْنَا مَا تَنْقُصُ الْأَرْضُ مِنْهُمْ** “Biz toprağın onlardan neyi eksilttiğini elbette bilmekteyiz.”

Toprağın, onların cesetlerinden neler yediğini biz biliriz.

İnsanın aslının toprakta kaybolup gitmesinden hareketle, ölülerin diriltilmesini istib’ad ediyorlar, yani akıldan uzak görüyorlar. Ayet ise, bu akıldan uzak görmeyi reddediyor.¹

وَعِنْدَنَا كِتَابٌ حَفِيزٌ “Yanımızda herşeyi muhafaza eden bir kitap var.”

Bu kitap, her şeyin ayrıntılarını muhafaza eden bir kitaptır.

Veya değişiklikten korunmuş bir kitaptır.

Ayetten murat, ezbere kitabı mütalaa eden birinin onun tamamına hâkim olması gibi, Allahu Teâlânın da mülkünde cereyan eden her şeye hâkim olmasını temsilen anlatmaktır.

Veya “herşeyi muhafaza eden kitap”tan murat levh-i mahfuz olabilir. Allah, her şeyin ayrıntılarını nezdindeki levh-i mahfuzda belirlemiştir.

5- **بَلْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ** “Doğrusu hak kendilerine gelince onu yalanladılar.”

Yalanlamış oldukları hak,

-Mu’cizelerle sâbit olan nübüvvet,

-Veya Hz. Peygamber,

-Veya Kur’andır.

فَهُمْ فِي أَمْرٍ مَرِيجٍ “Şimdi onlar kararsız bir hâldedir.”

Mesela, Hz. Peygamber hakkında bazan “şair,” bazan “sahir”, bazan da “kâhin” diyorlardı.

¹ Çünkü, her ne kadar insanın cesedi toprakta kaybolup gitse de, her insanı yoktan var eden Allah onların programlarını bilmektedir. Bir şair, bir kağıt parçasına yazdığı şiiri, o kağıt yansa da başka bir kağıtta kolayca tekrar yazması misali, Allahu Teâlâ her insanın programını bildiğinden, onların toprakta kaybolup gitmeleri, diriltilmelerine engel değildir.

6- **“أَفَلَمْ يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ - Artık üstlerindeki göğe bakmadılar mı?”**

Yeniden hayat bulmayı inkâr ederlerken, bunlar âlemin yaratılışında Allahın kudret eserlerine bakmadılar mı?

7- **“كَيْفَ بَنَيْنَاهَا وَزَيَّنَّاهَا - Biz onu nasıl bina ettik ve süsledik?”**

Biz o semayı direksiz olarak nasıl bina ettik?

Ve onu yıldızlarla süsledik.

8- **“وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوجٍ - Onun hiç bir çatlağı yoktur.”**

9- **“وَالْأَرْضَ مَدَدْنَاهَا - Yeryüzünü de yaydık.”**

10- **“وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ - Ve orada sabit dağlar yerleştirdik.”**

11- **“وَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ - Ve onda her türden iç açıcı çift bitkiler bitirdik.”**

12- **“تَبَصَّرَةٌ وَذِكْرَى لِكُلِّ عَبْدٍ مُنِيبٍ - (Bütün bunlar), içtenlikle Allah’a yönelen her kulun gönül gözünü açmak ve ona öğüt vermek içindir.”**

Bütün bunları, Rabbine dönen, O’nun San’atında tefekkür eden kullar için yaptık.

13- **“وَنَزَّلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مُبَارَكًا - Bir de gökten bereketli bir su indirdik.”**

14- **“فَأَنْبَتْنَا بِهِ جَنَّاتٍ وَحَبَّ الْحَصِيدِ - Onunla bahçeler ve biçilecek taneler bitirdik.”**

İndirdiğimiz o mübarek su ile meyve dolu bahçeler ve buğday, arpa gibi hasat edilen mahsuller bitirdik.

15- **“وَالنَّخْلَ بَاسِقَاتٍ لَهَا طَلْعٌ نَضِيدٌ - Tomurcukları birbiri üzerine dizilmiş uzun boylu hurma ağaçları yetiştirdik.”**

Bu özellikte hurma ağacının müstakil olarak zikri, gayet yüksek ve çok faydalı olmasındandır.

16- **“رِزْقًا لِلْعِبَادِ - Kullara rızık olarak (yaptık).”**

Bütün bu topraktan bitirdiğimiz yiyecekleri kullara rızık olmak üzere yarattık.

وَأَحْيَيْنَا بِهِ بَلَدَهُ مَيِّتًا “Onunla ölü bir beldeye hayat verdik.”

كَذَلِكَ الْخُرُوجُ “İşte (kabirlerden) çıkış da böyledir.”

Bu ölü belde gökten indirdiğimiz su ile hayatlandığı gibi, ölümden sonra sizin kabirlerden çıkışınız da böyle olacaktır.

12- كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَأَصْحَابُ الرَّسِّ وَثَمُودُ “Onlardan önce Nûh’un kavmi, Ashab-ı Ress halkı ve Semûd da yalanlamıştı.”²

13- وَعَادٌ وَفِرْعَوْنُ وَإِخْوَانُ لُوطٍ “Ad, Firavun ve Lût’un kardeşleri de.”

“Lût’un kardeşleri” denilmesi, aralarındaki akrabalık bağlarındandır.

14- وَأَصْحَابُ الْأَيْكَةِ وَقَوْمُ تُبَّعٍ “Eyke halkı ve Tübbâ kavmi de.”³

كُلٌّ كَذَّبَ الرُّسُلَ “Bunların her biri peygamberleri yalanladı.”

Bunlarla ilgili Hicr ve Duhan sûrelerinde açıklama yapılmıştı.

“Bunların her biri” derken

-Her bir ferdi,

-Her bir kavim,

-Veya her bir kavimden her bir fert manası anlaşılabilir.

فَحَقُّ وَعِيدٍ “Onlara vaâdim (azabım) hak oldu.”

Ayette,

-Hz. Peygambere bir teselli

-Kavmine de bir tehdit vardır.⁴

15- أَفَعَيَيْنَا بِالْخَلْقِ الْأَوَّلِ “Biz ilk yaratmada acizlik mi gösterdik?”

Ayetteki soru üslûbu inkâr içindir. Yani, ilk yaratılış bizi aciz mi bıraktı,

² Ashab-ı Ress, Kur’anda sadece iki defa geçer. Bununla ilgili, Furkan suresi 38. ayetin tefsirinde gerekli açıklama yapılmıştır.

³ Eyke halkı, (Ashabu’l-Eyke), Hz. Şuaybın kavmi olup ormanlık bir bölgede yaşıyorlardı.

Tübbâ kavmi, Kur’anda sadece iki defa geçer. Bununla ilgili, Duhan suresi 37. ayetin tefsirinde gerekli açıklama yapılmıştır.

⁴ Yani, peygamberleri yalanlayanlar tarihte cezalandırıldıkları gibi, Hz. Muhammedi (asm) yalanlayanlar da cezasız kalmayacaktır.

iâdeden aciz kalalım? Hayır, ilk yaratılış bizi yormadı, ikincisi de yormaz, zor gelmez.

بَلْ هُمْ فِي لَبْسٍ مِّنْ خَلْقٍ جَدِيدٍ “Doğrusu onlar, yeni bir yaratılıştan şüphe içindeler.”

Yani, onlar bizim ilk yaratmaya kudretimizi inkâr etmiyorlar, ancak âdete muhalif gördüklerinden yeni bir yaratmadan şüphe içindeler.

“Yeni bir yaratılış” ifadesinin ayetin metninde elif-lâmsız gelmesi, bu yeni yaratılışın azametini göstermek, ayrıca bunun alışılmamış ve bilinmemiş bir şekilde olacağını hissettirmek içindir.

Ölüm Ve Kıyamet

16- “**Andolsun insanı yarattık ve nefsinin ona ne vesvese verdiğini de biliriz.**”

Vesvese, gizli sestir.

“**Ve biz ona şah damarından daha yakınız.**”

Allahın yakınlığı ilmen yakın olmasıdır. “**Şah damarı**” ise yakınlıkta bir meseldir.

17- “**Biri insanın sağ tarafında, biri sol tarafında oturmuş iki alıcı (melek onun yaptıklarını) kaydetmektedir.**”

Ayet, üstteki ilâhî yakınlığın açıklaması gibidir. Aslında Allah her insan için iki melek görevlendirerek amellerini kaydetmekten müstağnidir. Çünkü bizzat kendisi insanın neler yaptığını görevli meleklerden daha iyi bilmektedir, onlara gizli kalan hâllere de muttalıdır. Lakin, meleklerin varlığını gerektiren bir hikmet sebebiyle, onları istihdam etmektedir. O hikmet de, meleklerin kaydetmesi gerçeğinin, kulu gûnahtan alıkoymasıdır.

Ayrıca amellerin karşılığını vermede bu kayda itibar edilecektir.

Bir de, hesap günü şahitlerin huzurunda insanların özrü kalmaması içindir.⁵

18- “**İnsan hiçbir söz söylemez ki onun yanında (yaptıklarını) gözetleyen (ve kaydeden) hazır bir melek bulunmasın.**”

Hadiste şöyle bildirilir: “İyilikleri yazan melek, kötülükleri yazan mele-

⁵ Günümüz kayıt cihazları, insanın amelinin kaydeden meleklerle güzel bir misâldir. Sözgelimi hırsızlık suçu işlediği iddiasıyla mahkemeye sevk edilen kimse, “hayır, yapmadım” diyebilir. Ama gizli kamera kayıtları kendisine gösterildiğinde inkâr ve itiraza mecâl bulamaz.

ğe âmir durumdadır. Kul, bir iyilik yaptığında sağdaki melek bunu on se-vap olarak yazar. Bir kötülük yaptığında ise, sağ tarafındaki melek soldaki-ne der: Yedi saat yazma, olur ki Allahı tesbih eder veya tevbe ve istiğfar-da bulunur.”

19- **وَجَاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ** “Ölüm sarhoşluğu hak ile (gerçekten) geldi.”

Cenab-ı Hak önce onların amellerin karşılığının alınacağı âlemin gelme-sini akıldan uzak bulmalarını nazara verdi ve bu inkârı kudret ve ilminin is-batıyla ortadan kaldırdı. Burada da yakında ölüm ve kıyametin kopmasıyla amellerinin karşılığını alacaklarını bildirdi.

Ölüm sarhoşluğunun gelmesini geçmiş zaman sığısıyla anlatarak, bu-nun yakınlığına uyarıda bulundu.

“Ölüm sarhoşluğu”, aklı gideren ölüm şiddetidir.⁶

“Ölüm sarhoşluğunun hak ile gelmesi”,

-İşin hakikatinin ortaya çıkmasıdır.

-Veya vaad edilen gerçeği getirmesidir.

-Veya ölümle beraber amellerin karşılığının gelmesidir. Çünkü insan bu-nun için yaratılmıştır.⁷

ذَٰلِكَ مَا كُنْتَ مِنْهُ تَحِيدُ “İşte bu, senin öteden beri kaçtığın şeydir.”

20- **وَنُفِخَ فِي الصُّورِ** “Sur’a üfürülür.”

ذَٰلِكَ يَوْمُ الْوَعْدِ “İşte bu, tehdid(in gerçekleşme) günüdür.”

Buradaki sûra üfürülüş, yeniden diriliş için olan üfürülüştür.⁸

⁶ Mesela, şiddetli bir deprem olduğunda insanların akılları başlarından gider. Hacc suresinin başında tasvîr edildiği üzere, sarhoş olmayan insanlar sarhoş gibi ne yaptığını bilmez hâle gelirler. Ölüm sekeratı geldiğinde de artık insanın akli baş-sında değildir.

⁷ Ölüm haktır ve gelmesi kaçınılmazdır. Ölüm ile insan yeni bir hayata gözlerini açar. Kâfir insan, daha önceden bilmediği ve hatta inkâr ettiği gerçekler ile karşı karşıya gelir. İnanmadığı ölüm meleği canını alır. İnanmadığı kabir hayatında ce-hennem çukurlarından bir çukurda azap görür. Daha sonra ise inanmadığı kıya-met gelecek, ardından ikinci hayat başlayacak ve orada amellerinin karşılığını ek-siksiz görecektir.

⁸ Eğitim gören askerler bir boru sesiyle istirahataya çekilirler. İkinci bir boru se-siyle de herkes tekrar takımına, bölüğüne döner. Benzeri bir şekilde sûra ilk üfü-

21- **“Herkes beraberinde bir sevk edici ve bir şahit ile gelir.”**

Bunlar iki melektir. Biri o kişiyi sevk eder, diğeri ise yaptıklarına şehâdet eder.

Veya her iki özelliği cem eden bir melek de olabilir.

Denildi ki: İnsanı sevkedən, onun günahlarını yazan melektir. Şahitlik yapacak olan ise, sevaplarını yazan melektir.

Denildi ki: İnsanı sevkedən, onun nefsi veya beraberindeki görevli melektir. Şahid ise, onun azaları veya amelleridir.

22- **“Andolsun ki sen bundan gaflette idin.”**

Hitap, her insanadır. Çünkü hemen her insanın kendisini ahiretten alıkoyan bir meşguliyeti bulunmaktadır.

Veya hitap kâfir kimseyedir.

“Şimdi perdeni açtık.”

Perdeden murat, ahiret işlerine engel olan,

-Gaflet,

-Sadece duyuların dünyasına dalmak.⁹

-Maddi dünyaya ülfet etmek.

-Nazarını maddî şeylere çevirmek gibi durumlardır.

“Artık bugün gözün çok keskindir.”

Gerçekleri görmeye engel durumların ortadan kalkmasıyla, senin gözün artık bugün çok keskindir.

Denildi ki: Hitap, Hz. Peygambere de olabilir. “Sen dinî meselelerde gaflet içinde idin, biz vahiyle ve Kur’anı talim ile Senden gaflet perdesini kaldırdık. Artık bu gün gözün çok keskindir. Başkalarının görmediğini görür, bilmediklerini bilirsin.”

rülüşle imtihana paydos verilecek, ikinci üfürülüşle ise yeni bir hayat başlatılacaktır.

⁹ İnsan, duyularıyla zevk-eğlence gibi şeylere dalar. Akılla ise, ulvî şeylere yönelir. Kâfir kimseler, genelde duyuların dünyasında yaşarlar, akıllarını ahiret için kullanmazlar.

23- وَقَالَ قَرِينُهُ هَذَا مَا لَدَيَّ عَتِيدٌ “Beraberindeki şöyle der: İşte bu yanımdaki hazır.”

Bunu söyleyen, görevli melektir.

Bunu söyleyen, o kişiye görevli olan şeytan da olabilir. “Benim yanımda olan ve bana verilen bu kişi, cehennem için hazırdır. Ben, vesveselerimle ve yoldan saptırmam ile onu cehenneme müheyya hâle getirdim.”

24- أَلْقِيَا فِي جَهَنَّمَ كُلَّ كَفَّارٍ عَنِيدٍ “Haydi ikiniz, atın cehenneme her inatçı kâfiri!”

Ayet, sevk eden ve şahadet eden iki meleğe Allahtan hitaptır.

Veya bu iki melek cehennem meleklerinden de olabilir.

25- مَنَاعٍ لِّلْخَيْرِ مُعْتَدٍ مُّرِيبٍ “Hayra engel olan, daima haddi aşan, şüpheci kimseleri.”

“Hayra engel olması”, malın farz kılınan hakkına çokça engel olma halidir.

Hayr’dan murat İslâm da olabilir. Çünkü ayet Velid Bin Muğire hakkında nazil oldu. Kardeşinin çocuklarının İslâma girmesine engel olmuştu.

“Şüpheci” olma özelliği, Allah hakkında ve O’nun dini konusunda tereddüt içinde olmasını anlatır.

26- الَّذِي جَعَلَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ “O ki Allahla beraber başka ilâh edinmişti.”

“Haydi ikiniz onu şiddetli azaba atın.”

27- قَالَ قَرِينُهُ رَبَّنَا مَا أَطْغَيْتُهُ “Yanımdaki arkadaş der ki: Ya Rabbenâ! Ben onu azdırmadım.”

Yanımdaki arkadaşından murat, şeytandır. Sanki kâfir “bu şeytan beni azdırdı, yoldan çıkardı” şeklinde mazeret ileri sürmek ister. O da, bu şekilde cevap verir.

“Fakat kendisi çok uzak bir dalalet içindeydi.”

Ben de ona yardım ettim.

Çünkü şeytanların yoldan çıkarması, ancak bozuk fikirli ve fücra meyleden kimselere tesir eder. Nitekim Allahu Teâlâ şöyle bildirir:

“(İblis dedi:) **Zaten benim size karşı bir gücüm yoktu. Ancak ben sizi çağırdım, siz de geldiniz.**” (İbrahim, 22)

28- **“Allah, şöyle der: Huzurumda çekişmeyin.”** قَالَ لَا تَخْتَصِمُوا لَدَيَّ

Allahu Teâlâ der: Hesap yerinde birbirinizle çekişmeyin. Çünkü bunda bir faide yoktur.

“Size önceden bu uyarıyı yapmıştım.” وَقَدْ فَدَنْتُ إِلَيْكُمْ بِالْوَعِيدِ

Ben daha önce gönderdiğim kitaplarla ve peygamberlerimin diliyle azgınlığa karşı size uyarıda bulunmuştum. Sizin için artık delil olarak bir şey yoktur.

Bu cümle, bir önceki cümleden hâl olup **“huzurumda çekişmeyin”** nehyinin illetini beyan eder. Yani, “sizi uyardığımı bildiğiniz hâlde birbirinizle çekişmeyin!”

29- **“Benim nezdimdaki söz değiştirilmez.”** مَا يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَيَّ

Benim nezdimdaki sözde gerçeğe aykırı bir şey olmayacağından, o sözde bir değişiklik söz konusu değildir. Dolayısıyla cehennem azabı ile ilgili tehdidimde bir değişiklik yapmamı hiç beklemeyin!

Bazı günahkârların bazı sebeplerle affedilmesi, Allahın vaadini değiştirmesi değildir. Çünkü af ile ilgili deliller, vâdin tahsisine delâlet eder.

“Ve ben kullara asla zulmedici değilim.” وَمَا أَنَا بِظَالِمٍ لِلْعَبِيدِ

Böyle değilim ki, azabı hak etmeyene azap edeyim.

30- **“O gün Cehenneme, “Doldun mu?” deriz.”** يَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ هَلِ امْتَلَأَتْ

“O da der: “daha yok mu?” وَتَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِيدٍ

Ayetteki sual ve cevap tahyîl ve tasvîr yoluyla gelmiştir. Yani, cehennem çok geniş olmakla beraber, cin ve insten orayı hak edenler grup grup atılır, **“(Ey İblis!) Andolsun ki, onlardan kim sana uyarsa, hepinizi cehenneme dolduracağım.”** (A’raf, 18) ayetinin hükmünce, sonunda dolar.

Veya ayet cehennemin genişliğini anlatmaktadır. O kadar geniştir ki, ona gireceklerin hepsi girdiğinde, kendisinde yine de boş yer kalır.

Veya cehennem, Allaha isyan edenlere

-Çıkardığı korkunç sesle (zefir)

-Dehşetli hiddetiyle,

-Onların üzerine varmak istemesiyle sanki onlardan daha varsa kendisine gönderilmesini istemekte, onları talep etmektedir.

31- وَأُزْلِفَتِ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ غَيْرَ بَعِيدٍ “Cennet, müttakilere uzak olmayacak şekilde yaklaştırılır.”

32- هَذَا مَا تُوعَدُونَ “İşte bu size vaad edilen!”

“İşte bu” ifadesi ile,

-Onlara verilen sevaba,

-Veya cennetin yaklaştırılmasına işaret edilmiştir.

33- لِكُلِّ أَوَّابٍ حَفِيفٍ “Bu, Allah’a yönelen, O’nun emirlerine riayet edenlerdir.”

(İşte bu), Allaha yönelen ve O’nun koyduğu sınırlara riayet eden herkes içindir.

33- مَنْ خَشِيَ الرَّحْمَنَ بِالْغَيْبِ وَجَاءَ بِقَلْبٍ مُنِيبٍ “Ki, görmediği halde Rahmân’dan korkmuş ve münib bir kalple huzura gelmiştir.”

“Görmediği halde Rahmân’dan korkmak”, birkaç şekilde anlaşılabilir:

-Ayetteki “gayb” ifadesi Rahmânı niteliyor olabilir. Yani, bu müttakiler Rahmânı görmedikleri hâlde O’nun ceza vermesinden korkarlar.

-Veya bu ifade, Rahmânın cezasının gözle görülmemesini anlatıyor olabilir. Yani, o ceza (cehennem) kimsenin görmediği bir ceza olmakla beraber, müttakiler bu cezadan korkar, çekinirler.

Burada Cenab-ı Hakkın “Rahmân” isminin gelmesi, o müttakilerin Rahmânın hem rahmetini umduklarını, hem de azabından korktuklarını hissettirmek içindir.

Veya şu mana vardır: Bu müttakiler, O’nun rahmetinin genişliğini bilmekle beraber O’ndan korkar, karşı gelmekten kaçınırlar.

Kalbin “münib” vasfı ile söylenmesi, Allaha dönmesi itibarıyladır.

34- ادْخُلُوهَا بِسَلَامٍ “Oraya selam ile girin.”

Onlara “girin o cennete” denilir.

“**Cennete selam ile girmek**”, oraya azaptan selâmet bulmuş, zahmetler son bulmuş bir şekilde girmektir.

Veya bundan murat, Allahın ve meleklerin kendilerine selâm verme-ridir.

ذَلِكَ يَوْمَ الْخُلُودِ “İşte bu, ebedîlik günüdür.”

“Öyleyse ebedî kalmak üzere girin cennete!” (Zümer, 73) ayetinde nazara verildiği üzere, artık o gün ebediliğin takdir edilmiş olduğu gündür.

35- لَّهُمْ مَا يَشَاؤُنَ فِيهَا “Orada kendileri için diledikleri her şey vardır.”

وَلَدَيْنَا مَزِيدٌ “Katımızda ise daha fazlası vardır.”

Ziyade olan ise, onların hatırına gelmeyen, gözlerin görmediği, kulakların duymadığı, beşer kalbine hutur etmemiş şeylerdir.

36- وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ هُمْ أَشَدُّ مِنْهُمْ بَطْشًا “Biz onlardan önce, kendilerinden daha zorlu nice nesilleri helâk ettik.”

Senin kavminden önce Âd, Semud ve Firavun gibi senin kavminden kuvvetçe daha şedid olan nice nesilleri helâk ettik.

فَنَقَّبُوا فِي الْبِلَادِ “Beldeleri delik deşik ettiler.”

Bundan murat,

-Oraları delik deşik edip tasarrufta bulunmaları,

-Veya ölüm korkusuyla kaçacak bir delik aramalarıdır.

هَلْ مِنْ مَّجِيسٍ “Kaçacak bir yer mi var?”

Allahtan veya ölümden bir kaçamak var mı?

Şöyle de denildi: Kureyşliler, önceki devirlerde yaşayanlardan kaçıp kurtulanı gördüler mi, ta ki kendileri için de bir kurtuluş ümidi taşısınlar!?

37- “Şüphesiz bunda, kendisinde bir kalp olan yahut gafletten uzak bir halde kulak veren kimseler için bir öğüt vardır.”

İşte bu sûrede zikredilenler, kendisinde anlayışlı bir kalp olup da bu hakikatleri düşünebilen veya onun manalarını anlamaya zihni müheyya olanlar için bir hatırlatmadır.

Veya şöyle denilebilir: Bunların doğruluğunu görüp, anlatılanların zahirinden öğüt alan, sakındırdıklarından da sakınanlar için bunda bir öğüt vardır.

Ayette “kalb” kelimesinin elif-lâmsız gelmesi ve mübhem bırakılmasında, böyle bir kalbin büyüklüğünü nazara vermek; ayrıca düşünmeyen, tefekkür etmeyen bir kalbin ise kalp gibi olmadığını hissettirmek vardır.

38- “وَلَقَدْ خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ” **Andolsun ki biz gökleri, yeri ve ikisi arasındakileri altı günde yarattık.”**

“وَمَا مَسَّنَا مِنْ لُغُوبٍ” **“Ve bize hiçbir yorgunluk da dokunmadı.”**

Bunun tefsiri birçok kere geçmişti.

Yahudiler “Allah âlemi yaratmaya Pazar günü başladı, Cum’a günü de bitirdi. Cumartesi günü de istirahat etti, arş üzerine uzandı” diyorlardı. Ayet, onların bu iddiasına reddir.

39- “فَاضْبِرْ عَلَى مَا يَقُولُونَ” **“Öyleyse, onların söylediklerine karşı sabret.”**

Müşriklerin öldükten sonra dirilmeyi inkâr şeklindeki sözlerine karşı sabret. Çünkü, yorgunluk arız olmadan âlemi yaratan Zât, onları diriltmeye ve onlardan intikam almaya da kâdirdir.

Veya “Yahudilerin küfür kokan, Allahı mahlûka benzeten sözlerine sabret.”

“وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ الْغُرُوبِ” **“Güneşin doğuşundan önce ve batışından önce Rabbini Hamd ile tesbih et.”**

İmkân dairesinde olan şeyleri yapmaktan aciz olmasından ve mahlûkatına benzeten vasıflardan Allahı tenzih et.

Ayrıca, Senin hissene düşen, hakka isabet etmek ve diğer nimetlere karşı da hamdet.

“Güneşin doğuşundan önce ve batışından önce...”

Bundan murat sabah ve ikindi vakitleridir. Bu iki vaktin fazileti daha önce anlatılmıştı.

40- “وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَأَدْبَارَ السُّجُودِ” **“Gecenin bir kısmında ve secdelerin ardından da O’nu tesbih et.”**

Gecenin bir kısmında Allaha tesbih et.

Ve namazların akabinde de.

Denildi ki: Ayette geçen tesbihten murat namazdır. Güneş doğmadan olan sabah namazı, batmadan önce olanlar da öğle ve ikindi namazlarıdır.

Gece tesbihi ise, gece kılınan akşam ve yatsı namazları ve bir de tehec-cüddür.

Secdelerin akabinde olanlar ise, farz namazlardan sonra kılınan nafilelerdir. Bunun yatsıdan sonra vitre işaret ettiği de söylendi.

41- ^۷ **“Münadinin yakın bir yerden sesleneceği günde (söylenecek olana) kulak ver.”**

Kıyametin hâlleri ile ilgili olarak Sana haber söyleyecek olana kulak ver.

Bu ifadede, haber verilecek şeyin dehşetini ve büyüklüğünü nazara vermek vardır.

Bu **münadi** İsrail veya Cebrail'dir. Şöyle seslenecektir: “Ey çürümüş kemikler, paramparça olmuş etler ve dağılmış olan kollar! Allah size hüküm zamanı için toplanmanızı emrediyor!”

“**Yakın bir yerden**” denilmesi, o münadinin nidasının hepsine eşit bir şekilde ulaşmasını anlatır.

Belki de bu, Allahın başlangıçta “ol” emriyle yaratmasının yeniden yaratmada bir naziri olacaktır.

42- ^۷ **“O gün o sayhayı hak olarak işitirler.”**

Bundan murat, sura ikinci defa üfürülmesidir.

“İşte bu, huruç günüdür.”

İşte bu, kabirlerden çıkış günüdür.

“**Huruç günü**” kıyametin isimlerinden biridir. Bayram için de bu ifade kullanılır.

43- ^۷ **“Gerçekten biz hem yaşatırız, hem öldürürüz.”**

Biz dünyada diriltir, öldürürüz.

^۷ **“Dönüş yalnız bizedir.”**

Amellerin karşılığını almak üzere, ahirette dönüş de bizedir.

44- **يَوْمَ تَشَقُّ الْأَرْضُ عَنْهُمْ سِرَاعًا** “O gün yer, süratle onların üzerinden yarılıp açılır.”

ذَلِكَ حَشْرٌ عَلَيْنَا يَسِيرٌ “Bu, bize göre kolay bir toplamadır.”

“Bu, bize kolaydır” derken, ihtisas manası vardır. Yani, böyle bir haşır, ancak lizatihi Alim ve Kâdir olup bir işi bir işine engel olmayan Zat için kolaydır. Nitekim Allahu Teâlâ şöyle bildirir:

“Sizin yaratılmanız ve sonra diriltilmeniz, ancak bir tek insanı yaratmak ve diriltmek gibidir.” (Lokman, 28)

45- **نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ** “Biz onların ne dediklerini çok iyi biliriz.”

Ayet,

-Hz. Peygamber için bir teselli,

-Kâfirler için ise bir tehdittir.

وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِجَبَّارٍ “Sen onlara karşı bir zorba değilsin.”

Sen onları zorla imana sevkedecek bir zorba değilsin.

Veya Sen onlara dilediğini yapamazsın.

فَذَكِّرْ بِالْقُرْآنِ مَنْ يَخَافُ وَعِيدِ “O halde sen, benim tehdidimden korkanlara Kur’ân ile öğüt ver.”

Sen ancak bir davetçisin.

“Benim tehdidimden korkanlara...”

Çünkü başkası ondan faydalanmaz.

Hz. Peygamber şöyle buyurur:

“Her kim Kâf sûresini okusa, Allah ona ölüm dalgalarını ve sekeratını kolaylaştırır.”

ZÂRİYÂT SÛRESİ

Zâriyât Sûresi Mekkî olup altmış ayettir.

1- وَالذَّارِيَّاتِ ذُرُؤًا “Andolsun o tozdurup savuranlara.”

Yani, toprağı ve başka şeyleri savuran rüzgarlara...

Veya çocuk dünyaya getiren velud kadınlara...

2- فَالْحَامِلَاتِ وِقْرًا “Derken bir ağırlık taşıyanlara.”

Veya melek ve emsali mahlukatı hareket ettiren sebeplere..

Yağmur yüklü bulutlara...

Veya bulutları yüklenen rüzgârlara...

Veya hamile kadınlara...

3- فَالْجَارِيَّاتِ يُسْرًا “Derken kolaylıkla akanlara.”

Veya bunların sebeplerine...

Denizde kolayca akıp giden gemilere...

Veya hedefe doğru esen rüzgarlara...

Veya yörüngelerinde hareket eden yıldızlara...

4- فَالْمُقَسِّمَاتِ أَمْرًا “Derken bir emir ile taksim edenlere.”

Yağmur, rızık gibi işleri taksim ile paylaşan meleklerle...

Veya melek ve başka şeylerden taksim sebeplerine...

Veya bulutları hareket ettirerek yağmurları taksim eden rüzgârlara...

Bütün bunlara yemin ederim ki...

Bu dört ayette nazara verilenler, birbirinden ayrı varlıklara hamledilirse, Allahın kemâl-i kudretine delaletleri farklı farklı olduğu cihetle ف (fe) harfiyle atfedilmişlerdir.

Ama aynı varlığa hamledilirse, ف (fe) harfi fiillerin birbirine terettübünü ifade eder. Mesela rüzgarlar.

-Su buharlarını havaya kaldırır, bulut meydana gelir.

-Bunu yüklenip kendisine emredilen yere götürür.

-Böylece yağmurun her tarafa taksiminde görevini yerine getirmiş olur.

5- إِنَّمَا تُوعَدُونَ لَصَادِقٌ “Size vaad edilen, kesinlikle doğrudur.”

6- وَإِنَّ الدِّينَ لَوَاقِعٌ **“Ve din (ceza ve hesap günü) şüphesiz olacaktır.”**

Bu iki ayet, üstteki yeminlerin cevabıdır. Sanki Cenab- Hak tabiatın gereğine muhalif bu hayret verici şeylerle, vaad edilen ahireti getirmeye muktedir olduğuna istidlalde bulundu.

7- وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْحُبُكِ **“Yollar sahibi semaya yemin ederim.”**

Bundan murat, gezenlerin yörüngeleri şeklinde duyulara hitap eden yollar olabileceği gibi, tefekkür eden kimselerin sülûk ettiği ve kendileriyle bilgilere ulaştıkları akli yollar da olabilir.

Veya bundan murat “yıldızlarla dolu semaya yemin ederim” manasıdır.

8- أَنْتُمْ لَفِي قَوْلٍ مُخْتَلِفٍ **“Siz gerçekten muhtelif sözler içindesiniz.”**

Sizler, Hz. Peygamber hakkında çeşitli görüşler içindesiniz. Yani, bazan şair, bazan sâhir, bazan da mecnun diyorsunuz.

Onların farklı görüşte oldukları şey,

-Kur'an,

-Kıyamet

-Dinî meseleler de olabilir. Üstteki yeminle beraber düşünülse, bundaki incelik onların bu farklı görüşlerinin ve maksatlarının semadaki yıldızlar kadar birbirinden uzak ve farklı olduklarına dikkat çekmek olabilir.

9- يُوفِّكَ عَنْهُ مَنْ آفَكَ **“Çevrilen ondan çevrilir.”**

Çevrildiği şey,

-Hz. Peygamber,

-Kur'an,

-Veya iman olabilir.

10- قُتِلَ الْخَرَّاصُونَ **“Yalancılar kahrolsun!”**

Bu farklı görüş sahiplerinden yalancılar helâk olsun!

11- الَّذِينَ هُمْ فِي غَمْرَةٍ سَاهُونَ **“Onlar kendilerini bürüyen cehalet içinde gafilirdirler.”**

Böyleleri kendilerini bürüyen cehâlet içinde, kendilerine emredilen şeylerden gafilirdirler.

12- يَسْتَلُونَ أَيَّانَ يَوْمِ الدِّينِ **“Din günü (ceza günü) ne zaman?” diye sorarlar.”**

13- **يَوْمَ هُمْ عَلَى النَّارِ يُفْتَنُونَ** “O gün, onların ateş üzerinde azap göcekleri gündür.”

Onlara şöyle denilir:

14- **ذُوقُوا فِتْنَتَكُمْ** “Tadın azabınızı.”

“İşte bu, bir an önce görmek istediğiniz şey!”

15- **إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ** “Şüphesiz müttakiler, cennet bahçelerinde ve pınar başlarındadır.”

16- **أَخِذِينَ مَا آتَاهُمْ رَبُّهُمْ** “Rab’lerinin kendilerine verdiklerini alırlar.”

Kendilerine verilene razı bir şekilde, verilenleri alırlar.

Zaten Rab’lerinin onlara verdiği her şey hoştur, güzeldir, makbuldür.

“Çünkü onlar bundan önce muhsin kimselerdi.”

Ayetin bu kısmı, onların bu mükâfata liyakatlerinin sebebini açıklar.

17- **كَانُوا قَلِيلًا مِّنَ اللَّيْلِ مَا يَهْجَعُونَ** “Onlar geceleri pek az uyurlardı.”

Onların iyi işlerinin bir tefsiridir.

Ayette, onların uyku ve istirahatlarının gayet az olduğu, etkin bir şekilde nazara verilmiştir.

Gece istirahat vakti olmakla beraber, bunlar o istirahat vaktini ibadetle değerlendirirlerdi.

18- **وَبِالْأَسْحَارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ** “Ve seher vakitlerinde, onlar istiğfar ederlerdi.”

İstirahatlarının azlığına ve geceyi ibadetle değerlendirmelerine rağmen seher vakti geldiğinde sanki geceyi günahlarla geçirmiş gibi istiğfar ederlerdi.

Ayette “onlar” zamirinin ayrıca zikri şunu hissettirir: Onlar, Allahı iyi bilmeleri ve O’na karşı haşyet duymaları sebebiyle, buna ehil kimselerdir.

19- **وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِّلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ** “Onların mallarında hem isteyen hem de (isteyemeyip) mahrum olanlar için bir hak vardır.”

Onların mallarında,

-Allaha yaklaşmak,

-Ve kullara şefkat için belli bir pay vardır.

Mahrum, aslında muhtaç olduğu halde, mahcubiyeti sebebiyle hâlini hissettirmeyen ve sadakadan, zekâtın pay alamayan kimsedir.

20- **“Arzda yakîn sahipleri için nice ayetler vardır.”** وَفِي الْأَرْضِ آيَاتٌ لِلْمُوقِنِينَ

Arzda olan ayetler,

-Çeşitli madenler ve hayvanların delâletleri olabilir.

-Veya arzın yuvarlak kılınması, bazı kısımlarının suyun üzerine yükseltilmesi, içinde bulunan eczanın keyfiyetleri, özellikleri ve faydaları cihetiyle farklı farklı olması gibi durumlardır. Bütün bunlar Sâni'in ilmine, kudretine, iradesine, birliğine ve herşeyi kuşatan rahmetine delâlet ederler.

21- **“Kendi nefislerinizde de.”** وَفِي أَنْفُسِكُمْ

Çünkü âlemde ne varsa, benzeri insanda bulunmaktadır.

Ayrıca,

-İnsandaki semeredar hey'et,

-Güzel görünüm,

-Hayret verici terkipler,

-Çok garip fiiller yapabilmesi,

-Muhtelif sanatları ortaya koyması,

-Çeşit çeşit kemâlâtı kendinde cem etmesi gibi Sani'i gösteren nice ayetler vardır.

“Hâlâ görmez misiniz?” أَفَلَا تَبْصُرُونَ

İbret alan kimse nazarıyla bakıp bunları görmüyor musunuz?

22- **“Rızkınız semadadır.”** وَفِي السَّمَاءِ رِزْقُكُمْ

Semada, rızkınızın sebepleri vardır.

Veya rızkınızın takdiri semadadır.

Denildi ki: Semadan murat, buluttur.

Rızıktan da murat yağmurdur. Çünkü yağmur, yiyeceklerin sebebidir.

“Ve size vaat edilenler de (semadadır).” وَمَا تُوعَدُونَ

Ve bir de size vaat edilen sevap da semadadır. Çünkü cennet, yedinci semanın fevkindedir.

Veya mana şöyle olabilir: Ameller ve bunların sevapları semada yazılıdır, orada takdir edilmiştir.

Denildi ki: “**Size vaat edilen**” ifadesi, bundan sonraki cümlelerin başı da olabilir. Yani, “Size vaad edilen, gerçekten haklıdır.”

23- **فَوَرَبِّ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِنَّهُ لَحَقُّ مِثْلَ مَا أَنْكُمْ تَنْطِقُونَ** “Semanın ve arzın Rabbine andolsun ki; o, sizin konuşmanız gibi gerçektir.”

Kendi konuşmanızdan nasıl tereddüte düşmüyorsanız, size vaat edilenin tahakkukunda da tereddüt etmemeniz gerekir.

24- **هَلْ أَتَيْكَ حَدِيثُ ضَيْفِ إِبْرَاهِيمَ الْمُكْرَمِينَ** “İbrahim’in şerefli misafirlerinin haberi sana geldi mi?”

Bunlarla ilgili haberin geldiğinin soru üslûbuyla anlatımında, bu haberin büyüklüğünü nazara vermek vardır.

Denildiğine göre bunlar oniki melekti. Cebrail, Mikail ve İsrafil olarak üç melek geldiği de söylendi.

Bunlara “**misafir**” denilmesi, misafir suretinde gelmelerindendir.

Bunların “**şerefli misafirler**” şeklinde ifade edilmesi,

-Allah nezdinde itibarlı olmalarından,

-Veya bizzat Hz. İbrahim ve eşinin bunlara hizmet etmesindendir.

25- **إِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا** “Hani İbrahim’in gelmişlerdi de “Selam!” demişlerdi.”

İbrahim dedi: “Size de selam, tanınmamış topluluk!”

“Siz, tanınmayan bir topluluksunuz” dedi. Hz. İbrahim onları tanınamış, Âdemoğullarından bazı kimseler zannetmişti.

Veya onların verdiği selâm, İslâmın âlâmeti olan selâmdı, onlar tarafından kendilerini tanııtma gibiydi. O çevrenin kullandığı selâm gibi olmadığından Hz. İbrahim böyle dedi.

26- **فَرَاغَ إِلَىٰ أَهْلِهِ فَجَاءَ بِعِجْلٍ سَمِينٍ** “Ardından hemen ailesinin yanına varıp, (pişirilmiş) semiz bir buzağı getirdi.”

Hz. İbrahim, misafirlere hissettirmeden âilesine vardı. Çünkü ev sahibinin misafirlere ikramda acele etmesi edeptendir.

Böyle yapılması misafiri memnun eder, bekleme zahmeti vermez.

Onlara semiz bir buzağı ikrâm etmesi, bütün malının sığır cinsinden olmasındandır.

27- **“Onu önlerine koydu, “Yemez misiniz?” dedi.”**

Bu ifade “buyurmaz mısınız” şeklinde edeb üslûbuyla onları sofraya davet ve yemeye teşviktir. Bu mana, yemeği sofraya koyduğunda söylemesi yönündendir. Ama, eğer onların yemediğini görünce söylemişse “niçin yemiyorsunuz? Haydi yiyin?” manasına gelir.

28- **“Sonra onlardan içine bir korku düştü.”**

Onların yemekten yemediğini görünce, kötü niyetle gelmeleri ihtimaliyle içinde bir korku duydu.

Şöyle de denildi: Kalbine geldi ki, “bunlar meleklerdir, azap için gönderildiler.”

“Korkma! dediler.”

Biz Allahın elçileriyiz.

Denildi ki: Hz. Cebraîl kanadıyla önlerindeki buzağı etine dokundu. Buzağı dirildi, annesinin yanına gitti. Böylece Hz. İbrahim onları tanıdı ve kendilerine güvendi.

“Ve ona çok bilgili bir oğlu müjdelediler.”

O’na oğlu İshakı müjdelediler.

29- **“Bunun üzerine karısı bir çığlık kopararak geldi ve elini yüzüne vurdu.”**

Hz. İbrahim’in hanımı Sare, bu müjdeyi duyunca çığlık atarak onlara yöneldi. Bir köşede onlara bakıyordu.¹

Denildi ki: İçinde hayz kanının hararetini hissetti, utancından elini yüzüne vurdu.

“Ben kısır bir kocakarıyım” dedi.”

Ben böyle biri iken nasıl çocuğum olur?

¹ Ayette çizilen tablo, normal şartlarda çocuğu olma ihtimali olmayan yaşlı ve kısır bir kadının, bilge bir evlat sahibi olacağı müjdesi karşısında sevinç ve şaşkınlık içinde ellerini yüzüne vurup “aman Allahım” diyerek çığlık atması, müjdeyi verenlere koşup gelmesidir.

30- **“Dediler: Rabbin böyle buyurdu.”** قَالُوا كَذَلِكَ قَالَ رَبُّكَ

Bunu Rabbin söyledi. Biz ancak bunun habercisiyiz.

31- **“Şüphesiz O, Hakîm’dir – Alîm’dir.”** إِنَّهُ هُوَ الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ

Hikmet sahibi ve her şeyi bilen O olduğu için, sözü hak ve fiili sağlamdır.

31- **“İbrahim onlara, “O hâlde asıl işiniz nedir ey elçiler?” dedi.”** قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ أَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ

Hz. İbrahim onların melekler olduğunu anlayınca, toplu hâlde inmele-
rinin büyük bir mesele için olduğunu bildiğinden, niçin geldiklerini sordu.

32- **“Dediler: Biz, günahkâr bir kavme gönderildik.”** قَالُوا إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَى قَوْمٍ مُّجْرِمِينَ

Bundan murat, Hz. Lûtun kavmidir.

33- **“Onların üzerine çamurdan pişiril-
miş sert taşlar göndermek için.”** لِنُرْسِلَ عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِنْ طِينٍ

34- **“O taşlar, haddi aşanlar için Rabbin
katında işaretlenmiştir.”** مَسْؤَمَةٌ عِنْدَ رَبِّكَ لِلْمُؤْسِفِينَ

Bu çamurdan taşlar, Rabbinin nezdinde işaretlenmiş olup, fücürda had-
di aşmış bir kavme yağdırılacaktır.

35- **“Nihayet biz mü’minlerden ora-
da bulunan kimseleri çıkardık.”** فَأَخْرَجْنَا مَنْ كَانَ فِيهَا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ

36- **“Fakat biz orada müslüman-
lardan bir ev halkından başka da bulamadık.”** فَمَا وَجَدْنَا فِيهَا غَيْرَ بَيْتٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ

Bu iki ayetle iman ve İslâmın aynı olduğuna delil getirenler de oldu, ama
bu zayıftır. Çünkü, bir zât için çeşit çeşit mefhumlar kullanılabilir.²

37- **“Biz orada elîm azaptan
korkan kimseler için bir alamet bıraktık.”** وَتَرَكْنَا فِيهَا آيَةً لِلَّذِينَ يَخَافُونَ الْعَذَابَ الْأَلِيمَ

Ayette nazara verilen alâmet,

-Gökten yağdırılan taşlar,

² Mesela, bir zât hem ressam, hem hattat, hem mühendis olabilir. Kendisinin
bunlarla nitelenmesinden, bu sıfatların herbirinin aynı şey olması gerekmez.

-Veya oradaki dizilmiş kayalar

-Veya kokuşmuş siyah su'dur.

38- **“Musa'da da.”** وَفِي مُوسَى

Musa'da da ibretler vardır.

“Hani biz onu bir sultan-ı mübinle Firavun'a göndermiştik.” إِذْ أَرْسَلْنَاهُ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ

“Sultan-ı mübin”, asa ve ışık saçan el (yed-i beyza) gibi mu'cizelerdir.

39- **“O ise kuvvetine güvenerek yüz çevirdi.”** فَتَوَلَّىٰ بِرُكْنِهِ

Ama o, Musaya imandan yüz çevirdi.

Veya o, kendisiyle kuvvet bulduğu ordusuna güvenip yüz çevirdi.

“Ve “Bu bir sihirbaz veya bir mecnun” dedi. وَقَالَ سَاحِرٌ أَوْ مَجْنُونٌ

Hiz. Musa'da görülen harika hâlleri cinlerden gelmiş gösterip “mecnun” dedi.

Önce “**sihirbaz**” deyip ardından “veya mecnun” diyerek, Hiz. Musanın bu hâlinin kendi irade ve çalışmasıyla mı, yoksa başka şekilde mi meydana geldiği hususunda tereddüt gösterdi.

40- “Bunun üzerine biz de, kınanmış bir halde onu ve ordularını yakalayıp denize attık.” فَأَخَذْنَاهُ وَجُودَهُ فَنَبَذْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ وَهُوَ مُلِيمٌ

Kendisinden sadır olan küfür ve inad yüzünden kınanmış olduğu hâlde, denizde onları boğduk.

41- **“Âd kavminde de (bir ibret vardır).”** وَفِي عَادٍ

“Hani biz onların üzerine akîm bir rüzgar göndermiştik.” إِذْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الرِّيحَ الْعَقِيمَ

Bu rüzgara “**akîm**” yani “kısır” denmesi, onları helâk edip köklerini kesmesinden dolayıdır.

Veya bir fayda getirmediğindendir.

42- “O rüzgâr, uğradığı her şeyi mutlaka kül gibi dağıtıyordu.” مَا تَذَرُ مِنْ شَيْءٍ أَتَتْ عَلَيْهِ إِلَّا جَعَلْنَاهُ كَالرَّمِيمِ

43- **“Semud kavminde de (bir ibret vardır).”** وَفِي ثَمُودَ

“Hani onlara, “Bir süreye kadar faydalanın bakalım” denmişti.”

“Bunun üzerine dedi ki: Diyarınızda üç gün daha yaşayın.” (Hûd, 65) ayeti bunu tefsir eder.

44- “Derken Rablerinin emrinden uzaklaşıp azmışlardı.”

Emrine uymayı gururlarına yediremediler.

“Bu yüzden bakınıp dururken kendilerini yıldırım çarpıvermişti.”

Çünkü, gündüzün aydınlığında onlara gelmişti.

45- “Artık, ne yerlerinden kalkabildiler.”

Bu, “Bunun üzerine onları, şiddetli sarsıntı onları yakaladı. Diyarlarında diz üstü çökekaldılar.” (A’raf, 78) ayetinde anlatıldığı gibidir.

“Ve ne de başkalarına gelene engel olabildiler.”

46- “Daha önce de Nûh kavmini.”

“Nûhun kavmini de bunlardan önce helâk etmiştik.”

Ayetin devamı, bu manaya delâlet etmektedir.

“Çünkü onlar yoldan çıkmış fâsık bir kavim-diler.”

Çünkü onlar, küfür ve isyan ile istikametten çıkmış bir topluluktur.

47- “Semayı kudretimizle biz bina ettik ve şüphesiz biz genişleteniz.”

Ayetteki Mûsî’, “infak etmeye gücü yeten” demektir.

Cenab-ı Hakkın Mûsî’ olması

-Dilediğini yapmaya gücünün yetmesi,

-Veya semayı genişletmesi,

-Veya sema ile arz arasına genişlik vererek yaratması,

-Veya bolca rızık vermesini ifade eder.

48- “Arzı de biz döşedik.”

فَنَعْمَ الْمَاهِدُونَ “Biz ne güzel döşeyiciyiz!”

49- “Düşünüp ibret alasınız وَ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ” diye her şeyden (erkekli dişili) çift yarattık.”

Ta ki müteaddid olmanın mümkünatın (eşyanın) özelliklerinden olduğunu, Vacib-i bizzat olan Allahın ise müteaddid olmak ve kısımlara bölünmekten münezzehtir olduğunu bilersiniz.

50- فَفِرُّوا إِلَى اللَّهِ “Öyleyse Allah’a firar edin.”

-İman,

-Tevhid

-Ve tâate sarılmak suretiyle Allaha firar edin.

عَ إِنِّي لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ مُبِينٌ “Gerçekten ben size O’nun tarafından gönderilmiş apaçık bir uyarıcıyım.”

Şüphesiz ki ben, Allaha şirk koştan ve isyan eden kimse için hazırlanan azabı haber veren apaçık bir uyarıcıyım.

“Nezir-i mübin” (apaçık bir uyarıcı) şu manaları da ifade edebilir:

-Benim uyarıcı olduğum, bana verilen mu’cizelerle ortaya konulmuştur.

-Ben, sakınılması gereken şeyleri size beyan ediyorum.

51- وَلَا تَجْعَلُوا مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ “Allah ile beraber başka bir ilâh edinmeyin.”

Allaha firar edilmesi gereken şeylerin en büyüğü budur.

عَ إِنِّي لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ مُبِينٌ “Gerçekten ben size O’nun tarafından gönderilmiş apaçık bir uyarıcıyım.”

Bu ibare aynıyla önceki ayette geçmişti. Tekrar gelmesi te’kid içindir.

Veya birincisi iman ve taati terke terettüp ettirilmişti, bu ikinci ise Allaha şirk koşturmayı terettüp ettirildi.

52- “كَذَلِكَ مَا آتَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا قَالُوا سَاحِرٌ أَوْ مَجْنُونٌ” Bu-nun gibi, onlardan öncekilere herhangi bir peygamber gelince de, mutlaka: “Bir sihirbazdır veya bir mecnundur.” dediler.”

Bununla işaret edilen, onların Hz. Peygamberi yalanlamaları ve O’na –haşa- sihirbaz veya mecnun gibi isimler vermeleridir.

53- اتَّوَصَّوْا بِهِ “Onlar bunu birbirlerine vasiyet mi ettiler?”

Sanki öncekiler ve sonrakiler birbirlerine böyle demeyi vasiyet etmişler, öyle ki hepsi böyle söyledi.

“Hayır, onlar azgın bir kavimdir.” بَلْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ

Hayır, böyle bir vasiyet yok. Çünkü yaşadıkları devirler birbirinden çok çok uzak. Ama onları bu ortak söze sevkeden bir şey var. O da, tuğyanda müşterek olmalarıdır.

“Öyleyse onlardan yüz çevir.” فَتَوَلَّ عَنْهُمْ

Davet defalarca kendilerine yenilendiği halde, batılda ısrarlarını ve inatlarını daha da artıran kimselerden yüz çevir.

“Artık sen kınanacak değilsin.” فَمَا أَنْتَ بِمُلُومٌ

Sen, tebliğde elinden gelen gayreti gösterdikten sonra, onlardan yüz çevirmenden dolayı kınanacak değilsin.

“Öğüt verip hatırlat.” وَذَكِّرْ

Nasihat etmeyi, öğüt vermeyi bırakma.

“Çünkü, öğüt vermek mü'minlere fayda verir.” فَإِنَّ الذِّكْرَى تَنْفَعُ الْمُؤْمِنِينَ

Çünkü öğüt vermek. Allahın imanı mukadder kıldığı kimselere veya zaten iman etmiş olanlara fayda verir. Çünkü onların da bu şekilde basiretleri ziyadeleşir.

“Ben cinleri ve insanları ancak bana ibadet etsinler diye yarattım.” وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ

Bundan murat, ibadete müteveccih bir surette yaratılmalarıdır. Yoksa **“Andolsun ki, cinlerden ve insanlardan birçoğunu cehennem için yarattık.”** (Araf, 179) ayetiyle zahiren çelişir görülür.³

“Ben onlardan herhangi bir rızık istemiyorum.” مَا أُرِيدُ مِنْهُمْ مِنْ رِزْقٍ

³ İnsana irade verilmiştir. Bu iradesini dilerse ibadete yönlendirir, dilerse de isyana çevirir. İbadete yönlendirdiğinde yaratılış gayesini tahakkuk ettirir. İsyan ettiğinde ise, **“Andolsun ki, cinlerden ve insanlardan birçoğunu cehennem için yarattık.”** (A'raf, 179) ayetinin hakikatı tecelli eder.

وَمَا أُرِيدُ أَنْ يُطْعَمُونَ “Ve beni yedirmelerini de istemiyorum.”

“Siz bana rızık vermek için yaratılmadınız. Öyleyse yaratılış gayenize uygun ve size emredilene muvafık şeylerle meşgul olunuz, ibadetinizi yapınız.”

Bundan murat, Allahın kullarıyla olan münasebetinin, efendinin kölelerle olan münasebeti gibi olmadığını beyan etmektir. Çünkü efendiler kölelerinden kendi maişetlerini tahsil için yardımcı olmalarını isterler.

Ayetin başında “De ki” ifadesinin takdiri ile, Hz. Peygamberin durumunu ifade ediyor da olabilir. O zaman “De ki: Ben ona karşılık sizden bir ücret istemiyorum.” (En’am, 90) ayeti gibi olur.

58- **إِنَّ اللَّهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ** “Şüphesiz Allah rızık verendir, güçlüdür, çok kuvvetlidir.”

Rızka muhtaç her varlığı rızıklandıran O’dur.

Ayetle, Allahın rızıktan müstağni oluşuna bir ima da vardır.⁴

59- **فَإِنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُنُوبًا مِثْلَ ذُنُوبِ أَصْحَابِهِمْ** için (önceki müşrik) **emsallerinin azap payı gibi payları vardır.”**

Hiz. Peygamberi yalanlamak suretiyle O’na zulmeden kimselerin geçmiş milletlerdeki emsâlleri için söz konusu olan pay gibi, azaptan payları vardır.

فَلَا يَسْتَعْجِلُونَ “Artık azabımı acele istemesinler.”

“Eğer doğru söyleyenlerseniz, bu vaat ne zaman gerçekleşecek?” (Yasin, 48) demelerine bir cevaptır.

60- **فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ يَوْمِهِمُ الَّذِي يُوعَدُونَ** “Uyarıldıkları günden dolayı vay o inkâr edenlerin hâline!”

Bu günden murat, kıyamet günüdür.

Veya Bedir günü de olabilir.

Hiz. Peygamber şöyle buyurur:

“Her kim Zâriyât sûresini okusa, Allah ona dünyada esen ve cereyan eden rüzgârlar sayısınca haseneler verir.”

⁴ Yani, bırakın Allahın sizden rızık istemesini, size ve bütün mahlûkata rızık veren O’dur.

TÛR SÛRESİ

Tûr Sûresi Mekki'dir.
Kırk dokuz ayettir.

1- وَالطُّورُ “Andolsun Tûr’a.”

Tûr’dan murat Tur-i Sina’dır.

Tûr-i Sina, Medyende bir dağ olup, Hz. Musa Allahın kalamını burada işitmiştir.

Tûr, Süryanice “dağ” demektir.

Veya “icâdın zirvesinden maddenin çukuruna veya gayb âleminden şehâdet âlemine tayeran eden” demektir.

2- وَكِتَابٍ مَّسْطُورٍ “Andolsun düzenle yazılmış kitaba.”

-Bundan murat Kur’andır.

-Veya Allahın levh-i mahfuzda yazdıklarıdır.

-Veya Hz. Musaya verilen Tevrat levhalarıdır.

-Veya Allah dostlarının kalplerinde yazılan marifetler ve hikmetlerdir.

-Veya hafaza meleklerinin yazdıklarıdır.

3- فِي رَقٍّ مَّنْشُورٍ “Yayılmış ince deri sayfalarda.”

Bundan murat, kitabın yazıldığı sayfelerdir. Elif-lâmsız gelmesi hem tazim hem de bu sayfelerin insanlar arasında bilinen sayfeler gibi olmamasındandır.¹

4- وَالْبَيْتِ الْمَعْمُورِ “Andolsun Beyt-i Ma’mur’a.”

Beyt-i Mamur’dan murat,

-Ka’bedir. Hacılarla ve etrafında yaşayıp ziyaret edenlerle mamurdur.

-Veya dördüncü semadaki meleklerin tavaf ettiği makamdır.

-Veya mü’minin kalbidir. Kalbin mamur olması ise, marifet ve ihlâs ile-
dir.

¹ Mesela, Kur’anın tamamını ezberleyen bir hafızın kalbinde altıyüz sayfa baştan sona yazılmıştır. Ama yazıldığı yer, bizim bildiğimiz sahilere benzemez. Levh-i mahfuzda her şeyin yazılı olması da bizim bildiğimiz türden kalem ve sahilelerle değildir.

5- وَالسَّقْفِ الْمَرْفُوعِ “Andolsun yükseltilmiş tavana.”

Sakf-ı merfu (yükseltilmiş tavan) semadır.

6- وَالْبَحْرِ الْمَسْجُورِ “Andolsun kabaran denize.”

Bahr-i Mescur, dopdolu denizdir.

Veya “Denizler ateşlendiğinde.” (Tekvîr, 6) ayetinde nazara verilen alev almış denizdir. Rivayete göre Allahu Teâlâ kıyamet günü denizleri alev alev yakar, bununla cehennem ateşini tutuşturur.

Veya bundan murat, dalgalı denizdir.

7- إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوَاقِعٌ “Şüphesiz Rabbinin azabı mutlaka gerçekleşecektir.”

8- مَالَهُ مِنْ دَافِعٍ “Ona engel olacak hiçbir şey yoktur.”

Yemin edilen bu şeylerin Allahın azabının gelmesine delâleti, bunların

-Allahın kudretinin kemâline,

-Hikmetinin mükemmelliğine,

-Verdiği haberlerin doğruluğuna,

-Kulların amellerini karşılık vermek üzere zaptetmesine delâlet etmeleri yönündendir.

9- يَوْمَ تَمُورُ السَّمَاءُ مَوْرًا “O gün sema şiddetle sallanıp çalkalanır.”

O gün sema çalkalanır, gider, gelir.

10- وَتَسِيرُ الْجِبَالُ سَيْرًا “Dağlar da bir yürüyüş yürür.”

Dağlar, yeryüzünden kaybolur, toz zerrelere hâline gelir.

11- فَوَيْلٌ لِلْمُكَذِّبِينَ “O gün yalanlayanların vay haline!”

Bu gerçekleştiğinde, vay o yalanlayanların hâline!

12- الَّذِينَ هُمْ فِي خَوْضٍ يَلْعَبُونَ “Onlar, daldıkları bir bataкта oynayıp duruyorlar.”

Onlar, daldıkları batıl şeylerde oynuyorlar.

13- يَوْمَ يُدْعُونَ إِلَى نَارِ جَهَنَّمَ دَعَاً “O gün onlar cehennem ateşine itilip atılırlar.”

O gün onlar cehennem ateşine şiddetle itilirler.

Elleri boyunlarına bağlanıp nasiyeleri (alın bölgesi) ayaklarına getirilip cehennem ateşine atılırlar.

14- **هَذِهِ النَّارُ الَّتِي كُنتُمْ بِهَا تُكَذِّبُونَ** “İşte yalanlayıp durduğunuz ateş budur!”

Onlara böyle denilir.

15- **أَفَسِحْرٌ هَذَا** “Bu da mı bir sihir?”

Siz vahiy hakkında “sihirdir” diyordunuz. Vahyin haber verdiği şu içinde bulunduğunuz hâl de mi sihir?

Cümlede vurgunun sihre yapılması, hem bunun sihir olmadığını göstermek, hem de onları şiddetle kınamak içindir.

16- **أَمْ أَنْتُمْ لَا تَبْصُرُونَ** “Yoksa görmüyor musunuz?”

Yoksa, dünyada görmediğiniz gibi, burada da mı görmüyorsunuz?!

Bu ifade, onların başına vurmak ve kendileriyle inceden alay etmektir.

Veya mana şöyle olabilir: Dünyada iken “gözlerimiz perdelendi” dediğiniz gibi, yoksa burada da mı gözleriniz perdelendi?!

16- **إِصْلَوْهَا فَاصْبِرُوا أَوْ لَا تَصْبِرُوا سَوَاءٌ عَلَيْكُمْ** “Girin oraya, ister sabredin ister etmeyin, artık sizin için birdir.”

Çünkü, sizin için buradan bir kurtuluş yoktur.

17- **إِنَّمَا تُجْزَوْنَ مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ** “Siz ancak yaptıklarınıza göre cezalandırılacaksınız.”

Sabretmek veya etmemenin eşit olmasının illetini beyan eder.

Çünkü, bu cezanın vukuu kaçınılmaz olunca, fayda vermeme noktasında sabretmek veya etmemek eşit olur.²

17- **إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَنَعِيمٍ** “Şüphesiz müttakiler cennetlerde ve nimetler içindedirler.”

Ama ne cennetler ve ne nimetler..!

Veya kendilerine tahsis edilen cennetlerde ve nimetler içindedirler.

² Mesela insan, zifiri karanlık bir yere düşse gözünü açsa da açmasa da neticesi aynıdır.

18- فَكَهِنَ بِمَا آتَاهُمْ رَبُّهُمْ “Rablerinin kendilerine verdiği ile zevk ü sefâ sürerler.”

وَوَقَّيْهُمْ رَبُّهُمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ “Ve Rableri onları, cehennem azabından korumuştur.”

19- كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ (Onlara şöyle denilir): Yaptıklarınıza karşılık afiyetle yiye, için.”

20- مُتَكَبِّرِينَ عَلَى سُورٍ مَصْفُوفَةٍ “Sıra sıra dizilmiş koltuklara yaslanmış haldedirler.”

وَزَوَّجْنَاهُمْ بِحُورٍ عِينٍ “Onları iri gözlü dilberlerle evlendirdik.”

21- وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِإِيمَانٍ أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ “İman edip zürriyetleri de iman ile kendilerine tâbi olanlar (yok mu); işte biz, onların nesillerini de kendilerine kattık.”

وَمَا أَلْتَنَاهُمْ مِنْ عَمَلِهِمْ مِنْ شَيْءٍ “Onların amellerinden bir şey de ek-siltmedik.”

Hız. Peygamber “Mü'minin nesli her ne kadar onun derecesinde olmasalar da, Allah onları onun derecesine yükseltir” demiş ve ardından bu ayeti okumuştur.³

Ehl-i imanın zürriyetlerinin de yanlarına alınmasında

-Ya kendilerinin mertebelerinin aşağı çekilmesi,

-Veya kendi sevaplarından bir kısmının alınıp nesillerine verilmesi hatıra gelebilir. Ama her ikisi de söz konusu değildir. Bunların amelinden bir şey noksanlaştırılmaz. Allah, lütfuyla onların nesillerini böyle yükseltir. O'nun kemâl-i lütfuna layık olan da budur.

كُلُّ امْرِئٍ بِمَا كَسَبَ رَهِينٌ “Herkes kazandığı karşılığında rehindir.”

³ Bundan hareketle “hepsi aynı derecede olurlar” manasını anlamamak gerekir. Hadisin nazara verdiği husus, beraber olmalarıdır, aynı makamda bulunmaları değil. Dünyada da çok yüksek derece rütbeli biri, yakınlarından olup da aşağı derecede olanlarla zaman zaman beraber olur. Ama herkes yine kendi makamındadır. Öte yandan Selimiye Camii gibi bir sanat eserini seyretmekte, sanattan pek nasibi olmayan biriyle mimaride dâhi olan bir başkası beraber olurlar, aynı mekânda beraberce seyrederek. Ama, aldıkları zevk ve fark ettikleri incelik aynı olamaz.

Her insan, kendi ameli ile Allah nezdinde rehin alınmış gibidir. Salih amel işlediğinde rehin olmaktan kurtulur, yoksa cezayı hak eder.

22- وَأَمْدَدْنَاهُمْ بِفَاكِهَةٍ وَلَحْمٍ مِّمَّا يَشْتَهُونَ “Onlara canlarının istediği meyve ve etten bol bol verdik.”

Yani, onların arzuladıkları her çeşit nimetlerle vakit be-vakit onları rızıklandırdık.

23- يَتَنَازَعُونَ فِيهَا كَأْسًا “Orada karşılıklı kadeh tokuştururlar.”

“Onda ne boş söz söylemek vardır, ne de günaha sokma.”

O kadehlerden içerken, dünyada kadeh tokuşturanların âdetine muhalif olarak boş söz konuşmazlar, günaha sokacak fiillerde bulunmazlar.

Bu, Cenab-ı Hakkın, “O içkide ne sersemletme vardır ne de onunla sarhoş olurlar.” (Saffat, 47) ayetinde anlatıldığı gibidir.

24- وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ غِلْمَانٌ لَهُمْ كَأَنَّهُمْ لُؤْلُؤٌ مَكْنُونٌ “Hizmetlerine verilmiş, kabuğunda saklı inci gibi gençler etraflarında dönüp dolaşırlar.”

Onlara hizmetle görevli gilmanlar, kadehle etraflarında dolaşırlar.

Denildi ki: Bundan murat, kendilerinden önce (küçük yaşta) vefat eden evlâtlarıdır.

Hiz. Peygamber şöyle buyurur: “Nefsim elinde olan Allaha yemin ederim ki, cennette hizmet edilenin hizmet edene üstünlüğü, dolunay hâlindeki ayın diğer yıldızlara üstünlüğü gibidir.”

25- وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَسْتَأْذِنُونَ “Birbirlerine dönüp sormaya başladılar.”

Birbirlerine, hâllerinden, ne yaptıklarından sormaya başlarlar.

26- قَالُوا إِنَّا كُنَّا قَبْلُ فِى أَهْلِنَا مُشْفِقِينَ “Derler ki: Şüphesiz daha önce biz, ehlimiz içinde endişe duyardık.”⁴

Allaha itaata gayet dikkat eder, O’na karşı gelmekten korkardık.

Veya akıbetimizden korkardık.

⁴ “Akıbetinden korkmayanın akıbetinden korkulur” sözü meşhurdur. Ayette methedilen bu kimseler, hem kendileri, hem de aileleri hakkında endişe duyan ve ona göre de ahiretine ciddi çalışan kişilerdir.

27- فَمَنْ اللَّهُ عَلَيْنَا “Allah da bize lütfetti.”

Allah bize rahmet ve tevfik ile lütfetti.

وَوَقَيْنَا عَذَابَ السَّمُومِ “Ve bizi semûm azabından korudu.”

Ayette bildirilen **Semûm azabı**, sam yelinin kavurucu sıcağının insanın ta içine işlemesi gibi, insanı yakıp kavuracak, en derinlerine nüfuz edecek cehennem azabıdır.

28- إِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلُ نَدْعُوهُ “Gerçekten biz bundan önce O’na yalvarıyorduk.”

Biz daha önce dünyada O’na ibadet ediyor, korumasını istiyorduk.

إِنَّهُ هُوَ الْبَرُّ الرَّحِيمُ “Çünkü O, Berr – Rahîmdir.”

Gerçekten de O, iyilik yapan, çokça merhamet edendir.

29- فَذَكِّرْ “O hâlde, sen öğüt ver.”

Sen öğüt vermeye devam et, onların sözlerine aldırma.

فَمَا أَنْتَ بِنِعْمَتِ رَبِّكَ بِكَاهِنٍ وَلَا مَجْنُونٍ “Rabbinin nimeti sayesinde, sen ne bir kâhinsin, ne de bir mecnûn!”

Sen, Rabbinin nimeti sayesinde onların dedikleri gibi ne kâhinsin ne de mecnun.

30- أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ نَتَرَبُّصُ بِهِ رَبِّبِ الْمُؤْنِ “Yoksa onlar, “O bir şairdir; onun zamanın felaketlerine uğramasını bekliyoruz” mu diyorlar?”

Ayet metnindeki **rayb-i menun**, felâket, ölüm gibi anlamlara gelir.

31- قُلْ تَرَبَّصُوا فَإِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُتَرَبِّصِينَ “De ki: Bekleyin, çünkü ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim.”

Siz benim helâkimi gözetlediğiniz gibi, ben de sizin helâkinizi gözetliyorum.

32- أَمْ تَأْمُرُهُمْ أَخْلَامُهُمْ بِهَذَا “Yoksa akılları mı bunu kendilerine emrediyor?”

Yoksa sözlerindeki çelişkiyi akılları mı kendilerine emrediyor? Çünkü kâhin akıllı ve ince bir nazara sahiptir. Mecnun ise akli perdeli kimsedir.

Şaire gelince, hayale dayalı bir şekilde ölçülü, düzgün kelâmlar söyler. Bu ise, bir mecnundan meydana gelmez.

“Yoksa onlar azgın bir topluluk mudur?”

Yoksa onlar inadda haddini aşan azgın bir kavim midir?

33- “Yoksa “Onu uydurdu” mu diyorlar?”

“Hayır, onlar inanmıyorlar.”

Doğrusu onlar iman etmezler, küfür ve inadlarından böyle iftiralar ederler.

34- “Eğer doğru iseler onun benzeri bir söz meydana getirsinler.”

Eğer iddialarında sadık iseler, Kur’an gibi bir söz getirsinler. Çünkü onların içinde fusahadan (söz ustalarından) sayılan pek çok kimse vardır.

Ayet, tahaddi yani meydan okuma yoluyla bahsi geçen sözlerini reddetmektedir.

Bunun sadece “Kur’anı kendisi uyduruyor” demelerine red olması da düşünülebilir. Çünkü diğer kısımların fesadı gayet açıktır.

35- “Yoksa onlar, hiçbir şey olmadan mı yaratıldılar?”

Yoksa bir yaratıcı, bir takdir edici olmadan mı yaratılıp takdir edildiler, bundan dolayı ibadet etmiyorlar!?

Veya mana şöyle olabilir: “Yoksa onlar ibadet ve amellerine karşılık verilmesi gibi bir gaye olmaksızın mı yaratıldılar?”

“Yoksa kendileri mi yaratıcıdır?”

Bu ifade, birinci manayı te’yid eder. Çünkü manası şöyledir: “Yoksa kendilerini kendileri mi yarattılar?”

Bundan dolayı da devamında şöyle geldi.

36- “Yoksa gökleri ve yeri onlar mı yaratıldılar?”

“Hayır, onlar kesin olarak inanmıyorlar.”

Bu ayetlerde “**Yoksa...**” ifadesi inkâr içindir.⁵

Onlara “Sizi, gökleri ve yeri kim yarattı?” diye sorulduğunda “Allah” derler. Böyle olunca, şayet “Allah” demelerinde yakîn sahibi olsalardı, O’na ibadetten yüz çevirmezlerdi.

37- “Yoksa Rabbinin hazineleri onların yanında mıdır?” أَمْ عِنْدَهُمْ خَزَائِنُ رَبِّكَ

Yoksa Rabbinin rızık hazineleri onların yanında mı? Ta ki nübüvveti de dilediklerine versinler.

Veya “yoksa Rabbinin ilim hazineleri onların yanında mı?” manası da düşünülebilir.

“Yoksa her şeye hükmeden kendileri midir?” أَمْ هُمُ الْمُصِطِرُونَ

Yoksa eşyaya onlar mı hükmediyor, diledikleri şekilde tedbirinde mi bulunuyorlar?

38- “Yoksa onların, kendisi vasıtasıyla (ilâhî vahyi) dinleyecekleri bir merdivenleri mi var?” أَمْ لَهُمْ سُلَّمٌ يَسْتَمِعُونَ فِيهِ

Yoksa kendileri için semaya yükselen bir merdiven mi var ki, melekleri ve onlara vahyedilen gayb bilgisini öğreniyorlar, böylece ne olacağını biliyorlar?!

“Öyleyse dinleyenleri, açık bir delil getirsin!” فَلْيَأْتِ مُسْتَمِعَهُمْ بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ

Öyleyse kulak hırsızlığında bulunan kimse, dinlediğini doğrulayan açık bir delil getirsin!

39- “Yoksa kızlar O’na, oğullar size, öyle mi?” أَمْ لَهُ الْبَنَاتُ وَلَكُمُ الْبُنُونَ

Ayette onların akılsızlıklarını göstermek ve bu görüşte olan birinin, değil ruhuyla melekût âlemine yükselip gaybî şeylere muttali olması, akıllı kimselerden bile sayılmayacağını hissettirmek vardır.⁶

40- “Yoksa sen kendilerinden bir ücret istiyorsun da, bu yüzden onlar ağır bir borç altında mı kalıyorlar?” أَمْ تَسْأَلُهُمْ أَجْرًا فَهُمْ مِنْ مَعْرَمٍ يُثْقَلُونَ

⁵ Yani mesela “yoksa gökleri ve yeri onlar mı yarattılar?” ifadesi, “hayır, onlar yaratmadı” manasını vurgulamak içindir.

⁶ Yani, bunlardan gayb âlemine yükselen kişi melekleri orada kızlar şeklinde görüp de ona göre mi böyle diyor?!

Yoksa Sen, risalet görevini tebliğe mukabil onlardan bir ücret mi bekliyorsun da, onlara böyle bir bedel ödemek ağır geliyor? Bundan dolayı da Sana tâbi olmak hususunda istigña gösteriyorlar!?

41- **“Yoksa gayb kendilerinin yanında olup, onlar mı yazıyorlar?”**

Yoksa kendisinde gaybî şeylerin sabit olduğu levh-i mahfuz kendi yanlarında olup, oradan bir şeyler mi yazıyorlar!?

42- **“Yoksa bir tuzak mı kurmak istiyorlar?”**

Dâr'un-Nedve'de Hz. Peygambere karşı plan kurmuşlardı.

43- **“Fakat o kafirlerin kendileri tuzağa düşeceklerdir.”**

O inkârcıların tuzağı kendi aleyhlerine dönecektir.

Veya tuzaklarının vebâli kendi aleyhlerine olacaktır. Bu da Bedir savaşında öldürülmeleridir.

Veya, yaptıkları tuzak boşa çıkacaktır. Ayette “onlar” demek yeterli olabileceği hâlde “o kâfirler” denilmesi, küfürlerini tescil içindir.

Bu kâfirlerden murat Hz. Peygamber devrindekiler olabileceği gibi, ayetin genel ifadesi çerçevesinde bütün kâfirler de kastedilmiş olabilir.

44- **“Yoksa onlar için Allah’tan başka bir ilâh mı var?”**

Yoksa onlar için kendilerine yardım eden, O’nun azabından koruyan başka bir ilah mı var?

45- **“Allah, onların ortak koştukları şeylerden münezzehtir.”**

46- **“Gökten bir parçanın düştüğünü görseler, “Üst üste yığılmış bir bulut” derler.”**

Gökten başlarına bir parça düşse bile, aşırı tuğyan ve inatlarından dolayı “üst üste yığılmış bir bulut” derler.

Ayet, “Şayet doğrulardan isen, üstümüze gökten bir parça düşsün.” (Şuara, 187) ayetinin bir cevabıdır.

47- **“Artık çarpılacakları günlerine kavuşuncaya kadar onları (kendi hallerine) bırak.”**

Çarpılacakları gün, sura ilk üfürülecek gündür.

46- **“O gün tuzakları kendilerine hiçbir fayda vermez ve kendilerine yardım da edilmez.”**

Allahın azabına karşı bir yardım da görmezler.

47- **“Şüphesiz o zulmedenlere ondan başka da bir azap vardır.”**

O zalimler için ahiret azabından başka bir azap vardır. Bundan murat, -Kabir azabıdır.

-Veya Bedirde öldürülmeleri ve yedi yıl kıtlık çekmeleri gibi cezalardır.⁷

“Fakat onların çoğu bilmezler.”

48- **“Rabbinin hükmüne sabret.”**

“Çünkü sen gözetimimiz altındasın.”

Çünkü Sen, bizim korumamız altındasın. Seni görür, kollarız.

Ayetin metninde “gözlerimiz” ifadesi geçer. Bunun çoğul gelmesi Cenab-ı Hakkın kendisinden “biz” diye söz etmesinden ve bir de koruma sebeplerinin çokluğunu nazara vermek içindir.

“Kalktığın zaman Rabbini hamd ile tesbih et.”

Herhangi bir yerden ve özellikle de uykudan kalktığında ve namaz için kalktığında Rabbine hamd ile tesbih et.

49- **“Gecenin bir kısmında ve yıldızların batışı sırasında O’nu tesbih et.”**

Çünkü gecede ibadet nefse daha zor gelir, riyadan da daha uzaktır. Bundan dolayı cümlede geceye vurgu yapıp bu kelime önce kullanıldı.

Ve bir de gecenin son kısmında yıldızlar battığında da tesbih et.

Hız. Peygamber şöyle buyurur:

“Her kim Tûr sûresini okursa, onu azabından emin kılması ve cennetinde nimetlendirmesi Allah üzerine bir haktır.”

⁷ Bu açıklama, ayetin ilk muhataplarına göre. Aynı durum, emsali bütün olaylar için de söz konusudur.

NECM SÛRESİ

Necm Sûresi Mekkî'dir.

Altmış iki ayettir.

En Yüce Ufuk

1- **وَالنَّجْمُ إِذَا هَوَىٰ** “Battığı zaman yıldız andolsun ki.”

“Necm”den murat, yıldız cinsidir veya Süreyya yıldızıdır. Çünkü yıldız denildiğinde genelde Süreyya yıldızı hatıra gelir.

Ayette anlatılan,

-Yıldızın batması,

-Veya kıyamet gününde yıldızların saçılması,

-Veya doğmasıdır.

Veya “Necm” kelimesiyle Kur’anın bölümlerinden bir bölümü de anlaşılabilir. Bu durumda ayete,

“İndiği zaman Kur’anın bölümlerine yemin ederim” manası verilir.

Veya “Necm” kelimesi bitki anlamına da gelir. Bu durumda, bitkinin toprağa düşmesi veya neşv ü nema bulup yükselmesine yemin edilmiş olur.

2- **مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَىٰ** “Arkadaşınız yoldan sapmadı, batıl bir şeye inanmadı.”

Sahibiniz, (arkadaşınız) Muhammed doğru yoldan sapmadı ve batıl bir şeye de inanmadı.

Hitap, Kureyşedir.

Ayetten murat, Hz. Peygambere nisbet ettikleri menfi durumları reddetmektir.

3- **وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ** “O, hevâdan konuşmaz.”

Onun Kur’anla ilgili söylediği şeyler kendi hevâ’sından değildir.

4- **إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ** “O, ancak kendisine bildirilen bir vahiydir.”

O Kur’an, veya Peygamberin söyledikleri ancak Allahın kendisine bildirdiği bir vahiydir.

Hiz. Peygamber için içtihad yapmayı caiz görmeyenler bu ayetle de delil getirdiler. Buna, “İçtihad etmesi vahyedildiğinde, O’nun içtihadı ve dayan-

diği şey bir vahiy olur” şeklinde cevap verildi. Bu yorumda tam bir isabet yoktur. Çünkü o zaman bu vahiyle olur, vahiy olmaz.

5- عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوَى “(Kur’an’ı) ona, “şedîdül-kuva” (üstün güçlere sahip olan) öğretti.”

Bundan murat Hz. Cebraildir. Çünkü Hz. Cebrail mu’cizelerin gösterilmesinde vasıttadır.

Rivayete göre O, Hz. Lût’un kavminin beldelerini yerden göğe kaldırıp, sonra tersyüz ederek aşağıya bıraktı. Ayrıca Semud kavmine bir sayha ile haykırdığında hepsi çökmüş vaziyette ölüp gittiler.

6- ذُو مِرَّةٍ “O, akıl ve görüşünde kuvvetlidir.”

O, akıl ve görüşünde kemâldedir.

فَاسْتَوَى “Derken doğruldu.”

Allahın yaratmış olduğu aslî sureti üzerine doğruldu.

Denildi ki: Hz. Peygamber dışında hiçbir peygamber O’nu aslî sureti üzere göremedi. O da iki defa gördü. Bir kere semada, bir kere de arzda.

7- وَهُوَ بِالْأَفْقِ الْأَعْلَى “O, en yüksek ufukta idi.”

Zamir, Hz. Cebraille racidir.

8- ثُمَّ دَنَا “Sonra yaklaştı.”

Sonra Hz. Peygambere yaklaştı.

فَتَدَلَّى “Derken tedelli etti.”

Ayet, Hz. Cebrailin Hz. Peygamberle beraber yükselmesini (miracını) temsildir.

Denildi ki: Sonra Cebrail sema ufkundan sarktı, Hz. Peygambere yaklaştı.

Bu yoruma göre, Hz. Cebrail mahallinden ayrılmadan Hz. Peygamber yükselmiş olur, bu da O’nun kuvvetinin şiddetini anlatır. Çünkü tedellî, meyvenin sarkması tarzında bir şeye tutulu vaziyette salıverilmektedir.

9- فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى “Onunla arasındaki mesafe, iki yay kadar veya daha az kaldı.”

Bundan murat, beraber olma melekesini temsildir ve duymayı zorlaştıran uzaklığın nefyi ile kendisine vahyedileni duyduğunun tahkikidir.

Ayetteki zamir Cebraile râcidir.

Veya Hz. Peygamberle O'nun arasındaki mesafedir.

“Veya daha az...”

Veya “sizin takdirinize göre daha az” manasını ifade eder. Bunun bir benzeri **“O içkide ne sersemletme vardır ne de onunla sarhoş olurlar.”** (Saffat, 147) ayetidir.¹

10- **فَأَوْحَىٰ إِلَىٰ عَبْدِهِ مَا أَوْحَىٰ “Böylece kuluna vahyettiğini vahyetti.”**

Hz. Cebrail, Allahın kulu olan Hz. Peygambere vahyettiğini vahyetti.

Ayette Hz. Peygamberin ismen açıktan söylenmemesi, malum olmasından dolayıdır.

“Vahyettiğini vahyetti” derken vahyedilen şeyin azametini bildirmek vardır.

Şöyle de mana verilebilir:

“Hz. Cebrail, Allahın kendisine vahyettiğini Hz. Peygambere vahyetti.”

Denildi ki: Cebraile ait olduğu açıklanan bütün zamirler Allaha râci'dir.

Şöyle ki:

“Şedidü'l-kuva” ifadesi, **“Şüphesiz Allah rızık verendir, güçlüdür, çok kuvvetlidir.”** (Zâriyât, 58) ayetinde olduğu gibi düşünülebilir.

Peygambere yaklaşması, O'nun konumunu yükseltmesiyledir. Tedellisi ise, O'nu her şeyiyle Mukaddes Zâtına cezp etmesidir.

11- **مَا كَذَّبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَىٰ “Kalp, gördüğünü yalanlamadı.”**

Hz. Peygamberin kalbi, gözünün gördüğünü yalanlamadı.

Bundan murat Hz. Cebrailin sureti olabilir veya Allahu Teâlâyı görmesidir. Yani, Hz. Peygamberin gözü, kendisine hikâye edileni yalanlamadı. Çünkü kudsi işler önce kalp ile idrak edilir, sonra kalpten göze intikal eder.

Veya şöyle denilebilir: Onun kalbi, gördüğü şeyler için “ben seni bilmedim” demedi. Şayet bunu deseydi yalan söylemiş olurdu. Çünkü onu gözüyle gördüğü gibi, kalbiyle de tanımıştı.

¹ Yani, buradaki “veya” ifadesi tereddüt için olmayıp “isterseniz siz buna yüz bin deyin, isterseniz de daha fazlasını söyleyin” anlamındadır. Benzeri bir durum “iki yaya kadar, yahut daha az” ifadesinde vardır.

Veya mana şöyle olabilir: Kalbiyle gördüğünü gerçekten gördü. Yani, gördüğü aldatıcı bir hayal değildi.

Şu rivayet de bu manaya delâlet eder: Hz. Peygambere “Rabbini gördün mü?” diye sual edildi. “Onu kalbimle gördüm” diye cevap verdi.

12- **اَفْتَمَارُونَهُ عَلَى مَا يَرَى “Onun gördükleri hakkında şimdi siz onunla mücadele mi ediyorsunuz?”**

13- **وَلَقَدْ رَأَهُ نَزَلَةً أُخْرَى “Andolsun onu bir başka inişte de görmüştü.”**

Peygamber onu bir başka inişte de görmüştü. Bu görme de, inme ve yaklaşma şeklindeydi.

Ayette söz edilen durum, görülen (Cebrail) hakkındadır.

Denildi ki: Ayetin manası şöyle de olabilir: Peygamber O’nu bir başka defa inerken gördü.²

14- **عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُتَهَى “Sidretü’l- Müntehâ’nın yanında.”**

Sidretü’l-Münteha, mahlûkatın amel ve ilimlerinin nihayet bulduğu yerdir.

Veya **Sidretü’l-münteha**, fevkindekinin inmediği, altında olanın da çıkmadığı bir makamdır. Buna **sidre** denilmesi, bir benzetmedir. Çünkü insanlar onun gölgesinde toplanırlar.

Merfu olarak rivayet edildiğine göre, sidretü’l-münteha yedinci semadadır.

15- **عِنْدَهَا جَنَّةُ الْمَأْوَى “Cennetü’l- Me’vâ onun yanındadır.”**

Müttakiler veya şehitlerin ruhları bu cennette bulunurlar.

16- **اِذْ يَغْشَى السِّدْرَةَ مَا يَغْشَى “O zaman Sidre’yi bürüyen bürümüşü.”**

Bu ifadede, Sidreyi bürüyen şeyin azameti ve çokluğu nazara verilmektedir. Öyle ki bunu tavsîf edebilmek, ifade edebilmek, künhüne vakıf olabilmek mümkün değildir.

Denildi ki: Sidreyi bürüyenler, sayısı bilinemeyecek kadar çok meleklerdi. Orada Allaha ibadet ediyorlardı.

17- **مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَى “Göz şaşmadı ve sınırı aşmadı.”**

Hz. Peygamberin gözü, gördüğü şeylerden kaymadı ve gördüklerinden kamaşmadı.

² Yani, mi’raç dönüşünde gördü. Cebrail aşağıda, peygamber yukarıda idi.

Bilakis sahih olarak yakînî bir şekilde bunları kabullendi.

Veya şöyle denilebilir:

Görmekle emrolunduğu hayret verici şeylerden gözü sapmadı ve onları aşmadı.

18- **لَقَدْ رَأَى مِنْ آيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرَى “Andolsun O, Rabbinin en büyük ayetlerinden bir kısmını gördü.”**

Vallahi O, mi’raç gecesinde Rabbinin mülk ve melekut âlemlerindeki hayret verici nice büyük ayetlerini gördü.

Denildi ki: Bu ayet, “kalp gördüğünü yalanlamadı” (Necm,11) ayetinde kastedileni anlatmaktadır.

19- **أَفَرَأَيْتُمُ اللَّاتَ وَالْعُزَّىٰ “Şimdi siz de gördünüz değil mi o Lât ve Uzza’yı?”**

Bunlar, onların putlarıydı. Lât, Taifte Sakif kabilesinin veya Nahle’de Kureyş kabilesinin putu idi. Bunun etrafında tavaf yaparlardı.

Uzza, Gatafanlıların ağaçtan putu idi, ona taparlardı. Hz. Peygamber Halid Bin Velid’i görevli olarak gönderdi, o da bu putu parça parça etti. Uzza, eazz (çok aziz) kelimesinin müennes şeklidir.

20- **وَمَنْوَةَ الثَّالِثَةِ الْآخِرَىٰ “Ve diğer üçüncü olan Menat’ı?”**

Menât, Hüzeyl ve Huzaa veya Sakîf kabilesinin kayadan yapılmış putu idi. Kurbanlarını bu putun yanında keserlerdi. Ayrıca, bunu şefaathçi yaparak yağmur talebinde bulunurlardı.

21- **الْكُفْرَ وَلَهُ الْأُنثَىٰ “Erkek size de, dişi O’na mı?”**

Onlar “melekler Allahın kızlarıdır” diyorlardı. Ayet, onların bu iftiralarını reddeder.

Putları da, meleklerin heykelleri olarak değerlendiriyorlardı.

22- **تِلْكَ إِذَا قِسْمَةٌ ضِيزَى “Öyle ise bu çok insafsızca bir taksim.”**

Kendi istemediğinizi Allaha vermekle insafsızca bir taksim yapıyorsunuz.

23- **إِنْ هِيَ إِلَّا أَسْمَاءٌ سَمِيَّتُوهَا أَنْتُمْ وَابْتَاؤُكُمْ “Onlar ancak sizin ve atalarınızın (ilâh edindiğiniz şeylere) taktığınız isimlerdir.”**

O putlar, uluhiyet noktasında kendilerine “ilâh” ünvanı verdiğiniz bir

kısım isimlerden ibarettir. Çünkü, onlarda uluhiyetten hiçbir pay olmadığı hâlde “bunlar ilahlardır” diyorlardı.

Veya zamir, bu putların sıfatlarıyla ilgili olabilir. Yani “ilahıtlar, dışıdırler, bize şefaattçidirler” gibi sıfatlarla bunları yad ediyorsunuz.

Veya ayet biraz önce bahsi geçen Lât-Uzza ve Menat’ın durumunu anlatmaktadır. Çünkü onlar Lât’ı ibadet edilmeye layık görüyorlardı. Menat’ta kestikleri kurbanların kendilerini Allaha yaklaştıracığına inanıyorlardı.

Bunlar gerçekte ilâh olmadıkları hâlde, siz ve ecdadınız kendi hevânızdan bunlara “ilahlar” dediniz.

“Allah, onlar hakkında hiçbir delil indirmemiştir.”

Allah, bunların ilah olmalarıyla alâkalı herhangi bir delil indirmedir.

“Onlar (putperestler) yalnız zanna ve nefislerin hevâsına tâbi oluyorlar.”

Onlar ancak taklid ile ve batıl bir tevehhüm ile kendilerini hak üzere zannediyorlar.

Bir de nefislerinin arzusuna uyarak böyle söylüyorlar.

“Andolsun ki, kendilerine Rablerinden yol gösterici gelmiştir.”

Hâlbuki onların Rabbinden kendilerine bir hidayet, yani peygamber veya kitap gelmişti, ama onu terk ettiler.

24- “Yoksa insan için temenni ettiği mi var?”

Yani, insan için temenni ettiği yoktur. Temenni ettikleri şeyler, arzuları-na göre olmaz.

Bundan murat, onların

-Putları şefaattçi görmelerini,

-“Andolsun, Rabbime döndürülürsem, şüphesiz O’nun yanında benim için en güzeli vardır.” (Fussilet, 50) ve “Bu Kur’an, iki şehrin birinden bir büyük adama indirilseydi ya!” (Zuhruf, 31) gibi beklentilerini reddetmektir.

25- “Oysa, ahiret de dünya da Allah’ındır.”

Dünya ve ahiretten dilediğini, dilediği kimseye verir. Hiç kimsenin dün-

ya veya ahiretle ilgili bir şeyde Allaha –haşa- tahakküm etmesi söz konusu olamaz.

26- **“Göklerde nice melek vardır ki, onların şefaati bir fayda vermez.”**

“Ancak Allah’ın dilediği ve razı olduğuna izin vermesinden sonra (fayda verir).”

Allahın izin verdiği ve şefaate ehil gördüğü melekler dışında, hiçbir melek hiçbir insana şefaatchi olamaz. Dolayısı ile, melekler bile ancak özel izin ve rıza ile şefaatchi olabilirken, putlar kendilerine ibadet edenlere nasıl şefaatchi olunsunlar?

27- **“Şüphesiz ahirete iman etmeyenler, meleklerle dışi isimleri veriyorlar.”**

28- **“Hâlbuki onların bu hususta hiçbir bilgileri yoktur.”**

“Onlar ancak zanna uyuyorlar.”

“Zan ise, şüphesiz hakikat namına hiçbir şey ifade etmez.”

Çünkü bir şeyin hakikati olan hak, ancak ilimle idrak edilir. Gerçek bilgide zanna asla itibar edilmez. Zanna sadece ameli (uygulamalı) hususlarda ve gerçek bilgiye ulaşmaya vesile olduğunda itibar edilir.

29- **“Öyle ise zikrimizden yüz çeviren ve dünya hayatından başka bir şey istemeyen kimselerden yüz çevir.”**

Böylesini hakka davetten ve kendisiyle ilgilenmekten yüz çevir.

Çünkü:

-Allahtan gafil olan,

-Onu anmaktan yüz çeviren,

-Bütün himmeti ve imkânlarıyla dünyaya yönelen kimseyi hakka davet etmek, ancak inadinı ve batılda ısrarını artırır.

30- **“İşte bu, onların ilimden ulaşılabildikleridir!”**

Onların ilmi, dünyadan ileri gitmez.

Bu cümle, onların her şeyleriyle dünyaya daldıklarını bildiren bir ara cümledir.

إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ “Şüphesiz Rabbin, yolundan sapanı en iyi bilendir.”

وَهُوَ أَعْلَمُ بِمَنِ اهْتَدَى “Ve O, hidayete ereni de en iyi bilendir.”

Onlardan yüz çevirmekle ilgili emrin illetini bildirir. Yani, icabet edecek olanı ve icabet etmeyecek olanı ancak Allah bilir. Öyleyse onları davette kendini yorma. Çünkü Sana düşen ancak tebliğdir, zâten onu da ifa ettin.

Allahın Fiilleri

31- **وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ** “Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah’ındır.”

Göklerde ve yerde ne varsa, yaratma ve yönetme olarak Allaha aittir.³

32- **لِيَجْزِيَ الَّذِينَ اَسَاؤُا بِمَا عَمِلُوْا وَيَجْزِيَ الَّذِينَ اَحْسَنُوْا بِالْحُسْنٰى** “O, kötülük yapanları yaptıkları ile cezalandıracak, güzel davrananları da en güzeliyle mükafatlandıracaktır.”

Yani Allah âlemi yarattı, onu insanların amellerinin karşılığının verileceği şekilde tanzim etti.

“Güzel davrananları da en güzeliyle mükâfatlandırması”ndan murat,

- Onların cennetle mükafatlandırılmalarıdır.
- Veya amellerinin en güzeliyle karşılık görmeleridir.
- Veya en güzel amelleri sebebiyle ödüllendirilmeleridir.

32- **الَّذِيْنَ يَجْتَنِبُوْنَ كَبٰٓئِرَ الْاِثْمِ وَالْفَوَاحِشِ اِلَّا اللَّمَمَ** “Onlar, ufak kusurları dışında, büyük günahlardan ve çirkin işlerden uzak duran kimselerdir.”

Onlar, cezası büyük olan kebaîrden (büyük günahlardan) kaçınırlar.

Kebâîr, kendisi hakkında vaîd (sakındırma) bulunan günahlara verilen isimdir.

Denildi ki: Kebâîr, kendisine had cezası terettüp eden günahlara denilir.

Fevahiş ise, büyük günahlardan özellikle çirkin olanlara verilen isimdir.

Ayette az ve küçük günahlar müstesna tutulmuştur. Çünkü böyle günahlar, büyük günahlardan kaçınan kimseler için affedilir.

³ Yani, yaratan da Odur, yöneten de O’dur. Mesela insan, kendi kalbini ve yüz trilyon hücresi içinde herhangi bir hücreindeki faaliyeti ne yaratabilir, ne de yönetebilir. En akıllı varlık bu konuda âcizse, diğerleri elbette yaratmaktan ve yönetmekten çok çok uzaktırlar.

Buradaki istisna munkatıdır.⁴

“**Şüphesiz Rabbin, bağışlaması çok geniş olan-
dır.**”

Büyük günahlardan kaçınanların küçük günahlarını bağışlamakla, Rabbin çok geniş mağfiret sahibidir.

Veya O, hem küçük hem de büyük günahlardan dilediğini bağışlama hakkına sahiptir.

Bu ayetin evvelinde, kötülük yapanların cezası ve iyilik yapanların da mükâfatı anlatılmıştı. Peşinde bunun gelmesi

-Büyük günah işleyenlerin O’nun rahmetinden ümidini kesmemeleri,

-Ve Allah için ceza vermenin vücubunun yani zorunluluğunun tevehhüm edilmemesi içindir.

“**O, sizi en iyi bilendir.**”

O, sizin hâllerinizi sizden daha iyi bilir.

“**Hani sizi arzdan meydana getirdi.**”

“**Ve hani siz analarınızın karnında cennetler idiniz.**”

O, sizin hâllerinizi ve işlerinizin nereden nereye çevrildiğini bilir.

Nitekim Âdemi yaratmakla sizi topraktan yaratmaya başladı. Sonra da sizleri analarınızın rahminde şekillendirdi.

“**Öyleyse nefislerinizi temize çıkarmayın.**”

Amelinizin tertemiz olduğu ve ziyadesiyle hayır yaptığınız iddiasıyla nefislerinizi medh ü sena etmeyin.

Veya günahlardan, rezil şeylerden temiz olduğunuz iddiasıyla nefislerinizi kusurdan uzak görmeyin.

“**O, günden sakınanları en iyi bilendir.**”

⁴ Yani, ayet “büyük günahlardan ve özellikle de bunların fahiş olanlarından kaçınırlar. Ama küçük günahlardan kaçınmazlar” şeklinde anlaşılmamalıdır. Elbette küçüklerden de kaçınırlar, ama bunlardan tümüyle kaçınabilmek çok zor olduğundan bazı küçük günahları olabilir. Bunlar da taraf-ı İlâhiden bağışlanır.

Çünkü O, sizi daha Âdemin sulbünden çıkarmazdan önce sizden kimin müttaki olup olmadığını bilir.

33- أَفَرَأَيْتَ الَّذِي تَوَلَّى “Şimdi gördün mü o yüz çevireni?”

Hakka uymaktan ve onda sebat etmekten yüz çevireni gördün mü?

34- وَأَعْطَى قَلِيلًا وَأَكْذَى “Azıcık verdi, sonra vermeyi kesti.”

Ayetin meâlinde geçen “sonra vermeyi kesti” ifadesi, Arabçadaki kullanımında kazı yapan birinin sert bir kayaya rastlayınca kazmak işine son vermesinde kullanılır.⁵

Sebeb-i Nüzûl

Ekser müfessirlerin beyanına göre, ayet Velid Bin Muğire hakkında inmiştir.

Velid Bin Muğire Hz. Peygambere tâbi olmuştu. Müşriklerden biri kendisini ayıplayıp “Büyüklerin dinini bıraktın ve onların dalalette olduğunu söyledin!” dedi. Velid, “Allahın azabından korkuyorum” diye cevap verdi. Müşrik, malından bir kısmını verirse ona gelecek cezayı yüklenme garantisi verdi. Bunun üzerine Velid dinden döndü ve anlaşıtları maldan bir kısmını verdi, ama geri kalanına cimrilik yaptı.

35- أَعِنْدَهُ عِلْمُ الْغَيْبِ فَهُوَ يَرَى “Yanında gayb’ın ilmi var da onunla mı görüyor?”

Arkadaşının onun günahını yükleneceğini nereden biliyor?

36- أَمْ لَمْ يُنَبِّأْ بِمَا فِي صُحُفِ مُوسَى “Yoksa haber verilmedi mi Musa’nın sahifelerinde yazılı olanlar?”

37- وَإِبْرَاهِيمَ الَّذِي وَفَّى “Ve çok vefakâr olan İbrahim’in (sahifelerindekiler?)”

İbrahim, iltizam ettiği ve kendisine taraf-ı ilâhîden emredilen ne varsa hepsini yerine getirdi.

Veya Allah ile yaptığı ahde uymada hassas bir şekilde vefa gösterdi.

Hz. İbrahimle ilgili vefâ özelliğinin bu şekilde nazara verilmesi, başkasının tahammül edemeyeceği şeylere tahammül göstermesindendir. Mesela,

⁵ Bazı insanlar da böyledir. Kolay zamanda İslâmı yaşar, ama zor güne gelince döner.

-Nemrudun ateşine karşı sabır gösterdi. Ateşe atıldığında Cebrail yanına gelip “bir ihtiyacın var mı?” diye sordu. “Sana ihtiyacım yok..” dedi.

-Oğlunu Allah yolunda kurban etme imtihanında muvaffak oldu.

-Her gün bir fersah mesafe kat edip misafir bulursa davet eder, bulmazsa oruca niyetlenirdi.

Ayette Hz. Musa’nın önce nazara verilmesi O’na verilen sahifeler, yani Tevrat, Arablar nezdinde daha meşhur ve daha büyük olmasındandır.

38- ^٦ لَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى “**Ki, hiçbir günahkâr başkasının günah yükünü yüklenmez.**”

Sanki “onların sahifelerinde ne var?” diye sorulmuş ve böyle cevap verilmiştir.

Ayetin manası şöyledir: Hiç kimse başkasının günahıyla cezalandırılmaz.

Bu ayet “**Kim bir canı, bir can karşılığı veya yeryüzünde bir bozgunculuk çıkarmak karşılığı olmaksızın öldürürse, sanki bütün insanları öldürmüş gibidir.**” (Maide, 32) ayetiyle ve Hz. Peygamberin “Her kim kötü bir çıkır açsa, hem kendi günahını yüklenir hem de kıyamet gününe kadar bununla amel edenin günahını yüklenir” hadisiyle çelişmez. Çünkü bunlar kötülüğe rehberlik yapmak ve sebebiyet vermek olduğundan yine onun günahı sayılır.⁶

39- ^٧ وَأَنْ لِّیْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى “**Doğrusu insan için ancak çalıştığı vardır.**”

Hiç kimse başkasının günahıyla cezalandırılmadığı gibi, onun fiiliyle de sevap kazanmaz.

“Ölen kişi adına yapılan sadaka ve hac ölüye fayda verir” şeklinde gelen rivayetler, ölü namına bunları yapmaya niyet eden kimsenin, onun nâibi (vekili) gibi olmasındandır.

40- ^٨ وَأَنْ سَعْيُهُ سَوْفَ يُرَى “**Ve çalışması da ilerde görülecektir.**”

⁶ Yani, suçun şahsiliği esastır. Ama “**sebepe olan o işi yapmış gibidir**” sırrıyla, başkalarının günah ve suç işlemesine rehberlik yapan, sebebiyet veren kişi aynen onların günah ve suçuna ortaktır. Böyle olunca, yine kendi günahını çekmiş olacaktır.

41- ثُمَّ يُجْزِيهِ الْجَزَاءَ الْأَوْفَى “Sonra ona karşılığı tastamam verilecektir.”

42- وَأَنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ الْمُنْتَهَى “Ve şüphesiz en son varış, Rabbinedir.”

Mahlukatın nihayeti ve dönüşü Rabbinedir.

43- وَأَنَّهُ هُوَ أَضْحَكَ وَأَبْكَى “Doğrusu güldüren de O, ağlatan da.”

44- وَأَنَّهُ هُوَ أَمَاتَ وَأَحْيَا “Öldüren de O, dirilten de.”

Öldürmeye ve diriltmeye O’ndan başkası güç yetiremez. Çünkü, mesele kâtil, maktulün bünyesine zarar verir. Ölüm ise o esnada âdeten Allahın yaratmasıyla meydana gelir.

45- وَأَنَّهُ خَلَقَ الرُّوحَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنثَى “Şüphesiz erkeği, dişiye eş olarak yaratan da O’dur.”

46- مِنْ نُّطْفَةٍ إِذَا تُمْنَى “Atıldığı zaman bir nutfeden.”

47- وَأَنَّ عَلَيْهِ النَّشَأَ الْأُخْرَى “Şüphesiz tekrar diriltmek de O’na aittir.”

Va’dine vefa olarak ölümden sonraki diriltmek O’na aittir.

48- وَأَنَّهُ هُوَ أَغْنَىٰ وَأَقْنَى “Şüphesiz zengin eden de O, sermaye veren de.”

49- وَأَنَّهُ هُوَ رَبُّ الشَّعْرَى “Doğrusu Şi’râ yıldızının Rabbi O’dur.”

Şi’ra ve Gumeysa, parlak iki yıldızın ismidir. Şi’ra, diğerinden daha parlak idi. Hz. Peygamberin ecdadından Ebu Kebşe buna ibadet etmiş ve putlara tapma hususunda Kureyşe muhalefette bulunmuştu. Bundan dolayı Hz. Peygambere “Ebu Kebşenin oğlu” diyorlardı.

Burada Cenab-ı Hakkın “Şi’ra yıldızının Rabbi” diye tahsisen anlatılması, Hz. Peygamberin müşriklere muhalefette Ebu Kebşe’ye muvafakat etmekle beraber, ibadette muhalif olduğunu hissettirmek içindir.⁷

50- وَأَنَّهُ أَهْلَكَ عَادًا الْأُولَى “Âd-ı ûlâ’yı O helak etti.”

⁷ Benzeri bir durumu “Öyleyse bu Beytin Rabbine ibadet etsinler.” (Kureyş, 3) ayetinde görürüz. İslâm, Ka’beye değil Ka’benin Rabbine ibadeti getirir. Şi’ra yıldızına değil, onun Rabbine ibadet edilmesini emreder.

Âd-ı Ülâ, Âd kavminin kadîm olanlarıdır. Bunlar, Hz. Nûhun kavmin-den sonra helâk edilen ilk ümmetlerden olmuştur.

Denildi ki: Âd-ı Ülâ, Hz. Hûd'un kavmidir. Âd-ı Uhrâ ise İrem halkıdır.

51- وَثُمَّودَا “Ve Semûd’u da.”

“Bunlardan geriye bir şey bırakmadı.”

52- وَقَوْمَ نُوحٍ مِنْ قَبْلِ “Önceden de Nûh kavmini (helak etmişti).”

Âd ve Semud’dan önce de Nûh kavmini helâk etmişti.

“Gerçekten onlar daha zalim ve daha azgınlardı.”

Nûh’un kavmi Âd ve Semud kavminden daha zalim ve daha taşkın idi. Çünkü Hz. Nûha eziyet ediyorlar, halkı ondan ürkütüyorlardı. Hareket edemeyecek hâle gelinceye kadar O’na vuruyorlardı.

53- وَالْمُؤْتَفِكَةَ أَهْوَى “O, “Mu’tefike”yi de kaldırıp yere çarptı.”

Bundan murat Hz. Lût’un kavminin beldeleridir. Bunların üstü altına getirilmişti. Beldeleri semaya yükseltilip aşağıya çevrilmişti.

54- فَغَشَّيْهَا مَا غَشَّى “Ve onları neler kapladı neler!”

Ayette, onlara isabet eden cezanın dehşetini ve hepsine şümulünü göstermek vardır.

55- فَبَايَ الْآءِ رَبِّكَ تَتَمَارَى “O halde Rabbinin hangi nimetinden kuşku duyuyorsun?”

Hitap, Hz. Peygamberdir.

Veya herkesedir.

Bu ayetlerde sayılanlar her ne kadar hem nimet hem de nikmet (azap) olsa da, ayette nimet cihetine dikkat çekilmiştir. Çünkü, anlatılan bu azap ayetlerinde ibret alanlar için ibretler ve öğütler vardır. Ayrıca, bu olaylar, peygamberler ve mü’minler açısından birer intikamdır.⁸

56- هَذَا نَذِيرٌ مِنَ النُّذُرِ الْأُولَى “Bu da önceki uyarıcılardan bir uyarıcıdır.”

⁸ Böyle olunca, bunlar da birer nimettir.

Yani bu Kur'an önceki devirlerde gelen uyarıcılar cinsindendir.

Veya Hz. Peygamber önceki uyarıcılar sınıfından bir uyarıcıdır.

57- **أَزِفَةَ الْأَرْفَةِ** “Yaklaşan yaklaştı.”

“Saat (kıyamet) yaklaştı.” (Kamer, 1) ayetinde de nazara verildiği üzere, vasfı anlatılan kıyamet vakti artık yaklaştı.

58- **لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللَّهِ كَاشِفَةٌ** “Onu Allah’tan başka açacak kimse yoktur.”

Meydana geldiğinde Allah dışında hiçbir varlık, onu gidermeye muktedir olamaz. Allah da onu ibtal etmez.⁹

Veya şu anda Allahtan başka kimse onu te’hir edemez.

Veya onun vaktini Allah’dan başka kimse bilemez. Çünkü O’nun dışındakimse ona muttali olamaz.

59- **أَفَمِنْ هَذَا الْحَدِيثِ تَعْجَبُونَ** “Şimdi siz bu sözden mi hayret ediyorsunuz?”

Siz inkâr ile bu Kur’ana mı şaşıyorsunuz?

60- **وَتَضْحَكُونَ وَلَا تَبْكُونَ** “Gülüyorsunuz da ağlamıyorsunuz?”

Alay ederek gülüyor, ihmalleriniz ve taşkınlıklarınız karşısında üzüntüden ağlamıyorsunuz!

61- **وَأَنْتُمْ سَامِدُونَ** “Ve siz kendinizce eğleniyorsunuz!”

Siz işin ciddiyetinde değilsiniz.

Veya kibirlenmektesiniz. Ayetin metninde geçen “**Samid**” kelimesi, başını diken deve için kullanılır.

Veya insanlar bu Kur’anı dinlemesinler diye şarkılarla onları oyalyorsunuz.

62- **فَاسْجُدُوا لِلَّهِ وَاعْبُدُوا** “Haydi Allah için secdeye varın ve ibadet edin.”

Batıl mabutlara değil, sadece O’na ibadet edin!

Hz. Peygamber şöyle buyurur: Her kim Necm sûresini okusa Muhammedi Mekke’de tasdik ve inkâr edenler sayısınca kendisine hasene verilir.”

⁹ Çünkü, kıyameti vaat eden ve getiren zaten O’dur.

KAMER SÛRESİ

Kamer Sûresi Mekkî'dir.

Elli beş ayettir.

1- **إِقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ** “Saat (kıyamet) yaklaştı.”

وَأَنشَقَّ الْقَمَرُ “Ay yarıldı.”

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre kâfirler Hz. Peygamberden bir mu’cize talep ettiler, bunun üzerine ay inşikak edip yarıldı.

Denildi ki: Ayetin manası şöyle de olabilir: Ay, kıyamet günü inşikak edecek.

2- **وَأَن يَرَوْا آيَةً يُعْرَضُوا وَيَقُولُوا سِحْرٌ مُّسْتَمِرٌّ** “Bir ayet görseler yüz çevirirler ve “bu, süregelen bir sihirdir” derler.”

Onlar, bir mu’cize görseler üzerinde düşünmekten ve ona inanmaktan yüz çevirirler.

Böyle demeleri daha evvelinde de peşpeşe ayetler ve mu’cizeler görmelerine delâlet eder.

Ayet metnindeki “**Sihir-i müstemir**” ifadesi, “**süregelen bir sihir**” manasını ifadesinin yanında.

-“Sağlam bir sihir,”

-Veya “geçici bir sihir” manasına da gelebilir.

3- **وَكَذَّبُوا وَاتَّبَعُوا أَهْوَاءَ هُمْ** “Yalanladılar ve hevâ’larına uydular.”

Bu, hak kendilerine zuhur ettikten sonra şeytanın tezyini ile onu reddetmektir.

Onların yalanlamaları ve hevâlarına uymalarının geçmiş zaman sığasıyla anlatılması, böyle hareketin onların kadîm (eskiden beri devam eden) bir âdetleri olduğunu hissettirmek içindir.

وَكُلُّ أَمْرٍ مُّسْتَقَرٌّ “Hâlbuki her iş yerini bulacaktır.”

Her iş eninde sonunda belli bir akıbete varır.

- Bu, dünyada yüzüstü bırakılmak veya yardım görmek,
- Ahirette ise şekavet veya saadet şeklinde tecelli eder.

Çünkü bir şey nihaî gayesine vardığında sebat ve istikrar bulur.¹

4- وَلَقَدْ جَاءَهُمْ مِنَ الْأَنْبَاءِ مَا فِيهِ مُزْدَجَرٌ **“Andolsun ki onlara kötülükten vazgeçirecek nice önemli haberler gelmiştir.”**

Andolsun ki, Kur’anda onlara, Allahın azap vermesinden ve vaîdlerinden sakındıracak önceki devirler veya ahiretle ilgili önemli haberler gelmiştir.

5- حِكْمَةٌ بَالِغَةٌ **“Bunlar tam bir hikmettir.”**

Bunlar, kendisinde hiçbir hâlel olmayan tam bir hikmettir.

6- فَمَا تُغْنِ التُّذُرُ **“Fakat uyarılar fayda vermiyor.”**

Bu, nefiy olabildiği gibi “ama uyarılar ne fayda veriyor?” şeklinde soru da olabilir.

6- فَتَوَلَّ عَنْهُمْ **“O hâlde sen de onlardan yüz çevir.”**

Uyarmanın onlara fayda vermediğini bildiğinde, kendilerinden yüz çevir.

7- يَوْمَ يَدْعُ الدَّاعِ إِلَى شَيْءٍ نَكْرٍ **“O gün davetçi, görülmemiş bir şeye onları çağırır.”**

Bu davetçi, Hz. İsrâfil’dir. Bu görülmemiş şey, kıyamet gününün dehşetidir. **“Görülmemiş”** denilmesi daha evvelinde nefislerin bildiği, tanıdığı bir durum olmamasındandır.

Bunun davet (çağrı) ile ifade edilmesi “kün feyekun” misali olabilir.²

7- خُشْعًا أَبْصَارُهُمْ يَخْرُجُونَ مِنَ الْأَجْدَاثِ كَأَنَّهُمْ جَرَادٌ مُنْتَشِرٌ **“Gözleri düş-kün bir hâlde, sanki dağılmış çekirgeler gibi kabirlerden çıkarlar.”**

O günün dehşetinden, kabirlerinden korku ve zilletle çıkarlar.

Kabirlerinden çıkan bu insanların çekirgelere benzetilmesi,

-Sayıca çok olmaları,

¹ Mesela küçük bir çekirdek, uzun bir yolculuktan sonra, meyvedar bir ağaç olur. Başlangıçta tek hücre olan insan, yıllar sonra yüz trilyon hücreden meydana gelen küçük bir âlem hâline gelir...

² Yani, Allah, bir şeyin olmasını murat edince “ol” der ve o şey olur.

-Dalgalanma hâlinde bulunmaları,

-Ve her tarafa yayılmaları yönündendir.

8- **“O çağırana koşarak gelirler.”** مُهْطِعِينَ إِلَى الدَّاعِ

يَقُولُ الْكَافِرُونَ هَذَا يَوْمٌ عَسِيرٌ **“Kâfirler der: Bu çok zor bir gün!”**

9- **“Onlardan önce Nûh’un kavmi yalanlamıştı.”** كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ **“Kulumuzu yalanladılar.”** فَكَذَّبُوا عَبْدَنَا

Ayetin bu kısmı, icmâlden sonra tafsildir.³

Denildi ki: Mana şöyle de olabilir: Bir yalanlamanın peşinde onlar da yalanladılar. Onlardan yalanlayan her bir nesilden sonra, yalanlayan başka bir nesil geldi.

Veya, peygamberleri yalanladıktan sonra, O’nu da yalanladılar.

“Bir mecnun” dediler ve alıkonuldu.” وَقَالُوا مَجْنُونٌ وَازْدُجِرْ

O’na –haşa- “mecnun” deyip, çeşit çeşit eziyetlerle tebliğden sakındırıldı.

Denildi ki: Bu ifade, onların “mecnun” demelerinin devamı da olabilir. Yani, “O, cinlerin kendisini kontrol altına aldığı bir mecnundur.”

10- **“O da Rabbine, “Ya Rabbi! Mağlup oldum, bana yardım et” diye dua etti.”** فَدَعَا رَبَّهُ أَتَى مَغْلُوبٌ فَانْتَصِرْ

“Onlardan benim için intikam al.”

Hız. Nûhun bu bedduası, onlardan ümidi kestikten sonradır.

Rivayete göre, onlardan biri Hz. Nûhla karşılaşınca boğazına sarılıyor, bayıltıncaya kadar sıkıyordu. Hz. Nûh ayıldığında “Allahım, kavmimi bağışla. Çünkü onlar bilmiyorlar” diyordu.

11- **“Biz de dökülürcesine yağan bir yağmurla sema kapılarını açtık.”** فَفَتَحْنَا أَبْوَابَ السَّمَاءِ بِمَاءٍ مُنْهَمِرٍ

“Sema kapılarının açılması” yağın yağmurun çokluğunu ve şiddetini anlatan bir temsildir.

12- **“Yeri de kaynaklar halinde fışkırttık.”** وَفَجَّرْنَا الْأَرْضَ عُيُونًا

³ Yani, evvelinde Nûh kavminin yalanladığı anlatıldı. Bununla da işin ayrıntısına girildi.

Arzın her yerinden sular fışkırttık.

فَالْتَقَى الْمَاءُ عَلَى أَمْرٍ قَدْ قُدِرَ **“Derken sular takdir edilmiş bir iş için birleşti.”**

Böylece, gök ve yerin suları Allahın ezelde takdir ettiği şekilde, herhangi bir farklılık olmadan bir araya geldi.

Böylece Nûhun kavminin tufanla helâki, Allahın takdir ettiği şekilde gerçekleşti.

13- وَحَمَلْنَاهُ عَلَى ذَاتِ الْوَاحِ وَدُسِرِ **“Nûh’u da çivilerle perçinli levhalardan oluşan gemiye bindirdik.”**

14- تَجْرَى بِأَعْيُنِنَا جَزَاءَ لِمَنْ كَانَ كُفِرَ **“Nankörlük edilene (Nûh’a) bir mükafat olmak üzere gemi, gözetimimiz altında akıp gidiyordu.”**

Gemi, korumamız altında akıp gidiyordu.

Bunu, Nûhu inkârlarına bir ceza olarak yaptık. Çünkü Hz. Nûh onlara bir nimet idi, ama onlar nankörlük ettiler. Çünkü her nebi, ümmetine Allahtan bir nimet ve rahmettir.

15- وَلَقَدْ تَرَكْنَاهَا آيَةً **“Andolsun, biz onu bir ayet olarak bıraktık.”**

Biz gemiyi veya Nûhun kavmine verilen cezayı, ibret alınan bir âlâmet kıldık. Çünkü bu, şüyu buldu ve âlemde meşhur oldu.

فَهَلْ مِنْ مُدْكِرٍ **“Var mı düşünüp öğüt alan?”**

16- فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذِرِ **“Azabım ve uyarılarım nasılmış (gördüler)!”**

Buradaki soru, İlâhî azabın ve uyarıların büyüklüğünü anlatır ve tehdid manası taşır.

17- وَلَقَدْ يَسْرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ **“Andolsun biz Kur’ân’ı öğüt almak için kolaylaştırdık.”**

Onda çeşit çeşit öğütler ve ibretler anlatmak suretiyle kendisinden istifade edilmesini kolaylaştırdık.

Veya mana şöyle olabilir: Onu muhtasar ve lafızlarını tatlı kılarak ezberlenmesini kolaylaştırdık.

فَهَلْ مِنْ مُدْكِرٍ **“Var mı düşünüp öğüt alan?”**

18- كَذَّبَتْ عَادٌ **“Ad kavmi yalanladı.”**

“Azabım ve uyarılarım nasılmış (gördüler)!” فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذْرِ

Azap kendilerine gelmezden önce, uyarılarım onlara gelmişti.

Veya şu mana olabilir: “Kendilerinden sonra gelenlere, onlara azabım ile ilgili uyarılarım nasıl oldu?”

19- **“Biz onların üstüne, uğursuzluğu sürekli bir günde gürültülü ve dondurucu bir rüzgâr gönderdik.”** إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا فِي يَوْمٍ نَحْسٍ مُّسْتَمِرٍّ

Sarsar, rüzgarın soğukluğunu veya sesinin şiddetini anlatır. Bu rüzgâr, onları helâk edinceye kadar devam etti.

Veya bu rüzgâr, onların hepsine, büyüğüne küçüğüne gönderildi, geride kimseyi bırakmadı.

20- **“O rüzgâr, sökülmiş hurma kütükleri gibi, insanları yere seriyordu.”** تَنْزِعُ النَّاسَ كَأَنَّهُمْ أَعْجَازُ نَخْلٍ مُّنْقَعِرٍ

Rivayete göre, şiddetli rüzgâr kendilerini kuşatınca çukurlara, hendeklere girdiler, birbirlerine tutundular. Rüzgâr onları oralardan çıkardı, hepsini cansız yere serdi.

Denildi ki: Rüzgâr başlarını kopardığı ve cesetlerini fırlatığı için hurma kütüklerine benzetildiler.

21- **“Azabım ve uyarılarım nasılmış (gördüler)!”** فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذْرِ

Bunun tekrarı, işin dehşetini göstermek içindir.

Denildi ki: Birinci ayet, onların dünyadaki başlarına gelenle alakalıdır. İkincisi ise, ahirette başlarına gelecek olanla alakalıdır. Nitekim onların kısımları hakkında başka ayette şöyle denilmiştir:

“Biz de onlara dünya hayatında zillet azabını tattırmak için o uğursuz günlerde üzerlerine dondurucu bir rüzgâr gönderdik. Ahiret azâbı elbette daha zillet vericidir.” (Fussilet, 16)

22- **“Andolsun biz Kur’ân’ı öğüt almak için kolaylaştırdık.”** وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ

“Var mı düşünüp öğüt alan?” فَهَلْ مِنْ مُّذَكِّرٍ

23- **“Semûd o uyarıları yalanladı.”** كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِالنُّذْرِ

Semud kavmi uyarıları ve verilen öğütleri yalanladı.

Buna, “uyarıcıları” yani “peygamberleri yalanladı” manası da verilebilir.

24- **فَقَالُوا أَبَشَرًا مِّنَّا وَاحِدًا نَّبْعُهُ** “Dediler: Bizden bir insana mı tabi olacağız?”

“Bizden bir insana mı tabi olacağız?” demelerinde, “Onun bizden bir üstünlüğü yok. Tek başına. Etrafında adamları yok. Sıradan biri, eşraftan değil” gibi manalara işaretler vardır.

إِنَّا إِذَا لَفَى ضَلَالٍ وَسُعُرٍ “O takdirde biz apaçık bir dalalet ve ateşe düşmüş oluruz.”

Tam tersinden değerlendirerek, O’na uymaları hâlinde dalâlette ve ateşte olacaklarını söylediler.⁴

Ayet metninde geçen “su’ur” kelimesi ateşi ifade ettiği gibi, cünunu da ifade edebilir. O zaman mana şöyle olur: “Ona uyarsak yoldan çıkar, delilik etmiş oluruz.”

25- **ءَالْقَى الذِّكْرُ عَلَيْهِ مِنْ بَيْنِنَا** “Aramızdan zikir ona mı verildi?”

İçimizde buna çok daha layık olanlar varken, kitap veya vahiy O’na mı verildi?

بَلْ هُوَ كَذَّابٌ أَشِرٌّ “Doğrusu o, şımarık bir yalancıdır.”

26- **سَيَعْلَمُونَ غَدًا مِنَ الْكَذَّابِ الْأَشِرِّ** “Yarın onlar şımarık yalancının kim olduğunu bilecekler.”

Azap başlarına geldiğinde veya kıyamet günü kimin şımarık yalancı olduğunu bilecekler.

Şımarıklığın kimi hakkı inkâra ve batılı aramaya sevkettiğini, “şımarık yalancı”nın Hz. Salih mi yoksa O’nu yalanlayanlar mı olduğunu görecekler.

27- **إِنَّا مُرْسِلُوا النَّاقَةِ فِتْنَةً لَهُمْ** “Biz onlara, kendilerini imtihan etmek için dişi deveyi göndereceğiz.”

فَارْتَبَّهُمْ وَاضْطَبَّرْ “Onun için sen onları gözet ve sabırlı ol.”

Onların ezalarına karşı sabret.

⁴ Hâlbuki uymamaları durumunda dalâlette ve ateşte olacaktırlar.

28- ^عوَنَبِّئُهُمْ أَنَّ الْمَاءَ قِسْمَةٌ بَيْنَهُمْ “Onlara, suyun (deve ile) kendileri arasında (nöbetleşe) paylaştırıldığını bildir.”

Bir gün deveye, bir gün de onlara.

كُلُّ شَرْبٍ مُّخْتَصَرٌ “Her su nöbetinde, sahibi hazır bulunsun.”

Deve sahipleri de su nöbetinde hazır olsun. Veya ona bedel, başkası hâzır olsun.

29- فَنادَوْا صَاحِبَهُمْ فَتَعَاطَى فَعَقَرَ “Derken arkadaşlarına bağırdılar, o da bıçağı çekerek deveyi kesti.”

30- فَكَيفَ كَانَ عَذَابِي وَنَذِيرٌ “Azabım ve uyarılarım nasılmış (gördüler)! ”

31- إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ صَيْحَةً وَاحِدَةً “Biz, onların üzerine tek bir sayha gönderdik.”

Bu, Cebrailin sayhasıydı

فَكَانُوا كَهَشِيمِ الْمُخْتَطِرِ “Onlar, ağılıcının topladığı çalı çırpı kırıntıları gibi kırılıp dökülüverdiler.”

Ağıl çırpısı gibi kırık-dökük bir hâle geldiler.

Veya davar sahiplerinin kışın hayvanlarına vermek üzere topladıkları kuru ot yığını hâline geldiler.

32- وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ “Andolsun biz Kur’ân’ı öğüt almak için kolaylaştırdık.”

فَهَلْ مِنْ مُّذَكِّرٍ “Var mı düşünüp öğüt alan?”

33- كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطٍ بِالنُّذْرِ “Lût kavmi uyarıları yalanladı.”

34- إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ حَاصِبًا “Biz de üzerlerine taşlar savuran bir rüzgâr gönderdik.”

إِلَّا آلَ لُوطٍ “Yalnız Lût’un ehli müstesna.”

نَجَّيْنَاهُمْ بِسَحَرٍ “Seher vakti onları kurtardık.”

Onlara taş yağdıran bir rüzgâr gönderdik.

35- نِعْمَةٌ مِنْ عِنْدِنَا “Katımızdan bir nimet olarak.”

Ayetin bu kısmı, kurtarmanın illetini bildirir.

كَذَلِكَ نَجْزِي مَنْ شَكَرَ “Şükredenleri işte böyle mükâfatlandırırız.”

Nimetimize iman ve tâatle karşılık verenleri biz böyle mükâfatlandırırız.

36- وَلَقَدْ أَنْذَرَهُمْ بَطْشَتَنَا - “Lût, bizim onları cezalandırmamıza karşı uyarılmıştı.”

فَتَمَارَوْا بِالنَّذْرِ “Fakat uyarıları şüpheyile karşıladılar.”

Şüpheyile düşerek uyarıları yalanladılar.

37- وَلَقَدْ رَاوَدُوهُ عَنْ ضَيْفِهِ - “Andolsun, onlar onun misafirlerinden murad almaya kalkıştılar.”

Onlarla fücürda bulunmak istediler.

فَطَمَسْنَا أَعْيُنَهُمْ “Biz de onların gözlerini silme kör ettik.”

Biz de onların gözlerini ortadan kaldırdık, yüzün diğer kısımlarıyla aynı hâle getirdik.

Rivayete göre, Hz. Lût’un kavmi zorla O’nun evine girdiklerinde Hz. Cebrail bir kanat hareketiyle yüzlerini dümdüz ediverdi, hepsi âmâ hâle geldiler.

فَذُوقُوا عَذَابِي وَنَذِيرِ “Haydi azabımı ve uyarılarımı tadın!”

Onlara meleklerin diliyle böyle dedik.

Veya bu söyleyiş hâl diliyle de olabilir.

38- وَلَقَدْ صَبَّحَهُمْ بُكْرَةً عَذَابٌ مُسْتَقِرٌّ - “Andolsun, onlara sabah erkenden kalıcı bir azap geldi.”

39- فَذُوقُوا عَذَابِي وَنَذِيرِ “Haydi azabımı ve uyarılarımı tadın!”

40- وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ - “Andolsun biz Kur’ân’ı öğüt almak için kolaylaştırdık.”

فَهَلْ مِنْ مُدْكِرٍ “Var mı düşünüp öğüt alan?”

Bu ifadenin bu sûrede anlatılan her kıssada tekrarı,

-Her peygamberi yalanlamanın azabı gerektirdiğini,

-Ve her kıssayı duymanın öğüt ve ibret almaya vesile olduğunu hissettirmek,

-Ayrıca muhataplarının yanlış düşmemeleri ve gaflette bulunmamaları için tekrar be tekrar tenbihte bulunmak içindir.

(Rahmân, 13) ve (Mürselat, 15...) ayetleri ve benzerlerinin tekrarında da aynı nükteler vardır.⁵

41- وَلَقَدْ جَاءَ آلَ فِرْعَوْنَ النَّذْرُ “Andolsun âl-i Firavna da uyarılar geldi.”

Ayette **âl-i Firavn** yani “Firavun hânedanı” denilip Firavunun söylenmemesi onun evleviyetle buna dâhil olduğunun bilinmesindendir.

42- كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا كُذَّابًا “Onlar bütün âyetlerimizi yalanladılar.”

Bunların dokuz mu’cize olduğu başka ayette anlatılmıştır.⁶

“Biz de onları mutlak güç ve iktidar sahibinin yakalaması gibi yakaladık.”

43- أَكْفَارُكُمْ خَيْرٌ مِنْ أَوْلَائِكُمْ “Sizin kâfirleriniz onlardan daha mı hayırlı?”

Ey Arab topluluğu! Sizin kâfirleriniz kuvvet ve silah yönünden veya Allah katında itibar ve din yönünden bu anlatılan kâfirlerden daha mı hayırlı?

“Yoksa sizin için kitaplarda bir berat mı var?”

Yoksa semavî kitaplarda sizin için “bunlardan kâfir olanlar azaptan emindirler” şeklinde bir hüküm mü var?

44- “Yoksa onlar, “Biz yardımlaşan (güçlü) bir topluluğuz” mu diyorlar?”

45- “O topluluk yakında bozguna uğrayacak ve arkalarını dönüp kaçacaklardır.”

Bu, Bedir gününde tahakkuk etti. (Gaybtan haber olması cihetiyle) peygamberlik delillerindendir.

Hız. Ömer’den şöyle nakledilir: Bu ayet nazil olduğunda, bundan muradın ne olduğunu bilmiyordum. Bedir günü geldiğinde gördüm ki,

⁵ Rahmân suresindeki ibare otuz bir, Mürselat suresindeki ibare ise on defa tekrarlanmaktadır.

⁶ Bkz. İsra 101 ve Neml 12.

Rasûlullah zırhını giyiyor ve bu ayeti okuyordu. O zaman muradın ne olduğunu bildim.

46- **بَلِ السَّاعَةُ مَوْعِدُهُمْ** “Hayır, kıyamet, onların (görecekları asıl azabın) vaktidir.”

Doğrusu onların asıl azaplarının zamanı, kıyamettir. Dünyada başlarına gelen, o azabın öncüsü ve habercisidir.

وَالسَّاعَةُ أَذْهَى وَأَمْرٌ “Kıyamet (azabı) daha müthiş ve daha acıdır.”

Kıyamet randevusu onlar için daha dehşetlidir. Devası olmayan, kurtuluşu bulunmayan tam bir felâkettir.

47- **إِنَّ الْمُجْرِمِينَ فِي ضَلَالٍ وَسُعُرٍ** “Şüphesiz mücrimler, dalalet ve ateşler içindedirler.”

Mücrimler dünyada haktan bir uzaklık içinde ve ahirette de ateştedirler.

48- **يَوْمَ يُسْحَبُونَ فِي النَّارِ عَلَى وُجُوهِهِمْ ذُوقُوا مَسَّ سَقَرَ** “Yüzüstü ateşe sürüklendikleri gün kendilerine (denilir): “Sakar’ın (Cehennemin) dokunuşunu tadın!”

Onlara “cehennem ateşinin hararetini ve elemiini tadın” denilir. Çünkü o ateşin dokunması, ondan elem duymaya bir sebeptir.

Sakar, cehennemin isimlerindendir.

49- **إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ** “Gerçekten biz, her şeyi bir kaderle yarattık.”

Biz her şeyi hikmetin gereğine dayalı bir şekilde takdir ettik.

Veya “biz her şeyi vukuundan önce levh-i mahfuzda yazılı olarak belirledik.

50- **وَمَا أَمْرُنَا إِلَّا وَاحِدَةٌ** “Emrimiz ancak bir tek emirdir.”

O da zahmetsiz, meşakkatsiz bir tek fiille veya “ol” emriyle icad etmektir.

كَلَّمَكَ بِالْبَصَرِ “Göz kırpması gibidir.”

Bu, kolaylık ve süratte göz açıp kapama gibidir.

51- **وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا أَشْيَاعَكُمْ** “Andolsun biz, sizin emsalinizi helak ettik.”

Andolsun ki, sizden önce küfürde benzerleriniz olan nicelerini helak ettik.

“Var mı düşünüp öğüt alan?” فَهَلْ مِنْ مُدْكِرٍ

52- “İşledikleri her şey, kitaplarda kayıtlıdır.” وَكُلُّ شَيْءٍ فَعَلُوهُ فِي الزُّبُرِ

Yapmış oldukları herşey hafaza meleklerinin kayıtlarında yazılıdır.

53- “Küçük, büyük hepsi satır satır yazılmıştır.” وَكُلُّ صَغِيرٍ وَكَبِيرٍ مُسَطَّرٌ

Küçük-büyük amel olarak ne yapmışlarsa hepsi levh-i mahfuzda yazılıdır.

54- “Şüphesiz müttakiler cennetlerde, ırmak başlarındadırlar.” إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَنَهَرٍ

55- “Muktedir bir hükümdarın nez-dinde, sıdk meclisindedirler.” فِي مَقْعَدِ صَدَقٍ عِنْدَ مَلِكٍ مُقْتَدِرٍ

Hız. Peygamber şöyle buyurur:

“Her kim gün aşırı Kamer sûresini okusa, Allah onu kıyamet gününde yüzü ayın ondördü gibi parlar vaziyette haşreder.”

RAHMÂN SÛRESİ

Rahmân Sûresi Mekkî'dir. Medenî olduğuna dair rivayetler de vardır.
Veya bir kısmı Mekkî, bir kısmı Medenî'dir. Yetmiş sekiz ayettir.

Rahmanın Nimetleri

1- الرَّحْمَنُ “Rahmân.”

Sûre, dünyevî ve uhrevî nimetleri saymaya tahsis edildiğinden, başında Cenab-ı Hakkın Rahmân ismi yer aldı.

2- عَلَّمَ الْقُرْآنَ “Kurân’ı öğretti.”

İlk olarak da dinî nimetlerin aslı ve en büyüğü olan Kur’an nimeti, onun indirilmesi ve talimi nazara verildi. Çünkü Kur’an,

- Şeriatın kaynağı,
- Vahyin en büyüğü,
- Ve kitapların en azîzidir.

Zira o, i’cazıyla ve diğer kitapların hûlasasına müstemil bulunmasıyla, hem kendisinin doğruluğunu gösterir, hem de onların doğruluğuna şehâdet eder.

3- خَلَقَ الْإِنْسَانَ “İnsanı yarattı.”

4- عَلَّمَهُ الْبَيَانَ “Ona beyanı öğretti.”

İnsanı diğer canlılardan ayıran özellik beyan’dır. **Beyan**, içinde olanları ifade edebilmek ve idrak ettiklerini başkalarına da anlatabilmektir.

- Bu sayede insan,
- Vahiy yoluyla aldıklarını,
- Ulaştığı gerçekleri,
- Dinden öğrendiklerini başkalarıyla paylaşır.

Üstteki ayetlerde ardarda gelen Rahmânın Kur’anı talim etmesi, insanı yaratması, ona beyanı öğretmesi, birbirine atfedilmemiştir. Bu, nimetleri sayma metoduna daha uygun olmasındandır.

5- الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ بِحُسْبَانٍ “Güneş ve ay bir hesab ile dir.”

Güneş ve ay kendi yörüngelerinde belli bir hesapla akar giderler. Bu sayede

- Şu süfli (aşağı) âlemin işleri düzgün bir şekilde devam eder.
- Mevsimlerin, gece ve gündüzün farklılıkları meydana gelir.
- Yılların hesabı bilinir.

6- وَالنَّجْمُ وَالشَّجَرُ يَسْجُدَانِ “Bitki ve ağaç secde ederler.”

Bitki ve ağaç, mükellef olan insanların iradî olarak boyun eğmeleri gibi, Allahın onlardan murat ettiği şeylere fitrî olarak boyun eğler.

Evvvelinde Allahın Kur’ânı öğrettiği ve insanı yarattığı nazara verilmişti. Normalde burada da “Allah güneş ve ayı yürüttü, bitkiyi ve ağacı secde ettirdi” denilebilirdi. O zaman bu cümleler hem evveline hem sonrasına muhtabık da olurdu. Lakin güneş ve ayın, bitki ve ağacın Allaha nisbeti o kadar açık ki, bunu doğrudan ifadeye bile lüzum olmadığını hissettirmek için mücerret olarak anlatıldı.

Bunların atıfla birbirine bağlanmaları, ulvî ve süflî cisimlerin hâllerinde görülen değişikliklerin Allahın takdîr ve tedbirîyle olduğunu göstermede müşterek olmalarındandır.

7- وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا “Semayı da yükseltti.”

- Semayı, hem mahal hem mertebe olarak yükseltti. Çünkü sema,
- Allahın mukadderatının menşeidir.
- Ahkâmını oradan indirir.
- Meleklerin meskenidir.

وَوَضَعَ الْمِيزَانَ “Ve mizanı koydu.”

Her birine layık olduğunu vermek suretiyle adaleti vaz etti. Her hak sahibine hakkını verdi. Böylece âlem bir sisteme girdi, herşey istikamet üzere oldu. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurur: “Gökler ve yer adaletle ayakta durur.”

Veya bundan murat, insanların kullandıkları terazî gibi ölçü âletleridir. Sanki, hükümlerin sudur ettiği yer olarak semanın yüksekliğini nazara verince, arzı da

- Kendisiyle farklılıkların ortaya konduğu,
- Mikdarların bilindiği,

-Hakların ve ödevlerin adil bir şekilde tanzim edildiği bir şeyle vasfetmeyi murat etti ve teraziye nazara verdi.

8- **“Sakın mizanda taşkınlık etmeyin.”** **الْأَ تَطْغَوْا فِي الْمِيزَانِ**

9- **“Ölçmeyi adaletle yapın.”** **وَأَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ**

“Ve mizanda eksiklik yapmayın.” **وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ**

Çünkü mizanın hakkı, eksiksiz bir şekilde tartmaktır. Vaz edilmesinden maksad budur.

Farklı üslûblarla mizanın hakkını vermeye davet etmesi, bu konudaki tavsiyeyi daha etkin kılmak ve kullanımına ziyadesiyle teşvikte bulunmak içindir.

10- **“Arzı da mahlûkat için vaz etti.”** **وَالْأَرْضَ وَضَعَهَا لِلْأَنَامِ**

Ayette geçen “enâm” ifadesi, mahlûkat anlamı yanında, özellikle de ruh taşıyan varlıklar için kullanılır.

11- **“Orada meyveler ve salkımlı hurma ağaçları vardır.”** **فِيهَا فَاكِهَةٌ وَالنَّخْلُ ذَاتُ الْأَكْمَامِ**

12- **“Yapraklı daneler ve hoş kokulu bitkiler vardır.”** **وَالْحَبُّ ذُو الْعَصْفِ وَالرَّيْحَانُ**

O arzda buğday, arpa gibi gıda olarak yenen hububat ve ayrıca hoş kokulu bitkiler vardır.

13- **“O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?”** **فَبَإِيَّ الْآءِ رَبِّكُمْ تُكَذِّبَانِ**

Hitap, ins ve cinnedir. Biraz önce geçen “enâm” ifadesi ve daha sonra otuzbirinci ayette geçen “sekalan” yani ins ve cin ifadeleri buna delâlet eder.

14- **“İnsanı pişmiş çamur gibi bir balçıktan yarattı.”** **خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ**

Allah Hz. Âdemi topraktan yarattı. O toprağı çamur kıldı, sonra hame-i mesnun hâle getirdi. Ardından da salsal (kuru çamur) yaptı. Dolayısıyla bu

ayet **“Onu topraktan yarattı”** (Al-i İmran, 59) ayetine ve benzerlerine muhalif değildir.¹

15- **وَخَلَقَ الْجَانَّ مِنْ مَّارِجٍ مِنْ نَارٍ** “Cânnı da hâlis ateşten yarattı.”

“Cânn”dan murat cinlerdir veya onların ilk atasıdır.

16- **فَبَايَ الْآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ** “O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?”

Allah sizleri tavırdan tavıra değiştirerek nice nimetlerde bulundu. Öyle ki neticede sizleri terkip hâlindeki varlıkların en üstünü ve kâinatın hülasası kıldı.

17- **رَبُّ الْمَشْرِقَيْنِ وَرَبُّ الْمَغْرِبَيْنِ** “O, iki doğunun ve iki batının Rabbidir.”

“İki doğu ve iki batı”dan murat, güneşin yaz ve kış farklı yerlerden doğup batmasıdır.

18- **فَبَايَ الْآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ** “O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?”

Bunda olan sayısız faydaları nasıl yalanlayabilirsiniz? Mesela,

-Havanın mutedil olması,

-Mevsimlerin farklılığı,

-Her mevsime uygun şeylerin meydana getirilmesi, bu nimetlerden bazılarıdır.

19- **مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ** “İki denizi salıverdi, birbirine kavuşuyorlar.”

Allah tuzlu ve tatlı denizi birbirine salıverdi. Bunlar birbirine kavuşurlar, sathları birbirine temas eder.

Bundan murat Fars ve Rum denizleri olabilir. Bunlar okyanusta birleşirler. Çünkü her ikisi birer haliç olup, okyanustan birer kol olmuşlardır.

20- **بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَا يَبْغِيَانِ** “Fakat aralarında bir berzah vardır, birbirlerine geçip karışmıyorlar.”

“Aralarında bir berzah vardır”

¹ Yani, Hz. Âdemin yaratılışıyla ilgili ayetlerde her ne kadar farklı ifadeler kullanılmışsa da bunların hepsi toprağın farklı merhaleleridir.

Ama aralarında Allahın kudretinden veya (sebeup olarak) arzdan bir perde vardır, birbirlerine karışmazlar, özelliklerini kaybetmezler.

Veya aralarında olan perdeyi aşp da birbirlerinin sınırını aşmazlar.

21- **فَبَآئِيَ آلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ** “O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?”

22- **يَخْرُجُ مِنْهُمَا اللُّؤْلُؤُ وَالْمَرْجَانُ** “İkisinden inci ve mercan çıkar.”

Lü’lü ve mercan, büyük ve küçük incidir.

Denildi ki: Mercan, kırmızı yakuttur.

Denildiğine göre, inci sadece tuzlu denizden çıkar.

Lü’lü ve mercanı büyük ve küçük inci olarak açıklama durumunda ayette “O ikisinden lü’lü ve mercan çıkar” ifadesini birkaç şekilde anlayabiliriz:

-İnci, tatlı ve tuzlu su denizlerinin birleştiği yerden çıkıyor olabilir.

-Veya bu ikisi birleştiği için bir şey gibi olmuştur. Böylece birisinden çıkan, ikisinden de çıkmış gibi sayılmıştır.

23- **فَبَآئِيَ آلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ** “O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?”

24- **وَلَهُ الْجَوَارِ الْمُنشَآتُ فِي الْبَحْرِ كَالْأَعْلَامِ** “Denizde koca dağlar gibi yükselen gemiler onundur.”

Çünkü, gemilerin üstte anlatıldığı şekilde istifadeye müheyya kılınmasında,

-Gemiye meydana getiren maddelerin yaratılması,

-Bunları elde etmeye insanların yönlendirilmesi,

-Gemi yapma sanatının keyfiyeti,

-Bazı sebeplerle bunların denizde yürütülmesi söz konusudur. Bunlar, Allahtan başka kimsenin yaratmaya ve cem etmeye güç yetiremeyeceği nimetlerdir.

25- **فَبَآئِيَ آلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ** “O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?”

26- **كُلٌّ مِّنْ عَلَيْهَا فَانٍ** “Onun üzerinde bulunan her şey fânidir.”

Bundan murat, canlılar ve terkeb hâlindeki varlıklardır.

Veya bundan murat, ins ve cindir.

27- وَيَبْقَى وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ “Celâl ve ikram sahibi Rabbinin vechi ise, baki kalır.”

“Rabbinin vechi” ifadesindeki vecihten murat, Allahın zâtıdır. Şayet birer birer varlıkların cihetlerini araştırsan ve yüzlerini incelesen, hepsini hadd-i zâtında birer fani olarak bulursun. Ancak Allahın vechi, yani O’na bakan cihet bâkidir.

O, tam bir istiğna ve her varlığı kuşatan lütuf sahibidir.

28- فَبَايَ الْآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ “O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?”

Az önce nazara verildiği üzere, Cenab-ı Hakkın bâki olması ve tamamen bir rahmet ve lütuf olmak üzere faniliğe mahkûm varlıklara bekâ vermesi gibi Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?

Faniliğe mahkûm olan varlıkları Rabbinizin yeniden iade etmesi, daimî hayat vermesi ve sonsuz nimetlere mazhar kılması gibi nimetleri nasıl yalanlayabilirsiniz?

29- يَسْأَلُهُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ “Göklerde ve yerde bulunanlar, O’ndan isterler.”

Çünkü, göklerde ve yerde olanlar,

-Zâtlarında,

-Sıfatlarında

-Ve kendilerini ilgilendiren diğer durumlarda O’na muhtaçtırlar.²

Her varlığın zât ve sıfatlarında kendilerine lazım olan şeyleri Allahtan istemesi doğrudan dilleriyle olabileceği gibi, hâl dili ve ihtiyaç dili ile istemek şeklinde de olabilir.

كُلُّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ “O, her gün yeni bir tasarruftadır.”

O, her vakit, ezeli kader programına göre varlıklar meydana getirir, ayrıca önceden var ettiklerinin de hâllerini yeniler. Hadiste şöyle bildirilmiştir:

² Her şeyin zâtını, cevherini yaratan O olduğu gibi, bunlara değişik sıfatlar, özellikler veren de yine O’dur. Küçücük bir karınca, kendisinde yaratılan hayat sebebiyle havaya, suya, güneşe muhtaçtır. Her canlının hayatının varlığı ve devamı için kâinat çapında büyük bir fabrikanın çarkları dönmektedir.

-“Günahı bağışlaması,

-Sıkıntıyı gidermesi,

-Bir kavmi yükseltmesi

-Bir başka kavmi alçaltması O’nun şuuratındandır.”³

Ayet, Yahudilerin “Allah Cumartesi günü bir şeye karışmaz” demelerine bir reddir.

30- فَبَايَ الْآءِ رَبِّكُمْ تَكْذِبَانَ “O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?”

İsteklerinizi vermek ve yokluk karanlıklarında gizli olan şeyleri an be an vücuda çıkarmak gibi, Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabirlirsiniz?

31- سَنَفْرُغُ لَكُمْ أَيُّهَا الثَّقَلَانِ “Yakında sizi hesaba çekeceğiz, ey sekelan!”

O zaman sizin hesabınızı göreceğiz, amellerinizin karşılığını vereceğiz.

Bu, kıyamet günü olacaktır. Çünkü Allahu Teâlâ, kıyamet gününü buna tahsis etmiştir.

Denildi ki: Ayet, istiare yoluyla tehdid ifade eder. Nasıl ki sen tehdit ettiğin kimseye “sana zaman ayıracağım” desen, bundan ceza vermek anlaşılır. Çünkü kendini bir şeye tecrid eden kimse, o konuda daha kuvvetli ve daha ciddi olur.

Sekelan, ins ve cindir. Böyle denilmesi, bunların arzda ağır olmalarındandır.

Veya görüş ve kıymetlerinin ağırlığı sebebiyledir.

Veya, teklif gibi ağır bir yükü mükellefiyetleri yüzündendir.

32- فَبَايَ الْآءِ رَبِّكُمْ تَكْذِبَانَ “O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?”

33- يَا مَعْشَرَ الْجِنَّ وَالْإِنْسِ إِنِ اسْتَطَعْتُمْ أَنْ تَنْفُتُوا مِنْ أَقْطَارِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ فَانْفُتُوا “Ey cin ve ins topluluğu! Göklerin ve yerin sınırlarından geçmeye gücünüz yeterse, haydi geçin.”

³ Şuunat, Allah’ın tasarruflarını, âlemdeki daimî faaliyetini ifade eder.

Eğer Allahtan kaçarak ve hükmünden firar ederek göklerin ve yerin sınırlarından çıkmaya gücünüz yeterse haydi çıkın.

لَا تَتَغَدُّونَ إِلَّا بِسُلْطَانٍ **“Ama bir güç olmadan geçemezsiniz.”**

Ancak bir kuvvet ve galebe ile çıkabilirsiniz. Ama böyle bir kuvvet ve galebe sizde nerede?!

Veya “Göklerde ve yerde neler olduğunu bilmek için onların sınırlarından çıkmaya gücünüz yeterse, bilmek için çıkınız. Lakin Allahın koyduğu bir beyyine olmadan çıkamazsınız ve bilemezsiniz. O beyyineye de fikirlerinizle yükselirsiniz.”⁴

34- فَبَآئِيَ الْآءِ رَبِّكُمْ تَكْذِبَانَ **“O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?”**

Rabbiniz size uyarılarda bulunuyor, sizi fena şeylerden sakındırıyor, size kolaylık gösteriyor, kemâl-i kudretiyle beraber sizi affediyor. Bu gibi nimetlerini nasıl inkâr edebilirsiniz?

Veya sizin önünüze aklî merdivenler, naklî miraçlar koydu, bunlarla o yüce semaların fevkine çıkabilirsiniz. Rabbinizin böyle nimetlerini nasıl inkâr edebilirsiniz?⁵

35- يُرْسَلُ عَلَيْكُمْ شَوَاطِئُ مِنْ نَارٍ وَنُحَاسٍ فَلَا تَنْتَصِرَانِ **“Üstünüze ateşten yalın bir alevle kıpkızıl bir duman/bakır gönderilir de karşı koyamazsınız.”**

Ayette geçen **nühas**, duman anlamına geldiği gibi, bakır eriyiği manasını da ifade eder.

36- فَبَآئِيَ الْآءِ رَبِّكُمْ تَكْذِبَانَ **“O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?”**

⁴ Günümüzde insanoğlu dünyanın hemen hemen her tarafını keşfetmiş, dünyanın sınırlarından kısmen çıkıp aya kadar insan gönderebilmiş, Mars gezegenine de insansız uzay aracı indirebilmiştir. Beydâvî'nin bu yorumda nazara verdiği **“O beyyineye de fikirlerinizle yükselirsiniz”** manası sanki yaşanıyor bir hâldedir.

⁵ İnsan, hakikatin semasına akıl ve nakil (vahiy) yoluyla yükselir. Aklımız ile nice ilimleri bulduk, âlemdeki gizi kanunları keşfettik. Vahiy ile gelen mesajlarla da görmediğimiz âlemlere yükselir, oralarda neler olduğunu bilebiliriz. Âlemin meleklerle dolu olması, ölümden sonraki hayatın varlığı gibi metafizik meseleleri naklin (vahyin) ışığında hallederiz.

Çünkü tehdît de bir lütuftur.⁶

Ayrıca, yaptıklarına karşılık vererek, itaat eden ve isyan edeni birbirinden ayırmak ve kâfirlerden intikam almak Allahın nimetleri silsilesine dâhildir.

37- **فَإِذَا أَنْشَقَّتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ وَرْدَةً كَالدِّهَانِ** “Sema yarılıp da, yanıp kızaran yağ gibi kıpkırmızı gül hâline geldiği zaman...”

38- **فَبَايَ الْآءِ رَبِّكُمْ تَكْذِبَانِ** “O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?”

39- **فَيَوْمَئِذٍ لَا يَسْئَلُ عَنْ ذَنْبِهِ إِنْسٌ وَلَا جَانٌ** “İşte o gün insana da, cine de günahı sorulmaz.”

Çünkü simalarından tanınırlar.

Bu, kabirlerinden çıktıklarında ve mertebelerinin farklılığına göre grup grup hesap yerine sevkedildikleri zamandır. Ama **“Rabbin hakkı için, biz onların hepsini hesaba çekeceğiz. Yaptıklarından soracağız.”** (Hicr, 92) ayeti ve benzeri ayetler, mahşer meydanında hesaba çekilmeleri hâlini anlatır.

40- **فَبَايَ الْآءِ رَبِّكُمْ تَكْذِبَانِ** “O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?”

Allahın bu günde mü'min kullarına verdiği nimetlerden hangi birini yalanlayabilirsiniz?

41- **يُعْرِفُ الْمُجْرِمُونَ بِسِيمَاهُمْ** “Mücrimler (suçlular) simalarından tanınır.”

Bu, üzerlerinde görülen gam ve kederden belli olur.

42- **فَيُؤْخَذُ بِالنَّوَاصِي وَالْأَقْدَامِ** “Perçemlerinden ve ayaklarından tutulurlar.”

Denildi ki: Bazan perçemlerinden bazan da ayaklarından tutulup cehenne atılırlar.

42- **فَبَايَ الْآءِ رَبِّكُمْ تَكْذِبَانِ** “O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?”

⁶ Uyarılmadan ceza almak, insana daha zor gelir. Hatası olup da tehdit edildiğinde akli başına gelir, hatasından dönebilir.

43- هَذِهِ جَهَنَّمُ الَّتِي يُكَذِّبُ بِهَا الْمُجْرِمُونَ “İşte bu, mücrimlerin (suçluların) yalanladığı cehennemdir.”

44- يَطُوفُونَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ حَمِيمٍ اِنِّ “Onlar, cehennem ateşi ile kaynar su arasında gider gelirler.”

Kendisiyle yanıp kavruldukları cehennem ile üzerlerine boşaltılan veya kendilerine içirilen kaynar su arasında dolaşır dururlar.

Denildi ki: Ateşten feryat edip yardım istediklerinde kaynar su ile kendilerine yardım edilir.⁷

45- فَبَايَ الْآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ “O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?”

⁷ Bilindiği gibi, sıcaktan kavrulan birisi su ile serinlemek ister. Cehennem ehli, cehennemin kavrucu sıcakından feryat ettiklerinde kendilerine kaynar su verilir. Bu ise gerçekte bir yardım olmayıp, azaplarının daha da artmasıdır.

İki Farklı Cennet

46- ^عوَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّاتٍ “Rabbinin makamından korkan kimseye iki cennet vardır.”

“Rabbinin makamı”ndan murat,

-Kulların muhasebe içi kıyam durmalarıdır.

-Veya “Rabbinin murakabesi” manasıdır.

-Veya “Rabbinin yanında hesap için duran kimsenin korkması gibi korkan” demektir.

“...iki cennet vardır.”

Bu cennetlerden biri, bu şekilde korkan insanlara, diğeri de cinlere verilecektir. Çünkü hitap iki fırkaya birden yapılmaktadır.

Veya herkes için iki cennet vardır:

-İnancı için bir cennet,

-Ameli için diğeri bir cennet.

-Veya bu cennetlerden biri tâat olarak yaptığı fiillere, diğeri de günahları terkine mükâfat olarak verilecektir.

-Veya bir cennet amellerinin karşılığıdır, diğeri ise lütuf olarak verilir.

-Veya biri ruhanî cennet, diğeri cismanî cennettir. Benzeri bir durum bundan sonra gelen ikili ifadeler için de geçerlidir.⁸

47- ^عفَبَايَ الْآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ “O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?”

48- ^عدَوَاتَا أَفْنَانٍ “İkisinin de çeşitli ağaçları, meyveleri vardır.”

Veya bundan murat dalları bol ağaçtır. Burada tahsisen zikri, böyle ağaçların

-Yapraklı ve meyveli olması,

-Ayrıca gölgesinden de yararlanılmasıdır.

⁸ Mesela birazdan iki nehir, her meyveden birer çift... gibi ifadeler gelecektir. Bunlar da üstteki yorumlar ışığında değerlendirilebilir.

49- **فَبَايَ الْآءِ رَبِّكُمْ تُكَذِّبَانِ** “O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?”

50- **فِيهِمَا عَيْنَانِ تَجْرِيَانِ** “İkisinde de akan iki kaynak vardır.”

Bu pınarlar, cennet ehlinin isteğine göre yukarıya veya aşağıya doğru akarlar.

Denildi ki: Bunlardan biri **tesnîm**, diğeri ise **selsebildir**.⁹

51- **فَبَايَ الْآءِ رَبِّكُمْ تُكَذِّبَانِ** “O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?”

52- **فِيهِمَا مِنْ كُلِّ فَاكِهَةٍ زَوْجَانِ** “İkisinde de her türlü meyveden iki sınıf vardır.”

Her meyveden iki sınıf olması,

-Biri daha önceden bilinmeyen, diğeri ise bilinen,

-Biri yaş, diğeri kuru... şeklinde olabilir.

53- **فَبَايَ الْآءِ رَبِّكُمْ تُكَذِّبَانِ** “O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?”

54- **مُتَكَبِّينَ عَلَى فُرُشٍ بَطَآئِنُهَا مِنْ إِسْتَبْرَقٍ** “Astarları atlastan döşeklere yaslanırlar.”

İç astarları böyle kıymetli malzemeden olursa, ya dışları nasıl olur, sen kıyas et.

55- **وَجَنَّاتُ الْجَنَّةِ دَانٍ** “Bu iki cennetin meyveleri yakındır.”

Her iki cennetten meyveleri koparıp almak son derece kolaydır, hem oturan, hem de yaslanan o meyvelere ulaşır.¹⁰

55- **فَبَايَ الْآءِ رَبِّكُمْ تُكَذِّبَانِ** “O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?”

⁹ Bunlar için bkz. Mutaaffifin, 27 ve İnsan, 18.

¹⁰ İnsan, fitraten meyveden hoşlanır. Hele bir de dalından koparılan meyvenin ayrı bir lezzeti vardır. Cennette bu en güzel bir şekilde cennet ehline sunulacaktır. Hatta cennet ehli ağaca emrettiğinde, ağaç dallarını eğip meyvesinden sunacak, koparılan meyvenin yerine, anında bir başkası yaratılacaktır.

56- فِيهِنَّ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ “Onlarda bakışlarını sadece eşlerine çevirmiş dilberler vardır.”

“Onlarda” ifadesinden murat cennetlerdir.

Veya o cennetlerdeki mekânlar ve köşklerdir.

Veya, biraz önce nazara verilen iki cennet, iki pınar, meyveler ve döşekler şeklindeki nimetlerdir.

لَمْ يَطْمِثْهُنَّ إِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَانٌ “Onlara eşlerinden önce ne bir insan, ne bir cin dokunmuştur.”

57- فَبَايَ الْآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ “O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?”

58- كَانَهُنَّ الْيَاقُوتُ وَالْمَرْجَانُ “Sanki onlar yâkut ve mercandırlar.”

Yanakları yakut gibi kırmızı, ciltleri ise inci gibi beyaz ve pürüzsüzdür.

59- فَبَايَ الْآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ “O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?”

60- هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ “İyiliğin karşılığı, iyilikten başka nedir?”

Ameli güzel yapmanın mükâfatı, güzel bir karşılıktır. O da cennettir.

61- فَبَايَ الْآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ “O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?”

62- وَمِنْ دُونِهِمَا جَنَّاتٌ “Bu ikisinden başka iki cennet daha vardır.”

63- فَبَايَ الْآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ “O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?”

Önce bahsedilen iki cennet, Allahtan korkan üst düzey kullar (mukarrabîn) içindir. Burada anlatılan iki cennet ise, daha alt düzeyde olan ashab-ı yemin içindir.¹¹

64- مُدْهَمَّاتٍ “(Bu cennetler) yemyeşildirler.”

¹¹ Bu ayırım, burada o kadar net görülmemekle beraber, bundan sonraki Vakıa suresinde net bir ayırım yapılarak anlatılmaktadır.

Bu ifade, bu iki cennette daha çok yeryüzünde serpilmiş bitki ve hoş kokulu çiçekler tarzında bir durumu hissettirmektedir. Öncekinde ise ağaçlar ve meyveler daha ön plandadır. Bu farklılık, ikisi arasında olan farklılığı gösterir.

65- فَبَايَ الْآءِ رَبِّكُمْ تُكَذِّبَانِ “O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?”

66- فِيهِمَا عَيْنَانِ نَضَّاخَتَانِ “İkisinde de fişkırان iki pınar vardır.”

Bu da öncesinde anlatılan iki pınara nispetle daha aşağıdadır. Devamı da aynı şekildedir.

67- فَبَايَ الْآءِ رَبِّكُمْ تُكَذِّبَانِ “O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?”

68- فِيهِمَا فَاكِهَةٌ وَنَخْلٌ وَرُمَّانٌ “İkisinde de her türlü meyve, hurma ve nar vardır.”

“Meyve” denildikten sonra hurma ve narın buna atfedilmesi, bu iki meyvenin üstünlüğünü beyan içindir.

Çünkü **hurma** meyvesi, hem meyve ve hem de gıdadır. **Nar** ise hem meyve ve hem de devadır. Ebu Hanife bu ayete dayanarak “bir kimse ben meyve yemeyeceğim” diye yemin etse, sonra da hurma veya nar yese yemin kefareti gerekmez” şeklinde delil getirmiştir.

69- فَبَايَ الْآءِ رَبِّكُمْ تُكَذِّبَانِ “O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?”

70- فِيهِنَّ خَيْرَاتٌ حِسَانٌ “İçlerinde güzel huylu, güzel yüzlü kadınlar vardır.”

71- فَبَايَ الْآءِ رَبِّكُمْ تُكَذِّبَانِ “O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?”

72- حُورٌ مَّقْصُورَاتٌ فِي الْخِيَامِ “Çadırlar içerisinde gözlerini yalnız kocalarına çevirmiş hûriler vardır.”

73- فَبَايَ الْآءِ رَبِّكُمْ تُكَذِّبَانِ “O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?”

74- لَمْ يَطْمِثْهُنَّ إِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَانٌّ “Onlara eşlerinden önce ne bir insan, ne bir cin dokunmuştur.”

75- فَبَايَ الْآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ “O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?”

76- مُتَكَبِّينَ عَلَى رَفْرَفٍ خُضْرٍ وَعَبْقَرِيٍّ حِسَانٍ “Yeşil yastıklara ve güzel işlemeli döşeklere yaslanırlar.”

77- فَبَايَ الْآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ “O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?”

78- تَبَارَكَ اسْمُ رَبِّكَ ذِي الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ “Celal ve ikram sahibi Rabbinin ismi yücedir.”

Allahın zâtına ıtlak olunan ismi yüce iken, zâtının yüceliği nasıl olur, sen kıyas et.

Hız. Peygamber şöyle buyurur:

“Her kim Rahmân sûresini okusa, Allahın ona verdiği nimetlerin şük-rünü eda etmiş olur.”

VÂKİA SÛRESİ

Vâkıa Sûresi Mekki olup doksan altı ayettir.

371. DERS

1- إِذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ “Vâkıa meydana geldiğinde.”

Vâkıa’dan murat kıyamettir.

Buna “vâkıa” denilmesi vukuunun kat’i olmasındandır.

2- لَيْسَ لَوْعَتِهَا كَاذِبَةٌ “Onun vukuunu yalanlayacak kimse olmayacaktır.”

Kıyamet koptuğunda, artık Allaha karşı yalan söyleyen bir nefis kalmaz.

Veya şimdi kıyameti yalanlayanlar var, ama kıyamet koptuğunda kimse onu yalanlayamaz.

Veya, o kıyamet koptuğunda hiç bir nefis, sahibine “sen bunun şiddetine tâkat getirebilir dayanabilirsin” diyemez, “haydi dayan” diye teşvikte bulunamaz.

3- خَافِضَةٌ رَافِعَةٌ “O, (kimini) alçaltır, (kimini) yükseltir.”

Kıyamet bir kısım insanları alçaltır, bir kısmını da yükseltir.

Bu, onun büyüklüğünü takrîrdir. Çünkü bu, büyük vak’aların bir özelliğidir.

Veya bu ifade kıyamet esnasında Allah düşmanlarının alçaltılması, dostlarının ise yükseltilmesi şeklindeki durumu beyan etmektedir.

Veya yıldızların saçılmasıyla ecramın yerlerinden kaldırılmasını ve dağların havada yürütülmesini beyan eder.¹

4- إِذَا رُجَّتِ الْأَرْضُ رَجًا “Arz şiddetle sarsıldığında.”

Öyle ki bu sarsılıştta üzerinde olan bina ve dağ gibi ne varsa hepsi dar-madağın olacaktır.

5- وَبُسَّتِ الْجِبَالُ بَسًا “Dağlar parça parça dağılıp...”

6- فَكَانَتْ هَبَاءً مُنْبَثًّا “Saçılmış toz haline geldiğinde.”

¹ Yani, gökteki ecram düşerken, yerdeki varlıklar –velev dağ gibi büyük ve köklü de olsa- yukarıya yükseltilecektir.

7- **وَكُنْتُمْ أَزْوَاجًا ثَلَاثَةً** “Ve sizler üç sınıf olduğunuz zaman.”

8- **فَأَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ** “Ashab-ı meymene var ya; onlar ne mutlu kimselerdir!”

9- **وَأَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ** “Ashab-ı meş’eme var ya; onlar ne mutsuz kimselerdir!”

Ashab-ı Meymene, güzel mertebesi olan, **ashab-ı meş’eme** ise, düşük konumu olan kimselerdir.

Veya **ashab-ı meymene** amel defterini sağından alan, **ashab-ı meş’eme** ise amel defterini solundan alanlardır.

Veya bunlar bereket ve uğursuzluk sahibi kimselere isim olmuştur. Çünkü, saadet ehli olan kimseler, tâatleriyle nefislerine karşı yümünlü- bereketli olmuşlardır. Şakî olanlar ise masiyetleri sebebiyle nefislerine uğursuzluk getirmişlerdir.

10- **وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ** “**Sabikun** (öne geçenler) **ise**, (ahirette de) **öne geçenlerdir.**”

Sabikun (önde olanlar). Bunlar hakkın zuhurundan sonra, beklemeden ve gevşeklik göstermeden iman ve tâate koşan kimselerdir.

Veya bunlar peygamberlerdir. Çünkü onlar dindar insanların önderleri ve öncüleridir. Onların hem hâlleri, hem de akıbetleri gözler önündedir, malumdur.

11- **أُولَٰئِكَ الْمُقَرَّبُونَ** “İşte onlar mukarreb (Allahın kurbiyetine mazhar kıldığı) kimselerdir.”

12- **فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ** “**Nafim cennetlerindedirler.**”

Cennette bunların dereceleri önlerdedir ve mertebeleri yüksektir.

13- **ثَلَاثَةٌ مِنَ الْأَوَّلِينَ** “**Birçoğu öncekilerdendir.**”

Hız. Âdemden Peygamber Efendimize kadar pek çok kimse bu zümrede yer almışlardır.

14- **وَقَلِيلٌ مِنَ الْآخِرِينَ** “**Birazı da sonrakilerdendir.**”

Sonrakilerde, yani ümmet-i Muhammedde ise bu zümrede yer alanlar sayıca azdır.

Ayetin bu ibaresi, Hız. Peygamberin “Ümmetim diğer ümmetlerden sa-

yıca daha fazla olacak” hadîsine muhalif değildir. Çünkü önde olan bu kimselerin, geçmiş ümmetlerde ümmet-i Muhammed’e göre daha fazla olması ümmet-i Muhammed’in ise sayıca onlardan daha fazla olması caizdir.²

Birazdan anlatılacak olan ashab-ı yemin hakkında “**bir çoğu öncekilerden, bir çoğu da sonrakilerden**” denilmesinde de hadisle bir çelişki yoktur. Çünkü iki fırkanın da çok olması, birinin diğerinden daha fazla olmasına engel değildir.

Sabikun (önden gidenler) ve **ashab-ı yeminin** bu ümmetten olduğu da merfu olarak rivayet edilmiştir.³

15- عَلَى سُرُرٍ مَوْضُونَةٍ “(Onlar), **cevherlerle işlenmiş tahtlar üzerinde-dirler.**”

Bunlar, altınla nescedilmiş, inci ve yakutla süslenmiş tahtlar, koltuklar üzerindedirler.

16- مُتَكِبِّينَ عَلَيْهَا مُتَقَابِلِينَ “**Karşılıklı olarak onların üzerinde yaslanırlar.**”

17- يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُخَلَّدُونَ “**Çevrelerinde, vildan-ı muhalledûn dolaşırlar.**”

Vildan-ı muhalledûn, hizmet için bunların etrafında dolaşırlar. Bu hizmetçiler, çocuk heyetinde ve taravetinde olup, ebedi olarak böyle kalacaklardır.

18- بِأَكْوَابٍ وَأَبَارِيقَ وَكَأْسٍ مِنْ مَعِينٍ “**Kaynağından doldurulmuş testiler, ibrikler ve kadehlerle.**”

19- لَا يَصْذَعُونَ عَلَيْهَا وَلَا يَنْزِفُونَ “**Ondan ne başları döner, ne de akılları giderilir.**”

² Nitekim bu zümrede en önde yer alan peygamberler önceki milletlerde pek çok olmakla beraber, peygamber efendimizin ümmetinde hiç olmamıştır ve olmayacaktır. Çünkü Hz. Muhammed (asm) son peygamberdir.

³ Ayetin anlatımında böyle bir ayırma gidilmeden genel bir anlatım vardır. Ama her hâl ü kârda ümmet-i Muhammed içinde de “**sabikun**” zümresinin varlığı ve bunların da genelde İslâmın ilk devirlerinde yaşadığı ortadadır.

Nitekim Hz. Peygamber (asm) “en hayırlı asır benim asırdır. Sonra ondan sonraki, ardından da bir sonraki asırdır” diyerek “sahabe – tâbiin ve tebe-i tâbiin devirlerine işaret etmiştir.

20- **وَفَاكِهَةٍ مِّمَّا يَتَخَيَّرُونَ** “Beğendiklerinden meyveler.”

21- **وَلَحْمِ طَيْرٍ مِّمَّا يَشْتَهُونَ** “Canlarının çektiğinden kuş etleri.”

22- **وَحُورٍ عِينٍ** “İri gözlü hûriler.”

23- **كَأَمْثَالِ اللُّؤْلُؤِ الْمَكْنُونِ** “Bunlar saklı inciler gibidir.”

24- **جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ** “Bütün bunlar, yaptıklarına karşılık olarak verilir.”

25- **لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا تَأْثِيمًا** “Orada boş bir söz ve günaha sokan bir laf işitmezler.”

26- **إِلَّا قِيلًا سَلَامًا سَلَامًا** “Sadece “selâm!”, “selâm!” sözünü işitirler.”

Bu, “Onlar orada boş bir söz işitmezler, ancak “selam” işitirler.” (Meryem, 62) ayeti gibidir.

Selamın tekrarı, aralarında yaygın olmasına delalet etmesi içindir.

27- **وَأَصْحَابُ الْيَمِينِ مَا أَصْحَابُ الْيَمِينِ** “Ashab-ı yemin, onlar ne mutlu kimselerdir!”

28- **فِي سِدْرٍ مَخْضُودٍ** “Dikensiz sidr ağaçları.”

Dikensiz kirazlar.⁴

Veya bundan murat, meyvelerinin çokluğundan dalları eğilmiş ağaçlardır.

29- **وَطَلْحٍ مَّنْضُودٍ** “Meyveleri küme küme dizili muz ağaçları.”

Meyveleri aşağıdan yukarıya dizilmiş muz ağaçları.

30- **وَزَلَّلٍ مَّمْدُودٍ** “Uzamış gölgeler.”

Çekilmeyen, azalıp çoğalmayan yayılmış bir gölge.

31- **وَمَاءٍ مَّسْكُوبٍ** “Ve çağlayan bir su.”

Zahmetsiz, nerede ve nasıl dilerlerse çağlayarak akan bir su.

Sâbikun olanlar, içlerinde bulundukları refah yönünden medenî kimselerin en yüksek şekliyle anlatılmıştı. Ashab-ı yemin de çölde yaşayanların temennî ettikleri en mükemmel hâl ile tasvir edildi.

⁴ “**Sidr**” Arabistan kirazı diye bilinen dikenli bir meyve ağacıdır. Cennette her şey mükemmel olduğundan ayette bunun dikenli olmadığı nazara verilmiştir.

Bu anlatımda, iki hâl arasındaki farkı hissettirmek de söz konusudur.

32- [ۙ]وَفَاكِهَةً كَثِيرَةً “Ve pek çok meyve.”

Farklı türlerde pek çok meyve.

33- [ۙ]لَا مَقْطُوعَةٍ وَلَا مَمْنُوعَةٍ “Bunlar ne tükenir ve ne de yasaklanır.”

34- [ۙ]وَفُزْشٍ مَرْفُوعَةٍ “Yükseltilmiş döşekdedirler.”

Bu döşeklerin kıymeti gayet yüksektir.

Veya bundan murat, yüksekçe olmalarıdır.

Denildi ki, bundan murat bu döşeklerdeki kadınlardır. Ayetin devamı da bunu teyid eder:

35- [ۙ]إِنَّا أَنشَأْنَاهُنَّ إِنِشَاءً “Biz onları (cennet kadınlarını) yepyeni bir yaratılışta yarattık.”

Denildi ki, bunlar kadınlardır. Ayetin devamı da buna delâlet etmektedir: Hadiste anlatıldığına göre dünyada iken yaşlı, çirkinleşmiş olan kadınlar, genç ve güzel olarak diriltileceklerdir.

36- [ۙ]فَجَعَلْنَاهُنَّ أَبْكَارًا “Onları bâkireler yaptık.”

Eşleri kendileriyle beraber olduklarında, her defasında onları bâkire olarak bulacaklardır.

37- [ۙ]عُرُبًا أَتْرَابًا “Hep yaşıt sevgililer halinde.”

Hem onlar, hem de eşleri otuz üç yaşında olacaklardır.

38- [ۙ]لَأَصْحَابِ الْيَمِينِ “Bunlar, ashab-ı yemin içindir.”

39- [ۙ]ثُلَّةٌ مِّنَ الْأَوَّلِينَ “Bir çoğu öncekilerdendir.”

40- [ۙ]وَثُلَّةٌ مِّنَ الْآخِرِينَ “Bir çoğu da sonrakilerdendir.”

41- [ۙ]وَأَصْحَابُ الشِّمَالِ إِنَّمَا أَصْحَابُ الشِّمَالِ “Ashab-ı şimal ise, onlar ne mutsuz kimselerdir!”

42- [ۙ]فِي سَمُومٍ وَحَمِيمٍ “İçlerine işleyen bir ateş ve kaynar su içindeler.”

İnsanın içine işleyen şiddetli bir ateş ve kaynar bir su içinde olacaklar.

43- [ۙ]وَزَلَّلٍ مِّنْ يَّحْمُومٍ “Zifiri bir gölgedeler.”

Simsiyah bir dumandan gölge içindeler.

44- **“Ne serindir, ne de faydalı.”** لَا بَارِدٍ وَلَا كَرِيمٌ

Ama normal bir gölge gibi serinlik vermiyor, bir fayda da sağlamıyor.

45- **“Çünkü onlar, bundan önce zenginlikle sefahete dalmış kimselerdi.”** إِنَّهُمْ كَانُوا قَبْلَ ذَلِكَ مُتْرَفِينَ

Kendilerini şehvî şeylere kaptırmışlardı.

46- **“Büyük günahı işlemekte ısrar ediyorlardı.”** وَكَانُوا يُصِرُّونَ عَلَى الْحِنثِ الْعَظِيمِ

Bundan murat şıktır.

47- **“Ve diyorlardı ki: Biz ölüp, toprak ve kemik yığını olduktan sonra, biz mi bir daha diriltileceğiz?”** وَكَانُوا يَقُولُونَ إِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا إِنَّنَا لَمَبْعُوثُونَ

48- **“Önceki atalarımızda mı?”** أَوْ آبَاؤُنَا الْأَوَّلُونَ

Sorudan maksatları, dirilmeyi inkârdır.

49- **“De ki: Hem öncekiler, hem sonrakiler.”** قُلْ إِنَّ الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ

50- **“Belli bir günün belli vaktinde mutlaka toplanacaklardır.”** لَمَجْمُوعُونَ إِلَى مِيقَاتٍ يَوْمٍ مَعْلُومٍ

O gün, Allah indinde muayyen ve malumdur.

51- **“Sonra siz ey haktan sapan yalanlayıcılar!”** ثُمَّ إِنَّكُمْ أَيُّهَا الضَّالُّونَ الْمُكَذِّبُونَ

Hitap, Mekke halkına ve emsalinedir.

52- **“Mutlaka (cehennemde) bir ağaçtan, zakkumdan yiyeceksiniz.”** لَأَكْلُونَ مِنْ شَجَرٍ مِنْ زُقُومٍ

53- **“Karınlarınızı ondan dolduracaksınız.”** فَمَا لِرَبِّكَ مِنْهَا الْبَطُونَ

Açlığın şiddetinden ondan karınlarınızı dolduracaksınız.

54- **“Üstüne de kaynar su içeceksiniz.”** فَشَارِبُونَ عَلَيْهِ مِنَ الْحَمِيمِ

Üstüne de, susuzluğun galebesinden dolayı kaynar sudan içeceksiniz.

55- فَشَارِبُونَ شُرْبَ الْهَيْمِ “Kanmak bilmez susamış develerin suya saldırışı gibi.”

56- هَذَا نَزْلُهُمْ يَوْمَ الدِّينِ “İşte bu, ceza gününde onlara ilk sunulacak ziyafettir.”

Bu, onlara hesap gününde verilecek olan ilk karşılamadır. Cehenneme yerleştikten sonra başlarına neler geleceği buradan kıyas edilebilir.

“Onları elem dolu bir azapla müjdele” (Tevbe, 34) ayetinde olduğu gibi, bu ifadede onlarla bir tehekküm (ince bir alay) vardır. Çünkü **nüzül** kelimesi, misafire ilk verilen ikrama denilir.

57- نَحْنُ خَلَقْنَاكُمْ “Biz sizi yarattık.”

“Hâlâ tasdik etmeyecek misiniz?”

Böyle iken, tereddütsüz iman ettiğinizi gösteren amellerle niçin tahkiki bir şekilde yaratılışı tasdik etmiyorsunuz.

Veya mana şöyle olabilir: “Sizi biz yarattık. Öyleyse diriltmemizi niye tasdik etmiyorsunuz? Çünkü yaratmaya kâdir olan, yeniden diriltmeye de elbette kâdirdir.

58- أَفَرَأَيْتُمْ مَا تُمْنُونَ “Attığınız meniye gördünüz mü?”

59- ءَأَنْتُمْ تَخْلُقُونَهُ أَمْ نَحْنُ الْخَالِقُونَ “Siz mi onu yaratıyorsunuz, yoksa yaratan biz miyiz?”

O nutfeyi düzgün bir insan hâline getiren siz misiniz, yoksa biz miyiz?

60- نَحْنُ قَدَرْنَا بَيْنَكُمْ الْمَوْتَ “Biz aranızda ölümü takdir ettik.”

Bu taksimin sonucu olarak, herkesin ölümü belirli bir vakitte meydana gelir.

“Ve bizim önümüze geçilmez.”

Hiç kimse önümüze geçip de ölümden veya ölüm için belirlenmiş vakitten kaçamaz, bize galip gelemez.

61- عَلَيَّ أَنْ تَبْدَلَ أَمْثَالَكُمْ وَنُنْشِئَكُمْ فِي مَا لَا تَعْلَمُونَ “İstersek sizin yerinize emsalinizi getiririz ve bilmediğiniz bir yaratılıшта sizi inşa ederiz.”

İstersek sizi değil, size bedel başkalarını yaratırız veya sizi daha başka özelliklerde meydana getiririz.

62- “Andolsun, ilk yaratılışı bildiniz.” وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ النَّشْأَةَ الْأُولَى

“O hâlde düşünsenize!” فَلَوْلَا تَذَكَّرُونَ

İlk defa yaratanın ikinci defa yaratmaya kâdir olduğunu neden düşünüyorsunuz? Çünkü ikincisi, birinciye nisbetle,

-Yaratılış maddelerinin varlığı,

-Meydana geldiği parçaların belli olması,

-Ve mislinin daha önce yaratılması yönlerinden daha az işlem gerektirir.⁵

Ayette, kıyasın sıhhatine bir delil vardır.

63- “Ektiğinizi gördünüz mü?” أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَحْرُثُونَ

64- “Siz mi onu bitiriyorsunuz, yoksa bitiren biz miyiz?” ءَأَنْتُمْ تَزْرَعُونَهُ أَمْ نَحْنُ الزَّارِعُونَ

65- “Dilersek, onu kuru bir çöp yapardık da şaşkınlık içinde şöyle geveleyip dururdunuz:” لَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَاهُ حُطَامًا فَظَلْتُمْ تَفَكَّهُونَ

O zaman şaşar kalırdınız.

Veya ona yaptığınız çalışmaya veya ondan dolayı girdiğiniz günahlara pişman olur, onunla ilgili konuşmaya başlardınız.

66- “Muhakkak biz çok ziyandayız!” إِنَّا لَمُغْرَمُونَ

67- “Daha doğrusu biz büsbütün mahrumuz!” بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ

68- “İçtiğiniz suyu gördünüz mü?” أَفَرَأَيْتُمُ الْمَاءَ الَّذِي تَشْرَبُونَ

69- “Siz mi buluttan onu indir-
diniz, yoksa indiren biz miyiz?” ءَأَنْتُمْ أَنْزَلْتُمُوهُ مِنَ الْمُزْنِ أَمْ نَحْنُ الْمُنْزِلُونَ

70- “Dilersek onu acı bir su yapardık.” لَوْ نَشَاءُ جَعَلْنَاهُ أُجَاجًا

“O halde şükretsenize!” فَلَوْلَا تَشْكُرُونَ

Böyle zaruri nimetlere karşı şükretmeniz gerekmez mi?

71- “Tutuşturduğunuz ateşi gördünüz mü?” أَفَرَأَيْتُمُ النَّارَ الَّتِي تُورُونَ

⁵ Nazara verilen bu durumlar anlamada kolaylığı sağlamak içindir. Yoksa Allaha nispetle hepsi aynı kolaylıktadır. “Ol” emriyle hem yaratır, hem de îade eder.

72- **“Siz mi onun ağacını yarattınız, yoksa yaratan biz miyiz?”**

73- **“Biz onu bir ibret ve çölden gelip geçenlere bir meta’ kıldık.”**

Biz onu -Yasin sûresinde geçtiği üzere- öldükten sonra diriltme meselesinde bir ibret kıldık.

Veya onu cehennem ateşine bir uyarıcı ve nümune kıldık.

Ayrıca, onu çölden gelip geçenlere bir fayda yaptık.

Veya karnı aç olanlara bir fayda yaptık.⁶

74- **“O hâlde, Rabb-i Azîminin adını tesbih et.”**

Cenab-ı Hakkın, bazı hayret verici sanatlarını ve nimetlerini saydıktan sonra, isminin tesbih edilmesini emretmesi,

-Ya O’nun birliğini inkâr eden ve nimetlerine nankörlük yapanların sözlerinden münezzeh olduğunu bildirmek,

-Veya nimetlerini küçük görmelerinden dolayı hayret ifade etmek,

-Veya bu sayılan nimetlere şükredilmesini istemek içindir.

75- **“Hayır, yıldızların yerlerine yemin ederim.”**

Buna iki türlü mana verilebilir:

1-Yemin etmiyorum. Çünkü mesele yemine ihtiyaç hissettirmeyecek kadar açıktır.

2-Yemin ederim ki...

Mevaki-i nücum, yıldızların batış yerleri manasında olabilir. Batış yerlerinin nazara verilmesi,

-Bunların etkisinin son bulmasını,

-Ve tesiri zevâl bulmayan bir müessirin varlığına delâlet ettiklerini gösterir.

Veya mevaki-i nücum, onların menzilleri ve yörüngeleridir.

Denildi ki: Nücum’dan murat, Kur’anın bölümleridir. Bunların mevaki-i ise, nüzûlleridir.

⁶ Yani o ateş vasıtasıyla yemeklerini pişirir, karınlarını doyururlar.

76- ^yوَأَنَّهُ لَقَسَمٌ لِّو تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ “**Bilerseniz, bu çok büyük bir yemindir.**”

Çünkü kendisine yemin edilen durum,

-Allahın kudretinin azametine,

-Hikmetinin kemâline,

-Rahmetinin çokluğuna delâlet eder. Onun rahmetinin muktezalarından biri de, kullarını başıboş bırakmamasıdır.

77- ^yإِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ “**O, elbette şerefli bir Kur’ân’dır.**”

O Kur’an, dünya ve ahiretin saadetini elde etmede mühim ilimlerin usûlüne şümullü olmasıyla, çok faydalıdır.

Veya kitap cinsi içinde gayet güzel ve makbuldür.

78- ^yفِي كِتَابٍ مَّكْنُونٍ “**Korunmuş bir kitaptadır.**”

Levh-i Mahfuzda korunmuştur.

79- ^yلَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ “**Ona, ancak tertemiz olanlar dokunabilir.**”

Levh-i Mahfuza da cismanî bulanıklıklardan tertemiz olanlardan başkası dokunamaz. Onlar da meleklerdir.

Veya Kur’ana abdestli olanlardan başkası dokunamaz.

Bu ikinci mana, nehiy anlamı içeren bir nefiydir.⁷

Veya onu ancak küfürden tertemiz olanlar talep eder.

80- ^yتَنْزِيلٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ “**O, âlemlerin Rabbinden indirilmiştir.**”

Bu ibare, Kur’anın üçüncü veya dördüncü sıfatıdır.⁸

81- ^yأَفَبِهَذَا الْحَدِيثِ أَنْتُمْ مُذْهَبُونَ “**Şimdi siz bu sözü mü küçümsüyorsunuz?**”

Şimdi siz böyle bir sözü küçümsüyor, hafife mi alıyorsunuz?

82- ^yوَتَجْعَلُونَ رِزْقَكُمْ أَنْكُمْ تُكَذِّبُونَ “**Ve rızkınızı, yalanlamanızdan ibaret mi kılıyorsunuz?**”

⁷ Yani, “abdestli olanlardan başkası dokunamaz” denilmesi “dokunmasın” anlamına gelir.

⁸ Bu sıfatlar: Kur’anın şerefli olması, ona ancak tertemiz olabilenlerin dokunabilmesi ve bir de âlemlerin Rabbi tarafından indirilmiş olmasıdır. “**Korunmuş bir kitapta**” kısmı müstakil bir özellik olarak düşünülebildiği gibi, “korunmuş bir kitapta şerefli bir Kur’andır” şeklinde değerlendirilebilir.

Bu nimetlere şükretmeniz gerekirken, onları sebeplere nisbet ediyorsunuz.

Veya Kur'an hakkında "o bir sihirdir" veya "o bir şiiirdir" gibi sözleriyle Kur'an nimetine şükrünüzü küfürle gösteriyorsunuz!⁹

83- فَلَوْلَا إِذَا بَلَغَتِ الْحُلُقُومَ **"Can boğaza dayandığı zaman."**

84- وَأَنْتُمْ حِينِيذٍ تَنْظُرُونَ **"Ki o zaman siz (ölmek üzere olana) bakar durursunuz."**

Hitap, ölüm döşegindeki kimsenin etrafında olanlarıdır.

85- وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْكُمْ **"Biz ona sizden daha yakınız."**

Ayette, Allahın o kimsenin hâlini bilmesi yakınlık ile ifade edildi. Çünkü yakınlık, muttali olma sebeplerinin en kuvvetlisidir.

وَلَكِنْ لَا تَبْصُرُونَ **"Fakat siz görmezsiniz."**

Lakin siz, o ölüm döşegindeki kimsede neler olduğunu idrak etmiyorsunuz.

86- فَلَوْلَا إِنْ كُنْتُمْ غَيْرَ مَدِينِينَ **"Şayet cezalandırılmayacak iseniz."**

87- تَرْجِعُوهَا إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ **"Onu geri çevirsenize; şayet iddianızda sadık iseniz."**

Şayet siz kıyamet günü ceza görmeyecekseniz, o ruhu geri döndürsenize!

Yani, Allahın fiillerini inkârınız ve ayetlerini yalanlamanızın delâlet ettiği üzere, kendinizi ser-azad, ceza görmez kimseler olarak görüyorsanız, batıl iddialarınızda sadık iseniz, can boğaza geldikten sonra ruhları bedenlere geri döndürün bakalım!¹⁰

88- فَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنَ الْمُقَرَّبِينَ **"(Ölen kişi) mukarreb olanlardan (Allah'a yakın kılınmışlardan) ise."**

⁹ Yani, böyle bir nimetin şükrü bu olmamalıydı. Onu anlamak ve ondan istifade etmek varken, onu inkâr etmek ne büyük bir nankörlüktür, ne büyük bir nasipsizliktir!

¹⁰ Ayette, insanın acizliği kuvvetli bir şekilde vurgulanmaktadır. Şöyle bir mesaj verilmektedir: Madem ölümü öldüremiyor, kendinizi de başkalarını da ölümden kurtaramıyorsunuz, o hâlde hayatı ve ölümü yaratan zâta kul olduğunuzu kabul etmeniz gerekir.

89- **فَرُوحٌ وَرِيحَانٌ وَجَنَّتْ نَعِيمٌ** “Artık ona rahatlık, güzel rızık ve Naîm cenneti vardır.”

90- **وَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنْ أَصْحَابِ الْيَمِينِ** “Eğer ashab-ı yeminden ise.”

91- **فَسَلَامٌ لَكَ مِنْ أَصْحَابِ الْيَمِينِ** “Sana selam ashab-ı yeminden!”

92- **وَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنَ الْمُكَذِّبِينَ الضَّالِّينَ** “Ama haktan sapan, tekzip edenlerden ise.”

“Tekzip edenler”den murat, ashab-ı şimaldır. Ayette ashab-ı şimal denilmek yerine onların bir özelliğinin nazara verilmesi,

-Hem bu kötü fiilden onları sakındırmak,

-Hem de böyle bir cezayı niçin göreceklerinin sebebini hissettirmek içindir.

93- **فَنَزَّلُ مِنْ حَمِيمٍ** “İşte kaynar sudan bir ikram!”

94- **وَتَصْلِيَةٌ جَهِيمٍ** “Ve cehenneme atılma vardır.”

Bu, o kimsenin kabirde karşılaşacağı ateşin semumu ve dumanıdır.

95- **إِنَّ هَذَا لَهُوَ حَقُّ الْيَقِينِ** “Şüphesiz bu, kesin gerçektir.”

Yani, bu sûrede zikrolunan veya bu üç fırka hakkında anlatılanlar, gerçeğin ta kendisidir.

96- **فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ** “O hâlde, Rabb-i Azîminin adını tesbih et.”

Yüce Rabbini anarak, O’nun şânının azametine layık olmayan şeylerden tenzih et.

Hz. Peygamber şöyle buyurur:

“Her kim her gece Vâkıa sûresini okursa, asla kendisine fakirlik isabet etmez.”

HADÎD SÛRESİ

Hadîd Sûresi Medenî'dir. Mekkî olduğunu söyleyenler de vardır.
Yirmi dokuz ayettir.

Mevcûdâtın Tesbihi

1- ^عسَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ “Göklerde ve yerde ne varsa, hepsi Allah’ı tesbih eder.”

“O, Azîz – Hakîm’dir.” وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

“Göklerde ve yerde olanların hepsinin Allahı tesbih ettiği” bu sûrede nazara verildiği gibi, ayrıca Haşır ve Saff sûresinde geçmiş zaman sığasıyla, Cum’a ve Teğabün sûresinde geniş zaman sığasıyla zikredildi. Bu, bütün varlıkların bütün zamanlarda Allaha tesbih ettiklerini hissettirmek içindir. Çünkü onların tesbih etmeleri açık bir delâlettir, farklı hallerle farklılık göstermez.

İsra sûresinde ise “Sübhone” şeklinde mutlak olarak gelmesi daha etkin bir anlatımdır. Mutlak gelmesiyle, bütün hâllerde her şeyden tesbih edilme-ye layık olduğunu hissettirir.

Ayette Allahı tesbih etmeleri anlatılırken ^{لِلَّهِ} “Allah için” şeklinde ifade edilmesi, onların bu tesbihlerini sırf Allah için yaptıklarını anlatır.

2- ^علَهُ مَلِكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ “Göklerin ve yerin mülkü O’nundur.”

Çünkü onları yaratan ve onlarda tasarrufta bulunan O’dur.

“O, diriltir ve öldürür.” يُحْيِي وَيُمِيتُ

“Ve O, her şeye kadirdir.” وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

O’nun kudreti, tam bir kudrettir. Hem diriltmeye hem öldürmeye, hem de her şeye kâdirdir.

3- ^عهُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ “O, Evvel ve Ahir, Zâhir ve Bâtin’dır.”

“O, Evvel’dir.”

Yani, her şeyi icad eden ve yaratan olmasıyla, bütün varlıklardan önce-
dir.

“O, Ahir’dir.”

Yani, her şeyin fani olmasından sonra O yine Bâki’dir. O’nun Âhir olması, hadd-i zâtındadır, başkasına nazaran değildir.

Bütün sebeplerin kendisinden başlaması itibarıyla **Evvel**, bütün neticelerin O’nunla tahakkuku itibarıyla da **Âhir**’dir.

Veya varlık itibarıyla **Evvel**, ama zihnen hatırlanmada Âhirdir.

“O, Zâhir ve Bâtın’dır.”

Yani, Delillerin gayet açık olmasıyla varlığı **Zâhir**, zâtının hakikati itibarıyla ise **Bâtın**’dır, akıllar kühüne eremez.

O, her şeye gâlip olmasıyla **Zâhir**, her şeyin içini bilmesiyle de **Bâtın**’dır.

“Ve O, her şeyi hakkıyla bilendir.” وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

O’nun nezdinde açık olanla gizli olan müsavidir.

“O ki, gökleri ve yeri altı günde yarattı.” هُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ -4

“Sonra arş’a istivâ etti.” ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ

يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا “Yere gireni ve ondan çıkanı, gökten ineni ve ona yükseleni bilir.”

O, tohum gibi yere girenleri, ekin gibi topraktan çıkanları, yağmur gibi gökten inenleri ve buhar gibi göğe yükselenleri hep bilir.

“Nerede olsanız, O sizinle beraberdir.” وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ

Onun ilmi ve kudreti hiçbir durumda sizden ayrı değildir.

“Ve Allah yaptıklarınızı görendir.” وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

Allah yaptıklarınızı görür ve ona göre karşılık verir.

Ayette önce göklerin ve yerin yaratılmasının nazara verilip, ardından Allahın herşeyi bilmesine geçilmesi, yaratmanın bilmeye delaleti yönündendir.²

“Göklerin ve yerin mülkü O’nundur.” لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ -5

¹ Bununla ilgili olarak bkz. A’raf, 54

² Yani, yaratan elbette bilip yaratır. Bir şeyin varlığı, her şeyden önce onunla ilgili bilmeyi gerektirir.

Göklerin ve yerin mülkünün Allaha ait olduğu ikinci ayette de geçmiş, orada hayatı vermesine mukaddime yapılmıştı. Burada da yeni bütün işlerin O'nda bittiğine mukaddime yapıldı.³

وَالَى اللّٰهُ تُرْجَعُ الْأُمُورُ “Ve bütün işler Allaha döndürülür.”

6- يُوَلِّجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُوَلِّجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ “Geceyi gündüze girdirir, gündüzü de geceye girdirir.”

وَهُوَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ “Ve O, sadırlarda olanı bilendir.”

Sinelerin derinliklerinde neler olduğunu bilir.

7- آمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ “Allah’a ve Rasûlüne iman edin.”

وَأَنْفِقُوا مِمَّا جَعَلَكُمْ مُسْتَحْلِفِينَ فِيهِ “Ve sizi birbirinize halef kıldığı mal-dan infak edin (Allah yolunda harcayın).”

Bu mallar gerçekte sizin değil, Allahındır. Sizler birbirinize halef olarak onları kullanırsınız.

Onları mülk edinmede ve onlarda tasarrufta bulunmakta birbirinize mirasçı olursunuz.

Ayette malı Allah yolunda harcamaya bir teşvik ve nefse onu küçük göstermek vardır.

فَالَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَأَنْفَقُوا لَهُمْ أَجْرٌ كَبِيرٌ “İçinizden iman edip de (Allah yolunda) infak edenler var ya; onlar için çok büyük bir ecir vardır.”

İnfak edenlere mükâfatları, ayette çok vurgulu bir şekilde vaat edilmiştir. Mesela,

-Cümlelerin isim cümlesi olması,

-Ayetin evvelinde iman ve infak geçtiği hâlde bu kısmında da zikredilmesi,

-Hükmün “onlar için” şeklinde zamire bina edilmesi,

-Verilecek ecrin elif-lâmsız gelmesi,

-Bu ücretin “çok büyük bir ücret” olduğunun ifade edilmesi.

³ Yani, her şeye mâlik olmayan ve onlarda hükmetmeyen birisi, ne hayatı verebilir, ne de her şeye merci olabilir. Dolayısıyla, her şey hem yaratılmasında, hem de devam ve bekâsında daima Allaha muhtaçtır.

8- **“Size ne oluyor da Allah’a iman etmiyorsunuz?”**

“Hâlbuki Peygamber, sizi Rabbinize iman etmeniz için davet ediyor.”

Peygamber, deliller ve ayetlerle sizi Rabbinize imana çağırırken, iman etmediğinizde hangi özrünüz var?

“Hâlbuki sizden sağlam bir söz de almıştı.”

Allah bundan öncesinde,

-Deliller nasbederek,

-Ve tefekküre imkân vererek sizden söz almıştı.

“Eğer mü’min kimselerseniz (bu çağrıya uyun).”

Eğer, imanı gerektiren bir sebeple iman edecekseniz, imana geliniz. Çünkü bu, imana gelmeniz için yeter sebeptir. Ziyadesine lüzum yoktur.

9- **هُوَ الَّذِي يُنَزِّلُ عَلَىٰ عَبْدِهِ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ لِّيُخْرِجَكُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ - “O ki sizi karanlıklardan nura çıkarmak için kuluna apaçık âyetler indiriyor.”**

Allah, kuluna indirdiği apaçık ayetlerle sizi küfrün karanlıklarından iman nuruna çıkarmak istiyor.

“Ve şüphesiz Allah, size karşı Rauf – Rahîm’dir.”

Sizin için afakta ve enfüste diktiği aklî delillerle yetinmeyip ayrıca peygamberiyle ve ayetlerle de sizi uyarmasıyla, size karşı çok şefkatli ve çok merhametlidir.

10- **“Size ne oluyor da, Allah yolunda infak etmiyorsunuz?”**

“Hâlbuki göklerin ve yerin mirası Allah’ındır.”

Onlarda olan her şeye O varis olur, kimsenin elinde bir mal kalmaz. Böyle olunca, o malı sevap bırakacak şekilde infak etmek en evlâ olanıdır.

“İçinizden, fetihten önce infak eden ve savaştan, (diğerleri ile) bir değildir.”

“İşte onlar, sonradan infak eden ve savaştanlardan derece olarak daha yüksektir.”

Ayet, infakta bulunan kimselerin, İslâm davasının ilk döneminde harcamak ve yakîn kuvveti yönünden bir olmadıklarını beyan eder.

Ayette, infaka teşvik edilmesinden sonra en efdal bir şekilde infak etmeyi araştırmaya bir teşvik vardır.⁴

Ayette savaşmanın da nazara verilmesi istidradîdir.⁵

“İçinizden fetihten önce infak eden ve savaştan bir değildir” derken, “böyle olmayanlarla eşit değildir” manası kastedilmektedir. Mananın böyle olduğu aşikâr olmasından ve devamının delâletinden dolayı ayette zikredilmemiştir.

Fetihten murat, Mekke’nin fethidir. Çünkü Mekke’nin fethiyle,

-İslâm dini kuvvetlendi.

-Müslümanların sayısı arttı.

-Savaşmaya ve infaka ihtiyaç azaldı.

“Bununla beraber Allah, hepsine de en güzel olanı (cenneti) va’detmiştir.”

Allah, hem fetihten önce, hem de fetihten sonra infak edenlere güzel bir mükâfat olan cenneti vaat etti.

“Ve Allah, bütün yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.”

Allah amellerinizin dışını ve içini bilir, ona göre karşılık verir.

Ayet, Hz. Ebubekir hakkında nazil oldu. Çünkü kendisi ilk mü’minlerden

⁴ Aynı tohumun münbit bir araziye ekilmesiyle kırıç bir araziye ekilmesi arasında elbette fark vardır. Allah yolunda vermek bütün zamanlarda ve hâllerde güzel olmakla beraber, ihtiyacın çok şiddetli olduğu zamanlarda çok daha güzeldir, sevabı da ona göre çok daha fazladır. Mekke’nin fethinden önceki şartlarda yapılan infak, bu zâviyeden bakıldığında ayrı bir öneme sahiptir.

⁵ Yani, asıl meseleye bağlı olarak tebeî bir şekilde zikredilmiştir. Ayette asıl vurgulanan, infak meselesidir.

ve Allah yolunda infak edenlerdendir. Ve kâfirlerle hasım olup, onlara çok büyük zarar verdirmişti.

11- **“Var mı Allah’a güzel bir borç veren, ta ki Allah onu kendisine kat kat yapsın?”**

Malını Allah yolunda infak ederken,

-Vermekte samimi olmak,

-Malın en güzelinden vermek,

-En uygun yere vermek gibi esaslara riayet ederek veren kimse, sanki Allaha borç vermiş gibidir. Allah da ona karşılığını kat kat verecektir.

“**Ve ona çok değerli bir mükâfat da vardır.**”

Böyle bir mükâfat, kat kat olmasa bile aranması gereken, zâtında güzel bir özelliktir. Kaldı ki, sevabı kat be kat katlanarak verilecektir.

12- **“O gün mü’min erkekler ve mü’min kadınların nurlarının, önlerinde ve sağlarında koştugunu görürsün.”**

Bu nur onların kurtulmasını ve cennete sevklerini sağlayan bir nurdur. Önlerinden ve sağlarından olması, cennet ehli olan bahtiyar kimselerin amel defterlerini önlerinden veya sağlarından aldıkları cihetledir.

Onları karşılayan melek onlara şöyle der:

“**Bugün size müjdelenen şey, içlerinden ırmaklar akan, ebedî olarak kalacağınız cennetlerdir.**”

“**İşte bu, büyük kurtuluştur.**”

“İşte bu” ifadesiyle,

-Üstte zikrolunan nura,

-Ve daimî cennetle müjdelenmeye işaret edilmiştir.

13- **“O gün münafık erkekler ve münafık kadınlar, iman edenlere şöyle derler: Bize bakın da sizin nurunuzdan alalım.”**

Çünkü cennet ehli berk-i hatıf (şimşek) gibi bir süratle cennete gitmektedirler.

“**Bize bakın**” demeleri, cennet ehli onlara baktıklarında, onların önündeki nurdan bunlar da aydınlandıkları cihetle de olabilir.

قِيلَ ارْجِعُوا وَرَاءَكُمْ فَالْتَمِسُوا نُورًا “Onlara: “**Arkanıza dönün de nur arayın!**” denilir.”

Dünyaya dönün de,

-Allahın marifetini,

-Ve güzel ahlâkı elde ederek bir nur arayın.

Çünkü bu nur, iman ve ahlaktan kaynaklanır.

Veya mana şöyle de olabilir: Dilediğiniz yere gidin, başka bir nur arayın. Çünkü bu nuru elde etmeniz mümkün değil.

Bu ifadeyi,

-Ya mü'minler

-Veya melekler onlara söylemişlerdir.

Bu ifadede,

-Hem onlarla bir istihza,

-Hem de bütün bütün ümitlerini kesmek vardır.

فَضْرَبَ بَيْنَهُمْ بِسُورٍ لَهُ بَابٌ “Aralarına kapısı olan bir sur çekilir.”

Böylece mü'minlerle münafıklar arasında, kendisinden mü'minlerin girdiği kapı olan bir sur (duvar) çekilir.

بَاطِنُهُ فِيهِ الرَّحْمَةُ وَظَاهِرُهُ مِنْ قِبَلِهِ الْعَذَابُ “Onun içinde rahmet, dışında ise azap vardır.”

14- يُنَادُونَهُمْ أَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْ “(Münafıklar) onlara: “Biz sizinle beraber değil miydik?” diye seslenirler.”

قَالُوا بَلَى “Dediler: “Evet.”

Bununla, zâhirde mü'minlerle beraber olmalarını kastediyorlar.

وَلَكِنَّكُمْ فَتَنْتُمْ أَنْفُسَكُمْ “Lakin siz, kendinizi fitneye attınız.”

Lakin siz, münafıklık ile kendinizi fitneye attınız.

وَتَرَبَّصْنَا “Başımıza musibetler gelmesini gözlediniz.”

Devranın mü'minlerin aleyhine dönmesini gözlediniz.

وَأَزْتَبْتُمْ “Şüpheye düştünüz.”

Dinde şüpheye düştünüz,

وَعَزَّتْكُمْ الْأَمَانِيُّ “Ve kuruntular sizi aldattı.”

Uzun ömür beklentileri gibi kuruntular sizi aldattı.

حَتَّى جَاءَ أَمْرُ اللَّهِ “Nihayet Allah’ın emri gelip çattı.”

“Allahın emri”nden murat ölümdür.

وَعَزَّكُمْ بِاللَّهِ الْعَزُورُ “O çok aldattıcı, Allah hakkında sizi aldattı.”

Bundan murat, şeytan veya dünyanın onları aldatmasıdır.

15- “Bugün artık ne sizden ne de inkâr edenlerden fidye kabul edilir.”

مَاؤِيْكُم النَّارُ “Varacağınız yer ateştir.”

هِيَ مَوْلِيْكُم “O sizin mevlânızdır.”

Ayette cehennem ateşiyle alakalı olarak “o sizin mevlânızdır” denilmesi, şu gibi cihetlerle anlaşılabilir:

-Size yaraşan odur.

-Varacağınız yer orasıdır.

-Yakında orada olacaksınız.

-“Onların birbirlerine selâmları karşılıklı tokat atmaktır” deyimi kabilinden, “yardımcınız ateştir.”

-Siz dünyada cehennem ateşini netice verecek işler yaptığınızdan dolayı, burada da o size bakacak, işlerinizi o üstlenecek.

وَبِئْسَ الْمَصِيرُ “Orası ne kötü bir dönüş yeridir!”

16- “İman edenler için, kalplerinin saygı ile Allah’ın zikrine ve inen hakka karşı ürperme zamanı gelmedi mi?”

Rivayete göre mü’minler Mekke’de kıtlığa maruz kalmışlardı. Hicret ettiklerinde rızka ve nimete kavuştular. Bundan dolayı gevşeklik gösterdiler. Ayet, bu vesile ile indi.

“Ta ki daha önce kendilerine kitap verilenler gibi olmasınlar.”

Hangi cihetle ehl-i kitap gibi olmamaları, ayetin devamında nazara verilmektedir:

“Onların üzerinden uzun zaman geçmişti de kalpleri katılaştı.”

Uzun emellere kapıldılar veya peygamberleriyle kendileri arasından uzun zaman geçti, böylece kalpleri katılaştı.⁶

“Ve onlardan çoğu fasık kimselerdir.”

Onların çoğu dinlerinin haricinde kalmış, kalplerinin katılaşması sebebiyle kitaplarında olanları (âdeti) inkâr eder hâle gelmişlerdir.

17- “Bilin ki Allah, yeryüzünü ölümden sonra diriltir.”

Ayet, katı kalplerin zikir ve Kur'an tilavetiyle hayat bulmasını, ölü arzın diriltilmesi misaliyle anlatır.

Ayette,

-Huşu'ya rağbet ettirmek

-Ve kalp katılığından sakındırmak vardır.

“Ola ki aklınızı kullanırsınız diye âyetleri size açıkladık.”

18- “Şüphesiz sadaka veren erkeklere ve sadaka veren kadınlara ve Allah'a güzel bir ödünç verenlere, verdikleri kat kat artırılır.”

“Ve onlar için hoş bir mükafat vardır.”

19- “Olanı Allah, rûsile ve ilk olarak onlara ve şahidlik eden rûbûle.”

⁶ Ayetin nazara verdiği husus, ilk heyecanın kaybedilmesidir. Başlangıçta kendini dinin cazibesini kaptıran nice insan, zamanla başka cazibelere kapılabilir, dünya kendilerine çok tatlı, çekici gelebilir.

“Allah’a ve peygamberlerine iman edenler var ya, işte onlar sıddıklar ve Allah katında şahitlerdir.”

Yani bunlar Allah yanında sıddıklar ve şehitler konumundadırlar.

Veya mana şöyle olabilir: “Bunlar sıdkta çok ileridirler. Çünkü Allahın ve peygamberlerinin bütün haberlerine inanmış ve tasdik etmişlerdir. Ayrıca Allah ve peygamberleri için şehadette bulunmaktadırlar.

Veya kıyamet günü diğer ümmetlere şehadette bulunacaklardır.

Denildi ki: **“Her ümmetten bir şahit getirdiğimiz ve seni de bunların üzerine bir şahit yaptığımız zaman, onların hali nice olur!”** (Nisa, 41) ayetinde anlatıldığı şekilde ayetteki **“şahitler”** den murat peygamberlerdir veya Allah yolunda şehid olan kimselerdir.

“لَهُمْ أَجْرُهُمْ وَنُورُهُمْ” Onlar için, onların mükâfatları ve nurları vardır.”

Bunlar için sıddıkların ve şehitlerin ecrinin bir misli ve nurunun bir misli vardır: Lakin bunlarda ecir ve nur kat kat değildir. Bu da aralarında bir fark olması içindir.

Veya mana şöyledir: Onlar için kendilerine vaat edilen ecir ve nur vardır.

“إِنكَارِ عِدِیْهِمْ” وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ **“İnkâr edip âyetlerimizi yalanlayanlara gelince; işte onlar cehennem ashabıdır.”**

Ayette cehennemde daimi kalmanın kâfirlere mahsus olduğuna bir delil vardır. **“İşte onlar cehennem ashabıdır”** ifadesi, cehennemin onlara has olduğunu hissettirir. Ayetteki **“ashab”** kelimesi örfen beraberlik manasına delâlet eder.

Dünyanın Mahiyeti

20- **“Biliniz ki dünya hayatı ancak bir oyun, bir eğlence ve bir zînettir.”**

“Kendi aranızda bir övünmedir.”

“Ve mal ve evlatta çokluk yarışıdır.”

Mü'minlerin ve kâfirlerin ahiretteki hâli zikredilince kendisiyle ahirette kurtuluşa ulaşılamayacak dünya işleri bu ayetle tahkir edildi, küçüklüğü gösterildi. Bunların faydası az ve sür'atle zevale gidici hayali şeyler olduğu beyan edildi. Çünkü dünya hayatı,

-Bir oyundur. Nasıl ki çocuklar faydasız bir şekilde oyunda kendilerini yorarlar, onun gibi insanlar da dünya ile kendilerini yorarlar.

-Mühim şeylerden onları alıkoyan, boş işlerle oyalayan bir eğlencedir.

-Güzel elbiseler, cazip makamlar, yüksek köşkler gibi bir zînettir.

-Nesep ile övünmektir.

-Veya çoklukla ve mal ile iftihar etmektir.

Cenab-ı Hak bu manayı şöyle takrir etti:

“Bu, tıpkı bir yağmura benzer ki; bitirdiği ot, kâfirlerin/ çiftçilerin hoşuna gider.”

“Sonra kurur, onu sapsarı görürsün.”

“Sonra çerçöp olur.”

Dünyanın hâli sür'atle geçmesi ve faydasının azlığı yönünden şöyle bir temsille anlatıldı: Yağmurun bitirdiği otlar var, bunlar göz dolduracak şekilde büyüüp gelişiyor, çiftçilerin hoşuna gidiyor. Sonra ise bir afetle kuruyor, rengi sararıyor, ardından çerçöp hâlini alıyor.

“Çiftçiler” şeklinde manası açıklanan bu kelime, ayet metninde “küfar” yani “kâfirler” şeklinde geçer. Ayet buna göre de açıklanabilir. Çünkü kâfirler dünya hayatının zînetine çok daha düşkünlerdir. Mü'min ise, güzel ve hayret verici bir şey gördüğünde, fikri bundan O'nun yaratıcısının kud-

retine intikal eder ve o kudreti takdir eder. Kâfir ise, onun fikri duyuların sınırını aşamaz, ona göre de duyularla muhatap olduğu şeylere hayran kalır.

Cenab-ı Hak, ayetin devamında ahiretin büyüklüğünü nazara verip şöyle buyurdu:

“Ahirette ise çetin bir azap vardır.”

“Ve Allah’tan bir mağfiret ve rıza.”

Bunun nazara verilmesi, dünyaya kendini kaptırmaktan ürkütmek ve ahirette ikramı gerektirecek şeylere teşvik etmek içindir.

Sonra da şu kavliyle bunu te’kid etti:

“Dünya hayatı, aldatıcı bir meta’dan başka bir şey değildir.”

Dünya hayatı, ona yönelen ve onunla ahireti talep etmeyen kimseye aldatıcı bir meta’dan ibarettir.

21- سَابِقُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا كَعَرْضِ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ -
“Rabbinizden bir mağfiret ve eni, gökle yerin genişliği gibi olan bir cennet için yarışın.”

Koşu meydanlarında yarışanlar gibi, siz de Rabbinizden bir mağfirete, yani O’nun mağfiretini gerektirecek şeyleri yapmaya koşun.

“Eni, gökle yerin genişliği gibi olan...”

Eni böyleyse, ya uzunluğu ne kadar olur?

Denildi ki: Bu ifadeden murat, “...Ona bir kötülük dokunduğu zaman ise, uzun uzun yalvarır.” (Fussilet, 51) ayetinde olduğu gibi, genişliği anlatmaktır.

“أَعِدَّتْ لِلَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ (Bu cennet), Allah’a ve peygamberlerine iman edenler için hazırlandı.”

Ayette “hazırlandı” ifadesi cennetin yaratılmış olduğuna, “Allaha ve peygamberlerine iman edenler için hazırlandı” ifadesi ise cennete layık olmak için imanın tek başına yeterli olduğuna bir delil vardır.

“إِشْتَهَاءُ اللَّهِ يُوْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ ذَلِكَ فَضَّلُ اللَّهُ” “İşte bu, Allah’ın lütfudur, onu dilediğine verir.”

“İşte bu” ifadesi, vaat edilen şeyler içindir.

Allah, bu vaat ettiklerini, onu icaba zorlayacak bir şey olmadan, dilediğine lütuf olarak verir.

وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ “Ve Allah, büyük lütuf sahibidir.”

Kıymeti ne kadar büyük olsa bile, bununla lütufta bulunmak da Allahın o büyük lütfundandır.

22- مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي أَنْفُسِكُمْ إِلَّا فِي كِتَابٍ مِنْ قَبْلِ-
يَٰرَٰهَُا “Yeryüzünde vuku bulan ve sizin başınıza gelen herhangi
bir musibet yoktur ki, biz onu yaratmadan önce, bir kitapta yazılmış
olmasın.”

Yeryüzünde meydana gelen kıtlık, afet ve insanlara isabet eden hastalık ve sıkıntılı haller gibi musibetler, yaratılmazdan önce levh-i mahfuzda yazılı ve Allahın ilminde sabittirler.

إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ “Şüphesiz bu Allah’a göre kolaydır.”

Bunu levh-i mahfuzda önceden belirlemek Allaha çok kolaydır. Çünkü Allah bunu yapmada âlete ve müddete muhtaç değildir.

23- لِكَيْلَا تَأْسَوْا عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا بِمَا آتَاكُمْ “Ta ki elinizden
çıkana üzülmeysiniz ve Onun size verdikleriyle şıarmayasınız.”

Bunun böyle belirlenmesi, dünya nimetlerinden kaçırdıklarınıza üzülmemeniz ve Allahın size verdikleriyle şıarmamanız içindir. Çünkü hepsinin Allahın takdiriyle olduğunu bilen kimsenin nazarında iş kolaylaşır.⁷

Ayette elden kaçırmanın insandan kaynaklandığını, elde etmenin ve devam ettirmenin ise Allahın yarattığı bir sebeple olduğunu hissettirmek vardır.

Ayetten murat,

-Allahın emrine teslime engel olan ümitsizliği

-Ve şıarmayı netice veren aşırı sevinci nefyettir.

Bunun için ayetin devamı şöyle geldi.

وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ “Allah, böbürlenen, kibirlenen kimseleri
sevmez.”

7 Yani kaçırdığına üzülmez, kendisine verilenle şıarmaz.

Çünkü musibet ve sevinç zamanlarında nefsinı kontrol edebilen az kimse vardır.

24- **“Onlar cimrilik eder ve insanlara da cimriliği emrederler.”**

Ayetin bu kısmı, önceki ayetin sonunda geçen “kibirli” kimselerin bir anlatımıdır. Çünkü malıyla kibirli olan kimse genelde cimrilik de yapar.

Veya bu kısım yeni bir cümle olup haberi hazfedilmiştir. Ayetin devamı, hazfedilen cümleye delâlet eder:

“Kim yüz çevirirse, şüphesiz Allah Ğani’dir – Hamîd’dir.”

Yani, her kim de infak etmekten yüz çevirirse, Allah ondan ve onun infakından Ğanidir. zâtında hamde hayıktır. Onun şükründen yüz çevrilmesi kendisine bir zarar vermediği gibi, nimetlerine şükredilmesi ve ibadet edilmesi de bir fayda vermez.

Ayette hem bir tehdid, hem de Allahın infakı emretmesinin infak edenin menfaatine olduğunu hissettirmek vardır.

25- **“Andolsun biz elçilerimizi beyyinat’la gönderdik.”**

Elçilerin gönderilmesinden murat,

-Meleklerin peygamberlere gönderilmesi,

-Veya peygamberlerin ümmetlere gönderilmesidir.

Beyyinat ise, deliller ve mu’cizelerdir.

“Ve insanların adaleti yerine getirmeleri için, beraberlerinde kitabı ve mizanı indirdik.”

Hakkı beyan etmeleri ve doğru ameli ayırmaları için onlarla beraber kitap indirdik.

Hukukun eşit bir şekilde dağılımı ve adaletin ikamesi için mizanı indirdik.

Mizanın indirilmesi,

-Onun sebeplerinin indirilmesi,

-Ve hazırlanmasının emredilmesidir.

Denildi ki: Allah mizanı Hz. Nûh’a indirdi.

Bununla adaletin murat edilmesi de caizdir. Allahın kitabı ve mizanı indirmesi, insanların ona göre hareket etmeleri ve bununla düşmanı def etmeleri içindir. Nitekim devamında şöyle bildirilir:

وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ “Ve demiri indirdik.”

فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنْفَعٌ لِلنَّاسِ “Onda çetin bir kuvvet ve insanlar için nice faydalar vardır.”

Onda “**kuvvet olması**” savaş âletlerinin demirden yapılması yönündendir.

Onda “**nice faydalar olması**” ise, bütün san’at âletlerinin demirden yapılmasındandır.

وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ وَرُسُلَهُ بِالْغَيْبِ “Bu, Allahın kendisine ve peygamberlerine görmeden yardım edenleri bilmesi içindir.”

Allahın bu şekilde demiri indirmesi, kimin kâfirlerle mücadelede bu silahları kullanarak Allahın dinine ve peygamberlerine yardım edeceğini ortaya koyması içindir.

إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ “Şüphesiz Allah Kavi’dir – Azîz’dir.”

Allah, **Kavi’dir**, helâkini murat ettiğini helâk etmeye gücü yeter.

Azîz’dir, bir yardıma muhtaç değildir. İnsanlara cihadı emretmesi, bununla menfaat elde etmeleri ve bunu yerine getirmekle sevaba hak kazanmaları içindir.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا وَإِبْرَاهِيمَ “Andolsun, biz Nûh’u ve İbrahim’i elçi olarak gönderdik.”

وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِمَا النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ “Onların nesillerine nübüvvet ve kitab verdik.”

Denildi ki: Kitap’tan murat, kitabet, yani yazıdır.

فَمِنْهُمْ مُهْتَدٍ “Onlardan bir kısmı hidayete ermiştir.”

“Onlardan bir kısmı” ifadesi, Hz. Nûhun ve Hz. İbrahim’in nesilleridir.

Veya “**gönderdik**” ifadesinin delâlet ettiği üzere, kendilerine peygamber gönderilenlerdir.

وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ “Onlardan çoğu ise fasıklardır.”

Onların çoğu ise, doğru yoldan çıkmış kimselerdir.

Ayette “bir kısmı hidayete ermiştir” denildikten sonra, normalde “bir kısmı da hidayete ermemiştir” denilebilirdi. Bunun yerine “onlardan çoğu ise fasıklardır” denilmesi

-Hem onları kınamada daha kuvvetli bir anlatımdır.

-Hem de dalâlette olanların sayıca daha fazla olduğuna delâlet eder.

ثُمَّ قَفَّيْنَا عَلَىٰ آثَارِهِم بِرُسُلِنَا -27 “Sonra bunların izinden ard arda peygamberlerimizi gönderdik.”

Sonra peşpeşe peygamberler gönderdik.

وَقَفَّيْنَا بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ “Meryem oğlu İsa’yı da arkalarından gönderdik.”

Hepsinin peşinde ise, Meryem oğlu İsâyı gönderdik.

وَأَتَيْنَاهُ الْإِنْجِيلَ “Ona İncil’i verdik.”

وَجَعَلْنَا فِي قُلُوبِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ رَأْفَةً وَرَحْمَةً “Ve ona uyanların kalplerine bir şefkat ve merhamet koyduk.”

وَرَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوهَا مَا كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ “Kendi ihdas ettikleri ruhbanlığa gelince, onu biz yazmadık.”

Ruhbanlık, ibadet ve riyazette aşırı gitmek ve insanlardan uzak kalıp bir köşeye çekilmektir.

“Onu biz yazmadık.”

Biz onlara böyle bir şeyi farz kılmamıştık.

إِلَّا ابْتِغَاءَ رِضْوَانِ اللَّهِ “Fakat kendileri Allah rızasını kazanmak için yaptılar.”

Lakin onlar, Allahın rızasını gözeterek böyle bir bid’a meydana getirdiler.

فَمَا رَعَوْهَا حَقَّ رِعَايَتِهَا “Ama buna da gereği gibi uymadılar.”

Çünkü ruhbanlığa,

-Teslis'i kattılar.⁸

-Allahın Hz. İsa ile müttehid olduğunu söylediler.

-Ruhbanlıkta ihlası kaybedip sum'a peşinde koştular, âbid kimseler olarak bilinmek, duyulmak istediler.

-Hz. Muhammed'i (asm) inkâr ettiler ve daha başka şeylerle gerçek ruhbanlığa aykırı işler yaptılar.

فَاتَيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا مِنْهُمْ أَجْرَهُمْ **“Biz de onlardan iman edenlere mükâfatlarını verdik.”**

Onlardan sahih imanı elde edenlere – ki Hz. Muhammede iman etmek de buna dâhildir- ve ruhbanlığın hukukunu koruyabilenlere mükâfatlarını verdik.

وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ **“İçlerinden çoğu da fasıklardır.”**

Onların çoğu taatten çıkmış kimselerdir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا **“Ey iman edenler!”**

Ey bahsi geçen peygamberlere iman edenler!

اتَّقُوا اللَّهَ **“Allah'tan korkun.”**

Allahın yasakladığı şeyleri yapmaktan kaçınınız!

وَأَمِنُوا بِرَسُولِهِ يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ **“Ve peygamberine iman edin ki, size rahmetinden iki kat pay versin.”**

Ta ki Allah hem Hz. Muhammede hem de O'ndan öncekilere imanınızdan dolayı kendi rahmetinden size iki kat nasip versin.

Her ne kadar önceki dinleri neshedilmiş, yürürlükten kaldırılmışsa da, İslâmın bereketiyle önceki dinlerini uygulamalarından dolayı sevap almaları uzak bir şey değildir.

Denildi ki: Hitab, Hz. Peygamberin asrındaki Hristiyanlardır.

وَيَجْعَلْ لَكُمْ نُورًا تَمْشُونَ بِهِ **“Size kendisiyle yürüyeceğiniz bir nur versin.”**

Bundan murat, yine bu sûrede anlatılan **“O gün mü'min erkekler ve mü'min kadınların nurlarının, önlerinde ve sağlarında koştuğunu**

⁸ Baba-oğul ve ruh'u-l Kudüs şeklinde bir inanç uydurdular.

görürsün.” (Hadîd, 12) ayeti olabilir veya kendisiyle Yüce Yaratıcıya gidilen hidayettir.

وَيَغْفِرْ لَكُمْ **“Ve sizi bağışlasın.”**

وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ **“Allah Ğafur’dur – Rahîm’dir.”**

29- لِّئَلَّا يَعْلَمَ أَهْلُ الْكِتَابِ **“Ta ki ehl-i kitap şunu bilsinler:”**

Ayette geçen (lâ) zaid olup, manada nazara alınmaz. Bazı kıraatlarda olmaması da bunu teyid eder.

أَلَا يَقْدِرُونَ عَلَى شَيْءٍ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ **“Allah’ın lütfundan hiçbir şeye güç yetiremezler.”**

Yani, onlar Allahın bahsi geçen lütfundan bir şeye nail olamayacaklar ve nail olmak için bir imkân bulamayacaklar. Çünkü böyle bir lütfâ nail olmak için Hz. Peygambere de iman etmeleri şartı vardır. Şart gerçekleşmeyince, şarta bağlı lütuf da gerçekleşmez.

Veya şöyle bir mana olabilir:

Onlar Allahın lütfundan herhangi bir şeye güç yetiremezler. Nerede kaldı en büyük lütfu olan nübüvvette bir tasarrufları olsun, onu dilediklerine verebilsinler.

Ayetin devamı bu manayı teyid eder:

وَأَنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ **“Ve lütuf Allah’ın elindedir, onu dilediği kimseye verir.”**

وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ **“Ve Allah, büyük lütuf sahibidir.”**

Bir üstteki ayete şöyle de mana verilmiştir:

Ta ki ehl-i kitap “Peygamber ve O’na iman edenler Allah’ın lütfundan hiçbir şeye nail olamazlar” şeklinde bir itikada kapılmasınlar.

Hz. Peygamber şöyle buyurur: “Her kim Hadîd sûresini okusa, Allaha ve O’nun bütün peygamberlerine iman edenlerden yazılır.”

MÜCADELE SÛRESİ

Mücadele Sûresi Medenî'dir.
Yirmi iki ayettir.

1- **Kocası hakkında seninle tartışan ve Allah’a şikayette bulunan kadının sözünü Allah işitmiştir.”**

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, Havle Bint-i Sa’lebe’nin kocası Evs Bin Samit, hanımına zihar yaptı. Bunun üzerine Havle, evliliklerinin devam edip etmediğini Hz. Peygambere sordu. Hz. Peygamber “Artık ona haram oldun” buyurdu. Kadın “Ama beni boşamadı” dedi. Hz. Peygamber yine “Artık ona haram oldun” dedi.

Kadın, çocuklarının küçük olması sebebiyle bu duruma çok üzüldü, hâlini Allaha şikâyet etti, bu vesile ile bu sûrenin ilk dört ayeti nazil oldu. Ayetler, Hz. Peygambere hâlini arzeden kadının mücadelesini ve şikâyetini Allah’ın duymasını ve kadının sıkıntısını gidermesini hissettirmektedir.

“Allah, her ikinizin konuşmanızı işitir.”

“Şüphesiz Allah, Semi’ – Basîr’dir.

Allah, söylenenleri işitir, mahlûkatın hâllerini görür.

2- **“Sizden zihâr yapanların kadınları, onların anaları değildir.”**

Zihar, kişinin hanımına “Sen bana annemin sırtı gibisin” demesidir. Zihar, “sırt” anlamındaki “zahr” kelimesinden gelir. Fıkıh âlimleri, bu benzetmenin sırt ile sınırlı olmayıp, annesinin kendisine haram olan herhangi bir uzvuna benzetmesinin de aynı hükümde olduğunu ifade ettiler.

Ayette **“sizden zihar yapanlar”** denilmesinde, onların bu konudaki âdetlerinin çirkinliğini göstermek vardır. Çünkü zihar, onlarda cahiliye döneminin yeminlerindendi.

“Onların anaları ancak kendilerini doğuran kadınlardır.”

Kendilerine zıhar yapılan hanımlar, gerçekte onların anneleri değildir.

“Şüphesiz onlar çirkin ve yalan bir söz söylüyorlar.”

Çünkü din, bunu reddetmektedir. Zira, hanım anneye benzemez.

“Ve şüphesiz Allah, Afüvv – Ğafur’dur (affeder, bağışlar).”

Allahın bağışlaması, mutlak manada geçmiş günahları bağışlar şeklinde anlaşılabilirdiği gibi, “tevbe edildiğinde bağışlar” manasında da anlaşılabilir.

وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ 3- يَتَمَاسَا “Kadınlarına zıhar yapıp sonra da söylediklerinden dönenler, birbirleriyle temas etmeden önce bir köle azat etmelidirler.”

“Söylediklerinden dönmek”, onu telafiye çalışmak, zıharın gereğinin tersini yaparak evliliği devam ettirmektir.

Bu, İmam-ı Şafiye göre, kadını boşayabileceği bir süre geçtiği hâlde, onunla beraber olmak ile gerçekleşir.

İmam-ı azama göre ise, vevle şehvî bir nazarla bakış şeklinde de olsa, onun beraberlik talebine icabette bulunmaktır.

İmam-ı Malike göre, cinsel ilişkiye kati azmetmekle bu dönüş gerçekleşir.

Ayetteki ف “fe” harfî sebebiyet bildirir. Bunun ifade ettiği manalardan biri, zıharın tekrarı hâlinde her defasında aynı kefareti ödemek gerektiğine delâlet etmektedir.

Şafiî mezhebi, ölüm kefaretinde azat edilmesi istenen kölenin mü’min olmasına kıyas ederek, zıharda da kölenin mü’min olması gerektiğini kabul eder.

“Birbirleriyle temas etmeden önce”

Ayette, zıhar olayında kefareti ödenmeden önce cinsel beraberliğin haram olduğuna bir delil vardır.

ذَلِكَمُ تَوْعُظُونَ بِهِ “Size öğütlenen budur.”

Size bildirilen bu kefareti hükmü, Allahtan bir öğüttür.

Çünkü ceza ödemeyi gerektiren bir hâl ve ondan caydırarak bir duruma delâlet ediyor.

وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ “Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.”

Hiçbir şey O’na gizli kalmaz.

4- **“Buna imkan bulamayan kimse, temas etmeden önce aralıksız olarak iki ay oruç tutmalıdır.”**

Bu hüküm, azat edecek köle bulamayan veya buna maddî imkânı olmayan kimse içindir.

“Buna gücü yetmeyen kimse, altmış fakiri doyurur.”

Her kim de,

-Yaşlılık,

-Kronik bir hastalık,

-Veya şehvetine aşırı düşkünlük sebebiyle oruç tutamazsa, altmış fakiri doyurması gerekir.

Nitekim Hz. Peygamber (asm) oruçlu iken cinsel ilişkiye giren bir bedevinin kefaretinde, aşırı şehvetini nazara alarak altmış gün oruç kefareti yerine altmış fakiri doyurma şikkına ruhsat vermişti.

Köle azat etmek ve altmış fakiri doyurmak şıklarında “cinsel temasa girmezden önce” kaydı ifade edilirken burada bu kaydın yer almaması, üsttekilerle iktifa edilmesindendir, dolayısıyla aynı kayıt burada da câridir.

İmam-ı Azam, altmış fakiri doyurma şikkında caiz olduğunu söyler.

“Bu (hafifletme), Allah’a ve Rasûlüne inanmanız içindir.”

İşte bu beyan veya size öğretilen bu hükümler, Allah ve Rasûlünü tasdik etmeniz içindir. Bunları uygulamakla,

-Allahın hükümlerini kabul etmiş,

-Ve cahiliye dönemindeki adetlerinizi terk etmiş olursunuz.

“İşte bunlar Allah’ın sınırlarıdır.”

Bunları aşmak câiz değildir.

Allah, onların yaptıklarını tek tek ve hiçbirini eksik bırakmadan söyler.

وَنُسُوهُ **“Onlar ise unutmuslardır.”**

Onlar ise, yaptıkları şeylerin çokluğu veya önemsememeleri sebebiyle unutmuslardır.

وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ **“Allah her şeye şahiddir.”**

Hiçbir şey O’na gizli kalmaz, gözden ırak olmaz.

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ 7- **“Göklerde ne var ve yerde ne varsa, hepsini Allah’ın bildiğini görmedin mi?”**

Allah göklerde ve yerde küllî-cüzî ne varsa hepsini bilir.

وَمَا يَكُونُ مِنْ نَجْوَى ثَلَاثَةٍ إِلَّا هُوَ رَابِعُهُمْ **“Üç kişi gizlice konuşmaz ki, dördüncüsü O olmasın.”**

Allahın, onların dördüncüsü olması, sırlarına muttali olmada onlarla müşterekliğindedir.

وَلَا خَمْسَةٍ إِلَّا هُوَ سَادِسُهُمْ **“Beş kişi gizlice konuşmaz ki, altıncısı O olmasın.”**

Ayette, gizli fısıldaşanların üç veya beş olmasının nazara verilmesi, ayetin inişine sebep olan olaya bakan yönüyle olabilir. Çünkü ayet, münafıkların gizli fısıldaşmaları sebebiyle inmişti.

Veya bu adetlerin tercihi Allahın tek olup, tek olanları sevmesindendir.

Veya böyle bir fısıldaşma ile meşveret yapılması için en az iki kişi lazımdır. Bu iki kişi birbirine tamamen zıt şeyler söyleyebilirler. Karar verilebilmesi için bir üçüncü kişi olması lazımdır.¹

وَلَا أَدْنَى مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْثَرَ إِلَّا هُوَ مَعَهُمْ أَيْنَ مَا كَانُوا **“Bundan daha az, yahut daha çok da olsalar, nerede olurlarsa olsunlar, O mutlaka onlarla beraberdir.”**

Bir ve iki gibi bu zikrolunanlardan daha az veya altı ve üstleri gibi daha fazla olanlarla da beraberdir, aralarında neler cereyan ettiğini bilir. Nerede olurlarsa olsun, Allah için fark etmez.

¹ Nitekim meşveret heyetlerinde bu esasa riayet edilir, ikiye iki veya dörde dört gibi bir durumla karşılaşmamak için, heyette yer alanlar beş ve dokuz gibi tekli aded olarak belirlenir.

Çünkü Allahın eşyayı bilmesi, mekân itibarıyla yakın olmaktan gelen bir bilme değildir ki mekanın farklı oluşuna göre farklılık arzetsin.²

ثُمَّ يُنَسِّتُهُمْ بِمَا عَمِلُوا يَوْمَ الْقِيَمَةِ “Sonra onlara yaptıklarını Kıyamet günü tek tek haber verir.”

Allahın Kıyamet gününde onlara ne yaptıklarını haber vermesi,

-Onları rezil-rüsvey etmek,

-Ve niçin böyle bir cezaya müstehak olduklarını göstermek içindir.

إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ “Şüphesiz Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.”

Çünkü bilmeyi iktiza eden zâtının, her şeye nispeti eşittir.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ نُهُوا عَنِ النَّجْوَى ثُمَّ يُعَادُونَ لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَيَتَنَاجَوْنَ -8- بِالْأَثَمِ وَالْعُدْوَانِ وَمَعْصِيَتِ الرَّسُولِ “Gizlice konuşmaktan menedilip de, sonra menedildikleri şeyi işleyen ve gizlice günah, düşmanlık ve peygambere isyanı konuşanları görmedin mi?”

Sebeb-i Nüzûl

Ayet, Yahudiler ve münafıklar hakkında indi. Bunlar mü'minleri gördüklerinde aralarında fısıldaşırlar ve birbirlerine kaş-göz işareti yaparlardı. Hz. Peygamber onlara böyle yapmayı yasakladı, ama onlar yine aynı şeyleri yapmaya devam ettiler.

وَإِذَا جَاؤُكَ حَيَّوْكَ بِمَا لَمْ يُحَيِّكَ بِهِ اللَّهُ “Sana geldiklerinde, Allah’ın seni selâmlamadığı selâmla selâmladılar.”

Hiz. Peygambere “Essamu aleyk” diyorlardı.³

Veya “iyi sabahlar” diyorlardı. Allah ise “Ve selam olsun seçmiş olduğun kullarına.” (Neml, 59) diyordu.

² İnsanlar yakınında oldukları şeyleri daha iyi bilirler, uzaklıkları nispetinde ise onunla ilgili bilgileri azalır. Allah, zamanın ve mekânın yaratıcısı olarak bütün zamanlardaki her şeye her şeyden daha yakındır. Onun için uzak-yakın farkı olmadığından hepsinin hâllerini bilir. “Yaratan bilmez mi? O, Latîf – Habîr’dir. (En gizli şeyleri bilir, her şeyden hakkıyla haberdardır.)” (Mülk, 14)

³ Yani, selâm verir gibi yapıp bir harfî yutarak “Allah canını alsın” tarzında beddua ediyorlardı.

“İçlerinden de, “Söylediklerimizden dolayı Allah bize azap etse ya!” diyorlar.”

Kendi aralarında ise, “Muhammed şayet bir peygamberse, bu dediklerimizden dolayı Allahın bize azap etmesi gerekmez miydi” diyorlardı.

“Cehennem onlara yeter!”

“Oraya girecekler.”

“Ne kötü varış yeridir orası!”

9- يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَنَاجَيْتُمْ فَلَا تَنَاجَوْا بِالْأَلْثَمِ وَالْعُدْوَانِ وَمَعْصِيَتِ الرَّسُولِ “Ey iman edenler! Birbirinizle gizlice konuştuğunuzda günah, düşmanlık ve peygambere isyanı fısıldaşmayın.”

“İyilik ve takvayı fısıldaşın.”

Siz, münafıkların yaptıkları gibi yapmayın. Siz, mü’minlerin hayrını ve peygambere karşı gelmekten sakındıracak şeyleri aranızda fısıldaşın.

“Huzuruna toplanacağınız Allah’tan korkun.”

Neler yapmış ve neleri ihmal etmişseniz, O bütün bunlara mukabil size karşılığını verecektir.

10- “İman edenleri üzmemek için yapılan fısıltılar, ancak şeytandandır.”

Günah ve taşkınlık hususunda fısıldaşmak şeytandandır.

Şeytandan olması,

-Şeytanın böyle yapmayı süslü kılması,

-Ve böyle yapmaya sevk etmesindendir.

“Oysa o, Allah’ın izni olmadıkça, onlara hiçbir zarar verebilecek değildir.”

Hâlbuki şeytan veya fısıldaşma, Allahın dilemesi olmadan mü’minlere bir zarar veremez.

“Öyle ise mü’minler ancak Allah’a tevekkül etsinler.”

Onların fısıldaşmalarına aldırmasınlar.⁴

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قِيلَ لَكُمْ تَفَسَّحُوا فِي الْمَجَالِسِ فَافْسَحُوا يَفْسَحِ اللَّهُ ۖ لَكُمْ ۖ
11- “Ey iman edenler! Size, “meclislerde yer açın” denilince yer
açın ki Allah da size genişlik versin.”

İnsanlar Hz. Peygamberin sohbet meclisinde,

-Ona daha yakın olmak,

-Ve kelâmını daha iyi duyabilmek için âdeta birbirleriyle yarışıyor, üst
üste sıkışıyorlardı.

Siz meclislerde yer açın ki, Allah da size,

-Daha geniş yerler nasip etmek,

-Daha bol rızık vermek,

-Göğsünüze genişlik bahşetmek ve benzeri muratlarınızı yerine getir-
sin.

وَإِذَا قِيلَ ائْشُرُوا فَاَنْشُرُوا “Size “Kalkın” denilince de kalkın.”

-“Mecliste yer açmak için kalkın,

-Namaza veya cihada kalkın,

-Artık sohbet bitti, haydi kalkın” denildiğinde nazlanmayın, kalkın.

يَرْفَعِ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ
“Ta ki Allah sizden
inanananları ve kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltsin.”

Allahın iman edenleri yükseltmesi,

-Onlara dünyada yardım ederek ve güzel şekilde anılmalarını sağlayarak,

-Ahirette ise onları cennet köşklerine yerleştirerek tahakkuk eder.

Allah, ehl-i iman içinden özellikle ilim ehli olanları, ilimle ameli cem et-
meleri sebebiyle yüksek derecelere nail kılacaktır. Çünkü ilim, derece iti-
barıyla yüksek olmakla beraber ilimle beraber amel de olursa daha ziyade

⁴ Şeytan, böyle fısıldaşmaları münafıklara yaptırarak ehl-i imanı üzmeğe, ümitsiz-
liğe sevk etmek ister. Günümüzde “fısıltı gazetesi” şeklinde de tezahürü görülen
bu durumdan imanı zayıf olan bazı kimseler etkilenirler, kuvve-i maneviyeleri kı-
rılır, normal şartlarda yapabilecekleri ve yapmaları gereken şeylerden geri kalırlar,
“tedbir” adı altında dinden çok tavizler verirler. Hâlbuki gizli ifsat komiteleri ne
kadar çalışırsa çalışsın, ehl-i imana düşen görev Allaha tevekkül edip kendi vazife-
lerini yapmaktır. Vehim ve korkuya kapılanlar, şeytanın tuzağına düşmüş olurlar.

bir yüksekliği gerektirir. Bunun içindir ki, âlim olanın fiillerine uyulur, ama âlim olmayana uyulması uygun değildir.

Hadiste şöyle bildirilmiştir:

“Âlimin âbide üstünlüğü, dolunay hâlindeki ayın diğer yıldızlara üstünlüğü gibidir.

“Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır.” وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ

Ayet, üstte bildirilen emre uymayan veya bu emirden hoşlanmayanlar için bir tehdittir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَاجَيْتُمُ الرَّسُولَ فَقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوَيْكُمْ صَدَقَةً 12-

“Ey iman edenler! Peygamber ile gizli bir şey konuşacağınız zaman bu konuşmanızdan önce bir sadaka verin.”

Bu emirde,

-Peygambere tazim,

-Fakirleri faydalandırmak,

-Sualde aşırı gitmekten sakındırmak,

-Samimi olanla münafık olanı, ahireti sevenle dünyayı seveni birbirinden ayırmak gibi incelikler vardır.

Bu emrin mendubiyet mi yoksa vücut mu ifade ettiğinde ihtilaf edilmiştir. Lakin bir sonraki ayetle mensuhtur. Bir sonraki ayet her ne kadar tilâvet olarak bu emrin hemen peşinde gelmişse de, nüzül itibarıyla beraber değildir.

Hiz. Ali (r.a.) şöyle der: “Kur’anda bir ayet var ki, o ayetle benden başkası amel etmedi. Bir dinar param vardı, onu bozdurdum. Hiz. Peygamberle gizli olarak bir şeyi konuşacağım zaman o paradan bir dirhem sadaka verirdim.”

Bu açıklama, üstteki sadaka emrinin vücut ifade etmesine göredir. Bu rivayet, sahabeden imkân sahibi zâtların bu ayeti uygulamadıkları anlamına gelmez. Zira diğer ayet gelip de hükmü kaldırılınca kadar imkân sahibi zâtlardan gizli bir şey konuşan olmamış olabilir.

ذَلِكَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَأَطْهَرٌ “Bu sizin için daha hayırlı ve daha temizdir.”

Bu şekilde sadaka vermeniz, şüpheli içinde kalmanızdan ve mal sevgisine mağlup olmanızdan çok daha hayırlı ve daha temizdir.

“**Daha hayırlı...**” ifadesi, peygamberle gizli konuşma öncesindeki sadaka emrinin mendubiyet bildirmesini hissettirir.

Lakin devamındaki “**şayet bir şey bulamazsanız...**” ifadesi, vücuta delâletinin daha kuvvetli olduğunu gösterir.

“**Şayet bir şey bulamazsanız, artık Allah Gafur – Rahîm’dir** (bağışlayan ve merhamet edendir).”

13- **“Baş başa konuşmanızdan önce sadakalar vermekten korktunuz mu?”**

Sadaka vermekle fakir olacağınızdan mı korktunuz?

Veya “şeytanın size vaat ettiği fakirlikten dolayı, öncesinde sadaka vermekten korktunuz mu?”

Ayette “**sadakalar**” şeklinde çoğul gelmesi,

-Muhatapların çoğul olması sebebiyledir.

-Veya fısıldaşılan şeylerin çokluğundandır.

فَإِذْ لَمْ تَفْعَلُوا وَتَابَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَاطِيعُوا اللَّهَ
وَرَسُولَهُ “Bunu yapmadığınıza ve Allah da sizi bağışladığına göre,
artık namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin, Allah’a ve Rasûlüne itaat edin.”

Ayette “**Allah sizi bağışladı**” denilmesi, onların vermekten korkmalarının aslında bir günah olduğunu hissettirir. Allah, onların tevbe yerine geçen durumlarını görmüş, kendilerine bundan dolayı ceza vermemiştir.

Peygamberle özel görüşme öncesi sadaka verme hükmü kaldırıldı. Ama namaz, zekât, gibi temel emirler duruyor. Sakın bunları yerine getirmekte kusur etmeyiniz, gevşeklik göstermeyiniz.

Diğer emirlerinde Allaha ve Rasûlüne itaat ediniz. Çünkü bunları yapmak, bu husustaki ihmalinize kefarete olur, eksikliğinizi tamamlar.

14- **“Allah, bütün yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.”**

Allah zâhir ve batın (aşikâr ve gizli) ne yapmışsanız hepsini bilir.

14- **“Allah’ın kendilerine gadap ettiği bir topluluğu dost edinenleri görmedin mi?”**

“Onlar ne sizdendirler, ne de onlardan.”

Münafıklar, Yahudileri dost edinmiş, Müslümanlar ile onlar arasında mütehayyir (şaşkın) bir şekilde gidip gelmekte idiler.

“Ve bildikleri halde yalan yere yemin ediyorlar.”

“Biz müslümanız” diye yalandan yemin ediyorlar.

Hâlbuki kendilerinin böyle olmadığını gayet iyi biliyorlar.

Ayette “Ve bildikleri halde yalan yere yemin ediyorlar” denilmesinde, “yalan” ifadesinin bunu söyleyen kimsenin yalan olduğunu bildiği ve bilmediği tüm gerçek dışı ifadeleri içine aldığına bir delildir.⁵

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Hz. Peygamber (asm) evinde iken şöyle buyurdu. “Şimdi buraya bir adam gelecek, kalbi zorba bir insanın kalbidir, bir şeytan nazarıyla nazar eder.”

Derken Abdullah Bin Nebtel isimli münafık içeri girdi. Mavi gözlü biri idi. Hz. Peygamber Ona “Sen arkadaşlarınla beraber neye dayanarak beni kötülüyorsun?” diye sordu. Münafık, yapmadığına yemin etti. Sonra arkadaşlarını getirdi, onlar da yemin ettiler. Bu münasebetle ayet nazil oldu.

15- “Allah onlara çetin bir azab hazırlamıştır.”
“Onlar ne kötü işler yapıyorlar!”

Böylece onlar kötü amel işlemeyi âdet edindiler ve böyle amellerinde ısrar ettiler.

16- “Yeminlerini kalkan edindiler.”

Yalan yere yeminlerini can ve mallarını korumak için kalkan edindiler.

“Böylece Allah yolundan çevirdiler.”

Şüpheler uyandırarak ve vazgeçirerek insanları Allahın dininden alıkoydular.

⁵ Yani bir kimse yalan olduğunu bilmeden gerçeğe aykırı bir şey söylese, yine yalan söylemiş olur. Bilmeyişi, onu yalan olmaktan çıkarmaz.

“Onlar için küçük düşürücü bir azab vardır.” فَلَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ

Onların azapları için ikinci bir vaattir.⁶

Bu, onlara vaat edilen azabın başka bir vasfıdır.

Denildi ki: Birincisi kabir azabı, bu ise ahiret azabıdır.

“Onların malları da, evlatları da Allah’a karşı kendilerine asla bir yarar sağlamaz.” لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا 17-

“Onlar ateş ashabıdır.” أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ ٢

“Onlar orada daimîdirler.” هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

Bunun benzeri daha önce geçmişti.

“Allah onların hepsini tekrar dirilttiği gün, size yemin ettikleri gibi O’na da yemin ederler.” يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ جَمِيعًا فَيَحْلِفُونَ لَهُ كَمَا يَحْلِفُونَ لَكُمْ 18-

Allahın herkesi bir araya topladığı günde, size dünyada “biz sizinle beraberiz” demeleri gibi bu münafıklar “biz müslümanız” diye Allaha da yemin ederler.

“Ve kendilerinin bir şey üzerinde bulunduklarını sanırlar.” وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ عَلَى شَيْءٍ ٢

Bunlar yalan yere yemin etmekle bir şey elde edeceklerini zannederler. Çünkü nifak kalplerinde öyle yerleşmiştir ki, dünyada yalandan iman etmek size karşı fayda verdiği gibi, ahirette de Allaha karşı fayda vereceğini kendilerine hayal ettirmektedir.

“İyi bilin ki onlar yalancıların ta kendileridir.” إِلَّا أَنَّهُمْ هُمُ الْكَاذِبُونَ

Bunlar yalanda o kadar ileri gitmişlerdir ki, gaybı ve şهادeti (görülme-yeni ve görüleni) bilen Allaha karşı bile yalan söylemeye, yalan yere yemin etmeye kadar işi ileri götürmüşlerdir.

“Şeytan onları istilâ etmiş, kendilerine Allah’ın zikrini unutturmuştur.” 19- اسْتَحْوَذَ عَلَيْهِمُ الشَّيْطَانُ فَأَنسَاهُمْ ذِكْرَ اللَّهِ ٢

Kalpleriyle Allahı anmazlar, dilleriyle de anmazlar.

⁶ Önceki ayette “onlara çok çetin bir azap” vaadi vardı.

“Onlar, hizbu’s-şeytandır.” **أُولَئِكَ حِزْبُ الشَّيْطَانِ**

İşte bunlar şeytanın askerleri ve etbaidırlar.

“İyi bilin ki hizbu’s-şeytan hüsrana uğrayanların ta kendileridir.” **إِنَّا حِزْبُ الشَّيْطَانِ هُمْ الْخَاسِرُونَ**

Çünkü hem ebedî nimetleri kaçırdılar, hem de kendilerini daimî azaba maruz bıraktılar

“Allah ve Rasûlüyle 20- had yarışına girenler var ya, işte onlar en zelil kimseler arasındadırlar.” **إِنَّ الَّذِينَ يُحَادُّونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَئِكَ فِي الْأَذَلِّينَ**

21- Allah şöyle yazdı: Elbette ben ve elçilerim galip geleceğiz.” **كَتَبَ اللَّهُ لَا غَلِبَنِي أَنَا وَرُسُلِي**

Bu galibiyet, delil ile dir.⁷

“Şüphesiz Allah Kavi’dir – Azîz’dir.” **إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ**

Allah, peygamberlerine yardım hususunda güçlüdür. Murad ettiği şeyde Ona galip gelecek, engel olacak yoktur.

22- لَا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ
“Allah’a ve ahiret gününe inanan bir kavmin, “Allah ve Rasûlüyle had yarışına girenlerle dostluk ettiğini göremezsın.”

Bundan murat, bunlara dostluk göstermenin chl-i imana yakışmadığını bildirmektir.

“Velev bunlar babaları, oğulları, kardeşleri, yahut aşiretleri de olsa...” **وَلَوْ كَانُوا آبَاءَهُمْ أَوْ أَبْنَاءَهُمْ أَوْ إِخْوَانَهُمْ أَوْ عَشِيرَتَهُمْ**

“İşte onlar o kimselerdir ki, Allah onların kalplerine imanı yazdı.” **أُولَئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ**

İşte bunlar, yani onlara dostluk göstermeyenler, Allahın kalplerinde imanı sabit kıldığı kimselerdir.

⁷ Yani, Peygamberler dünyevî şartlar dâhilinde zaman zaman mağlup görülseler bile, gerçekte daima galiptirler. Çünkü davâları hak bir davadır ve delillerle müdelledir.

Ayette, amelin iman mefhumundan hâriç olduğuna bir delil vardır. Çünkü kalpte sabit olan şey, orada sebat bulur. Azalar ile yapılan amellerin kalpte sebatı ise söz konusu olamaz.

وَيَايِدُهُمْ بِرُوحٍ مِّنْهُ **“Ve onları kendinden bir ruh ile destekledi.”**

Bundan murat,

-Kalp nurudur.

-Veya Kur’andır.

-Veya düşmana karşı yardımdır.

Denildi ki: Ayetteki zamir imana râcidir. Yani, “Allah, imandan bir ruh ile onları kuvvetlendirir.” Çünkü iman, kalbî hayatın sebebidir.

وَيُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا **“Onları, daimî kalmak üzere, altlarından ırmaklar akan cennetlere sokar.”**

رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ **“Allah onlardan razı oldu.”**

وَرَضُوا عَنْهُ **“Onlar da O’ndan razı oldular.”**

Allah, onların tâatinden râzıdır, onlar da O’nun hükmüne veya onlara vaat ettiği sevaba razıdırlar.

إِنَّ هَٰؤُلَاءِ لَأُولَٰئِكَ حِزْبُ اللَّهِ **“İşte onlar hizbullahtır.”**

İşte bunlar, Allahın ordusu ve dininin etbaidir.

إِنَّا لَنَبْلُوَنَّ هَٰؤُلَاءِ أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ هُوَ الْمُفْلِحُونَ **“İyi bilin ki, hizbullah felaha erenlerin ta kendileridir.”**

Bunlar, dünya ve ahiretin hayrını elde etmekle felaha ermiş kimselerdir.

Hz. Peygamber şöyle buyurur:

“Her kim Mücedele sûresini okusa, kıyamet gününde Allahın hizbinden yazılır.”

HAŞİR SÛRESİ

Haşır Sûresi Medenî'dir.
Yirmi dört ayettir.

1- “Göklerde ne var ve yerde ne varsa hepsi Allah’ı tesbih eder.” سَبَّحَ لِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوٰتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ

“O Azîz – Hakîm’dir.” وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, Hz. Peygamber (asm) Medineye geldiğinde Beni Nadîr Yahudileriyle ne lehinde ne de aleyhinde olmamaları üzere saldırmazlık anlaşması yaptı. Hz. Peygamber Bedirde galip gelince “Bu, Tevratta kendisine nusret verileceği bildirilen peygamber” dediler. Ama Müslümanlar Uhudda mağlup olunca şüpheye düştüler ve yüz çevirdiler. Reisleri Ka’b Bin Eşref, kırk süvariyle Mekke’ye gitti ve Ebu Süfyanla Müslümanlar aleyhinde anlaşma yaptı. Hz. Peygamber de Ka’b Bin Eşrefin sütkardeşine emretti, oda suikast ile onu öldürdü. Sonra Hz. Peygamber, askeri birliklerle varıp diyarlarını kuşattı. Sürgüne gönderilmeyi kabul ederek sulh yaptılar. Çoğu Şama gitti, bir kısmı da Hayber ve Hîre’ye katıldı. Bu münasebetle bu sûrenin ilk altı ayeti nazil oldu.

2- “O HÂŞİRİ ÇIKARDI” هُوَ الَّذِى اَخْرَجَ الَّذِىْنَ كَفَرُوْا مِنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ مِنْ دِيَارِهِمْ لِأَوَّلِ الْحَشْرِ

ki, ehl-i kitaptan inkar edenleri, ilk haşir için yurtlarından çıkardı.”

“Haşir” ifadesi, “toplu hâlde bir yerden başka yere çıkarmak” anlamına gelir.

Buna “ilk haşir” denilmesi, Yahudiler için Arab yarımadasındaki ilk sürgünleri olmasındandır, daha öncesinde böyle bir zillet yaşamamışlardı.

Veya savaş için veya Şama sürgün için ilk defa hepsinin bir araya toplanmasından dolayı böyle denilmiştir. “Son toplanmaları” da Hz. Ömer’in onları Hayber’den Şama sürgün etmesidir.

Veya bu, insanların Şama ilk sevk edilmeleridir. Son sevk edilmeleri ise kıyamet koptuğunda tahakkuk edecek, böylece hepsi orada toplanmış olacaktır.

Veya son sevk edilmeleri, doğudan çıkan bir ateşin onları batıya toplaması şeklinde gerçekleşecektir.¹

“Siz onların çıkacaklarını zannetmemiştiniz.” مَا ظَنَنْتُمْ أَنْ يَخْرُجُوا

Onların güçlü olmaları ve savunma imkânları yüzünden, siz onların çıkacaklarını hiç sanmıyordunuz.

“Onlar da kalelerinin, kendilerini Allah’tan koruyacağını zannetmişlerdi.” وَظَنُّوا أَنَّهُمْ مَانِعَتُهُمْ حُصُونُهُمْ مِنَ اللَّهِ

Ayette, te’kidli bir şekilde onların kalelerine ve savunma imkânlarına son derece güvendikleri nazara verilmektedir.

“Ama Allah, onlara beklemedikleri yerden vardı.” فَاتَتْهُمْ اللَّهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا

Onların gözünü korkuttu ve sürgünü kabullenmeğe mecbur bıraktı.

Denildi ki: **“Onlara”** ifadesinden murat mü’minler de olabilir. Yani, Allahın yardımı onlara vardı.

“Ve kalplerine korku düşürdü.” وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ

Böylece kalpleri korkuyla doldu.

“(Öyle ki), evlerini hem kendi elleriyle, hem de mü’minlerin elleriyle harap ediyorlar.” يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُمْ بِأَيْدِيهِمْ وَأَيْدَى الْمُؤْمِنِينَ

Müslümanlara yaramasın diye ve bir de kendilerine faydalı olabilecek şeyleri almak niyetiyle kendi elleriyle evlerini harap ediyorlardı.

Keza mü’minler de savaş alanı açmak ve onları cezalandırmak için evlerini yıkıyorlardı.

Kendi elleriyle harap etmeleri nazara verildikten sonra, **“mü’minlerin elleriyle de”** denilmesi, anlaşmayı bozduklarından dolayı kendilerinin bu tahribe sebebiyet vermesindendir.

“İbret alın ey basiret sahipleri!” فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِيَ الْأَبْصَارِ

Ey akıl sahipleri! Onların hâinden öğüt alın da, anlaşmaları bozmayın ve Allahtan başkasına dayanmayın.

Ayet, kıyasa bir hüccet olarak değerlendirildi. Çünkü ayette bir hâlden

¹ Bu, hadis-i şeriflerde kıyamet alametlerinden biri olarak geçer.

diğerine geçmek emredilmiş, aralarında olan müşterek durum sebebiyle, birincinin hükmünün diğerinde de olacağı nazara verilmiştir. Bunun açıklaması fıkıh usûlü kitaplarında yapılmıştır.

3- **“Eğer Allah onlara وَلَوْلَا أَنْ كَتَبَ اللَّهُ عَلَيْهِمُ الْجَلَاءَ لَعَذَّبُهُمْ فِي الدُّنْيَا - sürgünü yazmamış olsaydı, elbette dünyada kendilerine (başka şekilde) azap verirdi.”**

Şayet Allah onlar hakkında vatanlarından çıkarılma hükmü vermemiş olsaydı, elbette Beni Kurayza’da olduğu gibi, katledilmeleri ve esir edilmeleri şeklinde dünyada kendilerine azap verirdi.

“Ahirette de onlar için ateş azabı vardır.”

Yani, onlar dünya azabından kurtulmuş olsalar bile, ahiret azabından kurtulamayacaklardır.

4- **“İşte bu, onların Allah’a ve Rasûlüne karşı gelmeleri sebebiyledir.”**

“İşte bu” ifadesi, onların başlarına gelen ve ilerde gelecek olana işarettir.

Veya bununla sadece ahiretteki azaplarına işaret edilmiş olabilir.

“Kim Allah’a karşı gelirse bilsin ki, Kim Allah’a karşı gelirse bilsin ki, Allah’ın azabı şiddetlidir.”

5- **“Mَاقَطَعْتُمْ مِنْ لَيْتَةٍ أَوْ تَرَكْتُمُوهَا قَائِمَةً عَلَى أُصُولِهَا فَبِإِذْنِ اللَّهِ وَلِيُخْرِزَ الْفَاسِقِينَ - Hurma ağaçlarından her neyi kestiniz, yahut kökleri üzerinde dikili bıraktınızsa hep Allah’ın izniyledir ve O’nun, fasıkları rezil etmesi içindir.”**

Bunu yapmanız veya size bu konuda izin verilmesi, onların fiskına mukabil Allahın onları zillete düşürmesi içindir.

Rivayete göre Hz. Peygamber, onların hurma ağaçlarının bir kısmının kesilmesini emretmişti. Bunun üzerine “Ya Muhammed, Sen yeryüzünde fesattan nehyederdin, bu hurmaları kesmek ve yakmak ne oluyor!?” dediler. Ayet, bununla ilgili olarak indi.

Bununla, çileden çıkarmak için kâfirlerin diyarını yıkmak ve ağaçlarını kesmenin caiz olduğuna delil getirildi.²

6- **“وَمَا آفَاءُ اللَّهِ عَلَى رَسُولِهِ مِنْهُمْ فَمَا أَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَلَا رِكَابٍ- Onlardan Allah’ın peygamberine kazandırdığı ganimetler için, siz at ya da deve koşturmuş değilsiniz.”**

Bu şekilde savaşız elde edilen ganimete **“fey”** denilir. Fey kelimesi “dönmek” manasından gelir. Çünkü mülk gerçekte Allahındır. Allah, insanları ibadeti için yaratmıştır. Onlar için yarattıklarını da kendisine tâate vesile olsun diye yaratmıştır. Dolayısıyla malın Allaha itâat edenler için olması münasiptir.

Beni Nadirin beldesi Medineye iki mil mesafede idi, bu yüzden sahabe bu sefere yürüyerek katılmıştı, ayrıca ciddi bir savaş da olmamıştı. Bundan dolayı, ihtiyacı olan üç kişi dışında savaş ganimetinden Ensar’a bir şey verilmedi.

7- **“فَكَانَ اللَّهُ يُسَلِّطُ رُسُلَهُ عَلَى مَنْ يَشَاءُ وَلَكِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ- Fakat Allah, elçilerini, dilediği kimselere musallat kılar.”**

Allah, inkârcıların kalplerine korku bırakarak, peygamberlerini onlara galip kılar, üstün yapar.

8- **“وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ- Allah her şeye kadirdir.”**

Dilediğini bazan zahiri vasıtalarla yapar, bazan da başka şekilde yapar.

9- **“وَمَا آفَاءُ اللَّهِ عَلَى رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَى فَلِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ- Allah’ın o beldelerin ahalisinden Rasûlüne verdiği ganimetler, Allah’a, Rasûl’e, ona akrabalığı bulunanlara, yetimlere, yoksullara ve yolcuya aittir.”**

Fey’in taksimi hususunda farklı yorumlar yapıldı. Mesela, denildi ki:

“Ayetin zahirine göre hareket edilir ve ganimet altıya bölünür. Allahın payı Ka’benin ve diğer mescitlerin tamirine harcanır.”

Şöyle de denildi: “Ganimet beşe taksim edilir. Çünkü ayette Allahın zikredilmesi tazim içindir.”

Günümüzde “Peygamber hissesi” bir görüşe göre devlet başkanına ait-

² Bu gibi özel durumlar dışında, Hz. Peygamberin ağaçların ve ürünlerin tahrip edilmesini kesinlikle yasakladığı, bilinen bir hükümdür.

tir, bir başka görüşe göre askerlere ve kalelere harcanır, bir başka görüşe göre ise Müslümanların maslahatları olan yerlere sarfedilir.

Denildi ki: Beşte biri ganimet gibi beşe ayrılır. Çünkü Hz. Peygamber beşte birini taksim ederdi. Beşte dördünü de dilediği gibi sarfederdi. Hz. Peygamberden sonra ise, üstte nazara verilen farklı görüşler çerçevesinde değerlendirildi.

“Ta ki içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir şey olmasın.”

Ta ki bu ganimet, fakirlerin hakkı iken, cahiliye döneminde olduğu üzere, zenginler arasında dönen bir meta olmasın.

“Peygamber size ne verdiyse onu alın.”

Peygamberin size verdiği ganimet ne ise, onu alın.

Veya emir olarak ne söylemişse yerine getirin. Çünkü peygambere itaat etmek vaciptir.

“Size neyi yasakladıysa ondan sakının.”

Almaktan veya yapmaktan sizi men ettiği şeylerden ise, kaçının.

“Ve Allah’tan korkun.”

Peygamberine muhalefet hususunda Allahtan korkun.

“Çünkü Allah’ın azabı şiddetlidir.”

Çünkü, peygambere muhalefet eden kimseye, Allahın cezası çok şiddetlidir.

8- “Bunlar, özellikle LİLFُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ-likle yurtlarından çıkarılan ve mallarından uzaklaştırılan fakir muhacirler içindir.”

Çünkü Mekke kâfirleri onları Mekke’den çıkarmış ve mallarını almışlardı.

Hâlbuki onlar böyle çıkarılmaya değil, saygıyla muamele edilmeye layık kimselerdi.

“Onlar, Allah’tan bir lütuf ve hoşnudluk ararlar.”

Allahın lütuf ve rızasını talep ediyorlardı.

“وَيَنْصُرُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ” **“Allah’a ve rasûlüne yardım ederler.”**

Canlarıyla ve mallarıyla Allahın dinine ve peygamberine yardımcı oluyorlardı.

“أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ” **“İşte onlar sadık olanların ta kendileridir.”**

İşte bunlar, imanında sadık olan kimselerdir.

9- “وَالَّذِينَ تَبَوَّؤُ الدَّارَ وَالْإِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ” **“Onlardan (muhacirlerden) önce o yurda (Medine’ye) yerleşmiş ve imanı gönüllere yerleştirmiş olanlar, hicret edenleri severler.”**

Bunlardan murat, **Ensar**’dır. Sadık oldukları ortaya çıkmıştır. Çünkü Medine’ye ve imana sahip çıktılar, her ikisinde de sebat gösterdiler.

Denildi ki: Mana şöyle de olabilir: Onlar, hicret yurdu ve iman yurdu olan Medine’ye yerleştiler.

Veya: Medineye yerleştiler ve imanlarında halis oldular.

Denildi ki: Medine’nin imanla beraber anılması, imanın tezahür ettiği bir yer ve mekân olması cihetledir.

“وَلَا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّا أُوتُوا” **“Onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık duymazlar.”**

Bunlar, muhacirlere verilen ganimet ve başka şeylerden dolayı içlerinde “keşke bize verilseydi” gibi bir istek ve “niye onlara verildi” diye bir üzüntü, hased ve kin gibi bir sıkıntı duymazlar.

“وَيُؤْثِرُونَ عَلَى أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ” **“Kendileri şiddetle muhtaç bile olsa, onları kendilerine tercih ederler.”**

Hatta öyle ki, iki hanımının birinden vazgeçip muhacir kardeşine tek-lif eden bile olmuştu.

“وَمَنْ يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ” **“Kim nefsinin bencilliğinden korunursa, işte onlar felaha erenlerin ta kendileridir.”**

Nefiste mala düşkünlük ve az bir infakla geçiştirmek gibi bencillik hâlleri vardır. İşte, nefse muhalefetle bunlardan sıyrılanlar, peşin bir sena ve gelecekte verilecek sevap ile felaha erenlerdir.

10- “Onlardan sonra gelenler şöyle derler:”

“Onlardan sonra gelenler”den murat,
-İslâm kuvvet bulunca hicret edenlerdir.

-Veya muhacir ve ensardan sonra, kıyamete kadarki zamanda onlar güzellikle tâbi olan mü'minlerdir. Bundan dolayı şöyle denildi: Ayet, bütün mü'minleri içine almıştır.

“Ya Rabbena, bizi ve bizden önce iman eden kardeşlerimizi bağışla.”

Buradaki “kardeşlerimiz” ifadesinden murat, din kardeşliğidir.

“İman edenlere karşı kalplerimizde bir kin bırakma!”

“Rabbimiz! Şüphesiz sen Rauf – Rahîm’sin (çok şefkatli, çok merhametlisin).”

Dolayısıyla, dualarımıza icabet etmeyi Senden bekliyoruz.

11- “Münafıklık yapanların halini görmedin mi?”

“Ehl-i kitaptan inkar eden kardeşlerine şöyle diyorlar:”

Buradaki kardeşlik, küfür kardeşliğidir veya dostluk ve yakınlıktır.

“Andolsun, eğer çıkarılırsanız, mutlaka biz de sizinle beraber çıkarız.”

Şayet diyarınızdan çıkarılırsanız biz de sizinle beraber çıkarız.

“Sizin hakkınızda asla kimseye itaat etmeyiz.”

Sizinle savaşta veya sizin zillete maruz bırakılmanızda kimseye asla itaat etmeyiz.

“Eğer sizinle savaşılırsa, mutlaka size yardım ederiz.”

وَاللّٰهُ يَشْهَدُ اِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ “Allah, onları şahadet eder ki, yalancıdırlar.”

Çünkü Allah, onların böyle yapmayacaklarını bilmektedir.

12- لَئِنْ اُخْرِجُوا لَا يَخْرُجُوْنَ مَعَهُمْ “Andolsun, eğer çıkarılırlarsa, onlarla beraber çıkmazlar.”

كٰذِبُونَ وَلَئِنْ قُوْتِلُوْا لَا يَنْصُرُوْنَهُمْ “Kendilerine karşı savaşılsa, onlara yardım etmezler.”

Münafıkların reisi İbnu Übey ve arkadaşları Beni Nadir’e mektup yazıp ayette anlatılan teminatları vermişlerdi. Ama verdikleri sözlerden hiçbirini tutmadılar.

Ayette, peygamberliğin sıhhatine ve Kur’anın i’cazına bir delil vardır.³

وَلَئِنْ نَّصَرُوْهُمْ لَيُوْتِلْنَ الْاَدْبَارَ “Eğer yardım etseler, mutlaka arkalarını dönüp kaçarlar.”

Faraza, yardım edecek olsalar, hezimete uğramış bir şekilde arkalarını dönüp kaçarlar.

ثُمَّ لَا يَنْصُرُوْنَ “Sonra kendilerine yardım da edilmez.”

Allah onları zelil kılar, münafıkların yardımı da bir fayda vermez.

Her iki fiildeki zamir, hem Yahudilere hem de münafıklara ait olabilir.

13- لَآ تَنْتُمْ اَشَدُّ رَهْبَةً فِىْ صُدُوْرِهِمْ مِنَ اللّٰهِ “Onların kalplerinde sizin korkunuz, Allah’ın korkusundan daha fazladır.”

Onlar, sizin korkunuzdan dolayı “biz Allahtan korkarız” diyorlar. Hâlbuki, kalplerindeki sizin korkunuz, Allahtan korkmalarından çok daha fazladır.⁴

ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُوْنَ “Bu, onların anlayışsız bir kavim olmalarındandır.”

³ Çünkü burada gelecekte bir haber vardır ve aynen haber verildiği gibi gerçekleşmiştir.

⁴ Allaha inanmadıkları için O’ndan korkmazlar. Ama kendilerini Müslüman göstermek için “biz Allahtan korkarız” derler. Böyle demeleri, sizden korkmalarından kaynaklanmaktadır.

Allahın azametini bilmezler ki hakkıyla O'ndan korksunlar, korkulmaya asıl layık olanın O olduğunu anlasınlar.

14- “Onlar muh-kem beldeler içinde veya duvarlar arkasında olmadan sizinle toplu hâlde savaşımazlar.”

Yahudiler ve münafıklar toplu ve müttefik bir hâlde sizinle savaşımazlar. Çok korktukları için ancak hendekle, kale ile çevrili beldelerde veya duvarlar arkasından savaşırlar.

بَأْسُهُمْ بَيْنَهُمْ شَدِيدٌ “Kendi aralarındaki çekişmeleri şiddetlidir.”

Onların size karşı bu hâlleri, çok zayıf ve korkak olmalarından değildir. Çünkü birbirleriyle savaştıklarında çok şiddetli savaşırlar. Aksine, bu halleri,

-Allahın onların kalplerine bıraktığı korkudandır.

-Ve bir de şundandır: Allah ve Rasûlüne harp ilan eden biri, cesur da olsa korkar, aziz de olsa zillete mahkûm olur.

تَحْسَبُهُمْ جَمِيعًا وَقُلُوبُهُمْ شَتَّى “Sen onları toplu sanırsın, hâlbuki kalpleri darmadağınaktır.”

Sen onları bir ve beraber zannedersin. Hâlbuki inançlarının ayrı ve maksatlarının farklı olmasından dolayı kalpleri darmadağınaktır.

بُذِلَتْ أَعْقُلُهُمْ “Bu, onların aklını kullanmaz bir kavim olmalarındandır.”

15- “Onların hali, kendilerinden az öncekilerin hali gibidir.”

Yani, Yahudilerin hâli, Bedirdeki müşriklerin hâline benzer.

Veya Beni Nadir Yahudilerinin hâli Beni Kaynuka Yahudilerinin hâline benzer.

Ancak bu açıklama, Beni Kaynuka Yahudilerinin Beni Nadir'den önce yurtlarından çıkarılmaları rivayetinin sahih olmasına göredir.

Veya ifade genel de olabilir. Yani, Beni Nadir Yahudilerinin hâli, önceki devirlerde helâk edilen milletlerin hâline benzer.

ذَاقُوا وَبَالَ أَمْرِهُمْ “Onlar yaptıklarının cezasını tatmışlardı.”

Onlar dünyada küfürlerinin kötü akıbetini tattılar.

ع وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ **“Ve onlara (ahirette de) çok elîm bir azap vardır.”**

Ve onlar için ahirette de acıklı bir azap vardır.

16- كَمَثَلِ الشَّيْطَانِ **“(Münafıkların hali ise) tıpkı şeytanın hali gibidir.”**

Münafıkların Yahudileri savaşa teşvik etmesi, şeytanın hâline benzer.

ع إِذْ قَالَ لِلْإِنْسَانِ اكْفُرْ **“Hani insana, “İnkâr et” demişti.”**

Hani şeytan, bir âmirin memuruna emir vermesi gibi, insana “inkâr et” demişti.

İnsan inkâr **“İnsan inkâr edince de, “Şüphesiz ben senden uzağım, çünkü ben âlemlerin Rabbi olan Allah’tan korkarım” dedi.”**

Azapta onunla beraber olmak korkusuyla, kendisinden teberri etti. Ama, ayetin devamının nazara verdiği gibi, bu teberri bir fayda da vermedi.

Ayetteki **“insan”** ifadesi, insan cinsini anlatır.

Denildi ki: Bundan murat Ebu Cehildir. İblis ona Bedir gününde **“Bugün insanlardan size galip gelecek yoktur ve ben sizin koruyucunuzum.”** (Enfal, 48) demişti.

Denildi ki: Bundan murat bir rahiptir. Şeytan onu fücra ve dinden çıkmaya sevk etmişti.⁵

17- فَكَانَ عَاقِبَتُهُمَا أَنَّهُمَا فِي النَّارِ خَالِدَيْنِ فِيهَا **“Nihayet ikisinin sonu, ebedi kalmak üzere cehennem ateşi oldu.”**

ع وَذَلِكَ جَزَاءُ الظَّالِمِينَ **“İşte, zalimlerin cezası budur.”**

18- يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ **“Ey iman edenler! Allah’tan korkun.”**

ع وَتَنْتَظِرُ نَفْسٌ مَّقَدَّمَتْ لِغَدٍ **“Ve her nefis, yarın için ne hazırladığına baksın.”**

⁵ Rivayete göre bu rahip dindar biri iken, tedavi için yanına getirilen bir kıza, şeytanın telkiniyle tecavüz etti. Ardından yine şeytanın telkiniyle onu öldürdü. Durum anlaşıncı, hakkında idam kararı çıktı. Şeytan son bir oyun daha oynayıp “bana secde et, seni kurtarayım” dedi. Rahip şeytana secde etti, kâfir olarak asıldı gitti.

“Yarın”dan murat kıyamet günüdür. “Yarın” denilmesi, yakınlığından dolaydır.⁶

Veya dünya hayatı bir gün gibidir. Ahiret de yarın hükmünde olur.

Ayette “yarın” kelimesinin elif-lâmsız gelmesi, o günün azametini bildirmek içindir.

وَاتَّقُوا اللَّهَ “Allah’tan korkun.”

Ayetin başında aynı ifade varken burada da tekrarı, te’kid içindir.

Veya birinci “**Allahtan korkun**” ifadesi “size emredilenleri yapma hususunda Allahtan korkun” demektir. Çünkü “herkes yarın için ne hazırladığına baksın” ifadesinin evvelinde yer almasıyla, amelle alâkalı gelmiştir. İkinci “**Allahtan korkun**” ifadesi ise “haramları terk hususunda Allahtan korkun” demektir. Çünkü bu ibarenin devamı, günahlara karşı bir vaîd gibidir.

إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ “Şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.”

19- وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ فَأَنْسَاهُمْ أَنْفُسَهُمْ “O kimseler gibi olmayın ki, Allah’ı unuttular, Allah da onlara nefislerini unutturdu.”

Bunlar, Allahın hakkını unutup, Allah da onları kendilerini unutturmuş hâle getirmiştir. Öyle ki, kendilerine fayda verecek şeyleri duymazlar, kendilerini kurtaracak şeyleri yapmazlar.

Veya bundan murat, Allahu Teâlânın kıyamet günü onlara göstereceği şiddetli hâllerdir, o zaman kendilerini unutacaklardır.

أُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ “İşte onlar fasıkların ta kendileridir.”

Bunlar, fıskın kemâlinde olan kimselerdir.

20- لَا يَسْتَوِي أَصْحَابُ النَّارِ وَأَصْحَابُ الْجَنَّةِ “Cehennem ehli ile cennet ehli bir olmaz.”

Nefislerini olgunlaştırıp cennete ehil olanlarla, nefislerini kıymetsizleştirip cehenneme layık kılanlar bir değildir.

Şafii mezhebi, kâfiri öldüren bir mü’minin kısas olarak öldürülemeyeceğine bu ayetle de delil getirdi.

⁶ Çünkü, her gelecek yakındır.

أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمُ الْفَائِزُونَ “Cennet ehli kurtuluşa erenlerin ta kendileridir.”

Cennet ehli olanlar, ebedi nimetlere mazhar olarak kurtulmuşlardır.

21- “Şayet bu Kur’ân’ı bir dağa indirseydik, Allah korkusundan onu baş eymiş, parça parça olmuş görürdün.”

Ayet, “Biz emaneti göklere, yere ve dağlara arz ettik...” (Ahzab, 72) ayetinde olduğu tarzda bir temsildir. Bundan dolayı devamında şöyle geldi:

“Ola ki düşünürler diye insanlara bu misalleri veriyoruz.”

Ayette “emsal”ın çoğul gelmesi, hem burada getirilen misale, hem de diğerlerine baktığından dolaydır.

Ayetten murat, Kur’an okunduğunda,

-Kalbinin katılığı,

-Ve tefekkürünün azlığı sebebiyle huşu duymayan insanı kınamaktır.

22- “O, öyle Allah’tır ki O’ndan başka ilah yoktur.”

“Gaybı da şهادeti de bilendir.”

“O, Rahmân – Rahîm’dir.”

23- “O, öyle Allah’tır ki O’ndan başka ilah yoktur.”

“O; Melik, Kuddüs, Selam, Mü’min, Müheymin, Azîz, Cebbar, Mütekebbir’dir.”

Kuddüs, “bir noksanı gerektiren hâllerden son derece münezzeh olan” demektir.

Selâm, Allahın her türlü noksan ve afetten selâmette olmasıdır. Masdar kalıbında gelmesi, ziyadeliği bildirir.

Mü’min, eman ve emniyet verendir.

Müheymin, herşeyi muhafaza ve murakabe edendir.

Cebbâr, mahlukatını, dilediğini yapmaya mecbur kılar.⁷

Cebbâr, “mahlukâtın hâllerini düzelten” manasına da gelebilir.

Mütekebbir, bir ihtiyacı veya bir noksanı gerektiren hâllerden âlidir, yücedir.

سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ “Allah, onların ortak koştukları şeylerden münezzehtir.”

Çünkü bunların hiçbirinde hiçbir şeyi kendisine ortak kılmaz.

24- هُوَ اللَّهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ “O Allah; Halık, Bâri, Musavvir’dir.”

O, **Halık**’tır. herşeyi hikmetinin gereği üzere takdir eder.

Bâri’dir. O, eşyayı birbirine uyumsuz olmaktan uzak bir şekilde icad eder.

Musavvir’dir. O, eşyanın suret ve keyfiyetlerini dilediği gibi vücuda getirir.

Bu isimlerin ve diğer ilâhî isimlerin açıklamalarını isteyenler “Münteha’l-Münâ” isimli eserime baksınlar.

لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ “En güzel isimler O’nundur.”

Çünkü ilâhî isimler, manaların güzelliğine delâlet ederler.

٣ يَسْبِيحُ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ “Göklerde ve yerde olanlar O’nu tesbih ederler.”

Çünkü Allah, bütün noksanlıklardan münezzehtir.

وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ “O, Azîz – Hakîm’dir.”

O, bütün kemâlâtı cem etmiştir. Çünkü bütün kemâller, kudret ve ilmin kemâline râcidirler.

Hz. Peygamber şöyle buyurur:

Her kim Haşır sûresini okusa, Allah onun geçmiş ve gelecek bütün günahlarını bağışlar.”

⁷ Yani, hiçbir mahlûk için Allahın muradının karşısında bir direnme söz konusu olamaz. İnsanın ve cinlerin fiillerinde hür olmaları da buna dâhildir. İmam-ı Gazali şöyle der: “İnsan, hür olmaya mecburdur.”

MÜMTEHİNE SÛRESİ

Mümteherine Sûresi Medenî'dir.

On üç ayettir.

1- “Ey iman edenler! يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ - Düşmanım ve düşmanınızı dost edinmeyin.”

Sebeb-i Nüzûl

Ayetler, Hâtüb İbni Ebi Beltea hakkında nazil oldu. Hâtüb, Hz. Peygamberin Mekkeye savaşa çıkacağını öğrenince onlara “Hz. Peygamber size geliyor, tedbirinizi alın” diye mektup yazdı. Mektubu Muttalib oğullarının kölesi Sare ile gönderdi. Bunun üzerine Hz. Cebrail inip durumu Hz. Peygambere bildirdi. Hz. Peygamber; Ali, Ammar, Talha, Zübeyir ve Ebu Mirsedî (r. anhum) mektubu almak üzere görevlendirdi ve şöyle dedi: “Yola çıkın, Hâh ravzasına varınca orada bir kadın bulacaksınız. Onda, Hâtübün Mekkelilere yazdığı bir mektup var. Mektubu kadından alın, kendisini ise yoluna bırakın. Şayet direnirse boynunu vurun!”

Kafîle yola çıktı. Belirtilen yerde kadını buldular. Ama kadın mektubu inkâr etti, bunun üzerine dönmeye niyetlendiler. Hz. Ali kılıcı gösterince, saçlarının arasından mektubu çıkardı.

Daha sonra Hz. Peygamber Hâtübü huzuruna çağırdı, niye böyle yaptığını sordu. Hâtüb dedi: “Ya Rasûlullah, İslâma girdikten sonra küfre dönmüş değilim, Sana bağlılığımı bildirdikten sonra aldatmış da değilim. Lakin ben, Kureyş kabilesi içine sonradan karışmış biriyim, onlar içinde benim ailemi himaye edecek kimse yoktur. Bundan dolayı onlar nezdinde bir yerim olsun istedim. Çünkü bildim ki, bu mektubum onlardan bir zararı gidermeyecek.”

Hz. Peygamber Hâtübün doğru söylediğine kanaat getirdi ve mazeretini geçerli saydı.

“Siz onlara sevgi gösteriyorsunuz.” تُلَقُّونَ إِلَيْهِمْ بِالْمَوَدَّةِ

“Hâlbuki onlar size gelen hakkı inkâr ettiler.” وَقَدْ كَفَرُوا بِمَا جَاءَكُمْ مِنَ الْحَقِّ

“Rabbiniz olan Allah’a iman ediyorsunuz diye Peygamberi ve sizi (yurdunuzdan) çıkarıyorlar.” يُخْرِجُونَ الرَّسُولَ وَإِيَّاكُمْ أَنْ تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ رَبِّكُمْ

“Eğer benim yolumda cihad etmek ve rızamı kazanmak üzere çıktıysanız (böyle yapmayın).”

Onları dost edinmeyin!

“Onlara gizlice sevgi besliyorsunuz.”

“Oysa ben sizin gizlediğinizi de, açığa vurduğunuzu da bilirim.”

“Sizden her kim bunu yaparsa, doğru yoldan sapmış olur.”

“Eğer onlar sizi ele geçirirlerse, size düşman olurlar.”

Yani, sizin onlara sevgi göstermeniz size bir fayda vermez.

“Ve ellerini de, dillerini de size kötülük etmek için uzatırlar.”

Elleriyle öldürmeye, dilleriyle aleyhinizde konuşmaya çalışırlar.

“Ve inkâr etmenizi istediler.”

Ve dinden dönmenizi istediler.

Ayette sadece “istediler” kısmının geçmiş zaman sığasıyla gelmesi, onların her şeyden önce birinci hedeflerinin bu olduğunu ve ayrıca Müslümanları ele geçiremeseler bile onların bu isteğinin her hâl ü kârda bulunduğunu hissettirmek içindir.

“Yakınlarınız ve çocuklarınız size asla fayda vermeyecektir.”

“Kıyamet günü Allah aranızı ayıracaktır.”

Kıyamet günü başınıza gelecek dehşetli bir hâlde aranızı ayırır, o zaman birbirinizden kaçarsınız.

Öyleyse ne diye bugün Allahın hakkını bırakıp da yarın sizden kaçacak olanlara yöneliyorsunuz?

“Allah, yaptıklarınızı hakkıyla görendir.”

dikten sonra, bunun bir tetimmesi olarak ne demeleri gerektiğini anlatan bir emirdir.

5- رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا “Ya Rabbena! Bizi inkâr edenler için bir fitne kılma!”

Onları bize musallat kılarak, dayanamayacağımız bir azaba bizi düşürmelerine fırsat verme.

وَاعْفِرْ لَنَا رَبَّنَا “Bizi bağışla, ya Rabbena!”

Taşkınlıklarımızı bağışla.

أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ “Azîz – Hakîm olan ancak Sensin.”

Azîz ve Hakîm olan ise, tevekkül edeni korumaya ve dua edene cevap vermeye elbette ehildir.

6- لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِيهِمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ “Andolsun, onlarda sizin için, Allah’ı ve ahiret gününü umanlara güzel bir örnek vardır.”

Hız. İbrahimi model almaya ziyadesiyle teşvik için, O ve O’na tâbi olanlarda güzel bir örnek olduğu tekrar edilmiştir. Bunun için de başta yemin getirilmiş, devamında da “sizin için” demek yerine “Allahı ve ahiret gününü umanlara” denilmiştir. Çünkü bu ifadede “mü’min olan birinin onlara uymayı terk etmesi yakışmaz” manasına bir delâlet vardır.

Ayrıca, ayet şunu da bildiriyor ki, “kim onları terk etse, inancındaki bozukluktan dolayı terk etmiş olur.” Bundan dolayı ayetin devamında şöyle denildi:

وَمَنْ يَتَوَلَّ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ “Kim de yüz çevirirse, şüphesiz Allah, Gani’dir – Hamîd’dir.”

Demek ki böyle bir terk, kâfirlerin tehdit edilmesine layık bir durumdur.

7- عَسَى اللَّهُ أَنْ يَجْعَلَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ الَّذِينَ عَادَيْتُمْ مِنْهُمْ مَوْدَّةً “Umulur ki Allah, sizinle onlardan düşman olduğunuz kimseler arasında bir sevgi meydana getirir.”

Bu sûrenin ilk ayetleri indiğinde, mü’minler müşrik olan akrabalarına düşmanlık göstermiş ve onlardan teberri etmişlerdi. Allahu Teâlâ bu ayetle de aralarında bir dostluk meydana geleceğine vaatte bulundu ve fiilen de

bu vaadini gerçekleştirdi. Çünkü müşriklerin çoğu İslâma girdiler ve onlara dost oldular.

“Allah kadirdir.” وَاللَّهُ قَدِيرٌ

Allahın gücü buna yeter.

“Ve Allah Ğafur – Rahîm’dir.” وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

Allah, daha önceden onlara dostluk göstermenizle ilgili taşkınlıklarınızı ve akrabalık meyliyle kalbinizde onlara yönelik sevginizi bağışlar, size merhamet eder.

لَا يَنْهَيْكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ ۖ-8
“Allah, din hakkında sizinle savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayan kimselere iyilik etmenizden, onlara adaletli davranmanızdan sizi men etmez.”

“Çünkü Allah adil olanları sever.” إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ

Sebeb-i nüzûl

Rivayete göre Hz. Ebubekirin kızı Esmâ, müşrike olan annesinin hediyesini kabul etmemiş, içeri girmesine de izin vermemişti. Ayet, bu münasebetle indi.

إِنَّمَا يَنْهِيكُمْ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ قَاتَلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَأَخْرَجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ ۖ 9-
“Allah sizi, ancak sizinle din hak-
kında savaşan, sizi yurtlarınızdan çıkaran ve çıkarılmanız için yar-
dım eden kimselere dost olmaktan men eder.”

Nitekim Mekke müşrikleri bu ayette anlatıldığı şekilde idi. Bir kısmı mü'minleri Mekkenen çıkarmaya çalışırken, bir kısmı da onlara yardımcı olmuştu.

“Her kim onlarla dost olursa, işte onlar zalimlerin ta kendileridir.”

Onlara dostluk gösterenler, dostluğu asıl yerinde kullanmadıkları için zâlimlerin ta kendisi olurlar.

10- "Ey iman" يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمْ الْمُؤْمِنَاتُ مِنْهَا جَرَاتٍ فَأَمْتَحِنُوهُنَّ

edenler! Mü'min kadınlar hicret ederek size geldiği zaman, onları imtihan edin.”

Ta ki dillerinde olan imanın, kalplerindeki imana muvafık olduğuna dair sizde bir zann-ı galip meydana gelsin.

عَلَّمَ بِإِيمَانِهِنَّ “Allah onların imanlarını en iyi bilendir.”

Çünkü o, onların kalplerinde olanlara muttalidir.

فَإِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ إِلَى الْكُفَّارِ “Eğer onların mü'min kadınlar olduğunu bilerseniz, onları kâfirlere geri döndürmeyin.”

Zann-ı galiple onların mü'min olduklarına kanat getirirseniz, onları kâfir olan kocalarına geri göndermeyiniz.

Onların mü'min olduklarını öğrenmek, kendilerine yemin ettirerek ve bazı emarelerin zuhuru ile gerçekleşir. Bu şekildeki bir kanaat aslında tam bir ilim değil iken, ayette **“eğer bilerseniz...”** denilmesi, kendisiyle amelin vücubunda böyle bir zannın ilim gibi olmasındandır.

لَا هُنَّ حِلٌّ لَّهُمْ “Bunlar (mü'min kadınlar) onlara helal değildir.

وَلَا هُمْ يَحِلُّونَ لَهُنَّ “Onlar da bunlara helal olmazlar.”

Ayette her iki tarafın birbirine helâl olmadığını birer birer söylemek

-Mutabakat ve mübalağa içindir.

-Veya birincisi ayrılığın meydana gelmesi, ikincisi ise men etmek içindir.

وَأَتَوْهُم مَّا أَنْفَقُوا “Onların (yani kocalarının) sarfettiklerini (mehirleri) geri verin.”

Kâfir olan kocalarının onlara verdikleri mehirleri, kocalarına iade edin.

Bunun böyle olması şu yüzdendi: Hudeybiye Barışında Müslümanlar “sizden bize gelen kimseleri iade edeceğiz” diye anlaşma imzalamışlardı. Ancak, mü'min kadınların kâfir kocalarına geri gönderilmesini yasaklayan ayet inince, bunu uygulamak zorlaştı. Böyle olunca da o kadınların mehirlerini, kâfir kocalarına geri vermek lüzumu hâsıl oldu.

Sebeb-i nüzûl

Rivayete göre Hudeybiye Barışından sonra Beni Eslem kabilesinden Harisin kızı Sübay'a, Müslüman olarak Hz. Peygamberin yanına vardı. Ko-

cası da Hudeybiye anlaşmasına dayanarak hanımını geri istedi. Bu münasebetle bu ayet nazil oldu.¹

Hz. Peygamber Sübay'a'ya Müslüman olduğuna dair yemin ettirdi. O da yemin edince, Hz. Peygamber, kocasına mehrini iade etti. Bu şekilde ayrılmaları tahakkuk edince, Hz. Ömer Sübay'a ile evlendi.

“Mehirlerini kendilerine verdiğiniz zaman onlarla evlenmenizde size bir günah yoktur.”

Çünkü Müslüman olmaları, onları kâfir olan kocalarından ayrı hâle getirdi.

Ayette mehrin nazara verilmesi, kocalarına iade verilenlerin mehir yerine geçmeyeceğini bildirmek içindir.

“Kâfire kadınları nikâhınızda tutmayın.”

Ayetten murat, mü'min erkekleri müştik kadınlarla beraberlikten nehyetmektir.

“Onlar için sarfettiğinizi (mehirleri) isteyin.”

Kâfirlere giden hanımlarınızın mehirlerini onlardan isteyin.

“Onlar da (mü'min kadınların kocaları) sarfettiklerini istesinler.”

Onlar da size hicret eden hanımlarının mehirlerini istesinler.

“Size Allah'ın hükmü işte budur.”

Ayette zikrolunanların hepsi, Allahın size bildirdiği birer hükümdür.

“O aranızda hükmeder.”

“Ve Allah Alîm'dir – Hakîm'dir.”

Alîm'dir, her şeyi bilir. Hakîm'dir, hikmetinin iktizasına göre hüküm koyar.

¹ Ayet, Hudeybiyede varılan anlaşma metninin erkeklerle sınırlı olduğunu bildirmiş, mü'min kadınların kâfir kocalarına geri verilmesini ise yasaklamıştır. Ancak buna bedel olarak, kocalarına mehirleri iade edilecektir.

11- **وَإِنْ فَاتَكُمْ شَيْءٌ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ إِلَى الْكُفَّارِ فَعاقِبْتُمْ فَاتُوا الَّذِينَ ذَهَبَتْ** **أَزْوَاجُهُمْ مِثْلَ مَا أَنْفَقُوا** “Eğer eşlerinizden biri kâfirlere kaçar ve siz de onlarla çarpışıp ganimet alırsanız, eşleri gidenlere sarf ettikleri (mehir) kadarını verin.”

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, önceki ayet nazil olduğunda, müşrikler kendilerine gelen kâfir kadınların kocalarına mehir ödemekten kaçındılar, ayet bu münasebetle nâzil oldu.

Denildi ki: Ayetin manası şöyle de olabilir: Şayet bir mü'minin hanımı kâfirlere gider ve eşi bu yüzden bir mağduriyet yaşarsa, ganimet elde ettiğinizde onun zararını ganimetten telâfi edin.

12- **وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي أَنْتُمْ بِهِ مُؤْمِنُونَ** “Ve iman ettiğiniz Allah’a karşı gelmekten sakının.”

Çünkü O’na iman, O’ndan sakınılmasını gerektirir.

12- **يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يَبْتَغِيَنَّكَ** **كADINLAR SANA GELDİĞİNDE ŞÖYLE BIAT ETSİNLER:”**

“Allah’a hiçbir şeyi ortak koşmayacaklar.”

Ayet Mekkenin fethinde nâzil oldu. Çünkü Hz. Peygamber erkeklerden biat aldıktan sonra, kadınlardan da biat aldı.

“Hırsızlık yapmayacaklar.”

“Zina etmeyecekler.”

“Çocuklarını öldürmeyecekler.”

Bundan murat, “ve’d-i benat” denilen kız çocuklarını öldürmektir.

“Elleri ile ayakları arasında bir iftira uydurup getirmeyecekler.”²

² Bu ifade ile, zina mahsulü çocuğun kocaya isnat edilmemesi kastedilmiş olabileceği gibi, genel olarak iftirada bulunulmaması da kastedilmiş olabilir. Yalan söylenmemesi ve sahtekârlık yapılmaması gibi.

لَا يَعْصِيَنَّكَ فِي مَعْرُوفٍ “Hiçbir marûf işte sana karşı gelmeyecekler.”

Kendilerine emredeceğin güzel, makul bir şeyde Sana karşı gelmeyecekler.

Hız. Peygamber ancak marûf olanı emredeceği hâlde, ayette **“Hiçbir marûf işte sana karşı gelmeyecekler”** denilmesi “Hâlîka isyan olan yerde mahlûka itaat edilmez” manasına tenbihte bulunmak içindir.³

فَبَايِعُوهُنَّ “Sen de onların biatlarını kabul et.”

Onlar Sana bunları yerine getirmek hususunda garanti verdiklerinde, sen de bunlara vefa göstermeleri halinde kendilerine sevap garantisi ver.

وَأَسْتَغْفِرُ لَهُنَّ اللَّهُ “Ve onlar için Allah’tan mağfiret dile.”

إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ “Şüphesiz Allah, Ğafur – Rahîm’dir.”

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَوَلَّوْا قَوْمًا غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ 13- “Ey iman edenler! Allah’ın gadap ettiği bir kavmi dost edinmeyin.”

Bundan murat,

-Ya bütün kâfirlerdir.

-Veya Yahudilerdir.

Sebeb-i nüzûl

Çünkü rivayete göre, ayet bazı fakir mü’minler hakkında nazil oldu. Bunlar, Yahudilerin yanına gidiyor, onlardan faydalanmak istiyorlardı.

فَذَيِّسُوا مِنَ الْآخِرَةِ كَمَا يَبِيسُ الْكُفَّارُ مِنْ أَصْحَابِ الْقُبُورِ “Bunlar, kabir ehlinden kâfirlerin ümit kestikleri gibi, ahiretten tamamen ümitsizlerini kesmişlerdir.”

Kâfirlerin ahiretten ümitlerini kesmeleri, ahirete inanmamalarındandır. Yahudilerin ümit kesmeleri ise, Tevrat’ta geleceği anlatılan ve mu’cizelerle teyid edilen Hız. Peygamberi sırf inatları sebebiyle kabul etmemeleri yüzünden, ahirette kendilerine bir nasip olmayacağını bilmelerindendir.

³ Hız. Peygamber elbette akla ve dine aykırı bir şey emretmez. Ama -farz-ı muhal olarak- emredecek olsa, Ona da itaat edilmez.

Bunların ahiretten ümitlerini kesmelerinin, kâfirlerin kabirdekilerden ümidini kesmelerine benzetilmesi,

-“Bunlar diriltilmez” şeklindeki kabullerindendir.

-Veya “Kabirdeki kâfirlerin sevap kazanmaktan ümitlerini kestikleri gibi” manasındadır.

-Veya “nasıl ki kabirdekilerden bir fayda beklenmez...” şeklinde bir benzetmedir.

Birinci manaya göre değerlendirildiğinde, onları ümitsizliğe atan şeyin küfürleri olduğuna dikkat çekilmiş olur.

Hız. Peygamber şöyle buyurur:

“Her kim Mümtetine sûresini okusa, erkek ve kadın bütün mü'minler kıyamet günü ona şefaatçi olurlar.”

SAF SÛRESİ

Saf Sûresi Medenî'dir. Mekkî olduğunu söyleyenler de vardır.
On dört ayettir.

1- سَبِّحَ اللَّهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ “Göklerde ne var ve yerde ne varsa, hepsi Allah’ı tesbih eder.”

وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ “O, Azîz – Hakîm’dir.”

Bunun tefsiri daha önce geçmişti.

2- يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ “Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyi niçin söylüyorsunuz?”

Sebeb-i nüzûl

Rivayete göre, Müslümanlar şöyle demişlerdi: “Allahın en sevdiği amelin hangisi olduğunu bilsek de, mallarımızı ve canlarımızı feda etsek.”

Bunun üzerine Allahu Teâlâ bu sûrenin dördüncü ayetini indirdi. Ama bazı Müslümanlar Uhud günü üstteki sözlerinin gereğini yapmayıp gerisin geriye dönünce, bu ayeti indirdi.

3- كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ “Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz, Allah katında çok menfur bir iştir.”

Ayette geçen “makt” kelimesi, buğzun en şiddetli şeklini ifade eder. Ayetin üslûbunda onların yapmayacakları şeyleri söylemelerinin, her büyüğün yanında küçük kaldığı Zât’ın nezdinde çok büyük bir vebâl olduğuna delâlet vardır.

4- إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًّا كَانَهُمْ بُنْيَانٌ مَرْصُوصٌ “Hiç şüphe yok ki, Allah birbirine kurşunla kenetlenmiş bir bina gibi saf bağlayarak kendi yolunda savaşanları sever.”

Böyle binalarda hiçbir gedik ve çatlak olmadığı için son derece sağlam olurlar.

5- وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ “Hani Mûsâ kavmine şöyle demişti:”

يَا قَوْمِ لِمَ تُوَدُّونَنِي “Ey kavmim! Niçin bana eziyet ediyorsunuz?”

Ey kavmim! Niçin karşı gelmekle ve “hayâlarında şişme var” gibi iftirlarla beni üzüyorsunuz?

“Siz de biliyorsunuz ki, ben Allah’ın size gönderdiği elçisiyim.”

Hâlbuki getirdiğim mu’cizeler sebebiyle, benim gerçekten Allahın elçisi olduğumu biliyorsunuz.

Böyle bir bilgi ise, peygambere ezâ vermekle bağdaşmaz. Çünkü peygamberi peygamber olarak bilmek, O’na saygıyı gerektirir ve eza vermekten de men eder.

“Onlar yoldan sapınca, Allah da kalplerini saptırdı.”

Onlar ne zamanki haktan saptılar, Allah da onların kalplerini hakkı kbulden ve doğru olana meyilden kaydırdı.

“Allah, fasıklar topluluğunu hidayete erdirmez.”

Allah, fasık olanları hakkın marifetine ulaştıracak bir hidayete sevketmez.

Veya onları cennete kavuşturmaz.

6- “Hani Meryem oğlu İsa şöyle demişti:”

“Ey İsrailoğulları! Ben size Allah’ın elçisiyim.”

“Benden önceki Tevrat’ı doğrulayıcıyım.”

“Benden sonra gelecek Ahmed isminde bir peygamberin de müjdecisiyim.”

Hiz. Musa “ey kavmim” derken Hiz. İsa’nın “ey İsrailoğulları” demesi, (babasız yaratıldığı için) onlarda bir nesebi olmayışındandır.

Benim dinim, Allahın kitaplarını ve peygamberlerini tasdikler.

Bunu göstermek için de peygamberlerin kendisiyle hükmettikleri ilk meşhur kitap olan Tevratı ve son peygamber Hiz. Muhammedi (asm) zikretti.

“Fakat onlara apaçık delillerle gelince “Bu, apaçık bir sihirdir” dediler.”

“Bu apaçık bir sihirdir” demeleri, getirmiş olduklarına veya bizzat kendisine yöneliktir.

7- “İslâm’a وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُوَ يُدْعَى إِلَى الْإِسْلَامِ-7 davet olunduğu hâlde, Allah’a karşı yalan uydurandan daha zalim kim olabilir?”

Yani, böyle birinden daha zalimi yoktur! Çünkü çağrılmış olduğu şeyin hak olduğu gayet açıktır ve çağrılmış olduğu şey dünya ve ahiretin mutluluğunu kendisine kazandıracaktır. O ise buna icabet etmeye bedel peygamberi yalanlayarak ve ona gelen ayetlere, mu’cizelere “sihir” diyerek Allaha iftira etmektedir.

“Allah, zalimler topluluğunu hidayete erdirmez.” وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ

Onları, kendisinde felah olan şeye irşad etmez.

8- “Allah’ın nurunu ağızlarıyla söndürmek istiyorlar.” يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ

“Allahın nurundan” murat,

-Onun dinidir.

-Kitabıdır.

-Veya delilidir.

Ağızlarıyla söndürmek istemeleri, onu tenkid etmeleri ve çamur atmaya çalışmalarıdır.

“Allah ise, nurunu tamamlayıcıdır.” وَاللَّهُ مِمَّنْ نُورِهِ

Allah ise onu neşrederek ve yücelterek kemâline ulaştıracaktır.

“Kâfirler hoşlanmasalar da.” وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ

9- “O ki, peygamberini hidayet ve hak din ile gönderdi.” هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ

“Onu bütün dinlere üstün kılmak için (böyle yaptı).” لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ

Allahın, rasûlünü hidayetle göndermesinden murat, Kur'an veya mu'cizelerdir.

﴿لَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ﴾ “Müşrikler hoşlanmasalar da.”

Hak dinin diğer bütün dinlere galip gelmesi,

-Onda olan mahz-ı tevhidden,

-Ve şirki ibtal etmesindendir.

10- ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ تِجَارَةٍ تُنْجِيكُمْ مِنْ عَذَابِ أَلِيمٍ﴾ “Ey iman edenler! Elîm bir azaptan kurtaracak bir ticareti size göstereyim mi?”

11- ﴿تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ﴾ “Allah ve Rasûlüne iman edersiniz.”

﴿وَتُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ﴾ “Allah yolunda mallarınızla ve canlarınızla cihad edersiniz.”

Ayetin bu kısmı, ticareti beyan eder. O da iman ve bir de azmin kemâline sevkeden cihaddır.

Ayetten murat, bunların yapılmasını emretmektir.¹

Bunun haber sığastıyla gelmesi, bunların terk edilmemesi gerektiğini bildirerek içindir.

﴿ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾ “Eğer bilerseniz, bu sizin için daha hayırlıdır.”

Yani, bahsi geçen iman ve cihad, eğer ilim ehli kimselerseniz sizin için daha hayırlıdır.

“Eğer bilerseniz” denilmesi şundandır:

Çünkü cahilin fiiline önem verilmez.

12- ﴿يَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ﴾ “(Bunu yaparsanız), günahlarınızı bağışlar.”

Yani, eğer inanır ve cihad ederseniz, Allah günahlarınızı bağışlar.

﴿وَيُدْخِلْكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرَىٰ مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَمَسَاكِينُ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتٍ عَدْنٍ﴾ “Sizi altlarından nehirler akan cennet bahçelerine ve Adn cennetlerindeki güzel meskenlere koyar.”

¹ Yani, “Allah ve Rasûlüne iman edersiniz, Allah yolunda cihad edersiniz...” denilmesi “iman ediniz, cihad ediniz” anlamına gelir.

ذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ “İşte bu, büyük kurtuluştur.”

“İşte bu”, yani bahsi geçen mağfiret ve cennete koymak, en büyük kurtuluştur.

13- وَأُخْرَىٰ تُحِبُّونَهَا “Ayrıca, seveceğiniz bir şey daha:”

Ayrıca, bu nimetlere ilâve olarak peşin başka bir nimet var.

Ayette “seveceğiniz bir şey daha:” denilmesinde, muhatapların peşin lezzeti gelecekteki lezzete tercih etmelerine bir tariz vardır.

نَضْرَ مِنْ اللَّهِ وَفَتْحَ قَرِيبٍ “Allah’tan bir yardım ve yakın bir fetih!”

وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ “Ve mü’minleri müjdele!”

“Ve mü’minleri müjdele” ifadesi, hazfedilmiş bir emre atfedilmiştir. Yani, “Ey peygamber! “Ey iman edenler” de ve müjdele.”

“Ey iman edenler! Siz iman edin ve cihad edin! Ve ey peygamber! Sen de iman ve cihada mukabil onlara dünyada ve ahirette verilecek olanları müjdele!”

14- يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا أَنْصَارَ اللَّهِ “Ey iman edenler! Allah’ın yardımcıları olun.”

كَمَا قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ لِلْحَوَارِيِّينَ “Nasıl ki Meryem oğlu İsa havarilere şöyle demişti:”

مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ “Allah’a (giden yolda) benim yardımcıları kimdir?”

قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ “Havariler dedi: Biz Allah’ın yardımcılarıyız.”

Havariler, Hz. İsa’nın en yakınında olan dava arkadaşlarıdır. Bunlar, O’na ilk iman eden kimselerdi. On iki kişi idiler.

فَأَمَنْتَ طَائِفَةٌ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَكَفَرَتْ طَائِفَةٌ “İsrailoğullarından bir taife iman etti, bir taife ise inkar etti.”

Onlardan bir kısmı Hz. İsa’ya iman etti, bir kısmı da inkâr etti.

فَإَيَّدْنَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَىٰ عَدُوِّهِمْ **“Biz de iman edenleri düşmanlarına karşı teyid ettik.”**

Biz, iman edenleri İsa’nın semaya yükseltilmesinden sonra delillerle ve savaş ile düşmanlarına karşı kuvvetlendirdik.

فَاصْبَحُوا ظَاهِرِينَ **“Böylece üstün geldiler.”**

Böylece galip oldular.

Hız. Peygamberden şöyle rivayet edilir:

“Her kim Saf sûresini okusa, İsa O’na duacı olur, dünyada olduğu sürece onun için mağfiret talebinde bulunur. Kıyamet gününde ise, refiki olur.”

CUM'A SÛRESİ

Cum'a Sûresi Medenî'dir, on bir ayettir.

1- يُسَبِّحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ
 “Göklerde olan ve yerde olan her şey, Melik, Kuddüs, Azîz, Hakîm olan Allah’ı tesbih eder.”

2- هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمَمِينَ رَسُولًا مِنْهُمْ
 “O ki, ümmîler içinde kendilerinden bir peygamber gönderdi.”

“Ümmîler”den murat Arablardır. Çünkü o zamanda onların çoğu okuma-yazma bilmezdi.

Gelen peygamberin onlardan biri olması, onlar gibi ümmî olmasını ifade eder.

يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ
 “(O peygamber), onlara (Allahın) âyetlerini okuyor.”
 وَيُزَكِّيهِمْ “Onları arıtıyor.”

Onların nefislerini kötü inançlardan ve amellerden tertemiz yapıyor.

وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ
 “Onlara kitabı ve hikmeti öğretiyor.”

Onlara Kitabı ve şeriatı (dinin hükümlerini) öğretiyor.

Veya dinin hem nakle dayalı olan kısmını, hem de akla hitap eden yönünü onlara talim ediyor.

Peygamberin peygamberliği için başka bir mu’cize olmasa bile, ümmî biri olarak bunları yapması mu’cize olarak yeter.

وَأَن كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ
 “Hâlbuki onlar, bundan önce apaçık bir dalalet içinde idiler.”

Onlar daha evvelinde şirk ve cahiliye pislikleri içindeydiler.

Ayet, kendilerini irşad edecek bir peygambere ne kadar şiddetle muhtaç olduklarını beyan eder.

Ayet, aynı zamanda Hz. Peygamber hakkında “bir muallimden bunları öğrendi” şeklinde hatıra gelebilecek bir vehmi def eder.¹

¹ Yani, o çevrede ilim ehli kimseler yoktu. O’nun etrafındakiler de kendisi gibi

3- **“Allah, o Peygamberi) henüz onlara katılmamış bulunan diğer insanlara da (gönderdi).”**

Ayetin bu kısmı, Hz. Peygamberin sahabeden itibaren ta kıyamete kadar gelecek bütün insanlara gönderilmesini bildirir. Çünkü O’nun daveti ve talimi, bütün insanlığıdır.

“O, Azîz’dir – Hakîm’dir.” وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

O, hârikulâde olarak buna imkan vermekle Aziz’dir.

O’nu seçmek ve O’na öğretmekte de hikmet sahibidir.

4- **“İşte bu, Allah’ın lütfudur, onu dilediğine verir.”** ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ

Hz. Peygamberin, emsalinden üstün kılındığı bu özellik Allahın bir fazlıdır, tamamen bir lütuf ve ihsan olarak dilediğine nasip eder.

“Allah, büyük lütuf sahibidir.” وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ

Öyle ki, O’nun büyük lütfu karşısında dünya nimetleri veya ahiret nimetleri, hatta her ikisinin nimetleri çok küçük kalır.

5- **“Tevrat’la yükümlü olup da onunla amel etmeyenlerin durumu, ciltlerle kitap taşıyan eşeğin durumu gibidir.”** مَثَلُ الَّذِينَ حُمِّلُوا التَّوْرَةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ أَسْفَارًا

Tevratı bilen ve onunla amel etme hususunda mükellef olan kimseler, onunla amel etmediklerinde veya onda olanlardan faydalanmadıklarında, hâlleri ilim kitapları yüklü merkebin hâline benzer. Merkep o kitapları yüklenir, ama faydalanamaz.

“Allah’ın âyetlerini inkâr eden topluluğun hâli ne kötüdür!” بُشٍّ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ

Bu kavimden murat, Hz. Peygamberin nübüvvetine delâlet eden Allahın âyetlerini yalanlayan Yahudilerdir.

“Allah, zalimler topluluğunu hidayete erdirmez.” وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ

ümmî idi. Demek ki, O ilmini insanlardan öğrenmedi, “Üstad-ı Ezelisinden” ders aldı.

قُلْ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ هَادُوا إِن زَعَمْتُمْ أَنَّكُمْ أَوْلِيَاءُ لِلَّهِ مِنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَنَّوْا 6-
 “De ki: “Ey Yahudiler! Eğer insanlar arasında kendinizin
 Allah’ın dostları olduğunuzu sanıyorsanız, haydi ölümü isteyin!”

Yahudiler “Biz Allah’ın oğulları ve sevgili kullarıyız” (Maide, 18) diyorlardı.

إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ “Eğer sadık kimseler iseniz.”

Bu iddianızda sadık iseniz Allahtan ölümü temenni edin, ta ki bu çile dünyasından, ikrâm mahalli olan cennete sizi nakletsin!

وَلَا يَتَمَنَّوْنَهُ أَبَدًا بِمَا قَدَّمْتُمْ أَيْدِيَهُمْ 7-
 “Ama onlar, daha evvel yaptıklarından dolayı asla ölümü istemezler.”

Ama onlar yapmış oldukları küfür ve isyanlar sebebiyle ölümü hiç istemeyeceklerdir.

وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ “Ve Allah, zalimleri hakkıyla bilir.”

Ona göre de karşılıklarını verir.

قُلْ إِنَّ الْمَوْتَ الَّذِي تَفِرُّونَ مِنْهُ فَإِنَّهُ مُلَاقِيكُمْ 8-
 “De ki: Kendisinden kaçıp durduğunuz ölüm var ya, o mutlaka size ulaşacaktır.”

Yahudiler, dilleriyle ölümü temenni ettiklerinde ölümün gelip de amel-
 lerinin karşılığı olarak ceza görmekten korkuyorlardı.

“O, mutlaka size ulaşacaktır.”

Kaçmakla ondan kurtulamazsınız.

Sanki onların kaçması, ölümün kendilerine gelmesini hızlandırmaktadır.

ثُمَّ تُرَدُّونَ إِلَىٰ عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ “Sonra gaybı da, görünen âlemi de
 bilen (Allah’a) döndürüleceksiniz.”

فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ “O da, yapmakta olduklarınızı size tek tek
 haber verecek.”

Ona göre de size karşılığını verecek.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ 9-

“Ey iman edenler! Cuma günü namaz için nida edildiği zaman, hemen Allah’ın zikrine koşun.”

وَذَرُوا الْبَيْعَ **“Ve alışverişi bırakın.”**

Bugüne **“Cum’a”** denilmesi, insanların o günde namaz için toplanmalarındandır. Arablar daha önce Cum’a gününe **“Arube”** diyorlardı. Denildi ki: **“Cum’a günü”** adını veren Ka’b Bin Lüey’dir. O günde insanları bir araya getirmişti. Hz. Peygamber (asm) Medineye geldiğinde Kub’ada bir miktar kaldı, sonra Medineye girdi ve Cum’a namazını Beni Salim vadisinde kıldırdı.

Ayetteki **“Allahın zikrine koşun”** ifadesinden murat, süratli bir koşmak değildir. Zikirten murat ise, hutbedir. Zikirten muradın namaz olduğu da söylendi. Buna koşulmasının emredilmesi, vücutuna delâlet eder.

“Eğer bilerseniz, bu sizin için daha hayırlıdır.”

İşte bu Allahın zikrine koşmak, sizin için ticarî muameleden daha hayırlıdır. Çünkü ahiretteki fayda, daha hayırlı ve daimidir.

“Eğer bilerseniz”

Gerçek hayır ve şerri biliyorsanız veya ehl-i ilim kimseler iseniz, bu böyledir.

10- **“Namaz kılındıktan sonra yeryüzüne dağılın.”**

“Ve Allah’ın lütfundan (nasibinizi) arayın.”

“Ve Allah’ı çokça anın ki kurtuluşa eresiniz.”

11- **“Bir ticaret veya bir eğlence gördükleri zaman hemen dağılıp ona gittiler.”**

“Ve seni ayakta bıraktılar.”

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Hz. Peygamber (asm) Cum’a hutbesi irad ederken gıda

yüklü bir kervan geldi. Oniki kişi dışında, mesciddeki insanlar dışarı çıktılar, ayet bu münasebetle nazil oldu.

“Ona gittiler”

Burada zamir, ticarete racidir. Ayette hem ticaret hem de eğlenceden söz edilmekle beraber, zamirin sadece ticarete raci olması, bu yöneltmede ticaretin asıl olmasındandır.

Ayrıca, eğlenceden murat da ticaret kervanını karşılamak için çalınan davuldur.

Ayette “**bir ticaret veya bir eğlence**” şeklinde gelmesi, onlardan bir kısmının sadece davulu duymakla ve görmekle yerlerinden kalktığına delalet etmek içindir.

Veya, ticarete ihtiyaç varken ve ondan faydalanırken, böyle hutbeyi bırakıp ona kalkmak kınanmış bir durum olunca, eğlence için kalkmak evleviyetle kınanmış olur.

Denildi ki: Cümlelerin takdiri şöyle olabilir: “Bir ticaret gördüklerinde ona yönelip kalktılar ve bir eğlence gördüklerinde de ona yönelip kalktılar.”

“**De ki: Allah nezdinde olan, eğlenceden ve ticaretten daha hayırlıdır.**”

De ki: Allah nezdindeki sevap, eğlence ve ticaretten çok daha hayırlıdır. Çünkü eğlence ve ticaretten tevehhüm ettiğinizin hilafına, Allah nezdindeki sevap hem gerçektir, hem de ebedidir.

“**Allah, rızık verenlerin en hayırlısıdır.**” وَاللَّهُ خَيْرُ الرَّازِقِينَ

Öyleyse O'na tevekkül edin ve rızıkı ondan talep edin.

Hız. Peygamberden şöyle rivayet edilir:

“Her kim Cum'a sûresini okusa, Müslümanların şehirlerinde Cum'a kılan ve kılmayanlar sayısınca kendisine mükâfat verilir.”

MÜNAFİKUN SÛRESİ

Münafikun Sûresi Medenî'dir, on bir ayettir.

1- **“Münafıklar sana geldik-
lerinde, “Senin, Allah’ın rasûlü olduğuna şahadet ederiz” dediler.”**

Şahadet (şahit olmak), şuhuda yani hazır ve muttali olmaya dayalı bir bilgi ile haber vermektir. Bundan dolayı Cenab-ı Hak şahadet edileni doğruladı ve şahadetlerini ise yalanladı ve şöyle buyurdu:

“Allah biliyor ki sen elbette Onun rasûlüsün.”
“Allah, şahadet eder ki münafıklar ya-
lancıdırlar.”

Çünkü onlar buna itikat etmediler.

2- **“Yeminlerini kalkan yaptılar.”**

Onlar bu yalan yeminlerini veya yalan şahadetlerini, katledilmekten ve sürgünden korunmak için bir kalkan edindiler.

“Böylece Allah yolundan çevirdiler.”
“Gerçekten onların yaptıkları şey ne kötü-
dür!”

Onlar bu nifakları ve Allah yolundan alıkoymalarıyla ne de kötü şeyler yapıyorlar!

3- **“İşte bu, şu sebeptedir: Onlar iman ettiler,
sonra inkâr ettiler.”**

“İşte bu” ifadesiyle,

-Kötü amellerine şahit olan üstteki sözleri

-Veya nifak, yalan ve imanı tahkir eden mezkur hallerine işaret edilmiştir.

İşte, onların bu sözü veya hâli,

-Zâhiren iman edip de gizliden küfür içinde olmalarından,

-Veya bir mu’cize görünce iman edip, ardından şeytanlarından şüphe verici bir şey duyunca inkâr etmelerindendir.

فَطَعُ عَلَى قُلُوبِهِمْ “Bu yüzden kalpleri mühürlendi.”

Böylece küfürde ilerlediler ve kuvvetlendiler.

فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ “Artık onlar anlamazlar.”

Artık onlar imanın hakikatini anlamazlar ve imanın sıhhatini bilmezler.

وَإِذَا رَأَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ أَجْسَامُهُمْ 4- “Onları gördüğünde kalıpları hoşuna gider.”

وَإِنْ يَقُولُوا تَسْمَعُ لِقَوْلِهِمْ “Konuşurlarsa onların sözünü dinlersin.”

Sözleri belîğ ve tatlıdır.

Münafıkların reisi İbnu Übey, iri bedenli ve fasih konuşan biri idi. Hz. Peygamberin meclisine kendisi gibi kimselerle gelirdi. Bunların kalıpları beğenilir, sözleri dinlenilirdi.

كَأَنَّهُمْ خُشْبٌ مِّنْ دَرَّةٍ “Onlar sanki duvara dayalı keresteler gibidirler.”

Onların duvara dayalı kerestelere benzetilmeleri, ilim ve tefekkürden boş kuru birer ceset olmalarındandır.

Denildi ki: Ayette geçen “huşub” kelimesi “içi boş kütükler” manasına da gelir.¹

Buna benzetilmeleri, görünüşlerinin düzgün, içlerinin ise boş olmalarındandır.

يَحْسَبُونَ كُلَّ صَيْحَةٍ عَلَيْهِمْ “Her gürültüyü kendi aleyhlerine sanırlar.”

Korkaklıklarından ve töhmet altında bulunmalarından dolayı, her gürültüyü kendi aleyhlerine zannederler.

هُمُ الْعَدُوُّ “Onlar düşmandır.”

فَاخْذَرْهُمْ “Onlardan sakın.”

قَاتِلْهُمْ اللَّهُ “Allah onları kahretsin!”

Bu ifade Allahtan bir lanettir veya mü’minlerin onlara böyle demelerini bildirmektedir.

أَنَّى يُؤْفَكُونَ “Nasıl da döndürülüyorlar?”

¹ Böyle bir kütüğe dıştan bakıldığında sağlam bir şey zannedilir, ama gerçekte ise, içten içe çürümüş, yakılmaktan başka bir işe yaramaz hâle gelmiştir.

5- “Onlara, “Ge- lin, Allah Rasûlü sizin için mağfiret dilesin” denildiği zaman başla- rını çevirirler.”

“Ve onların, büyüklük taslayarak yüz çevirdiklerini görürsün.”

6- “Onlara mağfiret dilesen de, dilemesen de onlar için birdir.”

“Allah onları asla bağışlamayacaktır.”

Küfürde kökleştikleri için Allah asla onları bağışlamayacaktır.

“Çünkü Allah, fasık bir kavmi yola ilet- mez.”

Bunlar küfür ve nifaka iyice daldıklarından dolayı, düzelmeye kabiliyet- leri kalmamış gibidir.

7- “Onlar şöyle diyen kimselerdir:”

“Allah Rasûlü’nün yanında bulunanlara bir şey vermeyin ki dağılıp gitsinler.”

Bu münafıklar, fakir muhacirler hakkında Ensar’a böyle söylüyorlardı.

“Hâlbuki göklerin ve yerin hazineleri Allah’ındır.”

Bütün rızıklar ve kısmetler O’nun elindedir.

“Fakat münafıklar anlamazlar.”

Lakin münafıklar, Allahı tanımamaları sebebiyle bunu anlamazlar.

8- “Onlar, “An- dolsun, eğer Medine’ye dönersek, en aziz olan, en zelil olanı oradan mutlaka çıkaracaktır” diyorlar.”

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, Hz. Peygamberin gazvelerinden birinde bir bedevi, En- sardan biriyle su hususunda tartıştı. Bedevi, bir odunla diğerinin başına vurdu, O da gidip İbnu Übey’e şikâyet etti. İbnu Übey “eğer Medine’ye

dönersek, en aziz olan, en zelil olanı oradan mutlaka çıkaracaktır” dedi. “En aziz” ile kendini, “en zelil” ile de -haşa- peygamberi kastetti.

وَاللّٰهُ الْعَزِزُّ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ “Hâlbuki izzet, ancak Allah’ın, peygamberinin ve mü’minlerindir.”

Galebe ve kuvvet Allahın ve aziz kılmış olduğu Rasûlünün ve mü’minlerindir.

وَلَكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَعْلَمُونَ “Lakin münafıklar bilmezler.”

Lakin münafıklar aşırı cehalet ve gururlarından, bunu bilmiyorlar.

9- يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُلْهِكُمْ أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ “Ey iman edenler! Mallarınız ve evlatlarınız sizi, Allah’ı zikretmekten alıkoymasın.”

Mal ve evlatlarınızın tedbiri ve onlara göstereceğiniz ihtimam, sizleri namazdan ve mabudu zikretmek olan diğer ibadetlerden alıkoymasın.

Ayetten murat, insanın bunlarla oyalanmasını nehyetmektir.

وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ “Her kim bunu yaparsa, işte onlar ziyana uğrayanların ta kendileridir.”

Çünkü bakî ve büyük olanı, fani ve hakîr olanla değişmişlerdir.

10- وَأَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ فَيَقُولَ “Sizden birine ölüm gelip de şöyle demesinden önce, size verdiğimiz rızıktan (Allah için) infak edin:”

رَبِّ لَوْلَا أَخَّرْتَنِي إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ فَأَصَّدَّقَ وَأَكُنْ مِنَ الصَّالِحِينَ “Rabbim, yakın bir süreye kadar bana mühlet verseydin de sadaka versem ve salihlerden olsaydım!”

Sizden birine ölümün emareleri gelip de böyle demezden önce, mallarınızın bir kısmını ahiret azığı olarak infak edin!

11- وَلَنْ يُؤَخِّرَ اللَّهُ نَفْسًا إِذَا جَاءَ أَجَلُهَا “Allah, eceli geldiğinde hiç kimseye asla süre vermez.”

وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ “Ve Allah, bütün yaptıklarınızdan haberdardır.”

Ona göre de karşılık verir.

Hiz. Peygamber şöyle buyurur:

“Her kim Münafıkun sûresini okusa, nifaktan uzak olur.”

TEĞABÜN SÛRESİ

Teğabün Sûresinin Mekkî veya Medenî olması ihtilâfıdır.
On sekiz ayettir.

1- **“Göklerde ne var ve yerde ne varsa hepsi Allah’ı tesbih eder.”** يُسَبِّحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ

Göklerde ve yerde olanlar, Allahın kemâline ve istiğnasına delâlet etmekle O’na tesbih ederler.

“Mülk O’nundur.” لَهُ الْمُلْكُ

“Hamd O’na mahsustur.” وَلَهُ الْحَمْدُ

Hakikat noktasında mülk sadece O’nundur ve hamd de O’na aittir.

“O, her şeye kadirdir.” وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

Çünkü kudreti iktiza eden zâtının her şeye nisbeti eşittir.¹

Cenab-ı Hak, ardından bunları açıklamaya başlayıp şöyle buyurdu:

2- **“O ki sizi yarattı.”** هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ

“Artık kiminiz kâfirdir, kiminiz mü’min.” فَمِنْكُمْ كَافِرٌ وَمِنْكُمْ مُؤْمِنٌ

Bir kısmınız küfre sevkedecek şeylerle Ona yönelir, bunun sonucu olarak kâfir olması takdir edilir.

Bir kısmınız da imana sevkedecek şeylere muvaffak kılınır ve mü’min olması mukadder olur.

“Allah, yaptıklarınızı görendir.” وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

Dolayısıyla, amellerinize uygun bir şekilde size muamele eder.

3- **“Gökleri ve yeri hak ile yarattı.”** خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ

O, gökleri ve yeri tam bir hikmetle yarattı.

“Sizi şekillendirdi.” وَصَوَّرَكُمْ

“Ve şekillerinizi de güzel yaptı.” فَأَحْسَنَ صُورَكُمْ

¹ Allah için az-çok, küçük-büyük fark etmez. Dilediği her şeyi kolayca yapar.

Sizi, göklerde ve yerde en güzel suret ile mümtaz kıldı. Öyle ki,

-Kainatın özelliklerini özet olarak sizde gösterdi.

-San'at harikaları olan eşyanın hususiyetlerini hülâsa olarak sizde cem etti.

-Sizi, bütün mahlukatın enmuzeci (özetini) kıldı.

وَالَيْهِ الْمَصِيرُ **“Dönüş ancak O’nadır.”**

Öyleyse siz de iç dünyanızı güzelleştirin. Ta ki Allahın azabına maruz kalıp dış güzelliğinizi de kaybetmeyesiniz, insan iken hayvana çevrilmeyesiniz.²

4- يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ **“Göklerdeki ve yerdeki her şeyi bilir.”**

وَيَعْلَمُ مَا تُسْرُونَ وَمَا تُعْلِنُونَ **“Gizlediklerinizi ve açığa vurduklarınızı da bilir.”**

وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ **“Allah, kalplerde olanı hakkıyla bilendir.”**

Dolayısıyla, bilinmek şanından olan bir şey, ister küllî olsun ister cüzî, Allaha gizli olamaz. Çünkü Allahın ilmini gerektiren durumun hepsine nisbeti birdir.

Cenab-ı Hak üstteki ayetlerde önce kudretine delalet eden ciheti, ardından da ilmine delalet eden ciheti nazara verdi. Çünkü mahlûkatın Allahın kudretine olan delâleti evvelen ve bizzattır. (Yani, önceliklidir ve bizâtihi delalet ederler.) İlmine olan delaleti ise,

-Onlarda görülen mükemmellik,

-Ve bazı cihetlerle özellikler verilmesi yönlerindendir.

5- أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبُؤُا الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ **“Önceki inkâr edenlerin haberi size gelmedi mi?”**

Ey kâfirler! Nûh, Hûd ve Salih peygamberlerin kavimleri gibi önceki kavimlerin haberi size gelmedi mi?

فَذَاقُوا وَبَالَ أَمْرِهِمْ **“Onlar yaptıklarının vebalini tattılar.”**

Onlar küfürlerinin zararını daha şu dünyada tattılar.

وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ **“Ve onlar için elîm bir azap vardır.”**

Ahirette de onlar için elem verici bir azap var.

² Kur'an-ı Kerim, bazı taşkınlık yapan kimselerin domuza ve maymuna çevrildiğini anlatır. Bkz. Maide 60 ve A'raf 166.

6- **Bunun sebebi şu: Peygamberleri onlara apaçık deliller getirmişlerdi.”**

Bahsedilen bu vebal ve azap şu sebeple idi: Peygamberleri onlara mu'cizelerle geliyorlardı.

“Onlar ise, “(Bizim gibi) insanlar mı bize hidayet edecek?” dediler.”

Peygamberlerin beşer olmasını hayretle karşıladılar ve inkâr ettiler.

“Böylece inkâr ettiler.”

“Ve yüz çevirdiler.”

Böylece peygamberleri reddettiler ve gelen mu'cizeler üzerinde düşünmekten yüz çevirdiler.

“Allah da hiçbir şeye muhtaç olmadığını gösterdi.”

Allah ise her şeyden müstağnidir. Dolayısıyla onların tâatine de muhtaç değildir.

“Allah, Ğani'dir – Hamîd'dir.”

Allah onların ibadetine ve başka şeylere karşı Ğani'dir.

Hamîd'dir, her mahlûk O'nun medhine delâlet eder.

7- **“İnkâr edenler, diriltilmeyeceklerini iddia ettiler.”**

“De ki: Hayır! Rabbime and olsun, mutlaka diriltileceksiniz.”

“Sonra yaptıklarınız tek tek size haber verilecektir.”

Yaptıklarınızın muhasebesi görülmek ve karşılığı gösterilmek suretiyle tek tek size haber verilecek.

“Bu, Allah'a kolaydır.”

Madde, yeniden diriltmeyi kabule müstaidir ve bunu yapacak kudrette de bir noksanlık yoktur.

8- **فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالنُّورِ الَّذِي أَنْزَلْنَا** “Öyleyse Allah’a, Rasûlüne ve indirdiğimiz nura iman edin.”

“İndirilen nur”dan murat, Kur’an-ı Kerimdir.

Çünkü Kur’an, mu’cize olmasıyla, kendisi kendine delildir. İçinde bulunan açıklama ve beyanlarla diğer semavî kitaplara da delildir.

وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ “Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.”

Ona göre de karşılık verir.

9- **يَوْمَ يَجْمَعُكُمْ لِيَوْمِ الْجَمْعِ** “Toplanma günü için Allah sizi bir araya getirir.” (yevm-i cem)

Bu güne “**toplanma günü**” denilmesi, o günde hesap ve ceza için toplanılmasıdır. Melekler, ins ve cin o günde bir araya getirilecektir.

ذَلِكَ يَوْمُ التَّعَابِنِ “O gün karşılıklı aldanış günüdür.”

O günde kimin aldandığı açığa çıkar. Saîd olup cenneti kazananlar, şayet hidayet ehli olsalardı şakî olanlar için takdir edilen menzillere konarlar. Şakî olanlar da, şayet kötü yolda gitselerdi saîd olanların varacağı menzillerde bulunurlar.³

Ayette “teğabün” kelimesinin elif-lamlı gelmesi şuna delalet eder: Gerçek aldanma, -büyüklüğü ve devamı sebebiyle— ahiret işlerinde olan aldanmadır.

وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ وَيَعْمَلْ صَالِحًا يُكَفِّرْ عَنْهُ سَيِّئَاتِهِ “Kim Allah’a iman eder ve salih amel işlerse, (Allah) onun kötülüklerini örter.”

³ Yani, her insan için cennet ve cehennemden menziller hazırlanmıştır. İman ve salih amel işlediğinde cennette, küfür ve isyanı tercih ederse cehennemde olacaktır. Böyle olunca, cennet ehli olan kimseler cehennem ehlinin cennetteki menzillerine de sahip olurlar. Cehennem ehli olanlar da cennet ehlinin cehennemdeki yerlerinde bulunurlar. Bu durum, cehennem ehli için tam bir hüsrandır. Çünkü en güzeli kaybetmişler, en fenayı kazanmışlardır. Cennet ehli için ise kâr içinde kârdır. Çünkü en fenadan kurtulmuşlar, en güzeli ise kazanmışlardır. Bu durumda kazanan ehl-i iman, kaybeden ehl-i küfürdür. Bunun **karşılıklı aldanma** tarzında ifade edilmesi, her iki tarafta da bir şeyin kaybedilmesi olmasındandır. Ama şu farkla ki, cennet ehli cehennemi kaybetmiş, cehennem ehli ise cenneti kaybetmişlerdir.

“Ve onu altlarından ırmaklar akan, ebedî kalacakları cennetlere sokar.”

“İşte bu, büyük kurtuluştur.”

“İşte bu” ifadesi, her iki duruma da yani, cehennemden kurtulmaya ve cennete alınmaya işaret eder.

Bundan dolayı bu kurtuluş “büyük kurtuluş” şeklinde tavsif edildi. Çünkü bu kurtuluşa

-Hem zararın def'i,

-Hem de menfaatin celbi vardır.

10- “İnkâr eden ve وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ - âyetlerimizi yalanlayanlara gelince, işte onlar cehennem ehlidirler.”

“Orada ebedi kalacaklardır.”

وَبِئْسَ الْمَصِيرُ “Ne kötü gidilecek yerdir orası!”

Sanki bu ve önceki ayet, teğabünün bir beyanı ve tafsili durumundadır.

11- “Allah’ın izni olmadan hiç bir musibet isabet etmez.”

Her bir musibet, Allahın takdiri ve iradesiyle meydana gelir.

“Kim Allah’a inanırsa, Allah onun kalbini doğruya götürür.”

Her kim Allaha inanıyorsa, Allah ona musibete karşı sebat verir, musibet anında “İnna lillahi ve inna ileyhi raciun” dedirtir.

“Allah her şeyi bilendir.”

Kalpleri ve kalplerin içinde bulunduğu hâlleri de bilir.

12- “Allah’a itaat edin, Peygamber’e de itaat edin.”

“Yüz çevirirseniz bilin ki, elçimize düşen ancak apaçık bir tebliğdir.”

Yani, şayet siz dinlemez ve yüz çevirirseniz, O’na bir zararı yoktur. Çünkü O’nun vazifesi tebliğdir ve onu da zaten yapmıştır.

13- **“Allah, kendisinden başka hiçbir ilâh olmayandır.”** **اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ**

**“Ve mü'minler yalnız Allah'a tevekkül et-
sinler.”** **وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ**

Çünkü her şeyin Allaha inanmaları, bu tevekkülü gerektirir.

14- **“Ey iman eden-
ler! Eşlerinizden ve çocuklarınızdan size düşman olanlar vardır.”**

-Sizi Allahı anmaktan alıkoyabilirler.

-Din veya dünya işinizde size hasım olup zarar verebilirler.

“Onlardan sakının.” **فَاخْذِرُوهُمْ**

Onların zarar vermesinden kendinizi emniyette sanmayın.

**“Ama affeder, hoş gö-
rüp vazgeçer ve bağışlarsanız, şüphe yok ki Allah Ğafur – Rahîm'dir
(çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.)”**

Affetmek, hatalarına karşı ceza vermemektir.

Safv, onlardan sadır olan hatadan yüz çevirmek ve başlarına kakma-
maktır.

Bağışlamak ise, hatalarını gizlemek ve o konuda mazeretlerini nazar-ı
itibara almaktır.

İşte siz böyle yaptığınızda, Allah da size benzeri bir muamelede bulunur
ve özel olarak lütfuna mazhar kılar.

15- **“Mallarınız ve evladınız ancak bir fitne-
dir (imtihandır).”** **إِنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ**

“Büyük mükafat ise Allah'ın yanındadır.” **وَاللَّهُ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ**

Allahın bu büyük mükâfatı, Allaha muhabbeti ve tâati, mal ve evlat için
çalışmaya tercih edenler içindir.

16- **“O halde, gücünüzün yettiği kadar Allah'tan
korkun.”** **فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ**

Yani, takva yolunda elinizden gelen gayreti gösterin.

“Dinleyin.” **وَاسْمَعُوا**

Onun öğütlerine kulak verin.

وَاطِيعُوا “İtaat edin.”

Emirlerine itaat edin.

وَانْفِقُوا خَيْرًا لِّأَنْفُسِكُمْ “Kendi iyiliğinize olarak harcayın.”

Onun rızası için hayır işlerinde infakta bulunun.

“Kendi iyiliğinize” denilmesi, bu emirlere uymaya teşviki te’kid etmektedir.

وَمَنْ يُوقِ شَحْنَفِهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ “Kim nefsinin bencilliğinden korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir.”

Bunun tefsiri geçmişti.⁴

17- إِنْ تَقْرَضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا يُّضَاعِفْهُ لَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ “Eğer Allah’a güzel bir borç verirsiniz, onu sizin için kat kat yapar ve sizi bağışlar.”

وَاللَّهُ شَكُورٌ حَلِيمٌ “Allah Şekûr’dur – Halîm’dir.”

Eğer siz malı ihlâsla ve gönül hoşluğuyla Allahın emrettiği yerlerde harcarsanız, Allah size bire ondan tutun bire yedi yüze kadar verir, hatta daha fazlasını verir. İnfakın bereketiyle sizi bağışlar.

Allah Şekûr’dur, aza çok verir.

Halîm’dir, ceza vermekte acele etmez.

18- عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ “Görünmeyeni ve görüneni bilendir.”

Hiçbir şey O’na gizli değildir.

الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ “Azîz’dur – Hakîm’dir.”

Kudreti ve ilmi tamdır.

Hz. Peygamber şöyle buyurur: “Her kim Teğabün sûresini okusa, ani ölüme maruz kalmaz.”

Allahu a’lem (Doğrusunu en iyi Allah bilir.)

⁴ Mesela bkz. Nisa 128 ve Haşır 9.

TALAK SÛRESİ

Talak Sûresi Medenî'dir, on iki ayettir.

1- **“Ey Peygamber!”** يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ

“Kadınları boşadığınızda onları iddetleri içinde boşayın.” إِذَا طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلَّقُوهُنَّ لِعَدَّتِهِنَّ

Ayette nida Hz. Peygambere, hitap ise hüküm itibarıyla umumadır. Çünkü O, ümmetinin önderidir, O'na olan nida, onlara yapılmış gibidir.

Veya şöyle de denilebilir: Kelâm Hz. Peygambere yönelik olmakla beraber, hüküm bütün ümmetini içine alır.

Ayetteki **“boşadığınızda”** ifadesi, “boşamak istediğinizde” manasındır.

“Ve iddeti de sayın.” وَأَخْضُوا الْعِدَّةَ

Bu, üç kur şeklindedir.¹

“Rabbiniz Allah’tan korkun.” وَاتَّقُوا اللَّهَ رَبَّكُمْ

İddeti uzatmada ve kadınlara zarar vermede, sizi terbiye eden Allahtan korkun.

“Onları evlerinden çıkarmayın.” لَا تَخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ

İddetleri bitinceye kadar onları meskenlerinden çıkarmayın.

“Ve kendileri de çıkmasınlar.” وَلَا يَخْرُجْنَ

Onlar kendileri de çıkmasınlar. Ama karı-koca bu hususta aralarında anlaşılırsa, kadın bu süreyi kocasının evi dışında da bekleyebilir.

“Onları evlerinden çıkarmayın ve kendileri de çıkmasınlar” ifadesi, onların iddet müddetince kocalarının evinde durma hakları olduğuna delâlet eder.

“Apaçık bir hayasızlık yapmaları hali müstesna.” إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبَيَّنَةٍ

¹ Bkz. Bakara, 228.

Bu, “**çıkarmayın**” hükmünden bir istisnadır. Böyle bir hâl, -serkeşlikte olduğu gibi- onların evde kalma haklarını ortadan kaldırır.

Veya mana şöyle olabilir:

Ancak zina ederse, o zaman had cezasının uygulanması için evden çıkarılır.

Ayetteki istisna “**Kendileri de çıkmasınlar**” hükmünden bir istisna da olabilir.

Bu durumda,

-Nehiyde mübalağa ifade eder

-Ve onların çıkmasının apaçık bir hayasızlık olduğuna delâlet eder.

وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ “**Bunlar Allah’ın sınırlarıdır.**”

İşte bu bahsi geçen hükümler, Allahın koyduğu sınırlardır.

وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ “**Kim Allah’ın sınırlarını aşarsa, şüphesiz nefesine zulmetmiş olur.**”

Her kim Allahın koyduğu sınırları aşsa, kendini cezaya maruz bırakmakla nefesine zulmetmiş olur.

لَا تَذَرْنِي لَعَلَّ اللَّهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذَلِكَ أَمْرًا “**Bilemezsin, olur ki Allah bundan sonra bir durum ortaya çıkarıverir.**”

“**Bilemezsin...**” ifadesi,

-Nefse,

-Hz. Peygambere,

-Veya hanımını boşamak isteyen kimseye bakabilir.

Ayette “**olur ki...**” ile ifade edilen durum, kişinin boşamak istediği hanımına rağbetidir.²

فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ-2 “**Sürelerinin sonuna vardıklarında onları güzelce tutun.**”

Onlar iddetlerinin sonuna yaklaştıklarında ya güzel bir muaşeret ve uygun bir infakla onlara dönün.

أَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ “**Yahut güzellikle onlardan ayrılın.**”

² Yani, hanımı iddet süresini evde geçirirken, kocası fikir değiştirebilir, böylece evliliklerini devam ettirirler.

Veya haklarını vererek ve zarar vermekten kaçınarak güzellikle ayrılın, iddeti biterken kendileriyle beraber olup iddet müddetini uzatmak gibi hâllerden kaçının.

وَأَشْهَدُوا ذَوَىٰ عَدْلٍ مِّنكُمْ “İçinizden adalet sahibi iki kişiyi şahit tutun.”

Onlara dönmenizde veya evlilik bağıni kesmenizde,

-Şüpheden uzak kalmak,

-Ve çekişmeyi kesmek için içinizden âdil iki kimseyi şahit tutun.

Bu hüküm “Ey iman edenler! Belli bir süre için birbirinize borçlandığınız zaman bunu yazın.” (Bakara, 282) ayeti gibi mendubiyet bildirir. İmam-ı Şafii, hanımına dönme durumunda vacip olduğuna hükmeder.

وَأَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لِلَّهِ “Şahitliği Allah için yapın.”

Ey şahitler! İhtiyaç olduğunda Allah rızası için şahitlik yapın.

Bununla, şahit tutmak ve şahitliği hakkıyla yapmak hususunda bir teşvik yapılmaktadır.

Veya, sûrenin başından beri anlatılan durumları hakkıyla yerine getirmede bir teşvik manası da olabilir.

ذَٰلِكُمْ يُوعَظُ بِهِ مَن كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ “İşte Allah’a ve ahiret gününe iman eden kimseye öğütlenen budur.”

Bu öğüdün “Allaha ve ahiret gününe iman eden kimse için” olması, bundan faydalananın böyle kimseler olması ve ayetin onlara hitap etmesinden dolayıdır.

وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا “Kim Allah’tan korkarsa, ona bir çıkış yolu açar.”

وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ-3 “Ve ummadığı yerden onu rızıklandırır.”

Önceki ayetlerde sarih ve zımnî olarak bazı nehiyler yer almıştı. Hayız hâlinde iken hanımını boşamak, iddetini bekleyen hanımına zarar vermek, evden çıkarmak, Allahın koyduğu sınırları aşmak, şahitlikte bulunurken bazı şeyleri gizlemek, yapacağı şahitlikten dolayı menfaat teminine çalışmak gibi... Bu cümle ve evvelindeki cümle ile bunlardan sakınmaya bedel Allahın eşlere sıkıntı ve gamlardan bir çıkış yolu göstereceği ve sakınan kimsenin hatırına gelmez bir şekilde rızıklandıracağı vaat edildi.

Veya ayetin şümulü genel de olabilir. Yani, Allah bütün müttaki olanlara dünya ve ahiretin zararlarından kurtulmalarını ve ummadıkları bir şekilde hem dünyanın hem de ahiretin hayırlarına kavuşmalarını vaat etmektedir.

Veya ayetin bu kısmı, mü'minlerden bahsedilirken istidradî bir kelim olarak getirilmiş de olabilir.

Hiz. Peygamberden bu ayetle ilgili şöyle rivayet edilir:

“Ben Kur’anda bir ayet biliyorum, şayet insanlar onu alsalar kendilerine yeter.”

Hiz. Peygamber bu ayeti okumuş ve ardından da tekrarlamıştır.

Rivayete göre Salim Bin Avf, düşman tarafından esir alınmıştı. Babası, oğlunun hâlini Hiz. Peygambere şikâyet yolu anlattı. Hiz. Peygamber (asm) ona “Allahtan kork ve “La havle ve la kuvvete illa billâh” sözünü çokça söyle” buyurdu. O da öyle yaptı. Derken evinde bulunduğu bir sırada oğlu kapıyı çaldı, yanında da ganimet olarak yüz deve getirmişti. Başka bir rivayette yanında kıymetli eşya da getirdiği söylenir.

“Kim Allah’a tevekkül etse, O kendisine yeter.”

“Şüphesiz Allah, emrini yerine getirendir.”

Allahın murat ettiği bir şeyin gerçekleşmemesi düşünülemez.

“Allah her şey için bir ölçü koymuştur.”

Ayet, tevekkülün vücubunu beyan eder ve daha önce nazara verilen boşamanın belli bir zaman dilimine yayılması ve bu müddeti sayma emrini de takrir eder. Bu ayetin devamında bildirilen miktarlara da bir hazırlık mahiyetindedir.

4- وَالَّتِي يَسْنَنُ مِنَ الْمَجِيزِ مِنْ نِسَائِكُمْ إِنْ ارْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلَاثَةُ أَشْهُرٍ وَالَّتِي 4-
“Kadınlarınız içinden âdetten kesilmiş olanlarla, henüz âdetini görmemiş bulunanlardan eğer şüphe ederseniz (iddetlerinin nasıl olacağına tereddüt ederseniz), onların bekleme süresi üç aydır.”

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre “Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç ay hâli beklerler...” (Bakara, 228) ayeti nazil olunca “hayız görmeyenlerin iddeti ne kadar?” diye soruldu, ayet bu münasebetle nazil oldu.

وَأُولَاتُ الْأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ” **“Hamile olanların bekleme süresi ise, doğum yapmalarıdır.”**

Bu hüküm, hem boşanmış hanımlara, hem de kocası ölmüş hanımlara geneldir. **“İçinizden ölenlerin geride bıraktıkları eşleri, kendi kendilerine dört ay on gün (iddet) beklerler.”** (Bakara, 234) ayetinde kocası ölmüş hanımların dört ay on gün beklemeleri nazara verilir. Buradaki ayeti geneli üzere değerlendirmek, diğerini geneli üzere değerlendirmekten daha evlâdır.³

وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مِنْ أَمْرِهِ يُسْرًا” **“Kim Allah’tan korkarsa, Allah ona işinde bir kolaylık verir.”**

Her kim Allahın hükümlerinde O’ndan korkar ve o hükümlerin hukukunu gözetirse, Allah ona işini kolaylaştırır ve onu hayırda muvaffak kılar.

5- ذَٰلِكَ أَمْرُ اللَّهِ أَنْزَلَهُ إِلَيْكُمْ” **“Bu, Allah’ın size indirdiği emridir.”**

İşte bu zikrolunan hükümler Allahın size indirdiği emridir.

وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يُكَفِّرْ عَنْهُ سَيِّئَاتِهِ وَيُعْظِمْ لَهُ أَجْرًا” **“Kim Allah’tan korkarsa, onun kötülüklerini örter ve mükâfatını büyütür.”**

Çünkü **“iyilikler kötülükleri giderir.”** (Hûd, 114)

“Ve mükâfatını büyütür.”

Ve onun mükâfatını kat kat yapar.

6- أَسْكِنُوهُمْ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِنْ وُجْدِكُمْ” **“Onları (iddetleri süresince) gücünüz nispetinde, oturduğunuz yerin bir bölümünde oturtun.”**

وَلَا تُضَارُّوهُمْ لَنْ يُضَارَّوْا عَلَيْهِمْ” **“Onları sıkıntıya sokmak için kendilerine zarar vermeye kalkışmayın.”**

Mesken hususunda onlara baskı yapıp evden çıkmaya mecbur bırakmayın.

وَأِنْ كُنَّ أُولَاتٍ حَمْلٍ فَأَنْفِقُوا عَلَيْهِنَّ حَتَّى يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ” **“Eğer hamile iseler, doğum yapıncaya kadar nafakalarını verin.”**

³ Çünkü kocası ölmüş bir hanım şayet hamile ise, bebeğinin dünyaya gelmesi dört ay on günü aşabilir.

فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ فَاتُّوهُنَّ أْجُورَهُنَّ **“Sizin için çocuğu emzirirlerse ücretlerini de verin.”**

Çocuğu emzirmelerine mukabil, onlara ücretlerini verin.

وَآتِمُّوا بَيْنَكُمْ بِمَعْرُوفٍ **“Ve aranızda güzellikle konuşup danışın.”**

Çocuğu emzirme ve buna verilecek ücret konusunda aranızda güzel bir şekilde anlaşın.

وَإِنْ تَعَاسَرْتُم فَاسْتَرْضِعْ لَهُ أُخْرَى **“Eğer anlaşamazsanız, çocuğu başka bir kadın emzirecektir.”**

لِيُنْفِقَ ذُو سَعَةٍ مِنْ سَعَتِهِ 7- **“Eli geniş olan genişliğine göre nafaka versin.”**

وَمَنْ قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَلْيُنْفِقْ مِمَّا آتَاهُ اللَّهُ **“Rızkı kısılmış bulunan da Allah’ın kendisine verdiğinden versin.”**

لَا يَكْلِفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مَا آتَاهَا **“Allah, bir kimseyi ancak kendine verdiği ile mükellef kılar.”**

Çünkü O, hiç kimseye tâkatini aşan bir şeyi teklif etmez.

Ayette, darda olan kimsenin kalbini hoşnut etmek vardır. Bundan dolayı, ayetin devamında da geçimi dar olana kolaylık vaat edildi.

سَيَجْعَلُ اللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا **“Allah zorluktan sonra bir kolaylık kılacaktır.”**

Bu kolaylık, hem yakın geleceği, hem de ilerisini içine alır.

وَكَايْنُ مِنْ قَرْيَةٍ عَتَتْ عَنْ أَمْرِ رَبِّهَا وَرُسُلِهِ فَحَاسِبْنَاهَا حِسَابًا شَدِيدًا 8- **“Nice belde var ki Rabbinin ve O’nun elçilerinin emrine başkaldırdı, biz de onları çetin bir hesaba çektik.”**

Çetin hesap, kişinin her yaptığından tek tek hesaba çekilmesidir.

وَعَذَّبْنَاهَا عَذَابًا نُكْرًا **“Ve görülmemiş şekilde o beldeye azap ettik.”**

Bundan murat ahiret hesabı ve azabıdır. Geçmiş zaman sığısıyla bunun ifade edilmesi, vukuunun muhakkak olduğunu bildirmek içindir.

فَذَاقَتْ وَبَالَ أَمْرِهَا 9- **“Böylece yaptıklarının cezasını tattı.”**

Böylece o beldeye yaşayanlar, küfür ve masiyetlerinin cezasını çektiler.

“Ve işinin sonu tam bir hüsrân oldu.” وَكَانَ عَاقِبَةُ أَمْرِهَا خُسْرًا

Bu işin sonunda o belde hiçbir kâr elde etmedi.

10- “Allah, onlara şiddetli bir azap hazırladı.” أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا

Bunun tekrarlanması, vâid içindir ve devamında emredilen takvayı gerektiren durumu beyan etmektedir.

“O hâlde, ey iman etmiş olan akıl sahipleri, Allah’a karşı gelmekten sakının!” فَاتَّقُوا اللَّهَ يَا أُولِيَ الْأَلْبَابِ الَّذِينَ آمَنُوا

Üstteki ayette onların şiddetli hesabından söz edilmişti, bu ayette de şiddetli azaplarına dikkat çekildi. **Hesaptan murat** onların günahlarının tek tek sayılması ve amel defterini yazan meleklerin kayıtlarında sabit kılması; **azaptan murat ise** şu dünyada maruz kaldıkları peşin ceza olabilir.

“Allah, size bir zikir indirdi.” قَدْ أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكُمْ ذِكْرًا

Ayetteki “zikir”den murat Hz. Cebraildir. Ona “zikir” denilmesi

-Ya çokça zikretmesi,

-Veya bir zikir olan Kur’anı indirmesi,

-Veya semavatta kendisinden bahsedilmesi,

-Veya şeref ve itibarlı olması yönündendir.

“Zikir”den murat, Kur’an tilâvetine devamı veya onu tebliğde bulunması cihetiyle Hz. Muhammed de olabilir. (asm)

Hz. Peygamberin gönderilmesinin, ayette “inzal” (indirmek) şeklinde gelmesi,

-Zikir kelimesinin bu kullanımı gerektirmesindendir.

-Veya Hz. Peygamberin gönderilmesinin, kendisine inzal edilen vahyin sonucu olmasındandır.

“Zikir”den murat, Kur’an da olabilir.

11- رَسُولًا يَتْلُوا عَلَيْكُمْ آيَاتِ اللَّهِ مُبَيِّنَاتٍ لِيُخْرِجَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ “İman edip salih amel işleyenleri, karanlıklardan nura çıkarmak için, size Allah’ın apaçık âyetlerini okuyan bir peygamber gönderdi.”

Ayette “iman eden ve salih amel işleyenleri...” denilmesi, “Kur’anın nüzulünden sonra iman eden ve salih amel işleyenler” manasıdır.

Veya “iman etmesi ve salih amel işlemesi bilinen ve takdir olunanlar” anlamınadır.

“Karanlıklardan nura”

Gelen peygamber, bunları dalâlet karanlıklarından hidayet nurlarına çıkaracaktır.

وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ وَيَعْمَلْ صَالِحًا يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ
“Kim Allah’a iman eder ve salih amel işlerse, Allah onu, alt-
larından ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetlere sokar.”

Allah, ona gerçekten güzel bir rızık vermiştir.”

Ayette onların rızıklandırıldıkları sevab için bir hayret uyandırma ve büyüklüğüne dikkat çekmek vardır.

12- “Allah, yedi göğü ve yerden de bir mislini yaratandır.”

Ayette nazara verilen misliyet, adet noktasındadır.⁴

“Allah’ın emri bunlar arasında inip durmaktadır.”

Allahın emri ve kazası bunların arasında yürürlüktedir ve hükmü bunlarda nâfızdır.

“Ta bilirsiniz ki, Allah her şeyi kâdirdir.”

“Ve Allah ilmen her şeyi kuşatmıştır.”

Allahın gökleri ve yeri yedi tabaka olarak yaratması ve bunlarda tasarrufu, Allahın her şeyi kâdir olduğunu ve ilminin herşeyi kuşattığını bilmeniz içindir. Çünkü yaratmak ve tasarrufta bulunmanın her biri, O’nun kudret ve ilminin kemâline delâlet eder.

Hz. Peygamber şöyle buyurur:

“Her kim Talak sûresini okusa, Hz. Peygamberin sünneti üzere vefat eder.”

382. DERS

⁴ Yani, semavat yedi olduğu gibi, arz da yedidir, yedi tabakadan meydana gelmiştir.

TAHRİM SÛRESİ

Tahrim Sûresi Medenî'dir, on iki ayettir.

1- “Ey Peygamber!” يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ

“Eşlerinin rızasını esas alarak, Allah’ın sana helâl kıldığı şeyi niçin kendine haram ediyorsun?” لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ تَبْتَغِي مَرْضَاتَ أَزْوَاجِكَ

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Hz. Peygamber (asm), Hz. Aişe veya Hz. Hafsanın gününde Hz. Mariye ile beraber oldu. Hz. Hafsa buna muttali olunca Hz. Peygamberi kınadı, O da Hz. Mariye’yi kendisine haram kıldı. Ayet, bu münasebetle nazil oldu.

Denildi ki: Hz. Peygamber (asm) Hz. Hafsa’nın yanında bal şerbeti içmişti. Hz. Aişe, Hz. Peygamberin diğer iki hanımı Hz. Sevde ve Hz. Safiye ile ağız birliği edip “Senden meafir kokusu duyuyoruz” dediler.¹ O da bal şerbeti içmeyi kendine haram kılınca, ayet nazil oldu.

“Allah Ğafur – Rahîm’dir.” وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

Allah Ğafur’dur, bağışlayıcıdır, Senin bu zelleni de bağışlar. Çünkü Allahın helâl kıldığını haram yapmak caiz değildir.

Rahîm’dir, bundan dolayı ceza vermeyip sadece ismetini korumak için itapta bulunmakla Sana rahmetini göstermiştir.

2- “Allah (gerektiğinde) yeminlerinizi bozmayı size meşru kılmıştır.” قَدْ فَرَضَ اللَّهُ لَكُمْ تَحِلَّةَ أَيْمَانِكُمْ

Yeminlerin bozulması,

-Ya keffaretini vermek suretiyle,

-Veya “inşaallah” kaydı getirmek suretiyle olur. O zaman yemininde yalancı çıkmamış olur.

“Allah, Mevla’nızdır.” وَاللَّهُ مَوْلَاكُمْ

¹ Meafir, nahoş kokulu bir bitkidir.

وَهُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ “O, Alîm’dir – Hakîm’dir.”

Sizin maslahatınıza olanları bilir; fiillerinde ve hükümlerinde hikmet sahibidir.

3- **“Hanî Peygamber, eşlerinden birine gizlice bir söz söylemişti.”**

Hiz. Peygamber, hanımı Hafsa’ya

-Mariye’yi veya balı kendisine haram kıldığını,

-Veya kendisinden sonra hilafete Hiz. Ebubekir ve Hiz. Ömerin geçeceğini söylemişti.

“Fakat eşi, فَلَمَّا تَبَيَّنَتْ لَهُ وَأَظْهَرَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ عَرَّفَ بَعْضَهُ وَأَعْرَضَ عَنْ بَعْضٍ o sözü başkalarına haber verip Allah da bunu Peygamber’e açıklayınca, Peygamber (eşine) bir kısmını bildirmiş bir kısmından da vazgeçmişti.”

Hafsa, Aişeye bu sırrı haber verdi. Allah, sırrının ifşa edildiğine Peygamberi muttali kıldı. Peygamber, Hafsaya yaptığıının bir kısmını bildirdi, bazısını da bir ikram olarak söylemedi.

Veya yaptığı bu hataya mukabil Hafsa’yı boşadı, bazı yaptığına ise bir şey demedi.²

“Peygamber bunu ona haber verince eşi: “Bunu sana kim söyledi?” dedi.”

“Peygamber “Bilen, her şeyden haberdar olan Allah bana haber verdi” dedi.”

4- **“Eğer siz ikiniz Allah’a tevbe ederseniz (ne iyi).”**

Ayet, daha şiddetli bir kınama ifade etmesi için iltifat yoluyla Hafsa ve Aişeye bir hitaptır.³

² Bu rivayet sahîhse şunu bilmek gerekir: Bu boşama, tüm nikah bağlarını koparan bir boşama olmayıp bir uyarı niteliğindedir. Çünkü Hiz. Peygamberin Hiz. Hafsa ile evliliği devam etmiştir.

³ Buradaki “iltifat” ifadesi edebiyatta bir anlatım şeklini ifade eder. Birisinin gıyabında ondan söz ederken birden hitap yoluyla seslenmek veya tersini yapmak gibi anlatıma “iltifat” denilir. Evvelinde, Hiz. Hafsa ve Hiz. Aişe’den üçüncü şahıslar olarak bahis vardı. Burada doğrudan kendilerine seslenilmesi, daha şiddetli bir

“Çünkü kalpleriniz kaydı.” فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا

Hız. Peygamberin sevdiğini sevmeniz, hoşlanmadığından hoşlanmamanız gerekirken, kalplerinizde tevbeyi gerektirecek bir kayma oldu.

“Eğer Peygamber’e karşı birbirinize arka çıkarsanız, bilin ki Allah onun yardımcısıdır, Cebrail de, mü’minlerin salih de.”

O hiçbir zaman Allah, melekler ve salih mü’minlerin yardımından mahrum kalmayacak. Çünkü, Allah O’nun yardımcısıdır. Kerubiyyun meleklerin reisi O’nun arkadaşıdır. Salih mü’minler de Onun etbâ ve yarenleridir.

“Bundan sonra melekler de ona arka çıkarlar.” وَالْمَلٰٓئِكَةُ بَعْدَ ذٰلِكَ ظٰهِرٰٓ

Cebrail de meleklerden olduğu hâlde ayrıca ismen zikredilmesi, büyüklüğüne işarettir.

“Mü’minlerin salih” ifadesi cins ifade eder. Yani, “bütün salih mü’minler” manasına gelir.

“Meleklerin de Ona arka çıkması”, Allahın O’na yardımının bir şeklidir ve bu ifadede onların yardımının büyüklüğüne dikkat çekmek vardır.

عَسَىٰ رَبُّهُۥ اِنْ طَلَّقَكُنَّ اَنْ يُبَدِّلَهٗٓ اَزْوَاجًا خَيْرًا مِّنْكَنَّ مُسْلِمٰتٍ مُّؤْمِنٰتٍ قٰنِتٰتٍ 5- “Eğer sizi boşarsa, umulur ki Rabbi O’na, sizden daha hayırlı, kendisini Allah’a teslim eden, inanan, gönülden itaat eden, tevbe eden, ibadet eden, oruç tutan, dul ve bakire eşler verir.”

Ayette Hz. Peygamberin Hz. Hafsa’yı boşamadığına ve diğer kadınlar içinde Onun hanımlarından daha hayırlılar olduğuna bir delâlet yoktur. Çünkü “eğer sizi boşarsa” ifadesi, onlardan birini boşamış olmasına aykırı değildir. Olmamış bir şeye talik edilenin vukuu vacip olmaz.

“Sâihat” ifadesi “oruç tutanlar” anlamında kullanıldığı gibi, “hicret edenler” manasına da gelir.

“Ey iman edenler!” يَا اَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا 6-

“Kendinizi ve ehlinizi ateşten koruyun.” قُوْا اَنْفُسَكُمْ وَاَهْلِيْكُمْ نَارًا

kınama manasını ifade eder.

وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ “Onun yakıtı insanlar ve taşlardır.”

Günahları terk ederek ve tâati işleyerek kendinizi, nasihatle ve güzel terbiye ile de ailenizi ateşten koruyun.

عَلَيْهَا مَلَائِكَةٌ غِلَظٌ شِدَادٌ “Onun başında gayet sert, şiddetli melekler vardır.”

Oraya görevli zebaniler vardır. Bunların sözleri sert, fiilleri şiddetlidir.

Veya tabiatları sert, şiddet uygulamaktan zevk alan varlıklardır. Çok şiddetli fiilleri yapmak, bunlara güç gelmez.⁴

لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ “Onlar, Allah’ın verdiği emirlere karşı gelmezler.”

وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ “Ve ne emredilse onu yaparlar.”

Bunların geçmişte Allahın emirlerine karşı gelmeleri olmadığı gibi, gelecekte de daima emredilenleri yapmaya devam edeceklerdir.

Veya, bunlar ilâhî emirleri kabulden ve gereğini yapmaktan geri durmazlar ve kendilerine ne emredilirse onu yaparlar.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَعْتَذِرُوا الْيَوْمَ -7 “Ey kâfirler! Bugün özür beyan etmeyin.”

إِنَّمَا تُجْزَوْنَ مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ “Siz ancak işlediklerinizin cezasını çekeceksiniz.”

Onlar cehenneme alınırken kendilerine böyle denilir.

“Bugün özür beyan etmeyin” denilmesi,

-Gerçek anlamda özürleri olmadığından,

-Veya özür beyan etseler bile bir faydası olmayacağındandır.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تَوْبُوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَّصُوحًا -8 “Ey iman edenler! Tevbe-i nasuh ile Allah’a dönün.”

Gayet samimi ve ciddi bir şekilde tevbe edin.

⁴ Ayet, “cehennem gardiyanları” olan zebanileri tasvir etmektedir. Bunların kaba tabiatlı, ilâhî emirle şiddet uygulamaktan zevk almaları, cehennemin dehşetini gösterir.

Hız. Ali'ye tevbeden sorulmuş, şöyle cevap vermişti:

“Tevbe, altı özelliği cem eder:

-Geçmiş günahlarına pişmanlık,

-Yapmadığı farzları iade etmek,

-Kul hakkını ödemek,

-Hasımlarıyla helâlleşmek,

-Bir daha dönmeye azmetmek,

-Evvelinde nefsini günahlarla şımarttığı gibi, tevbeden sonra onu tâatte terbiye etmek.

عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَن يُكَفِّرَ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيُدْخِلَكُم جَنَّاتٍ تَجْرَىٰ مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ

“Umulur ki Rabbiniz sizin kötülüklerinizi örter ve sizi altlarından ırmaklar akan cennetlere sokar.

Ayette “**Umulur ki**” denilmesi, üslûp itibarıyla hükümdarlar tarzında bir anlatımla o şeyin tahakkukunu bildirmektir.⁵

Böyle bir üslûpla ifâde edilmesinde,

-Verilecek bu mükâfatın Allahtan bir lütuf olduğunu,

-Bunu yapmanın Allaha vacip olmadığını,

-Ve kulun daima havf ve recâ arasında olması gerektiğini hissettirmek vardır.

يَوْمَ لَا يُخْزِي اللَّهُ النَّبِيَّ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ **“O gün Allah Peygamber'i ve onunla birlikte iman edenleri utandırmaz.”**

Ayette Hz. Peygamberle beraber olanları övmek ve onlardan yüz çevirenlere ise tarizde bulunmak vardır.⁶

نُورُهُمْ يَسْعَىٰ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَانِهِمْ **“Onların nuru, önlerinde ve sağlarında koşar.”**

Onların nuru sırat üzerinde önlerinden ve sağlarından koşar.

Münafıkların nuru ise söner.

⁵ Yani, normalde bu ifade o şeyin olacağına delâlet etmez, bir ihtimal bildirir. Ama âdil, muktedir bir hükümdar “umulur ki şöyle yaparız” dediğinde, o şeyin olacağını söylemiş olur.

⁶ Yani, Allah peygamberini ve O'nunla beraber iman etmiş olanları o gün utandırmaz. Ama O'nun yanında yer almayanları utandırır, zillete düşürür eder.

“Onlara: “Haydi girenlerle birlikte siz de ateşe girin!” denildi.”

Bu onlara ölümleri anında denilmiştir veya kıyamet günü denilecektir.

11- **“Allah, inananlara da misal olarak Firavun’un karısını gösterdi.”**

Firavunun hanımı, Asiye’dir. Bu misalle, kâfirlerle akraba olmanın bir zarar vermiyeceği Hz. Asiye’nin hâliyle anlatılmıştır. Ayrıca Hz. Asiyenin en şedid bir Allah düşmanının nikahı altında iken, Allah nezdinde olan konumuna dikkat çekilmiştir.

“O şöyle demişti: Rabbim! Bana nezdinde, cennette bir ev yap.”

“Nezdinde” ifadesi

-“Rahmetine yakın”

-Veya “mukarreb olanların derecelerinin en üstünde” manasını ifade eder.

“Beni Firavun ve onun amelinden kurtar.”

Beni onun **habis** nefsinden ve kötü amelinden kurtar.

“Beni şu zalim toplumdaki da kurtar!”

Beni, zulümde ona tâbi olan Kibtiler’den de kurtar.

12- **“İffetini korumuş olan İmrân kızı Meryem’i de (Allah örnek gösterdi.)”**

Hz. Meryem’in nazara verilmiş olması, evli olmayan kızlara bir tesellidir.

“Biz, ona ruhumuzdan üfledik.”

“Ruhumuzdan” denilmesi, ortada bir vasıta olmadan yaratılmayı ifade eder.

“Ve Rabbinin kelimelerini ve kitaplarını tasdik etti.”

“Rabbinin kelimeleri”nden murat,

-İndirmiş olduğu sahifelerdir.

-Veya peygamberlerine vahyettiği şeylerdir.

وَكَاثُ مِنَ الْقَاتِبِينَ **“O, gönülden itaat edenlerdendi.”**

Ayette “Kânitîn” ifadesi “Allaha tâate devam eden erkekler” manasına gelir. Erkek sığısıyla gelmesi tağlib kabilindendir.⁸ Ayrıca, Hz. Meryemin tâat hususunda kâmil erkeklerden geri kalmadığını da hissettirmektedir. Öyle ki, O da onlardan sayılmıştır.

Veya “Allaha itaat edenlerin neslindendi” manası da verilebilir.

Hz. Peygamber şöyle buyurur: “Erkeklerden kâmil olanlar pek çoktur. Lakin kadınlardan ancak dördü kemâle ermiştir. Firavunun hanımı Asiye, İmranın kızı Meryem, Huveylid’in kızı Hatice ve Muhammedin kızı Fatıma. Aişe’nin diğer kadınlara üstünlüğü, tiridin diğer yemeklere üstünlüğü gibidir.”

Yine şöyle buyurur:

“Her kim Tahrîm sûresini okusa, Allah ona “nasuh tevbesi” nasip eder.”

⁸ “Kameran” ifadesi “iki ay” demek olduğu halde, “ay ve güneş” anlamında kullanılır. “Kânitîn” ifadesi de aslında erkekler için kullanılmakla beraber, burada Hz. Meryem için kullanılmıştır. Bu gibi kullanımlara “tağlib” denir.

MÜLK SÛRESİ

Mülk Sûresi Mekkî'dir, otuz ayettir.

Bu sûreye "Vâkiye ve Münkiye" adı da verilir.

Çünkü kendisini okuyanı korur ve kabir azabından kurtarır.

1- **“Hükümrânlık elinde olan (Allahın) şanı yücedir.”** تَبَارَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ

Bütün işlerde tasarruf O'nun kudret elindedir.

“Ve O, her şey kadirdir.” وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

Dilediği her şeye gücü yeter.

2- **“O, hanginizin amelce en güzel olduğunu denemek için ölümü ve hayatı yarattı.”** الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا

O'nun ölümü ve hayatı yaratması, hanginizin daha doğru ve daha hâlis amel yapacağını ortaya koymak içindir. Bunu da, sizleri mükellef kılıp deneyerek, imtihan ederek yapar.

Ayette önce ölümün nazara verilmesi,

-“Nasıl Allah'ı inkâr edersiniz? Hâlbuki siz ölümler idiniz de O size hayat verdi.” (Bakara, 28) ayetinde de nazara verildiği üzere, ölümün hayattan daha önce olmasındandır.¹

-Veya ölümü düşünmenin güzel amel yapmaya daha ziyade sevk ettiği cihetlerdir.

“Amelce en güzel” denilmesinde,

-“Akılca daha güzel,

-Allahın haramlarından kaçmakta daha çok vera' sahibi

-O'na tâatte daha sür'atli” gibi özelliklere işaret vardır.

“O, Azîz – Ğafur'dur.” وَهُوَ الْعَزِيزُ الْغَفُورُ

O **Azîz'dir**, kötü amel yapanlar O'nu acze düşüremezler, O hep gâliptir. **Ğafur'dur**, tevbe edenleri bağışlar.

¹ Yani, insanlara hayat verilmezden önce, onları meydana getiren maddeler ölü bir halde idiler.

3- **“O, yedi semayı birbirine mutabık yarattı.”**

Yedi semanın birbirine mutabık yaratılması,

-Birbirine uygun ve muvafık olmasını,

-Üstüste tabakalar hâlinde yaratılmasını anlatır.

“**Rahmân’ın yaratmasında bir tefavüt görmezsin.**”

“Rahmânın yaratmasında bir tefavüt olmaması”, aralarında bir farklılığın ve tenasübe aykırı bir hâlin olmaması demektir.

Ayette, Allahın göz kamaştırıcı kudretiyle bunları yaratmasının bir rahmet ve lütuf olduğunu ve bu şekilde yaratmasında sayılamayacak kadar çok büyük nimetler bulunduğunu hissettirmek vardır.

Ayetteki hitap Hz. Peygamberedir ve muhatap olan herkesedir.

“**Haydi gözünü çevir, bak.**”

“**Bir çatlak görüyor musun?**”

Yani, sen şu âleme defalarca nazar ettin, şimdi bir defa daha tefekkürle bak, ta ki sana haber verilen,

-Eşya arasındaki tenasübü,

-Herşeyin istikamet üzere olmasını,

-Herşeyin ideal ölçüleri kendinde cem etmesini göresin.

4- **“Sonra bir daha bir daha bak.”**

Bundan murat “tekrar tekrar bak” manasıdır.²

“Lebbeyk ve sadeyk” ifadesinde “iki defa” manası kastedilmediği gibi burada da “iki defa bak” manası kastedilmemiştir. Bundan dolayı da devamında şöyle denildi:

“**Göz, bitkin bir hâlde zelil olarak sana dönecektir.**”

Gözün bu kadar bakmaktan yorgun argın bir şekilde, matluba ulaşamamış olarak sanki kovulmuş bir şekilde sana geri dönecektir.

² Ayet metninde geçen “**kerrateyn**” ifadesi “iki kere” anlamına gelir.

5- **“Andolsun biz, yakın semayı lambalarla donattık.”**

Dünya seması, semavatın arza en yakın olan kısmıdır. Buradaki yıldızlar, lambaların karanlıkta aydınlatması gibi, dünya semasının lambaları olarak ışık saçmakta, geceleri aydınlatmaktadır.

Ayette **“lambalar”** anlamındaki “mesabih” kelimesinin elif-lâmsız gelmesi, o lambaların azametini işaret içindir.

Bunların birer lamba kılınması, bu yıldızların bazılarının daha üst sema tabakalarında olmalarına mani değildir. Çünkü, kendileri daha üst semalarda olsalar bile, yakın semada bir zînet olarak görülmektedirler.

وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِلشَّيَاطِينِ **“Onları şeytanlara atılan taşlar yaptık.”**

Ve bunlar için başka bir faide kıldık; onları düşmanlarınıza recim vasıtaları yaptık. Bunlardan saçılan şihaplarla şeytanları tardedtik.

Denildi ki: O yıldızları, ins şeytanlarından olan müneccimlere (astrologlara) bir takım atma vasıtaları ve zan sebepleri kıldık.³

وَأَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابَ السَّعِيرِ **“Ayrıca onlara alevli ateş azabını hazırladık.”**

Dünyada şihaplarla onları yaktığımız gibi, ahirette de alevli bir azabı onlar için hazırladık.

6- وَلِلَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ **“Rablerini inkâr edenler için cehennem azabı vardır.”**

Gerek şeytanlardan, gerekse diğerlerinden inkârcılar için cehennem azabı vardır.

وَبِئْسَ الْمَصِيرُ **“Ne kötü varılacak yerdir orası!”**

7- إِذَا أُلْقُوا فِيهَا سَمِعُوا لَهَا شَهِيقًا وَهِيَ تَفُورُ **“Oraya atıldıklarında, onun kaynarken çıkardığı korkunç uğultuyu işitirler.”**

³ Yani, bu müneccimler, yıldızlara bakarlar, onların konumundan hareketle “şöyle şöyle olacak” şeklinde desteksiz atışlarda bulunurlar, “sanırım şöyle bir durumla karşılaşılacak” gibi zanlarla insanları meşgul ederler.

Fokur fokur kaynayan bir kazan misali, galeyan hâlinde olan cehennemden insanın içini ürperten korkunç sesler işitirler.⁴

8- تَكَادُ تَمَيِّزُ مِنَ الْغَيْظِ “O (cehennem), neredeyse öfkeden çatlayacaktır!”

Ayet, cehennemin kâfirlere karşı şiddetle yanıp tutuşmasını temsili bir üslûpla ifade eder.

Bundan muradın, zebanilerin öfkesi olması da caizdir.

Oraya her bir topluluk كَلَّمَا أُلْقِيَ فِيهَا فَوْجٌ سَأَلَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَذِيرٌ atıldıkça oranın bekçileri onlara, “Size bir uyarıcı gelmedi mi?” diye sorarlar.”

Her ne zaman kâfirlerden bir topluluk o cehenneme atılırsa, cehennem bekçileri kınama ve susturma gayesiyle onlara “Bu azapla korkutan peygamberler size gelmedi mi?” diye sorarlar.

9- قَالُوا بَلَىٰ قَدْ جَاءَنَا نَذِيرٌ فَكَذَّبْنَا “Onlar da derler: Evet, bize bir uyarıcı geldi, fakat biz yalanladık.”

٤ وَكُلُّنَا مَا نَزَّلَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ “Ve dedik ki: Allah hiçbir şey indirmedir.”

Evet, bize uyarıcılar geldi, ama biz onları yalanladık. Öyle ileri gittik ki, kitaplar indirilmesini ve peygamberler gönderilmesini tamamen inkâr ettik.

Ayette “bize bir uyarıcı geldi” denilmesi,

-Bununla çoğul manası kastedilmiş olabilir.

-Veya birini yalanlamak hepsini yalanlamak hükmünde olduğunu göstermek için böyle gelmiş olabilir.

-Veya “bizden her bir topluluğa bir uyarıcı geldi” manası düşünülebilir.

٥ سِيزَ اَنَحَاكُ بَؤُوكُ بَر دَاَلَاَا اِئِنْدَاَسِئَز. “Siz ancak büyük bir dalalet içindesiniz.”

Onların dalalet üzere olduklarını söyledik.

⁴ Ayette geçen “**şehîk**” kelimesi, eşeğin nefesini içine alırken çıkardığı çirkin ses için de kullanılır. Bu şekilde iç ürperten nahoş bir ses, cehennem azabının unsurlarından biridir. Korku filimlerinde dev karakteri tasvîr edilirken sesinin korkunçluğu da göz ardı edilmez. Cehennem devi de, kendisine gönderilen inkârcıları âdeta sabırsızlıkla beklemekte, feveran ve galeyan hâlinde çıkardığı o korkunç sesle, kendisine gönderilenleri karşılamaktadır.

Ayetin bu kısmı, cehennem ehlinin uyarıcılara cevaplarının devamı olarak gelmiş olabileceği gibi, zebanilerin onlara söylediği bir söz de olabilir. O zaman mana şöyle olur: “Ey kâfirler! Sizler dünyada apaçık bir dalalet içinde idiniz.”

10- **“Ayrıca şöyle derler: Şayet dinlesek veya aklımızı kullansaydık, şu alevli ateşteki-lerden olmazdık.”**

Yani, şayet biz peygamberlerin kelâmına kulak verip, mu’cizelerle ortaya çıkan doğruluklarına itimaden araştırmadan ve kontrol etmeden toptan kabul etseydik veya onların hikmetleri ve manaları üzerinde basiret sahipleri-nin yaptıkları gibi tefekkür etseydik, elbette cehennem ehlerinden olmazdık.

11- **“Böylece günahlarını itiraf ettiler.”**

Böylece günahlarını itiraf ettiler, ama kendilerine faydası olmayacak bir vakitte bunu yaptılar.

“Artık alevli ateşteki-ler, Allah’ın rahmetin-den uzak olsun!”

Artık Allah onları rahmetinden uzak kulsın!

12- **“Görmedikleri hâlde Rablerinden korkanlar için bir mağfiret ve büyük bir mükâfat vardır.”**

Bundan murat,

-Azabı henüz görmedikleri hâlde ondan korkmak,

-Rablerini görmedikleri halde O’ndan haşyet içinde olmak,

-İnsanların gözlerinden uzakta iken de günahattan kaçınmak,

-Veya insanlara görülmeyen kalpleriyle Allahtan korkmak manaları ola-bilir.

Onlar için günahlarına karşı bir mağfiret ve dünya lezzetleri onun ya-nında çok küçük kalacak büyük bir mükâfat vardır.

13- **“Sözünüzü ister gizleyin, ister açığa vurun; (fark etmez).”**

“Çünkü O, kalplerde olanı hakkıyla bilendir.”

Çünkü Allah, vicdanlarda ne varsa, bunlar gizliden veya açıktan ifade edilmezden önce hepsini bilendir.

14- **“Yaratan bilmez mi?”** أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ

Eşyayı kudreti ve hikmeti gereğince icad eden Zât, gizli ve açık olanı hiç bilmez mi?

“O, Latîf – Habîr’dir. (En gizli şeyleri bilir, her şeyden hakkıyla haberdardır.)” وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ

O’nun ilmi, mahlûkatının hem görülen, hem de görülmeyen kısımlarına ulaşır.

Sebeb-i nüzûl

Rivayete göre, müşrikler kendi aralarında bazı şeylerin Allah tarafından Hz. Peygambere bildirildiğini görünce şöyle demişlerdi: “Gizlice konuşun, ta Muhammedin ilahı bunları duymasın.”

Allahu Teâlâ bu ayetle onların cehaletine tenbihte bulundu.

15- **“O ki, yeryüzünü sizin ayaklarınızın altına serdi.”** هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ ذُلُولًا

“Haydi onun omuzlarında yürüyün.” فَامْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا

Ayetteki “menakib” kelimesi “menkeb” kelimesinin çoğuludur. Bu kelime devenin omzu için de kullanılır. Ayet, bu hâliyle arzın tamamen insana musahhar kılındığını anlatır. Çünkü arzın omuzları bile insanın gidebileceği şekilde emrine âmâde kılınmışsa, insana itâat ettirilmeyen bir şey kalmamış demektir.

“Ve O’nun rızkından yiyeceğinizi.” وَكُلُوا مِنْ رِزْقِهِ

“Dönüş ancak O’nadır.” وَإِلَيْهِ النُّشُورُ

Dönüş O’nadır. O, verdiği nimetlerin şükründen size soracaktır.

16- **“Semada olanın sizi yere geçirmesinden emin mi oldunuz?”** ءَأَمِنْتُمْ مَنْ فِي السَّمَاءِ أَنْ يَخْسِفَ بِكُمُ الْأَرْضَ

Semada olanın, Karuna yaptığı gibi sizi de yere batırıp orada kaybolup gitmenizden emin mi oldunuz?

“Semada olan”dan murat

-Âlemin tedbiriyle görevli meleklerdir.

-Veya “emri semada olan”, “hükümü semada olan” takdiriyle Allahu Teâlâdır.

-Veya bu ifade Arabların zannına göre gelmiştir. Çünkü onlar “Allah semadadır” diyorlardı.

“فَإِذَا هِيَ تَمُورُ” (O zaman) bir de bakarsınız yeryüzü şiddetle çalkalanıyor.”

O zaman arz sarsılır, gider ve gelir.

17- “Yoksa semada olanın” **أَمْ أَمِنتُمْ مَنْ فِي السَّمَاءِ أَنْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا** - üzerinize taş yağdıran bir rüzgâr göndermesinden emin mi oldunuz?”

“O zaman, uyarım nasılmış bileceksiniz!” فَسَتَعْلَمُونَ كَيْفَ نَذِيرٍ

Kendisiyle uyarılan azabım geldiğinde uyarımın ne demek olduğunu bileceksiniz. Lakin o zaman bunu bilmeniz size bir fayda sağlamayacak.

18- **وَلَقَدْ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ** - Andolsun, onlardan öncekiler de yalanlamıştı.”

“Benim onları inkârım nasıl oldu?” فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ

Onların başına azap indirerek benim onları inkârım nasıl olmuştu!

Ayet, Hz. Peygamber için bir teselli ve müşrik olan kavmi için de bir tehdittir.

19- **أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَى الطَّيْرِ فَوْقَهُمْ صَفَائِتٍ وَيَقْبِضْنَ** - Onlar, üzerlerinde saflar halinde kanatlarını açıp kapayarak uçan kuşları görmediler mi?”

Kuşlar, kanatlarını açıp kapayarak uçarlar ve yol alırlar.

“Onları tutan ancak Rahmândır.” مَا يُمْسِكُهُنَّ إِلَّا الرَّحْمَنُ

Onların havada durmaları aslında tabiat kurallarına aykırıdır. Ama rahmeti herşeyi kuşatan Zât, o kuşları muhtelif şekiller ve özelliklerle havada uçacak bir keyfiyette yaratmıştır.

“Şüphesiz O, her şeyi hakkıyla görendir.” إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ بَصِيرٌ

O, sıradışı şeyleri nasıl yaratacağını ve hayret verici şeyleri nasıl idare edeceğini bilir.

20- **“Yoksa Rahmân’a اَمِنْ هَذَا الَّذِي هُوَ جُنْدٌ لَكُمْ يَنْصُرُكُمْ مِنْ دُونِ الرَّحْمَنِ karşı size yardım edecek ordunuz mu var?”**

Daha önceki milletlerde, onları yerin dibine geçirmek ve başlarına taş yağdıran bir fırtına göndermek gibi icraatımızı görmediniz mi? Benzeri azapların başınıza gelmesinden emin mi oldunuz? Yoksa Rahmân size bir azap gönderirse o azaba karşı size yardım edecek ordular mı var?

Bu ayet, **“Yoksa kendilerini bize karşı savunacak ilahları mı var?”** (Enbiya, 43) ayeti gibidir.

ع **“Kafirler ancak bir aldanış içindedir.” اِنْ الْكَافِرُونَ اِلَّا فِي غُرُورٍ**

Onların sağlam bir tutamakları, dayanakları yoktur.

21- **“Yoksa, O size rızık keserse, اَمِنْ هَذَا الَّذِي يَزُوقُكُمْ اِنْ اَمْسَكَ رِزْقَهُ size rızık verecek olan kimdir?”**

Şayet Allah yağmuru veya benzeri sebepleri keserek size rızık vermeyi durdurursa, kim sizi rızıklandırır?

بَلْ لَجُوا فِي عُتُوٍّ وَنُفُورٍ **“Hayır, onlar inat ve nefretle direnip durdular.”**

Doğrusu onlar inatlarında ve haktan rahatsızlık duymalarında ısrar etmektedir.

22- **“Şimdi, yüzüstü kapanarak düşe kalka yürüyen mi daha doğru gider, yoksa dosdoğru bir yolda dimdik yürüyen mi?” اَفَمَنْ يَمْشِي مُكِبًّا عَلَى وَجْهِهِ اَهْدَى اَمَّنْ يَمْشِي سَوِيًّا عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ**

Eğri büğrü bir yolda her an sürçen ve yüz üstü kapaklanarak giden biriyle, dosdoğru bir yolda düzgün bir şekilde yürüyen kimse hiç aynı olur mu?

Ayetten murat, müşrik ile muvahhidi bir temsil ile anlatmaktır.⁵

Ayette müşrik için yoldan bahsedilmeyip sadece yüzüstü sürünmesinden söz edilmesi, müşrikin gittiği yolun yol denilmeye layık olmayışını hissettirmek içindir.

⁵ Müşrik, eğri büğrü sarp bir yolda yüzüstü sürünerek giden kimseye benzer. Tek Allaha inanan kimse ise, düzgün bir yolda güzel bir şekilde giden kimse gibidir.

Denildi ki: Yüzüstü sürünerek gidenden murat kör kimse, dosdoğru yolda gidenden murat ise gören kimsedir.⁶

Denildi ki: Birinciden murat, mahşer meydanında yüz üstü sürünerek ateşe atılanlardır. İkinciden murat ise, izzetli bir şekilde cennete alınanlardır.

23- قُلْ هُوَ الَّذِي أَنْشَأَكُمْ - “De ki: O, sizi inşa ile yarattı.”⁷

وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ “Ve size kulaklar, gözler ve kalpler verdi.”

Onun size kulak vermesi yapılan öğütleri duymanız, göz vermesi O’nun san’at hârikalarına bakmanız, kalp vermesi ise tefekkür etmeniz ve ibret almanız içindir.

قَلِيلًا مَا تَشْكُرُونَ “Ne kadar da az şükrediyorsunuz!”

Ama sizin bunları yaratılış gayesine uygun olarak kullanmanız çok çok azdır.

24- قُلْ هُوَ الَّذِي ذَرَأَكُمْ فِي الْأَرْضِ “De ki: O, sizi yeryüzünde yaratıp çoğalttı.”

وَالَيْهِ تُخْشَرُونَ “Ve O’na sevk edileceksiniz.”

Amellerinizin karşılığını görmek üzere O’na götürüleceksiniz.

25- وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْوَعْدُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ - “Eğer doğru söyleyenler iseniz, bu vaat ne zaman?” diyorlar.”

“Bu vaad”den murat,

-Allahın huzuruna sevk ediliş,

-Veya onlara vaat edilen yerin dibine geçirilmek, başlarına taş yağdıracak bir fırtına gönderilmesi gibi durumlardır.

26- قُلْ إِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللَّهِ “De ki: İlim ancak Allah katındadır.”

⁶ Yani, hiç âmâ birinin gidişiyle gören birinin gidişi aynı olur mu? Onun gibi, müşrik ile mü’min de gidişat yönüyle aynı değildir.

⁷ Allahın **ibda** ve **inşa** şeklinde iki türlü yaratması vardır. **İbda**, yoktan yaratması, **inşa** ise daha önce yaratmış olduğu maddelerden yeni bir terkip meydana getirmesidir. İnsanın bedeninin arzadaki elementlerden yaratılması **inşa** ile olur. Bu yönüyle her insan, “toprağın çocuğu” gibidir.

وَأِنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُّبِينٌ **“Ben ise ancak apaçık bir uyarıcıyım.”**

De ki: Bunun vaktinin bilgisi ancak Allah katındadır. Başkası muttali olamaz.

Böyle bir şeyden sakınmak için illâ onun ne zaman olacağını bilmek gerekmez. Vukuunu bilmek, hatta zannetmek bile kâfi gelir.⁸

27- فَلَمَّا رَأَوْهُ زُلْفَةً سَيِّئَتْ وُجُوهُ الَّذِينَ كَفَرُوا **“Onu (azabı) yakından gördükleri zaman inkâr edenlerin yüzleri kötüleşir.”**

وَقِيلَ هَذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تَدْعُونَ **“Ve onlara, “İşte bu, isteyip durduğunuz şeydir” denir.”**

Şöyle de mana verilebilir: Hani siz “öldükten sonra diriltilmek yok” di-yordunuz ya, işte bu odur.

28- قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَهْلَكَنِیَ اللَّهُ وَمَنْ مَعِیَ أَوْ رَحِمَنَا فَمَنْ يُجِيرُ الْكَافِرِينَ مِنْ عَذَابِ أَلِيمٍ **“De ki: Söyleyin bakalım: Eğer Allah beni ve beraberimdekileri helâk etse yahut bize acısa; peki, ya inkârcıları elîm bir azaptan kim koruyacak?”**

De ki: Allah beni ve beraberimdeki mü'minleri öldürse veya ecellerimizi tehir ile bize merhamet etse, kâfirleri elim bir azaptan kim korur? Biz ölsek de hayatta kalsak da onları azaptan koruyacak kimse yoktur!

Ayet **“O bir şairdir; onun zamanın felaketlerine uğramasını bekliyoruz”** (Tur, 30) demelerine bir cevaptır.

29- قُلْ هُوَ الرَّحْمَنُ **“De ki: O, Rahmân'dır.”**

أَمَّا بِهِ **“O'na iman ettik.”**

وَعَلَيْهِ تَوَكَّلْنَا **“Ve yalnızca O'na tevekkül ettik.”**

De ki: Benim kendisine çağırdığım zât, bütün nimetlerin sahibidir, biz de bunu bilerek O'na iman ettik. Ona güvendiğimizden ve O'ndan başka-

⁸ “Yolda eşkıya var, bu yoldan gitmeyin” şeklinde uyarı alanlar, eşkıya olup olmadığını tam bilmeseler bile uyarıyı dikkate alırlar, emniyetli olan yolu tercih ederler. Onun gibi, küfür ve dalâlet yolunda gidenlerin, “aman bu yoldan gitmeyin, sonu ateştir” şeklindeki uyarıları dikkate almaları icap eder.

sının kendiliğinden bir zarar ve fayda veremeyeceğini bildiğimizden sadece O'na tevekkül ettik.

فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ “Artık kimin apaçık bir dalalette olduğunu yakında bileceksiniz!”

Bizim mi yoksa sizin mi apaçık bir dalâlette olduğunu yakında bileceksiniz.

30- قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَصْبَحَ مَأْوُكُمْ غَوْرًا فَمَنْ يَأْتِيكُمْ بِمَاءٍ مَعِينٍ “De ki: Söyleyin bakalım: Suyunuz çekilirse, size temiz bir akar suyu kim getirir?”

Hız. Peygamber şöyle buyurur: “Her kim Mülk sûresini okusa sanki Kadir Gecesi'ni ihya etmiş gibidir.”

KALEM SÛRESİ

Kalem Sûresi Mekkî'dir, elli iki ayettir.

384. DERS

1- ن “Nûn.”

“Nûn”, harf isimlerindendir.

Denildi ki: Nûn, balık ismidir. Bundan murat da cinstir. Veya Behemut isimli balıktır ki, arzın bunun üzerinde olduğu söylenir.¹

Veya kendisinden mürekkepten daha siyah bir sıvı çıkarılan balıktır.

وَمَا يَسْطُرُونَ **“Kaleme ve yazdıklarına andolsun.”**

-Bu, levh-i mahfuzu yazan kalemdir.

-Veya kendisiyle yazı yazılan kalemdir. Allahın buna yemin etmesi, faydasının çokluğundandır.

“Yazdıklarına andolsun.”

“Kalemnden murat, levh-i mahfuzu yazan kalemdir” yorumu esas alınır-
sa, burada “yazdıklarına” şeklinde çoğul gelmesi tazim içindir.

“Kalemnden murat, yazı yazılan kalemlerdir” yorumu esas alınır-
sa, “ilim ehli olanların yazdıklarına yemin ederim” manasına gelir.

Veya insanın amelini yazan melekler kastedilmiş de olabilir.

مَا أَنْتَ بِمَعْنُونِ رَبِّكَ **“Sen, Rabbinin nimetiyle bir mecnun değilsin.”**

Sana nübüvvet ve isabetli görüş nimetleri verilmesiyle, Sen bir mecnun değilsin!

وَأَنَّ لَكَ لَاجِرًا غَيْرَ مَمْنُونٍ **“Kuşkusuz senin için tükenmez bir ecir var.”**

¹ Bazı rivayetlerde dünyanın öküz ve balık üzerinde olduğu yer alır. Şayet bu rivayetler sahihse, bunun mecazî bir anlam ifade ettiği açıktır. Mesela “devlet kılıç ve kalem üzerindedir” denildiğinde, bundan murat askerin silahı ve memurun kalemidir. Devlet bunlarla ayakta durur. Onun gibi, yeryüzünün de kara ve denizden ibaret olduğu düşünülürse, yeryüzündeki hayatın öküz ve balığa dayalı olduğu anlaşılır. Çünkü karada tarım öküz aracılığıyla yapılmakta ve deniz kenarında da hayyat balıkçılığa dayanmaktadır.

Senin nübüvvet yükünü yüklenmene ve tebliğ etmene mukabil bitmez bir ücret vardır.

Veya taraf-ı İlâhiden Sana verilen vasıtasız verildiğinden, kimsenin Sana minnet etmesi söz konusu olamaz.²

4- **وَأَنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ** “Sen elbette yüce bir ahlak üzeresin.”

Çünkü, kavminden gelen tepkilere karşı emsalin olanlar dayanamazken, Sen sabırla tahammül ediyorsun.

Hız. Aişeye Hz. Peygamberin ahlakından sorulmuştu. Şöyle cevap verdi: “Onun ahlakı Kur’an idi. Kur’anı okumuyor musunuz?” Hz. Aişe, daha sonra Mü’minun sûresinin ilk kısmını okudu.³

5- **فَسَتُبْصِرُ وَيُبْصِرُونَ** “Sen de göreceksin, onlar da görecekler.”

6- **بِأَيِّكُمْ الْمَفْتُونُ** “Hanginizin meftun olduğunu.”

Hanginizin aklından zoru olduğunu yakında Sen göreceksin. Onlar da görecekler.

7- **إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ** “Doğrusu Rabbin, yolundan sapanı en iyi bilendir.”

İşte, gerçek mecnunlar bunlardır.

8- **وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ** “Ve O, hidayete erenleri de en iyi bilendir.”

Aklın kemâlini elde edenleri de en iyi bilendir.

9- **فَلَا تُطِيعِ الْمُكَذِّبِينَ** “O halde, yalanlayanlara itaat etme.”

Hız. Peygamber zâten onlara itaat etmemektedir. Ayrıca “yalanlayanlara itaat etme!” denilmesi, onlara muhalefette kararlı olmasına teşviktir.⁴

10- **وَدُّوا لَوْ تُدْهِنُ فَيُدْهِنُونَ** “İstediler ki yumuşak davransan da onlar da sana yumuşak davransalar.”

² Hz. Peygamber ilmini Allahtan aldığından, çevresindeki kimselerin “bunları bizden öğrendin, şimdi de nübüvvet iddia ediyorsun” deme hakları yoktur.

³ Bu surenin ilk onbir ayetinde kâmil mü’minlerin bazı özellikleri sayılır. Mesela: Namazı huşu ile kılmak, boş şeylerden yüz çevirmek, zekâtı vermek, iffetini korumak, emanetlere ve ahitlere uymak, namazı devamlı kılmak.

⁴ Yani, zâten uymuyorsun ama, sakın uyayım deme!

-Onları şirkten sakındırmaktan vazgeçmeni,

-Veya zaman zaman kendilerine muvafakat göstermeni istediler. Ta ki onlar da Seni tenkitten vazgeçsinler ve sana muvafakat gösterebilirler.

Ayetteki ف (fe) harfi atıf için olabilir.

Bu durumda “Onlar karşılıklı yumuşama istediler, böyle bir temennide bulundular. Lakin bunu önce Senin göstermeni beklediler” manasına işaret eder.

Veya ف (fe) harfi sebebiyet içindir. Yani, “İstediler ki keşke Sen onlara yumuşak davransan, onlar da o zaman yumuşak davransalar.”

Veya mana şöyle olabilir: “Onlar Senin yumuşak davranmanı istiyorlar. İşte şimdi onlar bu beklentiyle Sana yumuşak davranıyorlar.”

10- وَلَا تُطِيعْ كُلَّ حَلَّافٍ مَّهِينٍ “Şunların hiçbirine itaat etme: Yemin edip duran aşağılık kimseye.”

Hallaf, hakta ve batılda çokça yemin edendir.

Mehîn, hakîr görüşlü kimsedir.

11- هَمَّازٍ مَّشَاءٍ بَنَمِيمٍ “Daima kusur arayıp kınayan, hep lâf götürüp getirene”

12- مَنَاعٍ لِلْخَيْرِ مُعْتَدٍ أَثِيمٍ “Hayra engel olan, saldırgan, günahkâra.”

13- عُثْلٌ بَعْدَ ذَلِكَ زَنِيمٍ “Kaba ve haşin, sonra da soysuz olana.”

Ayette geçen “zenîm” kelimesi “soysuz, nesebi belirsiz” anlamına gelir.

Denildi ki: Ayette nazara verilen kişi Velid Bin Muğîre'dir. Babası, doğumundan onsekiz yıl sonra “benim oğlumdur” dedi.

Denildi ki: Ayette anlatılan Ahnes Bin Şüreyk'tir.

14- أَنْ كَانَ ذَا مَالٍ وَبَنِينَ “Mal ve oğulları var diye (böyle davranma).”

15- إِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِ آيَاتُنَا قَالَ أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ “Kendisine âyetlerimiz okunduğunda, “Eskilerin masalları” dedi.”

16- سَنَسِفُهُ عَلَى الْخُرُطُومِ “Yakında biz onun burnunu damgalayacağız.”

Denildi ki: Velid Bin Muğîrenin burnu Bedir Savaşında yaralanmıştı, sonraki ömründe bu yara bir iz olarak kaldı.

Denildi ki: “Burnu kesik”, “burnu sürtük” deyimlerinde olduğu gibi, bundan murat, onun son derece zelil olduğunu ifade etmektir. Çünkü yüzün ve özellikle de burnun damgalanması, çok çirkin bir durumdur.

Veya bundan murat şu olabilir: “Kıyamet günü onun yüzünü kara edeceğiz.”

17- **إِنَّا بَلَوْنَاهُمْ كَمَا بَلَوْتُمْ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ** “Şüphesiz biz, vaktiyle “bahçe sahipleri”ni mübtelâ ettiğimiz gibi, onları da mübtelâ ettik.”

Ayetin ilk muhatabı Mekkeliler idi. Allahu Teâlâ onları kıtlık ile imtihan etmişti.

Rivayete göre, San’a’ya iki fersah mesafede güzel bir bahçe vardı. Bahçe sahibi salih bir kimseydi. Bahçenin mahsulünü hasat ettiği zaman fakirleri çağırır, onlara epey bir pay ayırırdı. Bu zât vefat ettiğinde oğulları şöyle dediler: “Eğer biz de babamızın yaptığı gibi yaparsak geçim sıkıntısı çekeriz.”

Böyle deyip sabah vakti fakirlere hiç haber vermeden gizlice mahsulü toplamaya yemin ettiler.

18- **إِذْ أَقْسَمُوا لَيَصْرِمُنَّهَا مُصْبِحِينَ** “Hani onlar (bahçe sahipleri), sabah erkenden bahçenin ürünlerini devşirmeye yemin etmişlerdi.”

18- **وَلَا يَسْتَنْوَنَ** “İstisna da etmiyorlardı.”

Yani, “İnşallah” demiyorlardı.

Veya “babaları, elde edilen mahsulden fakirlerin hakkını ayırırken, bunlar ayırmamak hususunda yemin ettiler.”

19- **فَطَافَ عَلَيْهَا طَائِفٌ مِّن رَّبِّكَ وَهُمْ نَائِمُونَ** “Nihayet onlar uykuda iken Rabbinden bir afet bahçeyi sardı.”

20- **فَاصْبَحَتْ كَالصَّرِيمِ** “Böylece bahçe simsiyah kesiliverdi.”

Ayette geçen “sarîm” kelimesi

-Bahçede bir şey kalmayacak şekilde meyvelerinin toplanmış olmasını,

-Yanarak ve kavrularak simsiyah hâle gelmesini,

-Veya kupkuru hâle gelmesinden dolayı gündüz gibi parlamasını ifade edebilir.

21- **فَتَنَادَوْا مُصْبِحِينَ** “Derken sabahleyin birbirlerine şöyle seslendiler:”

22- “Eğer ürününüzü devşirecekseniz erkenden gidin.”

23- “Derken aralarında fısıldaşarak yola koyuldular.”

24- “Sakın bugün hiçbir yoksul bahçeye girip yanınıza sokulmasın.”

25- “(Zanlarınca yoksulları) engellemeye güçleri yeterek erkenden gittiler.”

Onlar, fakir insanlara verilmesine engel olmaya azmettiler, ama kendilerine engel olundu. Öyle ki engel olma dışında bir şey yapamadılar.

Veya, faydalanmaya güçleri yetiyor iken, bunun yerine mahrumiyet elde ettiler.

Veya, kendilerince mahsulü toplamaya güçlerinin yeteceğini zannedip sabah erkenden bahçeye doğru yola çıktılar.

26- “Onu gördüklerinde, “yanlış yere geldik” dediler.”

Bahçeyi ilk gördüklerinde “bahçemizin yolunu herhâlde şaşırdık. Bu, bizim bahçe değil” dediler.

27- “Yok, biz mahrum edilmişiz.”

Ama dikkatle bakıp kendi bahçeleri olduğunu anlayınca “doğrusu biz kendi nefsimize zarar verdiğimiz için, bahçemizin mahsulünden mahrum kaldık” dediler.

28- “Ortancaları şöyle dedi:”

İçlerinde ortanca olan veya akılca en mu’tedili şöyle dedi:

“Ben size ‘Rabbinizi tesbih etseydiniz ya!’ dememiş miydiniz?”

“Keşke O’nu ansaydınız ve kötü niyetinizden O’na dönseydiniz.”

Ortancaları, onlar fakirleri mahrum etmeye kati niyetlendiklerinde böyle söylemişti. Ayetin davamı bu manaya delalet eder:

29- **“Rabbimizi tesbih ederiz, doğrusu biz zalimler imişiz” dediler.**”

30- **“Bunun üzerine birbirlerini kınamaya başladılar.”**

Çünkü bir kısmı bu görüşü ortaya atmış, bir kısmı tasvip etmiş, bir kısmı sükût ile razı olmuş, bir kısmı da bu görüşe katılmamıştı.

31- **“Dediler: Yazıklar olsun bize, biz azgınlarmışız.”**

32- **“Umulur ki, Rabbimiz bize bunun yerine daha iyisini verir.”**

Belki Rabbimiz tevbeniz ve hatayı itiraf edişimizin bereketine, bundan daha hayırlısını bize verir.

Rivayete göre, daha hayırlı bir bahçe kendilerine verildi.

“Çünkü biz artık sadece Rabbimize yöneliyoruz.”

Biz O’ndan affedilmeyi umuyor, kendisinden hayır talep ediyoruz.

33- **“İşte azap böyledir.”**

Dünyada Mekke ehlini kılıkla ve bu bahçe sahiplerini böyle bir musibetle denememiz gibi, bir azap vardır.

“Ahiret azabı ise, elbette çok daha büyüktür.”

“Keşke bilselerdi!”

Şayet bilmiş olsalardı, elbette kendilerini azaba maruz bırakacak hâllerden sakınırlardı.

34- **“Şüphesiz müttakiler için Rableri katında Naîm cennetleri vardır.”**

Bu cennetlerde halis nimetlenmekten başkası yoktur.

35- **“Hiç müslümanları mücrimlerle bir mi kılarız?”**

Ayet, kâfirlerin sözlerini bir inkârdır. Çünkü onlar şöyle diyorlardı: Muhammedin ve yanındakilerin iddia ettikleri gibi şayet diriltilecek olursak,

onlar orada bizden daha üstün olmazlar. Aksine, biz dünyada olduğu gibi, orada da onlardan daha iyi bir hâlde oluruz.

36- مَا لَكُمْ “Neyiniz var?”

كَيْفَ تَحْكُمُونَ “Nasıl hüküm veriyorsunuz?”

Ayette gaybtan hitaba bir intikal vardır. Bunda onların bu hükmüne karşı bir taaccüp ve ne kadar da akıldan uzak olduğunu göstermek söz konusudur. Ayrıca, böyle bir değerlendirmenin bozuk bir fikirden ve eğri bir görüşten meydana geldiğini hissettirmek vardır.

37- أَمْ لَكُمْ كِتَابٌ فِيهِ تَدْرُسُونَ “Yoksa size ait ders aldığınız bir kitab mı var?”

38- إِنَّ لَكُمْ فِيهِ لَمَا تَخَيَّرُونَ “O kitapta, “beğendiğiniz her şey sizindir” mi yazılı?”

39- أَمْ لَكُمْ أَيْمَانٌ عَلَيْنَا بِالْغَةِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ إِنَّ لَكُمْ لَمَا تَحْكُمُونَ “Yoksa, yanınızda kıyamet gününe kadar geçerli “ne hükmederseniz mutlaka sizindir” diye tarafımızdan verilmiş kesin sözler mi var?”

40- سَلِّمُوا إِلَيْهِمْ بِذَلِكَ رَعِيمٌ “Sor onlara: Onların hangisi buna kefildir?”

41- أَمْ لَهُمْ شُرَكَاءُ “Yoksa onlar için şerikler mi var?”

Yoksa onlar için bu sözde kendilerine destek veren bir takım şerikler mi var?

فَلْيَأْتُوا بِشُرَكَائِهِمْ إِنْ كَانُوا صَادِقِينَ “Doğru iseler, haydi şeriklerini getirsinler!”

Allahu Teâlâ bu ayetlerde onların bu görüşleriyle alâkalı olarak teşebbüste bulunabilecekleri bütün muhtemel cihetlerin geçersizliğine tenbih-te bulundu.

Bu cihetler ise:

-Akıl böyle bir iddiayı gerektirebilir.

-Nakil buna delâlet edebilir.

-Kendilerine böyle bir vaat verilmiş olabilir.

-Veya başkalarını tamamen taklid ile böyle bir kanaate ulaşmış olabilirler.

Allahu Teâlâ, sırasıyla bunların her birinin batıl olduğuna dikkat çekti ve dayanağı olmayan bir iddia peşinde koşmalarından dolayı da onları tahkîr etti.

Denildi ki: Son ayette nazara verilen “**şerikler**”den murat putlardır. Yani, yoksa onlar için onları ahirette mü’minler gibi kılacak putlar mı var?

Sanki, Allah tarafından onların mü’minlerle bir kılınmayacağı nazara verildikten sonra, Allaha ortak kıldıkları bâtul mabutların da böyle bir şeye güçleri olmadığı bildirildi.

42- **يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ “O gün işler zorlaşır.”**

Ayet, işin şiddetlenmesi ve hâlin zorlaşmasını anlatır. Ayet metnindeki “Keşf-i sak” bu konuda bir meseldir. Bunun aslı, genç kızların tehlikeli bir durumda paçalarını sıvayıp kaçmalarını anlatır.

Veya bundan murat, işin gerçeğinin gözle görülür bir hâlde açığa çıkmasıdır.

وَيُذْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ “Ve secdeye davet edilirler.”

فَلَا يَسْتَطِيعُونَ “Fakat güç yetiremezler.”

Eğer ayette bahsedilen gün, kıyamet günü olarak yorumlanırsa, onların secdeye çağrılmaları, secdeyi terk etmelerine bir kınama olmak üzeredir.

Ama ayette nazara verilen durum sekerat vakti de olabilir. O vakitte namazları vaktinde kılmaya davet edilirler, ama artık iş işten geçmiştir, yapamazlar.

43- **خَاشِعَةً أَبْصَارُهُمْ “Gözleri düşkün bir haldedir.”**

تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ “Kendilerini bir zillet kaplar.”

وَقَدْ كَانُوا يُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ وَهُمْ سَالِمُونَ “Hâlbuki onlar, yapabilecekleri bir halde iken secde etmeye çağrılıyorlardı.”

Onlar dünyada veya sıhhatli hâllerinde secdeye çağrılıyorlardı, ama değeriendirilemediler.

44- **فَذَرْنِي وَمَنْ يُكَذِّبُ بِهَذَا الْحَدِيثِ “Bu sözü (Kur’an’ı) yalanlayanları bana bırak.”**

Onları bana bırak, onlara karşı sana yardıma ben yeterim.

“Onları bilemeyecekleri biçimde adım adım helâke yaklaştıracamız.”

Onlar, istidraç olduğunu bilmeden,

-Kendilerine mühlet vererek,

-Sihhatlerini devam ettirerek,

-Nimetleri artırarak biz onları peyder pey, azar azar azaba yaklaştıracamız.

45- وَأُمْلَى لَهُمْ “Onlara mühlet veriyorum.”

“Doğrusu benim tuzağım çok sağlamdır.”

Benim tuzağımdan hiçbir şekilde kurtuluş yoktur.

Cenab-ı Hakkın istidraç yoluyla onlara nimette bulunmasına ayette “tu-zak” denilmesi, tuzak suretinde olmasındandır.

46- أَمْ تَسْأَلُهُمْ أَجْرًا فَهُمْ مِنْ مَّعْرَمٍ مُثْقَلُونَ “Yoksa sen onlardan bir ücret istiyorsun da, bu yüzden ağır bir borç altında mı kaldılar?”

Yoksa Sen irşad görevine mukabil onlardan bir ücret mi istiyorsun ki, bu kendilerine ağır geliyor, bundan dolayı Senden yüz çeviriyorlar?

47- أَمْ عِنْدَهُمُ الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُبُونَ “Yoksa gayb kendi yanlarında olup, onlar kendileri mi yazıyorlar?”

Levh-i mahfuz veya gaybî şeyler onların yanında mı ki oradan yazıyorlar, buna göre hüküm veriyorlar ve Senin ilminden istigna gösteriyorlar?

48- فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ “Öyleyse Rabbinin hükmüne sabret.”

Bundan murat,

-Onlara mühlet verilmesi,

-Hz. Peygamberin onlara galebesinin bir zaman sonra gerçekleşecek olmasıdır.

“Balığın arkadaşı gibi olma.”

“Balığın arkadaşı”ndan murat Hz. Yunus’tur.

“Hani o kederli bir hâlde Rabbine nida etmişti.”

Hani O, balığın karnında sıkıntıdan kederli bir halde Allaha nida etmişti.

İşte ey Peygamber! Sen sabret, acele etme ki O'nun maruz kaldığı belâ ile mübtela olmayasın.

49- **“Şayet Rabbin-den bir nimet yetişmeseydi, elbette kınanmış bir halde ıssız bir yere atılacaktı.”**

Şayet Rabbinin nimeti O'na yetişmeseydi, rahmetten ve itibardan mahrum bir şekilde, kınanmış bir halde bomboş bir yere atılacaktı.

“**Rabbinden bir nimet**” ifadesinden murat,

-Hz. Yunusu tevbeyle muvaffak kılması,

-Ve O'nun tevbesini kabul etmesidir.

50- **“Rabbi onu seçti.”** فَاجْتَبَيْهِ رَبُّهُ

Rabbi, O'na yeniden vahiy göndererek kendisini seçti.

Denildi ki: Bu olaydan önce Hz. Yunus peygamber değildi, bununla nebi olarak seçildi.

51- **“Ve Onu salihlerden kıldı.”** فَجَعَلَهُ مِنَ الصَّالِحِينَ

Onu, terki daha evlâ olan bir şeyi yapmaktan korudu.

Ayette, fiilleri yaratanın Allah olduğuna bir delil vardır.

Ayet, Hz. Peygamber Sakîf kabilesine bedduaya niyetlendiğinde nazil oldu.

Denildi ki: Uhudda Hz. Peygamberin başına gelenler gelince, düşman önünde hezimete uğrayanlara beddua etmek istediğinde ayet nazil oldu.

51- **“İnkâr edenler zikri duydukları zaman neredeyse seni gözleriyle devirecekler.”** وَإِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ

Onlar Kur'anı duyduklarında öfke ve hasetleri öyle kabarıyor ki, düşmanlıklarının şiddetinden neredeyse Senin ayağını kaydıracak, öldürecek gibi bir bakışla Sana bakıyorlar.

Veya, neredeyse sana nazar değdirecek şekilde bakıyorlar.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, Beni Esed kabilesinde gözüyle zarar verebilen kimseler vardı.

Bunlardan bir kısmı Hz. Peygambere gözleriyle zarar vermek isteyince, ayet nazil oldu.

Hadiste şöyle gelmiştir:

“Nazar, insanı mezara, deveyi kazana girdirir.”

Böyle bakışla zarar vermek, bazı kimselerin özelliklerinden olabilir.

“**Hiç şüphe yok o bir mecnun**” diyorlar.” وَيَقُولُونَ إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ

Böyle demeleri, Hz. Peygamberin davası karşısında şaşırıp kalmaları ve insanları O’ndan uzak tutmak içindir.

52- **Hâlbuki o, âlemler için ancak bir öğüt-tür.** وَمَا هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعَالَمِينَ

Onlar, Kur’andan dolayı Hz. Peygambere cünûn isnad edince, Cenab-ı Hak o Kur’anın genel bir öğüt olduğunu, onu idrak eden ve insanlara sunan kişinin akılca insanların en kâmilî ve görüş itibarıyla da en seçkini olması gerektiğini beyan etti.

Hz. Peygamber şöyle buyurur:

“Her kim Kalem sûresini okursa, Allah ona ahlakını güzel kıldığı kimselerin sevabını verir.”

HÂKKA SÛRESİ

Hâkka Sûresi Mekki'dir.

Elli iki ayettir.

1- الْحَاقَّةُ “Hâkka!”

Bundan murat kıyamettir.

Veya “gerçekleşecek olan durum” demektir.

Veya “kendisinde eşyanın hakikatlerinin bilineceği durumdur.”

2- مَا الْحَاقَّةُ “Nedir o hâkka!”

Ayette zamir ile “nedir o?” demek yerine “**nedir o hâkka**” denilmesi, gerçekleşecek olayın büyüklüğüne ve dehşetine işaret etmek içindir.

3- وَمَا أَذْرِيكَ مَا الْحَاقَّةُ “Bildin mi nedir o hâkka?”

Sen onun künhünü bilemezsin. Çünkü o bir insanın anlayamayacağı kadar büyük bir olaydır.

4- كَذَّبَتْ ثَمُودُ وَعَادٌ بِالْقَارِعَةِ “Semûd ve Âd, karia’yı (yüreklere hoplatacak kıyameti) yalanladı.”

Semud ve Âd kavimleri, kendisinde semanın yarılacağı ve yıldızların saçılacağı o dehşetli kıyamet gününü yalanladı.

Ayette geçen “kâria” kelimesi, **hâkka** yerine kullanılmıştır. Bunda, o günün dehşetini tavsif etmek vardır.

5- فَأَمَّا ثَمُودُ فَأُهْلِكُوا بِالطَّاغِيَةِ “Semûd’a gelince, onlar tâğiye ile helak edildiler.”

Tâğiye’den murat gayet şiddetli bir ses veya depremdir.

Söyle de mana verilebilir: “Semud kavmi, dini yalanlamak ve benzeri tuğyanları sebebiyle helâk edildi.” O zaman “tâğiye” kelimesi masdar olarak düşünülür. Ancak diğer ayette Âd kavminin helâkinin “sarsar” ile olduğu nazara alınırsa, bu ikinci mana mutabık düşmez.

6- وَأَمَّا عَادٌ فَأُهْلِكُوا بِرِيحٍ صَرْصَرٍ عَاتِيَةٍ “Âd’a gelince, şiddetli ve azgın bir sarsar ile helak edildiler.”

Sarsar, sesi veya soğuğu şiddetli olan rüzgârdır.

7- سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ وَثَمَانِيَةَ أَيَّامٍ حُسُومًا “Allah, onu kesintisiz olarak yedi gece, sekiz gün onların üzerine musallat etti.”

Ayette geçen “**husumen**” kelimesi, bu şiddetli rüzgârın,

-Kesintisiz devam ettiğini,

-Onların kökünü kestiğini, yani geride kimse bırakmadığını anlatır.

Âd kavminin helâki, “eyyam-ı acûz” denilen günlerde, Çarşamba sabahı başlayıp diğer Çarşambanın sonuna kadar aralıksız devam eden fırtına ile olmuştu.

Bu günlere “eyyam-ı acûz” denilmesi, kışın son günleri olmasındandır.

Veya şöyle anlatılır: Âd kavminden yaşlı bir kadın bir kovuğa gizlenmişti. Ama rüzgar sekizinci günde onu ordan çıkardı, helak etti.

8- فَتَرَى الْقَوْمَ فِيهَا صَرْعَى كَانَهُمْ أَعْجَازُ نَحْلِ خَاوِيَةٍ “Öyle ki o kavmi, içi boş hurma kütükleri gibi oracıkta yere serilmiş hâlde görürsün.”

8- فَهَلْ تَرَى لَهُمْ مِنْ بَاقِيَةٍ “Şimdi onlardan geri kalan bir şey görüyor musun?”

9- وَجَاءَ فِرْعَوْنُ وَمَنْ قَبْلَهُ وَالْمُؤْتَفِكَاتُ بِالْخَاطِئَةِ “Firavun, ondan öncekiler ve mü’tefikat hep o günahı işlediler.”

“Mü’tefikat”tan murat, Lût kavminin altı üstüne getirilen belgeleridir. Belgelerin helâkinden murat ise, orada yaşayanların helâkidir.

10- فَعَصَوْا رَسُولَ رَبِّهِمْ “Öyle ki Rablerinin elçisine karşı geldiler.”

Her ümmet, kendi peygamberine isyan etti.

11- فَأَخَذَهُمُ أَخَذَةً رَابِيَةً “Bunun üzerine (Allah da) onları gittikçe artan bir azap ile yakaladı.”

11- إِنَّا لَمَّا طَغَا الْمَاءُ حَمَلْنَاكُمْ فِي الْجَارِيَةِ “Kuşkusuz, sular kabarcıca sizi gemide taşıdık.”

Tufan olayında sular her tarafı istila ettiğinde, sizi Nûhun gemisinde taşıdık.

Ayette “**sizi taşıdık**” denilmesi, şimdiki insanların o gün gemide taşıyanların sulbünde olmasındandır.

12- **لِنَجْعَلَهَا لَكُمْ تَذْكِرَةً وَتَعِيَهَا أُذُنٌ وَاعِيَةٌ** “Ta ki, bunu sizin için bir uyarı yapalım ve belleyci kulaklar da onu bellesin.”

Ta ki mü'minleri kurtarmak ve kâfirleri suda boğmak filini Sani'in kudretine ve hikmetine, kahrının ve lütfunun kemâline bir ibret ve delalet yapalım ve belleyci kulaklar bunu bellesin. Yani, bunu tezekkür etsin, bunun üzerinde düşünsün ve mucibiyle amel etsin.

Ayette “**belleyci kulaklar**” mealindeki “üzünün vâiye” ifadesinin elif-lâmsız gelmesi, böylelerinin az olduğuna delâlet eder. Bunlar her ne kadar az da olsa, büyük bir kitlenin kurtarılmasına ve nesillerinin devamına sebebiyet verir.

13- **فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ نَفْخَةٌ وَاحِدَةٌ** “Sûr'a bir üfürülüştür. Üfürüldüğünde.”

Cenab-ı Hak, sûrenin başında kıyametin dehşetini etkili bir şekilde anlatı ve büyüklüğünü göstermek ve önemine tenbihte bulunmak için onu yalanlayanların akıbetini zikretti. Bu ayetle de, kıyametin açıklamasına döndü.

Ayette nazara verilen durum, âlemin harab olacağı sur'a ilk üfürülmesidir.

14- **وَحُمِلَتِ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ فَدُكَّتَا دَكَّةً وَاحِدَةً** “Yeryüzü ve dağlar kaldırılıp bir bir çarpılışla çarpıtıldığında.”

Arzın ve dağların yerlerinden kaldırılması doğrudan ilâhî kudretle olabileceği gibi, rüzgarla da olabilir. Bunun sonunda arz ve dağlar toz hâline gelir.

Veya bundan murat, arzın dümdüz olması ve üzerinde eğri veya yumru hiçbir şeyin kalmaması olabilir. Çünkü dağların bu şekilde çarpışması, düz hâle gelmeye bir sebeptir.

15- **فَيَوْمَئِذٍ وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ** “İşte o gün olacak olmuştur.”

Yani artık kıyamet kopmuştur.

16- **وَأَنْشَقَّتِ السَّمَاءُ فَهِيَ يَوْمَئِذٍ وَاهِيَةٌ** “Ve sema yarılmış ve artık o gün o da çökmeye yüz tutmuştur.”

Ve meleklerin nüzulü için sema yarılr. Artık o gün sema zayıftır, sarkmıştır.

17- **وَالْمَلَكُ عَلَى أَرْجَائِهَا** “Melekler onun etrafındadır.”

Ayet “Bir bina yıkılırken, onun sakinleri binanın etrafına ve çevresine sığınmaları gibi, semanın harabında da melekler onun etrafında yer alırlar” manasında temsîlî bir anlatım da olabilir.

Şayet temsil olmayıp zahirine göre ise, muhtemelen meleklerin ölümü semanın parçalanmasından sonra olacaktır.

وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَانِيَّةٌ “Ve o gün Rabbinin Arş’ını, bunların da fevkinde sekiz tanesi taşır.”

Hz. Peygamberden şöyle rivayet edilir: “Arşa görevli melekler bugün dördttür. Kıyamet günü Allahu Teâlâ dört melekle onlara takviyede bulunur.”

Denildi ki: “Sekiz”den murat sekiz saf melek olup, sayılarını ancak Allah bilir.

Ayette nazara verilen **ilâhî arşın taşınması**, sultanların hüküm vermek üzere insanların yanına haşmetli bir şekilde çıkmaları gibi, Allahın azametini anlatan bir temsil de olabilir. Ayetin devamı da buna göre değerlendirilebilir:

18- يَوْمَئِذٍ تُعْرَضُونَ “O gün (hesap için Allah’a) arz olunursunuz.”

Ayette, askerlerin sultana teftiş için arzolanmaları gibi, insanların hesaba çekilmek üzere Allaha arzedilmeleri anlatılmaktadır.

Ayette geçen “o gün” ifadesi

-Sura ikinci defa üfürülmesi,

-Göklerde ve yerde olanların bu üfürme ile baygın yere düşmeleri,

-Yeniden diriltiliş,

-Hesaba çekiliş,

-Cennet ehlinin cennete ve cehennem ehlinin de cehenneme alınmalarına kadar bütün safhaları içine alacak bir genişliktedir.

لَا تَخْفَى مِنْكُمْ خَافِيَةٌ “Hiç bir gizli haliniz kalmaz.”

Sizin hiçbir hâliniz Allaha gizli olmadığından, bu arzediliş durumunuza muttali olmak için değil, hâlinizin ifşası ve adaletin kemâlini göstermek içindir.

Veya “O gün sırlar meydana çıkarılır.” (Târik, 9) ayetinde de olduğu gibi, “sizin hiçbir hâliniz o gün insanlara gizli kalmaz” manası da düşünülebilir.

19- **“Kitabı sağından verilen kimseye gelince, o der ki: Gelin, kitabımı okuyun!”**

20- **“Çünkü ben, hesabıma kavuşacağımı zannediyordum.”**

Ayette “hesabıma kavuşacağımı zannediyordum” demesi, “biliyordum” manasınadır. Bunun zann ile ifade edilmesi, akla ve kalbe vesvese şeklinde gelen şeylerin itikada zarar vermediğini hissettirmek içindir. Nazarî ilimlerde böyle vesveseler genelde görülmektedir.

21- **“Artık o, hoşnut bir hayat içindedir.”**

Çünkü ahiretteki hayat ıhl u ııştan azâde ve daimidir. Ayette bunun elif-lâmsız gelmesi, o hayatın azametini gösterir.

22- **“Yüksek bir cennettir.”**

Cennet, yüksek bir mekândadır, çünkü semanın fevkindedir.

Veya cennetin yüksek olmasından murat, ondaki âli dereceler, yüce binalar ve muhteşem ağaçlardır.

23- **“Onun meyveleri sarkar (kolaylıkla devşirilebilir).”**

Öyle ki, oturan kimse bile kolaylıkla ulaşabilmektedir.

24- **“Geçmiş günlerde yaptıklarınıza karşılık, afiyetle yiysin, için.”**

Onlara şöyle denilir: Geçmiş günlerde yapmış olduğunuz salih ameller sebebiyle bugün afiyetle yiysin ve için.

25- **“Kitabı sol tarafından verilen ise der ki:”**

Amel defterini solundan alan kimse, orada çirkin amellerini ve kötü akıbetini görünce şöyle der:

26- **“Keşke kitabım verilmeseydi.”**

27- **“Hesabımın ne olduğunu bilmeseydim.”**

28- **“Ne olurdu o, iş bitirici olsaydı.”**

Keşke ölüm işimi bitirseydi de, sonrasında diriltilmeseydim.

Veya “keşke bu hâl, benim işimi bitiren ölüm olsaydı.”

Veya “Keşke dünya hayatında bana hayat verilmeseydi de bu sonuçla karşılaşmasaydım.”

28- مَا أَغْنَىٰ عَنِّي مَالِيَّةٌ “Malım bana hiç fayda vermedi.”

“Malım bana ne fayda verdi?” şeklinde, malından bir fayda görmediğini ifade etmiş de olabilir.

29- هَلَكَ عَنِّي سُلْطَانِيَّةٌ “Saltanatım da yok olup gitti.”

“Saltanatım ve insanlara tasallutum bitti.”

Veya “Dünyada insanlara karşı kullandığım delilim sona erdi.”

30- خُذُوهُ فَغُلُّوهُ “Tutun onu ve bağlayın.”

Bu emir, Allah tarafından cehennem görevlilerine verilir.

31- ثُمَّ الْجَحِيمَ صَلُّوهُ “Sonra onu cehenneme atın.”

Sonra da başkasına değil, cehennemin en şiddetli kısmına onu atın.

Çünkü o, insanlara karşı büyüklük taslıyordu.

32- ثُمَّ فِي سِلْسِلَةٍ ذَرْعُهَا سَبْعُونَ ذِرَاعًا فَاسْلُكُوهُ “Sonra da uzunluğu yetmiş arşın zincir içerisinde onu oraya sokun.”

Ayette “uzunluğu yetmiş arşın olan zincirin” önce söylenmesi, mutlaka böyle bir zincirle bağlanmasını bildirmek ve kendisine azap olmak üzere nelerin kullanılacağına önem verildiğini göstermek içindir.

Ayette geçen “sonra” ifadesi, bunlar arasındaki şiddet farklılığına dikkat çekmek içindir.

33- إِنَّهُ كَانَ لَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ “Çünkü o, büyük Allah’a inanmıyordu.”

Ayetin bu kısmı, bu kimsenin niçin böyle bir azaba maruz kaldığının illetini beyan eder.

“Büyük Allaha” denilmesi, büyüklüğün Allaha mahsus olduğunu hissettirmek içindir. Dolayısıyla, her kim büyükleme davası içinde olursa, böyle bir azaba maruz kalır.

34- وَلَا يَحْضُ عَلَىٰ طَعَامِ الْمِسْكِينِ “Ve yoksula yedirmeye teşvik etmiyordu.”

Ne kendi yedirir, ne de başkasının yedirmesine teşvik ederdi.

Ayette teşvikte bulunmayan kimse bile böyle kınanmışken, bilfiil yedirmeyenin çok daha kötü durumda olduğunu hissettirmek vardır.

Ayette, kâfirlerin dinin fûruatıyla da mükellef olduklarına bir delil vardır.

Ayette, cehenneme atılan bu kişinin,

-Allaha inanmaması

-Ve yoksulu yedirmeye teşvik etmemesinin nazara verilmesi, inanç itibarıyla en çirkin şeyin Allaha inanmamak ve en çirkin bir amelin de cimrilik ve kalp katılığı olmasındandır.

35- فَلَيْسَ لَهُ الْيَوْمَ هَهُنًا حَمِيمٌ “Bu sebeple bugün burada ona candan bir dost yoktur.”

36- وَلَا طَعَامٌ إِلَّا مِنْ غِسْلِينٍ “İrinden başka bir yiyecek de yok.”

37- لَا يَأْكُلُهُ إِلَّا الْخَاطُؤُنُ “Onu günahkârlardan başkası yemez.”

Çünkü o, bilerek günaha giren kimselerdendi.

38- فَلَا أُقْسِمُ بِمَا تُبْصِرُونَ “Hayır, gördüklerinize yemin ederim.”

Buna “yemin etmiyorum” manası verilebilir. Yani, mesele o kadar açık ve yemin ile onun gerçek olduğunu bildirmeye lüzum yok.

Veya “Yemin ediyorum...” manası da verilebilir. Bu durumda ayette “lâ” ifadesi “hayır” manasına gelir ve onların öldükten sonra dirilmeyi inkâr etmelerini reddeder.

39- وَمَا لَا تُبْصِرُونَ “Görmediklerinize de.”

“Gördüklerinize ve görmediklerinize” ifadesi hem yaratıcıyı ve hem de yaratılanları içine alır.

40- إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ “Hiç şüphesiz o, çok şerefli bir elçinin sözüdür.”

Şüphesiz o Kur’an, Allah nezdinde şerefli bir elçinin sözüdür.

Elçiden murat Hz. Peygamber veya Hz. Cebraildir.

Kur’anın, “elçinin sözüdür” şeklinde ifade edilmesi, elçinin Allah na-

mına o sözü tebliğ etmesindendir. Çünkü elçi, kendi nefsinden böyle bir şey söylemez.

41- وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ “O bir şair sözü değildir.”

Bazan iddia ettiğiniz gibi, o bir şair sözü değildir.

42- قَلِيلًا مَا تُؤْمِنُونَ “Ne de az iman ediyorsunuz!”

Ama siz, aşırı inadınız yüzünden, onun doğruluğunu bilmenize rağmen çok az tasdik ediyorsunuz.

42- وَلَا بِقَوْلِ كَاهِنٍ “Bir kâhin sözü de değildir.”

O, bazan iddia ettiğiniz şekilde bir kâhin sözü de değildir.

43- قَلِيلًا مَا تَذَكَّرُونَ “Ne de az düşünüyorsunuz!”

Çok az düşündüğünüzden dolayı Kur’an konusunda şüpheyne düşüyorsunuz.

Kur’anın bir şair sözü olmadığı nazara verilirken “ne de az iman ediyorsunuz” denildi. Kâhin sözü olmadığı nazara verilirken ise “ne de az düşünüyorsunuz” denildi. Bundaki incelik şöyledir:

Kur’anın şiire benzememesi gayet açık bir durumdur, inatçı kimseden başkası bunu inkâr etmez. Ama kâhinlerin sözüne benzememesi aynı açıklıkta değildir, düşünmeyi gerektirir. Çünkü kâhin sözü olmadığını anlamak Hz. Peygamberin hâllerini ve Kur’anın manalarını düşünmeye bağlıdır. Bunu yapan kişi, Kur’anın kahinlerin izlediği yoldan gitmediğini ve sözlerinin kâhinlerin sözleri gibi olmadığını anlar.

43- تَنْزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ “O, âlemlerin Rabbi tarafından indirilmiştir.”

Âlemlerin Rabbi o Kur’ânı Cebrailin dili üzere indirmiştir.

44- وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضُ الْأَقَابِيلِ “Şayet O, bize isnâden bazı sözler uydurmaya kalkışsaydı.”

45- لَا خِذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ “Elbette biz onu sağ elinden yakalardık.”

46- ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ “Sonra da onun şah damarını keserdik.”

Ayet, faraza Cebrail Kur’ana kendinden bir şey katsa, hükümdarların kızdıkları kimseye verdikleri en şiddetli ceza şeklini anlatarak, verilecek

korkunç cezayı tasvir etmektedir. Bu da, öldürülecek olan kimsenin sağ elinin tutulup kendisine göstere göstere kılıçla boynunun vurulmasıdır.

Denildi ki: Ayetteki “yemin” ifadesi “kuvvet” anlamına da gelebilir. Yani, “şayet o bize atfen bazı sözler uydursaydı, kuvvetle onu yakalardık.”

47- فَمَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ عَنْهُ حَاجِزِينَ “O vakit sizden hiçbiriniz ona siper de olamazdı.”

48- وَإِنَّهُ لَتَذْكِرَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ “Şüphesiz o, müttakiler için bir öğüttür.”

Çünkü müttaki olanlar ondan öğüt alırlar.

49- وَإِنَّا لَنَعْلَمُ أَنَّ مِنْكُمْ مُّكَذِّبِينَ “Şüphesiz biz, içinizden yalanlayanlar olduğunu elbette biliyoruz.”

Dolayısıyla, onları yalanlamalarına karşı cezalandıracağız.

50- وَإِنَّهُ لَحَسْرَةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ “Şüphesiz o, kâfirler için bir nedametir.”

Mü'minlere verilen sevabı görünce, çok pişman olacaklardır.

51- وَإِنَّهُ لَحَقُّ الْيَقِينِ “Şüphesiz o, gerçek kesin bilgidir.”

O, kendisinde asla şüphe olmayan kesin gerçektir.¹

52- فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ “O hâlde, Rabb-i aziminin adıyla tesbih et.”

Öyleyse Sen, O'nun büyük ismini yâd ile, kendisine iftira ile söz uydurulmasına rıza göstermekten münezzeh olduğunu ilan edip Sana vahyedenlere de şükür ile karşılık vererek tesbihte bulun.

Hz. Peygamber şöyle buyurur:

“Her kim Hâkka sûresini okursa, Allah onu kolay bir şekilde hesaba çeker.”

¹ Yakînün üç ana mertebesi vardır: İlmel yakîn, aynel yakîn ve hakkal yakîn. **İlmel yakîn**, bir şeyin, bir hakikatin varlığını iki kere iki dört eder gibi kat'i bilmektir. O hakikati, gördüğü yahut işittiği, kısacası his âlemine giren bir şeyi bilir gibi kat'i bilmek ise **aynel yakîn**i ifade eder. Yine o şeyi yaşadığı bir hakikatin varlığını bilir gibi bilmek ise **hakkal yakîn**dir.

MEARİC SÛRESİ

Mearic Sûresi Mekkî'dir.
Kırk dört ayettir.

1- ^١ سَالَ سَائِلٌ بِعَذَابٍ وَاقِعٍ “Bir isteyen, vaki olacak bir azabı istedi.”

Vâki olacak azabı isteyen Nadr Bin Haris’tir. “Allahım, eğer bu Senin katından gelmiş bir hak kitap ise, üstümüze gökten taş yağdır veya bize çok elim bir azap ver.” (Enfal, 32) demişti.

Veya bu kişi Ebu Cehil’dir. O da, “Yahut iddia ettiğin gibi, göğü başımıza parça parça düşür.” demişti. (İsra, 92) Bunu istemesi istihza yoluyla idi.

Azabı isteyen Hz. Peygamber de olabilir, kavminin azab görmesini talep etmişti.

“Vaki olacak bir azap”tan murat

-Ya dünyada Bedirde katledilmeleri,

-Veya ahirette cehennem azabıdır.

2- ^٢ لِّلْكَافِرِينَ لَيْسَ لَهُ دَافِعٌ “Kâfirler için onu savacak yok.”

3- ^٣ مِنَ اللَّهِ ذِي الْمَعَارِجِ “O, mearic (derece ve makamların) sahibi Allah’tan.”

Mearic’ten murat

-Güzel söz ve salih amelin kendisinde yükseldiği derecelerdir.¹

-Veya, mü’minlerin seyr u sülûklarında terakki ettikleri derecelerdir.

-Veya mü’minlerin sevap yurdunda ulaşacakları mertebelerdir.

-Veya meleklerin mertebeleridir.

-Veya semavattaki derecelerdir. Çünkü melekler bu derecelerde yükselirler.

4- ^٤ تَعْرُجُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ “Melekler ve ruh, miktarı elli bin sene süren bir günde ona yükselir.”

¹ Bir başka ayette şöyle bildirilir: “Hoş kelimeler O’na yükselir. Salih amel onu yükseltir.” (Fatr, 10)

Ayet, temsil ve tahyîl yoluyla bu derecelerin yüksekliğini ve boyutunu beyan eder. Yani, o dereceler öyle yüksektirler ki, şayet bunları bir zaman içinde kat etmek mümkün olsa, dünya senesiyle **elli bin sene** sürerdi.

Denildi ki: Melekler ve ruh, insanın devamlı yol olarak ellibin senede varabileceği Allahın arşına bir günde uruç ederler.

Ancak bu, yerin en aşağısından arşın en üstüne olan mesafenin ellibin sene olması anlamına gelmez. Çünkü, -denildiğine göre- arzın merkezinden semanın en alt mertebesine olan mesafe beşyüz senelik bir mesafedir. Semavatın yedi tabakasından her biri, ayrıca kürsi ve arş arasında da benzeri bir durum vardır.

Denildi ki: Elli bin sene ifadesi, kıyamete işaret ediyor da olabilir. Bunun uzun olması,

-Ya kâfirlere çok şiddetli olmasından

-Veya kıyamette çok hâller ve muhasebeler olmasındandır.

Veya bu ellibin rakamı, hakikat olarak kendi anlamında kullanılmış da olabilir.

Ruh'tan murat Hz. Cebrail'dir. Cebrail meleklerden biri olduğu hâlde ayrıca ifade edilmesi, üstünlüğündendir.

Veya ruh'tan murat meleklerden daha büyük bir varlık da olabilir.

5- **فَاصْبِرْ صَبْرًا جَمِيلًا** “O halde güzel bir sabır ile sabret.”

Senin sabrında acelecilik ve kalb ızdırabı şaibesi bulunmasın.

Sabır emri, onların alay yoluyla veya üzme niyetiyle azabı istemelerine mukabil gelmiştir. Bu ise, Hz. Peygamberi rahatsız eden bir durumdur.

Veya peygamberin onlar hakkında artık sıkılması ve bir an önce azabın gelmesini istemesine mukabil bir uyarıdır. Yani, “azabın vukuu yaklaştı. Öyleyse Sen sabret, onlardan intikam vakti yaklaştı.”

6- **إِنَّهُمْ يَرَوْنَهُ بَعِيدًا** “Şüphesiz onlar onu uzak görüyorlar.”

Onlar azabı veya kıyamet gününü imkândan uzak görüyorlar.

7- **وَنَرِيهِ قَرِيبًا** “Biz ise onu yakın görüyoruz.”

Biz ise onu imkânı veya vuku bulması yönünden yakın görüyoruz.

8- **يَوْمَ تَكُونُ السَّمَاءُ كَالْمُهْلِ** “O gün gök erimiş bir maden gibi olur.”

9- **وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ** “Dağlar da atılmış renkli yün gibi olur.”

Dağların rengârenk atılmış yün gibi olması, dağların farklı farklı renklere sahip olmasındandır. Dağlar un ufak olup havada uçuştığında, rüzgârın savurduğu rengârenk yünlere benzer.

10- **“Dost dostun halini soramaz.”** وَلَا يَسْأَلُ حَمِيمٌ حَمِيمًا

Birbirlerinin hâlini sormamaları birbirlerini görmemelerinden değil, her birinin kendi başının çaresine bakmak istemesindendir.

Veya sormalarına lüzum yoktur, çünkü yüzlerinin parlak veya siyah oluşu gibi hâllerden herkesin durumu zâten gözler önündedir.

11- **“Birbirlerine gösterilirler.”** يُبْصَرُونَ

12- **“Mücrim, o günün azabından kurtulmak için fidye vermek ister evladını.”** يَوَدُّ الْمُجْرِمُ لَوْ يَفْتَدِي مِنْ عَذَابٍ يَوْمِئِذٍ بَنِيهِ

13- **“Eşini ve kardeşini.”** وَصَاحِبَتَهُ وَأَخِيهِ

Yani, her mücrim o gün o kadar kendi derdine düşer ki, değil onlarla ilgilenmek, hâllerini sormak, elinden gelse kendisine en yakın ve kalben en ziyade alaka duyduğu kimseleri fidye olarak vermek ister.

14- **“Kendisini barındıran yakınlarını.”** وَفَصِيلَتِهِ الَّتِي تُتَوِيه

15- **“Ve yeryüzünde bulunanların hepsini ki, sonra kendini kurtarabilsin.”** وَمَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ يُنْجِيهِ

Ayette geçen “sonra” ifadesi, bu işin akıldan uzak olduğunu anlatır.²

16- **“Hayır.”** كَلَّا

Bu ifade, mücrimin bu isteğinin olmayacağını bildirir ve fidye vermenin onu kurtarmayacağına delâlet eder.

17- **“O, alevli bir ateştir.”** إِنَّهَا لَظَى

“Laza” halis, katışıksız alevdir.

Denildi ki: Lazâ ateşin adıdır.

² Mesela Türkçede tembel bir öğrenci için “Sen yıl boyunca hiç ders çalışma, sonra da iyi bir başarı bekle” denildiğinde “sonra” kelimesi bu işin böyle olmayacağını ifade eder. Ayetteki durum da, mücrim kimsenin temennisinin gerçekleşmeyeceğini anlatır.

16- نَزَاعَةً لِلشَّوَى “Derileri kavurur, soyar.”

17- تَدْعُوا مَنْ أَدْبَرَ وَتَوَلَّى “Çağırır, yüz çevirip arkasını dönüp gideni.”

18- وَجَمَعَ فَأَوْعَى “Mal toplayıp kasada yığanı.”

O, haktan yüz çeviren ve tâatten döneni, malı yığıp depolayanı kendine çağırır.

Ateşin çağırması, kaçan kimseyi kendine çekmesi ve yanına getirmesinden bir mecazdır.

Denildi ki: Ateşin çağırması, onda görevli meleklerin çağırmasıdır.

19- إِنَّ الْإِنْسَانَ خُلِقَ هَلُوعًا “Doğrusu insan helu’ yaratıldı.”

İnsanın helu’ oluşu,

-Hırsının şiddetli,

-Sabrının az olmasıdır.

20- إِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ جَزُوعًا “Kendisine kötülük dokundu mu sızlanır.”

21- وَإِذَا مَسَّهُ الْخَيْرُ مَنُوعًا “Kendisine hayır dokundu mu cimrilik eder.”

İnsan, kendisine darlık dokunduğunda feryadı basar, genişlik dokunduğunda ise sımsıkı tutar.

Üstteki nazara verilen üç özellik, insan için mukadder hâllerdir veya insanın tabiatında bulunan cibilli durumlardır.

22- إِلَّا الْمُصَلِّينَ “Ancak namaz kılanlar bunun dışındadır.”

Yani, insan cibillî (fitrî) olarak böyle bir yaratılışta olmakla beraber, namaz kılanlar bu özelliklerden sıyrılırlar. Bu ayetin devamında, o namaz kılanların

-Hakkın tâatine kendilerini vermeleri,

-Mahlukata şefkat etmeleri,

-Amellerin karşılığını görecekları ahirete inanmaları,

-Cezadan korkmaları,

-Şehvetlerini kırmaları,

-Ahiretteki sevabı dünyadaki peşin lezzetlere tercih etmeleri nazara verilmektedir.

Öyle anlaşılıyor ki, insanla alakalı anlatılan üç özellik, dünya muhabbetine kendini kaptırmaktan ve nazarını sadece dünyaya tahsis etmekten kaynaklanmaktadır.

23- **“Onlar ki, namazlarında daimidirler.”** وَالَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ دَائِمُونَ

Hiçbir meşguliyet, onları namazı edâ etmekten alıkoyamaz.

24- **“Onların mallarında belli bir hak vardır.”** وَالَّذِينَ فِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَّعْلُومٌ

25- **“İsteyen ve de (isteyemeyip) mahrum kalanlar için.”** لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ

Onların mallarında hem isteyen kimseler için, hem de istemekten âr ettiğinden ihtiyacı yok sanılan, böylece mahrum kalan kimseler için belli bir pay vardır. Bu belli pay, zekât ve sadaka şeklinde başkalarıyla paylaşılır.

26- **“Onlar din gününü tasdik ederler.”** وَالَّذِينَ يُصَدِّقُونَ بَيِّئَ الدِّينِ

Buradaki tasdikten murat mücerret iman etmek olmayıp, ameliyle de inancını göstermesidir. Bu da,

-Nefsini güzel ameller için yorması,

-Uhrevî karşılık beklentisiyle malını hayırda sarfetmesidir. Ayette “**din günü**” yani “amellerin karşılığının verileceği günü tasdik ederler” denilmesi bu cihettendir.

27- **“Onlar ki, Rablerinin azabından korkarlar.”** وَالَّذِينَ هُمْ مِنْ عَذَابِ رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَ

28- **“-Ki Rabbinin azabından emin olunmaz.-”** إِنَّ عَذَابَ رَبِّهِمْ غَيْرُ مَأْمُونٍ

Ayetin bu kısmı cümle-i muteriza, yani ara cümledir. Çünkü bir kimse, tâatte ne kadar ileri gitse, yine de Allahın azabından emin olmaması gerekir.

29- **“Onlar ki, iffetlerini korurlar.”** وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ

30- **“Ancak eşleri ve ellerinin sahip olduğu (cariyeleri) hariç.”** إِلَّا عَلَىٰ أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ

31- **“Çünkü onlar (bunlarla ilişkilerinden dolayı) kınanmış değillerdir.”** فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ

Artık kim bunun ötesine fəməن ابتغى وراء ذلك فأولئك هم العادون gitmeyi isterse, işte bunlar haddi aşan kimselerdir.”

32- وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ “Onlar ki, emanetlerine ve ahidlerine riayet ederler.”

Bunların tefsiri Mü'minin sûresinde geçmişti.³

Bunlar emanetlere ve ahitlere hıyanet etmezler, onları inkâr etmezler, hukukullah ve hukuk-u ibaddan (Allah ve kul haklarından) bildiklerini gizlemezler.

33- وَالَّذِينَ هُمْ بِشَهَادَاتِهِمْ قَائِمُونَ “Onlar ki, şahitliklerini dosdoğru yaparlar.”

34- وَالَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ “Ve onlar ki, namazlarını muhafaza ederler.”

Namazın şartlarını gözetirler, farzlarını, sünnetlerini tam yaparlar.

Sûrenin bu bölümünde namaz kılanların özellikleri anlatılırken, özelliklerinin başında namazı aksatmamaları, sonunda ise namazı muhafaza etmeleri nazara verildi. Bunda namazın üstünlüğüne ve diğer ibadetlere ziyade geldiğine delâlet vardır.

Serdedilen bu özelliklerin nazmında, gizli kalmayacak şekilde pekçok mübalağalar bulunmaktadır.

35- أُولَٰئِكَ فِي جَنَّاتٍ مُّكْرَمُونَ “İşte bunlar cennetlerde ağırlandırılır.”

İşte bu özelliği taşıyanlar, cennetlerde Allahın vereceği mükâfat ile ikramlara mazhurdırlar.

36- فَمَالِ الَّذِينَ كَفَرُوا قِبَلَكَ مُهْطِعِينَ “Şimdi ne oluyor o inkâr edenlere ki, sana doğru boyunlarını uzatarak koşuyorlar?”

37- عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ عِزِينَ “Sağdan ve soldan grup grup.”

Müşrikler Hz. Peygamberin çevresini kuşatarak halka halka kümeleniyor, O'nun kelimayla istihza ediyorlardı.

38- أَيَطْمَعُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ أَنْ يُدْخَلَ جَنَّةَ نَعِيمٍ “Onlardan herbiri, bir naîm cennetine sokulacağını mı umuyor?”

Onlardan her biri imanı olmadığı hâlde naîm cennetine alınacağını mı umuyor?!

³ Bkz. Mü'minin, 1- 11.

Onlar “Şayet Muhammedin dediği gibi ahiret varsa, dünyada onlardan daha iyi hâlde olduğumuz gibi, orada da daha üstün oluruz” demektedirler. Ayet durumun öyle olmadığını ifade eder.

39- كَلَّا “Hayır.”

Bu ifade, onların bu umudunu boşa çıkarır.

إِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِّمَّا يَعْلَمُونَ “Biz onları, bildikleri şeyden yarattık.”

Ayetin bu kısmı, umduklarının olmama hikmetini anlatır. Yani, onlar dökülen bir meniden yaratıldılar. Bu ise, yüce âleme münasip değildir. Dolayısıyla

-İman ve tâatle kemâle ermeyen,

-Melekî ahlâk ile ahlaklanmayan biri cennete girmeye ehil olamaz.

Veya şöyle mana verilebilir:

Biz onları, kendilerinin de bilmiş olduğu gibi ilim ve amelle nefislerini kemâle erdirmeleri için yarattık. Dolayısıyla her kim bunu yapmazsa, kâmil kimselerin menzillerine kabul edilmez.

Veya ayet, ilk yaratılışı nazara vererek ikinci yaratılışın mümkün oluşuna bir istidlâldir. Çünkü onlar, ayette nazara verilen umutlarını farz-ı muhal üzere bina etmişlerdi.⁴

40- فَلَا أَقْسَمُ بِرَبِّ الْمَشَارِقِ وَالْمَغَارِبِ “Doğuların ve batıların Rabbine yemin ederim.”⁵

إِنَّا لَقَادِرُونَ “Şüphesiz bizim gücümüz yeter.”

41- عَلَى أَنْ نُبَدِّلَ خَيْرًا مِنْهُمْ “Onların yerine daha iyilerini getirmeye.”

Biz onları helâk edip kendilerinden daha iyilerini yaratmaya veya sizin bedelinize Hz. Peygambere daha hayırlı olanları vermeye elbette kâdiriz.

وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ “Bizim önümüze geçilemez.”

Bunu murat ettiğimizde, kimse bizim önümüze geçemez.

42- فَذَرَهُمْ يَحْضُوا وَيَلْعَبُوا حَتَّى يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذِي يُوْعَدُونَ “O halde

⁴ Yani, “ahiret yok, ama farz-ı muhal olarak varsa bile, dünyada durumumuz iyi olduğu gibi, orada da iyi olur” demektedirler.

⁵ Bununla ilgili açıklama Saffat suresi 5. ayetin açıklamasında yapılmıştır.

bırak onları, kendilerine vaad edilen günlerine kavuşuncaya kadar dalıp oynayadursunlar.”

Bunun tefsiri Tur sûresinin sonunda geçmişti.⁶

43- **يَوْمَ يَخْرُجُونَ مِنَ الْأَجْدَاثِ سِرَاعًا** “O gün kabirlerden süratle çıkacaklar.”

كَأَنَّهُمْ إِلَىٰ نُصُبٍ يُوفِضُونَ “Sanki putlara gidiyorlarmış gibi fırlayacaklar.”

44- **خَاشِعَةً أَبْصَارُهُمْ** “Gözleri korkmuş haldedirler.”

تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ “Kendilerini bir zillet saracak.”

ذَٰلِكَ الْيَوْمَ الَّذِي كَانُوا يُوعَدُونَ “İşte bu, onlara vaat edilen gündür.”

İşte bu, dünyada iken kendilerine vaat edilen gündür.

Hız. Peygamber şöyle buyurur: “Her kim Meariç sûresini okusa, Allah ona emanetlerine ve ahitlerine riayet eden kimselerin sevabını verir.”

⁶ Bkz. Tur, 45-48.

NÛH SÛRESİ

Nûh Sûresi Mekki'dir.

Yirmi sekiz ayettir.

1- **إِنَّا أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ أَنْ أَنْذِرْ قَوْمَكَ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ**
 “Şüphesiz biz Nûh’u, “Kendilerine elîm bir azap gelmeden önce kavmini uyar” diye kavmine gönderdik.”

“Elîm azap”tan murat

-Ya tufandır

-Veya ahiret azabıdır.

2- **قَالَ يَا قَوْمِ إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ** “Dedi ki: Ey kavmim! Gerçekten ben size açık bir uyarıcıyım.”

3- **أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ** “Şöyle ki: Allah’a ibadet edin.”

وَاتَّقَوْهُ “Ondan korkun.”

وَاطِيعُونَ “Ve bana itaat edin.”

Şuara sûresinde bunun benzeri geçmişti.¹

4- **يَغْفِرْ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ** “Ta ki günahlarınızdan bağışlasın.”

Bundan murat önceki günahlardır. Çünkü Allahın dinine girmek, önce-sini affettirir. Dolayısıyla öncekilerden dolayı ahirette sizi hesaba çekmez.

وَيُؤَخِّرْكُمْ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى “Ve sizi belli bir süreye kadar ertelesin.”

Bundan murat, iman ve tâat şartıyla, onlar için takdir olunan en uzun zamandır.

إِنَّ أَجَلَ اللَّهِ إِذَا جَاءَ لَا يُؤَخَّرُ “Şüphesiz Allah’ın eceli gelince ertelenmez.”

Çünkü Allahın takdir ettiği ecel, takdir olunduğu tarzda geldiğinde tehir edilmez. Öyleyse, mühlet verilen ve tehir edilen vakitleri iyi değerlendirin.

Ayetteki “Allahın eceli” ifadesinden murat, onlar için belirlenen en

¹ Bkz. Şuara, 105 – 108.

uzun süre de olabilir. Bu geldiğinde, artık bir tehir söz konusu olmayacaktır.

لَوْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ “Keşke bilseydiniz.”

Eğer ilim ve tefekkür ehlinde iseniz, bunun böyle olduğunu bilirsiniz.

Ayetin üslûbunda, Nûhun kavminin kendilerini dünyaya iyice kaptırma-
larından dolayı sanki ölüme şüpheyle bakmalarına bir işaret vardır.

5- قَالَ رَبِّ إِنِّي دَعَوْتُ قَوْمِي لَيْلًا وَنَهَارًا “Nûh dedi ki: Ey Rabbim! Ben
kavmimi gece gündüz davet ettim.”

Bundan murat, “daima onları davet ettim” manasıdır.

6- فَلَمْ يَزِدْهُمْ دُعَائِي إِلَّا فِرَارًا “Fakat benim davetim, ancak onların
kaçmalarını artırdı.”

Benim onları davetim, ancak onların iman ve tâatten kaçmalarını artırdı.

Ayette, bu ziyadelğin davete isnadı “Herhangi bir sûre indirildiğin-
de, içlerinden bazıları (alaylı bir şekilde) “Bu hanginizin imanını artır-
dı?” der.” (Tevbe, 124) ayetinde olduğu gibi, sebebiyet yönündendir. Yani,
benim onları davetim, daha da kaçmalarına sebebiyet verdi.

7- وَإِنِّي كُلَّمَا دَعَوْتُهُمْ لِتَغْفِرَ لَهُمْ جَعَلُوا أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ “Ben onları
Senin bağışlaman için her davet ettiğimde, onlar parmaklarını ku-
laklarına tıkadılar.”

Ben onları bağışlaman için ne zaman imana çağırdımsa, daveti duyma-
mak için kulaklarını tıkadılar.

وَاسْتَعْشَوْا ثِيَابَهُمْ “Elbiselerine büründüler.”

Benim davetimden hiç hoşlanmamaları yüzünden beni görmemek için
elbiselerine büründüler.

Veya, onları tanıyıp da kendilerini hakka davet etmeyeyim diye böyle
yaptılar.

وَاصْرُوا “İsrar ettiler.”

Küfür ve isyan üzere ısrar ettiler.

Onların bu ısrarı, erkek eşeğin dişi eşeği görüp de kulaklarını dikip ona
yönelmesini çağrıştıran kelime ile ifade edildi.

وَاسْتَكْبَرُوا اسْتِكْبَارًا “Kibirlendikçe kibirlendiler.”

Bana tâbi olmaktan kaçtıkça kaçtılar, kibirlendikçe kibirlendiler.

8- ثُمَّ إِنِّي دَعَوْتُهُمْ جِهَارًا “Sonra ben onları açık açık davet ettim.”

9- ثُمَّ إِنِّي أَعْلَنْتُ لَهُمْ وَأَسْرَرْتُ لَهُمْ إِسْرَارًا “Sonra, onlarla hem açıktan açığa, hem de gizliden gizliye konuştum.”

Yani tekrar be tekrar onları davet ettim. Onları davet için her yolu denedim.

Ayette geçen “sonra” ifadesi davet cihetlerinin farklılığını ifade eder. Çünkü açıktan anlatmak gizli anlatmaya nisbetle daha çetindir.

Açık ve gizliyi cem etmek, sadece biriyle anlatmaktan daha çetindir.

Veya “sonra” ifadesi, tebliğde uyguladığı merhaleleri ifade için de olabilir.

10- فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ “Dedim ki: Rabbinizden mağfiret dileyin.”

Onlara dedim: Küfürden tevbe ile Rabbinize istiğfar edin.

11- إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا “Çünkü O, Gaffardır.”

Çünkü O, tevbe edenler için çokça bağışlayandır.

Sanki, Hz. Nûh onlara ibadeti emredince şöyle dediler: Eğer biz hak üzere isek onu terk etmeyiz. Batıl üzere isek, kendisine isyan ettiğimiz Yaratıcı nasıl bizi kabul eder ve bize lütufta bulunur?

Buna mukabil Hz. Nûh onlara günahlarını ortadan kaldıracak ve kendilerine lütfu celbedecek ameli, yani istiğfarı emretti. Ayrıca onların kalplerinde en ziyade etkili olacak şeyleri kendilerine vaat etti.

Denildi ki: Onlara davet uzayıp ısrarları sürünce Allah kırk yıl boyunca onlara yağmuru kesti, hanımlarını kısır bıraktı. Bundan dolayı Hz. Nûh, içinde bulundukları günahlardan istiğfar etmelerine mukabil bu sıkıntılardan kurtulacaklarını vaat etti:

11- يُزِيلُ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا “Üzerinize gökten bol yağmur yağdır-sın.”

Bundan dolayı yağmur duasında istiğfarda bulunmak bir esas olmuştur.

12- وَيُمِدُّكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ “Mal ve evlat vererek imdadınıza koşsun.”

13- وَيَجْعَلْ لَكُمْ جَنَّاتٍ “Sizin için bahçeler yapsın.”

وَيَجْعَلُ لَكُمْ أَنْهَارًا “Ve ırmaklar meydana getirsin.”

13- مَا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلَّهِ وَقَارًا “Size ne oluyor ki Allah için bir vakar ummuyorsunuz?”

Size ne oluyor ki, Allahın kendisine ibadet ve itaat edenlere tazimde bulunacağını ummuyorsunuz, ta ki size de büyük ikramda bulunacağını umarsınız.

Veya mana şöyle olabilir:

Size ne oluyor ki Allah için bir azamet takdir etmeyip O’na isyandan korkmuyorsunuz?

Ayette inançla ilgili bir durumun, en ednâ bir zanna tâbi olan **ummak** ile ifade edilmesi, mübalağa içindir.

14- وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا “Hâlbuki O, sizi tavırdan tavıra yarattı.”

Ayetin bu kısmı hâl cümlesidir. Yani, Allah sizi tavırdan tavıra geçirerek yaratmış iken nasıl olur da O’nun azametini ummazsınız? Çünkü Allahın böyle yaratması, ummayı gerektiren bir durumdur. Zira insanın yaratılışında şu merhaleler vardır:

İnsan önce unsurlar (elementler) âleminde. Sonra mürekkebât âleminde yer alır. (Yani, terkip halinde bulunur.) İnsan bunlarla gıdalanır. Bu gıdalar karışım halinde olur. Bunlardan nutfe yaratılır. Sonra sırasıyla alaka, mudğa, kemik ve et merhalelerinden geçer. Sonra Allah ona ruh üfler.

Bütün bunlar, Allahın yeniden bu insanı îadeye muktedir olduğunu ve ona büyük bir karşılık vermeye gücü yettiğini gösterir. Çünkü Onun kudreti büyük, hikmeti tamdır.

Hız. Nûh ardından bu manayı teyid eden afakî ayetlere dikkat çekip şöyle dedi:

15- أَلَمْ تَرَوْا كَيْفَ خَلَقَ اللَّهُ سَبْعَ سَمَوَاتٍ طِبَاقًا “Görmediniz mi, Allah yedi semayı birbiriyle uyumlu olarak (tabaka tabaka) nasıl yarattı?”

16- وَجَعَلَ الْقَمَرَ فِيهِنَّ نُورًا “Ayı onların içinde bir nur kıldı.”

Ay, dünya semasında olduğu hâlde ayette semavatta bir nur olduğu ifade edildi. Onlara nispet edilmesi, aralarında olan mülâbesetten dolayıdır.²

² Mesela mahallemizden çıkan âlim birine “insanlık seninle iftihar ediyor” deriz. Çünkü neticede O da bir insandır ve insanlık âlemiyle bir şekilde münasebeti bulunmaktadır.

“Güneşi de bir lamba yaptı.” وَجَعَلَ الشَّمْسُ سِرَاجًا

Güneşin lamba olması bir temsildir. Yani, nasıl ki lamba çevresindeki karanlığı izale ediyorsa, güneş lambası dahi arzın yüzündeki karanlığı ortadan kaldırmaktadır.

17- Allah sizi yerden bir bitki bitirir gibi bitirdi.” وَاللَّهُ أَنْبَتَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ نَبَاتًا

Bundan murat, insanın arzdan inşa edilmesidir. Çünkü bu, yaratılışa ve arzdan meydana gelmeye daha ziyade delil olmaktadır.

18- Sonra sizi oraya geri çevirecek.” ثُمَّ يُعِيدُكُمْ فِيهَا

Sonra ölümle sizi toprağa iade edecek, üzeriniz toprakla örtülecek.

“Ve sizi bir çıkarışla tekrar çıkaracaktır.” وَيُخْرِجُكُمْ إِخْرَاجًا

Haşir ile sizi oradan çıkaracaktır.

Ayette insanın haşrinin ilk yaratılış gibi kolay olduğuna ve şüphesiz gerçekleşeceğine delâlet vardır.

19- Allah, yeryüzünü size bir sergi yaptı.” وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ الْأَرْضَ بِسَاطًا

20- Ta ki, oradaki geniş yollarda yürüyesiniz.” لِّتَسْلُكُوا مِنْهَا سُبُلًا فِجَاجًا

21- Nûh dedi ki: Ya Rabbi! Onlar bana isyan ettiler.” قَالَ نُوحٌ رَبِّ إِنَّهُمْ عَصَوْنِي

Onlar, emrettiğim şeylerde bana karşı geldiler.

“Malı ve çocuğu hüsrandan başka bir şeyini artırmayanın ardına düştüler.” وَأَتَّبِعُوا مَنْ لَمْ يَزِدْهُ مَالُهُ وَوَلَدُهُ إِلَّا خَسَارًا

Bana uymak yerine mallarıyla şırmaları ve evlatlarıyla mağrur olmaları yüzünden, ahirette ziyarı ziyade olacak reislerine tabi oldular.

Ayette, bu kimselerin o reislere uymalarının, sırf onlarda mal ve evlât ile meydana gelen cazibe yüzünden olduğuna işaret vardır. Hâlbuki mal ve evlat o reislere hayır getirmemiş, kendilerini zarara sevk etmiştir.

22- Ve çok büyük bir tuzak kurdular.” وَمَكَّرُوا مَكْرًا كُبَارًا

Bu reisler çok büyük bir tuzak kurdular. Bundan murat, din hususunda aldatmaları ve insanları Hz. Nûha eziyet etmeye tahrik etmeleridir.

23- وَقَالُوا لَا تَذَرُنَّ آلِهَتَكُمْ - “Şöyle dediler: Sakın ilâhlarınızı bırakmayın.”

Sakın ilahlarınıza olan ibadetinizi bırakmayın.

“Hele Vedd, Süvâ’, Yeğûs, Ye’ûk ve Nesr’i hiç bırakmayın.”

Ve özellikle de bunları hiç mi hiç terketmeyin!

Denildi ki: Bunlar salih kimselerin isimleri olup, Hz. Âdem ile Hz. Nûh arasında yaşamışlardı. Vefat ettiklerinde kendileriyle teberrük niyetiyle bunların heykellerini yaptılar. Zamanla da bunlara ibadet etmeye başladılar. Bunlar Arablara da intikal etti. Vedd, Kelb kabilesinin; Süva, Hemedan kabilesinin; Yeğûs, Mezhac kabilesinin; Yeuk, Murat kabilesinin ve Nesr, Hımyer kabilesinin putu idi.

24- وَقَدْ أَضَلُّوا كَثِيرًا “Onlar gerçekten birçoklarını yoldan çıkardılar.”

Zamir reislere racidir. Veya “Rabbim! Çünkü onlar (putlar) insanlardan birçoğunu yoldan saptırdılar.” (İbrahim, 36) ayetinde olduğu gibi, putlara râci de olabilir.

“Sen de bu zalimlerin sadece dalaletlerini arttır.”

Hz. Nûhun talep ettiği şey, din hususunda dalaletlerini istemek değil de, hilelerini revaçlı kılmada mahrum kalmalarını ve dünyevî faydalarında dalaletlerini istemek olabilir.

Veya “Şüphesiz mücrimler, dalalet ve ateşler içindedirler.” (Kamer, 47) ayetinde olduğu gibi, onların zâyi olmalarını ve helâketlerini istemektir.

25- مِمَّا خَطِيئَاتِهِمْ أُغْرِقُوا - “Hataları (küfür ve isyanları) yüzünden suda boğuldular.”

“Ardından da ateşe alındılar.”

Ateşten murat kabir azabı veya ahiret azabıdır. Boğulmalarını ifadeden sonra فَ (fe) harfiyle hemen ateşe alınmalarını ifade etmek, bu ikisi arasında geçen zamanın önemi olmamasındandır.

Veya bir şartın eksik kalması veya bir mani bulunması yüzünden her ne kadar gecikse de neticenin sebebe bağlı olmasındandır.

Ayette ateşin elif-lâmsız gelmesi, onun büyüklüğünü göstermek içindir.

Veya bundan murat, ateşin bir nevi olmasıdır.

“Kendileri için Allah’tan başka yardımcıları da bulamadılar.”

Ayet, kendilerine yardım edemeyecek batıl mabutlar edinmelerinden dolayı onlara bir tarizdir.

26- “Nûh dedi ki: Ya Rabbi! Yeryüzünde kâfirlerden bir tek kişi bile bırakma.”

27- “Zira sen onları bırakırsan kullarını yoldan çıkarırlar.”

“Ve sadece ahlâksız ve kâfir çocuklar doğururlar.”

Hız. Nûhun onlara bu şekilde beddua etmesi, kendilerini dokuzyüz elli sene deneyip araştırmasından, böylece karakterlerini ve tabiatlarını tanımasından sonradır.

28- “Ya Rabbi! Bana, ana-babama, mü’min olarak evime girenlere ve erkek - kadın bütün mü’minlere mağfiret et.”

“Zalimlerin ise sadece helakini artır.”

Hız. Nûhun “evime giren...” ifadesinden murat “mescidime... gemime” manası olabilir. “Erkek ve kadın mü’minler” derken ise, kıyamete kadar gelecek bütün ehl-i iman buna dâhildir.

Hız. Peygamber şöyle buyurur:

“Her kim Nûh sûresini okursa Hız. Nûhun duasına giren mü’minlerden olur.”

CİN SÛRESİ

Cin Sûresi Mekki'dir.
Yirmi sekiz ayettir.

1- **“Deki: “Bana, cinlerden bir topluluğun (Kur’an’ı) dinleyip şöyle dedikleri vahyedildi:”**

Cinler, kendilerinde ateş veya hava unsurunun galip olduğu göze görül-meyen akıllı varlıklardır.

Denildi ki: Onlar, mücerred ruhların bir çeşididir.

Bunların, bedenlerinden ayrılmış beşerî ruhlar olduğunu söyleyenler de oldu.

Ayette Hz. Peygamberin bu olayda onları görmediğine ve kendilerine Kur’an okumadığına bir delâlet vardır. Hz. Peygamberin Kur’an okuduğu bir vakitte onlar da hazır olup, dinlemişlerdir. Allahu Teâlâ da olayı vahiy-le peygamberine bildirmiştir.

“**Şüphesiz biz, hayret verici bir Kur’ân dinledik.**”

Bunlar kavimlerine döndüklerinde “biz hayret verici bir kitap duyduk” dediler.

Kur’anın hayret verici olması, nazmındaki güzellik ve manasındaki incelikle insan sözünden çok farklı olmasıdır.

2- **“Hidayete sevk ediyor.”**

“**Biz de ona iman ettik.**”

Bu kitap, hakka ve doğruya sevk ediyor, biz de ona iman ettik.

“**Rabbimize hiçbir şeyi asla ortak koşmayaca-ğız.**”

Kat’î delillerin tevhidi söylemeleri üzerine, biz Rabbimize hiç kimseyi şerik kılmayacağız.

3- **“Doğrusu, Rabbimizin şanı çok yüksektir.”**

“**Ne bir eş edinmiştir, ne de bir çocuk.**”

Sanki Kur’andan duydukları kısım onların içinde bulunduğu şirke ve Allah hakkında eş ve çocuk nisbet etmenin yanlışlığına dikkat çekmişti.

4- **“Şüphesiz sefihimiz, Allah hakkında taşkın sözler söylüyordu.”**

“Sefihimiz” ifadelerinden murat İblistir veya cinlerin azgın olanıdır.

Allah hakkında taşkın söz söylemesi ise, O’na eş ve evlat nisbet etmesidir.

5- **“Doğrusu biz, ins ve cin’in Allah hakkında asla yalan söylemeyeceklerini sanıyorduk.”**

Bununla, bu sefih kimseye uymaları konusunda mazeretlerini söylemektedirler.

6- **“Doğrusu, insanlardan bazı adamlar, cinlerden bazı adamlara sığınırlandı.”**

Çünkü, insanlardan birisi ıssız bir yerde geceye girdiğinde “Kavminin sefihlerinden, bu vâdinin efendisine sığınıyorum” diyordu.

7- **“Böylece onların azgınlıklarını artırırlandı.”**

Kendilerine sığınılması, cinlerin kibrini ve azgınlığını artırırlandı.

Veya, cinler insanları yoldan çıkardı, onları kendilerine sığınacak kadar taşkınlıklar yapacak hâle getirdi.

7- **“Doğrusu onlar da, sizin zannınız gibi, Allah’ın hiç kimseyi peygamber göndermeyecek sanmışlardı.”**

Bu iki ayet, cinlerin sözlerini naklediyor olabilir veya Allahu Teâlâ tarafından doğrudan insanlara bilgi vermektir.

Birinciye göre üstteki ayetin manası: Ey cinler! İnsanlar da sizin gibi Allahın kimseyi elçi olarak göndermeyeceğini zannettiler.

İkinciye göre mana: Ey insanlar! Cinler de sizin gibi Allahın kimseyi elçi olarak göndermeyeceğini zannettiler.

8- **“Doğrusu biz semaya ulaşmak istedik, fakat onu çetin bekçilerle ve yakıcı alevlerle dolu bulduk.”**

Biz semaya ulaşmak veya oradan haber almak istedik. Ama kuvvetli muhafızlar ve şihaplar tarafından korunduğunu gördük.

Bundan murat, onları semadan men eden melekler ve ateşli semavî mermilerdir.¹

9- وَأَنَا كُنَّا نَقْعُدُ مِنْهَا مَقَاعِدَ لِلسَّمْعِ “Doğrusu biz göğün bazı mevkilerinde dinlemek için otururduk.”

Eskiden biz muhafızlardan ve şihaplardan boş veya tarassuda ve dinlemeye uygun olan bazı yerlere otururduk.

فَمَنْ يَسْمَعُ الْآنَ يَجِدُ لَهُ شِهَابًا رَصَدًا “Fakat şimdi her kim dinleyecek olursa, kendini gözetleyen bir şihap buluyor.”

Bunun beyanı Sâffât sûresinde geçmişti.²

10- وَأَنَا لَآتَذْرَىٰ أَشَرُّ أُرِيدَ بِمَنْ فِي الْأَرْضِ “Doğrusu biz bilmiyoruz, yeryüzündekilere kötülük mü murat edildi.”

أَمْ أَرَادَ بِهِمْ رَبُّهُمْ رَشَدًا “Yoksa Rableri onlara bir hayır mı diledi?”

Semanın bu şekilde korunmasıyla, arzda olanlara bir şer mi murat edildi, yoksa onların Rabbi kendilerine bir hayır mı murat etti, bilemiyoruz.

11- وَأَنَا مِنَّا الصَّالِحُونَ وَمِنَّا دُونَ ذَلِكَ “Doğrusu, bizden salih olanlar da var, bunun aşağısında olanlar da var.”

Salihlerden aşağıda olanlar, orta hâlli kimselerdir.

كُنَّا طَرَائِقَ قِدْدًا “Biz çeşitli yollara ayrıldık.”

Hepimiz ayrı ayrı yollar tutmuştuk.

12- وَأَنَا ظَنَنَّا أَنَّ لَنَا كَغَيْزَ اللَّهِ فِي الْأَرْضِ “Anladık ki, Allah’ı yeryüzünde âciz bırakamayız.”

وَلَنْ نُعْجِزَهُ هَرَبًا “Kaçarak da O’ndan kurtulamayız.”

¹ Ayette, kalenin burçlarına çıkıp içeri girmeye çalışan yabancıların, kale muhafızları tarafından ateşli silahlarla püskürtülmeleri tablosu nazara verilmektedir. Ruhen semaya yükselme kâbiliyetine sahip olan cinler, sema kalesinin burçlarına yükselmek ve oralardan haberler almak istediklerinde, melekler tarafından engellenmektedirler.

² Bkz. Sâffât, 6 – 10.

Şunu anladık ki, arzın neresinde olursak olalım veya arzdan semaya kaçmak isteyelim, ne yapsak Allahı aciz kılamayız, kaçmakla kurtulamayız.

13- وَأَنَا لَمَّا سَمِعْنَا الْهُدَىٰ أٰمَنَّا بِهِ “Gerçekten biz hidayet rehberini (Kur’an’ı) işitince ona iman ettik.”

“Artık kim Rabbine iman ederse, ne hakkının eksik verilmesinden, ne de haksızlığa uğramaktan korkar.”

Artık her kim Rabbine iman ederse korkudan emin olur, ne amelinin karşılığının az verilmesinden ne de kendisini zillet bürümesinden korkar.

Veya mana şöyle de olabilir: Rabbine iman eden kimse başkasının hakkını eksik vermekten ve başkasını zillete düşürmekten dolayı bir ceza görmez. Çünkü ne kimsenin hakkını yemiş, ne de başkasına zulmetmiştir. Mü’min olan kimsenin böyle şeylerden kaçınması gerekir.

14- وَأَنَا مِنَ الْقَاسِطُونَ وَمِنَّا الْقَاسِطُونَ “Kuşkusuz içimizde hakka teslim olanlar da var, hak yoldan sapanlar da var.”

Bizden hakka teslim olanlar da var, hak yol olan iman ve tâatten sapanlar da var.

Kim hakka teslim olursa, işte onlar doğruyu arayıp bulmuşlardır.”

Artık her kim Allaha teslimiyet yolunu seçerse, böyleleri kendilerini mükâfat yurduna ulaştıracak büyük bir hayrı aramış ve bulmuş olurlar.

15- وَأَمَّا الْقَاسِطُونَ فَكَانُوا لِجَهَنَّمَ حَطَبًا “Hak yoldan sapanlara gelince, işte onlar cehenneme odun olmuşlardır.”

Cehennem, insanlardan kâfir olanları yaktığı gibi, bunları da yakar.

16- وَأَنْ لَّوِ اسْتَقَامُوا عَلَى الطَّرِيقَةِ لَأَسْقَيْنَهُمْ مَّاءً غَدَقًا (Bana şu da vahye dildi): Eğer dosdoğru yolda olsalar, onlara bolca yağmur yağdırırız.”

Eğer cinler veya insanlar veya her ikisi, istikamet üzere dosdoğru bir yolda gitselerdi, elbette biz onlara bolca rızık verirdik.

Ayette “bolca yağmur” denilmesi,

-Yağmurun maişet ve bollukta temel rükün olmasından,

-Ve bir de Arablar arasında daha da önem atfedilmesindendir.³

17- **لِنَقْتَبَهُمْ فِيهِ** “Ta ki bununla onları imtihan edelim.”

Onlara bolca yağmur göndermemiz nasıl şükredeceklerini denememiz içindir.

Denildi ki: Mana şöyle de olabilir: Şayet cinler eski yollarında hiç sapmadan gitseler ve Kur’anı dinledikten sonra hakka teslim olmasalar biz yine bir istidraç olarak onlara bolca rızık verirdik. Böylece kendilerini imtihan eder, nankörlüklerine karşı azaplandırırdık.

18- **وَمَنْ يُعْرِضْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِ يَسْلُكْهُ عَذَابًا صَعَدًا** “Kim Rabbinin zikrinden (Kur’an’dan) yüz çevirirse, Rabbi onu gittikçe artan bir azaba sokar.”

“Rabbinin zikri” ifadesinden murat,

-O’na ibadet,

-O’nun nasihati

-Veya O’nun vahyidir.

18- **وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ** “Şüphesiz mescitler, Allah’ındır.”

19- **فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا** “O hâlde, Allah ile birlikte başkasına kulluk etmeyin.”

Mescitler Allaha hastır. Öyleyse oralarda bir başkasına ibadet etmeyin.

Denildi ki: Mescitlerden murat, arzın tamamıdır. Çünkü arz, Hz. Peygambere bir mescid kılındı.

Denildi ki: Bundan murat secde yerleridir. Yani “Allahtan başkasına secde etmeyin” manası murattır.

19- **وَأَنَّهُ لَمَّا قَامَ عَبْدُ اللَّهِ يَدْعُوهُ كَادُوا يَكُونُونَ عَلَيْهِ لِبَدًا** “Allah’ın kulu O’na ibadet etmek için kalktığı anda cinler nerede ise (kalabalıktan) onun etrafında birbirlerine geçiyorlardı.”

“Allahın kulu” ifadesinden murat, Hz. Peygamberdir. “Abd: Kul” lafzıyla ifade edilmesi tevazu içindir. Çünkü O’nun kendinden söz etmesi mevkiinde yer almıştır.⁴

³ Çünkü çöl ikliminde yaşadıklarından yağmura çok ihtiyaç duymakta idiler.

⁴ Kur’anın ilk muhatapları bu ifadeyi doğrudan Hz. Peygamberin ağzından duymakta idiler.

Ayrıca bu ifadede, Onun ibadet için kalkmasını gerektiren durumu hissettirmek vardır.⁵

Ayet, Hz. Peygamber ibadet hâlinde iken O'nun ibadetini gören ve Kur'an okumasını işiten cinlerin, şaşkınlıklarından iyice sokulup üst üste yığılmalarını anlatmaktadır.

Veya şöyle bir mana olabilir:

Neredeyse ins ve cin, O'nun davasını iptal için bir ve beraber olacaklar, sırt sırta verecekler.

20- **قُلْ إِنَّمَا أَدْعُوا رَبِّي “De ki: Ancak Rabbime dua ederim.”**

وَلَا أَشْرِكُ بِهِ أَحَدًا “Ve hiç kimseyi O'na ortak koşmam.”

Dolayısıyla, bu benim yaptığım sizin taaccübünüzü ve benim aleyhimde mutabakatınızı gerektirecek garip bir hareket ve nahoş bir durum değildir.

21- **قُلْ إِنِّي لَا أَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا رَشَدًا “De ki: Şüphesiz ben, (kendiliğimden) size ne zarar verebilir ne de yol gösterebilirim.”**

22- **قُلْ إِنِّي لَنْ يُجِيرَنِي مِنَ اللَّهِ أَحَدٌ “De ki: Gerçekten beni Allah'a karşı hiç kimse asla koruyamaz.”**

وَلَنْ أَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَدًا “Ve asla O'ndan başka sığınacak kimse de bulamam.”

23- **إِلَّا بَلَاغًا مِنَ اللَّهِ وَرِسَالَاتِهِ “Bana düşen, ancak Allah'tan gelenleri tebliğ etmek ve O'nun mesajlarını bildirmektir.”**

Ben size tebliğden başka bir şeye mâlik değilim.

وَمَنْ يَعِصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَإِنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا “Kim Allah'a ve Rasûlüne isyan ederse, şüphesiz onlar için, içinde ebedî kalacakları cehennem ateşi vardır.”

⁵ Yani, O bir abddir, böyle olunca ubudiyet görevini eda etmesi gerekir.

⁶ Ayete şöyle de mana verilebilir:

“Ancak Rabbime ibadet ederim.”

Veya “Ancak Rabbime davet ederim.”

Bu farklılık “daâ” kelimesinin bu anlamlarda kullanılabilmesinden kaynaklanmaktadır.

Her kim tevhidle ilgili emirde Allah ve rasûlüne karşı gelse, onlar için ebedi cehennem ateşi vardır.

Bunu tevhid ile açıklamamız, konunun tevhidle alâkalı olmasındandır.

24- **“Ken- dilerine vaad edileni gördüklerinde, kimin yardımcısının en zayıf ve sayıca en az olduğunu bilecekler.”**

Onlara vaat edileni görmeleri, Bedir Savaşı örneğinde olduğu gibi dünyada veya cehennem azabı şeklinde ahirette olabilir.

Ondokuzuncu ayette, onların Hz. Peygamberin davetine mukabil ittifak etmeleri manasına dikkat çekilmisti. Bu manaya göre, bu ayette de ahiret-teki âkıbetlerine işaret edilmiştir denilebilir.

Veya kâfirlerin Hz. Peygambere bakıp da “bunun yardımcısı yok, tâbi olanları da çok az” demelerine bir cevaptır. Ahirette kimin yardımcısız ve sayıca az olduğunu bileceklerdir.

25- **“De ki: Bilmiyo- rum, o size vaad edilen şey yakın mı, yoksa Rabbim onun için uzun bir süre mi koyar?”**

Ayet, müşriklerin mukadder sualine cevap gibidir. Üstteki ayette “**ken- dilerine vaad edileni gördüklerinde...**” denilmesine mukabil, müşrikler tarafından inkâr yoluyla “O vaat ne zaman” demelerine bununla cevap verilmiştir. Hz. Peygambere denilmiştir ki: “Ey peygamber! De ki: O vaat mutlaka olacak, ama vakti ne zaman, onu bilmiyorum.”

26- **“O, gaybı bilendir.”**

“Hiç kimseye gaybını bildirmez.”

Yani, gayb ilmi O’na mahsustur.

27- **“Ancak seçtiği elçiye açar.”**

Ancak razı olduğu rasûle (elçiye) bir mu’cize olmak üzere, o gayb ilmin- den biraz verir.

Bu ayetteki “**gayb ilminin ancak Allahın razı olduğu rasûle bildi- rileceği**” esassından hareketle, gaybı ilgili kerametlerin iptaline delil geti- renler olmuştur.

Buna cevaben şöyle deriz:

Ayetteki “**rasûl**” (elçi) ifadesi melek için de kullanılır.⁷ “Gaybı izhar etmekten” murat da “vasıta olmadan doğrudan izhar etmek, göstermek” manasında anlaşılabilir. Allahın veli kullarının gaybî meselelerde kerametleri, ancak meleklerden almak şeklinde gerçekleşir. Bu, bir nevi peygamberler vasıtasıyla bizlerin ahiretin hâllerine muttali olmamıza benzer.⁸

“O, elçinin önünde ve arkasında gözetleyiciler salar.”

Allah, razı olduğu elçinin önünden ve ardından gözcülük yapan muhafızlar salar. Bunlar, onu şeytanların müdahalesinden ve karıştırmasından korurlar.

28- **“Ta ki şunu bilsin: Onlar, Rablerinin mesajlarını tam ulaştırdılar.”**

Ta ki kendisine vahiy gönderilen peygamber, Cebrail ve vahiy ile inen meleklerin mesajı tam ulaştırdıklarını bilsin.

Veya mana şöyle olabilir: Ta ki Allah, kendi mesajlarını peygamberlerin hakkıyla tebliğ ettiklerini ortaya koysun.⁹

“Ve Allah, onların her hâlini kuşatmıştır.”

Allah, elçileri nezdinde olanları kuşatmıştır.

“Ve her şeyi bir bir saymıştır.”

⁷ Mesela. Fâtır suresi 1. ayette şöyle bildirilir: “O, melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler kıldır.”

⁸ Yani, Allah peygamberlerine meleği vasıta yapmadan doğrudan gaybî bazı sırlar verebilir. Ama veli zâtlara bildirilen gaybî sırlar melek aracılığıyla olur. Ayetteki “**rasûl**” kelimesi sadece “peygamber” anlamında olmayıp “elçi” manasında melekler için de kullanılmaktadır. Nitekim ayette “**Allah hem meleklerden, hem de insanlardan elçiler seçer.**” (Hacc, 75) denilmektedir. Böyle olunca, veli zâtların gaybla ilgili bazı sırlara muttali olmalarına bir engel bulunmamaktadır. Bu ayeti, onların gayb bilgisine mazhariyetlerini inkârda kullanmak, yerinde bir kullanım değildir.

⁹ Ayet metinlerindeki “Allahın bilmesi” şeklinde ifadeler “Allahın ortaya koyması, izhar etmesi” şeklinde açıklanır. O ezeli ilmiyle zâten her şeyi gerçekte olduğu gibi bilmektedir. Ama bu şekilde icraat ile, bu bilinenler haricî vücut bulmakta, gözle görülür hâle gelmektedir. Tâhiru'l-Mevlevî şöyle der: “Allahın bizi imtihan etmesi bizi bilmek için değil, bizi bize bildirmek içindir.”

Yağmur damlalarına ve kum tanelerine varıncaya kadar, Allah herşeyi tek tek saymış, belirlemiştir.

Hız. Peygamber şöyle buyurur:

“Her kim Cin sûresini okursa Hız. Peygamberi tasdik eden veya yalanlayan cinler sayısınca köle azat etmiş gibi sevap kazanır.”

MÜZZEMMİL SÛRESİ

Müzzemmil Sûresi Mekki'dir.
Yirmi ayettir.

1- يَا أَيُّهَا الْمَرْمُلُ “Ey örtüye bürünen!”

Ayette hitap edilen, Hz. Peygamberdir.

Rivayete göre, Hz. Peygamber, ilk vahiyde gördüklerinden dolayı kendini bir titreme sarmış, bir örtüye bürünmüştü.

Hz. Peygambere “**ey örtüye bürünen**” denilmesi, geceyi tümüyle uyku da geçirmemesini bir hatırlatma da olabilir.¹

Bir rivayete göre ise, Hz. Peygamber gece ibadetinde idi. Hz. Aişenin üzerine serilmiş bir örtünün bir kısmına bürünmüş vaziyette iken ayet nazil oldu. Bu rivayete göre “**ey örtüye bürünen**” ifadesi, bir iltifat ifade eder.

Veya bundan murat “ey nübüvvet yükünü yüklenen zât” manası da olabilir.

2- فَمِ الْبَيْتِ إِلَّا قَلِيلًا “Birazı hariç olmak üzere, geceleyin kalk.”

Ayet, gece ibadetine bir emir olabileceği gibi, “gece ibadetine devam et” manasını da ifade edebilir.

3- نِصْفَهُ أَوْ انْقُصْ مِنْهُ قَلِيلًا “Yarisında kalk, yahut yarısından biraz eksilt.”

4- أَوْ زِدْ عَلَيْهِ “Veya bunu artır.”

“Kur’ânı tertil ile oku.” وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا

Kur’ânı acele etmeden ve dinleyenin tane tane sayabileceği şekilde oku.

5- إِنَّا سَنُلْقِي عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيلًا “Doğrusu biz sana ağır bir söz ilka edeceğiz.”

“Ağır söz”den murat Kur’andır.

Çünkü o, içindeki ağır mükellefiyetlerle mükelleflere ve özellikle de Hz. Peygambere ağır bir sözdür. Zira Hz. Peygamber hem bunları yüklenecek, hem de ümmetine yüklenmeleri için tebliğ edecektir.

¹ Yani, ey peygamber, kalk, geceyi ihya et.

Bu cümle, Hz. Peygambere gece ibadetini kolaylaştıran bir ara cümledir. Cümlede, incek hükümlerin insan tabiatına zor geleceğine ve nefsin isteklerine muhalif olacağına bir delâlet vardır.

“**Ağır söz**”den murat,

-Lafzının güzelliği,

-Manasının metaneti dolayısıyla Kur’anın sağlamlığı da olabilir.

-Veya bundan murat şudur: Kur’an, kendisi hakkında düşünen kimseye ağırdır. Çünkü onu anlamak için iç dünyasını safileştirmeye ve nazarını tümüyle ona yöneltmeye muhtaçtır.

-Veya Kur’an, amellerin tartılacağı mizanda ağır bir kelâmdır.

-Veya Kur’an, kâfirlere ve facirlere ağır gelir.

-Veya, şu rivayette görüldüğü üzere, onu vahiy olarak almak ağır bir olaydır: Hz. Aişe şöyle der: Soğuk bir günde Hz. Peygambere vahiy gelmişti. Vahiy bittiğinde, Hz. Peygamberin alnı ter içinde kalmıştı.

Buna göre değerlendirildiğinde, bu ayet gece ibadetinin illetini beyan eder. Çünkü gece ibadeti, bu ağırlığı giderecek şekilde nefsi buna hazırlar.

6- “إِنَّ نَاشِئَةَ اللَّيْلِ هِيَ أَشَدُّ وَطْئًا وَأَقْوَمُ قِيلًا” “Şüphesiz gece ibadetinin etkisi daha fazladır ve (bu ibadetteki) sözler (Kur’an ve dua okuyuşlar) ise daha düzgün ve açıktır.”

Çünkü gece ibadetinde daha ziyade bir hudu ve ihlâs bulunur. Kalp daha huzur içinde olur, her taraf daha sessizdir.

7- “إِنَّ لَكَ فِي النَّهَارِ سَبْحًا طَوِيلًا” “Çünkü gündüz senin için uzun bir meşguliyet vardır.”

Gündüz Senin için yoğun bir meşguliyet olduğundan, gece ibadetini sakın ihmal etme. Çünkü, Hakka münacatta bulunmak, başka meşguliyetlerden sıyrılmayı gerektirir.

8- “وَاذْكُرْ اسْمَ رَبِّكَ” “Rabbinin ismini zikret.”

Gece-gündüz O’nun zikrine devam et.

Allahın zikri

-“Sübhaneallah, Lailahe illallah, Elhamdülillah, Allahu Ekber” gibi cümleleri söylemeyi,

-Namaz kılmayı,

-Kur’an okumayı,

-Ve ilimle meşgul olmayı içine alan bir genişliğe sahiptir.

“وَتَبَّئِلَ إِلَيْهِ تَبْتِيلًا” **“Ve bütün benliğine O’na yönel.”**

İbadette sırf O’na yönel ve nefsinı masivadan (Allah dışında her şeyden) tecrid et.

9- رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ **“O, doğunun ve batının Rabbidir.”**

“لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ” **“Ondan başka ilah yoktur.”**

“فَاتَّخِذْهُ وَكِيلًا” **“O halde yalnız O’nu vekil tut.”**

Madem O’ndan başka ilah yok, Sen de bütün işlerinde O’na tevekkül et.

10- وَاصْبِرْ عَلَى مَا يَقُولُونَ **“Onların söylediklerine sabret.”**

Onların hurafeler şeklinde söylediklerine karşı sabret.

“وَاهْجُرْهُمْ هَجْرًا جَبِيلًا” **“Ve onlardan güzelliikle ayrıl.”**

Onlardan güzelce ayrıl ve kendilerine karşı mudarâda bulun, durumu idare et. Onlarla cedele girişme. Onları Allaha havale et. Çünkü Allah, onlara karşı sana kâfidir.

11- وَذَرْنِي وَالْمُكَذِّبِينَ أُولِيَ النَّعْمَةِ **“Nimet içinde yüzen o tekzip edenleri bana bırak.”**

Nimet içinde yüzen Seni yalanlayanları bana bırak. Onları cezalandırma hususunda ben sana ihtiyaç bırakmam, kendim onları cezalandırırım.

Ayette bahsedilen kişilerden murat, Kureyşin önderleridir.

“وَمَهْلُهُمْ قَلِيلًا” **“Ve onlara biraz mühlet ver.”**

12- إِنَّ لَدَيْنَا أَنْكَالًا وَجَحِيمًا **“Çünkü bizim yanımızda (kâfirler için) bukağılar ve yakıcı bir ateş vardır.”**

13- وَطَعَامًا ذَا غُصَّةٍ وَعَذَابًا أَلِيمًا **“Boğaza takılıp kalan bir yiyecek ve elîm bir azap vardır.”**

“Boğaza takılıp kalan yiyecek”ten murat, dari’ ve zakkum gibi yiyeceklerdir.² **“Elim bir azap”** ise, kühünü ancak Allahın bileceği başka tür bir azaptır.

² Dari’ hakkında Ğaşiye suresi altıncı ayetin açıklamasına bakılabilir.

Ayette dört çeşit azap nazara verildi:

-Boyunduruk,

-Yakıcı bir ateş,

-Boğaza takılıp kalan bir yiyecek

-Ve elîm bir azap.

Bu dört çeşit azap, hem ceset, hem de ruhlar için müşterek olabilir.

Şöyle ki:

Şchevî şeylere kendini kaptıran asi nefisler, bunlara muhabbetle kayıtlı olurlar ve hep bunlara alaka duyarlar. Bunlardan sıyrılıp da mücerredat âlemine (yani akî ve manevî şeylere) yönelemezler.

Bunlardan ayrı olmanın ateşiyle yanarlar.

Ayrılık kederiyle bir şey hazmedemezler.

Mukaddes nurların tecellisinden mahrum kalma azabıyla azap görürler. İşte bu yüzden ayette nazara verilen azap, “Allah’a kavuşmak nimetinden mahrum kalmak” şeklinde tefsir edilmiştir.

14- **يَوْمَ تَرْجُفُ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ** “O gün yer ve dağlar sarsılacak.”

وَكَانَتِ الْجِبَالُ كَثِيبًا مَهِيلاً “Ve dağlar erimiş bir kum yığınınına dönecek.”

15- **إِنَّا أَرْسَلْنَا إِلَيْكُمْ رَسُولًا شَاهِدًا عَلَيْكُمْ** “Şüphesiz biz size, şahitlik edecek bir rasûl gönderdik.”

Ey Mekke ahalisi!

Biz size icabet ettiğinize veya kaçındığınıza kıyamet günü şahitlik yapacak bir elçi gönderdik.

كَمَا أَرْسَلْنَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ رَسُولًا “Nitekim, Firavun’a da bir rasûl göndermiştik.”

Rasûl’den murat Hz. Musadır. Ayette ismen belirtilmemesi, asıl maksadın O’nunla alakalı olmamasındandır.

16- **فَعَصَىٰ فِرْعَوْنُ الرَّسُولَ** “Ama Firavun o rasûle isyan etti.”

فَاَخَذْنَاهُ أَخْذًا وَبِيلًا “Biz de onu ağır ve çetin bir şekilde yakaladık.”

17- **فَكَيْفَ تَتَّقُونَ إِن كَفَرْتُمْ يَوْمًا يَجْعَلُ الْوِلْدَانَ شِيبًا** “O halde, inkâr eder-

seniz, çocukları ak saçlı ihtiyaçlara çevirecek olan bir günden nasıl korunursunuz?”

Ayetin üslûbu, faraziye veya temsil üslûbuna göredir. Bunun aslı, gam ve kederin kuvveti zayıflatması ve yaşlılığı süratlendirmesidir.

18- **“O günün dehşetinden gök yarılr.”** اَلسَّمَاءُ مُنْفَطِرٌ بِهِ

“Onun vaadi gerçekleşmiştir.” كَانَ وَعْدُهُ مَفْعُولًا

Sema bile, o günün şiddetine dayanamayacak, parça parça olacaktır. Semayı bile çökerten bu hâl, başkalarını elbette çökertir.

“Onun vaadi” derken

-“Allahın vaadi”

-Veya “o günün vaadi” manası anlaşılabilir.

19- **“İşte bu bir öğüttür.”** إِنَّ هَذِهِ تَذْكِرَةٌ

“İşte bu” ifadesinden murat, üstte nazara verilen uyarıcı ayetlerdir.

“Artık dileyen Rabbine bir yol tutar.” فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذَ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا

20- **“Şüphesiz Rabbin, gecenin üçte ikisine yakın kısmını, yarısını ve üçte birini ibadetle geçirdiğini biliyor.”** إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ أَدْنَىٰ مِنْ ثُلُثَيِ اللَّيْلِ وَنِصْفَهُ وَثُلُثَهُ

“Beraberinde bulunanlardan bir topluluk da böyle yapıyor.” وَطَائِفَةٌ مِنَ الَّذِينَ مَعَكَ

“Allah, gece ve gündüzü takdir eder.” وَاللَّهُ يَقْدَرُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ

Gece ve gündüzün saatlerinin miktarlarını gerçekte olduğu şekliyle ancak Allah bilir.

“Sizin buna (gecenin tümünde yahut çoğunda ibadete) gücünüzün yetmeyeceğini bildi.” عِلْمِ أَنْ لَنْ تُحْصَوْهُ

O, vakitlerin takdirini sayamayacağınızı ve saatleri zabta güç yetiremeyeceğinizi bildi.

“Bundan dolayı sizi bağışladı (yükünüzü hafifletti.)” فَتَابَ عَلَيْكُمْ

Bundan dolayı takdir olunan kıyâmı terk hususunda size ruhsat verdi.

Tevbe edenden vebâli kaldırdığı gibi, vakte tam riayet edemeyenden de vebali kaldırdı.

فَاقْرَأُوا مَا تيسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ “Artık, Kur’an’dan kolayınıza geleni okuyun.”

Öyleyse, gece namazından kolayınıza geleni kılın, yapabildiğiniz kadar yapın.

Ayette “kıraat” ifadesiyle namaz kastedilmiştir. Nitekim namazın diğer rükünleriyle de namaz ifade edilebilmektedir.

Denildi ki: Teheccüd (gece ibadeti) ayetin başında nazara verildiği şekilde vacip idi, ama bu, ümmete ağır geldi. Bu ayetle neshedildi, hükmü kaldırıldı. Sonra da beş vakit namaz farz kılındı.

Veya ayetten murat bizâtihi Kur’an kıraatidir.

يُ اللَّهُ أَنْ سَيَكُونُ مِنْكُمْ مَرْضَى “Allah bildi ki, içinde hastalar var.”

Ayet, gece ibadetinde ruhsatı ve hafifleştirmeyi gerektiren ikinci bir hikmeti beyan eder.

وَأَخْرُونَ يَضْرِبُونَ فِي الْأَرْضِ يَبْتَغُونَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ “Diğerleri Allah’ın lütundan rızık aramak üzere yeryüzünde dolaşıyor.”

Bundan murat ticaret veya ilim tahsili için yolculuk hâlidir.

وَأَخْرُونَ يَمَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ “Diğerleri de Allah yolunda savaşıyor.”

فَاقْرَأُوا مَا تيسَّرَ مِنْهُ “O hâlde, ondan kolayınıza geleni okuyun.”

وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ “Namazı dosdoğru kılın.”

Bu durumlarda gece ibadetini yapamasanız bile, beş vakit namazı kılın.

وَأَتُوا الزَّكَاةَ “Zekâtı verin.”

وَأَقْرِضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا “Allah’a güzel bir borç verin.”

Bundan murat, hayır olarak zekât dışında verilen yardımlardır.

Veya zekâtın en güzel şekilde verilmesini emretmektedir.

Bu şekilde verenlere, Allah daha güzeliyle mukabelede bulunacaktır.

وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ هُوَ خَيْرٌ وَأَعْظَمُ أَجْرًا “Kendiniz için önceden ne iyilik gönderirseniz, onu Allah katında daha hayırlı ve mükâfatça daha büyük olarak bulursunuz.”

Ayette, insanın sağlığında iken yaptığı hayrın ölüm anında vasiyeti üzerine yapılandan daha hayırlı olduğuna işaret edilmiştir.

Veya şöyle de mana verilebilir: Kendiniz için yapmış olduğunuz hayırlar, dünya metaından çok daha hayırlıdır, mükâfatı çok daha fazladır.

وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ “Allah’tan mağfiret dileyin.”

Bütün hâllerinizde Allah’tan bağışlanma dileyin. Çünkü insan kusurdan hâli değildir.

إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ “Şüphesiz Allah Ğafur – Rahîm’dir.”

Hiz. Peygamber şöyle buyurur:

“Kim Müzzemmil sûresini okusa, Allah dünyada ve ahirette ondan zorluğu kaldırır.”

MÜDDESSİR SÛRESİ

Müddessir Sûresi Mekkî'dir.

Elli beş ayettir.

1- يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ “Ey örtüsüne bürünen!”

Rivayete göre Hz. Peygamber şöyle der: “Hira mağarasında idim. Bana nida edildi. Bunun üzerine sağıma-soluma baktım, ama bir şey göremedim. Derken yukarıya baktım. Bir de ne göreyim, sema ve arz arasında bir arş üzerinde olan bir melek... Hatice’nin yanına vardım “beni örtün” dedim. Bana nida eden Cibril nüzul etti ve bana “**ey örtüsüne bürünen...**” diye hitap etti.”

Bundan dolayı, ilk nazil olan sûrenin Müddessir sûresi olduğu söylenir.

Denildi ki: Hz. Peygamber Kureyşin ezasına maruz kalmıştı, O da te-fekkür halinde elbisesine bürünmüştü.

Veya örtüsüne bürünmüş bir hâlde uykuda idi, bu ayetler nazil oldu.

Denildi ki: Bundan murat, “nübüvvet elbisesiyle ve ruhanî kemâlât ile bürünen” manasıdır.

Veya **Müddessirden** murat “gizlenen” demektir. Çünkü Hz. Peygam-ber Hira’da bir nevi gizli hâlde idi.

2- قُمْ فَأَنْذِرْ “Kalk ve uyar.”

Yatağından kalk ve uyar.

Veya azim ve ciddiyetle kalk, insanları uyar.

“Biz Seni bütün insanlara ancak bir müjdeci ve bir uyarıcı ola-rak gönderdik.” (Sebe, 28) ayetinde olduğu gibi, burada uyarma geneldir.

Veya “(Önce) **en yakın hısımlarını uyar.**” (Şuara, 214) ayetine göre de yorumlanabilir.

3- وَرَبِّكَ فَكْبِّرْ “Ve sadece Rabbini yücelt.”

Hem akit hem de söz ile Rabbinin büyüklüğünü ilan et. İnanç olarak O’nu en büyük bil, söz ile de “Allahu ekber” diyerek bunu bildir.

Rivayete göre, bu ayetler indiğinde Hz. Peygamber tekbir getirip “Al-lahu Ekber” dedi ve bunun vahiyle geldiğine tam kanaat getirdi. Çünkü

şeytan böyle bir şeyi (yani “sadece Rabbini yücelt” tarzında bir şeyi) emretmez.

Yani, Hz. Peygamberin en evvel yapması gereken şey, Rabbini şirkten ve teşbihten büyük görmesidir.¹

Çünkü ilk evvel gereken şey, Allahın marifetidir. O’nun varlığını bildikten sonra ilk gereken şey ise, Onun münezzeh olmasıdır. Hz. Peygamberin kavmi ise, Allahın varlığını kabul ediyorlardı. (Ama şirk içinde idiler.)

4- وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ “Elbiseni tertemiz tut.”

“Elbisenin tertemiz tutulması” çeşitli şekillerde açıklanabilir:

-Elbiseni pisliklerden tertemiz tut. Çünkü necasetten taharet (pisliklerden temiz olmak) namazlar için şarttır, başka durumlar için de gayet güzeldir.

Elbisenin temiz tutulması, onu yıkayarak veya eteğini-paçasını yerde sürünecek şekilde yapmayıp pislikten koruyarak olur. Bu, kaldırılması emredilen ilk kötü âdettir.

-Nefsini kötü ahlâktan ve düşük fiillerden tertemiz kıl.

Bu manaya göre, önceki ayette nazarî kuvvetin kemâle erdirilmesi emredilmişken, bununla da amelî kuvvetin kemâle erdirilmesi emredilmiş ve buna davet edilmiştir.

-Nübüvvet elbiseni; kin, usanç getirmek ve sabırsızlık göstermek gibi onu lekedâr edecek hâllerden tertemiz kıl.

5- وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ “Pislikten uzak dur.”

6- وَلَا تَمْنُنْ تَسْتَكْثِرُ “İyiliği, daha fazlasını bekleyerek yapma.”

Bir şey verip de, daha fazlasına beklenti içinde olma.

Bu nehiy, nehy-i tenzihtir.²

Veya Hz. Peygambere has bir nehiydir. Çünkü Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Daha fazlasını elde etmek için hibede bulunan kimse, yaptığı hibenin sevabını alır.”

¹ Yani, O öyle büyüktür ki, O’nun şeriki olmaz ve hiçbir şey O’na benzemez. O, şeriki ve naziri olmaktan yücedir, münezzehdir.

² Yani, böyle yapmanın haram olduğuna delâlet etmez, hoş bir şey olmadığını bildirir.

Bunu nehyetmeyi icap ettiren şey, böyle bir tavırdaki hırs ve cimrilik olmasıdır.

Veya ayetin manası şöyle de olabilir: “İbadetini çok görerek Allaha karşı bununla minnette bulunmaya kalkma.”

Veya “Dini insanlara tebliğde bulunurken, buna karşılık olarak onlardan bir ücret bekleme.”

7- **وَلِرَبِّكَ فَاصْبِرْ** “Rabbin için sabret.”

Mükellef olduğu şeylerin zorluklarına ve müşriklerin ezasına sabret.

8- **فَإِذَا نُفِرَ فِي النَّاقُورِ** “O sûra üflendiği zaman.”

Sen sabret. Çünkü neticede kıyamet kopacak ve Sen sabrının mükafatını göreceksin, Senin düşmanların da Sana verdikleri ezânın cezasını çekecekler.

9- **فَذَلِكَ يَوْمٌ عَسِيرٌ** “İşte o gün, pek zorlu bir gündür.”

10- **عَلَى الْكَافِرِينَ غَيْرُ يَسِيرٍ** “Kâfirler için hiç kolay değildir.”

Ayetin ifadesi, o günün mü’minlere kolay bir gün olacağını hissettirmektedir.

11- **دَٰرِبِي وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيدًا** “Tek olarak yarattığım o kimseyi bana bırak.”

Ayet, Velid Bin Muğire hakkında indi.

“Onu bana bırak. Çünkü Senin bedeline ben ona yeterim.”

“Tek olarak yarattım” ifadesi,

-“Kapasiteli biri olarak yarattım” manasına gelebilir.

-Veya “tek olarak yarattım” ifadesi, “tek başıma yarattım. Onun yaratılışında kimse bana şerik olmadı” anlamı da ifade edebilir.

Veya “tek olarak yarattım” ifadesi, “malı ve evlâdı yok bir hâlde yarattım” manasını anlatabilir.

Veya “tek olarak” denilmesi Allahu Teâlâdan bir zem’dir. Çünkü kavmi ona “eşsiz kişi” anlamında “vahîd” demekteydiler. Allahu Teâlâ tehekküm üslûbuyla (ince bir alayla) “o eşsiz olanı bana bırak” buyurdu.

Veya “evet o eşsizdir, ama şerde eşsiz biridir” manası murat edilmiştir.

Veya baba yönüyle böyle denilmiştir, çünkü veled-i zina idi.

12- **وَجَعَلْتُ لَهُ مَالًا مَمْدُودًا** “Hem ona bol servet verdim.”

Velidin hem tarlaları, hem hayvanları vardı, ayrıca ticaretle de meşguldü.

13- **وَبَيْنَ شُهُودًا** “Ve gözü önünde duran oğullar verdim.”

Oğulları, babalarının imkânları sebebiyle geçim için sefere çıkmaya ihtiyaç duymuyorlar, daima Velidin etrafında bulunabiliyorlardı. Pek çok hizmetçilere sahip olduğundan işlerini takip için oğullarını göndermeye ihtiyaç duymuyordu.

Veya oğullarının kabiliyetli ve itibarlı olmasıyla, çeşitli mahfillerde ve toplantı yerlerinde göz doldurmakta idiler.

Denildi ki: Velid’in on, hatta daha fazla evladı vardı, hepsi de erkekti. Onlardan Hâlid, Amare ve Hişam Müslüman oldular.

14- **وَمَهَّدْتُ لَهُ تَمْهِيدًا** “Hem ona büyük imkânlar sağladım.”

Velid’e öyle bir riyaset ve makam verilmişti ki “Kureyşin Reyhanesi” ve “Vahîd” lakabıyla anılırdı.

15- **ثُمَّ يَطْمَعُ أَنْ أَزِيدَ** “Sonra daha da artırmamı umar.”

Bu ifade, ona daha fazla verilmeyeceğini anlatır. Bu ise,

-Ya zâten verilecek şeylerin kendisine verilmiş olmasından,

-Veya verilen nimetlere nankörlüğü ve nimetleri veren Zâta karşı düşmanlığı sebebiyle, daha fazla verilmesinin uygun olmayışındandır. Bundan dolayı, ayetin devamında şöyle denildi:

16- **كَلَّا** “Hayır, (umduğu gibi olmayacak.)”

إِنَّهُ كَانَ لَآيَاتِنَا عَنِيدًا “Çünkü o, bizim âyetlerimize karşı inatçıdır.”

Nimetleri veren Zâtın âyetlerine karşı inatçı olmak, değil nimetlerin artmasına, bilakis nimetlerin elden çıkmasına sebeptir.

Denildi ki: Bu âyet nazil olduktan sonra, ölünceye kadar malı devamlı azaldı.

17- **سَأُرْهِقُهُ صُعُودًا** “Ben onu dimdik bir yokuşa süreceğim.”

“Yokuşa süreceğim” ifadesi karşılaşacağı zorluklar için bir deyimdir.

Hiz. Peygamber şöyle buyurur: “Saud, ateşten bir dağdır. Kişi yetmiş

sene buna tırmanır, sonra da oradan aşağıya doğru yuvarlanır. Bu, böyle devam eder gider.”

18- **إِنَّهُ فَكَّرَ وَقَدَّرَ** “Çünkü o, düşündü taşındı, ölçtü biçti.”

Ayetin bu kısmı, ona yapılan bu tehdidin illetini anlatır veya onun inadını beyan eder. Mana şöyledir:

“O Kur’an hakkında nasıl tenkidde bulunacağını düşündü ve ne diyeceğini kendi kendine tasarladı.”

19- **فَقَتَلَ كَيْفَ قَدَّرَ** “Kahrolası, nasıl da ölçtü biçti.”

Onun tasarladığı şeyle, istihza yoluyla hayret etmektir.

Veya bundan murat, bu konuda denilebilecek en ileri şeyi söylediğini anlatmaktır.

Rivayete göre, Velid Bin Muğire Hz. Peygambere uğramıştı. Hz. Peygamber Kur’an okumaktaydı. Velid, Hz. Peygamberin Kur’an okuyuşundan sonra kavmine vardı ve onlara şöyle dedi: “Biraz önce ben Muhammedden öyle bir kelâm işittim ki, ins ve cinnin kelâmından değil. Onda bir tatlılık, üzerinde bir güzellik var. Kelâmının yukarısı meyvedar bir ağaç, aşağısı ise sulak – verimli bir toprak. O hep üstün gelir, ona galip gelmez.”

Bunun üzerine Kureyş “Velid dininden döndü” dedi. Kardeşinin oğlu Ebu Cehil, “Ben onu hallederim” deyip hazin bir şekilde yanına oturdu. Onun cahiliye damarını tahrik edecek şekilde kendisiyle konuştu. Bu konuşmadan sonra, Velid kavmine seslendi, şöyle dedi:

“Muhammedin mecnun olduğunu söylüyorsunuz. Hiç onda sar’alı bir durum gördünüz mü?”

“O bir kâhindir” diyorsunuz.

Peki hiç kehanette bulunduğunu gördünüz mü?

“O bir şairdir” diyorsunuz. Hiç Onu şiir söylerken gördünüz mü?”

“Hayır, görmedik” dediler.

Bunun üzerine Velid şöyle dedi: “O ancak bir sihirbazdır. Görmüyor musunuz kişiyle çoluk çocuğunun ve kölelerinin arasını ayırıyor.”

Kureyş, ondan duydukları bu sözler üzerine sevindiler, ona hayret ederek ve hayran kalarak dağıldılar.

20- **ثُمَّ قَتَلَ كَيْفَ قَدَّرَ** “Sonra, kahrolası nasıl da ölçtü biçti.”

Aynı ifadenin tekrarı, te’kid içindir. Buradaki “sonra” ifadesi, mana yö-

nüyle birinciden daha etkin olmasını sağlar. Bundan sonraki gelen “sonra” ifadeleri ise, aslî manası üzere tertip ifade ederler.

21- ثُمَّ نَظَرَ “Sonra baktı.”

Sonra, Kur’an hakkında tekrar be tekrar nazar etti.

22- ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَ “Sonra yüzünü ekşitti, kaşlarını çatı.”

Onda ayıplayacak bir şey bulamamaktan ve ne diyeceğini bilememekten dolayı yüzünü ekşitti, suratını astı.

Veya Hz. Peygambere bakıp yüzünü ekşitti.

23- ثُمَّ آذَبَ وَاسْتَكْبَرَ “Sonra arkasını döndü ve büyüklük tasladı.”

Sonra hak’tan veya Hz. Peygamberden yüz çevirdi, tâbi olmaktan kaçındı.

24- فَقَالَ إِنَّ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ يُؤْتَرُ “Dedi: Bu, ancak nakledile gelen bir sihirdir.”

“Bu, sihirbazlardan nakledilen ve öğrenilen bir sihirdir” dedi.

Ayetteki فَ (fe) harfi bu kelime hatırına gelir gelmez beklemeden ve düşünmeden bunu söylediğine delâlet eder.

25- إِنَّ هَذَا إِلَّا قَوْلُ الْبَشَرِ “Bu, ancak bir insan sözüdür.”

Bu, önceki cümleyi te’kid gibi olduğundan ona atfedilmemiştir.

26- سَأُضْلِيهِ سَقَرَ “Ben onu Sakar’a (cehenneme) sokacağım.”

27- وَمَا أَدْرَاكَ مَا سَقَرُ “Bilir misin sen, nedir o Sakar?”

Bu üslûpla anlatım, onun dehşetini bildirmek içindir.

28- لَا تَبْقَى وَلَا تَذُرُ “Geride bir şey koymaz, bırakmaz.”

Kendisine bırakılan kimseleri ne öldürür, ne öldürür.

29- لَوْاحَةٌ لِلْبَشَرِ “Derileri kavurur.”

30- عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ “Üzerinde ondokuz vardır.”

Bunun üzerinde ondokuz adet veya ondokuz sınıf melek vardır, bunlar orayla ilgili görevleri edâ ederler.

Ondokuz adedinin belirtilmesi şundandır:

Beşerî nefislerin nazar ve amelde (teorik ve uygulamalı meselelerde) bozulmaları oniki hayvanî ve yedî de tabîî kuvveler sebebiyledir.

Veya şöyle olabilir: Cehennemin yedi derekesi vardır. Bunlardan altısı kâfir grupları için, biri de ehl-i imandan isyankâr kimseler içindir. Kâfirlere ait olan cehennem derekelerinde

-İtikadı terk,

-İkrarı terk,

-Veya ameli terkten dolayı üçer ayrı derece vardır, her biri durumuna uygun bir şekilde azap görürler. Her birinde görevli bir melek veya bir grup melek bulunmaktadır. İsyankar mü'minlerin bulunduğu cehennem derekesinde de, ameli terk etmelerinden dolayı azap gören kimseler bulunur, orada da bununla görevli bir melek veya bir grup melek bulunmaktadır.

Veya şöyle düşünülebilir: Bir günde yirmidört saat vardır. Bunun beş saatı beş vakit namaza ayrılır. Geriye kalan ondokuz saat ise insanın azabına yol açabilecek işlerde geçer. Zebaniler, o saatlerde işlenen günahlara azap verme hususunda görevlerini edâ ederler.

31- وَمَا جَعَلْنَا أَصْحَابَ النَّارِ إِلَّا مَلَائِكَةً “Biz cehennem görevlilerini ancak meleklerden kıldık.”

Cehennemin işleri için meleklerin görevlendirilmesi, azap görenlerin cinsinden farklı olup, onlara acımamaları ve onlara rahat nefes aldirmamaları içindir. Ayrıca melekler, mahlukatın en kuvvetlileri ve Allah için gadabta en ileri olanlardır.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, Ebu Cehil cehennem melekleriyle alakalı “ondokuz” lafzını duyunca Kureyşe “Sizden her on kişi onlardan birini yakalamaktan aciz mi kalır” dedi. Bunun üzerine ayet nâzil oldu.

“Onların sayısını, inkâr edenler için bir imtihan yaptık.”

Kâfirler için ondokuz adedinin fitne kılınması,

-Bu sayıyı az bulmaları,

-Bununla dalga geçmeleri,

-Ve bu sayıda meleğin ekser ins ve cinnin cezalandırılmasına yetmeyeceğini düşünmeleridir.

لِيَسْتَيَقِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ **“Kendilerine kitap verilenler kesin olarak bilsinler.”**

Kitap ehli olanların da, bu adedin kendi kitaplarında olana uygun olduğunu görüp Hz. Peygamberin nübüvvetine ve Kur'anın doğruluğuna karşı bir yakîn elde etmeleri için böyle yaptık.

وَيَزِدَادَ الَّذِينَ آمَنُوا **“İman edenlerin de imanı artsın.”**

Ehl-i imanın da, ehl-i kitabın tasdikiyle imanları artsın istedik.

وَلَا يَزْتَابِ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْمُؤْمِنُونَ **“Kendilerine kitap verilenler ve mü'minler şüpheye düşmesinler.”**

Ayetin bu kısmı, daha önce nazara verilen,

-Ehl-i kitabın yakine ulaşmaları,

-Ve ehl-i imanın imanını ziyadeleştirmeleri manasını te'kididir ve yakîn içinde olan kimseye arız olabilen bir şüpheyi de nefyetmektir.

وَلِيَقُولَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْكَافِرُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا **“Kalplerinde bir maraz bulunanlar ve kâfirler: “Allah bu misalle ne demek istedi?” desinler.”**

“Kalplerinde bir maraz bulunanlar” ifadesinden murat, bir şek veya nifaktır. (Mekke'de münafıklar olmadığı cihetle), bu manaya göre ayet-i Kerime Medine'de hicretten sonra meydana gelecek bir durumu haber vermektedir.

كَذَلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ **“İşte böyle, Allah dilediğini yoldan saptırır, dilediğini de yola getirir.”**

Burada zikrolunan meselede olduğu gibi, Allah aynı olayda kâfirleri saptırır, mü'minlere ise hidayet eder.

وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ **“Rabbinin ordularını ancak kendisi bilir.”**

Bütün mahlûkâtı, bulundukları hâl üzere ancak Allah bilir. Çünkü hiç kimse için,

-İmkân âleminde olanların nelerden ibaret olduğunu bilmeye,

-Bunların hakikatlerine ve sıfatlarına muttali olmaya,

-Bunların ne kadar, nasıl, ne itibar ile ve ne nisbetle bu hakikatlere ve özelliklere sahip olduklarını bilmeye bir yol yoktur.

“O, insanlar için ancak bir uyarıdır.” وَمَا هِيَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْبَشَرِ

“O” zamirinden murat

-Sakar (Cehennem),

-Cehenneme görevli meleklerin sayısı,

-Veya bu sûre olabilir.

32- كَلَّا “Hayır.”

وَالْقَمَرِ “Andolsun aya.”

33- وَاللَّيْلِ إِذَا أَدْبَرَ “Andolsun döndüğü an geceye.”

34- وَالصُّبْحِ إِذَا أَشْفَرُ “Andolsun açtığı sıra sabaha.”

35- إِنَّهَا لَا خَذَى الْكُبَرِ “Şüphesiz o (Sakar), büyük belalardan biridir.”

Yani, büyük belâlar pek çoktur. Sakar onlardan biridir.

Bu cümle, kasemin (yeminin) cevabıdır.

Veya “Kella” ifadesinin illetini beyan eder.

36- نَذِيرًا لِلْبَشَرِ “İnsanlar için bir uyarıcıdır.”

37- لِمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَتَقَدَّمَ أَوْ يَتَأَخَّرَ “İçinizden ileri gitmek veya geri kalmak isteyen kimseler için.”

Bundan murat “Artık dileyen iman etsin. Dileyen de inkâr etsin.” (Kehf, 29) ayetindeki gibi bir mana da olabilir. Yani, “artuk dileyen öne geçsin, dileyen de geri kalsın. Gereken uyarı yapılmıştır.”

38- كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينَةٌ “Her nefis kendi kazandığına karşılık bir rehindir.”

39- إِلَّا أَصْحَابَ الْيَمِينِ “Ancak ashab-ı yemîn (amel defterleri sağından verilenler) hariç.”

Çünkü onlar yaptıkları iyi amellerle kendilerini rehin olmaktan kurtarmışlar, hürriyetlerine kavuşmuşlardır.

Denildi ki: Ashab-ı Yemîn’den murat melekler ve küçük çocuklar olabilir.

40- فِي جَنَّاتٍ يَتَسَاءَلُونَ “Onlar cennettedirler, birbirlerine sorarlar.”

41- [ۙ]عَنِ الْمُجْرِمِينَ “Mücrimlerin durumunu.”

42- [ۙ]مَا سَلَكَكُمْ فِي سَقَرٍ “Nedir sizi Sakar’a sokan?”

43- [ۙ]قَالُوا لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَ “Dediler ki: Biz namaz kılanlardan değildik.”

44- [ۙ]وَلَمْ نَكُ نَطْعُمُ الْمَسْكِينِ “Yoksulu da yedirmezdik.”

Verilmesi vacip olanı vermezdik.

Ayette, kâfirlerin (imanî meseleler dışında) fûruatla da mükellef olduklarına bir delil vardır.

45- [ۙ]وَكُنَّا نَخُوضُ مَعَ الْخَائِضِينَ “Batıla dalanlarla birlikte biz de daldık.”

46- [ۙ]وَكُنَّا نَكْذِبُ يَوْمَ الدِّينِ “Hesap gününü yalanlardık.”

Bütün bunlardan sonra, üstelik biz kıyameti de yalanlayanlardandık.

47- [ۙ]حَتَّىٰ آتَيْنَا الْيَقِينَ “Nihayet yakîn bize geldi.”

Bundan murat, ölüm ve ölümün öncüleridir.

48- [ۙ]فَمَا تَنْفَعُهُمْ شَفَاعَةُ الشَّافِعِينَ “Artık şefaâtçilerin şefaâtı onlara bir fayda vermez.”

Bütün şefaâtçiler onlara faraza şefaât de etseler, bir fayda veremezler.

49- [ۙ]فَمَا لَهُمْ عَنِ التَّذْكِرَةِ مُعْرِضِينَ “Böyle iken onlara ne oluyor da öğütten yüz çeviriyorlar?”

Öğütten murat Kur’andır veya genel anlamda bütün öğütlerdir.

50- [ۙ]كَأَنَّهُمْ حُمُرٌ مُّسْتَنْفَرَةٌ “Sanki onlar ürkmüş yaban eşekleri.”

51- [ۙ]فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ “Arslandan kaçmaktalar.”

Onların ürkmüş yaban eşekleri gibi olmaları,

-Yüz çevirmeleri,

-Ve öğüdü dinlemekten ürkmeleri cihetindendir.

52- [ۙ]بَلْ يُرِيدُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ أَنْ يُؤْتَىٰ صُحُفًا مُّنَشَّرَةً “Hatta onlardan her biri, kendisine açılmış sahifeler verilmesini istiyor.”

Müşrikler Hz. Peygambere şöyle demişlerdi: “Sen bize semadan “Bu falana mektuptur. Muhammede tâbi ol” şeklinde Allahtan bir mektup getir-medikçe Sana uymayacağız.”

53- كَلَّا “Hayır, hayır.”

بَلْ لَا يَخَافُونَ الْآخِرَةَ “Doğrusu onlar ahiretten korkmuyorlar.”

Onların öğütten yüz çevirmeleri bu yüzdendir. Yoksa, kendilerine sahi-feler verilmesinin imkânsız olmasından değildir.

54- كَلَّا “Hayır, hayır.”

Ayet, onların yüz çevirmelerinden bir men edıştır.

إِنَّهُ تَذَكُّرٌ “O, şüphesiz bir öğüttür.”

Hem de nasıl bir öğüt!

55- فَمَنْ شَاءَ ذَكَّرْهُ “Artık kim dilerse ondan öğüt alır.”

56- وَمَا يَذْكُرُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ onlar öğüt alamazlar.”

Bu ayet, “Âlemlerin Rabbi olan Allah dilemeyince, siz dileyemez-siniz.” (Tekvîr, 29) ayeti gibidir. Ayet, kulun filinin Allahın yaratmasıyla ol-duğunu açık bir şekilde ifade etmektedir.

هُوَ أَهْلُ التَّقْوَىٰ وَأَهْلُ الْمَغْفِرَةِ “O, ehl-i takva ehl-i mağfirettir.”

O, ikabından korkulmaya, kullarını ve özellikle de onlardan müttaki olanları bağışlamaya ehil olandır.

Hz. Peygamber şöyle buyurur: “Kim Müddessir sûresini okusa, Mekke’de Muhammedi (asm) tasdik ve tezkîp edenler sayısınca Allah ona haseneler verir.”

KIYAME SÛRESİ

Kiyame Sûresi Mekki'dir.

Kırk ayettir.

1- لَا أَقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَمَةِ - “Hayır, yemin ederim o kıyamet gününe.”

Arablarda yemin fiilinin başına لا “lâ” harfinin gelmesi yaygındır. Bununla alakalı (Vakıa, 75) ayetinin tefsirinde açıklama yapılmıştı.

2- وَلَا أَقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ - “Hayır, yemin ederim o nefs-i levvâme’ye.”

Nefs-i levvâme’den murat,

-Takvada ihmali bulunan kimseleri, kusurlarından dolayı kıyamet gününde kınayan nefistir.

-Veya her ne kadar tâatte gayret içinde olsa bile, daima kendini kınayan nefistir.

-Veya nefs-i emmareyi kınayan nefs-i mutmainnedir.¹

-Veya bundan murat, nefis cinsidir.² Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurur: “İyi veya kötü bütün nefisler kıyamet günü kendini kınayacaktır. Hayır yapmışsa “neden daha fazla yapmadım?” diyecek, şer işlemişse de “keşke bir kusur işlemeseydim” diyecektir.”

Veya bundan murat Hz. Âdemin nefsidir. Çünkü dünyada yaşadığı sürece, kendisini cennetten çıkartan günah sebebiyle daima kendisini kınamıştır.

Önceki ayette kıyamete yemin edilmesi, kıyametin getirilmesinin kusurlu nefislerin ceza görmeleri için olmasındandır.

3- أَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَنْ نَجْمَعَ عِظَامَهُ - “İnsan, kendisinin kemiklerini bir araya toplayamayacağımızı mı sanıyor?”

İnsandan murat, insan cinsidir. Kemiklerin diriltilemez zannedilmesinin insana nisbeti, onlar içinde böyle zannedenlerin olmasındandır.

1 İnsanın nefsi mutmainne hale geldiğinde, nefs-i emmaresini kınar, ondan rahatsızlık duyar.

2 Yani, insan nefsi, hata ve eksiklerinden dolayı kendisini kınar “neden böyle ihmalde bulundum?” diye hesaba çeker.

Sebeb-i Nüzûl

Veya insandan murat, ayetin hakkında indiği kişi, yani Adiyy Bin Rabîa'dır. Bu kişi Hz. Peygambere kıyametten sormuş, Hz. Peygamber de anlatmıştı. Bu insan şöyle dedi: "Ya Allah bu kemikleri bir araya getirir, yoksa ben bugünü görsem de Seni tasdik etmem!"

4- بَلَىٰ قَادِرِينَ عَلَىٰ أَنْ نُسَوِّيَ بَنَانَهُ "Evet, parmak uçlarına kadar onu eski haline getirmeye kadiriz."

Biz, değil büyük kemiklerini, parmak uçlarını bile aynen en ince ayrıntılarına kadar tekrar bir araya getirmeye kâdiriz.

5- بَلْ يُرِيدُ الْإِنْسَانُ لِيَفْجُرَ أَمَامَهُ "Doğrusu insan, günahı devam ettirmek ister."

Doğrusu insan, böyle bir inkârla fık ve fücûr hâlini devam ettirmek ister.

6- يَسْأَلُ أَيَّانَ يَوْمَ الْقِيَمَةِ "Kıyamet günü ne zaman?" diye sorar."

Onun "kıyamet günü ne zaman?" demesi öğrenmek için olmayıp istibad ve istihza içindir.³

7- فَإِذَا بَرَقَ الْبَصَرُ "Ne zaman ki göz kamaşır."

8- وَخَسَفَ الْقَمَرُ "Ay tutulur."

9- وَجُمِعَ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ "Güneş ve ay cem edilir."

Güneş ve ayın cem edilmeleri,

-Her ikisinin de ışıklarının gitmesinden,

-Veya her ikisinin de batıdan doğmasındandır. Üstteki ayette ayın tutulmasından bahsedilmesi buna aykırı değildir. Çünkü bundan murat, normal ay tutulması değil, ayın vazifesinin sona ermesidir.

Bazıları bu ayetleri insana arız olan ölüm emareleri ile açıklar. Bu yorum göre, ayın tutulması gözün ışığının gitmesi, güneş ve ayın cemi ise, göz ışığından sonra ruhun onu takip etmesidir.

Veya bu akıl nurunun âli ruhlara vasıl olup onlardan istifadesini anlatır.⁴

³ Yani, kıyametin gelmesini akıldan uzak görür ve böyle sorular sorarak dalga geçmek ister.

⁴ Âli ruhlar güneşe, akıllar ise aya benzer. Ay, ışığını güneşten aldığı gibi, akıllar da nurunu âli ruhlardan alırlar.

10- **يَقُولُ الْإِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ أَيْنَ الْمَفَرُّ** “İşte o gün insan, “kaçacak yer neresi?” der.”

“Kaçacak yer neresi?” ifadesi, o gün kaçacak bir yerin olmadığını anlatır. Çünkü bu ifade, temennî ettiği şeyi bulmaktan ümidini kesmiş kimşenin ifadesidir.

11- **كَلَّا لَا وَزَرَ** “Hayır, hayır, yok bir sığınak.”

12- **إِلَىٰ رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمُسْتَقَرُّ** “O gün varılıp durulacak yer, ancak Rabbinin huzurudur.”

Kulların varacakları yer sadece Rabbinin huzurudur.

Veya hepsi Rabbinin hükmüne geleceklerdir.

Veya onların varacakları yer, Rabbinin meşietidir. Dilediğini cennete alır, dilediğini de ateşe atar.

13- **يُبْنَوُا الْإِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ بِمَا قَدَّمَ وَأَخَّرَ** “O gün insana, yapıp öne sürdüğü ve geri bıraktığı ne varsa tek tek bildirilir.”

O gün insana yaptığı ve tehir edip de yapamadığı her şey haber verilir.

Veya bundan murat, bizzat kendi yaptığı amel ve bir de iyilik veya kötülükten başlatmış olduğu amellerdir.

Veya bundan murat tasadduk ettiği mal ve tasadduk etmeyip de varislerine bıraktığı maldır.

Veya bundan murat, amelinin evveli ve âhiridir.

14- **بَلِ الْإِنْسَانُ عَلَىٰ نَفْسِهِ بَصِيرَةٌ** “Doğrusu insan kendi nefsinin görür.”

Doğrusu, insanın bizzat kendisi, kendi aleyhinde amelleri hususunda apaçık bir delildir. Çünkü, yaptıklarının şahididir.

Veya insan o amellerinin neler olduğunu bizâtihi görmüş olduğundan, kendisine bunların haber verilmesine ihtiyacı yoktur.

15- **وَلَوْ أَتَىٰ مَعَاذِيرُهُ** “Bir takım özürler ortaya atsa da.”

Mazeret olarak ileri sürülebilecek her türlü mazeretle gelse bile, kendisinin durumunu bilir.

16- **لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ** “Onu söylemek için acele edip dilini kımıldatma.”

17- **إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ** “Şüphesiz onu toplamak ve okumak bize aittir.”

18- **فَإِذَا قَرَأْتَهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ** “O halde, onu okuduğumuz zaman sen onun okunuşunu takip et.”

19- **ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ** “Sonra onu açıklamak da bize aittir.”

Ey Peygamber! Kur'anın vahyi Sana geldiğinde, “ondan bazı şeyleri kaçırabilirim” şeklinde bir telaş ile dilini kımıldatma.

O vahyi göğsünde cem etmek ve kıraatini dilinde sabit kılmak bize aittir.

Cebrailin lisanıyla onu Sana okuduğumuzda Sen de onun okunuşunu takip et ve tekrarla, ta ki zihninde sağlam bir şekilde yer etsin.

Sonra, Kur'anın manalarından sana müşkil gelenleri beyan edip açıklamak da bize aittir.

Denildi ki: Ayetteki hitap, üstteki ayetlerde anlatılan insandır. Yani, diğer âlemde insana amel defteri verilir, korkusu sebebiyle sür'atle okurken dili sürçer. Ona **“Onu söylemek için acele edip dilini kımıldatma”** denilir. Çünkü vaadimiz gereği bütün amellerini cem etmek ve onları sana okumak bize aittir. Biz sana okuduğumuzda ikrarla veya teemmülle sen de okunuşunu takip et. Sonra, bu yaptıklarına terettüp eden cezayı anlatmak da bize aittir.

20- **كَلَّا** “Hayır.”

Ayetler insana yönelik ele alındığında, peşin lezzetlere aldanmaması mesajı verir.

بَلْ تُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ “Doğrusu siz peşin olanı seviyorsunuz.”

21- **وَتَذَرُونَ الْآخِرَةَ** “Ahireti ise bırakıyorsunuz.”

Burada hitap umuma yapılmıştır. Bunda Âdemoğullarının fitraten aceleci ve peşin lezzetlere mübtela olduklarını hissettirmek vardır.

22- **وَجُودٌ يَوْمَئِذٍ نَّاصِرَةٌ** “Yüzler var ki o gün ıslıl ıslıl parlar.”

23- **إِلَىٰ رَبِّهَا نَاظِرَةٌ** “Rabb'lerine nazar eder.”

O gün bazı yüzler ıslıl ıslıl parlar, gözü başka bir şeyi görmez bir hâlde Rabbinin cemâline nazar eder.

Ayette anlatılan durum, daimi bir hâl değildir, dolayısıyla başka zamanlarda başka şeylere nazar etmesine münafı bir durum yoktur.

Denildi ki: “**Nazar eder**” ifadesi, “Onun nimetlerine muntazırdır” manasına gelir. Ama bu görüş “beklemek” manasının yüze isnad edilmediği noktasından hareketle reddedildi. Yüzü, insanın tamamı olarak tefsir ise, zahirin hilafıdır.⁵

Ayrıca, böyle bir bekleyiş, kendisine mutlaka bir şeyler verilmesini de gerektirmez.

24- **وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ بِآسَرَةٍ** “Yüzler de var ki o gün asıktır.”

25- **تَظُنُّ أَنْ يُفْعَلَ بِهَا فَاقِرَةٌ** “Bel kemiklerini kıran bir felakete uğratılacaklarını anlar.”

26- **كَلَّا** “Hayır hayır.”

Bu, dünyayı ahirete tercih etmekten men eder.

27- **إِذَا بَلَغَتِ النَّرَاقِي** “Ne zaman ki köprücük kemiklerine dayanır.”

Daha evvelinde “can” dan bahsedilmemişken burada zamir ile ona işaret edilmesi, kelâmın delâleti sebebiyledir.

27- **وَقِيلَ مَنْ رَاقٍ** “Kimdir buna bakacak?” denilir.”

Bu kısım iki şekilde açıklanabilir:

1-Ölmekte olan kişinin yakınları, “Tedâvî edecek biri yok mu?” derler.

2-Ölüm meleği, rahmet ve azap meleklerine sorar: “Hanginiz bunun ruhunu alıp götüreceksiniz?”

28- **وَظَنَّ أَنَّهُ الْفِرَاقُ** “Can çekişen, bunun o ayrılık anı olduğunu anlar.”

Sekeratta olan kişi, artık dünyadan ve sevdiklerinden ayrılma zamanı geldiğini anlamıştır.

29- **وَالْتَفَتِ السَّاقُ بِالسَّاقِ** “Bacak bacağa dolaşır.”

Böyle olduğundan, artık onları hareket ettiremez.

⁵ Yani “yüzden murat insandır. Beklemenin insana isnat edilmesi ise gayet normaldir” denilirse, burada tekellûf olur, ayetin zahirine aykırı bir şey söylenmiş olur

Veya dünyadan ayrılmanın şiddeti ahiret korkusunun şiddetiyle birleşmiştir.

30- إِلَى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمَسَاقُ “İşte o gün sevk, ancak Rabbinedir.”

Dönüş, Allaha ve O’nun hükmünedir.

31- فَلَا صَدَقَ “Fakat o, ne tasdik etti.”

Bu insan,

-Tasdik etmesi gereken şeyleri tasdik etmedi.

-Veya malından tasaddukta bulunmadı.

32- وَلَا صَلَّى “Ne de namaz kıldı.”

Kendisine farz kılınan namazları kılmadı.

Ayetteki zamir, sûrenin başında nazara verilen inkârcı insana râcîdir.

33- وَلَكِنْ كَذَّبَ وَتَوَلَّى “Fakat yalanladı ve yüz çevirdi.”

34- ثُمَّ ذَهَبَ إِلَى أَهْلِهِ يَتَمَطَّى “Sonra kasıla kasıla ehline gitti.”

35- أُولَى لَكَ فَأُولَى “Gerektir o bela sana, gerek.”

“Hoşlanmadığın şey başına gelsin” anlamında bir bedduadır.

Veya “veyl” kelimesinden ism-i tafdildir. Yani, yazıklar olsun sana, yazıklar olsun.

Veya “âkıbetin ateştir” manasını ifade eder.

36- ثُمَّ أُولَى لَكَ فَأُولَى “Sonra, gerektir o bela sana, gerek.”

37- أَيْحَسِبُ الْإِنْسَانُ أَنْ يُتْرَكَ سُدىً “İnsan başıboş bırakılacağını mı sanıyor?”

İnsan, kendisinin mühmel bırakılacağını, mükellef olmayacağını, hesaba çekilmeyeceğini mi sanıyor?

Ayet, haşrin varlığına bir delildir. Çünkü ilâhî hikmet güzel şeylerin emredilmesini, çirkin işlerin ise yasaklanmasını gerektirir. İnsanların mükellef olması ise, yaptıkları amellere karşılık verilmesini iktiza eder. Bu karşılık genelde dünyada olmaz. Öyleyse, ahirette olacaktır.

38- أَلَمْ يَكْ نُطْفَةً مِنْ مَنِيٍّ يُُمْنَى “O, dökülen meniden ibaret bir nutfe değil miydi?”

38- ثُمَّ كَانَ عِلَاقَةً “Sonra bu, bir “alaka” oldu.

فَخَلَقَ فَسَوَّى “Derken onu yaratıp güzelce şekillendirdi.”

39- فَجَعَلَ مِنْهُ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنثَى “Ondan da iki cinsi; erkek ve dişi var etti.”

Daha önce defalarca nazara verildiği üzere, bu durum da ahiretin varlığına bir delildir. Çünkü ilk defa yaratanın, elbette yeniden yaratmaya gücü yeter. Bundan dolayı ayetin devamı şöyle geldi:

40- أَلَيْسَ ذَلِكَ بِقَادِرٍ عَلَىٰ أَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتَى “Şimdi, bunları yapan ölüleri diriltmeye kadir değil midir?”

Hız. Peygamber bu sûreyi okuduğunda “Ya Rabbi, Seni tenzih ederim, elbette kâdirsin” derdi.

Hız. Peygamber şöyle buyurur: “Her kim Kıyame sûresini okursa, ben ve Cebrail kıyamet gününde onun ahirete inananlardan olduğuna şehâdet ederiz.”

İNSAN SÛRESİ

İnsan Sûresinin Mekki veya Medeni oluşu ihtilafıdır.
Otuz bir ayettir.

Gerçekten “هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَّذْكُورًا 1- insan üzerine zamandan öyle bir müddet geldi ki, o zaman o, anılmaya değer bir şey değildi.”

O insan bir zamanlar unsurlar âleminde idi, sonra belli belirsiz bir nutfe oldu.

Ayetteki “**insan**” ifadesinden murat, insan cinsidir. Ayetin devamı bunu teyid eder.

Veya “**insan**” ifadesinden murat Hz. Âdemdir. Ardından da onun evladının yaratılışı nazara verilmiştir.

2- “Şüphesiz insanı, karışım hâlindeki **az bir sudan (meniden) yarattık.**”

İnsan, erkek ve kadının döl karışımından yaratılır. Her ikisinden gelen sıvılar; incelik, kıvam ve özellikler itibarıyla muhtelif cüzlerden meydana gelir. Bundan dolayı o cüzlerden her biri bir uzvun maddesi olur.

Denildi ki: Ayetteki “**emşac**” ifadesinden murat, tavırlardır. Çünkü nutfe alaka olur, sonra mudğa olur, sonra insan hâline gelir.

“Onu imtihan ederiz.” نَبْتَلِيْهِ

İnsanı yaratmamız, onu denemek içindir.

Veya bundan murat, insanın bir hâlden başka bir hâle çevrilmesidir.

“Bunun için onu işitir ve görür kıldık.” فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا

Ta ki delilleri müşahade edebilsin, ayetleri de dinleyebilsin.

İnsanın bu şekilde işiten ve gören bir varlık kılınması, denenmesi içindir.

3- “Şüphesiz biz ona yolu gösterdik; ister şükreden biri olsun, isterse çok nankör biri.”

Allah'ın insana yolu göstermesi,

-Deliller vaz etmek

-Ve ayetler indirmek suretiyledir.

Bu imtihanın neticesinde insanlar iki kısma ayrılır:

-Bir kısmı hidayete ererek nimetlere şükreder.

-Bir kısmı da yüz çevirerek küfranda bulunur.

Ayette “şakir” ifadesine mukabil “kâfir” denilebileceği hâlde “**Kefûr**” şeklinde daha mübalağalı bir şekilde küfranının anlatılması,

-Ya ayet sonlarına uygunluk açısındandır.

-Veya insanın küfrandan uzak kalmaması yönündendir. Yani, insanda nankörlük hâli daha galiptir. Nankörlüğüne ceza verilmesi, hemen her nankörlük için olmayıp ona çokça dalması sebebiyledir.

4- **“Biz, kâfirler için zincirler, demir halkalar ve alevli bir ateş hazırladık.”**

Biz o inkarcılar için, kendileriyle çekilecekleri zincirler, bağlanacakları prangalar ve yakılacakları ateşler hazırladık.

Önceki ayette önce şükreden nazara verilmiş, ardından nankörlük yapanlara geçilmiş iken, bu ayette nankörlük yapan kâfirlerin cezasından başlanılması, böyle bir uyarmanın çok önemli ve çok faydalı olmasındandır. Söze mü’minlerle başlamak ve onlarla bitirmek ise, daha güzeldir.

5- **“İyiler ise, şüphesiz karışımı kâfûr olan bir kadehten içerler.”**

İyiler ise, karışımında kâfur olan bir cennet şarabından içerler. Bu, o içeceğe soğukluk, tatlılık ve lezzet katar.

Denildi ki: **Kâfur**, cennette bir su ismidir, kokusu ve beyazlığında dünyadakine benzer.

Denildi ki: O cennet şarabında kâfur’un özellikleri yaratılır, onunla karışmış gibi olur.

6- **“Bir kaynak ki, ondan Allah’ın kulları içerler.”**

Kâfur, cennette bir su ismi olarak ele alındığında, ayetin bu kısmı ondan bedel olur. Yani, o kâfur bir pınardan çıkar, Allah’ın has kulları bu pınardan afiyetle içerler.

“Onu (istedikleri yere) kolayca akıtırlar.”

Bu suyu, kolaylıkla diledikleri yere götürürler.

7- **“Onlar nezirlerini yerine getirirler.”**

Bu, yeni bir cümle olup “niçin böyle bir mükâfata nail oldular?” şeklinde mukadder bir suale cevaptır.

Nezir, adaktır. Nezrettikleri şeyleri yaptıklarının nazara verilmesi, Allahın farz kıldıklarını hayli hayli yaptıklarını gösterir. Çünkü, Allah için kendi nefesine borç kıldığını yapan kimse, Allahın emrettiklerini daha kolaylıkla yapar.

“Ve fenalığı her yanı kuşatmış bir günden korkarlar.”

Ayette, onların inançlarının güzelliğini ve günahlardan kaçınmalarını hissettirmek vardır.

8- **“Düşküne, yetime ve esire seve seve yemek yedirirler.”**

Ve onlar,

-Allah sevgisiyle,

-Veya kendileri yemeği sevdikleri hâlde,

-Veya yedirmeyi sever bir hâlde, yoksula, yetime ve esire yedirirler.

Esirden murat, kâfirlerden esir alınanlardır. Çünkü Hz. Peygambere bir esir getirildiğinde onu bir müslümana verir ve “buna ihsanda bulun” derdi.

Veya esirden murat, mü'min esir de olabilir. Bu durumda köle ve hapis-teki mü'min de buna girer. Hadiste şöyle buyrulur: “Sana borçlu olan kimse bir esir gibidir, esirine ihsanda bulun.”

9- **“Size sırf Allah rızası için yediriyoruz.”**

Onlar hâl dilleriyle veya sözleriyle böyle söylerler. Böyle söylemeleri,

-Minnette bulunmadıklarını,

-Ve bir mükâfat beklentisinde olmadıklarını ortaya koymak içindir. Çünkü, minnetle ve beklenti içinde yapılan bir ikramın Allah nezdinde mükâfatı az olur.

Hız. Aîşe ile ilgili şöyle anlatılır: O, herhangi bir eve bir sadaka gönderdiğinde, gönderdiği kimseye “ne dediler?” şeklinde sorardı. Onlar dua etmişse kendisi de onlara dua ederdi. Böyle yapması, sadakanın sevabının hâlis bir şekilde Allah nezdinde kalması için idi.

لَا تَرِيدُ مِنْكُمْ جَزَاءً وَلَا شُكُورًا “Sizden ne bir karşılık bekliyoruz, ne de bir teşekkür.”

10- إِنَّا نَخَافُ مِنْ رَبِّنَا يَوْمًا عَبُوسًا قَمْطَرِيرًا “Çünkü biz, bed çehreli, çetin bir günden Rabbimizden korkarız.”

Yani, size ikramda bulunmamız böyle bir günden korktuğumuzdandır.

Veya sizden bir karşılık beklemeyişimiz böyle bir günden korktuğumuzdandır.

“Bed çehreli çetin bir günden korkarız” demeleri, o günün azabından korkmaları demektir. O günde insanların çehresi böyle abus olacak, dehşet içinde kalacaktır.

11- فَوَقَّيْهُمْ اللَّهُ شَرَّ ذَلِكَ الْيَوْمِ “Allah da onları o günün şerrinden korudu.”

Allah, onların bu korkusu ve korunmaları sebebiyle, kendilerini o günün fenalığından korudu.¹

وَلَقَّيْهُمْ نَصْرَةً وَسُرُورًا “Ve yüzlerine bir aydınlık ve içlerine bir sevinç verdi.”

Fısk ve fücur içinde yaşayanlar o gün abus bir çehre ve keder taşırlarken, Allah bu kimselerin yüzlerini güldürür, gönüllerini sürurla doldurur.

12- وَجَزَّيْهُمْ بِمَا صَبَرُوا جَنَّةً وَحَرِيرًا “Sabretmelerine karşılık da onları bir cennet ve ipek ile mükâfatlandırdı.”

13- مُتَكَبِّينَ فِيهَا عَلَى الْأَرَائِكِ “Orada koltuklar üzerine kurulmuş olarak bulunurlar.”

Bunlar,

-Farz kılınanları yerine getirmek,

¹ Burada korkan, orada korkmaz. Onlar dünyada azaptan korktukları için istikametli bir hayat yaşadılar, Allah da mükâfat olarak kıyametin dehşetli hallerinden ve ahiret azabından onları korudu.

-Haram kılınanlardan kaçınmak,

-Ve maddî meselelerde başkalarını kendilerine tercih etmek hususunda sabır gösterdiklerinden, Allah da onlara kendisinden yiyecekleri bahçeler ve giyecekleri ipek elbiseler verir.

Sebeb-i Nüzûl

İbnu Abbas şöyle anlatır: Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin rahatsızlanmışlardı. Hz. Peygamber onları ziyarete geldi. İçerde başkaları da vardı. Dediler: “Ya Ali, çocukların iyileşmesi hâlinde bir nezirde (adakta) bulunsan.”

Bunun üzerine Hz. Ali ve Hz. Fatıma, çocuklarının iyileşmesi hâlinde üç gün oruç tutmak üzere adakta bulundular. Derken Hasan ve Hüseyin iyileştiler, ama evde yiyecek bir şeyler yoktu. Hz. Ali, Hayberli Şem’un’dan üç ölçek arpayı ödünç olarak aldı. Bunun bir ölçeğini Hz. Fatıma beş tane ekmek yaptı. İftar etmek üzere sofraya oturduklarında bir miskin geldi, kendileri bir şey yemeyip ona verdiler, sadece su içerek oruçlarını açtılar.

Diğer gün, benzeri bir durumu bir yetimle yaşadılar, yapılan ekmeği ona verdiler. Üçüncü günde ise bir esir geldi, hazırlanan ekmeği kendileri yemeyip ona vermeyi tercih ettiler.

Derken Hz. Cebrail bu sûreyi indirdi ve Hz. Peygambere şöyle dedi: “Ya Muhammed, bu sûreyi al. Allah ehl-i beytini tebrik ediyor.”

“**Orada ne güneş (yakıcı sıcak) görürler, ne de zemherir (dondurucu soğuk).**”

Yani, orada hoş bir hava vardır. Yakıcı bir sıcak ve rahatsızlık veren bir soğuk olmayacaktır.

Denildi ki: Tay kabilesinin dilinde **zemherir** ay demektir. Buna göre mana şöyle olur: Cennetin havası bizâtihî aydınlıktır, güneşe ve aya ihtiyaç yoktur.

14- **“Üzerlerine cennetin gölgeleri sarkmıştır.”**

Bu ifade, üstte anlatılan cennetin bir sıfatı olabileceği gibi, **“Rabbinin makamından korkan kimseye iki cennet vardır.”** (Rahmân, 46) ayetinde iki cennet vaat edilmesinden hareketle, başka bir cennetin özelliği de olabilir.

“Cennetin meyveleri (kolayca alınacak şekilde) yakınlaştırılmıştır.”

15- وَيُطَافُ عَلَيْهِمْ بِأَنِيَّةٍ مِنْ فِضَّةٍ وَأَكْوَابٍ كَانَتْ قَوَارِيرًا “Etraflarında gümüş kaplar, şeffaf kadehler dolaştırılır.”

15- قَوَارِيرٍ مِنْ فِضَّةٍ “Gümüşten billur kadehler.”

“Gümüşten kadehler” denilmesi, bu cennet bardaklarının cam gibi duru ve şeffaf, gümüş gibi beyaz ve yumuşak olmasını anlatır.

قَدَرُوهَا تَقْدِيرًا “Onları (ihtiyaca göre) ölçüp düzenlemişlerdir.”

Cennet ehli bunların miktarlarını ve şekillerini kendi içlerinde takdir edip belirlerler. Buna göre de bunlar meydana gelir.

Veya bundan murat şudur: Cennet ehli salih amelleriyle bunları belirlemiş olurlar, salih amellerine göre karşılık görürler.

Veya daha evvelinde cennet hizmetkârlarının bunların etrafında hizmet için dönmeleri karinesiyle, bu hizmetçiler cennet ehlinin iştihasına göre gümüşten kupalar içerisinde içeceklerini takdim ederler.

17- وَيُسْقَوْنَ فِيهَا كَأْسًا كَانَ مِزَاجُهَا زَنْجَبِيلًا “Orada kendilerine, katkısı zencefil olan içeceklerle dolu bir kâseden içirilir.”

Bu içekte zencefil karışımı olması, bunun içeceğe hoş bir lezzet katmasındandır.

18- عَيْنًا فِيهَا تُسَمَّى سَلْسَبِيلًا “Bu, orada bir pınardır ki, adına “selsebil” denilir.”

Bu zencefil, selsebil denilen bir pınardan gelmektedir. Selsebil, boğazdan kolayca aşağıya doğru inmeyi ve içimin kolaylığını anlatır. Ayette bunun nazara verilmesi, dünyada zencefil karışımındaki burukluğun orada olmamasını anlatmak içindir.

19- وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُخَلَّدُونَ “Çevrelerinde, daimi cennet çocukları dolaşır.”

إِذَا رَأَيْتَهُمْ حَسِبْتَهُمْ لُؤْلُؤًا مَنُورًا “Onları gördüğünde saçılmış inciler sanırsın.”

-Renklerinin duruluğu,

-Cennet ehlinin sohbet meclislerinde şuraya buraya dağılmış olmaları,

-Ve şualarının birbirlerine yansıması itibarı ile, bu daimî cennet çocukları saçılmış inciler gibidirler.

20- “Orada nereye baksan bir nimet ve pek büyük bir mülk görürsün.”

Hz. Peygamber şöyle buyurur: “Mertebe itibarıyla cennet ehlinin en alt mertebede olanına bin senelik mesafede bir cennet verilir. Bu kimse, (bu özel cennetinde) yakınında olanı gördüğü gibi, en uzakta olanı da görür.”

Arif-i billah kimse için ise, elbette bundan daha büyüğü vardır. O da, mülk âleminin görülenleri ve melekut âleminin görünmeyenleriyle nefsinin nakışlanması ve mukaddes ceberut nurlarıyla aydınlanmasıdır.

21- “Üstlerinde yeşil renkli ince ve kalın ipekten elbiseler vardır.”

“Gümüş bileziklerle süslenmişlerdir.”

Başka ayette “**altın bilezikler**” denilmesi bu ayetle çelişmez. Zira,

-Hem altın hem de gümüşü beraberce takabilirler.

-Bazan altın bazan gümüş takabilirler.

-Bazısı altın, bazısı gümüş takabilir. Çünkü cennet ehlinin süsleri, amellerine göre farklılık arzeder.

Belki de Allahu Teâlâ elleriyle yaptıkları amellerin karşılığını, amellerine göre farklı farklı olacak şekilde şeklinde üzerlerinde süsler ve nurlar şeklinde ifaza eder.

“Onların Rabbi, onlara tertemiz bir içecek sunar.”

Bu içecek, daha önce anlatılan iki içeceğin fevkindedir. Bundan dolayı Cenab-ı Hak bunu takdim etmeyi doğrudan zâtına nisbet etti ve bu içeceği tertemiz olmakla vafsetti. Çünkü bu, içen kimseyi,

-Maddî lezzetlere meyilden,

-Ve Hakkın dışında olanlara yönelmeden tertemiz hâle getirir. Böyle olunca, bunu içen kimse, tamamen Hakkın cemâlini mütalaaya yönelir, O’na likâ (kavuşmak) ile lezzet alır, O’nun bekâsıyla bekâ bulur.

Bu, sıddıkların en ileri derecesidir. Bundan dolayı ebrar’ın alacakları mükafat bununla noktalandı.

22- **“İşte bu, size bir mükâfattır.”** إِنَّ هَذَا كَانَ لَكُمْ جَزَاءً-

“İşte bu” ifadesi, onlara vaat edilen mükâfata işarettir.

“Çalışmanız karşılığını bulmuştur.” وَكَانَ سَعْيَكُمْ مَشْكُورًا

Çalışmanız zayi edilmemiş, karşılığı verilmiştir.

23- **“Şüphe yok ki, Kur'an'ı sana elbette biz indirdik.”** إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ تَنْزِيلًا-

Biz Sana bu Kur'anı, hikmetin gereği olarak parça parça indirdik.

24- **“O hâlde, Rabbinin hükmüne sabret.”** فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ

Mekke kâfirlerine ve başkalarına karşı Allahtan gelecek yardımın tehirine sabret.

“Onlardan hiçbir günahkâra veya hiçbir kafire itaat etme.” وَلَا تُطِعْ مِنْهُمْ آثِمًا أَوْ كَفُورًا

Gerek günahı işleyen ve gerekse küfürde ileri giden ve Seni de buna davet edene itaat etme.

Ayette hem günahkârın hem de kâfirin itaat edilmeme noktasında eşit olduklarına bir delâlet vardır.

Bunların müstakil olarak zikredilmeleri ve bu şekilde kısımlara ayrılmaları, davet ettikleri şeyler yönündendir. Dediklerinin yerine getirilmemesinde ise, hepsi aynıdır.

Hükmün vasıf üzere terettüp ettirilmesinde ise şöyle bir incelik vardır: Ayette yasaklanan itaat, günah ve küfür yönüyledir. Günah ve küfür olmayan hususlarda onlara uymak ise yasak değildir.²

25- **“Sabah erkenden ve gün biterken Rabbinin ismini zikret.”** وَادْكُرْ اسْمَ رَبِّكَ بُكْرَةً وَأَصِيلًا-

Sabah akşam Rabbini anmaya devam et.

Veya “sabah, öğle ve ikindi namazlarını kılmaya devam et.”

² Mesela, bir Müslüman, günahkâr ve hatta kâfir olan birinin maiyetinde çalışıyor olabilir. Onun günah ve küfür olmayan emirlerini yerine getirmesi gayet normaldir, mahzuru yoktur. Yoksa, ayetin zâhirine göre “ben bir günahkara ve bir kâfire itaat etmem” demesi gerekirdi.

Çünkü ayetteki “**asıl**” kelimesi öğle ve ikinci vaktini içine alır.

26- **“Gecenin bir bölümünde O’na secde et.”** وَمِنَ اللَّيْلِ فَاسْجُدْ لَهُ

Gecenin bir kısmında Allah için namaz kıl.

Bundan murat akşam ve yatsı namazı olabilir.

Ayette “**gecenin bir bölümünde**” ifadesinin önce gelmesi, gece ibadetinde hem daha ziyade külfet, hem de daha ziyade ihlas olmasındandır.

“Geceleyin de O’nu uzun uzadıya tesbih et.” وَسَبِّحْهُ لَيْلًا طَوِيلًا

Gecede uzun bir vakit teheccüdde bulun, gece ibadeti yap.

27- **“Şüphesiz şunlar peşin olanı (bu dünyayı) seviyorlar.”** إِنَّ هَؤُلَاءِ يُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ

“Önlerindeki ağır bir günü ise arkaya atıyorlar.” وَيَذَرُونَ وَرَاءَهُمْ يَوْمًا ثَقِيلًا

Ayet, önceki emir ve yasakların bir illeti gibidir.

28- **“Onları biz yarattık.”** نَحْنُ خَلَقْنَاهُمْ

“Ve mafsallarını sımsıkı bağladık.” وَشَدَدْنَا أَسْرَهُمْ

Eklem yerlerini sinirlerle birbirine çok sağlam bağladık.

“Dilediğimizde yerlerine benzerlerini getiririz.” وَإِذَا شِئْنَا بَدَّلْنَا أَمْثَلَهُمْ تَبْدِيلًا

Dilediğimizde onları helâk eder, yaratılıştaki ve mafsallarını sağlam kılma-
da onların emsalini getiririz.

Bundan murat ikinci yaratılıştır. Bundan dolayı vukuuna kesin delâlet eden “**dilediğimizde**” ibaresi kullanılmıştır.

Veya “onları helâk eder, itaatkâr olanları getiririz” manası da kastedilmiş olabilir. Bu durumda “**dilediğimizde**” ibaresi kudretin tahakkukuna ve bunu yapmayı gerektiren sebebin kuvvetli oluşuna delâlet eder.

29- **“İşte bu bir öğüttür.”** إِنَّ هَذِهِ تَذَكُّرَةٌ

Bundan murat, sûrenin tamamıdır veya biraz önceki uyarı ayetleridir.

“Artık dileyen, Rabbine giden bir yol tutar.” فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذْ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا

30- **“Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz.”** وَمَا تَشَاوُنَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ - **“Şüphesiz Allah, Alîm’dir - Hakîm’dir.”** إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا

O, herkesin neye layık olduğunu bilir. Dilediği herşey, mutlaka hikmetlidir.

31- **“Dilediği kimseyi rahmetine alır.”** يُدْخِلُ مَنْ يَشَاءُ فِي رَحْمَتِهِ

Hidayet ederek ve tâate muvaffak kılarak dilediğini rahmetine nail kılar. **“Zalimlere ise, elîm bir azap hazırlamıştır.”** وَالظَّالِمِينَ أَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا

Hz. Peygamber şöyle buyurur: “İnsan” sûresini okuyanın mükâfatı, Allahın kendisini cennete alması ve ipek elbiseler giydirmesidir.”

MÜRSELAT SÛRESİ

Mürselat Sûresi Mekki'dir.
Elli ayettir.

- 1- وَالْمُرْسَلَاتِ غُرَفًا “Andolsun ardarda gönderilenlere.”
- 2- فَالْعَاصِفَاتِ عَصْفًا “Kasırga gibi esenlere.”
- 3- وَالنَّاشِرَاتِ نَشْرًا “Yaydıkça yayanlara.”
- 4- فَالْفَارِقَاتِ فَرْقًا “Seçip ayıranlara.”
- 5- فَالْمُلْقِيَاتِ ذِكْرًا “Bir öğüt bırakanlara.”

Allah, bu ayetlerde bir kısım melek taifelerine yemin etmektedir.

Bunları, birbiriyle alakalı emirlerle göndermiştir. Melekler, bu emirlerin yerine getirilmesinde fırtına gibi eserler, yeryüzünde Allahın şariatlerini neşrederler. Veya cehaletle ölmüş olan nefisleri, vahyettikleri ilimle diriltirler. Böylece hak ve batılın arasını ayırırlar. Peygamberlere bir zikir (öğüt) ilkâ ederler, bununla hak yolda olanları mazur kılarlar, batıl yolda olanları da uyarırlar.

Veya yemin edilen şeyler Kur'an ayetleri olabilir. Şöyle ki: Kur'an ayetleri, her türlü bilgi ile Hz. Muhammede (asm) gönderilmiştir. Bunlar diğer kitapları ve dinleri neshederek fırtına gibi esmişler, onları ortadan kaldırmışlardır. Şarkta ve garbta (doğuda ve batıda) hidayet ve hikmet eserleri neşretmişlerdir. Hak ile batılın arasını ayırmışlardır. Böylece Hakkın zikrini âlemler arasına bırakmışlardır.

Veya bundan murat kâmil nefislerdir. Şöyle ki: Kemâle ermiş nefisler, bedenlerin kemâl bulması için onlara gönderilirler. Bunlar, hakkın dışında her şeyi kırar geçirirler. Bunun peşinde bütün azalarda hakkı neşrederler. Böylece hakkı bizâtihi hak ve batılı da bizzat kendisinde batıl olarak tefrik ederler. Her şeyi Allaha bakan cihet dışında helâke mahkûm olarak görürler. Böylece kalplerde ve dillerde sadece Allahın zikri olacak şekilde bir zikir bırakırlar.

Allah bu ifadelerle rüzgârlara yemin etmiş de olabilir. Şöyle ki: Allah azap rüzgârları gönderir, onlar her şeyi kırar geçirir. Rahmet rüzgârları gönderir, bunlar da havada bulutu yayarlar. Sonra da bunları ayırırlar, zikre

sebebiyet verirler. Çünkü akıllı kimse bunların esmesini ve eserlerini görürce Allahı anar ve O'nun kemâl-i kudretini tezekkür eder.

Ayette “urf” kelimesi, bütün bunların gönderilmesinin ihsan ve marûf şeyler için olduğunu gösterir.

Veya ardı ardına gönderilmelerini anlatır.

6- ^۷عُذْرًا أَوْ نُذْرًا “Gerek özür için olsun, gerekse uyarı için.”

Bütün bu üstte dikkat çekilen şeylerin gönderilmesi, hak yolda olanlara bir özür, batıl yolda olanlara da bir uyarı olması içindir.

Veya bu ifade, son ayette nazara verilen zikrin indirilmesinden bedel olabilir. Yani, zikrin ilkâ edilmesi, vahyin gönderilmesi hak yolda olanların mazeretini ortaya koymak ve batıl yolda olanları uyarmak içindir.

7- ^۷إِنَّمَا تُوعَدُونَ لَوَاقِعَ “Size vaat olunan, mutlaka gerçekleşecektir.”

Burası, üstteki yeminlerin cevabıdır. Yani, bütün üstte sayılanlara yemin ederim ki, size vaat edilen kıyamet şüphesiz gerçekleşecektir.

8- ^۷فَإِذَا النُّجُومُ طُمِسَتْ “Yıldızlar söndürüldüğünde.”

9- ^۷وَإِذَا السَّمَاءُ فُرِجَتْ “Sema yarıldığında.”

10- ^۷وَإِذَا الْجِبَالُ سُفَّتْ “Dağlar savrulduğunda.”

11- ^۷وَإِذَا الرُّسُلُ أُقِتَتْ “Elçiler, tayin edilen vakitlerine erdirildiklerinde.”

12- ^۷لَا يَوْمَ أُجِّلَتْ “Bunlar hangi güne ertelendiler?”

Bunda, o günün büyüklüğünü göstermek ve dehşetinden insanları hayrete sevk etmek vardır.

13- ^۷لِيَوْمِ الْفَصْلِ “Fasıl gününe.”

14- ^۷وَمَا أَذْرِيكَ مَا يَوْمِ الْفَصْلِ “Bildin mi, nedir o fasıl günü?”

Sen onun benzerini daha önce görmedin, kühünü nerden bileceksin?

15- ^۷وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ “O gün yalanlayanların vay haline!”

16- ^۷أَلَمْ نُهْلِكِ الْأَوَّلِينَ “Biz, öncekileri helak etmedik mi?”

Biz Nûh kavmi, Ad ve Semud gibi önceki nice kavimleri helâk etmedik mi?

17- **“Sonra geridekileri de onlara katarız.”** ثُمَّ نُنَبِّئُهُمُ الْآخِرِينَ

Sonra, Mekke kâfirleri gibi onların emsali olanları da onlara ilave edeceğiz.

Ayetteki **“geridekiler”** ifadesinden murat Lût, Şuayb ve Musa (aleyhimüsselam)ın kavimleri de olabilir.

18- **“Biz mücrimlere işte böyle yaparız.”** كَذَلِكَ نَفْعَلُ بِالْمُجْرِمِينَ

19- **“O gün yalanlayanların vay haline!”** وَيَلُومُ الْيَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ

Allahın ayetlerini ve peygamberlerini yalanlayanların vay hâline!

Bu ibare her ne kadar lafız olarak tekrar ise de, evveliyile alâkalı değerdendirince tekrar sayılmaz.

Keza, tekzip mutlak bırakılınca veya her iki yerde birine talik edilince tekrar olmadığı anlaşılır. Çünkü, üstteki **“vay haline!”** ifadesi ahiret azabı içindir. Buradaki ise dünyada helâk olmalarıyla alakalıdır. Öte yandan te’kid için yapılan tekrar, güzeldir ve yaygındır.

20- **“Biz sizi basit bir sudan yaratmadık mı?”** أَلَمْ نَخْلُقْكُمْ مِنْ مَّاءٍ مَهِينٍ

21- **“Onu sağlam bir yerde tuttuk.”** فَجَعَلْنَاهُ فِي قَرَارٍ مَكِينٍ

Bundan murat, ana rahmidir.

22- **“Belli bir süreye kadar.”** إِلَىٰ قَدَرٍ مَّعْلُومٍ

Bu, Allahın doğum için takdir etmiş olduğu belli bir vakittir.

23- **“Sonra da ona ölçülü bir biçim verdik.”** فَقَدَرْنَا

24- **“Biz ne güzel biçim verenleriz!”** فَنِعْمَ الْقَادِرُونَ

25- **“O gün yalanlayanların vay haline!”** وَيَلُومُ الْيَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ

Yaratmaya veya yeniden iadeye kudretimizi yalanlayanların vay hâline!

26- **“Biz yeryüzünü toplanma yeri yapmadık mı?”** أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ كِفَاتًا

27- **“Dirilere ve ölülere.”** أَحْيَاءَ وَآَمَوَاتًا

Ayette “**ahya ve emvat**” yani “**diriler ve ölülerin**” elif-lâmsız gelmesi, işin büyüklüğünü göstermek içindir.

Veya ins ve cinnin dirileri ve ölülerinin, genel manadaki diriler ve ölüle-
rin sadece bir kısmı olmasındandır.

27- **وَجَعَلْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ شَامِخَاتٍ “Orada sabit yüce dağlar yarattık.”**

“Dağlar” ifadesinin elif-lâmsız gelmesi, onların azametine dikkat çek-
mek içindir.

Veya o dağlarda henüz bilinmeyen ve görülmeyen şeyler olduğunu his-
settirmek içindir.

28- **وَأَسْقَيْنَاكُمْ مَاءً فُرَاتًا “Size tatlı bir su içirdik.”**

O arzda sizler için nehirler ve pınarlar yaratarak, tatlı bir suyu size içir-
dik.

28- **وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ “O gün yalanlayanların vay haline!”**

Böyle nimetleri yalanlayanların vay hâline!

29- **إِنْطَلِقُوا إِلَى مَا كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ “Haydi gidin o yalanladığınız şeye.”**

Onlara o gün böyle denilir.

30- **إِنْطَلِقُوا إِلَى ظِلٍّ ذِي ثَلَاثِ شُعَبٍ “Haydi gidin o üç çatallı gölgeye.”**

Buradaki **gölgeden** murat “**Kapkara dumandan bir gölge altında-
dırlar.**” (Vakıa, 43) ayetinde olduğu gibi cehennem dumanının gölgesidir.
Bunun şubeler ayrılması, büyüklüğünü gösterir. Nitekim büyük duman da
parça parça olur.

Bu şubelerin üç olması ise, şu cihetlerden olabilir:

-İnsanın mukaddes nurlardan perdelenmesi üç şey ile: His, hayal ve
vehim.

-Onları bu azaba sevkeden şey, üç kuvvettir.

1-Dimağda yer alan kuvve-i vâhime.

2-Kalbin sağında yer alan gadap kuvveti.

3-Kalbin solunda yer alan şehvet kuvveti.

Bundan dolayı “bu üç şubeden biri kâfirin fevkinde, biri sağında biri de
solunda bulunur” denilmiştir.

31- **“O, ne gölgelendirir, ne alevden korur.”**

Ayetin bu kısmı onlarla tehekkümdür. “Gölge” lafzının çağrıştırdığı manayı reddir.¹

32- **“O, saray gibi kıvılcımlar atar.”**

Her bir kıvılcımı saray gibi büyük olacak. “Kasr” ifadesinin “çok büyük kalın ağaç” manasına da dikkat çekilmiştir.

33- **“Sanki o kıvılcımlar, sarı sarı deve sürüleridir.”**

Çünkü kıvılcımlar, kendisinde bulunan ateşten dolayı sarı olur.

Denildi ki: Bundan murat, bir derece siyahlıktır. Çünkü devedeki siyah renk, biraz sarıya doğru meyillidir.

Kıvılcımların saraya benzetilmesi büyüklük yönünden, deve sürülerine benzetilmesi ise,

- Renk,
- Çokluk,
- Peşpeşe gelmek,
- Birbirine karışmak,
- Ve süratli hareket noktasındandır.

34- **“O gün yalanlayanların vay haline!”**

35- **“Bugün, konuşamayacakları gündür.”**

O gün onlar kendilerine fayda sağlayacak bir şey söyleyemezler.

-Veya dehşet ve şaşkınlıktan nutukları tutulur, bir şey söyleyemezler. Bu, kıyametin bazı yerlerindedir.²

36- **“Kendilerine izin de verilmez ki, özür beyan etsinler.”**

Onların mazeret olarak ileri sürebilecekleri hiçbir şey yoktur. Dolayısıyla, “izin verilse kendilerini mazur gösterebilirler” şeklinde bir tevehhüm

¹ Yani, cehennemdeki bu gölge, koruyucu bir gölge olmayacak, bizzat yakacak, azap vesilesi olacaktır.

² Yoksa, konuşacakları yerler de olacaktır.

hatıra gelmemelidir. Zaten ayet de buna yer vermeyecek bir üslûpla gelmiştir.

37- **وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ** “O gün yalanlayanların vay haline!”

38- **هَذَا يَوْمُ الْفَضْلِ** “İşte bu, fasıl günüdür.”

İşte bu, hak yolda olanla batıl yolda olanın ayrılacağı gündür.

جَمَعْنَاكُمْ وَالْأَوَّلِينَ “Sizi ve öncekileri bir araya topladık.”

Ayetin bu kısmı, üstteki ayetin takriri ve beyanıdır.

39- **فَإِنْ كَانَ لَكُمْ كَيْدٌ فَكِيدُونِ** “Eğer bir hileniz varsa, haydi bana da hile yapın.”

Ayet, dünyada mü'minlere hile yapmalarını hatırlatıp, “Haydi şimdi de yapın bakalım” şeklinde başlarına vurmakta ve acizliklerini gözler önüne sermektedir.

40- **وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ** “O gün yalanlayanların vay haline!”

Çünkü o gün azaptan kurtulmaları için hiçbir çıkış yolları yoktur.

41- **إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي ظِلَالٍ وَعُيُونٍ** “Şüphesiz müttakiler gölgeler altında ve pınar başlarındadır.”

Şirkten korunanlar, gölgelikler ve pınarlardadır.

42- **وَفَوَاكِهَ مِمَّا يَشْتَهُونَ** “Canlarının çektiği meyveler içerisinde dirler.”

43- **كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ** “Yaptıklarınıza karşılık afiyetle yiyin, için.”

44- **إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ** “İşte biz, muhsin olanları böyle mükâfatlandırırız.”

İşte biz akidesi güzel olanları böyle mükâfatlandırırız.

45- **وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ** “O gün yalanlayanların vay haline!”

Çünkü kendileri daimî azapta kalacak, muhalif oldukları ehl-i iman ise ebedî sevaba erişeceklerdir.

46- **كُلُوا وَتَمَتَّعُوا قَلِيلًا إِنَّكُمْ مُجْرِمُونَ** "(Dünyada) yiyin ve birazcık yararlanın! Şüphesiz sizler mücrimlersiniz."

Ayette, onların dünyadaki hâllerini hatırlatmak vardır. Yani, dünyada kendilerine böyle denilmiştir. Bunlar, az bir meta'ı daimî nimetlere tercih etmekle nefislerine zulmetmiş kimselerdir.

47- **وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ** "O gün yalanlayanların vay haline!"

Azıcık bir zevklenme mukabilinde kendilerini daimi azaba maruz bıraktıkları için onlara yazıklar olsun!

48- **وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ ارْكَعُوا لَا يَرْكَعُونَ** "Onlara: "Rükû edin" denildiği zaman etmezler."

Onlara rükû emrinden murat,

- "Allaha itaat edin ve boyun eğin!"

- "Namaz kılın."

- "Namazda rükûya varın" manaları olabilir.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Hz. Peygamber Benî Sakîf kabilesine namazı emrettiğinde "Biz rükûya varmayız" demişlerdi, ayet bu münasebetle nazil oldu.

Denildi ki: Ayetin anlattığı hâl, kıyamet günü yaşanır. Müşrikler secdeye davet edildiklerinde secdeye varamazlar.

Ayet, emrin vücut ifade ettiğine delâlet eder. Ayrıca, kâfirlerin furiatla da mükellef olduklarına bir delildir.

49- **وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ** "O gün yalanlayanların vay haline!"

50- **فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ** "Artık bundan (Kur'an'dan) sonra hangi söze inanacaklar?"

Kur'an zâtında mu'cize olup, apaçık delillere ve güzel manalara müştamil iken ona inanmazlarsa, hangi söze iman edecekler?

Hz. Peygamber şöyle buyurur:

"Her kim Mürselât sûresini okusa, onun müşriklerden olmadığı yazılır."

NEBE' SÛRESİ

Mekkî olup kırk bir ayettir.

1- **“Hangi şeyden birbirlerine soruyorlar?”** عَمَّ يَسْأَلُونَ

“Hangi şeyden birbirlerine soruyorlar?” ifadesinde, sordukları şeyin büyüklüğünü nazara vermek vardır. Sanki büyüklüğünden dolayı cinsi gizli kalıp kendisinden sual edilmektedir.

Ayetteki zamir Mekke ehline bakar. Bunlar birbirlerine öldükten sonra dirilme meselesini soruyorlardı. Veya Hz. Peygambere ve mü'minlere alay yollu bu meseleyi soruyorlardı.

Bununla beraber ayetteki zamiri bütün insanlar hakkında genel bir şekilde değerlendirmek de mümkündür.

2- **“O büyük haberden.”** عَنِ النَّبَأِ الْعَظِيمِ

3- **“Ki onlar o konuda ihtilaf içindedirler.”** الَّذِي هُمْ فِيهِ مُخْتَلِفُونَ

Bir kısmı kesin inkâr ederken, bir kısmı da şüpheyle bakıyor.

Veya bir kısmı ikrar ederken, bir kısmı da inkâr ediyor.

4- **“Hayır! İlerde bilecekler.”** كَلَّا سَيَعْلَمُونَ

5- **“Sonra, hayır! İlerde bilecekler.”** ثُمَّ كَلَّا سَيَعْلَمُونَ

Ayette, inkâr yollu sormaktan sakındırma ve böyle yapanlara bir vaîd vardır.

Aynı ibarenin tekrarı, manayı te'kid içindir. İkincide “sonra” ifadesinin gelmesi, ikinci te'kidin daha şiddetli olduğunu hissettirmek içindir.

Denildi ki: Birinci “Hayır, ilerde bilecekler!” ifadesi ölüm anına, ikincisi ise kıyamete bakar.

Veya birincisi öldükten sonra dirilme zamanına, ikincisi ise yaptıklarına ceza verildiği zamana bakar.

6- **“Biz yeryüzünü bir beşik yapmadık mı?”** أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ مِهَادًا

7- **“Dağları da birer direk.”** وَالْجِبَالَ أَوْتَادًا

Buradan itibaren gözleriyle gördükleri hayret verici ilâhî sanatlar naza-

ra verilmektedir. Bunlar Cenab-ı Hakkın kudretinin kemaline delâlet eder. Bunların anlatılması, bunlara bakıp da öldükten sonra dirilmenin doğruluğuna istidlalde bulunmaları içindir.¹

8- **وَجَعَلْنَاكُمْ أَزْوَاجًا “Sizleri çift olarak yarattık.”**

Sizi erkekli – dişili yarattık.

9- **وَجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتًا “Uykunuzu bir dinlenme yaptık.”**

İnsan uykuda duyulardan ve hareketten kesilir, böylece dinlenmiş olur.

Uyku, ölümün küçük kardeşidir. Ayet bu yönüyle “uykunuzu bir çeşit ölüm kıldık” manasını da ifade eder.

10- **وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ لِبَاسًا “Geceyi bir örtü yaptık.”**

Gece, karanlığı ile bir örtü gibi her şeyi örter.

11- **وَجَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشًا “Gündüzü de bir geçim zamanı yaptık.”**

Gündüzü bir maişet vakti kıldık. O vakitte maişetinizi temin için koşursunuz.

Ayet “gündüzü uykunuzdan dirildiğiniz bir vakit yaptık” manasını da ifade edebilir.

12- **وَبَنَيْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعًا شِدَادًا “Üzerinize sapasağlam yedi (kat semayı) bina ettik.”**

Üzerinizde yedi kat semayı, zamanın geçmesiyle bir zarar görmez, kuvvetli, muhkem (sağlam) bir şekilde bina ettik.

13- **وَجَعَلْنَا سِرَاجًا وَهَّاجًا “Işık saçan bir lamba astık.”**

Işık saçan, parıldayan lambadan murat, güneştir.

14- **وَأَنْزَلْنَا مِنَ الْمُغْصِرَاتِ مَاءً ثَجَّاجًا “Yoğunlaşmış bulutlardan şarıl şarıl bir su indirdik.”**

15- **لِنُخْرِجَ بِهِ حَبًّا وَنَبَاتًا “Onunla taneler ve otlar çıkaralım diye.”**

16- **وَجَنَّاتٍ أَلْفَافًا “Ve sarmaş dolaş bağlar, bahçeler...”**

¹ Yani, bunları yapan, elbette ölüleri de diriltmeye kâdirdir.

17- **“Şüphesiz o fasıl günü, kararlaştırılmış bir vakittir.”**

Fasıl günü, Allahın ilminde veya hükmünde vakti belli bir zaman dilimidir. Onun vakti geldiğinde dünya hayatı sona erer.

18- **“O gün Sûr'a üflenir, bölük bölük gelirsiniz.”**

O fasıl gününde sura üfürülür, sizler grup grup kabirlerden mahşer meydanına varırsınız. Hz. Peygamberden şöyle rivayet edilir:

“Ümmetimden on sınıf haşır meydanına getirilir. Bir kısmı maymun, bir kısmı domuz suretindedir. Bir kısmı tersyüz edilmiş, yüz üstü sürünmektedir. Bazısı kör, bazısı sağır ve dilsizdir. Bir kısmı ateşten sehpalarda asılmıştır. Bir kısmı leşten daha fena kokar. Bazısı katrandan vücutlarına yapışmış elbiseler giymiştir.”

Hz. Peygamber ardından bunları sırasıyla şu kimselerle açıklar:

1-İftira edenler.

2-Rüşvet yiyenler.

3-Faiz yiyenler.

4-Hükümde zulmedenler.

5-Amellerini beğenenler.

6-Sözü başka ameli başka olan âlimler.

7-Komşularını rahatsız edenler.

8-İnsanları haksız yere jurnalleyenler.

9-Allahın hakkını engelleyip şehvetine uyanlar.

10-Kendini beğenmiş kibirli kimseler.

19- **“Sema da açılmış, kapı kapı olmuştur.”**

Sema yarılıp parça parça olur. Sanki her biri birer kapı gibi olur.²

20- **“Dağlar yürütölmüş, serap olmuştur.”**

² Ayet, şu anda muhkem olan semanın parça parça olacağını anlatır. Sağlam bir kaleye top gülleleri ve füzeler isabet ettiğinde kapı gibi gedikler açılması buna bir misal olabilir.

Dağlar havada toz kabarcıkları haline gelir, uçuşur. Biraz önce dağ görülürken, parçalanması ve tuz-buz olmasıyla âdetâ bir serab halini alır.

21- **إِنَّ جَهَنَّمَ كَانَتْ مِرْصَادًا** “Şüphesiz cehennem, bir gözetleme yeridir.”

Cehennem bir gözetleme yeridir. Cehennem zebanileri, oraya gelecek kâfirleri gözlerler.

Veya cennette görevli melekler, cehennemin üzerinden geçen mü'minleri gözlerler, onları cehennemin alevlerinden korurlar.

Ayetteki “**mirsad**” ifadesi, “**gözetleme yeri**” manasına geldiği gibi “ciddi bir şekilde gözetleyen” anlamına da gelir. Bu durumda, cehennemin kâfirleri tam bir ciddiyetle gözetlemesini ifade eder, ta ki hiçbir kâfir kaçıp kurtulmasın, cezadan müstesna kalsın.

22- **لِلطَّاغِثِ مَبَا** “Azgınlık için bir dönüş yeri olmuştur.”

23- **لَا يَبْقَىٰ فِيهَا أَحْقَابًا** “Orada devirler boyu kalacaklardır.”

Onlar orada ardı ardına devirler halinde kalırlar.

Ayette gün gelip onların cehennemden çıkacaklarına bir delil yoktur.

Ayetteki “**Ahkab**” ifadesi “hukub” kelimesinin çoğuludur. Bu kelime seksen sene veya yetmişbin sene gibi devirleri ifade eder. Bu manadan hareketle, kâfirlerin gün gelip cehennemden çıkacakları söylenemez. Çünkü bu devirler ardı ardına devam edebilir, bir dönem bittiğinde başka bir dönem onu takip eder. Başka ayetlerde kâfirlerin cehennemde daimî kalacakları nazara verildiğinden “**orada devirler boyu kalacaklar**” ifadesinin mefhum-u muhalifesi olarak “devirler bittiğinde azap da bitecek” denilemez.

Öte yandan, “**Orada devirler boyu kalacaklar**” ifadesinden sonra gelen ayetler bununla bağlantılı olarak değerlendirilebilir. Bu durumda mana şöyle olur:

“Onlar orada kaynar su ve irin dışında bir şey tatmadan devirler boyu kalırlar. Ardından başka bir azap ile azaplandırılırlar.”

24- **لَا يَذُوقُونَ فِيهَا بَرْدًا وَلَا شَرَابًا** “Orada ne bir serinlik tadacaklar, ne de içecek bir şey.”

Onların **orada bir serinlik tatmamasından** **murat**, onları ferahlandıracak, ateşin sıcaklığından nefes aldırarak bir rahatlığın olmayışındır. Bu

cümleden olmak üzere “onlara orada bir uyku yok” manasına da dikkat çekilmiştir.

25- **إِلَّا حَمِيمًا وَغَسَّاقًا** “Onlara ancak kaynar su ve irin var.”

Ayetin bu kısmındaki irini ifade eden kelimeye “zemherir” manası da verilmiştir. Yani, “onlara bir serinlik olmayacak, dondurucu soğukla da cezalandırılacaklar.”

26- **جَزَاءً وَفَاقًا** “Tam da yaptıklarına uygun.”

Onlara verilen bu ceza, yaptıklarına uygun bir cezadır.

27- **إِنَّهُمْ كَانُوا لَا يَزْجُونَ حِسَابًا** “Çünkü onlar bir hesap ummuyorlardı.”

Ayetin bu kısmı, bu cezanın onlara niçin uygun olduğunu beyan eder.

28- **وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا كِذَابًا** “Ayetlerimizi de yalanladıkça yalanladılar.”

Ayette, onların bu yalanlamalarında yalancı olduklarına bir delâlet vardır. Öte yandan, kâfirlerle mü'minler arasında birbirini yalancı görme durumu vardır. Kâfirler Müslümanlar nezdinde yalancıdırlar, Müslümanlar da onların nezdinde yalancı kabul edilirler.

Ayetin manası “onlar yalanladıkça yalanladılar, tekzibde çok aşırı gittiler” manasını da ifade edebilir.

29- **وَكُلُّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ كِتَابًا** “Biz her şeyi bir kitapta tek tek kaydettik.”

Biz her şeyi levh-i mahfuzda, kiramen kâtibin meleklerinin sayfalarında tek tek yazdık.

30- **فَذُوقُوا** “Öyleyse tadın azabı!”

31- **فَلَنْ نَزِيدَكُمْ إِلَّا عَذَابًا** “Artık sizin ancak azabınızı artıracaktır.”

“Öyleyse hesap gününü inkârınız ve ilâhî ayetleri yalanlamanız sebebiyle tadın bakalım azabı.”

Daha önce onlardan gıyabî olarak söz edilirken burada doğrudan kendilerine hitap yoluyla seslenilmesi, cezanın daha da etkili olmasını anlatır.

Hadiste şöyle bildirilir: “Bu ayet, Kur’anda cehennem ehli hakkındaki en şiddetli ayettir.”

31- **إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ مَفَازًا** “Şüphesiz takva sahipleri için bir kurtuluş var.”

32- حَدَائِقُ وَأَعْنَابُ “Bahçeler, üzüm bağları.”

Ayetin bu kısmı, önceki ayette nazara verilen kurtuluşu beyan eder.

33- وَكَوَاعِبَ أَتْرَابًا “Kocalarıyla tam uyumlu harika eşler.”

34- وَكَأْسًا دِهَاقًا “Ve dopdolulu kadehler var.”

35- لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا كِذَابًا “Orada ne boş bir söz işitirler, ne de bir yalan.”

Orada kimse kimseye yalan söylemez.

36- جَزَاءٌ مِنْ رَبِّكَ “Bu, Rabbinden bir mükâfattır.”

Bu, Rabbinin vaadi gereği bir mükâfattır.

37- عَطَاءٌ حِسَابًا “Yeter mi yeter.”

Ve bu mükâfat, Rabbinden bir lütuftur. Çünkü O’na vacip bir şey yoktur.

Ve özel bir lütuf olarak verilen bu mükâfat, yeter mi yeter.

Bu ifade, “bu mükâfat, onların amellerine göredir” manasına da işaret eder.

37- رَبِّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الرَّحْمَنِ “O, göklerin, yerin ve bu ikisi arasındakilerin Rabbidir, Rahmân’dır.”

Ayet, daha önce geçen “Rabbinden” ifadesinden bedeldir. Yani, böyle bir mükâfat, göklerin, yerin ve bu ikisi arasında olanların Rabbi olan, Rahmân olan Senin Rabbindendir.

38- لَا يَمْلِكُونَ مِنْهُ خِطَابًا “Ona bir hitaba mâlik olamazlar.”

Ayette anlatılanlar, göklerin ve yerin ahalisidir. Yani, gök ve yer ehli Al-laha hitap etmeye, sevap ve cezada itiraza yeltenemezler. Çünkü her biri mâlik değil memlûktür, dolayısıyla herhangi bir itiraz hakkına sahip değildir.

Ancak bu, Allahın izniyle şefaatin olmasına aykırı değildir.

38- يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ وَالْمَلَائِكَةُ صَفًّا “O gün Ruh ve melekler sıra sıra dururlar.”

لَا يَتَكَلَّمُونَ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَنُ وَقَالَ صَوَابًا “**Rahmân’ın izin verdikleri dışında hiç kimse konuşamaz, o da doğruyu söyler.**”

Ayetin bu kısmı, biraz önce nazara verilen “**Ona bir hitaba mâlik olamazlar**” ifadesini açıklar ve te’kid eder. Çünkü melekler ve ruh, Allahın en efdal ve O’na en yakın mahlûkları iken O’nun izni olmadan şefaât edemez ve doğru olandan başkasını söyleyemezse, diğerleri nasıl hitaba muktedir olabilsin?

Ayette geçen “**ruh**”,

-Ruhlara veya ruhanilere görevli melek,

-Cebrail,

-Veya meleklerden daha üst mertebe bir varlık olabilir.

39- ذَٰلِكَ الْيَوْمُ الْحَقُّ “**İşte bu, hak gündür.**”

Böyle bir gün, hiç şüphesiz gelecek, bunlar tahakkuk edecektir.

فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذَ إِلَىٰ رَبِّهِ مَآبًا “**Artık dileyen Rabbine bir yol tutar.**”

40- إِنَّا أَنْذَرْنَاكُمْ عَذَابًا قَرِيبًا “**Biz sizi yakın bir azap ile uyardık.**”

“Biz sizi yakın bir azap olan ahiret azabıyla uyardık.”

Ahiret azabının yakın bir azap olması, tahakkuku noktasındandır. Çünkü “**her gelecek yakındır.**”

Öte yandan, bu azabın başlangıcı ölümlerdir. Ölüm de herkese yakındır.

يَوْمَ يَنْظُرُ الْمَرْءُ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ “**O gün kişi ellerinin ne takdim ettiğine bakar.**”

O gün kişi önden gönderdiği hayır veya şerre bakar.

Ayetteki ifadede geçen “**kişi**” geneldir, bütün insanları içine alır.

Ancak biraz önce denilen “biz sizi yakın bir azapla uyardık” ifadesinden hareketle, bundan muradın kâfir kimse olduğunu söyleyenler de olmuştur.

وَيَقُولُ الْكَافِرُ يَا لَيْتَنِي كُنْتُ تُرَابًا “**Ve kâfir şöyle der: Keşke ben bir toprak olsaydım.**”

Ve kâfir “keşke dünyada bir toprak olsaydım da insan olarak yaratılmasam, mükellef kılınmasaydım” der.

Veya “keşke bu gün bir toprak olsaydım da diriltilmeseydim” der.

Denildi ki: Diğer canlılar, aralarında kısas için diriltirler, sonra da toprak haline getirilirler. Kâfir de onlar gibi olmayı ister.

Hz. Peygamber şöyle buyurur:

“Amme sûresini kim okusa, Allah kıyamet günü ona serinletici cennet içeceği sunar.”

NAZİAT SÛRESİ

Naziat sûresi Mekkî'dir.

Kırk altı ayettir.

- 1- وَالنَّازِعَاتِ غَرْقًا “Andolsun şiddetle çekip çıkaranlara.”
- 2- وَالنَّاشِطَاتِ نَشْطًا “Andolsun kolaylıkla alanlara.”
- 3- وَالسَّابِحَاتِ سَبْحًا “Andolsun yüzüp yüzüp gidenlere.”
- 4- فَالسَّابِقَاتِ سَبْقًا “Derken yarışıp geçenlere.”
- 5- فَالْمُدَبِّرَاتِ أَمْرًا “Böylece işi çekip çevirenlere kasem olsun (ki kıyamet var).”

Ayette kendilerine yemin edilenler, şöyle açıklanabilir:

-Bunlar, ölüm meleklerinin sıfatlarıdır.

Çünkü onlar kâfirlerin ruhlarını bedenlerinden çekip çıkarırlar, bedenlerin her tarafından sökerek alırlar. Mü'minlerin ruhlarını ise nazik bir şekilde çıkarırlar.

Melekler ruhu bedenden alırken, denizin derinliklerinden bir şey çıkaran dalgıçlar gibi yaparlar. Ardından kâfirlerin ruhlarını ateşe, mü'minlerin ruhlarını da cennete yarışcasına ulaştırırlar. O ruhların ceza ve sevap işlerinin tedbirini görürler. Onları, kendileri için hazırlanan elemeleri ve lezzetleri idrak etmeye hazır hâle getirirler.

Veya ilk ikisi ölüm melekleri ile ilgili, diğerleri ise farklı melek taifeleri içindir. Bunlar yüzer gibi süratle görev yerlerine ulaşırlar, kendilerine emredilenleri yarışcasına yerine getirirler.

-Veya bunlar yıldızların sıfatlarıdır.

Çünkü yıldızlar doğudan batıya doğru belli bir yörüngede hareket ederler, batının en ileri noktasında gözden kaybolurlar. Bir burçtan öbürüne giderler, semada yüzer gibi yol alırlar, bazısı daha süratli olduğundan diğerlerinin önüne geçer, her biri kendine tevdi edilen emri ifa eder. Böylece mevsimlerin farklılığı, zamanların takdir edilmesi, ibadet vakitlerinin ortaya çıkması gibi durumlar meydana gelir. Bu yıldızların doğudan batıya olan hareketleri kasri, bir burçtan diğerine olan hareketleri ise kolay olduğundan birincisine “**nez**” ikincisine “**neşt**” denilmiştir.

-Veya bu sıfatlar, bedenlerinden ayrılan üstün nefislerin (ruhların) sıfatlarıdır.

Bu üstün ruhlar, bedenden zor bir şekilde ayrılırlar, melekût âlemine coşkun bir şekilde geçerler, orada âdetâ yüzerler. İnd-i ilâhîde (mukaddes mekânda) yer alabilmek için âdetâ yarışır. Şeref ve kuvvetlerinden dolayı kendilerine tasarruf izni verilir, “müdebbirat”tan olurlar.

-Veya bunlar, nefislerin manevi seyr-ü sülûkunu anlatır.

Çünkü nefisler şehvetlerden ayrı kılınır, mukaddes âleme şevkle yönlendirilir. Yükselme mertebelerinde akıp giderler, kemâlâta ulaşmak için yarışır ve sonunda başkalarını da kemâle erdiren bir duruma gelirler.

-Veya bunlar Allah yolunda cihad edenlerin sıfatlarıdır.

Bunlar oku şiddetle gererler, şevkle bırakırlar. Karada ve denizde yol alırlar, düşmanla harbe koşarlar, harbin gereğini yaparlar.

-Veya bu sıfatlar, mücahitlerin atlarının özellikleridir.

Atlar önce dizginlenir, ardından coşku ile İslâm diyarından küfür diyarına çıkarlar, harp sahasına süzülürler, düşmana varmak için yarışır, zarar işinde görevlerini yaparlar.

Allah bunlarla kıyametin gelmesine yemin etti. Bunun açıktan söylenmesi, bundan sonraki kısmın delâlet etmesinden dolayıdır.

6- يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ “O gün büyük bir sarsıntı kopar.”

Ayette “racife”den murat, “O gün yer ve dağlar sarsılacak.” (Müz-zemmil, 14) ayetinden de anlaşılacağı üzere dünya ve dağlar gibi sakin cimlerdir. Kıyamet koptuğunda bunlar şiddetle sarsılacak, harekete geçecektir.

Veya “racife”den murat, kendisinde ecrâmın sarsılacağı olaydır, yani sura ilk üfürülüştür kıyametin kopmasıdır.

7- تَتَّبِعُهَا الرَّادِفَةُ “Onu râdife izler.”

“Râdife”den murat sema ve yıldızlardır. Sema yarılr ve yıldızlar ipi kopmuş tesbih taneleri gibi dağılır.

Veya bundan murat, sura ikinci üfürülüştür.

8- قُلُوبٌ يَوْمَئِذٍ وَاجِفَةٌ “O gün bir kısım kalpler kaygıdan hoplar.”

9- أَبْصَارُهَا خَاشِعَةٌ “Onların gözleri (korku ile) aşağı iner.”

Kalbi şiddetle muzdarip olan bu kimselerin gözleri, o gün korkudan zelil bir hâlededir.

10- **“Diyorlar ki: Biz tekrar eski halimize mi döndürüleceğiz?”**

“Ölümden sonra tekrar mı diriltileceğiz?” diyorlar.

11- **“Biz, çürümüş kemikler olduktan sonra mı?”**

12- **“Öyleyse bu, çok zararlı bir dönüştür” dediler.”**

“Şayet bu doğruysa, bunu yalanladığımız için biz yandık demektir.”

Bu ifade, onlardan bir istihzadır.

13- **“Hâlbuki o, ancak bir na’radan ibarettir.”**

Bundan murat, sura ikinci üfürülüştür.

14- **“Bir de bakarlar, hepsi meydandadır.”**

Bir de bakarlar ki, yerin altında ölüler iken, yerin üstünde hayat sahibi kimseler olmuşlardır.

Ayette geçen “sâhira” kelimesi; düz, parlak arazi anlamına da gelir. Böyle isimlendirilmesi, kendisinde serap meydana gelmesindendir.

“Sahira” kelimesi aynı zamanda uykusuzluğu da ifade eder.¹

“Sahira” kelimesi hakkında “cehennemin isimlerinden biri” olduğu da söylenmiştir.

15- **“Musa’nın haberi sana geldi mi?”**

Sana Musa’nın haberi gelmedi mi ki, kavminin yalanlamasına karşılık sana teselli versin, onlardan daha büyük olanlara isabet eden musibetin bir benzerinin onlara da isabet edeceği hususunda kendilerini tehdit etsin.

16- **“Hani Rabbi Ona mukaddes vadi Tuva’da şöyle seslenmişti:”**

Bunun açıklaması Taha sûresinde geçti.²

17- **“Firavun’a git, çünkü o çok azdı.”**

¹ Yani, kıyamet koptuğunda, daha önce gaflet uykusunda olanlar uyanacak, gerçekleri göreceklerdir. Ama iş işten geçmiştir.

² Bkz. Taha, 11-36

18- **“فَقُلْ هَلْ لَكَ إِلَىٰ أَنْ تَزْكَىٰ”** **“Ona de ki: İster misin temizlenesin?”**

Küfür ve tuğyandan temizlenmen için bir meylin var mı?

19- **“وَأَهْدِكَ إِلَىٰ رَبِّكَ فَتَحْشَىٰ”** **“Seni Rabbine ileteyim de ondan korkasın.”**

Rabbinin marifetine karşı seni irşat edeyim, yapılması gerekenleri eda ederek ve haram kılınanları da terkederek O’ndan korkasın.

Çünkü haşyet, ancak marifetten sonra olur. Bu ayet, **“Varın da ona kavli leyyinle söyleyin.”** (Taha, 44) ayetinin tafsili gibidir.

20- **“فَارِئِهُ الْآيَةَ الْكُبْرَىٰ”** **“Derken ona ayetü’l-kübrayı (o büyük mu’cizeyi) gösterdi.”**

Bu, asayı bir yılanı çevirme mu’cizesidir. Çünkü bu mu’cize hem diğerlerinden öncedir, hem de asıldır.

Bununla beraber **“ayetü’l-kübra”**dan murat, bütün mu’cizeleri de olabilir. Çünkü bu mu’cizeler, delâlet itibarıyla tek bir mu’cize gibidir.

21- **“فَكَذَّبَ وَعَصَىٰ”** **“O ise, yalanladı, isyan etti.”**

Firavun ise Hz. Musayı yalanladı, mu’cize geldikten, iş tahakkuk ettikten sonra Allaha karşı geldi.

22- **“ثُمَّ أَذْبَرَ يَسْعَىٰ”** **“Sonra dönüp mücadeleye başladı.”**

Sonra taatten yüz çevirdi. Hz. Musanın davasını ibtale çalıştı.

23- **“فَحَشَرَ فَنَادَىٰ”** **“Derken (adamlarını) toplayıp nida etti.”**

Sihirbazları veya askerlerini topladı. Doğrudan veya bir münadi aracılığıyla onlara seslendi:

24- **“فَقَالَ أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَىٰ”** **“Ben sizin en yüce Rabbinizim” dedi.”**

25- **“فَأَخَذَهُ اللَّهُ نَكَالَ الْآخِرَةِ وَالْأُولَىٰ”** **“Allah da onu tuttu, ahiret ve dünya azabıyla yakaladı.”**

Allah da onu gören veya duyan herkese ibret olacak bir şekilde ahirette ateşe atarak, dünyada ise suda boğarak cezalandırdı.

Veya mana şöyle olabilir:

Allah da onu hem bu son nakledilen **“ben sizin en yüce Rabbinizim”**

sözünden, hem de daha önce **“Ey ileri gelenler! Sizin için benden başka bir ilâh bilmedim.”** (Kasas, 38) demesinden dolayı şiddetle cezalandırdı.

26- **إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّمَن يَخْشَى** “Şüphesiz bunda, haşyet duyacaklar için bir ibret vardır.”

27- **ءَأَنْتُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمِ السَّمَاءُ** “Sizi yaratmak mı daha çetin, yoksa semayı yaratmak mı?”³

بُنِيَ “(Allah) onu bina etti.”

Sonra, Allahu Teâlâ nasıl bina ettiğini açıkladı.

28- **رَفَعَ سَمَكَهَا فَسَوَّيَهَا** “Tavanını yükseltti, onu tesviye etti.”

Semanın tesviyesi,

-Herşeyinin itidalli olması

-Düzgün yapılması,

-Mükemmel kılınması manalarını ifade edebilir.

29- **وَاعْطَشَ لَيْلَهَا** “Onun gecesini karanlık yaptı.”

Gecenin semaya nisbet edilmesi, semanın hareketiyle meydana gelmesindendir.

وَأَخْرَجَ ضُحِّيَهَا “Işığını da çıkardı.”

Güneşin ziyasını gözler önüne serdi. Ayetteki ifade **“Andolsun güneş’e ve onun aydınlığına.”** (Şems, 1) ayeti gibidir. Bundan murat, gündüzdür.

30- **وَالْأَرْضَ بَعْدَ ذَلِكَ دَحِيهَا** “Arzı da bundan sonra düzenleyip döşedi.”

Bundan sonra ise arzı yaydı, onu mesken olmaya uygun hâle getirdi.

31- **أَخْرَجَ مِنْهَا مَاءَهَا وَمَرْعِيَهَا** “Ondan suyunu ve mer’asını çıkardı.”

Bu ayette atıf olmaması, cümle olarak hâl cümlesi veya arzın mesken olmaya uygun hâle gelmesini beyan olmasındandır.

³ Allaha nisbetle bunları yaratmak arasında aslında fark yoktur. Ama insanların anlayışları açısından mesele bu şekilde nazara verilmiştir. Benzeri bir ayet için bakınız Rum, 27.

32- وَالْجِبَالُ أَرْسَاهَا “Ve dağları sağlam bir şekilde yerleştirdi.”

33- مَتَاعًا لَّكُمْ وَلِأَنْعَامِكُمْ “(Bütün bunları) sizin ve hayvanlarınızın faydalanması için yaptı.”

34- فَإِذَا جَاءَتِ الطَّامَّةُ الْكُبْرَى “Fakat tâmmetü’l-kübra geldiği vakit.”

“Tâmmetü’l-kübra”dan murat, kıyamettir. Diğer dehşet verici hâllerden daha şiddetli olduğundan böyle denilmiştir.

Veya bundan murat, sura ikinci üfürülüştür. Artık bununla cennet ehli cennete, cehennem ehli de cehenneme sevk edilir.

35- يَوْمَ يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ مَا سَعَى “O gün insan neyin peşinde koştuğunu anlar.”

O gün insan ya gafletten veya aradan uzun müddet geçtiğinden unuttuğu şeyleri, amel defterinde toplanmış olarak görür, bunları tek tek hatırlar.

36- وَبُرْزَتِ الْجَحِيمِ لِمَنْ يَرَى “Cehennem, gören herkes için apaçık bir şekilde ortaya çıkarılır.”

37- فَأَمَّا مَنْ طَغَى “Artık her kim azgınlık etmiş”

38- وَآثَرَ الدُّنْيَا “Ve dünya hayatını tercih etmişse”

39- فَإِنَّ الْجَحِيمَ هِيَ الْمَأْوَى “Şüphesiz cehennem, onun varacağı yerdir.”

Yani, haddi aşip küfre kadar giden, dünyaya dalıp da ibadetle, ahlâk güzelliği ile ahirete bir hazırlık yapmayan kimsenin varacağı yer cehennemdir.

40- وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَى “Kim de Rabbinin makamından (divanında hesap vermekten) korkmuş, nefsi hevâdan menetmiş ise.”

41- فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَى “Şüphesiz onun varacağı yer cennettir.”

Mebde ve maad (Allahın yaratıcılığını ve ahreti getireceğini) bildiği için Rabbinin huzurunda hesap vereceğinden korkan kimseye gelince, böyle biri için cennetten başka varacak yer yoktur.

42- يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسِيهَا “Sana kıyameti soruyorlar, ne zaman kopacak diye.”

Ayet metnindeki “**mürsa**” kelimesi “geminin varacağı ve demir atacağı liman” anlamına gelir.

43- **فِيمَ أَنْتَ مِنْ ذِكْرِيهَا “Sen onu nereden bileceksin ki?”**

Sen onun ne zaman gelip çatacağını bilemezsin. Onun vakti, Allahın kendi ilminde sakladığı gaybî haberlerdendir.

Şöyle de mana verilmiştir: “Niye soruyorlar? Sen o kıyametin alâmetlerinden birisin.” Çünkü Hz. Peygamberin son peygamber olarak gönderilmesi, kıyametin emarelerinden bir emaredir.

Denildi ki: Ayetin bu kısmı da onların suallerine dâhildir.⁴ Cevap ise, devamındaki şu ayettir:

44- **إِلَىٰ رَبِّكَ مُتَهَيِّئًا “Onun nihaî bilgisi Rabbine dayanır.”**

Yani, onun ilmi Rabbine aittir.

45- **إِنَّمَا أَنْتَ مُنْذِرٌ مِّنْ يَّخْشِيهَا “Sen ancak ondan korkanı uyarıcısın.”**

Sen ancak onun dehşetinden korkan kimseyi uyarmak için gönderildin. “**Sen ancak ondan korkanı**” şeklindeki tahsis, Hz. Peygamberin uyarma-sından sadece böyle olanların istifade etmelerindendir.

46- **كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا عَشِيَّةً أَوْ ضُحِيهَا “Onlar o kıyameti görecekleri gün sanki dünyada bir akşam veya kuşluğundan başka durmamışa dönecekler.”**

Sanki onlar kıyameti gördüklerinde, dünyada veya kabirlerde ancak bir akşam vakti veya kuşluk zamanı kadar kalmış olacaklar. Bir başka ayette “**Onlar için acele etme. Onlar kendilerine vaat edilen azabı gördükleri gün, sanki dünyada gündüzün bir anından başka kalmadıklarını sanırlar.**” (Ahkaf, 35) denilmiştir.

Hz. Peygamber şöyle buyurur:

“Naziat sûresini okuyan kimse, Allahın kıyamette sanki bir namaz miktarı kadar bekletip sonra cennete aldıklarından olur.”

⁴ O zaman mana şöyle olur: “Sana kıyameti soruyorlar: O ne zaman kopacak? Sen onun neresindesin?”

ABESE SÛRESİ

Abese Sûresi Mekki'dir.

Kırk iki ayettir.

- 1- عَبَسَ وَتَوَلَّى “Yüzünü ekşitti ve döndü.”
 2- أَنْ جَاءَهُ الْأَعْمَى “Kendisine âmâ geldi, diye.”

Sebeb-i Nüzûl

Rivayet edilir ki, (âmâ bir zat olan) İbnu Ümmi Mektum Hz. Peygamberin yanına gelir. Hz. Peygamberin yanında Kureyşin önde gelenleri vardı ve onları İslâma davet etmekteydi. İbnu Ümmi Mektum, “Ya Rasûlallah, Allahın sana öğrettiklerinden bana öğret” dedi. O’nun kavmiyle meşguliyetini bilmediğinden bu talebini ardı ardına tekrarladı. Hz. Peygamber, O’nun sözünü kesmesinden hoşlanmadı, yüzünü ekşitti, yüz çevirdi. Bu münasebetle bu ayetler indi.

Hız. Peygamber İbnu Ümmi Mektumu gördüğünde kendisine ikram eder ve şöyle derdi: “Merhaba ey kendisinden dolayı Rabbimin beni itap ettiği kişil”

Hız. Peygamber iki defa bu zâtı Medineye kendi yerine vekil olarak bırakmıştır.

Ayette “âmâ” şeklinde İbnu Ümmi Mektumun nazara verilmesi, Hız. Peygamberin kavmine konuşurken sözünü kesmesinde özrünü hissettirmek ve şefkat ve merhamet gösterilmeye ehil olduğuna delâlet etmek içindir.

Veya “âmâ” olduğunun nazara verilmesi böyle bir yüz ekşitmenin uygun olmadığını daha kuvvetli bir şekilde anlatmak içindir. Nitekim devamında doğrudan hitap ile seslenilmesinde de böyle bir incelik vardır:

- 3- وَمَا يُذْرِيكَ لَعَلَّهٗ يَزَكِّي “Nerden biliyorsun belki o temizlenecek?”

Onun halini nereden biliyorsun? Belki de Senden öğrendikleriyle günahlardan temizlenecektir.

Ayetin ifadesinde, Hız. Peygamberin O’ndan yüz çevirmesinin, başkasını günahlardan temiz kılmak için olduğuna bir ima vardır.

4- **أَوْ يَذْكُرُ فَتَنْفَعُهُ الذِّكْرُ** “Veya öğüt alacak da öğüt ona fayda verecek.”

Denildi ki: “Nerden biliyorsun belki o temizlenecek?...” ayetinde zamir kâfire râcidir. Yani, “Ey Peygamber! Sen İslâma girerek onun temizlenmesini ve verilen öğütten faydalanmasını umdun. Bundan dolayı diğerrinden yüz çevirdin. Ama umduğun şeyin gerçekleşeceğini nereden biliyorsun?”

5- **أَمَّا مَنْ اسْتَغْنَىٰ** “Ama bundan istiğna gösterene gelince.”

6- **فَأَنْتَ لَهُ تَصَدَّىٰ** “Sen ona yöneliyorsun.”

7- **وَمَا عَلَيْكَ أَلَّا يَزْكِيٰ** “(İstemiyorsa) onun arınmamasından sana ne!”

Onun İslam ile tertemiz hâle gelmemesinde Sana bir beis yoktur ki onun Müslüman olmasına karşı gösterdiğin hırs, Müslüman olan birinden yüz çevirmene neden olsun! “Eğer yüz çevirirlerse (bilesin ki), biz seni onlara bir muhafız olarak göndermedik. Sana düşen, sadece tebliğdir.” (Şûra, 48)

8- **وَأَمَّا مَنْ جَاءَكَ يَسْعَىٰ** “Ama sana koşarak gelen”

9- **وَهُوَ يَخْشَىٰ** “Korkarak gelmişken”

Korkarak gelmesi,

-Allahtan,

-Peygambere gelmesinden dolayı kâfirlerin eziyetinden,

-Veya âmâ olup kendisinin o anda elinden tutan biri de olmadığı için yolda düşmekten olabilir.

10- **فَأَنْتَ عَنْهُ تَلَهَّىٰ** “Sen onunla ilgilenmiyorsun.”

11- **كَلَّا** “Hayır!”

Hayır, bir daha böyle yapma!

12- **إِنَّهَا تَذْكِرَةٌ** “Çünkü o bir öğüttür.”

12- **فَمَنْ شَاءَ ذَكَّرْهُ** “Artık dileyen onu tezekkür eder.”

Ayetteki iki zamir Kur’ana racidir.

Veya bahsi geçen uyarıyla alâkalıdır.

13- **“O, değerli sahifelerdedir.”** فِي صُحُفٍ مُّكَرَّمَةٍ

Kur'an, Allah nezdinde mükerrem, kıymetli sahifelerdedir.

14- **“Yüksektir, tertemizdir.”** مَرْفُوعَةٍ مُّطَهَّرَةٍ

Bunların kadri yüksektir, şeytanların elleri bunlara uzanamaz.

15- **“Elçilerin elleriyle gelmiştir.”** بِأَيْدِي سَفَرَةٍ

Bu Kur'an, vahiy yoluyla gelmiştir. Vahiye ise Allah ile rasûlleri arasında elçilik yapan melekler vardır.

Gelen vahiy, Hz. Peygamber tarafından vahiy katiplerine yazdırılmıştır.

16- **“Değerli, iyi yazıcıların.”** كِرَامٍ بَرَرَةٍ

Bunlar, Allah nezdinde itibarlı, takva sahibidirler.

Şayet meleklerin özelliği olarak düşünülürse şunu bildirir: “Bunlar mü'minlere karşı çok şefkatlidirler, onlarla konuşurlar, onlar için mağfiret talebinde bulunurlar, müttakidirler.”

17- **“O kahrolası insan, ne kadar da nankör!”** قَتِيلَ الْإِنْسَانُ مَا أَكْفَرَهُ

Ayette, nankörlük yapan kimselere en çirkin bir beddua ve küfründe bu derece aşırı olmasına bir hayret bildirme vardır. İbare gayet kısa olmakla beraber, büyük bir gadaba ve etkili bir kınamaya delâlet eder.

18- **“(Allah) onu hangi şeyden yarattı?”** مِنْ أَيِّ شَيْءٍ خَلَقَهُ

Allahın insana olan nimetini ve özellikle de yaratılışının başlangıcını beyan eder. Ayetteki soru, tahkîr içindir. Bundan dolayı ayetin devamı, sorunun cevabını da vererek şöyle der:

19- **“Nutfeden, onu yarattı da biçime koydu.”** مِنْ نُطْفَةٍ خَلَقَهُ فَقَدَرَهُ

Allah onu bir nutfeden yarattı, tam bir insan haline gelinceye kadar onu tavırdan tavra intikal ettirdi, hikmetli azalar, şekiller verdi.

20- **“Sonra yolu ona kolaylaştırdı.”** ثُمَّ السَّبِيلَ يَسَّرَهُ

Sonra rahmi genişleterek ve rahimdeki bebeğe başını aşağıya çevirmesini ilham ederek ana rahminden çıkışını kolaylaştırdı.

Veya “ona hayır ve şer yolunu kolaylaştırdı.”

Yol anlamındaki “**sebîl**” kelimesinin elif-lâmlı gelmesi, bunun umumî bir yol olduğunu hissettirmek içindir.

Bu son manaya göre, dünyanın bir yol olduğuna, asıl menzilin bundan başka olduğuna bir ima vardır. Bundan dolayı devamında şöyle denilmiştir:

21- ثُمَّ أَمَاتَهُ فَأَقْبَرَهُ “**Sonra onu öldürdü de kabre koydurdu.**”

Ayet, öldürmeyi ve kabre bırakılmayı da birer nimet olarak saydı. Çünkü ölüm, ebedi hayata ve halis lezzetlere kavuşmaya bir vesiledir.

Kabre bırakılması ise, insana hem bir itibardır, hem de cesedini vahşi-yırtıcı hayvanlardan korumaktır.

22- ثُمَّ إِذَا شَاءَ أَنْشَرَهُ “**Sonra dilediği zaman onu (tekrar) diriltir.**”

Ayette “**dilediği zaman (tekrar) diriltir**” denilmesinde, diriltme vaktinin hadd-i zâtında muayyen olmayıp Allahın meşietine bağlı olduğunu hissettirmek vardır.

23- كَلَّا “**Hayır!**”

Bu ifadede, insanı böyle bir nankörlükten sakındırma vardır.

24- لَمَّا يَفْضِ مَا أَمَرَهُ “**Doğrusu o, O’nun emrini tam olarak yerine getiremedi.**”

Âdem zamanından şimdiye kadar, Allahın emrettiği gayeyi insan henüz yerine getiremedi. Çünkü herkesin mutlaka bir kusuru vardır.

24- فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ “**İnsan, yiyeceğine bir baksın!**”

Önceki ayetlerde insanın zâtı ile ilgili nimetler anlatılmıştı. Burada da haricî nimetler nazara verildi.

Bu kısım, insanın yediği şeylerin nasıl meydana geldiğini açıklamaktadır.

25- أَنَا صَبَبْنَا الْمَاءَ صَبًّا “**Biz yağmuru yağdırdıkça yağdırdık.**”

26- ثُمَّ شَقَقْنَا الْأَرْضَ شَقًّا “**Sonra toprağı yarıdık da yarıdık.**”

Sonra toprağı bitkilerle yarıdık.

27- فَانْبَثْنَا فِيهَا حَبًّا “**Derken orada hububat bitirdik.**”

Orada buğday, arpa gibi hububat bitirdik.

28- وَعِنَبًا وَقَضْبًا “**Üzümler ve yoncalar.**”

29- “Zeytinlikler, hurmalıklar.” وَزَيْتُونًا وَنَخْلًا

30- “İri ve sık ağaçlı bahçeler.” وَحَدَائِقَ غُلْبًا

31- “Meyveler ve çayırlar bitirdik.” وَفَاكِهَةً وَأَبًّا

32- “Siz ve davarlarınız faydalansın diye.” مَتَاعًا لَّكُمْ وَلِإِنْعَامِكُمْ

Çünkü, bahsi geçen türlerin bir kısmı yiyecektir, bir kısmı da yemdir.

33- “Kulakları sağır eden o gürültü geldiğinde.” فَإِذَا جَاءَتِ الصَّاحَّةُ

34- “O gün kişi kaçar, kardeşinden.” يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ

35- “Anasından, babasından.” وَأُمِّهِ وَأَبِيهِ

36- “Eşinden ve evladından.” وَصَاحِبَتِهِ وَبَنِيهِ

Kişinin bu en yakınlarından kaçması, kendi derdiyle meşgul olmasından ve onların fayda veremeyeceklerini bildiğindendir.

Veya onların kendisi üzerinde hakkı olduğundan, bunu talep etmelerinden sakınmak içindir.

Ayette daha ziyade sevilenlerin derece derece geride zikredilmesi, o günün dehşetini daha etkin anlatmak içindir. Sanki şöyle denilmiştir: O gün kişi kardeşinden kaçar. Hatta anne-babasından da kaçar. Hatta hanımından ve çocuklarından da kaçar.

37- “Onlardan her biri için, o gün başından aşkın işi vardır.” لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُغْنِيهِ

38- “O gün bazı yüzler parıl parıldır.” وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ مُّسْفِرَةٌ

39- “Güleçtir, sevinçlidir.” ضَاحِكَةٌ مُّسْتَبْشِرَةٌ

Gördüğü nimetler karşısında güleç ve sevinçlidir.

40- “Bazı yüzler ise o gün toz toprak içindedir.” وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ عَلَيْهَا غَبَرَةٌ

41- “Bir karanlık onları bürür.” تَرْهَقُهَا قَتَرَةٌ

O yüzleri bir siyahlık ve zulmet bürür.

42- “İşte bunlardır kefare-i fecere.” أُولَئِكَ هُمُ الْكَفَرَةُ الْفَجَرَةُ

İşte bunlar küfür ve fücuru cem eden kimselerdir. Bundan dolayı yüzlerinin siyahlığına toz ve is de ilâve edilmiştir.

Hz. Peygamber şöyle buyurur:

“Abese sûresini okuyan kıyamet gününe yüzü güleç ve sevinçli gelir.”

TEKVÎR SÛRESİ

Tekvîr Sûresi Mekki'dir.
Yirmi dokuz ayettir.

1- [۞]إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ “Güneş dürüldüğünde.”

Güneşin dürülmesinden murat, görevinin sona ermesiyle kaldırılmasıdır.

Veya ışığının kaldırılmasıdır. O zaman afakta yayılması biter ve eseri ortadan kalkar.

2- [۞]وَإِذَا النُّجُومُ انْكَدَرَتْ “Yıldızlar karartıldığında.”

3- [۞]وَإِذَا الْجِبَالُ سُيِّرَتْ “Dağlar yürütüldüğünde.”

Bundan murat, yeryüzünde veya havada yürütülmeleridir.

4- [۞]وَإِذَا الْعِشَارُ عُطِّلَتْ “Kıyılmaz (kıymetli) mallar bırakıldığında.”

Ayetten murat,

-“On aylık hamile deve mühmel bırakıldığında,

-Veya bulutlar yağmur vermekten kesildiğinde” manasıdır.¹

5- [۞]وَإِذَا الْوُحُوشُ حُشِرَتْ “Vahşiler bir araya toplandığında.”

Ayetten murat, vahşi hayvanların her taraftan bir araya getirilmesi ve kıyas için haşredilip sonra bedenlerinin toprak olması olabilir.

6- [۞]وَإِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ “Denizler ateşlendiğinde.”

Ayetten murat, denizlerin sımsıcak hâle gelmesi veya sularının fışkırıp her tarafı kuşatarak bir tek deniz haline gelmesi olabilir.

7- [۞]وَإِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ “Nefisler eşleştirildiğinde.”

Nefislerin eşleştirilmesi,

-Bedenlerle buluşturulması,

¹ Aslında bu ikisi, ayetin muhtemel manalarından sadece iki tanesidir. Mesela, bir deprem olduğunda herkes can telaşından en kıymetli mallarını bile gözü görmez olur. Kıyametin depremi ise, dünyadaki depremlere kıyas edilmeyecek kadar şiddetli ve çetindir. Bkz. Hacc, 1-2.

- Her nefsin kendine uygun olanla bir araya getirilmesi,
- Amel defterleriyle ve amelleriyle yüz yüze gelmeleri,
- Mü'minlerin nefislerinin hurilerle, kâfirlerin nefislerinin şeytanlarla eşleştirilmeleri olabilir.

8- ^٧وَإِذَا الْمَوْءِدَةُ سُئِلَتْ “Mev’udeye sorulduğunda.”

9- ^٩بَايَ ذَنْبٍ قُتِلَتْ “Hangi günahattan dolayı öldürüldü?” diye.”

Mev’ude, diri diri gömülen kız çocuğa denilir. Arabların bir kısmı geçmiş korkusuyla veya onlardan dolayı başlarına gelebilecek utandırıcı hallerden korkarak kızları bu şekilde diri diri gömerlerdi.

Ayette nazara verilen sual, öğrenmek için olmayıp, böyle yapan kimse-leri susturucu bir sualdir. Cenab-ı Hakkın Hz. İsa’ya “**Hani Allah, şöyle dedi: Ey Meryem oğlu İsa! Sen mi insanlara, “Allah’ın dışında beni ve annemi iki ilâh edinin” dedin?**” (Maide, 116) demesinde de benzeri bir durum vardır. Oradaki sual, Hristiyanları susturmak içindir.

10- ^{١٠}وَإِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ “Amel defterleri açıldığında.”

Çünkü amel defterleri ölüm ile dürülüp, hesap zamanı açılır.

11- ^{١١}وَإِذَا السَّمَاءُ كُشِطَتْ “Gök sıyrılıp açıldığında.”

Boğazlanmış hayvanın derisinin çıkarılması gibi, sema ortadan kaldırıldığına.

12- ^{١٢}وَإِذَا الْجَحِيمُ سُعِّرَتْ “Cehennem kızıştırıldığında.”

13- ^{١٣}وَإِذَا الْجَنَّةُ أُزْلِفَتْ “Ve cennet yaklaştırıldığında.”

Bundan murat, mü'minlere yaklaştırılmasıdır.

14- ^{١٤}عَلِمْتُ نَفْسٍ مَا أَخْضَرْتُ “(İşte o zaman), her nefis ne getirmiş olduğunu anlar.”

Ayet, önceki on iki özelliğin cevabıdır. Bu özelliklerden altısı kıyamet kopmasının başlangıcında görülecek hâllerdir. Diğer altısı ise kıyamet koptuktan sonra görülecek hâllerdir.²

² Bunlardan kıyametin başlangıcında görülecek ilk altısı, “güneşin dürülmesi, yıldızlar karartılması, dağlar yürütülmesi, kıyılmaz malların bırakılması, vahşilerin bir araya toplanması ve denizlerin ateşlenmesidir.” Kıyamet koptuktan sonra görülecek hâller ise, “Nefislerin eşleştirilmesi, diri diri toprağa gömülen kız çocuğu-

- 15- ^٧ فَلَا أَقْسِمُ بِالْخُنُوسِ “Şimdi yemin ederim o görülüp kaybolanlara.”
 16- ^٧ أَلْجَوَارِ الْكُنُوسِ “O, akıp akıp yuvasına dönenlere.”

Bundan murat gezegenlerdir, gece görülürler, güneşin ışığı altında ise gizlenirler.

- 17- ^٧ وَالَّيْلِ إِذَا عَسْعَسَ “Yöneldiği an geceye.”

Ayette geçen “as’ase” kelimesi, zıt anlamlı kelimelerdendir. Gecenin karanlığının başlama zamanı veya bitme zamanını ifade eder.

- 18- ^٧ وَالصُّبْحِ إِذَا تَنَفَّسَ “Nefes aldığı anda o sabaha...”

Hoş bir esintiyle beraber aydınlanan sabaha yemin ederim ki...

- 19- ^٧ إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ “Şüphesiz o, değerli bir elçinin sözüdür.”

Şüphesiz o Kur’an, şerefli bir elçi olan Cebrailin sözüdür. O, Allahtan aldığı bildirilmektedir.

- 20- ^٧ ذِي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ “O güçlüdür, Arş’ın sahibinin yanında çok itibarlıdır.”

Muazzam bir kuvvet sahibi olup, Arşın sahibi olan Allah nezdinde itibarlıdır.

- 21- ^٧ مُطَاعٍ ثَمَّ أَمِينٍ “Orada kendisine itaat edilir, tam bir emindir.”

Allahın melekleri içinde kendisine itaat edilir. Vahiy hususunda tam bir emindir.

- 22- ^٧ وَمَا صَاحِبُكُمْ بِمَجْنُونٍ “Arkadaşınız bir mecnun değildir.”

Sizin sahibiniz (arkadaşınız) olan peygamber, kâfirlerin iftira ettikleri gibi –haşa- bir mecnun değildir.

Ayette Hz. Cebrailin faziletleri tek tek sayılırken, Hz. Peygamberle alakalı sadece mecnun olmadığının nazara verilmesinden hareketle, Hz. Cebrailin Hz. Muhammedden daha üstün olduğuna delil getirenler oldu. Ama böyle bir istidlal zayıftır. Çünkü bu ayetlerden maksat **“Muhakkak biliyoruz ki onlar: “Ona bir insan öğretiyor” diyorlar.”** (Nahl, 103) ve **“O,**

na “Hangi günahahtan dolayı öldürüldü?” diye sorulması, amel defterlerinin açılması, göğün sıyrılıp açılması, cehennem kızıştırılması ve cennetin yaklaştırılmasıdır.

Allah’a karşı bir yalan mı uydurdu, yoksa kendisinde bir delilik mi var?” (Sebe, 8) ayetlerinde nazara verildiği üzere, müşriklerin iddialarını çürütmektir, yoksa Hz. Cebrail ve Hz. Peygamber arasında bir mukayese yapmak değildir.

23- **وَلَقَدْ رَآهُ بِالْأُفُقِ الْمُبِينِ** “Andolsun O, Onu apaçık ufukta gördü.”

Hz. Peygamber O Cebraili güneşin doğduğu tarafta açık bir şekilde gördü.

24- **وَمَا هُوَ عَلَى الْعَيْبِ بِضَنِينٍ** “O, gayb hakkında cimri de değildir.”

Hz. Peygamber kendisine vahyedilenlerde ve haber verdiği gaybî durumlarda cimri değildir. Onları tebliğde ve talimde cimrilik yapmaz.

25- **وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ** “Ve o, kovulmuş bir şeytanın sözü değildir.”

Ayet, müşriklerin “Kur’an bir kehanettir ve sihirdir” iddialarını reddeder.

26- **فَإِنِ تَذْهَبُونَ** “Öyleyse nereye gidiyorsunuz?”

Onların Hz. Peygamber ve Kur’an hakkında gittikleri yolun yol olmadığını beyan eder. Yoldan çıkan birine “nereye gidiyorsun?” denildiğinde, “doğru yolda gitmiyorsun” manasına gelir.

27- **إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ** “O ancak, âlemler için bir öğüttür.”

28- **لِمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَسْتَقِيمَ** “İçinizden dosdoğru gitmek isteyenler için.”

Bu Kur’an, hakkı aramak ve doğruyu araştırmakla dosdoğru yolda gitmek isteyenler için bir öğüttür.

Önceki ayette Kur’anın âlemlere bir öğüt olduğu nazara verildi, burada ise doğru yolda gitmek isteyenlere bir öğüt olduğu anlatıldı. Çünkü öğütten faydalananlar onlardır.

29- **وَمَا تَشَاؤُنَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ** “Âlemlerin Rabbi olan Allah dilemeyince, siz dileyemezsiniz.”

Hz. Peygamber şöyle buyurur: “Tekvîr sûresini kim okusa, Allah onu amel defteri neşredildiğinde mahcup olmaktan korur.”

İNFİTAR SÛRESİ

İnfitar Sûresi Mekki'dir.

On dokuz ayettir.

- 1- “Sema yarıldığında.”
- 2- “Yıldızlar saçıldığında.”
- 3- “Denizler kaynayıp fişkırtıldığında.”

Denizler birbirlerine kavuşup bir tek deniz halini aldığında.

- 4- “Kabirlerin içi dışına çıkarıldığında.”

Kabrın üzerindeki toprak kaldırılıp ölüleri çıkarıldığında.

- 5- “(İşte o zaman), her nefis neyi önden gönderip ve neyi geri bıraktığını bilir.”

O zaman kişi amel ve sadaka olarak önden ne gönderdiğini, kötülük ve mal olarak geride ne bıraktığını bilir.

“Neyi geri bıraktığını” ifadesiyle, insanın zâyi ettiği şeylerin murat edilmesi câizdir.

- 6- “Ey insan! Kerîm olan Rabb’ine karşı seni aldatan nedir?”

Ey insan! Seni ihsanı bol olan Rabbine karşı aldatan ve isyana cür’et ettiren nedir?

Ayette Cenab-ı Hakkın **Kerîm** isminin nazara verilmesi, aldanmaktan sakındırmada mübalağa içindir. Çünkü, sadece kerem özelliği bile zâlimin ihmali, dost ile düşmanın, itaat edenle isyan edenin bir olmasına izin vermez. Kerem sıfatına kahr ve intikam sıfatı da ilave edilirse durum nice olur?

Ayrıca, kerem sıfatının nazara verilmesi şeytanın bununla aldatmasını hissettirmek içindir. Çünkü şeytan şöyle der: “Dilediğini yap, Rabbin Kerîmdir. Kimseye azap etmez. Cezalandırmada acele etmez.”

Bir de ayette Cenab-ı Hakkın Kerîm olmasının nazara verilmesi, O’nun kereminin çokluğunun O’na itaatte ciddiyeti gerektirdiğine, keremine güvenerek isyana dalmamak gerektiğine delâlet etmek içindir.

7- ^٧الَّذِي خَلَقَكَ فَسَوِّيكَ فَعَدَلَكَ “O ki seni yarattı, seni düzgün kıldı, sana mutedil bir biçim verdi.”

Ayette nazara verilen Allahın insanı düzgün, mu’tedil bir şekilde yaratması,

-Rububiyeti (ilâhî terbiyeyi) ortaya koyar.

-Cenab-ı Hakkın keremini beyan eder.

-Bunu başlangıçta böyle yapmaya kâdir olanın ikinci defa da yapmaya kâdir olduğuna uyarıda bulunur.

Ayette bildirilen **tesviye**, azaları ayıp ve kusurlardan selim, düzgün, menfaatli bir şekilde yapmaktır. **Ta’dil** ise, bünyeyi mutedil, azaları birbiriyle tenasüplü bir şekilde kılmaktır.

İnsanın âdil ölçülerle yapılması şu manayı da ifade eder: Allah seni senden başkasından farklı yarattı, seni onlardan ayıracak şeylerle ayrıcalıklı kıldı.

8- ^٨فِي أَيِّ صُورَةٍ مَّا شَاءَ رَكَّبَكَ “Dilediği bir surette seni terkip etti.”

Ayet, öncesine atfedilmedi. Çünkü, önceki ayette geçen insanın adalet üzere yaratılışını beyan etmektedir.

9- ^٩كَلَّا “Hayır, asla!”

“Hayır, asla!” ifadesi Allahın keremine aldanmaktan sakındırır.

10- ^{١٠}بَلْ تُكْذِّبُونَ بِالْبَیِّنِ “Doğrusu siz dini yalanlıyorsunuz.”

Onların aldanmasında asıl sebebin ne olduğunu beyan eder.

Ayette geçen “din”den murat, amellerin karşılığının görülmesidir veya İslâm dinidir.

11- ^{١١}وَإِنَّ عَلَيْكُمْ لَحَافِظِينَ “Oysa üzerinizde koruyucu melekler var.”

12- ^{١٢}كِرَامًا كَاتِبِينَ “Bunlar (Kıramen Kâtibin’dir), değerli yazıcılardır.”

13- ^{١٣}يَعْلَمُونَ مَا تَفْعَلُونَ “Siz her ne yaparsanız bilirler.”

Ayet, onların yalanladıkları şeyin gerçek olduğunu ortaya koyar ve kendilerine müsamaha gösterilmesi ve ceza görmemeleri beklentilerini reddeder.

İnsanın amellerini yazan meleklerin Allah nezdinde itibarlı olduklarını bildirmek, cezanın büyüklüğünü göstermek içindir.

13- **“Şüphesiz iyiler naim (cennetin)dedirler.”** إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ

14- **“Ve facirler ise cehennemdedirler.”** وَإِنَّ الْفَجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ

İyilerin cennette, kötülerin cehennemde olduklarını anlatmak, kiramen kâtibin meleklerinin insanın amellerini niçin yazdıklarını açıklamaktır.

15- **“Din günü (hesap günü) ona girecekler.”** يَصْلَوْنَهَا يَوْمَ الدِّينِ

16- **“Onlar oradan kaybolup kurtulacak da değil-ler.”** وَمَا هُمْ عَنْهَا بِغَائِبِينَ

Orada ebedi olduklarından, kaçıp kurtulamayacaklardır.

Denildi ki: Bunun manası, cehennemden önce de benzeri bir azaptan paylarını aldıklarını bildirmektir. Çünkü onlar cehennemin zehirini kabir-lerde buluyorlardı.

17- **“Din gününün ne olduğunu bilir misin?”** وَمَا أَدْرَاكَ مَا يَوْمَ الدِّينِ

18- **“Evet, bilir misin nedir o din günü?”** ثُمَّ مَا أَدْرَاكَ مَا يَوْمَ الدِّينِ

Ayetin üslûbu, o günün hâline hem hayret ettirmekte, hem de işin büyüklüğünü göstermektedir. Yani, o gün öyle bir gündür ki, kimse mahiyetini tam bilemez.

19- **“O gün, kimse kimseye fayda veremez.”** يَوْمَ لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ لِّنَفْسٍ شَيْئًا

“O gün emir yalnız Allah’ındır.” وَالْأَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِلَّهِ

Ayetin bu kısmı, o günün dehşetinin büyüklüğünü ve işin zorluğunu mücmel bir şekilde ortaya koyar.

Hız. Peygamber şöyle buyurmuştur:

“Kim İnfitar sûresini okusa, Allah ona semadaki damlalar sayısınca hasene yazar...”

Allahu A'lem (Doğrusunu en iyi Allah bilir.)

MUTAFFİFÎN SÛRESİ

Mutaffifin Sûresinin Mekkî veya Medenî olması ihtilafıdır.

Otuz altı ayettir.

1- وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ “Eksik ölçüp tartanların vay haline!”

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Medine halkı İslâm öncesi ölçü-tartıda en problemlî kimselerdi. Bu ayetler indiğinde durumlarını düzelttiler. Hz. Peygamber şöyle buyurur:

“Beş şey beş şeyle beraberdir:

- 1-Bir kavim ahdi bozduğunda Allah onlara düşmanlarını musallat eder.
 - 2-Allahın indirdiğiyle hükmetmediklerinde içlerinde fakirlik artar.
 - 3-İçlerinde fuhşiyat arttığında buna bağlı ölümler de yaygınlaşır.
 - 4-Ölçüde hile yaptıklarında mahsul azalır, kıtlıkla cezalandırılırlar.
 - 5-Zekâtı vermediklerinde yağmurdan mahrum kalırlar.
- 2- الَّذِينَ إِذَا أَكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ “Onlar insanlardan bir şey aldıkları zaman eksiksiz isterler.”
- 3- وَإِذَا كَالُواهُمْ أَوْ وَزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ “Kendileri başkalarına bir şey ölçtükleri veya tarttıkları zaman eksik ölçer ve tartarlar.”
- 4- أَلَا يَظُنُّ أُولَٰئِكَ أَنَّهُمْ مَبْعُوثُونَ “Onlar diriltileceklerini zannetmiyorlar mı?”

Çünkü diriltileceklerini zannedenler böyle çirkin işlere cesaret edemezler. Böyle olunca, tereddütsüz iman edenler elbette ve elbette böyle çirkin şeyler yapmazlar.

Ayetin üslûbunda, onların hâlini inkâr etme ve durumlarına hayret etirme vardır.

5- لَيُومٌ عَظِيمٌ “Büyük bir gün için.”

6- يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ “O günde insanlar Rabblerinin huzurunda divan duracaklar.”

Şu durumlar, ayetin anlatımını çok daha etkin kılmıştır:

-Onların hâlini inkâr ve durumlarına hayret ettirmek.

-Zannın zikredilmesi.

-Gelecek bir hesap gününden bahsederken o günün “büyük” olduğunu nazara vermek.

-İnsanların o günde Allahın huzurunda divan durmaları.

-Cenab-ı Haktan “âlemlerin Rabbi” olarak bahsedilmesi.

İşte bütün bu özellikler, eksik ölçüp tartmayı yasaklamada ve bunun günahının çok büyük olduğunu bildirmede birbirini teyid eden ifadelerdir.

7- كَلَّا “Hayır, asla!”

“Hayır, asla” ifadesi eksik ölçüp tartmaktan, ahiret ve hesaptan gaflet etmekten şiddetle sakındırır.

﴿إِنَّ كِتَابَ الْفَجَّارِ لَفِي سَجِّينٍ﴾ “Facirlerin yazısı muhakkak Siccin’dedir.”

Siccin, sonraki ayetin de dikkat çektiği üzere, ins ve cinnin facirlerinin amellerini cem eden bir kitaptır.

8- وَمَا أَذْرِيكَ مَا سَجِّينٌ “Bildin mi sen, Siccin nedir?”

9- كِتَابٌ مَرْقُومٌ “Yazılmış bir kitaptır o.”

O, yazısı gayet net bir kitaptır.

Veya öyle bir alamettir ki, onu gören onların amellerinde bir hayır olmadığına hemen anlar.

Siccîn kelimesi “sıcın” kelimesinden gelir. Bu kelime “hapis” anlamındadır. Onların amel defteri için “Siccin” kelimesi kullanılması, o yüzden cehennem hapsi yaşayacak olmalarındandır.

10- وَيَلَّ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ “O gün yalanlayanların vay haline!”

O gün hakkı yalanlayanların veya bu ayette bildirileni yalanlayanların vay hâline!

11- الَّذِينَ يُكَذِّبُونَ بَيِّومَ الدِّينِ “Onlar din gününü yalanlıyorlar.”

Ayetin bu kısmı, önceki ayette nazara verilen “tekzip edenlerin” neyi yalanladıklarını tahsis eder, açıklık getirir.

12- وَمَا يُكَذِّبُ بِهِ إِلَّا كُلُّ مُعْتَدٍ أَثِيمٍ “Onu ancak haddi aşan ve günaha düşkün olanlar yalanlar.”

Haddi aşan, ancak tefekkürden gafil, taklitte ölçüyü kaçırmış, öyle ki Allahın kudretini ve ilmini az bulup yeniden yaratmayı imkânsız gören kimsedir.

Günaha düşkün olan ise, insanı kemâlden uzaklaştıran şehvî şeylere dalan kimsedir. Öyle ki bu şehvî şeyler onu başka şeylerle meşgul olmaksızın alıkoymuş, ahirette fayda vermeyecek şeylerde maharet sahibi olmaya onu sevk etmiştir.

13- **“Ayetlerimiz ona okunduğu zaman, ‘eskilerin masalları’ der.”**

Ayetlerimiz kendisine okunduğunda aşırı cehaleti ve haktan yüz çevirmesi sebebiyle, aklî deliller ona bir fayda vermediği gibi, naklî şâhitler de bir fayda vermez.

14- **“Hayır, asla!”**

“Kellâ” ifadesi, onu böyle söylemekten şiddetle sakındırır.

14- **“Doğrusu, onların kesbettikleri yüzünden kalpleri pas tutmuştur.”**

Ayet, hem onların sözünü reddeder, hem de onları bu söze sevkeden durumu beyan eder. Şöyle ki: Günahlara iyice dalmaları sebebiyle günah sevgisi kendilerine hükmetti. Öyle ki, bu onların kalplerinde bir pas hâlini aldı, kendilerini manen kör edip hakkı ve batılı ayırt edemez hâle getirdi. Çünkü, bir şeyi çokça yapmak onu meleke hâline getirir. Hz. Peygamber şöyle buyurur:

“Kul ne zaman bir günah işlese kalbinde siyah bir nokta meydana gelir. Bu hâl devam ettikçe sonunda kalbi kapkara olur.”

15- **“Hayır, asla!”**

Ayetin bu ifadesi, kalpte pas tutacak şeyleri yapmaktan şiddetli bir sakındırma ifadesidir.

15- **“Şüphesiz onlar, o gün Rablerinden perdelidirler.”**

Onlar o gün, mü’minlerin hilafına, Rablerini göremezler.

Mu’tezile gibi rüyetullahı inkâr edenler, ayeti onların zilletini beyan eden bir temsil olarak değerlendirdiler. “Hükümdarın huzuruna girmek isteyen

bundan men edildiğinde nasıl perişan olursa, bunlar da benzeri bir zilleti yaşayacaklardır” dediler.

Veya “onlar Rablerinin rahmetinden”, “O’nun kurbiyetinde bulunmaktan mahrumdurlar” şeklinde te’vil ettiler.

16- **ثُمَّ إِنَّهُمْ لَصَالُوا الْجَحِيمِ** “Sonra onlar muhakkak cehenneme girecekler.”

17- **ثُمَّ يُقَالُ هَذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ** “Sonra onlara denilecek: İşte bu, yalanlayıp durduğunuz şeydir.”

Cehenneme atıldıklarında zebâniler kendilerine böyle söylerler.

18- **كَلَّا** “Hayır!”

“Kella” ifadesinin burada tekrar edilmesi şundandır: Biraz üstte “Kella” denilerek facirlere va’dde bulunuldu. Burada da ebrara (iyilere) vaad edilenler beyan edilecektir.

Bu şekilde gelmesinde ölçü ve tartıda noksan yapmanın fücür olduğunu, tam ölçüp tartmanın ise iyilik olduğunu hissettirmek vardır.

Veya “kella” lafzı onları yalanlamaktan sakındırmak için gelmiştir.

19- **إِنَّ كِتَابَ الْأَبْرَارِ لَفِي عِلِّيَّيْنٍ** “İyilerin yazısı muhakkak illiyyîn’dedir.”

19- **وَمَا أَدْرَاكَ مَا عِلِّيُّونَ** “Bildin mi sen, illiyyîn nedir?”

20- **كِتَابٌ مَرْقُومٌ** “Yazılmış bir kitaptır o.”

21- **يَشْهَدُهُ الْمُقَرَّبُونَ** “Mukarreb (Allah’a yakın olanlar) ona şahit olur.”

Mukarreb olanların ona şahit olması, onu ulaşıp okumaları veya kıyamet günü onda olana şahadet etmeleridir.

22- **إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ** “İyiler gerçekten bir nimet içindedir.”

23- **عَلَى الْأَرَائِكِ يَنْظُرُونَ** “Koltuklar üzerinde, nazar ederler.”

Kamelyada koltuklar üzerinde bolca nimetler içindedirler. Kendilerine verilen nimetlere ve keyif verici durumlara nazar ederler.

24- **تَعْرِفُ فِي وُجُوهِهِمْ نَضْرَةَ النَّعِيمِ** “Yüzlerinde nimetin sevincini görürsün.”

25- ^٧يُسْقَوْنَ مِنْ رَحِيقٍ مَخْتُومٍ “Onlara, mühürlü (el değmemiş) saf bir içecekten içirilir.”

26- خِتَامُهُ مِسْكٌ “Onun sonu misktir.”

Belki de bu tasvirler, cennet içeceğinin nefasetini anlatan bir temsildir.

فِي ذَلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ “İşte yarışanlar, bunun için yarışsınlar.”

27- وَمَزَاجُهُ مِنْ تَسْنِيمٍ “Onun karışımı Tesnim’denir.”

Tesnim adıyla bir pınar vardır. Buna “tesnim” denilmesi yüksek bir mekânda olması ve içeceğinin çok kaliteli olmasındandır.

28- عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا الْمُقَرَّبُونَ “Mukarreb (Allah’a yakın olanların) içecekleri bir kaynaktır o.”

Mukarreb olanlar bunu katışıksız içerler. Çünkü onlar Allah dışında bir şeyle meşgul olmamışlardır. Diğer cennet ehline ise, bundan karıştırılarak verilir.

29- إِنَّ الَّذِينَ أَجْرَمُوا كَانُوا مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا يَضْحَكُونَ “Doğrusu o cürüm işleyenler, iman edenlere gülüyorlardı.”

Kureyş reisleri gibi önde gelen mücrimler, fakir mü’minlerle dalga geçiyorlardı.

30- وَإِذَا مَرُّوا بِهِمْ يَتَغَامَزُونَ “Onlara uğradıklarında birbirlerine göz kırıyorlardı.”

31- وَإِذَا انْقَلَبُوا إِلَىٰ أَهْلِهِمْ انْقَلَبُوا فَكِهِينَ “Ehillerine döndüklerinde zevklenerek dönüyorlardı.”

Ehillerine vardıklarında, fakir mü’minlerle dalga geçmekten mesrur bir şekilde dönerlerdi.

32- وَإِذَا رَأَوْهُمْ قَالُوا إِنَّ هَٰؤُلَاءِ لَضَالُّونَ “Onları gördüklerinde, “işte bunlar yoldan sapmış kimseler” diyorlardı.”

Mü’minleri gördüklerinde, onların dalalette olduğunu söylerlerdi.

33- وَمَا أُرْسِلُوا عَلَيْهِمْ حَافِظِينَ “Oysa onlar üzerine bekçi olarak gönderilmemişlerdi.”

Hâlbuki onlar, mü'minlerin doğru veya yanlış yolda olduklarına denetleyici olarak gönderilmediler.

34- **فَالْيَوْمَ الَّذِينَ آمَنُوا مِنَ الْكُفَّارِ يَضْحَكُونَ** “İşte bugün de iman edenler kâfirlere gülecek.”

Artık bugün mü'minler onları cehennem ateşinde zelil, mağlup bir şekilde görünce onların hallerine gülerler.

Denildi ki: Cehennemdeki kimselere cennete bir kapı açılır “haydi, bulunduğunuz yerden çıkın, buradan girin!” denilir. Kapıya vardıklarında kapı üzerlerine kapatılır. O zaman ehl-i iman onların hâline gülerler.

35- **عَلَى الْأَرْثَاءِ يَنْظُرُونَ** “Koltuklar üzerinde, nazar ederler.”

Bu kısım hâl cümlesidir. Yani, “mü'minler koltuklar üzerinde oldukları halde, o kâfirlerin haline nazar ederler, onlara gülerler.”

36- **هَلْ تُؤْتِبُ الْكُفَّارُ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ** “Nasıl, kâfirler yaptıklarının cezasını buldular mı?”

Hız. Peygamber şöyle buyurur: “Mutaffîfin sûresini kim okusa, Allahu Teâlâ kıyamet günü ona rahik-ı mahtumdan içirir.”

İNŞİKAK SÛRESİ

İnşikak Sûresi Mekkî'dir.

Yirmi beş ayettir.

1- “Gök yarıldığında.” إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ

Bu ayet, “**O gün gök bulutlar şeklinde parçalanacak ve melekler bölük bölük indirilecektir.**” (Furkan 25) ayeti gibidir.

Hız. Ali, bu yarılmının samanyolundaki yıldızlardan olacağını söyler.

2- “Ve Rabbini dinleyip kendisine yaraşır şekilde boyun eğdiği vakit.” وَأَذِنْتَ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ

Sema, itaatkâr bir memurun, âmirinin emrine uyması gibi, bu yarıлма hususunda Rabbinin emrine tam bir inkıyat hâlinindedir.

Semanın, Rabbinden gelen emri dinlemesi ve boyun eğmesiyle, bu ta-hakkuk eder.

3- “Arz, uzatılıp dümdüz edildiğinde.” وَإِذَا الْأَرْضُ مُدَّتْ

Dünya, üzerindeki dağlar ve tepelerin ortadan kalkmasıyla dümdüz hâle gelir.

4- “Ve içindikileri atıp boşaldığı zaman.” وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْ

Arz, içinde olanları atar, tamamen bomboş olur.

5- “Ve Rabbini dinleyip kendisine yaraşır şekilde boyun eğdiği vakit.” وَأَذِنْتَ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ

Sema ve arz ile ilgili bu ilâhî tasarruflar anlatılırken kullanılan إِذَا “iza” (şöyle olduğunda) ayrı ayrı zikredilmesi, her iki cümlemin müstakil olduğunu ifade eder. Her ikisi de ayrı bir kudret tecellisidir.

“Şöyle olduğunda...” denilip cümlemin tamamlanmaması

-Mübhem bırakarak daha ziyade korkutmak,

-Veya Tekvîr ve İnfitâr sûrelerinde geçen cevap ile iktifa etmek,¹

¹ Tekvir suresi 14. ayette şöyle geçer: “(İşte o zaman), **herkes ne getirmiş olduğunu anlar.**” İnfitâr suresi 5. ayette ise şöyle denilmektedir: “(İşte o zaman),

-Veya, bundan sonra gelen ayetin delâletinden olabilir.

6- ^عيَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَى رَبِّكَ كَدْحًا فَمُلَاقِيهِ ^ع“Ey insan! Şüphesiz, sen Rabbine kavuşuncaya kadar didinip duracak ve sonunda Ona kavuşacaksın.”

7- ^يفَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ ^ي“Ama kime kitabı sağından verilirse.”

8- ^يفَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا ^ي“Kolay bir hesapla hesaba çekilecek.”

9- ^يوَيُنْقَلِبُ إِلَىٰ أَهْلِهِ مَسْرُورًا ^ي“Ve mesrur olarak ehline dönecektir.”

Bu şekilde, ayrıntılara girilmeden kolayca hesabını veren kimse, mutlu bir şekilde ehline döner. **Ehlinden murat,**

-Ehl-i iman olan yakınları,

-Mü'minler,

-Veya cennetteki ailesi olabilir.

10- ^يوَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ وَرَاءَ ظَهْرِهِ ^ي“Ama kime kitabı arkasından verilirse.”

11- ^يفَسَوْفَ يَدْعُو ثُبُورًا ^ي“Yetiş ey ölüm!” diye çağırarak.”

Amel defterini arkadan alan kişi, “ey helâk, yetiş, neredesin?” diye fer-yat eder.

12- ^يوَيَصْلَىٰ سَعِيرًا ^ي“Ve alevli ateşe girecektir.”

13- ^يإِنَّهُ كَانَ فِي أَهْلِهِ مَسْرُورًا ^ي“Çünkü o, ehli içinde sevinçli idi.”

Çünkü o dünyada, ahireti hiç hatıra getirmeden ehli içinde mal ve makamla şımarık bir hâlde idi.

14- ^عإِنَّهُ ظَنَّ أَنْ لَنْ يَحُورَ ^ع“Rabbine hiç dönmeyeceğini sanmıştı.”

15- ^عبَلَىٰ إِنَّ رَبَّهُ كَانَ بِهِ بَصِيرًا ^ع“Hayır! Rabbi onu görmekte idi.”

Rabbi ise onun amellerini görüyor, biliyordu. Dolayısıyla onu ihmal etmeyecektir, huzuruna alıp cezasını verecektir.

16- ^يفَلَا أُقْسِمُ بِالشَّفَقِ ^ي“Şimdi, yemin ederim o şafağa.”

Şafak, güneş battıktan sonra ufukta görülen kızılıktır.

her nefis neyi önden gönderip ve neyi geri bıraktığını bilir.”

17- [ۙ]وَالَّيْلِ وَمَا وَسَقَ “Geceye ve içinde barındırdığı şeylere.”

Geceye ve onun topladığı, örttüğü canlılara ve diğerlerine...

18- [ۙ]وَالْقَمَرِ إِذَا اتَّسَقَ “Ve dolunay hâlindeki aya.”

19- [ۙ]لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَنْ طَبِقٍ “Siz elbette halden hale geçeceksiniz.”

Elbette sizler, şiddette birbirine uygun olan ölüm, kıyametin menzilleri ve bunların dehşetleri gibi, bir hâlden başka hâle maruz bırakılırsınız.

Ayet, Hz. Peygambere hitap olarak da açıklanmıştır. Yani, “ey peygamber! Sen bir hâl ve mertebeden sonra, daha şerefli bir hâl ve yüksek bir mertebeye ulaşacaksın.”

Veya “miraç gecesinde sema tabakalarında bir tabakadan başka tabakaya geçeceksin.”

20- [ۙ]فَمَا لَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ “Böyleyken onlara ne oluyor da iman etmiyorlar?”

Onlara ne oluyor ki kıyamet gününe inanmıyorlar?

21- [ۙ]وَإِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنُ لَا يَسْجُدُونَ “Ve kendilerine Kur’ân okunduğunda secdeye varmıyorlar?”

Onlara Kur’ân okunduğunda ona boyun eğmiyorlar, itaat etmiyorlar.

Veya tilavetinden dolayı secdeye varmıyorlar.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Hz. Peygamber (asm) Alak sûresini okudu. Sonunda “Hayır! Ona uyma! Allah’a secde et ve (yalnızca O’na) yaklaş!” (Alak, 19) ayetini okuduğunda secdeye vardı, yanında olan mü’minler de secde ettiler. Kureyş ise onların başları üzerinde alkış tuttu. Bu münasebetle üstteki ayet nazil oldu. Ebu Hanife bu ayetle secde ayeti okunduğunda secde etmenin vücubuna delil getirdi. Çünkü ayet, onu iştirip de secde etmeyi zemmetmektedir.

Ebu Hureyre (r.a.) bu ayeti okuduğunda secdeye varmış ve şöyle demiştir: “Vallahî, ben bu ayeti okuduğumda secde etmezdim. Ama Rasûlullahın secde ettiğini gördüm, artık ben de bu ayette secde ediyorum.”

22- [ۙ]بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا يَكْذِبُونَ “Doğrusu, inkâr edenler yalanlıyorlar.”

O kâfirler, Kur’anı yalanlıyorlar.

23- وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا يُوعُونَ **“Oysa Allah içlerinde sakladıklarını çok iyi biliyor.”**

Allah ise, gönüllerinde gizlemiş oldukları küfür ve düşmanlığı en iyi bilir.

24- فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ اَلِيمٍ **“Öyleyse sen onlara elem dolu bir azabı müjdele!”**

Ayetin üslûbu onlarla istihzadır.²

25- اِلَّا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ **“Ancak iman edip salih ameller işleyenler başkadır.”**

لَهُمْ اَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ **“Onlar için tükenmez bir ecir vardır.”**

Hız. Peygamber şöyle buyurur:

“Kim İnşikak sûresini okusa, Allah onu amel defteri arkadan verilen kimselerden olmaktan muhafaza eder.”

² Çünkü “müjde” kelimesi güzel şeyler için kullanılır.

BÛRÛC SÛRESİ

Bûrûc Sûresi Mekkî'dir.

Yirmi iki ayettir.

401. DERS

1- **“Andolsun burçlar sahibi semaya.”** وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ

Burç kelimesi, “zuhur” yani görülmek anlamındadır. Ayette burçlardan murat oniki burç olabilir. Yüksek sarayların burçları olması gibi, yukarı âlemlerdeki yıldızlar, burçlara benzetilmiştir.

Ayın menzillerine veya büyük yıldızlara da, zâhir olup görülmeleri cihe-tiyle “burçlar” denilmiştir.

Veya burçlardan murat sema kapılarıdır. Çünkü yukarıdan aşağıya inen şeyler oralardan çıkarlar.

2- **“Andolsun vaad edilen o güne.”** وَالْيَوْمِ الْمَوْعُودِ

Vaad edilen gün, kıyamet günüdür.

3- **“Andolsun şahit ve meşhuda.”** وَشَهِيدٍ وَمَشْهُودٍ

Bundan murat, mahlûkattan bu güne şahit olan kimseler ve o günde meydana gelecek hayret verici olaylardır. Bunların elif-lâmsız gelmesi, vas-fedilmelerinin müphem kalması içindir. Yani, öyle şahit ve meşhut ki, bun-lar hakkıyla vasfedilemezler.

Veya sayıca çokluk içindir. Yani, o günde ne kadar çok şahit ve meşhut vardır!

Şahit ve meşhuttan murat,

- Hz. Peygamber ve ümmeti,
- Ümmet-i Muhammed ve diğer ümmetler,
- Her peygamber ve ümmeti,
- Hâlık ve mahluk,
- Mahluk ve Hâlık olabilir.

Çünkü yaratıcı, mahlûkatının hâllerine muttalidir ve kendi varlığına ken-disi şahiddir.

- İnsanın amellerini kaydeden melek ve mükellef olan kimse,
- Kurban günü,

-Arafat ve hacılar,

-Cum'a günü ve o günde toplanma.

-Veya her gün ve o günde bulunan kimseler olabilir.

4- ^yقُتِلَ أَصْحَابُ الْأُحُدِ **"Ashab-ı Uhdud lanetlendi."**

Bazıları bunu kasemin cevabı olarak görmüşse de, zahir olan o ki, bu ifade mahzuf bir cevabın delilidir. Sanki şöyle denildi: "Onlar melundur-lar."

Çünkü sûre, mü'minlere Mekke kâfirlerinin ezasına karşı sebat kazan-dırmak ve onlardan öncekilerin akibetini kendilerine hatırlatmak için gel-miştir.

Rivayete göre bir hükümdarın bir sihirbazı vardı. Yaşlandığında, yetiş-tirmek üzere yanına bir genç aldı.

Bu gencin yolu üzerinde bir râhib vardı, kalbi ona meyletti.

Bir gün yolu üzerinde bir yılan gördü. İnsanlar yilandan korku içindey-diler. Yerden bir taş alıp "Allahım, rahip sihirbazdan Sana daha sevimli ise, şu yılanı öldür" diye dua etti. Allah da yılanı öldürdü. Genç, anadan doğma körlerin gözünü açıyor, cüzzam hastalarını iyileştiriyor ve şifaya vesile olu-yordu. Hükümdarın nediminin gözü âmâ oldu, onun gözünü açtı. Hüküm-dar nedimine gözünü kimin açtığını sordu. "Rabbim" diye cevap verdi. Bunun üzerine hükümdar ona kızdı, işkence yaptı. Nedimi, sonunda genci haber verdi. Hükümdar ona da işkence yaptı, o da rahibi anlattı. Hüküm-dar rahibi testere ile biçirdi. Genci de bir dağın tepesinden atmaları için adamlarıyla gönderdi. Genç, Allaha dua etti, deprem oldu, diğerleri öldü, o kurtuldu. Bunun üzerine hükümdar genci denizde boğulsun diye gemi-ye bindirdi. Gemi devrildi, hükümdarın adamları boğuldu, genç kurtuldu.

Bunun üzerine genç, hükümdara şöyle dedi:

"Sen beni öldüremezsin. İlla öldürmek istersen insanları topla, beni as, ok torbamdan bir ok al ve "bu gencin Rabbi olan Allahın adıyla" deyip at."

Hükümdar, gencin dediğini yaptı, ok gencin şakağına isabet etti ve genç öldü. Bunu gören insanlar gencin Rabbine iman etti. Hükümdar ise çukur-lar kazılmasını emretti, orada ateşler yaktırdı. Allaha imandan dönmeye-ni o çukurlara attı. Derken sıra, bebeği olan bir kadına geldi. Kadın ateş-li çukura atılmaktan çekinir gibi olunca bebek konuştu: "Anneciğim sab-ret, hak yoldasın." Bunun üzerine kadına cesaret geldi, imandan dönmedi, o da ateşli çukura atıldı.

Hız. Aliden şöyle rivayet edilir: Mecusî krallardan biri insanlara hitap edip şöyle dedi: “Allah size kızkardeşlerinizle evlenmeyi helâl kıldı.” Ama insanlar bunu kabul etmediler. Bunun üzerine ateş dolu çukurlar açılmasını emretti, kabul etmeyenleri oraya attırdı.

Denildi ki: Necran halkı Hristiyanlığa girince, Yahudi kral Zü Nevvas onlara savaş ilan etti. Dininden dönmeyenleri ateşli çukurlarda yaktırdı.

5- **النَّارِ ذَاتِ الْوُجُودِ “O tutuşturulmuş çırallı ateşin.”**

Ayet, ateşin çırallı oluşunu ifade eder, büyüklüğünü ve alevlerinin çokluğunu anlatır.

6- **إِذْ هُمْ عَلَيْهَا قُعُودٌ “Hani o ateşin çevresine oturmuşlardı.”**

Bu işkenceyi yapanlar ateşin etrafında halka olup oturmuşlardı.

7- **وَهُمْ عَلَى مَا يَفْعَلُونَ بِالْمُؤْمِنِينَ شُهُودٌ “Mü’minlere yaptıklarına şahadet ediyorlardı.”**

Hükümdarın yanında, kendilerine emredilenleri noksansız yaptıklarına dair birbirlerine şahadet ediyorlardı.

Veya bundan murat kıyamet günü hallerini anlatmak olabilir: Dillerinin ve ellerinin kendi aleyhlerine şahadet edeceği o günde, mü’minlere ne yaptıklarını görüp anlayacaklar.

8- **وَمَا نَقَمُوا مِنْهُمْ إِلَّا أَنْ يُؤْمِنُوا بِاللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ “Onlara bu zulmü, ancak Azîz-Hamîd olan Allah’a iman etmelerinden dolayı reva gör-düler.”**

Onların mü’minleri böyle cezalandırmaları, ancak ve ancak onların Aziz- Hamid olan Allaha imanlarından dolayı idi.

Aslında Allaha iman bir suç değildir.

Bu, “düşmanla savaşmaktan kılıçlarında gedik açılmasından başka bir ayıpları yok” denilmesi gibidir.

Cenab-ı Hakkın **Azîz - Hamid** vasfı, O’nun hükmünde gâlip olup cezasından korkulması ve nimet verici olup sevabının umulması noktasındandır. Ayetin devamında bu şöyle bildirildi:

9- **الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ “O ki, göklerin ve yerin hükümranlığı O’nundur.”**

“Allah, her şeye şahittir.” وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ

Bununla iman ve ibadet edilmeye layık olanın ancak o olduğu hissettirildi.

10- **“Şüphesiz mü’min erkekler ve mü’min kadınlara işkence edip, sonra da tevbe etmeyenler için cehennem azabı vardır.”** إِنَّ الَّذِينَ فَتَنُوا الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَتُوبُوا فَلَهُمْ عَذَابٌ جَهَنَّمِ

“Ve onlar için yangın azabı vardır.” وَلَهُمْ عَذَابُ الْحَرِيقِ

Bu şekilde mü’minleri ezaya maruz bırakan bu kimseler, son derece yakıcı ateşle cezalandırılacaklardır.

Mü’minleri ezaya maruz bırakanlardan murat ashab-ı uhdu’dur. Yakıcı ateşten de murat, mü’minleri yakmak isterlerken, ateşin aleyhlerine dönüp kendilerini yakmasıdır.

11- **“İman eden ve salih amel yapanlar için ise, altlarından ırmaklar akan cennetler vardır.”** إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ

“İşte büyük kurtuluş budur.” ذَلِكَ الْفَوْزُ الْكَبِيرُ

Çünkü Cennete nisbetle dünya ve içindeki her şey çok küçük kalır.

12- **“Rabbinin yakalaması çok çetindir.”** إِنَّ بَطْشَ رَبِّكَ لَشَدِيدٌ

13- **“Şüphesiz O yoktan yaratır ve tekrar diriltir.”** إِنَّهُ هُوَ يُبْدِئُ وَيُعِيدُ

O, mahlûkatı ilk defa yaratır, diğer âlemde de iade eder, yeniden yaratır.

Veya ayetten murat, Allahu Teâlânın kâfirlere ceza vermeye dünyada başlaması, ahirette de azap vermeye devam etmesidir.

14- **“Ve O, Ğafur – Vedûd’tur.”** وَهُوَ الْعَفْوَ الْوَدُودُ

O, tevbe edenleri affeder, itaat edenleri sever.

15- **“Arş’ın sahibidir, mecid’dir.”** ذُو الْعَرْشِ الْمَجِيدُ

Arşın yaratıcısıdır.

Arştan muradın “saltanat” olduğu da söylendi.

O, zât ve sıfatlarında azamet sahibidir. Çünkü Vacibu’l-vücut olanın kudret ve hikmeti tamdır, noksansızdır.

Ayette geçen “Mecîd”, arşın sıfatı da olabilir. O zaman arşın yüceliğini ve azametini ifade eder. Yani “O, yüce arşın sahibidir.”

16- **فَعَالٌ لِّمَا يُرِيدُ** “Dilediğini yapandır.”

Hem kendi fillerinde hem de başkasının fillerinde murat ettiğine bir mani’ yoktur.

17- **هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْجُنُودِ** “O orduların haberi sana geldi mi?”

18- **فِرْعَوْنَ وَثَمُودَ** “Firavun ve Semud’un?”

Yani, Sen onların peygamberleri yalanlamalarını ve başlarına neler geldiğini muhakkak ki bildin. Öyleyse üzülme, kavminin yalanlamasına karşılık sabret. Onlara, Firavun ve Semud kavmi gibilerin başlarına gelenleri anlatarak kendilerini sakındır.

19- **بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي تَكْذِيبٍ** “Doğrusu o inkârcılar bir yalanlama içinde.”

Seni yalanlayanlar, öncekilerden daha hayret verici bir haldeler. Çünkü önceki kavimlerin kıssalarını duydular, helâk edilmelerinden arda kalan harabeleri gördüler, ama yine de onlardan çok daha şiddetli bir şekilde yalanlama içindeler.

20- **وَاللَّهُ مِنْ وَرَائِهِمْ مُحِيطٌ** “Oysa Allah onları arkalarından kuşatmıştır.”

Bir şeyi kuşatandan kuşatılan şeyler kaçamadığı gibi, Allah onları kuşatmıştır, kaçıp kurtulamazlar.

21- **بَلْ هُوَ قُرْآنٌ مَّجِيدٌ** “Doğrusu o, şerefli bir Kur’ân’dır.”

Yalanlamış oldukları bu Kur’an, nazım ve manada eşsiz, şerefli bir kitaptır.

22- **فِي لَوْحٍ مَّحْفُوظٍ** “Levh-i Mahfuz’dadır.”

Tahriften korunmuş bir levhadadır.

Hız. Peygamber şöyle buyurur:

“Büruc sûresini kim okusa, Allah ona dünyadaki bütün Cum’a ve Arefenin on katı hasene verir.”

TARIK SÛRESİ

Tarık Sûresi Mekki'dir.

On yedi ayettir.

1- ^١وَالسَّمَاءِ وَالطَّارِقِ “Andolsun o semaya ve Târik’a.”

Târik, kelime olarak yolda gidene denilir. Örfen gece gelen kimse için kullanılır. Sonra gece görülenlere kullanılır oldu. Ayette “gece görülen yıldız” anlamındadır.

2- ^٢وَمَا أَذْرِيكَ مَا الطَّارِقُ “Bildin mi nedir Târik?”

3- ^٣النَّجْمِ الثَّاقِبِ “O, necm-i sakıptır.”

Necm-i sakıp, ışık veren yıldız demektir. Sanki yıldız, ışıyla karanlığı delmekte, ona nüfuz etmektedir.

Bundan murat felekler de olabilir.

Veya sakıp olmakla bilinen Zühal (Satürn) gezegeni olabilir. Önce kendisinden genel bir özellik bahsedilmiş, sonra şanını büyük kılmak için ona has bir özellik ifade edilmiştir.

4- ^٤إِنْ كُلُّ نَفْسٍ لَّمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌ “Hiçbir nefis yoktur ki, başında bir denetleyici bulunmasın.”

Ayet, üstte yapılan yeminin cevabıdır.

5- ^٥فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَ “Öyleyse insan hangi şeyden yaratıldığına bir baksın.”

Cenab-ı Hak, her insanın amelini muhafaza eden bir görevli olduğunu nazara verdikten sonra, ona mebde ve maadı düşünmesini tavsiye etti. Ta ki ilk yaratılışına bakarak yeniden diriltilmesini bilsin ve amellerini kaydeden meleğe, akıbetini kolaylaştıracak şeylerden başkasını yazdırmassın.

6- ^٦خُلِقَ مِنْ مَّاءٍ ذَاقٍ “Atılan bir sudan yaratıldı.”

Bundan murat, rahimde erkek ve kadının suyundan meydana gelen imtizaç halindeki sıvıdır. Ayetin devamı bunu nazara verir:

7- ^٧يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ “Bu, bel ile kaburga kemikleri arasından çıkar.”

Bu sıvı erkeğin sulbünden ve kadının göğüs kafesi tarafından çıkar. Tıbben anlatıldığına göre, nutfe yenilen gıdaların hazmından meydana gelir ve bütün azalardan ayrılarak toplanır. Ta ki kendisinden bu azaların bir benzerinin meydana gelmesine kabiliyetli olsun. Nutfenin yeri, erkeğin haya'larının yanında birbirine sarılı damarlardır. Şüphe yok ki insan beyni nutfenin meydana gelmesinde en büyük fonksiyonu olan azadır, bundan dolayı nutfe dimağa benzer. Cinsel ilişkide ifrat, onda za'fiyeti hızlandırır.

8- **إِنَّهُ عَلَىٰ رَجْعِهِ لَقَادِرٌ** “Elbette O, onu döndürmeye de kadirdir.”

İnsanı bir nutfeden yaratan, onu tekrar diriltmeye elbette kâdirdir.

9- **يَوْمَ تُبْلَى السِّرَائِرُ** “O gün sırlar meydana çıkarılır.”

O gün sırlar açığa çıkar, bilinir. Gizli ameller o gün açığa çıkar, insanın içindeki temiz ve kirli duygular birbirinden ayrılır.

10- **فَمَالَهُ مِنْ قُوَّةٍ وَلَا نَاصِرٍ** “İnsan için o gün ne bir kuvvet vardır, ne de bir yardımcı.”

İnsan için o gün bunların açığa çıkmasına engel olabilecek kendinde bir kuvvet ve dışarıdan bir yardımcı yoktur.

11- **وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الرَّجْعِ** “Andolsun o dönüşlü semaya.”

Semadaki hareket eden cisimler, hareketlerini tamamladıklarında başladıkları yere gelirler.

Bundan murat yağmur olabilir. Çünkü Allahu Teâlâ vakit bevakit yağmuru dünyaya göndermektedir.

Şu yönden de olabilir: Bulut, denizlerden buharlaşarak gelen suyu taşır, sonra onu arza geri gönderir. Bu yoruma göre, sema'dan murat bulut olabilir.

12- **وَالْأَرْضِ ذَاتِ الصَّدْعِ** “Ve o yarılıp çatlayan yere.”

Arzın yarılması, ondan biten bitkilerle ve çıkan sularladır.

13- **إِنَّهُ لَقَوْلٌ فَضْلٌ** “Şüphesiz o, ayırıcı bir sözdür.”

Şüphesiz o Kur'an, hak ve batılı ayıran bir sözdür.

14- **وَمَا هُوَ بِالْهَزْلِ** “Ve boş bir söz değildir.”

Onun tamamı ciddi meselelerdir.

15- **إِنَّهُمْ يَكِيدُونَ كَيْدًا** “Şüphesiz onlar bir tuzak kuruyorlar.”

(Ey Peygamber) Mekke ahalisi o Kur'anı ibtal etmek ve nurunu söndürmek için tuzak kuruyorlar.

16- **وَإَكِيدُ كَيْدًا** “Ben de bir tuzak kuruyorum.”

Ben de bir tuzak ile onlara mukabelede bulunuyorum. İstidraç ile kendilerine süre tanıyorum, hiç ummadıkları yerden kendilerinden intikam alıyorum.¹

17- **فَمَهْلِ الْكَافِرِينَ** “Onun için sen kâfirlere mühlet ver.”

“Onlara az bir zaman tanı.”

Öyleyse Sen onlara mühlet ver, onlardan intikam almak için uğraşma. Veya onların helâkini istemede acele etme!

Onlara mühlet vermeyi Cenab-ı Hakkın iki defa söylemesi ve farklı kâlıpta ifade etmesi, ziyade teskin içindir.

Hz. Peygamber şöyle buyurur: “Her kim Tank sûresini okusa, Allah semadaki yıldızların on katıyla kendisine sevap verir.”

¹ **İstidracın** lûgat mânâsı, derece derece yükseltmek veya indirmektir. İstilahta ise, bir kimseyi, kendi arzusuna göre bir noktaya kadar götürüp, sonunda felâkete atmak, mânâsına gelir. İnsanın kavuştuğu bir nimet, eğer onun hakkında hayırlı ise, bu ilâhî bir ikramdır. Eğer o nimet o şahsın kibrini ve isyanını artırırsa bu, ikram değil istidracdır. Hz. Peygamberin (asm) şu ifadeleri de istidracı anlatır: “Görsen ki, Allah bir kuluna veriyor, o ise günahlara devam ediyor. Bil ki, bu o kişi için ancak bir istidractır.” (İbnu Hanbel, IV, 145)

Â'LÂ SÛRESİ

Â'lâ Sûresi Mekki'dir.
On dokuz ayettir.

1- ^٧سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى “Rabb-i Âlâ’nın (Yüce Rabbinin) adını tesbih et.”

Allahın adını yanlış te’villerle bozmaktan tenzih et. Hem Allah hem de başkası için kullanılan isme bakıp da, her ikisini aynı görmekten kaçın.

Ayette “Rabb-i Â’lâ” ifadesindeki ism-i tafdil, tazim içindir.

Hadiste şöyle bildirilir: “O hâlde, Rabb-i Azîminin adını tesbih et.” (Vakıa, 74 ve 96) ayeti indiğinde Hz. Peygamber “bunu rükû’larınızda söyleyin” buyurdu. Bu ayet indiğinde ise “bunu da secdelerinizde söyleyin” dedi.

Daha önce rükû’da “Allahım, senin için rükûa vardım”, secdede ise “Allahım, senin için secde ettim” deniliyordu.

2- ^٨الَّذِي خَلَقَ فَسُوَّى “O ki, yaratıp düzene koydu.”

O yüce Rabb’in her şeyi yarattı ve hilkatini düzgün yaptı. Her şeye onu ikmal edecek ve ihtiyacını tamamlayacak şeyleri de verdi.

3- ^٩وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدَى “O ki, takdir edip yol gösterdi.”

Eşyanın cinslerini, nevilerini, şahıslarını, miktarlarını, sıfatlarını, fiillerini ve ecellerini belirledi.

Allahın yol göstermesi,

-Meyiller vererek,

-İlham ederek,

-Deliller dikerek,

-Ayetler indirerek onları fitrî ve ihtiyarî fiillere yönlendirmesidir.

4- ^{١٠}وَالَّذِي أَخْرَجَ الْمَرْعَى “O ki, mer’ayı çıkardı.”

5- فَجَعَلَهُ غَنَاءً أَحْوَى “Sonra da onu siyah bir sel köpüğü haline getirdi.”

6- ^{١١}سُنْفُرُكَ فَلَا تَنْسَى “Sana okutacağız da unutmayacaksın.”

Hız. Cebrailin diliyle sana okutacağız.

Veya okumayı ilham ile Seni okuyan biri yapacağız.

Ümmî olmana rağmen, hıfzının kuvveti sayesinde artık unutmaya-caksın. Kur'anın gelecekte haber vermesi ve bunların gerçekleşmesi bir mu'cize olduğu gibi, bu hâl de Senin bir başka mu'cizen olacak.

7- **إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ “Yalnız Allah’ın dilediği müstesna.”**

Ancak Allah tilavetini ortadan kaldırarak neshederse, onu unutursun.

Denildi ki: Bundan murad, çok az ve nâdiren unutmastır. Şöyle rivayet edilir: Hz. Peygamber namazda kıraat esnasında bir ayeti eksik okudu. Sahabe, ayetin neshedildiğini zannetti. Sorulduğu zaman Hz. Peygamber şöyle cevap verdi:

“Unutmuşum.”

Bundan murat, doğrudan unutmamanın nefyi de olabilir. Çünkü bir şeyin azlığı nefiy manası da ifade eder.

“Çünkü O, açığı da bilir, gizliyi de.”

O, sizin hem açık hem de gizli hallerinizi bilir.

Veya Senin Cebraille açıktan okumanı veya unutmak korkusuyla içinden tekrarlamayı da bilir. Kalması gerekenleri bırakır, unutturulması hayır olanları da unutturur.

8- **وَنُيَسِّرُكَ لِلْيُسْرَى “Seni en kolay yola muvaffak kılacağız.”**

Vahyin korunmasında veya tedvininde kolay bir yola Seni sevk edeceğiz ve muvaffak kılacağız.

Bu nükte içindir ki **“Seni en kolay yola muvaffak kılacağız”** denildi de, **“Senin için yolu kolaylaştıracamız”** denilmedi.

9- **فَذَكِّرْ إِنْ نَفَعَتِ الذِّكْرَى “Öyleyse öğüt ver, eğer öğüt fayda verirse.”**

Dolayısıyla, her şey yoluna girdikten sonra Sen öğüt ver.

Muhtemelen **“eğer öğüt fayda verirse”** kaydı, Hz. Peygamberin daha önceki öğüt vermelerinden ve bazılarının ümidi kestikten sonra geldi. Ta ki boşuna kendini yormasın, onlardan dolayı çok üzülmesin. Şu ayette de bu mana şöyle nazara verilir:

“O halde sen, benim tehdidimden korkanlara Kur’ân ile öğüt ver.” (Kaf, 45)

Veya bundan murat, kendisine öğüt verilen kimseleri kınamak ve öğüdün onlarda tesirini uzak görmek içindir.

Veya şunu hissettirmek içindir: Öğüt vermek, ancak faydalı olacağı zannedilirse uygun olur. Bundan dolayı Hz. Peygamber, yüz çevirenden i'raz etmekle emrolunmuştur.¹

10- سَيَذَكِّرُ مَنْ يَخْشَى “Saygısı olan öğüt alacaktır.”

Verilen öğüdü düşünüp hakikatini bilen kimse Allahtan korkacak ve böylece öğüt alacak, fayda görecektir.

Ayette nazara verilen kimse, hem arif hem de mütereddit olanları içine alır.

11- وَيَجْزِيهَا الْأَشْقَى “En şaki olan ise ondan kaçınacaktır.”

“En şakî olan”dan murat kâfirdir. Çünkü o, fasıktan daha şakîdir.

Veya bundan murat, kâfirlerin en şakî olanlarıdır. Bunlar, tamamen küfre saplanmış kimselerdir.

12- الَّذِي يَصْلَى النَّارَ الْكُبْرَى “Böylesi, en büyük ateşe girecektir.”

Cehenneme “nâr-ı kübra”, “en büyük ateş” denilmesi, Hz. Peygamberin şu sözünden anlaşılabilir: “Sizin bu ateşiniz, cehennem ateşinin yetmiş cüzünden bir cüzdür.”

Veya “en büyük ateşten” murat, cehennemin en alt tabakasıdır.

13- ثُمَّ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَى “Sonra orada ne ölür, ne de hayat bulur.”

Sonra o ateşte ölmez ki kurtulsun. Ayrıca kendisine fayda verecek bir hayat da yaşamaz.

14- فَذَاقَ مَنْ تَزَكَّى “Tezekki eden mutlaka kurtulmuştur.”

Küfür ve günahattan temizlenen kurtulmuştur.

Veya

-Takvada ileri giden,

-Namaz için temizlenen,

-Zekâtını eda eden kurtulmuştur.

¹ Mesela bkz. En'am 68, A'raf 199, Necm, 29.

15- **وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّى** “Ve Rabbinin ismini zikredip, namaz kılan kimse.”

Rabbinin adını kalbiyle ve diliyle anıp da namazını kılar.

Başka bir ayette “**Ve beni zikir için namaz kıl.**” (Taha, 14) buyrulmuştur.

Zikir ile, namaza giriş tekbiri murat edilmesi de caizdir.

Denildi ki: Bu iki ayette nazara verilen **tezekki**, fitır sadakası; **Rabbini- nin ismini zikretmek** bayram tekbirleri ve **namaz** ise bayram namazıdır.

16- **بَلْ تُؤْثِرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا** “Doğrusu siz dünya hayatını tercih ediyorsunuz.”

Siz ise dünya hayatını tercih ediyor, ahirette sizi mesut edecek fiiller yapmıyorsunuz.

Hitap, iltifat yoluyla en şakî olanlardır.

Veya başında “de ki” takdir edilerek, Hz. Peygamberdir.

Veya muhatap olan herkesedir. Çünkü genelde dünyaya çalışmak daha yaygındır.

17- **وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ وَأَبْقَى** “Oysa ahiret daha hayırlı ve daha daimîdir.”

Çünkü ahiret nimetleri bizzat lezzet vericidir, gailelerden arınmıştır, hiç bitmeyecektir.

18- **إِنَّ هَذَا لَفِي الصُّحُفِ الْأُولَى** “Şüphesiz bu, ilk sahifelerde vardır.”

“Bu” ile işaret edilen, “Tezekki eden mutlaka kurtulmuştur” ifadesinden itibaren olan ayetlerdir. Bu kısım, dinin meselelerini cem eder, semavî kitapların bir hulâsasını sunar.

19- **صُحُفِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى** “İbrahim ve Musa’nın sahifelerinde.”

Hız. Peygamber şöyle buyurur:

“Â’lâ sûresini kim okursa, Allahu Teâlâ kendisine Hız. İbrahim, Hız. Musa ve. Muhammede indirilenlerin harflerinin on katı sevap verir.”

ĞAŞİYE SÛRESİ

Ğaşıye Sûresi Mekkî olup yirmi altı ayettir.

404. DERS

1- هَلْ آتَيْكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ “Gaşiye’nin haberi sana geldi mi?

“Gaşiye”, insanları şiddetli hâllerıyla bürüyecek olan kıyamet günüdür.

Veya “Ve yüzlerini ateş kaplar.” (İbrahim, 50) ayetinden hareketle cehennem ateşidir.

2- وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ خَاشِعَةٌ “O gün bazı yüzler zillete düşmüştür.”

O gün bazı yüzler zelildir.

3- عَامِلَةٌ نَاصِبَةٌ “Çalışmış, (boşa) yorulmuşlardır.”

O gün bu kimseler ayaklarına bağlanan zincirleri sürüklemekten, develerin bataklığa dalması gibi ateşe dalmaktan, oranın tepelerine ve çukurlarına çıkmaktan ve inmekten yorulmuşlar, üstelik bunları yapmaktan hiç de fayda elde etmemişlerdir.

4- تَضَلَّى نَارًا حَامِيَةً “Kızgın bir ateşe girerler.”

5- تُسْقَى مِنْ عَيْنٍ آنِيَةٍ “Kızgın su akıtan bir kaynaktan kendilerine su verilir.”

6- لَيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ إِلَّا مِنْ ضَرِيعٍ “Onlar için dari’den başka yiyecek de yoktur.”

Dari’, develerin yaş iken yiyebildiği dikenli bir bitkinin kuru hâlidir.

Denildi ki: Bundan murat, bu bitkiye benzeyen ateşte biten bir ağaçtır. Muhtemelen bu, ayette bahsedilen kimselerin yiyeceğidir. Başkalarının yiyeceği ise zakkum ağacı ve irindir.

Veya bundan murat, onların yiyeceğinin zararlı olması ve fayda vermemesi yönünden devenin bile yemekten kaçındığı şeyler olmasıdır. Ayetin devamı cehennem ehlinin yemeğini bu yönüyle nazara verir:

7- لَا يَسْمِنُ وَلَا يُغْنِي مِنْ جُوعٍ “Ne besler, ne de açlığı giderir.”

Yemekten maksat ise, bu iki özelliiktir.

8- **“بَازِي يَوْمِيذٍ نَاعِمَةٍ”** “Bazı yüzler de var ki, mutludur.”

9- **“يَافِيَا رَاضِيَةً”** “Yaptığından hoşnuttur.”

Sevabını gördüğü zaman yaptığı amelden râzı olur.

10- **“فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ”** “Yüksek bir cennettedir.”

Cennetin yüksek oluşu

-Mahal,

-Veya kıymet itibarıyladır.

11- **“لَا تَسْمَعُ فِيهَا لِأَعْيَةٍ”** “Orada boş bir söz işitmezler.”

Ey muhatap! Sen orda boş bir söz işitmezsin.

Veya o yüzler o gün orada boş bir söz işitmezler. Çünkü cennet ehlinin kelâmı, zikir ve hikmettir.

12- **“فِيهَا عَيْنٌ جَارِيَةٌ”** “Orada akan muazzam bir kaynak vardır.”

O kaynağın suyu daima akar, hiç bitmez. Kaynakla ilgili kelimenin elif-lâmsız gelmesi, onun azametini ifade içindir.

13- **“فِيهَا سُرُرٌ مَرْفُوعَةٌ”** “Yükseltilmiş tahtlar oradadır.”

Bu tahtların yüksekliği,

-Mekân olarak,

-Veya kıymet itibarıyladır.

14- **“وَأكْوَابٌ مَوْضُوعَةٌ”** “Ve konulmuş kadehler.”

15- **“وَنَمَارِقُ مَضْفُوفَةٌ”** “Ve sıra sıra yastıklar.”

16- **“وَزَرَائِبُ مَبْثُوثَةٌ”** “Ve serilmiş halılar (oradadır).”

17- **“أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ”** “Deveye bakmıyorlar mı, nasıl yaratılmış!”

Onlar ibret nazarıyla devenin nasıl yaratıldığına bakmıyorlar mı?

Deve, o hayret verici yaratılışıyla yaratıcının kudretinin kemâline, tedbirinin güzelliğine delâlet etmektedir. Cenab-ı Hak onu ağır yükleri uzak yerlere götürmesi için yarattı. Deve büyük bir hayvandır, yere çöker, üzerindeki yüklerle ayağa kalkar. Sahibine boyun eğer. Ağır yükleri yüklenmek için

boynu uzundur. Her türlü bitki ile beslenebilir. Stepleri, çölleri aşabilmek için uzun süre susuzluğa dayanabilir. Bundan başka daha nice faydaları vardır. Bundan dolayı Cenab-ı Hak en kıymetli ve en ziyade sanatlı olan hayvanlar içinde deveyi nazara verdi.

Ayrıca deve, Arablar nezdinde bu türden olan hayvanlar içinde en hayret verici olanıdır.

Denildi ki: Deveden murat, istiare yoluyla buluttur.

18- **وَالِی السَّمَاءِ كَيْفَ رُفِعَتْ** “Semaya bakmıyorlar mı, nasıl yükseltilmiş?”

Semaya bakmazlar mı, direksiz bir şekilde nasıl yükseltilmiş?

19- **وَالِی الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ** “Dağlara bakmıyorlar mı, nasıl dikilmiş?”

Öyle köklü ki, sağa sola meyletmez.

20- **وَالِی الْأَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ** “Arza bakmıyorlar mı, nasıl yayılmış?”

Yeryüzüne bakmazlar mı nasıl yayılmış, bir beşik hâlini almış?

Bunların nazara verilmesi, insanların basit ve terkîp hâlindeki mahlûkat nevilerine bakıp yaratıcının kudretinin kemâlini anlamaları ve bunları yapan bir kudretin insanları yeniden diriltmesini inkâr etmemeleridir. Bundan dolayı, ayetlerin devamında ahiretle ilgili meselelere yer verildi. Ayrıca öğüt verme görevi buna terettüp ettirildi:

21- **فَذَكِّرْ إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكِّرٌ** “Artık sen öğüt ver! Sen ancak bir öğüt vericisin.”

Sen onlara öğüt ver, Senin vazifen ancak budur. Onlar ibret nazarıyla bakmadıklarında ve öğüt almadıklarında Sana bir vebâl gelmez. Çünkü Sana düşen ancak tebliğdir.

22- **لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيْطِرٍ** “Onlar üzerinde bir zorba değilsin.”

23- **إِلَّا مَنْ تَوَلَّى وَكَفَرَ** “Ancak her kim yüz çevirir ve kâfir olursa.”

24- **فَيُعَذِّبُهُ اللَّهُ الْعَذَابَ الْأَكْبَرَ** “Allah ona en büyük azap ile azap edecek.”

“En büyük azap” ahiret azabıdır.

Şöyle de mana verilebilir: “Ey Peygamber! Sen onlara saldıracak bir zor-

ba değilsin. Ancak kim yüz çevirir ve inkâr ederse, ona haddini bildirirsin. Allah da böylelerini ahirette en büyük azaba maruz bırakır.”

Çünkü kâfirlere karşı cihad etmek ve onları öldürmek, Hz. Peygamberin onlara musallat kılınmasıdır. Sanki Cenab-ı Hak onları dünyada cihad ile tehdid etti, ahirette de cehennem azabıyla korkuttu.

25- **إِنَّ إِلَيْنَا إِيَابَهُمْ** “Şüphesiz onların dönüşü ancak bizedir.”

26- **ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ** “Sonra onların hesabı da bize aittir.”

Maşerde hesaplarını görmek de bize aittir.

Hz. Peygambere şöyle buyurur:

“Kim Ğaşiye sûresini okursa, Allah onu kolay bir hesap ile muhasebe-ye tâbi tutar.”

FECR SÛRESİ

Fecr Sûresi Mekki'dir.

Otuz ayettir.

1- وَالْفَجْرِ “Andolsun fecre.”

“Fecr” ile yapılan yemin:

-Sabah vaktine,

-“**Nees aldğında o sabaha...**” (Tekvir, 18) ayetinde olduğu gibi sabahın aydınlığına,

-Veya sabah namazına olabilir.

2- وَلَيَالٍ عَشْرٍ “Andolsun on geceye.”

Zilhiccenin on gecesine.

Bundan dolayı “**fecr**” ifadesi de, Arefe gününün veya Kurban Bayramının sabahı ile tefsir edilmiştir.

On geceden murat, Ramazanın son on gecesine de olabilir.

“**On gece**” ifadesinin elif-lâmsız gelişi, o gecelerin azametini göstermek içindir.

3- وَالشَّفْعِ وَالْوَتْرِ “Andolsun çiftte ve teke.”

Çift ve tek, bütün eşyayı içine alır.

-Veya çiftten murat “**Düşünüp ibret alınız diye her şeyden** (erkekli dişili) **çift yarattık.**” (Zâriyat, 49) ayetinin de delalet ettiği üzere mahlûkattır, tek olandan maksat ise yaratıcıdır.

-Ayrıca çift ve tekten murat; unsurların, feleklerin, burçların, gezegenlerin çift ve tekleri olabilir.

-Veya namazların çift ve tek olanlarıdır.

-Bayramın iki günü ve Arefe günü, gibi vecihler de olabilir.

Müfessirlerin bunları zikretmesinde,

-Tevhide en zahir gördükleri bir delili zikretmek,

-Dinde bir medhali göstermek,

-Ayetin öncesiyle münasebetini belirtmek,

-Şükrü gerektiren en ziyade faydalılığa dikkat çekmek gibi esaslardan yola çıkmak vardır.

4- وَالَّيْلِ إِذَا يَسِرُّ **“Andolsun gitmekte olan geceye.”**

Bu, **“Andolsun döndüğü an geceye.”** (Müddessir, 33) ayeti gibidir. Geceyi böyle bir kayıtlı ifade etmek gece ve gündüzün ardı ardına gelmesinde Cenab-ı Hakkın kudretinin kemâlîne ve nimetinin bolluğuna daha kuvvetli delâlet olmasındandır.

5- هَلْ فِي ذَلِكَ قَسَمٌ لِذِي حِجْرٍ **“Şüphesiz bunlarda, akıl sahibi bir kimse için üzerine yemin edilmeye değer bir özellik vardır.”**

Ayet metninde geçen **hicr**, akıldır. Akla böyle denilmesi, uygunsuz şeylerden alıkoyması itibariyledir.

Cenab-ı Hak, üstte ifade edilen şeylere yemin etti, ama neye yemin edildiği belirtilmedi. Devamının delâlet ettiği üzere, “bunları yapan Allah, muhakkak ve muhakkak azap da verecektir” manası söz konusu olabilir.

6- أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ **“Görmedin mi Rabbin ne yaptı Âd kavmine?”**

Âd kavmi, Hz. Nûhun neslinden Âd’ın evlatlarıdır. Hz. Hûdun kavmi, bu şekilde atalarının ismiyle isimlendirilmişlerdir.

7- إِرَمَ ذَاتِ الْعِمَادِ **“Sütunlar sahibi İrem’e?”**

İrem, önceki ayette geçen Âd kavmini beyan olabilir. Yani, “Rabbin Âd kavminden olan İrem kabilesine ne yaptı, görmedin mi?”

Veya İrem onların belde ismi olabilir: “Rabbin İrem ahalisine ne yaptı, görmedin mi?”

Denildi ki: İrem’den murat, Âd-ı Ūlâ denilen Âd kavminin ilk döneminde gelenlerdir.

Ayet metnindeki **“zat-i imad”**, büyük binalar veya uzun sütunları ifade eder.

Denildi ki: Âd’ın Şeddad ve Şedîd adında iki oğlu vardı. Bunlar hükümdar oldular ve zorbalık yaptılar. Sonra Şedid öldü, saltanat Şeddad’a kaldı. Diğer hükümdarlar kendisine boyun eğdi. Şeddad, cenneti işitince Aden sahralarının birinde kendine göre bir “cennet” yaptırdı ve buna “İrem” adını verdi. İrem tamamlandığında, Şeddad ehli ile beraber oraya doğru

yola çıktı. Bir günlük mesafe kaldığında Allah üzerlerine semadan bir sayha gönderdi, hepsi helâk olup gittiler.

8- **“الَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ”** **“Ki, beldeler içinde onun benzeri yaratılmamıştı.”**

9- **“وَتَمُودَ الَّذِي جَاءُوا الصَّخْرَ بِالْوَادِ”** **“Vâdide kayaları yontan Semud kavmine?”**

Bunlar **“(Böyle sanıp) dağlardan ustaca evler yontuyorsunuz (oyup yapıyorsunuz).”** (Şuara, 149) ayetinde anlatıldığı gibi, dağları taşları, kesip yontarak evler yapıyorlardı.

10- **“وَفِرْعَوْنَ ذِي الْأَوْتَادِ”** **“Kazıklar sahibi Firavun’a?”**

Ayet, Firavunun ordularının çokluğunu ifade eder. Sefere çıktıklarında cadırlar kuruyorlardı ve bunlar göz alabildiğince uzanıyordu.

Veya bununla kastedilen, Firavunun işkence için kazıklar kullanmasıdır.

11- **“الَّذِينَ طَعَوْا فِي الْبِلَادِ”** **“Bunlar beldelerde azmışlardı.”**

İşte bütün bu bahsi geçen Âd, Semud ve Firavun, beldelerde işi iyice azıtmışlardı.

12- **“فَاكْثَرُوا فِيهَا الْفَسَادَ”** **“Oralarda çok bozgunculuk yapmışlardı.”**

Küfür ve zulümle çokça fesat yapmışlardı.

13- **“فَصَبَّ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوْطَ عَذَابٍ”** **“Bu yüzden Rabbin, onların üstüne azap kamçısı yağdırdı.”**

Rabbin de onları çeşit çeşit azaplarla cezalandırdı.

Denildi ki: Dünyada başlarına gelen azaplar kamçı ile verilen cezaya benzetildi. Çünkü ahirette onlara verilecek ceza kılıç ile verilen cezaya benzetilirse, dünyadaki cezaları kamçı cezası gibi olur.

14- **“إِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمِرْصَادِ”** **“Şüphesiz Rabbin her an gözetlemededir.”**

Ayet, Allahu Teâlânın asi kimseleri cezalandırmak için gözetlemesini, temsil yoluyla ifade eder.

15- **“فَأَمَّا الْإِنْسَانُ إِذَا مَا ابْتَلَيْهِ رَبُّهُ فَأَكْرَمَهُ وَنَعَّمَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَكْرَمَنِ”** **“Ama insan, her ne zaman Rabbi onu deneyip ikramda bulunur ve nimet verirse, “Rabbim bana ikram etti” der.”**

Ayet, önceki ayetle mana itibariyle bütünlük arz eder. Sanki şöyle denilmiştir: “Senin Rabbin ahiret canibinden bakar ve ona çalışılmasını ister. Ama insan ise ancak dünyaya ve dünyanın lezzetlerine önem verir.”

16- وَأَمَّا إِذَا مَا ابْتَلَيْهِ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَهَانَنِ- “Ama her ne zaman da deneyip rızkını daraltırsa, o vakit de, “Rabbim beni zelil kıldı” der.”

Ama fakirlikle ve darlıkla denediğinde, “Rabbim beni zelil kıldı” der. Böyle demesi nazarının kısa olmasındandır. Çünkü darlık hâli dünya ve ahrette ikrama mazhar olmaya yol açabilir. Genişlik ise düşmanların hücumuna hedef olmak ve dünya sevgisine kendini kaptırmaya sebep olabilir. Bundan dolayı Cenab-ı Hak insanın her iki sözünü de kınadı ve şu ifadeyle böyle demekten sakındırdı:

17- كَلَّا “Hayır, hayır!”

بَلْ لَا تُكْرِمُونَ الْيَتِيمَ “Doğrusu siz yetime ikram etmiyorsunuz.”

18- وَلَا تَحَاضُّونَ عَلَى طَعَامِ الْمِسْكِينِ “Birbirinizi yoksulu yedirmeye teşvikte bulunmuyorsunuz.”

Onların fiilleri sözlerinden daha da kötü ve mal ile kendilerini helakete atmalarına kuvvetli delil olacak şekildedir. Onlar nafaka ve yardımla yetime ikrama yanaşmıyorlar. Miskine yedirmeye bile teşvikte bulunmuyorlar, nerde kaldı başkaları için teşvikte bulunsunlar.

19- وَتَأْكُلُونَ التُّرَاثَ أَكْلًا لَمًّا “Mirası alabildiğine yiyorsunuz.”

Helâl-haram demeden mirası yiyorsunuz. Çünkü onlar kadınlara ve çocuklara mirastan bir şey vermez, onların hisselerini de yerlerdi.

Veya bundan murat, miras yoluyla gelen malın haram olduğunu bile bile onu yemektir.

20- وَتُحِبُّونَ الْمَالَ حُبًّا جَمًّا “Malı da pek çok seviyorsunuz.”

21- كَلَّا “Hayır, hayır!”

“Hayır, hayır” ifadesi, onları böyle yapmaktan sakındırır. Uygulamalarının yanlış olduğunu bildirir. Sonrasında gelen ayetler ise, bu yaptıklarına mukabil bir uyarıdır:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا دُكَّتِ الْأَرْضُ دَكًّا دَكًّا “Arz, ardarda sarsılıp dümdüz olduğu zaman.”

Yeryüzü parça parça olup, dağlar tepeler dümdüz hâle geldiğinde, veya toz duman hâlini aldığı anda.

22- وَجَاءَ رُؤُوسُ الْمَلَائِكَةِ أَصفًا أَصفًا “Melekler sıra sıra dizilip Rabbin geldiğinde.”

Rabbinin kudret ayetleri ve kahrının eserleri geldiğinde.

Bu ifade bir temsildir. Nasıl ki haşmetli bir sultanın gelişinde onun heybet ve siyasetinin eserleri görülür. Kıyamet gününde de Cenab-ı Hakkın haşmetini gösteren nice eserler görülecektir.

Melekler de rütbe ve mertebelerine göre, saf saf yerlerini alırlar.

23- وَجِئَ يَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ “Ve cehennem de o gün getirilmiştir.”

Cehennemin getirilmesi, “Cehennem, gören herkes için apaçık bir şekilde ortaya çıkarılır.” (Naziât, 36) ayetinde ifade edildiği üzere gözle görülür hâle gelmesidir. Hadiste şöyle anlatılır: “O gün cehennem yetmiş bin dizginle ve her dizgini yetmiş bin melek tuttuğu hâlde getirilir.

يَوْمَئِذٍ يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ “İşte o gün insan hatırlar.”

O gün insan günahlarını hatırlar.

Veya o gün insan öğüt alır, aklı başına gelir. Çünkü günahların çirkinliğini bilir, pişman olur.

وَأَنَّى لَهُ الذِّكْرَى “Fakat bu hatırlamanın ona nasıl faydası olacak!?”

Ama heyhat, bundan bir fayda göremez.

Bu ayetle tevbenin kabulünün vacib olmadığına delil getirilmiştir. Çünkü burada nazara verilen hatırlama, makbul olmayan bir tevbedir.¹

24- يَقُولُ يَالَيْتَنِي قَدَّمْتُ لِحَيَاتِي “Keşke hayatım için bir şeyler yapıp gönderseydim” der.”

¹ Yani, böyle bir halde yapılan tevbe makbul olmadığı gibi, şu dünyada çaresizlikten yapılan bazı tevbelere de makbul olmayabilir. Zaten, Allah hakkında herhangi bir şeyin vacib, yani zorunlu olması düşünülemez. Allahın samimi bir şekilde yapılan tevbeleri kabul etmesi ise, Kur’ânî bir gerçektir. Cenab-ı Hak pek çok ayette kendisinin Tevvâb (tevbeleri kabul eden) olduğunu müjdelemektedir.

“Keşke bu hayatım için önceden bir şeyler yapsaydım”

Veya “Keşke dünya hayatımda salih ameller işleseydim” der.

İnsanın “**Keşke hayatım için bir şeyler yapıp gönderseydim**” demesinde, şu dünyadaki fiillerinde müstakil olduğuna ait bir delâlet yoktur.² Çünkü bir şeyden alıkonulan biri, onu yapabilecek durumda olmayı temenni edebilir.

25- **فَيَوْمَئِذٍ لَا يَعْدِبُ عَذَابَهُ أَحَدٌ** “O gün Onun edeceği azabı kimse edemez.”

26- **وَلَا يُوثِقُ وَثَاقَهُ أَحَدٌ** “Onun vuracağı bağı da kimse vuramaz.”

Yani, kıyamet günü Allahın azabını ve sınıksız bağlamasını kimse yapamaz. Çünkü o gün bütün emir Allahındır.

27- **يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ** “Ey nefis-i mutmainne (itminana eren) nefis!”

Nefsin itminanı Allahı anmakla olur. Çünkü nefis sebep ve netice silsilesi içinde vacibu'l-vücud olan Allaha yükselir, O'nun marifetinde ilerler ve başkasından müstağni hâle gelir.

Veya nefsin itminanı, onun hiçbir şüphe duymayacak şekilde gerçeği bulması demektir.

Veya nefsin itminanı, hiçbir korku ve üzüntünün kendisini rahatsız etmiyeceği emniyet hâlini kazanmasıdır.

28- **إِزْجِعْ إِلَىٰ رَبِّكَ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً** “Sen O'ndan razı, O da senden razı olarak Rabbine dön!”

“**Rabbine dön**” yani “Rabbinin emrine dön.”

Veya “ölüm ile Rabbine dön” manasına gelir.

“Sana verilenlerden razı ve Allah nezdinde de razı olunmuş bir şekilde Rabbine rücu’ et.

29- **فَادْخُلِي فِي عِبَادِي** “Kullarımın arasına dâhil ol.”

Salih kullarımın arasına gir.

30- **وَادْخُلِي جَنَّتِي** “Ve cennetime gir.”

² Beydâvî'nin bu ifadesi, Mu'tezile mezhebinin “insan kendi fiillerinin yaratıcısıdır” demelerine bir reddir. Çünkü insan, fiillerinde tamamen müstakil değildir, Allahın küllî iradesi taalluk etmeden, insanın fiilleri meydana gelmez.

“Onlarla beraber veya mukarreb olanlar zümresi içinde, onların nuru ile aydınlanarak cennetime gir.” Çünkü mukaddes cevherler, karşılıklı aynalar gibidir.

Veya şöyle bir mana olabilir: Ey itminana eren nefis! Daha önce ayrılmış olduğun kullarımın cesedine gir. Senin için hazırlamış olduğum mükâfat yurduma dâhil ol.

Hz. Peygamberden şöyle rivayet edilir: “On gecelerde Fecr sûresini okuyan kimsenin günahları affedilir. Diğer günlerde okuduğunda ise, kıyamet günü kendisi için bir nur olur.”

BELED SÛRESİ

Beled Sûresi Mekki'dir.
Yirmi ayettir.

1- لَا أَقْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ “Hayır! Andolsun bu beldeye.”

2- وَأَنْتَ حِلٌّ بِهَذَا الْبَلَدِ “Sen bu beldede oturmakta iken.”

Cenab-ı Hak Mekkeye yemin etti ve bu yemini Hz. Peygamberin orada bulunmasıyla kayıtladı. Bunda, Hz. Peygamberin faziletini ziyadesiyle ortaya koymak ve mekânın şerefının orada bulunanla ilgili olduğunu hissettirmek vardır.

Denildi ki: Şu manaya bir işaret olabilir: Emin belde dışında avın helâl sayılması gibi, (Ey Peygamber) Sana taarruzu bu emin beldede helal saydılar.

Veya burada gündüzün bir vaktinde dilediğini yapmak Sana helâl olacak.

Bu, Mekkenin fethinde Allahu Teâlâ'nın orada kan dökmeyi Hz. Peygambere helâl kılmasını vaat etmektir.

3- وَوَالِدٍ وَمَا وَلَدَ “Ve andolsun babaya ve çocuğuna.”

“Babaya” ifadesinden murat Hz. Âdem veya Hz. İbrahim olabilir.

“Çocuk”tan murat ise, babanın neslidir veya Hz. Muhammeddir. (asm)

Baba ve oğlun elif-lâmsız gelmesi tazim içindir. “Ve ma veled” derken “men” demek yerine “ma”nın tercih edilmesi “-Oysa Allah, onun ne doğurduğunu en iyi bilendir.” (Âl-i İmran, 36) ayetinde olduğu gibi taac-cüp içindir.

4- لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي كَبَدٍ “Biz insanı gerçekten bir çile içinde yarattık.”

İnsan hayatı hep çetin hâllerde devam eder. Hayatının başlangıcı ana rahminin karanlığı ve o dar boğazdan geçştir. Dünyadaki hayatının sonu ise ölüm ve ötesidir.

Ayet, Hz. Peygambere Kureyş'ten çektiklerine mukabil bir tesellidir.

5- **أَيَحْسَبُ أَنْ لَنْ يَقْدِرَ عَلَيْهِ أَحَدٌ** “İnsan, kendisine kimse güç yetiremez mi sanıyor?”

Ayette bahsedilen **insan**, kuvvetiyle mağrur olanlar olabileceği gibi, genel bir mana da ifade edebilir.

6- **يَقُولُ أَهْلَكْتُ مَالًا لُبَدًا** “Yığınla mal harcadım diyor.”

Bundan murat, kişinin riya ve övünmek için yaptığı harcamalardır.

Veya Hz. Peygamber aleyhinde yaptığı harcamadır.

7- **أَيَحْسَبُ أَنْ لَمْ يَرَ أَحَدٌ** “Kendisini kimse görmedi mi sanıyor?”

Harcarken veya sonrasında kimsenin onu görmediğini, kendisine hesap sormayacağını mi sanıyor? Yani, Allah onu görmektedir ve yaptığının cezasını verecektir.

Sonra bunu açıklayarak şöyle buyurdu:

8- **أَلَمْ نَجْعَلْ لَهُ عَيْنَيْنِ** “Biz ona iki göz vermedik mi?”

9- **وَلِسَانًا وَشَفَتَيْنِ** “Ayrıca bir dil ve iki dudak?”

Ona verdiğimiz dil, kalbinden geçenlere tercümanlık yapar. Dudaklar ise onun ağzını örter. Bunlardan istifadeyle konuşur, yer ve içer. Daha başka işlere de yarar.

10- **وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ** “Ve ona iki yolu gösterdik.”

İki yoldan murat, hayır ve şer yollarıdır.

Necd kelimesi “yüksek yer” anlamındadır. Kelime anlamından hareketle, bebeğin annesinin sütünü emmek için memesine yöneltilmesine bir işaret de olabilir.

11- **فَلَا اقْتَحَمَ الْعَقَبَةَ** “Fakat o, akabe’yi aşamadı.”

Akabe, sarp dağ yoludur. Ayette, istiare yoluyla, insanın üstte nazara verilen nimetlere şükretmediği anlatılmaktadır. Devamındaki ayetler “**akabe**” manasını tefsir etmektedir:

12- **وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْعَقَبَةُ** “Bildin mi sen, o akabe nedir?”

13- **فَكَ رَقَبَةً** “Köle azat etmektir.”

ŞEMS SÛRESİ

Şems Sûresi Mekki'dir.

On beş ayettir.

1- وَالشَّمْسُ وَضُحَاهَا * “Andolsun güneş’e ve onun aydınlığına.”

2- وَالْقَمَرِ إِذَا تَلِيهَا * “Andolsun onu izlediğinde ay’a.”

Ayın güneşi izlemesi,

-Kamerî takvime göre aybaşında güneşten sonra doğması,

-Veya ayın ondördünde dolunay gecesi güneşin batışından sonra çıkması,

-Veya yuvarlak oluşu ve nurunun kemâlinde güneşe tâbi olmasıdır.

3- وَالنَّهَارِ إِذَا جَلَّىهَا * “Andolsun güneş’i açığa çıkardığında gündüze.”

Çünkü gündüz ilerledikçe güneş daha açık bir şekilde tecelli eder, görülür.

Veya ayete “gündüz; karanlığı, dünyayı veya arzı açtığına” şeklinde de mana verilebilir. Bunların her ne kadar zikri geçmemişse de, gündüzün bunlarla münasebeti malumdur.

4- وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَىٰهَا * “Andolsun onu örttüğünde geceye.”

Gece, güneşi bürüyüp ziyasını örttüğünde veya gece, afakı veya arzı bürüdüğünde...

5- وَالسَّمَاءِ وَمَا بَنَىٰهَا * “Andolsun göğe ve onu bina edene.”

Ayette “men” yerine “ma” gelmesi vasıf olma manası murat edilmesindendir. Yani, “semayı bina etmeye kâdir olan şeye yemin ederim.” Onun varlığına ve kudretinin kemâline, semanın bina edilmesi delalet etmektedir.

6- وَالْأَرْضِ وَمَا طَحَىٰهَا * “Andolsun yere ve onu döşeyene.”

7- وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّاهَا * “Andolsun nefse ve onu biçimlendirene.”

Ayette nefsin elif-lâmsız gelmesi “(İşte o zaman), her nefis ne getirmiş olduğunu anlar.” (Tekvîr, 14) ayetinde olduğu gibi teksir veya tazim içindir. Murat, Hz. Âdemin nefsidir.¹

¹ Hz. Âdem, bütün insanlığın temsilcisidir. Onun mahiyeti, bütün evladında da bulunmaktadır.

8- ^{*}فَالْهَمَّهَا فُجُورَهَا وَتَقْوِيَهَا **“Sonra da ona kötülük ve takva kabiliyetini verene ki.”**

Nefse fücür ve takvanın ilham edilmesi, bunların fehmettirilmesi ve fücür ve takva hallerinin bildirilmesidir.

Veya bunları yapabilme imkânının verilmesidir.

9- ^{*}قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّيَهَا **“Nefsini arıtan elbette kurtulmuştur.”**

İlim ve amelle nefsin arıtan felaha ermiştir.

Ayet, buraya kadar yapılan yeminlerin cevabıdır.

Cenab-ı Hak, nefsin kemâle ermesini murat etti, bunun için insanları Allahın varlığına, zâtının zorunlu oluşuna ve sıfatlarının kemâline delâlet eden durumlara yemin etti. Bunları bilmek nazârî (teorik) kuvvetin derecelerinin en ilerisidir.

Ayrıca kasem edilen şeyler insanlara Allahın büyük nimetlerini hatırlatmaktadır. Bu hatırlatma, Allahın nimetlerinde müstağrak olmaya onları sevkeder. Bu ise, amelî (pratik) kuvvetin kemâlâtının en nihaî noktasıdır.

Denildi ki: Burada nefisle ilgili hâllerin yer alması istidradidir. Yeminin cevabı ise, ayette yer almayan mahzuf bir cümledir. Bunun takdiri ise şöyledir: Allahu Teâlâ Hz. Salih Peygamberi yalanlayan Semud kavmini helâk ettiği gibi, Hz. Peygamberi (asm) yalanlayan Mekke kâfirlerini de helâk edecektir.

10- ^{*}وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّيَهَا **“Onu kötülüklere daldıran ise ziyan etmiştir.”**

Cehaletle ve itaatten çıkarak nefsin nakıs bırakan ve kemalâtının ortaya çıkmasına engel olan ise, ziyan etti.

11- ^{*}كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِطَغْوِيهَا **“Semud, azgınlığıyla Hakk’ı yalanladı.”**

Semud kavmi, tuğyanları sebebi ile yalanladı.

Veya **“Semûd’a gelince, onlar tâğîye ile helak edildiler.”** (Hakka, 5) ayetinde olduğu gibi, “kendilerini helak edecek taşkın azabı yalanladılar” manasını da ifade edebilir.

12- ^{*}إِذِ انْبَعَثَ أَشْقِيهَا **“Hani onların en azgını ileri atılmıştı.”**

Bundan murat, Semud kavminin en şakisi olan kimsenin, Hz. Salihe bir mu’cize olarak gönderilen deveyi kesmek için ileri atılmasıdır.

13- فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ نَاقَةَ اللَّهِ وَسُقْيِيهَا “Allah’ın Rasûlü de onlara: “Allah’ın devesini ve onun su nöbetini gözetin” demişti.”

Allahın rasûlü Hz. Salih onlara “Allahın devesini bırakın, onu kesmekten sakının, su içmesine engel olmayın” demişti.

14- فَكَذَّبُوهُ “Fakat onlar Onu yalanladılar.”

Onlar ise, Hz. Salihin “şayet deveye bir şey yaparsanız başınıza bir azap gelecek” şeklindeki uyarısını yalanladılar.

فَعَقَرُوهَا “Deveyi kestiler.”

فَدَمَدَمَ عَلَيْهِمْ رَبُّهُمْ بِذَنْبِهِمْ فَسَوَّيْهَا “Rableri de günahlarından dolayı onları cezalandırdı da orayı dümdüz etti.”

Öyle ki küçük büyük hiçbirisi kurtulamadı, hepsini içine alan bir azap başlarına geldi.

15- وَلَا يَخَافُ عُقْبَاهَا “Ve Allah, bunun sonucundan çekinmez de!”

Allah onları helak etmekten ve helak etmenin akıbetinden çekinmez ki, onlardan geriye bir şey bıraksın.

Ayetteki و vav, hal bildirir. Yani, “Allah sonucundan çekinmez bir şekilde, onları cezalandırdı.”

Hız. Peygamber şöyle buyurur:

“Şems sûresini okuyan kimse, güneş ve ayın üzerine doğduğu her şeyi sadaka olarak vermiş gibidir.”

LEYL SÛRESİ

Leyl Sûresi Mekki'dir.
Yirmi bir ayettir.

1- ^١وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَىٰ “Andolsun örttüğü zaman geceye.”

Güneşi, gündüzü ve gizlediği her şeyi karanlığıyla örttüğünde geceye,

2- ^٢وَالنَّهَارِ إِذَا تَجَلَّىٰ “Andolsun açıldığı zaman gündüze.”

Gecenin karanlığının son bulmasıyla ortaya çıkan veya güneşin doğmasıyla görülen gündüze,

3- ^٣وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْأُنثَىٰ “Andolsun erkeği ve dişiye yaratana ki.”

Her nevi, erkek ve dişi sınıfıyla yaratmaya kâdir olana,

Burada yemin edilen Âdem ve Havva olabilir.

4- ^٤إِنَّ سَعْيَكُمْ لَشَتَّىٰ “Gerçekten sizin çalışmanız çeşit çeşittir.”

5- ^٥فَأَمَّا مَنْ أَعْطَىٰ وَاتَّقَىٰ “Artık her kim verir ve günahlardan sakınır...”

6- ^٦وَصَدَقَ بِالْحُسْنَىٰ “Ve en güzel sözü tasdik ederse.”

Ayet, insanların çalışmalarının farklı farklı olduğunu ifade eden üstteki ayetin tafsili ve beyanıdır.

Yani her kim itaatte bulunsa, masiyetten kaçınsa ve hakka delalet eden kelime-i tevhid gibi en güzel sözü tasdik etse,

7- ^٧فَسَيُسِّرُهُ لِيُسْرَىٰ “Biz onu en kolayla muvaffak kılacağız.”

Böyle olanı biz cennete dâhil edilmek gibi en kolay ve rahat bir hayata ulaştıracağız.

8- ^٨وَأَمَّا مَنْ بَخِلَ وَاسْتَغْنَىٰ “Ama kim de cimrilik eder ve kendini Allah’a muhtaç görmez...”

9- ^٩وَكَذَّبَ بِالْحُسْنَىٰ “Ve en güzel sözü yalanlarsa.”

10- ^{١٠}فَسَيُسِّرُهُ لِّلْعُسْرَىٰ “Biz de onu en zor olana iletiriz.”

Ama her kim emredilenlere karşı cimrilik yapsa, dünya şehvetlerine aldanıp ahiret nimetlerine karşı müstağni davransa ve medlulünü inkâr ile

hak kelimeyi yalanlasa, onu da cehenneme girmek gibi zor ve çetin hâle götürürüz.

11- وَمَا يُغْنِي عَنْهُ مَالُهُ إِذَا تَرَدَّى **“Çukura yuvarlandığı zaman, malı onu kurtarmaz.”**

Helâk olduğunda; kabir çukuruna veya cehennem kuyusuna atıldığında malı ona bir fayda vermeyecek.

12- إِنَّ عَلَيْنَا لَلْهُدَى **“Doğru yolu göstermek muhakkak bize aittir.”**

Hüküm ve hikmetimiz gereğince hakka irşad etmek için yol göstermek bize aittir.

13- وَإِنَّ لَنَا لَلْآخِرَةِ وَالْأُولَى **“Şüphesiz ahiret de dünya da bizimdir.”**

Dünya ve ahirette dilediğimiz şeyi dilediğimiz kimseye veririz.

Veya hidayet üzere olanlar için hidayetin sevabını vermek bizim işimizdir.

Veya “sizin hidayeti terk etmeniz bize bir zarar vermez. Ahiret de, dünya da bizimdir.”

14- فَأَنْذَرْتُكُمْ نَارًا تَلَظَّى **“Artık sizi alevler saçan ateşe karşı uyardım.”**

15- لَا يَصْلِيهَا إِلَّا الْأَشْقَى **“Ona ancak en şaki olan girer.”**

Bundan murat, kâfir kimsedir. Fasık kimse cehenneme girse bile orada daimi değildir. Bundan dolayı kâfir “eşkâ” yani “en şaki” olarak anlatıldı.

Devamında da şöyle vafedildi:

16- الَّذِي كَذَّبَ وَتَوَلَّى **“O, yalanladı ve yüz çevirdi.”**

Yani hakkı yalanladı ve itaatten yüz çevirdi.

17- وَسَيَجْزِيهَا الْآتَى **“En müttakî ise, ondan uzak tutulacaktır.”**

“En müttakî”, şirk ve günahlardan sakınan kimsedir.

Şirkten sakınıp günahlardan tam kaçmayan cehennemden de tam uzak kılınmaz. Ama bu cehenneme girmesini de gerektirmez. Dolayısıyla önceki hasra (tahsise) muhalif değildir.

18- الَّذِي يُؤْتِي مَالَهُ يَتَزَكَّى **“O ki, malını arınmak için verir.”**

19- وَمَا لِأَحَدٍ عِنْدَهُ مِنْ نِعْمَةٍ تُجْزَىٰ - “Bu yaptığı, birinden gördüğü bir nimete karşılık değildir.”

20- إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِ الْأَعْلَىٰ - “Bunu ancak yüce Rabbinin rızasını istediği için yapar.”

21- وَلَسَوْفَ يَرْضَىٰ - “Elbette yakında kendisi de razı olacaktır.”

Ayetler Hz. Ebubekir hakkında nazil oldu. Müşriklerin sahip oldukları Bilâl-i Habeşi ve bir grup köleyi satın alıp azat etti.

Bundan dolayı denildi ki: Ayette “en şakî” diye nitelenen Ebu Cehil veya Ümeyye Bin Haleftir.

Hz. Peygamber şöyle buyurur:

“Kim Leyl sûresini okusa, Allah ona razı oluncaya kadar verir, zorluklardan muaf tutar, kolaylığı nasip eder.”

DUHA SÛRESİ

Duha Sûresi Mekkî'dir.

On bir ayettir.

1- وَالضُّحَىٰ “Andolsun kuşluk vaktine.”

Duha, güneşin yükselme vaktidir. Ayette buna yemin edilmesi, gündüzün o vakitte daha kuvvet bulmasındandır.

Veya Hz. Musa Rabbiyle o vakitte konuştu, Hz. Musa ile yarışan sihirbazlar o vakitte secdeye vardılar.

Veya **“O beldelerin ahalisi, gece uyurlarken kendilerine azabınızın gelmesinden emin mi oldular?” “Yoksa beldelerin ahalisi, gündüz vakti eğlenirlerken onlara azabınızın gelmesinden emin mi oldular?”** (A’raf, 97-98) ayetinde “duha” kelimesinin gece kelimesine mukabil kullanılmasının delâletiyle, “duha”dan murat gündüz de olabilir.

2- وَالْأَيْلِ إِذَا سَجَىٰ “Andolsun sakinleştiği zaman geceye.”

Denizin dalgalarının sükûnet bulması gibi, ahalisi veya karanlığı sükûnet bulduğunda geceye.

Bir önceki “Leyl” sûresinde önce gece, sonra gündüz zikredilmişti. Burada ise önce gündüz, sonra gece zikredildi.

Öncekinde gecenin önce zikredilmesi asıl olması itibarıyla, burada ise gündüzün önce zikredilmesi şeref itibarıyladır.

3- مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَىٰ “Rabbin seni bırakmadı ve darılmadı.”

Veda eden kimsenin veda ettiğinden alakasını kesmesi gibi, Rabbin seninle alakasını kesmedi, seni terketmedi.

Bu ifade, yeminin cevabıdır.

Sebeb-i Nüzûl

-Rivayete göre, Kehf sûresinde geçtiği üzere, Hz. Peygamberin (asm) “inşaaallah” demeyi ihmal etmesi,

-Veya ısrarla isteyen bir kimseyi azarlaması,

-Veya ölü bir köpek yavrusunun Hz. Peygamberin yatağının altında olması,

-Veya başka bir sebeple vahiy günlerce gecikti.

Bunun üzerine müşrikler “Muhammedin Rabbi O’nu terk etti ve O’na kızdı” dediler. Onları red için bu sûre nazil oldu.

4- **وَلَا حِزَّةٌ خَيْرٌ لَّكَ مِنَ الْأُولَىٰ** “Ahiret senin için dünyadan daha hayırlıdır.”

Çünkü ahiret bâkidir, rahatsızlık verici şeylerden uzaktır. Dünya ise fânidir, zararlı şeylerle iç içedir.

Sanki Allahu Teâlâ dünyada vahiy göndermeye ve ikramda bulunmaya devam edeceğini bildirdikten sonra, bundan daha yüce ve daha büyüğünü de ahirette vereceğini vaat etti.

Ayette şu mana da olabilir: Senin işinin sonu başından daha hayırlıdır. Çünkü Hz. Peygamber devamlı yükselmeye ve kemâlde ilerlemekteydi.

5- **وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَىٰ** “Rabbin Sana mutlaka verecek ve Sen de razı olacaksın.”

Ayet, Cenab-ı Hakkın Hz. Peygambere verdiği “nefsin kemâli”, “dava-sının galip gelmesi”, “dininin hâkim olması” ve künhünü ancak kendisinin bildiği ilerde vereceği ikramları içine alan bir vaattir.

Ayette geçen **سَوْفَ** “sevfe” uzak gelecek manası ifade eder. Bunun başına te’kid ifade eden lâm harfi gelmesi şu manayı ders verir: “Allahın sana bu ihsanları bazı hikmetlere binaen gecikse bile, mutlaka gerçekleşecektir.”

6- **أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَآوَىٰ** “O, Seni yetim bulup da barındırmadı mı?”

Buradan itibaren Cenab-ı Hak Hz. Peygambere geçmişte verdiği nimetlerin bir kısmını sayar. Bunda, “geçmişte bunları ihsan eden, velev gecikse de ilerde yine ihsanda bulunacaktır” manasına bir tenbih vardır.

7- **وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَىٰ** “Seni yol bilmez bulup yola iletmedi mi?”

Sen daha önce hikmet ve hükümleri bilmezken; vahiyyle, ilhamla ve tefekkürle muvaffak kılarak Sana hikmeti ve hükümleri öğretti.

Hiz. Peygamber, amcası Ebu Taliple Şama giderken bir ara kaybolmuştu. Keza süt annesi Halîme, O’nu sütten kesip dedesi Abdülmüttalibe getirirken Hz. Peygamber kaybolmuştu. Ayet, bu iki olaya da işaret edebilir.

8- **وَوَجَدَكَ عَائِلًا فَأَغْنَىٰ** “Seni ihtiyaç içinde bulup zengin etmedi mi?”

9- **فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ** “Öyleyse yetime sakın kahrılanma.”

10- وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ **“Dilenciği de azarlama.”**

11- وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ **“Rabbinin nimetine gelince; tahdis-i nimette bulun (onu yâd et).”**

Çünkü nimeti bu şekilde yâd etmek, o nimetin şükrüdür.

Denildi ki, nimetten murat nübüvvettir. Buna tahdis-i nimet ise, onu tebliğ etmektir.

Hz. Peygamber şöyle buyurur:

“Kim Duha sûresini okusa, Allahu Teâlâ onu Muhammedin şefaatine nail olacıklardan yapar. Her yetim ve dilenci sayısınca ona haseneler yazar.”

İNŞİRAH SÛRESİ

İnşirah Sûresi Mekki'dir.

Sekiz ayettir.

1- ^vأَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ “Senin göğsünü açıp genişletmedik mi?”

Göğsüne genişlik verip de o göğsü Hakka münacatta bulunacak ve hal-
kı Hakka davet edecek bir hâle getirmedi mi?

Hz. Peygamberin göğsüne verilen genişlik,

- Kalbine hikmet bırakılması ve cehalet darlığından kurtarılması,
- Daha önce vahye muhatap olmak o kalbe zor gelirken kolayca vahye muhatap olacak hâle getirilmesi olabilir.

Bazı rivayetlerde Hz. Peygamberin çocuk iken veya miraç günü Hz. Cebrail tarafından kalbinin çıkarılıp yıkanması, iman ve ilimle doldurulması anlatılır. Belki de bu rivayet, üstte nazara verilen manalara bir işaretidir.

Ayette Hz. Peygamberin sadrına verilen inşirahın soru edatıyla ifade edilmesi, inşirahın sübutunu te’kid eder. Bundan dolayı devamında soru edatı olmaksızın Hz. Peygambere verilenler anlatıldı.

2- ^vوَوَضَعْنَا عَنْكَ وِزْرَكَ “Senden yükünü kaldırdık.”

3- ^vالَّذِي أَنْقَضَ ظَهْرَكَ “O senin sırtını ezen yükü.”

Ayetten murat,

- Hz. Peygamberin nübüvvet öncesi kendisine ağır gelen durumlar,
- Veya hikmet ve hükümleri bilmemesi,
- Ne yapacağını bilmemesi,
- Vahyi almakta çektiği zahmet,
- Kavminin dalaletini görüp, onları irşattan aciz olması,
- Veya onları imana davet ettiğinde küfürde ısrarları ve O’na eziyet etme-
de taşkın halleri olabilir.

4- ^vوَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ “Ve Senin şanını yücelttik.”

Nübüvvetle ve nübüvvet dışında özel nimetlerle Senin şanını yücelttik.

Cenab-ı Hakkın kelime-i şهادette kendi ismiyle Hz. Peygamberin is-
mini beraber kılması,

-Ve O'na itaati kendisine itaat sayması,

-Melekleriyle beraber O'na salat etmesi ve mü'minlere de O'na salat u selamı emretmesi,

-İsmen değil lakabı ve ünvanıyla O'na hitap etmesinden daha büyük bir şeref olabilir mi?¹

5- **“Demek zorlukla beraber bir kolaylık vardır.”** فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا

Göğsün daralması, sırtı çökerten ağır yükler, kavminin yoldan çıkması ve eza vermesi gibi zorluklarla beraber o kalbe genişlik verilmesi, o yüklerin kaldırılması, hidayete ve tâate muvaffak kılmak gibi kolaylıklar vardır. Öyleyse, seni üzen bir hâl arız olduğunda, Allahın ferahlık vermesi hususunda ümitsizliğe düşme.

Ayette “yüsr” (kolaylık) kelimesinin elif-lâmsız gelmesi büyüklük ifade eder. Yani, “zorlukla beraber çok büyük bir kolaylık vardır.”

Ayette tahkik edatı olan إِنَّ “inne” nin yer alması, kolaylığın daima zorlukla beraber olduğunu etkili bir şekilde ifade etmek içindir. Bu edatın, beraberlik ifade eden مَعَ “maa” ile bitişik gelmesi, birbirine yakın şeylerin bitişik olması kabilindendir.

6- **“Gerçekten zorlukla beraber bir kolaylık vardır.”** إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا

Bunun tekraren ifadesi te'kid içindir.

Veya yeni bir cümle olarak da ele alınabilir. Bu durumda, zorluğun peşinde gelecek ahiret sevabı gibi başka bir şey taraf-ı İlahiden vaat edilmiş olur. Mesela “Oruçlu için iki sevinç anı vardır. **Bir sevinç** iftar vaktinde, **bir sevinç** Rabbine kavuştuğunda” hadîsinde birbirinden farklı iki sevinç söz konusudur.²

Benzeri bir üslûbla, Hz. Peygamberin şu sözü de ikinci yüsrün (kolaylığın) farklılığını anlatır:

“Bir zorluk iki kolaylığı asla yenemez.”

¹ Cenab-ı Hak diğer peygamberlere “ey Nüh”, “ey Musa” şeklinde ismen hitap ederken, Hz. Peygambere “ey nebi” ve “ey rasûl” şeklinde ünvanıyla hitap etmiştir. Kur’anda Al-i İmran 144, Ahzab 40, Muhammed 2 ve Fetih 29. ayetlerde geçen “Muhammed” ifadesi ise, hitap tarzında olmayıp gıyabi olarak anlatılmaktadır.

² Yani her iki sevinç, birbirinden farklıdır. Onun gibi, ayette iki defa geçen “kolaylık” da ayrı ayrı olması gerekir.

Çünkü ayette geçen zorluk “el-usr” elif-lâmlıdır. İster belirlilik (ahd) isterse cins ifade etsin müteaddit değildir, belli bir zorluktur. “Yüsr” ise elif-lâmsızdır, böyle olduğundan ikinci “yüsr” ile birinci yüsr’den farklı bir mana kastedilmesi muhtemeldir.

7- ^yفَإِذَا فَرَغْتَ فَانصَبْ “Öyleyse, bir işi bitirince diğerine koyul.”

Öyleyse Sen, tebliğden yorulduğunda, hem saymış olduğumuz nimetlere, hem de vaatte bulunduğumuz gelecek nimetlere bir şükür olmak üzere ibadete yönel, yorul.

Denildi ki:

-Savaşı bitirdiğinde ibadette yorul.

-Namazı bitirdiğinde dua ile yorul.

8- ^yوَالِى رَبِّكَ فَارْغَبْ “Ve sadece Rabbine yönel.”

Sadece ve sadece Rabbinden iste, başkasından isteme. Çünkü, Senin isteklerini vermeye kâdir olan ancak O’dur.

Hız. Peygamber şöyle buyurur:

“İnşirah sûresini okuyan kimse, sanki ben gamlı iken bana gelmiş de, gelişi beni gamdan kurtarmış gibi olur.”

TÎN SÛRESİ

Tîn Sûresi Mekki'dir.

Sekiz ayettir.

411. DERS

1- “Andolsun incire ve zeytine.” وَالْزَّيْتُونِ

Bu iki meyvenin ayette tahsisen zikri şundandır:

İncir, hazmı kolay latîf bir gıdadır, ayrıca çok faydalı bir ilaçtır. Çünkü o,

-İnsanın tabiatını yumuşak kılar.

-Balgamı çözer.

-Böbrekleri temizler.

-Mesane kumunu izâle eder.

-Ciğer ve dalak tıkanıklığını açar.

-Bedeni besler, kuvvetli kılar.

-Hadiste beyan edildiği gibi, basuru keser ve nıkris hastalığına iyi gelir.

Zeytin ise, hem bir meyve, hem bir katık, hem de bir ilaçtır. Zeytinin çok faydaları olan latîf bir yağı vardır. Böyle olmakla beraber o, yağla hiç alâkası olmayan dağ gibi yerlerde biter.

Denildi ki: Bunlardan murat:

-Arz-ı Mukaddes'ten iki dağ,

-Şam ve Beyt-i Makdis mescitleri,

-Veya iki beldedir.

2- “Andolsun Sinâ dağına.” وَطُورِ سَيْنِ

Bu, Hz. Musanın Rabbine dua ettiği dağdır. Sinîn ve Sîna, bu dağda bir yerin ismidir.

3- “Andolsun bu emin beldeye.” وَهَذَا الْبَلَدِ الْأَمِينِ

Bundan murat Mekke'dir. Emîn olması, Ona girenin emniyette olmasındandır.

4- “Biz, insanı gerçekten ahsen-i takvimde yarattık.” لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ

Ahsen-i takvim, insanın en mu'tedil kıvamda yaratılmasını ifade eder.

Bu cümleden olmak üzere:

- Ayakta dik durması,
- Suretinin güzelliği,
- Varlıkların özelliklerini kendinde toplaması
- Diğer mümkünatın bir fihristesi olması... sayılabilir.

5- **ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ** “Sonra onu, esfel-i safilene çevirdik.”

İnsanın esfel-i sâfilene çevrilmesi, cehenneme ehil olacak işler yapmasıdır.

Denildi ki: **Esfel-i safilin**, insanın yaşlılık dönemindeki güçsüz kuvvetsiz, bakıma muhtaç hâlidir. Bu mana esas alındığında, devamındaki istisna munkatı olur, evveliyile alâkası olmaz.

6- **إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ** “Ancak, iman edip salih ameller işleyenler müstesna.”

فَلَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ “Onlar için bitmeyen bir mükâfat vardır.”

Ayetteki “gayr-ı memnun” “kendisiyle minnet edilmeyen” manasına da gelebilir. O zaman “onlar için minnetsiz bir mükâfat vardır” manası anlatılmış olur.

7- **فَمَا يُكَذِّبُكَ بَعْدُ بِالدِّينِ** “Böyle iken, sana hesabı yalanlamaya sevk eden nedir?”

Bu kadar açık delillerden sonra, amellerin karşılığının verileceği günü yalan saydıran nedir?

Ayetteki hitap, iltifat yoluyla insanadır. Yani, seni bu yalana sevkeden nedir?

8- **أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَحْكَمَ الْحَاكِمِينَ** “Allah, hâkimler hâkimi değil midir?”

Bu ifade, önceki ifadelerin tahkîkidir. Yani, böyle en güzel kıvamda yaratan ve en aşağılara indiren Zât, sanatça ve tedbirce hükmedenlerin en hâkimi değil midir? Böyle olan Zât, elbette ve elbette, daha önce de defalarca nazara verildiği gibi, insanları yeniden diriltmeye ve amellerinin karşılığını vermeye kâdirdir.

Hız. Peygamber şöyle buyurur: “Allah, Tîn sûresini okuyan kimseye, o kimse hayatta olduğu sürece afiyet ve yakîn verir. Öldüğünde ise, bu sûreyi okuyanların sayısınca mükafat verir.”

ALAK SÛRESİ

Alak Sûresi Mekki'dir.

On dokuz ayettir.

1- **“Yaratan Rabbinin adıyla oku!”** اِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ

Her şeyi yaratan Allahın adını söyleyerek veya O’nun isminden meded alarak Kur’anı oku.

Cenab-ı Hak, bütün mahlukâtın kendisinin olduğunu ifade ettikten sonra, sanat ve tedbir yönüyle en şerefli ve en zâhir ve okumaktan maksut olan ibadetin vücubuna en ziyade delil olan insanı nazara verdi ve şöyle dedi:

2- **“O, insanı bir alak’dan yarattı.”** خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ

Veya mana şöyle de olabilir: Cenab-ı Hak önce mübhem (belirsiz) bir şekilde yarattığını ifade etti, ardından insanın yaratılışının büyüklüğüne ve hayret verici fitratına delâlet etmek üzere neyi yarattığını tefsir etti.

İnsanın en evvel bilmesi gereken Allahı bilmek (marifetullah) olduğundan, Cenab-ı Hak ilk önce varlığına, sonsuz kudretine ve nihayetsiz hikmetine delâlet eden bu ayetleri indirdi.

3- **“Oku! Rabbin sonsuz kerem sahibidir!”** اِقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ

“Oku!” emrinin tekrarı, manayı kuvvetlendirmek içindir.

Veya birinci “oku” emri mutlaktır, bu ikinci ise “tebliğ et” manasını taşır.

Veya “namazda oku” demektir.

Veya ilgili rivayette yer aldığı gibi, Hz. Peygambere “oku!” denildiğinde “Ben okuma bilmem” demesi üzerine “oku” emri tekrar edildi, ona bir işaret olabilir.

Cenab-ı Hakkın “**sonsuz kerem sahibi**” şeklinde ifade edilmesi, her cömertten çok daha ziyade cömert olmasını bildirir. Çünkü O,

-Bir karşılık beklemeden tek taraflı olarak nimet verir.

-Hiçbir korku duymadan hilim gösterir, mühlet verir.

-Aslında gerçek anlamda Kerîm ancak O’dur.

1 “Alak”, yahut “alaka”, erkeğin spermiyle döllenmiş dişi yumurtadan bir hafta zarfında oluşan hücre topluluğunun rahim cidarına asılıp gömülmüş şeklindedir.

4- ^٧ اَلَّذِى عَلَّمَ بِالْقَلَمِ “O, kalemle yazmayı öğretti.”

Çünkü ilimler kalemle yazılır ve kaydedilir, uzakta olanların ilmi onunla bilinir.

5- ^٨ عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ “İnsana bilmediklerini öğretti.”

Allahın, insana bilmediğini öğretmesi,

-Ona ilim için akıl gibi kuvveler vererek,

-Deliller nasbederek,

-Ayetler indirerek olur.

İşte ey Peygamber! Her ne kadar okuma bilmesen de Allah Sana okumayı öğretir.

Cenab-ı Hak insana olan nimetlerini göstermek için, bu ayetlerle insanın başlangıcını ve ulaştığı noktayı nazara verdi. İnsanın en düşük bir “alak” mertebesinden ilim sahibi bir dereceye çıkmasında Allahın rububiyetinin bir tezahürü ve en ziyade kerem sahibi olmasının bir tahkiki vardır.

Allahu Teâlâ önce aklen O’nun marifetine delil olana işaret etti, sonra da marifetinin naklî deliline tenbihte bulundu.

6- ^٩ كَلَّا “Hayır!”

Ayette, her ne kadar daha önce zikrolunmasa da, tuğyanı sebebiyle Allahın nimetini inkâr eden kimseyi sakındırmak vardır. Devamı buna delâlet etmektedir.

7- ^{١٠} اِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُفٍ “Doğrusu insan tuğyana sapar.”

8- ^{١١} اَنْ رَّاهُ اسْتَكْبَرَ “Kendisini müstağni gördüğü için.”

9- ^{١٢} اِنَّ اِلٰى رَبِّكَ الرُّجْعٰى “Muhakkak ki Rabbinedir dönüş.”

“Rabbinedir dönüş” derken muhatap, iltifat yoluyla insanadır. Bunda, tuğyanının akıbeti hususunda bir tehdit ve sakındırma vardır.

10- ^{١٣} اَرَاَيْتَ الَّذِى يَنْهٰى “Engelleyeni gördün mü?”

11- ^{١٤} عَبْدًا اِذَا صَلَّى “Namaz kıldığında zaman bir kulu”

Sebeb-i Nüzûl

Ayet, Ebu Cehil hakkında indi. “Muhammedi secdeye görürsem boyununu çığneyeceğim” demişti. Hz. Peygamberin yanına geldi, sonra geriye

kaçtı. Kendisine “ne oldu?” denildiğinde “Benimle O’nun arasında ateşten bir çukur, korkunç bir yaratık ve kanatlar vardı” dedi.

Ayette Hz. Peygamberden “abd” (kul) olarak bahsedilmesi, “abd” lafzının elif-lâmsız gelmesi, yapılan fiilin çirkinliğini çok daha etkili bir şekilde anlatmak içindir.

11- أَرَأَيْتَ إِنْ كَانَ عَلَى الْهُدَىٰ “Ne dersin, eğer o hidayet üzere ise?”

12- أَوْ أَمَرَ بِالتَّقْوَىٰ “Veya takvayı emrediyorsa?”

13- أَرَأَيْتَ إِنْ كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰ “Ne dersin, eğer yalanlamış ve yüz çevirmişse?”

14- أَلَمْ يَعْلَم بِأَنَّ اللَّهَ يَرَىٰ “Bilmedi mi Allah onu görüyor?”

Yani, şöyle bir kimsenin durumunu bana söyle:

Allahın kullarından birini namazından alıkoymak istiyor.

Böyle biri, kendi zannı üzere bu alıkoymada hidayet üzere ve putlara ibadeti emretmekte takva üzere mi olur? Yoksa senin dediğin gibi hakkı yalanlamış, doğrudan yüz çevirmiş mi olur? O, Allahın kendisini gördüğünü, hidayet veya dalalet şeklindeki hallerine muttali olduğunu bilmiyor mu?

Ayete şöyle de mana verilebilir:

Namaz kılan bir kulu bundan alıkoymaya çalışan kimseyi gördün mü? Hâlbuki o abd, hidayet üzere ve takvayı emreden biri. Onu alıkoymaya çalışan ise, yalanlayan ve yüz çeviren biri. Bundan daha hayret verici ne olabilir?

Denildi ki: İkinci “**ne dersin?**” ifadesinde hitap kâfiredir. Çünkü anlatılan bu durumda Allahu Teâlâ, iki hasım arasında hüküm veren hâkim gibidir, birinde buna, diğerinde diğerine hitap etmektedir. Sanki şöyle demiştir:

“Ey kâfir, söyle bakalım! Alıkoyduğun bu kimsenin namazı bir hidayetse ve Allaha çağırması takvayı emreden bir durumsa, yine onu namazından alıkor musun?

Ayette “**Engelleyeni gördün mü? Namaz kıldığı zaman bir kulu**” denilirken, aslında o kimsenin takvayı emretmesine engel olma gayreti zikredilmemektedir. Ama ayetin devamında buna da yer verilmesi, hayret ve kınamak içindir. Çünkü aslında namazdan nehyeden kimse, takvanın emredilmesinden de rahatsızlık duymakta, buna da engel olmaya çalışmaktadır.

Namaz da bilfiil davet olduğundan, ayette sadece buna engel olmak isteyişi nazara verilmekle iktifa edilmiştir.

Veya, namaz kılanı engellemek isteyen kimse, onu namazdan dolayı engelleyebileceği gibi, başka bir meseleden dolayı da tepkisini bu şekilde gösterebilir. Namazın bütün halleri ise, ya ibadetle kişinin kendi nefsinı kemâle erdirmek ya da davet yoluyla başkalarının kemâline yardımcı olmak şeklinde sınırlandırılabilir.

15- كَلَّا “Hayır!”

Namazdan alıkoymak isteyen “hayır, böyle yapma!” şeklinde bir uyarıdır.

لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ لَنَسْفَعًا بِالنَّاصِيَةِ “Eğer o, bu davranışından vazgeçmezse, andolsun ki biz onu perçeminden tutup (cehenneme) sürükleriz.”

Şayet o, içinde bulunduğu hâle son vermezse, biz onu perçeminden şiddetle tutup cehenneme sürükleriz.

16- نَاصِيَةٍ كَاذِبَةٍ خَاطِئَةٍ “O yalancı, günahkâr perçeminden.”

17- فَلْيَدْعُ نَادِيَهُ “Haydi, taraftarlarını yardıma çağırırsın.”

O da, kendi yandaşlarının toplandığı yerdeki adamları çağırırsın, onlardan yardım istesin.

Sebeb-i nüzûl

Rivayete göre Ebu Cehil (leanehullah) Hz. Peygamber kendisine çok sert çıkınca “Ben, şu vâdi ehlinin en çok adamı olan kimse iken beni tehdit mi ediyorsun?” dedi, ayet bu münasebetle nazil oldu.

18- سَنَدْعُ الزَّبَانِيَةَ “Biz de zebanileri çağıracağız.”

Biz de onu sürükleyip cehennem ateşine atmaları için zebanileri çağıracağız.

19- كَلَّا “Hayır!”

Bu, biraz önceki gibi “hayır, böyle yapma!” şeklinde namazdan alıkoyan kimseye bir uyarıdır.

لَا تُطْعَمُهُ “Sen ona uyma.”

Sen, taatin üzere sebat et.

وَاسْجُدْ “Ve secde et.”

Süçuduna devam et.

وَاقْتَرِبْ “Ve yaklaş.”

Rabbine yakın olmaya çalış.

Hadiste şöyle bildirilir: “Kulun Rabbine en yakın hâli, secde hâlidir.”

Hız. Peygamber şöyle buyurur:

“Alak sûresini okuyan kimseye, sanki bütün mufassal (büyük) sûreleri okumuş gibi sevap verilir.”

KADR SÛRESİ

Kadr Sûresinin Mekkî veya Medenî olduğu ihtilafıdır.

Beş ayettir.

1- **“Biz onu Kadir gecesinde indirdik.”** اِنَّا اَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ

“Biz onu Kadir gecesinde indirdik” derken, “O” zamirinden murat Kur’andır. Daha önceden Kur’an’dan bahis yapılmamışken böyle ifade edilmesi, tasrihe lüzum kalmayacak şekilde onun büyük olduğunu gösterir.

Ayetin devamında da, Kur’anın indirildiği zamanın büyüklüğü ifade edilmektedir:

2- **“Bildin mi nedir o Kadir gecesi?”** وَمَا اَذْرٰكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ

3- **“Kadir gecesi bin aydan daha hayırlıdır.”** لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ اَلْفِ شَهْرٍ

Kur’anın nüzulü Kadir gecesinde başlamıştır.

Veya Allah Kadir Gecesinde Kur’anın tamamını elçi meleklerle dünya semasına indirmiştir. Sonra da Hz. Cebrail yirmiüç yıl boyunca parça parça Hz. Peygambere getirmiştir.

Denildi ki: Ayetin manası şöyle de olabilir: “Biz onu Kadir Gecesindein fazileti hakkında indirdik.”

Kadir Gecesi, Ramazanın son on gününün tek gecelerindedir, belki de yirmiyedinci gecesidir.

Kadir gecesinin gizli olması, o geceyi değerlendirmek isteyen bu vesileyle çok geceleri ihya etmesi içindir.

Bu geceye “Kadir Gecesi” denilmesi, şerefinden dolayıdır veya **“Her hikmetli işe o gecede hükmedilir.”** (Duhan, 4) ayetinin de işaret ettiği gibi, o gecenin mukadderatın takdir edildiği bir gece olmasındandır.¹

“Bin aydan hayırlı olması” ise, ya bu bin ay çokluğu ifade eder.

Veya şu rivayette olduğu gibi, hakikati üzeredir:

“Hz. Peygamber, İsrailoğullarından birinin bin ay boyunca Allah yolunda silah taşıdığını, cihad ettiğini anlattı. Mü’minler onun hâline şaşıldılar ve onların amellerine nisbetle kendi amellerinin çok az olduğunu düşündüler.

¹ Yani Kadir Gecesi, bir yönüyle “kader gecesidir.”

Bunun üzerine onlara, bu mücahidin bin ayından daha hayırlı Kadir Gecesi verildi.

4- **“Melekler ve Ruh o gece Rablerinin izniyle, her iş için inerler.”**

Ayet, bu gecenin niçin bin aydan daha hayırlı olduğunu beyan eder.

Meleklerin inmesi arza veya semayadır.

Veya mü'minlere yakın olmalarıdır.

İnmeleri, o yıl için takdir edilen her mesele hakkındadır.

5- **“O gece, bir selâmettir.”**

Allah o gecede sadece kendisinde selâmet olan şeyleri takdir eder. Başka gecelerde ise, hem selâmet hem de belâ takdir eder.

Veya o gece, kendisinde meleklerin mü'minlere çokça selâm vermeleri sebebiyle selâmetli, selâmı bol bir gecedir.

“Ta tanyeri ağarıncaya kadar.”

Hız. Peygamber şöyle buyurur: “Kadir sûresini okuyana Ramazanda oruç tutan ve Kadir Gecesi de ihya eden kimse gibi sevap verilir.”

BEYYİNE SÛRESİ

Beyyine Sûresinin Mekkî veya Medenî olması ihtilaflıdır.
Sekiz ayettir.

1- لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ مُتَفَكِّينَ حَتَّى تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ -
“Kitap ehlinde ve müşriklerden küfre girenler, kendilerine beyyine gelinceye kadar (inkârlarından) ayrılacak değillerdi.”

Ehl-i Kitap, yahudî ve Hristiyanlardır. Bunların küfrü, Allahın sıfatlarından ilhadda bulunmalarıdır.

Ehl-i Kitap ve müşrik olanlar, kendilerine beyyine gelmedikçe, bulundukları dinden ayrılacak değillerdi.

“Beyyine”den murat Hz. Peygamberdir veya Kur’andır. **“Beyyine”** denilmesi, hakkı beyan etmesi sebebiyledir.

Veya **“beyyine”** den murat Hz. Peygamberin ve Kur’anın mu’cizeliğidir. Hz. Peygamberin mu’cizeliği ahlâkında, Kur’anın mu’cizeliği ise meydan okuduklarının onun beyanı karşısında ilzam olmalarındadır.

2- رَسُولٌ مِنَ اللَّهِ يَتْلُو صُحُفًا مُطَهَّرَةً (Bu beyyine), Allah tarafından gönderilen ve tertemiz sayfaları okuyan bir rasûldür.”

Ayetin bu kısmı, beyyine’den bedeldir.

Hiz. Peygamber her ne kadar ümmî olsa da, sahifelerde olanların mislini tilâvet ettiğı için, onları okuyan kimse gibi ifade edilmiştir.

Denildi ki: Rasûlden murat Cebrail’dır. Sahifelerin tertemiz olması, o sahifelere tertemiz olanlar dışında kimse dokunamamasıdır.

3- فِيهَا كُتُبٌ قَيِّمَةٌ **“Onda, en kıymetli kitaplar vardır.”**

O sahifelerde hakkı söyleyen istikametli mektuplar var.¹

4- وَمَا تَفَرَّقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَ تَهُمُ الْبَيِّنَةُ **“Kitap ehli, ancak kendilerine beyyine geldikten sonra ayrılığa düştüler.”**

¹ Kur’an-ı Kerim, bir tek kitap olmakla beraber onda nice kitaplar vardır. Mese-la o, insan için bir şariat ve hikmet, bir dua ve ubudiyet, bir emir ve davet, bir zikir ve fikir kitabıdır.

“**Beyyine**” geldikten sonra bir kısmı imana geldi veya dininde tereddüt yaşadı.

Veya küfür üzere ısrar ettiler. Bu son mana, “(Tevrat’tan) **taniyip bildikleri** (bu peygamber) **kendilerine gelince, onu inkâr ettiler.**” (Bakara, 89) ayeti gibidir.

Sûrenin başında ehl-i kitap ve müşrikler beraber anlatılmıştı. Burada ise, ehl-i kitabın durumu müstakil olarak ele alındı. Bunda,

-Onların hâlinin çirkinliğine,

-Onlar ilim sahibi olmakla beraber böyle yapınca, diğerlerinin daha evleviyetle benzeri tavra gireceklerine delâlet vardır.

5- **وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَاءَ وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ** “Hâlbuki onlara, ancak dini Allah’a has kılarak, hakka yönelen kimseler olarak O’na ibadet etmeleri, namazı dosdoğru kılmalarını ve zekâtı vermeleri emredilmişti.”

Hâlbuki onlara kitaplarında emredilen, dini Allaha halis kılarak sadece ve sadece Allaha ibadet etmek, hiçbir şeyi O’na şerik kılmamak idi. Ayrıca yanlış itikatlardan sıyrılmak, namazı ikâme etmek, zekâtı vermek idi. Lakin onlar böyle yapmadılar, kitapta olanı tahrif ettiler ve isyan ettiler.

6- **وَذَلِكَ دِينُ الْقَيِّمَةِ** “İşte, dosdoğru din budur.”

6- **إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ فِي نَارِ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا** “Gerçekten de kitap ehlinden ve müşriklerden inkâr edenler, ebedî olarak cehennem ateşindedirler.”

Onlar diğer âlemde, hatta orayı gerektiren fiilleri sebebiyle şimdiki hayatta cehennem ateşindedirler.

İki fırkanın (ehl-i kitap ve müşriklerin) cehennem ateşinde müşterek olmaları, azap nevinde de müşterek olmalarını gerektirmez. Küfürlerinin farklı olmasına göre, azaplarının da farklı olması esastır.

7- **أُولَئِكَ هُمْ شَرُّ الْبَرِيَّةِ** “İşte onlar, yaratılmışların en şerlileridir.”

7- **إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ** “İman eden ve salih amel işleyenler ise, yaratılmışların en hayırlılarıdır.”

8- **جَزَاؤُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ عَدْنٍ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ** “Rableri katında onların mükâfatı, altlarından ırmaklar akan Adn cennetleridir.”

خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا “Orada ebedî olarak kalacaklardır.”

Ayette, manayı kuvvetlendiren te’kidler vardır:

-Önce medhedilmeleri.

-Kendilerine bu mükafatın, yaptıklarına karşılık olarak verildiğinin ifadesi.

-Bu mükafatın “**Rableri katından**” olduğunun söylenmesi,

-Cennetin çoğul olarak getirilmesi.

-Cennetin ebedi olduğunun te’kid olarak nazara verilmesi.

رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ “Allah onlardan razı oldu.”

Allahın razı olması, onlara verilen mükâfata ziyade bir değerdir.

وَرَضُوا عَنْهُ “Onlar da O’ndan razı oldular.”

Çünkü onları, emellerinin en ileri noktalarına ulaştırmıştır.

إِشْتَبَاهُ “İşte bu, Rabbine derin saygı duyanlar içindir.”

“İşte bu”, ifadesiyle onlara verilen mükâfata ve Allahın razı olmasına işaret edilmiştir.

Çünkü Allah’tan korkmak, işin esasıdır ve her hayra ulaşmak onunladır.

Hiz. Peygamber şöyle buyurur:

“Her kim Beyyine sûresini okusa, kıyamet günü akşam – sabah en hayırlı kimselerle beraber olur.”

ZİLZAL SÛRESİ

Zilzal Sûresinin Mekkî veya Medenî olması ihtilâflıdır.
Sekiz ayettir.

1- إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا “Arz, o şiddetli sarsıntı ile sarsıldığında.”

Ayette nazara verilen zelzele,

-Sura ilk üfürüldüğünde veya ikinci üfürülüşte olabilir.

-Veya genel anlamda zelzele kastedilmiş olabilir.

-Veya arza layık bir şekilde en büyük zelzele kastedilmiş olabilir.

2- وَأَخْرَجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا “Ve arz, içindeki ağırlıkları çıkarıp dışarı attığında.”

“Eskal”, ağırlıklar demektir, ev eşyaları için de kullanılır.

“Arzın ağırlıklarını çıkarması”,

-İçinde bulunan defineleri,

-Veya ölüleri çıkarması manasını ifade eder.

3- وَقَالَ الْإِنْسَانُ مَا لَهَا “Ve insan: “Ona ne oluyor buna?” dediği zaman.”

İnsan, kendisini dehşete düşüren bu durumdan dolayı “ne oluyor bu arza” der.

“İnsan”dan muradın kâfir kimse olduğu söylenmiştir. Çünkü mü'min, o gün arza ne olduğunu bilmektedir.

4- يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا “O gün arz, haberlerini anlatır.”

O gün arzdaki mahlûklar hâl diliyle niçin bu dehşetli zelzelenin olduğunu, arzın içindeki ağırlıkları niye çıkardığını söylerler.

Denildi ki: Allah arzı konuşturur, o da üzerinde neler yapıldığını anlatır.

5- بِأَنَّ رَبَّكَ أَوْحَىٰ لَهَا “Çünkü Rabbin ona vahyetmiştir.”

6- يَوْمَئِذٍ يَصُدُّ النَّاسُ أَسْمَاتًا لِّیُرَوْا أَعْمَالَهُمْ “O gün insanlar, amellerinin karşılığı kendilerine gösterilmek üzere bölük bölük çıkarlar.”

O gün insanlar mertebelerine göre farklı farklı gruplar halinde kabirlerinden çıkar, hesap mahalline gelirler.

Bu gelişleri, yaptıkları amellerin karşılığını görmek içindir.

7- **فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ** “Artık her kim zerre kadar hayır işlemişse onu görecektir.”

8- **وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ** “Kim de zerre kadar şer işlemişse onu görecektir.”

Denildi ki: Ayet amellerin boşa gitmesi ve mağfiret edilmemesi şartına göredir.

Veya “eştaten” yani **“bölük bölük çıkarlar”** manasından yola çıkarak, zerre mikdar şer işlemişse cezasını çekecek olanlar, şakî kimselerdir.

Hız. Peygamber şöyle buyurur: “Zilzal sûresini dört kere okuyan, Kur'anın tamamını okumuş gibidir.”

ÂDIYÂT SÛRESİ

Âdiyât Sûresinin Mekkî veya Medenî oluşu ihtilaflıdır.

On bir ayetdir.

1- وَالْعَادِيَاتِ ضَبْحًا “Andolsun koştukça koşanlara.”

Allahu Teâlâ, harıl harıl koşan mücahitlerin atlarına yemin etti. Ayet-teki “Dabha” ifadesi, o atların düşmana varıldığında çıkardıkları seslerdir.

2- فَالْمُورِيَاتِ قَدْحًا “Derken kıvılcımlar saçanlara.”

3- فَالْمُغِيرَاتِ صُبْحًا “Ardından sabahleyin saldıranlara.”

4- فَأَنْزَنَ بِهِ نَفْعًا “Böylece tozu dumana katanlara.”

5- فَوَسَطْنَ بِهِ جَمْعًا “Derken bir topluluğun ortasına dalanlara.”

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Hz. Peygamber (asm) atlı bir birlik gönderdi, kendilerinden bir ay haber alınmadı, sûre bu münasebetle nazil oldu.

Üstteki yeminler nefislerin seyru süluküne işaret de olabilir.

Bazı nefisler/ ruhlar Allah yolunda doludizgin yol alır. Marifet nurları onların fikirlerini aevlendirir. Sabahın aydınlığı gibi kendilerine mukaddes nurlar görüldüğünde hevâ ve kötü âdetlerine hücum ederler. Bunun sonunda şevk ile dolarlar ve sonunda âlî makam sahibi olan kimselerden meydana gelen bir cemaat içinde kendilerini bulurlar.

6- إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُودٌ “Şüphesiz insan, Rabbine karşı çok nankördür.”

Ayette geçen “kenûd” ifadesi, nankör, isyankâr ve cimri anlamlarına gelir.

Yani bu insan gerçekten çok nankör, çok isyankâr ve çok cimridir.

7- وَإِنَّهُ عَلَىٰ ذَٰلِكَ لَشَهِيدٌ “Ve gerçekten o, buna şahittir.”

Ayetteki zamir hem insana, hem de Allaha râci olabilir. Yani,

-İnsan, kendisinin böyle olduğunu bilir, nefsinin bu özelliğine şahittir.

-Allahu Teâlâ, insanın böyle olduğuna şahittir.

Zamiri Cenab-ı Hakka râci kıldığımızda, ayet insan için bir vâid manası taşır.

8- **وَأَنَّهُ لِحُبِّ الْخَيْرِ لَشَدِيدٌ** “Ve hiç şüphesiz o, mal sevgisinde çok şiddetlidir.”

9- **أَفَلَا يَعْلَمُ إِذَا بُعْثِرَ مَا فِي الْقُبُورِ** “Bilmiyor mu ki, kabirlerin içindekiler fırlatıldığında.”

10- **وَحُصِّلَ مَا فِي الصُّدُورِ** “Ve sinelerin içindekiler derlendiğinde.”

Kalplerde olan hayır ve şer ne varsa amel defterlerinde cem edildiği veya tek tek temyiz edildiğinde...

Ayette diğer azalara değil de kalbe dikkat çekilmesi, insanın kalbinin bütün amellerde asıl olmasındandır.

11- **إِنَّ رَبَّهُمْ بِهِمْ يَوْمَئِذٍ لَّخَبِيرٌ** “Şüphesiz onların Rabbi, o günde, onların bütün yaptıklarından haberdardır.”

Onların Rabbi onların açık ve gizli neler yaptıklarını bilir ve ona göre karşılığını verir.

Hz. Peygamber şöyle buyurur:

“Âdiyât sûresini okuyana, Müzdelifede geceleyen ve Arafattaki cemaate şahit olan kimselerin on katı sevap verilir.”

KARIA SÛRESİ

Karia Sûresi Mekkîdir, on bir ayettir.

1- الْقَارِعَةُ “Kâria!”

2- مَا الْقَارِعَةُ “Nedir o kâria?”

3- وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْقَارِعَةُ “Bildin mi nedir o Kâria?”

Bunun beyanı Hâkka sûresinde geçmişti.

4- يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْثُوثِ “O gün insanlar saçılmış kelebekler gibi olurlar.”

Kıyamet günü insanların saçılmış kelebekler gibi olmaları,

-Sayıca çoklukları,

-Zelil vaziyette olmaları

-Her tarafa yayılmaları,

-Şiddetle ızdırıp çekmeleri itibarıyladır.

5- وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ “Ve dağlar atılmış renkli yünler gibi olur.”

Bunun sebebi, o gün dağların paramparça olması ve havada uçuşmalarıdır.

6- فَأَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ “O gün kimin tartıları ağır basarsa.”

Artık o gün kim çeşitli hasenelerinin mikdarının üstün gelmesiyle, tartıları daha ağır gelirse,

7- فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ “Artık o, hoşnut olacağı bir hayat içindedir.”

8- وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ “Kimin de tartıları hafif gelirse.”

Kimin de kayda değer bir hasenesi yoksa veya günahları hasenelerine galip gelmek suretiyle tartıları hafif çıkarsa,

9- فَأُتِيَ هَٰوِيَةً “Onun varacağı yer hâviye’dir.”

“**Hâviye**” “yakıcı ateş” demektir ve cehennemın isimlerinden biridir. Bunun için devamında şöyle bildirdi:

10- وَمَا أَذْرِيكَ مَا هِيَ “Bildin mi nedir o?”

11- نَارٌ حَامِيَةٌ “O, kızgın bir ateştir.”

Hız. Peygamber şöyle buyurur: Kim Karia sûresini okursa, Allahu Teâlâ kıyamet günü onun tartılarını ağır kılar.”

TEKASÜR SÛRESİ

Tekasür Sûresinin Mekkî veya Medenî oluşu ihtilafıdır.
Sekiz ayettir.

- 1- ^١الْهَيْكُمُ التَّكَاثُرُ “Çoklukla övünmek sizi oyaladı.”
 2- ^٢حَتَّى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ “Öyle ki kabirleri ziyaret ettiniz.”

Hayatta olanları saymayı bitirdiğinizde kabirlerde olanları saymaya başladınız, ölülerinizin daha fazla olmasıyla övündünüz.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre Abdi Menaf oğullarıyla Sehm oğulları sayıca çokluk hususunda yarışmışlardı da Abdi Menaf oğulları daha fazla çıkmıştı. Bunun üzerine Sehm oğulları ölülerin de sayılmasını istedi, bu defa da Sehm oğulları sayıca fazla çıktı.

Denildi ki: Ayetin manası şöyle de olabilir: “Mal ve evladın çokluğuyla övünmek sizi öyle oyaladı ki, ölüme ve kabre konuluncaya kadar hayatınız böyle geçti. Sizin için çok daha önemli olan ahiret için çalışmak varken, siz dünyayı talep ederek ömürlerinizi zayi ettiniz.”

Bu manaya göre kabirleri ziyaretten murat, ölüm olur.

3- ^٣كَلَّا “Hayır!”

“Kellâ” ifadesi “hayır, asla” demektir. Onları böyle yapmaktan sakındırır ve akıllı kimsenin bütün himmetinin ve çoğu çalışmasının sırf dünya olmaması gerektiğine uyarıda bulunur. Çünkü böyle yapmanın akıbeti, vebâl ve pişmanlıktır.

^٤سَوْفَ تَعْلَمُونَ “Hayır! İlerde bileceksiniz.”

Diğer âlemde, bu dünyanın ötesinde neler olduğunu gözlerinizle gördüğünüzde, görüşünüzün hatasını bileceksiniz.

“İlerde bileceksiniz” ifadesi, onların korkmaları ve gafletlerinden uyanmaları için bir uyarıdır.

4- ^٥ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ “Sonra hayır! İlerde bileceksiniz.”

Aynı cümlelerin tekrarı te’kid içindir. Bu ikinci cümlede, birincide olmayan “sonra” ifadesi, bunun birinciden daha etkili olduğuna delalet eder.

Veya birinci “**ilerde bileceksiniz**” ifadesi ölüm anı veya kabre bakar, ikinci “**sonra ilerde bileceksiniz**” ifadesi ise yeniden diriltirme zamanına bakar.

5- كَلَّا “Hayır!”

“**Şayet ilme’l- yakın ile bilseniz...**” لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقِينِ

Şayet, yakînen bildiğiniz şeyler gibi, önünüzde neler olduğunu ilme’l- yakîn ile bilseydiniz, bu bilgi sizi başka şeylerle meşgul olmaktan alıktırdı.

Veya böyle bir bilgiye ulaşıydınız, vassafedilmez ve künhüne erilmez şeyler yapardınız.

“**Kella, şayet ilmel-yakîn ile bilseniz...**” denilip bunun cevabının söylenmemesi, azameti ifade eder.

6- لَتَرَوُنَّ الْجَحِيمَ “**Elbette cehennemi göreceksiniz.**”

7- ثُمَّ لَتَرَوُنَّهَا عَيْنَ الْيَقِينِ “**Sonra, yemin olsun ki, onu ayne’l- yakın göreceksiniz.**”

“**Onu göreceksiniz**” ifadesinin tekrarı, te’kid içindir.

Veya birinci “**göreceksiniz**” ifadesi cehennemi uzaktan görmeleri, ikinci “**göreceksiniz**” ifadesi ise içine girmeleridir.

Veya birinciden murat bilmek, ikinciden murat ise görmektir.

Ayne’l-yakîn, göz ile görerek bilmektir, bu yakînin kendisidir. Çünkü müşahade ile bilmek, yakîn mertebelerinin en yükseğidir.

8- ثُمَّ لَسْأَلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ “**Sonra, yemin olsun ki, o gün her nimet-ten sorulacaksınız.**”

Sonra sizi alıkoyan nimetlerden muhakkak ve muhakkak hesaba çekeleceksiniz.

Ayetteki hitap, dünyası dinine engel olan herkesi içine alır.

Ayette insanın suale tâbi olduğu bildirilen nimetler, onu Allahı anmaktan alıkoyan nimetlerdir. Bunun böyle olduğu karine ile ve “**De ki: “Allah’ın kulları için çıkardığı zînetleri ve tertemiz rızıkları kim haram kılar?”** (A’raf, 32) ve “**Ey peygamberler! Temiz ve helal olan şeylerden yiyin ve salih amel işleyin.**” (Mü’minun, 51) gibi ayetlerle bilinir.

Denildi ki: Herkes, kendisine verilen her nimetten suale tâbi olacaktır.

Denildi ki: Ayet, kâfirlere yöneliktir.

Hız. Peygamber şöyle buyurur:

“Her kim Tekasür sûresini okusa, Allah onu dünya hayatında verdiği nimetlerden dolayı hesaba çekmez ve ona bin ayet okumuş gibi mükâfat verir.”

ASR SÛRESİ

Asr Sûresi Mekkî'dir.

Üç ayettir.

1- وَالْعَصْرُ “Asra yemin ederim ki.”

Allahu Teâlâ “asra” yemin etmektedir. Bundan murat,

-Fazileti sebebiyle ikinci namazı,

-Nübüvvet asrı (asr-ı saadet),

-Hayret verici şeyleri müştemil olması sebebiyle dehr, yani zaman ola-bilir.

2- إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ “İnsan gerçekten hüsrandır.”

İnsanlar çalışmalarında ve ömürlerini tükettikleri, peşinden koştukları işlerde gerçekten bir hüsrân içindedir.

“İnsan” ifadesindeki elif-lâm, cins ifade eder. Yani, insan nevi genelde zarardadır. Hüsrânı ifade ederken elif-lâmsız gelmesi ise, içinde bulunduk-ları hüsrânın büyüklüğünü gösterir.

3- “إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ” Ancak, iman edip sâlih ameller işleyenler, birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve birbirlerine sabrı tavsiye edenler müstesna.”

Ancak, iman eden ve salih amel işleyenler zararda değildirler. Çünkü onlar dünyaya bedel ahireti satın almışlar ve böylece ebedi bir hayatı ve daimî saadeti elde etmişlerdir.

“Hakkı tavsiye etmeleri”, inkârı mümkün olmayan gerek itikat, gerekse amelden hak olanı birbirlerine tavsiye etmeleridir.

Sabrı tavsiye etmeleri,

- Günahlara karşı,

-Hak üzere sebat etme hususunda,

-Veya Allahın kullarını mübtela kıldığı şeylerde sabrı tavsiye etmeleridir.

“Birbirlerine sabrı tavsiye edenler” ifadesinin, önceki “birbirlerine hakkı tavsiye edenler” ifadesine atfı, özel bir şeyin genel olana (hâssın âmma) atfı türündendir, manada kuvvetlilik bildirir.

Sûrede hüsrânın sebebi anlatılmazken kazanmanın sebebinin zikredilmesi, maksudun beyanıyla yetinilmesi yönünden olabilir.¹

Veya anlatılmaması, Allahtan bir ikramdır.

Çünkü, hüsrânla ilgili şeyi mübhem bırakmak bir keremdir.

Hz. Peygamber şöyle buyurur:

“Asr sûresini her kim okusa, Allah onu bağışlar ve o kimse birbirine hakkı tavsiye eden, birbirine sabrı tavsiye edenlerden olur.”

¹ Yani, maksat kazanmaktır, kaybetmek değil. Kazandıran sebebler sayıldığında, bunların zıddının hüsrana yol açacağı zaten anlaşılır.

HÜMEZE SÛRESİ

Hümeze Sûresi Mekkî'dir.

Dokuz ayettir.

1- ^١وَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٍ “İnsanları arkadan çekiştiren, kaş göz işaretiyle alay eden her kişinin vay hâline!”

“Hümeze ve lümeze” kalıpları, onların bu işi alışkanlık hâline getirdiklerine delâlet eder. Çünkü bu kalıp, bir işi çokça yapan, meslek haline getiren kimse için kullanılır.

Sebeb-i Nüzûl

Sûre, Ahnes Bin Şüreyk veya Velid Bin Muğire hakkında indi. Ahnes, çokça ayıplayan biri idi. Velid ise, Rasûlullahın gıybetini yapmış, gıyabında aleyhine konuşmuştu.

2- ^٢الَّذِي جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُ “Ki o, bir mal toplamış ve onu durmadan saymıştır.”

3- ^٣يَحْسَبُ أَنَّ مَالَهُ أَخْلَدَهُ “Malının, kendisini ebedîleştirdiğini zanneder.”

Malının şu dünya hayatında kendisini ebedi kılacağını zanneder, ebediliği sevdiği gibi malı sever.

Veya mal sevgisi onu ölümden gafil kılar veya tul-i emele (uzun hülyalara) onu sevk eder de, kendini ölümsüz sanır. Ölümü hiç hesaba katmayan kimse gibi amel eder.

Bunda, insanı ölümsüz kılacak şeyin mal değil, ahiret için çalışmak olduğuna bir tariz vardır.

4- ^٤كَلَّا “Hayır!”

“Kella”, “hayır, asla” ifadesi, onun bu zannına karşı bir ikazdır.

^٥لَيُنَبَّذَنَّ فِي الْخُطْمَةِ “Andolsun ki o, hutame’ye atılacaktır.”

5- ^٥وَمَا أَذْرِيكَ مَا الْخُطْمَةُ “Bildin mi nedir hutame?”

6- ^٦نَارُ اللَّهِ الْمَوْقَدَةُ “O, Allah’ın tutuşturulmuş ateşidir.”

O, Allahın tutuşturduğu bir ateştir. Eğer bir ateşi Allah yakmışsa, O'ndan başkası onu söndüremez.

7- **“كِي يُرَکِلَرِ اِشَلَر.”** اَلَّتِي تَطَّلِعُ عَلٰى الْاَفْدَةِ

Ayette kalbin özellikle nazara verilmesi, kalbin bedendeki bütün azalar içinde en latif olması ve elem yönüyle de en ziyade elem çekmesi itibariy-
ledir.

Veya, o kalbin batıl inançlar ve çirkin amellerin kaynağı olmasındandır.

8- **“O ateşin kapıları üzerlerine kapatılacaktır.”** اِنَّهَا عَلَيْهِمْ مُّوَصَّدَةٌ

9- **“Cehennem ehli) uzatılmış direklere bağlı oldukları halde.”** فِي عَمَدٍ مُمَدَّدَةٍ

Hırsızların bağlandığı tomruklar gibi, uzatılmış direklere bağlanmışlar-
dır.

Hz. Peygamber şöyle buyurur:

“Hümeze sûresini kim okusa, Allah ona Muhammed ve ashabıyla dalga geçenlerin sayısınca on katı haseneler verir.”

FİL SÛRESİ

Fil Sûresi Mekki'dir.
Beş ayettir.

1- **“Rabbinin ashab-ı file nasıl yaptığını görmedin mi?”** أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ

Hitap Hz. Peygamberedir. O, her ne kadar bu olayı görmediyse de, eserlerini gördü ve tevatürle onunla ilgili haberleri işitti, dolayısıyla sanki görmüş gibi oldu. Ayette “ne yaptığını” denilmeyip “**nasıl yaptığını**” denilmesinde

-Allahın ilminin ve kudretinin kemâlini göstermek,

-Ka’benin izzetini bildirmek,

-Bu olayın irhasattan olmasıyla Rasûlünün şerefine dikkat çekmek vardır.¹ Çünkü rivayete göre, fil olayı Hz. Peygamberin doğduğu yıl meydana geldi.

Necaşiden önceki Yemen hükümdarı Ebrehe, San’a’da bir kilise bina etti, hacca gidenleri buraya çevirmek istedi. Derken Kinane’den bir adam bir gece kiliseye pisletti. Bu, Ebreheyi çok kızdırdı, Ka’be’yi yıkacağına yemin ederek ordusuyla yola çıktı. Yanında Mahmud isimli kuvvetli bir fil ve ayrıca başka filler de vardı. Mekkeye girmeye hazırlanıp ordusunu nizama koyduğunda fili öne sürdü. Fil, ne zaman Ka’beye doğru yönlendirilse yere çöküyor, ileri gitmiyordu. Yemen’e veya başka bir yöne döndürdüklerinde ise, koşarak gidiyordu. Derken Allahu Teâlâ her birinin gagasında bir ve ayaklarında iki taş olan kuşlar gönderdi. Bunlar, mercimekten büyük ama nohuttan daha küçüktü. Kuşlar bunları attıklarında, taş adamın başına düşüyor, alt kısmından çıkıyordu. Böylece hepsi helâk olup gittiler.

2- **“Onların tuzaklarını boşa çıkarmadı mı?”** أَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ فِي تَضْلِيلٍ

Onların Ka’beyi atıl bırakma ve tahrip etme planlarını, onları perişan ederek ve Ka’benin de şanını daha da büyüterek boşa çıkarmadı mı?

3- **“Üzerlerine sürü sürü kuşlar gönderdi.”** وَأَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ

¹ **İrhasat**, Hz. Peygamberin peygamberliği öncesinde, peygamberliğine delil olarak meydana gelen olaylardır.

4- تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ مِنْ سِجِّيلٍ “Kuşlar onlara balçıktan pişirilmiş taşlar atıyordu.”

5- فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَأْكُولٍ “Nihayet onları yenilmiş ekin yaprakları hâline getirdi.”

Hız. Peygamber şöyle buyurur:

“Allah Fil sûresini okuyanı hayatı boyunca çöküntü tarzındaki felâketlerden ve hayvana çevrilmek cezasından muaf tutar.”

KUREYŞ SÛRESİ

Kureyş Sûresi Mekki'dir.
Dört ayettir.

422. DERS

1- لَا يَلَا فُ قُرَيْشٍ “Kureyş, (Allahın) verdiği ülfet için.”

2- اِيْلَافِهِمْ رِحْلَةَ الشِّتَاءِ وَالصَّيْفِ “Onları kışın ve yazın yaptıkları yolculuğa ısındırıp alıştırdığı için.”

3- فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هَذَا الْبَيْتِ “Öyleyse bu Beytin Rabbine ibadet etsinler.”

Allahın onlar üzerinde sayılamayacak kadar nimetleri vardır. Diğer nimetleri için ibadet etmiyorlarsa bile, hiç olmazsa kışın Yemene, yazın Şama seyahat edip de kazanmalarından dolayı ibadet etsinler.

“Kureyş”, Nadr Bin Kinane’nin oğludur. Kelime olarak denizde büyük bir hayvanı anlatır. Bu, gemilerle oynar, kendisine ancak ateşle güç yetirilebilir bir hayvandır. Kureyş kabilesine böyle denilmesi, güçlü – kuvvetli olmasından dolayı bir benzetmedir.

“İlaf” kelimesinin önce mutlak söylenip ardından kış ve yaz yolculuklarıyla kayıtlı ifade edilmesi, bunun büyüklüğünü bildirmek içindir.

4- الَّذِي أَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوعٍ “O, kendilerini açlıktan kurtararak besledi.”

Bu kış ve yaz yolculuklarıyla onları bir açlıktan kurtardı. Ayette açlığı ifade eden “cu” kelimesinin elif-lâmsız gelmesi bunun büyüklüğünü göstermek içindir.

Denildi ki: Bundan murat kıtlıktır. Öyle bir kıtlık yaşamışlardı ki, leş ve kemikleri bile yemek zorunda kalmışlardı.

وَأَمْنَهُمْ مِنْ خَوْفٍ “Ve her türlü korkudan onları emin kıldı.”

Fil ashabından, veya beldelerinde ve ticaret için gidiş gelişlerinde saldırıya maruz kalmalarından onları kurtardı.

Bunun cüzzamdan emin kılınmaları olduğu da söylenmiştir. Cüzzam, beldelerine uğramıyordu.

Hız. Peygamber şöyle buyurur:

“Kureyş sûresini kim okusa, Allah Ka’beyi tavaf eden ve orada itikaf yapanların sayısınca kendisine haseneler verir.”

MAUN SÛRESİ

Maun Sûresinin Mekkî veya Medenî olması ihtilâfıdır.
Yedi ayettir.

1- “ARَأَيْتَ الَّذِي يُكَذِّبُ بِالْإِيمَانِ” “Dini yalanlayanı gördün mü?”

“Gördün mü?” ifadesi, taaccüp ifade eden bir sorudur.

Dinden murat,

-Amellerin karşılığının görüleceği ahiret,

-Veya İslâm dini olabilir.

“Dini yalanlayan”dan murat, belirli bir kimse olabileceği gibi, bu özelliği taşıyan herkes de olabilir.

2- “إِنَّكَ الْيَتِيمُ الَّذِي يَدْعُ الْيَتِيمَ” “İşte o, öksüzü iter, kakar.”

Belirli bir kimse murat edildiğinde, bununla alakalı bazı rivayetler vardır.

1-Ebu Cehil. Rivayete göre Ebu Cehil, bir yetimin vasisi idi.¹ Bir gün o yetim üstü başı çıplak bir vaziyette Ebu Cehile geldi, aslında kendine ait olan miras maldan istedi, Ebu Cehil ise onu sertçe itekledi.

2-Ebu Süfyan bir kurban kesmişti, yetim birisi kendisinden bir parça et istedi. Ama o, asasıyla ona vurdu.

3-Velid Bin Muğire.

4-Cimri bir münafık.

3- “وَلَا يَحْضُ عَلَى طَعَامِ الْمِسْكِينِ” “Ve yoksulu doyurmaya teşvik etmez.”

O, miskini doyurmaya ne ailesini teşvik eder, ne de başkalarını.

Çünkü diğer âlemde amellerin karşılığının görüleceğine inanmamaktadır. Yetimi iteklemesinin de bu yüzden olduğuna sebebiyet bildiren فَ (fe) harfiyle dikkat çekilmiştir.

4- “فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ” “Yazıklar olsun o namaz kılanlara.”

5- “الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ” “Onlar namazlarını ciddiye almazlar.”

¹ Yani yakını olup onun ihtiyaçlarını görmesi gereken velisi idi.

Onlar namazlarından gafilidirler, ona önem vermezler.

6- الَّذِينَ هُمْ يَرَاؤْنَ “Onlar gösteriş yaparlar.”

Onlar amellerini insanlara gösteriş için yaparlar, onlardan medh ü sena beklerler.

7- وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ “Ve mauna engel olurlar.”

Maun’dan murat

-Zekâtıdır.

-Veya insanların birbirlerinden ödünç aldıkları şeylerdir.

Din zaafından ve hesaba inanmamaktan dolayı yetime aldırmamak, zemmi ve kınamayı gerektirince, elbette

-Dinin direği olan namazdan gafil olmak,

-Küfrün bir şubesi olan riyâkârlık,

-İslâmın köprüsü olan zekâtı men etmek çok daha ileri boyutta kınamayı gerektirir. Bundan dolayı, “bu özelliği taşıyanlara yazıklar olsun” denildi.

Ayette “yazıklar olsun onlara” denilebileceği halde “**yazıklar olsun o namaz kılanlara!**” şeklinde açıktan söylenmesi, onların halka karşı kötü muamelelerini nazara verdikten sonra, Halık’a karşı durumlarına da dikkat çekmek içindir.

Hız. Peygamber şöyle buyurur:

“Maun sûresini okuyan, eğer zekât veren biri ise, günahları bağışlanır.”

KEVSER SÛRESİ

Kevser Sûresi Mekki'dir.

Üç ayettir.

1- اِنَّا اَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ “Muhakkak biz sana Kevser’i verdik.”

Kevser; ilimden, amelden, dünya ve ahiret şerefinden ziyade pay demektir. Hz. Peygamberden nakledilen bir rivayete göre ise şöyle bildirilir:

“**Kevser**, Rabbimin bana vaat ettiği cennette bir nehirdir. Onda çok hayır vardır. Baldan daha tatlı, süttten daha beyaz, kardan daha soğuk ve tereyağından daha yumuşaktır. Bu nehrin iki kenarı zeberceddendir. Bu nehrden içmek için hazırlanan kaplar gümüştedir. Ondan içen kimse, bir daha susuzluk çekmez.”

Ayrıca, Kevserin,

-Cennette bir havuz olduğu;

- Hz. Peygamberin evlat ve etbainın çokluğunu ifade ettiği;

-Ümmetinin âlimlerine işaret ettiği,

-Veya bundan muradın Kur’an-ı Kerim olduğu da söylenmiştir.

2- فَصَلِّ لِرَبِّكَ “Öyleyse Rabb’in için namaz kıl.”

Ey peygamber! Namazdan gafil olan, onu kılsa bile riya ile kılan kimse-lerin hilafına Sen o namazı Allahın nimetlerine bir şükür olarak kılmaya devam et. Çünkü namaz, şükrün bütün kısımlarını cem eder, kendinde toplar.

وَانْحَرْ “Ve kurban kes.”

Ve ayrıca Arabların mallarının en hayırlısı olan develerden, Allah için kurban olarak kes ve muhtaçlara dağıt. Böyle yaparak o muhtaç olan kimse-leri itip kakan ve onlara yardıma engel olanlara muhalefeti göster.

Sûre, bir önceki Maun sûresine mukabele gibidir.

Bu sûredeki namaz, Bayram namazı ve hayvan kesmek de kurban şeklinde tefsir edilmiştir.

3- اِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْاَبْتَرُ “Muhakkak ki asıl ebter olan, sana buğzeden-dir.”

Allaha olan buğzundan dolayı sana buğzeden kimse var ya, asıl ebter

işte odur, nesli kesiktir. Onun ne nesli devam eder ne de güzel bir şekilde anılır. Ama sana gelince, kıyamete kadar neslin devam eder, hayırla yâd edilirsin, üstün oluşunun eserleri hiç kesilmez. Ahirette ise Senin için vafedilemeyecek kadar güzel şeyler olacaktır.

Hz. Peygamber şöyle buyurur:

“Kim Kevser sûresini okusa, Allah ona Cennetteki her bir nehirden içirir. Kulların Allaha yakınlık için kurbanda kestikleri kurban sayısınca ona haseneler yazar.

KÂFİRÜN SÛRESİ

Kâfirun Sûresi Mekki'dir.

Altı ayettir.

1- قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ “De ki: Ey kâfirler!”

Ayetteki kâfirlerden murat, Allahın iman etmeyeceğini bildiği belli kâfirlerdir.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre, Kureş’ten bir topluluk Hz. Peygambere “ya Muham-med! Bir sene Sen bizim ilahlarımıza ibadet et, bir sene de biz Senin İlâhına ibadet edelim” demişlerdi, bu münasebetle bu sûre nazil oldu.

2- لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ “Sizin tapmakta olduklarınıza ben tapmam.”

3- وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ “Siz de benim ibadet ettiğime ibadet eden kimseler değilsiniz.”

4- وَلَا أَنَا عَابِدٌ مَّا عَبَدْتُمْ “Ve ben asla sizin tapdıklarınıza tapacak değilim.

5- وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ “Siz de benim ibadet ettiğime ibadet eden kimseler değilsiniz.”

Bu ifadelerle, Hz. Peygamber’in (asm) geçmişte onların taptığı putlara tapmadığı anlatıldığı gibi, gelecekte de onların taptıklarına tapmayacağı bildirilmiştir.

Ayette “ben şimdi veya geçmişte ibadet ettiklerinize ibadet edici değilim” ifadesine karşılık “siz de benim geçmişte ibadet ettiğime ibadet edici değilsiniz” şeklinde geçmiş zamanla söylenmesi yerine “ibadet ettiğime” şeklinde geniş zamanla getirilmesinde şöyle bir incelik vardır:

Hız. Peygamberin Peygamberlikle gönderilmesinden önce, onların puta taptığı biliniyordu, ama Hız. Peygamberin Allaha ibadeti bilinmemekteydi. Onların tapdıkları cansız putlar olduğundan, onlardan مَا “ma” ile bahsedilmesi “Siz de benim ibadet ettiğime” derken “men” kullanılabileceği halde “ma” kullanılması, bundan muradın sıfat olmasındandır. Yani “ben bâtıla ibadet etmem, siz de hakka ibadet etmezsiniz.”

Veya böyle gelmesi, mutabakat içindir.

Bu “ma”nın masdar manası taşıdığı da söylenmiştir.

6- لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ “Sizin dininiz size, benim dinim banadır.”

İçinde bulunduğunuz ve asla terk etmeyeceğiniz sizin dininiz size, içinde bulunduğum ve asla inkâr etmeyeceğim benim dinim ise banadır.

Ayette, bu manaya göre küfre izin veya cihaddan men olmadığından, kıtâl ayetiyle bunun neshi de söz konusu olamaz.

Ancak ayetten muradın her iki tarafın birbiriyle mütareke yapması ve her iki tarafın da diğer tarafın dinini ikrar etmesi olduğu söylenirse, o zaman nesih söz konusu olur.

“Sizin dininiz size, benim dinim banadır” derken, “dîn” kelimesinden murat

-Hesap,

-Ceza,

-Dua,

-İbadet olabilir.

Hız. Peygamberden şöyle rivayet edilir: “Kim Kâfirun sûresini okusa, sanki Kur'anın dörtte birini okumuş olur. Asî şeytanlar ondan uzaklaşır ve şirkten berî olur.”¹

¹ Kur'an-ı Kerîmin dört temel esası vardır: Tevhid, nübüvvet, haşir ve adalet. Bu sure, tek Allaha ibadeti gayet kuvvetli ifadelerle anlattığından, bunun gereğini yerine getiren Kur'anın dört temel esısından birini yerine getirmiş olur. Kafirlerle “Sizin tapmakta olduklarınıza ben tapmam” diyebilen birisi şeytanı da kovmuş olur. Çünkü şeytanın en büyük gayreti, insanları Allahtan başkasına veya başkalarına kul ve köle yapabilmektir.

NASR SÛRESİ

Nasr Sûresi Medenî'dir.

Üç ayettir.

1- إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ “Allah’ın yardımını ve fetih geldiğinde.”

Allahın yardımını gelip de Seni düşmanlarına galip kıldığında.

Fetihten murat Mekkenin fethidir.

Fetihten muradın cins olup her türlü yardım ve fethi ifade ettiği de söylenmiştir. Bu durumda Mekkenin fethi, o fetihlerden sadece bir tanesi olur.

İlahî yardımın ve fethin meydana gelmesinden mecaz olarak “**gelmek**” şeklinde bahsedilmesinde şunu hissettirmek vardır:

Mukadderat, ezel canibinden kendileri için belirlenmiş vakitlere müteveccihdir, peyderpey o vakitlere yaklaşır. Artık ilâhî yardımın da vakti yakındır, gelmesi gözlenmektedir.

2- وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ أَفْوَاجًا “Ve insanların fevc fevc Allah’ın dinine girdiklerini gördüğünde.”

Ayet, Mekke, Taif, Yemen, Hevazın ahalilerinin ve diğer Arab kabilelerinin İslâma girmelerini anlatmaktadır. Bunlar fevc fevc, cemaatler hâlinde İslâma girmişlerdir.

3- فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ “Rabbini hamd ile tesbih et.”

Kimsenin hatırına gelmeyeceği bir şekilde Allahın bu işleri kolaylaştırmasına hayretle ve O’na hamdederek nazar et.

Veya O’nun nimetlerine hamdederek Allah için namaz kıl.

Rivayete göre Hz. Peygamber (asm) Mekkeyi fethettiğinde önce Ka’beye vardı ve orada sekiz rekat namaz kıldı.

Veya şöyle de mana verilebilir:

Allahı zalimlerin söyledikleri şeylerden tenzih et ve vaadini yerine getirdiği için de O’na hamdet.

Veya, şöyle denilebilir:

Celal sıfatlarıyla Allahı sena et, ikram sıfatları için de hamdet.

وَاسْتَغْفِرْهُ “Ve O’na istiğfar et.”

Hız. Peygambere gelen istiğfar emri şu gibi inceliklere işaret eder:

-Nefsini küçük görerek istiğfar et.

-Amelini az görerek istiğfar et.

-Başkasına yönelmek gibi Senden sadır olan haller sebebiyle istiğfar et.

Hız. Peygamber şöyle buyurur:

“Ben gündüz ve gecede yüz defa Allaha istiğfar ediyorum.”

Denildi ki: “**İstiğfar et**” emri “ümmetin için istiğfar et” manasını ifade eder.

Ayette önce tesbih, ardından Allah’a hamd ve istiğfar gelmesi Hâlıktan halka nüzûl metodu üzeredir. Nitekim şöyle denilmiştir: “Gördüğüm her şeyde önce Allahı gördüm.”

إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا “**Çünkü O, Tevvab’tır** (tevbeleri çok kabul edendir).”

Allah, mükellefleri yarattığından beri, mükellef olan kullarına daima Tevvab’tır, istiğfar edenlerin tevbesini kabul eder.

Sûre, Mekkenin fethinden önce nazil olmuştu. Sûre, Hız. Peygamberin vefatından haber vermektedir. Rivayete göre Hız. Peygamber bu sûreyi insanlara okuduğunda, amcası Hız. Abbas ağladı. Hız. Peygamber “Seni ağlatan nedir?” diye sordu. Hız. Abbas “Bu sûre ile Sana vefatın haber veriliyor” deyince “evet, dediğin gibi” buyurdu.

Bu, davetin tamam olması ve “**Bugün dininizi kemale erdirdim.**” (Maide, 3) ayetinde nazara verildiği gibi dinin kemâle ermesine delâletinden dolayı olabilir. Veya istiğfar emrinin Hız. Peygamberin ecelinin yaklaştığına bir tenbih gibi olmasındandır. Bundan dolayı bu sûre “Tevdi” yani “veda” sûresi olarak da isimlendirilmiştir.

Hız. Peygamber şöyle buyurur:

“Her kim Nasr sûresini okusa, o kimseye Muhammedle Mekkenin fethinde bulunmuş kimse gibi mükâfat verilir.”

TEBBET SÛRESİ

Tebbet Sûresi Mekkî'dir.

Beş ayettir.

1- “Ebu Leheb’in iki eli kurusun!” تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ

“Ebu Lehebin iki eli”nden murat, şu ayette nazara verildiği tarzdadır:

“**Kendinizi ellerinizle tehlikeye atmayın.**” (Bakara, 195) Yani, kendisidir.

Denildi ki: Ebu Lehebin iki elinin ayette nazara verilmesi şundandır:

“(Önce) **en yakın hısımlarını uyar.**” (Şuara, 214) ayeti nazil olduğunda Hz. Peygamber akrabalarını topladı ve onları uyardı. Ebu Leheb bunun üzerine “Elin kurusun! Bunun için mi bizi çağırdın?” dedi ve Hz. Peygambere atmak için yerden taş aldı, bunun üzerine bu ayetler nazil oldu.

Denildi ki: Ebu Lehebin iki elinden murat, dünyası ve ahiretidir.

İsmi varken birisini lakabıyla söylemek aslında ona bir iltifat sayılmakla beraber, Ebu Leheb bu lakapla tanındığından ayette lakabıyla ifade edildi. Keza, asıl adı Abdül Uzza olmasından, ayette bu şekilde bahsi uygun görülmedi.

Ayrıca Ebu Leheb, cehennem ehlinden olduğundan “Alev babası” anlamındaki bu lakabın söylenmesi, onun hâline daha uygun oldu.

Veya böyle denilmesi ayette cehennem ateşinin tasvirinde geçen ذَاتْ لَهَبٍ “zâte leheb” ifadesine uygunluk arzemesi, cinas teşkil etmesi içindir. وَتَبَّتْ “Zaten kurudu da.”

Ebu Leheb hakkındaki bedduadan sonra gelen bu ifade, geçmiş zaman sığasıyla bu helâkin vuku bulduğunu anlatır. İlerde olacak bu helâkin geçmiş zaman sığasıyla anlatılması, vukuunun muhakkak olması sebebiyledir.

2- “Ona ne malı fayda verdi, ne de kazancı.” مَا أَغْنَىٰ عَنْهُ مَالُهُ وَمَا كَسَبَ

Ayetteki مَا “ma” ifadesi hem nehiy hem de soru için olabilir. (İstif ham-ı inkârî)

Birinciye göre mana: “Ona ne malı fayda verdi, ne de kazancı.”

İkinciye göre mana: “Onun malı kendisine ne fayda verdi ve ne kazandı?”

Onun başına helâket geldiğinde malı da, malıyla kazanmış olduğu kârlar, sosyal statü ve kendisine tâbi olanların varlığı gibi sonuçlar da ona bir fayda sağlamadı, felâketten kurtaramadı.

Kazancından murat oğlu Utbe de olabilir. Onu korumak için kervanın tam ortasına aldıkları hâlde Şama giderlerken bir arslan gelip kendisini parçalamıştı. Ebu Leheb de Bedir savaşıdan kısa zaman sonra “adese” denilen çiçek hastalığı gibi bir hastalıkla helâk olup gitti. Üç gün yanına uğrayan olmadı, kokuştı. Sonra yakınları, bazı köleleri ücretle tuttular, onlar defnettiler.

Bu yönüyle ayet gaybtan haberdır. Haber verdiği gibi vuku bulmuştur.

3- **“O, alevli bir ateşe girecektir.”** سَيُضَلَّى نَارًا ذَاتَ لَهَبٍ

Ayette “Ebu Lehebin artık imanı imkânsızdır çünkü akıbeti Kur’anda zikredilmiştir” manasına bir delâlet yoktur. Çünkü cehenneme girmesi fiskından dolayı da olabilir.

4- **“Karısı da odun hamalı olarak (onunla beraber girecektir).”** وَأَمْرَأَتُهُ حَمَّالَةَ الْحَطَبِ

Ebu Lehebin hanımı, Ebu Süfyanın kızkardeşi olan Ümmü Cemildir.

Ümmü Cemil, Hz. Peygambere düşmanlığı sebebiyle ortalığı kızıştırır, Hz. Peygambere ezada bulunması için kocasını kışkırtırdı. Bu haliyle o, bir cehennem odunu gibi idi.

Veya “odun hamalı” ifadesinden murat, söz taşıyıcılığı olabilir. Çünkü Ebu Lehebin eşi, söz taşıyıcılığı yaparak düşmanlık ateşini yakıyordu.

Veya bundan murat dikenleri taşımasıdır. Bunları taşır, gece vakti Hz. Peygamberin geçeceği yollara saçardı.

5- **“Boynunda da hurma lifinden bir ip olacaktır.”** فِي جِيدِهَا حَبْلٌ مِنْ مَسَدٍ

Ayette, Ebu Lehebin eşinin boynunda hurma lifinden bükülmüş bir ip olduğunu söylemek, onun itibarını tahkir içindir. Bu ifadede, onu boynuna taktığı ipe bağlı olan odunları taşıyan oduncu bir kadın şeklinde tasvîr vardır.

Veya ayet onun cehennem ateşindeki hâlini beyandır. O, sırtına zakkum

ve dari' gibi olan odunları alıp taşıyan ve boynunda ateşten bir zincir olan bir cehennem oduncusudur.

Hz. Peygamber şöyle buyurur:

“Tebbet sûresini okuyan kimseyi, Cenab-ı Hakkın Ebu Leheb’le aynı yerde bir araya getirmeyeceğini umarım.”

İHLAS SÛRESİ

İhlas Sûresinin Mekkî veya Medenî olması ihtilâflıdır.
Dört ayettir.

1- قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ “De ki: O Allah Ehad’dır.”

Ayetteki “hüve”, “O” anlamında zamirdir. Hz. Peygambere Allahtan sorulmuştu. Yani “Benden sormuş olduğunuz, o Allah’tır.”

Sebeb-i nüzûl

Rivayete göre Kureyş “Bizi kendisine davet ettiğin Allahın vasıflarını anlat.” demişti. Bunun üzerine bu sûre nâzil oldu.

“**Ehad**”, Allah’tan bedeldir veya ikinci bir haberdir. “Allah” lafzı bütün kemâl sıfatlarına delâlet ettiği gibi, “Ehad” de bütün celâl sıfatlarına delâlet eder.

Çünkü Vahid-i hakiki (gerçek bir) olmak,

-Zatının terkip ve taaddüt cihetlerinden münezzeh olmasını,

-Bu ikisinin gerektirdiği cisim olmak ve bir mekânda bulunmak gibi durumlardan yüce olmasını,

-Uluhiyeti iktiza eden Vacibu’l-vücud olmak, zâtî kudrete sahip olmak, tam bir hikmet sahibi olmak gibi özelliklerde şeriki olmamayı gerektirir.

2- اللَّهُ الصَّمَدُ “Allah Samed’dır.”

Yani, hiç bir şekilde başkasına muhtaç değildir. Allah dışında ne varsa, her cihetle O’na muhtaçtır.

Allahın “**Samed**” isminin elif-lâmlı gelmesi, ayetin muhataplarının O’nun Samed oluşunu bilmelerini ifade eder. “Ehad” ismi ise elif-lâmsız gelmiştir, çünkü O’nun ehadiyetini bilmemektedirler.

İlk ayette geçtiği hâlde “Allah” lafzının burada da yer alması, Samed olmayanın ulûhiyete layık olmadığını hissettirmek içindir.

“Allah Ehad’dır, Allah Samed’dır” derken arada atıf yapılmaması, ikinci cümlelerin birinciye netice gibi olması veya ona delil olmasındandır.¹

¹ İhlas suresinin cümleleri birbirine hem delil hem de neticedirler. Mesela, “Allah Ehad’dır” denildikten sonra “Allah Samed’dır” denilmesi Onun tek olmasının bir delilidir. Her şeyin kendisine muhtaç olduğu zat, elbette Ehad’dır, tektir.

3- لَمْ يَلِدْ “O, baba değildir.”

Çünkü Allahın eşi-benzeti yoktur.

O’nun ihtiyaç duyması veya fânî olması imkânsız olduğundan, yardım-
cıya veya kendisine halef olacak birisine muhtaç değildir.

Ayet, “melekler Allahın kızlarıdır”, “Hz. İsa Allahın oğludur” diyenle-
re bir cevaptır.

وَلَمْ يُولَدْ “O, oğul da değildir.”

Çünkü hiçbir şeye ihtiyacı yoktur ve kendisine adem (yokluk) sebkât
etmemiştir.²

4- وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ “O’na denk hiçbir şey yoktur.”

O’na denk, O’na misil olacak ne bir eş vardır, ne de başka bir şey.

“Hiçbir şey o’na denk olmadı” denilebilirdi, ama ayette önce asıl mak-
sat, Allaha denkliği reddetmek olduğundan o cihet öne alınıp **“Ona denk
hiçbir şey yoktur”** denildi. Çünkü asıl vurgulanmak istenen önce söylenir.

Bu sûre kısalığıyla beraber bütün ilâhî marifeti ve Allahın yanlış bilin-
mesine cevapları içine aldığından hadiste Kur’anın üçte birine denk oldu-
ğu ifade edildi. Çünkü Kur’anın asıl maksatları

-Akaid

-Ahkâm

-Ve kıssaları beyan etmektir.

Bazıları da İhlâs suresini Kur’anın tamamına denk saydılar. Bu ise,
Kur’andan maksud-u bizzâtın tevhid olması itibarıyladır.

Hz. Peygamber, birinin İhlâs sûresini okuduğunu duydu, “vacib oldu”
buyurdu. Dediler: “Ya Rasûlallah, vacib olan nedir?” Dedi ki: “Cennet va-
cib oldu!”

² Yani O, ezeldir, dâimidir. Bütün varlıklar O’na dayanır, O’nunla izah edilir.
Ama O’nun için böyle bir şey söz konusu olamaz, O daima vardır.

FELÂK SÛRESİ

Felâk Sûresinin Mekkî veya Medenî olması ihtilâfıdır.

Beş ayettir.

1- قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ “De ki: “Sabahın Rabbine sığınırım.”

Ayet, imkân âlemindeki bütün varlıkları içine alır. Çünkü Allahu Teâlâ, yokluk karanlıklarını yarararak eşyaya vücut verdi.

Ayet, özellikle de bir asıldan çıkan pınarları, yağmurları, bitkileri, çocukları... şümulüne alır.

Ayet, örfen ise sabah ile tefsir edilir.

Cenab-ı Hakkın “**Sabahın Rabbi**” şeklinde anlatılması, sabah vaktinin

-Sabah ile âlemin hâlinin değişmesi,

-Gecenin ürkütücülüğünün yerini, nurun süruru alması

-Ve bu vaktin kıyamet gününün ilk vaktini hatırlatmasından dolayıdır.

-Ayrıca bu âlemden gecenin karanlığını kaldırmaya kâdir olan bir zâtın, kendisine iltica eden kimseyi de korktuğundan emin kılmaya güç yetireceğini hissettirmek içindir.

Ayette “**Rab**” isminin gelmesi, bu ismin zararlı şeyden sığınan kimsenin hâline daha uygun olmasındandır.

2- مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ “Yarattığı şeylerin şerrinden.”

Ayette, münhasıran halk âleminin gelmesi, buna mukabil olan emir âleminin tümüyle hayır olmasındandır.¹

Halk âleminin şerri, küfür ve zulüm gibi insanın kendisine zarar vermesi veya başkasına da zarar vermesi gibi iradî durumları veya ateşin yakması ve zehirin öldürmesi gibi fitrî durumları ifade eder.

¹ “**Dikkat edin, yaratma ve emir O’nundur.**” (A’raf, 54) ayetinden hareketle, âlemler iki grupta mütalaa edilmiştir: Halk ve emir âlemi. Halk âlemi emir âlemiyle idare edilir. Emir âlemi, zamana ve mekâna bağlı değildir. Şu kâinatın görülen ciheti halk âleminde, onun idaresiyle ilgili kanunlar manzumesi ise emir âleminde. Güneş halk âleminde, cazibesi ise emir âleminde. Beden halk âleminde, ruh ise emir âleminde.

3- وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ “Karanlığı çöktüğü zaman gecenin şerrinden.”

Ayetteki “ğasak” kelimesi, “karanlğı büyük gece” anlamındadır. İsrâ suresi 78. ayette de bu anlamda kullanılmıştır. Kelimenin aslı “dolmak” manasını ifade eder.

Denildi ki: Bu kelimenin anlamı, seylan yani akıp gitmek, boşalmaktır. Bundan Allaha sığınılması,

-Gecede zararlı şeylerin çok olmasından,

-Bunları def etmenin zorluğundandır. Bundan dolayı denilir ki: Gece, nice feryatları gizler.

Denildi ki: Ayetteki “ğasık”tan murat ay’dır. Çünkü ay tutulur ve nuru çekilir, karanlıkta kalır.

4- وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ “Ve düğümlere üfleyenlerin şerrinden.”

Ayet, nefislerin şerrini veya ipe düğüm yapıp da bunlara üfleyerek sihir yapan kadınları nazara verir.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayete göre bir Yahudi bir saç teline on bir düğüm atıp Hz. Peygambere sihir yaptı, bir kuyuya gömdü. Hz. Peygamber sihirden dolayı hasta olunca, Felak ve Nas sûreleri (Muavvizetan) nâzil oldu. Hz. Cebrail sihrin yerini O’na haber verdi. Hz. Peygamber Hz. Aliyi gönderdi, o da sihir yapılan saçı getirdi. Hz. Peygamber bu iki sûreyi o saç üzerine okudu. Onun her bir ayeti okuyuşunda bir düğüm çözülyordu ve biraz daha rahatladığını hissediyordu.

Bu rivayet, kâfirlerin Hz. Peygamber hakkında “O, kendisine sihir yapılan biri” demelerinde doğru olmalarını gerektirmez. Çünkü onlar böyle demekle Hz. Peygamberin sihir vasıtasıyla –haşa- mecnun olduğunu murat etmekte idiler.

Denildi ki: Düğümlere üflemekten murat, hilelerle kadınların erkekleri baştan çıkarmasıdır.

Bu ayetin evvelinde “Karanlığı çöktüğü zaman gecenin şerrinden” ve sonrasında ise “Ve hased ettiği zaman hasidin şerrinden” denilerek belli kayıtlarla Allaha sığınılmışken, burada kayıt getirilmeden o düğümlere üfleyenlerden Allaha sığınılması, gece ve hâsidden farklı olarak o düğümlere üfleyenlerin her birinin şerîr olmasındandır.

5- وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ “Ve hased ettiği zaman hasidin şerrinden.”

Hasid kimse, hasedini izhar ettiğinde ve muktezasıyla amel ettiğinde...

Çünkü hasedini izhar ve bunun gereğiyle amel etmese, hased ettiği kimseye bir zarar gelmez, ancak kendi kendine zarar verir. Çünkü haset ettiği kimsenin sürur duymasından gam ve keder duyar.

Hased edenden Allaha sığınılması, insanın, hatta hayvanın başkasına zarar vermesinde temel umdenin haset olmasındandır.

Surede kendisinden sığınılan “Ğasık, düğümlere üfleyenler ve hased eden” şöyle de açıklanabilir:

Ğasık, nurdan ve emsalinden boş olan şeyleri ifade eder. İnsanın kuvvetleri gibi.

Düğümlere üfleyenler, nebatî kuvveleri ifade eder. Çünkü bunlar; enine, boyuna ve uzunlamasına büyümeyi sağladığından, bu üç düğüme üflemiş gibi olur.

Hased eden ise, hayvanı ifade eder. Çünkü hayvan, çoğu kere başkasında olana tema etmektedir.²

Halk âleminde bu üçünün (yani ğasık, düğümlere üfleyenler ve hased edenin) nazara verilmesi, bunların zarar verme yönünün daha belirgin olmasındandır.

Hız. Peygamber şöyle buyurur:

“Bana, daha önce misli indirilmemiş iki sûre indirildi. Sen bu iki sûreden (Felak ve Nas sûrelerinden) Allah katında daha sevimli ve daha ziyade razı olacağı iki sûre okumazsın.”

² İnsandaki duyular, ışığın eşyayı görmemize sebep olmaları gibi, dış dünyayla irtibatımızı sağlarlar. Mesela gözümüzle renkler âlemine, kulağımızla sesler âlemine, burnumuzla kokular âlemine muhatap oluruz. Ama, ışık olmadığında etrafı göremediğimiz gibi, bu duyularımızın da nuru çekilirse ilgili âlemlerle irtibatımız kesilir. O zaman insan, âdetâ câmid bir hâle gelir.

Nebatî kuvveler, insanın büyümesine vesile olur. Ama bunların dengesiz olması durumunda, insan maddi ve manevî çok zararlara maruz kalır.

Hayvanî kuvveler, insanı insanlıktan çıkaracak şekilde zarar verebilmektedir. Nasıl ki hayvan başkasında olana tema eder ve onu elde etmeye çalışır. Onun gibi, hayvanî kuvvelerinin tahakkümü altına giren insan, âdetâ insanlıktan çıkar, bencil, egoist bir hayat yaşar.

NAS SÛRESİ

Nas Sûresi Mekkî veya Medenî olması ihtilafli olup, altı ayettir.

430. DERS

1- قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ “De ki: Sığınırım insanların Rabbine.”

Önceki sûrede bedene ait zararlı şeylerden Allaha sığınma anlatılmıştır. Sığınılan şeyler hem insandan, hem de insanın dışındaki şeylerden idi. Bu sûrede ise, tamamen insana zarar veren şeylerden sığınılmıştır.

Cenab-ı Hakka “**insanların Rabbi**” ünvanıyla sığınmakta şöyle bir mana vardır: İnsanlara vesvese verenin şerrinden, onların işlerine mâlik ve ibadetlerine layık olan Rab’lerine sığınıyorum.

2- مَلِكِ النَّاسِ “İnsanların Melikine.”

3- إِلَهِ النَّاسِ “İnsanların İlâhına.”

“İnsanların Meliki” ve “insanların İlâhı” ilk ayette geçen “İnsanların Rabbi” ifadesini beyan eder. Çünkü Rab, bazan melik olmayabilir. Melik de ilah olmayabilir. Ayetlerin bu şekilde nazmında, Cenab-ı Hakkın kendisine sığınılmaya layık olduğuna bir delâlet vardır.

Keza, bu sıralamada ilâhî marifete nazar edenin mertebelerini hissettirmek vardır. Çünkü marifetullahı araştıran bir kimse önce kendisi üzerindeki görülen ve görünmeyen nimetlerden yola çıkarak, onu terbiye eden bir Rab’bin varlığına ulaşır.

Sonra tefekkürde biraz daha derinleşir. Anlar ki bu Rab, hiçbir şeye muhtaç değildir ve her şeyin sahibidir, kendisinin ihtiyacı olan herşey O’ndandır. Öyleyse O Rab, gerçek Meliktir.

Sonra bundan yola çıkarak ibadete layık olanın sadece O olduğunu, başkasının olmadığına istidlâlde bulunur.

“İnsan” kelimesinin tekrarı, izharda daha ziyade beyan ve insanın şerefini hissettirme olmasındandır.

4- مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ “O sinsi vesvesecinin şerrinden.”

Vesvese veren şeytan, insan Rabbini anınca büzülür, geri çekilir. Ayetteki “**Hannas**” ifadesi bunu anlatır.

5- الَّذِي يُؤْثِرُ فِي صُدُورِ النَّاسِ “O ki, insanların kalplerine vesvese verir.”

Bu vesveseci şeytan, insanlar Rab’lerinden gafil olduklarında onların kalplerine vesvese verir.

Vesvese, insandaki vehim kuvveti gibidir. Çünkü vehim, işin başlangıç kısmında akla yardım eder. Ama iş sonuç kısmına gelince, o vehim büzülür, o kişiye vesvese vermeye, tereddüte düşürmeye çalışır.

6- مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ “Gerek cinlerden, gerek insanlardan.”

O vesveseci, hem cinlerden, hem de insanlardan olur.

Veya şu manaya işaret eder: O vesveseci şeytan, insanların kalplerinde cin ve insanlar cihetinden vesveseler verdirir.

Bazıları ayetin bu kısmını, bir önceki ayetin sonunda yer alan “nas”ı beyan olarak açıkladılar. Yani “o şeytan, hem cinlere, hem de insanlara vesvese verir” manası verdiler. Bununla, o vesvasın vesvesesinin cin ve insi içine aldığına dikkat çektiler. Bu, zorlamalı bir te’vildir, ibare buna müsait değildir. Ancak (Kamer, 6) ayetinde “daî” kelimesinin “da” şeklinde gelmesi gibi, “nas” ifadesini “nâsî” yani “unutan” şeklinde değerlendirirsek doğru bir mana olur. Çünkü Allahı unutmak, cin ve insin hepsini içine alan bir durumdur.

Hız. Peygamber şöyle buyurur:

“Felak ve Nas sûrelerini okuyan, sanki Allahu Teâlânın indirdiği bütün kitapları okumuş gibidir.”